

NEVŞEHİR
HACI BEKTAŞ VELİ
ÜNİVERSİTESİ

JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

Cilt:13 Sayı:1

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SBE DERGİSİ

MART 2023

2023 – March

E-ISSN: 2149-3871

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ SBE DERGİSİ

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ UNIVERSITY JOURNAL OF ISS

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi yılda dört kez yayımlanan uluslararası hakemli bir dergi olup, Ulakbim TR Dizin, Scientific Indexing Services, InfoBase Index, Open Academic Journals Index, ASOS Index, Sparc Indexing J-Gate, International Institute of Organized Research (I2OR), Journal Factor ve SOBIAD veri tabanlarında indekslenmektedir.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of ISS is an international peer-reviewed journal published quarterly. The journal is indexed in Ulakbim TR Dizin, Scientific Indexing Services, InfoBase Index, Open Academic Journals Index, ASOS Index, SPARC Indexing, J-Gate, International Institute of Organized Research (I2OR), Journal Factor and SOBIAD.

Mart 2023
March 2023

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ SBE DERGİSİ

Amaç ve Kapsam: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi'nin amacı, sosyal bilim alanlarında ve disiplinlerarası çalışmalarda yüksek akademik standartlarda bilime katkı sağlamak, global bir bakış açısıyla özgür bilimsel düşünce gücünü desteklemek, meslek kuruluşları ve bireylerin ulusal ve uluslararası gelişimlerine yardımcı olmak, alanındaki gelişmeleri takip etmek ve bu alanlarda Türkçe ve İngilizce akademik kaynak oluşturmaktır.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi Arkeoloji, Antropoloji, Psikoloji, Felsefe, Sosyoloji, Coğrafya, Edebiyat, Dil, Eğitim Bilimleri, İşletme, Girişimcilik, Örgütsel Davranış, İktisat, Turizm, İstatistik, Hukuk, Siyaset Bilimi, Kamu Yönetimi, Uluslararası İlişkiler, İletişim, Tarih, Sanat Tarihi, Güzel Sanatlar ve Spor Yönetimi gibi sosyal bilim alanlarındaki bilimsel çalışmaların yanı sıra disiplinlerarası çalışmalara da yer veren uluslararası hakemli bir dergidir. Derginin yayın dili Türkçe, İngilizce ve Almancadır.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, uluslararası hakemli dergi statüsünde yılda dört kez yayımlanmaktadır.

Telif Hakkı: Dergide yayımlandıktan sonra, yayımlanan yazıların telif hakkı Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne aittir. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünün yazılı izni olmaksızın dergide yayımlanan hiçbir materyal herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz, fotokopi veya teksir edilemez. Dergide yayımlanan yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

Yazışma ve Abonelik Adresi

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü, Nevşehir, TÜRKİYE
Tel: +90 384 228 10 00 Faks: +90 384 228 10 39
e-posta: sbedergi@nevsehir.edu.tr

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ UNIVERSITY JOURNAL OF ISS

Aim and Scope: The aim of Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of ISS is to contribute in the fields of social science and multidisciplinary studies with high standards of academics, to support the power of free scientific thought on a global perspective, to assist the development of professional organizations and individuals in national and international scales, to follow developments in the fields of social science and to create Turkish and English academic source for the fields.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of ISS is an international double blind peer-reviewed journal that covers multidisciplinary studies in addition to the fields of social sciences such as Archaeology, Anthropology, Psychology, Philosophical, Sociology, Geography, Literature, Linguistics, Educational Sciences, Business Management, Organizational Behavior, Economics, Entrepreneurship, Tourism Management, Statistics, Law, Political Science, Public Administration, International Affairs, Communication Sciences, General History, History of Art, Fine Arts, Sport Management and multidisciplinary studies. The languages of the Journal are Turkish, English and German.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of ISS is an international peer-reviewed journal published quarterly a year.

Copyright: After publication, the copyrights of articles belong to Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Institute of Social Sciences. No material published in this journal may be reproduced, stored, transmitted or disseminated in any forms or by any means without obtaining written permission from Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Institute of Social Sciences. Legal and scientific responsibility for articles belongs to the authors themselves.

Correspondence and Subscription Address

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Institute of Social Sciences, Nevşehir, TURKEY
Tel: +90 384 228 10 00 Fax: +90 384 228 10 39
e-mail: sbedergi@nevsehir.edu.tr

**NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ
ÜNİVERSİTESİ SBE DERGİSİ**

**NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ
UNIVERSITY
JOURNAL OF ISS**

SAHİBİ (OWNER)

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
adına (on behalf of Nevşehir Hacı Bektaş Veli
University) Prof. Dr. Semih AKTEKİN
(Rektör/Rector)

EDİTÖR KURULU (EDITORIAL BOARD)

Editör (Editor-in-Chief)

Dr. Öğr. Üyesi Samet TAŞÇI

Editör Yardımcıları (Assistant Editors)

Öğr. Gör. Mustafa Cihan YARALI
Öğr. Gör. Dr. Züleyha GÖKÇE

Mizanpaj Editörü (Layout Editors)

Öğr. Gör. Dr. Züleyha GÖKÇE
Öğr. Gör. Mustafa Cihan YARALI
Dr. Öğr. Üyesi Barış ERİÇOK

ALAN EDİTÖRLERİ (FIELD EDITORS)

İşletme

Prof. Dr. Suzan ÇOBAN

Psikoloji

Dr. Öğr. Üyesi Nilgün TÜRKİLERİ

Yönetim ve Organizasyon

Prof. Dr. Korhan KARACAOĞLU

Sağlık Yönetimi

Doç. Dr. Gamze MUZ

Pazarlama

Öğr. Gör. Dr. Züleyha GÖKÇE

Arkeoloji

Doç. Dr. Bilsen Şerife ÖZDEMİR

İktisat

Doç. Dr. Ebru TOPÇU

Eğitim Bilimleri

Doç. Dr. Bengü AKSU ATAÇ

Muhasebe ve Finans

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah KILIÇARSLAN

İletişim

Dr. Öğr. Üyesi Pınar GÜNER KOÇAK

Filoloji

Dr. Öğr. Üyesi Bilal ÜSTÜN

PDR

Dr. Ersoy ÇARKIT

Coğrafya

Doç. Dr. Ahmet UYSAL

Kamu Yönetimi

Dr. Öğr. Üyesi Volkan Recai ÇETİN

İşletme

Dr. Züleyha GÖKÇE

Türk Dili Ve Edebiyatı

Dr. Öğr. Üyesi Murat GÜR

Tarih

Dr. Öğr. Üyesi Can Eyüp ÇEKİÇ

Sanat Tarihi

Doç. Dr. Ayşe BUDAK

Sosyoloji

Doç. Dr. Hasan YAVUZER

YAYIN KURULU (EDITORIAL BOARD)

Unvanı - Adı - Soyadı	Görev Yaptığı Üniversite
Doç. Dr. Ali Osman KURT	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Alper KAŞKAYA	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Doç. Dr. Aysun ERGİNER	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Ayşe BUDAK	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Bakytgul KULZHANOVA	El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi
Doç. Dr. Bengü AKSU ATAÇ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Berrin GÜZEL	Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr. Çağrı ÖZTÜRK DEMİRBAŞ	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Doç. Dr. Didem KOBAN	Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Durdağı AKAN	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Duygu EREN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Ebru UZUNKOL	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Elvan YALÇINKAYA	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr. Emrah ÖZKUL	Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Fatma ÜNAL	Bartın Üniversitesi
Doç. Dr. Hasan Hüseyin KILIÇ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Hüseyin KALEMLİ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim ÇOŞKUN	Trakya Üniversitesi
Doç. Dr. Lokman TANRIKULU	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet UZMAN	National Cheng Chi University
Doç. Dr. Mevlüt GÜNDÜZ	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Muhittin ÇALIŞKAN	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Nuray KURTDEDE FİDAN	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr. Oktay GULIYEV	Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
Doç. Dr. Şenay GÜNGÖR	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Sevtap Günay KÖPRÜLÜ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Stevo POPOVIC	University of Montenegro
Doç. Dr. Tekin ÇELİKKAYA	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Doç. Dr. Yener BEKTAŞ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Aslı GÜNDOĞAN	Uşak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayberk Nuri BERKMAN	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül ÖZCAN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Can Eyüp ÇEKİÇ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emel Tüzel İŞERİ	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ARSLAN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nilgün DAĞ	Mersin Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sevim GÜVEN	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Soner METE	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Turan ŞENER	Akdeniz Üniversitesi

DANIŞMA KURULU (ADVISORY BOARD)

Unvanı - Adı - Soyadı	Görev Yaptığı Üniversite
Prof. Dr. A. Celil ÇAKICI	Mersin Üniversitesi
Prof. Dr. Abdibaet MAMASIDIKOV	University of Economy and Enterprise
Prof. Dr. Abdullah SAYDAM	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Adem ÖGER	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Ali GAZEL	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Hikmet EROĞLU	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet KARADOĞAN	Kırıkkale Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet SABAN	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet ŞİMŞEK	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. András RÓNA-TAS	Szeged University
Prof. Dr. Arif SARIÇOBAN	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Ayfer ŞAHİN	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Prof. Dr. Bayram ÇETİN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Bekir BULUÇ	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Bülent GÜL	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Çavuş ŞAHİN	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Cemil ÖZTÜRK	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Cevdet AVCIKURT	Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. Cevdet KIRPIK	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Emre ÜNAL	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Erdoğan GAVCAR	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Eren YÜRÜDÜR	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof. Dr. Ergün ÖZTÜRK	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Ferruh AĞCA	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. H. Abdullah ŞENGÜL	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. H. Mehmet SOYSALDI	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Hakan SARITAŞ	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Hakan Vahit ERKUTLU	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Handan DEVECİ	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Hayati AKYOL	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Hilmi DEMİRKAYA	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin KÖKSAL	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim YILMAZ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. İlhan ÖZTÜRK	Çağ Üniversitesi
Prof. Dr. Irina NEVSKAYA	Goethe University
Prof. Dr. Joanne HUGHES	Queen's University
Prof. Dr. Kadir KARATEKİN	Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. Marufjon YULDASHEV	O'zbekiston Davlat San'at va Madaniyat Institutie
Prof. Dr. Mehmet GÜLTEKİN	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet SOYSALDI	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Mesut ÇAPA	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Muhsin KAR	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Nilüfer ŞAHİN PERÇİN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Nuri BALOĞLU	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Prof. Dr. Ramazan SEVER	Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Sabri SİDEKLİ	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Selahattin KAYMAKCI	Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. Selma YEL	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Serdar ÖZTÜRK	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Şevki ÖZGENER	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Şule AYDIN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Turhan ÇETİN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Ünal İBRET	Kastamonu Üniversitesi

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ SBE DERGİSİ
2023 YILI- MART SAYISI (CİLT:13 SAYI:1)

Web: <http://dergipark.org.tr/nevsosbilen> **E-Mail:** sbedergi@nevsehir.edu.tr

BU SAYININ HAKEM LİSTESİ

Unvanı - Adı - Soyadı	Görev Yaptığı Üniversite/Kurum
Prof. Dr. Aslı ER AKAN	Çankaya Üniversitesi
Prof. Dr. Banu YAZGAN İNANÇ	Toros Üniversitesi
Prof. Dr. Cenk KEŞAN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Dursun YENER	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Enver AYDOĞAN	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Erhan ÖRSELLİ	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin AĞIR	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Prof. Dr. Kemal Can KILIÇ	Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Serkan UMUZDAŞ	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof. Dr. Mesut GÜN	Mersin Üniversitesi
Prof. Dr. Metin ÇOLAK	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Muhammet KOÇAK	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Necmettin AYGÜN	Aksaray Üniversitesi
Prof. Dr. Necmi GÖKYER	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Neşe IŞIK TERTEMİZ	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Suat ÜNLÜ	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Süheyla BALCI AKOVA	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Talip YILDIRIM	Uşak Üniversitesi
Prof. Dr. Yunus KAYA	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Zeynep KARACOR	Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr. Adem BÖLÜKBAŞI	Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Adem DOĞAN	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet BEDEL	Maltepe Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet Burak KAHRAMAN	Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet GÖZLÜ	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet SAĞLAM	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet Turan TÜRK	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr. Ayşe Aslı SEZGİN BÜYÜKALACA	Çukurova Üniversitesi
Doç. Dr. Barış GÜR	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Bülent İŞLER	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Duygu AK BAŞOĞUL	İstanbul Üniversitesi - Cerrahpaşa
Doç. Dr. Ebru TOPCU	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Emrullah TÜRK	Batman Üniversitesi
Doç. Dr. Erim KONAKÇI	İzmir Demokrasi Üniversitesi
Doç. Dr. Galip KARTAL	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Gülden TÜM	Çukurova Üniversitesi
Doç. Dr. Güner SAĞIR	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Hakan EYGÜ	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Hasan BAKIRCI	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Hatice KILINÇ	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Hatice BUDAK	KTO Karatay Üniversitesi
Doç. Dr. Hülya KODAN	Bayburt Üniversitesi
Doç. Dr. Işıl Fulya ORKUNOĞLU ŞAHİN	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Lokman TANRIKULU	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Emin USTA	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet ÖZCAN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Muhammet Raşit MEMİŞ	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa KARATAŞ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa Kemal ÖZTÜRK	Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Necati ANAZ	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Nedret ÇAĞLAR	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Nilüfer TANÇ	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Orhan CENGİZ	Çukurova Üniversitesi

Doç. Dr. Özlem BAŞ	Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Özlem VARGÜN	İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi
Doç. Dr. Özüm EĞİLMEZ	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Doç. Dr. Pınar AYTEKİN	İzmir Demokrasi Üniversitesi
Doç. Dr. Sevinç ARI	Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Tahsin AKÇAKANAT	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Taner ATMACA	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Tuğçe KAYNAK AKÇAOĞLU	Kırıkkale Üniversitesi
Doç. Dr. Veysel OKÇU	Siirt Üniversitesi
Doç. Dr. Yunus TOPSAKAL	Alanya Hamdullah Emin Paşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ali BOSTANCIOĞLU	İskenderun Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ali Ferhat ÖMEROĞLU	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ali GÖK	Gaziantep Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Aylin YARDIMCI	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Banu BOLAYIR	Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Caner ÖZDEMİR	Ordu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cüneyt ÖZATA	Ordu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Eren KESİM	Anadolu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatma Gökçen ÇETİN CAN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatma KİMSESİZ	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fehmi DEMİR	Siirt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ferhat ZENGİN	İstanbul Gelişim Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gülşen ÇETİN AYDIN	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hakan ÖRTEN	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet SAĞLAM	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Melike GÜNBEY	Giresun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Murat ÇETİN	İstanbul Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Alperen KURŞUNCU	Ordu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa EROL	Yıldız Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Müge YÜCE	Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nejdet ÖZBERK	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Neriman YALÇIN	Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nihan OZANSOY TUNÇDEMİR	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Radiye Canan BAĞIŞ	Antalya Belek Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sabahattin YEŞİLÇINAR	Muş Alparslan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Süreyya KOVACI	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Şahin NAS	Şırnak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Taylan MARAL	İstanbul Gelişim Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Veli KUTAY	Giresun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf GÜNEYSU	Trabzon Üniversitesi
Dr. Bedirhan ELDEN	Kayseri Üniversitesi
Dr. Engin Evrim ÖNEM	Erciyes Üniversitesi
Dr. Ergun ÜSTÜN	
Dr. Esra SEVER SEREZLİ	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
Dr. Necdet SUBAŞI	Milli Eğitim Bakanlığı
Dr. Oğuz KALAFAT	Milli Eğitim Bakanlığı

İÇİNDEKİLER (CONTENT)

Sayfa/Pages:	Başlık/Title
1-19	<p>HAPİŞHANENİN AKADEMİYE YANSIMASI: HAPİŞHANE KONULU ÇALIŞMALARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ VE İLETİŞİM ODAKLI HAPİŞHANE ÇALIŞMALARI</p> <p>THE REFLECTION OF THE PRISON TO THE ACADEMY: BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF PRISONAL STUDIES AND COMMUNICATION FOCUSED PRISON STUDIES</p> <p>Arda Umut SAYGIN</p>
20-40	<p>SEÇMENLERİN SİYASAL DAVRANIŞLARI ÜZERİNDE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER: X-Y-Z KUŞAKLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA</p> <p>FACTORS AFFECTING THE POLITICAL BEHAVIORS OF VOTERS: A RESEARCH ON GENERATIONS X-Y-Z</p> <p>Barış ARMUTCU & Ahmet TAN</p>
41-52	<p>MANDATORY AUDIT FIRM ROTATION: EVIDENCE FROM TURKISH AUDITORS' PERCEPTIONS</p> <p>ZORUNLU DENETİM FİRMASI ROTASYONU: TÜRKİYE'DEKİ DENETÇİLERİN ALGILARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA</p> <p>Yasin ŞEKER & Ahmet TÜREL</p>
53-68	<p>GÜNCEL SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARINDA GİRİŞİMCİLİK</p> <p>ENTREPRENEURSHIP IN CURRENT SOCIAL STUDIES TEXTBOOKS</p> <p>Murat Bayram YILAR & İrfan Davut ÇAM</p>
69-87	<p>NEŞET ERTAŞ TÜRKÜLERİNDE SÖZ VARLIĞI</p> <p>VOCABULARY IN THE SONGS OF NEŞET ERTAŞ</p> <p>Tuğrul Gökmen ŞAHİN & Bedrettin KAYHAN</p>
88-105	<p>METİN ODAKLI DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİNİN 6. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN MORFOLOJİK FARKINDALIK BİLGİ VE BECERİLERİNE ETKİSİ</p> <p>THE EFFECT OF TEXT-ORIENTED GRAMMAR TEACHING ON MORPHOLOGICAL AWARENESS KNOWLEDGE AND SKILLS OF 6th GRADE STUDENTS</p> <p>Kübra ŞENHÜL & Hasan KOŞAR</p>
106-118	<p>LEARNED VIOLENCE: BANDURA'S SOCIAL LEARNING THEORY IN EDWARD BOND'S THE CHILDREN</p> <p>ÖĞRENİLMİŞ ŞİDDET: EDWARD BOND'UN THE CHILDREN ADLI OYUNUNUNDA BANDURA'NIN SOSYAL ÖĞRENME KURAMI</p> <p>Ajda BAŞTAN & Ahmet DÜLEK</p>
119-130	<p>YETİŞKİN BİREYLERDE AİLE BÜTÜNLÜK DUYGUSUNUN YAŞAM DOYUMU ÜZERİNDEKİ ETKİSİ</p> <p>THE EFFECT OF FAMILY INTEGRITY FEELING ON LIFE SATISFACTION IN ADULT INDIVIDUALS</p> <p>Kübra KÜÇÜKŞEN, Tuğba TOPTAŞ BÖCÜ & Semahat Nur ÇETİN</p>

131-143	ENERJİ TÜKETİMİNİN İKTİSADİ BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN PANEL VERİ YÖNTEMİYLE İNCELENMESİ INVESTIGATION OF THE EFFECTS OF ENERGY CONSUMPTION ON ECONOMIC GROWTH BY PANEL DATA METHOD Şeyma BOZKAYA & İbrahim AYTEKİN
144-159	PANDEMİDE YÜZ YÜZE EĞİTİME BAŞLAYAN İLKOKUL 1. SINIF ÖĞRENCİLERİNE İLK OKUMA YAZMA ÖĞRETİMİ SÜRECİNE İLİŞKİN SINIF ÖĞRETMENLERİNİN GÖRÜŞLERİ OPINIONS OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS ON EARLY READING AND WRITING TEACHING TO PRIMARY SCHOOL 1ST GRADE STUDENTS WHO STARTED FACE-TO-FACE EDUCATION IN THE PANDEMIC Ergün YURTBAKAN
160-184	TABELALAR ÜZERİNDEN KÜLTÜR BÖLGELERİNİ VE KÜLTÜREL PEYZAJI OKUMAK READING CULTURAL REGIONS AND CULTURAL LANDSCAPE THROUGH SIGNS Mustafa KAHRAMAN & Ercan KAZEL
185-204	REHA ERDEM FİMLERİNDE POSTMODERN YANSIMALAR: KOSMOS, ŞARKI SÖYLEYEN KADINLAR VE KOCA DÜNYA POSTMODERN REFLECTIONS IN REHA ERDEM'S FILMS: KOSMOS, SINGING WOMEN AND BIG BIG WORLD Sercan KULE & İsmail Erim GÜLAÇTI
205-219	KARİYER KARAR PIŞMANLIĞI VE AKADEMİK ERTELEME ARASINDAKİ İLİŞKİDE KARİYER UYUMUNUN ARACI ROLÜ THE MEDIATING ROLE OF CAREER ADAPTABILITY IN THE RELATIONSHIP BETWEEN CAREER DECISION REGRET AND ACADEMIC PROCRASTINATION Hacı Arif DOĞANÜLKÜ & Gürcan ŞEKER
220-238	OKUMA GÜÇLÜĞÜ OLAN İKİNCİ SINIF ÖĞRENCİSİNİN OKUMA BECERİSİNİN GELİŞTİRİLMESİ: EYLEM ARAŞTIRMASI DEVELOPMENT OF THE READING SKILLS OF A SECOND GRADE STUDENT WITH READING DIFFICULTIES: AN ACTION RESEARCH STUDY Tuğba PÜRSÜN & Fatih KOÇAK
239-249	TÜRK DİLİNDEKİ -GİR/-GUR FİLDEN İSİM YAPIM EKİNİN YAPISI ÜZERİNE THE STRUCTURE OF THE VERB NOUN SUFFIX IN TURKISH LANGUAGE -GİR/-GUR Mustafa TANÇ & Hacı Veli BİŞKİN
250-262	İKTİSATTA DÜŞÜNCE DENEYLERİ THOUGHT EXPERIMENTS IN ECONOMICS Ahmet Dinçer ÇEVİK
263-290	SINIF ÖĞRETMENLERİNİN OTANTİK LİDERLİK ÖZELLİKLERİ AUTHENTIC LEADERSHIP CHARACTERISTICS OF CLASSROOM TEACHERS Bengü ÖZDEN GÜLDAĞLI & Sibel GÜVEN

291-308	BİR YUVARLAK ÖRME MAKİNESİNİN GÜVENİLİRLİK ANALİZİ RELIABILITY ANALYSIS OF A CIRCULAR KNITTING MACHINE Sümevra GÜLBAHAR, Selda KAPAN ULUSOY & Mithat ZEYDAN
309-324	EVLİLİK DOYUMU ÖLÇEĞİNİN GELİŞTİRİLMESİ: GEÇERLİK VE GÜVENİLİRLİK ÇALIŞMASI DEVELOPMENT OF THE MARITAL SATISFACTION SCALE: A VALIDITY AND RELIABILITY STUDY N. Büşra AKÇABOZAN KAYABOL, Nurten KARACAN ÖZDEMİR, Zeynep HATİPOĞLU SÜMER, Ufuk AKBAŞ, Pınar ÇAĞ, Esra EKER DURMUŞ, Gökçen AYDIN, Cemre TATLI & Yaşar ÖZBAY
325-336	DIFFERENT ASPECTS OF ACHAEAN EXISTENCE IN WESTERN ANATOLIA: A COMPARISON BETWEEN ACHAEAN AND LOCAL FEATURES BASED ON DIFFUSION THEORY BATI ANADOLU'DA AKHA VARLIĞININ FARKLI BOYUTLARI: YEREL VE AKHA UNSURLARININ DİFÜZYON KURAMI ÜZERİNDEN BİR KARŞILAŞTIRMASI Muhammet Hamdi KAN
337-357	TÜRKİYE'DE ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİNİN YEŞİL DÖNÜŞÜMÜ: YEŞİL ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ PROJESİ GREEN TRANSFORMATION OF ORGANIZED INDUSTRIAL ZONES IN TURKEY: GREEN ORGANIZED INDUSTRIAL ZONE PROJECT Ahmet Cem ESENLİKCİ
358-371	ÜCRET YÖNETİMİ BAĞLAMINDA ÖĞRETMEN MAAŞLARININ İNCELENMESİ EXAMINING TEACHER SALARIES IN THE CONTEXT OF WAGE MANAGEMENT Fatma Hümevra YÜCEL
372-384	ÇAĞATAY TÜRKÇESİ DÖNEMİ ESERLERİNDE PSİKOLOJİK BİR RAHATSIZLIK: DELİLİK OLGUSU A PSYCHOLOGICAL DISORDER IN THE WORKS OF THE CHAGATAI TURKISH PERIOD: THE PHENOMENON OF INSANITY Sümevra ALAN
385-401	UZAKTAN EĞİTİM SÜRECİNDE KARŞILAŞILAN SORUNLARA İLİŞKİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ TEACHER'S OPINIONS ON THE PROBLEMS ENCOUNTERED IN THE DISTANCE EDUCATION PROCESS Ender KAZAK & Hasan Hüseyin KARAAHMETOĞLU
402-425	BOĞAZ KELİMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA A RESEARCH ON THE WORD 'BOGAZ' Muhammed Emin YILDIZLI & Burcu YILMAZ
426-439	NÜFUS DEFTERLERİNE GÖRE ENEGİ (KAYMAKLI) ENEGİ (KAYMAKLI) ACCORDING TO POPULATION RECORD Murat Mustafa ÖNTUĞ & Serkan ERDOĞAN

440-456	ANALYSIS OF THE ERRORS IN THE ENGLISH ARTICLE ABSTRACTS OF NONNATIVE TURKISH WRITERS ANA DİLİ İNGİLİZCE OLMAYAN TÜRK YAZARLARIN İNGİLİZCE MAKALE ÖZETLERİNDEKİ HATALARIN ANALİZİ Hüsem KORKMAZ, Kadir YILDIZ & Şahan BALABAN
457-469	YURT DIŞI OYLAR VE SİYASİ PARTİLERİN ULUS-ÖTESİLEŞMESİ EXTERNAL VOTES AND TRANS-NATIONALIZATION OF POLITICAL PARTIES Mehmet KÖSE
470-484	İNTERNET GAZETELERİNDE TOPLUMSAL SORUMLULUĞU ARAMAK: COVID-19 HABERLERİNİN ANALİZİ: ODATV, MEDYARADAR, İNTERNETHABER ÖRNEĞİ SEARCHING FOR SOCIAL RESPONSIBILITY IN INTERNET NEWSPAPERS: ANALYSIS OF COVID-19 NEWS: EXAMPLE OF ODATV, MEDYARADAR, INTERNETHABER Tolga ŞAHİN
485-506	ULAŞTIRMA SEKTÖRÜNDEKİ ENERJİ TÜKETİMİ, EKONOMİK BÜYÜME VE ÇEVRESEL KALİTE İLİŞKİSİ THE RELATIONSHIP BETWEEN ENERGY CONSUMPTION IN THE TRANSPORTATION SECTOR, ECONOMIC GROWTH, AND ENVIRONMENTAL QUALITY Mehmet UÇAR & Serap ÇOBAN
507-530	YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİ DERS KİTAPLARINDAKİ YAZMA ETKİNLİKLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ AN ANALYSIS OF WRITING ACTIVITIES IN TEACHING TURKISH AS A FOREIGN LANGUAGE TEXTBOOKS Dilek KOCAYANAK
531-551	DİJİTAL YAŞAM TEKNOLOJİLERİ BAĞLAMINDA AKILLI SAAT KULLANICILARININ DENEYİMLERİ ÜZERİNE NİTEL BİR ÇALIŞMA A QUALITATIVE STUDY ON THE EXPERIENCES OF SMART WATCH USERS IN THE CONTEXT OF DIGITAL LIFE TECHNOLOGIES Ayşe İSPİRLİ TURAN & Selma DOĞANALP ÇOBAN
552-572	KADINA YÖNELİK EKONOMİK İSTİSMARA İLİŞKİN BİBLİYOMETRİK BİR ANALİZ A BIBLIOMETRIC ANALYSIS RELATED TO ECONOMIC EXPLOITATION OF WOMEN Yasemin DEMİR, Gamze Ebru ÇİFTÇİ & İlknur TÜFEKÇİ
573-587	THE EFFECT OF DELAYED AND IMMEDIATE ORAL CORRECTIVE FEEDBACK ON L2 PRONUNCIATION IN EMERGENCY DISTANCE EDUCATION ANINDA VE SONRASINDA VERİLEN DÜZELTİCİ DÖNÜTLERİN ACİL DURUM UZAKTAN EĞİTİM DÖNEMİNDE YABANCI DİLDE SESLETİM ÜZERİNE ETKİSİ Yusuf ÖZTÜRK
588-607	HEDONİK TÜKETİM İLE GELİŞMELERİ KAÇIRMA KORKUSU (FOMO) ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ: Z KUŞAĞI TÜKETİCİLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN HEDONIC CONSUMPTION AND FEAR OF MISSING OUT (FOMO): A RESEARCH ON GENERATION Z CONSUMERS Reyhan BAHAR & Bilge VİLLİ

608-622	LİSANS DÜZEYİNDEKİ YETİŞKİN ÖĞRENCİLERİN PİYANO EĞİTİMİNDEKİ PEDAGOJİK SORUNLAR VE PSİKOLOJİK ETKENLER PEDAGOGICAL PROBLEMS AND PSYCHOLOGICAL FACTORS IN PIANO TEACHING OF UNDERGRADUATE ADULT STUDENTS Bilgen ÖZCAN ÇOŞKUNSOY, Bahar GÜDEK & Valeriya ÖZKAN
623-638	MATEMATİK DERSİNE YÖNELİK SEVGİNİN YORDAYICILARI: ÖZGÜVEN, DEĞER VE ÖĞRETİMSSEL AÇIKLIK İLİŞKİSİ – TIMSS 2019 THE PREDICTORS OF STUDENTS' LIKE MATHEMATICS: CONFIDENCE, VALUE, AND INSTRUCTIONAL CLARITY – TIMSS 2019 Hilal BÜYÜKGÖZE & Bahar YAKUT ÖZEK
639-649	LANGUAGE TEACHING THROUGH WEB 2.0 TOOLS: THE ATTITUDES OF PRE-SERVICE TEACHERS OF ENGLISH WEB 2.0 ARAÇLARI YOLUYLA DİL ÖĞRETİMİ: İNGİLİZCE ÖĞRETMEN ADAYLARININ TUTUMLARI Mehmet TUNAZ
650-664	TİCARET SAVAŞLARI VE DIŞ TİCARET TRADE WARS AND FOREIGN TRADE Hüseyin FİDAN & Bilge AFŞAR
665-686	İLKOKUL MATEMATİK DERS KİTAPLARINDA YER ALAN DOĞAL SAYILARDA BASAMAK DEĞERİ KAVRAMININ FARKLI BOYUTLARDA İNCELENMESİ THE INVESTIGATION IN DIFFERENT DIMENSIONS OF THE PLACE VALUE CONCEPT IN NATURAL NUMBERS IN PRIMARY SCHOOL MATHEMATICS TEXTBOOKS Hilal KESER & Mehmet Hayri SARI
687-697	TOPLUM ÇEVİRMENLİĞİNİN TOPLUMSAL DEĞİŞİM SÜRECİNDEKİ ROLÜ THE ROLE OF COMMUNITY INTERPRETING IN SOCIAL CHANGE Coşkun DOĞAN
698-717	ADANA İŞGAL KOMUTANI BREMOND'UN ANILARI ÜZERİNE DEĞERLENDİRME AN ASSESSMENT ON THE MEMORY OF ADANA OCCUPATION COMMANDER BREMOND Murat KÜTÜKÇÜ & Ayhan CANKUT
718-733	EZİDİLERİN (YEZİDİLERİN) SAĞLIK İNANÇLARI VE SAĞLIK ARAYIŞI PRATİKLERİ HEALTH BELIEFS AND HEALTH SEEKING PRACTICES OF THE EZIDIS (YEZIDIS) Bayram DEMİR
734-754	BİZANS KAPADOKYASINDA ZİRAİ FAALİYETLER: YAZILI KAYNAKLAR IŞIĞINDA ARKEOLOJİK KANITLARIN OKUNMASI AGRARIAN ACTIVITIES IN BYZANTINE CAPPADOCIA: READING ARCHAEOLOGICAL EVIDENCE IN THE LIGHT OF THE WRITTEN SOURCES Nilüfer PEKER

755-767

DİNİ BÜROKRATİKLEŞTİRME POLİTİKASI: DİNİ KURUMLARLA İŞ ÜZRE DEVLET KOMİTESİ (DKİDK) ÖRNEĞİ

THE POLITICS OF BUREAUCRATIZATION OF RELIGION: THE CASE OF THE STATE COMMITTEE ON RELIGIOUS ASSOCIATIONS (SCWRA)

Yegane YİĞİT & Merve DURMUŞ

768-796

YARATICI SINIFIN (AR-GE ÇALIŞANLARININ) ÇALIŞMA HAYATLARINA İLİŞKİN DUYGULARI: STRES, KORKU/KAYGI

EMOTIONS OF CREATIVE CLASS (R&D EMPLOYEES) IN RELATION TO THEIR WORKING LIFE: STRES, FEAR/ANXIETY

Mehmet CANSIZ, Neval KARANFİL & Ferda ÜSTÜN

HAPİSHANENİN AKADEMİYE YANSIMASI: HAPİSHANE KONULU ÇALIŞMALARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ VE İLETİŞİM ODAKLI HAPİSHANE ÇALIŞMALARI

THE REFLECTION OF THE PRISON TO THE ACADEMY: BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF PRISONAL STUDIES AND COMMUNICATION FOCUSED PRISON STUDIES

Arda Umut SAYGIN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

İletişim Fakültesi

Gazetecilik Bölümü

arda.saygin@hbv.edu.tr

ORCID: 0000-0002-5103-4636

ÖZ

Geliş Tarihi:

11.08.2021

Kabul Tarihi:

16.01.2023

Yayın Tarihi:

31.03.2023

Anahtar Kelimeler

Hapishane,
Lisansüstü tezler,
Akademik makaleler,
Bibliyometrik analiz.

Keywords

Prison, Graduate
theses, Academic
articles, Bibliometric
analysis.

Sosyolojik bir gerçek olan hapishanelerin ne derece akademik ilgi gördüğünü sorgulayan bu çalışmada, Türkiye’de hapishane konusunda yazılmış olan lisansüstü tezlerin ve makalelerin bibliyometrik analiz yöntemiyle incelenerek genel eğilimlerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Tez ve makale başlıklarının içerisinde “hapishane”, “cezaevi” ve “ceza infaz kurumu” kelimelerinin bulunduğu çalışmaların analizinin yapıldığı bu çalışmada Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) Ulusal Tez Merkezi’nden ulaşılabilen 184 lisansüstü tez; Dergi Park veri tabanından ulaşılabilen 64 makale incelenmiştir. Araştırmanın yürütüldüğü 184 lisansüstü tez, yapıldıkları yıla, üniversiteye, enstitüye, anabilim dalına, yazıldığı dile, çalışma alanlarına, araştırma yöntemi ve veri toplama tekniğine gibi çeşitli kategorilere göre incelenmiştir. 64 makale ise yine yazıldıkları dile, yıla, yayımlandıkları dergilerin alanına, yazar sayısına ve unvanına, araştırma yöntemi ve veri toplama tekniği gibi çeşitli kategorilere göre incelenmiştir. İnceleme neticesinde tezlerin genellikle Türkçe dilinde, yüksek lisans seviyesinde, sosyal bilimler alanında yer alan sosyoloji, tarih, psikoloji, anabilim dallarında çalışıldığı tespit edilmiştir. Mahkûm psikolojisi, hapishane tarihi, hapishane sosyolojisi ise en çok çalışılan konular olarak belirlenmiştir. Makalelerin ise yine Türkçe dilinde, sosyal bilimler alanındaki dergilerde, hapishane tarihi ve hapishane edebiyatı konularında nitel yöntemlerden yararlanarak yazıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca, çalışmada iletişim fakültesi çatısı altında yazılan tezler ve iletişim temalı akademik dergilerde yayınlanan makaleler ayrıca incelenmiştir.

ABSTRACT

This study questions the academic interest to prisons that a sociological fact and is aimed to determine the general tendencies of prison subjected postgraduate theses’ and articles’ written in Turkey by using the bibliometric analysis method. In this study, the bibliometric analysis of the studies in which the words “prison”, “jail” and “penal institution” are included in the thesis and article titles, 184 postgraduate theses that can be accessed from the Higher Education Institution (YÖK) National Thesis Center; 64 articles that can be accessed from the Dergi Park database were examined. 184 graduate theses were examined according to various categories such as the year, the university, the institute, the department, the language, the research method, the data collection technique and the fields of study. 64 articles were also examined according to various categories such as the language they were written, the year they were published, the field of the journals they were published in, the number and title of the authors, the research method used and the data collection technique. As a result of the examination, it has been determined that theses are generally studied in Turkish, at graduate level, and in the field of social sciences such as sociology, history, psychology. Prisoner psychology, prison history, and prison sociology were determined as the most studied subjects. It was determined that the articles were written in Turkish, in social sciences journals, on prison history and prison literature, using qualitative methods. Besides, in the study, theses written under the roof of the faculty of communication and articles published in academic journals with the theme of communication were also examined.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.981552>

Atıf/Cite as: Saygın, A. U. (2023). Hapishanenin akademiye yansımaları: Hapishane konulu çalışmaların bibliyometrik analizi ve iletişim odaklı hapishane çalışmaları. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 13(1), 1-19.

Giriş

Hapishaneler ya da resmi söylemle cezaevleri, bir diğer deyişle cezalandırmanın mekânsal durakları (Othmani, 2003: 60) tarih boyunca birçok kültürde var olmuş ve suçlu olduğu düşünülen kişiler buralarda kapatılarak cezalandırılmıştır. Toplumların bedene yönelik şiddet uygulamak suretiyle gerçekleştirdikleri cezalandırma pratiği, zaman içerisinde ceza hukukunun gelişmesiyle hürriyeti bağlayıcı cezalara dönüşmüştür. Hapishanenin tarihçesi de bu dönüşümle birlikte başlamış (Demirbaş, 2010: 3-5) ve hapishaneler zamanla toplumların biçimsel cezalandırma pratiklerinde birincil role sahip olmuştur (Bahar, 2010: 41). Dolayısıyla hapishaneler, toplumsal bir gerçeklik olarak karşımızda durmaktadır. Bu gerçeklik hapishaneyi deneyimleyen edebiyatçıların çeşitli eserleriyle edebiyat dünyasına yansıdığı gibi, hapishane olgusuna dışarıdan bakan, hapishaneyi bir “sorun” olarak ele alan, öznel olarak bu soruna yönelen ve veri toplayarak bu sorunu araştıran araştırmacılarla da bilimsel çalışmalara konu olmaktadır. Bilimsel çalışmaların hapishaneyi merkeze alması ise ilgili alanlara farklı bakış açısı kazandırması, yeni çalışmaların önünü açması, ilgili kurum ve kuruluşlara yeni politikalar oluşturmaya katkıda bulunması bakımından oldukça önem arz etmektedir.

Literatürde farklı alanlarda ve disiplinlerde yazılmış olan lisansüstü tezlerin (Bayın, 2015; Santaş, 2017; Ökten ve Akman, 2018; Yurdakul, 2018; Sonsel, 2018; Şahin ve Görgülü, 2020; Beyazıt, 2015) ve makalelerin (Kumbasar, 2019; Çelik ve Canoğlu, 2019; Toraman ve Aslantaş Ateş, 2020) bibliyometrik ve içerik olarak incelenmesi suretiyle yapılan birçok akademik çalışma bulunmaktadır. Bununla birlikte, yine belirli bir alan ve disiplindeki akademik tez ve makaleleri bir arada inceleyen nicel çalışmalar da mevcuttur (Demir, 2018; Zeren ve Kaya, 2020); Örs ve Çillioğlu, 2021). Bu çalışma da, hapishane alanına odaklanmakta ve hem daha ayrıntılı çalışmalar olmalarından dolayı akademik tezleri hem de daha spesifik çalışmalar olmalarından dolayı akademik makaleleri odağına almaktadır.

Çalışmada, “hapishane”, “cezaevi” ve “ceza infaz kurumu” kelimeleri Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) Ulusal Tez Merkezi’nde yer alan tezlerin ve Dergi Park akademik makale veri tabanında yer alan makalelerin başlıklarında aranmış ve tespit edilen 184 lisansüstü tez ve 64 akademik makale çeşitli kategoriler bağlamında bibliyometrik analize tabi tutulmuştur. Çalışma, hapishane konusunda hazırlanan lisansüstü tezlerin ve akademik makalelerin hangi dilde, hangi yıllarda, hangi konuları merkeze alarak, hangi yöntem ve veri toplama teknikleri kullanarak yapıldığını ortaya koymak ve genel eğilimleri tespit etmek amacıyla yapılmıştır. Bununla birlikte çalışmada, makale yazarlarının ve lisansüstü tez danışmanlarının unvanları gibi değişkenlerin yanı sıra, lisansüstü tezlerin hangi üniversitelerde, hangi enstitülerde, hangi anabilim dallarında ve hangi düzeyde yapıldığı ile akademik makalelerin kaç yazar tarafından yazıldığı ve hangi bilimsel alanda yayın yapan dergilerde yayımlandıkları gibi sorulara da cevap aranmıştır. Hapishane konusundaki alan yazınında mevcut olan lisansüstü tezlerin ve makalelerin toplanıp sınıflandırılmasının ve konuya dair araştırılmış ve henüz incelenmemiş yönlerin ortaya konulmasının bu konuda yapılacak sonraki araştırmalara ışık tutacağı ya da en azından araştırmacılara bir bakış açısı kazandıracağı düşünülmektedir.

Hapishane ve Bilgi İlişkisi

Foucault kendi iktidar analizinde “egemen iktidar” ve “disipliner iktidar” ayrımı yapar. Bu ayrımın merkezinde ise bilgi yer alır. Egemen iktidar 15. ve 18. yüzyıllar arasında henüz bilgi disiplinlerinin bulunmadığı iktidar anlayışıken; disiplinler iktidar bilgi oluşturabilen, kendi söylemlerini ve bilgi alanları yaratıp yayabilen iktidar anlayışıdır (Foucault, 2005: 115). Bu yeni iktidar anlayışı sürekli olarak kendisine yeni bilgiler katan, hemen her alanda enformasyon biriktiren ve bunları kullanan bir iktidar anlayışıdır. Öyle ki, Foucault’a göre iktidar işleyebilmek için sürekli bilgi yaratır ve bilgi de iktidar etkilerine yol açar, yani “bilgi olmadan iktidarın sürdürülmesi olanaksızdır, bilginin iktidar doğurması olanaksızdır” (2015: 35-36). Bir diğer deyişle, bilgi hem gücü elinde tutanlar tarafından kontrol edilen bir olgudur, hem de iktidarın kendisidir. Egemen iktidar anlayışı bir yasa düzenine işaret ederken; disiplinler iktidar nüfusun da artış göstermesiyle birlikte “toplumsal grupları tanımlamak, kontrol etmek ve sayılarını plânlamak için yeni bilgi tipleri” geliştirmeye işaret etmektedir (Slattery, 2008: 477). Bu sebeple, Foucault’ya göre egemen iktidar anlayışından disiplinler iktidar anlayışına geçildiğinden itibaren yasa dünyasında değil, bilgi aracılığıyla düzenlenen bir dünyada yaşamaktayız. Bilginin beslediği ve ortaya çıkardığı bu yeni iktidar anlayışı çeşitli teknik ve mekanizmalar kullanır. Bu tekniklerden biri disiplinken; mekanizmalardan biri de hapishanelerdir. Disiplin tekniklerinin geliştirildiği toplumsal kurumlardan bir tanesi de hapishaneler

olmuştur. Her iki kavram da birer bilgi sistemi olarak yeni iktidar anlayışının ürünü olarak ortaya çıkmışlardır.

Egemen iktidar anlayışından disipliner iktidar anlayışına geçişte hapishaneler de içerisine suçlu ya da suçlu olduğu düşünülen kişilerin bulunduğu basit bir kapatılma mekânı olmaktan çıkmışlardır. Hapishanelerde bilgi sistemlerinin kullanılmaya başlamasıyla kapatılanlar sürekli gözetim neticesinde bilginin nesnesi haline gelmişler, hapishaneler de cezalandırmanın yanı sıra birer ıslah ve eğitim mekânına evrilmişlerdir. Bu evrimde disiplinin bilgiye yaslanarak işlevsel bir şekilde kullanılması belirleyici olmuştur. Foucault, bedenlerin en eski zamanlardan itibaren terbiye edilmeye ve itaatkar kılınmaya çalışıldığından söz eder. Disipliner iktidar ise bu eylemleri daha incelikli, daha verimli ve daha az maliyetle gerçekleştirmektedir. Disiplin, bedeni sarmalayıp onun derinine kadar inmekte ve bedeni itaatkâr hale getirmektedir. Söz gelimi, hapishaneler içerisinde kapatılan kişileri zaman kullanımını öğretmekle disiplini ederler. Kapatılanların ne zaman sayılacakları, ne zaman aileleriyle görüşecekleri belirlenmiştir ve onlardan beklenen bunlara uymalarıdır. Uymadıkları takdirde çeşitli cezalarla cezalandırılacakları da tüm hapishane nüfusu tarafından bilinmektedir. Bu da onların ıslah olup normalleşmelerine olanak tanımaktadır. Ayrıca, hapishanelerde kusursuza yakın tasarlanmış bir gözetim sisteminin olduğu kapatılan kişiler tarafından bilinmekte ve sürekli gözetleniyor olma hali/hissi disipline olma süreçlerine etki etmektedir. Hapishanelerdeki gözetim sistemi yalnızca kapatılanları değil, kapatılanları gözetleyenleri de gözetleyecek kadar iyi tasarlanmıştır. Öyle ki Foucault, iktidarın kendini bile denetlediğini, gözetim teknikleriyle elde edilen bu bilgilerden de disiplinin doğduğunu düşünür. Hapishanelerdeki disiplini de “aynı anda hem gözetime hem de gözlem altında tutmaya” olanak sağlayan yani tabi olma durumu yaratan bir mimari yapı olan Panopticon ile sembolleştirir. Ona göre disiplin; teknikler, uygulamalar ve hedefler içeren bir teknoloji ve iktidar icra etmenin bir tarzıdır (Foucault, 2017: 263-316).

Clemmler (1958), hapishanelerde kapatılan kişilerin hapishanenin yasaklarını, kurallarını, normlarını öğrenip benimsemeleri ve o yönde davranış kalıpları geliştirmelerini “prisonation” (mahkûmlaşma) olarak kavramsallaştırır. Mahkûmlaşma ise hapishanelerin söylemsel pratikler ve normları yani bilgiyi kullanmasıyla gerçekleşir. Disipliner iktidar da benzer şekilde toplumsal alandaki tüm alanlarda ve kurumlarda bireyleri denetleyerek, gözetleyerek ve bilgiye yaslanarak oluşturduğu çeşitli normlarla sarmalayarak onları normalleştirmeyi hedefler. Disipliner iktidarın bir kurumu olan hapishanenin en önemli işlevi de kapattıkları kişiler hakkındaki tüm bilgilere haiz olup onları kendi oluşturdukları bilgi sistemlerine entegre ederek normalleştirmektir. Hapishanelerin normalleştirme işlevi söylemlerle ve kurallarla, yani bilgi alanlarıyla oluşturulan normların kapatılan kişilerce içselleştirilmesiyle gerçekleşmektedir. Normları içselleştiren ve kendi kimliklerini kapatılan/mahkûm kimliği etrafında kuran kişiler kendilerini sınırlandırarak uyumlu ve normal hale gelmektedir. Bu dönüşümü, bilgi vasıtasıyla iktidarın bedenler üzerinde sürdürülmesi olarak yorumlamak mümkündür.

Hapishaneler her ne kadar bilgi aracılığıyla oluşturdukları disiplin teknikleriyle normalleştirmeyi ve ıslah etmeyi amaç edinse de Foucault'ya göre başarısız projelerdir çünkü suç oranlarını düşürmedikleri gibi suçlu imal etmektedirler (2017: 384-389). Yine de teoride hapishaneler “bireyleri “geliştirmek” ve onları salıverildiklerinde toplumun uygun ve uyumlu bir parçası olmaya hazırlamak” (Giddens, 2012: 879) gayesinde oldukları ve bu gayenin en temel unsuru bilgi ağının kurulup kullanılmasıdır.

Hapishaneler devletlerin bir tür düzeni tesis etme, düzeni uymayanı cezalandırma ve onu normalleştirme mekânları olarak bir başka disipliner kurum olan üniversitelerin de çalışma alanlarına dahil olmaktadır. Suç sosyolojisi, krimnoloji, ceza hukuku, sosyal hizmet gibi disiplinler lisans ve lisansüstü düzeyde dolaylı da olsa hapishanelere dokunmaktadır. Bu çalışma ise lisansüstü düzeyde gerçekleşen akademik üretimin ve dolaşıma sokulan akademik bilginin hapishane konusuna ne ölçüde dokunduğunu ortaya çıkarmayı hedeflemektedir.

Yöntem

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmada, Türkiye'deki üniversitelerde hapishane konusunda yazılmış lisansüstü tezleri ve bilimsel makaleleri çeşitli değişkenler açısından incelemek amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranmıştır:

- 1- Ulusal tez merkezinde ve Dergi Park veri tabanında yer alan hapishane konulu tezlerin ve makalelerin başlıklarında hangi kelime/kavram tercih edilmiştir?

- 2- Ulusal tez merkezinde ve Dergi Park veri tabanında yer alan hapisane konulu tez ve makalelerin yayınlanma yıllarına göre dağılımı nasıldır?
- 3- Ulusal tez merkezinde ve Dergi Park veri tabanında yer alan tez ve makaleler hangi dillerde yazılmıştır?
- 4- Ulusal tez merkezinde yer alan tezler hangi üniversiteler bünyesinde yazılmıştır?
- 5- Ulusal tez merkezinde yer alan hapisane konulu tezler hangi lisansüstü programda yazılmıştır?
- 6- Ulusal tez merkezinde yer alan hapisane konulu tezlerin yazıldığı enstitülerin dağılımı nasıldır?
- 7- Ulusal tez merkezinde yer alan hapisane konulu tezler hangi anabilim dallarında yazılmıştır?
- 8- Ulusal tez merkezinde yer alan hapisane konulu tezlerin danışmanlarının ve Dergi Park veri tabanında yer alan makalelerin yazarlarının unvanlarının yüzdeliği nedir?
- 9- Ulusal tez merkezinde ve Dergi Park veri tabanında yer alan hapisane konulu tez ve makalelerin yöntemlerinin dağılımı nasıldır?
- 10- Dergi Park veri tabanında yer alan hapisane konulu makalelerin yazar sayısına göre dağılımı nasıldır?
- 11- Dergi Park veri tabanında yer alan hapisane konulu makalelerin yayınlandığı akademik dergilerin bilimsel alanlarına göre dağılımları nasıldır?
- 12- Ulusal tez merkezinde ve Dergi Park veri tabanında yer alan hapisane konulu tez ve makalelerin veri toplama araçları/teknikleri nelerdir?
- 13- Ulusal tez merkezinde ve Dergi Park veri tabanında yer alan hapisane konulu tez ve makalelerin araştırma konuları nelerdir ve konular nasıl bir dağılım göstermektedir?

Bu sorulara yanıt arayan bu çalışma, Ulusal tez merkezinde ve Dergi Park veri tabanında yer alan ve çalışmanın başlığının içerisinde “hapisane”, “cezaevi” ve “ceza infaz kurumu” kelimeleri geçen lisansüstü tezlerle ve makalelerle sınırlandırılmıştır. Sınırlama kapsamında belirlenen 184 lisansüstü tezin 174’ünün tamamına; 10’unun ise özet kısmına ulaşılmıştır. Açık erişimli oldukları için 64 makalenin ise tamamına ulaşılmıştır. Dolayısıyla, bu çalışmanın evreni YÖK Ulusal Tez Merkezinde ve Dergi Park veri tabanında yer alan ve başlığı içerisinde “hapisane”, “cezaevi” ve “ceza infaz kurumu” kelimeleri geçen lisansüstü tezlerden ve makalelerden oluşmaktadır. Yapılan taramada 184 lisansüstü tez ve 64 akademik makale tespit edilmiş ve örneklem seçilmeden evrenin tamamına ulaşılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın bibliyometrik analizini oluşturan veriler 8-14 Haziran 2021 tarihleri arasında toplanmıştır. Dolayısıyla, YÖK Ulusal Tez Merkezinde ve Dergi Park veri tabanına 15 Haziran 2021 tarihinden sonra eklenen akademik çalışmalar bu çalışmanın bibliyometrik analiz bölümüne dahil edilmemiştir. Bununla birlikte, “iletişim odaklı hapisane çalışmaları” başlığı altında merkezine iletişim konusunu alan tüm akademik çalışmalar herhangi bir tarih sınırlaması olmadan bu çalışmaya dahil edilmiştir.

Çalışmada, başlığında “hapisane”, “cezaevi” ve “ceza infaz kurumu” kelimeleri geçen lisansüstü tezlere ve akademik makalelere yönelik veriler doküman incelemesi yoluyla elde edilmiş ve bu veriler bibliyometrik analiz yoluyla analiz edilmiştir. Yazılı yayınların nicel analizi için kullanılan bibliyometrik analiz, bir disiplin ya da bilim alanıyla ilgili veri bütününe araştırmacılara sağlayarak alana dair yapılan çalışmaların genel görünümünü sunmakta ve sistematik çalışmayı kolaylaştırmaktadır (Ellegaard ve Wallin, 2015). Bu sebeple birçok araştırma alanında bibliyometrik analiz yöntemi kullanılarak çalışmalar yapılmaktadır. Bibliyometrik analiz, çok sayıda parametre kullanarak bir bilimsel alanda ortaya konulan çalışmaları, dolayısıyla o alanın yapısını ve ayrıca çıktılarını (Okubo, 1997: 20) ortaya koyduğu için sonraki çalışmalara da önemli veriler sağlamaktadır.

Bulgular

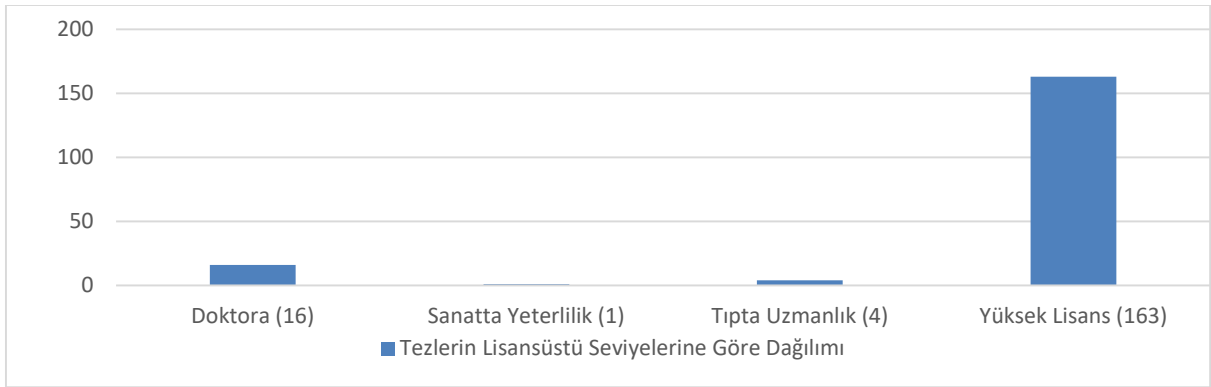
Lisansüstü Tezlere Yönelik Bulgular

Hapisane konusunda yazılmış lisansüstü tezler “tez başlığında tercih edilen kavram”, “tez türü”, “tezin yayın yılı”, “tezin dili”, “tez danışmanlarının unvanları”, “tezin yazıldığı üniversite”, “tezin yazıldığı enstitü”, “tezin yazıldığı anabilim dalı”, “tezin araştırma yöntemi”, “tezin veri toplama tekniği” ve “tezin ana konusu” olmak üzere 11 kategori üzerinden bibliyometrik analize tabi tutulmuştur.

Tablo 1: Tezlerin Çalışma Başlığında Tercih Edilen Kelime Seçimine Göre Dağılımı

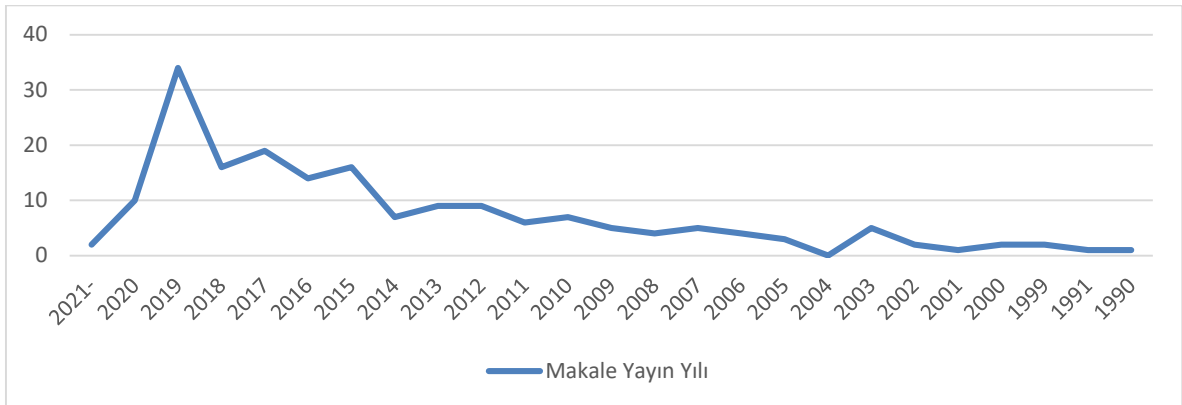
Tez Başlığında Tercih Edilen Kavram	Adet	Yüzdeler
Hapishane	54	29,35
Cezaevi	93	50,55
Ceza İnfaz Kurumu	37	20,10
Toplam	184	100

Tablo 1 incelendiğinde Ulusal Tez Merkezinde bulunan lisansüstü tezlerin 54 tanesinin (%29,35) başlığında “hapishane” kelimesi tercih edilirken; 37’sinde (%20,10) “ceza infaz kurumu” kelimesi tercih edilmiştir. Tüm çalışmaların yarısından biraz fazlasına denk gelen 93 tanesinde (%50,55) ise “cezaevi” kelimesi tercih edilmiştir. Resmi söylemde cezaevi kelimesinin daha sık kullanılması tezlerin başlıklarında genellikle bu kelimenin tercih edilmesinin ardındaki neden olarak gösterilebilir.

Şekil 1: Tezlerin Lisansüstü Seviyelerine Göre Dağılımı

Şekil 1’e baktığımızda mevcut 184 adet tezin 163 tanesinin (%88,58) ve dolayısıyla büyük çoğunluğunun yüksek lisans tezlerinden oluştuğu görülmektedir. Doktora tezleri 16 adet ile toplam dilimin %8,70’ini oluşturmaktadır. Bunlara ek olarak 1 tez Sanatta Yeterlilik seviyesinde; 4 tez ise Tıpta Uzmanlık seviyesinde yazılmıştır. Tablo 1 ve Şekil 1’deki verilere ek olarak, başlığında “hapishane” kelimesi geçen tezlerin 4 tanesi doktora düzeyinde yazılmışken; 50 tanesi yüksek lisans düzeyinde yazılmıştır. Başlığında “cezaevi” kelimesi geçen tezlerin 8’i doktora teziyken; 81’i yüksek lisans tezidir. Başlığında “ceza infaz kurumu” geçen tezlerin 4’ü doktora teziyken; 33’ü yüksek lisans tezidir. Tıpta uzmanlık tezlerinin tamamında “cezaevi” kelimesi tercih edilmiştir. Tek bir tane olan sanatta yeterlilik tezinde de yine tercih edilen kavram “cezaevi” olmuştur.

Şekil 2: Tezlerin Yayınlandığı Yıla Göre Dağılımı

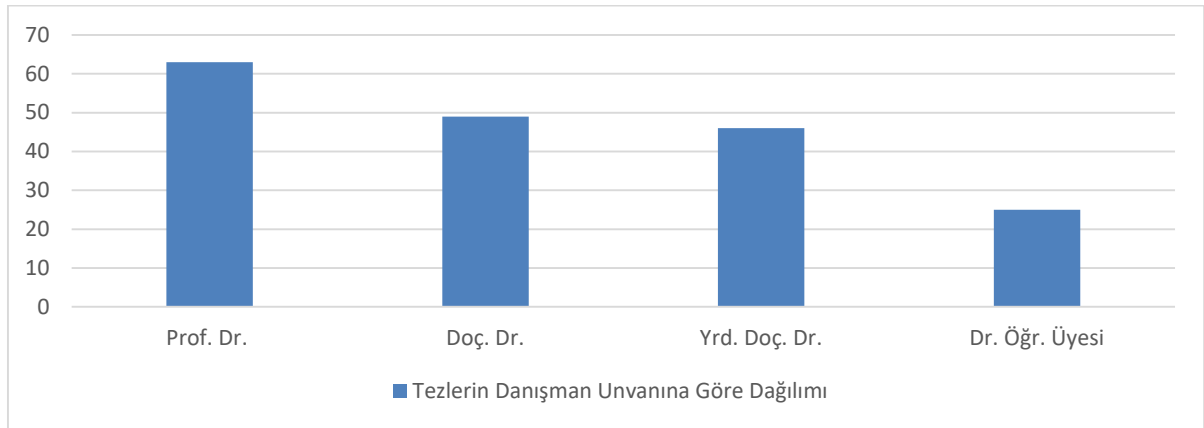

Hapishane konulu lisansüstü tezlerin ilkinin 1990 yılında yazıldığı Şekil 2’de görülmektedir. En yüksek tez sayısına ise 2019 yılında 34 teze (%18,47) ulaşılmıştır. 2015 yılını takip eden altı yılda ise yazılan lisansüstü tezlerin çift hanelere çıktığı ve konunun geçmiş yıllara kıyasla ilgi gördüğü belirlenmiştir. Bununla birlikte, 1992-1996 arasındaki yıllarda ve 2004 senesinde konuyla ilgili hiç tez yazılmamış olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 2: Tezlerin Yazıldığı Dile Göre Dağılımı

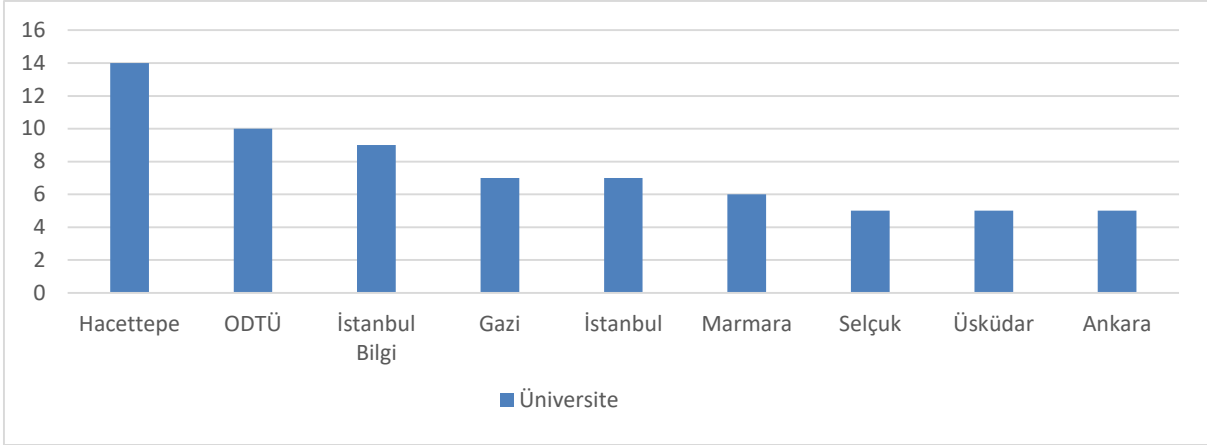
Çalışmanın Dili	Adet	Yüzdeler
Fransızca	1	0,55
İngilizce	26	14,13
Türkçe	157	85,32
Toplam	184	100

Tablo 2’ye göre yazılan 184 tezin 155’i, yani büyük çoğunluğu (%85,32) Türkçe yazılmıştır. Buna ek olarak, 26 tez İngilizce (%14,13) yazılmışken; 1 tez (%0,55) ise Fransızca yazılmıştır. Türkçe tezlerin ağırlığının ardında ülkemiz üniversitelerinde yer alan programların eğitim dilinin ekseriyetle Türkçe olmasından kaynaklandığı belirgindir. İngilizce yazılan tezlerin ise Odtü, Boğaziçi, Koç, İstanbul Bilgi gibi İngilizce eğitimin yapıldığı üniversiteler bünyesinde yazıldığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte, İngilizce yazılan 26 tezin yalnızca bir tanesi doktora tezidir.

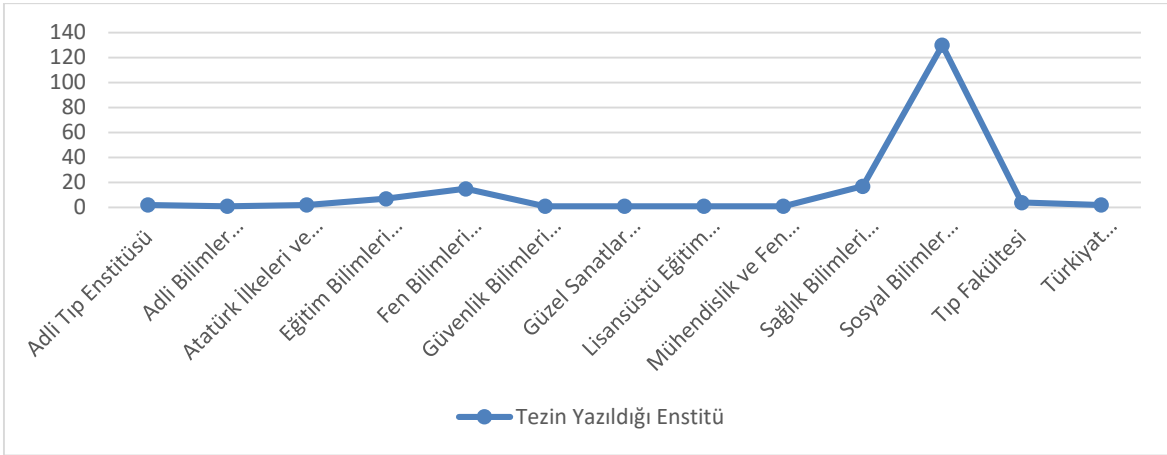
Şekil 3: Tezlerin Danışman Unvanına Göre Dağılımı

Şekil 3’te lisansüstü tezlerin danışman unvanına göre dağılımı sunulmuştur. Buna göre, incelenen tezlerin 63’ünün danışmanlığını (%34,78) Prof. Dr. unvanlı akademisyenler yapmıştır. Toplam sayının %26,63’üne denk gelen 49 tez ise Doç. Dr. unvanlı danışmanlar tarafından yürütülmüştür. 46 tez (%25) Yrd. Doç. Dr. unvanlı danışmanlarla birlikte yazılmışken; Yükseköğretim Kurulu tarafından adı değiştirilip Dr. Öğretim Üyesi yapılan ve Yrd. Doç. Dr. ile aynı unvana denk gelen danışmanların yürüttüğü tezlerin toplama oranı %13,58’dir. Bu iki unvanın aynı olduğu akıld tutulduğunda 71 teze doktora (%38,58) çalışmalarını tamamlayan ancak henüz Doçentlik unvanını almamış olan akademisyenlerin danışmanlık yaptığı görülmektedir. Bununla birlikte, 16 doktora tezinin 13’ü Prof. Dr.; 3’ü Doçent Dr. unvanlı akademisyenler tarafından yürütülmüştür.

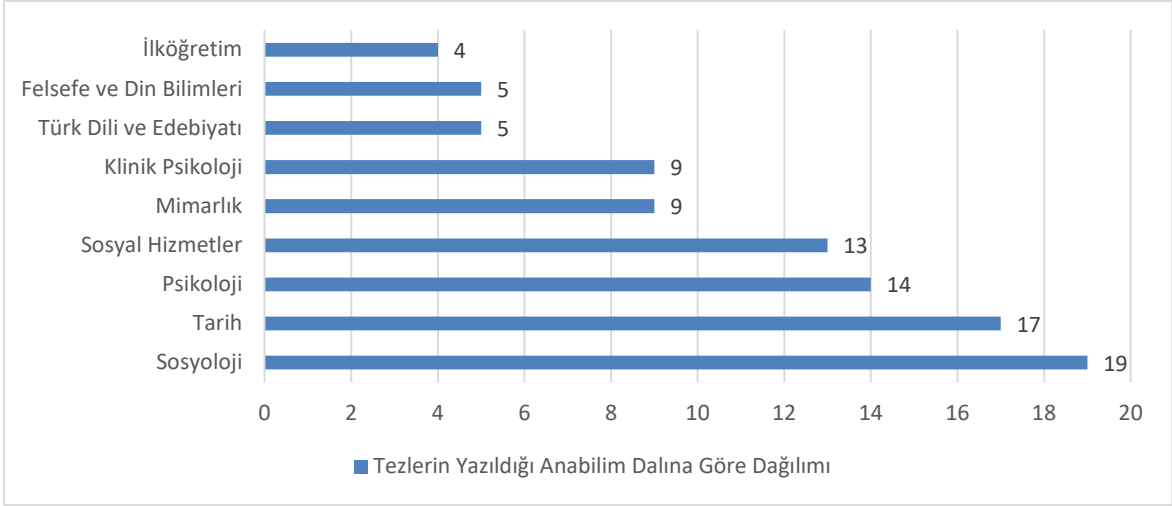
Şekil 4: Tezlerin Yazıldığı Üniversiteye Göre Dağılımı

Şekil 4'te görüldüğü gibi Hacettepe Üniversitesi 14 tez (%7,60) ile en çok çalışma yapılan üniversite olarak öne çıkmaktadır. Odtü'de 10 tez (%5,43) yapılmışken, bir vakıf üniversitesi olan İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde 9 tez (%4,90) yapılmıştır. Gazi ve İstanbul Üniversitelerinde ise 7'şer tez (%3,80) yazılmıştır. Yapılan 184 tezin 40 tanesi (%21,74) vakıf üniversiteleri bünyesinde yazılmışken, geriye kalan 144 tez (%78,26) devlet üniversitelerinde yapılmıştır. Bununla birlikte, lisansüstü çalışmaların 80 farklı üniversitede yapıldığı belirlenmiştir.

Şekil 5: Tezlerin Yazıldığı Enstitüye Göre Dağılımı

Şekil 5'te yer alan tezlerin yazıldığı enstitülerin dağılımına baktığımızda 130 tezin (%70,65) Sosyal Bilimler Enstitüsü altında yer alan anabilim dallarında yazılmış olduğu görülmektedir. Sosyal Bilimler Enstitülerinin diğer enstitülere göre içerisinde görece daha fazla bölüm barındırıyor olması bu yüksek oranın ortaya çıkmasında etkili olduğu düşünülmektedir. Sağlık Bilimleri Enstitüsü çatısı altında yazılan tez sayısı 17 iken (%9,24); bu sayı Fen Bilimleri Enstitüsü'nde 15 (%8,15) olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte, hapisane konusunda yapılan 16 doktora tezinin 8'i Sosyal; 3'ü Sağlık Bilimler Enstitüsü bünyesinde yazılmıştır. Geriye kalan 3 doktora tezinin ikisi Adli Bilimler Enstitüsü; biri ise Lisansüstü Eğitim Enstitüsü çatısı altında yazılmıştır.

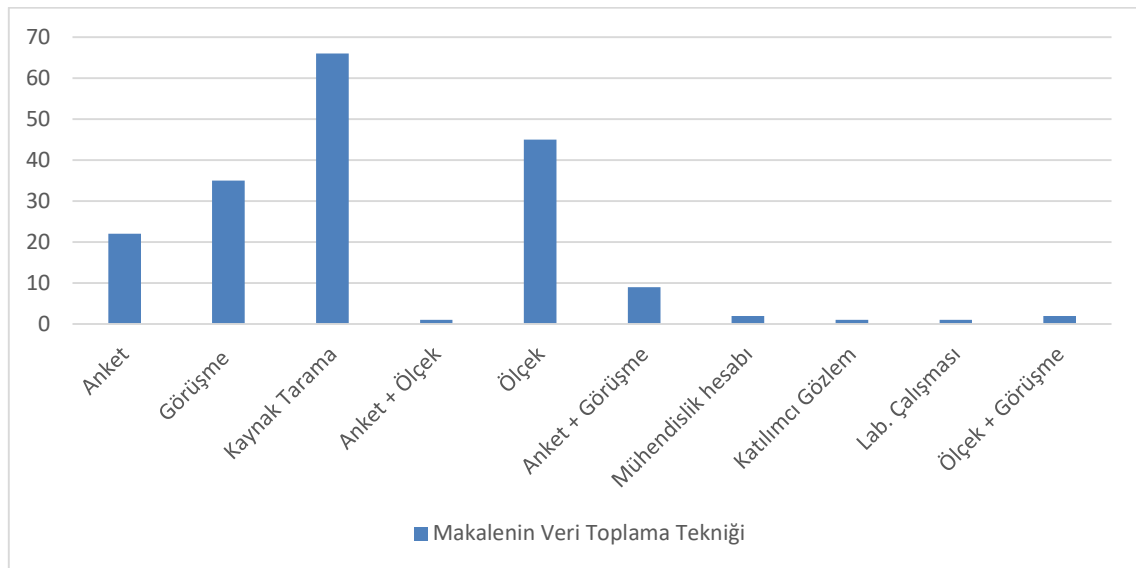
Şekil 6: Tezlerin Yazıldığı Anabilim Dalına Göre Dağılımı

Şekil 6'da yer alan anabilim dağılımına bakıldığında yapılan çalışmaların 19'u Sosyoloji (%10,32); 17'si Tarih anabilim dalında (%9,24) yapılmıştır. Psikoloji anabilim dalında 14 tez (%7,60) yazılmışken, Sosyal Hizmetler anabilim dalında ise 13 tez (%7,06) yazılmıştır. Bu dört sosyal bilimler anabilim dalında yazılan tezlerin toplama oranı %34,212'ye denk gelmektedir. 9 tezin (%4,90) yazıldığı Mimarlık anabilim dalı ise Fen Bilimleri Enstitüsü çatısı altında konunun en çok çalışıldığı anabilim dalı olarak gözükmektedir. Hapishane olgusu ise toplam 72 farklı anabilim dalında tez konusu olarak çalışılmıştır.

Tablo 3: Tezlerde Kullanılan Yöntemine İlişkin Dağılım

Araştırmanın Yöntemi	Adet	Yüzdelerik
Nicel	68	36,95
Nitel	105	57,06
Karma	11	5,98
Toplam	184	100

Tablo 3'e baktığımızda hapishane konusunda yazılan tezlerin 105 adeti yani büyük çoğunluğun (%57,06) nitel yöntemlerle çalışılmıştır. Yaklaşık dörtte birine denk gelen 68 tez ise (%36,95) nicel yöntemlerle ele alınırken; 11 çalışma (%5,98) hem nicel hem de nitel yani karma yöntemler kullanılarak yazılmıştır.

Şekil 7: Tezlerin Veri Toplama Tekniklerine Göre Dağılımı

Yazılan tezler veri toplama tekniklerine göre incelendiğinde 66 tezin (%35,86) kaynak taranarak, yani arşiv incelenerek betimleyici bir şekilde yazıldığı tespit edilmiştir. Bu çalışmalarda herhangi bir saha çalışması bulunmamaktadır. Yapılan 45 tezde (%24,45) ölçek kullanılarak veri toplandığı belirlenmiştir. 35 tezde (%19,02) ise veriler görüşme yapılarak toplanmıştır. 22 çalışma (%11,95) anket tekniğiyle yapılırken; anket ve görüşmenin birlikte kullanıldığı tez sayısı 9 (%4,89) olarak belirlenmiştir.

Tablo 4: Tezlerin Ele Aldıkları Konuya Göre Dağılımı

Çalışma Alanı	Adet	Yüzdeler
Mahkûm Psikolojisi	36	19,56
Hapishane Tarihi	26	14,13
Hapishane Sosyolojisi	23	12,50
Suç	18	9,78
Mahkûmların Eğitim-Sağlık-İnanç Durumları	17	9,23
Hapishane Mimarisi	14	7,60
Hapishane İşletmesi	11	5,98
Hukuk	10	5,43
Hapishane Edebiyatı	8	4,35
Bellek	6	3,26
Mahkûm Yakınları	5	2,71
Tahliye sonrası	5	2,71
Hapishane Koşulları	3	1,63
Alegori Olarak Hapishane	2	1,08
Toplam	184	100

Tablo 4 incelendiğinde en fazla tezin mahkûm psikolojisi alanında (%19,56) yapıldığı görülmüştür. Hapishane tarihi alanında çalışılan tez sayısı ise 26'dır (%14,13). Hapishane mekânına sosyolojik olarak yaklaşan tez sayısı 23'dür (%12,50). Mahkûmların suç ile olan bağına ilişkin çalışmalar (%9,78) ve onların eğitim, sağlık ve inanç durumlarına yönelik çalışmalar (%9,23) da diğer en fazla çalışılan konular olarak gözükmektedir.

Makalelere Yönelik Bulgular

Hapishane konusunda yazılmış makaleler “makale başlığında tercih edilen kavram”, “makalenin yayın yılı”, “makalenin dili”, “makalenin yayımlandığı derginin bilimsel alanı”, “makalenin yazar sayısı”, “makale yazarlarının invanları”, “makalenin araştırma yöntemi”, “makalenin veri toplama tekniği” ve “makalenin ana konusu” olmak üzere 9 kategori üzerinden bibliyometrik analize tabi tutulmuştur.

Tablo 5: Makalelerin Çalışma Başlığında Tercih Edilen Kelime Seçimine Göre Dağılımı

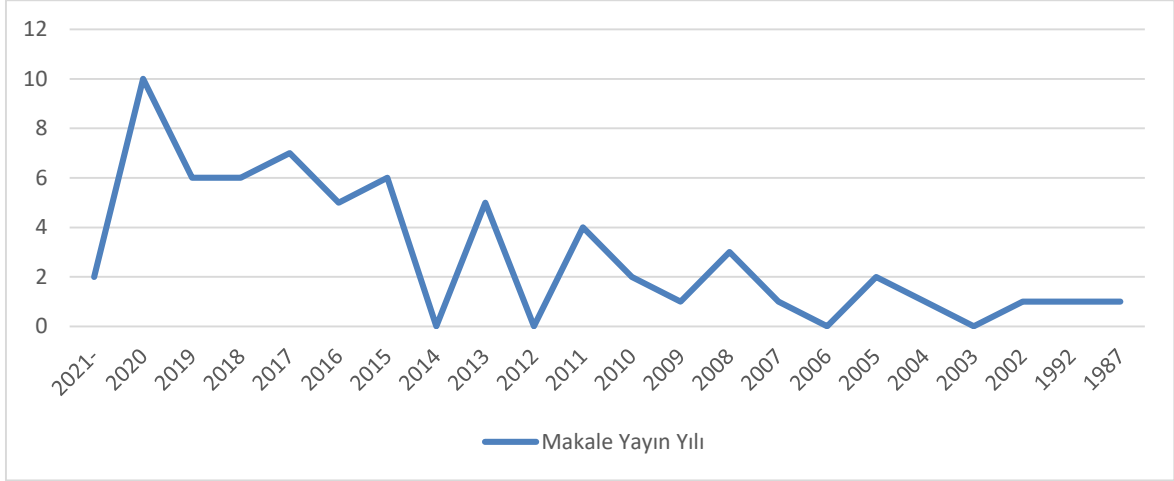
Makale Başlığında Tercih Edilen Kavram	Adet	Yüzdeler
Hapishane	30	46,87
Cezaevi	26	40,63
Ceza İnfaz Kurumu	8	12,50
Toplam	64	100

Tablo 5 incelendiğinde Dergi Park veri tabanında bulunan makalelerin 30 tanesinin (%46,87) başlığında “hapishane” kelimesi tercih edilirken; 26'sında (%40,63) “cezaevi” kelimesi tercih edilmiştir. “Ceza infaz kurumu” kavramı ise yalnızca 8 (%12,50) makalenin başlığında yer almaktadır.

Tablo 6: Makalelerin Yazıldığı Dile Göre Dağılımı

Çalışmanın Dili	Adet	Yüzdelerik
Fransızca	0	0
İngilizce	4	6,25
Türkçe	60	93,75
Toplam	64	100

Tablo 6'ya göre yazılan 64 makalenin büyük çoğunluğu (%93,75) Türkçe yazılmıştır. 4 makale ise İngilizce kaleme alınmıştır.

Şekil 8: Makalelerin Yayınlandığı Yıla Göre Dağılımı

Şekil 8'de hapisane konulu ilk makalenin 1987 yılında yazıldığı Tablo 13'te görülmektedir. 1993 ve 2001 yıllarını da kapsayan dokuz yılda ve 2003, 2006, 2012, 2014 senelerinde hapisane konulu makale yazılmamıştır. En çok makale (10) 2020 yılında yayımlanmıştır ve bu rakamın toplama oranı %15,62'dir.

Tablo 7: Makalelerin Yayınlandığı Dergilerin Bilimsel Alanlarına Göre Dağılımı

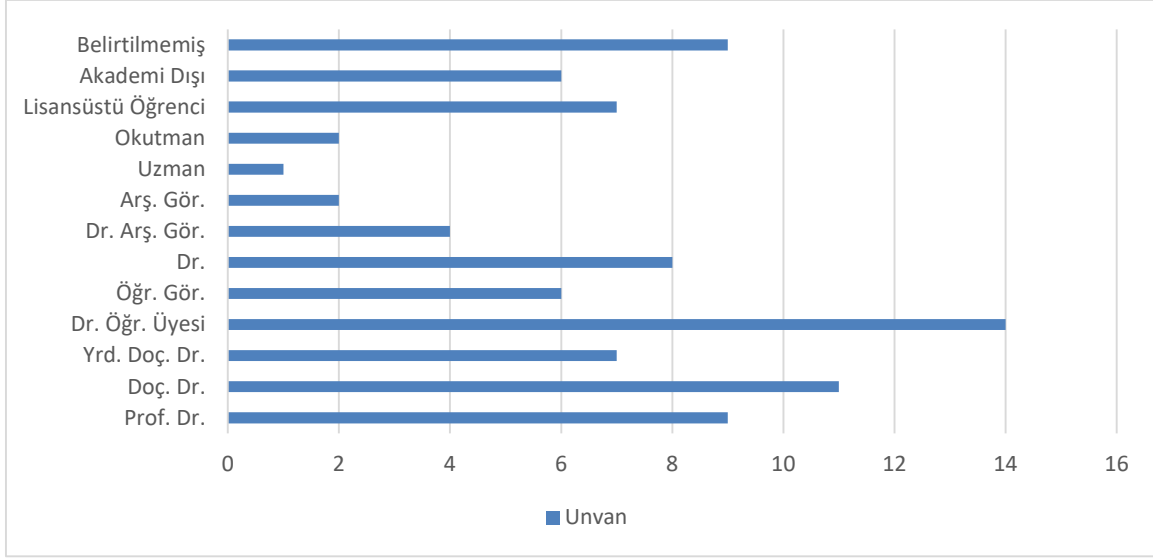
Dergilerin Alanı	Adet	Yüzdelerik
Sosyal Bilimler	56	87,50
Fen Bilimleri	3	4,68
Sağlık Bilimleri	4	6,25
Karma	1	1,56
Toplam	64	100

Tablo 7'de makalelerin yayınlandığı akademik dergilerin bilimsel alanları incelendiğinde akademik dergilerin büyük çoğunluğunun (%87,50) sosyal bilimler alanında yayın yapan dergiler olduğu görülmektedir. 3 makale (%4,68) fen bilimleri; 4 makale (%6,25) sağlık bilimleri alanında makale kabul eden dergilerde yayınlanmıştır.

Tablo 8: Makalelerin Yazar Sayısına Göre Dağılımı

Çalışmanın Yazar Sayısı	Adet	Yüzdelerik
Tek yazar	45	70,31
Çift yazar	15	23,43
Üç ve üzeri yazar	4	6,25
Toplam	64	100

Makalelerin yazar sayısına göre dağılımını gösteren Tablo 8 incelendiğinde Dergi Park veritabanında bulunan 63 makalenin 45'inin (%70,31) tek bir yazar tarafından; 15'inin (%23,43) çift yazar tarafından kaleme alındığı görülmektedir. Bununla birlikte, üç yazarlı makale sayısı 3 iken; bir makale beş yazar tarafından yazılmıştır.

Şekil 9: Makalelerin Yazarlarının Unvanlarına Göre Dağılımı

Şekil 9'da makale yazarlarının makalelerde belirttikleri unvanlarına göre dağılımlarına baktığımızda çalışmaların en çok Dr. Öğretim Üyesi (%15,73), Doçent (%12,35) ve Prof. Dr. (%10,11) unvanına sahip akademisyenler tarafından yapıldığı görülmüştür. 9 yazar unvan belirtmemişken, 6 yazar akademi dışından katkı sunmuştur.¹

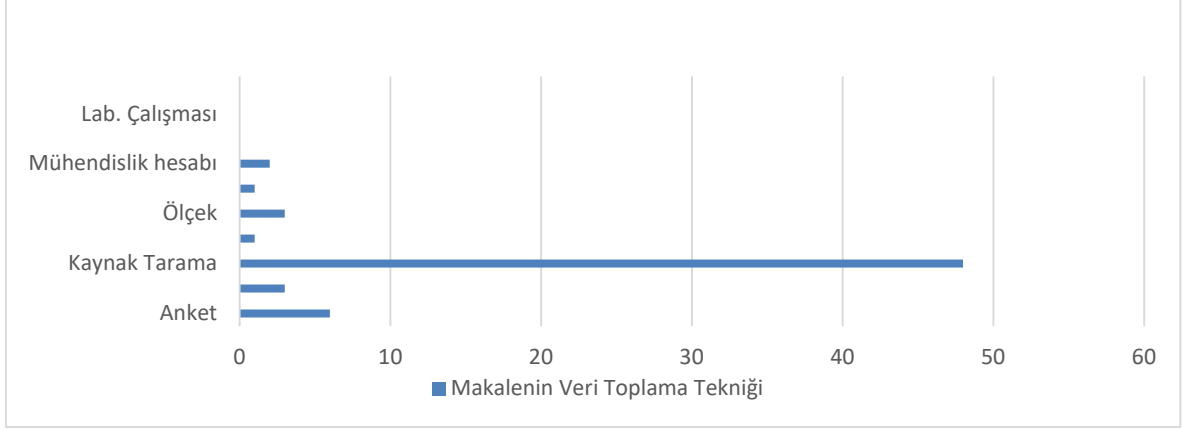
Tablo 9: Makalelerde Kullanılan Yöntemine İlişkin Dağılım

Araştırmanın Yöntemi	Adet	Yüzdeler
Nitel	13	20,32
Nitel	50	78,12
Karma	1	1,56
Toplam	64	100

Tablo 9'a baktığımızda hapisane konusunda yazılan makalelerin 50'si (%78,12) nitel yöntemlerle çalışılmıştır. Yalnızca bir makale karma yöntemlerle çalışılmışken; 13'ü (%20,32) nitel yöntemlerle ele alınmıştır.

¹ 3 yazarın bilgisine ise ulaşamadık.

Şekil 10: Makalelerin Veri Toplama Tekniklerine Göre Dağılımı

Makalelerin veri toplama tekniklerine göre dağılımını gösteren Şekil 10 incelendiğinde, yazılan 64 makalenin 48'inin (%75) hiçbir saha araştırmasına konu olmadığı, çalışmaların yazarların kaynak taramak suretiyle elde ettikleri bilgilerle yazıldığı tespit edilmiştir. Kaynak taramanın dışında en çok kullanılan veri toplama teknikleri %9,37 ile anket (6) ve %4,68 ile ölçek ve görüşme (3'er adet) olmuştur.

Tablo 10: Makalelerin Ele Aldıkları Konuya Göre Dağılımı

Çalışma Alanı	Adet	Yüzdeleri
Mahkûm Psikolojisi	1	1,56
Hapishane Tarihi	21	32,81
Hapishane Sosyolojisi	5	7,81
Suç	5	7,81
Mahkûmların Eğitim-Sağlık-İnanç Durumları	4	6,25
Hapishane Mimarisi	3	4,70
Hapishane İşletmesi	7	10,94
Hukuk	1	1,56
Hapishane Edebiyatı	9	14,05
Bellek	0	0
Mahkûm Yakınları	0	0
Tahliye sonrası	0	0
Hapishane Koşulları	6	9,37
Alegori Olarak Hapishane	1	1,56
Toplam	63	100

Makalelerin ele aldıkları konuya göre dağılımını gösteren Tablo 10'a göre yazılan 64 makalenin 21'inde yani neredeyse üçte birinde (%32,81) hapishane tarihi çalışılmıştır. Hapishane edebiyatı (%14,05) ise en çok çalışılan ikinci konu olarak dikkat çekmektedir. Hapishane işletmesine yönelik çalışmalar %10,94 iken, hapishane koşullarına yönelik makaleler toplam oranın %9,37'sini oluşturmaktadır. Ayrıca, tez çalışmalarında belirlenen "bellek", "mahkûm yakınları", "tahliye sonrası" kategorilerinin makalelerde hiç çalışılmadığı görülmüştür. Bir makalenin kategorisi ise belirlenememiştir.²

İletişim Odaklı Hapishane Çalışmaları

Türkiye'de hapishane konusunda yapılan akademik çalışmaların oldukça az bir kısmı iletişim olgusunu merkezine almaktadır. Bu çalışmalar da daha çok hapishane sosyolojisi, hukuk ve hapishane koşulları konuları altında çalışılmıştır. Her ne kadar bu çalışmada yapılan bibliyometrik analiz 14 Haziran 2021 yılına kadar YÖK Ulusal Tez Merkezinde ve Dergi Park veri tabanında yayınlanan çalışmalarla

² Somçağ, H . (2018). Boncuk İşi (Hapishane İşi) Sayalardan Üretilen Ayakkabılar: Mehmet Akbacakoğlu Koleksiyonundan. Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi , 6 (15), 489-500.

sınırlandırılmış olsa da, 2022 senesinde iletişimin odağa alındığı hapisane çalışmalarının sayısında artış olduğu çalışmanın gözden geçirildiği zaman diliminde belirlenmiştir.

Dergi Park veri tabanında yer alan iletişim temalı dergilerde yayınlanan iletişim odaklı hapisane çalışmalarına baktığımızda ilk olarak Gün'ün (2016), *Türkiye Sineması'nda Hapsedilmişliğin Güncel Temsilleri: Abluka ve Sarmaşık* başlıklı çalışmasını görürüz. Çalışmada 2015 yılında gösterime giren *Abluka* ve *Sarmaşık* filmlerinde hapsedilme konusunun nasıl ele alındığını incelenmiştir. Gün, her iki filmde de hapisanelerin yoğun disiplinler yapısı nedeniyle özgürlüklerinden, özgürken kolaylıkla yapabildiklerini artık yapamaz oluşlarından ve birçok haklarından mahrum olan karakterlerin “gerçeklikten kopma, bir çeşit kabuğa çekilme ve içsel yolculuklara çıkarak, hayal ve düş evrenine sığınma” (s. 115-116) tepkileri verdiği çıkarımını yapmıştır.

Maktav (2017), *Türkiye Sinemasının Cezaevleri* başlıklı çalışmasında hapisane filmlerine Türkiye siyasi tarihindeki gelişmeleri de dikkate alarak dört farklı dönemde odaklanmıştır. Maktav, çalışmasında 1940'ların, 1970'lerin, 1980'lerin ve 2000'li yılların hapisane filmlerini, bu filmlerdeki hapisane koşullarını ve mahkûmları odağa alarak Türkiye'de değişen ve çeşitlenen hapisane mekânının, bir diğer deyişle hapisane tarihinin Türk sinemasında nasıl temsil edildiğini aktarmıştır.

Balcı (2022), *Türk Hapisane Filmlerinde Tabakkeim ve Direniş* başlıklı çalışmasında dört ayrı film üzerinden hapisane mekânındaki iktidar ilişkilerinin temelini oluşturan tahakküm ve bu tahakküme gösterilen direnişi incelemiştir. Balcı, 1980-1990 döneminde gösterime giren *Dıvar*, *72. Koğuş*, *Uçurtmayı Vurmasınlar* ve *Karlar Koğuşu* filmleri üzerinden önce disiplinler hapisane ortamında tahakkümün nasıl gerçekleştiğini aktarmış, ardından ise mahkûmların filmlerde tahakküm karşısında pasif bir tutum takınmadıklarını, aksine çeşitli direniş pratikleri geliştirdiklerini ortaya koymuştur.

Özsoy (2018) ise *Foucault'nun İktidar Analizi Bağlamında Türk Sinemasından Filmler ve Görüşmelerle Hapisane Pratiği* (2015) başlıklı tez çalışmasından türettiği *Foucaultcu Bir İktidar Analizi: Türkiye'de Hapishanelerde İletişimsel Süreçler* başlıklı çalışmalarında hapisanelerde mevcut olan iktidar ilişkilerini ve mahkûmların geliştirdikleri iletişim biçimlerini dört farklı sinema filmi³ ve bununla birlikte hapisaneyi 1978-2000 yılları arasında deneyimleyen dört eski mahkûm üzerinden incelediğini görürüz. Özsoy, çalışmasında mahkûmların hapisanenin kısıtlı iletişim ve haberleşme olanaklarını aşmak ve kendilerini iletişimle var edebilmeleri için kendiliklerinden çeşitli yöntemler geliştirdiklerini ortaya koymuştur.

Dergi park veri tabanında yer alan iletişim temalı dergilerde yayınlanan makalelerin yanı sıra hukuk temalı dergilerde de iletişim odaklı hapisane çalışmaları yayınlanmıştır. Söz gelimi, Güngör (2018), *Hükümlülerin Haberleşme Hürriyetine Anayasa Mahkemesinin Yaklaşımı* başlıklı çalışmasında hükümlülerin hapisanelerdeki haberleşme haklarına yönelik hukuki mevzuata değindikten sonra Anayasa Mahkemesine yapılan başvurular ışığında mahkûmların telefon ve mektuplaşma haklarında yaşadıkları sorunları incelemiştir. Osmanoğlu ve Parlak (2021) ise *Mahpusların Aileleri ve Yakınlarıyla Görüşme Hakkı* başlıklı çalışmalarında mahkûmların hapisanelerdeki iletişim pratiklerinden biri olan aile ve yakınlarıyla görüşme haklarına hukuki bağlamda odaklanmıştır. Bu çalışmada Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) içtihatları ve Türk infaz hukuku mevzuatı çerçevesinde mahkûmların söz konusu haklarını açıklanmış ve mahkûmların haklarını kullanırken yaşanan zorluklara değinilmiştir.

Alat ve Aydın (2022), *Ceza İnfaz Kurumlarının Web Sitelerinin Personel ve Mahkûm Yakınları Tarafından Kullanılabilirliğinin İncelenmesi; Elazığ Ceza İnfaz Kurumları Web Siteleri Örneği* başlıklı çalışmalarında daha önce çalışılmamış ancak mahkûm yakınlarını yakından ilgilendiren bir konuya odaklanılmışlardır. Yazarlar mahkûm yakınları tarafından hapisane idaresinin duyurularını takip etmek amacıyla ziyaret ettikleri Elazığ'da bulunan çeşitli tip hapisanelerin web sitelerini incelemişler ve etkin iletişim için kimi önerilerde bulunmuşlardır.

Karan (2013), *Cezaevlerindeki Din Hizmetleri ve Mahkûmlarla İletişim Dili (Neşebir E Tipi Kapalı Cezaevi Örneği)* başlıklı çalışmasında mahkûmlara etkin diz hizmeti verilmesinde iletişimin rolünü merkeze almıştır. Çalışmada, dini mesajların etkili bir şekilde verilebilmesi ve mahkûmların ıslah olmasına yönelik çalışmalarda iletişimin dilinin önemi vurgulanmıştır.

İletişim Fakültesi çatısı altında yer alan gazetecilik, halkla ilişkiler, radyo televizyon sinema ve iletişim bilimleri bölümlerinde de hapisane ve iletişim konusunu merkeze alan lisansüstü tezler yazılmıştır.

³ Özsoy'un makalesinde film analizleri bulunmamakta ancak tezinde *Linç* (1970), *Uçurtmayı Vurmasınlar* (1989), *Karlar Koğuşu* (1989) ve *F Tipi Film* (2012) filmleri üzerinden inceleme yapmaktadır.

Gazetecilik ana bilim dalında Altaş (2007) tarafından yazılan *Haber Alma Hakkı ve Medya: Cezaevi Operasyonları Örneği* başlıklı çalışma alandaki hapisane konulu ilk tez olması bakımından önemlidir. Türkiye’de hayata dönüş operasyonları olarak isimlendirilen 19 Aralık 2000 tarihinde gerçekleştirilen Cezaevi Operasyonlarına medyanın yaklaşımını incelemiştir. Altaş, söz konusu olaya yönelik haberleri *Hürriyet*, *Milliyet*, *Yeni Şafak*, *Cumhuriyet*, *Radikal*, *Zaman* olmak üzere altı farklı gazeteden içerik analizi ve van Dijk’in söylem analiz yöntemiyle incelemiştir. Çalışmada medyanın konuyla ilgili haber içeriklerine insan hakları değil de devlet perspektifi bağlamında yer verdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Kılıç (2017) *Ceza İnfaz Kurumlarının Kurumsal İmaji: Gazete Haberleri Bağlamında Bir Analiz* çalışmasında ceza infaz kurumunun imajının medyaya nasıl yansıdığını gazete haberleri üzerinden incelemiştir. Radyo, sinema ve televizyon ana bilim dalında yapılan bu çalışmada hapisanelerdeki ıslah çalışmaları, hak ihlalleri ve fiziki yapıdan kaynaklanan sorunlar 29 haberin söylem analizinin yapılmasıyla incelenmiştir. Çalışmada medyada çıkan haberlerde hapisane kurumuna hem olumlu hem de olumsuz imajlar yüklendiği tespit edilmiştir.

Altundış (2019), *Medyanın Dili, Madunun Temsili ve Biyopolitika: 2000 Ölüm Orucu Üzerine Bir İnceleme* başlıklı çalışmasında bir önceki çalışma ile örtüşecek şekilde hapisanelerde 2000 senesinde mahkûmlarca gerçekleştirilen ölüm oruçlarını gazetelerin köşe yazıları üzerinden değerlendirmiştir. Gazetecilik ana bilim dalı çatısı altında yapılan bu çalışmada Altundış, çalışmasının merkezine devlet ve vatandaş arasındaki beden siyasetini ve “öteki”lerin medyada nasıl temsil edildiğini koymuş, seçtiği örnek olayı *Hürriyet*, *Cumhuriyet* ve *Yeni Şafak* gazetelerindeki köşe yazıları üzerinden incelemiştir. Ayrıca, çalışmasında ölüm orucuna katılan mahkûmların yakınlarıyla mülakatlar gerçekleştirmiştir. Altaş’ın (2007) çalışmasının sonucuna benzer şekilde bu çalışmada da ölüm orucu eylemlerinin köşe yazılarında hak arama değil düzen bozucu bir eylem olarak verildiği ortaya çıkmıştır.

Bir diğer gazetecilik ana bilim dalında yapılan çalışmada Saygın (2020), *Mahkûmların Medya Kullanımı ve Hapisanelerdeki İletişim Pratikleri* başlıklı çalışmasında hapisanelerdeki iletişim olgusunu sorunsallaştırmıştır. Mahkûmların kısıtlanmış gündelik hayatlarında iletişim pratiklerine odaklanılan çalışmada hapisanelerdeki iletişimin mahkûmlar için ne ifade ettiği ve iletişim pratiklerinin disiplinle nasıl eklenildiği hapisaneyi deneyimlemiş kişilerle yapılan derinlemesine mülakatlarla ortaya konmuştur. Çalışmada, mahkûmların geleneksel medya kullanımının yanı sıra hem hapisane içi hem de dış dünya ile olan iletişim pratikleri öznelere konuşmasına olanak tanınarak merkeze alınmıştır. Çalışmada, mahkûmlar için her türlü iletişimin hapisanelerde mutlak gerekli ve iyileştirici olduğu ancak iletişim olgusunun da hapisanelerde bir disiplin aracı olarak kullanıldığı belirlenmiştir.

Odabaşı (2022), *Hapisanesiz Toplum Anlayışı Bağlamında Türkiye Yazılı Basınında “Cezaevi” Haberlerinin Temsili: Hürriyet, Sözcü ve Sabah Gazeteleri Örneği* başlıklı çalışmasında gazetelerde cezaevi haberlerinin nasıl bir söylem çerçevesinde ele alındığına odaklanmıştır. Yine gazetecilik ana bilim dalında yapılan bu çalışmada *Sabah*, *Sözcü* ve *Hürriyet* gazetelerinde yer alan 15 haber eleştirel söylem analizi ile incelenmiştir. Çalışmada her üç gazetenin de cezaevine yönelik haberlerde benzer söylemsel pratiklere sahip olduğu belirlenmiştir. Bu benzerlikler ise cezaevlerinin konu olduğu haberlerde cezaevlerinin olumlandığı ve haberlerin iktidar bakış açısıyla benzer bir söyleme sahip olduğudur.

Kırmızı (2022), *Ceza İnfaz Kurumlarında Bulunan Tutuklu ve Hükümlülerin Geleneksel Medya Kullanım Biçimleri (Sakarya Ferizli L Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Örneği)* başlıklı çalışmasında Sakarya’daki bir hapisanedeki mahkûmların geleneksel medyayı kullanma biçimlerini araştırmıştır. İletişim bilimleri ana bilim dalında yapılan ve nicel biçimde tasarlanan çalışmada 50’si kadın 50’si erkek olmak üzere toplam 100 mahkûma geleneksel medyayı kullanma pratiklerini ölçmeye yönelik sorular yöneltilmiştir.⁴

Sonuç

Bu araştırmada Türkiye’deki üniversitelerde hapisane konusunda yazılan lisansüstü tezler ve makaleler bibliyometrik analiz yöntemiyle belirli kategoriler doğrultusunda incelenmiş ve farklı değişkenler açısından ortaya konulmaya çalışılmıştır. Hapisane konusu, ülke genelinde 21’i vakıf, 59’u devlet olmak üzere 80 farklı üniversitede bünyesinde yer alan yüksek lisans ve doktora tez çalışmalarında araştırmacılar tarafından çalışılmıştır. Bununla birlikte Tezlerin Hacettepe, Odtü, Boğaziçi ve İstanbul Üniversitesi gibi

⁴ Söz konusu çalışmanın YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanındaki erişimi yazar tarafından kısıtlandığı için çalışmanın detaylarına ulaşılamamıştır.

köklü üniversitelerde çalışılmış olması da öğretim üyesi sayılarıyla ve bu kurumların uzun zamandır lisansüstü program yürütmeleriyle ilgili olduğu düşünülmektedir. 64 makale ise 63 farklı akademik dergide yayımlanmıştır. Bu dergilerin büyük çoğunluğu (56) sosyal bilimler alanında yapılan akademik çalışmaları kabul eden dergilerdir. Dolayısıyla, hapisane konusu özellikle toplumsal bir mesele olduğundan en çok ilgiyi sosyal bilimciler tarafından görmüştür.

Hapisane konulu tezlerin genel karakteristik özellikleri analiz edildiğinde, yüksek lisans düzeyindeki tezlerin çoğunlukta, doktora düzeyinde üretilen tez sayısının ise azınlıkta kaldığı belirlenmiştir. Toplam 182 tezin 161'inin yüksek lisans seviyesinde çalışılmış olması, fakültelerin yüksek lisans programı açmalarının görece daha kolay olması ve bu programlara öğrenci alımının görece daha fazla olmasıyla açıklanabilir. Bununla birlikte, doktora düzeyinde eğitim veren üniversite sayısının az olması da önemli bir etken olabilir. Programların eğitim dillerinin Türkçe olması da Türkçe yazılan tezlerin çoğunluğu oluşturmalarının ardındaki neden olarak gösterilebilir.

Toplumsal bir gerçek olan hapisanelerin lisansüstü tezlerde en fazla sosyoloji ve tarih anabilim dallarında çalışılması beklenen bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Aynı şekilde, mahkûmların ve mahkûm yakınlarının psikolojileri ve sosyal hizmet gereksinimlerine yönelik çalışmaların da başı çekmesi yine hapisane olgusundan mustarip olanların çalışmalarda merkeze alınmasından kaynaklanmaktadır. Lisansüstü tezlerde üzerinde en çok durulan konuların hapisane tarihi, hapisane sosyolojisi ve birey psikolojisi olması da yine aynı doğrultuda değerlendirilebilir. Makalelerde de benzer şekilde en çok çalışılan konu hapisane tarihi ve hapisane edebiyatıdır. Tüm bunların neticesinde tezlerin ekseriyetle sosyal bilimler enstitüsü çatısı altında; makalelerin ise sosyal bilimler alanında çalışılmış olmasının tesadüf olmadığı söylenebilir.

Çalışmaya dair bir diğer bulgu, üretilen tezlerde ve makalelerde nitel yöntemlerin daha sık kullanılmasıdır. Yazılan tezlerin %68,75'i nitel yöntemlerle ele alınırken, nicel ve karma yöntemlere çok sık başvurulmamıştır. Yayımlanan 64 makalenin 50'si yani % 78,12'si yine nitel yöntemler kullanılarak yazılmıştır.

Tezleri ve makaleleri veri toplama tekniklerine göre incelediğimizde, yalnızca kaynak taranarak yapılan çalışmaların çoğunlukta olduğu belirlenmiştir. Özellikle tarih anabilim dallarında ve hapisane tarihi konularında yapılan çalışmaların arşiv belgelerinin ve ilgili literatürde yer alan kaynakların taranması şeklinde gerçekleştirilmesi, bu yüksek oranın ortaya çıkmasında hukuk ve edebiyat gibi diğer kaynak tarama ile üretilen çalışmalarla birlikte ana neden olarak gözükmektedir.

Tezlerde kaynak taramanın ardından en çok görüşme tekniği kullanılmıştır. Bu çalışmalarda öznel konuşmalarına imkân tanınmış, konunun merkezinde yer alan kişilerin görüşlerine başvurulmuştur. Görüşme tekniğinin makalelerde oldukça az kullanılması (3) ise dikkat çekicidir. Ölçek ve anket teknikleriyle toplanan verilerle yazılan tezlerin toplam sayısı (67) iken ve bu sayı kayda değerken; makalelerde nicel çalışmaların görece az olması bu tekniklerin kullanılmamasına da yol açmıştır.

Dergi Park veri tabanında yer alan iletişim temalı dergilerde yayınlanan iletişim odaklı hapisane çalışmalarına baktığımızda ise hapisane konusunun daha çok filmler üzerinden analiz edildiği saptanmıştır. İletişim Fakültesi çatısı altında hapisane ve iletişim konusunu merkeze alarak yazılan lisansüstü tezlerin ise daha çok gazetecilik ana bilim dalında çalışıldığı ve gazete haberleri üzerinden söylem analizlerinin yapıldığı belirlenmiştir.

Hapisane konulu akademik çalışmaların giderek artan biçimde akademik ilgi gördüğü de bu çalışmanın bulguları arasında yer almaktadır. Lisansüstü tezlerin ve akademik makalelerin sınırlı sayıdaki değişkenler etrafında incelenmesi bu çalışmanın sınırlılığı olsa da, aynı konuda bilimsel çalışma yapmayı düşünen araştırmacılara genel bir perspektif sunabileceği düşünülmektedir. Hapisane olgusunu merkeze alan bu çalışmaya benzer çalışmaların belirli periyodlar içerisinde yapıp önceki araştırmalarla mukayese edilmesi ise bu çalışmanın önerisi olarak değerlendirilebilir.

Kaynakça

Alat, B. & Aydın, H. (2022). Ceza İnfaz Kurumlarının Web Sitelerinin Personel ve Mahkum Yakınları Tarafından Kullanılabilirliğinin İncelenmesi; Elazığ Ceza İnfaz Kurumları Web Siteleri Örneği. *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, 9 (18), 27-36. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/had/issue/73198/1176346>

- Altaş, Ü. (2007). *Haber Alma Hakkı ve Medya: Cezaevi Operasyonları Örneği*. [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Altundış, A. (2019). *Medyanın Dili, Madunun Temsili ve Biyopolitika: 2000 Ölüm Orucu Üzerine Bir İnceleme*. [Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Bayın, G. (2015). Türkiye’de Sağlık Turizmi Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin İçerik Değerlendirmesi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2015 (1), 49-55.
- Beyazıt, U. (2015). Çocuk İstismarı Konusunda Türkiye’de Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*, 1. *Ulusal Sağlık Bilimleri Kongre Kitabı*.
- Bahar, H. İ. (2010). Hapishaneler, Sorunlar ve Çözüm Arayışları. E. G. Naskali ve H. O. Altun (ed.), *Hapishane Kitabı* içinde (s.41-58). Kitabevi.
- Balcı, Ş. (2022). Türk Hapishane Filmlerinde Tahakküm Ve Direniş. *İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Çalışmaları Dergisi*, 10 (22), 309-339. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/isaucder/issue/74168/1188671>
- Clemmer, D. (1958) *The Prison Community*. Rinehart.
- Çelik, O. & Canoğlu, M. (2019). Ulakbim Veri Tabanında Sürdürülebilir ve Çevreci Pazarlama Konusunda Yayınlanmış Makalelerin Bibliyometrik Analizi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:28 Sayı:3, 24-36 . DOI: 10.35379/cusosbil.634679
- Çetinkaya, G. (2011). Türkiye’de Rekreasyon Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi (1985-2010 Dönemi). *Sport Sciences*, 6 (1), 13-24.
- Demir, E. (2018). Antropoloji Alanındaki Yayınların Bibliyometrik Analizi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, ANARŞAN Sempozyumu Özel Sayısı*, Ekim 2018, Cilt 11 Sayı 2, ss. 1512-1527.
- Demirbaş, T. (2010). Hürriyet Bağlayıcı Cezaların ve Cezaevlerinin Evrimi. E. G. Naskali ve H. O. Altun (ed.), *Hapishane Kitabı* içinde (s.3-40). Kitabevi.
- Demircan, C. (2014). Çocuk Edebiyatı Konulu Lisansüstü Çalışmalar İle İlgili Bir Durum Araştırması. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 0 (13).
- Ellegaard, O. & Wallin, J. A. (2015). The bibliometric analysis of scholarly production: How great is the impact? *Scientometrics*, 105(3). DOI:[10.1007/s11192-015-1645-z](https://doi.org/10.1007/s11192-015-1645-z).
- Foucault, M. (2005). *Entelektüelin siyasi işlevi*. (Ergüden, I., Keskin F. ve Akınhay, O. Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2015). *İktidarın Gözü*. (Ergüden, I. Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2017). *Hapishanenin doğuşu*. (Kılıçbay, M. A. Çev.). İmge Yayınevi.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Gün, G. (2016). Türkiye Sineması’nda Hapsedilmişliğin Güncel Temsilleri: Abluka ve Sarmaşık. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, (24), 101-118. DOI: 10.16878/gsuilet.258973
- Güngör, B. (2018). Hükümlülerin Haberleşme Hürriyetine Anayasa Mahkemesinin Yaklaşımı. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, (12), 0-0. DOI: 10.18771/mdergi.497017
- Karan, C. (2013). Cezaevlerindeki Din Hizmetleri ve Mahkûmlarla İletişim Dili (Nevşehir E Tipi Kapalı Cezaevi Örneği). *Diyanet İlmî Dergi* 49(1), 107-122.
- Kılıç, H. (2017). *Ceza infaz kurumlarının kurumsal imajı: Gazete haberleri bağlamında bir analiz*. [Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Kırmızı, H. (2022). *Ceza infaz kurumlarında bulunan tutuklu ve hükümlülerin geleneksel medya kullanım biçimleri (Sakarya Ferizli L Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu örneği)*. [Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

- Kumbasar, B. (2019). Halkla İlişkiler Literatüründe Sağlık İletişimi Araştırmaları: 1992 – 2018 Yılları Arasında Yayımlanmış Makalelere Yönelik Bir İnceleme. *Kurgu, Prof. Dr. Alâeddin Asna Anısına Yeni Zamanlar ve Halkla İlişkiler Sempozyumu Özel Sayısı*, 50-60. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kurgu/issue/54877/752381>
- Maktav, H. (2019). Türkiye Sinemasının Cezaevleri, *sinecine: Sinema Araştırmaları Dergisi*. 8 (1), 7-38. DOI: 10.32001/sinecine.536701
- Odabaşı, M. (2022). *Hapishanesiz Toplum Anlayışı Bağlamında Türkiye Yazılı Basınında “Cezaevi” Haberlerinin Temsili: Hürriyet, Sözcü Ve Sabah Gazeteleri Örneği*. [Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Okubo, Y. (1997). *Bibliometric Indicators and Analysis of Research Systems: Methods and Examples*. OCDE/GD.
- Osmanoğlu, B. & Parlak, O. E. (2021). Mahpusların Aileleri ve Yakınlarıyla Görüşme Hakkı. *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 18 (1), 237-290. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yuhfd/issue/60648/894831>
- Othmani, A. (2003). *Hapishaneden Çıkış: Dünyadaki Cezaevi Sistemlerinde Reform Mücadelesi* (I. Ergüden, Çev.). Metis Yayıncılık.
- Ökten, A. & Akman, E. (2018). Türkiye’de Yönetişim Alanında Hazırlanan Lisansüstü Tezlerin İçerik Analizi (2000-2016). *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 32 (4), 1027-1045.
- Örs, F. & Çillioğlu Karademir, A. (2021). Duygusal Zeka ve Tükenmişlik: Bibliyometrik Bir Çalışma. *Journal of Vocational and Social Sciences of Turkey*, Yıl: 3, Sayı: 7, Aralık 2021, s.1-15.
- Özsoy, M., (2018). Foucaultcu Bir İktidar Analizi: Türkiye’de Hapishanelerde İletişimsel Süreçler. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, 28, 257-277. DOI: 10.16878/gsuilet.436055
- Özsoy, M. (2015), *Foucault’nun iktidar analizi bağlamında Türk sinemasından filmler ve görüşmelerle hapishane pratiği*. [Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Özturan S. & Baş, F. (2020). Türkiye’de Eğitim Dergilerinde Yayımlanan Problem Temalı Makalelere Yönelik Bir İçerik Analizi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40 (3), 1105-1135. DOI: 10.17152/gefad.565265
- Santaş, F. (2017). Sağlık Ekonomisi Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (19), 85-93.
- Saygın, A. U. (2020). *Mahkûmların Medya Kullanımı ve Hapishanelerdeki İletişim Pratikleri*. [Doktora tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Slattery, M. (2008). *Sosyolojide Temel Fikirler*. Sentez Yayıncılık.
- Somçağ, H. (2018). Boncuk İşi (Hapishane İşi) Sayalardan Üretilen Ayakkabılar: Mehmet Akbacakoğlu Koleksiyonundan. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6 (15), 489-500. DOI: 10.33692/avrasyad.510107
- Sonsel, Ö. (2018). Türkiye’de Viyola Alanında Yazılmış Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (47), 340-359.
- Şahin, M. & Görgülü Aydoğdu, A. (2020). Twitter Gazeteciliği ile İlgili Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi. *Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi Etkileşim*, (6), 10-35.
- Toraman, A. & Aslantaş Ateş, B. (2020). Sağlık Alanında Maliyet ile İlgili Yayımlanmış Makalelerin Bibliyometrik Analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (4), 151-162. DOI: 10.18037/ausbd.845760
- Yurdakal, İ. (2018). Metinlerarası ve Metinlerarasılık Konusunda Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi. *Sınırsız Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 3 (3), 80-93.
- Zeren, D. & Kaya, N. (2020). Dijital Pazarlama: Ulusal Yazının Bibliyometrik Analizi. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (1), 35-52. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cagsbd/issue/55510/760038>

EXTENDED SUMMARY

According to Foucault, with the transition to disciplinary power, knowledge has become the most basic element of power. This new understanding of power, which is fed and revealed by knowledge, uses various techniques and mechanisms. One of these techniques is discipline; One of the mechanisms is prisons. One of the social institutions in which disciplinary techniques were developed was prisons. With the use of information systems in prisons, those who were closed have become the object of information as a result of constant surveillance, and prisons have evolved into a place of correction and education, as well as punishment. The normalization function of the prisons is realized by the internalization of the norms created by discourses and rules, that is, knowledge areas by the people who are closed.

In the literature, there are studies conducted by examining postgraduate theses and academic articles in different fields. Studies on the collection and classification of existing postgraduate theses and articles give a general view of the studies in the field. In this study, it was aimed to examine the postgraduate theses and academic articles written on the subject of prison and to determine their general tendencies.

In this study 184 graduate theses which can be accessed from the National Thesis Center of the Council of Higher Education (YÖK) and 64 academic articles which can be accessed from Dergi Park article data base were analyzed and the bibliometric analysis of the thesis with the words “prison”, “jail” and “penal institution” in the studies’ titles was made. 184 graduate theses and 64 articles on which the research was conducted were examined according to various categories such as the year and the department they were made, the language in which they were written, the research method and data collection technique they were used, the fields of study that they were focused, and the title of the article writer and thesis advisor who were consulted.

When we look at the findings of the research, it has been observed that the word “prison”, which belongs to the official discourse, is used more frequently than the other synonyms of the word “prison”. Secondly, it is seen that theses were mostly studied at master’s level. The first postgraduate thesis on prison was written in 1990 and in the six years following 2015, the postgraduate theses written increased to double digits. Another finding of the study is 157 of 184 theses, that is the vast majority of them, were written in Turkish language. When we look at the titles of the supervisors of the theses written, we see that 34.78% of the theses were carried out by Prof. Dr. titled academicians which is a majority among other titles. Moreover, postgraduate studies have been conducted in 80 different universities. In addition, it has been seen that 21 of these universities are foundation universities; 59 of them are state universities. When we look at the distribution of the institutes where the theses were written, it is seen that 130 theses (70.65%) were written in the departments under the Social Sciences Institute. While the number of theses written in the Institute of Health Sciences is 17 (9.24%), this number appears as 15 (8.15%) in the Institute of Science. 19 of the studies conducted were Sociology (10.32%); 17 of them were made in the Department of History (9.24%). While 14 theses (7.60%) were written in the psychology department, 13 (7.06%) were written in the Social Services department. Also, it is seen that most of the written theses (57.06%) were studied with qualitative methods. When the written theses are analyzed according to data collection techniques, 66 theses (35.86%) were made by reviewing literature while 45 theses (24.45%) using the scale and 35 theses (19.02%) were made interview for collection data. In the study, it was seen that the most thesis was made in the field of prisoner psychology (19.56%). The number of theses studied in the field of prison history is 26 (14.13%).

When we look at the academic articles on prison, it is seen that the most studies (10) were done in 2020 (15,62%) and the interest of researchers on the subject increased after 2014. (10,11%). Of the 64 articles written, 60 (93.75%) were written in Turkish and 56 (87.50%) of these articles were published in journals in the field of social sciences. Most of the academic articles on prison (70.31%) were written by a single author. When we look at the distribution of the article authors according to their titles in the articles, it is seen that the most of the studies are done by academicians with the title Dr. Faculty Member (15.73%), Associate Professor (12.35%) and Prof. Dr. 50 (78.12%) of the articles on prison were studied using qualitative methods. While only one article was studied with mixed methods; 13 of them (20.32%) were handled with quantitative methods. 48 (75%) of the 64 articles were not subject to any field research and were written with the information obtained by the authors by scanning the sources. Apart from the literature review, the most frequently used data collection techniques were questionnaire (6) with 9.37% and scale and interview (3) with 4.68%. Prison history was studied in 21 (32.81%) of 64 articles. Prison

literature (14.05%) draws attention as the second most studied subject. While studies on prison management are 10.94%, articles on prison conditions constitute 9.37% of the total rate.

When we look at the communication-oriented prison studies published in communication-themed journals in the Dergi Park database, it has been determined that the prison issue is mostly analyzed through movies. It has been determined that the postgraduate theses written under the roof of the Faculty of Communication, focusing on prison and communication, are mostly studied in the journalism department and analyzes are made on the newspaper news.

Although the examination of postgraduate theses and academic articles around a limited number of variables is a limitation of this study, it is thought that it can provide a general perspective to researchers who are considering doing scientific work on the same subject. It can be considered as the recommendation of this study that studies similar to this study focusing on the prison phenomenon should be conducted in certain periods and compared with previous studies. It is thought that the fact that prisons, which is a sociological fact, continue to attract academic attention, will help the efforts to understand the society.

SEÇMENLERİN SİYASAL DAVRANIŞLARI ÜZERİNDE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER: X-Y-Z KUŞAKLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

FACTORS AFFECTING THE POLITICAL BEHAVIORS OF VOTERS: A RESEARCH ON GENERATIONS X-Y-Z

Barış ARMUTCU
Bağımsız Araştırmacı
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İşletme
b.armutcu@msn.com
ORCID: 0000-0002-4865-026X

Ahmet TAN
İğdır Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İşletme
ahmet.tan@igdir.edu.tr
ORCID: 0000-0001-9972-4372

ÖZ

Geliş Tarihi:

29.01.2022

Kabul Tarihi:

02.01.2023

Yayın Tarihi:

31.03.2023

Anahtar Kelimeler

Siyasal Davranış,
Seçmen Davranışı,
Siyasal Katılım,
X Kuşağı,
Y Kuşağı,
Z Kuşağı

Keywords

Political Behavior,
Voter Behavior,
Political Participation,
Generation X,
Generation Y,
Generation Z

Günümüzde farklı kuşaklara ait seçmenlerin siyasal davranışları üzerinde etkili olan faktörlerin belirlenmesi siyasi partiler ve adaylar için büyük önem arz etmektedir. Bu kapsamda çalışmada X-Y-Z kuşaklarına ait seçmenlerin siyasal tutum ve davranışları üzerinde etkili olan faktörlerin belirlenmesi çalışmanın ana amacını oluşturmaktadır. Yapılan bu çalışmanın evreni Türkiye genelinde X-Y-Z kuşaklarına ait 412 seçmen oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında rastgele örneklem tekniklerinden kolayda örnekleme vasıtasıyla katılımcılardan anket aracılığıyla veriler toplanmış ve toplanan veriler SPSS istatistik programı ile analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonuçlarına göre, katılımcıların siyasal konulara ulaşırken kullandıkları kitle iletişim araçlarında ve seçimlerde lidere/kişiye bağlılık derecelerinde kuşak gruplarına göre anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte katılımcıların siyasal katılım düzeylerinde ve katılımlarında etkili olan önem düzeylerine yönelik faktörlerde kuşak gruplarına göre anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilen diğer bir önemli bulgudur.

ABSTRACT

Nowadays, determining the factors that affect the political behavior of voters belonging to different generations is of great importance for political parties and candidates. In this context, the main purpose of the study is to determine the factors that affect the political attitudes and behaviors of the voters belonging to the X-Y-Z generations. The universe of this study consists of 412 voters belonging to the X-Y-Z generations. Within the scope of the study, data were collected from the participants by means of a survey, which is one of the random sampling techniques, and the collected data were analyzed with the SPSS statistical program. The results of the analysis according to the generation groups of participants, it has been determined that there is a significant difference in the mass media they use when reaching political issues and the degree of loyalty to the leader/person. However, another important finding within the scope of the study is that there is a significant difference in the level of political participation of the participants and the factors related to the level of importance that are effective in their political participation, according to generational groups.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1064889>

Atıf/Cite as: Armutcu, B. ve Tan, A. (2023). Seçmenlerin siyasal davranışları üzerinde etkili olan faktörler: X-Y-Z kuşakları üzerine bir araştırma. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 13(1), 20-40.

Giriş

Küreselleşen ve dijitalleşen dünyada seçmenlerin siyasal davranışları üzerinde etkili olan birçok faktör bulunmaktadır. Seçmen davranışlarını etkileyen faktörler seçmenlerin siyasal tutum ve davranışlarını etkilemektedir. Bu noktada değerlendirildiğinde günümüz dünyasında seçmenlerin davranışlarında etkili olan faktörlerin tespit edilmesi hem siyasi partiler hem de hükümetler açısından oldukça önem arz eden bir durum haline gelmiştir.

Siyasi partiler ve hükümetler seçmen davranışlarında etkili olan unsurları tespit ederek seçmenlerin istek ve ihtiyaçlarına yönelik politikalar geliştirmektedir. Siyasi partiler ve hükümetler seçmenlerin istek ve ihtiyaçlarına yönelik geliştirdikleri başarılı politikalar ile seçmenlerin desteğini kazanarak amaçlarına ulaşmaktadır. Bu doğrultuda seçmenlerin siyasal tutum ve davranışlarında etkili olan faktörlerin belirlenmesi siyasal iktidarların ve siyasi partilerin başarıları açısından oldukça önemlidir.

Seçmenlerin siyasal tutum ve davranışlarını etkileyen önemli unsurlardan biri ise yaş gruplarıdır. Bireyler mensup oldukları yaş gruplarına göre farklı kuşaklara ayrılmaktadır. Kuşaklar bireylerin veya seçmenlerin siyasal tutum ve davranışları üzerinde önemli bir unsurdur.

Özellikle ülkemizde seçmenlerin çoğunluğunu genç seçmenlerin oluşturduğu düşünüldüğünde, farklı kuşak gruplarına ait seçmenlerin siyasal tutum ve davranışlarının tespit edilmesi siyasi partiler ve parti liderleri için büyük önem arz etmektedir. Kışlalı (1994) ve Dilber (2019) seçmen davranışları üzerinde etkili olan unsurları belirtirken yaş faktörünün önemli bir etken olduğunu belirtmişlerdir.

Yaş faktörleri seçmenlerin siyasal tutum ve davranışları üzerinde etkili olan önemli bir unsurdur. Farklı yaş grupları arasındaki siyasal tutum ve davranışlarda bu noktada değişmektedir. Bu durum siyasi partilerin ve adayların seçim kampanyaları planlamasını ve seçmen bölümlendirmesinde önemli bir etken olarak sıklıkla kullanılmaktadır.

Seçmenlerin yaş grupları ile siyasal tutum ve davranışları arasında önemli bir ilişkinin olduğu mevcut literatürde belirtilmektedir. Bu noktada seçmenlerin yaş gruplarına göre sınıflandırılması yani kuşak kavramının önemi ortaya çıkmaktadır. Kuşak kavramı, TDK'ya göre; “Yaklaşık olarak aynı yaşlarda doğmuş, aynı çağın şartlarını ve özelliklerini taşıyan ve benzer olayları yaşayarak benzer ödevlerde yükümlü olmuş kişiler topluluğu” olarak tanımlanmaktadır. Buna rağmen kuşakların doğum tarihlerine göre gruplaştırılmasında literatürde farklı görüşler yer almaktadır.

Kuşakların sınıflandırılmasında genel olarak farklı isimlerin kullanıldığı görülmektedir. Yapılan bu çalışmada kuşakların sınıflandırılmasıyla ilgili alan yazın detaylıca incelenmiş ve alan yazında yer alan kuşaklara ait farklı tarihler tarafımızca aşağıdaki Tablo 1’de görüldüğü gibi TÜİK tarafından yayınlanan yaş aralıklarına göre belirlenmiştir. Bu çalışma kapsamında, X kuşağı 1965-1979, Y kuşağı 1980-1999 ve Z kuşağı 2000-2021 olarak ele alınmıştır.

Tablo 1: Kuşak Adı ve Dönemleri

Kuşak Adı	Dönem
X Kuşağı	1965 – 1979
Y Kuşağı	1980 – 1999
Z Kuşağı	2000 - 2021

Kaynak: Mücevher, (2015: 5); Çakmak ve Çelik (2017: 67); Erdoğan, (2019: 9-10)

Günümüzde farklı kuşaklara ait seçmenlerin siyasal tutum ve davranışları üzerinde etkili olan faktörlerin belirlenmesi siyasi partiler ve adaylar için büyük önem arz etmektedir. Bu kapsamda çalışmada X-Y-Z kuşaklarına ait seçmenlerin siyasal tutum ve davranışları üzerinde etkili olan faktörlerin Türkiye özelinde belirlenmesi çalışmanın ana amacını oluşturmaktadır. Bununla birlikte çalışma kapsamında seçmenlerin

siyasal davranışları üzerinde etkili olan faktörlerin X-Y-Z kuşaklarına göre farklılaşıp farklılaşmadığı sorularına cevap aranmıştır. Bu doğrultuda araştırmanın amacına yönelik oluşturulan hipotezler Türkiye özelinde yapılan anket uygulaması ile test edilmiştir. Yapılan bu çalışma dört bölüm ile birlikte sonuç ve öneriler kısmından oluşmaktadır. İlk bölümde çalışmanın kavramsal çerçevesi başlığı altında kuşak kavramı ve siyasal davranış ve seçmen davranışı ilişkisi üzerine kavramsal bilgiler verilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde mevcut literatür taranmış ve literatür taraması başlığı altında elde edilen bilgiler verilmiştir. Üçüncü bölümde çalışmanın yöntem kısmı verilirken dördüncü bölümde ise bulgular ve tartışma kısmı verilmiştir. Son olarak çalışmanın son kısmında sonuç ve öneriler yer almaktadır.

Kavramsal Çerçeve

Kuşak Kavramı

Kuşakların varlığından söz edebilmek için kültürel süreçler içerisinde eski katılımcılar yok olurken yeni katılımcıların ortaya çıkması, kuşak üyelerinin zamansal olarak sınırlı bir bölüme katılması, kültürel mirasın aktarılmasında sürekli nedenlerin rol oynaması ve nesilden nesile aktarımın devamlı olması gerektiği savunulmaktadır (Mücevher ve Erdem, 2018). Bu açıdan değerlendirildiğinde kuşak kavramının tanımlanması önem arz etmektedir. Kuşak kavramı, TDK'ya göre “yaklaşık yirmi beş otuz yıllık yaş kümelerini oluşturan bireyler öbeği, göbek, nesil, batın, jenerasyon” şeklinde tanımlanmaktadır. Her yaş grubunun kendine özgü davranış şekilleri, bakış açıları olduğu savunulmaktadır. Kuşakların oluşumu ciddi küresel olaylarla bağlantılı görülmektedir (Sarıtaş ve Barutçu, 2016). İnsan topluluklarının kuşaklar olarak sınıflandırılıp incelenmesi Antik Yunan dönemine dayandırılmaktadır (İlhan, 2019). Kuşak kavramı biyolojik olarak “çocuk ile ailelerin doğumu arasındaki ortalama zaman aralığı” olarak tanımlansa da bu tanım teknolojik gelişmeler, değişen toplumsal değerler ve doğum yaşının ertelenmesi gibi sebeplerle bu tanım yeniden ele alınmalıdır (Gündüz ve Pekçetaş, 2018). Kuşak kavramı genel olarak beş gruba ayrılmaktadır. Bu gruplar; Baby Boomers Kuşağı, X kuşağı, Y kuşağı, Z kuşağı ve Alfa Kuşağı olarak tanımlanmaktadır.

- Baby Boomers Kuşağı; II. Dünya Savaşı'ndan sonra 1940-1960 yılları arasında yaklaşık bir milyar bebek doğmuş ve kuşak bu isimle anılmıştır (Aka, 2018). Uzun çalışma saatlerini tercih eden ve saatle ölçen bu kuşak için çalışmak çok önemlidir. Bu kuşak aynı zamanda hayatı yaşayan, teknolojiden uzak ve takım çalışmasıyla iç içe yaşam tarzını benimsemiştir (Mercan, 2016). Kısa seyahatleri tercih eden, kitlesel tüketimin etkisinde olan bir kuşak olan tanımlanmaktadır (Bayrakdaroğlu ve Çulhaoğlu, 2019).

- X Kuşağı; 1965-1979 yılları arasında doğan bu kuşak X kuşağı olarak tanımlanmaktadır. X kuşağı bir geçiş kuşağıdır ve bu dönemde teknolojinin gelişimi oldukça hızlıdır (Şenturan vd., 2016). Kadınların da iş yaşamına dahil olduğu, iş-yaşam algıları önceki kuşağa göre farklılaşmaya başlayan, tutunması zor olan bir kuşak olarak değerlendirilmektedir (Gündüz ve Pekçetaş, 2018). Bu kuşak büyürken; dünyada petrol krizleri yaşanmış, medya gelişmeye başlamış, sağ-sol çatışmaları yoğun olarak görülmüş, AIDS dünyada yayılım göstermeye başlamıştır. X kuşağı geleneksellik modern dönem arasında sıkışmış kuşak olarak değerlendirilmektedir (Demirel, 2021). Bu kuşağın özellikleri; kanaatkar, gerçekçi, iş motivasyonu yüksek, terfi bekleyen, kendi sorunlarını kendi çözen, statü kaygısı olan, alışveriş tutkunu, teknolojiyi zorunlu olarak kullanan kuşak olarak sıralanmaktadır (Mercan, 2016).

- Y Kuşağı; Teknolojiye olan yatkınlığıyla akla gelen bu kuşak teknolojiyi hem iş için hem de dış dünyayla iletişim kurmak için kullanmaktadır (Keleş, 2011). 1980-1999 yılları arasında doğan bu kuşağa her şeyi sorguladıkları için “Why” kuşağı denmektedir (Mercan, 2016). Fark yaratmaktan ve fark edilmekten oldukça hoşlanan bu kuşak otoriteye karşı ve kurallardan hoşlanmayan yapıdadır (Seymen, 2017). Dijital medyayla tanışan ilk kuşak olmasının yanı sıra küresel ekonomik krizden kendinden önceki kuşaklardan daha fazla etkilenen bu kuşak oldukça iyimserdir (Adıgüzel vd., 2014). Bireysel özelliklerine düşkün olan bu kuşak girişimci olarak değerlendirilmektedir (Demirel, 2021). Y kuşağının özelliklere diğer kuşaklara göre farklılaşmaktadır. Bu özellikler; hedefleri net, statüye çok önem veren, iyimser, sadakatsiz, hızlı adapte olabilen ve yine hızlı sıkılan, özgüveni yüksek, sabırsız ve hızlı olarak sıralanmaktadır (Mercan, 2016).

• Z Kuşağı; 2000-2020 yılları arasında dünyaya gelen ve internetsiz bir dünya düşünemeyen z kuşağı, diğer kuşaklara göre daha çok hız seven ve hızlı yaşayan bir yapıda olduğu için bilgiyi çok daha hızlı yorumlamaktadır (Çetin ve Karalar, 2016). Teknolojiyle bu denli iç içe olan bu kuşağın sosyalliği de dijital ortama kaymış ve uzaklığı fark etmeksizin herkesle saniyeler içinde iletişim kurmaya başlamışlardır (Gümüş, 2020). Teknolojinin içine doğmuş olan, teknolojiye ciddi anlamda aç olan bu kuşağın bir konuya odaklanma süresi yaklaşık 8 saniye olarak hesaplanmıştır (Seymen, 2017). Z kuşağı yalnız yaşamayı seven, bilgisayarı kitaba tercih eden, işbirlikçi ve yaratıcı bir kuşak olarak değerlendirilmektedir. Derin duygusal kuşak olarak nitelendirilmektedirler ve cep telefonuna bağımlı olarak yaşamaktadırlar (Mercan, 2016).

• Alfa Kuşağı; Dijital bir çağda doğan bu kuşak internet, sosyal medya, akıllı cihazlar ve ileri teknolojik araçlarla yakından ilgilidir (Kayıkçı ve Bozkurt, 2018). Ekonomiyi ve sosyal yaşamı dönüştüreceği düşünülen alfa kuşağının dünyayı sınırları olmayan bir yer olarak göreceği ve teknolojiyi kişiselleştirme konusunda kendilerinden önceki kuşaklardan çok daha iyi olacakları öngörülmektedir (Miynat vd., 2019). Bu nesil yeni bir başlangıcın sembolü olarak görüldüğünden Yunan alfabesinin ilk harfi olan Alpha ile isimlendirilmiştir. Alfa kuşağının girişimci, teknoloji meraklısı, zorluklara karşı hazır, kendi kendine yetebilen ve iyi eğitilmiş bir nesil olacağı düşünülmektedir (İsmailoğlu ve Yılmaz, 2019).

Siyasal Davranış ve Seçmen Davranışı İlişkisi

Günümüzde seçmen davranışları üzerinde etkili olan faktörlerin belirlenmesi siyasi partiler ve adaylar için önemli bir faktör haline gelmiştir. Seçmenler birçok faktörden etkilenmekte ve seçmen davranışlarını etkileyen faktörler seçmenlerin siyasi tutum ve davranışlarını değiştirmektedir (Armutcu ve Tan, 2021: 55-56). Bu kapsamda siyasi partiler ve adaylar hedefledikleri başarıyı elde etmek için seçmen davranışlarında etkili olan faktörleri tespit etmekte ve bu faktörlere yönelik politikalar ve kampanyalar geliştirmektedirler (Okumuş, 2007: 5).

Siyasi partiler ve adaylar, seçmen davranışları üzerinde etkili olan faktörlere yönelik geliştirdikleri politikalar ve kampanyalar ile seçmenleri etkilemekte ve desteklerini almaktadır. Bu doğrultuda siyasi partiler adaylarını ve vaatlerini belirlerken seçmen davranışlarında etkili olan faktörleri dikkate almakta ve seçmenlere bu doğrultuda politik ürünler sunmaktadır (Aydın ve Özbek, 2004: 147; Tan ve Armutcu, 2020: 3).

Siyasi partilerin başarıları için seçmenlere sunmuş oldukları politik ürünler seçmen davranışları üzerinde etkili olan en önemli unsurlardan birisini oluşturmaktadır. Seçmenler siyasal davranışlarına karar verirken siyasi partilerin sunmuş oldukları politik ürünleri değerlendirmekte ve bu doğrultuda siyasal davranışlarına karar vermektedirler. Seçmen davranışları üzerinde etkili olan lider, adaylar, parti, parti programı ve diğer tüm iletişim araçları politik ürünler içerisinde yer almaktadır (Bayraktaroğlu, 2002: 69; Tan, 1998: 18). Bununla birlikte seçmenlerin siyasal davranışları üzerinde etkili olan diğer bir önemli politik ürün ise siyasi ideolojilerdir (Sitembölükbaşı, 2001: 233).

Siyasi partilerin politik ürünleri içerisinde yer alan liderler seçmenlerin siyasal davranışları üzerinde etkili olan önemli bir faktördür. Siyasi parti liderleri kişilik özellikleri, tutum ve davranışları ile seçmenlerin siyasal tutum ve davranışlarını etkileyerek desteklerini almaktadırlar (Devran, 2003: 197). Seçmenlerin siyasal davranışları üzerinde etkili olan diğer bir önemli unsur ise siyasi parti adaylarıdır. Adaylar siyasi partileri temsil eden ve ideolojilerini yansıtan siyasi kişilerden oluşmaktadır. Siyasi parti adayları gerek yerel düzeyde gerek ise ulusal düzeyde seçmenlerin siyasal davranışları üzerinde önemli bir role sahiptir (Orel ve Nakıboğlu, 2010: 68).

Seçmenlerin siyasal davranışları üzerinde etkili olan diğer bir önemli unsur ise siyasi partilerin ideolojilerini yansıtan parti programlarıdır. Parti programı, seçmenlerin siyasal davranışları üzerinde etkili olan faktörlere yönelik hazırlanmış çözüm önerileri ve politikaları da içerisinde barındıran siyasi partinin kuruluş amacına uygun olarak hazırlanan eylem planı olarak tanımlanmaktadır (İnal, 1998).

Politik ürünlerin seçmenlere iletilmesi sürecinde yer alan tüm faaliyetlerde kullanılan iletişim unsurları da seçmenlerin siyasal davranışları üzerinde etkili olan diğer bir önemli faktördür (Tokgöz, 1978: 83).

Seçmenlerin siyasal tutum ve davranışları üzerinde etkili olan politik ürünler ile birlikte son yıllarda seçmen tercihleri üzerinde etkili olan faktörler araştırılırken kuşak farklılıklarından sıklıkla bahsedilmektedir. Yaşanan bu gelişmelere rağmen kuşak çalışmaları üzerine yapılan çalışmaların sayısının çok az olduğu tespit edilmiştir (Erdoğan, 2019: 13).

Literatür Taraması

Niemi, Ross ve Alexander (2001) yapmış oldukları çalışmada, 17-23 yaş grubundaki kolej öğrencileri ve devlet okulu öğrencileri üzerinde ailenin çocuklarının siyasal tutum ve davranışları üzerinde bir etkisinin olup olmadığını araştırmışlardır. Yapılan bu araştırmanın sonucunda kolej öğrencilerinin ailenin siyasal tutum ve davranışlarından etkilendiğini tespit etmiştir. Bununla birlikte sivil toplum kuruluşlarında ve öğrenci topluluklarında önemli noktalarda görev alan öğrencilerin ailenin siyasal tutum ve davranışıyla uyumlu oldukları tespit edilmiştir.

Ventura (2001) yapmış olduğu çalışmada, ailenin siyasal tutum ve davranışlarını çocuklarına aktarıp aktarmadığını araştırmıştır. Yapılan araştırmanın sonucunda ailenin siyasal tutum ve davranışı ile çocuklarının siyasal tutum ve davranışı arasında çok güçlü korelasyon olduğu tespit etmişlerdir. Bununla birlikte ailenin siyasal tutum ve davranışlarını çocuklarını yetiştirirken tercih ettikleri siyasal partilerini veya liderlerini çocuklarına aktardıklarını tespit etmiştir.

Göktaş ve Çarıkçı (2015) yapmış oldukları çalışmada, siyasal iletişim, kültür ve liderlik açısından X-Y-Z kuşakları arasındaki farklılıkları tespit etmişlerdir. Yapılan çalışmada sessiz kuşak, patlama kuşağı, X, Y ve Z kuşakları ile ilgili ulusal ve uluslararası çalışmalardan yararlanarak kavramsal bir literatür çalışması yapılmıştır. Yapılan çalışmanın sonucunda sessiz kuşağın otoriter liderliği benimsediği ve günümüz koşullarına ayak uydurmada zorluklar çektiği tespit edilmiştir. Patlama kuşağının ise işbirlikçi liderleri daha çok benimsemekle birlikte muhafazakar davranışları da benimsedikleri görülmektedir. X kuşağı girişimci ve sorgulayıcı bir liderliği benimsemekle birlikte direk iletişim kurmaktadır. Y kuşağı üyelerinin ilham veren güvenilir liderleri benimsediklerini ve iletişim kurmada ise mobil ve yüz yüze görüşme ile birlikte teknoloji tabanlı iletişimlere de tercih ettikleri tespit edilmiştir. Son olarak ise Z kuşağı seçmenlerinin mobil teknolojiler ile birlikte sosyal ağlarla iletişim kurmayı tercih ettikleri çalışma kapsamında ortaya koyulan diğer bir önemli bulgudur.

Çağlar ve Asıgbulmuş (2017) yapmış oldukları çalışmada, X ve Y kuşaklarının siyasal davranışlarında sosyal medyanın etkisini araştırmışlardır. Yapılan çalışmada İstanbul/Gaziosmanpaşa ilçesinde 620 kişi ile yüz yüze görüşme ile anket uygulaması gerçekleştirilmiş ve gerçekleştirilen anketler ise SPSS istatistik analiz programında test edilmiştir. Yapılan bu çalışmanın sonucunda sosyal medyanın yönlendiriciliği ile katılımcıların eğitim seviyeleri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte çalışma kapsamında tespit edilen diğer bir önemli bulgu ise, katılımcıların cinsiyet değişkeni ile sosyal medyayı takip faktörü arasında anlamlı bir farklılığın olduğu tespit edilmiştir. Çalışma kapsamında X ve Y kuşaklarının siyasal tercihleri ve sosyal medyayı kullanım faktörleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Erdoğan (2019) yapmış olduğu çalışmada, X-Y-Z kuşaklarının siyasal katılımlarında etkili olan faktörleri tespit etmişlerdir. Yapılan çalışmada Gaziantep ili özelinde 524 katılımcı ile anket uygulaması gerçekleştirilmiş ve anketler SPSS istatistiksel analiz programında analiz edilmiştir. Yapılan çalışmanın sonucunda farklı kuşaklara sahip seçmenlerin siyasal katılım düzeyleri arasında genel olarak anlamlı bir düzeyde farklılıkların olduğu tespit edilmiştir.

Ay ve Çağlar (2019) yapmış oldukları çalışmada, kuşaklar arası seçmenlerin siyasal reklamları şüpheli yaklaşımını incelemişlerdir. Yapılan çalışmada Isparta ilinde yaşayan Baby Boomers, X ve Y kuşaklarındaki seçmenlerden oluşan 481 kişi ile yüz yüze görüşerek anket uygulaması yapılmıştır. Yapılan anketler SPSS istatistiksel analiz programında test edilmiştir. Çalışmanın sonucunda Baby Boomers grubundaki seçmenlerin X ve Y kuşağı seçmenlere göre siyasal reklamlardan daha az etkilendiği ve X ve Y kuşağı seçmenlerine göre parti tercihlerini seçimlerden çok önce verdiklerini ve kararlı oldukları tespit edilmiştir.

Bilgili ve Çetin (2019) X ve Y kuşaklarının siyasi liderlerden beklenen liderlik özelliklerini tespit etmeye yönelik yaptıkları çalışmalarında, derinlemesine görüşme tekniğini kullanarak 14 X ve 14 Y kuşağı olmak üzere toplam 28 kişi ile yüz yüze görüşme yapmışlardır. Yapılan yüz yüze görüşmelerin neticesinde X ve Y kuşaklarının siyasi liderlerden beklendikleri davranış özelliklerinde farklılıkların olduğu tespit edilmiştir. Y kuşağı seçmenin esnek düşünceli, ötekileştirmeyen ve büyük çaplı bir düşünce yapısına sahip liderlik özelliklerini tercih ederken, X kuşağı seçmenin ise otoriter, disiplinli ve gelenek ve göreneklerine bağlı bir liderlik anlayışını benimsedikleri görülmektedir.

Öztürk (2020) yapmış olduğu çalışmada, ailenin Z kuşağı grubuna ait seçmenlerin siyasal katılım davranışları üzerindeki etkisini araştırmışlar. Çalışmada, Konya ilinde öğrenim gören 405 Z kuşağı seçmen üzerinde anket uygulaması yapılmıştır. Çalışma kapsamında elde edilen veriler SPSS istatistik analiz programı ile değerlendirilmiştir. Sonuç olarak ailenin Z kuşağı seçmenin siyasi tutum ve davranışı üzerinde etkisi olduğu ortaya konulmuştur.

Hafızoğlu (2021) yapmış olduğu çalışmada Z kuşağı seçmen davranışlarını incelemiştir. Çalışma kapsamında literatür taraması ve mülakat yöntemiyle Z kuşağı bireyler ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Yapılan çalışmanın sonucunda Z kuşağı seçmenlerin sosyal medya ile yakın ilişki içerisinde olduğu tespit edilmiştir. Çalışma kapsamında ayrıca yüksek gelir seviyesine sahip bireylerin daha özgürce fikirlerini savunurken geleneksel aile bireylerinin ise daha muhafazakâr bir davranış sergilediklerini tespit etmişlerdir.

Varlık ve Sümer (2022) yapmış oldukları çalışmada sosyal medyanın siyasal katılım davranışları üzerindeki etkisini X-Y-Z kuşakları özelinde araştırmıştır. Araştırma kapsamında anket yöntemi ile 600 kişiden veri toplanmış ve SPSS programı ile analiz edilmiştir. Yapılan araştırmanın sonucunda sosyal medyanın Z kuşağının siyasal katılım davranışlarında X ve Y kuşaklarına göre daha çok etkili olduğunu tespit etmişlerdir.

Yöntem

Yapılan bu çalışmanın amacı, giriş ve literatürdeki bilgilere ve tartışmalara dayanarak X-Y-Z kuşaklarına ait seçmenlerin siyasal davranışlarındaki farklılıkları tespit etmektedir. Çalışmanın amacına uygun olarak X-Y-Z kuşakların siyasal tutum ve davranışları üzerinde etkili olan önemli faktörler tespit edilmiştir. Çalışma kapsamında veri toplama aşamasında ilk olarak hazırlanan anket örneği ile bir pilot uygulama yapılmıştır. Yapılan pilot uygulama ile anketin geçerliliği ve güvenilirliği tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında örneklem sayısı istatistiksel açıdan %95 güvenirlilik aralığında yeterli örneklem büyüklüğüne sahip 412 katılımcı ile yapılmıştır (“Surveysystem”, 2021). Çalışma 2022 Ocak ayı içerisinde tamamlanmıştır. Çalışma kapsamında veriler Türkiye’ye yaşayan seçme ve seçilebilme hakkına sahip seçmenlerden kolayda örneklem yöntemi ile toplanmıştır. Çalışma kapsamında kullanılan anket için Gaziantep Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulundan 193929 sayılı izin belgesi ile onay alınmıştır. Araştırma neticesinde elde edilen veriler SPSS (Statistical Package for The Social Sciences) istatistiksel analiz programı ile test edilmiştir. Çalışma kapsamında kullanılan sorularının belirlenmesinde Erdoğan’ın (2019) çalışmasında kullanılan anket formundaki ifadelerden yararlanılmıştır. Erdoğan’ın (2019) çalışmasında herhangi bir faktör doğrulaması yapılmadığından yapılan bu çalışmada da faktör doğrulaması yapılmamış ve sadece ifadelere verilen cevaplar analiz edilmiştir. Araştırmada ölçüm aracı olarak kullanılan anket formunun ilk bölümünde katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin sorular yer almaktadır. Katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin sorularda ilk olarak hangi kuşak türünden olduklarını tespit etmek için kuşak grupları doğum tarihi aralıkları verilerek belirlenmiştir. Daha sonra ise katılımcıların cinsiyet, medeni durum, gelir durumu, eğitim durumu ve meslek durumu gibi demografik özelliklerine yönelik sorular yer almıştır.

Çalışma kapsamında kullanılan anket formunda demografik sorulardan sonraki bölümlerde sırasıyla, siyasal katılım düzeyi, siyasal katılım türü, seçimlerde oy verdiği kişiye/lidere bağlılık derecesi, siyasal bilgilere ulaşırken kullandığı iletişim araçları ve sıklığı ve siyasal katılım sağlamalarında etkili olan ifadelere yönelik oluşturulan sorular yer almaktadır. Bu kapsamda çalışmanın amacına uygun olarak aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur;

Seçmenlerin siyasal davranışlarına ait ifadelere yönelik kurulan hipotezler;

H1. Seçmenlerin siyasal davranışları üzerinde mensubu olduğu kuşağa göre siyasal katılım düzeyleri farklılık göstermektedir.

H2. Seçmenlerin siyasal davranışları üzerinde mensubu olduğu kuşağa göre seçimlerde kişiye/lidere bağlılık dereceleri farklılık göstermektedir.

H3. Seçmenlerin siyasal davranışları üzerinde mensubu olduğu kuşağa göre siyasal konularda bilgilere ulaşırken kitle iletişim araçlarından TV kullanma dereceleri farklılık göstermektedir.

H4. Seçmenlerin siyasal davranışları üzerinde mensubu olduğu kuşağa göre siyasal konularda bilgilere ulaşırken kitle iletişim araçlarından radyo kullanma dereceleri farklılık göstermektedir.

H5. Seçmenlerin siyasal davranışları üzerinde mensubu olduğu kuşağa göre siyasal konularda bilgilere ulaşırken kitle iletişim araçlarından dergi kullanma dereceleri farklılık göstermektedir.

H6. Seçmenlerin siyasal davranışları üzerinde mensubu olduğu kuşağa göre siyasal konularda bilgilere ulaşırken kitle iletişim araçlarından internet kullanma dereceleri farklılık göstermektedir.

H7. Seçmenlerin siyasal davranışları üzerinde mensubu olduğu kuşağa göre siyasal konularda bilgilere ulaşırken kitle iletişim araçlarından sosyal medya kullanma dereceleri farklılık göstermektedir.

H8. Seçmenlerin siyasal davranışları üzerinde etkili olan faktörler önem düzeylerine göre kuşaklar arasında farklılık göstermektedir.

Çalışma kapsamında araştırmada kullanılan ifadelerin iç tutarlılığını tespit etmek için güvenilirlik analizi yapılmıştır. İfadelerin iç tutarlılığını tespit için yapılan güvenilirlik analizinde Cronbach's Alpha testi ve değeri kullanılmıştır. Cronbach's Alpha testi değeri 0 ile 1 arasında değişen bir değer almaktadır. Elde edilen değerlerin katsayısı 1'e yaklaştıkça ifadelerin güvenilirliğinin yüksek olduğu kabul edilmektedir. Kalaycı (2008) Cronbach's Alpha değerinin 0,60-0,80 arasında bir değer alması ifadelerin güvenilir olduğunu, 0,80-1,00 arasında bir değer alması ise ifadelerin yüksek düzeyde güvenilir olduğunu ifade etmektedir (s.408).

Yapılan güvenilirlik analizleri sonucu Tablo 2'de verilmiştir. Tablo 2'ye göre seçmenlerin siyasal davranışlarında etkili olan ifadelerin Cronbach Alpha katsayısı 0,951 olarak tespit edilmiştir. Yukarıda belirtilen güvenilirlik aralıklarına göre çalışma kapsamında kullanılan ifadelerin yüksek düzeyde güvenilir olduğu ifade edilebilir.

Tablo 2: İfadelere Ait Cronbach's Alpha Katsayıları

Katılımcıların Siyasal Katılım Sağlamalarında Önemli Olan Faktörlere Yönelik İfadeler	0,951
---	--------------

Son olarak çalışma kapsamında kullanılan ifadelere verilen cevapların frekans ve yüzde analizleri yapılarak sonuçlar ortaya konulmuştur. Bununla birlikte oluşturulan hipotezleri test etmek için kullanılan ifadelere yönelik Ki-Kare testi ve tek yönlü varyans analizi olan ANOVA testi yapılmıştır. Yapılan ANOVA testinde değişkenler arasındaki farklılıklar incelenmiş ve farkın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için Tukey post hoc testi yapılmıştır. Son olarak çalışma kapsamında değişkenlerin normal dağılımı çarpıklık ve basıklık değerleri incelenerek tespit edilmiştir. Çarpıklık ve basıklık değerlerinin %1 güven aralığında ± 1.96 olması verilerin normal dağılımını ifade eder (Liu vd., 2005). Çalışmada kullanılan ifadelerin normallik sınaması yapılmış ve kullanılan ifadelerin normal dağılım (çarpıklık; -,679-basıklık;-,592)gösterdiği tespit edilmiştir.

Bulgular ve Tartışma

Araştırmanın bulgular ve değerlendirme bölümü beş alt başlık altında incelenmiştir. Bulgular ve değerlendirme bölümünün ilk alt başlığında katılımcıların demografik özelliklerine yönelik bilgilere yer verilirken, ikinci alt başlığında katılımcıların siyasal katılım düzeylerine ve seçimlerde oy verilen lidere/kişiye bağlılık derecesine yönelik bulgular ortaya konulmuştur. Üçüncü alt başlığında, katılımcıların siyasal katılım türlerine yönelik bulgulara yer verilirken, dördüncü alt başlıkta ise katılımcıların kuşaklarına göre siyasal

katılım durumunun karşılaştırılmasına yönelik bulgulara yer verilmiştir. Son olarak çalışmanın beşinci alt başlığında, katılımcıların kuşaklarına göre siyasal katılım durumu, lidere/kişiyeye bağlılık derecesi ve kitle iletişim araçlarını kullanma sıklıklarının karşılaştırılmasına yönelik bulgular ve katılımcıların siyasal katılım sağlamasına etki eden faktörlerin önem düzeyinin kuşak gruplarına göre karşılaştırılmasına ait bulgular ortaya konulmuştur.

Katılımcıların Demografik Özelliklerine Yönelik Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde araştırmaya katılan 412 katılımcının demografik özelliklerine yönelik elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Araştırmacıların demografik özelliklerini tespit etmek için sorulan sorulara ait cevaplar sonucunda elde edilen frekans ve yüzde değerleri Tablo 3'te verilmiştir. Tablo 3'e göre, katılımcıların %32,8'i X kuşağı, %34,2'si Y kuşağı ve %33,0'ı Z kuşağı kuşak gruplarından oluşturmaktadır. Katılımcıların %35,7'si kadın ve %64,3'ü erkektir. Katılımcıların %44,4'ü bekar, %54,1'i evli ve %1,5'i boşanmıştır. Araştırmaya katılan katılımcıların %46,8'si lisans ve üstü, %23,1'i ön lisans ve %20,9'u lise mezunudur.

Tablo 3: Katılımcıların Demografik Özelliklerine Yönelik Bulgular

	n	%
Doğum Tarih Aralığı		
1965-1979 (X KUŞAĞI)	135	32,8
1980-1999 (Y KUŞAĞI)	141	34,2
2000-2021 (Z KUŞAĞI)	136	33,0
Toplam	412	100
Cinsiyet		
Kadın	147	35,7
Erkek	265	64,3
Toplam	412	100
Medeni Durum		
Bekar	183	44,4
Evli	223	54,1
Boşanmış	6	1,5
Toplam	412	100
Eğitim Durumu		
İlkokul	19	4,6
Ortaokul	19	4,6
Lise	86	20,9
Ön Lisans	95	23,1
Lisans ve Üstü	193	46,8
Toplam	412	100
Gelir Durumu		
1000TL ve ALTI	143	34,7
1001-3000TL	46	11,2

3001-7000TL	136	33,0
7000-10.000TL	51	12,4
10.000TL ve ÜSTÜ	35	8,5
Toplam	412	100
Meslek Durumu		
Ev Hanımı	22	5,3
İşçi	62	15,0
Memur	107	26,0
Serbest Meslek	55	13,3
Öğrenci	156	37,9
Emekli	10	2,4
Toplam	412	100

Katılımcıların %34,7'si 1000TL ve altı, %33,0'ı 3001-7000TL ve %12,4'ü 7000-10.000TL gelire sahip oldukları görülmektedir. Bununla birlikte, araştırmaya katılan katılımcıların %37,9'u öğrenci, %26'sı memur ve %15'inin işçi olduğu Tablo 3'te görülmektedir.

Katılımcıların Kuşak Gruplarına Göre Siyasal Katılım Durumunun Karşılaştırılmasına Yönelik Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde katılımcıların kuşak gruplarına göre siyasal katılım durumunun karşılaştırılmasına yönelik frekans, yüzde ve Ki-Kare testi sonuçlarına ait bulgulara verilmiştir.

Katılımcıların kuşak gruplarına yönelik siyasal katılım durumlarının karşılaştırılmasına yönelik yapılan Ki-Kare testi sonuçlarına göre siyasal katılım düzeyleri ile kuşak grupları arasında anlamlı ($X^2 = 101,9; p < 0,05$) bir farklılığın olduğu Tablo 4'te tespit edilmiştir. Bu doğrultuda oluşturulan H1 hipotezi "Seçmenlerin siyasal davranışları üzerinde mensubu olduğu kuşağa göre siyasal katılım düzeyleri farklılık göstermektedir." kabul edilmiştir. Tablo 4'e göre X kuşak grubuna ait katılımcıların %54,1'i oy dışında televizyonda siyaset izleyip siyaset konuştuğunu, %40,6'sı sadece oy verdiğini ve %35,3'ü aktif düzeyde siyasete katıldığını ifade etmiştir. Bir başka ifade ile X Kuşağı seçmenlerinin oy verme eylemi dışında televizyon programlarında siyaset izlediğini ve günlük yaşantılarında daha çok siyaset konuştuğunu ifade etmektedir. Y kuşak grubuna ait katılımcıların %51'i aktif düzeyde siyasete katıldığını, %44,4'ü üst düzeyde siyasete katıldığını ve %36,5'i sadece oy verdiğini belirtmişlerdir. Aktif düzeyde siyasete katılım konusunda Y kuşağı ve X kuşağı seçmenlerinin Z kuşağı seçmenlere göre daha çok katılım sergilediği görülmektedir. Son olarak Z kuşak grubuna ait katılımcıların %62,3'nün siyasetle pek ilgilenmediğini ve %22,9'nun sadece oy verdiğini ifade ettiği Tablo 4'te görüldüğü gibi tespit edilmiştir. Bu durum Z kuşağına ait seçmenlerin siyasetle pek ilgilenmediğini ve X kuşağı seçmenlerinin ise siyasetle daha çok ilgilendiğini göstermektedir.

Tablo 4: Katılımcıların Kuşak Gruplarına Göre Siyasal Katılım Durumunun Karşılaştırılmasına Yönelik Yapılan Ki-Kare Analiz Sonuçları

İfadeler	X Kuşağı		Y Kuşağı		Z Kuşağı		X ²	p
	n	%	n	%	n	%		
Siyasal Katılım Durumu								
Siyasetle pek ilgilenmiyorum	15	10,9	37	26,8	86	62,3	101,9	0,00

Sadece oy veririm	39	40,6	35	36,5	22	22,9
Oy dışında televizyonda siyaset izler siyaset konuşurum	59	54,1	35	32,1	15	13,8
Aktif düzeyde siyasete katılım	18	35,3	26	51,0	7	13,7
Üst düzeyde siyasete katılım	4	22,2	8	44,4	6	4,4

Katılımcıların Siyasal Katılım Düzeylerine ve Seçimlerde Oy Verilen Lidere/Kişiye Bağlılık Derecesine Yönelik Bulgular

Bulgular ve değerlendirme bölümünün bu başlığında, katılımcıların siyasal katılım düzeylerine ve seçimlerde oy verilen lidere/kişiye bağlılık derecesine yönelik frekans ve yüzde değerlerine ait bulgulara Tablo 5'te yer verilmiştir.

Tablo 5: Katılımcıların Siyasal Katılım Düzeylerine ve Seçimlerde Oy Verilen Lidere/Kişiye Bağlılık Derecesine Yönelik Bulgular

İfadeler	n	%
Siyasal Katılım Düzeyi		
Siyasetle pek ilgilenmiyorum	138	33,5
Sadece oy veririm	96	23,3
Oy dışında televizyonda siyaset izler siyaset konuşurum	109	26,5
Aktif düzeyde siyasete katılım	51	12,4
Üst düzeyde siyasete katılım	18	4,4
Toplam	412	100
Lidere/Kişiye Bağlılık Derecesi		
Çok Güçlü	85	20,6
Güçlü	134	32,5
Kararsız	103	25,0
Zayıf	48	11,7
Çok Zayıf	42	10,2
Toplam	412	100

Tablo 5'e göre, katılımcıların siyasal katılım düzeylerine yönelik sorulara verdikleri cevaplarda % 33,5'i siyasetle pek ilgilenmediğini, %26,5'i oy verme dışında televizyonda siyaset izleyip siyaset konuştuğunu ve %23,3'ü sadece oy verdiklerini ifade etmişlerdir. Bununla birlikte katılımcıların seçimlerde lidere/kişiye bağlılık derecelerine yönelik sorulara verdikleri cevaplarda, %32,5'nin güçlü, %25'nin kararsız ve 20,6'sının çok güçlü düzeyde olduğu Tablo 5'te görüldüğü gibi tespit edilmiştir.

Katılımcıların Siyasal Katılım Türlerine Yönelik Bulgular

Çalışmanın bu başlığı altında katılımcıların siyasal katılım türlerine yönelik bulgulara ait tanımlayıcı istatistikler arasında yer alan frekans ve yüzde analizlerine ait bulgulara Tablo 6'da yer verilmiştir.

Tablo 6'ya göre katılımcıların en yüksek düzeyde katılım sağladığı siyasal katılım türleri sırasıyla ifade edilecek olursa; “Siyasi bir seçimde oy kullandım” (%73,8), “Televizyonda yayınlanan siyasal içerikli programları izlerim” (%59,5), “Yaşadığım herhangi bir sorunla ilgili yetkili belediye veya benzeri mercilere dilekçe yazarım” (%56,8), “Güncel siyasal konularla ilgili bilgi sahibi olarak, bilgimi çevremdekilerle paylaşıyorum” (%52,2), “Televizyonda yayınlanan siyasal içerikli programları izlerim” (%44,9) ve “Seçim dönemlerinde yapılan anketlere katılarak görüş belirtirim” (%40,5) olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların en az düzeyde katılım sağladığı siyasal katılım türleri sırasıyla, “Kent konseyi/gençlik meclisinde görev alıyorum” (%7,3), “Siyasi bir partide görev alıyorum” (%11,9) ve “İnternet üzerinde gerçekleştirilen bir protesto eylemine katıldım” (%13,6) olarak tespit edilmiştir.

Tablo 6: Katılımcıların Siyasal Katılım Türlerine Yönelik Bulgular

Siyasal Katılım Türü	Evet		Hayır	
	n	%	n	%
Siyasi bir seçimde oy kullandım	304	73,8	108	26,2
Siyasi bir partide görev alıyorum	49	11,9	363	88,1
Sivil toplum kuruluşunda (dernek, vakıf, topluluk, cemiyet, sendika vb.) görev alıyorum	126	30,6	286	69,4
Kent konseyi/gençlik meclisinde görev alıyorum	30	7,3	381	92,5
Gelecekte aktif siyasette görev almak isterim	136	33,0	276	67,0
Yaşadığım herhangi bir sorunla ilgili yetkili belediye veya benzeri mercilere dilekçe yazarım	234	56,8	178	43,2
Sosyal medyadan siyasi içerik paylaşımları(görüntü, video, müzik, yorum vb.) yaparım	117	28,4	295	71,6
Televizyonda yayınlanan siyasal içerikli programları izlerim	245	59,5	167	40,5
Partilerin televizyonda yayınlattığı siyasal reklam filmlerini izlerim	185	44,9	227	55,1
Gazetede siyasetle ilgili yayınlanan güncel haber ve köşe yazılarını takip ederim	158	38,3	254	61,7
Güncel siyasal konularla ilgili bilgi sahibi olarak, bilgimi çevremdekilerle paylaşıyorum	215	52,2	197	47,8
Desteklediğim siyasi parti ve adaya oy vermeleri için çevremdeki insanları ikna etmeye çalışırım	143	34,7	269	65,3
Seçim dönemlerinde yapılan anketlere katılarak görüş belirtirim	167	40,5	245	59,5
Siyasal içerikli panel, açık oturum, konferans ve toplantılara dinleyici olarak katılırım	115	27,9	297	72,1
Siyasi bir partinin/adayın seçim kampanyasında yer aldım	74	18,0	338	82,0
Siyasi bir partinin miting, gösteri, yürüyüş vb. etkinliğine katıldım	128	31,1	284	68,9

İnternet üzerinde gerçekleştirilen bir protesto eylemine katıldım	56	13,6	356	86,4
Bir toplu yürüyüş eylemine katıldım	63	15,3	349	84,7

Katılımcıların Kuşak Gruplarına Göre Siyasal Katılım Durumu, Seçimlerde Lidere/Kişiyeye Bağlılık Derecesi ve Kitle İletişim Araçlarını Kullanma Sıklıklarının Karşılaştırılmasına Yönelik Bulgular

Yapılan çalışmanın bu başlığı altında katılımcıların kuşak gruplarına göre siyasal katılım durumu, seçimlerde lidere/kişiyeye bağlılık derecesi ve kitle iletişim araçlarını kullanma sıklıklarının karşılaştırılmasına yönelik bulgulara ait tek yönlü ANOVA testi sonuçlarına Tablo 7'de yer verilmiştir.

Tablo 7: Katılımcıların Kuşak Gruplarına Göre Siyasal Katılım Durumu, Seçimlerde Lidere/Kişiyeye Bağlılık Derecesi ve Kitle İletişim Araçlarını Kullanma Sıklıklarının Karşılaştırılmasına Yönelik ANOVA (TUKEY HSD) Testi Sonuçları

İfadeler	Kuşak	n	X	SS	F	p	Anlamlılık Derecesi
Siyasal Katılım Durumu	X Kuşağı	135	2,68	0,94	30,073	0,000	X>Y; Y>Z
	Y Kuşağı	141	2,52	1,22			
	Z Kuşağı	136	1,71	1,12			
Lidere/Kişiyeye Bağlılık Derecesi	X Kuşağı	135	2,19	1,14	18,949	0,000	Z>X,Y
	Y Kuşağı	141	2,49	1,17			
	Z Kuşağı	136	3,05	1,20			
TV Kullanma Derecesi	X Kuşağı	135	2,30	1,34	45,421	0,000	Y>X; Z>X,Y
	Y Kuşağı	141	2,69	1,44			
	Z Kuşağı	136	3,79	1,20			
Radyo Kullanma Derecesi	X Kuşağı	135	3,64	1,30	20,245	0,000	Z>X,Y
	Y Kuşağı	141	3,92	1,19			
	Z Kuşağı	136	4,50	0,86			
Dergi Kullanma Derecesi	X Kuşağı	135	4,01	1,16	6,346	0,002	Z>X,Y
	Y Kuşağı	141	3,95	1,25			
	Z Kuşağı	136	4,40	0,98			
İnternet Kullanma Derecesi	X Kuşağı	135	1,97	1,29	13,732	0,000	Z>Y,X
	Y Kuşağı	141	1,81	1,15			
	Z Kuşağı	136	2,65	1,59			
Sosyal Medya Kullanma Derecesi	X Kuşağı	135	2,24	1,42	9,066	0,000	X>Y; Z>Y
	Y Kuşağı	141	1,83	1,23			
	Z Kuşağı	136	2,56	1,60			

Tablo 7'ye göre yapılan tek yönlü ANOVA testi sonucunda, katılımcıların siyasal katılım durumu (F=30,07; p<0,05), seçimlerde lidere/kişiyeye bağlılık derecesi (F=18,949; p<0,05), kitle iletişim araçlarını kullanma

sıklıklarından olan TV kullanma derecesi ($F=45,421$; $p<0,05$), radyo kullanma derecesi ($F=20,245$; $p<0,05$), dergi kullanma derecesi ($F=6,346$; $p<0,05$), internet kullanma derecesi ($F=13,732$; $p<0,05$) ve sosyal medya kullanma derecesinin ($F=9,066$; $p<0,05$) kuşak gruplarına göre anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bu kapsamda H2 hipotezi “Seçmenlerin siyasal davranışları üzerinde mensubu olduğu kuşağa göre kişiye/lidere bağlılık dereceleri farklılık göstermektedir.”; H3 hipotezi “Seçmenlerin siyasal davranışları üzerinde mensubu olduğu kuşağa göre siyasal konularda bilgilere ulaşırken kitle iletişim araçlarından TV kullanma dereceleri farklılık göstermektedir.”; H4 hipotezi “Seçmenlerin siyasal davranışları üzerinde mensubu olduğu kuşağa göre siyasal konularda bilgilere ulaşırken kitle iletişim araçlarından radyo kullanma dereceleri farklılık göstermektedir.”; H5 hipotezi “Seçmenlerin siyasal davranışları üzerinde mensubu olduğu kuşağa göre siyasal konularda bilgilere ulaşırken kitle iletişim araçlarından dergi kullanma dereceleri farklılık göstermektedir.” ve H7 hipotezi “Seçmenlerin siyasal davranışları üzerinde mensubu olduğu kuşağa göre siyasal konularda bilgilere ulaşırken kitle iletişim araçlarından sosyal medya kullanma dereceleri farklılık göstermektedir.” kabul edilmiştir.

X kuşağı katılımcılarının Y kuşağı katılımcılarına ve Y kuşağı katılımcılarının da Z kuşağı katılımcılarına göre siyasal katılım durumunun anlamlı ve daha yüksek olduğu Tablo 7’de tespit edilmiştir. Bununla birlikte Z kuşağı katılımcılarının seçimlerde lidere/kişiye bağlılık derecesi X ve Y kuşağı katılımcılarının seçimlerde lidere/kişiye bağlılık derecesine göre anlamlı ve daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Y kuşağı katılımcılarının TV kullanma derecesi X kuşağı katılımcılarına, Z kuşağı katılımcılarının TV kullanma derecesi ise X ve Y kuşağı katılımcılarına göre anlamlı ve daha yüksek düzeydedir.

Z kuşağı katılımcılarının radyo kullanma dereceleri ve dergi kullanma dereceleri X ve Y kuşağı gruplarına göre daha yüksek ve anlamlıdır. Z kuşağı katılımcılarının internet kullanma dereceleri Y ve X kuşağı grubu katılımcılarına göre anlamlı ve daha yüksek iken, sosyal medya kullanma derecelerine göre X kuşağı katılımcılarının Y kuşağı katılımcılarına ve Z kuşağı katılımcılarının da Y kuşağı katılımcılarına göre sosyal medya kullanma derecesi anlamlı ve daha yüksek olduğu Tablo 7’de tespit edilmiştir.

Katılımcıların Siyasal Katılım Sağlamasına Etki Eden İfadelerin Önem Düzeyinin Kuşak Gruplarına Göre Karşılaştırılmasına Yönelik Bulgular

Aşağıdaki Tablo 8’de kuşak gruplarına göre katılımcıların siyasal katılım sağlamasına etki eden ifadelerin önem düzeyinin karşılaştırılmasına yönelik tek yönlü ANOVA testi sonuçları Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8: Katılımcıların Siyasal Katılım Sağlamasına Etki Eden İfadelerin Önem Düzeyinin Kuşak Gruplarına Göre Karşılaştırılmasına Yönelik ANOVA (TUKEY HSD) Testi Sonuçları

İfadeler	Kuşak	n	X	SS	F	p	Anlamlılık Derecesi
Adayın kendisi	X Kuşağı	135	1,41	0,76	18,67	0,000	Z>X,Y
	Y Kuşağı	141	1,55	1,03			
	Z Kuşağı	136	2,16	1,36			
Adayın ideolojisi	X Kuşağı	135	1,57	0,94	11,06	0,000	Z>X,Y
	Y Kuşağı	141	1,51	0,92			
	Z Kuşağı	136	2,07	1,30			
Partinin icraatları ve vaatleri	X Kuşağı	135	1,52	0,76	7,65	0,001	Z>X,Y
	Y Kuşağı	141	1,44	0,87			
	Z Kuşağı	136	1,88	1,24			

Parti ideolojisi	X Kuşuğu	135	1,62	0,88			
	Y Kuşuğu	141	1,62	0,99	11,61	0,000	Z>X,Y
	Z Kuşuğu	136	2,16	1,29			
Aile ve yakın çevre	X Kuşuğu	135	2,80	1,28			
	Y Kuşuğu	141	2,65	1,29	3,73	0,025	Z>Y
	Z Kuşuğu	136	3,07	1,31			
Kamuoyu araştırma sonuçları	X Kuşuğu	135	3,02	1,22			
	Y Kuşuğu	141	2,53	1,34	6,10	0,002	X>Y,Z
	Z Kuşuğu	136	2,58	1,28			
Adayın seçimi kazanma ihtimali	X Kuşuğu	135	2,83	1,32			
	Y Kuşuğu	141	2,67	1,43	0,80	0,449	
	Z Kuşuğu	136	2,86	1,35			
Yapılan siyasal kampanyanın etkinliği	X Kuşuğu	135	2,43	1,22			
	Y Kuşuğu	141	2,39	1,28	2,185	0,114	
	Z Kuşuğu	136	2,69	1,33			
Seçmenle yapılan yüz yüze görüşmeler	X Kuşuğu	135	2,17	1,25			
	Y Kuşuğu	141	2,29	1,36	2,178	0,115	
	Z Kuşuğu	136	2,50	1,34			
Televizyon yayınları	X Kuşuğu	135	2,13	1,07			
	Y Kuşuğu	141	2,39	1,35	9,62	0,000	Z>X,Y
	Z Kuşuğu	136	2,80	1,38			
Gazete / dergi yayınları	X Kuşuğu	135	2,74	1,18			
	Y Kuşuğu	141	2,52	1,29	4,15	0,016	Z>Y
	Z Kuşuğu	136	2,96	1,31			
Radyo yayınları	X Kuşuğu	135	2,71	1,20			
	Y Kuşuğu	141	2,69	1,33	5,53	0,004	Z>X,Y
	Z Kuşuğu	136	3,15	1,32			
İnternet	X Kuşuğu	135	2,00	1,14			
	Y Kuşuğu	141	2,06	1,31	4,89	0,008	Z>X,Y
	Z Kuşuğu	136	2,44	1,37			
Sosyal medya	X Kuşuğu	135	1,98	1,14			
	Y Kuşuğu	141	2,01	1,30	4,99	0,007	Z>X,Y
	Z Kuşuğu	136	2,42	1,40			
Broşür, afiş, ilan, fotoğraf, film	X Kuşuğu	135	2,62	1,28			
	Y Kuşuğu	141	2,58	1,42	2,28	0,103	

	Z Kuşuğu	136	2,91	1,41		
Miting ve gösteriler	X Kuşuğu	135	2,54	1,32		
	Y Kuşuğu	141	2,45	1,43	2,59	0,076
	Z Kuşuğu	136	2,82	1,45		

Tablo 8'e göre, katılımcıların siyasal katılım sağlamasına etki eden ifadelerin önem düzeylerinin karşılaştırılmasında "Adayın kendisi" (F=18,67; p<0,05), "Adayın ideolojisi" (F=11,06; p<0,05), "Partinin icraatları ve vaatleri" (F=7,65; p<0,05), "Parti ideolojisi" (F=11,61; p<0,05), "Aile ve yakın çevre" (F=3,73; p<0,05), "Kamuoyu araştırma sonuçları" (F=6,10; p<0,05), "Televizyon yayınları" (F=9,62; p<0,05), "Gazete/ dergi yayınları" (F=4,15; p<0,05), "Radyo yayınları" (F=5,53; p<0,05), "İnternet" (F=18,67; p<0,05) ve "Sosyal medya" (F=4,99; p<0,05) faktörlerinin önem düzeyinin katılımcıların kuşak gruplarına göre anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Tablo 8'e göre Z kuşak grubuna ait katılımcıların siyasal katılım sağlamasında adayın kendisi, adayın ideolojisi, partinin icraatları ve vaatleri ve parti ideolojisine verdiği önem düzeyi, X ve Y kuşak grubuna ait katılımcıların verdikleri önem düzeyine göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Z kuşak grubuna ait katılımcıların aile ve yakın çevresine verdiği önem düzeyi, Y kuşak grubu katılımcılarına göre anlamlı derecede daha yüksektir. X grubu katılımcılarının kamuoyu araştırma sonuçlarına verdikleri önem düzeyi, Y ve Z grubu katılımcılarına göre anlamlı derecede daha yüksektir.

Bununla birlikte Z grubu katılımcılarının siyasal katılım sağlamasında televizyon yayınları, radyo yayınları, internet yayınları ve sosyal medyaya verdikleri önem düzeyi, X ve Y grubu katılımcılarına göre anlamlı derecede daha yüksektir. Son olarak Z grubu katılımcılarının siyasal katılım sağlamasında gazete/dergi yayınlarına verdikleri önem düzeyi, Y grubu katılımcılarına göre anlamlı derecede daha yüksek olduğu Tablo 8'de tespit edilmiştir.

Seçmenlerin Siyasal Davranışlarına Yönelik Oluşturulan Hipotez Sonuçlarına Yönelik Bulgular

Aşağıda belirtilen Tablo 9'da Seçmenlerin siyasal davranışlarına yönelik oluşturulan hipotezlerin kabul ve ret sonuçları yer almaktadır. Tablo 9'da belirtilen sonuçlar çalışma kapsamında tespit edilen sonuçlara göre yazarlar tarafından oluşturulmuştur. Tablo 9'a göre araştırma kapsamında öne sürülen sekiz hipotezin tamamı kabul edilmiştir.

Tablo 9: Seçmenlerin Siyasal Davranışlarına Yönelik Oluşturulan Hipotez Sonuçları

Hipotezler	Sonuç
H1 Seçmenlerin siyasal davranışları üzerinde mensubu olduğu kuşağa göre siyasal katılım düzeyleri farklılık göstermektedir.	Kabul
H2 Seçmenlerin siyasal davranışları üzerinde mensubu olduğu kuşağa göre kişiye/lidere bağlılık dereceleri farklılık göstermektedir.	Kabul
H3 Seçmenlerin siyasal davranışları üzerinde mensubu olduğu kuşağa göre siyasal konularda bilgilere ulaşırken kitle iletişim araçlarından TV kullanma dereceleri farklılık göstermektedir.	Kabul
H4 Seçmenlerin siyasal davranışları üzerinde mensubu olduğu kuşağa göre siyasal konularda bilgilere ulaşırken kitle iletişim araçlarından radyo kullanma dereceleri farklılık göstermektedir.	Kabul
H5 Seçmenlerin siyasal davranışları üzerinde mensubu olduğu kuşağa göre siyasal konularda bilgilere ulaşırken kitle iletişim araçlarından dergi kullanma dereceleri farklılık göstermektedir.	Kabul
H6 Seçmenlerin siyasal davranışları üzerinde mensubu olduğu kuşağa göre siyasal konularda bilgilere ulaşırken kitle iletişim araçlarından internet kullanma dereceleri farklılık göstermektedir.	Kabul

H7	Seçmenlerin siyasal davranışları üzerinde mensubu olduğu kuşağa göre siyasal konularda bilgilere ulaşırken kitle iletişim araçlarından sosyal medya kullanma dereceleri farklılık göstermektedir.	Kabul
H8	Seçmenlerin siyasal davranışları üzerinde etkili olan ifadeler önem düzeylerine göre kuşaklar arasında farklılık göstermektedir.	Kabul

Sonuç ve Öneriler

Son yıllarda farklı kuşaklara ait seçmenlerin siyasal davranışları üzerinde etkili olan faktörlerin belirlenmesi siyasi partiler ve adaylar için büyük önem arz etmektedir. Bu kapsamda çalışmada X-Y-Z kuşaklarına ait seçmenlerin siyasal tutum ve davranışları üzerinde etkili olan faktörlerin Türkiye özelinde belirlenmesi çalışmanın ana amacını oluşturmaktadır. Bu doğrultuda araştırmanın amacına yönelik oluşturulan hipotezler Türkiye özelinde yapılan anket uygulaması ile test edilmiştir.

Yapılan araştırmanın sonucuna göre X kuşak grubuna ait katılımcıların %54,1'i oy dışında televizyonda siyaset izleyip siyaset konuştuğunu, Y kuşak grubuna ait katılımcıların %51'i aktif düzeyde siyasete katıldığını ve Z kuşak grubuna ait katılımcıların %62,3'nün siyasetle pek ilgilenmediğini ve %22,9'nun sadece oy verdiği tespit edilmiştir. X kuşağı katılımcılarının Y kuşağı katılımcılarına ve Y kuşağı katılımcılarının da Z kuşağı katılımcılarına göre siyasal katılım durumunun anlamlı ve daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bir başka ifadeyle genç seçmenlere göre ileri yaşlarda bulunan seçmenlerin siyasete katılım derecelerinin daha yüksek düzeyde olduğu sonucu tespit edilmiştir. Çalışma kapsamında tespit edilen diğer bir bulgu ise katılımcıların seçimlerde lidere/kişiyeye bağlılık derecelerinde %32,5'nin güçlü, %25'nin kararsız ve %20,6'sının çok güçlü düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte Z kuşağı katılımcılarının seçimlerde lidere/kişiyeye bağlılık derecesi X ve Y kuşağı katılımcılarının seçimlerde lidere/kişiyeye bağlılık derecesine göre anlamlı ve daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Çalışma kapsamında tespit edilen diğer bir önemli bulgu ise Y kuşak grubuna ait seçmenlerin siyasal bilgilere ulaşırken kitle iletişim araçlarının kullanılma sıklıklarına göre X ve Z grubu seçmenlerinin ortasında yer almaktadır. Diğer bir ifade ile Z kuşağı seçmenler Y kuşağı seçmenlere göre kitle iletişim araçlarını daha sık kullanmaktadır. Z kuşağı seçmenler internet, sosyal medya, radyo, dergi ve TV'yi kullanma sıklığı X ve Y kuşak grubuna ait seçmenlerden daha çok yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Son olarak Z kuşak grubuna ait katılımcıların siyasal katılım sağlamalarında adayın kendisi, adayın ideolojisi, partinin icraatları ve vaatleri ve parti ideolojisine verdiği önem düzeyi X ve Y kuşak grubuna ait katılımcılardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Diğer yandan, Z grubu katılımcılarının siyasal katılım sağlamasında televizyon yayınları, radyo yayınları, internet yayınları ve sosyal medyaya verdikleri önem düzeyi, X ve Y grubu katılımcılarına göre anlamlı derecede daha yüksek olduğu çalışma kapsamında tespit edilmiştir. Çalışma kapsamında tespit edilen bu bilgi Gökteş ve Çarıkçı (2015), Erdoğan (2019), Hafızoğlu (2021) ve Varlık ve Sümer'in (2022) çalışmaları ile benzer bulgulara sahiptir. Bununla birlikte çalışmanın amacına uygun olarak geliştirilen sekiz hipotez araştırmanın bulgularına göre kabul edilmiştir.

Sonuç olarak, X-Y-Z kuşak gruplarına ait katılımcıların siyasal katılım durumlarında, seçimlerde lidere/kişiyeye bağlılık derecelerinde, siyasal konulara ulaşırken kullandıkları kitle iletişim araçlarında ve siyasal katılım sağlamalarında etkili olan önem düzeylerine yönelik ifadelerde katılımcıların kuşak gruplarına göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Farklı kuşak gruplarına göre politikalarını ve seçim faaliyetlerini gruplandırarak yürüten siyasi partiler veya hükümetler rakiplerine göre daha başarılı bir sürdürülebilir seçmen ilişkisi kazanacağı çalışma kapsamında tespit edilen bulgulara göre ifade edilebilir.

Kaynakça

Adıgüzel, O., Batur, H. ve Ekşili, N. (2014). Kuşakların Değişen Yüzü ve Y Kuşağı ile Ortaya Çıkan Yeni Çalışma Tarzı: Mobil Yakahlar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 165-182.

- Aka, B. (2018). Bebek Patlaması, X ve Y Kuşağı Yöneticilerin Örgütsel Bağlılık Düzeylerinin Kamu ve Özel Sektör Farklılıklarına Göre İncelenmesi: Bir Araştırma. *Vizyoner Dergisi*, 118-135.
- Armutcu, B. ve Ahmet, T. (2021). The Effect Of Economic Voting Theory On Voter Preference Within In The Scope Of Political Marketing. *International Journal Of Business And Economic Studies*, 3(1), ss. 55-64.
- Ay, P. H. ve Çağlar, N. (2019). Seçmenin Siyasal Reklamlara Yaklaşımı: Şüphencilik Bakımından Kuşaklar Arası Bir İnceleme. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(70), ss. 943-963.
- Aydın, K. ve Özbek, V. (2004). Ailenin Seçmen Davranışları Üzerindeki Etkisi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (8), ss. 144-167.
- Bayraktaroğlu, F. ve Eldem Çulhaoğlu, P. (2019). Uluslararası Turist Yolu Tipolojisinin Kuşaksal Bağlamda Analizi: Bir Bölümlendirme Önerisi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 745-758.
- Bayraktaroğlu, G. (2002). Geleneksel Pazarlamada Politik Pazarlamanın Yeri. *Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2002, Cilt 4, Sayı 3, <http://www.sbe.deu.edu.tr>, ss.58-82.
- Bilgiler, H. A. ve Çetin, B. (2020). Siyasi Liderlerden Beklenen Liderlik Özellikleri: X ve Y Kuşağı Bağlamında Nitel Bir Araştırma. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), ss. 135-151.
- Çağlar, N. ve Asıgbulmuş, H. (2017), “X ve Y Kuşaklarının Siyasal Davranışında Sosyal Medyanın Etkisi: Gaziosmanpaşa İlçesinde Bir Araştırma”. *Journal of Suleyman Demirel University Institute of Social Sciences*, 29(4).
- Çakmak, F. ve Çelik, M. Y. (2017). Türkiye’de İstihdamın Kuşaklara Göre Analizi. *Sayıştay Dergisi*, 104, ss. 65-76.
- Çetin, C. ve Karalar, S. (2016). X. Y ve Z Kuşağı Öğrencilerin Çok Yönlü ve Sınırsız Kariyer Algıları Üzerine Bir Araştırma. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 157-197.
- Demirel, Z. H. (2021). Çalışma Hayatında Geleceğin İnsan Kaynağı: Alfa Kuşağı. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18, 1796-1827.
- Devran, Y. (2003). *Siyasal Kampanya Yönetimi: Mesaj, Strateji ve Taktikler*. And Yayınları, İstanbul.
- Dilber, F. (2019). Siyasi Lider İmajı İle Seçmenlerin Oy Verme Davranışı Arasındaki İlişkinin Demografik Değişkenler Üzerinden Karşılaştırılması: Karaman İli Seçmenleri Üzerine Bir Araştırma. *Middle Black Sea Journal of Communication Studies*, 4(2), ss. 60-75.
- Erdoğan, M. (2019). X-Y-Z Kuşakları ve Siyasal Katılımda Rol Oynayan Faktörler, Yüksek lisans tezi. Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Gaziantep.
- Göktaş, P. ve Çarıkçı, İ. H. (2015). Kuşakların Siyasal İletişim Kültür ve Liderlik Açısından Değerlendirilmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), ss. 7-33.
- Gümüş, N. (2020). Z Kuşağı Tüketicilerin Satın Alma Karar Tarzlarının İncelenmesi. *Journal of Yasar University*, 381-396.
- Gündüz, Ş. ve Pekçetaş, T. (2018). Kuşaklar ve Örgütsel Sessizlik/Seslilik. *İşletme Bilimi Dergisi(JOBS)*, 89-115.
- Hafizoğlu, Y. (2021) Z Kuşağı Seçmen Davranışları. *International Journal of Education and New Approaches*, 4(2), 141-164. <https://doi.org/10.52974/jena.1035189>.
- İlhan, Ü. (2019). Kuşaklar Arası Çalışma Değerleri Algısı ve Örgüte Duygusal Bağlılık: X ve Y Kuşakları Arasındaki Farklılıklar Üzerine Bir Araştırma. *Doktora Tezi*. İzmir.

- İnal, M.E. (1998). *Kar Amacı Gütmeyen Kuruluşlarda Pazarlama Planlaması ve Üniversiteler Üzerine Bir Araştırma*. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, SBE, İstanbul.
- İsmailoğlu, S. ve Yılmaz, H. (2019). Alfa Nesli Çocukların Sınıflarında Teknoloji Kullanımı. İ. H. Karataş, & F. Öksüz Gül içinde, *ISPC 2019 Bildiri ve İyi Örnekler Tam Metin Kitabı* (s. 107-121). İstanbul: Öncü Okul Yöneticileri Derneği Yayınları.
- Kalaycı, Ş. (2008). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Ankara: Asil Yayın.
- Kayıkçı, Y.M. ve Bozkurt, K.A. (2018). Dijital Çağda Z ve Alpha Kuşağı, Yapay Zeka Uygulamaları ve Turizme Yansımaları. *Namık Kemal Üniversitesi-Sosyal Bilimler Metinleri*, 54-64.
- Keleş, H. N. (2011). Y Kuşağı Çalışanlarının Motivasyon Profillerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 129-139.
- Kışlalı, A. T. (1994). *Siyaset Bilimi*, İmge Yayınları, Ankara.
- Lıu, C., Marchewka, J.T., Lu, J. and Yu, C.S. (2005). Beyond concern: a privacy-trustbehavioral intention model of electronic commerce. *Information & Management*. 42, 289- 304.
- Mercan, N. (2016). X. Y ve Z Kuşağı Kadınların Farklı Tüketim Alışkanlıklarının Modern Dünyada İnşa Edilmesi. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 59-70.
- Mercan, N. (2016). X. Y ve Z Kuşağı Kadınların Farklı Tüketim Alışkanlıklarının Modern Dünyada İnşa Edilmesi. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 59-70.
- Miynat, M., Özdil, T., Yalçinkaya, M. ve Çılbant, C. (2019). *Yeni Nesil Girişimcilik ve Ekonomi*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Mücevher, M. H. (2015). *X ve Y Kuşağının Birbirlerine Karşı Özelliik ve Etkileşim Algıları: SDÜ Örneği* [Doktora tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mücevher, M. H. ve Erdem, R. (2018). X Kuşağı Akademisyenler ile Y Kuşağı Öğrencilerin Birbirlerine Karşı Algıları. *Vizyoner Dergisi*, 9(22), 60-74.
- Niemi, R. G., Ross D. and J. Alexander (2001). The Similarity of Political Values of Parents and College: Age Youths. *Public Opinion Quarterly*, Elsevier North.
- Okumuş, A. (2007). Pazarlama Anlayışında Siyasal Pazarlamanın Yeri ve Pazar Konumlarına Göre Siyasi Partilerin Stratejik Analizi. *Dumlupınar Üniversitesi S.B.E. Dergisi*, Sayı.17.
- Orel D.F. ve Nakıboğlu, B. (2010). Genç Seçmenlerin Oy Tercihlerinde Politik Pazarlama Faaliyetlerinden Etkilenme Düzeyleri. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, Cilt 47, Sayı 543, ss. 65-78.
- Öztürk, O. (2020). *Aile Kurumunun Z Kuşağının Siyasal Katılım Davranışına Etkisi* [Yüksek lisans tezi] . T.C. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi.
- Sarıtaş, E. ve Barutçu, S. (2016). Tüketici Davranışlarının Analizinde Kuşaklar: Sosyal Medya Kullanımı Üzerinde Bir Araştırma. *Pamukkale Journal Of Eurasian Socioeconomic Studies*, 3(2), 1-15.
- Seymen, A. F. (2017). Y ve Z Kuşak İnsanı Özelliklerinin Milli Eğitim Bakanlığı 2014-2019 Stratejik Programı ve TÜBİTAK Vizyon 2023 Öngörülleri ile İlişkilendirilmesi. *Kent Akademisi*, 467-489.
- Sitembölükbaşı, Ş. (2001). *Parti Seçmenlerinin Siyasal Yönelimlerine Etki Eden Sosyo-Ekonomik Faktörler Isparta Örnek Olay Araştırması 1995- 1999*. Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Surveysystem. (2021, 10 Kasım). Erişim adresi: <https://www.surveysystem.com/sscalc.html>.
- Şenturan, Ş., Köse, A., Dertli, E., Başak, S. ve Şentürk, N. (2016). X ve Y Kuşağı Yöneticilerinin İş Değerleri Algısı ve Farklılıkları Üzerine İnceleme. *Business and Economics Research Journal*, 171-182.

- Tan, A. (1998). *Politik Pazarlama ve Kabramanmaraş Örneği* (Doktora Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Tan. A. ve Armutcu, B. (2020). Türkiye'de Dijital Politik Pazarlama. *Uluslararası İşletme ve Ekonomi Çalışmaları Dergisi*, 2(1), ss. 1-14.
- TDK (2022). Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr/>. Erişim Tarihi: 06.10.2022.
- Tokgöz, O. (1978). Siyasal Toplumsallaşmada Kitle Haberleşme Araçlarının Rolü ve Önemi. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, S:3, C:33, Ankara, ss. 79-92.
- Varlık, F. ve Sümer, F. E. (2022). Sosyal Medyanın Siyasal Katılım Davranışına Etkisi: X, Y Ve Z Kuşakları Üzerine Bir İnceleme. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (e-gifder)*, 10 (2), 984-1018.
- Ventura, R. (2001). Family Political Socialization in Multiparty Systems. *Comparative Political Studies*, Volume 34 Number.6, August 2001.

EXTENDED SUMMARY

Nowadays, determining the factors that affect the political behavior of voters belonging to different generations is of great importance for political parties and candidates. In order to achieve sustainable success, political parties and candidates determine the factors that affect the political attitudes and behaviors of voters belonging to different generations and carry out their election campaigns according to these factors by dividing them. Political parties and candidates influence the voters and get their support with the policies and campaigns they develop for the factors that affect the voter behavior. Political parties take into account the factors that influence voter behavior when determining their candidates and promises and create different political products and campaigns according to the generational groups of voters. In this context, the main purpose of the study is to determine the factors that affect the political attitudes and behaviors of voters belonging to the X-Y-Z generations in this study.

In this study, the literature on the classification of generations was examined in detail and the different dates of the generations in the literature were determined by us according to the age groups published by TÜİK. In the scope of this study, generation X is considered as 1965-1979, generation Y is 1980-1999 and generation Z is 2000-2021. Within the scope of the study, a pilot application was conducted with a questionnaire sample prepared first during the data collection stage. The validity and reliability of the questionnaire were determined with the pilot application. Since it was sufficient to select 384 samples for the number of samples to be determined in the research, the questionnaires whose validity and reliability were tested within the scope of the study were delivered to the voters and 412 voters participated in the survey. The data obtained as a result of the research were tested with the SPSS (Statistical Package for The Social Sciences) statistical analysis program. In determining the questions used within the scope of the study, the questions in the questionnaire form used in Erdogan's (2019) study were used. In the first part of the questionnaire used as a measurement tool in the study, questions related to the demographic characteristics of the participants are included. In order to determine which generation type they were from first in the questions related to the demographic characteristics of the participants, the generation groups were determined according to their date of birth. Then, questions related to the demographic characteristics of the participants such as gender, marital status, income status, educational status and professional status were included. In the survey form used within the scope of the study, following the demographic questions; There are questions about the level of political participation, the type of political participation, the degree of loyalty to the person/leader they voted for, the communication tools and frequency they use while accessing political information, and the factors that affect their political participation. In this context, different hypotheses were formed in accordance with the purpose of the study.

According to the results of the research, 54.1% of the participants belonging to the X generation group watched politics and talked politics on TV except for voting, 51% of the participants belonging to the Y generation group participated in politics at an active level and 62.3% of the participants belonging to the Z generation group were not very interested in politics and 22.9% only voted. It was found that the political participation status of generation X and generation Y participants was significantly higher than that of generation Z participants. In other words, it was found that voters who are at an advanced age have a higher degree of participation in politics than young voters. Another important finding within the scope of the study is; It can be said that the voters belonging to the Y generation group are among the voters of the X and Z groups, according to the frequency of using the mass media while accessing political information. It has been determined that the frequency of using the Internet, social media, radio, magazines and TV is more frequently used by the voters of the Z generation than the voters belonging to the X and Y generation groups. Participants belonging to the Z generation group, the candidate himself, the candidate's ideology, the party's actions and promises, as well as the level of importance he attaches to the party ideology, were found to be higher than participants belonging to the X and Y generation group. On the other hand, the level of importance given to television broadcasts, radio broadcasts, Internet broadcasts and social media by group Z participants in providing political participation was found to be significantly higher than that of group X and Y participants within the scope of the study. Finally, according to the

results of the analysis, it was found that there is a significant difference in the degree of commitment to the leader / person in the mass media and elections that participants use when addressing political issues compared to generational groups. However, another important finding within the scope of the study is that there is a significant difference in the level of political participation of the participants and the factors related to the level of importance that are effective in their political participation, according to generation groups.

There are many factors that affect voter behavior. These factors affect the political attitudes and behaviors of the voters. In this study, the age factor, which is effective in the political participation behaviors of the voters, was taken into account and the age factor was evaluated separately according to the generation groups. When evaluated in this context, not evaluating the factors other than the age factor, which is effective on the political attitudes and behaviors of the voters, constitutes the limitations of the study. However, this study reflects the results of the factors affecting the political attitudes and behaviors of the participants in 2021.

The production and implementation of policies for the findings that influence voter behavior in election campaigns and policies created by political actors is recommended to political parties, candidates and related public institutions and organizations. It is suggested that political parties and candidates make the significant difference determined according to generation groups within the scope of the election activities by grouping them in election campaigns and promises. Promises and campaigns within this scope are expected to have a positive impact on political parties' voting rates. Different results can be obtained by differentiating the time, methods and analyzes used in our study in the studies to be carried out in this field, and more contributions can be made to the literature related to the different results to be obtained. In this study conducted in Turkey, the generation groups that are effective in voter behavior were taken into account. It is thought that different results can be obtained when other approaches that are effective in voter behavior are taken into account in future studies in this area. In this context, researchers are advised to work on new studies that take into account other approaches that are effective in voter behavior.

Generational differences are frequently mentioned while investigating the political products that have an effect on the political attitudes and behaviors of the voters, as well as the factors affecting the voter preferences in recent years. Despite these developments, it has been determined that the number of studies conducted on generational studies remains quite limited. Especially considering that the majority of voters in our country are young voters, it is of great importance for political parties and party leaders to determine the differences in political attitudes and behaviors of voters belonging to different generation groups. The aim of this study is to investigate the political behavior of voters belonging to the X-Y-Z generations based on the information and discussions in the introduction and literature, and to identify important factors affecting the political attitudes and behaviors of these generations.

MANDATORY AUDIT FIRM ROTATION: EVIDENCE FROM TURKISH AUDITORS' PERCEPTIONS

ZORUNLU DENETİM FİRMASI ROTASYONU: TÜRKİYE'DEKİ DENETÇİLERİN ALGILARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Yasin ŞEKER

Hitit University

Faculty of Economics and Administrative Sciences

Department of Business Administration

yasinseker01@gmail.com

ORCID: 0000-0003-0513-7682

Ahmet TÜREL

İstanbul University

School of Business

Department of Business Administration

aturel@istanbul.edu.tr

ORCID: 0000-0002-6464-0379

ÖZ

Geliş Tarihi:

29.01.2022

Kabul Tarihi:

02.02.2023

Yayın Tarihi:

31.03.2023

Anahtar Kelimeler

Denetim
Denetçi
Zorunlu denetim
firması rotasyonu

Keywords

Audit
Auditor
Mandatory audit
firm rotation

Bu makalenin amacı, Türkiye'de denetçilerin zorunlu denetim firması rotasyonuna ilişkin algılarını araştırmaktır. Çalışmada anket yöntemi kullanılmış olup bu araştırmaya denetim firmalarından toplam 45 denetim ortağı, müdür ve yönetici katılmıştır. Bilindiği kadarıyla bu çalışma, Türkiye'de gerçekleştirilen zorunlu denetim firması rotasyonuna ilişkin ilk anket araştırmasıdır. Elde edilen bulgular, denetçilerin zorunlu denetim firması rotasyonunu hem desteklediğine hem de karşı çıktığına dair kanıtlar sunmaktadır. Ankete katılanların çoğunluğu zorunlu denetim firması rotasyonunun; bağımsız ve tarafsız denetimi arttıracığına, daha kaliteli denetim sağlayacağına, yeni bir bakış açısı sağlayacağına ve müşteri (denetlenen işletme) yönetimine aşinalık sonucunda oluşan denetim başarısızlığı riskinin azaltılacağına inanmaktadır. Ayrıca, zorunlu denetim firması rotasyonunun faydalarının zorunlu denetim ortağı rotasyonunun faydalarını aşamayacağı görüşüne yönelik sonuçlara ulaşılmıştır. Dahası, zorunlu denetim firması rotasyonunun faydalarının, böyle bir şartın uygulanmasının maliyetlerinden daha ağır bastığını da altını çizmektedir. Ankete katılanların büyük çoğunluğu, denetimin ilk yıllarında denetim başarısızlığı riskinin (denetim riski) daha yüksek olduğuna inanmaktadır. Bu aslında zorunlu denetim firması rotasyonunun aleyhine bir sonuçtur. IFAC açısından, rotasyon konusunun çeşitli açılardan incelenmesi gereklidir. Bu nedenle, bir ülkenin başka bir ülkeden bir kuralı kopyalayıp uygulaması yerine kendi koşullarına göre bir kural geliştirmesi çok önemlidir. Denetim kalitesi ile ilgili olarak bu çalışmanın sonuçlarına göre, Türkiye'deki zorunlu denetim firması rotasyonu uygulaması gerekli görülmemekte olup zorunlu sorumlu ortak denetçi rotasyonu uygulaması muhtemelen yeterli olacaktır.

ABSTRACT

The purpose of this paper is to investigate auditors' perceptions of mandatory audit firm rotation (MAFR) in Türkiye. Using the survey method, the opinions of 45 audit partners, directors, and managers from the audit firms were determined. To the best of our knowledge, this is the first MAFR survey study conducted in Türkiye. The findings show that auditors both support and oppose MAFR. Majority of the respondents believe that MAFR will increase independent and objective, higher quality audit, fresh look will be provided, and the risk of audit failure will be decreased because of familiarity with client management. Furthermore, respondents stated that the benefits of MAFR cannot exceed the benefits of mandatory audit partner rotation (MAPR). They also highlight that the benefits of MAFR outweigh the costs of enforcing such a requirement. Most respondents believe that the risk of audit failure (audit risk) is higher in the early years of an audit tenure period. This is, in fact, a result against the MAFR. From the standpoint of IFAC, the issue of rotation should be examined from numerous perspectives. Therefore, it is critical that a country develops a rule based on its own circumstances rather than copying and applying a rule from another country. Regarding audit quality, according to the results of this study, the MAFR regime in Türkiye is not deemed necessary, but the MAPR regime will probably be sufficient.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1065187>

Atıf/Cite as: Şeker, Y. and Türel, A. (2023). Mandatory audit firm rotation: evidence from Turkish auditor' perceptions. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi* 13(1), 41-52.

Introduction

MAPR and MAFR are important topics of discussion in the literature. They are often regarded as two effective and efficient methods to ensuring auditor independence while also improving audit quality. Audit quality has identified as a prominent issue for stakeholders, governments, and policymakers, which not only opens the door for discussion of MAPR and MAFR, but also enhances them to the center of the stage. However, for a long time, both proponents and opponents of MAPR and MAFR have improved different arguments (Rong, 2017: 3). Some advantages are highlighted by proponents of MAFR. First, the MAFR can achieve auditor independence by reducing the time the auditor is economically dependent on the client firm. Second, MAFR can improve audit quality by providing a fresh look on auditing. A fresh look may reveal issues that the previous partner auditor did not see. Third, if the client firm has been audited by the same audit firm for a long time, the audit firm may become overconfident or indifferent to management's needs when conducting the audit. MAPR is sufficient to prevent such issues at the partner level. However, because most of the audit work is performed by auditors and partner auditors, MAFR may be required to avoid close personal relationships and excessive trust at the audit team level. The fourth point is related to increased competition. It is argued that MAFR will create a more dynamic and competitive audit market (Lennox, 2014). There are also some arguments against MAFR. The first argument is that the short engagement period may make it difficult for the auditor and management to develop a productive working relationship. In comparison to a long auditor-client relationship, auditors may be more tolerant of management and less critical of the client's practices because they must continually recoup their initial costs. Second, MAFR may raise the risk of audit failure by preventing auditors from developing in-depth client-specific knowledge over longer periods of time. Third, although MAFR allows smaller audit firms to enter the market more easily, it is also possible that MAFR will result in increased market concentration because larger companies tend to switch audit firms to one of the Big 4 firms. Furthermore, MAFR may be limited to the Big 4 and other audit firms because audit committees may believe that smaller audit firms lack the resources and expertise to deal with frequent rotations, and thus the complexity of clients varies greatly. As a result, smaller audit firms may actually suffer as a result of mandatory firm regulation. In line with these arguments, evidence from Italy and South Korea suggests that market competition may be reduced rather than increased by mandatory firm regulation (Ewelt-Knauer et al., 2012). It is useful to examine the MAFR application from the IFAC perspective. "IFAC recognizes that the most effective approach to regulation will vary between jurisdictions; there is no one single approach that can be applied across the globe. Governments and regulators should not try to replicate arrangements from another jurisdiction and apply them to their own, without careful consideration and analysis of whether the arrangements are the most effective and appropriate" (Choudhury, 2017: 2). For example, the United States, Japan, Canada, and Australia do not regulate MAFR, whereas China, India, Brazil, Russia, and the United Kingdom do, and Spain, Singapore, and the Republic of Korea have repealed MAFR after previously requiring it. Furthermore, MAPR regulation is in place in these countries, except for Brazil and the Republic of Korea (Harber & Maroun, 2020: 865).

In Türkiye, the Public Oversight, Accounting and Auditing Standards Authority (POA), which is authorized to make arrangements regarding the rotation practice in auditing with the Turkish Commercial Code and to shorten the periods specified in the law, according to Article 26 of the Independent Audit Regulation; unless three years have passed; audit firms cannot audit entities for which they have conducted audits for seven years in the last ten years. In addition, auditors conducting audits, as well as auditors working alongside them and in audit firms, are not permitted to conduct audits on companies for which they have conducted audits for the five years in the last seven years. Moreover, during the cooling-off period, the audit firm shall not participate in the entity's audit, offer additional quality control for the engagement, consult with the engagement team or the client about technical or industry-specific issues, transactions or activities, and otherwise directly affect the engagement's outcome (Türel et al., 2017: 188). The impact of MAFR on audit quality in Türkiye has yielded mixed results. While Türel et al. (2017) and Tuan (2019) found no evidence that MAFR improves audit quality, Özger and Tuay (2020) found evidence that MAFR improves audit quality.

The purpose of this study is to understand the perceptions of auditors on the issue of MAFR in Türkiye. To the best of our knowledge, this is the first MAFR survey study conducted in Türkiye. As per Choudhury (2017), it is essential to carefully evaluate and analyse whether regulations are most effective and appropriate before

they are implemented. This study reveals the auditors' perspectives on the MAFR. Thus, it provides information about the pros and cons of this application to the regulators and contributes to the literature.

The paper is structured as follows. The literature on MAFR is provided in the following section. Section 3 begins with a description of the data and method. Following that, the findings and discussion are described. In the conclusion, it highlights the study contributions and implies areas for further research.

Literature Review

The literature review concentrates primarily on MAFR survey studies. MAFR-related audit quality studies and a literature review have also been examined. The studies examined within the scope of this study are described below.

Jackson et al. (2008) examine the impact on audit quality of a MAFR policy. The major finding is that audit quality improves with audit firm tenure when evaluated by the possibility of issuing a going concern opinion but is unaffected when assessed by discretionary spending. It was also determined that the benefits of MAFR are minimal given the additional costs associated with changing auditors.

Shafie et al. (2009) investigate the relationship between audit firm tenure and auditor reporting quality in Malaysia. The findings indicate that audit firm tenure has a positive relationship with auditor reporting quality. Coyle (2010) investigates the effect of audit tenure on auditor independence, as well as whether MAFR should be implemented in Ireland. Based on a survey of the top twenty accounting firms and interviews with three Irish accounting bodies and two audit regulators, the research concludes that the MAFR can be an excellent way to increase the perception of the auditor's independence. The study also indicated that the benefits would not exceed the cost of ownership as a requirement.

Onwuchekwa et al. (2012a) examined the relationship between mandatory audit rotation and audit independence in Southern Nigeria. As a result of the study, it was revealed that mandatory audit rotation has a positive relationship on the independence of the auditors. In addition, although the audit rotation will increase the independence of the auditors, it is recommended that the rotation of the external auditors be voluntary.

Onwuchekwa et al. (2012b) examined the relationship between mandatory audit rotation and audit quality. The questionnaire forms used in the research were collected and distributed to investors, lecturers, consultants, accountants, and auditors in the south of Nigeria. As a result of the binary logistic sequential regression analysis, it shows that there is a negative relationship between mandatory audit rotation and audit quality. Said and

Khasharmeh (2014a) conduct a survey to investigate auditors' perceptions of the impact of MAFR on auditor independence in Bahrain. According to the findings, there is a relationship between MAFR and auditor independence.

Said and Khasharmeh (2014b) aims to investigate audit firms' perceptions of mandatory rotation of auditors in the Kingdom of Bahrain. The study's findings, conducted a survey of 102 auditors, show that there is a relationship between MAFR and audit costs. The results also reveal that the adoption has received insufficient attention.

Şenyiğit and Zeytinoglu (2014) examined the effect of mandatory auditor rotation on audit quality based on literature research. Accordingly, the benefits and costs of mandatory auditor rotation are analyzed in terms of their impact on audit quality.

Cameran et al. (2015) conducted a study on the mandatory rotation of auditors in Italy. As a result, the audited earnings of the firms have been found to be lower in the first three years following the rotation than in the following years of the auditor's tenure. This evidence does not support the case for mandatory rotation because rotation is expensive, and earnings quality improves with longer auditor tenure.

Şavlı (2016) reviewed the results of different research conducted by regulatory authorities, academics and auditors and examined the developments in the field of rotation in Türkiye and internationally. Accordingly, solutions to the problems that may be experienced in the future are presented.

Yaşar (2016) reveals in his study of literature review, the development of mandatory rotation regulations in the United States, European Union countries, and Türkiye, as well as the findings and limitations of empirical research.

Türel et al. (2017) investigates whether there is a change in audit quality associated with firm tenure in Türkiye. The findings show that when audit firm tenure is limited, audit quality does not improve. This result does not support the MAFR regulation in Türkiye.

Yalçın (2018) provides a review of the literature on mandatory rotation in the literature. To that end, 41 academic studies from the literature have been classified according to their level of application and examined for their findings on the effect of mandatory rotation on the quality of independent auditing. As a result of the evaluation, it has been concluded that the literature shows a variety of findings on several issues, particularly at what level the application of compulsory rotation would be more beneficial, its costs, and duration. Moreover, it has been determined that empirical studies that compare the benefits and costs of forced rotation are required.

Pinto et al. (2019) use a qualitative methodology based on semi-standardized interviews to investigate how senior auditors at one of Portugal's Big Four accounting firms perceive policy. As a result, interviewees have a negative perception of MAFR because of the loss of client-specific information it causes, the limited relationship between audit independence and tenure, and the resulting fee reduction that could potentially damage audit quality.

Tuan (2019) investigated the impact of MAFR on audit quality. According to the findings, there is no statistically significant relationship between MAFR and audit quality. This result does not provide evidence to support the assumption that audit quality may improve following the MAFR.

Jong et al. (2020) examine the effects of MAFR in the Netherlands by examining financial reports from Dutch companies from 2012 to 2016 and conducting a stakeholder survey. As a result, the MAFR, which has been controversial at the time of its adoption, is now regarded as desirable by a variety of stakeholders, including auditors. MAFR, on the other hand, appears to have some negative effects. The findings that the probability of error is higher in first-year audits are the most significant. The reward client effect, which involves audit firms reducing audit fees for larger public interest organizations for first-year audits, can exacerbate the negative impact on audit quality.

Özger and Tuğay (2020) examined the effect of mandatory auditor rotation on auditor independence and audit quality, as well as the role of auditor independence as a moderator in the relationship between rotation and audit quality, based on the perceptions of independent auditors. According to the findings, audit rotation has a positive effect on auditor independence and audit quality.

Harber et al. (2020) investigate the nature and scope of potential financial costs to audit firms and audit clients in South Africa as a result of MAFR. According to the survey findings, audit firms will entail substantial costs in the form of "setup and transition costs," as well as costs incurred in submitting and presenting competitive bids to secure appointment. While auditors will attempt to recoup these costs through fee increases, clients will not allow this, resulting in a reduction in audit firm profits. Furthermore, due to increased competition from non-Big 4 firms, the wage premium of Big 4 firms will decrease.

Kaçmaz and Türel (2021) aimed to evaluate financial statement users' perceptions of MAFR in Türkiye. The survey technique has been used in the study. All the participants in the study have at least ten years of experience. Finally, evidence has been gathered that MAFR has an effect on auditors' perceptions of independence, can contribute positively to audit quality, and can help to prevent pressure on auditors. However, strong findings regarding the positive effect of MAFR on audit quality perception have been not obtained.

Horton et al. (2021) figure out the net benefit versus cost of MAFR and MAPR. As a result, it has been revealed that any benefit from bilateral rotation could be attributed to the change in partner. However, it is emphasized that it is unclear whether firm rotation is still necessary, given that the observed benefits from firm rotation could be due to MAPR.

Atıcı ve Memiş (2022) investigate the effect of rotation practice in Türkiye on audit quality. According to the results obtained, it is concluded that mandatory and voluntary audit partner rotation increases the quality of independent audit in penalized logistic regression and logistic regression analyzes.

It is important to determine the auditors' perceptions on the MAFR. Furthermore, it is critical for auditors in positions of implementation to evaluate the rules proposed by regulators. In this context, it has been found that such studies have been published from different countries. However, according to literature reviews, no similar studies on MAFR have been found in Türkiye. For this reason, the study is expected to contribute to the literature and to regulators.

Research

The survey method is used in this study to examine auditors' perceptions of MAFR in Türkiye. The questionnaires have been sent out via email to the groups assumed most qualified to provide an informed perspective on MAFR in the Turkish context, namely audit partners, directors, and managers in İstanbul. The surveys has been performed based on the review of the MAFR debate in Türkiye, and United States General Accounting Office(GOA) MAFR study (GOA, 2014).¹ A 5-point Likert scale (1-strongly disagree; 3-neutral; and 5-strongly agree) has been employed to obtain respondents' attitudes and opinions. The internal consistency or reliability of items is tested by Cronbach's alpha. The Cronbach's Alphas for the 15-item scale were 0.725 which is accepted value for confirming reliability or internal consistency (Nunnally, 1994).

Descriptive Statistics

Table 1 shows descriptive statistics as well as some opinions on MAFR. Three-quarters of the auditors in the survey work for the Big 4, while the rest work for other firms. The highest participation to survey is in manager positions, followed by partners and directors. According to the majority of respondents, it takes their firm an average of 2-3 years to get "sufficiently familiar" with a new client's operations and financial reporting methods. If audit firm rotation is mandatory, respondents agree that 40% of audit tenure should be eight to ten years and 35% five to seven years. In line with this finding, 82% of respondents agree that a three- or four-year cooling-off period should be implemented. These findings are consistent with the MAFR used in Türkiye.

Table 1. Descriptive Statistics

Items	n	%	
Audit firm	Big-Four (Deloitte, Ernst&Young, PWC, KPMG)	34	75.56%
	Others	11	24.44%
	Total	45	100.00%
Position	Partner	13	28.89%
	Director	4	8.89%
	Manager	28	62.22%
	Total	45	100.00%
How long, on average, does it take your firm to become "sufficiently familiar" with a new client's operations and financial reporting practices?	1 year	6	13.33%
	2-3 years	30	66.67%
	4-5 years	4	8.89%
	More than 5 years	5	11.11%
	Total	45	100.00%
If MAFR were required, what should be the limit on the firm's audit tenure period?	Three or four years	4	8.89%
	Five to seven years	16	35.56%
	Eight to ten years	18	40.00%
	Greater than 10 years	7	15.56%
Total	45	100.00%	
If MAFR were required, after what period of time (cooling off period) should the firm be permitted to once again compete for audit services?	Three or four years	37	82.22%
	Five to seven years	8	17.78%
	Total	45	100.00%

¹ For questions/statements see: <https://www.gao.gov/assets/gao-04-217.pdf>

Survey Findings

As shown in Statement 1 of Table 2, 77% of participants believe that auditors will be more independent and objective when performing services under the MAFR. Accordingly, the MAFR is regarded necessary in terms of objectivity and independence by the participants.

The findings in Statement 2, only 22% of respondents stated that a longer firm tenure would result in a higher quality audit in the absence of a MAFR regime.

Under MAFR regime, 86% of respondents in Statement 3 state that new audit firms will provide a "fresh look" on clients' operations and financial reporting practices.

In Statement 4, 55% of respondents reported that audit firms' tenure exceeding seven years is a significant factor reducing auditor independence in appearance. Due to familiarity with client management, 66% of respondents in Statement 5 believe the risk of audit failure will increase as audit tenure increases.

In Statement 6, 55% of respondents indicated that auditors tend to be more dependent in the first year of audit engagement with the desire to retain client over many years. Just 20% of respondents in Statement 7 state that audit firm with long tenure are less likely to issue a going concern modified opinion to their financially distressed clients.

In Statement 8, 20% of respondents state that auditor may tend to compromise his independence most often in the no rotation/retention regimes. According to Statement 9, 15% of respondents believe auditors are more willing than in previous years to issue an unclean report in the last year of the MAFR.

In Statement 10, 37% of respondents stated that the benefits of MAFR would not exceed the benefits of mandatory partner rotation. According to 42% of respondents in Statement 11, MAFR would decrease management's ability to influence auditors.

In Statement 12, 46% of respondents stated that the benefits of MAFR would exceed the costs of implementing such a requirement. In the last year of the MAFR, 59% of respondents in Statement 13 agreed that there is pressure on the engagement partner(s) to compensate (replace) outgoing clients, which may have an adverse effect on audit quality.

In Statement 14, 86% of respondents indicated that MAFR will likely lead to lower audit fees and firm profitability because of competition in rotation years. The risk of audit failure (audit risk) is higher in the early years of an audit tenure period, according to 75% of Statement 15 participants. Because the new audit firm has not developed and applied a detailed knowledge of the client's operations and financial reporting practices.

Table 2. Auditor' Perceptions

Statement	1	2	3	4	5	Mean	SD	Skewne ss	Kurtosi s
1. "Under mandatory audit firm rotation, the auditors will be more independent and objective in performing services"	2.22%	11.11%	8.89%	55.56%	22.22%	3.844	0.9760	-1.056	0.896
2. "Under no mandatory audit firm rotation regime, longer firm tenure results in a higher quality audit"	8.89%	44.44%	24.44%	13.33%	8.89%	2.689	1.1042	0.661	-0.254
3. "Under mandatory audit firm rotation, new audit firms would provide a fresh look at clients' operations and financial reporting practices"	0.00%	0.00%	13.33%	48.89%	37.78%	4.244	0.6794	-0.345	-0.770
4. "Audit firms' tenure exceeding seven years is a significant factor reducing auditor independence in appearance"	4.44%	17.78%	22.22%	40.00%	15.56%	3.444	1.0987	-0.444	-0.546
5. "The risk of an audit failure is likely to increase as the audit tenure period increases due to the familiarity with client management"	4.44%	15.56%	13.33%	55.56%	11.11%	3.533	1.0357	-0.864	0.086
6. "Auditors tend to be more dependent in the first year of audit engagement with the desire to retain client over many years"	4.44%	17.78%	22.22%	44.44%	11.11%	3.400	1.0531	-0.518	-0.406
7. "Audit firm with long tenure are less likely to issue a going concern modified opinion to their financially distressed clients"	8.89%	35.56%	35.56%	17.78%	2.22%	2.689	0.9492	0.177	-0.377
8. "Auditor may tend to compromise his independence most often in the no rotation/retention regimes"	15.56%	31.11%	33.33%	15.56%	4.44%	2.622	1.0721	0.246	-0.455
9. "Auditors are more willing to issue an unclean report in the last year of the mandatory firm rotation than in previous years"	13.33%	40.00%	31.11%	8.89%	6.67%	2.556	1.0565	0.634	0.170
10. "The benefits of mandatory audit firm rotation would not exceed the benefits of mandatory partner rotation"	6.67%	35.56%	20.00%	20.00%	17.78%	3.067	1.2505	0.234	-1.149

11. "Mandatory audit firm rotation would decrease management's ability to influence the auditors"	4.44%	22.22%	31.11%	33.33%	8.89%	3.200	1.0357	-0.164	-0.596
12. "The benefits of mandatory audit firm rotation would exceed the costs of implementing such a requirement"	6.67%	28.89%	17.78%	33.33%	13.33%	3.178	1.1926	-0.107	-1.084
13. "In the last year of the mandatory firm rotation, there is a pressure on the engagement partner(s) to compensate (replace) outgoing clients with new clients which may adversely affect audit quality"	6.67%	17.78%	15.56%	51.11%	8.89%	3.378	1.0931	-0.710	-0.370
14. "Mandatory firm rotation will likely lead to lower audit fees and firm profitability because of competition in rotation years"	0.00%	2.22%	11.11%	48.89%	37.78%	4.222	0.7351	-0.739	0.514
15. "The risk of an audit failure (audit risk) is higher in the early years of an audit tenure period as the new audit company is more likely to have not fully developed and applied an in depth understanding of the new client's operations and financial reporting practices"	0.00%	8.89%	15.56%	62.22%	13.33%	3.800	0.7862	-0.799	0.693

N=45 1 = Strongly Disagree, 2 = Disagree, 3 = Neutral, 4 = Agree, 5 = Strongly Agree

Note: The statements in the questionnaire have been prepared using the "United States General Accounting Office (GOA) MAFR study (GOA, 2014)".

Conclusion

MAFR has been a controversial issue all over the world for many years. Furthermore, there is no strong evidence that MAFR is effective in Türkiye. The purpose of this study is to investigate auditors' perceptions of MAFR in Türkiye. Data from audit partners, directors, and managers provide evidence of their perspective on MAFR. The findings show that auditors both support and oppose MAFR implementation. Majority of the respondents believe that MAFR will increase independent and objective, higher quality audit, fresh look will be provided, and the risk of audit failure will be decreased because of familiarity with client management. More than half of those respondents believe that the auditor is more dependent in the early stages of the audit engagement. This means that auditors in the MAFR practice are more dependent in the first years of the audit. Furthermore, they believe that the independence of the auditors cannot be compromised in the non-MAFR regimes are at the highest rate. This suggests that auditors will act independently even if the MAFR regime is not in place. The majority believe that the benefits of MAFR cannot exceed the benefits of MAPR. They also highlight that the benefits of MAFR outweigh the costs of enforcing such a requirement. Most respondents believe that the risk of audit failure (audit risk) is higher in the early years of an audit tenure period. This is, in fact, a result against the MAFR. From the standpoint of IFAC, it is necessary to examine the activities from numerous perspectives. Therefore, it is critical that a country develops a rule based on its own circumstances rather than copying and applying a rule from another country. Regarding audit quality, according to the findings of this study, the MAFR regime in Türkiye is not deemed necessary, but the MAPR regime will probably be sufficient.

There are some limitations to this study. The first issue is the limited number of observations. The second point to mention is that the questionnaire includes a general assessment. Furthermore, no significant differences were found in the study based on the results of the untabulated Chi-Square Tests. It is suggested that future studies gain insights on MAFR from various dimensions and attempt to increase the number of observations. Thus, there will be an opportunity to discuss our findings regarding MAFR implementation in Türkiye.

References

- Atıcı, R. & Memiş, M. Ü. (2022). Denetçi rotasyonunun bağımsız denetim kalitesi üzerine etkisi: Borsa İstanbul'da bir uygulama. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 24 (4), 852-880.
- Cameran, M., Francis, J. R., Marra, A., & Pettinicchio, A. (2015). Are there adverse consequences of mandatory auditor rotation? evidence from the Italian experience. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 34(1), 1–24. <https://doi.org/10.2308/ajpt-50663>
- Choudhury, F. (2017). *Independent regulatory board for auditors consultation paper: mandatory audit firm rotation* [Personal communication].
- Coyle, D. (2010). *Audit firm rotation—its impact on auditor independence: an irish perspective* [Dissertation of MA in Accounting]. Letterkenny Institute of Technology.

- Ewelt-Knauer, C., Gold, A. H., & Pott, C. (2012). *What do we know about mandatory audit firm rotation?* Institute of Chartered Accountants of Scotland.
- General Accounting Office (2014). Mandatory audit firm rotation study. <https://www.gao.gov/products/gao-14-343sp>
- Harber, M., & Maroun, W. (2020). Mandatory audit firm rotation: A critical composition of practitioner views from an emerging economy. *Managerial Auditing Journal*, 35(7), 861–896. <https://doi.org/10.1108/MAJ-09-2019-2405>
- Harber, M., Marx, B., & De Jager, P. (2020). The perceived financial effects of mandatory audit firm rotation. *Journal of International Financial Management & Accounting*, 31(2), 215–234. <https://doi.org/10.1111/jifm.12115>
- Horton, J., Livne, G., & Pettinicchio, A. (2021). Empirical evidence on audit quality under a dual mandatory auditor rotation rule. *European Accounting Review*, 30(1), 1-29.
- Jackson, A. B., Moldrich, M., & Roebuck, P. (2008). Mandatory audit firm rotation and audit quality. *Managerial Auditing Journal*, 23(5), 420–437. <https://doi.org/10.1108/02686900810875271>
- Jong, B., Hijink, S. & Veld, L. (2020). Mandatory Audit Firm Rotation for Listed Companies: The Effects in the Netherlands. *Eur Bus Org Law Rev* 21, 937–966.
- Kaçmaz, D. & Türel, A. (2021). Audit Quality and Rotation: Perception in Turkey. *Istanbul Management Journal*, (91) , 109-122 . <https://doi.org/10.26650/imj.2021.91.005>
- Lennox, C. (2014). Auditor tenure and rotation. In *The Routledge companion to auditing* (p. 18).
- Nunnally, J. C. (1994). *Psychometric theory*. Tata McGraw-hill education.
- Onwuchekwa, J. C., Erah, D., & Izedonmi, F. (2012a). Mandatory audit rotation and audit independence: survey of Southern Nigeria. *Research Journal of Finance and Accounting*, 3(7), 78–86.
- Onwuchekwa, J. C., Erah, D. O., & Izedonmi, F. (2012b). Mandatory audit rotation and audit quality: survey of Southern Nigeria. *Research Journal of Finance and Accounting*, 3(8), 70–77.
- Özger, S., & Tuğay, O. (2020). Bağımsız denetimde zorunlu rotasyonun denetçi bağımsızlığı ve denetim kalitesine etkisi ve rotasyon ile denetim kalitesi arasındaki ilişkide denetçi bağımsızlığının aracılık rolü: bağımsız denetçilerin algılarına yönelik bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 87, 33–52. <https://doi.org/10.25095/mufad.756186>
- Pinto, D., Major, M., & Da Veiga, M. D. R. (2019). The introduction of mandatory audit firm rotation in the EU: The case of Portugal. *American Research Institute for Policy Development*, 8(1), 12-24.
- Şavlı, T. (2016). Türkiye'de bağımsız denetimde rotasyon: düzenlemeler, uygulamalar ve öneriler. *Mali Çözüm Dergisi*, 26(134), 37-57.
- Rong, Q. (2017). *Mandatory Audit firm and audit partner rotation*. University of New Hampshire.
- Said, K. M. (2014b). Mandatory audit firm rotation and audit costs: a survey of auditing firms in Bahrain. *Journal of Finance and Accounting*, 2(6), 116. <https://doi.org/10.11648/j.jfa.20140206.11>
- Said, K. M., & Khasharmeh, H. (2014a). Auditors perceptions on impact of mandatory audit firm rotation on auditor independence Evidence from Bahrain. *Journal of Accounting and Taxation*, 6(1), 1–18. <https://doi.org/10.5897/JAT2013.0127>
- Shafie, R., Wan Hussin, W. N., Yusof, M., & Md Hussain, M. H. (2009). Audit firm tenure and auditor reporting quality: evidence in Malaysia. *International Business Research*, 2(2), 99–109.
- Şenyiğit, Y. & Zeytinoglu, E. (2015). Zorunlu denetçi rotasyonunun denetim kalitesi üzerindeki etkileri: literatür araştırması. *Istanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*, 25 (77), 79-98.

- Tuan, K. (2019). Bağımsız denetim firması rotasyonu ve denetim kalitesi. *Audit Firm Rotation And Audit Quality*, 37(4), 703–719. <https://doi.org/10.17065/huniibf.481665>
- Turel, A., Genç, M., Özden, B., & Taş, N. (2017). Audit firm tenure and audit quality implied by discretionary accruals and modified opinions: Evidence from Turkey. *Acta Universitatis Danubius. OEconomica*, 13(1), 187-196.
- Yalçın, N. (2018). Zorunlu rotasyonun bağımsız denetim kalitesi üzerine etkisi: literatür değerlendirmesi. *Artibilim: Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 1-21.
- Yaşar, A. (2016). Zorunlu bağımsız denetim firması ve sorumlu ortak başdenetçi rotasyonu üzerine uluslararası tartışmalar: literatür değerlendirmesi. *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies*, 2(3), 200-231.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Bu makalenin amacı, Türkiye'de denetçilerin zorunlu denetim firması rotasyonuna ilişkin algılarını araştırmaktır. Bu çalışmada anket tekniği kullanılmıştır. Anketler, Türkiye bağlamında zorunlu denetim firması rotasyonu hakkında bilgilendirilmiş bir bakış açısı sağlamak için en nitelikli olduğu varsayılan gruplara, yani denetim ortaklarına, direktörlere ve yöneticilere elektronik ortamda gönderilmiştir. Anketler, Türkiye'deki zorunlu denetim firması rotasyonu tartışmasının incelemesine ve Amerika Birleşik Devletleri Genel Muhasebe Ofisi (GOA) zorunlu denetim firması rotasyonu çalışmasından (GOA, 2014) yararlanılarak gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların tutum ve görüşlerini belirleyebilmek için 5'li Likert ölçeği (1-kesinlikle katılmıyorum, 3-kararsızım ve 5-kesinlikle katılıyorum) kullanılmıştır. Tablo 1, zorunlu denetim firması rotasyonu ile ilgili bazı görüşlerin yanı sıra tanımlayıcı istatistikleri de göstermektedir. Ankete katılan denetçilerin dörtte üçü 4 büyük denetim firması için çalışırken, geri kalanı diğer firmalar için çalışmaktadır. Ankete en yüksek katılım yönetici pozisyonlarındadır, bunu ortaklar ve direktörler takip etmektedir.

Tablo 1. Tanımlayıcı İstatistikler

		n	%
Denetim firması	Dört Büyük (Deloitte, Ernst&Young, PWC, KPMG)	34	75.56%
	Diğerleri	11	24.44%
	Toplam	45	100.00%
Pozisyon	Partner	13	28.89%
	Direktör	4	8.89%
	Yönetici	28	62.22%
	Toplam	45	100.00%
Firmanızın yeni bir müşterinin operasyonlarına ve finansal raporlama uygulamalarına "yeterince aşina olması" ortalama olarak ne kadar sürer?	1 yıl	6	13.33%
	2-3 yıl	30	66.67%
	4-5 yıl	4	8.89%
	5 yıldan daha fazla	5	11.11%
	Toplam	45	100.00%
Zorunlu denetim firması rotasyonu uygulanıyorsa, firmanın denetim görev süresi sınırı ne olmalıdır?	Üç ya da dört yıl	4	8.89%
	Beş yedi yıl	16	35.56%
	Sekiz on yıl	18	40.00%
	On yıldan daha fazla	7	15.56%
	Toplam	45	100.00%
Zorunlu denetim firması rotasyonu uygulanıyorsa, hangi sürenin ardından (bekleme süresi) firmaya denetim hizmetleri için izin verilmelidir?	Üç ya da dört yıl	37	82.22%
	Beş yedi yıl	8	17.78%
	Toplam	45	100.00%

Tablo 2'deki birinci ifadede yer alan sonuçlara göre katılımcıların %77'si denetçilerin zorunlu denetim firması rotasyonu kapsamında hizmetleri yerine getirirken daha bağımsız ve objektif olacağına inanmaktadır. Buna göre zorunlu denetim firması rotasyonu, katılımcılar tarafından tarafsızlık ve bağımsızlık açısından gerekli görülmektedir. İkinci ifadedeki bulgulara göre, yanıt verenlerin yalnızca %22'si, daha uzun bir firma görev süresinin, zorunlu denetim firması rotasyonu rejiminin yokluğunda daha kaliteli bir denetimle sonuçlanacağını belirtmiştir. Zorunlu denetim firması rotasyonu rejimi kapsamında, ifade üçteki katılımcıların %86'sı, yeni denetim firmalarının müşterilerin operasyonları ve finansal raporlama uygulamalarına "yeni bir bakış açısı" sağlayacağını belirtmektedir. İfade dörtte, yanıt verenlerin %55'i denetim firmalarının yedi yılı aşan görev sürelerinin görünüşte denetçi bağımsızlığını azaltan önemli bir faktör olduğunu bildirmiştir. Müşteri yönetimine aşinalık nedeniyle, ifade beşteki yanıt verenlerin %66'sı denetim süresi arttıkça denetim başarısızlığı riskinin artacağına inanmaktadır. İfade altıda, yanıt verenlerin %55'i denetçilerin, müşteriyi uzun yıllar elde tutma arzusuyla, denetim işinin ilk yılında daha bağımlı olma eğiliminde olduklarını belirtmektedir. İfade yedide yanıt verenlerin sadece %20'si, uzun süreli görev süresi olan denetim firmasının mali açıdan sıkıntılı müşterilerine işletmenin sürekliliği konusunda değiştirilmiş bir görüş yayınlama olasılığının daha düşük olduğunu belirtmektedir. İfade sekizde, yanıt verenlerin %20'si, denetçinin rotasyonsuz durumda en sık olarak bağımsızlığından ödün verme eğiliminde olabileceğini belirtmektedir. İfade dokuzda göre, katılımcıların %15'i

denetçilerin zorunlu denetim firması rotasyonunun son yılında temiz olmayan bir rapor yayınlamak için önceki yıllara göre daha istekli olduğuna inanmaktadır. İfade onda, yanıt verenlerin %37'si zorunlu denetim firması rotasyonunun faydalarının zorunlu ortak rotasyonunun faydalarını aşamayacağını belirtmektedir. İfade on birde katılımcıların %42'sine göre, zorunlu denetim firması rotasyonu yönetimin denetçileri etkileme yeteneğini azaltmaktadır. İfade 12'de, yanıt verenlerin %46'sı zorunlu denetim firması rotasyonunun faydalarının böyle bir şartı uygulamanın maliyetlerini açacağını belirtmektedir. Zorunlu denetim firması rotasyonunun son yılında, ifade on üçte yanıt verenlerin %59'u, denetim kalitesi üzerinde olumsuz bir etkisi olabileceğini ve sorumlu ortak(lar) üzerinde giden müşterileri tazmin etmesi için bir baskı olduğunu belirtmektedir. İfade on dörtte, yanıt verenlerin %86'sı, rotasyon yıllarında rekabet nedeniyle zorunlu denetim firması rotasyonunun muhtemelen daha düşük denetim ücretlerine ve firma karlılığına yol açacağını belirtmektedir. İfade on beşte katılımcıların %75'ine göre, yeni denetim şirketinin yeni müşterinin operasyonları ve finansal raporlama uygulamaları noktasında tam olarak gelişmemiş ve derinlemesine bir anlayış uygulamamış olması daha muhtemel olduğundan, bir denetim görev süresinin ilk yıllarında denetim başarısızlığı riski (denetim riski) daha yüksektir.

Tablo 2. Denetçi Algıları

İfadeler	1	2	3	4	5
1. "Zorunlu denetim firması rotasyonunda denetçiler, hizmetleri yerine getirirken daha bağımsız ve objektif olacaktırlar"	2.22%	11.11%	8.89%	55.56%	22.22%
2. "Zorunlu olmayan denetim firması rotasyon rejimi altında, daha uzun firma görev süresi daha kaliteli bir denetim ile sonuçlanır"	8.89%	44.44%	24.44%	13.33%	8.89%
3. "Zorunlu denetim firması rotasyonu, yeni denetim firmalarına müşterilerin operasyonlarına ve finansal raporlama uygulamalarına yeni bir bakış sağlayacaktır"	0.00%	0.00%	13.33%	48.89%	37.78%
4. "Denetim firmalarının yedi yılı aşan görev süreleri, görünüşte denetçi bağımsızlığını azaltan önemli bir faktördür"	4.44%	17.78%	22.22%	40.00%	15.56%
5. "Müşteri yönetimine aşinalık nedeniyle denetim görev süresi arttıkça denetim başarısızlığı riskinin artması muhtemeldir"	4.44%	15.56%	13.33%	55.56%	11.11%
6. "Denetçiler, müşteriyi uzun yıllar elde tutma arzusuyla denetim işinin ilk yılında daha bağımlı olma eğilimindedir"	4.44%	17.78%	22.22%	44.44%	11.11%
7. "Uzun süreli görev süresi olan denetim firmasının, finansal açıdan sıkıntılı müşterilerine işletmenin sürekliliği konusunda değiştirilmiş bir görüş yayınlama olasılığı daha düşüktür"	8.89%	35.56%	35.56%	17.78%	2.22%
8. "Denetçi, rotasyon uygulaması olmadığı zaman en sık olarak bağımsızlığından ödün verme eğiliminde olabilir"	15.56%	31.11%	33.33%	15.56%	4.44%
9. "Denetçiler, zorunlu firma rotasyonunun son yılında, önceki yıllara kıyasla daha yüzeysel bir rapor yayınlamaya daha isteklidir"	13.33%	40.00%	31.11%	8.89%	6.67%
10. "Zorunlu denetim firması rotasyonunun faydaları, zorunlu sorumlu ortak denetçi rotasyonunun faydalarını aşamaz"	6.67%	35.56%	20.00%	20.00%	17.78%
11. "Zorunlu denetim firması rotasyonu, yönetimin denetçileri etkileme kabiliyetini azaltacaktır"	4.44%	22.22%	31.11%	33.33%	8.89%
12. "Zorunlu denetim firması rotasyonunun faydaları, böyle bir şartın uygulanmasının maliyetlerini aşacaktır"	6.67%	28.89%	17.78%	33.33%	13.33%
13. "Zorunlu firma rotasyonunun son yılında, sözleşme ortağı(lar) üzerinde, giden müşterileri tazmin etmesi (değiştirilmesi) için denetim kalitesini olumsuz yönde etkileyebilecek bir baskı vardır"	6.67%	17.78%	15.56%	51.11%	8.89%
14. "Zorunlu firma rotasyonu, rotasyon yıllarında rekabet nedeniyle muhtemelen daha düşük denetim ücretlerine ve dolayısı ile daha düşük firma karlılığına yol açacaktır"	0.00%	2.22%	11.11%	48.89%	37.78%
15. "Yeni denetim şirketinin yeni müşterinin faaliyetlerini ve finansal raporlama uygulamalarını tam olarak geliştirmemiş ve uygulamamış olması daha muhtemel olduğundan, denetim başarısızlığı riski (denetim riski) bir denetim görev süresinin ilk yıllarında daha yüksektir."	0.00%	8.89%	15.56%	62.22%	13.33%

N=45 1 = Kesinlikle Katılmıyorum, 2 = Katılmıyorum, 3 = Kararsızım, 4 = Katılıyorum, 5 = Kesinlikle Katılıyorum

Sonuç

Zorunlu denetim firması rotasyonu, uzun yıllardır tüm dünyada tartışmalı bir konu olmuştur. Ayrıca, zorunlu denetim firması rotasyonunun Türkiye'de etkili olduğuna dair güçlü bir kanıt yoktur. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de denetçilerin zorunlu denetim firması rotasyonu algılarını araştırmaktır. Denetim ortaklarından, direktörlerden ve yöneticilerden alınan veriler, zorunlu denetim firması rotasyonuna ilişkin bakış açılarına yönelik bulgular sağlamaktadır. Bulgular, denetçilerin zorunlu denetim firması rotasyonu uygulamasını hem desteklediği hem de karşı çıktığı noktaların olduğunu göstermektedir. Ankete katılanların çoğunluğu, zorunlu denetim firması rotasyonunun bağımsız ve objektif denetim faaliyetini arttıracığına, daha kaliteli denetim sağlayacağına, yeni bir görünüm sağlanacağına ve müşteri yönetimine aşinalık sonucunda denetim başarısızlığı riskinin azaltılacağına inanmaktadır. Katılımcıların yarısından fazlası, denetçinin denetim görevinin ilk aşamalarında daha bağımlı olduğuna inanmaktadır. Bu durum zorunlu denetim firması rotasyonu uygulamasındaki denetçilerin, denetimin ilk yıllarında daha bağımlı olduğu anlamına gelmektedir. Ayrıca, zorunlu denetim firması rotasyonu dışı uygulamalarda da denetçilerin bağımsızlığından taviz verilmeyeceğine en yüksek oranda inanmaktadırlar. Bu

durum zorunlu denetim firması rotasyonu rejimi yürürlükte olmasa bile denetçilerin bağımsız hareket edeceklerini göstermektedir. Çoğunluk, zorunlu denetim firması rotasyonunun faydalarının zorunlu sorumlu ortak denetçi rotasyonunun faydalarını geçemeyeceğine inanmaktadır. Ayrıca, zorunlu denetim firması rotasyonunun faydalarının, böyle bir şartın uygulanmasının maliyetlerinden daha ağır bastığının da altını çizmektedir. Ankete katılanların büyük çoğunluğu, denetim görev süresinin ilk yıllarında denetim başarısızlığı riskinin (denetim riski) daha yüksek olduğuna inanmaktadır. Bu aslında zorunlu denetim firması rotasyonu aleyhine bir sonuçtur. IFAC açısından, rotasyonu çeşitli açılardan incelemek gerekir. Bu nedenle, bir ülkenin başka bir ülkeden bir kuralı kopyalayıp uygulamak yerine, kendi koşullarına göre bir kural geliştirmesi çok önemlidir. Denetim kalitesi ile ilgili olarak, bu çalışma sonuçlarına göre Türkiye'deki zorunlu denetim firması rotasyonu uygulaması gerekli görülmemekte olup MAPR uygulaması muhtemelen yeterli olacaktır. Gelecekteki çalışmalar için zorunlu denetim firması rotasyonu hakkında çeşitli boyutlardan bilgi edinmesi ve anket gözlem sayısını artırmaya çalışması önerilmektedir.

GÜNCEL SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARINDA GİRİŞİMCİLİK ENTREPRENEURSHIP IN CURRENT SOCIAL STUDIES TEXTBOOKS

Murat Bayram YILAR
Ondokuz Mayıs Üniversitesi,
Eğitim Fakültesi
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü
bayram.yilar@omu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-5889-3372

İrfan Davut ÇAM
Ondokuz Mayıs Üniversitesi,
Eğitim Fakültesi
Eğitim Bilimleri Bölümü
irfan.cam@omu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-0232-6376

ÖZ

Geliş Tarihi:

30.01.2022

Kabul Tarihi:

18.12.2022

Yayın Tarihi:

31.03.2023

Anahtar Kelimeler

Girişimci,
Girişimcilik,
Girişimcilik Eğitimi,
Sosyal Bilgiler Ders
Kitapları

Keywords

Entrepreneur,
Entrepreneurship,
Entrepreneurship
Education,
Social Studies
Textbooks.

Yeni yetişen nesillere girişimcilik becerisinin kazandırılmasında öğretim programları ve ders kitaplarının önemli bir yeri vardır. Buradan hareketle mevcut çalışma, 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'na (SBDÖP) göre hazırlanan Sosyal Bilgiler ders kitaplarında girişimcilik konusunun ekonomi temelinde nasıl ele alındığını incelemeyi ve bu bağlamda gelecekte hazırlanacak ders kitapları için birtakım önerilerde bulunmayı amaçlamaktadır. Nitel bir araştırma olarak tasarlanmış olan bu çalışmanın ana materyalleri, halihazırda ilk ve ortaokul kademelerinin 4., 5., 6. ve 7. sınıf düzeylerinde okutulan 4 adet ders kitabından oluşmaktadır. Araştırmanın amacı doğrultusunda bu materyallerden verilerin toplanması amacıyla doküman analizi yöntemine başvurulmuştur. Doküman analizi ile söz konusu ders kitaplarından toplanan verilerin daha derinlemesine çözümlenmesi için ayrıca içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Bu ders kitaplarının içerik analizi sonucunda, henüz eğitim hayatlarının başında bulunan çocukların girişimcilik konusunda çeşitli açılardan bilinçlendirilmeye çalışıldıkları anlaşılmıştır. Bu bağlamda, incelenen ders kitaplarında ihtiyaç, girişim ve icat kavramları, girişimcilerin özellikleri, örnek girişimciler, başlıca ekonomik faaliyet alanları, meslek seçimi ve geleceğin meslekleri öne çıkan temalar olmuştur.

ABSTRACT

Curricula and textbooks, are given importance in acquiring entrepreneurship skills to new generations in the education system. From this point of view, the current study aims to examine how the subject of entrepreneurship is handled on the basis of economy in the Social Studies textbooks prepared according to the 2018 Social Studies Curriculum (SSC) and to make some suggestions for the future textbooks. The main materials of this study, which was designed as qualitative research, consist of 4 textbooks currently taught at the 4th, 5th, 6th and 7th grade levels of primary and secondary schools. In order to collect data on the subject of the study from these textbooks, document analysis method was used. Collected data were analysed with the content analysis technique. As a result of the content analysis of these textbooks, it has been understood that children, who are still at the beginning of their educational life, are tried to be raise awareness about entrepreneurship from various aspects. In this context, the concepts of need, enterprise and invention, characteristics of entrepreneurs, exemplary entrepreneurs, main areas of economic activity, choice of profession and professions of the future have been key themes in the examined textbooks.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1065291>

Atıf/Cite as: Yılar, M. B., ve Çam, İ. D. (2023). Güncel Sosyal Bilgiler ders kitaplarında girişimcilik. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 13(1), 53-68.

Giriş

Tarihsel süreç içerisinde girişimci kavramını ilk kez Richard Cantillon (1755) “risk alan kişi” ekseninde tanımlamıştır. Daha sonra Jean Baptiste Say (1803) yöneticilik vasfını da ekleyerek kavramı anlamsal açıdan geliştirmiştir. Joseph A. Schumpeter ise yazdığı “The Theory of Economic Development” adlı eserinde girişimciye yenilikçi olma becerisini de ekleyerek onu modern çağın formatına uydurmuş ve bu kavramın gelişimine önemli katkılar sağlamıştır (Çetinkaya Bozkurt, Kalkan, Koyuncu ve Alparşlan 2012: 232). Kısaca tanımlamak gerekirse girişimci; fikir, iş ve ekonomik değer yaratan kişidir (Thornberry, 2001: 527). Girişimcilik ise temelde fırsatları keşfetmek, seçmek, yorumlamak ve daha sonra belirsiz bir ortamda yenilik yapma yeteneğidir (Ferrante, 2005). Girişimcilik fikir, yetenek, sermaye ve bilginin bir araya getirilmesini mecburi kılmaktadır. Bu bir araya getirme yolculuğu ise riskli, belirsiz ve bazen de gelişigüzel olabilir, ancak her zaman dinamikdir (Ballı, 2017). Genel olarak girişimciliğin ticari, kamu ve sosyal girişimcilik (Tarhan, 2019: 670) şeklinde farklı türleri olmakla birlikte bu çalışmanın odağında ticari (ekonomik) girişimcilik yer almaktadır.

Ekonominin ve refah toplumunun gelişmesinde itici bir güç olan girişimcilik (Çelik, İnce ve Bozyiğit, 2014) eski zamanlardan günümüze, ülkemizde ve dünyada önemini koruyan, hatta giderek artıran bir kavram olmuştur (Çolakoğlu ve Çolakoğlu 2016). Aslında insanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahip olan girişimcilik faaliyeti, farklı dönemlerde farklı özellikler kazanarak yolculuğunu ve dönüşümünü kesintisiz sürdürmüştür. İnsanların ilk çağlardan bu yana hayatta kalmak ve gereksinimlerini karşılamak amacıyla uğraştıkları avcılık, çiftçilik, hayvancılık, ticaret vb. gibi her türlü faaliyet, tarihin ilk dönemlerinden beri girişimciliğin olduğunu göstermektedir. Sanayileşme sürecine geçişle birlikte köklü bir değişim yaşanarak girişimci birey tipi, bambaşka nitelikler kazanmaya başlamıştır. Girişimci bireyin bu niteliksel değişimi, aynı zamanda girişimcinin ekonomik değerini ve dolayısıyla toplumdaki önemini de artırmıştır. Günümüzde ise bilgi toplumuna geçişle birlikte değişen koşullar girişimcilik anlayışında radikal değişim meydana getirmiştir. Geleneksel girişimciler yerini bilgi ve teknolojiye dayalı düşünen ve yenilikçi bir anlayışa sahip olan girişimcilere bırakmıştır (Aşkın, Nehir ve Vural, 2011). Bu nedenle içinde bulunduğumuz 21. yüzyıl, girişimcilik konusunda önemli bir periyodu teşkil etmektedir.

21. yüzyılda küresel ekonomik sistem, teknolojik gelişmeler, modernleşme çabası ve bilgi çağı toplumlarında hızlı bir dönüşüme yol açmıştır. Bu durum, yeni dünya düzeninde ülkelerin güçlü bir ekonomi için ihtiyaç duydukları ve yetiştirmek istedikleri nitelikli vatandaşların sahip olması gereken yeterliliklerin ve becerilerin değişimini de beraberinde getirmiştir. Vatandaşlara kazandırılmak istenen bu beceri ve yeterlilikler, alan yazında "21.yüzyıl becerileri" olarak ifade edilmektedir (Aydın, 2019). Bu beceriler, çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından farklı şekillerde tanımlanmış ve sınıflandırılmıştır. Bunlar içerisinde, özellikle "The Partnership for 21st Century Skills [P21]", önerdiği 21.yüzyıl becerileri ile oldukça popüler konumdadır. Bu kapsamda P21'in gündeme getirdiği yaşam ve kariyer becerileri içerisinde girişimcilik de kendine yer bulmuştur (P21, 2009). 21. yüzyılda bahsi geçen gelişmelere paralel olarak girişimcinin ve girişimciliğin ekonomik değeri ve toplumdaki önemi oldukça artmıştır. Bunun bir yansıması olarak kişisel beceriye bağlı girişimcilik ön plana çıkmış ve insanın entelektüel üretkenlik yeteneği önem kazanmıştır (Aşkın vd., 2011). Bu yeteneğin geliştirilmesinde ve yeni nesillerde girişimcilik eğiliminin oluşturulmasında ülkenin genel ekonomik, sosyal ve siyasi yapısı, bölgesel ve çevresel faktörler, kişilik özellikleri gibi faktörlerin (Güreşçi, 2014) yanı sıra eğitime de büyük bir görev düşmektedir (Salome, 2012). Özellikle girişimcilik becerisinin genetik bir özellik olmaktan ziyade eğitim süreci sonucunda bireylere kazandırılabilmesi eğitimin önemini ortaya koymaktadır.

21. yüzyılda yaşanan gelişmelerden açıkça anlaşıldığı üzere, eğitim kurumlarının çocuklara sadece bilgi aktarma misyonu artık geride kalmıştır. Bu kurumların yeni görevi, yetişmekte olan nesilleri uluslararası arenada mücadele edebilmek için 21. yüzyılın gerektirdiği bilgi, beceri ve değerlerle donatmaktır. Başta Batı ülkeleri olmak üzere pek çok ülke, bu gelişmelere kayıtsız kalmamak, bilimsel gelişmeleri takip edebilmek ve modern çağa ayak uydurabilmek için eğitim sistemlerini sorgulamakta ve yeni önlemler almaya çalışmaktadırlar (Yılar, 2020). Esasen yaşamın gittikçe karmaşıklaşması, eğitilmiş insan sayısının artması ve farklı becerilere sahip bireylere yeni gelişen alanlarda daha fazla ihtiyaç duyulması (Çelikkaya, Yıldırım ve Kürümlüoğlu, 2019; Mutluer, 2013) eğitim sistemlerinin beceriler ışığında yeniden yapılandırılmasını zorunlu kılmaktadır (Jacobson, 1998). Söz konusu becerileri kazandırarak bireyleri yaşama hazırlamanın ilk yolu ise öğretim programları ve bu programlara göre hazırlanmış olan ders kitaplarından geçmektedir. Bu kapsamda gelişmiş ülkelerde 1990'lı yıllarda, Türkiye'de ise 2000'li yılların başlarından itibaren öğretim programlarında ve dolayısıyla söz konusu

programlar doğrultusunda hazırlanan ders kitaplarında radikal değişiklikler yapılarak becerilere daha kapsamlı bir şekilde yer verilmiştir. Bu gelişmenin yansımaları özellikle etkin ve yetkin vatandaşlar yetiştirmeyi amaçlayan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda (SBDÖP) ve Sosyal Bilgiler ders kitaplarında görmek mümkündür.

Ülkemizde girişimcilik dersleri ortaöğretim kademesinde 2009 yılından itibaren seçmeli ders olarak; üniversitelerin ise özellikle iktisadi ve idari bilimler kapsamındaki fakülte, yüksekokul ve meslek yüksekokullarında zorunlu veya seçmeli ders olarak okutulmaktadır. Daha küçük yaşta öğrencilerin öğrenim gördüğü ilk ve ortaokul kademesinde ise doğrudan bir girişimcilik dersi olmamakla birlikte bu becerinin kazandırılması misyonu özellikle Sosyal Bilgiler dersine bırakılmıştır. Böylece söz konusu beceri hem 2005 hem de 2018 SBDÖP'de kendine yer bulmuştur. Her iki programda da girişimcilik becerisinin daha çok "Üretim, Dağıtım ve Tüketim" öğrenme alanı içerisinde yer alan kazanımlarla verilmeye çalışıldığı söylenebilir. Aynı şekilde değişen öğretim programlarına uygun olarak hazırlanan Sosyal Bilgiler ders kitaplarında da girişimcilik becerisiyle alakalı konular, özellikle "Üretim, Dağıtım ve Tüketim" öğrenme alanı kapsamında hazırlanan ünitelerde yer almaktadır. Bütün bu değerlendirmeler, okul sıralarındaki çocukların müstakbel birer girişimci olarak yetiştirilmeye çalışıldığını ve özellikle ders kitaplarının bu yolda vazgeçilmez bir araç olarak kullanıldığını göstermektedir.

Girişimcilik konusunda ulusal ve uluslararası literatürün oldukça zengin olduğu; bununla birlikte girişimciliği ders kitapları bağlamında ele alan çalışmaların ise oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Kapsamlı bir tarama sonucunda ortaya çıkan tablo şöyle özetlenebilir: Kent (1989) lisans düzeyinde okutulan İktisat İlkeleri ders kitaplarını önceden belirlenen girişimcilikle alakalı 23 kavram dâhilinde incelemiştir. Elde edilen bulgulara göre ilgili ders kitaplarının çoğu girişimcilik kavramını yeterince kapsamamaktadır. İncelenen on beş ders kitabının hiçbiri 23 kavramın tamamına yer vermemiştir. Bu araştırmaya binaen Kent ve Rushing (1999) 10 yıl sonra aynı ders kitaplarının yeni baskılarını incelemişlerdir. Elde edilen sonuçlar ilgili ders kitaplarında önemli bir değişim olmadığını; girişimcilik konusunun hem yetersiz hem de düzensiz şekilde ele alındığını ortaya koymuştur. Böylece İktisat İlkeleri dersini alan öğrencilerin ekonomik süreç hakkında eksik bir anlayışa sahip olabilecekleri ifade edilmiştir. Johansson (2004) İsveç'te 14 farklı üniversitenin ekonomi alanındaki doktora programlarında okutulan 20 ders kitabını girişimcilik konusunda kelime analizi ile incelemiştir. Söz konusu kitaplar Mikro İktisat, Makro İktisat ve Endüstriyel Organizasyon alanlarında en yaygın kullanılan kitaplardır. Araştırma sonuçlarına göre incelenen kitaplar girişimcilik ve özel mülkiyet hakları konularında yeterli değildir. Ayrıca kitaplar, dünyadaki gerçek ekonomi sorunlarını analiz etmede genellikle işe yaramaz teori ve yöntemler üzerine kuruludur. Edelman, Manolova ve Brush (2008) ABD'deki yükseköğretim kurumlarında kullanılan girişimcilik ders kitaplarında vurgulananlar ile yeni gelişen girişimcilerin katıldığı girişimcilik eğitimi uygulamaları arasındaki uyum ve farkları incelemişlerdir. Araştırma sonucunda yeni yetişen girişimcilerin başlangıç uygulamaları ile girişimcilik ders kitaplarındaki metinlerde verilen bilgiler arasında bir boşluk olduğunu saptamış; bu nedenle öğrencilerin ihtiyaçlarını daha iyi karşılamak için ders kitaplarındaki içeriğin geliştirilmesi gerektiğini önermişlerdir. Baysal ve Özkul (2009) ilköğretimin ilk beş yılında okutulan Türkçe ve Sosyal Bilgiler ders kitaplarında girişimci, girişimcilik kavramları ve bunlarla alakalı sözcüklere ne kadar yer verildiğini tespit etmek amacıyla bir araştırma yürütmüşlerdir. Araştırma sonucunda yalnızca ilköğretim 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında girişimci/girişimcilik kelimelerinin geçtiği ve girişimcilikle ilgili örnek bir metnin yer aldığı tespit edilmiştir. Moss ve Gras (2012) yaptıkları çalışma kapsamında Sosyal Girişimcilik ders kitaplarını incelemişlerdir. Bu doğrultuda ulaşılan bulgular söz konusu ders kitaplarının içerik açısından birbirlerinden farklı olduğunu göstermiştir. Her bir ders kitabının belirli organizasyon yapıları, girişimcilik sürecinin belirli aşamaları, girişimcilik vakaları ya da girişimcilik teorisi gibi farklı konu başlıklarına yoğunlaştığı belirlenmiştir. Mason ve Siqueira (2014) yükseköğretim düzeyinde okutulan ve girişimciliğe odaklanan 57 ders kitabını incelemişlerdir. Ulaşılan bulgular çoğu ders kitabının girişimciliğin doğası, iş planları, finansman, pazarlama ve vakalar gibi konuları önemli ölçüde kapsadığını göstermektedir. Ancak kitapların büyük bir çoğunluğu satış, aile şirketi, kadınlar ve azınlıklar ile etik ve sürdürülebilirlik gibi konulara çok az yer vermiştir. İn (2015) yaptığı çalışmada, 1968-2012 yılları arasında 4. ve 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında girişimcilik becerisinin nasıl ele alındığını araştırmaya çalışmıştır. Araştırmanın sonucunda kitaplarda kişisel, iletişimsel ve ekonomik kategorilerde girişimciliğe yer verildiği belirlenmiştir. Bunlardan kişisel boyutta yenilikçi fikirler sunma, ürünler tasarlayabilme ve yaratıcı ve sorumluluk; iletişimsel boyutta başkalarıyla çalışabilme ve ekonomik boyutta ise iktisat alanının en önemli terimlerini bilme, insanların ekonomideki rolünü anlayabilme

becerilerinin ön plana çıktığı görülmüştür. Khaleghinezhad, Hakimzadeh, Hedayati ve Shabani (2015) ilköğretim okullarında 6. sınıf Teknoloji ve İş ders kitabı içeriğinin girişimci tutumlara göre incelenmesi amacıyla bir çalışma yürütmüşlerdir. Çalışma sonucunda Teknoloji ve İş ders kitabının %59'unun girişimci bir tutumla tasarlandığı ortaya konulmuştur. Bununla birlikte ders kitaplarında girişimci tutumun başarı, eğilim ve davranışsal yön boyutları en yüksek sıklığa sahipken, diğer boyutların düşük sıklıkta yer aldığı belirlenmiştir. Polat, Koçak, Çermik, Meral ve Boztaş (2015) Sosyal Bilgiler ders kitaplarının girişimcilik becerisini kazandırmada yeterli olup olmadıklarını öğretmen görüşlerine göre incelemişlerdir. Araştırmanın sonuçlarına göre öğretmenler genel olarak ders kitaplarında girişimciliğin detaylı bir şekilde ve ekonomik faaliyetler kapsamında ele alındığını düşünmektedirler. Amiri ve Doodman (2017) yedinci sınıfa ait İş ve Teknoloji ders kitabı ile sekizinci ve dokuzuncu sınıflara ait Teknik ve Meslek ders kitaplarında girişimcilik kavramı bileşenlerinin ne ölçüde ele alındığını analiz etmişlerdir. Araştırma sonuçları girişimcilik bileşenlerine en yüksek odaklanma oranının yedinci sınıf ders kitaplarında; en düşük odaklanma oranının ise sekizinci sınıf Meslek ve Teknik ders kitabında olduğunu göstermiştir. İncelenen ders kitaplarının tümünde girişimcilik bileşenleri içinde en yüksek oranda yaratıcılık, en düşük oranda ise risk almaya odaklanıldığı tespit edilmiştir. Bakırcı ve Öçsoy (2017) ise yaptıkları araştırmada Fen Bilimleri ders kitabında yer alan etkinliklerin girişimcilik kavramına uygunluğunu öğretmen görüşlerine göre incelemişlerdir. Elde edilen sonuçlara göre Fen Bilimleri öğretmenlerinin çoğunluğu ders kitaplarında yer alan etkinliklerin öğrencilerin girişimcilik becerilerine katkı sağlayacağını düşünmektedir. Bununla birlikte öğretmen görüşlerine göre kimya konusundaki etkinliklerin fizik ve biyoloji konusundaki etkinliklere göre girişimcilik becerisi üzerinde daha az etkili olduğu belirlenmiştir. Hutchinson (2020) doktora tez çalışmasında Güney Afrika Bölgesel Ekonomik ve Kalkınma Topluluğu'na üye olan ülkelerde okutulan Çağdaş Ticaret ders kitaplarını girişimcilik olgusu bağlamında incelemiştir. Araştırmanın bulgularına göre, analiz edilen ders kitaplarında girişimcilik olgusal bir bakış açısı yerine ideolojik bir bakış açısı ile sunulmaktadır. Tespit edilen ana ideolojik oluşumlar arasında özellikle iş kurma kolaylığı, kişisel zenginleştirme, erkeklerin örnek girişimci ve yönetici olarak öne çıkması, toplumsal cinsiyet rollerinin klişeleştirilmesi, girişimcilik hiyerarşisinin en alt basamağında kadınların yer alması ve yoksulluğa çözüm gibi konuların öne çıktığı saptanmıştır. Morgan'ın (2020) çalışmasında ise Ekonomi ve Yönetim Bilimleri ders kitaplarında girişimciliği çevreleyen hegemonik ve ideolojik yönelimler incelenmiştir. Buna göre çalışmada tespit edilen en çarpıcı bulgu, girişimcinin neoliberal değerlere derinden yatırım yapan beyaz ırktan kapitalist bir erkek olarak temsil edilmesidir. Dolayısıyla öğrencilerin bu ders kitapları aracılığıyla kendilerine iletilen mesajlardan olumsuz etkilenebilecekleri ifade edilerek daha adil bir pedagojinin benimsenmesini sağlamak için okullardaki müfredat materyallerinin hassasiyet ve dikkatle seçilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bunların dışında Richard, Deal ve Mills (2021) İşletmeye Giriş ders kitaplarında kadınların sosyal konumlarını, temsillerini ve alanlarını inceleyerek, Kanada'daki kadınlar için girişimci kimliğin söylemsel temelleri hakkında bilgi sağlamak amacıyla bir çalışma yapmışlardır. Ulaşılan bulgular ile ders kitaplarında yer alan girişimcilik metinlerinin erkeksi terimlerle aşırı derecede cinsiyetçi olduğu ve aynı zamanda kadın girişimcilerin temsili marjinalleştirilirken erkek iş deneyimine ayrıcalık sağlamaya hizmet edildiği belirlenmiştir.

Kapsamlı bir tarama sonucunda literatürde ulaşılabilen tüm bu kaynaklar girişimciliği ders kitapları özelinde doğrudan ele alan çalışmaların sınırlı olduğunu; özellikle girişimciliğin Sosyal Bilgiler ders kitaplarında incelendiği çalışmaların ise yetersiz olduğunu göstermektedir. Hatta 2018 SBDÖP'ye göre hazırlanan ders kitaplarını girişimcilik açısından inceleyen başka bir çalışmaya rastlanmamıştır. Nitekim bu çalışma ile bahsi geçen ders kitaplarının ekonomi temelinde girişimciliğe ilişkin olarak sunduğu verilerin analiz edilmesi ve girişimcilik bazında gelecek ders kitapları için birtakım önerilerde bulunulması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda elde edilen bulguların literatüre katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. Bu araştırma, 4 adet Sosyal Bilgiler ders kitabından elde edilen bulgularla sınırlıdır.

Yöntem

Bu çalışma, nitel bir araştırma olarak tasarlanmıştır. Nitel araştırma gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların ait oldukları tabii ortamda ya da kendi özgül koşulları çerçevesinde gerçekçi ve bütüncül bir şekilde ortaya konulmasına dönük nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu çerçevede çalışmanın ana materyali, 2021 yılı itibarıyla ülkemizde ilköğretim ve ortaokul düzeyinde okutulan 4 adet ders kitabından oluşmaktadır. Ders kitapları

seçilirken, ilgili zaman diliminde yürürlükte bulunan öğretim programına uygun olarak hazırlanmış olmalarına ve eğitimden sorumlu resmî birimlerin onayından geçmiş olmalarına dikkat edilmiştir. Çalışma kapsamında incelenen ders kitapları, Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Çalışma Kapsamında İncelenen Ders Kitapları

Yazar	Ders Kitabı	Yayınevi/Yayın Yeri	Basım Yılı
1 Sami Tüysüz Ö. Faruk Evirgen,	İlkokul Sosyal Bilgiler-4 Ortaokul ve İmam Hatip	Tuna Matbaacılık: Ankara T.C. Milli Eğitim Bakanlığı:	2020
2 J. Özkan ve S. Öztürk C. Yıldırım, F. Kaplan,	Ortaokulu Sosyal Bilgiler-5 Ortaokul ve İmam Hatip	Ankara T.C. Milli Eğitim Bakanlığı:	2021
3 H. Kuru ve M. Yılmaz G. Gültekin, M. Akpınar, M.	Ortaokulu Sosyal Bilgiler-6 Ortaokul ve İmam Hatip	Ankara T.C. Milli Eğitim Bakanlığı:	2019
4 Nohutcu, P. Özerdoğan ve S. Aygün	Ortaokulu Sosyal Bilgiler-7	Ankara	2019

Tablo 1'de yer alan ders kitaplarından çalışmanın konusuna ilişkin verilerin toplanması amacıyla doküman analizi yöntemine başvurulmuştur. Doküman analizi, basılı ve elektronik dokümanların incelenmesine veya değerlendirilmesine yönelik sistematik bir yöntemdir. Nitel araştırmadaki diğer analitik yöntemler gibi doküman analizi de anlamı ortaya çıkarmak, anlayış kazanmak ve nihai olarak bilgiyi üretmek üzere verilerin incelenmesini ve yorumlanmasını gerektirir (Bowen, 2009). Bu yöntem ile ders kitaplarından toplanan ve genel analizleri yapılan verilerin daha detaylı çözümlenmesinde ise içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Nitel bir araştırma tekniği olarak yaygın bir şekilde kullanılan içerik analizi, metinlerden (ya da diğer anlamlı şeylerden) kullanıldıkları bağlamlara göre tekrarlanabilir ve geçerli çıkarımlar yapmaya yönelik bir araştırma tekniğidir (Krippendorff, 2004).

İçerik analizinde yapılan işlem, benzerlik gösteren dataları belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Toplanan veriler, güvenilirliği sağlamak amacıyla öncelikle bu çalışmanın yazarları olan Sosyal Bilgiler eğitimi alan uzmanı ve Eğitim Tarihi alan uzmanı tarafından ayrı ayrı incelenerek içerik analizleri yapılmıştır. Ayrıca çalışmadan bağımsız başka bir uzmanın görüşüne de başvurulmuştur. Bu analizlerin sonucunda, elde edilen bulgular karşılaştırılmış ve bunların birbirleriyle tutarlı oldukları saptanmıştır. Yapılan veri analizinin güvenilirliği; $[Görüş\ birliği / (Görüş\ birliği + Görüş\ ayrılığı) \times 100]$ formülü kullanılarak hesaplanmıştır (Miles ve Huberman, 1994). Bunun sonucunda kodlayıcılar arasındaki ortalama güvenilirlik % 86 olarak bulunmuştur. Bu çerçevede elde edilen ve belirli temalar altında toplanan bulgular, öne çıkan özelliklerine, ortak ve farklı boyutlarına göre literatür ışığında tartışılmıştır.

Bulgular

Bu bölümde, konuyla ilişkili olmak üzere Türkiye'de ilkökul ve ortaokullarda okutulan Sosyal Bilgiler ders kitaplarından elde edilen bulgular sunulmuştur.

Kavramsal Yaklaşım: İhtiyaç, Girişim ve İcat

İhtiyaç, "insanın varlığını sürdürebilmesi için gerekli olan ve giderilmediğinde hayati sorunlara yol açan her şey" (Tüysüz, 2020: 123) şeklinde tanımlanmıştır. Girişim ise ders kitaplarında açık bir tanımlı tespit edilememekle birlikte, konuya ilişkin diğer bulguların gösterdiği üzere esasen ihtiyaçların ön ayak olduğu bir eylem olarak kabul edilebilir. "İnsanların hayatı kolaylaştırmak ve ihtiyaçlarını gidermek için yeni ürünler ortaya çıkarması" (Tüysüz, 2020: 119) da icadın tanımı olarak verilmiştir. Bu bulgular, ihtiyaç, girişim ve icat arasındaki yakın ilişkiyi açıkça gözler önüne sermektedir.

Nitekim çalışma kapsamında incelenen ders kitaplarında, insanların tarih boyunca ihtiyaçlarını giderme arayışı içinde oldukları, bu doğrultuda yürüttükleri araştırmalar, çalışmalar ve gerçekleştirdikleri girişimler sonucunda hayatlarını kolaylaştırıcı icatlar yaptıkları kaydedilmiştir. Bu çerçevede, tarihsel süreç içerisinde insanoğlunun icat ettiği ve geliştirdiği başta tekerlek olmak üzere ampul, elektrik süpürgesi, ütü, çamaşır makinesi, saç

kurutma makinesi, telefon, telgraf, telsiz, cep telefonu, uçak ve benzeri araç-gereçler gündeme getirilmiştir. Önemli bir bölümünün mucitlerine de temas edilmiş olan bu araç-gereçler, birer teknolojik ürün olarak değerlendirilmiştir. Bilimdeki gelişmeler ve değişen ihtiyaçlar doğrultusunda zaman içerisinde çeşitli girişimlerde bulunularak bu ürünlerin iyileştirildikleri ve böylece daha kullanışlı bir hale getirildikleri vurgulanmıştır. Bununla beraber, bahsi geçen tüm ürünlerin insanların yükünü hafifleterek, işini kolaylaştırarak, iletişim ve ulaşım ihtiyacına etkin bir şekilde cevap vererek kendilerine hem sosyo-kültürel hem de ekonomik açıdan konforlu bir hayat imkânı sunduklarına işaret edilmiştir. Bu ürünlerin her biri, ilk ve son örneklerine ilişkin görsellerle görünür kılmıştır. Kullanılan bu görseller sayesinde adı geçen ürünlerin zamanla kaydettikleri gelişim ve ulaştıkları son nokta gözler önüne serilmiştir. Teknolojide kaydedilen bu gelişmelerin sağladığı faydaların yanında ürettiği zararlar da unutulmamıştır. Bu gibi teknolojik ürünlerin kendimize, başkalarına ve doğaya zarar vermeden kullanılması gerektiği savunulmuştur. Bu doğrultuda hazırlanan kılavuzlardaki uyarıların ve önerilerin önemle dikkate alınması salık verilmiştir (Tüysüz, 2020).

Girişimcilik ve Girişimcilerin Özellikleri

İncelenen ders kitaplarında girişimciliğin ne anlama geldiğine ilişkin herhangi bir tanımlama yapılmamıştır. Sadece bir ders kitabında çocuklara cevaplanmak üzere "girişimcilik kavramından ne anlıyorsunuz? Açıklayınız" (Evirgen, Özkan ve Öztürk, 2021: 135) sorusu yöneltilmiştir. Bu yaklaşım, girişimci konusunda değişmiştir. Nitekim bir ders kitabının sonunda yer alan sözlükte girişimci, "ticaret, endüstri vb. alanlarda sermaye koyarak girişimde bulunan kimse..." (Yıldırım, Kaplan, Kuru ve Yılmaz, 2019: 260) olarak tanımlanmıştır. Bu tanıma konu olan girişimci hangi özellikleri hâizdir?

Girişimci olmak, eğitimle inşa edilen nitelikli insan gücünün başlıca özelliklerinden biri olarak takdim edilmiştir. Bu, girişimcinin eğitilmiş ve bu çerçevede nitelikli bir insan kaynağı olduğuna işaret etmektedir. Nitelikli insan gücünün bu bağlamda sıralanan diğer özellikleri ise şöyledir (Yıldırım vd., 2019: 182):

- İşini en iyi ve başarılı şekilde yapar,
- İşini severek yapar,
- Kullandığı malzemeyi, enerjisi ve zamanı en verimli şekilde değerlendirir,
- Yenilikleri ve gelişmeleri takip eder, yeniliklere açıktır,
- Çalışkandır, üretkendir ve iyi bir gözlemcidir.

Girişimcilerin nitelikli bir insan gücü olduğu temel alınırca sıralanan bu özelliklerden her birinin girişimcileri de tarif ettiği rahatlıkla söylenebilir. "Ülkemizde son yıllarda gerek özel girişimcilerin gerekse devletin çalışmaları sonucunda çeşitli alanlarda yatırımlar yapılmaktadır. Girişimci iş insanlarımızın kurdukları fabrikalar ve oteller ülkemizde iş imkânlarını arttırmakta ve işsizlik oranını azaltmaktadır" (Yıldırım vd., 2019: 183) ifadeleriyle girişimciler aynı zamanda "çeşitli alanlarda yatırım yapan", "iş imkânlarını arttıran" ve "işsizlik oranını azaltan" kişiler olarak konumlandırılmışlardır.

Örnek Girişimciler

İncelenen ders kitaplarında üstteki bulguların yanı sıra örnek girişimcilere dair önemli bulgulara da ulaşılmıştır. Bir ders kitabında, *ekonomi için yeni fikirler* başlığı altında Nuri Demirağ, Türkiye ekonomisi tarihinde önemli bir girişimci olarak ele alınmıştır. Bu Türk girişimci, öncelikle Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları inşaatının ilk müteahhitlerinden biri olarak tanıtılmıştır. Akabinde kendisinin Türkiye'nin 10 bin km'lik demiryolu ağının 1250 km'lik bölümünün inşasını gerçekleştirdiği, bu nedenle Mustafa Kemal Atatürk tarafından "Demirağ" soyadının kendisine verildiği, Cumhuriyet Dönemi'nin sayılı zenginleri arasına girdiği, yeni fikirlere açık olması ve çalışkanlığı ile tanınmış bir iş adamı olduğu belirtilmiştir. Girişim sahasının sadece demiryollarıyla sınırlı olmadığı vurgulanan N. Demirağ'ın ayrıca Türkiye'de uçak fabrikasının kuruluşu ve paraşüt üretimi gibi ilkleri de gerçekleştirdiği ifade edilerek çok yönlü ve oldukça etkin bir girişimci profili çizilmiştir. N. Demirağ'ın bu girişimleri sayesinde 1941 yılında tamamen Türk yapımı ilk uçağın gökyüzüyle buluştuğu kaydedilerek girişimlerinin olumlu sonuçlarına dikkat çekilmiştir. Bu Türk girişimci, görseller kullanılmak suretiyle yetişmekte olan nesillerin zihinlerinde canlı tutulmaya çalışılmıştır (Evirgen vd., 2021).

Ders kitaplarında, N. Demirağ'ın yanı sıra kadın girişimcilerin varlığına da özellikle dikkat çekilmiştir. Bu çerçevede tanıtılan girişimcilerden biri, ailesine ekonomik katkı sağlamak için iş hayatına atılan bir kadın işçidir. *İşçilikten patronluğa uzanan başarı hikâyesi* başlıklı bir yazıda, kendisinin önce kayısı fabrikasında mevsimlik işçi olarak çalıştığı, akabinde çalıştığı şirketin tekstil sektörüne yönelmesi üzerine buradaki görevine temizlik işçisi olarak devam ettiği belirtilmiştir. Kadın işçinin bu son görevi esnasında, makinelerin nasıl çalıştırılacağını ve bakımını öğrenerek müdürlüğe kadar yükseldiği, hatta iplikten kumaşın üretim aşamasına kadar her şeyi öğrendikten sonra bir atölye kurarak ticarete atıldığı ve böylece kendi işinin patronu olduğu dikkatlere sunulmuştur (Yıldırım vd., 2019).

Gaziantep'te girişimci kadınlar başlıklı bir diğer yazıda ise Türkiye Büyük Millet Meclisi Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu üyesi bir vekilin dilinden kadın girişimciler konusunda kayda değer noktalara temas edilmiştir. Bu bağlamda, Gaziantep kadın temsilinin özellikle yerelde oldukça yüksek olduğu Türk illerinin başında sayılmıştır. Bu doğrultuda Gaziantep'te, iş hayatında kadını destekleyen programların yapılmasının uygun görüldüğü belirtilmiştir. Gaziantep kültürünü dünyaya taşıyan ürünler, yöre kadınlarının sanata, kültüre ve ekonomiye sağladıkları büyük katkıların en iyi örneği olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, gündeme getirilen ürünlerden biri, ipekli bir dokuma türü olup, sadece Gaziantep'te el tezgahlarında dokunan kutnu kumaşı olmuştur (Yıldırım vd., 2019). *Kadın girişimci vize sorunu yaşanan ABD'ye halılarıyla girdi* başlıklı başka bir yazıda da genç bir kadın girişimciye odaklanılmıştır. İzmir'de, tasarladığı halılarla 11 ülkeye ihracat yaptığı ifade edilen bu kadın girişimci, yaşanan soruna rağmen halılarını ABD'ye ihraç etmedeki başarısıyla gündeme getirilmiştir (Gültekin, Akpınar, Nohutcu, Özerdoğan ve Aygün, 2019).

Başlıca Ekonomik Faaliyet Alanları ve Girişimcilik

"İnsan ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik olarak sürdürülen (...) işlerin her biri" (Tüysüz, 2020: 126) şeklinde tanımlanan ekonomik faaliyet, bu çalışmanın ana odağını teşkil eden girişimcilikle yakından ilişkili bir diğer konu olmuştur. Başka bir ifadeyle ekonomik faaliyet alanlarından her biri, aynı zamanda birer girişim sahasıdır. Türkiye özelinde tarım, hayvancılık, sanayi, ticaret, turizm, ormancılık, madencilik ve hizmet sektörleri, ders kitaplarında üzerinde önemle durulan başlıca ekonomik faaliyet alanları olmuştur (Evirgen vd., 2021; Gültekin vd., 2019; Tüysüz, 2020; Yıldırım vd., 2019).

Bu alanların her biri, çeşitli özellikleri ve gelişme koşulları temel alınarak tek tek ele alınmıştır. Söz gelimi, tarihsel gelişim seyri göz ardı edilmeden anlatılan tarım, ürün elde edilen ekonomik faaliyetlerin başında sayılmıştır. Verimli topraklara ve uygun iklime sahip, sulama imkânları bulunan bölgelerin tarım için elverişli olduğu belirtilmiştir (Evirgen vd., 2021; Gültekin vd., 2019). Verimli toprakların varlığı ve farklı iklim tiplerinin bir arada görülmesi, Türkiye'de tarım ürünü çeşitliliğinin (bu ürünler, yetiştirildikleri bölgeler, hatta şehirler özelinde örneklendirilmiştir) ve tarımda verim artışının nedeni sayılmıştır. Tarımdaki verim artışı, aynı zamanda sulama, gübreleme, makineleşme, tohum ıslahı ve ilaçlama gibi uygulamalara da dayandırılmıştır. Bu durumun, Türkiye'yi tarımsal üretim bakımından dünyada önemli bir ülke haline getirdiği savunulmuştur. Türkiye nüfusunun önemli bir bölümünün geçimini tarımla temin ettiği belirtilerek, bu ekonomik faaliyet alanının ne derece önemli olduğuna işaret edilmiştir. Bu işaret, tarımın geniş bir kitle için aynı zamanda önemli bir girişim sahası olduğu mesajını barındırmaktadır. Türkiye'de yetiştirilen tarım ürünlerinin, sadece birer besin kaynağı değil, aynı zamanda çeşitli sanayi kolları için başlıca ham madde kaynağı olduğu örneklerle ifade edilmiştir (Yıldırım vd., 2019).

Bu açıklamayla tarımın, bir diğer ekonomik faaliyet alanı olan sanayi için taşıdığı değere ve doğal olarak ülke ekonomisine yaptığı katkıya ışık tutulmuştur. Ayrıca kullanılan görseller sayesinde, çocukların bu ekonomik faaliyet alanını yakından tanımasını sağlanmıştır. Özellikle ilkel ve modern tarım araçlarına (saban, traktör, biçerdöver gibi) ilişkin görsellerle üretim teknolojisindeki gelişimin tarımdaki yansımaları görünür kılınmıştır (Evirgen vd., 2021; Gültekin vd., 2019).

Ders kitapları tarıma ilişkin bu bulguların yanı sıra hayvancılık konusunda da kayda değer bulgular sunmaktadır. Hayvancılık, öncelikle konargöçer hayat koşullarından ötürü ilk Türk topluluklarının en önemli geçim kaynağı olarak tanıtılmıştır. Bu tanıtımla hayvancılığın esasen Türk toplumu için kadim bir ekonomik faaliyet alanı olduğuna dikkat çekilmiştir (Yıldırım vd., 2019). Öte yandan, Anadolu, iklimi ve yeryüzü şekilleriyle tarımın yanı sıra hayvancılık için de elverişli bir coğrafya olarak değerlendirilmiştir. Bu geniş

coğrafyanın farklı bölgeleri, çeşitli hayvancılık faaliyetleriyle gündeme getirilmiştir. Bu faaliyetler büyük ve küçükbaş hayvancılık, balıkçılık, arıcılık, kümes hayvancılığı ve ipek böcekçiliği şeklinde sıralanmıştır. Hatta Türkiye hayvancılık haritası verilerek, bu çeşitlilik görünür kılınmıştır. Çocukların bu harita sayesinde yaşadıkları bölgede yapılan hayvancılık faaliyetlerini daha yakından tanımasını temin edilmiştir. Tarım gibi hayvancılık da bazı sanayi kolları için ham madde sağlayan bir diğer ekonomik faaliyet alanı olarak kabul edilmiştir. Ayrıca modern çiftliklerde artık hayvanların da cep telefonundan takip edilebildiğine temas edilerek teknolojik gelişmelerin sadece tarımda değil, hayvancılıkta da etkin bir hale geldiğine dikkat çekilmiştir (Evirgen vd., 2021; Gültekin vd., 2019; Yıldırım vd., 2019).

Sanayi ise özellikle yükseltinin az ve bu çerçevede ulaşımın kolay olduğu bölgelerin ekonomik faaliyeti olarak tarif edilmiştir. Sanayinin ve dolayısıyla diğer ekonomik faaliyetlerin geliştiği şehirler, iş imkânlarının fazlalığı nedeniyle geniş kitlelerin göç yoluyla akın ettikleri birer cazibe merkezi olarak betimlenmiştir. Ancak söz konusu şehirlere yapılan bu göçlerde ve haliyle buralarda yaşanan nüfus artışında sadece iş imkânlarının fazla oluşunun tek belirleyici faktör olmadığı bizzat vurgulanmış; bu konuda bahsi geçen şehirlerin sahip oldukları eğitim, sağlık ve sosyal imkânların da etkili olduğu dikkatlere sunulmuştur (Evirgen vd., 2021). Türkiye'nin gerek yer altı ve gerekse yer üstü kaynaklar bakımından zengin bir ülke olması, sanayisinin hızla gelişmesini sağlayan önemli bir dayanak olarak gösterilmiştir. Türkiye sanayi haritası ile geleceğin girişimcileri olan çocuklara şeker, un, pamuklu-yünlü-ipekli dokuma, bitkisel yağ, konserve, demir çelik ve petrol rafinerisi gibi çeşitli sanayi kollarının dağılışı uygun semboller kullanılarak tanıtılmıştır. Bu sanayi kollarının dışında Türkiye'nin savunma sanayisinde milli üretimle hayata geçirdiği örnek projeler de gündeme getirilmiştir. Böylece bilim ve teknoloji konusunda Türk insanının kat ettiği mesafe açıkça gözler önüne serilmiştir. Bununla beraber, fabrikalarda ve sanayide kullanılan robotlar ve gelişmiş teknolojik ürünler sayesinde daha çabuk ve verimli bir üretim yapıldığı belirtilerek, diğer iki sektörde olduğu gibi sanayide de teknolojinin önemine ve katkısına vurgu yapılmıştır (Yıldırım vd., 2019).

Sanayi; gelişimi, önemi ve ekonomiye katkılarının yanı sıra dünya çapında görülen hava, su, toprak ve gürültü kirliliği gibi olumsuz gelişmelerdeki payı bakımından da söz konusu edilmiştir (Evirgen vd., 2021). Fabrika bacalarına filtre takılması, atık suların toprağa ve sulara boşaltılmaması ve mümkün olduğunca geri dönüşümü olan ham maddelerin kullanılması doğayı korumak ve dolayısıyla bahsi geçen olumsuz gelişmelerin önüne geçebilmek adına yapılabilecek önemli çalışmalardan sayılmıştır (Yıldırım vd., 2019).

Konu bağlamında öne çıkan bir diğer ekonomik faaliyet alanı da ticaret olmuştur. Bu alanla ilgili bulgularda, Türklerin ilk zamanlarından itibaren tarım, hayvancılık ve madencilik dışında ticaretle olan ilişkileri gündeme getirilmiştir (Gültekin vd., 2019; Yıldırım vd., 2019). Ticarete ilişkin bu tarihsel gelişim seyrinin yanı sıra Türkiye'nin ekonomik ilişkileri ve bu ilişkilerde ticaretin yeri söz konusu edilmiştir. Bu bağlamda, Türkiye dış ekonomik ilişkiler hedefi doğrultusunda birçok bölgesel iş birliği girişimine kurucu ve öncü üye olarak katılan bir ülke şeklinde konumlandırılmıştır. Bu bölgesel iş birliğinin Türkiye'ye ekonomik, sosyal-kültürel katkılar sağladığı ve Türkiye'nin yeni pazarlara açılmasını kolaylaştırdığı vurgulanmıştır (Gültekin vd., 2019). Dış ticaret, özellikle de Türkiye'nin komşuları ve Türk Cumhuriyetleri'yle olan ticarî ilişkileri bu çerçevede önemle söz konusu edilmiştir. Bu ilişkilere dair satırlarda, birçok ayrıntının yanı sıra ülkeler arasındaki ithalat ve ihracat faaliyetlerinden ve bu faaliyetlere konu olan ürünlerden de bahsedilmiştir. Burada, özellikle Türk girişimcilerin komşu ülkeler ve Türk Cumhuriyetleri'ndeki yatırımlarına ilişkin şu örnek satırlar bizzat vurgulanmaya değerdir (Tüysüz, 2020: 177, 179, 183-185, 187):

Türkiye, Bulgaristan'ın ilk beş ticaret ortağı arasında bulunmaktadır. Bulgaristan'da irili ufaklı yaklaşık bin beş yüz Türk şirketi faaliyet göstermektedir. (...) Gürcistan'ın en büyük ticarî ortağı konumunda olan Türkiye aynı zamanda bu ülkeye en fazla yatırım yapan ülkelerden biridir. (...) Azerbaycan ile aramızdaki ekonomik ilişkiler oldukça ileri düzeydedir. 2005 yılında faaliyete başlayan Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı, Hazar petrolerini batı pazarlarına ulaştıran önemli bir enerji koridorudur. Hattın açılmasıyla birlikte Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ticaret hacmi daha da genişlemiştir. (...) Türk iş adamları, bağımsızlığını kazandığı ilk günlerden itibaren Türkmenistan'ın kalkınmasına katkı sağlamaktadır. Türkmenistan, Türk firmalarının Orta Asya'da en fazla proje üstlendikleri ülkedir. (...) Ülkemiz, Özbekistan ile arasındaki iş birliğini her alanda

geliştirmeye büyük önem vermektedir. Bu nedenle Özbekistan'la olan ikili ticaret hacmimiz her geçen yıl artmaktadır. Özbekistan'da başta inşaat, tekstil, gıda, otelcilik ve ilaç olmak üzere çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren 700 kadar Türk firması bulunmaktadır. (...) Türkiye ile Kazakistan arasında ekonomik ve ticari alanda çeşitli antlaşmalar yapılmıştır. Türk girişimciler Kazakistan'da özellikle gıda, ilaç, kimya, inşaat, otelcilik ve imalat sektörlerinde yatırımlar yapmışlardır.

Ticaret aynı zamanda, öteki sektörler gibi, teknolojinin etkin bir şekilde uygulanmaya başlandığı bir diğer ekonomik faaliyet alanı olarak gösterilmiştir. Ulaşım teknolojisinde kaydedilen ilerlemenin ticarete sağladığı hız ve güvenlik, bunun en belirgin göstergelerinden biri olarak örneklendirilmiştir. Bu bağlamda, geçmişte kervanla yapılan ticaretin artık turlar, trenler, gemiler ve uçaklarla yapıldığı görselleştirilerek önemle vurgulanmıştır. Türk Hava Yolları'nın hava kargo taşımacılığına yönelik olumlu yaklaşımı ve "Demir İpek Yolu" projesinin Türkiye ayağı bu konuda gündeme getirilen kayda değer gelişmeler olmuştur. Ülkelerarası ekonomik ilişkilerin kolaylaştırılmasında ulaşım kadar iletişim teknolojilerinin katkısına da dikkat çekilmiştir. Telefon ve genel ağ gibi birçok iletişim aracının günümüzde haberleşme dışında ülkelerarası ticarete de önemli birer unsur oldukları savunulmuştur (Evirgen vd., 2021). Özellikle genel ağ üzerinden yapılan "e-ticaret" sayesinde zaman ve mekândan bağımsız olarak dünyanın herhangi bir yerinde ve herhangi bir saatte alışveriş yapma imkânının bulunduğu belirtilmiştir. Ticarete yaşanan dijitalleşmenin bu çerçevede birçok faydasına dikkat çekildiği gibi dezavantajları da unutulmamıştır (Gültekin vd., 2019).

Ticaret gibi turizm de ders kitaplarında önemle irdelenen bir ekonomik faaliyet alanı olmuştur. İç ve dış şeklinde kategorize edilen turizmin ülke ekonomisine katkısı gibi temin ettiği sosyo-kültürel etkileşim de önemle gündeme getirilmiştir. Turizm, bu bağlamda farklı gelenek ve görenekleri tanımanın, değişik lezzetleri tatmanın, dostluğun gelişmesinin, ön yargıların ortadan kalkmasının ve barış içinde yaşamının önemli bir vasıtası olarak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmelere paralel olarak yaz mevsimi uzun süren, denize kıyısı olan, doğal, tarihî ve kültürel zenginliklere sahip olan yerler turizm faaliyetleri için elverişli sayılmıştır. Türkiye, bu çerçevede gerek tarihî-kültürel dokusu ve doğal güzellikleri gerekse sıcak iklimi ve kumsallarıyla önemli bir turizm merkezi olarak konumlandırılmıştır (Evirgen vd., 2021; Gültekin vd., 2019; Tüysüz, 2020; Yıldırım vd., 2019).

Türkiye benzer şekilde ormancılık, madencilik ve hizmet sektörleriyle de öne çıkan bir ülke olarak resmedilmiştir. Ülkenin orman bakımından zengin bölgelerinde ormancılık, maden kaynakları açısından zengin olan bölgelerinde ise madencilik önemli birer ekonomik faaliyet alanı olarak takdim edilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin orman ve maden kaynakları görselleştirilerek daha anlaşılır kılınmıştır. Hizmet sektörü ise büyük bir kısmında ürün elde edilen bu ekonomik faaliyet alanlarından farklı olarak hizmet üretilen bir alan olarak tanıtılmıştır. Eğitim, sağlık, haberleşme, bankacılık ve ulaşım faaliyetleri bu kapsamda değerlendirilmiştir. Türkiye'de çalışan nüfusun iş kollarına dağılımıyla ilgili olarak paylaşılan verilerde hizmet sektörü, geçmişe nazaran yakın tarihlerden itibaren oldukça öne çıkan bir ekonomik faaliyet alanı olarak gösterilmiştir (Evirgen vd., 2021; Gültekin vd., 2019; Yıldırım vd., 2019).

Meslek Seçimi ve Geleceğin Meslekleri

Meslek, "bireyin hayatını devam ettirebilmek ve geçimini sağlamak için yaptığı iş" (Yıldırım vd., 2019: 184) olarak tanımlanmıştır. Bu tanım, mesleğin bir bakıma hayatın temeli olduğunu işaret etmektedir. İyi bir hayat ile iyi bir meslek arasında doğrudan bir paralellik söz konusudur. Bu da meslek seçimini son derece önemli kılmaktadır. Diğer bir ifadeyle meslek seçimi, sadece mesleği değil; aynı zamanda gelecekteki yaşam şeklini de tayin ettiği için insan hayatında verilen en önemli kararlardan biri olarak kabul edilmiştir. Kendimizi iyi tanımak, ilgi, yetenek ve isteklerimizin neler olduğunun farkında olmak, meslekleri tanımak, meslekî eğitim hakkında bilgi edinmek ve edinilen bilgileri değerlendirmek doğru meslek seçiminin püf noktaları olarak sıralanmıştır. Bu noktaları esas alarak mesleğine karar veren kimselerin işlerini severek yaptıkları, bundan mutluluk duydukları, böylece iş başarıları ve kendilerine güvenlerinin arttığı belirtilerek doğru meslek seçiminin hayatiyetine vurgu yapılmıştır (Gültekin vd., 2019; Yıldırım vd., 2019).

Doğru meslek seçiminin önemsendiği Türkiye'de meslekler, genellikle yaşanan bölgenin ekonomik faaliyetleriyle ilişkilendirilerek sunulmuştur. Söz gelimi, turizm faaliyetlerinin geliştiği Akdeniz kıyılarında turist

rehberliği, aşçılık, animatörlük, tercümanlık ve otel işletmeciliği yaygın meslekler olarak sıralanmıştır. Sanayinin ve dolayısıyla ticaret, ulaşım, bankacılık, turizm, eğitim ve sağlık sektörlerinin geliştiği İstanbul ve çevresinde kaptanlık, şoförlük, bankacılık, öğretmenlik, akademisyenlik, mimarlık ve doktorluk yaygın görölen mesleklerden sayılmıştır. Meslekler ile bölgelerin ekonomik faaliyetleri arasında kurulan bu ilişki, Türkiye'nin diğer bölgeleri için de yinelenmiş ve çeşitli meslek gruplarının varlığına dikkat çekilmiştir (Evirgen vd., 2021). Bu ilişkilendirme, konunun girişimcilikle olan bağını da açıklar bir mahiyettedir.

Ders kitaplarında söz konusu edilen mesleklerin hepsinin sonsuza dek kalıcı olacağını iddia etmek son derece zordur. Bazı meslekler gelecekte de önemini ve yerini koruyabilir, ancak bazı meslekler de geçerliliklerini yitirebilir ve yerlerini yeni mesleklere terk edebilirler. Bu konuda genellikle toplum ihtiyaçlarındaki değişimin ve teknolojiye kaydedilen ilerlemenin etkili olduğu düşünölmektedir. Doktorluk, hemşirelik, öğretmenlik ve çiftçilik gelecekte de ihtiyaç duyulacak mesleklerden sayılmıştır. Bunların yanında insanların daha sağlıklı bir hayat sürebilmesini sağlayacak beslenme şekilleri konusunda çalışma yapan gıda mühendisliği, diyetisyenlik ve beslenme uzmanlığı gibi mesleklerin de gelecekte var olmaya devam edeceği kaydedilmiştir. Özellikle teknolojiye bağlı gelişime bağlı olarak sosyal medya uzmanlığı, yazılım mühendisliği, tıp mühendisliği, havacılık ve uzay mühendisliği ve yapay zekâ uzmanlığı geleceğin meslekleri bazında değerlendirme konusu edilmiştir (Göltekin vd., 2019).

Sonuç ve Tartışma

Çalışma kapsamında ele alınan Sosyal Bilgiler ders kitaplarında ihtiyaç ve icat gibi esasen girişimle doğrudan ilişkisi olan bazı temel kavramlar tanımlanmak suretiyle ele alınmıştır. İhtiyaçların çeşitli girişimlere ön ayak oldukları ve bu girişimlerin sonucunda birtakım icatların yapıldığı vurgulanarak bu kavramlar arasındaki yakın ilişki gözler önüne serilmiştir. Ancak girişim, girişimci ve girişimcilik kavramları içerisinde sadece ikincisi tanımını bizzat verilerek açıklanmıştır. Bu tanımda girişimci, “ticaret, endüstri vb. alanlarda sermaye koyarak girişimde bulunan kimse” olarak tarif edilmiştir. Girişimci, bu tarifile ekonomik faaliyet alanları temel alınarak konumlandırılmıştır. Girişimciye ilişkin bu tanım, doğrudan doğruya konuya ilişkin ana metinde değil; bir ders kitabının sonunda yer alan sözlükte tespit edilmiştir.

Bununla birlikte, çocukların özellikle kendilerine yöneltilen bir soruyla girişimcilik kavramı üzerinde düşünmeye ve buna ilişkin bir tanım veya açıklama üretmeye sevk edildikleri de vurgulanmalıdır. Ders kitaplarında çocukların başta girişimcilik kavramı olmak üzere girişimcilikle alakalı çeşitli kavramlar veya konular üzerinde düşünmeye ve araştırma yapmaya sevk edilmeleri, olağan bir durumdur. Çünkü söz konusu ders kitapları, yapılandırmacı öğrenme yaklaşımının benimsendiği öğretim programına göre hazırlanmıştır. Bilindiği gibi bu yaklaşım doğrultusunda öğretmenler öğrenmeyi kolaylaştırıcı birer rehber olarak konumlandırılırken, öğrenciler öğrenme sürecine aktif olarak dâhil olan, düşünen, sorgulayan, araştıran ve bilgiyi kendi çabalarıyla yapılandıran birer aktör olarak kabul edilmişlerdir. Fakat öğretmenlerin görüşlerinden hareketle ilköğretim Sosyal Bilgiler ders kitaplarını girişimcilik becerisi açısından değerlendiren Polat vd.'nin (2015) ulaştıkları bir bulgu, bu konuda farklı bir düşüncenin varlığını göstermiştir. Çocuklara girişimcilik becerisinin kazandırılmasına ilişkin olarak araştırmada tespit edilen bu bulguya göre, ders kitaplarında yapılandırmacı öğrenme yaklaşımı doğrultusunda benimsenen dolaylı anlatım yerine doğrudan anlatıma geçilmeli ve içerik bu çerçevede anlamlandırılmalıdır. Bu bulgu, henüz eğitim hayatlarının başında bulunan çocukların girişimcilik konusunda doğrudan açıklamalar yapılarak bilinçlendirilmelerinin daha faydalı olabileceğine işaret etmektedir.

Konuyla ilişkili olmak üzere, ders kitaplarında girişimcilerin taşıması gereken özellikler de söz konusu edilmiştir. Girişimciler, eğitimi ve bu bağlamda nitelikli bir insan kaynağı olarak resmedilmişlerdir. Nitelikli insan gücüne ilişkin olarak sıralanan diğer özelliklerin de bu çerçevede girişimcileri tarif ettiği rahatlıkla söylenebilir. Ayrıca girişimciler yatırım yapan, iş imkânlarını genişleten ve dolayısıyla işsizlik oranlarının düşmesine katkıda bulunan kişiler olarak da konumlandırılmışlardır. Öte yandan, Türkiye'de gerek geçmişte ve gerekse hali hazırda önemli girişimlere imza atmış bazı örnek girişimciler de söz konusu edilmiştir. Bunlar içerisinde özellikle kadın girişimcilerin varlığına bizzat ve daha fazla dikkat çekildiği hatırlanmalıdır. Bu örneklerle Türk kadınının iş hayatı içerisindeki temsilinin ne kadar genişlediği ve bu bağlamda kadın girişimcilerin başarı azminin ne derece yüksek olduğu gözler önüne serilmiştir. Kadının iş dünyasındaki yerinin

vurgulanması ve kadın girişimcilerin varlığına bizzat dikkat çekilmesi, Türkiye'de, esasen kadına biçilen anne, eş, sevgili gibi geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin ötesine geçildiğine ilişkin anlamlı birer mesaj sayılabilir.

1968-2012 yılları arasında okutulmuş olan 4. ve 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarının içeriğini girişimcilik becerisi açısından analiz eden İn'in (2015) ulaştığı bulgular, bu bağlamda destekleyici bir özellik arz etmektedir. Söz konusu araştırmada başarılı girişimcileri tanıma, yazarın ele aldığı ekonomik becerilerden biri olmuştur. Bu kapsamda hem birey hem de kurum bazında birtakım başarılı girişimcilere temas etmiştir. Bunlar içerisinde elbette kadın girişimciler de bulunmaktadır. Başarılı girişimciler, yetişmekte olan nesiller için hem birer esin ve motivasyon kaynağı hem de rol model olarak değerlendirilmiştir. İn'in (2015) keza girişimcilik temelinde irdelediği yenilikçi fikirler sunma, ürünler tasarlayabilme, yaratıcılık, eğitimin önemini anlama, azim, mücadelelilik ve sıkı çalışma gibi kişisel beceriler de girişimcilerin söz konusu özellikleriyle örtüşmektedir. Türkiye'de girişimcilik eğitiminde ilköğretimin rolünü, Türkçe ve Sosyal Bilgiler ders kitaplarının içeriklerini analiz ederek ele alan Baysal ve Özkul (2009) ikilisi de benzer bulgulara ulaşmışlardır. Yazarların, "hızlı düşünür, kararlı, azimli ve çalışkandır, yeniliklere açıktır, iyi gözlem yapabilir, hayal gücü yüksektir, kendine güvenir" şeklinde sıraladıkları ifadeler, girişimcinin özellikleri olarak bulgulanmıştır. Aynı yazarların önemle dikkat çektikleri Türkiye'nin önde gelen iş adamlarından biri olan Vehbi Koç'un girişimcilik öyküsü, örnek girişimciler özelinde kayda değer bir diğer bulgu olmuştur.

Ders kitaplarında Türkiye'nin başlıca ekonomik faaliyet alanları da söz konusu edilmiştir. Tarım, hayvancılık, sanayi, ticaret, turizm, ormancılık, madencilik ve hizmet sektörleri, üzerinde önemle durulan başlıca ekonomik faaliyet alanları olmuştur. Bu alanlar genellikle tarihsel gelişim seyirleri göz ardı edilmeden ön planda oldukları bölgeler ve gelişme koşulları ekseninde ele alınmıştır. Kullanılan görseller ve haritalarla konunun anlaşılabilirlik düzeyi arttırılmaya çalışılmıştır. Yaşanılan bölgelerin ekonomik faaliyetleri çerçevesinde o bölgede yaygın olan mesleklere de temas edilmiş ve geleceğin mesleklerine açıklık getirilmiştir. İn (2015), Baysal ve Özkul (2009) tarafından yapılan çalışmalarda paylaşılan bulgular, bunlarla uyumludur. Kişilerin ekonomi içindeki rollerini keşfetme, meslekleri ve iş yerlerini tanıma, İn'in (2015) ders kitaplarını temel alarak önemle üzerinde durduğu diğer ekonomik beceriler olmuştur. Yazar, bu kapsamda Türkiye'nin farklı bölgelerinde icra edilen ekonomik faaliyetlere değinmiş ve insanların sahip oldukları çeşitli meslekleri gündeme getirmiştir. Baysal ve Özkul (2009) ise Türkiye'de bölgesel bazda yürütülen ekonomik faaliyetlerin yanı sıra, girişimcilik kültürünün oluşturulmasına olumlu yönde etkide bulunacağı düşünülen geleceğin mesleklerine ilişkin birtakım bulgulara ulaşmışlardır. Yazarlar, bu çerçevede ders kitaplarında gen programcılığı, yeni ürün gözlemciliği, tarım mühendisliği gibi mesleklerin tanıtıldığına dikkat çekmişlerdir. Onlara göre, girişimcilerin buluş-icat, hayal gücü, fırsatları görme ve yakalama özelliklerine vurgu yapan bu konu, girişimciliğin harekete geçirilmesi açısından olumlu bir örnek teşkil etmektedir.

Öneriler

Çalışmada ulaşılan bulgular ve yapılan değerlendirmelerde görüldüğü üzere girişimcilik, Sosyal Bilgiler ders kitaplarında benzer ve farklı boyutlarıyla ele alınmaktadır. Elbette tüm bunlar söz konusu ders kitaplarında konu bağlamında hiçbir eksikliğin olmadığı anlamına gelmemektedir. Mevcut eksiklikler, gelecekte yayımlanacak ders kitapları için birtakım önerilerde bulunmayı zorunlu kılmaktadır. Bu bakımdan yapılacak öneriler, girişimcilik konusunda gelecek ders kitaplarını daha etkili ve işlevsel kılmaya yöneliktir. Bu önerileri şöyle sıralamak mümkündür:

Ders kitaplarında genellikle ayrıntılı olmasa da yer bulan girişimcilik konusu, yetişmekte olan nesillerde tam anlamıyla bir bilinç inşa edebilecek ve onları girişimde bulunmaya sevk edecek bir nitelikte olmalıdır. Bu çerçevede, ders kitaplarında öncelikle girişim, girişimci ve girişimcilik kavramları daha fazla gündeme getirilmelidir. Çocuklar, bu kavramlar üzerinde düşündürülmekle birlikte, ders kitapları bunlara ilişkin açıklamaları da ihtiva etmelidir. Ayrıca girişimciliğin türleri, örneklendirme yapılarak açıklanmalıdır.

Ders kitaplarında girişimciliğe ilgili olan görseller veya örnekler nitelik ve nicelik açısından yeterli ve dikkat çekici olmalıdır. Söz gelimi, çocukların ders kitaplarında girişimcilik hikâyesini okudukları örnek girişimcilerin sayısı arttırılmalıdır. Bunlara ilişkin metinler, çocukların aynı anda birçok farklı beceriyi kullanmalarına ve geliştirmelerine imkân tanınmalıdır. Çocuklar, bu metinlerde sadece başarılı girişimcilerin değil, aynı zamanda başarısız olanların da hikâyesini okumalıdır. Kendileri her iki tür girişimci hikâyesi üzerinden girişimciliğin artıları ve eksileri konusunda düşünmeye, tartışmaya ve değerlendirme yapmaya sevk edilmelidirler.

Ders kitaplarında, çocuklara yaşadıkları bölgede varsa şirketler, fabrikalar, çiftlikler, diğer sanayi tesisleri, turizm merkezleri ve bunlara benzer girişim sahaları ayrıntılı olarak tanıtılmalıdır. Hatta bu kitaplar, mümkünse bu sahalara geziler yapılması ve bu gezilerle ilgili geri bildirimler verilmesi konusunda teşvik edici açıklamalar içermelidir. Bu açıklamaların ön ayak olacağı geziler sayesinde girişimciliğin çocuklara yerinde ve somut örnekler üzerinden özümsetilmesi daha da kolaylaşacaktır. Gezilere ilişkin geri bildirimlerle de bu tür uygulamaların etkili veya faydalı oluş durumları tespit edilebilir. Bu tespitler doğrultusunda da uygulama tekrarlanabilir veya bu konuda farklı bir yol ya da yöntem izlenebilir.

Ders kitaplarında çocuklara şirket, çiftlik, fabrika kurmak gibi örnek etkinlikler yaptırmaya imkân verecek yönergeler de bulunmalıdır. Söz gelimi, bir fabrikanın kuruluş ve işletme aşamaları, tek tek anlatılmalıdır. Hatta bu aşamaların, birer etkinlik düzenlenerek hayata geçirilmesi gerektiği belirtilmelidir. Bu etkinlikte, çocukların her birine söz konusu yönergeler doğrultusunda birer rol verilerek, bu süreci bizzat yaşamaları temin edilmelidir. Küçük bir adım da olsa okul sıralarında edinilecek bu ve benzeri deneyimler yahut yapılacak örnek uygulamalar, girişimcilik açısından daha teşvik edici olacak ve ciddi bir motivasyon kaynağı teşkil edecektir.

Ders kitaplarında, aynı zamanda okul içinde veya okullar arasında girişimciliği merkeze alan ödüllü yarışmaların düzenlenmesi veya projeler geliştirilmesi yönünde açık, özendirici ve teşvik edici açıklamalar yer almalıdır. Bu tür açıklamaların ön ayak olacağı yarışmalar ve projeler sayesinde, üzerinde çocukların imzasının bulunduğu ürünler veya tasarımlar gün ışığına çıkarılabilir. Bu da hiç şüphesiz geleceğin girişimcilerini daha okul sıralarındayken keşfetmeye ve onların girişimcilik becerilerini daha da geliştirmeye imkân tanıyacaktır.

Ders kitapları hazırlanırken, girişimcilik eğitimi konusunda kayda değer bir ilerleme sağlamış olan ülkelerin eğitim kurumlarında okutulan ders kitapları girişimcilik özelinde yakından incelenmelidir. Bu, hem ders kitaplarını daha etkili ve işlevsel kılacak hem de çocuklar söz konusu ülkelerdeki çağdaşlarıyla benzer bir içerikle girişimciliğe hazırlanmış olacaklardır.

Genel olarak ülkede girişimcilik kültürünü geliştirmek ve dolayısıyla büyük bir kitleyi girişimcilik ruhuyla teçhiz ederek girişimci bir toplum inşa etmek için ders kitapları aynı zamanda yetişmekte olan nesillerin ailelerini de bağlayıcı ve teşvik edici açıklamaları ve etkinlikleri içermelidir. Aileler, bu sayede daha bilinçli bir şekilde çocuklarına rehberlik yapabilecek ve böylece kendileri de girişimci nesillerin yetiştirilmesi sürecine katkı sağlayabilecektir.

Kaynakça

- Amiri, M., & Doodman, P. (2017). Investigate and analyse of the extent of considering entrepreneurship concept components in the context of professional and technical textbooks of high school first grade in the academic year 2013-2014. *International Journal of Entrepreneurship and Small Business*, 32(4), 479-492. <https://www.inderscienceonline.com/doi/pdf/10.1504/IJESB.2017.087840>
- Aşkın, A., Nehir, S., & Vural, S.Ö. (2011). Tarihsel süreçte girişimcilik kavramı ve gelişimi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 6(2), 55-72. <http://gkd.dergi.comu.edu.tr/upload/10fb47e7-442d-4d5c-b41a-eccd11a221de.pdf>
- Aydın, A. (2019). *İngilizce öğretmen adaylarının görüşleri çerçevesinde öğretmen eğitiminde 21.yüzyıl becerilerinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Bakırcı, H., & Öçsoy, K. (2017). Fen bilimleri ders kitaplarında yer alan etkinliklerin girişimcilik bağlamından incelenmesi. *Adyaman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 256-276. Doi: doi.org/10.17984/adyuebd.322438
- Ballı, A. (2017). Girişimcilik ve girişimci tipolojileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(29), 143-166. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sbe/archive>
- Baysal, H., & Özkul, A.S. (2009, Eylül 24-27). *Türkiye'de Girişimcilik Eğitiminde İlköğretim Rolü: Ders Kitapları Üzerine Bir İçerik Analizi* [Sözlü sunum]. Uluslararası Davraz Kongresi, Isparta.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40. <https://doi.org/10.3316/QRJ0902027>

- Çelik, A., İnce, M., & Bozyiğit, S. (2014). Üniversite öğrencilerinin girişimcilik niyetlerini etkileyen ailesel faktörleri belirlemeye yönelik bir çalışma. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(3), 113-124. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/185133>
- Çelikkaya, T., Yıldırım, T., & Kürümlüoğlu, M. (2019). Öğrenciler ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin programdaki becerilere ilişkin beceri hiyerarşileri, gerekçeleri ve önerileri. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 111-132. Doi:10.33206/mjss.482103
- Çetinkaya Bozkurt, Ö., Kalkan, A., Koyuncu, O., & Alparlan, A. M. (2012). Türkiye’de girişimciliğin gelişimi: Girişimciler üzerinde nitel bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(15), 229-247. <https://dergipark.org.tr/en/pub/sbe/issue/23237/248110>
- Çolakoğlu, H., & Çolakoğlu, T. (2016). Üniversitelerdeki girişimcilik eğitimi ile öz yeterlilik algısı ve girişimcilik potansiyeli ilişkisi üzerine bir saha araştırması. *Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Dergisi, Özel Sayı*, 17(37), 70-84. <https://dergipark.org.tr/en/pub/sobbiad/issue/36438/413025>
- Edelman, L. F., Manolova, T. S., & Brush, C. G. (2008). Entrepreneurship education: correspondence between practices of nascent entrepreneurs and textbook prescriptions for success. *Academy of Management Learning & Education*, 7(1), 56-70. <https://www.jstor.org/stable/40214497>
- Ferrante, F. (2005). Revealing entrepreneurial talent. *Small Business Economics*, 25(2), 159-174. Doi: 10.1007/s11187-003-6448-6
- Güreşçi, E. (2014). Girişimcilik eğilimi üzerine bir araştırma: İspir Hamza Polat MYO örneği. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 9(1), 23-38. <http://acikerisim.lib.comu.edu.tr:8080/xmlui/handle/COMU/907>
- Hutchinson, M. V. (2020). *Discourses of entrepreneurship in contemporary commerce textbooks in secondary schools in selected southern african development community (SADC) countries*. [Unpublished doctoral dissertation]. University of KwaZulu-Natal.
- İn, N. (2015). *1968-2012 yılları arasında 4. ve 5. sınıf sosyal bilgiler dersi kitaplarında yer alan girişimcilik becerilerinin içerik analizi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Jacobson, R. (1998). Teachers improving learning using metacognition with self-monitoring learning strategies. *Education*, 118(4), 579-589.
- Johansson, D. (2004). Economics without entrepreneurship or institutions: A vocabulary analysis of graduate textbooks. *Econ Journal Watch*, 1(3), 515-538. <https://ssrn.com/abstract=2327496>
- Kent, C. A. (1989). The treatment of entrepreneurship in principles of economics textbooks. *The Journal of Economic Education*, 20(2), 153-164. Doi: 10.1080/00220485.1989.10844619
- Kent, C. A., & Rushing, F. W. (1999) Coverage of entrepreneurship in principles of economics textbooks: An update. *The Journal of Economic Education*, 30(2), 184-188, Doi:10.1080/00220489909595955
- Khaleghinezhad, S. A., Hakimzadeh, R., Hedayati, A., & Shabani, M. (2015). Situation of entrepreneurial attitude in iranian primary school: Technology and work textbook. *International Online Journal of Primary Education*, 4(2), 1-8. <http://iojpe.org/index.php/iojpe/article/view/101>
- Krippendorff, K. (2004). *Content analysis: An introduction to its methodology* (2nd Edition). California: Sage Publications.
- Mason, J., & Siqueira, A.C.O. (2014). Addressing the challenges of future entrepreneurship education: An assessment of textbooks for teaching entrepreneurship. S. Hoskinson and D.F. Kuratko (Eds.), In *Innovative Pathways for University Entrepreneurship in the 21st Century*, pp.41–64, Emerald Group Publishing Ltd, Bingley. Doi:10.1108/S1048-47362014000024002
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis*. California: Sage Publications.
- Morgan, W. (2020). *Ideological representations of entrepreneurship in high school economic and management sciences textbooks* [Unpublished master thesis]. University of the Free State.

- Moss T. W., & Gras D. (2012). A review and assessment of social entrepreneurship textbooks. *Academy of Management Learning & Education*, 11(3), 518-527. <https://www.jstor.org/stable/23412383>
- Mutluer, C. (2013). Sosyal bilgiler programlarında yer alan beceriler hakkında sosyal bilgiler öğretmen görüşleri (İzmir menemen örneği). *Turkish Studies*, 8(7), 355-362. Doi: doi.org/10.7827/TurkishStudies.5236
- Polat, S., Koçak, B., Çermik, F., Meral, E., & Boztaş, M. (2015). İlköğretim sosyal bilgiler ders kitaplarının girişimcilik kazanımı açısından öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Ekev Akademi Dergisi*, (62), 455-470. Doi: <http://dx.doi.org/10.17753/Ekev437>
- Richard, T., Deal, N. M., & Mills, A. J. (2021). Damsels in distress: Discourses of entrepreneurship in management textbooks. *Industry and Higher Education*. 35(4) 281–292. Doi: doi.org/10.1177/09504222211019311
- Salome, E. N. (2012). The teacher and skills acquisition at business education: from the perspective of accounting skills. *Arabian Journal of Business and Management Review*, 2(4), 25-36.
- Tarhan, M. (2019). MEB 2023 eğitim vizyonu çerçevesince Türkiye’de girişimcilik eğitiminin geleceğine yönelik bir değerlendirme. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(2), 667-682. Doi: doi.org/10.17240/aibuefd.2019.19.46660-528071
- The Partnership for 21st Century Skills [P21], (2009). *P21 framework definitions*. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED519462.pdf>
- Thornberry, N. (2001). Corporate entrepreneurship: antidote or oxymoron?. *European Management Journal*, 19(5), 526-533. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0263237301000664>
- Yılar, M. B. (2020). Sosyal bilgilerde iş birliği becerisi. T. Çelikkaya ve H. Yakar (Ed.), *Konu ve Beceri Temelli Sosyal Bilgiler Öğretimi-II* içinde (ss. 301-345). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (9th Edition). Seçkin Yayıncılık.

EXTENDED SUMMARY

This study aims to examine how entrepreneurship is handled on the basis of economy in the Social Studies textbooks. In addition, it aims to make some suggestions for the future textbooks on entrepreneurship. It is thought that the findings obtained for this purpose will contribute to the literature.

This study was designed as a qualitative research. Qualitative research is defined as an investigation where a qualitative process is followed in order to reveal perceptions and events in their natural environment or in scope of their unique circumstances with a realistic and holistic approach using qualitative data collection methods such as *observation, interview and document analysis* (Yıldırım & Şimşek, 2013). The main materials of this study consist of 4 textbooks currently taught at the 4th, 5th, 6th and 7th grade levels of primary and secondary schools. In order to collect data on the subject of the study from these textbooks, document analysis method was used. Collected data were analysed with the content analysis technique.

Need, Enterprise and Invention

In the textbooks examined within the scope of the study, it is stated that people have been in search of meeting their needs throughout history. As a result of the researches, studies and initiatives they carried out in this direction, it is noted that they have made inventions that make their lives easier.

Entrepreneurship and Characteristics of Entrepreneurs

Being an entrepreneur is presented in the textbooks as one of the main characteristics of the qualified labour force built by education. This indicates that the entrepreneur is an educated and, within this framework, qualified human resource. Other characteristics of qualified labour force listed in this context are as follows (Yıldırım et al., 2019, p. 182):

Qualified labour force;

- does its job in the best and most successful way,

- does his job lovingly,
- utilizes the materials, energy and time used in the most efficient way,
- follows innovations and developments, is open to innovations,
- is hardworking, productive and a good observer.

Exemplary Entrepreneurs

In the textbooks, some actors, such as Nuri Demirag have been submitted as an important entrepreneur in the history of Turkey's economy. Particular attention has been drawn to the existence of women entrepreneurs in addition to N. Demirag. One of the entrepreneurs introduced in this context is a female worker who started her career in order to make an economic contribution to her family.

Main Areas of Economic Activity and Entrepreneurship

In the examined textbooks, agriculture, animal husbandry, industry, trade, tourism, forestry, mining and service sectors have been the main economic activity areas in Turkey (Evirgen et al., 2021; Gültekin et al., 2019; Tüysüz, 2020; Yıldırım et al., 2019). Each of these areas has been discussed one by one on the basis of its various characteristics and development conditions. For example, agriculture, the course of historical development of which is described, has been counted at the beginning of the economic activities from which the product are obtained (Evirgen et al., 2021; Gültekin et al., 2019). The value it carries for industry, which is another area of economic activities, and naturally its contribution to the country's economy has been crystallized. In addition to these findings on agriculture, the textbooks also present remarkable findings on animal husbandry. Another area of economic activity that came to the fore in the context of the subject is trade. In the findings related to this field, the relations of the Turks with trade other than agriculture, animal husbandry and mining have been brought to the agenda since the early days (Gültekin et al., 2019; Yıldırım et al., 2019).

Profession Choice and Future Professions

In the textbooks, the choice of profession has been accepted as one of the most important decisions in human life, since it determines not only the profession but also the future life style. Knowing ourselves well, being aware of what our interests, abilities and desires are, getting to know the professions, getting information about vocational education and evaluating the acquired knowledge are listed as the tricks of choosing the right profession. Especially, depending on the developments in technology, social media expertise, software engineering, medical engineering, aerospace engineering and artificial intelligence expertise have been evaluated on the basis of future professions (Gültekin et al., 2019).

Conclusion and Discussion

In the Social Studies textbooks used within the scope of the research, some basic concepts such as need and invention, which are directly related to the enterprise, have been discussed by defining them. In the textbooks, it has been seen that children are encouraged to think and research on various concepts or issues related to entrepreneurship. In related to the subject, the main characteristics of entrepreneurs have also mentioned in the textbooks. Entrepreneurs are portrayed as an educated, and in this context qualified human resource. Entrepreneurs are also positioned as people who invest, expand job opportunities and thus contribute to lower unemployment rates.

On the other hand, textbooks also focus on exemplary entrepreneurs who have undertaken important initiatives both in the past and present in Turkey. The main economic activity areas of Turkey have also been mentioned in the textbooks. Agriculture, animal husbandry, industry, trade, tourism, forestry, mining and service sectors have been the main areas of economic activity. These areas have generally been dealt with on the axis of the regions and development conditions in which they are at the forefront, without ignoring their historical development course. With the visuals and maps used, the level of understanding of the subject has been tried to be increased.

Suggestions

In the light of the findings of the study, the following suggestions can be made briefly:

The subject of entrepreneurship, which is often included in the textbooks, although not in detail, should be such that it can build a full consciousness in the growing generations and prompt them to take initiatives.

Images or examples related to entrepreneurship in textbooks should be sufficient and remarkable in terms of quality and quantity.

Textbooks should include encouraging explanations about making trips to companies, factories, farms, other industrial facilities, tourism centers. Textbooks should also encourage feedback on such trips.

Textbooks should contain instructions that will allow children to do exemplary activities on issues such as establishing a company, farm, or factory.

While preparing the textbooks, the textbooks taught in the educational institutions of the countries that have made remarkable progress in entrepreneurship education should be closely examined in terms of entrepreneurship.

NEŞET ERTAŞ TÜRKÜLERİNDE SÖZ VARLIĞI VOCABULARY IN THE SONGS OF NEŞET ERTAŞ

Tuğrul Gökmen ŞAHİN

İnönü Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Türkçe Eğitimi

tugrul.sahin@inonu.edu.tr

ORCID: 0000-0003-2107-9670

Bedrettin KAYHAN

Siirt Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Türkçe Eğitimi

kynbedrettin@gmail.com

ORCID: 0000-0001-8892-3720

ÖZ

Geliş Tarihi:

03.03.2022

Kabul Tarihi:

13.03.2023

Yayın Tarihi:

31.03.2023

Anahtar Kelimeler

Neşet Ertaş,
Türkü,
Söz Varlığı,
Türkçe Eğitimi.

Keywords

Neşet Ertaş,
Folk Song,
Vocabulary,
Turkish
Education.

"Bozkırın Tezenesi" olarak tanınan Neşet Ertaş, aşıklık geleneğinin ve Türk halk müziğinin önde gelen sanatçılarından. Türküleriyle toplumun birçok kesimine hitap eden Neşet Ertaş, eserlerinde vermiş olduğu mesajlarla eğitime de önem vermiştir. "Yaşayan İnsan Hazinesi" envanterine giren Neşet Ertaş'ın konu olduğu bu çalışmanın amacı sanatçının türkülerinin söz varlığını; türkülerde en çok kullanılan 100 sözcük, akrabalık adları, bitki adları, enstrüman adları, eşya adları, hayvan adları, meslek adları, organ adları, özel adlar, renk adları, sayı adları, atasözleri, deyimler ve kalıp sözleri temel olarak ortaya koymaktır. Çalışmada doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Sözleri Neşet Ertaş'a ait olan 125 türküye ulaşılmıştır. Çalışmanın bulgularına göre Neşet Ertaş; eserlerinde akrabalık adlarına, bitki adlarına, enstrüman adlarına, eşya adlarına ve hayvan adlarına sıklıkla yer vermiştir. Meslek adlarında en çok doktor kelimesi kullanılmış, organ adlarını sıfatlarla betimlemiştir. Özel adların çeşitliliği dikkat çekici bulunmuştur. Renkleri ve sayıları betimleme yapmak için türkülerde sıklıkla kullanmıştır. Atasözleri ve deyimleri, aynen ya da yapı bozumuna uğratarak kullanmış ve Türk toplumunun günlük yaşantısını gözler önüne seren kalıp sözlerden eserlerinde sıklıkla faydalanmıştır. Bağlaçlara, soru edatlarına ve zamirlere türkülerinde çokça yer vermiştir. Neşet Ertaş'ın türkülerinin söz varlığı açısından zengin bir yapıya sahip oluşuna ulaşılmıştır. Bu zenginliğin Türkçe Eğitiminde, Yabancılarla Türkçe Öğretiminde ve Türk Kültürü aktarımında kullanılabileceği gerek görülmüştür.

ABSTRACT

Neşet Ertaş, known as "Bozkırın Tezenesi" is one of the leading artists of the minstrel tradition and Turkish folk music. Addressing many segments of society with his folk songs, Neşet Ertaş also gave importance to education with the messages he gave in his works. The aim of this work, which is the subject of Neşet Ertaş, who is included in the inventory of "Living Human Treasure", is the vocabulary of the artist's folk songs; most of the 100 words used in folk songs, kinship names, plant names, instrument names, item names, animal names, profession names, organ names, proper names, color names, number names, proverbs, idioms and formulaic words are basically revealed. Document analysis method was used in the study. 125 folk songs whose lyrics belong to Neşet Ertaş have been reached. According to the findings of the study, Neşet Ertaş; He frequently included kinship names, plant names, instrument names, item names and animal names in his works. The word doctor was used the most among the profession names, and he described the organ names with adjectives. The variety of proper names was found remarkable. He frequently used colors and numbers in folk songs to describe. He used proverbs and idioms exactly or deconstructed, and frequently used the stereotypes that reveal the daily life of Turkish society in his works. He gave a lot of place to conjunctions, interrogative prepositions and pronouns in her folk songs. It has been reached that Neşet Ertaş's folk songs have a rich structure in terms of vocabulary. It has been deemed necessary that this richness can be used in Turkish Education, Teaching Turkish to Foreigners and transferring Turkish Culture.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1082461>

Atıf/Cite as: Şahin, T. G., ve Kayhan, B. (2023). Neşet Ertaş türkülerinde söz varlığı. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi* 13(1), 69-87.

Giriş

Dil; insanlar arasındaki iletişimi sağlayan, zaman içerisinde iç (dil yapı) ve dış (dil kullanıcıları) etkenlerle kendisini yenileyen, kendisine mahsus bazı özel kuralları içeren, bir kitle tarafından kullanılan hareketli bir varlıktır. Bu hareketliliğin oluşmasını sağlayan parçalardan biri de sözcüklerdir.

Aksan'a göre Türkiye Türkçesinin yazı dilinde ortalama 65.000 sözcük bulunmaktadır. Anadolu'daki ağızlarda ise bu sayı 90.000 ila 100.000 arasındadır (Aksan, 2006, s.39). TDK Türkçe Sözlükte söz, terim, deyim, ek ve anlamdan oluşan 122.423 söz varlığı; madde başı ve madde içi toplam 92.292 söz; 14.885 yeni söz, 17.961 yeni anlam ve 1.454.903 sözden oluşan sözlük metni bulunmaktadır. Bunlardan yola çıkarak Türkçenin söz varlığı açısından gelişmiş ve gelişmekte olan bir dil olduğu sonucuna varılabilir. Bu bağlamda denilebilir ki aktif olarak kullanılan bir dilin yaşam içerisinde ilerleyen zamana karşı kendini güncellememesi, ilerleyememesi, yeni kelimeler üretmemesi mümkün değildir. Buradan hareketle bir dilin söz varlığını ortaya koyan, besleyen, güncelleyen, yeni kelimeler türeten faktörlerin genel olarak tespit edilmesi ve de desteklenmesi gerekir.

Bir dildeki söz varlığı; o dili kullanan topluluğun ahlaki değerlerini eğitim seviyesini, inanışlarını ve de günlük yaşantısını gözler önüne serer. Bir milletin kullandığı sözcükler, o milletin kültürü ve hayata karşı bakış açısı hakkında önemli ipuçları barındırır (Akin vd, 2018, s.83). İnsanlar düşsel, bilişsel, psikolojik ve de fizyolojik olarak birbirinden farklı canlılardır. Ayrıca statü, eğitim, ahlak gibi değerler de insandan insana ve toplumdan topluma farklılık göstermektedir. Buradan hareketle günlük yaşamda her insanın aynı kelimeleri kullanması da beklenilemez. Bir dile ait genel bir söz varlığı olduğu gibi bireylerin kendisine ait olan söz varlığı da vardır.

Bir dilin temel söz varlığı birçok öğeden oluşmaktadır. Temel söz varlığı; kişinin yaşam içerisindeki statüsüne, genel kültürüne, sahip olduğu yaş seviyesine, yaşam tarzına, çevresine, yapmış olduğu sosyal aktivitelere, almış olduğu eğitime göre bilinmesi gereken sözlerin bütünüdür (Demir, 2016, s.145). Aksan'a göre; organ adları, insanın günlük yaşamda gitmek, gelmek, uyumak vb. durumlarda kullandığı çeşitli kavramlar, bireye en yakın kişileri gösteren akrabalık adları, sayı adları, maddi ve manevi kültürün içine giren çeşitli kavramlar temel söz varlığının unsurlarıdır (2006, s.44). Bunlardan hareketle söz varlığı; tıp, coğrafya, tarih, pedagoji, spor, edebiyat, felsefe, matematik, folklor, ilahiyat, sosyoloji, filoloji ve birçok bilim dalının terimlerini içerisinde barındıran bir dilin temel unsurudur.

Bir milletin deneyimlerini, inancını, bilgeliğini ortaya koyan ve yargı bildiren atasözleri söz varlığının temel unsurlarındandır. Kuşaktan kuşağa aktarılarak günümüze kadar gelen ve öğüt verme özelliği barındıran atasözleri anonimdir ve bir milletin ortak malıdır. Söz varlığının temel unsurlarından biri olan günlük hayatta sıkça kullanılan anlatıma akıcılık ve renklilik katan deyimler, genellikle gerçek anlamdan farklı bir anlam içerir. İki ya da daha fazla sözcüğün bir araya gelmesiyle oluşan deyimler kültürel mirasın bir ürünüdür. Aydın'a göre deyimler, duygular ve düşünceleri az sözle anlatma çabasıdır (2018, s.1). Deyimler, bir kavramı bir düşüncüyü bir olayı az sözle belirtmek ya da daha etkili kılmak için kullanılırlar (Bayrak ve Şahin, 2018, s.218). Söz varlığı açısından büyük bir öneme sahip olan deyimler bir metindeki iletilerin daha anlaşılır olmasına katkı sağlar. Bu da eğitimde öğrenciye büyük bir kolaylık sunar.

Bir toplumun günlük yaşantısını gözler önüne seren kalıp sözler de söz varlığının öğeleri arasındadır. Kalıp sözler, insanların birbiriyle olan iletişimini kolaylaştırır ve de hızlandırır. Kalıp sözler tıpkı deyimlerde olduğu gibi az sözle çok şey anlatırlar. Günlük yaşamda sıklıkla kullanılan kalıp sözlerin birçoğu genellikle duygu durumları içerirler. Buradan hareketle Türkçe ders kitaplarındaki metinlerde kalıp sözlerin bulunması öğrencinin eser ile bütünleşmesine ve eseri daha rahat anlamasına kolaylık sağlar.

Türkçe dersi öğretim programının özel amaçlar kısmında söz varlığının kıymetini "okuduğu, dinlediği/izlediğinden hareketle, söz varlığını zenginleştirerek dil zevki ve bilincine ulaşmalarının; duygu, düşünce ve hayal dünyalarını geliştirmelerinin sağlanması" biçiminde ifade edilmiştir (MEB, 2019, s.8). Buradan hareketle öğrencilerin duygu, düşünce ve hayal dünyalarının gelişmeleri söz varlığının zenginliğine bağlıdır. Birey söz varlığı açısından zengin kaynaklar ile karşılaşarsa sözcük hazinesi gelişir, hayal gücü artar, duygu ve düşüncelerini karşısındakine rahat bir şekilde aktarabilir. Bireyin dört temel dil becerisini iyi bir şekilde kullanması için kelime hazinesinin gelişmiş olması gerekir. Kurdayoğlu ve Sosyal'a göre, söz varlığı gelişmiş olan öğrenciler, anlama ve anlatma becerilerini daha iyi kullanmaktadırlar (2016, s.120). Bu açıdan söz varlığı büyük önem arz etmektedir. Söz varlığı algılama, düşünce oluşturma, anlama ve anlatma süreçlerinde büyük rol üstlenir.

Eğitimde öğrenciler için hazırlanan ders kitapları içeriklerinin öğrencilerin yaş seviyesine uygunluğu göz önünde bulundurularak söz varlığı açısından zengin olması gerekir.

Bir dildeki söz varlığı; hikâye, roman, destan ve masallardan ibaret değildir. Yazılı ve sözlü anlatım yoluyla ortaya çıkan her eserde söz varlığı mevcuttur. Dilin somut göstergeleri olan kelimeler kültürel varlığın devam ettirilmesi ve milli benliğin gelecek kuşaklara aktarılması bakımından büyük önem arz etmektedir (Selçuk, 2018, s.9). Bir dilin zenginliğini, geçmişini, geleceğini ve kültürünü ortaya koyan; bireyin kendini daha rahat bir şekilde ifade etmesine olanak sağlayan söz varlığını gelecek nesillere aktarırken farklı edebi türlerden de yararlanmak gerekir. Türküler, bu edebi türlerden birisidir. Öztürk'e göre ortaokullarda birçok derste türkülerin kullanılması kültürün gelecek kuşaklara aktarılmasında kolaylık sağlamaktadır (2019, s.187). Bireyin, ritmik ve ezgisel becerilerini geliştirilmesi ve sözcük hazinesine katkısı sebebiyle müzik yardımıyla temel dil becerilerinin geliştirileceği düşünülmektedir (Babaç ve Yıldız, 2018, s.18). Bu bağlamda aşıklık geleneğinin son ustalarından Türk müziğine büyük katkıları olan kişiliğiyle ve sanatıyla büyük beğeni toplayan Neşet Ertaş'ın türkülerinden de söz varlığı açısından yararlanmak gerekir. Halk edebiyatı temsilcileri halkın içinden gelir, halkın içinde yaşar ve şiirlerinde halk edebiyatı unsurlarını kullanırlar (Tuna, 2022, s.26). "Bozkırın Tezenesi" olarak tanınan Neşet Ertaş, eserleriyle Türk toplumunun günlük yaşantısını, inancını, kültürünü, gelenek ve göreneklerini gözler önüne sermektedir. Eserleriyle geçmiş ile günümüz arasındaki mesafeyi yakınlaştıran Neşet Ertaş söz varlığı aktarımının önemli isimlerindedir. Bu çalışmada; eserlerinde söz varlığının birçok ögesinden (türkülerde en çok kullanılan 100 sözcük, akrabalık adları, bitki adları, enstrüman adları, eşya adları, hayvan adları, organ adları, özel adlar, vb.) faydalanan Neşet Ertaş'ın türkülleri söz varlığı açısından incelenmiştir.

YÖNTEM

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Neşet Ertaş türküllerinin söz varlığını; türkülerde en çok kullanılan 100 sözcüğü, akrabalık adları, bitki adları, enstrüman adları, eşya adları, hayvan adları, organ adları, özel adlar, renk adları, sayı adları, atasözleri, deyimler ve kalıp sözleri temel alarak ortaya koymaktır.

Araştırmanın Modeli

Nitel Araştırma yönteminde betimsel tarama modeline göre tasarlanan bu çalışmada doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Bu tekniğe göre bilgiler; derlenir, kendi içinde sınıflandırılır, yorumlanır ve bunlar doğrultusunda değerlendirme yapılarak sonuca ulaşılır. Doküman analizi, hem basılı hem de elektronik materyalleri incelemek ve değerlendirmek için kullanılan sistemli bir yöntemdir. Nitel araştırmada kullanılan diğer teknikler gibi doküman analizi anlam çıkarmak, ilgili konu hakkında bir anlayış oluşturmak, ampirik bilgi geliştirmek için verilerin incelenmesini ve yorumlanmasını gerektirmektedir (Corbin & Strauss, 2008). Bu çalışmada Neşet Ertaş türküllerinin söz varlığına ulaşmak amacıyla türküllerin doküman analizi yapılmıştır.

Çalışma Dökümanı

Çalışmanın evrenini Neşet Ertaş'ın seslendirdiği 141 türkü oluştururken örnekleme sözleri kendisine ait olan 125 türkü alınmıştır. 16 türkünün elenme nedeni ise sözlerin başkasına ait olmasındandır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Neşet Ertaş türküllerine, Kandır'ın (2020) yürüttüğü çalışmadan ulaşılmıştır. Sözleri Neşet Ertaş'a ait olan türküler önce Microsoft Office Word programına aktarılmıştır. Daha sonra türkülerde en çok kullanılan 100 sözcüğü tespit etmek amacıyla kelime sayacı ve kelime frekansı aracı çevrimiçi dizin programı olan <https://tr.foxcalculators.com/math/20808.html> internet adresine Word dosyası yüklenmiştir ve sıklık tablosu elde edilmiştir. Akrabalık adları, bitki adları, enstrüman adları, eşya adları, hayvan adları, organ adları, özel adlar, renk adları, sayı adları, atasözleri, deyimler ve kalıp sözlerin tespitinde ise türküler tek tek incelenmiştir. İncelemeler ile sıklık tablosu karşılaştırılarak çalışmanın güvenilirliği ortaya konulmuştur. Atasözleri ve deyimlerin tespitinde TDK'nın güncel sözlüklerinden ve Sinan'ın (2015) "Türkçenin Deyim Varlığı" adlı çalışmasından yararlanılmıştır.

Bulgular

Çalışmada tespit edilen bulgular; türkülerde en çok kullanılan 100 sözcük, akrabalık adları, bitki adları, enstrüman adları, eşya adları, hayvan adları, organ adları, özel adlar, renk adları, sayı adları, atasözleri, deyimler ve kalıp sözler başlıklarıyla aşağıda tablolarda gösterilmektedir.

Tablo 1. Türkülerde En Çok Kullanılan 100 Sözcük

Sıra	Sıklık	Sözcük	Sıra	Sıklık	Sözcük
1.	146	Garip	51.	26	Oldu
2.	146	Gönül	52.	25	İçinde
3.	122	Yâr	53.	25	Ya
4.	121	Bir	54.	24	Söz
5.	84	Gel	55.	23	Bahar
6.	84	Mı-Mi?	56.	23	Her
7.	83	Bu	57.	23	İle
8.	80	Dünya	58.	23	Kara
9.	73	Ne	59.	23	Ömür
10.	70	Ben	60.	23	Yok
11.	70	Gül	61.	22	İçin
12.	67	Benim	62.	22	Yürek
13.	66	Dert	63.	21	Aman
14.	65	Göz	64.	20	Bilen
15.	64	Hak	65.	20	Böyle
16.	63	Da-De	66.	20	Bülbül
17.	63	Sen	67.	20	Böyle
18.	61	Can	68.	20	Bülbül
19.	56	O	69.	20	Gizli
20.	49	Beni	70.	20	Muhabbet
21.	49	İnsan	71.	19	Baş
22.	47	Dağ	72.	19	Değil
23.	47	Mu-Mü?	73.	19	Sine
24.	42	Aşk	74.	19	Tatlı
25.	42	Yârim	75.	19	Yalan
26.	42	Yüz	76.	18	Eller
27.	41	Hâl	77.	18	Doyulur
28.	40	Şu	78.	18	Ver
29.	37	Gibi	79.	17	Ayrı
30.	37	Sevgi	80.	17	Baba
31.	35	Ana	81.	17	Hep
32.	35	Yol	82.	17	Kader
33.	33	Sevdiğim	83.	17	Kimi
34.	32	Gurbet	84.	16	Bağır
35.	32	Güzel	85.	16	Çektim
36.	32	Yara	86.	16	Derler
37.	31	Bana	87.	16	Derman
38.	31	Biz	88.	16	Elinde
39.	31	Olur	89.	16	Felek
40.	31	Seni	90.	16	Hasret
41.	30	Dost	91.	16	İki
42.	29	Kim	92.	16	Senin
43.	29	Leyla	93.	16	Yaralı
44.	28	Dil	94.	16	Zülûf
45.	28	Var	95.	15	Ceylan
46.	27	El	96.	15	Kardeş
47.	27	Kul	97.	15	Kurban

48.	27	Sana	98.	15	Lelom
49.	26	Gün	99.	15	Yer
50.	26	Mecnun	100.	14	Kız

Tablo 1’de Neşet Ertaş’ın sözleri kendisine ait olan 125 türküsünde en çok kullandığı 100 sözcük ele alınmıştır. Bu tabloya göre Neşet Ertaş türkülerinde en çok “Garip” ve “Gönül” kelimelerini kullanmıştır. Bu kelimeleri “Yar” sözcüğü takip etmektedir. Ardından da kullanım sıklığına göre “Bir, Gel, Mı-Mi?, Bu, Dünya” sözcükleri yer almaktadır.

Tablo 2. Akrabalık Adları

Sıra	Sıklık	Sözcük
1.	20	Böyle
2.	20	Bülbül
3.	20	Gizli
4.	20	Muhabbet
5.	19	Baş
6.	19	Değil
7.	19	Sine
8.	19	Tatlı
9.	19	Yalan
10.	18	Eller
11.	18	Doyulur
12.	18	Ver
13.	17	Ayrı
14.	17	Kimi

Sözleri Neşet Ertaş’a ait olan 125 türkü içerisinde söz varlığının bir parçası olan akrabalık adlarının da sıklıkla kullanıldığı tespit edilmiştir. Tablo 2’de eserler içerisinde yer alan akrabalık adları gösterilmiştir. Bu tabloya göre Neşet Ertaş, türkülerinde en çok “ana” ve “baba” kelimesini kullanmıştır.

Tablo 3. Bitki Adları

Sıra	Sıklık	Sözcük
1.	70	Gül
2.	14	Bağ
3.	10	Çiçek
4.	9	Bahçe
5.	9	Gonca
6.	8	Nar
7.	4	Kahve
8.	3	Ayva
9.	3	Elma
10.	3	Fidan
11.	3	Turunç
12.	2	Bostan
13.	2	Gazel
14.	1	Fındık
15.	1	Hurma
16.	1	Kına

17.	1	Lale
18.	1	Menekşe
19.	1	Meşe
20.	1	Ot
21.	1	Reyhan
22.	1	Sümbül
23.	1	Yaprak

Bitki adlarının da Neşet Ertaş türkülerinde çok sayıda yer aldığı tespit edilmiştir. Eserler içerisinde birinden farklı 23 adet bitki adının ve bitki topluluklarının adları Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 4. Enstrüman Adları

Sıra	Sıklık	Sözcük
1.	14	Saz
2.	9	Bağlama

Neşet Ertaş, âşıklık geleneği çerçevesinde eserlerini saz ile birlikte icra etmiştir. Tablo 4’e bakıldığında eserlerinde saz ve bağlama kelimelerinin de sıklıkla yer aldığı görülmektedir.

Tablo 5. Eşya Adları

Sıra	Sıklık	Sözcük
1.	2	Fincan
2.	2	Yay
3.	1	Ayna
4.	1	Çarık
5.	1	Düğme
6.	1	Hançer
7.	1	Hasır
8.	1	Kahve Fincanı
9.	1	Kazan
10.	1	Kazma
11.	1	Kemer
12.	1	Küpe
13.	1	Kürek
14.	1	Ok
15.	1	Silah
16.	1	Tarak
17.	1	Tas
18.	1	Telli Duvak
19.	1	Tığ

Neşet Ertaş türkülerinde eşya adları da yer almaktadır. Tablo 5’e bakıldığında eserler içerisinde 19 adet eşya adının geçtiği görülmektedir. Türküler içerisinde geçen eşyaların birçoğunun sevilen kadına ait olması ve bu eşyaların kadını betimlemesi dikkat çekicidir.

Tablo 6. Hayvan Adları

Sıra	Sıklık	Sözcük
1.	20	Bülbül
2.	15	Ceylan
3.	13	Turna
4.	3	Kuş
5.	3	Maral
6.	2	Ahu
7.	2	Arı
8.	2	Kuzu
9.	1	At
10.	1	Boran Kuşu
11.	1	Böcek
12.	1	Kurt

Söz varlığının temel birimlerinden olan hayvan adları da türkülerde sıklıkla kullanılmıştır. Tablo 6'a göre Neşet Ertaş türkülerinde 12 farklı hayvan adı yer almaktadır. Türküler içerisinde en çok adı geçen hayvan "bülbül"dür.

Tablo 7. Meslek Adları

Sıra	Sıklık	Sözcük
1.	10	Doktor
2.	7	Tabip
3.	3	Avcı
4.	3	Gardiyan
5.	1	Hancı
6.	1	Öğretmen

İncelen 125 türkü içerisinde meslek adları da yer almıştır. Tablo 7'den hareketle Neşet Ertaş türkülerinde 6 adet meslek adı yer almaktadır. Meslek adları içerisinde türkülerde en çok "doktor"(10) kelimesini kullanılmıştır.

Tablo 8. Organ Adları

Sıra	Sıklık	Sözcük
1.	65	Göz
2.	42	Yüz
3.	28	Dil
4.	27	El
5.	20	Yürek
6.	19	Baş
7.	19	Sine
8.	16	Bağır
9.	16	Zülüf
10.	14	Kalp
11.	13	Kaş
12.	9	Kol
13.	8	Cemal
14.	7	Boyun
15.	6	Bel

16.	6	Saç
17.	5	Kırpık
18.	5	Yanak
19.	3	Omuz
20.	2	Çiğer
21.	2	Dudak
22.	2	Kulak
23.	2	Rahim
24.	1	Ağız
25.	1	Avuç
26.	1	Ayak
27.	1	Ben
28.	1	Beyin
29.	1	Burun
30.	1	Diz
31.	1	Diş
32.	1	Döş
33.	1	Gövde
34.	1	Kemik
35.	1	Koltukaltı
36.	1	Leb
37.	1	Ser
38.	1	Sırt
39.	1	Surat
40.	1	Ten

Söz varlığının temel unsurlarından biri olan organ adlarının da Neşet Ertaş'ın türkülerinde sıklıkla geçmesi dikkat çekicidir. Neşet Ertaş, türkülerinde 40 organ adına yer vermiştir. Tablo 8'e bakıldığında "Göz" kelimesi eserler içerisinde sıklıkla geçmektedir.

Tablo 9. Özel Adlar

Sıra	Sıklık	Sözcük
1.	34	Hak
2.	29	Leyla
3.	26	Mecnun
4.	15	Lelom
5.	11	Allah
6.	9	Kırşehir
7.	8	Cennet
8.	8	Kerem
9.	7	Çiçek Dağı
10.	7	Doktor Mehmet Ali Altın
11.	7	Şeytan
12.	5	Mevla
13.	4	Acem Kızı
14.	4	Azrail
15.	4	Cehennem
16.	4	Zahide

17.	3	Keskin
18.	3	Leyli
19.	3	Muharrem Usta
20.	3	Taşan
21.	2	Eyüp
22.	2	Gönül Dağı
23.	2	Şanova
24.	2	Yunus
25.	1	Alman
26.	1	Amerika
27.	1	Aslı
28.	1	Aslıhan
29.	1	Avrupa
30.	1	Ay
31.	1	Belçika
32.	1	Boran
33.	1	Doktor Sayın Mehmet Ali Altın
34.	1	Ferhat
35.	1	Fransız
36.	1	Gani
37.	1	Güneş
38.	1	Hacı
39.	1	Hacı Taşan
40.	1	Hüseyin
41.	1	İngiliz
42.	1	Kamber
43.	1	Muharrem
44.	1	Muharrem Ertaş
45.	1	Nesimi
46.	1	Sahra Çölü
47.	1	Şirin
48.	1	Tanrı
49.	1	Yağmurlu Obası

Söz Varlığının temel parçalarından biri olan özel adların, Neşet Ertaş türkülerinde birden fazla (49) yer aldığı Tablo 9'dan hareketle tespit edilmiştir. Neşet Ertaş, türkülerinde insan isimlerinin yanında dini-tasavvufi isimlere, millet isimlerine, yer isimlerine, gezegen isimlerine de yer vermiştir.

Tablo 10. Renk Adları

Sıra	Sıklık	Sözcük
1.	23	Kara
2.	7	Al
3.	5	Ak
4.	2	Pembe
5.	1	Yeşil

Tablo 10’da Neşet Ertaş türkülerinde geçen renk adları listelenmiştir. Tablo 10’a göre Neşet Ertaş türkülerinde birden fazla (5) renk adı da yer almıştır. Renk adları içerisinde en çok kullanılan renk ”kara”dır.

Tablo 11. Sayı Adları

Sıra	Sıklık	Sözcük
1.	121	Bir
2.	16	İki
3.	2	Bin Bir
4.	2	Üç
5.	1	Beş
6.	1	Bin
7.	1	Elli
8.	1	On Beş
9.	1	Yedi
10.	1	Yüz

Neşet Ertaş türkülerinde geçen sayı adları Tablo 11’de gösterilmiştir. Bu tabloya bakıldığında Neşet Ertaş, türkülerinde en çok ”bir” sayısını kullanmıştır.

Tablo 12. Atasözleri

Sıra	Sıklık	Sözcük
1.	1	Ana Deyip Geçilmez Yar Anadan Seçilmez.
2.	1	Arayan Mevlâsını Bulur.
3.	1	Boş Lafla Oluklar Dolmaz.
4.	4	Hak Muhabbettendir Muhabbet Haktan.
5.	1	İlim Edenler Nurlaşıyor İlim Etmeyen Körleşiyor.
6.	1	Kimi Tatlı Dilli Güler Yüzlüdür Kimi Taştan Katı Ağır Sözlüdür.
7.	1	Kimi Yaptığına Övünür Durur Kimi Pişman Olmuş Dövünür Durur.
8.	1	Kul Kusur İşler Sultan Bağışlar.
9.	1	Özü Gülmeyenin Yüzü Gülmez.

Neşet Ertaş, türkülerinde atasözlerine de yer vermiştir. Atasözlerini de tıpkı deyimler gibi aynen ya da yapı bozukluğuna uğratarak eserler içerisinde kullanmıştır. Tablo 12’e bakıldığında eserler içerisinde birbirinden farklı 9 adet atasözü kullanılmıştır.

Tablo 13. Deyimler

Sıra	Sıklık	Sözcük	Sıra	Sıklık	Sözcük
1.	1	Acı Dil	128.	1	Gönlü Solmak
2.	1	Acı Gelmek	129.	1	Gönlüne Girmek
3.	1	Acı Tatlı	130.	6	Gönül Almak
4.	1	Acı Tatmak	131.	1	Gönül Bağı
5.	1	Acı Yutmak	132.	1	Gönül Delisi
6.	1	Ad Takmak	133.	1	Gönül Eğlemek
7.	1	Ağır Söz	134.	2	Gönül Kırmak
8.	1	Ahmak Aldatmak	135.	2	Gönül Vermek
9.	2	Ahu Gözlü	136.	2	Gönül Yarası

10.	1	Ak Pak Olmak	137.	1	Gönül Yıkmak
11.	5	Akıl Almak	138.	1	Gözü Açık Gitmek
12.	1	Akıl Fikir	139.	3	Gözü Kör Olsun
13.	1	Akıl Kaybetmek	140.	2	Gurbete Düşmek
14.	1	Aklına Getirmek	141.	6	Gül Gibi Solmak
15.	1	Anadan Doğma	142.	4	Gün Geçmek
16.	1	Arabayı Devirmek	143.	1	Gün Gelmek
17.	2	Aradan Çıkmak	144.	1	Gün Saymak
18.	2	Araya Girmek	145.	1	Güneş Doğmak
19.	1	Arttıkça Artmak	146.	1	Günü Dolmak
20.	4	Arz Etmek	147.	2	Hâl Olmak
21.	1	Âşık Etmek	148.	7	Hâlden Anlamak
22.	2	Âşık Olmak	149.	1	Hasret Bırakmak
23.	1	Aşka Düşmek	150.	3	Hasret Çekmek
24.	1	Ateş Düşmek	151.	1	Hayal Olmak
25.	1	Ateş İçinde	152.	2	Hor Görmek
26.	1	Ateşi Sönmek	153.	1	Hoşuna Gitmek
27.	1	Attığını Vurmak	154.	1	Hürmet Göstermek
28.	1	Avuç Açmak	155.	1	İcat Etmek
29.	1	Ay Karanlığı	156.	1	İçin İçin Yanmak
30.	1	Ay Yüzlü	157.	1	İkrar Vermek
31.	1	Ayağına Yüz Sürmek	158.	1	İz Sürmek
32.	4	Ayrı Düşmek	159.	2	Kadrini Bilmek
33.	1	Ayrı Kalmak	160.	1	Kahrını Çekmek
34.	1	Az Gelmek	161.	1	Kanı Çekilmek
35.	1	Azap Çekmek	162.	1	Kanı Kaynamak
36.	1	Bağrı Dağlanmak	163.	4	Kâr Etmek
37.	1	Bağrı Kavrulmak	164.	1	Karşı Koymak
38.	9	Bağrı Yanmak	165.	1	Kaş Çatmak
39.	1	Bağrında Yara Açmak	166.	1	Kendinden Geçmek
40.	1	Bahtı Kara	167.	1	Kendine Gelmek
41.	1	Baş Tacı	168.	5	Kendini Bilmek
42.	2	Baş Vermek	169.	1	Kendini Dinlemek
43.	2	Başa Gelmek	170.	3	Kıyamete Kalmak
44.	1	Başına Bela Açmak	171.	3	Kıymet Bilmek
45.	2	Başına Bir Hal Gelmek	172.	1	Kül Etmek
46.	1	Başına Dünyayı Dar Etmek	173.	1	Lüzum Görmemek
47.	1	Başına Gelmek	174.	1	Malum Olmak
48.	2	Başını Alıp Gitmek	175.	1	Mani Olmak
49.	3	Beli Bükülmek	176.	10	Mecnun Olmak
50.	1	Beli Kırılmak	177.	3	Merhamet Etmek
51.	2	Bir Yol	178.	1	Mevlâsını Bulmak
52.	1	Bir Zaman	179.	4	Muradına Ermek
53.	1	Boş Boşuna	180.	6	Murat Almak
54.	1	Boş Dolaşmak	181.	4	Naz Etmek
55.	1	Boş Durmak	182.	3	Nazar Etmek
56.	1	Boş Laf Etmek	183.	1	Omzuna Binmek
57.	4	Boş Yere	184.	3	Öksüz Kalmak
58.	2	Boynu Bükük	185.	1	Önüne Gelmek
59.	2	Boynu Bükülmek	186.	1	Perişan Olmak
60.	1	Boynunu Bükmek	187.	1	Peşine Düşmek
61.	2	Cahil Kalmak	188.	1	Pişman Olmak
62.	3	Can Alıcı	189.	1	Rengi Solmak
63.	3	Can Almak	190.	1	Rengine Kanmak
64.	1	Can Feda	191.	1	Ruhunu Vermek
65.	1	Can Gözü	192.	1	Sabrı Tükenmek
66.	3	Can Vermek	193.	1	Saçına Ak Düşmek

67.	2	Can Yakmak	194.	8	Sarıp Solmak
68.	1	Can Yoldaşı	195.	1	Ses Vermek
69.	8	Cana Kıymak	196.	2	Sevda Çekmek
70.	2	Canından Bezmek	197.	1	Sıkı Tutmak
71.	1	Canından Usanmak	198.	2	Sırta Ermek
72.	1	Canını Sıkırmak	199.	1	Söze Gelmek
73.	1	Cefa Etmek	200.	1	Şaşkına Dönmek
74.	1	Cehennem Azabı Çekmek	201.	1	Şeytana Uymak
75.	1	Cennet Yüzü	202.	1	Tadı Tuzu Kalmamak
76.	2	Ceylan Gözleri	203.	2	Tadına Doyamamak
77.	1	Ceza Vermek	204.	1	Tahsil Etmek
78.	1	Çiğeri Dağlanmak	205.	1	Talan Etmek
79.	1	Çiğeri Yanmak	206.	8	Tatlı Dil
80.	1	Çaresini Bulmak	207.	2	Tatlı Söz
81.	1	Çaresiz Dert	208.	1	Tebdili Şaşmak
82.	1	Çaresiz Kalmak	209.	1	Tekmil Olmak
83.	2	Çile Çekmek	210.	1	Telef Etmek
84.	2	Dağ Aşmak	211.	1	Terk Etmek
85.	1	Dal Gibi Sallanmak	212.	1	Tuzak Kurmak
86.	1	Dala Konmak	213.	1	Uzak Durmak
87.	1	Dar Etmek	214.	3	Var Etmek
88.	1	Dar Olmak	215.	1	Verem Olmak
89.	1	Dara Düşmek	216.	4	Viran Olmak
90.	1	Darlığa Düşmek	217.	1	Yad Eller
91.	1	Deli Etmek	218.	2	Yanına Varmak
92.	1	Derde Dalmak	219.	1	Yara Açmak
93.	7	Derde/Derdine Derman	220.	4	Yara Sarmak
94.	2	Derde Düşmek	221.	2	Yaraya Merhem Olmak
95.	1	Derdine Çare Bulmak	222.	1	Yer Etmek
96.	2	Derdine Derman Olmak	223.	1	Yere Çalmak
97.	1	Derman Olmak	224.	1	Yeri Göğü İnletmek
98.	1	Ders Vermek	225.	1	Yerinde Duramamak
99.	1	Dert Çekmek	226.	1	Yıllar Yılı
100.	1	Dert Yanmak	227.	1	Yiyip Bitirmek
101.	1	Deryaya Dalmak	228.	1	Yok Günde
102.	1	Devran Sürmek	229.	1	Yoktan Var Etmek
103.	5	Dile/Dillere Düşmek	230.	7	Yol Bağlamak
104.	1	Dile Gelmek	231.	1	Yol Olmak
105.	1	Dili Açılmak	232.	1	Yol Yitirmek
106.	1	Dilinden Anlamak	233.	1	Yola Düşmek
107.	1	Dillere Destan Olmak	234.	1	Yolda Kalmak
108.	1	Dişleri Dökülmek	235.	1	Yoldan Olmak
109.	1	Dizini Dövmek	236.	1	Yolları Ayrılmak
110.	1	Dudakları Ballanmak	237.	1	Yolunda Gitmek
111.	5	Dünyaya Gelmek	238.	1	Yolunu Kaybetmek
112.	1	Dünyaya Getirmek	239.	1	Yolunu Sapıtmak
113.	1	El Atmak	240.	1	Yolunu Şaşırmak
114.	1	El Uzatmak	241.	1	Yuva Kurmak
115.	2	Elden Gelmek	242.	1	Yüreği Dayanmamak
116.	1	Elinden Tutmak	243.	1	Yüreği Dolu
117.	1	Engel Olmak	244.	2	Yüreği Yakmak
118.	1	Feryat Etmek	245.	5	Yüreği Yanmak
119.	1	Fesat Çıkarmak	246.	1	Yüreği Yaralı
120.	1	Figân Etmek	247.	1	Yüreğine Ateş Düşmek
121.	1	Gece Gündüz	248.	1	Yüz Sürmek
122.	1	Geçit Vermek	249.	4	Yüze Gülmek
123.	1	Gelip Geçmek	250.	10	Yüzü Gülmek

124.	1	Geri Kalmak	251.	1	Yüzü Kalmamak
125.	1	Gönlü Düşmek	252.	7	Yüzüne Gülmek
126.	1	Gönlü Olmak	253.	4	Zamana Uymak
127.	1	Gönlü Razı Olmamak	254.	1	Zevke Dalmak

Söz gruplarından biri olan deyimler Neşet Ertaş türkülerinde sıklıkla yer almaktadır. Neşet Ertaş, türkülerinde deyimleri aynen ya da yapı bozumuna uğratarak ele almıştır. Tablo 13'e bakıldığında 254 adet deyim Neşet Ertaş'ın türkülerinde varlığını göstermiştir. Tabloya bakıldığında "Mecnun Olmak" ve "Bağrı Yanmak" deyimleri türküler içerisinde sıkça karşılaşılan deyimlerdir.

Tablo 14. Kalıp Sözler

Sıra	Sıklık	Sözcük	Sıra	Sıklık	Sözcük
1.	1	Af Eyle	59.	1	Hakkı (Allah) Tanımaz
2.	15	Aman	60.	1	Hakkını Almak
3.	4	Ağlanacak Zaman/Mı?	61.	6	Hakkını Helal Et
4.	7	Ah!	62.	1	Hatırdan Çıkmak
5.	1	Ahret Günü	63.	2	Hayli Oldu
6.	1	Allah Bilir	64.	1	Hayli Zamandır
7.	1	Allah Birdir	65.	4	Helal Et
8.	1	Allah Etmesin	66.	1	Hem Ağlamak Hem Gülmek
9.	1	Allah Katında	67.	1	Himmet Eyle
10.	1	Ana Vatan	68.	1	Hoş Görmek
11.	1	Arife Tarif Ne Hacet	69.	1	İçten İçe
12.	5	Aşlı Bozuk	70.	1	İmdat!
13.	14	Az Mı Çektim	71.	1	İnim İnim İnsesin
14.	1	Baba Yurdu	72.	1	İnsaf Eyle
15.	1	Bağışla Beni	73.	1	Kaç Senedir?
16.	6	Bahtı Kara	74.	1	Kahpe Felek
17.	1	Ben Ettim Sen Eyleme	75.	6	Kendim Ettim Kendim Buldum
18.	2	Ben Öleyim	76.	1	Kısmeti Olmamak
19.	1	Benim Yüzümden	77.	2	Kör Olsun
20.	1	Bilerek Bilmeyerek	78.	1	Kör Şeytan
21.	1	Bir Kenarda Kalmak	79.	9	Kurban Olmak
22.	4	Bir Kere	80.	4	Kutlu Olsun
23.	1	Birbiri İle Geçinmek	81.	1	Layık Olmak
24.	1	Bizden Olmak/Bizden Yana Olmak	82.	4	Mecnun Gibi
25.	1	Bu Mutlu Günde	83.	1	Merhamet Et
26.	1	Can Yoldaşı	84.	2	Mevla'yı (Allah'ı) Seversen
27.	1	Canım Feda Olsun	85.	3	Mutlu Olsun
28.	1	Cennet Yüzü Görmesin	86.	1	Mutluluk Dilemek
29.	1	Cümle Âlem	87.	1	Nasip Almak
30.	1	Çaresiz Dert	88.	1	Ne Ceza Versen Az Olur
31.	1	Çark-ı Devran	89.	8	Ne Haber
32.	1	Çıkar Görmek	90.	3	Ne Olur
33.	2	Dem-i Devran	91.	1	Ne Ağladık Ne Güldük
34.	1	Derde/Derdine Çare	92.	1	Ne Hale Gelmek
35.	1	Dilden Dile	93.	2	Nereye Gideyim
36.	1	Diyardan Diyara	94.	3	Neye Yarar
37.	2	Dünya Malı	95.	1	Ölüm Haberi
38.	1	Dünyaya Geleli	96.	3	Ömür Boyu
39.	1	El Âlem	97.	1	Sakin Ol!
40.	2	Emeği Boşa	98.	1	Saygı Duyarım
41.	5	Evveli Ahiri	99.	1	Senden Hiç İnsaf Yok Mu?

42.	9	Eyvah!	100.	1	Son Nefeste
43.	1	Fani Dünya	101.	1	Suç Bende
44.	1	Feda Olsun	102.	1	Şahitlik Etmek
45.	1	Fikri Başka	103.	1	Şu Üç Günlük Dünya
46.	1	Garibin Yüzü Gülmez	104.	5	Tatlı Dilli
47.	1	Gelen Giden	105.	3	Tez Günde/Günlerde
48.	25	Gurbet El/eller	106.	1	Vallahi
49.	5	Güler Yüzlü	107.	1	Var Günde Yok Günde
50.	1	Gün Geçtikçe	108.	1	Veda Etmek
51.	1	Haber Yok	109.	10	Yalan Dünya
52.	1	Hak (Allah) Aşkına	110.	1	Yaradan (Allah) Ne Güzel Yaratmış
53.	1	Hak Etmek	111.	1	Yaradana (Allah'a) Şükür
54.	1	Hak Hukuk	112.	1	Yaşayan Ölü
55.	1	Hak (Allah) Rızası	113.	1	Yetim Hakkı
56.	1	Hak (Allah) Yardım Etsin	114.	1	Yürü Bre Yalan Dünya
57.	1	Hakkı Ödenmez	115.	4	Zalim Felek
58.	1	Hakkı (Allah'ı) Seversen	116.	6	Zengin İsen Ya Bey Derler Ya Paşa

Neşet Ertaş türkülerinde sıklıkla kalıp sözlere yer verilmiştir. Tablo 14'e bakıldığında 116 adet kalıp sözün eserler içerisinde varlığını göstermiştir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

“Bozkırın Tezenesi” olarak tanınan ve Türk halk müziğinin önde gelen isimlerinden Neşet Ertaş'ın konu olduğu bu çalışmada, sanatçının türkülerinin söz varlığını; türkülerde en çok kullanılan 100 sözcük, akrabalık adları, bitki adları, enstrüman adları, eşya adları, hayvan adları, organ adları, özel adlar, renk adları, sayı adları, atasözleri, deyimler ve kalıp sözleri temel alarak ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda yürütülen çalışmada tespit edilen sonuçlar şunlardır:

- Neşet Ertaş'ın sözleri kendisine ait olan 125 türkü doğrultusunda bu çalışma yapılmıştır. Bu 125 türkünün de 8215 kelime sayısına sahip olduğuna ulaşılmıştır. İncelenen türkülerde akrabalık adları 14, bitki adları 23, enstrüman adları 2, eşya adları 19, hayvan adları 12, meslek adları 6, organ adları 40, özel adlar 49, renk adları 5, sayı adları 10, atasözleri 9, deyimler 254, kalıp sözler 116 tanedir.
- Neşet Ertaş türkülerinde en çok kullanılan kelimeler “Garip” ve “Gönül” kelimeleridir. Türkülerinin birçoğunun sonunda “Garip” ve “Garibim” kelimelerini kullanması da geleneksel tarzdaki şiirlerdeki gibi mahlas kullanmasının bir göstergesidir. Ayrıca türküler içerisinde en çok kullanılan 100 sözcük ile sanatçının eserlerinde işlemiş olduğu konular paralellik göstermektedir.
- Neşet Ertaş türkülerine bakıldığında geleneksel Türk aile yapısının baş mimarları anne ve baba kavramlarının eserler içerisinde sıkça geçtiği görülmektedir. Özellikle türkülerde anne ve baba kavramlarını eğitici rolüne büründürmekle beraber (*Hemi Babam hemî öğretmenimdi; Suçlu rubtur canım suçlu yok dedi/Şu beni yanına çağırın ana; Kendine bilene malum hal dedi/ Bunları hep bana duyuran ana.*) bilgi, cahil, cehalet, ilim... gibi kelimeleri sıkça tekrar etmesi Neşet Ertaş'ın aile eğitimine ve toplumsal eğitime ne denli önem verdiğinin göstergesidir.
- Eserler içerisinde birbirinden farklı çokça bitki türüne yer verilmiştir. Türküler içerisinde geçen bitkilerin birçoğu ülkemizde yetişen bitkilerdir. Bu bitkiler arasında eserler içerisinde en çok gül bitkisi geçmiştir. Eski Türk edebiyatında gül kelimesinin sıkça geçmesinin örneği Neşet Ertaş türkülerinde de yer almaktadır.
- Türküler içerisinde birden fazla eşya adı da yer almaktadır. Özellikle türküler içerisinde geçen eşyaların sahibinin yâr oluşu (*Kemer olsam sevdiğimin belinde; Küpeleri ağır düşer kulaktan*) da dikkat çekicidir. Bunun yanı sıra türkülerde benzetme yapmak için (*Kirpiklerin oktur kaşın yay gibi*) eşyalardan da yararlanılmıştır.

- Neşet Ertaş türkülerinde enstrüman adları da geçmektedir. Eserlerinde bağlama ve saz kelimeleri sıklıkla geçmektedir.
- Hayvan adları da eserler içerisinde sıklıkla yerini almaktadır. İncelenen eserlerde 12 farklı hayvan adına rastlanmıştır ve bu hayvanların birçoğu da ülkemizde bulunmaktadır. Türküler içerisinde en çok adı geçen hayvan “bülbul”dür. Geleneksel âşık edebiyatında “bülbul” kelimesi ile birlikte “gül” kelimesinin de eser içerisinde yer almasının örneği Neşet Ertaş türkülerinde (*Bülbülün gül için zarı misali; Bülbül gül aşkına düşmüş dillere*) de sıklıkla görülmektedir. Tuna (2022) da Yunus Emre'nin “Divan” çalışmasında bu duruma benzer sonuçlara ulaşmıştır. Yine halk hikâyeleri motiflerinden turna kuşunun haber taşıyıcı özellikte olmasının örneği Neşet Ertaş türkülerinde (*Turnalar ne haber yardan ne haber; Turnalar o yardan bir haber var mı?*) de görülmektedir.
- Eserler içerisinde meslek adları da bulunmaktadır. Meslek adları içerisinde türkülerde en çok “doktor” kelimesi kullanılmıştır. “Doktor” kelimesinin eş anlamlısı “tabip” sözcüğü de yine eserler içerisinde sıklıkla geçmiştir. Neşet Ertaş türkülerinde geçen meslek adlarından “avcı” sözcüğü ile “ceylan” kelimesinin bir arada bulunmasından ortaya çıkan ilişki, geleneksel halk hikâyeciliğindeki avcı ile ceylan arasındaki ilişkisinin benzeridir.
- İncelenen 125 türkü içerisinde sıklıkla organ adları da yer almaktadır. Organ adlarını genellikle sıfatlar ile betimleyen Neşet Ertaş, türkülerinde 40 organ adına yer vermiştir. Türkülerinde organ adlarında eş anlamlı kelimeler (ser/baş, zülûf/saç, surat/yüz) kullanması da Neşet Ertaş'ın kelime hazinesinin gelişmiş olduğunun bir göstergesidir.
- Söz varlığının temel birimlerinden olan özel adlar da Neşet Ertaş türkülerinde sıklıkla yerini almaktadır. Neşet Ertaş, eserlerinde özel adlarda; dini adlara (Allah, Cennet, Cehennem, Eyüp, Hak, Hüseyin...), gezegen adlarına (Ay, Dünya, Güneş), halk hikâyelerindeki kahramanların adlarına (Aslı, Kerem, Leyla, Mecnun...), millet adlarına (İngiliz, Fransız, Alman...), tasavvufî düşünürlerin adlarına (Nesimi, Yunus), yer adlarına (Keskin, Kırşehir...) yer vermiştir. Bu durum onun halk hikâyeleri, dini-tasavvufî bilgiler ve coğrafya gibi alanlarda genel kültürlü oluşunun bir göstergesidir.
- Neşet Ertaş, türkülerinde renkleri betimleme aracı olarak kullanmıştır (*al kımalar, yeşil bağlar, ak zülüfler...*). Renk adları içerisinde en çok kullanılan renk “kara”dır. “Kara” renginin çoğunlukla “kaş” kelimesini betimlemesi (*Avrupa kurban olsun kara kaşına; Kaşların karasına*) türküler içerisinde dikkat çekici bir unsurdur.
- Türküler içerisinde sıklıkla sayı adları geçmektedir. Toplamda birbirinden farklı 10 sayı adı vardır. Türküler içerisinde en çok kullanılan sayı adı birdir. Türkülerde kullanılan sayıların birçoğunun sıfat görevindedir.
- Atasözleri ve deyimler bir toplumun örf ve kültürünü yansıtan temel unsurlardandır. Bununla birlikte atasözleri vermiş olduğu iletilerle değerler eğitimi açısından da önem arz etmektedir. Neşet Ertaş, eserlerinde deyimlere sıklıkla yer vermiştir. Atasözleri deyimlere oranla Neşet Ertaş türkülerinde daha az karşımıza çıkmaktadır. Bunun temel nedeni ise günlük hayatta konuşma ve yazı dilinde deyimlere daha çok ağırlık verilmesinden kaynaklanmaktadır. Akın vd. (2018) de Orhan Kemal'in “Baba Evi” çalışmasında bu durumu belirtmiş ve incelemiş olduğu eserde iki atasözüne rastlanmıştır. Neşet Ertaş, türkülerinde atasözlerini ve deyimleri aynen ya da yapı bozumuna uğratarak kullanmıştır. Bir milletin deneyimlerinden hareketle ortaya çıkan atasözlerini ve deyimleri türkülerinde sıklıkla kullanması da anlatıma zenginlik katmıştır.
- Eserler içerisinde sıklıkla kalıp sözlere yer verilmiştir. Neşet Ertaş, eserlerinde kalıp sözlere sıklıkla yer vermesiyle Türk toplumunun günlük yaşantısını (gelenek, görenek, halk inanışları, günlük hayatta konuşulan dili...) gözler önüne sermiştir. Ayrıca kalıp sözlere bakıldığında eserler içerisinde dualar ve beddualar (Hak yardım etsin, İnim inim inlesin...) da sıklıkla geçmektedir.
- Neşet Ertaş eserlerinde zamirlere (ben, sen, o, beni, seni...), bağlaçlara (de, ile, ki...) ve soru edatlarına (mı, mi, mu, mü?) da yer vermiştir. Eserlerde zamirlere sıklıkla yer vermesi anlatıma samimi bir üslup sağlamıştır. Bunun yanında soru edatlarına yer vermesi de dinleyicide ve okuyucuda farkındalık oluştururken anlatıma da zenginlik katmıştır. Ayrıca bağlaçlardan sıkça faydalanması da anlatımı akıcı bir hale getirmiştir.

“Yaşayan İnsan Hazinesi” envanterine giren ve abdalık geleneğinin büyük ustalarından biri olan Neşet Ertaş, eserleriyle Türk edebiyatına ve müziğine büyük katkı sağlamıştır. Neşet Ertaş, türküleriyle Türk toplumunun günlük yaşantısını gözler önüne sermiştir. 7’den 77’ye hitap eden türkülerinden hareketle yapılan bu söz varlığı çalışmasında; Neşet Ertaş türkülerinden Türkçe eğitiminde, Yabancılara Türkçe öğretiminde ve Türk kültürünün aktarımında faydalanılabilir. Bunun yanında eserlerindeki iletilerden hareketle değerler eğitiminde de Neşet Ertaş türküleri kullanılabilir.

Neşet Ertaş’ın türkülerindeki söz varlığını konu edinen bu çalışmanın sonuçları doğrultusunda şu önerilerde bulunulabilir:

1. Diğer edebi türlerde (ninni, masal, destan, halk hikâyeleri vb.) de söz varlığını tespit etmek için benzer çalışmalar yapılabilir.
2. Derleme, tarama, yeni sözcük üretme vb. yollar ile Türkçenin söz varlığının geliştirilmesi yoluna gidilebilir.
3. Türkülerdeki söz varlığı ile türkü dinleyen bireylerin söz varlığı karşılaştırmalı olarak incelenebilir.
4. Türkülerdeki söz varlığı ile toplum arasındaki etkileşimin ortaya konulması için türkülerin folklor açısından da incelenmesi gerektiği düşünülebilir.
5. Türkülerdeki temel söz varlığının ezgi ve ritme olan etkisi araştırılabilir.

Kaynakça

- Akın, E. , Karakaş, R., & Tarhan, H. (2018). Orhan kemal’in “baba evi” romanına söz varlığı açısından yaklaşım. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (40) , 81-91.
- Aksan, D. (2006). *Anadilimizin söz denizinde*. Bilgi Yayınevi.
- Aydın, M. (2018). Mirzâ-zâde sâlim divanı’nda deyimler. *KÜLLİYAT Osmanlı Araştırmaları Dergisi* , (4) , 1-23.
- Babaç, E., & Yıldız, G. (2018). Dil gelişiminde müziğin yeri. *Fine Arts*, 13(3) , 10-22
- Bayrak, Ö. Şahin, T.G.(2018). *Deyimler konuşuyor*. Asos Yayınları.
- Corbin, J. & Strauss, A. (2008). Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory. Thousand Oaks: Sage.
- Demir, C. (2016). Türkçe eğitim-öğretim programları ve kişisel söz varlığı. *Millî Eğitim Dergisi*, 45(210), 141-161
- Kandır, Ç. (2020). Neşet Ertaş Türkülerinde Folklor Unsurları. *Yüksek lisans tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Kurudayıoğlu, M., & Soysal, T. (2016). Cumhuriyet Dönemi İlkokul Türkçe Dersi Öğretim Programlarının Söz Varlığının Geliştirilmesi Açısından İncelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 4(4) , 559-598.
- MEB. (2019). *Türkçe Dersi Öğretim Programı*. Ankara.
- Öztürk, M. K. (2019). Ardahan türkülerinin söz varlığı ve kültürel motifler açısından değerlendirilmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 7(1) , 179-189.
- Selçuk, M. (2018). *Malatya söz varlığı*. Malatya Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Sinan, A.T. (2015). *Türkçenin deyim varlığı*. Kesit Yayınları.
- TDK. (2019). *Türkçe sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tuna, C. (2022). Yunus emre’nin divanı’nda bülbül motifi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2021 Yunus Emre ve Türkçe Yılı Yunus Emre Hatıra Sayısı, 24-38.

EXTENDED SUMMARY

The aim of this study is to examine the vocabulary of Neşet Ertaş folk songs; to reveal the most 100 words used in folk songs based on kinship names, plant names, instrument names, item names, animal names, organ names, proper names, color names, number names, proverbs, idioms and formulaic words.

In this study, which was designed according to the descriptive scanning model in the qualitative research method, the document analysis technique was used. According to this technique, information; It is compiled, classified within itself, interpreted and the result is reached by making an evaluation in line with these. In order to reach the vocabulary of Neşet Ertaş folk songs, document analysis of the folk songs was made. While the universe of the study consisted of 141 folk songs sang by Neşet Ertaş, 125 folk songs whose lyrics belonged to him were included in the sample. The reason why 16 folk songs were eliminated is that the words belong to someone else. The 100 words that Neşet Ertaş used the most in 125 ballads whose words belonged to him were discussed.

Neşet Ertaş mostly used the words "Strange" and "Gönül" in her folk songs. These words are followed by the word "Yar". Then there are the words "One, Come, Mi-Mi?, This is the World" according to the frequency of use.

It has been determined that kinship names, which are a part of the vocabulary, are frequently used in 125 folk songs whose words belong to Neşet Ertaş.

It has been determined that plant names are also included in Neşet Ertaş folk songs in large numbers. It has been seen that there are 23 different plant names and plant communities among the works. Neşet Ertaş performed his works with saz within the framework of the tradition of minstrelsy. When we look at his works, it is seen that the words saz and bağlama frequently take place in his works. Neşet Ertaş folk songs also include the names of goods. When looked at, it is seen that 19 items are mentioned in the works. It is noteworthy that many of the items in the folk songs belong to the beloved woman and that these items depict the woman. Animal names, which are one of the basic units of vocabulary, are also frequently used in folk songs. There are 12 different animal names in Neşet Ertaş folk songs. The most mentioned animal in folk songs is "nightingale". Occupational names were also included in the 125 songs analyzed. There are 6 profession names in Neşet Ertaş folk songs. Among the profession names, the word "doctor"(10) was used the most in folk songs. It is noteworthy that organ names, which are one of the basic elements of the vocabulary, are frequently mentioned in Neşet Ertaş's folk songs. Neşet Ertaş included 40 organ names in her folk songs. When looked at, the word "eye" is frequently used in the works. It has been determined that proper names, which are one of the basic parts of the Vocabulary, take place more than once (49) in Neşet Ertaş folk songs. Neşet Ertaş included religious-mystical names, nation names, place names and planet names in her folk songs besides human names. Color names in Neşet Ertaş folk songs are listed. More than one (5) color name is also included in Neşet Ertaş folk songs. The most used color among the color names is "black". When we look at the number names in Neşet Ertaş folk songs, it is seen that she mostly uses the number "one" in her songs. Neşet Ertaş has valued proverbs in her folk songs. He used proverbs in his works, just like idioms or by destructing them. 9 different proverbs were used in the works. Idioms, which are one of the groups of words, are frequently found in Neşet Ertaş folk songs. Neşet Ertaş dealt with the idioms in her folk songs exactly or by deconstructing them. When we look at the folk songs, 254 idioms have shown their presence in Neşet Ertaş's folk songs. The idioms "Being Majesty" and "Bağrı Yanmak" are the idioms that are frequently encountered in folk songs. In the folk songs of Neşet Ertaş, there are often stereotypes. 116 pattern words have shown their existence in the works.

In this study, which is known as "The Steppe's Talent" and one of the leading names of Turkish folk music, Neşet Ertaş is the subject, the vocabulary of the artist's folk songs; It is aimed to reveal the most 100 words used in folk songs based on kinship names, plant names, instrument names, item names, animal names, organ names, proper names, color names, number names, proverbs, idioms and formulaic words. The results determined in the study carried out for this purpose are as follows:

This study was carried out in line with the 125 folk songs of Neşet Ertaş whose words belonged to him. It has been found that these 125 folk songs have 8215 words. There are 14 names of kinship, names of plants 23, names of instruments 2, names of things 19, names of animals 12, names of professions 6, names of organs 40, proper names 49, names of colors 5, names of numbers 10, proverbs 9, idioms 254, formula words 116.

Neşet Ertaş, one of the great masters of the abdal tradition and included in the inventory of "Living Human Treasures", made a great contribution to Turkish literature and music with his works. Neşet Ertaş has revealed the daily life of Turkish society with her folk songs. In this vocabulary study based on the folk songs addressed to 7 to 77; Neşet Ertaş folk songs can be used in Turkish education, teaching Turkish to foreigners and transferring Turkish culture. In addition, Neşet Ertaş folk songs can be used in values education based on the messages in his works.

EKLER

Ek- 1. İncelenen Türküler

1. Acem Kızı	38. Garip Bülbül
2. Açma Zülüflerin	39. Garipler
3. Ağla Sazım	40. Gariptir
4. Al Elmayı Ver Narı	41. Gel Sevelim
5. Al Yanak Allanıyor	42. Gel Yanıma
6. Allah Etmesin	43. Gitme Leylam
7. Anadan Öksüzüm	44. Gönlümün Sururı
8. Aradım Derdime Çare Mi Buldum	45. Gönül Arzu Eyliyor Yarı Görmeyi
9. Arife Tarif	46. Gönül Dağı
10. Aslı Bozuk Deme	47. Gönül Yarası
11. Aşkın Beni Deyledi	48. Gönül Yâri Bulmayınca
12. Az Mı Çektim	49. Gözler Sürmeli
13. Bağa Gel Bostana Gel	50. Gurbet Gel
14. Bağışla Sevdigim	51. Gülüşün Gülden Güzel
15. Bahar Gelmiş	52. Güneş Gözlüm
16. Başım Alıp Çıksam Bir Yüce Dağa	53. Hak Muhabbetten
17. Benim Yârim	54. Hata Benim
18. Benim Yurdum	55. Helal Et Hakkını
19. Bilebilseydi	56. Hoyrat-I Âlemde
20. Bir Dost Arıyorum	57. İki Büyük Nimetim Var
21. Bir Garip	58. İkilik Noktası Çıksın Aradan
22. Bir Nazar Eyledim	59. Kahve
23. Bir Yaratmış Allah	60. Kaldım Gurbet Ellerde
24. Bugün Bayram Günü	61. Kalktı Kısmetimiz
25. Cennetde İnsan	62. Kar Mı Yağmış
26. Ceylan	63. Karadır Bu Bahtım Kara
27. Çıkar Mı Çıkar	64. Karlı Dağlar Geçit Vermez
28. Çiçekdağı	65. Kaşları Kara Kara Da
29. Çiçekler Ekiliyor	66. Kaşların Karasına
30. Dağlar Başı Karlı Olur	67. Kendim Ettim Kendim Buldum
31. Dane Dane Benleri Var	68. Kibar Kız
32. Deli Boran	69. Kurban Olam
33. Dertli Yoldaş	70. Kurusa Fidanın
34. Dünya	71. Küstürdüm Gönlümü
35. El Çek Tabip	72. Lelom
36. Evvelim Sen Oldun	73. Mapushanelere Güneş Doğmuyor
37. Fani Dünya	74. Mecnun Leyla'ya Hasret

75. Mehmet Ali
76. Mutlu Olsun
77. Nardanesi
78. Nasıl Vasfetmeyim
79. Ne Güzel Yaratmış Seni Yaradan
80. Ne Yaşamış Ne Yaşıyor Ne Yaşar
81. Nedir Bu Sevda Nedir
82. Nerde Ne Arıyorsun
83. Neredesin Sen
84. Neyledin Dünya
85. Niye Çattın Kaşlarını
86. O Kız
87. O Yardan Bir Haber Getirin Turna
88. Öldürme Beni
89. Ruhum Ben
90. Sana Bir Sözüm Var
91. Sanki Sam Yelisin
92. Sarmıyor Eller
93. Saygı Duyarım
94. Semah
95. Sen Benimsin Ben Senin
96. Sen Çiçeksin Ben Arı
97. Sen Olmayınca
98. Sevdiğim
99. Sevgi İmandır
100. Sevgidir Sevgi
101. Sıkı Tut
102. Şad Olup Gülmedim
103. Şirin Kırşehir
104. Şu Garip Gönüm
105. Taşan Geliyor
106. Tatlı Dile Güler Yüze Doyulur Mu?
107. Telli Turnam
108. Türkü Sever Türkü Söyler
109. Viran Dağlar Viran Dağlar
110. Vur Sineme Güzel
111. Yalan Dünya
112. Yandım Ateşine Yandım
113. Yar İmiş Meğer
114. Yardan Ayrı Düşeli
115. Yardan Bir Haber
116. Yâre Gidem
117. Yârimin Kaşları
118. Yarın Aşkının Gurbet Ellerde
119. Yazımı Kışa Çevirdin
120. Yine Bir Hal Oldu
121. Yine Mi Gurbete Düştü Yolumuz
122. Yolcu
123. Zahidem
124. Zamana Uymasını Bil
125. Zülûf Dökülmüş Yüze

METİN ODAKLI DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİNİN 6. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN MORFOLOJİK FARKINDALIK BİLGİ VE BECERİLERİNE ETKİSİ

THE EFFECT of TEXT-ORIENTED GRAMMAR TEACHING on MORPHOLOGICAL AWARENESS KNOWLEDGE and SKILLS of 6th GRADE STUDENTS

Kübra ŞENGÜL

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Türkçe Eğitimi
kubrasengul@nevsehir.edu.tr
ORCID: 0000-0002-0307-9805

Hasan KOŞAR

MEB
hasannkosarr@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-5483-9942

Geliş Tarihi:

05.04.2022

Kabul Tarihi:

15.02.2023

Yayın Tarihi:

31.03.2023

Anahtar Kelimeler

Metin odaklı dil bilgisi öğretimi
Morfolojik farkındalık bilgi ve becerileri

Keywords

Text-oriented grammar teaching
Morphological awareness knowledge and skills

ÖZ

Dil bilgisinin bir alt dalı olan morfolojinin, doğrudan ezbere dayalı yöntemlerle değil metinlerde geçen kelimelerden yola çıkarak öğrencilere sezgisel yollarla kavratılması günümüz dil bilgisi öğretiminin temel anlayışlarından biridir. Bu araştırmada metin odaklı dil bilgisi öğretiminin 6. sınıf öğrencilerinin morfolojik farkındalık bilgi ve becerilerine etkisi incelenmiştir. Nicel araştırma yöntemlerinden tek gruplu öntest sontest deneysel desenin kullanıldığı araştırmada, çoğul eki, hâl ekleri ve iyelik eklerinden oluşan boşluk doldurmalı ve çoktan seçmeli soruların olduğu bir başarı testi geliştirilmiştir. Başarı testi araştırmanın başında öntest, dört hafta süren metin odaklı dil bilgisi etkinliklerinin ardından sontest olarak uygulanmıştır. Araştırmada, öntest ve sontest puan ortalamaları arasındaki farkı gösteren ilişkili örneklem için t- testi analizlerine göre, öğrencilerin metin odaklı dil bilgisi öğretimi sonrası morfolojik farkındalık bilgi ve becerilerinde sontest lehine anlamlı bir farklılık görülmüştür. Böylelikle, araştırmada, metin odaklı dil bilgisi öğretiminin 6. sınıf öğrencilerinin morfolojik farkındalık bilgi ve becerilerine anlamlı ve pozitif yönde etki ettiği tespit edilmiştir.

ABSTRACT

It is one of the basic understandings of today's grammar teaching that morphology, which is a sub-branch of grammar, is made intuitively based on the words in the texts, not by rote-based methods. In the research, the effect of text-oriented grammar teaching on the morphological awareness knowledge and skills of 6th grade students were examined. In the study, in which one-group pretest-posttest experimental design, one of the quantitative research methods, was used, an achievement test consisting of plural suffix, case suffixes and possessive suffixes and filled in the blanks and multiple-choice questions was developed. The achievement test was applied as a pre-test at the beginning of the research and as a post-test after four weeks of text-oriented grammar activities. In the study, according to the t-test analyses for the related samples showing the difference between the pretest and posttest mean scores, there was a significant difference in favor of the posttest in the morphological awareness knowledge and skills of the students after the text-oriented grammar teaching. Thus, in the study, it was determined that text-oriented grammar teaching had a significant and positive effect on students' morphological awareness knowledge and skills.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1098990>

Atıf/Cite as: Şengül, K. ve Koşar, H. (2023). Metin odaklı dil bilgisi öğretiminin 6. sınıf öğrencilerinin morfolojik farkındalık bilgi ve becerilerine etkisi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 13(1), 88-105.

Giriş

İnsanın doğal yaşamı içinde onunla doğan, gelişen ve çeşitlenen dil; tüm bu doğal görünümüyle birlikte bir işleyiş, bir yapı ve her biri birbiri ile bağlantılı kurallar barındırmaktadır. Dilin kendine özgü sistemini açıklayan bu kurallara da dil bilgisi denmektedir.

Alyılmaz ve Şengül'e (2018: 69) göre, dil bilgisi dilin yapısını inceleyen ve bu yapının hangi sisteme göre sıralandığını açıklamaya çalışan bir bilim dalıdır. Korkmaz (1992: 75) dil bilgisini, "bir dili içinde barındırdığı çeşitli yapılarla dilin birtakım unsurlarıyla anlamsal olarak bağlantılarını inceleyen ve bunlardan yola çıkarak bazı kaideleri ve bu kaidelerin işlevsel yönlerini açıklayan bilim" olarak tanımlamıştır. Bu yönüyle dil bilgisi dillerin kendilerine özgü sistem farklılıklarının da kurallarla açıklanmasını sağlar. Her dilin ayrı bir dil bilgisi olmasının yanında dil bilgisinin alt dalları da vardır. "Dilin en küçük birimlerini konu alan alana ses bilgisi, sözcükleri ve onların yapılarını konu alan alana şekil bilgisi, sözcüklerle yapılar arasındaki ilişkiyi konu alan alana cümle bilgisi, dilin anlam yönünü konu alan alana ise anlam bilgisi denilmektedir" (Güneş, 2013a: 173).

Morfoloji, Türkçede şekil bilgisi, biçim bilgisi, yapım bilgisi olarak değişik başlıklar altında açıklanmış ve detaylandırılmıştır (Banguoğlu, 1986; Korkmaz, 2009; Sağır, 1995). Yüksel'e (2002: 181) göre "morfem" kelimesi 1941 yılında çeviri bir kitapla dilimize girmiş bundan sonraki zamanlarda da dil bilimciler tarafından farklı tanımlarda kullanılmıştır. Morfemler, morfolojinin inceleme alanına girmektedir. Korkmaz (2009: 5) morfolojiyi kök kelimelerini ve onlara gelen eklerin hangi şekilde birleştiklerini, bu eklerin manalarını işlevlerini, türetme ve çekim unsurlarını inceleyen dil bilgisinin bir dalı olarak aktarmaktadır.

Morfoloji, "dildeki köklerin ve eklerin çeşitlerine ve bunların kullanım yollarına, ek ve kök bağlantılarına, kelimelerin türeme yollarına ve bu aşamada kök, ek ve gövdenin ne olduğuna yönelik incelemelerde bulunur ve kelimeleri tür yönünden birbirinden ayıran temel unsurları belirler" (Toklu, 2011: 51). Dil de içerisinde birçok farklı işlevleri barındıran çok yönlü bir sistem olduğuna göre dilin parçalarının işlevlerini bilmemiz dili etkili ve işlevsel kullanmamız konusunda bizlere farkındalık kazandırır. Dolayısıyla bir dille ilgili sahip olduğumuz morfolojik bilgi, o dilin işleyiş sistemini öğrenmemizde bizlere kolaylık sağlar.

Morfolojik farkındalık; bir dildeki en küçük anlamlı birimler olarak adlandırılan morfemleri doğru bir biçimde ayırabilmek, birleştirebilmek ve bunların dil bilimsel işlevlerinin ne olduğunu bilmektir. Memiş'e (2019: 1357) göre "Morfolojik farkındalık sözcükteki yapıyı anlama işi ve kökler ile eklerin tanınmasıyla birlikte yeni yeni sözcükler ortaya çıkarabilme becerisidir". Kargın vd. (2019: 341) "morfolojik farkındalık kök ve gövdelere gelen ekleri anlamsal olarak doğru bir şekilde birleştirme yetisi" olarak görmektedir. Kuo ve Anderson (2006: 161) morfolojik farkındalığın temel olarak dildeki ses ve anlamın eşleşmesi ve olası biçimbirim birleşimlerine rehberlik eden sözlük oluşturma kuralları hakkındaki bilgileri içerdiğini belirtmişlerdir. Tanımlardan da anlaşılacağı üzere morfolojik farkındalık, kelimelerin kök ve ek gibi parçalarını bir bütün içinden seçebilme, anlamlandırabilme yeteneğidir.

Okunanların kavranması için belli ölçüde yapı bilgisine ve bu bilgiyi kullanabilme yeteneğine de sahip olunması gerekmektedir (Güldenöğlü vd., 2019: 9). Deacon ve Kirby (2004: 224) morfolojik farkındalığın kelimenin okunuşu esnasında kökün ve eklerin kelimeyi anlamlandırmada etkili olduğunu ileri sürmektedirler. Kelimeler, cümleleri cümleler ise metinleri oluşturur. Bir metni okumak ve onu anlamak için de morfolojik farkındalık önem arz eder.

Morfolojik farkındalıkla ilgili yapılan ilk sistematik çalışmalardan biri Berko'nun (1958) çalışmasıdır. Berko (1958) yaşları 4-7 arasında değişen çocuklar üzerinde yaptığı çalışmada onlara sahte bir kelime içeren cümle sunmuş ve onlardan, fil kip eki, çoğul eki veya iyelik ekini sağlamaları istemiştir. Bu deneyde kuşa benzeyen bir hayvan çizilmiş ve altlarına "Bu bir wug. Şimdi başka biri var. Orada iki tane __ var." şeklinde cümleler verilmiştir. Çocuklardan "wugs" diye cevap vermeleri beklenmiştir. Berko'nun klasik wug çalışmasından elde edilen sonuçlar anaokulundaki çocukların çekim eklerinin işlevleri hakkında zaten bazı bilgileri geliştirdiklerini ve onları yeni kelimelere manipüle edebildiklerini göstermiştir. Bu çalışma morfolojik farkındalığın daha ilk çocukluk döneminde kazanıldığına örnek teşkil etmektedir. Yapılan başka bir çalışmada (bk. Chang vd., 2005: 428) morfolojik farkındalığın kelime ediniminde önemli bir rol oynamakta olduğuna ayrıca kelime dağarcığının gelişiminde de önemli bir etkiye sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla morfolojik farkındalığın okumaya, okunanları anlamaya da etkisinden söz edilebilir.

Dil bilgisinin bir alt dalı olan morfoloji, dil bilgisi öğretiminde her sınıf seviyesi için günümüz dil bilgisi yaklaşımıyla doğrudan değil sezdirme yoluyla verilmektedir. “Yapılandırıcı yaklaşımın temel felsefesi olan sezdirme yöntemi öğrencileri ezbercilikten kurtararak daha çok onların dili ve bilişsel yönlerini amaç edinmektedir (Güneş, 2013b: 87). Sezdirme yönteminin uygulanışında yapılacak ilk çalışma, öğrencilerin gözlem yapmasını sağlamaktır. Gözlemler, öğretilmesi hedeflenen gramer kural veya kurallarını bireye somut olarak gösterebilecek metinler üzerinden sistematik şekilde gerçekleştirilir. Yapılan gözlemler aracılığıyla bireyin gramer kurallarını keşfetmesi amaçlanır (Şahin ve Arseven, 2021: 103). Morfolojik yapının, doğrudan ezbere dayalı yöntemlerle değil metinlerde geçen kelimelerden yola çıkarak öğrencilere sezgisel yollarla kavratılması günümüz dil bilgisi öğretiminin temel anlayışlarından biridir.

Ana dilini kusursuz bir şekilde anlamak, kullanmak o dilin kurallarının doğru öğrenilmesine bağlıdır. Bu ise dil bilgisi öğretimi ile gerçekleşebilir. “Bir dilin kurallarını, kural dışı durumlarını, işleyişini, yapısını, olanaklarını, eğilimlerini, kullanım özelliklerini, inceliklerini, zenginliklerini bilgi ve beceri düzeyinde kazandırmakla yükümlü öğretime dil bilgisi öğretimi denir” (Aslan, 2017: 89). Kullanılan dilden ve dilin işlendiği metinlerden yola çıkarak dilin kurallarının öğrenilmesi, ana dilinin doğru kullanımında dil bilgisinin önemini ortaya çıkaracaktır (Aytaş ve Çeçen, 2010: 80). Bu öğretim tamamıyla tanımları ve kuralları öğreten bir alan olarak da görülmemeli; birey ana dilinin gücünü, estetik yönünü, canlılığını görerek dil bilgisinden hem sözlü hem de yazılı anlatım becerisinde yararlanmalıdır (Sağır, 2002: 32). “Bir dilde kendini ifade edebilme becerilerinin artmasında dünya bilgisinin, iletişim becerilerinin, konuşulan dile ilişkin bilgi birikiminin yanı sıra o dilin kurallarına hâkimiyet de büyük önem taşır” (İnnalı, 2020: 297). Tüm bu hususlar göz önüne alındığında dil bilgisi öğretiminin de belli yaklaşımlar ve programlar üzerinden öğrenciye verilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Yapılandırıcı Yaklaşım

Bu yaklaşımda öğrenme, kişinin daha önceki kazanımları ile sonradan elde ettiği kazanımları birleştirip yeni kazanımlar elde ettiği bir süreçtir. Kişi kendisine sunulan bilgiyi olduğu gibi almaz, önce bilgiyi seçer ve daha önceki bilgileri ile karşılaştırır. Böylelikle daha önceki bilgilerle yeni bilgileri yerine göre birleştirme yoluna gider (Dolunay, 2014: 108). “Yapılandırıcı yaklaşım öğrenen merkezli bir yaklaşımdır. Dolayısıyla yapılandırıcı öğrenme ortamlarının da buna göre tasarlanması gerekir. Yapılandırıcı öğrenme ortamında öğrencinin aktif, derse katılan, karşılaştığı yeni bilgiler üzerinde düşünen ve önceki bilgilerinden hareketle bu bilgileri zihninde yapılandıran bir konumda olması beklenir” (Çarkıt, 2013: 16). Şahin ve Arseven (2021: 107) bireyin aktif olarak öğrenme sürecine katılmasını savunan yapılandırıcı yaklaşımın, dil bilgisi konularını sezdirerek katı kurallarla öğretim süreci yerine öğrencilerin sürecin içinde yer aldığı eğlenceli dil bilgisi etkinliklerine ortam sağladığını belirtmişlerdir. Yapılandırıcı yaklaşım günümüz Türkçe öğretim programlarının temele aldığı bir yaklaşımdır ve dil bilgisi öğretimi de bu yaklaşıma uygun yapılmaktadır.

Metin Odaklı Dil Bilgisi Öğretimi

Türkçe derslerinde dil bilgisi kazanımlarının dersin ne kadarını kapsayacağı ya da dil bilgisi öğretiminde hangi yöntemin daha etkili olduğu gibi konular hem programları hazırlayanların hem akademisyenlerin hem de dersin uygulayıcısı öğretmenlerin zihinlerinde farklı cevapları olan bir sorudur. “Dil bilgisine ait kurallara metinler yoluyla ulaşmak kolaydır çünkü ona ait birçok kural metinlerde kendine gösteri alanı bulmaktadır. Dolayısıyla dil bilgisi öğretiminde metinlerden faydalanılması dile ait kaidelerin var oluş maksadına uyan bir öğretim yapmak demektir. Bu şekilde yapılan dil bilgisi öğretimine metne dayalı dil bilgisi öğretimi denir” (Temizkan, 2014: 135). Aslan (2017: 96) ise metin temelli dil bilgisi öğretimini dil bilgisel konuların / kuralların, anlama ve anlatma çalışmalarında ele alınan metin üzerinden yürütüldüğü öğretim olarak tanımlamaktadır. Tanımlardan da anlaşılacağı üzere dil bilgisi kurallarının metinler üzerinden sezdirilmesi gerekliliği metin odaklı dil bilgisi yaklaşımının temel felsefesidir.

“Ana dili eğitimi Türkçe derslerinin temel araçları olan metinler vasıtasıyla yapılmaktadır. Türkçe derslerinin temel amacı da öğrencileri bilgilerle donatmak değil onlara dil becerisini kazandırmaktır. Bu açıdan bakıldığında dil bilgisi bilgi aktarmak amacı güden değil öğrencilere dil becerisi kazandırmayı amaçlayan bir alandır” (Karagöz ve Oryaşın, 2014: 189). Derslerin temel aracı olan metinlerden bağımsız olarak öğretilmeye

çalışılan dil bilgisi kuralları, öğrenciler için anlaşılması güç madde başlıkları ve hayatın içine sokulamayan soyut kalıplar olarak kalmaktadırlar. Alanyazın incelendiğinde Hergüner (2013) araştırmaya katılan Türkçe öğretmenlerinin %72'sinin şekil bilgisi konularının öğretimi sırasında öğrencilerin zorlandıklarını belirtmiştir. Benzer olarak Karatay, Kartallıoğlu ve Coşkun (2012) ilköğretim öğrencilerinin dil bilgisi kazanımlarını öğrenme düzeylerini inceledikleri araştırmada öğrencilerin iş fiillerinde, durum fiillerinde ve fiilde anlam, anlam kayması ve ek-fiil konularında ilerleme sağlayamadıklarını tespit etmişlerdir. Snuviškienė (2010), özel amaçlı İngilizce öğrenen öğrencilerin, bu eğitimle anlamsal ilişkileri daha iyi çözümlerebildiklerini ve üretim aşamasında iletişimsel becerilerini geliştirdiklerini belirtmiştir. Bu yüzden dil bilgisi öğretiminde metinlerden yola çıkılmalıdır.

Göçer (2015: 236), dil bilgisi kazanımlarının metinler vasıtasıyla öğrencilere sezdirilmesinin ve metinlerdeki değişik yapıların öğrenciler tarafından bulunmasının sonrasında ise bu yapıları kavramalarının sürecin işletilmesinde önemli olduğunu; konuların ve etkinliklerin iç içe işlenmesinin göz önünde bulundurulması gerektiğini ifade etmiştir. Benzer şekilde Thornbury (2000: 90), dil bilgisinin en iyi bağlamdan hareketle öğretildiğini ve uygulandığını, dolayısıyla metinlerin dil bilgisi öğretiminde kullanılması gerektiğini belirtmiştir. Aslan (2017: 96) ise dilin doğru, etkili, işlevsel, özgüvenle, bilinçle, özenle ve duyarlı biçimde kullanılmasının metinler üzerinden yapılan anlama anlatma çalışmalarıyla ve bu metinler temelinde yapılan dil bilgisi etkinlikleriyle olanaklı olduğunu ifade etmiştir. Öz (2001: 267) metinler yoluyla oluşturulan dil bilgisi etkinliklerinin metinlerin doğru okunmasına ve metnin anlaşılmasına katkı sağladığını belirtmiştir. Üstten (2004: 18), dil bilgisine ait kazanımların, Türkçe dersinden kopararak verildiğinde öğrencilerin sadece ezber yaptığını, kazanımların bir yaşantıya dönüşmeden soyut kaldığını, konu ile ilişkisi olan bir metnin öğrencilerin kazanımları elde edebilmeleri için önemli bir vasıta olduğunu aktarmıştır. Buradan hareketle metin odaklı dil bilgisi öğretimi hem dil bilgisi konularının öğrenimini kolaylaştırmakta hem de konuların akılda kalıcılığını arttırmaktadır. Ayrıca metinler yolu ile kazanılan dil bilgisi becerileri metnin daha iyi anlaşılmasını da sağlamaktadır.

Araştırmanın Amacı

Öğrencilerin metinden kopuk bir dil bilgisi öğretiminde izleyeceği yol, kuralların ezberlenmesidir. Ezberlenen bilgilerin kalıcılığını sağlamanın hem mümkün olmaması hem de metin odaklı dil bilgisi öğretiminin, günümüz yapılandırmacı öğretim modelinin de bir uygulama alanı olmasından hareketle araştırmada, metin odaklı dil bilgisi öğretiminin öğrencilerin morfolojik farkındalık, bilgi ve becerilerine etkisi incelenmiştir. Konunun belirlenmesinde altıncı sınıf ders kitabında yer alan dil bilgisi konularının metinden kopuk olduğu gözlenmiştir. Buradan yola çıkarak 6.sınıf dil bilgisi konuları arasında bulunan isim çekim eklerinden “çokluk eki, hal ekleri ve iyelik ekleri” bağlamında konunun araştırılması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda araştırma için bir denence oluşturulmuştur.

Denence: Metin odaklı dil bilgisi öğretiminin öğrencilerin morfolojik farkındalık, bilgi ve becerilerini ölçen başarı testi öntest ve sontest puan ortalamaları arasında sontest lehine anlamlı bir farklılık vardır.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada nicel araştırmalardan tek gruplu öntest sontest basit deneysel desen modeli kullanılmıştır. “Bu desende deneklerin bağımlı değişkene ilişkin ölçümleri uygulama öncesinde öntest, sonrasında sontest olarak aynı denekler ve aynı ölçme araçları kullanılarak elde edilir” (Büyüköztürk, vd. 2020: 208). Karasar’a (2008) göre grubun öntest ve sontest arasındaki puanlarının aritmetik ortalamasının arasında anlamlı bir fark olması çalışmanın olumlu olduğunun bir göstergesidir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın evreni, ortaokul öğrencileridir. Araştırmanın daha kolay yürütülebilmesi için çalışma grubu uygun örnekleme yöntemiyle araştırmacının görev yaptığı okulda derse girdiği sınıflardan seçilmiştir. Örneklemi 6.

sınıfta öğrenim gören bir şubedeki 26 öğrencidir. 26 öğrencinin 14'ü kız, 12'si erkektir. Tablo 1'de öğrencilerin cinsiyet dağılımları gösterilmiştir.

Tablo 1. Çalışma Grubunun Cinsiyet Dağılımı

Cinsiyet	f	%
Kız	14	53,85
Erkek	12	46,15
Toplam	26	100

Veri Toplama Aracı

Veri toplamak amacıyla öğrencilere öntest ve sontest aşamalarında kullanılmak üzere içinde boşluk doldurma soruları ve çoktan seçmeli soruların bulunduğu toplam 13 sorudan oluşan bir ölçme aracı oluşturulmuştur. Ölçme aracını geliştirme sürecinde çoğul eki, hâl ekleri ve iyelik ekleri konularına ilişkin bir belirtke tablosu hazırlanmıştır. Belirtke tablosuna göre hazırlanan sorular iki Türkçe eğitimi uzmanının görüşlerine sunulmuş ve yapılan düzenlemelerle soru seçimi yapılmıştır. Veri toplama aracı Ek 1'de gösterilmiştir.

DeneySEL Süreç

Araştırmanın deneySEL sürecinde 6. sınıf Türkçe ders kitabının “Birey ve Toplum” temasında yer alan metinler, araştırmacılar tarafından hazırlanan metin odaklı dil bilgisi öğretimi etkinliklerine göre işlenmiştir. DeneySEL süreç dört hafta sürmüştür. Türkçe Dersi Öğretim Programında (2019) okuma becerisi alanının söz varlığı boyutunda yer alan “Çekim eklerinin işlevlerini ayırt eder.” kazanımı temelinde isim çekim eklerinden çoğul eki, hâl ekleri ve iyelik eklerinin öğretimi yapılmıştır. Metinler aracılığıyla okuma, konuşma ve yazma beceri alanlarının bazı kazanımlarına da yer verilmiştir. Metni okumaya ve anlamaya yönelik çalışmaların ardından metinle ilgili etkinliklere geçilmiş dil bilgisine ait etkinliklere haftalık 6 ders saatinin 2 saati ayrılmıştır. Haftada 6 ders saati olmak üzere 4 hafta boyunca toplamda 24 ders saati (960 dk.) boyunca çalışma yapılmıştır. Üç metnin kullanıldığı çalışmada son metin iki hafta diğer metinler birer hafta çalışılmıştır. DeneySEL süreçte uygulanan ders planı ve etkinlikler çalışmanın ekinde gösterilmiştir.

Verilerin Toplanması

Çalışma grubundaki 26 öğrenciye öncelikle öntest uygulaması yapılmış elde edilen sonuçların aritmetik ortalaması alınmıştır. Çalışma grubuyla araştırmacı tarafından haftada 6 ders saati toplamda 24 saat metin odaklı dil bilgisi öğretimi yapılmış ardından öğrencilere sontest uygulanmıştır.

Verilerin Analizi

Verilen analizinde SPSS programından yararlanılmıştır. Çalışma grubundaki öğrencilerin ilk test puanlarının aritmetik ortalaması ile sontest puanlarının aritmetik ortalaması ilişkili örneklem için t testine tabi tutulmuştur. “İlişkili örneklem için t testi deneySEL ve boylamsal araştırmalarda aynı gruba ait iki ölçüm arasındaki farkı belirlemeye yarayan bir analiz tekniğidir” (Seçer, 2015: 66).

Bulgular

Tablo 2. Öntest ve Sontest Puan Ortalamaları Arasındaki Farklılığı Gösteren İlişkili Örneklem İçin t - Testi Analizleri

Testler	n	Mean	Ss	Sd	t	p
Öntest	26	72,2885	17,68908	3,46911		
Sontest	26	88,7308	16,05692	3,14902	-6,745	,000

Metin odaklı dil bilgisi öğretimiyle yapılan uygulamanın öğrencilerin morfolojik farkındalık bilgi ve becerilerini ölçen başarı testi öntest ve sontest puan ortalamaları arasındaki farklılığı ortaya koymak için İlişkili Örneklem İçin t- Testi analizi yapılmıştır. Tablo 1’de gösterilen sonuçlara göre, öğrencilerin uygulama sonrası morfolojik başarılarında sontest lehine anlamlı bir farklılık görülmektedir ($p=0,05$). Bu bulgulara göre metin odaklı dil bilgisi öğretiminin öğrencilerin dil bilgisi başarılarını anlamlı ve pozitif yönde artırdığı görülmektedir. Bu doğrultuda araştırmanın denencesi doğrulanmıştır.

Sonuç ve Tartışma

Araştırmada, metin odaklı dil bilgisi öğretiminin altıncı sınıf öğrencilerinin morfolojik farkındalık, bilgi ve becerilerine etkisi incelenmiştir. Uygulamada, isim çekim eklerinden çoğul eki, hâl ekleri ve iyelik eklerinin öğretimi yapılmıştır. Çalışmanın deneysel sürecinde, önce metni anlamaya ve sorgulamaya yönelik çalışmalar yapılmış ardından metin türünün özelliklerini (konu, içerik, üslup, yazılma amacı, hedef kitle vs.) öğrenmeye yönelik çalışmalar yapılmıştır. Sonrasında metne dayalı sorularla öğrencilerin morfolojik yapı ve işlevlerinin farkına varacakları bilgileri kazanmalarına ve kazandıkları bilgileri; okuma, konuşma ve yazma becerilerine aktarmalarına sağlayacak çalışmalar yapılmıştır.

Araştırma kapsamında öntest ve sontest olarak kullanılmak üzere, araştırmacılar tarafından çoğul eki, hâl ekleri ve iyelik eklerinden oluşan boşluk doldurma ve çoktan seçmeli soruların olduğu bir ölçme aracı geliştirilmiştir. Ölçme aracı araştırmanın başında öntest, dört hafta süren metin odaklı dil bilgisi etkinliklerinin ardından sontest olarak uygulanmıştır.

Araştırmada, öntest ve sontest puan ortalamaları arasındaki farklılaşmayı ortaya koyan İlişkili Örneklem İçin t-Testi analizlerine göre, öğrencilerin uygulama sonrası morfolojik farkındalık bilgi ve becerilerinde sontest lehine anlamlı bir farklılık görülmüştür. Böylelikle, araştırma, metin odaklı dil bilgisi öğretiminin öğrencilerin morfolojik farkındalık bilgi ve becerilerine anlamlı ve pozitif yönde etki ettiğini doğrulamıştır. Benzer bir şekilde Snuviškienė (2010), özel amaçlı İngilizce öğrenenlere yönelik metin odaklı dil bilgisi öğretiminin sonuçlarını tartıştığı araştırmada, öğrencilerin bu eğitimle anlamsal ilişkileri daha iyi çözümlenebildiklerini ve üretim aşamasında iletişimsel becerilerini geliştirdiklerini belirtmiştir.

Karahan’a (2009) göre bildirim ve iletişim cümleler ile sağlanır, fakat iletişimin içeriği her an cümle ile sınırlandırılmadığı için cümle, başka cümlelerle yeni bir bütün oluşturur. Bu sebeple Türkçe derslerinin temel aracı olan metinlerin anlaşılmasına önem verilmeli ve dil becerileri ile dil bilgisi çalışmaları metin odaklı bir yolla yapılmalıdır. Nitekim Arslan (2020), metin temelli işlevsel dil bilgisi öğretimine yönelik hazırlanan ders planlarının, öğrencilerin dil bilgisi konularını kavramalarını kolaylaştırdığını ve temel dil becerilerinin gelişimini desteklediğini saptamıştır. Benzer bir çalışmada yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin metin odaklı dil bilgisi çalışmalarını anlamlı, faydalı, eğlenceli ve hatırlanabilir buldukları tespit edilmiştir (Yılmaz ve Dilidüzgün, 2018)

Göçer ve Sayın (2014) Türkçe derslerinde dil bilgisi konularının ilgili ana metin ile ilişkili olmadığını, diğer dil becerileriyle bir bütün olarak öğretim yapılmadığını ve dil bilgisi konularının farklı bir dersmiş gibi ayrı ders saatinde işlendiğini saptamıştır. Öztürk ve Ömeroğlu (2015) dil bilgisi öğretiminde dile ait bilgilerin öğrencilere ezbere verilmesi ve anlamın göz ardı edilerek kalıplaşmış birtakım yapıların öğretilmeye çalışılmasının yapılan hatalardan biri olduğunu, bunun da zamanla içerikten ve anlamdan uzaklaşan bilginin işlevini ve günlük hayatta kullanımını bilmeyen bireylerin yetişmesine sebep olduğunu belirtmişlerdir. Hergüner (2013) de araştırmaya katılan Türkçe öğretmenlerinin %72’sinin şekil bilgisi konularının öğretimi sırasında öğrencilerin zorlandıklarını belirttiklerini söylemiştir. Benzer olarak Karatay, Kartallıoğlu ve Coşkun (2012) ilköğretim öğrencilerinin dil bilgisi kazanımlarını öğrenme düzeylerini inceledikleri araştırmada öğrencilerin iş fiillerinde, durum fiillerinde ve fiilde anlam, anlam kayması ve ek-fiil konularında ilerleme sağlayamadıklarını tespit etmişlerdir.

Alan yazınında belirtilen dil bilgisi öğretimindeki sorunlarla öğrencilerin morfolojik farkındalık bilgi ve becerilerindeki eksiklikleri dikkate alındığında öğretim yönteminin bilgiyi ezberlemeye değil beceri hâlinde kullanılmasına fırsat veren, öğrencinin dilsel girdiyi bütün olarak algılayıp anlamlandırmasına izin veren bir yapıda olmasının önemi ortaya çıkmaktadır. Metin odaklı dil bilgisi öğretimiyle öğrenciler, sadece dil bilgisine ilişkin bilgileri değil; okuma, konuşma, yazma ve dinleme becerilerine ilişkin becerileri de kazanmaktadırlar. Nitekim Başkan (2018) yazma becerisinin kelime bilgisi ve dil bilgisi değişkenleri ile pozitif ve anlamlı bir ilişki

içinde olduğunu; Deniz (2017) ise dil bilgisi ve kelime bilgisi değişkenlerinin okuduğunu anlamadaki başarıyı yordadığını tespit etmişlerdir.

Sonuç olarak bu araştırmada, metin odaklı dil bilgisi öğretiminin altıncı sınıf öğrencilerinin morfolojik farkındalık bilgi ve becerilerine olumlu yönde etkisi olduğu, bu sonucun da alan yazınındaki benzer çalışmalarla da örtüştüğü sonucuna varılmıştır.

Kaynakça

- Alyılmaz, S. ve Şengül, K. (2018). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde dil öğrenme stratejilerine dayalı etkinliklerin dil bilgisine yönelik başarıya ve kalıcılığa etkisi. *Dil Dergisi*, 169(1), 67-110.
- Arslan, S. (2020). *Türkçe eğitiminde metin temelli işlevsel dil bilgisi öğretimi: Bir eylem araştırması* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.
- Aslan, C. (2017). *Örnek eğitim durumlarıyla Türkçe Türk dili ve edebiyat öğretimi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Aytaş, G. ve Çeçen, M. A. (2010). Ana dili eğitiminde dil bilgisi öğretiminin yeri ve önemi. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 27, 77-89.
- Banguoğlu, T. (1986). *Türkçenin grameri*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Başkan, A. (2018). *Kelime ve dil bilgisi düzeyinin yedinci sınıf öğrencilerinde yazma becerisi ile ilişkisi* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Berko, J. (1958). The child's learning of English morphology. *Word*, (14) 2-3, 150-177.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö., E. Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2020). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri* (29. baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Çarkıt, C. (2013). *Ortaokullarda dil bilgisi öğretim sürecinin yapılandırmacı yaklaşım açısından değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.
- Deniz, E. (2017). *Yedinci sınıf öğrencilerinin dil bilgisi, kelime bilgisi ve okuduğunu anlama düzeyleri ile yazma becerileri arasındaki ilişki* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Deacon, S. H. & Kirby, J. R. (2004). Morphological awareness: Just “morephonological”? The roles of morphological and phonological awareness in reading development. *Applied Psycholinguistics*, 25,223-228.
- Dolunay, S. K. (2014). Dil bilgisi öğretiminde temel yaklaşımlar, yöntemler ve teknikler. İçinde M. Özbay (Ed.), *Türkçe Eğitimi Açısından Dil Bilgisi Öğretimi* (s. 105-128). Ankara: Pegem Akademi.
- Göçer, A. (2015). Temel dil becerilerinin geliştirilmesinde dil bilgisi öğrenme alanının yeri, işlevi ve öğretimi: bütünlük ilkesi ve tümevarım yöntemi ekseninde tematik bir yaklaşım. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 233-242.
- Göçer, A. ve Sayın, H. (2014). 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe kılavuz kitaplarındaki metinlerin dil bilgisi öğretimindeki yeterliliği ve kullanım durumlarının incelenmesi. *Journal of European Education*, 4(2), 11-28.
- Güldenöglü, B. Kargın, T. Gengeç, H. ve Gürbüz, M. (2019). Okuma sürecinde dil temelli becerilerin önemi: Dil-okuma ilişkisine ait bulgular. *Turkish Journal of Special Education Research and Practice*, 1(1) , 1-27.
- Güneş, F. (2013a). Yapılandırmacı yaklaşımla dil bilgisi öğretimi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 9(3), 171-187.
- Güneş, F. (2013b). Dil bilgisi öğretiminde yeni yaklaşımlar. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 2(7), 71-92.
- Hergüner, E. (2013). *Ortaokullarda dil bilgisi öğretiminin değerlendirilmesi: Hâl ekleri örneği* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.

- Innalı, H. Ö. (2020). Türkçe dil bilgisi öğretiminin tarihsel süreci ve ilköğretim programlarında Türkçe dil bilgisinin yeri. İçinde A. Pehlivan ve İ. S. Aydın (Ed.), *Dil Bilgisi Öğretimi* (s. 297-330). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Karagöz, M. ve Oryaşın, U. (2014). Türkçe ders kitaplarındaki dil bilgisi etkinliklerinin metinlerle ilişkisi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 187-194.
- Karahan, L. (2009). Dil bilgisi öğretiminde bütün parça ilişkisinin önemi. *Turkish Studies*, 4(8), 23-30.
- Karasar, M. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Karatay, H., Kartallıoğlu, N. ve Coşkun, S. (2012). İlköğretim öğrencilerinin dil bilgisi konularını öğrenme düzeyleri. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 32, 199-219.
- Kargın, T., Güldenoğlu, B. ve Sümer, H. M. (2019). Morfolojik farkındalık becerilerinin okuma sürecindeki rolünün gelişimsel bakış açısıyla incelenmesi: İşiten ve işitme engelli okuyuculardan bulguları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 2(20), 339-367.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi grameri şekil bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1992). *Gramer terimleri sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kuo, L. J. & Anderson, R. C. (2006). Morphological awareness and learning to read: A cross-language perspective. *Educational Psychologist*, 41(3), 161-180.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2019). *Türkçe dersi (ilkokul ve ortaokul 1,2,3,4,5,6,7 ve 8. sınıflar) öğretim programı*. Ankara: T. C. Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- Memiş, M. R. (2019). Morfolojik farkındalık ve morfolojik farkındalık eğitimi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 8(3), 1355-1368.
- Öz, F. (2001). *Uygulamalı Türkçe öğretimi*. İstanbul: Anı Yayıncılık.
- Öztürk, J. ve Ömeroğlu, A. F. (2015). Dil bilgisi öğretiminde kavram haritalarının kullanımı. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(31), 69-86.
- Sağır, M. (1995). *Erzincan ve yöresi ağızları: İnceleme-metinler-sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Sağır, M. (2002). *Türkçe dil bilgisi öğretimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Snuviškienė, G. (2010). Benefiting from a text-oriented EFL/ESP course. *Tauta Ir Kalba: Šiuolaikiniai Sociolingvistikos Ugdymo Aspektai*, (04), 87-91.
- Seçer, İ. (2015). *Spss ve Lisrel ile pratik veri analizi analiz ve raporlaştırma*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Şahin, E. K. ve Arseven, İ. (2021). Dil bilgisi öğretiminde sezdirme yönteminin kullanımı. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Kongresi-5 Bildiri Tam Metinleri Kongre E-Kitabı*, 92-111. 21-24 Mayıs 2021.
- Temizkan, M. (2014). Metin temelli dil bilgisi öğretimi ve uygulamaları. İçinde M. Özbay (Ed.), *Türkçe eğitimi açısından dil bilgisi öğretimi* (s. 129-150). Ankara: Pegem Akademi.
- Thornbury, S. (2000). *How to teach grammar*. Spain: Longman.
- Toklu, O. (2011). *Dilbilime giriş*. Ankara: Akçağ Yayıncılık.
- Üstten, A., U. (2004). Dil bilgisi öğretimi ile ilgili yaklaşımlar ve tartışmalar. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, 56(5), 16-18.
- Yılmaz, D. (2021). *Metin temelli dil bilgisi öğretim yönteminin başarılsız konuşma becerisine etkisi (8. sınıf kız öğrenciler örneği)* [Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi]. Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mersin.
- Yüksel, S. (2002). Türkçede biçim birimler. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 50(2), 180-191.

EXTENDED SUMMARY

To understand and use the native language perfectly depends on learning the rules of that language correctly. This can be achieved with grammar teaching. The way students will follow in teaching a grammar that is disconnected from the text is to memorize the rules. In the research, the effect of text-oriented grammar teaching on students' morphological awareness, knowledge and skills was examined, considering that it is not possible to ensure the permanence of memorized information and that text-oriented grammar teaching is an application area of today's constructivist teaching model. In this direction, an experiment was created for the research.

The hypothesis of the research is "There is a significant difference in favor of the posttest between the pretest and posttest mean scores of the achievement test, which measures the morphological awareness, knowledge and skills of the students in text-oriented grammar teaching." is in the form. In this study, a single-group pretest posttest simple experimental design model from quantitative research was used.

The universe of the research is secondary school students. The sample is 26 sixth grade students studying in a public school. In order to collect data, a measurement tool consisting of 13 questions in total, including fill-in-the-blank and multiple-choice questions, was created to be used in the pretest and posttest stages.

In the process of developing the measurement tool, a table of specifications regarding plural suffixes, case suffixes and possessive suffixes was prepared. The questions prepared according to the specification table were presented to the opinions of two Turkish education experts and the question selection was made with the arrangements made. In the experimental process of the research, the texts in the "Individual and Society" theme of the 6th grade Turkish textbook were processed according to the text-oriented grammar teaching activities prepared by the researchers.

The experimental process took four weeks. "Distinguish the functions of inflectional suffixes" in the vocabulary dimension of the reading skill field in the Turkish lesson curriculum (2019). On the basis of the learning outcome, the teaching of plural suffixes, case suffixes and possessive suffixes from noun conjugation suffixes was made. Some of the achievements of reading, speaking and writing skills are also included through the texts.

Firstly, pre-test was applied to 26 students in the study group and the arithmetic average of the obtained results was taken. Text-oriented grammar teaching was carried out with the study group for 4 weeks, and then a post-test was applied to the students.

SPSS program was used in the given analysis. The arithmetic mean of the first test scores and the arithmetic mean of the posttest scores of the students in the study group were subjected to the t-test for the related samples. The t-Test for Related Samples analysis was conducted to reveal the difference between the pretest and posttest mean scores of the achievement test, which measures the morphological awareness knowledge and skills of the students, of the text-oriented grammar teaching application.

According to the results shown in Table 1, there is a significant difference in favor of the posttest in the morphological success of the students after the application ($p=0.05$).

According to these findings, it is seen that text-oriented grammar teaching increases students' grammar success in a meaningful and positive way. Accordingly, the hypothesis of the research was confirmed.

Ekler

Ek 1. Veri Toplama Aracı

S1. "İsimlere gelerek onlara birden fazla anlamı katan eklerle çokluk ekleri denir." Bu tanıma göre aşağıdaki altı çizili kelimelerden hangisi çokluk eki almıştır. (5 Puan)

- A) Piknik için yakınımızdaki bir ormana gideceğiz.
B) Baharın gelmesiyle bu vadiyi kırmızı çiçekler бүrtüdü.
C) Senin ailen de bizimle sinemaya gelir mi?
D) Üzerindeki elbisevi çok beğendim.

S2. "İsimlere gelerek onlara birden fazla anlamı katan eklerle çokluk ekleri denir." Bu tanıma göre aşağıdaki kelimelerden hangisi çokluk eki almamıştır? (5 Puan)

- A) Evler B) Kalemler C) Geldiler D) Filler

S3. Aşağıdaki cümlelerde bulunan boşlukları "birden fazla anlamı katan" çokluk eklerinden uygun olanları ile tamamlayınız. (Her boşluk 3 puan)

- * Okul... ayın 17'inde açılacakmış.
* Bu millet nice Fatih'... yetiştirmiştir.
* Olay... git gide büyüyormuş.
* Arkadaşımı dünya... kadar seviyorum.
* Kedi... en sevdiğim hayvanlar arasında yer alır.

S4. Çokluk ekleri eklendikleri kelimedeki ünlü harflere göre -lar veya -ler şeklinde olabilir, cümlelerin durumuna göre çokluk eklerinden sonra başka ekler de gelebilir. Bu durumları göz önüne alarak aşağıdaki boşlukları doldurunuz. (Her boşluk 3 puan)

- * Tarladaki taş... temizledik.
* Bu taş... okulumuza bahçe duvarı ördük.
* Öğrenci... büyük bir bahçeye kavuştular.
* Köylü... bu olayı sevinçle karşıladılar.
* Bahçenin kenarına çiçek... diktüler.

S5. Cümlede bir nesneyi belirten eklerle **belirtme hal ekleri** denir. Aşağıdaki isimlerden hangisi aldığı ekle belirtme anlamı kazanmıştır? (5 Puan)

- A) Sınav-da B) Sınav-sız C) Sınav-ı D) Sınav-lar

S6. Cümlede ismin yönelme anlamını ifade eden eklerle **yönelme hal ekleri** denir. Aşağıdaki isimlerden hangisi aldığı ekle yönelme anlamı kazanmıştır? (5 Puan)

- A) Okul-um B) Okul-da C) Okul-a D) Okul-u

S7. Cümlede ismin bulunduğu yeri ifade eden eklerle **bulunma hal ekleri** denir. Aşağıdaki isimlerden hangisi aldığı ekle bulunma anlamı kazanmıştır. (5 puan)

- A) Oda-yı B) Oda-da C) Oda-dan D) Oda-lı

S8. Cümlede ismin bir yerden ayrılma anlamını ifade eden eklerle **ayrılma hal ekleri** denir. Aşağıdaki isimlerden hangisi aldığı ekle ayrılma anlamı kazanmıştır? (5 Puan)

- A) Şehir-den B) Şehir-ler C) Şehir-i D) Şehir-de

S9. Aşağıdaki boşlukları cümleyi anlamlı hale getirecek şekilde uygun **hal ekleri** ile doldurunuz. (Her boşluk 2 puan)

- * Bilet... arkadaşına sen vereceksin.
* Zil çalar çalmaz kantin... gideceğim.
* Onu hafta sonu kütüphane... gördüm.
* Rüzgar şiddetini arttırınca çatı... kiremit parçaları düşmeye başladı.
* Yol... yarı çıkacağız.

S10. Bir nesnenin, varlığın kime veya neye ait olduğunu bildiren eklerle **iyelik (sahiplik) ekleri** denir. Örneğin: "Orhan'ın ceketi çok güzel." Cümlesinde ceket kelimesi -i eki almış ve ceketin Orhan'a ait olduğu anlamı ortaya çıkmıştır. Buna göre aşağıdaki cümlelerde altı çizili kelimelerden hangisi **iyelik eki almıştır?** (5 Puan)

- A) Ödevler hangi tarihte teslim edilecektir?
B) Komşumuzun hahısı antika bir halıymış.
C) Öğretmen tek tek sınıfları kontrol etti.
D) Leylekler bu sene ülkevi erken terk etti.

S11. Aşağıdaki tümcelerin hangisinde iyelik eki **kullanılmamıştır?** (5 puan)

- A) Benim amcam inşaatlarda çalışır.
B) Annesi gözlüklü bir kadındı.
C) Elbisesini güzelce ütümüştüm.
D) Daha çayı demlememiştüm.

S12. Aşağıdaki boşluklara **iyelik ekleri** getirerek cümleleri anlamlı olacak şekilde tamamlayınız. (Her boşluk 2 puan)

- * Babasının araba... kırmızı renklidir.
* Bilgisayar... yeniden kuracağım.
* Senin ayakkabı... ne kadar parlak görünüyor.
* Çocuklar... sizinkilerden yaşça büyük.
* Sizin ağaçlar... erken çiçek açmış.

S13. Aşağıdaki parçada bulunan boşluklara **uygun iyelik ekleri getirerek** parçayı anlamlı bir bütünlük olacak şekilde tamamlayınız. (Her boşluk 2 puan)

* Benim boyalar... izinsiz alıp sıra arkadaşının resmi... boyamış. Ders başlamadan durumu öğretmen... anlattım. Öğretmen... arkadaşımın boya... olmadığını ve onu hoş görmem gerektiğini söyledi.

Konularına Göre Puan Belirtme Tablosu					
	Çoktan Seçmeli	Puan	Boşluk Doldurmalı	Puan	Toplam Soru
Çokluk Ekleri	2 soru	5x2=10	2 soru	15x2=30	4 soru
Hal Ekleri	4 soru	5x4=20	1 soru	10	5 soru
İyelik Ekleri	2 soru	5x2=10	2 soru	10x2=20	4 Soru
Toplam → 100 puan					

Ek 2. DERS PLANI

Dersin Adı	Türkçe
Sınıf	6. sınıf
Temanın Adı	Birey ve Toplum
Metnin Adı	Finlandiya'dan
Süre	1 hafta

Öğrenci Kazanımları / Hedef ve Davranışlar	T.6.2.4. Konuşmalarında beden dilini etkili bir şekilde kullanır. T.6.2.5. Kelimeleri anlamlarına uygun kullanır. T.6.3.1. Noktalama işaretlerine dikkat ederek sesli ve sessiz okur. T.6.3.2. Metni türün özelliklerine uygun biçimde okur. T.6.3.4. Okuma stratejilerini kullanır. T.6.3.5. Bağlamdan yararlanarak bilmediği kelime ve kelime gruplarının anlamını tahmin eder. T.6.3.7. Çekim eklerinin işlevlerini ayırt eder. T.6.3.16. Okuduklarını özetler. T.6.3.17. Metinle ilgili soruları cevaplar. T.6.4.3. Hikâye edici metin yazar. T.6.4.11. Yazdıklarını paylaşır.
Ünite Kavramları ve Sembolleri / Davranış ve Örüntüsü	Birey, toplum, bireylerarası ilişkiler
Öğretme / Öğrenme Yöntem ve Teknikleri	Metin odaklı dil bilgisi öğretimi
Kullanılan Eğitim Teknolojileri / Araç, Gereçler ve Kaynakça	6. Sınıf Türkçe ders kitabı, Türkçe Sözlük, Akıllı tahta

Finlandiya'dan

Helsinki'yi dolaşıyoruz. Burası bir şehir değil; bir çiçek bahçesi... Evler, oteller, lokantalar, dükkanlar hep bir yeşil dekor içinde. Bahçeler, parklar eksik değil. Ağacların altında, yolların kenarında beyaz boyalı kanepeler, koltuklar var. Burada genç, yaşlı, çocuk, isteyen oturup dinleniyor; okuyor; güneşleniyor. Sokakların ortasındaki bahçeler içinde lokantalar var. Yemyeşilimsi ağaçların kenarında, kocaman bahçe şemsiyelerinin altına konmuş masalarda yemek yeniyor. Buralarda iş gören genç kızlar öyle şık, temiz; öyle terbiyeli ki, en iyi yetişmiş ev kızları da bu kadar olabilir. Onların taktıkları şık, pırlı pırlı keten önlükler bile insanı kendisine çekiyor.

Bu lokantalara, bahçelere bir genç kız kendi kendisine gelir; (...) yemeğini yer; kitabını, gazetesini açar, okur; hiçbir saygısız bakış onu rahatsız etmez. Sokaklarda polis göremedim. Ulusal terbiye, belli ki en yüksek basamağa vamuş. Yollardaki parklardan birinin kenarında, bir akşam, boyası yepyeni iskemlesine otumuş, on iki yaşlarında bir kundura boyacısı, iş bekliyor. Kısa pantolon giymiş, dizleri temiz, ayakbaşı boyalı... altın saçları, mine gözleri krem bir ışık altında daha çok parlıyor... bebekeşiyor. Baş elindeki kitaba eğilmiş!..

Gözlerime inanmadım; karşısına geçtim; şaşkın şaşkın baktım; ben ona baktım; o bana baktı; güldüm o da güldü; bir anda candan gültüştük... Kendi kendime sordum: Acaba numara yapmak için bu akşam burasını seçmeye özenmiş bir artist mi?..

Yollarda karşılaştığım genç kızları, genç mekteplilerin ağırbaşlı durduklarına, yürüyüşlerine imrenerek, içimi çekerek baktım. Giyimleri kıvrak, temiz, gösterişsiz, yüzlerinde, dudaklarında bir boya lekesi yok. Annelerin boyanmadığı bu yerde genç kızlar elbet boyanmaz.

Kuaföre gittim; burada birşey gözüme çarptı; saçlarını çok temiz, kıvrak düzeltiren Fin kadınları tımlaklarına koyu boyalar sürüyorlar; anlamam ki, burada, süsleneyeceğiz diye yaradılmış dışında bir şeyler yapmaya özenmiyorlar. Onlar, kadına büyük bir değer vermeyen bu gibi süslerden çoktan uzaklaşmışlar. Daha değerli yükselişlerin anlamına emişler...

(...)

Tramvaya bindik; biletçiler kadındı. Lâcivert kostümler giyinmişler, başlarında kasketleri var. Bunlar da terbiyeli birer ev kızı. Ellerine, tımlaklarına gözüm ilişti; tertemiz, en küçük bir kir, leke yok. Biletleri alırken tiksindim; iğrenmedim. Yolcularla ne boş yere konuşmaları, ne de gevezelik etmeleri var.

Tramvay bizi uzak yollardan dolaştırı; Helsinki'nin arka, geri yerlerinden geçtik. Oraları da düzgün, temiz... Az derin, kayalık bir suyun üzerine kurulmuş uzun, tahta köprüden geçerek bir adaya çıktık. Yeşil, taze dallardan henüz dinnmiş bir yağmurun son damlaları serpiyor. Dört yanda uzayıp giden ağaçlık yolların bitiminde beyazlar giyinmiş gençler görünüyor. Bahçelerden dağılan kuş sesleri adaya bir musiki rüyası yaşıyor. En yüksek bir yapı zevkiyle kurulmuş köşkünün balkonlarından renk renk çiçekler uzanmış. Çiçek, toprak kokusundan, renkten ve sestense başım döndü; şirin, güzelliğin en gerçek ülkesine vamuş gibi, ürperdim. Ruhum, sanki göklerden boşalan temiz bir suyla yıkandı; bu toprak göğsünde yaşayan herkesin toprağı bu yollar, bu parklar, her Finlinin kendi yolu, kendi bahçesi... Adayı en kimsesiz köşelerine, kıyılarna kadar gezdik, dolaştık; aransa, yerlere atılmış bir çöp, bir kâğıt parçası, bir meyve kabuğu buluruz.

Medeni terbiyenin, bedii duygunun en yükseğine çıkmış olan kardeş Finlerin inceliği karşısında kalbim çarptı....

Yeniden serpilmeye başlayan yağmur damlaları; bu ince insanlara ince ve gizli bir şeyler anlatan kuş sesleri arasında başımız döne döne adayı bıraktık...

Şüküfe Nihal BAŞAR, *Finlandiya*
(Kültürcü)

Metin Odaklı Dil Bilgisi Öğretimi Etkinlikleri

Dikkat Çekme:

Öğretmenin, "Çocuklar, bir yazın yurt içinde ve yurt dışında yaptığı gezilerde gördükleri yerlerin ilgi çeken taraflarını yalın ve samimi bir anlatımla yansıttığı yazılara gezi yazısı denir. Yaşanılan mekânın dışına çıkma, merak edilen yerleri göme isteği insanın doğasında vardır. Gezi yazıları işte böyle bir merak ürünüdür. Siz gezi yazısı okumayı sever misiniz?" diyerek derse başlaması. Ardından tüm öğrencilerin görebileceği şekilde aşağıdaki fotoğrafları akıllı tahtadan göstererek "Gezinizde, bu fotoğraflarda gördüklerinizle karşılaştıysanız bu şehri nasıl betimlersiniz? Bu fotoğraflardaki gibi doğayla iç içe olan bir yerde yaşayan bireylerin ve toplumun yaklaşımları nasıl olabilir?" şeklinde sorular sorar.

Tartışmadan sonra öğretmen, bu fotoğrafları ait olduğu ülkeyi (Finlandiya) haritadan gösterir; her memleketin kendine özgü coğrafi, ekonomik ve toplumsal niteliklere sahip olduğunu belirtir.

Güdüleme:

Öğretmen, fotoğraflarda gördükleri güzelliklerin eğitimi ve bilinçli insanlar tarafından korunduğunu, bu derste de birey ve toplum arasında nasıl bir etkileşimin olduğunu, eğitimi ve bilinçli bir yaklaşımın doğal çevreyi ve toplumsal düzeni nasıl etkileyeceğini öğreneceklerini belirtir.

Gözden Geçirme:

Öğretmen bu dersin sonunda Finlandiya hakkında bilgi sahibi olacakları, birey ve toplum ilişkilerinin yaşanılan çevreyi nasıl etkileyeceğini öğreneceklerini, bu örnek üzerinden Türkiye'de birey ve toplum ilişkisini tartışabileceklerini söyler.

Derse Geçiş:

Öğretmenin "Gezi yazısına örnek oluşturması ve az önce bahsettiğimiz kazanımları edinebilmek için Şüküfe Nihal BAŞAR'ın Finlandiya adlı gezi yazısını okuyarak bu metni değerlendirmeye başlayacağız demesi.

C. Geliştirme Bölümü

1. Metnin sessiz olarak uygun bir biçimde öğrencilere okutulması.
2. Öğretmenin, metni akıcı bir şekilde sesli olarak okuması.
3. Metnin, 4 öğrenciye sesli olarak okutulması ve (varsa) okuma hatalarının düzeltilmesi.

Sorular-Yanıtlar

1- Metinde geçen aşağıdaki ifadelerden ne anlatılmak isteniyor?

Helsinki'yi dolaşıyoruz. Burası bir şehir değil; bir çiçek bahçesi... Evler, oteller, lokantalar, dükkânlar hep bir yeşil dekor içinde.

Cevap: Yazar, şehri bir çiçek bahçesine benzeterek insan müdahalesi ile doğanın tahrip edilmediğini aksine doğayla uyumlu bir şehir hayatının oluşturulduğunu anlatmak istemektedir.

2- Yazar, metinde şehrin fiziksel niteliklerinden hangisine dikkat çekiyor?

Cevap: Yazar, şehrin doğayla iç içe tasarlanmış mekânlarla dolu olduğunu, ağaçların, bahçelerin ve parkların yaşam alanları içinde göz doldurduğunu ifade etmektedir.

3- Yazar, bu şehirde yaşayan insanları nasıl betimliyor? Metinden birer örnek veriniz.

Cevap: Buralarda iş gören genç kızlar öyle şık, temiz; öyle terbiyeli ki, en iyi yetişmiş ev kızları da bu kadar olabilir. Önlerine taktıkları şık, pırl pırl keten önlükler bile insanı kendisine çekiyor.

4- Yazar, bu şehirde yaşayan insanların hangi davranışlarına şaşırıyor?

Cevap: On iki yaşındaki gencin ayakkabı boyacılığı yaptığı sıradaki temizliğine, masumluğuna ve kitap okuyuşuna şaşırıyor.

5- Bu metinden hareketle bireylerin ve toplumların yaşadıkları çevreyle nasıl bir ilişkisi olduğu söylenebilir?

Cevap: Çevreye özen göstermek, doğayı koruyarak şehri planlamak, birey ve toplumların yaklaşımlarının bir ürünüdür. İnsanların birbirleriyle olan ilişkileri saygı ve anlayışa göre biçimlendiğinde bu durum, onların çevrelerine de yansımaktadır.

6- Bilinçli ve çevresine duyarlı kişilerin insanlarla ve toplumla ilişkisi sizce nasıl olabilir?

Cevap: Bilinçli bireyler, insanlarla saygı ve anlayışa bağlı bir iletişim yolu kurar. Çevresini temiz tutmaya, davranışlarının başkalarını rahatsız etmemesine özen gösterir. Böylelikle birey ile toplum ilişkisi olumlu bir nitelik kazanır.

7- Metinden hareketle gezi yazılarının özelliklerini açıklayınız.

Cevap: Gezi yazılarının başanlı olması için öncelikle iyi bir gözlemci olunmalıdır. Gezi yazısını ilginç ve okunabilir kılan sadece verdiği bilgiler değildir. Gezi yazarı, okurun gezme ve görme arzusunu karşılarken bir yandan da akıcı, özenli üslubuyla okuru eğlendirir, yaşamına renk ve çeşni katar. Dilin renkli ve canlı bir şekilde işlenmesi okurun gözünde o bölgeyi bizzat görmüş ve gezmiş hissiyatını kazandırır.

Ara Özet:

Çocuklar, bu derste metnin anlaşılmasına dönük çalışmalar yaptık. Yazın Finlandiya hakkında söylediklerini, kullandığı imgelerin ne anlama gelebileceğini, metnin sizde oluşturduğu düşünce ve duygulan ve metnin konusunu tartıştık.

Ara Geçiş:

"Şimdi incelemiş olduğumuz metinde geçen bazı cümlelere dikkat edeceğiz ve cümlelerde geçen anlamları sözcük anlamlarıyla ilişkilendireceğiz."

Sorular-Yanıtlar

1- Aşağıdaki cümlelere göre yolcu, tramvayla tek bir yol hattından mı seyahat etmiştir? Doğru anlama yönlendiren kelimeyi işaretleyerek açıklayınız.

Tramvay bizi uzak yollardan dolaştırdı.

Cevap: yollardan

Tramvay, yazan birden fazla yoldan dolaştırmıştır.

2- Aşağıdaki cümlede, bahçelerden dağılan tek bir kuş sesinden mi bahsedilmektedir? Doğru anlama yönlendiren kelimeyi işaretleyerek açıklayınız.

Bahçelerden dağılan kuş sesleri adaya bir musiki rüyası yaşıyor.

Cevap: Cümlede bahçelerden dağılan birden fazla kuş sesinden bahsedilmektedir.

3- "Çiçek toprak kokusundan, renkten ve sestən başım döndü." cümlesinde geçen altı çizili kelimeleri birden fazla nesne anlamı katacak şekilde değiştirerek yeniden yazınız.

Cevap: Çiçekler, toprak kokulan, renkler ve seslerden başım döndü.

4- Parçada geçen "Ellerine, tımkalarına gözüm ilişti." cümlesinde altı çizili kelimeleri birden fazla nesne almadığını gösteren tek varlıklı şekliyle tekrar yazınız.

Cevap: Eline, tumağına gözüm ilişti.

5- Daha önce cevapladığınız sorulardan (7, 8, 9, 10. sorular) hareketle bir nesnenin tek bir varlık olmadığını gösteren yapılar nelerdir?

Cevap: -lar, -ler ekleri bir nesnenin tek bir varlık olmadığını gösteren yapılardır.

Ara Özet:

Çocuklar, incelemiş olduğumuz metindeki cümlelerde sözcük ve sözcük gruplarının tek nesneli ve çok nesneli yapılara nasıl kavuştuğunu öğrendik. Sözcük ve sözcük gruplarının birden fazla nesne olduğunu gösteren yapılar çoğul / çokluk eki olarak adlandırılır. Kelimelerin son hecesinde kalın ünlü olması durumunda -lar eki; ince ünlü olması durumunda -ler eki kelimeye eklenir.

D- Sonuç Bölümü

Çocuklar, bu eğitim durumunda incelemiş olduğumuz gezi yazısını anlamaya dönük çalışmalar yaptık. Bu metin aracılığıyla birey, toplum ve çevre etkileşimini öğrendik. Kimi sözcüklerin birden fazla nesne alma durumunu çoğul eki ile kazandığını öğrendik.

Tekrar Güdüleme:

Metin anlama ve dil bilgisi çalışmalarında başanlı olan öğrencilerin sözlü olarak ödüllendirilmesi veya yüksek bir sözlü notu verilmesi.

Kapanış:

Öğretmen "Çocuklar bu hafta dersimizde Şüküfe Nihal BAŞAR'ın gezi yazısını okuduk. Buradan yola çıkarak gezi yazılarının özelliklerini ve anlatım biçiminin nasıl olması gerektiğini öğrendik. Bunun yanı sıra duygu ve düşüncelerimizi basmakalıp yargularla değil, daha yaratıcı bir dille anlatabileceğimizi, dilin işlevini kullanarak yazılanları okuyuculara nasıl daha iyi bir şekilde yansıtacağımızı bir örneğini gördük. Anlatımlarımızda, birden fazla nesneyi ifade etmek için çoğul eklerinden faydalanabileceğimizi ve bunları nasıl kullanacağımızı öğrendik." demesi.

DEĞERLENDİRME

1. Bir metnin gezi yazısı türünde olduğunu nasıl anlarsınız? Bu yazılarda ne gibi özellikler vardır belirtiniz.

2. Aşağıdaki metinde çoğul eki almış kelimelerin altlarını çizelim.

Adına kitaplar yazılan, şiiirler söylenen, filmler çekilen şehir. Sinesine milyonlarca insanı çekerek besleyen büyüyen, bunları yaparken de gocunmayan şehir İstanbul. Neler söylesem az İstanbul için. Kimileri için Dünya'nın en güzel şehri kimileri içinse Dünya'nın orta noktası, İnanıyorsanız gel de ölç!

İstanbul için taşı toprağı altın derterdi de inanmazdım. Her gidişimde farklı bir yönünü görerek hayret ediyorsunuz bu şehrin. Her seferinde size farklı bir yönünü gösteriyor çünkü. Boğazi, Kız Kulesi, Galata Kulesi, tarihi yerleri derken kendimizi Binbir Gece Masalları'nda buluyoruz... Nereye bakarsanız bakın adeta orası sizi kendine çağırıyor.

İstanbul'a gitmeden önce yapılması gereken en önemli şey tarihini araştırmak olacaktır. Gittiğiniz yerleri bilerek gitmek her şeyi daha anlamlı kılıyor.

<https://samedoztaylan.wordpress.com/tag/istanbul-gezi-yazisi/>

Ek 3. DERS PLANI

Dersin Adı	Türkçe
Sınıf	6. sınıf
Temanın Adı	Birey ve Toplum
Metnin Adı	Ak Sakallı Bilge Dede
Süre	2 hafta

Öğrenci Kazanımları / Hedef ve Davranışlar	T.6.2.4. Konuşmalarında beden dilini etkili bir şekilde kullanır. T.6.2.5. Kelimeleri anlamlarına uygun kullanır. T.6.3.1. Noktalama işaretlerine dikkat ederek sesli ve sessiz okur. T.6.3.2. Metni türün özelliklerine uygun biçimde okur. T.6.3.4. Okuma stratejilerini kullanır. T.6.3.5. Bağlamdan yararlanarak bilmediği kelime ve kelime gruplarının anlamını tahmin eder. T.6.3.7. Çekim eklerinin işlevlerini ayırır eder. T.6.3.16. Okuduklarını özetler. T.6.3.17. Metninle ilgili soruları cevaplar. T.6.4.3. Hikâye edici metin yazar. T.6.4.11. Yazdıklarını paylaşır.
Ünite Kavramları ve Sembolleri / Davranış ve Örtüsü	Birey, toplum, bireylerarası ilişkiler
Öğretme / Öğrenme Yöntem ve Teknikleri	Metin odaklı dil bilgisi öğretimi
Kullanılan Eğitim Teknolojileri / Araç, Gereçler ve Kaynakça	6. Sınıf Türkçe ders kitabı, Türkçe Sözlük, Akıllı tahta

AK SAKALLI BİLGE DEDE

Yoksul kadınla genç bir oğlu varmış. Bunlar, kulübeye benzeyen evlerinde birlikte yaşıyorlarmış. Bu yoksul ailenin bir de varlığı komşuların varmış. Varsıl komşu varlığıyla kibirlenir, komşularının yoksulluğu ile alay edermiş. Onları kendisine hizmet edecek, eğlendirecek basit insanlar olarak görürmüş. Soğuk bir kış günü delikanlıya bir öneride bulunmuş:

— Sende kırk para yok. Bende ise istemediğin kadar para var. Paraya çok gereksinim duyduğunuzu biliyorum. Benim canımsa biraz eğlenmek istiyor. Eğer dediğimi yaparsan sana çok para veririm.

Yoksul genç sevinmiş bu öneriye:

— Ne yapmanı istiyorsun, demiş.

Adam:

— Eğer şu göle girer ve sabaha kadar orada kalırsan sana tam yüz altın veririm.

Yoksul genç; "Biraz üşürüm ama sonunda yüz altın sahibi olurum, Annem de rahat eder, ben de." diye düşünmüş. Havanın ayazına, gölün dondurucu soğuğuna aldırmamış, titreye titreye göle girmiş.

Annesi, gün boyu oğlunu evde boşuna beklemiş. Hava karanınca iyice meraklanmış. Eline bir meşale alıp onu aramaya başlamış. Göl kıyısına gitmiş.

Bir de bakmış ki oğlu gölün ortasında öylece duruyor.

— Ne oldu oğlum, demiş. Niçin gölde bekliyorsun?

Çocuk olanları anlatmış annesine.

Kadının gönlü, bu işe pek razı olmamış. Ama iş isten geçmişmiş. Sabaha zaten az bir zaman kalmışmış. "Yedi sekiz saat nedir ki tez gelir geçer. Yüz altını al, biraz rahatlan." diye düşünmüş. Oğlunu gölde bırakıp eve dönmüş.

Delikanlı sabaha kadar dona titreye gölde kalmış. Sabah olunca gölden çıkmış, komşusunun evine gitmiş.

— Ağam, demiş. Sabaha kadar gölde durdum. Şimdi yüz altınımı istiyorum.

Komşusu kötü niyetli birmiş. Amacı çocukla alay etmekmiş.

— Gölde hiç çıkmadın mı? Hiç ısınmadın mı?

— Çıkmadım, demiş genç. Hiç ısınmadım.

— Kimse gelmedi mi yanına?

— Annem geldi. Eve zamanında gitmeyince merak etmiş, elinde meşaleyle beni aramaya çıkmış. Gölün kıyısına kadar geldi, gitti.

Adam aradığı bahaneyi bulmuş.

— Ne parası be, demiş. Hem annenim elindeki meşaleyle ısın hem de iddiaı kazandığını söyle. Çocuk mu kandırıyorsun sen?

Hak ettiği parayı alamamak, üstelik aptal yerine konmak delikanlının çok zoruna gitmiş. Ağlamaklı olmuş. Kentte herkesin saygı duyduğu, akıllı danıştığı ak sakallı bir bilge varmış. Genç onun yanına gitmiş. Varsıl komşusuyla girdiği iddiaı anlatmış. Sabaha kadar buz gibi suyun içinde beklediğini söylemiş. Sonuçta iddiaı kazandığını ama komşusunun parasını vermediğinden yakınmış.

Ak Sakallı Bilge Dede:

— Kentimizin dürüst bir yargıcı var. O çok adaletli bisidir. Tüyü bitmemiş yetimin bile hakkını gözetir. Git, derdini ona anlat. O senin hakkını koruyacak, parası almanı sağlayacaktır, demiş.

Delikanlı, doğruca yargıcın yanına gitmiş. Komşusuyla arasındaki iddiaı ona da anlatmış. Gece boyu gölde kalmasına karşın komşusunun sözünde durmadığını, parasını vermediğini söylemiş.

Yargıç, hemen komşusunu çağırtmış.

— Bu delikanlının parasını niçin vermiyorsun, diye sormuş.

Varsıl komşu, kendini şöyle savunmuş:

— Efendim, demiş. İddiaı o değil ben kazandım. Evet, sabaha kadar gölde durdu ama annesi onu meşaleyle ısıttı.

Yargıç, her ikisini de dinledikten sonra varsıl komşuyu haklı bulmuş. Çocuk boynunu büyük bir durumda eve dönmüş.

Ertesi gün yine ak sakallı bilgenin yanına gitmiş:

— Yargıç beni değil komşumu haklı buldu, demiş.

Ak Sakallı Bilge, sakalını kaşımış, biraz düşündükten sonra:

— Sen hiç üzülmeye yavrum, demiş. Yanın akşam bize gel, paranı alacaksın.

Bilge, evinde bir şölen vereceğini duymuş. Varlığı komşuyu, yargıcı ve kentin ileri gelenlerini buyur etmiş.

Et yemekleri için birkaç kuzu kestirmiş. Pilav için kazanlar dolusu pirinç ayıklanmış. Börek için tekneler dolusu hamur yoğurtmuş. Salata için marullar, soğanlar toplanmış. Avlunun bir köşesine, kocaman bir ocak kurup ateş yakmış. Kuzu etlerini, pilavlık piriçleri kazanlara doldurup avlunun diğer ucuna yerleştirtmiş.

Akşama doğru çağrılanlar gelmişler. Minderlere oturup söyleşiye dalmışlar. Ak Sakallı'nın bilgeliğinden, konukseverliğinden söz etmişler. Söyleşi koyulaşmaya, karnları da zil çalmaya başlamış. Bir beklemişler, iki beklemişler, ne yemek getiren var ne bir yudum su veren.

Yargıç dayanamamış, somuş:

— Bre Ak Sakallı, yemekler daha pişmedi mi?

— Pişiyor, pişiyor, demiş Ak Sakallı. Az sabredin.

Bir süre daha beklemişler. Ama yine ne tabak görünmüş ortaklıkta ne kaşık.

Yargıç dayanamamış, yanına birkaç kişiyi alarak avluva çıkmış. Bir de bakmış ki ateş bir yerde, ateşin üstünde olması gereken kazanlar bir başka yerde.

— Bre Ak Sakallı, böyle yemek pişer mi?

— Pişer, demiş bilge. Kazanlar orada, ateş burada. Eninde sonunda bu kazanlar ısırur, kazanların içindekiler pişer. Yalnız biraz sabırlı olmak gerekir.

Yargıç kızmış:

— Senin bu yaptığın ak sakalına, bilge kişiliğine yakışır mı? Sen bizimle alay mı ediyorsun?

— Ne haddimize, demiş ak sakallı bilge kişi. Gölün kıyısındaki meşale, gölün ortasındaki delikanlıyı nasıl ısıttıysa bu köşedeki ateş de o köşedeki kazanı kaynatır.

Yargıç, bunun bir ders olduğunu anlamış. Verdiği kararın yanlışlığını bilincine varmış.

Varlığı komşuya buyurmuş:

— Çocuğün hakkını yemeyelim, demiş. İddiaı kazanan delikanlıdır. Hemen hakkı olan yüz altını veresin.

Delikanlı Ak Sakallı Bilge'nin verdiği ders sayesinde yüz altınını kavuşmuş. Ak Sakallı Bilge Dede'ye teşekkür edip anasının yanına gitmiş.

Eren KAÇMAZ, *Eğlendiren-Öğreten Masallar*

1. Dikkat Çekme:

Öğretmenin "Çocuklar, tahtadaki görsellerde ilk dikkatinizi çeken kelimeler nelerdir? Bu kelimeler size hangi anlatı geleneğini hatırlatmaktadır? Sorularını sorarak derse başlaması. Gelen yanıtlardan sonra öğrencilere "Masallarda söylenen tekerlemelere örnekler verebilir misiniz? Masal dinlemeyi ve okumayı sever misiniz?" sorularını yönelmesi.

Öğretmenin çocuklara hangi masalları bildiklerini ve günlük yaşamlarında yeni geldiğinde masal anlatıp anlatmadıklarını sorması. İstediği olanlara bildikleri masalları anlattırması ve böylece öğrencilerin dikkatini masal türüne çekmesi.

2. Güdüleme:

Öğretmenin "Bu haftaki derslerde, toplumun kültürel belleğinin önemli bir türünü olan masallar aracılığıyla birey ve toplum ilişkisini değerlendirebileceklerini; masal türünde önemli eserleri ve derlemeleri olan yazarları tanıyacaklarını; masal türünü bilmenin ve yeni geldiğinde kullanmanın günlük yaşamdaki önemini görececeklerini" söylemesi.

3. Gözden Geçirme:

Öğretmenin "Masalları birey ve toplum yaşamındaki kültürel mesajların bir habercisi olduğunu öğreneceklerini; masalda kimi sözcüklerin anlam özelliklerine odaklanacaklarını ve dili daha bilinçli kullanabileceklerini" söylemesi.

4. Geçiş:

Öğretmenin, aşağıdaki resmi göstererek resimdeki karakterlerin okuyacakları masaldaki olaylarla ilgili olduğunu ve bu görsellerden yola çıkarak masaldaki olayı tahmin etmelerini istemesi. Yanıtlardan sonra "Kitabınızda 45. sayfada yer alan metni okuyarak değerlendirmeye başlayacağız." demesi.

C. Geliştirme Bölümü:

1. Metnin sessiz bir şekilde tahmin etme stratejisini kullanarak öğrencilere okutulması.
2. Öğretmenin öğrencilerin dinleme ilkelerine uyarak dinlemelerini istemesi.
3. Öğretmenin, masal kurallarına uygun biçimde okuması.
4. Masalın 10 öğrenciye rol paylaşımı yapılarak sesli olarak okutulması.
5. Öğretmenin, öğrencilerin okuma hatalarını (varsa) düzeltmesi.
6. Masal okunduktan sonra, öğrencilerden masalda geçen sözcük ve sözcük gruplarının anlamlarını metnin bağlamından çıkarmalarını istemesi.
7. Öğretmenin, öğrencilere "Çocuklar, şimdi size masalın duyguyu ve düşünce yapısıyla ilgili sorular yönelteceğim. Beni dikkatlice dinleyiniz, sorular iyice anladıktan sonra yanıtlayacağız." demesi.

Sorular-Yanıtlar

1. Masalda geçen "Varsıl komşu varlığıyla kibirlenir" ifadesi ile ne anlatılmaktadır? "Varsıl" ve "Kibirlenmek" ne demektir? "Varsıl ile yoksul kelimeleri arasında nasıl bir anlam ilişkisi vardır? "Komşularının yoksulluğu ile alay edemiş. Onları basit insanlar olarak görmüş." cümlelerinden ne anlıyorsunuz? Buna benzer yaklaşımları bireyler arasındaki iletişimi nasıl etkileyeceğini düşünüyorsunuz?

Cevap: Varsıl, zengin; kibirlenmek, kendini üstün görmek, büyükmek demektir. Varsıl; parası, malı çok olan, zengin demektir. Yoksul kelimesinin karşıtıdır.

Bu cümlelerde, insanların maddi olanaklarına göre değerlendirilmesi ve insanların maddi koşullarına göre değer verilmesi anlatılmaktadır. Cümlede; "Yoksul bireylerin durumlarıyla eğlenmek ve onlara değer vermeyerek" anlatılmaktadır. Buna benzer tutumlar, toplum içinde ayrılmayı ve bireyler arasında kin, nefret gibi istenmeyen duyguların oluşmasına neden olur.

2. Masalda geçen "Kadının gönlü, bu işe pek razı olmaması." cümlesinde "gönlü razı olmamak" deyişimiyle ne anlatılmak istenmiştir? Siz bu ifadeyi günlük yaşamınızda kullanırsanız?

Cevap: İstememek

3. "Eğer şu göle girer ve sabaha kadar orada kalırsan sana tam yüz altın veririm." önerisinin gerçek yaşamda uygulanması sizce mantıklı mı? Böyle bir iddiaya kalkışan birinin durumu sizce ne olabilir?

Cevap: Böyle bir iddiaya kalkışmak mantıklı değildir. Böyle bir durumda kişinin hayatı riske, tehlikeye girebilir. Masal türünde olan metinlerde akla ve gerçekliğe ait olaylar büyük ölçüde yaşanmaz.

4. Metinde geçen "Ağlamaklı olmuş" sözünden ne anlıyorsunuz? "Ağlamaklı olmak" ne demektir?

Cevap: Ağlar gibi olan, üzüntülü, ağlak, ağlamalı, ağlaması:

5. "akal danışmak" deyiminden ne anlıyorsunuz?

Cevap: bir konuda birinin görüşünü somak

6. "Tüyü bitmemiş yetimin bile hakkını gözetir." cümlesinde ne anlatılmaktadır. Tüyü bitmemiş yetimin hakkı olmak deyimini daha önce duymuş muydunuz? Sizce masalda bu ifadeler ile ne anlatılmak istenmiştir?

Cevap: Daha doğmanuş kişilerin bile hakkına saygılı olunması gerektiğini ifade etmek için kullanılan, özellikle kamu mallarındaki kul hakkına dikkat çeken bir deyimdir.

7. Zengin komşu, genç delikanlıya 100 altın vermeye için hangi bahaneyi öne sürüyor?

Cevap: Annesinin meşaleyle göldeki delikanlıyı ısıttığını söylüyor.

8. Yargıcın, zengin komşuyu haklı bulmasının nedeni ne olabilir?

Cevap: Yargıç, zengin komşunun varlığından etkilenerek adaletsiz bir şekilde karar vermiş olabilir.

9. Ak sakallı bilge dede, yargıca ve zengin adama nasıl bir ders veriyor?

Cevap: Kazanda bulunan yemekleri ateşten uzakta bir yerde tutarak uzaktaki ateşin yemekleri ısıtıp pişirebileceğini söyleyerek yargıca ve zengin komşuya ders veriyor.

Ara Özet:

Öğretmenin "Çocuklar bu derste, Ak Sakallı Bilge Dede masalını okuduk ve üzerinde anlama-anlatma çalışmaları yaptık. Gördüğümüz gibi masallar hem eğlenceli vakit geçirmemizi sağlayan hem de ders verici nitelikteki mesajlarıyla okuyanlara öğretici olan bir metin türüdür. Sizler de Eflatun Cem Güney ile Pertev Naili Boratav'ın masal kitaplarını okuyarak zamanınızı etkili bir şekilde kullanabilirsiniz." demesi ve kitapları tanıması.

Ara Geçiş:

Öğretmenin, "Çocuklar, şimdi incelemiş olduğumuz metinde yer alan kimi sözcükler üzerinde duracağız." demesi ve tahtaya metni yansıtması.

Öğretmen, tahtaya aşağıdaki iki cümleyi işaretleyerek öğrencilerin cümleleri okumasını istemesi.

Et yemekleri için birkaç kuzu kestirmiş.

Börek için tekneler dolusu hamur yoğurtmuş.

"Çocuklar tahtada gördüğünüz cümleleri dikkatlice okuyalım ve cümleye ne sorusunu yönelteyim. Bilge dede et yemekleri için ne kestirmiş? Börek için ne yoğurtmuş? Alınan yanıtlardan sonra "Çocuklar, kuzu ve hamur kelimelerine odaklanalım. Bu kelimeler, isim mi, bu isimler cümle içinde herhangi bir değişikliğe uğramış mı?" demesi. Alınan yanıtlardan sonra isimlerin hiçbir çekim eki almamış hâlinin isminin yalnız hâli olduğunu belirtmesi.

Et yemekleri için birkaç kuzu kestirmiş.

Kuzu yalnız hâlde

Börek için tekneler dolusu hamur yoğurtmuş. Hamur yalnız hâlde

Öğretmenin cümlelerde kuzu ve hamur kelimeleri gibi çekim eki almayan isimleri bulmalarını istemesi ve öğrencilere bu kelimelerin cümle içindeki işlevini tartışmalarını istemesi.

Varlıklı komşuyu, yargıçı ve kentin ileri gelenlerini buyur etmiş.

Öğretmenin, "Şimdi tahtada gördüğünüz cümlelere odaklanalım." demesi ve "Çocuklar "Varlıklı komşuyu, yargıçı ve kentin ileri gelenlerini buyur etmiş." cümlesine göre, bilge dedekimlere davet etmiş? Tüm komşular mı? Şehirde görev yapan tüm yargıçlar mı?" sorusunu sorarak öğrencilerin cümleye "neyi ve kimi" sorularına yanıt olarak isminin belirtme hâlini bulmalarını sağlama. Böylelikle cümlede geçen işaretli eklerin cümleye kattığı belirtme durumunu açıklamış.

İsim

Komşu komşu-y-u i hâli

Yargıç yargıç-ı hâli

"Cümlede, geçen komşuyu, yargıçkelimelerine baktığımızda bunların isim olduğunu görüyoruz ve bu isimler sahip olunan tüm komşular, tüm yargıçlar ve tüm kişileri değil belirli kişileri belirtmektedir. Bu nedenle belirli varlıklardan bahsetmek istiyorsak isimlere belirtme, yani i hâli eklerini getirmeliyiz." demesi.

Çocuk boynu bükük bir durumda eve dönmüş.

Yargıç dayanamamış, yanına birkaç kişi alarak avluya çıkmış.

Öğretmen yukarıdaki cümleleri tahtaya yansıtarak "Çocuklar, şimdi bu cümleleri dikkatlice okuyalım. İlk cümlede çocuk nereye dönmüş? Peki yargıç yanına aldığı kişilerle nereye çıkmış? sorularını yönelterek öğrencilerin yanıtlamasını istemesi. Alınan yanıtlardan sonra öğretmenin, cümleye nereye, kime sorularını sorarak isme gelen +A/(+y)A eki ile ismin kendisinde bulunduğunu bildiren duruma yönelme/yaklaşma hâli eki dendiğini belirtmesi.

İsim

Ev ev-e yönelme hâli

Avlu avlu-ya yönelme hâli

Sabaha kadar gölde durdum.

Sende kırk para yok.

Bilge, evinde bir şölen vereceğini duymuş.

Öğretmen, yukarıdaki cümleleri tahtaya yansıtarak "Bu cümleleri dikkatlice okuyalım. "Genç delikanlı sabaha kadar nerede dümüş? Kimde para yok? Bilge dede nerede şölen verecekti?" sorularını yönelmesi.

Alınan yanıtlardan sonra öğretmenin, cümleye nerede, kimde sorularını sorarak isme gelen +dA eki ile ismin kendisinde bulunduğunu bildiren duruma bulunma hâli eki dendiğini belirtmesi.

Göl göl-de bulunma hâli

Sen sen-de bulunma hâli

Ev ev-in-de bulunma hâli

Sabah olunca gölden çıkmış.

Öğretmenin, "Çocuklar, metinde geçen bu cümleyi dikkatlice okuyalım. Genç delikanlı, sabah olunca nereden çıkmış?" sorusunu yönelterek isminin bir yerden ayrılmaya durumunu yansıttığını sezdirmesi. Öğretmenin, cümleye nerede, kimde sorularını sorarak isme gelen +dAn eki ile ismin kendisinden ayrıldığını bildiren duruma ayrılmaya uzaklaşma hâli eki dendiğini belirtmesi.

Göl göl-den ayrılmaya

Ara Özet:

Öğretmen "Çocuklar bu örneklerde isimlerin başka bir kelimeyle ilgi kurmak için isminin yalnız olarak veya ek alarak bulunduğu durumu yani isim hâlini gördük. İsmi hâlleri ismin diğer kelimelerle münasebeti sırasındaki bulunduğu durumlarıdır. Bu ekler, isim isimlere, edatlara ve bilhassa fiillere bağlayarak birçok ilişki kurar. Örneklerde gördüğümüz gibi isimlerin ifade ettikleri durumlara göre yalnız hâl, belirtme hâli, yaklaşma-yönelme hâli, bulunma hâli, uzaklaşma-ayrılma hâli vardır.

Değerlendirme

YOLCU İLE YILAN

Bir kişi seyahate çıkmış. Yolda gidiyormuş, yorulmuş... Şöyle bir kara ağacın dibine uzanmış: "Biraz surda dinleneyim." demiş. Kara ağaçta da bir yılan... Ağacın altında adam ateş yakmış, alevler ağacı sammış. Ağaç yanmakta. Yılan yukarıda çıyıyor. Zavallı yılan yanacak ateşte. "Şunu kalkayım, kurtarayım." demiş adam. Kalkmış, yılanı kurtarmış ateşten. Bu sefer yılan gelmiş karşısına:

— Ey insanoğlu, ben seni sokacağım.

— Yahu, niye sokacaksın? Ben seni ateşten kurtardım ya.

— Yok, sokacağım... Kurtarmasaydın.

— Ey, mademki öyle, gideriz, üç yere danışın, üçü de "sok" diye fetva verirse sen o vakit sok beni.

Kalkıyorlar, yola düşüyorlar. Giderken bir öküz görüyorlar. Adam diyor ki:

— Ey öküz baba! Bu yılan ateşte yanıyordu, onu kurtardım. Bu sefer beni sokmak istiyor. Ben buna iyilik yaptım. Bu beni sokar mı? Sokmaz mı?

— Sokar, diyor öküz. İnsanoğluna iyilik mi yarar? Bana bütün çiftini sürdürür sürdürür, ihtiyarladığım zaman götürür, kasaba verir, kestirir, insanoğluna iyilik yaramaz.

Ha, tamam, diyor yılan.

Biraz daha giderken yolları bir ırmağın kıyısına ulaşıyor. Diyorlar ki: "Şu ırmağa da soralım, bakalım."

— Ya mübarek ırmağ, diyor adam. Bu yılan ateşte yanıyordu, ben bunu kurtardım. Şimdi beni sokmak istiyor. E, bu beni sokmalı mı? Sokmamak mı?

— Tabii sokmalı, diyor ırmağ. İnsanoğluna iyilik yaramaz. Sebep? Çamaşırını, her şeyini bende temizler, kendi de bende yıkandığı, benim suyumu içtiği hâlde, elini yüzünü yıkar da bir de yüzüme doğru tükürür.

— Tamam, diyor yılan.

Giderken bir tilkiye rast geliyorlar, ona sesleniyorlar.

— E dur bakalım tilki baba!

— Bu yılan, diyor adam, ağaçta yanıyordu, ben bunu kurtardım. Şimdi beni sokmak istiyor. Bu beni sokar mı? Sokmaz mı?

Tilki bir işaret ediyor gizli adama, "Bize var mı bir şey?" demek istercesine. Adam göz kırıyor 'evet' der gibi. Tilki:

"Sokamaz." diyor.

— Tamam! Son cevap sokamaz olduğu için beni sokamazsın, diyor insanoğlu. Yılan bırakıp gidiyor.

O zaman tilki adama soruyor:

— Arkadaş, bana ne getireceksin sen?

— Sana ben kırk tavukla kırk horoz getireceğim.

— Peki, nereye getireceksin onları?

— Yani, falan yerde geniş bir tarla var, ıssız bir yer, git oraya. Sen orda beni bekle.

Adam kırk taze koyu çuvalın içine, ertesi gün bunları suttuğu gibi hadi bakalım tilkinin beklediği yere. Tilki de "kırk tavukla kırk horoz gelecek" diye sevinmekte. Adam gelince diyor ki:

— Arkadaş, ben getirdim tavukları. Birer birer mi çıkarayım çuvaldan, yoksa hepsini mi dökeyim? Tilki:

— Of, diyor, pek keyfim geldi. Dök, dök hepsini birden. Ben onların dağılanını sakalımı sallaya sallaya toplam bir yere. Adam o zaman: “Al Allah kulumu, zapt et delini!” diyor da çuvalın ağzını açıyor, bir döküyor. Kırk tazi çıkıp da Tilkiyi görüverince saldıyorlar üstüne. Tilki fırlamış, kaçmış, güç bela kurtulmuş tazıların ellerinden. Yüksek bir taşın başına çıkmış da: İnsanoğluna iyilik mi yarar? “Sokak” desem olmaz mıydı? Ben tavuktan da vazgeçtim, şu beni koştuğu eziyete bak. Tilkiyi yakayı kurtarmış ama insanoğluna da pek kızmış: “Ey insanoğlu! demiş, ben de senin evinde, yurdunda, yuvanda her yerde bulursam tavuğunu, horozunu yaşatmayacağım.” İşte o günden sonra insanoğlunun kümesinden tavuk çalmaya ahdetmiş tilki. Hâlâ da ahdinde duruyor.

METİN İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR

S1. Yolcunun kurtarmış olduğu yılanın ısrarla “yok, sokacağım” demesine karşın adam nasıl bir çözüm yolu üretiyor? Bu çözüm yoluna başvurmasının nedeni ne olabilir, yazınız.

S2. Yolcu ile yılanın aralarındaki anlaşmazlığı gidermek için kimlere sorular yöneltiliyorlar, aldıkları cevaplar ne oluyor?

S3. Tilki yaptığı iyiliğin karşılığında yolcudan ne gibi bir beklenti içine giriyor? Yolcu tilkinin beklentisini nasıl karşılıyor?

S4. Masaldaki kurgusal ifadeler nelerdir, aşağıya yazınız.

S5. Masaldan nasıl bir sonuç çıkarılmaktadır, yazınız.

S6. Metinde koyu yazılmış kelimelerin aldıkları hal eklerinin çeşidini tespit ederek kelimeyi aşağıdaki tabloda uygun gelen yere yazınız.

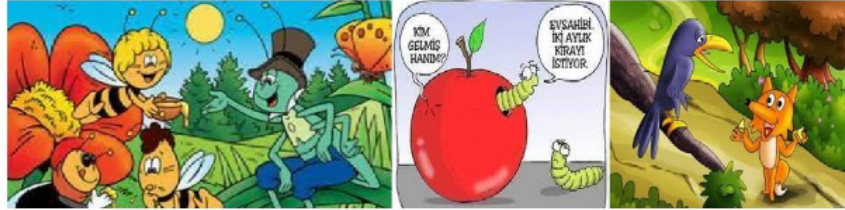
Yalın haldeki kelimeler	Belirtme hal eki alan kelimeler	Yönelme hal eki alan kelimeler	Bulunma hal eki alan kelimeler	Ayrıma hal eki alan kelimeler

Ek 4. DERS PLANI

Dersin Adı	Türkçe
Sınıf	6. sınıf
Temanın Adı	Birey ve Toplum
Metnin Adı	Aslan ile Fare
Süre	2 hafta

Öğrenci Kazanımları / Hedef ve Davranışlar	T.6.2.4. Konuşmalarında beden dilini etkili bir şekilde kullanır. T.6.2.5. Kelimeleri anlamlarına uygun kullanır. T.6.3.1. Noktalama işaretlerine dikkat ederek sesli ve sessiz okur. T.6.3.2. Metni türün özelliklerine uygun biçimde okur. T.6.3.4. Okuma stratejilerini kullanır. T.6.3.5. Bağlamdan yararlanarak bilmediği kelime ve kelime gruplarının anlamını tahmin eder. T.6.3.7. Çekim eklerinin işlevlerini ayırt eder. T.6.3.16. Okuduklarını özetler. T.6.3.17. Metinle ilgili soruları cevaplar. T.6.4.3. Hikâye edici metin yazar. T.6.4.11. Yazdıklarını paylaşır.
Ünite Kavramları ve Sembolleri / Davranış ve Örüntüsü	Birey, toplum, bireylerarası ilişkiler
Öğretme / Öğrenme Yöntem ve Teknikleri	Metin odaklı dil bilgisi öğretimi
Kullanılan Eğitim Teknolojileri / Araç, Gereçler ve Kaynakça	6. Sınıf Türkçe ders kitabı, Türkçe Sözlük, Akıllı tahta

Dikkat Çekme:

Öğretmenin “Çocuklar tahtada gördüğünüz resimlerde ne görüyorsunuz? Sizce aralarında nasıl bir konuşma geçiyor olabilir? Peki, siz günlük yaşantınızda hayvanların karakter olarak yer aldığı öyküleri okumayı sever misiniz?” demesi. Alınan yanıtlardan sonra öğretmen, La Fontaine’ın fablları hangi amaçla yazdığını belirttiği “Başlarken” adlı aşağıdaki ön sözü söylemesi.

“Ezop’tur babası benim masallarımın.

Tarihleri uydurma olsa da bunların

Ders alacak doğru şeyler vardır içinde.

Her şey konuşur burada, balıklar bile.

Bütün söyledikleri bizleredir ama:

İnsandır eğittiğim hayvanlar yoluyla”

“İşte kahramanlar bitkiler, cansız varlıklar ve özellikle hayvanlar olan ve ders verme amacı güden öğretici nitelikteki öykülere fabl denir.” demesi ve böylelikle öğrencilerin dikkatini fabl türüne çekmesi.

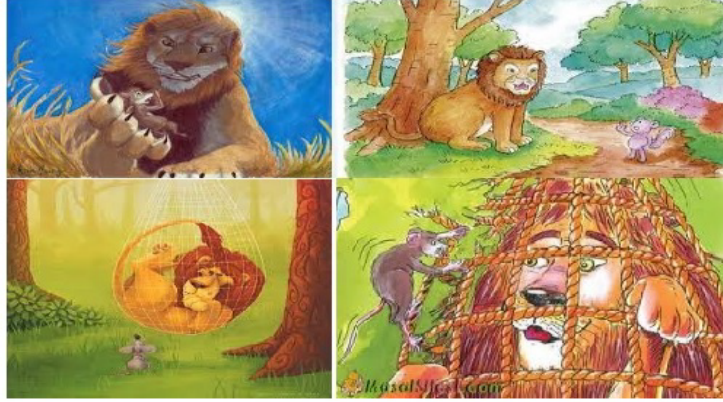
Güdüleme:

Öğretmenin, "Bu haftaki derslerde bir yandan fabl türünü tanıyacak, fabl türünde yazılmış bazı öyküleri okuyacak ve metin içinde yer alan kimi sözcüklerin anlamsal ve yapısal özelliklerine odaklanarak iyelik eklerinin işlevlerini öğreneceksiniz." demesi.

Gözden Geçirme:

Öğretmenin, "Bu haftaki derslerde okuyacakları fabl türündeki metinler sayesinde hem fabl türünde yazdığı eserler ile tanınan La Fontaine'ın öykülerini tanıyacak hem de fabl türündeki metinlerde verilen öğretici mesajlar hakkında tartışacaksınız. Bu sayede metin aracılığıyla karşılaştığınız sözcük, deyim ve atasözlerinin anlam özelliklerini öğrenerek sözcük dağarcığınızı geliştireceksiniz." demesi.

Derse Geçiş:

Öğretmenin tahtadaki görselin hangi öyküyü simgeleştirdiğini sorması. Gelen yanıtlardan sonra kitaplarında 53. Sayfayı açmalarını istemesi ve La Fontaine'ın Aslan ile Fare adlı öyküsünü okuyarak metni değerlendireceğiz." demesi.

C. Geliştirme Bölümü

- 1- Sessiz olarak öğrencilere metnin okutulması.
- 2- Öğretmenin, öğrencilerden dinleme kurallarına uyarak dinlemelerini istemesi.
- 3- Öğretmenin, fabl kurallarına uygun olarak sesli bir şekilde okuması.
- 4- Fablın 5 öğrenciyeye sesli olarak okutulması, öğrencilerin (varsa) okuma hatalarının düzeltilmesi.

ASLAN İLE FARE

Herkes herkese yardım etmeli,
Ben büyük, o küçük dememeli,
İki masalım var bunun üstüne,
Başka da bulurum isteyene.
Aslan toprakta oynamış bir gün,
Bir de bakmış pençesinde bir fare.
Aslan, aslan yürekiymiş o gün,
Kıyamamış canına bırakmış yere.
Boşuna gitmemiş bu iyiliği.
Kimin aklına gelir
Farenin aslana iyilik edebileceği?
Etmış işte, hem de canını kurtarmış.
Günün birinde aslan
Biraz çıkayım derken ormandan,
Düşmüş bir tuzağa,
Ağlar içinde kalmış,
Kükremiş dummuş boşuna.
Bereket fare usta yetişmiş imdada:
Bu iş kükremekte değil,
Kemirmekle olur demiş.
Başlamış incecik dişlerini işletmeğe.
Gelmış ipin hakkından kurtuktur.
Bir ilmek kopunca ağdan hayır mı kalır.
Sabır, biraz da zaman
Güçten, öfkeden daha yaman.

La Fontaine, *Masallar*
Çeviren: Sabahattin EYÜBOĞLU

- 1- Fabl okunduktan sonra öğrencilerden, fabl'da geçen sözcük ve sözcük gruplarının anlamlarının metnin bağlamından çıkarmalarını istemesi.
- 2- Öğretmenin, "Çocuklar, şimdi size fablın duygu ve düşünce yapısıyla ilgili sorular yönelteceğim. Beni dikkatlice dinleyiniz, soruların iyice anladıktan sonra yanıtlamaya başlayınız." demesi ve her soru için pek çok öğrenciyeye söz vermesi.

Sorular-Yanıtlar

- 1- "Herkes herkese yardım etmeli, Ben büyük, o küçük dememeli." sözünden ne anlıyorsunuz?
Cevap: İnsanların birbirine güçlü, zayıf, zengin, fakir demeden yardım etmesi gerektiği anlaşılmaktadır.
- 2- "Aslan, aslan yürekiymiş o gün." sözünden ne anlıyorsunuz? Aslan yürekli olmak ne demektir?
Cevap: Çok yiğit, hiçbir şeyden korkmayan.
- 3- "Kıyamamış canına bırakmış yere." cümlesinde geçen cana kıymak deyimini ne demektir?
Cevap: Öldürmek.
- 4- Metinde geçen "tuzağa düşmek" deyimini ne demektir?
Cevap: Binlen tarafından hazırlanan kötü bir duruma uğramak, oyuna gelmek.
- 5- "Bereket fare usta yetişmiş imdada" cümlesinde geçen "imdada yetişmek" deyiminden ne anlıyorsunuz? Günlük yaşamda bu deyimini hangi durumlarda kullanıyorsunuz?
Cevap: Çok zor ve tehlikeli bir anda yardım etmek.
- 6- "Gelmış ipin hakkından kurtuktur." cümlesinde geçen hakkından gelmek deyimini ne demektir? Günlük yaşamda bu deyimini hangi durumlarda kullanıyorsunuz?
Cevap: Zor bir işi başan ile sona erdirmek.
- 7- "Aslan ile Fare" adlı fabl'dan hangi dersi çıkarabiliriz? Metnin ana fikri nedir?
Cevap: İnsanların karşılaştıkları kişilere karşı büyüklük göstermesi, onların zor durumlarına iyilikte bulunması gerekir. Kim olursa olsun yaşamın belli dönemlerinde herkes yardıma ihtiyaç duyar. Çevremizdeki insanlara yönelik yaptığımız her davranışla günü geldiğinde biz de yüzleşmek durumunda kalabiliriz.

Ara Özet:

Öğretmenin, "Çocuklar, bu derste La fontaine'nun fabl türündeki öykülerinden biri olan Aslan ile Fare öyküsünü değerlendirdik. Fabllarda kahramanların bitkiler, cansız varlıklar ve özellikle hayvanlar olduğunu; konunun kısa olup kahramanlarının her birinin bir insan karakterini ya da davranışını sembolize ettiğini anladık. Çoğu kez olağanüstü unsurlara sahip olduğunu ve bu yanıyla daha çok insanları ahmaklık ve zayıflıklarını gözler önüne sererek onlara ders verme amacı güdüldüğünü öğrendik. Verilmek istenen dersin öykünün sonunda dile getirildiğini gördük." demesi. Öğretmenin öğrencilere La Fontaine öykü kitaplarını dağıtarak "Elimizde olan kitapları diğer bir ders gününe kadar okumanızı ve öykülerden çıkardığınız dersleri yazmanızı istiyorum." demesi.

Ara Geçiş:

Öğretmenin, "Çocuklar, şimdi incelemiş olduğumuz metinde yer alan kimi sözcükler üzerinde duracağız." demesi ve tahtaya metni yansıtması.

1- Öğretmenin, tahtaya metinde yer alan cümleyi işaretleyerek öğrencilerin okumasını istemesi.
İki **masalın** var bunun üstüne.

2- Öğretmen, "Altı çizili kelimeye göre masal kime aittir? Alınan yanıtlardan sonra öğretmen, "Evet çocuklar yazara aittir. Peki, biz masalın yazara ait olduğunu kelimenin hangi yapısından anlıyoruz." sorusunu sorması.

Masal- (i)m Benim masalın

3- Alınan yanıtlardan sonra öğretmen, "Peki, masal senin olsaydı nasıl söylememiz gerekirdi?" demesi ve kelimeyi diğer şahıslara yönelik sorması.

Cevap: (Senin) Masalın

(Benim) Masalın (Bizim) Masalımız

(Senin) Masalın (Sizin) Masalınız

(Onun) Masalın (Onların) Masalları

Ara Özet:

Öğretmen, "İsmi karşıladığı nesnenin bir şahsa veya bir nesneye ait olduğunu ifade eden ekler İyelik ekleri denir. Demek ki iyelik ekleri, bir nesnenin ben, sen, o, biz, siz, onlar gibi şahıslara ait olduğunu daha doğrusu o şahısların sahipliğini gösteren eklerdir." demesi.

Ara Geçiş:

Öğretmen, "Şimdi sizlerle La Fontaine'nun Karga ile Tilki öyküsünü okuyarak hem metni anlamaya dönük hem de metin içinde yer alan iyelik eklerini bulmaya dönük çalışmalar yapacağız." demesi.

Tilkiyle Karga

Kumaz tilki, ağacın dalındaki ağzında peynir olan kargayı görünce, "Ne yapsam da şu karganın ağzından lokmasını alsam? Aklım çalışmıyım." diye düşünmüş. Sonra sessizce ağaca yaklaşmış, "Günaydın bayan karga!" demiş. "Bugün ne kadar güzelsin! Tüylerin pırl pırl, gözlerin kapkara birer inci! Oman, ne kadar şanslı! Arkadaşımız olduğun için ne kadar şanslıyız! Üzerine konduğun için ağacın dalları, toprağın çimleri ne kadar mutlu! Senin sesinin de çok güzel olduğunu söylediler. Dinlemeye geldim. Hatırımı kumaz da bir farkı söylersen çok sevinirim."

Bu söz hoşuna gittiği için karga, bildiği o çirkin sesiyle "Gaaak" der demez ağzındaki peyniri düşürmüştü. Tilki de hemen kapıp yutuvermişti. Sonra da galklarını sürdüren akılsız kargaya, "Yeter, kes artık!" demiş. "Ben, istediğimi aldım. Verdiğin peynire karşılık ben daha değerli bir şey vereceğim sana. Kumazlar, senin gibilerin sayesinde geçinirler. Eh sanırım bu kısa ders de bir lokma peynire değer." demiş.

Sorular-Yanıtlar

1- Tilki kargayı gördüğünde aklından neler geçirmiş?

Cevap: Ağacın dalındaki ağzında peynir olan kargayı nasıl kandıracağını düşünmüştü.

2- Tilki kargayı neden kandırmak istemiş?

Cevap: Karganın ağzındaki peyniri almak için kandırmak istemiş.

3- Tilki, kargayı kandırmak için ne yapmış?

Cevap: Ona abartılı bir şekilde güzel sözler söylemiş.

4- Kumaz tilkinin kargaya verdiği ders nedir?

Cevap: Güzel sözlerle kanarak çevremizdekilere inanmak ahmaklıktır.

5- Metinde yer alan aşağıdaki cümleleri dikkatlice okuyunuz. İyelik eki alan kelimeleri işaretleyiniz.

Şu karganın ağzından lokmasını alsam. Kimin lokması? Karganın
Aklı çalışmıyım. Kimin aklı? Benim

Tüylerin pırl pırl, gözlerin kapkara birer inci.

Kimin tüyleri pırl pırl? Kimin gözleri kapkara?

Arkadaşımız olduğun için ne kadar şanslıyız.

Kimin arkadaşı? Bizim

Üzerine konduğun için ağacın dalları, toprağın çimleri ne kadar mutlu!

Kimin dalları? Ağacın Kimin çimleri? Toprağın

Senin sesinin de çok güzel olduğunu söylediler.

Kimin sesi? Senin

Hatırımı kumaz da bir farkı söylersen çok sevinirim.

Kimin hatırı? Benim

Son Özet

Öğretmenin, "Sevgili öğrenciler yazılı ya da sözlü olarak kendimizi ifade ederken dilimizin kuralları çerçevesinde doğru, düzgün ve etkili anlatımlar yapmalıyız. Doğru, düzgün ve etkili anlatımlar yapabilmek için de dilimizin kurallarını bilmeli, söz varlığını zenginleştirmeliyiz. Bu hafta ki derslerde ise La Fontaine'nun fabl türündeki öykülerini tanıdık, okuduk ve metinler aracılığıyla iyelik eklerinin işlevlerini öğrendik. Metin içi örnekler üzerinde tartıştık ve kendi örneklerimizi oluşturduk. Demek ki iyelik ekleri, bir nesnenin ben, sen, o, biz, siz, onlar gibi şahıslara ait olduğunu daha doğrusu o şahısların sahipliğini gösteren eklerdir." demesi.

Değerlendirme

1. Fabl türündeki yazıların en dikkat çeken özelliği nedir? Yazınız.

2. Fabl türünde yazılmış eserlerin yazılma amacı nedir? Yazınız.

3. Fabl türünde bir öykü yazarak öykünüzü sınıfta okuyunuz.

4. Aşağıda tabloda verilen cümlelerde iyelik eki alan kelimeleri karşılarında tablodaki sütuna yazınız.

Kazağı, örgü bir kazağa benziyordu.	
Kaf Dağı'nın en yalçın kayası bu mavi kayadır, derler.	
Annemin duası oldukça bize zarar gelmez.	
Merkezdeki kalenin taşları oldukça yıpranmıştı.	
Oyun esnasında pamağı çok zedelendi.	
Yurdumuzun görülmeye değer ne güzel manzaraları vardır.	
Sorusu bütün sınıfı zorladı, kimse çözmedi.	
Benim amacım hepimize iyi bir rehber olabilmek.	

LEARNED VIOLENCE: BANDURA'S SOCIAL LEARNING THEORY IN EDWARD BOND'S THE CHILDREN

ÖĞRENİLMİŞ ŞİDDET: EDWARD BOND'UN THE CHILDREN ADLI OYUNUNUNDA BANDURA'NIN SOSYAL ÖĞRENME KURAMI

*"Boys who are beaten by their mothers
turn into husbands who beat their wives."*
Yasemin Bozkurt

Ajda BAŞTAN
Sivas Cumhuriyet University
Faculty of Letters
Department of Translation and Interpreting
ajdabastan@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8171-8644

Ahmet DÜLEK
Sivas Atatürk Vocational and Technical
Anatolian High School
dulekahmet1284@gmail.com
ORCID: 0000-0003-2795-9521

ABSTRACT

Geliş Tarihi:
29.05.2022

Kabul Tarihi:
24.01.2023

Yayın Tarihi:
31.03.2023

Anahtar Kelimeler
Albert Bandura, The
Children, Edward
Bond, Sosyal
Öğrenme Kuramı,
Şiddet

Keywords
Albert Bandura, The
Children, Edward
Bond, Social
Learning Theory,
Violence

This study focuses on Bandura's social learning theory by examining the theme of learned violence in Edward Bond's *The Children*. Albert Bandura, a significant Canadian-born American psychologist, studied behaviourist questions about individuals and developed what is now known as social learning theory. In response to the outdated belief that violent behaviour is the result of innate aggressive tendencies, he introduced the theory which is concerned with the interaction of the learner's mind and its surroundings. Bandura's theory posits that people learn new behaviour, attitudes, and emotional responses by observing, modelling, and imitating the actions of others in their social environment. Edward Bond, on the other hand, has been one of the most controversial and prolific writers in contemporary British theatre. His twelve-scene short play *The Children*, which premiered in 2000, is considered as one of his later works. By using young characters in his work, the playwright reflects on the effects of social environment on teenagers. The play is about Joe, a teenager who lives with his abusive mother. When compared to his mother, Joe becomes more violent over time because he burns down a building in which a child dies. Thus, Bond's play demonstrates how violence is learned in parallel with Bandura's theory.

ÖZ

Bu çalışma, Bandura'nın sosyal öğrenme kuramına odaklanarak Edward Bond'un *The Children* oyunundaki öğrenilmiş şiddet temasını incelemektedir. Kanada doğumlu Amerikalı bir psikolog olan Albert Bandura, bireyler hakkında davranışçı soruları inceleyerek sosyal öğrenme kuramını geliştirir. Bandura kuramında, şiddet davranışının doğuştan gelen saldırgan eğilimlerin sonucu olduğuna dair zaman aşımına uğramış yaygın inanca yanıt olarak, öğrenenin zihninin ve çevresinin davranışını etkilediğini öne sürer. Bu kuram, bir sosyal çevrede başkalarının davranış, tutum ve duygusal tepkilerini gözlemlemeyi, modellemeyi ve taklit etmeyi öne çıkarır. Edward Bond ise çağdaş İngiliz tiyatrosunun en iddialı ve üretken yazarlarından biridir. 2000 yılında ilk gösterimi yapılan ve on iki sahneden oluşan kısa oyunu *The Children* (Çocuklar), yazarın son dönem eserlerinden biri olarak kabul edilir. Bond oyununda genç karakterleri kullanarak, sosyal çevrenin gençler üzerindeki etkilerini vurgulamayı amaçlar. Oyun, istismarcı ve şiddet uygulayan annesiyle yaşayan ergen Joe'nun etrafında gelişir. Annesiyle karşılaştırıldığında Joe zamanla daha fazla şiddet uygulayan bir kişiye dönüşür çünkü içinde bir çocuğun ölmesine neden olan binayı annesinin isteğiyle yakmıştır. Böylece Bond'un oyunu, Bandura'nın kuramına paralel olarak şiddetin öğrenilmiş bir davranış olduğuna dikkat çeker.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1123069>

Atıf/Cite as: Baştan, A., and Dülek, A. (2023). Learned violence: Bandura's Social Learning Theory in Edward Bond's *The Children*. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi* 13(1), 106-118.

Introduction: On Violence and Bandura's Theory

The *Longman Dictionary* (2004:1840) defines violence as a “behaviour that is intended to hurt other people physically”. According to sociologist Nieburg (1963:43), violence is described as any action, either direct or indirect, that proposes to cause injury or harm to individuals or damage to property. Indeed, violence has been a part of human history for as long as we have records, and it is likely that it will continue to be a part of society in the future. However, it is also possible that humanity will eventually find ways to reduce and prevent violence, and create a more peaceful world. It is unfeasible to predict the future with certainty, but it is up to us to strive for a better future and work towards creating a world where violence is less prevalent. Actually, violence is a crucial field of academic studies because of being in every aspect of daily life. There have been instances in history where violence has been used as a means to achieve a particular social or political change. Nevertheless, it is significant to note that violence is not always the best or most effective means of attaining a goal. In many cases, violence can lead to unintended consequences and can cause more harm than good in the long run. Nonviolent methods of conflict resolution, such as negotiation and diplomacy, can often be more effective in achieving desired outcomes without causing misuse or destruction. Thus, it is generally better trying to find peaceful and nonviolent ways to dissolve conflicts and obtain targets whenever possible. Overall, when any of the people feel defeated, they may begin to use force that is contentious, harmful, or even destructive. In this framework, the conflict of human strengths and weaknesses is some source of violence in personal nature and social life.

There is ongoing debate among sociologists and psychologists about whether violence is inherent in human nature or a learned behaviour. Arendt (1970:15) famously explored the idea of an unpredictable environment in which it is difficult to forecast what will happen next. Woodrow (2001:130) suggests that people “operate on and can manipulate their environments”, and that reinforced behaviour is more likely to “be repeated in similar circumstances” in the future. In this sense, if a violent person's act is tolerated, they may be more expected to engage in violent act again. However, it is meaningful to indicate that there is no single theory that can fully explain the causes of violence, and various factors may contribute to violent behaviour in different situations. Some research suggests that violence may be linked to evolutionary processes and may serve certain adaptive functions in specific contexts. Ultimately, there is still much we do not understand about the underlying causes of violence.

It is important to note that violence can take many forms and can occur in a variety of settings. For instance, psychological violence, also known as emotional abuse or psychological abuse, refers to behaviour that is intended to harm the mental or emotional well-being of an individual. It can cover acts such as verbal abuse, threats, manipulation, or controlling behaviour. Psychological violence can have serious and long-lasting effects on the victim, along with anxiety, depression, low self-esteem, and difficulty trusting others. Moreover, it may occur in any relationship, including romantic relationships, familial relationships, and friendships. Socio-economic conditions like unemployment, poverty, inadequate housing, racial discrimination, and exclusion from family and community can lead to feelings of frustration, anger, and hopelessness, which can in turn contribute to the likelihood of violent behaviour. When violence is examined in a social dimension, aggression appears to play a significant role in the development of personal character. As Mavili (2014:15) asserts, the family, which meets the basic needs of people such as care, and a sense of trust, is sometimes the area where violence is matured and applied. Exposure to or witness of violence suggests that it can be learned both directly and indirectly, highlighting the significance of Bandura's social learning theory.

Albert Bandura (1925-2021), “the doyen of the psychology profession” (Zsolnai, 2016:426), studied behaviourist questions about individuals and developed what we now understand as social learning theory. According to Anderson and Kras (2007:102), Bandura created the social learning theory in reaction to the outdated belief that violent behaviour is the result of innate aggressive tendencies. Social learning theory has been influential in a wide spectrum of fields, including psychology, and education which has helped to shed light on the ways how people learn and adopt new behaviours. This theory claims how people adopt new behaviours and attitudes by observing and imitating others which can take place through direct or indirect experiences. For example, if a person sees someone else being rewarded for a particular action, they may be more likely to imitate that behaviour in order to receive similar rewards. On the other hand, if a person perceives someone else being

punished for a particular manner, they may be less likely to imitate that behaviour in order to avoid similar punishments. In this regard, social learning theory deals with the interaction between the learner's mind and its environment. Overall, Bandura's theory integrates and complements behavioural and cognitive principles, as well as environmental characteristics.

Bandura started to develop his theory in the 1960s and over the years he observed how individual aspects, both behavioural and cognitive, interact with environmental elements. Between 1961 and 1963, Bandura and his team tried to demonstrate the importance of learning violence by observation in children. Specifically, his team intended to highlight how the imitation of a model influenced the behaviour of children. Following a landmark study known as the Bobo doll experiment, one of the most famous studies in the area of psychology, Bandura went on to establish the theory of social learning. Bandura described a number of important methods, including the Bobo doll experiments, in which “children would become more violent when they were exposed to adults being violent” (Allan, 2017:13). The Bobo doll studies were largely regarded as innovative in terms of social learning theory and set the standard for aggressiveness research.

Bandura's Bobo doll experiment is a classic study that was conducted in the 1960s in which children of both sexes between the ages of three and six were investigated. The research was designed to explore the role of observation and imitation in learning new behaviours. In the experiment, children were shown an act or video of an adult model behaving offensive to a Bobo doll, which is a large, inflatable toy (Bandura and Walters, 1963). The children were then let to pass time with the Bobo doll themselves, and the researchers observed their behaviour. They found that the children who had watched the adult model behaving aggressively towards the Bobo doll were more likely to imitate that behaviour themselves, while those who had not seen the action were less likely to do so. The results of the Bobo doll experiment helped to support Bandura's social learning theory, which proposes that people learn new behaviours and attitudes by observing and imitating others. The study has had a significant impact on our understanding of the role of observation and imitation in learning and has contributed to the development of numerous theories in psychology and other fields.

Bandura concluded that the model (whether positive or negative) plays a leading part in the learning of a behaviour. In fact, he has long emphasized the role of cognitive factors in learning and viewed children as active participants in the processing and evaluation of information, including the potential consequences of their actions. However, it would be incorrect to assume that everyone imitates what they see, or that all children will act aggressively just because they have witnessed violent scenes. Bandura's studies have expanded the knowledge on learning processes, emphasizing how learning does not occur only through direct contact with the elements that influence behaviour.

Social learning theory also evolved as a reaction to operant conditioning to reflect upon thought processes and other psychological functions that were not observed. According to Bandura (1977:12), some complicated behaviours can only be achieved with the help of modelling. Thus, modelling can be an effective way for people to learn complicated behaviours because it allows them to observe and understand the steps involved in performing the behaviour, as well as to receive feedback on their own performance. By observing and imitating others, people can learn the necessary skills and knowledge to perform the behaviour, even if it is complex or difficult. For example, if someone wants to learn how to play a musical instrument, they may observe and imitate a more experienced musician to learn the proper techniques and skills. Over time, with practice and repetition, the learner may be able to master the behaviour and perform it independently. Namely, in the social learning theory, the manner is affected by the consequences of the attitude. Moreover, the situational process of individuals determines their perception of thoughts, needs, and motives.

To sum up, Bandura's social learning theory maintains the priority of “observing, modelling, and imitating the behaviours” (McLeod, 2016), attitudes, and emotional responses of others in a social circle. Furthermore, according to Bandura (1977:22), learning might be incredibly hard, if people were forced to depend totally on the results of their whole actions to instruct them. Thus, as Bandura clarifies, most human behaviour is learned through observation and modelling: by analysing someone else, one can learn how to perform new behaviours, and these formatted details can then be used as a basis for future actions. With the contribution of social learning, people avoid making unnecessary mistakes because they may learn how to behave from examples, at least in an approximate form, before engaging in any behaviour.

Edward Bond's *The Children*

Edward Bond (1934-) has been one of the most controversial and prolific writers of the contemporary British theatre. His plays often address social and political issues, and his work is known for its experimental nature and its use of unconventional staging and performance techniques. Bond's work continues to be relevant and influential in contemporary British theatre and is regularly produced and studied by drama practitioners and scholars. Ada and Parlak (2022:95) state that his plays have been staged in over sixty countries and translated into several languages, including "Turkish, French, Spanish, and German". In this respect, Billingham (2014:1) mentions that in the twentieth and twenty-first century, Bond has been probably one of the most challenging voices both in his country and in Germany, France, Italy, and Canada as well. As Özata and Biçer (2021:229) indicate, Bond has pioneered rational theatre, penned over fifty works, and expressed violence with great effort, which he considers as the most serious problem confronting modern societies. Khatoon (2021:37) gives the information that Bond's drama is frequently compared to the works of modern writers who use violence in their plays, such as "Harold Pinter, Howard Brenton, John Osborne, and John Arden". According to Eagleton (1984:127), Bond is the most important British writer today because of dealing with nuclear destruction and human violence.

Bond (1997:99) considers his plays to be postmodern because they are a reaction to the world's all new problems. Since his first play *The Pope's Wedding*, staged in 1962, Bond has cemented his reputation and popularity. Bond is mainly interested in the matters that encompass the inhumane violent impacts of a class-based reformist society. Furthermore, the writer deals with the isolation of the ordinary person under the capitalist social structure, and the catastrophic conflicts of socioeconomic issues. Besides, Bond refers to examining the motivations and behaviour of his characters and the ways in which they are shaped by their environment and experiences. He frequently addresses issues of social class and economic inequality in his plays, demonstrating the ways in which these factors shape people's lives and opportunities.

Because of witnessing the brutal results of the Second World War, Bond has developed his life philosophy against violence in most of his plays. As Davis (2005:12) underlines, it is necessary for Bond to deal with violence in his works since the playwright believes that violence and inequality dominate the world. According to Billingham (2014:6), Bond has repeatedly highlighted the existence, causes, and purpose of violence in society throughout his writing career, where violence is a result and a presence of exploitation-based social systems. Edward Bond (1978:3) discusses how violence has shaped our civilization, and why humanity will have no future if they do not abandon using it. In addition to addressing violence as a social issue, Bond also uses it as a dramatic device in his plays. He often employs violence as a way to create tension and conflict, and to illustrate the consequences of certain actions and behaviours. By depicting violence and its effects on his characters and the world around them, Bond aims to shed light on the complexities and consequences of violence and to prompt his audience to think critically about its causes and effects. He also claims that it is immoral not to write about violence. According to Jones (1980:517), Bond presents the vision that a good society produces good men, that the current social order is a model of violence in itself, and "that man can change his society".

As Bay and Kaya (2020:52) affirm, one of the most essential qualities which distinguishes a theatre play is its ability to be fictionalized via the features of its characters. In this sense, Bond is a writer who skilfully conveys all aspects of his characters to the audience in his plays. *The Children* is the story of society struggling with its own violence that originates at home between a son and his mother, which then spreads to the whole world. For the famous theatre critic Michael Billington (2008), despite the fact that the playwright and his wife Elisabeth do not have children, Bond's imagination is clearly largely driven by writing for children, in whom he invests his hopes for the future. The playwright believes that the individuals starting from the family are raised for purposes which are not suitable for their nature in unsuitable conditions. As Takkaç (2001:86) remarks, in Bond's opinion of the modern world, everyone should be aware of where they are, under what conditions they live, and what potential facilities they achieve, thus, this critical process includes not only adults, but also children. As a result, the playwright's interest is particularly focused on the relationship between society and its rules. He believes that society and family destroy children's life by behaving them in the wrong way. In a meeting with Ulrich Köppen, Bond (1997) indicates the importance of children in his works as the following:

Children have always played significant roles in my plays. In order to understand their special situation, I have to try to pursue the mind to its origins. I want to find out why human beings behave in a certain way, why they are capable of great humanity and also of great inhumanity. I want to explain why creativity also implies the possibility of destruction, and why one thing happens and another does not. Destruction disguises itself as creativity, just as capitalism disguises itself as democracy. (Bond, 1997:105).

With the considerations above, Bond has written *The Children* to message the public, change the conditions, and create a more beautiful and liveable world by focusing on children and teenagers. The play depicts the complexities of family and personal relationships and the ways in which they can be affected by external factors. Overall, *The Children* is a powerful and thought-provoking exploration of the human experience in the face of crisis and adversity, and a poignant reflection on the ways in which violence and aggression can shape and define our lives. For Nicholson (2003:19), the play depicts a dramatic climate in which “social structures are only partially formed”, forcing teenagers to modify ways of being in alarming situations. Staged in 2000, Bond’s short play *The Children*, consisting of twelve scenes, is regarded as one of his later works. As Billingham (2014:103) points out, the play was authorised as part of a larger project to examine “critical social and ethical issues” affecting teenagers from handicapped families. *The Children* was premiered for the first time by Classworks Theatre Company “on 11 February 2000 at Manor Community College” (Billingham, 2014:103) in Cambridge. The roles of the teenagers were interpreted by the pupils of the college. As Bond clarifies (2000:3-4), this first production was presented on tour in seventeen different places. The roles of mother and man were played throughout the tour by the same actors, but each new location brought with it a new cast for the roles of sixteen young people.

The play is based on the events that centres around two adults and a group of children between the ages of ten and fourteen. Joe, a young teenager, lives alone with his mother because the father abandoned them long time ago. One day, on Joe’s return from school, the mother demands him to go and burn down a neighbourhood building but she refuses to give him the slightest explanation for this request. When Joe wants to understand the reason, the mother does not explain but gets angry and threatens him. Joe then re-joins his friends and informs them about his mother's demand to set the house on fire. The children swear to support Joe and keep his story as a secret. The following night, when Joe returns home, he tells his mother that he has set fire to the house. However, she denies having asked him to do so. During this fire incident, a child in the house is burned to death. The news drives the mother into an even more violent denial. Joe, in charge of the fire, decides to escape from his hometown with a group of friends. This is the start of a horrific journey that the young boy undertakes because of desperation and powerlessness.

Joe and his friends experience misfortune, destruction, and compassion during the escape. On their way, the children find a wounded stranger, but they do not know that he is the father of the boy who died among the flames. However, the children take the stranger with them for a variety of possible reasons, including out of a sense of compassion, a desire for companionship, or a need for protection. Alternatively, the children's actions may be driven by more complex and nuanced motivations that are not immediately apparent. Indeed, without more information, it is impossible to accurately determine why the children take the stranger with them. But on the journey, they look after the stranger “like a child” (Allen, 2007:125), feed him, and nurse him back to health. Unfortunately, the elderly and wounded stranger kills all teenagers step by step until the end of the play because of anger and to avenge his killed child. Nevertheless, Joe has to face the truth that his mother wanted revenge on her lover-the stranger, and forced him to set his house on fire. At the end of the play Joe finds himself alone, but he knows he must look for someone and recreate himself by expressing “I've got everything. I'm the last person in the world. I must find someone” (Scene 12, Bond, 2000:52). It is understood from Joe's words that from now on he has to cope with the future alone. Although Joe states he has everything, he actually has nothing. He has to live as a lonely person who does not know what to do without a family and friends.

Through Joe and his mother, Bond tries to emphasize that individual problems may destroy the family and social institutions. The character of the mother in Bond’s play is similar to the ancient figure of Euripides’ Medea, a rejected and deceived woman. In Euripides’ *Medea*, the titular character is driven to seek revenge against her ex-husband, who has betrayed and abandoned her for another woman. She ultimately takes vengeance by killing her own children, whom she sees as a symbol of her former life with her husband. Also,

the mother in *The Children* wanted to destroy her lover's life because of preferring to live with his wife instead of her. The mother wanted to hurt her lover by burning his house because she was jealous of the other woman just like Medea. In this framework, Bond in his play notes that setting fire to someone's home is a serious and dangerous act that can have severe consequences, both for the person committing the act and for those affected by it.

Apparently, Bond reflects the impact of society on children by taking adults and children to the same stage in *The Children*. Allen (2007:125) emphasises that the children appear to mature more than the adults during the play. Indeed, the play widens the reflection to the choices of younger people in which the world confronts them. Most importantly, Bond demonstrates that violence is transmitted from generation to generation which is a danger for the future of the world. In *The Children* the playwright proves that violent behaviour does not emerge suddenly, but it is often the result of a combination of factors that have been building up over time. As Bond displays, one of these factors is the exposure to violence in the home. Overall, the playwright suggests that the roots of violent behaviour can often be traced back to early childhood experiences and that intervening with children at an early age can help to prevent violence in the future.

Violence as Social Learning in *The Children*

Bond's play begins in the evening near a railway in an abandoned place. According to Billingham this setting, in a lonely urban area, "evokes the tragic train journeys" that Jews took to their "mass deaths in Nazi concentration camps" (2014:120). Joe is with his stuffed puppet which is dressed like a school-boy. In this scene, the playwright aims to display the source of the happiness, distress, and sadness of the main character by creating the conversation between Joe and his puppet as if it were between an adult and his child. In this relationship, Bond reveals how Joe is treated by an adult by giving him the parental role. As stated by Bandura, children continue the behaviours which they learned from adults. The best example of this is observed in the conversation between Joe and his puppet:

Joe ...Don't cry. Shouldn't have brought you with me today. Brought you because you cried. Now you're crying even more. Are you afraid? You don't like the dark. You'll be all right for one night. Are you hungry? I'll bring you some sweets in the morning. What sweets shall I bring you? (Scene 1, Bond, 2000:5).

As seen above, Joe gets along with his puppet just as his mother behaves him, which supports Bandura's social learning theory. It is something like that Joe has taken on the parent role and approaches his toy with love, and asks for its physical needs. At first, there appears an impression of a good relationship between Joe and his mother. Bandura underlines (1995:13) that the child learns many things by observing his family which is his closest social environment. The information learned from the social environment is the basis of many human thoughts and behaviours. Individual and environmental factors are not independent variables since they affect each other constantly. People create, develop and even destroy their environment, and naturally the environment affects the human formation. Thus, environmental conditions significantly affect the life and future of the children. Many acts and knowledge of an individual are products of the social environment. In this sense, the individual learns how behaviour is conducted while observing others. These learnings then guide the creation of the character which are especially dominant in the behaviour of children.

While the play proceeds, a fact develops which puzzles the minds of the readers and the audience. Since Joe is a broken family child, Bond draws attention to parentage relationships in this context, reflecting the importance of the family in the spiritual and psychological development of the child. Jo, who had just loved his toy, suddenly turns into a violent person. His behaviour may display broken family children in the community who are more prone to violence. Because his mother ordered Joe to get rid of the toy, he begins to behave brutally towards it with that he has been together for many years:

I'll have to kill you.
He goes out. He comes back with a brick.

You won't feel it. Cheerio. (*He drops the brick on the puppet's head.*)

Shut your eyes. Be dead.

He goes out. He comes back with a brick. He stops, wanders a few steps. (Scene 1, Bond, 2000:6).

Parallel to Bandura's theory, the playwright tries to represent above how the parent's behaviour affects the child. While Joe hits the puppet with a brick over the head for several times, he tells it about his tough life with his mother. It is apparent that Joe is having conflict with his mother at home and is worried about his upcoming school exams (Bond, 2000:5-6). In the conversations between Joe and his puppet, it is noticed that the child has uncertainty in reality because of his family. Actually, Bond reflects the anger that the environment and the family provide to the child. As observed, Joe's main intention is to punish the puppet, that is to kill it. The words of a teenager about killing indicate how the concept of violence in society goes down to children. Soon after, Joe confesses that he is abused by his mother:

Anything goes wrong in our house Mum hits me. Don't know why. Am I supposed to change the world? (He goes to the puppet. Looks at it.) Got dirty green on your face. Off the brick. If I had a torch there'd be blood where I walk between you and the bricks. (Scene 1, Bond, 2000:6).

Billingham (2014:120) also clarifies that "Joe is subject to the complex strategies of emotional blackmail and psychological manipulation from his dysfunctional mother." The conversation between Joe and his mother illustrates this direction:

Joe You'll get us into trouble!

Mother No more! Enough! Go and swallow your meal if you can!

Joe goes out into, the other room.

Mother (calls) From now on this'll be a house of silence. I'll talk to you: 'Shut the door - don't be late - wash your hands.' But it's the last time I'll tell you anything that matters to me. A stone'd say more than I will. You won't like that. (Scene 2, Bond, 2000:13).

As noticed in the dialogue above, the relationship between Joe and his mother is quite tense. Obviously, Joe is trying to fit in because he is afraid of his mother and has to fulfil her every wish. In the house where Joe lives with his mother, pleasant times are limited and there is no intimate relationship and communication between the two. Bond draws attention to the role of the mother in Joe's mental health, emphasizing that the contact between mother and son is the basis for the child's psychological development. The mother, who always compares her son to his father because of Joe's behaviour, actually applies psychological violence on him:

Mother Go and switch the micro on. Have your meal. You make me weary. I shouldn't have asked. Might've known what the answer would be. You're turning out just like your father. (Scene 2, Bond, 2000:9).

In a normal relationship, the mother is expected to meet the physical, emotional, spiritual and social needs of her child. However, Joe's mother's attitude seems overly authoritarian, inconsistent and protective. In the play, Joe, has to spend almost all of his time with his mother because his father is absent. From the conversations between the mother and Joe, we can understand that the mother treated her child crudely and even violently. However, the woman sometimes turns into a loving and caring mother as the following:

Mother O you poor kid you're hungry. I forget you're still a child. Put your arms round me. Give me a hug. I feel as if I've forced you. What I'm asking isn't for myself - it's for us.

Joe *puts his arms round her.*

Joe Don't cry Mum. Please. (Scene 2, Bond, 2000:10).

Bandura also highlights that the socio-cultural environment has an important impact on individual development. For him, psycho-social factors take a significant aspect in the progress of the person and providing different characteristics (Ayaz Arda and Yıldız, 2019:229). In particular, peer groups have a very important function in gaining effective thinking and various behavioural styles on the individual. Therefore, Bandura suggests that peer groups are more effective than adults in the behaviour of the child. Edward Bond also explains this idea with Joe's communication with his friends:

Joe My mum's in trouble.

Friends Wow! - tell us!

'What trouble?

Joe It's serious. You mustn't tell. I only know a bit of it. She wants me to burn a house.

Friends Burn it?

Burn it down?

Whose house?

Joe New estate.

Friends She serious?

He's having you on! - or she is!

What for? (Scene 3, Bond, 2000:14).

When Joe declares his peers about his mother's demand, they encourage him to burn the house. His friends suggest to commit the crime with the help of rubbish and petrol (Scene 3, Bond, 2000:15). Soon after, Joe follows his friends' ideas and sets a fire on the building. Actually, Joe's mother has given the similar advice before his friends. Bond demonstrates that the way the children are directed has a significant impact on their future lives by showing the mother's misdirection of Joe:

Mother Go in daylight hours. Make sure you know the house. Go back in the dark. Set it on fire. Burn it down. Your father left his old cans in the shed - done some good for a change. Carry the petrol in that. The workmen leave wood and stuff lying round. It's all flammable. They're so lazy they probably left the petrol for the machines. Borrow that. (Scene 2, Bond, 2000:11).

Joe's learning is reinforced by the suggestions made by his friends to burn the house, which are similar to those of his mother (Bond, 2000:15). This aligns with Bandura's theory of learning faster in a social environment, as it suggests that learning through observation involves not only imitating others' behaviours, but also gaining knowledge through cognitive processing of events. In the play, Joe is not only observing his friends and mother, but also learning about their ideas and making connections with his own. This demonstrates that Joe is both imitating behaviours and following ideas around him.

The mother's behaviour, which involves encouraging Joe to commit a violent act, constitutes oppression for him. The pressure she puts on her child to carry out such an action, as well as her inconsistent speech after the event, suggest that the mother may be struggling with poor mental health. Bond's portrayal of this character highlights the idea that unhealthy people may not be capable of effectively raising children:

Joe Mum you told me to do - !

Mother Stop it! Stop it! Don't ever say that! I'll wash your mouth out in disinfectant! Told you to burn a house? What mother would tell her child to do that. She'd be a monster! No one would believe you!

Joe It doesn't matter.

Mother Doesn't matter? You burn a house - then make a wicked accusation - and say it doesn't matter? What's the world coming to? Where did we go wrong with the young? I should take you to

the police! Now! Let you suffer the consequence of your actions! I'm a fool to protect you...(Scene 4, Bond, 2000:22).

As observed above, it is revealed that the mother pressured her son to burn the house down, but now denies any involvement. This inconsistent behaviour causes Joe great sorrow. Additionally, the mother threatens to report Joe to the police. With statements such as “You don't have to be my whole life, you know! I've got a life on the other side of that door!” (Scene 2, Bond, 2000:13) and “I'm not your Mum” (Scene 4, Bond, 2000:22), it is suggested that the mother may have intentionally led Joe to commit a crime in order to get rid of him. After their tense conversation, Joe decides to flee in order to avoid being imprisoned. Bond highlights the idea that parents may not always be trustworthy or truthful, and suggests that it is important for individuals to be self-aware in a dangerous world.

Unfortunately, as previously mentioned, the man's child dies during the fire. Bond does not provide any information about the deceased child, such as their age. The death of an innocent child is particularly tragic, as it represents the loss of potential and missed opportunities. Namely, burning to death is a particularly painful way to die. Abt (2017:266) notes that “violent death at any age is brutal and tragic”, but it is especially so for children, whose innocence and powerlessness make them more vulnerable and heighten our sense of grief. At the end of *The Children*, the stranger man explains the events in more detail, revealing all of the mysteries of the play:

Man My son's dead! (*Turns to Joe and suddenly shrinks into petty, seething rage.*) Your mother was a whore. She worked for me. I kept the money. Bought the house. She wanted to move in with me. No! I moved in with my wife! Your mother wanted revenge! She burnt the house! (*Gestures.*) They only *knew*- the ones I killed. You did it! (*Shudders as he takes the brick from his pocket.*) You killed my son! (Scene 12, Bond, 2000:51).

Bandura (1973:11) claims that despite the fact that aggression dominates our lives, few coherent attempts have been devoted to validate its causes or implement constructive ways to reduce sociological violence. Man's technical capability for total devastation has now progressed to the point where he would no longer resolve disputes through violent means. Thus, Bond in *The Children* reflects examples of Bandura's social learning theory by processing Joe's behaviour. Obviously, in the play, the young Joe is just like his mother's copy who behaves his puppet both warm-hearted and violently. What Bond wishes to dramatize is that a person who has been subjected to violence will resort to violence again in the future. If we consider Bandura's theory, violence in Bond's play is a learned act in a social circle. In this context, the playwright emphasizes that violence breeds violence in *The Children*. Bond proves through Joe that violence can cause not only physical but also psychological wounds in human life. Although Joe is sometimes loved by his mother, he is an individual beaten and subjected to physical violence as well. Moreover, his mother inflicts psychological violence by humiliating, judging, suppressing, and threatening him.

Consequently, *The Children* demonstrates violence in line with Bandura's social learning theory. In Bond's play, violence is a method which Joe's mother applies to dominate their relationship at home. Besides, violence is a tactic that is used to take revenge in the play. Joe performs violence by learning about it from his mother and friends in his social circle. In fact, Joe's violence performance is more intensive when compared with his mother's act. Thus, Bond emphasizes how learned violence is transmitted from generation to generation in a more brutal and oppressive way. Teenagers and children are the individuals who are most exposed to violence in Bond's play.

Apparently, Bond attempts to display that every living soul should have the right to live, and the right to defend their own feelings and thoughts. When violence is committed in the presence of a child, they will adopt it in their mind as if it were normal. As a result, a chain of violence that is difficult to break will emerge forever. Drawing attention to the fact that psychological violence from family or environment is very effective in children's tendency to violence, Bond implies that this type of abuse inflicts more severe damage on children's souls than beatings. For this reason, it would be wiser to get down to the sources of the problems and find radical solutions in order to prevent violence that goes down to young ages. In *The Children*, Bond shadows out how the problem of violence is growing in the society, and serious injuries occur in the mental structure of the

person who is subjected to violence. For this reason, the child who has been exposed to violence can become a violent individual over time.

Conclusion

Albert Bandura, a prominent figure in the field of psychology, developed the social learning theory, which emphasizes the influence of observing, modelling, and imitating the behaviours, attitudes, and emotional responses of others in a social group. In his play *The Children*, British playwright Edward Bond explores the impact of the social environment on teenagers through the use of young characters. Bond illustrates how violence can be learned in accordance with Bandura's theory. Violence has long been a pervasive social problem, and it is difficult to completely prevent it. Like other behaviours, Bandura's theory suggests that violence can be learned through observation and imitation. In Bond's play, it is evident that individuals are capable of learning violence from the social environment in which they live, just as they learn other beliefs and habits. When people witness violence, they may begin to view it as a normal behaviour and act upon it themselves. In the play, Joe, a young boy, lives with his single mother, who subjects him to physical and psychological abuse. In line with Bandura's theory, Joe, as a victim, observes his mother as a model and then imitates her violent behaviour in a more extreme way, eventually becoming a murderer himself. Bond delves into the root of violence and highlights that it is often learned in the family, which is an individual's closest social environment. The message of Bond's play is clear: we must prevent violence in the family environment in order to prevent its transmission to future generations. Otherwise, as demonstrated by Joe's story, learned violence can escalate and become more and more severe.

References

- Abt, T. P. (2017). Towards a framework for preventing community violence among youth. *Psychology, Health & Medicine*, 22(sup1), pp. 266–285. DOI:10.1080/13548506.2016.1257815
- Ada, U. & Parlak, E. (2022). “What Will It Be Next?”: The Process of ‘Dramatic Child’ in Edward Bond’s *Eleven Vest*. *Söylem Filoloji Dergisi*, 7(1), pp. 94-109. DOI: 10.29110/soylemdergi.1067595
- Allan, J. (2017). *An Analysis of Albert Bandura’s Aggression: A Social Learning Analysis*. Routledge.
- Allen, D. (2007). ‘Going to the Centre?’: Edward Bond’s *The Children*. *Studies in Theatre and Performance*, 27(2), pp. 115–136. DOI:10.1386/stap.27.2.115_1
- Anderson, J. F., Kras, K. (2007). Revisiting Albert Bandura’s Social Learning Theory to Better Understand and Assist Victims of Intimate Personal Violence. *Women & Criminal Justice*, 17(1), pp.99–124. DOI:10.1300/j012v17n01_05
- Arendt, H. (1970). *On Violence*. Harcourt Brace Jovanovich.
- Ayaz Arda, Ö., Yıldız, B. (2019). The Moderating Role of Transformational Leadership on the Relationship Between Careerism and Social Loafing Behaviors: A Propositional Review. In (Ed. Doğru, Ç.) *Handbook of Research on Contemporary Approaches in Management and Organizational Strategy* (pp. 226-247). IGI Global.
- Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory*. Prentice- Hall, Inc.
- Bandura, A. (1973). *Aggression: A Social Learning Analysis*. Prentice Hall, Epub.
- Bandura, A. (1995). *Self-Efficacy in Changing Societies*. Cambridge University Press.
- Bandura, A., & Walters, R. H. (1963). *Social learning and personality development*. New York: Holt, Rinehart, and Winston, Inc.
- Bay, S., Kaya, K. (2020). Shakespeare’in Macbeth oyunundaki Kral Duncan, Macbeth ve Lady Macbeth’in İncil’deki Kökleri. *Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 3(1), pp.51-64. DOI: 10.38120/banusad.705639
- Billingham, P. (2014). *Edward Bond: A Critical Study*. Palgrave: Macmillan.

- Billington, M. (2008, Jan 3). If you're going to despair, stop writing. *The Guardian*. Retrieved from <https://www.theguardian.com/stage/2008/jan/03/theatre>
- Bond, E. (2000). *The Children & Have I None*. Bloomsbury Methuen Drama.
- Bond, E. (1978). *Bond Plays: 2: Lear; The Sea; Narrow Road to the Deep North, Black Mass, Passion*. Bloomsbury Methuen Drama.
- Bond, E. (1997). Modern and Postmodern Theatres. *New Theatre Quarterly*, 13(50), pp.99-105. DOI:10.1017/s0266464x00010988
- Eagleton, T. (1984). Nature and violence: the prefaces of Edward Bond. *Critical Quarterly*, 26(1-2), pp.127-135. DOI:10.1111/j.1467-8705.1984.tb00708.x
- Euripides. (2015). *Complete Works of Euripides*. Delphi Classics.
- Jones, D.R. (1980). Edward Bond's Rational Theatre. *Theatre Journal*, 32(4), pp. 505-517.
- Khatoun, S. (2021). Abjection and Taboo Objects in Edward Bond's Plays. *NUML Journal of Critical Inquiry*, 19(1), pp. 37-54. DOI:10.52015/numl/jci.v19i1.96
- Longman. (2004). *Dictionary of Contemporary English*. Longman Publishing.
- Mavili, A. (2014). *Aile İçi Şiddet: Kadının ve Çocuğun Korunması*. Elma Yayınevi.
- McLeod, S.A. (2016, Feb 5). Albert Bandura's Social Learning Theory, *Simply Psychology*. Retrieved from www.simplypsychology.org/bandura.html
- Nicholson, H. (2003). Acting, Creativity and Social Justice: Edward Bond's The Children. *Research in Drama Education: The Journal of Applied Theatre and Performance*, 8(1), pp.9-23. DOI:10.1080/13569780308325
- Nieburg, H.L. (1963). The Uses of Violence. *Journal of Conflict Resolution*, 7(1) pp.43-54. DOI: 10.1177/002200276300700106
- Özata, C., Biçer, A. G. (2021). Edward Bond'un Sandalye Oyunları'nda İktidar. *Litera: Journal of Language, Literature and Culture Studies*, 31(1), pp. 229-254. DOI:10.26650/LITERA2021-857668
- Takkaç, M. (2001). Reflections of new naturalism in Edward Bond's Summer. *Hacettepe University Journal of Faculty of Letters*, 18(1), pp. 83-93.
- Woodrow, A. (2001). Child development: A social learning theory perspective. *Child Care in Practice*, 7(2), pp. 130-140. DOI:10.1080/13575270108415316
- Zsolnai, L. (2016). Moral Disengagement: How People Do Harm and Live with Themselves, by Albert Bandura. *Business Ethics Quarterly*, 26(03), pp. 426-429. DOI:10.1017/beq.2016.37

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Bu çalışma, Bandura'nın sosyal öğrenme kuramını temel alarak, Edward Bond'un *The Children* (Çocuklar) oyununda işlenen öğrenilmiş şiddet temasını incelemektedir. *Longman Sözlüğü*'ne göre, şiddet, “diğer insanlara fiziksel olarak zarar vermeyi hedefleyen bir davranış”tır. Bu anlamda, şiddet insanlık tarihinin başlangıcından beri var olmuş ve olmaya da devam edecektir. Gerçekte, şiddet günlük yaşamın çeşitli alanlarında var olduğu için, akademik çalışmaların önemli bir inceleme konusudur. İnsanlar doğdukları andan itibaren hayatta kalmayı amaçlayarak, kendi ya da başkalarına karşı şiddet uygulayarak daha iyi sonuçlar elde etmeye çalışırlar. Dahası, insanlar kaybetmiş veya olumsuz bir durumda olduğunu hissettiğinde, çekişmeli, zararlı ve hatta yıkıcı güçler kullanmaya başlayabilirler. Bu çerçevede, insanın güçlü ve zayıf yönlerinin çatışması sonucu, toplumsal yaşamda şiddet meydana gelir.

Albert Bandura, 20. yüzyılda önemli psikoloji çalışmaları yaparak adını duyuran bir bilim adamıdır. O, geleneksel inancın aksine şiddet davranışının doğuştan gelen saldırganlık eğilimlerinden değil, sosyal öğrenme yoluyla edinildiğine inanır. Bu bağlamda, Bandura'nın sosyal öğrenme kuramı öğrenenin zihni ve çevresi arasındaki etkileşimi inceler. İlgili kuram ayrıca davranışsal ve bilişsel ilkeleri de kapsar ve tamamlar. Bandura, 1960'larda kuramını geliştirmeye başlamış ve çocukların çevresel unsurları nasıl taklit ettiğini incelemiştir. Özellikle, 1961 ve 1963 yılları arasında yaptığı Bobo doll (Bobo oyuncacı) deneyi, sosyal öğrenme kuramının temelini oluşturmuştur. Bu deney ile çocukların başka insanların şiddet içeren davranışlarını taklit ettikleri ispatlanmıştır. Bütün bunların yanı sıra, sosyal öğrenme kuramı, bir sosyal çevrede başkalarının davranışlarını gözleme, modelleme ve taklit etme gibi unsurları içerir. Bandura'ya göre, insanlar çoğu davranışlarını bu yollarla öğrenirler.

Edward Bond (1934-) ise çağdaş İngiliz tiyatrosunun en beğenilen ve üretken yazarlarından biridir. Yazarın oyunları birçok ülkede sahnelenmiş ve birçok dile çevrilmiştir. Akılcı tiyatrosunun öncülüğünü yapmış olan Bond, oyunlarında şiddeti büyük bir titizlikle dile getirmeye çalışır. Yazara göre şiddet, modern toplumların karşı karşıya olduğu en ciddi sorundur. Bond, oyunlarında şiddetin nedenlerini göstererek, şiddet davranışının gelecek nesillere aktarılmasını önlemeye çalışmaktadır. Yazarın bu amaç doğrultusunda yazdığı eserlerden biri de 2000 yılında sahnelenen *The Children* oyunudur.

Oyun, iki yetişkin ve 10-14 yaş arasında bir grup çocuğun etrafında geçen olayları konu almaktadır. Ergen Joe, babası tarafından terk edildiği için annesiyle yalnız yaşamaktadır. Bir gün, Joe okuldan döndüğünde, annesi onun mahalledeki bir binayı yakmasını ister, ancak nedenini açıklamaz. Joe nedeni merak edince annesi hiçbir şey anlatmaz, hatta öfkelenir ve oğlunu çeşitli şekillerde tehdit eder. Joe, arkadaşlarına giderek onlara annesinin isteğini anlatır ve arkadaşları da ona binayı yakma konusunda yardım etmeye ve bunu sır olarak saklamaya yemin ederler. Ertesi gece, Joe eve döndüğünde annesine evi ateşe verdiğini söyler. Ancak, annesi (oyunda ismi verilmemiştir) Joe'dan bunu yapmasını istediğini inkâr eder. Bu yangın sırasında, evdeki bir çocuk yanarak ölmüştür. Yangının sorumlusu olarak görülen Joe, hapse girmemek için memleketinden kaçmaya karar verir, bu da genç çocuğun çaresizlik ve güçsüzlük nedeniyle giriştiği korkunç yolculuğun başlangıcıdır. Joe ve arkadaşları kaçarken, talihsizliklerle karşılaşır ve yolda buldukları yaralı bir yabancıyı da yanlarında götürürler. Ancak bu yabancıyı ölen çocuğun babası olduğunu bilmezler. Yangında ölen oğlunun intikamını almak isteyen yaşlı ve yaralı adam oyunun sonuna kadar tüm gençleri teker teker öldürür. Joe, bu adamın annesinin evli sevgilisi olduğunu ve annesinin terkedildiği için evi ateşe verdirdiğini anlar. Oyunun sonunda, Joe yapayalnız kalır ancak gelecek için büyük bir umut taşır.

Bond'un oyunu akşam vakti terk edilmiş bir bölgedeki demiryolu yakınında başlar. Joe, okul çocuğu gibi giyinmiş oyuncak kuklasıyla birlikte. Bu sahnede oyun yazarı, Joe ile kuklası arasındaki konuşmayı bir yetişkin ile çocuğu arasındaymış gibi oluşturarak ana karakterin mutluluğunun, sıkıntısının ve üzüntüsünün kaynağını ortaya koymayı amaçlar. Bu ilişkide Bond, Joe'ya ebeveyn rolü vererek ona bir yetişkin tarafından nasıl davranıldığını gösterir. Bandura'nın belirttiği gibi, çocuklar yetişkinlerden öğrendikleri davranışları devam ettirirler. Bunun en güzel örneği Joe ile kuklası arasında geçen konuşmada görülmektedir. Joe kuklasına önce sevgiyle yaklaşır, onun ihtiyaçlarını sorar, ancak daha sonra oyuncacının kafasını tuğla ile parçalar. Yani Joe, annesinin uyguladığı davranışları daha şiddetli bir şekilde gerçekleştirir. Bandura'nın kuramına paralel olarak oyun yazarı, ebeveynin davranışının çocuğu nasıl etkilediğini göstermeye çalışır. Bond da Bandura gibi çocuğun en yakın sosyal çevresi olan ailesini gözlemleyerek birçok şeyi öğrendiğini gösterir. Sosyal çevreden öğrenilen bilgiler, birçok insan düşünce ve davranışının temelini oluşturmaktadır. Bandura'ya göre bireysel ve çevresel faktörler birbirini sürekli

etkilediği için bağımsız değişkenler değildirler. İnsanlar çevrelerini yaratır, geliştirir ve hatta yok ederler. Dolayısıyla çevre koşulları çocukların yaşamını ve geleceğini önemli ölçüde etkilemektedir. Bu nedenle, bireyin birçok davranışı ve bilgisi sosyal çevrenin ürünüdür. Bu anlamda birey, başkalarını gözlemlerken davranışın nasıl yapıldığını öğrenir. Bu öğrenmeler daha sonra özellikle çocukların davranışlarında baskın olan karakterin yaratılmasına rehberlik eder. Bond'un oyununda da Bandura'nın kuramına paralel olarak şiddetin öğrenilmiş bir davranış olduğuna vurgu yapılır. Bu çerçevede, Bond'un oyununda, bireylerin diğer davranış kalıpları gibi şiddeti içinde yaşadıkları toplumsal yapıdan öğrenme özelliğine sahip oldukları gözlemlenir. Yani insanlar inançlarını ve alışkanlıklarını öğrendikleri gibi şiddeti de öğrenirler. Yazara göre insanlar şiddeti gördükleri zaman, sanki normal bir davranışmış gibi tekrar uygulamaktadırlar. Bond'un oyunundaki Joe, annesi tarafından fiziksel ve psikolojik şiddete uğrayan bir gençtir. Bandura'nın kuramında olduğu gibi, Joe annesini model alarak gözlemler ardından da annesinin şiddet davranışlarını daha güçlü bir şekilde taklit eder ve hatta katil olur. Böylece Bond, şiddetin kökenine inerek onun bireyin en yakın sosyal çevresi olan ailede öğrenildiğini vurgular. Bu nedenle Bond'un oyunundaki mesaj açıktır: şiddeti gelecek nesillere aktarmamak için önce aile ortamındaki şiddeti engellemeliyiz. Aksi takdirde, Joe'nun örneğinde olduğu gibi, öğrenilmiş şiddetin boyutu giderek artacak ve insanlar üzerindeki yansımaları kaçınılmaz olarak daha ciddi boyutlarda cisimleşecektir.

YETİŞKİN BİREYLERDE AİLE BÜTÜNLÜK DUYGUSUNUN YAŞAM DOYUMU ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

THE EFFECT OF FAMILY INTEGRITY FEELING ON LIFE SATISFACTION IN ADULT INDIVIDUALS

Kübra KÜÇÜKŞEN

Necmettin Erbakan Üniversitesi
Nezahat Keleşoğlu Sağlık Bilimleri Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü
kubrakuksen@erbakan.edu.tr
ORCID: 0000-0001-9248-9541

Tuğba TOPTAŞ BÖCÜ

Necmettin Erbakan Üniversitesi
Nezahat Keleşoğlu Sağlık Bilimleri Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü
ttoptas@erbakan.edu.tr
ORCID: 0000-0002-9868-939X

Semahat Nur ÇETİN

Necmettin Erbakan Üniversitesi
Nezahat Keleşoğlu Sağlık Bilimleri Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü
cetinsemahat@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2546-7809

ÖZ

Geliş Tarihi:

30.05.2022

Kabul Tarihi:

20.01.2023

Yayın Tarihi:

31.03.2023

Anahtar Kelimeler

Aile
Birey
Aile bütünlük
duygusu
Yaşam doyum

Keywords

Family
Individual
Family sense of
coherence
Life satisfaction

Bu araştırma, yetişkin bireylerde aile bütünlük duygusunun yaşam doyumuna üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Örneklem 490 yetişkin bireyden oluşmaktadır. Verilerin toplanmasında *Aile Bütünlük Duygusu Ölçeği-Kısa Formu* ve *Yetişkin Yaşam Doyumu Ölçeği* kullanılmıştır. Araştırmanın bulgularına göre erkeklerin aile bütünlüğü ölçeği ortalama puanı kadınlardan yüksektir. Araştırmada ölçekler arası korelasyon analizi sonuçlarına göre aile bütünlük duygusu toplam ve tüm alt boyutlar ile yaşam doyumunu toplam puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bireyler diğer aile fertlerinin tepkilerini anlayabilir, yönetilebilir buluyor ve bir anlam atfedebiliyorsa yaşam doyumları artmaktadır. Araştırmada yapılan basit doğrusal regresyon analizi sonucuna göre yaşam doyumunun yüzde 19'u aile bütünlük duygusu ile açıklanabilmektedir. İnsanın yaşamı boyunca fizyolojik, psikolojik ve sosyal tüm ihtiyaçlarının giderilmesinde aile yeri doldurulamayacak bir işleve sahiptir. Sağlıklı bir toplumun mutlu bireylerden oluşacağı her daim kabul edilmektedir. Bu bağlamda *aile içerisinde birey* esas alınarak aile bütünlük duygusunun artırılması üzerine çalışmalar yapılabilir.

ABSTRACT

The present study was conducted to determine the effects of family sense of coherence on life satisfaction in adult individuals. The sample consists of 490 adult individuals. *Family Sense Of Coherence Scale- Short Form* and *Adult Life Satisfaction Scale* were used to collect data. According to the results of the study, men had higher family sense of coherence scores than women. According to the results of the correlational analysis between the scales, statistically significant and positive relationship was found between the total family sense of coherence and total life satisfaction scores. If individuals find the reactions of other family members understandable and manageable, and if they can attribute a meaning in this sense, their life satisfaction increases. According to the results of the Simple Linear Regression Analysis that was made in the study, it was found that 19% of life satisfaction can be explained by the family sense of coherence. The family has an irreplaceable function in covering all physiological, psychological, and social needs of an individual at every stage of development throughout life, starting with birth. It is always accepted that a healthy society will consist of happy individuals. In this respect, studies can be carried out to increase the family sense of coherence based on the *individual in the family*.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1123493>

Atıf/Cite as: Küçükşen, K., Toptaş Böcü, T., ve Çetin, S. (2023). Yetişkin bireylerde aile bütünlük duygusunun yaşam doyumuna üzerindeki etkisi. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi* 13(1), 119-130.

Giriş

Ortak paylaşımlara ve sorumluluklara sahip bireylerden oluşan aile (Tuncay & Tekin, 2021, s.248), insan varlığının devamlılığını evlilik birliği içerisinde temin eden, bireyin içine doğduğu topluma uyum sürecini sağlayan, üyeler arası duygusal bağın kurulduğu sosyal bir kurumdur. İnsanın doğumu ile başlayan, yaşamı boyunca gelişim evrelerinin her aşamasında fizyolojik, psikolojik ve sosyal tüm ihtiyaçlarının giderilmesinde aile yeri doldurulamayacak bir işleve sahiptir. Bireyin ailesiyle güçlü bir aidiyet duygusu geliştirmesi ve aile doyumunu bu işlevlerin sağlıklı bir şekilde yerine getirilmesini gerektirmektedir. Aile doyumunu, bireylerin aile yaşamlarını pozitif ya da negatif yönde algılamalarının bir yansımasıdır (Coşkun, 2013). Doğası gereği sevgi, sadakat, saygı ve bağlılık gibi değerlerle sürdürülebilen ailede bütünlüğün oluşturulması her bireyin aile yaşamlarını pozitif algılamaları ve doyum almaları ile mümkün olmaktadır.

Toplumların kültürleri, değer yargıları, yaşam biçimleri, dini inançları gibi pek çok faktörden etkilenen aile, tarihsel süreçle birlikte yapı ve işlev olarak toplumdan topluma farklılık arz etmektedir. Toplumsal değişim süreçlerinden etkilenerek işlev, rol ve sorumluluklarda önemli değişim ve dönüşüm yaşanmasına rağmen ailenin evrensel olarak kabul edilen temel işlevleri varlığını ve önemini sürdürmektedir. Bu işlevler aileyi cinsel birliktelikleri meşru bir düzlemde gerçekleşmesine imkân veren, neslin devamını sağlayan, bireylerin toplumsallaşmasına aracılık eden duygusal paylaşım imkân veren güven ve destek sağlayan bir kurum olarak ortaya çıkarmaktadır (Zencirkıran, 2020, s.165-167). Bu işlevlerin yerine getirilme düzeyi, insanın kişilik gelişimi ile psikolojik sağlamlığı kadar aile aidiyeti ve aile bütünlük duygusunun oluşumunda da önemli bir etkiye sahiptir.

Toplumun belirlediği sınırlar içerisinde çeşitli kurallara ve normlara göre şekillenen aile, kendi içinde yine belli bir kural ve düzen halinde devamlılığı sağlamayı amaçlarken bunu bir sistemler bütünü olan aile sistemi ile gerçekleştirmektedir (Şahin, 2019). Aile sistemi olgusu, toplumu, toplumun kültürünü, değerlerini ve inançlarını içeren bir olgudur. Sistem kuramına göre birey alt sistemlerden meydana gelen büyük bir sistemin parçasıdır. Bu nedenle her alt sistemin üstünde daha geniş sistemler mevcuttur. Ve her sistem birbiri ile etkileşim içerisindedir. Aile sistemleri kuramı, aile bütünlüğünü incelemeye yarar sağlayan ve ailedeki davranışların zaman içindeki değişimini içsel ve dışsal faktörleri incelemeye aracı olan bir kuramdır. Bir sistem olarak ailenin beş özelliği vardır (Erten, 2017; Erdugan, 2019; Şahbudak, 2019). İlk olarak üyeler arasında *iç bağımlılık* vardır. Her bir bireyin eylemi diğerini, ailenin bir bireyinde ortaya çıkabilecek bir sorun diğer aile bireylerini, ailenin dışında gelişen olaylar ise aile sistemini etkileyebilmektedir. İkinci özellik bir aileyi diğerinden ayıran *aile sınırlarıdır*. Üçüncü özellik *enerji değişimidir*. Bu da dış dünyayla olan iletişimi ifade etmektedir. Dördüncü özellik *uyumlu davranış* beşinci özellik ise *amaca yönelmiş davranış* olarak açıklanmaktadır. Ailede her bireyin kendine özgü görevleri vardır. Her bir aile, üyelerinin gelişimini sürdürmek ister. Bu amaç için aile sevgi, güvenlik, aidiyet, özdeşim gibi işlevlerin gerçekleşmesine zemin hazırlamaktadır. Oluşturulan bu zemin sayesinde birey, olumsuz yaşam deneyimleri ile karşılaştığında kullanacağı başa çıkma mekanizmalarını ilk olarak aileden öğrenmekte, ilk desteği aileden almaktadır.

Ailede bütünlük duygusunun varlığı, çatışmaların, huzursuz aile yaşantısının vb. pek çok problemin yaşanmasını önleyici bir faktördür. Aile bütünlük duygusuna sahip bireyler genel anlamda çatışmaları daha kolay yönetebilen, günlük hayatlarında rahat iletişim kurabilen, başkalarının yaşam alanlarına saygı duyan ve kendini sosyal destekten mahrum hissetmeyen bireylerdir. Yapılan araştırmalarda bireysel bütünlük duygusu ile aile bütünlük duygusu arasında ve her ikisi ile benlik saygısı arasında olumlu ilişkiler olduğu, bireyin yaşam doyumunu yorumlarken bu üç değişkenin de anlamlı bir etkiye sahip olduğu bulgularına ulaşılmıştır (Çeçen, 2008; Arslan & Kılıçoğlu, 2018; Nergiz, 2019). Ayrıca aile bütünlük duygusunun kuvvetli olduğu ailelerle yapılan çalışmalar, bu ailelerin stres yaratan olaylara maruz kaldıklarında daha etkin ve uygun baş etme yöntemleri geliştirdiklerini, kaynaklarını daha sağlıklı kullandıklarını, böylece sağlıklı olma halini sürdürebildiklerini göstermektedir (Gençer, 2019).

Bütünlük duygusunun temelinde varoluşsal inançlar da dâhil olmak üzere kişinin yaşama attığı anlam ve değerler yatmaktadır (Lazarus ve Folkman'dan Akt. Gençer, 2019). Bir anlamda bireyin yaşama karşı durumunu göstermektedir. Antonovsky'e göre (1988) bütünlük duygusunun bilişsel, davranışsal ve motivasyonel üç boyutu vardır. Bunlar anlaşılabilirlik, yönetilebilirlik ve anlamlılık olmak üzere üç temel bileşene karşılık gelmektedir (Çam & Demirkol, 2019). Bilişsel boyuttaki anlaşılabilirlik uyarıları, bilgiyi, tutarlı ve öngörülebilir bir şekilde kavramayı gerektirmektedir. Davranış boyutundaki yönetilebilirlik karşılaşılan içsel ya da dışsal olayları

yönetebilmeyi, motivasyonel boyut olan anlamlılık ise yaşanan zor durumların üstesinden gelme ve baş etmeyi içermektedir. Bu yönüyle bütünlük duygusu bireylerin yaşamda anlam bulmasına, mutlu olmasına aracılık eden bir duygudur (Çeçen, 2007; Gençer, 2019).

Bireylerin daha mutlu bir yaşam sürmeleri, daha etkin ve verimli olmaları için aile bütünlük duygusunun yanı sıra yaşam doyumunun sağlanması gerekmektedir. Bireylerin yaşamlarında arzuladıkları, gerçekleşmesini istedikleri beklentilerinin karşılanması *doyum* olarak tanımlanmaktadır. Yaşam doyumunu kavramı genel olarak bir bireyin yaşamını kendi belirlediği kriterlere göre değerlendirmesidir. Bu değerlendirme doğrultusunda bireyin *öznel iyi olma durumu* olarak da tanımlanabilmektedir. Öznel iyi oluş bireyin yaşamına ilişkin duyuşsal ve bilişsel değerlendirmeleri kapsamaktadır. Öznel iyi oluşun mutlulukla ilişkilendiren çalışmalarda mutlu insanların, olmayanlara göre özgüveni daha yüksek, topluma daha iyi uyum sağlayan iş ve evlilik hayatında daha başarılı bireyler oldukları belirtilmektedir (Lyubomirsky, King & Diener, 2005; Diener & Lucas, 2000). Yaşam doyumunun yüksek olması kendine güveni, iyimserliği, öz yeterliliği, enerjisi, pro-sosyal davranışları, sağlıklı olmayı arttırmakta zorluk ve stres ile etkili bir şekilde başa çıkabilmeyi kolaylaştırmaktadır (Şimşek, 2011, s.25). Bireylerin yaşamdan beklentilerinin farklılık göstermesinden ötürü yaşam doyumunu düzeylerinde farklılıklar görülebilmektedir (Gökmen, 2019). Genel olarak yaşam doyumunu etkileyen faktörler; günlük hayattan mutluluk duymak, yaşamı anlamlı bulmak, amaçlara ulaşma konusunda uyum, pozitif bireysel kimlik, fiziksel olarak bireyin kendisini iyi hissetmesi, ekonomik güvenilirlik ve sosyal ilişkiler olarak sıralanmaktadır (Keser, 2005; Gökmen 2019). Ayrıca cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim düzeyi, gelir düzeyi, iş hayatında yer alıp almıyor olmak gibi kişisel faktörler de yaşam doyumunu üzerinde etkilidir (Tuzgöl Dost, 2007; Erol, Sezer, Şişman& Öztürk, 2016; Gökmen, 2019).

Bu çalışmada aile bütünlük duygusunun yaşam doyumunu üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Yaklaşık iki yıldır maruz kalınan COVID 19 pandemi sürecinde hem birey olarak hem de aile olarak zor ve sıkıntılı günler yaşanmıştır. Gözlemlerimiz ailenin zorluklarla baş etmede, yaşam doyumunda bireye pozitif etkileri olduğu yönündedir. Bu gözlembizim çalışmamızın çıkış noktasını oluşturmuştur. Bu bağlamda aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H1. Pandemi sürecinde aile bütünlük duygusu ile yaşam doyumunu arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır.

H2. Pandemi sürecinde aile bütünlük duygusu ile yaşam doyumunu puan ortalamaları cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.

H3. Pandemi sürecinde aile bütünlük duygusu ile yaşam doyumunu puan ortalamaları sosyo-ekonomik düzeye göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.

H4. Pandemi sürecinde aile bütünlük duygusu ile yaşam doyumunu puan ortalamaları eğitim durumuna göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır.

Yirminci yüzyıldan beri yaşanan toplumsal değişim ve dönüşümün en fazla etkilediği kurumların başında aile kurumu gelmektedir. Modernleşme süreciyle birlikte yaşanan aşırı bireyselleşme aile ilişkilerini de olumsuz etkilemiş *kalabalıklar içerisinde yalnız* olan birey psiko-sosyal rahatsızlıklara açık hale gelmiştir. Literatürde pandemi döneminde yaşam doyumunu ve yaşam kalitesi ile ilgili çok sayıda araştırma mevcuttur (Baykal, 2020; Avçin & Erkoç, 2021; Peker, Cengiz& Nebioğlu-Yıldız, 2021; Aksoy& Atılğan, 2021; Tükel, Temel& Kılıç, 2021). Fakat bu araştırmaların çoğunda yaşam doyumunu, psikolojik dayanıklılık, kaygı, sağlık anksiyetesi, stres, serbest zaman etkinliği vb. değişkenler açısından ele alınmıştır. Pandemi döneminde ailenin yaşam doyumuna etkisini ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışma ile geleneksel döneme kıyasla çözülme ve dağılma oranlarının dramatik bir biçimde arttığı gözlemlenen ailenin, küresel boyutta yaşanan pandemi döneminde, bireylerin öznel yaşamlarında, yaşam doyumlarında ne gibi etkisi olduğunun ortaya konulmasının hem literatüre hem de birey ve aile ile çalışan meslek uygulayıcılarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Yetişkin bireylerde aile bütünlük duygusu ile yaşam doyumunu arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla planlanan çalışma, nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılarak yapılmıştır. İlişkisel tarama modeli, iki ya da daha fazla değişken arasındaki birlikte değişim varlığını ve/veya derecesini betimlemeyi amaçlayan bir araştırma modelidir (Karasar, 2012).

Çalışma Grubu

Araştırmanın örneklemini 18 yaş ve üzeri, okuma-yazma bilen, telefon ya da bilgisayarla internet erişimi olan Ankara, İstanbul ve Konya'da ikamet eden bireyler oluşturmaktadır. Örnekleme yöntemi olarak COVID-19 pandemi kısıtlamaları nedeniyle düşük maliyet ve uygulama kolaylığı ile karakterize olan kolayda örnekleme kullanılmıştır (İslamoğlu & Alınçık, 2016). Örneklem büyüklüğünü belirlemek için, tanımlayıcı araştırmalarda evrendeki kişi sayısının bilinmediği durumlarda kullanılan formülden ($n = t^2 \cdot p \cdot q / d^2$) yararlanılmıştır. Bu hesaplama %95 güvenirlilik ($\alpha = 0,05$ hata için $t = 1,96$); 0,05 sapma payı ($d = 0,05$); olayın görülme ve görülmemeye olasılığı %50- %50 kabul edilerek yapılmıştır. Bu hesaplama sonucunda 384 kişiye ulaşmak gerektiği ortaya çıkmış, araştırmada 490 kişiye ulaşılmıştır.

Verilerin Toplanması

Anket verileri, pandemi şartları ve hızlı bilgi toplamaı sağlamaı sebebiyle çevrimiçi anket yöntemi ile toplanmıştır. Veriler 2021 Ocak-Mart döneminde toplanmıştır. Kullanılan anket kişisel bilgi formu *Aile Bütünlük Duygusu Ölçeği- Kısa Formu (ABDÖ)* ve *Yetişkin Yaşam Doyumu Ölçeği (YYDÖ)*'nden oluşmuştur. Anket formunun başında katılımcılara araştırmanın amacını açıklayan bir bilgi sunulmuş, katılımın gönüllülük esaslı olduğu, kişisel bilgilerinin gizli tutulacağı, isterlerse anketin herhangi bir aşamasında geri çekilebilecekleri belirtilmiştir. Araştırmayı katılmayı kabul ediyorlarsa belirtilen kutucuğu işaretlemeleri istenmiş, bilgilendirilmiş onam alındıktan sonra ankete erişmeleri sağlanmıştır.

Kişisel Bilgi Formu

Kişisel bilgi formu katılımcıları tanımaya ve genel bilgileri almaya yönelik araştırmacılar tarafından hazırlanmış soruları içermektedir. Bu sorular katılımcının cinsiyetini, yaşını, medeni durumunu, sosyo-ekonomik durumuna ilişkin algısını öğrenmek amacıyla sorulmuştur.

Aile Bütünlük Duygusu Ölçeği- Kısa Formu (ABDÖ)

Aile Bütünlük Duygusu Ölçeği Antonovsky ve Sourani tarafından 1988 yılında 26 madde olarak geliştirilmiştir. Daha sonra Sagy tarafından 1998 yılında 12 maddelik kısa formu oluşturulmuştur. Aile Bütünlük Duygusu Ölçeği'nin (ABDÖ) bu kısa formunun Türkçeye uyarlanarak geçerlik ve güvenirliliğinin sınanması Çeçen tarafından 2007 yılında yapılmıştır. Ölçek 7'li (1 ile 7 arasında) likert tipinde kendini değerlendirme ölçeğidir. Ölçeğin anlaşılabilirlik, yönetilebilirlik, anlamlılık olmak üzere 3 alt faktörü bulunmaktadır. Ölçekten alınan yüksek puanlar bireyin ailesine ilişkin bütünlük duygusunun yüksek olduğu anlamına gelmektedir (Çeçen, 2007).

Yetişkin Yaşam Doyumu Ölçeği (YYDÖ)

Kaba, Erol ve Güç (2018) tarafından geliştirilen *Yetişkin Yaşam Doyumu Ölçeği*, beş faktörlü bir yapıya sahiptir. Birinci faktör, genel yaşam doyumu (1, 2, 3, 4, 5 ve 6. maddeler); ikinci faktör, ilişki doyumu (7, 8, 9, 10 ve 11. maddeler); üçüncü faktör, benlik doyumu (12, 13, 14 ve 15. maddeler); dördüncü faktör, sosyal çevre doyumu (16, 17 ve 18. maddeler); beşinci faktör, iş doyumu (19, 20 ve 21. maddeler) olarak adlandırılmıştır. Likert tipi beşli derecelendirmeli (1 ile 5 arasında) olarak tasarlanan ölçekte 6. madde ters puanlanmaktadır.

Verilerinin Değerlendirilmesi

Araştırma verilerinin analizinde IBM SPSS (Statistical Package for Social Sciences) 20 programı kullanılmıştır. Öncelikle tanımlayıcı istatistikler (yüzde, ortalama, standart sapma, frekans) saptanmış ardından Kolmogorov Smirnov Testi ve skewness-kurtosis değerleri incelenerek veri setinin normallik dağılımına göre parametrik testler ile elde edilen veriler analiz edilmiştir.

Etik

Çalışmaya başlamadan önce Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulundan 19.02.2021 tarih ve 2021/108 no'lu karar ile onay alınmıştır. Araştırmada kullanılan ölçekler için de ilgili yazarlardan izin alınmıştır.

Bulgular

Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine göre dağılımı incelendiğinde araştırmaya katılan bireylerden %57,55'inin cinsiyetinin kadın, %42,44'ünün cinsiyetinin erkek olduğu görülmektedir. Katılımcıların %39,38'i bekâr; %57,34'ü evli; %2,65'i eşinden boşanmış ve %0,61'inin eşi vefat etmiştir. Katılımcıların %0,4'ü okur-yazar; %1,83'ü ilkokul, %2,44'ü ortaokul, %12,04'ü lise, %72,24'ü üniversite mezunudur ve katılımcıların %11,02'si lisansüstü eğitim düzeyine sahiptir. Katılımcıların %8,97'si kendini alt sosyo-ekonomik düzeyde, %87,14'ü orta sosyo-ekonomik düzeyde ve %3,87'si üst sosyo-ekonomik düzeyde algıladığını belirtmiştir. Katılımcıların yaş ortalaması 34,47 dir.

Araştırma Değişkenlerine Yönelik Bulgular

Örnekleme oluşturan yetişkin bireylerin Aile Bütünlük Duygusu Ölçeği- Kısa Formu ve Yaşam Doyumu Ölçeği'nden aldığı puanların ortalama ve standart sapma değerleri belirlendikten sonra normallik dağılımına bakılmış, Skewness ve Kurtosis değerlerinin -1 ile +1 arasında olduğu görülmüştür. Bu durum, verilerin normal dağılım gösterdiğini ortaya koymaktadır (Tabachnick & Fidell, 2013). Bu nedenle parametrik testlerden ikili değişkenler için t testi, çoklu değişkenler için One-Way ANOVA testi tercih edilmiştir. Daha sonra Aile Bütünlük Duygusu Ölçeği ile Yaşam Doyumu Ölçeği arasında korelasyon ve basit doğrusal regresyon analizleri yapılmıştır.

Tablo 1. Ölçek Maddelerinin Ortalama ve Standart Sapmaları (N=490)

	Minimum	Maximum	$\bar{x} \pm ss$
Aile bütünlük duygusu (ABDÖ) toplam puan	14,00	72,00	47,26± 7,77
ABDÖ- anlaşılabilirlik	1,00	7,00	3,95± ,85
ABDÖ- yönetilebilirlik	1,20	6,40	4,11± ,80
ABDÖ- anlamlılık	1,33	5,67	3,88±,79
Yetişkin yaşam doyumu ölçeği (YYDÖ) toplam puan	25,00	105,00	76,90±12,55
YYDÖ- genel yaşam doyumu	6,00	30,00	20,68± 4,61
YYDÖ- ilişki doyumu	5,00	25,00	20,93± 3,65
YYDÖ- benlik doyumu	4,00	20,00	16,26± 2,86
YYDÖ- sosyal çevre doyumu	3,00	15,00	9,67± 3,03
YYDÖ- iş doyumu	3,00	15,00	9,33± 3,26

Ölçek puanlarının ortalama ve standart sapma puanları incelendiğinde toplam aile bütünlük duygusu ölçeği 47,26± 7,77, toplam yaşam doyumu ölçeğinden 76,90±12,55 ortalama puan aldıkları görülmektedir. Maksimum puanlar dikkate alındığından katılımcıların aile bütünlük duygusu ve yaşam doyumu puanları ortalamasının biraz üzerinde olarak değerlendirilebilir.

Tablo 2. Katılımcıların Ölçek Puanlarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılması

	Cinsiyet	N	$\bar{x}$	ss	t	p
ABDÖ toplam puan	Erkek	208	48,46	7,55	2,969	0,003
	Kadın	282	46,37	7,83		
YYDÖ toplam puan	Erkek	208	76,24	11,93	-,995	,320
	Kadın	282	77,38	12,98		

Cinsiyete göre aile bütünlüğü ölçek puanları karşılaştırıldığında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür (ABDÖ- $p: 0,003$). Erkeklerin aile bütünlük duygusu ortalama puanları kadınlara göre daha yüksektir. Cinsiyet açısından yaşam doyumu puanlarında herhangi bir farklılaşma tespit edilememiştir (YYDÖ- $p: 0,320$).

Tablo 3. Katılımcıların Ölçek Puanlarının Sosyo-Ekonomik Düzeye Göre Karşılaştırılması

		N	$\bar{x} \pm ss$	F	p
ABDÖ	Alt sosyo-ekonomik düzey	44	46,47±7,11	3,365	,035
	Orta sosyo-ekonomik düzey	427	47,53±7,67		
	Üst sosyo-ekonomik düzey	19	43,00±10,26		
	Toplam	490	47,26±7,77		
YYDÖ	Alt sosyo-ekonomik düzey	44	68,40±13,48	12,119	,000
	Orta sosyo-ekonomik düzey	427	77,61 ± 11,84		
	Üst sosyo-ekonomik düzey	19	80,63±18,00		
	Toplam	490	76,90±12,55		

Katılımcıların sosyo-ekonomik düzeylerine göre, aile bütünlük duygusu ve yaşam doyumu anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır (F= 3,36; $p= 0,035$; F= 12,11; $p=0,000$). Yapılan post-hoc analizleri neticesinde orta sosyo-ekonomik düzeye sahip yetişkin bireylerin aile bütünlük duygusunun, üst sosyo-ekonomik düzeye sahip yetişkin bireylerdeki aile bütünlük duygusundan anlamlı bir şekilde yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca üst ve orta sosyo-ekonomik düzeye sahip yetişkin bireylerin yaşam doyumu puan ortalamaları, alt sosyo-ekonomik düzeye sahip yetişkin bireylerden istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde yüksektir.

Tablo 4. Katılımcıların Ölçek Puanlarının Eğitim Durumlarına Göre Karşılaştırılması

	Eğitim Durumu	N	$\bar{x} \pm ss$	F	p
ABDÖ	İlkokul	11	50,78 ± 11,03	1,735	0,125
	Ortaokul	12	47,33 ± 10,47		
	Lise	59	48,88 ± 8,13		
	Üniversite	354	46,92 ± 7,58		
	Lisansüstü	54	47,50 ± 6,71		
YYDÖ	İlkokul	11	80,00 ± 11,22	2,594	0,025
	Ortaokul	12	73,67 ± 13,36		
	Lise	59	78,37± 12,53		
	Üniversite	354	76,86 ± 12,46		
	Lisansüstü	54	47,50 ± 6,71		

Tablo 4'e göre eğitim durumu ile aile bütünlüğü ve yaşam doyumu ölçek puan ortalamaları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılaşma tespit edilememiştir ($p > 0,05$).

Tablo 5. Ölçek Puanları Arasında Korelasyon Analizi

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.ABDÖ- toplam	1									
2.YYDÖ- toplam	,138**	1								
3.YYDÖ- genel yaşam doyumu	,048	,789**	1							
4.YYDÖ- ilişki doyumu	,180**	,713**	,385**	1						
5.YYDÖ- benlik doyumu	,101*	,682**	,343**	,516**	1					
6.YYDÖ- sosyal çevre doyumu	,117**	,700**	,452**	,391**	,348**	1				

7.YYDÖ- iş doyumunu	,065	,682**	,468**	,262**	,357**	,380**	1			
8.ABDÖ- anlaşılabilirlik	,698**	,146**	,146**	,154**	,029	,079	,083	1		
9.ABDÖ- yönetilebilirlik	,736**	,207**	,087	,219**	,194**	,147**	,121**	,304**	1	
10.ABDÖ- anlamlılık	,420**	,174**	-,087	,373**	,349**	,062	,011	,107*	,219**	1
	490	490	490	490	490	490	490	490	490	490

Not. ** 0.01 anlamlılık düzeyi; * 0.05 anlamlılık düzeyi

Tablo 5'e bakıldığında yetişkin yaşam doyumunu ve ilişki doyumunu ile aile bütünlük duygusunun toplam puan ve tüm alt boyutları arasında, benlik doyumunu ile yönetilebilirlik ve anlamlılık alt boyutu arasında, sosyal çevre doyumunu ile yönetilebilirlik alt boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir (p<0,001).

Tablo 6. Aile Bütünlüğü Duygusu ve Yaşam Doyumu İlişisine Yönelik Basit Regresyon Analizi

Bağımsız değişken	Bağımlı değişken	B	sd	β	t	P	R	R ²
Aile bütünlük duygusu R= .019	Yaşam doyumunu F=9,498	66,363 P<0.001	3,465	,138	19,150	,000	,138*	,019

Tablo 6'da ilişkinin yordanmasına yönelik yapılan regresyon analizi sonuçlarına göre aile bütünlük duygusunun yaşam doyumuna pozitif yönde anlamlı bir etkisi olduğu görülmektedir. Modelin açıklama gücü olarak ifade edilen R² değeri .019 olarak hesaplanmıştır (R= .138; R²=.019; p<.05). Bu değer yaşam doyumunu değişkeninin %19 u'nun modeldeki bağımsız değişken olan aile bütünlük duygusu ile açıklanabileceğini göstermektedir.

Regresyon modeline dahil edilen bağımsız değişkenin Beta katsayısı =.138'dir (p<.05). Buna göre aile bütünlük duygusu yaşam doyumunu üzerinde pozitif yönde anlamlı bir etkiye sahiptir. Bireylerin aile bütünlük duygusu arttıkça yaşam doyumları da artmaktadır. Bu sonuç hipotezimizi doğrulamıştır.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada aile bütünlük duygusunun yaşam doyumuna etkisi araştırılmıştır. Araştırma sonucuna göre aile bütünlük duygusu ölçeği toplam maddelerinin ortalama ve standart sapması 47,26±7,77'dir. Maksimum alınabilecek puan göz önüne alındığında katılımcıların aile bütünlüğü duygusu puanlarının ortalamasının üzerinde olduğu söylenebilir. Yaşam doyumunu ölçeği toplam maddelerinin ortalama ve standart sapması 76,90±12,55'dir. Örneklem yaşam doyumunu puanları orta düzeydedir.

Cinsiyete göre ölçek puanları karşılaştırıldığında aile bütünlük duygusu ölçeği ile anlamlı bir istatistiksel ilişki bulunurken; yaşam doyumunu ölçeği ile anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Erkeklerin aile bütünlük duygusu puan ortalaması kadınlara göre daha yüksektir. Eğitim düzeyi açısından aile bütünlük duygusu ölçeği ile yaşam doyumunu ölçeği arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Güler (2019) ergenlerle yaptığı çalışmada, ergenlerin öznel iyi oluş düzeylerinin ve aile bütünlük duygusunun erkeklerde kadınlardan daha yüksek olduğunu, sınıf, ekonomik durum ve anne-baba eğitim düzeylerine göre değişkenlerin anlamlı bir farklılık göstermediğini tespit etmiştir. Öte yandan lise öğrencileriyle yapılan bir çalışmada, ebeveyn eğitim durumlarına göre bir değerlendirme yapılmış, annesi üniversite mezunu olanlar okuryazar olmayanlara göre daha yüksek düzeyde aile bütünlük algısına sahip bulunmuştur (Canlı, 2019). Aynı zamanda aile yapısı ile aile bütünlük duygusu arasında anlamlı bir ilişki olduğu, çekirdek aileye sahip bireylerin aile bütünlük duygusunun yüksek olduğu sonucuna ulaşan araştırmalar da mevcuttur (Canlı, 2019; Sezgin, Yağcı & Arıcı Doğan, 2021).

Araştırma verilerine göre katılımcıların sosyo-ekonomik düzeylerinin hem aile bütünlük duygusu ile hem de yaşam doyumunu ile ilişkisi olduğu görülmektedir. Araştırmamızda önemli olan bir bulgu; üst sosyo-ekonomik düzey grubunda olanların aile bütünlük duygusu orta sosyo ekonomik düzeydekilere göre daha düşüktür. Bu durum alt ve orta sosyo-ekonomik düzeyde olan bireylerin bağlılık, iletişim, birbirlerini destekleme gibi sağlıklı aile ilişkilerini sürdürmede (Gladding, 2015) daha başarılı oldukları şeklinde yorumlanabilir. Sosyo-ekonomik

düzeyi yüksek bireylerin yaşam doyumu puanları orta ve alt gruptakilere göre anlamlı bir şekilde yüksek bulunmuştur. Bu doğrultuda, sosyal refahı artırmaya ilişkin kapsamlı çalışmaların yapılması ile insani ilişkilerin ve yaşama dair algının iyileşeceği söylenebilir. Alan yazına bakıldığında da Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsünde Timur'un (1972), yapmış olduğu *Türkiye'de Aile Yapısı* adlı çalışmaya göre, ailenin yapısal özelliklerini belirleyen en önemli faktörün sosyo-kültürel özelliklerden çok ekonomik temelli olduğu ortaya çıkmıştır (Şahin, 2019, s.126). Araştırmanın sonucu da bunu destekler niteliktedir. Ekonomik özgürlüğü olan, geçim sıkıntısı yaşamayan bireylerin aileleri ile daha rahat ve kaliteli zaman geçirdiklerinden söz edilmiştir (Şahin, 2019). Ailesiyle daha rahat ve kaliteli zaman geçiren, ailesi ile ilişkilerini temellendiren bireylerin aile bütünlüğü sağlamaları ve yaşama dair olumlu tutum geliştirmeleri muhtemeldir. Ayrıca literatürde aile işleyişini uyumlu, esnek, iletişimsel ve tatmin edici olarak değerlendiren bireylerin, kendi duygularını işleme ve daha yüksek yaşam doyumuna sahip olma olasılıklarının daha yüksek olduğu belirtilmektedirler. Bunun tersine, kök ailenin iletişime kapalı ve kaotik olarak değerlendirilmesi, kişinin kendi duygularını yönetme yeteneğini azaltabilmekte, bu da daha düşük yaşam doyumuna yol açabilmektedir (Szczeniak & Tulecka, 2020). Yapılan bir çalışma, aile bütünlük duygusunun, aile işleyişini geliştirmede ve ebeveynliğe geçiş sırasında depresif belirtileri azaltma noktasında önemli bir rol oynadığına dair kanıtlar sunmaktadır (Ngai & Ngu, 2014). Bağlılık, takdir edilme, birlikte zaman geçirme, etkili iletişim, birbirlerini destekleme gibi sağlıklı aile özellikleri (Gladding, 2015) bireylerin yaşam doyumlarını son derece olumlu etkilediği gibi aile bütünlüğünü oluşturmaya da katkı sağlamaktadır.

Araştırmada ölçekler arası korelasyon analizi sonuçlarına göre aile bütünlük duygusu toplam ve yaşam doyumu toplam puanlar arasında; genel yaşam doyumu alt boyut ile anlaşılabilirlik alt boyutu arasında; ilişki alt boyutu ile anlaşılabilirlik, yönetilebilirlik ve anlamlılık alt boyutları arasında, benlik alt boyutu ile yönetilebilirlik ve anlamlılık alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p < 0,05$). Bu sonuca göre bireyler diğer aile fertlerinin tepkilerini anlaşılabilir, yönetilebilir buluyor ve bir anlam atfedebiliyorsa yaşam doyumları artmaktadır. Çeçen (2008) üniversite öğrencileri ile yaptığı çalışmada yaşam doyumu ölçeğinden alınan puanlarla aile bütünlük duygusu ölçeğinin tüm alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca yapılan çalışmalar aile bütünlük duygusunun benlik saygısı ve ailede problem çözme üzerinde etkili olduğunu, aile bütünlük duyguları güçlü olan bireylerin evlilik doyumlarının daha yüksek olduğunu ve ebeveynlerle olan ilişkinin, mutluluk üzerinde doğrudan bir yordayıcılığa sahip olduğunu ortaya koymaktadır (Cheng & Furnham, 2003; Çeçen, 2008; Gençer, 2019).

Araştırmada yapılan basit doğrusal regresyon analizi sonucuna göre yaşam doyumunun yüzde 19'u aile bütünlük duygusu ile açıklanabilmektedir. Aile bütünlük duygusunda meydana gelecek bir birimlik değişimin, yaşam doyumu ortalamasında yüzde ,138 birimlik bir değişime neden olacağı söylenebilir. Literatürde öznel iyi oluş ile aile bütünlük duygusu arasında da pozitif bir ilişki olduğunu ortaya konulmuştur (Güler, 2019). Ayrıca aile bütünlük duygusunun umut, kaygı ve depresyon belirtileri ile anlamlı bir şekilde ilişkili olduğu gösterilmiştir. Daha güçlü aile bütünlük duygusu hem kanserli kişilerde hem de aile üyelerinde daha yüksek umut ve daha düşük kaygı ve depresyon belirtileri ile ilişkilendirilmiştir (Möllerberg, Arestedt, Swahnberg, Benzein & Sandgren, 2019).

Birey yaşam döngüsü içerisinde, her dönemde hayatını olumsuz yönde etkileyebilecek olaylar yaşayabilmektedir. Bu olaylar bazen gelişimsel olarak bazen de beklenmedik bir şekilde meydana gelebilmektedir (Canlı, 2019, s.81). Bireyin yaşadığı güçlüklerle mücadele edebilmesinde karakteristik özelliklerinin etkisi kadar içine doğduğu ve yetiştiği sosyal çevrenin etkisi de yapılan araştırmalar doğrultusunda kanıtlanmış bir etkidir. Bu sebeple bireyin yaşama dair algısını ya da doyumunu belirleyen, yaşanan güçlüklerden ziyade bu güçlükleri aşabilecek motivasyona ve bu yolda destek alabileceği bir sosyal çevreye sahip olmasıdır. Bu düşünceden hareketle, içinde bulunulan ailenin yapısı ve işlevleri, bireyin hayatını önemli ölçüde etkileyebilecek bir faktör haline gelmektedir. Bu çalışmada da görüldüğü gibi ailede bütünlük duygusunun varlığı yaşam doyumunu etkilemektedir.

Aile bütünlük duygusu bireysel olarak kişilerin psikolojik sağlamlığı ile evliliğin sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi ve ailenin devamlılığı için hayati önem arz etmektedir. Günümüzde tüm dünyada yoksulluk, boşanma, uluslararası göç gibi nedenlerle aile bütünlüğü zedelenmekte, ailelerde dağılma ve çözülme oranları artmaktadır. Ayrıca bireyselleşme, aile ile ilgili değerlerin aşınması kadın ve erkek rollerindeki değişim gibi nedenler aile bütünlüğünü etkilemektedir. Bu bağlamda bireyden topluma sağlıklı toplumun mutlu bireylerden oluşacağı ön kabulüyle bireylerin yaşam memnuniyeti ve yaşam doyumunun artması için *aile içerisinde bireyi* esas alarak aile bütünlüğü ve aidiyet duygusunun yükseltilmesi yönünde çalışmalar yapılması önerilebilir.

Bu çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. İlk olarak pandemi kısıtlamalarının olduğu bir dönemde yapılması nedeniyle çalışma araştırmacıların sosyal medya, e-mail, whatsapp gruplarından ulaşabildiği örnekleme sınırlıdır. Evreni temsil etme gücü yüksek daha geniş bir örnekleme çalışılabilir. Ayrıca aile bütünlüğü duygusu dışında yaşam doyumunu etkileyecek sağlık, iş tatmini, iyimserlik, başa çıkma becerileri, kişisel eğilimler gibi diğer bağımsız değişkenlerin analize dahil edilmemesi araştırmanın diğer kısıtlılığını oluşturmaktadır. Araştırmanın pandemi kısıtlamaları döneminde yapılması nedeniyle yaşam doyumunu etkileyebilecek farklı bağımsız değişkenler ilâve edilerek yeni çalışmalar yapılabilir.

Kaynakça

- Aksoy, C., & Atılgan D. (2020). COVID-19 korkusu ve yaşam doyum: özel yetenek giriş sınavlarına katılan öğrenciler örnekleme. *Akdeniz Spor Bilimleri Dergisi*4(1), 40-50. <https://doi.org/10.38021/asbid.887323>
- Antonovsky, A., & Sourani, T. (1988). Family sense of coherence and family adaptation. *Journal of Marriage and the Family*, 50, 79-82. <https://doi.org/10.2307/352429>
- Arslan, E., & Kılıçoğlu, N.A. (2018). *Aile bütünlüğünü etkileyen etmenler: Dünyada ve Türkiye’de yaygınlaşan çok kültürlü yaşamlar*. VI. International Multidisciplinary congress of Eurasia (IMCOFE) da sunulan bildiri. <https://atif.sobiad.com/index.jsp?modul=makalegoruntule&id=AW4RdHWUyZgeuuwfeB5u>
- Avçin, E., & Erkoç, B. (2021). COVID-19 pandemi sürecinde sağlık anksiyetesi, yaşam doyum ve ilişkili değişkenler. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, 17, 1-13. <https://doi.org/10.46218/tshd.898389>.
- Baykal, E. (2020). COVID-19 bağlamında psikolojik dayanıklılık, kaygı ve yaşam doyum ilişkisi. *International Journal of Social and Economic Sciences*.10(2), 68-80. <https://www.ijses.org/index.php/ijses/article/view/273/262>
- Canlı, Ö. (2019). *Öğrenilmiş güçlülük, aile bütünlük duygusu ve aile içi iletişim arasındaki ilişkinin incelenmesi*. [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. ProQuest Dissertations Publishing.
- Cheng, H. & Furnham, A. (2003). Personality, self esteem, and demographic predictions of happiness and depression. *Personality and Individual Differences*, 34(6), 921-942. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(02\)00078-8](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(02)00078-8)
- Coşkun, S. (2013). *Akademisyenlerin iş ve aile karakteristiklerinin evlilik, aile ve yaşam tatmini ile ilişkisi: İş ve aile çatışmasının aracı rolü*. [Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi]. <http://www.openaccess.hacettepe.edu.tr>.
- Çam, M. O., & Demirkol, H. (2019). Travma sonrası büyümenin bir yordayıcısı olarak bütünlük duygusu. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 11(2), 167-177. <https://doi.org/10.18863/pgy.393111>
- Çeçen, A. R. (2007). Aile bütünlük duygusu ölçeği (ABDÖ – K) kısa formunun Türkçe’ye uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 7(3), 1199-1220. <https://toad.halileksi.net/sites/default/files/pdf/aile-butunluk-tutarlilik-duygusu-olcegi-abdo-k-kisa-formu-toad.pdf>.
- Çeçen, A. R. (2008). Üniversite öğrencilerinde yaşam doyumunu yordamada bireysel bütünlük (tutarlılık) duygusu, aile bütünlük duygusu ve benlik saygısı. *Journal of Theory & Practice in Education (JTPE)*, 4(1), 19-30. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/63251>
- Diener, E., & Lucas, R. E. (2000). Explaining differences in societal levels of happiness: Relative standards, need fulfillment, culture and evaluation theory. *Journal of Happiness Studies: An Interdisciplinary Forum on Subjective Well-Being*, 1(1), 41–78. <https://doi.org/10.1023/A:1010076127199>
- Erdugan, S. (2019). *Koruyucu aile modelinde aile yaşam deneyimleri: Aile Sistemleri Teorisi temelinde niteliksel bir araştırma*. [Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi]. <http://www.openaccess.hacettepe.edu.tr>.
- Erol, S., Sezer, A., Şişman, F.N., & Öztürk, S. (2016). Yaşlılarda yalnızlık algısı ve yaşam doyum. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 5(3), 60-69. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/220035>

- Erten, R. (2017). *Ailelerle sosyal hizmet: Eşlerin ikisinin de fabrikada işçi olarak çalıştığı ailelerde aile hayatı ve sosyal yaşam*. (Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Gençer, İ. (2019). *Yetişkinlerde aile bütünlük duygusu ve benlik saygısının yakın ilişkiler üzerindeki etkisi*. (Yüksek lisans tezi, Üsküdar Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Gladding, S.T. (2015). *Aile terapisi tarih, kuram ve uygulamaları* (5.Baskı). PDR Yayınları.
- Gökmen, F. (2019). *Havayolu çalışanlarında iş aile çatışması, iş tatmini ve yaşam doyumu ilişkisi*. (Yüksek lisans tezi, Balıkesir Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Güler, Y. (2019). *Ergenlerde öznel iyi oluş, kimlik statüleri ve aile bütünlük duygusu arasındaki ilişkinin incelenmesi*. [Yüksek lisans tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- İslamoğlu, A. H., & Alnaçık, Ü. (2016). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*: Beta Yayıncılık.
- Kaba, İ., Erol, M., & Güç, K. (2018). Yetişkin yaşam doyumu ölçeğinin geliştirilmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1), 1-14. <https://doi.org/10.18037/ausbd.550232>
- Karasar, N. (2012). Bilimsel araştırma yöntemi. Nobel Yayınevi, s.81.
- Keser, A. (2005). İş doyumu ve yaşam doyumu ilişkisi. Otomotiv Sektöründe Bir Uygulama. *Çalışma Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi*, 7(4), 77-96. <https://www.calismatoplum.org/makale/is-doyumu-ve-yasam-doyumu-iliskisi-otomotiv-sektorunde-bir-uygulama>
- Lyubomirsky, S., King, L., & Diener, E. (2005). The benefits of frequent positive affect: Does happiness lead to success. *Psychological Bulletin*, 131, 803-855. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.131.6.803>
- Möllerberg, M. L., Arestedt, K., Swahnberg, K., Benzein, E., & Sandgren, A. (2019). Family sense of coherence and its associations with hope, anxiety and symptoms of depression in persons with cancer in palliative phase and their family members: A cross-sectional study. *Palliative Medicine*, 33(10), 1310–1318. <https://doi.org/10.1177/0269216319866653> journals.sagepub.com/home/pmj
- Nergiz, Z. (2019). *Şizofreni hastalarının bakım vericilerinin aile bütünlüğü duygusu ve bakım yükünün belirlenmesi*. (Yüksek lisans tezi, Ordu Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Ngai, F.-W., & Ngu, S.-F. (2014). Family sense of coherence and family adaptation among childbearing couples. *Journal of Nursing Scholarship*, 46(2), 82–90. <https://doi.org/10.1111/jnu.12045>
- Peker A., Cengiz, S., & Yıldız, M. N. (2021). Yaşam doyumu ve öznel zindeliğin COVID-19 korkusu ile problemlili internet kullanımı arasındaki aracılık ilişkisi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 24, 199-206. <https://doi.org/10.5505/kpd.2020.92259>
- Sagy, S., & Dotan, N. (2001). Coping resources of maltreated children in the family: A salutogenic approach. *Child Abuse & Neglect*, 25(11), 1463-1480. [https://doi.org/10.1016/S0145-2134\(01\)00285-X](https://doi.org/10.1016/S0145-2134(01)00285-X)
- Şahbudak, E. (2019). Aileye yönelik yaklaşım ve yöntemler. N. Avcı, E. Aksoy (Ed.). *Aile sosyolojisi* içinde (ss. 47 -70). Lisans Yayıncılık.
- Sezgin, E., Yağcı, F., & Arıcı-Doğan, D. (2021). Üniversite öğrencilerinin empati becerileri, affetme eğilimleri ve aile bütünlük duygusu arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(4), 1305-1324. <https://doi.org/10.33417/tsh.936771>
- Szczesniak, M., & Tulecka, M. (2020). Family functioning and life satisfaction: the mediatory role of emotional intelligence. *Psychol Res Behav Manag*, 13, 223–232. <https://doi.org/10.2147/PRBM.S240898>
- Şahin, E. (2019). *Farklı sosyo-kültürel yapılarından gelmiş enli bireylerin aile değerleri ve aile bütünlük duygusu arasındaki ilişkinin incelenmesi*. [Yüksek lisans tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi] Ulusal Tez Merkezi.
- Şimşek, E. (2011). *Örgütsel iletişim ve kişilik özelliklerinin yaşam doyumuna etkileri*. [Doktora tezi, Anadolu Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics* (6th ed.). <https://www.pearsonhighered.com/assets/preface/0/1/3/4/0134790545.pdf>
- Timur, S. (1972). *Türkiye’de aile yapısı*. Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Tuncay, T., & Tekin, H. H. (2021). Sosyal Hizmet Mesleğinin ABC’si. Nika Yayınevi.
- Tuzgöl Dost, M. (2007). Üniversite öğrencilerinin yaşam doyumunun bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (2)22, 132-143. http://pauegitimdergi.pau.edu.tr/Makaleler/595625694_Meliha%20Tuzg%C3%B6l%20Dost1.pdf
- Tükel, Y., Temel, A.S., & Kılıç, S. (2021). COVID-19 sürecinde üniversite öğrencilerinin aktif-pasif serbest zaman kullanımlarının yaşam doyum düzeylerine ilişkin görüşlerinin incelenmesi. A. Kaya, S. Uslu (Ed.), *Akademik serbest zaman ve rekreasyon araştırmaları* içinde (ss.128-143). NEÜ Yayınları.
- Zencirkıran, M. (2020). *Sosyoloji*. Dora Yayıncılık.

EXTENDED SUMMARY

The family has an irreplaceable function in covering all physiological, psychological, and social needs of an individual at every stage of development throughout life, starting with birth. Developing a strong sense of belonging with the family and family satisfaction require these functions to be fulfilled in a healthy way for an individual. The creation of integrity within the family, which can be sustained by values such as love, loyalty, respect, and devotion by its nature, is possible if each individual perceives family life positively and has satisfaction. The presence of a sense of integrity within the family is a factor preventing many problems from occurring such as conflicts, restless family life, etc. Individuals who have a family sense of coherence are generally individuals who can manage conflicts more easily, communicate comfortably in their lives, respect the living spaces of others, and do not feel deprived of social support. Previous studies show that there are positive relations between the sense of individual integrity and the family sense of coherence. For individuals to lead a happier life and be more effective and productive, it is necessary to provide life satisfaction as well as the family sense of coherence.

The present study was conducted to determine the effects of family sense of coherence on life satisfaction in adult individuals. The study was conducted by using the correlational survey model, which is one of the quantitative study methods. The *Personal Information Form*, *Family Sense of Coherence Scale- Short Form*, and *Adult Life Satisfaction Scale* were used as the data collection tools. The study was conducted on the basis of the volunteering status of the participants, and a total of 490 people participated in it, 282 of whom were women, and 208 men. The IBM SPSS (Statistical Package for Social Sciences) 20 program was used in the analysis of the study data.

When the maximum scores were evaluated according to the findings, the scores of the sampling on the family sense of coherence and adult life satisfaction scales can be evaluated as slightly above the average. According to the results of the study, when the scale scores according to gender were compared, no differences were determined according to gender in the scores obtained from the adult life satisfaction scale; however, it was also found that there were significant but weak statistical relations with the family sense of coherence scale. Men had higher family sense of coherence scores than women. In terms of educational status, no significant relations were detected with the family sense of coherence scale, and a statistically significant but weak relation was detected between life satisfaction and education levels. According to the study data, it was found that the socio-economic levels of the participants were related to the family sense of coherence and life satisfaction. In this respect, it can be speculated that human relations and the perception of life will improve with comprehensive studies on increasing social welfare.

According to the results of the correlational analysis between the scales, statistically significant and positive relationship was found between the total family sense of coherence and total life satisfaction scores; between general life satisfaction sub-dimension and understandability sub-dimension scores; between the relation sub-dimension and the understandability, manageability, and meaningfulness sub-dimensions; and between the self sub-dimension and the manageability and significance sub-dimensions. If individuals find the reactions of other family members understandable and manageable, and if they can attribute a meaning in this sense, their life satisfaction increases. Also, previous studies show that the family sense of coherence is effective on self-esteem and problem-solving within the family, and individuals who have strong family sense of coherence have higher marital satisfaction. According to the results of the Simple Linear Regression Analysis that was made in the study, it was found that 19% of life satisfaction can be explained by the family sense of coherence. The family sense of coherence has vital importance for the psychological well-being of individuals as well as for their healthy continuation of marriage and the continuity of the family institution.

In our present day, family sense of coherence is damaged because of reasons such as migration, poverty, and divorce that are faced all over the world, and the rates of disintegration and dissolution of families are increasing. In this respect, it can be argued that studies must be conducted to increase the family sense of coherence and family belonging based on the "individual in the family" to increase the life satisfaction of individuals with the presupposition that a healthy society will consist of happy individuals from the individual to the society as a whole.

ENERJİ TÜKETİMİNİN İKTİSADİ BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN PANEL VERİ YÖNTEMİYLE İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF THE EFFECTS OF ENERGY CONSUMPTION ON ECONOMIC GROWTH BY PANEL DATA METHOD

Şeyma BOZKAYA

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Doktora Programı
seymabozkaya@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-8559-6608

İbrahim AYTEKİN

Bitlis Eren Üniversitesi
Sağlık Hizmetleri MYO
ibrahimaytekin63@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3574-1007

ÖZ

Geliş Tarihi:
01.06.2022

Kabul Tarihi:
01.12.2022

Yayın Tarihi:
31.03.2023

Anahtar Kelimeler
İktisadi Büyüme,
BRICS, DCCEMG,
Enflasyon, Enerji,
Beşeri ve Fiziki
Sermaye

Keywords
Economic Growth,
BRICS, DCCEMG,
Inflation, Energy,
Human and Physical
Capital

Bu çalışmanın temel amacı; BRICS ülkelerinde enerji tüketimi, enflasyon, fiziki ve beşeri sermayenin iktisadi büyüme üzerindeki etkilerinin panel veri yöntemiyle incelenmesidir. Analiz dönemi 1990-2015 yıllarını kapsamaktadır. Analizde Dinamik Ortak Bağlantılı Etkiler Ortalama Grup Tahmincisi yönteminden faydalanılmıştır. Analizden elde edilen bulgulara göre; beşeri sermaye, fiziki sermaye, enflasyon ve iktisadi büyüme arasında istatistiki olarak anlamlı ilişkiler elde edilmiştir. Bu değişkenlerin katsayıları ise beşeri sermaye haricinde pozitif yönlü olarak tespit edilmiştir. Fakat enerji tüketimi ile iktisadi büyüme arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır.

ABSTRACT

The main purpose of this study; is an examination the effects of energy consumption, inflation, and physical and human capital on economic growth in BRICS countries using the panel data method. The analysis period covers the years 1990-2015. The Dynamic Common Linked Effects Mean Group Estimator method was used in the analysis. According to the findings obtained from the analysis; statistically, significant relationships were obtained between human capital, physical capital, inflation, and economic growth. The coefficients of these variables were determined to be positive except for human capital. However, no statistically significant relationship was found between energy consumption and economic growth.

DOI: <https://doi.org/10.30783/newsosbilen.1124363>

Atıf/Cite as: Bozkaya Ş. ve Aytekin, İ. (2023). Enerji tüketiminin iktisadi büyüme üzerindeki etkilerinin panel veri yöntemiyle incelenmesi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 13(1), 131-143.

Giriş

İktisadi büyüme, genel olarak bir ülkenin ürettiği mal ve hizmetlerin bir önceki yıla göre artış göstermesi şeklinde tanımlanmaktadır. Bu bağlamda iktisadi büyüme, bir ülkenin refahını etkileyen en önemli makro iktisadi değişkenlerden birisi olmasının yanı sıra kalkınmanın da en önemli itici güçlerinden bir tanesidir. Bu nedenle iktisadi büyüme hedeflerini tutturmak, ülkelerin ve hükümetlerin en önemli ekonomi politikalarının başında gelmektedir.

Son dönemlerde iktisadi büyüme üzerindeki etkisi en çok dikkat çeken faktörlerden biri enerji faktörüdür. Enerji tarihsel süreçte ülkelerin üretim aşamalarının vazgeçilmez girdi faktörlerinden biri olmuştur. İktisadi büyümenin başlangıç dönemlerinde birçok ekonomide ön plana çıkan sektör tarım sektörüdür. Sanayileşmenin başlamasıyla birlikte ise enerji endüstrinin vazgeçilmez unsuru ve en önemli itici güçlerinden biri haline gelmiştir. Ayrıca sanayileşmeyle birlikte hızla şehirleşmeye geçilmesi enerjiye olan ihtiyacı artırmıştır. Yirminci yüzyılda olduğu gibi yirmi birinci yüzyılda da enerjiye olan ihtiyaç artarak devam etmektedir. Bu bağlamda enerji konusu birçok alanda ihtiyaç duyulan önemli bir girdi olması nedeniyle günümüzde incelenmesi önem arz eden konuların başında gelmektedir (Ayдын, 2010; 318).

On Dokuzuncu Yüzyılda fosil bir yakıt olan kömür, endüstride vazgeçilmez birincil enerji kaynağı haline dönüşmüştür. On dokuzuncu yüzyılın sonlarında ise kömür artık yerini daha çok verimli ve kullanışlı olan bir diğer fosil yakıt olan petrole bırakmıştır. Günümüz Yirmi Birinci Yüzyılında ise petrolün yanında önem kazanan doğalgaz; bir ülkenin iktisadi yapısını, politikasını ve kalkınma düzeyini etkileyen en önemli faktörlerden biri haline gelmiştir (Erkul, 2012; 116).

İktisadi büyümeyi olumlu veya olumsuz yönde etkileyen bir diğer değişken enflasyondur. Fiyat istikrarı en önemli makro iktisadi hedeflerden bir tanesidir. Ülkelerin, iktisadi büyüme hedeflerine erişme çabaları içerisindeyken fiyat istikrarının sağlanmasına da dikkat etmeleri gerekmektedir. Fakat bu iki hedefin kısa ve uzun vadede birbirlerini etkileyip etkilemedikleri veya bir etki söz konusu ise bu etkinin yönünün ne olduğu literatürde oldukça tartışılmıştır. Literatürde iktisadi büyümenin enflasyon üzerinde negatif yönde bir etki oluşturduğu yönündeki sonuçları destekleyen çalışmalar olduğu kadar, enflasyonun iktisadi büyüme üzerinde pozitif yönlü bir etki oluşturduğu yönünde sonuçlara ulaşan çalışmalarda bulunmaktadır. Ağırlıklı olarak enflasyonun iktisadi büyüme üzerinde negatif yönlü etkisinin olduğunu gösteren çalışmalardan bazıları ise enflasyonun belirli bir sınır değerinin üzerine çıkması halinde bu ilişkinin oluştuğu sonucunu ortaya koymuşlardır (Karabulut, 2019; 173).

Literatürde iktisadi büyüme ile enflasyon arasındaki ilişki geçmişten günümüze kadar farklı yönleriyle ele alınarak tartışılmıştır. Bu tartışmalar içerik bakımında küresel ekonominin içerisinde olduğu döneme bağlı olarak farklılık arz etmektedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelişmiş ülkelerde yüksek iktisadi büyüme hızının yanında yüksek oranlı enflasyon da görülmüştür. Bu sebeptendir ki bu dönemde Keynesyen görüşü savunan iktisatçılar ile Monetarist görüşü savunan iktisatçılar; enflasyonun iktisadi büyümeyi pozitif yönde etkileyeceği fikrini ortaya atmışlardır. Fakat 1970'li yıllarda birçok ülkede yüksek enflasyon rakamları görülürken, iktisadi büyüme rakamlarının aşağı yönlü bir seyre yönelmeye başlaması, enflasyonun iktisadi büyümeyi olumlu yönde etkilediği fikrinin tartışılmaya başlanmasına neden olmuştur. Özellikle de 1980'li yıllarda Latin Amerika ülkelerinde görülen yüksek enflasyon ya da hiperenflasyonlar bu ülke ekonomilerinde istikrarsızlığa yol açmış ve bu ülkelerin gelişimlerini olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Yaşanan bu gelişmeler enflasyonun iktisadi büyümeyi negatif yönde etkilediği şeklindeki fikirlerin ortaya çıkarak güçlenmesine zemin hazırlamıştır. Günümüzde kabul edilen genel kanı ise enflasyonunun iktisadi büyümeyi orta ve uzun vadede olumsuz bir şekilde etkilediği yönündedir (Türkecul, 2007; 163-164).

İktisadi büyüme hedeflerinin gerçekleşmesinde eskiden beri üzerinde en fazla durulan değişkenlerden biri de sermayedir. İktisadi analizlerde sermaye denilince akla ilk olarak fiziki sermaye gelmekte, parasal sermaye terimi bu kapsamda dikkate alınmamaktadır. İktisadi analizlerde sermaye faktörü olarak üretim artışına katkı sağlayan aletler, makineler, endüstride kullanılan araç ve gereçler, bina, donanım, yazılım ve benzer fiziki faktörler göz önünde bulundurulmaktadır. İktisadi büyüme yazınında sermaye çoğu zaman fiziki sermaye yatırımları ya da bu yatırımlar vasıtasıyla oluşan sermaye stoku olarak kabul edilmektedir. Buna ilaveten ilk iktisadi literatürde sermaye kavramının içinde sadece fiziki sermaye yer alırken, Schultz (1962) ve Becker'in (1964) yaptıkları çalışmalar sonucunda bu tanıma beşeri sermayeyi de dahil ederek sermayeyle ilgili geniş bir tanım oluşturmuşlar ve bu geniş tanım çağdaş büyüme teorilerinin de benimsediği bir yaklaşım haline dönüşmüştür. Sonuç olarak

sermaye geniş tanımıyla ele alındığında neredeyse bütün büyüme modellerinin en önemli faktörü olarak görülmeye başlanmıştır (Üzümcü, 2018; 9).

Yapılan açıklamalar doğrultusunda bu çalışmanın amacı Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika Cumhuriyeti (BRICS) ülkelerinde 1990 ile 2015 yılları arasında beşeri sermaye, fiziki sermaye, enflasyon ve enerji tüketiminin iktisadi büyüme üzerinde nasıl bir etki oluşturduklarının analiz edilmesidir. Analizde yıllık veriler kullanılmış olup; yöntem olarak panel veri analiz yöntemi kullanılmıştır.

Çalışmanın giriş kısmında iktisadi büyüme, enerji tüketimi, enflasyon ve sermaye değişkenlerine yönelik kısa teorik bilgilere yer verilmiştir. Ardından sermaye, enflasyon, enerji tüketimi ve iktisadi büyüme üzerinde yapılmış önemli çalışmaların incelendiği literatür özetine yer verilmiş ve bu literatür tablo halinde verilmiştir. Literatür incelemesinden sonra çalışmada kullanılan veri tanımlamasına, modele ve ampirik analiz sonuçlarına yer verilmiş ve elde edilen ampirik bulgular tablolar halinde yorumlanmıştır. Çalışma sonuç ve değerlendirme kısmıyla tamamlanmıştır.

Literatür Özeti

Literatürde başta BRICS ülkeleri olmak üzere, gelişmiş ülke gruplarıyla gelişmekte olan ülke gruplarına yönelik; enflasyon, sermaye, enerji tüketimi ve iktisadi büyümeyi ele alan çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Yapılan çalışmaların çoğunda elde edilen bulgular, enflasyon, sermaye, enerji tüketimi ve iktisadi büyüme arasında bir ilişkinin varlığı yönündedir. Ancak bazı çalışmalarda bu değişkenler arasında bir ilişkinin olmadığı yöndeki sonuçlara da ulaşıldığı gözlemlenmiştir. Ulaşılan bu farklı sonuçların temel nedenleri ise; ülke ve ülke gruplarının gelişmişlik düzeylerinin farklı oluşu, çalışmalarda farklı zaman dilimi ile farklı analiz yöntemlerinin kullanılmış olması, ülke ve ülke gruplarının ulusal ve uluslararası konjonktürden farklı yönlerde etkilenmeleri ve benzeri sebepler şeklinde sıralanabilir. Bu bağlamda literatürde enflasyon, sermaye, enerji tüketimi ve iktisadi büyümeyi ele alan çok sayıda çalışma arasından seçilen bazı çalışmaların ulaşılmış oldukları bulgu ve sonuçları gösteren literatür özeti aşağıda gösterilen Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Literatür Özet Tablosu

Yazar (Yıl)	Ülke (Grup) (Dönem)	Yöntem	Sonuç ve Bulgular
Fischer (1993)	93 Ülke (1960-1989)	Panel Regresyon Analizi	Enflasyon, büyük bütçe açıkları ve çarpık döviz piyasaları verimliliği düşürmekte ve dolayısıyla iktisadi büyüme üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır.
Dessus & Herrera (2000)	Gelişmekte Olan 28 Ülke (1981-1991)	EKK Yöntemi	Kamu sermaye birikiminin uzun vadeli büyüme üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu kuvvetli bir şekilde desteklemektedir.
Agiomirgianakis (2002)	Seçilmiş 93 Ülke (1960-1987)	Panel Veri Analizi	Eğitim, uzun dönemde ekonomik büyüme üzerinde önemli ve olumlu bir etkiye sahiptir. Özellikle bu etkinin boyutu, eğitim seviyesi (ilk, orta ve yüksek öğretim) arttıkça daha da güçlenmektedir.
Apergis (2005)	OECD Ülkeleri (1969-1999)	Panel Veri Analizi	Enflasyon belirsizliğinin olduğu zamanlarda genelde iktisadi büyüme de olumsuz bir şekilde etkilenmektedir.
Mahadevan & Adjaye (2007)	Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler (1971-2002)	Panel Veri Analizi	Gelişmiş ülkelerde ekonomik büyüme ve enerji tüketimi arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Gelişmekte olan ülkelerde ise enerji tüketimi büyümeyi sadece kısa vadede etkilemektedir.
Eggoh, Bankage & Rault (2011)	21 Afrika ülkesi (1970-2006)	Panel Veri Analizi	Enerji tüketimi, reel GSYH, fiyatlar, emek ve sermaye arasında uzun vadeli bir denge ilişkisi

Barro (2013)	100 Ülke (1960-1990)	Regresyon Analizi	olduğu bulunmuştur. Enerji tüketimi ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etki oluşturmaktadır. Enflasyonda görülen yıllık ortalama %10'luk bir artış, kişi başına düşen reel GSYH büyüme oranında %0,2-0,3 oranında bir azalmaya neden olmaktadır. Ayrıca enflasyonun büyüme üzerindeki olumsuz etkisi küçük görünse de yaşam standartları üzerindeki uzun vadeli olumsuz etkileri büyüktür.
Manamperi (2014)	BRICS Ülkeleri (1980-2012)	ARDL Sınır Testi VAR Analizi	Hindistan için enflasyon ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuş, ancak diğer dört ülke için uzun vadeli bir ilişki bulunamamıştır. Ayrıca kısa vadede Brezilya, Rusya, Çin ve Güney Afrika için önemli negatif bir ilişki bulunurken, Hindistan için kısa vadede olumlu bir ilişki bulunmuştur.
Alataş & Çakır (2016)	65 Ülke (1967-2011)	Panel Veri Analizi	Eğitim ve sağlık verileri için ulaşılan sonuçlar, beşeri sermayenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin gelişmekte olan ülkeler için pozitif ve istatistiki açıdan anlamlı olduğunu göstermiştir.
Teixeira & Queirós (2016)	OECD Ülkeleri (1960-2011) (1990-2011)	Panel Veri Analizi	Beşeri sermayenin ve ülkelerin üretken uzmanlaşma dinamiklerinin ekonomik büyüme için çok önemli faktörler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca insan sermayesi ile yüksek bilgi yoğun endüstrilerdeki yapısal değişim arasındaki etkileşim, ekonomik büyümeyi önemli ölçüde etkilemektedir. Fakat, bu etkinin yönü ülke türüne ve analiz dönemine bağlıdır.
Behera & Mishra (2016)	BRICS Ülkeleri (1980-2012)	ARDL Sınır Testi VAR Analizi	Çalışmada sadece Çin ve Güney Afrika için enflasyon ile ekonomik büyüme arasında uzun vadeli ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca çalışmada Hindistan ekonomisi özelinde ekonomik büyüme ile enflasyon arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur.
Kasperowicz & Streimikiene (2016)	V4 ülkeleri ile 14 AB Eski Üye Ülkeleri (1995- 2012)	Panel Veri Analizi	Enerji tüketimi ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etki yaratmaktadır. Ayrıca, V4 ülkelerindeki GSYH büyümesi ile ilgili enerji tüketimi, “eski” AB ülkelerinden daha verimli görünmektedir.
Lapinskiene & vd. (2017)	22 AB Ülkesi (1995-2014)	Panel Veri Analizi	Kalkınma, çevre kirliliğinin azalmasına ve enerjinin daha verimli bir şekilde kullanılmasına katkı sağlamaktadır. Daha temiz tekniklerin geliştirilmesi, yeterli düzeyde ekonomik büyümenin gerekli olduğu çevresel Ar-Ge yatırımları ile teşvik edilmektedir.
Menon (2017)	BRICS Ülkeleri (2006-2016)	Volatilité Ölçümü	Temel makro iktisadi göstergeler, BRICS ülkelerinden Brezilya, Rusya ve Hindistan'ın iktisadi büyümesinde olumlu bir etkiye sahiptir.
Khobai (2018)	BRICS Ülkeleri (1990-2014)	Panel Veri Analizi	BRICS ülkelerinde, elektrik enerjisi ile iktisadi büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca uzun dönemde ekonomik büyümeden elektrik enerjisine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Shahbaz & vd., (2018)	BRICS Ülkeleri (1970-2015)	NARDL Sınır Yaklaşımı	İktisadi büyümede yaşanan pozitif bir şok enerji tüketimini arttırırken, negatif bir şok ise enerji tüketimini azaltmaktadır.

Adams, Klobodu & Apio (2018)	30 Sahra Altı Afrika (SSA) ülkesi (1980-2012)	Heterojen Panel Eşbütünleşme	Sonuçlar, hem yenilenebilir hem de yenilenemez enerjinin ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu, fakat yenilenemeyen enerjinin iktisadi büyümeye daha büyük bir katkısının olduğunu göstermektedir.
Olawumi (2019)	BRICS Ülkeleri (1990-2017)	OLS GMM	Bulgular, beşeri sermaye gelişiminin iktisadi büyüme üzerindeki etkisinin önemli olmasına karşın sınırlı olduğu yönündedir. Bu bağlamda eğitim için devlet harcamalarında görülen %1'lik bir artışın, GSYH'da; Çin'de %0.13, Rusya'da %0.06, Brezilya'da %0.07, Güney Afrika'da %0.04 ve Hindistan'da %0.01'lik bir artışla sonuçlanmıştır.
Mohanty & Sethi (2019)	BRICS Ülkeleri (1985-2017)	Johansen Eşbütün.	Sonuçlar dışa yönelik doğrudan yabancı yatırımların kısa vadede beşeri sermaye üzerinde olumlu bir etkiye sahip; uzun vadede ise bu etkinin oldukça önemsiz olduğunu göstermektedir. Ayrıca, dışa yönelik DYY'nin BRICS ülkelerin de iktisadi büyümeyi pozitif yönde etkilediği gözlemlenmiştir.
Azam (2019)	Gelişmekte Olan 10 Asya Ülkesi (1990-2014)	Panel Veri Analizi	Enerji 10 Asya ülkesinde ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir. Bu durum 10 Asya ülkesinde enerjinin beşeri ve fiziksel sermaye kadar önemli bir üretim faktörü olduğunu göstermektedir.
Chontanawat (2020)	Seçilmiş Asya Ülkeleri (1971-2017)	Johansen Eşbütün. Granger Nedensellik	Enerji tüketimi, iktisadi büyüme ve çevre kirlilik arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmuştur. Endonezya, Malezya ve Tayland'da ekonomik büyümeden enerji tüketimine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunurken, Filipinler'de ise enerji tüketiminden büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur.
Raggad (2021) Salari, vd. (2021)	ABD (1986-2020) ABD (2000-2016)	Nedensellik Analizi	İktisadi büyüme ile yenilenebilir enerji tüketimi arasındaki ilişkinin net olmadığı anlaşılmıştır. Geri besleme hipotezi, toplam enerji tüketimi ve yenilenemeyen kaynaklar için desteklenirken, büyüme hipotezi, endüstriyel ve konut enerjisi ile yenilenebilir enerji kaynakları için desteklenmektedir.
Llanos, Kristjanpoller, Michell, & Minutolo, (2022). Dabboussi & Abid (2022)	94 Ülke (1971-2018) ABD (198-2021)	Panel Veri Analizi Hansen Eşik Tespit Yöntemi	Enerji tüketimini büyük ölçüde azaltmak veya artırmak gibi aşırı politikalar, ekonomik kalkınma için en kötü sonuçları doğurmaktadır. Ayrıca bu ülkelerde Çevresel Kuznets Eğrisi hipotezi desteklenmektedir.
Eygü (2022)	Türk Ülkeleri	Panel Veri Analizi	ABD'nin yenilenebilir enerji yatırımlarından pozitif yönlü bir ekonomik büyüme elde edebilmesi için her sektör için belirli bir yenilenebilir enerji tüketimi eşiğini aşması gerekiyor.
Chen, Mamon, Spagnolo & Spagnolo (2022)	Norveç, Yeni Zelanda ve iki Kanada eyaleti (1996-2019)	Markov (MS) VAR Modeli	İktisadi büyüme ile makroekonomik değişkenler arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki bulunmuştur.
			Yenilenebilir enerji fiyatları ile ekonomik büyüme arasında zamana bağlı bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Duran & Bozkaya (2022)	Asya-Pasifik Ülkeleri (1995-2020)	Panel Nedensellik Testi	Enerji tüketimi ile iktisadi büyüme arasında nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır.
Duran, vd. (2022)	Seçilmiş 27 Nükleer Enerji Tüketen Ülke (2010-2020)	Sistem GMM Tahmincisi	Hem sermayenin hem de emeğin ülkeler arasında ekonomik büyüme düzeylerini önemli ölçüde artırdığını, olumlu rollerine dair bazı kanıtlara rağmen nükleer enerji tüketiminin büyüme düzeylerinin önemli bir itici gücü olmadığını ortaya koymaktadır.

Model Veri Tanımlama ve Ampirik Uygulama

Enerji kullanımı ve ekonomik büyüme ilişkisini araştıran bu çalışmada fiziki sermaye, beşeri sermaye ve enflasyon değişkenleri de eklenerek model genişletilmiştir. Bağımlı değişken olan kişi başı GSYH ve kontrol değişken enerji kullanımına ek olarak fiziki sermaye, beşeri sermaye ve enflasyon gibi bağımsız değişkenlerinde iktisadi büyümeye etkileri gözlenmiştir. Çalışmada kullanılan model; Azam (2019)'un "Energy and Economic Growth in Developing Asian Economies" çalışmasından esinlenerek aşağıda verilen Model 1 şeklinde oluşturulmuştur.

Çalışmanın modelini oluşturan değişkenler arasındaki ilişki fonksiyonel olarak aşağıda ifade edildiği gibidir;

$$\ln k b g s y h = f(\ln f s e r m a y e, \ln b s e r m a y e, \ln e n e r j i, \ln e n f)$$

Ekonometrik analizler aşağıda verilen denklem (Model 1) ile tahmin edilmiştir;

$$\ln k b g s y h_t = \beta_0 + \beta_1 \ln f s e r m a y e + \beta_2 \ln b s e r m a y e + \beta_3 \ln e n e r j i + \beta_4 \ln e n f + \varepsilon_t \quad (1)$$

Modelde yer alan; $\ln k b G S Y H$ bağımlı değişkeni, β_0 sabit terimini, β_1 , β_2 , β_3 ve β_4 bağımsız değişkenin bağımlı değişkenler üzerindeki etkilerini gösteren tahmin katsayılarını ifade ederken, ε ise hata terimini göstermektedir. Modeldeki değişkenlerin hepsinin doğal logaritmaları alınarak analize dahil edilmiştir. Denklemde kullanılan fiziki ve beşeri sermayenin model için gerekli olduğunu ve ekonomik gelişme sürecinde önemli bir üretim faktörü olduğunu göstermektedir. Fiziki sermaye yatırımlarının iktisadi büyümeyi olumlu yönde etkilediği kabul edilmektedir, bu şekilde sermaye birikimi artmakta ve dolayısıyla üretkenliği bir araya getirmektedir. Beşeri sermayenin ekonomideki yeri ise her zaman sermaye birikimi kadar önem arz etmektedir. Bu bağlamda çok sayıda çalışma yaşam beklentisi ile iktisadi büyüme arasında pozitif bir ilişkinin varlığını test etmiştir (Barro 2003; Zhang ve Zhang 2005). Dolayısıyla bu çalışmada da beşeri sermayenin pozitif bir katsayıya sahip olacağı beklenmektedir. Denklemde bir diğer değişken olarak enerjinin dahil edilmesinin amacı ise gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde iktisadi büyüme ve kalkınmayı teşvik ederek istikrarı yakalamak için sürdürülebilir enerjinin vazgeçilmez olmasıdır. Çünkü enerjinin iktisadi büyüme sürecinde arz ve talep tarafında oynadığı önemli rol bilinmektedir. Mohamad ve Said (2011), düşük enflasyon oranlarının makroekonomik istikrarın temel göstergelerinden biri olduğunu ve ekonomik istikrarla eşzamanlı olduğunu ifade etmesine paralel olarak çalışmaya enflasyon değişkeni de eklenmiştir.

Çalışmada kullanılan verilerin geniş tanımları ve temin edildikleri veri tabanı ise aşağıda gösterilen Tablo 2'de verilmiştir. Çalışmada 1990-2015 dönemini kapsayan yıllık veriler ile BRICS ülkelerinin enerji kullanımı, fiziki sermaye, beşeri sermaye ve enflasyonun ekonomik büyüme üzerindeki etkileri incelenmiştir. Çalışmanın sınırlarının bu şekilde belirlenmesinin nedeni; Rusya'nın enerji kullanımı verisinin temininde yaşanan güçlüklerdir. Çalışmanın analizlerinde STATA 17 paket programından faydalanılmıştır.

Tablo 2: Veri Tanımlama ve Kaynak

Değişkenler	Değişkenin Kısa Adı	Değişken Tanımı	Kaynak
Kişi Başı GSYH	$\ln k b G S Y H$	Satın alma gücü paritesine göre kişi başı GSYH (2017 yılı sabit fiyatı \$)	Dünya Bankası
Fiziki Sermaye	$\ln f s e r m a y e$	Brüt sabit sermaye oluşumu (2010 yılı sabit fiyatları \$)	Dünya Bankası

Enerji Kullanımı	Lnenerji	1.000 \$ GSYH başına enerji kullanımı (petrol eşdeğeri kg) (2017 yılı sabit satın alma gücü paritesi fiyatı)	Dünya Bankası
Beşeri Sermaye	Lnbsermaye	Doğumda yaşam beklentisi, toplam (yıl)	Dünya Bankası
Enflasyon	Lnenf	Enflasyon, GSYH deflatörü (yıllık %)	Dünya Bankası

Tablo 2’de veri tanımlamalara yer verildikten sonra ampirik analizin ilk basamağını oluşturan değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri oluşturulmuştur. Bu doğrultuda aşağıda gösterilen Tablo 3’te analizde kullanılan değişkenlere yönelik olarak hesaplanan tanımlayıcı istatistiklerin özetlerine yer verilmiştir.

Tablo 3: Tanımlayıcı İstatistiki Özet

Değişkenler	Gözlem Sayısı	Ortalama	Standart Sapma	Minimum Değer	Maksimum Değer
LnkbGSYH	125	3.599	0.418	2.760	4.078
Lnfsermaye	125	3.171	0.359	2.544	3.773
Lnenerji	125	1.819	0.038	1.727	1.878
Lnenf	125	9.952	0.843	7.00	11.463
Lnbsermaye	125	1.172	0.583	0.301	3.469

Model tahmini yapılmadan önce gerekli testler uygulanmıştır. Uygulanan belirleyici test istatistikleri ise şu şekilde özetlenebilir: İlk olarak panel serilere yatay kesit bağımlılığı testi uygulanmıştır. Seriler arasında yatay kesit bağımlılığı durumunun bulunması ve yatay kesit bağımlılığının (cross section dependency) varlığının dikkate alınmaması durumu sapmalı sonuçlara neden olmaktadır. Dolayısıyla bu sonuçlar hatalı yorumlara neden olabilmektedir (Pesaran, 2004). Panelde var olan seriler arasında yatay kesit bağımlılığının bulunması mekânsal yayılma etkileri, gözlenemeyen ortak şoklar veya bu faktörlerin hepsini etkileyerek ortaya çıkabilmektedir (Breitung ve Pesaran, 2008). Öncelikle modellerdeki her bir değişken için Breusch & Pagan (1980) CD testi, Pesaran (2004) CD ve CD-LM testleri, Pesaran vd. (2008) CD-LMadj testleri uygulanarak yatay kesit bağımlılığı kontrol edilmiş ve test sonucunda her değişken için yatay kesit bağımlılığı güçlü bir şekilde gözlenmiştir. Bu aşamadan sonra ise yatay kesit bağımlılığını esas alan ikinci nesil birim kök testi uygulanmıştır. İkinci nesil birim kök testi olan CIPS testinin kritik değerlerine göre değişkenler farklı seviyelerde durağan çıkmıştır. İkinci nesil birim kök testinden sonra serilere homojenlik testi uygulanmıştır. Delta ve Delta_{adj} sonuçlarından hareketle panelin heterojen olduğu sonucu elde edilmiştir. Bu aşamadan sonra ise yatay kesit bağımlılığına duyarlı olan ve hem homojen hem de heterojen panel sonuçlarını veren Westerlund (2008) tarafından geliştirilmiş eş bütünleşme testi uygulanmıştır. Eş bütünleşme testinden elde edilen sonuçlar seriler arasında eş bütünleşmenin varlığını doğrulamıştır. Bu belirleyici testlerden sonra uzun dönem model tahmini ve aynı zamanda uzun dönem eş bütünleşme katsayılarının tahmini yapılmıştır. Yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ve aynı zamanda heterojen serilere uygulanan Dinamik CCE tahmincisi kullanılmıştır.

Çalışmada gözlem sayısı, mikro panellere göre daha uzun olmasından dolayı ($T > 20$) eğim katsayılarının farklı olarak tahmin edilmesi mümkün kılınmıştır. Bu olasılığın ortaya çıkması ile çalışmada eğim katsayılarının her yatay kesit birimi için farklı olduğu, durağan olmama durumunu da duyarlı olan dinamik heterojen panel veri modellerinden biri olan dinamik ortak korelasyonlu etkiler (DCCE) tahmincisi (Chudik ve Pesaran, 2015) faydalanılmıştır. Söz konusu bu tahminci sayesinde uzun ve kısa dönem etkilerinin de birbirlerinden ayrılmaları olasılık dahilinde olmaktadır.

Chudik ve Pesaran (2015) ikinci nesil uzun dönem tahmincisi olan CCE’i geliştirmişler ve bu şekilde alternatif bir tahminci ortaya koymuşlardır. Dinamik Ortak Korelasyonlu Etkiler (Dynamic Common Correlated Effects, DCCE) CCE gibi yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ve heterojen serilere uygulanan bir tahmin yöntemidir. Chudik ve Pesaran (2015)’a göre CCE tahmincisi hata terimlerindeki yatay kesit bağımlılığına, birim kökün varlığına ve eğim katsayısının heterojenliğine duyarlı bir tahminci olmasına rağmen, paneldeki bağımlı değişkenin gecikmeli değerleri ve/veya zayıf dışsal değişkenlerin var olduğu durumlara duyarlı olmadığını ifade etmişlerdir. Bu durumda yeni geliştirilen DCCE tahmincisi bu değişkenleri analiz için alarak bu eksiklik sorununa çözüm

getirmektedir. DCCE tahmin modelinde değişkenlerin yatay kesit ortalamalarının gözlenemeyen faktörleri belirtmek için modele dahil edilmektedir. Chudik ve Pesaran (2015) tarafından geliştirilmiş olan dinamik heterojen panel veri modelinin matematiksel ifadesi aşağıda gösterildiği şekildedir;

$$y_{it} = C_{yi}\phi_i y_{i,t-1} + \beta'_{0i}x_{it} + \beta'_{1i}x_{i,t-1} + u_{it} \quad (2)$$

$$u_{it} = y_i'f_t + \varepsilon_{it} \quad (3)$$

2 ve 3 numaralı eşitlikte, $i=1,2,\dots,N$ ve $t=1,2,\dots,T$ olmak üzere y_{it} , bağımlı değişkeni, x_{it} bağımsız değişkenleri ifade etmektedir. C_{yi} her yatay kesit birimi için bireysel sabit etkileri, x_{it} , t dönemi için yatay kesitin birimlerinde ait (i) bağımsız değişkenlerin $k_x x1$, vektörü, f_t ise gözlemlenemeyen ortak faktörlerin $m x1$ vektörü ve ε_{it} ise hata terimini temsil etmektedir. Teorik alt yapısı verildikten sonra bu çalışmada uygulanan DCCEMG modeli tahmincinin sonuçları aşağıda gösterilen Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: Uzun Dönem Eşbütünleşme Katsayılarının Tahmin Sonuçları (DCCEMG Yöntemi)

Değişkenler	İstatistik	P-değeri
Lnfsermaye	0.995	0.000***
Lnenerji	3.582	0.168
Lnenf	0.050	0.091**
Lnbsermaye	-0.017	0.025**

Not: *,**,*** sırası ile %10, %5 ve %1 seviyelerinde anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Tablo 4'te verilen uzun dönem katsayıları değerlendirildiğinde; beşeri sermaye, fiziki sermaye ve enflasyonun iktisadi büyüme ile istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki içinde olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca beşeri sermaye haricinde bu değişkenlerin katsayılarının pozitif yönlü olduğu Tablo 4'te görülmektedir. Bu durumda logaritmik formları kullanılan değişkenlerin yorumlanmasında; fiziki sermayede görülen %1'lik bir artış %1 önem seviyesine göre iktisadi büyüme üzerinde %0.99'lük bir artış meydana getirmektedir. Enflasyon oranında görülen %1'lik bir artış ise %10 önem seviyesine göre iktisadi büyüme üzerinde %0.05 bir artış meydana getirmektedir. Son olarak enerji ile iktisadi büyüme arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı yönünde bir bulguya rastlandığı Tablo 4'te görülmektedir. Bu durum BRICS ülkelerinin dünya ekonomisindeki yeri ve üretim hacminin payına rağmen bireysel ülke grupları bazında değerlendirildiğinde heterojen bir yapıya sahip olmalarından kaynaklandığı söylenebilir. Brezilya ve Rusya gibi enerji kaynaklarına sahip olan ülkelere rağmen birliğe sonradan dahil olan Güney Afrika'nın enerjide büyük oranda dışa bağımlı olması, Çin ve Hindistan'ın yoğun bir şekilde enerji tüketicisi olması ve aynı zamanda Hindistan'ın halen artan enerji talebinin %80'inin petrol, kömür ve biyoyakıttan temin edilmesinin yanı sıra Hindistan'ın bir bakıma yenilenebilir enerjiden yoksun olmasından kaynaklandığı ifade edilebilir. Dolayısıyla enerji tüketiminde enerji verimliliği, yenilenebilir enerji kaynaklarının yoğunluğu ve aynı zamanda enerjide dışa bağımlılığın azaltılmasının önemi BRICS ülkeleri örneğinde desteklenmektedir. Beşeri sermayenin ise katsayısı negatiftir. Bu doğrultuda beşeri sermayede görülen %1'lik bir artış %5 önem seviyesine göre iktisadi büyümeyi %0.01 oranında azaltmaktadır. Beşeri sermayenin büyüme üzerindeki bu olumsuz etkisinin ise BRICS ülkelerinin beşeri sermaye yapısının da heterojen olmasından kaynaklandığı ifade edilebilir. Çin, Hindistan ve Güney Afrika'nın yoğun nüfusları, emek yoğun sektörlerin varlığı ve bu emeğin niteliğinin gelişmiş ülkelere kıyasla yetersiz olmasından kaynaklı olarak beşeri sermayedeki artışın büyümeyi olumsuz yönde etkilediği söylenebilir.

Sonuç

Günümüzde ülkelerin temel ekonomi politikalarının başında, iktisadi büyümede belirli bir hedefe ulaşmak ve ulaşılan bu hedefi sürdürülebilir hale getirmektir. İktisadi büyümenin ülkeler için temel ekonomi politikalarının başında gelmesinin altında yatan temel nedenler ise iktisadi büyümeyle birlikte ülkelerde istihdamın artarak işsizliğin düşeceği, refah seviyesinin yükseleceği, sosyal ve kültürel yönden iyileşmelerin yaşanacağı, şehirleşme,

okullaşma ve benzer olumlu gelişmelerin yaşanacağı politikaları yatmaktadır. Fakat sürdürülebilir iktisadi büyüme hedeflerine ulaşma sürecinde iktisadi büyümeyi etkileyebilen çeşitli içsel ve dışsal faktörler bulunmaktadır. Bu içsel ve dışsal faktörlerin başında enerji olmak üzere fiziki ve beşeri sermaye, enflasyon, ithalat, ihracat, döviz kuru, kentleşme, işsizlik, göç, güvenlik, savaş, yeraltı kaynakları ve buna benzer birçok değişken gelmektedir.

Bu doğrultuda bu çalışmada BRICS ülkelerinde; enerji tüketimi, enflasyon, fiziki ve beşeri sermayenin iktisadi büyüme üzerinde oluşturmuş olduğu etkinin panel veri yöntemiyle analiz edilmesi hedeflenmiştir. Ampirik analiz sonuçlarına göre BRICS ülkelerinde fiziki sermayede görülen %1'lik bir artış %1 önem seviyesine göre iktisadi büyümede %0.99'luk bir artış meydana getirmektedir. BRICS ülkelerinin enflasyon oranında görülen %1'lik bir artış ise %10 önem seviyesine göre iktisadi büyümede %0.05'lik bir artış meydana getirmektedir. BRICS ülkelerinde enerji ile iktisadi büyüme arasında ise istatistiki açıdan anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Ayrıca BRICS ülkelerinde beşeri sermaye katsayısının negatif ve %5 önem seviyesine göre istatistiki açıdan anlamlı olduğu gözlemlenmiştir. Bu durum ise BRICS ülkelerinde beşeri sermayede görülen %1'lik bir artışın %5 önem seviyesine göre iktisadi büyümede %0.01'lik bir düşüşe neden olduğunu göstermektedir. Değişkenler bazında ele alındığında elde edilen bu sonuçlar literatür ile paralellik göstermektedir.

Dinamik ve uzun bir süreçte sadece belli bir dönemin fotoğrafı çekilerek yapılan ampirik analizlerde ele alınan dönemlerden ulaşılan sonuçlar genel bir değerlendirme yapmaya imkan tanımasa da genel geçer bir fikir oluşturmaktadır. Ele alınan örneklem ülke grubu, incelenen dönem, konjonktürel yapı analiz sonuçlarını da farklılaştırabilmektedir. Dolayısı ile BRICS ülkeleri bağlamında 1990-2015 dönemlerini inceleyen bu çalışma, söz konusu ülkelerin ekonomik özellikleri bakımından heterojen özellik taşımaları analiz bulgularını da etkilemiştir. Enerji ve büyüme arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanılamaması ülkelerin bireysel ekonomik yapıları ile değerlendirildiğinde heterojen bir yapıya sahip olmalarından kaynaklandığını göstermektedir. Brezilya ve Rusya gibi enerji kaynaklarına sahip olan ülkelere rağmen birliğe sonradan dahil olan Güney Afrika'nın enerjide büyük oranda dışa bağımlı olması da bu durumu etkilemektedir. Aynı zamanda Çin ve Hindistan'ın yoğun bir şekilde enerji tüketicisi olması ve Hindistan'ın hala artan enerji talebinin %80'inin petrol, kömür ve biyoyakıttan temin edilmesinin de enerji ve büyüme arasındaki anlamsız ilişkiyi açıklayabilir. Bunun yanı sıra Hindistan'ın bir bakıma yenilenebilir enerjiden ve enerji verimliliğinden yoksun olmasından da kaynaklandığı ifade edilebilir.

Bu doğrultuda enerji tüketiminde enerji verimliliği, yenilenebilir enerji kaynaklarının yoğunluğu ve aynı zamanda enerjide dışa bağımlılığın olumsuz etkileri BRICS ülkeleri örneğinde desteklenmektedir. Aynı şekilde beşeri sermayenin büyüme üzerindeki bu olumsuz etkisinin ise BRICS ülkelerinin beşeri sermaye yapısının da heterojen ve niteliksiz olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Çin, Hindistan ve Güney Afrika'nın yoğun nüfusları, emek yoğun sektörlerin varlığı ve bu emeğin niteliğinin gelişmiş ülkelere kıyasla yetersiz olması, üretim yöntemlerinde kullanılan teknolojinin yetersizliğinden kaynaklı olarak beşeri sermayedeki artışın büyümeyi olumsuz yönde etkilediği söylenebilir.

Çalışmada ele alınan BRICS ülkeleri örneklemi bağlamında değerlendirme yapılacak olursa; enerji ve büyüme arasındaki ilişkinin istatistiki olarak anlamsız olmasından hareketle, BRICS ülkeleri ekonomilerinin öncelikle enerji bağımlılığını azaltarak ekonomi üzerindeki maliyeti azaltacağından bu yönde yatırımların desteklenmesi gerekliliği dikkat çekmektedir. Ayrıca enerjide dışa bağımlılığı azaltmak tek başına yeterli olmayacağından enerji verimliliğini teşvik edecek politikaları desteklemek iktisadi büyümeye büyük oranda katkı sağlayacağını göstermektedir. Ayrıca beşeri sermayenin büyüme üzerindeki negatif etkisinden yola çıkarak, bu ülkelerin küresel ekonomik düzlemde etkin bir yer edinebilmek için öncelikle nitelikli beşeri sermayenin yetiştirilmesi gerekliliği dikkat çekmektedir. Örneklem grubu özelinde ekonomik büyümeyi destekleyecek iyileştirici politikalar ile üretimde kullanılan enerji girdisinin verimliliğinin artırılması ve bu yönde yatırımlar yapılması gerekliliği üzerinde durulması gereken önemli konuların başında gelmelidir.

Bundan sonra yapılacak olan çalışmalarda bu çalışmada kullanılan bağımsız değişkenlere ilaveten işsizlik, ithalat, ihracat, döviz kuru, faiz, doğrudan yabancı yatırımlar, karbon emisyonu, göç, yoksulluk, ekolojik ayak izi, tarımsal üretim, gıda üretimi ve benzer değişkenlerden biri veya birkaçı dahil edilerek bu çalışma genişletilebilir.

Kaynakça

Adams, S., Klobodu, E. K. M. & Apio, A. (2018). Renewable and non-renewable energy, regime type and economic growth. *Renewable Energy* 125(2018), 755-767.

- Agiomirgianakis, G., Asteriou, D. & Monastiriotes, V. (2002). Human capital and economic growth revisited: a dynamic panel data study. *LAER*, 8(3), 177-187.
- Alataş, S. & Çakır, M. (2016). The effect of human capital on economic growth: a panel data analysis. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 14(27), 539-555.
- Apergis, N. (2005). Inflation uncertainty and growth: evidence from panel data. *Australian Economic Papers*, 44(2), 186-197.
- Aydın, F., F. (2010). Enerji tüketimi ve ekonomik büyüme. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (35), 317-340.
- Azam, M. (2019), Energy and economic growth in developing Asian economies, *Journal of the Asia Pacific Economy*, DOI: 10.1080/13547860.2019.1665328
- Barro, R. J. (2003). Determinants of economic growth in a panel of countries, *Annals of Economics and Finance* (4), 231–274.
- Barro, R. J. (2013). “Inflation and Economic Growth”. *Annals of Economics and Finance* 14(1), 85–109.
- Becker, G. S. (1964) Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education, 3. Edition. Chicago: The University of Chicago Press.
- Behera, J. & Mishra, A., K. (2016). Inflation and economic growth nexus in brics: evidence from ardl bound testing approach. *Asian Journal of Economic Modelling*, 4(1), 1-17.
- Breitung, J., & Pesaran, M. H. (2008). Unit roots and cointegration in panels. in the econometrics of panel data. *The econometrics of panel data*. Springer Berlin Heidelberg, 279-322.
- Breusch, T. S., & Pagan, A. R. (1980). The Lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics. *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253.
- Chen, Y., Mamon, R., Spagnolo, F. & Spagnolo, N. (2022). Renewable energy and economic growth: A Markov-switching approach. *Energy* 244(2022), 123089, 1-21.
- Chontanawat, J. (2020). Dynamic modelling of causal relationship between energy consumption, co2 emission, and economic growth in se asian countries. *Energies*, 13(6664), 1-27.
- Chudik, A & Pesaran M.H. (2015). Common correlated effects estimation of heterogeneous dynamic panel data models with weakly exogenous regressors. *Journal of Econometrics*, (188), 393-420.
- Dabboussi, M., & M. Abid, M. (2022). A comparative study of sectoral renewable energy consumption and GDP in the U.S.: Evidence from a threshold approach. *Renewable Energy* 192(2022), 705-715.
- Dessus, S. & Herrera, R. (2000). Public capital and growth revisited: a panel data assessment. *Economic Development and Cultural Change*, 48(2), 407-418.
- Duran, M. S. & Bozkaya, Ş. (2022). Asya-Pasifik Ülkelerinde Turizm, Enerji, Büyüme ve Çevre İlişkisinin İkinci Nesil Panel Nedensellik Testi ile İncelenmesi. *Turizm ve Gastronomi Çalışmaları Dergisi (JOTAGS)*, 10(3), 1887-1907.
- Duran, M. S., Bozkaya, Ş., Onifade, S.T., & Kaya, M.G. (2022). Nuclear energy consumption and energy-driven growth nexus: a system GMM analysis of 27 nuclear utilizing countries across the globe. *Environmental Science and Pollution Research*, 2022(29), 70564–70572.
- Eggoh, J.C., Bangake, C. & Rault, C. (2011). Energy consumption and economic growth revisited in African countries. *Energy Policy*, 39(2011), 408–7421.
- Erkul, H. (2012). Jeotermal enerjinin ekonomik katkıları ve çevresel etkileri: denizli-kızıldere jeotermal örneği. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 10(19), 1-30.

- Eygü, H. (2022). Panel data analysis in investigation the economic growth of Turkic States. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 6(1), 36-46.
- Fischer, S. (1993). The role of macroeconomic factors in growth. NBER Working Paper, No: 4565, *National Bureau of Economic Research*, Cambridge.
- Karabulut, Ş. (2019). Türkiye’de ekonomik büyüme ve enflasyon ilişkisi. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2019, 6(2), 171-184.
- Kasperowicz, R., Streimikiene, D. (2016). Economic growth and energy consumption: Comparative analysis of V4 and the “old” EU countries. *Journal of International Studies*, 9(2), 181-194. DOI: 10.14254/2071-8330.2016/9-2/14.
- Khobai, H. (2018). Electricity consumption and economic growth: a panel data approach for brazil, russia, india, china and south africa countries. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 8(3), 283-289.
- Lapinskienė, G., Peleckis, K., & Slavinskaitė, N. (2017). Energy consumption, economic growth and greenhouse gas emissions in the european union countries. *Journal of Business Economics and Management*, 2017, 18(6), 1082–1097.
- Llanos, C., Kristjanpoller, W., Michell, K. & Minutolo, M. C. (2022). Causal treatment effects in time series: CO2 emissions and energy consumption effect on GDP. *Energy*, 249(2022), 123625, 1-20.
- Mahadevan, R. & Asafu-Adjaye, J. (2007). Energy consumption, economic growth and prices: a reassessment using panel vecm for developed and developing countries. *Energy Policy*, 35(2007), 2481–2490.
- Manamperi, N. (2014). The short and long-run dynamics between inflation and economic growth in brics. *Applied Economics Letters*, 21(2), 140-145.
- Menon, A., A. (2017). Performance of economic growth in brics countries. *International Journal of Informative & Futuristic Research (IJIFR)*, 4(5), 6200-6203.
- Mohamad, N. H., & F. B. Said. (2011). Assessing macroeconomic performance of oic members countries using data envelopment analysis. DEA. *Journal of Economic Cooperation and Development* 32(4),21–50.
- Mohanty, S. & Sethi, N. (2019). Outward fdi, human capital and economic growth in brics countries: an empirical insight. *Transnational Corporations Review*, 11(3), 235-249.
- Olawumi, A., D. (2019). Human capital development and economic growth in brics countries: controlling for country differences. *Journal of Economics and Behavioral Studies*, 11(4), 1-17.
- Peseran, M. H. & Yamagata, T., (2008), Testing slope homogeneity in large panels. *Journal of Econometrics*, 142 (1), 50-93.
- Raggad, B. (2021). Time-varying causal relationship between renewable energy consumption, oil prices, and economic activity: New evidence from the United States, *Resources Policy* 74 (2021), 1-13.
- Salari, M., Kelly, I., Doytch, N. & Javid, R., J. (2021). Economic growth and renewable and non-renewable energy consumption: evidence from the U.S. states, *Renewable Energy* 178(2021), 50-65.
- Schultz, T.W. (1962). Investment in human capital. Ed. Edmund S. Phelps, *The Goal of Economic Growth*, include: 106-118, New York: W.W. Norton & Company.
- Shahbaz, M., Shahzad, S. J. H., Alam, S. & Apergis, N. (2018). Globalisation, economic growth and energy consumption in the brics region: the importance of asymmetries. *The Journal of International Trade & Economic Development*, 27 (8), 985-1009.
- Teixeira, A., A., C. & Queirós, A., S., S. (2016). Economic growth, human capital and structural change: a dynamic panel data analysis. *Research Policy*, 45(2016), 1636–1648.
- Türkekul, B. (2007). Türkiye’de enflasyon-büyüme ilişkisi: tarım sektörü itibariyle ekonometrik bir analiz. *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 44(1), 63-175.

- Üzümcü, A. (2018). *İktisadi Büyüme (Teori, Model ve Türkiye Üzerine Gözlemler)*. 3. Baskı, Beta Basım Yayım ve Dağıtım, İstanbul.
- Westerlund, J. (2008). Testing for panel cointegration with multiple structural breaks. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 68(1), 101–132.
- Zhang-wei, L. & Zhang, Xun-gang. (2012), Study on relationship of energy consumption and economic growth in china, *Physics Procedia*, Volume (24), Part A, 313-319.

EXTENDED SUMMARY

The aim of this study is to analyze the effects of human capital, physical capital, inflation and energy consumption on economic growth between years 1990 and 2015 in countries Brazil, Russia, India, China and the Republic of South Africa (BRICS).

In the introduction part of the study, brief theoretical information about economic growth, energy consumption, inflation and capital variables is given. Then, a summary of the literature, which examines the studies on capital, inflation, energy consumption and economic growth, is given. After the literature review, empirical analysis of the study was made. In the analysis, data on human and physical capital, inflation, energy consumption and economic growth of BRICS countries between 1990 and 2015 were used. Panel data analysis method was used as a method in the analysis. The study was completed with the conclusion and evaluation part.

In the empirical analysis; It has been concluded that human capital, physical capital and inflation are in a statistically significant relationship with economic growth. In addition, it has been determined that the coefficients of these variables are positive except for human capital. In this case, a 1% increase in physical capital would result in a 0.99% increase in economic growth; It has been concluded that a 1% increase in inflation rate creates an increase of 0.05% on economic growth. In the empirical analysis, no significant relationship was found between energy and economic growth. When these findings are evaluated on the basis of individual country groups, it can be said that BRICS countries have a heterogeneous structure despite their place in the world economy and their share of production volume. Despite countries with energy resources such as Brazil and Russia, South Africa, which later joined the union, is highly dependent on foreign energy, China and India are intense energy consumers, and at the same time, 80% of India's still increasing energy demand. It can be stated that it is due to the fact that India is lacking in renewable energy in a way, as well as being supplied from solid energy products such as petroleum, coal and biofuels. Therefore, the importance of energy efficiency in energy consumption, the intensity of renewable energy sources and at the same time reducing foreign dependency in energy is supported in the example of BRICS countries. In the last empirical analysis, it has been observed that the coefficient of human capital is negative. Therefore, a 1% increase in human capital reduces economic growth by 0.01%. It can be stated that this negative effect of human capital on growth stems from the heterogeneity of the human capital structure of the BRICS countries. It can be said that the increase in human capital negatively affects growth due to the dense populations of China, India and South Africa, the existence of labor-intensive sectors and the insufficient quality of this labor compared to developed countries.

Although it does not allow to make a general assessment, the results obtained from the periods in the empirical analyzes made by photographing only a certain period in a dynamic long process form an opinion. The sample country group considered, the period studied, and the cyclical structure can also differentiate the results of the analysis. Therefore, this study, which examines the 1990-2015 periods in the context of BRICS countries, has also affected the analysis findings because these countries have heterogeneous characteristics in terms of their economic characteristics. It can be said that the inability to find a significant relationship between energy and growth stems from the fact that countries have a heterogeneous structure when evaluated with their individual economic structures.

In this respect, energy efficiency in energy consumption, the intensity of renewable energy sources, as well as the negative effects of foreign dependence on energy are supported in the example of BRICS countries. Likewise, it can be said that the negative effect of human capital on growth stems from the heterogeneous and unqualified human capital structure of the BRICS countries. It can be said that the increase in human capital negatively affects growth due to the dense populations of China, India and South Africa, the existence of labor-intensive sectors and the insufficient quality of this labor compared to developed countries, the inadequacy of the technology used in production methods.

If an evaluation is made in the context of the BRICS countries sample discussed in the study; Considering that the relationship between energy and growth is statistically insignificant, the economies of BRICS countries should primarily focus on investments to reduce energy dependence, since they will reduce costs. In addition, it will not be enough to reduce foreign dependency in energy alone, and supporting policies that will encourage energy efficiency will greatly contribute to economic growth in BRICS countries. Based on the negative impact of human capital on growth in these countries, it is noteworthy that qualified human capital must be trained first in order for these countries to have an effective place in the global economy. The need to increase the efficiency of the energy input used in production and to make investments in this direction with the remedial policies that will support the economic growth in the sample group came to the fore in the analysis.

PANDEMİDE YÜZ YÜZE EĞİTİME BAŞLAYAN İLKOKUL 1. SINIF ÖĞRENCİLERİNE İLK OKUMA YAZMA ÖĞRETİMİ SÜRECİNE İLİŞKİN SINIF ÖĞRETMENLERİNİN GÖRÜŞLERİ

OPINIONS OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS ON EARLY READING AND WRITING TEACHING TO PRIMARY SCHOOL 1ST GRADE STUDENTS WHO STARTED FACE-TO-FACE EDUCATION IN THE PANDEMIC

Ergün YURTBAKAN

Yozgat Bozok Üniversitesi

ergun.yurtbakan@yobu.edu.tr

ORCID: 0000-0001-8811-6320

ÖZ

ABSTRACT

Geliş Tarihi:

30.07.2022

Kabul Tarihi:

02.02.2023

Yayın Tarihi:

31.03.2023

Anahtar Kelimeler

İlk okuma ve yazma
Sınıf öğretmenleri
Pandemi

Keywords

Early reading and
writing
Primary school
teachers
Pandemic

Çalışma, sınıf öğretmenlerinin pandemiye yüz yüze eğitime başlayan ilkököl 1. sınıf öğrencilerine ilk okuma yazma öğretimi hakkında görüşlerini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Nitel araştırma yaklaşımının durum çalışması deseni benimsenen çalışmaya uygun durum örnekleme yöntemi ile Trabzon'da 2021-22 eğitim-öğretim yılında ilkököl 1. sınıf okutan 20 sınıf öğretmeni dahil edilmiştir. Sınıf öğretmenleri ile yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmış ve bu görüşmeler betimsel analiz ile analiz edilmiştir. Analizlerin sonucunda; sınıf öğretmenleri, pandemiye yüz yüze yapılan derslerde öğrencilerin ilk okuma yazmaya hazır olmaması nedeniyle en çok Türkçe dersinin öğretiminde zorluk yaşadıklarını belirtmiştir. Sınıf öğretmenleri, pandemiye okulda yüz yüze yapılan ilk okuma yazma öğretimine 1. sınıf öğrencilerinin kaslarının yeteri kadar gelişmemiş olması nedeniyle ilk okuma yazmaya hazır bulmadıklarını, ilk okuma yazma öğretirken de en çok ilk okuma yazmaya başlama ve ilerleme aşamasında güçlük yaşadıklarını ifade etmiştir.

The study was carried out to determine the opinions of the primary school teachers about the early reading and writing education of primary school 1st grade students who started face-to-face education in the pandemic. The case study design of the qualitative research approach was adopted, and 20 primary school teachers who taught 1st grade in Trabzon in the 2021-22 academic year were included with the convenient sampling method. Semi-structured interviews were conducted with classroom teachers and these interviews were analyzed with descriptive analysis. As a result of the analysis; Primary school teachers stated that they had the most difficulty in teaching Turkish lessons due to the fact that the students were not early reading and writing for the first time in the face-to-face lessons during the pandemic. Primary school teachers stated that the first grade students were not ready to early reading and writing because their muscles were not sufficiently developed during the pandemic, and that they had the most difficulty in the early reading and writing initiation and progression stages.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1151173>

Atıf/Cite as: Yurtbakan, E. (2023). Pandemiye yüz yüze eğitime başlayan ilkököl 1. sınıf öğrencilerine ilk okuma yazma öğretimi sürecine ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşleri. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 13(1), 144-159.

Giriş

Çin'in Wuhan şehrinde başlayan ve kısa süre içinde tüm dünya ülkelerine yayılmaya başlayan Koronavirüs salgını; turizmden ekonomiye, sağlıktan iş hayatına kadar birçok alanda insan yaşamını olumsuz etkilemiştir. Salgının insan yaşamını etkilediği bir başka alan ise eğitimidir. Salgın nedeniyle 2019-20 eğitim-öğretim yılının Mart ayında okullar kapatılmıştır ve 23 Mart 2020 tarihinde Türkiye'de uzaktan eğitime geçilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı EBA TV aracılığı ile her gün 20'er dakika olmak üzere her sınıf düzeyine 2 saat ders vermeye başlamıştır. Yapılan çeşitli araştırmalarda velilerin, öğrencilerin ve öğretmenlerin; öğrencilerin kendi öğretmenleri ile canlı ders yapmasının daha sağlıklı olacağı düşüncesi (Yurtbakan ve Akyıldız, 2020) dikkate alınmış ve 2020-21 eğitim-öğretim yılında öğrenciler, kendi öğretmenleri ile uzaktan canlı ders yapmaya başlamıştır. Salgının hızını kaybetmeye başlamasıyla birlikte aynı eğitim-öğretim yılında sınıflar ikiye bölünmüş ve her grup haftanın iki günü öğretmenleri ile okullarında yüz yüze eğitime geçmiştir. Bunun yanında haftanın bir günü de tüm sınıf arkadaşları ile birlikte öğretmenlerinin moderatörlüğünde uzaktan canlı ders yapmaya başlamıştır. Ardından 2021-22 eğitim-öğretim yılının eylül ayında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından öğrenciler okullarda tamamen yüz yüze eğitime başlatılmıştır. Tüm bu salgın sürecinde öğrenciler; sosyalleşme ve iletişim eksikliği, okul disiplininin uzaklaşma, ders motivasyonunda ve akademik başarıda düşme gibi sorunlar yaşamaya başlamıştır (Garbe, Ogurlu, Logan ve Cook, 2020; Günbaş ve Gözüküçük, 2020; Olcay ve Sakallı, 2022; Tarlakazan ve Tarlakazan, 2021). Tüm öğrenciler pandemi döneminde böyle sorunlar yaşarken ilkökul 1. sınıf öğrencileri ayrıca ilk okuma yazmayı öğrenmede zorluklar yaşamıştır (Erbaş, 2021).

Pandeminin başlamasıyla birlikte 2020-21 eğitim-öğretim yılında sınıf öğretmenleri ilk okuma ve yazma öğretimine ilk defa uzaktan eğitim ile başlamıştır. Uzaktan eğitim, sınıf öğretmenlerine ilk okuma ve yazma öğretimlerinin uzaktan nasıl yapılacağı konusunda endişeler yaşamasına neden olmuştur. Çünkü sınıf öğretmenleri pandemi öncesinde öğrencilerinin ilk okuma ve yazma öğrenme sürecinde kalemi yanlış tutma, harfi yanlış yazma, sesleri yanlış çıkarma gibi yanlışlar yaptıklarını gördüklerinde anında müdahale edip düzeltebilmekteydiler. Pandemi ile birlikte başlayan uzaktan eğitimle ilk okuma ve yazma öğretiminde tüm öğrencilerin mikrofonları açık olduğunda hangi öğrencinin sesi doğru çıkaramadığını sınıf öğretmenin tespit etmesi güçleşmekte, harfi doğru yazamayan öğrencilerin elinden tutup doğrusunu birlikte yazdırma fırsatı bulamamaktadır. Öğrencilerin yaşadığı güçlüklerin hazırbulunuşluklarından mı yoksa fiziksel engellerinden mi kaynaklandığını sınıf öğretmenlerinin anlamaları uzaktan eğitim ile zorlaşmaktadır. Sınıf öğretmenlerinin ilk okuma ve yazma öğretimi sürecinde öğrenciden kaynaklanan sorunların önüne geçebilmeleri için ise uzaktan eğitimle ilk okuma yazma öğretimini deneyimlemeleri gerekmektedir.

Öğrenciler, ilkökul 1. sınıfa 66 ayını doldurmak ya da 60-66 aylık olması halinde velisinin onayı ile kayıt edilmektedir. İlkokul 1. sınıfa başlayan öğrencilere ilk okuma yazma öğretimi aşamalı olarak öğretilmektedir. İlk okuma yazma öğretiminin ilk aşaması olan ilk okuma yazmaya hazırlıkta; el-kol ve parmak kaslarını geliştirme, çizgi ve boyama çalışmaları, dinleme eğitimi verilmektedir. İlk okuma yazmanın ikinci aşaması olan ilk okuma yazmaya başlama ve ilerleme aşamasında; öğrencilere sesi hissettirme, tanıtmaya ve ayırt etme çalışmaları, ardından öğrenciye öğretilmeye çalışılan harfi okutup yazdırma çalışmaları, sonrasında seslerden hece, hecelerden kelime ve kelimelerden cümle oluşturma çalışmaları, en sonunda ise metin okuma çalışmaları yapılmaktadır. İlk okuma yazma öğretiminin son aşaması olan bağımsız okuma ve yazma aşamasında ise öğrencilerin akıcı okuma becerilerini geliştirmek için öğretmen rehberliğinde okuma (sesli, sessiz okuma, sesleri doğru çıkarma, anlamlı okuma, vurgu ve tonlama, metin hakkında konuşma, koro okuma vb.) gibi çalışmalar yapılmaktadır (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB, 2019]). Öğrencilere ilk okuma yazmanın öğretilmesinin amacı; öğrencilerin kendi düzeylerine uygun metinleri anlayabilecekleri hızda okuyabilmelerini, dinledikleri ve okudukları metinleri anlamlandırabilmelerini; düşünce, duygu ve hayallerini yazılı ve sözlü olarak ifade edebilmelerini, iletişim becerilerini güçlendirmelerini, yazılarını okunaklı ve işlek yazabilmelerini, Türkçe'yi öğrenmekten ve kullanmaktan zevk almalarını sağlamaktır (Çelenk, 2005). Bu nedenle ilk okuma yazmanın öğretilmesindeki asıl hedef; öğrenciye yalnız okuma ve yazmayı öğretmek değil, öğrencinin okuma ve yazmayı öğrenmesiyle birlikte doğru, hızlı ve anlayarak okurken, okumaktan keyif alıp, fonksiyonel yazma becerisini geliştirmektir (Arslantaş ve Cinoğlu, 2010).

Öğrencinin sosyal ve akademik başarısında önemli rol oynayan ve öğrenmenin temeli olan ilk okuma yazmanın öğretiminde, öğretmenlere önemli görevler düşmektedir (Çayır, 2017; Yıldırım ve Demirtaş, 2008). Öğretmenler ilk okuma yazmayı başarılı bir şekilde öğrencilerine öğretebilmesi için; öğrencilerini iyi tanımaları,

okuma ve yazmaya öğrencileri hazırlayıcı etkinlikler yapmaları, ilk okuma yazmanın öğretimi sürecinde etkinliklerini öğrencilerin bireysel farklılıklarını gözetererek planlı yapmaları, ilk okuma yazma sürecinde öğrencilere sevecen ve sabırlı davranarak öğrencilerin okuma ve yazmaktan keyif almalarını sağlamaları, zengin okuma-yazma materyalleri ile öğrencileri destekleyerek öğrencilerin başarı duygusunu hissetmelerini sağlamaları, öğrencilerini düzenli olarak değerlendirmeleri, ilk okuma yazma öğretimi sürecinde velileri de sürece dahil ederek okul-aile işbirliğini aktif hale getirmeleri gerekmektedir (Çelenk ve Baycan, 2013). Ancak öğretmenler ilk okuma yazma sürecinde üstüne düşen görevleri yapmalarına rağmen ilk okuma yazmaya öğrencileri bir an önce geçirmek için acele etmektedirler. Bunun yanında okulda sınıfların kalabalık olması, dersliklerin yeterli büyüklükte olmaması, özellikle öğrenci sayısı fazla olan okullarda öğrencilerin ilkököl 1. sınıflara adaletli dağıtılmaması, ilk okuma yazmaya yönelik okulda materyal eksikliği yaşanması, okuldaki sıraların öğrencilere uygun olmaması, öğrencilerin ise okul öncesi dönemde ailelerinden destek almamaları, okul yaş gelmesine rağmen ilk okuma yazma öğrenimine öğrencilerin hazır olmamaları ilk okuma yazma öğrenimini güçleştirmektedir (Canbulat ve Küçükkaragöz, 2013; Demir ve Ersöz, 2016; Erbaş, 2021). Okulda yüz yüze eğitimin karşılaşılan bu sorunlara koronavirüs gibi salgın nedeniyle okulların kapatılmak zorunda kalması ve eğitimin uzaktan devam etmek zorunda kalması gibi durumlarda velilerin evine bilgisayar alacak veya internet bağlatacak maddi güçlerinin olmaması, olsa da internet bağlantılarının sürekli kopması nedeniyle öğrencilerin derslere katılamaması, bilgisayar karşısında uzun süreli ilk okuma yazma çalışmalarını yapmak zorunda kalması, teknoloji kullanımı açısından kendini yeteri kadar geliştirmeyen öğretmenlerin uzaktan eğitimle ilk okuma yazma sürecini sağlıklı yürütememesi gibi sorunlar eklenmektedir (Çetinkaya, 2021; Gürbüz ve Yılmaz, 2021; Kesik ve Baş, 2021; Sağır, 2021). Halbuki öğretmenler gerek öğrencilere ilk okuma yazma öğretimi yaparken gerekse teknoloji kullanımı konusunda kendilerini geliştirirken farklı mesleki gelişim programlarına dahil olabilirler. Bu programlar; alanları ile ilgili yayın okuma, eğitim seminerleri, ulusal ve uluslararası konferanslar, yüz yüze veya çevrimiçi kurslar, lisansüstü eğitim, üniversitelerden öğretme etkililiği ve strateji ile ilgili bilgi edinme, aksiyon araştırmaları yapma, öğretmen deneyimlerinden faydalanma, sınıflarda meslektaşlarını gözlemleme olabilir (Akçay-Kızılkaya, 2012; Başer, Narlı ve Günhan, 2005; Gaible ve Burns, 2005; Glover ve Law, 1996; Kao, Tsai ve Shih, 2014; Little, 1993; Pop, Dixon ve Grove, 2010; Sarıdaş ve Deniz, 2018; Silva ve Herdeiro, 2014; Uştü, Taş ve Sever, 2016). Hatta son yıllarda öğretmenlerin, sosyal ağlar üzerinde öğretmen toplulukları oluşturup, yaptıkları çalışmaları, mesleki tecrübe ve deneyimleri paylaştıkları görülmektedir.

Literatüre bakıldığında yeni tip koronavirüs pandemisi döneminde sınıf öğretmenlerinin ilk okuma yazma sürecinde yaşadığı sorunları belirlemeye (Erbaş, 2021; Gürbüz ve Yılmaz, 2021), EBA üzerinden yürütülen ilk okuma yazma öğretimi çalışmalarını değerlendirmeye (Kesik ve Baş, 2021; Sağır, 2021), web 2.0 araçlarıyla ders kazanımına uygun olarak tasarlanan oyunların ilk okuma yazma öğretimi üzerindeki etkisini incelemeye yönelik çalışmaların bulunduğu görülmektedir (Başaran ve Kılınçarslan, 2021). İlk okuma yazma öğretimi üzerinde yapılan bu çalışmaların; öğrencilerin kimi zaman EBA TV'den kimi zaman çevrim içi olarak öğretmenlerinden ya da hem okul hem de çevrimiçi olarak öğretmenlerinden eğitim aldığı dönemlerde yapıldığı görülmektedir. Koronavirüs döneminde okul öncesi çağda bulunan, öğretmenleri ile haftada 3 kez sadece 20 dakika çevrim içi eğitim alan ve tüm haftayı öğretmenin gönderdiği etkinliği ailesi rehberliğinde yapmak durumunda kalan ve 2021-22 eğitim-öğretim yılında yüz yüze eğitimle ilk okuma yazma öğrenen öğrencilerin öğretmenlerinin görüşlerinin alınacak olması araştırmayı özgün kılmaktadır. Ayrıca çalışmanın, hem okul öncesi dönemin ilk okuma yazmada ne kadar önemli olduğu hem de pandeminin öğrencilerin bilişsel, duyuşsal, psikolojik ve sosyal gelişimlerine nasıl etki ettiğini belirlemek açısından değerli olduğu düşünülmektedir. Öğrencilerin bilişsel, duyuşsal, sosyal ve psikolojik alanda pandemi döneminde yaşadığı eksikliklerin ilk okuma yazma sürecine nasıl yansıdığına çalışmada belirlenecek olması, sonraki yıllarda da yaşanma ihtimali olan pandemilerde ilk okuma yazma öğretiminin sağlıklı yürütülmesi açısından önem arz etmektedir. Bu önemle çalışmada; sınıf öğretmenlerinin pandemiye yüz yüze eğitime başlayan ilkököl 1. sınıf öğrencilerine ilk okuma ve yazma öğretirken yaşadıkları deneyimler belirlenecektir. Bu nedenle çalışmada şu sorulara cevap aranmıştır:

Sınıf öğretmenlerinin pandemiye yüz yüze eğitim sürecinde;

1. Öğretimi zorlaşan derslere ilişkin görüşleri nedir?
2. İlkoköl 1. sınıfa kayıt olan öğrencileri ilk okuma yazmaya hazır bulma durumları hakkında görüşleri nelerdir?

3. İlk okuma yazma öğretiminde yaşadığı zorluklar nelerdir?
4. İlk okuma ve yazma öğretimi sürecinde yardıma ihtiyaç duydukları konular nelerdir?
5. Öğrenci velilerinden beklentileri nelerdir?
6. İlkokul 1. sınıfa başlayan öğrencilerin velilerinin, sınıf öğretmenlerinden beklentileri nelerdir?
7. İlkokul 1. sınıf öğrencilerinde eksik gördüğü alanlar nelerdir?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Sınıf öğretmenlerinin pandemide yüz yüze eğitime başlayan ilkökul 1. sınıf öğrencilerine ilk okuma yazma öğretimi hakkında görüşlerini belirlemek amaçlı yapılan çalışmada, durum desenine başvurulmuştur. Yin (2013) durum çalışmasını, bir olgunun gerçekliği içinde incelenmesi, araştırılması ve tanımlanması olarak açıklamaktadır. Çalışmada da sınıf öğretmenlerinin pandemide yüz yüze eğitime başlayan ilkökul 1. sınıf öğrencilerine yaptıkları ilk okuma yazma öğretimi hakkındaki görüşleri belirlenmiştir.

Örneklem

Çalışmaya Trabzon ilinde görev yapmakta olan ve ulaşması kolay olduğu için kolay ulaşılabilir örnekleme yolu ile seçilen 20 sınıf öğretmeni seçilmiştir. Araştırmacıya erişim kolaylığı sağlanması açısından çalışma grubunun araştırmacının yakın çevresinden seçildiği durumlarda kolay ulaşılabilir örnekleme kullanılmaktadır (Patton, 2014). Çalışmada da Trabzon ilinde bulunan araştırmacının, Sınıf öğretmenlerine ait bilgiler Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Sınıf Öğretmenlerine Ait Bilgiler

Ö	Cinsi- yet	Üniversite	Bölüm	H.Yılı	1. sınıf deneyimi	Ö	Cinsi- yet	Üniversite	Bölüm	H.Yılı	1. sınıf deneyimi
1	E	K.T.Ü.	Sın. Öğrt.	20	8	11	K	K.T.Ü.	İnşaat	25	8
2	K	K.T.Ü.	Sın. Öğrt.	7	3	12	K	19 Mayıs	Kimya	27	10
3	K	K.T.Ü.	Sın. Öğrt.	17	4	13	K	K.T.Ü.	Sın. Öğrt.	5	1
4	K	K.T.Ü.	Sın. Öğrt.	15	5	14	E	Gazi	Sosyal	22	1
5	E	Niğde Ö. H. Demir	Sın. Öğrt.	23	3	15	K	Van Yüz. Yıl	Sın. Öğrt.	8	8
6	K	Abant	Sın. Öğrt.	13	3	16	E	Atatürk	Sın. Öğrt.	14	5
7	K	Trakya	Sın. Öğrt.	26	6	17	K	Abant İzzet Bay.	Sın. Öğrt.	13	4
8	K	K.T.Ü.	Sın. Öğrt.	18	6	18	K	Manisa Celal Bayar	Sın. Öğrt.	12	4
9	K	K.T.Ü.	Sın. Öğrt.	17	6	19	E	Amasya	Sın. Öğrt.	12	4
10	K	Atatürk	Sın. Öğrt.	17	4	20	E	K.T.Ü.	Sın. Öğrt.	12	6

Sınıf öğretmenlerinin 6’sı erkek, 14’ü kadındır. Sınıf öğretmenlerinin 9’u Karadeniz Teknik Üniversitesinden, 2’si Atatürk Üniversitesinden, 2’si Abant İzzet Baysal Üniversitesinden mezun olurken diğerleri farklı üniversitelerden mezun olmuştur. Sınıf öğretmenlerinin 17’si üniversitelerin sınıf öğretmenliği bölümünden mezun olduğu görülürken, öğretmenlerin mesleki deneyimlerinin 5 ile 27 yıl arasında değiştiği görülmektedir. Ayrıca sınıf öğretmenlerinin en az 1 kez, en fazla 10 kez birinci sınıf okuttukları görülmektedir.

Veri Toplama Aracı

Sınıf öğretmenlerinin pandemide yüz yüze eğitime başlayan ilkökul 1. sınıf öğrencilerine ilk okuma yazma öğretimi deneyimlerini belirlemek için yapılan çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme aracı kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme aracı hazırlanmadan önce pandemi öncesi ve pandemi döneminde sınıf öğretmenlerinin ilk okuma yazma öğretimi ile ilgili deneyimlerini ortaya koyan nitel çalışmalar incelenerek taslak görüşme soruları hazırlanmıştır. Taslak görüşme soruları 3 ilk okuma yazma alanında akademisyenin görüşüne sunulmuştur. Akademisyenlerin önerileri doğrultusunda düzenlenen yarı yapılandırılmış görüşme soruları, Kocaeli ve Adıyaman ilinde ilkökul 1. sınıf okutmakta olan 2 sınıf öğretmeni ile pilot olarak uygulanmıştır. Pilot görüşme sonrası yarı yapılandırılmış görüşme aracının çalışmanın amacına uygun yanıtlar almayı sağladığı görülmüştür. Bu şekilde yarı yapılandırılmış görüşme aracında; sınıf öğretmenlerinin kişisel bilgilerini elde etmeye yarayan cinsiyetlerini, mezun olduğu üniversite ve bölümlerini, mesleki deneyimlerini ve kaç kez ilkökul 1. sınıf deneyimine sahip olduklarını belirlemeye yarayan sorular bulunmaktadır. Bunun yanında pandemide yüz yüze eğitime başlayan ilkökul 1. sınıf öğrencilerine ilk okuma yazma öğretimi sürecinde sınıf öğretmenlerinin yaşadıklarını belirlemek amacıyla; *Pandemide okulda yüz yüze eğitimde başladığımız*

1-1. sınıf öğrencilerinize hangi dersin öğretiminde daha çok zorlandınız, neden?

2-Öğrencilerinizi ilk okuma yazma öğretimine hazır buldunuz mu, Cevap evet ise neler yapabiliyorlardı hayırsa hangi konuda eksiklikler yaşadığını düşünüyorsunuz?

3- İlk okuma yazma öğretiminde zorluk yaşadınız mı, eğer yaşadınızsa bu zorluklar nelerdi?

4-İlkokuma yazma öğretimi sürecinde yardıma ihtiyaç duyduğunuz mu, ne gibi yardıma ihtiyaç duyduunuz, kimlerden yardım aldınız?

5-Öğrenci velileri ile yaptığımız toplantı ve görüşmelerde onlardan bir talebiniz oldu mu, bu talepler nelerdi?

6- Veliler ile yaptığımız toplantı ve görüşmelerde onların sizlerden özel bir beklentileri var mıydı, varsa bu beklentileri nelerdi?

7- Öğrencilerinizi okula başladığında, onları en çok hangi gelişim alanında eksik gördünüz?” soruları sorulmuştur.

Veri Toplama Süreci

Çalışmada sınıf öğretmenleri ile görüşmeler 2021-22 eğitim-öğretim yılının Haziran ayının 2. haftasında yapılmıştır. Bunun nedeni; pandemi döneminde okul öncesi dönemde olan ve 2021-22 eğitim-öğretim yılında okulda tamamen yüz yüze eğitimle ilk okuma yazma sürecine başlayan öğrencilere uygulanan ilk okuma yazma öğretiminin, bir eğitim-öğretim yılının sonunda değerlendirilmesinin daha doğru olacağı düşüncesidir. Öğle araları ve teneffüslerde maske-mesafe-hijyen kurallarına uyularak sınıf öğretmenleri ile yapılan görüşmeler ortalama 10-15 dakika sürmüştür. Toplam 20 sınıf öğretmeni ile yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler 200-300 dakika sürmüştür. Ses kayıt cihazı ile kaydedilen görüşmeler sesi yazıya dönüştüren bilgisayar programları ile transkript edildikten sonra programın yazıları eksiksiz kaydetme durumu kontrol edilmiş ve yazıya dönüştüremediği yerler elle eklenmiştir.

Verilerin Analizi

Sınıf öğretmenlerinin pandemide yüz yüze eğitime başlayan ilkökul 1. sınıf öğrencilerine ilk okuma yazma öğretimi deneyimlerini belirlemek için yapılan çalışmada, sınıf öğretmenleri ile yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen verilerin analizinde betimsel analize başvurulmuştur. Betimsel analizde; güvenilirliği artırmak için ayrıntılı alan notları yazıya aktarıldıktan sonra önceden kararlaştırılan kategorilere göre özetlenip yorumlanır (Creswell, 2015; Yıldırım ve Şimşek, 2013). Çalışmada da sınıf öğretmenleri ile yapılan görüşmelerden elde edilen veriler, literatür taraması sırasında oluşturulan kategorilere göre araştırmacı ve daha önce birçok nitel çalışma yapmış olan sınıf öğretmenliği eğitimi doktora mezunu 2 sınıf öğretmeni tarafından ayrı ayrı yerleştirilmiştir. Araştırmacı ile birlikte 3 kişinin yaptığı analizler arasındaki benzerlik Miles ve Huberman'ın, (1994), “Benzerlik=[Görüş Birliği/(Görüş Birliği+ Görüş Ayrılığı)] x 100” formülüne göre hesaplanmış ve analizler arası benzerlik oranı %94 çıkmıştır. Analizcilerin aynı kategoride buluşmayan kodları,

aralarında tartışmaları sonucunda ortak karara bağlanmıştır. Ayrıca Ö1, Ö2, Ö3,.....,Ö20 kodları verilen sınıf öğretmenlerinin görüşlerinden direkt alıntılara tabloların altında yer verilmiştir.

Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde, sınıf öğretmenlerinin pandemide yüz yüze eğitime başlayan ilkökul 1. sınıf öğrencilerine ilk okuma yazma öğretimi deneyimleri hakkında bilgi edinmek için sınıf öğretmenleri ile yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen sonuçlara yer verilmiştir.

Tablo 2. İlkokul 1. Sınıfta Öğretiminde En Çok Zorlanılan Dersler

Dersler	f	Yaşanan Zorluk	Öğretmenler	f
Türkçe (Ö2, Ö3, Ö5, Ö7, Ö8, Ö11, Ö12, Ö13, Ö14, Ö15, Ö16, Ö17, Ö18, Ö19)	14	Okuduğunu anlama	Ö17, Ö18	2
		Okuma Yazma güçlüğü	Ö15, Ö17, Ö18, Ö19	4
		İlk okuma yazmaya hazır olmama (Kas gelişimi)	Ö2, Ö7, Ö8, Ö11, Ö14, Ö15, Ö20	7
		Sesi hissettirme ve çıkarma problemi	Ö3, Ö5, Ö12, Ö13, Ö14, Ö16	6
Matematik (Ö4, Ö5, Ö6, Ö7, Ö8, Ö10)	5	Konuşma güçlüğü	Ö5, Ö7	2
		Problem çözmede güçlük	Ö4	1
		Yönergeleri anlamada zorluk	Ö5	1
Beden eğitimi ve Müzik (Ö7)	1	Hareket etme güçlüğü	Ö6, Ö7, Ö8, Ö10	4
Hayat Bilgisi (Ö8, Ö10)	2	Okul kurallarına uymada güçlük	Ö7	1
Tüm dersler (Ö9)	1	Bilişsel, duyuşsal ve psikomotor eksiklikler	Ö8, Ö10	2
			Ö9	1

Sınıf öğretmenlerine 2021-22 eğitim öğretim yılında ilkökul 1. sınıfa başlayan öğrencilere hangi dersin öğretiminde zorluk yaşadıkları sorulmuş; sınıf öğretmenlerinin 14'ü Türkçe dersinde, 5'i matematik dersinde zorlandığını ifade etmiştir. Türkçe dersinde zorlandığını belirten sınıf öğretmenleri, derste zorlanmalarına en çok öğrencilerin ilk okuma ve yazmaya hazır olmamalarını neden olarak belirtmiştir.

Konu ile ilgili Ö9 kodlu öğretmen; *“Tüm derlerde çok zorlandık. Türkçe; küçük kas gelişimi ve dil gelişimleri geriydi. Matematik; ritmik saymada eksiktiler. Beden eğitimi ve müzikte birlikte hareket etme yönergelerine uyma konusunda zorlandık.”* şeklinde görüş bildirirken, Ö3 kodlu öğretmen; *“Okuma-yazma öğretiminde zorlandım. Sesleri hissettirirken maske nedeniyle hem çocuklar hem de biz çok zorlandık. Sesleri verirken çocuklar duyma ve görme problemleri yaşadı.”* şeklinde, Ö8 kodlu öğretmen de; *“Öğrenciler pandemi döneminde ana sınıfına gitmedikleri için okul kurallarını öğrenmede, kalem tutup çizgi çizme becerisinde ve ritmik saymalarda eksiktiler.”* şeklinde görüş bildirmiştir.

Sınıf öğretmenlerinin pandemide tamamen yüz yüze eğitime başlayan ilkökul 1. sınıf öğrencilerini ilk okuma yazmaya hazır bulma durumu ile ilgili elde edilen bulgular aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 3. Sınıf Öğretmenlerinin Öğrencilerini İlk Okuma Yazmaya Hazır Bulma Durumu

Hazır bulma durumu		Öğretmenler	f
Evet	-	Ö2, Ö4, Ö6	3
Kısmen	-	Ö7, Ö8, Ö13, Ö16, Ö18, Ö19, Ö20	7
Hayır	-	Ö1, Ö3, Ö5, Ö9, Ö10, Ö11, Ö12, Ö14, Ö15, Ö17	10
Nedenler		Öğretmenler	f
Evet	Okuma yazmayı öğrenmiş geldi	Ö2	1
	Fonolojik farkındalıkları iyiydi.	Ö4, Ö6	2
	Kas gelişimleri iyiydi.	Ö6	1
Kısmen ve Hayır	Davranış problemleri vardı.	Ö3, Ö5, Ö15	3
	Konuşma becerileri eksikti	Ö1, Ö7	2
	Kas becerileri gelişmemişti.	Ö1, Ö2, Ö3, Ö5, Ö7, Ö9, Ö10, Ö11, Ö12, Ö13, Ö14, Ö15, Ö16, Ö17, Ö18, Ö19, Ö20	17

Sınıf öğretmenlerine pandemide yüz yüze okuttukları ilkököl 1. sınıf öğrencilerini okula ilk başladıklarında hazır bulma durumları sorulmuş; sınıf öğretmenlerinin 10'u hazır bulmadığını, 7'si kısmen hazır bulunduğunu, 3'ü de hazır bulunduğunu ifade etmiştir. Öğrencileri ilk okuma yazmaya hazır bulmayan veya kısmen hazır bulan sınıf öğretmenleri, öğrencileri hazır bulmama durumlarına en çok ilk okuma yazmaya hazır olmamayı göstermiştir.

Ö18 kodlu öğretmenin görüşleri;

“Sınıfımın %60'ı fiziki gelişim olarak okuma, yazma ve öğrenmeye hazırdı. %20'lik kısmı iyi olan arkadaşlarıyla arasındaki farkı ilk dönem sonuna kadar kapattılar. El kasları gelişti. Geriye kalan %20'lik kısım yaş ve el kasları gelişimi açısından ikinci dönemin sonuna kadar arayı kapatabildi. Bazı öğrenciler düzenli çizgi çalışmalarını sorunsuz yapabilirken, bazıları düzensiz çizgi çalışmalarında bile zorlandılar.” şeklinde, Ö6 kodlu öğretmenin düşünceleri; *“Hayır. Kurallara uyma noktasında problemler vardı. Küçük kas kullanımlarında yetersizlikler vardı. Evden ayrılma konusunda sorun yaşayanlar vardı.”* şeklinde, Ö2 kodlu öğretmenin düşünceleri; *“1. Sınıfa hazırlardı. Çocukların çoğu harfleri tanıyor, bir kısmı ise birleştirme mantığını öğrenerek gelmişti. Kalem tutma becerisi genel olarak iyiydi.”* şeklindedir.

Sınıf öğretmenlerinin pandemide yüz yüze eğitime başlayan ilkököl 1. sınıf öğrencilerine ilk okuma yazma öğretiminde yaşadığı güçlükler hakkında elde edilen bulgular aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 4. Sınıf Öğretmenlerinin İlk Okuma Yazma Öğretiminde Yaşadığı Güçlükler

Sorun yaşama durumu	f	Güçlükler	Öğretmenler	f
Hayır	6	Sorun yaşamadım	Ö3, Ö8, Ö11, Ö14, Ö15, Ö19	6
Evet	14	İlkokuma yazmaya hazırlık	Ö1, Ö4, Ö5, Ö7, Ö20	5
		İlk okuma yazmaya başlama ve ilerleme	Ö4, Ö6, Ö7, Ö8, Ö10, Ö18	6
		Dikkat eksikliği	Ö5, Ö17	2
		Devam sorunları	Ö12, Ö13	2
		Velilerin yardımcı olmak istememesi	Ö10	1

Sınıf öğretmenlerine pandemide yüz yüze eğitime başlayan ilkököl 1. sınıf öğrencilerine ilk okuma yazma öğretirken yaşadıkları güçlükler sorulmuş; sınıf öğretmenlerinin 14'ü ilk okuma yazma öğretiminde güçlük yaşadığını belirtmiştir. İlk okuma yazma öğretiminde güçlük yaşadığını belirten sınıf öğretmenlerinin 6'sı ilk okuma ve yazmaya başlama ve ilerleme aşamasında, 5'i ilk okuma yazmaya hazırlık aşamasında güçlük yaşadığını belirtmiştir. Konu hakkında Ö10 kodlu öğretmen;

“Evet. Öncelikle ailelerin birinci sınıfa çocukları başlamadan önce bir eğitim almaları taraftarıyım. Çocuğa nasıl yardımcı olacaklarını bilmiyorlar. Çünkü kalem tutmak, yazı yazmak, ödev yapmak çocuğa zor geldiği gibi aileye de zor geliyor. Bütün gün ders mi çalışacağız diyen aileler oluyor. 1. sınıfta aile desteği çok önemli. Çocuğuyla ilgilenen ailelerin çocukları kesinlikle okuma yazma öğrenmede daha çok başarılı oluyor.”

şeklinde düşüncelerini dile getirirken, sorun yaşamadığını belirten Ö14 kodlu öğretmen; *“Hayır zorluk yaşamadım sadece veli desteği yeterliydi.”* Şeklinde düşüncelerini dile getirmiştir.

Sınıf öğretmenlerinin pandemide yüz yüze eğitime başlayan ilkököl 1. sınıf öğrencilerine ilk okuma yazma öğretirken yardıma ihtiyaç duyma durumları ile ilgili elde edilen bulgular aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 5. Sınıf Öğretmenlerinin İlk Okuma Yazma Öğretiminde Yardıma İhtiyaç Duyma Durumu Ve Yardım Aldığı Kişiler

Yardıma ihtiyaç duyma	Öğretmenler	f
Evet	Ö1, Ö4, Ö7, Ö8, Ö9, Ö10, Ö16, Ö17, Ö18, Ö20	10
Kısmen	Ö5, Ö6	2
Hayır	Ö2, Ö3, Ö11, Ö12, Ö13, Ö14, Ö15, Ö19	8
Yardım aldığı kişiler	Öğretmenler	f
Veli	Ö1, Ö6, Ö8, Ö10, Ö18	5
Zümre	Ö5, Ö6, Ö9, Ö10, Ö16, Ö17, Ö20	7
Akran	Ö10, Ö16	2
Okul idaresi	Ö17	1

Rehberlik hizmetleri	Ö7, Ö8, Ö17	3
Sosyal ağlar	Ö4, Ö10	2

Sınıf öğretmenlerine pandemide yüz yüze eğitime başlayan ilkökul 1. sınıf öğrencilerine ilk okuma yazma öğretirken yardıma ihtiyaç duyma durumları ve kimlerden yardım istedikleri sorulmuş; sınıf öğretmenlerinin 10'u yardıma ihtiyaç duyduğunu, 2'si kısmen yardıma ihtiyaç duyduğunu dile getirmiştir. İlk okuma ve yazma öğretiminde yardıma ihtiyaç duyduğunu dile getiren (evet ve kısmen) sınıf öğretmenlerinin 7'si zümre öğretmenlerinden, 5'i velilerden, 3'ü rehberlik hizmetlerinden yardım aldığını dile getirmiştir. Konu hakkında Ö9 kodlu öğretmenin düşünceleri; *“Yardıma ihtiyaç duyduğumda hemen veli ile iletişime geçtim. Veli desteği aldım. Çocukla daba çok ilgilediklerinde güzel ilerlemeler sağlandı. Okuma, yazma ve davranışsal anlamda gördüğüm sıkıntıları hemen veli ile paylaşıp ortak bir karar doğrultusunda güzel ilerlemeler sağladık.”* şeklinde iken, Ö6 kodlu öğretmen; *“Kalem tutma becerisi yönünden bazı çocuklarda kalem tutma bozukluğu vardı. Düzeltmek için aile ile işbirliği yaptık. Ama çocuk yazı yazarken zorlamadığımızı, bu şekilde kalem tutmanın onu istekli hale getirdiğini görünce müdahale etmedim. Bunun dışında zümrelerimle işbirliği yaptım.”* şeklinde, Ö5 kodlu öğretmenin ise; *“Çok ihtiyaç duymadın, zümre arkadaşlarımızla fikir alışverişinde bulunduk.”* şeklindedir.

Sınıf öğretmenlerinin pandemide yüz yüze eğitime başlayan ilkökul 1. sınıf öğrencilerine ilk okuma yazma öğretirken velilerden beklentileri hakkında elde edilen bulgular aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 6. Sınıf Öğretmenlerinin İlk Okuma Yazma Sürecinde Velilerden İstekleri

İstekler	Öğretmenler	f
Ödevlerine yardım etme.	Ö2, Ö3, Ö4, Ö5, Ö8, Ö9, Ö10, Ö14, Ö15, Ö16, Ö19, Ö20	12
Öğrencinin yaşadığı problemlerin çözümü için kendileriyle iletişim kurma.	Ö8	1
Çocuklarına sorumluluklar verme.	Ö1, Ö18	2
Evde teknoloji kullanımını sınırlandırma.	Ö7, Ö12, Ö13, Ö14, Ö17, Ö20	6
Kitap okumalarını sağlama.	Ö2, Ö4, Ö5, Ö10, Ö18	5
Sosyal (davranış, arkadaşlık) destek sağlama.	Ö6, Ö10, Ö12, Ö13, Ö17, Ö18	6
Okula devam konusunda duyarlı olma.	Ö19	1
Sağlıklı beslenmelerini sağlama.	Ö5, Ö10, Ö11	2
Çocuklarına sevgi gösterme.	Ö17	1
Okul malzeme ihtiyacını karşılama.	Ö14	1

Pandemide yüz yüze eğitimle ilk okuma yazma öğretimi yapan sınıf öğretmenlerine ilk okuma yazma sürecinde velilerden ne gibi istekleri olduğu sorulmuş; sınıf öğretmenlerinin 12'si velilerden çocuklarının ödevlerine yardım etmelerini, 6'sı sosyal destek vermelerini, 6'sı evde teknoloji kullanımını sınırlandırmalarını istediklerini ifade etmiştir. Konu hakkında Ö5 kodlu öğretmenin görüşleri şöyledir:

“Tabiki ve birçok. Seslerin nasıl verileceğini anlattım ve günlük düzenli olarak çocuklarıyla çalışmalarını istedim. Okulda uyum, sağlıklı beslenme, düzenli uyku gibi konularda onlarda evde yapmalarını istediklerimi anlattım. Bu yıl özellikle bire bir çalışmalarını, okuma konusunda örnek olmalarını rica ettim.”

Ö17 kodlu öğretmenin görüşleri ise şöyledir:

“Çocukların ilgiye, sevgiye ihtiyaç duyduklarını belirttim. Telefon, tablet gibi teknolojik aletlerin kullanımını sınırlamaları gerektiğini söyledim. Evde kapalı kaldıklarından daba çok sosyal etkileşim kurmaları için kurs, etkinlik vb. faaliyetlere katılmalarının desteklenmesini söyledim. Davranış bozuklukları için sürekli iletişim içinde olmamız gerektiğini söyledim.”

Öğrenci velilerinin pandemide yüz yüze eğitime başlayan ilkökul 1. sınıf öğrencisi çocuklarının ilk okuma yazmayı öğrenirken sınıf öğretmenlerinden beklentileri olup olmadığı hakkındaki bulgular aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 7. Velilerin İlk Okuma Yazma Öğretimi Sürecinde Sınıf Öğretmenlerinden Beklentileri

Beklenti durumu	Beklentiler	Öğretmenler	f
Hayır (f=9)	-	Ö3, Ö4, Ö6, Ö11, Ö12, Ö13, Ö14, Ö15, Ö18	9
Evet (f=11)	Sosyal gelişimine destek	Ö7, Ö8, Ö9, Ö10, Ö17, Ö19, Ö20	7
	Özbakım becerilerine yardım	Ö2	1
	Okul ve ders motivasyonunu artırma	Ö5, Ö16	2
	Teknoloji bağımlılığı ile mücadele	Ö10, Ö17	2
	Ders takviyesi	Ö1, Ö16, Ö17	3

Sınıf öğretmenlerine pandemide yüz yüze ilk okuma yazma öğrenen öğrencilerin velilerinin kendilerinden bir beklentisi olma durumu sorulmuş; sınıf öğretmenlerinin 9'u velilerin kendilerinden bir isteği olmadığını, 11'i ise isteği olduğunu belirtmiştir. Velilerin kendilerinden beklentisi olduğunu belirten sınıf öğretmenlerinin 7'si çocuklarının okulda sosyal gelişimlerini desteklemelerini istediklerini belirtmiştir.

Konu hakkında Ö20 kodlu sınıf öğretmeni; *“Davranış konusunda sıkıntılar vardı. Velilerle işbirliği sağlanarak sorunlar azaltıldı.”* şeklinde düşüncelerini dile getirirken; Ö17 kodlu sınıf öğretmeni; *“Görüşmeler sonucunda en çok pandemide çocuklarının telefon, tablet sınırlamalarıyla ilgili istekleri vardı. Sosyal medyadan öğrenilen küfür ve yanlış davranışlar için uyardım istedikler. Okuduğunu daha iyi anlamaları, kitap okuma çalışmalarını yaptırılmamı istedikler.”* şeklinde düşüncelerini dile getirirken, velilerin herhangi bir beklentisi olmadığını ifade eden Ö18 kodlu sınıf öğretmeni *“Herhangi bir talepleri olmadı.”* diyerek düşüncelerini dile getirmiştir.

Pandemide yüz yüze eğitime başlayan ilkököl 1. sınıf öğrencilerinin okula ilk başladıklarındaki eksiklikleri hakkında sınıf öğretmenlerinin görüşlerinden elde edilen bulgular aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 8. Sınıf Öğretmenlerinin Öğrencilerin Okula İlk Başladıklarında Onlarda Gördüğü Eksiklik

Eksiklik	Öğretmenler	f
Davranış problemi	Ö2, Ö4, Ö6, Ö8, Ö9, Ö17, Ö18, Ö19, Ö20	9
Kas gelişimi	Ö1, Ö2, Ö3, Ö5, Ö10, Ö12, Ö13, Ö15	8
Özgüven	Ö1, Ö16	2
Okula uyum	Ö9	1
Konuşma	Ö7	1
Yoktu	Ö11, Ö14	2

Sınıf öğretmenlerine pandemide yüz yüze eğitime başlayan ilkököl 1. sınıf öğrencilerinde gördükleri eksiklik sorulmuş; sınıf öğretmenlerinin 9'u öğrencilerin okula başladıklarında davranış problemi yaşadıklarını, 8'i kas gelişimlerini tamamlamadıklarını, 2'si özgüven eksikliği yaşadıklarını dile getirirken, 2'si de herhangi bir eksiklik görmediğini dile getirmiştir. Konu hakkında Ö12 ve Ö4 kodlu öğretmenler görüşlerini şöyle ifade etmişlerdir:

Ö12 *“Tabiki 1. Sınıfta ince motor becerilerinin gelişmemiş olması, en sık rastlanan durum. Bu da seslerin doğru yazımını güçleştiriyor. Bunu gidermek için bol bol hamur oyunları, boyama, el kaslarını geliştirecek parmak ve bilek hareketleri ayrıca kesme, yapıştırma ve katlama etkinliklerine yer verdim.”*

Ö4 *“Birarada olmanın getirdiği okul-sınıf kurallarına uymama, davranış problemleri yaşadım. Birbirinin öğretim alanına saygı duymama, sınırları çiğnememe şikayetleri yaşadım.”*

Sonuç ve Tartışma

Sınıf öğretmenlerinin pandemide yüz yüze eğitime başlayan ilkököl 1. sınıf öğrencilerine ilk okuma ve yazma öğretirken yaşadıkları deneyimleri belirlemek amacıyla yapılan çalışmada; sınıf öğretmenleri, pandemide yüz yüze yapılan derslerde en çok Türkçe dersinin öğretiminde, öğrencilerin ilk okuma yazmaya hazır olmaması nedeniyle zorluk yaşadıklarını belirtmiştir. Sınıf öğretmenleri pandemide yüz yüze yapılan ilk okuma yazma öğretimine 1. sınıf öğrencilerinin kaslarının yeteri kadar gelişmemiş olması nedeniyle hazır bulmadıklarını, öğrencilere ilk okuma yazma öğretirken de en çok ilk okuma yazmaya başlama ve ilerleme aşamasında güçlük yaşadıklarını ifade etmiştir. Sınıf öğretmenleri pandemide yüz yüze eğitime başlayan ilkököl 1. sınıf

öğrencilerine ilk okuma yazma öğretirken yardıma ihtiyaç duyduklarını ve bu yardımı zümre öğretmenlerinden aldıklarını, öğrenci velilerinden ise çocuklarının ödevlerine yardım etmelerini istediklerini belirtirken; velilerin de kendilerinden çocuklarının okulda sosyal gelişimlerine destek olmalarını istediklerini belirtmiştir. Ayrıca sınıf öğretmenleri pandemide yüz yüze eğitime başlayan ilkökul 1. sınıf öğrencilerinin okula ilk başladıklarında davranış problemleri yaşadıklarını ifade etmiştir.

Sınıf öğretmenleri, pandemide yüz yüze yapılan derslerde öğrencilerin ilk okuma yazmaya hazır olmaması nedeniyle en çok Türkçe dersinin öğretiminde zorluk yaşadıklarını belirtmiştir. Yılmaz, Yılmaz ve Savaş'ın (2021) çalışmasında ise sınıf öğretmenleri, pandeminin ilk okuma ve yazma öğretimi sürecinde etkileşimi sınırlandırdığını ifade etmiştir. Stolf ve diğerleri (2021) çalışmasında öğrencilerin bilişsel ve dilsel becerilerde zorluklar yaşadıkları sonucuna ulaşmıştır. Bunun yanında yapılan bazı çalışmalarda ise sınıf öğretmenleri, pandemi döneminde matematik öğretiminde zorlandıklarını ama Hayat Bilgisi dersinin öğretiminin daha değerli olduğunu belirtmiştir (Batmaz, Cevahir-Batmaz ve Kılıç, 2021; Yurtbakan ve Aydoğdu-İskenderoğlu, 2022). Sınıf öğretmenlerinin pandemide Türkçe ve matematik öğretiminin daha zor olduğunu düşünmelerinin nedeni, öğrencilerin hazırbulunmuşlukları ile ilgili olabilir. Çünkü ilkökul 1. sınıf için öğretilmesi önemli görülen konular; ilk okuma ve yazma ile matematik dersi için gerekli olan sayılar, ritmik sayma, uzamsal ilişkiler gibi matematik konularıdır. Pandemi nedeniyle okul öncesi dönemde ilk okuma yazmaya hazırlık çalışmalarını ve matematik dersi için gerekli olan rakamlar ve uzamsal ilişkiler, şekiller gibi konularda öğrenciler ile okul öncesi çalışmalarının düzenli yürütülemediği olması nedeniyle sınıf öğretmenleri ilkökul 1. sınıfta Türkçe ve matematik dersinin öğretiminde zorlanmış olabilirler. Türkçe öğretiminde sınıf öğretmenlerinin zorlanmalarına kanıt olarak çalışmadaki sınıf öğretmenlerinin ilk okuma yazma öğretiminin en çok ilk okuma ve yazmaya başlama ve ilerleme aşamasında güçlük yaşadığını belirtmesi gösterilebilir. Hatta benzer sonuca Ayten ve Ekmekci (2021), Uğur ve Ünal (2021) ile Erbaş (2021) da çalışmasında ulaşmıştır. Halbuki pandemide Türkçe ve matematik dersinin öğretiminde güçlükler yaşanmasına rağmen pandemi, öğretmenlere hayat bilgisi öğretiminin ne kadar önemli olduğunu göstermiştir (Batmaz, Cevahir-Batmaz ve Kılıç, 2021). Hayat bilgisi dersi, öğrencilere sağlıklı yaşamaları için gerekli olan beslenme, güvenlik ve temizlik gibi konularda beceriler kazandırmaktadır. Pandemi de en önemli kurallardan olan temizliğin hayat bilgisi dersinin konusu olması dersin önemini ortaya koymuş olabilir. Pandeminin tek faydasının bu olduğu düşünülse de birçok olumsuz etkisinin olduğu görülmektedir. Pandemi nedeniyle öğrencilerin okul öncesi dönemi uzaktan eğitimle geçirmeleri, öğrencilerin motor becerilerinin yeteri kadar gelişmesini engellemektedir (Aktan-Acar, Erbaş ve Eryaman, 2021). Bunun yanında 2021-22 eğitim-öğretim yılının birinci dönemini yani ilk okuma yazma öğrenme dönemini öğrencilerin okullarda maske ile geçirmesi, sınıf öğretmenlerinin öğrencilere sesleri hissettirirken ya da tanıtırken harfin ağızdan çıkartılma hareketini öğrencilerin görememesi, sesi ağızlarından nasıl çıkartacağı konusunda tereddütler yaşamasına neden olduğu düşünülebilir. Erbaş'ın, (2021) çalışmasında ise sınıf öğretmenlerinin pandemi döneminde hecelerden kelimeler oluşturma basamağında zorlandıkları ortaya çıkmıştır. Sınıf öğretmenlerinin ilk okuma yazma öğretiminin farklı aşamalarında yaşadıkları güçlüklerin nedenleri; öğrencilerin olgunluğu, öğrenci ile öğretmen arasında kurulan iletişimin gücü ve velilerin ilgisizliğinden kaynaklanıyor olabilir (Çetinkaya, 2021; Erbaş, 2021). Çalışmadaki sınıf öğretmenleri tıpkı Koçoğlu ve Kasa-Ayten (2022) ile Aktan-Acar, Erbaş ve Eryaman'ın, (2021) çalışmalarında olduğu gibi ilk okuma ve yazma öğretiminde karşılaşılan güçlükleri aşmak için velilerden çocuklarına verilen ödevlere yardım etmeleri konusunda yardım istediklerini belirtmiştir. Ayrıca çalışmadaki sınıf öğretmenleri, ilk okuma yazma öğretimi aşamasında zümre öğretmenlerinden yardım aldıklarını belirtmiştir. Sağrılı, (2021) ise sınıf öğretmenlerinin pandemi döneminde, ilk okuma ve yazma öğretirken farklı kaynaklar kullanmaya ihtiyaç duyduğunu işaret etmiştir. Sınıf öğretmenleri ilk okuma ve yazma öğretim sürecini zenginleştirmek ve farklılaştırmak için farklı kaynaklar kullanmaya ihtiyaç duyuyor olabilir. Bunun nedeni ise sınıf öğretmenlerinin ilk okuma ve yazmayı öğrenme sürecini keyifli hale getirip öğrencilerin ilk okuma ve yazmaya karşı olumlu duygular beslemelerini sağlamak olabilir.

Çalışmada sınıf öğretmenleri, pandemide yüz yüze eğitime başlayan ilkökul 1. sınıf öğrencilerinin okula ilk başladıklarında davranış problemleri yaşadıklarını belirtmiştir. Yapılan birçok çalışmada da öğrencilerin pandemide okullarda davranış problemleri yaşadıkları görülmektedir. Öğrencilerin pandemide yaşadıkları davranış problemleri; derse motive olamama ve okul disiplininden uzaklaşmadır (Garbe, Ogurlu, Logan ve Cook, 2020; Günbaş ve Gözükcük, 2020). Ayrıca uzaktan eğitimle ilk okuma ve yazma öğretimi sırasında ebeveynlerin derse gereğinden fazla müdahale ettikleri de görülmüştür (Özdemir ve Gündoğan-Önderöz,

2022). Bunun yanında uzaktan eğitim, ilk okuma ve yazma öğretiminde gerek internet bağlantı sorunu gerekse öğrencinin teknolojik aletinin olmaması gibi nedenlerle fırsat eşitliğini de olumsuz yönde etkilemiştir (Atik ve Avcı, 2021; Kırmızı ve Büyükdağ, 2022). Bu anlamda uzaktan eğitimle ilk okuma ve yazma öğretiminin teknik sebepler, ebeveyn müdahaleleri gibi olumsuzluklar nedeniyle öğrencilerin hem ilk okuma ve yazma öğrenme süreçlerine hem de davranışlarına olumsuz yansıdığı düşünülebilir. Öğrencilerin davranışlarının bozulmasının sebebi ise koronavirüsün bulaşıcı etkisinden korkmaları nedeniyle dışarıya arkadaşları ile oynamaya çıkmamaları olabilir. Bu ihtiyaçlarını ise evde bilgisayar, tablet ve telefonlardaki oyunlardan karşılamaya çalışıyor olabilirler. Bu nedenle de ekrana uzun süreli bakmak zorunda kaldıkları, dikkat dağınıklığı yaşadıkları düşünülebilir. Bunun yanında öğrencilerin arkadaşları ile kuramadıkları iletişimin kişiler arası davranış biçimlerinin bozulmasına neden olduğu söylenebilir. Hatta bu sebeple çalışmadaki sınıf öğretmenleri, öğrenci velilerinin kendilerinden çocuklarının sosyal gelişimlerine katkı vermeleri beklentisinde olduklarını belirtmiş olabilirler.

Öneriler

Sınıf öğretmenlerinin, ilkokul 1. sınıf öğrencilerini ilk okuma ve yazmaya kaslarının gelişmemiş olması nedeniyle hazır bulmaması sonucundan yola çıkarak, okul öncesi dönemdeki öğrencilerin kas gelişimleri için öğrencilere yerden boncuk, nohut, mercimek toplama, çizgi çalışmaları, legolarla tasarımlar yapılabilir. Öğrencilere ilk okuma ve yazma öğretiminde güçlük yaşayan sınıf öğretmenlerine, ilk okuma ve yazma konusunda deneyimli öğretmenler tarafından eğitimler verilebilir. Sınıf öğretmenlerinden çocuklarının sosyal gelişimlerine destek olmalarını isteyen velilerin bu isteklerinin karşılanması için okulda oyun şenlikleri, kültür gezileri düzenlenebilir. Sınıf öğretmenlerinin, pandemide yüz yüze eğitime başlayan ilkokul 1. sınıf öğrencilerine ilk okuma ve yazma öğretimi deneyimlerini belirlemek için yapılan çalışma, öğrencilerin akıcı okuma ve okuduğunu anlama becerilerinin gelişimine pandeminin etkisini belirlemeye yönelik nicel çalışmalar yapılabilir.

Kaynakça

- Akçay-Kızılkaya, H. (2012). *Öğretmenlerin mesleki gelişimlerinin mesleki gelişime yönelik tutumları ve iş doyumları bakımından incelenmesi üzerine bir araştırma* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale.
- Aktan-Acar, E., Erbaş, Y. H. ve Eryaman, M. Y. (2021). Okul öncesi öğretmenlerinin Covid-19 pandemi sürecinde uzaktan eğitime ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 7(4), 31-54. <https://dergipark.org.tr/pub/auad/issue/65554/979726>
- Arslantaş, H. İ. ve Cinoğlu, M. (2010). İlkokuma yazma öğretiminde ses temelli cümle yöntemiyle çözümleme yönteminin karşılaştırılması. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(1), 81-92. <https://dergipark.org.tr/pub/inuefd/issue/8703/108676>
- Atik, H. ve Avcı, F. (2021). Covid-19 salgın sürecinde 1. sınıf öğretmenlerinin uzaktan eğitim uygulamaları: Eğitim teknolojileri ile ilk okuma-yazma öğretiminde karşılaştıkları zorluklar ve çözüm önerileri. *Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 687-708. <https://dergipark.org.tr/pub/intjces/issue/67938/994240>
- Ayten, B. K. ve Ekmekci S. (2021). Covid-19 pandemi döneminde ilkokul 1. ve 2. sınıf öğrencilerinin yazma hatalarının belirlenmesi. *Turkish Studies - Language*, 16(3), 1787-1810. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.52060>
- Başaran, M. ve Kılınçarslan, R. (2021). Uzaktan eğitimle ilkokuma yazma öğretiminde web 2.0 araçlarıyla tasarlanan oyunların etkililiği. *Türkiye Eğitim Dergisi*, 6(1), 186-199. <https://doi.11.11111/ted.xx>
- Başer, N., Narlı, S. ve Günhan, B. (2005). Öğretmenlerin lisansüstü eğitim alanlarında yaşanan sorunlar ve çözüm önerileri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, Özel Sayı:1*, 129-135. <https://dergipark.org.tr/pub/yuksekgretim/issue/41244/498184>

- Batmaz, O., Cevahir-Batmaz, M. ve Kılıç, A. (2021). Covid-19 salgın döneminde sınıf öğretmenlerinin hayat bilgisi dersi öğretimine yönelik görüşleri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 1665-1677. <https://dergipark.org.tr/pub/mjss/issue/64315/844717>
- Canbulat, T. ve Küçükkaragöz, H. (2013, Mayıs). *Kesintili zorunlu eğitimden etkilenen ilkököl birinci sınıf öğrencilerinin okula uyum ve okula hazır bulunuşluk düzeylerinin değerlendirilmesi* (Sempozyum bildirisi). XII. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu, Aydın, Türkiye.
- Creswell, J. W. (2015). *Nitel araştırma yöntemleri (Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni)*. (Çev., M. Bütün, S. B. Demir) Ankara: Siyasal Yayın Dağıtım.
- Çayır, A. (2017). Identification of classroom teachers' communication qualities during the first literacy teaching. *Cumhuriyet International Journal of Education-CIJE*, 6(1), 140–156. <http://cije.cumhuriyet.edu.tr/tr/download/article-file/314395>
- Çelenk, S. (2005). *İlkokuma-yazma programı ve öğretimi*. Anı Yayıncılık.
- Çelenk & Baycan (2013). İlkokuma yazma öğretiminin tarihçesi, hedefleri, önemi ve ilkeleri. (Ed. Çelenk, S.) *İlkokuma yazma programı ve öğretimi içinde* (s.1-13).Eğiten Kitap.
- Çetinkaya, S. (2021). Sınıf öğretmenleri anlatıyor: İlkokuma yazma öğretimi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40(1), 80-106. . <https://doi.org/10.7822/omuefd.840185>
- Demir, O. ve Ersöz, Y. (2016). 4+4+4 eğitim sistemi kapsamında sınıf öğretmenlerinin ilkökuma ve yazma eğitiminde yaşadıkları güçlüklerin değerlendirilmesi. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry (TOJQI)*, 7(1), 1-27. <https://doi.org/10.17569/tojqi.90651>
- Dinler, S. ve DüNDAR, H. (2021). Pandemi döneminde sınıf öğretmenlerinin yaşadığı problemler. *International Journal of Field Education*, 7(2), 112-133. <https://doi.org/10.32570/ijofe.1031859>
- Erbaş, Y. H. (2021). Covid-19 salgını döneminde eğitim: İlkokuma yazma öğretiminde karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 9(2), 360-380. <http://dx.doi.org/10.16916/aded.851724>
- Gaible, E. ve Burns, M. (2005). *Using technology to train teachers: appropriate uses of ict for teacher professional development in developing countries*, Washington, DC. Retrived December, 30, 2012 from http://www.infodev.org/infodev-files/resource/InfodevDocuments_13.pdf.
- Glover, D. ve Law, S. (1996). *Educational leadership & learning: Practice, policy and research*, Retrived March, 11, 2019 from <https://books.google.com.tr/books?id=PULIAAAAQBAJ&pg=PA244&lpg=PA244&dq=Glover+ve+Law,+1996&source=bl&ots=EmYTV8djbr&sig=ACfU3U3Y5julLJQOE5mmo547RUGDsxGxA&hl=tr&sa=X&ved=2ahUKEwiD8Y6ntv3gAhUKzoUKHXGNDtwQ6AEwA3oECAcQAQ#v=onepage&q=Glover%20ve%20Law%2C%201996&f=false>
- Garbe, A., Ogurlu, U., Logan, N. ve Cook, P. (2020). Parents' experiences with remote education during COVID-19 school closures. *American Journal of Qualitative Research*, 4(3), 45-65. doi: 10.29333/ajqr/8471
- Günbaş, N. ve Gözüküçük, M. (2020). Views of elementary school children's parents about distance education during the covid-19 pandemic. *Sakarya University Journal of Education*, 10(3), 686-716. <https://doi.org/10.19126/suje.789705>
- Gürbüz, E. ve Yılmaz, M. (2021). Pandemi döneminde ilk okuma yazma öğretimi sürecinde karşılaşılan sorunlara ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşleri. *Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 7(40), 1088-1094. <http://dx.doi.org/10.31589/JOSHAS.647>
- Kao, C.-P., Tsai, C. C. ve Shih, M. (2014). Development of a survey to measure self-efficacy and attitude stoward web-based professional development among elementary school teachers. *Educational Technology ve Society*, 17(4), 302–315. <https://eric.ed.gov/?id=EJ1045541>

- Kesik, C. ve Baş, Ö. (2021). Sınıf öğretmenlerinin perspektifinden eba ve eğitim portalları ile ilk okuma ve yazma öğretimi. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 11(1), 93-115. <https://doi.org/10.17943/etku.769901>.
- Kırmızı, F. ve Büyükdağ, G. S. (2022). Literacy problems in distance education during the covid-19 epidemic according to teachers' opinions, *Inonu University Journal of the Faculty of Education*, 23(1), 385-413. doi. 10.17679/inuefd.958090
- Koçoğlu, M. ve Kasa-Ayten, B. (2022). Covid-19 pandemi dönemi başlangıcında 1. sınıfta olan öğrencilerin bu süreçlerinin ve 2. sınıfa hazırbulunmuşluklarının değerlendirilmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(1), 225-260. <https://doi.org/10.17679/inuefd.1070637>
- Little J. W. (1993). Teachers' professional development in a climate of educational reform. *Educational Evaluation and Policy Analysis*, 15(2), 129-151.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: an expanded sourcebook* (second ed.). Sage Publications.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB] (2019). *Türkçe Dersi Öğretim Programı. (İlkokul ve Ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar)*. Ankara.
- Olçay, Z. F. ve Sakallı, A. E. (2022). Covid 19'un üniversite öğrencileri ve ders notları üzerine etkisi. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 101-108. <https://doi.org/10.32329/uad.1011062>.
- Özdemir, S. M. ve Gündoğan Önderöz, F. (2022). Teachers' opinions on teaching primary reading and writing through distance education during the Covid-19 pandemic period. *Journal of Teacher Education and Lifelong Learning*, 4(1), 34-50. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2456931>
- Patton, M. Q. (2014). *Qualitative research & Evaluation methods: Integrating theory and practice* (fourth ed.). SAGE Publications.
- Pop, M. M., Dixon, P. ve Grove, C. M. (2010). Research experiences for teachers (ret): motivation, expectations and changes to teaching practices due to professional program involvement. *J Science Teacher Education*, 21, 127-147. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1007/s10972-009-9167-2>
- Sağırılı, M. (2021). Salgın sürecinde ilkokuma yazma öğretimi. *EKEV Akademi Dergisi*, 25(86), 385-402. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2567814>
- Sarıdaş, G. ve Deniz, L. (2018). Çevrimiçi öğrenme topluluklarının öğretmenlerin mesleki gelişimine etkisine yönelik öğretmen görüşleri. *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(5), 11-41. <https://dergipark.org.tr/pub/cybd/issue/37095/418625>
- Silva, A. M. ve Herdeiro, R. (2014). The work, perceptions and professional development of teachers. *Teaching Education*, 25(2), 184-201. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/10476210.2012.759554>
- Stolf, M. T., Santos, N. L., D'Angelo, I., Del Bianco, N., Giacconi, C., Capellini, S. A. (2021). Performance of early literacy students in cognitive-linguistic skills during the pandemic. *J Hum Growth*, 31(3), 484-490. doi.10.36311/jhgd.v31.12668
- Tarлакazan, E. ve Tarлакazan, B. E. (2021). COVID-19 pandemi sürecinin öğrenci davranışları üzerine etkisi. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 52-64. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/etad/issue/62953/746534>
- Uğur, A., ve Ünal, E. (2021). Dijital eğitim sürecinde ilk okuma yazma öğretiminde karşılaşılan sorunların öğretmen görüşleri doğrultusunda incelenmesi. *Abi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(3), 936-955. <https://doi.org/10.31592/aeusbed.977079>
- Uştu, H., Taş, A. M. ve Sever, B. (2016). Öğretmenlerin mesleki gelişime yönelik algılarına ilişkin nitel bir araştırma. *Elektronik Mesleki Gelişim ve Araştırma Dergisi*, 1, 15-23. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ejoir/issue/24600/260423>

- Yıldırım, N. ve Demirtaş, Z. (2008). Öğrenci görüşlerine dayalı sınıf öğretmenliği bölümü ilk okuma ve yazma öğretimi dersine ilişkin bir öneri. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(3), 681-695. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/223440>
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, İ.; Yılmaz, E. ve Savaş, B. (2021). İlkokul 1. sınıf öğretmenlerinin pandemi döneminde yüz yüze eğitime ilişkin görüşleri. *Disiplinlerarası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 5(9), 38-50. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jier/issue/64321/976462>
- Yin, R. K. (2013). *Case study research: Design and methods*. Sage Publications.
- Yurtbakan, E. ve Akyıldız, S. (2020). Sınıf öğretmenleri, ilkokul öğrencileri ve ebeveynlerin Covid-19 izolasyon döneminde uygulanan uzaktan eğitim faaliyetleri hakkındaki görüşleri. *Turkish Studies*, 15(6), 949-977. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.43780>
- Yurtbakan, E. ve Aydoğdu İskenderoğlu, T. (2022). Covid-pandemi döneminde sınıf öğretmenlerinin uzaktan canlı dersle matematik öğretimi deneyimleri. *Milli Eğitim Dergisi*, 51(234), 1733-1754. <https://dx.doi.org/10.37669/milliegitim822566>

EXTENDED ABSTRACT

Students during the epidemic; problems such as lack of socialization and communication, alienation from school discipline, decrease in lesson motivation and academic success (Garbe, Ogurlu, Logan, & Cook, 2020; Günbaşı & Gözüçuk, 2020; Olcay & Sakalli, 2022; Tarlakazan & Tarlakazan, 2021). While all students had such problems during the pandemic period, primary school 1st grade students also faced difficulties while learning to early reading and writing (Erbaşı, 2021). In cases where schools have to be closed due to an epidemic such as the coronavirus and when education has to continue remotely, parents do not have the financial power to buy a computer or connect the internet to their home, even though the internet connections are constantly disconnected, students cannot attend the classes, and they have to do their early reading and writing studies for a long time in front of the computer, Problems are added such as the inability of teachers who do not develop themselves sufficiently in terms of technology use to carry out the first literacy process with distance education (Çetinkaya, 2021; Gürbüz & Yılmaz, 2021; Kesik & Başı, 2021; Sağırılı, 2021).

Looking at the literature, it is possible to determine the problems experienced by primary school teachers in the early reading and writing process during the coronavirus period (Erbaşı, 2021; Gürbüz & Yılmaz, 2021), to evaluate the early reading and writing teaching studies carried out through EBA (Kesik & Başı, 2021; Sağırılı, 2021), to teach classes with web 2.0 tools. It is seen that there are studies to examine the effect of games designed in accordance with the learning outcome on early reading and writing teaching (Basaran & Kılınçarslan, 2021). The study is important to determine how the cognitive, affective, social and psychological deficiencies experienced by the students during the pandemic period are reflected in the early reading and writing process, in terms of planning the early reading and writing education in pandemics that are likely to be experienced in the following years. In this important study; the experiences of primary school teachers while teaching early reading and writing to primary school 1st grade students who started face-to-face education at school in the last period of the pandemic will be determined.

The study, in which the case study design of the qualitative research approach was adopted, was included in the study, with convenience sampling method, and 20 primary school teachers who taught in the first grade of primary school in Trabzon in the 2021-22 academic year. Semi-structured interviews were conducted with primary school teachers and these interviews were analyzed with descriptive analysis.

As a result of the analysis; Primary school teachers stated that they had the most difficulty in teaching Turkish lessons due to the fact that the students were not early reading and writing for the first time in the face-to-face lessons during the pandemic. Primary school teachers stated that during the pandemic, first grade students were not ready for the early reading and writing teaching, which was carried out completely face-to-face, because their muscles were not sufficiently developed, and that they had the most difficulty in the early reading and writing start and progress stages while teaching the early reading and writing. Primary school teachers stated that they needed help while teaching early reading and writing to primary school first grade students, who started face-to-face education at school in the last period of the pandemic, and that they received this help from their group teachers, and they asked the parents of the students to help their children with their homework; also stated that parents want them to support their children's social development at school. Primary school teachers stated that primary school 1st grade students, who started face-to-face education at school in the last periods of the pandemic, experienced behavioral problems when they first started school.

Primary school teachers stated that they had the most difficulty in teaching Turkish lessons during the pandemic, as the students were not ready to early reading and writing for the first time in face-to-face lessons at school. In some studies, primary school teachers stated that they had difficulties in teaching mathematics during the pandemic period, but that the teaching of the Life Science course was more valuable (Batmaz, Cevahir-Batmaz & Kılıç, 2021; Yurtbakan & Aydoğdu-İskenderoğlu, 2022). The reason why primary school teachers disagree about whether their teaching is more difficult or important may be the grade level they teach.

The fact that the primary school teachers in the study stated that the early reading and writing teaching was the most difficult in the early reading and writing initiation and progression stages shows that. While the distance education in the pre-school period does not sufficiently support the motor skills of the students (Aktan-Acar, Erbaşı, & Eryaman, 2021) and the students spend the first semester of the 2021-22 academic

year, that is, the first literacy learning period, with masks, the voices of the primary school teachers are felt. or the fact that the students could not see the movement of the letter while introducing. It may have caused them to hesitate about how to remove the sound from their mouths. In the study of Erbaş (2021), it was revealed that primary school teachers had difficulties in forming words from syllables during the pandemic period. The reasons for the difficulties experienced by primary school teachers at different stages of early reading and writing teaching; It may be due to the maturity of the students, the strength of the communication between the student and the teacher, and the indifference of the parents (Çetinkaya, 2021; Erbaş, 2021). The primary school teachers in the study stated that they asked parents for help with the homework given to their children in order to overcome the difficulties encountered in early reading and writing teaching, just as in the studies of Koçoğlu and Kasa-Ayten (2022), and Aktan-Acar, Erbaş, and Eryaman (2021). In addition, the primary school teachers in the study stated that they received help from the group teachers during the early reading and writing teaching phase. Sağrılı (2021), on the other hand, pointed out that primary school teachers need to use different resources while teaching reading and writing for the first time during the pandemic period. Primary school teachers' thinking of making the early reading and writing learning enjoyable and enabling them to have positive feelings towards reading and writing, If early reading and writing is given with enriched and differentiated education, encourages teachers to exchange views with each other on early reading and writing, and even to use different resources in early reading and writing teaching, may be pushing.

While primary school teachers stated that primary school first grade students, who started face-to-face education at school in the last periods of the pandemic, experienced behavioral problems when they first started school; stated in many studies that students encounter problems such as not being motivated to the lesson and being away from school discipline (Garbe, Ogurlu, Logan, & Cook, 2020; Günbaş & Gözülük, 2020). It can be thought that students cannot play with their friends outside because they are afraid of the contagious effect of the coronavirus, They try to meet their game needs from games on computers, tablets and phones, They experience distraction due to staring at the screen for a long time. At the same time, it can be said that the communication that they cannot establish with their friends causes the deterioration of their interpersonal behavior. For this reason, the primary school teachers in the study may have stated that the parents of the students expect them to contribute to the social development of their children.

While primary school teachers stated that primary school first grade students who began face-to-face education at school during the pandemic experienced behavioral problems when they first started school, many studies have found that students experience problems such as not being motivated to the lesson and being away from school discipline (Garbe, Ogurlu, Logan, & Cook, 2020; Günbaş & Gözülük, 2020). It is possible that students cannot play with their friends outside because they are afraid of the coronavirus's contagious effect; instead, they try to meet their gaming needs by playing games on computers, tablets, and phones, but they experience distraction from staring at the screen for an extended period of time. At the same time, it can be said that the communication that they cannot establish with their friends causes the deterioration of their interpersonal behavior. For this reason, the primary school teachers in the study may have stated that the parents of the students expect them to contribute to the social development of their children.

TABELALAR ÜZERİNDEN KÜLTÜR BÖLGELERİNİ VE KÜLTÜREL PEYZAJI OKUMAK READING CULTURAL REGIONS AND CULTURAL LANDSCAPE THROUGH SINGS

Mustafa KAHRAMAN

İstanbul Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Coğrafya

mustafa.kahraman@istanbul.edu.tr
ORCID: 0000-0002-5374-3380

Ercan KAZEL

İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğü
Ar-Ge

ercankazel@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-7827-6002

ÖZ

Geliş Tarihi:

30.01.2022

Kabul Tarihi:

18.12.2022

Yayın Tarihi:

31.03.2023

Anahtar Kelimeler

Coğrafya, Göç,
Esenyurt, Kültür
Bölgeleri, Yer
Adları, Kültürel
Peyzaj

Keywords

Geography,
Immigration,
Esenyurt, Cultural
Regions, Place
Names, Cultural
Landscape

Coğrafyadaki inceleme alanlarından birisi de son yıllarda ilgi çeken kültürel peyzaj konusudur. Kültürün bileşenlerinden olan somut ve soyut kültür öğeleri coğrafi peyzaj üzerinde etkili olmaktadır. Kültürel peyzaj üzerinde etkili olan bu öğelerden birisi de yazı dilidir. Dilin kültürel peyzaj üzerindeki yansımaları genellikle işletme, kurum ve kuruluşlarda öne çıkmaktadır. Bu çalışmada mekândaki işletme ve kurumların isimleri üzerinden popüler kültür mekânlarının tespit edilip edilemeyeceği ve herhangi bir sahaya yapılan göçlerin mekândaki işletme ve kurum isimlerini ne derecede etkilediği gibi soruların cevapları aranmıştır. Esenyurt, şehrin merkezi lokasyonlarına ulaşımın sağlandığı ana yol aksları üzerinde bulunmaktadır. Ayrıca satılık veya kiralık konutların çevresine göre nispeten daha uygun fiyatlı olması nüfusu kendisine çeken bir yerleşme olmasına zemin hazırlamıştır. Böylece Esenyurt'a olan göç artmış ve bu durum kültürel peyzaj üzerinde etkili olmuştur. Çalışmada Esenyurt ilçesinde bulunan 20. 000'in üzerinde işletme ve kurumun isimleri incelenmiş ve gruplandırılmıştır. Çalışma sonucunda işletme ve kurumların isimlerinin kültürel coğrafya çalışmalarında kullanılmaya uygun olduğu, isimlere bakılarak popüler kültür bölgelerinin belirlenebileceği sonucuna varılmıştır. Ayrıca göç ile birlikte işletme ve kurumların kullandıkları isimlerin birbiriyle bağlantılı olduğu kanıtlanmıştır.

ABSTRACT

One of the fields of study in geography is the subject of cultural landscape, which has attracted attention in recent years. Concrete and intangible cultural elements are effective on the geographical landscape. One of these elements that affect the cultural landscape is written language. The reflection of the language on the cultural landscape is usually prominent in businesses, institutions and organizations. In this study, answers to questions such as whether popular cultural venues can be identified through the names of businesses and institutions in the space and to what extent the migrations to any area affect the names of businesses and institutions in the space have been sought. In the study, the names of more than 20,000 businesses and institutions in Esenyurt district were examined and grouped. As a result of the study, it was concluded that the names of businesses and institutions are suitable for use in cultural geography studies, and popular culture regions can be determined by looking at the names. In addition, it has been proven that the names used by businesses and institutions are related with migration.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1151477>

Atıf/Cite as: Kahraman, M., ve Kazel E. (2023). Tabelalar üzerinden kültür bölgelerini ve kültürel peyzajı okumak. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi* 13(1), 160-184.

Giriş

Kültürel coğrafyanın alt kavramlarından olan kültürel peyzaj ve kültür bölgeleri, bu alanın önemli çalışma konuları arasında bulunmaktadır. Bir sahanın kültürel peyzajı ya da diğer bir ifadeyle kültürel coğrafi görünüm, fiziki coğrafya üzerinde insan eliyle meydana getirilmiş unsurların tamamını ifade etmektedir.

Kültür ve kültürel coğrafi görünüm dinamik bir yapıya sahip olup sürempoze şekilde (zaman içinde üst üste birikerek) meydana gelmekte ve birçok faktörden etkilenerek değişikliğe uğramaktadır. Herhangi bir sahada kültürel değişim yaşanırken çoğu zaman kültürel bir iletişim de gerçekleşir. Bu kültürel iletişim ve değişim günümüzde daha çok yazılı ve görsel iletişim araçlarıyla gerçekleşmektedir. Küreselleşme ile birlikte batı kültürünün tüm dünyada etkili olması bu durumu en iyi şekilde özetlemektedir. Günümüzde insanlar eskisinden çok daha fazla aynı şekilde görünmeye ve aynı şekilde davranmaya yönelir. Belli bir süre insanlar tarafından üretilen ve kullanılan mekân da aynışmaya başlar. Asya'daki modern bir şehir ile Avrupa'daki modern bir şehir arasındaki farklar giderek azalmaktadır. Her iki şehir de dikey yapılaşmanın ön planda olduğu, genellikle planlı sokak yapılarının gözlendiği, benzer konseptte kafe ve restoranların olduğu bir saha olma yolunda ilerlemektedir. Herhangi bir sahada kültürel etkileşimin ve değişimin olması için başka kadim yollardan biri ise göçlerdir. Kişiler bir yerden başka bir yere göç ederken beraberinde kültürlerini de yanlarında taşırlar ve bir süre sonra beraberinde getirdikleri soyut kültürel unsurlar somut kültürel unsurlara dönüşür ve mekânda görünür hale gelir.

Kültürün bileşenlerini genel olarak somut ve soyut kültürel unsurlar olmak üzere iki başlık altında ele almak mümkündür. Örneğin dinlenen müzik, konuşulan dil, insanların tavır ve davranışları bir mekândaki soyut kültürel unsurlarken, mekânda kullanılan yazı dili, mimari üslup, cadde ve sokakların yapısı da somut kültürel unsurlara örnek gösterilebilir. Gerek soyut gerekse somut kültürel unsurlar olsun her ikisi de birbirini tamamlar nitelikte olup bir mekânın kültürel peyzajını şekillendirmektedir.

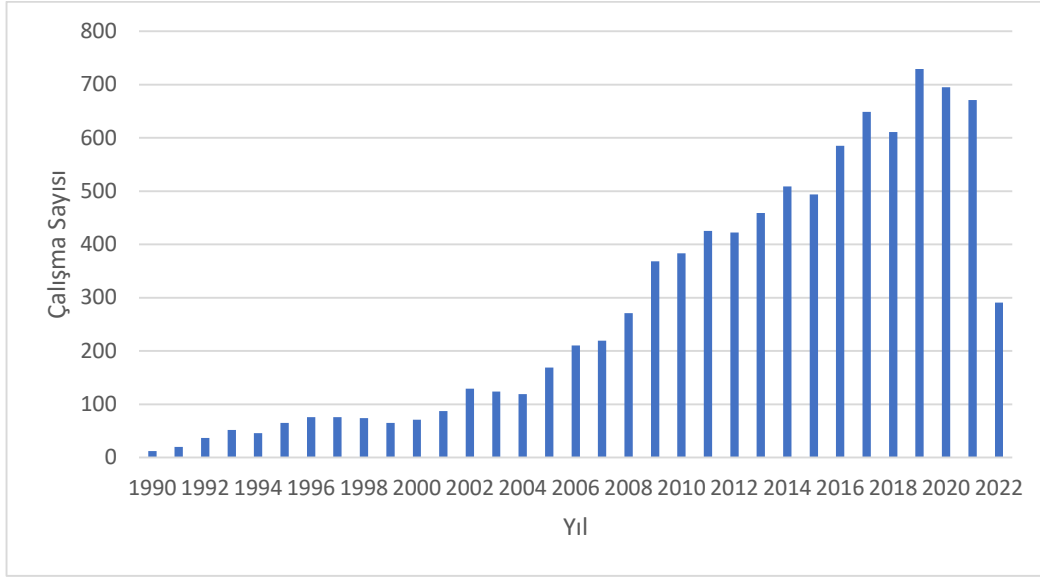
Bu çalışmada somut kültürel unsurlardan biri olan yazı dil ele alınmıştır. Çalışmada kullanılan yazılı dil örneklemini büyük oranda işletme, kurum ve kuruluşların tabelalarında yazan isimlerden müteşekkildir. Bu isimlerden hareket ile popüler kültür mekânlarının tespit edilip edilemeyeceği ve göçlerin bu isimleri ne kadar etkilediği araştırılmıştır.

Bu noktada çalışmanın temellendirildiği iki soru bulunmaktadır. Bunlardan biri dilin kültürün temel taşı olduğu ve kullanılan dil ile alakalı somut kültürel unsurların küreselleşme ile oluşan popüler kültür mekânlarının belirteci olarak kullanılabilir mi? Bu noktada kast edilen dil günümüz dünyasının lingua francası olarak nitelenen İngilizcedir. Bir diğeri ise bölgeye yapılan göçler mekândaki görünürlüğü nedir?

İlgili Literatür

Kültürel çalışmalar köklü bir geçmişe sahip olmakla birlikte 1980'li yıllardan itibaren küreselleşme ile daha derinlikli bir anlam kazanmıştır. Özellikle bu dönemden sonra kültür kavramının yeniden ele alınması gerekmiştir. Kültüre dönüş olarak isimlendirilen bu durum kültürel coğrafya ve diğer kültür çalışmalarının ön plana çıkmasına sebep olmuştur. Kültür ile küreselleşme arasında sıkı bir ilişki olduğuna vurgu yapan Talas (2004) bu kavramların karşılıklı olarak birbirini etkilediğini ortaya koymuştur. Ancak Tanrıkkulu (2019), bu durumun sadece olumlu anlamda değil olumsuz anlamda da, örneğin milli kimlik krizi özelinde toplumları etkilediğine vurgu yapmaktadır.

Coğrafyanın bir alt disiplini olarak kültürel coğrafya Carl Ortwin Sauer tarafından sistemleştirilmiştir. Fakat kültüre dönüş ile yeni kültürel coğrafya adı altında kültür çalışmaları hız kazanmıştır. Önde gelen uluslararası veri tabanlarından biri olan Web of Science'de, 18.07.2022 tarihi itibarıyla kültürel coğrafya başlığı altında toplam 9.299 adet çalışma bulunmaktadır. Bahsi geçen veri tabanı 1975 yılında faaliyete geçmiş olup 1990 yılına gelene kadar konuyla ilgili toplam 98 adet çalışmayı barındırmıştır. 1990 yılından günümüze kadar gelen süre içerisinde ise konuyla ilgili üretilen çalışma sayıları genel bir artış eğilimindedir (Grafik 1).

Grafik 1. Kültürel Coğrafya Konusunda Yapılan Çalışmalar Dağılımı (1990-2022)

Kaynak: <https://www.webofscience.com> (Erişim Tarihi 24.12.2022)

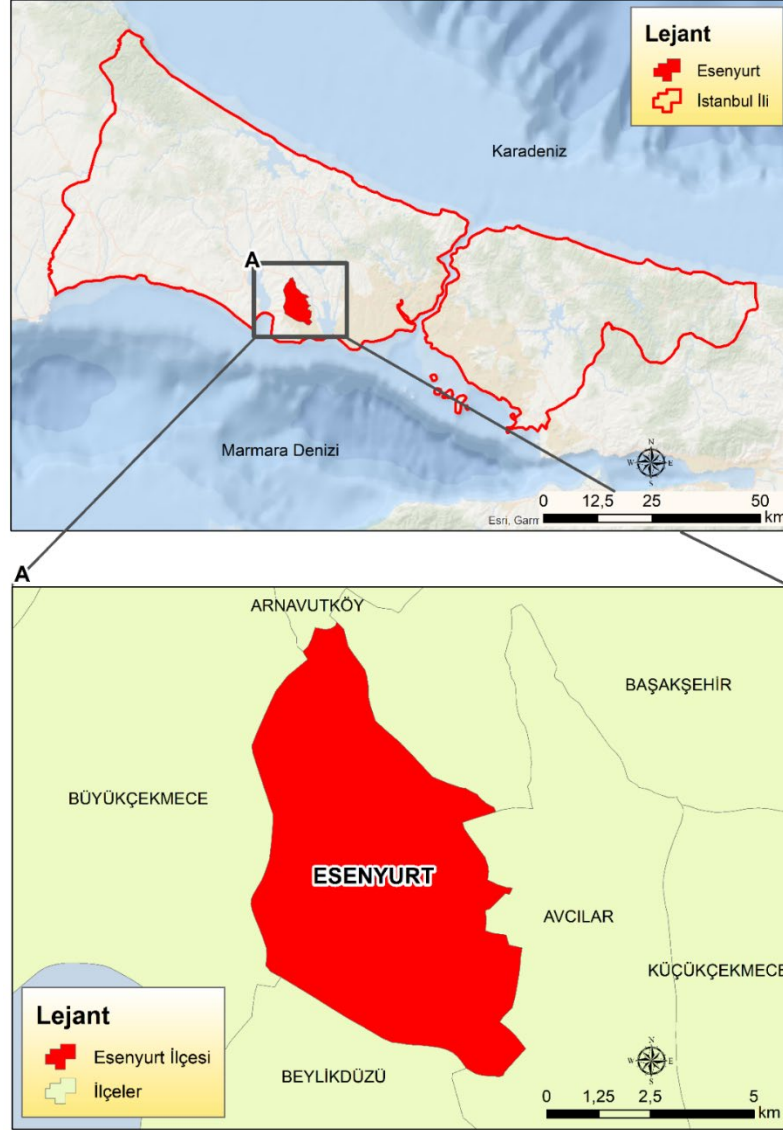
Kültürel coğrafya çalışmaları içinde özellikle kimlik, cinsiyet, turizm ve kültürel peyzaj gibi konular ön plana çıkmaktadır (<https://www.webofscience.com>). Kültürel peyzaj kavramı son yıllarda ulusal araştırmacıların da dikkatini çekmiştir (Arı, 2005; Aysun, Tuna ve Erdoğan, 2013; Baylan, 2019; Bulut, Değişgeç, Güney ve Osman, 2017; Yavuz, Habibe ve Zülfıkar, 2019; Yener ve Atıla, 2016).

Herhangi bir sahanın kültürel peyzajı incelenirken sahanın tarihi, fiziki coğrafya özellikleri, göç durumu, sahadaki mimari üslup, konuşulan dil gibi pek çok faktör incelenmektedir. Bu inceleme esnasında literatür için içerik analizi, yapılandırılmış ve yarı yapılandırılmış anket, mülakat, görsel veri analizi, gibi çok çeşitli veri toplama ve araştırma yöntemi kullanılmaktadır. Bu çalışma’da olduğu gibi mekan verilen isimler üzerinde de kültürel peyzajı anlamlandırmaya çalışan çalışmalar mevcuttur (Angueira, 2014; Atik ve Swaffield, 2017; Ordinas Garau, ve Binimelis Sebastián, 2022; Rose-Redwood, Vuolteenaho, Young ve Light,2019). Ancak Türkiye özelinde benzer bir çalışmaya rastlanmamıştır.

İşletme ve kurumların adları kullanılarak kültürel görünümü inceleyen çalışma alanı olarak İstanbul İlinin Esenyurt ilçesi tercih edilmiştir. Esenyurt ilçesinin seçilmesinin temel sebebi ilçenin 2000’li yıllardan itibaren gerek yurt içi gerekse yurtdışından önemli miktarda göç almasıdır. Bir başka ifadeyle kültürel etkileşim ve değişimin daha net gözlemlenebilir olduğu düşüncesidir (Türkiye İstatistik Kurumu).

Esenyurt’un Konumu

Esenyurt ilçesi İstanbul İlinin Avrupa yakasında bulunan İstanbul’un 39 ilçesinden birisidir. İlçenin batısında Büyükçekmece, kuzeyinde Arnavutköy, doğusunda Başakşehir ve Avcılar ilçeleri, güneybatısında Beylikdüzü ilçesi yer almaktadır (Şekil 1).

Şekil 1: Esenyurt İlçesi'nin Konumu

Çalışma sahası, yüz ölçümü 4312 hektar ile İstanbul'un 18. sıradaki ilçesi olmasına karşın gerek İstanbul gerekse Türkiye'nin en fazla nüfusa sahip olan ilçesidir. 2021 yılı adrese dayalı nüfus kayıt bilgilerine göre ilçenin nüfusu 977.489 olup İstanbul nüfusunun % 6'sını meydana getirmektedir.

Veri ve Yöntem

Çalışma genel olarak iki ayak üzerine oturtulmuştur. Bunlardan ilki Esenyurt ilçesinde kültürel coğrafi görünümü çeşitlendiren durumun tespitinde kullanılan istatistiksel verilerdir. Bu veriler aracılığı ile Esenyurt ilçesindeki kültürel çeşitliğin daha iyi anlaşılması amaçlanmıştır. İkinci kısımda ise İlçe genelindeki tüm işletme ve kurumların isimleri ve konumları tespit edilmiştir. İsimlerin tespitinde Google MapAPI'sinden yararlanılmış ve emin olmanın zor olduğu durumlarda arazi çalışması yapılmıştır.

Araştırma konusundaki bilimsel çalışmalar eleştirel olarak değerlendirilmiştir. Araştırmada kullanılan göç ve nüfus verilerine TÜİK ve Valilik üzerinden erişilerek 1960-2022 yılları arasındaki veriler kesitsel analize tabi tutulmuştur. İlçenin coğrafi konum haritası ve nüfus dağılışı haritası ile diğer şekiller ArcGIS 10.8.1. paket programı yardımıyla üretilmiştir. Haritalarda yoğunluk analizlerinde point ve kernel density yöntemi kullanılmıştır.

Gruplandırma

Elde edilen 20. 987 işletme ve kurumun isimleri ayrı ayrı incelenmiş ve bu veriler iki ayrı gruplandırma tabii tutulmuştur. İlk gruplandırmada kurum ve kuruluşların ne kadarının İngilizce dilinde tabelalarının olduğuna dairdir. Buradaki amaç günümüzde küreselleşmenin dili olarak kabul edilen İngilizcenin mekândaki görünürlüğünü anlamaktır. İlçe genelinde 2 511 adet kurum ve kuruluş tabelalarında İngilizce bir kelime ya da tamlama tercih etmiştir.

Çalışmadaki ikinci gruplandırma ikinci gruplandırma ise tabelalarda bulunun mekânların tespitine yöneliktir. İncelenen tabelalarda yerli ve yabancı sahalara dair izler bulunmaktadır. Örneğin Şam Restoran diye bir tabela Suriye ile ilişkilendirilmiştir. Bu şekilde Kırım, Balkanlar, Orta Asya, Yemen, Irak, Uzakdoğu, Fas, İran, Pakistan, Afrika, Avrupa, Suriye olmak üzere toplam on iki farklı bölgeye dair toplam 526 tabeladan meydana gelen bir veri seti oluşturulmuştur. Bu ilişkilendirme aynı zamanda ulusal çapta da yapılmıştır. Bazı tabelalarda Türkiye'nin çeşitli yerlerindeki yer isimleri kullanılmıştır. Örneğin Amasyalılar Kiraathanesi doğrudan Amasya ile ilişkilendirilmiştir. Bu şekilde Gaziantep, Adıyaman, Karadeniz, Van, Ardahan, Ege, Şanlıurfa, Mersin, Tokat, Adana, Trakya gibi bölgeler olmak üzere on bir adet farklı gruplanmaya gidilmiştir. Bu kapsamda 369 adet işletme ve kurum tespit edilmiştir. Bahsi geçen bu kurum ve işletme yer adlarında, gelen kişilerin kurmuş oldukları dernekler, cami ve işletmelere verilen isimlerden hareket edilmiştir. Ancak bu analizde zincir işletme olup marka değeri ön plana çıkan işletmeler göz ardı edilmiştir.

Esenyurt İlçesinin Nüfus ve Yerleşme Durumu

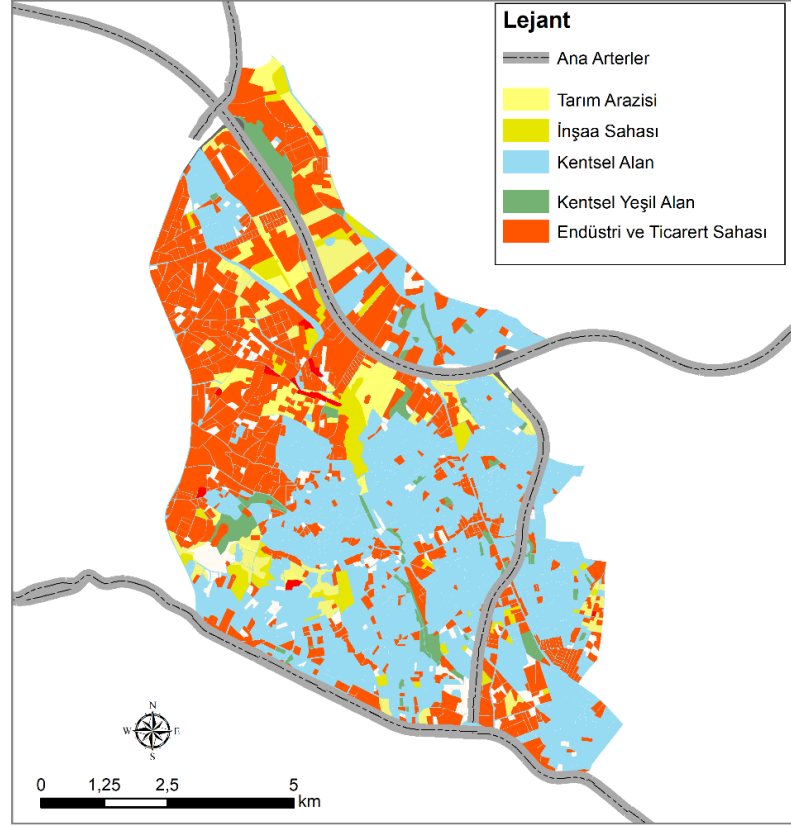
Bir sahadaki kültürel peyzajı okumak bölgesel çalışmalar konusunda deneyimli olmayı ve çalışılacak bölge üzerinde araştırma yapmayı gerektirmektedir. Bunun yanı sıra kültürü oluşturan soyut ve somut faktörlerin birçoğunu analiz etmek ve neden o sahada olduğunu açıklamak gerekmektedir. Bundan dolayı sahanın fiziki coğrafya şartları, geçmişi ve günümüzdeki yapısı iyi bir şekilde bilinmelidir. Bu başlık altında Esenyurt İlçesindeki işletme ve kurumların dağılımı ve isimleri üzerinde doğrudan etkili olduğu düşünülen nüfus ve yerleşme durumu incelenmiştir.

Esenyurt bölgesindeki yerleşmenin kökeni, 19.yy'da kayıtlara geçen Ekrem Ömer Paşa'ya ait bir yerleşme olduğu bilinmektedir (Esenyurt Belediyesi Stratejik Planı, 2020, s.20). Fakat burada köyün kurulmasının daha önceki bir tarihte meydana geldiği düşünülmektedir. İstiklal savaşına kadar olan dönemde Esenyurt köyü 20/25 haneden meydana gelen küçük bir köydür (Esenyurt Belediyesi Stratejik Planı, 2020: 3). Köyün konumu günümüzde köy içi olarak bilinen ve bugün dahi ilçenin merkezi konumundaki sahadır (Esenyurt Belediyesi Stratejik Planı, 2015:20). İstiklal savaşı sonrasında 1937 yılında, 20 hane Bulgaristan'dan ve 17 hane de Romanya'dan göç edip Esenyurt'a yerleşmişlerdir (Koç, 2020: 49).

İlçe, 1980'li yıllara kadar hem idari hem de fonksiyonel anlamda kırsal bir yerleşme karakterine sahiptir. Esenyurt yerleşmesindeki hızlı nüfus artışının sonucu olarak burada, 21 Aralık 1987 yılında 27/34092 sayılı olur ile Esenyurt köyü dâhilindeki 6 köy ile belediye teşkilatının kurulmasına karar verilmiş ve 1989 yılında Büyükçekmece ilçesine bağlı bir belediye teşkilatı kurulmuştur (Esenyurt Belediyesi Stratejik Planı, 2020: 3). Esenyurt 2004 yılında ilk kademe belediye olup, İstanbul Büyükşehir belediyesine bağlanmış, 2008 yılında Kıraç yerleşmesi ile birleşerek ilçe sınırları genişletilmiştir (Esenyurt Belediyesi Stratejik Planı, 2015, s.21).

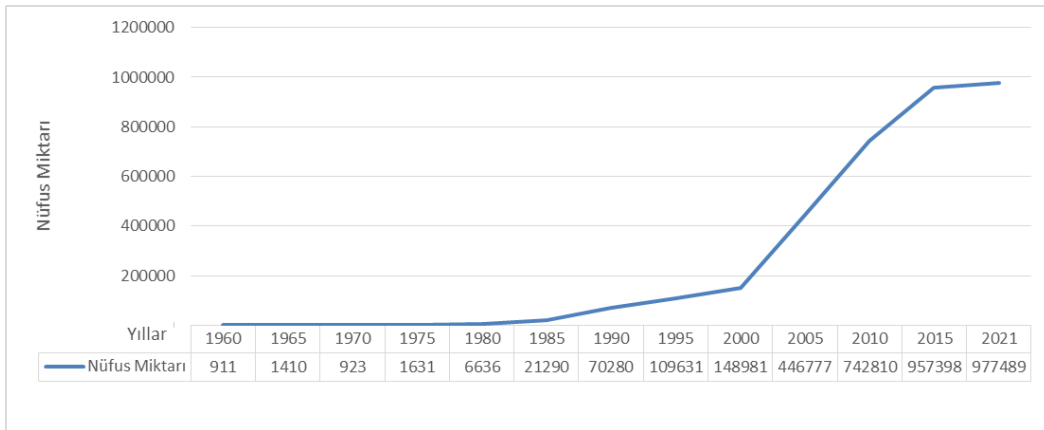
Esenyurt 1960'lı yılların sonuna kadar nüfusunun büyük bir çoğunluğu tarım ile geçinen bir yerleşmedir. Sonrasında sanayi kuruluşlarının bölgeye gelmesi ile nüfus artmaya ve ekonomik fonksiyonlar çeşitlenmeye başlamıştır (Ayhan, 2019:68). 1970'li yıllar Esenyurt'un gelişmesinde önemli bir dönemdir. 1972 yılı İstanbul Nazım İmar Planında Esenyurt'un bulunduğu sahadaki 100 bin konutluk iskân sahası tespit edilmiştir (Esenyurt Belediyesi Stratejik Planı, 2020, s.3).

1970'li yıllarda İstanbul içindeki küçük sanayi işletmeleri yerlerinde kalırken büyük sanayi kuruluşları şehrin kenar bölgelerine çıkartılmıştır. Bu sanayi kuruluşlarının yer seçiminde elverişli ulaşım şartları ile ucuz arsa ve işgücü göz önünde bulundurulmuştur (Tekeli, 2013:298). Bunun için en uygun yerlerden birisi Esenyurt olmuştur. Günümüzde Esenyurt ilçesinin arazi kullanım haritasında bu durum hala gözlemlenebilmektedir. İlçe ana ulaşım arterlerine yakındır. Kuzey kısımları sanayi tesislerinin yoğunlaştığı yerler iken güney kısımları daha küçük işletmeler ve konut sayısının daha fazla olduğu sahalardır (Şekil 2).

Şekil 2. Esenyurt İlçesinin Arazi Kullanımı
Kaynak: CORINE 2018 yılı verileri

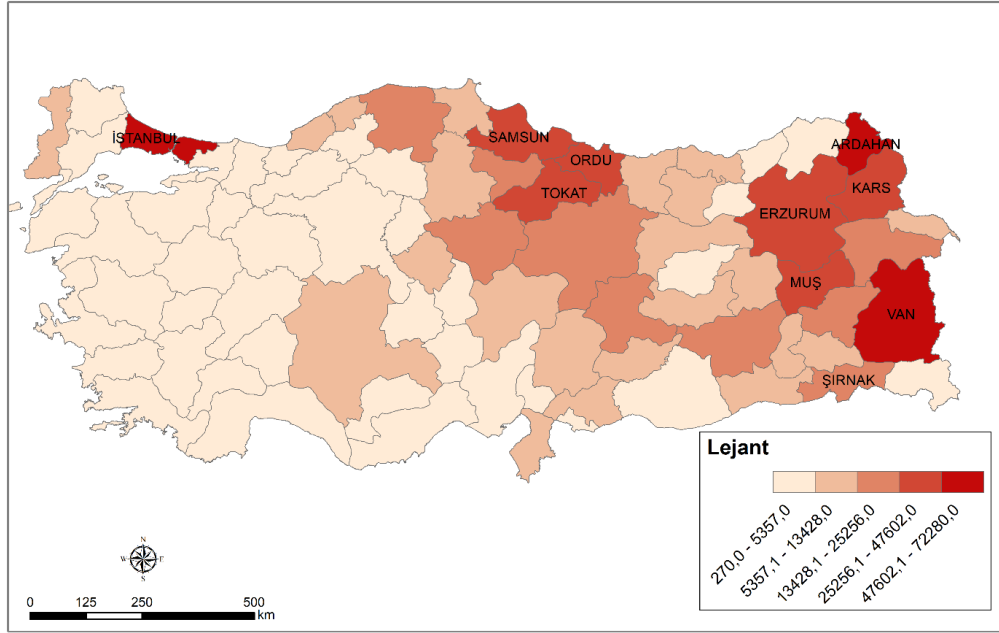
Esenyurt ilçesindeki nüfus artışı ve kültürel çeşitliliğin önemli oranda arttığı dönem 1980'li yıllar olmuştur. Zira bu dönem İstanbul'daki sanayinin de santrilizasyonu ile birlikte ilçenin nüfusunun ciddi miktarda arttığı ilk döneme denk gelmektedir (Grafik 2). Kuşkusuz bu artış üzerinde ilçe sınırlarındaki değişiklikleri de hesaba katmak gerekir.

Grafik 2: Esenyurt'ta Nüfusun Gelişimi
Kaynak: TÜİK nüfus verileri
Not: 1995 yılı nüfus miktarı tahmini değerdir.

Esenyurt ilçesinin nüfuslanmasında iki kritik dönem göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki 1985-2000 dönemi, ikincisi 2000-2015 yıllarını kapsayan dönemdir. 1985 yılına kadar mütevazı bir nüfus barındıran ilçe, 1985 yılından itibaren hızla nüfuslanmaya başlamıştır. Bu 15 yıllık dönemde Esenyurt %13'lük bir nüfus artışına sahne olmuştur. İlçenin esas nüfuslanması, 2000-2015 yılları arasındaki dönemdir. Bu dönemde nüfus bir milyona yaklaşmıştır.

2000'li yıllara kadar ilçeye daha çok yurt içinden göçler yaşanmıştır. Günümüzde de bu göçlerin izlerini görmek mümkündür. 2021 yılı verilerine göre ilçede Esenyurt ilçe sınırları içinde doğmuş kişi sayısı toplam nüfusun %7'sine (73 256) denk gelmektedir. Aynı yıl için İstanbul doğumlu olup ancak Esenyurt dışında doğmuş olan kişilerin sayısı 64. 288'dir. Bu miktar 2021 yılı ilçe nüfusunun %7'sine denk gelmektedir. İstanbul ili dışında doğmuş olup 2021 yılında Esenyurt'ta bulunan kişilerin önemli bir kısmı ise Van (72.280 kişi), ilinden göç etmiş iken Van ilini Ardahan (59.283 kişi), Tokat (47602 kişi), Ordu (41.440 kişi), ve Erzurum (40.166) illerinde doğmuş olan kişilerden meydana gelmektedir(TÜİK, Şekil 3).

Şekil 3: Esenyurt İlçesinde Yaşayan Nüfusun Kütüğe Kayıtlı Oldukları İllere Göre Dağılımı

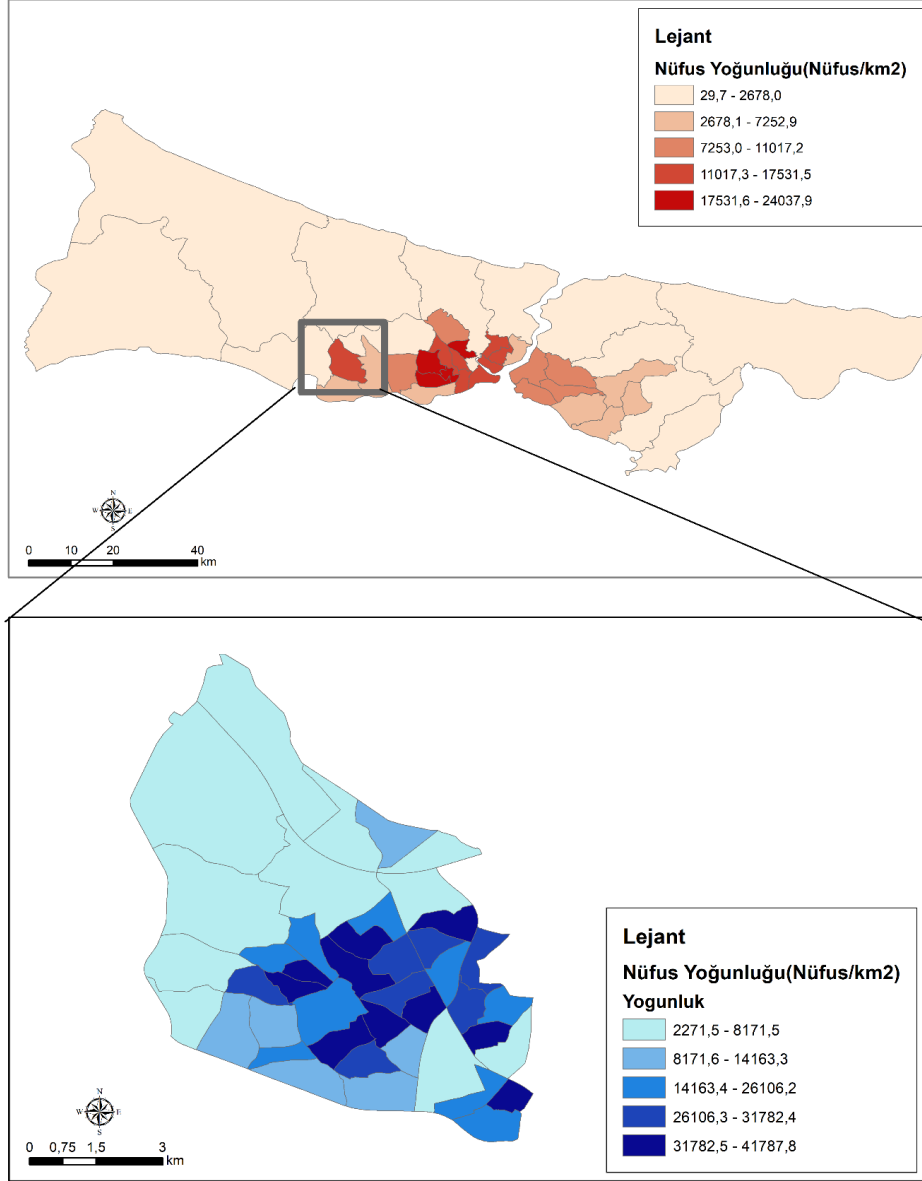
Kaynak: TÜİK, 2022 yılı verileri

İlçeye yapılan bu göçlerin mekânsal yansımaları işletme ve kurumların isimlerinden de okunak mümkün olmuştur. Örneğin İlçede yapılan araştırmalarda Şekil 3'te gözlemlendiği gibi Van, Ardahan, Tokat, Samsun, Ordu ile ilişkilendirilebilecek köy dernekleri, ticari işletmelerin sayısı, diğer iller ile ilişkilendirilenlerden çok daha fazladır. İlçede bu kapsama giren yerel vakıf sayısı 33 ve yerel dernek sayısı 867'dir.

Özellikle 2010 yılından itibaren Esenyurt ilçesine gerek ikamet izni gerekse geçici koruma statüsü ile yurt dışı kaynaklı göçler de yoğun şekilde yapılmaya başlanmıştır. Resmi kayıtlara göre 200.608 yabancı uyruklu bulunan Esenyurt ilçesinde en yüksek göçmen nüfusu Suriye vatandaşları oluştururken, ardından Türkmenistan, İran, Mısır ve Irak vatandaşları gelmektedir (İstanbul Valiliği İl Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğü, 2021). Bu verilere göre yabancı ilçe nüfusunun yaklaşık %20'si yabancı uyruklu vatandaşlardan meydana gelmektedir.

Yurt dışından yapılan göçler de yurt içinde yapılan göçler gibi mekânsal açıdan somut kültürel unsurlar doğurmuştur. Hatta bu işletmeler tabelalarından yurt içi göçlere göre çok daha rahat ayırt edilebilir durumdadır. Sonuçta tüm bu göçlerle birlikte Esenyurt İlçesi Türkiye ve İstanbul İlinin en fazla nüfus barındıran ilçesidir. Bunun yanı sıra Esenyurt aynı zamanda İstanbul ilçeleri arasında nüfus yoğunluğu yüksek olan ilçelerden biridir (Şekil 4). İlçe'nin nüfusu homojen şekilde dağılmamıştır. İlçenin güneyinde bulunan mahallelerin nüfus yoğunlukları daha fazladır.

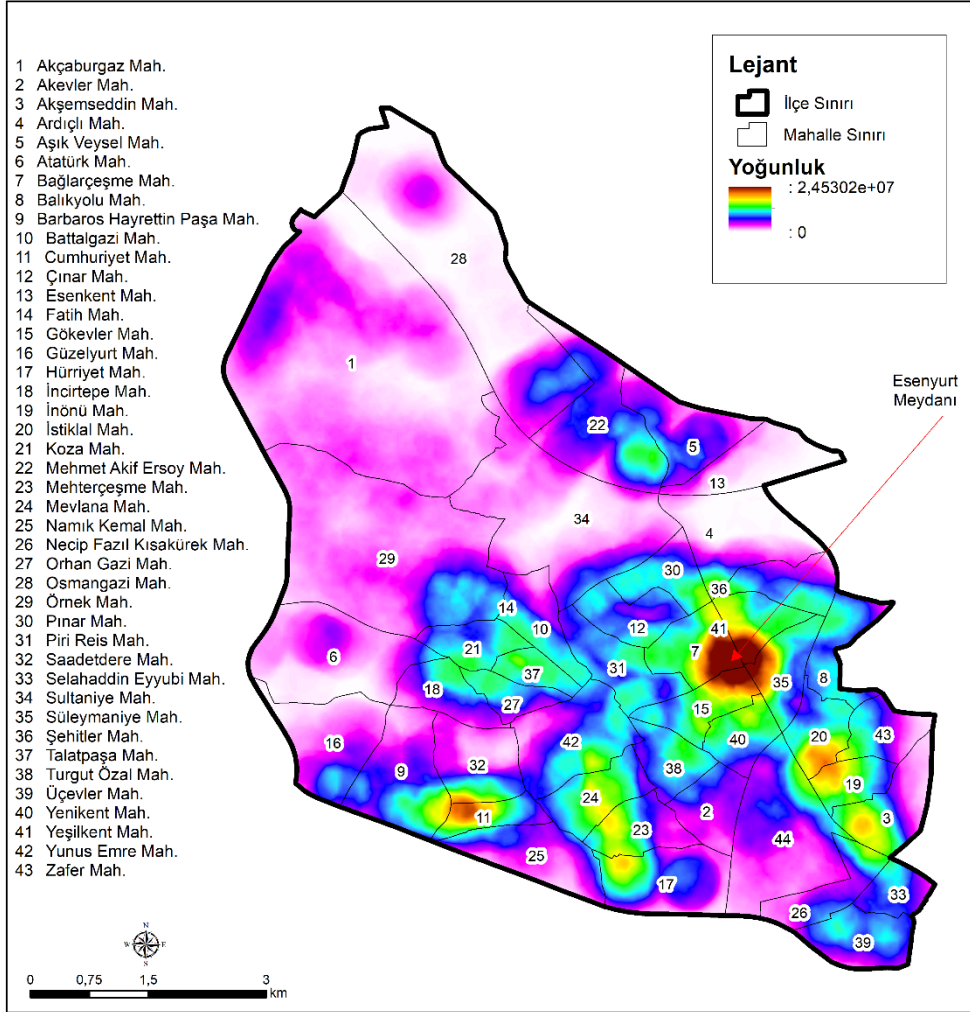

Şekil 4: Esenyurt İlçesi Nüfus Yoğunluğu
Kaynak: <https://www.ibb.istanbul>, 2022 yılı verileri

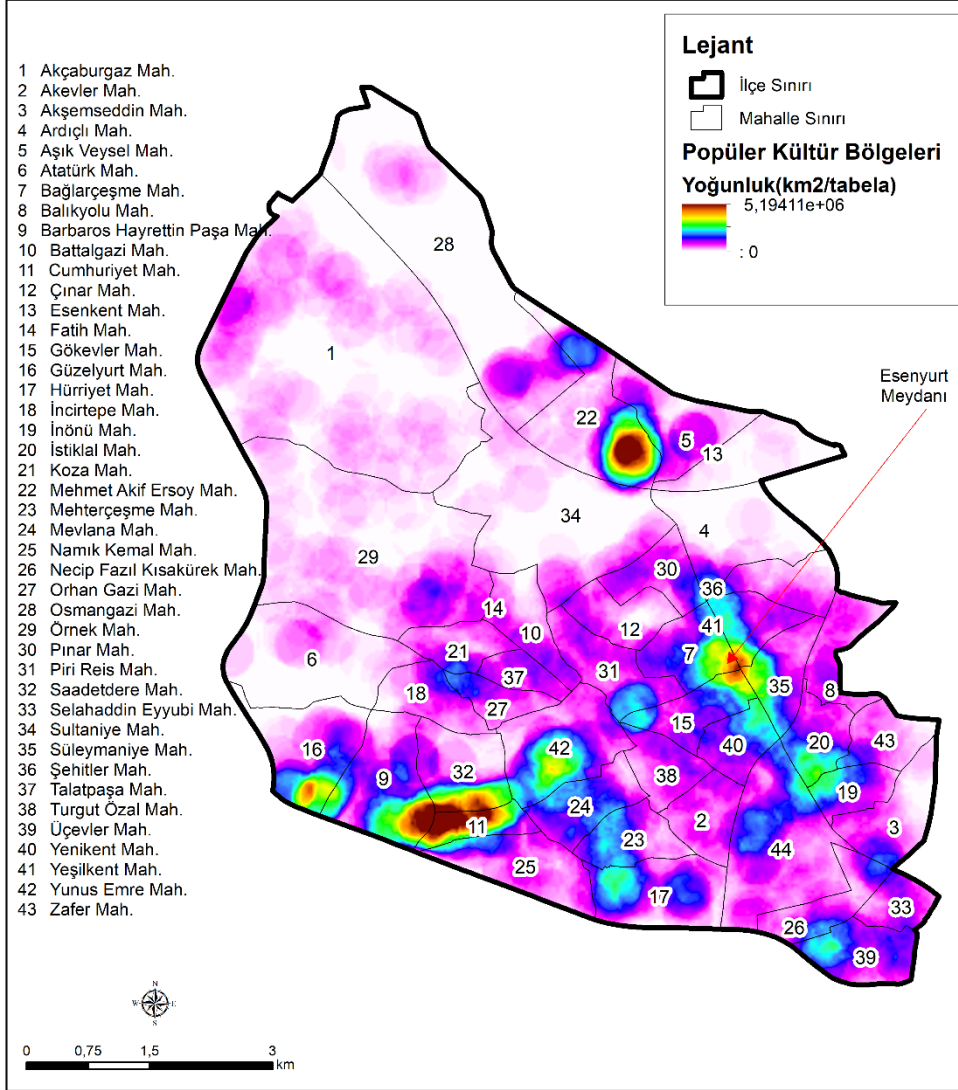
Bulgular

İlçe genelinde 20 987 adet işletmenin ya da kurumun isimleri incelenmiş ve gruplandırılmıştır. İşletme ve kurumların yoğunlaştığı sahalara Esenyurt Meydanı ve çevresinde bulunan Bağlarçeşme, Fatih, Sultaniye ve Yenikent Mahalleleri ile Cumhuriyet Mahallesi'dir (Şekil 7). Bu mahallelerin nüfus yoğunluğu ve çevresine göre daha merkezi lokasyon yapısına sahip olması işletme sayısını artıran en temel etmenlerdendir.

Şekil 7. İşletme ve Kurumların Dağılımı

Yapılan incelemeler sonucunda işletme ya da kurumların isimlerinde günümüzün lingua franca'sı olarak nitelendirilen İngilizce ifadelerin yoğun bir şekilde kullanıldığı gözlemlenmiştir. Tabelalarında İngilizce ifadeler kullanan işletmelerin toplam adedi 2 511'dir. Bu tür işletmelerin yoğunlaştığı sahaların popüler kültür bölgelerine daha yakın sahalar olduğunu söylemek mümkündür. Bir başka ifadeyle küreselleşmeden en fazla etkilenen sahalar buralardır. Bu sahalar Esenyurt Meydanı, Cumhuriyet Meydanı ve Esenkent civarında yoğunlaşmıştır (Şekil 8).

Şekil 8. Tabelalarında İngilizcenin Hâkim Olduğu İşletme ve Kurumlar

İngilizcenin yoğun olarak kullanıldığı bu sahalarda yapılan arazi çalışmaları göstermiştir ki küreselleşme ile birlikte gelen popüler kültür öğeleri gittikçe ön plana çıkmıştır. Genel coğrafi görünüm dünyanın herhangi başka bir bölgesinde bulunan bir saha ile benzer özellikler göstermektedir (Fotoğraf 1).

Fotoğraf 1. Merkezi Sahalardaki Noktalardan Olan Esenyurt Akbati'dan Görüntü

Bura sahada çok katlı binaların bulunması, belirli bir plan dâhilinde gelişimin olması ve İngilizce tabela veya öğelerin kullanımının fazla çıkmasının sebeplerinden birisi büyük bir alışveriş merkezinin bulunmasıdır. İngilizce dilinin tabelalarda veya diğer öğelerde sık gözlemlendiği bir başka saha ise Cumhuriyet Mahallesi'nin Batı kısmı ve Barbaros Hayrettin Paşa Mahallesi'nin Doğu kısmıdır (Fotoğraf 2).

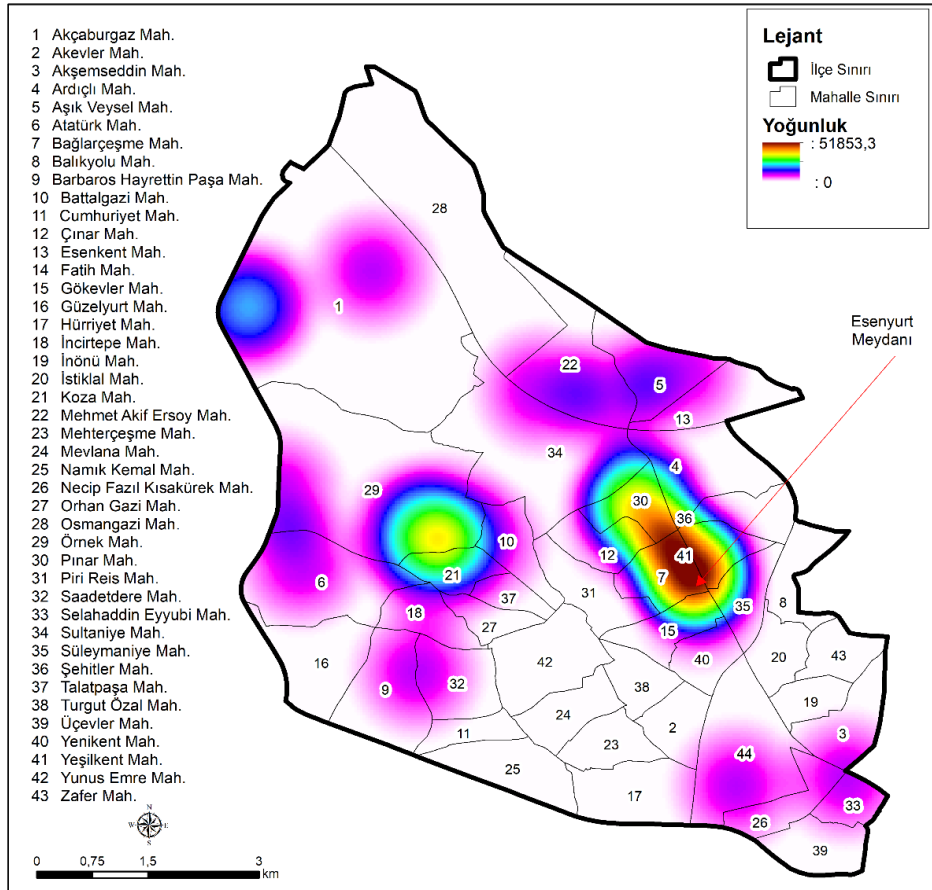
Fotoğraf 2. Cumhuriyet Mahallesi'nden Bir Görünüm

Herhangi bir sahanın tamamen popüler kültür bölgesi ya da tamamen halk kültür bölgesi olması mümkün değildir. Dahası bunların arasında kesin bir çizgi de yoktur. Sözü edilen bu popüler kültür sahalarında rahatlıkla

yerel kültürel unsurların da bulunduğu görülecektir. Bu durum Esenyurt Meydanı ve çevresinde daha rahat gözlenir.

Esenyurt merkezde işletme ve kurum sayısına göre popüler kültür unsurları kısmen daha azdır. Esenkent bölgesinde işletme ve kurumların en yoğun olduğu noktadan çevreye doğru 500 metrelik bir yarıçapta yer alan tüm işletme ve kurumların sayısı 189'dur. Bu kurum ve işletmeler arasında tabelalarında İngilizce dilini tercih eden işletmelerin sayısı ise 118'dir. Bir başka ifadeyle işletmelerin %62'i popüler kültür bölgesinin önemli özelliklerinden biri olan lingua franca'yı kullanmıştır. Benzer bir durum Cumhuriyet Mahallesi'nde görülür. Burada en yoğun merkezden 500 metre yarıçaplık bir alana doğru toplam işletme sayısı 249 olup, bunların 133 tanesi (%53'ü) tabelalarında İngilizceyi tercih etmektedir. Ancak, Esenyurt Meydanı'nda 500 metrelik bir yarıçapta toplam işletme ve kurum sayısı 368 olup bunların 100 tanesi (%27'si) tabelalarında İngilizce kullanmıştır. Dolayısıyla popüler kültürün prensiplerinden olan linguistik açıdan bakarsak Esenyurt İlçesinde popüler kültür bölgesi özelliğine en yakın olan bölge Esenkent'tir. Arazi çalışmalarındaki gözlemler de bu sonucu doğrulamıştır.

Esenyurt ilçesi yukarıdaki satırlarda ifade edildiği gibi sadece yurt içi değil aynı zamanda yurt dışından da göçlerin yoğun olarak yapıldığı bir sahadır. Her ne kadar bu göçler son on yılda yoğunlaşmış olsa da geçmişte de belirli dönemlerde bölgeye yurt dışı göç dalgaları yapılmıştır. Örneğin 1930'lar ve 1990'larda yapılan bu göçler Esenyurt ilçesinde tabelalar özelinde kısıtlı bir mekânsal görünürlük oluşturmuştur. İşletme ve Kurumlardaki Balkan, Bulgaristan, Rumeli, Üsküp gibi isimlerin sayısı 26 adettir. Bunların yoğunlaştığı yer ise Esenyurt Meydanı ve Kırarç mevkiidir (Şekil 9).

Şekil 9. Balkan Ülkeleri İle İlişkilendirilen Tabelalar(2022)

Ayrıca ilçede muhacir mahallesi şeklinde tanımlanan bir bölgeden de söz etmek mümkündür. Özellikle Bulgaristan'dan gelen göçmenler kendi inisiyatifleri ile bölgede evler yaptırmıştır. Bu evler genellikle 2-3 katlı ve bahçeli tarzda inşa edilmiştir. Bu yapıların diğerlerinden farklılıkları fotoğraf 3'te rahatlıkla görülebilmektedir.

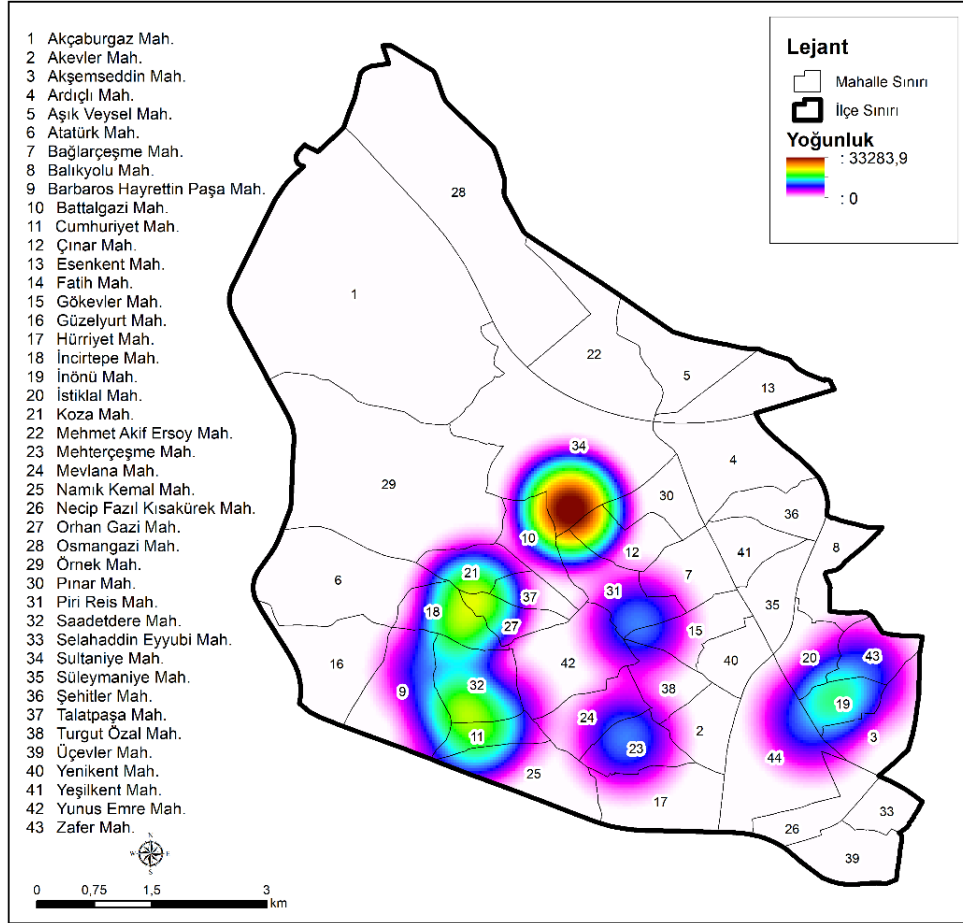

Fotoğraf 3. Bulgaristan Göçmenleri Tarafından İnşa Edilen evler

İlçeye yurt dışı kaynaklı gerçekleşen bir başka göç dalgası ise özellikle 2010 yılından sonra gerçekleşen Afrika ülkelerinden gelen göçler ile Suriye, Türkmenistan, İran, Afganistan, Irak, Fas gibi İslam kültür âlemi içerisinde yer alan ülkelerden yapılan göçlerdir.

Afrika ülkelerinden yapılan göçlerin tabelalardaki etkisi oldukça sınırlı kalmıştır. Afrika ya da Afrika'daki bir ülke ile bağlantılı olan toplam 12 işletme ya da kurum tespit edilmiştir. Bunlar Selahattin Eyyübi Mahallesi'nin güney sınırında yoğunlaşmışlardır (Şekil 10). Ancak Afrikalıların ikamet ettikleri yerlerin başında İlçenin kuzeyinde bulunan Koza Mahallesi gelmektedir. Koza Mahallesi'nin haritaya yansımamış olmasının temel sebebi yakın zamanda buradaki işletmelerin kapatılmış olmasıdır.

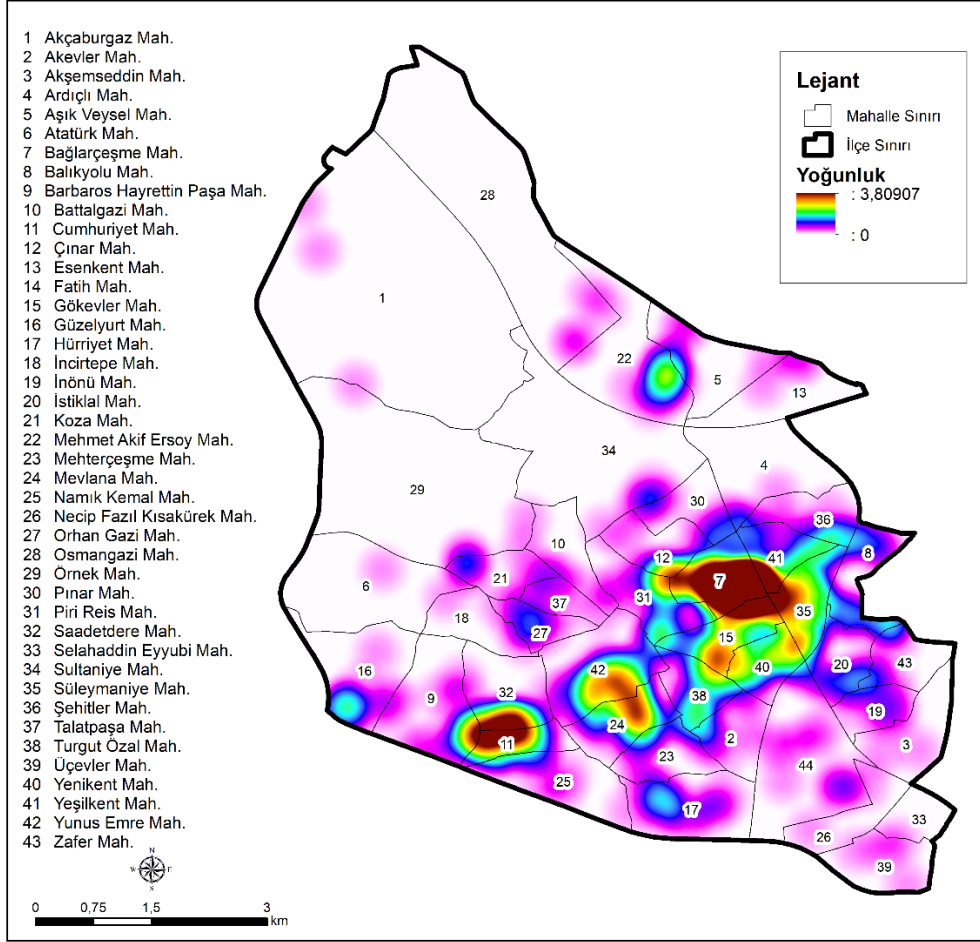

Şekil 10. Afrika Ülkeleri İle İlişkilendirilen Tabelalar(2022)

Orta Doğu ülkelerinden göç eden kişilerin işlettiği işletmeler ve kurumların toplam adedi 485'dir. Bu işletme ve kurumların tabelalarını fark etmek diğerlerine göre çok daha kolaydır. Çünkü tabelaların önemli bir kısmında (410 adet) ya tamamen ya da kısmen Arap alfabesi kullanılmıştır.

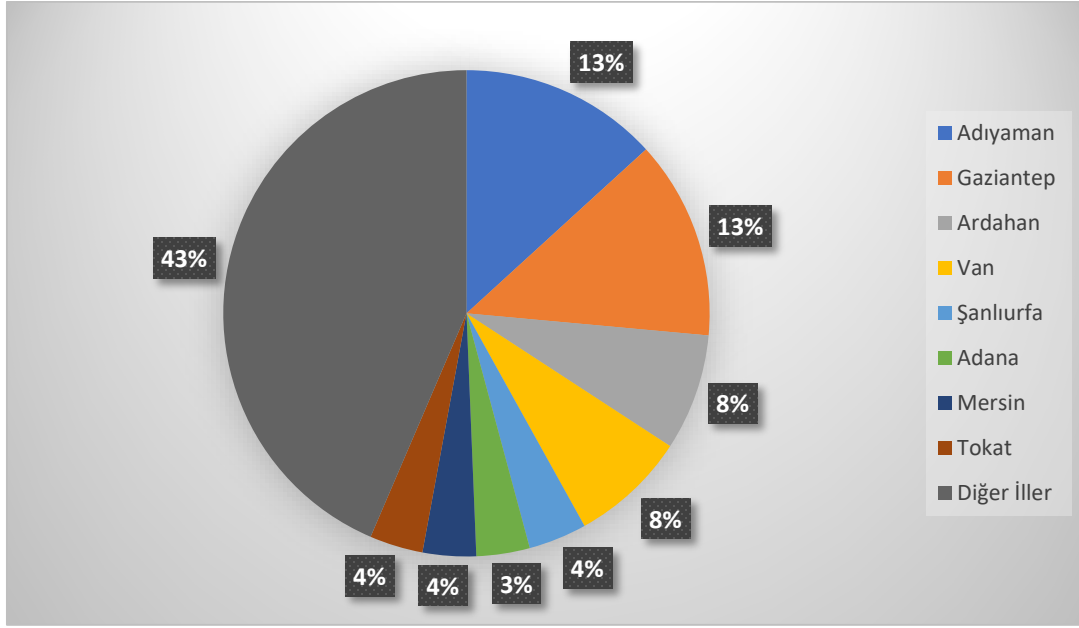
Belirtilen işletme ve kurumların yoğunlukta olduğu sahalara başında Bağlarçeşme Mahallesi gelmektedir. Ardından Cumhuriyet ve Piri Reis Mahalleleri ile Yeşilkent ve Mehter Çeşme Mahalleleri ön plana çıkar (Şekil 11). Özellikle Bağlarçeşme Mahallesi geçici koruma altında bulunan Suriye nüfusunun ve yansımalarının yoğun olarak görüldüğü bir yerdir. Bu yerleşmelerin merkezleri gün içinde insan hareketliliğinin ve etkinliklerinin en fazla olduğu sahalardır. Bu durum belirtilen bölgelerdeki tabelalara ve toplumsal yaşam formlarına da yansımıştır.

Şekil 11. Orta Doğu Ülkeleri İle İlişkilendirilen Tabelalar(2022)

Belirtilen ülkeler dışında Hindistan, Uzak Doğu, Kafkaslar, Türki Cumhuriyetler gibi kültür bölgeleriyle ilişkilendirilebilecek tabelalar veya toplumsal formlar da vardır. Ancak bunların sayısı oldukça kısıtlı kalmıştır.

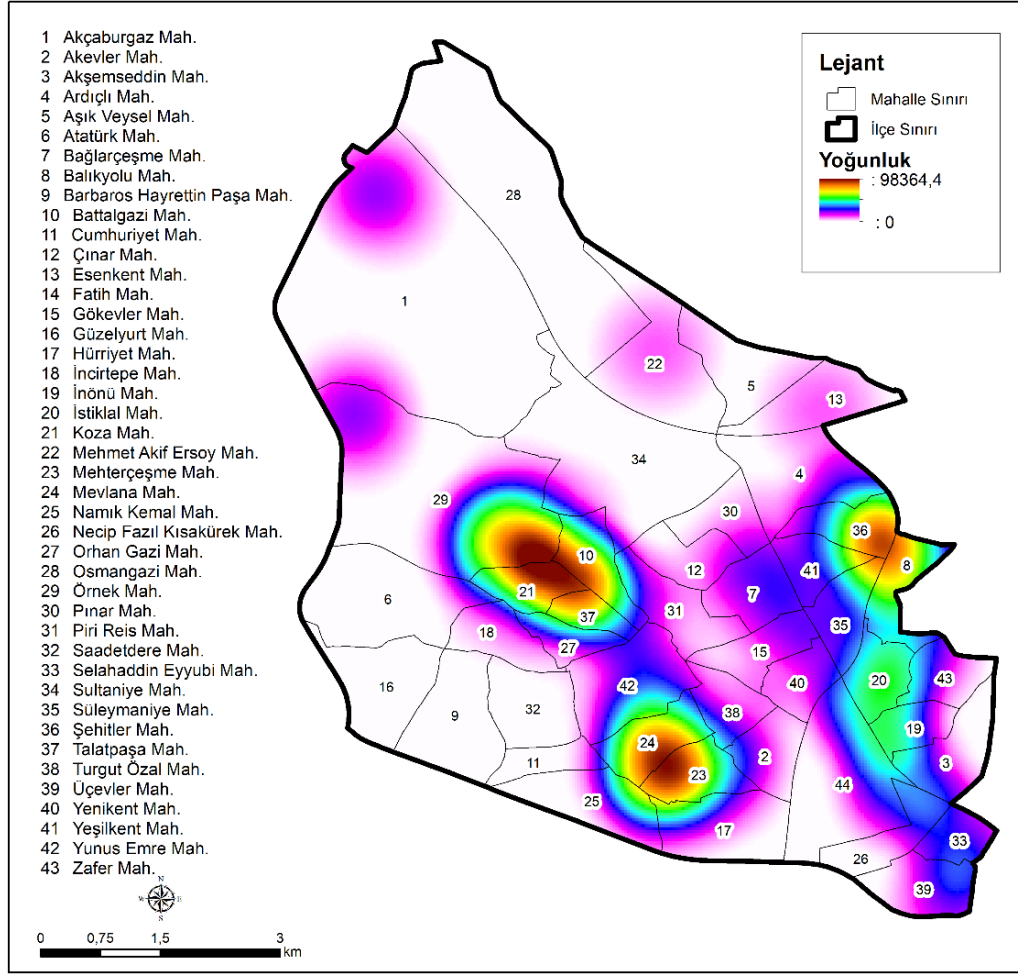
Esenyurt, 1980'li yıllardan başlayarak yurt içinden de göç almaktadır. Van, Ardahan, Tokat, Ordu gibi illerden İlçeye yerleşen kişiler, bir süre sonra kurdukları işletmeler ve kurumlar ile mekânda görünür hale gelmişlerdir. Yapılan çalışma sonucunda doğrudan herhangi bir il ile ilişkilendirilebilecek 320 adet tabela tespit edilmiştir. Bunların dışında Karadeniz bölgesi ile ilişkilendirilebilecek 34, Ege bölgesi ile ilişkilendirilebilecek 14, Trakya ile ilişkilendirilebilecek 10 adet tabela tespit edilmiştir. Ayrıca, tabelaları illerle ilişkilendirerek incelediğimizde 55 adet farklı il tespit edilmiştir. Tabelalar ile en fazla ilişkilendirilen illerden bazıları Gaziantep (41 adet), Adıyaman (41 adet), Ardahan (21), Van (21) ve Şanlıurfa (12)'dir (Grafik 4).

Grafik 4. Tabelalarla ilişkilendirilen ilk 10 il (2022 Yılı)

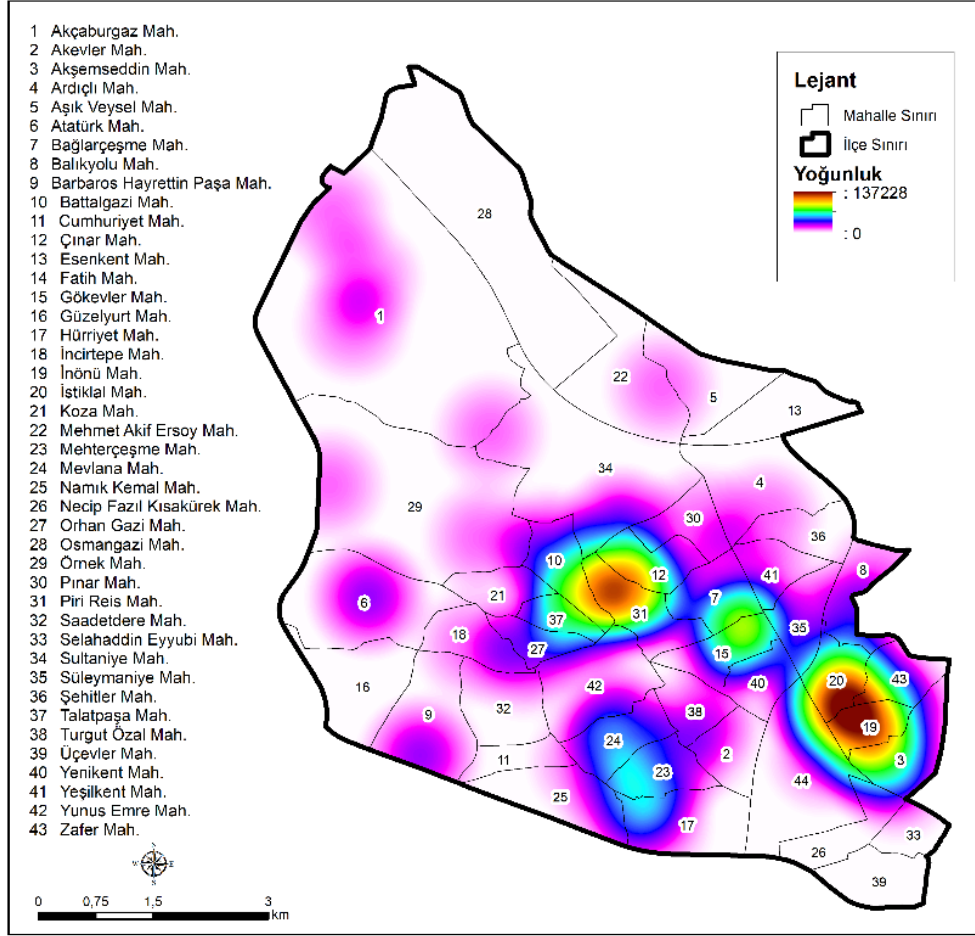
Türkiye'deki bölge ve iller ile ilişkilendirilen işletme ve kurumların bölgesel dağılımına baktığımızda, Karadeniz bölgesinde yer alan Amasya ilinden 3, Artvin ilinden 3, Bayburt ilinden 4, Giresun ilinden 2, Gümüşhane ilinden 2, Karabük ilinden 2, Kastamonu ilinden 2, Sinop ilinden 4, Tokat ilinden 11, Trabzon ilinden 2 olmak üzere Türkiye'deki iller ile ilişkilendirilebilecek toplam 35 adet işletme veya kurum tespit edilmiştir.

Karadeniz bölgesi ya da Karadeniz bölgesinde bulunan bir il ile ilişkili olan işletme ve kurumların yoğunlaştığı bölgeler Battalgazi, Şehitler, Osman Gazi ve İstiklal Mahallelerinin sınırlarının kesiştiği sahaya tekabül eder. Bu sahayı Mehterçesme ve Mehmet Akif Ersoy Mahallelerinin bulunduğu saha takip etmektedir. Karadeniz bölgesi ile ilişkili tabelaların bulunduğu bir başka saha ise Balıkyolu ve Süleymaniye Mahalleleridir (Şekil 12).

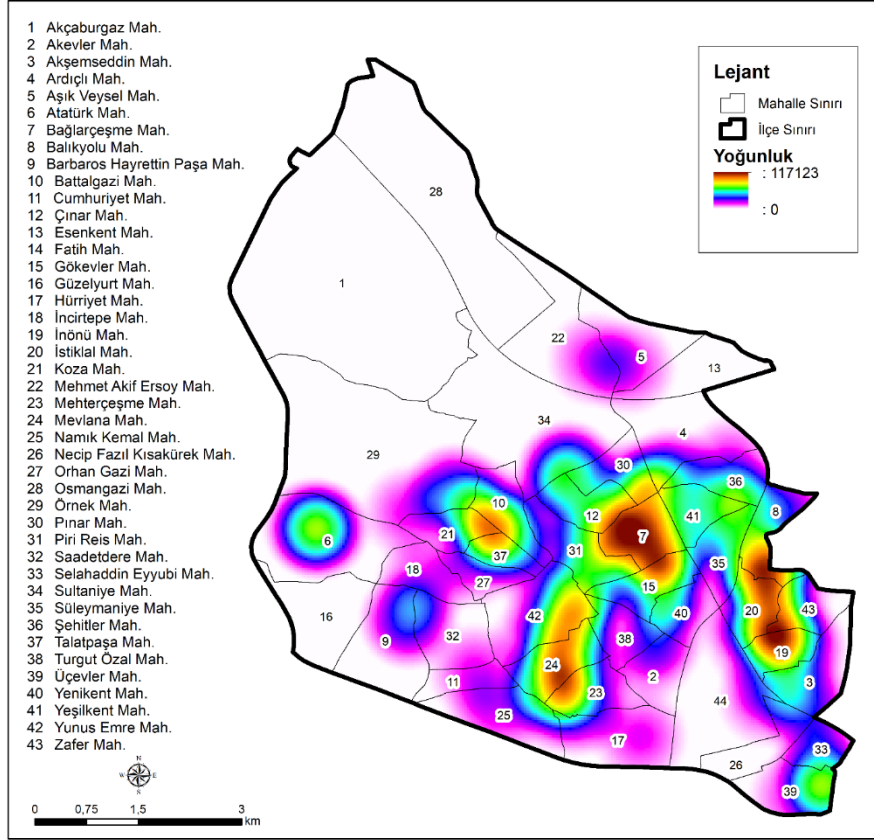
Şekil 12. Karadeniz Bölgesi ya da Karadeniz Bölgesinde Bulunan Bir İl İle İlişkilendirilen Tabelalar(2022)

Doğu Anadolu bölgesi ve Doğu Anadolu bölgesindeki illerle ilişkilendirilebilen işletme ve kurumların toplam sayısı 77 adet olup, bunlardan Ardahan ve Van illeri ön plana çıkmaktadır. Bu illerle ilişkili işletme ve kurumların dağılımına baktığımızda İncirtepe Mahallesi, İnönü Mahallesi ve Pınar Mahallesi'nin ön plana çıktığını söylemek mümkündür (Şekil 13).

Şekil 13. Doğu Anadolu Bölgesi Ve Doğu Anadolu Bölgesinde Bulunan Bir İl İle İlişkilendirilen Tabelalar(2022)

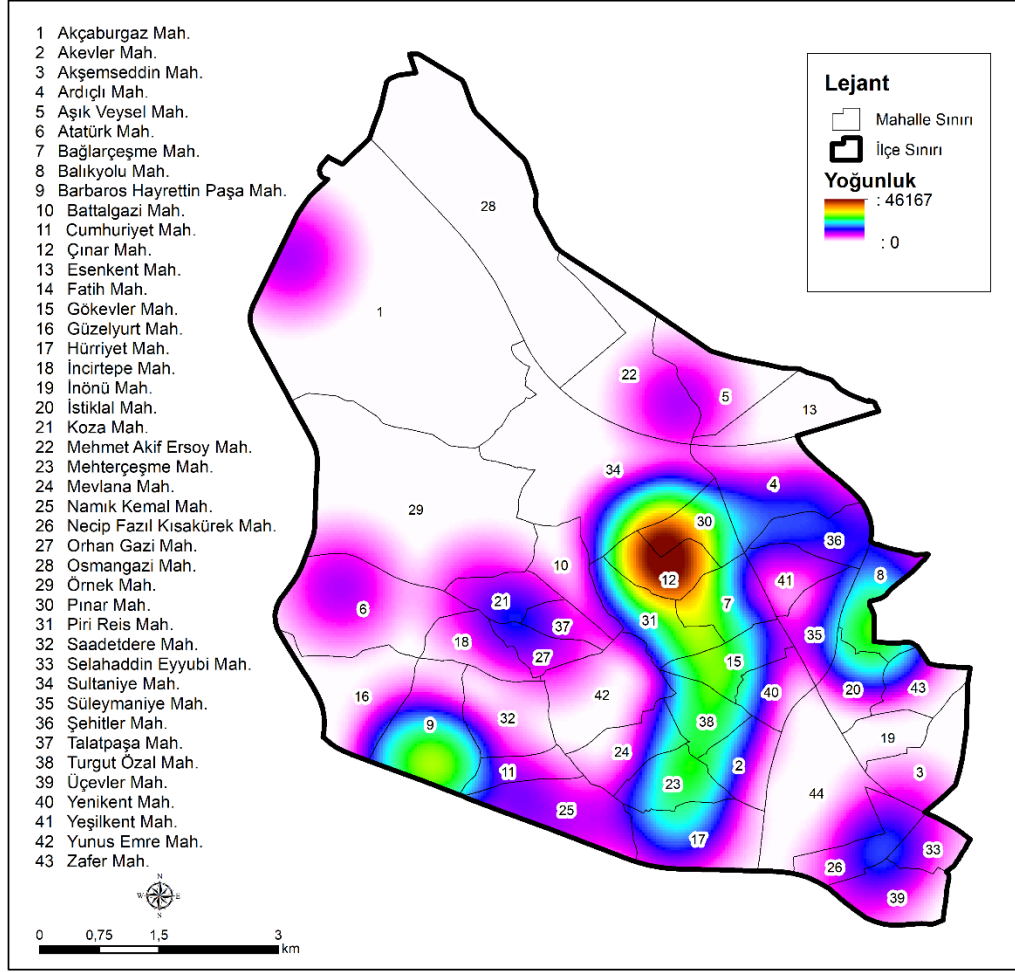
Güney Doğu Anadolu bölgesi ve bu bölgedeki illerle ilişkilendirilebilen işletme ve kurumların toplam sayısı 96 olup, bunlardan Adıyaman, Gaziantep ve Şanlıurfa illerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu işletme ve kurumların yoğunlaştığı sahalara ise Esenyurt merkeze yakın olan Bağlarçeşme Mahallesi ve İlçenin doğusunda bulunan Balık yolu, İnönü ve İncirtepe Mahalleleridir (Şekil 14).

Şekil 14. Güney Doğu Anadolu Bölgesi ve Güney Doğu Anadolu Bölgesinde Bulunan Bir İl İle İlişkilendirilen Tabelalar(2022)

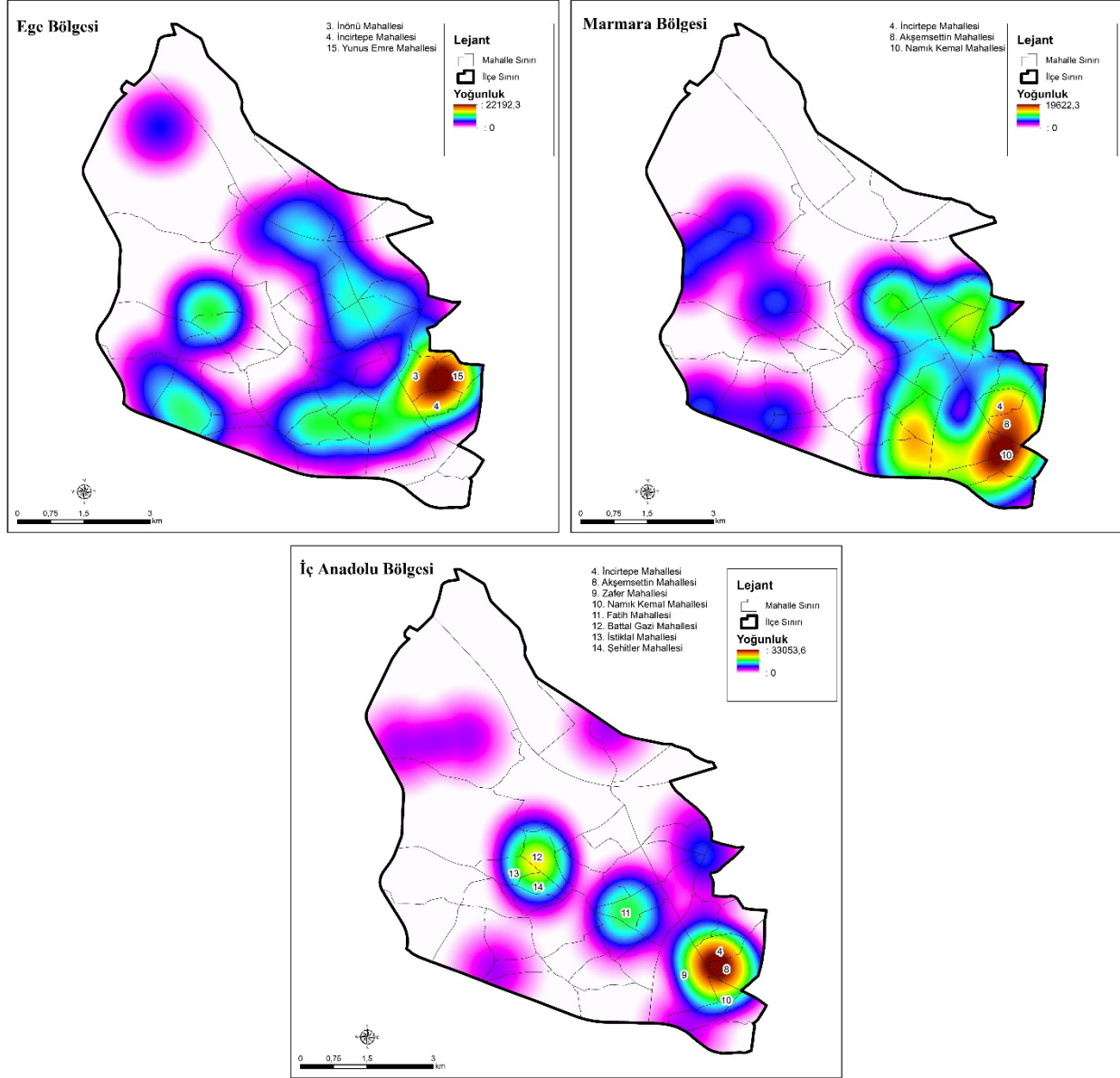
Akdeniz bölgesi ve Akdeniz bölgesindeki illerle ilişkilendirilebilen işletme ve kurumların toplam sayısı 33 olup, bunlardan Adana, Mersin, Hatay ve Kahramanmaraş gibi iller ön plana çıkmaktadır. Bu işletme ve kurumların yoğunlaştıkları sahalarda başında Çınar Mahallesi ve Örnek Mahallesi gelmektedir (Şekil 15).

Şekil 15. Akdeniz Bölgesi ve Akdeniz Bölgesinde Bulunan Bir İl İle İlişkilendirilen Tabelalar(2022)

İç Anadolu, Ege ve Marmara bölgeleri ve bu bölgelerdeki illerle alakalı işletme ve kurumların sayısı görece daha azdır. İç Anadolu bölgesi için 20, Ege bölgesi için 21 ve Marmara Bölgesi için 21 adet işletme ve kurum mevcuttur. Her üç bölge için işletmelerin ve kurumların yoğunlaştığı sahalar ilçenin Güneydoğu kısımlarında bulunan İncirtepe, Akşemsettin, İnönü ve Namık Kemal Mahallelerine tekabül etmektedir (Şekil 16).

Şekil 16. İç Anadolu, Ege Ve Marmara Bölgeleri Ve Bu Bölgelerde Bulunan Bir İl İle İlişkilendirilen Tabelalar(2022)

Sonuç

Kültür, toplumun somut ve soyut öğelerini içerisinde barındıran bir unsurdur. Ne kadar yerleşik olursa olsun kültürün değiştiğini ve geliştiğini söylemek gerekmektedir. Örneğin herhangi bir sahada kültürel etkileşimi ve değişimi tetikleyen unsurlardan birisi göçlerdir. Kişiler bir yerden başka bir yere göç ederken beraberinde kültürlerini de yanlarında taşırlar ve bir süre sonra beraberinde getirdikleri soyut kültürel unsurlar somut kültürel unsurlara dönüşür ve mekânda görünür hale gelir. Gerek soyut gerekse somut kültürel unsurlar olsun her ikisi de birbirini tamamlar nitelikte olup bir mekânın kültürel peyzajını şekillendirmektedir. Çalışmada somut kültürel unsurlardan olan dil ele alınmış ve Esenyurt örneğinde incelenmiştir. Özellikle işletme, kurum ve kuruluşların tabelalarında yazan isimler veri setini oluşturarak araştırmaya altlık sağlamıştır. Bu isimlerden hareket ile popüler kültür mekânlarının tespit edilip edilemeyeceği ve göçlerin bu isimleri ne kadar etkilediği araştırılmıştır.

Araştırmada hareket noktasını oluşturan ve en başta ifade edilen her iki teori de Esenyurt'ta karşılık bulmuştur. Özellikle İngilizce gibi popüler kültür dillerinin mekânda görünür olduğu tespit edilmiştir. Aynı şekilde bölgede yaşayan kültür ve alt kültür mensuplarının mekândaki giyim, ticaret gibi çeşitli öğelerde kendini gösterdiği anlaşılmıştır.

Yapılan araştırmanın sonuçlarını birkaç madde ile özetlemek mümkündür. Bunlardan ilki; işletme ve kurumların isimleri, bir sahadaki popüler kültür bölgelerinin belirlenmesinde kullanılabilir. Bu kapsamda yapılan incelemelerde araştırma sahası olan Esenyurt'un Esenkent Mahallesi popüler kültür bölgesi olarak değerlendirilebilir. Orta Doğu ülkelerinin de yer adlarının tabelalara yansması söz konusudur. Belirtilen bu işletme ve kurumların yoğunlukta olduğu sahalarda Bağırcı Mahallesi gelmektedir. Ulaşılan diğer bir sonuç küreselleşmenin doğurduğu popüler kültür bölgeleri ile yerel kültür bölgeleri hatta alt kültür bölgeleri içine geçmiş durumdadır. Bir diğer sonuç göçün başladığı yere işaret eden işletme ve kurumların bulunduğu sahalarda ile o bölgedeki nüfusun göç ettiği sahalarda arasında pozitif yönde bir korelasyon vardır. Bu durum Esenyurt'un merkezi sahalardaki belli bölgelerinde yoğunlukla görülmektedir.

Bütün bunların yanında yapılacak yasal düzenlemelerle tabela isimlerinin Türkçe olması için girişimler söz konusu olmuştur. Özellikle 2018 yılından itibaren İstanbul Valiliği tarafından sahada denetimler yapılmakta ve Arapça olan tabelaların yüzde yirmi beş Arapça, en az yüzde yetmiş beşinin Türkçe olarak düzenlenmesi gerektiği hatırlatılmaktadır. Bu durum şimdilik İngilizce veya diğer diller için uygulanmamıştır. Esasında bahsi geçen ve ihtimal dâhilinde olan diğer tüm düzenlemeler sadece belli bir dili değil tüm dilleri kapsamalıdır. Her ne kadar yasal düzenlemelerle isimler Türkçeleştirilse de toplumsal yaşamda yurt dışı ve yurt içi kültürel öğelerin yansması devam edecek gibi görünmektedir. Çünkü kültür öğeleri sadece somut değil aynı zamanda davranış, örf, adet, gelenek gibi soyut unsurları da kapsamakta ve insanın olduğu her mekânda varlığını sürdürmektedir. Bu da ister somut ve ister soyut olsun bir bütün olarak kültürel peyzaj üzerinde etkili olmakta ve mekânın görüntüsüne etki etmektedir. Araştırma sahası olan Esenyurt ilçesindeki kültürel peyzaj, şu ana kadar iç ve dış göçlerden fazlasıyla etkilenmiş ve etkilenmeye devam etmektedir.

Kaynakça

- Angueira, A. (2014). Literature, landscape and toponymy: sarmien to on ceagain. *Madrygal-Revista De Estudios Gallegos*, 17, 153-161.
- Arı, Y. (2005). Amerikan kültürel coğrafyasında peyzaj kavramı. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 13. Sayı, s.311-340.
- Atmaca, Y. (2020). Esenyurt ve göç yönetimi politikaları üzerine bir inceleme. *Türkiye'de Göçün Kentler Üzerindeki Etkileri ve Yönetimi Dergisi*.
- Ayhan, F. (2019). Esenyurt ilçesinde nüfusun gelişimi ve bu gelişimde rol oynayan etmenler. *Kent Akademisi*, 12(1), 67-81.
- Aysun, Tuna., & Erdoğan, E. (2013). Ekolojik kültürel turizm aracı eko müzelerin kültürel peyzaj açısından irdelenmesi. *Düzce Üniversitesi Orman Fakültesi Ormanlık Dergisi*, 9(2), 23-37.
- Bahçalı, S., & Kahraman, S. Ö. (2016). Artvinlilerin göç tercihlerinde bursa'nın yerinin sosyo-ekonomik ve mekânsal analizi. *Coğrafya Dergisi*, (33), 37-52.
- Baylan, E. (2019). Kültürel peyzaj ve yere bağlılık: van kenti örneği. *Yüzyüncü Yıl University Journal of Agricultural Sciences*, 29(1), 10-23.
- Bulut, İ., Değişgeç, C., Güney, H., & Osman, Uzun. (2017). Kültürel peyzaj açısından geleneksel ağlasun evleri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(4), 1703-1719.
- Cosgrove, D. (2017). Cultural landscapes. In *A European Geography* (pp. 65-81). Routledge.
- Çetin, T. (2011). Bulgaristan'dan göç eden türk nüfusun dağılımını etkileyen coğrafi ve kültürel faktörler. *Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi (TÜCAUM) VI. Ulusal Coğrafya Sempozyumu*, 3-5.

- Deniz, A., & Özgür, E. M. (2013). Antalya'daki rus gelinler: göçten evliliğe, evlilikten göçe. *İstanbul University Journal of Sociology*, 3(27), 151-175.
- Doğan, M. (2013). Türkiye'de uygulanan nüfus politikalarına genel bakış, *Marmara Coğrafya Dergisi*, (23), 293-307.
- Doğan, Ö. S. (2017). Population movements in turkey: internal migration. *Current Researches in Geography*, 49.
- Doğanay, H., Şahin, İ. F., & Özdemir, Ü. (2007). Feminist coğrafya ve kadın göçmenler. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 12(17), 7-16.
- Esenyurt belediyesi stratejik planı* (2015-2019). (2015). Esenyurt Belediyesi Web Sitesi: <https://www.esenyurt.bel.tr>.
- Esenyurt belediyesi stratejik planı* (2020-2024). (2020). Esenyurt Belediyesi Web Sitesi: <https://www.esenyurt.bel.tr>.
- Garipağaoğlu, N. (2001). Türkiye'de göç alan illere yönelen nüfusun eğitim durumu. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (4), 71-86.
- <https://land.copernicus.eu/pan-european/corine-land-cover> (Son Erişim Tarihi 24.12.2022)
- <https://www.ibb.istanbul/> (Erişim Tarihi 01.6.2022)
- <https://www.webofscience.com> (Erişim Tarihi 24.12.2022)
- İbret, B. Ü. (2010). Kastamonu'nun göç olgusu. *Coğrafya Dergisi*, (20).
- İstanbul valiliği il planlama ve koordinasyon müdürlüğü verileri* (2021).
- Koç, Z., (2020), *Kentsel etnisite bağlamında bir kentin demografisini tartışmak: istanbul. esenyurt ilçesi örneği*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Kuralay, A. (2021). *Türkiye'deki suriyeli kadınların istibdamı: istanbul esenyurt örneği*, Kırklareli Üniversitesi, SBE, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Meryem, A., & Simon S., (2017) Place names and landscape character: a case study from otago region, new zealand, *Landscape Research*, 42:5, 455-470, DOI: 10.1080/01426397.2017.1283395
- Mitchell, D. (2002). Cultural landscapes: the dialectical landscape—recent landscape research in human geography. *Progress in Human Geography*, 26 (3), 381-389.
- Ordinas. G. A., & Binimelis. S. J. (2022). Singularidades toponímicas de las islas pitiusas. la mediterraneidad de un paisaje insular a través de los nombres geográficos. Dor: [10.14198/INGEO.19650](https://doi.org/10.14198/INGEO.19650)
- Özdemir, F., & Doğan, Ö. S. (2022). Türkiye'de bölgelerarası iç göçlerin kentleşmeye etkileri: istanbul örneği. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(4), 432-450.
- Özgür, E. M. (2020). Göç, ikametgâh ayrışması ve entegrasyon: türk kentleri için bir değerlendirme. *Coğrafya Dergisi*, (41), 221-240.
- Rose-Redwood, R., Vuolteenaho, J., Young, C., & Light, D. (2019). Namingrights, place branding, and the tumultuous cultural landscapes of neoliberal urbanism. *Urban Geography*, 40(6), 747-761.
- Sarıoğlu, G. (2019). İstanbul esenyurt'taki suriyelilere ilişkin medya analizi. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 2(1), 192-211.
- Sitwell, O. F. G., & Latham, G. R. (1979). Behavioural geography and the cultural landscape. *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*, 61(2), 51-63.
- Söğüt, F. (2020). İnternet sözlüklerinde mekânsal ötekileştirme üzerine bir araştırma: ekşi sözlük'te esenyurt başlığı örneği. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 8(1), 45-68.
- Südaş, İ., & Mutluer, M. (2010). Daha iyi bir hayata doğru: yaşam biçimi göçü. *Ege Coğrafya Dergisi*, 19(1), 31-47.
- Talas, M. (2004), “Küreselleşme ve Kültür”, Küreselleşme ve Psikiyatri, Türk, Tabipler Birliği Yayınları, Ankara, s. 229-244.

- Tanrıkulu, M. (2019), Coğrafya ve kültür, mekan-kültür-tarih-coğrafi işaretler, *Pegem Akademi*, 3.Baskı Ankara.
- Tekeli, İ. (2013). *İstanbul'un Planlanmasının ve Gelişmesinin Öyküsü*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Tepealtı, F. (2019). Avrupa birliği'ne yönelik türkiye geçişli (transit) göç hareketleri ve türkiye'nin düzensiz göçle mücadelesi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 24(41), 125-140.
- Toroğlu, E. (2007). Niğde ili'nde göç faktörleri ve göçler. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 5(1), 75-96.
- Turut, H., & Özgür, E. M. (2018). Bir kente göçün hikâyesi: süreçler, bütünleşme ve aidiyet. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 16(1), 153-180.
- Yavuz, A., Habibe, A. C. A. R., & Zülfiyar, H. C. (2019). Doğal ve kültürel peyzaj değerlerinin kent kimliğine katkısı. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)*, 389-399.
- Yener, G., & Atila, G. Ü. L. (2016). Kültürel peyzaj değeri açısından yörük kültürünün irdelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 20(2).
- Yılmaz, C. (2009). Türkiye'de kırdan kente göç sürecinde etkili olan faktörlerden biri; evlilik yoluyla göç. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 14(21), 221-232.
- Zenginkuzucu, D. M. (2020), Sığınmacılar ve toplumsal kabul: esenyurt ilçesi üzerine bir inceleme. *İstanbul Esenyurt Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 1-23.

EXTENDED SUMMARY

Culture is an element that contains the tangible and intangible elements of society. It is necessary to say that the culture has changed and developed, no matter how established. For example, one of the factors that trigger cultural interaction and change in any field is migration. When people migrate from one place to another, they carry their culture with them, and after a while, the abstract cultural elements they bring with them turn into concrete cultural elements and become visible in the space. Both intangible and tangible cultural elements complement each other and shape the cultural landscape of a place. In the study, the language, which is one of the concrete cultural elements, was discussed and examined in the example of Esenyurt. In particular, the names written on the signs of businesses, institutions and organizations provided the basis for the research by creating the data set. Based on these names, it has been investigated whether popular culture venues can be identified and how much migration has affected these names. Both theories, which constitute the starting point of the research and were expressed at the beginning, found their answers in Esenyurt. It has been determined that popular culture languages such as English are visible in the space. Likewise, it has been understood that the members of the culture and subculture living in the region manifest themselves in various elements in the space. The work is generally seated on two legs. The first of these is the statistical data used to determine the situation that diversifies the cultural geographical view in Esenyurt district. Through these data, it is aimed to better understand the cultural diversity in Esenyurt district. In the second part, the names and locations of all businesses and institutions in the district were determined. In determining the names, Google MapApi was used and field studies were taken as a basis in cases where it is difficult to be sure.

In this study, which was carried out with the research methods of human geography, the subject was based on a literature review. Scientific studies on the research have been critically evaluated. Various analyzes were made by accessing the migration and population data used in the research via TUIK and the Governor's Office. Geographical location map of the district, population distribution map and other figures were produced by Geographical Information Systems. Primary and secondary data obtained from institutions and organizations, maps and diagrams were analyzed in the context of human geography. In the conclusion part, the study was concluded by giving place to the analysis of the findings.

It is possible to summarize the results of the research with a few items. The first of these; The names of businesses and institutions can be used to identify popular culture regions in a field. In the investigations made in this context, it is possible to evaluate the Esenkent District of Esenyurt, which is the research area, as a popular culture region. The other result is that there is a positive relationship between the starting point of the migrations to any area and the written cultural landscape elements such as the brand and signage used in the place. For example, the reflection of the provinces in the Black Sea region on the signboards coincides with the intersection of the borders of Battalgazi, Şehitler, Osman Gazi and İstiklal Districts. The place names of the Middle East countries are also reflected on the signboards. Bağlarçeşme Neighborhood is at the forefront of the areas where these enterprises and institutions are concentrated. Another result reached is that popular culture regions and local cultural regions and even sub-cultural regions caused by globalization have been intertwined. Another result is that there is a positive correlation between the areas where the enterprises and institutions are located that point to the place where the migration started and the areas where the population in that region migrates. In addition, floor height is an important parameter in popular culture venues. This situation is mostly seen in certain parts of the central areas of Esenyurt. In addition to all these, there have been attempts to make the names of the signboards in Turkish with the legal regulations to be made. In particular, since 2018, inspections have been carried out on the field by the Istanbul Governor's Office, and it is reminded that the signs in Arabic should be in Arabic at twenty-five percent and at least seventy-five percent in Turkish. This does not apply to English or other languages at this time. In fact, all other arrangements mentioned and possible should cover all languages, not just a particular language. Although the names are translated into Turkish with legal regulations, it seems that the reflection of foreign and domestic cultural elements will continue in social life. Because cultural elements include not only tangible but also abstract elements and continue to exist in every place where people are. This, whether concrete or intangible, has an impact on the cultural landscape as a whole and affects the appearance of the space. The cultural landscape in Esenyurt district, which is the research area, has been and continues to be affected by internal and external migrations.

REHA ERDEM FİLMLERİNDE POSTMODERN YANSIMALAR: KOSMOS, ŞARKI SÖYLEYEN KADINLAR VE KOCA DÜNYA

POSTMODERN REFLECTIONS IN REHA ERDEM'S FILMS: KOSMOS, SINGING WOMEN AND BIG BIG WORLD

Sercan KULE

Yıldız Teknik Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sanat ve Tasarım

sercankule@gmail.com

ORCID: 0000-0002-6128-3046

İsmail Erim GÜLAÇTI

Yıldız Teknik Üniversitesi
Sanat ve Tasarım Fakültesi
Endüstri Ürünleri Tasarımı Anasanat Dalı

gulacti@gmail.com

ORCID: 0000-0002-6786-479X

ÖZ

Geliş Tarihi:

15.08.2022

Kabul Tarihi:

25.03.2023

Yayın Tarihi:

31.03.2023

Anahtar Kelimeler

Postmodernizm,
Postmodern Film,
Göstergebilim,
Reha Erdem,
Modernizm

Keywords

Postmodernism,
Postmodernist Film,
Semiology,
Reha Erdem,
Modernism

Sinema, devamlı değişen, kendisine yenilikler katan ve hareket halinde bir sanattır. Bu değişimlerin temelinde toplumsal olaylar ve sanat akımları bulunmaktadır. Her değişimin sonuçları net olmamakla birlikte sinema anlayışını değiştiren olaylar da meydana gelmektedir. Sanattaki değişimlerin izlerine, sanatın bir kolu olan sinemada da rastlamak mümkündür.

Bu çalışma, postmodernizm ve postmodern sinemanın, Reha Erdem filmlerindeki etkisini, film örnekleriyle ele alarak göstergebilimsel film çözümlemesiyle ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Reha Erdem'in yönettiği *Kosmos*, *Şarkı Söyleyen Kadınlar* ve *Koca Dünya* adlı filmler, göstergebilim temelinde çözümlenmektedir. Filmlerden görüntülerin seçilip anlamlandırma ve göstergeler temel alınarak göstergelerin yansıttıkları anlamlar çözümlenmeye ve yorumlanmaya çalışılmaktadır. İnceleme sonucunda bahsedilen filmlerin, sadece postmodern bir film ortaya koyulmak için mi yoksa postmodernizm ve sinemasının özünü anlayıp özelliklerinden uygun ve gerekli yerlerde yararlanmaya mı gidildiği ortaya koyulacaktır.

ABSTRACT

Cinema is constantly changing art that adds innovations to itself and is in motion. Social events and art movements are the basis of these changes. Although the results of each change are not clear, there are also events that change the understanding of cinema. It is possible to come across the traces of the changes in art in cinema which is a branch of art.

This study aims to reveal the effect of postmodernism and postmodern cinema on Reha Erdem's films by analyzing the film samples, through semiotic film analysis. The films *Kosmos*, *Singing Women* and *Big Big World*, directed by Reha Erdem, are analyzed on the basis of semiotics. The meaning reflected by the signs are tried to be analyzed and interpreted by selecting the images from the film and based on their interpretation and signs. As a result of the examination, it will be revealed whether the films mentioned are just for the purpose of producing a postmodern film or if they understand the essence of postmodernism and its cinema and make use of its features where appropriate and necessary.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1162583>

Atf/Cite as: Kule, S. ve Gülaçtı, İ. E. (2023). Reha Erdem Filmlerinde Postmodern Yansımalar: Kosmos, Şarkı Söyleyen Kadınlar ve Koca Dünya. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 13(1), 185-204.

Giriş

Toplumun varlığını sürdürmesi ve bu sürdürülen varlığın oluşturduğu kültür, geçmişten günümüze kadar devam eden bir süreçtir. Bir anda var olmayan kültür, devamlı, mutlak, doğru olarak kalamaz durumdadır. Toplumsal olaylar, hareketler, keşifler günün toplumunu etkilediği gibi, kültürünü de etkiler. Bu etkilenmeler sonucu kültür hem toplumu temsil eden hem de onu aktaran bir özellik halini alır. Sanat da kültürle bir arada değerlendirebilen bir olgu olarak günden güne değişerek gelişerek ve aktarılarak devam etmektedir. Sanat için mutlak doğrulardan konuşabilmek doğru değildir çünkü sanat dendiği zaman bir de onun sanatçı kısmının da dâhil edilmesi gerekmektedir. Her sanatçının ya da bireyin, kendi değer yargıları, düşünüş biçimleri ve benliğinin olduğu ön kabulünden yola çıkarsak bu da bize tahmin edilemez şekilde birçok özgün eserin nasıl ortaya çıktıklarını açıklamada yardımcı olmaktadır.

Sanat akımlarını gözlemlediğimiz zaman, devamlı surette değişimlere uğradıkları görülmektedir. Bu nedenle de sanatta durağanlık yoktur. Toplumsal olaylar ve sanattaki değişimler sinemada da yer edinirler. İfade biçimleri, anlatı yapıları, kahramanların inşası ve teknik yönlerde değişimler gözlemlenir. Sanatın durağan olmaması durumunu, yönetmenlerin ilk filmleriyle son filmleri arasındaki değişimler, bu hareketin gözlenebilmesi adına örnek teşkil etmektedirler. Yönetmenler, içinde buldukları toplum ve kültürden etkilenirlerken sanatın da ilerlemesini bu değişime katarak eserlerine yansıtırlar.

Son dönem Türk Sineması'nda özgün eserler ortaya koyan yönetmenler dikkat çekmektedir. Bu yönetmenlerin hepsini bu çalışma bağlamında ele alabilmek mümkün olmamakla birlikte başka bir çalışma dâhilinde ele alınabileceğinin altını çizmek gerekmektedir. Bu yönetmenlerden biri olan Reha Erdem, hem ulusal hem de uluslararası alanda ödüllere sahip olması, filmlerindeki hikâyelerin çeşitliliği ve filmlerde gösterilen görüntülerin arkalarında yatan başka anlamlara sahip olup olmadıklarının merak uyandırması nedeniyle seçilmekte ve filmleri çalışma dâhilinde ele alınmaktadır. Postmodern sinema, modern sinema öğelerinden ayrılarak, filmlerde kullanılabilecek yeni anlatımlar ortaya koymaktadır. Bu anlatımlar, sinemanın belli kalıplarına sokulmuş ana karakterlerin, kendi film türüne sıkı sıkıya bağlı türlerin, düz bir kurgu - zaman anlayışının ve sadece iyi olanı ele alan hikâyelerin yerine sinema sanatına farklı yaklaşımlar getirmektedir. Bu farklı yaklaşımın uluslararası alandaki örneklerine rastlamak mümkünken, ulusal örneklerinin izini sürmek ve sonuçlarını ortaya koymak da önem taşımaktadır. Yapılan literatür taramalarında, bu konuda yabancı filmlerin incelendiği ve bu filmleri inceleyen hem ulusal hem uluslararası çalışmaların olduğu tespit edilmektedir. Bu konuda yerli filmler üzerine yapılan çalışmaların ise bir hayli az olduğu göze çarpmaktadır. Bu çalışmada, postmodern sinemanın Reha Erdem'in filmlerinde mevcut olup olmadığına, mevcutsa postmodern sinemanın nasıl yansıtıldığına, postmodern sinema öğelerinden hangilerinin ve nasıl kullanıldığının sorularına yanıt aranmaktadır. Postmodern sinemanın anlaşılabilmesi için de hem modernizm hem de postmodernizm açıklanarak altyapı oluşturulur. Modernizm ile postmodernizm ifadelerinin açıklanması, postmodern sinemayı anlamlandırma ve bu vasıtayla filmlerdeki yansımaları görünür kılmada yol gösterici olacaktır. Bu sayede filmlerinin incelenmesiyle Reha Erdem filmlerinde postmodern unsurların irdelenmesi sağlanmaktadır.

Türkiye'nin güncel sinema kültüründe sanatsal kimliği ve getirdiği yaklaşımla öne çıkan yönetmenlerinden olan Reha Erdem 1960 İstanbul doğumludur. Üniversite Paris 8 Sinema Bölümü'nü bitirdikten sonra, aynı okulda Plastik Sanat alanında yüksek lisans yapar. Sinema filmleri dışında reklam filmi yönetmenliği ve İstanbul Devlet Tiyatroları için 1991 yılında Jean Ganet'in *Hizmetçiler* adlı oyununu konuk yönetmen olarak sahneye koyar. Reha Erdem'in on uzun metrajlı filmi bulunmaktadır. Bu çalışma başladığında, *Seni Buldum Ya* (2021) filmi henüz yayınlanmamıştır. Çalışmanın örnekleme, çalışmanın hazırlandığı tarihten geriye doğru gidildiğinde on yıllık bir süreçle sınırlandırılmaktadır. Bunun nedeni geriye kalan dokuz filmin dokuzunun çalışma kapsamında ele alınmasının araştırmanın kapsamına uygun olmaması, yayınlanma sınırlılığı, zaman ve böyle bir çalışmanın yer kısıtlaması olmadan ortaya konulması gerekliliği gibi durumlar ifade edilebilir. Bu ifadelere ek olarak çeşitli olaylarla değişen toplumlar gibi bu toplumların birer bireyi olan sanatçılar da düşünce ve sanat anlayışlarında değişimlere uğrayabilmektedir. Sanatçının görüşünü ve anlayışını ortaya koyabilmek adına tarih olarak en yakına bakmak güncel değinebilmesi açısından önemli işlev görecektir. Buradan hareketle de örnekleme, 2010-2020 yılları arasındaki filmlerinden vizyona girme tarihine dikkat edilerek belirlenmektedir. Reha Erdem'in bütün filmlerinin ulaşılabilirliği, getirilen zaman sınırlılığı ile birlikte örnekleme olarak seçilecek olan filmler için olasılıksal olmayan örnekleme yöntemlerinden monografik örnekleme kullanılmaktadır. Bu filmleri inceleyebilmek için de göstergebilimden yararlanılarak araştıma kapsamında araştırılacak olan modernizm, postmodernizm ve

postmodern sinema özelliklerine değinilir. Seçilen filmlerin sınırlandırılmasında ise, daha önce belirtilen on yıllık süreçte vizyona girme tarihi dikkate alınarak belirlenen dört adet filmi bulunmaktadır. Bu filmler de *Koca Dünya* (2016), *Şarkı Söyleyen Kadınlar* (2013), *Jin* (2013) ve *Kosmos* (2009 yapım yılı, vizyona girme tarihi 16 Nisan 2010) şeklindedir. *Şarkı Söyleyen Kadınlar* (2013) ve *Jin* (2013) filmlerinin aynı yıla ait olması nedeniyle; *Şarkı Söyleyen Kadınlar* örnekleme dâhil edilerek *Koca Dünya* (2016) ve *Kosmos* (2009 yapım yılı, vizyona girme tarihi 16 Nisan 2010) filmleriyle birlikte üç film örneklem olarak ele alınır.

Sinema, diğer sanat dallarının aksine anlam üretimi ve yorumlanması sürecinde içerik üretebilmesi onu diğer sanat dallarına göre ön planda tutmaktadır. Sinema canlı ve çarpıcı bir betimleme göstererek bir ayna işlevi görür (Baudrillard, 2011: 72). Çalışmada, seçilen filmlerin ve filmlerdeki göstergeler vasıtasıyla postmodern yansımaların incelenmesi için göstergebilimden yararlanır. Bugünkü film kuramları ve eleştirileri açısından sinema göstergebilimi önemli bir etkiye sahiptir (Özden, 2014: 137). Filmin yapı taşı olarak sayılabilecek olan görüntüsel malzemelerin incelenmesi açısından göstergebilim, kullanışlı bir eleştirel yaklaşım durumundadır. Nesnel tutumu nedeniyle de filmlerin eleştirel bir tavırla değerlendirilmelerine yardımcı olan göstergebilim, sinemasal çözümlerinin nesnellik boyutunda önemli bir temel oluşturmaktadır. Sinemanın simgesel tarafının kabulü, nesnel eleştirinin de güvencede olmasına yol açar (Wollen, 2017: 136). Buradan hareketle de ilgili göstergelerin altı çizilerek incelenen konu doğrultusunda postmodern yansımaların varlıkları incelenebilmektedir. Daha sonrasında değinilecek olan postmodern yansımaların sinemasal öğelerinin karşılıklarının olup olmadığı yine bu yolla gerçekleşmektedir. Bu çözümler vasıtasıyla da inceleme bir tabana oturtulabilmektedir.

Modernizm'e Karşı Postmodernizm

Modernizm, Rönesans ve Reform hareketleri ile ortaya çıkan resim, edebiyat, mimari gibi farklı alanları etkileyen bir dönemi kapsamaktadır (Çağlar & Dumlu, 2019: 1048-1049). Sanat tarihi açısından özel bir adlandırma olan modernist hareketin 19. yüzyıl ortalarında Fransa'da ortaya çıktığı kabul edilir. Bu dönem, Ortaçağ'ın din eksenli düşünüş tarzı ve yaşam kalıpları yerini hümanizm temelinde akılcılık, bilginin evrenselliği, barış ve özgürlük kavramlarına bırakır. Modernizmin oluşması ve devamlılığında, fikri olarak Aydınlanma Çağı, politik olarak Fransız Devrimi ve ekonomik olarak da bilimsel devrim ışığında gerçekleşen Sanayi Devrimi belirleyici olur.

Hareket, kentleşme, yeni teknolojiler ve savaş gibi özellikler de dâhil olmak üzere ortaya çıkan endüstriyel dünyayı yansıtan yeni sanat, felsefe ve sosyal örgütlenme biçimlerinin yaratılma arzusunu yansıtır. Sanatçılar, modası geçmiş veya eskimiş olarak gördükleri geleneksel sanat biçimlerinden ayrılmaya çalışırlar. Bu yeni anlayış üzerine çalışmalar yapan en önemli düşünürler ise Jean Jack Rousseau, Descartes, Montesquie ve Kant'tır. Özünde insan aklına güven ve insan haklarına saygı olan modernizm, rasyonel-pozitivist eksende insanlığın akıl ve bilim temelinde ilerleyebileceğini iddia eder.

Postmodernizme geçmeden önce modernizm ve sinema ilişkisine de değinmek tam bu noktada konunun derinlemesine anlaşılması ve karşılaştırılabilmesi açısından yardımcı olacaktır. Bir anlayış olarak modern sinema 1940'larda ortaya çıkar (Kovacs, 2010: 21). 1980'lere kadar da devam eder. Ana akım sinema olarak görülebilen Hollywood filmleri yerine Avrupa sineması ve filmleri bu alanda önemli yer tutmaktadır. Modernizm, birçok ulusal sinemada farklı bir şekilde yansır. Fransız Yeni Dalgası, İtalyan Yeni-Gerçekçiliği, Çekoslovak Yeni Dalgası, Polonya Sineması'nda farklı ulusal versiyonları mevcuttur. Bu versiyonların farklılıkları da karanlık karakterlerin varlığından, groteske, düz bir çizgide ilerlemeyen tarih anlatıcılığına kadar varmaktadır. Bunlarla birlikte modernist etkideki sinemanın genel sayılabilecek özellikleri de bulunmaktadır. Auteur kavramı bunlarından birisidir. İzlenen bir filmin izlerinden hareketle, bu izleri devamlı kullanan bir yönetmenin o filmi çektiğine dair bir anlayışı ifade eder. Kimi yaklaşımlarda, auteur olma şartı üç temele bağlanmaktadır. Bunlar, teknik yeterlilik, kişisellik ve içsel anlam olarak üçe indirgemektedir (Sarris, 1962: 562). Teknik yeterlilik, yönetmenin sinema dilini ve film yapım öğelerini kullanabilmesindeki yetkinliği ifade etmektedir. Kişisellik, yönetmenin yapmış olduğu bütün filmlere tarzının yansıtılmasıdır. İçsel anlam ise, yönetmenin anlamı ele alış ve ifade ediş şeklidir. Bu üç öge iç içe geçen daire şeklindedir. Dıştan içe doğru bu aşamaları geçen yönetmen, auteur unvanı hak etmektedir (Sarris, 1962: 563). Kısacası ilk olarak iyi bir teknisyen, sonrasında iyi bir biçimci ve en sonunda auteur olunabilir. Auteur düşünce, 1960'lar ve 1970'lerdeki sanat sinemasında egemen ideoloji ve uygulama haline gelir (Kovacs, 2010: 230). Bu düşüncede, yönetmenin statüsünün bir yapımcıdan ya da yazardan

daha üstün olduğu varsayılmaktadır. Bu dönemdeki filmlerin gerçek yaratıcısının yönetmen olduğu bir kez daha vurgulanmalıdır.

Sinemada izlenen ilk filmler, kısa belgesellerdir ve haber niteliği taşımaktadırlar. İnsanlar sinemaya sadece film izleme deneyimi için değil, ülkesinden ve dünyadan haberleri hareketli görüntüleriyle birlikte izleyebilmek için de gitmekteydiler. Bu durum, sinemanın ülke yönetimlerince de kullanılıp onu propaganda aracı haline de getirir. Modernist sinemayla birlikte ise filmler politik araç görevlerinde taraf değiştirilerek eleştirel bir tavır taşımaktadırlar. Bu kısımda bu eleştirel tavrın, auteurlüğün ağır bastığı bu dönemdeki yönetmenlerin görüşlerinden bağımsız olamayacağını altı çizilmelidir. Yönetmen, sadece var olan bir metni yorumlamayıp metinden yeni bir anlamı ortaya koyandır (Wollen, 2017: 102). Toplumsal eleştiri ve siyasi mesajlar filmlerde ön plana çıkar. Modern filmlerde üç genel tematik çerçevenin yenilendiğinden bahsedilebilir. Bunlar; insanın çevreden kopukluğu, gerçeklik anlayışının öznel, mitolojik ya da yeniden tanımlanması ve yüzeydeki gerçekliğin ardındaki hiçlik fikrinin açıklanması olarak sıralanabilmektedir (Kovacs, 2010: 215). Sıralanan bu tema çerçeveleri, modern film döneminin öykü modellerini oluşturmaktadır. Bu öykü modelleriyle, sinemanın artık hükümetlerin aracı olarak değil, insanın kendini ifade edebilmesi için bir görev üstlendiği görülmektedir.

Eleştiriler ve mesajlar ise öz yansıtma yöntemiyle ifade edilir. Dördüncü duvarı yıkmak kavramıyla açıklanabilecek olan bu yöntemde karakter doğrudan kameraya bakarak izleyicisiyle konuşur. Mesajını ve anlatmak istediğini direkt ona söyler. Bu yöntemi kullanan bir filmde, izleyici tarafından mesajın direkt olarak alınması amaçlanır. Film yapımına dair izler görünür olur. Kamerayı, mikrofonu ya da ekipten birilerini görebiliriz.

John Orr, sinemanın modern düşüncesinin 1960'lardan bu yana değişmediğini öne sürerek postmodern sinemanın erken ve geç modernizmin bulduğu biçimsel aygıtları kullanmaya devam ettiğini öne sürmektedir (akt. Kovacs, 2010: 46). Bu ifadeden yola çıkarak sinema ve genel ifadeyle sanatı da dâhil edersek keskin bir sınır koymak son derece olanaksızdır. İfadelerin net anlaşılması adına kullanılan tarihleri hariç bırakırsak sanat ve sinemanın elbette kendisinden önce gelenden etkilenmesi, biçimsel öğelerini kullanması ve onu kendi içerisinde geliştirip kendisinden sonraki yapıtlara aktarması olağandır. Bu nedenle ki her ne kadar kavramları açıklarken tarihsel olarak zaman dilimleri içerisinde bahsediyor olsak da yapıtları tarihsel sınırlama içerisinde sokabilmek olanaksızdır.

Modernizm, etkisini İkinci Dünya Savaşı'na kadar sürdüren bir fikir ve sanat akımıdır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde yerini postmodern akıma bırakır. Postmodernizm ise modernizmin etkin olduğu dönem içerisinde ortaya çıkan önemli ve temel problemlere tepki olarak doğar. Modernizmin 21. yüzyıla kadar devam ettiği iddia edilirken modernizmin geç modernizme veya yüksek modernizme evrildiği de öne sürülmektedir. Postmodernizm, modernizme karşıttır ve temel varsayımlarını reddeder.

Postmodernizm, 20. yüzyılın ortaları ile sonlarına kadar felsefe, sanat, mimari ve eleştiride modernizmden bir ayrılışı işaret eden geniş bir harekettir. Terim daha genel olarak modernitenin ardından geldiği söylenen tarihi bir çağı ve bu dönemin eğilimlerini tanımlamak için kullanılır. Postmodernizm, genellikle Aydınlanma Çağı'ndaki rasyonaliteyi eleştiren ve bu düşüncenin politik-ekonomik gücü sürdürmedeki rolüne odaklanan modernizmle ilgili büyük anlatılar ve düşüncelerin tanımlamalarına karşı şüpheci, ironi ve reddetme tavrı içerisinde tanımlanır. Postmodern düşünürler sıklıkla bilgilerini ve değer sistemlerini olumsal ya da sosyal olarak koşullandırılmış olarak tanımlar ve onları politik, tarihsel ya da kültürel söylem ve hiyerarşilerin ürünleri olarak çerçeveler. Postmodern eleştirinin ortak hedefleri arasında nesnel gerçeklik, ahlak, insan doğası, akıl, bilim, dil ve sosyal ilerlemenin evrenselci fikirleri yer alır. Buna göre, postmodern düşünce genel olarak öz bilinç, epistemolojik ve ahlaki görecelik, çoğulculuk ve etik anlayışın bulunmaması eğilimleriyle örtüşüğünün çıkarımı yapılabilir.

Postmodernizm kabaca İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkarken 1960'lı yıllardan itibaren Fransa'da görülen teorik çalışmalar ve felsefi tartışmalarla birlikte postmodernizm, felsefi olarak da kendini ifade etmeye başlar. Postyapısalcı felsefe, postmodernizmin düşünsel felsefi arka planını doldurur. Postmodernizmin eleştirel yaklaşımları 1980'lerde ve 1990'larda popülerlik kazanır. Edebiyat, çağdaş sanat ve müzik gibi alanlardaki sanat akımlarının yanı sıra kültürel çalışmalar, bilim felsefesi, ekonomi, dilbilim, mimarlık, feminist teori ve edebiyat eleştirisi gibi çeşitli akademik ve teorik disiplinlerde de benimsenir. Postmodernizm genellikle yapısöküm, postyapısalcılık ve kurumsal eleştiri gibi düşünce okullarının yanı sıra Jean-François Lyotard, Jacques Derrida, Michel Foucault ve Fredric Jameson gibi düşünürlerle ilişkilendirilir. Bilgi, bilime ve sadece algısal bilgiye indirgenemez (Lyotard, 2013: 41). Modernist dönemdeki bilgi, sorgulanamaz ve kalıp haline gelir. Lyotard'ın

Postmodern Durum adlı kitabında da bu durumdaki bilginin ve bilgi temelli toplumsal hedeflerin sorunlar içerdiğini belirtilmektedir (Lyotard, 2013). Bu bilgi temelini üzerine inşa edilen büyük anlatıların tanımlandığı modernist öğretilerin karşısında edinilen bir kuşku hali, postmodernizmin yeni bir söz sahibi olarak konumlanmasına yardımcı olur. Bilginin kalıplığından söz ederken onun anlam karşılığına da baktığımızda postmodernizmde anlam tekil değildir. Derrida'nın ortaya attığı deconstruction -yapısökümcülük- üzerinden açıklanabilecek bu durum, bilgi ve gerçekliğin (ya da hepsini metinler olarak kabul ederek) özündeki sınırsız nitelermelerine iner. Mutlak doğruları reddederek, farklı bir bakış açısı geliştirmektedir. Bunu yapabilmek için de önce özü anlayıp sonrasında onu tekrar nitelermek gerekir. Postmodernizmin bir nevi rahibi olarak gösterilen fakat kendisini bir postmodernist olarak konumlandırmayan Baudrillard, postmodernizmi insanların kullandığı hiçbir şey ifade etmeyen bir deyim olarak nitelendirir ve onu bir kavram olarak dahi görmez (Baudrillard, 2011: 10). Diğer sanat dallarını kendisine dâhil eden postmodernizm, sanat dışında gerçeği de kendisine göre simule edebilmektedir. Gerçek yeniden kurgulanarak istenen şekilde yeniden üretilen simülasyonlar meydana gelir. Francis Ford Coppola'nın *Apocalypse Now* (Kıyamet, 1979) filmi yarım kalmış Vietnam Savaşı'nın bir uzantısı, bir tür bitirilmiş ve yüceltilmiş halidir (Baudrillard, 2011: 86). Bunu sağlayan ve bunun böyle aktarılmasını sağlayan taraf ise merkezîyetçiliktir. Merkezîyetçilik ve onu elinde tutmak isteyen bir anlayış mevcuttur. Bu anlayış, iktidar terimiyle konumlandırılabilir. İktidar her yerdedir ve her şeyi kapladığından değil, her yerden geldiğinden dolayı her yerdedir (Foucault, 1993: 99). Bu iktidar anlayışı, tek doğruyu, tek düşünceyi ve tek sanatsal anlayışı ifade eder. Sanat, tek bir çizgi üzerindedir ve neyin sanat olup olamayacağı da kurullarla bellidir. Postyapısalcılık olarak ele alınabilecek bir karşı çıkışı burada ifade etmek gerekmektedir. Bu ifade edişte dile getirebilecek ilk ifade çokluktur. Merkezîyetçiliğe ve birliğe karşı olan anlayış; çokluk ve çelişkilerle kendini ifade eder. Bu sayede alt kültür konuları da hikâyelerde yer edinir. Postmodernizmde de belirtildiği gibi alt kültür görünür olur. Tekil bir analitik çerçeveyi reddeden Foucault, modernliği farklı perspektiflerden analiz ederek modern toplum hakkında ve öznenin kuruluşu üzerine karşı bakış açısı geliştirir (akt. Best & Kellner, 2010: 59). Doğru, öznenen özneye değişir ve görecelidir. Metinlerarasılık ön plana çıkarak çoklu anlam ifadeleri görünür olur. *Apocalypse Now* filminde, aslının sonuçları göz ardı edilerek kabul ettirilen sonuç bir simülasyondur ve film bunu hem asıl olaydan yola çıkarak hem de aslını yok ederek sağlar. Bunu sağlayabilmesi için gereken araç ise gerçeklik yerine kullanılan görüntüler olan simülakrlardır. Simülakrlar, üç gruba ayrılmaktadır. İyimserlik, Tanrı'nın yarattığı ideal doğanın benzerini oluşturmaya amaçlayan imgeleme, taklit ve kopyalama üstüne kurulu olan doğal simülakrlar; evrensel boyutlara insana inanmayı hedefleyen, sürekli bir yayılma eğiliminde olan ve nerede başlayıp nerede bittiği belli olmayan enerjiyi özgürleştirme peşinde koşan simülakrlar; bilgi ve modelden oluşan toplu bir işlemsellik, hipergerçeklik ve mutlak bir denetimi hedefleyen simülasyon simülakrlar olarak ele alınmaktadır (Baudrillard, 2011: 161). Gerçek görüntülerden daha tatmin edici sonuçlar elde edilmek için üretilirler. Bu noktadan itibaren de hipergerçeklik başlamaktadır. Simülasyonlar sayesinde, gerçeklik değişmektedir. Deneyimler yerine, izlemek daha cazip hale gelmektedir. Bu izleme deneyimini de simülakrlar görünür kılar. Bütün gerçekliğin bağlı olduğu komutlar, kodlar, hücreler ve makineler bulunmaktadır. Simülasyon ilkesinin belirlediği günümüz dünyasındaysa gerçek, modelin kopyasından başka bir şey olamamaktadır (Baudrillard, 2011: 164). İstenilen düzeyde gerçeklik yeniden üretilebilmektedir. Tam bu nokta, Walter Benjamin'in *Mekanik Yeniden Üretim Çağında Sanat Eseri* çalışmasını akla getirir. Çalışmada geçen eserin aura kavramını baz alırsak gerçeklik de aynı aura gibi o andadır. Gerçeklik, o anı kaybederek istenilen düzeyde, istenilen amaç uğruna değiştirilebilir hale gelir. Orijinaline gerek duymayan (Baudrillard, 2011: 138) eserler, artık kendi gerçekliklerine aittirler. Postmodernistler, öncülü gibi kalıplar etrafında dünyayı biçimlendirmek için değil hazır olandan hareketle onu tanıyıp benimsemek, anlamak ve ifade etmek üstüne yoğunlaşırlar. Temel düşünce bir dolayımı sağlayacak kavram yaratıp bütün farklı kültürel olgular dizisinde eklenilebilecek ve bu bütünü betimleyici olacak bir model inşa edebilmektir (Jameson & Stephanson 1991: 9). Tek bir doğru ya da sanatın mutlak tanımını reddeder, yüksek kültür ile kitle kültürü arasındaki ayrımın kalkmasını benimserler. Modernizme getirilen eleştiri olarak modernizmin kendini gelenekten sıyırmak ve yeni bir düşünüş tarzına başlanması olanaklı ve zorunlu bir duruma sokarken aslında olanın gelenekten kopulmadığını tam tersi kendini tekrar ettiği belirtilir (Lyotard, 2010: 454). Bu nedenle postmodernizmin, kesin bir amaç doğrultusunda hareket ettiği söylenemese de modernizmi eleştirdiği kısımları gerçekleştirmeye çalışmaktadır.

Postmodernizm ve Sanat

Postmodernizm, modernizmdeki eğilimlerden doğan, bunlara tepki veren veya reddeden hareketleri tanımlar. Modernizmin ilkeleri olarak biçimsel saflık, ortalama gerçeklik, sanat sanat içindir düşüncesi, otantiklik, evrensellik, avangard gibi devrimci eğilimler gösterilebilir. Bununla birlikte, belki de çelişki olarak postmodernizmin karşı olduğu en önemli fikir, modernizm üzerinedir. Postmodern sanat olarak tanımlanabilmek için sanatsal unsur olarak metnin merkezde kullanımı, kolaj, sadeleştirme, kendine mal etme, performans sanatı, modern zaman bağlamında geçmiş tarzların ve temaların geri dönüşümü, güzel sanatlar ile yüksek sanat-alt sanat ve pop kültürü arasındaki engelleri kırmak gibi özellikleri bulunur. Postmodern sanatın en dikkat çekici özelliği endüstriyel malzemeler ve pop kültürü görselliği kullanımı yoluyla yüksek ve alt kültürü birleştirmesidir. Postmodern sanat, güzel veya yüksek sanat olarak algılanan ile genellikle alt veya kitsch sanat olarak görülenin arasındaki ayrımları bulanıklaştırması açısından dikkat çeker. Buna ek olarak yüksek sanatı alt sanatla bulanıklaştırma veya kaynaştırma kavramı modernizm sırasında denenir fakat postmodern çağın ortaya çıkışından sonra tamamen onaylanır (Felluga, 2011).

Postmodernizmin ifade ve anlatım çeşitliliğiyle ilgili dekonstrüksiyon, decollage, bricolage, assemblage gösterilmektedir (Kuş, 2019: 1006). Dekonstrüksiyon ya da yapısöküm, yazı ve anlam arasındaki ilişkiyi anlamaya yöneliktir. Öz olarak sanatı sanat yapan yapının kaldırılması, onu ayrıştırır ve merkezine iner. Decollage, var olana veya yeniden yapılan nesneye eklemeler yaparak ona yeni anlamlar kazandırmaktır. Bricolage, eski ve yeninin birleştirilip yeni bir nesne ortaya koyulmasıdır. Assemblage, doğal ve hazır malzeme parçalarının kullanılmasını tanımlamak için kullanılmaktadır.

Postmodernizm, sanatsal bağlamda ticarileşme, kitsch ve genel bir aşırılık estetiği unsurlarını ortaya koyar. Gotik, Rönesans ve Barok gibi geçmiş dönemlerden stilleri alırken bunlara karşılık gelen sanat akımlarındaki özgün kullanımlarını görmezden gelmek için onları karıştırır. Bu tür öğeler, genel olarak postmodern sanatı tanımlayan ortak özelliklerdir. Postmodern sanat, folklorik ve popüler kültürden mitolojiye, dine, tarihe, bilime, felsefeye, edebiyat ve sanat tarihine kadar çok çeşitli kültürel referansları ve materyalleri içerir. Postmodern sanatın meydan okuması ise günümüzün çeşitli ve kaotik kültüründe, en yetkin ve değerli sanatın, geçmişte ve günümüzde tüm düzeylerde tüm kültür yelpazesini en iyi ve en zengin şekilde kullanan sanat olacak olmasıdır (Mann, 2020).

Pop-art üzerinden bir okuma yapılacak olunursa, postmodernizmde herhangi bir tüketim ürününden sanat yapılır. Bununla da yetinilmeyip postmodern sanatçılar yapıtlarını müzelerle ya da sergilerle sınırlamak yerine akla gelebilecek her nesneye çalışmalarını geçirirler. Burada sanatın biricikliği sorgulanabilirken, unutulmamalıdır ki postmodernistlerin yok etmek istedikleri de tam olarak burasıdır.

Postmodernizmde farklı malzemelerin bir araya getirilmesi, kısmen ya da aynı kullanımları bricolage (yaptakçılık) özelliğini ortaya çıkarır. Bu özellik, bir sınıflandırma sorununa yol açar (Bal, 2015: 5). Ortaya çıkan ürünleri sadece mimari, şiir, müzik olarak yorumlamak olanaksızdır. Disiplinlerarasılık, bu olanaksızlığın önüne geçmek için ortaya çıkan bir kavramdır. Metinlerarasılık ile birlikte modernizmin derinlik kavramına karşı yüzey ve çoklu yüzeylere yönelir (Bal, 2015: 5).

Postmodernizmde özne durumuna da değinmek gerekir. Modernizmdeki kendini var kılmak yerine hayallerin peşinden giden bir özne ortaya konur. Bu durum, açık uçlu deneyimlerin peşinden gidilmesine benzetilmektedir (Mansfield, 2006: 212). Öznenin duygu durumları ise modern dönemdeki Aydınlanma ideallerinin gerçekleşmemiş olması sonucu keder, düş kırıklığı, panik ve korku olarak nitelendirilir (Bal, 2015: 8). Bilinmeyenden korku, devamlı bir var edilen düşman olgusu medya aracılığıyla körüklenir ve insanlık için güvenli bir yer olmadığının mesajı verilir.

Özne ve onun kendiliğinin kaybolduğu, özgünlüğün ve onun niteliğinin yeniden sergilendiği parodinin yerini farklı tarzları birleştirip oluşturulan pastiş alır. Sinemada parodi mizah amaçlıyken, pastiş mizah içermez. Modernist üsluplar postmodernist kodlar haline gelir ve pastiş boş bir parodi olarak tanımlanır (Jameson, 1994: 78).

Toparlanacak olursa postmodernizm modernizmin büyük anlatılarını reddeder, yüksek ve alt sanat biçimleri arasındaki sınırları kaldırır ve türün uzlaşmalarını çatışma, kolaj ve parçalamayla bozar. Postmodern sanat tüm sanatsal duruşların dengesiz ve samimiyetsiz olduğunu savunur. Bu nedenle, eleştiri ve revizyonun tersine çeviremeyecekleri konumda ironi, parodi ve mizah bulunur. Çoğulculuk ve çeşitlilik de eklenebilecek diğer tanımlayıcı özelliklerdir (Wood & Cole & Gealt, 1989: 323). Modernizmin dayattığı evrensellik, bu evrenselliği kendi sınırlarıyla belirlemesi, sanatın ruhuna ters düşer. Postmodernizm bu noktada bu mutlak doğruyu

reddederek onu sorgular. Kural tanımazlıktan yola çıkarak da postmodernizmi sadece modernizm sonrası dönem olarak nitelemek yerine sanatın kalıplara sokulamayacağını vurgulanışı olarak görmek gerekir.

Postmodernizmin temalarını ve fikirlerini sinema aracılığıyla dile getiren çalışmalar için postmodernist film tanımlaması kullanılır. Postmodernist film, ana akım anlatı yapısı ve temsilini yıkmaya çalışır ve izleyicinin farkındalığını askıya alması için sınırlar. Genel olarak bu tür filmler aynı zamanda yüksek ve alt sanat arasındaki kültürel ayrımı yıkarak geleneksel anlatı yapısına uymayan bir şey yaratmak amacıyla alışagelmış cinsiyet, ırk, sınıf, tür ve zaman tasvirlerini altüst eder.

Postmodernizm, farklı felsefelerin ve sanatsal tarzların karmaşık bir rol modelidir. Modernizme bir tepki olarak ortaya çıkar. Postmodernizm, birçok alanda modernizmin taraflılığını bırakma, direnme ve bunlardan ayrılma çabası içindedir. Postmodernizm, savaş veya devrimle değil, medya kültürü ile tanımlanan bir zamanda ortaya çıkar (Hopkins, 1995). Postmodernizm, modernizm gibi tarihin ve kültürün ana anlatıları ile öznenin benliğine inanmaz. Çelişki, parçalanma ve istikrarsızlıkla ilgilenir. Postmodernizm çoğunlukla hiyerarşilerin ve sınırların yıkılmasına odaklanır. Farklı zamanların ya da sanat tarzlarının karıştırılması, bu çalışmada daha önce de belirtildiği gibi pastiş olarak tanımlanır. Postmodernizm, anlamı tekil olarak görmez ve onu sonsuz görür. Postmodernizm, parçalanmış bir dünya, zaman ve sanat ortaya koyar.

Postmodernizm ve Sinema

Montaj, sembolik imgeler, dışavurumculuk ve sürrealizm gibi özelliklerle olgunlaşan modernist filmin aksine postmodernist film, kendi alanındaki modernist çalışmalara ve onların eğilimlerine bir tepkidir. Postmodernist sinema, filmin anlam-üretim pratiklerini sorgulayan ve görünür kılan olarak ifade edilmektedir (Woods, 1999). Postmodernizm, modernist ve geleneksel anlatı tarafından görmezden gelinen eşikteki alanla ilgilenir. Anlam, genellikle yaratıcı bir şekilde boşluklar, geçişler ve kelimelerin, anların ve görüntülerin arasındaki çatışmalar yoluyla üretilir. Bir filmdeki diyalogların ya da kesmelerin arasındaki boşluklar en az diyalogların ve sahnelerin kendileri kadar anlam ifade ederler.

Postmodernist film, genellikle modernist sinema ve geleneksel anlatı sinemasından üç temel özellikte ayrılır. Bunlardan biri, pastiş kullanımınıdır. Bunun nedeni postmodern sinemacıların farklı türleri aynı filmde kullanmaya çalışmalarındandır. Eleştirel bir tavırla oluşturulan parodiler, alaycı yaklaşımla yeni anlamlar oluşturur. Pastiche ise sanatçının seçtiği öğelerden meydana getirilen bir taklit unsurunun öne çıktığı söylenebilir. Modernist sinemadaki yaratıcı yazar teorisi postmodern sinemada yer bulamaz. Bu durum eklektik ve farklı tarzların varlığına ve pastişe bağlanır (Arslantepe, 2018: 753). Yazarın ön planda olduğu modernist sinemanın aksine postmodern sinemada metin ve izleyici öne çıkmaktadır.

İkinci unsur, imgenin herhangi bir dış gerçeklikle değil, medyadaki diğer imgelerle olan yapısını ve ilişkisini vurgulayan metareferans ya da özyansıtmadır. Karakterler yoluyla izleyiciye filmin kurgu olduğunun hatırlatma durumudur. Kendini referans alan bir film, izleyiciye bunun bir film olduğunu hatırlatır. Yapay görünen bir görüntünün doğal olmayan görünümü vurgulayarak başarılıdır. Filmdeki karakter, olay örgüsü ve işaretlerle bu işlem gerçekleştirilir. Film karakteri, bulunduğu ortama yabancılaşır; izleyici gibi bunun bir kurmaca olduğunun, filmdeki bütün olayların sıralı gerçekleştiğinin farkına varır.

Meta referans için kullanılan bir başka teknik de filmin diğer kurgu eserlerine gönderme yaptığı ya da tartıştığı metinlerarasılıktır. Eserin, bir başka eserle ilişkilendirme durumudur. Pastiche, burada önemli bir işlev görür. Buna ek olarak postmodern film, ekranda görünenin inşa edildiği gerçeğini tekrar hatırlatmak için zamanı böldüğü ya da parçaladığı, düz zaman çizgisinin dışında gelişen hikâyeler anlatır. Postmodern sinemada kullanılan nostalji kavramı geçmişte temsil eden değil, geçmişte uyarlayan olarak belirtilir (Arslantepe, 2018:753). Bir nevi sinema tarihinden bulduklarını, kendi postmodern film atmosferine uyarlar. Postmodern filmlerde, zamanın an içinde kalarak geçmiş, gelecek ve şimdiki zamanları birbirine katarak yeni bir zaman kavramı içerisinde kurgulanmasıyla zaman anlayışı ortaya çıkar. Geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman farklılıklarının belirsiz oluşu postmodernizmi belirleyenlerden biridir (Arslantepe, 2018: 755). Tarihten izler taşıyan bir film, günümüzden uzak bir gelecekte de geçiyor olabilmektedir. Bunu kullanan herhangi bir film hem geçmişe ve sinema tarihindeki durumlara bir selam yollar, hem de kullanılan bütün durumların taşıdığı anlamları kendi potasında eritip kullanabilir. Kendi kendini taklit edebilmekte olan sinema, kendi kendinden kopya çekebilme, kendi klasiklerini yeniden tekrar edip özgün mitlerini yeniden gündeme getirebilme, özgün sessiz filmlerden daha da kusursuz olabilen sessiz

filmler yapabilmektedir (Baudrillard, 2011: 72). Sinema, en iyiye ulaşabilmeyi hedeflemektedir. Bu hedef doğrultusunda da diğer sanatlardan yararlanmasıyla birlikte kendi özünden de yararlanmayı ihmal etmeyerek onları da devamlı canlı tutma uğraşındadır.

Üçüncü bir unsur, yüksek kültür ile alt kültür olayları ve sanatsal stilleri arasında bir köprü kurar. Saygı ve pastişin kullanımı, kendi başına yüksek kültür ve alt kültür birleşmesinin sonucudur. Bundan dolayı, kullanım sırasında karakterlerin parodisi yapılan eserlerin önemine ve kültürel değerlerine ilişkin değer yargıları eşlik ederek atıfta bulunulan eserin yüksek mi yoksa alt kültür mü olarak kabul edildiğinin izleyici tarafından anlaşılmasını sağlar.

Son olarak film karakterlerin ahlak yapısında ya da başka türden çelişkiler, postmodernizmde önemli yer tutar. Herhangi bir postmodern film, fikirlerin çelişkileri ve bunların ifade edilmesine karşı çıkmaz. Geleneksel ve modern anlatı sinemasından farklı olarak kahramanlık olgusunda da değişimler yaşanır. Hem geleneksel sinemanın hem de yapımçı merkezli olan Hollywood'un film üretim pratiklerinde kahraman otoriter, ilgi çekici, güzel, yakışıklı, ataerkil, atılgan, lider ve idealist gibi sayılabilecek niteliklere sahiptir. Postmodern sinema ise kahramanı baştan ele alarak bu durumu değiştirir ve yeniden ortaya koyar. Hollywood'da 1950'lerde erkekler evcimen iken 1980'lerle birlikte ise hırslı, benmerkezci, eşlerinden daha duygulu ve çocuklarına daha iyi bakan babalar haline gelirler (Segal, 1992: 56). Kahraman tiplmesi postmodernizmin sinemada etkisinin görülmesiyle birlikte değişikliğe uğrar. Postmodernizmin özelliklerinden de olan güvensizlik, zaman-yer kaybı sonucu yorumlanabilecek şizofrenik, kaos ve zayıflık yeni kahramanın nitelikleridir. Kahramanlar için bir ideal ya da bir doğru yoktur. Bizden birileridirler (Erdemir, 2011: 36). Etrafımızda olan insanlardan farksızdırlar. Bu nedenle de geleneksel sinemadaki ideal kahraman imgesi yıkılır. Kahramanın niteliğinin değişmesi beraberinde anti-hero kavramını getirir. Anti-kahraman, bir hikâyede idealizm, cesaret ve ahlak gibi geleneksel kahraman niteliklerinden yoksun zaafı olan bir karakterdir. Anti kahramanlar bazen ahlaki olarak doğru eylemler gerçekleştirebilse bile, bu her zaman doğru nedenlerden dolayı değildir. Genellikle kişisel çıkar ya da geleneksel kodlara meydan okuyan şekillerde hareket ederler. Seyirci açısından da sempatiyle yaklaşılacak anti-kahraman karakterler, özgün bir profil ortaya koyarlar.

Şüphesiz ki başka bir çalışmada daha uzun ele alınabilecek olan Türk Sineması, çalışmanın kapsamı doğrultusunda bu noktada ele almak yararlı olacaktır. Böylece modernizmden postmodern sinemaya geçiş gibi Türk Sinema tarihindeki geçişleri görmek çalışmanın ilerleyen kısmı için yardımcı rol oynayacaktır.

Ayastefanos'taki Rus Abidesinin 1914 yılındaki yıkılışının filme alınması Türk Sineması'nın ilk filmi kabul edilmektedir (Özön, 1968: 12). Buradan itibaren bir süre dünyadaki örnekleri gibi ülkemizde de sinema, olayları belgelemek ve haber servisi etmek üzerine rol oynar. Bu zaman diliminde yapılan kurmaca filmler de mevcuttur. Kurmaca ilk Türk filmi olarak kabul edilmekte olan Sedat Simavi'nin yönettiği *Pençe* (1917) de bunlardan biridir (Onaran, 1994: 14). Türk Sineması daha sonra, tiyatrocuların etkin olduğu Tiyatrocular Dönemi'ni ve sinema dilini öğrenmiş ve kendine has bir sinema ortamı oluşturan Sinemacılar Dönemi'ne geçiş yapar. 1960'lı yıllarla birlikte sinemacılar için nasıl anlatmak sorununun yerine neyin anlatılması gerektiği sorunu ortaya çıkar. Bu dönemdeki yönetmenler toplumsal konularla ilgilenmeye başlarlar. Türk Sineması'nda ilk kez toplumun sorunlarını perdeye yansıtmaya çalışan filmler çekilir (Sim, 2019: 35). Köy-kent uyumsuzlukları, yabancılaşma, Türk kadınının konumlandırılması üzerine karşılaşılan sorunları konu edinen filmler yapılır. Bu dönemde Metin Erksan tarafından çekilen *Susuş Yaş* (1963) filmi Türk Sineması'nın kazandığı ilk uluslararası ödülü olan Berlin Altın Ayı'yı alır. Köy ortamında geçen film, köydeki tarlaların sulanması üzerine çıkan sorunları işlemektedir. Toplumsal sorunların sık sık yer aldığı bu dönemden sonra Karşıtlıklar Dönemi gelmektedir. Yılmaz Güney, Şerif Gören, Zeki Ökten, Erden Kıral, Ömer Kavur, Tunç Okan gibi sinemacılar toplumsal sorunları mesele edindikleri siyasal eleştiriler de içeren gerçekçi filmler yapmaya devam ederler. Bir yandan da bu dönemde salonlardaki izleyici sayısı düşer. Bir nedeni dönemin sahip olduğu ekonomik sıkıntılarla birlikte, sokaklardaki ideolojik çatışmaların diğer nedeni de 1970'ten itibaren ulusal yayınlara geçen televizyon, sinema izleyicisine evinde daha çok filmi ekonomik ölçüde sunar (Sim, 2019: 80). Ailecek yapılan aktivitelerden olan sinemaya gitmek, artık yerini televizyona bırakırken sinemayı da erkek kitlesine bırakır. Hedef kitlenin değişmesiyle, sinemada erkek izleyiciler için cinsel öğelerin kullanıldığı filmlere yer verilir. Bu olumsuzluklara rağmen, Yılmaz Güney'in senaryosunu yazdığı ve Şerif Gören'in yönettiği *Yol* (1981) filmi, Cannes Film Festivali'nde Altın Palmiye ödülünü alır. Film, 12 Eylül Darbesi sonrası sıkıyönetim dönemini ve bunun birlikte töre ve okumamış insanın durumunu yansıtır. 1980 dönemiyle birlikte cinsel içerikli filmler, yerini arabesk veya şarkıcı filmlerine bırakır. Bir önceki dönem ortaya çıkan sinemanın izleyici kaybetmesi, bunun neticesinde oluşan gelir kaybı gibi

konular üzerine gidilmektedir. Kültür Bakanlığı'nın film yapımını arttırmak adına desteklemesi ve Avrupa Konseyi'ne bağlı kuruluş Eurimages'ın destekleri sinemacılara yardımcı olur. Film festivalleriyle birlikte halkın sinemaya ilgisi tekrar kazandırılarak filmlerin salonlarda izleyicilerle buluşması sağlanır. Yeni Dönem Türkiye Sineması 2000'li yıllarla yozlaşan büyük kentler, ekonomik kriz, kimlik çatışmalarını konu edinir (Sim, 2019: 193). Derviş Zaim, Zeki Demirkubuz, Nuri Bilge Ceylan, Yeşim Ustaoglu, Semih Kaplanoglu, Ümit Ünal, Kutluğ Ataman ve Reha Erdem gibi yönetmenler bu dönemde kendi yollarını çizerek klasik hikâyeler ve kalıplar yerine kendi hikâyelerini sinemaya aktarma yoluna giderler.

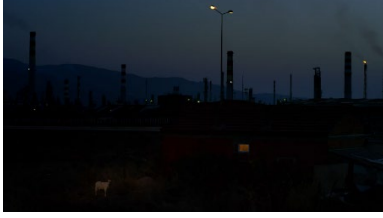
Reha Erdem Filmlerinde Postmodern Yansımalar

Koca Dünya

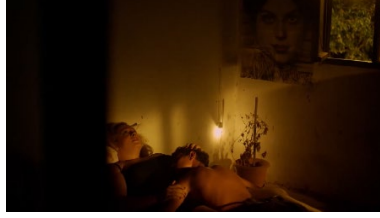
Türk yapımı olan ve Reha Erdem'in senarist ve yönetmenliğini yaptığı *Koca Dünya* filmi 2016 yılı yapımıdır. Film, 2016 yılında 73.Venedik Film Festivali'nin "Ufuklar" bölümünde Jüri Özel Ödülü'nü, 23. Altın Koza Film Festivali'nde en iyi film, en iyi görüntü yönetmeni, Film Yönetmenleri Derneği en iyi yönetmen ve Türkan Şoray umut veren genç kadın oyuncu ödülleri aldı. Ayrıca, 2017 yılında Ankara Film Festivali'nde Ulusal Yarışma bölümünde en iyi yönetmen ve en iyi ses tasarımını ödülleri de sahibi oldu.

Fabrikaları arka planda görebileğimiz bir tamirhanede başlayan film bizi önce şehirle tanıştır. Yetim olduklarını ve yetimhane tarafından büyütüldükleri öğrenilen Ali ve Zuhul adında iki genç karakter vardır. Birbirlerini kardeş bellemelerine rağmen film içerisinde öğrenildiği kadarıyla ortada bir resmiyet veya belge yoktur. Zuhul, bu sırada başka bir ailenin yanında kalmaktadır. Kaldığı ailenin erkeğinin, Zuhul'i ikinci eş olarak düşündüğünü öğrenen Ali, aile bireylerini öldürür ve Zuhul'i de alarak kaçarlar. Şehirden uzaklaşıp doğaya sığınır. Ormanda yaşamaya başlayan ikili, bir yandan hayatta kalmaya bir yandan da geçinebilmek için para kazanmaya çalışırlar.

Bir önceki kısımda anlatılan ve hikâye için temel olabilecek bölüm, filmin açılış sekansını oluşturur. Hem hikâyenin hem de karakterlerin izleyici tarafında karşılığı olabilmesi adına önemlidir. Moderniteye veya modernist sinemaya zıt gelebilecek planların olduğu bu sekansta iyinin, güzelin, bütün hayatın dertsiz tasasız olmadığını, tam tersine kötü düşüncelere, yokluğa, yersizliğe ve yurtsuzluğa işaret etmektedir. Postmodern sinema güzelin dışında kalanların hikâyesini de yansıtır. Sadece güzelin anlatıldığı bir sinema değildir. Bu filmde de güzel evler, güzel planlanmış sokak ve caddeler, şık giyinmiş insanlar yoktur. Arka planında fabrika bacalarının dikkat çektiği, bir köşede kalmış tamirhane ve çalışanlarıyla başlar (bkz. Resim 1). Göstergeler, kullanıldıkları toplumdaki görünenlerin, nesnelerin ve soyut kavramların görünür olmalarıdır (Lotman, 2012: 13). Bu göstergelerin ise ön planda ya da arka planından yatan anlamları bulunmaktadır. Postmodernizmde de yer alan anlamın çokluğu irdelenerek göstergelerin özüne inilir. Gösteren ve gösterilenden oluşan gösterge, anlam aktarıcı birleşimi belirtmek için, bir neden olacağından, bir gösteren ve bir gösterilenden veya bir işitimi imgesiyle bir kavramın oluşumudur (Barthes, 2005: 48). Görüleceği üzere gösteren ve gösterilenden oluşan göstergeler, herhangi bir nesnenin ya da olgunun anlamına ve referansına ışık tutar. Bu sayede toplum, bu işaretler yoluyla nesnelere ve işitimi imgelerini anlamlandırmaktadır (Kule, 2020: 17). Düzlemsel açıdan gösterenler anlatım düzlemindeyken gösterilenler ise içerik düzleminde yer alıp bu düzlemler de biçim ve töz şeklinde iki katmana sahiptirler. Biçim, dilbilim dışında kalan hiçbir ön şarta başvurmadan dilbilimin tümünü kapsayan, sade ve tutarlı bir şekilde betimleyeceği olgularken töz ise dilbilim dışı koşullara başvurmadan betimlenemeyecek dilsel hususların bütünüdür (Barthes, 2005: 48). Göstergebilim dizgeleri içerisinde cisimler, hareketler ya da görüntüler varlığın anlamlandırılmasında görev üstlenmeyen bir anlatım tözü içermekteyken şapkanın güneşten korunmaya, ekmeğin beslenmeye, şemsiyenin yağmurdan korunmayı sağladığı toplum tarafından, anlamlandırma nedeniyle türetilen kullanımlardır (Barthes, 2005: 49). Giysi bununla birlikte medeniyetin gelişmişliğini de temsil eden bir göstergedir. Bu açıklama temel alınarak yağmurluk sözcüğü bir göstere, y-a-ğ-m-u-r-l-u-k harflerinden meydana gelen yazılı ya da işitsel imge gösterenken akılda oluşturabildiği yağmurluk kavramı da gösterilendir.

Resim 1: "Koca Dünya" filminden kare

Resim 2: "Koca Dünya" filminden kare

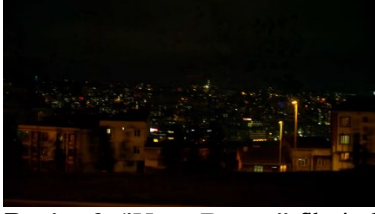
Saussure'ün dizisel ve dizimsel olmak üzere iki düzleme oturttuğu gösterge anlayışı mevcuttur (Erkman-Akerson: 2005:87). Filmdeki göstergelerin bir anlama sahip olabilecekleri düşünüldüğünde, dizisel ve dizimsel düzlem önemli bir yere sahiptir. Saussure, dilsel öğelerin kendine has değerlerini üreten iki düzlemde geliştiğini ve bu düzlemlerin zihinsel aktivitenin iki biçimine denk olduğunu belirtmektedir (akt. Barthes, 2005: 61). Dizisel düzlem, göstergeler arasından seçimlerin yapılmasıdır. Dizimsel düzlem ise göstergelerin anlam ifade edebilmesi için sıralanmasıdır. Dizisel düzlemdeki karşıtlıklar ve farklılıklar, seçilen göstergenin anlamını belirleyerek anlamı pekiştirmektedir. Karşıtlıklar kullanılarak dizisellik oluşturulmakta ve terimlerin düzenli bir şekilde birlikte kullanılarak ortaya çıkan anlam ise dizimselliği meydana getirmektedir. Çekim sırasında tercihe göre seçilen açılar, ışık, dekor gibi etmenler dizisel; bunların hepsinin anlamlı bir şekilde bütün oluşturması da dizimsellikte alakalıdır. Açılardan, sahnedeki dekora kadar olan kısımlarda tercihle seçilen her bir olgu amaca göre şekillenir. Amacı en iyi ortaya koyacak olanın seçimi diziselliklidir. Yöntemler dizimlerin etkin bir boyutunu oluşturmakta ve ortaya konan olgular bu yöntemlerle bir araya getirilirler (Fiske, 1996: 84). Bu kısımdaki karşıtlıklar; yeni-eski, iyi-kötü, güzel-çirkin, düzgün-eğri, iç-dış, temiz-kirlidir. Göstergelerin çözümlenmesi yolunda ise fabrika bacalarını gösteren iken göstergedeki yeri nesnedir ve şehir dışında olmasıyla medeniyetten uzaklığı, dışta olmayı, hor görülme de gösterilendir. Göstergebilim, dillerin, simgelerin ve normların gösterge oluşturacak şekilde bütününcü inceler (Guirand, 1994: 17). Göstergebilim, açık işaretlerin yanında toplumsal karşılığı olabilecek değerlerde tekrar dille karşılaşmaktadır. Görüntüler, davranışlar ve nesnelere anlama sahiptir; ama bunlar bağımsız olamayıp gösterge bütünlüğü içerisinde dille birleşmektedirler (Barthes, 2005: 28). Anlamlandırma kurulurken de düz ve yan anlamlarından yararlanır. Düz anlam, cismin zihinde oluşan yansımasıdır. Gösterge, belirli bir düz anlama sahiptir ve bu nedenle de gösteren ile karşılıklı bağlantılı olmalıdır. Yan anlamda ise, göstergenin seyirci açısından duygusal ve kültürel benliklerine dokunduğundaki etkileşim durumudur (Barthes, 2005: 50-51). Göstergenin nasıl ortaya konduyuyla ilgilidir. Sinemadaki bir izleyici, bu anlamlandırma konumu içerisinde görüntünün ilk anlamı sayılabilecek düz anlamı haricinde, kitlesel ve kültür bağlamındaki değerleriyle farklı yorumlamada bulunabilir. Düz anlam, anlatımda bir ifadeyi temsil etmektedirler. Yan anlam ise gösterge görevinin anlamına karşılık gelir. Görünür olmayan, ortaya konan anlam yan anlamdır. Çözümleme aşamasında düz anlam tek başına anlama karşılık gelemeyen yan anlam düz anlam vasıtasıyla anlamı ortaya koymaktadır. Sinema, kendi dilini kullanır. Bu dil içerisinde de görüntülerin ve seslerin beraber kullanılıp ortaya konulması sonucu anlamlar üretilir. Anlamların üretilmesi yolunda göstergelerden yararlanılarak anlam ifade edecek kodlar oluşturulur ve onlar vasıtasıyla aktarılır. Metz, mesajı seyirciye iletmek için beş sinemasal kodlamayı ortaya koymaktadır (akt. Monaco, 2005: 154). Bunlar görsel imge, konuşma, müzik, ses ve yazıdır. Bu beşlinin birleşerek anlatım aracı olan sinemada yer bulan kodlar ise üç türde toplanır. Sinemaya özgü kod, sahnenin ışıklandırmasıdır. Sinemaya ait olmayan kod, kitlesel anlam ya da göndermeye sahiptir. Diğer sanat dallarıyla etkileşim halinde kod ise sinemanın öbür sanat dallarıyla paylaştığı koddur. Kodların çözümlenmesiyle elde edilen göstergebilimsel eleştiri de gösteren kodların psikolojik, sosyolojik, kültürel ve estetik anlamlara göre ifade edilenlerin çözümlendiği birinci düzey ve kodlar vasıtasıyla sunulan sinemasal tarzın incelendiği ikinci düzey olarak işler (Eberwein, 1990: 132). Filmler, anlamı ortaya koyan değerlendirme ölçütlerinin bulunmasıyla tüketimi son bulan nesne olmak yerine, anlamın filmi yapanların haricinde yeniden üretildiği bir duruma erişir (Özden, 2014: 140). Bu nedenle de filmlerin bir sonu olmaz. Zaman geçtikçe ya da her izlenişinde yeni anlamlar kazanmaya ve yaşamaya devam eder.

Türkan Şoray'ın posterini gördüğümüz bu sahne, postmodern sinemanın etkisinde kaldığı geçmişe bir gönderme niteliği taşır (bkz. Resim 2). Postmodern sinema, yeni ve eskiyi aynı potada eritir. Geçmiş de daima onu yererek değil, ona tekrar işlevsellik kazandırarak kullanır. Türkan Şoray'ın oynadığı karakterler yoluyla da metinlerarasılık çıkartılmaktadır. Cinsel birliktelik sonrası ve melankolik bir planda konumlandırılan bu poster yoluyla da Türkan

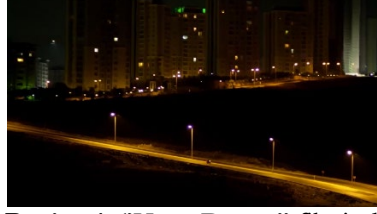
Şoray filmlerindeki aşkların, bekleyişlerin ve sevdalarına bir gönderme niteliği taşır. Günümüz ve geçmiş arasındaki sevgi olgusu karşılaştırılır.

Buradaki karşıtlıklar; hüznün-sevinç, birliktelik-yalnızlık, aydınlık-karanlık, yeni-eskidir. Göstergelerin çözümlenmesi yolunda, Türkan Şoray posterini gösteren, gösterge ise nesnedir. Bugün ve dünün sevdâ karşılaştırmaları, eskiye özlem ve ona saygı ise gösterilendir.

Ali, Zuhâl'in yanında kaldığı aileyi öldürüp oradan kardeşini de kurtararak motosikletiyle yollara koyulurlar. Yol boyunca önce çarpık kentleşmeyi ve dar sokakları, arkasından ise düzenli planlanmış rezidansları görürüz (bkz. Resim 3 & Resim 4). Ali ve Zuhâl o binaların yanında küçücüklerdir, yalnızdırlar ve kimseleri yoktur. Postmodernizm, yüksek kültür ve alt kültürü bir sayar. Onları aynı potada eritir. Buradaki bir sanat akımı ya da onun kültürü değildir. Burada olan farklı mahalle kültürlerinin altını çizmek, sadece doğru veya yanlış olarak değil olguyu gözler önüne sermek istenir.

Resim 3: "Koca Dünya" filminden kare

Resim 4: "Koca Dünya" filminden kare

Buradaki karşıtları; planlı-çarpık, yeni-eski, büyük-küçüktür. Çarpık kentleşme gösteren, gösterge olarak nesne ve düzensizlik, plansızlık ve eski olan gösterilendir. Rezidanslar gösteren, göstergesi nesne ve düzenli, büyüklükleri, modernlikleri gösterilendir.

Ali ve Zuhâl, şehirden ormana gelirler. Doğaya dönerler. Endüstrileşme ve onun beraberinde getirdiği fabrikalaşmayla birlikte buralarda çalışacak insana ihtiyaç duyulması, kırsaldan kente göçü artırır. Sinemada da bu hikâyelerden etkilenip önce şehre yeni gelen insanın zorluklarını daha sonrasında da şehir, şehir yaşamı ve şehirde yaşayan modern hikâyelerine odaklanır. Burada ise durum farklıdır. Belki bir suç işlenmesi sonucu doğaya sığınmaktadırlar, fakat burada sorgulanması gereken asıl soru şehir onları ne kadar kabul eder. Bu noktada da ormana dönüş, alışagelen sinema eksenindeki filmlerin tersi durumu doğurur. İki kardeşin, klasik anlatı yapısındaki filmlerdeki gibi modern evleri, iyi bir aile ve komşuları yoktur. Onların sahip oldukları ormanın ortasında derme çatma bir kulübeleri ve kaplumbağa, kurbağa, yılan komşularıdır (bkz. Resim 5).

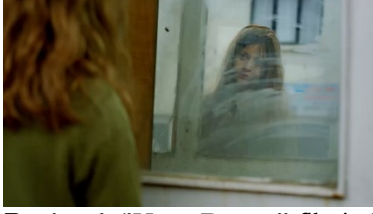
Resim 5: "Koca Dünya" filminden kare

Kırsal-kent, aile-birey, çokluk-azlık karşıtlıklardır. Göstergelerin çözümlenmesi yolunda, kulübe gösteren, gösterge ise nesnedir. Ev, umut, barınma ve ortam ise gösterilendir.

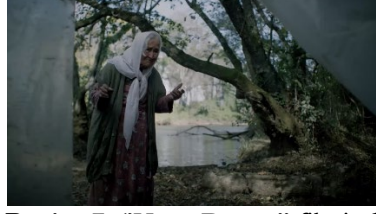
Postmodern sinemanın bir başka özelliği olarak parçalanmış zaman kavramından yukarıda bahsedilmiştir. Dün, bugün ve yarın kavramları keskinliğini yitirir. Ormandan kasabaya indikleri sahnede, Zuhâl boş bir dükkânın camından içerideki aynadan kendine bakar (bkz. Resim 6). Öncelikle bir camdan ve arkasından da aynadan geçen gerçekliği ve ona yansması, bir zaman bükülmesine işaret eder. Zuhâl, silik ve orada değil gibidir. Aynadaki Zuhâl'e baktığında dünkü, bugünkü ya da yarınki Zuhâl'i mi gördüğü muğlaktır. Bu sahneye paralel olarak, film

boyunca ormandaki sahnelerde iki defa göreceğimiz yaşlı bir kadın karakteri vardır (bkz. Resim 7). Yaşlı kadının, gerçeklik ve zaman algısı kayıptır. Ailesinden ayrı düşerek kendini ormanda bulur.

Resim 6: "Koca Dünya" filminden kare

Resim 7: "Koca Dünya" filminden kare

Buradaki karşıtlıklar, genç-yaşlı, sağlık-hastalık, gerçek-düşür. Camdaki yansıyan Zuhal gösteren, gösterge ise insandır. Zamanın parçalanması ve gerçeklik kaybı ise gösterilendir. Yaşlı kadın gösteren, insan faktörü olarak gösterge ve zaman algısının olmaması ve kaybolmak gösterilendir.

Ali, film boyunca bir anti-hero izlenimi verir. Film anlatı yapılarından farklı bir görüntü ortaya koyar. Motosikletini sürerken güvenliği için kask takmaz (bkz. Resim 8). Klasik anlatı yapısındaki kahraman karakterleri günün sonunda dünyayı kurtarması, en iyisine sahip olması, idealist ve atılgan izlenim çizmeleri gerekir. Ali'nin ise kusurları vardır. Günlük hayatta olan ve karşılaşılan insan gibidir, bizdendir. Postmodern sinemadaki karakterlerin özelliklerinden biri olan zayıflık gösterir. Ormandaki kulübeden, kasabada bir eve geçmeyi; daha çok para kazanmayı ister. Fakat kendini panayırda tanıştığı kadının yanına gitmekten alıkoymaz. Biriktirdiği parayı çaldırır. Bununla birlikte, kardeşine de bakmaya, ona kıyafet ve yemek getirmeye de çalışır. Çelişki içerisindedir. Onun hikâyesi modern bir yükseliş hikâyesi değildir. Günlük hayattaki insanın hikâyesidir.

Resim 8: "Koca Dünya" filminden kare

Resim 9: "Koca Dünya" filminden kare

Hero – anti-hero, zengin-fakir, ev-kulübe, mükemmel-kusurlu buradaki karşıtlıklardır. Ali gösteren, gösterge ise insandır. Ali'nin temsil ettikleri ve yansıttıkları, onun hataları ise gösterilendir.

Filmin geçtiği zaman ve mekân belirsizdir. Orman sahnelerinde bu durum daha da kendini belli eder. Filmin sonlarına doğru olan ve bir rüya sekansını andıran kısım bunu destekler niteliktedir (bkz. Resim 9). Ali ve Zuhal, diledikleri gibi doğayla bir olurlar. Koşarlar, atlayıp zıplarlar ve yüzerler. Zaman ve yer algısı parçalanmıştır. İlk kez bu kadar mutlu ve ait oldukları yerde ifadesi ortaya koyarlar. Parçalanmış zamanla birlikte parçalanmış mekân algısı da postmodern sinemanın kullandığı anlatım biçimlerindedir. Sinema da bir rüyanın perdeye yansımasıdır. Postmodern sinema da bunu izleyicisine tekrar hatırlatmak için bu tarz sekansları kullanmaktadır.

Buradaki karşıtlıklar, kadın-erkek, zaman-zamansız, gerçek-yapay, sevinç-üzüntüdür. Göstergelerin çözümlenmesi olarak ise doğa gösteren, gösterge ise nesnedir ve zaman ile mekânın parçalanması, aitlik, hissedilenler gösterilendir.

Zuhal, sağlığını iyice kaybedip bayılınca; Ali, onu sırtlayarak hastaneye yetiştirmeye çalışır (bkz. Resim 10). Bu planın benzerini, Zeki Ökten'in yönettiği ve Yılmaz Güney'in senaryosu olan *Sürri* (1978) filminde görebiliriz. Filmde, Ankara'ya geldiklerinde Şivan hasta olan eşi Berivan'ı sırtında taşır (bkz. Resim 11). Bu iki plan arasındaki durum metinlerarasılıktır. Her iki planda da hasta olan bir karakter ve onun yoldaşı olarak hastasını taşıyan görülmektedir.

Resim 10: "Koca Dünya" filminden kare

Resim 11: "Sürü" filminden kare

Karşıtlıklar, sağlık-hastalık, kadın-erkek, çare-çaresizliktir. Göstergelerin çözümlenmesi bakımından, Zuhâl ve Ali gösteren, insan faktörü gösterge ve hastalık, çaresizlik gösterilendir. *Sürü* filmindeki plan ise, Berivan ve Şivan gösteren, gösterge ise nesnedir. Hastalık ve çaresizlik ise gösterilendir. Ali, Zuhâl'i hastaneye yetiştirir ama polisleri görmesi sonucu oradan kaçır. Kurallar ve hiyerarşi etrafında şekillenen modernizmin simgeselleştirilmesinin karşılığı görevliler üzerinden yapılarak kuralların postmodern sinemada yeri olmadığı çıkarımı yapılabilir. Polisler, hastaneden ayrılmayınca Ali'de Zuhâl'den haber alamaz. Daha önceden Zuhâl'in karşısına çıkan keçi, şimdi Ali'nin karşısındadır. Onun da Zuhâl gibi keçiye babası olarak seslenmesiyle film son bulur.

Şarkı Söyleyen Kadınlar

Türk, Alman ve Fransız ortak yapımı olan ve Reha Erdem'in hem yönetmenliğini hem de senaristliğini yaptığı *Şarkı Söyleyen Kadınlar* 2013 yılında tamamlanır. Film ayrıca, 2014 yılında 25.Uluslararası Ankara Film Festivali'nde en iyi yönetmen, en iyi görüntü yönetmeni, en iyi sanat yönetmeni, en iyi ses tasarımı ve en iyi yardımcı kadın oyuncu ile yine 2014 yılında 33.İstanbul Uluslararası Film Festivali'nden en iyi kurgu ödülleri alır.

Filmin hikâyesi, İstanbul'un adalarından birisinde, potansiyel deprem tehlikesi nedeniyle adanın boşaltılmasına karar verilir. Büyük bir çoğunluk karara uyararak adayı terk ederken küçük bir grup bu karara uymaz ve adada kalır. Kalanlar için koşulların günden güne zorlaştığı ve arka planda adeta kıyamet atmosferinin olduğu adada, bir yandan yaşamaya bir yandan da kendilerini keşfetmeye çalışırlar.

Film, ormanın içinde yoluna devam etmeye çalışan Esmâ'yı göstererek başlar (bkz. Resim 12). Esmâ'nın üzerinde bir pelerin vardır ve çocuk hikâyelerinden olan *Kırmızı Başlıklı Kız* (Toshiyuki Hiruma ve Takashi Masunaga, 1995)'a benzer. Her iki kurgusal karakter de ormanda ilerlemeye, doğayı keşfetmeye ve hayvanlarla konuşmayı severler. Böylece film, bir metinlerarasılık sunarak ilk sahneden postmodernizm örneği ortaya koyar.

Resim 12: "Şarkı Söyleyen Kadınlar" filminden kare

Resim 13: "Little Red Riding Hood / Kırmızı Başlıklı Kız" filminden kare

Bu kısımdaki karşıtlıklar; genç-yaşlı, heyecanlı-sıkıcı, doğa-kentleşmedir. Göstergelerin çözümlenmesi olarak ise Esmâ karakterinin üzerindeki pelerin gösteren iken gösterge olarak nesnedir ve Kırmızı Başlıklı Kız karakterine gönderme yapması, buradan hareketle de doğayı sevmeye, tanıma ve ona karşı merak gösterilendir.

Filmdeki karakterlerden devam edilecek olunursa da erkek karakterler varlıklarını sorgulayan, çaresiz, takıntılı, hastalıklı ve güçsüz çizilirler (bkz. Resim 14). Klasik sinema anlatısından farklı olarak onlar yollarını şaşırılmışlardır. Erkeklerden Adem, bununla birlikte eşini de aldatmaktadır. İdealleri, sosyal olmayı, topluma öncülük etmeyi ve onlara biçilen bir başka rol olan erkek evin parasını getirir özelliklerine sahip değildirlere. Kadın karakterler ise çalışan, yükü omuzlayan, yardım elini uzatan ve güzeli temsil edenlerdir (bkz. Resim 15).

Resim 14: "Şarkı Söyleyen Kadınlar" filminden kare

Resim 15: "Şarkı Söyleyen Kadınlar" filminden kare

Buradaki karşıtlıklar ise güçlü-zayıf, mutlu-üzgün, umutlu-umutsuz, takıntılı-rahattır. Adem karakteri gösteren, insan faktörü olarak ise göstergedir. Adem karakteri üzerinden erkek karakterlerin sahip oldukları çaresizlik, takıntılı olma durumu, toplum normlarına uymama gibi haller ise gösterilendir. Kadın karakterler gösteren, gösterge ise insandır ve güzelin temsili, lider olma, yol göstericilik ise gösterilen olarak göstergelerin çözümlenmesi yapılabilir. Postmodern sinemada, toplumda insanlara biçilen rollerin aksi ifade bulur. İnsan kendi haliyle filme alınır. Onu modernize etmek, postmodern sinema için yanlış bir yaklaşımdır ve bunu yıkmak ister.

Filmde ara ara Estonyalı Arvo Part'ın klasik müzik eserleri olan "Lamentate" ve "Psalom" duyulmaktadır. Postmodernizm, eski ve yeniği birleştirdiği gibi klasığı de modernle birleştirip ortaya yeni bir eser çıkartmaktadır. Diğer sanatlardan yararlanma sık başvurulan bir yöntemdir. Postmodernizmin özelliklerinden olan çoğulculuk, çok seslilik ve çok kültürlülük burada da yer almaktadır. Yukarıda da bahsedildiği gibi postmodernizmde tek bir doğru, tek bir ses olamaz ve toplumda, sanatta, müzikte ve sinemada farklılıkların oluşturduğu çoğulculuk benimsenmektedir. Postmodernizm'de eklettik oluşumlar eserlerde bir araya getirilerek yeni ifadeler elde edilmektedir. Postmodern sanatın pastiş özelliği farklı sanat disiplinlerinin de bir araya getirilmesi olarak görülmektedir (Şahin, 2015: 112). Burada da klasik müzik eserleriyle filmin anlatı yapısını güçlendirmek ve görüntü ile sesin karşımı ortaya bir kompozisyon çıkartmak amaçlanır. Anlatı yapısından yararlandığı materyallerden biri de televizyondur. Televizyonda yer alan belgeselde, bir av sırasındaki leopar gösterilmektedir (bkz. Resim 16). Belgeseli izleyen karakterler, sinema salonlarında izleyen izleyici de aynı konumlandırma yapılabilir. Hem filmdeki belgeseli izleyen karakterler hem de filmi izleyen sinema salonundaki izleyiciler gözetleyen konumdadır. İzleyiciye bunun bir film olduğu hatırlatılır.

Resim 16: "Şarkı Söyleyen Kadınlar" filminden kare

Resim 17: "Şarkı Söyleyen Kadınlar" filminden kare

Gözetilen-gözetlenen, canlı-cansız, kurgu-gerçek buradaki karşıtlıklardır. Göstergelerin çözümlenmesi olarak ise televizyondaki belgesel gösteren, gösterge ise hayvandır. Gözetilenin sorgulanması üzerinden filmin ve gerçekliğin sorgulanması ise gösterilendir. Postmodern ifadelerinden olan çoğulculuk sadece toplumsal yaşantıyı kapsamaz. Sanat estetiğinde zıtlıklar, ayırım gözetmeksizin bir arada bulunarak farklılıkları üst üste koyabilmektedir (Bingöl, 2017: 75). Bu zıtlıklar hem eserin zenginleştirilmesi hem de yeni anlamlar ortaya koyarak eserin yorumlanabilecek farklı ifadelerine de odaklanmaktadır. Oluşturulan bu çoğulculuk, modernizm etkisindeki sinemada anlamın teklifinden izleyenini -yorumlayanını- kurtararak, onu düşünmeye iter.

Esmâ, anın farkındadır fakat gerçekliğe sahip değildir. Kahvehanedeki insanlar da onun küçükken havale geçirdiğinden bahsedip onu tuhaf bulurlar. Hayvanlarla ve doğayla konuşur. Doğanın sesi gibidir. İnsanlara yardım etmek ister. Esmâ, özgün bir karakterdir (bkz. Resim 17). Doğanın elçisi gibi rol üstlenerek etrafındakilerin yardımına koşmaya çalışır. Klasik karakter tasarımının aksine, güç, mevki ve para sahibi olmadan da bunun yapabileceğini gösterir.

Karşıtlıklar ise aynılık-farklılık, tuhaf-sıradan, bencil-yardım severdir. Göstergelerin çözümlenmesi olarak ise Esmâ karakteri gösteren, gösterge ise insan ve onun farklılığı ve özgün karakteri gösterilendir. Filmin son sahnesinde Adem'in ölmesi sonucu, babası Mesut'un bunu Esmâ'dan bilmesi, kıyameti başlatır. Yangın başlar ve her yer alev içindedir. Ada, kutsal kitaplarda da ifade edilen mahşerin kendi versiyonunu yaşar. Mesut, Esmâ'yı aramasına rağmen bulamaz. Alevler diner ama Esmâ ortalıkta yoktur. Esmâ, doğayla bir olur.

Kosmos

Türk ve Bulgar ortak yapımı olan *Kosmos*, Reha Erdem'in incelenen diğer iki filminde olduğu gibi senarist ve yönetmenliğini de kendisinin yaptığı bir diğer filmidir. Film, 2009 yılında tamamlanmasına rağmen 16 Nisan 2010 yılında Türkiye'de vizyona sokulabilir. Film, 46. Antalya Film Festivali'nde en iyi film, en iyi yönetmen, en iyi görüntü yönetmeni ve ses tasarımı dalında özel jüri ödülünü; 26. Hayfa Uluslararası Film Festivali'nde Altın Çapa ödülünü ve Türk Film Yazarları Derneği 2010 yılı ödülleri arasında en iyi film, en iyi yönetmen, en iyi görüntü yönetmeni, en iyi kurgu ve en iyi sanat yönetimi ödüllerini alır.

Sınır kasabasına bilinmeyen bir yerden kaçarcasına gelen *Kosmos*, nehrin sularına kapılmış küçük bir çocuğu kurtarır. Bu sayede *Kosmos*'un ünü kasabada yayılır. *Kosmos*, diğer insanlara benzemez. Uyurken veya yemek yerken görülmez. Çay ve şeker tüketir ve tek istediği aşktır. Aşkı devamlı arar durur.

Nehirden küçük çocuğun kurtarılmasıyla başlayan film, küçük çocuğun ablası olan Neptün'le *Kosmos*'un kuş sesleri çıkartarak selamlaşmalarıyla devam eder (bkz. Resim 18). Her ikisi de modern toplumun kültürel öğelerine uymaz; birbirlerinden çekinmezler ve yabancı olmalarına aldırış etmezler. Doğayı yansıtırlar. Toplumsal karakter tanımlarına zıt olan bu iki karakter, anti-hero karakter tanımı içerisinde hareket ederler. *Kosmos* karakteri hakkında Reha Erdem, işlevselliği olmayan ve bir nevi abuk subuk bir adam yorumunu getirir (Tabak & Turan, 2013). Buna ek olarak *Kosmos*'a kahvehanede iş verilir, o iş istemez, parayla işi yoktur, kimliği ya da nereden geldiği belli değildir. Onun bu tekinsizliğiyle birlikte mucize güçlerinin olması, kasaba halkının ona temkinli yaklaşmasına neden olur. Onun tek bir istediği vardır. Aşkı bulmayı amaçlar. Aşk yolunda bir yolcu olması kahvehanedekiler tarafından alaya alınır (bkz. Resim 19). Postmodernizm, birleştirici tarzı, toplumsal alanın farklılaşmış ve çoğul mahiyetini karanlığa gömerken politik açıdan uyumluluk ve homojenlik açıdan çoğulluğun, çeşitliliğin ve bireyselliğin bastırılmasını gerektiren ve indirgemeci olan Aydınlanma Dönemi'nin rasyonalist mitleri oldukları gerekçesiyle reddeder (Best & Kellner, 2010: 57). Buradaki ifadenin tekrar edilmesindeki fayda ise *Kosmos*'un toplumun yargılarına zıt olan davranışları ile kahvehanedekilerin çeşitlilik ve bireyselliği reddetmeleri üzerine davranışlarını birlikte ele alınacak olursa modernizm ve postmodernizmin arasındaki çatışmanın net görünüşüne ulaşılmaktadır.

Resim 18: "Kosmos" filminden kare

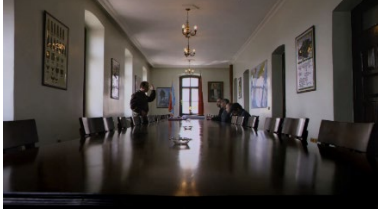

Resim 19: "Kosmos" filminden kare

Bu kısımdaki karşıtlıklar; tanıdık-yabancı, kadın-erkek, yaşam-ölüm, ciddi-uydurma, tekillik-çoğulluktur. Göstergelerin çözümlenmesi olarak ise Neptün karakteri gösteren, gösterge ise insandır ve onun çıkardığı kuş sesi, selam vermesi, *Kosmos*'u ötekileştirmemesi de gösterilendir. *Kosmos* gösteren, insan faktörü gösterilen iken, *Kosmos*'un erkeğin yapması gerektiği görülen iş ve para kazanma, önder olma, çoğunluktan taraf olma gibi özelliklerin olmaması üzerinden anti-hero kavramı da gösterilendir.

Filmde ana karakterin hikâyesi dışında, yolu kısmi olarak kesişen bir yan hikâye de vardır. Babaları ölen ve onu gömmeyen dört kardeşin, ölümün gerçek sebebini ve kardeşler arasında suçluyu arama mücadelesi; otoriteyi temsil eden devletin komutanına kadar ulaşır (bkz. Resim 20). Komutan ise onları başından gönderir ve daha önemli işleriyle uğraşır. Postmodern sinemanın anlatı yapısında, modern sinemanın anlatı yapısından farklı

olarak, düzeni koruyan, adaleti temsil eden otorite bu filmlerde işlevini yerine getirmez. Otorite çözüm üreten değil, işleri karmaşıklaştıran bir görüntüdür.

Resim 20: "Kosmos" filminden kare

Resim 21: "Kosmos" filminden kare

Düzen-başıbozukluk, otorite-otoritesizlik, yaşam-ölüm bu kısmın karşıtlıklarıdır. Otoriteyi temsil eden komutan gösteren, gösterge ise insandır ve çözüm üretmemesi, görevini yerine getirmemesi de otoritenin işlevsizliği gösterilen olarak göstergelerin çözümlenmesi yapılır.

Sınır kasabasında geçen filmin, diğer bir hikâyesi de sınır kapısının açılmasını isteyenler ve istemeyenler arasındaki çatışmadır. Ticaretin artacağını, bu sayede geçinmek için para kazanılacağını savunan kapının açılmasını isteyenlerle güvenlik gibi endişeleri nedeniyle bunu istemeyenler arasındaki kavga sahnesine paralel, kurtların aralarındaki itişmeler gösterilir (bkz. Resim 21). İnsan ve hayvan arasındaki sınırın azaldığı ifadesi yapılarak insanın da doğadaki canlılar gibi içgüdülerine yenik düştüğü, ötekinin getirdiği bilinmezlik korkusuyla saldırganlaştığı vurgusu yapılmaktadır.

Karşıtlıkların ifadesi olarak tanıdık-yabancı, güven-güvensizlik, bilinç-bilinçsizliktir. Göstergelerin çözümlenmesi, kurtlar gösteren, gösterge ise hayandır ve insanların doğadaki diğer canlılara göre medeni olması, çözüm üretilebilmesi yerine içgüdülerine yenik düşerek hareket etmesi onları diğer canlılardan ayırılmaz ve bilinçli kılmaması ise gösterilen olarak şekillenir.

Resim 22'de görülen ve günümüzde artık olmayan İnsanlık Anıtı heykeli, filmin diğer sanat dallarından da yararlanarak içine dâhil ettiği bir andır. Belirtildiği gibi postmodernizm, sadece tek bir sanat dalına odaklanmaz. Diğer sanat dallarıyla da etkileşim halindedir ve onları kendi eserine dâhil ederek kendi anlatısını güçlendirir. Bu heykel de filmin anlatı yapısıyla ortak bir yönde insanın içgüdülerine, bilinmezden korkmasına rağmen, insan olduğunu unutmadan barış için adım atabileceğini vurgular. Kosmos'un ötekileştirilmesi gibi heykelin de aynı kaderi paylaşması trajiktir.

Resim 22: "Kosmos" filminden kare

Öteki-taninan, savaş-barış, düşman-dost bu kısımdaki karşıtlıklardır. Göstergelerin çözümlenmesi olarak ise İnsanlık Heykeli gösteren, gösterge heykel iken, insanın diğer canlılardan farkının altının çizilmesi, düşmanlığa karşı barışın olabileceğini, ötekileştirmenin yerine dostluk adına şans verilebileceği ise gösterilendir.

Kosmos'un iyileştirici gücünün duyulması, kasaba halkının ondan medet ummasına yol açar. Bilime karşı doğadan, mucizelerden çözüm aranır. İyileştirdikleri arasından bir çocuğun bilinmeyen nedenden ölmesi ise okların Kosmos'a dönmesine neden olur. Kasabaya geldiği gibi buradan da koşarak ve ağlayarak kaçmasıyla film sonlanır. Filmlerde ses ve müzik kullanımı hakkında Erdem, farklı anlamların katılabilmesi hayal kurdurtabilme ve hissettirme alanının açılması üzerinden önemini iddia eder (Tabak & Turan, 2013). Filmin açılış sahnesinde kullanılan postrock müzik türündeki A Silver Mt. Zion grubunun "Stumble Then Rise On Some Awkward Morning" parçası bu sahnede de kullanılır. Ayrıca film içerisinde yöreden türkülerin de –Bu gala daşı gala-

kullanılması, farklı uçta sayılabilecek iki müzik türünün tek potada eritilmesi; farklı uçtaki türlerin bir yerde birleştirilmesi bakımından postmodernizmin tekrar vurgulandığı bir başka noktadır.

Sonuç

Sinema bir yolculuktur. Bu yolculuk ise zaman geçtikçe ve insan değiştikçe son bulmamaktadır. Postmodernizm ekseninde bir sinemadan söz ederken dahi modernizmin etkisinin bitip bitmediği, postmodernizmin ne kadar nüfuz ettiği ve kurallarından bahsetmenin ne kadar doğru olduğu sorgulanabilmektedir. Postmodernizmin tanımlanmasının zorluğu, tek bir gerçeğe ya da genel geçer kurallara bağlanamamasındandır. Kuralsızlığın kural olduğu ve bu kuraldan bahsederken dahi bir nevi paradoks yarattığı postmodernizmin, sinema üzerindeki yansıması özelinde ise şimdiye baktığımızda etkileri gözlemlenebilmektedir.

Postmodernizm etkileri, sinemada da karşılığını bularak insanı olduğu gibi ele alır. Onu değiştirmez, olmadığı biri gibi gösterme çabasını kenara bırakır. Ele alınan filmlerdeki karakterlerin insandan ve onun zararlarından kaçan, doğaya sığınan, doğayla bütünleşen, diğerleri tarafından anlaşılamayan, istekleri alaya alınanların hikâyeleri olduğu dikkat çeker. Hiçbir karakter kusursuz değildir, zaafı ve pişmanlıkları vardır. Bunların üzerine gitseler de değiştirecek güçleri yoktur. Sahip oldukları yaşamın farkındadırlar. Postmodern sinema sadece ideal olanın, güzelin ve yakışıklının değil; kenarda kalanların ve ötekinin de sinemasıdır. Sinema tarihinden, akımlarından ve diğer kurmaca eserlerden de yararlanarak kendi anlatı yapısını güçlendirir. Bunu yaparken onları alaya almaz, tam tersine onlara da hakkını vererek ve adeta bir saygı duruşunda bulunarak onlara göndermelerde bulunur. Eski ve yeni arasında keskin çizgiler koymaz. Onları aynı potada eritir. Sinemayı sınırlamaz, onu kurallarla zincire vurmaz. Sinemayı özgür bırakmak ister. Üretilen filmlerin, hem içinde buldukları toplumdan hem de yönetmenin görüşlerinden kopuk olması ve etkilenmemesi beklenemez.

Çalışma ortaya konarken belli kısıtlamalara gidilmek zorunda kalınmıştır. Çalışmanın örnekleme, çalışmanın hazırlandığı tarihten geriye doğru gidildiğinde on yıllık bir süreçle sınırlandırılmaktadır. Bu çalışmada değinilen filmlerin dışında kalan filmlerin ele alınmasının araştırmanın kapsamına uygun olmaması, yayınlanma sınırlılığı, zaman ve böyle bir çalışmanın yer kısıtlaması olmadan ortaya konulması gerekliliği gibi durumlar ifade edilebilir. Buradan hareketle de örnekleme, 2010-2020 yılları arasındaki filmlerinden vizyona girme tarihine dikkat edilerek belirlenmektedir. Bu kısıtlamalar ışığında sonraki çalışmalar kapsamında Reha Erdem'in yeni filmlerinin bu çalışmanın bıraktığı noktadan devam ederek incelenmesi mümkündür. Postmodern ifadelerin kapsam dışında kalan filmlerle birlikte yeni filmlerde de yer alıp almadığı incelenebilir. Reha Erdem döneminden diğer yönetmenlerin de filmlerinin incelenmesi postmodern anlatı ve sinema ilişkisini genişletmesi bakımından öneri olarak dile getirilebilir.

İncelenen filmler temelinde Reha Erdem filmlerinde postmodernist ifadeler ve postmodern sinema özellikleri göstergeler ve kodlar aracılığıyla filmlere yansımaktadır. Seçilen örneklemelerin göstergebilim kullanılarak çözümlenmesi, saptamaların ortaya koyulmasına olanak sağlamaktadır. Göstergebilim sayesinde, göstergeler ve kodlar meydana çıkarılmaktadır. Alt kültür ile üst kültür çatışmaları, zaman ve mekânın bulanıklaşması, metinlerarası göndermeler, anti-hero karakterle yansıtılan postmodern göstergeler, sinemanın tek bir doğrusunun olmadığına ifadesi olmakla birlikte, postmodern sinemanın varlığına işaret eden göstergeler olarak da yer almaktadırlar. Postmodernist ifadeler ve postmodern sinema özellikleri direkt ya da üstü kapalı kodlarla yer bulurlar. Filmler, sadece postmodern film yapılmak için yapılmayıp uygun ve gerekli yerlerde bu özelliklerden yararlanır. Yönetmen Reha Erdem, klasik anlatı ekseninde filmler yapmak yerine; insanı anlatarak onu olduğu gibi göstermek istediği ve bunu yaparken postmodernizm özelliklerinden yararlanmaktan çekinmediği göstergeler kullanmaktadır.

Sinema, görmenin arkasında yatan anlamın vurgulandığı sanatlardan bir tanesidir. Bu anlamların üretilmesinde kullanılan göstergeler ise bu üretimin ne kadar hassas ve önemli olduğunu gözler önüne sermektedir. İncelenen filmler sayesinde, sinema dilinin ve öğelerinin ifade gücünün etkinliği ortaya konmaktadır. Bir filmde gösterilen bir kare, amaçsızca orada yer almamaktadır. Sahip olduğu nitelermeler yoluyla yorum ve anlam üretirmeye başlar. Postmodern filmi anlayabilmek için tarihi, film akımlarını ve film türlerini de bilmek gerekmektedir. Ancak bu sayede izleyen tarafından değeri verilebilir. Postmodern dönem, teknolojinin gelişmesiyle hissedilir olmaktadır. Günümüzde teknolojiye ulaşılabilirlikle üretimin kolaylaştığı sinema; postmodernizmle de belli kalıpların, kuralların ve dayatmaların egemenliğinden çıkmaktadır. Parayı verenin düdüğü çaldığı bir sektörde, ne kadar

bunların gerçekleştiği ve gerçekleşeceği tartışmaya açık olsa da bir yerden de başlamayı unutmamak gerekmektedir.

Kaynakça

- ARSLANTEPE, M. (2018). Modern ve postmodern dönemlerde görsel kültür ve postmodern filmler. *Social Mentality And Researcher Thinkers Journal*, Vol 4/ Issue 13: 748-758.
- BAL, M. (2015). Postmodernizmin düşünce ve sanat dünyasında tanımı. *Mavi Atlas*, (4), 120-135.
- BARTHES, R. (2005). *Göstergebilimsel Seriwen* (M. Rifat, S. Rifat, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- BAUDRILLARD, J. (2011). *Simülakrlar ve Simülasyon* (6. Baskı) (O. Adanır, Çev.). Doğu Batı Yayınları.
- BEST, S. & KELLNER, D. (2010). *Postmodern Teori* (M. Küçük, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- BİNGÖL, U. (2017). Postmodernizmde çok seslilik ve çok kültürlülük yanılığı. *DÜSBED*, Yıl: 9, Sayı: 19.
- ÇAĞLAR, N. & DURLU, A. (2019). Modernlik ve postmodernlik ekseninde Serseri Aşklar ve Mavi Kadife filmlerinin göstergebilimsel karşılaştırılması. *Erciyes İletişim Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 2.
- EBERWEIN, T. F. (1990). Yapısalcı eleştiri: Christian Metz. *Düşünceler* (Z. Özden, Çev.). Yıl:4, Sayı:4.
- ERDEM, R. (Yönetmen). (2009, Türkiye Vizyon Tarihi: 16.04.2010). Kosmos [Film]. Türkiye, Bulgaristan: Atlantik Film, Elmalma Marka İletişim, İmaj, KaBoAl Pictures.
- ERDEM, R. (Yönetmen). (2013). Şarkı Söyleyen Kadınlar [Film]. Türkiye, Almanya, Fransa: Atlantik Film, Bredok Filmproduction, KMBO.
- ERDEM, R. (Yönetmen). (2016). Koca Dünya [Film]. Türkiye: Atlantik Film, Maya Film, İmaj.
- ERDEMİR, F. (2011). Postmodern sinemada kahramanın dönüşümü. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 0 (35), s.21-40.
- ERKMAN-AKERSON, F. (2005). *Göstergebilime Giriş*. Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- FELLUGA, D. (2011). General introduction to postmodernism. introductory guide to critical theory. Erişim Tarihi: 24.11.2020
<http://www.purdue.edu/guidetotheory/postmodernism/modules/introduction.html>
- FISKE, J. (1996). *İletişim Çalışmalarına Giriş*. (S. İrvan, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- FOUCAULT, M. (1993). *Cinselliğin Tarihi, Cilt:1* (H. Tufan, Çev.). İstanbul: Afa Yayınları.
- GUIRAND, P. (1994). *Göstergebilim* (2. Baskı) (M. Yalçın, Çev.). İmge Kitabevi.
- HOPKINS, S. (1995). Generation pulp. *Youth Studies Australia*, Vol. 14, No. 3: 14-18.
- KOVACS, A. B. (2010). *Modernizmi Seyretmek Avrupa Sanat Sineması 1950-1980* (E. Yılmaz, Çev.). De Ki Yayınevi.
- KULE, S. (2020). Var olmayan Yugoslavya Sineması: Vukovar, Jedna Prica. *Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi*, 2 (4).
- KUŞ, M. (2019). Postmodern sanat ve günümüz. *İdil*, 60, s.1003-1010.
- LOTMAN, Y. M. (2012). *Sinemada Göstergebilimi* (3. Baskı) (O. Özügül, Çev.). Nirengi Yayınları.
- LYOTARD, J. F. (2010). Postmoderni tanımlamak (M. Bal, Çev.). Ç. Veysel, Z. Aşkın (Ed.), *Afşar Timuçin'e Armağan*. Etik Yayınları.
- LYOTARD, J. F. (2013). *Postmodern Durum* (İ. Birkan, Çev.). BilgeSu Yayıncılık.
- MANSFIELD, N. (2006). *Öznellik / Freud'dan Haraway'e Kendilik Kuramları* (H. Çetinkaya, R. Durmaz, Çev.). ARA-lık Yayınları.

- MANN, J. *Art after post-modernism*. Erişim Tarihi: 24.11.2020
<http://www.lastplace.com/EXHIBITS/LVAM/artafter.htm>
- MONACO, J. (2005). *Bir Film Nasıl Okunur? Sinema Dili, Tarihi ve Kuramı* (6. Baskı) (E. Yılmaz, Çev.). Oğlak Yayınları.
- JAMESON, F. & STEPHANSON, A. (1991). Postmodernizm üzerine bir konuşma (A. Doğukan, Çev.). *Defter Dergisi*, Sayı: 17. Metis Yayınları.
- JAMESON, F. (1994). Postmodernizm ya da geç kapitalizmin kültürel mantığı (G. Naliş, D. Sabuncuoğlu, D. Erksan, Çev.). N. Zeka (Ed.), *Postmodernizm: Jameson, Lyotard, Habermas*. Kıyı Yayınları.
- ONARAN, A. Ş. (1994). *Türk Sineması (I. Cilt)*. Kitle Yayınevi.
- ÖZDEN, Z. (2014). *Film Eleştirisi: Film Eleştirisinde Temel Yaklaşımlar ve Tür Filmi Eleştirisi* (3. Baskı). İmge Kitabevi.
- ÖZÖN, N. (1968). *Türk Sineması Kronolojisi (1895-1966)*. Bilgi Yayınevi.
- SARRIS, A. (1962). *Notes on the Auteur Theory in 1962*. Erişim Tarihi: 18.01.2022
<https://dramaandfilm.qwriting.qc.cuny.edu/files/2011/06/Sarris-Notes-on-the-Auteur-Theory.pdf>
- SEGAL, L. (1992). *Ağır Çekim Değişen Erkeklikler Değişen Erkekler* (V. Ersoy, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- SİM, Ş. (2019). *Türk Sinema Tarihi Ders Notları*. 2019-20 AUZEF RTS Bölümü.
- ŞAHİN, H. (2015). Günümüz sanatında üslup karmaşası ve pastiş. *ART-E Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi*, Sayı: 15.
- TABAK, Y. & TURAN, M. (2013, Ocak). Yönetmenlerle Buluşma 1: Reha Erdem ile Söyleşi. İstanbul Modern Sanat Müzesi. Erişim Tarihi: 24. 01. 2022 <https://youtu.be/7-oP4L2nYW0>
- WOOD, M. & COLE, B. & GEALT, A. (1989). *Art of the Western World: From Ancient Greece to Post-modernism*. Summit Books.
- WOODS, T. (1999). *Beginning Postmodernism*. Manchester University.
- WOLLEN, P. (2017). *Sinemada Göstergeler ve Anlam* (5. Baskı) (Z. Aracagök, B. Doğan, Çev.). Metis Yayınları.

EXTENDED SUMMARY

The survival of the society and the culture created by this continued existence is a process that continues from the past to the present. Social events, movements, discoveries affect the society of the day as well as its culture. As a result of these influences, culture becomes a feature that both represents the society and conveys it. Art, as a phenomenon that can be evaluated together with culture, continues by changing, developing and transferring from day to day. It is not right to talk about absolute truths for art, because when it comes to art, the artist's part must also be included. Every artist or individual has their own value judgments, ways of thinking and self. This helps to produce many original works in an unpredictable way.

If we look at the cinema, which is one of the branches of art, it is seen that art movements are constantly moving forward. Social events and changes in art also take place in cinema. The state of art being unstable and the changes between the first and last films of the directors are examples for observing this movement. While the directors are influenced by the society and culture they live in, they reflect the progress of art to their works by adding to this change.

This study investigates how postmodern cinema is reflected in Reha Erdem's films. In order to understand postmodern cinema, an infrastructure is created by explaining both modernism and postmodernism. The explanation of the expressions of modernism and postmodernism, which is discussed in the first part of the study, will help to understand postmodern cinema and to observe this process reflected in the films. In this way, by examining the films, which is the next section, an answer is sought to how postmodern elements are reflected in Reha Erdem's films.

Within the scope of the study, the sample of the study is determined by paying attention to the release date of the films between the years 2010-2020. The reason for choosing this restriction is that it is possible to access the films in the range of years and that it is close to today's date in terms of this date range and the study can refer to the current. In this way, it will be possible to reach all of Reha Erdem's films within the framework of these limitations. In the limitation of the selected films, there are four films determined by considering the release date in the specified ten-year period. These films are *Big Big World* (2016), *Singing Women* (2013) and *Jin* (2013) and *Kosmos* (2009 production year, release date 16 April 2010). The three-year period between the construction years also provides the desired time interval in terms of the objectivity of the work. Since the films *Singing Women* (2013) and *Jin* (2013) belong to the same year; *Singing Women* is included in the sample and three movies are taken as samples, together with *Big Big World* (2016) and *Kosmos* (2009 production year, release date 16 April 2010). Monographic sampling method, one of the non-probability sampling methods, is used because all the films are known and the number is low. The selected films have both national-international festivals chances and postmodern examples in terms of the elements they contain.

Even when talking about a cinema on the axis of postmodernism, it can be questioned whether the influence of modernism is over, how much postmodernism has penetrated and how correct it is to talk about its rules. The difficulty in defining postmodernism is that it cannot be tied to a single truth or general rules. When we look now, it can be observed that postmodernism, where irregularity is a rule and creates a kind of paradox even when talking about this rule, has positive contributions to the cinema. Within the framework of the films examined, postmodernist expressions and postmodern cinematic features in Reha Erdem films are reflected in the films through signs and codes. The analysis of the selected samples using semiotics allows the determinations to be revealed. Thanks to semiotics, signs and codes are revealed. Subculture and high culture clashes, blurring of time and space, intertextual references, postmodern signs reflected with anti-hero characters are also the signs pointing to the existence of postmodern cinema, as well as being an expression of the fact that there is no single truth in cinema. Postmodernist expressions and postmodern cinematic features find their place in direct or implicit codes. Films are not only made to make postmodern films, but they make use of these features where appropriate and necessary. Instead of making films on the axis of classical narrative, the director uses signs that he wants to show the human being as he is by describing them and does not hesitate to take advantage of the features of postmodernism while doing this.

KARİYER KARAR PIŞMANLIĞI VE AKADEMİK ERTELEME ARASINDAKİ İLİŞKİDE KARİYER UYUMUNUN ARACI ROLÜ

THE MEDIATING ROLE OF CAREER ADAPTABILITY IN THE RELATIONSHIP BETWEEN CAREER DECISION REGRET AND ACADEMIC PROCRASTINATION

Hacı Arif DOĞANÜLKÜ
Çukurova Üniversitesi
Kariyer Merkezi
adoganulku@cu.edu.tr
ORCID: 0000-0003-2055-7511

Gürcan ŞEKER
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Eğitim Bilimleri Bölümü
gurcanseker@ohu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-6633-7859

Geliş Tarihi:

19.08.2022

Kabul Tarihi:

07.03.2023

Yayın Tarihi:

31.03.2023

Anahtar Kelimeler

Kariyer karar
pişmanlığı
Kariyer uyumu
Akademik erteleme
Üniversite öğrencisi

Keywords

Career decision
regret
Career adaptability
Academic
procrastination
University student

ÖZ

Üniversite öğrencilerinde yoğun olarak görülen eğilimlerden birisi akademik ertelemedir. Öğrencilerin akademik erteleme eğilimlerini azaltmaya yönelik yapılacak uygulamalarda, akademik erteleme ile ilişkili değişkenleri belirlemek önemli yol göstericilerden birisi olacaktır. Bu bağlamda yürütülen bu araştırma ile üniversite öğrencilerinin kariyer karar pişmanlıkları ile akademik ertelemeleri arasındaki ilişkide kariyer uyumunun aracı rolünün incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın katılımcıları Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi'nde öğrenim gören 304 lisans öğrencisinden oluşmaktadır. Katılımcıların 193'ü kadın, 111'i erkektir. Öğrencilerin yaş aralıkları 17 ile 29 arasında değişmekte olup yaş ortalamaları 20.38'dir. Veri toplamak amacıyla Kariyer Karar Pişmanlığı Ölçeği, Kariyer Uyum Yetenekleri Ölçeği- Kısa Form ve Akademik Erteleme Ölçeği kullanılmıştır. Veriler Pearson korelasyon analizi ve yapısal eşitlik modelleme yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda akademik erteleme ile kariyer karar pişmanlığı ve kariyer uyumu arasında anlamlı ilişkilere ulaşılmıştır. Ayrıca kariyer uyumunun kariyer karar pişmanlığı ile akademik erteleme arasındaki ilişkide aracı role sahip olduğu araştırmada ulaşılan bir diğer sonuçtur. Ulaşılan sonuçlar kuramsal açıklamalar ve geçmiş araştırmalar ışığında tartışılmıştır.

ABSTRACT

One of the most common trends among university students is academic procrastination. Determining the variables related to academic procrastination will be one of the important guides in the applications to reduce students' academic procrastination tendencies. In this context, this study aimed to examine the mediating role of career adaptability in the relationship between university students' career decision regrets and academic procrastination. The participants of the research consisted of 304 undergraduate students studying at Niğde Ömer Halisdemir University. 193 of the participants were female and 111 were male. The age range of the students varies between 17 and 29 and the average age is 20.38. Career Decision Regret Scale, Career Adaptability Scale-Short Form and Academic Procrastination Scale were used to collect data. Data were analyzed using correlation analysis and structural equation modeling method. As a result of the research, significant relationships were found between academic procrastination, career decision regret and career adaptability. In addition, it is another result of the research that career adaptability as a mediating role in the relationship between career decision regret and academic procrastination. The results are discussed within the framework of the relevant literature.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1164558>

Atıf/Cite as: Doğanülkü H. A., ve Şeker, G. (2023). Kariyer karar pişmanlığı ve akademik erteleme arasındaki ilişkide kariyer uyumunun aracı rolü. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi* 13(1), 205-219.

Giriş

Geçmişten bu yana yapılmış olan birçok araştırma, akademik erteleme üniversite öğrencilerinde yaygın bir biçimde görüldüğünü ortaya koymaktadır (Ellis ve Knaus, 1977; Klassen vd., 2008; Potts, 1987; Rabin vd., 2011; Solomon ve Rothblum, 1984). Hatta yurtdışında yürütülen bazı ampirik çalışmalarda öğrencilerin %70'e varan kısmında düzenli olarak erteleme görüldüğü sonucuna ulaşılmıştır (Klingsieck vd., 2013). Steel (2007) tarafından ortaya konulan ve yaygın olarak kabul gören tanımı ile erteleme, kaçınılmaz olumsuz sonuçlarına rağmen bir eylemin ya da görevin gönüllü ve gereksiz olarak geciktirilmesidir. Bu tanımla paralel olarak akademik erteleme ise akademik alanda bir eylemin ya da görevin başlamasını ve/veya tamamlanmasını geciktirmeye yönelik irrasyonel yatkınlık olarak tanımlanmaktadır (Senécal vd., 2003).

Erteleme üzerine teorik ve ampirik çalışmaları meta-analitik olarak inceleyen Steel (2007) erteleme vicdani olarak bireyleri etkileyen bir durum olduğunu ayrıca sağlık, zenginlik ve mutluluk gibi değişkenler ile olumsuz yönde ilişkili olduğunu bulmuştur. Bunun yanında alanyazında yer alan araştırmalar incelendiğinde akademik erteleme ile motivasyon (Rebetez vd., 2015), başarısızlık korkusu (Hagbin vd., 2012), düşük hedef yönelimi (Gustavson vd., 2014) ve psikolojik sorunlar (Krause ve Freund, 2014) arasında güçlü ilişkiler olduğu görülmektedir. Diğer yandan akademik erteleme ile bireylerin kariyerine yönelik değişkenler arasındaki ilişkilerin incelendiği araştırmalara bakıldığında ise sınırlı sayıda araştırmaya ulaşılmaktadır. Var olan bu araştırmalar incelendiğinde, akademik erteleme bireylerin kariyeri ile de ilişkili olduğu görülmektedir. Özellikle kariyer kararsızlığı ile akademik erteleme arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğunu ortaya koyan araştırmalar mevcuttur (Güneş ve Korkut-Owen, 2021; Jamali vd., 2015). Dolayısıyla üniversite öğrencilerinin kariyerlerine yönelik duyguları ve davranışları da onların akademik ertelemeleri ile ilişkili olabilir. Bu bağlamda üniversite öğrencilerinin akademik erteleme eğilimlerinin kariyer kararlarına yönelik pişmanlıkları ve kariyer uyumları ile birlikte ele alınması, akademik erteleme eğilimini açıklamada önemli bir role sahip olabilir.

Kariyer Karar Pişmanlığı, Kariyer Uyumu ve Akademik Erteleme Arasındaki İlişkiler

Kariyer uyumu, bireylerin kariyer gelişim görevleri, kariyer geçişleri ve iş yaşamında karşılaştıkları zorluklar ve sorunlar ile baş etmelerine yardımcı olan kaynaklar olarak ifade edilmektedir (Savickas, 1997). Kariyer uyumu Savickas'ın (2005) Kariyer Yapılandırma Kuramı'nın en önemli yapı taşlarından birisidir. Kariyer Yapılandırma Kuramı bağlamında kariyer uyumu, kariyer karar süreçleri ve sonuçlarından hem etkilenebilmekte hem de onlar üzerinde etkili olabilecek nitelikte olan psiko-sosyal kaynaklardır (Savickas ve Porfeli, 2012). Dolayısıyla kariyer uyumu başka bir kariyer değişkeni olan kariyer karar pişmanlığından etkilenebilir. Bunun yanında Kariyer Yapılandırma Kuramı bağlamında kariyer uyum yetenekleri, bireylerin eğitsel, akademik ve sosyal yaşantıları üzerinde de etkili olabilecek bir destek kaynağı olarak ifade edilmektedir (Nye vd., 2018; Savickas ve Porfeli, 2012). Bu durum ise kariyer uyumunun akademik erteleme üzerinde önemli bir yordayıcı değişken olmasına kaynak olabilir. Yeniden ifade edilecek olursa akademik erteleme ve kariyer karar pişmanlığı, bireylerin gerek kariyer gelişim süreçlerinde gerekse iş yaşamlarında karşılaştıkları bu zorlukların hem nedeni hem de sonucu olarak dikkate alınması gereken iki önemli değişken olarak ifade edilebilir. Dolayısıyla araştırmanın aşağıda sunulan hipotezlerinin geliştirilmesinde, aracı modelin oluşturulması ve yapılandırılmasında kariyer yapılandırma kuramı önemli bir teorik dayanak sağlayıp, ışık tutmuştur.

Bireyler yaşamı boyunca çeşitli kararlar vermek durumundadır ve bu kararların en önemlilerinden biriside, yaşamındaki etkisi bakımından düşünüldüğünde, kariyer gelişim sürecinde verdiği kararlardır (Kuzgun, 2000). Bireylerin kariyer gelişim sürecinde verdiği kararlar, icra edeceği mesleği ve iş alanını belirlemesinin yanı sıra kişinin geleceğini planlaması ve yaşam standartlarını belirlemesi açısından da önemlidir (Yeşilyaprak, 2013). Bireylerin kariyer kararlarına ilişkin yaşadıkları memnuniyetsizlik pişmanlık duygusunu da beraberinde getirebilir. Çünkü kariyer kararları pişmanlık duygusunun yaşanabileceği önemli karar alanlarından birisidir (Erdurcan ve Kırdök, 2017). Pişmanlık, bireylerin yaptıkları eylemleri daha farklı yapmış olsalardı şimdiki durumdan daha iyi olacağına yönelik düşüncesi ya da bu düşünce ile birlikte yaşadığı olumsuz duyguları yansıtır (Zeelenberg vd., 1998). Kariyer gelişim alanında yaşanan pişmanlık durumu ise, kariyere ilişkin verilen kararlar ve kariyer davranışları ile ilgilidir (Erdurcan ve Kırdök, 2017).

Bireyler kariyer seçimlerini, birtakım beklentiler doğrultusunda yapmaktadır. Kariyer seçimlerine yönelik verilen kararlar sonucunda beklentilerin karşılanmaması kariyer kararlarına yönelik pişmanlığı da beraberinde getirecektir (Erdurcan ve Kırdök, 2017). Kariyer karar pişmanlığının bireylerin, çalıştıkları alanda iş ve yaşam doyumunun yeterli düzeyde olmadığından nedenlerinden biri olduğu söylenebilir. Bunun yanında pişmanlığın

güçlü bir duygu olduğu düşünüldüğünde, bu duygunun bireylerin mesleki ve iş planlarında verecekleri kariyer kararlarını etkileyebileceği göz ardı edilmemelidir. Literatürde kariyer karar pişmanlığı ile ilgili sınırlı sayıda çalışma (Brehaut vd., 2003; Doğanülkü ve Kırdök, 2021; Erdurcan ve Kırdök, 2017; İpek vd., 2020; Karatepe vd., 2021; Polat, 2019) yer almasına karşın, kariyer kararlarına ilişkin oluşan pişmanlık duygusunun bireyin eğitim yaşamıyla ilgili süreçleri olumsuz yönde etkileyebilecek bir durum olabileceği unutulmamalıdır. Bu bağlamda kariyer karar pişmanlığı, bireylerin akademik erteleme eğilimlerindeki artışla pozitif ilişkili olabilir. Çünkü pişmanlık güçlü ve olumsuz bir duygu olarak ifade edilmektedir (Zeelenberg vd., 1998). Araştırmalar ise olumsuz duyguların erteleme ile pozitif yönde ilişkili olduğunu ortaya koymuştur (Blunt ve Pychyl, 1998; Fee ve Tangney, 2000). Dolayısıyla kariyer karar pişmanlığına bağlı öğrenciler akademik erteleme gösterebilir. Ayrıca kariyer karar pişmanlığı yaşayan öğrenciler, bu kararları sonucu yapmaları gereken eylemleri gerçekleştirirken memnuniyetsiz olabilirler. Ancak öğrencilerin memnun olmadığı ve sevmeden yapmak zorunda kaldığı faaliyetlerin akademik ertelemeye neden olduğu ifade edilmektedir (Steel, 2007). Dolayısıyla kariyer karar pişmanlığı öğrencilerin akademik ertelemelerindeki artış ile ilişkili olabilir. Bu bağlamda, test edilmek üzere aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H₁: Kariyer karar pişmanlığı, akademik erteleme üzerinde pozitif yönde anlamlı bir yordayıcıdır.

Bireylerin kariyer yaşantılarına ilişkin önemli bir diğer yapı ise kariyer uyum yetenekleridir. Kariyer yapılandırma kuramının önemli bir ögesi olan kariyer uyum yeteneği, gelişimsel görevlerle başa çıkma, çalışma hayatına katılma, iş piyasası ve iş hayatındaki değişikliklerle ilgili beklenmedik ihtiyaçlara uyum sağlamakla ilgili bir dizi bireysel yeterlilikleri ifade etmektedir (Savickas ve Porfeli, 2012). Kariyer yapılandırma kuramı, kariyer uyumu için dört boyut tanımlamıştır. Bunlar ilgi, kontrol, merak ve güvendir. *İlgi* gelecek üzerine yoğunlaşma, *kontrol* yaşam üzerindeki denetimi ele alma, *merak* araştırma ve öğrenme girişimlerinde bulunma, *güven* ise kariyer engelleri ile başa çıkabilmeyi ifade etmektedir (Savickas, 2013).

Kariyer uyumu, bireyin kariyer gelişim sürecinde ve kariyere ilişkin davranışlarında dikkate alınması gereken bir yeterlidir. Özellikle iş yaşamına geçiş aşamasında bulunan üniversite öğrencileri için kariyer uyumu kritik bir öneme sahiptir. Çünkü iş gücü piyasasında meydana gelen değişiklikler bireylerin uyum sağlama becerilerinin güçlü olmasını gerekli hale getirmiştir ve bu durum kariyer uyumunu üniversite öğrencileri için önemli bir yetkinlik durumuna dönüştürmüştür (Merino-Tejedor vd., 2016). Bunun yanında ilgili alanyazın incelendiğinde kariyer uyumunun umut (Buyukgoze-Kavas, 2016; Santilli vd., 2014), yaşam doyumu (Ginevra vd., 2018; Hirschi, 2009), kişilik özellikleri (Eryılmaz ve Kara, 2017; Özdemir, 2019) ve esneklik (Bimrose ve Hearne, 2012; Santilli vd., 2020) gibi önemli değişkenlerle ilişkili olduğunu ortaya koyan çok sayıda çalışma yer almaktadır. Üniversite öğrencileri için önemli bir yetkinlik olan kariyer uyumu onların akademik ertelemeleri ile de ilişkili bir değişken olabilir. Akademik erteleme, hedef belirleme ile birlikte kariyer uyumunun bileşenleri olan ilgili ve meraklı olma durumlarıyla ilişkili bir durumdur (Gröpel ve Steel, 2008). Bireylerin gelecek yaşantısına yönelik ilgili olma durumu, erteleme eğiliminin aksine harekete geçme yönünde destek sağlar (Gröpel ve Steel, 2008). Bunun yanında araştırmalar ertelemenin bireyin kendisi ile ilgili yetersiz denetime sahip olmasıyla da ilişkili olabildiğini ortaya koymuştur (Muraven vd., 2000; Steel, 2007). Bireylerin kendileri üzerindeki denetim durumu ise kariyer uyumunun kontrol bileşenini ifade eder. Bu durum ise kariyer uyumunun akademik erteleme üzerinde etkili bir değişken olmasına katkı sağlayabilir. Son olarak bireylerin karşılaşacağı olası sorunları çözebileceğine yönelik güvenleri de erteleme davranışlarında bulunmamaları yönünde motive ediciler olarak ifade edilmektedir (De la Fuente, 2021). Dolayısıyla kariyer uyumunun önemli bileşenlerinden birisi olan güvenin, bireylerin ertelemeleri ile ilişkili olabilecek olması da kariyer uyumunun akademik erteleme üzerinde etkili bir değişken haline gelmesine kaynak olabilir. Kariyer uyumunun her bir bileşeninin akademik erteleme ile olası ilişkileri göz önüne alındığında kariyer uyumu akademik erteleme üzerinde yordayıcı olabilir. Bu bağlamda test edilmek üzere aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H₂: Kariyer uyumu akademik erteleme üzerinde negatif yönde anlamlı bir yordayıcıdır.

Üniversite öğrencilerinin kariyer uyumları, akademik ertelemelerinin yanı sıra kariyer karar pişmanlıkları ile de ilişkili olabilir. Nitekim Doğanülkü ve Kırdök (2021) tarafından öğretmenlerle yapılan çalışmada kariyer uyumu ve kariyer karar pişmanlığı arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bu çalışmadan elde edilen bulgular dikkate alındığında; kariyer kararlarına ilişkin pişmanlığın yarattığı olumsuz duygu durumunun, bireylerin kariyer ilgileri, merak duyguları ve kariyer planları üzerindeki kontrol duygularını negatif yönde etkileyebileceği söylenebilir. Kariyer karar pişmanlığı bireylerin kariyerine yönelik aidiyetinin

azalmasında etkili bir durumdur (Budjanovcanin vd., 2019). Buna bağılı olarak kariyer karar pişmanlığı yaşayan bireylerin, kariyer gelişimine yönelik faaliyetlerde bulunma motivasyonları az olabilir. Diğer yandan bireylerin kariyerine yönelik aidiyetinin azlığı kariyer uyum yeteneklerindeki azalma ile de ilişkilidir (Rossier vd., 2012). Dolayısıyla kariyer karar pişmanlığı yaşayan bireylerin kariyer uyumlarında bir azalma olabilir. Ayrıca bireylerin duygularının kariyerine yönelik yaşantıları ile ilişkilili olduğu ifade edilmektedir (Brown vd., 2003). Bireyler tarafından olumsuz olarak tanımlanan duyguların kariyer uyumlarındaki azalışla ilişkilili olduğu ortaya konulmuştur (Ginevra vd., 2016; Yu vd., 2019). Bu bağlamda üniversite öğrencilerinin kariyer kararlarına yönelik pişmanlık duyguları onların kariyer uyumları üzerinde etkili olabilir. Dolayısıyla test edilmek üzere aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H₃: Kariyer karar pişmanlığı kariyer uyumu üzerinde negatif yönde anlamlı bir yordayıcıdır.

Kariyer uyumu gerek kariyer karar pişmanlığı, gerekse akademik erteleme için dikkate değer bir ilişkilili değişken olarak değerlendirilebilir. Kariyer uyumunun bileşenleri göz önüne alındığında merak, ilgi (Gröpel ve Steel, 2008) kontrol (Muraven vd., 2000; Steel, 2007) ve güven (De la Fuente, 2021) yapılarının bireylerin akademik ertelemeleri ile ilişkilili bir değişken olabileceği geçmiş araştırmalar ışığında ortaya konmuştur. Bunun yanında kariyer uyumu bireylerin akademik yaşantılarında da etkili bir değişken olarak değerlendirilmektedir (Negru-Subtirica ve Pop, 2016). Bu durumda benzer şekilde kariyer uyumunun üniversite öğrencilerinin akademik ertelemeleri üzerinde yordayıcı bir değişken olmasında kaynak olabilir. Diğer yandan kariyer uyumu bireylerin duyguları ile de ilişkilili olabilecek bir yetkinlik olarak ifade edilmektedir (Wilkins vd., 2014). Pişmanlık güçlü ve olumsuz bir duygu olarak tanımlanmaktadır (Bonifield ve Cole, 2007). Olumsuz duyguların ise kariyer uyumundaki azalışla ilişkilili olduğu ifade edilmektedir (Ginevra vd., 2016; Yu vd., 2019). Dolayısıyla bireylerin kariyer karar pişmanlıkları kariyer uyumları üzerinde yordayıcı bir etki gösterebilir. Bütün bunlara ek olarak kariyer uyumunun farklı değişkenlerle ilişkilisinin ele alındığı birçok çalışmada (Li vd., 2015; Jia vd., 2020; Monteiro vd., 2020; Shin ve Lee, 2019; Usta-Kalay, 2020) aracı role sahip olabilen gizil yapıda bir değişken olduğu da görülmektedir. İlgili alanyazın ve geçmiş araştırmalar ışığında kariyer karar pişmanlığının kariyer uyumu üzerinde, kariyer uyumunun ise akademik erteleme üzerinde yordayıcı olabileceği göz önüne alındığında, kariyer uyumun, kariyer karar pişmanlığı ile akademik erteleme arasındaki ilişki aracı role sahip olabileceği ifade edilebilir. Bu bağlamda test edilmek üzere aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H₄: Kariyer uyumu, kariyer karar pişmanlığı ile akademik erteleme arasındaki ilişki aracı roldedir.

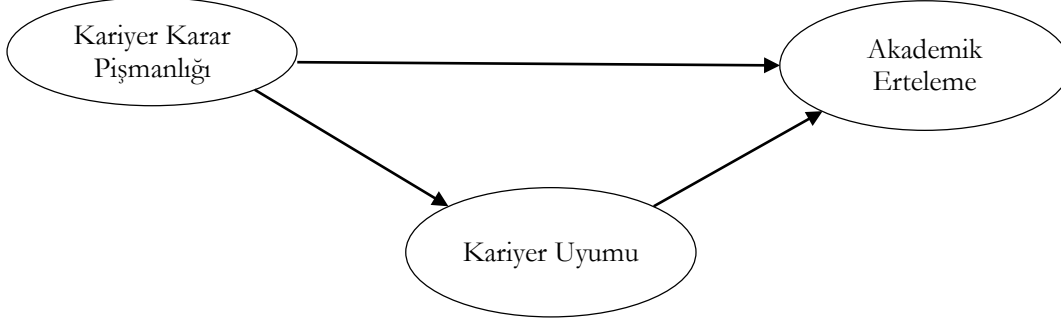
Mevcut Çalışma

Mesleki ve sosyal olarak hayata hazırlanma sürecinde önemli bir yere sahip olan üniversite dönemi, bireyler için birçok farklı sorumluluğa sahip olunan bir dönemdir (Özer ve Altun, 2011). Özellikle bu süreçte üniversite öğrencilerinin yerine getirmesi gereken birçok gereklilik söz konusudur (Özer ve Altun, 2011). Buna rağmen üniversite öğrencileri arasında akademik erteleme eğiliminin yaygın olduğu araştırmalarla ortaya konmuştur (Steel, 2007). Akademik ertelemeye bağılı olarak bu bireylerde çalışmaya yönelik motivasyon eksikliği, başarısızlık, hedef belirleyememe ve psikolojik sorunlar yaşama gibi olumsuzluklar gözlenmektedir (Gustavson vd., 2014; Haghbin vd., 2012; Krause ve Fruend, 2014; Rebetez vd., 2015). Dolayısıyla öğrencilerin akademik erteleme eğilimlerine ilişkin çözüm arayışları araştırmacıları, akademik ertelemeyi azaltmaya yönelik müdahale programları oluşturabilmek adına akademik erteleme ilişkilili olan değişkenleri belirlemeye yönelik çalışmalar yapmaya yöneltmiştir (Çelik ve Odacı, 2015; Häfner, vd., 2014; Kaya ve Odacı, 2019; Pychyl ve Binder, 2004). Benzer amaçla yürütülen bu araştırma, üniversite öğrencilerinin akademik ertelemeleri ile kariyer uyumu ve kariyer karar pişmanlığı arasındaki ilişkiyi ortaya koyacak olması bakımından önemlidir.

Üniversite dönemi kariyer yaşantısına ilişkin önemli kararların alındığı ve birçok kariyer gelişim görevi barındıran kritik bir dönemdir (Super, 1980) Bu dönemde bireylerin kariyerine yönelik tutumları onların eğitim yaşantıları üzerinde etkili olabilmektedir (Negru-Subtirica ve Pop, 2016). Dolayısıyla bireylerin kariyerine yönelik tutumları, davranışları ve duyguları onların akademik ertelemeleri üzerinde de etkili bir faktör olabilir. Bundan dolayı bu çalışmada üniversite öğrencilerinin akademik ertelemelerinin kariyer karar pişmanlığı ve kariyer uyum yetenekleri bağlamında ele alınması ayrıca önemlidir. Gerek yerel gerekse uluslararası alanyazın incelendiğinde akademik ertelemenin kariyer karar pişmanlığı ve kariyer uyumu bağlamında birlikte ele alındığı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmanın alanyazındaki ilgili boşluğu doldurularak gelecekte yapılacak araştırma ve uygulamalara yönelik ufuk açacak ve yol gösterecek olması da bu araştırmayı önemli kılmaktadır.

Bu çalışma kapsamında, akademik erteleme ile ilişkisi olan değişkenler incelenmeye çalışılmış ve akademik erteleme ile kariyer uyumu ve kariyer karar pişmanlığı arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Kariyere ilişkin davranışların yaşamın birçok yönü ile ilişkili olduğu dikkate alındığında, bu çalışmadan elde edilecek bulguların analizine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Kariyer uyumunun, kariyer karar pişmanlığı ile akademik erteleme arasındaki ilişkide aracı rolünün incelenmesi yönüyle özgün bir araştırma olduğu düşünülen bu çalışmanın varsayımsal modeli Şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1. Araştırmanın Varsayımsal Modeli

Yöntem

Katılımcılar

Bu araştırmanın katılımcıları Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesinde öğrenim gören 304 lisans öğrencisinden oluşmaktadır. Katılımcıların 193’ü (%63.5) kadın, 111’i (%36.5) ise erkektir. Öğrencilerin yaş aralıkları 17 ile 29 arasında değişmekte olup yaş ortalamaları 20.38’dir. Katılımcıların belirlenmesinde uygun örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Kariyer Karar Pişmanlığı Ölçeği

Brehaut ve diğerleri (2003) tarafından geliştirilen karar pişmanlığı ölçeğinden uyarlanmıştır. Ölçeğin Türkçe uyarlama çalışması üniversite öğrencilerinden oluşan bir popülasyon ile Erdurcan ve Kırdök (2017) tarafından yapılmıştır. Beşli Likert tipinde olan ölçek kesinlikle katılmıyorum (0) ile kesinlikle katılıyorum (4) arasında seçeneklere sahiptir. Beş maddeden oluşan ölçek tek boyutlu bir yapıya sahiptir. Ölçekte maddelere verilen puanlar toplanarak 5 ile çarpılır ve 0 ile 100 arasında bir puan elde edilir. Artan puanlar bireylerin kariyer karar pişmanlıklarının fazlalığına işaret etmektedir. Uyarlama çalışmasında güvenilirlik analizleri kapsamında hesaplanan Cronbach Alfa değeri .91 olarak bulunmuştur.

Kariyer Uyum Yetenekleri Ölçeği- Kısa Form

Savickas ve Porfeli (2012) tarafından geliştirilen 24 maddelik Kariyer Uyum Yetenekleri Ölçeği-Uluslararası Formu’nun kısa formudur. Ölçeğin kısa formu Maggiori ve diğerleri (2017) tarafından oluşturulmuştur ve 12 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin Türkçe uyarlama çalışması Işık ve diğerleri (2018) tarafından yapılmıştır. Ölçek ilgi, kontrol, merak ve güven olmak üzere 4 alt boyuttan oluşmaktadır. Beşli Likert tipi olan ölçekte artan puanlar bireylerin kariyer uyum yeteneklerindeki fazlalığa işaret etmektedir. Uyarlama çalışmasında güvenilirlik analizleri için lisans öğrencilerinden oluşan katılımcı gruptan elde edilen veriler ile hesaplanan Cronbach Alfa değeri ölçek bütünü için .90 olarak bulunmuştur.

Akademik Erteleme Ölçeği

Akademik Erteleme Ölçeği Çakıcı (2003) tarafından geliştirilmiştir. 19 maddeden oluşan ölçek erteleme ve düzenli ders çalışma alışkanlığı olmak üzere 2 faktörlü bir yapıya sahiptir. Beşli Likert tipi olan ölçek beni hiç yansıtıyor (1) ile beni tamamen yansıtıyor (5) arasında seçeneklere sahiptir. Ölçekten alınan puanlardaki artış

bireylerin akademik ertelemelerinin fazla olduğuna işaret etmektedir. Ölçeğin orijinal formunda güvenilirlik analizleri kapsamında hesaplanan Cronbach Alfa değeri ölçek bütünü için .92 olarak bulunmuştur.

Prosedür ve Etik

Bu çalışmanın verileri Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesinde okuyan öğrencilerden 2021-2022 eğitim-öğretim yılı güz döneminde toplanmıştır. Tüm katılımcılardan bilgilendirilmiş onam alınmıştır. Veri toplanma aşamasında katılımcılardan kişisel olarak tanımlanacak bilgiler talep edilmemiştir. Çalışma öncesi Çukurova Üniversitesi araştırma ve etik kurulundan onay alınmıştır (E.212638/13.10.2021).

Veri Analizi

Öncelikle toplanan verilerin normal dağılım gösterip göstermediği incelenmiş ve normal dağılıma sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kariyer karar pişmanlığı, kariyer uyumu ve akademik erteleme arasındaki ilişkileri incelemek için Pearson korelasyon analizi uygulanmıştır. Kariyer karar pişmanlığı ile akademik erteleme arasındaki ilişkide kariyer uyumunun aracı rolünü incelemek için bootstrap yöntemine dayanan yapısal eşitlik modeli yapılmıştır. Şekil 2’de görüldüğü üzere kariyer karar pişmanlığı içsel gizil bir yordayıcı değişken, kariyer uyumu gizil değişken olarak aracı bir rolde ve akademik erteleme ise içsel yordanan değişken olarak kabul edilmiştir. Modelin uyum iyiliğini test etmede $\chi^2 / df < 5$, CFI $> .90$, TLI $> .90$, GFI $> .90$ ve RMSEA $< .10$ kriterleri kullanılmıştır (Kline, 2005; Marcoulides ve Schumacher, 2001; Tabachnick ve Fidell, 2007). Kariyer uyumunun, kariyer karar pişmanlığı ile akademik erteleme arasındaki ilişkiye aracılık edip etmediğini incelemek için bootstrap testi yapılmıştır (Preacher ve Hayes, 2008). Bootstrap analizinde 10.000 yeniden örnekleme ve %95 güven aralığı kullanılmıştır. Verilerin analizi SPSS 25.0 ve AMOS Graphics 24 programları aracılığıyla yapılmıştır.

Bulgular

Değişkenler Arasındaki Korelasyon Analizine İlişkin Bulgular

Katılımcıların kariyer karar pişmanlığı, kariyer uyumu ve akademik erteleme puanları arasındaki korelasyon değerleri Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Kariyer Karar Pişmanlığı, Kariyer Uyumu ve Akademik Erteleme Arasındaki Korelasyon Katsayıları

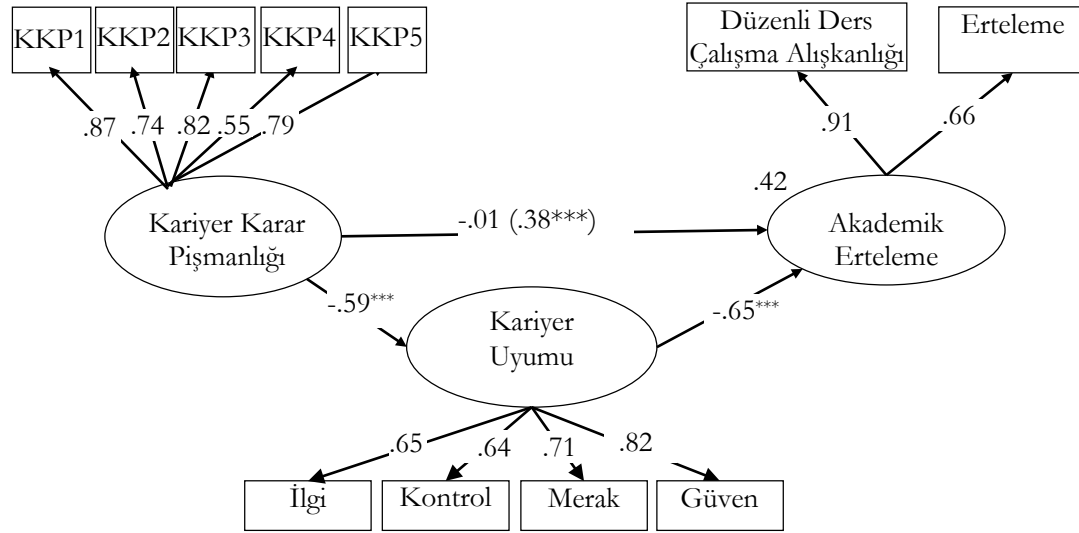
	<i>M</i> ± <i>SD</i>	Cronbach’s α	1	2	3
1-Kariyer Karar Pişmanlığı	20.37±20.79	.85	—		
2-Kariyer Uyumu	48.27±6.63	.86	-.47**	—	
3-Akademik Erteleme	47.43±13.42	.91	.34**	-.48**	—

** $p < .01$; *M*, ortalama, *SD*, standart sapma.

Tablo 1’de görüldüğü üzere akademik ertelemenin kariyer karar pişmanlığı ($r = .34, p < .01$) ile pozitif yönde, kariyer uyumu ($r = -.48, p < .01$) ile ise negatif yönde anlamlı ilişkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca kariyer uyumunun kariyer karar pişmanlığı ile negatif yönde anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır ($r = -.47, p < .01$).

Araştırma Modeline İlişkin Bulgular

Kariyer karar pişmanlığı ile akademik erteleme arasındaki ilişkide kariyer uyumunun aracı rolü test edilmiştir. Ulaşılan bulgular Şekil 2’de sunulmuştur.

Not. Gizil değişkenler arasındaki katsayılar ve her bir gizil değişken ile onlara bağlı gözlenen değişkenler arasındaki katsayılar standartlaştırılmış katsayılardır. Parantez içerisinde ifade edilen katsayı kariyer uyumu modele dahil edilmeden önce, kariyer karar pişmanlığı ile akademik erteleme arasındaki yol katsayıdır.
 *** $p < .001$

Şekil 2. Değişkenler Arasındaki İlişkinin Aracılık Modeli

Öncelikle araştırmanın yapısal modelinin uyum iyiliği değerleri test edilmiş ve kabul edilebilir aralıkta olduğu sonucuna ulaşılmıştır [$\chi^2 (41, N = 304) = 105.615; p < .001; \chi^2/df = 2.57; TLI = .94; CFI = .95; GFI = .94; RMSEA = .07$]. Kariyer karar pişmanlığı ile kariyer uyumu ($\beta = -.59, p < .001$) ve kariyer uyumu ile akademik erteleme arasındaki ($\beta = -.65, p < .001$) yol katsayıları istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Ayrıca kariyer karar pişmanlığı ile akademik erteleme arasındaki yol katsayısı da istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($\beta = .38, p < .001$). Diğer yandan kariyer uyumu modele dahi edildikten sonra kariyer karar pişmanlığı ile akademik erteleme arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($\beta = -.01, p = .91$). Kariyer karar pişmanlığı ve kariyer uyumu, akademik ertelemedeki değişimin %42'sini açıklamaktadır.

Kariyer karar pişmanlığı ile akademik erteleme arasındaki ilişkide kariyer uyumunun aracı role sahip olup olmadığını belirlemek için bootstrap analizi yapılmıştır. Bootstrap analizi %95 güven aralığı ve 10.000 yeniden örnekleme ile yapılmıştır. Sonuçlar Tablo'2 de sunulmuştur.

Tablo 2. Aracı Etkiye Dair Bootstrap Analizi Sonuçları

	β	Standart Hata	95% CI	P
<i>Doğrudan Etki</i>				
Kariyer Karar Pişmanlığı → Kariyer Uyumu	-.59***	.06	-.63 to -.47	.000
Kariyer Karar Pişmanlığı → Akademik Erteleme	-.01	.08	-.16 to .14	.91
Kariyer Uyumu → Akademik Erteleme	-.65***	.07	-.79 to -.51	.000
<i>Dolaylı Etki</i>				
Kariyer Karar Pişmanlığı → Kariyer Uyumu → Akademik Erteleme	.39***	.06	.27 to .51	.000
<i>Toplam Etki</i>				
Kariyer Karar Pişmanlığı → Akademik Erteleme	.38***	.07	.24 to .50	.000

Not. CI: Güven Aralığı. Standardize edilmiş katsayılar kullanılmıştır.
 *** $p < .001$

Tablo 2’de görüldüğü üzere kariyer karar pişmanlığının akademik erteleme üzerindeki doğrudan etkisi haricinde, tüm yol katsayılarında güven aralığının alt ve üst değerleri sıfırı kapsamamaktadır. Yani kariyer karar pişmanlığının kariyer uyumunun aracılığı ile akademik erteleme üzerindeki dolaylı etkisi anlamlı bulunmuştur ($\beta = .39, p < .001, CI [.27, .51]$). Ancak kariyer pişmanlığı ile akademik erteleme arasındaki doğrudan yol katsayısı anlamlı değildir. Dolayısıyla kariyer uyumu, kariyer karar pişmanlığı ile akademik erteleme arasındaki ilişkide tam aracı role sahiptir.

Tartışma

Bu araştırmada üniversite öğrencilerinin kariyer karar pişmanlıkları, kariyer uyumları ve akademik ertelemeleri arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Araştırma sonucu kariyer karar pişmanlığı ve kariyer uyumunun akademik erteleme ile ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca kariyer uyumunun, kariyer karar pişmanlığı ile akademik erteleme arasındaki ilişkide aracı role sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada ulaşılan sonuçların her birisi aşağıda detaylı olarak tartışılmıştır.

Araştırmanın birinci bulgusu yapısal modelde kariyer karar pişmanlığının akademik erteleme üzerinde doğrudan etkisinin olmamasıdır. Bu nedenle H_1 hipotezi reddedilmiştir. Ancak yine yapısal modelde kariyer karar pişmanlığının akademik erteleme üzerindeki dolaylı etkisinin anlamlı olduğu görülmektedir. Alanyazın çalışmaları gözden geçirildiğine kariyer karar pişmanlığı ile akademik erteleme arasındaki ilişkinin incelendiği bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ancak alanyazın çalışmaları bireyler için zorlayıcı ve olumsuz olarak tanımlanan duyguların erteleme eğilimlerinde artışa neden olabildiğini göstermektedir (Blunt ve Pynchyl, 1998; Fee ve Tangney, 2000). Diğer yandan pişmanlık ise güçlü ve olumsuz bir duygu olarak tanımlanmaktadır (Zeelenberg vd., 1998). Dolayısıyla bireylerin vermiş oldukları kariyer kararlarına yönelik pişmanlık hissi yaşamaları onların akademik erteleme eğilimlerinde artış için bir kaynak haline gelebilir.

Araştırmanın ikinci hipotezi kariyer uyumunun akademik erteleme üzerinde negatif yönde yordayıcı olduğuydu. Araştırmada ulaşılan sonuç kariyer uyumunun akademik erteleme üzerinde negatif yönde yordayıcı olduğunu ortaya koymuştur. Diğer bir ifade ile H_2 doğrulanmıştır. İlgili alanyazın incelendiğinde kariyer uyumu ile akademik erteleme arasındaki ilişkinin incelendiği bir araştırmaya da rastlanmamıştır. Kariyer uyumu ilgi, merak, kontrol ve güven olmak üzere dört temel bileşene sahiptir. Bu bileşenler bir bütün olarak kariyer uyum yeteneklerine işaret etmektedir (Savickas ve Porfeli, 2012). Diğer bir ifade ile bireyin geleceğine odaklanması (ilgi), geleceğine ilişkin araştırmacı bir tutum sergilemesi (merak), geleceğini oluşturma gücünü kendinde görmesi (kontrol) ve bu geleceği inşa ederken kendisine güvenmesi (güven) kariyer uyum yeteneklerinin işlerliğine işaret etmektedir. Diğer yandan bireyin geleceğine ilişkin ilgili ve araştırmacı (meraklı) tutumu (Gröpel ve Steel, 2008), hayatı üzerinde denetim sahibi olduğunu düşünmesi (kontrol) (Muraven vd., 2000; Steel, 2007) ve geleceğini inşa ederken başarılı olacağına ve problemleri çözeceğine yönelik güveni (güven) (De la Fuente, 2021) erteleme eğilimi sergilemeleri üzerinde etkili olmaktadır. Her biri kariyer uyumunun önemli bir bileşeni olan bu yapıların erteleme eğilim üzerinde etkili olması, üniversite öğrencilerinin kariyer uyum yeteneklerinin akademik erteleme üzerinde yordayıcı hale gelmesinde etkili olabilir. Üniversite öğrencilerinin kariyer uyumlarının akademik ertelemeleri üzerinde negatif yönde yordayıcısı olmasında ifade edilen bu durumlar etkili olabilir.

Araştırmada ulaşılan bir diğer bulgu ise kariyer karar pişmanlığının kariyer uyumu üzerinde negatif yönde yordayıcı olduğudur. Bu sonuç H_3 hipotezini doğrulamıştır. Doğanülkü ve Kırdök (2021) öğretmenler ile yürüttüğü çalışmada kariyer uyumu ile kariyer karar pişmanlığı arasında negatif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu sonuç araştırmamızda ulaştığımız sonuç ile paralellik göstermektedir. Kariyer karar pişmanlığı, bireylerin kariyerine yönelik geliştirici davranışlar sergilemesine ve kariyerine yönelik aidiyet göstermesinde olumsuz etkilere sahip olan bir durumdur (Budjanovcanin vd., 2019). Ayrıca pişmanlık ile bireyler yanlış tercih yaptım düşüncesi ile geleceğine yönelik daha karamsar bir bakış geliştirebilir. Diğer yandan bireylerin kariyer uyumları, kariyerine yönelik geliştirici faaliyetlere açık olması ve kariyerine yönelik aidiyetinden etkilenebilmektedir (Rossier vd., 2012). Ayrıca kariyer uyumu, geleceğe yönelik karamsar bir tutumdan ziyade ilgili ve meraklı bir tutum sergilenmesi ile artan bir yetkinliktir (Savickas ve Porfeli, 2012). Dolayısıyla kariyer karar pişmanlığına bağlı olarak mesleki gelişim faaliyetlerinde bulunmama, kariyer aidiyetinde azalma ve geleceğe yönelik karamsar bir tutum geliştirme, bireylerin kariyer uyum yeteneklerini yeterli düzeyde sergileyebilmeleri önünde bir engel olabilir. Araştırmada kariyer karar pişmanlığının kariyer uyumu üzerinde negatif yönde yordayıcı olmasında ifade edilen bu durumlar etkili olabilir.

Araştırmada ulaşılan son sonuç kariyer uyumunun kariyer karar pişmanlığı ile akademik erteleme arasında aracı bir rolde olduğudur. Ulaşılan bu sonuç H₄ hipotezinin doğrulandığını göstermektedir. Bu çalışma üniversite öğrencileri ile yürütülmüştür. Üniversite dönemi bireyler için önemli kariyer gelişim görevleri barındıran ve çeşitli yetkinliklerin geliştirilmesi gereken bir dönemdir (Super, 1980). Meslek seçimi yapılması, bu dönemin önemli gelişim görevlerinden birisidir. Ayrıca bu dönem bireylerin mesleki değişimlere ayak uydurma ve geleceğini planlama gibi uyum sağlayıcı yetkinliklerini geliştirmesi gereken bir dönemdir (Savickas ve Porfeli, 2012; Super, 1980). Çünkü 21. Yüzyıl ile kariyer anlayışı büyük değişim göstermiş ve uyum sağlama, kariyeri yönetme bireyler için birincil öncelik haline gelmiştir (Smith, 2010; Sullivan ve Baruch, 2009). Bireyler bu dönemde yaptıkları üniversite ve bölüm tercihleri doğrultusunda ilgili alana özgü bir eğitim alırlar ve akademik yaşantılarını bu yönde şekillendirmeleri gerekir. Ancak bireyin yaptığı meslek seçimine yönelik pişmanlık duyması kariyerini yönetme, değişikliklere uyum sağlama ve geleceğini planlama gibi gereklilikleri yeterince yerine getirememesine neden olabilir. Çünkü bireylerin kariyer kararlarına yönelik sahip olduğu duygular kariyer uyumları üzerinde etkili olabilir (Wilkins vd., 2014). Pişmanlığın bireyler için baskın ve güçlü bir duygu olduğu göz önüne alındığında (Bonifield ve Cole, 2007) kariyer karar pişmanlığının, kariyer uyumundaki artış veya azalış üzerinde ilişkili olabilecek bir değişken olduğu ifade edilebilir. Nitekim olumsuz olarak ifade edilen duyguların kariyer uyumundaki azalışla ilişkili olduğunu ortaya koyan çalışmalarda bu durumu desteklemektedir (Ginevra vd., 2016; Yu vd., 2019). Diğer yandan kariyer uyumunun bileşenleri olan merak, ilgi (Gröpel ve Steel, 2008) kontrol (Muraven vd., 2000; Steel, 2007) ve güvenin (De la Fuente, 2021) bireylerin akademik ertelemeleri ile ilişki bir değişken olabileceği geçmiş araştırmalar ışığında ortaya konmuştur. Ayrıca kariyer uyumu bireyin geleceğine odaklanması ve kariyerine yönelik değişikliklere uyum sağlaması yönündeki bir yetkinliktir (Savickas ve Porfeli, 2012). Bireyin geleceği ile ilgilenmesi ve uyum sağlayıcı tutumu ise erteleme aksine görev ve gereklilikleri zamanında gerçekleştirmeye yönelik motive edici olabilir (Gröpel ve Steel, 2008). Dolayısıyla ifade edilen bu durumda kariyer uyumunun bireylerin akademik erteleme eğilimleri üzerinde yordayıcı bir değişken olmasında etkili olabilir. Yukarıda ifade edildiği üzere kariyer uyumunun, kariyer karar pişmanlığından etkilenebilecek bir yeterlik olması, aynı zamanda bu yeterliğin bireylerin akademik erteleme eğilimleri üzerinde etkili olabilecek olması bu ilişkide aracı rolde bulunmasına kaynak olur.

Sınırlılıklar ve Öneriler

Bu araştırma ilişkisel desende tasarlanmış kesitsel bir araştırmadır. Araştırmada ulaşılan sonuçlar bu bağlamda değerlendirilmelidir. Bu konuda deneysel desende tasarlanmış çalışmalar ve boylamsal araştırmalar yapılarak ulaşılan sonuçların karşılaştırılması daha doğru ve tutarlı bulgulara ulaşılmasına katkı sağlayacaktır. Araştırmanın katılımcıları İç Anadolu Bölgesinde bulunan bir üniversitede öğrenim gören Türk öğrencilerinden oluşmaktadır. Farklı bölge, kültür ve ülkelerden bireylerle de benzer çalışmaların yürütülmesi sonuçların genellenebilirliği açısından önem taşımaktadır. Katılımcılardan veri toplandığı esnada kariyer psikolojik danışmanlığı hizmeti alıp almadıklarına yönelik bilgi alınmaması bu araştırma için bir sınırlılık olarak değerlendirilmektedir. Çünkü kariyer psikolojik danışmanlığı hizmeti, bireylerin kariyer karar pişmanlığına bağlı yaşadığı problemlerini nötralize etmesine kaynak olabilir ve buna bağlı olarak kariyer pişmanlığının, kariyer uyumu ve akademik erteleme üzerindeki gerçek etkisinin manipüle olmasına yol açabilir.

Aşağıda çalışmada ulaşılan sonuçlar ile ilgili araştırmacı ve uygulayıcılara yönelik birtakım öneriler sunulmuştur. Araştırmada kariyer karar pişmanlığı ve kariyer uyumunun akademik erteleme ile ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda akademik ertelemeyi önleme, azaltma ve ortadan kaldırmaya yönelik uygulanacak psiko eğitim programlarında kariyer karar pişmanlığı ve kariyer uyumu alanlarına yönelik çalışmalar yapılabilir. Bu çalışmalarda bireylerin kariyer karar pişmanlığı yaşamamaları ya da kariyer karar pişmanlığının olumsuz etkileri ile bireylerin baş edebilmelerine yönelik uygulamalar yapılabilir. Ayrıca bireylerin kariyer uyum yetkinliklerini geliştirmeye yönelik çalışmalar yapılabilir. Üniversite ve bölüm tercih sürecinde olan öğrencilere sunulacak tercih danışmanlığı hizmeti ilgili alan uzmanları tarafından profesyonel olarak sunulmalıdır. Böylece bireylerin gelecekte kariyer karar pişmanlığı yaşama ihtimallerinin önüne geçilerek akademik yaşamlarında erteleme eğilimleri göstermemeleri ve akademik başarılarında artış sağlanabilir. Üniversitelerin kariyer merkezleri bünyesinde düzenlenecek eğitim ve beceri geliştirme faaliyetleri ile bireylerin kariyer uyum yetkinliklerinin geliştirilmesi sağlanabilir. Ayrıca kariyer merkezlerinde görev alan kariyer psikolojik danışmanları, kariyer pişmanlığı yaşayan öğrencilere yönelik bireysel ve grupla danışma hizmetleri sağlayabilir. Böylece kariyer uyum yetkinliklerinin geliştirilerek ve kariyer pişmanlığının olumsuz etkileri azaltılarak öğrencilerin akademik erteleme

eğilimlerinde azalış sağlanabilir. Araştırmacılar üniversite öğrencilerinde gözlenen kariyer pişmanlığının nedenlerini belirlemeye yönelik araştırmalar yürütmelidir. Ayrıca üniversite öğrencilerinin kariyer uyum yeteneklerindeki artışla ilişkili olabilecek değişkenleri belirlemeye yönelik araştırmalara da ihtiyaç bulunmaktadır. Bu araştırmalarda ulaşılabilecek sonuçlar ile öğrencilerin kariyer karar pişmanlığını önleyici ve kariyer uyum yeteneklerini geliştirici yapılar belirlenebilir. Böylece kariyer karar pişmanlığı ve kariyer uyum yeteneklerine bağlı olarak bireylerin yaşadıkları akademik erteleme eğilimlerinin önüne geçilebilir.

Kaynakça

- Bimrose, J., & Hearne, L. (2012). Resilience and career adaptability: Qualitative studies of adult career counseling. *Journal of Vocational Behavior*, 81(3), 338-344. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2012.08.002>
- Blunt, A., & Pychyl, T. A. (1998). Volitional action and inaction in the lives of undergraduate students: State orientation, procrastination and proneness to boredom. *Personality and Individual Differences*, 24(6), 837-846. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(98\)00018-X](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(98)00018-X)
- Bonifield, C., & Cole, C. (2007). Affective responses to service failure: Anger, regret, and retaliatory versus conciliatory responses. *Marketing Letters*, 18(1-2), 85-99. <https://doi.org/10.1007/s11002-006-9006-6>
- Brehaut, J. C., O'Connor, A. M., Wood, T. J., Hack, T. F., Siminoff, L., Gordon, E., & Feldman-Stewart, D. (2003). Validation of a decision regret scale. *Medical Decision Making*, 23(4), 281-292. <https://doi.org/10.1177/0272989X03256005>
- Brown, C., George-Curran, R., & Smith, M. L. (2003). The role of emotional intelligence in the career commitment and decision-making process. *Journal of Career Assessment*, 11(4), 379-392. <https://doi.org/10.1177/1069072703255834>
- Budjanovcanin, A., Rodrigues, R., & Guest, D. (2019). A career with a heart: exploring occupational regret. *Journal of Managerial Psychology*. <https://doi.org/10.1108/JMP-02-2018-0105>
- Buyukgoze-Kavas, A. (2016). Predicting career adaptability from positive psychological traits. *The Career Development Quarterly*, 64(2), 114-125. <https://doi.org/10.1002/cdq.12045>
- Çakıcı, D. Ç. (2003). Lise ve üniversite öğrencilerinde genel erteleme ve akademik erteleme davranışının incelenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Çelik, Ç., & Odacı, H. (2015). Akademik erteleme davranışının bazı kişisel ve psikolojik değişkenlere göre açıklanması [Explanation of academic procrastination by some personal and psychological variables]. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(3), 31-47.
- De la Fuente, J., Sander, P., Garzón-Umerenkova, A., Vera-Martínez, M. M., Fadda, S., & Gaetha, M. L. (2021). Self-regulation and regulatory teaching as determinants of academic behavioral confidence and procrastination in undergraduate students. *Frontiers in Psychology*, 12. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.602904>
- Doğanülkü, H. A., & Kırdök, O. (2021). The Moderating Role of Career Decision Regret in the Effect of Career Adaptability on Burnout. *International Journal of Progressive Education*, 17(2), 319-330. <https://doi.org/10.29329/ijpe.2020.332.20>
- Ellis, A. & Knaus, W. J. (1977). *Overcoming procrastination*. New York: Signet.
- Erdurcan, S., & KIRDÖK, O. (2017). Mesleki karar pişmanlığı ölçeği: adaptasyon, geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(3), 1140-1150. <https://doi.org/10.17860/mersinefd.330880>
- Eryılmaz, A., & Kara, A. (2017). Kariyer uyumluluğunun bireysel yönü: Kişilik özellikleri ve duygulanım açısından incelenmesi. *Journal of Mood Disorders*, 7(4). <https://doi.org/10.5455/jmood.20170525041443>

- Fee, R. L., & Tangney, J. P. (2000). Procrastination: A means of avoiding shame or guilt?. *Journal of Social Behavior and Personality*, 15(5), 167.
- Ginevra, M. C., Magnano, P., Lodi, E., Annovazzi, C., Camussi, E., Patrizi, P., & Nota, L. (2018). The role of career adaptability and courage on life satisfaction in adolescence. *Journal of Adolescence*, 62, 1-8. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2017.11.002>
- Ginevra, M. C., Pallini, S., Vecchio, G. M., Nota, L., & Soresi, S. (2016). Future orientation and attitudes mediate career adaptability and decidedness. *Journal of Vocational Behavior*, 95–96, 102–110. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2016.08.003>
- Gröpel, P., & Steel, P. (2008). A mega-trial investigation of goal setting, interest enhancement, and energy on procrastination. *Personality and Individual Differences*, 45(5), 406-411. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2008.05.015>
- Gustavson, D. E., Miyake, A., Hewitt, J. K., & Friedman, N. P. (2014). Genetic relations among procrastination, impulsivity, and goal-management ability implications for the evolutionary origin of procrastination. *Psychological Science*, 25(6), 1178–1188. <https://doi.org/10.1177/0956797614526260>
- Güneş, A. & Korkut-Owen, F. (2021). Anadolu lisesi öğrencilerinin mesleki kararsızlıklarının akademik erteleme ve çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 51, 498-528. <https://doi.org/10.9779/pauefd.705018>
- Häfner, A., Oberst, V. & Stock, A. (2014). Avoiding procrastination through time management: An experimental intervention study. *Educational Studies*, 40(3), 352-360. <https://doi.org/10.1080/03055698.2014.899487>
- Hagbin, M., McCaffrey, A., & Pychyl, T. A. (2012). The complexity of the relation between fear of failure and procrastination. *Journal of Rational-Emotive & Cognitive-Behavior Therapy*, 30(4), 249–263. <https://doi.org/10.1007/s10942-012-0153-9>
- Hirschi, A. (2009). Career adaptability development in adolescence: Multiple predictors and effect on sense of power and life satisfaction. *Journal of Vocational Behavior*, 74(2), 145-155. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2009.01.002>
- Işık, E., Yeğin, F., Koyuncu, S., Eser, A., Çömlekciler, F., & Yıldırım, K. (2018). Validation of the career adaptabilities scale–short form across different age groups in the Turkish context. *International Journal for Educational and Vocational Guidance*, 18, 297-314. <https://doi.org/10.1007/s10775-018-9362-9>
- İpek, A. N., Çavuş, F. Z., & Saraç, H. (2020). Üniversite öğrencilerinin kariyer geleceği algılarıyla mesleki karar pişmanlıkları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Journal of Sustainable Educational Studies (JSES)*, 1(1), 1-12. <https://dergipark.org.tr/en/pub/seader/issue/66466/1040507>
- Jamali, Y., Araqi, V., & Kalantarkousheh, S. M. (2015). Function of dysfunctional career thoughts, procrastination and career indecision among Allameh Tabataba'i University Students. *European Online Journal of Natural and Social Sciences*, 4(1), 57-65.
- Jia, Y., Hou, Z. J., & Shen, J. (2020). Adolescents' Future Time Perspective and Career Construction: Career Adaptability as Mediator and Hope as Moderator. *Journal of Career Development*, <https://doi.org/10.1177/0894845320926579>
- Karatepe, H. K., Atik, D., Şen, H. T., Yüce, U. Ö., & Elibol, E. (2021). Effects of Career Management Applications on Nursing Students' Career Decisions, Academic Motivations and Decision Regret. *Journal of Contemporary Medicine*, 11(1), 113-119. <https://doi.org/10.16899/jcm.777800>
- Kaya, Ö. S., & Odacı, H. (2019). Birey merkezli terapiye dayalı bir psiko-eğitim programı akademik erteleme davranışı üzerinde ne kadar etkili? Bir değerlendirme çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 9(53), 261-295.

- Klassen, R. M., Krawchuk, L. L. & Rajani, S. (2008). Academic procrastination of 41 undergraduates: Low self-efficacy to self-regulate predicts higher levels of procrastination. *Contemporary Educational Psychology*, 33, 915-931. <https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2007.07.001>
- Kline, R. B. (2005). *Principles and practice of structural equation modeling*. New York: Guilford Press.
- Klingsieck, K. B., Grund, A., Schmid, S., & Fries, S. (2013). Why students procrastinate: A qualitative approach. *Journal of College Student Development*, 54(4), 397-412. <https://doi.org/10.1353/csd.2013.0060>
- Krause, K., & Freund, A. M. (2014). Delay or procrastination – A comparison of self-report and behavioral measures of procrastination and their impact on affective well-being. *Personality and Individual Differences*, 63, 75-80. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2014.01.050>
- Kuzgun, Y. (2000). *Meslek Danışmanlığı Kuramları Uygulamalar*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım
- Li, Y., Guan, Y., Wang, F., Zhou, X., Guo, K., Jiang, P., ... & Fang, Z. (2015). Big-five personality and BIS/BAS traits as predictors of career exploration: The mediation role of career adaptability. *Journal of Vocational Behavior*, 89, 39-45. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2015.04.006>
- Maggiore, C., Rossier, J., & Savickas, M. L. (2017). Career Adapt-abilities Scale-Short Form (CAASSF): Construction and validation. *Journal of Career Assessment*, 25, 312-325. <https://doi.org/10.1177/1069072714565856>
- Marcoulides, G., & Schumacher, R. (2001). *New developments and techniques in structural equation modeling*. London: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Merino-Tejedor, E., Hontangas, P. M., & Boada-Grau, J. (2016). Career adaptability and its relation to self-regulation, career construction, and academic engagement among Spanish university students. *Journal of Vocational Behavior*, 93, 92-102 <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2016.01.005>
- Monteiro, S., Ferreira, J. A., & Almeida, L. S. (2020). Self-perceived competency and self-perceived employability in higher education: the mediating role of career adaptability. *Journal of Further and Higher Education*, 44(3), 408-422. <https://doi.org/10.1080/0309877X.2018.1542669>
- Muraven M., & Baumeister R. F. (2000). Self-regulation and depletion of limited resources: does self-control resemble a muscle?. *Psychol Bull.* 126(2), 247-259. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0033-2909.126.2.247>
- Negru-Subtirica, O., & Pop, E. I. (2016). Longitudinal links between career adaptability and academic achievement in adolescence. *Journal of Vocational Behavior*, 93, 163-170. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2016.02.006>
- Nye, C. D., Leong, F., Prasad, J., Gardner, D., & Tien, H. L. S. (2018). Examining the structure of the career adapt-abilities scale: The cooperation dimension and a five-factor model. *Journal of Career Assessment*, 26(3), 549-562. <https://doi.org/10.1177/1069072717722767>
- Özdemir, S. (2019). Proaktif kişiliğin kariyer uyum yeteneğine etkisinde kendini yetiştirmenin rolü. *OPUS- Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 12, 507-526. <https://doi.org/10.26466/opus.583813>
- Özer, A. & Altun, E. (2011). Üniversite öğrencilerinin akademik erteleme nedenleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(21), 45-72.
- Polat, M. (2019). Öğretmen adaylarında mesleki karar pişmanlığı, okula bağlanma ve eğitim-öğretim yaşantılarında stresle başa çıkma arasındaki ilişkilerin pls-sem yaklaşımıyla incelenmesi. *Journal of International Social Research*, 12(66). <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2019.3637>
- Potts, T. J. (1987). *Predicting Procrastination On Academic Tasks With Self-report Personality Measures*. Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (303587147). Retrieved from

<https://www.proquest.com/dissertations-theses/predicting-procrastination-on-academic-tasks-with/docview/303587147/se-2?accountid=16645>

- Preacher, K. J., & Hayes, A. F. (2008). *Assessing mediation in communication research* (pp. 13–54). London: The Sage sourcebook of advanced data analysis methods for communication research.
- Pychyl, T. A. & Binder, K. (2004). A Project-Analytic Perspective on Academic Procrastination and Intervention. In H. C. Schouwenburg, C. H. Lay, T. A. Pychyl & J. R. Ferrari, (Ed.). *Counseling The Procrastinator in Academic Settings*. (s. 149-165). Washington, DC, US: American Psychological Association.
- Rabin, L. A., Fogel, J., & Nutter-Upham, K. E. (2011). Academic procrastination in college students: The role of self-reported executive function. *Journal of Clinical and Experimental Neuropsychology*, 33(3), 344-357. <https://doi.org/10.1080/13803395.2010.518597>
- Rebetez, M. M. L., Rochat, L., & Van der Linden, M. (2015). Cognitive, emotional, and motivational factors related to procrastination: A cluster analytic approach. *Personality and Individual Differences*, 76, 1–6. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2014.11.044>
- Rossier, J., Zecca, G., Stauffer, S. D., Maggiori, C., & Dauwalder, J. P. (2012). Career Adapt-Abilities Scale in a French-speaking Swiss sample: Psychometric properties and relationships to personality and work engagement. *Journal of Vocational Behavior*, 80(3), 734-743. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2012.01.004>
- Santilli, S., Grossen, S., & Nota, L. (2020). Career adaptability, resilience, and life satisfaction among Italian and Belgian middle school students. *The Career Development Quarterly*, 68(3), 194-207. <https://doi.org/10.1002/cdq.12231>
- Santilli, S., Nota, L., Ginevra, M. C., & Soresi, S. (2014). Career adaptability, hope and life satisfaction in workers with intellectual disability. *Journal of Vocational Behavior*, 85(1), 67-74. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2014.02.011>
- Savickas, M. L. (1997). Adaptability: An integrative construct for life-span, life-space theory. *Career Development Quarterly*, 45, 247–259.
- Savickas, M. L. (2005). The theory and practice of career construction. In S. D. Brown, & R. W. Lent (Eds.), *Career development and counseling: Putting theory and research to work* (pp. 42-70). Hoboken, NJ: Wiley.
- Savickas, M. L. (2013). Career construction theory and practice. In S. D. Brown & R. W. Lent (Eds.), *Career development and counseling: Putting theory and research to work* (2nd ed., pp. 147–183). Hoboken, NJ: Wiley
- Savickas, M. L., & Porfeli, E. J. (2012). Career Adapt-Abilities Scale: Construction, reliability, and measurement equivalence across 13 countries. *Journal of Vocational Behavior*, 80(3), 661–673. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jvb.2012.01.011>
- Senécal, C., Julien, E., & Guay, F. (2003). Role conflict and academic procrastination: A selfdetermination perspective. *European Journal of Social Psychology*, 33(1), 135-145. <http://dx.doi.org/10.1002/ejsp.144>
- Shin, Y. J., & Lee, J. Y. (2019). Self-Focused attention and career anxiety: The mediating role of Career adaptability. *The Career Development Quarterly*, 67(2), 110-125. <https://doi.org/10.1002/cdq.12175>
- Smith, V. (2010). Review article: Enhancing employability: Human, cultural, and social capital in an era of turbulent unpredictability. *Human Relations*, 63(2), 279–300. <https://doi.org/10.1177/0018726709353639>
- Solomon, L. J. & Rothblum, E. D. (1984). Academic procrastination: Frequency and cognitive-behavioral correlates. *Journal of Counseling Psychology*, 31, 503-509. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.31.4.503>

- Steel, P. (2007). The nature of procrastination: A meta-analytic and theoretical review of quintessential self-regulatory failure. *Psychological Bulletin*, 133(1), 65-94. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.133.1.65>
- Sullivan, S. E., & Baruch, Y. (2009). Advances in career theory and research: A critical review and agenda for future exploration. *Journal of Management*, 35(6), 1542–1571. <https://doi.org/10.1177/0149206309350082>
- Super, D. E. (1980). A life-span, life-space approach to career development. *Journal of Vocational Behavior*, 16(3), 282-298. [https://doi.org/10.1016/0001-8791\(80\)90056-1](https://doi.org/10.1016/0001-8791(80)90056-1)
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2007). *Using multivariate statistics*. Boston: Pearson.
- Usta-Kalay, T. (2020). *Psikolojik danışmanların etkili psikolojik danışman nitelikleri ile ruh sağlığı süreklilikleri arasındaki ilişkide kariyer uyumluluğunun aracı rolü* (Doctoral dissertation). Yıldız Teknik Üniversitesi
- Wilkins, K. G., Santilli, S., Ferrari, L., Nota, L., Tracey, T. J., & Soresi, S. (2014). The relationship among positive emotional dispositions, career adaptability, and satisfaction in Italian high school students. *Journal of Vocational Behavior*, 85(3), 329-338. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2014.08.004>
- Yeşilyaprak, B. (2013). *Eğitimde Rehberlik Hizmetleri Gelişimsel Yaklaşım*. Nobel Yayın Dağıtım. Ankara.
- Yu, K., Liu, C., & Li, Y. (2019). Beyond social exchange: Career adaptability linking work stressors and counterproductive work behavior. *Frontiers in Psychology*, 10, 1079. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.01079>
- Zeelenberg, M., van Dijk, W. W., Van der Pligt, J., Manstead, A. S., Van Empelen, P. & Reinderman, D. (1998). Emotional reactions to the outcomes of decisions: The role of counterfactual thought in the experience of regret and disappointment. *Organizational Behavior And Human Decision Processes*, 75(2), 117-141. <https://doi.org/10.1006/obhd.1998.2784>

EXTENDED SUMMARY

One of the most common trends among university students is academic procrastination. Determining the variables related to academic procrastination will be one of the important guides in the applications to reduce students' academic procrastination tendencies. In this context, this study aimed to examine the mediating role of career adaptability in the relationship between university students' career decision regrets and academic procrastination. This research was designed in the correlational model, which is one of the quantitative research designs. The participants of the research consisted of 304 undergraduate students studying at Niğde Ömer Halisdemir University. 193 of the participants were female and 111 were male. The age range of the students varies between 17 and 29 and the average age is 20.38. Convenient sampling method was used to determine the participants. Before the data were collected, all participants read the brief informative form about the purpose and content of the study. In addition, the participants were informed about the confidentiality of the data and the instructions on how to respond to the scales were conveyed to the participants via the form. All of the participants gave their written informed consent. No personally identifiable information was requested from the participants. The study was performed under the Declaration of Helsinki and was approved and registered by the Ethics Committee of Çukurova University. Career Decision Regret Scale, Career Adaptability Scale-Short Form and Academic Procrastination Scale were used to collect data. Pearson correlation analysis was applied to examine the relationships between career decision regret, career adaptability and academic procrastination, which are research variables. Structural equation model based on bootstrap method was used to examine the mediating role of career adaptability in the relationship between career decision regret and academic procrastination. Data analysis was done using SPSS 25.0 and AMOS Graphics 24 programs. In the study, Pearson correlation analysis was performed to reveal whether there were significant relationships between the variables. The findings obtained as a result of this analysis revealed that there is a positive relationship between university students' academic procrastination scores and career decision regret scores, and a negative significant relationship between career adjustment scores. In addition, it has been observed that there is a negative significant relationship between career decision regret and career adaptability. As a result of the structural equation modeling, the path coefficients between career decision regret and career adjustment and between career adaptability and academic procrastination were found to be statistically significant. In addition, the path coefficient between career decision regret and academic procrastination was found to be statistically significant. On the other hand, the relationship between career decision regret and academic procrastination was not statistically significant after career adaptability was included in the model. In other words, career adaptability was found to have a significant full mediating role in the relationship between career decision regret and academic procrastination. Career decision regret and career adaptability explain 42% of the variation in academic procrastination.

In this study, the relationships between university students' career decision regrets, career adaptability and academic procrastination were examined. Findings from the study revealed that career decision regret and career adaptability were associated with academic procrastination. In addition, it was concluded that career adaptability as a mediating role in the relationship between career decision regret and academic procrastination. University period is a period that includes important career development tasks for individuals and where various competencies should be developed (Super, 1980). The choice of profession is made during this period. However, the individual's regret about his career choice may cause him not to fulfill the requirements such as managing his career, adapting to changes and planning his future. Because the feelings that individuals have about their career decisions can have an impact on their career adjustment (Wilkins et al., 2014). As a matter of fact, studies showing that negatively expressed emotions are associated with a decrease in career adjustment support this situation (Ginevra et al., 2016; Yu et al., 2019). On the other hand, studies in the literature show that; Curiosity, interest (Gröpel & Steel, 2008), control (Muraven et al., 2000; Steel, 2007) and confidence (De la Fuente, 2021), which are components of career adaptability, can be a variable in relation to individuals' academic procrastination. In addition, career adaptability is a self-efficacy to focus on the future of the individual and adapt to changes in his career (Savickas & Porfeli, 2012). Contrary to procrastination, an individual's concern for his future and his adaptive attitude can be motivating for timely fulfillment of duties and requirements (Gröpel & Steel, 2008). The structure of career adaptability, which has been revealed in the light of past research and theoretical basis, related to career decision regret and academic procrastination is the source of its serving as a mediator in this relationship.

OKUMA GÜÇLÜĞÜ OLAN İKİNCİ SINIF ÖĞRENCİSİNİN OKUMA BECERİSİNİN GELİŞTİRİLMESİ: EYLEM ARAŞTIRMASI

DEVELOPMENT OF THE READING SKILLS OF A SECOND GRADE STUDENT WITH READING DIFFICULTIES: AN ACTION RESEARCH STUDY

Tuğba PÜRSÜN

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Özel Eğitim Bölümü
tugbapursun@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5436-1464

Fatih KOÇAK

Necmettin Erbakan Üniversitesi
Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi
Özel Eğitim Bölümü
fatihkocak77@gmail.com
ORCID: 0000-0001-9781-8359

ÖZ

Geliş Tarihi:

06.09.2022

Kabul Tarihi:

20.03.2023

Yayın Tarihi:

31.03.2023

Anahtar Kelimeler

Okuma güçlüğü
Fonolojik farkındalık
Akıcı okuma

Keywords

Reading difficulties
Phonological
awareness
Reading fluency

Bu çalışmada okuma güçlüğü olan ikinci sınıf öğrencisinin okuma becerisinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Araştırma eylem araştırması olarak desenlenmiştir. Katılımcının seçiminde zihinsel, işitsel veya görsel bir probleminin olmaması şartı arandığından amaçlı örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Araştırma verilerinin toplanmasında Fonolojik Farkındalık Ölçeği, Formel Olmayan Okuma Envanteri, Yanlış Analizi Envanteri, Okuma Metinleri, Araştırmacının Gözlem ve Notları ile Görüşme kullanılmıştır. Katılımcının uygulama öncesinde fonolojik farkındalık düzeyinin yetersiz, akıcı okuma düzeyinin ise endişe düzeyinde olduğu belirlenmiştir. Katılımcının bu becerilerdeki düzeyi dikkate alınarak 8 hafta 48 ders saatinden oluşan bir eylem planı hazırlanmıştır. İlk 3 hafta (18 ders saati) fonolojik farkındalık becerisini geliştirme etkinliklerine; geriye kalan 5 hafta (30 ders saati) katılımcının tanımadığı ve karıştırdığı sesleri tanıma, hece ve sözcük oluşturma etkinliklerinden başlayarak akıcı okuma becerisini geliştirme uygulamalarına yer verilmiştir. Bu süreçte birinci sınıf düzeyinde okuma metinleri seçilerek tekrarlı okuma ve eko okuma stratejileri kullanılmıştır. Uygulama sonunda öğrencinin fonolojik farkındalık becerisinin geliştiği; endişe düzeyinde olan akıcı okumasının öğretim düzeyine yükseldiği ve eylem planının okuma becerisinin geliştirilmesinde etkili olduğu tespit edilmiştir.

ABSTRACT

In this study, it was aimed to develop the reading skills of a second-grade student with reading difficulties. The study was designed using action research methodology. The purposive sampling method was preferred since the condition of not having a mental, auditory or visual problem in the selection of the participant was sought. Phonological Awareness Scale, Informal Reading Inventory, Error Analysis Inventory, Reading Texts, Researcher's Observations and Notes, and Interviews were used to collect the research data. It was found out that the level of phonological awareness of the participant was insufficient prior to the teaching and his level of reading fluency was at the level of concern. Considering the level of the participant in these skills, an action plan consisting of 8 weeks and 48 lesson hours was prepared. Activities to develop phonological awareness skills were employed in the first 3 weeks (18 lesson hours); the remaining 5 weeks (30 lesson hours) consisted of activities to develop fluency in reading which started with recognizing sounds that the participant did not know and or had difficulties with, and forming syllables and words. In this process, reading texts at the first-grade level were selected and repetitive reading and EKO strategies were used. At the end of the instruction, the student's phonological awareness skills improved; it was determined that reading fluency level increased from concern level to teaching level and the action plan was effective in improving reading skill.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1171440>

Atf/Cite as: Pürsün, T., ve Koçak, F. (2023). Okuma güçlüğü olan ikinci sınıf öğrencisinin okuma becerisinin geliştirilmesi: Eylem araştırması. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi* 13(1), 220-238.

Giriş

Görme, algılama, seslendirme, anlama, zihinde yapılandırma gibi gözün, sesin ve beynin çeşitli işlemlerinden oluşan karmaşık bir süreç (Güneş, 2015) olarak tanımlanan okuma becerisinin kazanılması ile basılı bir sözcüğün etkili bir biçimde çözümlenmesi ve anlaşılması amaçlanmaktadır (Güldenöglü vd. 2016; Hall vd. 2000). Çizgi, harf veya sembollerin algılanması ile başlayan okuma süreci, sözcüklerin tanınması ve cümlelerin anlaşılması aşamalarıyla devam etmektedir. Karmaşık ve çok boyutlu bir yapıya sahip olan okuma becerisi ses farkındalığı, harf-ses ilişkisi, sözcük tanıma, akıcı okuma ve okuduğunu anlama olmak üzere beş beceriden oluşmaktadır (NICHD, 2000). Öğrencinin okuma için gerekli olan bu becerilerden birini kazanamamış olması durumunda herhangi bir metni okumaya, sözcük ve deyimlerin anlamını kavramaya veya cümle yapısını çözümlenmeye ilişkin yaşadığı güçlükler okuma güçlüğü olarak ifade edilmektedir (Özsoy, 1984). Okuma güçlüğü, öğrencinin okumaya engel teşkil edebilecek fiziksel ve zihinsel herhangi bir problemi olmamasına rağmen okuma becerisinin akranlarından geride olmasıdır (Sirem, 2020). Başka bir ifade ile akranları ile benzer zeka düzeyine sahip, fiziksel ve nörolojik bir problemi olmayan öğrencilerin akıcı okuma ve okuduğunu anlama becerilerinde yetersiz olması anlamına gelmektedir (Akyol & Kodan, 2016; Kuruyer, 2014).

Günümüzde ilköğretim öğrencilerinin yaklaşık %15-%20'lik bir kısmı okuma-yazma becerilerini geliştirmekte güçlük yaşamaktadırlar (Yılmaz, 2008). Pek çok öğrenci okula başlamadan önce kitaplara ilişkin yeterli deneyime sahip olmama, düşük sosyoekonomik çevreden gelme (Buckingham vd. 2013), öğretimsel farklılıklar (Clemens vd. 2016), aile ve çevreye bağlı çeşitli faktörler nedeniyle okuma güçlüğü yaşayarak akranlarına kıyasla daha uzun sürede okuma becerilerini kazanmaktadırlar. Okuma öğretiminde hiyerarşik olarak bir takım beceri basamaklarının izlendiği dikkate alındığında bu beceri basamaklarından herhangi birinde oluşan bir sorun diğer basamaklarda sorun yaşanmasına neden olmaktadır (Şenel, 2004). Harfleri tanıma ve birleştirme bilgisi/becerisi kazanma, heceleri ve sözcükleri tanıma aynı zamanda diğer hecelerden ve sözcüklerden ayırt etme ve seslendirme, yazılı bir metni sesli okuma ve yazılı bir cümleyi anlama aşamalarının ve becerilerinin öğrenciye kazandırılmadan okuma öğretiminde ilerlenmesi güç olmaktadır (Chauveau,1990; Güneş, 2017).

Okuma yazma sürecini kolaylaştıran ve destekleyen en önemli ön koşul beceri fonolojik farkındalık becerisidir (Parbucu & Dinç, 2018). Öğrencinin dilin ses özellikleri hakkındaki anlayışını tanımlamak için kullanılan genel bir terim olan fonolojik farkındalık becerisi (Sarı, 2014) sözcükleri oluşturan ses birimlerini tanımaya, ayırmaya ve manipüle etmeye yönelik bir beceridir (Gray & McCutchen, 2006; Richardson & Nieminen, 2017). Başka bir ifade ile dildeki ifadelerin birbirinden bağımsız sözcüklerden, sözcüklerin bir veya daha fazla heceden ve hecenin de ayrı ses birimlerinden (fonemler) oluştuğu anlamına gelmektedir. Okuma yazma için geliştirilmesi gereken bir beceri olan fonolojik farkındalık becerisi uyak farkındalığı, hece farkındalığı, ilk ses farkındalığı ve seslere ayırabilme becerilerini kapsamaktadır (Gunning, 2000). Fonolojik farkındalık becerilerinin edinimi, büyük fonolojik birimlerin farkındalığından başlayarak küçük fonolojik birimlerin farkındalığına doğru ilerlemektedir. Örneğin; cümlelerin sözcüklerden oluştuğuna ilişkin farkındalık sözcüklerin hecelerden oluştuğuna ilişkin farkındalıktan önce gelişmektedir. Bu becerilerin gelişimleri süreklilik arz ettiğinden fonolojik farkındalık becerilerinin birbirlerinin ön koşulu olmayan ancak birbirinden etkilenen beceriler olduğu görülmektedir (Kargın vd. 2021).

Okul öncesi dönemde kazanılan fonolojik farkındalık becerisi öğrencilerin okumayı öğrenmelerini kolaylaştırmakta, hızlandırmakta ve okumaya hazır olup olmama durumunu göstererek gelecekteki okuma başarısının güçlü bir yordayıcısı olarak ortaya çıkmaktadır (Milankov vd. 2021). Öğrencilerin okumaya başlama başarıları fonolojik farkındalık düzeylerine bağlıdır (Ritchey, 2011; Torgesen, 2000; Tunmer & Chapman, 1999). Yapılan araştırmalar okul öncesi ve ilköğretim dönemindeki öğrencilerin fonolojik farkındalık becerilerinin orta ya da yüksek düzeyde okuma hızı, akıcı okuma ve okuduğunu anlama becerileri için yordayıcı olduğunu göstermektedir (Anthony & Francis, 2005, Erdoğan, 2012; Oudeans, 2003; Weiner, 1994). Bununla birlikte, pek çok araştırma da düşük fonolojik farkındalık becerisine sahip olarak ilköğretime başlayan öğrencilerin sözcüklerin ses yapısının farkında olan ve sözcüklerdeki seslerle değişiklik yapabilen öğrencilere göre daha düşük okuma performansı gösterdiklerini ortaya koymaktadır (Cullinan, 2000; Spector, 1995; Wagner, 1988).

Grafemler (yazı sistemindeki en küçük anlamlı birim) ve fonemler (bir sözcüğü diğer sözcükten ayıran en küçük ses birimi) arasındaki ilişkiyi anlama yeteneğinde bir eksiklik olarak kendini gösteren fonolojik işleme becerilerindeki yetersizliğin bir sonucu olan fonolojik bozukluklar okuma güçlüğüne açıklamaktadır (Milankov

vd. 2021). Al-Otaiba & Fuchs (2002) okuma güçlüğü olan öğrencilerin sesletimsel farkındalık becerilerinin gelişmiş olmasına rağmen ses-sembol ilişkisi kurma becerisi ile ilgili güçlükler yaşadıklarını belirtmektedirler. Okuma güçlüğü olan öğrencilerin bir kısmı sesleri okuma ve yazma, sesleri birleştirerek heceler, heceleri birleştirerek sözcükler, sözcükleri birleştirerek cümleler oluşturma ile ilgili güçlükler yaşamaktadır (Diken, 2015). Fonemik farkındalıktaki eksiklikler, sözcüklerin nasıl çözümleneceğini öğrenmeyi güçleştirmektedir. Bununla birlikte zayıf çözümlenme becerisi yazılı metinlerin uzun sürede anlaşılmasına neden olarak metnin başarılı bir şekilde okunmasını ve anlaşılmasını engellemektedir. Okumanın ilk aşamalarını oluşturan bu becerilere yeterli düzeyde sahip olunması akıcı okumanın gerçekleşmesini sağlamaktadır.

Akıcı okuma hızlı, doğru ve uygun ifadeyle okuma yeteneği olarak tanımlanmakta ve okuma hızı, doğruluğu ve prozodisi olmak üzere üç ana bileşeni içermektedir (Álvarez-Cañizo vd. 2015; Kuhn & Stahl, 2003). Okuma hızı, fazla zihinsel çaba harcamadan hızlı bir biçimde okuma becerisi; doğru okuma, metinde görülen sözcüklerin hatasız olarak ifade edilmesi becerisi; prozodi ise okuma sırasında noktalama ve imla kurallarını dikkate alarak vurgulu, tonlamalı ve duraklamalara dikkat ederek okuma becerisi olarak tanımlanmaktadır (Young & Rasinski, 2009). Okuma güçlüğü olan öğrencilerde akıcı okumanın bu üç ana bileşeninin gelişmediği bilinmektedir. Doğru sözcük tanıma ve okuma prozodisine dikkat etmeden sadece hızlı okuma için metni okuma çabası içerisinde olan bu öğrenciler sözcük tanımada çok fazla hata yapmakta ve anlam kurmada güçlük yaşamaktadırlar (Akyol vd. 2014). Okuma güçlüğü olan öğrenciler yavaş yavaş veya sözcük sözcük okuma, okunan sözcüğe geri dönme, kendini düzeltme, sözcüğü tekrar etme, duraklama, ses tonunda değişiklik yapmama, noktalama işaretlerine dikkat etmeden metni hızlı bir biçimde okuma, tanınan sözcükleri bile hatalı okuma, harf atlama/ekleme, hece atlama/ekleme, yerine harf koyma (Akyol & Temur, 2006; Akyol & Yıldız, 2010; Çaycı & Demir, 2006; Sidekli, 2010; Yıldırım-Doğru, 2015) gibi akıcı okuma hataları yapmaktadırlar.

Akıcı okuma becerisinin geliştirilmesi uygun yöntem, teknik ve strateji kullanılmasına, kademeli, sürekli ve tekrarlı uygulamalar yapılmasına bağlıdır (Çayır & Ulusoy, 2014). Geliştirilmesi zaman isteyen bu beceri için tekrarlı okuma ve eko okuma başta olmak üzere pek çok stratejinin kullanılması önerilmektedir. Tekrarlı okuma; okuma güçlüğü olan öğrencilerin akıcılık kazanıncaya kadar metni tekrar tekrar okuması olarak tanımlanmaktadır (Samuels, 1997). Metnin tekrar okunması, öğrencilerin öğrendikleri becerileri ve teknikleri otomatikleştirerek okumanın kusursuz olmasını sağlamaktadır (Fowler, 1998; Snow vd. 1998). Akıcı okuma ve okuduğunu anlama becerilerinin geliştirilmesinde etkili olan tekrarlı okuma aynı zamanda yavaş okuyan öğrencileri okuma çalışmalarını yapmaya teşvik etmektedir. Okuma motivasyonu, okuma hızının artmasına ve sözcük tanıma becerisinin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Tekrarlı okuma çalışmalarında metnin sesli olarak bir yetişkine okunması, yapılan hatalara ilişkin öğrenciye geri bildirim verilmesi ve okuma başarısı istenilen düzeyde olana kadar tekrarlı okuma yapılması aşamalarına yer verilmektedir (Therrien, 2004). Metnin kaç kez okunduğu öğrencinin okuma performansına bağlı olarak değişmektedir.

Eko okuma; öğretmenin veya başarılı bir okuyucunun metindeki bir cümleyi okumasının ardından öğrencinin aynı cümleyi okuduğu stratejidir (Kato, 2012). Genel anlamıyla öğrencinin öğretmenini/başarılı okuyucuyu taklit etmesi esasına dayanmaktadır. Kısa metinlerde ve başlangıç düzeyindeki okuyucularda etkili olmaktadır (Richek vd. 2002). Eko okuma çalışmalarında: i) Öğretmen/başarılı okuyucu bir sözcüğü ya da cümleyi okurken okuma güçlüğü olan öğrencinin parmağıyla veya kalemiyle takip etmesi gerekir. ii) Öğretmen/başarılı okuyucu, sözcüğü ya da cümleyi okuduktan sonra öğrenciden aynen tekrar etmesini ister. iii) Öğrencinin hata yaptığı veya takıldığı bölümleri öğretmen/başarılı okuyucu tekrar tekrar okur. iv) Bu bölümler okuma güçlüğü olan öğrenci tarafından tekrar edilir (Duran & Sezgin, 2012).

Okuma becerisi, öğrencilerin hayatlarının birçok alanında ihtiyaç duydukları temel bir beceri olduğundan ilkokulun ilk yıllarından başlayarak edinilmesi gerekmektedir. Ancak pek çok öğrenci zihinsel, görsel veya işitsel bir yetersizliği olmamasına rağmen çevresel ve duygusal faktörlere bağlı olarak okuma güçlüğü ile karşı karşıya kalmaktadır. Erken dönemlerde okuma becerisinin edinilmemiş olması sosyal, akademik, kültürel gibi birçok alanda öğrencilerin güçlük yaşamalarına neden olmaktadır. Ülkemizde yapılan araştırmalar incelendiğinde fonolojik farkındalık becerisinin kazandırılmasına ilişkin oldukça az sayıda araştırma olduğu (Erdoğan, 2009; Karaman, 2006; Parpuçcu, 2016), akıcı okuma becerisinin geliştirilmesine ilişkin araştırmaların ise öğrenme güçlüğü tanısı almış öğrencilerin akıcı okuma düzeylerinin belirlenmesi (Balci, 2019; Kırıcı & Melekoğlu, 2022) amacıyla yürütüldüğü görülmektedir. Bu bağlamda, herhangi bir yetersizliği olmamasına rağmen okuma güçlüğü olan öğrencilerin fonolojik farkındalık ve akıcı okuma becerilerinin geliştirilmesi açısından ilgili alanyazındaki

eksiklikleri gidermesi ve öğretmenlere, ailelere yol gösterici olması açısından bu araştırmanın önemli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca ilkokulun ilk yıllarında okuduğunu anlama becerisinin temelini oluşturan fonolojik farkındalık ve akıcı okuma becerilerinin edinilmemiş olması okuma güçlüğü olan öğrencilerin diğer akademik derslerde de başarısızlık yaşamasına neden olmaktadır. Benzer özellik gösteren farklı öğrencilere erken müdahalede bulunabilmede ve akademik başarısızlıkların önlenmesinde uygulayıcılara katkı sağlayacak olması da bu araştırmayı önemli kılmaktadır. Bu araştırma ile fonolojik farkındalık becerisini geliştirmeye yönelik uygulamaların ve akıcı okuma stratejilerinin (tekrarlı okuma-eko okuma) okuma güçlüğü olan ikinci sınıf öğrencisinin okuma becerisinin geliştirilmesindeki etkisinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- 1) Okuma güçlüğü olan ikinci sınıf öğrencisinin uygulama öncesindeki okuma düzeyi nedir?
- 2) Okuma güçlüğü olan ikinci sınıf öğrencisinin uygulama sonrasındaki okuma düzeyi nedir?
- 3) Okuma güçlüğü olan ikinci sınıf öğrencisinin, ailesinin ve öğretmenin uygulamaya ilişkin görüşleri nelerdir?

Yöntem

Bu bölümde araştırmanın modeli, katılımcının özellikleri, veri toplama araçları, eylem süreci ve uygulamalar, eylem planının hazırlanması ve uygulanması ve veri analizi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma eylem araştırması olarak desenlenmiştir. Eylem araştırmaları, uygulama sürecine yönelik problemlerin ortaya çıkarılmasına ya da ortaya çıkmış bir problemin anlaşılmasına ve çözülmesine ilişkin verileri toplama ve analiz etme sürecini kapsayan araştırma yaklaşımı olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2016). Bu bağlamda; araştırmanın ve uygulamanın bir araya getirilmesi ile süreç odaklı bir yaklaşım olarak tanımlanabilen eylem araştırmalarında araştırmanın konusunu oluşturan durumun kendi ortamında uzun süreli çalışılması, probleme yönelik veri toplanması ve böylece araştırma problemine ilişkin değişimin ve gelişimin ortaya çıkarılması esastır. Eylem araştırması süreci problem durumunu belirleme, veri toplama, veri analizi yapma, eylem planı hazırlama, eylem planını uygulama, alternatif eylem planına karar verme ve uygulamanın etkililiğini değerlendirme döngüsünden oluşmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2016).

Eylem araştırmaları teknik/bilimsel/işbirlikçi eylem araştırması, uygulama/karşılıklı işbirliği/tartışma odaklı işbirliği eylem araştırması ve özgürleştirici/geliştirici/eleştirel eylem araştırması olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır (Berg, 2001). Bu araştırmada uygulama odaklı eylem araştırması tercih edilmiştir. Uygulama odaklı eylem araştırmasında araştırmacı ve uygulayıcı bir araya gelerek uygulamada ortaya çıkan olası sorun alanlarını, bu sorunlara neden olan olası etmenleri ve olası müdahale yollarını saptamaktadır (Norton, 2009). Eğitim alanında öğretmenlerin sınıflarında yaşadıkları bir probleme çözüm yolu bulabilmeleri, herhangi bir konuya ilişkin öğrencilerin öğrenme düzeyini geliştirebilmeleri ve kendi mesleki performanslarını artırebilmeleri amacıyla uygulamalı eylem araştırmaları tercih edilmektedir (Creswell, 2012).

Bu araştırma, okuma güçlüğü olan ikinci sınıf öğrencisinin okuma becerisinin geliştirilmesi amacıyla uygulamaların planlanması, gerçekleştirilmesi ile sürecin iyileştirilmesini kapsamı nedeniyle eylem araştırması olarak desenlenmiştir. Öğrencinin fonolojik farkındalık becerisini geliştirmeye yönelik uygulamaların ve akıcı okuma stratejilerinin okuma becerisinin gelişimine etkisinin nasıl olacağını ve uygulama sürecinin nasıl ilerleyeceğinin belirlenmesi de eylem araştırmasının kullanılmasını gerekli kılmıştır. İlk olarak öğrencinin mevcut durumunun ortaya çıkarılması için uygulama öncesinde ölçüm yapılmıştır. Ardından öğrencinin fonolojik farkındalık becerisinin geliştirilmesi ve akıcı okuma hatalarının giderilmesi amacıyla kullanılacak stratejiler belirlenerek bir eylem planı hazırlanmıştır. Bu plan çerçevesinde 8 hafta 48 ders saatinden oluşan bir uygulama yapıldıktan sonra öğrencinin uygulama sonunda okuma becerisi değerlendirilmiş ve süreç tamamlanmıştır.

Katılımcının Özellikleri

Araştırmanın katılımcısı zihinsel, görsel ve işitsel problemi olmayan ancak okuma güçlüğü olan ilkokul ikinci sınıf öğrencisidir. Katılımcının belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemi benimsenmiştir. Etik kurallar

nedeniyle öğrencinin ismi gizli tutularak “Ali” kod adı kullanılmıştır. Ali sürekli bir hastalığa sahiptir ve akdeniz anemisi ile diyabet tanısı almıştır. Ali’nin babası da annesi de ilkökul mezunudur. Annesi ve babası ayrı olan Ali’nin kardeşi yoktur. Ali; annesi, dedesi, anneannesi ve teyzesi ile birlikte yaşamaktadır. Ali’nin babası işçi, annesi ise ev hanımıdır. Ali’nin kendine ait bir çalışması bulunmamaktadır ve yaşadıkları ev kendilerine ait değildir. Anne herhangi bir işte çalışmadığı için ekonomik gelirleri düşük düzeydedir. Evde, dede ve anneanne çalışmaktadır.

Katılımcının dil, sosyal ve bilişsel özellikleri: Ali uygulamalar sırasında herhangi bir dil problemi göstermemiştir. Ancak sözcük dağarcığının yetersiz olması ve günlük hayatta karşılaştığı sözcükler arasında bulunmaması nedeniyle “plaj” gibi sözcükleri telaffuz etmekte zorlanmaktadır. Ali uygulamalar sırasında sessiz, uyumlu ve içe kapanık davranmaktadır. Ali’nin annesiyle yapılan görüşmelerde genel olarak sınıf içinde veya parka gittiği zamanlarda da sessiz olduğu ve çekingen davrandığı bilgisi alınmıştır. Öğretmeni de Ali’nin derste sorulan sorulara utandığı için cevap vermeme, söz hakkı almama gibi davranışlar gösterdiğini belirtmiştir. Ali’nin kullandığı herhangi bir ilaç bulunmamaktadır. Uygulama süresince Ali sıklıkla uyuma eğilimi göstermiş ve bu durum bölünmelere neden olmuştur. Ali’nin uykulu olduğu zamanlarda araştırmacı dikkatini başka yöne çekerek, koridorda yürümesini isteyerek ya da hoşlandığı bir konu ile ilgili sohbet başlatarak uykusunun dağılmasını sağlamıştır. Ali’nin annesi bu durumun okulda da yaşandığını ve uyku halinin geç uyumasına bağlı olarak değil diyabet nedeniyle ortaya çıktığını belirtmiştir. Evde olduğu zaman dilimlerinde de Ali’nin gün içinde kısa süreli ve birkaç kez uyuduğu da ifade edilmiştir.

Katılımcının okuma becerisi: Ali’nin okuma düzeyinin belirlenmesi amacıyla ilk olarak harf bilgisi tespit edilmiştir. Alfabedeki harfler renkli kartonlara yapıştırılmış ve karışık olarak büyük ve küçük harfler gösterilerek okuması istenmiştir. Çalışma sonunda Ali’nin “f, v, j” harflerini hiç bilmediği tespit edilmiştir. Annesinden alınan bilgilere göre bu harflerin son grupta yer alıyor olması ve pandemi nedeniyle Ali’nin bazı derslere katılamaması bu harfleri öğrenememesine neden olmuştur. “p, b, d” harflerini karıştırdığı da gözlenmiştir. Genel olarak Ali’nin okumasının yavaş ve okuma hata sayısının çok olduğu görülmüştür.

Uygulama Ortamı

Katılımcının öğlenci grubunda yer alıyor olması nedeniyle uygulamalar pazartesi, salı ve perşembe günleri üniversitenin uygulama biriminde gerçekleştirilmiştir. Uygulamaların yürütüldüğü sınıfın zemini halı ile kaplıdır. Sınıfın girişinde sağ tarafta materyallerin bulunduğu bir dolap, sol tarafta sınıfı aydınlatacak büyüklükte bir pencere bulunmaktadır. Pencerenin önünde bir masa ve iki sandalye yer almaktadır. Masanın sağ tarafında yazı tahtası ve tahta kalemleri mevcuttur. Masanın tam karşısında pano asılıdır.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada veriler Fonolojik Farkındalık Ölçeği, Formel Olmayan Okuma Envanteri, Yanlış Analizi Envanteri, Okuma Metinleri, Araştırmacının Gözlem ve Notları, Görüşme ile toplanmıştır.

Fonolojik Farkındalık Ölçeği

Ali’nin fonolojik farkındalık düzeyinin belirlenmesinde Yangın vd. (2008) tarafından geliştirilen Fonolojik Farkındalık Ölçeği kullanılmıştır. “Cümlelerin sözcüklerden meydana geldiğini fark etme”, “sözcüklerin yakınlık olabileceğini fark etme”, “sözcüklerin aynı sesle başlayabileceğini fark etme”, “sözcüklerin aynı sesle bitebileceğini fark etme” ve “sözcüklerin hecelerden meydana geldiğini fark etme” olmak üzere beş alt boyuttan oluşan ölçeğin her boyutunda 7 madde yer almaktadır. Ölçeğin puanlanması 1-0 olarak yapılmaktadır. Katılımcının her bir madde için doğru cevapları 1 puan, yanlış cevapları 0 puan olarak değerlendirilmektedir. Ölçekten en yüksek 35 puan alınmaktadır.

Formel Olmayan Okuma Envanteri

Araştırmanın uygulama öncesinde ve uygulama sonrasında kullanılacak olan metinlerin seçiminde Karasu vd. (2013) tarafından geliştirilen Formel Olmayan Okuma Envanteri kullanılmıştır. Farklı sınıf düzeylerine göre

farklı zorluk dereceleri olan 34 okuma metninin bulunduğu envantere tekrar değerlendirme yapılabilmesi amacıyla aynı düzeye yönelik A ve B formunda öyküleyici ve bilgi verici türde metinler bulunmaktadır

Yanlış Analizi Envanteri.

Ekwall & Shanker (1988) tarafından geliştirilen envanter Akyol (2010) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Envanter, sesli ve sessiz okuma yaptırılarak okuyucuların okuma düzeylerinin belirlenmesine yardımcı olmaktadır. Envanterde okuyucunun bir yetişkin yardımı olmadan seviyesine uygun metinleri okuduğu ve anladığı serbest düzey; bir yetişkinin yardımıyla okuduğu ve anladığı öğretimsel düzey; okuduğu metnin çok azını anlayabildiği ve çok sayıda hatalı okuma yaptığı endişe düzeyi olmak üzere üç tür okuma düzeyi bulunmaktadır (Akyol, 2010). Okuyucunun sesli okuma yaptığı sırada araştırmacı aynı metni kullanarak okuyucunun okuma hatalarını semboller ile işaretlemektedir. Hata oranı, okuyucunun okuma sırasındaki hata sayısının okunan metindeki toplam sözcük sayısına bölünmesi ve 100 ile çarpılması ile hesaplanmaktadır. Hata oranının dışında kalan oran ise okuyucunun doğru okuma yüzdesini vermektedir.

Okuma Metinleri

Akyol (2010) birinci/ikinci sınıf düzeyinde 25-100 sözcükten oluşan metinlerin tercih edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu çalışmada kullanılan metinlerin birinci sınıf düzeyinde, öyküleyici türde ve katılımcının okuma düzeyine uygun olarak 25-100 sözcük arasında olmasına dikkat edilmiştir. Seçilen metinlerin uygunluğuna ilişkin bir Türkçe alan uzmanının bir de özel eğitim uzmanının görüşlerine başvurulmuştur.

Araştırmacının Gözlem ve Notları

Patton (2012) alan notunun başarılı bir nitel analizde belirleyici rol oynadığını belirtmektedir. Bu araştırmanın başlangıç aşamasından itibaren ikinci araştırmacı katılımcının okuma sürecini gözlemlemiş ve notlar almıştır. Uygulama yapılan her günün sonunda katılımcının okuma performansı, motivasyonu, istek ve ihtiyaçlarına ilişkin notlar alınmıştır. Ayrıca araştırmacının o günkü derse ilişkin gözlem, düşünce ve izlenimlerine de yer verilmiştir.

Görüşme

Ali'nin, annesi ve öğretmeni ile belli zaman aralıklarında okuma becerisinde gösterdiği ilerlemeye yönelik sohbet tarzında görüşmeler yapılmıştır. Sohbet tarzı görüşmeler, araştırmacının ortama doğrudan katıldığı araştırmalarda kullanılmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2016). Bu tür görüşmelerde önceden hazırlanan sorular bulunmamakta ve sorular konuşma akışı içinde gelişmektedir. Ali'nin annesiyle yapılan görüşmelerde Ali'nin evde yaptığı okuma çalışmaları, okuma isteği, uygulamalara ilişkin düşüncelerinin ne olduğu ve okuma performansındaki artışın sınıf ortamına nasıl yansıdığı ile ilgili bilgi edinilmiştir. Ali'nin öğretmeninden, Ali'nin okuma isteği, sınıf içi durumu gibi konularda görüş alınmıştır.

Eylem Süreci ve Uygulamalar

Eylem araştırmalarında problem durumunun belirlenmesi ilk aşamadır. Verilerin toplanması ve analiz edilmesi, eylem planının hazırlanması, eylem planının uygulanması, alternatif eylem planına karar verilmesi ve uygulamanın etkililiğinin değerlendirilmesi aşamaları takip edilmektedir.

Problem Durumunun Belirlenmesi

Ali'nin fonolojik farkındalık ve akıcı okuma düzeyini belirlemek amacıyla çeşitli uygulamalar gerçekleştirilmiştir.

Fonolojik Farkındalık Düzeyinin Belirlenmesi

Ali'nin fonolojik farkındalık düzeyinin belirlenmesi için Fonolojik Farkındalık Ölçeği kullanılmıştır. Ali, cümlelerin sözcüklerden meydana geldiğini fark etme alt boyutunda 2; sözcüklerin uyaklı olabileceğini fark etme

alt boyutunda 2; sözcüklerin aynı sesle başlayabileceğini fark etme alt boyutunda 3; sözcüklerin aynı sesle bitebileceğini fark etme alt boyutunda 3 ve sözcüklerin hecelerden meydana geldiğini fark etme alt boyutunda 3 doğru cevap vermiş ve ölçekten toplam 13 puan almıştır. Bu durum, Ali'nin fonolojik farkındalık becerisinin düşük olduğunu göstermektedir.

Akıcı Okuma Düzeyinin Belirlenmesi

Ali'nin okuma düzeyinin belirlenmesinde Formel Olmayan Okuma Envanteri'nde bulunan metinlerden yararlanılmıştır. İlk olarak Ali'ye ikinci sınıf düzeyinde metin okutulmuş ve okuma performansı değerlendirilerek Ali için hazırlanacak eylem planının birinci sınıf düzeyindeki metinlerden oluşmasına karar verilmiştir. Envanterin A formunda olan "Pazar" metni uygulama öncesinde uygulanmıştır. Metin 65 sözcükten oluşmaktadır. Okuma sırasında Ali'nin yavaş okuma, akıcı okuyamama, heceleme hataları, ekleme/atlama, yanlış okuma, satır atlama sorunları yaşadığı tespit edilmiştir. Ali, birinci sınıf düzeyindeki metinde 18 okuma hatası yapmış ve metni 4:23 dakikada okumuştur. Yanlış Analizi Envanteri'ne göre 61-65 sözcükten oluşan metinlerde 5'ten fazla hata yapılması sözcük tanımada endişe düzeyini işaret etmektedir. Bu bağlamda; Ali'nin sözcük tanıma yüzdesi %72 olarak bulunmuş ve okuma düzeyinin endişe düzeyinde olduğu tespit edilmiştir.

Eylem Planının Hazırlanması ve Uygulanması

Ali'nin fonolojik farkındalık ve akıcı okuma becerilerini geliştirmek için etkili olabilecek stratejilerin ve uygulamaların belirlenmesinin ardından 8 hafta 48 ders saatini kapsayan bir eylem planı hazırlanmıştır. Uygulamalar birinci araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir.

Fonolojik Farkındalığın Geliştirilmesine Yönelik Uygulamalar

Uygulama öncesinde Ali'nin fonolojik farkındalık düzeyi belirlendikten sonra 40'+40' (2 ders saati) olmak üzere 3 hafta süreyle haftada 3 gün toplam 18 ders saati fonolojik farkındalığın geliştirilmesi için hazırlanan uygulamalara yer verilmiştir. Ali'nin cümlelerin sözcüklerden meydana geldiğini, sözcüklerin uyaklı olabileceğini, sözcüklerin aynı sesle başlayabileceğini, sözcüklerin aynı sesle bitebileceğini ve sözcüklerin hecelerden meydana geldiğini fark etmesine yönelik etkinlikler yapılmıştır.

Araştırmada kullanılan örnek uygulamalardan biri şu şekildedir:

Amaç:	Sözcüklerin hecelerden oluştuğunu fark eder.
Süre:	40'+40'
Yöntem/Teknik:	Gösterip yaptırma ve oyun.
Araç/Gereç:	Boya kalemleri, bir-iki-üç-dört heceden oluşan sözcük listesi
Uygulama:	<p>Araştırmacı Ali'ye yapılacak etkinlikle ilgili bilgi verir. "Bugün seninle bir oyun oynayacağız. Ben bir sözcük söyleyeceğim ve bu sözcükteki her hece için istediğim renkteki bir kalemi göstereceğim. Şimdi beni dikkatlice izle. Aynı etkinliği benden sonra sen yapacaksın" der. Araştırmacı kendi adını heceleyerek söyler ve adının ilk hecesini istediği renkteki bir kalem ile gösterir, ikinci hecesi için de renkli kalemlerden birini seçer. Ardından Ali'den kendi ismini heceleyerek söylemesini ve aynı uygulamayı yapmasını ister. Örnek uygulama tamamlandıktan sonra araştırmacı "Şimdi sana bir sözcük söyleyeceğim. Bu sözcüğün her hecesi için ayağını yere vurma istiyorum" der. Listedeki sözcüklerle etkinlik tamamlanır.</p> <p>Birinci haftada gerçekleştirilen uygulamaların sonunda birinci ara ölçüm yapılmıştır. Bu ölçümden sonra tekrar farklı sözcük listesi ve hecelere ayırmada kullanılacak farklı hareketler (elini kaldırma gibi) belirlenerek fonolojik farkındalığı geliştirmeye yönelik uygulamalara devam edilmiştir. Üçüncü haftanın sonunda son ölçüm yapılmıştır.</p>

Akıcı Okuma Becerisinin Geliştirilmesi

Bu süreçte iki aşama izlenmiştir. Birinci aşamada Ali'nin hiç tanımadığı (f, v, j) ve karıştırdığı harflerin (p, d, b) seslerinin öğretimi yapılmıştır. Sesi hissetme ve tanıma çalışmalarında;

- o Sesin sözcüğün başında mı, ortasında mı, sonunda mı olduğu,

aj	ej
ja	je
jak	jek

Şekil 1. Hece Listesi Örneği

- o Sesin içinde geçtiği sözcükler söyleme,
- o Görsellerden yararlanarak sesi ayırt etme,
- o Harflerin karışık olarak bulunduğu çalışma kâğıdında hedef sesin büyük ve küçük halini bulma,
- o Verilen seslerden hece oluşturma ve heceleri okuma,
- o Hedef sesin yer aldığı heceleri birleştirerek sözcük oluşturma,

a	fa	can

Şekil 2. Heceleri Birleştirme Örneği

- o Hedef seslerin bulunduğu sözcük listeleri oluşturularak doğru okuyana kadar okuma çalışması yapma etkinliklerine yer verilmiştir.

jant
staj
oje
plaj
jöle
judo
jüri
obje

Şekil 3. Sözcük Listesi Örneği

Okuma sürecinde aşağıdaki aşamalar izlenmiştir:

- o Okuma çalışmasında kullanılacak metinler yazı puntosu ve satır aralıkları geniş olacak biçimde hazırlanmıştır.
- o Ali'ye üç tane metin gösterilmiş ve bu metinlerden bir tanesini seçmesi istenmiştir.

- o Seçilen metin araştırmacı tarafından okunmuş ve bu esnada Ali'nin metni takip etmesi sağlanmıştır. Araştırmacının yaptığı örnek okuma ile Ali'nin metindeki sözcükleri nasıl okuması gerektiğine ilişkin farkındalık kazanması sağlanmıştır.
- o Araştırmacı Ali'den metni okumasını istemiştir.
- o Ali'nin metni okuması sırasında hatalı okuduğu sözcükleri araştırmacı kendi metni üzerinde işaretlemiştir.
- o Ali'nin hatalı okuduğu sözcüklerin her biri ayrı bir karta yazılmış ve Ali doğru okuyana kadar bu sözcüklerle çalışma yapılmıştır.
- o Tekrarlı okuma çalışmasında Ali, akıcı bir şekilde okuyana kadar metni tekrar tekrar okumuştur. Okuma alışmaları sırasında bir metin üç kez okutulmuştur.
- o Eko okuma çalışmalarında Ali'nin okuma hatası yaptığı veya okurken zorlandığı sözcüklerin bulunduğu cümlelerin her birini önce araştırmacı okumuş ve Ali'nin takip etmesini sağlamıştır. Ardından Ali aynı cümleyi okumuştur.

Uygulama sürecinde kullanılan metinler ve stratejiler Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Eylem Planının Uygulanması Sırasında Kullanılan Metinler ve Yapılan Uygulamalar

Sınıf	Metin	Uygulama
1	Misket Oyunu (https://www.google.com/)	Örnek Okuma-Tekrarlı Okuma
1	Mağaradaki Ceylan (Timaş Yayınları)	Örnek Okuma-Eko Okuma-Tekrarlı Okuma
1	ifti ile Kartal (Timaş Yayınları)	Örnek Okuma-Eko Okuma-Tekrarlı Okuma
1	Aslanın Yöneticiliği (www.bilgiyelpazesi.com)	Örnek Okuma-Eko Okuma-Tekrarlı Okuma
1	Küçük Geyik Yavrusu (https://sonerhoca.net)	Örnek Okuma-Eko Okuma-Tekrarlı Okuma
1	Kamp Zamanı (https://ilkokulluyum.com)	Örnek Okuma-Eko Okuma-Tekrarlı Okuma
1	Jale ve Arkadaşları (www.evvelcevap.com)	Örnek Okuma-Tekrarlı Okuma
1	Bekir'in Yalanı (https://ilkokulluyum.com)	Örnek Okuma-Eko Okuma-Tekrarlı Okuma
1	Ağlayan Ağaçlar (https://www.mebders.com)	Örnek Okuma-Eko Okuma-Tekrarlı Okuma
1	Lale ve Kedisi (https://caliskancocuklar.com/)	Örnek Okuma-Eko Okuma-Tekrarlı Okuma

Veri Analizi

Araştırmacı, Ali'nin fonolojik farkındalık becerisinin belirlenmesi amacıyla ölçekteki maddelere verdiği cevapları değerlendirme formuna işaretlemiştir. Ali'nin doğru cevapları 1 puan, yanlış cevapları ise 0 puan olarak değerlendirilmiş ve ölçekten aldığı toplam puan hesaplanarak sunulmuştur.

Yanlış Analizi Envanteri ile Ali'nin akıcı okuma becerisini belirlemek için sesli okuma sırasında yaptığı hatalar belirlenmiştir. Uygulama öncesi-uygulama sonrası ölçümleri ile sözcük tanıma yüzdesi hesaplanmıştır. Akyol (2010) tarafından Ekwall & Shanker'den uyarlanan sözcük anlama düzeyini ve yüzdeliğini belirleme kılavuzunda

metindeki toplam sözcük ve yanlış okunan sözcük sayısının dikey ve yatay olarak kesişmesi ile sözcük tanıma yüzdesi hesaplanmıştır.

Geçerlik Güvenirlilik

Nitel araştırmalarda geçerlikten ve güvenirlikten ziyade inandırıcılığın olması gerektiğine vurgu yapılmakta ve inandırıcılığın sağlanması amacıyla inanılabilirlik, güvenilebilirlik, onaylanabilirlik ve aktarılabilirlik olmak üzere dört kritere odaklanılmaktadır (Guba & Lincoln, 1982). Creswell (2015) araştırma bulgularının doğruluğunun kontrol edilebilmesi için en az bir stratejinin belirtilmesini önermektedir. Nitel araştırmalarda inanılabilirlik; uzun süreli etkileşim, araştırmacı önyargılarını azaltma, katılımcı teyidi ve üçgenleme ile sağlanmaktadır (Başkale, 2016). Bir araştırmada iç geçerliliğinin artırılması için en sık kullanılan ve uygulanan strateji üçgenleme tekniğidir. Üçgenleme tekniklerinden biri olan yöntem üçgenleme çeşitli veri toplama yöntemlerinin kullanılmasını gerektirmektedir (Houser, 2015). Bu araştırmada inanılabilirliği sağlamak amacıyla görüşme ve gözlem kullanılmıştır. Nitel araştırmalarda aktarılabilirlik, araştırmaya ilişkin detaylı bilgi verilmesiyle sağlanmaktadır (Creswell, 2015). Bu bağlamda araştırmada katılımcı seçiminin nasıl yapıldığı, katılımcının özellikleri ve uygulama ortamı detaylı olarak açıklanmıştır. Verilerin geçerliliğinin ve güvenirliliğinin teyit edilmesi, araştırmacının niteliğinin artırılması ve geniş bir bakış açısının sağlanması için çeşitli veri toplama tekniklerinden yararlanılması gerekmektedir (McMillian, 2004; Yıldırım & Şimşek, 2016). Araştırma kapsamında Fonolojik Farkındalık Ölçeği, Yanlış Analizi Envanteri, Okuma Metinleri, Araştırmacının Gözlem ve Notları, Görüşme kullanılmıştır.

Sınırlılıklar

Bu araştırma, okuma güçlüğü olan ikinci sınıf öğrencisi ve araştırma kapsamında kullanılan okuma metinleri ile sınırlıdır.

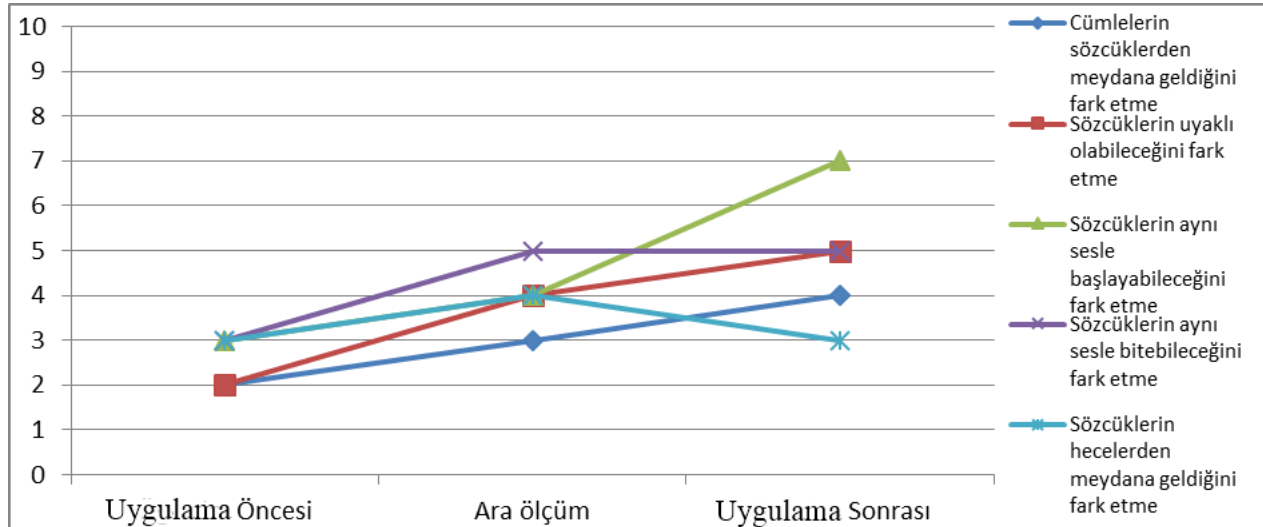
Etik Beyan

Bu araştırma için Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu'ndan 10/06/2022 tarih 2022/230 karar sayısı ile Etik Kurul izni alınmıştır.

Bulgular

Araştırma kapsamında ilk olarak Ali'nin uygulama öncesi, ara ölçüm ve uygulama sonrası sonuçları ile fonolojik farkındalık becerisindeki değişimler gözlenmiştir. Ali'nin ölçek alt boyutları ve toplam puanlarındaki değişimlere Tablo 2'de yer verilmiştir.

Tablo 2. Ali'nin Fonolojik Farkındalık Becerisi Uygulama Öncesi, Ara Ölçüm ve Uygulama Sonrası Sonuçları

Tablo 2 incelendiğinde Ali'nin "Sözcüklerin hecelerden meydana geldiğini fark etme" alt boyutuna ilişkin puanlarının uygulama öncesi sonucuna göre artış göstermediği; ölçüğün diğer alt boyutlarına ilişkin puanlarının ise uygulama öncesi puanlarına göre artış gösterdiği görülmektedir. Ayrıca Ali'nin fonolojik farkındalık becerisinde aldığı toplam puanlar incelendiğinde her ölçümde bir önceki ölçüme göre puan artışının olduğu belirlenmiştir. Araştırmadan elde edilen bu bulgu doğrultusunda fonolojik farkındalık becerisini geliştirmeye yönelik yapılan uygulamaların Ali'nin fonolojik farkındalık becerisini geliştirdiği söylenebilir.

Ali'nin okuma düzeyinin belirlenmesi amacıyla Formel Olmayan Okuma Envanteri'nde yer alan "Pazar" isimli metin uygulama öncesinde kullanılmıştır. Metin Ali'ye sesli olarak okutulmuş ve okuma hataları belirlenmiştir. Ali'nin okuma hataları incelendiğinde harf atlama (örneğin; "eve" yerine "ev"), harfi ters çevirerek okuma ("pazar" yerine "bazar"), sözcüğü yanlış okuma ("gidelim" yerine "aidelim"), sözcüğü görsel olarak benzemeyen anlamlı bir sözcük olarak okuma ("sebze" yerine "beyza"), görsel olarak benzeyen anlamlı bir sözcük olarak okuma ("anne" yerine "anneanne"), hece ekleme ("sevdi" yerine "severdi") gibi hatalar yaptığı tespit edilmiştir. Ali'nin okuma düzeyi bilgilerine Tablo 3'te yer verilmiştir.

Tablo 3. Ali'nin Akıcı Okuma Düzeyine İlişkin Uygulama Öncesi Sonuçları

Metin	Toplam Sözcük Sayısı	Okuma Süresi	Hata Sayısı	Dakikada Okunan Doğru Sözcük Sayısı	Sözcük Tanıma Yüzdesi	Okuma Düzeyi
Pazar	65	4 dk 23 sn	18	10	%72	Endişe

Tablo 3 incelendiğinde Ali'nin 65 sözcükten oluşan Pazar metnini 4 dakika 23 saniyede okuduğu görülmektedir. Dakikada okuduğu doğru sözcük sayısı 10 olan Ali, metinde toplam 18 sözcüğü hatalı okumuştur. "Sözcük Tanıma Yüzdesi= Doğru Okunan Sözcük Sayısı/ Toplam Sözcük Sayısı" formülü ile Ali'nin birinci sınıf düzeyindeki metne ilişkin sözcük tanıma yüzdesinin %72 olduğu hesaplanmıştır. Yanlış Analizi Envanteri dikkate alındığında Ali'nin okuma düzeyinin endişe düzeyinde olduğu görülmüştür.

Uygulama öncesinde Ali'nin akıcı okuma düzeyinin belirlenmesinin ardından eylem planı uygulanmıştır. Okuma düzeyinin belirlenmesi amacıyla uygulama sonunda envanterin B formunda yer alan "Alışveriş" isimli metin Ali tarafından sesli okunmuş ve okuma hataları belirlenmiştir. Ali'nin uygulama sonundaki okuma düzeyi bilgilerine Tablo 4'te yer verilmiştir.

Tablo 4. Ali'nin Akıcı Okuma Düzeyine İlişkin Uygulama Sonu Sonuçları

Metin	Toplam Sözcük Sayısı	Okuma Süresi	Hata Sayısı	Dakikada Okunan Doğru Sözcük Sayısı	Sözcük Tanıma Yüzdesi	Okuma Düzeyi
Alışveriş	65	3 dk 26 sn	5	16	%92	Öğretim

Tablo 4 incelendiğinde Ali'nin 65 sözcükten oluşan Alışveriş metnini 3 dakika 26 saniyede okuduğu görülmektedir. Uygulama öncesi sonuçları ile karşılaştırıldığında Ali'nin aynı düzey ve aynı sözcük sayısına sahip bir metni daha kısa sürede okuduğu ve okuma süresinde azalma olduğu söylenebilir. Dakikada doğru okuduğu sözcük sayısı 16 olan Ali, metinde toplam 5 sözcüğü hatalı okumuştur. Ali'nin okuma hataları harf ekleme ("şeker" yerine "şekerı"), harf atlama ("keki" yerine "kek"), harfi ters çevirerek okuma ("pişti" yerine "bişti") ve sözcüğün bir bölümünü tekrar etme ("annesine" yerine "annenesine") olarak belirlenmiştir. Ali'nin bir dakikada okuduğu doğru sözcük sayısında artış; hatalı okuduğu sözcük sayısında ise ciddi bir azalma olduğu

gözlenmektedir. Sözcük tanıma yüzdesinin %92'ye yükseldiği tespit edilmiştir. Ali'nin okuma düzeyi uygulama öncesinde endişe düzeyinde yer alırken uygulama sonunda öğretim düzeyine ulaşmıştır.

Ali, uygulama sonunda okumasının hızlandığını, tanımadığı harfleri artık bildiğini, daha güzel okumaya başladığını belirtmiştir. Ali: *“Okurken daha iyiyim bence. Harfleri tanıyabiliyorum. Bazen yanlış okuduğum oluyor ama okumam düzeldi.”* ifadesini kullanmıştır. Uygulamaya gelirken istekli olduğunu, dersleri eğlenceli bulduğunu ve bu derslere gelmeye başladıktan sonra sınıfta daha fazla söz almaya başladığını, okuma çalışmalarına daha fazla katıldığını eklemiştir.

Anne, Ali'nin okuma becerisinde ilerleme olduğunu, uygulama sonrasında okuma hızının ve doğruluğunun arttığını belirtmiştir. Anne bu durumu şu şekilde ifade etmiştir: *“Ali, artık aynı sesle başlayan ve biten sözcükleri bulabiliyor ve cümleleri sözcüklere ayırabiliyor. Uygulamalardan sonra okuma becerisinde ilerleme oldu ve çoğu zaman yardım almada okuyabiliyor.”* Ayrıca Ali'nin okumaya yönelik olumlu tutum gösterdiğini de eklemiştir. Anne, Ali'nin uygulamaları çok sevdiğini, uygulamaya gelirken *“Bugün çok güzel okuyacağım”* gibi olumlu ifadelerinin olduğunu ve yapılan bu uygulamaların okul başarısına etki ettiğini, Ali'nin öğretmeninden aldığı bilgilere göre daha içine kapanık bir çocukken şimdi daha özgüvenli ve derse katılımında istekli olduğunu da belirtmiştir.

Ali'nin öğretmeni de okuma becerisinde bir gelişme olduğunu fark ettiğini, dersteki okuma çalışmalarında parmak kaldırdığını ve metni okumak istediğini, derslerdeki çekingen halinin yavaş yavaş ortadan kalktığını ifade etmiştir. Ali'nin öğretmeni: *“Öncesiyle kıyasladığımda gerçekten bir gelişme var diyebilirim. Parmak kaldırmayan, okumak istemeyen ve derste çoğu zaman dikkati dağınık için uyuklama durumuna geçen bir öğrenciydi. Şimdi daha aktif mesela. Söz almak istiyor.”* demiştir.

Tartışma ve Sonuç

Okuma güçlüğü olan ikinci sınıf öğrencisinin fonolojik farkındalık ve akıcı okuma becerilerinin geliştirilmesinin amaçlandığı bu çalışmada, öncelikle Ali'nin mevcut performansını ortaya çıkarmak için fonolojik farkındalık becerisine ilişkin durumu tespit edilmiştir. Ardından birinci sınıf düzeyinde okuma metni kullanılarak akıcı okuma düzeyi belirlenmiştir. Ali'nin durumu tespit edildikten sonra eylem planı hazırlanmıştır. Fonolojik farkındalık becerisinin gelişimi için aynı sesle başlayan veya biten sözcükleri bulma, sözcüğü hecelere bölme, cümleyi sözcüklere bölme gibi oyunlar ve etkinlikler planlanmıştır. Ali'nin hiç tanımadığı ve karıştırdığı harflerin seslerini hissetme, hece ve sözcük oluşturma etkinliklerine de yer verilmiştir. Birinci sınıf düzeyindeki metinlerle tekrarlı okuma ve eko okuma stratejileri kullanılarak okuma düzeyinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır.

Uygulama sonunda okuma güçlüğü olan Ali'nin fonolojik farkındalık becerisinin geliştiği görülmektedir. Pek çok çalışmada fonolojik farkındalık öğretiminin yapılmasının öğrencilerde fonolojik farkındalık becerilerinin kazanılmasını sağladığı sonucuna ulaşılmıştır (Al Otaiba vd. 2009; Boyer, 2010; Wilkowski, 2012). İlgili alanyazında uyaklı şarkıların ve şiirlerin söylenmesinin, aynı sesle başlayan sözcükleri kullanarak oyunlar oynanmasının, nesnelere ilk ve son sesine dikkat ederek gruplama yapmaya yönelik uygulamaların fonolojik farkındalık becerilerini geliştirmede etkili olduğu belirtilmektedir (De Witt & Lessing, 2016; Flett & Conderman, 2002; Paulson, 2004). Bu çalışmada da benzer nitelikte uygulamalara yer verilmiş ve bu uygulamalar aracılığı ile sesleri tanıma, ses birimlerini fark etme, harfler ve sesler arasında bağlantı kurma, sözcükleri hecelerine doğru ayırma becerileri desteklenmiştir.

Uygulama sonunda Ali'nin sözcüklerin hecelerden meydana geldiğini fark etme becerisinde herhangi bir değişim olmamıştır. Fonolojik farkındalık becerilerinde öğrenci bir beceride belli bir düzeydeyken başka bir beceride farklı bir düzeyde olabilmekte ve becerilerin kendi içinde kolaylık ve zorluk düzeyi bulunmaktadır (Kargın vd. 2021). Sözcükleri oluşturan heceler, sözcükler gibi anlamlı parçalar olmadıklarından öğrencilerin çoğunlukla fark etmeleri veya ayırt etmeleri zorlaşmaktadır. Ayrıca harflerin sesleri yerine isimlerinin söylenmesi hece farkındalığının oluşmasını güçleştirmektedir. Örneğin; Ali'nin güller sözcüğünü gül-le-er şeklinde hecelere ayırdığı “l” sesini gösteren renkli bir kalem seçtiği gözlenmiştir. Ali ile yapılan sözcükleri hecelerine ayırma çalışmalarında, Ali'nin verilen sözcüklerdeki son heceyi ses birimlerine ayırma eğilimi olduğu bu nedenle hece sayısını yanlış bulduğu görülmüştür. Benzer biçimde tek heceli sözcüklerde de hata yaptığı ve örneğin; göz sözcüğünde gö-z olmak üzere iki hece oluşturduğu dikkat çekmektedir. Hecelerin sözcükler gibi anlamlı birimler olmaması genellikle öğrencilerin bu birimleri fark etmekte güçlük yaşamalarına neden olmaktadır. İlgili

araştırmalar hece farkındalığı becerisini doğal olarak kazanamamış oğrencilerin verilen oğretimle sözcükleri hecelere ayırma becerisini geliştirebileceğini işaret etmektedir (Gökkuş & Akyol, 2020; Nancollis vd. 2005). Schuele & Boudreau (2008) ise fonolojik farkındalık becerilerinin karmaşıklık düzeyleri incelendiğinde sözcükleri hecelerine ayırmanın en kolay beceri olduğunu belirtmektedir. Ancak fonolojik farkındalık becerilerinde oğrenci ile paylaşılan ortam, evre, sözlü ve yazılı dille ilgili deneyimlerin azlığı etkili olmaktadır (Justice & Pullen, 2003). Ali'nin pandemi sebebiyle bazı derslere katılamamasına ve ev ortamında yeterli düzeyde desteklenememiş olmasına bağlı olarak hece farkındalığını tam kavrayamadığı söylenebilir. Ali'nin hece farkındalığını kazanabilmesi için uzun süreli uygulamalara yer verilmesi gerektiği ifade edilebilir. Bu durum, Ali'nin sözcükleri hecelerine ayırma becerisini yeterli düzeyde kazanamamış olmasına rağmen genel olarak fonolojik farkındalık becerisinde ilerleme olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Tekrarlı okuma stratejisinin eko okuma stratejisi ile birlikte kullanılması oğrencilerin akıcı okuma becerisinin gelişiminde önemli bir role sahiptir (Morgan vd. 2000). Araştırmada Ali'nin okuma akıcılığının geliştirilmesi amacıyla tekrarlı okuma ve eko okuma çalışmalarına yer verilmiştir. Hece ve sözcük çalışmaları ile de akıcı okumanın gelişmesi desteklenmiştir. Snell vd. (2016) harf bilgisi, sözlü hafıza ve fonolojik farkındalık becerilerindeki yetersizliklerin sözcük tanıma sürecini engellediğini belirtmektedir. Uygulama sonunda Ali'nin sözcük tanıma düzeyinin endişe düzeyinden oğretim düzeyine yükseldiği; okuma süresinin uygulama öncesi ile kıyaslandığında azaldığı; bir dakikada okunan doğru sözcük sayısının arttığı ve metnin tamamında yapılan okuma hatalarının azaldığı gözlenmiştir. eliktrk Sezgin & Akyol (2015) okuma güçlüğü olan dördüncü sınıf oğrencisinin akıcı okuma becerisini geliştirmek için tekrarlı okumanın da yer aldığı çeşitli okuma tekniklerinin etkisini belirlemeyi amaçladıkları araştırmalarında oğrencinin sesli okuma hatalarının azaldığı ve sözcük tanıma düzeyinin endişe düzeyinden oğretim düzeyine yükseldiği sonucuna ulaşmışlardır. Yıldırım vd. (2015) okuma güçlüğü olan ikinci sınıf oğrencisinin tekrarlı okuma yöntemiyle akıcı okuma becerisini geliştirmeyi amaçladıkları araştırmalarında tekrarlı okuma uygulamalarının oğrencinin ikinci sınıf düzeyindeki metinleri doğru, akıcı ve bağımsız bir biçimde okuyabilir duruma gelmesinde etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ege (2019) okuma güçlüğü olan oğrencilerin akıcı okuma becerilerinin geliştirilmesinde eko okuma ve tekrarlı okuma stratejilerinin etkililiğini incelediği araştırmasında stratejilerin birlikte kullanılmasının şiir türündeki metinlerin akıcı okunmasını olumlu yönde etkilediğini bildirmiştir. Temur vd. (2021) tekrarlı okuma, eko okuma vb. tekniklerinin ilkokul üçüncü sınıf oğrencinin okuma-anlama becerisine etkisini araştırdıkları araştırmalarında oğrencinin okuma düzeyinin endişe düzeyinden oğretim düzeyine çıktığı sonucuna ulaşmışlardır. Bu araştırma kapsamında kullanılan akıcı okuma stratejilerinin Ali'nin okuma düzeyinin geliştirilmesinde etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca uygulanan eylem planının da Ali'nin okuma becerisinin geliştirilmesinde etkili olduğu görülmüştür.

neriler

Araştırmadan elde edilen sonuçlar çerçevesinde aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

- Fonolojik farkındalık becerisinin geliştirilmesine yönelik çeşitli görev ve etkinliklerin yer aldığı daha uzun süreli bir eylem planı hazırlanabilir.
- Akıcı okuma becerisinin geliştirilmesine ilişkin farklı yöntem, teknik ve stratejilerin etkililiğinin değerlendirildiği araştırmalar desenlenebilir.

Kaynakça

- Akyol, H., & Temur, T. (2006). İlkretim 3. sınıf oğrencilerinin okuma düzeyleri ve sesli okuma hataları. *EKEV Akademi Dergişi*, 29, 259- 274.
- Akyol, H., & Yıldız, M. (2010, Mayıs). *Okuma bozukluğu olan bir oğrencinin okuma ve yazma becerisinin geliştirilmesine yönelik bir durum alışması*. 9. Ulusal Sınıf Oğretmenliği Eğitimi Sempozyumu'nda sunulmuş, bildiri. Elzığ.
- Akyol, H. (2010). *Türkçe oğretim yöntemleri* (3. Baskı). Pegem Akademi.

- Akyol, H., & Kodan, H. (2016). Okuma güçlüğü olan bir öğrencinin okuma güçlüğüne yönelik bir uygulama: Akıcı okuma stratejilerinin kullanımı. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(2), 7-21.
- Akyol, H., Yıldırım, K., Ateş, A., Çetinkaya, Ç., & Rasinski, T. (2014). *Okumayı değerlendirme*. Pegem A Yayınları.
- Al- Otaiba, S., & Fuchs, D. (2002). Who are the young children for whom best practices in reading are ineffective?. *Journal of Learning Disabilities*, 39(5).
- Al Otaiba, S., Puranik, C., Zilkowski, R., & Curran, T. (2009). Effectiveness of early phonological awareness interventions for students with speech or language impairments. *J. Spec Educ*, 43(2), 107-128.
- Álvarez-Cañizo, M., Suárez-Coalla, P., & Cuetos, F. (2015). The role of reading fluency in children's text comprehension. *Frontiers in Psychology*, 6, 1810.
- Anthony, J. L., & Francis, D. J. (2005). Development of phonological awareness. *Current Directions in Psychological Science*, 14(5), 255-259.
- Balci, E. (2019). Özel öğrenme güçlüğü olan ortaokul öğrencilerinin akıcı okuma beceri düzeylerinin incelenmesi. *Yaşadıkça Eğitim*, 33(2), 262-274. <https://doi.org/10.33308/26674874.2019332120>
- Başkale, H. (2016). Nitel araştırmalarda geçerlik, güvenilirlik ve örneklem büyüklüğünün belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 9(1), 23-28.
- Berg, B. L. (2001). *Qualitative research, message for the social sciences*. Allin and Bacon.
- Boyer, N.E. (2010). *Phonemic awareness instruction: effects of letter USA manipulation and articulation training on learning to read and spell* [Doktora tezi, City University of New York]. ProQuest Dissertations and Theses Global.
- Buckingham, J., Wheldall, K., & Beaman-Wheldall, R. (2013). Why poor children are more likely to become poor readers: The school years. *Australian Journal of Education*, 57(3), 190-213. <https://doi.org/10.1177/0004944113495500>
- Chauveau, G. (1990). Acte de lecture et decodage. *Spirale-Revue de Recherches en Éducation*, 3, 31-50.
- Clemens, N. H., Ragan, K., & Widales-Benitez, O. (2016). Reading difficulties in young children: Beyond basic early literacy skills. *Policy insights from the behavioral and brain sciences*, 3(2), 177-184. <https://doi.org/10.1177/2372732216656640>
- Creswell, J. W. (2012). *Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research*. Pearson.
- Creswell, J. W. (2015). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre araştırma ve araştırma deseni* (M. Bütün & S. B. Demir). Siyasal Kitabevi.
- Cullinan, B. E. (2000). *Read to me: Raising kids who love to read*. Scholastic.
- Çaycı, B., & Demir, M. K. (2006). Okuma ve anlama sorunu olan öğrenciler üzerine karşılaştırmalı bir çalışma. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(4), 437-456.
- Çayır, A., & Ulusoy, M. (2014). Akıcılığı geliştirme programının ilkökul ikinci sınıf öğrencilerinin okuma ve anlama becerileri üzerindeki etkisi. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 3(2), 26-43. DOI: 10.30703/cije.321340.
- Çeliktürk Sezgin, Z., & Akyol, H. (2015). Okuma güçlüğü olan dördüncü sınıf öğrencisinin okuma becerilerinin geliştirilmesi. *Turkish Journal of Education*, 4(2).
- De Witt, M., & Lessing, A. (2016). The influence of a school readiness program on the language and phonological awareness skills of preschool children in rural areas of South Africa. *Australasian Journal of Early Childhood*, 41(1), 106-114. <https://doi.org/10.1177/183693911604100114>
- Diken, H.İ. (2015). *İlköğretimde kaynaştırma*. Pegem Akademi.

- Duran, E., & Sezgin, B. (2012). Yankılayıcı okuma yönteminin akıcı okumaya etkisi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(2), 145-164.
- Ege, B. (2019). *Okuma güçlüğüünün giderilmesinde akıcı okuma stratejilerinin etkisi* [Yüksek lisans tezi, Bayburt Üniversitesi].
- Erdoğan, Ö. (2012). İlköğretim birinci sınıf öğrencilerinin fonolojik farkındalık becerileri ile okuma becerileri arasındaki ilişki. *Eğitim ve Bilim*, 37(166), 41-51.
- Erdoğan, Ö. (2009). *İlköğretim birinci sınıf öğrencilerinin fonolojik farkındalık becerileri ile okuma ve yazma becerileri arasındaki ilişki* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi].
- Flett, A., & Conderman G. (2002). Promote phonemic awareness. *Intervention in School and Clinic*, 37(4), 242-245.
- Fowler, D. (1998). Balanced reading instruction in practice. *Educational Leadership*, 55(6), 11-12.
- Gökkuş, İ., & Akyol, H. (2020). Ses bilgisi farkındalık programının birinci sınıf öğrencilerinin sesbilgisel farkındalık becerilerinin gelişimine etkisi. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 9(1), 308-331. . <http://dx.doi.org/10.30703/cije.678379>
- Gray, A., & McCutchen, D. (2006). Young readers' use of phonological information: Phonological awareness, memory, and comprehension. *Journal of Learning Disabilities*, 39(4), 325-333. <https://doi.org/10.1177/00222194060390040601>
- Guba, E. G., & Lincoln, Y. S. (1982). Epistemological and methodological bases of naturalistic inquiry. *Educational Communication and Technology Journal*, 30(4), 233-252.
- Gunning, T. G. (2000). *Phonological awareness and primary phonics*. Allyn and Bacon.
- Güldenöğlü, B., Kargın, T., & Ergül, C. (2016). Sesbilgisel farkındalık becerilerinin okuma ve okuduğunu anlama üzerindeki etkisi: Boylamsal bir çalışma. *İlköğretim Online*, 15(1), 251-272. <https://doi.org/10.17051/io.2016.25973>
- Güneş, F. (2015). *Etkinliklerle bızlı okuma ve anlama*. Pegem Akademi.
- Güneş, F. (2017). Reading and limitless learning. *The Journal of Limitless Education and Research*, 2(1), 1-20. DOI: 10.29250/sead.286391.
- Hall, T. E., Hughes, C. A., & Filbert, M. (2000). Computer assisted instruction in reading for students with learning disabilities: A research synthesis. *Education and Treatment of Children*, 23(2), 173-193.
- Houser, J. (2015). *Nursing research: reading, using, and creating evidence*. Jones and Bartlett Learning.
- Justice, L. M., & Pullen, P. C. (2003). Promising interventions for promoting emergent literacy skills: Three evidence-based approaches. *Topics in Early Childhood Special Education*, 23(3), 99-113.
- Karaman, G. (2006). *Anasınınına devam eden farklı sosyo-kültürel seviyedeki çocukların fonolojik duyarlılıklarının incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi].
- Karasu, P., Girgin, Ü., & Uzuner, Y. (2013). *Formel olmayan okuma envanteri*. Nobel Akademi
- Kargın, T., Altun, D., & Güldenöğlü, İ.B. (2021). *Değerlendirmeden uygulamaya tüm yönleriyle erken okuryazarlık*. Pegem Yayıncılık.
- Kato, S. (2012). Bridging theory and practice: Developing lower-level skills in L2 reading. *The Language Learning Journal*, 40(2), 193-206. <https://doi.org/10.1080/09571736.2011.621168>
- Kırıcı, E., & Melekoğlü, M. (2022). Özel öğrenme güçlüğü olan öğrencilerin okuma becerilerinin OKA2DEP ile değerlendirilmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 51(236), 2830-2850. DOI: 10.37669/milliegitim.983749.
- Kuhn, M. R., & Stahl, S. (2003). Fluency: a review of developmental and remedial practices. *J. Educ. Psychol.* 95, 3-21. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.95.1.3>

- Kuruyer, H. G. (2014). *Zenginleştirilmiş okuma programının okuma güçlüğü olan öğrencilerin bilişsel süreç ve nöral yapılarına etkisi* [Yayımlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi].
- McMillan, J. H. (2004). *Educational research: fundamentals for the consumers*. Pearson Education.
- Milankov, V., Golubovic □, S., Krstic □, T., & Golubovic □, Š. (2021). Phonological awareness as the foundation of reading acquisition in students reading in transparent orthography. *Int. J. Environ. Res. Public Health*, 18, 5440. <https://doi.org/10.3390/ijerph18105440>
- Morgan, A., Wilcox, B.R., & Eldredge, I. L. (2010). Effect of difficulty levels on second-grade delayed readers using dyad reading. *Journal of Educational Research*, 94(2), 113-119. <https://doi.org/10.1080/00220670009598749>
- Nancollis, A., Lawrie, B. A., & Dodd, B. (2005). Phonological awareness intervention and the acquisition of literacy skills in children from deprived social backgrounds. *Language, speech, and hearing services in schools*, 36(4), 325. [https://doi.org/10.1044/0161-1461\(2005/032\)](https://doi.org/10.1044/0161-1461(2005/032))
- National Institute of Child Health and Human Development (2000). *Teaching children to read: An evidence-based assessment of the scientific research literature on reading and its implications for reading instruction*. U. S. Government Printing Office.
- Norton, L.S. (2009). *Action research in teaching and learning: A practical guide to conducting pedagogical research in universities*. Routledge.
- Oudeans, M. K. (2003). Integration of letter-sound correspondences and phonological awareness skills of blending and segmenting: A pilot study examining the effects of instructional sequence on word reading for kindergarten children with low phonological awareness. *Learning Disability Quarterly*, 26(4), 258–280. <https://doi.org/10.2307/1593638>
- Özsoy, Y. (1984). Okuma yetersizliği. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (1), 17-20.
- Parpucu, N., & Dinç, B. (2018). *Okul öncesi eğitimde bir erken okuryazarlık becerisi fonolojik farkındalık kuramdan etkinlik uygulamalarına*. Anı Yayınları.
- Parpucu, N. (2016). *Seslerin renkli dünyası programının okul öncesi çocukların fonolojik farkındalık becerileri üzerindeki etkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi].
- Paulson, L. H. (2004). *The development of phonological awareness skills in preschool children: From syllables to phonemes* [Doctoral of dissertation, The University of Montana].
- Richardson, U., & Nieminen, L. (2017). The contributions and limits of phonological awareness in learning to read. N. Kucirkova, C. E. Snow, V. Grøver, & C. McBride (Eds.), *The routledge international handbook of early literacy education: A contemporary guide to literacy teaching and interventions in a global context* içinde (ss. 264–272). Routledge.
- Richek, M.A., Caldwell, J.S., Jennings, J.H., & Lerner, J.W. (2002). *Reading problems: Assessment and teaching strategies*. Allyn & Bacon.
- Ritchey, K. D. (2011). The first “R”: Evidence-based reading instruction for students with learning disabilities. *Theory Into Practice*, 50(1), 28–34.
- Samuels, S. J. (1997). The method of repeated readings. *The Reading Teacher*, 50(5), 376-381.
- Sarı, H. (2014). *Öğrenme güçlüğü olan bireyler ve eğitimleri*. Nobel Yayıncılık.
- Schuele, C. M., & Boudreau, D. (2008). Phonological awareness intervention: Beyond the basics. *Lang Speech Hear Serv Sch.*, 39(1), 3-20. doi: 10.1044/0161-1461(2008/002).
- Sidekli, S. (2010). Eylem araştırması: İlköğretim dördüncü sınıf öğrencilerinin okuma ve anlama güçlüklerinin giderilmesi. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 27, 563-580.

- Sirem, Ö. (2020). *Okuma destek programının ilkokul öğrencilerinin okuma güçlüğüne sağaltımına etkisi* [Yayımlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi].
- Snel, M. J., Aarnoutse, C. A. J., Terwel, J., van Leeuwe, J. F. J., & van der Veld, W. M. (2016). Prediction of word recognition in the first half of grade 1. *European Early Childhood Education Research Journal*, 24(2), 229-238.
- Snow, C. E., Burns, M. S., & Griffin, P. (Ed.). (1998). *Preventing reading difficulties in young children*. National Academy Press.
- Spector, J. (1995). Phonemic awareness training: Application of principles of direct instruction. *Reading and Writing Quarterly*, 11, 37-51.
- Şenel, H. (2004). Öğretmenlerin ilk okuma-yazma öğretiminde tercih ettiği yöntemler. *İlköğretim Online*, 3(2).
- Temur, M., Bacakoglu, T. Y., & Ulusoy, M. (2021). Bir ilkokul 3. sınıf öğrencisinin okuma-anlama becerilerini geliştirmeye ve matematik başarısını artırmaya yönelik bir uygulama. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 36(4), 899-914. doi:10.16986/HUJE.2020060020.
- Therrien, W. J. (2004). Fluency and comprehension gains as a result of repeated reading a meta- analysis. *Remedial and special education*, 25(4), 252–261. <https://doi.org/10.1177/07419325040250040801>
- Torgesen, J.K. (2000). Individual differences in response to early intervention in reading: The lingering problem of treatment resisters. *Learning Disabilities Research and Practice*, 15(1), 55–64.
- Tunmer, W.E., & Chapman, J.W. (1999). Teaching strategies for word identification. G.B. Thompson & T. Nicholson (Eds.), *Learning to read: Beyond phonics and whole language* içinde (ss. 74-102). Teachers College Press and International Reading Association.
- Wagner, R. K. (1988). Causal relations between the development of phonological processing abilities and the acquisition of reading skills: A meta-analysis. *Merrill-Palmer Quarterly*, 34, 261-279.
- Weiner, S. (1994). Effects of phonemic awareness training on low- and middle-achieving first graders' phonemic awareness and reading ability. *Journal of Reading Behavior*. 26(3), 277-300.
- Wilkowski, T. (2012). *An evaluation of a pilot early intervention phonemic awareness program* [Doktora tezi, St. John's University].
- Yangın, B., Erdoğan, T., & Erdoğan, Ö. (2010). *Yangın-Erdoğan-Erdoğan fonolojik farkındalık ölçeği*. I. III. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiriler Kitabı içerisinde (ss. 971-977). Kanyılmaz Matbaası.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin.
- Yıldırım, K., Ritz, E. Akyol, H., & Rasinski, T. (2015). Assisting a struggling Turkish student with a repeated reading fluency intervention. *Reading Matrix: An International Online Journal*, 15(1), 251- 261.
- Yıldırım-Doğru, S. (2015). *Öğrenme güçlükleri*. Eğiten Kitap.
- Yılmaz, M. (2008). Kelime tekrar tekniğinin akıcı okuma becerilerini geliştirmeye etkisi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(2), 323-350.
- Young, C., & Rasinski, T. (2009). Implementing readers theatres an approach to classroom fluency instruction. *The Reading Teacher*, 63(1), 4–13.

EXTENDED SUMMARY

With this study, it is aimed to determine the effectiveness of techniques used to improve the phonological awareness skills and fluent reading strategies (repetitive reading-EKO (dialogic reading)) on the development of reading skills of a second-grade student with reading difficulties. This study was designed using the action research method. In this respect, it was aimed to solve the phonological awareness and reading fluency problems of a second-grade primary school students. To this end, an assessment was first conducted prior to the teaching to determine the readiness of the participant. After that, an action plan was prepared by selecting the methods that could be used to improve the participant's phonology awareness skills and to eliminate reading fluency errors. In line with this plan, after 48 hours of practice in 8 weeks, the participant's reading skills at the end of the instruction were evaluated and the process was completed.

The participant of the study was a second-grade primary school student who did not have any mental, visual and hearing issues but experienced reading difficulties. In accordance with ethical principles, the name of the student was concealed and a pseudonym, "Ali," was used instead.

In this study, the data were collected using Phonological Awareness Scale, Informal Reading Inventory, Error Analysis Inventory, Reading Texts, Researcher's Observations and Notes, and Interviews.

The action process and implementation started by employing of various techniques in order to determine the participant's phonological awareness and level of reading fluency. The Phonological Awareness Scale was used to determine Ali's level of phonological awareness. Ali scored a total of 13 points on the scale. In determining Ali's reading level, the text "Pazar", which is included in the Informal Reading Inventory, was used. He made 18 reading errors in the first-grade level text and read the text in 4:23 minutes. According to the Error Analysis Inventory, making more than 5 errors in texts consisting of 61-65 words is an indication of the level of concern in terms of word recognition. In this context, Ali's word recognition percentage was found to be 72% and his reading level was found to be at the level of concern.

After determining Ali's phonological awareness prior to the implementation of the lessons, exercises aimed at developing his phonological awareness were implemented for a total of 18 lessons. Each session lasted 40'+40' (2 lesson hours). The implementation process was conducted 3 days a week for 3 weeks. Two stages were followed in the development of fluent reading skills. In the first stage, the sounds of letters (f, v, j) that Ali did not know at all and the letters (p, d, b) that he had problems with were taught. In the second stage, a program including reading fluency strategies was created and conducted in order to eliminate Ali's reading errors.

When Ali's scores before, during, and after instruction and the changes in his phonological awareness skills were examined, it was found that Ali's scores on the sub-dimension "Recognizing that words are composed of syllables" did not increase compared to the pre-teaching results. It was seen that the scores of the other sub-dimensions of the scale increased compared to the pre-teaching scores.

The text "Pazar" lasted 4 minutes and 23 seconds before the instruction, the number of correct words read per minute was 10, the number of mistakes was 18, and the percentage of word recognition was 72%. Considering the Error Analysis Inventory, it was seen that Ali's reading level is at the level of concern. After the instruction, it was determined that he read the text "Pazar" for 3 minutes and 26 seconds, the number of correct words was 16, the number of mistakes was 5, and the percentage of word recognition was 92%. Ali's reading level has increased to teaching level.

At the end of the teaching, it was found out that Ali's phonological awareness skills improved. Many studies have found that teaching phonological awareness enables students to acquire phonological awareness skills (Al Otaiba et al. 2009; Boyer, 2010; Wilkowski, 2012). When the relevant literature was reviewed, it was found that singing rhymed songs and poems, playing word games that start with the same sound, and grouping objects by the first and last sound of their name were found to be effective in promoting phonological awareness (De Witt & Lessing, 2016; Flett & Conderman, 2002; Paulson, 2004). In this study, similar practices were included and with the help of them, the skills as recognizing sounds, recognizing phonemes, making connections between letters and sounds, and separating words into syllables were supported.

In the study, repetitive reading and EKO practices in order to improve the reading fluency of the participant were implemented. Syllable and word exercises were used to support the development of reading fluency. At the end of the instruction, it was observed that, Ali's word recognition level increased from concern to teaching

level; reading time decreased compared to pre-teaching; the number of correct words per minute increased and the reading errors made in the overall text decreased. Çeliktürk Sezgin & Akyol (2015) conducted a study that aimed to determine the effect of various reading techniques, including repetitive reading, on the improvement of reading fluency of fourth grade students with reading difficulties. They concluded that the number of student's read aloud errors decreased, and the level of word recognition increased from the level of concern to the level of teaching. In this respect, it can be claimed that the reading fluency strategies used in the study were effective in improving the reading level. In addition, it was observed that the adopted action plan was effective on the student's reading level. Further studies can be designed to measure the effectiveness of different methods, techniques, and strategies for the development of reading fluency skills.

TÜRK DİLİNDEKİ -GİR/-GUR FİLDEN İSİM YAPIM EKİNİN YAPISI ÜZERİNE
THE STRUCTURE OF THE VERB NOUN SUFFIX IN TURKISH LANGUAGE -GİR/-GUR

Mustafa TANÇ
Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı
mtanc66@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7782-5049

Hacı Veli BİŞKİN
MEB
Aksaray Hizmetiçi Eğitim Enstitüsü Müdürlüğü
biskin1@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-7420-2655

ÖZ

Geliş Tarihi:

07.09.2022

Kabul Tarihi:

13.01.2023

Yayın Tarihi:

31.03.2023

Anahtar Kelimeler

Türk dili
Filden isim yapım
eki -GİR/-GUR
köken yapısı

Keywords

Turkish language
Verb noun suffix -
GİR/-GUR
Origin structure

Dil canlıdır. Sürekli değişimler ve gelişmeler yaşar. Zaman içerisinde gelişme ve değişimlere bağlı olarak yeni kavramlar, yeni anlatım biçimleri ortaya çıkar. Dil, ortaya çıkan bu kavramları ve anlatım biçimlerini karşılamak için birtakım dil bilgisi şekilleri geliştirir. Türk dili de zaman içerisinde çeşitli gelişme ve değişimlerle karşılaşır. Bu durum, söz varlığında, cümle yapısında ve şekil bilgisi alanında kendini gösterir. Türk dilinde şekil bilgisi açısından ortaya çıkan, gelişen eklerden biri de ilk defa 15. yüzyılda Kıpçak ve Karluk boylarınca teşekkül ettirilen Çağatay Türkçesinde gördüğümüz fiilden isim yapım eki **-GUR**'dur. Ek, Çağatay Türkçesinde, fiil kök ya da gövdeleri üzerine gelmek suretiyle, onlardan geniş zaman sıfat-fiil ifadeli sıfatlar türeten bir fiilden isim yapım ekidir. Bu tarihî lehçede ek, genellikle tek heceli fiil kökleri üzerine gelir. Aynı zamanda, **-mA-** olumsuzluk eki ile genişletilmiş fiil gövdeleri üzerinde kullanılır. Adeta, bir sıfat-fiil eki gibi işlev görür. Türkmen Türkçesi dışında Oğuz Grubu Türk lehçelerinin geliştirmiş, benimsemiş ve tercih etmiş olduğu bir ek değildir. Daha ziyade, Karluk, Kıpçak ve Güney Sibirya Grubu Türk lehçeleri tarafından benimsenmiş ve tercih edilmiştir. Bu makalede, ekin tarihi ve çağdaş Türk lehçelerindeki kullanımlarından hareketle köken yapısı üzerinde durulacaktır.

ABSTRACT

Language is alive. It experiences constant changes and developments. Depending on the developments and changes in time, new concepts and new forms of expression emerge. Language develops some forms of grammar to meet these emerging concepts and expression forms. The Turkish language also encounters various developments and changes over time. This situation manifests itself in vocabulary, sentence structure and morphology. One of the affixes that emerged and developed in terms of morphology in the Turkish language is the noun suffix **-GUR**. It was first seen in Chagatai Turkish, which was formed by the Kipchak and Karluk tribes in the 15th century. In Chagatai Turkish, Suffix is a noun-making suffix from a verb that derives present tense adjective-verb adjectives by overlaying verb roots or stems. In this historical dialect, the suffix is usually on monosyllabic verb roots. It is also used on extended verb stems with the **-mA-** negation suffix. It acts almost like an adjective-verb suffix. Except for Turkmen Turkish, it is not a suffix developed, adopted and preferred by Turkish dialects in the Oghuz Group. Rather, it was adopted and preferred by Karluk, Kipchak and South Siberian Group Turkic dialects. In this article, the origin structure of the suffix will be emphasized based on its usage in historical and contemporary Turkish dialects.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1172348>

Atıf/Cite as: Tanç, M., ve Bışkin, H. V. (2023). Türk dilindeki -GİR/-Gur fiilinden isim yapım ekinin yapısı üzerine. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi* 13(1), 239-249.

Giriş

Tarihi derinlik ve coğrafi genişlik arz eden Türk dili, Eski Türkçe döneminden itibaren, gelişmiş, zenginleşmiş, güçlü ve sağlam bir şekil bilgisi sistemine sahiptir. Eklemeli bir dil olmanın bahsettiği kanun, kural ve kaideler çerçevesinde, canlı olması hasebiyle, ihtiyaç duyduğu kavramları karşılamak için sürekli kendisini yenilemiş, geliştirmiştir. Bu bağlamda, tarihi akış içerisinde, şekil bilgisi açısından, ek birleşmeleri yolu ile pek çok yeni anlatım şekillerinin dilde gelişmesini, ortaya çıkmasını ve teşekkülünü sağlamıştır (Ergin, 1985: 4). Bunun neticesi olarak Eski Türkçe döneminde karşılaşmadığımız kimi şekil bilgisi yapılarının ilerleyen süreçte gelişip ortaya çıktığını görmekteyiz. Bunlardan biri de fiil kök ve gövdeleri üzerine gelerek onlardan geniş zaman sıfat-fiil ifadeli sıfatlar türeten fiilden isim yapım eki **-Gİr/-GUr**'dur.

Ekin Teşekkülü

Fiilden isim yapım eki **-Gİr/-GUr**, Türk dilinde, fiil kök ve gövdeleri üzerine gelerek onlardan dönüşlülük bildiren sıfatlar türeten işlek bir fiilden isim yapım ekidir. Türk dilinin belirli bir devrinden sonra gelişmiş bulunan ve yalnız belirli alan ve lehçelerde görülebilen bir özelliğe sahiptir. Bugün, Çağdaş Oğuz Grubu Türk lehçelerinden Türkmen Türkçesinde görülen kullanımları dışında, bu ek, genel manada, Çağdaş Kıpçak, Karluk ve Sibiryay Grubu Türk lehçelerinin geliştirmiş, benimsemiş ve yaygınlaştırmış olduğu bir fiilden isim yapım eki durumundadır. Eski Türkçe, Karahanlı Türkçesi, Harezmi, Kıpçak ve Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde rastlamadığımız bu ekle, ilk olarak 15. yüzyılda geniş ölçüde Kıpçak ve Karluk boylarının teşekkül ettirdiği Çağatay Türkçesi metinlerinde karşılaşırız. Çağatay Türkçesinde, genellikle, ünsüz uyumu kuralına tabi bulunan ek, daima dar-yuvarlak ünlülü olarak **-GUr** şeklindedir. Bu evrede, **-Gİr** şeklindeki dar-düz ünlülü kullanımlar görülmez. Böylelikle, düz-geniş ve dar-düz ünlülü fiillerden sonraki kullanımlarda düzlük-yuvarlaklık uyumuna aykırı bir durum sergiler (Eckmann, 1988; 39): **çık-ğur** (< çık-: çık-, ileri atıl-) "hücum, saldırı", **tay-ğur** (< tay-: kay-, ak-) "kaygan", **tın-ğur** (< tın-: din-, dur-, bit-) "kolayca dinen ve gevşeyen", **yıkıl-ğur** (< yıkıl-: çök-, yıkıl-) "yıkılacak, harap" vb.

Çağatay Türkçesinde ekin kullanımıyla ilgili dikkat çekici bir diğer önemli özellik de üzerine fiilden fiil türeten **-mA-** olumsuzluk eki almış fiil gövdeleri üzerine getirilmesidir. Bu durum, öteki fiilden isim yapım eklerinde görülmeyen bir hususiyettir ve onun sıfat-fiil ekleriyle olan ortak yönünü gösterir (Eckman, 1988: 39): **oygan-ma-ğur** (< oygan-: uyan-, kalk-) "kolay kolay uyanmayan", **tın-ma-ğur** (< tın-: din-, dur-, bit-) "durmayan, dinmeyen", **toy-ma-ğur** (< toy-: doy-) "doymayan, doymaz" vb.

Diğer taraftan ekin Çağatay Türkçesindeki örneklerine baktığımızda genellikle geniş zaman sıfat-fiil ifadeli sıfatlar türettiğini görürüz. Bu anlam ve işlev, onun en belirgin, en yaygın hususiyetini yansıtır (Eckmann, 1988; 39; Pavet de Courteille, 1972: 44; Ölmez, 1996: 277): **çık-ğur** (< çık-: çık-, ileri atıl-) "hücum, saldırı", **öt-kür** (< öt-: içine geç-, işle-) "keskin, kesen, kesici", **tay-ğur** (< tay-: kay-, ak-) "kaygan", **tın-ğur** (< tın-: din-, dur-, bit-) "kolayca dinen ve gevşeyen", **toy-ğur** (< toy-: doy-) "kolayca doyabilen", **yıkıl-ğur** (< yıkıl-: çök-, yıkıl-) "yıkılacak, her an yıkılabilir, harap", **yapış-ğur** (< yapış-: yapış-) "yapışan, yapışır", **oygan-ma-ğur** (< oygan-: uyan-, kalk-) "kolay kolay uyanmayan", **tın-ma-ğur** (< tın-: din-, dur-, bit-) "durmayan, dinmeyen, bitmek bilmeyen", **toy-ma-ğur** (< toy-: doy-) "doymayan, doymaz".

Tarihî Türk Lehçelerindeki Durumu

Türk dilinde, belirli bir devirden sonra ortaya çıkmış bulunan ve sadece belirli saha ve lehçelerde görülen bu ekle, ilk defa, 15. ve 20. yüzyıllar arasında tüm Türkistan coğrafyasında yer alan başta Kıpçak ve Karluk boylarının devlet, edebiyat, ilim ve yazışmalar dili olarak kullandığı Çağatay Türkçesi metinlerinde karşılaşırız (Eckmann, 1988; 39). Türk dilinin ilk yazılı evresini oluşturan Eski Türkçe döneminde gerek Köktürk metinlerinde gerekse Uygur Türkçesi metinlerinde bu ekin mevcudiyeti görülmez (Gabain, 1988: 51-58; Eraslan, 2012: 103-108). Nitekim Eski Türkçe üzerine ciddi çalışmalarıyla tanıdığımız M. Erdal, *Old Turkic Word Formation I* adlı eserinde, bu ekin Eski Türkçede bulunmadığını, kullanılmadığını düşünür (Erdal, 1991: 390). Eski Türkçe dönemini takiben, Türk dilinin güçlü, gelişmiş, zengin bir dil olduğunun ifadesi adına Divanü Lügati't-Türk, Kutadgu Bilig, Atabetü'l-Hakayık ve Anonim Kuran Tercümesi gibi önemli eserlerin ortaya konduğu Karahanlı Türkçesi metinlerinde Köktürk ve Uygur Türkçesi dönemlerine paralel olarak ekin yine bu evrede de varlığına rastlanmaz (Hacıeminoğlu, 1996: 18-27; Nalbant, 2008: 83-98). Ancak, *Kutadgu*

Bilig'de Söz Yapımı adlı çalışmasıyla söz konusu eseri yapım ekleri açısından inceleyen İ. Taş, bu ekin adgır (< *adı-**gır**) “aygır” kelimesinde tek bir sözde hayvan adı türetmekte kullanıldığını dile getirir (Taş, 2009: 126). 13. yüzyılda, Harezmi-Altın Ordu bölgesinde, Kıpçak, Kanglı ve kısmen de Oğuz boylarının ağızlarından alınmış olan unsurlarla teşekkül eden Harezmi Türkçesinde de ekin kullanımları görülmez (Sağol Yüksekaya, 2010: 118-119). Benzer durumla, aynı şekilde, Oğuz Türkçesinin ilk edebî ürünlerini teşkil eden 13. ve 15. yüzyıl Eski Anadolu Türkçesi eserlerinde de karşılaşırız (Timurtaş, 1981: 79-82; Gülsevin, 1997: 121-134-137). Öte yandan, ekin tarihî Kıpçak Türkçesi metinlerindeki kullanımına bakacak olursak, bu lehçede de fiilden isim yapım ekleri arasında **-Gır/-GUr** ekinin kullanımının bulunmadığına ve varlığına rastlanmadığına tanık oluruz (Karamanlioğlu, 1994: 34-45). Tüm bu bilgiler ışığında, biz, ekin Çağatay Türkçesi dışında hiçbir tarihî Türk lehçesinde kullanılmadığını söyleyebiliriz.

Çağdaş Türk Lehçelerindeki Durumu

Fiilden isim yapım eki **-Gır/-GUr**, bugün Çağdaş Türk lehçeleri içerisinde, Türkmen Türkçesi dışında başlangıçtan beri Oğuz Grubu Türk lehçelerinin geliştirmiş, benimsemiş ve tercih etmiş olduğu bir ek değildir. Oğuz Grubu Türk lehçelerinden Türkiye Türkçesinde, Azerbaycan ve Gagavuz Türkçelerinde yoktur (Ergin, 1985: 184-200; Korkmaz, 2003: 67-109; Yalçın, 2018: 189-202; Özkan, 2007: 106-108). Türkmen Türkçesindeki kullanımlar ise, istisnâ bir durumdur. Bu, Türkmenlerin uzun zaman Çağatay Türkçesi yazı dili geleneğine tabi olmaları ile ilgilidir. Bilindiği üzere, bugünkü Türkmenler, geçmişte Kıpçak ve Karluk boylarının teşekkül ettirdiği Çağatay Türkçesi yazı dili geleneği içerisinde bulundular, Kıpçak ve Karluklarla iç içe yaşadılar. Bunun bir neticesi olarak da bu boyların tesiri altında kaldılar. Böylelikle, günümüz Türkmen Türkçesi, bir Oğuz lehçesi olmasına rağmen, pek çok Kıpçak ve Karluk lehçesi hususiyetini bünyesine almış bulundu. Ek, Türkmen Türkçesinde oldukça işlektir ve **-gır/-gUr** şeklindedir. Bu yüzden, ötümsüz ünsüzle biten bir fiilden sonraki kullanımlarda, ünsüz uyumu kuralına aykırılık arz eder (Kara, 2005; 84): at-**gır** (< at-: at-, ateş et-) “keskin nişancı, iyi nişan alan, iyi nişancı, attığını vuran”, çap-**gır** (< çap-: koş-) “keskin”, düş-**gür** (< düş-: anla-, kavra-) “tez kavrayan, çabuk anlayan”, eşit-**gır** (eşit-: duy-, işit-) “duyarlı, iyi işiten”, kes-**gır** (kes-: kes-) “keskin, iyi kesen”, öt-**gür** (< öt-: geç-) “keskin, çabuk kesen, çok keskin olan” vb.

Türkmen Türkçesinde ekin dar-yuvarlak ünlülü **-gUr** şekilleri, yuvarlak ünlülerin yalnızca birinci ve ikinci hecelerde bulunabiliyor olması kuralından ötürü, tek heceli yuvarlak ünlülü fiillere getirilir (Kara, 2005; 84): duy-**gür** (< duy-: duy-, işit-) “çabuk sezen, çabuk kavrayan”, düş-**gür** (< düş-: anla-, kavra-) “tez kavrayan, çabuk anlayan”, öt-**gür** (< öt-: geç-) “keskin”, yör-**gür** (yör-: yürü-) “hızlı yürüyen”, yüz-**gür** (< yüz-: yüz-) “iyi yüzen” vb. Bu açıdan bakıldığında, ekin dar-yuvarlak ünlülü şekillerinin dar-düz ünlülü şekillere göre daha az kullanıldığını görürüz. Ek, Türkmen Türkçesinde, olumlu fiil kök ve gövdeleri üzerine gelerek onlardan geniş zaman sıfat-fiil ifadeli, genellikle de varlıkların kalıcı özelliğine işaret eden sıfatlar türetir. Çağatay Türkçesinde gördüğümüz olumsuz fiil gövdelerine getirilme hususiyetine, bu lehçede rastlanmaz (Kara, 2005; 84): at-**gır** (< at-: at-, ateş et-) “keskin nişancı, iyi nişan alan, iyi nişancı, attığını vuran”, bil-**gır** (< bil-: bil-) “akıllı, çok iyi bilen”, çap-**gır** (< çap-: koş-) “keskin”, duy-**gür** (< duy-: duy-, işit-) “çabuk sezen, çabuk kavrayan”, düş-**gür** (< düş-: anla-, kavra-) “tez kavrayan, çabuk anlayan”, eşit-**gır** (eşit-: duy-, işit-) “duyarlı, iyi işiten”, kes-**gır** (kes-: kes-) “keskin, iyi kesen”, öt-**gür** (< öt-: geç-) “çok keskin, çabucak kesiveren”, sız-**gır** (< sız-: sız-) “hassas, duyarlı”, yör-**gür** (yör-: yürü-) “hızlı yürüyen”, yüz-**gür** (< yüz-: yüz-) “iyi yüzen”.

Çağdaş Türk Lehçeleri arasında, fiilden isim yapım eki **-Gır/-GUr**'u benimseyip geliştiren, yaygınlaştıran tercih eden Türk lehçe gruplarından biri, günümüz Türk dilinde, önemli bir mevkiye sahip bulunan Karluk Grubu Türk lehçeleridir. Bunların bugün iki büyük temsilcisi vardır. Biri Özbek, ötekisi de Yeni Uygur Türkçesidir. Bunlardan Özbek Türkçesi, Çağatay Türkçesinin devamı mahiyetinde olup Karluk Grubu Türk lehçelerinin en belirgin, en karakteristik özelliğini yansıtır. Fiilden isim yapan bu ek, Özbek Türkçesinde fazla işlek değildir. Fiil kök ya da gövdeleri üzerine gelmek suretiyle, onlardan, geniş zaman sıfat-fiil ifadeli aşırılık bildiren sıfatlar türetir. Ünsüz uyumu kuralına tabi olarak **-Gır/-GUr** şeklindedir. Eğer fiil kök ya da gövdesi ünlü veya ötümlü ünsüzle bitiyorsa **-gır/-gUr**; ötümsüz ünsüzle bitiyorsa **-kır/-kUr** biçimi kullanılır (Öztürk, 2007: 303; Yıldırım, 2012: 52; Coşkun, 2017: 69; Üşenmez, 2012: 473): sez-**gır** (< sez-: sez-, hisset-) “hassas, sezis kabiliyeti yüksek olan, çabucak hisseden”, tıp-**kır** (< tap-: bul-) “zeki, keskin zekalı, uyanık, zekası kıvrak olan”, çap-**kır** (< çap-: koş-) “koşucu, çok hızlı koşan”, kes-**kır** (< kes-: kes-) “keskin, çok çabuk kesen”, öt-**kır**

(< öt-: geç-, içine işle-) “keskin, delici, delip geçen”, uç-**kur** (uç-: uç-) “uçucu, iyi uçan, uçmaya alışmış”, âl-**gir** (< âl-: al-) “yetenekli, çevik, çabuk kavrayan” vb.

Öte yandan Özbek Türkçesinde ekin kullanımına dair dikkat çeken önemli bir özellik de Çağatay Türkçesinde olduğu gibi üzerine fiilden fiil türeten olumsuzluk eki **-mA-**’yı almış fiil gövdeleri üzerinde kullanılmasıdır. Fazla işlek olmayan bu kullanım şeklinin Çağatay Türkçesindeki kullanımlarla benzerlik arz etmesi, örtüşmesi önemli bir hususiyettir. Bu durum, Özbek Türkçesinin Çağatay Türkçesiyle olan bağına bir gösterge olarak kabul edilebilir (Öztürk, 2007: 303; Yıldırım, 2012: 52; Coşkun, 2017: 69): bol-ma-**gur** (< bol-ma-: olma-) “olmayacak, yaramaz, olmayan, asılsız, baştan savma, ahlaka uygun olmayan”.

Ek, Çağdaş Karluk Grubu Türk lehçeleri içerisinde yer alan Yeni Uygur Türkçesinde ise, Çağatay Türkçesinde olduğu gibi daima dar-yuvarlak ünlülü olarak **-GUr** biçimindedir. Özbek Türkçesinde tanık olduğumuz **-Gİr** şeklindeki dar-düz ünlülü kullanımlarla bu lehçede karşılaşılmaz. Bu nedenle, düz-geniş ünlülü fiil kök veya gövdelerinden sonraki kullanımlarda, düzlük-yuvarlaklık uyumu kuralına aykırı bir durum ortaya koyar (Yazıcı Ersoy, 2007a: 372): tap-**kur** (< tap-: bul-) “uyanık”, cim-**gur** (< cim-: ört-, kapat-) “kapalı”, sez-**gür** (< sez-: sez-) “hassas”, öt-**kür** (< öt-: geç-, içine işle-) “keskin”. Ayrıca, ekin Yeni Uygur Türkçesinde ünsüz uyumu kuralına bağlı bulunduğunu; ötümlü ünsüzle biten fiillerden sonra **-gUr**; ötümsüz ünsüzle biten fiillerden sonra da **-kUr** olarak kullanıldığını görürüz (Yazıcı Ersoy, 2007a: 372): tap-**kur** (< tap-: bul-) “uyanık”, cim-**gur** (< cim-: ört-, kapat-) “kapalı”, sez-**gür** (< sez-: sez-) “hassas”, öt-**kür** (< öt-: geç-, içine işle-) “keskin”.

Yeni Uygur Türkçesinde ek, oldukça işlektir. Fiil kök ya da gövdeleri üzerine gelerek onlardan fiilin belirttiği hareketin ifade ettiği sıfatlar türetir. Türetilen bu sıfatlar, daha ziyade geniş zaman sıfat-fiil ifadesi taşır. Öte taraftan, Çağatay ve Özbek Türkçelerinde gördüğümüz olumsuz fiil tabanları üzerindeki kullanımlara ve örneklere bu lehçede de rastlanır. Bu yönüyle, Karluk Grubu Türk lehçelerinin diğer üyesi, Özbek Türkçesiyle örtüşür (Buran ve Alkaya, 2014: 129; Doğan, 2016: 63): bol-mi-**gur** (< bol-ma-: olma-) “yaramaz, ahlaka uygun olmayan”, toy-mi-**gur** (< toy-ma-: doyma-) “doymaz”.

Türk dilinde fiilden isim yapan **-Gİr/-GUr** eki, Kırgız, Kazan-Tatar ve Karaçay-Malkar Türkçeleri dışında, Çağdaş Kıpçak Grubu Türk lehçelerinde de benimsenmiş ve yaygınlaşmış durumdadır. Bunlardan Kazak Türkçesinde, ekin daima dar-düz ünlülü olarak kullanıldığını görürüz. Dar-yuvarlak ünlülü şekillere, bu lehçede rastlanmaz. Bu durum, Kazak Türkçesinde, yuvarlak ünlülerin sadece ilk hecede bulunabilir olması kuralından kaynaklanır. Genellikle bir işe yatkınlığı, çok yapma ifade eden sıfatlar türetir (Biray vd., 2015: 76): al-**gür** (< al-: al-) “kıvrak zekalı, gayretli”, bil-**gir** (< bil-: bil-) “bilgiç, çok bilen”, öt-**kır** (< öt-: geç-, içine işle-) “keskin”, uş-**kır** (< uş-: uç-) “iyi uçan”.

Ek, Karakalpak Türkçesinde de tıpkı Kazak Türkçesinde olduğu gibi fiil kök ya da gövdeleri üzerine gelerek onlardan bir işi çok yapma ifade eden geniş zaman sıfat-fiil anlatımlı vasıf isimleri türetir. Daima dar-düz ünlülü olarak **-gİr/-kİr** şeklindedir. Yuvarlak ünlülü kullanımlar asla bulunmaz (Uygur, 2007: 562): al-**gür** (< al-: al-, yakala-) “iyi kapan, yakalayan kuş”, bil-**gir** (< bil-: bil-) “malumatlı, bilgili”, uş-**kır** (< uş-: uç-) “süratli, gözü açık, çevik”.

Çağdaş Kıpçak Grubunun bir diğer lehçesi Nogay Türkçesinde de ek, yine dar-düz ünlülü olarak **-gİr/-kİr** biçiminde karşımıza çıkar. Bu lehçede, fazla işlek değildir. Kullanım alanı sınırlıdır ve üzerine geldiği fiil kök ve gövdelerinden sıfatlar türetir (Ergönenç Akbaba, 2007: 631): sez-**gir** (< sez-: sez-) “duyarlı”, şalış-**kır** (< şalış-: çalış-) “çalışkan”. Başkurt Türkçesinde, yine ekin Kazak, Karakalpak ve Nogay Türkçelerindeki gibi **-gİr/-kİr** olarak dar-düz ünlülü kullanıldığını tanık oluyoruz (Yazıcı Ersoy, 2007b: 764): tap-**kır** (< tap-: bul-) “doğru, düz”, hiz-**gir** (< hiz-: sez-) “hassas, alıngan, çabuk alınan”, üt-**kır** (< üt-: geç-, içine işle-) “keskin, sivri, çabuk kesen”.

Kırım-Tatar Türkçesine baktığımızda ekin yukarıda belirttiğimiz Çağdaş Kıpçak Grubu Türk lehçelerinden farklı olarak ünlü ve ünsüz uyumu kuralına bağlı olarak **-Gİr/-GUr** şekline -dar-yuvarlak ünlülü kullanımlarının bulunduğunu ve bu lehçede son derece işlek ve yaygın olduğunu görüyoruz (Yüksel, 2007: 832): sez-**gir** (< sez-: sez-) “duyarlı”, öt-**kür** (< öt-: geç-, içine işle-) “keskin, tesirli, çabucak kesiveren”, çalış-**kır** (< çalış-: çalış-) “çok çalışan”, çap-**kır** (< çap-: hızlı koş-) “koşu atı, hızlı koşan at”, tap-**kır** (< tap-: bul-) “hızır cevap, hemen cevap veren, hızlıca cevaplayan”, yala-**gür** (< yala-: yalakalık et-) “dalkavuk, çok yalakalık yapan”, yel-**gir** (< yel-: koş-) “hızlı koşan, çok hızlı koşan at”.

Çağdaş Kıpçak Grubu Türk lehçeleri içerisinde, ekteki en önemli değişim ise, Kumuk Türkçesinde görülür. Ek, Kumuk Türkçesinde birkaç örnekle sınırlı olup fazla işlek değildir. /g/>/w/ değişimi ile **-wUr** biçimini almıştır. Daima dar-yuvarlak ünlüye sahiptir. Ekin diğer Çağdaş Kıpçak Grubu Türk lehçelerinde gördüğümüz **-wIr** biçimindeki dar-düz ünlülü kullanımları bulunmaz ve örneklerde de görüleceği üzere sadece sonu ünlü ile biten fiillere getirilir (Pekacar, 2007: 972): tala-**wur** (< tala-: yağmala-, talan et-) “çapul, yağma, soygun”, bulğa-**wur** (< bulğa-: karıştır-) “karışıklık, düzensizlik”.

Günümüz Türk lehçeleri arasında fiilden isim yapım eki **-Gİr/-GUr**'u benimseyen, tercih eden ve yaygınlaştıran bir başka çağdaş lehçe topluluğu da Sibiryâ bölgesinde yer alan Hakas Türkçesi dışındaki (Arıkoğlu, 2007a: 1095-1096) Güney Sibiryâ Türk lehçeleridir. Bunlardan Altay Türkçesinde ek, fiil kök ya da gövdeleri üzerine gelmek suretiyle onlardan geniş zaman sıfat-fiil ifadesi taşıyan vasıf isimleri yapar. Bu lehçede son derece işlek olan ekin **-Gİr/-GUr** biçiminde ünlü uyumu kuralına tabi bulunduğunu görürüz. Altay Türkçesinde ek, aynı zamanda ünsüz uyumu kuralına uyar. Ötümli ünsüzle biten fiillerden sonra **-gİr/-gUr**; ötümsüz ünsüzle biten fiillerden sonra ise **-kİr/-kUr** şeklindedir. Yine Altay Türkçesinde ekin en belirgin özelliklerinden biri de birkaç istisna dışında tek heceli fiil köklerine getirilmesidir (Güner Dilek, 2007; 1024): tap-**kİr** (< tap-: bul-, çarçabuk atıl-, kazan-) “hazırcevap, kavrayışlı, becerikli”, çöyil-**gİr** (< çöyil-: uza-) “uzayabilir, esnek, esneyen, uzayabilen”, küy-**gür** (küy-: yan-) “yanıcı, yanabilen”, ses-**kİr** (< ses-: sez-, hisset-) “sezen, sezme gücü yüksek olan, sezgili”, uk-**kur** (< uk-: dinle-, duy-) “(çocuk için) söz dinleyen, sözden anlayan”, tep-**kİr** (< tep-: tep-, bas-) “ayağı ile sert vuran”, süs-**kür** (< süs-: süs-) “süsen, tos vuran”, cüs-**kür** (< cüs-: yüz-) “yüzebilen, yüzgeç”, bil-**gİr** (< bil-: bil-) “bilge, bilgili, iyi bilen”.

Güney Sibiryâ grubunun bir diğer lehçesi Tuva Türkçesinde ek, **-gİr/-gUr** şeklindedir. Altay Türkçesinde karşılaştığımız **-kİr/-kUr** biçimindeki **k**'li kullanımlara bu lehçede rastlanmaz. Tuva Türkçesinde fazla işlek olmayan bu ek, üzerine fiilden fiil yapan ve dönüşlülük bildiren **-n-** ekini almış fiil tabanlarından sonra getirilir ve geniş zaman sıfat-fiil ifadesi içeren sıfatlar teşkil eder. Tuva Türkçesinde ekin dönüşlülük eki **-n-**'yi almış fiil tabanlarına getirilmesi olayı, hiçbir tarihî ve çağdaş Türk lehçesinde rastlamadığımız bir kullanım şeklidir. Bu yönüyle, Tuva Türkçesi tüm lehçelerden ayrılan bir hususiyet ortaya koyar (Arıkoğlu, 2007b: 1168): aştan-**gİr** (< aştan-: acık-) “çabuk acıkan”, aşın-**gİr** (< aşın-: açıl-) “çabuk açılan”, bildin-**gİr** (< bildin-: anlaşıl-, bilin-) “açık, anlaşılır”.

Türk dilinden Ana Türkçe döneminde ayrıldığını düşündüğümüz uzak lehçelerden Çuvaş Türkçesinde bulunmayan (Ersoy, 2010: 72-80) bu ek, Kuzey-Doğu Sibiryâ'da yer alan Saha Türkçesinde ise, **-ğAr/-ğOr; -ğİr/-ğUr** şeklindedir. Fazla işlek değildir. Fiil kök ya da gövdesinin ifade ettiği hareketi anlatan vasıf isimleri yapar (Kirişçiöğlu, 2007: 1246): bilğa-**ğar** (< bilğay-: geril-, şiş-) kabarık, şişkin”, çölö-**ğör** (< çölöy-: uzan-) “dar ve uzun”, kürte-**ğİr** (< kürtey-: şiş-) “şişkin”, xıla-**ğar** (< xılay-: gözü ile kes-) “şaşı”.

Ekin Yapı Bakımından İzahı

Çalışmanın başından itibaren ekin ilk ortaya çıkışı, tarihî ve çağdaş Türk lehçelerindeki şekil, anlam, işlev ve kullanımlarını ele alınarak değerlendirilmiştir. Buradan hareketle ekin yapı bakımından da izahının yerinde olacağı düşünülmektedir. Türk dilinde, Türkmen Türkçesi dışında Oğuz Grubu Türk lehçeleri tarafından benimsenmeyen ve tercih edilmeyen bu ek, daha ziyade, çağdaş Kıpçak, Karluk ve Güney Sibiryâ Grubu Türk lehçelerinin yaygınlaştırdığı bir fiilden isim yapım ekidir. Eski Türkçede, Karahanlı Türkçesinde, Harezmi ve Kıpçak Türkçelerinde görmediğimiz bu ekle ilk olarak Kıpçak ve Karluk boylarınca teşekkül ettirilen 15. yüzyıl Çağatay Türkçesi metinlerinde karşılaşırız. Ek, ortaya çıktığı ilk dönemden itibaren hep **-GUr** biçiminde dar-yuvarlak ünlülüdür ve birleşik bir ek görünümünü vermektedir.

Ekin kullanıldığı saha ve lehçeleri konu alan dil bilgisi çalışmalarında ekin şekil, anlam ve işlevlerine dair geniş bilgiler bulunur; ancak, yapısı konusunda herhangi bir açıklama yapılmaz. Biz ise, bu ekin birleşik bir ek olduğunu düşünüyoruz. Bize göre bu ek, Eski Türkçe devresinde al-**k-** (< al-: al-) “bitir-”, ö-**k-** (< ö-: düşün-) “düşün-”, kön-ü-**k-** (< kön-: yan-) “tamamıyla yan-” (Gabain, 1988: 59) misallerinde; Karahanlı Türkçesinde bas-ı-**k-** (< bas-: bas-, baskın yap-) “basıl-, baskına uğra-”, sez-ı-**k-** (< sez-: sez-) “sez-”, sanç-ı-**k-** (< sanç-: dürt-, sok-, yen-) “vurul-, yenil-”, savur-u-**k-** (< savur-: savur-) “savrul-, saçıl-”, tur-u-**k-** (< tur-: dur-) “dur-, toplan-”, sor-u-**k-** (< sor-: sor-) “sorarak ara-” (Hacıeminoğlu, 1996; 135-136) kullanımlarında karşılaştığımız fiil kök ya da gövdeleri üzerine gelerek fiilin ifade ettiği manayı ve hareketi bazen pekiştirip kuvvetlendiren,

bazen de fiile ettirgenlik, edilgenlik, dönüşlülük gibi anlamlar katan; aynı zamanda, Karahanlı Türkçesinde, Eski Türkçeye paralel olarak pekiştirme, dönüşlülük işlevlerini sürdüren ve daha geniş bir kullanım sahası bulan fiilden fiil yapım eki **-k/-k-** ile geniş zaman sıfat-fiil eki **-Ur**'un birleşip kaynaşması ile oluşmuştur. Böyle bir birleşme, ek ile kök arasındaki bağlantı dikkate alındığında, Türk dilinin yapısını oluşturan temel kurallara, Türkçenin işletim sistemine uygundur.

Peki, bu izahın dayandığı birleşmeyi esas alan, destekleyen temel gerekçeler hangi ilkeler dikkate alınarak ortaya konuyor? Şimdi de bunları teker teker belirtmek ve açıklamak yerinde bir yaklaşım olacaktır. Şöyle ki;

Fiilden fiil yapım eki **-k/-k-**, Eski Türkçe döneminden itibaren Türk dilinde fiil kök ya da gövdeleri üzerine gelerek onlardan fiilin ifade ettiği kök anlamı pekiştiren, kuvvetlendiren, dönüşlülük, edilgenlik ifadeli fiiller türeten bir ektir (Gabain, 1988: 59): al-**k-** (< al-: al-) “bitir-”, ö-**k-** (< ö-: düşün-) “düşün-”, kön-ü-**k-** (< kön-: yan-) “tamamıyla yan-”. Bu ek, Eski Türkçe dönemini takiben teşekkül eden Karahanlı Türkçesinde ise, Eski Türkçeye kıyasla daha geniş bir kullanım sahası kazanır (Hacıeminoğlu, 1996: 135-136): bas-ı-**k-** (< bas-: bas-, baskın yap-) “basıl-, baskına uğra-”, sez-i-**k-** (< sez-: sez-) “sez-”, sanç-ı-**k-** (< sanç-: dürt-, sok-, yen-) “vurul-, yenil-”, savur-u-**k-** (< savur-: savur-) “savrul-, saçıl-”, tur-u-**k-** (< tur-: dur-) “dur-, toplan-”, sor-u-**k-** (< sor-: sor-) “sorarak ara-”. Hatta, Kaşgarlı Mahmud Divanü Lügati't-Türk adlı eserinde, ekin bu dönemde taşıdığı görev, anlam ve işlevlere dair şu dikkat çekici açıklamayı yapar: “Yenilmeyi, tesir altında kalmayı, ezilmeyi anlatmak için gelir ve meful anlamı bildirir (Hacıeminoğlu, 1996: 135). Ekin 13. yüzyıl Harezmi Türkçesi metinlerinde de yine pekiştirme, dönüşlülük, edilgenlik ifade eden fiiller türetme gibi anlam ve işlevlerde kullanıldığını görürüz (Sağol Yüksekaya, 2010: 121): bas-ı-**k-** (< bas-: bas-) “basıl-, baskına uğra-”, sın-ı-**k-** (< sın-: kır-) “kırıl-”, tur-u-**k-** (< tur-: dur-) “dur-, toplan-”, kır-**k-** (< kır-: kır-, kes-) “kes-”. Aynı durum, 15. yüzyıl Çağatay Türkçesi metinlerinde de devam eder. Bu dönemde yine ek, pekiştirme, kuvvetlendirme, dönüşlülük, edilgenlik işlevlerini korur (Eckmann, 1988: 48): az-ı-**k-** (< az-: yolunu kaybet-) “yolunu kaybederek dolaş-”, kaç-ı-**k-** (< kaç-: kaç-) “kaçıp kurtul-”, kız-ı-**k-** (< kız-: kızıl ol-, kızıllaş-) “kızıl ol-, kırmızı ol-”.

Sıfat-fiiller, Türk dilinde, fiil kök ya da gövdeleri üzerine gelerek onlardan hareket ve zaman kavramı taşıyan geçici sıfatlar yani vasıf isimleri türetirler. Bu nedenle de anlam bakımından isim türünden kelimeler arasına girerler. Bunlar, fiillerin isimleşen, isim hususiyetleri içeren şekilleridir. Bir yandan zaman ve hareket bildirirken, bir yandan da isim yapma görevleri ile çekim ekleri ile yapım ekleri arasında bir yer işgal ederler. Dolayısıyla, fiilden isim yapma eklerine çok yaklaşmış fiil çekim ekleridir. Dildeki asıl işlevleri, genellikle geçici hareket ifade eden vasıf isimleri yapmaktır. Ancak, gerektiği zamanlarda yapım eki gibi kalıcı isimler de oluşturabilmektedirler. Nitekim bu geçici isimlerden bazıları kalıplaşmak suretiyle kalıcı isim haline gelmişlerdir. Bu yönleri ile bir çeşit fiilden isim yapım eki karakteri taşırlar. Böylelikle sıfat-fiil ekleri, fiilden isim yapım ekleri durumuna girmiş olurlar. Tarihî Türk lehçelerinde olduğu gibi günümüz Türkiye Türkçesinde de bunun pek çok örneklerine rastlamak mümkündür (Ergin, 1985: 188-199-333-334; Korkmaz, 2003: 909-910-911): yaşar, yeter, keser, yazar kasa, biçer döver, uçak savar, uyur gezer, gelir gider, okur yazar, yazar vb.

Ek, ilk ortaya çıktığı Çağatay Türkçesinde **-GUr** biçiminde daima dar-yuvarlak ünlülü olarak kullanılıyor, **-Gİr** şeklindeki dar-düz ünlülü kullanımlara hiç rastlanmıyor. Bu da bize, **-k/-k-** fiilden fiil yapım eki ile **-Ur** geniş zaman sıfat-fiil ekinin birleştiğini ve bunun neticesinde **-GUr** fiilden isim yapım ekinin oluştuğunu gösteriyor. Bu nedenle de ek, hep dar-yuvarlak ünlülü olarak kullanılıyor.

-GUr/-Gİr fiilden isim yapım ekinin dikkat çeken bir diğer özelliği, öteki fiilden isim yapım eklerinden farklı olarak olumsuz fiil gövdeleri üzerine geliyor olmasıdır. Bilindiği üzere sıfat-fiil ekleri, tarihî seyir içerisinde olumlu ve olumsuz fiil gövdeleri üzerine gelebilmektedir. Burada, **-Ur** geniş zaman sıfat-fiil eki **-k/-k-** fiilden fiil yapım eki ile birleşip yeni bir ek oluşturunca, **-Ur** geniş zaman sıfat-fiil ekinin işlevi baskın hale geliyor ve geniş zaman ifade eden bir sıfat-fiil eki gibi görev yapmaya başlıyor. Bundan dolayı da ek, başlangıçta hem olumlu hem de olumsuz fiil gövdeleri üzerine getiriliyor. Zamanla olumsuz fiil gövdeleri üzerine getiriliş ortadan kalkarken, olumlu fiil gövdeleri üzerine getirilme durumu yaygınlaşıyor.

Yine fiilden isim yapım eki **-GUr/-Gİr**, kullanıldığı tüm çağdaş Türk lehçelerinde, fiil kök ya da gövdeleri üzerine gelmek suretiyle, onlardan geniş zaman sıfat-fiil ifadeli sıfatlar türetiyor ve adeta geniş zaman sıfat-fiili gibi işlev görüyor. Bu durum da bize ekin yine fiilden fiil yapım eki **-k/-k-** ile geniş zaman sıfat-fiil eki **-Ur**'un birleşip kaynaşması ile oluştuğunu gösteriyor.

Sonuç

Türk dili, sondan eklemeli bir dildir. İhtiyaç duyduğu yeni anlatım biçimlerini ve kalıplarını karşılamak için ek birleşmeleri yoluyla yeni eklerin teşekkülünü rahatlıkla sağlayabilir. Köken yapısı bakımından üzerinde durduğumuz **-Gİr/-GUr** fiilden isim yapım eki de böyle bir ihtiyaçtan doğmuş ve fiilden fiil yapım eki **-k-/-k-** ile geniş zaman sıfat-fiil eki **-Ur**'un birleşip kaynaşması ile oluşmuştur. Böyle bir birleşme Türk dilinin işletim ve türetme sistemine uygundur. Çünkü fiilden fiil yapım eki **-k-/-k-** ile **-Ur** geniş zaman sıfat-fiil ekleri daima yan yana gelebilir. Ayrıca, sıfat-fiiller, bir yönüyle fiil oldukları için fiilden fiil yapım ekleriyle rahat ve kolay bir şekilde birliktelik kurabilirler.

Kaynakça

- Altaylı, S. (1994). Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü I-II. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Argunşah, M. vd. (2010). Karahanlıca Harezmece Kıpçakça Dersleri. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Arıkoğlu, E. (2007). "Hakas Türkçesi". Türk Lehçeleri Grameri (Editör. Ahmet B. Ercilasun). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Arıkoğlu, E. (2007). "Tuva Türkçesi". Türk Lehçeleri Grameri (Editör. Ahmet B. Ercilasun). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Banguoğlu, T. (1986). Türkçenin Grameri. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Biray, N. vd. (2015). Çağdaş Kazak Türkçesi-Ses-şekil-Cümle Bilgisi-Metinler. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Buran, A. ve Alkaya, E. (2014). Çağdaş Türk Yazı Dilleri II Güneydoğu/Karlık Grubu. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Coşkun, M. V. (2017). Özbek Türkçesi Grameri. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Doğan, L. (2016). Uygur Türkçesi Grameri. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.
- Eckmann, J. (1988). Çağatayca El Kitabı (çev. Günay Karaağaç). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Ediskun, H. (1996). Türk Dil Bilgisi. İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- Eraslan, K. (2012). Eski Uygur Türkçesi Grameri. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, Ahmet B. (1984). Kutadgu Bilig Grameri -Fiil-. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Erdal, M. (1991). Old Turkic Word Formation I. Wiesbaden: Otto Harrassowitz Yayınları.
- Ergin, M. (1985). Türk Dil Bilgisi- 15. Baskı-. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Ergönenc Akbaba D. (2007). "Nogay Türkçesi", Türk Lehçeleri Grameri (Editör. Ahmet B. Ercilasun). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ersoy, F. (2010). Çuvaş Türkçesi Grameri. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları.
- Gabain, A. Von (1988). Eski Türkçenin Grameri (çev. Mehmet Akalın). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülsevin, G. (1997). Eski Anadolu Türkçesinde Ekler. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Güner Dilek, F. (2007). "Altay Türkçesi" Türk Lehçeleri Grameri (Editör. Ahmet B. Ercilasun). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Hacıeminoğlu, N.(1991). Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Hacıeminoğlu, N. (1996). Karahanlı Türkçesi Grameri. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kanar, M. (1994). Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü. İstanbul: Say Yayınları.

- Kara, M. Türkmen. (2005). *Türkçesi Grameri*. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları.
- Karamanoğlu, A. F. (1994). *Kıpçak Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kasapoğlu Çengel, H. (2007). “Kırgız Türkçesi”, *Türk Lehçeleri Grameri* (Editör. Ahmet B. Ercilasun). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kaşgarlı Mahmud. (2005). *Divanü Lügati't-Türk* (Yayına Haz. Seçkin Erdi, Serap Tuğba Yurteser). İstanbul: Kocabalı Yayınevi Yayınları.
- Kirişcioğlu M. F. (2007). “Saha Türkçesi”. *Türk Lehçeleri Grameri* (Editör. Ahmet B. Ercilasun). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1995). “Anadolu Ağız Araştırmalarına Toplu Bir Bakış” *Türk Dili Üzerine Araştırmalar İkinci Cilt*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Nalbant, M. V.(2008). *Divanü Lügati't-Türk Grameri -I- İsim*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- Ölmez, Z. K. (2008). *Ebulgazi Bahadır Han, Şecere-i Terakime (Türkmenlerin Soykütüğü)*. Ankara: Simurg Yayınları.
- Öner, M. (2007). “Tatar Türkçesi”. *Türk Lehçeleri Grameri* (Editör. Ahmet B. Ercilasun). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Özkan, N. (2007). “Gagavuz Türkçesi” *Türk Lehçeleri Grameri* (Editör. Ahmet B. Ercilasun). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Öztürk, R. (2007). “Özbek Türkçesi”. *Türk Lehçeleri Grameri* (Editör. Ahmet B. Ercilasun). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Pavet de Courteille, A. (1972). *Dictionnaire Turk-Oriental*. Amsterdam: Philo Press Yayınları.
- Pekacar, Ç. (2007). “Kumuk Türkçesi” *Türk Lehçeleri Grameri* (Editör. Ahmet B. Ercilasun). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Sağol Yüksekaya, G. (2010). “Harezme” Tarihi Türk Lehçeleri (Editör. Hayati Develi). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Tamir, F. (2007). “Kazak Türkçesi” *Türk Lehçeleri Grameri* (Editör. Ahmet B. Ercilasun). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Taş, İ. 2009. *Kutadgu Bilig’de Söz Yapımı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tavkul, U. (2007). “Karaçay-Malkar Türkçesi” *Türk Lehçeleri Grameri* (Editör. Ahmet B. Ercilasun). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tekin, T. (2000). *Orhon Türkçesi Grameri*. Ankara: Sanat Kitapevi Yayınları.
- Timurtaş, F. K. (1981). *Eski Türkiye Türkçesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Uygur, C. V. (2007). “Karakalpak Türkçesi”. *Türk Lehçeleri Grameri* (Editör. Ahmet B. Ercilasun). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Üşenmez, E. (2012). *Modern Özbek Türkçesi (Giriş-Özbekistan-Dil Tarihi-Metinler-Gramer-Sözlük)*. İstanbul: Akademik Kitaplar Yayınları.
- Yalçın, S. K. (2018). *Azerbaycan Türkçesi Grameri*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Yazıcı Ersoy, H. (2007). “Yeni Uygur Türkçesi” *Türk Lehçeleri Grameri* (Editör. Ahmet B. Ercilasun). Ankara: Akçağ Yayınları.

- Yazıcı Ersoy, H. (2007). “Başkurt Türkçesi” Türk Lehçeleri Grameri (Editör. Ahmet B. Ercilasun). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yıldırım, H. (2012). Özbek Türkçesi (Dilbilgisi-Araştırmalar-Konuşma-Metinler). Ankara: Gazi Kitapevi Yayınları.
- Yüksel, Z. (2007). “Kırım-Tatar Türkçesi”. Türk Lehçeleri Grameri (Editör. Ahmet B. Ercilasun). Ankara: Akçağ Yayınları.

EXTENDED SUMMARY

The Turks, who have a long history, ruled over a wide geography. After all, they created their own Turkish culture, language and history and have used them for thousands of years. One of the elements of Turkish culture is the Turkish language, which has been used for approximately 1300 years. The Turkish language is used by 165 million people, according to UN data, in an area of 12 million square meters today. According to the data of the Turkish Language Association (TDK), it is the fifth largest language in the world, used by 220 million people.

Muharrem Ergin defines language as "... a living entity that has its own laws and develops only within the framework of these laws". From this point of view, language is a living creature that is constantly changing and developing. Depending on the developments and changes over time, new concepts and forms of expression emerge. Language develops some grammatical forms for these concepts and expressions. The Turkish language also shows changes in its vocabulary, sentence structure, phonetic and morphological information due to the living being characteristic of the language in the definitions made in different ways.

One of the suffixes that emerged and developed in terms of morphology in the Turkish language is the noun suffix -GUr, which we see in Chagatai Turkish, whose use was first created by the Kipchak and Karluk tribes in the 15th century.

In the study, the formation of suffix, its use in historical Turkish dialects, its situation in contemporary Turkish dialects, the explanation of suffix in terms of structure are emphasized. In addition, it is aimed to reveal the origin structure and usage examples based on the history of the suffix and its use in Turkish dialects.

The suffix -GUr from the verb that is the source of the study, is one of the suffixes that derive adjectives from them by coming on verb roots and stems. The suffix appears in a particular area and dialect. While the suffix is used today in Turkmen Turkish, one of the Contemporary Oghuz Group Turkish dialects, it is a noun making suffix from a verb developed, adopted and popularized by Contemporary Kipchak, Karluk and Siberian Group Turkish dialects.

We do not encounter this suffix in Old Turkish, Karakhanid Turkish, Khwarezm Turkish, Kipchak and Old Anatolian Turkish texts. Our first encounter is in the Chagatai Turkish texts in the 15th century. The suffix is always narrow-rounded –GUr, subject to the consonant harmony rule. Another feature of the suffix is that it is placed on the verb stems that have the negative suffix -mA-, which derives from the verb.

In Chagatai Turkish texts, suffixes derive adjectives with aorist verb expression. We first encounter the annex in the texts of Chagatai Turkish, where it was used as the language of state, literature, science and correspondence, especially the Kipchak and Karluk tribes in all Turkestan between the 15th and 20th centuries. The existence of this suffix is not found in the texts of *Divanu Lügati't Türk*, *Kutadgu Bilig Atabetül-Hakayık* and *Anonymous Qur'an Translation and Harezmi Turkish*, which are sources of Karakhanid Turkish. Affix is not an affix adopted and developed by the Oghuz Group Turkish dialects of Turkey Turkish, Azerbaijani Turkish and Gagauz Turkish, apart from Turkmen Turkish, among Contemporary Turkic dialects. The reason why it is seen in Turkmen Turkish is that Turkmens are in an exceptional situation such as being subject to the Chagatai written language tradition for a long time. Their continued association with Kipchak and Karluks enabled them to adopt many Kipchak and Karluk dialect features, and the use of the aforementioned suffix is quite common in this Turkish. One of the Turkish dialects that adopted and developed this suffix is the Karluk Group Turkish dialects, which includes the Turkish known as Uzbek and New Uyghur Turkish today. The suffix is not a function of fortune in Uzbek Turkish, it comes over the roots and stems of the verbs and derives from them adjective verbs expressing excess. The suffix usage is -GUr/-GUr. In New Uyghur Turkish, the use of the suffix is always narrow-rounded –GUr. It is an active suffix and comes on verb stems or stems and derives adjectives from them that express the action indicated by the verb. The suffix is also used in Contemporary Kipchak Group Turkish dialects. While the use of suffix with narrow-flat vowels is always encountered in Kazakh Turkish, the use of narrow-round vowels is not encountered. It is used as -gUr/kUr as narrow-flat in Noğay Turkish. It is used depending on the vowel and consonant harmony rule in Crimean-Tatar Turkish. It is not used much in Kumuk Turkish and is used in the form of –wUr with the change /g/>/w/. The usage in Altai Turkish, one of the Southern Siberian Turkic

dialects, is in the form of -Gır/GUr, subject to vowel harmony. It is -kIr/-kUr after unvoiced consonants. In Tuvan Turkish, on the other hand, the use of suffix -k is not found. While the suffix is not found in Chuvash Turkish, it is in the form of -ğAr/-ğOr, -ğIr/-ğUr in Saha Turkish.

The importance of explaining the annex in terms of structure was taken into consideration and the annex was evaluated in terms of structure. Our study makes us think that the suffix is a compound suffix. When the suffix first appeared, it was used narrow-round with the form -GUr. This shows us that the suffix -Gur is formed by combining the suffix -k-/-k- and the suffix -Ur. And as a result, the aforementioned additional verb acts like a simple present adjective by coming over its roots or stems.

As a result, since the Turkish language is an agglutinative language, it can provide the formation of new suffixes by combining suffixes when needed. The noun making suffix from the aforementioned verb -Gur/-Gır was born as a result of such a need and was formed by combining the verb -k-/-k- with the present tense -Ur.

İKTİSATTA DÜŞÜNCE DENEYLERİ THOUGHT EXPERIMENTS IN ECONOMICS

Ahmet Dinçer ÇEVİK
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Felsefe Bölümü
dincercevik@mu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-5897-7381

Geliş Tarihi:

25.09.2022

Kabul Tarihi:

09.03.2022

Yayın Tarihi:

31.03.2023

Anahtar Kelimeler

İktisattaki Düşünce
Deneyleri
İktisadi Modeller
David Hume
Milton Friedman

Keywords

Economic Thought
Experiments
Economic Models
David Hume
Milton Friedman

ÖZ

Düşünce deneylerinin kullanımı antik dönemlere kadar götürülebilir. Düşünce deneyleri bilimler ve felsefe için önemli yöntemlerden birisidir. Literatürde her ne kadar düşünce deneylerinin belirli başlı özellikleri üzerinde bir düzeyde uzlaş bulunuyor görünse de halen hangi zihinsel operasyonların düşünce deneyleri olarak değerlendirileceği ile ilgili bir görüş birliği yoktur. Düşünce deneyleri doğa bilimlerinde ve sosyal bilimlerde yaygın biçimde kullanılan epistemik bir araçtır. Her ne kadar doğa bilimleri sosyal bilimlere göre düşünce deneylerine daha sık başvursa da bu yöntem doğa bilimleri ile sınırlandırılmamıştır. Tarih, iktisat gibi sosyal bilimler de zaman zaman çeşitli amaçlarla düşünce deneylerine başvururlar. İktisat sosyal bir bilimdir ve teorik iktisat disiplinde üretilen çoğu yayın düşünce deneyleri içermektedir. Hatta ilk bakışta güncel iktisat büyük bir düşünce deneyi gibi görünebilir. Öte yandan iktisat modeller ile ilerler. Bu bağlamda bu makalede düşünce deneyleri iktisat bağlamında değerlendirilecektir. Buna ek olarak her ne kadar bazı sınır durumları olabilese de iktisattaki tüm düşünce deneylerini modeller olarak değerlendirmenin oldukça güç olduğu iddia edilecektir.

ABSTRACT

Use of thought experiments can be traced back to ancient times. Thought experiments are one of the important methods for sciences and philosophy. Although there is some consensus on the characteristics of the thought experiments, the same cannot be said about as to which mental operations should be accepted as thought experiments. Thought experiments are a widely used epistemic tool of scientific investigation in both the natural and the social sciences. Although natural sciences seem to appeal to thought experiments more often, the method of thought experimentation is not confined to the natural sciences. However, there is no agreement on the nature and status of thought experiments used in social sciences. Economics is a social science and most papers in theoretical economics contain thought experiments. Indeed, at a first glance contemporary economics might seem like one big thought experiment. On the other hand, economics proceeds with models. In this regard, in this paper thought experiments within the context of economics is examined. Also, it will be argued that although there can be some borderline cases, it is hardly possible to consider all of the economic models as thought experiments.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1180069>

Atıf/Cite as: Çevik, A. D. (2023). İktisatta düşünce deneyleri. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi* 13(1), 250-262.

Giriş

Her ne kadar 1980'lere kadar popülerlik kazanmamış olsa da felsefede “düşünce deneyi” kavramını Danimarkalı bilim insanı Hans-Christian Ørsted ilk olarak 1811 yılında “Tankeexperiment” olarak literatüre kazandırmış ve bu terimi 1812 yılında ilk defa açık biçimde kullanmıştır (Weiner, 2016: 8; Stuart & Fehige & Brown, 2018: 327). Genel anlamıyla bilimsel bir yöntem olarak, daha özelden ise fiziksel bilimlerde bu kavram “Gedankenexperimente” olarak Ernst Mach tarafından 1897 yılında kullanılmıştır (Kühne, 2005: 21-22; Yardımcı, 2020a, 2020b).

Düşünce deneyleri bilimlerde ve felsefede sık başvurulan yöntemlerden birisidir. Bu yöntemin kullanımı tarihsel açıdan Sokrates öncesi döneme kadar götürülebilir. Öte yandan özellikle 17. yüzyıldan itibaren Galileo, Newton ve Leibniz gibi bilim insanları uzay ve zaman gibi kavramların ve fiziksel süreçlerin analizinde sıklıkla düşünce deneylerine başvurmuştur (Sørensen, 1992a, 1992b; Gendler, 1998; Moue & Masavetas & Karayianni, 2006; Ateş, 2015; Buzzoni, 2016; Keven, 2021). Düşünce deneylerinin fizik gibi doğa bilimlerindeki kullanımı ve statüsü bilim felsefesinde görece daha yoğun olarak ele alınmıştır. Ancak bu zihinsel yöntemin doğası ve statüsü üzerine yapılan çalışmalar sosyal bilimler içerisinde yöntemleri açısından doğa bilimlerine en çok benzediği iddia edilen iktisat metodolojisi literatüründe sınırlı bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda makale düşünce deneylerinin sosyal bilimler içerisinde özellikle iktisattaki konumuna dikkat çekmeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede düşünce deneylerinin arka planı ve üzerinde genel olarak uzlaşısı bulunan özelliklerine değinildikten sonra iktisattaki düşünce deneylerinin türleri ve işlevleri ile ilgili literatür ele alınmaktadır. İlgili literatür ele alınırken David Hume ve Milton Friedman gibi isimlerin başvurdukları iktisadi düşünce deneyleri durum çalışmaları olarak ele alınmaktadır. İktisattaki yegâne metodolojik yaklaşımın düşünce deneyleri olmadığı tespitinden hareketle iktisat metodolojisinde başvurulan yasalar ve modellerin düşünce deneyleri ile ilişkisi de makalenin kurgusunun önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bu anlamda tüm iktisadi düşünce deneylerinin, iktisadi yasaların ve modellerin detaylı bir analizi sunulamayacağı olgusundan hareketle makalede özellikle ilk bakışta birbirine benzer metodolojik yaklaşımlar gibi görünen iktisadi düşünce deneyleri ile modellerin nasıl farklılaştığı üzerinde durulmaktadır. Tüm bunlarla beraber bu çalışma iktisat felsefesine özellikle bilgi kuramsal düzeyde belirli ayrımların ve metodolojik yaklaşımların analizi için literatüre başlangıç düzeyinde katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

Düşünce Deneylerinin Arka Planı ve Özellikleri

Bilim felsefecileri arasında zihinsel bir akıl yürütmeyi düşünce deneyi olarak kabul etmenin gerekli ve yeter koşullarının ne olduğu ile ilgili bir görüş birliği yoktur. Düşünce deneyleri çok farklı zihinsel aktiviteleri içerebilir (Brown, 2011; Stuart v.d., 2018). Yine de düşünce deneylerinin hangi ortak özelliklere sahip olduğu ile ilgili olarak Catherine Herfeld'in (2019: 62-64) sıraladığı kriterleri takiben üzerinde uzlaşının olduğu bazı özelliklerden söz edilebilir. Bunlardan ilki düşünce deneylerinin de deneyler olmasıdır (Schabas, 2018). En basit haliyle deneyler bilim insanlarının laboratuvar gibi yapay ortamlarda süreç ve fenomenlere kontrollü müdahaleleri olarak tanımlanabilir. Bu ortamlar “deneysel materyallerin nesnelere ve olaylarını diğer faktörlerden ve karışıklıklardan müdahale ve kontrolün sıkı protokolleri aracılığıyla korur” (Morgan, 2013: 343-44).¹ Çoğu zaman amaç “teori tarafından gerektirilen koşulları tekrar üretmek ve sonrasında da tikel bir bilimsel parametreyi ölçmek ya da teoriyi test etmek için ilgili değişkenleri manipüle etmektir” (Morgan, 1990: 9). Düşünce deneylerinde söz konusu iki eylem de hipotetik olarak gerçekleştirilmektedir. Bu anlamda düşünce deneyleri ile ilgili üzerinde uzlaşılan ikinci nokta bu deneylerin gerçekten uygulanmadığı, onların hipotetik bir doğaya sahip oldukları belirlenimidir. Düşünce deneyleri ile varsayıma dayalı *senaryolar* temelinde akıl yürüttüğümüz için onlar hipotetik bir doğaya sahiptir (Gendler, 2004). Bu bağlamda “Düşünce deneyleri basitçe yalnızca sahiden gerçekleştirilen ya da gerçekleştirilebilecek ama şimdiye kadar gerçekleştirilmemiş olan deneyleri tasvir etmezler” (Herfeld, 2019: 63). Bazı düşünce deneyleri potansiyel olarak bir gün gerçekleştirilebilir durumdadır, ancak içinde bulunduğumuz zaman içinde fiziksel yetersizliklerden dolayı, etik açıdan kabul edilmediği için ya da henüz teknolojik açıdan mümkün olmadığı için- (örneğin bazı araçlar olmadığı için) gerçekleştirilemeyebilir (Brown & Fehige, 2019). Eğer bu deneylerin bir gün gerçekleştirileceğini düşünüyorsak onları “bekleyen deneyler” olarak düşünebiliriz; eğer koşullar ve araçlar bir gün uygun olursa bu

¹ Çeviriler aksi belirtilmedikçe yazara aittir.

deneyler en sonunda gerçekleştirilebilecektir (Schabas, 2018). Öte yandan tüm deneyler için böyle bir durum söz konusu olamayabilir. Düşünce deneylerinin bir diğer özelliği, uygulanmalarının duyularımıza, hayal gücümüze bağlı olması, gözleme ihtiyaç duyulmamasıdır (Brown, 1991; Gendler, 2004: 1155). *Düşünsel müdahalelere* açık olma düşünce deneylerinin başka bir özelliğidir. Bu türden müdahaleler aracılığı ile araştırma konusunu oluşturan fenomen bizim içim kavranılabilir hale gelir (Brown & Fehige, 2019). Sørensen (1992: 135) ve Schabas (2018) düşünce deneylerinin “olanaklı dünyalara seyahatlere” olanak tanıdığını belirtir. Son olarak, düşünce deneylerinin bazı bir dizi yasa-benzeri düzenlilikler gibi değişmez doğrulara dayandığı için temsil güçleri vardır.

Düşünce deneyleri ile ilgili literatürde bu yöntemin farklı işlevleri ile ilgili iddialar ve tartışmalar mevcuttur. James Robert Brown “negatif” (bozucu), “pozitif” (yapıcı) ve “Platonik” düşünce deneyleri ayrımını yapmaktadır (2011). Negatif düşünce deneyleri bilimsel teorileri çürütmeyi amaçlar. Örneğin, Zenon paradoksları düşünce deneyleri olarak tasarlanmıştır ve söz konusu düşünce deneylerinin amacı varlığın tek ve değişmez olduğu iddiasını çürütmektir. Pozitif düşünce deneyleri bilimsel bir teorinin doğruluğunu ortaya koymak için ya da doğruluğunu pekiştirmek amacı taşır. Bu tür düşünce deneyleri bir anlamda buluşsal (höristik) bir işlev üstlenir; sonuç önceden belirlenmiş olabilir ancak düşünce deneyi daha çok tatmin edici bir kavrayış edinilmesine yardımcı olur. Bu düşünce deneyine örnek olarak Albert Einstein’ın asansör düşünce deneyi verilebilir. Platonik düşünce deneyleri her iki işlevi yerine getirir; eski teoriyi yanlışlar ve devamında yenisini tesis eder. Galileo’nun düşünce deneyleri buna örnektir. Bu düşünce deneyleri hem Aristoteles’in ağır cisimlerin hafif cisimlerden daha hızlı düşeceği yönündeki teorisinin yanlış olduğunu gösterir hem de Galileo’nun tüm nesnelerin aynı hızla düşeceği yönündeki teorisinin doğru olmak zorunda olduğunu belirler.

Fark edilebileceği üzere düşünce deneyleri genel olarak doğa bilimleri çerçevesinde ele alınmaktadır. Öte yandan epistemik bir strateji olarak düşünce deneylerinin varlığı ve kullanımı yalnızca doğa bilimlerine özgü değildir. Düşünce deneyleri tikel olayların nedenlerini belirleme amacıyla sosyal bilimlerde de kullanılmaktadır (Tetlock & Belkin, 1996; Tetlock & Lebow v.d., 2006; Reiss, 2009).

Düşünce deneylerinin sosyal bilimler içinde fiziğe en çok benzetilen disiplin olan iktisatta da kullanımları mevcuttur (Schabas, 2008; Reiss, 2012; Thoma, 2016). Düşünce deneyleri ile ilgili problem kurgusal bir senaryonun gerçek dünya hakkında nasıl ve ne türden bilgi verebildiği ile ilgilidir. Mesele bu şekilde ortaya konulduğunda düşünce deneylerinin doğa bilimlerindeki kullanımı özel bilimlere göre, özellikle iktisada göre daha az sorun barındırıyor gibi görünmektedir. Yine de düşünce deneylerinin doğa bilimlerindeki kullanımı ile iktisattaki kullanımı arasında bazı farklılıklardan bahsedilebilir. Örneğin, fizikte optik yasaları zorunluluk gereği spesifik biçimlerde iş görürken, iktisat biliminde bireylerin düşünce deneylerinin dikte ettiği biçimde (örneğin tam rasyonellik varsayımı altında) spesifik biçimde hareket ettiklerini iddia etmek güçtür (Thoma, 2016).

Literatürde sıklıkla dile getirilen bir yaklaşıma göre düşünce deneyleri genellikle kontrollü deneyler gerçekleştirilmenin zor olduğu disiplinlerde daha yoğun şekilde kullanılır (Reiss, 2012: 177). İktisat böyle bir disiplindir. İktisadi düşünce deneylerinin metodolojik değeri genellikle iktisatta gerçek deneyler yapmanın zor olması iddiası ile temellendirilir. İktisattaki düşünce deneyleri genellikle matematiksel modellerin biçimsel olarak temsil edilmesinden önce başvuru akıllı yürütmelerin enformel biçimde ifade edilmesidir (Thoma, 2016: 130). İktisattaki düşünce deneylerinin nedensel gerekçeleri belirleme, eğilimleri izole etme, iktisadi gerçeklik hakkında çıkarımlarda bulunmak için kullanılan modellerin güvenilirliğini tesis etme, hâlihazırda üzerinde uzlaşmış olan bilimsel kabulleri sorgulama gibi farklı işlevleri olduğu dile getirilir (Reiss, 2012; Maas, 2014; Thoma, 2016). Enformel biçimde ortaya konmaları nedeniyle düşünce deneylerinde matematiksel modellerdeki idealizasyonlara, bilinçli çarpıtmalara ve diğer varsayımlara daha sınırlı biçimde yer verilir. Roman Frigg’e göre bilimlerde kullanılan düşünce deneyleri “formel aparat içermeyen modellerdir” (2010: 124). İlk bakışta bir açıdan ele alındığında iktisat pratiği tamamen düşünce deneylerine dayanıyor gibi görünür. Bu bağlamda bu makalede iktisadi düşünce deneylerinin iktisat pratiği bağlamında bir değerlendirmesini yaptıktan sonra, iktisadi modellerin tümünün her durumda düşünce deneyi olarak ele alınamayacağı iddiasını savunacağım.

İktisatta Düşünce Deneyleri, Türleri ve İşlevleri

19. yüzyılda iktisat büyük oranda yasalarla iş gören bir disiplindir. 20. yüzyılda 1970’e gelindiğinde iktisat

kitaplarında yer alan yüzden fazla yasa ya da düzenlilik (teoremler, prensipler, eşitlikler vb.) iktisatçılar tarafından yasa olarak değerlendirilmekteydi. Her ne kadar iktisatta yasa ya da yasa-benzeri genellemelerin olup olmadığı ve bununla ilgili tartışmalar önemli ölçüde azalmış olsa da halen Wikipedia’da yirmi iki tane iktisat “yasası” sıralanmaktadır. Öte yandan Stephano Zamagni’nin gözlemine göre iktisadi yasaların sayısı tutarlı biçimde azalmıştır (1989). Say yasası, Walras yasası gibi uzun süre varlığını devam ettirmiş olan bazı yasalar geçerliliğini yitirmiş, ‘Phillips eğrisi’ gibi bazı yasalar ise varlıklarını belirli süreler için devam ettirebilmiştir. İktisat ders kitaplarında ve makalelerinde ‘yasa’ olarak adlandırılan onlarca önermeye rastlamak mümkündür. Öte yandan, iktisat tarihi bir anlamda iktisatçıların yasa olarak niteledikleri önermelerin yanlışlanmalarının tarihidir. “İnsanlar refahı arar ve emek sarf etmekten kaçınır”, “İnsanlar fazlayı aza tercih eder” türünden genellemeler karşı örneklere ve nitelermelere açıktır. Bu anlamda iktisatta Hempel & Oppenheim’in Dedüktif-Nomolojik açıklama modelinin gerektirdiği şekilde evrensel, mutlak yasalara ulaşmak neredeyse imkânsızdır (Reiss, 2013: 25-26).

Julien Reiss, iktisattaki düşünce deneylerini tikel ve genelleyici nedensel iddialar olarak iki başlık altında gruplar:

Tablo 1: Reiss’in İktisatde Düşünce Deneyleri Tipolojisi

Nedensel İddianın Türü İktisadi İlişkinin Seviyesi	(A) Tikel	(B) Genelleyici
(1) Mikro	Tip 1A: Lancashire Pamuk Endüstrisi	Tip 1B: Akerlof’un Limon Piyasası
(2) Makro	Tip 2A: Fogel’in Tren yolları ve Ondokuzuncu Yüzyıl A.B.D Büyümesi	Tip 2B: Hume’un Parasalcı Düşünce Deneyleri

Not: Tablo, Reiss, 2016: 119’dan çevrilerek alınmıştır.

Tikel nedensel iddialar tikel sonuçların nedenlerini ilgilendirir; ucuz dolar Türkiye’nin 2001 krizinden toparlanmasının nedeniydi ya da 2000’li yıllarındaki düşük düzeyli faiz oranı 2008 yılındaki finansal krize neden oldu türünden bir ifade bu türden nedensel bir iddiadır. Genelleyici nedensel iddialar ise para arzındaki artışlar enflasyonun artışına neden olur türünden değişkenler arasındaki ilişkiler ile ilgilidir.

Tip 1A ve 2A türündeki düşünce deneyleri tarihsel olaylarla ilgili “Şöyle olsaydı...böyle olurdu” (‘what if’) türünden olgu-karşıtlarını içerir. Bu yaklaşım olgu-karşıtlarının kullanımına dayanan nedensel akıl yürütme ile ilgilidir. Eğer C olmasaydı, E olamayacaktı türünden bir olgu karşıtlarının doğruluğu C E ’ye neden olmaktadır önermesinin doğruluğu için yeterli olmaktadır. Bu akıl yürütme biçiminde E olayının nedenlerinin araştırılması için E ’nin tarihindeki faktörlerin kaldırıldığı, kalan her şeyin aynı olduğu varsayılmaktadır. E ’nin ortaya çıkmamasına neden olan faktörler yani kurgulanan senaryodan çıkarıldıkları zaman E ’nin de ortaya çıkmamasına neden olan faktörler E ’nin nedenleri olarak değerlendirilmektedir. Bu tür olgu karşıtı sorulara iktisat metodolojisinde hem mikro iktisat bağlamında (örneğin Lancashire Pamuk Endüstrisi, Toms & Beck, 2007) hem de makro iktisadi bağlamlarda (örneğin Fogel’in Tren yolları ve 19. yüzyılda A.B.D’nin büyümesinin açıklanmasında) başvurulmaktadır.

Reiss, mikro seviyede genelleyici nedensel iddialar kuran (1B tipi) düşünce deneylerine George Akerlof’un “limon piyasası” (1970: 489) ile ilgili enformel açıklamalarını örnek verir (ABD’de otomobil piyasasındaki kötü araçlar ‘limon’ olarak adlandırılır). Akerlof, ABD’deki otomobil piyasası aracılığıyla ‘asimetrik’ bilginin sonuçlarını analiz eder. Akerlof’a göre otomobil piyasasında satıcılar potansiyel alıcılardan daha fazla bilgiye sahiptir. Satıcının daha bilgili, potansiyel alıcının daha bilgisiz olduğu bu durum iktisatta ‘ters seçim’ olarak bilinen durumun kaynağıdır. Alıcılar otomobil piyasasında iyi ve kötü araç örnekleri olduğunu bilmekle beraber hangilerinin kötü (limon) hangilerinin iyi olduğunu bilgisine sahip değildirler. Bu bilgi eksikliği neticesinde alıcı, ortalama kaliteye sahip bir araç için ortalama bir fiyatı ödemeye razıdır. Kaliteli otomobilleri satmaya niyetlenenler daha yüksek ücret beklentisiyle önerilen ortalama fiyatın gerçek değeri yansıtmadığını düşünerek araçlarını satmaktan vazgeçecektir. Öte yandan limon araçların satıcıları önerilen ortalama fiyatların gerçek

değerlerin üstünde olduklarını bildikleri için alıcıların önerdikleri fiyatları kabul edip araçlarını satacaklardır. Bu sürecin sonunda kaliteli otomobiller piyasadan çekilecek, limon araçların sayısı kaliteli araçları geçtiğinde de 'ters seçim' sorunu ortaya çıkacaktır (Akerlof, 1970: 487-492). Ters seçim satıcıların alıcılardan daha fazla bilgiye sahip olmalarından (asimetrik bilgi) kaynaklanmaktadır (Macho-Stadler & Perez-Castrillo, 2001: 11; Birchler & Bütler, 2007: 277-278).

Margaret Schabas'a göre bir düşünce deneyi her şeyden önce deneye benzemelidir (2018: 172). Eğer düşünce deneyi olarak anılan zihinsel aktivite deneye benzemiyorsa, yalnızca bir temsil, düşünme eğitimi ya da varsayım setinden ibaret kalacaktır. Schabas örnek olarak matematiksel ispatları verir (2018: 172). Matematiksel bir ispat zihinsel bir manipülasyon içerir ama deneysel değildir. Schabas'a göre iktisatçıların tüm mental manipülasyonlarını düşünce deneyleri olarak değerlendirecek olursak modelleme pratiğinin yoğun olduğu bir alan olan iktisatta geriye neyin kalacağını belirlemek oldukça zorlaşır. Schabas bu bağlamda kendi pozisyonunu zihinsel modelleri düşünce deneyleri ile eşleştiren Nancy Nersessian'dan (1992) da ayrıştırır (2018: 172). Yine de Schabas iktisatta gerçek düşünce deneylerinin örneklerinin var olduğunun altını çizer ve örnek olarak David Hume'un, Milton Friedman'ın ve Ludwig von Mises'in düşünce deneylerini verir (2018: 175).

Reiss'e benzer biçimde Schabas da genelleyici makro iktisadi düşünce deneyleri (Tip 2B) ile ilgili kapsamlı bir analiz yapar. Schabas'a (2008) göre düşünce deneylerini matematiksel gösterimden, modellemeden ya da anlatı tekniklerinden ayıran iki karakteristik özelliği vardır. Öncelikle düşünce deneyleri manipülasyon ya da müdahale içeren bir moment barındırırlar, ikinci olarak düşünce deneyleri sarsıcı olgu karşıtları ile işe başlarlar-bu olgu karşıtları "yakın ve alternatif bir dünyadan ziyade zihni farklı ve uzak bir dünyaya taşır" (Schabas, 2008: 162). Schabas bu bağlamda politik iktisatta düşünce deneylerine başvuran ilk isim olan David Hume ve Milton Friedman'ın ortaya koyduğu düşünce deneylerini analiz eder. Hume, düşünce deneyini Büyük Britanya iktisadi çerçevesinde kurgular:

"Varsayalım ki, mucize eseri BÜYÜK BRİTANYA'da yaşayan herkesin cebine bir gecede beş pound konulmuş olsun. Bu, krallıkta hâlihazırda bulunan miktarın iki katına çıkmasından daha fazlasına neden olacaktır. Ancak bir sonraki gün, başka bir zamanda ne borç verenlerde ne faiz oranında herhangi bir değişim olmayacaktır." (Vurgu orijinaldir, Hume, 1985: 299).

Hume, bu düşünce deneyinde, faiz oranının enflasyona karşı bağımsızlığı olduğunu göstermek amacıyla Büyük Britanyalıların cebinde fazladan beş pound ile uyandığını düşünmemizi istemektedir. Milton Friedman da iktisattaki düşünce deneyi örneklerinden birisini vermiştir. Friedman düşünce deneyinde, Amerika Birleşik Devletleri'nin her noktasında aynı anda haftalık gelirlerini iki katına çıkartacak bir miktarın helikopterlerden bırakılmasını düşünmemizi ister. Bu düşünce deneyinde bu işlemin sürekli olarak tekrarlanması sonucu etkisiz kılacağı için işlemin bir defalık yapıldığını düşünmemiz istenir. Friedman aynı zamanda olağan dışı olayların müzmin iktisadi davranışları bozmasını; örneğin para talebini sağlamlaştıran nedenleri kurgusunun dışında tutarak kalan her şeyin aynı olduğunu kabul eder. Para miktarının helikopterlerle iki katına çıkması para miktarı tekrar optimal bir dengeye ulaşana kadar gerçekleşecek olan bir dizi tekrar düzenlemeye neden olur:

"Varsayalım ki bir gün, bir helikopter bu topluluğun üzerinde uçuyor olsun ve fazladan 1000 doları gökten aşağı bıraksın. Böyle bir durumda doğal olarak bu para, topluluğun üyeleri tarafından acele bir biçimde toplanacaktır. Yine varsayalım ki herkes bu olayın bir daha tekrarlanmayacak, biricik bir olay olduğuna ikna olmuş olsun." (Friedman, 1969: 4-5)

Schabas'a göre helikopter ile para bırakılması düşünce deneyi kendisinin önerdiği koşulları sağladığı için düşünce deneyi olarak kabul edilmelidir. Bu düşünce deneyi olağan dışı bir olgu karşıtlarına başvurarak ilerlemekte ve aynı zamanda her ne kadar öne sürüldüğü sırada hayatta gerçekleştirilmemiş de olsa bir deney olma özelliğini taşımaktadır. Gerçek dünyadaki iktisadi sistemlerde insanlar ne sabahları ceplerindeki para miktarı iki katına çıkmış şekilde uyanırlar ne de helikopterlerden büyük miktarlarda paralar dağıtılır (Schabas, 2008: 162). Öte yandan Schabas'ın kriterlerine göre hem Hume hem de Friedman'ın kurguladığı senaryolar yarı deneysel manipülasyon içerdiği ve olağan dışı olgu-karşıtları ile başladığı için düşünce deneyleri olarak

değerlendirilirler. Reiss'e göre ise Hume ve Friedman'ın düşünce deneyleri tikel nedensel hatları izole etmek amacıyla tasarlanmıştır: "Her iki düşünce deneyi de ilgilenilen nedensel faktör sayısı yapay biçimde arttırılarak gerçekleştirilir. Sonuca etki edebilecek diğer nedensel faktörler temel nedensel faktör ile kıyaslanarak göz ardı edilecektir" (2018: 476).

Nedensel iddialarla ilgili olmak yerine iktisadi kurumların kökeni ile ilgili olan Tıp 3 düşünce deneylerine Reiss, Menger'in (1892) paranın kökenine dair kurguladığı düşünce deneyini örnek olarak verir (2012b). Tıp 3 düşünce deneyleri yeni bir iktisadi kurumun ortaya çıkışını açıklamak ve varlığını kısmen de olsa temellendirmek amacıyla kurgulanan yarı tarihsel düşünce deneyleridir. Para iktisat biliminde bir kurum olarak ele alınır. Reiss bu bağlamda (2012b) paranın orijinine ilişkin iki ayrı anlatıyı analiz eder. Bu anlatılar Carl Menger'in (1892) ve "mülkiyet iktisadi" okulunun temsilcileri olarak bilinen Heison & Steiger'in (2008) paranın kökenine ilişkin açıklamalarını içermektedir. Reiss'e göre her iki düşünce deneyi de paranın sosyal işlevi ve bununla ilgili temellendirici rolü açısından benzerdir. Ancak içerdikleri teorik açıklamaların birleştirici özellikleri açısından farklılaşmaktadır (2013: 179). Reiss'e göre Menger'in ve Heison & Steiger'in kurguları ne negatif ne de pozitif oldukları için Platonik düşünce deneyleri olarak değerlendirilemezler. Menger, paranın uzlaşa ile ya da yasal bir fiil ile yaratıldığını göstermez. Daha ziyade paranın orijini ile ilgili eski teoriyi kanıt eksikliği nedeniyle peşinen reddeder. Heinsohn & Steiger kendi düşünce deneyleri dışındaki parasal teorileri reddederler. Her iki düşünce deneyi de yeni bir teori kurmaz. Her iki düşünce deneyi de hangi hikâyeye inanılacağı ile ilgili olarak yardımcı olmaz. Hangi hikâyenin daha inandırıcı olacağı ile ilgili ampirik kanıt gerekli olacaktır (Reiss, 2013: 183). Bu iki düşünce deneyi, bir yandan paranın spesifik kavramsallaştırılma biçimlerini tesis ederken bir yandan da parayı kurumsal anlamda temellendirerek toplumda oynadığı role dikkat çeker ve parayı kurumsal anlamda temellendirmiş olur. Reiss'in örneklerini verdiği bu tür düşünce deneyleri kurgusal hikâyeler ile başlayıp normatif yargılarla biter ve 'genelleyici düşünce deneyleri' olarak nitelenir. Bu tür düşünce deneylerinin hem açıklayıcı hem de normatif bir rolü vardır (2013: 8).

Schabas, Reiss'in Menger'in paranın kökenine dair açıklamasını düşünce deneyi olarak değerlendirmesine karşı çıkar. Schabas bu örneğin deneylere benzetilemeyeceği ve deneylerde olması gereken önemli bir içeriğe sahip olma koşullarını sağlamadığı iddiaları temelinde 'anlatı' olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunur (2018: 175). Schabas'a göre gerçek düşünce deneyleri iktisat biliminde yaygın olarak kullanılmamaktadır. Schabas'a göre örneğin çevre iktisadi alanında çalışan araştırmacılar formel modellere başvuramadıkları için yanlış bir şekilde düşünce deneyi kavramını kullanmaktadırlar (Schabas 2018: 177).

Schabas'a göre gerçek düşünce deneyleri sarsıcı olgu-karşıtları ve müdahale ya da manipülasyon içerme ön koşullarını sağlamalıdır. Bu iki koşul, diğer işlevlerinin yanında onları modellerden ayırmaya da yarar. Modeller sürekli idealize edilirken düşünce deneyleri sarsıcı, tuhaf olgu karşıtları ile ilerler. Schabas bu iddiası temelinde modeller ile düşünce deneylerini şu şekilde karşılaştırır:

"Düşünce deneyleri zihni benzer, analogik bir dünyadan ziyade uzak, olanaklı bir dünyaya taşırken kökleşmiş sezgilere meydan okur. Bunun gerçekleşmesini sağlayan elimizdeki kavramsal çalışma yöntemi sezgileri analiz ve revize etme ile ilgili olduğu için zihin açısından deneyin kendisine müdahale etmenin erişilebilir tek yolu tamamen bilinen nedensel çıkarımların sonuna kadar gitmektir. Öte yandan modeller, müdahalenin olanaklı olmasından önceki türden bir bilginin var olmasını gerektiren enstrümanlardır (Morgan & Morrison, 1999, Bölüm 2). Bu nedenle, modeller düşünce deneylerindeki bildik çıkarımlardan ziyade bildik olmayan nedensel çıkarımlarla iş görmeye daha meyillidir. Nedenselliğin bir yön yerine başka bir yöne gidebileceği daha fazla bağlantı noktası içerdiği için modeller daha geçirgendir. Modeller söz konusu olduğunda önceden belirlenmiş yolun daha az, yeni yapının daha çok anlamı vardır; bu yeni yapının herhangi bir parçası izole edilebilir ve gerçek dünya ile kıyaslanabilir. Buna zıt biçimde düşünce deneyinde anlatı yoğunluğu çok spesifik ve bilindiktir, öyle ki mesele başvuru olgu karşıtı ile verilen ilgili özellikler arasında ortaya çıkan spesifik kavrayışlarla ilgili olduğu kadar teyit hakkında değildir." (2008: 162-163)

Dolayısıyla Schabas'a göre modeller daha belirlenmiş ve arka plan bilgisini gerektiren yapılardır. Öte yandan düşünce deneylerinde anlatılar daha önemlidir. Bu bağlamda modeller bildik çıkarımlar ile ilerler, düşünce deneyleri ise sarsıcı, bilindik olmayan çıkarımlar ile ilerler. Schabas, modeller ve düşünce deneyleri kategorik

olarak değil derece olarak ayrılırlar. Modeller ile düşünce deneyleri derece farkı barındıran bir sürekliliğin her iki ucunda konumlanırlar (Sørensen, 1992a). Reiss, Schabas'ın düşünce deneyleri için öne sürdüğü iki koşulu (sarsıcı olgu-karşıtları ve müdahale ya da manipülasyon içerme) ilkece kabul etmekle birlikte kendi sınıflandırmasında tabloda yer alan 1A, 2A, 1B ve nedensel iddialar ile ilgili olmayıp iktisadi kurumlar ile ilgili olan anılan tiplerin düşünce deneyi olarak kabul edilmemesi sonucunu ve iktisatta düşünce deneylerinin yaygın olmadığı sonucunu gerektirmediğini belirtir.

İktisattaki Düşünce Deneylerinin İşlevleri ve İktisadi Modellerden Farklılıkları

İktisattaki modellerin analizi onların neden zaman zaman düşünce deneylerine benzetildiği hatta bazen eş tutulduğunu göstermektedir. Her iki metot içerisinde soyutlamalar ve olgu-karşıtları çok önemli bir yere sahiptir, her ikisi de mükemmel ya da ideal koşullara referansla iş görür, her ikisi de inandırıcı anlatılar temelinde argümanlarını inandırıcı kılmaya çalışır. Hem iktisadi modeller hem de düşünce deneyleri gerçek dünya hakkındaki genel doğruları elde edebilmek için tasarlanır ve uygulanır. Bu ortak özelliklere odaklanarak modellerin deneylere benzediği sık dile getirilen iddialardandır. Bu iddiaların bazılarına göre modeller deneylerin bir türünü oluştururlar. Örneğin, Nancy Cartwright'a göre iktisattaki modeller fizikteki deneylere benzetilebilir (1999). Hem iktisadi modeller hem de fizikteki deneyler idealize edilmiş bir düzenek ile başlar. İktisattaki modellerde gerçekçi olmayan varsayımlar idealizasyonları oluşturur. Fizikte örneğin sürtünme kuvvetinin minimum olduğu yüzeyler, ya da hiçbir partikülün olmadığı neredeyse mükemmel boşluk gibi varsayımlar idealizasyonlar olarak iş görür ve deneylerin gerçekleşmesine olanak sağlanır. Hem deneylerde hem de iktisadi modellerde müdahalenin sonuçları gözlemlenir ve işlenir. Bu tür benzerlikler nedeniyle Francesco Guala (2002) modellerin ve deneylerin aynı türün farklı örnekleri olduğunu iddia eder. Uskali Mäki (2005) modellerin deneylerin alt türleri olduğunu iddia eder.

Modeller de düşünce deneyleri gibi birçok farklı motivasyonla, farklı amaçlar için tasarlanır. Yine de modeller ve düşünce deneylerini ayıran noktalardan bahsedilebilir. Modeller her ne kadar düşünce deneyleri gibi analogi temelli akıl yürütmelere dayansa da düşünce deneylerinden farklı olarak daha kapsamlı biçimde biçimlendirilmişlerdir. Örneğin, modeldeki her önerme bir olgu-karşıtı duruma başvurursa da modeldeki tikel hiçbir önerme bir düşünce deneylerinde olduğu kadar çarpıcı zıtlık durumları içermez. İktisattaki modeller tam rekabet, tam rasyonellik gibi ideal koşullara başvururken, düşünce deneyleri bu idealizasyonlara daha az başvurur (Schabas, 2008: 162).

Düşünce deneylerinde modellere göre *anlatılara* daha çok yer verilmektedir. Diğer taraftan özellikle matematiksel modellerde anlatılar çok az yer tutmaktadır (Schabas, 2018: 174). Sørensen'e göre düşünce deneyinde nihai sonuçta açık biçimde fark yaratmayan detaylara anlatıda yer verilir (1992a; 1992b). Bu durum modeller için düşünce deneylerinde olduğu kadar geçerli değildir. Modeller genellikle, kendi yapısı içinde sürdürülebilir, olabildiğince soyutlama içeren yapılarıdır ve bu şekilde daha fazla bağlama uygulanabilmektedirler. Modeller genellikle yalnızca bir defa kullanmak üzere tasarlanmazlar, öte yandan genellikle düşünce deneylerine onlar aracılığı ile gösterilmek istenilen amaca ulaşıldıktan sonra tekrar başvurulmazlar. Ian Hacking'in belirttiği şekliyle düşünce deneyleri "analitik olarak ölü doğmuşlardır" (Schabas, 2018: 173).

İktisadi düşünce deneylerinin varlığı, statüsü ve işlevleri üzerine yapılan çalışmalar sınırlıdır. Bu bağlamda daha önce ele alınan Reiss ve Schabas'ın analizlerine ek olarak Johanna Thoma (2016) ve Catherine Herfeld'in (2019) çalışmalarından bahsedilebilir.

Thoma'ya göre çoğu zaman düşünce deneyleri enformel hikayeler olarak biçimsel modellerden önce sunulmaktadır (2016: 130). Thoma, iktisadi düşünce deneylerinin iki işlevi yerine getirdiğini iddia eder: (1) modelin oluşturmak istediği hipotez ile ilgili bağımsız bir kanıt olarak iş görürler, (2) düşünce deneyleri modelin uygulanacağı durumun daha gerçekçi bir örneği olarak rol alır, böylelikle modelin gerçek dünyaya uygulanması ile ilgili daha inandırıcı olmasını sağlar. Dolayısıyla iktisatta, düşünce deneyleri iktisadi dünya ile ilişkilerinde değil, modeller ile ilişkilerinde ele alınmalıdır. İktisatta düşünce deneyleri biçimsel modellerden içerdikleri rasyonellik ve bilgi ile ilgili yüksek derecede idealize edilmiş varsayımlara başvurmaları ile değil, bilindik akıl yürütme örüntüleri yardımıyla iş görmeleri ile ayrılırlar (Thoma, 2016: 142).

Catherine Herfeld (2019) ekonometriye odaklanarak iktisattaki düşünce deneyleri için yeni olduğunu iddia

ettiği bir işlev tanımlar. Bu yaklaşıma göre düşünce deneyleri ‘fayda’ gibi iktisadi kavramların niceliksel tanımını belirlemek amacıyla iktisadi teorinin arka planında yer alan temel prensiplerin temellendirilmesine yardımcı olur ve bu tür kavramların işlevsel hale getirilmesine olanak tanıyarak hali hazırda kabul görmüş iktisadi teoriler ile istatistiksel veri arasında bir köprü kurar.

Bütün iktisat pratiği sahiden ilk bakışta aslında sadece düşünce deneylerinden ibaretmiş gibi görünebilir ancak iktisattaki modeller her zaman düşünce deneyleri olarak ele alınamaz (Schabas, 2018). İktisadi modeller, diğer disiplinlerdeki modeller gibi, incelenen fenomenleri sistematik biçimde ele alırken problemlerin daha erişilebilir ve yönetilebilir olmasına yardımcı olur. Bu yapılırken basitleştirmelere, kestirimlere, idealizasyonlara ve zaman zaman da de-idealizasyonlara başvurulur. De-idealizasyon modeldeki belirli bir varsayımın daha gerçekçi başka bir varsayımla değiştirilmesidir. Bu anlamda de-idealizasyon ‘modelin somutlaştırılması’ olarak bilinir.² Her ne kadar iktisadi modellerde de-idealizasyon süreçleri her zaman çok kolay uygulanmasa da bu stratejinin sistematığı ile ilgili bir prosedür ortaya konulabilmektedir (Nowak, 1980, 1989; McMullin, 1985; Cartwright, 1989; Hausman, 1992). Matematiksel iktisadi modellerde de-idealizasyon görece daha kolay bir süreçtir çünkü bu modellerde hangi varsayımların hangi amaçla modelde yer aldığı açıktır. Dolayısıyla, amaca yönelik olarak hangi varsayımın alınıp daha gerçekçi bir varsayımla değiştirilebileceği ve bu değişimlerin sonucu niceliksel olarak daha kolay gözlemlenebilir. Bu açıdan bakıldığında, matematiksel iktisadi modeller iktisattaki düşünce deneyleri ile farklılık göstermektedir. Örneğin, Hume’un kurguladığı düşünce deneyinde söz konusu akıl yürütmenin nasıl daha somut hale getirilebileceği ve böyle bir sürecin sonuçlarının sistematik olarak nasıl takip edilebileceği net değildir. Bir gecede insanların ceplerindeki paranın iki katına çıkması senaryosunun sonuçları faiz, borç gibi ölçütler üzerinden anlatı yoluyla kabaca ortaya konulsa da benzer sonuçlara daha gerçekçi varsayımlarla ulaşıp ulaşılamayacağı ile ilgili bir prosedür mevcut değildir. De-idealizasyon yönteminin iktisadi modeller ile düşünce deneylerinin ayrılmasında bir rolü olabileceğine dair iddianın bir benzeri ‘sağlamlık’ (İng. ‘robustness’) meselesi bağlamında ortaya konulabilir. Sağlamlık, modellerin farklı varsayımlar altında benzer sonuçları üretebilmesi ile ilgilidir. Matematiksel iktisadi modellerde sağlamlık testlerinin nasıl yapılabileceği ile ilgili temel düzeyde yerleşmiş bir yöntem mevcut iken aynı düşünce deneylerinin sağlamlığının nasıl denetlenebileceği ile ilgili bir prosedüre sahip değiliz.³ Matematiksel modellerin *bazıları bazı durumlarda* düşünce deneyleri gibi görünseler de iktisattaki tüm modelleri düşünce deneyleri olarak ele almayı güç kılan bir grup model türünden daha söz edilebilir. Bu tür modellere verilebilecek belki de en ilginç örneklerden birisi, ‘Phillips Makinesi’ olarak bilinen, İngiltere’de William Phillips tarafından icat edilen ve İngiltere’de milli gelirin nasıl oluştuğunu ve iktisat içerisinde nasıl hareket ettiğinin temsiliyi veren pedagojik amaçlı bir makinedir. Matematiksel olmayan iktisadi modellere bir diğer örnek ‘Von Thünen Arazi Kullanım Modeli’dir.⁴ Johann Heinrich von Thünen bu model yardımıyla taşıma harcamalarının üretimde büyük bir engel oluşturduğunu görenek, pazar kentinden uzaklaştıkça hangi ürünlerin yetiştirilmesinin daha ekonomik olacağını saptamaya çalışmıştır. Phillips makinesi analogik, von Thünen modeli ise görsel temsillerdir ve Tarja Knuuttila’nın belirttiği üzere (2011: 268) görsel ve analogik temsiller insanlar tarafından bilişsel açıdan daha kolay kavranabilir, üstelik bu belirleme bilim insanlarının görselleştirmenin bilimsel kavrayış açısından önemini vurgulamaları ile de tutarlıdır (de Regt & Dieks, 2005). Sonuç olarak, iktisadi modeller içerisinde görsel ve analogik modeller de vardır ve bu tür modeller bilişsel olarak avantaj sağlar. Bu türden somut ve görsel iktisadi modellerin düşünce deneyleri olarak değerlendirilmeleri hayli zor görünmektedir.

Modellerin manipüle edilebilirliği literatürde sık olarak ele alınmış olan konulardandır (Morrison & Morgan, 1999; Klein, 2003; Knuuttila, 2005). Modellerin somut olarak manipüle edilebilir olmasının epistemik önemi zihnimizin dışındaki yapıların bilişsel işlevlerimizde oynadığı rol ile ilgilidir. Modeller sistematik biçimde daha önce belirsiz ya da dağınık olan bilgiyi görünür kılar ve bu sayede daha fazla çıkarım yapılmasına olanak sağlar. Aynı zamanda modeller ele alınan problemin kavranabilir ve manipüle edilebilir formda nedensel açıdan en

² De-idealizasyon kavramının mümkünse Türkçe karşılığının bulunması ile ilgili önerisi için anonim hakeme teşekkür ederim. Ancak de-idealizasyon bilim felsefesi jargonuna ait teknik bir terim olup her ne kadar çaba göstersem de terimi Türkçe karşılayabilecek bir kavram bulamadım. İlgili literatür geliştikçe bu anlamda olanakların da zenginleşeceğini düşünüyorum.

³ Bilimsel modellerde sağlamlık ve de-idealizasyon metotları ile ilgili olarak bkz; (Çevik, 2021).

⁴ ‘Phillips Makinesi’ olarak bilinen, İngiltere’de William Phillips tarafından icat edilen ve İngiltere’de milli gelirin nasıl oluştuğunu ve iktisat içerisinde nasıl hareket ettiğinin temsiliyi veren pedagojik amaçlı bir makinedir. Johann Heinrich von Thünen bu model yardımıyla taşıma harcamalarının üretimde büyük bir engel oluşturduğunu görenek, pazar kentinden uzaklaştıkça hangi ürünlerin yetiştirilmesinin daha ekonomik olacağını saptamaya çalışmıştır.

önemli özelliklerini sınırlandırarak şekilde eldeki bilgiyi çerçeveleyerek eldeki bilgiyi daraltır. Bu bağlamda modeller bilişsel olarak üstün varlıklardır (Knuttila, 2011: 269).

Sonuç

Düşünce deneyleri basit olarak şu şekilde ifade edilmektedir: “Düşünce deneyleri zihnin laboratuvarlarında performe edilir. Bu metaforun ötesinde sadece ne olduklarını söylemek bile oldukça güçtür” (Brown, 1991: 1). Zaman zaman iktisattaki bazı modeller düşünce deneyi olarak ele alınabilse de yine de düşünce deneyleri ile ne kastedildiğinin gerekli ve yeter koşulları sistematik biçimde verilebilmesi üzerine halen yürütülen çalışmalar vardır. Bu tartışmaların ışığında düşünce deneylerini, en azından belli düzeyde sistematik olarak analiz edilmiş olan, de-idealizasyon ve sağlamlık analizlerinin konusu yapılabilen, somut olarak manipüle edilebilen ve bu bağlamda bilişsel açıdan üstünlükleri ortaya konmuş olan, bu anlamda sağladıkları bilginin nasıl temellendirilebileceği ile ilgili bir prosedür verilebilen iktisadi modeller ile aynı statüde değerlendirmek doğru olmayacaktır. İktisattaki bazı modeller, özellikle matematiksel olanlar, zaman zaman düşünce deneylerine benzetilebilir, ancak bu iddianın iktisattaki *tüm modeller* için savunulması oldukça zordur. Öte yandan bu belirlenimi düşünce deneylerinin iktisatta kullanılmadığı ya da işlevsel olmadıkları iddiası takip etmemektedir.

İktisadi düşünce deneylerinin analizi hem pedagojik açıdan hem de iktisat metodolojisi açısından önem arz eden olanaklar barındırmaktadır. Burada söz konusu iki başlık gelecekteki araştırmalara öneriler olarak genel hatlarıyla ortaya konabilir. Öncelikle iktisadi düşünce deneylerinin analizi pedagojik anlamda da önemli bir olanak olarak belirlemektedir. Gerçek deneylerin yapılamadığı ve zaman zaman son derece karmaşık sistemlerin temsil edilmeye çalışıldığı bir alan olan iktisat disiplininin öğretilmesinde iktisadi düşünce deneylerinin doğası ve statüsünü anlamak ve onların pedagojik açıdan sağlayabileceği faydalar üzerine çalışmalar yürütmek önemlidir. İkinci olarak hem bilim felsefesindeki hem de iktisat metodolojisindeki açıklama, önde de bulunma ve temsil etme ile ilgili tartışmalar canlılığını ve önemini korumaktadır. Bu bağlamda bu makaledeki ayrımlar ve sınıflandırmaların mikro ve makro iktisatta nasıl genellenebileceği, vaka çalışmaları çerçevesinde bu ayrımların ne düzeyde geçerli olduğu gelecekteki çalışmaların konusudur. Bu makale bu anlamda olası yeni çalışmalara ve araştırmalara başlangıç düzeyinde katkı vermeyi amaçlamıştır. Bu anlamda iktisadi düşünce deneylerinin doğası ve statüsü ile ilgili tartışmalar bilim felsefesi ile iktisat metodolojisi arasındaki etkileşimin önemini düşünülenden daha önemli ve etkili olabileceğini göstermektedir.

Kaynakça

- Akerlof, G. (1970). The market for 'lemons': Quality uncertainty and the market mechanism. *Quarterly Journal of Economics*, 84, 488-50.
- Ateş, M.E. (2015). Bilimlerde Düşünce Deneyleri. *Mediterranean Journal of Humanities*, 125-138.
- Birchler, U. & M. Büttler (2007). *Information Economics*. New York.
- Brown, J. R. (1991). *The Laboratory of the Mind: Thought Experiments in the Natural Sciences*. London.
- Brown, J. R. (2011). *The Laboratory of the Mind: Thought Experiments in the Natural Sciences*. 2nd ed. London.
- Brown, J. R. & Fehige Y. (2019). *Thought Experiments*. The Stanford Encyclopedia of Philosophy, Edward N. Zalta (ed.), URL = <https://plato.stanford.edu/archives/win2019/entries/thought-experiment/>.
- Buzzoni M. (2016). Thought Experiments and Computer Simulations. In Magnani L., Casadio C. (Eds.), *Model-Based Reasoning in Science and Technology. Studies in Applied Philosophy, Epistemology and Rational Ethics, Vol 27* (pp. 57-78). Heidelberg-New York.
- Cartwright, N. (1989). *Nature's Capacities and Their Measurement*. Oxford.
- Cartwright, N. (1999). Capacities. In, J. Davis, W. Hands, Wade, & U. Mäki (Eds.), *The Handbook of Economic Methodology*, (pp. 54-48). Cheltenham.
- Çevik, A. D. (2021). Bilimsel Modellerin Sağlamlığı Üzerine. *Felsefe Arkivi- Archives of Philosophy*, 55, 165-181.

- de Regt, H. W., & Dieks, D. (2005). A Contextual Approach to Scientific Understanding. *Synthese*, 144, 137–170.
- Gendler T. S. (1998). Galileo and the Indispensability of Scientific Thought Experiment. *The British Journal for Philosophy of Science*, 49, 397–424.
- Gendler, T. S. (2004). Thought Experiments Rethought—and Reperceived. *Philosophy of Science* 71 (5), 1152–63.
- Guala, F. (2002). Models, Simulations, and Experiments. In L. Magnani, L, N. Nersessian (Eds.), *Model-Based Reasoning: Science, Technology, Values*, (pp.59-72). New York.
- Guala, F. (2005). *The Methodology of Experimental Economics*. Cambridge.
- Hacking, I. (1992). Do thought experiments have a life of their own?. In D. Hull, M. Forbes, & K. Okruhlik (Eds.), *Proceedings of the 1992 Biennial Meeting of the Philosophy of Science Association*, Vol. 2, (pp.302–308). East Lansing.
- Hausman D. M. (1992). *The Inexact and Separate Science of Economics*. Cambridge and New York.
- Heison, G. & Steiger, O. (2008). *Eigentumsökonomik*. Marburg.
- Hume, D. (1985). *Essays, Moral, Political and Literary*. Indianapolis.
- Keven, N. (2021). Thought Experiments Naturalized. *MetaZihin: Yapay Zeka ve Zihin Felsefesi Dergisi*, 4 (1), 1-13.
- Klein, U. (2003). *Experiments, Models, Paper Tools: Cultures of Organic Chemistry in the Nineteenth Century*. Stanford.
- Knuuttila, T. (2005). Models, Representation, and Mediation. *Philosophy of Science*, 72, 1260–1271.
- Knuuttila, T. (2011). Modelling and Representing: An Artefactual Approach to Model-Based Representation. *Studies in History and Philosophy of Science Part A*, Volume 42, Issue 2, 20, 262-271.
- Kühne, U. (2005). *Die Methode des Gedankenexperiments*. Frankfurt.
- Maas, H. (2014.) *Economic Methodology: A Historical Introduction*. London.
- Macho-Stadler, I. & J. D. Perez-Castrillo (2001). *An Introduction to the Economics of Information: Incentives and Contracts*. 2th Edition. Oxford.
- Mäki, U. (2005). Models are Experiments, Experiments are Models. *Journal of Economic Methodology* 12 (2), 303-315.
- McMullin, E. (1985). Galilean Idealization. *Studies in History and Philosophy of Science* (16), 247–273.
- Menger C. (1892). On the Origin of Money. *Economic Journal*, (2), 239–255.
- Morgan, M. S. (1990). *The History of Econometric Ideas*. Cambridge.
- Morgan, M. S. (1999). Models, Stories, and the Economic World. In U. Mäki (Ed.), *Fact and Fiction in Economics* (pp. 178-201). Cambridge.
- Morgan, M.S. (2013). Nature’s Experiments and Natural Experiments in the Social Sciences. *Philosophy of the Social Sciences* 43 (3), 341–57.
- Morrison, M. & Morgan, M. S. (1999). Models as Mediating Instruments. In M. S. Morgan & M. Morrison (Eds.), *Models as Mediators. Perspectives on Natural and Social Science* (10–37). Cambridge.
- Moue, A. S., & Masavetas, K. A., & Karayianni, H. (2006). Tracing the Development of Thought Experiments in the Philosophy of Natural Sciences. *Journal for General Philosophy of Science / Zeitschrift Für Allgemeine Wissenschaftstheorie*, 37(1), 61–75.
- Nersessian, N. J. (1992). In the theoretician’s Laboratory: Thought experimenting as Mental Modeling. In Hull, D., M. Forbes, and K. Okruhlik (Eds.), *Proceedings of the 1992 Biennial Meeting of the Philosophy of*

- Science Association*, Vol. 2, (291–301). East Lansing.
- Nowak, L. (1980). *The Structure of Idealization: Towards a Systematic Interpretation of the Marxian Idea of Science*. Dordrecht.
- Nowak L. (1989). The Stage Method, Idealization, and the Nature of Dialectics. *Philosophy of the Social Sciences*. 19(1), 81-87.
- Reiss, J. (2012). Counterfactuals. In H. Kincaid (Ed.), *Oxford Handbook of the Philosophy of Social Science*, (pp. 154-183). New York.
- Reiss, J. (2013). Geneological Thought Experiments. In J.R. Brown, L. Meynell, M. Frappier (Eds.), *Thought Experiments in Philosophy, Science, and the Arts* (pp.177-191). New York, London.
- Schabas, M. (2008). Hume's Monetary Thought Experiments. *Studies in History and Philosophy of Science Part A*, 39 (2), 161-169.
- Schabas, M. (2018). Thought Experiments in Economics. In Mike T. Steuart, Yiftach Fehige and James R. Brown (Eds.), *Routledge Companion to Thought Experiments* (pp. 171-182). New York.
- Sørensen, R. (1992a). *Thought Experiments*. Oxford: Oxford University Press.
- Sørensen, R. (1992b). Thought experiments and the epistemology of Laws. *Canadian Journal of Philosophy* (22), 15–44.
- Stuart, M.T, Fehige, Y.& Brown, J.R (2018). Thought Experiments: State of the Art. In Michael T. Stuart, Yiftach Fehige & James Robert Brown (Eds.), *The Routledge Companion to Thought Experiments* (pp. 1-28). London.
- Tetlock, P. E. & Belkin, A. (Eds.) (1996). *Counterfactual Thought Experiments in World Politics*. Princeton: Princeton University Press.
- Tetlock, P.& Lebow R.N. & Parker, N.G. (2006). *Unmaking the West: "What-If" Scenarios that Rewrite World History*. Ann Arbor.
- Thoma, J. (2016). On the Hidden Thought Experiments of Economic Theory. *Philosophy of the Social Sciences* 46 (1), 129–146.
- Toms S., & Beck M., (2007). The limitations of Economic Counterfactuals: The case of the Lancashire Textile Industry. *Management & Organizational History*, 2(4), 315–330.
- Yardımcı, A. B. (2020). Düşünce Deneylerinin Tarihsel Kökeni, Kavramın İlk kullanımı ve Ernst Mach'ın Düşünce Deneyi. E. Doğan (Ed.), *Current and Historical Debates in Social Sciences* içinde (ss. 51-68). London.
- Yardımcı, A. B. (2020). Norton-Brown Tartışması Bağlamında Bilimsel Düşünce Deneyleri. *Beitülhikme International Journal of Philosophy*, 10 (4), 1235-1255.

EXTENDED SUMMARY

Thought experiments are one of the most important methods for sciences and philosophy. Although there is some consensus on the characteristics of the thought experiments, the same cannot be said about as to which mental operations should be accepted as thought experiments. In this regard, I analyze the list about the features of thought experiments. Then, I examine the claims concerning the functions of thought experiments. In this context, James Brown makes a distinction between positive, destructive, and Platonic thought experiments. While destructive thought experiments are conducted to refute scientific theories, positive thought experiments are devised to confirm them. Platonic thought experiments have both of the functions. Zenon paradoxes are example of destructive thought experiments and Einstein's elevator thought experiment is an example of positive thought experiment. Galileo's thought experiments are the example of Platonic thought experiments as they function in both ways concerning the Aristotle's claims about the relationship between mass and velocity. Thought experiments are a widely used epistemic tool of scientific investigation in both the natural and the social sciences. Although natural sciences seem to appeal to thought experiments more often, the method of thought experimentation is not confined to the natural sciences. It is often claimed that thought experiments are used in sciences in which it is hardly possible to conduct real laboratory experiments. Economics as one example of social sciences is a discipline in which conducting real world experiments is hardly probable. On the other hand, one can find many thought experiments especially in theoretical economics. However, there is no agreement on the nature and status of thought experiments used in social sciences. Economics is a social science and most papers in theoretical economics contain thought experiments. Indeed, at a first glance contemporary economics might seem like one big thought experiment. On the other hand, economics proceeds with models.

In this paper, first I analyze the roots and background of the concept of the thought experiments. The term 'thought experiment' was first coined by Ernst Mach as "Gedankenexperimente" in 1897. Then, I analyze the point on which there seems a convention as to features and functions of the thought experiments. After that, I examine a dilemma concerning the thought experiments. The dilemma is this: if our knowledge comes through our senses given that they are independent of senses how thought experiments could provide us with new knowledge? In this regard, from the perspective of Reiss, I briefly analyze the discussion between Brown and Norton. Then, I examine the methodological changes economics underwent. From the start to 1970s, defining, finding and appealing to laws was the first methodological tendency in economics. Indeed, it is still possible to observe a number of statements count as 'laws' in economic textbooks and articles. After that, it is possible to see that appealing to laws in economics gradually decreased. Now, for last couple of decades economics proceeds with scientific models. Analyzing economic models will enable one to see why and how economic models and thought experiments seems to be similar. In both methodologies abstractions and counterfactuals have certain importance. However, there are some differences between them; for instance, thought experiments appeals to idealizations less than models, and thought experiments include narratives more than models. Then, I briefly explore types and functions of thought experiments in economics. In this regard, I appeal to Reiss's distinctions between micro, macro, particular and general thought experiments. In the same context, I also analyze Margaret Schabas's arguments about the types of thought experiments in economics. Schabas argues that real thought experiments are uncommon in economics. Schabas provides an extensive analysis of thought experiments which aim to establish generic causal claims at macro level. According to Schabas, thought experiments start with what she calls 'bizarre counterfactuals. As examples of thought experiments that include 'bizarre counterfactuals' she gives thought experiments provided by David Hume and Milton Friedman. According to Schabas, since both of the examples meet the conditions she defines, they both should be defined as economic thought experiments. On the other hand, according to Reiss thought experiments could be useful in providing coherent explanations in economics. For Reiss, both Hume's and Friedman's thought experiments were designed to isolate causal factors. Then, I pass to analyze the functions of thought experiments in economics and their differences from the economic models. In this context, I examine Johanna Thoma (2016) and Catherine Herfeld's (2019) studies on the economic thought experiments. According to Thoma, more often than not, in economic thought experiments informal narratives precedes formal economic models. In this regard thought experiments have two functions: (1) First, they provide independent evidence about hypothesis that model aim to, (2) Second, thought experiments take a

role as target that the model could be applied. In this way, thought experiments make the application of the model to the real world more credible. Hence, according to Thoma, thought experiments should be considered with respect to models not to the real world. On the other hand, Herfeld focuses on the econometrics and defines a new function for thought experiments in economics. According to Herfeld, thought experiments bridges statistical data to the received economic theories.

At the end of the article, I argue that although there can be some borderline cases, it is hardly possible to consider all of the economic models as thought experiments. First of all, given that it is too hard to exactly define what a thought experiment means, it is possible claim that all of the economic models are indeed thought experiments. For instance, de-idealization is one important epistemic strategy that enable scientific models to be more concrete and de-idealization in the economic models is easier than thought experiments. It is easier presumably because assumptions that occur in models are well defined with respect to their aims and functions. Moreover, there are different types of economic models. Such as Phillips machine and von Thünen's geographical model are visual and analogical models and these types of models have cognitive advantages over thought experiments in economics. In this sense, economic models have also advantages over though experiments as it is easier to manipulate them.

SINIF ÖĞRETMENLERİNİN OTANTİK LİDERLİK ÖZELLİKLERİ* AUTHENTIC LEADERSHIP CHARACTERISTICS OF CLASSROOM TEACHERS

Bengü ÖZDEN GÜLDAĞLI
Gebze Özel Uğur Okulları
benguguldagli@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3161-8589

Sibel GÜVEN
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim
s_guven@comu.edu.tr
ORCID: 0000-0003-4550-7297

ÖZ

Geliş Tarihi:
28.10.2022

Kabul Tarihi:
10.02.2023

Yayın Tarihi:
31.03.2023

Anahtar Kelimeler

Otantik Liderlik,
Sınıf Öğretmeni,
Yönetici

Keywords

Authentic
Leadership,
Classroom
Teacher Manager

Bu araştırmada sınıf öğretmenlerinin otantik liderlik özellikleri ve öğretmenlerin bu özellikleri sergileyebilme ve içselleştirebilme durumlarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaca yönelik olarak çalışma grubu, 2020-2021 eğitim öğretim yılında Balıkesir iline bağlı Bandırma ilçesindeki ilkököl yöneticileri olarak belirlenmiştir. Araştırmada nitel araştırma yöntemleri kullanılmış, alınan izinler doğrultusunda okul yöneticileri ile görüşme yapılmıştır. Araştırma verilerini toplamak amacıyla uzman görüşleri alınarak hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme ve gözlem formu kullanılmıştır. Katılımcılardan elde edilen veriler bilgisayar ortamına aktarılmış ve MAXQDA 2022 paket programı kullanılarak içerik analizi tekniği ile incelenmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre sınıf öğretmenlerinin otantik liderlik özelliklerine yüksek seviyede sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Okul yöneticilerine göre sınıf öğretmenlerinin en çok sahip olduğu otantik liderlik bileşeninin ilişkisel şeffaflık olduğu, sınıf öğretmenlerinden en çok bekledikleri otantik liderlik özelliklerinin öz farkındalık ve öz denetim olduğu, sınıf öğretmenlerinin otantik liderlik özelliklerine sahip olmalarının eğitimi ve toplumu olumlu yönde etkileyeceği sonucuna ulaşılmıştır.

ABSTRACT

In this study, it is aimed to define authentic characteristics of classroom teachers by regarding the thoughts of primary school managers. To the purpose, primary school managers in Bandırma district of Balıkesir province in 2020-2021 school year are specified as the sample. Qualitative research methods are used in the study. Interviews with primary school managers are performed after having required permissions. Semi-structured interview and observation form which are prepared by expert opinions are used to collect research data. The data obtained from attendees are transferred to digital environment and are analyzed by MAXQDA 2022 program through content analysis method. It is concluded that classroom teachers have highly authentic leadership characteristics according to the findings of the research. According to the primary school managers, the most commonly owned authentic leadership skill by the classroom teachers is relational transparency and the most expected authentic leadership skill from the classroom teachers is self-awareness and self-control. As a result of the study, it is inferred that classroom teachers having authentic leadership skills affect the education of children and the society in the affirmative.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1195820>

Atıf/Cite as: Özden Güldağlı, B., ve Güven, S. (2023). Sınıf öğretmenlerinin otantik liderlik özellikleri. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi* 13(1), 263-290.

Giriş

Bireyler günlük yaşam içerisinde diğer bireyler ile iletişim kurma, yardımlaşma, sosyalleşme gibi ihtiyaçlar hissetmektedir. Bu ihtiyaçlar doğrultusunda yaptıkları davranışlar bireylerin örgütleri oluşturmalarını sağlamıştır. Örgütler zaman içerisinde değişim ve gelişim göstererek idare edilme, yönetilme gibi ihtiyaçlar hissetmişlerdir. İhtiyaçlar doğrultusunda ortaya yönetim ve yönetici kavramları çıkmıştır. Yönetim ve yönetici kavramları ise zaman içerisinde yerini lider-liderlik kavramlarına bırakmış, yeni yaklaşımların ve kuramların ortaya çıkmasını sağlamıştır.

İnsanların tek başına çabası, yetenekleri, zamanı istek ve ihtiyaçlarını karşılama konusunda yetersiz kalabilmektedir. Bireylerin varlığını devam ettirebilmesi ve ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için örgütlerin içerisinde yer alması gerekmektedir (Şahin, 2004). Örgütler toplumdan girdiler alırken, diğer yandan çıktılar veren ve kendilerine özgü kültürleri olan sistemler olarak tanımlanmıştır. (Kahveci, 2015). Sanayi toplumlarında bulunan örgütlerin amaçlarını yerine getirmelerini sağlamak için yönetim kuramları ve yönetici kavramı ortaya çıkmıştır. Yönetim, belirlenen amaçlara ulaşmak için öncelikle insan kaynakları olmak üzere, parasal kaynakları, demirbaşları, hammaddeyi, zamanı birbiriyle uyumlu ve etkin kullanma, gerekli kararlar alma ve uygulama süreçlerinin toplamı olarak tanımlanmıştır (Şimşek, Çelik, 2018). Örgütteki bir birimin ya da hizmetin sorumlusu olan yönetici; günlük, tekrar eden ve belirli işlemlerin dışındaki kararları alan, denetim ve gözetim yapan amir konumundaki kişidir (Bozkurt ve Ergün, 1998; akt. Tarhan, 2019). Modern örgütlerde hiyerarşi, bürokrasi, denetleme vardır ve yetkiler yöneticide toplanmıştır (Çetin, Özdemir, 2019). Gelişen teknolojiyle ortaya çıkan sanayi toplumlarıyla birlikte klasik, neo-klasik, modernizm ve postmodernizm şeklinde ilerleyen yönetim kuramları ortaya çıkmıştır.

Yönetim, yönetici, örgüt gibi kavramlar önem kazanırken eğitim faaliyetlerinin kurumsallaşmasıyla ortaya okullar çıkmış ve kitlesel eğitimle önemli toplumsal etkinlikleri yürütmeye başlamıştır (Aslanargun, 2007). Modern okullar; kurallarla ilerleyen, belirli programı olan ve hâkim ideolojiye insan yetiştiren kurumlar olarak düşünülmüş (Aslanargun, 2007), fabrika gibi işlemiş ve bu düzen içerisinde yönetici kavramı önem kazanmaya başlamıştır. Ortaya çıkmış olan yönetim kuramları klasik bilimsel yönetim yaklaşımı ile başlayıp postmodernizme doğru yol alırken; okullar fabrika gibi görülmekten uzaklaşmış, bir toplumun varlığının devam etmesi ve gelişebilmesi için gerekli (Taymaz, 2009) kurumlar haline gelmiştir. Yönetici kavramı ise yerini lider kavramına bırakmaya başlamıştır. Yöneticiler mevcut işleri yürütmekte, örgütleme ve planlama yapmakta, sonuçları değerlendirmektedir; liderler ise insanları motive etmekte, harekete geçirmekte, eylem ve fikirlerini yönlendirmektedir (Taşan, 2015). Hellriegel ve Slocum (1992), liderliği örgütün amaç ve hedeflerine ulaşmak için etkileyebilme ve istenilen davranışlar için motive edebilme yeteneği olarak tanımlamıştır (Bakan, Doğan, 2013). Elindeki bilgi ve gücü doğru kullanabilen, çevresini etkileyebilen sezgi ve zekâsı yüksek kişiler liderlerdir.

Liderlik kavramı yönetici kavramının yerini aldıkça geleneksel liderlik kuramları ortaya çıkmaya başlamıştır. Geleneksel liderlik kuramları genel olarak; özellikler kuramı, davranışsal liderlik kuramları, durumsal ve modern(pozitif) liderlik kuramları olarak sınıflandırılmıştır (Keser, 2013). Liderlik kavramının önemi sürekli artarken, geleneksel liderlik teorilerine yenileri eklenmiş, modern liderlik teorileri ortaya çıkmış ve önem kazanmaya başlamıştır (Bakan, Doğan, 2013). Bu değişimler sonucunda ortaya çıkan liderlik yaklaşımlarından biri de otantik liderlik oluşturmaktadır (Avolio & Gardner, 2005; Yücel ve Kılıç, 2017; Koşar, 2020). Walumbwa vd.'ne (2008) göre; “*otantik liderlik kavramı, olumlu gelişmeyi amaçlayan, pozitif psikolojik kapasiteyi arttırmanın yanı sıra pozitif etik iklim yaratan, takipçileri için öz farkındalığı özendiren, ilişkisel şeffaflığı kabul eden, karar alırken bilgi işleme sürecini dengeli bir şekilde değerlendiren, içselleştirilmiş ahlak anlayışına sahip olan bir liderlik davranışı modelidir*” (akt. Balta, 2020: 16). Otantik liderlerin taklitlerden uzak ve özgün olmaları (Engin, 2019), etkili iletişimleri, pozitif etkileri, şeffaf kararlar almaları (Özdemir, 2017), kendi içlerinde uyumlu olmaları ve kendilerini ifade etmeleri (Bakan ve Doğan, 2013) en belirgin özellikleridir.

Liderlik ve otantik liderlik kavramı alan yazında yer edinmeye başladıkça farklı çalışmalar üzerinde durulmaya başlanmıştır. Otantik liderlik birçok araştırmacı tarafından çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Kernis (2003), otantiklik ve otantikliğin bileşenleri üzerine alandaki en detaylı çalışmalardan birini yapmış (Çelik, 2015), otantiklik elde etmek için kişisel saygınlık üzerine kurulu bir model geliştirmiştir. Gardner ve diğ. (2005), otantik liderlik konusunda çalışmış ve otantik liderliği farklı açılardan incelemişlerdir. Birey odaklı otantik lider ve takipçi modelini önermişlerdir (Çelik, 2015). Akbolat, Durmuş ve Ünal (2017), çalışmalarında “Örgütsel

erdemliliğin personel güçlendirmeye etkisi ve otantik liderliğin aracı rolü” konusunda çalışma yapmış üç kavram arasında olumlu ve orta düzeyde ilişki bulmuşlardır. Yaşbay (2011) çalışmasında akademisyenlerin otantik liderlik ve örgütsel bağlılık ilişkisini incelemiş incelenen üniversitedeki akademisyenlerin kurumlarına bağlı olduklarını ancak düzeylerinin düşük olduğunu, otantik liderlik dışında da etkilerin fazla olduğunu belirtmiştir. Memiş, Aydın, Kabasakal ve Saraçer (2009), otantik liderliğin kavram olarak adı geçmese de yansımalarının tarih boyunca karşımıza çıktığını belirtmişlerdir. Yunan mitolojisinin de bulunan “Kendin ol”; MÖ 551- 479 yıllarında yaşayan Konfüçyüs “Üstün insan konuşmadan önce hareket eder ve sonrasında hareketlerine göre konuşur”; MÖ 470-399 yıllarında yaşayan Sokrates “Görünmek istediğin gibi ol”; 1207-1273 yıllarında yaşayan Mevlana Celaleddin Rumi “Ya olduğun gibi görün ya da göründüğün gibi ol”; 1564-1616 yıllarında yaşayan William Shakespeare “Düşündüğün gibi söyle ve ruhtan söyle”; 1706-1790 yıllarında yaşayan Benjamin Franklin “Nasıl görünüyorsan gerçekten o ol” ifadeleri bu anlamda dikkat çekmektedir.

Yapılan çalışmalar incelendiğinde otantik liderliğin bileşenleri olduğu; en çok öz farkındalık, öz denetim, ilişkisel şeffaflık ve karar almada dengeli yaklaşım olarak sınıflandırıldığı belirlenmiştir. Bir liderin otantik liderlik özellikleri taşıdığını belirten şeylerden biri, otantik liderliğin bileşenlerine ne derece sahip olduğudur. Aşağıda otantik liderliğin temel bileşenlerine değinilmiştir.

- **Öz Farkındalık ve Öz Denetim;**
Otantik liderlik ve liderlerde aranan en temel özelliklerden biri öz farkındalık ve öz denetimdir. Öz farkındalık ve öz denetim birbirini tamamlar nitelikte olduğu için aynı başlık altında ele alınarak incelenmiştir. Öz farkındalık, kişinin kendi değerlerini, kişisel özelliklerini, bunları etkileyen öğeleri, duyguları bilmesi ve bunlara bilinçli yaklaşarak güven duymasıdır. Otantik liderler kendi sınırlı ve güçlü yönlerinin farkındadır. (Çelik, 2015). Otantik liderler kendilerinin, kim olduklarının ve inandıkları şeylerin farkındadır. Eylemleri, sözleri kendi değer ve inançlarıyla uyumludur. Takipçileri bu liderleri etik ilkelere saygılı olarak nitelendirir. Aynı zamanda ne düşündüklerini ve neden öyle davrandıklarının farkındadırlar (Demir, 2020). Gardner vd. (2005) otantik lideri tanımlarken kendi iyi ve kötü yönlerinin farkında olduklarını, olumsuz ve geliştirilmesi gereken yönlerini bildiklerini ve kendilerini geliştirmek için çaba harcadıklarını belirtmiştir.
- **İlişkisel Şeffaflık;**
Otantik liderliğin temel amaçlarından biri, örgüt içerisinde açıklık hissi oluşturmaktır. Böylece örgüt üyeleri, kendileri ile lider arasında bağ kurabilecek ve liderin olumlu yönlerini örnek alacaklardır (Yücel ve Kılıç, 2017). İlişkisel şeffaflık, Kernis (2003), tarafından diğer bireylerle ilişki kurarken doğruluğa ve açıklığa dayalı iletişim kurmak olarak açıklanmıştır (akt. Keser, 2013). Burada belirtmek istenen ilişki kurarken samimi, dürüst, güven verici tutumlar sergilemek ve yapmacık tutumlardan uzak durmaktır. Bireyin diğer bireylerle ilişkilerinde netlik ve dürüstlüğün önemsenerek uygulanması ilişkisel şeffaflığı içerir. İlişkisel şeffaflık samimiyetin gelişmesinde önem taşır (Kernis, 2003). Gardner vd. (2005) göre otantik liderler, ilişki kurarken yüksek seviyede açık, istekli, düşünce-görüşlerini paylaşmaktan çekinmeyen ve bunu yaparken yapıcı yaklaşım sergileyen liderlerdir. Otantik liderler yaşanması durumunda hasar bırakabilecek olay ve duyguların etkilerini en az seviyeye düşürmek için gayret gösterirler. Otantik liderler, bireylerle, örgütlerle ve kurumlarla ilişkilerinde, yüksek seviyede netlik belirten, aynı zamanda ilişki kurmada istekli olan, duygu ve düşüncelerini takipçilerine çekinmeden aktaran liderlerdir. Bu liderler yapıcı bir tutum sergileyen bireylerdir.
- **Karar Almada Dengeli Yaklaşım;**
Kernis (2003), dengeli ve tutarlı davranışlarda bulunmanın otantiklikte asıl unsurlardan biri olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda otantik liderin takipçileriyle olan iletişiminin güçlü olmasını, bununla gelen başarı ve değer liderin şeffaflık özelliklerine bağlamıştır. Otantik liderler, dengeli davranışlar sergileyerek bir konu hakkında karar vermeden önce bilgileri ayrıntılarıyla inceleyen liderlerdir (Luthans ve Avolio, 2003; May ve diğ., 2003; Avolio ve Gardner, 2005; Akgündüz, 2012; akt. Çelik, 2015). Demir (2020), otantik liderlerin ön yargılardan uzak, bilgileri dengeli değerlendirebilen ve konulara farklı açılardan yaklaşabilen kişiler olarak tanımlamıştır. Bu liderler, kendi pozisyonlarına olumsuz yansiyabilecek düşüncelerde bile ortaya atılarak değerlendirilmesine destek olabilirler (Özkar, 2017; akt. Avcı, 2022).

Bireylerin yer aldığı okul örgütleri ve içerisinde bulunan öğretmenlerin özellikleri bireylerin yaşamını etkilemektedir. Okullar toplumun devam ettirilmesinde ve geliştirilmesinde gerekli olan örgütlerdir (Çelik, 2015). Toplum için önemli olan bu örgütlerin gelişen teknoloji, küreselleşme, kültürel farklılıklar ve beklentilerden etkilenmekte, okul yönetiminin sorumlulukları artmakta ve davranışları önem kazanmaktadır (Taymaz,2009). Okullarda yönetimin liderliği sorunları görebilme ve çözebilecek yeteneği gerekli kılarken, okul yönetiminin liderliği sadece okula değil okulun üyelerini de kapsayan bir liderlik olmalıdır (Taymaz, 2009). Bu noktada okullarda sadece okul müdürlerinin liderlik özellikleri değil; en önemli unsurlardan olan öğretmenlerin liderlik özellikleri önem kazanmaktadır. Liderlikte yeni bakış açılarına dayalı olarak ortaya çıkan pozitif liderlik yaklaşımlarından biri olan otantik liderlik ise bireyin kendini bilerek davranması (Caza ve diğ., 2010), duygularını açıkça ortaya koyması (Avolio, Gardner, 2005), ilişkisel şeffaflığa sahip olması, içselleştirilmiş ahlak anlayışına sahip olması (Balta, 2020) gibi önemli özelliklere sahip olduğu için öğretmenlerde bulunması eğitim ve okul örgütü için önemli olacaktır. Bu konuda farklı çalışmalar yapılmış ve aşağıda bu çalışmalara değinilmiştir.

Keser (2013) çalışmasında okul yöneticilerinin otantik liderlik ve psikolojik sermaye özellikleri arasındaki ilişkiyi incelemiş okul yöneticilerinin otantik liderlik özelliklerine sahip oldukları, psikolojik sermaye unsurlarını temel alan pozitif özelliklere yüksek düzeyde sahip oldukları, psikolojik sermaye özelliklerinin otantik liderlik özelliklerin pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Gök (2015)'te çalışmasında okul yöneticileriyle çalışmış, otantik liderlik düzeylerinin yaşam doyumu ve aileden algılanan sosyal destek algıları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Otantik liderlik ile yaşam doyumu ve aileden algılanan sosyal destek algısı arasında pozitif ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Araştırmaların okul müdürlerinin yanı sıra sınıf öğretmenlerinin de görüşleri alınarak genişletilmesini tavsiye etmiştir. Ünal (2015), ortaokul müdürlerinin otantik liderlik davranışları, öğretmenlerin sesi ve örgütsel özdeşleşmeleri arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında; müdürlerin gösterdiği otantik liderlik özellikleri ile öğretmenlerin sesi ve örgütsel özdeşleşmeleri arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Örs (2015), çalışmasında okul yöneticilerinin otantik liderlik ve çatışma yönetimi stratejileri arasındaki ilişkiyi incelemiş ve aralarında pozitif yönde bir ilişki bulmuştur. Çalışmaların sonucunda otantik liderliğin incelenen alanlarda olumlu etkilerinin olduğu ortak bir sonuç olarak çıkarılmıştır. Çelik (2015), ise çalışmasında öğretmenlerin algılarına dayalı olarak okul yöneticilerinin otantik liderlik özelliklerini incelemiştir. Bu çalışma öğretmenlerin görüşlerine dayalı olması bakımından bu çalışma ile benzerlik göstermesine rağmen okul müdürlerinin özelliklerini ölçtüğü için bu çalışmadan ayrılmaktadır.

Yapılan çalışmalar incelendiğinde, en çok çalışılan konuların otantik liderlik ile örgütsel güven (Kılıç, 2015; Yücel, Kılıç, 2017), psikolojik sermaye (Keser, 2013; Dinçer, 2013; Soylu, 2018; Öztürk Çiftçi, 2018; Hırlak, 2015; Taşan, 2015), örgütsel bağlılık (Yaşbay, 2011; Ayça, 2016; Demircioğlu, 2017), motivasyon (Özerten, 2018; Kılıç, 2019) ve özdeşleşme (Ünal, 2015) olduğu görülmüştür. Otantik liderlik ile yaratıcılık (Dinçer, 2013), yaşam doyumu (Gök, 2015), sosyal destek algısı (Gök, 2015), duygusal zekâ ilişkisi konularında da az sayıda çalışmalar olduğu görülmüştür. Yapılan çalışmaların büyük bir kısmının nicel olması (Kaya, 2012; Akgündüz, 2012; Koçak, 2019; Gezer, 2015), yabancı olması (Avolio, Gardner, 2005; Caza ve diğ. 2010; Gardner ve diğ. 2005; Kernis, 2003), eğitim alanında az sayıda yapılmış olması (Kaya, 2012; Özden, 2015; Ünal, 2015; Örs, 2015; Gök, 2015; Akıncı, 2016; Çelik, 2015; Başaran, 2018) dikkat çekmektedir. Otantik liderlik ile ilgili olarak literatürde bulunan çalışmalar incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin otantik liderlik özelliklerinin hiç çalışmamış olması bu alanda bir eksik oluşturmaktadır. Otantik liderliğin eğitimdeki yansımalarını en iyi gözlemleyenler öğretmenler olacaktır. Bireylerin hayatında kalıcı izler bırakan sınıf öğretmenlerinin otantik liderlik özellikleri ise merak edilmektedir. Sınıf öğretmenlerinin otantik liderlik özelliklerini inceleyen bu çalışmanın alandaki eksikliğin kapanmasına katkı sağlayan özgün bir çalışma olacağı düşünülmektedir.

Otantik liderlik ile ilgili alanyazın incelendiğinde, genellikle uluslararası çalışmalar olduğu ve bu çalışmaların eğitim alanı dışında yapıldığı görülmüştür. Eğitim ile ilgili var olan az sayıdaki çalışma ise genellikle okul müdürlerinin otantik liderlik özellikleri üzerine yapılmıştır. Otantik liderlik ile örgütsel bağlılık, örgütsel güven, motivasyon, örgütsel özdeşleşme, psikolojik sermaye, öz yeterlilik ilişkisinin incelendiği nicel çalışmalar çoğunluktadır. Okulların en önemli unsurlarından olan öğretmenlerin otantik liderlik özelliklerinin incelenmesi bir ihtiyaç haline gelmiştir. Bu çalışmada bireylerin hayatında kalıcı izler bırakan sınıf öğretmenlerinin otantik liderlik özelliklerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın bir diğer önemi ise ulusal düzeyde yapılan az

sayıdaki çalışmalardan biri olmasıdır. Eğitim alanında otantik liderlik ile ilgili yapılan çalışmaların az olmasından dolayı çalışmanın eğitim alanına ve alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Buradan hareketle bu araştırmanın amacı, sınıf öğretmenlerinin otantik liderlik özellikleri ve öğretmenlerin bu özellikleri sergileyebilme ve içselleştirebilme durumlarının belirlenmesi olmuştur. Bu amaç çerçevesinde belirlenen alt amaçlar aşağıda sıralanmıştır:

1. Okul yöneticilerinin otantik liderliğin ne olduğu hakkındaki görüşleri nelerdir?
2. Sınıf öğretmenlerinin kendi içlerinden geldiği gibi davranabilmekte midir?
3. Sınıf öğretmenlerinin öz farkındalık durumları nedir?
4. Sınıf öğretmenlerinin öz denetim durumları nedir?
5. Sınıf öğretmenlerinin ilişkisel şeffaflıkları durumları nedir?
6. Sınıf öğretmenlerinin karar alma sürecindeki yaklaşımları nedir?
7. Sınıf öğretmenlerinin hatalı davranışlar karşısındaki tepkileri nedir?
8. Sınıf öğretmenlerinin otantik liderlik özelliklerine sahip olma durumları nedir?
9. Sınıf öğretmenlerinden beklenen otantik liderlik özellikleri nelerdir?
10. Sınıf öğretmenlerinin en belirgin otantik liderlik özellikleri nelerdir?
11. Sınıf öğretmenlerinin meslektaşları arasındaki otantik liderlik özellikleri nelerdir?
12. Sınıf öğretmenlerinin otantik liderlik özelliklerini geliştirmek için yapılabilecek çalışmalar nelerdir?
13. Sınıf öğretmenlerinin otantik liderlik özelliklerine sahip olmaları eğitim açısından nasıl bir önem taşımaktadır?

Araştırma Modeli

Sınıf öğretmenlerinin otantik liderlik özelliklerini üzerine okul yöneticilerinin görüşlerinin ve öğretmenlerin otantik liderlik özelliklerinin değerlendirilmesi amacıyla yapılan bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırmalar olgu ve olayların istenilen yönde derinlemesine incelenmesini temel almaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Nitel araştırmalar psikolojik ölçümler ve sosyal olaylarla ilgili nicel araştırmalara oranla daha derinlemesine bilgi edinmeyi sağlar (Büyüköztürk vd., 2016). Araştırmada sınıf öğretmenlerinin otantik liderlik özellikleri, bu özelliklerin eğitime etkileri derinlemesine incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu sebeple nitel araştırma desenlerinden biri olan olgu bilim tercih edilmiştir. Olgu bilim araştırmalarında olgunun, olayın, durumun içinde olan bireyler araştırmanın kaynaklarını oluşturur (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Cropley'ye (2002) göre olgu bilim çalışmaları farkında olduğumuz ancak derinlemesine bilgi sahibi olmadığımız konulara odaklanır (akt. Büyüköztürk, vd. 2016). Olgu bilim araştırmalarında veri kaynakları araştırmanın temel aldığı olguyu yaşayan ve dışı vurabilecek bireylerdir (Büyüköztürk, vd., 2016). Araştırma kapsamında, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Bilimsel Araştırma Etik Kurulu'nun 19.11.2020 tarihindeki 3 nolu toplantı ve 2020/136 nolu protokolü ile izni alınmıştır.

Çalışma Grubu

Bir ülkenin gelişmesinde her mesleğin farklı oranda katkısı olsa da insan kaynaklarını nitelikli hale getirmede ve kalkınmada en çok önem taşıyan mesleklerden biri öğretmenliktir (Güven, 2017). Bu nedenle sınıf öğretmenlerinin otantik liderlik özelliklerinin incelendiği çalışmada sınıf öğretmenlerini en yakından tanıyabilecek olan okul yöneticileri ile çalışılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 2020-2021 eğitim-öğretim yılı içerisinde Balıkesir iline bağlı Bandırma ilçesinde görev yapmakta olan okul yöneticileri oluşturmaktadır. Çalışma grubunu, basit seçkisiz örnekleme yöntemi ile seçilen Balıkesir ili Bandırma ilçesinde görev yapmakta olan 30 okul yöneticisi oluşturmaktadır. Basit seçkisiz örnekleme yönteminde evrende bulunan her bireyin örnekleme için seçilme olasılığı aynıdır (Ural ve Kılıç, 2005; akt. Uçar, 2020).

Tablo 1. Yöneticilerin Demografik Bilgileri

Yönetici	Cinsiyet	Yaş	Tecrübe	Yönetici Olarak Çalışma Süresi	Eğitim Durumu	Görev Yeri
M1	E	55	35	30	Lisans	Bandırma
M2	E	50	25	15	Lisans	Bandırma
M3	E	50	26	9	Lisans	Bandırma
M4	E	36	8	7	Lisans	Bandırma
M5	K	43	20	9	Lisans	Bandırma
M6	E	52	32	20	Lisans	Bandırma
M7	E	59	37	12	Ön Lisans	Bandırma
M8	E	56	33	11	Lisans	Bandırma
M9	E	52	34	16	Ön Lisans	Bandırma
M10	E	43	20	16	Lisans	Bandırma
M11	E	54	32	25	Lisans	Bandırma
M12	E	46	23	12	Lisans	Bandırma
M13	E	59	36	28	Lisans	Bandırma
M14	E	44	23	13	Lisans	Bandırma
M15	E	34	13	4	Lisans	Bandırma
M16	E	50	31	25	Lisans	Bandırma
M17	E	41	17	2	Lisans	Bandırma
M18	E	47	25	12	Lisans	Bandırma
M19	E	43	21	11	Lisans	Bandırma
M20	E	53	34	31	Lisans	Bandırma
M21	E	36	15	8	Lisans	Bandırma
M22	E	55	35	30	Lisans	Bandırma
M23	E	29	8	1	Lisans	Bandırma
M24	E	39	16	3	Yüksek Lisans	Bandırma
M25	E	49	25	14	Lisans	Bandırma
M26	E	36	10	7	Lisans	Bandırma
M27	E	58	36	29	Ön Lisans	Bandırma
M28	K	35	11	4	Lisans	Bandırma
M29	K	37	15	14	Yüksek Lisans	Bandırma
M30	K	35	15	4	Lisans	Bandırma

Veri Toplama Aracı

Araştırmada sınıf öğretmenlerinin otantik liderlik özelliklerini belirlemek amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler hem sınırlandırılmış yanıtlamayı hem de ilgili alanda derinlemesine bilgi alabilmeyi birleştirir. Bu sebeple iki

yöntemin olumlu ve olumsuz yönlerini birleştirir. Kolay analiz edilebilmesi, kendini rahat ifade edebilme imkânı, derinlemesine bilgi alabilmek gibi olumlu, önemsiz konularda fazla zaman harcanması, kontrolün kaybedilebilmesi gibi olumsuz yönleri vardır (Büyüköztürk vd. 2016). Araştırmanın veri toplama aracı hazırlanırken konu ile ilgili alanyazın araştırması yapılmıştır. Araştırma sonucunda oluşturulan görüşme formu danışman öğretim üyesi ile detaylı şekilde incelenmiş, 2 okul yöneticisi ile pilot uygulama yapılmış ve sonrasında 2 öğretim üyesinin fikirleri alınarak son düzenlemeleri yapılmış ve uygulamaya hazır hale getirilmiştir. Ölçek iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm katılımcıların demografik özelliklerini ölçmekte ikinci bölüm sınıf öğretmenlerinin otantik liderlik özelliklerini hakkında görüşleri almaktadır.

Verilerin Toplanması

Araştırma verilerinin toplanması amacıyla hazırlanan görüşme ve gözlem formları için Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Etik Kurul'u ve Bandırma İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'nden gerekli izinler alınmıştır. Bu doğrultusunda Bandırma ilçesinde görev yapmakta olan okul yöneticilerine ulaşılmış; uygun tarih ve saat belirlenerek görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda 30 okul yöneticisi ile görüşme yapılmıştır. Sosyal bilimler alanında en çok kullanılan veri toplama yöntemlerinden biri görüşmedir (Ekiz, 2003; Karasar, 2004). Görüşmeler ile araştırmacılar; tecrübe, düşünce, algılar ve tepkiler gibi bilgileri edinmeyi amaçlarlar (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Yapılacak görüşmeler öncesinde okul yöneticilerine araştırmanın konusu ve amacı açıklanmış, elde edilen verilerin gizli tutulacağı ve sadece araştırma için kullanılacağı belirtilmiştir. Araştırmacı okul yöneticileri ile birer kez görüşme yapmıştır. Yapılan görüşmeler Ocak 2021- Mart 2021 ayları arasında gerçekleştirilmiştir. Okul yöneticileri ile yapılan görüşmeler 20-40 dakika sürmüştür. Görüşmeler sırasında araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmış, araştırmacı görüşmeler sırasında formda bulunan sorulara eklemeler yaparak görüşler ile ilgili detaylı bilgi almayı amaçlamıştır. Görüşmeler sırasında okul yöneticilerine ses kaydı alınacağı belirtilmiş ve bunu kabul ettiklerini belirten gerekli izinleri alınmıştır. Her bir yönetici ve öğretmen için elde edilen ses kayıtları herhangi bir değişiklik olmaksızın yazıya dökülerek bilgisayar ortamına aktarılmış ve okul yöneticileri "M1, M2.." şeklinde kodlanmıştır. Örneğin:

M1: *"Mesleki yetersizliği kapatmak için davranmıyorlar."*

M4: *"Öğretmenlik rolüne bürünüyorlar. Bu da gayet normal. Diğer normal bayatta tanıdığım kişi ile öğretmenlik yapan kişi farklı oluyor."*

Yapılan görüşmeler ile okul yöneticilerinin sınıf öğretmenlerinin otantik liderlik özellikleri hakkındaki görüşleri, tutumları ve düşüncelerinin alınması amaçlanmıştır. Görüşme yapılan okul yöneticilerinin yapılan görüşmelerde doğru cevaplar verdiği, samimiyetleri ve buldukları ortamın özellikleri gibi faktörler çalışmanın geçerliliğinde etkilidir (Cohen & Manion, 1993; Ekiz, 2003; Güven, 2007). Yıldırım ve Şimşek (2018), "bireylerin yaptıkları ve söyledikleri arasında herhangi bir farklılık var mıdır?" sorusu ile sosyal bilimler alanında kullanılan gözlem yönteminin uygulanması gerektiğini belirtmiştir (Güven, 2007). Bu bağlamda araştırmanın geçerliliğini artırmak amacıyla hem görüşme hem gözlem yöntemleri kullanılmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında elde edilen veriler yüzde ve frekans kullanılarak çözümlenmiştir. Araştırma kapsamında verileri kod ve temalar etrafında toplayarak anlaşılır olmasını sağlamak ve alan yazında henüz bulunmayan kod ve temalara ulaşma ihtimali olması nedeniyle içerik analizi tekniği kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). İçerik analizi, birbiriyle uyumlu verileri belirli kodlar ve temalar etrafında toplamak ve bunları anlaşılır bir şekilde düzenlemektir (Yıldırım ve Şimşek, 2011; Uçar, 2020). Büyüköztürk vd. (2016), içerik analizini metnin bazı kaidelerle kodlanarak, küçük kategorilerle özetlendiği, sistematik ve yenilenebilir bir teknik olarak tanımlamıştır. Elde edilen nitel veriler, kod ve temalara ayrılmıştır. Elde edilen kod ve temalar arasında karşılaştırma ve yorum yapmayı kolaylaştırması için sayı sistemleri kullanılmış, düzenli ve pratik bir analiz olması için yazılım kullanılmıştır. Yazılım üzerinde kodlamalar yapılırken katılımcıların kişisel bilgileri aktarılmamıştır. Katılımcıların görüşleri yazılıma hiçbir değişiklik yapılmadan aktarılmıştır. Bulguların modellenmesinde "MAXQDA 2022" paket programından yararlanılmıştır. Araştırmada elde edilen verilerin analizinde şu adımlar izlenmiştir: Araştırmacı görüşmeler sırasında kendi hazırlanmış olduğu yarı yapılandırılmış görüşme formunu kullanmış ve görüşmeler sırasında ses kaydı almıştır. Görüşmelerden elde edilen veriler

dijital ortama aktarılmıştır. Veriler dijital ortama aktarılırken herhangi bir değişiklik yapılmamış, daha anlaşılır olması için noktalama işaretleri konulmuştur. Dijital ortama aktarılan veriler tema ve kodlara ayrılmıştır. Elde edilen tema ve kodlar analiz programı kullanılarak düzenlenmiştir.

Güvenirlilik ve Geçerlik Çalışmaları

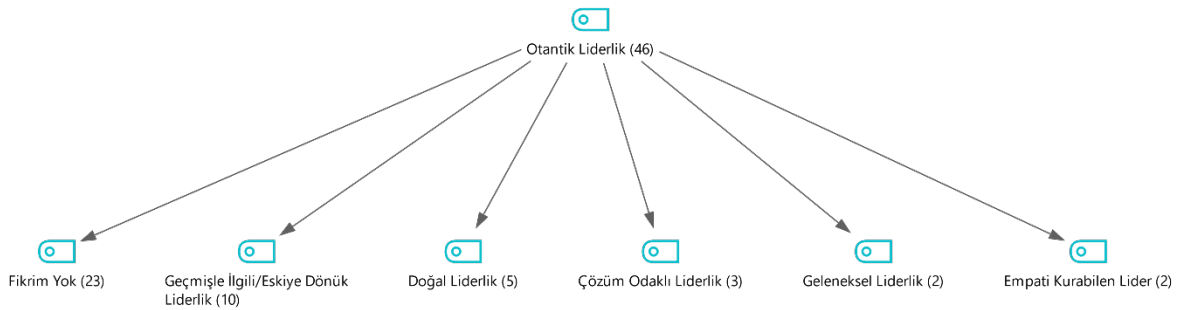
Nitel çalışmalarda elde edilen verilerin, veri analizlerinin ve çıkarılan sonuçların kabul edilebilir olmasında geçerlik ve güvenirlilik büyük önem taşımaktadır (Mcmillan, 2000; akt. Büyüköztürk vd., 2016). Yıldırım ve Şimşek (2018), araştırmalarda geçerliğin sağlanmasının güvenirliliği ve bilgiye ulaşma sürecini etkilediğini belirtmektedir. Araştırmanın geçerliğini sağlamak amacıyla; araştırmacının ön yargılı ve yanlı bir tutum göstermesini önlemek için katılımcıların demografik özelliklerinin çeşitli olmasına dikkat edilmiştir (Büyüköztürk vd., 2016). Ayrıca araştırmanın örneklemini okul yöneticilerinin oluşturmuş olması, sınıf öğretmenleriyle çalışılmış olması ve araştırmacının da sınıf öğretmeni olması, görüşme sırasında katılımcıların kendilerini daha rahat hissetmelerine, anlaşılacaklarına olan inançlarına katkı sağladığı gözlemlenmiştir. Araştırma ve veri toplama süresince danışman öğretim üyesi ile araştırmanın niteliğini arttırmak amacıyla değerlendirmeler yapılmıştır. Araştırmanın güvenirliliğini sağlamak amacıyla; yapılan görüşmeler sırasında katılımcıların onayı ile ses kaydı alınmış ve ses kayıtları görüşme sonrasında dinletilerek onaylatılmıştır. Görüşme öncesinde araştırmanın amacı, aşamaları ve konusu ile ilgili katılımcılara detaylı bilgi verilmiştir. Verilerin analiziyle elde edilen bulgu ve sonuçlar arasında bağlantı kurulmuş, katılımcıların ifadelerinden değiştirilmeden alıntılar yapılmış ve alıntılara herhangi bir ekleme yapılmamıştır. Araştırma verileri kodlanırken, farklı araştırmacıların da değerlendirme yapmasına olanak sağlaması gerektiği için (Büyüköztürk vd., 2016) bu konuda özen gösterilmiştir.

Araştırmanın nitel veri analizlerinde güvenirliliği sağlamak amacıyla Miles ve Huberman'ın (1994), "Uzlaşma Yüzdesi = Görüş Birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) x 100" formülü kullanılmıştır. Araştırmacının elde ettiği veriler ve kodlama anahtarları eğitim bilimleri uzmanı ile paylaşılmıştır. Uzman ve araştırmacı birbirinden bağımsız şekilde işaretlemeler yapmıştır. İki farklı kodlayıcı arasındaki uyum görüşme formu için %89.6, gözlem formu için %87.8 olarak belirlenmiştir. Araştırmanın güvenirliliğinin sağlanmasında, araştırmacı dışındaki bir kişinin analiz sürecine katılması ve sonuçları karşılaştırıldığında %80 oranında hem fikir sağlanması yeterli olacaktır (Büyüköztürk vd., 2010). Araştırmada kullanılan gözlem ve görüşme sorularının güvenirlilik analizlerinin %80'nin üzerinde olmasından dolayı araştırma güvenilir kabul edilmiştir.

Bulgular

Okul Yöneticilerinin Otantik Liderlik Ne Olduğu Hakkındaki Görüşleri

Araştırma kapsamında sorulan "Otantik liderlik hakkında bilgi ve düşünceleriniz neler?" sorusuna verilen cevaplar analiz sonucunda 6 temaya ayrılmış, elde edilen veriler hiyerarşik tabloda frekans değerleri ile şekil 6'da verilmiştir.

Şekil 6. Okul Yöneticilerinin Otantik Liderlik Hakkındaki Görüşleri

Şekil 6'da okul yöneticilerinin otantik liderlik hakkındaki görüşleri "Fikrim Yok" (f:23), "Geçmişle İlgili/Eskiye Dönük" (f:10), "Doğal Liderlik" (f:5), "Çözüm Odaklı Liderlik" (f:3), "Geleneksel Liderlik" (f:2) ve "Empati Kurabilen Lider" (f:2) şeklinde temalara ayrılmıştır. Okul yöneticilerinin otantik liderlik hakkındaki görüşlerinden bazılarına aşağıda yer verilmiştir. En çok frekansa sahip olan fikrim yok temasına (f:23) ait görüşlerden bazıları şu şekildedir:

M3: "Bir fikrim yok açtıkçası daha önce duymadım."

M6: "Yok otantik liderliği duymadım. Otantik liderlik ile ilgili başlayan yöneticilik anlamında bir şey şu anda duymadım."

M9: "İlk defa duydum."

M20: "Maalesef yok."

M30: "Bilmiyorum. Yanlış bir şey söylemek isterse bilmemek daha doğru."

Yukarıdaki yöneticilerin görüşleri incelendiğinde M3, M6 ve M9 otantik liderlik kavramını daha önce hiç duymadıklarını belirtmişlerdir. M20 otantik liderlik ile ilgili bir fikrinin olmadığını belirtmiştir. M30 ise M3, M6 ve M9 gibi otantik liderliği hiç duymadığını belirtmiştir. Yanlış bir cevap vermektense bu konuda görüş bildirmek istemediğini söylemiştir. Fikrim yok temasından sonra en çok frekansa sahip geçmişle ilgili/eskiye dönük temasına (f:10) ait görüşlerden bazıları şöyledir:

M12: "Otantik deyince sanki biraz daha eskiye dönük geliyor aklıma. Eski usul liderlik..."

M13: "Geçmiş tecrübelerin günümüze aktarılması, günümüzde faydalanmak, yararlanılması."

M24: "Otantik deyince eski bir öğretmenlik gibi bir şey anladım."

M29: "Bildığımız o geçmişten gelen müdürlük, liderlik özellikleri. Nasıldır yani daha sert, daha otoriter olan liderlik berhalde."

Yukarıdaki yöneticilerin görüşleri incelendiğinde M12, M13, M24 ve M29'un otantik liderlik ile ilgili bilgileri olmadığı görülmüştür. Ancak otantik liderlik ile ilgili tahminlerde bulunurken eski ve geçmiş kelimelerini kullandıkları dikkat çekmektedir. M12, M24 ve M29 otantik liderliği eski usul, sert ve geçmişteki liderlik tarzları ile ilişkilendirirken M13 geçmişle ilgili ancak günümüze aktarılabilir faydalanılması olarak tanımlamıştır. Diğer temalar ile ilgili görüşler şöyledir:

M2: "Allah vergisi şeklinde gelişen liderlik pozisyonu bence."

M9: "Benim anladığım doğal liderlik özellikleri ile alakalı. Doğuştan var olan liderlikten bahsediyor diye düşünüyorum. Otantik özellik deyince bunu anlıyorum."

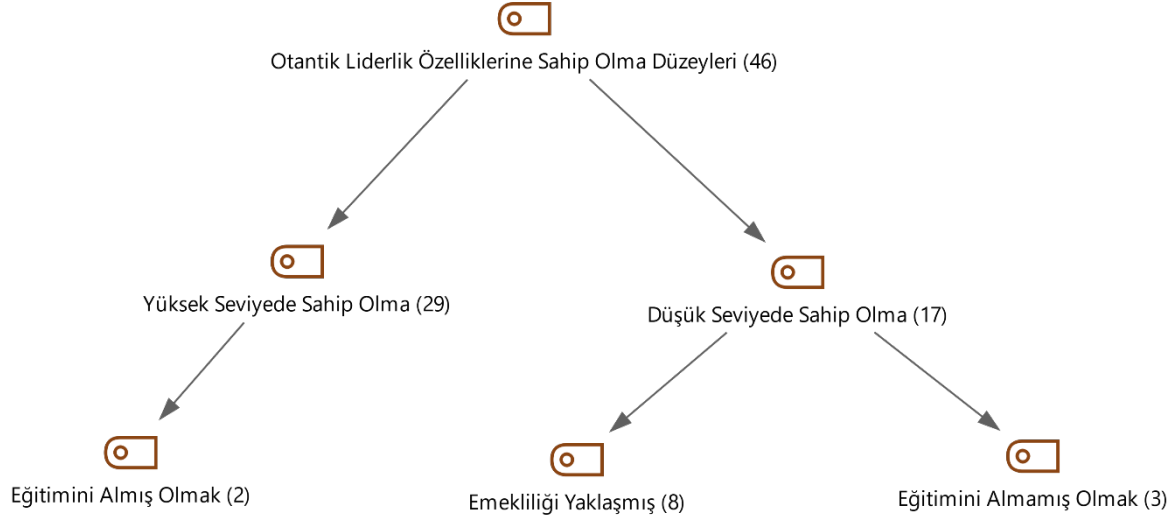
M10: "Duruma göre yol çizebilen veya çözüm üretebilen."

M16: "...yani yönlendiricilik, farklı bir yönlendiricilik gibi hissediyorum. Farklı bir yaklaşımla yönlendiricilik."

Yukarıdaki yöneticilerin görüşleri incelendiğinde M2 otantik liderliği tanımlarken Allah vergisi tanımını, M9 ise doğal liderlik tanımını kullanmıştır. Bu iki tanımın benzer anlamlar taşıdığı söylenebilir. M10, otantik liderleri duruma uyum sağlayabilen, çözümcü kişiler olarak tanımlamıştır. M16 ise otantik liderlik ile yönlendiricilik kavramını ilişkilendirmiştir. Analiz sonuçları incelendiğinde okul yöneticilerinin büyük bir kısmının (f:23) otantik liderlik hakkında fikrinin olmadığı dikkat çekmektedir. Okul yöneticileri genellikle hiç duymadıklarını, farklı liderlik türleri ile karşılaştıklarını ancak otantik liderlikle hiç karşılaşmadıklarını belirtmişlerdir. Görüş bildiren okul yöneticilerinin ise otantik liderliğin en çok geçmişe dönük ve eskiyle ilgili olduğunu düşündükleri tespit edilmiştir.

Okul Yöneticilerinin Sınıf Öğretmenlerinin Otantik Liderlik Özelliklerine Sahip Olma Düzeyleri Hakkındaki Görüşleri

Araştırma kapsamında sorulan "Öğretmenlerinizin otantik liderlik özelliklerine ne derece sahip olduğunu düşünüyorsunuz" sorusuna verilen cevaplar analiz sonucunda 2 tema, 3 alt temaya ayrılmış, elde edilen veriler hiyerarşik tabloda frekans değerleri ile şekil 13 de verilmiştir.

Şekil 13. Okul Yöneticilerinin Sınıf Öğretmenlerinin Otantik Liderlik Davranışlarını Sahip Olma Düzeyleri Hakkındaki Görüşleri

Şekil 13'te okul yöneticilerinin sınıf öğretmenlerinin otantik liderlik davranışlarını sahip olma düzeyleri hakkındaki görüşleri "Yüksek Seviyede Sahip Olma" (f:29) ve "Düşük Seviyede Sahip Olma" (f:17) olmak üzere iki temaya ayrılmıştır. Yüksek seviyede sahip olma teması 1 alt temaya ayrılmış, "Eğitimi Almış Olmak" (f:2) şeklinde ifade edilmiştir. Düşük seviyede sahip olma teması 2 alt temaya ayrılmış, "Emekliliği Yaklaşmış" (f:8), "Eğitimi Almamış Olmak" (f:3) şeklinde ifade edilmiştir. Okul yöneticilerinin sınıf öğretmenlerinin otantik liderlik özelliklerine sahip olma düzeyleri hakkındaki görüşlerinden bazılarını aşağıda yer verilmiştir. Yüksek seviyede sahip olma temasına (f:29) ait bazı görüşler şu şekildedir:

M7: "Bence yeterli düzeyde sahipler. Daha da iyi olabilir."

M8: "%100 şeklinde bir ifade yanlış olur. Ama genel olarak iyiler."

M14: "Yüzde 75'i sahip diye düşünüyorum. Çünkü 4 tane özellik sayıyorsunuz bunların dördünü bir taşıyanları düşünüyorum. Yüzde 75 diyorum çünkü, bu saydığımız özelliklerin 2 tanesi vardır, iki tanesinin eksikliği vardır, üçü vardır bir tanesinin eksikliği vardır. Bu da ortalama yüzde yetmiş beşi gördüğümüz kadarıyla."

M15: "Bence gösteriyorlar evet. Yani şimdi ben çok uı belki size çok utopik gelecek ama bizim okul için konuşuyorum tabii ki bunları. Ben şimdi düşünüyorum tabii ki saydığımız özellikleri tek tek. Bunların hepsini ben öğretmen arkadaşlar da görüyorum. Tabii ki gerçekçi olmak lazım. Kimisinde bazı özellikler ön plandadır. Herkeste tabii ki ön planda değil bu bir gerçek. Kimsin de işte ilişkiler arası şeffaflık ön plandadır diğerleri de daha geridedir gibi ama hepsinden mutlaka var öğretmen arkadaşlarımız da."

M18: "Genel olarak otantik liderlik özelliklerine sahipler."

M23: "Daha çok kendini geliştirmeye çalışıyor. Çünkü biz temeli oluşturduğumuz için ister istemez daha çok uğraşyoruz bazı şeylerle. Çünkü mesela eve gittiğimiz zaman akşam da olsa sabah da olsa sürekli arıyoruz görüşüyoruz. Bu yüzden sınıf öğretmenleri gerçekten bu konuda başarılılar gerçekten başarılı."

Yukarıdaki görüşler incelendiğinde, M7 ve M8 öğretmenlerin beklentiyi karşılayacak düzeyde sahip olduklarını belirtmişlerdir. M14 ise öğretmenlerin sahip olma düzeylerini değil, öğretmenlerin büyük bir kısmının sahip olduğunu belirtmiştir. M15 ise M7 ve M8 gibi bu özellikleri gösterdiklerini belirtmiş, M14 ile benzer şekilde bazı öğretmenlerin gösterdiğini belirtmiştir. M18, öğretmenlerin bu özelliklere sahip olduğunu belirtmiştir. M23 ise daha çok öğretmenlerin kendilerini geliştirmeleri üzerinde durmuş ve başarılı olduklarını belirtmiştir. Düşük seviyede sahip olma temasına (f:17) ait bazı görüşler şu şekildedir:

M12: "Yüzde yirmi. Yüzde 20 yani o da maksimum. O da çok iyimser bir tanım yüzde yirmi bence."

- M16:** “Öğretmenine göre tabii ki farklılık gösteriyor. Yani birtakım öğretmenlerin kalıplaşmış prensipleri var onları kırabilmek onların dışına çıkabilmek biraz uğraştırıcı oluyor maalesef ama akış içinde ilerleyen arkadaşları ve başarılarını gördükçe onlar da o yöne doğru senkronize oluyorlar doğal olarak.”
- M27:** “%40. Diyorum ya yeniliğe çok açık değiliz. Farklı mesleklerden gelip öğretmenlik yapıyoruz. Bandırma’daki en büyük okulda bile şu anda bilmiyorum ama 15-20 tane öğretmen vardır. Öğretmen okulu veya eğitim enstitüsü bitirmeyen. Ziraatçı iletişimci veya başka bir üniversitenin başka bir bölümünü bitiren.”
- M29:** “Sınıf öğretmenlerinin ya ben kendilerinin farkında olduklarını zannetmiyorum. O farkındalık boyutu vardı. O farkındalık boyutu olmadığını düşündüğüm gibi olmadığı için onu tamamlama durumu da yok. Yani ona yönelik bir çalışmaları da yok.”

Yukarıdaki görüşler incelendiğinde yöneticilerin düşük seviyede sahip olduklarını belirttikleri görülmektedir. M12, öğretmenlerin küçük bir kısmının sahip olduğunu belirtmiştir. M16 ise M14 ile benzer şekilde bazı öğretmenlerin sahip olduğunu belirtmiş ancak çoğunun düşük seviyede sahip olduğunu belirtmesi yönünden ayrılmıştır. M27, yüzde kırkının sahip olduğunu belirtmiş ve farklı mesleklerden gelen kişilerin öğretmenlik yapmasının etkili olduğunu ifade etmiştir. M29, öğretmenlerin otantik liderlik özellikleri arasında farkındalıklarının düşük olduğuna dikkat çekmiştir. Düşük seviyede sahip olma temasında (f:8) en çok frekansa sahip olan emekliliği yaklaşmış alt temasına ait görüşlerden bazıları şu şekildedir:

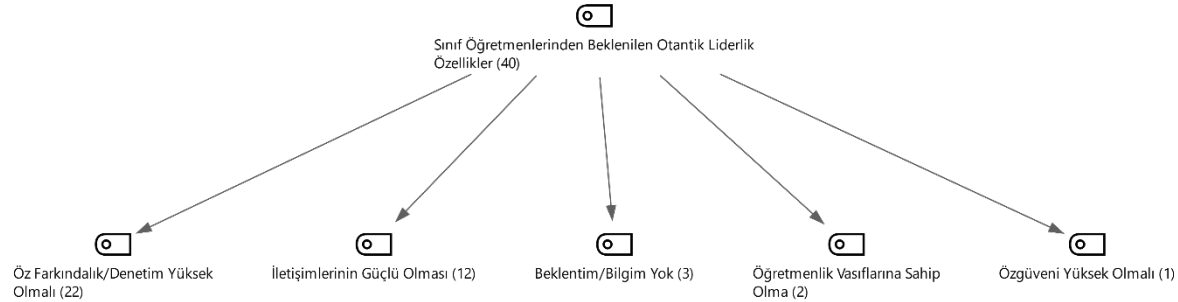
- M8:** “Ama dediğim gibi artık sona yaklaşmış daha kötü durumda arkadaşlarımız da var.”
- M16:** “Direkt tecrübe ile alakalı. Yalnız şöyle de diyelim çok tecrübeli olup katı kuralları ile hala devam etmeye çalışanlar da var. Yani bu işe yıllarını vermiş eski alışkanlıklarını devam ettirme çabası içerisinde olanlar da oluyor.”
- M19:** “Bazı şeyleri ikinciye tekrarlamış oluyorum ama yeni nesil yeni şeyden geçmiş olan, yeni derken 15-20 yıl değişim ve birlikte olan öğretmenlerimiz bunu kabul ediyor. Etmek zorunda kaldığını düşünüyorum sistem bunu gerektiriyor. Bunun da farkındalar zaten okuduklarından. Biraz eski nesille ilgili biraz bir şeyimiz var. Yani iletişim de biraz sürtüşme olabiliyor. Kendi doğruları ile ilgili direktmeler yapabiliyorlar. İşte öz değerlendirme, kendi eksiklerini görmesi bilmem ne bunlarda nesiller arasında biraz farklılık var. Eski nesil de biraz...”
- M20:** “Ama gelenekselci yani belli bir yaş grubu yani benim gibi dinazorlar değişime kapalıyız onu demek istiyorum. Değişime kapalıyız onlarda biraz otantiklikten ziyade gelenekselciliğin daha ağır bastığını düşünüyorum. Ama zorunlu hallerde bunu öğrenmesi gerekiyorsa öğreniyor o ayrı. Ama faydasına ne kadar inanıyor onu bilmiyorum yani. Zorunluluk da olmadığı müddetçe zorlandıklarını düşünüyorum.”

Yukarıdaki görüşler incelendiğinde, okul yöneticilerinin sınıf öğretmenlerinin otantik liderlik özelliklerinin düşük olmasını emekliliklerinin yaklaşmış olmasıyla ilişkilendirdikleri görülmektedir. M8 öğretmenlerin otantik liderlik özelliklerine sahip olduklarını ancak emekliliği yaklaşan öğretmenlerde düşük olduğunu belirtmiştir. M16 her iki öğretmen tarzının da olduğunu ama tecrübeli olmanın etkilediğini belirtmiştir. M19, yeni neslin daha başarılı olduğunu emekliliği yaklaşan eski nesillerin daha sorunlu olduğunu belirtmiştir. M20 ise diğer görüşlerle benzer şekilde gelişime kapalı olduklarını, gelenekselci olduklarını belirtmiştir. Okul yöneticilerinin sınıf öğretmenlerinin otantik liderlik özelliklerine sahip olma düzeyleri hakkındaki görüşlerinin analiz sonuçları incelendiğinde, otantik liderlik özelliklerine yüksek seviyede sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Sınıf öğretmenlerinin otantik liderlik özelliklerine yüksek seviyede sahip olduklarını belirten yöneticiler genellikle öğretmenlik mesleğinin de gereği olduğunu, eğitimini almış olmanın etkili olduğunu belirtmişlerdir. Sınıf öğretmenlerinin otantik liderlik özelliklerine düşük seviyede sahip olduğunu belirten yöneticiler ise eğitimini almadan farklı meslek gruplarından gelen bireylerin bu özellikleri daha az taşıdığını belirtmişlerdir. Bu iki farklı görüş tam tersi gibi görünse de birbirini destekler niteliktedir. Otantik liderlik özelliklerinin düşük seviyede olduğunu belirten yöneticiler, emekliliği yaklaşmış olan öğretmenlerin bu konuda daha yetersiz kaldıklarını vurgulamışlardır. Bu bulgu, emekliliği yaklaşmış öğretmenlerde öz denetimin düşük olduğunu belirten yöneticilerin görüşleri ile birbirini destekler nitelik taşımaktadır.

Okul Yöneticilerinin Sınıf Öğretmenlerinden Bekledikleri Otantik Liderlik Özellikleri

Araştırma kapsamında sorulan “Öğretmenlerinizden beklediğiniz otantik liderlik özellikleri nelerdir?” sorusuna verilen cevaplar analiz sonucunda 5 temaya ayrılmış, elde edilen veriler hiyerarşik tabloda frekans değerleri ile şekil 14 de verilmiştir.

Şekil 14. Okul Yöneticilerinin Sınıf Öğretmenlerinden Bekledikleri Otantik Liderlik Özellikleri Hakkındaki Görüşleri

Şekil 14’te okul yöneticilerinin sınıf öğretmenlerinden bekledikleri otantik liderlik özellikleri hakkındaki görüşleri “Öz Farkındalık/ Denetim Yüksek Olmalı” (f:22) ve “İletişimlerinin Güçlü Olması” (f:12), “Beklentim/ Bilgim Yok” (f:3), “Öğretmenlik Vasıflarına Sahip Olma” (f:2), “Özgüveni Yüksek Olmalı” (f:1) olmak üzere beş temaya ayrılmıştır. Okul yöneticilerinin sınıf öğretmenlerinden bekledikleri otantik liderlik özellikler hakkındaki görüşlerinden bazılarını aşağıda yer verilmiştir. Öz farkındalık/denetim yüksek olmalı temasına (f:22) ait bazı görüşler şu şekildedir:

M3: “Özdenetimin geliştirilmesi gerektiğini düşünüyorum.”

M7: “Sürekli hayat değişiyor. Yenileme olmazsa çağın gerisinde kalacaksın.”

M9: “Öz farkındalığı ve özdenetimi çok önemsiyorum ikisini.”

M10: “Bence tam kelimelerin şeylerini söyleyemeyeceğim ama en önemlisi bence kişinin kendini tanumasıdır. Hani olumlu ya da olumsuz yanı demiştiniz ya. Ee şimdi sen bir hastayı düşün şeyini bulmadan sebebini bulmadan teşhis koymadan tedavi edemezsin. Bence işin en başındaki şey olur çünkü hepsi ona dayanıyor. Şeffaflıkta ona dayanır, ben şeffaf mıyım değil miyim, açık mıyım değil miyim, kişilerle iletişimim de kapalı mıyım değil miyim? Hani hepsinde bakarsak dediğiniz özelliklerin bence odur.”

M13: “Diğerlerinden önce özdenetim.”

M23: “Öncelikle ama kendimizi geliştirmemiz gerektiğini düşünüyorum. Çünkü teknoloji ilerliyor görüyorsunuz uzaktan eğitim durumundayız. Farklı olmamız gerekiyor öğrencinin dikkatini çekmek için. Uzaktan eğitimde özellikle bunun farkına vardık zaten. Ne kadar çok değişik şeyler yaparsanız kendinizi geliştirseniz öğrenciye o kadar faydanız olur. Sınıfın mesela süslenmesi her şey öğrencilerin dikkatini çekmek açısından olduğu için kendini geliştirmeyi en başa koyabilirim ben bu konuda.”

Yukarıdaki görüşler incelendiğinde, okul yöneticilerinin öz farkındalık ve öz denetimi birlikte ele aldıkları görülmektedir. M3 ve M9 öz farkındalık ve öz denetimin gerekli olduğunu belirtmiştir. M10, en önemli şeyin önce kendilerini tanımaları olduğunu belirtmiştir. Kendini tanıdıktan sonra diğerlerinin geleceğini ifade etmiştir. M13 ise M10 ile benzer şekilde ilk olarak öz denetimin olması gerektiğini belirtmiştir. M23 ise kendini geliştirmenin önemli olduğunu, çağı yakalamanın önemini belirtmiştir. İletişimin güçlü olması temasına (f:12) ait bazı görüşler şu şekildedir:

M6: “Vallahi dediğim gibi insanlar birbirine yaklaşıırken empati yaparak hoşgörülü olarak yaklaşması lazım.”

M19: “Öğretmen öğrenci ilişkileri veli ilişkileri, öğrenciye yaklaşımlarla ilgili, özellikle yaklaşımlarla ilgili çünkü çok değişti eskisi gibi değil. Eskiden böyle sert davranırsan, yani konuşma tarzı bile ses tonu bile eskisi gibi değil. Buradaki öğrencilerle şey yapamıyorsun artık bağırıyorsun. Çünkü eskisi gibi değil artık gerekiyor da.”

Değişim ile birlikte buna da açık olmaları gerekiyor. Bir de eleştiriye açık olmaları gerekiyor. Sormaları gerekiyor daha çok. Yani sormaları gerekiyor daha çok. Kendi aralarında tabii. Ben bunu yaptım sen şunu yaptın, ikimiz nasıl bunu yapabiliriz şeklinde. İletişime bir defa açık olurlarsa zaten bu teknoloji onlara her şeyi öğretiyor.”

M25: *“Özellikle şeffaf olmalı. Şeffaf olacak ki öğrenci de bilsin. Tarafsız olsun, eşit olsun. Özel hayatı dışında şeffaf olmalı. Verdiğinin karşılığını alabilmeli.”*

M30: *“Bizim için en önemli ilişkide şeffaflık. Öncelikle şeffaflık çünkü çocuklar şeffaf olduğumda kendini daha güvende hissettiği için başarıda öyle geliyor. Çocuklar kendini şeffaf bir şekilde açtığı zaman dinliyor bir daha çocuk. Ama en büyük anahtarı sevgi.”*

Yukarıdaki görüşler incelendiğinde, okul yöneticilerinin bir kısmının iletişim ve ilişkisel şeffaflığa önem verdiği görülmektedir. M6, empati kurmanın önemli olduğunu belirtmiştir. M19 ise değişen nesille birlikte iletişim kurma şekillerinin de değiştiğini, öğretmenlerin buna açık olması gerektiğini belirtmiştir. M25, ilişkisel şeffaflığın önemli olduğunu belirtmiştir. M30, M25 ile benzer şekilde ilişkisel şeffaflığın önemli olduğunu belirtmiştir. Şeffaflığın aynı zamanda öğrencinin güvenini etkilediğini ifade etmiştir. Diğer temalar ile ilgili görüşler şöyledir:

M2: *“Yani öğretmenlik vasıflarına hâkim olarak mezun olmalarını bekliyoruz biz.”*

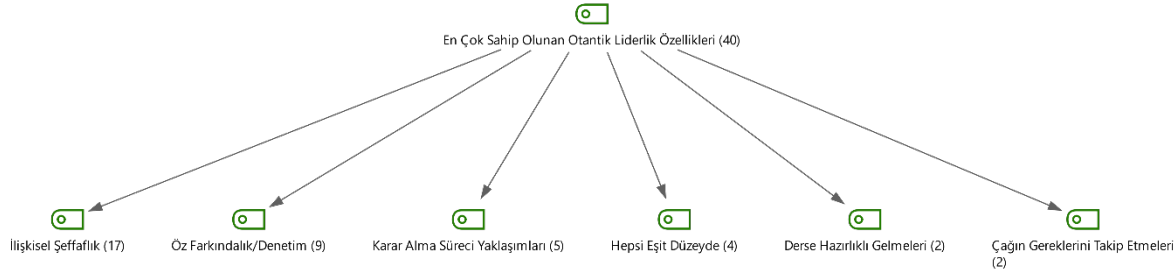
M15: *“Ekstra beklediğim şunu da yapın dediğim bir davranış yok açıkçası.”*

M17: *“Yani zaten oradan ilerlersek öğretmenin kendini geliştirme ile ilgili şu anda yaptığı çalışmalar bunu sağlıyor bence. Biliyorsunuz uzaktan eğitimleri var. Mesleki gelişimleri ile ilgili çalışmalara devam ediyorlar. Artı denetim dediniz kendi öz denetimlerini de yapıyor öğretmenler bizim dışarıdan çok müdahale etme şansımız olmuyor. Zaten bakıyoruz kendini kontrol etmiş zaten sıkıntıda olacağını gördüğü durum varsa bize de danışıyor. Ne yapabileceğini bize soruyor kendi kendini kontrol ettiğini ve ilerlediğini düşünüyorum.”*

Yukarıdaki görüşler incelendiğinde M2, otantik liderlik özelliklerini ayrıca ifade etmemiş, öğretmenlik vasıflarına sahip olmalarını beklediğini ifade etmiştir. M15 ise özel olarak bir davranış beklemediğini belirtmiştir. M17 ise M15 ile benzer şekilde öğretmenlerin yapmakta oldukları çalışmaların yeterli olduğunu, gerekli çalışmaları yaptıklarını belirttiği görülmektedir. Okul yöneticilerinin sınıf öğretmenlerinden bekledikleri otantik liderlik özellikleri hakkındaki görüşlerinin analiz sonuçları incelendiğinde, sınıf öğretmenlerinden en çok beklenen otantik liderlik özelliklerinin öz farkındalık/denetim, sonrasında ise ilişkisel şeffaflık olduğu dikkat çekmektedir. Sınıf öğretmenlerinden öz farkındalık/denetim beklediklerini belirten yöneticiler genellikle öğretmenin kendisini geliştirmesinin, çağı yakalamasının anahtarı olarak öz farkındalık/denetimi göstermişlerdir. Öğretmenlerin ilişkisel şeffaflıklarına önem veren yöneticiler ise iyi iletişim kurmanın, öğrenciyle bağ kurmanın önemini vurgulamışlardır. Okul yöneticilerinin görüşleri incelendiğinde ortak görüş olarak tüm otantik liderlik özelliklerinin çok önemli olduğunu, hepsinin bir diğeri olmadan eksik kalacağını vurgulamaları dikkat çekmektedir.

Okul Yöneticilerine Göre Sınıf Öğretmenlerinin En Belirgin Otantik Liderlik Özellikleri

Araştırma kapsamında sorulan “Öğretmenlerinizde en belirgin olan otantik liderlik özellikleri nelerdir?” sorusuna verilen cevaplar analiz sonucunda 6 temaya ayrılmış, elde edilen veriler hiyerarşik tabloda frekans değerleri ile şekil 15 da verilmiştir.

Şekil 15. Okul Yöneticilerinin Sınıf Öğretmenlerinin En Belirgin Otantik Liderlik Özellikleri Hakkındaki Görüşleri

Şekil 15'te okul yöneticilerinin sınıf öğretmenlerinin en belirgin otantik liderlik özellikleri hakkındaki görüşleri "İlişkisel Şeffaflık" (f:17) ve "Öz Farkındalık/Denetim" (f:9), "Karar Alma Sürecindeki Yaklaşımları" (f:5), "Hepsi Eşit Düzeyde" (f:4), "Derse Hazırlıklı Gelmeleri" (f:2), "Çağın Gereklere Takip Etmeleri" (f:2) olmak üzere altı temaya ayrılmıştır. Okul yöneticilerinin sınıf öğretmenlerinin en belirgin otantik liderlik özellikleri hakkındaki görüşlerinden bazılarını aşağıda yer verilmiştir. İlişkisel şeffaflık temasına (f:17) ait bazı görüşler şu şekildedir:

M3: "İlişkisel şeffaflık düzeylerinin son yıllarda daha yüksek olduğunu düşünüyorum."

M10: "Şeffaflık diyebilirim. Diğer şeyler için çok bir şey diyemeyeceğim. Ama şeffaf olduklarını diyebilirim."

M15: "Açık önce bahsettiğimiz otantik liderlik özelliklerinden en ön planda olanlardan bir tanesi de bu. İçlerinden geldikleri gibi davranmaları, paylaşımcı olmaları, eleştiriye açık olmaları bunlar çok önemli yönleri öğretmenlerimizdir."

M17: "Yani ilişkileri olduğunu düşünüyorum açıkçası. Özdenetim her zaman uygulanmayabilir ama iletişim o kanalı her zaman açık tutması gerekiyor. Özdenetimi mesela kendimizde de sorulur. Her zaman özdenetimimizi yapamıyoruz. Her konuda da bunu gerçekleştiriyoruz."

Yukarıdaki okul yöneticilerinin görüşleri incelendiğinde, okul yöneticilerinin sınıf öğretmenlerinin otantik liderlik özelliklerinden en çok ilişkisel şeffaflığa sahip olduklarını belirttikleri görülmektedir. M3, ilişkisel şeffaflığa sahip olduklarını belirtirken, M10 benzer şekilde ilişkisel şeffaflığa sahip olduklarını belirtmiş, diğer özelliklerle ilgili yorum yapamayacağını ifade etmiştir. M15, sınıf öğretmenlerinin en çok ilişkisel şeffaflığa sahip olduğunu belirtirken aynı zamanda eleştiriye açık olmaları ile ilişkilendirmiştir. M17 ise ilişkisel şeffaflık konusunda iyi olduklarını belirtirken, öz denetimlerinin düşük olduğunu ifade etmiştir. Öz farkındalık/denetim temasına (f:9) ait bazı görüşler şu şekildedir:

M6: "Dediğim gibi hepsinden hemen hemen iyi derecede var. Dediğim gibi kendilerini iyileştirme konusunda çok iyiler."

M15: "Ben özdenetim ve öz farkındalık gidiyorum. En ön planda bunu görüyorum arkadaşlarım da."

M20: "Bence en önemlisi kendilerini tanımaları. Kendini tanıyan bir insan yeterliliklerini bilir, eksikliklerini bilir. Güçlü taraflarını güçsüz taraflarını bilir. Güçsüz taraflarını yenmek için karıştırır en azından kendini nasıl yetiştiririm diye düşünür."

M23: "Ben yine kendini geliştirme diyebilirim. Özellikle her tarafta var ben sınıf öğretmenleri ile çalıştığım için herkes bir çaba içerisinde yani. Çalıştığım yerlerde öğretmenlerin geri planda olduklarını görmüyorum. Elllerinden geldiği kadarıyla öğrencilere etmeye çalışıyorlar."

Yukarıdaki görüşler incelendiğinde okul yöneticilerinin öz farkındalık ve öz denetime sahip olduklarını belirttikleri görülmektedir. M6, öğretmenlerin tüm özelliklere sahip olduğunu belirtmiş, aralarında en çok farkındalık/denetimin ön planda olduğunu ifade etmiştir. M20, kendilerini tanımanın önemli olduğunu, diğer özelliklerin kendini tanımayla geleceğini belirtmiştir. M23, kendini geliştirmenin ön planda olduğunu ifade etmiştir. Diğer temalar ile ilgili görüşler şöyledir:

M1: "Çağın gerek ve ihtiyaçlarını gerçekten iyi takip etmeleri."

M8: "Burada karar almayı başa alabilirim."

M11: “Bence hepsi eşit yani birisi çok öne çıkan bir şey yok yani hepsi hemen hemen aynı. O yüzde yetmiş içindekileri düşünürsek hepsi hemen hemen aynı. Girişimlerine de önem veriyorlar, işte şeye de iletişimlerine de önem veriyorlar. Karar alma süreçlerine öğrencileri velileri de katıyorlar. Her şekilde okulun her şeyi ile de ilgileniyorlar. O yüzde yetmiş iyi yani gayet iyi.”

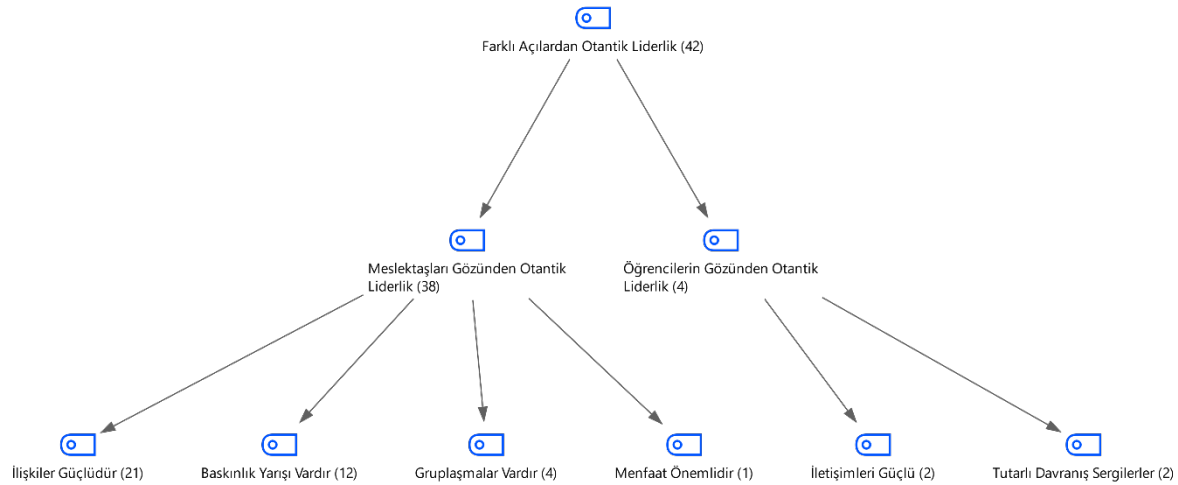
M24: “Hatasını düzeltmesi bir hatası olduğunda.”

M28: “Hepsi %50-50 diyebiliriz. Öyle çok ön plana çıkan bir özellik ben fark etmedim açıkçası.”

Yukarıdaki görüşler incelendiğinde, M1 çağın gereklerini takip etmelerinin ön planda olduğunu ifade etmiştir. M8 ise karar almadaki yaklaşımlarını belirtmiştir. M11 ise bütün özelliklerin benzer seviyede olduğunu, birisini ön plana alamayacağını belirtmiştir. M24 ise hatalı davranışlar karşısındaki tutumlarını ön plana almıştır. M28 ise M11 ile benzer şekilde tüm özelliklere benzer seviyede sahip olduklarını belirtmiş ancak özelliklerin hepsine üst düzeyde sahip olmadıklarını belirterek M11’den ayrılmıştır. Okul yöneticilerinin sınıf öğretmenlerinin en belirgin otantik liderlik özellikleri hakkındaki görüşlerinin analiz sonuçları incelendiğinde, ilişkisel şeffaflıklarının yüksek olduğunu belirten görüşlerin fazla olduğu dikkat çekmektedir. Sınıf öğretmenlerinin ilişkisel şeffaflıklarının yüksek olduğunu belirten yöneticiler genellikle içlerinden geldiği gibi davrandıklarını, iyi ilişkiler kurduklarını, iletişime açık olduklarını belirtmişlerdir. Öz farkındalık/denetimlerinin yüksek olduğunu belirten yöneticiler kendilerini tanıdıklarını, kendilerini geliştirmek için çaba harcadıklarını belirtmişlerdir. Araştırma bulgularının devamında yer alan sınıf öğretmenleri ile yapılan gözlemlerden elde edilen veriler incelendiğinde, sınıf öğretmenlerinin açık ve net iletişim kurdukları, iletişim düzeylerinin yüksek olduğunu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç, ilişkisel şeffaflıklarının yüksek olduğunu belirten okul yöneticilerinin görüşlerini destekler nitelik taşımaktadır.

Okul Yöneticilerine Göre Sınıf Öğretmenlerinin Meslektaşları Arasındaki Otantik Liderlik Özellikleri

Araştırma kapsamında sorulan “Öğretmenlerinizin otantik liderlik özelliklerini hem öğrenciler hem meslektaşları açısından değerlendirir misiniz?” sorusuna verilen cevaplar analiz sonucunda 2 tema, 6 alt temaya ayrılmış, elde edilen veriler hiyerarşik tabloda frekans değerleri ile şekil 11 de verilmiştir.

Şekil 16. Okul Yöneticilerinin Sınıf Öğretmenlerinin Meslektaşları Arasındaki Otantik Liderlik Özellikleri Hakkındaki Görüşleri

Şekil 16’da okul yöneticilerinin sınıf öğretmenlerinin meslektaşları arasındaki otantik liderlik özellikleri hakkındaki görüşleri “Meslektaşları gözünden Otantik Liderlik” (f:38) ve “Öğrencilerin Gözünden Otantik Liderlik” (f:) olmak üzere iki temaya ayrılmıştır. Meslektaşları gözünden otantik liderlik teması 4 alt temaya ayrılmış, “İlişkiler Güçlüdür” (f:21), “Baskınlık Yarışı Vardır” (f:12), “Gruplaşmalar Vardır” (f:4), “Menfaat Önemlidir” (f:1) şeklinde ifade edilmiştir. Öğrencinin gözünden otantik liderlik, “İletişimleri Güçlü” (f:2), “Tutarlı Bir Davranış Sergilerler”

(f.2) şeklinde ifade edilmiştir. Okul yöneticilerinin sınıf öğretmenlerinin meslektaşları arasındaki otantik liderlik özellikleri hakkındaki görüşlerinden bazılarını aşağıda yer verilmiştir. Meslektaşları gözünden otantik liderlik temasına (f:38) ait bazı görüşler şu şekildedir:

- M11:** “Maalesef orada bazı sıkıntılar, belki şundan yaşadım ben, bizim okulumuzun hepsi bayan. Yani 29 öğretmenimiz vardı bir tane erkek öğretmenimiz vardı. Onu da 65'ten emekli ettik zaten. Hepsi bayandı yani bayan olması açısından öyle bir sıkıntı yaşandı. Bizde iletişimlerde problem yaşıyorduk biz. Birbirleri ile iletişimlerinde problem yaşıyordu bizde. Çeşitli gruplar vardı 5 kişilik grup 6 kişilik grup üç kişilik bir grup gibi. Yani öğlen yemeklerinde bile bu ortaya çıkıyordu. Okulda yemek yeniyor bir kısmı şu odada yiyor bir kısmı bu odada yiyor, bir kısmı öbür odada yiyor herkes ayrı ayrı yerlerde. Bir araya gelip yemeklerini bile yiyemiyorlardı. Mesela öğretmenler odasına falanca falanca geliyorsa ötekiler girmiyor. Bizde iki tane öğretmenler odası olduğu için, 2 binaydı, diğer öğretmenler odasına gidiyordu gibi.”
- M12:** “Menfaat çerçevesi doğrultusunda gelişiyor her şey. Menfaatleri nasıl elveriyorsa ona göre. Kronikler. Öğretmenler odasına siz bir oturursanız her şey duyarsınız yani neler neler konuşulur. Ama oradan da çıktığın zaman hiç birisi hiçbir şey yapmaz. Hepsinin bir işi vardır. Ya çocuğunu kreşten almaya gidiyordur veya kayınvalidesi geliyordur onu karşılaması gerekiyordur.”
- M18:** “Aralarında liderlik yarışı var. Ben ön planda olmalyım yarışı yani. Bazı karakterler daha baskın. 2-3 bayan öğretmenimin baskın olduğunu söyleyebilirim.”
- M26:** “Gruplaşmalar hissedilir düzeyde diyebilirim. Gruplaşmalar hissedilebilir bir düzeyde olduğu içinde iletişimdeki şeffaflık ardında kalıyor. Sonuç itibarı ile şeffaf bir iletişim için olumlu bir iletişim ortamının olması gerekir. Kimsenin birbirine karşı yargılayıcı davranışlar içerisinde olmaması gerekir diye düşünüyorum.”
- M29:** “Söyle rekabetin olduğu zümreler var. Şu anda mesela bir sınıflarımız ciddi bir rekabet halindedir öğretmenler. Çünkü onları tutamıyorsun cidden birbirlerini itiyorlar. Güzel de birbirleriyle paylaşım da yapıyorlar ama biliyoruz ki aslında onlar birbirleriyle yarışıyorlar. Yani bu güzel bir şey aslında ama herkeste olamıyor.”

Yukarıdaki yöneticilerin görüşleri incelendiğinde, sınıf öğretmenlerinin otantik liderlik özelliklerini meslektaşları açısından değerlendirdikleri görülmektedir. M11, öğretmenleri değerlendirirken kendi okulunda cinsiyet nedeniyle sorunlar yaşadıklarını, tüm öğretmenlerin bayan olmasının gruplaşmalara sebep olduğunu belirtmiştir. M12, öğretmenlerde menfaatlerin ön planda olduğunu belirtmiştir. M18 ise öğretmenler arasında liderlik yarışı olduğunu, baskın karakterlerin bu konuda etkili olduğunu ifade etmiştir. M26, M11 ile benzer şekilde gruplaşmalar olduğunu belirtmiştir. M29, bazı zümrelerde rekabet olduğunu, bunun bazen iyi bazen kötü olduğunu belirtmiştir. Meslektaşları gözünden otantik liderlik temasında en çok frekansa sahip olan ilişkiler güçlüdür alt temasına (f:21) ait görüşlerden bazıları şu şekildedir:

- M5:** “Zümreler arası gayet kuvvetli. Onun dışında bireysel olarak ilişkileri de iyi. Buradaki öğretmenler uzun süreli öğretmenler. Yani mesela 8-9 yıldır burada öğretmenlik yapanlar var. 8-9 yıldır tanıştıkları arkadaşlarıyla ilişkileri iyi. Bu anlamda birbirlerinin karakteristik özelliklerini tanıyorlar.”
- M8:** “Yani ilişkilerde şeffaflık bunda da çok arkadaşımız var.”
- M10:** “Şöyle söyleyeyim tabii ki bu ortamı da güzelleştiren bir özellik, çünkü bu insanlar benim şu anda 40-45 tane personelim var. Bu şeffaflığı bu samimiyeti, duygularının diğerleri tarafından bilinmesi, kızgınlığında bilinmesi mutluluğunda bilinmesi, kendini ifade edebilmesi falan ortamı daha rahat kalıyor. Bir gerginlik olmadan herkes birbirini tanı ve saygı duyarak. Böyle olduğunu düşünüyorum. Benim şu anda kurumumun da çok güzel bir şeyi var.”
- M14:** “Meslektaşların arasındaki ilişki genelde iyi olur.”
- M20:** “Kendi aralarında. Birbirlerini tamamladıklarını söyleyebilirim yani mesleki anlamda birbirlerini destekliyorlar yani öyle mesleki ben ondan çok daha iyi öğretmen olayım şeklinde değil. Öyle de var mı var ama çok değil. Paylaşım, kendi aralarında birbirlerini desteklediklerini düşünüyorum.”

Yukarıdaki görüşler incelendiğinde, okul yöneticilerinin bir kısmının sınıf öğretmenlerinin birbirleri ile ilişkilerinin iyi olduğunu belirttikleri görülmektedir. M5 öğretmenlerinin ilişkilerinin iyi olduğunu ifade etmiş ve bunu uzun yıllar birlikte olmalarıyla ilişkilendirmiştir. M8, pek çok öğretmenin ilişkisel şeffaflık konusunda iyi olduğunu belirtmiştir. M10 ise kurumdaki huzur ve mutluluğun sebebi olarak ilişkilerin iyi olmasını, saygı ve

sevgi içeren davranışların olmasıyla ilişkilendirmiştir. M14, sadece öğretmenlik değil, meslektaşların ilişkilerinin iyi olacağını belirtmiştir. M20, diğer yöneticilerin görüşleri ile benzer ifadeler kullanmış ve öğretmenlerinin birbirlerini desteklediklerini ifade etmiştir. Öğrencilerin gözünden otantik liderlik temasına (f:4) ait bazı görüşler şu şekildedir:

M1: “Söylemleriyle uygulamaları birbirini tutuyor zaten.”

M17: “Öğrencinin gözünden değerlendirme yapmak istersem öğrenci bir kere öğretmenin lider olduğunu bilmesi ve ona demokratik yaklaşım içerisinde oluyor olması öğrenci için bir kazanım ve öğrenci bunu fazlasıyla karşılığını sevgi olarak değer olarak öğretmene verecektir. İletişim dediniz iletişim zaten iletişim sağlayamayan öğretmen zaten sınıfta verimli değildir. Okulumuzdaki öğretmenlerin iletişimlerine baktığım zaman öğrenci ile eski sistemdeki gibi hayt hayt kapıyı çalmadın, girmedin gibi kriterleri çok fazla göz ardı ediyorsunuz artık. Niye onlar artık bir basma kalıp haline gelmiş uygulanan şeylerdi. Kendini artık daha iyi ifade ediyorsun birinci sınıfta da olsun bizde 4-5 ve 8 de var. Bakıyorum hemen hemen öğrencilerimizin hepsi bu konuda iletişime açıklar öğretmenleri ile direkt iletişime de geçebiliyorlar. Sıkıntılarını da dile getiriyorlar. Ama öğretmen açısından o özdenetim bunları tabii öğrenci görmeyebilir ama bunun için en önemli şeyin sınıfta demokratik ortamın olması. İletişime de öğretmenin açık olması yeterli.”

M19: “Şimdi öğrencilerin şeyi de var. Öğrenciler yeni değişimle işte duyuyorlar televizyonda, şeyde. Sizin öğretmeniniz nasıl? Eskiden böyle sorgulama yoktu. Öğretmenini sorgulama, öğretmene hayır diyebilme, öğretmen ile iletişim kurma. Bunlar zamanla gelişti. Geliştiği için çocukların bundan memnun olduğunu düşünüyorum. Öğretmenlerinin onları anlaması, böyle kendilerini ifade etmelerine yardımcı olan açık öğretmenlerin olması onları mutlu ettiğini düşünüyorum. Çünkü kendini ifade etmek çok önemli. Biz konuşamıyoruz bile doğru düşünün ifade edemiyoruz kendimizi. Öyle bir ortamda çocuğun mutsuz olma şansı yok diye düşünüyorum eğer açtıkça öğretmen, değerlendirmeler. Yoksa hayır onu kabul etmeyen, a doğru söylüyorsun, özjir dilerim kusura bakma gibilerinden, bunlar bize uzak şeyler. Buna alışan bir çocuk mutlu olur diye düşünüyorum. Böyle bir yaklaşımdaki öğretmene.”

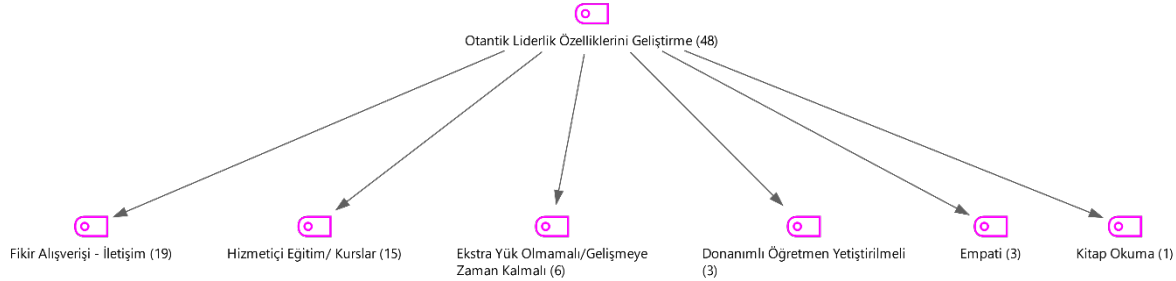
M24: “Bence olumlu tepkiler verirler. Biz öğretmenimizi çok seviyoruz tarzında sözleri işitirsiniz kendilerinden.”

Yukarıdaki okul yöneticilerinin görüşleri incelendiğinde, M1 öğretmenlerin söylemleri ve davranışlarının tutarlı olduğunu belirtmiştir. M17, öğretmenin liderlik özellikleri göstermesinin öğrenci için faydalı olduğundan ve iletişime açık olmalarının öneminden bahsetmiştir. Öğretmenin iletişime açık olmasının pek çok açıdan olumlu dönütleri olduğundan bahsetmiştir. M19 ise zamanla öğretmen-öğrenci iletişimlerinin olumlu yönde değiştiğini, artık daha rahat iletişim kurduklarını ve bunun öğrencilere olumlu yansıdığını belirtmiştir. M24, öğrencilere öğretmenleri sorulduğunda olumlu tepkileri olacağını ifade etmiştir. Okul yöneticilerinin sınıf öğretmenlerinin otantik liderlik özelliklerinin meslektaşları ve öğrencileri gözünden nasıl olduğu hakkındaki görüşleri incelendiğinde, meslektaşların arasındaki ilişkilerin iyi olduğunu, öğrencilerin öğretmenleri ile ilişkilerinin iyi olduğu, tutarlı davranışları olduğunu belirten görüşlerin fazla olduğu dikkat çekmektedir.

Sınıf öğretmenlerinin meslektaşları ile ilişkilerinin iyi olduğunu belirten yöneticiler genellikle ilişkilerin güçlü olduğunu, birbirleri ile paylaşımcı olduklarını, özellikler zümreler arası ilişkilerin daha güçlü olduğunu belirtmişlerdir. Öğretmenler arasında baskınlık yarışı ve gruplaşmalar olduğunu belirten yöneticiler ise gruplaşmalarda cinsiyetin önemli olduğunu, en iyi olma çabası içinde olduklarını, paylaşımcılıklarının az olduğunu belirtmişlerdir. Okul yöneticilerinin görüşleri bu anlamda farklılık göstermektedir. Sınıf öğretmenlerinin öğrencileri ile iyi ilişkileri olduğunu, tutarlı davranışları olduğunu belirten yöneticiler, öğrencilerin öğretmenlerini her koşulda sevdiğini, iyi iletişim kurduklarını söyleyeceklerini belirtmişlerdir. Araştırma bulgularının devamında yer alan sınıf öğretmenlerinin öğrenci-öğretmen iletişim düzeylerinin yüksek olduğu sonucu ile okul yöneticilerinin görüşleri arasında birbirini destekler nitelikte oldukları söylenebilir.

Okul Yöneticilerine Göre Sınıf Öğretmenlerinin Otantik Liderlik Özelliklerini Geliştirmek Yapılabilecek Çalışmalar

Araştırma kapsamında sorulan “Öğretmenlerinizin otantik liderlik özelliklerini geliştirmek için ne gibi önerilerde bulunabilirsiniz? Siz neler yapıyorsunuz” sorusuna verilen cevaplar analiz sonucunda 6 temaya ayrılmış, elde edilen veriler hiyerarşik tabloda frekans değerleri ile şekil 17 de verilmiştir.

Şekil 17. Okul Yöneticilerinin Sınıf Öğretmenlerinin Otantik Liderlik Özelliklerini Geliştirmek İçin Yapabilecekleri Hakkındaki Görüşleri

Şekil 17’de okul yöneticilerinin sınıf öğretmenlerinin otantik liderlik özelliklerini geliştirmek için yapabilecekleri hakkındaki görüşleri “*Fikir Alışverişi- İletişim*” (f:19) ve “*Hizmetiçi Eğitim / Kurslar*” (f:15), “*Ekstra Yük Olmamalı/ Gelişmeye Zaman Kalmalı*” (f:6), “*Donanımlı Öğretmen Yetiştirilmeli*” (f:3), “*Empati*” (f:3), “*Kitap Okuma*” (f:1) olmak üzere altı temaya ayrılmıştır. Okul yöneticilerinin sınıf öğretmenlerinin otantik liderlik özelliklerini geliştirmek için yapılabilecek çalışmalar hakkındaki görüşlerinden bazılarını aşağıda yer verilmiştir. Fikir alışverişi- iletişim temasına (f:19) ait bazı görüşler şu şekildedir:

- M1:** “*Fikir alışverişinde bulunuyoruz. Biz birbirimizi, öğretmen idareci birbirini anlamazsa öğrenciyle öğretmende birbirini anlamaz.*”
- M5:** “*Uzaktan da olsa orada kendilerinin öğrencilere ve velilere yaklaşımları uzaktan eğitimde yaşadıkları tıkanıklıkları güzellikleri paylaştılar.*”
- M7:** “*Öğretmen arkadaşlara benim sadece şu anda söyleyebileceğim yaşından ve tecrübemden dolayı arkadaşlarıma geçmişte öyleydi ama şimdi çok şey değişti şunlar şunlar gibi birtakım rehberlik mi sayarsın tecrübelerimi aktarmaya çalışıyorum tabii ki.*”
- M15:** “*Öğretmen arkadaşlar arasındaki ilişkiyi çok önemsiyorum çok önemli. Yani öğretmenim dünyanın en iyi öğretmeni olsun buraya gelsin ben odamın kapısını kapatayım hiç odamdan ben çıkmayayım öğretmenimi gördüğüm zaman suratım asık olsun odamdan hiç çıkmayayım okurum da bir geri doğru gidış başlar orada. Çok önemli idareci arkadaşların idarecilerin olumlu olması gerekiyor.*”
- M28:** “*Vallahi biz idareciler olarak zaten iletişimi güçlendirmek için elimizden geleni*

Yukarıdaki okul yöneticilerinin görüşleri incelendiğinde, okul yöneticilerinin bir kısmının sınıf öğretmenlerinin otantik liderlik özelliklerini geliştirmek için fikir alışverişi ve iletişime önem verdikleri görülmektedir. M1, öğretmenleriyle fikir alışverişinde bulduklarını, bunun öğrenciyi de olumlu etkileyeceğini ifade etmiştir. M5, uzaktan eğitim sürecine yönelik değerlendirme yapmış ve uzaktan olmasına rağmen öğretmenlerin iletişimlerinin iyi olduğunu belirtmiştir. M7 ise tecrübeli öğretmenlerin kendi bilgilerini aktarmasının öneminden bahsetmiştir. M15, M1 ile benzer şekilde öğretmenleriyle iyi iletişimlerini olduğunu belirtmiş ayrıca bu iletişim ortamının sağlamanın önemini ifade etmiştir. M28 ise M15 ile benzer şekilde iletişim ortamının sağlamanın öneminden bahsetmiş ancak pandemi nedeniyle yapamadıklarını ifade etmiştir. Hizmetiçi eğitim/kurslar temasına (f:15) ait bazı görüşler şu şekildedir:

- M3:** “*Hizmet içi eğitime yönelik yönlendirmeler yapıyoruz.*”
- M4:** “*Mesela öğretmenlerimize kurs düzenlemek için soruyoruz öğretmenlerimize ne istiyorsunuz ne kurs verelim size diye. Hangi yönünüz eksik demiyorsunuz da hangi dersin eğitimini almak istiyorsunuz hangi özelliklerin eğitimini almak istiyorsunuz diye öğretmenlere soruyoruz.*”
- M7:** “*Uzun süreli her öğretmene 5 yılda bir en az 5 yılda bir uzun süreden kastım en az bir 6 haftalık 5 haftalık hizmet içi eğitim seminerleri bu da yaz dönemine denk gelecek. Deniz kenarı olur. Orada işin ehli olan eğitim bilimleri alanında akademisyenler olacak yani onların verecekleri seminerler olsun isterim. En az 6 haftalık. Okulda öğretmenler ne yapabilir. Öğretmenler zaten okul müdürüne şunu yapın bunu yapın diyebilir.*”
- M13:** “*Yapılacak şey yenilikleri takip etmek, okumak en başta, hizmet içi eğitim kurslarına sürekli olarak katılmak başka yolu yok yani.*”

- M23:** “Daba çok milli eğitimler bunu yapıyor ama hani seminerdir şeydir daba farklı şeyler de daba farklı kişilerden üniversitelerden gelen hocalarımızdan bir şekilde yararlanabileceğimizi düşünüyorum. Çünkü zaman geliyor daba farklı teknikler ortaya çıkıyor Bizler bunun altında bazen şey yapamıyoruz. Öğrenci ya da git ayırdığımız için ister istemez kendimizi geliştirmeye vakit bulamıyoruz. Bu bakımdan üniversitelerde özellikle yardımlar olabilir. Üniversiteler daba çok bu işin içerisine karıştırılabilir. Çünkü niye 4 yıl önce eğitim alıyoruz ama ben mesela 2012 mezunuyum 8 yıldan beri gelişim daba fazla. Benim eğitim aldığım zamanla şu andaki eğitim zamanı aynı değil. Üniversiteleri işin içine katmak gerektiğini düşünüyorum.”
- M26:** “Yani iletişimle alakalı bunlarla alakalı eğitimlere katılabilir mesela. Millî Eğitim Bakanlığı'nun bunlarla ilgili mevcut eğitimleri var sürekli oluyor. Eba platformunda bu eğitimler var. Öğretmenler kendileri bu eğitimlere katılabilirler.”

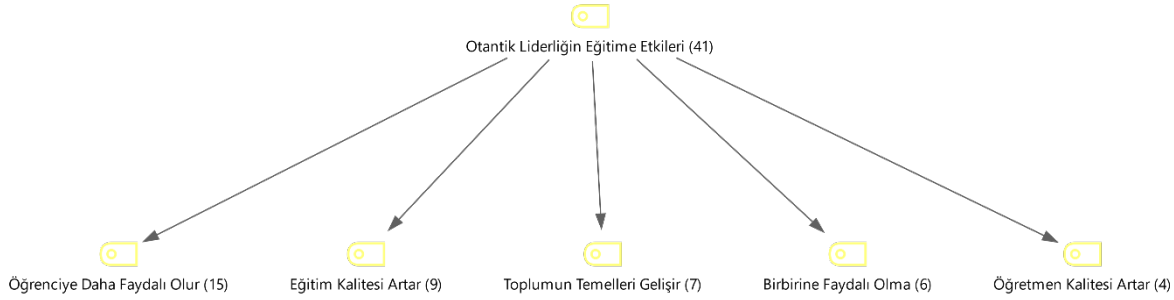
Yukarıdaki okul yöneticilerinin görüşleri incelendiğinde, otantik liderlik özelliklerini geliştirmek için hizmet içi eğitim ve kurslara önem verdikleri görülmektedir. M3, öğretmenlerini hizmet içi eğitimlere yönlendirdiklerini ifade etmiştir. M4, öğretmenlerinin ihtiyaçlarına ve isteklerine göre kurs ve seminerler düzenlediklerini belirtmiştir. M7, M3 ve M4 ile benzer şekilde seminerlerin öneminden bahsetmiş, kursların nitelikleri ile ilgili önerilerde bulunmuştur. M13, hizmetiçi eğitim kurslarını takip etmenin önemli olduğunu aynı zamanda gelişmeleri takip etmeleri gerektiğini belirtmiştir. M23 ise diğer yöneticilerden farklı olarak, üniversiteler ile iş birliği yapılmasının, uzman kişilerden destek alınmasının faydalı olacağını belirtmiştir. M26, diğer yöneticiler ile benzer şekilde hizmetiçi eğitimlerin faydalı olacağını belirtmiştir. Diğer temalar ile ilgili görüşler şöyledir:

- M8:** “Bizler de bu konularda kendimizi geliştirirsek, ne kadar geliştirirsek onlarda o kadar örnek alacaktır.”
- M14:** “Öğretmenin üzerinde ekstra yük olmaması lazım. Kendi görevi dışında, Kendi isteği olmayan görevler verilmemesi lazım. ...öğretmenin üzerindeki bürokratik engellerin azalması gerekiyor. Öğretmen bir eyleme geçerken bir harekete geçerken acaba bunun karşısında bir ceza alacak mıyız bir olumsuzlukla karşılaşır mıyız acaba başı ağır mı bunların olmaması gerekiyor.”
- M16:** “...aynen öyle. Asıl eğitimci olan asıl çocukları yetiştirecek olan öğretmenlerken veliler biraz daba ön plana çıktı. Bu da maalesef başarımızın önüne geçti diye düşünüyorum ben.”
- M24:** “Bol bol kitap okuyup proje üretebiliriz belki de. Onları teşvik edebiliriz proje üretme konusunda. Kendilerini geliştirme konusunda.”

Yukarıdaki okul yöneticilerinin görüşleri incelendiğinde, M8 okul yöneticilerinin de kendisini geliştirmesinin önemli olduğunu bunun etkili olacağını belirtmiştir. M14 ise öğretmenlerin fazla yükü olmaması gerektiğini, farklı kaygıların etkileyeceğini belirtmiştir. M16 ise velilerin olumsuz etkilerinden bahsetmiştir. M24, Kitap okumanın öneminden bahsetmiş ve teşvik etmenin etkili olabileceğini ifade etmiştir. Okul yöneticilerinin sınıf öğretmenlerinin otantik liderlik özelliklerini geliştirmek için yapabilecekleri hakkındaki görüşlerinin analiz sonuçları incelendiğinde, fikir alışverişi/iletişin ve hizmetiçi eğitimler/kursların faydalı olacağını belirten görüşlerin fazla olduğu dikkat çekmektedir. Sınıf öğretmenlerinin otantik liderlik özelliklerini geliştirmek için fikir alışverişi ve iletişimin önemli olduğunu belirten yöneticiler genellikle birbirlerinin tecrübelerinden yararlanmanın, iletişim kurarak görüşleri değerlendirmenin faydalı olacağını belirtmişlerdir. Hizmetiçi eğitim ve kursların faydalı olacağını belirten yöneticiler ise öğretmenlerin kendilerini geliştirmek istedikleri alanları belirterek bu kurslara katılmalarının, alanında uzman kişilerden eğitim almalarının faydalı olacağını belirtmişlerdir. Okul yöneticilerinin görüşleri incelendiğinde otantik liderlik özelliklerini geliştirmek için belirttikleri görüşlerin çoğuna katıldıkları, öncelikli olarak yapılması gerekenlerin sırasının farklı olduğu görülmüştür.

Okul Yöneticilerine Göre Sınıf Öğretmenlerinin Otantik Liderlik Özelliklerine Sahip Olmalarının Eğitim Açısından Önemi

Araştırma kapsamında sorulan “Öğretmenlerin otantik liderlik özellikleri göstermeleri eğitim açısından nasıl bir önem taşıyor olabilir?” sorusuna verilen cevaplar analiz sonucunda 5 temaya ayrılmış, elde edilen veriler hiyerarşik tabloda frekans değerleri ile şekil 18 de verilmiştir.

Şekil 18. Okul Yöneticilerinin Sınıf Öğretmenlerinin Otantik Liderlik Özelliklerine Sahip Olmalarının Eğitim Açısından Önemi Hakkındaki Görüşleri

Şekil 18’de okul yöneticilerinin sınıf öğretmenlerinin otantik liderlik özelliklerine sahip olmalarının eğitim açısından önemi hakkındaki görüşleri “Öğrenciye Daha Faydalı Olur” (f:15), “Eğitim Kalitesi Artar” (f:9), “Toplumun Temelleri Gelişir” (f:7), “Birbirine Faydalı Olma” (f:6) ve “Öğretmen Kalitesi Artar” (f:4) olmak üzere 5 temaya ayrılmıştır. Okul yöneticilerinin sınıf öğretmenlerinin otantik liderlik özelliklerine sahip olmalarının eğitim açısından önemi hakkındaki görüşlerinden bazılarını aşağıda yer verilmiştir. Öğrenciye faydalı olur temasına (f:15) ait bazı görüşler şu şekildedir:

M4: “Onlarda eğer aynı şekilde olurlarsa sürekli kendilerini güncellerlerse öğrencilere daha faydalı olurlar diye düşünüyorum her açıdan. Çünkü öğretmen ne kadar iyi olursa öğrencisi de o kadar iyidir.”

M6: “Yetişen öğrencilerin bu davranışları görerek biz de gelecek de böyle olabiliriz onları model alıyorlar. Öğretmenin davranışlarını model alıyorlar. Öğretmenler onları kadar özgüvenli o kadar şey yaklaştıkları sürece onlarda o özgüvenli hareketleri şey yapıyor.”

M12: “Yön gösterirler, rol model olurlar. Çok da iyi olur.”

M23: “Öğrenciler bakımından şöyle diyebilirim. Öğrenciler biraz daha kendini ifade edebilir. Biraz daha gelişim bakımından destekleyebilir öğretmen. Kendine güvenen öğretmen kendini geliştiren öğretmen her zaman için sınıfına da okuluna da herkes ne de bir şekilde daha yararlı olacağını düşünüyorum. Güzel şeyler ortaya çıkacağını düşünüyorum.”

M26: “Yani öğretmen mutluydu ve kafasında soru işaretleri yoksa çalıştığı ortamla alakalı veya ailesi ile alakalı kafasında soru işaretleri ve buzursuzlukları yoksa eğer o zaman öğrenciye faydalı olabilir.”

Yukarıdaki okul yöneticilerinin görüşleri incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin otantik liderlik özelliklerine sahip olmasının öğrenci için faydalı olacağını belirttikleri görülmektedir. M4, öğretmenlerin kendilerini güncellemelerinin öğrenciler için faydalı olacağını ifade etmiştir. M6, öğretmenlerin öğrencilerine model olduğunu belirtmiştir. M12, M6 ile benzer ifadeler kullanarak öğretmenlerin rol model olduğunu ifade etmiştir. M23 ise öğrencilerin daha rahat olabileceğinden, sınıfı için faydalı olacağını belirtmiştir. Eğitim kalitesi artar temasına ait bazı görüşler şu şekildedir:

M8: “Çok önemli. Yani bunları uygulayan arkadaşlarımızın uyguladığı oranda başarıları da artıyor. Çözümlere okula olan bakış açıları değişiyor. Eğitimden olumlu yönde etkileniyor.”

M9: “Eğitimin kurtuluşu bunlarda. Eğitim kurtaracaksa, biz uluslararası bir eğitim seviyesine, kategorisine yaklaşacaksak bunlar olmazsa olmaz zaten, mutlaka olmalı.”

M21: “Eğitim ilk önce bizim işimiz bence. Eğitim ve iyi yaparsak öğretimin daha sonra geleceğini düşünüyorum insanlar bu saydığımız özelliklerin hepsini alırsa yani ne kadar fazla alırsa öğretimin daha da yükseleceğini düşünüyorum.”

M25: “Eğitimin kalitesi yükseliyor. Daha iyi eğitim öğretim alıyor öğrenciler.”

Yukarıdaki okul yöneticilerinin görüşleri incelendiğinde, sınıf öğretmenlerinin otantik liderlik özelliklerine sahip olmasının eğitimin kalitesini arttıracaklarını belirttikleri görülmektedir. M8, bazı öğretmenlerin bu özelliklere sahip olduğunu ve başarılarının arttığını ifade etmiştir. M9 ise bu özelliklere sahip olan öğretmenleri

eğitimin kurtuluşu olarak gördüğünü belirtmiştir. M21 ve M25, M8 ile benzer şekilde bu özelliklerin eğitimin kalitesini arttıracığını söylemiştir. Diğer temalar ile ilgili görüşler şöyledir:

M5: *“Eğer kişi kendisini geliştirmek istiyorsa bu özelliklere sahip olması gerekiyor. Ben de bir öğretmenim ve yeri geldiğinde ben bu hatayı yaptım diyebilmeliyim.”*

M14: *“Tam tersi olarak algıladık otantik liderliği ama otantik liderlik özelliklerini saydığımızda bir kişide olması gereken özellikler, bir liderdeki özellikler, öğretmenlerimizdeki saydığımız özellikler çağımızdaki öğretmenlerin olmazsa olmaz özellikleridir.”*

M15: *“Bence otantik liderliğini önemi eğitim açısından şey çok önemli içinin dışının bir olması. Yani samimi olması, içten olması, artılarını eksilerini iyi tablil edip artılarının eksilerinin farkında olması ama bundan dolayı bir komplekse de girmemesi. Yani bizim çocuğa verebileceğimiz en önemli şey bence bu.”*

M22: *“Bir öğretmende, insanda olursa sadece öğretmen de değil yani toplumda bütün insanlarımız da olursa bana göre daha şey olur. Nasıl desem kendini geliştiren güzel bir toplum oluruz.”*

Yukarıdaki okul yöneticilerinin görüşleri incelendiğinde, M5 öğretmenlerin kendisini geliştirebilmesinin anahtarı olarak bu özelliklerin olması gerektiğinden bahsetmiştir. M14, otantik liderlik özelliklerini her kişide olması gereken özellikler olarak açıklamıştır. M15, öğretmenlerin ilişkisel şeffaflıkları ve öz farkındalıklarına değinerek öğrenciye verilebilecek en önemli şeyler olduğunu belirtmiştir. M22, M5 ile benzer şekilde tüm bireylerde olması gereken özellikler olduğunu belirtmiştir. Okul yöneticilerinin sınıf öğretmenlerinin otantik liderlik özelliklerine sahip olmalarının eğitim açısından nasıl bir önem taşıdığı hakkındaki görüşlerinin analiz sonuçları incelendiğinde, öğrenciye daha faydalı olacaklarını ve eğitimin kalitesinin artacağını belirten görüşlerin daha fazla olduğu dikkat çekmektedir. Sınıf öğretmenlerinin otantik liderlik özelliklerine sahip olduğunda öğrenciye daha faydalı olacağını belirten yöneticiler genellikle, rol model olduklarını, öğrencilerin kendilerini daha iyi ifade ettiğini belirtmişlerdir. Eğitimin kalitesinin artacağını belirten yöneticiler ise başarının artacağını, sadece eğitim ve öğretimin bir bütün olarak gelişeceğini belirtmişlerdir. Okul yöneticilerinin görüşleri incelendiğinde öğretmenlerin otantik liderlik özelliklerine sahip olmalarının olumlu sonuçlar ortaya çıkaracağı, pek çok yönden faydalı olacağını belirttikleri görülmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Sınıf öğretmenlerinin otantik liderlik özellikleri ve öğretmenlerin bu özellikleri sergileyebilme-içselleştirebilme durumlarının belirlenmesini amaçlayan bu araştırma, alanında özgün bir nitelik taşımaktadır. Bu araştırmadan elde edilen sonuçlar, alanyazında sınıf öğretmeni odaklı çalışmalar olmadığından, otantik liderliği ve okul yöneticilerinin otantik liderlik özelliklerini araştıran benzer çalışmalarla tartışılmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın birinci alt amacı olarak, okul yöneticilerinin otantik liderliğin ne olduğu hakkındaki görüşleri incelenmiştir. Okul yöneticilerinin genellikle otantik liderlik ile ilgili fikirlerinin bulunmadığı, tahmin etmekte zorlandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Otantik liderlik ifadesini daha önce hiç duymadıklarını, farklı liderlik türleri ile karşılaştıklarını, yanlış ifade etmektense ifade etmemeyi tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Bu sonuç çerçevesinde diğer alt temalar değerlendirildiğinde otantik liderliği geçmiş zamanlarla ilişkilendiren okul yöneticilerinin otantik liderliği eski ile bağlantılı, geçmişteki liderlik türleri, eski usul lidelik, geçmişte kullanılan günümüzde uyarlanabilecek liderlik olarak tanımlamışlardır. Bazı okul yöneticileri ise doğal liderlik olduğunu, bireyin doğuştan kişisel özelliği olarak buna sahip olduğunu ve yönlendirebilme kabiliyeti olduğunu belirtmişlerdir. Booms (2009), yaptığı bir çalışmada lidere duyulan güveni otantik liderlik ile ilişkilendirmiştir. Memiş ve arkadaşları ise (2009) yaptıkları çalışmada otantik liderliği açıklarken saygı ve güven ifadelerini kullanmışlardır. Harter (2002) ise otantikliği bireyin düşünce, duygu ve davranışlarının tutarlı olması olarak tanımlamıştır. Literatürde bulunan otantik liderlik tanımlamaları incelendiğinde okul yöneticilerinin tanımlamalarının alanyazın ile paralellik göstermediği, otantiklik ifadesini daha çok geçmişle ilişkilendirdikleri söylenebilir. Araştırmada ikinci olarak, sınıf öğretmenlerinin otantik liderlik özelliklerine yüksek seviyede sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Sınıf öğretmenliği yapan bireylerin bu alanda eğitim almış olmalarının otantik liderlik özelliklerinin gelişmesinde faydalı olduğu belirtilmiştir. Sınıf öğretmenlerinin emekliliği yaklaştıkça bu alandaki özelliklerinin azaldığı görülmüştür. Keser ve Kocabaş (2014), yaptıkları çalışmalarında okul yöneticilerinin tüm otantik liderlik unsurlarına yüksek seviyede sahip oldukları sonucuna ulaşmıştır. Okul

yöneticilerinin de öğretmenlik mesleğinde olduğu göz önünde bulundurulduğunda elde edilen sonucun, Keser ve Kocabaş'ın sonuçları ile paralellik gösterdiği belirtilebilir.

Araştırmada, okul yöneticilerinin, sınıf öğretmenlerinden öz farkındalık/denetimlerinin yüksek olmasını bekledikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bir öğretmenin kendisini tanımamasının ve kendisindeki eksiklikleri düzelterek daha iyi olmak için çabalamasının diğer özellikleri getireceği söylenebilir. Sınıf öğretmenlerinden beklenen diğer otantik liderlik özelliğinin ise iletişimlerinin güçlü olmasının beklediği görülmektedir. Akbaşlı ve Diş (2019), okul yöneticilerinden beklenen özelliklerin adaletli, anlayışlı, bütünleştirici, demokratik ve güvenilir olma olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu sonuç okul yöneticilerinin sınıf öğretmenlerinden öncelikli olarak bekledikleri otantik liderlik özelliklerinden farklılık göstermektedir.

Araştırmada ayrıca, sınıf öğretmenlerinin en çok sahip olduğu otantik liderlik özelliğinin ilişkisel şeffaflık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sınıf öğretmenlerinin sınıf içerisinde öğrencilerinin güvenini kazanmış olmasının, iyi ilişkiler kurmuş olmasının en temel nedenlerinden biri olarak ilişkisel şeffaflıkları gösterilebilir. Sınıf dışında, öğretmenlerin idare ve veliler ile kurdukları ilişkilerin, iletişimlerinin güçlü olmasının ilişkisel şeffaflıkları ile ilgili olduğu belirtilebilir. Okul yöneticilerinin ilişkisel şeffaflığı daha çok iyi iletişim kurmak olarak algıladıkları görülmektedir. Öğretmenlerin kendi içlerinden geldiği gibi davrandığını belirtmiş olmaları ilişkisel şeffaflıkları ile ilişkilendirilebilir. Demirdağ (2015), çalışmasında öğretmen adaylarının otantik liderlik boyutlarından öz farkındalığa yüksek düzeyde sahip oldukları sonucuna ulaşmıştır. Bu sonuç öğretmenlerin en çok ilişkisel şeffaflığına sahip oldukları sonucu ile farklılık göstermektedir. Akyürek (2020), çalışmasında otantik liderlerin iletişimlerinde açık, net ve şeffaf olduklarını belirtmiştir. Bu sonuç, öğretmenlerin sahip olduğu özellikler ile örtüşmektedir. Bundan yola çıkarak sınıf öğretmenlerinin otantik liderliğin boyutlarından biri olan ilişkisel şeffaflığa sahip oldukları yorumu yapılabilir.

Sınıf öğretmenlerinin otantik liderlik özellikleri meslektaşları ve öğrencileri gözünden iki farklı temada değerlendirilmiştir. Meslektaşları gözünden değerlendirildiğinde sınıf öğretmenlerinin ilişkilerinin güçlü olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerin birbirleri ile paylaşımcı olmaları, sadece okul içerisinde değil okul dışı etkinliklerde bulunmaları buna örnek olarak gösterilebilir. Sınıf öğretmenlerinin aynı zümrede olmalarının iletişimlerini etkileyen bir diğer unsur olduğu belirtilmiştir. Aynı zümrede olmaları aynı sınıf düzeyi için paylaşımı arttırdığını, yeni projeler geliştirmeye teşvik ettiğini belirtmişlerdir.

Öğrencilerinin gözünden sınıf öğretmenlerinin otantik liderlik özellikleri değerlendirildiğinde iletişimlerinin güçlü olduğu, öğretmenlerinin onlar için örnek bireyler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Başar, vd. (2018) çalışmalarında sınıf öğretmenlerinin diğer branşlara göre öğrencileri ile daha iyi iletişim kurduklarını, öğrencilerin yıllar sonra öğretmenlerinin hissettirdiği olumlu duyguları hatırladıklarını, öğrencilerin hayatında kalıcı izler bıraktıklarını belirtmiştir. Başar vd. elde ettiği sonucun öğretmenlerin örnek oldukları bulgusu ile paralellik gösterdiği belirtilebilir. Ekici (2020), yaptığı çalışmasında öğretmenlerin yöneticileri ile olan iletişimlerini değerlendirmiş ve öğretmenlerin sohbet havasında iletişim kurmalarını, kişisel konuları konuştuklarını, yardımlaştuklarını belirtmiş ve öğretmenleri olumlu etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Bu sonuç öğretmenlerin meslektaşları ile iyi iletişimleri olduğu sonucu ile paralellik göstermektedir. Doğan vd. (2013), çalışmalarında öğretmenlerin arasındaki yatay ilişkinin güçlü olduğu, serbestçe yapıldığı sonucuna ulaşmışlardır. Bu sonuç okul yöneticilerinin görüşlerini destekler nitelik taşımaktadır.

Sınıf öğretmenlerinin otantik liderlik özelliklerine sahip olmalarının eğitim açısından taşıdığı önem değerlendirildiğinde, öğretmenin öğrenciye daha faydalı olacağı, eğitimin kalitesinin artacağı sonucuna ulaşılmıştır. Eğitimin ve öğretimin kalitesinin artmasının toplumun temellerini etkileyeceği, temellerin gelişeceği belirtilmiştir. Booms (2012), yaptığı çalışmasında otantik liderliğin düzenleyici etkilerinin olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yücel ve Kılıç (2017), çalışmalarında otantik liderliğin örgütsel güven üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Pozitif liderlik tarzlarını benimseyen yöneticilerin, örgüt içerisinde yaratıcılığı, motivasyonu, takım çalışmalarını, örgütsel performansı olumlu yönde etkiledikleri görülmüştür (Burack, 1999; Turner, 1999; Thompson, 2000; Avolio ve Gardner, 2005). Yapılan araştırmalar otantik liderliğin farklı etkilerini ortaya koysa da tüm etkilerinin olumlu yönde olduğu görülmektedir. Bu sonuç okul yöneticilerinin görüşleri ile paralellik göstermektedir.

Öneriler

Araştırma kapsamında sınıf öğretmenlerinin otantik liderlik özellikleri ile ilgili fikir sahibi olunmaya çalışılmıştır. Araştırmanın bu bölümünde, araştırma kapsamında elde edilen bulgular ve sonuçlar çerçevesinde okul yöneticileri, öğretmenler ve araştırmacılara önerilerde bulunulmuştur.

- Bu araştırmada sınıf öğretmenlerinin otantik liderlik özellikleri hakkında okul yöneticilerinin görüşleri alınmıştır. Gelecek araştırmalarda sınıf öğretmenleri ile görüşmeler yapılmasının faydalı olabileceği düşünülmektedir.
- Araştırma kapsamında sınıf öğretmenlerinin otantik liderlik özelliklerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Otantik liderlik sadece sınıf öğretmenleri için değil tüm alanlardaki öğretmenler için önem taşımaktadır. Araştırma sonuçlarının daha kapsayıcı olabilmesi açısından diğer branşlarda bulunan öğretmenlerle çalışmalar yapılabilir.
- Araştırma kapsamında Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı devlet okullarından veri toplanmıştır. Araştırma kapsamına özel okulların dahil edilmesi, öğretmenlerin maaş, çalışma yoğunluğu, öğretmenden beklenti gibi faktörlerin otantik liderlik özelliklerini nasıl etkilediği belirlenebilir.
- Araştırma kapsamında yapılan gözlemler birinci ve dördüncü sınıf öğretmenlerinden oluşmaktadır. Gelecek araştırmalara tüm sınıf düzeylerinden öğretmenin katılması yeni bir bakış açısı sağlayabilir.
- Okul yöneticilerinin sahip oldukları otantik liderlik özelliklerinin sınıf öğretmenlerinin özelliklerine etkileri araştırılabilir.

Kaynakça

- Akbaşı, S., & Diş, O. (2019). Öğretmen görüşleri doğrultusunda lider okul yöneticilerinin yeterlikleri. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama*, 2(2), 86-102.
- Akbolat, M., Durmuş, A., & Ünal, Ö. (2017). Örgütsel erdemliliğin personel güçlendirmeye etkisi ve otantik liderliğin aracı rolü. *İşletme Bilimi Dergisi*, 5(2), 71-87.
- Akgündüz, Y. (2012). *Konaklama işletmelerinde otantik liderlik ve öz yeterlilik arasındaki ilişkinin analizi* [Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Akıncı, H. (2016). *İlköğretim kurumlarında çalışan kadın yöneticilerin duygusal zeka düzeyleri ile otantik liderlik özellikleri arasındaki ilişki*. [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Akyürek, M. İ. (2020). Otantik liderlik: bir alan yazın taraması. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama*, 3(3), 99-109.
- Aslanargun, E. (2007). Modern eğitim yönetimi anlayışına yönelik eleştiriler ve postmodern eğitim yönetimi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 50(50), 195-212.
- Avcı, E. (2022). *Sağlık Çalışanlarında Pozitif Psikolojik Sermaye ve Otantik Liderlik İlişkisinin İncelenmesine Yönelik Bir Alan Araştırması*. [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Avolio, B.J., & Gardner, W.L. (2005). Authentic leadership development: getting to the root of positive forms of leadership. *The Leadership Quarterly*, 16, 315-338.
- Ayça, B. (2016). *Otantik liderlik davranışının iş tatmini ve örgütsel bağlılığa etkisinin incelenmesi ve otel işletmelerinde bir araştırma*. [Doktora Tezi, Haliç Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Bakan, İ., & Doğan, İ. F. (2013). *Liderlik: güncel konular ve yaklaşımlar*. Gazi Yayıncılık.
- Balta, E. (2020). *Çalışanların otantik liderlik algılarının inovatif işyeri davranışları üzerindeki etkisi*. [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Başaran, R. (2018). *Ortaokullarda otantik liderlik ile işe bağlılık arasındaki ilişki*. [Yüksek Lisans Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

- Booms, M. Ç. (2009). *An Empirical Study on Transactional, Transformational and Authentic Leaders: Exploring the Mediating Role of Trust in Leader on Organizational Identification*. [Doktora Tezi, Yeditepe Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Booms, M. Ç. (2012). How can authentic leaders create organizational identification an empirical study on Turkish employees. *International Journal of Leadership Studies*, 7(2), 172-190.
- Boz, A. (2016). *Okul yöneticilerinin otantik liderlik davranışları ile okulların akademik iyimserlik ve öğretmenlerin örgütsel sinizm düzeyleri arasındaki ilişki*. [Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E.K., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi.
- Caza, A., Bagozzi, R.P., Woolley, L., Levy, L., & Caza, B.B. (2010). Psychological capital and authentic leadership. *Asia-Pacific Journal of Business Administration*, 2(1), 53-70.
- Çelik, M. (2015). *Öğretmen algılarına göre ilkököl müdürlerinin otantik liderlik davranışları*. [Yüksek Lisans Tezi, Zirve Üniversitesi ve Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Çelik, V. (2007). *Eğitimsel liderlik*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Demir, H. (2020). *Öğretmenlerin örgütsel adalet ve otantik liderlik algıları ile örgütsel mutluluk düzeyleri arasındaki ilişki*. [Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Demircioğlu, M.A. (2017). *Çalışanların otantik liderlik algısının örgütsel vatandaşlık davranışı ve örgütsel bağlılıklarıyla olan ilişkisi üzerine bir araştırma; Katılım Bankası örneği*. [Yüksek Lisans Tezi, Türk Hava Kurumu Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Demirdağ, S. (2015). Otantik liderlik ve örgütsel vatandaşlık davranışlarının karşılaştırılması: öğretmen adayları. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(15), 273-288. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8747>
- Diñçer, H. (2013). *Otantik liderlik, psikolojik sermaye ve yaratıcılık: çok düzeyli analiz*. [Yüksek Lisans Tezi, Kara Harp Okulu]. Ulusal Tez Merkezi.
- Doğan, S., Uğurlu, C. T., Yıldırım, T., & Karabulut, E. (2013). Okul yöneticileri ve öğretmenler arasındaki iletişim sürecinin öğretmen görüşlerine göre incelenmesi. *Turkish Journal Education*, 3(1), 34-47.
- Ekici, C. (2020). İlkokul yöneticileri ile öğretmenler arasındaki iletişim durumlarının incelenmesi. *Uluslararası Eğitim Araştırmacıları Dergisi*, 3(2), 292-311.
- Engin, M.A. (2019). *Otantik liderlik üzerine bir araştırma*. [Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Ersoydan, M.Y., & Karakelle S. (2014). Türkiye'deki koro şeflerinin dönüşümcü ve etkileşimci liderlik davranışlarının incelenmesi. *Art-E Sanat Dergisi*, 4(1), 62-68.
- Gardner, W.L., Avolio, B.J., Luthans, F., May, D.R., & Walumbwa, F. (2005). Can you see the real me? A self-based model of authentic leader and follower development. *The Leadership Quarterly*, 16, 343-372.
- Gardner, W.L., Cogliserid, C.C., Davis, K.M., & Dickens, M.P. (2011). Authentic leadership: A Review of the literature and research agenda. *The Leadership Quarterly*, 22(6), 1120-1145. [10.1016/j.leaqua.2011.09.007](https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2011.09.007)
- Gezer, A. (2015). *Otantik liderlik davranışlarının iş tutumlarına etkisi: Mersin ili finans sektöründe bir saba araştırması*. [Yüksek Lisans Tezi, Toros Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Gök, Kırhallı B. (2015). *İlköğretim okulu yöneticilerinin otantik liderlik düzeylerinin yaşam doyumları ve aileden algılanan sosyal destek algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

- Gül, H., & Alacalar, A. (2014) Otantik liderlik ile izleyicilerin duygusal bağılıkları ve performansları arasındaki ilişkiler üzerine bir araştırma. *Akademik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(5), 540-550.
- Güven, S. (2007). *Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'na Ait Yuvalarda Barınan İlköğretim I. Kademe II. Devre Öğrencilerinin Derslere Katılımı ve Bunun Öğrenmeye Etkisi*. [Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Güven, B., & Güven, S. (2017). Sınıf öğretmeni adaylarının risk kavramına bakış açıları ve risk algılarının incelenmesi. *Electronic Turkish Studies*, 12(18), 323-338.
- Harter, S. (2002). *Authenticity Handbook of Positive Psychology*. Oxford University Press.
- Hırlak, B. (2015). *Otantik liderlik, insan kaynakları yönetimi uygulamaları ve psikolojik sermaye arasındaki ilişki: sağlık sektöründe bir araştırma*. [Doktora Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Kernis, M.H. (2003). Toward a conceptualization of optimal self-esteem. *Psychological Inquiry*, 14(1), 1-27.
- Keser, S. (2013). *İlköğretim okulu yöneticilerinin otantik liderlik ve psikolojik sermaye özelliklerinin karşılaştırılması*. [Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Keser, S., & Kocabaş, İ. (2014). İlköğretim okulu yöneticilerinin otantik liderlik ve psikolojik sermaye özelliklerinin karşılaştırılması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 20(1), 1-22.
- Kılıç, E. (2015). *Otantik liderlik ve örgütsel güven- bir uygulama*. [Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Kılıç, M.E. (2019). *Okul yöneticilerinin otantik liderlikleri ile öğretmenlerin motivasyon ve iş doyumunu arasındaki ilişkinin incelenmesi*. [Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Kılıç, M. Y., & Yavuz, M. (2021). Otantik liderliğin, yöneticiye güven ve okulların değişime açıklık düzeyleri bakımından değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 50(2), 1033-1068.
- Luthans, F. (2002). The need for and meaning of positive organizational behavior. *Journal of Organizational Behavior*, 23(6), 695-706.
- Memiş, Ç.A., Aydın, G.K., Kabasakal, H., & Saraçer, B.E. (2009). Türkiye’de otantik liderlik üzerine bir keşif çalışması. *17. Yönetim ve Organizasyon Kongresi Kongre Bildiriler Kitabı* içinde (ss. 294-302). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları.
- Minaz, B. (2019). Liderlik, M.A. Akın (Ed.), *Etik Liderlik* içinde, (2. Baskı, ss. 11-54). Pegem Akademi.
- Örs, H. (2015). *Okul yöneticilerinde otantik liderlik ve çatışma yönetimi stratejileri arasındaki ilişki*. [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Özdemir, H.Ö. (2017). *Yöneticilerin otantik liderlik tarzlarının çalışanların sanal kayıtarma ve sinizim davranışları üzerine etkileri*. [Doktora Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Özerten, K. N. (2018). *Okul yöneticilerinin algılanan otantik liderlik özelliklerinin öğretmenlerin mesleki motivasyonuna etkisi*. [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Özerten, K. N., & Otrar, M. (2019). Okul yöneticilerinin algılanan otantik liderlik özelliklerinin öğretmenlerin mesleki motivasyonlarını yordama gücü. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 247-254.
- Öztürk, İ. (2020). Liderliğe özellikler yaklaşımı, davranışçı yaklaşım ve durumsallık yaklaşımı. K.Yılmaz (Ed.), *Liderlik: Kuram - Araştırma – Uygulama* içinde, (1. Baskı, ss. 7-42), Pegem Akademi Yayıncılık.
- Öztürk, Z., & Dündar, H. (2003). Örgütsel motivasyon ve kamu çalışanlarını motive eden faktörler. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(2), 57-67.
- Soylu, Ü. (2018). *Otantik liderlik ve psikolojik sermaye ilişkisi: Gaziantep’te bir alan araştırması*. [Yüksek Lisans Tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

- Şimşek, Ş., & Çelik, A. (2018). *Yönetim ve Organizasyon*. Eğitim Yayınevi.
- Tarhan, A. (2019). *Okul yöneticilerinin girişimci özelliklerine yönelik okul yöneticisi ve öğretmen görüşleri*. Yüksek Lisans [Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Taşan, H. (2015). *İlköğretim kurumlarında görev yapan yöneticilerin otantik liderlik ve psikolojik sermaye düzeylerinin karşılaştırılması*. [Yüksek Lisans Tezi, Zirve Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Taymaz, H. (2009). *Okul Yönetimi*. Pegem Akademi.
- Uçar, M. (2020). *Kariyer Engeli Olarak Cam Tavanın Personel Güçlendirmeye Etkisi*. [Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Ünal, M. (2015). *Ortaokul müdürlerinin otantik liderlik davranışları, öğretmenlerin sesi ve örgütsel özdeşleşmeleri arasındaki ilişki*. [Yüksek Lisans Tezi, Zirve Üniversitesi ve Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Walumbwa, F., Avolio, B., Gardner, W., Wensing, T., & Peterson, S. (2008). Authentic leadership; Development and validation of a theory-based measure. *Journal of Management*, 34(1), 89-126.
- Yaşbay, H. (2011). *Otantik liderlik ve örgütsel bağlılık ilişkisi*. [Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (11. basım). Seçkin Yayıncılık.
- Yücel, İ., & Kılıç, E. (2017). Otantik liderliğin örgütsel güven üzerine etkileri: Erzincan Üniversitesi'nde bir uygulama. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1), 81-94.

EXTENDED SUMMARY

As the concept of leadership and authentic leadership began to take place in the literature, different studies began to be focused on. Kernis (2003) is the most detailed study in the field on authenticity and its components. (Çelik, 2015). From this point of view, the aim of this study was to determine the authentic leadership characteristics of primary school teachers and their ability to exhibit and internalize these characteristics. Qualitative research method was used in this study, which was conducted to evaluate authentic leadership characteristics. In the research, it is aimed to examine the authentic leadership characteristics of classroom teachers and the effects of these characteristics on education. For this reason, phenomenology, which is one of the qualitative research designs, was preferred.

Study group, simple random sampling it consists of 30 school administrators working in Bandırma district of Balıkesir province selected by the method.. A semi-structured interview form prepared was used. In this context, interviews with 30 school administrators has been made. Interviews with school administrators lasted 20-40 minutes. The obtained data were analyzed using percentage and frequency. Content analysis technique was used due to its possibility (Yıldırım & Şimşek, 2018). Participants' opinions were transferred to the software without any changes. In modeling the findings, "MAXQDA 2022" package program was used.

As the first sub-objective of the research, the school administrators' knowledge of what authentic leadership is that opinions were examined. It has been concluded that school administrators generally do not have ideas about authentic leadership and they have difficulty in estimating. They stated that they had never heard of the expression authentic leadership before, they encountered different types of leadership, and they preferred not to express it rather than expressing it incorrectly. Old-style leadership is defined as leadership that is used in the past and can be adapted today. Some school managers, on the other hand, stated that it is natural leadership, that the individual has it by coming from within, and that he has the ability to direct. In a study conducted by Booms (2009), trust in the leader was associated with authentic leadership. Memiş (2009) used the expressions of respect and trust while explaining authentic leadership in their study. Harter (2002) defined authenticity as the consistency of an individual's thoughts, feelings and behaviors. When the definitions of authentic leadership in the literature are examined, it is seen that the definitions of school administrators do not show parallelism with the literature. It can be said that they relate more to the past. Secondly, it was concluded in the study that primary school teachers have a high level of authentic leadership characteristics. classroom teacher, it is seen that individuals' having received education in this field is beneficial for the development of authentic leadership characteristics specified. It has been observed that as the retirement of classroom teachers approaches, their qualifications in this field decrease.

In the study, it was concluded that school administrators expect high self-awareness/control from classroom teachers. It can be said that a teacher's knowing himself and striving to be better by correcting his deficiencies will bring other characteristics. It is seen that the other authentic leadership feature expected from classroom teachers is their strong communication.

In the study, it was also concluded that the most authentic leadership characteristic of classroom teachers is relational transparency. Relational transparency can be shown as one of the main reasons why classroom teachers have gained the trust of their students in the classroom and have established good relations. It can be stated that the relationship between teachers and the administration and parents outside the classroom and their strong communication are related to their relational transparency. It is seen that school administrators perceive relational transparency as better communication. The fact that the teachers stated that they acted as if they came from within can be associated with their relational transparency. Based on this, it can be interpreted that classroom teachers have relational transparency, which is one of the dimensions of authentic leadership. Classroom teachers' authentic leadership characteristics were evaluated in two different themes from the perspective of their colleagues and students. When evaluated from the perspective of their colleagues, it was concluded that the relationships of classroom teachers were strong. Teachers' sharing with each other and their activities not only in school but also out of school can be given as an example. It has been stated that the fact that the teachers are from the same group is another factor affecting their communication. They stated that being in the same group increases sharing for the same class level and encourages them to develop new projects.

When the authentic leadership characteristics of classroom teachers were evaluated from the eyes of their students, it was concluded that their communication was strong and their teachers were exemplary individuals for them. In his study, Ekici (2020) evaluated the communication of teachers with their administrators and stated that teachers communicate in a conversational mood, talk about personal issues and help each other, and concluded that it affects teachers positively. Doğan (2013) concluded in their study that the horizontal relationship between teachers is strong and it is done freely. This result supports the opinions of school administrators. Considering the fact that they have a realistic purchase in the classroom, it was thought that the teacher would be more beneficial to the student and increase in education. Education and foundations will be positively affected. Managers who adopt the styles of positive goals, are aimed to be formed within the organization, their motivation, teams, positive evaluations (Burack, 1999; Turner, 1999; Thompson, 2000; Avolio & Gard, 2005). As it seems, it is seen that the whole looks positively, even if it reveals it in a truly distinctive way. This result shows parallelism with the schools of school administrators.

BİR YUVARLAK ÖRME MAKİNESİNİN GÜVENİLİRLİK ANALİZİ RELIABILITY ANALYSIS OF A CIRCULAR KNITTING MACHINE

Sümevra GÜLBAHAR
Erciyes Üniversitesi
Mühendislik Fakültesi
Endüstri Mühendisliği
sumeyra-kay1616@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-7063-148X

Selda KAPAN ULUSOY
Erciyes Üniversitesi
Mühendislik Fakültesi
Endüstri Mühendisliği
skapan@erciyes.edu.tr
ORCID: 0000-0001-5604-0448

Mithat ZEYDAN
İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi
Endüstri Mühendisliği Bölümü
mithat.zeydan@medeniyet.edu.tr
ORCID: 0000-0001-9459-146X

ÖZ

Geliş Tarihi: 29.10.2022
Kabul Tarihi: 30.01.2023
Yayın Tarihi: 31.03.2023
Anahtar Kelimeler
Güvenilirlik
Homojen Olmayan
Poisson Süreci
Kuvvet Yasası
Modeli
Duruş Tahmini
Stokastik Süreçler

Keywords
Reliability
Nonhomogeneous
Poisson Process
Power Law Model
Stoppage Estimation
Stochastic Processes

Üretim sistemlerinde ürünün kalitesini etkileyen ana faktörlerden biri ürünü üreten imalat sürecinin kalitesidir. Üretim ekipmanlarının arızalanması hatalı ürün oranını artırabilmekte ve tamirde geçen süre nedeniyle ile üretim süresini azaltmaktadır. Arızaları en aza indirmek için makinelerin güvenilirliğinin modellenerek, modelden elde edilen tahminler doğrultusunda makine bakım planının belirlenmesi gerekmektedir. Bu çalışmada, Türkiye’de yatak kumaşı sektöründe faaliyet gösteren bir firmada, yuvarlak örme makinesinde kumaş üretimi esnasında meydana gelebilecek mekanik arızalar sayma süreçleri kullanılarak modellenmiştir. Çalışmada öncelikle geçmiş günlere ait üretim ve arıza kayıtları incelenerek üretimde gerçekleşen mekanik arızalar tespit edilmiş ve düzenlenmiştir. Grafikselsel yöntemler ve hipotez testleri kullanılarak yapılan trend analizleri sonucunda makinenin arızalanma davranışı için uygun modelin Homojen Olmayan Poisson Süreci (HOPS) olduğu belirlenmiştir. HOPS’un arıza yoğunluk fonksiyonu Kuvvet Yasası modeli ile ifade edilmiştir. Modelin yeterliliği R^2 ’ye dayalı uyum iyiliği testi ile gösterilmiştir. Modelden tahmin edilen güvenilirlik ölçütleri makinenin gittikçe daha sık arızalandığını ortaya çıkarmıştır. Bu durum üretim zamanı kaybı ve kalite kaybını en aza indirmek için makineye revizyon yapılması gerekliliğini göstermiştir. Bu çalışma örneğinde bakım planlanmasında güvenilirlik analizinin önemi görülmüştür.

ABSTRACT

One of the main factors affecting the quality of the product in production systems is the quality of the manufacturing process that produces the product. Failure of production equipment can increase the rate of faulty products and reduce the production time due to the time spent in repair. In order to minimize the failures, the reliability of the machines should be modeled and the machine maintenance plan should be determined in line with the predictions obtained from the model. The aim of this study is to model the mechanical failures that may occur during fabric production in a circular knitting machine in a company in the bedding fabric sector in Turkey by using counting processes. In the study, firstly, the production and failure records of the past days were examined and the mechanical failures in production were determined and arranged. As a result of trend analyzes using graphical methods and hypothesis tests, it has been determined that the appropriate model for the failure behavior of the machine is the Nonhomogeneous Poisson Process (HOPS). The failure density function of HOPS is expressed by the Power Law model. The adequacy of the model was demonstrated by the goodness-of-fit test based on R^2 . Reliability measures estimated from the model revealed that the machine was failing more and more frequently. This showed the necessity of overhauling the machine in order to minimize production time loss and quality loss. This study example demonstrates the importance of reliability analysis in maintenance planning.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1196320>

Atıf/Cite as: Gülbahar, S., Kapan Ulusoy, S., ve Zeydan, M. (2023). Bir yuvarlak örme makinesinin güvenilirlik analizi. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi* 13(1), 291-308.

Giriş

Makinelerin plansız duruşları kapasiteyi doğrudan etkilediği için imalat sistemlerinde hayati bir öneme sahiptir. İşletmelerin daha verimli çalışabilmesi için, hata kaynaklı ve arıza kaynaklı üretim duruşlarını mümkün olan en az seviyeye indirmesi gerekir. Bundan dolayı makinelere uygulanacak bakım faaliyetleri önemini ciddi anlamda artmıştır (Çolak ve ark., 2017). Bakımın amacı, makine ve teçhizatın arıza yapmadan çalışmasını sağlamak ve ömürlerini uzatmaktır (Demirdöğen ve Küçük, 2013). Bakım planları yapılırken tahmin edilmesi gereken en önemli değişken sistemin güvenilirliğidir. Bir üretim hattının güvenilirliği, hem üretilen ürün miktarı hem de ürün kalitesiyle ilgilidir. Arızalar düşük verimle üretime, yüksek bakım maliyetlerine, kalite bozulmasına ve teslimat süresinin gecikmesine sebep olabilmektedir (Zhang ve ark., 2014). Bir imalat sisteminde arızaların sık olması güvenilirliği düşürmekte ve sonuç olarak kullanılabilirlik oranı da düşmektedir (Tsarouhas, 2012a). Bundan dolayı güvenilirlik analizi süreç kalitesinin iyileştirilmesinde önemli bir role sahiptir (Tsarouhas, 2010).

Güvenilirlik bir sistemin kendinden beklenen fonksiyonları istenen düzeyde, tanımlanan çalışma koşullarında ve istenen süre boyunca yerine getirme olasılığıdır (Meeker ve Escobar, 1998). Sistem çalışır durumda olmasına rağmen kendinden beklenen fonksiyonları istenen düzeyde yerine getiremiyorsa arızalandı demektir. Güvenilirlik analizinde sistemler tamir edilebilen ve edilemeyen olarak ikiye ayrılır ve bu iki grup tamamen farklı modeller kullanılarak analiz edilir. Bu çalışmada ele alınan sistem tamir edilebilen sistemdir. Tamir edilebilen sistem arızalandığında tüm sistem yenisi ile değiştirilmemek koşulu ile bakım uygulanarak yeniden kendinden beklenen fonksiyonları istenen düzeyde yerine getirebilen bir sistemdir. Tamir edilebilen sistemin ömrü çalıştığı ve bakımda olduğu dönemlerden oluşan stokastik bir süreçtir. Bu nedenle tamir edilebilen bir sistem için belirli bir zaman periyodundaki güvenilirliğinden bahsedilebilir ve bu güvenilirlik sistemin o periyot içinde hiç arıza yapmaması olasılığı olarak tanımlanır. Bu olasılık sistemin tüm tarihçesinden (sistemin tüm bakım kayıtlarından) etkilenmektedir. Sistemin tarihçesi H_t ile gösterilirse, $(t, t+s]$ zaman aralığındaki güvenilirliği şöyle yazılır (Ascher ve Feingold 1984):

$$R(t, t+s) \equiv \Pr\{N(t, t+s)=0 \mid H_t\} \quad (1)$$

Eşitlik (1)'de $R(t, t+s)$ zaman periyodundaki güvenilirlik ve $N(t, t+s)$ zaman periyodunda ortaya çıkan arıza sayısıdır.

Tamir edilebilen sistemlerin güvenilirlik analizi sayma süreci modelleri kullanılarak yapılır. Bu amaçla en sık kullanılan sayma süreci modelleri Homojen Poisson Süreci (HPS), Yenilenme Süreci (YS) ve Homojen Olmayan Poisson Sürecidir (HOPS). HPS ve YS arıza yoğunluğunun sabit olduğu durumlarda kullanılırken HOPS arıza yoğunluk fonksiyonunun zamana göre değiştiği durumlarda kullanılır (Buğatekin, 2017). Tamir edilebilen bir sistemin güvenilirlik analizini yapabilmek için ilk adım, sistemin arızalanma davranışına uygun modelin belirlenmesidir. Bu amaçla öncelikle yapılması gereken işlem arızalar arası sürelerin (AAS) bağımsızlık ve özdeş dağılım varsayımlarını sağlayıp sağlamadığının kontrol edilmesidir. Bağımsızlık varsayımı AAS'lerin birbirinden bağımsız olduğunu, özdeş dağılım varsayımı ise AAS'lerin aynı olasılık dağılımına sahip olmasını ve dağılım parametrelerinin de aynı olmasını göstermektedir. Bu varsayımların geçerliliği farklı trend analizleri kullanılarak istatistiksel olarak incelenir. Sistemin arıza verileri her iki varsayımı da sağladığında, sistemin arızalanma davranışı HPS veya YS'den uygun olanıyla modellenenebilir. Ancak AAS'ler bağımsız ve özdeş dağılımlı olmadığında, yani trendin varlığı söz konusu olduğunda arıza süreci HOPS ile modellenenebilir (Wang ve Coit, 2005). Literatürde HOPS kullanılarak yapılan güvenilirlik analizlerine örnekler Tablo 1'de verilmiştir.

Bu çalışmada bir tekstil işletmesinde yer alan yuvarlak örme makinesinde meydana gelen mekanik arızalar uygun sayma süreci belirlenerek modellenmiştir. Modelin yeterliliği test edildikten sonra güvenilirlik ölçütleri olarak ortalama arıza sayısı ve en son arıza ile ortaya çıkacak olan bir sonraki arıza arasındaki ortalama süre tahmin edilmiştir. Hesaplanan güvenilirlik ölçütleri mevcut bakım planının değerlendirilmesinde kullanılmıştır.

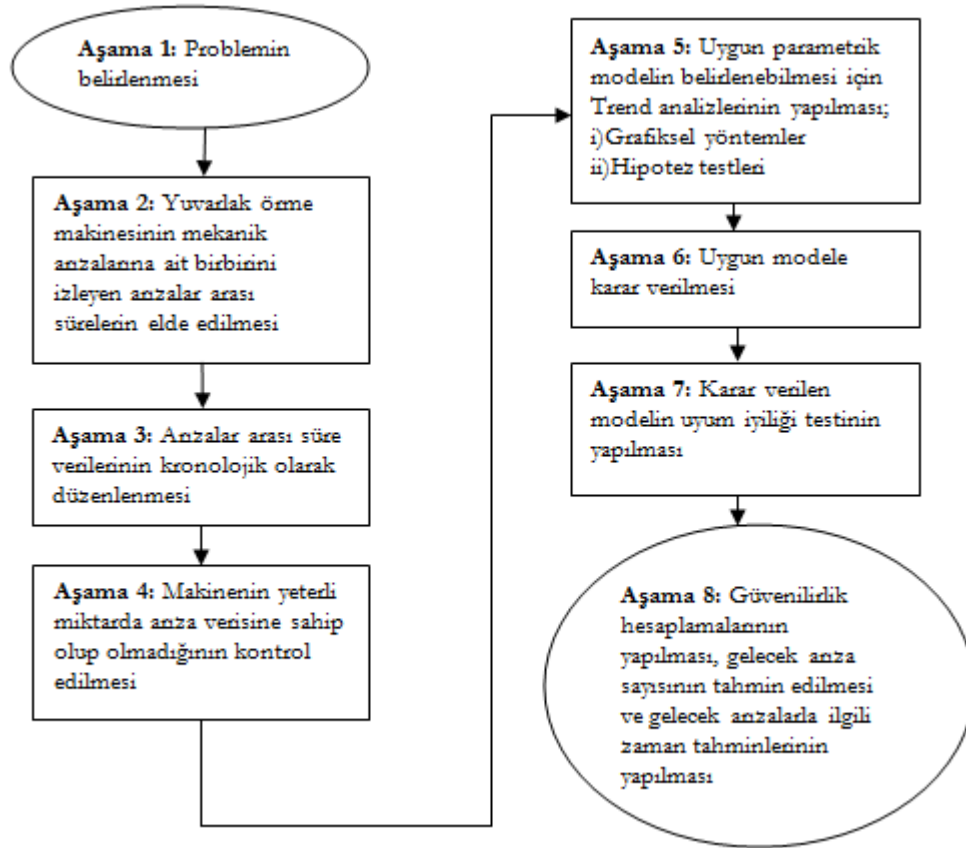
Tablo 1. Tamir Edilebilir Sistemlerde Homojen Olmayan Poisson Süreci (HOPS)'ni Kullanan Bazı Çalışmalar

Süreç Modelleri	Yıl	Yazar(lar)
	1992	Kumar U. and Klefsjö B
	1989	Hartler G.
Homojen	1989	Rigdon SE., & Basu AP.
Olmayan	2001	Saldanha PLC. et al.
Poisson Süreci	2009	Louit DM. et al.
	2014	Gonzalez CA. et al.
	2014	Block J. et al.
	2014	Van Dyck J. & Verdonck T.
	2016	Garmabaki AHS. et al.

Yöntem

Çalışmaya Ait İş Akışı

Tamir edilebilen bir sistemin güvenilirlik analizi yapılırken uygulanması gereken temel adımlar arıza verilerinin toplanması ve kronolojik olarak düzenlenmesi, uygun modelin belirlenmesi, belirlenen modelin parametrelerinin tahmin edilmesi, modelin yeterliliğinin değerlendirilmesi ve model kullanılarak güvenilirlik ölçütlerinin tahmin edilmesinden oluşmaktadır (Ascher and Feingold, 1984). Şekil 1'de bu adımların bizim problemimize uyarlanmış hali akış şeması olarak verilmiştir.

Şekil 1. Yuvarlak Örme Makinesinin Güvenilirlik Analizi

Sayma Süreçleri

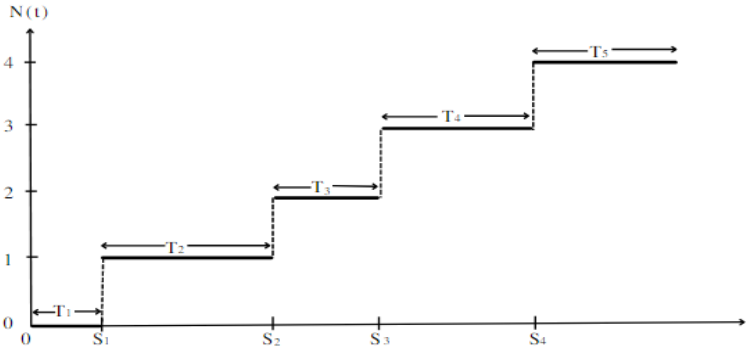
Tamir edilebilen sistemlerin güvenilirlik analizleri sayma süreçleri adı verilen stokastik modeller kullanılarak yapılır. Sayma süreçleri zaman içerisinde ortaya çıkan olayların sayısını modelleyen süreçlerdir. $N(t)$, t anına kadar (t dahil) ortaya çıkan olayların sayısı olmak üzere, $\{N(t), t \geq 0\}$ olarak gösterilen stokastik sürecin sayma süreci olabilmesi için $N(t)$ 'nin aşağıdaki koşulları sağlaması gerekmektedir (Ross, 1996):

- $N(t) \geq 0$
- $N(t)$ tam sayıdır.
- Eğer $s < t$ ise $N(s) \leq N(t)$
- $s < t$ için, $(s, t]$ arasında meydana gelen olay sayısı $[N(t) - N(s)]$ 'dir.

Güvenilirlik analizinde olaylar arızaları temsil etmektedir. Şekil 2'de, $t = 0$ zamanında devreye giren tamir edilebilir bir sistemde ortaya çıkan arızaların zamana göre grafiği çizilmiştir. Bu grafiğe zamana göre $N(t)$ grafiği (kısaca $N(t)$ - t grafiği olarak adlandırılacaktır) denir. Grafikte bir sayma sürecini tanımlayan 3 temel rastlantı değişkeni görülmektedir. Değişkenlerin tanımları şöyledir:

- $N(t)$: $(0, t]$ zaman aralığında ortaya çıkan arıza sayısı,
- T_i : $(i-1)$. ve i . arıza arasındaki süre, $i = 1, 2, \dots$
- S_n : n . arızanın ortaya çıktığı zaman, $n = 1, 2, \dots$

$N(t)$ - t grafiği merdiven şeklindedir ve uygun modelin belirlenmesinde kullanılan yöntemlerden birisidir.

Şekil 2. Sayma Süreci (Rausand ve Hoyland, 2004)

Şekil 2'deki zaman ölçeği, eğer tamir süreleri ihmal edilebilir (sistemin aktif çalışma zamanlarına kıyasla tamir sürelerinin çok kısa olduğu durum) ise takvim zamanı olarak kabul edilir. Eğer tamir süreleri ihmal edilemiyorsa zaman ölçeği makinenin aktif çalışma süresi olarak kabul edilmelidir.

Bir sayma sürecini tanımlamak için ilk önemli fonksiyon sürecin yoğunluk fonksiyonudur. Yoğunluk fonksiyonu bir zaman noktasında veya o zaman noktasını içeren çok küçük bir zaman aralığında arıza ortaya çıkma olasılığının bilgisini içermektedir (Rigdon ve Basu, 2000). Yoğunluk fonksiyonunun matematiksel ifadesi Eşitlik (2)'de verilmiştir:

$$z(t) = \lim_{\Delta t \rightarrow 0} \frac{P(N(t, t + \Delta t) \geq 1)}{\Delta t} \quad (2)$$

Bir sayma süreci için ikinci önemli fonksiyon ise arızaların ortaya çıkma hızı (AOÇH) fonksiyonudur. AOÇH, belli bir t zamanına kadar ortaya çıkan ortalama olay sayısı $E[N(t)]$ ile gösterildiğinde, $E[N(t)]$ 'in zamana göre 1. türevidir. AOÇH, $w(t)$ ile gösterilirse Eşitlik (3)'de belirtildiği gibi hesaplanır:

$$w(t) = \frac{dE[N(t)]}{dt} = \lim_{\Delta t \rightarrow 0} \frac{E[N(t + \Delta t) - N(t)]}{\Delta t} \quad (3)$$

Birinci türevin yorumuna göre $w(t)$ zamana göre ortalama arıza sayısındaki değişim miktarını vermektedir. AOÇH'nin ölçü birimi birim zamanda ortaya çıkan arıza sayısıdır.

Bir sayma süreci için aynı anda birden fazla arıza ortaya çıkmıyorsa böyle süreçlere *olağan süreçler* denir. Olağan süreçler için yoğunluk fonksiyonu ve AOÇH eşittir. Bir sistem zamana göre daha sık arızalanıyorsa bu iki fonksiyon zamana göre artan trende, daha seyrek arızalanıyorsa azalan trende sahiptir. Sistemin arızalanma eğilimi zamana göre değişmiyorsa yoğunluk fonksiyonu ve AOÇH sabit kalır.

Homojen Olmayan Poisson Süreci (HOPS)

Tamir edilebilen bir sistemin arızalanma eğilimi zamana göre değişiyorsa, güvenilirliğini modellemek için sıklıkla kullanılan model HOPS'dur. Sistem zaman içerisinde daha sık veya daha seyrek arızalanıyorsa aynı büyüklükteki zaman dilimlerinde ortaya çıkacak olay sayılarının olasılık dağılımı zamana göre değişeceği için HOPS modeline durağan olmayan Poisson süreci de denilmektedir (Kuo ve Zuo, 2003). Bu modelin temel varsayımı, arızanın giderilmesi için yapılan bakımın, sistemi bozulmadan hemen önceki haline geri getirmesidir. Güvenilirlik literatüründe bu bakım *asgari bakım* ve asgari bakım sonrasındaki sistemin durumu *eskisi kadar kötü* olarak adlandırılır.

HOPS düzenli bir sayma sürecidir, bu nedenle arıza yoğunluk fonksiyonu ve AOÇH eşittir. Sistem zamana göre daha sık arızalandığında AAS'ler azalma, daha seyrek arızalandığında ise AAS'ler artma eğilimi gösterecektir. Bu nedenle AAS'ler bağımsız ve özdeş dağılıma sahip olmayacaklardır. Arıza yoğunluk fonksiyonu ve AOÇH, AAS'lerin trendinin tersi yönde trende sahip olacaktır.

HOPS'u belirleyen temel fonksiyon arıza yoğunluk fonksiyonu $z(t)$ 'dir. Literatürde en sık kullanılan $z(t)$ fonksiyonu Kuvvet Yasası fonksiyonudur (Akpınar, 2020; Lutfiah İsmail, 2014). Kuvvet Yasası fonksiyonundan sonra sıklıkla kullanılan $z(t)$ fonksiyonları doğrusal ve logaritmik doğrusal fonksiyonlardır. Diğer modeller için Rausand ve Høyland, 2004'e bakılabilir. Bu üç model dışında daha esnek modeller ise Ryan, 2003'te geliştirilmiştir.

Kuvvet Yasası modeli için $z(t)$ ve $w(t)$ fonksiyonu Eşitlik (4)'de verilmiştir.

$$z(t)=w(t)=\frac{\beta}{\theta}\left(\frac{t}{\theta}\right)^{\beta-1}, \quad \theta>0, \beta>0, t\geq 0 \quad (4)$$

Burada, θ ve β modelin sırasıyla ölçek ve şekil parametreleridir. Şekil parametresinin değeri AAS'lerin eğilimini belirler.

- Eğer $0 < \beta < 1$ ise AAS'ler artan trende sahiptir
- Eğer $\beta = 1$ ise model HPS'ne dönüşür.
- Eğer $\beta > 1$, ise AAS'ler azalan trende sahiptir

Kuvvet Yasası modelinde $1/\theta^\beta = \lambda$ dersek, $z(t)$ ve $w(t)$ fonksiyonlarının diğer parametrizasyonunu elde ederiz. Bu parametrizasyon Eşitlik (5)'de verilmiştir.

$$z(t) = w(t) = \lambda\beta t^{\beta-1}, \quad \lambda>0, \beta>0 \quad (5)$$

Kuvvet yasası modelinin parametrelerini tahmin ederken verinin gözlem planını bilmek gerekmektedir. Tamir edilebilir sistemlerde verilerin toplanmasında iki farklı gözlem planı vardır (Chen, 2004):

- **Arıza sonlu veri:** Sistem n tane arıza ortaya çıkana kadar gözlemlenir. Bu durumda arıza sayısı önceden n olarak belirlendiği için bu veri setinde rassal olan gözlem süresidir.
- **Zaman sonlu veri:** Sistem önceden belirlenen bir t süresince gözlemlenir. Gözlem süresi t önceden belirlendiği için bu veri setinde rassal olan arıza sayısı n' dir.

Bu iki gözlem planı için en çok olabilirlik fonksiyonu ve buna bağlı olarak parametrelerin en çok olabilirlik tahmin edicileri farklıdır (Rigdon ve Basu, 2000). Güvenilirlik analizi çalışmalarında genellikle çalışmanın yapılacağı zamana kadar ortaya çıkan tüm bakım verileri kullanıldığı için bu durumun gözlem planı zaman sonlu duruma uymaktadır. Zaman sonlu veri setinden hesaplanan parametrelerin en çok olabilirlik tahmin edicileri Eşitlik (6)'da verilmiştir. Eşitlikte t_0 toplam gözlem süresi ve n ise bu gözlem süresinde ortaya çıkan arıza sayısını göstermektedir.

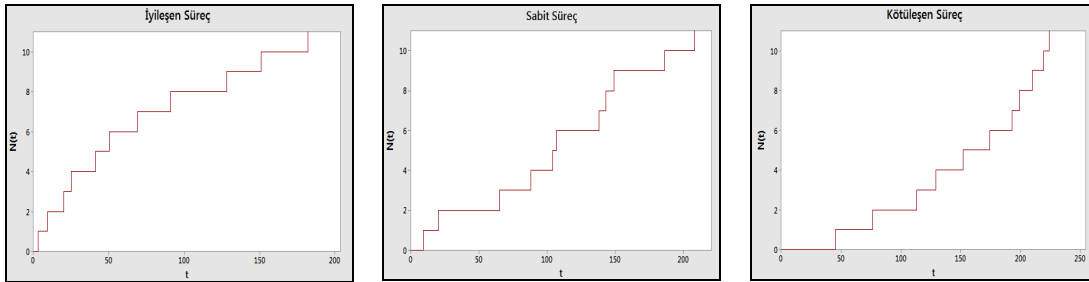
$$\hat{\beta} = \frac{n}{n \ln t_0 - \sum_{i=1}^n \ln s_i} \quad \hat{\lambda} = \frac{n}{t_0^{\hat{\beta}}} \quad (6)$$

En çok olabilirlik fonksiyonu ve hesaplamaların detayları Crowder vd. tarafından 1991'de verilmiştir.

Trend Testleri

Tamir edilebilir bir sistemin arızalanma davranışına uygun olan sayma süreci modelinin belirlenebilmesi için AAS'lere trend analizinin yapılması gerekmektedir. Trend testleri, arıza verilerinde zamanla birlikte anlamlı bir şekilde artış veya azalış olup olmadığını tespit edebilmek için kullanılmaktadır (Wang ve Coit, 2005). Trend analizi grafiksel yöntemler ve hipotez testleri ile yapılmaktadır. Grafiksel yöntemler verinin genel eğilimini ve eğer varsa olağan dışı durumları belirlemede kullanılır (Nelson, 2003). N(t)-t grafiği bu bilgileri sağlamakta güçlü bir grafikdir. N(t)-t grafiğinin şekline göre arızaların hangi ortaya çıkma eğilimine sahip olduğuna karar verilebilir. Şekil 3'de N(t)-t grafiğinin farklı formları verilmiştir.

- N(t)-t grafiği konkav ise AOÇH zamanla azalan bir fonksiyondur. Bu durumda AAS'ler zaman içinde artış göstermektedir. Yani sistem yaşlandıkça daha seyrek arızalanmaktadır (Mutlu sistem/İyileşen süreç).
- N(t)-t grafiği doğrusal ise AOÇH zaman göre sabittir ve AAS'ler de trend yoktur.
- N(t)-t grafiği konveks ise AOÇH zamanla artan bir fonksiyondur. Bu durumda AAS'ler zaman içinde azalış eğilimindedir. Yani sistem yaşlandıkça daha sık arızalanmaktadır (Üzgün sistem/Kötüleştiren süreç).

Şekil 3. İyileşen, Sabit ve Kötüleştiren Süreç için N(t)-t Grafiği (Rigdon ve Basu, 2000)

Veri yapısı içerisinde trendin varlığını tespit etmek için birçok istatistiksel test vardır. Bu testlerden en yaygın olarak kullanılanlar Askeri el Kitabı, Laplace ve Anderson-Darling testleridir. Bu testler için sıfır hipotezi H_0 :Uygun model HPS (Trend yok) ve alternatif hipotez H_1 :Monoton trendli HOPS uygun modeldir (Trend var) şeklindedir. Bu testlerden Anderson Darling testi monoton olmayan trendi yakalamakta en güçlü testtir (Kvaloy ve Lindqvist, 1998). Uygun modele karar verirken trend testleri ve N(t)-t grafiği birlikte değerlendirilmelidir. Çünkü trend olmadığı halde uygun model HPS değil de YS ise bu testler H_0 hipotezini reddedebilir. H_0 hipotezi reddedildiği halde N(t)-t grafiği yaklaşık olarak doğrusal ise YS uygun modeldir. YS'nin uygun model olup olmadığını test etmek için en çok kullanılan testler Mann-Kendall (Mann, 1945; Kendall, 1970) ve Lewis-Robinson (Lewis ve Robinson, 1974) testleridir.

Hipotez testlerinde doğru olan H_0 hipotezinin reddedilme olasılığına birinci tip hata denmektedir. Hipotezin p değeri ise gözlemlenen birinci tip hatadır. (Montgomery, 2013). Test istatistiğinin değerini tablo değeri ile karşılaştırmak yerine, gerçekleşen ve göze alınan birinci tip hatanın değeri karşılaştırılarak hipotez testinin sonucuna karar verilebilir. Genelde göze alınan birinci tip hata 0.05'dir. Bu nedenle gözlemlenen birinci tip hata yani p değeri 0,05'den küçük olduğunda H_0 reddedilir. Yukarıda adı geçen tüm hipotez testleri bu şekilde değerlendirilebilirler.

Uygulama

Problemin Tanımı

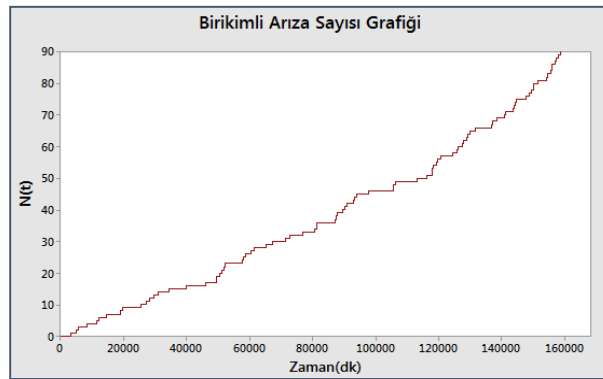
Yuvarlak örme makinelerinde üretim faaliyetlerini gerçekleştirirken farklı sebeplerden dolayı birçok duruş meydana gelmektedir. Bir makinede duruşun ne zaman olacağı tahminlenmesi, duruşa etki eden faktörlerin çokluğu ve bunların etkilerini belirlemenin güçlüğü nedeniyle kolay olmamaktadır. Bir makinede duruşun meydana gelmesi stokastik bir süreçtir. Bu anlamda arıza ve tamir verileri kullanılarak makinelerde yapılan güvenilirlik analizleri, bir makinenin hangi sıklıkta arızalandığı ve ne kadar sürede yeniden çalışır hale geldiğinin değerlendirilmesinde önemlidir.

Bu çalışmadaki amaç, bir yuvarlak örme makinesinde kumaş üretimi esnasında meydana gelebilecek mekanik arızaların sayma süreçleri kullanılarak modellenmesidir. Çalışma, Türkiye'de yatak kumaşı sektöründe faaliyet gösteren bir firmada gerçekleştirilmiştir. Fabrikada 3 vardiya olarak 24 saat boyunca çalışılmaktadır. Periyodik olarak pazar günleri makine ve ekipman parçalarının haftalık bakımları ve onarımları yapılmaktadır. Güvenilirlik modelinin oluşturulmasında yuvarlak örme makinesine ait 5,5 aylık takvim zamanına denk gelen bakım verisi kullanılmıştır. 5,5 aylık takvim zamanı makinenin bakımı için harcanan süreler çıkarıldığında 159136 dakikalık (110,5 günlük) aktif çalışma süresine denk gelmektedir. Bu süre içerisinde toplam 91 adet arıza ortaya çıkmıştır.

Trend Analizi ve Güvenilirlik Modeli

Yuvarlak örme makinesi için ilk olarak $N(t)$ -t grafiği çizilerek verinin genel eğilimi belirlenmiş ve daha sonra gözlemlenen arızalanma eğiliminin istatistiksel olarak anlamlılığının test edilmesi için hipotez testleri uygulanmıştır. Yuvarlak örme makinesinin mekanik arızalarına yönelik güvenilirliğini modellemek üzere kullanılan 2019 yılına ait 5,5 aylık AAS verileri Tablo 2'de gösterilmektedir. Verilerin ölçüğü makinenin çalışma zamanı cinsindedir. Tabloda AAS başlığı altında (t-1). ve t. arıza arasındaki süre, birikimli arıza süresi (BAAS) başlığı altında ise arızanın ortaya çıktığı çalışma saati verilmiştir. Örneğin 2. arızadan sonra makine 920 dk çalışmış ve 5603. çalışma saatinde 3.arıza ortaya çıkmıştır.

Yuvarlak örme makinesi için birikimli arıza sayısı grafiği Şekil 4'de gösterilmektedir. Grafik konveks bir yapıya sahiptir. Yani makineler yaşlandıkça daha sık arızalanmaktadır. Grafikte herhangi bir olağandışı durum görülmemektedir.

Şekil 4. Yuvarlak Örme Makinesinin Birikimli Arıza Sayısı Grafiği

Grafiksel yöntemle verilerin genel eğilimi hakkında bilgi edindikten sonra, yuvarlak örme makinesi arıza verileri için Laplace, Askeri El Kitabı ve Anderson Darling testleri uygulanmıştır. Testlerin sonuçları Tablo 3’de gösterilmektedir. Bu tablodan görüldüğü gibi, yuvarlak örme makinesi için bütün testlerin p-değeri, 0,05’den küçük olduğundan sıfır hipotezleri (H_0 :Uygun model HPS (Trend yok)) reddedilmiştir. Bu da bu makinenin arıza verilerinin bir HPS’yi takip etmediği anlamına gelir. Ancak veriler yine de trendsiz olabilir (yani uygun model YS olabilir). Dolayısıyla yuvarlak örme makinesi Mann-Kendall testine tabi tutulmuştur. Mann-Kendall testinin sonucu Tablo 4’de gösterilmektedir.

Tablo 2. Analizde Kullanılan Veriler

BAS	AAS	BAAS	BAS	AAS	BAAS	BAS	AAS	BAAS
1	2935	2935	32	1397	72758	63	1218	129018
2	1748	4683	33	4027	76785	64	311	129329
3	920	5603	34	3717	80502	65	748	130077
4	2499	8102	35	693	81195	66	1531	131608
5	3295	11397	36	174	81369	67	5211	136819
6	717	12114	37	5631	87000	68	189	137008
7	2258	14372	38	437	87437	69	1383	138391
8	4337	18709	39	300	87737	70	2611	141002
9	957	19666	40	1797	89534	71	349	141351
10	5608	25274	41	524	90058	72	2278	143629
11	1657	26931	42	940	90998	73	243	143872
12	1088	28019	43	1946	92944	74	418	144290
13	1471	29490	44	318	93262	75	400	144690
14	1417	30907	45	768	94030	76	3141	147831
15	3328	34235	46	3619	97649	77	1112	148943
16	5384	39619	47	7847	105496	78	382	149325
17	6399	46018	48	245	105741	79	716	150041
18	3289	49307	49	703	106444	80	199	150240
19	155	49462	50	6679	113123	81	1252	151492
20	954	50416	51	3087	116210	82	2921	154413
21	678	51094	52	1578	117788	83	192	154605
22	716	51810	53	322	118110	84	1210	155815
23	399	52209	54	210	118320	85	100	155915
24	5549	57758	55	1163	119483	86	234	156149
25	116	57874	56	197	119680	87	1038	157187
26	810	58684	57	923	120603	88	295	157482
27	1718	60402	58	3971	124574	89	564	158046
28	973	61375	59	1343	125917	90	764	158810
29	3920	65295	60	111	126028	91	326	159136
30	1897	67192	61	1610	127638			
31	4169	71361	62	162	127800			

Not. AAS: Arızalar Arası Süre (dk), BAS: Birikimli Arıza Sayısı (adet), BAAS: Birikimli Arızalar Arası Süre (dk)

Tablo 3. Yuvarlak Örme Makinesi için Askeri El Kitabı Testi ve Laplace Testi Sonuçları

Askeri El Kitabı Testi			Laplace Testi			Anderson Darling Testi		
Test İstatistiği	P-Değeri	Karar	Test İstatistiği	P-Değeri	Karar	Test İstatistiği	P-Değeri	Karar
138,40	0,019	H_0 red	2,97	0,003	H_0 red	5,23	0,002	H_0 red

Tablo 4. Yuvarlak Örme Makinesi için Mann-Kendall Test İstatistiği

Mann-Kendall Testi			
Hesaplanan $\pm Z$ değeri	P-Değeri % 5 anlamlılık düzeyinde	Karar	Kategori Grupları
-3,39057	0,000	H_0 red	Monotonik trend (azalan) / (Kötüleşen süreç)

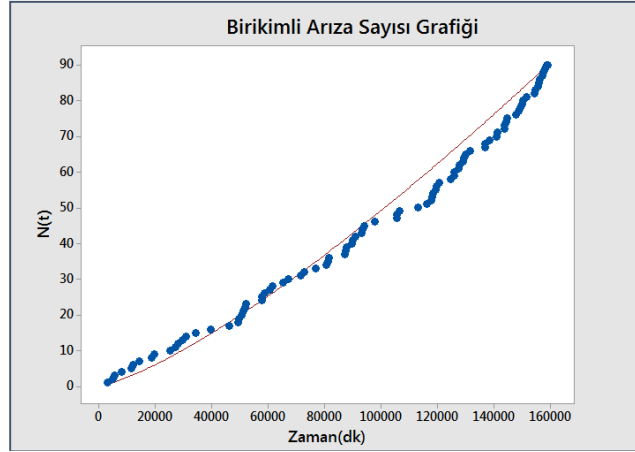
Tablo (4)'den görüldüğü gibi, Mann-Kendall testinin sıfır hipotezi (H_0 : RP/Trend yok) yuvarlak örme makinesi için reddedilmiştir. Tabloda Mann-Kendall testine göre yuvarlak örme makinesinin arızalar arası sürelerinde azalan bir trend gözlenmiştir bu da $N(t)$ -t grafiğinin sonucunu teyit etmektedir. Makine yaşlandıkça daha sık arızalanmaktadır. Bu durumda makinenin güvenilirlik tahmini için HOPS modelinin uygun olduğuna karar verilmiştir.

Birikimli arıza sayısı grafiği ve trend test sonuçlarına dayanarak AAS verilerinin modellenmesinde HOPS modelinin kullanılmasına karar verilmiştir. HOPS için yoğunluk fonksiyon farklı matematiksel formlar alabildiği için kullanılacak yoğunluk fonksiyonuna da karar verilmesi gerekmektedir. Birikimli arıza sayısının konveks olması nedeni ile HOPS'un Kuvvet Yasası yoğunluk fonksiyonuna karar verilmiştir. Kuvvet Yasası yoğunluk fonksiyonu polinom yapıda olduğu için oldukça esnek ve farklı arızalanma davranışlarını modelleyebilir. Kuvvet Yasası modelinin parametrelerini tahmin etmek için en çok olabilirlik tahmin yöntemi kullanılmıştır. Parametrelerin en çok olabilirlik tahminleri Tablo 5'de gösterilmiştir. Şekil parametresi β 'nin tahmini yaklaşık olarak 1,3'dür. β 'nin %95 güven aralığı kritik olan 1 değerini içermediği için modele göre makine yaşlandıkça daha sık arızalanmaktadır. $N(t)$ -t grafiğinden de aynı sonuç bulunmuştur. Ölçek parametresi θ yaklaşık olarak 5002 olarak tahmin edilmiştir.

Tablo 5. Kuvvet Yasası Model Parametreleri Tahmini

Parametre	Tahmin	Hata	95% Güven Aralığı	
			Alt	Üst
Şekil (β)	1,30054	0,137	1,05779	1,59900
Ölçek (θ)	5001,82	1868,725	2404,98	10402,7

Modelden tahmin edilen ortalama birikimli arıza sayısı grafiği Şekil 5'de verilmiştir. Şekildeki noktalar gerçek verileri, çizgi ise modelden tahmin edilen değerleri göstermektedir. Şekil 5'den model tahminlerinin gerçek verilere oldukça yakın olduğu görülmektedir.

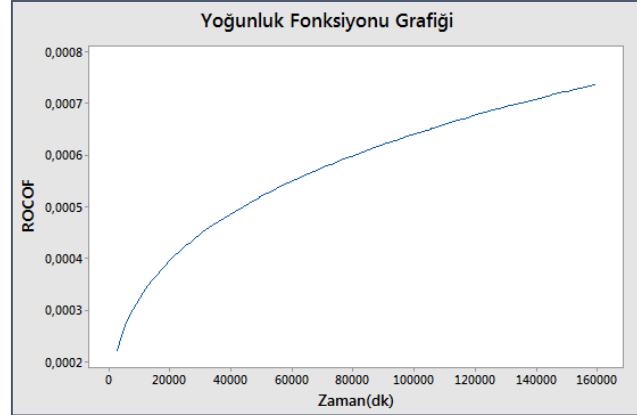
Şekil 5. Birikimli Arıza Sayısı Grafiği

Kuvvet Yasası modeli için farklı zaman dilimlerindeki AOÇH değerleri Tablo 6'da gösterilmiştir. Örneğin 5000 dakikalık çalışma süresini tamamlayan bir makine 1 dakikalık bir çalışmada ortalama 0,00026 kez mekanik arızaya maruz kalacaktır. Bu oldukça düşük bir değerdir. Tablo 6'daki değerler incelendiğinde AOÇH'un zaman içerisinde yavaş bir artış gösterdiği görülmektedir.

Tablo 6. AOÇH, (w(t))

Zaman (t) (dk)	w(t) (duruş/dk)
5000	0,0002600
10000	0,0003202
20000	0,0003944
30000	0,0004455
40000	0,0004857
50000	0,0005194

AOÇH'nin grafiği Şekil 6'da gösterilmiştir. Beklendiği gibi AOÇH zamana göre artmaktadır. Grafiğin konkav yapısı AOÇH'nin zamana göre azalarak arttığını göstermektedir.

Şekil 6. Yoğunluk Fonksiyonu Grafiği

Model parametrelerini kullanarak belirli bir aralıkta ortaya çıkan ortalama arıza sayısı Eşitlik (7)'deki formül ile hesaplanır (Kuo ve Zuo, 2003):

$$E[N(t)] = m(t) = \int_0^t \frac{\beta}{\theta} \left(\frac{t}{\theta}\right)^{\beta-1} dt = \frac{t^\beta}{\theta^\beta} \quad (7)$$

Burada $\hat{\beta} = 1,30054$ ve $\hat{\theta} = 5001,82$ parametre tahminlerini yerine koyduğumuzda $m(t) = \frac{t^{1,30054}}{5001,82^{1,30054}}$ olur. Tablo 7'de farklı zaman periyotlarında ortaya çıkan ortalama arıza sayıları verilmiştir. Örneğin t = 0'dan t = 10000. dk ya kadar (10000. dk dahil) ortalama arıza sayısı, $m(10000) = 2,5$ adet olacaktır.

Tablo 7. Ortalama Arıza Sayıları

Süre(dk)	Ortalama arıza sayısı(adet)
5000	1
10000	2,5
20000	6,1
30000	10,3
40000	14,9
50000	20

Makinenin belli bir zaman periyodundaki güvenilirliği Eşitlik (8) kullanılarak hesaplanır. HOPS modeli için herhangi bir $(t_1, t_2]$ aralığında ortaya çıkan arızaların sayısı $\int_{t_1}^{t_2} w(t) dt$ ortalamalı bir Poisson dağılımına sahip olduğu için, bu zaman periyodunda hiç arıza olmaması olasılığı (yani sistemin güvenilirliği) şöyle hesaplanır:

$$R(t_1, t_2) = P[N(t_2) - N(t_1) = 0] = \frac{(\int_{t_1}^{t_2} w(t) dt)^0 e^{-\int_{t_1}^{t_2} w(t) dt}}{0!} = e^{-\int_{t_1}^{t_2} w(t) dt} = e^{-[\int_0^{t_2} w(t) dt - \int_0^{t_1} w(t) dt]} = e^{-[m(t_2) - m(t_1)]} \quad (8)$$

Örneğin, (0,1000) aralığında güvenilirlik Eşitlik (9)'daki gibi hesaplanır:

$$R(0,1000) = e^{-[m(1000) - m(0)]} = e^{-(0,1-0)} = 0,9048 \quad (9)$$

Burada $m(t) = (1,546E-05)(t)^{1,30054}$ dir. Farklı zaman aralıkları için güvenilirlik düzeyleri Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. Farklı Zaman Aralıkları için Güvenilirlik Düzeyleri

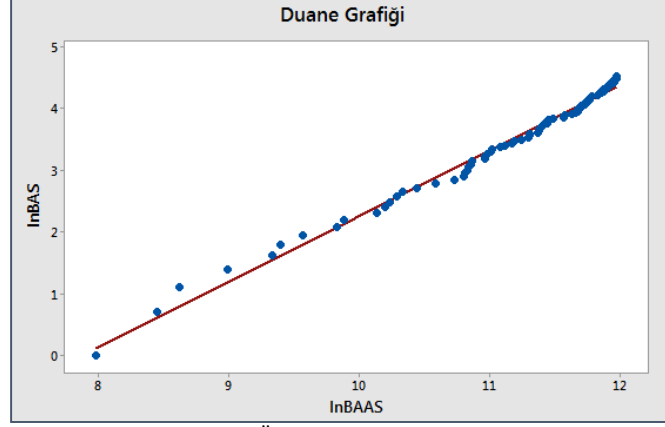
Zaman Aralığı (t ₁ ,t ₂)	R(t ₁ ,t ₂)
0-1000	0,9048
1500-2500	0,8187
3500-4500	0,7408

Tablo 8' de zaman aralıkları eşit olsa da güvenilirlik değerleri zamanla azalmaktadır. Bu durumun başlıca sebebi AAS'lerin azalan bir trend göstermesidir. Yani sistemin zaman içerisinde daha sık arızalanmasıdır.

Kuvvet Yasası Modelinin Uyum İyiliği Testi

Yuvarlak örme makinesinin mekanik arızaları için oluşturulan Kuvvet Yasası modeli Şekil 5'in ışığında yeterli görünmektedir. Ancak bunu mümkünse istatistiksel hipotez testleri ile de teyit etmek gerekir (Köle ve Gökpinar, 2014). Modelin veriye uygunluğu uyum iyiliği testleri ile belirlenir. Uyum iyiliği testleri, verilerin varsayılmış bir modelden ne kadar saptığını bir ölçü birimi yardımı ile ölçerek ve bu farkı yokluk hipotezi (H₀) altındaki dağılımdan elde edilen değerle kıyaslar (Yıldırım, 2013). En çok kullanılan uyum iyiliği testleri Ki-kare testi, Cramer-Von Mises testi, Kolmogorov-Smirnov testi, Anderson-Darling testi ve R²'ye dayalı uyum iyiliği testleridir (Cirrone ve ark., 2004). Bu testlerden R²'ye dayalı uyum iyiliği testi hariç diğerleri parametrik olmayan testlerdir (Du, 2008). Parametrik testlerin uygulanabilmesi için örneklerin geldikleri yığınların dağılımlarının bilinmesi gereklidir (Yıldırım, 2013). Parametrik test varsayımlarının sağlanamadığı durumlarda parametrik olmayan testler tercih edilmelidir. Ayrıca parametrik testler, nonparametrik testlere göre istatistiksel gücü yüksek olan testlerdir (Uzgören ve Elevli, 2010).

N(t)-t grafiğine ek olarak, arızaların ortaya çıkmasında belirgin bir iyileşme veya bozulma eğilimi varsa Duane Grafiği, HOPS Kuvvet Yasası modelinin verilerle tutarlı olup olmadığına dair görsel bir kontrol sağlayacaktır (Tobias, 2022). Gaudoin ve diğerleri tarafından geliştirilen ve Duane grafiğinde yer alan regresyon doğrusunun belirlilik katsayısına dayalı olan R² uyum iyiliği testi, Kuvvet Yasası modeli için oldukça basit ve güçlü bir testtir (Gaudoin ve ark., 2003). Bu nedenle bu çalışmada Kuvvet Yasası modelinin uygunluğunun araştırılmasında R²'ye dayalı uyum iyiliği testi kullanılmıştır.

Şekil 7. Yuvarlak Örne Makinesi için Duane Grafiği

Kuvvet Yasası modelinin uyum iyiliği testi için çizilen Duane grafiği Şekil 7’de gösterilmiştir. Şekil 7, log-log skala üzerinde birikimli arıza sayılarının (BAS), birikimli arızalar arası süreler (BAAS) karşı grafiği olup, regresyon doğrusu üzerindeki tahmin değerleri t zamanındaki ortalama birikimli arıza sayısını gösterir. Tablo 9’da basit doğrusal regresyon analizi tahmin sonuçları gösterilmektedir. Hesaplanan R^2 değeri 0,991 olmak üzere regresyon eşitliği $\ln BAS = -8,367 + 1,062 \ln BAAS$ olarak elde edilmiştir. Regresyon parametresinin $1,062 > 1$ olması, makinelerin güvenilirliğinin kötüye gittiği anlamına gelmektedir. Duane grafiğinin noktaları yaklaşık olarak düz bir çizgi etrafında dağılmıştır. Bu da Kuvvet Yasası modelinin uygun olduğunu işaret etmektedir (Kuo ve Zuo, 2003). Belirlilik katsayısı oldukça yüksek olmakla birlikte ($R^2 = 0,991$), verilere Kuvvet Yasası modelinin gerçekten uygun olup olmadığına karar verebilmek için bu değer yeterince büyük olup olmadığına test edilmesi gerekmektedir. Bu amaçla hesaplanan R^2 değerinin kritik R_{α}^2 değeri ile karşılaştırılması gerekir. $n=91$ (yaklaşık olarak 90 alınmıştır) ve $\alpha = 0,05$ için, R_{α}^2 kritik değerleri tablosundan bulunan değer 0,925’dir (Gaudoin ve ark., 2003). $R^2=0,991 > R_{0,05}^2=0,925$ olduğundan 0,05 anlam düzeyinde sıfır hipotezi reddedilemez ve verilere Kuvvet Yasası modelinin uygun olduğuna karar verilir.

Tablo 9. Regresyon Analizi Sonuçları

Model	Standartlaştırılmamış Katsayılar			
	B	Std. Hata	t	Anlamlılık düzeyi
Sabit	-8,367	0,122	-68,33	0,000
lnBAAS	1,062	0,0109	97,57	0,000

Not. Bağımlı değişken: lnBAS

Bulgular

Yuvarlak örme makinesinin bir sonraki arızasının ne zaman ortaya çıkacağı ilgilenilen ilk güvenilirlik ölçütüdür. Gelecek arızanın ortaya çıkacağı zamanın tahmini Eşitlik (10)’da verilmiştir (Jones, 1995).

$$\hat{t}_{n+1} = \left(t_n^{\hat{\beta}} + \frac{1}{\hat{\lambda}} \right)^{\frac{1}{\hat{\beta}}} \quad (10)$$

$$= \left(159136^{1,30054} + \frac{1}{1,546E-05} \right)^{\frac{1}{1,30054}} = (5887172,9)^{0,768911} = 160493,83 \text{ dk} \quad (11)$$

Buna göre Eşitlik (11)’den hesaplanan bir sonraki arızanın ortaya çıkma zamanının tahmini $\hat{t}_{n+1} = 160493,83$ aktif çalışma dakikasdır. Makine bu süreye ulaşmadan önleyici bakıma alınırsa makinenin arızası engellenmiş olacaktır. Tablo 10’da 92. – 103. arızalar için arızalar arası sürelerin tahminleri verilmiştir. Arızalar arası süreler

Eşitlik (10) kullanılarak hesaplanan arızaların ortaya çıkma zamanlarından bulunmuştur. Örneğin 92. ve 93. arızalar arasındaki süre $\hat{X}_{93} = \hat{t}_{93} - \hat{t}_{92}$ olarak hesaplanır. Yuvarlak örme makinesi gittikçe daha sık arızalandığı için arızalar arasındaki süreler azalmaktadır. 1 günlük aktif çalışma zamanı $24*60 = 1440$ dakikadır. Tablo 10'da verilen arızalar arası süreler bu değerle karşılaştırıldığında makinenin yaklaşık olarak her gün bozulduğu sonucuna ulaşılır.

Tablo 10. Gelecek Arızalar Arası Sürelerin Tahmini

BAS	Tahmini Arızalar Arası Süre
92	1357,83
93	1354,386
94	1350,988
95	1347,636
96	1344,327
97	1341,06
98	1337,836
99	1334,653
100	1331,509
101	1328,405
102	1325,338
103	1322,309

Bir sonraki dönem için arıza sayılarının tahmini değeri, ilgilenilen ikinci güvenilirlik ölçütüdür. Verilerde en son arıza makinenin çalışma süresi cinsinde 159136. dakikada ortaya çıkmıştır. Bu zamandan itibaren yine makinenin çalışma süresi cinsinden gelecek 10 günlük süre periyodunda ortaya çıkacak olan ortalama arıza sayısının hesaplanması Eşitlik (12) - Eşitlik (14) arasında gösterilmiştir.

$$\int_{t_1}^{t_2} w(t)dt = m(t_2) - m(t_1) \text{ ise gelecek dönemde 10 günlük periyotta} \quad (12)$$

$$10 \text{ gün} = 10 * 1440 = 14400 \text{ dk, } 159136 + 14400 \quad (13)$$

$$\int_{159136}^{173536} w(t)dt = m(173536) - m(159136) = 100,7 - 90 = 10,7 \text{ adet} \quad (14)$$

Yapılan tahmin çalışması sonucunda; Eşitlik (14)'den elde edilen gelecek 10 günlük aktif çalışma süresinde ortaya çıkması muhtemel arıza sayısı 10,7 adettir. Bu sayıyı üste yuvarlarsak ortalama 11 kez arıza verecektir. Bu tahmin de yukarıda vardığımız sonucu desteklemektedir. Makine yaklaşık olarak günde bir kere bozulmaktadır. Bunun nedeni yapılan bakımın *asgari tamir* olmasıdır. Bu sonuçlar makineye revizyon yapılması gerektiğini göstermektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Yapılan bu çalışmada bir yuvarlak örme makinesinin mekanik arızalarının güvenilirlik analizi yapılmıştır. Sistemin güvenilirliğini analiz etmek için HOPS'nin özel bir durumu olan Kuvvet Yasası modeli arıza verilerini değerlendirmede kullanılmıştır. İşletmenin geçmiş yıllarına ait verileri dikkate alınarak, değişik zaman periyotlarında beklenen arıza sayıları için tahminleme yapılmış ve sonuçlar elde edilmiştir. Yapılan tahminler makineye uygulanan tamirin asgari tamir olduğunu göstermektedir. Makineye her pazar günü uygulanan temizlik ve yağlamayı içeren bakımın yeterli olmadığı görülmektedir. Makineye revizyon yapılması makinenin durumu *yeni gibi iyi* haline getirecektir. HOPS modeli anlatılırken de belirtildiği gibi, arızalarda sadece arızanın sebep olduğu parça veya parçalar değiştirilmektedir. Bu nedenle her tamirden sonra makinenin durumu *eskisi kadar kötü* olmaktadır. Gittikçe sıklaşan arızalar hem üretim süresinin kaybına hem de hatalı ürün oranının

artmasına sebep olabilmektedir. Bu durumu düzeltebilmek için makineye zaman zaman revizyon uygulanması gerekmektedir. Revizyon süresinin belirlenmesi için arıza maliyetlerinin ve tamir sürelerinin kaydedilmesi gerekmektedir. Karşılaşılan maliyetler ve istenen güvenilirlik düzeyi belirlenerek optimum revizyon süresi tahmin edilmelidir. Revizyon süresinin belirlenmesi gerekli veriler toplanarak bir sonraki çalışmada yapılacaktır. Bu değerlendirmeler sonucunda, işletmenin tahmin yöntemi sonuçlarından faydalanarak makine duruşları meydana gelmeden önce üretimini aksatmadan faaliyetlerini sürdürebilmesi öngörülmüştür. Farklı zaman periyotları için arıza sayıları ve bir sonraki arıza süresi tahminlerine dayanarak bakımın planlanması makinelerin güvenilirlik düzeylerini arttıracaktır. Güvenilirlik analizinin sonucuna göre hazırlanan bir bakım planı arızalar nedeni ile ortaya çıkan üretim süresi kaybı ve kalite kayıplarını en aza indirecektir. Yapılan çalışma örneğinde tamir edilebilen bir sistemin güvenilirliğinin modellenmesinin önemi görülmektedir. Ancak güvenilirlik analizinin yapılabilmesi için bakım verilerinin düzenli ve doğru olarak tutulması gerekmektedir. Maliyet ve güvenilirlik göze alınarak optimum revizyon süresinin belirlenebilmesi için arıza ile ilgili tüm maliyetlerin ve bakım sürelerinin de kaydedilmesi gerektiğinin altı çizilmelidir. Kısa vadede geliştirilen modelin bir pilot çalışma olarak kabul edilip daha fazla veri ile modelleme yapılması halinde işletme genelinde bakım planlamasının düzenlenmesinde başarılı sonuçlar vereceği düşünülmektedir. Ayrıca veri madenciliği teknikleri ile modelin doğruluğunun başarı oranının arttırılacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Akpınar, A. (2020). *Homojen olmayan poisson süreci ile bir bankaya ait atm makinasının güvenilirliğinin test edilmesi*. [Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ]. Ulusal Tez Merkezi.
- Ascher, H., & Feingold, H. (1984). *Repairable systems modelling, inferences, misconceptions and their causes*. Marcel Decker.
- Block, J., Ahmadi, A., Tyrberg, T., & Kumar, U. (2014). Fleet-level reliability of multiple repairable units: a parametric approach using the power law process. *International Journal of Performability Engineering*, 10(3), 239-250. <http://www.ijpe-online.com/EN/10.23940/ijpe.14.3.p239.mag>
- Buğatekin, A. T. (2017). Homojen olmayan poisson süreci ile bir makinenin güvenilirliğinin test edilmesi. *Fırat Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 29(1), 207-211. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/fumbd/issue/29393/314657>
- Chen, Z. (2004). *Bayesian and empirical bayes approaches to power law process and microarray*. [University of South Florida Ph. D. Thesis, United States of America].
- Cirrone, G. A. P., Donadio, S., Guatelli, S., Mantero, A., Mascialino, B., Parlati, S., ...& Viarengo, P. (2004). A goodness-of-fit statistical toolkit. *IEEE Transactions on Nuclear Science*, 51(5), 2056-2063. <https://doi.org/10.1109/TNS.2004.836124>
- Crowder, M. J., Kimber, A. C., Sweeting, T. J., & Smith, R. L. (1991). *Statistical analysis of reliability data*. Routledge.
- Çolak, M., Çetin, T., & Atılgan, A. (2017). Mobilya endüstrisinde tamir bakımın önemi ve bir uygulama. *Akademia Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi*, 2(3), 60-70.
- Demirdöğen, O., & Küçük, O. (2013). *Üretim işlemler yönetimi*. Detay Yayıncılık.
- Du, J. (2008). *Evaluation of equipment reliability, availability and maintainability in an oil sands processing plant*. [University of British Columbia Doctoral dissertation, Kanada].
- Garmabaki, A. H. S., Ahmadi, A., Block, J., Pham, H., & Kumar, U. (2016). A reliability decision framework for multiple repairable units. *Reliability Engineering & System Safety*, 150, 78-88. <https://doi.org/10.1016/j.ress.2016.01.020>
- Gaudoin, O., Yang, B., & Xie, M. (2003). A simple goodness-of-fit test for the power-law process, based on the Duane plot. *IEEE Transactions on Reliability*, 52(1), 69-74. <https://doi.org/10.1109/TR.2002.805784>

- Gonzalez, C. A., Torres, A., & Rios, M. A. (2014, 10-13 September). *Reliability assessment of distribution power repairable systems using HOPS*. In 2014 IEEE PES Transmission & Distribution Conference and Exposition, Latin America (PES T&D-LA).
- Hartler, G. (1989). The nonhomogeneous Poisson process-a model for the reliability of complex repairable systems. *Microelectronics Reliability*, 29(3), 381-386. [https://doi.org/10.1016/0026-2714\(89\)90624-0](https://doi.org/10.1016/0026-2714(89)90624-0)
- Jones, R. B. (1995). *Risk based management: a reliability centered approach*. Gulf Professional Publishing.
- Kendall, M. G. (1970). *Rank correlation methods*. Griffin.
- Köle, C., & Gökpınar, F. (2014). Üstel dağılıma uygunluk için bazı uyum iyiliği testlerinin 1. tip hata ve güçleri bakımından kıyaslanmaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 16(3), 318-326. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sdufenbed/issue/20799/222088>
- Kumar, U., & Klefsjö, B. (1992). Reliability analysis of hydraulic systems of LHD machines using the power law process model. *Reliability Engineering & System Safety*, 35(3), 217-224. [https://doi.org/10.1016/0951-8320\(92\)90080-5](https://doi.org/10.1016/0951-8320(92)90080-5)
- Kuo, W., & Zuo, M. J. (2003). *Optimal reliability modelling, principles and applications*. John Wiley and Sons, Inc.
- Kvaloy, J. T., & Lindqvist, B. H. (1998). TTT-based tests for trend in repairable systems data. *Reliability Engineering & System Safety*, 60(1), 13-28. [https://doi.org/10.1016/S0951-8320\(97\)00099-9](https://doi.org/10.1016/S0951-8320(97)00099-9)
- Lewis, P. A., & Robinson, D. W. (1974). *Testing for a monotone trend in a modulated renewal process*. In: Proschan F, Serfling RJ, editors. *Reliability and Biometry*. Philadelphia: SIAM.
- Louit, D. M., Pascual, R., & Jardine, A. K. (2009). A practical procedure for the selection of time-to-failure models based on the assessment of trends in maintenance data. *Reliability Engineering & System Safety*, 94(10), 1618-1628. <https://doi.org/10.1016/j.ress.2009.04.001>
- Lutfiah İsmail, A. T. (2014). Testing the performance of the power law process model considering the use of regression approach. *International Journal of Software Engineering and Applications*, 5(5), 35-46. <https://doi.org/10.5121/ijsea.2014.5503>
- Mann, H. (1945). Nonparametric tests against trend. *Econometrica: Journal of the econometric society*, 13(3), 245–259. <https://doi.org/10.2307/1907187>
- Meeker, W.Q., & Escobar, L.A. (1998). *Statistical methods for reliability data*. John Wiley and Sons, Inc.
- Montgomery, D. C. (2013). *Applied statistics and probability for engineers*. John Wiley and Sons, Inc.
- Nelson, W. B. (2003). *Recurrent events data analysis for product repairs, disease recurrences, and other applications*. Society for Industrial and Applied Mathematics.
- Rausand, M., & Høyland, A. (2004). *System reliability theory: models, statistical methods, and applications*. John Wiley and Sons, Inc.
- Rigdon, S. E., & Basu, A. P. (1989). The power law process: a model for the reliability of repairable systems. *Journal of Quality Technology*, 21(4), 251-260. <https://doi.org/10.1080/00224065.1989.11979183>
- Rigdon, S. E., & Basu, A. P. (2000). *Statistical methods for the reliability of repairable systems*. John Wiley and Sons, Inc.
- Ross, S. M. (1996). *Stochastic processes*. John Wiley and Sons, Inc.
- Ryan, K. J. (2003). Some flexible families of intensities for non-homogeneous poisson process models and their bayes inference. *Qual. Reliab. Engng. Int*, 19, 171–181. <https://doi.org/10.1002/qre.520>
- Saldanha, P. L. C., De Simone, E. A., & E Melo, P. F. F. (2001). An application of non-homogeneous poisson point processes to the reliability analysis of service water pumps. *Nuclear engineering and design*, 210(1-3), 125-133. [https://doi.org/10.1016/S0029-5493\(01\)00412-5](https://doi.org/10.1016/S0029-5493(01)00412-5)

- Tobias, P. (2022). *Statistical Methods Group*, SEMATECH. <https://www.itl.nist.gov/div898/handbook/apr/section2/apr223.htm>
- Tsarouhas, P. H., & Arvanitoyannis, I. S. (2010). Assessment of operation management for beer packaging line based on field failure data: a case study. *Journal of Food Engineering*, 98(1): 51-59. <https://doi.org/10.1016/j.jfoodeng.2009.12.007>
- Tsarouhas, P. (2012a). Reliability, availability and maintainability analysis in food production lines: a review. *International Journal of Food Science & Technology*, 47(11), 2243-2251. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2621.2012.03073.x>
- Uzgören, N., & Elevli, S. (2010). Homojen olmayan poisson süreci: bir maden makinesinin güvenilirlik analizi. *Journal of the Faculty of Engineering & Architecture of Gazi University*, 25(4), 827-837. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gazimmfd/issue/6686/88607>
- Van Dyck, J., & Verdonck, T. (2014). Precision of power-law HOPS estimates for multiple systems with known failure rate scaling. *Reliability Engineering & System Safety*, 126, 143-152. <https://doi.org/10.1016/j.ress.2014.01.019>
- Yıldırım, N. (2013). *Normal dağılım için uyum iyiliği testleri ve bir simülasyon çalışması*. [Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara]. Ulusal Tez Merkezi.
- Zhang, D., Zhang, Y., Yu, M., & Chen, Y. (2014). Reliability defects identification of serial production systems: application to a piston production line. *Arabian Journal for Science and Engineering*, 39(12), 9113-9125. <https://doi.org/10.1007/s13369-014-1426-7>
- Wang, P., & Coit, D. W. (2005, 24-27 January). *Repairable systems reliability trend tests and evaluation*. In Annual Reliability and Maintainability Symposium, Proceedings.

Teşekkür

Çalışmada kullanılan verilerin temini ve çalışmanın yürütülmesinde desteklerinden dolayı Tekstil firmasına ve fabrika müdürü Ömer Karamahmut'a teşekkür ederiz.

EXTENDED SUMMARY

In the textile industry, quality control is of great importance at every stage of production. Unplanned downtimes are one of the most challenging forecasts that affect the efficiency of the production process. Unplanned downtimes are when equipment is scheduled for production but not operating due to unplanned events. It is often caused by power outages, equipment failures, *mechanical and electronic failures*, unscheduled maintenance, lack of operators or materials, and operating system failures. Frequent stoppages of machines due to unplanned downtimes in fabric production cause loss of production and high costs. Unplanned downtimes, which have a stochastic behavior structure, are not easily predicted and have a great negative impact on production efficiency. In this sense, reliability analyzes made on machines using fault and repair data are important in evaluating how often a machine failing and how long it takes to become operational again.

The aim of this study is to model the mechanical failures that may occur during fabric production in a circular knitting machine in a company in the bedding fabric sector in Turkey by using counting processes. The system discussed in this study is a repairable system. It is a system that can perform the expected functions at the desired level by applying maintenance, provided that the whole system is not replaced with a new one when the repairable system fails. Reliability analysis of repairable systems is done using *Counting Process* models. The most commonly used counting process models for this purpose are Homogeneous Poisson Process (HPS), Renewal Process (YS) and Non-homogeneous Poisson Process (HOPS). The first step in performing a reliability analysis of a repairable system is to determine the model suitable for the failure behavior of the system. For this purpose, the first thing to do is to check whether the time between failures (AAS) provides *independence and identical distribution* assumptions. If there is a trend in the AASs, the assumption of independent and identical distribution will not be satisfied. Whether there is a trend in AASs is determined by trend analysis. When the failure data of the system satisfies both assumptions, the failure behavior of the system can be modeled with the appropriate one from HPS or YS. However, the failure process can be modeled with HOPS when the AASs are not independent and identically distributed, that is, the presence of a trend.

Trend tests are used to detect whether there is a significant increase or decrease in failure data over time. Trend analysis is done with graphical methods and hypothesis tests. Graphical methods are used to determine the general trend of the data and, if any, anomalies. There are many statistical tests to detect the presence of a trend within the data structure. The most commonly used of these tests are the Military-Handbook, Laplace and Anderson-Darling tests. For these tests, the null hypothesis is H_0 : appropriate model HPS (No trend) and alternative hypothesis H_1 : appropriate model HOPS with monotone trend (trend is present). While deciding on the appropriate model, trend tests and graphical methods should be evaluated together. Because although there is no trend, if the appropriate model is YS rather than HPS, these tests may reject the H_0 hypothesis. If the H_0 hypothesis is rejected, if the graph of the number of failure versus time is approximately linear, YS is the appropriate model. Mann-Kendall and Lewis-Robinson tests are the most used tests to test whether the YS is a suitable model.

In the study, firstly, the production and failure records of the past days were examined and the mechanical failures in production were determined and arranged. For the related analysis were used 5,5-month failure data of the circular knitting machine. During this period, a total of 91 failures occurred. For the circular knitting machine, firstly, the general trend of the data was determined by graphical methods and then hypothesis tests were applied to test the statistical significance of the observed failure trend. As a result of trend analyzes using graphical methods and hypothesis tests, it has been determined that the appropriate model for the failure behavior of the machine is the Nonhomogeneous Poisson process (HOPS). The failure density function of HOPS is expressed by the Power Law model. Because the Power Law density function is polynomial, it is very flexible and can model different failure behaviors. The maximum likelihood estimation method was used to estimate the parameters of the power law model. According to the maximum likelihood estimates of the parameters, the machine fails more frequently as it ages. The adequacy of the model was demonstrated by the goodness-of-fit test based on R^2 . Goodness of fit test based on R^2 is a parametric test. Parametric tests are tests with higher statistical power than nonparametric tests. After evaluating the adequacy of the model, reliability measures were estimated using the model. Reliability measures estimated from the model revealed that the machine was failing more and more frequently. This showed the necessity of overhauling the machine

in order to minimize production time loss and quality loss. As a result of these evaluations, it is foreseen that the enterprise will be able to continue its activities without interrupting its production before machine downtimes occur by utilizing the results of the estimation method. Planning the maintenance based on the number of failures for different time periods and forecasts of the next downtime will increase the reliability levels of the machines. It is thought that if the model developed in the short term is accepted as a pilot study and modeled with more data, it will yield successful results in the organization of maintenance planning throughout the enterprise. In addition, this study example demonstrates the importance of reliability analysis in maintenance planning.

EVLİLİK DOYUMU ÖLÇEĞİ'NİN GELİŞTİRİLMESİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI DEVELOPMENT OF THE MARITAL SATISFACTION SCALE: A VALIDITY AND RELIABILITY STUDY

N. Büşra AKÇABOZAN KAYABOL

Bahçeşehir Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Fakültesi
Eğitim Bilimleri
akcabusra@gmail.com

ORCID: 0000-0002-6350-8237

Zeynep HATİPOĞLU SÜMER

Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Eğitim Bilimleri
zeynep@metu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-9163-2622

Nurten KARACAN ÖZDEMİR

Hacettepe Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Eğitim Bilimleri
karacan.nurten@gmail.com

ORCID: 0000-0002-2909-6857

Pınar ÇAĞ

Başkent Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Fakültesi
Eğitim Bilimleri
pincarcag@baskent.edu.tr

ORCID: 0000-0001-5235-9558

Yaşar ÖZBAY

Hasan Kalyoncu Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Eğitim Bilimleri
yasar.ozbay@hku.edu.tr

ORCID: 0000-0001-9355-8238

Cemre TATLI

Hasan Kalyoncu Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Eğitim Bilimleri
cemre.tatli@hku.edu.tr

ORCID: 0000-0002-1838-2540

Ufuk AKBAŞ

Hasan Kalyoncu Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Eğitim Bilimleri
ufuk.akbas@hku.edu.tr

ORCID: 0000-0002-6122-154X

Gökçen AYDIN

Hasan Kalyoncu Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Eğitim Bilimleri
gokcenaydn@gmail.com

ORCID: 0000-0003-0781-7817

Esra EKER DURMUŞ

Hasan Kalyoncu Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Eğitim Bilimleri
esra.eker@hku.edu.tr

ORCID: 000-0001-9178-4696

ÖZ

Geliş Tarihi:

03.11.2022

Kabul Tarihi:

08.03.2023

Yayın Tarihi:

31.03.2023

Anahtar Kelimeler

Evlilik,
evlilik doyumu,
ölçek geliştirme,
geçerlik,
güvenirlilik

Keywords

Marriage,
marital satisfaction,
scale development,
validity,
reliability

Bu çalışmanın amacı evli bireylerin evlilik doyumu düzeylerini belirlemeye yönelik Evlilik Doyumu Ölçeği'nin (EDÖ) geliştirilmesi ve psikometrik özelliklerinin test edilmesidir. Ölçeğin yapı geçerliğini incelemek amacıyla ilk olarak 357 (%82.9 kadın, %17.1 erkek) evli bireyle Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA), ardından 163 (85 kadın, 78 erkek) evli bireyle Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır. Ölçüt bağımlı geçerliği Yaşam Doyum Ölçeği (YDÖ) ile incelenmiştir. Ölçeğin güvenirliliği iç tutarlılık katsayısı ve 47 katılımcı ile iki hafta ara ile yapılan test-tekrar test güvenirliliği ile hesaplanmıştır. AFA sonucunda tek boyutlu toplam 12 maddeden (1=Hiç Katılmıyorum, 7=Tamamen Katılıyorum) oluşan bir yapı elde edilmiştir. Ölçeğin YDÖ ile anlamlı, pozitif yönlü ve güçlü bir korelasyonunun ($r=.70$) olduğu görülmüştür. Ölçeğin Cronbach Alfa katsayısı .99, test-tekrar test güvenirliliği ise .92 olarak bulunmuştur. Elde edilen bu sonuçlar, EDÖ'nün evli bireylerin evlilik doyumu düzeylerini belirlemede kullanılabilecek geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermiştir.

ABSTRACT

The aim of this study was to develop the Marital Satisfaction Scale (MSS) to assess the marital satisfaction level of married individuals and test its psychometric properties. The study group consisted of 357 married individuals (82.9% women, 17.1% men) living in Türkiye. Firstly, Exploratory Factor Analysis (EFA) with 357 married individuals (82.9% women, 17.1% men) and secondly, Confirmatory Factor Analysis (CFA) with 163 (85 women, 78 men) married individuals were conducted to test the construct validity of the scale. Criterion-referenced validity was assessed using the Life Satisfaction Scale (LSS). Cronbach's alpha coefficient was calculated and test-retest coefficient was computed at two-week intervals in 47 married individuals to test the internal consistency. The results of EFA yield one-factor structure with 12 items (1=Strongly Disagree, 7=Strongly Agree). A significant and positive correlation was found between the scores of MSS and LSS ($r=.70$). The Cronbach's alpha coefficient was found as .99 and test-retest coefficient was calculated as .92. Findings of this study indicated that MSS is a valid and reliable scale to assess perceived marital satisfaction level of individuals.

Bu araştırma, “TÜBİTAK 1003-Öncelikli Alanlar Ar-Ge Projeleri Destekleme Programı” ile desteklenen “Evlü Bireylerin Evliliklerinin Güçlendirilmesine Yönelik Bir Mobil Uygulama Geliştirilmesi” başlıklı 218K572 kodlu ana proje ve 218K468 kodlu alt proje kapsamında geliştirilmiştir.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1198940>

Atıf/Cite as: Akçabozan Kayabol, N. B., Çağ, P., Akbaş, U., Hatipoğlu Sümer, Z., Özbay, Y., Aydın, G., Karacan Özdemir, N., Tatlı, C., ve Eker Durmuş, E. (2023). Evlilik doyumunu ölçme’ nin geliştirilmesi: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 13(1), 309-324.

Giriş

Bireylerin gelişiminde öncü güçlerden biri yakın ilişkilerdir (Perlman ve Vangelisti, 2006). Bireyler yaşamları boyunca birçok farklı yakın ilişki biçimi içerisinde yer almaktadır (Sungur, 2009). Yaşam boyunca gelişimsel ihtiyaç paralelinde de yürütülen ve rutin hayatın önemli bir parçası olan yakın ilişkilerin (Hendrick, 1981) başarısı, kalitesi veya kişiye sağladığı olası doyum (Hetherington, 2003), bireylerin genel iyilik halleri (Perlman ve Vangelisti, 2006), fizyolojik ve psikolojik sağlıkları, benlik algıları gibi birçok farklı alana doğrudan etki etmektedir (Hetherington, 2003; Perlman ve Vangelisti, 2006). Bu yakın ilişki biçimlerinden en özel olanlarından biri,, ilişkilene, bağ kurma, sevmeye-sevilmeye ve ait olma ihtiyaçlarının karşılandığı, iki birey arasındaki en derin ve özel ilişki türü olarak tanımlanan ve sosyal bir sistem olan evlilik (Bird ve Melville, 1994; Juvva ve Bhatti, 2006). Birçok farklı şekilde tanımlanan evlilik ilişkisi sosyal yaptırımları olan, kültürel farklılıklara göre belirli ritüeller çerçevesinde gerçekleştirilen ve toplum tarafından kabul edilen ilişki biçimi olarak görülmektedir (Burgess vd., 1963). Evlilik aynı zamanda insanlık tarihinde insan yaşamı kadar uzun bir geçmişe sahiptir (Juvva ve Bhatti, 2006). Çiftler arasında belirli kurallar ve yasalar paralelinde ilerleyen ve eşler arasında kişisel, sosyal, cinsel ve ekonomik işbirliklerini içeren evrensel bir birlikteliktir (Berscheid ve Regan, 2005).

Önemli bir sosyal kurum olarak evlilik, kişilerin yaşam doyum düzeylerini artırmakta, ailelerin bir arada olmasını sağlamakta ve genel toplum sağlığına olumlu katkı sunmaktadır (Canel, 2013; Zhang ve Hayward, 2006). Evlilik, kişilerin hayatlarındaki önemini sürdürse de özellikle son yıllarda Türkiye’nin de içinde bulunduğu birçok OECD ülkesinden elde edilen veriler; boşanma oranlarının ve ilk evlenme yaşının arttığını ve evlenme oranlarının azaldığını göstermektedir (OECD Family Database, 2019). Benzer bir şekilde, Amerika’da da uzun yıllardır boşanma oranları oldukça yüksek seyretmekte, hatta istatistikler her iki evlilikten birinin bittiğini göstermektedir (Cohen, 2019; Kennedy ve Ruggles, 2014). Türkiye İstatistik Kurumu’nun güncel bilgilerine göre 2020 yılında Türkiye’de boşanma oranları bir önceki yıla göre azalmış olsa da dünyadaki eğilimlere benzer şekilde, 2007 yılından beri Türkiye’de de evlenme oranları azalmakta ve boşanma oranları artmaktadır (Eurostat, 2017). Öte yandan, artan boşanma oranları ve evliliklerde azalmaya rağmen, beş evlilikten dört ve daha fazlası bireylerin ilk evlilikleri olup (OECD Family Database, 2019), yeniden evlenmeler de yaygınlığını sürdürmektedir (Cherlin, 2020). Türkiye’de üniversite öğrencileriyle yapılan çalışmalar da öğrencilerin evliliğe karşı olumlu tutumları olduğunu ve gelecekte evlenmeyi düşündüklerini göstermektedir (Deniz ve Aydemir, 2021; Koçyigit Özyigit, 2017). Bu durum evliliğin halihazırda önemini koruyan bir kurum olduğuna ve sağlıklı evliliklerin artmasına ve sürdürülmesine yönelik ihtiyaca dikkat çekmektedir.

Mutlu evliliklerin ne tür özelliklere sahip olduğunu, kişilerin evliliklerinden ne şekilde doyum aldıklarını ve ilişkilerin kalitesini anlamaya merak duyan araştırmacılar, yıllar içerisinde birbiriyle benzer anlamlara sahip ve birbiri yerine kullanılan “evlilik mutluluğu, evlilik başarısı, evlilik doyumunu, evlilik uyumu, evlilikte bağlılık” gibi kavramları alanyazına kazandırmışlardır (Erbek vd., 2005; Fincham ve Rogge, 2010; Funk ve Rogge, 2007). Bu kavramlar bazı çalışmalarda şemsiye bir terim olan evlilik kalitesi algısını değerlendirmek için ölçülmüş (ör., Amato ve Booth, 1995; Spanier, 1979), bazı çalışmalarda ise evlilik kalitesi ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Örneğin, Fincham ve Rogge (2010, s. 227) “Bireylerin romantik ilişkilerine dair öznel değerlendirmeleri” olarak tanımladıkları ilişki kalitesi kavramını başka çalışmalarda aynı şekilde tanımlanan ilişki doyumunu (Funk ve Rogge, 2007) kavramı ile eş anlamlı olarak kullanmışlardır. Evlilik doyumunu en yalın tanımla; bireylerin evliliklerinden sağladıkları öznel memnuniyet düzeylerine ve partnerleri ve ilişkileri hakkındaki olumlu yargı, duygu ve düşüncelerine işaret etmektedir (Boland ve Follingstad, 1987; Fincham ve Rogge, 2010). Bir diğer bakış açısına göre, partnerlerin evliliğe ilişkin ihtiyaçlarının ve beklentilerinin karşılanıyor olması durumu, evlilik doyumunu olarak açıklanmaktadır (Sperry, 2010). Başka bir çalışmada ise “bireyin evliliğindeki etkileşimlerden, deneyimlerden ve beklentilerden memnuniyet duymasına ilişkin duygu durumu” (Ward vd., 2009, s. 415) olarak tanımlanmıştır.

Görüldüğü üzere, alanyazında evlilik ilişkilerinin nasıl ve hangi kavramlar aracılığıyla değerlendirileceğine ilişkin halen bir kavram karmaşası olsa ve evlilik doyumunu üzerinde fikir birliğine varılmış tek bir tanım olmasa da, araştırmacıların bu kavramları tanımlarken sıklıkla kullandıkları iki referans noktası bulunmaktadır. Birincisi; partnerlerin arasındaki çatışma, iletişim gibi süreçlere odaklanan ilişkiyel/kişilerarası bakış açısı; ikincisi, partnerlerin ilişkilerine dair öznel değerlendirmelerine odaklanan kişisel/içsel bakış açısıdır (Fincham ve Rogge, 2010). İlk bakış açısına ilişkin değerlendirmelerde daha çok evlilik uyumu (Spanier, 1976) gibi kavramlar kullanılırken, ikinci bakış açısında daha çok evlilik doyumunu gibi kavramlara işaret edilmiştir (Hendrick, 1988). Sözü edilen kavramlar arasında en sık kullanılanı evlilik doyumudur. Evlilik doyumunu, evlilik etkileşimlerini ve evliliğin hem duygusal hem pratik yönlerini içeren çok boyutlu bir yapıdır (Nunes vd., 2022). Evlilik doyumunu hem ulusal hem de uluslararası alanyazındaki pek çok araştırmada hem bağımlı değişken (ör., Çağ ve Yıldırım, 2013; Jackson vd., 2014; Tavakol vd., 2017), hem de bağımsız değişken (ör., Aydın ve Canel, 2017; Wang ve Crane, 2001) olarak demografik, kişisel ve ilişkiyel başlıklar altında çalışılmıştır (Rosen-Grandon vd., 2004). Bu değişkenler içerisinde en başta cinsiyet olmak üzere (ör., Jackson vd., 2014; Kabasakal ve Soylu, 2016), yaş (ör., Gorchoff vd., 2008; Gülersoy, 2021), eşler arasındaki yaş farkı (ör., Lee ve McKinnish, 2017), eğitim durumu ve sosyo-ekonomik düzey (ör., Çağ ve Yıldırım, 2013; Jackson vd., 2017), çocuk sahibi olup olmama, çocuk sayısı ve yaşı (ör., Lawrence vd., 2007; Wendorf vd., 2011), evlilik süresi (ör., Karney ve Bradbury, 1995; Lavner ve Bradbury, 2010), yeniden evlenme (ör., Jose ve Alfons, 2007) ve dini inançlar (ör., Aman vd., 2019; Fincham vd., 2011) gibi demografik değişkenler olduğu görülmektedir.

Kişisel değişkenlerin evlilik doyumunu ne derece açıkladığını araştıran çalışmalarda eşlerin sağlıklı kişilik özelliklerine sahip olma düzeyleri (Young ve Long, 1998); birlikte zaman geçirme potansiyelleri (Hirschberger vd., 2009); iş doyumunu düzeyleri (Ashkzari vd., 2017); psikolojik ve fiziksel sağlık düzeyleri (Levenson, Carstensen ve Gottman, 1993) ve temel psikolojik ihtiyaçları (Karamehmetoğlu Çemberci, 2019) gibi birçok farklı değişken incelenmiştir. İlişkiyel değişkenlerin evlilik doyumunun belirleyicisi olarak araştırıldığı çalışmalarda ise eşlerin çatışmaları çözme biçimleri ve iletişim kaliteleri (Yılmaz ve Parlar, 2021), cinsel ve psikolojik yakınlık, güven, saygı, empatik anlayış ve eşitlik düzeyleri (Mackey ve O'Brien, 1995); eşler arası sosyal destek alışverişi (Acitelli ve Antonucci, 1994; Çağ ve Yıldırım, 2013) gibi çok çeşitli değişkenler ele alınmıştır. Güncel bir çalışmada, evlilik doyumunu bireyci ve toplulukçu kültürlerde ortak olarak açıklayan değişkenler gözden geçirilmiş ve "kişilik özellikleri, yakınlık, kişilerarası iletişim, duygusal zeka, ilişkiyel beklentiler, özerklik, aşk, takdir ve affetme, çatışma çözme, güven, paylaşılan ortak zaman, sosyal destek" gibi değişkenlere dikkat çekilmiştir (Kazım ve Rafique, 2021). Bunlara ek olarak, pek çok araştırmada evlilikten alınan doyumun bireylerin genel iyilik hali ve genel yaşam kaliteleri ve mutluluk düzeyleri üzerinde doğrudan etkili olduğu bulunmuştur (Anlı, 2021; Lucas ve Dyrenforth, 2006). Başka bir açıdan bakıldığında ise umutlu, yaşama bağlı ve yaşam amaçlarına dönük olan bireylerin yaşadıkları ilişkileri daha iyimser bir bakış açısıyla değerlendirebilme yetilerinden ötürü, ilişki kalitesi ve doyum düzeylerinin yükseldiğini söylemek mümkündür (Seligman vd., 2004). Ayrıca, düşük evlilik doyumunu düzeyi, aile kurumunu bütüncül olarak etkileyen mutsuzluk ve artan boşanma oranlarıyla da yakından ilişkilidir (Nunes vd., 2022). Evlilik doyumunu kavramının alanyazında nasıl ölçüldüğüne bakıldığında; evlilik doyumunun tanımlanmasındaki farklılıklar bu kavramı ölçmek için üç maddelik oldukça kısa ancak yaygın olarak kullanılan ölçme araçlarından (ör., Kansas Evlilik Doyumu Ölçeği, Schumm vd., 1986), evlilik ilişkisinin etkili iletişim, problem çözme, birlikte geçirilen zaman gibi çeşitli boyutlarıyla ilgili inanç ve tutumların değerlendirildiği 280 maddelik kapsamlı ancak pratik olmayan ölçme araçlarına (ör., Evlilik Doyumu Envanteri, Snyder, 1979) kadar tek ya da çok boyutlu çeşitli ölçeklerin geliştirilmesine sebep olmuştur. Bazı ölçme araçları sadece evlilik doyumunu ölçmek için tasarlanmış (ör., İlişki Doyum İndeksi, Funk ve Rogge, 2007), bazı ölçme araçlarında ise evlilik doyumunu diğer ilgili değişkenlerle birlikte bir başka ölçeğin alt boyutu olarak ölçülmüştür (ör., Rusbult vd., 1998). Alanyazında yalnızca evli bireylerle kullanılmak üzere geliştirilen doyum ölçekleri bulunmakla birlikte (ör., Lock ve Wallace, 1959) hem flört eden hem de evli çiftlerin doyumlarını ölçmeye yönelik geliştirilmiş ilişki doyumunu değerlendiren ölçme araçları da bulunmaktadır (ör., Hendrick, 1988).

Yukarıda örneklendirilen uluslararası alanyazındaki ölçme araçlarına ayrıntılı bir şekilde bakıldığında; eşlerin evliliklerine ve birbirlerine bakış açılarını ele alarak evlilik kalitesini 20 madde ile ölçen Evlilik Kalitesi İndeksi (Norton, 1983), sosyal mübadele teorisi bakış açısına göre partnerlerin evlilikten aldıklarını beklenti düzeyleri ile kıyaslayarak değerlendirilmesini sağlayan 32 maddeli Evlilik Karşılaştırma Düzeyi Ölçeği (Sabatelli, 1984), 7 maddelik kısa bir madde yapısı ile eşler arası bağlılık, kendini açma boyutlarını değerlendiren İlişki Değerlendirme Ölçeği (Relationship Assessment Scale, Hendrick, 1988), 10 maddeden oluşan ve partnerlerin ilişki doyum

düzeylerini belirlemeyi amaçlayan İlişki Doyumu Ölçeği (Roisamb vd., 2014) gibi sıklıkla kullanılan tek boyutlu ölçme araçları da bulunmaktadır. Bunların yanı sıra destek, duygusal ve cinsel yakınlık, uyum, barışçıl olma ve güven alt boyutlarını 24 madde ile değerlendirerek evlilik doyumunu ele alan Çok Boyutlu Romantik İlişki Kalitesi Ölçeği (Ioannidis ve Alvanoui, 2021) gibi güncel olarak geliştirilen çok boyutlu ölçme araçları da bulunmaktadır.

Ulusal alanyazına bakıldığında ise evlilik doyumunu ölçmek için uluslararası alanyazında yaygın olarak kullanılan ölçme araçlarının Türk kültürüne uyarlandıkları bilinmektedir. Bu uyarlama çalışmalarından ilki uluslararası alanyazında evlilik doyumunu incelemek için Spanier (1976) tarafından geliştirilen, Türk kültürüne Fırsıloğlu ve Demir (2000) tarafından uyarlanan ve günümüze kadar sıklıkla kullanılan 32 maddelik Çift Uyum Ölçeği revize edilmiş versiyonudur (Busby vd., 1995). Çift Uyum Ölçeği'nden daha önce geliştirilen ancak Türk kültürüne daha geç uyarlanan (Tutarel Kışlak, 1999) ve yaygın kullanımı olan bir diğer ölçme aracı evlilik niteliğini 15 madde ile çatışma çözme, uyum, iletişim konularında sorular da sorarak ölçen Evlilik Uyum Ölçeği'dir (Lock ve Wallace, 1959). Hem uluslararası alanyazında hem de Türk kültürüne uyarlandıktan sonra ulusal alanyazında yaygın olarak kullanılan bu iki ölçeği çeşitli gerekçelerle (ör., heterojen bir yapısı olması) eleştiren çalışmalar da vardır (Funk ve Rogge, 2007; Heyman vd., 1994). Romantik ilişkilerdeki ve evlilik ilişkilerindeki genel doyum düzeyini ölçmek amacıyla geliştirilen ve uluslararası ve ulusal alanyazında sıklıkla kullanılan tek boyutlu (yedi madde), homojen bir yapısı olan bir diğer ölçme aracı ise Curun (2001) tarafından Türk kültürüne uyarlanan İlişki Değerlendirme Ölçeği'dir (Hendrick 1988). Alanyazında daha çok bilinen ve araştırmacıların sıklıkla tercihi olan bu ölçme araçlarının dışında da birçok ölçme aracı bulunmaktadır (ör. İlişki İstikrarı Ölçeği, Rusbult vd., 1998; Evlilik Yaşam Doyumu Ölçeği, Johnson vd., 2006).

İlişki doyumunu ölçmek amacıyla yaygın olarak kullanılan yedi ölçme aracının (ör. Evlilik Uyum Ölçeği, İlişki Değerlendirme Ölçeği, İlişki Doyum İndeksi) geçerlilik açısından incelendiği bir meta analiz çalışmasında (Graham vd., 2011) Evlilik Kalitesi İndeksi (Norton, 1983), Kansas Evlilik Doyumu Ölçeği (Schumm vd., 1986), İlişki Değerlendirme Ölçeği'nin (Hendrick, 1988) güvenilirlik puanları yüksek ve makul olarak bulunmuştur. Öte yandan, diğer ölçekler arasında en düşük güvenilirlik düzeyini Evlilik Uyum Ölçeği (Lock ve Wallace, 1959) göstermiştir. Bu çalışmada, katılımcılarının hangi yaşta ve yaşam döneminde olduklarının evlilik doyumu ölçeklerinin güvenilirliğini etkilediği görülmüştür. Bu çalışmada incelenen ölçme araçlarından biri olan ve Madde Tepki Kuramı'na göre geliştirilen İlişki Doyum İndeksi'nin (İDİ, Funk ve Rogge, 2007) daha geleneksel ilişki doyum ölçeklerine göre güvenilir ve umut vaat eden bir ölçme aracı olduğu vurgulanmıştır (Graham vd., 2011). Alanyazında halihazırda kullanılan sekiz evlilik doyum ölçeğinin (ör., Evlilik Uyum Ölçeği, Çift Uyum Ölçeği) ölçüm hatalarına işaret ederek, diğerlerinin psikometrik özellikleri ile kıyaslandığında güçlü ve duyarlı bir ölçüm yaptığı tartışılan İDİ (Funk ve Rogge, 2007) güncel bir çalışmada Türk kültürüne de uyarlanmıştır (Özdemir ve Sağkal, 2021). Uluslararası alanyazında yaygın olarak kullanılan ölçme araçlarının Türk kültürüne uyarlanması, evlilik doyumu kavramını ölçebilmek için atılan önemli adımlardan olsa da kültüre özgü geliştirilen ölçme araçlarına da ihtiyaç duyulmuştur. Bu amaçla, evlilik doyumunu veya ilişki doyumunu ölçmek amacıyla tek faktörlü ve 10 maddelik Evlilik Yaşamı Ölçeği (Tezer, 1996); aile, cinsellik ve benlik olmak üzere üç faktörden ve 11 maddeden oluşan Evlilik Doyumu Ölçeği (Çelik ve Yazgan İnanç, 2009); evlilik uyumu, öfke, eşin ailesiyle olan iletişim, ekonomik açıdan ve ebeveynlik açısından anlayışlı olma olarak isimlendirilen beş faktörlü ve evet/hayır olarak yanıtlanan 101 madde içeren Evlilik Doyumu Ölçeği (Canel, 2013) gibi Türkiye'de geliştirilen ölçme araçları da bulunmaktadır. Mevcut ölçme araçlarının güncel olmama ya da madde sayısının fazla olması sebebiyle kullanım pratikliği sunmama gibi sınırlılıkları bulunmaktadır. Bunlara ek olarak, doyumun ilişki kalitesini ölçmek için geliştirilen ölçeklerin boyutlarından biri olarak ölçüldüğü araçlar ve bu ölçme araçlarının Türk kültürüne uyarlama çalışmaları da bulunmaktadır (ör., Algılanan Romantik İlişki Kalitesi Ölçeği, Fletcher vd., 2000; Sağkal ve Özdemir, 2018). Ayrıca dolaylı olarak evlilik kalitesini etkileyebilecek olası değişkenlere ilişkin de Evlilik Beklentisi Ölçeği (Soysal, Aslı ve Aysan, 2016); Evlilik Rol Beklentileri Ölçeği (Köksal ve İlhan, 2018), Evlilik Kalitesi Ölçeği (Kurt, 2018) gibi ölçekler geliştirilerek Türk kültürüne kazandırılmıştır.

Görüldüğü üzere evlilik doyumu kavramını ölçmek için geliştirilen ölçme araçlarının uzun bir yolculuğu olmuştur. Araştırmacılar yıllar içerisinde mevcut ölçekleri kullanmaya devam etseler de bu ölçeklerin revizyonlarını yapmış, eksik ya da problemlili olan kısımlarını dikkate alarak psikometrik olarak daha geçerli ve güvenilir ölçme araçları geliştirmeyi hedeflemişlerdir. Alanyazında evlilik doyumu kavramını ölçmek için çok sayıda ve farklı ölçme aracı varken yenilerinin geliştirilme ihtiyacının evlilik doyumunu tanımlamakta yaşanan

kavramsal karmaşa olduğu da tartışılmaktadır (Cepukiene, 2019). Ayrıca ölçeğin kültüre özgü ve duyarlı olmasını isteyerek ya da mevcut ölçekleri farklı kültürlere ve dillere adapte ederek ölçeklerin kültürlerarası uyarlanabilirliğini test etmişlerdir. Tüm bu çabalar birçok farklı kuramsal ve kavramsal bakış açısına göre geliştirilmiş, kapsamı, faktör ve madde sayıları, geçerlik ve güvenilirlik bulguları açılarından değişiklik gösteren birçok farklı ölçme aracına erişimi mümkün kılmıştır. Yapılan güncel bir sistematik derleme ve meta-analiz çalışması da ilişki doyumunu açıklayan varyansın kullanılan ölçüm aracına göre değişiklik gösterdiği sonucuna varmıştır (Bühler, Krauss ve Orth, 2021).

Türkiye’de yapılan güncel çalışmaların evlilik doyumunu ölçmeye yönelik kültüre özgü bir ölçme aracı geliştirmek yerine başka bir kültürde geliştirilmiş bir ölçme aracını uyarlamaya yönelik olduğu (ör., İDİ; Özdemir ve Sağkal, 2021) görülmüştür. Ayrıca evlilik doyumunu, uyumu, kalitesi gibi kavramları tanımlamada yaşanan kavram karmaşası nedeniyle alanyazında halen evlilik doyumunu ölçmek amacıyla oldukça sık kullanılsa da çeşitli eleştirilere de maruz kaldığı bilinen Çift Uyum Ölçeği (Fışıloğlu ve Demir, 2000; Spanier, 1979) gibi ölçeklerin de kullanıldığı bilinmektedir. Bu nedenlerle, Türkiye’de evlilik doyumunu ölçmek üzere geliştirilecek özgün ve güncel bir doyum ölçeğine ihtiyaç duyulmaktadır. Evlilik doyumunun geçerli ve güvenilir bir şekilde ölçülmesi için ilk olarak evlilik doyumunun kuramsal olarak nasıl tanımlandığı önem kazanmaktadır (Ward vd., 2009). Bu araştırmada evlilik doyumunu evli bireylerin evliliklerinden duydukları genel memnuniyet düzeyleri olarak geniş anlamıyla tanımlanmaktadır. Bu araştırmanın amacı, yapılan tanımlama ve güncel alanyazın göz önünde bulundurularak tek boyutlu, geçerli güvenilir ve kullanım pratikliği sunan bir Evlilik Doyumu Ölçeği geliştirmektedir.

Yöntem

Bu bölümde Evlilik Doyumu Ölçeği (EDÖ) geliştirme çalışmasının hangi aşamalarda gerçekleştiği ve çalışma grubunun özelliklerine yer verilmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmaya katılma kriterleri, 18 yaş ve üzeri olma, araştırma sırasında en az 1 yıldır evli olma, araştırmaya gönüllü olarak katılma ve Türkiye’de yaşıyor olma olarak belirlenmiştir. Araştırmada, üç farklı çalışma grubu yer almaktadır. Türkiye’de yaşıyan ve 296’sı (%82.9) kadın, 61’i (%17.1) erkek olmak üzere toplam 357 evli bireyden oluşan ilk gruba, ölçeğin geliştirilmesi ve açımlayıcı faktör analizi (AFA) ile faktör yapısının ortaya koyulması amacıyla ulaşılmıştır. Yaşları 21-76 (35.13 ± 8.23), evlilik süreleri 1-55 (9.86 ± 8.58) yıl arasında değişen katılımcılardan 30’u (%8.4) düşük, 291’i (%81.5.) orta, 36’sı (%10.1) yüksek gelir düzeyine sahip olduğunu belirtmiştir. Yetmiş dokuz katılımcı (%22.1) çocuk sahibi değilken, 259 katılımcının (%72.6) 1-3; 10 katılımcının (%2.8) ise dört ve daha fazla sayıda çocuğu bulunmaktadır.

AFA ile ortaya konulan modelin, Türkiye’de yaşıyan 85’i kadın (%54.1), 78’i (%47.9) erkek olmak üzere 163 evli bireyden oluşan ikinci gruptan elde edilen verilere uyumu doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ile incelenmiştir. Yaşları 22-78 (40.22 ± 0.85), evlilik süreleri 1-55 (14.86 ± 0.92) yıl arasında değişen katılımcılardan 12’si (%7.4) düşük, 31’i (%19) orta, 5’i (%3.1) yüksek gelir düzeyine sahip olduğunu belirtmiştir. Otuz bir katılımcı (%19) çocuk sahibi değilken, 121 katılımcının (%74.3) 1-3; 11 katılımcının (%6.7) ise dört ve daha fazla sayıda çocuğu bulunmaktadır. Ölçüt bağıntılı geçerlik kanıtı elde edebilmek için bu gruba, EDÖ ile birlikte Yaşam Doyumu Ölçeği (Dağlı ve Baysal, 2016) de uygulanmıştır.

EDÖ’nün kararlılık anlamındaki güvenilirliği test – tekrar test yöntemi ile incelenmiştir. Tekrarlı uygulamalar, daha önceki uygulamalara katılmayan ve benzer profile sahip olan 47 kişilik üçüncü çalışma grubu üzerinde gerçekleştirilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacılar tarafından geliştirilen bu formla katılımcılara cinsiyet, yaş, evlilik süresi, ekonomik gelir düzeyi, çocuk sahibi olup olmama durumu gibi kişisel bilgileri sorulmuştur.

Yaşam Doyum Ölçeği

Diener vd. (1985) tarafından geliştirilen Yaşam Doyum Ölçeği (YDÖ), yaşam doyumuna ilişkin algıyı ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Tek faktör altında bulunan beş maddeden oluşan ve 7'li Likert tipi derecelendirilen (1= Kesinlikle Katılmıyorum – 7= Tamamen Katılıyorum) ölçeğin Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı orijinal çalışmada .88'dir. Ölçek Türk kültürüne Dağlı ve Baysal (2016) tarafından uyarlanmıştır. Uyarlama çalışmasında Türk kültürüne daha uygun olduğu gerekçesi ile beş dereceli Likert tipi (1= Hiç Katılmıyorum – 5= Tamamen Katılıyorum) tepki seçenekleri kullanılmıştır. Ölçeğin uyarlama çalışmasındaki tek boyutlu, beş maddeli yapısı doğrulanmış olup, iç tutarlılık katsayısı .88 ve test-tekrar test güvenirliği $r = .97$ ve bu çalışmadaki Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı ise .93 olarak bulunmuştur.

Evlilik Doyumu Ölçeği: Madde Yazımı, Madde Havuzu ve Pilot Uygulama

EDÖ'nün geliştirilmesinde öncelikli olarak mevcut alanyazındaki ölçekler incelenmiştir. Bu aşamada ulusal ve uluslararası alanyazında yer alan evlilik doyumu, evlilik kalitesi, evlilik ilişkisi, evlilik başarısı gibi kavramsal yapıları ölçmek amacıyla geliştirilmiş mevcut ölçekler incelenmiştir. Alanyazın incelemesine paralel olarak, evlilikte mutluluk ve doyum ile ilgili teorilerden (ör., Sosyal Mübadele Teorisi, Sabatelli, 1984; Evlilik Kalitesi Modeli; Spanier ve Lewis, 1980) de faydalanılarak 48 maddelik bir madde havuzu hazırlanmıştır. EDÖ için madde havuzundaki ifadeler araştırmacılar tarafından (bireysel ve küçük grup çalışmalarıyla) incelenmiş, araştırmacıların tamamının katıldığı paneller düzenlenerek maddeler tartışılmıştır. Son hali verilen maddeler ve ölçek için hazırlanan yönergeler, ölçme aracı geliştirme konusunda deneyimli ölçme ve değerlendirme uzmanı öğretim elemanlarınca da incelenmiştir. Google formlar üzerinden hazırlanan EDÖ formu, farklı ekran büyüklüklerindeki bilgisayarlardan ve mobil cihazlardan test edilmiş ve ölçme araçlarının genel tasarım ilkelerini ihlal eden herhangi bir unsur tespit edilmemiştir. Ön deneme aşamasında hazırlanan EDÖ formu, 6 evli bireye uygulanmış ve uygulamaya katılan kişilerden, yönergenin ve maddelerin yeterince açık ve anlaşılır olup olmadığına yönelik bildirimlerde bulunmaları istenmiştir. Katılımcıların görüş ve açıklamaları, bazı maddelerin farklı şekillerde yorumlanabildiğini veya anlaşılmasının güç olduğunu göstermiştir. Bu tür sorunların tespit edildiği bazı maddeler üzerinde değişiklikler ve düzeltmeler yapılmış; çıkarılmaları halinde geçerliği olumsuz etkilemeyeceği değerlendirilen bazı maddelerin ise ilgili ölçme aracından çıkarılmasına karar verilmiştir.

Ölçeğin psikometrik özelliklerinin incelenmesinden önce veri setleri analizlere hazır hale getirilmiştir. Bütün bu çalışmalar ışığında; 35 maddeden oluşan ölçeğin deneme formu oluşturulmuştur. Katılımcılardan “Hiç katılmıyorum”, “Kısmen katılmıyorum”, “Katılmıyorum”, “Ne katılıyorum ne katılmıyorum”, “Kısmen katılıyorum”, “Katılıyorum” ve “Tamamen katılıyorum” arasında değişen 7 dereceli Likert tipi bir ölçek üzerinde kendi algılarını ifade etmeleri beklenmiştir.

Verilerin Toplanması

Verilerin toplanması aşaması öncesinde bir vakit üniversitesinin İnsan Araştırmaları ve Etik Komisyonundan gerekli etik kurul onayı (28.09.2018/14) alınmıştır. Araştırmanın verileri hem kağıt–kalem formu hem de Google formlar ile çevrimiçi ortamda toplanmıştır. Veri toplama sürecinde uygun örnekleme ve kartopu örnekleme süreçleri birlikte izlenmiştir. Bu bağlamda, Google formun erişim bağlantısı veya kağıt-kalem formunun kopyaları, araştırmacıların ulaşabilecekleri ve en az bir yıldır evli bireylere ulaştırılmıştır. Ulaşılan bireylerden, örnekleme girme koşulunu sağladığını bildikleri kişilere de formları yönlendirmeleri istenmiştir. Google formlar üzerinden hazırlanan veri toplama araçları aynı zamanda Whatsapp ve Twitter gibi platformlar aracılığıyla paylaşılmıştır. Katılımcılar ölçek maddelerini yanıtlamadan önce çalışmaya gönüllü olarak katıldıklarına ve istedikleri zaman çalışmadan çıkabileceklerini bildiklerine yönelik onam vermişlerdir. Google forma erişim için herhangi bir kişisel bilgi alınmamıştır. Kağıt kalem uygulamalarında tek kullanımlık kapalı zarflardan yararlanılmış ve böylece verilerin gizliliği ve anonimliği sağlanmaya çalışılmıştır. Uygulamalardan önce, kağıt-kalem testi ve Google form versiyonları için beşer katılımcı ile deneme uygulaması yapılmıştır. Her iki versiyon için formların düzeni, yazıların okunabilirliği, ifadelerin hata içerip içermemesi ve çevrimiçi form için ilgili linkin çalışıp çalışmadığı gibi hususlar değerlendirilmiştir. Geri bildirimlerle son hali verilen formlar uygulanmıştır.

Verilerin Analizi

Veriler analiz edilmeden önce gelişigüzel ya da belli bir örüntü oluşturacak şekilde cevaplama yapıp yapılmadığı, tüm maddelere en düşük ya da en yüksek tepkilerin verilip verilmediği, standart z puanları üzerinden tek değişkenli ve Mahalanobis uzaklıkları üzerinden çok değişkenli uç değerlerin bulunup bulunmadığı incelenmiştir. EDÖ'nün yapı geçerliğine ilişkin incelemelerden önce, Kaiser-Meyer-Olkin örneklem uygunluğu testi ve Bartlett Küresellik Testi gerçekleştirilmiştir. Herhangi bir maddenin ölçekte yer alması için faktör yükünün en az .45 olması referans alınmıştır (Büyüköztürk, 2021). Ölçeğin güvenilirliği Cronbach α ve test-tekrar test katsayıları üzerinden incelenmiştir. Ölçüt geçerliğine yönelik incelemeler Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı (r) ile gerçekleştirilmiştir. Verilerin analizinde SPSS 25 ve AMOS 22 kullanılmıştır.

Bulgular

Bu bölümde toplanan veriler üzerinde gerçekleştirilen ön incelemeler ile geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarına ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Ön İncelemeler

EDÖ'nün psikometrik özelliklerinden önce, elde edilen veriler üzerinde ön incelemeler gerçekleştirilmiştir. Veri setinde, maddeleri gelişigüzel cevaplayan veya tüm maddelere aynı cevabı veren kişilerin bulunup bulunmadığı incelenmiştir. Maddeleri gelişigüzel cevaplayan veya alınabilecek en düşük (35) ve en yüksek (245) puanları alan toplam 19 kişi, veri setinden çıkarılmıştır. Uygulanan çevrimiçi formda tüm maddelerin cevaplanması zorunlu olduğundan, madde düzeyinde kayıp veri bulunmamaktadır.

EDÖ toplam puanları standart z puanına dönüştürülmüş ve [-3, +3] aralığı dışında kalan değerler olmadığı görülmüştür. Çok değişkenli uç değerler ise Mahalanobis uzaklıkları üzerinden incelenmiş ve merkeze uzaklığı manidar olan ($p < .001$) 61 satır, veri setinden çıkarılmıştır. İlerleyen analizler 296'sı (%82.9) kadın, 61'i (%17.1) erkek olmak üzere toplam 357 kişilik veri seti üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Geçerliğe İlişkin Bulgular

Açımlayıcı Faktör Analizine İlişkin Bulgular.

EDÖ'nün yapı geçerliğinin AFA ile incelenmesinden önce yapılan analizlerde KMO değerinin .99 ve Bartlett küresellik testinin manidar olduğu ($\chi^2=21587.76$, $sd=595$, $p < .01$) görülmüştür. Bu sonuçlar, verilerin faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir.

Analiz sonuçlarına göre özdeğeri birden büyük (28.22) olan bir faktör tespit edilmiştir. Bu faktör toplam varyansın %80.12'sini açıklamaktadır. Tek faktör altında bulunan 35 maddenin faktör yüklerinin .75 ile .97 arasında değiştiği görülmüştür. Bu noktada, tüm maddelerin yüksek faktör yüklerine sahip olmasıyla birlikte, ölçme aracının kullanılabilirliği dikkate alınmış ve ölçülmesi amaçlanan kavramsal çerçeveyi koruyacak şekilde madde azaltma işlemi gerçekleştirilmiş ve ölçekten 23 maddenin çıkarılmasının kavramsal olarak evlilik doyumunu ölçmede yeterli olacağı görülmüştür.

Analiz sonucunda, özdeğeri birden büyük (10.40) olan tek faktör altında yer alan 12 maddelik ölçeğe ulaşılmıştır. Bu faktör, toplam varyansın %85.55'ini açıklamaktadır. Ölçekteki maddelerin faktör yükleri ve madde-toplam korelasyonları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. EDÖ için AFA Sonuçları ve Madde-Toplam Korelasyonları

Maddeler	λ	MTK
1. Eşimin sıcaklığını yüreğimde hissederim.	.97	.96
2. Eşimle aramızdaki bağ güçlüdür.	.96	.95
3. Eşimi her geçen gün daha çok seviyorum.	.96	.95
4. Eşimle vakit geçirmekten keyif alırım.	.95	.94
5. Birbirimizi çekici buluruz.	.94	.94
6. Birbirimizin kıymetini biliriz.	.94	.93
7. Bir daha dünyaya gelecek olsam yine eşimle evlenirdim.	.94	.93
8. Hayatta başıma gelen en güzel şey eşimdir.	.91	.91

9. Eşimle yan yana olmak beni heyecanlandırır.	.91	.91
10. Evliliğimizin bir ömür boyu devam edeceğini düşünüyorum.	.90	.89
11. Eşimi güzel/yakışıklı bulurum.	.86	.86
12. Cinsel yaşamımızdan memnunuzum.	.84	.83

Not. MTK=Madde Toplam Korelasyonu.

Tablo 1’de görüldüğü üzere EDÖ’yü oluşturan maddelerin faktör yükleri .84 - .97 aralığında, madde–toplam korelasyonları ise .83 - .96 aralığında değişmektedir. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı (Cronbach α) ise .99’dur.

Doğrulayıcı Faktör Analizine İlişkin Bulgular

EDÖ’nün AFA sonucu elde edilen tek faktör altında toplanan 12 maddelik, tek faktörlü yapısına birinci düzey DFA uygulanmıştır. Buna göre ölçeğin tek faktörlü yapısının sınındığı DFA sonuçları incelendiğinde; tüm maddeler için faktör yüklerinin manidar olduğu ($p < .05$) ve model – veri uyumuna ilişkin göstergelerin $\chi^2/sd = 91.48/43 = 2.13 \leq 3$, CFI = .99 $\geq$ .95, TLI = .98, RMSEA = .08 (90% GA: [.06; .11] şeklinde olduğu görülmüştür. Bu bulgular, iyi bir model – veri uyumunun (Hu ve Bentler, 1999; Kline, 2005) söz konusu olduğunu göstermektedir.

Ölçüt Bağıntılı Geçerliğe İlişkin İncelemeler

EDÖ’nün ölçüt bağıntılı geçerliği, YDÖ ile gösterdiği korelasyon üzerinden incelenmiştir. Evlilik doyumu ve yaşam doyumu ölçeklerinin toplam puanları arasında pozitif yönlü ve güçlü ($r = .70, p < .05$) sayılabilecek bir korelasyonun söz konusu olduğu görülmüştür.

Güvenirliliğe İlişkin Bulgular

Test Tekrar Test Sonucuna İlişkin İncelemeler

EDÖ’nün test-tekrar test güvenirliliği için ölçme aracı çevrimiçi ortamda yapı geçerliğinin incelendiği grupta yer almayan 47 kişiye iki hafta ara ile gönderilmiş ve elde edilen veriler arasındaki korelasyonun $r = .92 (p < .05)$ olduğu görülmüştür.

Tartışma ve Sonuç

Kişilerarası ilişkiler içerisinde evlilik yaşantısı önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye de dahil olmak üzere tüm dünyada boşanma oranlarının artmakta olduğu gerçeği, sağlıklı evliliklerin doğasını ve evlilik doyumunu belirleyen etmenlerin anlaşılmasına duyulan ihtiyacı pekiştirmektedir. Bu bağlamda çiftlerin evlilik doyum düzeylerini geçerli, güvenilir, güncel ölçme araçları ile ölçebilmek evliliklerin sağlıklı ilerleyişine katkı sağlarken emin verilerle ilerleyebilmek adına oldukça önemlidir. Öte yandan, alanyazında ilişki doyumu, ilişki kalitesi, ilişki istikrarı ve ilişki başarısı gibi benzer kavramları ölçmek için pek çok farklı ölçme aracının olduğu görülmektedir. Sosyal bilimlerdeki pek çok değişkende olduğu gibi ilişki doyumunu ölçmede de sıklıkla öz bildirim yöntemine dayalı ölçme araçları kullanılmakta (Graham vd., 2011) ve evlilikten alınan doyum, uyumu ve memnuniyeti ölçen mevcut araçların sağlıklı bir ölçüm yapabilmede yeterince duyarlı olmadıkları da belirtilmektedir (Fincham ve Rogge; 2010; Funk ve Rogge, 2007). Buna karşın Graham vd. (2011) ilişki doyumu ile ilgili olarak yaptıkları meta-analiz sonucunda; ilişki doyumu ile ilgili pek çok ölçme aracının geliştirildiğini, bu ölçme araçlarının hem güçlü hem de zayıf yanlarının olduğunu, daha çok geçerlik ve güvenilirlik analizi desteği ile bu ölçme araçlarının daha güçlü hale getirilebileceğini belirtmektedir. Ayrıca farklı kültürlerdeki, farklı cinsel yönelimlerdeki ve çeşitli yaş gruplarındaki bireyler için daha spesifik ölçme araçlarının geliştirilmesinin önemli olduğunu ifade etmektedirler. Bu sınırlılıklar araştırmacıları yeni ölçme araçları geliştirmeye ya da mevcuttakileri uyarlayarak farklı kültürlerdeki kullanımları için geçerlik ve güvenilirlik kanıtları sunmaya yönlendirmektedir. Bu çalışmada da alanyazına güncel bir ölçme aracı kazandırmak için Türkiye’deki evli bireylerin evliliklerinden duydukları genel memnuniyet düzeylerini ölçmek amacıyla Evlilik Doyumu Ölçeği geliştirilmiştir.

Bu araştırma kapsamında geliştirilen ve psikometrik nitelik ve yeterlikleri araştırılan EDÖ'nün tek faktörlü yapısının istatistiksel olarak güçlü geçerlik ve güvenilirlik bulgularına sahip olduğu görülmektedir. Açıklayıcı faktör analizi sonucunda yedi dereceli Likert tipinde 12 madde ve tek boyuttan oluşan bu ölçme aracındaki her bir madde için madde faktör yükleri ve madde-toplam korelasyonlarının oldukça yüksek olduğu görülmüştür. Aynı zamanda ölçeğin açıklanan toplam varyansının yüksek olması da ölçek maddelerinin evlilik doyumu kavramını ölçmede güçlü olduğunu, bir başka deyişle yapı geçerliğini kanıtlamaktadır. Buna ek olarak ölçeğin tek faktörlü yapısının sınındığı birinci düzey DFA sonuçları incelendiğinde tüm uyum değerleri açısından ölçeğin iyi uyum değerlerini karşıladığı görülmektedir (Hu ve Bentler, 1999; Hooper vd., 2008). Bununla birlikte, EDÖ'nün geçerliğine ilişkin bir diğer bulgu hem ulusal hem de uluslararası alanyazında da birçok kez doğrulandığı üzere (ör., Anlı, 2021; Carr vd., 2014; Güler, 2021) evlilik doyumu ve yaşam doyumu ölçekleri arasındaki pozitif yönlü ve güçlü korelasyondur. Buna göre bu çalışmada da bireylerin evlilik doyumlarındaki artışın yaşam doyumlarında artışla ilişkili olduğu bir kez daha gösterilmiştir. Ayrıca hesaplanan Cronbach α iç tutarlılık katsayısı ve test-tekrar test uygulaması sonucu elde edilen kararlılık katsayıları ise ölçeğin güvenilirliğinin de yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. Tüm bu sonuçların birlikte değerlendirilmesi, EDÖ'nün evli bireylerin algıladıkları evlilik doyum düzeylerinin ölçülmesinde kullanılabilecek geçerli ve güvenilir bir araç olduğunu göstermektedir. Ayrıca ölçeğin kısa olması, tek boyutlu yapısı ve kolay uygulanabilir olması kullanım kolaylığı da sağlamaktadır. EDÖ'nün geliştirilmesi, evlilik doyumu kavramının ölçülmesi ve evlilik doyumunun korelasyonel ve deneysel çalışmalar aracılığı ile araştırılması açısından halihazırda birikimli olan ulusal alanyazına ve ileride bu bağlamda yapılacak çalışmalara yeni bir katkı getirmektedir.

Her çalışma gibi bu çalışma da belirli sınırlılıklar içermektedir. Bunlardan ilki araştırma verilerinin elde edildiği çalışma grubu ile ilgilidir. Çalışma grubunun çoğunluğu orta gelir düzeyinde, çocuk sahibi olan kadın katılımcıları içermektedir. Ayrıca katılımcılara uygun ve kartopu örnekleme yoluyla ulaşılmış olması, araştırmanın örnekleminin çeşitliliğini ve heterojenliğini kısıtlamaktadır. Araştırmanın verileri tüm dünyada COVID-19 salgınının olduğu dönemde toplanmıştır. Bu durumun katılımcıların evlilik doyum düzeylerinde yaratmış olabileceği olası olumlu ya da olumsuz sonuçlarının araştırma verilerini etkilemiş olduğu düşünülebilir. Bununla birlikte, araştırma verilerinin bir kısmının çevrimiçi olarak elde edildiği düşünüldüğünde araştırma grubunda internete erişimi olan, çevrimiçi bir çalışmaya katılabilecek teknolojik imkanları ve yeterlilikleri olan evli bireyler olduğu bilinmektedir. Bu nedenle, ölçeğin geçerliğine ve güvenilirliğine dair bulguların genellenebilmesi için daha fazla kanıt sunabilmek adına, salgının etkilerinin azaldığı ya da geçtiği dönemde de cinsiyet, çocuk sahibi olma, sosyo-ekonomik düzey gibi değişkenler bağlamında daha heterojen bir grupta da çalışılması önerilmektedir. Bu noktada, ileride ölçme aracını kullanmak isteyen araştırmacılara ortaya çıkan yapının farklı gruplardaki (ör., yaş, yaşam dönemi) ölçme değişmezliğini test etmeleri de önerilmektedir. Bunlarla birlikte, öz-bildirime dayalı olarak geliştirilen bu ölçme aracına verilen yanıtların sosyal beğenirlik sınırlılığı (Chan, 2009) taşıdığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Tüm bu sınırlılıklara rağmen geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu ortaya konan EDÖ'nün maddelerinin oluşturulması aşamasında birbirini takip eden birden çok sürecin işletilmiş olması, araştırmacıların küçük ve büyük gruplar halinde maddeler üzerinde çalışması, paneller düzenlenerek maddelerin yeniden gözden geçirilmesi, uzman görüşlerinin alınması, uygulama öncesinde evli bireylerden görüş alınması gibi süreçler ölçek maddelerinin titizlikle hazırlandığına işaret etmektedir. Ayrıca ölçeğin geçerliğine (yapı ve benzer ölçek geçerliği) ve güvenilirliğine (iç tutarlılık katsayısı ve test-tekrar test güvenirliliği) ilişkin çoklu kanıtlar sunulmuş olması ölçeği psikometrik özellikleri açısından güçlü kılmaktadır. Türkiye'de geliştirilmiş özgün, uygulama ve puanlama açısından kısa, tek boyutlu, kullanımı pratik bir ölçme aracı olması ölçeğin evlilik ve aile terapisi alanında çalışan uzmanlar, psikologlar, psikolojik danışmanlar gibi uygulayıcılar tarafından kullanılmasını mümkün kılmaktadır. Ölçeğin alanda çalışan ruh sağlığı uzmanları tarafından kullanılmasına ek olarak, evlilik ve aile alanında evli bireylerle bilimsel araştırmalar yürüten araştırmacılar tarafından da kullanılabileceği açıktır. İleride yapılacak çalışmalarla kullanım sıklığının artırılması ve farklı gruplardaki (ör., farklı yaş grupları, coğrafi bölgeler, sosyo-demografik özellikler gibi) bireylerin evlilik doyum düzeylerinin test edilmesi, ölçeğin mevcut geçerlik ve güvenilirlik bulgularına yeni kanıtlar sunması açısından önemli görülmektedir. Ayrıca, alanyazına kazandırılan bu yeni ölçme aracı, Türkiye'de evlilik doyumunu ölçmek için başka dillerden adapte edilen ya da Türkiye'de geliştirilen diğer ölçme araçlarıyla kıyaslanarak incelenmesi için fırsat sunmaktadır. Ölçeğin kullanım sıklığının artmasının ardından ileride yapılacak meta analiz çalışmalarıyla alanyazında evlilik doyumunu ölçmek için kullanılan ölçeklerin farklı örneklemlerdeki geçerlik ve güvenilirlik bulgularına ilişkin karşılaştırmalı sonuçlar sunmak mümkün olacaktır. Böylece EDÖ'nün sadece bu çalışmadaki örnekleme benzer özellikleri olan evli

bireylerle değil kişisel ve ilişkişel değişkenler açısından farklılık gösteren evli bireylere de uygulanabilirliğine ilişkin çıkarımlar yapmak mümkün olabilecektir.

Kaynakça

- Acitelli, L. K. ve Antonucci, T. C. (1994). Gender differences in the link between marital support and satisfaction in older couples. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67(4), 688-698. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.67.4.688>
- Aman, J., Abbas, J., Nurunnabi, M. ve Bano, S. (2019). The relationship of religiosity and marital satisfaction: The role of religious commitment and practices on marital satisfaction among Pakistani respondents. *Behavioral Sciences*, 9(3), 30-43. <https://doi.org/10.3390/bs9030030>
- Amato, P. R. ve Booth, A. (1995). Changes in gender role attitudes and perceived marital quality. *American sociological review*, 60(1), 58-66. <https://doi.org/10.2307/2096345>
- Anlı, M. (2021). *Evli bireylerde evlilik uyumu, yaşam doyumu ve kaygı düzeyi arasındaki ilişkinin incelenmesi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Kent Üniversitesi.
- Ashkezari, M. K., Piryaei, S., Brojerdian, N. ve Ashkezari, E. K. (2017). The relationship between job satisfaction with marital satisfaction and mental health: The specific case of female employees. *European Psychiatry*, 41(S1), S737-S737. <http://dx.doi.org/10.1016/j.eurpsy.2017.01.1352>
- Aydın, E. ve Canel, A. N. (2017). Anne-oğul bağlanmasının gelin-kayınvalide ilişkisi ve evlilik doyumunu yordamadaki rolü. *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 1-16. <https://doi.org/10.26695/mukatcad.2018.7>
- Berscheid, E. ve Regan, P. (2005). *The psychology of interpersonal relationships*. Prentice Hall.
- Bird, G. ve Melville, K. (1994). *Families and intimate relationships*. McGraw-Hill Inc.
- Boland, J. P. ve Follingstad, D. R. (1987). The relationship between communication and marital satisfaction: A review. *Journal of Sex & Marital Therapy*, 13(4), 286-313. <https://doi.org/10.1080/00926238708403901>
- Burgess, E. W., Locke, H. J. ve Thomes, M. M. (1963). *The family: From institution to companionship*. (3rd ed.). American Book Company.
- Bühler, J. L., Krauss, S., & Orth, U. (2021). Development of relationship satisfaction across the life span: A systematic review and meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 147(10), 1012-1053. <https://doi.org/10.1037/bul0000342>
- Büyüköztürk, Ş. (2021). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı. İstatistik, araştırma deseni SPSS uygulamaları ve yorum*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Canel, A. N. (2013). The development of the Marital Satisfaction Scale (MSS). *Educational Sciences: Theory and Practice*, 13(1), 97-117.
- Carr, D., Freedman, V. A., Cornman, J. C. ve Schwarz, N. (2014). Happy marriage, happy life? Marital quality and subjective well-being in later life. *Journal of Marriage and Family*, 76(5), 930-948. <https://doi.org/10.1111/jomf.12133>
- Cepukiene, V. (2019). Does relationship satisfaction always mean satisfaction? Development of the couple relationship satisfaction scale. *Journal of Relationships Research*, 10, e14, 1-10. <https://doi.org/10.1017/jrr.2019.12>
- Chan, D. (2009). So why ask me? Are self-report data really that bad? In Lance, C. E., & Vandenberg, R. J. (Eds.) *Statistical and methodological myths and urban legends: Doctrine, verity and fable in the organizational and social sciences*. Routledge.
- Cherlin, A. J. (2020). Degrees of change: An assessment of the deinstitutionalization of marriage thesis. *Journal of Marriage and Family*, 82(1), 62-80. <https://doi.org/10.1111/jomf.12605>
- Cohen, P. N. (2019). The coming divorce decline. *Socius: Sociological Research for a Dynamic World*, 5, 1-6. <https://doi.org/10.1177/2378023119873497>

- Curun, F. (2001). *The effects of sexism and sex role orientation on romantic relationship satisfaction*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Çağ, P. ve Yıldırım, İ. (2013). Evlilik doyumunu yordayan ilişkisel ve kişisel değişkenler. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(39), 13-23.
- Çelik, M. ve İnanç, B. Y. (2009). Evlilik Doyum Ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışmaları. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(2), 247-269.
- Dağlı, A. ve Baysal, N. (2016). Yaşam Doyumu Ölçeği'nin Türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(59), 1250-1262. <https://doi.org/10.17755/esosder.75955>
- Deniz, A.B. ve Aydemir, İ. (2021). Üniversite öğrencilerinin aile ve evliliğe ilişkin görüşlerinin belirlenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(1), 59-78. <https://doi.org/10.33417/tsh.799078>
- Diener, E. D., Emmons, R. A., Larsen, R. J. ve Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of personality assessment*, 49(1), 71-75. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa4901_13
- Erbek, E., Beştepe, E., Akar, H., Eradamlar, N. ve Alpkın, R. L. (2005). Evlilik uyumu. *Düşünen Adam*, 18(1), 39-47.
- Eurostat (2017). Marriage and divorce statistics. Retrieved from <https://goo.gl/AjPB3W>
- Fışiloğlu H. ve Demir A. (2000). Applicability of the dyadic adjustment of marital quality with Turkish couples. *European Journal of Psychological Assessment*, 16(3), 214-218. <https://doi.org/10.1027/1015-5759.16.3.214>
- Fincham, F. D., Ajayi, C. ve Beach, S. R. H. (2011). Spirituality and marital satisfaction in African American couples. *Psychology of Religion and Spirituality*, 3(4), 259-268. <https://doi.org/10.1037/a0023909>
- Fincham, F. D. ve Rogge, R. (2010). Understanding relationship quality: Theoretical challenges and new tools for assessment. *Journal of Family Theory & Review*, 2(4), 227-242. <https://doi.org/10.1111/j.1756-2589.2010.00059.x>
- Funk, J. L. ve Rogge, R. D. (2007). Testing the ruler with item response theory: increasing precision of measurement for relationship satisfaction with the Couples Satisfaction Index. *Journal of Family Psychology*, 21(4), 572-583. <https://doi.org/10.1037/0893-3200.21.4.572>
- Fletcher, G. J., Simpson, J. A. ve Thomas, G. (2000). Ideals, perceptions, and evaluations in early relationship development. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79(6), 933-940. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.79.6.933>
- Gorchoff, S. M., John, O. P. ve Helson, R. (2008). Contextualizing change in marital satisfaction during middle age: An 18-year longitudinal study. *Psychological Science*, 19(11), 1194-1200. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.2008.02222.x>
- Graham, J. M., Diebels, K. J. ve Barnow, Z. B. (2011). The reliability of relationship satisfaction: a reliability generalization meta-analysis. *Journal of Family Psychology*, 25(1), 39-48. <https://doi.org/10.1037/a0022441>
- Güler, K. (2021). Evli kadınlarda ayrılık anksiyetesi, evlilik uyumu ve yaşam doyumunu arasındaki ilişkisinin incelenmesi. *Kıbrıs Türk Psikiyatrisi ve Psikoloji Dergisi*, 3(4), 272-278. <https://doi.org/10.35365/ctjpp.21.4.28>
- Gülersoy, G. (2021). *18-30 yaş arası evli çiftlerde ayrılık anksiyetesinin evlilik doyumuna üzerine etkisinin kadın ve erkeklerdeki ilişkisi*. [Yüksek lisans tezi]. İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Hendrick, S. S. (1981). Self-disclosure and marital satisfaction. *Journal of Personality and Social Psychology*, 40(6), 1150-1159. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.40.6.1150>
- Hendrick, S. S. (1988). A generic measure of relationship satisfaction. *Journal of Marriage and the Family*, 50(1), 93-98. <https://doi.org/10.2307/352430>
- Hetherington, E. M. (2003). Intimate pathways: Changing patterns in close personal relationships across time. *Family Relations*, 52(4), 318-331. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2003.00318.x>

- Heyman, R. E., Sayers, S. L. ve Bellack, A. S. (1994). Global satisfaction versus marital adjustment: An empirical comparison of three measures. *Journal of Family Psychology*, 8(4), 432-446. <https://doi.org/10.1037/0893-3200.8.4.432>
- Hirschberger, G., Srivastava, S., Marsh, P., Cowan, C. P. ve Cowan, P. A. (2009). Attachment, marital satisfaction, and divorce during the first fifteen years of parenthood. *Personal Relationships*, 16(3), 401-420. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6811.2009.01230.x>
- Hu, L. ve Bentler, P. (1999). Cutoff criteria for fit indices in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling*, 6(1), 1-55. <https://doi.org/10.1080/10705519909540118>
- Ioannidis, P. ve Alvanou, A. (2021) QUARRELS; A Multidimensional Assessment of Romantic Relationship Quality and its Relationship to Adult Attachment Dimensions. *International Journal of Science and Research (IJSR)*, 10(11), 446-449. <https://doi.org/10.21275/SR211104232505>
- Jackson, J. B., Miller, R. B., Oka, M. ve Henry, R. G. (2014). Gender differences in marital satisfaction: A meta-analysis. *Journal of Marriage and Family*, 76(1), 105-129. <https://doi.org/10.1111/jomf.12077>
- Jackson, G. L., Krull, J. L., Bradbury, T. N. ve Karney, B. R. (2017). Household income and trajectories of marital satisfaction in early marriage. *Journal of Marriage and Family*, 79(3), 690-704. <https://doi.org/10.1111/jomf.12394>
- Johnson, H. A., Zabriskie, R. B. ve Hill, B. (2006). The contribution of couple leisure involvement, leisure time, and leisure satisfaction to marital satisfaction. *Marriage & Family Review*, 40(1), 69-91. https://doi.org/10.1300/J002v40n01_05
- Jose, O. ve Alfons, V. (2007). Do demographics affect marital satisfaction?. *Journal of Sex & Marital Therapy*, 33(1), 73-85. <https://doi.org/10.1080/00926230600998573>
- Juvva, S. ve Bhatti, R. S. (2006). Epigenetic model of marital expectations. *Contemporary Family Therapy*, 28(1), 61-72. <https://doi.org/10.1007/s10591-006-9695-2>
- Kabasakal, Z. ve Soylu, Y. (2016). Evli bireylerin evlilik doyumunun cinsiyet ve eş desteğine göre incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 208-214.
- Karamehmetoğlu Çemberci, M. (2019). *Eşlerde ilişki doyumunun belirleyicileri olarak yaşam pozisyonları ve temel psikolojik ihtiyaçlar*. [Yüksek lisans tezi]. İstanbul Arel Üniversitesi.
- Karney, B. R. ve Bradbury, T. N. (1995). The longitudinal course of marital quality and stability: A review of theory, methods, and research. *Psychological Bulletin*, 118(1), 3-34. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.118.1.3>
- Kazim, S. M., ve Rafique, R. (2021). Predictors of marital satisfaction in individualistic and collectivist cultures: A mini review. *Journal of Research in Psychology*, 3(1), 55-67. <https://doi.org/10.31580/jrp.v3i1.1958>
- Kennedy, S. ve Ruggles, S. (2014). Breaking up is hard to count: The rise of divorce in the United States, 1980-2010. *Demography*, 51(2), 587-598. <https://doi.org/10.1007/s13524-013-0270-9>
- Kline, P. (1994). *An easy guide to factor analysis*. Routledge.
- Koçyiğit Özyiğit, M. (2017). The meaning of marriage according to university students: A phenomenological study. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 17(2), 679-711. <https://doi.org/10.12738/estp.2017.2.0061>
- Köksal, B. ve İlhan, T. (2018). Evlilik rol beklentileri ölçeğinin geliştirilmesi. *Ege Eğitim Dergisi*, 19(1), 300-319.
- Kurt, İ. E. (2018). Evlilik Kalitesi Ölçeği'nin Türkçe'ye uyarlanması. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27(2), 84-96.
- Lavner, J. A. ve Bradbury, T. N. (2010). Patterns of change in marital satisfaction over the newlywed years. *Journal of Marriage and Family*, 72(5), 1171-1187. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2010.00757.x>
- Lawrence, E., Nysten, K. ve Cobb, R. J. (2007). Prenatal expectations and marital satisfaction over the transition to parenthood. *Journal of Family Psychology*, 21(2), 155-164. <https://doi.org/10.1037/0893-3200.21.2.155>
- Lee, W. S. ve McKinnish, T. (2018). The marital satisfaction of differently aged couples. *Journal of Population Economics*, 31(2), 337-362. <https://doi.org/10.1007/s00148-017-0658-8>

- Levenson, R. W., Carstensen, L. L. ve Gottman, J. M. (1993). Long-term marriage: Age, gender, and satisfaction. *Psychology and Aging*, 8(2), 301-313. <https://doi.org/10.1037/0882-7974.8.2.301>
- Locke, H. J. ve Wallace, K. M. (1959). Short marital-adjustment and prediction tests: Their reliability and validity. *Marriage and Family Living*, 21(3), 251-255. <https://doi.org/10.2307/348022>
- Lucas, R. E. ve Dyrenforth, P. S. (2006). Does the existence of social relationships matter for subjective well-being? Vohs, K. D., ve Finkel, E. J. (Der). *Self and relationships: Connecting intrapersonal and interpersonal processes* içinde (ss.254-273). Guilford Press.
- Mackey, R. A. ve O'Brien, B. A. (1995). *Lasting marriages: Men and women growing together*. Greenwood Publishing Group.
- Norton, R. (1983). Measuring marital quality: A critical look at the dependent variable. *Journal of Marriage and the Family*, 45(1), 141-151. <https://doi.org/10.2307/351302>
- Nunes, C., Martins, C., Leal, A., Pechorro, P., Ferreira, L. I. ve Ayala-Nunes, L. (2022). The ENRICH Marital Satisfaction (EMS) Scale: A psychometric study in a sample of portuguese parents. *Social Sciences*, 11(3), 107. <https://doi.org/10.3390/socsci11030107>
- Organization for Economic Cooperation and Development (2019). Family database. Retrieved from https://www.oecd.org/els/family/SF_3_1_Marriage_and_divorce_rates.pdf
- Özdemir, Y. ve Sağkal, A. S. (2021). Does relationship conflict predicts psychological distress or vice versa? A cross-lagged panel model. *The Spanish Journal of Psychology*, 24(e6), 1-11. <https://doi.org/10.1017/SJP.2021.5>
- Perlman, D. ve Vangelisti, A. L. (2006). *The Cambridge handbook of personal relationships*. Cambridge University Press.
- Rosen-Grandon, J. R., Myers, J. E. ve Hattie, J. A. (2004). The relationship between marital characteristics, marital interaction processes, and marital satisfaction. *Journal of Counseling & Development*, 82(1), 58-68. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6678.2004.tb00286.x>
- Røysamb, E., Vittersø, J. ve Tambs, K. (2014). The relationship satisfaction scale-psychometric properties. *Norsk Epidemiologi*, 24(1-2), 187-194. <https://doi.org/10.5324/nje.v24i1-2.1821>
- Rusbult, C. E., Martz, J. M. ve Agnew, C. R. (1998). The investment model scale: Measuring commitment level, satisfaction level, quality of alternatives, and investment size. *Personal Relationships*, 5(4), 357-387. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6811.1998.tb00177.x>
- Sabatelli, R. M. (1984). The marital comparison level index: A measure for assessing outcomes relative to expectations. *Journal of Marriage and the Family*, 46(3) 651-662. <https://doi.org/10.2307/352606>
- Sağkal, A. S. ve Özdemir, Y. (2018). Algılanan Romantik İlişki Kalitesi Ölçeği'nin (ARİKÖ) Türkçe'ye uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 46, 22-40. <https://doi.org/10.21764/maeuefd.329888>
- Schumm, W. R., Paff-Bergen, L. A., Hatch, R. C., Obiorah, F. C., Copeland, J. M., Meens, L. D.ve Bugaighis, M. A. (1986). Concurrent and discriminant validity of the Kansas Marital Satisfaction Scale. *Journal of Marriage and the Family*, 48(2), 381-387. <https://doi.org/10.2307/352405>
- Seligman, M. E., Parks, A. C. ve Steen, T. (2004). A balanced psychology and a full life. *Philosophical Transactions of the Royal Society of London. Series B: Biological Sciences*, 359(1449), 1379-1381. <https://doi.org/10.1098/rstb.2004.1513>
- Snyder, D. K. (1979). Multidimensional assessment of marital satisfaction. *Journal of Marriage and the Family*, 41(4), 813-823. <https://doi.org/10.2307/351481>
- Soysal, F. S. Ö., Aslı, U. Z. ve Aysan, F. (2016). Evlilik Tutumu Ölçeğinin Türkçe'ye Uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(4), 1951-1964.
- Spanier, G. B. (1976). Measuring dyadic adjustment: New scales for assessing the quality of marriage and similar dyads. *Journal of Marriage and the Family*, 38(1) 15-28. <https://doi.org/10.2307/350547>

- Spanier, G. B. (1979). The measurement of marital quality. *Journal of Sex & Marital Therapy*, 5(3), 288-300. <https://doi.org/10.1080/00926237908403734>
- Spanier, G. B. ve Lewis, R. A. (1980). Marital quality: A review of the seventies. *Journal of Marriage and the Family*, 42(4), 825-839.
- Sperry, L. (2010). Intimacy: Definition, contexts, and models for understanding its development and diminishment. J. Carlson ve L. Sperry (Der.), *Recovering intimacy in love relationships: A clinician's guide* içinde (ss. 3-14). Routledge/Taylor & Francis Group.
- Sungur, M. Z. (2009). *Sen, ben ve aramızdaki her şey*. Goa Yayınları.
- Wang, L. ve Crane, D. R. (2001). The relationship between marital satisfaction, marital stability, nuclear family triangulation, and childhood depression. *American Journal of Family Therapy*, 29(4), 337-347. <https://doi.org/10.1080/01926180126502>
- Ward, P. J., Lundberg, N. R., Zabriskie, R. B. ve Berrett, K. (2009). Measuring marital satisfaction: A comparison of The Revised Dyadic Adjustment Scale and The Satisfaction with Married Life Scale. *Marriage & Family Review*, 45(4), 412-429. <https://doi.org/10.1080/0149420902828219>
- Wendorf, C. A., Lucas, T., Imamoğlu, E. O., Weisfeld, C. C. ve Weisfeld, G. E. (2011). Marital satisfaction across three cultures: Does the number of children have an impact after accounting for other marital demographics? *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 42(3), 340-354. <https://doi.org/10.1177/0022022110362637>
- Tavakol, Z., Nikbakht Nasrabadi, A., Behboodi Moghadam, Z., Salehiniya, H. ve Rezaei, E. (2017). A review of the factors associated with marital satisfaction. *Galen Medical Journal*, 6(3), 197-207. <https://doi.org/10.31661/gmj.v6i3.641>
- Tezer, E. (1996). Evlilik ilişkisinden sağlanan doyum: Evlilik Yaşam Ölçeği. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2(7), 1-7.
- Tutarel-Kışlak, Ş. (1999). Evlilikte Uyum Ölçeğinin (EUÖ) güvenilirlik ve geçerlik çalışması. *Psikiyatri Psikoloji Psikofarmakoloji Dergisi*, 7(1), 50-57.
- Yılmaz, N. E. ve Parlar, H. (2021). Evli bireylerin evlilik doyumunun yordayıcısı olarak problem çözme becerileri ve iletişim becerilerinin incelenmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(40), 220-237. <https://doi.org/10.46928/iticusbe.767597>
- Young, M. E. ve Long, L. L. (1998). *Counseling and therapy for couples*. Thomson Brooks/Cole Publishing Co.
- Zhang, Z. ve Hayward, M. D. (2006). Gender, the marital life course, and cardiovascular disease in late midlife. *Journal of Marriage and Family*, 68(3), 639-657. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2006.00280.x>

EXTENDED SUMMARY

One of the most important leading forces in human development is having intimate relationships (Perlman and Vangelisti, 2006). Marriage, as a particular type of an intimate relationship, is described as a social system which meets one's needs of relating, bonding, loving and being loved, and feeling belongingness (Bird and Melville, 1994; Juvva and Bhatti, 2006). Marriage includes personal, social, sexual, and economical collaboration between couples on the grounds of some rules and laws (Berscheid and Regan, 2005). Although divorce rates have been increasing both in Turkey and across the globe, marriage still maintains its importance in individuals' lives. Therefore, researchers have centered their attention for many decades in understanding the characteristics of satisfied marriages and developed different but related terms to define marital quality as an umbrella term or as alternatives to marital quality such as "marital happiness, marital satisfaction, marital success, marital commitment". Among these terms, the most frequently used and studied term was marital satisfaction (MS) which has been defined differently in the literature. For instance, Sperry (2010) described MS as satisfied needs and expectations related to the marriage (Sperry, 2010) and Ward et al. (2009) identified it as "an individual's emotional state of being content with the interactions, experiences, and expectations of his or her married life" (p. 415). MS has also been a widely studied construct and investigated both as an antecedent and a consequence of various demographic, personal, and relational variables. MS has been assessed through various measurements differing from very short, one dimensional but widely used measurements with three items (Schumm et al., 1986) to long, multidimensional but not practical measurements with 280 items (Snyder, 1979). In the studies conducted in Turkey, MS has been mostly assessed via the Turkish adaptations of commonly used instruments in the international literature (e.g., Relationship Assessment Scale by Hendrick, 1988; adapted by Curun, 2001). Additionally, there are also uniquely developed instruments in a sample of Turkish married individuals to assess MS (e.g., Marital Life Scale; Tezer, 1996). The arguments and criticisms about the psychometric properties of the existing measurements (e.g., Graham et al., 2011) and the need for developing a current and culture-sensitive instrument in Turkey to assess MS have led the researchers to develop a self-report Marital Satisfaction Scale (MSS) in a sample of Turkish married individuals in this study. Therefore, the aim of the current study was to develop a unidimensional, self-report, practical, and psychometrically valid and reliable MSS to measure the overall contentedness married individuals perceive in their marriage. The sample of Exploratory Factor Analysis (EFA) included 357 married individuals ($n=296$; 82.9% women and $n=61$; 17.1% men) with an average marital length of 9.86 years ($SD=8.58$). Confirmatory Factor Analysis (CFA) was conducted with a sample of 163 married individuals ($n=85$, 54.1% women and $n=78$, 47.9% men). Demographic Information Form, the Turkish adaptation of Life Satisfaction Scale (LSS; Dağlı and Baysal, 2016), and MSS were used to collect data. In the development process of MSS, the literature was reviewed thoroughly and an item-pool with 48 items was generated. All items were reviewed by the researchers individually; then, through small-group discussions and one panel including all researchers. An expert opinion was gathered from faculty members from Measurement and Instruction field. Cognitive interviews with married individuals were conducted. All feedback and problems reported in wording and meaning of the items were handled by the researchers and the trial form with 35 items (1=Strongly disagree, 7= Strongly agree) was created. Data were collected through online survey via Googleforms and paper-pencil forms. Before conducting EFA, preliminary analyses were computed and assumptions were met. KMO was .99 and Bartlett's sphericity test was found significant ($\chi^2=21587.76$, $sd=595$, $p<.01$) indicating adequacy of the data for the factor analysis.

Results of the Principal Component Analysis (PCA) demonstrated one factor with eigenvalues over 1 (28.22) which explained 80.12% of the total variance. Factor loadings of 35 items under one factor varied from .75 to .97. Given that each item had high factor loadings, researchers conducted item-reduction considering the theoretical framework and practicality of the scale and they decided to omit 23 items from the scale to assess MS adequately. Ultimately, the results showed one factor with eigenvalues over 1 (10.405) with 12 items explaining 85.55% of the total variance. Factor loadings ranged from .84 - .97 and item-total correlations ranged from .83 - .96. The Cronbach's alpha value was .99. Results of CFA for the scale with 12 items showed a good fit of the model to the data, χ^2/df ratio = 91.48/43=2.13 $\leq$ 3, CFI = .99 $\geq$ .95, TLI = .98, RMSEA = .08 (90% CI: [.06; .11]). Convergent validity was tested by analyzing the correlation between the scores of MSS and LSS and results showed that the total scores of marital satisfaction and life satisfaction scales were strongly and positively correlated ($r=.70$, $p<.05$). Test-retest coefficient at two-weeks interval with a separate sample of 47 married individuals was computed as .92. Overall, the results revealed sufficient evidence for the validity and

reliability of the MSS with one factor structure including 12 items on a 7-point Likert scale. According to the findings of PCA, factor loadings and item-total correlations were found to be high for each item. The explained variance was high, which indicated further evidence for the construct validity of the MSS. That is, the items appeared to measure MS strongly. Accordingly, the results of CFA confirmed the one-factor structure of the scale. As consistent with the previous studies, the positive and strong relationship between marital satisfaction and life satisfaction also provided additional evidence for the construct validity of the MSS. Moreover, Cronbach's alpha and test-retest coefficients addressed the high consistency level of the MSS. Overall, the MSS was evaluated as a psychometrically valid and reliable instrument to assess marital satisfaction level of married individuals. The development of MSS as a current, one-dimensional, short, and practical instrument contributed to the existing literature.

DIFFERENT ASPECTS OF ACHAEAN EXISTENCE IN WESTERN ANATOLIA: A COMPARISON BETWEEN ACHAEAN AND LOCAL FEATURES BASED ON DIFFUSION THEORY

BATI ANADOLU'DA AKHA VARLIĞININ FARKLI BOYUTLARI: YEREL VE AKHA UNSURLARININ DİFÜZYON KURAMI ÜZERİNDEN BİR KARŞILAŞTIRMASI

Muhammet Hamdi KAN

Akdeniz Üniversitesi

Serik G.S.S. M.Y.O.

Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü

muhammetkan@akdeniz.edu.tr

ORCID: 0000-0001-7947-7140

ÖZ

Bu çalışma, Batı Anadolu'daki GTÇ merkezlerinden, Akha yayılımının farklı niteliklerini sergileyen, seçilmiş üçüne (Troia, Panaztepe ve Anaia) odaklanmakta ve "2.bin yılda Batı Anadolu" sorunsalına, Akha perspektifinden düzenli, analitik ve bilimsel bir metod uygulamayı amaçlamaktadır. Difüzyon Kuramı basitçe, bir yabancı kültürün yerel bir pazardaki varlık seviyelerini somut kültür kalıntıları üzerinden sınıflandırmaktadır. Bu kuram Batı Anadolu'daki Akha unsurlarına uygulandığında, konu üzerine analitik ve rasyonel bir veri üretimi sağlamak mümkün olmaktadır. Bağımsız kent devletleri olarak bilinen Akhalar, son derece iyi organize edilmiş bir ticaret stratejisinin uygulayıcıları gibi görünmektedirler. Bu stratejik organizasyon üç ayak üzerinde yükselmektedir: Birincisi, görsellik ve ucuzlukla öne çıkan mallarıyla yerel güç merkezlerinde faaliyet gösteren yabancı tüccarlar; ikincisi, yerel bir yöneticinin izni ve/veya davetiyle kurulan ticari koloniler; üçüncüsü ise serbest ticaret bölgelerini güçlü bir donanma ve yaygın bir üretim hacmi ile domine etmek...Bu tür bir ticari network oluşturmak bir karar alma mekanizmasına, bir şekilde bir organizasyona gereksinim duymaktadır.

ABSTARCT

This paper focuses on three selected LBA centres of Western Anatolia (Troy, Panaztepe and Anaia), which represent different features of Achaean influence; and aims to put out a proper, analytic, scientific method to clarify the picture of "Western Anatolia in 2nd Millenium BC", at least in Achaean perspective.

The Diffusion Theory simply classifies the influence of a foreign culture through tangible cultural features and their existence levels in a local market. Applying this theory to Achaean features in Western Anatolian centres would produce an analytic and rational data on the subject.

Achaean who were independent and unorganized city-states, seem to be the practitioners of a very well-organized trade strategy, focusing on three levels of market penetration: first, being foreign merchants in the capitals of strong local states and dominating the market with aesthetic and relatively in-expensive goods; second, settled emporiums by treaties with local lords; third, dominating free trade zones with their strong fleet and wide-spread production volume. Establishing such a trade network needs a decision-making mechanism, an organization of some kind.

Geliş Tarihi:
17.11.2022

Kabul Tarihi:
25.03.2023

Yayın Tarihi:
31.03.2023

Anahtar Kelimeler
GTÇ, Akha, Batı Anadolu, Miken, Minyas

Keywords
LBA, Achaean, Western Asia Minor, Mycenaean, Minian

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1206513>

Atıf/Cite as: Kan, M. H. (2023). Different aspects of Achaean existence in Western Anatolia: A comparison between Achaean and Local Features based on Diffusion Theory. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 13(1), 325-336.

Introduction

The main aim of this paper is to offer a more comprehensible viewpoint for the subject of “Western Anatolia in the 2nd Millennium B.C.”, which represents one of the most problematic space-time relations of the ancient history. It is obviously and extremely important to bind the archaeological evidence with the contemporary literary sources; and this does not mean only to point out the overlaps, but also to create organic links between these two different kinds of data. In a scientific and analytic method of research, any corresponding data should produce a consistent result, or no result at all. And this consistent result should lead to a verified fact, or at least a testable and verifiable hypothesis; not a bunch of suggestions depending on some predictions on future discoveries.

The diffusion theory simply classifies the existence levels of a foreign culture in a local market, over the tangible cultural entities. It can be defined over the “import-imitation-local” formula as follows: When a foreign culture gets in touch with a local one by its tangible cultural features, the first level of this encounter is the emergence of imported goods in that market. The second phase is the production of local imitations of these imports after their acceptance by the local market (if they are accepted). And the third level may be identified as the foreign features to be adopted by the local counterparts, beside the imitations. In the case of this paper, if the “import-imitation-local” formula to be applied on the Achaean features in Western Anatolia, seeing some Achaean elements on local Minyan ware means the third level of interaction has been achieved.

Before applying the analytic methods of data production on the subject mentioned above, some uncertainties should be clarified. And the long-argued Ahhiyawan/Achaean equivalence seems to be the prior problem in this regard. This paper does not intend to doctrinally solve this major argument, but it is essential to ask some important questions: If Ahhiyawans were not Achaeans, isn't it interesting that a culture known with their cultural evidence throughout all Aegean including the Anatolian coastline (Kan, 2009), as well as Northern Syria and Levant both of which known to be the main regions of interest for the Kings of Hatti, and even known with their sword gifts(?) found in Hattusas (Niemeier, 2002: 522; Cline, 1996: 137-151), not being mentioned in Hittite Textes? Or if Ahhiyawa was located in somewhere in Western Anatolia, isn't it weird that Mursilis II who conquered the entire region, didn't mention the borders and neighbours of this land while re-organizing the “Arzawan States” (Kinal, 1953: 13.; Mellart, 1986: 218.; Dinçol, 1982: 41)? One should understand that asking these questions is not a pursue of the heroic age in the Homeric tales. Any modern scientific approach is already free from the fantastic atmosphere of the last century. But some questions on nothing being mentioned about Hittites in Homeric poems (Ünal, 1991: 18), is far from being meaningful, as the Achaean tradition was the sustaining culture in both mythology and history by the time of Homeros; while the Kingdom of Hatti was already a long forgotten ancient civilization.

Unless there are some satisfying answers for those questions above, the most acceptable explanation on Ahhiyawan/Achaean equivalence is to suggest that the Kings of Hatti were in contact with the Achaean population (mostly with the ones located on the Aegean Islands and Western Anatolia), and they were using the name Ahhiyawa for them (Kan-Dündar, 2005: 3, 8; Kinal, 1953: 15; Starke, 2001: 38, Fig. 41; Niemeier, 2002: 522; Bryce, 1974: 107; Bryce, 1999: 60-61 and 395, Map. 3; Macqueen, 1968: 175, Fig. 11; Macqueen, 1996: 41, Fig. 22; Mellaart, 1986: 228-229, Pl. I; Ünal, 2003: 22.)

After partly clarifying the Ahhiyawan/Achaean matter, the area of interest should be defined for the paper. Although the Achaean involvement extends the western coasts of Anatolia throughout Eastern Mediterranean (van Wijngaarden, 2002), the main focus of the Kings of Mycenaean Palaces seem to be the dominance in Aegean trade routes, and even try and make the Aegean an “inner sea” (Kan, 2009). This clear fact is not the main topic of discussion for this paper. But a comparison of Achaean and local Anatolian Minian Wares in the region, combined with corresponding historical data, may lead to a clear picture of qualitative and quantitative features of Achaean cultural influence.

It is very important to understand that neither every singular similarity in one or more types of cultural features may lead to a cultural diffusion, nor every intercourse means an interaction. Any cultural diffusion can be identified using variables such as imported original material, locally produced imitations of this original material and relatively unaffected local productions. Imported ware is the first step for a culture to sneak into another's market. If this imported material is accepted by that particular market, the local manufacturers start to produce their own imitations of it, to get share of this acceptance. Obviously, this is the second and improved phase of

cultural diffusion. This second phase being missing or weak for a local market, means there is only an intercourse between these two cultures; just like being intense and strong, means an interaction. And something to keep in mind: this interaction may be one sided or mutual. This “import-imitation-local” equation may be called as “the diffusion theory”.

Although there are numerous sites in Western Anatolia to present Achaean pottery, three of them provide the most useful and systematic data for this diffusion equation. Troy is the most stratigraphic and systematically excavated site in the region, considering the 2nd millennium layers; also, it is located in a very advantageous and active location for economic and cultural interactions. Panaztepe is the second site to provide important and useful data with burials, imported and local productions of Achaean ware, and local-origin Minian pottery. The last site to provide relatively rich material considering the subject, is the mound of Anaia-Kadıkalesi.

Troy

The first fragments of Achaean Pottery in Troy, come from Middle VI Layer together with the matte painted examples; and the only significant deposit is dated to the end of this period, and all are imports (Troy III: 10, 209, Fig. 383). These fragments are mostly dated to LH II-III A1, and LH I pottery exists but in very few pieces (Bayne, 2000: 42; Blegen, 1963: 141 ff.). Mee (1978: 146) states that the LH II examples represent only the 18% of total findings. Besides, Özgünel (1983: 701) believes the Achaean imports in Troy starts as early as LH I.

While the imported ware starts at the end of the Middle VI with only one significant deposit, it strongly reaches through the Late VI Period, until the end, with more and larger deposits; and with typical LH IIIA-B features considering both the shape and decoration of the findings (Troy III: 75, 241 ff., 338 ff., 357 ff., 386 ff.; Bayne, 2000: 45-46; Furumark, 1941: 67, Fig. 70). Though the decoration patterns are mostly consisted of spirals and other abstract decorations, there are few Levanto-Helladic examples with animal figures (Troy III: fig. 403, 411-413, 415-421).

The local imitations of Achaean pottery start when the imported ware reaches its peak: at the end of the Late VI Period; and with some unelaborate copies of the decoration on the local buff-ware (Troy III: 241 ff., 338 ff., 357 ff., 386 ff., Fig. 404-405, 411, 414-415, 417-418, 422).

Considering the Troy VI levels, even the local Minian ware is consist of red, buff, and grey pottery, the dominant variant seems to be the Grey Minian (Bayne, 2000: 40, 43, 47, 49; for the detailed identification of the clay properties see: Troy III: 34 ff.). As the red ware was ½ of the greys in Early VI, it disappears through the Middle VI (Bayne, 2000: 40 ff.). The buff ware, which Blegen (Troy III: 34 ff.) calls “tan ware”, gets stronger in Late VI and becomes more and more popular later (Troy IV: 20, Pl. 9).

After the Late VI period, imported Achaean pottery weakens significantly in VIIa and nearly disappears in VIIb (Bayne, 2000: 46 ff.; Troy IV: 38 ff., Fig. 242-248); as the local imitations are stronger in VIIa and VIIb (Bayne, 2000: 46-50).

In VIIa period, the buff ware of Minian pottery catches up the popularity of grey ware and even some shapes can only be seen in buff (Troy IV: 20). And in these later layers, even the most basic local shapes seem to be under the Achaean influence, which is compatible with the increased numbers of LH imitations (Bayne, 2000: 47).

Another significant aspect of Troian Minian Ware is, although as the Early and Middle VI layers can be in close interaction with Helladic use of Minian ware, this is not the case for the Late VI, which is contemporary with LH II-III (Bayne, 2000: 42).

The evaluation of the data summarized above, draws a raw picture of Achaean-Troian relations during the LBA. In the light of the Minian ware parallels in both sides before the Late VI period, the interaction may even be in opposite direction, as the natively North-West Anatolian Minian ware spreads through west. But in Late VI period of Troy, which overlaps with the LH II-III, even though Troy was in its golden ages, the Achaean culture has also put its character forth strongly. In this period, Troy was not as influential as before, while the Achaean culture is far from returning the favour either. During LH II-III (Late VI of Troy), the economical intercourse depending on trading relations between these two equal cultures seems to be intact but limited with exchanged trading wares. After the Late VI, with the collapse of the high culture of Troy, the interaction seems to be

reversed and a high Achaean influence can be observed, with not only the locally produced Achaean ware, but also with the Achaean features on the local Minian ware.

Panaztepe

Panaztepe is another important and uniquely providing center in Western Anatolia. With the existence of both the “intramural” and “extramural” burials (Akyurt, 1998: 3) that include both tholos and pythos types, providing a seal and Linear B fragments as well as both imported and local production Achaean pottery (Erkanal, 1990: 139-141), the “import-imitation-local” pattern indicates a somehow different character for the settlement. Also, the tholos burials of Panaztepe are one of the earliest examples of this type in Western Anatolia, despite not representing the standard characteristics of the Achaean tholoi (Erkanal, 1990: 140-141). The local imitations seem to be more dominant (Günel, 1999: 79) while the stylistic evaluations on the imported ware point out the mainland Achaean centres like Attica and Argolis (Günel, 1999: 152). According to Erkanal (1990: 144), the Achaean pottery of Panaztepe can be set in the same chronology with Müsgebi and Rhodes examples.

A comparative statistical table of Achaean and Minian pottery has been presented by Günel (1999: Graphic 1). Although the Minian pottery has not been as well investigated as the Achaean examples, at least the quantitative dominance is significant.

Panaztepe requires a special attention for its geographical location as well as the Achaean and Minian findings. The region is relatively rich considering the LBA findings (for some discoveries and comments on MBA-LBA settlements in the region see Doğer, 1998: 7-13). One of these LBA centres, later Larissa on Buruncuk, is especially important. The LBA walls surrounding the mound is larger than the ones in Troy (Larissa I: 15-16; Larissa III: 3-13, 58)¹. The LBA settlement on Buruncuk, controlling both the coastal route from Smyrna to Myrina and the inland route through Gediz River, and has a defensive advantageous location provided by Dumanlı Mountain behind it, seems to be the natural centre of the smaller settlements in the region, including Panaztepe itself. The localization of Buruncuk/Larissa with any site mentioned in Hitite textes, requires systematic excavations to provide more solid evidence; but it is much probable that it might be identified as one of the major fractions of the region in LBA.

According to Günel (1999: 159) the Achaean findings from Panaztepe indicate that Achaeans were not only traders but practitioners of a settled colonial mentality which was based on living together with the local population in somehow equal terms and under the same rules. And Panaztepe seems to be the best alternative for sea trade for both the authority in Buruncuk/Larissa and Achaeans. So, the Achaean settled merchants might have operated under the permission and/or even by the demand of this central local authority.

Anaia/Kadıkalesi

Anaia/Kadıkalesi is the last site to be mentioned in this paper, with its potential to provide quite useful and complementary data to understand the Achaean activities in Eastern Aegean. To correctly evaluate the findings of the site, it is essential to understand the importance and dominance of its location. Anaia/Kadıkalesi is located right across Samos, and should have shared the control of the infamous Samos Pass with the settlements of the island itself.

There is a study published regarding the Achaean pottery gathered from the excavations (Akdeniz: 2006), and it is claimed that “there are no certain examples to be dated before LH IIIC” (Akdeniz 2006, 8). Although the excavations are not complete and there is no stratigraphic LBA layers have been discovered, published examples does not encompass even the whole material gathered from the site. As it is shown in the following sections of this paper, the Achaean pottery of Anaia/Kadıkalesi starts with LH IIIA2 and continues until the end of LH IIIC (Kan: 2005, 87-94).

LH IIIA-B examples represent a ratio of 45% of the total. Except one kantharos foot that should be dated to LH IIIA1-2 transition (Fig. 1), the majority of these earlier findings seem to be dated to LH IIIA2-IIIB (Fig. 2-5). Favourite shapes seem to be the kantharoi, cups, necked jars, stirrup jars, kalathoi, craters and kylixes, as well

---

¹ Special thanks to Prof.Dr. Ersin DOĞER for sharing his observations and thoughts on Buruncuk, as well as the other settlements in the region; and providing invaluable information in the field considering the geographical relations.

the popular decoration patterns are horizontal bands, FM 45 “U” motive (see. Mountjoy 1999 for the shape definitions and decoration charts), and vertical bands on lips.

Figure 1

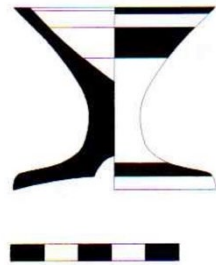

Figure 2

The earlier LH IIIA-B examples of Anaia/Kadıkalesi show similarities with some mainland centres like Attika, Argos, Boeotia, Korinthos, Lakonia and Mycenae, as well as some island settlements like Rhodes, Kos and Astypalia (Kan, 2005: 89 (with references); Mountjoy, 1999: fig. 27, 29, 68, 70, 82, 88, 91, 122, 187, 193, 194, 254, 294, 409, 411-413, 443, 447-448). Another interesting thing is, the settlements of Myloi, Heraion and Tigani in Samos, right across the Samos Pass, do provide contemporary findings during this earlier period of LH IIIA-B; but not later on (Huxley, 1960: 21; Simpson-Dickinson, 1979: 368-369; Mountjoy, 1999: 1146). At this point, it is safe to claim that Anaia/Kadıkalesi has dominated Samos Pass region in time, with its hinterland advantage over the island settlements.

Figure 3

Figure 4

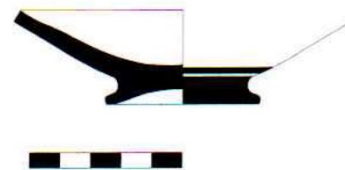

Figure 5

The LH IIIC examples are quantitatively surpassing the earlier LH IIIA-B findings (55%). Even though this is a general fact for the whole Western Anatolia regarding the Achaean invasive policies during the period, it can also be the result of the dominance of the site over the island settlements and attracting the whole traffic of the Samos Pass. Two pieces are important to represent the LH IIIB-C transition and prove the continuity (Fig. 6). Rest of the examples belong to the Middle and Late LH IIIC. Favourite shapes are cups, craters, necked jars,

stirrup jars and kylixes, as well as the popular decoration patterns seem to be FM 46 (concentric circles and spirals), horizontal bands, waves over the handles and lip. The only figure decoration is an amorph piece with birds between thick bands (for parallels see Mountjoy, 1999: fig. 464.19/465, 467.31). (Fig. 7)

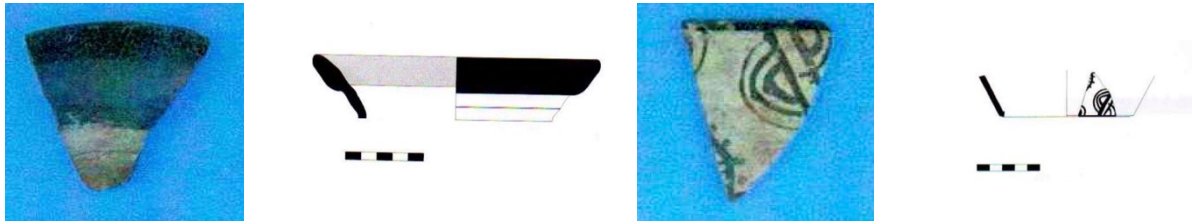

Figure 6

Figure 7

The LH IIIC findings of Anaia/Kadıkalesi show similarities with numerous different centres from both mainland and island settlements (Kan, 2005: 90-93 (with references); Mountjoy, 1999: fig. 44, 47, 51, 218, 220-221, 235-236, 305, 311, 418, 421, 427, 430, 434, 448-449, 453, 469, 472-473). Still no production centre seems to be dominant, and the material represents an increased variety compared to the earlier examples. Especially earlier LH IIIA-B, but the most of whole Achaean ware shows an elaborate and qualified character, which suits its commercial property.

Anaia/Kadıkalesi seems to be relatively richer considering the Minyan ware, in regard of both variety and quality. Even though the red and buff ware seem more popular, grey and “gold-wash” mica-bath fragments have also been found. The clay is of high quality and the pottery seems elaborate, and the variety indicates several production centres.

As there are no stratigraphic layers in Anaia/Kadıkalesi because of the much later Byzantine castle over the mount, the Minyan pottery could only be divided in to two chronological phases simply as early and late groups. The early Minyan ware looks contemporary with the Early and Middle VI of Troy, and the grey ware represents the 45% of the total, and the rest are red and buff ware. The popular shapes are mostly various forms of cups and necked jars (Fig. 8-9) These seem to have parallels in Smyrna (Bayne, 2000: fig. 7.5-6, 8.8, 13.6, 18.3), Antissa (Bayne, 2000: fig. 28.4-6), Troy (Troy III: 157, fig. 361.18-19, 364.16-17), Panaztepe (Günel, 1999: Pl. 143.1) and Larissa (Bayne, 2000: fig. 21.4).

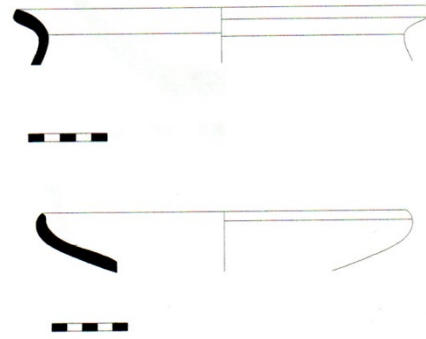

Figure 8

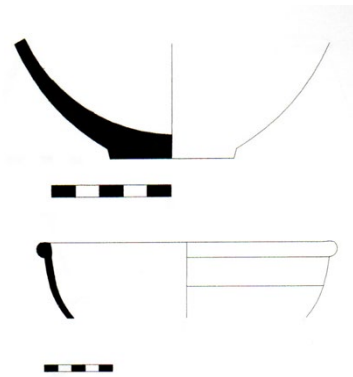

Figure 9

The late group generally can be dated to Late VI of Troy. Some shapes may be dated to the end of the Late VI and may be to VIIa without any certainty, but one Grey Minian narrow necked jar (Fig.10) has some parallels in Köylüce and Perama findings which are dated to VIIb of Troy (Bayne, 2000: fig. 4.12, 30.8). One interesting feature to be mentioned is, the red and buff ware unexpectedly increases to 75% of total, as well as the grey is only 25%. This situation should be in relation with the spreading patterns of the red ware. Even though the Red Minyan Ware appears in north-western Anatolia in EBaIII, it could reach to south-western settlements like Beycesultan only in LBA (Bayne, 2000: 123). Being a south-western settlement, Anaia/Kadıkalesi is closer to Beycesultan rather than Troas. The variety and quality of the earlier group continues till the end.

Figure 10

Interpretation

Using the “import-imitation-local” equation for these three centres, provides a clear picture of the character of Achaean involvement in Western Anatolia. Troy is one of the most influencing and strong centres of the region in LBA (even the most, regarding the limited discoveries till now), and the material is compatible with this status. As mentioned above in the Troy section of the paper, the relations between the north-western centre and Achaeans have been evolved in time. The Achaean influence penetrates the Trojan markets slowly but strongly, following the inevitable steps of “import-imitation-local” rule.

Panaztepe looks like an emporium that was subjected to Larissa/Buruncuk, which may be as large and strong as Troy during LBA. The pottery findings supported by burial patterns indicate that Panaztepe was home to Achaean settler merchants who acted under the authority of a local lord (if not a king), who may have been ruled in Larissa/Buruncuk. An emporium acting relatively isolated under the authority of a local lord, causes the equation to be stuck at the second phase of the “import-imitation-local” formula.

Anaia/Kadıkalesi, without any obvious and clear local productions, seems like a gathering point for every kind of merchant from all over the Aegean and may be even inner Anatolia, as there is a Hittite statuette found in the excavations (Akdeniz, 2006: 11). The settlement may be considered like a “free trade zone” in LBA. Finally, in Anaia, as there is no dominant local culture in a trade zone where a lot of foreign fractions encounter each other, the formula could only be implied at its first level.

Conclusion

Although there are numerous sites across the Aegean coastline of Anatolia to present LBA finds, and most of them have been studied and compiled systematically by some successful scholars and their publications (Pieniazek-Pavuk-Kozal, 2018; Pavuk, 2015; Pavuk and Horejs, 2018; Dedeoğlu and Konakçı, 2015; Gür, 2019; Mountjoy, 1998; Özgünel, 1983; Mee, 1978; Kan, 2009); the selected three of this paper represent a brief but accurate summary of the whole picture:

Achaeans, even though they are thought to be a culture of somehow unorganized city states, or even just feudal lords that constantly fight with each other as well as foreign fractions, seem to be the practitioners of a very well-organized trade strategy to spread all-around the Aegean, and even Mediterranean. This strategy puts the Achaean commercial activities in the region on a tripod. First, being foreign merchants in the capitals of strong local states and dominating the market with aesthetic and relatively in-expensive goods; second, settling in locally established trade centres with the permission and/or invite of a local lord, and providing profit for a “win-win” agreement; and third, competing with local and other imported goods in free trade zones, using their strong fleet and wide-spread production volume to their advantage. This kind of a well-organized trade strategy was not an innovation of any kind. It was the result of some failures and experiences gained from them. Like the Ahhiyawan activities in Zippasla, mentioned in Hittite Texts, which showed that any kind of Achaean military existence in any part of Anatolia, wouldn't be tolerated by the Kingdom of Hatti (Kan-Dündar, 2005).

One might assume that this tripod trade organisation would be the natural result of the circumstances of that period and does not need to be an actual “organisation” or a “strategy” in the first place. But obviously some decisions have been made, and there were alternative methods to be chosen. For example, settling in emporiums instead of just being visiting merchants is a choice. Doing this in chosen locations is a decision. This strategical approach indicates that there must be a common sense, some kind of a decision-making mechanism. May be Achaeans were just feudal lords, not a central state in any means, but this mechanism might not be political, but a commercial one. Suggesting that there might be some kind of an “Achaean Trade Confederation” might be daring, but not absurd.

References

- Akdeniz, E. (2006). A New Excavation in Western Anatolia. Kadıkalesi (Ancient Anaia). *Olba*, 13, 1-33.
- Akyurt, M. (1998). M.Ö. 2. Binde Anadolu'da Ölü Gömme Adetleri. Ankara.
- Bayne, N. (2000). The Grey Wares of North – West Anatolia. *AsiaMS*, Band 37. Münster.
- Blegen, C.W. (1963). Troy and the Troians. Princeton.

- Bryce, T.R. (1974). Some Geographical and Political Aspects of Mursilis' Arzawan Campaign. *AnatSt.* XXIV, 103 – 116.
- Bryce, T.R. (1999). The Kingdom of the Hittites. Oxford.
- Cline, E. (1996). Assuwa and the Achaeans. *BSA*, 91, 137-151.
- Dedeoğlu, F., Konakçı, E. (2015). Local Painted Pottery Tradition from Inland Southwest Anatolia and its Contribution to Second Millennium B.C. Chronology. *Mediterranean Archaeology and Archaeometry*, 15 (2), 191-214.
- Dinçol, A.M. (1982). Hititler. *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, Cilt 1*. İstanbul, 17-120.
- Doğer, E. (1998). İlk İskanlardan Yunan İşgaline Kadar Menemen ya da Tarhaniyat Tarihi. İzmir.
- Erkanal, A. (1990). Panaztepe Kazısının Tarihsel Açından Değerlendirilmesi. *X. Türk Tarih Kongresi*, 139-166.
- Furumark, A. (1941). The Chronology of Mycenaean Pottery. Stockholm.
- Günel, S. (1999). M.Ö. 2. Bine Tarihlendirilen Panaztepe Seramiğinin Batı Anadolu ve Ege Arkeolojisindeki Yeri ve Önemi. Ankara.
- Gür, B. (2019). Hitit ve Miken Ticari İlişkileri Sorunsalının Arz ve Talep Dengeleri Üzerinden Bir Değerlendirmesi. *SELEVCLA*, IX, 147-180.
- Kan, M.H., DüNDAR, E. (2005). Madduwatta ve Zippasla Dağı Ülkesi. *ADALYA*, VIII, 1-16.
- Kan, M.H. (2009). Mycenaean Involvement on the Anatolian Coastline. *BAR International Series, 1900, Proceedings of the SOMA 2007, Özkan-Aygün, Ç. (Eds.)*. 185-195.
- Kınal, F. (1953). Arzawa Memleketlerinin Mevkii ve Tarihi. Ankara.
- Macqueen, J.G. (1968). Geography and History in Western Asia Minor in the Second Millenium B. C. *AnatSt*, XVIII, 169-185.
- Macqueen, J.G. (1996). The Hittites and Their Contemporaries in Asia Minor. London.
- Mee, C. (1978). Aegean Trade and Settlement in Anatolia in the Second Millenium BC. *AnatSt*, XXVIII, 121-154.
- Mellaart, J. (1986). Some Reflections on the History and Geography of Western Anatolia in the Late Fourteenth and Thirteenth Centuries B. C. *Anadolu Araş*, X, 215-231.
- Mountjoy, P.A. (1998). The East Aegean West Anatolian Interface in the Late Bronze Age: Mycenaeans and the Kingdom of Ahhiyawa. *AnatSt*, XLVIII, 33-68.
- Mountjoy, P.A. (1999). Regional Mycenaean Decorated Pottery. Rahden, Westphalia.
- Niemeier, W.D. (2002). Hattuşa ve Ahhiyava Arasındaki Millavanda / Milet Sorunu, Batı Anadolu'daki Miken Yunanistan'ının Politik ve Kültürel Rolü. *Hititler ve Hitit İmparatorluğu*. Bonn. 521-523.
- Özgünel, C. (1983). Batı Anadolu ve İçlerinde Miken Etkileri. *Bulleten*, XLVII. 697-804.
- Pavuk, P. (2015). Between the Aegean and the Hittites: The Western Anatolia in Second Millenium BC. *Nostoi: Indigenous Culture, Migration and Integration in the Aegean Islands and Western Anatolia during the Late Bronze and Early Iron Ages*. Stampolidis et al. (Eds.). İstanbul, 81-114.
- Pavuk, P., Horejs, B. (2018). Ceramics, Surveys, and Connectivity in Western Anatolia: The Middle and Late Bronze Age Bakırçay/Kaikos Valley Restudied. *Agypten und Levante*, 28. 457-478.
- Pianiazek, M., Pavuk, P., Kozal, E. (2018). The Troad, South Aegean, and the Eastern Mediterranean. Long Distance Connections during the Middle and Late Bronze Age. *Bronzezeitlicher Transport: Akteure, Mittel und Wege* (B.Nessel, D. Neumann & M. Bartelheim (Hrsg.), RessourcenKulturen, Band 8, 375-401.

- Starke, F. (2001). Milattan Önce İkinci Binyıl İçinde Troia – Wilusa Ülkesinin Tarihi. *Düş ve Gerçek Troia*. İstanbul, 34-44.
- Troy III, Blegen, C.W., et.al. (1953). Troy, The sixth Settlement. Vol. III. Princeton.
- Troy IV, Blegen, C.W. et.al. (1958). Troy, Settlements VIIa, VIIb and VIII. Princeton.
- Ünal, A. (1991). Two Peoples on Both Sides of the Aegean Sea: Did the Achaeans and the Hittites Know Each Other?. *Essays on Ancient Anatolian and Syrian Studies in the 2nd and 1st Millenium BC*. H.I.H. Prince Takahito Mikasa (Ed.). *Bulletin of the Middle Eastern Culture Center in Japan*. Vol.IV. Wiesbaden, 16-44.
- Ünal, A. (2003). Hititler Devrinde Anadolu. İstanbul.
- van Wijngaarden, G.J. (2002). Use and Appreciation of Mycenaean Pottery in the Levant, Cyprus and Italy (1600-1200 BC). Amsterdam.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Bu çalışma, Batı Anadolu'daki GTÇ merkezlerinden, Akha yayılımının farklı niteliklerini sergileyen, seçilmiş üçüne (Troia, Panaztepe ve Anaia) odaklanmakta; ve "2.bin yılda Batı Anadolu" sorunsalına, Akha perspektifinden bir açıklık getirmek üzere düzenli, analitik ve bilimsel bir metot uygulamayı amaçlamaktadır.

Difüzyon Kuramı basitçe, bir yabancı kültürün yerel bir pazardaki varlık seviyelerini somut kültür kalıntıları üzerinden sınıflandırmaktadır. Bu kuram Batı Anadolu'daki Akha unsurlarına uygulandığında, konu üzerine analitik ve rasyonel bir veri üretimi sağlamak mümkün olmaktadır. "İthal-imitasyon-yerel" formülü üzerinden, difüzyon kuramı şu şekilde tanımlanabilir: Yabancı bir kültür kendi somut kültür varlıklarıyla yerel bir kültür ile temas ettiğinde, bu temasın ilk aşaması ithal malzemenin yerel pazarda ortaya çıkışıdır. İkinci aşama bu malzeme kabul gördükten sonra (eğer kabul görürse) bunların imitasyonunun yerel pazar tarafından üretilmesini içerir. Üçüncü ve son aşama ise, söz konusu yabancı kültür varlıklarının yerel karşılığı olan yerel malzeme gruplarının da bu yabancı unsurlardan etkilenmesi ve bu etki altında ürün vermesi olarak tanımlanabilir.

Yukarıda sözü edilen şablonu arkeolojik verilere uygulamadan önce, dilbilimsel verilerdeki Akha/Ahhiyawa eşleşmesi açısından da bir açıklık getirmek gerekliliği ortadadır. Zira gerek tarihsel gerekse arkeolojik tartışmaların odağına bu eşleşmenin doğrulanması veya çürütülmesi çabası yerleşmiş gibi görünmektedir. Yine de köklerini büyük oranda dilbilim ve eskiçağ tarihi disiplinlerine salmış olan bu eşitlik problemini çözmek arkeolojik temele oturan bu çalışmanın ana konusunu oluşturmadığından, sadece sorulması gereken birkaç soruya yer verilmiştir: Bütün Batı Anadolu sahilinde arkeolojik buluntularıyla kendini göstermesi bir yana, Kuzey Suriye ve Levant gibi Hitit ilgi sahasının önemli bölgelerinde de somut kültür kalıntıları ele geçmiş olan, hatta Hattuşaş buluntuları dahilinde kılıç hediyeleri (?) bilinen Akhalar'ın, eğer Ahhiyawa değilse, Hitit metinlerinde hiç anılmamaları garip değil midir? Veya eğer Ahhiyawa Batı Anadolu'daki herhangi bir beylik ise, bölgeye düzenlediği sefer sonrasında tüm siyasi unsurların sınırlarını yeniden düzenleyen Murşiliş II'nin, Ahhiyawa'nın komşuları ve sınırlarından hiç söz etmemiş olması normal midir?

Akha/Ahhiyawa eşleşmesini kabul etmek Homeros destanlarına bilim dışı bir bağlılığın sonucu değildir. Aksine yukarıdaki sorular, romantik edebî metinlerin yönlendirdiği destanlar çağı arkeolojisinden kurtulmuş modern bilimin ürettiği rasyonel sorulardır; ve bu sorulara tatmin edici yanıtlar verilene kadar da, Hititler'in en azından adalardaki Akha unsurlarından haberdar oldukları ve bu unsurları Ahhiyawa olarak isimlendirdikleri önerisini ortaya bırakmak gerekmektedir.

Akha/Ahhiyawa sorunu kısmen ortadan kaldırıldıktan sonra, eldeki arkeolojik verilerin incelenmesi daha sağlıklı bir zemine oturabilmektedir. Bölgedeki Akha buluntuları üzerine, ana metinde de değinildiği üzere, çok sayıda ve çok değerli yayınlar mevcuttur. Dolayısıyla bütün bölgenin yeniden ele alınmasındansa, kuramın ayaklarının oturacağı üç seçme merkez üzerinden (Troia, Panaztepe ve Anaia) çalışmanın ilerletilmesi mantık arz etmektedir. Herhangi bir araştırmacı, farklı üç merkez seçerek de aynı sonucu elde edebilir. Zaten bir kuramın işlerliği de farklı deneylerle doğrulanabilmesinde yatmaktadır.

Eldeki arkeolojik veri yukarıda sözü edilen difüzyon kuramı içerisinde değerlendirildiğinde, Troia veya dönemdeki adıyla Taruisa, bölgesel bir güç unsuru ve Wilusa ülkesinin başkenti konumundaki önemli bir siyasi ve ekonomik merkezdir. Bu konumuyla Akha ticari yayılım stratejisinde ancak ilk ayağın, yani sabit olmayan seyyar tüccarlar vasıtasıyla varlık göstermeye ve tek yönlü değil karşılıklı bir etkileşime dayalı bir ticari faaliyetin sahnesi olmuştur. Panaztepe ise, yakınındaki Buruncuk üzerinde yerleşmiş, klasik adıyla Larissa olarak bildiğimiz GTÇ yerleşimindeki bir yöneticinin izni veya davetiyle kurulmuş bir emporio görünümündedir. Bu da Akha ticari stratejisinin ikinci ayağı olan "ticari koloniler" yaklaşımının bir örneği olarak öne çıkmaktadır. Anaia/Kadikalesi ise sunduğu malzeme karakterinden anlaşıldığı üzere, hemen her üretim merkezinden malzemenin ticaret yoluyla toplandığı ve her türlü tüccarın birbiriyle etkileşime girdiği bir nevi serbest ticaret merkezi niteliği gösterir gibidir. Kültürlerin direkt temasından ziyade tüccarların temasına sahne olan bu tür merkezlerde ise Akha unsurlarının büyük donanma ve yaygın üretim hacmi avantajlarını kullanarak pazarda dominant bir oyuncu olmayı tercih ettikleri gözlenmektedir. İthal-imitasyon-yerel formülüne oturtulduğunda özellikle Troia malzemesi kusursuzca bu formülün içine yerleşmekte, Panaztepe'de ise ticaret kolonisi gibi görece izole bir yöntemin tercih edilmesi formülün ikinci aşamada tıkanmasına neden olmuş gibi görünmektedir. Anaia için ise durum biraz farklıdır. Burada yabancı veya yerel iki kültürden ziyade birden fazla yabancı kültürün birlikte varlık gösterdikleri ve dolayısıyla da formülün ancak birinci aşamada kaldığı gözlenmektedir.

Bu veriler görece açık bir resim ortaya koymak için yeterlidir. Bağımsız ve düzensiz kent devletleri, derebeylikler olarak bilinen Akhalar, son derece iyi organize edilmiş bir ticaret stratejisinin uygulayıcıları gibi görünmektedirler. Bu stratejik organizasyon üç ayak üzerinde yükselmektedir: Birincisi, görsellik ve ucuzlukla öne çıkan mallarıyla yerel güç merkezlerinde faaliyet gösteren yabancı tüccarlar; ikincisi, yerel bir yöneticinin izni ve/veya davetiyle kurulan ticari koloniler; üçüncüsü ise serbest ticaret bölgelerini güçlü bir donanma ve yaygın bir üretim hacmi ile domine etmek... Bu üç ayak aynı zamanda ithal-imitasyon-yerel formülünün her üç aşaması için de birer stratejik zemin hazırlamaktadırlar. İlk aşamanın ötesine geçememek, ikinci aşamada tıkanmak veya her üç aşamayı da başarılı bir şekilde uygulayabilmek için her duruma yönelik adaptif çözümler ortaya konmuş gibidir.

Bu tür bir ticari network oluşturmak bir karar alma mekanizmasına, bir şekilde bir organizasyona gereksinim duymaktadır. Herhangi bir dönemde ve herhangi bir şekilde merkezi bir devlet kurmadıkları bilinen Akha feodal beyleri, belki politik olarak böyle bir konfederasyon altında birleşmiş olmasalar da bu organizasyon siyasi ayağı olmayan ticari bir oluşum olarak düşünülebilir. Bu veriler ışığında bir Akha Ticaret Konfederasyonu'nun varlığını iddia etmek, belki cesur bir söylem olabilir; ama asla absürt olmayacaktır.

TÜRKİYE'DE ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİNİN YEŞİL DÖNÜŞÜMÜ: YEŞİL ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ PROJESİ

GREEN TRANSFORMATION OF ORGANIZED INDUSTRIAL ZONES IN TURKEY: GREEN ORGANIZED INDUSTRIAL ZONE PROJECT

Ahmet Cem ESENLIKCI

İstanbul Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri
İlişkileri Doktora Programı Öğrencisi

cesenlikci@ktu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-4900-3398

Geliş Tarihi:

30.11.2022

Kabul Tarihi:

15.02.2023

Yayın Tarihi:

31.03.2023

Anahtar Kelimeler

Yeşil ekonomi
Yeşil OSB Projesi
Avrupa Yeşil
Mutabakatı
Organize Sanayi
Bölgesi

Keywords

Green Economy
Green OIZ Project
European Green
Deal
Organized
Industrial Zone

ÖZ

Sanayi Devriminden bu yana sanayi üretimi ve bu üretimden sağlanan refah sürekli artış göstermektedir. Ancak 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu refahın çevre kirliliği üzerine inşa edildiği düşüncesi kendisine taraftar toplamaya başlamıştır. Bu bağlamda ekonomik büyümenin çevreye zarar vermeden de sağlanabileceği düşüncesi yeşil ekonomi kavramını ortaya çıkarmıştır. Daha temiz, daha sürdürülebilir ve daha dönüştürülebilir bir üretim için uluslararası alanda adımlar atılmaya ve çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Avrupa'daki yeşil düzene geçiş çalışmalarından Türkiye de etkilenmiştir. Bu anlamda Türkiye'de üretimin lokomotifini olan organize sanayi bölgeleri önem arz etmektedir. Yeşil Organize Sanayi Bölgesi Projesi, 2016 yılında seçilen 4 pilot bölgede başlamıştır. Proje ile organize sanayi bölgelerinde enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji konularında araştırmalar yapılmıştır. Ardından gelen Türkiye Organize Sanayi Bölgeleri Projesi Dünya Bankası tarafından finanse edilen ve 300 milyon dolarlık bir kredi miktarını ifade etmektedir. Proje ile organize sanayi bölgelerine yeşil yatırımlar için kredi imkânı sağlanmaktadır. Bu çalışmada Yeşil Organize Sanayi Bölgesi Projesi hakkında bilgiler verilerek projenin önemini vurgulanması amaçlanmaktadır.

ABSTRACT

Since the Industrial Revolution, industrial production and the welfare provided by this production have been increasing continuously. However, since the second half of the 20th century, the idea that this prosperity was built on environmental pollution started to gather supporters. In this context, the idea that economic growth can be achieved without harming the environment has revealed the green economy concept. For a cleaner, more sustainable and more recyclable production, steps have been taken and studies have begun in the international arena. Turkey has been influenced by the efforts to transition to a green order in Europe. In this sense, organized industrial zones, which are the locomotive of production in Turkey, are important. The Green Organized Industrial Zone Project started in 4 pilot regions selected in 2016. With the project, researches were carried out on energy efficiency and renewable energy in organized industrial zones. The ensuing Turkey Organized Industrial Zones Project represents a loan amounting to 300 million dollars financed by the World Bank. The project provides loans to organized industrial zones for green investments. In this study, it is aimed to emphasize the importance of the project by giving information about the Green Organized Industrial Zone Project.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1212711>

Atıf/Cite as: :Esenlikci, A. C. (2023).Türkiye'de Organize sanayi bölgelerinin yeşil dönüşümü: Yeşil organize sanayi bölgesi projesi. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi* 13(1), 337-357.

Giriş

Sanayi yatırımları, ülkelerin kalkınma yolundaki can damarlarını oluşturmaktadır. Bu nedenle yapılacak sanayi yatırımlarının yerlerinin iyi seçilmesi azami önem arz etmektedir. Çünkü yapılacak sanayi yatırımları seçilen bölgeleri kentleşmeden, çevreye, sosyal hayattan, sağlığa çok geniş bir yelpazede etkileyecek; adeta bölgeyi dönüştürecektir. Diğer taraftan yapılacak yatırımların, çevredeki diğer sanayi kuruluşlarını da kapsayacak şekilde geniş bir perspektifle planlanması gerekmektedir. Akılcı bir plan ile aynı veya birbirine benzer işleri yapan işletmeler biraya getirilerek çok yönlü faydalar sağlanabilmektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde organize sanayi bölgeleri karşımıza çıkmaktadır.

19. yüzyılda başlayan sanayileşme hareketlerinin bir ürünü olarak ortaya çıkan organize sanayi bölgeleri fikri yerleşim yerlerinde inşa edilen sanayi tesislerinin bölge halkı, çevre ve doğal kaynaklara zarar vermesi neticesinde ete kemiğe bürünmüş ve ilk organize sanayi bölgeleri sanayi tesislerinin yerleşim yerlerinden uzak bir yerde bir arada toplanarak planlı kentleşmeyi sağlama amacına yönelik kurulmuştur. Daha sonraki yıllarda ise organize sanayi bölgeleri sadece bu amacı gerçekleştirmekle kalmamış; bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması, dengeli kalkınmanın sağlanması ve istihdamın artırılması gibi misyonlar üstlenerek gelişmelerine devam etmişlerdir. Günümüzde hükümetler, organize sanayi bölgelerini önemli bir bölgesel kalkınma aracı olarak kullanmaya devam etmektedir.

Türkiye’de organize sanayi bölgesi uygulaması, dünyadaki örneklerine göre oldukça yenidir. İlk olarak 1961 yılında Bursa Organize Sanayi Bölgesi’nin kurulması ile başlayan organize sanayi hamlesi günümüze kadar hızlı bir artış trendi göstermiş; bu organize sanayi bölgeleri Türkiye’nin üretim merkezleri haline gelmiştir. Organize Sanayi Bölgeleri Üst Kuruluşu (OSBÜK)’e göre 2022 yılı itibari ile Türkiye’de farklı aşamalarda ve farklı bakanlıklara bağlı olarak faaliyet gösteren 375 organize sanayi bölgesi bulunmaktadır (OSBÜK, 2022).

Ülkelerin kalkınma yükünü çeken organize sanayi bölgeleri, sanayi üretiminin lokomotifini oluşturmaktadır. Ancak son yıllarda sanayi üretiminin çevre kirliliğini de beraberinde getirmesi, kalkınma sonucu ortaya çıkan refahın tartışılmasına yol açmaktadır. Gerek üretim sürecinde kullanılan fosil yakıtlar gerekse üretim sürecinde ve/veya sonucunda ortaya çıkan sıvı, katı ve gaz kirleticiler çevreyi ve ekosistemi dönüşü olmayacak şekilde etkilemektedir. Bu durum, uluslararası arenada konu üzerinde daha fazla durulmasına ve çeşitli çalışmaların yapılmasına neden olmuş; çevreyi koruyan üretim ve kalkınma anlayışının mümkün olduğu projeler geliştirmeye başlanmıştır. Türkiye’de yürütülen ve Dünya Bankası tarafından desteklenen, organize sanayi bölgelerinin çevresel ve ekonomik anlamda iyileştirilmesini amaçlayan Yeşil Organize Sanayi Bölgesi projesi bu projelerden bir tanesidir.

Bu çalışma ile Yeşil Organize Sanayi Bölgesi Projesi’nin Türkiye’deki organize sanayi bölgelerine yapacağı katkı, iyileştirme ve yeniliklerin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu çerçevede önce Türkiye’deki organize sanayi bölgeleri üzerinde durularak çeşitli istatistikler verilecek; ardından Yeşil Ekonomi ve Avrupa Yeşil Mutabakatından bahsedilecek; son olarak Yeşil Organize Sanayi Bölgesi Projesinin detayları anlatılacaktır.

Türkiye’de Organize Sanayi Bölgeleri

Sanayileşme hareketleri Türkiye’de Cumhuriyet ile başlamış; siyasi bağımsızlığın ekonomik bağımsızlık ile taçlanmadıkça başarılı olamayacağını düşünen Cumhuriyet idaresi tarafından sanayileşme ülkenin kalkınma ve refahı için bir zaruret olarak görülmüştür. Cumhuriyet’in ilk yıllarında özel sektör eli ile yürütülmeye bırakılan sanayileşme çabaları, özel sektörün deneyimsizliği ve sermaye yetersizliği gibi nedenler başta olmak üzere çeşitli sıkıntıların baş göstermesi ile başarılı olamamıştır. Bu dönemde meydana gelen 1929 Ekonomik Buhranının da etkisiyle sanayileşme politikalarının devlet tarafından yürütülmesi gerekliliği ortaya çıkmış, 1934 yılında uygulamaya başlanan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı çerçevesinde sanayi altyapısının oluşturulmasına yönelik çalışmalar başlamıştır. Plan döneminde kamu öncülüğünde çok sayıda sanayi kuruluşu inşa edilmiştir.

Türkiye, 1960’lı yıllara gelindiğinde sanayi kuruluşlarının büyüme ve gelişmeye açık kentlerin etrafında konuşlandığı gerçeği ile karşı karşıya kalmıştır. Gelecek açısından kentleri ve bölgeleri kötü etkileyeceği düşünülen bu durum, sanayinin planlı bir şekilde geliştirilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmış ve organize sanayi bölgeleri fikri güç kazanmıştır. Organize sanayi bölgeleri ile ilgili yapılan çalışmalar sonucunda Bursa’da bir pilot

uygulamanın başlatılmasına karar verilmiş; Türkiye'nin ilk organize sanayi bölgesi olan Bursa Organize Sanayi Bölgesi 1961 yılında resmi olarak kurulmuştur (Eyüpoğlu, 2005:8-9).

Organize Sanayi Bölgesi Tanımı

Tarihsel süreçte incelendiğinde hem bölgesel kalkınmada hem de kentlerin planlanmasında önemli bir araç olarak kullanılan organize sanayi bölgelerinin tanımı üzerinde literatürde tam bir uzlaşma bulunmamakla beraber temel anlamda aynı felsefeyi ifade eden çok sayıda tanım mevcuttur.

Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Teşkilatı (UNIDO) organize sanayi bölgelerini, *bir grup üretici tarafından, bazen ortak tesislerle birlikte kullanılmak üzere, yolların, ulaşımın ve kamu hizmetlerinin sağlanmasıyla kapsamlı bir plana göre geliştirilmiş ve parsellere bölünmüş bir arazi parçası* şeklinde tanımlamaktadır (UNIDO,2019:26). Bir başka tanımda Walcott (2020:243) organize sanayi bölgelerini ulaşım tesisleri ve diğer destekleyici altyapılar ile entegrasyon yoluyla endüstriyel faaliyetleri teşvik etmek için özel olarak tasarlanmış bir arazi parçası olarak ifade etmektedir.

Udo Staber (1998:241) organize sanayi bölgelerini belirli görevlerde uzmanlaşan, işbirliği ve rekabetin karışımıyla hem yatay hem de dikey olarak birbirine bağlanan, yoğunluğunun küçük işletmelerin oluşturduğu coğrafi olarak yoğunlaşmış bir topluluk olarak tanımlarken; Özdemir (1990:7) organize sanayi bölgelerini plansız ve programsız sanayileşme neticesinde ortaya çıkan problemlerin çözülmesine yönelik, birbirini tamamlayan ve birbirinin yan ürünü olan sanayilerin birlikte üretim yapmalarına imkan verecek şekilde organize edilmeleri şeklinde tarif etmektedir.

Bir başka tanıma göre organize sanayi bölgeleri, *kapsamlı bir plan gereğince parsellenip, yol, su, elektrik vb. gibi altyapı tesislerine sahip kılınmış arazi parçalarının, beraberce yararlanabilecekleri her türlü hizmetlerle birlikte müteşebbis yararına sunulduğu organizasyonlardır*. Bu arada organize sanayi bölgesi kavramındaki *organize işleminin* sanayiye organize etmek değil; sanayi bölgesini organize etmek için kullanıldığı unutulmamalıdır (Onal, 1974:9-10).

Türkiye'de organize sanayi bölgeleri ile ilgili en kapsamlı tanım şüphesiz organize sanayi bölgeleri ile ilgili yürürlükteki kanun olan 4562 Sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanununun 3. Maddesinde yapılmıştır. Söz konusu maddeye göre organize sanayi bölgesi *Sanayinin uygun görülen alanlarda yapılanmasını sağlamak, çarpık sanayileşme ve çevre sorunlarını önlemek, kentleşmeyi yönlendirmek, kaynakları rasyonel kullanmak, bilgi ve bilişim teknolojilerinden yararlanmak, sanayi türlerinin belirli bir plan dâhilinde yerleştirilmesi ve geliştirilmesi amacıyla, sınırları tasdik edilmiş arazi parçalarının imar planlarındaki oranlar dâhilinde gerekli ortak kullanım alanları, hizmet ve destek alanları ve teknoloji geliştirme bölgeleri ile donatılıp planlı bir şekilde ve belirli sistemler dâhilinde sanayi için tahsis edilmesiyile oluşturulan ve bu Kanun hükümlerine göre kurulan, planlanan ve işletilen, kaynak kullanımında verimliliği hedefleyen mal ve hizmet üretim bölgelerini* ifade etmektedir.

Tüm bu tanımlar ışığında organize sanayi bölgelerinin işletmelerin daha önce planlanmış bir alanda, birbirleri ile uyumlu ve verimli üretim yapabilmelerine; yol, su, elektrik, kanalizasyon gibi ağır altyapı hizmetlerinden ve kamu tarafından sağlanan teşviklerden yararlanabilmelerine olanak sağlayan sistemli bir organizasyon olduğu söylenebilir.

Organize Sanayi Bölgelerinin Önemi ve Hedefleri

Organize sanayi bölgeleri, ülkelerin ekonomik gelişimini pozitif etkileyen en önemli faktörlerden bir tanesidir. Yüksek ve nitelikli sanayi üretimi, yüksek cirolar ve yüksek istihdam oranlarına sahip mal ve hizmet üretimi yapan işletmelerin bir arada bulunduğu entegre bir sanayi alanı felsefesine dayanan organize sanayi bölgeleri işletmelere üretim alanı sağlamanın yanında standart ve standart dışı birtakım hizmetler sunmaktadır. Güvenlik, ağır ve teknik altyapı, hukuk ve finans danışmanlığı, yerel yöneticiler ve hükümet temsilcileri ile diyalog ve kamusal destekler organize sanayi bölgelerinin sağladığı standart hizmetler olarak sayılabilir. Lojistik hizmetleri, teknoloji transferi, insan kaynakları hizmetleri, restoranlar, spor salonları, sanayi bölgesi ile ilgili süreli yayınların çıkarılması ve çeşitli etkinliklerin düzenlenmesi gibi hizmetler ise organize sanayi bölgelerinin işletmelere sağladığı standart dışı hizmetler olarak ifade edilebilir (Vidova, 2010:41).

Organize sanayi bölgelerinin işletmelere sağladığı faydalar ve sunduğu hizmetler kadar ülkelerin gelişmesine ve kalkınmasına yaptığı katkılar da önem arz etmektedir. Sağladıkları teşvikler ile yabancı sermayeyi ülkelere çekip; bölge halkına istihdam imkanı sağlaması, planlı kentleşmeyi sağlamakta önemli bir araç olarak kullanılması,

sanayinin bölgeler arasında dengeli dağılmasını sağlayarak bölgeler arası gelişmişlik farklarını ortadan kaldırması, çevreyi, doğayı ve tarım alanlarını korumada önemli bir rol oynaması organize sanayi bölgelerinin ülkelerin kalkınmasına sağladığı katkılar olarak ifade edilebilir. Bu katkılar, organize sanayi bölgelerinin önemini ve hükümetler tarafından bir kalkınma politikası aracı olarak kullanılmasını açıklamaktadır.

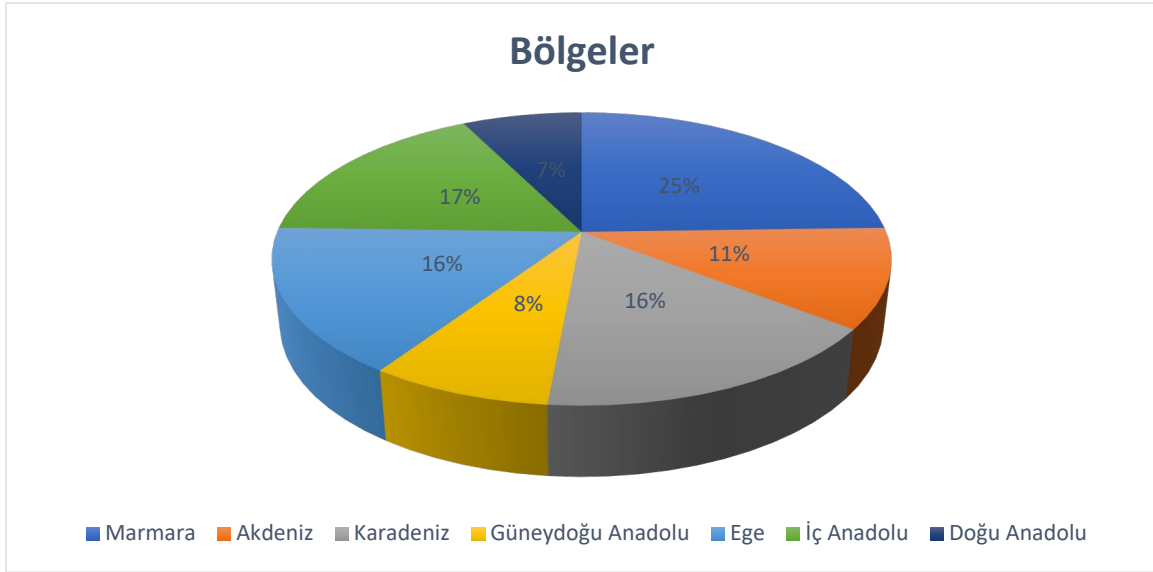
Diğer taraftan organize sanayi bölgelerinin hedefleri kısaca şu şekilde sıralanabilir (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2022):

- Sanayinin disipline edilmesi,
- Kentlerin planlı gelişmesine katkıda bulunması,
- Sanayinin az gelişmiş bölgelerde yaygınlaşması,
- Tarım alanlarının sanayide kullanımının önüne geçilmesi
- Sağlıklı, ucuz, güvenilir bir altyapı ve ortak sosyal tesisler kurulması,
- Ortak arıtma tesisleri ile çevre kirliliğinin önlenmesi,
- Bölgelerin devlet gözetiminde, kendi organlarıncı yönetiminin sağlanması,
- Birbirini tamamlayıcı ve birbirinin yan ürününü teşvik eden sanayicilerin bir arada ve bir program dahilinde üretim yapmalarıyla, üretimde verimliliğin ve kar artışının sağlanması.

Organize Sanayi Bölgesi İstatistikleri

Türkiye’de organize sanayi bölgelerinin tarihi 1961 yılına dayanmaktadır. 1961 yılında Bursa, Adana, Zonguldak, İstanbul, Mersin ve Adapazarı illerinde bir araştırma yapılmış ve bu illerde sanayi için uygun bir yer aranmıştır. Yapılan araştırma sonucunda Bursa’nın sanayi kurulması için en uygun kent olduğu saptanmıştır. Bursa Ticaret Odası’nın öncülüğünde ve Maliye Bakanlığı’nın Milletlerarası Kalkınma Teşkilatı’ndan sağladığı fonun desteği ile Türkiye’nin ilk organize sanayi bölgesi Bursa Organize Sanayi Bölgesi 1961 yılında kurulmuştur (BOSB, 2018).

İlk organize sanayi bölgesinin kurulduğu tarihten itibaren organize sanayi bölgeleri sanayileşme ve kalkınma politikası aracı olarak görülmüş ve organize sanayi bölgelerinin sayısı yıldan yıla artış göstermiştir. Organize Sanayi Bölgeleri Üst Kuruluşu (OSBÜK) verilerine göre 2022 yılı itibari ile ülke geneline yayılmış ve farklı aşamalarda olan 375 tane organize sanayi bölgesi bulunmaktadır. Şekil 1, Türkiye’deki organize sanayi bölgelerinin bölgelere göre dağılımını göstermektedir.

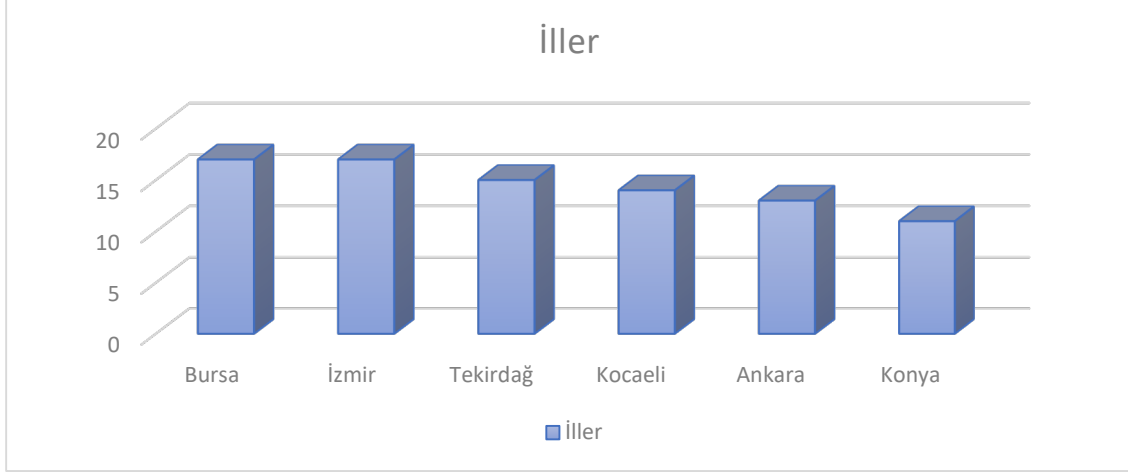
Not. OSBÜK verilerinden yazar tarafından düzenlenmiştir.

Şekil 1. Organize Sanayi Bölgelerinin Bölgelere Göre Dağılımı

Şekil 1'e göre Türkiye'de en fazla organize sanayi bölgesi Marmara Bölgesi'nde (92 adet) bulunmaktadır ve bu sayı ülkedeki toplam organize sanayi bölgelerinin yüzde 25'ine tekabül etmektedir. Marmara Bölgesi'ni yüzde 17 ile İç Anadolu Bölgesi (64 adet), yüzde 16 ile Karadeniz Bölgesi ve Ege Bölgesi (60 adet), yüzde 11 ile Akdeniz Bölgesi (41 adet), yüzde 8 ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi (30 adet) ve yüzde 7 ile Doğu Anadolu Bölgesi (28 adet) takip etmektedir.

Türkiye'de organize sanayi bölgelerinde yaklaşık 67 bin işletme faaliyet göstermekte ve bu işletmelerde yaklaşık 2 milyon 235 bin kişi istihdam edilmektedir (Kütükcü, 2022: 6). Bu anlamda değerlendirildiğinde, organize sanayi bölgelerinin bulunduğu illeri belirtmenin de faydalı olacağı gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Şekil 2, Türkiye'de 10'dan fazla organize sanayi bölgesinin bulunduğu illeri sırası ile göstermektedir.

Not. OSBÜK verilerinden yazar tarafından düzenlenmiştir.

Şekil 2. Türkiye'de 10'dan Fazla Organize Sanayi Bölgesi Bulunan İller

Şekil 2'de Türkiye'de 10'dan fazla organize sanayi bölgesinin bulunduğu 6 il yer almaktadır. Bursa ve İzmir 17şer organize sanayi bölgesi ile Türkiye'de en fazla organize sanayi bölgesi bulunan iller olarak karşımıza çıkmaktadır. Bursa ve İzmir'i 15 organize sanayi bölgesi Tekirdağ; 14 organize sanayi bölgesi ile Kocaeli; 13 organize sanayi bölgesi ile Ankara ve 11 Sanayi bölgesi ile Konya takip etmektedir.

Türkiye'de organize sanayi bölgesi istatistiklerine bakıldığında dikkat edilmesi gereken bir diğer konu organize sanayi bölgelerinin fiili durumlarıdır. Çünkü organize sanayi bölgeleri ancak işletme durumunda olduklarında içeride bulunan firmalar üretime geçebilmektedir. Ülke çapına yayılmış 375 organize sanayi bölgesinin 270 tanesi işletme; 40 tanesi altyapı; 36 tanesi planlama ve 29 tanesi kamulaştırma aşamasında bulunmaktadır (OSBÜK, 2022).

Yeşil Ekonomi ve Avrupa Yeşil Mutabakatı

Yeşil ekonomi, iklim krizi neticesinde mecburi bir yönelim olarak son yıllarda üzerinde sıklıkla durulan bir kavram olmuş; bu durum kavramın hem ulusal hem de uluslararası düzeyde çeşitli politikalara dahil edilmesi ile sonuçlanmıştır. Kavrama olan ilginin bu kadar artmasının ardında yeşil ekonominin mevcutta var olan ve gittikçe derinleşen ekonomik ve çevresel sorunların çözülmesinde aktif rol oynayacağı düşüncesi yatmaktadır. Ülkeler bu düşünce doğrultusunda yeşil işlere, yeşil üretime, yeşil teknolojiye yatırım yaparak çevreyi olumsuz etkilemeyen ekonomik politikalara yönelmektedir.

Yeşil Ekonomi Kavramı

Yeşil ekonomi kavramını anlamak için öncelikle iklim krizinden bahsetmekte fayda bulunmaktadır. İklim krizinin temelinde küresel ısınma sorunu yer almaktadır. Amerikan Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi (NASA) dünya sıcaklığının 1880 yılından itibaren 0.8°C arttığını belirtmektedir. Doğrusal olmayan bir sıcaklık artışını ifade eden bu durum dünya üzerindeki bütün canlıların yaşam alanlarını olumsuz etkilemektedir. Küresel ısınmanın ve küresel ısınma sonucu ortaya çıkan iklim krizinin nedeni ise sanayileşme olarak görülmektedir. Sanayileşme ile doğal kaynaklar kullanılarak üretim yapılmakta; bu üretim sonucu ortaya çıkan başta karbondioksit olmak üzere zehirli atıklar atmosferde birikerek dünyayı ısıtmaktadır (Cengiz, 2019: 602-603).

İklim krizinin derinleşmesi uluslararası kuruluşları ve ülkeleri iklim ekonomisi gerçeği ile yüzleşmek durumunda bırakmıştır. Sanayileşmenin çevreye olumsuz etkilerinin azaltılması ve kirleticilerin etkilerinin yavaşlatılması amacı ile çeşitli çalışmalar yapılmış; politikalar üretmek yolu ile çareler aranmıştır. Bu anlamda değerlendirildiğinde yeşil ekonomi iklim krizine bir alternatif olarak ortaya çıkmıştır (Tiryakioğlu, 2021: 1022-1023).

Yeşil ekonomi kavramını anlamak için önemli olan bir diğer kavram yeşil ekonomi kavramının temelinde bulunan sürdürülebilir kalkınma kavramıdır (Diniz ve Bergmann, 2013, 323). Sürdürülebilir kalkınma anlayışı, ekonomik ilerlemenin, çevre sorunlarına ve insan hayatına hangi yönde etki ettiği düşüncesinin tartışılmaya başlanması üzerine ortaya çıkmıştır. 1960lı yıllarda meydana gelen önemli ekonomik gelişme ve büyük üretimin ekolojik dengeyi bozarak canlı yaşamını tehdit eder hale gelmesi mevcut iktisadi sistemin tartışılmasına neden olmuştur. Bu durumun önüne geçilerek çevre ve gelecek nesillerin ekonomik ilerleme uğruna feda edilmemesi ve konu hakkında ulusal ve uluslararası birtakım önlemler alınması hususunda uluslar üstü bir mutabakat oluşmuştur. Bu doğrultuda kalkınmayı yalnızca ekonomik değil, çevresel, sosyal ve beşeri açıdan ele alan *sürdürülebilir kalkınma* kavramı ortaya çıkmıştır (Özçağ ve Hotunluoğlu, 2014:307).

Sürdürülebilir kalkınma kavramının ilk kez Uluslararası Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (IUCN) tarafından Birleşmiş Milletler Çevre Programı ve Dünya Yaban hayatı Fonu'nun desteği ve tavsiyesi ile hazırlanan Dünya Koruma Stratejisi isimli raporda kullanıldığı düşünülmektedir. Raporda, Dünya Koruma Stratejisi'nin amacı yaşam kaynaklarının korunması yolu ile sürdürülebilir kalkınmanın elde edilmesine yardımcı olmak şeklinde açıklanmıştır (IUCN, 1980:4).

1987 yılında Birleşmiş Milletlere sunulan Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonunun *Ortak Geleceğimiz* isimli raporu ile sürdürülebilir kalkınma kavramı popülerlik kazanarak daha yaygın kullanılabilir hale gelmiştir. Brundtland Raporu olarak da bilinen bu raporda bütün insanların temel ihtiyaçlarının karşılanmasının sağlanması için kaynakların yoksul ülkelere yeniden dağıtılarak gelecek nesiller için küresel bir eşitliğin güvence alınması konusu üzerinde durulmuştur. Ayrıca yine raporda sosyal eşitlik, ekonomik büyüme ve çevre korumasının aynı anda mümkün olduğu inancı dile getirilmiş ve sürdürülebilir kalkınmanın üç temel bileşeni olarak çevre, ekonomi ve toplum vurgulanmıştır (Du Pisanı, 2006:92-93).

Sürdürülebilir kalkınma, 1992 yılında Rio De Janeiro'daki Birleşmiş Milletler Dünya Zirvesi'nde uluslararası politikanın en acil konusu olarak ortaya çıkmıştır. Zirve'de bulunan yüz elli katılımcı ülke siyasi gündeminin bir parçası olarak gelişmekte olan ülkelerin temel ihtiyaçlarının karşılanmasına dayalı sürdürülebilir kalkınmayı öneren Birleşmiş Milletler Gündem 21'i onaylamıştır (Chichilnisky, 1997:467). Zirve'de sürdürülebilir kalkınma bütün insanlığa ortak hedef olarak gösterilmiş; sürdürülebilir kalkınma için çevre ve kalkınma kavramlarının birlikte düşünülmesi gerektiği konusunda hemfikir olunmuştur.

Brundtland Raporu'nda sürdürülebilir kalkınma *gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneğinden ödün vermeden bugünün ihtiyaçlarını karşılayan kalkınma* olarak tanımlanmıştır (Redclift, 1992:395). Bir başka tanımda ise sürdürülebilir kalkınma mevcut nesillerin ihtiyaçlarını çevreyi kötü etkilemeden ve doğal kaynakları yenilenemez hale getirilmeden gelecek nesillere aktaran iktisadi bir sistem olarak ifade edilmiştir (Freeman ve Soete, 2003:468).

Sürdürülebilir kalkınma kavramının açıklanmasının ardından yeşil ekonomi kavramına dönüş yapılabilir. Yeşil ekonomi kavramının, ilk kez 1989 yılında Birleşik Krallık için bir grup önde gelen çevre ekonomisti tarafından hazırlanan *Yeşil Ekonomi İçin Bir Taslak* isimli bir raporda kullanıldığı düşünülmektedir. Sürdürülebilir kalkınma üzerinde durulan söz konusu raporda yeşil ekonomi kavramı tanımlanmamış ve kavrama herhangi bir atıfta bulunulmamıştır. Yeşil ekonomi sadece raporun başlığında yer almıştır. 2008 yılındaki ekonomik kriz sonrasında yeşil ekonomi kavramı krize ilişkin tartışmalar bağlamında yeniden canlanmış ve yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır. Mali kriz ve küresel durgunluk beklentilerinin gölgesinde Birleşmiş Milletler Çevre Programı

(UNEP) ekonomik toparlanma çabalarının bir parçası olarak Yeşil Teşvik Paketleri fikrini savunarak büyük ölçekli kamu yatırımlarının yeşil ekonomiyi başlatabileceği alanları belirlemiştir (UNDESA, 2012:7-8).

Ekim 2008'de UNEP, yeşil ekonominin gelişimine katkıda bulunmak ve politika desteği sağlamak için bir *Yeşil Ekonomi Girişimi* başlatarak Küresel Yeşil Yeni Anlaşmayı yayınlamıştır. Anlaşmada karbon bağımlılığının azaltılması, ekosistemlerin ve su kaynaklarının korunması ve yoksulluğun azaltılması gibi küresel zorluklar ele alınırken ekonomik toparlanma ve dünya ekonomisinin sürdürülebilirliğinin artırılması hususlarının üzerinde durulmuştur (Newton ve Cantarello, 2014:1-2).

2009 yılının Haziran ayında Kopenhag'daki Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Konferansı öncesinde Birleşmiş Milletler, temelinde ekonomik toparlanmanın, küresel yeşil ekonomiye dayalı olarak insanlığın karşı karşıya olduğu çoklu krizlere yönelik iddialı ve etkili bir uluslararası yanıt için dönüm noktası olacağı umudunun yer aldığı bir bildiri yayınlamıştır. Şubat 2010'da UNEP Küresel Bakanlar Çevre Forumu'nda bakanlar ve delegasyon başkanları yeşil ekonomi kavramının bütün ülkeler için ekonomik kalkınma fırsatları sağlayabileceğini kabul etmişler; Mart 2010'da ise BM Genel Kurulu sürdürülebilir kalkınma ve yoksulluğun ortadan kaldırılması bağlamında yeşil ekonominin Rio+20 için iki özel temadan birini oluşturacağına karar vermiştir (UNDESA, 2012:8).

İlk kullanıldığı yıllarda sürdürülebilir kalkınma ile eşanlamı olarak ele alınan yeşil ekonomi kavramının zamanla çeşitli tanımları yapılmıştır. UNEP, yeşil ekonomiyi çevresel riskleri ve ekolojik kısıtları önemli ölçüde azaltırken insan refahını ve sosyal eşitliği iyileştiren bir ekonomi olarak tanımlamaktadır. En basit ifade ile yeşil ekonomi düşük karbonlu, kaynakları verimli kullanan ve sosyal olarak kapsayıcı bir ekonomi olarak ifade edilebilmektedir (UNEP, 2011:2).

Bünyesinde çevre ve kalkınma ile ilgilenen sivil toplum kuruluşları, düşünce kuruluşları, sendikalar ve Birleşmiş Milletler organları gibi çok sayıda kuruluşu barındıran; yeşil ekonomi üzerine çalışan en büyük çok paydaşlı ittifak olan Yeşil Ekonomi Koalisyonu, yeşil ekonomiyi *gezegenin ekolojik sınırları içerisinde herkes için daha iyi yaşam kalitesi üreten bir ekonomi* olarak tanımlamaktadır (Green Economy Coalition, 2012:5).

Uluslararası Ticaret Odası (ICC), yeşil ekonomiyi ekonomik büyüme ve çevresel sorumluluğun karşılıklı olarak güçlendirici bir şekilde birlikte çalıştığı ve sosyal kalkınmadaki ilerlemeyi desteklediği bir ekonomi olarak tanımlamaktadır (ICC, 2011:2). Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ise kavramı doğal sermayenin ve ekolojik hizmetlerin ekonomik değerinin kabul edilmesine ve bu kaynakların korunması ihtiyacına yönelik bir konsept olarak ifade etmektedir (ILO, https://www.ilo.org/global/topics/green-jobs/WCMS_214247_EN/lang-en/index.htm).

Şahin (2012:25) yeşil ekonomi tanımını *insanın doğa üzerindeki yıkıcı müdahalelerini en aza indirmeyi ve bu sayede dünyadaki canlı yaşamın ve insan uygarlıklarının kalıcı olmasını sağlamayı amaçlayan; ekonomik büyüme ve kalkınma dogmasını reddeden; küçük güçtedir anlayışı çerçevesinde devasa ölçeklere karşı toprağa yakın, doğayla uyumlu ve insani ölçekte üretim-tüketim ilişkilerini temel alan ekonomik anlayış* şeklinde ifade etmektedir.

Yeşil ekonomi hakkındaki kurumların ve yazarların yaptığı tanımlar daha da arttırılabilir. Tanımların bu kadar fazla olması kavram hakkında fikir birliğinin olmadığını; aksine konunun aktif bir tartışma alanı olarak güncelliğini koruduğunu göstermektedir. Diğer taraftan tanımlara bakıldığında çoğunda çevreden ve insanlığın refahını arttırmaktan bahsettiği veya bu konuları kastettiği açıkça söylenebilmektedir.

En temel amacı ekonomik büyüme ile beraber çevre kalitesinin ve sosyal kapsayıcılığın artırılması olan yeşil ekonomi çevresel sürdürülebilirlik ile ekonomik büyüme arasında önemli bir bağ kurmaktadır. Ayrıca yeşil ekonomi ile ekonomik büyümenin bir sonucu olarak ortaya çıkan ve çevreyi/doğayı olumsuz etkileyen negatif dışsallıkların en aza indirilmesi veya ortadan kaldırılması düşünülmektedir (Özçağ ve Hotunluoğlu, 2015:314). Kısaca yeşil ekonominin hedefleri ve bu hedeflere ulaşmanın araçları şu şekilde sıralanabilir (Bass, 2013:8):

Hedefler

-İnsanlığın refahı: İnsana yakışır işler, sağlık, geçim kaynakları, özgürlükler, kültür ve gelir.

-Eşitlik: Paydaşların sürece, ekonomik faaliyetlere ve fayda paylaşımına dahil edilmesi.

-İklim ve diğer ekolojik sınırların aşılması: Karbon seviyelerinin düşürülmesi.

Hedeflere Ulaşmada Kullanılacak Araçlar

-Ekonomik büyüme: Refahı destekleme potansiyeli en yüksek olan sektörler ve yerleşimlerde ekonomik büyüme.

-Sürdürülebilir doğal kaynak yönetimi: Kişi başına doğal kaynak verimliliğinin artırılması ve yeterince kullanılmayan kaynakların sürdürülebilir kullanımı.

-Esneklik: İklim değişikliğine uyum, çeşitlendirme, risk yönetimi, duyarlı kurumlar, bundan rekabet avantajı yaratma ve yatırım çekme.

Diğer taraftan yeşil ekonominin ekolojik kırım ve küçülme kavramlarını da gündeme getirdiği söylenebilir. Ekolojik kırım bir bölgenin ekosistemine ister insan eli ile isterse başka sebeplerle o bölgede yaşayanların yararlanmalarını ciddi şekilde azaltacak ölçüde geniş çapta zarar verilmesi veya yok edilmesi olarak ifade edilebilmektedir. Ekolojik kırımın önlenmesi/engellenmesi yeşil ekonomiye geçişte önem arz etmektedir (Higgins vd., 2013:257). Küçülme ise üretim ve tüketimin hem kısa hem de uzun dönemde bir yandan yerel ve küresel ölçekte çevresel koşulları iyileştirirken bir yandan da insan refahını arttıracak şekilde azaltılması olarak tanımlanabilmektedir. Küçülme kavramını benimseyenler ekonomik büyümenin sürdürülemez olduğunu ve çevre için yıkıcı olduğunu savunmaktadır. Çevresel sürdürülebilirlik, refah ve toplumsal adaletin sağlanmasının hedeflendiği küçülme kavramı ile ekonomik olarak sürdürülebilir bir topluma geçiş tasarlanmaktadır. Küçülme hareketi mutlak anlamda bir küçülmeyi değil; kamu hizmetleri dışında kalan belirli sektörlerdeki bir küçülmeyi desteklemektedir (Turgut, 2014: 146-149).

Yeşil bir ekonomide gelir ve istihdamdaki büyüme kamu ve özel sektör tarafından karbon emisyonları ve kirliliği azaltacak; enerji ve kaynak verimliliğini artıracak ve biyolojik çeşitliliğin azalmasına engel olacak şekilde yönlendirilmelidir. Ulusal düzeyde uygulanacak maliye politikasındaki değişiklikler, çevreye zararlı sübvansiyonların azaltılması, kamu yatırımlarının *yeşil* kilit sektörlerle yönlendirilmesi, çevre kuralları ve düzenlemelerinin iyileştirilmesi gibi politikalar dünya ekonomilerinin yeşillendirilmesi konusunda başarılı olmanın yolunu açabilmektedir. Yeşil ekonomi ile yaygın bir efsane olan sürdürülebilir çevre ve ekonomik kalkınmanın birbirine zıt iki kavram olması yönündeki düşünce ortadan kalkmıştır. Artık ekonomilerin yeşillenmesinin ne zenginlik ne de istihdam fırsatları yaratmayı engellemediği; aksine yatırım için önemli fırsatlar doğurarak büyüme desteklediği birçok yeşil sektör ile kanıtlanmıştır (UNEP, 2011:2-3).

Avrupa Yeşil Mutabakatı

Avrupa Birliği, kurucu anlaşmalarda bulunmamasına rağmen küresel ısınma, iklim değişikliği, içilebilir su kaynaklarının azalması gibi çevre temelli konuların çözümüne ilişkin 1970'li yıllardan itibaren politikalar üretmeye başlamıştır. Bu dönemden itibaren çevre ile alakalı konular Avrupa Birliği'nin zirvelerinde alınan kararlarda yer almaya başlamış ve bütün birlik üyelerini kapsayacak ortak çevre politikaları düşüncesi 1972 yılında düzenlenen Paris Zirvesi'nde üye ülkeler tarafından desteklenerek ilk çevre eylem programı geliştirilmiştir. 1973 yılından 2020 yılına kadar 7 tane çevre programı yürürlüğe koyan Avrupa Birliği 1970'li yıllarda meydana gelen petrol krizleri ile 1990'lı yıllarda üye ülkelerin fosil yakıtlara olan bağımlılığının günden güne artması ve bu durumun çevre problemlerini önemli ölçüde derinleştirilmesi sonucunda çevre, iklim ve enerji politikalarını birlikte değerlendirmeye başlamıştır (Kalkışım, 2022: 9). 14 Ekim 2020 tarihinde hazırlanan ve 2021-2030 dönemini kapsayacak olan 8. Avrupa Birliği Çevre Eylem Programı da iklim, çevre ve enerji politikalarını ortak bir temele oturtma bağlamında değerlendirilmelidir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2022).

Avrupa birliği, iklim değişikliğine karşı küresel eylemlerin ön safında yer alma amacını uluslararası iklim müzakerelerinde aktif rol alarak defalarca dile getirmiş; sera gazı emisyonlarını azaltmak ve temiz kaynaklardan elde edilen enerjiyi desteklemek için politikalar benimsemiştir. Ancak Birlik, bazı sektörlerde emisyonun azaltılması için yeterli çabayı gösterememiş ve sera gazı emisyonları ikna edici bir şekilde azaltmayı başaramamıştır. Ulaşım sektöründe sera gazı emisyonu artarken elektrik sistemlerinde kömür kalıcı bir rol oynamaya devam etmektedir. Binalardaki enerji verimliliği iyileştirmelerinden de beklenen sonuç elde edilememiş; sanayinin karbondan arındırılmasının zor olduğu kanıtlanmıştır (Claeys vd.2019:2). Bu durumlar Avrupa Yeşil Mutabakatına giden yolda birer köşe taşı olmuştur.

2019 yılında Avrupa Komisyonu Başkanı olan Ursula von der Leyen, daha yeşil bir Avrupa vizyonu ışığında 2019-2023 dönemi politika önceliklerini *iklim değişikliği, biyolojik çeşitlilik, gıda güvenliği, ormansızlaşma ve arazi bozulması birlikte gitmektedir. Üretme, tüketme ve ticaret yapma şeklimizi değiştirmemiz gerekiyor. Ekosistemimizi korumak ve eski haline getirmek bütün çalışmalarımıza rehberlik etmelidir* şeklinde özetlemektedir. Bu vizyon Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın temelini oluşturmaktadır (Montanarella ve Panagos, 2021:1).

Avrupa Komisyonu tarafından 2019 yılında ilan edilen, çevre, iklim ve kalkınma konusunda dünya ekonomisinin dönüşmesine yönelik önemli bir adım olan Avrupa Yeşil Mutabakatı, Avrupa Birliği'ni 2050 yılında net sera gazı emisyonlarının olmadığı ve ekonomik büyümenin kaynak kullanımından ayrıştırıldığı, modern, kaynakları verimli kullanan rekabetçi bir ekonomiye sahip adil ve müreffeh bir topluma dönüştürmeyi amaçlayan yeni bir büyüme stratejisini ifade etmektedir (European Commission, 2019a:2).

Avrupa Yeşil Mutabakatı, Avrupa Birliği'nin iklim konusundaki temel politikalar için yol haritası niteliğindedir (Siddi, 2020: 4). Mutabakatla Birlik, Avrupa'da karbon salımının azaltılacağı yeşil bir düzene geçmeyi hedeflemektedir. Yeşil düzen sayesinde Avrupa Birliği döngüsel ekonomi, karbondan arındırılmış enerji yoğun sektörler ve döngüsel ekonomi alanlarında dünya lideri olmayı amaçlamaktadır (Üstün, 2021: 333).

Kısa vadeli hedefi sera gazı emisyonlarını 2030 yılına kadar 1990 yılına göre yüzde 55 oranında azaltılması; uzun vadeli hedefi ise 2050 yılına kadar net sera gazı emisyonunu sıfıra düşürülmesi olan Avrupa Yeşil Mutabakatı geçiş döneminde Avrupa Birliği tarafından finansal destek sağlanması, yeni hedefler belirlenmesi, hiçbir ülkenin geride bırakılmaması ve uyum kapasitesinin artırılması olmak üzere 4 bileşen ile desteklenmektedir. Söz konusu bileşenlerin bakanlıklar, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği içerisinde yürütülmesi planlanmaktadır (Ersoy Mirici ve Berberoğlu, 2022: 153-154).

Avrupa'da yaşayan insanların yüzde 93'ü iklim değişikliğini harekete geçilmesi gereken ciddi bir sorun olarak görmektedir (European Commission, 2019b: 1). 2050 yılında iklim nötr bir Avrupa isteyen Avrupa Komisyonu, Avrupa Yeşil Mutabakatı ile sağlanacak faydaları sekiz başlıkta toplamıştır. Bunlar, 1) Temiz hava, temiz su, sağlıklı toprak ve biyolojik çeşitlilik 2) Yenilenmiş ve enerji verimli binalar 3) Sağlıklı ve uygun fiyatlı gıda 4) Daha fazla toplu taşıma 5) Daha temiz enerji ve temiz teknolojik inovasyon 6) Onarılabilen, geri dönüştürülebilir ve yeniden kullanılabilir daha uzun ömürlü ürünler 7) Geçiş için geleceğe yönelik işler ve beceri eğitimi 8) Küresel olarak rekabetçi ve esnek bir endüstri. Mutabakatın, bu faydalar ile hem vatandaşların ve hem de gelecek kuşakların refahını ve sağlığını iyileştirmesi beklenmektedir (European Commission, 2019c).

Avrupa Yeşil Mutabakatı'nda, yukarıdaki faydaları sağlamak adına sekiz başlıkta eylem planı yer almaktadır. Eylem planında yer alan başlıklar ve alt başlıklar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (European Commission, 2019c).

Tablo 1. Avrupa Yeşil Mutabakatı Eylem Alanları

Ana Eylem Alanları	Alt Eylem Alanları
İklim	Avrupa İklim Yasası
	Avrupa İklim Paketi
	Adaptasyon Stratejisi
	İklim Diplomasisi
	AB COP26 İklim Değişikliği Konferansı
	Florlu Sera Gazları
	Ozon Tabakasının Korunması
	2030 Biyoçeşitlilik Stratejisi
	Sıfır Kirlilik Eylem Planı
	Döngüsel Ekonomi Eylem Planı
Çevre ve Okyanuslar	Atık ve Geri Dönüşüm
	Sürdürülebilirlik İçin Kimyasallar Stratejisi
	Sürdürülebilir Piller
	Organik Eylem Planı
	Tarladan Çatala Stratejisi
	8. Çevre Eylem Planı
	Ortak Balıkçılık Politikası
	Mavi Ekonomi Stratejisi
	Enerji Sistemi Entegrasyon Stratejisi
	Yenileme Dalgası
Enerji	Hidrojen Stratejisi
	Metan Stratejisi
	Açık Deniz Yenilenebilir Enerji Stratejisi

Ulaşım	Enerji İçin Trans Avrupa Ağları Sürdürülebilir ve Akıllı Ulaşım Stratejisi Avrupa Demiryolu Bağlantısı Ortak Tarım Politikası reformu ve Avrupa Yeşil Anlaşması
Tarım	Ortak Tarım Politikası Stratejik Planları Organik Tarım Eylem Planı AB tarım-gıda teşvik politikası Çiftlik Hayvanlarının Sağlığı Pestisitlerin sürdürülebilir kullanımı Besinlerin Etiketlenmesi Gelecek Nesil AB
Finans ve bölgesel Kalkınma	Yeni Nesil AB Yeşil Tahvilleri İyileştirme ve Dayanıklılık Tesisi Sürdürülebilir Finans Sadece Geçiş Mekanizması Yeşil Geçiş Reformu Desteği Endüstriyel Strateji Sürdürülebilir Piller
Sanayi	Avrupa Pil İttifakı Avrupa Temiz Hidrojen İttifakı Avrupa Hammadde İttifakı Dairesel Plastik İttifakı
Araştırma ve İnovasyon	Horizon Avrupa Projeleri

Avrupa Yeşil Mutabakatı, Avrupa Birliği'nin yeni büyüme stratejisini ifade etmektedir. Mutabakatın başarıya ulaşabilmesi için en önemli şartlardan biri temiz ve döngüsel bir ekonomi modeline geçilmesidir. Bu bağlamda Avrupa Komisyonu 2020 yılının Mart ayında kamuoyuna bir Döngüsel Ekonomi Eylem Planı sunmuştur. Döngüsel ekonomiye geçiş ile doğal kaynak üzerindeki baskının azaltılması, sürdürülebilir büyümenin ve istihdam artışının sağlanması beklenmektedir. Ayrıca Avrupa Birliği 2050'de iklim nötr bir kıta olma hedefine ulaşmak için döngüsel ekonomiyi bir ön koşul olarak görmektedir (European Commission, 2020).

Mevcut ekonomimizde üretim için bir veya birden fazla malzeme alınmakta, bu malzeme ya da malzemelerden ürünler yapılmakta ve sonunda bu ürünler atılmaktadır. Al-yap-kullan-at olarak tanımlanabilen bu durum doğrusal bir süreçtir (Ellen Macarthur Foundation, 2022). Döngüsel ekonomi, mevcut malzeme ve ürünleri mümkün olduğunca uzun süre paylaşmayı, kiralamayı, yeniden kullanmayı, tamir etmeyi ve geri dönüştürmeyi içeren bir üretim ve tüketim modeli olarak ifade edilebilir. Bu modelde bir ürün ömrünü tamamladığında, ürünün yapımında kullanılan ve kullanım ömrü devam eden malzemeleri mümkün olan her yerde ekonominin içinde tutulmaktadır. Döngüsel ekonomi sayesinde israf en aza indirilmekte ve ürünlerin yaşam döngüsü uzamaktadır (European Parliament, 2022).

Döngüsel Ekonomi Eylem Planı ile ilk aşamada atıkların üretilmediği tutarlı ve güçlü bir ürün politikası geliştirilerek geleneksel tüketim alışkanlıklarının değiştirilmesi hedeflenmektedir. Tekstil, plastik, paketlenme, elektronik ürünler ve bataryaların kullanım sürelerinin uzatılması ve bu ürünlerin tamir edilebilir, yeniden kullanılabilir ve geri dönüştürülebilir olması gibi önlemler plan ile önerilmektedir. Söz konusu önlemler Avrupa Birliği'nin döngüsel ekonomiye geçmesine olanak sağlayacaktır. İnsanların daha az kaynak kullanarak daha az atık üretmesi, yeniden kullanılabilir ve geri dönüştürülebilir ürünleri tercih etmesi, çevrenin ve doğanın korunması yeni ekonomik kalkınma modelinin temelini oluşturmaktadır (Kalkışım, 2022: 12).

Döngüsel ekonomi modelinin uygulanması açısından endüstriyel simbiyoz sisteminin kurulması önem arz etmektedir. *Coğrafi anlamda birbirlerine yakın olan ve farklı sektörlerde faaliyet gösteren işletmelerin, malzeme, enerji, su ve üretim süreci atıklarının fiziksel olarak değişimini teşvik eden bir yaklaşım* olarak ifade edilen endüstriyel simbiyoz sistemi ile işletmeler beraber çalışarak kendi başlarına çalışarak elde edecekleri faydalardan toplamından daha büyük bir faydaya ulaşabilmektedirler. Endüstriyel simbiyoz sistemi ile bir yandan kaynak ve enerji kullanımında verimlilik sağlanırken diğer yandan çevresel problemler azaltılabilecektir (Demircioğlu ve Ever, 2020:463-464).

Endüstriyel simbiyoz, endüstriyel ekolojinin bir boyutu olarak değerlendirilmekte ve doğal bir ekosistemi taklit eden endüstriyel bir ekosistem metaforunu ifade etmektedir. Bu anlamda değerlendirildiğinde endüstriyel simbiyoz enerji ve malzeme tüketiminin optimize edildiği bir süreç sonucu ortaya çıkan atıkların başka bir süreç için hammadde görevi gördüğü bir sistem olarak düşünülebilmektedir (Chertow, 2000:317). Ayrıca endüstriyel simbiyoz sayesinde işletmelerin ve ilgili endüstrilerin çevresel ayak izinin ve sera gazı emisyonlarının azaltıldığı söylenebilmektedir.

Yeşil Organize Sanayi Bölgeleri Projesi

Türkiye, tarihi ve sosyal bağları olduğu Avrupa'ya ticari ilişkileri nedeni ile ekonomik alanda da yakinen takip etmektedir. Bu nedenle Avrupa Birliği tarafından yürütülen yeşil ekonomi, yeşil büyüme ve yeşil üretim gibi kavramlar ve bu anlamda üretilen politikalar Türkiye tarafından Avrupa Birliği uyum süreci çerçevesinde içselleştirmeye ve iç politikada uygulanmaya çalışılmaktadır.

Türkiye'de yeşil büyüme ve yeşil üretim kavramları ilk kez Onuncu Kalkınma Planı'nda yer alırken (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2013) yeşil sanayi kavramı ilk kez T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından hazırlanan 2015-2018 yılları arasında kapsayan Türkiye Sanayi Strateji Belgesi isimli belgede kullanılmıştır. Belgede, Türkiye sanayisinin mevcut durumundan, kaynakların kullanımda etkin ve daha yeşil daha rekabetçi bir sanayi yapısına dönüşümün desteklenmesi stratejik hedeflerden birisi olarak belirlenmiştir. Söz konusu belgede ayrıca sanayide yeşil üretimin özendirileceği, yeşil işlerin oluşturulacağı ve küçük sanayi sitelerinden yeşil sanayi sitesi anlayışına geçileceği ifadeleri de yer almaktadır (T.C Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2015).

Yeşil organize sanayi bölgesi kavramı ise Türkiye'de ilk kez 2016 yılında kullanılmıştır. 2016 yılında Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Verimlilik Genel Müdürlüğü ile Dünya Bankası Uluslararası Finans Kuruluşu (WB-IFC) işbirliğinde *Türkiye İçin Yeşil Organize Sanayi Bölgeleri Çerçevesinin Geliştirilmesi Projesi* başlatılmıştır. Ana hedefinin Türkiye için detaylı ve geniş kapsamlı bir yeşil organize sanayi bölgesi çerçevesi geliştirmek olan projede verimlilik (enerji, kaynak), yeşil altyapı ve döngüsellik konularında çalışmalar yapılmak üzere Adana Hacı Sabancı OSB, Ankara ASO 1. OSB, Bursa OSB ve İzmir Atatürk OSB pilot olarak seçilmiş ve bu dört organize sanayi bölgelerinde teknik araştırmalar/analizler yapılmıştır (T.C. Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Verimlilik Genel Müdürlüğü, 2017:55).

Yapılan teknik analizler ve araştırmalar sonucunda proje çerçevesinde seçilen söz konusu organize sanayi bölgelerinin *Yeşil Organize Sanayi Bölgesi* olarak dönüştürülebilmesi için yaklaşık 350 milyon dolar sermayeye ihtiyaç duyulduğu gerçeği ortaya çıkmıştır. Bertilen yatırımın yapılması sonucunda dört organize sanayi bölgesinin yıllık toplam 95 milyon doların üzerinde tasarruf potansiyeline sahip olduğu saptanmıştır. 14 bin tondan fazla hammadde tasarrufu, 1 milyon megawatt-saat enerji tasarrufu, yaklaşık 12 milyon metreküp su tasarrufu, 370 ktCO₂ karbon azalımı ve 71.000 tondan fazla atık azalımı belirtilen yatırımın yapılması ile ortaya çıkması beklenen/tahmin edilen tasarruf kalemleridir (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Sanayi ve Verimlilik Genel Müdürlüğü, 2019: 40).

Bu gelişmeleri takiben 2021 yılında T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ile Dünya Bankası Grubu arasında, bakanlığın yürütücüsü; Dünya Bankası'nın ise finansörü olduğu *Türkiye Organize Sanayi Bölgeleri* isimli kredilendirme projesi için anlaşma imzalanmıştır. Projenin amacı, organize sanayi bölgelerinde çevresel sürdürülebilirliğin, verimliliğin ve rekabet gücünün artırılması olarak belirlenmiştir (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2021a: 3).

Proje ile organize sanayi bölgelerine finansmanı Dünya Bankası tarafından sağlanmak ve Türk Lirası olarak kullanılmak üzere 300 milyon dolar kredi verilmesi planlanmaktadır. Organize sanayi bölgeleri için hibe desteğinin düşünülmediği projede kullanılacak kredi faizi yüzde 3 olarak belirlenmiş; kullanılan kredilerin üç yılı ödemesiz olmak üzere 13 yılda geri ödeneceği ilan edilmiştir. Projeye başvurular yalnızca organize sanayi bölgelerinin tüzel kişilikleri tarafından Bakanlık Mekansal Yönetim ve Dijitalleşme Projesi Sistemi (MEYDİP) üzerinden yapılacak; projenin yürütme süreci ile ilgili işlemler ise Bakanlık bünyesinde kurulan Proje Uygulama Birimi (PUB) koordinasyonluğunda yürütülecektir (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2021b: 3). Proje uygulama süreci Şekil 3'de gösterilmiştir.

Şekil 3. Türkiye OSB Projesi Uygulama Süreci

Proje temelde iki ana bileşen ve bu bileşenlerin alt bileşenlerinden meydana gelmektedir. Birinci bileşen organize sanayi bölgelerinde rekabet gücü, sürdürülebilirlik ve verimliliğin artırılması için altyapı ve kolaylaştırıcı ortamların desteklenmesinden; ikinci bileşen ise teknik konulardan oluşmaktadır. Projede bahsi geçen 300 milyon dolar kredinin 290 milyon dolarlık kısmının birinci bileşen, 10 milyon dolarlık kısmının ise ikinci bileşen için kullanılması planlanmıştır. Esasında organize sanayi bölgelerine kredi olarak kullanılacak kısım birinci bileşendir. Birinci bileşen kendi içerisinde yeşil çözümlerden faydalanmak koşuluyla organize sanayi bölgelerinin temel altyapılarının desteklenmesi, organize sanayi bölgelerinde yeşil altyapı yatırımlarının desteklenmesi ve organize sanayi bölgelerinin yenilik merkezlerine yapılan yatırımların desteklenmesi olmak üzere üç alt bileşenden meydana gelmektedir (Kılıç, 2022: 22). Proje bileşenleri ve bu bileşenlerin alt bileşenleri Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Türkiye OSB Projesi Bileşenleri

Bileşen 1: Organize sanayi bölgelerinde rekabet gücü, sürdürülebilirlik ve verimliliğin artırılması için altyapı ve kolaylaştırıcı ortamların desteklenmesi
1.1. Mümkün olduğunca yeşil çözümler kullanarak OSB temel altyapı yatırımlarının desteklenmesi
1.2. OSB’de yeşil altyapı yatırımlarının desteklenmesi
1.3. OSB yenilik merkezlerine yapılan yatırımların desteklenmesi
Bileşen 2: Teknik yardım ve kapasite geliştirme
2.1. STB ve OSB’ler için teknik yardım ve kapasite geliştirme
2.2. PUB’un proje yönetimi konusunda desteklenmesi

Mümkün olduğunca yeşil çözümler kullanarak organize sanayi bölgelerinin temel altyapı yatırımlarının desteklenmesi alt bileşeninde lojistik tesislerinin, doğal gaz şebekelerinin, yönetim binalarının, elektrik şebekelerinin ve atık su tesislerinin inşası gibi projelere kredi desteği verilmektedir. Bu alt bileşende yer alan her bir proje en fazla 20 milyon dolar kredi alabilmektedir. Ayrıca projeye başvuran organize sanayi bölgelerinin en az yüzde 3 öz kaynak katılımı sağlaması, projelerin net bugünkü değerlerinin pozitif olması ve projelerin yatırım karlılık oranının yüzde 3'ten büyük olması alt bileşenin genel şartları olarak ifade edilmiştir (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2021b: 8).

Organize sanayi bölgelerinde yeşil altyapı yatırımlarının desteklenmesi alt bileşeninde rüzgâr enerji santralleri, yağmur suyu toplama tesisleri, atık geri dönüşüm tesisleri, güneş enerji santralleri, geçici atık depolama tesisleri, çevre laboratuvarları, spor tesisleri, kreş, lise ve üniversite binaları vb. yapı/tesislerin inşası gibi projelere kredi desteği verilmektedir. Bu alt bileşende yer alan her bir proje en fazla 20 milyon dolar kredi alabilmektedir. Ayrıca projeye başvuran organize sanayi bölgelerinin en az yüzde 10 öz kaynak katılımı sağlaması, projelerin net bugünkü değerlerinin pozitif olması ve projelerin yatırım karlılık oranının yüzde 7'den büyük olması alt bileşenin genel şartları olarak ifade edilmiştir. Bu alt bileşen için proje başvurusu yapacak organize sanayi bölgelerinde parsellerinin en az yüzde 75'inin dolu olması, temel altyapı hizmetlerinin tamamının sağlanıyor olması ve ihracat yapan en az bir firmanın bulunması gibi önemli kriterleri de ayrıca sağlıyor olması gerekmektedir (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2021b: 10-11).

Organize sanayi bölgelerine yapılacak yenilik merkezlerine yatırımların desteklenmesinden oluşan üçüncü alt bileşende ise yenilik merkezlerinin, model fabrikaların, beceri eğitim merkezlerinin ve aynı amaca hizmet edecek kurumların kurulması ve geliştirilmesi ile ilgili projelere kredi desteği verilmektedir (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2021a: 14). Bu alt bileşenin odak noktasında organize sanayi bölgelerinde yer alan firmalar ile bölge üniversiteleri ve araştırma enstitüleri arasında bir köprü oluşturulması ve ortaya çıkan yenilikçi fikirler ile farklı teknolojilerin geliştirilmesine destek olunması yer almaktadır (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2021c: 1). Bu alt bileşene yönelik projelere başvuracak organize sanayi bölgelerinde yer alan firmaların toplam net satışlarının en az 100 milyon dolar olması; yüzde 20'sinin yabancı ortaklı olması; toplam ihracatlarının toplam net satışlara oranının en az yüzde 20 olması ve bu organize sanayi bölgelerinin parsel doluluk oranının en az yüzde 50 olması ile organize sanayi bölgesine 20 kilometreden daha yakın üniversite bulunması kriterleri aranmaktadır. 20 milyon dolar kredi desteği sınırı, bu alt bileşendeki projeler için de geçerlidir (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2021b: 13).

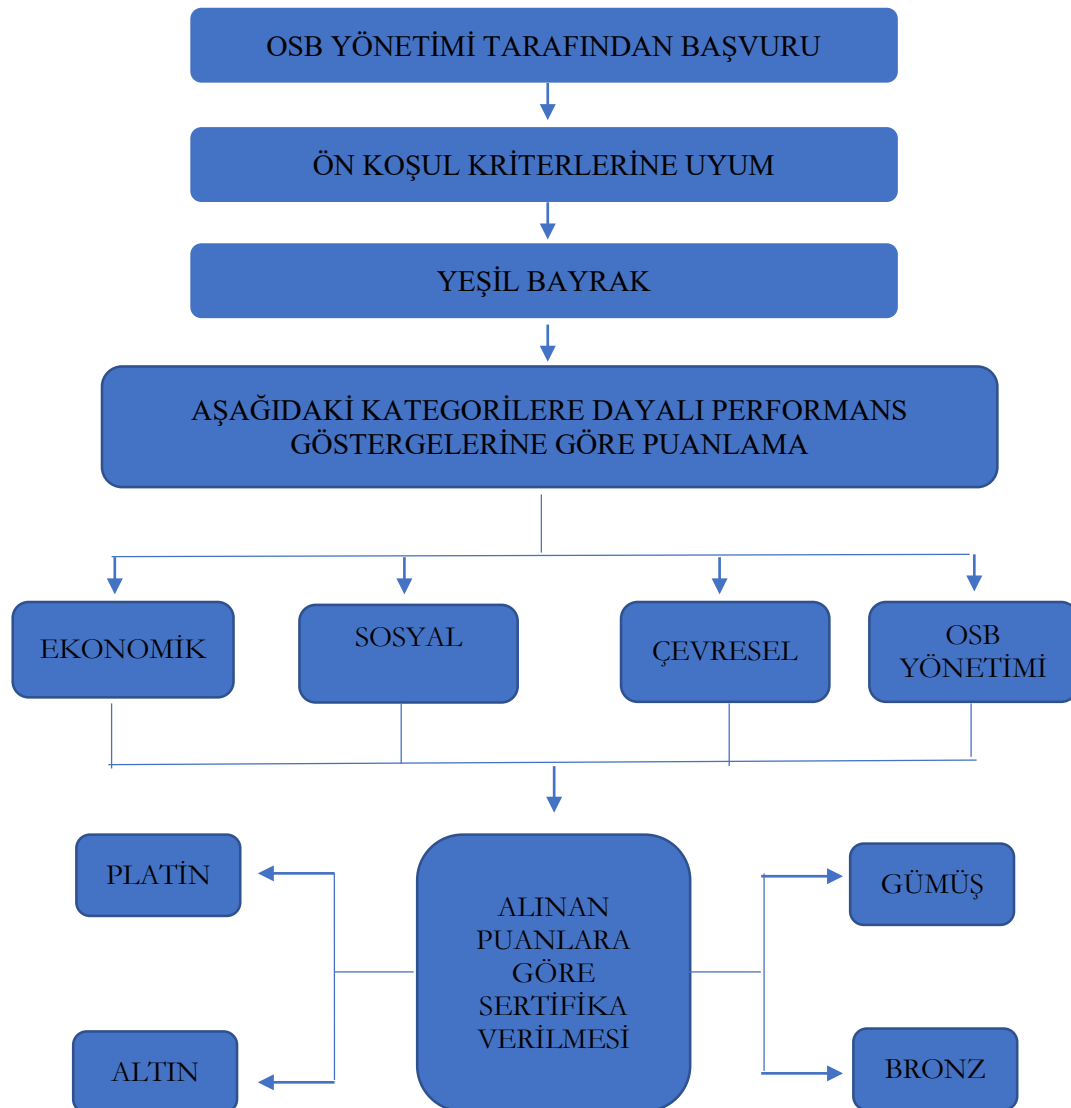
Yeşil Organize Sanayi Bölgesi Projesi, organize sanayi bölgelerinde iklim değişikliği ile mücadele ile finansal yapı, risk yönetimi, enerji yönetimi, su yönetimi, paydaş ilişkileri ve planlama gibi konuları merkeze alarak sürdürülebilir politikalar üretilmesine/geliştirilmesine odaklanmaktadır. Proje ile belirlenen ön koşulları sağlayan organize sanayi bölgeleri *Yeşil Bayrak* almaya hak kazanmaktadır. Bunun içinde Yeşil Organize Sanayi Bölgelerinin sertifikalandırılması için Türkiye'de çalışmalar başlatılmış ve belirlenen parametreler üzerinden yapılan değerlendirilmeler sonucunda yeterli puanı toplayan organize sanayi bölgeleri Yeşil Organize Sanayi Bölgesi Sertifikası belgesi almaya hak kazanmaktadır. Türkiye'deki organize sanayi bölgelerinin daha çevreci, daha verimli ve daha rekabetçi hale getirilmesi, Yeşil Organize Sanayi Bölgesi Sertifikası ile ulaşılmak istenen hedeflerdir (Seçkin, 2022).

Organize sanayi bölgelerinin faaliyetlerinin hem ulusal hem de uluslararası mevzuatlara uyumlu hale getirilmesi sertifikalandırma işleminin ilk adımını oluşturmaktadır. İlk adımın sağlanması ile organize sanayi bölgesi yönetimi Yeşil Organize Sanayi Bölgesi Sertifikası için başvuru yapmakta, ardından başvuran organize sanayi bölgesinin 12 kriterden oluşan ön yeterlilik aşamasını geçmesi gerekmektedir. Bu kriterler şu maddelerden oluşmaktadır (Aşan, 2022):

- Yerleşik bir organize sanayi bölgesi yönetiminin kurulması
- Performans göstergelerinin takip edilmesi
- Bir yeşil dönüşüm planının hazırlanması
- Bir master planın oluşturulması, belirli sürelerde gözden geçirilmesi, ihtiyaç olması durumunda bu planın güncellenmesi
- Çevresel etkileri değerlendiren bir planın hazırlanması
- Endüstriyel simbiyoz uygulamaları, tesisleşme ve altyapıyı da içeren bir planın oluşturulması

- ISO 50001 Enerji, ISO 14001 Çevre veya ISO 45001 İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetim Sistemi sertifikalarından en az birine sahip olmak
- Organize sanayi bölgesi içinde ve/veya çevresinde hastane, ilk yardım merkezi, kreş vb. gibi sosyal tesislerden en az birinin bulunması
- Yeşil Organize Sanayi Bölgesi Projesi kapsamında yenilenebilir enerji kullanımı detaylandıran bir planın hazırlanması
- Yeşil Organize Sanayi Bölgesi Sertifikasyon sistemi konusunda bilgilendirme yapan ve çalışanları/firmaları farkındalık açısında geliştiren çeşitli aktivitelerin planlanması
- Organize sanayi bölgesi çalışmalarına katkı sağlayan KOBİ'lerin desteklenmesi
- Organize sanayi bölgelerinin yeşil performansları hakkında yıllık raporlar hazırlanması ve bu raporların yayınlanması

Ön yeterlilik için belirtilen bütün kriterlerin organize sanayi bölgesi yönetimi tarafından yerine getirildiği teyit edildikten sonra organize sanayi bölgesi geçerliliği 3 yıl boyunca devam edecek olan Yeşil Bayrak almaya hak kazanacaktır. Yeşil Bayrak bir sonraki aşamaya geçiş için bir basamağı ifade etmektedir. Yeşil Bayrak sonrası organize sanayi bölgesi T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından belirlenen ve *Ekonomik, Sosyal, Çevresel ve OSB Yönetimi* olmak üzere dört kategoriden oluşan toplam 20 taslak performans göstergesine göre puanlamaya tabi tutulacaktır. Puanlama işleminden sonra son aşama olan sertifikalandırma işlemi gelmektedir. Organize sanayi bölgesi aldıkları puana karşılık *Platin, Altın, Gümüş ve Bronz* olarak derecelendirilerek sertifikalandırılacaktır. Yeşil Organize Sanayi Bölgesi Sertifikasyon Sistemi Şekil 4'de gösterilmiştir (Usta, 2022: 6).

Şekil 4. Yeşil Organize Sanayi Bölgesi Sertifikasyon Sistemi

Sertifikasyon sistemindeki *Platin*, *Altın*, *Gümüş* ve *Bronz* dereceleri organize sanayi bölgesinin bakanlığın performans kriterleri sonucunda topladığı ve 5 üzerinden değerlendirilen bir R puanı hesaplanarak belirlenecektir. Puanlama sistemine ilişkin bilgiler Tablo 3’de gösterilmiştir (Usta, 2022: 6).

Tablo 3. Performans Kriterlerine Göre Puanlama

R Değeri	Derece
$R > 4$	Platin
$3 < R \leq 4$	Altın
$2 < R \leq 3$	Gümüş
$1 < R \leq 2$	Bronz
$0 < R \leq 1$	Derece yok

Türkiye’deki Yeşil Organize Sanayi Bölgeleri Projesi detaylı olarak anlatıldıktan sonra Dünya’da yer alan bu projeye benzer uygulama örneklerinin bir kaçından da kısaca bahsetmek konumuz açısından önem arz etmektedir. Döngüsel ekonominin sağlanması ve çevreye duyarlı üretimin yapılması açısından değerli olan bu uygulamalar literatürde Eko-Endüstriyel Park (Ekolojik Sanayi Parkları) olarak ifade edilmektedir. Eko-Endüstriyel Park, enerji, su ve malzemeler dahil olmak üzere çevre ve kaynak konularını yönetmede işbirliği yolu ile gelişmiş çevresel ve ekonomik performans arayan mal ve hizmet işletmeleri topluluğu olarak tanımlanabilmektedir (Perucci vd., 2022:2). Sayıları günden güne artan eko-parkların sayısı 2020 yılında 438’e ulaşmıştır (Aggeri, 2021:60).

Dünya’daki önemli Eko-Endüstriyel Parklardan bir tanesi Danimarka’da bulunan Kalundborg Eko-Parktır. Endüstriyel simbiyozun tam olarak sağlandığının ifade edildiği Kalundborg Eko-Parkta işletmeler yeraltı sularını, atık suları, yüzey sularını, buharı ve elektriği paylaşmaktadırlar. Parkta işletmeler arası atık alışverişi yıllık 2.9 milyon ton malzemeye tekabül etmekte; toplu kullanımda su tüketimi yaklaşık yüzde 25 azalmaktadır. Kalundborg Eko-Park kaynak tasarrufu ve çevrenin korunması açısından diğer sanayi bölgelerine örnek teşkil etmektedir (Chertow, 2000:316).

Çin’de bulunan Tianjin TEDA Eko-Endüstriyel Parkı bir diğer önemli eko-parktır. 1984 yılında kurulan söz konusu eko-park 2008 yılında Çin hükümeti tarafından Çin’in en önemli üç eko endüstriyel parkından birisi olarak ilan edilmiştir (Güder, 2012:25). Çok sayıda simbiyotik ilişkinin geliştirildiği eko-parkta çevresel anlamda önemli adımlar atılmıştır. Çin’in düşük karbonlu pilot şehirlerinden olan Tianjin’de yer alan eko-parkta faaliyette bulunan bütün tesislerde yeşil enerji ile üretilen elektrikle üretim yapılmaktadır. 2020 yılı verilerine göre Tianjin TEDA Eko-Endüstriyel Park’ta 146 yeşil fabrika, 14 devlet düzeyinde yeşil tedarik zinciri yönetimi işletmesi bulunmaktadır (Exploring Tianjin, 2022).

Dünya’daki bir diğer başarılı Eko-Endüstriyel Park projesi Güney Kore’de yer alan Ulsan Mipo ve Onsan Endüstri Parkı’dır. Gemi yapımından petrol artımına çeşitli sektörlerde üretim yapan yaklaşık 1.000 işletmenin 100 bin kişiyi istihdam ederek faaliyet gösterdiği Ulsan Mipo ve Onsan Endüstri Parkı Güney Kore’nin sanayi başkenti olarak hizmet vermektedir. Söz konusu park, geleneksel endüstriyel kompleksleri eko-endüstriyel parka dönüştürmeyi amaçlayan bir girişimin parçasıdır. Ulsan Mipo ve Onsan Endüstri Parkı’nda faaliyet gösteren firmalar endüstriyel simbiyoz, enerji verimliliği, atık yönetimi ve diğer çevre dostu iyileştirmelere yaklaşık 520 milyon dolar yatırım yaparken bu yatırımlar sonucu yaklaşık 554 milyon dolar tasarruf sağlamışlardır. Yapılan yatırımlar meyvelerini vermiş ve 2015-2016 yıllarında karbondioksit emisyonları bölgede 665.12 azalmış; 79.357 ton su yeniden kullanılmış ve enerji kullanımında 279.761 ton petrol eşdeğeri tasarruf sağlanmıştır. Proje sonucu Ulsan Mipo ve Onsan Endüstri Parkı, sanayi bölgelerinin eko-endüstriyel parklara dönüştürülmesi açısından dünyaya önemli bir örnek teşkil etmektedir (The World Bank, 2018).

Türkiye’deki Yeşil Organize Sanayi Bölgeleri Projesi’ni Dünya’daki örnekleri ile kıyasladığımızda organize sanayi bölgelerimizin yeşil anlamda dönüştürülmesi için geç kalındığı gerçeği ile karşılaşmaktayız. Bu durumun sebepleri arasında şüphesiz söz konusu dönüşümün ekonomik maliyetleri yer almaktadır. Bunun yanında her yıl yenisi açılmak üzere planlaması yapılan, kamulaştırılması yapılan organize sanayi bölgelerinin altyapılarının çevre dostu ve endüstriyel simbiyozu uygun şekilde inşa edilmesi gerekmektedir. Ayrıca kamu otoritesi, yatırımcı ve çalışan başta olmak üzere bütün paydaşların yeşil üretim konusunda bilinçlendirilmesinin sağlanması, Türkiye’de yeşil organize sanayi bölgelerine ulaşılması; mevcut organize sanayi bölgelerinin ise dönüştürülmesi açısından olmazsa olmaz bir durumu ifade etmektedir.

Sonuç

Organize sanayi bölgeleri, bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de üretim, ihracat ve kalkınmada lokomotif rol oynamakta ve bu yönleriyle Türk sanayisine rol model olmaktadır. Organize sanayi bölgelerinde yapılan üretim ülkelerin refahı ve kalkınması için önemli fırsatlar sunmaktadır. Fakat son yıllarda sanayi üretimi sonucu ortaya çıkan çevre kirliliği başta uluslararası kuruluşlar olmak üzere hemen hemen bütün gelişmiş ülkelerin dikkatini çekmiş; geleceğe daha yeşil, daha sağlıklı ve daha yaşanabilir bir dünya sunmak için çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği sanayi üretimi sonucu ortaya çıkan kirliliğe karşı çalışmalar yapan, adımlar atan ve yeşil çözümler arayan başlıca uluslararası kuruluşlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Birleşmiş Milletler ekonomik gelişmenin çevreye etkisini azaltmak üzere yeşil ekonomi kavramını benimsemiş ve çevre sorunları hakkında uluslararası toplumun bilinçlendirilmesi amacı ile kurduğu Birleşmiş Milletler Çevre Programı’nda yeşil ekonomiyi çevresel riskleri ve ekolojik kısıtlıkları önemli ölçüde azaltırken insan refahını ve sosyal eşitliği iyileştiren bir ekonomi olarak tanımlamıştır. Avrupa Birliği ise bu bağlamda bir yol haritası niteliğinde olan Avrupa Yeşil Mutabakatını ileri sürmüş ve bu belge ile Avrupa’da karbon salımının azaltılacağı yeşil bir düzene geçmeyi hedeflemiştir. Böylelikle ekonomik kalkınma ve çevre ilişkisinin pozitif anlamda değerlendirileceği yeşil geleceğe bir kapı açılacağı düşünülmektedir.

Avrupa’da çevre sorunlarına yönelik bu tür çalışmalar yapılırken Türkiye’nin duruma kayıtsız kalması şüphesiz beklenemez. Türkiye’de sanayi üretimi ve çevre ilişkisi düşünüldüğünde sanayinin lokomotifi olan organize sanayi bölgeleri ilk akla gelen kuruluşlardır. Türkiye’de bulunan organize sanayi bölgelerinin daha çevreci, daha sağlıklı ve daha temiz üretimde bulunmaları adına 2016 yılında 4 pilot organize sanayi bölgesinde Yeşil Organize Sanayi Bölgesi Projesi başlatılmış ve bu organize sanayi bölgelerinde yenilenebilir enerji kaynakları başta olmak üzere çeşitli alanlarda değerlendirilebilecek projeler hakkında fizibilite çalışması yapılmıştır. Ardından Dünya Bankası tarafından sunulan kredilendirme fırsatı ile Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı’nın yürütücüsü olduğu 300 milyon dolarlık Türkiye Organize Sanayi Bölgeleri Projesi uygulamaya konulmuştur.

Türkiye Organize Sanayi Projesi ile organize sanayi bölgelerinde yapılacak yeşil yatırımlara ve kurulacak inovasyon merkezlerine kredi verilmesi söz konusudur. Daha sonra organize sanayi bölgeleri çeşitli kriterlere göre değerlendirilerek Yeşil Organize Sanayi Bölgesi sertifikasına hak kazanabilecektir. Sertifika organize sanayi bölgelerinden, işletmelere, yerel halktan müşterilere bütün paydaşlara başta kurumsal itibarın yükselmesi olmak üzere işletme maliyetlerinin düşmesi ve doğal kaynakların verimli kullanımı gibi çok sayıda fayda sağlamaktadır.

Bütün dünyada üzerinde önemle durulan yeşil dönüşüm ve yeşil üretimde Türkiye’nin yerini alması ve geçmişten aldığımız miras; geleceğe bırakacağımız bir emanet olarak düşünülmesi gereken çevre bilinci açısından ülke üretiminde ve sanayisinde önemli bir faktör olan organize sanayi bölgelerine yönelik bu projelerin beklenen hedeflere ulaşması; başarılı olması önemlidir. Bu anlamda organize sanayi bölgelerinden çevresel sürdürülebilirliğin sağlandığı bir üretim yapısına geçilmesi; ülke çapında uygulanan iklim ve çevre politikalarına katkıda bulunması ve diğer sanayi kuruluşlarına bu konuda örnek olması beklenmektedir.

Kaynakça

Aggeri, F. (2021). Industrial eco-parks as drivers of the circular economy. *Field Actions Science Reports*, 23, 60-61.

Aşan, D. (2022). *Yeşil Osb sertifikalandırma*. <http://www.dilekasan.com/yesil-osb-sertifikalandirma/>

Bass, S. (2013). *Scoping a green economy*, IIED, <http://pubs.iied.org/16554IIED>

- BOSB (2018). BOSB'inin kuruluşu. https://www.bosb.org.tr/bosb-sayfa-10-bosbnin_kurulusu.html
- Cengiz, S. (2019). İklim krizinin mitolojisi. *International Journal of Cultural and Social Studies*, 5(2), 600-609.
- Chertow, M. (2000). Industrial symbiosis: Literature and taxonomy. *Annual Review of Energy and the Environment*, 25, 313-337.
- Chichilnisky, G. (1997). What is sustainable development?. *Land Economics*, 74(4), 467-491.
- Claeys, G. vd. (2019). How to make the European Green Deal work. *Bruegel*, 1-21.
- Demircioğlu, E. & Ever, D. (2020). Döngüsel ekonomiye geçişte endüstriyel simbiyozun maliyetler üzerine etkisi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29(3), 461-473.
- Diniz, E. M. & Bermann, C. (2012). Green economy and sustainability. *Estudos Avançados*, 26(74), 323-329.
- Du Pisani, J. A. (2006). Sustainable development-historical roots of the concept, *Environmental Sciences*, 3(2), 83-96.
- Ellen Macarthur Foundation (2022). Circular economy introduction. <https://ellenmacarthurfoundation.org/topics/circular-economy-introduction/overview>
- Ersoy Mirici, M. & Berberoğlu, S. (2022). Türkiye perspektifinde yeşil mutabakat ve karbon ayak izi: tehdit mi? fırsat mı?, *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*, 8(1), 156-164.
- European Commission (2019a). *The european green deal*.
- European Commission (2019b). *What is the european green deal?*.
- European Commission (2019c). *A european green deal*. https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en#thematicareas
- European Commission (2020). *Circular economy action plan*. https://environment.ec.europa.eu/strategy/circular-economy-action-plan_en
- European Parliament (2022). *Circular economy: definition, importance and benefits*. <https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/economy/20151201STO05603/circular-economy-definition-importance-and-benefits>
- Eyüpoğlu, D. (2005). 2000'li yıllarda organize sanayi bölgelerimiz. *Verimlilik Dergisi*. Sayı:3, 49-80.
- Exploring Tianjin (2022). http://www.exploringtianjin.com/2022-02/17/c_383378.htm
- Freman, C. ve Soete, L. (2003). *Yenilik iktisadı*, (E. Türkcan Çev.), 1. Basım, TÜBİTAK Yayınları, Ankara.
- Green Economy Coalition (2012). *The green economy pocketbook- the case for action*, www.greeneconomycoalition.org
- Higgins, P. vd. (2013). Protecting the planet: a proposal for a law of ecocide. *Crime Law Soc Change*. 56, 251-266.
- ICC (2011). *10 Conditions for transition toward a green economy, icc commission on environment and energy task force of green economy*.
- ILO, What is meant by the green economy. https://www.ilo.org/global/topics/green-jobs/WCMS_214247_EN/lang-en/index.htm
- IUCN (1980). *World conservation strategy- living resource conservation for sustainable development*, IUUCN-UNEP-WWF.
- Kalkışım, C. (2022). Avrupa yeşil mutabakatı: yeşil teori perspektifinden bir analiz. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(1), 1-16.
- Kılıç, Y. (2022). Dünya bankası ile osb'ler üretebilecek. *OSB Dünyası Dergisi*, Sayı:11, 22.
- Kütükcü, M. (2022). Türkiye, küresel tedarik zincirlerine eklenerek önemli bir fırsat yakaladı. *OSB Dünyası Dergisi*, Sayı:11, 6-7.

- Montanarella, L. & Panagos, P. (2021). The relevance of sustainable soil management within the european green deal, *Land Use Policy*, No: 100, 1-6.
- Newton, A. C. & Cantarello, E. (2014). An introduction to the green enonomy-science, system and sustainability, *Routledge*.
- Onal, G. (1974). *Organize sanayi bölgeleri ve uygulamadaki durum*, [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi.
- OSBÜK (2022). *Sayılarla OSB'ler*, <https://osbuk.org/view/osb/osbliste.php>
- Özçağ, M. & Hotunluoğlu, H. (2015). Kalkınma anlayışında yeni bir boyut: yeşil ekonomi. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 303-324.
- Özdemir, M. (1990). *Türkiye'de organize sanayi bölgeleri*. TOBB Yayınları.
- Perucci, D.V. vd. (2022). A review of international eco-industrial parks for implementation success in the United States. *City and Environment*, 16, 1-14.
- Redclift, M. (1992). The meaning of sustainable development. *Geoforum*, 23(3), 395-403.
- Seçkin, F. (2022). *Nasıl yeşil OSB olunur*. <https://sanayigazetesi.com.tr/turkiyede-yesil-osblerin-yol-haritasi/>
- Staber, U.(1998), Sociology and economic development policy: the case of indsutrial district promotion. *The Canadian Journal of Sociology*, 23(2/3), 239-261.
- Şahin, Ü. (2012). Yeşil düşünceden yeşil ekonomiye. A. Atıl Aşıcı & Ü. Şahin (Ed), *Yeşil Ekonomi İçinde* (22-35), Yeni İnsan Yayınevi.
- The World Bank (2018). Eco-industrial parks emerge as an effective approach to sustainable growth. <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2018/01/23/eco-industrial-parks-emerge-as-an-effective-approach-to-sustainable-growth>
- T.C. Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Verimlilik Genel Müdürlüğü (2017). Temiz üretim. *Verimlilik Dergisi*, Sayı:344, 55-56.
- T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2015). *Türkiye Sanayi Stratejisi belgesi 2015-2018*.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı. Fasil 27: Çevre ve iklim değişikliği. https://www.ab.gov.tr/fasil-27-cevre_92.html
- T.C. Kalkınma Bakanlığı (2013). *Onuncu kalkınma planı 2014-2018*.
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2021a). *Dünya bankası finansmanlı Türkiye organize sanayi bölgeleri-projesi proje uygulama süreçleri*.
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2021b). *Dünya bankası finansmanlı Türkiye organize sanayi bölgeleri projesi-proje başvuru rehberi*.
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2021c). *Türkiye organize sanayi bölgesi projesi- çevresel ve sosyal yönetim çerçevesi*.
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2022). *Organize sanayi bölgeleri hizmetleri*. <https://www.sanayi.gov.tr/sanayi-bolgeleri/organize-sanayi-bolgeleri-hizmetleri>
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Sanayi ve Verimlilik Genel Müdürlüğü (2019). Türkiye için yeşil OSB çerçevesi geliştirilmesi projesi. *Standart Dergisi*, Sayı:675, 34-48.
- Tiryakioğlu, M. (2021). Türkiye'de yeşil işlerin politik ekonomisi. *Journal of Yaşar University*, 16(62), 1022-1038.
- Turgut, G. (2014). Ekolojik sürdürülebilirlik ve küçülme. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 29(2), 137-165.
- UNDESA (2012). *A guidebook to the green economy*, United Nation Press

- UNEP (2011). *Towards a green economy: pathways to sustainable development and poverty eradication- a synthesis for policy makers*. www.unep.org/greeneconomy
- UNIDO (2019). *International guidelines for industrial parks*. UNIDO Press.
- Usta, C. (2022). *Yeşil Osb sertifikasyon sistemi ve dünya bankası finansmanlı Türkiye Osb projesi*.
- Üstün, K. (2021). Yeni Bir dönemin başlangıcı: Avrupa yeşil mutabakatı ve Türk çevre hukuku ve politikalarına etkileri. *Memleket Siyaset Yönetim*, 16(36), 329-366.
- Vidova J. (2010). Industrial parks-history, their present and influence on employment. *Review Of Economic Perspectives*, 10(1), 41-58.
- Walcott, S. M. (2020). Industrial parks. *International Encyclopedia of Human Geography*, 243-247.

EXTENDED SUMMARY

The idea of green transformation of production and economy emerged in the second half of the twentieth century. While significant increases in industrial production lead to the development of humanity and increase in welfare, the damage to the environment has been ignored for a long time. However, the deterioration of the ecological balance and the fact that the environmental damage is far from being sustainable has revealed the necessity of taking some steps for humanity. The concept of green economy, which states that both development and human welfare and a production system that does not harm the environment, can work together, was born as a result of this necessity. The green economy refers to a socially inclusive model that aims to minimize the negative impact of people on nature.

The concept of green economy has been adopted by international organizations; The United Nations and the European Union have carried out various studies on the subject. In the forum held in 2010, the United Nations Environment Program accepted green economy as one of the two special themes to be discussed at the United Nations Conference on Sustainable Development held in 2012 in the context of eliminating poverty and ensuring sustainable development. The European Green Deal, which was announced by the European Commission in 2019 and aims to transform Europe into a greener society with no net greenhouse gas emissions in 2050, where resources are used more efficiently, is another important work in terms of green economy.

Turkey carefully follows the green transformation studies of the European Union, with which it has intensive commercial relations. In this sense, the concepts of green growth and green production were included in the tenth and eleventh five-year development plans. The concepts of green transformation and green organized industrial zone were included in the Medium Term Program covering the years 2022-2024. In addition, the Green Deal Action Plan, which aims to achieve economic growth by protecting the climate, was implemented by Turkey in 2021 as a roadmap for the transition to green transformation.

Organized industrial zones are undoubtedly the first organizations that come to mind when it comes to industrial production in Turkey. At the time of this study, there were 375 organized industrial zones in Turkey according to official figures. For this reason, organized industrial zones play a key role in transitioning to environmentally friendly green production and green economy. First of all, it is necessary to produce projects to reduce solid, liquid and gaseous wastes resulting from industrial production and to increase the share of environmentally friendly production.

In this context, the Project for the Development of the Green Organized Industrial Zones Framework for Turkey was initiated in cooperation with the Ministry of Science, Industry and Technology of the Republic of Turkey and the World Bank International Finance Corporation in 2016. Within the scope of the project, first of all, four pilot industrial zones were selected and technical analyzes were made on various issues, especially the creation of green infrastructure in these organized industrial zones. As a result of the technical analysis, it has been revealed that approximately 350 Million Dollars of capital is needed for the said four organized industrial zones to be Green Organized Industrial Zones. In addition, if the specified investment is made, it has been determined that these four organized industrial zones have a total annual savings potential of 95 million dollars. More than 14.000 tons of raw material savings, 1 million megawatt-hours of energy savings, approximately 12 million cubic meters of water savings, 370 ktCO₂ carbon reduction and more than 71,000 tons of waste reduction are the expected/anticipated savings items by making the specified investment.

Following this project, the Turkey Organized Industrial Zones Project, which consists of different components and whose main purpose is to support green infrastructures in organized industrial zones in Turkey, was launched in 2021. With the project, financed by the World Bank and executed by the Ministry of Industry and Technology of the Republic of Turkey, it is planned to provide a loan of 300 million dollars with a total maturity of 13 years, with a 3-year grace period, with 3% interest, if they meet the necessary conditions. Certification of the organized industrial zones, which is aimed to become greener with the project, has started. First, a green flag is given to organized industrial zones; Then, organized industrial zones are evaluated under four headings: economic, social, environmental and management. According to the results of the evaluation, these organizations are rated as platinum, gold, silver and bronze and certified.

Green Organized Industrial Zone Project and Turkey Organized Industrial Zone Project are important in terms of transitioning to green economy and making environmentally friendly production in organized industrial

zones, which are the locomotive of production in Turkey. With these projects, it is aimed to increase the global competitiveness and efficiency of organized industrial zones in Turkey and to establish a sustainable production approach. In addition, reducing greenhouse gas emissions in organized industrial zones and contributing to the commitments of the Republic of Turkey on climate change are other expected targets from the projects.

ÜCRET YÖNETİMİ BAĞLAMINDA ÖĞRETMEN MAAŞLARININ İNCELENMESİ EXAMINING TEACHER SALARIES IN THE CONTEXT OF WAGE MANAGEMENT

Fatma Hümeýra YÜCEL
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Eğitim Bilimleri
fhuyucel@ahievran.edu.tr
ORCID: 0000-0002-5991-6502

ÖZ

ABSTRACT

Geliş Tarihi:
30.11.2022

Kabul Tarihi:
20.03.2023

Yayın Tarihi:
31.03.2023

Anahtar Kelimeler
İnsan Kaynakları
Ücret Yönetimi
Devlet Memurları
Öğretmen Maaşları

Keywords
Human Resources
Compensation
Management
Government
Officials
Teacher Salaries

Ücret yönetimi, insan kaynakları yönetimi içinde yer alan bir yönetim sınıflaması biçimidir. Ücret sisteminin planlanması, organize edilmesi, yönlendirilmesi, koordine edilmesi ve kontrol edilmesini içeren süreçlerden oluşmaktadır. Aynı zamanda ücret yönetimi kamu personel yönetimi içerisinde yer almakta olup hem kurum hem de bireyler için önem arz etmekte, işlevselliğini korumakta ve doğrudan bir yönetim türü olarak ilişkili bulunmaktadır. Bu yaklaşımlardan hareketle araştırma derleme modeline uygun olarak hazırlanmıştır. Belirli bir sistematik dahilinde öncelikle insan kaynakları yönetiminde ücretin önemi ve ücreti etkileyen unsurlar belirtilmiş, arkasından ücret yönetim süreçlerine yönelik bilgilere yer verilmiş ve son olarak kamu kesimindeki ücretlendirmeye yönelik bilgiler ile Millî Eğitim Bakanlığı memur ve öğretmen maaşları incelenmiştir. İyi bir aylık sisteminin uyumlu bir dağılıma sahip, sade, yalın, açık, karşılaştırılabilir, bütünsellik gösteren, kamu görevlilerini halktan koparmayan bir miktarda ve güdüleyici nitelikte olması gerektiği kanısına varılmıştır. Ayrıca araştırma istatistiksel veriler ile desteklenmiş olup öğretmenlerin maaş ve ücretlerinin iyileştirilmesine yönelik birtakım önerilerde bulunulmuştur.

Wage management is a form of management classification within human resources management. It consists of processes that include planning, organizing, directing, coordinating and controlling the wage system. At the same time, wage management is included in the public personnel management, it is important for both the institution and the individuals, it maintains its functionality and is directly related as a type of management. Based on these approaches, the research was prepared in accordance with the compilation model. Within a certain systematic, first of all, the importance of wages in human resources management and the factors affecting wages are specified, then information on wage management processes is given, and finally, information on remuneration in the public sector and the salary of civil servants and teachers from the Ministry of National Education are examined. It has been concluded that a good pension system should have a harmonious distribution, be simple, plain, clear, comparable, holistic, in an amount that does not separate public officials from the public and should be motivating. In addition, the research was supported by statistical data and some suggestions were made for improving teachers' salaries and wages.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1212798>

Atıf/Cite as: Yücel, F. H. (2023). Ücret yönetimi bağlamında öğretmen maaşlarının incelenmesi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi* 13(1), 358-371.

Giriş

Rekabete dayalı bir dünya düzeni içerisinde işletmelerin mevcudiyetlerini sürdürmek üzere değişken durumlara adapte olması, esnek olması ve kendilerini yenileyip geliştirmeleri gerekmektedir. Bilgi üretebilmek ve yaratabilmek için işletmeler insan kaynaklarına sahip olmalı ve bu kaynakları etkin bir şekilde yönetebilmelidir. Personellerinin motivasyonlarını artıran, eğitimi-geliştirmeyi öncelleyen, ödüllendirme ile özendirilen, kaynak yaratma konusunda aktif olan işletmeler başarılı örgütler olarak nitelendirilmektedir. Bu bağlamda insan kaynakları yönetiminin temeli insana odaklanma, örgütte çalışanların ilişkilerini yönetsel bir yapı içerisinde değerlendirme, kurum kültürüne uygun personel politikalarını geliştirme ve uygulamadır (Aldemir, Ataol ve Budak, 2001).

Ücret yönetimi, insan kaynakları yönetimi içinde yer alan bir yönetim sınıflaması şeklindedir. İşverenlerin personeline sağladığı para, mallar ya da hizmetler ücret sistemini oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu yönetim türü ücret sisteminin planlanması, organize edilmesi, yönlendirilmesi, koordine edilmesi ve kontrol edilmesi süreçlerini içermektedir. Bu yönetim biçimi işletmelerin kâr elde etmesini ve çalışanların yaşam şartlarını doğrudan etkilemekte, dolaylı olarak ise ulusal gelirin önemli bir bölümünü oluşturduğundan dolayı devlet ile toplumu etkilemektedir (Artan, 1981). Ücret, bir çalışanın işyerinde hangi düzeyde tanındığını göstermekte, işveren tarafınca davranışlarının değerlendirme biçimlerini ortaya koymakta ve kişisel başarısı karşısında kurumun tutumu hakkındaki bilgileri sunmaktadır (Çetin, Elmalı ve Arslan, 2018, s.199). Ücret düzeyleri ise bir ulusun, bölgenin, iş gücü piyasasının ya da bir kuruluşun işleri için yapılan ödeme oranlarının ortalamasıdır ve birtakım değerlendirmelerde sıklıkla kullanılmaktadır (Bhattacharyya, 2009).

Kamu personel yönetimi, insan kaynakları yönetimi açısından devletin yüklendiği görevleri ifa eden personelin tabi olduğu esas politika, kural, koşul, teknik ve uygulamaların tamamını içeren bir yönetim türüdür (Ekinci, 2008). Hizmetleri ve personeli sınıflandırmak, ücret yapısını oluşturmak, hak, ödev ve yükümlülükler, istihdam türleri, hizmet koşulları, atanma biçimleri, performans değerlendirmesi, yükseltme gibi konular bu kurallar ve teknikler çerçevesinde geliştirilmektedir (Canman, 2000, s. 5). Bu doğrultudan hareketle araştırmanın birinci kısmında insan kaynakları yönetiminde ücretin önemi ve ücreti etkileyen unsurlar yer almakta, ikinci kısımda ücret yönetim biçimlerine dair bilgiler belirtilmekte ve üçüncü kısımdaysa kamu kesimindeki ücretlendirmeye yönelik bilgilerle birlikte Millî Eğitim Bakanlığı [MEB] memur ve öğretmen maaşları incelenmektedir.

İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNDE ÜCRETİN ÖNEMİ VE ÜCRETİ ETKİLEYEN UNSURLAR

Ücret ve Ücretin Önemi

Bir işletmede çalışan kişilere emeği karşılığı yapılan ödemeler ücret kavramı olarak tanımlanmaktadır. Ücret, belirli bir hizmet için insan emeğine ödenen bedel ya da çalışanların ortaya koyduğu bedensel ve zihinsel emeğin değeridir (Benligiray, 2007; Sabuncuoğlu, 1991; Yalçın, 1994). Daha geniş bir anlamda ise işletme tarafından istihdam karşılığında örgüt çalışanlarına temin edilen para ya da para olarak ölçülebilen maddi karşılıklar olarak ifade edilmektedir (Ergeneli vd., 2014; s. 299).

Ücret ve ücretleme sistemleri global dünya düzeni içinde ise sosyal, siyasi ve iktisadi yönleriyle pek çok kesimin ilgilendiği konular arasındadır. Sıklıkla siyasi ve ekonomik stabilitenin sağlanması, bir toplumun kalkınması ve toplumsal refahın en önemli göstergelerinden biri olarak kabul görmektedir. İşletmenin çıkarları, çalışanlar arasında ücret dengesinin sağlanması, devletin ücretleme konusunda aktif rol alması, sendikaların önemi ve ücret belirleme politikaları önem teşkil etmektedir (Ergül, 2006). İşletmelerde ücret politikası belirleme işi oldukça zor bir süreç olarak varsayılmakta, aynı zamanda bu süreç birden çok ögeye bağlı bulunmaktadır. Bu ögeler; yasalara göre düzenlenen kamu ücret politikaları, diğer örgütlerin ücret politikası, çalışanların ücret politikası, örgütlerin ekonomik sonuçlarının ortaya çıkardığı olanaklar, ülke düzeyinde ve ülkeler arası ekonomik politikalara bağımlılık olarak ortaya çıkmaktadır (Sauvy, 1961, s. 35). Ücret, bir mal ya da hizmet üretiminde maliyet fiyatı içerisinde yer almaktadır. Kuruluşlar, üretimden gelir sağlamakta, ödedikleri ücretle aralarında organik bir ilişki geliştirmektedir. İşverenin ücret politikası, ödenen ücretle yeter sayıda ve aranan nitelikte eleman bulunabilmesi ve çalışanların hizmette kalımının sağlanması biçiminde olmalıdır. Ücret, hem yatırım ve kârları olumsuz yönde etkilememeli, hem de çalışanları çalışmaya teşvik edip özendirilmeli ve bu unsurların hepsi bütünleştirilmelidir

(Canman, 1995, s. 176-177). Sistem içerisinde işverenler ve çalışanlar açısından kâr maksimizasyonu, adalet, eşitlik ve ihtiyaç ilişkileri gözetilmelidir (Çetin, Elmalı ve Arslan, 2018, s. 200).

Ücret Düzeyini Etkileyen Faktörler

Ücret düzeyinin belirlenmesinde pek çok faktör rol oynamaktadır. Bu faktörler ücret düzeyinin belirlenmesinde, ücret yapısının meydana getirilmesinde ve bireysel anlamdaki ücret kararlarında etkili bulunmaktadır. Ücreti etkileyen faktörleri *i.* bireysel faktörler, *ii.* işe ilişkin faktörler, *iii.* içsel (örgütsel) faktörler, *iv.* dışsal faktörler olarak sıralanmakta ve bu faktörler Şekil 1’de sunulmaktadır.

Ücret Düzeyini Etkileyen Faktörler	Bireysel Faktörler	Performansa dayalı ücret sisteminin kurulması
	İşe İlişkin Faktörler	İş değerlemesi
	İçsel (Örgütsel) Faktörler	Örgütün genel amaç ve stratejileri
		Üst düzey yöneticilerin değerleri ve örgüt kültürü
		İşletme büyüklüğü
		Ücretlendirme bütçesi
	Dışsal Faktörler	İş gücü piyasaları
		Ekonomik koşullar
		Yaşam standartı
		Devlet müdahaleleri ve yasal sınırlamalar
Sendikalar		

Tablo 1. Ücret Düzeyini Etkileyen Faktörler

Ergeneli vd., 2018 kaynağından Eylül 2022’de uyarlanmıştır.

Tablo 1’de belirtilen faktörler işletmelerin ücret sistemlerini belirlerken ücret düzeyi, ücret yapısı ve bireysel ücrete ilişkin karar almalarına aracı olan unsurlardır. Ücret düzeyinin tespit edilmesinde özellikle dışsal faktörler diğer faktörlere kıyasla ön plana çıkmaktadır. Çünkü, dışsal faktörler işletmelerin kontrolünde bulunmamakta ve örgütlerde tatbik edilecek politikaları direkt olarak etkilemektedir. En az geçim indirimi (asgari geçim indirimi [AGİ], yan çıkarlar (haklar), toplumsal önyargılar bu faktörler içerisinde önemli bir yer teşkil etmektedir (Gültekin ve Terzioğlu, 2008; Tortop, Aykaç, Yayman ve Özer, 2010).

Ücret Yönetim Sisteminin İlkeleri ve Özellikleri

Örgüt çalışanlarının görev yaptıkları kuruma karşı bağlılık düzeyleri çoğunlukla ücret yönetiminden etkilenmektedir (Saygılı, 2019). Ücret, bir bireyin işte ne kadar iyi olduğuna ve çalışma şekline tesir etmektedir. Eşitlik dengesinin iyi kurulması ve içsel eşitliğin sağlanmasına özen gösterilmesi gerekmektedir. İçsel eşitlik, benzer işlerde benzer ücretlerin ödenmesi ile ilgili olan bir durumdur, adil ve dengeli olması gerekmektedir (Aslan, 2019, s. 36; Renckly, 2004, s. 5). Tortop, Aykaç, Yayman ve Özer (2010) tarafından kamu sektörüne dönük adaletli bir biçimde ücret politikası oluşturmanın iki temel ilkesi bulunmaktadır. Bu ilkeler; *i. Dış Denge İlkesi (Hakça Karşılaştırma İlkesi):* Kamu kesimindeki ücret ödemelerinin özel kesim ücret ödemeleriyle karşılaştırılmasıdır. *ii. İç Denge İlkesi:* Kamu kurum ve kuruluşlarındaki ücret ödemelerinin farklı güçlük ve sorumluluklar taşımasından dolayı kendi aralarında olan kişilerle karşılaştırılmasıdır. Örgütsel hedeflere ulaşabilmek ve insan kaynakları yönetiminde en iyi verimliliği sağlamak amacıyla bütün ilkeler işe koşulmalıdır. Bu bağlamda eşitlik, dengeli ücret, piyasa ücretleriyle karşılaştırma (küdeme göre ücret), bütünlük, objektiflik (nesnellik), esneklik, açıklık, maliyetlerin denetlenebilirliği ilkeleri göz önünde bulundurulurken ücret programları oluşturulmalıdır (Bayraktaroğlu, 2008; s. 156; Sabuncuoğlu, 1997, s. 215; Uğur, 2008, s.152-154).

Kamu sektöründe farklı sorumluluk ve güçlük derecesinde ek çok görev yerine getirilmektedir. Farklı derecedeki işlere farklı ücretler verilmeli ve iç denge unsuru deforme olmamalıdır (Aslan, 2012, s. 88-89). Ücret yapılan işe göre ayarlanmakta, personelin aylık durumuna göre ise aylıklar belirlenmektedir (Özsalmanlı, 2002, s. 260). Bu

bağlamda kamu kurum ve kuruluşlarında verimliliği artırmak için iyi bir ücret sistemi kurulması elzem hâle gelmektedir. Kamu kesiminde ücret yönetim sistemlerinin etkin bir biçimde yerine getirilmesinde birtakım özelliklere de sahip olması gerekmektedir. Bu özellikler; *i.* aylık ve ücret miktarı yeterli olmalı (en az geçim indirimi ve temel gereksinimleri karşılamalı), *ii.* ücret ödemesinde hem iç denge hem de dış denge (özel kesim) sağlanmalı, *iii.* ücretler fiyat dalgalanmalarını (dönemsel, konjonktürel) izleyebilmeli, *iv.* en düşük ve en yüksek aylık arasında uygun bir mesafe bulunmalı, *v.* bölgesel farklılıklar aylıklara yansıtılmalı (pahalılık, mahrumiyet, kira, iklim, tazminat vb.), *vi.* aynı işte çalışanların ücretlerine kıdem durumları ile öğrenimleri yansıtılmalı, çalışma koşullarının zorluk derecelerine göre ücret belirlenmeli, *vii.* aile durumu (ek ödemeler), ailenin koşulları ücretlere aktarılmalıdır” şeklinde ifade edilebilir (Akgüner, 2014; Tortop ve diğerleri, 2010). İyi bir aylık sistemi ise uyumlu bir dağılıma sahip, sade, yalın, açık, karşılaştırılabilir, bütünlük sağlayan, aylık sistemiyle kamu görevlilerini halktan koparmayan ve güdüleyici nitelikte olmalıdır (Canman, 1995).

ÜCRET YAPILANDIRMA SÜREÇLERİ

Ücret Yönetiminde Kullanılan Kavramlar

Ücretleme çalışmaları ücret politikalarının geliştirilmesine zemin hazırlamaktadır. Bir kurumun çalışanlarına yönelik düzenlenen ödeme şekli, miktarı ve zamanı konularındaki belirleme ve düzenleme çalışmaları “ücretleme” olarak adlandırılmaktadır (Uğur, 2008, s. 155). Ücretleme çalışmaları aynı zamanda ücret politikalarına etki etmektedir. Dolayısıyla ücret sisteminin tespit edilmesi ve ücret yönetiminde sıklıkla kullanılan kavramlar ile açıklamaları Tablo 2’de belirtilmektedir.

Ücret Sistemleri ile İlgili Kavramlar	1	İş Analizi	İşler hakkında ayrıntılı ve sistematik bir bilgi toplamaktır.
	2	İş Değerlemesi	İşletme içerisindeki işleri göreceli olarak karşılaştırmak, adaletli bir ücret yapısı tasarlamak, işleri kademelendirmektir, değer farklılıklarını yansıtan ücretin ödenmesidir.
	3	Performans Değerlendirmesi	Bireylerin herhangi bir konudaki etkinliğinin ve başarı düzeyinin belirlenmesine yönelik tüm çalışmalardır.
	4	İş Zenginleştirme	İşlerin çalışanın planlama, yürütme ve işi değerlemesine imkân sağlayacak şekilde dikey olarak genişletilmesidir.
	5	Değişken Ücret Programları	Ücretin bir bölümünün, birey veya organizasyonun performansına bağlandığı parça başı planlar, başarıya bağlı ödeme, primler, kâr paylaşımı, hisse payı dağıtma biçiminde gerçekleşmesidir.
	6	Parça Başı Ücret	Üretilen her parçanın belirli bir değere sabitlenmesidir.
	7	Performans Temelli Ücretlendirme	Performansa bağlı olarak yapılan ücretlendirme türüdür.
	8	Primler / Verimlilik Primleri	Primler ve grup verimliliğindeki dönemlere göre kazanılan toplam para miktarından yapılan ücretlendirmelerdir.
	9	Yetkinlik Temelli Ücretlendirme	Ücret düzeylerinin çalışanların yetkinlik veya görevlerin sayısına bağlı olarak ücretlendirilmesidir.
	10	Kâr Paylaşım Planları	Tüm işletmeyi kapsayan, ücretlendirmeyi işletmenin kârlılığına bağlı olarak hesaplanan bir formül üzerinden gerçekleştirilen bir programdır.

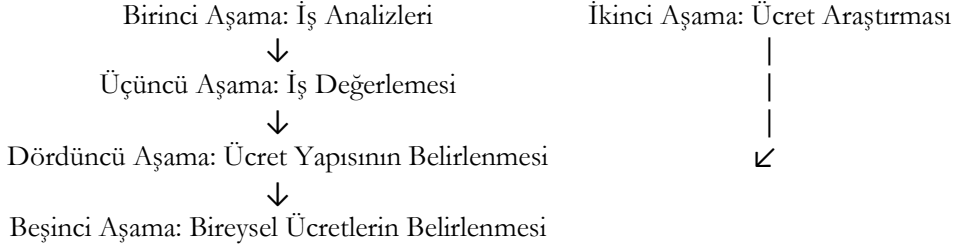
Tablo 2. Ücret Sistemleri ile İlgili Kavramlar

Armstrong, Cummins, Hastings ve Wood, 2003; Robbins ve Judge, 2015 kaynaklarından Eylül 2022’de uyarlanmıştır.

Tablo 2’de açıklaması ifade edilen ilen tüm unsurlar işletmelerin başarısını değerlendirilmesinde ve verimliliğin sağlanmasında kullanılmaktadır.

Ücret Yapısının Belirlenmesi

Ücret yapısı, ücret oranlarının ilişkilendirildiği bir iş hiyerarşisi şeklinde nitelendirilmektedir (Bhattacharyya, 2009). Ücret yapıları belirlenirken yaygın olarak “iş değerlendirme” yöntemi kullanılmaktadır. Bu yöntemin en önemli özelliği ise işin özelliklerinin baz alınmasıdır. Bu bağlamda ücret ve maaş yönetimi süreçlerini Şekil 1’deki ele almak mümkündür.

Şekil 1. Ücret Yapısını Oluşturma Aşamaları

Ataay ve Acar, 2010 kaynağından Kasım 2022’de uyarlanmıştır.

Şekil 1’de ise bu bağlamdaki ücret yapısını oluşturma süreçleri toplam beş aşamadan oluşmaktadır (Bingöl, 2010; Ergeneli ve diğerleri, 2014; Timur ve Kılıç, 2005): *Birinci Aşama:* İş tanımları ve gerekleri, *İkinci Aşama:* Belirli bir piyasada bulunan işletmelerin ücret politikalarının saptanması, *Üçüncü Aşama:* İş hiyerarşisi (işlerin sıralanması), *Dördüncü Aşama:* Ücret düzeyleri ve aralıklarının belirlenmesi ile iş derecelerinin (kademelerinin) tespit edilmesi, *Beşinci Aşama:* İşletmedeki her bir çalışana ödeme yapılan ücretin belirlenmesi. İkinci aşamada yer alan ücret araştırması ile çalışanlara ödenen mevcut ücretler ve ücret politikası dördüncü aşamadaki ücret yapısının belirlenmesini doğrudan etkilemektedir. Deneyim, kıdem, enflasyon, yaşam standartı, performans, bilgi, beceri ve yetkinlikler ise ücret ayarlamasındaki faktörlerden olup dördüncü ve beşinci aşama arasında bulunmaktadır.

KAMU KESİMİNDE ÜCRETLEME BAĞLAMINDA ÖĞRETMEN MAAŞLARI

Kamu Kesiminde Ücretleme

Türkiye, MEB personelinin de dahil olduğu bütün kamu personeliyle yetişmiş insan gücü bakımından yeterli kaynaklara sahip bir ülkedir. Kamu kesiminde ücret yönetimi, stratejik insan kaynakları yönetiminin bir bileşenidir ve etkin yönetildiği takdirde kamu kurumlarının etkililiği o ölçüde artırılmış olur. Stratejik insan kaynakları yönetimindeki amaç ise bu kaynaklar arasında denge elde etmeye çalışmaktır (Amstrong, 2017). Kamu rejiminde memurlar insan gücü kaynağının temelidir ve 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu [DMK] ile memurlarının hakları, ödevleri, yükümlülükleri, performans değerlendirme, hizmetlerin ve personelin sınıflandırılması, ücret yapısı, hizmete atanma, istihdam biçimleri, hizmet koşulları ile ilgili hükümler belirlenmiştir.

Devlet memurlarına yönelik iyi bir ücret sisteminde birtakım unsurlar etkili olmaktadır. Bu unsurları dört farklı grupta toplamak mümkündür. Sırasıyla “i. *Aylıkların Ödenme Zamanı:* Aylıkların her ayın 15’inde ödenmesi ve yeni atanan memurların göreve başladıkları günden itibaren maaş almaya hak kazanması, ii. *Sosyal Haklar ve Yan Ödemeler:* Vekalet görevi, ikinci görev, ders görevi, fazla çalışma ücreti, temsil giderleri, mahrumiyet yeri ödeneği, öğrenim bursları ve yurtları, çocuk bakımevleri ve sosyal tesisler, konut, konut kredisi, aile yardım ödeneği, doğum yardımı, ölüm yardımı, tedavi ve cenaze yardımı, giyecek ve yiyecek yardımı, yabancı dil tazminatı, zam ve tazminatlar, özel hizmet tazminatı ve lojman tazminatı gibi ek ödemeler yapılması, iii. *Yolluk Giderleri ve Gündelikleri:* Memurlara sürekli/ geçici görev ya da görevden ayrılmalari halinde gündelik veya yolluklarda özel kanun hükümlerinin uygulanmasıdır” şeklinde ifade edilebilir (Tortop, Aykaç, Yayman ve Özer, 2010).

DMK’da memurlara yapılan aylık ödemeler, hizmet karşılığında oluşan, kadroya dayanılarak verilen ve ay başı itibarıyla ödenen paralar olarak belirtilmektedir. Kamu kesimindeki ödemeler içerisinde ise aylık, ek gösterge, yan ödeme ve sosyal hak niteliğindeki ödemelerden meydana gelmekte ve bordrolarda yer almaktadır (Can, Kavuncubaşı ve Yıldırım, s. 326; Sheridan, 1972, s. 545). DMK’ya göre (1965) işin güçlüğü, işlerin risk ve tehlikeleri, eleman temin etmede yaşanan güçlükler, mali sorumluluklar ek ücret olarak düzenlenir ve yan

ödemeler için gerekli olan ölçütleri oluşturur; ek göstergeler, personelin sınıfına göre ayarlanmakta olup eğitim-öğretim tazminatı gibi memurlara belirli oranlarda yapılan ödemelerdir; sosyal yardım ödemeleri, sosyal yardımlar ve haklara ilişkin yapılan ödemelerdir. Kamu kesiminde görevini ifa eden devlet memurlarının toplam geliri ise esas olarak taban, kıdem ve gösterge aylığı, yan ve ek gösterge ödemeleri, sosyal yardımların toplamından meydana gelmekte, devletin sağladığı birtakım karşılıklar eklenerek ve kesintiler düşülerek eline geçen tutar net gelir olmaktadır (Can, Kavuncubaşı ve Yıldırım, s. 329).

Kamu kesimine tabi olan kurum ve kuruluşlarının yapılandırılmasında bütçe türleri esas alınmaktadır. Aynı zamanda DMK mad. 4'te kamu sektöründe görev yapan personelin istihdam biçimleri belirlenmiştir. Bu biçimler (i) memur, (ii) sözleşmeli personel, (iii) işçi şeklinde tanımlanarak ifade edilmektedir. Tablo 3 ile kamu sektörü istihdamına yönelik veriler aşağıda sunulmaktadır.

Tablo 3. Kamu Sektörü İstihdamına Yönelik Veriler

Bütçe Türü / I. Bölüm	Toplam	Kadrolu personel	Sözleşmeli personel	İşçi		Diğer
				Sürekli işçi	Geçici işçi	
Genel bütçe kapsamındaki kamu idareleri	3.310.819	2.561.296	414.487	195.428	31.718	107.890
YÖK, üniversiteler ve yüksek teknoloji enstitüleri	310.617	235.442	27.992	46.567	616	
Özel bütçeli diğer idareler	97.661	38.077	9.848	47.448	2.288	
Düzenleyici ve denetleyici kurumlar	7.274	3.825	2.007	1.442		
Sosyal güvenlik kurumları	43.204	33.635	2.693	6.876		
Döner sermayeler ve kefalet sandıkları	241.083	36.718	10.767	184.938	8.660	
Diğer kamu idareleri	7.198	1.646	2.405	3.130	17	
Toplam	4.017.856	2.910.639	470.199	485.829	43.299	107.890
Genel toplam	4.989.413	3.028.432	568.368	1.225.051	59.672	107.890

* II.ve III. Bölümde yer alan diğer kurum ve kuruluşlar tabloya dahil edilmemiştir.

** İkinci çeyrek, Haziran 2022

Veriler Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığından Kasım 2022'de elde edilmiştir.

Tablo 3 incelendiğinde kamu kesiminde birinci bölümde bütçe türlerine göre; genel bütçe kapsamındaki kamu idareleri, YÖK, üniversiteler ve yüksek teknoloji enstitüleri, özel bütçeli diğer idareler, düzenleyici ve denetleyici kurumlar, sosyal güvenlik kurumları, döner sermayeler ve kefalet sandıkları ve diğer kamu idarelerinden oluşmak üzere toplam 7 farklı biçimde düzenleme yapıldığı görülmektedir. Kadrolu personel en fazla genel bütçe kapsamındaki kamu idarelerinde, en az diğer kamu idarelerinde istihdam edilmektedir. Sözleşmeli personel en fazla genel bütçe kapsamındaki kamu idarelerinde, en az düzenleyici ve denetleyici kurumlarda görev yapmaktadır. İşçiler ise sürekli işçi ve geçici işçi şeklinde kamu sektöründe istihdam edilmektedir. Sürekli işçiler en fazla genel bütçe kapsamındaki kamu idarelerinde istihdam edilmekteyken en az düzenleyici ve denetleyici kurumlarda görev almaktadır. Geçici işçiler ise en fazla genel bütçe kapsamındaki kamu idarelerinde görev yapmaktayken en az diğer kamu idarelerinde görev yapmakta, düzenleyici ve denetleyici kurumlar ile sosyal güvenlik kurumlarında görevleri bulunmamaktadır. Haziran 2022 yılı itibarıyla toplam 4.989.413 personel kamu sektöründe görev yapmaya devam etmektedir. En yüksek payı kadrolu personel, en düşük payı ise geçici personel oluşturmaktadır.

Kamu kesiminin büyük bir çoğunluğunu oluşturan devlet memurlarının kamu hizmetlerini ifa ederken DMK mad. 3'te görevin gerektirdiği nitelikler ve meslek bazında sınıflandırmaya tabi tutulmaları hükme bağlanmıştır. Aynı madde içerisinde yer alan kariyer ve liyakat ilkeleriyle birlikte devlet memurlarına hizmet sınıfları içerisinde

eşit şartlar altında en yüksek derecelere kadar ilerleme ve yükselme imkanlarının sağlanması güvence altına alınmaktadır. Memurların eğitim düzeyleri özellikle kadro türlerini ve dolayısıyla aylık gelirlerini ve ücretlerini önemli ölçüde etkilemektedir. DMK'ya göre *derece ayılığı*, kanunda belirtilen sınıflarda yer alan genel gösterge tablosundaki her birinin içeriği ve bulunduğu yatay kademe aylıkları; *kademe ayılığı*, derece karşısında ifade edilen yatay ilerlemelerdir. Aşağıda belirtilen Tablo 4'te memurların öğrenim durumlarına göre girişleri ile yükselenebilecek derece ve kademeleri gösterilmiştir.

Tablo 4. Memurların Öğrenim Durumlarına Göre Girişleri ile Yükselenebilecek Derece ve Kademeleri

Öğrenim Durumu	Giriş		Yükselenebilecek	
	Derece	Kademe	Derece	Kademe
İlkokulu bitirenler	15	1	7	Son
Ortaokulu bitirenler	14	2	5	Son
Ortaokul dengi meslekî veya teknik öğretimi bitirenler	14	3	5	Son
Ortaokul üstü 1 yıl meslekî veya teknik öğretimi bitirenler	13	1	4	Son
Ortaokul üstü 2 yıl meslekî veya teknik öğretimi bitirenler	13	2	4	Son
Liseyi bitirenler	13	3	3	Son
Lise dengi meslekî veya teknik öğretimi bitirenler	12	2	3	Son
Lise veya dengi okullar üstü 1 yıllık meslekî veya teknik öğretimi bitirenler	11	1	2	Son
Lise veya dengi okullar üstü 2 yıl veya ortaokul üstü en az 5 yıllık meslekî veya teknik öğretimi bitirenler	10	1	2	Son
Lise veya dengi okullar üstü 3 yıl meslekî veya teknik öğretimi bitirenler	10	2	2	Son
2 yıl süreli yükseköğrenimi bitirenler	10	2	1	Son
3 yıl süreli yükseköğrenimi bitirenler	10	3	1	Son
4 yıl süreli yükseköğrenimi bitirenler	9	1	1	Son
5 yıl süreli yükseköğrenimi bitirenler	9	2	1	Son
6 yıl süreli yükseköğrenimi bitirenler	9	3	1	Son

Veriler 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu/4179 sayılı Kanundan Kasım 2022'de elde edilmiştir.

Tablo 4'e göre memurların almış oldukları eğitim türleri ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim düzeyinde yıl sayısına bağlı olarak ayrıştırılarak belirlenmiştir. Genel olarak ilkokuldan mezun olanlar 15. Derece, ortaokuldan mezun olanlar 14. Derece, liseden mezunlar 13. Derece, 2 yıllık bir yükseköğretim kurumundan mezun olanlar 10. Derece, 4-6 yıllık yükseköğretim kurumlarından mezun olanlar ise 9. Dereceden devlet memurluğuna başlamaktadır. DMK mad. 64'te ifade edilen düzenlemeye göre devlet memurlarının kademe ilerlemelerinin usul ve esasları belirtilmiştir. Devlet memurlarının maaş artırımını sağlayan bu düzenleme ile her derece içinde 3 kademe yer almakta; derecelerdeki ilerleme biçimleri derece numaralarının azalmasına göre, kademe gerçekleşen ilerlemeler ise kademe numaralarının artmasına göre gerçekleşmektedir. Ek olarak ülke kalkınmasında birinci derecede öncelikli yerlerde görev yapmakta olanlara ve son sekiz sene içerisinde disiplin cezası almayan memurlara kademe ilerlemesi verilmesi uygulamasına istinaden özel şekil hükümlerinden faydalanabilmektedir. DMK, kuruluş kanunları, Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri ile ifade edilen yasal düzenlemeler yoluyla ise belli nitelikleri taşıyan kişiler için sınıf yükselmesi imkânları bulunmaktadır. Ayrıca, ek göstergeler DMK ile Bazı Kanunlarda ve Kamu kesimi içerisinde Millî Eğitim Bakanlığı [MEB] bakanlık düzeyinde önemli bir yer ve büyüklüğe sahiptir. Bu bağlamda inceleme yapıldığında, 2022 yılına ait gayrisafi yurt içi hasılanın gerçekleşmesi tahminlerine göre MEB bütçe ödeneğinin merkezî yönetim bütçesi içindeki payı 10,79 olarak ortaya çıkmaktadır (MEB, 2022, s. 248). Bir ödenek türü olarak personel giderleri ise 2022 yılında 2021 yılı bütçesine kıyasla %27,72 oranında bir artış göstererek 103 376 777 000'ten 132 028 643 000'a yükselmiştir (MEB, 2022, s. 247).

Öğretmen Maaşlarına Yönelik Ücretleme

Öğretmenlik, kamu kesiminde Türk millî eğitim sisteminin amaç ve temel ilkelerine görevlerini yapmakla yükümlü bulunan, eğitim-öğretim hizmet sınıfına tabi olan bir meslek türüdür. Öğretmenlik Meslek Kanunu

[ÖMK] 2022 yılı itibarıyla resmî gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu kanun ile öğretmenlerin atama biçimleri, mesleki gelişimleri ve kariyer basamaklarındaki ilerleme şekilleri düzenlenmiştir (ÖMK, 2022). İlgili kanun ile öğretmenlik mesleği ihtisas mesleği olarak tanımlanarak aday öğretmenlikten öğretmenlik kariyer basamaklarına ilişkin çeşitli hükümler yer almaktadır. Öğretmenlere “başöğretmenlik” ve “uzman öğretmenlik” şeklinde verilecek unvanlarla birlikte mesleki gelişimleri doğrultusunda yükselme imkânları sağlanarak ücret ve maaşlarında ise iyileştirmeler sağlanması mümkündür. Tablo 5’te 2021-2022 eğitim öğretim yılında kamu sektöründe kademelere göre istihdam edilen öğretmen sayılarının dağılımı sunulmuştur.

Tablo 5. Kamu Sektöründe Kademelere Göre İstihdam Edilen Öğretmen Sayılarının Dağılımı (2022)

Eğitim Kademesi	Öğretmen Sayısı
İlkokul	310477
Ortaokul	376747
Genel Ortaöğretim	193589
Mesleki ve Teknik Ortaöğretim	195718
Toplam	1076531

* Toplam öğretmen sayısı, kadrolu ve sözleşmeli öğretmenleri içermektedir.

Veriler Millî Eğitim Bakanlığı, Millî Eğitim İstatistikleri 2021/’22 kaynağından Kasım 2022’de elde edilmiştir.

Tablo 5’te 2022 tarihinde kamu kesiminde ilkokul, ortaokul, genel ortaöğretim ile mesleki ve teknik ortaöğretim kademelerine göre öğretmen sayıları gösterilmiştir. İlgili tabloya göre toplam 1 076 531 öğretmen kamu personeli olarak görevlerini icra etmektedir. En fazla öğretmen ortaokul kademesinde, en az öğretmen ise genel ortaöğretim kademesinde görev yapmaktadır. Okul öncesi, ilköğretim ve ortaöğretim düzeyinde görevlerini ifa eden öğretmenlerin maaşları ise kıdeme göre incelenmiş ve OECD ülkelerindeki öğretmenlerin maaşları ile karşılaştırılarak Tablo 6’da sunulmuştur (OECD, 2022).

Tablo 6. Deneyim Süresi ve Eğitim Kademelerine Göre Yıllık Öğretmen Maaşları

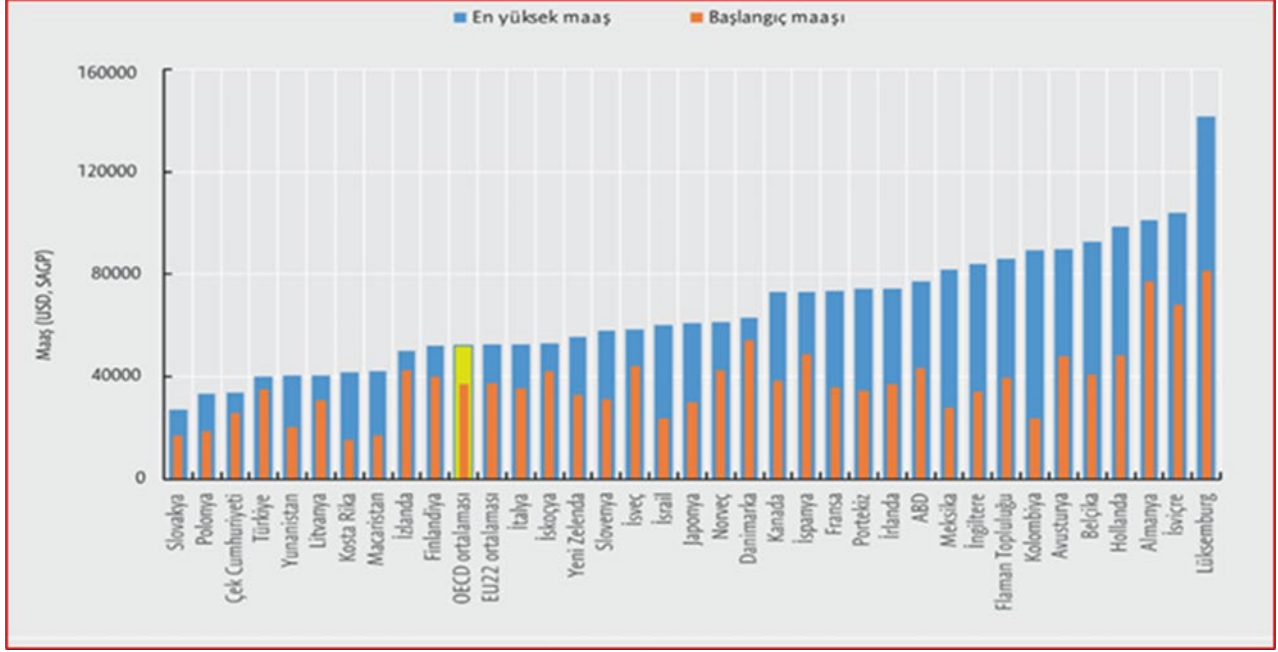
	Deneyim süresi	Okul Öncesi Maaşları	İlkokul Maaşları	Ortaokul Maaşları	Lise Maaşları
Türkiye	Başlangıç	33719	33719	34828	34828
	10 yıl	34719	34719	35828	35828
	15 yıl	34256	34256	35365	35365
	En üst kıdem	36779	36779	37887	37887
OECD	Başlangıç	34245	36099	37466	39020
	10 yıl	42684	46286	48431	50770
	15 yıl	45253	49245	51246	53268
	En üst kıdem	55999	59911	62685	64987

* Satın alma gücü paritesi (SAGP) kullanılmış ve yıllık kamu kurumu maaşlarının dolar (\$) cinsinden karşılığı belirtilmiştir.

Veriler (OECD, 2022) kaynağından Kasım 2022’de elde edilmiştir.

Tablo 6’da sunulan bulgular ışığında Türkiye ve diğer OECD ülkelerinde deneyim süresi ve eğitim kademeleri yükseldikçe öğretmen maaşlarının arttığı sonucuna varılmaktadır. Tabloya göre Türkiye’de lise ve ortaokul öğretmenleri, ilkokul ve okul öncesi öğretmenlerine kıyasla ortalama olarak %3 daha yüksek oranda maaş aldıkları belirlenmiştir. En üst kıdemde bulunan öğretmenlerin maaşları ise başlangıç maaşlarına oranlarına göre yaklaşık %9 oranında daha yüksek bulunmuştur. Türkiye’de öğretmenlerin maaşlarının her ne kadar kıdem ve tecrübeye göre yükseldiği belirlense bile OECD ülkelerine nazaran belirgin farklılıklar göstermediği tespit edilmiştir (Tedmem, 2022) Bu bağlamda öğretmenlerin başlangıç maaşları ile en yüksek kıdem ve yeterliliklere

göre alabilecekleri maaşların düzeyleri OECD’de yer alan diğer ülkelerle karşılaştırmak amacıyla aşağıda yer verilen Şekil 2’de incelenmiştir.

* Satın alma gücü paritesi (SAGP) kullanılmış ve maaşların dolar (\$) cinsinden karşılığı belirtilmiştir. Verilere (OECD, 2022) kaynağından Kasım 2022 tarihinde ulaşılmıştır.

Şekil 2. Öğretmenlerin Başlangıç Maaşları ile En Yüksek Kıdem ve Yeterliliklere Göre Alabilecekleri Maaşların Düzeyleri

Şekil 2’ye göre öğretmenlerin başlangıç maaşlarının OECD ortalaması 36998 dolardır. Öğretmenlerin başlangıç maaşlarında en yüksek düzey Lüksemburg’da, en düşük düzey ise Slovakya’da gerçekleşmiştir. Türkiye’deki mesleğe yeni başlayan öğretmenlerin maaşları 34827 dolar olarak belirlenmiştir. Elde edilen verilerde 35 ülkedeki öğretmenlerin maaşlarına yer verilmiştir. Türkiye’deki öğretmenlerin başlangıç maaşlarının OECD ortalamasına yakın düzeylerde gerçekleştiğini ifade etmek mümkündür (Tedmem, 2022).

Kamu kesiminde yeni göreve başlayan öğretmenler ile mesleğinde belirli kıdemlere sahip öğretmenlerin ücret ve maaş iyileştirmelerine yönelik birtakım düzenlemeler mevcuttur. MEB ücret sistemlerinin belirlenmesinde “ek göstergeler” önemli ölçüde etkili bulunmaktadır. Eğitim-öğretim hizmetleri sınıfında bulunan öğretmenler için belirlenen ek göstergeler: 1. Derece 3600, 2. Derece 3000, 3. Derece 2200, 4. Derece 2100, 5. Derece 1800, 6. Derece 1700, 7. Derece 1500, 8. Derece 1400 olarak tespit edilmiştir (7417 sayılı Kanun [Devlet Memurları Kanunu ile Bazı Kanunlarda ve 375 sayılı Kanun Hükmünde Kararıname Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun], 2022). DMK’da öğretmenler için ekonomik güvence sağlanmasına yönelik düzenlenen ve faydalanabilecekleri çeşitli mali haklar da yer almaktadır. Bu haklar MEB merkez-taşra örgütü, bakanlığa bağlı bulunan her derecedeki, türdeki örgün ile yaygın eğitim kurumları, hizmet içi eğitimleri, kurs ve seminerleri içermektedir. DMK mad. 89 ile ücret ile ek ders görevi hükmü ifade edilmektedir. Özel hizmet tazminatları ve eğitim-öğretim tazminatları (mad. 152), yolluk ödemeleri (mad. 177), yabancı dil tazminatı (375 sayılı Kanun Hükmünde Kararname) gibi yan haklar ile maaşlarda ücret artırımı sağlanabilmektedir. MEB personelinin olağanüstü çalışmaları ve çabalarından ötürü başarılı şekilde görevini icra edenlere yönelik başarı belgesi ve üstün başarı belgesi ile birlikte ödülleri verilerek teşvik edilmektedir (Tebliğler Dergisi, 2013). Yeni bir uygulama olarak öğretmenlik kariyer mesleğinde kıdem ile sınav usulüne göre öğretmen maaşlarında iyileştirme yoluna gidilmiştir (ÖMK, 2022).

Sonuç

Araştırma, ücret yönetiminin kavramsal çerçevesi ve öğretmen maaşlarının bu doğrultudan hareketle açıklanması üzerine kurulmuştur. Çalışmanın ilk bölümünde insan kaynakları yönetiminde ücretin önemi ve ücreti etkileyen unsurlar yer almıştır. Sonraki bölümde ücret yönetimi süreçlerine yönelik bilgilere ve kamu kesimindeki ücretlendirmeye yönelik bilgilere değinilmiştir. Son bölümde ise Millî Eğitim Bakanlığı memur ve öğretmen maaşları ele alınarak istatistiksel veriler ile araştırma desteklenmiştir. Ücret yönetimi içerisinde genel anlamda “*iş tanımları, iş değerlendirilmeleri, yetkinlikler, ücret tespiti, performans değerlendirme, puanlandırmalar, geribildirim, güncelleme ve eğitim*” kavramları yer almaktadır (Ünsar, 2009). Ücret yönetim sisteminin başarılı şekilde hayata geçirilmesi için tüm ücretleme aşamalarının koordineli bir şekilde düzenlenmesi gerektiğini ifade etmek mümkündür. Bu bağlamda örgütlerin başarılı ve dengeli bir ücret sistemini kurmak üzere ekonomik güçlerine göre oranlı bir ücret seviyesi belirlemeleri, iş gücü piyasalarındaki değişimlere uyulanabilir ücret ayarlamalarında bulunmaları, ücret tutarlılığını sağlamaları, yetkinliği öncelemeleri, nesnel ve rasyonel yöntemlere dayalı olarak hareket etmeleri beklenmektedir (Sevimli, 2001). Benzer şekilde ücret yönetiminde etkinlik sağlamak içinse eşit işe eşit ücret ödenmesi, piyasa ücretleriyle karşılaştırılması, maliyetlerin denetlenebilirliği, ücretlerin dengeli, bütüncül, nesnel, esnek, uzlaşımçı ve uyumlu bir dağılıma sahip olması gerekmektedir (Erdem, 2007).

Öğretmenler bireylere toplumun ihtiyaçları ve çağın koşullarına uygun biçimde nitelikler kazandırmakta olup eğitim süreçleri içerisinde yeni kuşaklarının geliştirilmesi ve yetiştirilmesinde etkin şekilde rol almaktadır (Gürsoy, 2003; Sezgin, 2002). Türkiye’de ücretli çalışanlar arasında sayısal olarak nüfusun büyük bir çoğunluğunu memurlar oluşturmaktadır, memurlar içerisinde ise kamu kesimine tabi olan öğretmenlerin yer aldığı görülmektedir. Bu bağlamda bir örgütte insan kaynakları yönetiminin etkinliğinin sağlanması (Beaumont, 1994, s. 12-13), dolayısıyla adil ve dengeli bir ücret yapısının sağlanması, ödeme planının geliştirilmesine yönelik faaliyetlerin artırılması beklenmektedir (Renckly, 2004, s. 5).

Birçok çalışmada eğitimcilerin aldıkları ücretlerden iş doyumunu sağlamadıkları, piyasadaki benzer nitelikteki işler ile ücretlerini karşıladıklarında ise bu miktarların yeterli olmadığı ifade edilmektedir (Bozkurt ve Bozkurt, 2008; Sağlam ve Sağlam, 2005; Yazıcı ve Cemaloğlu, 2022). Kamu kesimindeki öğretmenlerin mesleklerinden iş doyumunu sağlamaları için ücret düzeylerinin yeterli olması ve kendilerini ekonomik güvence altında hissetmeleri gerekmektedir. Aynı zamanda kamu personeli olarak performansları objektif biçimde değerlendirilmeli, bu hakları ücretlerine yansıtılmalı ve yansıtma biçimlerininse çalışma zeminindeki huzurlarını bozmaması arzu edilmektedir (Nigro, 1981). Öğretmenlerin yaşam koşullarının iyileştirilmesine ve maaşlarının artırılmasına yönelik farklı alternatifler sunmak mümkündür. Öncelikle kamu kesimi için performansla dayalı ücret yönetim sistemindeki işlevsellikler artırılmalıdır (Albayrak, 2017; Yıldız, 2017). Öğretmenlik Meslek Kanunu ve kariyer basamakları sistemi öğretmenler için avantajlı ücretler sağlamakla birlikte (Canatan Doğan, 2022; İş ve Birel, 2022) yeni göreve başlayan öğretmenler içinse ek düzenlemelerin gerçekleştirilmesi öngörülebilir. Öğretmenlerin yüksek lisans ve doktora eğitimleri teşvik edilerek derece ve kademelerine yansıyan ücretlerin artırılması sağlanabilir. Ayrıca öğretmenlerin yaşadığı il ya da bölge bazında alternatif ücret politikaları oluşturulabilir ve hayata geçirilebilir. Barınma, beslenme, ulaşım için ek düzenleme ve indirimler gerçekleştirilebilir. Ödüllendirme biçimleri daha cazip hâle getirilebilir (Göker ve Gündüz, 2017).

Araştırmanın Etiği ve Çıkar Çatışması

Hazırlanan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Yazar tarafından çalışmaya yönelik herhangi bir çıkar çatışması teşkil edebilecek unsur ya da durum bulunmamaktadır.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Çalışma tek yazar tarafından hazırlanmış olup yazarın katkı oranı %100 oranında gerçekleşmiştir.

Kaynakça

Akgüner, T. (2014). Kamu personel yönetimi. İstanbul: Der.

- Albayrak, S. O. (2017). Kamu yönetimi temel kanunu sonrası kamu personel rejimi. *Memleket Siyaset Yönetim*, 12(27),1-17.
- Aldemir, C., Ataol, A., & Budak, G. (2001). *İnsan kaynakları yönetimi*. İzmir: Barış.
- Armstrong, M. (2017). *Armstrong'un stratejik insan kaynakları yönetimi el kitabı*. (Çev. Ed. Y.D. Gürol). Ankara: Nobel.
- Armstrong, M., Cummins, A., Hastings, S., & Wood, W. (2003). *Job evaluation: A guide to achieving equal pay*. London: Kogan Page.
- Artan, S. (1981). *Endüstri işletmelerinde ücret yönetimi ve Türkiye'deki uygulama*. Eskişehir: Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi.
- Aslan, O.E. (2012). Kamu personel hukuku. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Aslan, A.G. (2019). Performans değerlendirme sisteminin ücret yönetimine etkisini belirlemeye yönelik bir araştırma. Yüksek Lisans Tezi, KTO Karatay Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Ataay, İ. D., & Acar, A.C. (2010). Ücret yönetimi, İnsan kaynakları içinde. İstanbul: Beta.
- Bayraktaroğlu, S. (2008). *İnsan kaynakları yönetimi*. Sakarya: Sakarya.
- Beaumont, P. B. (1994). *Human resource management: Key concepts and skills*. California: Sage.
- Bhattacharyya, D. K. (2009). *Compensation management*. United Kingdom: Oxford University Press.
- Bingöl, D. (2010). *İnsan kaynakları yönetimi*. İstanbul: Beta.
- Bozkurt, Ö., & Bozkurt, İ. (2008). İş tatminini etkileyen işletme içi faktörlerin eğitim sektörü açısından değerlendirilmesine yönelik bir alan araştırması. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 9(1), 1-18.
- Can, H., Kavuncubaşı, Ş., & Yıldırım, S. (2016). *Kamu ve özel kesimde insan kaynakları*. Ankara: Siyasal.
- Canatan Doğan, N. (2022). Öğretmenlik Meslek Kanunu'na yönelik öğretmen ve yönetici görüşleri. Tezsiz Yüksek Lisans Projesi, Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Pamukkale.
- Canman, D. (1995a). *Çağdaş personel yönetimi*. Ankara: TODAİE.
- Canman, D. (2000b). *İnsan kaynakları yönetimi*. Ankara: Yargı.
- Çetin, C., Elmalı, E.D., & Arslan, M.L. (2018). *İnsan kaynakları yönetimi*. İstanbul: Beta.
- Devlet Memurları Kanunu. (1965, 23 Temmuz). *4179 Sayılı Kanun*. Resmî Gazete (Sayı: 12056).
- Devlet Memurları Kanunu ile Bazı Kanunlarda ve 375 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. (2022, 5 Temmuz). *7417 Sayılı Kanun*. Resmî Gazete (Sayı: 31887).
- Ekinci, F. (2008). Kamu personel yönetiminden insan kaynakları uygulamasına geçişin çalışanların verimliliğine etkisi. *Maliye Dergisi*, 155, 175-185.
- Erdem, E. (2007). İnsan kaynaklarında ücret yönetimi sisteminin oluşturulması ve bir uygulama. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ergeneli, A., İlsev, A., Camgöz, S.M., Güler, B.K., Karapınar, P.B., Ekmekci, Ö.T., Özgödek, H.M.F., Özgödek, D.G., Odabaşı, N.A., & Borluk, N.A. (2018). *İnsan kaynakları yönetimi*. Ankara: Nobel.
- Ergül, H.F. (2006). Kurumlarda ücret, ücret sistemleri ve ücret-başarı ilişkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(18), 92-105.
- Göker, S. D., & Gündüz, Y. (2017). Dünya ölçeğinde öğretmenlerin saygınlık statüsü ve özlük hakları. *Milli Eğitim Dergisi*, 46(213), 177-196.
- Gültekin, N., & Terzioğlu, A. (2008). Kamu kesimi ücret politikası. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(2), 969-982.

- Gürsoy, H. (2003). Öğretmen yetiştirmede sorunlar ve öneriler. *Çağdaş Eğitim Dergisi*, 28(299), 28-35.
- İş, A., & Birel, F. K. (2022). Öğretmenlik meslek kanununa ilişkin öğretmen görüşleri. *Electronic Journal Of Social Sciences*, 21(84).
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2022). *Millî eğitim istatistikleri 2021/ '22*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Nigro, L. (1981). Attitudes of federal employees toward performance appraisal and merit pay: Implications for CSRA Implementation. *Public Administration Review*, 41(1), 84-86.
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (2022). Education at a glance 2021: OECD indicators. Paris: OECD Publishing.
- Öğretmenlik Meslek Kanunu. (2022, 3 Şubat). *7354 Sayılı Kanun*. Resmî Gazete (Sayı: 31750).
- Özsalmanlı, A.Y. (2002). Bilgi teknolojilerinin Türkiye'de kamu personel yönetimi üzerinde etkileri. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Renckly, R. (2004). *Human resources*. New York: Barron's Educational Series.
- Robbins, S.P., & Judge, T.A. (2015). *Örgütsel davranış*. (Çev. Ed. İ. Erdem). Ankara: Nobel.
- Sabuncuoğlu, Z. (1991a). *Personel yönetimi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.
- Sabuncuoğlu, Z. (1997b). *Personel yönetimi: Politika ve yönetsel teknikler*. Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- Sağlam, M., & Sağlam, A.Ç. (2005). Öğretmenlik mesleğinin maddî yönüne ilişkin genel bir değerlendirme. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(3), 317-328.
- Sauvy, A. (1961). *Que Sais-Je La Bureaucratie*. France: Presses Universitaires.
- Saygılı, E. (2019). Ücret düzensizliğinin örgütsel bağlılık ve işten ayrılma niyetine etkisi: Bir araştırma örneği. Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Sevimli, A. (2001). İş değerlendirmesinin ücret sistemi içindeki rolü ve eşit davranma ilkesi açısından önemi. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 3 (2), 0-0.
- Sezgin, S. İ. (2002). Öğretmen eğitiminde gelişmeler ve sorunlar. *Çağdaş Eğitim Dergisi*, 27(293), 6-8.
- Sheridan, J. E. (1972). *Establishing wage and salary system*. (Ed. J.J. Famulara). Handbook of modern personnel management. New York: McGraw Hill.
- Tebliğler Dergisi. (2013). *Millî Eğitim Bakanlığı Personeline Başarı, Üstün Başarı Belgesi ve Ödül Verilmesine Dair Yönerge*. Sayı: 2666.
- Tedmem. (2022). *Bir bakışta eğitim 2022: Türkiye üzerine değerlendirme ve öneriler*. Ankara: Türk Eğitim Derneği.
- Timur, H., & Kılıç, M. (2005). *İş değerlendirmesinde puanlama yöntemi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Tortop, N., Aykaç, B., Yayman, H., & Özer, M.A. (2010). *İnsan kaynakları yönetimi*. Ankara: Nobel.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2022). *Kamu sektörü istihdam sayıları 2022*. Ankara: Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı.
- Uğur, A. (2008). *İnsan kaynakları yönetimi*. Sakarya: Sakarya.
- Ünsar, S. (2009). Yetkinliğe dayalı ücret yönetiminin genel bir değerlendirilmesi. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 10(1), 43-56.
- Yalçın, S. (1994). *Personel yönetimi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi.
- Yıldız, G. (2017). Gelişimi üzerinden işlevsel bir kamu personel rejimi. *Çanakkale Onsekiz Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 31-52.

Yazıcı, S.D. & Cemaloğlu, N. (2022). Türkiye'nin öğretmen profilinin OECD ülkeleri ile karşılaştırmalı olarak incelenmesi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(3), 15-40.

EXTENDED SUMMARY

The research is related to the examination of teacher salaries in the context of wage management and has been prepared as a compilation study. In the research, first of all, the importance of wages in human resources management and the factors affecting wages are stated within a certain systematic, then information about wage management processes is given, and finally, information on remuneration in the public sector and the salary of civil servants and teachers from the Ministry of National Education are examined. In a competitive world order, businesses need to adapt to changing situations, be flexible and renew and develop themselves in order to maintain their existence. Wage management is a form of management classification within human resources management. The money, goods or services that employers provide to their personnel constitute the wage system. Therefore, this type of management includes the processes of planning, organizing, directing, coordinating and controlling the wage system. Wages, on the other hand, are expressed as money provided by the enterprise to the employees of the organization in return for employment or monetary compensation that can be measured in money.

Individual factors, job-related factors, internal (organizational) factors and external factors are effective in determining the wage level, creating the wage structure and making individual wage decisions. The level of commitment of the employees of the organization towards the institution they work for is mostly affected by the wage management. Pay affects how well an individual is at work and the way they work. Care should be taken to establish a good balance of equality and to ensure internal equality. Remuneration studies lay the groundwork for the development of wage policies. Determining and regulating the payment method, amount and time for the employees of an institution is called "remuneration". The wage structure is characterized as a job hierarchy to which wage rates are associated. The "job valuation" method is commonly used when determining wage structures. The most important feature of this method is that it is based on the characteristics of the job.

Salary management in the public sector is a component of strategic human resources management, and if it is managed effectively, the effectiveness of public institutions will be increased to that extent. In the public personnel regime, civil servants are the basis of the manpower resource and with the Civil Servants Law No. 657, provisions regarding civil servants' rights, duties, obligations, performance appraisal, classification of services and personnel, wage structure, appointment to service, forms of employment, service conditions have been determined. In the public sector, the Ministry of National Education has an important place and size at the ministerial level. Teaching is a type of profession in the public sector, which is obliged to fulfill its duties in accordance with the aims and basic principles of the Turkish national education system and is subject to the education service class. The Teaching Profession Law entered into force by being published in the official gazette as of 2022. With this law, the way teachers are appointed, their professional development and the way they progress in the career ladder are regulated. In the relevant law, the teaching profession is defined as a specialization profession, and there are various provisions regarding the career steps from candidate teacher to teaching. Along with the titles to be given to teachers as "head teacher" and "expert teacher", it is envisaged to improve their wages and salaries by providing opportunities for advancement in line with their professional development.

Teachers provide qualifications to individuals in accordance with the needs of society and the conditions of the age and take an active part in the development and upbringing of new generations within the educational processes. Numerically, a large majority of the population in Turkey consists of civil servants, and it is observed that there are teachers among the civil servants who are subject to the public sector. It is possible to offer different alternatives aimed at improving the living conditions of teachers and increasing their salaries. First of all, the functionalities in the performance-based wage management system for the public sector should be increased. Although the Teaching Profession Law and the career ladder system provide advantageous wages for teachers, it is foreseeable to implement different regulations for teachers who start out. By encouraging the master's and doctoral education of teachers, it can be ensured that the wages reflected in their degrees and grades are increased. In addition, alternative wage policies can be created and implemented on the basis of the province or region where teachers live. Separate arrangements and discounts can be made for housing, nutrition, transportation. The forms of rewarding can be made more attractive.

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ DÖNEMİ ESERLERİNDE PSİKOLOJİK BİR RAHATSIZLIK: DELİLİK OLGUSU

A PSYCHOLOGICAL DISORDER IN THE WORKS OF THE CHAGATAI TURKISH PERIOD: THE PHENOMENON OF INSANITY

Sümevra ALAN

Erzurum Teknik Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı

sumeyra.alan@erzurum.edu.tr

ORCID: 0000-0002-4406-2022

ÖZ

Geliş Tarihi:

01.12.2022

Kabul Tarihi:

26.03.2023

Yayın Tarihi:

31.03.2023

Anahtar Kelimeler

Tarihi Türk lehçeleri,
Çağatay Türkçesi,
deli,
delilik,
sözvarlığı.

Keywords

Historical Turkish
dialects,
Chagatai Turkish,
insane,
insanity,
vocabulary.

Günümüzde ifade ettiği anlamları karşılayana kadar farklı dönemlerin kendisi için ürettiği söylemleri kabul etmek zorunda kalan delilik kavramı zihinsel olarak dengesiz olma durumu, akıl sağlığı ya da anlama yeteneği eksikliği, mantıksız tutumlar sergileme davranışı gibi farklı biçimlerde ifade edilmiştir. Kalıtsal, genetik gibi temel fizyolojik nedenler dışında bireyi deliliğe sürükleyen çeşitli etkenler bulunmaktadır. Bu etkenlerden biri olan âşık olma eylemi de bireyin psikolojik yahut fiziksel açıdan değişmesine, farklı davranış kalıpları göstermesine yol açmaktadır. Bilinci etkisiz hâle getiren âşık olma eylemi neticesinde bireyde dengeli tutum sergileme eylemi zedelenmekte ve birey saplantılı, tutkulu, toplumsal normların dışında tavır sergileyen bir kişiliğe dönüşmektedir. Âşık olma eyleminin kişiyi deliliğe sürükleyen yönü edebî eserlerde de kendine yer bulmuş; deli olan bireyin ve delilik durumu farklı kavramlarla ifade edilmiştir. Çalışmamızın çerçevesini oluşturan Çağatay Türkçesi dönemi eserlerinde bu kavramlar *tentik*, *şeydâ*, *mecnûn*, *sağın*, *sankı*, *tilbe*, *geçe*, *cinli* gibi kelimelerle karşılanmıştır. Çalışmamızda Çağatay Türkçesi dönemi eserleri taranarak deli ve deliliğe dair beyitler tespit edilmiştir. Alfabetik olarak madde başı alınan ifadeler eserden seçilen örnekler, beyit numaraları ve açıklamalarla birlikte listelenmiştir. Ayrıca çalışmamız neticesinde taranan eserlerde *cünûn*, *dîvâne*, *tilbe*, *şeydâ* gibi kavramların daha yaygın bir şekilde kullanıldığı *meczûb*, *geçe*, *çil*, *sağın*, *sankı*, *cinli*, *dîv-bâd*, *dîv-veş* gibi kavramların daha az tercih edildiği görülmüştür.

ABSTRACT

The concept of insanity, which has to accept the discourses produced for itself by different periods until it meets the meanings it expresses today, has been expressed in different ways such as being mentally unstable, lack of mental health or understanding ability, and displaying irrational attitudes. Apart from basic physiological reasons such as heredity and genetics, there are various factors that lead the individual to insanity. The act of falling in love, which is one of these factors, causes the individual to change psychologically or physically and to show different behavioral patterns. As a result of the act of falling in love, which neutralizes the consciousness, the act of displaying a balanced attitude in the individual is damaged and the individual turns into an obsessive, passionate personality that acts outside the social norms. The aspect of the act of falling in love that drives one to madness has also found its place in literary works; The insane individual and his insanity state are expressed with different concepts. In the works of the Chagatai Turkish period, which form the framework of our study, these concepts are met with words such as *tentik*, *şeydâ*, *mecnun*, *sağın*, *sankı*, *tilbe*, *geçe*, *cinli*. In our study, the works of Chagatai Turkish period were scanned and couplets about madness and madness were determined. Expressions taken per item in alphabetical order are listed together with selected examples from the work, couplet numbers and explanations. In addition, in the scanned works as a result of our study, it has been seen that the concepts such as *cünûn*, *dîvâne*, *tilbe*, *şeydâ* are used more commonly, and concepts such as *meczûb*, *geçe*, *çil*, *sağın*, *sankı*, *cinli*, *dîv-bâd*, *dîv-veş* are less preferred.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1212869>

Atf/Cite as: Alan, S. (2023). Çağatay Türkçesi dönemi eserlerinde psikolojik bir rahatsızlık: Delilik olgusu. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 13(1), 372-384.

Giriş

Deli olma durumu, cinnet biçiminde açıklanan ve marjın özel bir türü olarak kabul edilen delilik kavramı günümüzde ifade ettiği anlamları karşılayana kadar farklı dönemlerin kendisi için ürettiği söylemleri kabul etmek zorunda kalmıştır. Delilik kategorisi altında sınıflandırılabilir çeşitli hastalıklardan mustarip olan bireylere karşı Antikçağ'da bilinenin aksine, anlayış ve tolerans gösterilmemiştir. Ortaçağ'dan itibaren ise 'deli' ve 'delilik' betimlemeleri çeşitlilik göstermeye başlamıştır (Akın, 2014: 5). Her dönemde farklı tavırlara maruz kalan deliler toplumda, normal bireylerin sahip olduğu teamüllere sahip olmayan bireyler olarak tanımlanmış; delilere biçilen 'öteki olma' söylemi her dönemde benzerlik göstermiştir (Çalışgan, 2014: 12). Öteki olma durumu Foucault'un Deliliğin Tarihi adlı eserinde aklın öteki olma durumuyla ilişkilendirilmektedir. Akıl, kendisini yalnızca deliliğin karşıtlığında, deliliğin karşıtı biçiminde tanımlayabilmekte; aklın negatif olma durumu neticesinde delilik de negatif bir durum olarak ele alınmaktadır (Foucault, 2017: 14-373).

Duruma rasyonalizm açısından bakıldığında aklın bozulmamasına rağmen ahlaki hayatın dengesizleşmesi ve niyetin bozulması da dolaylı yoldan bizleri bir delilik kavramına ulaştırmaktadır. Bundan dolayı delilik, Orta Çağ döneminin tamamı ve Rönesans döneminin de uzun bir süresi boyunca kötülüğe bağlanmıştır (Foucault, 2017: 216). Deliliğin mutlak ayrıcalığı birey veya toplum üzerinde olumsuz etkileri olan ne varsa onların hepsine hükmetmektedir. Deliliğin alâmeti bundan böyle sahici olan hiçbir şeyi aktarmadan, orada özünü izleyen birey için onun büyülenmesinin düşünüyü gösterecek olan şu aynadır. Delilik; gerçeklik ve dış çevreden ziyade kişinin farkına varabildiği öz gerçeğiyle alakalıdır. Dünyadan el etek çekme, kendini yaratıcının iradesine terk etme olarak da ifade edilebilen delilik; sonu bilinmeyenini izini sürmedir. Bunların tamamı ise mistiklerin sevgili eski temalarıdır (Foucault, 2017: 53-65). Bu temaların varoluşsal sebepleri arasında kategorilendirilebilecek bir kavram olan âşık olma eylemi de bireye erdemli davranışlar kazandırabileceği gibi bireyin psikolojik yahut fiziksel açıdan değişmesine, farklı davranış kalıpları göstermesine yol açar. Aşk, akıl ve iradeyle fazla uzlaşmadığı gibi bilinci de etkisiz hâle getirmektedir. Bunun neticesinde dengeli tutum sergileme eylemi sarsılan birey saplantılı, tutkulu, toplumsal normların dışında tavır sergileyen bir kişiliğe dönüşmektedir. Bu dönüşüm yahut yeni bir kimliğe bürünme eylemi de delilik olarak yorumlanmaktadır (İlhan, 2018: 715).

Eski Türkçe döneminde deli ve delilik kavramları için *ahır*- "delirmek, delirmiş olmak, kafası karışık olmak" (Wilkens, 2021: 41), *balamud* < Mo. balamad ~ balamud "delirmiş, çılgın, deli" (Wilkens, 2021: 140), *kal*(1) "kudurmuş, deli, çıldırmış" (Wilkens, 2021: 320), *könjülsüz* "deli, çıldırmış" (Wilkens, 2021: 407), *munğul* "aklı karışık, şaşmış, şaşkın, deli, çılgın" (Wilkens, 2021: 481), *teltök* "deli, divane, mecnun" (Wilkens, 2021: 693), *telve* "deli" (Wilkens, 2021: 693), *tuln* "şaşkın, deli" (Wilkens, 2021: 756), *tümge* "aptallık, delilik" (Wilkens, 2021: 772), *utmad* << Skt. utmāda ~ unmāda, Mo. utmadi "çılgınlık, delilik, mecnunluk" (Wilkens, 2021: 807) ifadeleri tercih edilmiştir. Âşık olma eyleminin kişiyi deliliğe sevk eden tarafının Klasik Türk Edebiyatı'nda kendine geniş yer bulmasının ardından âşık olmadan ve kendilerinden geçmeden mutlak hakikate ulaşamayacağına inanan şairler; bu bağlamda aşk hastalığına yakalanan ve benliklerini terk eden bireyleri *mecnûn*, *mestûn*, *cünûn*, *bimâr*, *âşüfte*, *şeydâ*, *divâne*, *meczûb* vb. sözcüklerle adlandırmışlardır. Çalışmamız bağlamında taradığımız Çağatay Türkçesi dönemi eserlerinde bu kavramların yanı sıra *çil*, *dilü/deli*, *geçe*, *sağın*, *sankâ*, *kelle-ħuşk* gibi kavramlarla da karşılaşmıştır. Psikolojik bir rahatsızlık olarak addedilen delilik kavramı eserlerde ağırlıklı olarak aşk üzerinden tasvir edilmiş; akli öteleyerek âşık olan bireyin sararıp solması, benliğini sevgili uğruna feda etmesi, günden güne eriyerek yataklara düşmesi gibi unsurlarla somutlaştırılmıştır.

Yöntem

Nitel araştırma metodlarından doküman incelemesi tekniğini kullandığımız çalışmamızda Çağatay Türkçesi dönemi eserlerinden *Ali Şir Nevâ'î'nin Risaleleri Târîh-i Enbiyâ ve Hükemâ, Târîh-i Mülük-i 'Acem, Münşeât*, (TEH, TMA, MÜN), *Çağatayca Gülistan Tercümesi* (GT), *Mevlâna Sekkâkê Divanı* (MSD), *Mevlânâ Lütfî, Gül ü Nevruz* (GN), *Muhammed bin Ahmedü'z-Zahid'e Ait Çağatayca Bir Fıkıh Kitabı* (ÇFK), *Niyâzi, Nevâ'î'nin Sözleri ve Çağatayca Tanıklar*, *El Liğatü'n-Nevâ'îyye ve'l İstihâdatü'l-Çağatâ'îyye* (AL), *Lutfî Divanı* (LD), *Şiban Han Divanı* (ŞHD), *Mahbubü'l Kulub* (MK), *'Ali Şir Nevâ'î: Fevâidü'l Kiber* (FK), *Yusuf Emiri Divanı* (YED), *Nerbetî Divanı* (ND), *Bedâ'î'u'l-Vasat* (BV), *'Ali Şir Nevâ'î, Leyli vü Mecnûn* (LM), *Hüseyn Baykara Divanı* (HBD) ve *Bâbü'r Divanı* (BD) adlı eserler; dönem sözlüklerinden ise *Sravnitelny Slovar Turetsko-Tatarskîb Nareçiy* (Bdg), *El-liğatü'l Nevâ'îyye ve'l İstihâdatü'l-Çağatâ'îyye*, *Dictionnaire Turc Oriental* (D'TO), *Versuch eines Wörterbuchs der Türk Dialecte* (OSTN), *Fethali Kaçar'ın Çağatay Türkçesi Sözlüğü* (FethK), *Lugat-i Çağatay ve Türkî-i Osmânî* (SSL), *Çağataysche Sprachstudien* (Vâmb)

adlı eserler taranarak deli ve delilik kavramlarıyla ilişkili beyitlerin tespiti yapılmıştır. Tespit edilen bu beyitlerin, yazıldıkları dönemde arz ettikleri değer kadar günümüz için de taşıdıkları önem ortaya konulmuş; delilik kavramının kullanım yaygınlığı beyitler üzerinden okuyucuya sunulmuştur.

Bulgular

Bu araştırmada Çağatay Türkçesi dönemi eserlerinde yer alan deli ve delilikle alakalı beyitler yukarıda bahsedilen eserler vasıtasıyla tespit edilmiş; alfabetik olarak madde başı alınan ifadeler eserden seçilen örnekler, beyit numaraları ve açıklamalarla birlikte aşağıda verilen şekliyle listelenmiştir.

‘aķıl itür- “delirmek” FK 68/5

‘ışķ Őaħrāsı ara ‘aķıl itürgenler mini / boldılar nevmid bir dıvāne-i ebter tapıp “Aşk çölünde aklını yitirenler (delirenler), beni yarım ve noksan (işe yaramaz) bir deli olarak bulunca benden ümitlerini kestiler.” (FK 68/5)

‘aķl cünümü “delilik” LD 277/4

nāzūk ķadıñız birle ķaçan teñ bolur serv / kim yaħşısı imestür kişiniñ asru uzunı “Servî, ince ve uzun endamınızla nasıl denk olabilir? Bir kimsenin çok fazla uzun boylusu güzel değildir.” (LD 277/4)

āşüfte (<F.) “delice seven” YED 205

ni hāşıl ‘āşık-ı āşüfteğa pend / ki zülfün saldı her bendine bir bend “Delice seven aşığa öğüdün ne faydası olur? Zaten saçının her teli idam için boynuma geçirilecek kemendini saldı (sevgilinin saçı bağlama-hapsetme özelliği nedeniyle bend ya da kemenle tasvir edilmiştir).” (YED 205)

āşüftelik (<F.+T.) “delice sevme, aşk yüzünden aklın baştan çıkma durumu” YED 202

yüzüñni körüben āşüftelikdin / min özümdin barıp köñlüm ilikdin “(Sevgilinin) yüzünü gördüğüm vakit delice sevgim nedeniyle kendimden geçtim ve gönlüm elden gitti.” (YED 202)

bülbül-i āşufte “deli bülbül” LD 163/2

başdın yana iķbāl çemenleri kögerdi / min bülbül-i āşufte çü gülzāra sataşım “Ben deli bülbül, gül bahçesine rastladım. Bundan dolayı başımda talih çimenleri yeniden yeşerdi.” (LD 163/2)

cinli “divane, budala, ahmak, deli” ŞSL 144b; *cilli* “deli, divane” ŞSL 144a

cünün (<A.) “delirme, çıldırma, delilik” BV 100/5, 160/4, 407/1 vd., HBD 26/3, 67/5, 68/3 vd., LD 81/3, FK 28/6, 56/4, 104/1 vd., ŞHD 43a/5, 80a/10, 109a/3, MK 4a/5, 52b/1, 55b/1 vd., LM 567, 568, 1281 vd., YED 210, 361, 514 vd.

sini körmey öler min ger yoluķsañ / cünündın tākāt-ı nezzāre yoktur “Eğer (bana) rastlarsan seni görmeden ölürüm. Deliliğimden ötürü sana bakacak dermanım yoktur.” (LD 81/3)

cünün ehli “deli” BV 135/7, 476/2, BD 10/3, ŞHD 22a/8, 65b/6, 115a/11; *ehli-i cünün* “deli” ŞHD 40a/12

müyesser oldı cünün milki iy cünün ehli / nişār-ı eşkni imdi bu kün maña saçıñ “Ey deli, delilik mülkü kolay oldu, şimdi bu gün gözyaşı saçısını bana saçın.” (BD 10/3)

cünün bol- “delirtmek, çıldırtmak” FK 127/7

cünün bolmış Nevāyî iyleñ āzād / ki mecnūnluğda tartıptur besî bend “Nevayî delirmiş, azat edin çünkü delilikte (sevgiliye bağlanması nedeniyle) çok bağ çekecektir.” (FK 127/7)

cünün milki “delilik mülkü” BD 10/3

müyesser oldı cünün milki iy cünün ehli / nişār-ı eşkni imdi bu kün maña saçıñ “Ey deli, delilik mülkü kolay oldu, şimdi bu gün gözyaşı saçısını bana saçın.” (BD 10/3)

cünün Őaħrāsı “delilik çölü” ND 31a/3

cünün Őaħrāsıda demeñ ķaçandın boldum andağkim / anıñ ‘ışķıda tā kim ‘aķl mülkidin cüdā boldum “Delilik çölünde (gezdiğimi) söylemeyin, ne zamandan beridir onun aşkıdan dolayı öyle bir duruma düştüm ki neredeyse akıl servetinden oldum.” (ND 31a/3)

cünün u Őeydalık “delilik ve divanelik” MK 52b/1

hıred metâ'ı ilgidin bardı ve cünün u şeydâlıkka baş çıkardı “aklı ve malı elinde mevcuttu; delilik ve divaneliğe soyundu.” (MK 52a/13-52b1)

derd ü cünün “dert ve delilik” FK 543/7

isteseñ derd ü cünün açıp Nevâ'ı defterin / tilbelik şerhini tapıp hâl-i zâridın oku “(Ey) Nevayı, istersen dert ve delilik defterini açıp oku; delilik açıklamasını bulup perişanın halini oku.” (FK 543/7)

eţfâl-ı cünün “deliliğin çocukları” LM 93, 96

eţfâl-ı cünün cefâ kılıp fâş / her lahza başımğa yağdırıp taş “Deliliğin çocukları (bana) eziyet edip (bunu herkese) duyururlar; sürekli başıma taş yağdırırlar.” (LM 93)

‘ışk cünüm “aşk delisi” LD 71/7

körmese yüzünü öler luţfi vü körse hem dağı / ‘ışk cününüdün aña kör ki ne tırfa hâl irür “Lutfi, yüzünü görmediği vakit can verir. Görse yine aynı (şekilde can verir). Gör ki aşk deliliği (nedeniyle) onun hali ne şaşılacak biçimdedir.” (LD 71/7)

maĥv-ı cünün “deliliğin mahvı” LD 201/5

sizde bar törtelesi bir biridin âfetrak / kim irür her biridin başka hıred maĥv-ı cünün “Sizde dördü de bulunmaktadır. (Hepsi) birbirinden daha büyük bir felakettir. Çünkü her birinin (kişinin) ayrı ayrı aklını (alması), deliliğin mahvıdır.” (LD 201/5)

men'-i cünün “deliliği önleme” BV 160/4, FK 148/8, 689/434, HBD 37/3

kılmağay men'-i cününüm ‘ışk ara köygen kişi / kim mini divâne kılğan bir perî-ruhşâr irür “Aşk içinde yanan kişi deliliğime mani olmasın çünkü benim deliliğimin sebebi peri gibi güzel olan sevgilidir.” (HBD 37/3)

ser-mâyei esbâb-ı cünün “delilik sebeplerinin kaynağı” LD 37/1

ol zülf tuzağı ki köñül şaydı üçündür / her halkası ser-mâye-i esbâb-ı cünündür “Gönül avlamak için kurulan o saç tuzağının her halkası delilik gerekçelerinin kaynağıdır.” (LD 37/1)

cününlük (<A.+T.) “delilik, mecnunluk” FK 280/5, 325/7

zahmı köp tende cününlük köñül ârâmıdın / tilbeler meskeni fehm oldı ki virâne imiş “Yarası çok tende delilik gönlün dinlenmesidir. Deliler meskeninin virane olduğu anlaşıldı.” (FK 280/5)

çigdir- “deli gibi davranmak, aptallık yapmak” DTO 307 2) “aptallık yapmak, budalalık yapmak” OSTN III/2116

çil “deli, çılgın” FethK 3787/688

dârü-yı bî-hüş “delilik ilacı, sersemlik ilacı” BV 73/4

sâkıyâ bî-hod min andağ kim kılur min kesb-i hüş / imtiĥânğa dârü-yı bî-hüş eger cânımğa kat “Ey saki ben aklımı kaybettim sağlığıma yeniden nasıl kavuşurum? Eğer (elinde) delilik ilacın varsa (o ilacı benim) canıma kat.” (BV 73/4)

dilü “deli” LD 143/5; *deli* “deli” Bdg. I 565

ol saç mudur şubĥa yakın yâĥūd uzun tün / ya gâliyedin dilü köñüllerge selâsil “O saç, (gecenin) sabaha yakın (vakti) midir? Yoksa uzun gecenin kendisi midir? Yahut deli gönüller için siyah renkli ve güzel kokulu bir pranga mıdır?” (LD 143/5)

dilü bol- “deli olmak, delirmek” LD387/1

şayd kıldı bizni ĥayrân közleri / dilü boldı cân işitip sözleri “(Sevgilinin) ne yapacağını bilemez duruma gelmiş gözleri bizi avladı. Can, (sevgilinin gözlerinden dökülen) sözleri işitince delirdi.” (LD 387/1)

divâne (<F.) “deli, budala, alık” OSTN III/1779, Vâmb. 290, Bdg. I 582, BV 161/9, 224/4, 277/2 vd., GT, HBD 29/6, 54/2, 90/4 vd., LD 60/8, 198/2, 232/4 vd., ÇFK 17a/12, FK 31/4, 35/6, 127/4 vd., ŞHD 18a/3, 45b/3, 119b/2, MK 52b/10, 53a/1, 59b/7 vd., LM 1172, 1192, 1204 vd., GN 6/4, 19/11, YED 209, 253

luţfi kul kirmes batıkka köp naşihat kılmağız / kim anıñ divâne köñli ‘ışk “Lutfi'nin deli gönlü aşkın emrinde olduğundan dolayı bataklığa girmez. (Bundan dolayı kendisine) çok fazla nasihatte bulunmayın.” (LD 60/8)

‘aşk-ı divâne “deli aşık” ND 29b/10

muntazırdur-min sağa ey ‘aşık-ı divâne kël / bu hazın köñlüm ‘imâret êtkeli merdâne kël “Ey divane âşık, seni beklemekteyim, gel! Bu hazin gönlümü şenlendirmek üzere yigıtçe gel!” (ND 29b/10)

bülbül -i divâne “deli bülbül” FK 71/1

bu akşam hâlîme şem‘ örtenip pervâne andın köp / çemende âteşin gül bülbül-i divâne andın köp “Bu akşam mum (benim) halime yanmaktadır pervane de ondan beter haldedir. Çimendeki ateşli deli bülbülün hali de onlardan beterdir.” (FK 71/1)

divâne bol- “deli olmak, delirmek” BV 237/1, 500/8, LD 87/4, HBD 128/1, 128/7, ŞHD 43a/1, FK 129/9, 190/3, 305/2 vd., ND 7b/9; *divâne ol-* “deli olmak, delirmek” FK 385/4

yârniğ küyıda mên divâne boldum ‘âkıbet / halk arasın çıkıp bigâne boldum ‘âkıbet “Ben sonunda sevgilinin sokağında divane oldum, halktan kopup yalnız başıma kaldım.” ND 7b/9

her kıaysı perî şüretiğiz ‘aksini kördi / divâne boluban iliğın tişlep ölüptür “Peri (gibi güzel) yüzünüzün aksini görenlerin tamamı delirip elini dişleyerek can vermiştir.” (LD 87/4)

divâne -i bi-hânümân “evsiz barksız deli” FK 364/4

ni tiler-siz tilberip itken köñülni bağ ara / küyide divâne-i bi-hânümânımni tileğ “Dünyada gönlü delirten ne diliyorsunuz? Sokağa düşmüş evsiz barksız (bir) deli olmamı dileyin.” (FK 364/4)

divâne -i ebter “işe yaramaz deli” FK 68/5

‘ışk şahrâsı ara ‘âkı itürgenler mini / boldılar nevmid bir divâne-i ebter tapıp “Aşk çölünde aklını yitirenler (delirenler), beni yarım ve noksan (işe yaramaz) bir deli olarak bulunca benden ümitlerini kestiler.” (FK 68/5)

divâne-i rüsvâ “rezil deli” HBD 59/3

‘ışk târâcıda bardı dîn ü İslâmım dağı / dimeñiz kim bolmuşam divâne-i rüsvâ vü bes “Aşk talanında dinim ve İslam’ım dahi vardı. (Bu nedenle) kâfi (ölçüde) rezil (bir) deli olduğumu söylemeyin.” (HBD 59/3)

divâne iyile- “delirtmek” BV 129/6, FK 550/1

mini ‘ışk iyilemiş divâne iy râkı ni sūd itkey / niçe kılsağ beyân efsün niçe kılsağ ‘ıyân ta’vız “Ey büyücü, aşkın beni delirtmesinden ne kâr sağlayacağım? Ne şekilde açıklarsan açıkla, ne şekilde büyü yaparsan yap karşılığı ortada.” (BV 129/6)

divâne kııl- “delirtmek” YED 870, FK 147/1, LD 224/7, HBD 37/3

bu luţfîniğ cânın divâne kııldığ / nidür atığ kayu yerlig perî sin “Bu Lutfî’nin canını delirten peri, adın nedir? Nerelisin?” (LD 224/7)

divâne vü şeyda kııl- “deli divane etmek” LD 476/2

barça cân divâne vü şeyda kıılır / zülf-i ‘anber-bâr ile yüz yaparı “(Sevgilinin) amber saçan kâkülleriyle yüzünü gizlemesi, bütün canları (herkesi) deli divane etmektedir.” (LD 476/2)

min-i divâne “deli divane olan ben” FK 120/1, 159/1, 594/4, HBD 58/1, 69/7, 186/1

ol perî köñli min-i divâneğa mâyil imes / yâ mininğ âvâre köñlüm ‘ışkığa kıabil imes “O peri gibi güzel sevgilinin gönlü deli divane olan bana meyletmez. Ey benim avare gönlüm sevgilinin (bana) âşık alması olacak iş değil.” (HBD 58/1)

divâne-gi (<F.) “divanelik” ŞHD 45b/5

geh ‘ayş ol işve-geri geh meclis-i cilve-geri / ol sünbül-i zencirdin divâne-gi nâ-çârdur “Bazen zevk ve sefa içinde ol nazlan bazen de cilve yapanların meclisinde bulun; o sümbül gibi kokan saçının zincirine delilik çare etmez.” (ŞHD 45b/4-5)

divâneliğ (<F.+T.) “delilik” BV 499/5, HBD 186/2, 201/1, FK 1/7, 12/5, 81/2 vd., LM 95, 1233; *divânelik* LD 138/3, ŞHD 119b/9

bi-hâber ol zülfidin cân birdi köñlüm hâlîğa / bilmedi divâneliğdın dâm içinde dâneni “Gönlüm, o sevgilinin saçından habersiz (bir) ben (uğruna) can verdi; deliliği yüzünden tuzaktaki yemi anlamadı.” (HBD 186/2)

divâne-mişâl (<A.+F.) “deli gibi” MÜN 794b/8

divâne-mişâl ü bî-**karâr** itti mini / ser-geştelik içre **hâksâr** itti mini “Deli gibi ve kararsız etti beni; başı dönmüşlük ve sersemlik içinde perişan etti beni.” (MÜN 794b/8)

divâne-nihād (<F.) “deli, divane yaradılışlı” LM XXVIII

Mecnûnîñ atası dív-bād dek deşt eṭrāfıda evrülüp öz divâne-nihādın sergeştelikte tapmağı ve cünün deşti **karakçılar** her dem anıñ hūşı kār vānı **haylın**... “(Mecnun’un atasının dev rüzgâr gibi çölün etrafında dönerek kendi divane tabiatını başıboşlukta bulması ve delilik sahrası gözcülerinin her an onun akıl kervanı ordusunu...)” (LM XXVIII)

dívâne-şi‘âr (<F.) “çılgınlığıyla ünlü, çılgınlığıyla tanınmış” BV 645/5

küyide itti köñül veh **kaçan** ol / mest-i dívâne-şi‘ârım kilgey “Çılgınlığıyla ünlü sarhoşluğum geldiği vakit gönlüm sokağındaki bir itten farksız değildi (çok) yazık.” (BV 645/5)

dívâne-vār (<F.) “deli gibi, delicesine” BV 81/9, 146/5, FK 368/7, 406/7, ŞHD 52a/6

ay Hüsâmü’-d-dîn peyâmın yitti bil / anıñ üçün sözledim dívâne-vār “Ey Hüsameddin taze haberini kaybolmuş bil; onun için deli gibi söyledim.” (ŞHD 52a/5-6)

dívâne-veş (<F.) “deli gibi, delicesine” LM 2192, FK 681/47; *min-i dívâne-veş* “deli gibi olan ben” FK 99/4

dívâne-veşim sarı yêtürseñ / hem munda cevābını kêtürseñ “Deli gibi yana (etrafa) yetiştirsen; hem de bunun cevabını ulaştırırsan.” (LM 2192)

div-bād (<F.) “delilik, cinnet” LM XXVIII

Mecnûnîñ atası dív-bād dek deşt eṭrāfıda evrülüp öz divâne-nihādın sergeştelikte tapmağı ve cünün deşti **karakçılar** her dem anıñ hūşı kār vānı **haylın**... “(Mecnun’un atasının dev rüzgâr gibi sahra etrafında dönüp kendi divane tabiatını başıboşlukta bulması ve delilik sahrası gözcülerinin her an onun akıl kervanı ordusunu...)” (LM XXVIII)

dív-veş (<F.) “deli” BV 171/7

dív-veşlerdin **kaçıp** tuttu Nevāyî bādiye / bu cihetdin tigreside deşt-i vahşî aylanur “Nevayî, delilerden kaçıp çöllere düştü; Bundan dolayı çevresinde vahşi çöl (hayvanları) dolandır.” (BV 171/7)

geçe “deli; salak” OSTN II/1568 2) “budala, aptal” Vāmb. 326

hāl-ı şeydā “delinin, çılgının halî” LD 197/5

çü bakşañ közğüğe ol dem meğer **hāl**ımnı bilgeysin / kişi tā bolmasa “âşık ni bilgey **hāl-ı şeydādın** “(Sevgilinin) gözüne baktığın vakit benim neden bu hâle geldiğimi anlayacaksın. Bir kimse âşık olmadan delinin hâlîni nasıl bilsin?” (LD 197/5)

hūş kit- “delirmek” FK 117/7, 446/9

körüp yüzüñni Nevāyî’ğa hūş kitse ni tañ / ki māt olur barı şehler **kaçan** sin açsañ **ruh** “(Sevgilinin) Yüzünü gördüğü vakit Nevāyî’nin aklının başından girmesi ne tuhaf şeydir ki sevgili yanağını açtığı vakit padişahların tamamı yenilir.” (FK 117/7)

kelle-huşk (<F.) “deli, çılgın” LD 203/4

qand eger irni bile lāf urşa bolğay kelle **huşk** / çün yaşunmışdur **kamışlar** içre şeker ilgidin “Şeker, (sevgilinin) dudağı ile hasbihal etse delirir. Çünkü (ağız) şeker yüzünden kamışların arasına saklanmışdır.” (LD 203/4)

mecānín (<A.ç.) “deliler” MK 77b/8

hükemā mecānín kavliğa i’tikād cāyiz bilmeydürler “Âlimler, deliler topluluğunun Allaha gönülden bağlılık ve inançlarının dinen uygun olup olmadığını bilmiyorlardı.” (MK 77b/8)

mecānín bol- “delirmek, aklından zoru olmak” FK 311/5

mecānín boldılar eṭfāl taşdın köp āzürde / velî baştın ayağ bir bolmadı efgār min yarlığ “Taşından çok incinen çocuklar delirdiler; ancak baştan ayağa bir olmadım yaram bin tane.” (FK 311/5)

mecnūn (<A.) “deli, divane” BV 8/5, 370/6, 477/7, BD 19/4, 57/3, 72/5, SD, HBD 42/4, LD 90/7, FK 63/7, 76/4, 78/5 vd., ŞHD 48b/3, MK 38b/4, 52b/6, 55b/7, LM 11, 12, 14 vd.

luţfî ni mey-hānede āşüfte körseñ kılma ʿayb / kim bu mecnūn ihtiyārı zülfi kullābındadır “Lutfî’yi meyhanede perişan bir hâlde görürsen (sakın onu) ayıplama. Çünkü bu deli, (sevgilinin) saçının (bir) kıvrımı (nedeniyle delirmeyi) tercih etmiştir.” (LD 90/7)

meecnūn -ı hayrān “hayrete düşmüş deli” FK 179/2¹

ıışk deştide yügürtür-min kıyunlar āhdın / körgeli bu ıurfeni Meecnūn-ı hayrān kıydadur “Aşk çölünde ah(ım)dan (çıkan) fırtınaları yürütürüm. Bu tuhaflığını gördüğü vakit hayrete düşmüş deli nerededir?” (FK 179/2)

meecnūn-ı perişānım “perişan deli” HBD 81/3

itkeli köñlüm perişān min ki kıldım bilmeyin / kıy taraf bargannı meecnūn-ı perişānım minin “(Sevgili) gönlümü perişan ettiğinden beri hangi tarafa gideceğimi bilmeden acınacak durumda (olan bir) deli gibi (öylece) kaldım.” (HBD 81/3)

meecnūn -ı sergerdān “sarhoş divane” FK 95/2²

libās irdi kıyın Meecnūn’ğa çun ol deştin çıktı / anıñ tonığa bu Meecnūn-ı ser-gerdān irür vāris “

Çölde oluşan fırtınaları çıplak meecnunun tek elbisesi olarak tanımlayan şair; kendisini Meecnun’a varis olarak görmekte ve bu elbiseye talip olmaktadır.” (FK 95/2)

meecnūn -ı şeydā “şaşkın divane” BV 486/5

zülfi zenciriga haddim yok iti zenciri hem / yahşıdır kıy itse bu meecnūn-ı şeydāı üçün “Aynı zamanda (ben) köpeğini zincirlediğin zincir gibi saçına diyecek lafım yok. (O zincir) bu şaşkın divaneyi de zincirlese güzel olur.” (BV 486/5)

meecnūn-ı uryān “çıplak divane” HBD 19/3

ıışk otının şū’lesidin köydi köñlüm yā meger / tüşti sūzān āhdın meecnūn-ı uryānıñğa ot “Ey (sevgili) gönlüm aşk ateşinin alevinden yandı; meğer çıplak divaneliğimin sebebi yakıcı ahının ateşindenmiş.” (HBD 19/3)

meecnūn bol- “delirmek, divane olmak” ŞHD 75b/8, LD 307/3; *meecnūn ol-* “delirmek, divane olmak” ŞHD 117a/6, 168b/13

salma yüzüñ şubhı üzre zinhār zülfüñ leylini / ʿālem barı meecnūn bolur kıalmas cihānda ʿākili “Saçının siyahını, yüzünün sabahı üzerine sakın salma. Dünyada bir akıllı kalmaz; yeryüzündekilerin tamamı delirir.” (LD 307/3)

meecnūn it- “delirmek, delirtmek” FK 162/1

ni peridür kim hıred aşhābını meecnūn iter / hüsni her sāt köñül hālını diger-gün iter “Ne peridir ki akıl sahiplerini meecnun eder (delirtir). Güzelliği her saat (her vakit) gönül hālını ters köşe eder.” (FK 162/1)

meecnūn iyile- “delirmek, delirtmek” BV 13/8, FK 491/3, BD 92/5

ıışk ister bolsa meecnūn iylegey pey-revlığım / yolnı ni bilgey kişi tā reh-nümā körsetmegey “(Eğer sevgili) aşk isterse (buna) uyup delireceğim, kılavuz göstermeden kişi yolu nereden bilecek.” (BD 92/5)

meecnūn kııl- “delirmek, delirtmek” FK 633/1, ŞHD 164b/7

tükenip şarāb-ı şāfı tüpide kıalıp turur lāy / bola mı ki kılsa meecnūn diyelim bolum bola lāy “Saf şarap tükenince (bitince) dibinde tortusu kalır; delirince içki meclisinde neşeyle söylenen nakaratı okusak olur mu.” (ŞHD 164b/7-8)

meecnūn şıfat “meecnun gibi, deli gibi” BV 539/9

iy Nevāyî tilbe köñlüm derd ü gam tağın kıazar / körseñ ahvālım digil şıfat Ferhādıma “Ey Nevayî, deli gönlüm dert ve gam dağını kıazar. Hālimi görseñ (dağları delme açısından) meecnun gibi davranış sergilemede Ferhat benim yanımda hiç kalır.” (BV 539/9)

min-i meecnūn “deli divane olan ben” BV, FK 245/2, 662/1, 676/6 vd., HBD 166/3

¹ tamlama, eserin sözlüğünde *Meecnūn-ı hayrān* biçiminde özel ad olan *Meecnūn* maddesinin altında verilmiştir.

² tamlama, eserin sözlüğünde *Meecnūn-ı ser-gerdān* biçiminde özel ad olan *Meecnūn* maddesinin altında verilmiştir

za'fım andağdur ki bir birdin tökülgey peykerim / kónsa kuş nā-geh min-i mecnūn-ı 'uryān üstine “Kuşun, ansızın deli divane ve çıplak olan benim üzerime konması benim zaafımdır. (Bundan dolayı o vakit geldiğinde) yüzüm bir bir dökülecektir.” (HBD 166/3)

mecnūnluğ (<A.+T.) “delilik” BV 90/1, LM 94, HBD 25/2, FK 35/2, 127/7, 522/7 vd.; *mecnūnlıg* “delilik” LM 8; *mecnūnluk* “delilik” MÜN, ŞHD 35a/12, LM XV; *mecnūnlık* “delilik” FK 129/7

ol perî nezzāresiga iy ki taptıñ dest-res / kör miniñ mecnūnluğumnu kılmağıl zinhār meks “O perinin bakışıyla kuvvet ve zenginlik sahibi oldun; benim mecnunluğumu gör (de bu durumla) hiçbir zaman eğlenme.” (HBD 25/2)

mecnūn-şi'ār (<A.) “deli gibi, deli” BV 618/1, MK 38b/4

bu irmiş kim hālî evāyilide bir perî-veş 'ışkığa giriftār irdi ve halk arasında mecnūn-şi'ār “Durumu bu şekildeymiş: İlk zamanlar bir peri gibi güzel (sevgilinin) aşkına tutulmuştu ve halk arasında deli gibi(ydi).” (MK 38b/4)

mecnūn-şive (<A.+F.) “deli edalı” HBD 142/2, FK 534/5

ahıtarurda tapsağ ol köñlüm ki mecnūn-şivedür / her niçük bolsa 'adem şahrāsı sarı başkaru “Araştırdığında o gönlümün deli edalı olduğunu bulursun; her ne şekilde olursa olsun yokluk çölüne doğru yol gösterecektir.” (HBD 142/2)

mecnūn-vār (<A.+F.) “Mecnun gibi, Mecnunca, deli gibi” FK 99/4, 311/10, 651/5, ŞHD 122b/6

bar bar Şibān Hallāc-vār sözle sözüñ Mecnūn-vār / taptıñ irenler şöhetin her tünle sin uqlamayın “Şiban, gidip sözünü Hallac-ı Mansur gibi, Mecnun gibi (deli gibi) söyle; her gece uyumadan erenlerin sohbetini buldun.” (ŞHD 122b/6)

mecnūn-vārlıg (<A.+F.+T.) “deli gibi” FK 308/7

çun Nevāyî yāridür Şirīn ü Leylî dik ni tağ / iylese Ferhād-veşliğ yoksa Mecnūn-vārlıg “Nevāyî'nin Şirin ve Leyla'nın yarı olmasını neden ayıplıyorsun (buna neden şaşırıyorsun)? (Âşık olunca sergilenen delilik hālî açısından) Ferhat gibi davranmazsa Mecnun gibi davranır.” (FK 308/7)

mecnūn-veş (<A.+F.) “deli, divane, tutkun, Mecnun gibi” TMA 733a/1

Firūz Mihrāy atlıg kişini taptılar kim anası Miḥān-duht idi ammā ol kişi mecnūn-veş irdi çün tahtka otur[t]up tāt başıga koyup ileyiğe turdılar “Annesi Mirān-duht olan Firuz Mihray adlı kişiyi buldular. Ancak o kişi deliydi (Mecnūn gibiydi). Bundan dolayı tahta oturup başına taç giydirip huzurunda durdular.” (TMA 733a/1)

mecnūn-veşliğ “Mecnūn gibilik, delilik” FK 499/3

gāh Mecnūn-veşliği birle bolur-min muḫtarib / gāh bî-hāl olmağın za'f ara bî-hāl-min “Bazı zamanlar delilikten ıstırap çekerim. Bazı zamanlar halsiz olmaktan güçsüzlük içinde bitkin düşerim.” (FK 499/3)

meczūb (<A.) “deli, mecnun” MK 108a/3

ḥalife kim Behlūl ayağın yalağ kördi, keş kiymegeniniñ keyfiyyetin sordu. Mezcūb ki yiller keşsiz seyr itip irdi, keş digen nime yādıdın kitip irdi “Halife Behlūl'ün yalınayak olduğunu görünce pabuç giymemesinin nedenini sordu. Deli, rüzgārları pabuçsuz seyretmişti, pabuç denen şey aklından uçup gitmişti.” (MK 108a/2-5)

dīvāne ve mezcūb bol- “deli divane olmak” ŞHD 167b/3

içiñni terk ü tecrid kılsağ dīvāne ve mezcūb anda bolur-sin “İçini terk eder ve benliğinden ayrılırsan (ancak) o şekilde deli divane olursun.” (ŞHD 167b/3-4)

sağın “aşk sarhoşu, aşk delisi ve hastası” AL 1813

sanlı “sersem olan baş, baş aylanma, deli, aylak, tilbe” ŞSL 183a

şeydā (<F.) “deli, divane, şaşkın” BV 105/2, 234/7, 267/1 vd., BD 43/2, SD, GT, HBD 20/1, 23/5, 139/6 vd., LD 199/5, 241/4, 260/5 vd., FK 129/1, 149/4, 281/1 vd., ŞHD 55a/11, 147b/11, LM 8, 367, 1041 vd.; ND 19b/1-2, YED 558

yüzüñ üzre nāgehān zūlfüñni tağıtısa şabā / zāhirā ḥayvān irür şeydā vü ḥayrān bolmağın “Saba (rüzgarı), saçını yüzünün üzerine ansızın dağıttığı vakit (bu duruma) delirip hayran olmayan açıkça hayvandır.” (LD 199/5)

gūl-i şeydā “deliliğin gülü” ND 19b/3

bülbül-i biçâre köñlüm gül yüzüñniñ şevkıde / zâr yıglap isteyürmin bir gül-i şeydâ emes “Güle benzeyen yüzünü (görmenin) dayanılmaz arzusuyla biçâre gönülüm bülbül gibi inleyip ağlıyor. Benim istediğim (gül) aşkının derinliğinden aklı başından gitmiş (delirmiş) bir gül değildir.” (ND 19b/3)

hâl-i şeydâ “delinin hâli” LD 197/5

çü bakşañ közgüğe ol dem meğer hâlümni bilgeysin / kişi tâ bolmasa “âşık ni bilgey hâl-i şeydâdın “(Sevgilinin) gözüne baktığın vakit benim neden bu hâle geldiğimi anlayacaksın. Bir kimse âşık olmadan delinin hâlini nasıl bilirsin?” (LD 197/5)

min-i şeydâ “deli ben, divane ben” FK 112/1, 379/1, 688/20

kan töküp ol büt-i zibâ güstâh / barıp ol yan min-i şeydâ güstâh “O süslü güzel küstahça kan döktü; divane olan ben (de) küstahça o tarafa (sevgilinin yanına) gittim.” (FK 112/1)

şeydâ bol- “deli divane olmak, şaşkırmak” BV 482/5, LD 304/3, HBD 139/1, 147/1, ŞHD 52b/8, 135a/12

bürka° alganda tecellî-i cemâlîñni körüp / işkıdın gâfil cemâdîdür ki şeydâ bolmadı “Yüzünün örtüsünü kaldırdığında güzelliğinin ortaya çıkışını görüp deli olmayan (kimse), aşktan habersiz ve ölüden farksızdır.” (LD 304/3)

şeydâ eyle- “deli divane eylemek, şaşkına çevirmek” LD 365/2

kıldı şîrîn hâdesindin mübtelâ ferhâdnı / kirdi leylâ közige mecnûnnı şeydâ eyledi “Şîrin, Ferhat’ı gülüşüyle müptela etti. Leyla, Mecnun’un gözüne girdiği vakit onu deli divane eyledi.” (LD 365/2)

şeydâ kııl- “deli divane etmek, şaşkına çevirmek BV 482/5, ŞHD 47b/12, 56a/48, 5a/8 vd. , FK 67/6, LD 97/1, 145/1, 154/1 vd., BD 17/2, 18/2, HBD 40/6, 53/1

her kim anıñ zülfî bile nâgeh birer sevdâ kıılır / küç birle özin ol kişi şûrî de vü şeydâ kıılır “Onun (sevgilinin) saçına azıcık dahi olsa ansızın sevdalanan kişi kendini zorla perişan ve deli eder.” (LD 97/1)

vâlih ü şeydâ bol- “deli divane olmak” ND 34a/9, 41a/9, MSD 676, BD 180/1

küçe kündüz firâkıda bolupmin vâlih ü şeydâ / mēniñ hâlümni pürsiş kıılğalı {agyâr} [‘ayyâr] kēlgeymü “Ayrılık ıstırabıyla gece gündüz inleyen bir divane oldum, benim hâlimi sormaya (o) hilekâr gelecek mi?” (ND 34a/9)

şeydâlıg (<F.+T.) “delilik, çılgınlık” HBD 131/3, BD 82/1

şevkıdın şeydâlıgım şerhi yitip ol yirge kim / didi min ser-geşte-i rüsvânı mecnûn körmeyin “Arzumdan dolayı deliliğimin defteri orada kayboldu. Ayıplanacak durumda olan şaşkınlık deli (bir hâlde) görmeyeyim, dedi.” (HBD 131/3)

telber- “deli olmak, delirmek” OSTN III/1090

tentik “deli, divane, budala” ŞSL 111b, *tintek* “deli, divane, budala” Vâmb. 271, *tentek* “deli, divane, budala” DTO 218

tilbe “deli, çılgın” Vâmb. 271, OSTN III/1389, DTO 265, FethK 3506/649, ŞSL 136, BV 137/6, 188/1, 386/2, BD 9/4, 51/2, 241/1 vd., HBD 34/3, 41/3, 47/6 vd., LD 406/2, TEH, FK 9/5, 10/3, 38/1 vd., ŞHD 77b/8, 94a/12, 167b/7 vd., MK 28a/13, 88b/8, 90a/10 vd., LM 16, 1284, 1324 vd., GN 29/10, 57/4, 89/5, YED 235; *tēlbe* “deli, kuduz” AL 1344, OSTN III/1090; *tēlbe êrkendür* “deli imiş” FethK 3386/632; *telpe* “deli, çılgın” OSTN III/1090; *tilpe* “deli, çılgın” Bdg. I 471

tilbe köñlüm cān birür bilmes meger / kim vefâ kilmeydür anıñ şânına “Onun (sevgilinin) şânında vefa olmadığını bilmediğinden dolayı deli gönülüm can verir.” (LD 406/2)

min-i tilbe “deli olan ben” BD 41/4

bolup min bir periniñ ‘anberin saçığa vâbeste / min-i tilbege imdi hâcet-i zencir ü bend irmes “Bir perinin amber rengindeki saçına bağlandığım için şimdi deli olan bana zincir ve bent gerekmez.” (BD 41/4)

tēlbe it- “deli etmek, delirtmek” AL 1346

tilbe-i mahzûn “hüzünlü deli” BV 620/1

vahş haylin deşt ara min tilbe-i mahzûn sarı / ‘âm gavğasın hayâl it şehri ara Mecnûn sarı “Kendisini bir çöl mecnununa benzeten şair deliliğinin derecesini vurgulamak için kendisine doğru yönelen vahşi hayvanların

çokluğunu ifade eder. Aynı zamanda şair, bu vahşi hayvanları, bir şehir delisini kovalayan kalabalığa benzettir” (BV 620/1)

tilbe-i rüsvâ “rüsva deli” FK 383/2

ança bar ol küy ara rüsvâlığım kim bolmuşam / barça rüsvâlar ara min tilbe-i rüsvâ hacil “(Sevgilinin) sokağında rüsvâlığım var ki (ben zaten) bütün reziller içinde ben utançtan yüzü kızarmış rüsva deli olmuşum.” (FK 383/2)

tilbe-i uryân “çıplak deli” BV 100/7, FK 180/3

barma küyige Nevâyî ki kaçar / yâr sin tilbe-i ‘uryân kirgeç “Ey Nevayî, sevgilinin sokağına bu halinle gitme. Sevgili, senin çıplak bir deli olduğunu görürse senden kaçar.” (BV 100/7)

tilbe bol- “delirmek, deli olmak” FK 609/7, BD 35/3, 42/2, 367, HBD 91/5, 185/5, ŞHD 38b/11, 77b/3, 93a/5 vd.

hayr bâdırdın Hüseyinî tilbe bolmuş iy perî / dimesün yârığa hiç ferzend-i âdem yahşî kal “Ey peri, iyilik rüzgârından Hüseyinî deli olmuş; insan evladı asla sevdiğine güzel kal demesin.” (HBD 91/5)

tilbe kı- “deli etmek, delirtmek” FK 504/5, ŞHD 133a/12, 164a/6

tilbelik “delilik” FethK 3583/659, BV 15/2, 253/5, 284/2 vd., FK, YED 141, LM 3075, BD 363, 491; *tilbelik* “delilik” ŞSL 136b, FK 287/4, 341/9, 342/5 vd., ŞHD 43a/4

minde yâ Rab ni cünündür ki füsün-ger tün ü kün / artadur tilbeligim her niçe efsün kıldılar “Ya Rabbi, bendeki nasıl bir deliliktir. Büyücüler gece gündüz bana nasıl bir büyü yaptılarsa deliliğim (gün be gün) artmaktadır.” (ŞHD 43a/4-5)

tilbere- “delirmek, divaneleşmek” OSTN III/1389, ŞSL 136b, BV 247/7, 302/2, 427/3 vd., HBD 15/1, 96/6, FK 85/5, 135/6, 364/4 vd.; *tilberetmiş* “delirtmiş, çıldırtmış” FethK 3415/636; *têlber-* “delirmek” AL 1348, 1351, 1355 vd., *tilberet* “delirtmiş” FethK 3332/623, *tilberetür* “delirmiştir” FethK 3383/632

tilberetp kalğan köñül fehm iyemes pendimni hiç / anı luğf iylep tabıbbâ kabîl-i pend iyeligil “Delirip kalan gönülüm nasihatimi asla dinlemez; onu tabibe lütfedip nasihatini dinlet.” (HBD 96/6)

tilberet- “delirtmek” FethK 3569/656, BV 116/3, FK 200/7, BD 82/5, 365/1; *têlberet-* “delirtmek” AL 1353

Bâbü-r-i bî-dilni ‘ışkı tilberetse ni ‘aceb / çünkü hergiz râst kilmes ‘ışk dânalığ bile “Gönülünü kaptırmış Bâbur’u aşkı delirtse şaşılacak şey midir; çünkü aşk asla âlimlikle doğru düşmez.” (BD 82/5)

Sonuç

Sevgiliye kavuşmak amacıyla garip ve beklenmedik eylemlerde bulunan âşık, delilik hâliyle birlikte kalbine söz geçiremeyen (HBD 96/6), sevgilinin sokağında rüsva bir duruma düşen (FK 383/2), sevgilinin güzelliğiyle her an gönül hâli ters köşe olan (dengesizleşen) (FK 162/1), benliğini terk etmiş (ŞHD 167b/3-4), halktan kopup yalnız başına kalan (ND 7b/9) vb. özellikleriyle çalışmamızda hayat bulmuştur. Âşık olmasının ardından yeni bir kimlik edinen birey, toplumsal düzenin dışında, dengesiz, fiziksel ve psikolojik yetersizlik gösteren, kınanan, ayıplanan, küçümsenen ve rezil bir hâlde resmedilmiştir. Bunun dışında çalışmamız neticesinde madde başı alınan ve deli/delilik anlamındaki *tentik*, *şeydâ*, *mecnûn*, *sağın*, *sankı*, *tilbe*, *geçe*, *cinli* vb. gibi 46 kavramın taranan eserlerdeki referans ve kullanım sıklıkları manzum yahut mensur örneklerle okuyucuya sunulmuştur. Ayrıca taranan dönem eserlerinde *cünûn*, *dîvâne*, *tilbe*, *şeydâ* gibi kavramların daha yaygın bir şekilde kullanıldığı *mezûb*, *geçe*, *çil*, *sağın*, *sankı*, *cinli*, *dîv-bâd*, *dîv-veş* gibi kavramların daha az tercih edildiği görülmektedir.

Kısaltmalar

- A. : Arapça
F. : Farsça
Skt. : Sanskritçe
Mo. : Moğolca

Kaynakça

- Abik, A. D. (1993). *'Alî Şîr Nevâyî'nin risaleleri târîh-i enbiyâ ve hukemâ, târîh-i mülük-ı 'Acem, münşeât.* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. (TEH, TMA, MÜN)
- Akın, H. (2014). *Antikçağ'dan yeniçağa delilik, melankoli ve cinlenme Avrupa'da aykırı olma balleri üzerine tarihsel bir inceleme.* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bağcı, S. (2019). *Lutfî divanının Türkiye Türkçesine aktarımı.* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Berbercan, M. T. (2011). *Çağatayca gülistan tercümesi (gramer-metin-dizîn).* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. (GT)
- Budagov, L. (1869). *Sravnitelny Slovar Turetsko-Tatarskih nareçiy.* I, Sanktpeterburg: Tipografiya İmperatorskoy Akademii Nauk. (Bdg)
- Çalışgan, B. (2014). *Michel Foucault'da delilik kavramı.* [Yayımlanmamış lisans tezi]. 29 Mayıs Üniversitesi, İstanbul.
- Eraslan, K. (1999). *Mevlâna Sekkâkî divanı.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. (MSD)
- Efendioğlu, S. (2019). *Mevlânâ Lütîfî, gül ü nevrûz (dil incelemesi-metin ve aktarma-gramatikal dizîn-tpkibasım).* Erzurum: Fenomen Yayınları. (GN)
- Erbay, F. (2003). *Muhammed bin Ahmedü'z-Zabîd'e ait Çağatayca bir fıkıh kitabı (inceleme-metin-sözlük).* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya. (ÇFK)
- Foucault, M. (2017). *Deliliğin tarihi.* (Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay). Ankara: İmge Yayınevi.
- İlhan, N. (2018). Ruh adam, masumiyet müzesi ve şanzelize düğün salonu adlı romanlarda aşkın delilik hâlleri. *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6(15), 715-730.
- Kaçalın, M. S. (2011). *Niyazi, Nevâyî'nin sözleri ve Çağatayca tanımlar, el liğatu'n-Nevâ'iyye ve'l-istihâdatu'l-Çagatâ'iyye.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. (AL)
- Karaağaç, G. (1997). *Lutfî divanı (giriş-metin-dizîn-tpkibasım).* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. (LD)
- Karasoy, Y. (1989). *Şiban Han divanı (inceleme-metin).* [Yayımlanmış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. (ŞHD)
- Kargı Ölmez, Z. (1993). *Mabbübü'l kulüb (metin-gramer-dizîn).* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. (MK)
- Kaya, Ö. (1996). *'Alî Şîr Nevâyî: fevâyidü'l kiber.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. (FK)
- Köktekin, K. (2007). *Yusuf Emîrî divanı, giriş-inceleme-tenkitli metin-sözlük-tpkibasım.* Erzurum: Fenomen Yayınları. (YED)
- Pavet de Courteille, A. (1870). *El-liğatü'l Nevâ'iyye ve'l-istihâdatü'l-Çagatâ'iyye, dictionnaire Turc oriental.* Paris. MDCCCLXX. (DTO)
- Radloff, W. (1893-1899). *Versuch eines wörterbuchs der Türk dialecte (opıt Slovarya Tyurkskih nareçiy).* T. I 1893, T. II 1899. Sanktpeterburg. (OSTN)
- Rahimi, F. (2016). *Fethali Kaçar'ın Çağatay Türkçesi sözlüğü.* [Yayımlanmış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. (FethK)
- Sağdıç, H. (2022). *Nevbetî divanı (dil incelemesi- çeviri yazılı metin- metnin türkiye türkçesine aktarılması- sözlüklü dizîn).* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. (ND)
- Şeyh Süleymân Efendi Buhârî (1298). *Lugat-i Çağatay ve Türkî-i Osmânî.* İstanbul: Mihrân Matbaası. (SSL)
- Türkay, K. (1988). *Bedâyi'u'l-vasa'ıt (inceleme-metin-dizîn).* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. (BV)

- Çelik, Ü. (1996). *‘Alî Şîr Nevâyî, Leylî vü Mecnûn*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. (LM)
- Vámbéry, Á. (1867). *Çagataische sprachstudien*. Leipzig: Philo Press. (Vámb.)
- Wilkens, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen, Altuigurisch-Deutsch-Türkisch*. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen.
- Yıldırım, T. (2002). *Hüseyin Baykara divanı (metin-inceleme-dizini)*. [Yayımlanmış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. (HBD)
- Yücel, B. (1995). *Bâbürr divânı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları. (BD)

EXTENDED SUMMARY

The concept of insanity, which is described as insanity and accepted as a special type of margin, had to accept the discourses produced for itself by different periods until it meets the meanings it expresses today. Contrary to what is believed in Antiquity, tolerance and understanding are not shown towards individuals suffering from different diseases that can be grouped under the heading of insanity. Since the Middle Ages, the definitions of 'crazy' and 'madness' began to diversify (Akın, 2014: 5). The insane, who are exposed to different attitudes in every period, is defined as individuals who do not have the customs of normal individuals; The discourse of 'being the other', which is given to the insane, has shown similarity in every period (Çalışgan, 2014: 12). The act of falling in love can bring virtuous behaviors to the individual, as well as cause the individual to change psychologically or physically and to show different behavior patterns. Love does not reconcile much with reason and will, and it also neutralizes consciousness. As a result, the individual who is shaken by the act of displaying a balanced attitude turns into an obsessive, passionate personality that exhibits an attitude outside of social norms. This transformation or act of impersonation is also interpreted as insanity (İlhan, 2018: 715).

In our study, in which we used the document analysis technique, one of the qualitative research methods, the Chagatai Turkish period works were scanned and the couplets about madness and insanity were determined. The value of these couplets, which have been determined, for today as well as for the period they were written, has been revealed; The prevalence of the concept of insanity is presented to the reader through couplets.

In this research, the couplets related to madness and madman in the works of the Chagatai Turkish period were determined; The expressions taken per item in alphabetical order are listed as given below together with the examples selected from the work, couplet numbers, and explanations.

‘ākıl itür- “go crazy” FK 68/5

‘ışk şahrâsı ara ‘ākıl itürgenler mini / boldılar nevmîd bir dîvâne-i ebter tapıp “Those who lost their minds in the desert of love gave up on me when they found me a half and incomplete (useless) madman.” (FK 68/5)

dîvâne (<F.) “crazy, stupid” OSTN III/1779, Vâmb. 290, Bdg. I 582, BV 161/9, 224/4, 277/2 vd., GT, HBD 29/6, 54/2, 90/4 vd., LD 60/8, 198/2, 232/4 vd., ÇFK 17a/12, FK 31/4, 35/6, 127/4 vd., ŞHD 18a/3, 45b/3, 119b/2, MK 52b/10, 53a/1, 59b/7 vd., LM 1172, 1192, 1204 vd., GN 6/4, 19/11, YED 209, 253

luţfî kıl kirmes batıkka köp naşîhat kılmamız / kim anıñ dîvâne köñli ‘ışk “Because Lutfî’s mad heart is under the command of love, he does not enter the swamp. Don’t give him too much advice.” (LD 60/8)

mecnûn (<A.) “crazy, out of one’s wits” BV 8/5, 370/6, 477/7, BD 19/4, 57/3, 72/5, SD, HBD 42/4, LD 90/7, FK 63/7, 76/4, 78/5 vd., ŞHD 48b/3, MK 38b/4, 52b/6, 55b/7, LM 11, 12, 14 vd.

luţfî ni mey-ĥânede âşüfte körseñ kılma ‘ayb / kim bu mecnûn ihtiyârı zülfi kullâbındadır “If you see Lutfî devastated in the tavern, don’t blame her because this crazy guy preferred the curl of her hair.” (LD 90/7)

şeydâ (<F.) “crazy, out of one’s wits, bewildered” BV 105/2, 234/7, 267/1 vd., BD 43/2, SD, GT, HBD 20/1, 23/5, 139/6 vd., LD 199/5, 241/4, 260/5 vd., FK 129/1, 149/4, 281/1 vd., ŞHD 55a/11, 147b/11, LM 8, 367, 1041 vd.; ND 19b/1-2, YED 558

yüzüñ üzre nâgehân zulfüñni tağıtsa şabâ / zâhirâ ĥayvân irür şeydâ vü ĥayrân bolmağan “When the Saba wind suddenly spreads her hair over her face, it is clearly the animal that is crazy and does not admire this situation.” (LD 199/5)

tilbe “mad, crazy” Vâmb. 271, OSTN III/1389, DTO 265, FethK 3506/649, ŞSL 136, BV 137/6, 188/1, 386/2, BD 9/4, 51/2, 241/1 vd., HBD 34/3, 41/3, 47/6 vd., LD 406/2, TEH, FK 9/5, 10/3, 38/1 vd., ŞHD 77b/8, 94a/12, 167b/7 vd., MK 28a/13, 88b/8, 90a/10 vd., LM 16, 1284, 1324 vd., GN 29/10, 57/4, 89/5, YED 235; *telbe* “crazy, rabies” AL 1344, OSTN III/1090; *telbe erkendür* “(he/she/it) was crazy” FethK 3386/632; *telpe* “mad, crazy” OSTN III/1090; *tilpe* “mad, crazy” Bdg. I 471

As a result of our work, *tentik*, *şeydâ*, *mecnûn*, *sağın*, *sankı*, *tilbe*, *geçe*, *cinli* etc. The reference and frequency of use of such 46 concepts in the scanned works are presented to the reader with examples in verse or prose. In addition, in the scanned period works, it is seen that concepts such as *ciimîn*, *dîvâne*, *tilbe*, *şeydâ* are used more widely, and concepts such as *mezûb*, *geçe*, *çil*, *sağın*, *sankı*, *cinli*, *dîv-bâd*, *dîv-veş* are less preferred.

UZAKTAN EĞİTİM SÜRECİNDE KARŞILAŞILAN SORUNLARA İLİŞKİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ

TEACHER'S OPINIONS ON THE PROBLEMS ENCOUNTERED IN THE DISTANCE EDUCATION PROCESS

Ender KAZAK
Düzce Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Eğitim Yönetimi ve Denetimi
enderkazak@duzce.edu.tr
ORCID: 0000-0001-5761-6330

Hasan Hüseyin KARAAHMETOĞLU
Düzce İl Milli Eğitim Müdürlüğü
İngilizce Öğretmeni
hhk18@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-7173-9484

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, öğretmenlerin uzaktan eğitim sürecinde yaşadıkları sorunları ve bu sorunlara buldukları çözüm önerilerini araştırmaktır. Çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim deseninde yürütülmüştür. Araştırmanın çalışma grubunu, 2022-2023 eğitimi öğretim yılında Düzce merkez ilçede çalışan 13 öğretmen oluşturmaktadır. Veriler, yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak toplanmıştır. Elde edilen veriler içerik analizi tekniği ile çözümlenmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre öğretmenlerin uzaktan eğitim sürecinde karşılaştıkları sorunlar; iletişim kaynaklı sorunlar, motivasyon düşüklüğünden kaynaklanan sorunlar, teknoloji kaynaklı sorunlar, öğrenci kaynaklı sorunlar, diğer sorunlar ve sosyalleşme sorunları olarak tespit edilmiştir. Öğretmenler, yaşanan sorunlara ilişkin çözüm olarak, teknolojik materyal ve altyapı desteği, güvenlik önlemleri, çevrimiçi iletişim platformlarını etkili kullanma, öğretmen-veli iş birliği, motivasyonu sağlama, sağlık tedbirleri alma olduğunu ifade etmişlerdir. Araştırmadan elde edilen sonuçlara dayalı olarak, dezavantajlı öğrencilerin teknolojik imkânlarla desteklenmesi, derslerin daha ilgi çekici hale getirilmesi açısından web 2 araçlarının kullanılması, internet ulaşımında sıkıntı yaşanan kırsal kesimlerde ücretsiz WIFI hizmetinin sunulması konularında önerilerde bulunulmuştur.

ABSTRACT

The purpose of this research is to study the problems that teachers experience in the distance education process and the solutions they find to these problems. The study was conducted with the phenomenological design, one of the qualitative research methods. The study group of the research consists of 13 teachers working in the central district of Düzce in the 2022-2023 academic year. Data were collected using a semi-structured interview form. The obtained data were analyzed by content analysis technique. According to the findings obtained from the research, the problems faced by teachers in distance education; communication-related problems, problems arising from low motivation, technology-related problems, student-related problems, other problems and socialization problems. Teachers stated that the solutions to the problems they experienced were technological material and infrastructure support, security measures, effective use of online communication platforms, teacher-parent cooperation, motivation, and taking health measures. Based on the results obtained from the research, suggestions were made to support disadvantaged students with technological opportunities, to use web 2 tools to make the lessons more interesting, to provide free WIFI service that allows common use in rural areas where internet access is difficult.

Geliş Tarihi:
01.12.2022

Kabul Tarihi:
28.03.2023

Yayın Tarihi:
31.03.2023

Anahtar Kelimeler
Çevrimiçi eğitim
Öğretmen
Uzaktan eğitim

Keywords
Online education
Teacher
Distance education

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1213000>

Atıf/Cite as: Kazak, E. ve Karaahmetoğlu, H. H. (2023). Uzaktan eğitim sürecinde karşılaşılan sorunlara ilişkin öğretmen görüşleri. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi* 13(1), 385-401.

Giriş

Eğitim sistemleri, sürekli gelişen ve değişen canlı yapılardır. Bu nedenledir ki tarihsel süreçte farklı eğitim sistemlerinde farklı yöntem, teknik ve stratejiler kullanılmıştır. Çağın gerektirdiği bilimsel ve teknolojik gelişmeler, insanların değişen ihtiyaçları doğrultusunda yeni öğrenme yöntemleri ve ortamlarına ihtiyaç doğurmuştur. 21. yüzyıl küresel bilgi toplumunda gelişen teknoloji ile meydana gelen çok büyük değişim ve gelişmeler, yeni öğrenme ortamlarından birisi olan uzaktan eğitim kavramını ortaya çıkarmıştır (Yıldız, 2016). Holmberg (1995), uzaktan eğitimi, planlama, rehberlik ve öğretim boyutu bulunan, öğrenci ve öğretmenlerin ders yapılan ortamda bulunma zorunluluğu olmayan ve öğrencinin öğretmen denetiminde olmadığı bir yöntem olarak tanımlamıştır. Bu yönleriyle uzaktan eğitim, zorunlu eğitimde bireylerin eğitim kurumlarına gidemeyeceği olağanüstü durumlarda kullanılabilir en kolay eğitim modelidir (Kahraman, 2020).

Tüm dünyayı etkileyen koronavirüs salgınının bulgularına ilişkin ilk açıklama (Covid-19) Türkiye’de 11 Mart 2020 tarihinde yapılmıştır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO), 11 Mart 2020 tarihinde koronavirüsü küresel bir salgın olarak ilan etmiştir (Saygı, 2021). Salgın, sosyal hayatın tüm alanlarını etkilemiştir. Her alanda olduğu gibi eğitim ve öğretim faaliyetlerinin yürütüldüğü okullar da salgından etkilenmiş ve okullar kapanmak durumunda kalmıştır. Okulların kapanması her ne kadar salgının önlenmesine katkı sağlasa da diğer yönden ülkeler için önemli maliyetler doğurmuştur. Bu yeni oluşan duruma birçok dünya ülkesi hazırlıksız yakalanmış ve kısa süre içerisinde uzaktan eğitime geçmek durumunda kalmıştır (Daniel, 2020). Türkiye’de 23 Mart 2020 tarihinden itibaren uzaktan eğitime geçileceği açıklanmıştır. Böylece, uzaktan eğitim kavramı hem sosyal hem de eğitim hayatımıza girmiştir (Karaca, Karaca, Karamustafaoglu ve Özcan, 2021).

Uzaktan eğitim, farklı ortamlarda bulunan öğretici ve öğrenen (kaynak ve alıcı) arasında çeşitli iletişim araçlarını kullanarak düzenli bir şekilde gerçekleştirilen eğitim teknolojisi uygulamasıdır (Herand ve Hatipoğlu, 2014). İşman (2011) uzaktan eğitimi, her kişinin kendi bireysel öğrenmesinden sorumlu olduğu, yüz yüze eğitimden farklı bir şekilde hem zaman olarak hem de mekân olarak esneklik sağlayan ve kişilerin olanakları doğrultusunda uygulanan eğitim sistemi olarak tanımlamaktadır. Uzaktan eğitim, öğrenmenin sorumluluğunu, doğası gereği öğrenene vermekte, öğrenenlerde öz-yönelimli ve öz-yönetimli öğrenme becerilerinin (Knowles, 1975) olmasını gerektirmektedir. Bu yönüyle uzaktan eğitim modeli daha çok yükseköğretimde, 21. yüzyılda ilk ve ortaöğretim kademelerinde kullanılmış, pandemi ile tüm örgün eğitim kurumlarında kullanılmaya devam etmiştir (Queen ve Lewis, 2011). Yılmazsoy ve Kahraman’a (2019) göre uzaktan eğitim, klasik sınıf yönetimi sürecinden farklı, öğrenciye daha fazla bireysel sorumluluk yükleyen, çevrimiçi öğrenmenin daha esnek olduğu bir eğitim şeklidir. Uzaktan eğitimin öncelikli hedefi, öğrenenin eğitim ve öğretim taleplerini karşılayacak öğretim programlarını geliştirmek ve çok sayıda kişinin etkili bir şekilde eğitimden yararlanmasını sağlamaktır (Girginer ve Özkul, 2014). Uzaktan eğitimin olumlu yanları olduğu gibi, uzaktan eğitim sürecinde karşılaşılan engeller ve sorunlar da bulunmaktadır. Uzaktan eğitim faaliyetlerinin yürütülmesinde geleneksel olarak yazışmalar, radyo, televizyon ve CD-ROM’lar aracılığıyla yayınlar bulunmaktadır. Son zamanlarda, Pocket-PC, öğrencilerin elde taşınabilir mobil cihazlarda indirilebilecek ve depolanabilecek ders içeriğine erişebilecekleri ek bir ortam da ortaya çıkmıştır (Richardson vd., 2013). Uzaktan eğitim, web tabanlı öğrenme, bilgisayar tabanlı öğrenme, sanal sınıflar gibi değişik süreçleri de içermektedir. Uzaktan eğitim içerikleri genel olarak internet, intranet, extranet, ses veya video kaseti, uydu TV veya CD-ROM vasıtalarıyla sağlanmaktadır (Kashora vd., 2016). Türkiye’de de Millî Eğitim Bakanlığı uzaktan eğitime geçmiş ve eğitim hizmetlerini dijital bir platform olan EBA (Eğitim Bilişim Ağı) ve televizyon aracılığıyla yürütmüştür. Millî Eğitim Bakanlığı tarafından uzaktan eğitime geçilmesinin temel amacı, “öğrencileri dezavantajlı duruma düşürmemek” olarak açıklanmış ve uzaktan eğitim sürecinin merkezi televizyon ve internet olarak belirtilmiştir (MEB, 2020a). Bakanlık, 30 Mart 2020 tarihinde, uzaktan eğitim sürecinde öğrenci ve öğretmen arasındaki mesafeyi kaldıran ve karşılıklı etkileşime fırsat sağlayan EBA (Eğitim Bilişim Ağı) canlı sınıf uygulamasını başlatmıştır (MEB, 2020b). Uzaktan eğitime öğretmen ve öğrencilerin hızlı bir şekilde uyum sağlamasında EBA sistemi büyük katkı sağlamıştır. EBA, öğretmen ve öğrencilerin zaman ve mekândan bağımsız bir şekilde ders içeriklerine ulaşmaya imkân sağlayan, yardımcı kaynakların, e-kitapların ve dijital içeriklerin yer aldığı çevrimiçi öğrenme platformudur (Avcı ve Akdeniz, 2021).

Uzaktan eğitim çeşitli nedenlerden dolayı geleneksel eğitime katılmayan öğrencilerin eğitime dâhil olmasına imkân sağlamaktadır (Evans ve Shortall, 2011; Schardt, Garrison ve Kochi, 2002). Uzaktan eğitim üzerine yapılan çalışmalarda, zamandan tasarruf sağlaması, maliyeti düşürmesi, daha fazla öğrenci ile yapılması, bilgi

üretim ve yaymada kolaylık sağlama, iletişimi kolaylaştırması ve hızlandırması, öğrenmeyi artırması (Balaban, 2012) gibi olumlu yönlerinin olduğu tespit edilmiştir. Teknolojik imkânlardan faydalanma, yaşam boyu öğrenme fırsatı oluşturması, alternatif öğrenme ortamları sunması, bireysel çalışmaya imkân sağlama ve zaman ve mekândan bağımsız olması uzaktan eğitimin diğer bazı avantajlarından (Bilgiç Doğan, 2014). Zaman ve mekân kısıtlamasının olmaması uzaktan eğitime görece bir rahatlık sağlamaktadır (Moore ve Kearsley, 2011). Zaman ve mekân kısıtlamasının olmaması, eğitimin yalnızca ulusal değil uluslararası standartlar gözetilerek de yapılandırılmasına katkı sağlayabilmektedir (Odabaş, 2003). Uzaktan eğitim, çeşitli eğitim tercihleri sunma, fırsat eşitliği oluşturma, maliyeti minimuma indirme, serbestlik ve içeriği zenginleştirme, niteliği yükseltme, bireysel çalışma ve öğrenme, öğrenciye sorumluluk kazandırma gibi faydalar sağlamaktadır (Kaya, 2002). Picciano (2017), uzaktan eğitimin sağladığı avantajlardan dolayı bireylere kolaylık (rahatlık) sağladığından bahsetmiş ve çok uzak olmayan bir gelecekte uzaktan eğitimin daha da yaygınlaşacağına vurgu yapmıştır.

Uzaktan eğitimin sunduğu imkanlar kadar öğrencilerin okulda sahip oldukları sosyal çevreyi ortadan kaldırdığından dolayı bazı sınırlılıkları da vardır (Hassenburg, 2009). Bu sınırlılıklardan bazıları, öğrencilerde sosyalleşmenin engellenmesi, tam öğrenmenin gerçekleşmemesi, çok fazla emek gerektirmesi ve zaman kaybına neden olması, sınırlı bir iletişim sağlama şeklinde ifade edilebilir. Uzaktan eğitim, öğrencilerin aktif olmadığı durumlarda tek yönlü bir iletişim sağlamaktadır (Ağır, 2007). Tek yönlü iletişimin olduğu ve eğitimde sosyal çevrenin sınırlandırıldığı durumlarda öğrenciler diğer öğrencilerle iletişim kuramaz ve akran eğitimi yoluyla öğrenme gibi etkili bir öğrenme yolundan mahrum kalırlar (Bolton ve Unwin, 1996; Cowan, 1995). Yüz yüze öğrenci iletişimini zorlaştırması, sosyalleşmeye engel teşkil etmesi, nasıl öğreneceğini bilmeyen bireylerde öğrenme sorunu yaşanması, çalışan bireylerde dinlenme zamanını alması, beceri ve uygulamaya dönük derslerde eksik kalınması uzaktan eğitimin diğer bazı sınırlılıklarından (Akyürek, 2020). İletişim sorunları, velilerde sorunlar ve öğrencilerin öğrenmesi ile ilgili sorunlar (Çarkın ve Akyavuz, 2020) uzaktan eğitimin diğer dezavantajlarından. Uzaktan eğitimin en büyük olumsuzluklardan biri, öğretmen ile öğrenci arasındaki iletişimi sınırlandırmasıdır. Geleneksel eğitimde öğretmen öğrenciden anında dönüt alırken, uzaktan eğitimde öğrenciden alınan dönütler zaman almakta ve bu da sorun teşkil etmektedir (Oliveria, Penedo ve Pereira, 2018). Velilerle ilgili sorunlar, rahatlık, sınıf yönetiminde zorluklar, motivasyonu sağlayamama, teknoloji bağımlılığı, hareketsizlik, erişim ve altyapı sorunları gibi olumsuz durumlar uzaktan eğitimle ilgili yapılan araştırma sonuçlarından (Fidan, 2020).

Uzaktan eğitim sürecinde öğretmenler ve öğrenciler okul ortamından uzak kalmışlar ve öğrenciler akranları ile sosyal ilişkiler kuramamışlardır. Bu durum birçok problemi de beraberinde getirmiştir. Pandemi'nin etkisi halen görülmekte ve uzaktan eğitime zaman zaman ihtiyaç duyulmaktadır. Pandemi esnasında ve sonrasında oluşan bu yeni süreçte öğretmenlerin daha fazla sorumluluk aldıkları ve daha çok görev üstlendikleri görülmektedir (Demir ve Özdaş, 2020). Belirsizliğin egemen olduğu günümüz dünyasında, insanlığı ne gibi tehditlerin beklediğini öngörmek zordur. Dünyanın, farklı hastalıklar nedeniyle, farklı savaş taktikleriyle ve daha bilinmez birçok nedenle uzaktan eğitime olan ihtiyacının bitmeyeceği, gözlenen ve tahmin edilebilen bir durum olarak görülebilir. Bu nedenle, etkisi azalmış gibi görünse de yapılan her bir çalışma alandaki günümüz sorunlarının tespitine katkı sağlayacak ve gelecekte karşılaşılabilecek sorunların çözümünde rehber olabilecektir. Bu araştırma, uzaktan eğitim sürecinde öğretmenlerin karşılaştıkları sorunları belirlemeyi ve bu konuda sürecin en önemli parçası olan öğretmenlerin görüşlerini betimlemeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

- Öğretmenler uzaktan eğitim sürecinde gerçekleştirdikleri çevrim içi eğitimler sırasında ne gibi sorunlar ile karşılaşmışlardır?
- Öğretmenler uzaktan eğitim sürecinde gerçekleştirdikleri çevrim içi eğitimler sırasında karşılaştıkları sorunlara ilişkin nasıl çözüm yolları bulmuşlardır?

Yöntem

Araştırmanın Deseni

Bu araştırma, nitel araştırma deseninde tasarlanmıştır. Nitel araştırma gözlem, görüşme ve belge analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir

biçimde ortaya konduğu, nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan olgubilim deseni yürütülmüştür. Olgubilim deseni, günlük yaşamda farkında olduğumuz fakat derinlemesine ve ayrıntılı bir biçimde bilgi sahibi olmadığımız olgu durumlarına odaklanmaktadır (Creswell, 2013; Ersoy, 2016; Yıldırım ve Şimşek, 2021). Bu çalışmada, dünya genelinde etkisini sürdüren Covid-19 nedeniyle uzaktan eğitimde yaşanan sorunlar, bu süreci birebir deneyimleyen öğretmenlerin görüşleri doğrultusunda incelendiği için olgubilim deseni tercih edilmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2022/2023 eğitim öğretim yılında Düzce ili Merkez ilçesinde bulunan Millî Eğitim Bakanlığına bağlı devlet ilkokul ve ortaokullarında görev yapan dört sınıf ve dokuz branş öğretmeni oluşturmaktadır. Çalışma grubunun belirlenmesinde, nitel araştırmalarda kullanılan amaçlı örneklem yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme kullanılmıştır. Maksimum çeşitlilik örnekleminde evrende var olan farklı durumları yansıtacak şekilde bütün örneklem birliktedir ve sorun farklı boyutları ile değerlendirilir. Farklı tipteki örneklem alınırsa amaç ortak ya da paylaşılan durumların olup olmadığını belirlemeye çalışmaktır (Erdoğan, 1998; Yıldırım ve Şimşek, 2021). Bu amaçla, çalışma grubu belirlenirken kıdem, cinsiyet, yaş gibi farklı değişkenler dikkate alınarak maksimum çeşitlilik sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca, çalışma grubunun, görev yaptıkları okulların farklı kademelerde (üç ilkokul ve altı ortaokul) olması sağlanmıştır. Bu yolla, okullar ve dolayısıyla yaşanan sorunlar açısından çeşitliliği sağlamak hedeflenmiştir. Çalışma grubuna ilişkin kişisel bilgiler tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Öğretmenlerin Demografik Bilgileri

Katılımcılar	Branş	Okul Türü
Ö1	Sınıf	İlkokul
Ö2	Türkçe	Ortaokul
Ö3	İngilizce	Ortaokul
Ö4	Türkçe	Ortaokul
Ö5	Görsel Sanatlar	Ortaokul
Ö6	Matematik	Ortaokul
Ö7	İngilizce	Ortaokul
Ö8	İngilizce	Ortaokul
Ö9	Müzik	Ortaokul
Ö10	Bilişim Teknolojileri	Ortaokul
Ö11	Sınıf	İlkokul
Ö12	Sınıf	İlkokul
Ö13	Sınıf	İlkokul

Tablo 1’de görüldüğü gibi çalışma grubu, farklı branşlardan ve iki farklı okul türünden katılımcılardan oluşmaktadır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formunda iki adet açık uçlu soru hazırlanmıştır. Görüşme formunun geliştirilmesi sürecinde ilgili alan yazın taranarak açık uçlu görüşme soruları araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Görüşme soruları hazırlandıktan sonra eğitim bilimleri alanında bir öğretim üyesinden uzman görüşü alınmıştır. Uzmandan gelen dönütler doğrultusunda form düzenlenmiştir. Soruların anlaşılabilirliğini tespit edebilmek amacıyla iki öğretmen ile pilot uygulama yapılmıştır. Pilot uygulamada olumsuz bir dönüt gelmediği tespit edilerek görüşme formuna son hali verilmiş ve asıl uygulamaya geçilmiştir.

Verilerin Toplanması

Araştırmada, uzaktan eğitim sürecinde ilk ve ortaokul öğretmenlerinin karşılaştıkları sorunlara ve bu sorunlara nasıl çözüm yolları bulduklarına ilişkin öğretmen görüşleri alınmak istenmiştir. Veriler toplanmadan önce Düzce Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulundan 21.07.2022 tarih ve 2022/351karar sayılı etik izni alınmıştır. Çalışma grubu belirlendikten sonra katılımcılarla uygun olan zaman dilimleri tespit edilmiştir. Çalışma grubuna, görüşme başlamadan önce, görüşmelerin en az 15-20 dakika süreceği, kimliklerinin hiçbir şekilde başka kişilerle paylaşılmayacağı, elde edilen bilgilerin/bulguların sadece bilimsel araştırma amacıyla kullanılacağı bildirilmiştir. Görüşmeye katılan öğretmenlerin gönüllü olmasına dikkat edilmiştir. Görüşmeler, 2022-2023 eğitim öğretim yılı güz döneminde okullar ziyaret edilerek gerçekleştirilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler içerik analizi tekniği ile çözümlenmiştir. İçerik analizinde temel amaç, toplanmış olan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Yapılan işlem ise benzerlik gösteren verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır (Fraenkel ve Wallen, 2000; Yıldırım ve Şimşek, 2021). 13 öğretmen ile toplamda 260 dakikalık görüşme yapılmış, yapılan kayıtlar araştırmacı tarafından deşifre edilerek görüşme metnine transkript edilmiştir. Metinler, sorulan sorulara verilen yanıtlara göre sınıflandırılmış ve düzenlenmiştir. Analiz aşamasının son adımı olarak elde edilen tema ve alt temalar, eğitim bilimleri ve nitel araştırma konularında bir uzman görüşüne sunulurken temalar üzerinde kodlayıcılar arası güvenilirlik analizi gerçekleştirilmiştir. Bu işlemde Güvenirlik=[Görüş Birliği/(Görüş Birliği+Görüş Aynılığı)]x100 formülünden yararlanılmıştır. Bu işlem sonrası, kodlayıcılar arası güvenilirlik düzeyinin birinci tema için %89,8, ikinci tema için %92 olduğu görülmüştür (Miles ve Huberman, 1994).

Araştırmanın Geçerlik ve Güvenirliğine İlişkin Önlemler

Nitel araştırmada geçerlik, bilimsel bulguların doğruluğu ile güvenilirlik ise bilimsel bulguların tekrarlanabilirliği ile ilgilidir (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Bu doğrultuda, araştırmanın geçerliği ve güvenilirliğini artırmak için bazı önlemler alınmıştır. Araştırmanın inandırıcılığını artırmak amacıyla, yarı yapılandırılmış form geliştirilirken konu ile ilgili alan yazın incelenmiştir. Bu aşamada üç öğretmen ile ön görüşme yapılmış, forma son şekli verilirken bu görüşlerden ve uzman görüşünden yararlanılmıştır. Ayrıca, öğretmenlerin görüşlerini herhangi bir endişe hissetmeden samimi bir şekilde ifade etmeleri için araştırmanın amacı açıklanmış ve ses kaydı için izin alınmış ve ses kaydı alınmasını istemeyen öğretmenlerin kaydı yapılmamıştır. Görüşmeler Word dosyasına aktarıldıktan sonra çıktılar alınmış ve bu çıktılar, ilgili katılımcıya okutularak katılımcı teyidi alınmıştır. Araştırmada inandırıcılığı artırabilmek için maksimum çeşitlilik sağlanarak, farklı kademelerdeki (ilk ve ortaokul) ve farklı branşlardaki öğretmenlerin görüşlerinin alınmasına özen gösterilmiştir. Araştırmanın iç güvenilirliğini (tutarlılığını) artırmak için elde edilen kodlar, katılımcıların görüşlerinden doğrudan alıntılar ile desteklenmiştir. Araştırmanın güvenilirliğini artırabilmek için araştırmanın her aşamasında (araştırma sorularının hazırlanması, alt temaların oluşturulması, kodlamaların yapılması) eğitim bilimleri alanında çalışan ve nitel araştırmalar konusunda çalışmalar yapan bir öğretim üyesinin görüşünden yararlanılmıştır. Araştırmanın dış güvenilirliğini (teyit edilebilirliğini) artırmak için ayrıntılı bir betimleme yapılmıştır.

Bulgular ve Yorumlar

Uzaktan eğitim sürecinde karşılaşılan sorunlara ilişkin öğretmen görüşlerini belirlemek amacıyla yapılan bu çalışmada görüşmelerden elde edilen bulgular, araştırma soruları bağlamında, iki başlık altında ele alınmıştır.

Uzaktan Eğitim Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar

Katılımcıların uzaktan eğitimde karşılaştıkları sorunlara ilişkin görüşlerinden elde edilen bulgular kod ve alt temalar şeklinde Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Uzaktan Eğitim Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar Teması

Alt Temalar	Kodlar	Katılımcı
İletişim Kaynaklı Sorunlar	Tek yönlü iletişim	Ö1, Ö6, Ö7, Ö9
	Dikkat dağınıklığı	Ö2, Ö11
	Dönüt alamama	Ö1, Ö4, Ö7, Ö12, Ö13
Motivasyon Düşüklüğünden Kaynaklanan Sorunlar	Ders esnasında başka işlerle uğraşma	Ö2, Ö7, Ö4
	Ödevlerin yapılmaması	Ö3, Ö4, Ö5, Ö7, Ö10, Ö12
	Öğrenci motivasyon düşüklüğü	Ö3, Ö4, Ö5, Ö8, Ö10
	Öğrenci ilgisizliği	Ö4, Ö5, Ö7, Ö8, Ö9
	Derse katılımının az olması	Ö2, Ö3, Ö5, Ö7, Ö8, Ö9, Ö10, Ö12
Teknoloji Kaynaklı Sorunlar	Ders esnasında keyfilik	Ö4, Ö5, Ö2, Ö7
	Uygulamaya dönük derslerde yaşanan sorunlar	Ö1, Ö5, Ö9, Ö10
	Ses kalitesinin düşük olması	Ö1, Ö5, Ö8, Ö9
	Bağlantı sorunları ve internete erişim sorunu	Ö1, Ö5, Ö6, Ö8, Ö9, Ö11
	Teknolojik araç yetersizliği ve eksikliği	Ö3, Ö4, Ö6, Ö7, Ö9, Ö12, Ö13
	Dijital materyal ve içerik eksiklikleri	Ö3
Öğrenci Kaynaklı Sorunlar	Altyapı sorunları	Ö4, Ö6, Ö8, Ö10
	Teknolojik okuryazarlık eksikliği	Ö3, Ö4, Ö11
	Derse farklı isimlerle girmeye çalışma	Ö2, Ö5, Ö6, Ö7
	Derse dışarıdan müdahale olması	Ö5, Ö7
	Kameranın kapalı olması	Ö9, Ö13
	Ders esnasında konuşmalar ve gürültü olması	Ö10, Ö13
	Öğrenci dikkat süresinin kısa olması	Ö1, Ö11, Ö12, Ö13
	Ev ortamı kaynaklı sorunlar	Ö1, Ö4, Ö5, Ö7, Ö11, Ö12, Ö13
Diğer Sorunlar	Teknolojik kullanmada yetersizlik	Ö3, Ö4, Ö11, Ö12, Ö13
	Konsantrasyon sorunları	Ö1, Ö3
	Veliye ulaşmada karşılaşılan zorluklar	Ö4
	Fırsat eşitsizliği yaratması	Ö1, Ö4, Ö7, Ö10
Sosyalleşme Sorunları	Derslerin erken saatte başlaması	Ö8
	Sağlık sorunlarına yol açması	Ö4, Ö5, Ö6, Ö7, Ö8, Ö12
	Sosyalleşmeye engel teşkil etmesi	Ö4, Ö5
	Teknoloji bağımlılığının etkileri	Ö4

Tablo 2’de görüldüğü gibi öğretmenlerin uzaktan eğitimde karşılaştıkları sorunlara ilişkin görüşleri başlığı altında, iletişim kaynaklı sorunlar, motivasyon düşüklüğünden kaynaklanan sorunlar, teknoloji kaynaklı sorunlar, öğrenci kaynaklı sorunlar, diğer sorunlar ve sosyalleşme sorunları şeklinde altı alt tema ve bu alt temalarla bağlantılı 30 kod oluşturulmuştur. Katılımcıların en sık dile getirdikleri görüş, derse katılımın az olmasıdır. Bu konudaki katılımcı görüşlerini içeren doğrudan alıntılar aşağıdadır.

“Uzaktan eğitimde yaşadığım sorunlardan biri bazı sınıflarda derse katılım oldukça yeterli iken bazı sınıflarda derse katılım oldukça düşüktü. Öyle ki sadece dört öğrenci katılım ile bir sınıfta dönemi bitirdim. Bu da öğrenciler arasında uçurum oluşmasına neden oldu.” (Ö7)

“Bunun dışında zaten eğitim sistemimizde sanatta ilgili derslere müzik, beden, resim gibi derslere çok fazla ilgi olmadığı için sistem buna izin vermediği için öğrenciler zaten derse devam etmediler. Yani atıyorum, aynı sınıftan 15 öğrenci matematik dersine giriyorsa bana gelen öğrenci sayısı yedi veya sekizdi.” (Ö9)

Öğretmenler, özellikle çevrimiçi eğitimin başladığı ilk zamanlarda teknolojik uygulamalarını kullanma konusunda yetersizlik hissettiklerini, kısa sürede gerekli eğitimleri alarak bu sorunu aştıklarını ifade etmişlerdir. Bu konudaki katılımcı görüşlerini içeren doğrudan alıntılar aşağıdadır.

“Daha önce uzaktan eğitim programlarını kullanmadım. Öncelikle altyapı gerektiren ZOOM, EBA gibi programları öğrenmem gerekti. Sürece bu programları nasıl kullanacağımı videolardan öğrenerek başladım” (Ö4)

“Uzaktan eğitimin başladığı ilk zamanlarda daha önce uzaktan eğitim süreçleri hakkında bilgim olmadığı için öncelikle bu konuda eğitim almam gerekti. ZOOM gibi programların nasıl kullanılacağını öğrendim ilk etapta. Hem velilerimi hem de öğrencilerimi EBA, ZOOM konusunda bilgilendirdim...” (Ö13)

Katılımcılar tarafından sıklıkla dile getirilen bir başka sorun da teknolojik araç yetersizliği olmuştur. Bu konudaki katılımcı görüşlerini içeren doğrudan alıntılar aşağıdadır.

“Uzaktan eğitim sürecinde öğrencilerimin hepsi derslere katılamadı. Bunun başlıca sebebi öğrencilerimin hepsinde tablet, bilgisayar ya da internet olamamasıydı.” (Ö12)

“En büyük sorun benim için bazı öğrencilerim büyük ekrandan bilgisayar ekrandan ders takip ederken bazıları telefonda yazıları okumaya çalıştılar ve zorlandılar. Derse girme imkânı olmayan öğrenciler de konularda çok geri kaldılar.” (Ö1)

Katılımcılar tarafından vurgulanan sorunlardan bir diğeri ise iletişim sorunları olmuştur. Bu konudaki katılımcı görüşlerini içeren doğrudan alıntılar aşağıdadır.

“Ses ve görüntü kalitesinin iyi olmamasının iletişimi zorlaştırdı. Özellikle Görsel Sanatlar dersinde öğrenci çalışmasının kâğıdın dokusuna kadar net görülmesi yöntem ve tekniğin değerlendirmesi açısından çok önemlidir.” (Ö5)

“Öğrenciler kameralarını farklı sebepler öne sürerek kapalı tuttular... Öğrencilerin kameralarının kapalı olması ve ses sorunu olmamasına rağmen soru sorulduğunda ses vermemesi tek yönlü bir iletişime sebep oldu.” (Ö7)

Katılımcılar tarafından vurgulanan sorunlardan bir tanesi de ev ortamı kaynaklı sorunlar olmuştur. Bu konudaki katılımcı görüşlerini içeren doğrudan alıntılar aşağıdadır.

“Eşim de öğretmen olduğu için aynı anda ders yapmak durumunda kaldık. Çocuklarla ilgilenen evde kimse yoktu. Bu durumda evde kendi çocuklarım başıboş gibi kaldıklarından dolayı gürültü yaptılar. İsteklerde bulundular bu da ders anlatırken zaman zaman konsantrasyonumu etkiledi.” (Ö1)

“Küçük yaşta çocuğum da olduğu için ben online ders yaptığımda ister istemez çocuğum ağladı gürültü yaptı. Ders esnasında ara verip çocuğumla ilgilenmek durumunda kaldığım zamanlar oldu.” (Ö7)

“Ders esnasında dışarda gelen dikkat dağıtıcı durumlarda oldu. Küçük kardeşlerin ders esnasında öğrencileri rahatsız ettiği durumlar oldu.” (Ö13)

Uygulama gerektiren derslere giren katılımcılar uygulama derslerine dönük sorunlara vurgu yapmışlardır. Bu konudaki katılımcı görüşlerini içeren doğrudan alıntılar aşağıdadır.

“Diğer bir husus benim dersim uygulamalı bir ders sesle alakalı bir ders dolayısıyla senkronla alakalı problemler ortaya çıktı.” (Ö9)

“İkinci dönem ise ders müfredatında yer alan kodlama eğitimi uzaktan eğitim sürecinde başlı başına sorun oldu. Çünkü kodlama eğitimini Scratch 3.0 adlı program ile ekranımı yansıtarak öğrencilere anlatmayı ve yaptırmayı amaçladım. Buradaki sorunlar ise genelde teknik problemlerden kaynaklı oldu. Mesela; Uygulamaları kaydetme sürecinde de problemler vardı. Bazı öğrenciler kaydetme sırasında zorlandılar ve yüz yüze eğitimde olduğu gibi yanlarında olmadığım için yardımcı olmakta zorlanıyordum.” (Ö10)

Katılımcılar tarafından sıklıkla vurgulanan bir başka sorunda verilen ödevlerin yapılmaması olmuştur. Bu konudaki katılımcı görüşlerini içeren doğrudan alıntılar aşağıdadır.

“Öğrencilerin dijital okuryazarlık becerilerinin gelişmemiş olması süreci zorlaştıran başka bir etkendi. Bu durum öğrenci açısından aynı zamanda bir bahane olarak kullanıldı ve verilen ödevler yapılmadı.” (Ö3)

“Sınavların olamamasından dolayı öğrencilerde ders katılım motivasyonu da düşüktü. Durum böyle olunca verilen ödevleri de yapmadılar ve takibi de oldukça zordu.” (Ö4)

Özellikle ilkokulda çalışan katılımcılar tarafından öğrencilerin dikkat sürelerinin kısa olduğu vurgulanmıştır. Bu konudaki katılımcı görüşlerini içeren doğrudan alıntılar aşağıdadır.

“Özellikle bizim dersine girdiğimiz yaş gruplarında dikkat süreleri çok kısa oluyor ve online ortamda çocukların dikkatini toplayabilmek de zor oluyor. Online eğitimin ilkokul seviyesine pek uygun olmadığını söyleyebilirim.” (Ö13)

“Öğrencileri küçük yaşta olduklarından dolayı saatlerce ekran karşısında tutmak zor ve zararlı oldu.” (Ö11)

“Öğrencilerin sürekli oturma modunda, dinleme modunda olmaları öğrenci dikkatinin de azalmasına sebep oldu. Öğrencilerim küçük yaşlarda olduğundan dolayı dikkat süreleri çok kısa ve çabuk sıkılıyorlar.” (Ö1)

Katılımcılar tarafından en az dile getirilen sorunlar; veliye ulaşmada sorunlar, derslerin erken saatte başlaması ve ders esnasında keyfilik ve teknoloji bağımlılığı olmuştur. Bu konudaki katılımcı görüşlerini içeren doğrudan alıntılar aşağıdadır.

“Özellikle derslere karşı ilgisiz olan öğrencilerimin velilerine ulaşmakta da ilk başlarda çok sorunlar yaşadım. Sonrasında bir şekilde irtibat sağladım.” (Ö4)

Derslerin erken saatte başlaması konusundaki katılımcı görüşünü içeren doğrudan alıntı aşağıda verilmiştir.

“Bazı öğrencilerin derse geç katılmalarının sebebi derslerin 8’de yani erken saatte başlaması. Öğrenci devamsızlığının bir sebebi de bu...” (Ö8)

Ders esnasında keyfilik konusundaki katılımcı görüşünü içeren doğrudan alıntı aşağıda verilmiştir.

“Bazı öğrencilerin keyfi rahat davranışlarda bulunduğunu da süreçte gözlemledim. Yani canı istediğinde katılan istemediğinde ses vermeyen öğrenciler oldu.” (Ö4)

Uzaktan Eğitim Sürecinde Karşılaşılan Sorunlara İlişkin Çözümleri

Katılımcılara uzaktan eğitimde karşılaştıkları sorunlara ilişkin çözümleri sorulmuş ve elde edilen kod ve alt temalar Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3. Uzaktan Eğitim Sürecinde Karşılaşılan Sorunlara İlişkin Çözümler Teması

Alt Temalar	Kodlar	Katılımcı
Teknolojik Materyal ve Alt Yapı Desteği	Alt yapı desteği	Ö1, Ö6, Ö8
	Fırsat eşitliği sunma	Ö1, Ö3, Ö4, Ö6, Ö11, Ö13
	EBA destek noktalarına yönlendirme	Ö1, Ö10, Ö13
Güvenlik Önlemleri	Derse giriş şifresini değiştirmek	Ö2, Ö7
Çevrimiçi İletişim Platformlarını Etkili Kullanma	Çevrimiçi iletişim kanalları oluşturma	Ö5, Ö8, Ö9, Ö12, Ö13
	Çevrimiçi ödevler	Ö1, Ö5, Ö11, Ö12, Ö13
	Teknolojik destek verme	Ö1, Ö7, Ö8, Ö10, Ö11
Öğretmen-Veli iş birliği	Öğretmen-veli iş birliği sağlama	Ö3, Ö4, Ö7, Ö8, Ö9, Ö12
	Yoklama alınması	Ö3, Ö4, Ö5, Ö7, Ö10
	Öğrenciye rehberlik etme ve yönlendirme	Ö1, Ö6, Ö7, Ö8, Ö10, Ö11
Motivasyonu Sağlama	Motivasyonunu artırmaya yönelik faaliyetler	Ö1, Ö2, Ö5, Ö7, Ö10, Ö11
	Görselliğe önem verme	Ö5, Ö7
	Dersi ilgi çekici hale getirme	Ö2, Ö5, Ö7, Ö9, Ö12
	Öğrencilere yeteri kadar söz hakkı verme	Ö1, Ö7
Sağlık Tedbirleri Alma	Ders içinde kısa molalar vererek hareket etmelerini sağlamak	Ö1, Ö7
Zümre Öğretmenleri Desteği	Zümre öğretmenleri ile sorunlara ortaklaşa çözümler bulma	Ö12

Tablo 3’te görüldüğü gibi öğretmenlerin uzaktan eğitimde karşılaştıkları sorunlara ilişkin çözüm önerileri başlığı altında, teknolojik materyal ve altyapı desteği, güvenlik önlemleri, çevrimiçi iletişim platformlarını etkili kullanma, öğretmen-veli iş birliği, motivasyonu sağlama, sağlık tedbirleri alma ve Zümre Öğretmenleri Desteği, şeklinde 7 alt tema ve bu temalarla bağlantılı 17 kod oluşturulmuştur. Tablo 3’te katılımcıların en sık dile getirdikleri görüşler öğretmen-veli iş birliği sağlama konusunda olduğu görülmektedir. Bu konudaki katılımcı görüşlerini içeren doğrudan alıntılar aşağıdadır.

“İnterneti olmayan velilerime bizzat telefonla arayarak ulaştım. O şekilde ödevleri ulaştırdım. Derse geç gelen öğrencim olduğunda yine aynı şekilde velisi ile irtibata geçtim ve çözmeye çalıştım. Velisine, öğrencinin derse zamanında girmesi gerektiğini açıkladım ve yoklama alındığını, bunun idareye bildirildiğini söyledim ve veliler de bu konuda yardımcı oldular.” (Ö1)

“Öğrencilerin devamsızlık yapmasını engellemek için veli desteğine ihtiyaç duydum. Uzaktan eğitimin önemini kavramaları ve öğrencilerini derslere katılımlarını sağlamaları için zaman zaman velilerle görüşmeler yaptım. Velilerle iş birliği içinde bu sorunu çözmeye çalıştım.” (Ö3)

“Derse katılımı artırmak için velilerden destek aldım ve yoklamanın notlar üzerinde etki edeceğini söyleyerek katılımı artırmaya çalıştım.” (Ö7)

En sık dile getirilen bir başka görüş ise teknoloji desteği ve teknolojik araç desteği verme olduğu görülmüştür. Bu konudaki katılımcı görüşlerini içeren doğrudan alıntılar aşağıdadır.

“Derse giremeyen öğrencilerim oldu. Onlara da kısa videolar çekip gönderdim. Ödev kontrolleri yaptım.” (Ö11)

“İkinci dönem bakanlığımızın desteğiyle 20 tane öğrencimize tablet ulaştırdık, bunu da çözüme ekleyebiliriz.” (Ö8)

“Öğrencilerin teknik altyapı yetersizliği, eğitimde teknolojik bakımdan eşitsizliklerin ve internet kotası gibi problemlerin çözümünü sağlayamadım. Bu zaten benim çözebileceğim bir konu değildi. Ama ihtiyacı olan öğrencilere imkânlar dâhilinde okul yönetimi tablet veya bilgisayar temin edebildi.” (Ö10)

Katılımcılar tarafından vurgu yapılan bir başka görüş ise dersi ilgi çekici hale getirme olmuştur. Bu konudaki katılımcı görüşlerini içeren doğrudan alıntılar aşağıdadır.

“Tıpkı yüz yüze derslerimizde olduğu gibi uzaktan eğitimde de konunun aktarımı için videolar, animasyonlar izlettirdim. Öğrenci ilgisini sürekliliğini korumak, diğer öğrencileri cesaretlendirmek için kişisel çalışmaların, eskizlerin ders sırasında kritikleri yaptık.” (Ö5)

“Derse katılıp söz hakkı alan öğrencilere artı vererek teşvik etmeye onları derse katmaya tek yönlü iletişimi aşmaya çalıştım.” (Ö7)

“Yapılan çalışmalarını online platformlar kurarak oralarda yayınladık. Bu velilerinde çok hoşuna gitti. Online etkinlikler yapmaya çalıştım. Online etkinliklerin olması öğrencilerin derse olan ilgilerini artırdı.” (Ö12)

Katılımcılar tarafından vurgu yapılan bir başka görüş ise fırsat eşitliği imkânları sunma olmuştur. Bu konudaki katılımcı görüşlerini içeren doğrudan alıntılar aşağıdadır.

“Öğrencilerin çoğu canlı derslere katıldı ve bir kısım öğrenciler de aileleri okula da göndermedikleri için derslere katılamadılar. Evde zaman zaman yaşamış olduğum bilgisayar ihtiyacı eksikliğini çalıştığım okuldan ödünç bilgisayar alarak çözmeye çalıştım. Bazen elektrik gittiğinde onun yerine telafi dersleri yaptım.” (Ö1)

“Ders içeriklerinin eksik kaldığını fark ettiğim noktalarda online ödevler göndererek telafi etmeye çalıştım.” (Ö3)

“Derse giremeyen öğrencilerim oldu. Onlara da kısa videolar çekip gönderdim. Ödev kontrolleri yaptım.” (Ö3)

Katılımcılar tarafından en az dile getirilen görüşlerden bir tanesi molalar vererek hareket etme şeklinde olmuştur. Bu konudaki katılımcı görüşünü içeren doğrudan alıntı aşağıdadır.

“Sağlık sorunlarının oluşmaması için kısa süreli aralıklar vererek hem öğrencilerin evde hareket etmelerini teşvik ettim hem de kendimin evde hareket ettim. Bunu faydası oldu. Erken yatmaya özen gösterdim.” (Ö7)

Katılımcılar tarafından en az dile getirilen görüşlerden bir diğeri ise uygulama derslerinden maksimum verim almaya çalışmak şeklinde olmuştur. Bu konudaki katılımcı görüşünü içeren doğrudan alıntı aşağıdadır.

“Müzik dersinde sadece çocuklara müzik dinleterek, kendim söyleyerek dersleri yaptım. Örneğin beden dersinde de ayağa kalkıp etkinlikler yaptırдыm.” (Ö1)

Uygulamaya dönük derslerde öğretmen öğrenci etkileşiminin sınırlı olmasından dolayı eksik kalmakta ve bu yüz yüze eğitimle giderilmelidir. Bu noktada artırılmış gerçeklik uygulamaları da katkı sağlayabilir.

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada öğretmenlerin Covid-19 pandemi sürecinde uzaktan eğitimde karşılaştıkları sorunlar ve bu sorunlara ilişkin çözüm önerilerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada ortaya çıkan en önemli sonuç, çevrimiçi derslerde öğrenci devamsızlığı olmuştur. Bu durum, öğrencilerin akademik başarısını düşürdüğü gibi öğretmenlerin de motivasyonunun düşmesine neden olmaktadır. Öğrencilerin devamsızlığının nedenleri, özellikle pandeminin başlarında öğrencilerin internete erişim sorunu ve tablet ya da bilgisayarının olmayışı gibi nedenlerden kaynaklandığı görülmüştür. Süreç içinde öğrencilerin derse giriş imkanlarının olmasına rağmen; motivasyon düşüklüğü, öğrenci ilgisizliği gibi nedenlerle ders devamsızlıklarının arttığı tespit edilmiştir. Öyle ki bazı katılımcıların 35 mevcutlu bir sınıfta 4-5 öğrencinin katılımı ile bir dönemi tamamladıkları görülmüştür. Bu durum, öğrencilerin gerekli kazanımları edinememesine neden olmaktadır. Elde edilen bulgulara göre devamsızlık, bir derse özgü değil hemen hemen tüm derslere özgüdür. Öğrencilerin derse devam noktasında ders seçtikleri de katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Öğrencilerde, sevdikleri derslere devam ederken sevmedikleri ya da zorlandıklarını düşündükleri derslere katılım göstermeme eğiliminin olduğu tespit edilmiştir. Katılımcılar, bu sonuca kendi aralarındaki yaptıkları şube öğretmenler kurulundaki görüşmeler sonucunda vardıklarını ifade etmişlerdir. Bu gibi zorluklar yaşanmasına rağmen öğretmenlerin, öğrencilerin derse devamlarını sağlamak için, yoklama alarak öğrencilerin derse devam durumlarını takip ettikleri ve bu konuda velilerle iletişime geçerek öğrencilerin derslere devam etmelerini sağlamaya çalıştıkları görülmüştür. Öğrencilerin çoğunluğu tarafından devamsızlık yapılması halinde, öğretmenlerin konuyu tekrar anlatamaması, öğrencilerin müfredatta geri kalması gibi sorunlara yol açmaktadır. Bu konu ile ilgili Çakmak ve Uzunpolat (2021) tarafından yapılan çalışmada benzer bulgular elde edilmiştir. Bu sonuçtan hareketle, uzaktan eğitimde öğrencilerin derse devamının artırmak için gerekli teknik, altyapı, sosyal ve psikolojik gerekli tedbirlerin alınmasının büyük önem arz ettiği söylenebilir. Aksi takdirde, süreç boyunca derse düzenli devam eden ve derslerde devamsızlık yapan öğrenciler arasında akademik olarak büyük farklılıklar oluşacaktır. Bu durum, eğitimde istenilen çıktıların alınamamasına ve telafisi zor olacak sonuçlara yol açabilecektir.

Araştırma bulgularında ortaya çıkan bir diğer sonuç, öğretmenlerin öğrencilerin dikkatini toplamakta zorluk çekmeleri ve öğrencilerin çeşitli nedenlerden (bağlantı sorunları, öğrencilerin ders seçmesi) dolayı derslere zamanında girememeleridir. Öğrencilerin uzun süreli devamsızlık yaparak derslerden uzak kalmaları, derslere zamanında girememeleri, ders esnasında dikkatlerinin düşük olması, ilerleyen dönemlerde öğrenciler açısından büyük sorunlara yol açabilir. Uzaktan eğitim, birçok olanaklar sunmaktadır ancak bazı olumsuzlukları da beraberinde getirmektedir. Ortaya çıkabilecek olan en büyük olumsuzluk ise mevcut eğitim sisteminde var olan eşitsizlikleri daha da derinleştirmesidir (Avcı ve Akdeniz, 2021).

Uzaktan eğitimde her öğrencinin eşit şartlara sahip olmadığı, altyapı ve teknolojik araç yetersizliği nedeniyle tüm öğrencilere ulaşamadığı katılımcılar tarafından çok defa ifade edilmiştir. Paydar ve Doğan (2019) tarafından yapılan çalışma da bu sonucu desteklemektedir. Baek, Jones, Bulger ve Taliaferro (2016) tarafından yapılan çalışma göstermiştir ki teknolojiye erişim olanaklarından yoksunluk uzaktan eğitimin en önemli engellerinden biridir. Uzaktan eğitimde başarı isteniyor ise teknolojik imkanların iyileştirilip geliştirilmesi önemlidir (Rose ve Blomeyer, 2005). Ayrıca alan yazında, internet bağlantısı sorunu birçok defa vurgulanmıştır (Asmara, 2020; Mohan, vd., 2020; Dias, Lopez ve Teles, 2020). Evinde teknolojik araç olmayan ya da internet altyapısı zayıf olan öğrenciler uzaktan eğitimden faydalanamamakta dolayısıyla da dezavantajlı duruma düşmektedir. Bu durum, uzaktan eğitimin en önemli olumsuz noktalarından birinin, öğrencilerin eşit haklara sahip olmaması sonucunu doğurmaktadır (Ramos-Morcillo, Leal-Costa, Moral-Garcia ve Martinez, 2020). Öğretmenler, evinde teknolojik aracı olmayan ya da internete ulaşım imkânı olmayan öğrencilerin bu sorunlarını çözmek için bazı çözüm yolları geliştirmişlerdir. Bu durumda olan öğrencilere bakanlık tablet dağıtımını yapmış; öğretmenler, okullardan bilgisayar temin etmişlerdir. Öte yandan öğretmenler, öğrencilerini okullarda oluşturulan EBA destek noktalarına yönlendirmişlerdir. Katılımcı öğretmenler bakanlığın ihtiyaç sahibi öğrencilere dağıttığı tabletlerin ve okullarda oluşturulan EBA destek noktalarının dezavantajlı öğrenciler açısından çok faydalı olduğunu ifade etmişlerdir. Bu uygulamaların benzerleri diğer ülkelerde de görülmektedir. Örneğin İsveç'te Bergdahl ve Nouri (2020) tarafından yapılan bir araştırma da öğretmenler, dezavantajlı

öğrencileri okula ya da yerel kütüphanelere yönlendirmiş ve öğrencilere basılı materyaller ulaştırmışlardır. Sunulan tüm katkılara rağmen velilerin sosyo-ekonomik durumları ve öğrenciler arasındaki imkân farklılıkları fırsat eşitsizliği doğurmaktadır (Bennet, Uink ve Cross, 2020). Türkiye’de yapılan bazı araştırmalar göstermiştir ki uzaktan eğitimden faydalanamayan öğrenci sayısı oldukça fazladır ve bu durum fırsat eşitsizliğine ve eğitimin kalitesinin düşmesine neden olmaktadır (Yılmaz, Güner, Mutlu, Doğanay ve Yılmaz, 2020). Karadağ ve Yücel de (2020) yaptığı çalışmada öğrencilerin %23’ünün uzaktan eğitime dâhil olmadığını belirterek benzer bulgulara ulaşmıştır.

Araştırma tespit edilen sorunlardan bir diğeri de uzaktan eğitim derslerine karşı öğrenci motivasyonunun düşüklüğüdür. Öğrenci motivasyonunun başarıyı etkilediği bir gerçektir. Öğrenci motivasyonu düşük olduğunda öğrenciler ders çalışmaktan uzaklaşabilmektedir. Wheeler (2002) tarafından yapılan araştırmada, öğrenci motivasyonunun uzaktan eğitimde yüz yüze eğitime göre daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Wheeler, 2002). Bu sonuç, alan yazın ile örtüşmektedir. Benzer şekilde Hubson ve Purihito (2018) yaptıkları çalışmada, motivasyonun yüz yüze eğitimde büyük önemi olduğu gibi çevrimiçi eğitimde de oldukça önemli olduğunu vurgulamışlardır. Öğrencinin derse motive olamaması istenmeyen öğrenci davranışlarını da beraberinde getirmektedir (Bozpolat, Usta ve Uğurlu, 2016). Motivasyonu düşüren sebeplerin yüz yüze eğitimden farklı olarak uzaktan eğitimde tek yönlü iletişim, internet altyapısı nedeniyle internette kaynaklanan yavaşlamalar ve kopmalar, okul ortamındaki denetimden uzak olunması, uzaktan eğitim sürecinin uzaması, öğrencilerin ders ayrımı yapmaları şeklinde sıralanabilir. Akgül ve Oran (2020) ile Berkant ve Özdoğan (2020) çalışmalarında benzer bulgulardan bahsetmişlerdir. Bu sonuçların aksine Kang ve Zang (2020) ise çalışmalarında uzaktan eğitim sürecinde çevrimiçi eğitimin öğrenci motivasyonunu ve öğrenme düzeyini artırdığını tespit etmişlerdir. Uzaktan eğitim sürecinde yaşanan motivasyon düşüklüğü sorununun en aza indirilmesi için öğretim ortamlarının tasarımında; motivasyon tasarım modeli stratejilerinin etkin bir şekilde kullanılması faydalı olabilir (Uçar, 2016).

Araştırma sonuçlarına göre, öğrenciye pekiştirme amaçlı verilen ödevlerin takibini yapmak öğretmenler açısından bir zorluktur. Ödevlerin takibinin zorluğu, öğrencilerin bir kısmının ödev yapmaması sorununu da beraberinde getirmektedir. Ödev durumu ve takibi boyutu hem öğretmenleri hem de velileri zorlamaktadır. Bu bulgu, Karakuş, Esendemir, Ucuzsatan ve Karacaoğlu’nun (2021) çalışmaları ile benzerlik göstermektedir. Ödevler, uzaktan eğitim sürecinin önemli bir parçasıdır, zira ödevler hem derste öğrenilenlerin pekiştirilmesini hem de öğretmenlerin öğrenciyi değerlendirmesini sağlamaktadır. Öğrencilerin bir kısmının verilen ödevleri düzenli yapmamasının ardında bazı nedenler vardır. Bu nedenlere bakıldığında, öğrencilerin bu ödevleri kendi seviyeleri açısından çok zor bulmadıkları, evdeki ortamın ödev yapmaları açısından bir farklılık oluşturmadığı, verilen ödevleri fazla bulmadıkları gibi sonuçlar ortaya çıkmıştır (Kaynar, Kurnaz, Doğrukök ve Barışık, 2020). Öğrenciler açısından ödevlerin yüz yüze eğitim gibi düzenli kontrol edilememesi, ödevleri aksatmayı da beraberinde getirmiştir. Bu açıdan bakıldığında öğretmenler tarafından uzaktan eğitimde verilen ödevlerin çevrimiçi platformlarda etkileşimli ve düzenli takip edilebilir olması süreci destekleyecektir. EBA platformunda ödev verme ve takip etme sistemi mevcuttur ancak bu sistemin geliştirilip daha işlevsel hale getirilmesi bu sorunu ortadan kaldıracaktır.

Çalışmada ulaşılan bir başka sonuç da uzaktan eğitim sürecinde oluşan sağlık sorunlarıdır. Uzun süre hareketsiz kalmak ve sürekli ekran karşısında olmaktan kaynaklanan hem fiziksel hem de psikolojik sorunlara yol açması anlaşılabilir bir durumdur. Ayrıca süreçte teknoloji (ekran kastedilmektedir) bağımlılığı gibi olumsuz durumlar da ortaya çıkmıştır. Ekran bağımlılığı özellikle öğrencilerde göz sağlığını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Ekran bağımlılığının artması öğrencilerde ekranlarıyla olan yüz yüze iletişimi azaltmakta, sosyal uyum problemleri oluşturmakta ve öğrencilerin grup aktivitelerine olan ilginin de azalmasına yol açmaktadır (Rosen, et al., 2014). Nitekim Aykar ve Yurdakal da (2021) çalışmalarında benzer bulgulardan bahsetmişlerdir. Uzaktan eğitimde oluşabilecek sağlık sorunlarını en aza indirmek amacıyla günlük ders saatlerini makul ölçülerde tutmak, ders aralarında hareket edip kısa süreli de olsa temiz hava almak ve ekran karşısında geçirilen süreyi mümkün olduğu kadar azaltmak faydalı olacaktır. Uzaktan eğitim sürecinde görsel sanatlar, müzik, beden eğitimi, bilişim teknolojileri gibi uygulamaya dönük derslere giren katılımcılar, bu derslerin çevrimiçi olarak işlenmesindeki zorluklardan bahsetmişlerdir. Uygulamaya dönük bu derslerin tamamen uzaktan eğitim modeliyle yürütülmesi oldukça zordur. Uygulama içerikli derslerde öğreten-öğrenci etkileşimi gerekmektedir ve bu derslerin tamamının uzaktan eğitim yöntemi ile uygulanması öğretmen ve öğrenci açısından zordur.

Örneğin, görsel sanatlar gibi çizim içerikli derslerde öğrencinin kalem tutuşu, çizimi, tonlayabilme gibi yetenekleri kazanabilmesi için öğretmen desteğine ihtiyaç vardır. Bu bulgular Kahraman'ın (2020) yapmış olduğu çalışma sonuçlarıyla örtüşmektedir. Bu noktadan hareketle uzaktan eğitimde sağlık ve beden eğitimi gibi uygulamaya dönük dersler için de öğrenciler karşılığını alabilecekleri bir deneyim imkânı sağlamaları büyük önem taşımaktadır (Frimming ve Bordelon, 2016).

Araştırmaya katılan katılımcılar çevrimiçi dersler esnasında öğrencinin velisi ya da kardeşinin gürültü yapmasından dolayı hem derse giren öğrencinin hem de bu seslere maruz kalan diğer öğrencilerin dikkatini toplamakta zorluk çektiklerini ifade etmişlerdir. Alan yazında bu sonuçları destekleyen çalışmalar mevcuttur. Örneğin, Mohan vd. (2020) yaptıkları çalışmada, uzaktan eğitimde sessiz bir ortam oluşmasının zor olduğu çünkü ev ortamında diğer kardeşlerin ve çocukların sessiz bir ortama engel oldukları sonucuna varmışlardır. Ayrıca araştırmada ortaya çıkan bulgularla paralel şekilde Kurt, Kandemir ve Çelik de (2020) yapmış oldukları çalışmada çevrimiçi eğitimde ev ortamından kaynaklanan sorunların olduğunu ve bu sorunların da uzaktan eğitim sürecini zorlaştırdığını ifade etmişlerdir. Bu bulgular, Fatoni vd.'nin (2020) yapmış oldukları çalışma bulgularıyla örtüşmektedir. Bahsi geçen çalışma bulgularına göre uzaktan eğitim sürecinde; çalışmaya katılan katılımcılar altyapı eksikliği ve bağlantıdan kaynaklanan gecikme sorunları, öğretmenin sesi ile ilgili senkron sorunu, internet kopmasıyla birlikte dersin de yapılamaması sorunu, karşılıklı etkileşimin sınırlı olması, uzun süre devam eden derslerde konsantrasyon sorunu, tam bir eğitim ortamı olmamasından kaynaklı sorunlar ve grup çalışmasına imkan vermemesi gibi sorunlardan bahsetmişlerdir.

Öğretmenler, uzaktan eğitimde karşılaştıkları sorunlara bazı çözümler geliştirmişlerdir. Uzaktan eğitimde öğretmenlerin olduğu gibi velilerin rolleri de değişmiştir (Bozkurt vd., 2020). Bu çerçevede katılımcıların büyük çoğunluğu karşılaştıkları sorunları çözmek için velilerle iletişime geçtiklerini ifade etmişlerdir. Uzaktan eğitimde öğretmen-veli koordinasyonu hayati önem taşımaktadır. Veli ile iletişim halinde olma; istenmeyen öğrenci davranışlarının çözümünde, öğrenciyi yakından tanımada ve dersin amaçlarına ulaşmada öğretmene önemli imkânlar sunmaktadır (Çakmak ve Uzunpolat, 2021). Katılımcıların çoğu, veliler ile iletişim sağlamak amacıyla çevrimiçi gruplar kurduklarını ya da kurulan gruplara dahil olduklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca katılımcılar bu süreçte öğrencilere daha fazla katkı sunmak için uzaktan eğitime çeşitli hazırlıklar yapmışlar, öğrencileri birebir takip etmek amacıyla çeşitli çevrimiçi iletişim gurupları kurmuşlar, EBA ve diğer platformlarda canlı dersler yapmışlar, öğrenci ve velileri yönlendirmişler, EBA'dan oyun ve etkinlik paylaşmışlar, velileri ve öğrencileri yönlendirerek rehberlik etmişlerdir. Bu veriler göstermektedir ki öğretmenler bu zorlu süreçte eğitim ve öğretimin kesintiye uğramaması için öğrencilerle bağlarını koparmamış aksine daha da kuvvetlendirmek adına büyük bir özveri göstermişlerdir. Katılımcılar, öğrenci motivasyonunu artırmak ve öğrencinin derse karşı ilgisini canlı tutmak amacıyla dersi eğlenceli hale getirecek çevrimiçi aktiviteler yaptıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılar, öğrenci motivasyonunu artırmak ve dersi monoton olmaktan çıkarmak amacıyla da görsel, işitsel etkinliklere önem verdiklerini ve bu çalışmaların olumlu sonuçlarını gördüklerini de ifade etmişlerdir. Alan yazın incelendiğinde öğretmenlerin uzaktan eğitimde benzer çözümler gerçekleştirdikleri çalışmalara rastlanmaktadır. Örneğin, Çakın ve Külekçi Akyavuz (2020) yaptığı çalışmada görüş aldığı öğretmenlerin uzaktan eğitimde karşılaştıkları sorunları en aza indirmek ve öğrencileri motive edebilmek için, destekleyici bazı etkinlikler yaptığı, öğrencileri gelecek için teşvik ettiği, okulun devam ettiğini hissettirdiği, sağlık çalışmaları yaptığı, güzel sözler söylediği sonuçlarına ulaşmışlardır. Benzer şekilde Baki ve Çelik (2021) yaptıkları çalışma da öğretmenlerin uzaktan eğitimde karşılaştıkları sorunlara teknolojiyi takip etme ve kullanma, materyal eksikliği giderme, öğrencinin aktif katılımını sağlama, iletişim yollarını artırma, ders süresini etkin kullanma gibi çözüm yolları buldukları görülmektedir. Özetle, öğretmenlerin uzaktan eğitimde çok çeşitli sorunlarla karşılaştıkları ve bu sorunlara yönelik çözümler ürettikleri görülmüştür. Bu araştırma farklı branş ve kademelerde çalışan öğretmenlerin uzaktan eğitim deneyimlerini yansıtması açısından önemlidir. Karşılaşılan sorunlar ve çözümler daha sonra gerçekleştirilecek araştırmalara da ışık tutacak niteliktedir. Son olarak araştırmada ulaşılan bulgulardan hareketle aşağıdaki öneriler sunulmuştur.

Öneriler

Maddi imkânsızlık nedeniyle derslere devam edemeyen dezavantajlı öğrenciler teknolojik imkânlarla desteklenmeli, gerekli tablet, bilgisayar ve internet erişim imkânları sağlanmalıdır. Öğretmenlerin dersleri daha ilgi çekici hale getirmeleri açısından web 2 araçları kullanmaları konusunda mesleki yeterlilikleri artırılmalıdır.

Teknolojik altyapı eksiklikleri giderilmelidir. Veli-öğretmen ilişkisi eğitimin her sürecinde artarak devam etmelidir. Özellikle internet ulaşımında sıkıntı yaşanan bölgelerde kırsal kesimlerde fırsat eşitliğinin sağlanması adına ortak kullanıma imkân veren ücretsiz WIFI hizmeti sunulmalıdır. Öğretmenlerin hizmetine sunulan EBA modülü ve çevrimiçi materyaller geliştirilmeli ve çeşitlendirilmelidir.

Kaynakça

- Ağır, F. (2007). *Özel okullarda ve devlet okullarında çalışan ilköğretim öğretmenlerinin uzaktan eğitime karşı tutumlarının belirlenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- Akgül, G., & Oran, M. (2020). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin, ortaokul öğrencilerinin ve öğrenci velilerinin pandemi sürecindeki uzaktan eğitime ilişkin görüşleri. *Eğitimde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 3(2), 15-37.
- Akyürek, M. İ. (2020). Uzaktan eğitim: Bir alanyazın taraması. *Medeniyet Eğitim Araştırma Dergisi*, 4(1), 1-9.
- Anderson, J. (2020). Brave new world the coronavirus pandemic is reshaping education. <https://qz.com/1826369/how-coronavirus-is-changing-education> adresinden alınmıştır.
- Asmara, R. (2020). Teaching english in a virtual classroom using whatsapp during COVID-19 pandemic. *Language and Education Journal*, 5(1), 16-27.
- Avcı, F., & Akdeniz, E. C. (2021). Koronavirüs (Covid-19) salgını ve uzaktan eğitim sürecinde karşılaşılan sorunlar konusunda öğretmenlerin değerlendirmeleri. *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi-USBED*, 3(4), 117-154.
- Aykar, A. N., & Yurdakal, İ. H. (2021). Erken çocukluk öğretmenlerinin acil uzaktan eğitime ilişkin görüşleri. *Temel Eğitim Dergisi*, 3(2) 6-14.
- Baek, J. H., Jones, E., Bulger, S., & Taliaferro, A. (2016). Physical education teacher perceptions of technology-related learning experiences: A qualitative investigation. *Journal of Teaching in Physical Educatio*, 37(2), 175-185.
- Baki, Ö. G., & Çelik, E. (2021). Ortaokul matematik öğretmenlerinin uzaktan eğitimde matematik öğretim deneyimleri. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12(1), 293-320.
- Balaban, M. E. (2012). Dünyada ve Türkiye’de uzaktan eğitim ve bir proje önerisi. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi/The Journal of International Education Science*, 2(5), 376-394.
- Bennet, R., Uink, B., & Cross, S. (2020). Beyond the social: Cumulative implications of COVID-19 for first nations university students in Australia. *Social Sciences & Humanities Open*, 2(1), 1-4. <https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2020.100083>.
- Bergdahl, N., & Nouri, J. (2020). Covid-19 and crisis-prompted distance education in Sweden. *Technology, Knowledge and Learning*, 26(3), 443-459.
- Berkant, H. G., & Özdoğan, A. Ç. (2020). Covid-19 pandemi dönemindeki uzaktan eğitime ilişkin paydaş görüşlerinin incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 13-43.
- Bolton, N., & Unwin, L. (1996). *Encouraging the reflective learner: Distance learning as apprenticeship*. In N. Hedge. Going the distance (pp.39-49). Sheffield: University of Sheffield.
- Bozkurt, A., Jung, I., Xiao, J., Vladimirschi, V., Schuwer, R., Egorov, G., & Paskevicius, M. (2020). A global outlook to the interruption of education due to COVID-19 pandemic: Navigating in a time of uncertainty and crisis. *Asian Journal of Distance Education*, 15(1), 1-126.
- Bozpolat, E., Usta, H. G., & Uğurlu, C. T. (2016). Öğrenci ve öğretim elemanlarının sınıf yönetim modellerine ilişkin görüşleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(59), 1157-1173.
- Cowan, J. (1995). *The advantages and disadvantages of distance education*. In R. Howard & I. McGrath. Distance education for language teachers: A UK perspective (pp.14-20). Clevedon: Multilingual Matters.
- Creswell, J. W. (2013). *Araştırma deseni*. S. B. Demir (Çev. Ed.), Ankara: Eğiten Kitap.

- Çakmak, A., & Uzunpolat, Y. (2021). Din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenlerine göre salgın döneminde uzaktan eğitim. *Tekirdağ İlahiyat Dergisi*, 7(1), 885-892.
- Çarkın, M., & Akyavuz, E. (2020). Covid-19 süreci ve eğitime yansımaları: Öğretmen görüşlerinin incelenmesi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 6(2), 166-186.
- Daniel, J. (2020). Education and the COVID-19 pandemic. *Prospects*, 49, 91-96. <https://doi.org/10.1007/s11125-020-09464-3>
- Demir, F., & Özdaş, F. (2020). Covid-19 sürecindeki uzaktan eğitime ilişkin öğretmen görüşlerinin incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi Özel Sayısı*, 49(1) 273-292.
- Dias, M., Lopez, R., & Teles, A. C. (2020). Will virtual replace classroom teaching? Lessons from virtual classes via ZOOM in the times of COVID-19. *Journal of Advances in Education and Philosophy*, 4(5), 208-213.
- Bilgiç Doğan, H. G. (2014). *Uzaktan eğitim ve yaşam boyu öğrenme*. 09.08.2022 tarihinde <http://www.egitimdeteknoloji.com/uzaktan-egitim-yasam-boyu-ogrenme-nedir/> adresinden alınmıştır.
- Erdoğan, İ. (1998). *Araştırma dizaynı ve istatistik yöntemleri*. Ankara: Emel.
- Ersoy, A. F. (2016). *Fenomenoloji*. A. Saban ve A. Ersoy (Edt.). Eğitimde nitel araştırma desenleri içinde (ss.51-105). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Evans, D., & Shortall, T. (2011). Students' views on the advantages and disadvantages of open distance learning versus traditional on-campus learning in a master's degree course for language teachers in a British university. *The Journal of Nursing Studies*, 10(1), 21-30.
- Fatoni, Arifiati, A., Nurkhayati, E., Nurdiawati, E., Fidziah, Pamungkas, G., Adha, S., Irawan, Purwanto, A., Julyanto, O., & Azizi, E. (2020). University students online learning system during Covid-19 pandemic: Advantages, Constraints and solutions. *Systematic Reviews in Pharmacy*, 11(7), 570-576.
- Fidan, M. (2020). Covid-19 belirsizliğinde eğitim: İlkokulda zorunlu uzaktan eğitime ilişkin öğretmen görüşleri. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 24-43.
- Fraenkel, J. R., & Wallen, N. E. (2000). *How to design and evaluate research in education*. Boston: McGrawHill.
- Frimming, R. E., & Bordelon, T. D. (2016). Physical education students' perceptions of the effectiveness of their distance education courses. *Physical Educator*, 73(2), 340-352.
- Girginer, N., & Özkul, A. (2014). Uzaktan eğitimde teknoloji ve etkinlik. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3, 107-117.
- Hassenburg, A. (2009). Distance education versus the traditional classroom: Comparing the traditional classroom to the virtual one, does being physically present in school make a difference? *Berkeley Scientific Journal*, 13(1), 7-10.
- Herand, D., & Hatipoğlu, A. Z. (2014). Uzaktan Eğitim ve Uzaktan Eğitim Platformlarının Karşılaştırılması. *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 1(18), 65-75.
- Holmberg, B. (1995). *Theory and Practice of Distance Education* (Second Edition). London: Routledge.
- Hubson, T. D., & Puruhito, K. K. (2018). Going the distance: Online course performance and motivation of distance learning students. *Online Learning*, 22(4), 129-140.
- İşman, A. (2011). *Uzaktan Eğitim*. Ankara: 4. Baskı. Pegem Akademi.
- Kahraman, M. E. (2020). Covid-19 salgınının uygulamalı derslere etkisi ve bu derslerin uzaktan eğitimle yürütülmesi: Temel tasarım dersi örneği. *İMÜ Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 6(1), 44-56.

- Kang, X., & Zhang, W. (2020). An experimental case study on forumbased online teaching to improve student's engagement and motivation in higher education. *Interactive Learning Environments*, 28(7), 1-12.
- Karaca, İ., Karaca, N., Karamustafaoğlu, N., & Özcan, M. (2021). Öğretmenlerin uzaktan eğitimin yararına ilişkin algılarının incelenmesi. *Uluslararası Psikolojik Danışma ve Rehberlik Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 210-224.
- Karadağ, E., & Yücel, C. (2020). Yeni tip koronavirüs pandemisi döneminde üniversitelerde uzaktan eğitim: Lisans öğrencileri kapsamında bir değerlendirme çalışması. *Yükseköğretim Dergisi*, 10(2),181-192.
- Karakuş, N., Esendemir, N., Ucuzsatar, N., & Karacaoğlu, M. Ö. (2021). Türkçe dersleri özelinde uzaktan eğitim hakkında veli görüşleri. *Ana Dili Eğitimi Dergisi-Journal of Mother Tongue Education*, 9(3), 993-1011.
- Kashora, T., Van der Poll, B., & Van der Poll, J. A. (2016). E-learning and technologies for open distance learning in management accounting. *Africa Education Review*, 13(1), 1-19.
- Kaya, Z. (2002). *Uzaktan Eğitim*. Z. Kaya. İçinde Ankara: Pagem Yayınları.
- Kaynar, H., Kurnaz, A., Doğrükök, B., & Ş. Barışık, C. (2020). Ortaokul öğrencilerinin uzaktan eğitime ilişkin görüşleri. *Turkish Studies*, 15(7), 3269-3292.
- Knowles, M. S. (1975). *Self-directed learning: A guide for learners and teachers*. New York: Association Press.
- Kurt, K., Kandemir, M. A., & Çelik, Y. (2020). Covid-19 pandemi sürecinde uzaktan eğitime ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşleri. *Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 6(1), 89-103.
- MEB. (2020a). *Haber arşivi*. <http://www.meb.gov.tr/bakan-selcuk-23-Martta-baslayacak-uzaktan-egitime-iliskin-detaylari-anlatti/haber/20554/tr> Erişim:05.05.2020 adresinden alınmıştır.
- MEB. (2020b). *Haber arşivi*. <http://www.meb.gov.tr/ebada-canlisisinfla-egitim-basliyor/haber/20602/tr> Erişim: 05.05.2020 adresinden alınmıştır.
- Miles, M., & Huberman, A. (1994). *An expanded sourcebook qualitative data analysis*. California: Sage Publications.
- Mohan, G., McCoy, S., Carroll, E., Mihut, G., Lyons, S., & Domhnaill, C. M. (2020). *Learning for all? Second-level education in Ireland during COVID-19. COVID-19. ESRI Survey and Statistical Report Series*.
- Moore, M. G., & Kearsley, G. (2011). *Distance education. A systems view of online learning*. U.S.A.: Wadsworth Cengage Learning.
- Odabaş, H. (2003). İnternet tabanlı uzaktan eğitim ve bilgi ve belge yönetimi. *Türk Kütüphaneciliği*, 17(1), 22-36.
- Oliveria, M. S., Penedo, A. T., & Pereira, V. S. (2018). Distance education: Advantages and disadvantages of the point of view of education and society. *Dialogia*, 29, 139-152.
- Paydar S., & Doğan, A. (2019). Öğretmen adaylarının açık ve uzaktan öğrenme ortamlarına yönelik görüşmeleri. *Eğitim ve Teknoloji Dergisi*, 1(2), 154-162.
- Picciano, A. G. (2017). Theories and frameworks for online education: Seeking an integrated model. *Online Learning*, 21(3), 166-190.
- Queen, B., & Lewis, L. (2011). *Distance education courses for public elementary and secondary school students: 2009-10 (NCES 2012-009)*. U.S. Department of Education, National Center for Education Statistics.
- Ramos-Morcillo, A. J., Leal-Costa, C., Moral-Garcia, J. E., & Martinez, M. R. (2020). Experiences of nursing students during the abrupt change from face-to-face to e-learning education during the first month of confinement due to COVID-19 in Spain. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(15), 5519.
- Richardson, P., Dellaportas, S., Perera, L., & Richardson, B. (2013). Students' perceptions on using iPods in accounting education: a mobile-learning experience. *Asian Review of Accounting*, 21(1), 4-26.

- Rose, R., & Blomeyer, R. L. (2005). *Access and equity in online classes and virtual schools*. North American Council for Online Learning.
- Rosen, L. D., Lim, A. F., Felt, J., Carrier, L. M., Cheever, N. A., Lara-Ruiz, J. M., & Rokkum, J. (2014). Media and technology use predicts ill-being among children, preteens and teenagers independent of the negative health impacts of exercise and eating habits. *Computers in Human Behavior*, 35, 364-375.
- Saygı, H. (2021). Covid-19 pandemi uzaktan eğitim sürecinde sınıf öğretmenlerinin karşılaştığı sorunlar. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 109-129.
- Schardt, C. M., Garrison, J., & Kochi, J. K. (2002). Distance education or classroom instruction for continuing education: Who retains more knowledge? *Journal of the Medical Library Association*, 90(4), 455-457.
- Uçar, H. (2016). *Uzaktan eğitimde motivasyon stratejilerinin öğrenenlerin ilgileri, motivasyonları, eylem yeterlikleri ve başarıları üzerine etkisi*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Wheeler, S. (2002). Student perceptions of learning support in distance education. *Quarterly Review of Distance Education*, 3(4) 19-29.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara, Seçkin Yayınevi.
- Yıldız, S. (2016). Pedagojik formasyon eğitimi alan öğrencilerin uzaktan eğitime yönelik tutumları. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 301-329.
- Yılmaz, E., Güner, B., Mutlu, H., Doğanay, G., & Yılmaz, D. (2020). *Veli algısına göre pandemi dönemi uzaktan eğitim sürecinin niteliği*. Konya: Palet Yayınları.
- Yılmazsoy, B., & Kahraman, M. (2019). Uzaktan eğitim öğrencilerinin öz-yönetimli öğrenme becerilerinin incelenmesi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 12(2), 783-818.

Etik Kurul Onay Bilgileri

Veriler toplanmadan önce Düzce Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulundan 21.07.2022 tarih ve 2022/351karar sayılı etik izni alınmıştır.

EXTENDED SUMMARY

The coronavirus epidemic (Covid-19), which affects the whole world, first appeared on March 10, 2020, in Turkey. The World Health Organization (WHO) declared the coronavirus as a global epidemic on March 11, 2020 (Saygi, 2021). The epidemic has affected all areas of social life. As in every field, the schools where education and training activities are carried out were also affected by the epidemic and the schools had to be closed. Although the closure of schools contributes to the prevention of the epidemic, on the other hand, it causes significant costs for countries. Many countries in the world were caught unprepared for this new situation and had to switch to distance education in a short time (Daniel, 2020). It has been announced that as of March 23, 2020, distance education will be started in Turkey. Thus, the concept of distance education has entered our social and educational life (Karaca, Karaca, Karamustafaoğlu, & Özcan, 2021). In the conduct of distance education activities, there are traditionally publications through correspondence, radio, television, and CD-ROMs. Recently, Pocket-PC has also emerged as an additional medium where students can access course content that can be downloaded and stored on handheld mobile devices (Richardson et al., 2013). As well as the opportunities offered by distance education, it also has some limitations because it eliminates the social environment that students have at school (Hassenburg, 2009). Some of these limitations can be expressed as preventing socialization in students, failure of full learning, requiring a lot of effort, and causing time loss, and providing limited communication. Distance education provides a one-way communication when students are not active (Ağır, 2007). In cases where there is one-way communication and the social environment is limited in education, students cannot communicate with other students and are deprived of an effective learning path such as peer learning (Bolton & Unwin, 1996; Cowan, 1995). Some of the other limitations of distance education are that it makes face-to-face student communication difficult, hinders socialization, having problems in learning in individuals who do not know how to learn, working individuals take rest time, and lack of skills and practical lessons (Akyürek, 2020). Communication problems, problems with parents and problems with students' own learning (Çarkın & Akyavuz, 2020) are other disadvantages of distance education.

This research was designed in a qualitative research pattern. The research was carried out in the phenomenology pattern, which is one of the qualitative research methods. The study group of the research consists of 4 classroom and 9 branch teachers working in state primary and secondary schools affiliated to the Ministry of National Education in the central district of Düzce province in the 2022/2023 academic year. Maximum variation sampling, one of the purposive sampling methods used in qualitative research, was used to determine the study group. A semi-structured interview form was used as a data collection tool in the research. Two open-ended questions were prepared in the interview form. Data were collected through face-to-face interviews. The data obtained in the research were analyzed by content analysis technique. According to the findings obtained in the research, the problems they encounter in distance education; problems caused by communication, problems arising from low motivation, problems related to participation in class, problems related to health, problems caused by technology, problems caused by students, personal problems, difficulties in reaching parents, inequality of opportunity, problems due to infrastructure, problems due to lesson start time and socialization identified as problems. Teachers stated that the solution to the problems experienced is technological material and infrastructure support, security measures, effective use of online communication platforms, teacher-parent cooperation, motivation, and taking health measures.

The most important result of the research was student absenteeism in online courses. This situation not only reduces the academic achievement of students but also causes a decrease in the motivation of teachers. It has been observed that the reasons for students' absenteeism, especially at the beginning of the pandemic, are the problems of students accessing the internet and the absence of a tablet or computer. Although students have the opportunity to enter the course during the process; It has been determined that absenteeism from classes has increased due to reasons such as low motivation and student indifference and incuriousness. Another result that emerged from the research findings is that teachers have difficulty in getting students' attention and students cannot attend classes on time due to various reasons (connection problems, students' distinction of classes) It has been stated many times by the participants in the research that not every student has equal conditions in distance education, and that all students cannot be reached due to the lack of infrastructure and technological equipment. Another problem identified in the research is the low student motivation towards distance education courses. It is a fact that student motivation affects success.

BOĞAZ KELİMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

A RESEARCH ON THE WORD 'BOGAZ '

Muhammed Emin YILDIZLI

İstanbul Üniversitesi
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
eminyildizli@istanbul.edu.tr
ORCID: 0000-0002-2459-9543

Burcu YILMAZ

İstanbul Üniversitesi
Doktora Öğrencisi
burcuu-yilmazz@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-6813-8725

ÖZ

Geliş Tarihi:

13.12.2022

Kabul Tarihi:

19.01.2023

Yayın Tarihi:

31.03.2023

Anahtar Kelimeler

Boğaz,
Güncel
Türkçe Sözlük,
Anlam,
Deyim,
Türkçe Sözlük

Keywords

Throat,
Contemporary
Turkish
Dictionary,
Meaning,
idiom,
Turkish lexicon

Boğaz kelimesi üzerine bir inceleme niteliğinde hazırlanan bu çalışma iki aşamalı bir araştırma olarak planlanmıştır. Çalışmanın ilk aşaması kelimenin hem eş zamanlı hem de art zamanlı karşılaştırmalarla fonetik ve semantik olarak geçirdiği değişimlerin tespiti ve yorumlanması üzerinedir. Kelimenin tarihî ve çağdaş lehçelerdeki evreleri tablo yardımıyla okuyucuya sunulmuştur. Kelimenin tarihî lehçelerdeki anlam olayları ortaya çıkarılmaya çalışırken dönem sözlüklerinin yanında dönem eserleri üzerine yapılmış akademik çalışmalardan da faydalanılmıştır. Böylelikle Türkçenin tarihî dönemlerinde kelimeye eklenen anlamlar birebir tespit edilmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın ikinci aşaması, Türkiye Türkçesi üzerine hazırlanmış dört sözlük üzerinden boğaz kelimesinin anlam ve deyim zenginliği yönünden durumunun ortaya çıkarılmasıdır. Kelimeye yönelik yapılacak olan bu karşılaştırmalı değerlendirme ile Türkçe Sözlüklere Boğaz kelimesi ile ilgili temel, yan ve mecaz anlamlarla birlikte deyimler noktasında da katkı sağlamak hedeflenmektedir.

Yukarıda açıklanan hedefler doğrultusunda hazırlanan bu çalışmayla organ adı olan boğaz kelimesine yönelik hem anlam bilimi hem de sözlük bilimi açısından alana katkı sağlamak amaçlanmıştır.

ABSTRACT

This study, which was prepared as a review on the word Bogaz, was planned as a two-stage research. The first stage of the study is on the detection and interpretation of the phonetic and semantic changes of the word with both simultaneous and diachronic comparisons. The phases of the word in historical and contemporary dialects are presented to the reader with the help of tables. While trying to reveal the semantic events of the word in historical dialects, academic studies on period works were also benefited from besides period dictionaries. Thus, the meanings added to the word in the historical periods of Turkish were tried to be determined exactly.

The second stage of the research is to reveal the situation of the word bogaz in terms of meaning and idiom richness through four dictionaries on Turkey Turkish. With this comparative evaluation to be made for the word, it is aimed to contribute to the Turkish Dictionaries in terms of idioms along with the basic, subordinate and metaphorical meanings of the word Bogaz.

With this study, which was prepared in line with the objectives described above, it is aimed to contribute to the field in terms of both semantics and lexicography for the word bogaz, which is the name of the organ.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1218365>

Atıf/Cite as: Yıldızlı, M. E., ve Yılmaz, B. (2023). Boğaz kelimesi üzerine bir araştırma. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi* 13(1), 402-425.

Giriş

Boğaz kelimesinin tarihî Türk lehçeleri ve çağdaş Türk lehçelerindeki kullanımı aşağıda karşılaştırmalı bir şekilde sunulmuştur. Aşağıdaki karşılaştırmalar incelendiğinde kelimenin hem dönemsel özelliklere hem de lehçeler arasındaki ses denkliklerine uygun bir seyir içerisinde fonetik değişim gösterdiği görülmektedir. *Boğaz* kelimesi tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinde organ adı olarak temel anlamda kullanılmıştır. Kelimenin, Türkçenin tarihî ve coğrafi seyri içerisinde yeni, yan ve mecaz anlamlar kazandığı da araştırma kapsamında görülmüş ve çalışmada değerlendirilmiştir. Organ adı olan *boğaz* kelimesinin yerine geçecek şekilde tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinde *tamak*, *tamgak*, *damak* gibi başka kelimelerin de kullanıldığı görülmüştür. (EUT: *tamgak/tamak*: Damak, boğaz, gırtlak (Ekmen, 2018: 87); *tamgak*; DLT (Haz: Ercilasun, 2018: 850).

Tablo 1. Tarihî Türk Lehçelerinde *Boğaz* Kelimesi

LEHÇE	BOĞAZ ¹
Köktürkçe	boguz (Ercilasun, 2016: 666).
Eski Uygur Türkçesi	<i>boğaz</i> , <i>boğuz</i> (Caferoğlu, 1968: 46); <i>boguz</i> (Ekmen, 2018: 123).
Karahanlı Türkçesi	<i>boguz</i> (Haz: Ercilasun, 2018: 593); <i>boğuz/ boğuz</i> (Haz: Arat, 2008: 1124-1125).
Harezm Türkçesi	<i>boğ(u)z</i> (Ata, 1997:121); <i>boğaz</i> (Özkan, 2009: 112).
Çağatay Türkçesi	<i>boguz</i> (Kunos, 1902: 33); <i>boğ(u)z</i> (Özdarendeli, 2001:488); <i>boğ(u)z</i> (Çelik, 1993:473).
Kıpçak Türkçesi	<i>boğuz</i> , <i>boğar</i> , <i>boğak</i> (damağın altı) (Toparlı ve ark., 2007:34), <i>boğaz</i> (Bakırcı, 2008:204); <i>Boğaz</i> (Orçun, 2010: 245).
Eski Anadolu Türkçesi	<i>boğaz</i> (Somuncu, 2018: 638); <i>boğaz</i> (Kuğu, 2017: 1166); <i>boğaz</i> (Doğan, 2015:445).
Osmanlı Türkçesi	<i>boğaz</i> (Haz: Gölpınarlı, 1951: 370); <i>boğaz</i> (Haz: Tulum ve Tanyeri, 1977: 383).

¹ Kelimenin transkripsiyonunda atıf yapılan kaynaklardaki görünüm esas alınmıştır.

Tablo 2. Çağdaş Türk Lehçelerinde *Boğaz* Kelimesi

LEHÇE	KELİME	ANLAM
Türkiye Türkçesi	<i>boğaz</i>	1. Boynun ön bölümü ve bu bölümü oluşturan organlar, imik, kursak. 2. Şişe, güğüm vb. kaplarda ağza yakın dar bölüm. 3. İki dağ arasında dar geçit. 4. Yedirip içirme yükümü, iâşe. 5. Yiyeceği içeceği sağlanan kimse. 6. Yeme içme. 7. İki kara arasındaki dar deniz (https://sozluk.gov.tr/).
Başkurt Türkçesi	<i>boğaz</i>	1.Boğaz 2. İki deniz ya da suyu birleştiren dar yer (Özşahin, 2017: 96).
Kazak Türkçesi	<i>buğaz</i>	Boğaz (Haz. Koç, Bayniyazov, Başkapan 2003: 96).
Azerbaycan Türkçesi	<i>boğaz</i>	Boyunun, gıda borusunun başı ve nefes yollarının birleştiği ön taraf. 2. Çeşitli şişelerin ve eşyaların ağız ile gövdeleri arasındaki dar alan. 3. Değirmenin üst taşındaki delik. 4. Çorabın üst kısmı. 5. Derelerin ve çayların baş tarafı. 6. İki dağ arasındaki dar geçit. 7. Denizin iki kara arasındaki dar bölge (Ağamusa, Ahundov ve ark., 2006:342-343).
Tatar Türkçesi	<i>bugaz</i>	Boğaz (Aktaran, Öner 2014: 64).
Yeni Uygur Türkçesi	<i>boğaz</i>	Boğaz (Çev: Kurban, 2013: 46).
Tuva Türkçesi	<i>boostaa</i>	Boğaz (Monguş, 2005: 42).
Karaçay- Malkar Türkçesi	<i>bogaz</i>	Körfez, koy (Tavkul, 2000: 124).
Türkmen Türkçesi	<i>bogaz</i>	1.Boğaz 2. Şişe ağzı. 3. Coğrafi terim (Tekin ve ark., 1995: 76).
Özbek Türkçesi	<i>bugoz</i>	Boğaz (Yusuf, 1993: 23).
Çuvaşça	<i>pır</i>	Boğaz, gırtlak (Paasonen, 1950: 107).
Hakasça	<i>poostaa</i>	Hayvanın boğaz kısmı (Arıkoğlu, 2005: 376).

Türkçenin Tarihî Devirlerinde *Boğaz* Kelimesi²

Eski Türkçe Devrinde *Boğaz* Kelimesi

Kelime hem *boguz* hem de bu kelimeden türemiş olan *boguzlan-* şekliyle Tonyukuk abidesinde karşımıza çıkmaktadır.

Tonyukuk 8: *Bodun boguzı tok erti* “Milletin karnı tok idi”.

Tonyukuk 26: *Yırçı yir yañılıp boguzlantı* “Kılavuzu yeri şaşırıldı ve boğazlandı” (Ercilasun, 2016: 601- 609).

Sözlük anlamı olarak, “Boguz” kelimesinin karşılığı olarak boğaz karşılığı verilse de “boguzı tok” ifadesinin karşılığı olarak “karnı tok” aktarımının yapıldığı görülmektedir. Boguzlan- fiili içinse boğazlanarak öldürülmek tanımlaması yapılmıştır.

Tonyukuk 8: *Bodun bog(u)zı tok erti* “Halkın boğazı tok idi” (Tekin, 1994: 4-5).

Tonyukuk 26: *Y(e)rçi y(e)r yañılıp boguzlantı* “Kılavuz yanıldı ve boğazlandı” (Tekin, 1994: 12-13).

Talat Tekin’de “boguz”un sözlük karşılığı boğaz olarak verilirken, boguzlan- fiilinin karşılığı boğazlan-, öldürül- şeklinde verilmiştir (Tekin, 1994: 56).

Tonyukuk 8: *bodun boguzı tok erti* (halkın karnı tok idi) (Aydın, 2017:105-106).

² Kelimenin ve anlamının dönem eserlerinde tanıklanmasında sadece kelimenin geçmiş olduğu eserler ve örnekler verilmiş olup kelimenin geçmediği ama araştırma kapsamında taranan diğer eserlere çalışmada yer verilmemiştir. Araştırma, Türkiye Türkçesi sözlüğüne katkı sağlamak amacıyla planlandığından Türkçenin tarihî dönemleri incelenirken Karahanlı Türkçesi döneminden sonra Batı Türkçesinin oluşmaya başladığı dönem olan Eski Anadolu Türkçesi, Osmanlı Türkçesi ve Türkiye Türkçesi dönemine ait eserler araştırma sınırlılıkları nedeniyle değerlendirilmiştir.

Tonyukuk 8: *Bodun bogzı tok erti* (bodun doymuş idi) (Berta, 2010: 57 ve 85).

Tonyukuk 26: *yañılıp boguzlandı* (şaşıp boğazlandı) (Berta, 2010: 68 ve 89).

Farklı dört kaynaktan yapılan aktarımlar ve sözlük çalışmalarından alınan veriler doğrultusunda ilk olarak Köktürkler devrinde Tonyukuk yazıtında karşımıza çıkan *boguz* kelimesinin, insan organı olarak temel anlamda kullanıldığı görülmektedir. Kelime aynı zamanda yapım eki olarak (*boğaz-la-n-*) yeni bir anlam kazanmıştır. Ayrıca Ercilasun'un ve Tekin'in *boguzı tok* ifadesi için vermiş olduğu anlamlarda kelimenin Eski Türkçe devrinde deyimleştiği de açık bir şekilde görülmektedir. Kelimenin temel anlamıyla birlikte gelişerek deyim içerisinde kullanılması gibi önemli bir veriden yola çıkarak *boğaz* kelimesinin Eski Türkçe devrinde temel anlamıyla birlikte yan ve mecaz anlamlarının da kullanıldığını söylenebilir. Fakat kelimenin hangi yan ve mecaz anlamları o dönemde taşıdığını elimizdeki veriler ışığında net bir şekilde ortaya koymak şimdilik mümkün görülmemektedir.

Eski Uygur Türkçesi Devrinde Boğaz Kelimesi

Eski Uygur Türkçesi devrinde boğaz kelimesiyle birlikte *tamgak/ tamak* (Ahmet, 2009: 150; Usta, 2012: 563; Caferoğlu, 1968: 222, Kaya 1994: 327, Gulcalı, 2013:224, Wilkens, 2021:668); *buk* (Usta, 2012: 153), öñüç (Usta, 2012:462; Caferoğlu, 1968:151) gibi kelimelerin de organ adı olarak “boğaz” anlamıyla kullanıldığı yapılan taramalarda tespit edilmiştir.

boguz “Boğaz” (Caferoğlu, 1968: 46).

Buguz “Boğaz organ adı” (Teres, 2006: 335).

Boguz “Boğaz” (Wilkens, 2021: 186).

Boğaz “Boğaz”(Usta, 2012: 142).

Boğaz “Boğaz”(Demirci, 2014: 157).

Boguz “Boğaz” (Tekin, 1976: 369).

Boguz “Boğaz, gırtlak” (Hamilton Çev: Köken, 2012: 172).

Boguz “Boğaz, gırtlak, boyun, dar geçit” (Öztural, 1996: 95).

Boguz “Boğaz, geçim kaynağı, besin” (Ayaz, 2016: 87).

Boguz içinde kart bolup yarlımasar em “boğaz içinde yarılmayan bir çıban çıkmışsa ilaç...” (Batmaz, 2013: 45).

Til tüpi bogzi öpkesi “dil dibi, boğazı, akciğeri” (Batmaz, 2013: 59).

Boguzınga yürs[er] kamış birle... (Batmaz, 2013: 45) “kamışla boğazına...”

Boğazıntın önmiş tını “boğazından çıkan nefes”(Tekin, 1976: 116 ve 234).

Boguzça subda yorıp “boğazlarına kadar suda yürüyerek” (Hamilton Çev: Köken, 2012: 28).

Boguz elip tükel bogdı (Teres, 2006: 434) “boğazımı ısırtıp boğdu”.

Aş boguzda tügüldi (Teres, 2006:476) “yemek boğazda düğüldü”.

Bogzi için meñlenür (Teres, 2006: 549) “boğazı için o taneleri toplar”.

Ol anig bogzin kuzutti (Teres, 2006: 557) “birisinin boğazını kuruttu”.

Bogazıntın ört “boğazından ateş çıkarıp” (Demirci, 2014: 54 ve 157).

Boguz “bol- fiiliyle kullanıldığı zaman (hamile kalmak)” (Caferoğlu, 1968: 46).

Boğuz “Hayvan yemi olmak üzere tane halindeki ekin” (Caferoğlu, 1968: 46).

Eski Uygur Türkçesine ait eserlerde yapılan taramalar neticesinde boğaz kelimesinin ağırlıklı olarak organ adını karşılayacak şekilde kullanıldığı görülmüştür. *Bogzi için meñlenür* cümlesinde “geçim, mide, karın, karını doyurmak,” gibi anlamları da çıkarmak mümkün olmakla birlikte kelimenin mecaz anlam kazandığı görülmektedir. *Boguzça subda yorıp* ifadesinde ise kelimenin organ adı ile birlikte aslında bir uzunluk ifade ettiği ve “yükseklik bildiren ölçü birimi” olarak da kullanıldığı görülmektedir. Bu ifadeye benzer bir anlatım Türkiye Türkçesinde, *boğazına kadar pisliğe bat-* şeklinde içinden çıkılmaz bir durumu anlatmak için deyimleşmiş bir anlatım olarak da kullanılmaktadır. Eski Uygur Türkçesi dönemine ait eserlerde yapılan taramalar neticesinde

boğaz kelimesinin organ adı olarak kullanılmaya devam etmesinin yanında kelimenin mecaz anlamlar kazandığı ve söz öbeklerinin içerisinde başka kelimelerle deyimleşme temayülü gösterdiği söylenebilir.

Karahanlı Türkçesi Devrinde *Boğaz* Kelimesi

Karahanlı Türkçesi devrinde yazılan eserler incelendiğinde *boğaz* kelimesinin anlamındaki genişlemeler dikkat çekmektedir. Kelimenin özellikle deyim içerisindeki kullanımına yönelik örnekleri Türkçenin bu tarihi döneminde görebilmek mümkündür. Kelime ile ilgili dönem eserleri üzerine yapılan çalışmalarda kelime Atebetül- Hakayık'ta *tamak* biçimiyle kullanılırken kelimenin Divan-ı Hikmet'te kullanılmadığı görülmüştür. Dönem eserlerinde *tamak* ve *tamgak* kullanımına da rastlanmıştır (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015:850; Üşenmez, 2006:385; Arat, 1992: LIX). Bunun yanında Kaşgarlı Mahmud tarafından kaleme alınan DLT'te kelime ile ilgili geçen "Türkler boğaza tamgak, onlar tamak derler." ifadesi de kelimenin lehçelerdeki kullanım durumunu göstermesi açısından önemlidir.

Boğuz "Boğaz" (Kök, 2004: 327).

Boğuz "Boğaz" (Üşenmez, 2006: 163).

Boğuz "Boğaz" (Ünlü, 2004: 389).

Boğuz "Boğaz" (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015: 593).

Kutadgu Bilig

993. beyit: biri til turur kör birisi *boğuz*

bu iki basa tutsa aşğı ögüz

Bunlardan biri dil, biri de *boğazdır*, insan bu ikisine hâkim olursa çok fayda görür (Arat, 2008: 250-251).

2976. beyit: *boğuz* toğrur aşım kişi yılķınıđ

basa aşğı kötrür bu yalķuķ anığ

İnsan önce hayvanın *ķarnını doyrurur*, sonra bu insan ondan yararlanır (Arat, 2008: 546-547).

3603. beyit: kiçig oğan özlüg et öz meņzegi

boğuz toğsa yügrür tiler öz terji

Vücut küçük çocuğa benzer; *ķarnı doyrarsa* koşar, akranlarını arar (Arat, 2008: 634-635).

4588. beyit: negü tir eşitgil *boğuz* tıđđıçı

özi boğzığa erk bolup tutđıçı

Boğazına hâkim olan ve gerektiğinde kendisini yemekten alıkoyabilen insan ne der, dinle (Arat, 2008: 786-787).

5465. beyit: bir egnim meniğ me bir ök bu *boğuz*

nelük munça yalķuķ yüki yüğmek öz

Benim ancak bir sırtım ve bir tek *boğazım* var; niçin bu kadar insanın vebalini yükleneyim (Arat, 2008: 914-915).

4615. beyit: *boğuzdan* kirür ig *boğuzığ* küğez

aşığ tenleyü yi yigü içgü az

Hastalık *boğazdan* girer, *boğazı* koru, yemeği ölçüyle ye, insan her zaman az yiyip az içmeli (Arat, 2008: 790-791).

3664. beyit: eginke keçlim ya *boğuzka* yimi

ķerek ay ķadaş bu tiriglik emi

İnsanın sırtına giysi, *boğazı* için yemek gerekir; ey kardeş, bunlar hayat ilaçlarıdır (Arat, 2008: 644-645).

4404. beyit: sağa ma siziksiz ķerek bu kişi

itilse anın ötrü *boğuzığ* işi

Boğazının ihtiyacını sağlamak için bunlar şüphesiz, sana da gerekecektir (Arat, 2008: 758-759).

4589. beyit: *boğuzığ* küğez bolma erniğ ili

bu *boğuzun* için bolma yalnuq kulu

Boğazını gözet ve aşağılık insan olma; bir *boğaz* için insanların kulu durumuna düşme (Arat, 2008:786-787).

2496. beyit: konuqları körgü ya *boğuz* yimi

açıklıg açığısızka kılta emi

O bunların kalacakları yeri, *yiycekleri* yemeği saptar, hediyeli veya hediyesizlerin usul ve çaresine bakar (Arat, 2008: 476-477).

3797. beyit: egin bütti *boğuzum* yime boldı tok

töbün barsu dünya açlın aşğı yok

Sırtım pek *karnım* da tok oldu; dünya yere batsın, onun başka ne faydası vardır (Arat, 2008: 664-665).

Satır-Arası Kur'an Tercümesi

Kaçan tegse *boğuz* başına "Canına ne zaman deyse" (Ünlü, 2004: 221).

Tegdi köñüller *boğuzlar* başına "Gönüller canlara deydi" (Ünlü, 2004: 124).

Dîvânu Lugâti't Türk

Boğuz alıp tükel bogdı "Boğazını ısırip onu boğdu" (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015: 240).

Aş *boğuzda* tügüldi "Yemek boğazda takılıp düğümlendi" (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015: 260).

Suw *boğuzda* tüglündi "Su boğazda düğümlendi" (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015: 304).

Boğuz için menlenür "Boğazı için tane toplar" (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015: 321).

Anıñ *boğuz* aşka kuzıdı "Onun boğazı yemek için kurudu" (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015: 462).

Ol anıñ *boğuzın* kuzuttı "O, onu yemeğe iştahlandırdı" (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015: 328).

Boğaz kelimesine yönelik olarak Karahanlı dönemine ait eserlerde yapılan taramada kelimenin anlam dünyası ile ilgili şu karşılıklılar tespit edilmiştir: "Organ adı, mide, karın, karın doyurmak, yeme-içme, yiyecek, geçinme, can". Kelimenin bu anlamlara gelecek şekilde eserlerde kullanılmasının yanında Kutadgu Bilig'in 5465. beyitte geçen *bir egnim meniñ me bir ök bu boğuz "tek boğazım" (?????)* ifadesinin "tek başınlık"ı ifade etmekle birlikte "tok gözlü olma"yı da işaret ettiği düşünülmektedir. Yine eserin 4589. beyitinde geçen *boğuzun küñdeñ bolma erniñ ili/bu boğuzun için bolma yalnuq kulu* "Boğazını gözet ve aşağılık insan olma; bir boğaz için insanların kulu durumuna düşme." şeklindeki ifadede boğaz kelimesi "*mide, karın, yiyecek*" gibi anlamları yansıtmakla birlikte buradaki anlamın genel olarak "maddî olan her şey"i kapsadığı işaret edilmektedir. Yani kişinin maddî karşılığı olan her şeye karşı dikkatli olması gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca Satır-Arası Kur'an tercümesinde geçen *boğaz başı* ifadesinin "can" anlamı taşıdığı ölüm anında ruhun çıktığı nokta olarak tasavvur edilen boğazdan hareketle metnin bütünlüğü dikkate alınarak tespit edilmiştir.

Eski Anadolu Türkçesi Devrinde Boğaz Kelimesi

Eski Anadolu Türkçesine ait incelenen metinlerde *boğaz* kelimesinin eserlerde kullanıldığı görülmekle birlikte Türkçenin daha önceki dönemlerinde "boğaz" anlamıyla da kullanılan *boyun* ve *damak* kelimelerinin de metinlerde geçtiği görülmüştür. Fakat bu kelimelerin anlam alanlarının organ adı olan boğazı karşılama durumundan çıktığı ve bugünkü anlam alanlarında karşılık bulduğu tespit edilmiştir. Bunlarla birlikte sadece Dede Korkut hikâyelerinde karşılaşılan ve "hamile at" anlamına gelen *boğaz* (Ergin, 1997: 147) kelimesinin varlığı da araştırmalar neticesinde görülmüştür.

Boğaz "Boğaz" (Ergin,1997: 55).

Boğaz "Boğaz" (Ulusu, 2013: 91).

Boğaz "Boğaz" (Akcan, 2013: 150).

Boğaz "Boğaz" (Feşel Güzelşik, 1996: 91).

Boğaz “Boynun ön bölümü ve bu bölümü oluşturan organlar”(Kütükçü, 2005: 246).
Boğaz, buğaz “Boğaz” (Ahundova, 2012:794).
Boğaz “Boynun ön bölümü ve bu bölümü oluşturan organlar” (Coşkun, 2015: 400).
Boğaz “Boğaz”(Şimşek, 2017: 548).
Boğaz “Boğaz, boynun ön bölümü ve bu bölümü oluşturan organlar, kursak” (Al-Rawe, 2021: 1011).
Boğaz “Kursak, boğaz” (Somuncu, 2018: 638).

Süheyl ü Nevbahar

Anuñ buyruğınsuz adılmaz adım
Boğazdan aşığa yudılmaz yudım (Dilçin, 1991: 195).

Çağırur idi yırtup uzın uzın
Gehî yaqasın u gehî boğazın (Dilçin, 1991: 425).

Kişi kim boğazından alu kıla
Hemîn dilegi ol ki qarını tola (Dilçin, 1991: 560).

Dede Korkut Hikâyeleri

Boğazdan şalındurdu, yatağına (Ergin, 1997: 211).
Yaqañ ile boğazuñdan tutayın-mı (Ergin, 1997: 80).
Kazan oğı uruzı ħabisden çıkaruñ, boğazından urgan-ile asun (Ergin, 1997: 107).
Boğazları birer qarış kâfir kızları (Ergin, 1997: 154).
Sağaluñ ile boğazuñdan tutayın-mı (Ergin, 1997: 195).
Avçılardan ayru, dülbendi boğazına kiydi (Ergin, 1997: 218).
Şıçrayup şahin kibi kâfirüñ boğazın ele aldı (Ergin, 1997: 224).

Miraçname

Andan kıdretten boğazına bir kıatre şü tamladı (Uluscu, 2013: 54).
Boğazlarına bata ve yüreklerin yaka (Uluscu, 2013: 68).

Satır-Arası Kuran Tercümesi

Yürekler boğazlara çıka (Akcan, 2013: 24).

Şeyyâd Hamza Mirâc-Nâme

Pes melekler odu nice al durur
Bbuñlarıun boğazlarına tol durur (Feşel Güzelışık, 1996: 56).

[...]sın kıoyarlarsa ağzına
Varmaya bir kıatresi boğazına (Feşel Güzelışık, 1996: 64).

Satır Arası Kuran Tercümesi

Dağı yiyesi boğaza durmaqlı... (Kütükçü, 2005: 176).

Cevāhirul Asdāf

Ol yegrek atlar ħaġġ-icün segirdükde boğazları ħur ħur ider (Ahundova, 2012: 671).
Ve eluġi buğazına baġlu eyleme ya'ni eluni nafaġadan yığma (Ahundova, 2012:3 30).

Kitāb-ı Güzide

Diline virdi ħanā'atı boğazına virdi aşıklıġı... (Coşkun, 2015: 90).
Kişiler ola kim dopıġından boğazına deġin derleye derine ġarġ (Coşkun, 2015: 156).

Satır-Arası Kuran Tercümesi

Daġı ūvarınıla ūdan ūaru ūu. öpe anı daġı yaġın olmaya kim boğazından indüre anı (Tuna, 2016: 148).
Süd aru ūāfı boğazdan inici içicilere (Tuna, 2016: 158).
Uşbu tatludur hoş gevez boğaza inici içmeġi (Tuna, 2016: 261).
Döndürmezsis anı ya'Öni can boğaza degdüġinden eger olursaġuz ġirçekler (Tuna, 2016: 330).
Daġı ulu od daġı yiyesi boğaza durmaġlu (Tuna, 2016: 354).

Satırarası Kur'ân Tercümesi

Ūdan ūaru öpe anı daġı yaġın olmaya boğazından indüre anı (Şimşek, 2017:183).
Deri arasında daġı ħan arasında süd anı boğazdan inici içicilere (Şimşek, 2017: 190).
Bendler daġı ulu od daġı yiyesi boğaza turmaġlar (Şimşek, 2017: 339).
Boğazdan gevez içen ūu ve cennetde bir çişme (Şimşek, 2017: 341).

Yunus Emre Divanı.

Buğuz boşu nolur ma'suk yolında (Gölpınarlı, 1943: 21).
Boğazına deġin Karun'ı yutdı
Boğazına deġin tutuldı turur (Gölpınarlı, 1943: 30).
Var kanaat darında nefsi buğazundan as (Gölpınarlı, 1943: 328).
Çün denüze ġarkoldın buğazuna geldi su (Gölpınarlı, 1943: 385).

Tefsîr-i Kurân (60a-120b Varakları).

Çün ol Żarî' vireler, buların boğazlarına düre. Bir neçe rivāyet'de Żarî' didiġi boğazu turucu nesne dimek olur.
Çünkü buların boğazlarından aşıġa nesne geçmeye. Bular aġalar ki dünyāda bir nesne ki boğazlarına dursa,
şuyıla geçürürlerdi (Al-Rawe, 2021: 883).

Daġı budur kim her ħaçan ħaşşāblar bıçaġın ħayvānıġ boğazına ħosalar Bismi'llāhi Allāhu Ekber diseler (Al-Rawe, 2021: 931).

İpi boğazına sırtmaç bıraġdı geçdi (Al-Rawe, 2021: 959).

Ol ip boğazına geçdi, helāk oldu cān (Al-Rawe, 2021: 960).

Behçetü'l-Hadâyık

İsmâ'il boğazın bıçaġ kesmedi (Somuncu, 2018: 237).

Boğazına bıçaġ çalınasın bilseġ (Somuncu, 2018: 241).

ve boğazına bıçaġ çalındı (Somuncu, 2018: 242).

Bıçak taşu keser İsmâ'il boğazın kesmez (Somuncu, 2018: 244).

İsmâ'il boğazı taşdan dağı mı kıtırak durur (Somuncu, 2018: 244).

Şehâdet barmağın boğazına çaldı (Somuncu, 2018: 246).

Boğazına kıosa eyitse bismillâh Allahu ekber (Somuncu, 2018: 514).

Boğaz kelimesi ile ilgili olarak Batı Türkçesinin başlangıcını ve Oğuz yazı dilinin kuruluşunu temsil eden Eski Anadolu Türkçesi dönemine yönelik yapılan eser incelemeleri neticesinde, kelimenin metinlerde; organ adı, karın, dar geçit, yükseklik bildiren ölçü birimi, can” anlamlarına gelecek şekilde kullanıldığı görülmüştür. Boğaz kelimesinin Türkçenin önceki dönemlerden farklı olarak “dar geçit” anlamını kazandığı Dede Korkut hikâyelerinde tanıklanmıştır. Bunlarla birlikte kelimenin deyimleşme oranının Türkçenin bu döneminde arttığı da *yürekler boğazlara çıka, boğaza gelmek, boğaza durmak, boğaza geçmek, boğaza çalmak, boğuz başı* örneklerinden hareketle söylenebilir.

Osmanlı Türkçesi Devrinde *Boğaz* Kelimesi

Osmanlı Türkçesi dönemine yönelik taramalarda *boğaz* kelimesine yeni anlamların eklendiği ve kelimenin deyim içerisinde kullanımının arttığı görülmüştür. Dönem sözlüklerine yönelik yapılan taramalarda kelimeye verilen anlamlar aşağıda verilmiştir:

Boğaz: i. ["boğmak"dan] 1. ağzın müntehasındaki dar yer ki yenilen şey yutulurken oradan geçip mideye gider, gırtlığın yukarısı 2. bunun dış tarafı, boynun önü, gerdan 3. her şeyin dar ve boğuk yeri: şişenin boğazı. 4. iki dağ arasındaki dar geçit 5. çay ağzı, 6. mc. yiyecek, azık, küt, yem (Sami, 2012: 247-248).

Boğaz: Bir şeyin dar yeri, boğuk tarafı; (halk olarak) organ adı şeklinde; gırtlığın ağzı, boğazın dış yüzü gerdan; hançere; çay ve deniz ağzı, dağ boğazı, derbend, (Ebuzziya Tevfik, 1891: 273).

15. yüzyılda *Boğaz* Kelimesinin Geçtiği Divanlar

Necati Bey Divanı

Geh *boğazın* alur ele geh beline girur

Göz açdurur mı degme cihan-pehlevana tıg

Çin-i zülfümden çekilsün dir imişsin döstum

Hey me'âza'llâh ne çâre uşda *bogaç* uşda ip (Tarlan, 1963: 10)

Bogaçına çıkardı kadehler surâhîyi

La'lîn lebûğ safâsını başına gördiler (Tarlan, 1963: 22).

Bezmünde şevk ile ezilür dâ'imâ sağa

Bilmez miyem ki ne *bogaç* iplüdür şeker (Tarlan, 1963: 32).

Giceler irteye dek senden yanub yakılduğın

Boğazından aşılırsa şem 'i bezm-ârâ dimez (Tarlan, 1963: 84).

Yărımı benden cüdâ kıldı cüdâm olsun rakîb

boğazından aşıla jdi yâ gire jdi yirlere (Tarlan, 1963: 211).

Dili çıkıdı şurâhînüñ 'acebdür

Ele virmez ise yine *boğazı* (Tarlan, 1963: 247) <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (Son Erişim Tarihi: 21.11.2022).

Hamdullah Hamdi Divanı

Şehrden gitdügümi yâr ile fâş itdün ile
Bogazundan asılıp dilün tutilsun ey ceres (Özyıldırım, 1999: 37).
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (Son Erişim Tarihi: 21.11.2022).

Mihri Hatun Divanı

Kûyuñda rakîbüñi asayduk *boğazından*
İt degmeñüz olmaz yazuk urgana tekellüf (Arslan, 2018: 91).

Fâ'il-i muhtârsın çünkim i Hak
Kesmedi anuñ *bogazım* bıçak (Arslan, 2018: 211).

Şeyhî Divanı.

Ne eksile keremüñden terahhum eyler iseñ
Bogazumuza degin tut ki kanda bulıñduk (Biltekin, 2018: 139).
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (Son Erişim Tarihi: 21.11.2022).

16. yüzyılda *Boğaz* Kelimesinin Geçtiği Divanlar (*Taşlıcalı*) *Yahya Bey Divanı*

Boğazını alalum bañr gibi surh-serün
Geçelüm taht-ı Süleymânlar ile Üsküderi (Çavuşoğlu, 1977: 42).

Çor giresi *boğazı* için çalışur müdâm
Döndi deve kuşına bu cem'iyet-i beşer (Çavuşoğlu, 1977: 107).

Güyâ *boğaz* gemisine benzerdi ol hemân
Dönmiş dibi yukarı kalafat için meger (Çavuşoğlu, 1977: 106).

Boğazın aldı ele dest-i cüret ile zemin
Dil uzadalı anun gülistanına derya (Çavuşoğlu, 1977: 113).

Bu 'ışk-ı pâk ile yoluma kimse mi gelür
Bahri revân gibi ele virmem *bogazımı* (Çavuşoğlu, 1977: 577).
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (Son Erişim Tarihi: 21.11.2022).

Baki Divanı

Kasd eyler agzuñ öpmek için dâ'imâ kabak
Olur *bogazı* iplü degüldür şehâ kabak (Küçük, 2019: 183).
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (Son Erişim Tarihi: 21.11.2022).

Emrî Divanı

Kurşun akıtdı jâle *bogaşına* goncanuñ
Devr-i lebünde içdi meger kim şerâb-ı nâb (Saraç, 2003: 30).

Agzuña öykündügiçün gonca anuñ jâleler
Muşt ile urup *bogaşına* tıkar dendânların (Saraç, 2003: 201).

Emrî dil-i miskînüñ o zülfe tolaşurmuş
Bir gün sen anuñ *bogaşın* urganda bulursın (Saraç, 2003: 216).

Zülfüne zer gösterüp cevân urur tâvûs-ı bâğ
Bir gün ola kim *bogaşın* görevüz çengâlde (Saraç, 2003: 235).

Sâhibin bogazlayup alur metâ'-ı cânını
'İşk bâzârında bir *bogaş* kesendür hançeri (Saraç, 2003: 289).

Oldı zencîrüm saçuñ hecrinde sûz-ı sîneden
Bir akar su çıkıdı *bogaşına* ben dîvânenüñ (Saraç, 2003: 360).
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (Son Erişim Tarihi: 21.11.2022).

Vusûlî Divanı

Uçururmuş zülfüne şeh-bâz kendin beşzedüp
Bir *boğazı* iplüdür yanınca urganın sürür (Taş, 2010: 77).

Sıkılmış idi gerçi *boğazın* mutrib-i hicrân
Açıldı hele giderek âvâzı rebâbuğ (Taş, 2010: 130)
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (Son Erişim Tarihi: 21.11.2022).

Zatî Divanı

Lutf oğrılığın étmege kâsd étدی dişüñden
Ëy ağzı sadef hoş *boğazı* ipli imiş dür (Kurtoğlu, 2017: 200).
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (Son Erişim Tarihi: 21.11.2022).

Nev'î Divanı

Geçürmezler *boğazdan* kıtraca ab-ı Mesihâ'yı
Yasağı âdem öldürmez mi hey şûfî kâlâtâ'nun (Tulum, 1977: 383).
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (Son Erişim Tarihi: 21.11.2022).

17. yüzyılda Boğaz Kelimesinin Geçtiği Divanlar

Nev'î-zâde Atâyî Divanı.

Nesne geçmez şimdi hiç ansız *bogaşdan* hâsılı

Şâhid-i ‘ıyda katı müştâk yârân-ı safâ (Karaköse, 2017: 2).

Tîg-i kühsâr ki kesmiş *bogazı*

Añdurur hançer ile hançereyi (Karaköse, 2017: 20).

‘Atâyî şimdi deryâ menzil-i maksûda yol virmez

Bogazlar kesmege her mevci bir tîg-i mücellâdur (Karaköse, 2017: 76).

İçmez geçerse zâhid eger câm-ı bâdeyi

Akıt sebû-yı mey gibi tutup *bogazına* (Karaköse, 2017: 212).

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (Son Erişim Tarihi: 21.11.2022).

Esrar Dede Divanı

Boğaz içinde bu şeb mey vererek mûğ-beçeler

Etdi sâğar gibi leb-rı z bizi tâbe⁷-gelü (Horata, 2019: 207).

Sâye-i Hâzret-i Gâlib’de *boğaz* içre bu şeb

Zevk-i “min-çahtîhe¹-enhâr idi baña her sū (Horata, 2019: 207)

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (Son Erişim Tarihi: 21.11.2022).

Vahyî Divanı

Kiminüñ *bogazına* ip takılır

Kimi âteşlere yanar yakılır (Taş, 2017:12).

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (Son Erişim Tarihi: 21.11.2022) .

Süheylî Divanı

Rakîbüñ ugrulıktan tevbe kılmaz

Bogazına takılmayınca tâ ip (Harmancı, 2017: 21).

Bogazından göreyüm pek ipler ile asıla

Kim ki kurtulmak diler ol beste-i fitrâkden (Harmancı, 2017: 239).

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (Son Erişim Tarihi: 21.11.2022).

18. yüzyılda *Boğaz* Kelimesinin Geçtiği Divanlar

Nedim Divanı

Yaklaşdı şitâ ebr-i siyâh tutdu cihânı

Kalması sabânın gezecek tâb u tüvânı

Kurbânın olam geçdi *boğaz* seyri zamânı

Serd oldu havâ çıkma koyundan kuzucağım (Macit, 2017: 26).

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (Son Erişim Tarihi: 21.11.2022).

Şeyh Galip Divanı

Düşüp derviş ye'se oldu sersem

Boğazdan mı geçer hiç lokma ol dem (Okçu, 1993: 197).

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (Son Erişim Tarihi: 21.11.2022).

(Edirneli) Kâmi Divanı

Yevm-i şek diyü *boğaz* cengin iderken rindân

Zâhir oldı 'alem-i nusret-i şehri Ramazân (Yazıcı, 2017: 68).

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (Son Erişim Tarihi: 21.11.2022).

Sünbülzâde Vehbî Divanı

boğazı girdi ele çâk-i giribân eyler

hâşılı kırtaramaz gayrı yakasın Nemçe (Yenikale, 2017: 92).

yakasın aldı hücüm ile bu gâzî asker

boğazın verdi ele kesdi şadâsın Nemçe (Yenikale, 2017: 92).

gâh alıp zevrakçeye bir sîm-gerden nâzenîn

seyr-i mehtâb eylesin çıkısın *boğaz* seyrânına (Yenikale, 2017: 115).

Ôuşşâkın almış yanına çekmiş şafâ limanına çıkmış

Boğaz seyrânına hübân-ı sîmîn-gerdenân (Yenikale, 2017: 115).

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (Son Erişim Tarihi: 21.11.2022).

Tırsî Divanı

Kendi hânende otur itme sakın hâna heves

Bir *boğaz* kaydı için eyleme dükkâna heve (Yılmaz, 2017: XC).

Düşmüş *boğazı* derdine Tırsî ne bu hırsı

İçmiş dökerek pister ü yorgane yoğurdu (Yılmaz, 2017: CXCII).

Cümle zurafâ seyr-i *Boğaz* kaydına

düşdi Sarıyara Göksuya

Her semtine âşık ola üftâde gerekdür

Ayrılma Bebekden (Yılmaz, 2017: II/5).

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (Son Erişim Tarihi: 21.11.2022).

Döneme göre hazırlanmış sözlükler ve divanlar incelendiği zaman boğaz kelimesinin; “organ adı olarak boğaz, sürahinin veya şişenin dar kısmı, denizlerdeki dar geçit, iki dağ arasındaki geçit, mide, karın, geçim, geçinmek, can, boynun önü gerden” anlamlarında kullanıldığı görülmüştür. Ayrıca *boğaz* kelimesiyle oluşturulmuş birçok deyim de hem sözlüklerde hem de divanlarda görülebilmek mümkündür. Sözlük ve divanlardaki deyimler şunlardır: *boğazı ele almak, boğazına çıkarmak, boğazı ipli, boğazından asılmak, boğazına kadar, boğaz için çalışmak, boğaz tukamak, boğaz kesmek, boğaz derdine düşmek, boğaz kaydına düşmek, boğazını ele vermek, boğaz cengi, boğazdan geçmemek, boğazına takılmak, sık boğaz etmek, pis boğaz, boğaz olmak, boğaz alan, boğaza durmak, boğazda kalmak, boğaz boğaza*

gelmek, boğaz tokluğu, boğazı tok, boğaz içi, boğazını çıkarmak, boğaz almak (hasta olmak), boş boğaz, pis boğaz, boğazına sarılmak, boğaz dokuz boğum, boğaz tokluğu, boğaz kesen (hisar).

Türkiye Türkçesi Sözlüklerinde *Boğaz* Kelimesi

Araştırmanın ikinci aşamasını oluşturan bu bölümde Türkçenin dört sözlüğünde (Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, Ötüken Türkçe Sözlük, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, Türkçe Sözlük) *boğaz* kelimesine verilen anlamlar ve kelime ile ilgili olarak sözlüklerde geçen deyimler tablolar hâlinde verilmiştir. Bu yöntemle ulaşılmak istenen hedef, sözlüklerdeki *boğaz* kelimesine verilen anlamların ve kelimeyle oluşturulan deyimlerin tutarlılıklarının, uyumluluklarının varsa uyumsuzluklarının tespitidir. Elde edilen verilerle Türkçe sözlüklere hem anlam hem de deyim yönünden öneriler sunulması da bu bölümün amacını oluşturmaktadır.

Tablo 3. Sözlüklerde *Boğaz* Kelimesine Verilen Anlamlar

BOĞAZ	Türk Dil Kurumu	Ötüken Türkçe	Misalli Büyük Türkçe Sözlük	Türkçe Sözlük
	Güncel Türkçe Sözlük	Sözlük		
1	Boynun ön bölümü ve bu bölümü oluşturan organlar, imik, kursak: " <i>Ses, ciğerlerde biriken havanın boğaza çarpması demektir.</i> " - Ö. Seyfettin.	Boynun ön kısmında hava borusunun geçtiği hassas ve korumasız yer; gırtlak; ümük.	Ağız boşluğundan sonra yiyeceklerin geçtiği, ağızla gırtlak arasındaki dar kısım: <i>Ağızlarından geçer ve boğazlarında düğümlenmeden midelerine zahmetsizce iner.</i> (Refik H. Karay)	Boynun ön bölümü ya da bu bölümün içi, ağız boşluğundan sonra gelen, yiyeceklerin geçtiği yer. ör. <i>Gömlüğün yakası boğazımı sıkıyordu.</i>
2	Şişe, güğüm vb. kaplarda ağza yakın dar bölüm: <i>Şişenin boğazı. Testinin boğazı.</i>	Boynun ön ve yan kısımlarını oluşturan organlar.	Bu kısmın dış tarafı, boynun önü: <i>Boğazına sıkıştırdığı havayı bollatıyor ve bastırıyor</i> (Peyâmi Safâ).	Şişe, güğüm, testi gibi şeylerde ağza yakın dar Bölüm
3	İki dağ arasında dar geçit: " <i>Yol üzerindeki derbentleri ve boğazları işgal ederek ordunun başında bunları takip ediyordu.</i> " -F. F. Tülbentçi.	Boynun iç tarafı ve ağız boşluğundan sonra gelen, yiyeceklerin ve soluğun geçtiği kısım.	Bir şeyin ağza yakın olan dar kısmı: " <i>Şişenin boğazı.</i> "	İki dağ arasındaki dar geçit.
4	Yedirip içirme yükümü, iaşe: <i>İşçilerin boğazı bizden olacak.</i>	coğ. İnsan vücudunun en dar yeri olan boğaza benzeyen coğrafi yerler; iki sarp dağ arasındaki dar geçit; derbent.	İki dağ arasındaki dar geçit yeri: <i>Bu kayardan önce Patnos düzlüğü Malazgirt'e açılırken dar boğazlar olacaktı</i> (Mustafa N. Sepetçioğlu).	coğr. İki kara parçası arasındaki dar deniz.
5	mec. Yiyeceği içeceği sağlanan kimse: " <i>Hayat zor anne, kaç boğazı evde, ağabeyim hangi birimizce yetişsin.</i> " -A. Kulin.	Şişe, testi, güğüm, vazo gibi kaplarda ağza yakın, dar ve uzunca kısım.	İki kara arasından geçerek iki denizi birbirine bağlayan deniz kolu: " <i>Çanakale Boğazı, İstanbul Boğazı.</i> "	mec. Yiyeceği, içeceği sağlanan kimse. ör. <i>Bu aylıkla üç boğaza bakıyorum.</i>
6	mec. Yeme içme : <i>Boğazına düşkün.</i>	coğ. İki denizi birbirine	Bazı nehir ve derelerin denize döküldüğü yerlerin ismi olarak	mec. Yedirip içirme yükümü.

7	coğ. İki kara arasındaki dar deniz.	bağlayan ve iki kara arasındaki dar uzun su geçidi. Çay ağzı.	kullanılır: " <i>Karacabey Boğazı.</i> " <i>Mec. Yeme içme: Bu ecdat mirâsı boğaz düşkünlüğü bilhassa ramazan aylarında alabildiğine at koşturur</i> (Sâmiha Ayverdi).	ör. <i>Sen çalış, boğazın bizden, para da alacaksın.</i> mec. Yeme içme. ör. <i>Biz boğazımızdan hiç esirgemeyiz.</i>
8		mecaz. Yeme içme.	Geçimi sağlanan kimse: <i>Ayıptır söylemesi, evdeki dört boğazı doyurmak için çok sıkıntı çekiyorum</i> (Burhan Felek).	ha. Değirmen taşının deliği.
9		mecaz. Yiyeceği içeceği bir kişiye bağlı kişi sayısı; gırtlak.	Yedirip içirme sorumluluğu, iâşe: <i>Ne senin ne de çocuğunun boğazından yüksünen olmadığını sana yemin billâh ederek söyledim</i> (Hüseyin R. Gürpınar).	ha. Bağ çubuklarının, genellikle bitkilerin köke yakın yeri, gövdenin toprakla birleştiği yer.
10		mecaz. Yedirip içirme yükümlülüğü; iâşe.	Okçuluk. Okun yelek takılan baş ve boynu arasındaki kısmı.	
11		Telefon hatlarında telin bağlandığı fincanın boğumlu yeri.		
12		Eskiden, ok atma yarışlarında yirmi dörde ayrılan derecelerin son dört bölümü.		
13		{ağız} Değirmen taşının ortasındaki delik.		
14		{ağız} Bitkilerin köke yakın kısmı.		

Tablo 4. Sözlüklerde Boğaz Kelimesiyle İlgili Verilen Deyimler

Deyimler	Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük	Ötüken Türkçe Sözlük	Misalli Büyük Türkçe Sözlük	Türkçe Sözlük
1	Boğaza çalmak		*	
2	Boğaz açılmak		*	
3	Boğaz açmak	*	*	*
4	Boğaza durmak		*	
5	Boğaza girmek		*	
6	Boğaza girmek		*	
7	Boğaz ağzı		*	
8	Boğaz ağrığı		*	
9	Boğaz alan		*	
10	Boğaz alma		*	
11	Boğaz arsız		*	
12	Boğaza sarılmak		*	
13	Boğaza tıkmak		*	

14	Boğaz bağı		*			
15	Boğaz boğaza			*		
16	Boğaz boğaza gelmek	*	*	*		*
17	Boğaz cengi		*			
18	Boğaz çalan		*			
19	Boğaz çekmek		*			
20	Boğaz çiçeği		*			
21	Boğazda bırakmak		*			
22	Boğazda durmak		*			
23	Boğazda kalmak		*			
24	Boğazdan artırmak		*			
25	Boğazdan geçmemek		*			
26	Boğazdan kesmek		*			
27	Boğaz deliği		*			
28	Boğaz derdi		*	*		*
29	Boğaz dokuz boğum		*			
30	Boğaz dokuz boğumdur	*		*		*
31	Boğaz doldurma		*	*		
32	Boğaz durmaz	*	*	*		
33	Boğaz düşmek		*			
34	Boğaz geçmek		*			
35	Boğazı açılmak	*	*	*		*
36	Boğazı düğümlenmek	*	*			*
37	Boğazı ele vermek		*			
38	Boğazı inmek	*	*	*		
39	Boğazı işlemek	*	*	*		
40	Boğazı kara		*			
41	Boğazı kuru		*			
42	Boğazı kulu		*			
43	Boğazı kurumak	*	*	*		*
44	Boğazı paralanmak			*		
45	Boğazına basmak			*		
46	Boğazına bir şeyler tıkanmak			*		
47	Boğazına bir yumruk tıkanmak	*				
48	Boğazına dikkat etmek	*	*			
49	Boğazına dizilmek	*	*	*		
50	Boğazına durmak	*	*	*		
51	Boğazına dursun			*		
52	Boğazına düğümlenmek		*			
53	Boğazına düşkün		*	*		*
54	Boğazına indirmek	*	*			
55	Boğazına kadar borca batmak(girmek)					*
56	Boğazına kadar	*	*	*		
57	Boğazına kavi		*			
58	Boğazın almak		*			
59	Boğazına sabırsız		*			
60	Boğazına sarılmak	*	*	*		
61	Boğazında bırakmak		*	*		
62	Boğazında dursun		*			
63	Boğazında düğümlenmek	*	*	*		
64	Boğazında kalmak	*	*	*		
65	Boğazında kalsın		*	*		
66	Boğazından artırmak	*	*	*		*
67	Boğazından geçmemek	*	*	*		
68	Boğazından kesmek	*	*			
69	Boğazını çıkarmak		*			
70	Boğazını çıkartmak		*			

71	Boğazını doyurmak	*	*		
72	Boğazını kazımak		*		
73	Boğazını sevmek	*	*		
74	Boğazını sıkmak	*	*		
75	Boğazını yırtmak	*	*	*	
76	Boğazın kökü tutuşmak		*		
77	Boğazın kökü yanmak		*		
78	Boğazı tolusuna		*		
79	Boğaz içinde kavga		*		
80	Boğaz içinde kavga var	*		*	
81	Boğaz ipi		*		
82	Boğaz kavgası		*	*	*
83	Boğaz kaydında olmak		*		
84	Boğaz kıstı		*		
85	Boğaz kökü		*		
86	Boğaz kulu		*		
86	Boğaz kurumak		*		
87	Boğaz meselesi	*			
88	Boğaz ola	*		*	
89	Boğaz olmak	*		*	
90	Boğaz sessizi			*	
91	Boğaz tokluğuna	*	*	*	*
92	Boğaz vermek		*		
93	Boğaz yâri		*		
94	Boğaz yılanı		*		
95	Ağza tat, boğaza feryat	*			
96	Boğaz ola	*			
97	Canı ağzına (boğazına) gelmek	*			
98	Dili boğazına akmak	*			
99	Hevesi kursağında (boğazında veya içinde) kalmak	*			
100	On parmağı boğazında olmak	*			
101	Yüreği boğazına tıkanmak	*			

Güncel Türkçe Sözlük'te *boğaz* kelimesine yedi anlam verilmiştir. Bu anlamların hepsinin incelenen diğer sözlüklerde de bazı farklılıklarla kullanıldığı görülmüştür. Kelimenin ilk anlamı bütün sözlüklerde temel anlam “organ adı”nı karşılayacak şekilde yer almıştır. Ötügen Türkçe Sözlük'te 1. ve 3. anlamın organ adı olarak aynı göstergeyi karşıladığı düşünülmektedir. Aynı sözlükte kelimeye 2. anlam olarak da organ adını karşılayacak şekilde bir tanımlama yapılırken 1. ve 3. anlamda vücudun içindeki, ağız boşluğundan sonraki organ tarif edilirken 2. anlamda vücudun dışındaki yerin gösterildiği tespit edilmiştir.

Sözlüklerde kelimeye verilen anlamlar ve kelimenin Türkçenin tarihî gelişimi içerisine eserlerden taranıp da tanıklanılan (tanıklanan?) anlamlar karşılaştırıldığında bazı ufak farklılıklar ve detaylandırmalar dışında hem tarihî olarak hem de güncel olarak anlamlarda uyumluluk ve tutarlılık görülmüştür. Bazı sözlüklerde kelimenin anlamının fazla görülmesinin sebebinin halk ağzına dayanan anlamların da sözlüklerde yer almasından kaynaklı olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin halk ağzından derlenen “değirmen taşının deliği” anlamı Güncel Türkçe Sözlük'te kullanılmamıştır. Ağızlara dayalı anlamların standart Türkiye Türkçesi sözlüklerinde kullanılıp kullanılmayacağı tartışma konusudur. Bunun yanında Güncel Türkçe sözlükte bulunması gerektiği düşünülen fakat boğaz kelimesinin karşılığında kullanılmayan “nehir, dere, akarsu gibi su akıntılarının denize döküldüğü yer” anlamının hem tarihî metinlerde hem de diğer sözlüklerde tanıklanılmasından (tanıklanmasından?) dolayı Türk Dil Kurumunun Güncel Türkçe Sözlük'üne eklenmesi önerilmektedir.

Sözlüklerde *boğaz* kelimesiyle kurulan toplam 101 deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlerin birçoğu aynı anlama gelmekle birlikte *boğaz boğaza gelmek*, *boğazı açılmak*, *boğazı kurumak*, *boğazından arttırmak*, *boğaz tokluğuna* deyimleri hem kuruluşları hem de morfolojik tüm unsurlarıyla aynı şekilde bütün sözlüklerde kullanılmıştır.

Birçok deyimim ise aynı anlamı karşıladığı fakat almış oldukları eklerinin farklılıkları (*boğazını çıkarmak/boğazından çıkartmak* gibi) nedeniyle toplam deyim sayısını arttırdığı görülmüştür. Özellikle çekim eklerinin farklı kullanımından doğan çeşitlilik göz önüne alındığında, farklı çekim eklerinin kullanılmasının deyim anlamında bir farklılık oluşturmayacağı düşüncesiyle sözlüklerden tespit edilen 94 deyimim 65'inin Türk Dil Kurumunun Güncel Türkçe Sözlük'ünde bulunması gerektiği düşünülmektedir. Bu 65 deyimim 37 tanesi Güncel Türkçe Sözlük'te geçmekle birlikte *sık boğaz etmek* ve *ekonomik dar boğaz* deyimleri de sözlüğe eklenmelidir. Sözlükte boğazla ilgili verilmesi gereken deyim sayısı 67 olmalıdır. Bu deyimler şunlardır: *boğaza çalmak, boğazı açılmak, boğaz açmak, boğaza durmak, boğazından girmek, boğaz alan, boğaz almak, boğaz arsız, boğazına sarılmak, boğaza tıkamak, boğaz bağı, boğaz boğaza gelmek, boğaz cengi, boğaz çalan, boğaz çiçeği, boğazda bırakmak, boğazında kalmak, boğazından arttırmak, boğazından geçmemek, boğazından kesmek, boğaz deliği, boğaz derdi, boğaz dokuz boğumdur, boğaz doldurma, boğaz durmaz, boğaz geçmek, boğazında düğümlenmek, boğazı ele vermek, boğazını çıkarmak, boğazını doyurmak, boğazını kazımak, boğazını sevmek, boğazını ele vermek, boğazı inmek, boğazı işlemek, boğazı kara, boğazı kurumak, boğaz kulu, boğaz paralamak, boğaza basmak, boğazına yumruk tıkanmak, boğazına dikkat etmek, boğazına düşmek, boğazına düşkün, boğazına indirmek, boğazına kadar borca batmak, boğazına kadar, boğazına kevi, boğazına sabırsız, boğazını sıkamak, boğazını yırtmak, boğazın kökü yanmak, boğaz içinde kanga var, boğaz kavgası, boğaz kaydında olmak, boğaz kısmak, boğaz kökü, boğaz meselesi, boğaz ola, boğaz olmak, boğaz sessiz, boğaz tokluğu, boğaz vermek, boğaz yarı, boğaz yılanı* ve sözlüğe eklenmesi gereken *sık boğaz etmek, ekonomik dar boğaz*.

Sonuç

İki aşamalı olarak hazırlanan bu çalışmayla birinci aşamayı oluşturan *boğaz* kelimesinin anlamsal gelişimi dil tarihi açısından net bir şekilde görülmüştür. Kelimeye Türkçenin her döneminde (ortalama 100-150 yıllık süreçlerde) yeni anlamlar eklendiği tespit edilmiştir. Boğaz kelimesi Köktürk devrinde “organ adı”, Eski Uygur Türkçesi Devrinde “organ adı, geçim, mide, karın, karnını doyurmak”, Karahanlı Türkçesi devrinde “organ adı, mide, karın, karın doyurmak, yeme-içme, yiyecek, geçinme, can”, Eski Anadolu Türkçesi devrinde “organ adı, karın,mide, dar geçit, yükseklik bildiren ölçü birimi, can”, Osmanlı Türkçesi devrinde “organ adı olarak boğaz, sürahinin veya şişenin dar kısmı, denizlerdeki dar geçit, iki dağ arasındaki geçit, mide, karın, geçim, geçinmek, can, boynun önü gerdan” anlamlarını kazanmıştır.

Kelimeye eklenen bu anlamların kelimenin temel anlamı ve göstergesi olan organdan ve onun fiziki özelliklerinden ilhamla mecazlaştırma veya aktarma gibi yollarla oluştuğu kelimenin anlam dünyasından hareketle dönem eserlerinde tanıklanabilmektedir. Ayrıca sözcüğün kelime gurupları içerisinde kullanılmasıyla deyimleşme oranının da Türkçenin değişim ve dönüşüm sürecinde arttığı saptanmıştır.

Kelimeye eklenen anlamların ve kelimenin deyimleşme oranının artmasının milletin yaşadığı tecrübelerden (sosyal, siyasi, tarihî, coğrafi, vb...) kaynaklı olarak ortaya çıktığı bu çalışma sonucunda düşünülmektedir. Örneğin boğaz kelimesi 15. yüzyıldan önceki metinlerde iki dağ arasındaki dar geçit anlamından kullanılırken İstanbul'un fethiyle birlikte kelime iki dar geçit arasındaki su birikintisine de gösterge olmuştur. Aynı yüzyıllarda eserlerde ve sözlüklerde karşılaşılan Arapçadan alıntı olarak kullanılan *halîç* kelimesi ise belli bir süre sonra Marmara denizinde belli bir bölgenin özel adı olarak kalmıştır. Deyimler açısından da durum farklı değildir. Örneğin Güncel Türkçe Sözlük'e eklenmesi için önerilen *ekonomik dar boğaz* deyimini de tarihî metinlerde ve sözlüklerde bulunmamaktadır. Buna rağmen bu deyim bugün ekonomik sıkıntı çeken her devlet için kullanılmaktadır. Bu deyimim Türkçenin başka dillerle etkileşimi neticesinde kazandığı yeni kelime (ekonomik) ile iktisadi durumu daha etkili bir şekilde anlatmak için ortaya çıktığı düşünülmektedir. Bu durum tarihî veya ekonomik bir olayın kelimenin anlam dünyasını ve deyimleşmesini nasıl geliştirdiğini göstermesi açısından önem taşımaktadır. Tüm bu tespitler ışığında kelimelere eklenen veya eklenecek anlamların, kelimelerle oluşturulacak yeni deyimlerin milletin yeni deneyimleriyle artacağı ön görülebilir.

Kaynakça

- Ahmet, Z. (2009). *Eski Uygurca Altın Yaruk Sudur'dan Aç Bars Öyküsü Metin, Çeviri, Açıklamalar, Sözlük* [Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Ağamusa, A., Orucov, A., Abdullahey, B. & Rehimzade, N. (2006). *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügati*. Bakü: Şark-Garp.

- Ahundova, S. (2012). *Eski Anadolu Türkçesi Alanında Yapılmış Olan Kur'an Tercümesi Cevâbirul Asdâf Üzerine Dil İncelemesi* [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Akcan Yalçın, B. (2013). *Eski Anadolu Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi (Giriş-Metin-Dizgin)* [Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Al-Rawe, A. A. A. (2021). *Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait "Tefsîr-i Kur'an" Adlı Yazma Üzerinde Cümle Çözümlemesi (60a-120b Varakları) (Manisa İl Halk Kütüphanesi 45 Hk 174) (Giriş-Metin-Cümle Çözümlemesi-Dizgin-Sözlük)* [Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Arat, R. R.. (2008). *Kutadgu Bilig*. İstanbul: Kabalıcı.
- Arat, R. R. (2006). *Edib Ahmet b.Mahmud Yükneki Atabetü'l-Hakayık*, Ankara: TDK Yayınları.
- Arıkoğlu, E..(2005). *Örnekli Hakaşça-Türkçe Sözlük*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Arslan, M.(haz.). (2018). *Mibrî Hâtun Divânı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (Son Erişim Tarihi: 21.11.2022).
- Ata, A. (1997). *Kıyasü'l- Enbiya Dizgin*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ayazlı, Ö.(2016). *Eski Uygurca Din Dışı Metinlerin Karşılaştırmalı Söz Varlığı*. Ankara: TDK Yayınları.
- Aydın, E.. (2017). *Orhon Yazıtları*. İstanbul: Bilge Kültür- Sanat.
- Ayverdi, İ. (2008). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Yayınevi.
- Bakırcı, F. (2008). *Tefsiri'l- Kur'an Giriş- Metin- Dizgin- Tıpkı Basım* [Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Batmaz, M. (2013). *Eski Uygur Türkçesinde Tıp Terimleri* [Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Berta, A. (2010). *Sözlerimi İyi Dinleyin Türk ve Uygur Runik Yazıtlarının Karşılaştırmalı Yayını*. (E. Yılmaz, Çev.). TDK Yayınları.
- Biltekin, H. (haz.). (2018). *Şeybî Divânı*. Ankara: T.C. Kültürve Turizm Bakanlığı Kütüphanelerve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (Son Erişim Tarihi: 21.11.2022)
- Caferoğlu, A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. TDK Edebiyat Fakültesi Yayınevi.
- Coşkun, N. (2015). *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Bir Kitâb-ı Güzîde (İnceleme-Metin-Dizgin)* [Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Çağbayır, Y. (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Çavuşoğlu, M.(haz.). (1977). *Yahyâ Bey Divanı(Tenkidli Basım)*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayın No.2233.
- Çelik, Ü. (1993). *Ali Şîr Nevâyî Leylî vü Mecnûn Gramer- Metin- Dizgin* [Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Demirci, Ü. Ö. (2014). *Eski Uygurca Dört Çatık*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Dilçin, C. (1991). *Sühbeyl ü Nev-Bahar İnceleme - Metin – Sözlük*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Doğan, A. T. (2015). *Kitâb-ı Tıbb-ı Hikmet İnceleme- Metin- Dizgin* [Doktora Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Ehmetyanov, R., Möhemmetinov, R., Nurieva, F. & Ganiev, F. (2014). *Türkçe Tatarca Sözlük*. (M. Öner, Çev.). Ankara: TDK Yayınları.
- Ekmen, B. C. (2018). *Eski Uygur Türkçesi Metinlerinde Organ Adları* [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi] Ulusal Tez Merkezi.

- Ercilasun, A. B. (2016). *Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Ercilasun, A. B. & Akkoyunlu, Z. (2018). *Kâşgarlı Mahmud Dîvânı Lugâti't-Türk Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizîn*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Erişen Yazıcı, G.(haz.). (2017). *Kâmî Dîvânı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, ISBN: 978-975-17-3980-3 Ana Yayın Numarası: 3549 Kültür Eserleri Dizisi- 555. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (Son Erişim Tarihi: 21.11.2022)
- Ergin, M. (2009).*Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Ergin, M. (1997). *Dede Korkut Kitabı II İndeks- Gramer*. Ankara: TDK Yayınları.
- Feşel Güzelşık, G. (1996). *Şeyyad Hamza Mir'Öâc-Nâme* [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Uluscu, G. (2013). *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Miraçname (Metin-Gramer-Dizîn* [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Gölpınarlı, A. (1943). *Yunus Emre Divanı*. İstanbul: Ahmet Halit Kitabevi.
- Gölpınarlı, A. (1951). *Nedim Divanı*. İstanbul: Saka Matbaası.
- Gulcalı, Z. (2013). *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudurdan Aç Bars Hikayesi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Hamilton, J. R. (2011). *İyi Kötü Prens Öyküsü*. (V. Köken, Çev.). Ankara: TDK Yayınları.
- Harmancı, M. E.(haz.). (2017). *Sühbe'lî Dîvânı*. SBN:978-975-17-3415-0 Ana Yayın Numarası: 3189, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Kültür Eserleri Dizisi-440.<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (Son Erişim Tarihi: 21.11.2022)
- Horata, O.(haz.). (2019). *Esrâr Dede Dîvânı*. ISBN: 978-975-17-4239-1 Ana Yayın Numarası: 3635 Kültür Eserleri Dizisi- 608, 312 470 80 00 <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (Son Erişim Tarihi: 21.11.2022)
- Karaköse, S.(haz.). (2017). *Nev'î-zâde Atâyî Dîvânı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, ISBN: 978-975-17-3967-4 Ana Yayın Numarası: 3537 Kültür Eserleri Dizisi- 544. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (Son Erişim Tarihi: 21.11.2022)
- Kaya, C. (1994). *Uygurca Altun Yaruk Giriş, Metin, Dizîn*. Ankara: TDK Yayınları.
- Koç, K., Bayniyazov, A. & Başkapan V. (2003). *Kazak Türkçesi- Türkiye Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Korkut, G. (2004). *Dîvân-ile'Âli (İnceleme-Metin)* [Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Kuğu, M. (2017). *15. Yüzyıla Ait Şehname Tercümesi Giriş- Metin- Sözlük* [Doktora Tezi, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Kunos, İ. (1902). *Şejb Sulejman's Efendi's Çağatay- Osmanisches Wörterbuch*. Budapeşte.
- Kurtoğlu, O.(haz.). (2017). *Zâtî Dîvânı(İnceleme-Tenkitli Metin)*. Ankara: T.C. Kültür Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (Son Erişim Tarihi: 21.11.2022)
- Küçük, S.(haz.). *Bâkî Dîvânı*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (Son Erişim Tarihi: 21.11.2022)
- Kütükçü, M. (2005). *Eski Anadolu Türkçesi ile Yazılmış Satır Arası Bir Kur'ân Tercümesi* [Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

- Macit, M.(haz.). (2017). *Nedîm Dîvânı*. ISBN: 978-975-17-3638-3 Ana Yayın Numarası: 3371 Kültür Eserleri Dizisi- 511, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (Son Erişim Tarihi: 21.11.2022)
- Monguş, D. A. (2005). *Tuvaca-Türkçe Sözlük*. Kızıl: Tuvanın Sosyal Araştırmalar Enstitüsü.
- Necip, E. N.. (2013). *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*. (İ. Kurban, Çev.). Ankara: TDK Yayınları.
- Okçu, N.(haz.). (1993). *Şeyb Gâlip Dîvânı*. Ankara: T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlık Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Ü 3146 Kültür Eserler 429 Isbn: 978-975-17-3353-5 <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (Son Erişim Tarihi: 21.11.2022)
- Orçun, Ü. (2010). *Kodeks Kumanikus 1A-55A Giriş- Metin- Dizin* [Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Özdarendeli, N. (2001). *Ali Şîr Nevâyî İlk Divan İnceleme- Metin- Dizin* [Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Özertural, Z. (1996). *Manibeist Uygur Metinlerinin Dil Özellikleri ve Söz Varlığı* [Yüksek Lisans Tezi, Hacette Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Özkan, S. (2009). *Mukaddimetü'l- Edeb'in Yozgat Nüshasında İsimler Giriş- Metin- Dizin* [Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Özşahin, M. (2017). *Başkurt Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Özyıldırım, Ali Emre (haz.). (1999). *Hamdullah Hamdî ve Divanı*. Ankara: Kültür Bakanlığı. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (Son Erişim Tarihi: 21.11.2022)
- Paasonen, H. (1950). *Çuvaş Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Püsküllüoğlu, A. (2003). *Büyük Türkçe Sözlük*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Sami, Ş. (Haz: Gündoğdu R., Adıgüzel, N., & Önal, E. F.). (2012). *Kamus-ı Türki*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Saraç, M. A. Y.(haz.). (2003). *Emrî Dîvânı*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3144 Kültür Eserleri 427. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (Son Erişim Tarihi: 21.11.2022)
- Somuncu, M. (2018). *Bebçetü'l- Hadâyık Karşılaştırmalı Oğuzca Metin- Gramer- Sözlük* [Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Şimşek, Y. (2017). *Eski Anadolu Türkçesi Satırları Kur'an Tercümesi (Topkapı Nüshası, Giriş – Metin – Notlar – Dizin)* [Doktora Tezi, Kırıkkale Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Tarlan, A. N. (1963). *Necâti Beg Divanı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Tarlan, A. N. (1992). *Abmed Paşa Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Taş, H.(haz.). (2010). *Vusûlî Dîvânı [İnceleme-Metin-Çeviri-Açıklamalar-Dizin]*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3308, Kültür Eserleri 500. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (Son Erişim Tarihi: 21.11.2022)
- Taş, H.(haz.). (2017). *Vahyî Divanı*. ISBN: 978-975-17-3417-4 Ana Yayın Numarası: 3186 Kültür Eserleri Dizisi-437. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (Son Erişim Tarihi: 21.11.2022)
- Tavkul, U. (2000). *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Tekin, Ş. (1976). *Maytrsimit*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Tekin, T., Ölmez, M., Ceylan, E., Ölmez, Z., & Eker, S. (1995). *Türkmençe-Türkçe Sözlük*. Ankara: Simurg Yayınevi.

- Tekin, T. (1994). *Tunyukuk Yazıtı*. Ankara: Simurg Yayınları.
- Teres, E. (2006). *Divanu Lügat-İt-Türk ve Budist Uygur Metinlerinin Söz Varlığı Bakımından Karşılaştırılması* [Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Tevfik, E. (1891). *Lugat-ı Ebûzzıyâ*. İstanbul: Matbaa-i Ebûzzıyâ.
- Toparlı, R., Vural, H. & Karaath, R. (2007). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Tulum, M., & Tanyeri, M. A. (1977). *Nev'i Divanı Tenkidli Basım*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Tuna, C. (2016). *Berlin El Yazmaları Kütüphanesi'ndeki Eski Anadolu Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi (Giriş-Metin)* [Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Türk Dil Kurumu (TDK), (2010). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Usta, Z. (2012). *Eski Uygur Türkçesinin Sözcük Hazinesi* [Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Ünlü, S. (2004). *Karahanlı Türkçesi Satır- Arası Kur'an Tercümesi (TIEM 235v/ 3-450r7)* [Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Üşenmez, E. (2006). *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü* [Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Wilkins, J.. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen Altuigurisch-Deutsch-Türkisch (Eski Uygurcanın El Sözlüğü Eski Uygurca –Almanca-Türkçe)*. Göttingen: Akademie der Wissenschaften zu Göttingen.
- Yenikale, A.(haz.). (2017). *Sünbülşâde Vehbî Dîvânı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, ISBN: 978-975-17-3635-2 Ana Yayın Numarası: 3374 Kültür Eserleri Dizisi-514. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (Son Erişim Tarihi: 21.11.2022)
- Yılmaz, K.(haz.). (2017). *İbrahim Tırsî ve Dîvânı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, ISBN: 978-975-17-39 79-7 Ana Yayın Numarası:35, Kültür Eserleri Dizisi-553. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (Son Erişim Tarihi: 21.11.2022)
- Yusuf, B. (1993). *Türkçe- Özbekçe ve Özbekçe-Türkçe Sözlük*. Taşkent: Özbek Remaksa.

EXTENDED SUMMARY

With this study, which was prepared in two stages, the semantic development of the word “boğaz”, which constitutes the first stage, was clearly defined in terms of language history. It has been determined that new meanings have been added to the word in every period of the history of Turkish language (on average 100-150 years). The word “boğaz” was “organ name” in Köktürk Period, It has gained the meanings of “organ name, livelihood, stomach, stomach, feeding one’s stomach” in Old Uyghur Turkish Period, “organ name, stomach, stomach, feeding one’s stomach, eating-drinking, food, livelihood, life” in Karakhanid Turkish period, “organ name, abdomen, stomach, narrow passage, measurement unit indicating height, soul” in the Old Anatolian Turkish period, “both as the name of the organ, narrow part of the jug or bottle, narrow passage in the seas, passage between two mountains, stomach, womb, livelihood, livelihood, life, neck in front of the neck” in the Ottoman Turkish period.

It can be witnessed in the works of the period, based on the semantic field of the lexical item, that these meanings gained by the lexical item are formed by means of metaphorization or transfer, inspired by the organ, which is the basic meaning and indicator of the unit, and its physical features. In addition, with the use of the word in groups, it was determined that the rate of idiomization increased in the change and transformation process of Turkish language.

In the Contemporary Turkish Dictionary, seven meanings are given to the word “boğaz”. It has been seen that all of these meanings are used with various differences in other dictionaries examined. The first meaning of the lexical item has taken place in all dictionaries to meet the basic meaning "organ name". It is thought that the 1st and 3rd meanings in the Ötüken Turkish Dictionary meet the same signified as the organ name. In the same dictionary, a definition was made to meet the name of the organ as the second meaning of the word, while the organ inside the body in the 1st and 3rd meanings and after the oral cavity was described, while in the 2nd sense the place outside the body was detected.

A total of 101 idioms formed with the word “boğaz” have been detected in dictionaries. Although many of these idioms have the same meaning, the idioms "boğaz boğaza gelmek, boğazı açılmak, boğazı kurumak, boğazından arttırmak, boğaz tokluğuna" are used in all dictionaries in the same way, both with their organizational and morphological elements. It has been seen that many idioms have the same meaning, but due to the differences in the suffixes they have taken (such as boğazını çıkarmak/ boğazından çıkartmak), the total number of idioms has increased. Considering the diversity arising from the different uses of inflectional suffixes, it is thought that the use of different inflectional suffixes will not make a difference in the meaning of idioms, and it is thought that 65 of the 94 idioms identified from the dictionaries should be in the Current Turkish Dictionary of the Turkish Language Institution. Although 37 of these 65 idioms are mentioned in the Contemporary Turkish Dictionary, the idioms "sık boğaz etmek" and "ekonomik dar boğaz" should also be added to the dictionary. The number of idioms that should be given about the “boğaz” in the dictionary should be 67. These idioms are: *boğaza çalmak, boğazı açılmak, boğaz açmak, boğaza durmak, boğazından girmek, boğaz alan, boğaz almak, boğaz arsız, boğazına sarılmak, boğaza tıkmak, boğaz bağı, boğaz boğaza gelmek, boğaz cengi, boğaz çalan, boğaz çiçeği, boğazda bırakmak, boğazında kalmak, boğazından arttırmak, boğazından geçmemek, boğazından kesmek, boğaz deliği, boğaz derdi, boğaz dokuz boğumdur, boğaz doldurma, boğaz durmaz, boğaz geçmek, boğazında düğümlemek, boğazı ele vermek, boğazını çıkarmak, boğazını doyurmak, boğazını kazımak, boğazını sevmek, boğazını ele vermek, boğazı inmek, boğazı işlemek, boğazı kara, boğazı kurumak, boğaz kulu, boğaz paralamak, boğaza basmak, boğazına yumruk tıkanmak, boğazına dikkat etmek, boğazına dizilmek, boğazına düşkün, boğazına indirmek, boğazına kadar borca hatmak, boğazına kadar, boğazına kavi, boğazına sabırsız, boğazını sıkamak, boğazını yırtmak, boğazın kökü yanmak, boğaz içinde kavgı var, boğaz kavgası, boğaz kaydında olmak, boğaz kısmak, boğaz kökü, boğaz meselesi, boğaz ola, boğaz olmak, boğaz sessiz, boğaz tokluğu, boğaz vermek, boğaz yâri, boğaz yulamı* and the ones that must be included in dictionaries such as *sık boğaz etmek, ekonomik dar boğaz*.

When the meanings attached to the word in the dictionaries and the meanings that were scanned and witnessed from the works within the historical development of the Turkish language were compared, it is seen that there was compatibility and consistency in both historical and current meanings, apart from some minor differences and elaborations. It is understood that the reason why the meaning of the word is seen more in some dictionaries is due to the fact that the meanings based on the public dialect are also included in those specified dictionaries. For example, the meaning of "değirmen taşının deliği (hole of the millstone)" compiled

from the local dialects is not used in the Contemporary Turkish Dictionary. Whether or not dialectal meanings can be used in standard Turkey Turkish dictionaries is a matter of debate. In addition, it is suggested that the meaning of "the place where water currents such as rivers, streams, streams pour into the sea", which is thought to be in the Contemporary Turkish dictionary but is not used in return for the word "boğaz", should be added to the Contemporary Turkish Dictionary of the Turkish Language Association, since it is witnessed both in historical texts and in other dictionaries.

NÜFUS DEFTERLERİNE GÖRE ENEGİ (KAYMAKLI) ENEGİ (KAYMAKLI) ACCORDING TO POPULATION RECORDS

Murat Mustafa ÖNTUĞ

Uşak Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü

muratmustafa.ontug@usak.edu.tr

ORCID: 0000-0003-0243-4091

Serkan ERDOĞAN

Uşak Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü

serkane6@gmail.com

ORCID: 0000-0002-9919-4479

ÖZ

Geliş Tarihi:

02.01.2023

Kabul Tarihi:

28.02.2023

Yayın Tarihi:

31.03.2023

Anahtar Kelimeler

Nevşehir, Eneği,
Nüfus, Müslim,
Gayrimüslim.

Keywords

Nevşehir, Eneği,
Population,
Muslim, Non-
Muslim.

Nüfus" kelimesi, Arapça "nefs" kelimesinin çoğulu olup "şahıs" anlamına gelmektedir. Nüfusun, bir yerleşim yerinin demografik, iktisadi ve askerî hayatının bilinmesinde öneminin büyük olduğuna dair şüphe yoktur. Toplumun en önemli figürü olan insanlar geçmişlerini her zaman merak etmişler ve bu merakı gidermek için muhtelif yollar ile geçmişlerini öğrenme yoluna gitmişlerdir. Bu minvalde insanlar soylarının nereden geldiğini, aile büyüklerinin hangi mesleklerle meşgul olduklarını ve nasıl bir aile yapısına sahip olduklarını öğrenmeye çalışmışlardır. Bu vesile ile nüfus defterleri bu ve benzeri bilgilere erişim sağlayacak önemli kaynaklardandır. 1830 yılından itibaren tutulmaya başlanan bu kayıtlar her Osmanlı şehrinde olduğu gibi Eneği'de de tutulmuş ve Müslüman ve gayrimüslim tebaa ayrı ayrı kaydedilmiştir; bu kayıtlar burada yaşayan halk ile alakalı muhtelif veriler sunmuştur. İşbu çalışma da nüfus defterlerinden hareketle Nevşehir Kazası'na tabi Eneği (Kaymaklı) Karyesi'nde yaşayan Müslüman ve gayrimüslim şahısların hane, lakap, tipoloji ve yaşlarına dair bilgiler sunmanın ötesinde gayrimüslim reyanın imparatorluğa ödemek durumunda olduğu cizye vergisine ait sayısal istatistikleri içermektedir. Son olarak Eneği'de toplanan vergiler göz önüne alındığında Eneğili gayrimüslimlerin Müslümanlara kıyasla maddi açıdan daha güçlü oldukları ve bu bağlamda, en az bir aile üyesini İstanbul'da bulunduran gayrimüslimlerin Osmanlı kırsalının ve Osmanlı şehir kültürünün birleşmesinde önemli bir rol oynadığı söylenebilir.

ABSTRACT

The word "population" is the plural of the Arabic word "nefs" and means "person". There is no doubt that the population is of great importance in the knowledge of demographic, economic and military life of a settlement. People, who are the most important figures of society, have always been curious about their past and have gone to the way of learning in various ways to satisfy this curiosity. In this regard, people tried to learn where their lineage came from, what professions their grandparents were engaged in and what kind of family structure they had. On this occasion, population records are important sources that provide access to this information and similar insights. These records, which began to be kept starting from the year of 1830, were kept in Eneği as they were kept in every Ottoman city, and Muslim and non-Muslim citizens were registered separately; these records provided various data regarding the people who lived in Eneği. This study includes numerical statistics of the jizya tax, which non-Muslim citizens had to pay the empire as well as providing information on the households, nicknames, typologies and ages of Muslim and non-Muslim citizens living in Nevşehir Subprovince attached to Eneği (Kaymaklı) Village based on population records. Finally, considering the taxes collected in Eneği, it can be said that the non-Muslims of Eneği paid more commercial taxes than the Muslims, and in this context, the non-Muslims who had at least one family member in Istanbul played an important role in the unification of the Ottoman countryside and the Ottoman urban culture.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1228248>

Atf/Cite as: Öntuğ, M. M. ve Erdoğan, S. (2023). Nüfus Defterlerine göre Eneği (Kaymaklı). *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi* 13(1), 426-439.

Giriş

Osmanlı tarihinde XIX. yüzyıl, gelişmekte olan dünyaya uyum sağlanması amacıyla askeri, idari ve mali yeniliklerin yapıldığı dönem olarak kabul edilir. Bilhassa XIX. yüzyılın ilk yarısı, imparatorluk için pek çok ilkin yaşandığı bir zaman aralığıdır. Zira modern merkezî devleti hedefleyen yeniliklerin bir parçası olarak nüfus miktarına ve ülkenin askeri ve sosyoekonomik yapısına ilişkin bilgileri toplamayı hedefleyen nüfus sayımı ilk kez bu zaman aralığında neşet etmiştir. Nüfus defterleri bölgenin nüfus yelpazesini gösteren sayısal veriler kadar göç ve iskân politikaları gibi konulara ışık tutma bakımından da oldukça kıymetlidir (Çavuş, 2018: 53).

Muhtelif zamanlarda tahrir edilen ve yoklama kayıtlarının muhafaza edildiği önemli bir evrak grubunu oluşturan ve "Nüfus Defterleri" olarak tanımlanan bu defterler Başbakanlık Osmanlı Arşivinde "NFS.d" kısaltması ile kendisine yer bulmuştur. Osmanlı dönemindeki nüfus sayım ve yoklama işlemlerine ait kayıtları içeren bu defter grubunun analitik envanter yapılan kısmı, dijital çekimleri de yapılarak bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Bu defterlerin arşiv rehberinde 1.173 adet olduğu bilgisi verirse de sayılarının daha fazla olduğu bilinmektedir ve ifade edilen bu sayıdan çok daha fazla olan defterlerin görüntüsü, belirtildiği üzere bilgisayar ortamına da aktarılmıştır (Güneş, 2014: 233). Bu defterler içerisinde kendisine yer bulan, antik ismi *Eneği* olan Eneği, günümüzde "Kaymaklı" adıyla kaydolunmuştur¹ (Gülyaz, 2012: 118). Mübadeleden önce bölge, burada yaşayan Rumlar tarafından *Eneği* ve Türkler tarafından da *Kaymaklı* olarak isimlendirilmiştir (Ercan, 2019: 36). Osmanlı arşiv kayıtlarında ise "Eneği (انكى)" olarak kaydedilen ve Damat İbrahim Paşa'nın etkisiyle Nevşehir Kazası'na mülhak olan ve "karye" statüsüyle varlığını devam ettiren Eneği, bünyesinde barındırdığı tebaa ile renkli bir görünüm arz etmektedir (Saraç, 2020: 155). Nüfus defterlerinden de anlaşılacağı üzere Müslüman halkın yanında Rumların da bölgede sayıca önemli bir topluluk oluşturduğu dikkat çekmektedir. Bu bağlamda Nevşehir Kazası'na ait müstakil tutulan nüfus defterlerinin içinde kendine yer bulan Eneği'ye ait kayıtların tamamı tetkik edildiğinde her ne kadar Müslümanların kendilerine ait mahallelerde ikamet ettikleri görüldüyse de Rumlar ile iç içe yaşadıkları dikkat çekmektedir. Rumların kendilerine ait mahallelerinin olmaması şehrin fiziki ve idari sınırları hakkında ipuçları vermesinin yanında Osmanlı hoşgörüsünün bölgedeki etkisini de gözler önüne sermektedir.²

Nevşehir'e ait tutulan 45 defterin 12'sinde Eneği Karyesi ile alakalı sayısal veriler mevcuttur. Bu defterlerin ilki h.1246/m. 1831 yılına ait "3554" numaralı Müslüman defteri olup bölgede yaşayan Müslüman erkeklerin hane, isim, meslek, lakap ve çeşitli fiziksel özellikleri ile alakalı bilgileri ihtiva etmektedir. Müslüman erkek nüfusun derç edildiği ve Eneği Karyesi ile alakalı bilgileri ihtiva eden son defter ise h. 1260/m. 1845 yılına ait "3608" numaralı defterdir. Müslümanlara ait tetkik edilen 6 defterin içerdiği bilgilerin farklılık arz ettiği görülmektedir. Örneğin, kaynakçada bilgileri verilen "3554" numaralı defterde Müslüman erkeklere ait sakal, bıyık gibi bilgiler mevcut iken "3605" numaralı defterde ise bu erkeklerin sakal ve bıyık özelliklerinin yanı sıra tanınmalarını kolaylaştırabilecek boy bilgilerinin yer aldığı görülmektedir. Öte yandan Rum erkeklerin kaydedildiği defterlere bakıldığında tarihlendirmelerle Müslüman erkeklerle ilgili tutulan defterlerde yer alan ve şahısların fiziki bilgilerine yönelik olan verilerin paralellik arz ettiği görülmektedir. 1831 yılında erkek nüfusun boylarına yönelik bilgilere rastlanmazken 1831 yılından sonra tutulan defterlerde boylarına yönelik bilgilerin yanı sıra çehre özelliklerini gösteren bilgilerin ve bilhassa *emred* olarak tanımlanan bıyıkları ve sakalı çıkmamış şahısların dahi yazıldığı görülmektedir. Muhtemelen vergi veren nüfusun tespiti veyahut askere alınacak şahısların daha kolay tanınması ve olası çetrefillerin önüne geçebilmek adına bu minvalde bir metot uygulanmıştır. Fakat inceleme konusu dahilinde bulunan bazı defterlerde görülebileceği üzere bu nizamı riayet edilmemiş ve bilgiler gelişigüzel

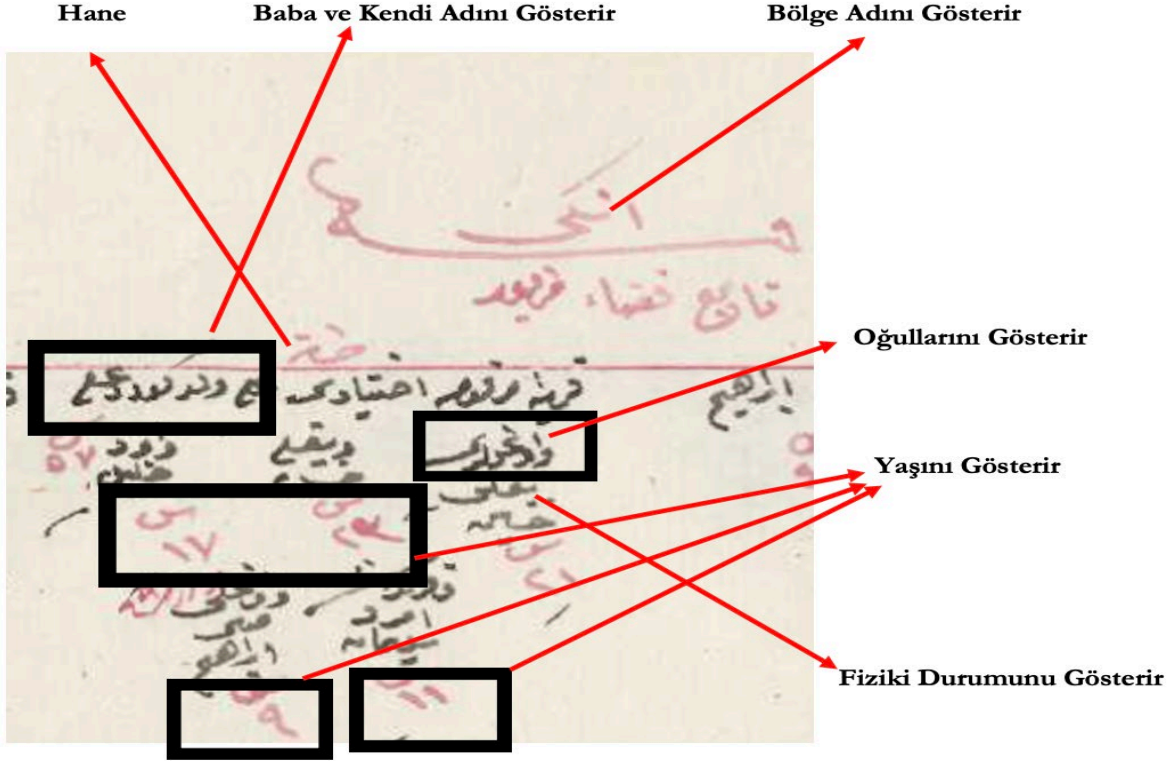
¹ Yerleşim yerinin adının tarihî süreç içerisinde çeşitli şekillerde kullanıldığı görülmektedir. Kadim bir lafza göre Kral Anaka'sın tahtının Eneği'de olması ve kralın burada ikamet etmesi, bölgenin "Anaku" olarak anılmasına sebebiyet vermiştir. Bunun yanında Roma kumandanının kızı Eneku burada uyuduğu için bölge adının "Eneku" olarak anılmasını istediği yönünde rivayetler de vardır. Zamanla "Eneku" ismi halk arasında "Eneği" olarak kullanılmaya başlamıştır. Eneği'nin adı nihai olarak İçişleri Bakanlığı tarafından 1928 yılında "Kaymaklı" olarak değiştirilmiştir. Detaylı bilgi için bakınız: Hasan Ercan, Taş Kapının Ardındaki Şehir, Anaku, Eneği, Kaymaklı, Simtel Matbaacılık, Nevşehir 2019, s. 29.

² Nevşehir Kazası'na bağlı muhtelif karyelerin nüfus yapısı zaman içerisinde farklı kişiler tarafından çalışılmıştır. Bakınız: Fatih Abanoz-Ahmet Korkmaz, 1830-1845 Osmanlı Döneminde Göreme Nüfus Sayımı, ed. İlyas Gökhan, Desen Ofset, Ankara 2019; İlyas Gökhan, Fatih Abanoz, Ahmet Korkmaz, Ortahisar Nüfus Defteri (1518-1838) Tahrir ve Nüfus Defterlerine Göre Osmanlı Kapadokya'sında, Detay Yayıncılık, Ankara 2021; İlyas Gökhan, Ahmet Korkmaz, Fatih Abanoz, Uçhisar Nüfus Defterleri, Uçhisar Nüfus Defterleri (1518-1838) Tahrir ve Nüfus Defterlerine Göre Osmanlı Kapadokya'sında, ed. Ahmet Korkmaz, Detay Yayıncılık, Ankara 2020; Fatih Abanoz, Ahmet Korkmaz, Geçmişten Günümüze Nar (Ennar) Tarihi, ed. İlyas Gökhan, Detay Yayıncılık, Ankara 2018.

bir şekilde yazılmıştır. Bu da bölge ile alakalı yapılacak değerlendirmelere gölge bırakmaktadır. Ayrıca, belirtilmesi gereken diğer bir husus ise 1831 yılında tutulan ve Müslüman erkeklere yönelik olan nüfus defterinde Eneği Karyesi'nin bir bütün olarak tahrir edilmiş olması, 1831 yılı sonrasında kaydedilen defterlerde ise Eneği Karyesi'nin bir parçası olan mahallelerin "Hatib Mahallesi", "Ebubekir Ağa Mahallesi " ve "İslâm Mahallesi ", namı diğer "Cami-i Kebir Mahallesi" olarak ayrı ayrı taksim edilerek sayılmış olmasıdır.

Tüm bunlardan hareketle tetkik edilen 12 defterden yola çıkılarak 1831-1845 yılları arasında bölgede yaşayan Müslüman ve Rum milletine ait bilgiler defterlerin vermiş olduğu imkân dahilinde muhtelif analize tabi tutulacaktır.

Görüntü 1. Bir haneye ait nüfus defterindeki yazım şekli

Müslüman Mahallelerin Adı ve Hane/Kişi Sayıları

Osmanlı Devleti'nin genelinde demografik yapının öğrenilmesine yönelik ilk nüfus sayımı 1830 yılında yapılmaya başlanmıştır (Aygün, 2016: 9). Diğer Osmanlı yerleşim birimleri kadar şanslı olmayan Eneği, 1831 yılından sonra kendisine bu sayımlarda yer bulmuştur. Müslüman ve Rumların ayrı ayrı sayılarak kaydedildiği bu nüfus sayımına müteakip tabloda da görüldüğü üzere 1835, 1837, 1838, 1839 ve 1845 yıllarında bir kısmını yoklama defterlerinin oluşturduğu bilgilerin muntazaman kaydedildiği görülmektedir. Eneği'ye ait belgelerden karyenin büyük oranda Müslümanlardan oluştuğu anlaşılmaktadır. 3 mahalleye sahip olan Eneği'nin tüm mahallelerinde Müslümanlar yaşamaktaydı. 1831 yılında, hane başına düşen nüfusun 2,69 olduğu Eneği'de 182 hane bulunmakta olup bunlarda 490 Müslüman erkek hayatlarını idame ettirmekteydiler. 1835 yılına gelindiğinde ise yukarıda da değinildiği üzere Eneği'nin bir bütün olarak değil mahallelerinin ayrı ayrı sayılarak kaydedildiği görülmektedir. Bu sayımda mahallelerin en büyüğü 66 hane ve 191 erkek nüfus ile Hatib Mahallesi olup hane başına düşen nüfus ise 2,89'dur. İkinci mahalle olan Ebubekir Ağa, 63 hane ve 179 erkek nüfusa sahipken hane başına düşen nüfusu 2,84'tür. Nüfus bakımından en kalabalık mahalle olan son mahalle ise 55 hane, 143 nüfus ve hane başına düşen 2,6 kişilik nüfus oranı ile İslam Mahallesi, namı diğer Cami-i Kebir Mahallesi'dir. Bu sayısal veriler, doğurganlığın en yüksek olduğu mahallenin Hatib, en düşük mahallenin İslam Mahallesi, yani, Cami-i Kebir Mahallesi olduğu yorumuna imkân tanımaktadır.

Tablo 1’den de görülebileceği üzere 1837 yılında Eneği merkez mahallelerinin hane ve nüfus miktarı değişmekle birlikte nüfus bakımından en büyük ve en küçük mahalle sıralaması aynı kalmıştır. Toplam nüfusun en fazla ve en az olduğu 1837 ile 1845 yılı verileri karşılaştırıldığında Eneği'deki Müslüman mahallelerinin nüfusu, %17,3'lük bir azalmayla 523 kişiden 433 kişiye, hane sayısı %12,5'lik bir azalmayla 184'ten 161'e, hane başına düşen toplam nüfus ise %11,2'lik bir azalmayla 3,02'den 2,68'e düşmüştür. Mahallelerin büyüklük-küçüklük sıralamasına gelince, onlarda söz konusu yılda değişiklik gözlemlenmemektedir. Genel bir değerlendirme yapıldığında 1831 yılında 490 kişi olan Eneği mahallelerindeki Müslüman erkek nüfusun 1835'te 513'e, 1837'de 523'e yükseldiğini, 1838'de 512'ye, 1839'da 485'e ve 1845 yılında ise 433'e düştüğünü söylemek mümkündür.

Tablo 1. Nüfus Defterlerine Göre Eneği (Kaymaklı) ve Mahallelerinin Müslüman Erkek Nüfusu

Yer İsimleri	H. 1246 /1831		H. 1251 / 1835		H. 1252 /1837		H. 1253 /1838		H. 1254 / 1839		H.1260 / 1845	
	Hane Sayısı	Kişi Sayısı	Hane Sayısı	Kişi Sayısı	Hane Sayısı	Kişi Sayısı	Hane Sayısı	Kişi Sayısı	Hane Sayısı	Kişi Sayısı	Hane Sayısı	Kişi Sayısı
1 Eneği Karyesi	182	490	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2 Hatib Mahallesi	-	-	66	191	61	191	60	183	62	176	55	155
3 Ebubekir Ağa Mahallesi	-	-	63	179	60	177	60	175	54	170	56	148
4 İslâm (Cami-i Kebir) Mahallesi	-	-	55	143	52	155	58	154	52	139	50	130
Toplam	182	490	184	513	173	523	173	512	168	485	161	433

Tüm bunların yanında bölge genelinde hane sayılarının azalması çekirdek aile yapısından geniş aile yapısına geçilmiş olma ihtimalini gündeme getirmektedir. Yani aile büyükleri ile ayrı yaşayan kişilerin zamanla aile büyükleri ile yaşamaya başlamasının hane sayısında bir düşüşe sebebiyet verdiği gibi mahallelerden ayrılmalar veya mahallelerden gelişlerin titizlikle yapılmamış olması da bu ihtimalin bir parçası olarak düşünülebilir. Bunun en güzel örneği ise 1835 yılında 513 kişilik Müslüman erkek nüfusunun 1837 yılında 523'e çıkmış, hane sayılarının ise 184'ten 173'e düşmüş olmasıdır. Bunun yanında nüfustaki düşüş ise kâtiplerin nüfus sayımlarındaki kişileri unutarak defterlere kaydetmediği olasılığını doğurmaktadır.

Eneği'deki Erkek Nüfusunun Kullandığı Lakaplar/Sülale İsimleri

"Övgü veya yergi ifade eden isim" manasında ve Arapça bir kelime olan "lakap" kelimesinin dil ve halk biliminin yanı sıra kültür tarihimiz için de önemli bir yere sahip olduğuna şüphe yoktur (Bozkurt, 2003: 65). Türk toplumunda bilhassa geleneksel yaşam biçimlerinde yaygın olarak kullanılan lakaplar; kişilerin sosyal statüsü, davranışı, konuşması, fiziksel özelliği ve yaşayış biçimi göz önüne alınarak bir kimseye veya aileye kendi adından ayrı olarak o ailenin özelliğinden kaynaklanan bir isim verilmesi şeklinde nitelendirilir (Mustak, 2006: 882). Bunun yanında toplum bünyesinde korunan ve nesilden nesle aktarılan gelenekselleşmiş lakaplar genellikle kişinin mesleği ve ifa ettiği görevinden, ırk kökeninden, eğitim düzeyinden, gelmiş olduğu yöreden ya da onu diğer insanlardan ayırt edebilecek fiziksel özelliklerinden kaynaklanmaktadır (İpşirli, 2003: 67). Eneği Karyesi'nde de istifade edilen kaynakların çoğunluğu bu minvalde verilmiş lakaplardır.

Eneği'de aile büyüğünün mesleğini ifade eden lakaplardan en yaygın olanları "Şatıroğlu", "Penyecioglu", "Başçukadaroglu", "Nalcıoğlu", "Bölükbaşıoğlu", "İmamoğlu" ve "Sipahioğlu"dur. "Şatıroğlu" lakabının diğer lakaplara nazaran daha fazla kullanılmasının sebebinin, bölgenin transit ticari geçiş üzerinde olması ve bölge halkının taşımacılıkta deveyi aktif olarak kullanmasından ileri geldiği söylenebilir. Lakapların verilmiş sebeplerinden olan ve aile büyüğünün sosyal statüsünü gösteren lakaplara gelince "Hacı Yasinoğlu", "Sofuoğlu" ve

"Hafizoğlu"nın Eneği'nin mahallelerinde yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Bir kimsenin dış görünüşünden veya sahip olduğu rahatsızlıktan kaynaklanan lakap grubunda yer alan "Kırbıyıkoğlu", "Köseoğlu", "Gözübüyüköğlu", "Topaloğlu", "Külahlıoğlu" ve "Sağıroğlu" yaygın kullanılan lakaplar arasındadır. Bunların dışında kalan ve bölgede kullanılan diğer lakaplar ise aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 2. Nüfus Defterlerine Göre Eneği (Kaymaklı) Bölgesinde Kullanılan Aile ve Sülale İsimleri

Salimoğlu	Hafizoğlu	Ahmedoğlu	Suvermezoğlu
Kurdalioğlu	İnceoğlu	Afşaroğlu	SofuOğlu
Adiloğlu	Babahoğlu	Kilderelioğlu	Sipahioğlu
İplikoğlu	Arabacıoğlu	Canbazoğlu	Sağıroğlu
Sofuoğlu	Başçukadaroğlu	Sadıköğlu	Ömeroğlu
İmamoğlu	Gölcüklüoğlu	Penyeciöğlu	Nasuhöğlu
Alemdaroğlu	Solakoğlu	Bamyacıoğlu	Küloğlu
Timurcuoğlu	Ördekoğlu	Keçialioğlu	Kırlaşlıoğlu
Gökçeklioğlu	Çatlıoğlu	Baba Alioğlu	Kaştaroğlu
Suvermezoğlu	Gözübüyüköğlu	Topalsadıköğlu	Kara Mehmedoğlu
Karabüyüköğlu	Yorgunoğlu	Abdioğlu	Kara Alioğlu
Şatıroğlu	Kırbıyıköğlu	Abacıoğlu	İloğlu
Plancıoğlu	Kavaklıoğlu	Hatipoğlu	Delvelioğlu
Sağıroğlu	Köseoğlu	Gadaroğlu	Çalçuoğlu
Haliçoğlu	Kozalaköğlu	Nalcıoğlu	Çalikoğlu
Hacı Yasınoğlu	Topaloğlu	Çavuşoğlu	Çahoğlu
Bağcıoğlu	Pederöğlu	İslâmoğlu	Bölükbaşoğlu
Timuroğlu	Zeydanoğlu	Adiloğlu	Babaoğlu
Efeoğlu	Çalçuoğlu	Külahlıoğlu	Topal Sadıköğlu
Kara Alioğlu	Borluoğlu	İpekoğlu	Baba Alioğlu
Velveleoğlu	Aşıkçıoğlu		

Eneği (Kaymaklı)'deki Erkek Müslüman Nüfusun Fiziksel Özellikleri ve Yaşları

Osmanlı Devleti'nde ilki 1830 yılında yapılan nüfus sayımlarındaki erkek nüfusun boy, bıyık ve sakal şekli/rengi tanımlanabilecek bazı fiziksel özelliklerde kayıt altına alınmıştır. Bu bilgiler günümüz teknolojisinden bir hayli uzak, fotoğraf makinelerinin yaygın olmadığı zamanlarda nüfus bilgisi verilen yerlerdeki kişilerin dış profillerinin nasıl olduklarına dair edinilmiştir. Ancak yukarıda da değinildiği üzere 1831 yılına ait olan ve Müslüman ve gayrimüslim nüfusa yönelik defterler incelendiğinde bölgede yaşayan şahısların fiziksel özelliklerinin kayıt altına alınmadığı, sadece sakal şekli/rengi gibi birtakım sima özelliklerine yer verildiği görülmektedir. Bu vesile ile bölge ile alakalı erkek nüfusun fiziksel özellikleri 1831 yılından sonra tutulan defterlerden elde edilmiştir.

1835 ile 1845 yılları arasında Eneği Karyesi'nde yaşayan Müslüman erkek nüfusun %53,69'unun, yani, 1456 kişinin boy bilgisi verilmiş olup bunların 1246'sı orta, 145'i uzun, 65'i ise kısa boylu olarak kayıt altına alınmıştır. Nüfus defterinde kayıt altına alınan fiziksel özelliklerden bir diğeri ise bıyık şekli ve rengidir. Eneği ile alakalı nüfus defterlerinde kişilerin bıyıkları farklı grupta ifade edilmiş olup bunlar; "kara", "sarı", "kır", "bıyıklı şâbb-ı emred (sakal ve bıyığı olmayan)" ve "ter bıyıklı (bıyıkları yeni çıkmakta olan)" şeklindedir. Eneği'deki erkek Müslüman nüfusunun %33'ünün, yani, 830 kişinin bıyıklarına yönelik bilgiler verilmiş olup bunların 548'inin bıyıklı, 192'sinin şâbb-ı emred, 57'sinin sarı bıyıklı, 33'ünün ise ter bıyıklı olduğu bilgisi kaydedilmiştir. Eneği Karyesi'nde kayıt altına alınan fiziksel özelliklerin sonuncusu ise sakal şekli ve rengidir. Defterlerde sakal bilgileri "kara", "sarı" ve "ak sakal" olarak 3 farklı şekilde ifade edilerek kayıt altına alınmıştır. Eneği Müslüman erkek nüfusunun %29'unun, yani, 661 kişinin sakal bilgisi verilmiş olup bunların 441'i kara, 158'i ak, 62'si ise sarı sakallı olacak şekilde kayıt altına alınmıştır.

Eneği'de yaşayan Müslüman erkek tipolojinin yanı sıra bölgede yaşayan insanların yaş ortalamaları yöre ile alakalı doğurganlık bilgilerini ve ekonomik anlamda önemli verilerin somut örneklerini vermektedir. Eneği'de yaşayan Müslüman erkek nüfusun daha iyi anlaşılması ve analiz edilmesi için veriler 6 kategoriye ayrılarak tablo 3'te gösterilmiştir. 1831 yılında Eneği'de yaşayan 490 şahsa ait nüfusun yoğunlaştığı grup 190 kişi ve %39 oranla 1-10 yaş grubudur. Bunu 87 kişi ve %18'lik bir oranla 20-40 yaş grubu takip etmektedir. Nüfusun en az olduğu

grup ise 38 kişi ve %8'lik bir oranla 60 ve üzeri yaş grubu olmuştur. 1831 yılında var olan sıralama 1845 yılına değin değişmemiştir.

Eneği'deki toplam Müslüman erkek nüfusun yaşları değerlendirildiğinde nüfusun en çok yoğunlaştığı ve 1136 kişinin yer aldığı yaş grubunun 1-10 yaş arasındaki grup olup bunların nüfusa oranının %38,43 olduğu gözlemlenmektedir. Bunu 538 kişi ve %18,20'lik bir oranla 20-40 yaş arası, 450 kişi ve %15,22'lik bir oranla 10-20 yaş arası, 342 kişi ve %11,57'lik bir oranla 40-60 yaş arası, 209 kişi ve %7,07'lik bir oranla ise 60 yaş ve üzerindeki yaş grubu takip etmektedir. Bunların yanında yaşları yazılmayan, büyük ihtimalle yeni doğan veyahut çok yaşlı olan kişilerin oluşturduğu, yaşları tespit edilemeyen, 281 kişilik ve %9,51'lik bir orana sahip şahıslar da mevcuttur.

Tablo 3. 1831 ile 1845 Yılları Arası Eneği (Kaymaklı)'deki Müslüman Erkek Nüfusun Yaşları ve Nüfuslarına Oranı

Yıllara Göre Yaş Dağılımı ve Oranları	Yaş Aralıkları						Bilinmeyen	Toplam
	1-10	10-20	20-40	40-60	60+			
H.1246 / 1831	190	65	87	59	38	51	490	
% Oranı	%39	%13	%18	%12	%8	%10		
H. 1251 / 1835	203	70	93	60	43	44	513	
% Oranı	%39,57	%13,65	%18,13	%11,70	%8,38	%8,58		
H. 1252 / 1837	201	92	93	63	41	33	523	
% Oranı	%38,43	%17,59	%17,78	%12,05	%7,84	%6,31		
H. 1253 / 1838	193	80	101	67	33	38	512	
% Oranı	%39,90	%15,30	%19,31	%12,81	%6,31	%7,27		
H. 1256 / 1841	185	75	87	49	29	60	485	
%Oranı	%38,14	%15,46	%17,94	%10,10	%5,98	%12,37		
H. 1260 / 1845	164	68	77	44	25	55	433	
%Oran	%37,88	%15,70	%17,78	%10,16	%5,77	%12,70		
Toplam	1136	450	538	342	209	281	2956	
Toplam Oran	%38,43	%15,22	%18,20	%11,57	%7,07	%9,51		

Gayrimüslimlerin Nüfusu, Yaşları ve Fiziksel Özellikleri

Osmanlı Devleti, bulunduğu konum itibarıyla ve sahip olduğu renkli ve zengin toplum yapısı ile bünyesinde barındırdığı grupları "Müslüman" ve "Müslüman olmayan", yani, "gayrimüslim" şeklinde, dinî açıdan sınıflandırarak yönetmiştir (Özel, İstanbul 1996: 420). Bu sınıflandırma 1831 yılından itibaren tutulmaya başlanan nüfus sayımlarında da kendini göstermiştir. Bu doğrultuda gayrimüslimlerin Müslümanlardan ayrı olarak kaydedildiği farklı nüfus defterlerine sahip olmaları da bunu ispatlar niteliktedir.

Nevşehir'de yaşayan gayrimüslimlere ait "3595" numaralı nüfus defteri ve Eneği Karyesi ile alakalı "*Der-karye-i Eneği Millet-i Rumîyan tabi Nevşehir*" ifadelerinden de Eneği'de yaşayan gayrimüslimlerin Rum milletinden oldukları anlaşılmaktadır. Tablo 4'e bakıldığında 1831 yılında Eneği'de 88 hanede 220 Rum erkek nüfusun yaşadığı ve hane başına düşen nüfusun %2,5 kişi olduğu görülmektedir. 1835 yılında hane sayısı %6,38 oranlık yükselişle 88'den 94'e çıkmıştır. Fakat aynı yükseliş kişi sayısına yansımamış, %8,63'lük oranla 220 kişiden 221 kişiye düşmüştür. 1837'den 1845 yılına değin hane sayısı farklılık göstermesine rağmen kişi sayılarında gözle görülebilir bir artış meydana gelmiştir. Nüfus sayımlarındaki artışın aynı oranla kişi sayılarına yansımamış olması bölgenin dışarıdan göç aldığı veyahut çekirdek aileden geniş aileye geçildiğinin bir göstergesi olabilir.

Tablo 4. Nüfus Defterlerine Göre Eneği (Kaymaklı)'deki Gayrimüslim Erkek Nüfus

Yer İsimleri	H. 1246 /1831		H. 1251 / 1835		H. 1252 / 1837		H. 1253 /1838 ³		H. 1254 / 1839		H.1260 / 1845	
	Hane Sayısı	Kişi Sayısı	Hane Sayısı	Kişi Sayısı	Hane Sayısı	Kişi Sayısı	Hane Sayısı	Kişi Sayısı	Hane Sayısı	Kişi Sayısı	Hane Sayısı	Kişi Sayısı
Eneği Karyesi	88	220	94	201	94	245	-	115	85	247	97	263
Toplam	88	220	94	201	94	245	-	115	85	247	97	263

Müslüman nüfusun neredeyse yarısını oluşturan gayrimüslimlerin bölgedeki yaş ortalamalarına bakılacak olunursa 1831 yılında Eneği'de yaşayan 220 şahsa ait nüfusun yoğunlaştığı grup 55 kişi ve %25'lik bir oranla 1-10 yaş grubudur. Bunu 41 kişi ve 40-60 yaş grubu takip etmektedir. Nüfusun en az olduğu yaş grubu ise 21 kişi ve %9,5'lik bir oranla 10-20 yaş arası gruptur. Bunu 35 kişi ve %15,9'luk bir oranla 60 yaş ve üzeri grup takip etmektedir. Aynı yıla ait Müslüman tebaadaki 60 yaş ve üzeri grup ile kıyaslanınca gayrimüslimlerin toplam nüfus içerisinde sahip olduğu oranın daha fazla olduğu görülmektedir. Bunun sebebi de muhtemelen bölgeye kayıtlı gayrimüslimlerin çoğunlukla “*Der-i ‘aliyyede*” ifadeleriyle payitahtta olmaları ve buna bağlı olarak daha sağlıklı bir yaşam sürmelerinden ötürüdür. Tablo 5'e bakıldığında 1831 ile 1845 yılları arasında 1-10 yaş grubundaki kişi sayısının sürekli artış halinde olduğu görülmektedir. Bu durum diğer yaş grupları için aynı oranda olmamıştır. Bu veriler ise bölgede 1831 ile 1845 yılları arasında doğurganlığın arttığını göstermektedir.

Eneği'deki toplam gayrimüslim erkek nüfusun yaşları analiz edildiğinde nüfusun en fazla yoğunlaştığı ve 313 kişinin yer aldığı yaş grubu 1-10 yaş arasındaki grup olup bunların nüfusa oranı %26,6'dır. Bunu 230 kişi ve 19,6'lık bir oranla 40-60, 196 kişi ve %16,7'lik bir oranla 20-40, 180 kişi ve %15,3'lük bir oranla 60 ve üzeri, 118 kişi ve %10'luk bir oranla 10-20 yaş grubu takip etmektedir.

Tablo 5. 1831 ile 1845 Yılları Arası Eneği (Kaymaklı)'deki Gayrimüslim Erkek Nüfusun Yaşları ve Nüfuslarına Oranı

Yıllara Göre Yaş Dağılımı ve Oranları	Yaş Aralıkları						Bilinmeyen	Toplam
	1-10	10-20	20-40	40-60	60+			
H.1246 / 1831	55	21	39	41	35	29	220	
% Oranı	%25	%9,5	%17,7	%18,6	%15,9	%13,2		
H. 1251 / 1835	51	18	37	38	35	22	201	
% Oranı	%25,4	%9,0	%18,4	%18,9	%17,4	%10,9		
H. 1252 / 1837	65	24	42	44	38	32	245	
% Oranı	%26,5	%9,8	%17,1	18,0	%15,5	%13,1		
H. 1254 / 1839	68	25	36	53	30	35	247	
% Oranı	%27,5	%10,1	%14,6	%21,5	%12,1	%14,2		
H. 1260 / 1845	74	30	42	54	42	21	263	
% Oran	%28,1	%11,4	%16,0	%20,5	%16,0	%8,0		
Toplam	313	118	196	230	180	139	1176	
Toplam Oran	%26,6	10,0	%16,7	%19,6	%15,3	%11,8		

³ İlgili sayısal verinin diğer yıllara nazaran az olması kaydın tutulduğu defterler ile yakından ilintilidir. İlgili defterin son sayfaları eksik olduğu gibi defter oldukça yıpranmış haldedir.

Bölgede yaşayan gayrimüslim tebaaya ait fiziksel özelliklere bakılacak olunursa 1835 ile 1845 yılları arasında Eneği Karyesi'nde yaşayan gayrimüslim erkek nüfusun %63'ünün, yani, 740 kişinin boylarına yönelik bilgi verilmiş olup bunların 530'unun orta, 145'inin uzun, 65'inin ise kısa boylu olduğu kaydolunmuştur. Nüfus defterinde kayıt altına alınan fiziksel özelliklerden bir diğeri ise bıyık şekli ve rengidir. Eneği ile alakalı nüfus defterlerinde kişilerin bıyıkları farklı gruplarla ifade edilmiş olup bunlar; "kara", "sarı", "kır", "bıyıklı şâbb-ı emred (sakal ve bıyığı olmayan)" ve "ter bıyıklı (bıyıkları yeni çıkmakta olan)" şeklindedir. Eneği'deki erkek gayrimüslim nüfusunun %34'ünün, yani, 401 kişinin bıyıklarının görünümüne yönelik bilgiler verilmiş olup bu kişilerin 295'i bıyıklı, 62'si şâbb-ı emred, 17'si sarı bıyıklı, 27'si ise ter bıyıklıdır. Eneği Karyesi'nde kayıt altına alınan fiziksel özelliklerin sonuncusu ise sakal şekli ve rengi ile ilgilidir. Defterlerde sakal görünümüne yönelik bilgiler "kara", "sarı" ve "ak sakal" olarak 3 farklı şekilde ifade edilerek kayıt altına alınmıştır. Eneği'deki gayrimüslim erkek nüfusunun %27'sinin, yani, 321 kişinin sakal görünümüne yönelik bilgiler verilmiş olup bu kişilerin 211'i kara, 80'i ak, 30'u ise sarı sakallıdır.

Şer'i Bir Vergi Olarak Cizye

İslam devletlerinde Müslüman olmayan, yani, zimmî statüsündeki azınlıkların aktif erkek nüfusundan alınan cizye, Osmanlı Devleti'nin mühim gelir kaynakları arasında yer almıştır. Daha önce muhtelif isimlerle alınan bu vergi, İslam devletleri zamanında da Müslüman olmayan ahalinin ödediği toprak vergisi olan *Harac* vergisinin içinde tahsil edilen bir vergi sayılmıştır. Osmanlı Devleti ise fethettiği yerlerde bu vergi karşılığında kişilerin can, mal ve ırzlarını devletin sorumluluğu altına almıştır (Barkan, 1943: 131).

Osmanlı Devleti fethettiği yerlerde ikamet eden zimmî nüfusa cizye tarh etmiş, devlet hizmeti ifa eden aileler, rahipler ve iş göremez durumda olan kişiler bu durumdan muaf tutulmuşlardır. Cizye vergisi, şahısların gelir durumuna göre zenginlerin "alâ", orta gelirlielerin "evsât" ve gelir düzeyleri düşük olanların "ednâ" adı altında ödediği bir vergi olarak tavsif edilmiştir.⁴ Zimmîlerin ödediği bu cizye vergisinin bedelleri hesaplanırken ednâ statüsünde olanlardan 10 akçe olmak üzere sırayla evsât olanlardan 20 akçe ve alâlardan 30 akçe alınmaktaydı. Bu bedeller zamanla değişerek 1834 yılında çoktan aza 60, 45 ve 30 akçe olarak toplanmaya başlanmıştır (Özcan, 2011: 166-167). Sene başında Muharrem ayında tahsil edilen cizye 1853-1856 Kırım Savaşı'na kadar alınmış, bu tarihte çıkarılan bir kanunla kaldırılmış ve cizye yerine, askerlik hizmetinden muafiyet vergisi konulmuştur (Yılmazçelik, 1995: 293-294).

Bu bilgiler ışığında 1841-1845 yılları arasında Eneği'de yaşayan gayrimüslimlerden alınan cizye miktarları şu şekildedir:

Tablo 6. 1841-1845 Yılları Arası Eneği'de Alınan Cizye Miktarları ve Toplamı⁵

Tarih	Alâ ع	Evsat ط	Ednâ ن	Toplam	
H.1246 / 1831	21	29	14	64	1831 ile 1845 yılları arası Eneği'de alınan cizye miktarları;
H.1251 / 1835	121	67	10	198	Alâ bedelleri: 523x60 =31.380
H.1252 / 1837	101	54	45	200	Evsat bedelleri: 297x30 =8.910
H.1253 / 1838	84	15	11	110	Ednâ bedelleri: 117x15 =1.755
H.1254 / 1839	104	95	25	224	
H.1260 / 1845	92	37	12	141	
Toplam	523	297	117	937	TOPLAM: 42045

kuruş olarak hesaplanabilir.

Tablo 6'dan da anlaşıldığı üzere Eneği'de "alâ" statüsünde bulunan şahısların büyük bir yekûn teşkil ettiği görülmektedir. Bu da bölgede yaşayan nüfusun büyük çoğunluğunun zengin, yani, yüksek gelire sahip kişilerden oluştuğunu ortaya koymaktadır. Alâ'dan sonra orta halli gelire sahip olan ikinci grubun ise "evsât"

⁴ Cizye için daha fazla bilgi için bakınız: Boris Christoff Nedkoff, Osmanlı İmparatorluğunda Cizye (Baş Vergisi), Çev. Şinasi Altundağ, Belleten, S. 32, Ankara 1944, s. 599-652.

⁵ İlgili yıl aralığında alınan cizye bedelleri: Alâ: 60, Evsât, 30 ve Ednâ ise 15 kuruştur. Detaylı bilgi için bakınız: Mustafa Öztürk, 1844 (1260 H.) Tarihli Halep Nüfus Defterine Göre Urfa'da Gayrimüslimlerin Nüfus ve Sanatları, ed. Bünyamin Kocaoğlu, "Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi", İlkadım Belediyesi Sosyal ve Kültür İşleri Müdürlüğü, Samsun 2017, s. 372.

olarak tanımlanan ve bölgede çoğunlukla zirai işler ile meşgul olan zümreden ileri gelmektedir. Son olarak "ednâ" olarak bilinen düşük gelirli sınıfı ise rençber, yani, çoğunlukla çiftçi veya zahmet gerektiren ve ağır işlerde çalışan ırgatların oluşturduğu görülmektedir. Bu durumun en büyük müsebbibi, bölgede yaşayan gayrimüslimlerin hane reislerinin, "Der-i 'alîyyede" ifadeleriyle İstanbul'da muhtelif meslek dallarında faaliyet göstermelerinden ötürü orta hali sınıfın üstünde maddi imkâna sahip olmalarıdır. İlgili tablo incelendiğinde bu durumun kişi sayıları ile paralellik arz etmediği görülmektedir. Bu duruma ket vuran sebep ise gayrimüslim tebaa içerisinde yaşlı, görme ve bedensel engelli kişiler ve din görevlilerinin bulunmasından ötürüdür. Ayrıca, belirtilmesi gereken diğer bir husus ise 1831 yılına ait bölge cizye defteri tetkik edildiğinde bu defterin yukarıda ilgili tarih ile alakalı verilen sayısal istatistikler ile paralellik gösterdiği anlaşılmaktadır. Cizye defterinden anlaşıldığı üzere her hanede en az bir kişinin İstanbul'da ve bir kişinin ise "amelmande", yani, günlük temel ihtiyaçlarını yerine getiremeyecek derecede yaşlı veyahut engelli olduğu anlaşılmaktadır. İlgili sayıların bu denli düzensiz oluşunun nedeni ise bu durumun varlığıdır (BOA. CRD. d. 39904: 40-44). Burada kaçırılmaması gereken diğer bir husus ise bölgede yaşayan Müslümanların vergi vermediği algısıdır. Halbuki, Osmanlı köylüsü; ürettikleri tarım ürünleri için şeri esaslara göre belirlenen ve belli dönemlerde alınan %10 oranında "öşür" adı altında vergilerini ödemekle mükellef olmuşlardır. Bunların yanı sıra olağanüstü hallerde mali, bedeni ve aynı olarak tahsil edilen avânz vergilerinde ödedikleri kusursuz bir şekilde ödedikleri görülmektedir (BOA. NŞS. d. 1/72,125).

Bölgede yaşayanların vermiş oldukları meslek ve mesleklerin mahiyetleri göz önüne alındığında Eneğili Müslüman ve gayrimüslim tebaa hakkında kayda değer tespitler yapmak mümkündür. Bunlardan ilki Müslüman nüfusun %80'den fazlasının çoğunlukla tarımsal vergiler vermeleri ile alakalı olup bu durum onların ziyadesiyle tarımsal faaliyetlerle iştigal olduklarını gözler önüne sermiştir. Bu bağlamda, Müslüman nüfusun geleneksel bir yapıya ve homojen ve dengeli bir sosyo-ekonomik düzeye sahip olduğu söylenebilir. Müslüman nüfusun aksine en az bir aile ferdi İstanbul ve muhtelif büyükşehirlerde yaşayan gayrimüslim tebaa ise tarımsal vergileri yerine ticari vergiler verme eğilimi göstermiş ve bu durum, onların geleneksel bir yapı yerine çok kültürlü bir yapıya kavuşmalarına imkân vermiştir. Diğer bir deyişle, Eneğili gayrimüslimler hem Osmanlı kırsalını hem Osmanlı şehir yapısını birleştirerek bu iki lokasyon arasında bir köprü oluşturmuşlardır. Hatta bu bağlamda onların *trans-kültürel* bir pota içerisinde Osmanlı çok kültürlülüğünü temsil ettiği vurgusu yapılabilir.

Sonuç ve Değerlendirme

Nevşehir Kazası'na bağlı Eneği Karyesi ile alakalı 1831 ile 1845 yılları arasında tutulmuş nüfus kayıtlarından hareketle bölge ile alakalı şunlar söylenebilir: Eneği, bölgede sadece Müslümanlara değil, aynı zamanda gayrimüslimlere de kendi sınırları dâhilinde ev sahipliği yapmıştır. Muhtelif medeniyetlere ait kültürlerin aynı ortamda yaşam bulduğu Eneği, bünyesinde barındırdığı gayrimüslimleri yabancı addetmemiştir. Zira incelenen nüfus defterlerinde görüldüğü üzere gayrimüslimlerin kendilerine ait mahallelerden ziyade Eneği halkı ile Müslüman mahallelerde hayatlarını idame ettirdikleri göze çarpmaktadır. Nitekim 1759 yılına ait bir arşiv vesikasında Eneği Karyesi'nde vuku bulan bir vergi meselesi hususunda payitahta başvuru yapan "İstefan", "Avran", "Alkim", "Kiryako", "Marko" ve "Filyoz" namli zimmilerin kendilerini "Eneği Karyesi abalisi" olarak tanıtmış oldukları bilgisi mevcuttur (BOA. AHK. KR. 7/336). Buradan da anlaşılacağı üzere gayrimüslimler, kendilerine ait mahallelerden ziyade Müslümanların ikamet alanlarında kendilerine yerleşim alanı oluşturmuşlardır. Doğal olarak bu durum Müslümanlar ile gayrimüslimler arasındaki farklılıkların azalmasına, benzerliklerin artmasına ve daha da önemlisi, taraflar arasında kültürel geçirgenliğin yoğunlaşmasına imkân tanımıştır. Tam manasıyla Eneği Karyesi de birbirine yakınlaşmaya başlayan Müslümanların ve gayrimüslimlerin birleşiminden oluşmuş, kozmopolit bir yapıdan ileri gelmiştir.

Bu vesile ile Osmanlı tebaası içerisinde kendisine yer bulan bu millet, imparatorluğun muhtelif yükümlülükleri mukabilinde "cizye" adında bir baş vergisi vermekle mükellef olmuşlardır. Bu vergiler ile alakalı kayıtların tutulduğu ve bölgenin demografik yapısının yanında ekonomik durumu hakkında da mühim bilgiler veren nüfus defterleri tüm Osmanlı coğrafyasında tutulduğu gibi Eneği'de de tutulmuştur. Her ne kadar bölgede gayrimüslimler yaşamış olsa da şehrin esas sakinleri Müslümanlar olmuş ve Müslümanların sayısı gayrimüslimlerden ziyadesiyle fazla olmuştur. Yukarıda verilen ve 1831 ile 1845 yılları arasında tutulan kayıtların verdiği istatistiksel veriler bu durumu doğrular niteliktedir. 1831 yılında Eneği'deki gayrimüslimlerin hane sayısı 88, kişi sayısı ise 220'dir. Buna karşılık Müslümanlar 182 hane, 490 kişi ile gayrimüslimlerin iki katından fazla nüfusa sahip olmuşlardır. Hakeza bu durum 1845 yılına değin süregelmiştir. Aynı yıl verilerinden hareketle hane

başına düşen nüfus oranına bakıldığında Müslümanların 2,69, gayrimüslimlerin ise 2,5 kişilik orana sahip oldukları görülmektedir. Bu da Müslüman hanelerinin daha kalabalık olduğunun göstergesidir. Bu oran 1845 yılına değin üstünlüğünü korumuştur. İlgili yıl diliminde Müslüman mahallelerin hane ve kişi durumuna bakıldığında 1831-1845 yılları arasında Hatip Mahallesi'nin sayıca diğer mahallelerden daha fazla hane ve kişiye sahip olduğu görülmektedir. Bu mahalleyi sırasıyla Ebubekir Ağa ve İslâm, nam-ı diğer Cami-i Kebîr Mahalleleri takip etmektedir. Müslüman mahallelerde yaşayan kişilerin yaş dağılımına bakıldığında ise %38,19'luk bir oran ile 1-10 yaş arası grubun ağırlıkta olduğu görülmektedir. Gayrimüslimler de bu yaş aralığı arasında %26'luk bir oranla diğer yaş gruplarının önündedir. Kişi sayısının az olduğu yaş grubu ise %7,07'lik bir oranla 60 yaş ve üzeri gruptur. Gayrimüslimlerde bu durum %10'luk bir oran ile 10-20 yaş grubu arasında olmuştur. Bu yaş grupları ile ilintili olarak tipolojik özelliklere bakıldığında Eneği tebaasının orta boylu bir fiziğe, bıyıklı bir çehreye sahip olduğu görülmektedir.

Tüm bunların yanı sıra Eneği'de yaşayan Müslüman halkın %80'inin çiftçilik mesleğini icra ettiği ve bölgenin, tarıma dayanan bir üretim tarzına sahip olduğu söylenebilir. Bölgede yine çiftçi konumunda bulunan gayrimüslimlerin tarım sektöründen ziyade İstanbul'da muhtelif işlerde çalıştıkları görülmektedir. Her haneden en az bir kişinin İstanbul'da bulunması verilmiş olan cizye vergisine yansımıştır. Ekseriyetle İstanbul'da olan her şahıstan "alâ" adında bir vergi alınmıştır. Son olarak tüm bunlardan hareketle devletin içinde bulunduğu muhtelif sebeplerden ötürü bölgede yapılan sayım neticesinde Müslüman ve gayrimüslim tebaa tanınacak şekilde ayrı ayrı kaydedilmiştir. Kayıtları tutulan bu şahısların yaşları, tipolojik özellikleri, lakapları ve uğraştıkları meslek dalları ayrı ayrı kaydedilmiştir. Bunlardan hareketle bölge ile alakalı yapılacak çalışmalarda bu veriler demografik ve sosyoekonomik anlamda ayrı bir öneme sahiptir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Nüfus Defterleri (NFS. d.)

3554 / 3555 / 3589 / 3588 / 3594 / 3597 / 3605 / 3608 / 3595 / 7382 / 3602 / 3610.

Bab-ı Defteri (D. CRD. d.)

39904.

Bab-ı Asafî (DVNSAHK. KR. d)

7/336

Tetkik Eserler

Abanoz, F., & Korkmaz, A. (2019). *1830-1845 Osmanlı Döneminde Göreme Nüfus Sayımı*, ed. İlyas Gökhan, Desen Ofset.

Abanoz, F., Korkmaz, A. (2018). *Geçmişten Günümüze Nar (Ennar) Tarihi*, ed. İlyas Gökhan, Detay Yayıncılık.

Aygün, N. (2016). *Nüfus Defterlerinde Aksaray'ın Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1830-1845) I*, T.C Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarihi ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları.

Barkan, Ö. (1943). *XV ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları Kanunları I*. İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Bozkurt, N. (2003). Lakap, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 27(1), 65-67.

Çavuş, R. (2018). Geçmişin Yorumlanmasında Nüfus Defterlerinin Rolü. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 4(2), 52-63. <https://doi.org/10.21551/jhf.375158>

Ercan, H. (2019). *Taş Kapının Ardındaki Şehir Anaku, Eneği, Kaymaklı*. Simtel Matbaacılık.

- Gökhan, İ. (2016). Nevşehir'in İlk Nüfus Sayımı Üzerine Bir Değerlendirme, II. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu İçinde (787-802). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Basımevi.
- Gökhan, İ., Abanoz, F., & Korkmaz, A. (2021). *Ortahisar Nüfus Defteri (1518-1838) Tabrir ve Nüfus Defterlerine Göre Osmanlı Kapadokya'sında*, Detay Yayıncılık.
- Gökhan, İ., Korkmaz, A., & Abanoz, F. (2020). *Uçhisar Nüfus Defterleri, Uçhisar Nüfus Defterleri (1518-1838) Tabrir ve Nüfus Defterlerine Göre Osmanlı Kapadokya'sında*, ed. Ahmet Korkmaz, Detay Yayıncılık.
- İpşirli, M. (2003). Lakap, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 27(1), 67.
- Mustak, C. (2001). Geçmişten Günümüze Buldan'da Kullanılan Lakaplar, *Buldan Sempozyum Bildirileri İçinde* (880-885). Pamukkale Üniversitesi Yayıncılık.
- Saraç, H. (2020). Nevşehir'in İdarî Sınırlarını Belirleme Süreci ve Buna Dair Yapılan Çalışmalar. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1), 155-169. <https://doi.org/10.18026/cbayarsos.629406>
- Öğler, A. (2014). Avanos Yöresinde Lakaplar ve Bir Soyağacı Örneği, *Avanos Sempozyum Bildirileri İçinde* (33-46). Grafiker Yayıncılık.
- Özcan, S. (1995). XIX. Yüzyılın Ortalarında Sinop'taki Gayrimüslimlerin Sosyal ve Ekonomik Yapısı. *OTAM*, 30(30), 145-172. https://doi.org/10.1501/OTAM_0000000583
- Özel, A. (1996). Gayri Müslim, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, 13(1), 418-426.
- Öztürk, M. (2017). 1844 (1260 H.) Tarihli Halep Nüfus Defterine Göre Urfa'da Gayrimüslimlerin Nüfus ve Sanatları, ed. Bünyamin Kocaoğlu, "Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi", İlkadım Belediyesi Sosyal ve Kültür İşleri Müdürlüğü, s. 367-385.
- Yılmazçelik, İ. (2014). *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840)*. Türk Tarih Kurumu.

Ek 1: Enegi Karyesi ile Alakalı Kişilerin Kaydedildiği Örnek Sayfa

Handwritten manuscript page with two columns of text in Ottoman Turkish, featuring red ink for headings and numbers. The text is organized into horizontal sections separated by lines. The left page has a heading 'تاریخ نامه' and the right page has a heading 'تاریخ نامه'.

تاریخ نامه تاریخ نامه تاریخ نامه تاریخ نامه تاریخ نامه تاریخ نامه تاریخ نامه تاریخ نامه تاریخ نامه تاریخ نامه	تاریخ نامه تاریخ نامه تاریخ نامه تاریخ نامه تاریخ نامه تاریخ نامه تاریخ نامه تاریخ نامه تاریخ نامه تاریخ نامه
--	--

NFS.d.03554

EXTENDED SUMMARY

Censuses were conducted throughout the Ottoman Empire in order to find new recruits for the Mansure Army (Victorious Soldiers of Muhammad), which was organized to include Muslim youth after Mahmud II disbanded the Guild of the Janissaries in 1826 and to evaluate the qualitative and quantitative competence of these recruits. These censuses did not only determine the recruits to be taken to the army, they were also conducted to designate the taxes which were supposed to be collected from the citizens. Thanks to these censuses, the first of which was conducted in 1831, Muslim and non-Muslim citizens were registered separately, and in order to keep the records up-to-date, the numbers began to be written down separately as from 1831. Nevsehir Subprovince, which presented a colorful spectrum with a variety of citizens from different cultures thanks to its unique location, was among the areas in which a lot of censuses were conducted until the year of 1845. These censuses involved villages which were dependent on Nevsehir Subprovince along with the subprovince center. The content of these records, in which residential areas depending on the subprovince were registered separately, provided elaborate information on the area and life standards of the non-Muslim citizens who lived in the area on a financial level. Thus, Enegi, which was dependent on Nevsehir Subprovince and presented a cosmopolitan culture which was home to various civilizations, can be accepted as one of the areas where the censuses were conducted between 1831 and 1845. Between these years, Muslim and non-Muslim citizens living in the area were registered separately, and the censuses continued to be conducted until 1845. In 1831, Muslim neighbourhoods in Enegi were registered as one neighbourhood, but starting from 1835, the three neighbourhoods in Enegi began to be registered separately. In these censuses in Enegi, a Muslim man's name, his father's name, his physical characteristics, his age and his cognomen, if any, were also registered separately. Furthermore, imams, preachers, if any, who served the empire in the area, had various privileges and were known as the nontaxable people, and people who were too old or disabled and could not meet their basic, routine needs were involved in the records. In addition to these people, who were registered separately, non-Muslim people were also registered; however, unlike Muslims, the amounts of Ala, Evsat and Edna taxes, in other words, high, medium and low taxes, respectively, which were known as the poll taxes collected in return for their service to the empire and in accordance with their financial possibilities, were added to the personal records of non-Muslim people. Moreover, the places to which the citizens travelled were also registered along with the area in question in order to avoid demographical irregularities and to collect taxes regularly. Despite the fact that there were various records that involved that kind of information on identities, some of them were not as comprehensive as these records. This deficiency prevented the analyses to be carried out regarding the area. In line with the data on Enegi, which is the main subject of this study, it seems important to emphasize that Enegi consisted of three neighbourhoods which named Hatip, Ebubekir Aga and Islam (Cami-i Kebir/Great Mosque). As mentioned above, a record kept in 1831 involved all of the neighbourhoods, but starting from 1835, the census regarding the neighbourhoods was registered separately. The records of 1831 indicate that in 1831, 490 Muslim men lived in 182 houses in total in Enegi. This number showed increase until 1839, and it started to decrease until the year of 1845. The fact that the number of people in Enegi decreased by 12% whereas the number of houses did not decrease notably seems significant. Therefore, it can be suggested that the birth rates in the area declined while the death rates increased or the population in the area migrated. In addition to this information, it is known for a fact that between the years of 1831-1845, among Muslim male population in the area, males who were between the ages of 1 and 10 were the largest group by 38,43%. The second largest group involved the males who were between the ages of 20 and 40 by 18,20%. Males over age 60 represented the smallest group by 7,07%. The data regarding non-Muslim males indicate that in 1831, 220 people lived in 88 houses. By the year of 1835, this number decreased by 19 people and reached a total number of 201, but the number of the houses increased by 6 and reached a total number of 94. It is plausible to suggest that these numbers might indicate the transition from nuclear families to extended families. The number of people who lived in the area consistently increased starting from 1835, and, by the year of 1845, it was found that 263 people lived in 97 houses, which indicated the highest number of all time for the area. These data are in line with the possibilities that either the area allowed immigrants or death rates declined. Indeed, the information on the ages of non-Muslim people who lived in the area supports these insights. In 1845, there were 74 people in total who were between the ages of 1 and 10 whereas there were 45 people over 60, which presented the highest numbers of all time. Naturally, these data were in accordance with the jizya (tax) that they

paid the empire. In Enegi, in 1835, 121 people paid Ala tax, while 67 people paid Evsat tax and 10 people paid Edna tax, which indicates the highest numbers. The data regarding the year of 1845, on the other hand, show that 92 people paid Ala tax, whereas 37 people paid Evsat tax and 12 people paid Edna tax, which also indicates that the numbers declined notably. Certainly, these results did not just stem from people's age, the fact that they went to Istanbul to find jobs might also be a plausible reason. Despite the fact that those people went to Istanbul in order to earn money, they had to pay their taxes. These data also indicate that these insights are in line with the separate records which were kept regarding the area, namely, the records of jizya. From this point of view, it might be suggested that none of the data collected in Enegi regarding the years between 1831 and 1845 presented an unusual aspect, and even though there were some missing and disconnected parts in some of the records, the censuses continued to be conducted regularly. In line with these records, notable data regarding Enegi could finally be presented.

ANALYSIS OF THE ERRORS IN THE ENGLISH ARTICLE ABSTRACTS OF NONNATIVE TURKISH WRITERS

ANA DİLİ İNGİLİZCE OLMAYAN TÜRK YAZARLARIN İNGİLİZCE MAKALE ÖZETLERİNDEKİ HATALARIN ANALİZİ

Hüsem KORKMAZ
Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Yabancı Diller Yüksekokulu
Yabancı Diller Bölümü
husem.korkmaz@cbu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-5759-7392

Kadir YILDIZ
Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Spor Bilimleri Fakültesi
Spor Yöneticiliği Bölümü
kadiryildiz80@hotmail.com
ORCID: 0000-0003-3347-0319

Şahan BALABAN
Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Spor Yöneticiliği ABD
sahanbalaban35@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5992-1774

ÖZ

ABSTRACT

Geliş Tarihi:

02.01.2023

Kabul Tarihi:

15.02.2023

Yayın Tarihi:

31.03.2023

Anahtar Kelimeler

Özetler
Hata çözümlemesi
Bilimsel makaleler

Keywords

Abstracts
Error analysis
Scientific articles

Özet, akademik makalenin tüm temel bileşenlerini yansıtan bir 'mini çalışma' işlevi görür. Bu bağlamda Türkçe makalelerin İngilizce özetlerinin dilsel doğruluğu büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle bu çalışma, spor bilimleri alanında Türk yazarlar tarafından yazılan bilimsel makalelerin İngilizce özetlerinin ne kadar hatasız olduğunu araştırmayı amaçlamaktadır. Nitel bir derlem analizi çalışması olan bu çalışma, 18 dergide yayınlanan 109 bilimsel makale özetini betimsel olarak analiz etmiştir. Dilbilgisel, sözdizimsel, mekanik, sözcüksel ve anlamsal hatalar olmak üzere beş ana kategoride toplam 188 hata tespit edilmiştir. Dilbilgisi ve sözdizimi hataları önde gelen kategoriler olurken, mekanik hatalar da yüksek oranda bulunmuştur. Dilsel hataların genellikle anadil etkisinden kaynaklandığı, dil içi hataların da derlemde sıkça mevcut olduğu sonucuna varılmıştır. Uluslararası akademik dünyada makalenin tamamını yansıttığı ve temsil ettiği için bilimsel dergiler ve atf endeksleri ile yazarların İngilizce özetlerin dilsel doğruluğuna dikkat etmeleri gerektiği değerlendirilmiştir.

An abstract serves as a 'mini-paper' reflecting all the essential components of the academic paper. Thus, linguistic correctness of the English abstracts of the Turkish articles is of vital importance. The study, therefore, aims to explore how error-free the English abstracts of the scientific articles written by Turkish authors in the field of sports sciences are. As a qualitative corpus analysis study, the present study descriptively analyzed 109 scientific article abstracts published in 18 journals. A total of 188 errors in five main categories as grammatical, syntactic, mechanics, lexical, and semantic errors were identified. Grammar and syntax errors were the leading categories while mechanics errors were also detected at a high rate. It was concluded that the linguistic errors often stemmed from L1 interference while intralingual errors were also evident in the corpus. Scientific journals and the citation indexes, as well as the authors, need to pay attention to linguistic correctness of the English abstracts since they reflect and represent the entire paper in the international academic world.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1228498>

Atıf/Cite as: Korkmaz, H., Yıldız, K. and Balaban, Ş. (2023). Analysis of the errors in the English abstracts of nonnative Turkish writers. *Neşebir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 13(1), 440-456.

Introduction

Transfer and spread of scientific knowledge are carried out mainly in the forms of written academic genres such as academic papers, reports, articles, theses, dissertations, and books. According to Richards and Renandya (2002), “academic writing is a sophisticated language skill that requires a high level of mastery in the specific type of genre” (p. 303). However, expertise in scientific research genres does not necessarily bring about perfection of the work without using the academic language correctly and appropriately.

Abstracts of the scientific texts have become indispensable components of academic work especially with the advent of digital databases where the scientific knowledge is available to millions from various linguistic backgrounds (Busch-Lauer, 2012). In those databases, while many full text papers require payment, abstracts of all the scientific papers are free to access (Hailman & Strier, 2006). Besides, a researcher resorts to an abstract while searching an academic topic since it also summarizes the whole paper including its aim, scope, method, outstanding results, and major conclusions (Campbell, 2007). Moreover, due to their positioning at the beginning of any academic genre, a reader is highly likely to see and read abstracts before moving on with the actual paper (Swales & Feak, 2009). For all these reasons, abstracts possess a crucial role in presenting and conveying scientific knowledge in the academic world.

The prominence of abstracts in scientific writing stems from their location in a scientific paper, their intensive content, and above all, their communicative role for the nonnative speakers of the original language. To be more precise, regardless of the language of any scientific paper or academic work, an abstract in English as the lingua franca of the academic world is provided following the original text language. For many writers, this makes the already complex process of academic writing an even more challenging one. Indeed, as Dudley-Evans and St. John (1998) state, many higher education programs all around the world require and reinforce students to improve their English language skills and write abstracts, reviews and papers in English, but many writers fail to fulfill this requirement.

Although the words ‘summary’ and ‘abstract’ are frequently used interchangeably in the daily language, an abstract is much more comprehensive as a fundamental academic genre. Murray and Beglar (2009) name abstracts as “miniature papers” and specify the essential qualities of good academic abstracts as providing a satisfactory overview, introducing the research problem, revealing the purpose, method, major findings and concluding with a brief discussion (p. 143). Although there is no scientific or linguistic rule stating the contents and the flow of an abstract, there seems to be a commonly accepted approach among the academic writers who generally adopt four stages of flow as “purpose, methods, findings, and conclusions” (Gillett et al., 2009, p. 232). In short, an abstract is the readers guide to lead them through the academic work and to help them decide whether they need to read the entire text or not.

As in any type of academic and scientific writing, abstract writing also requires a good command of the target language (Richards & Renandya, 2002). In the context of writing abstracts in English for international readers, translation from any language into English as the target language becomes the central focus of attention. In an early paper, Catford (1969) emphasizes equivalence of meaning between the source and the target language while House (2015) simply defines translation as “recontextualizing a text in another language through as linguistic-textual operation” (p. 2). Based on these assumptions, Anna et al. (2018) argue that translation errors are likely to come out if the utterances are not transferred from one language into another equivalently. In a similar perspective, Nord (1997) describes a translation error as “the failure to deliver the original ideas or meaning in the source text into the translated product” (p. 76). Thus, it can be concluded that abstract translation is a process requiring both academic and linguistic expertise as well as a good command of the source and the target languages (Pym, 1992). Any inadequacy in the use of language properly or lack of knowledge of academic genres may easily result in errors in abstracts. In addition to human related reasons for translation errors in academic abstracts, modern technologies have also introduced another common source of errors as machine translation. As a contemporary form of machine translation, Google Translate has been employed by many writers in both academic and non-academic writing tasks and it does not always come up with perfect target language products (Napitupulu, 2017). Since nonnative writers of English abstracts fail to recognize such machine errors, some academic work could be published along with a faulty abstract.

Errors in language have often been explored through the lens of Error Analysis Theory which was first introduced by Corder (1973) as a reaction to Contrastive Analysis which contrasts the first language (L1) and

the second/foreign language (L2/FL) utterances in order to understand linguistic errors made by nonnative learners. According to Error Analysis, second language users' errors can result from both interlingual and intralingual reasons. In other words, comparing and contrasting L1 and L2 may not alone reveal the sources of errors in L2, rather, L2 itself may also act as a source. For instance, overgeneralization of rules and uses within L2 is a source of errors (Brown, 2000). According to Brown (2000), on the other hand, interlingual transfer, intralingual transfer, context of learning the language and communication strategies constitute four basic sources of errors. In another recent paper, Lee (2007) states that errors cannot be attributed to a single source and there can be different sources to be added to existing ones.

The importance of analyzing errors in second or foreign language stems from their role in understanding how proficient the speaker or writer is in a second or foreign language (Richards et al., 1992). It is also an effective method of identifying weaknesses in a language (Khodabandeh, 2007). However, absence of errors in L2 production does not always signal perfection in that language. Instead, it may be a sign of avoidance (James, 1998; Schachter, 1976) which simply means that the individual avoids using L2 structures that are difficult to use correctly and prefers simpler ones for a perfect L2 production. Error analysis can be carried out in several steps such as collecting data, identifying, classifying and quantifying errors, analyzing the sources, and remediating for errors (Gass & Selinker, 2008).

As for categorizing linguistic errors in written works produced in English, Darus and Ching's (2009) identification of error categories has often been used in the related literature. The present study, likewise, utilizes the same model since it is a recent and comprehensive model for labelling the linguistic errors in the research article abstracts. In the model, 18 types of errors are categorized under five main sections as grammatical errors, syntactic errors, lexical errors, semantic errors, and mechanics. In the educational research and linguistics literature, there have been a number of attempts to analyze foreign language writers' errors using various taxonomies.

In a qualitative study with seven adult Turkish participants who were registered to an intensive English language learning course, Ayar (2020) investigated grammatical and lexical errors in the written works of the learners. Her findings suggested that EFL learners mostly made verb related errors. Preposition and article errors were also common among the participants while subject-verb agreement errors were the least common findings. However, as the study had a limited scope of error analysis, she did not report any semantic or syntactic errors. Similarly, Taşçı and Aksu Ataç (2018) examined written grammatical errors of 2nd year Turkish students majoring in English Language Teaching. The study reported that preposition errors were the most common grammatical errors among Turkish learners of English followed by respectively verb errors, article errors, word class errors, pronoun errors and others

As commonly encountered types of academic texts, thesis proposals of the graduate students studying linguistics, literature, and advertising were analyzed by Pescante-Malimas and Samson (2017) in terms of linguistics errors. The researchers collected data from 32 nonnative English writers who were pursuing their degrees in the mentioned departments. The findings showed that grammatical, syntactic and mechanics errors were the leading domains with higher error frequencies. While disagreement errors ($n=185$) were the most common grammatical error type ($N=389$) in 32 papers, verb tense errors ($n=77$) appeared as the second common type. Fragments ($n=43$) were quite common in the syntactic errors category ($N=98$) which also included instances of run-on statements ($n=27$). Lastly, punctuation ($n=48$) and capitalization ($n=33$) errors had the highest frequencies in the mechanics category ($N=110$).

Scholarly journals and papers written by nonnative English writers have also been explored by the error analysis researchers such as Salehi and Bahrami (2018). Salehi and Bahrami investigated 40 articles submitted by master's and doctorate degree students to an Iranian state university journal. The authors of the papers were from differing majors and no contrastive analysis was conducted in terms of the major variable. The most common errors in the scientific papers were found as word use, articles, prepositions, connectors, and tenses. The researchers concluded that the errors detected in higher frequencies mostly resulted from the L1 interference or structural similarities and differences between Persian and English languages.

As for machine translation errors, which commonly exist in the written works of nonnative English speakers, Napitupulu's (2017) work contributed much to the existing literature by investigating the translation errors made by Indonesian nonnative English writers using Google Translate platform. The participants of the study were

final year university students writing their graduation theses in different faculties. In a corpus of 10 abstracts, the researcher identified lexicosemantic errors, word order errors, and tense errors as the most pervasive translation error types. He also concluded that machine translation is not reliable without human verification and interlingual differences may affect the occurrence of errors in translated texts.

A study by Atthaporn et al. (2019) on the errors of Thai veterinary medicine students' abstracts in English yielded similar results. Out of 26 English abstracts, every single paper contained errors in either syntactic or lexical dimensions. Capitalization errors, punctuation errors, agreement errors, run-ons, and fragments constituted the most prominent error types regarding the sentential level flaws. As for the lexical dimension, word choice errors were found to be the most prevalent error type. Eminent errors in the study were discussed to have resulted from linguistic incompetence of the writers.

Lee (2007) reviewed medical research abstracts of 26 Korean researchers with the purpose of analyzing errors and the use of hedging in those texts. The participants were all nonnative writers of English from different fields of study. Most common errors appeared as wrong word choice, prepositions, and articles. These were followed by run-on sentences, verb tenses and subject-verb agreement. Most of the errors detected were due to the L1 interference and thus, classified as interlingual errors.

As abstracts serve as “mini-papers” reflecting the whole work (Murray & Beglar, 2009), they need to be linguistically flawless in order to convey the scientific knowledge flawlessly regardless of the academic field of study or discipline. With this regard, the abstracts written in English by nonnative English writers from different L1 backgrounds tend to contain different errors depending on the writers' mother tongue interference or foreign language learning background. Yet, there is not sufficient body of research investigating the nature of English language errors in such texts from various L1 backgrounds and different countries. Moreover, there have been no studies on the errors in English abstracts of the articles published in the field of sports sciences. Therefore, this study stands as a major attempt to identify the linguistic errors, their types, and sources using a comprehensive data from a specific field of study. In order to fill in the gap in the literature, the present study aims to answer three major research questions:

- 1) How linguistically error-free are the English article abstracts written by Turkish researchers in the field of sports sciences?
- 2) What are the most common errors in the English article abstracts written by Turkish researchers in the field of sports sciences?
- 3) What are the major sources of errors in the English article abstracts written by Turkish researchers in the field of sports sciences?

Method

Research Design

With the aim of exploring the English language errors made by Turkish researchers while writing article abstracts in the field of sports sciences, the present study employs a document analysis method which consists of qualitative linguistic data. Descriptive analysis of the article abstracts corpus is used to interpret the data by detecting predetermined error categories by coding the errors (Yıldırım & Şimşek, 2016). In this regard, the study presents both the descriptive statistical data of the errors detected in the article abstracts and the samples of errors under various categories.

Sample

A corpus of a total of 30,468 tokens in 109 English research article abstracts published in 18 scientific journals written by Turkish scholars in the field of sports sciences was used as the research sample of the study (Table 1). With the purpose of compiling a representative sample of the articles published in sport sciences, journals with individual ($n=6$), institutional ($n=8$) and non-governmental organization (NGO) ($n=4$) ownership were selected through purposive sampling. Besides, journals indexed in TRIndex ($n=6$), the leading national scientific citation index in Turkey, and journals which are indexed in other indices ($n=12$) were included in the research

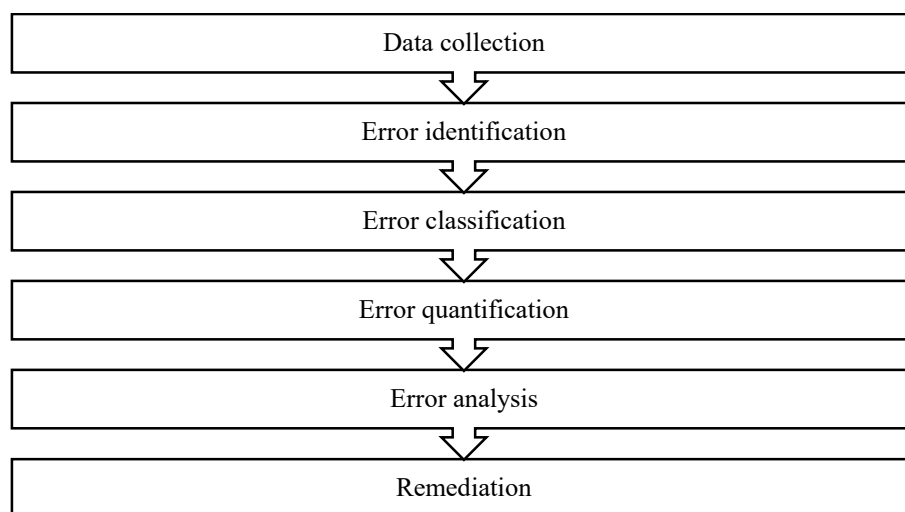
data. The selected articles were all published in Turkish, and they all had an “abstract” section in English along with the abstract in Turkish.

Table 1. General profile of the corpus data and the sources

Journal ID	Ownership	Indexing	Language Editor	#Articles	#Tokens
J1	Individual	TRIndex	Yes	16	4706
J2	Individual	Others	Yes (PhD in Sports Sci.)	5	1514
J3	Individual	Others	No	8	2121
J4	Individual	Others	Yes (PhD in Sports Sci.)	4	1267
J5	Individual	Others	No	4	969
J6	NGO	Others	No	2	383
J7	NGO	Others	No	2	562
J8	University	TRIndex	Yes (PhD in Sports Sci.)	12	3337
J9	University	TRIndex	No	9	2519
J10	University	TRIndex	Yes (PhD in Sports Sci.)	4	1019
J11	University	TRIndex	Yes (No PhD)	4	1214
J12	University	TRIndex	No	12	3816
J13	Individual	Others	Yes (No PhD)	5	1404
J14	University	Others	No	4	991
J15	University	Others	Yes (No PhD)	5	1283
J16	University	Others	No	7	1808
J17	NGO	Others	No	3	777
J18	NGO	Others	Yes (No PhD)	3	778
Total				109	30,468

Data Collection and Analysis

18 journals and 109 English abstracts serve as the data for the present study. In this regard, first, the latest issues of the sport sciences journals were downloaded from the DergiPark Academic platform which hosts journals meeting certain institutional criteria. All the selected journals were open-access and freely available to readers. A total of 109 article abstracts in 18 journals were compiled in an English corpus of sports sciences article abstracts. Steps of identifying written linguistic errors suggested by Gass and Selinker (2008) were adopted and followed while collecting and analyzing data in the study (Figure 1).

Figure 1. Steps of linguistic error analysis (Gass & Selinker, 2008)

After collecting the data, the English abstracts corpus was carefully examined and coded through ATLAS.ti qualitative data analysis software in order to identify the linguistic errors present in the abstracts. In the second round of the data analysis, the errors detected in English abstracts were compared and contrasted with the original abstracts in Turkish, and then put into categories identified by Darus and Ching (2009) to make a proper classification. Upon presenting statistical data regarding the linguistic error profiles detected in the selected abstracts, qualitative error samples were provided to gain a deeper insight into the type, source, and nature of the errors in sports sciences article abstracts in English. Lastly, in the light of the comprehensive analysis of the errors, proper remediation was suggested in the discussion and conclusion section of the paper.

Results

The results indicated that the linguistic errors detected in English abstracts of scientific articles written by Turkish scholars ranged from the grammatical domain to the mechanics (see Table 2). The most frequent error type was found to be the grammatical errors ($n=65$, 34.6%) with predominantly verb form errors ($n=20$, 10.6%). Likewise, misuse of prepositions and prepositional phrases ($n=15$, 8%), singular/plural nouns ($n=8$, 4.3%), articles ($n=8$, 4.3%), and passive constructions ($n=7$, 3.7%) were also among the errors tagged under the grammatical errors category. Under the same category, relative clause errors ($n=4$, 2.1%) and wrong use of gerund and infinitive forms ($n=3$, 1.6%) emerged as the least frequent types of grammatical errors.

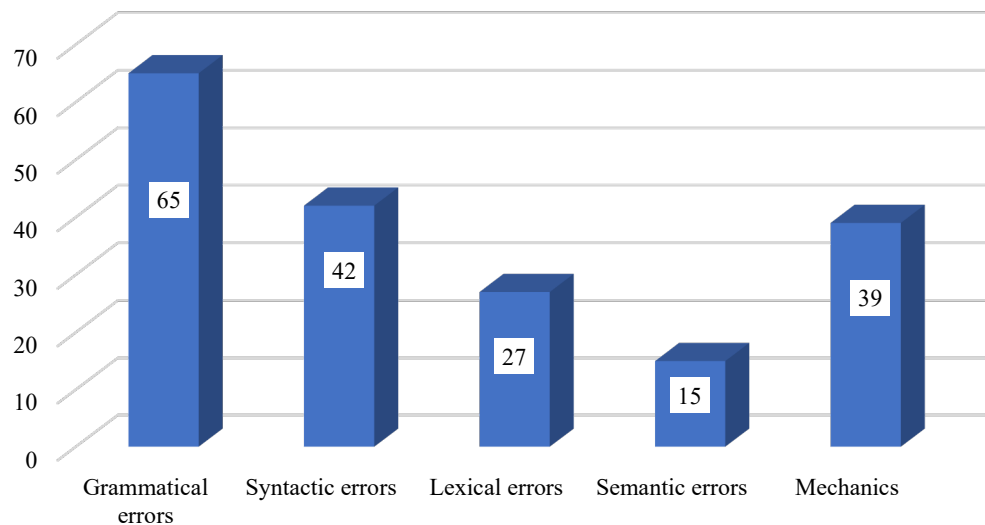
As presented in Table 2, syntactic errors ($n=42$, 22.3%) appeared as the second most frequent category of errors found in the research data. The errors were mostly related to sentence structure ($n=36$, 19.1%) while six statements (3.2%) lacked an element that is supposed to exist in a proper English sentence.

Table 2. Overall frequencies and percentages of errors detected

Error Type	f	%
Grammatical errors	65	34.6
Verb form	20	10.6
Preposition	15	8.0
Passive	7	3.7
Singular-plural	8	4.3
Article	8	4.3
Relative	4	2.1
Gerund-infinitive	3	1.6
Syntactic errors	42	22.3
Sentence structure	36	19.1
Missing element	6	3.2
Lexical errors	27	14.4
Word choice	27	14.4
Semantic errors	15	8.0
Literal translation	15	8.0
Mechanics	39	20.7
Capitalization	20	10.6
Punctuation	12	6.4
Spelling	7	3.7
Total	188	100.0

Thirty-nine errors (20.7%) regarding the mechanics of written academic English comprised another leading category with 20 capitalization errors (10.6%), 12 punctuation errors (6.4%), and 7 spelling (3.7%) errors. Though lower in frequency and percentage, lexical errors ($n=27$, 14.4%) and semantic errors ($n=15$, 8%) were

also among the types of error categories identified. Wrong word choice of the authors was the sole cause of lexical errors whereas literal translation led to semantic errors (see Figure 2).

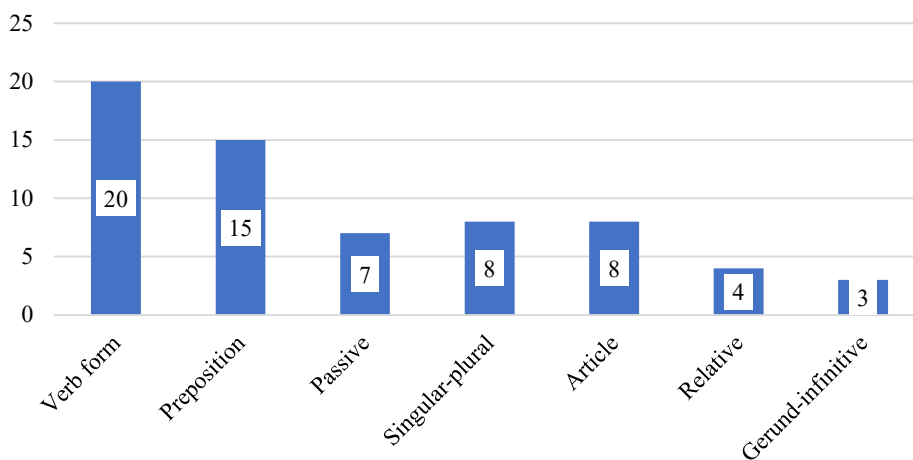

Figure 2. Frequencies of errors in the main linguistic categories

Rather than presenting research findings quantitatively to portray a general picture of the linguistic errors in research article abstract in English, it is also essential to present some instances of errors in context to gain a deeper understanding of the nature, reasons, and sources of these errors. Therefore, along with the descriptive statistical analysis of the results, contextual error samples are also extracted from the research data. While presenting erroneous statements qualitatively, sentences are intentionally modified in order not to reveal the identity of the journal or the author. However, minor alternations were to the extent that will represent the original error sample.

Grammatical Errors

Grammatical errors in the English abstracts ranged from verb tenses to gerund/infinitives which are briefly illustrated in Figure 3. Further analysis of the data is presented along with some instances from the abstract corpus.

Figure 3. Grammatical errors

As the leading category of linguistic errors found in the current study, grammatical errors included a variety of erroneous language use as follows:

*“Fifty female volunteers between the ages of 20 and 25 (27,16±2,46), **who regularly attending meetings** three days a week, participated in the study.” (J8#A5)*

In the example above, verb tense is not used correctly, and this leads to a grammatical error. Journal 8 (J8) is a state university publication with a language editor on duty. However, he does not hold a degree in a language related department.

In another example from Journal 1 with an individual ownership and with a language editor who has an undergraduate degree in English Language and Literature, the rule of present simple verb inflection after a plural subject is violated.

*“**Analyzes shows** there is positive significant relationship between...” (J1#A16)*

Similarly, in the following statement, the author forms the present perfect tense using a wrong verb form.

*“As a result, **researchers has detected** 41 metaphors for elite athletes.” (J9#A7)*

Journal 9 is also published by a Turkish state university and it is indexed in TRIndex. However, it employs no language editors or linguistic proofreaders in the editorial team.

As another example of grammatical errors, misplacement of relative clause is illustrated in the following extract from Journal 14 which does not have a language editor among the publishing team members. Moreover, the journal is not indexed in TRIndex or any other international field indices.

*“A total of 88 sedentary males aged 18-65 voluntarily took part in this study, **who did not follow any diet program at least a week.**” (J14#A1)*

Failure to use passive sentence structures is another emerging error category and it is exemplified in the extract from Journal 2, Article 5 below. A language editor takes part in the publication process of the journal but she has a PhD degree in sports sciences instead of an English language related discipline.

*“The purpose of this research is to create a way that **can be met** the requirements, needs and aims of the students...” (J2#A5)*

The grammatical errors found in the abstract corpus of the present study clearly indicate that the publishing boards of the journals fail to detect some basic errors such as verb form inflections in English tenses. Moreover, similar mistakes are seen in both journals with an English language editor and without one.

Syntactic Errors

Errors tagged under this category correspond to faulty construction of English sentences such as the violation of the word order in English, missing elements in sentences, fragments or run-on sentences. To exemplify, Journal 8 contains an instance of missing subject error as follows:

*“The pandemic is one of the most important issues affecting human psychology today **and trying to find a cure.**” (J8#A6)*

In this context, after the coordinate conjunction ‘and’ subject of the second sentence is missing and this results in ambiguity in the statement. When the original Turkish abstract is checked for correspondence, it is seen that the same ambiguity of meaning also exists in the native lines. Therefore, it should be considered that linguistic errors in written academic work are not confined to English or any other foreign language. Rather, they can be frequently noticed in the native language of the writers, as well.

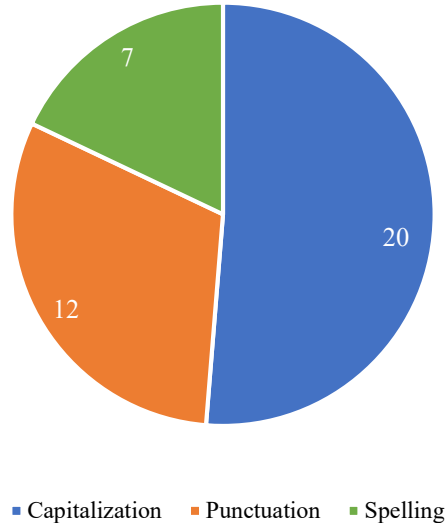
In the following extract, while explaining the purpose of the article, the author fails to make a complete sentence and ends up with a fragment that is identified as a syntactic error.

“To examine the shooting performance of the athletes training in basketball school in terms of their ages and shooting techniques.”
(J12#A2)

In the given statement, the use of a purpose infinitive structure at the beginning of the sentence does not necessarily compensate for the absence of an overt subject. It is also important to note that syntactic errors are found most frequently ($n=11$) in Journal 12 which does not have an English language editor although it is indexed in the most prestigious national citation index in Turkey.

Erroneous language use in syntax influences the overall comprehensibility of the arguments in a text since the mistakes are made at the sentential level. However, it is found in the present study that syntactic errors are among the leading error categories regardless of the profiles of the journals and the editorial boards.

Mechanics Errors

Figure 4. Mechanic errors

The linguistic errors in this category are tagged under capitalization, punctuation, and spelling. Since most of the authors of the selected papers possess or pursue a graduate degree in the related field, frequent violations of mechanics ($n=39$) in scientific journal abstracts can be considered as an important finding (Figure 4). It should be also noted that the occurrence of punctuation errors ($n=20$, 10.6%) in the present study is relatively high and needs to be discussed thoroughly.

*“As a result; **Folk dances**, which are a local and cultural activity, have also been a means of entertainment...”* (J13#A4)

As seen in the excerpt from Article 4 of the Journal 13, the use of semicolon is a problematic issue among the nonnative English academic writers of sports sciences research. They, somehow, tend to use it instead of a comma and begin the next word with a capital letter. Since there is no similar rule or usage in Turkish language either, this error is not likely to be an interlingual error. The frequency of similar errors in different journal articles may stem from fossilization of faulty learning due to the lack of corrective feedback.

*“It was found that **63,1 %** of the university students had low level of first aid knowledge, and **99,7 %** had low level of basic life support knowledge...”* (J16#A3)

In the second sample above, it can be seen that the authors misuse the punctuation marks. In the extract, comma is preferred instead of point while presenting the percentage of the participants. This faulty use of punctuation marks seems to be the result of L1 interference since comma replaces point in Turkish in the same illustration of percentages. Similarly, in the following example, a spelling error is illustrated on the word “demonstrated”.

*“Analysis **demonstrated** that scale structure consisted of 24 items under 3 dimensions...”* (J1#A10)

As for the possible sources of the mechanics related errors in the present study, it is concluded that there is little interference of L1 (Turkish) since especially capitalization and punctuation rules are remarkably similar in Turkish and English languages. Therefore, it can be suggested that intralingual factors such as overgeneralization of rules in the foreign language or inadequate learning (Touchie, 1986) may have acted as the sources of existing errors.

What is more important about the mechanics errors identified in the present corpus of article abstracts is that most of them are easily avoidable. In other words, a final check or proofreading could help eliminate the exemplified spelling error even without any editorial interference.

Lexical Errors

Lexical errors coded in the entire data are brought together under the category of word choice ($n=27$, 14.4%). Wrong choice of vocabulary items is exemplified in a number of instances stemming from various underlying reasons. For instance, the words “appropriate” and “convenient” have similar meanings in Turkish (*uygun*). However, in the scientific research and academic publication settings, they cannot be used interchangeably while referring to certain research methods terminology such as “convenience sampling method”.

*“The participants of the present study were determined by **appropriate sampling method**.”* (J2#A3)

Similarly, “easily accessible sampling method” is not the proper terminology to express the way of determining the research sample by accessing the easiest and the most convenient participants or sources of data.

*“**Easily accessible sampling method** was utilized to find the participants for the present study.”* (J16#A5)

When the Turkish and English abstracts of the same article are compared, it is evident that the author intends to translate the term “*kolaydaki örnekleme yöntemi*” but does not make use of right lexical items in her translation. In another error example in article 3 of the journal 18, the author fails to use the correct quantitative research terminology by using the adjective “important” instead of “significant” while reporting the statistically significant findings of the study.

*“According to the results, there is a statistically **important** difference between motivation and attitude scores.” (J18#A3)*

It is seen in the Turkish abstract of the same paper that the author attempts to translate “*önemli*” into English literally without considering the domain-specific use of the vocabulary items.

It can be argued that the word choice errors categorized under the present heading are mostly interlingual errors stemming from the interference of the mother tongue of the writers (Touchie, 1986).

Semantic Errors

Semantic errors regarding the overall meaning of the propositions in the selected article abstracts are identified with literal translation of Turkish statements into English as the target language. Literal translation in the present analysis refers to the translation of the whole chunks or entire sentences rather than the faulty choice of lexical items. Thus, such errors lead to serious levels of ambiguity in sentences or result in totally meaningless statements.

For instance, in the following extract from journal 6, which is published biannually by a non-governmental organization (NGO), the phrase “to wear uniforms” is used to state that all the participants are currently playing in basketball clubs as professionals. “to wear a uniform (*forma giymek*)” in Turkish has a figurative meaning of performing a sport professionally in a club or team. When the Turkish version of the abstract is examined, it is seen that literal translation of the entire sentence causes a semantic error.

*“The research sample consisted of 13 athletes who continue **to wear uniforms** in basketball clubs.” (J6#A2)*

Likewise, the expression “access was provided to” is used in the English abstract of the first article in journal 9 in order to convey the exact meaning of the phrase “*erişim sağlandı*” in the Turkish abstract.

*“..., **access was provided to** a total of 50 theses registered in the national scientific database of Hungary.” (J9#A1)*

Literal translation errors in the semantic domain often stem from cross-linguistic differences between Turkish and English. Hence, they can be labelled as interlingual errors since they are often the results of the authors’ search for one-to-one correspondence between the two languages.

Discussion, Conclusion and Recommendations

Abstracts are extrusive scientific texts (Busch-Lauer, 2012) which help the reader decide whether to read the entire work or focus on a particular section. For the English as a foreign or second language speakers and writers, abstracts mean more than this. To be more precise, they need to reflect the whole piece of scientific work by presenting basics with an accurate and concise language, which makes it an even more challenging task (Busch-Lauer, 2014). From this point of view, with the purpose of analyzing English as a foreign language writers’ linguistic errors in the abstract section of the scientific journal articles published in the field of sport sciences in Turkey, the present study presents a comprehensive insight into the frequencies, types, and sources of errors. Since there have been scarce studies conducted with a similar perspective and scope, findings of the research in the educational literature, in the foreign language learning literature, and linguistics literature are consulted while discussing the results of the present study.

To begin with, the findings clearly depicted that grammatical errors predominated other error categories as in several other studies in the literature (Ayar, 2020; Pescante-Malimas & Samson, 2017; Taşçı & Aksu Ataç, 2018). Ayar (2020) analyzed foreign language learner corpus obtained from private language learning center student writings in terms of grammatical and lexical errors; and the verb form, preposition and article errors emerged as the leading types of erroneous usages. In the present study, verb form and preposition errors also appeared

as the most frequent error occurrences while the use of articles was another problematic domain in the academic corpus analyzed. Indeed, these findings are not surprising as prepositions and articles have been problematic areas of English language for the nonnative speakers, and even for the natives (Park, 2005). In the study of Taşçı and Aksu Ataç (2018) preposition errors and verb errors were the most frequent error types in the writings of Turkish university students. In a similar vein, in their study on graduate thesis proposals as types of the scientific genre, Pescante-Malimas and Samson (2017) came up with agreement, verb tense and fragment (syntactic) errors the most. It can be inferred from the findings that nonnative writers of English, either academic writers (university students, language course attendees) or scientific writers (researchers, scholars), tend to fail in using correct grammatical forms such as verb forms, tenses, prepositions, and articles. Lack of grammatical accuracy in scientific texts is a non-negligible issue since such texts address a huge range of readers from all around the world (Paltridge & Starfield, 2007). Similarly, Blaxter et al. (2006) note that grammatical correctness has a direct and strong influence on the readers' impression of the scientific work. Therefore, Turkish scholars publishing in the field of sport sciences may have difficulty in establishing a good international impression due to their failure in grammatical accuracy.

Syntax of the English language emerged as another challenging category for the authors of the papers analyzed in the current research. Syntactic errors made up of 22.3 % of all the errors found in 109 abstracts. Although they are merged under the category of "sentence structure", codes like fragment, run-on sentence, missing subject or missing object are frequently observed in the analysis of the corpus. The findings are in line with those of Pescante-Malimas and Samson's (2017) study which presents fragments and run-ons as pervasive errors made by nonnative abstract writers. Likewise, Napitupulu (2017) also points to the frequency of word order errors at the syntactic level in the machine translated abstracts of graduation theses. Both studies highlight the effect of the writers' native language as the source of errors, which should also be considered for the present study. In-depth analysis of the syntactic errors in the present corpus indicates that the length of original sentences from the Turkish abstracts clearly affected the errors made in English. While translating too long Turkish sentences into English, authors may sometimes end up with run-on sentences. In some cases, they try to divide these long statements into meaningful units and form new sentences but if they fail to do so, they eventually end up with fragments. It can be inferred from the instances of syntactic errors that both intralingual and interlingual factors may have served as sources of errors in the present study.

As for the syntactic errors, it is also important to note that Google Translate online translation platform is commonly used by Turkish scientific article writers, and the platform is known to make undeniably frequent fragment and run-on sentence errors (Tongpoon-Patanasorn & Griffith, 2020).

Another prevalent category of errors identified in this study is mechanics, which is characterized by the misuse of capitalization, punctuation, and spelling rules in English. These findings clearly contradict with the findings of Salehi and Bahrami (2018) who found few instances of mechanics errors in Iranian scientific writers' article abstracts. Likewise, Lee (2007) did not report capitalization, punctuation, and spelling errors as frequent occurrences in his corpus. In the light of the previous research, it can be concluded that mother tongue (L1) interference does not play a determining role in nonnative English writers' use of mechanics in their written work. Studies in the L1 Persian (Salehi & Bahrami, 2018) and L1 Korean (Lee, 2007) settings clearly prove such an argument since both languages have different alphabets and rules of mechanics from those of the English language. Furthermore, Turkish language employs similar capitalization and punctuation rules with the English language, so the writers were not under the influence of L1 rules and forms while making those errors in their English abstracts. As the errors in the mechanics category are not likely to be labelled as interlingual errors, they may be the result of overgeneralization or incorrect learning experiences. Besides, similar mechanics errors also exist in their Turkish abstracts although they are not reported within the scope of the present study. It is probable that researchers in the field of sport sciences tend to neglect the importance of mechanics in scientific writing, and the editors of the journals in the field similarly ignore (or simply miss) the erroneous usages in this category. However, according to Raimes (2004), for instance, punctuation holds a fundamental role in conveying the meaning in any written form, and it is an indispensable aspect of academic and scientific writing. Likewise, spelling errors could easily be corrected by proofreading the text with a dictionary or thesaurus. Those seemingly simple conventions of English language may also be violated by the nonnative sport sciences scholars due to their inexperience in academic English writing (Raimes, 2004).

As another prominent category of errors detected in 109 abstracts explored, lexical errors also stand as important findings of the present research. As Jung (2006) also states, the authors' incompetence in scientific vocabulary seems to result in the wrong word choice. In other words, those scientific research authors cannot distinguish the use of specific scientific vocabulary items such as "significant" while reporting statistical meaningfulness or importance of their measurements. The use "important" instead of "significant" and the use of "makes no sense" while reporting non-significant statistical results are clear examples of this situation. In the present study, it is seen that word choice errors basically originated from limited knowledge of ESP (English for Specific Purposes) vocabulary, failure to recognize the parts of speech, misuse of the derivations of a word root or simply making use of the very first correspondence of a Turkish word in a dictionary by ignoring its content and use.

Lastly, instances of literal translation in the English article abstracts in the current analysis prove that many of the researchers publishing in the field of sport sciences lack overall competence and proficiency in the *Lingua Franca* of the academic world. It is evident from the error samples that such errors mostly result from using one-to-one correspondence of the linguistic elements and structures in a sentence or using machine translation such as Google Translate or Yandex Translate platforms. The evidence of semantic errors in the present study imply that literal translation errors may have mostly been under the influence of the authors' native language, Turkish. Thus, it can be argued that the semantic errors are predominantly interlingual rather than intralingual.

In the discussion of the findings, it is crucial to point to the general profiles of the journals published in the field of sport sciences in Turkey. A thorough examination of the bibliographical profiles of the publications in the present study reveals that half of the journals ($n=9$) lack a language editor, who is responsible for reviewing the submissions in terms of using the language and abiding by the authorial writing requirements. Moreover, only four journals have language editors with a PhD degree in sport sciences. Therefore, they also lack expertise in English language academic and scientific writing. On the other hand, the best performing journal in terms of English language errors appears to be Journal 11, which has an eight-member board of language editors. It is understood from the profile information of the journals and editors that most of the journals analyzed in the present research do not effectively reflect an international vision or do not pursue a global mission in academia since the English titles and the abstracts are the only parts of the original submissions determining their global impression. As error-free writing is key to creating a good first impression (Blaxter et al., 2006), it should be kept in mind that linguistically problematic texts may easily tarnish those publications' international image. Moreover, poorly written article abstracts in English can lead to misunderstanding of the scientific work presented since they may have deleterious influences on reading comprehension (Salager-Meyer, 1990).

In conclusion, in line with the existing evidence in the literature, the present study demonstrates relatively frequent occurrence of linguistic errors in the English abstracts of the publications analyzed. It is concluded that most of the errors done are similarly in line with those emerged in different studies with samples from various L1 backgrounds. However, linguistic error frequency in the mechanics category is worth special attention. The errors identified in this category may be attributed to the authors' and the editors' recklessness or indifference since capitalization, punctuation and spelling errors are indeed easily eradicable errors. Another important factor behind the pervasive mechanics errors may be the "publish or perish" phenomenon which has been the common view among researchers of today (Lee, 2012; Rawat & Meena, 2014). Due to this widespread view, the researchers inevitably ignore or miss seemingly unimportant but actually quite basic elements of a high-quality publication. Another conclusion drawn from the present research is that English language education in the tertiary level needs to be redesigned at the tertiary level, especially in the graduate curricula. With this regard, English academic purposes (EAP) or English for specific purposes (ESP) courses can be offered to graduate students, who are indeed authors or prospective authors of scientific publications. Moreover, citation indexes such as TRIndex or other international indexes should take stringent precautions against English language errors in international publications. Lastly, more specific implications can be made for the English language teaching curriculum of the sport sciences departments, both at the undergraduate and the graduate levels.

The study presents a clear picture of the linguistic flaws existing in the English abstracts of scientific journal articles in the specific field of sport sciences in Turkey. Though the study stands as an outstanding attempt with its scope, it also emerges as a limitation that the data were collected from the publications in a single discipline.

Further studies can, therefore, analyze data from a broader range of publications in different disciplines with a comparative manner. Likewise, since the linguistic errors may be under the influence of Turkish in some instances, scientific publications of the authors from different L1 backgrounds can be compared and contrasted for a better insight into the sources of these errors.

References

- Anna, D., Fitri, D., & Deny, A. K. (2018). The major and minor errors in the translations of thesis abstracts. *Education Quarterly Reviews*, 1(2), 224-231. <https://doi.org/10.31014/aior.1993.01.01.23>
- Atthaporn, R., Sriboonruang, D., & Prasongsook, S. (2019). Error analysis in English abstracts written by veterinary students in Northeast Thailand. *Chobhayom Journal*, 30(3), 21-30.
- Ayar, Z. (2020). Error analysis of Turkish learners' English paragraphs from lexical and grammatical aspects. *ELT Research Journal*, 9(2), 123-134.
- Blaxter, L., Hughes, C., & Tight, M. (2006). *How to research*, (3rd edition). Open University Press.
- Brown, H.D. (2000). *Principles of language learning and teaching*. Longman.
- Busch-Lauer, I. A. (2012). Abstracts – eine facettenreiche Textsorte der Wissenschaft. *Linguistik Online*, 52(2), 5-22.
- Busch-Lauer, I. A. (2014). Abstracts: Cross-linguistic, disciplinary and intercultural perspectives. In M. Bondi & R. Lorés Sanz (Eds.), *Abstracts in academic discourse: Variation and change* (pp. 43-63). Bern: Peter Lang.
- Campbell, W. G. (2007). *Form and style: Theses, reports, term papers (Eighth Edition)*. Houghton Mifflin Company.
- Catford, J.C. (1969). *Linguistic theory of translation*. Oxford University Press.
- Corder, S. P. (1973). *Introducing applied linguistics*. Penguin Education.
- Darus, S., & Ching, K. H. (2009). Common errors in written English essays of form one Chinese students: A case study. *European Journal of Social Sciences*, 10(2), 242–253.
- Dudley-Evans, T., & St John, M. (1998). *Developments in ESP: A Multi-Disciplinary Approach*. Cambridge University Press.
- House, J. (2015). *Translation quality assessment: past and present*. Routledge.
- Lee, E. (2007). A study on error analysis & hedging expressions of medical research abstracts. *English Language & Literature Teaching*, 13(1), 47-66.
- Lee, I. (2012). Publish or perish: The myth and reality of academic publishing. *Language Teaching*, 47, 250-261. <https://doi.org/10.1017/S0261444811000504>.
- Gass, S.M., & Selinker, L. (2008). *Second language acquisition: An Introductory course*. Routledge.
- Gillett, A., Hammond, A., & Martala-Lockett, M. (2009). *Successful academic writing*. Pearson Education.
- Hailman, J. P., & Strier, K. B. (2006). *Planning, proposing and presenting science effectively: A guide for graduate students and researchers in the behavioral sciences and biology* (2nd ed.). Cambridge University Press.
- James, C. (1998). *Errors in Language Learning and Use: Exploring Error Analysis* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315842912>
- Jung, W. H. (2006). Error analysis: What problems do learners face in the production of the English passive voice?. *English Language & Literature Teaching*, 12(2), 19-40.
- Khodabandeh, F. (2007). Analysis of Students' Errors: The Case of Headlines. *The Asian ESP Journal*, 3(1), 6-21.
- Murray, N., & Beglar, D. (2009). *Inside track: Writing dissertations and theses*. Pearson Longman.

- Napitupulu, S. (2017). Analyzing Indonesian-English abstracts translation in view of translation errors by Google Translate. *International Journal of English Language and Linguistics Research*, 5(2), 15-23.
- Nord, C. (1997). *Translating as a purposeful activity: Functionalist approaches explained*. St. Jerome.
- Paltridge, B., & Starfield, S. (2007). *Thesis and dissertation writing in a second language*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315170022>.
- Park, T. S. (2005). English article use by advanced Korean EFL learners. *Foreign Languages Education*, 12(1), 35-60.
- Pescante-Malimas, M. A., & Samson, S. C. (2017). Linguistic error analysis on students' thesis proposals. *LAFOR Journal of Language Learning*, 3(2), 193-209.
- Pym, A. (1992). Translation error analysis and the interface with language teaching. In C. Dollerup & A. Loddegaard (Eds.), *The Teaching of Translation* (279-288). John Benjamins. <https://doi.org/10.7202/037159ar>
- Raimes, A. (2004). *Grammar troublespots: A guide for student writers*. Cambridge University Press.
- Rawat, S., & Meena, S. (2014). Publish or perish: Where are we heading? *J Res Med Sci*, 19(2), 87-9.
- Richards, J., Platt, J., & Platt, H. (1992). *Dictionary of language teaching and applied linguistics*. 2nd ed. Longman
- Richards, J. C., & Renandya, W. A. (2002). *Methodology in language teaching: An Anthology of current practice*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511667190>
- Salager-Meyer, F. (1990). Discoursal flaws in Medical English abstracts: A Genre analysis per research- and text-type. *Text - Interdisciplinary Journal for the Study of Discourse*, 10(4), 365-384. <https://doi.org/10.1515/text.1.1990.10.4.365>
- Salehi, M. & Bahrami, A. (2018). An error analysis of journal papers written by Persian authors, *Cogent Arts & Humanities*, 5(1), 1-16. 1537948. <https://doi.org/10.1080/23311983.2018.1537948>
- Schachter, J. (1974). An error in error analysis. *Language Learning*, 24, 205-214.
- Swales, J. M., & Feak, C.B. (2009). *Abstracts and the writing of abstracts*. The University of Michigan press. <https://doi.org/10.3998/mpub.309332>
- Taşçı, S., & Aksu Ataç, B. (2018). Written grammatical errors of Turkish adult learners of English: An analysis. *Journal of International Social Sciences Education*, 4(1):1-13.
- Tongpoon-Patanasorn, A., & Griffith, K. (2020). Google translate and translation quality: A case of translating academic abstracts from Thai to English. *PASAA: Journal of Language Teaching and Learning in Thailand*, 60, 134-163.
- Touchie, H.Y. (1986). Second language learning errors their types, causes, and treatment. *JALT Journal*, 8(1), 75-80.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (10. Baskı)*. [Qualitative research methods in the social sciences]. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Bilimsel metinlerin İngilizce özetleri, özellikle bilimsel bilginin çeşitli dil geçmişlerinden milyonlarca kişiye sunulduğu dijital veri tabanlarının ortaya çıkmasıyla, akademik çalışmaların vazgeçilmez bileşenleri haline gelmiştir (Busch-Lauer, 2012). Bu veri tabanlarında, birçok tam metin makale için ödeme yapılması gerekirken, tüm bilimsel makalelerin özetlerine erişim ücretsizdir (Hailman & Strier, 2006). Ayrıca, bir araştırmacı akademik bir konuyu araştırırken öncelikle özete başvurur, çünkü özetler esasen amacı, kapsamı, yöntemi ve öne çıkan sonuçları da dâhil olmak üzere tüm makale içeriğini yansıtır (Campbell, 2007). Ayrıca, herhangi bir akademik metnin başlangıcında konumlanmaları nedeniyle, okuyucunun asıl makaleye geçmeden önce özetleri görme ve okuma olasılığı yüksektir (Swales & Feak, 2009). Tüm bu nedenlerle, akademik dünyada bilimsel bilginin sunulması ve aktarılmasında özetler çok önemli bir role sahiptir.

Özetler, tüm çalışmayı yansıtan “mini çalışmalar” olarak işlev gösterdiğinden (Murray & Beglar, 2009), akademik çalışma alanı veya disiplin ne olursa olsun bilimsel bilgiyi kusursuz bir şekilde aktarabilmeleri için dil kullanımı bakımından kusursuz olmaları gerekir. Bu bağlamda, anadili İngilizce olmayan ve farklı anadil altyapılarından gelen araştırmacılar tarafından İngilizce olarak yazılan özetler, yazarların anadil müdahalesine veya yabancı dil öğrenme geçmişine bağlı olarak farklı hatalar içerme eğilimindedir. Ancak, çeşitli anadil arka planlarından ve farklı ülkelerden gelen bu tür metinlerdeki İngilizce dil hatalarının doğasını ve sebeplerini araştıran yeterli sayıda araştırma bulunmamaktadır. Ayrıca Türkiye’de spor bilimleri alanında yayınlanan makalelerin İngilizce özetlerindeki hatalara yönelik herhangi bir çalışmaya da rastlanmamıştır. Bu nedenle, bu çalışma, belirli bir çalışma alanından kapsamlı bir veri derlemi kullanarak dilsel hataları, türlerini ve kaynaklarını belirlemeye yönelik önemli bir girişimdir.

Türk araştırmacıların spor bilimleri alanında makale özetlerini yazarken yaptıkları İngilizce dil hatalarını araştırmak amacıyla bu çalışmada, nitel dilbilimsel verilerden oluşan döküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Makale özetlerindeki dilbilimsel hatalar önceden yapılmış derlem araştırmaları temalarına göre kategorize edilmiş ve yorumlanmıştır. Bu doğrultuda söz konusu çalışma, hem makale özetlerinde tespit edilen hataların tanımlayıcı istatistiksel verilerini hem de çeşitli kategoriler altındaki hata örneklerini sunmaktadır.

Araştırma verilerini Türk bilim insanları tarafından spor bilimleri alanında yazılmış 18 bilimsel dergide yayınlanan 109 İngilizce araştırma makalesi özetinde yer alan toplam 30.468 sözcüklük derlem oluşturmaktadır. Spor bilimlerinde yayınlanan makalelerin temsili bir örneğini derlemek amacıyla, amaçlı örnekleme yoluyla bireysel ($n=6$), kurumsal ($n=8$) ve STK ($n=4$) dergileri seçilmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin önde gelen ulusal bilimsel atıf indeksi olan TRDizin’de indekslenen dergiler ($n=6$) ve diğer indekslerde yer alan dergiler ($n=12$) araştırma verilerine dahil edilmiştir. Seçilen makalelerin tamamı Türkçe tam metin şeklinde yayınlanmıştır ve hepsinin İngilizce ve Türkçe özet bölümü bulunmaktadır.

Bu kapsamda öncelikle spor bilimleri dergilerinin son sayıları, belirli kurumsal kriterlere uygun dergilerin yer aldığı DergiPark Akademik platformundan edinilmiştir. Araştırmada veriler toplanırken ve analiz edilirken Gass ve Selinker (2008) tarafından önerilen yazılı dil hatalarını belirleme adımları benimsenmiş ve izlenmiştir. Veriler toplandıktan sonra, İngilizce özetler derlemi dikkatlice incelenmiş ve özetlerde bulunan dilsel hataları belirlemek için ATLAS.ti nitel veri analizi yazılımı ile kodlanmıştır. Veri analizinin ikinci aşamasında, İngilizce özetlerde tespit edilen hatalar Türkçe orijinal özetlerle karşılaştırılmış ve daha sonra uygun bir sınıflandırma yapmak için Darus ve Ching (2009) tarafından belirlenen kategorilere yerleştirilmiştir. Seçilen özetlerde tespit edilen dilsel hata profillerine ilişkin istatistiksel veriler sunulduktan sonra, İngilizce spor bilimleri makale özetlerindeki hataların türü, kaynağı ve doğası hakkında daha derin bir fikir edinmek için nitel hata örnekleri incelenmiştir. Son olarak, hataların kapsamlı analizi ışığında, makalenin tartışma ve sonuç bölümünde uygun düzeltme ve iyileştirmeler önerilmiştir.

Sonuçlar, Türk bilim insanları tarafından yazılan bilimsel makalelerin İngilizce özetlerinde tespit edilen dil hatalarının dilbilgisi alanından mekaniğe kadar çeşitlendiğini göstermiştir. En sık görülen hata türünün dilbilgisi hataları ($n=65$, %34,6) ve ağırlıklı olarak fiil biçimi hataları ($n=20$, %10,6) olduğu bulunmuştur. Aynı şekilde edat ve edat tamlamalarının ($n=15$, %8), tekil/çoğul isimlerin ($n=8$, %4,3), artikellerin ($n=8$, %4,3) ve edilgen yapıların ($n=7$, %3,7) yanlış kullanımı da dilbilgisi hataları kategorisi altında etiketlenen hatalar arasındadır. Aynı kategori altında, en az görülen dilbilgisi hatası türleri olarak bağıl tümce hataları ($n=4$, %2,1) ve zarf-fiil ve mastar biçimlerinin yanlış kullanımı ($n=3$, %1,6) ortaya çıkmıştır. Diğer yandan, sözdizimsel hatalar ($n=42$, %22,3)

araştırma verilerinde en sık rastlanan ikinci hata kategorisi olarak ortaya çıkmıştır. Hatalar çoğunlukla cümle yapısıyla ilgilidir ($n=36$, %19,1); örneğin, altı ifadede (%3,2) düzgün bir İngilizce cümlede olması gereken bir unsur bulunmamaktadır.

Sonuç olarak, alanyazındaki mevcut kanıtlarla uyumlu olarak, bu çalışma, analiz edilen yayınların İngilizce özetlerinde dilsel hataların sıklıkla görüldüğünü göstermektedir. Yapılan hataların çoğunun, çeşitli anadil altyapılarından örneklerle yapılan farklı çalışmalarda ortaya çıkan hatalarla benzer şekilde olduğu sonucuna varılmıştır. Bununla birlikte, mekanik kategorisindeki dilsel hata sıklığı dikkate değer niteliktedir. Bu kategoride tespit edilen hatalar, büyük harf, noktalama ve yazım hataları gibi aslında kolayca kaçınılabılır hatalar olduğundan yazarların ve editörlerin dikkatsizliğine veya ilgisizliğine bağlanabilir. Yüksek sıklıktaki mekanik hataların arkasındaki bir diğer önemli faktör, günümüz araştırmacıları arasında yaygın bir görüş olan “yayınla ya da yok ol” olgusu olabilir (Rawat ve Meena, 2014). Bu yaygın görüş nedeniyle, araştırmacılar, yüksek kaliteli bir yayının görünüşte önemsiz ama aslında oldukça temel unsurlarını görmezden gelmekte veya gözden kaçırmaktadır. Mevcut araştırmadan çıkarılan bir başka sonuç da, yükseköğretim düzeyindeki İngilizce eğitiminin, özellikle lisansüstü müfredatta, yükseköğretim düzeyinde yeniden tasarlanması gerektiğidir. Bu bağlamda, bilimsel yayınların gerçekten yazarları veya muhtemel yazarları olan lisansüstü öğrencilere akademik amaçlı İngilizce (EAP) veya özel amaçlı İngilizce (ESP) kursları sunulabilir. Ayrıca TRDizin gibi atıf dizinleri veya diğer uluslararası dizinler, uluslararası yayınlarda İngilizce dil hatalarına karşı sıkı önlemler almalıdır. Son olarak, hem lisans hem de lisansüstü düzeyde spor bilimleri bölümlerinin İngilizce öğretimi müfredatı için daha spesifik çıkarımlar yapılabilir.

YURT DIŞI OYLAR VE SİYASİ PARTİLERİN ULUS-ÖTESİLEŞMESİ EXTERNAL VOTES AND TRANS-NATIONALIZATION OF POLITICAL PARTIES

Mehmet KÖSE
Göç Araştırmaları Vakfı
mkose34@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5250-0742

ÖZ

Geliş Tarihi:
02.01.2023

Kabul Tarihi:
28.02.2023

Yayın Tarihi:
31.03.2023

Anahtar Kelimeler
Diaspora,
Diaspora Siyasal
Katılım,
Yurtdışı Oy Verme,
Siyasi Partiler

Keywords
Diaspora,
Diaspora Political
Participation,
External Voting,
Political Parties

Yurt dışında yerleşik Türk seçmenlerin buldukları ülkelerde oy kullanmaya başlaması, diasporanın anavatan siyasal katılımında yeni bir pencere açmış oldu. Uzun yıllar Türk diasporası, gündemlerini ve taleplerini Türk hükümeti yetkililerine ve siyasi partilere iletmış, bunlar partilerin ve hükümetlerin programlarında yer almıştır. Ancak seçme ve seçilme hakkını etkin bir şekilde kullanma imkanından yoksun diasporanın siyasal alanda etkisi de sınırlı olmuştur. Diasporaların genel olarak oy kullanma eğilimleriyle kıyaslandığında Türk diasporasının 1,5 milyonu geçen ve yüzde elliden yüksek oranda seçimlere katılımı, siyasi partilerin diaspora ve yurt dışı seçmen gündemini belirgin bir şekilde değiştirmeye başlamıştır. Yurt dışı seçmenlere yönelik programlar seçim beyannamelerinde yer almakta ve diaspora geçmiş olan adaylara milletvekili seçim listelerinde yer verilmektedir. Ulus-devlet sınırları dışında ülke içindeki siyasi süreçlere dahil olan önemli sayıda seçmenin varlığı siyasi alanın temel aktörü olan partilerin yeni şartlara uyumunu zorlamaktadır. Bu çalışma, siyasi partilerin ulus-ötesileşme sürecini kavramsal arka planı ve dünya örnekleri üzerinden ele alarak Türkiye'deki altyapının ve siyasi partilerin durumunu analiz etmektedir. Literatür incelemesi, doküman analizi ve elit mülakat yöntemlerinin kullanıldığı bu çalışma hem kavramsallaştırma hem de politika önerileri ortaya koymayı amaçlamaktadır.

ABSTRACT

The initiation of the voting practice abroad for Turkish citizens living outside national borders has opened a new aspect for the diaspora political participation. Turkish diaspora had shared and submitted its issues and demands from homeland government and political parties, and most were included in the government and party programs. However, the inexistence of the effective use of vote and representation in the political arena had put the limitation on the efficiency of the diaspora's impact on the implementation of the policies. But the high turnout of Turkish voters abroad, 1.5 million and 50 % turnout external voting comparatively significant as diaspora homeland voting, has dramatically changed the agenda of the political parties. Programs and promises for external voters have been included in the party programs and the candidates with diaspora background were added in parliamentary election list. The existence of a significant number of external voters involved in the political processes within the borders of the nation-state enforces political parties to adjust themselves into the new situation. This study analyzes ground and the status of political parties in Türkiye by considering the transnationalization process of political parties through conceptual background and some examples from other countries. Literature review, document analysis and elite interview methods were employed in this study to develop concept and policy recommendations.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1228531>

Atıf/Cite as: Köse, M. (2023). Yurt dışı oylar ve siyasi partilerin ulus-ötesileşmesi. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi* 13(1), 457-469.

Giriş

Yurt dışında seçim sandıklarının kurulmaya başlaması Türk siyasi hayatı ve daha özelde ise siyasi partiler için yeni bir aşama olarak değerlendirilebilecek önemli dönemeç olmuştur. Siyasal sistemin ve seçmenlerin siyasal katılımında temel ve kritik aktörleri olarak siyasi partiler yeni dönemde özellikle seçimler sürecinde artık 87 seçim bölgesindeki çalışmalarını planlarken sınır ötesinde sandık kurulan yaklaşık 60 ülkedeki seçmenlere erişim ve seçim mobilizasyonunu da düşünmeleri gerekmektedir. 2014-2018 yılları arasında 5 seçimde yurt dışında sandık kuruldu. Bu seçimlerde gümrük kapıları hariç yurt dışında yaklaşık 120 noktada sandık kuruldu. Üç milyon kayıtlı seçmene siyasi partilerin erişimi ve mobilizasyonu bu kadar geniş bir coğrafyada birçok boyutuyla önemli bir husus olarak ortadadır. Ancak daha da önemlisi, seçim dönemiyle sınırlı olmaksızın siyasi partilerin sınır ötesindeki vatandaşlarla ve seçmenlerle süreklilik arz eden ve sürdürülebilir bir iletişim, etkileşim ve organizasyonu nasıl sağladığı sorusudur. Türkiye genelinde il, ilçe, belde ve mahalleye kadar örgütlenilebilmesinin yasal ve lojistik altyapısı mevcut ve partiler buna göre organizasyon yapılarını oluşturmakta ve politikalarını vatandaşlara aktarmaktalar ya da vatandaşların görüşlerini ve taleplerini ulaştırabilecekleri bir yerde durmaktadırlar. Yurt dışı boyutunda ise 2014 sonrası yeni dönemde partilerin yurt dışı örgütlenmesine yönelik uygun yasal düzenlemelerin olmadığı görülmekte ve partilerin altyapıları ve önceliklerine göre kendi pratik çözümlerini ürettikleri müşahede edilmektedir.

Bir diğer husus ise yurt dışında yerleşik seçmenlerin daha özelde partilerin üye ve destekçilerinin parti organizasyonel yapısı içerisinde nasıl temsil edildiği meselesidir. Üyelik sürecinden başlayarak siyasi partilerin temsil kademelerinde söz ve oy hakkının nasıl uygulandığı meselesi ki bu durum da aynı şekilde her partinin farklı çözümler ortaya koyduğu bir alandır. Parti merkez organlarının seçtiği kongreye yurt dışı seçmenin doğrudan kendisini temsil edecek delege gönderebilmesinin altyapısı yoktur. Daha genel olarak ifade edersek siyasi partilerin Merkez teşkilatlarında Türk diasporasına yönelik politika ve programları ile yurt dışı yapılanma ve seçim çalışmalarının koordinasyonu nasıl yer aldığı konusudur. Bütün bu sorular siyasi parti yasal ve organizasyonel altyapısının 2014 yılındaki bu yeni döneme uyumu çerçevesinde tartışılması gereken hususlardır. Bir anlamda ulusal sınırlar içinde kapasite ve kabiliyet geliştirmiş Türk siyasi partilerin ulus ötesi siyasal katılımı birlikte dönüşüm sürecine girmiştir. Bu çalışmada siyasi partilerin ulus ötesileşmesi, yurt dışı yapılanma çalışmaları, merkez yapılarında yol açtığı dönüşüm ve yurt dışı seçim çalışmaları analiz edilecektir.

Ulus-Devlet Ötesi ve Siyasal Katılım

Diasporaların yaygınlaşması ve ülkelerin diaspora politikalarının gelişimi anavatan ve diasporaları arasındaki sosyo-kültürel ve ekonomik ilişki ağlarına siyasal zeminin de dahil olmasına yol açmıştır. Bu siyasal alan ulus-devlet tarafından kurumsallaştırılan diasporaya siyasal alanın inşası ve diasporanın bu alana çift taraflı dinamizm ile girmektedir (Burgess ve Tybursk, 2020). Schiller, Basch ve Blanc-Szanton bu süreci göçmenlerin mesken ülkeleriyle anavatanları arasında inşa ve muhafaza ettiği çok katmanlı sosyal ilişkiler bağlamında ulusötecilik kavramıyla izah etmektedir (Schiller ve diğerleri, 1992). Vertovec ulusötesi (transnationalism) kavramının kapsamını biraz daha genişleterek insanları ve kurumları ulus-devletlerin sınırlarının ötesi ile bağlayan çok yönlü etkileşim ve bağları olarak tanımlamaktadır (Vertovec, 2001). Yurt dışında yerleşik vatandaşların artması ve anavatan ilişkisini siyasal haklar bağlamında da inşa etme hem devletlerin hem de diasporanın önemli gündem maddelerinden olmuştur. Yirminci yüzyılın sonlarına doğru başlayan yurt dışındaki seçmenlere oy kullanma hakkının verilmesi geçtiğimiz yüzyıllık süreçte küresel çapta yaygınlaşmış, günümüzde 150'den fazla ülkenin uyguladığı bir pratik olmuştur (IDEA, 2022). Küreselleşme sürecinin hızlanması yurt dışı oy kullanma pratiğinin yaygınlaşmasında da etkili olmuştur. Yurt dışında sandık kurma, mektup, elektronik ve vekaletle oy kullanma bu pratikte ülkeler tarafından kullanılan yöntemlerdir. Siyasal katılım hakkının bir diğer boyutu olan seçilme yani temsil edilme imkânı da yaklaşık yirmi ülke tarafından diasporalarına verilmiştir. Oluşturulan yurt dışı özel seçim bölgesi marifetiyle ulusal parlamentolarda ayrılan kontenjanlara yurt dışı seçmenlerin verdiği oylarla temsilciler seçilmektedir. Ülkelerin siyasal sistemine göre diaspora senatör ve milletvekilleri ulusal parlamentolarda görev yapmaktadır. Fransa, İtalya, Romanya, Hırvatistan, Portekiz, Tunus, Cezayir ve Kolombiya bu ülkelerden bazılarıdır. Diasporaya temsil hakkı Türkiye dahil başka ülkeler tarafından da tartışılan bir konudur. Ülkeler ayrıca ulusal parlamentolarında daimî ve geçici komisyonlar kurmak suretiyle diaspora gündeminin parlamento çalışmalarında aktif olarak yer almasını sağlamaktadır.

Diasporanın siyasal katılımını farklı boyutlardan ele alan çalışmalar son yıllarda literatürde yer almaya başlamıştır. Diasporanın seçme hakkı ve pratiği göreceli olarak geniş bir literatüre sahiptir. Literatür geniş bir spektrumda seçim yasalarında yurt dışı oy kullanmanın yasal çerçevesi, seçmen kayıt uygulamaları, oy kullanma yöntemleri, oy sayımı, kullanılan oyların seçim bölgelerine dağılımı, yurt dışı oyların seçim sonuçlarına etkisi, diasporanın oy kullanma motivasyonları, köken ülkeye aidiyete etkisi, devletlerin diasporanın siyasal katılımından beklentileri dahil olmak üzere benzeri ve ilişkili birçok konuda çalışmalar mevcuttur (Barabantseva ve Sutherland, 2011; Bauböck, 2017; Bauböck, 2009; Lafleur, 2013; Mirjana Kasapović, 2012; Bogdan Popescu, 2012; Francesco Ragazzi ve Balalovska., 2011; Turcu ve Urbatsch, 2015; Knott, 2017; Rhodes ve Harutyunyan, 2010; Østergaard-Nielsen, 2003; Ciornei ve Østergaard-Nielsen, 2020; Ahmadov ve Sasse, 2016; Burgess, 2014; Goldberg ve Lanz, 2021; Waldinger ve Duquette-Rury, 2016). Diasporanın özel seçim bölgesi marifetiyle köken ülke parlamentolarında temsil edilmesi yani diasporaya kendi temsilcilerini seçme hakkı 19 ülkede uygulamaya konulmuş, konu ile ilgili literatürde tartışmalar gelişmeye başlamıştır (Laguette, 2013; Mégret ve Girard., 2015; Anaz ve Köse, 2021).

2014 yılında yurt dışında ilk seçim uygulamasının yapılmasıyla birlikte Türk diasporasının siyasal katılım hakkı ve oy kullanma pratikleri üzerinde de araştırmalar görülmeye başlanmıştır. Türk göçmenlerin yurt dışında oy kullanabilmesi parlamentoya 1965 yılında teklif olarak gelmesine rağmen yakın zamana kadar bu konuda birkaç makalenin dışında çalışmaya rastlanmamıştır (Pekin, 1979 ; Keskin, 1977; Karamustafaoglu, 1965). Yakın dönemde siyasal katılım hakkı, oy hakkının verilmesindeki motivasyonlar, oy kullanma eğilimleri ve temsil yani seçilme hakkının verilmesiyle ilgili çalışmalar da yavaş da olsa artış görülmektedir (Anaz ve Köse, 2021; Anaz ve Köse, 2020; Okyay ve Başer, 2015; Abadan-Unat, vd, 2014; Semra vd. 2020; Mencütek, 2015).

Siyasal katılımın temel aktörleri olan siyasi partilerin diaspora politikaları, yurtdışı seçmene erişimleri, teşkilatlanmaları ve kampanyaları gibi diaspora siyasal katılımında siyasi partileri merkeze alan araştırmalar ise çok daha yeni ve sınırlıdır (Østergaard-Nielsen ve Ciornei, 2018; Gherghina ve Soare, 2020; Kernalegenn ve Pellen, 2020; Collard ve Webb, 2019; Kernalegenn ve Haute, 2020; Østergaard-Nielsen ve Camatarri, 2020; Paarlberg, 2017). Referans verilen bu çalışmaların çoğunluğu bir araştırma projesinin çıktıları olarak yayınlanmış çalışmalardır. İngilizce ve Türkçe literatür taramasından ulaşılabilen tüm kaynaklar da bunlardır. Türk siyasi partilerinin yurt dışı örgütlenmesiyle ilgili olarak da aynı projede kitap bölümü olarak yayınlanmış bir çalışmaya rastlanmıştır. Bu çalışma da AK Parti ve HDP'nin Almanya'daki yapılanması ile sınırlıdır (Yener-Roderburg, 2020).

Görüldüğü üzere yurt dışı oy kullanma daha genel anlamda diasporanın siyasal katılımında temel aktör olan siyasi partiler, diaspora politikaları, erişim stratejileri ve yurt dışı örgütlenmeleri ile ilgili çalışmalar neredeyse hiç yok denilebilecek kadar azdır. Bu çalışma bu anlamda literatürde önemli bir boşluğu doldurmanın ilk adımlarından olacaktır. Araştırmanın cevap aradığı temel soru, siyasi partiler yurt dışı seçmenle etkileşim ve iletişim kurmak için nasıl bir yöntem belirlemiştir veya düşünmektedir. Bu çerçevede araştırmayı yönlendirecek soruları şöyle sıralayabiliriz. Merkez örgütlenmesinde sorumluluk hangi düzeyde ve nasıl belirlenmiştir? Yurt dışında nasıl bir ağ oluşturulmuştur? Yurt dışında yerleşik olanların partilere üyelik politika ve uygulamaları nasıldır? Yurt dışı üye veya birimler parti hiyerarşisinde temsil kademelerinde oy hakkı ve temsili nasıldır?

Yöntem

Bu araştırmada doküman analizi yöntemi ile elit mülakat çalışması kullanılmıştır. Siyasi partilerin çalışma altyapısını düzenleyen birincil ve ikincil mevzuat ile partilerin kendi yetkili organlarının kararı ile üretilen düzenlemeler incelenmiştir. 6 siyasi partinin merkez teşkilatlarındaki üst düzey yöneticileriyle derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Görüşülen kişiler genel başkan yardımcısı ve birim başkan yardımcısı seviyelerindedir. Görüşmeler bir taraftan siyasi partilerin yaklaşımlarını ve gündemlerini birinci elden anlama imkânı sunmuş diğer taraftan kavramsallaştırmalarda önemli katkı sağlamıştır. Bu bağlamda mülakatların içeriklerini analiz edilmesi tercih edilmemiş, kavramsallaştırmalar öncelenmiştir.

Siyasi Partiler ve Ulus-Devlet Ötesi

Siyasi partiler geçtiğimiz birkaç yüzyıllık süreç içerisinde hem genel olarak dünyada hem de Türkiye'de siyasal sistemin ana omurgasını oluşturan aktörler olarak kurumsallaşmış ve yaygınlaşmıştır. Partiler, temsili sağlama ve

yürütme erkinin meşruiyet zeminini oluşturma bakımından kritik rol üstlenmişlerdir. Partilerin bu bağlamda siyasal sistemin parçası olarak toplumsal kesimleri temsil etmeye ve temsil ettikleri vatandaşların taleplerini ve beklentilerini yürütme erkine aktarıcı bir rol ile ortaya çıkmaları on sekizinci yüzyıla kadar gitmektedir (Rashkova, 2020). Bu süreçte parti formasyonlarının kompleks ve gelişmiş boyuta taşınması ve partilerin dönüşümünde birçok faktör etkin olmuştur. Siyasal ve toplumsal perspektiften analiz edildiğinde genel oy hakkının yaygınlaşması, siyasal krizlerin tehdit unsuru olarak varlığı, meşruiyet sağlama ihtiyacı, iletişim teknolojilerinin gelişimi ile kitleselleşmesi, eğitimin yaygınlaşması ve kentleşme bu faktörler olarak sayılabilir (LaPalombara ve Weiner, 1966). Diğer taraftan partilerin geçirdiği dönüşüm de modern parti sisteminin hâkim siyasal aktör olarak pozisyonunu güçlendirmiştir. Bu bağlamda kitle partilerinin ve tüm eğilimlere hitap eden merkez partilerinin rolü önemlidir. Kitle partileri, geniş tabana yayılan örgütlenmeleri, kitleleri yönlendirme ve siyasi kimlik inşa etmeleri ve üye tabanını genişletmeleri ile bilinmektedir (Weber, 1946; Duverger, 1954; Rashkova, 2020). “Catch-all Party” olarak kavramsallaştırılan bütün eğilimlerin beklentilerine cevap verme çabası içinde olan merkez partilerin ortaya çıkışı da bu süreci hızlandırmıştır. İdeolojik eğilimleri olmayan seçim bölgesindeki tüm seçmenlerin desteğini almaya yönelik dönüşüm merkez partilerini ortaya çıkarmıştır. Bu partilerde seçmenlerin beklentileri daha belirleyici olmaktadır (Kirchheimer, 1966; Rashkova ve Staak, 2020).

Siyasi partilerin üç yüzü vardır. Birincisi parlamento ve hükümet yönü, ikincisi halk, seçmen boyutu ve sonuncusu ise parti üst yönetimi. Partilerin bu boyutlarının yansımaları hükümetme, üye organizasyonu ve parti bürokrasisi olarak gerçekleşmektedir (Katz ve Mair, 1993). Siyasi partilerin hükümetme hedefleri politikalarının siyasal vizyonlarına uygun kadrolarla uygulamaya geçirmesini içermektedir. Partinin destekçilerine ve seçmenlerine sundukları programların uygulanması hükümetteki öncelikli gündemleri arasında yer alır. Seçimler vasıtasıyla da kamuoyuna hesap verme ya da kamuoyu tarafından denetlenmektedirler. Partiler, seçmene ulaşabilecek ve üyelik kapasitesini geliştirecek örgütlenmeleri gerçekleştirmek durumundadırlar. Organizasyonel kapasite ve kabiliyeti geliştirme partilerin kamuoyuyla aktif temas ve etkileşim içerisinde olmalarını, politikalarını anlatma ve destek bulma, yerel gündemi anlama ve seçim organizasyonu yürütebilmeleri için kritik öneme sahiptir. Diğer taraftan parti üst yönetimi ve bürokrasisi hem partinin merkez ve yerel ağlarını yönetimini hem de hükümette parti politikalarının uygulanmasını takip ederler.

Siyasi partilerin modern dönem siyasal sistemin aktörü olarak geçirdikleri dönüşüm esas olarak teritoryal devlet sınırları içinde gerçekleşmiştir. Yani modern siyasal partilerin ortaya çıkışı ve gelişimi ulusal sınırlar içinde vuku bulmuştur (Rashkova, 2020). Bu çalışmanın konusu olan siyasal partilerin ulus ötesinde yapılanmaları ve faaliyet göstermeleri ise yirmi birinci yüzyılın gündemidir (Rashkova, 2020). Aslına bakılırsa siyasal partilerin yurt dışında var olması veya faaliyet göstermesi biraz daha eskiye yirminci yüzyıldan geriye gider. Ancak bu partiler daha çok hareket veya parti olarak ortaya çıkmış sonrasında anavatanlarında şartlar olgunlaştıktan sonra ya faaliyetleri sonlanmış ya da ülkelerinde resmileşmiştir. Avrupa’da on dokuzuncu yüzyılda faaliyet göstermiş olan Rus devrimci partiler, 1894’de Honolulu kurulan Çin Cumhuriyetçi Hareketi, bağımsızlık öncesi yurt dışında kurulan sömürge karşıtı partiler ile iç savaş dönemlerinde yurt dışında faaliyetlerine devam eden partiler ilk örnekler olarak verilebilir (Kernalegenn ve Haute, 2020). Osmanlı döneminde de yurt dışında başlayıp sonrasında İstanbul’da resmileşen Osmanlı Ahrar Fırkası gibi oluşumlar olmuştur. Ancak bu makalenin odak konusu olan anavatanda kurulan ve yurt dışındaki vatandaşlarına yönelik yapılanma ve çalışma içerisinde olan partilerdir.

Bu bağlamda siyasal partilerin yurt dışında doğrudan ya da kurumsal bağları olan uluslararası sivil kuruluş üzerinden faaliyet göstermeye başlamaları yarım yüzyıl öncesine dayanmaktadır. Amerikan siyasetinin ana akım partilerinden Demokratların yurt dışında Democrats Abroad’u organize etmeye başlamaları 1960’lı yıllarda başlamıştır ve bugün 43 ülkede yapılanmış durumdadırlar (Rashkova ve Staak, 2020). Partilerin yurt dışı yapılanmaları gittikçe yaygınlaşmaktadır. İngiliz Muhafazakâr Parti 42 ülkede 67 şube, İşçi Partisi 26 ülkede 46 şube, Fransız Cumhuriyetçi parti (LR) 92 ülkede 120 şube, Sosyalist Parti 57 ülkede 86 şube ve Alman Hristiyan Demokrat Birliği (CDU) 2 ülkede 22 şube, Sosyal Demokrat Parti (SPD) 13 ülkede 15 şubeye sahiptir (Nostitz, 2021).

Siyasi partilerin ulus-ötesi boyuta taşınmasında, yapılanmalarında, kampanya ve politikalar bağlamında yeni duruma göre kendilerini revize etmelerinde oy kullanma ve temsil edilme hakkının sınır ötesine genişlemesi etkili olmuştur. Göç sürecinin geçmişi ve diaspora seçme ve seçilme hakkının varlığı partilerin dış göçe yönelik politika gündemi oluşturmalarında belirleyici olmaktadır (Østergaard-Nielsen ve Ciornei, 2018). Siyasal partilerin ulusal sınırların dışına taşarak ulus-ötesi boyuta taşınmalarında küreselleşmenin ve ulus-ötesi zeminlerin

çeşitlenmesinin de etkisiyle mukim olmayan vatandaşların yani göçmen ve diasporaların haklarının siyasi, sivil ve sosyal alanlarda köken ülkeler tarafından kabul edilmesi ve uygulamaya konulması belirleyici olmuştur (Kernalegenn ve Haute, 2020). Siyasi partilerin toplum ve devlet arasında bağ olarak varlıklarını sürdürdükleri bilinmektedir. Bu bağ yurt dışı nüfusun artması ve bu nüfusun ulusal politikadaki yerinin artmasıyla yerel ve ulusal seviyeden sınır ötesine yayılmıştır. Partiler bu bağları, diasporaya yönelik geliştirdikleri politikalar ve yurt dışı örgütlenmeler üzerinden kurmaktadırlar (Friedman ve Kenig, 2021).

Diasporanın Anavatanda Siyasal Katılımı ve Türk Siyasi Partileri

Türk siyasetinde yurt dışında yerleşik vatandaşların siyasi hakları ve Türk göçmenlerle ilgili siyasi programların konuşulmaya başlaması 1960'lı yılların başlarına, Türk işgücü göçünün ilk yıllarına kadar gitmektedir. Yurt dışındaki nüfusun hızla artmaya başladığı bu yıllarda ilk gündeme gelen konuların başında yurt dışındaki seçmenlerin oylarını nasıl kullanacakları hususu olmuştur. Ancak bu husus parti ya da hükümet politikası olarak değil parlamenterlerin bireysel inisiyatifleri olarak gündeme taşınmıştır. 1965 yılında parlamentoya yurt dışındaki seçmenlerin oyların kullanmak için sunulan ilk kanun teklifinin tarihi olmuştur (Anaz ve Köse, 2020). Reşit Ülker'in bu girişimi sonuçsuz kalsa da diaspora siyasal katılım hakkı açısından önemli bir adım olmuştur.

1960-80 arası dönemde Ülker ve arkadaşlarının birkaç kez daha önerilerini parlamentoya sunduğu görülmektedir. Bunun dışında parlamentoda Türk göçmenleri ilgilendiren konular gündeme geldiğinde veya seçim yasaları tartışıldığında başka senatör ve vekillerin de politik tartışma olarak siyasi hakların verilmesi hususunu gündeme getirdiği görülmektedir (Anaz ve Köse, 2020). Türk göçmenlerin nüfusunun milyonu aştığı ve yerleşik toplum olma adımlarının daha belirgin hale gelmeye başladığı 70'li yıllarda toplumun kendisi de aktif olarak oy verme ve temsil haklarını ya doğrudan parlamento ya da siyasilere ve hükümete yazılı ve sözlü iletmeye başladıkları yıllardır.

Siyasi parti programlarında ise ağırlıklı işçi hakları, tasarrufların değerlendirilmesi ve yatırımların teşviki yer almıştır. Göçmen toplumunu özne olarak somut önerilerin olduğu ilk seçim beyannamelerini 1973 yılında Millî Selamet Partisi'nin (MSP) programında görüyoruz. Kültürel kimlik ve sosyal politikaları da içeren eylemlere programda yer verilmiştir. Siyasal katılımı ilgili somut ilk öneri de yine 1973 yılında Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) beyannamesinde yer almıştır. CHP ve MSP'nin seçim beyannamelerindeki vaatler bu partilerin birlikte kurdukları koalisyon hükümetinin (37. Hükümet) programına da aynı şekilde yansımıştır.

Yurt dışındaki göçmen Türk toplumunun nüfusu seksenli yıllara vardığında artmaya devam etmiş, sivil yapıları, camileri, kültür merkezleri, spor kulüpleri medyası ve işyerleri ile kurumsallaşması şekillenmeye başlamıştır. Siyasi katılım hakları darbe hükümeti döneminde kurulan Danışma Meclisinde de gündeme gelmiş, öneriler verilmiş ancak yine sonuçsuz kalmıştır (Anaz ve Köse, 2020). 1987 yılında gümrük kapılarında oy kullanma hakkı verilmesi bu talepleri karşılayan bir uygulama olmamıştır. Yurt dışındaki seçmenlerin sınırlı bir kısmının tatil zamanında denk geldiği takdirde gümrük kapılarında oylarını kullanabilmesi diaspora siyasal katılımıyla ilgili çözüm olmamıştır. Yurt dışında oy kullanma imkanıyla ilgili 80'li yıllarda birkaç teklif daha parlamento sunulmuş; hatta bu yıllarda parlamento müzakerelerinde yurt dışına milletvekili kontenjanı verilmesi gerektiği gündeme getirilmiştir (Anaz ve Köse, 2020).

Siyasi partilerin yurt dışındaki Türk toplumuna ilgisi devam etmiş, seçim beyannamelerinde göçmen Türk toplumunu ilgilendiren hususlara bu dönemde de yer vermeye devam etmişlerdir. 1990'lara gelindiğinde ise oy kullanma hakkıyla ilgili önemli bir adım olarak 1995 yılında anayasa değişikliği yapılmıştır. Anayasa değişikliği, yurt dışında sandık kurulmasının önüne engel gösterilen yargı gözetimi hususunu ve anayasal dayanak eksikliğini düzenlemiştir. Anayasa değişikliği sonrası uyum kanunları uzun süre yapılamamış, sadece 1997 ve 98 yıllarında sonuçsuz kalan iki teklif daha TBMM'ye sunulmuştur. Ancak bunlardan uzun süre Almanya'da yaşamış ve sivil toplumda aktif olmuş Osman Yumakoğulları'nın teklifi yurt dışı seçim bölgesi oluşturularak 10 milletvekilliği önermesi önemlidir. Türk diasporasının yurt dışında oy kullanabilmesi için uyum yasası ancak 2008 yılında çıkarılabilmektedir. Bu yasada uygulama ile ilgili ihtiyacı karşılayamadığından 2012 yılında seçim yasasında eklemeler yapılmış ve ilk uygulama da 2014 yılında gerçekleştirilmiştir.

Türk diasporasının yaklaşık yarım asır sonra oy verme hakkına erişmesi siyasal katılımının kısmen sağlanması önemli bir adım olmuştur. Türk toplumun bu süreçte misafir işçi statüsünden önce aile birleşimiyle göçmen toplumuna sonrasında kalıcılığının daha da belirginleşmesiyle diasporalaşması önemli etkenlerden birisidir.

Türkiye'nin politikalarının da kurumsallaşarak daha bütüncül bir diaspora politikasına dönüşmesi ve bu dönüşümün yansıması olarak Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığının (YTB) kurulması da bir diğer etken olarak ifade edilebilir. 2012 yılındaki seçim yasasındaki YTB'nin aktif rolü de bu anlamda göstergedir. Geçmiş girişimlerin aksine 2008 ve 2012 yıllarındaki yurt dışı oy hakkı ile ilgili yasa önerisi ilk defa hükümet tarafından tasarı olarak sunulması, bu anlamda hükümet düzeyinde politikanın sahiplenilmesini göstermektedir. Muhalefet partileri de bu düzenlemelere destek vermiştir. Dış politikada olumlu gelişmeler, AB sürecinde ilerlemeler ve Türk diasporasının yoğun olarak yaşadığı ülkelerin, başta Almanya olmak üzere, kendi sınırları içinde oy sandıklarının kurulmasına daha olumlu yaklaşımları da bu süreci destekleyici adımlardan olmuştur (Anaz ve Köse, 2020; Anaz ve Köse, 2021).

Siyasal katılım hakkının "seçilme" boyutu eksik bırakılmasına rağmen 2014'ten bu yana düzenlenen tüm seçimlerde Türk diasporası her seferinde katılım oranını artırmıştır. Oyların artışı bir taraftan siyasi partilerin aktif mobilizasyonunun da katkısını gösterirken diğer taraftan da siyasi partilerin yurt dışı seçmenlere ve daha genel anlamda Türk diasporasına ilgilerini de artırmıştır. 7 Haziran ve 1 Kasım 2015 ile 2018 seçimlerinde partilerin seçim beyannamelerinde yurt dışı seçmenlere yönelik programların kapsamı genişlemeye başlamıştır. Hem Meclis'te temsil edilen hem de temsil imkânı elde edemeyen partiler sosyal, kültürel, sosyal güvenlik, insan hakları, ayrımcılık, eğitim, anadil, ekonomi ve istihdam gibi geniş alanlarda programlar sunmuşlardır. Milletvekili kontenjanı tanınarak yurt dışının seçim bölgesi olması da yine partilerin önerileri arasında olmuştur.

Yurt dışında kullanılan oyların Cumhurbaşkanlığı seçim sonuçlarında ve partilerin aldıkları milletvekili dağılımında belirgin etkisinin görülmesi de siyasi partilerin yurt dışı mobilizasyonuna katkı yapmıştır. 2018 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde toplam geçerli 50.068.627 oyun 26.330.823'ü kazanan aday belirlemişti. Cumhurbaşkanı seçilen Recep Tayyip Erdoğan'ın %50 barajı üstüne taşıyan oylarda 894.585 geçerli oy yurt dışından gelmiştir. Milletvekili seçimlerinde ise 7 Haziran 2015 seçimlerinde 3, 1 Kasım 2015 seçimlerinde 5 ve 24 Haziran 2018 seçimlerinde 11 milletvekili yurt dışı oyların ülke genelinde seçim çevrelerine dağıtımından sonra farklı partilere gitmiştir. Yurt dışı ayrı bir seçim çevresini olmamasına rağmen 11 milletvekilinin kaderini etkilemiştir.

Bu dönem siyasi partilerin yurt dışında yapılanma çalışmalarının arttığı görülmektedir. Bu çalışmalar seçim döneminde seçmen mobilizasyonu ve genel olarak yurt dışı yapılanması şeklinde iki ana eksen üzerinde yürütülmektedir. Bu çalışmadaki odak noktası geçici seçim dönemiyle sınırlı yapılanmalar olmadığı için detaylı olarak üzerinde durulmayacaktır. Partilerin yurt dışı yapılanmasını iki başlıkta özetleyebiliriz. Birincisi genel merkez yapılarında yurt dışındaki vatandaşlar ve seçmenlerle ilgili birimler ve sorumlular belirlenmesidir. Diğeri ise yurt dışında temaslarını sürekli kılacak ve seçmenle etkileşim içerisinde bulunacak yurt dışı yapılarının kurulmasıdır.

TBMM'de grubu bulunan beş siyasi partinin genel merkez yapıları incelendiğinde iki farklı uygulamanın tercih edildiği görülmektedir. Birincisi müstakil bir birim olarak bir genel başkan yardımcısının sorumluluğu altında çalışmaların yürütülmesi şeklindedir. Bu tarz yapılanmanın CHP ve İYİ Parti tarafından tercih edildiği görülmektedir. Diğer yapılanma tarzı ise dış ilişkiler veya başka bir birim başkanlığının görevlerinin içerisinde ek bir sorumluluk olarak tevdi edilmesi şeklindedir. AK Parti, MHP ve HDP'nin bu modeli uyguladığı görülmektedir. Bu tarz uygulamalarda yurt dışı ile ilgili sorumluluklar ilgili birimler arasında dağıtılmaktadır. Örneğin AK Parti'de dış ilişkiler ve seçim işleri birimleri ayrı ayrı kendi birimlerinin sorumluluk alanlarına giren boyutlarıyla yurt dışı vatandaş veya seçmenle birimler içerisinde birer birim başkan yardımcısı görevlendirilmiştir.

Siyasi partiler kanunu genel merkez yapılanmalarında partilere alternatif uygulama imkanları vermektedir. Bunların içerisinde yetki ve sorumluluk olarak önde geleni hiyerarşide üst yönetim olarak kabul edilen genel başkan yardımcılığı şeklinde müstakil bir birim olmasıdır. Bu birimlerin başkanı, partilerin en üst karar organı olan ve büyük kongrede seçimle gelen parti yönetim kurulu veya parti meclisi gibi farklı isimlerle de ifade edilebilen organ üyelerinden olmak durumundadır. Bu tarz bir birimle temsil edilen diaspora veya yurt dışı seçmen, gündemlerinin parti merkez kurulu ve merkez yürütme kurulunda yer alması ve karar alma mekanizmalarında etkili olma imkânına sahiptir.

Siyasi parti merkez yapılanmalarında gençlik ve kadın kolları gibi birimler yan kollar şeklinde hiyerarşide yer almaktadır. Bu birimlerin başkanları ise merkez yönetim birimlerine seçimle gelen kişilerden zorunluluğu yoktur. Ancak tercihen bu birim sorumluluklarına merkez karar birimlerinde yer verilebilmektedir. Diaspora ile ilgili birimlerin bu şekilde de yapılanma imkânı vardır. Ancak genel başkan yardımcılığı ile aynı yetki düzeyinde

değildir. Diğer tercih edilen yöntem olarak dış ilişkiler veya başka bir birim altında ilgili çalışmaların yürütülmesi söz konusudur. Bu uygulama örnekleri de vardır. Fakat bu tarz bir yapılanma diaspora ve yurt dışı seçmenle ilgili çalışmaların farklı birimler altında ele alınmasına neden olduğundan bütüncül bir planlama ve koordinasyonu zora sokma durumundadır. Dolayısıyla ilk opsiyondaki kadar etkili olmama ihtimali vardır. Türkiye’de siyasi partilerin merkez yapılanmalarında diaspora ve yurt dışı seçmenle ilgili politika ve programlarından sorumlu birimler ile ilgili uygulama birliği henüz mevcut değildir.

Siyasi partiler yurt dışı örgütlenmelerinde amaçları, kaynakları ve yasal altyapıya bağlı olarak örgütlenme stratejileri belirlenmektedir (Rashkova ve Staak, 2020). Partilerin yurt dışı örgütlenmelerinde potansiyel beklentileri beş kategoride tasnif edilebilir. İnfomal yapılanmalar ile partiler potansiyel olarak kendilerine destek verecek seçmenleri hedeflerler. Bu yapılanma modelinde partiler doğrudan kendileri örgütlenmeye gitmezler. İkinci potansiyel amaç yurt dışında geniş diaspora ağı ve uluslararası ilişkiler ağını ve etkisini geliştirmeyi içermektedir. Üçüncü amaç ise eğitilmiş ve yetişmiş kadrolara erişim olarak belirtilmektedir. Dördüncü hedef yurt dışında yerleşik vatandaşlarından finansal kaynak sağlamaktır. Son amaç ise seçmenleri mobilize ederek oy desteğini artırmaktır (Rashkova ve Staak, 2020).

Altyapısı oturmuş ve programları gelişmiş partilerin, ki bunlar genel olarak göreceli geçmişi daha eskiye giden ve kapasite itibariyle büyük partiler olarak ifade edilebilir, organizasyonel kapasiteleri ve iletişim ağları yurtdışı geniş ve çeşitli seçmen gruplarına ulaşmada daha etkin ve rekabetçi olmaktadır. Diğer taraftan küçük ve yurtdışı seçmen karşılığı az olan partilerin yurt dışı seçmene erişim imkanları, kaynakları ve örgütlenmeleri de zayıf kalmaktadır (Østergaard-Nielsen ve Ciornei, 2018). Partilerin yurt dışı seçim ve örgütlenme motivasyonlarında fayda maliyet analizi de etkili olmaktadır. İnsan kaynağı, finansal kaynağı ve diğer altyapıyı yurtdışına tahsis etmenin karşılığında partilerin seçimlerde kazanım elde etme ihtimali önemli rol oynamaktadır (Østergaard-Nielsen ve Ciornei, 2018).

Partilerin yurt dışı yapılanmalarını analiz etmede üç faktöre bakılabilir; Yurt dışı organizasyon düzeyi, partinin merkez yapısıyla bağı ve hiyerarşik etkisi ile yurt dışı yapılanmasını düzenleyen yasal altyapı (Rashkova, 2020). Yurt dışındaki organizasyon düzeyi doğrudan parti örgütlenmesi şeklinde olmadan informal bir ilişki üzerine bina edilen bağına sahip yapılanmalar, resmi olarak parti bağı olan ancak yetki ve sorumluluğu faaliyetler yapmakla sınırlı olan yapılar veya üye, delege veya ulusal seçimlerde aday gösterme hakkı olan hiyerarşik yapı içerisindeki resmi yapılanmalar şeklinde olabilmektedir (Rashkova, 2020). Türkiye’deki siyasi partiler kanununun 1999 yılında yapılan değişiklikle partilerin yurt dışında temsilcilik açmasına imkân sağlamaktadır. Ancak bu temsilcilik parti hiyerarşisi içerisinde teşkilat birimi olarak kabul edilmemektedir. Teşkilat birimleri üye kaydı yapabilen, delegelerin seçimi ile yönetimini belirleyen organizasyonel birimdir. Yurt dışı temsilcilikler bu haliyle kendi delegeleri tarafından seçilemediği gibi parti merkezinin üst yönetiminin seçildiği büyük kongreye de delege gönderememektedir. Siyasi partiler kanunumuza göre üyelik ancak yurt içinde ikameti bulunan ilçeye yapılabilmektedir. Dolayısıyla yurt dışı temsilcilikler birim olarak yurt içi teşkilatlarla aynı seviyede değildir.

2012 yılında yapılan ek düzenlemelerle 2014 yılından itibaren uygulanan yurt dışı oy kullanma sürecinin gerektirdiği siyasi parti yasasında uyum sağlayacak değişiklikler yapılmadığından siyasi partiler pratikte çözümler üretmektedir. Bu çözümler daha çok seçim dönemine endeksli uygulamalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Partiler seçim döneminde seçim koordinasyon merkezleri oluşturarak parti programının seçmenlere duyurulması ve seçmenlerin mobilizasyonunu sağlamaktadırlar. Diğer bir uygulama ise partilerin çizgisine yakın sivil toplum kuruluşlarıyla informal iş birliği tesis ederek yurt dışı yapılanmasının tesis edilmesi şeklindedir. MHP’nin Türk Federasyonları ve AK Parti’nin Uluslararası Demokratlar Birliği (UID) ile kurduğu ilişki bu kapsamdadır. AK Parti yetkilileri, partilerinin görüşüne yakın sivil kuruluşlarla yakın işbirliğinde olduklarını ancak seçim döneminde doğrudan parti genel merkezinin yönetiminde yurt dışında seçim koordinasyon merkezleri kurarak çalışmayı tercih ettiklerini ifade etmektedirler. Parti’nin Berlin, Brüksel ve Londra’da temsilcilikleri de vardır. CHP ise daha farklı bir yol izleyerek CHP birlikleri kurmuştur. Hukuki olarak kuruldukları ülkelerin yasal mevzuatına göre dernek statüsünde kurulan bu birlikler partinin merkez yapısı ile hiyerarşik bir bağına sahip değildir. CHP yöneticilerine göre CHP merkezinin bu birlikler üzerindeki yaptırım gücü parti ile var olan manevi bağına dayanmaktadır. Bununla beraber CHP yurt dışı birliklerinin çalışma esasını çıkardığı bir yönetmelikle düzenlemiştir. Resmi hiyerarşide olmamasına rağmen partinin web sitesinde bu birlikler yer almaktadır. Halihazırda çoğunluğu Avrupa ülkelerinde olmak üzere 43 yurt dışı birliği mevcuttur. CHP diaspora politikasını ve yurt dışı seçim çalışmalarını bu birlikler üzerinden yürütmektedir. İmkanları kısıtlı ve örgütlenmeleri yeni olan

partiler de ise öncelikli olarak anakarada yapılanmaya yönelmekte ve seçmen kitlesinin yüzde 95'inin olduğu ülke içinde yoğunlaşmaktadır. DEVA Partisi ve Gelecek Partisi yetkilileri yurt dışı seçmenlere yönelik programlarının olduğunu ancak yapılanma olarak önceliklilerini yurt içine verdiklerini seçim takvimiyle beraber yurt dışında da çalışmalara başlayacaklarını ifade etmişlerdir.

Siyasi parti yöneticileriyle görüşmelerde siyasi partiler kanununda değişiklik ihtiyacı tüm partiler tarafından belirtilmiştir. Yurt dışında önemli bir seçmen kitlesinin olduğu ve bu topluma parti yapıları içinde sosyolojik özellikleri itibariyle de özel önem atfedilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Yurt dışı yapılanmalarının yasal zemininin oluşturulması ve yurt dışı üyelerinin parti hiyerarşisinde temsilinin sağlanması geçici ve kişisel insiyatiflerden bağımsız kurumsal olarak diasporanın parti yapısına dahil edilmesini sağlayacağı düşünülmektedir. Siyasi partiler kanununda düzenleme yapılarak yasal altyapı oluşturulmadığından partilerin yurt dışı örgütlenmesi farklı usullerle yürütülmektedir. Bu bağlamda siyasi partiler kanununda düzenleme yapılarak yurt dışı yapılanmaların yasal altyapısının oluşturulması ve yurt dışı birimlerinin üye yapabilmesinin önünün açılması partilerinin yurt dışı yapılanmalarının daha sağlıklı altyapıya kavuşturulması ve diaspora ve yurt dışı seçmenle sürdürülebilir ilişki zemininin inşası sağlanmalıdır.

Sonuç ve Değerlendirme

Siyasi partilerin yurt dışı yapılanmaya ilgisinin artması ve seçmenlere yönelik programların artışında ülkelerin diaspora politikalarının gelişmesi, vatandaşlık bağının devamına yönelik yasal iyileştirmeler ve seçme ve seçilme hakkının ulus-devlet sınırları dışındaki mukim vatandaşlara da tanınması etkili olmuştur. Seçimlere katılımın boyutu, kullanılan oyların seçim sonuçlarında sürpriz etkiler oluşturması partilerin yurt dışı yapılanmalarında motivasyonlarına daha da olumlu etki etmiştir. 2006 yılında İtalya seçimlerinde yurt dışından seçilen senatörlerden bir tanesinin farklı partiye gitmesi iktidarı değiştirmiştir. 2009 yılında Romanya seçimlerinde de diaspora oyları seçim sonuçlarında belirleyici olmuştur. Türkiye için ise hem Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde hem de milletvekili dağılımında yurt dışı oyların ağırlığı olduğu artık kimsenin inkâr edemeyeceği bir noktadır.

Türk seçmenlerin yurt dışında oy kullanmaya başlaması ile diasporanın anavatan ile siyasi haklar bağlamında ilişkisinin kurulması diaspora politikaları bağlamında önemli bir adımdır. Kamu politikalarını belirleme ve uygulama yetkisini haiz siyasi partilerin oy kullanma hakkı olan yurt dışı vatandaşlarla doğrudan ilişki kurması Türkiye'nin hükümet düzeyinde daha sağlıklı diaspora politikaları üretmesine yol açacaktır.

Siyasi partiler siyasi hayatın temel aktörleridir. Türkiye'de çok partili hayata geçişte, siyasal kültürün gelişiminde, seçmenlerin temsilinde ve yönetimlerin siyasi meşruiyetlerinin temininde siyasi partiler temel aktör olmuşlardır. Bu bağlamda Türkiyedeki siyasi partilerin diaspora siyasal katılımının sağlanması ve geliştirilmesindeki rolü de yadsınamaz. Ancak sınır ötesindeki yaklaşık yüzde beşlik seçmen kitlesinin ülkenin siyasal hayatında kurumsal olarak yer alması, yurt dışı seçmenlerin temsili ve siyasi meşruiyet zemininin genişlemesi siyasi partilerin ulus-ötesi boyutunun geliştirilmesiyle yakın ilişkisi vardır.

Türk siyasi partilerin ulusötesileşmesi, dünya örneklerinde olduğu gibi, Türkiye'nin diasporasının genişlemesi ve ülkenin diaspora politikalarının çeşitlenerek kurumsallaşmasıyla da ilişkisi vardır. Dış göç sürecinin Türk diasporasının inşasına yol açması ve Türkiye'nin de diasporası ile bağlarını geliştirmek için ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi programlar oluşturması ve bir anlamda diaspora politikalarını kurumsallaştırma gündemine sahip olması bu sürecin zeminini oluşturmuştur. Anavatan ve diaspora arasında kurulan siyasi bağın gelişerek sürdüğünü söylemek yanlış olmaz. 3 milyondan fazla seçmenden 1,5 milyon seçmenin oy kullanması Türk diasporanın anavatan siyasal katılımına verdiği önemi göstermektedir. Siyasal haklar düzleminde kurulan bu ilişkinin sürdürülebilir olması seçme hakkının yanı sıra yurt dışı özel seçim bölgesi marifetiyle seçilme hakkının tesis edilmesi, siyasi partilerin vatandaşlarla ve seçmenle daha sağlıklı ilişki ve iletişim kurabilmesi için siyasi partiler yasasında düzenleme yapılarak yurt dışında hiyerarşi içerisinde yapılanmalarının sağlanması ve yurt dışı birimler üzerinden partilere üye olunabilmesinin önünün açılması gerekmektedir.

Kaynakça

Abadan-Unat, N., Çıdam, V., Çınar, D., Kadırbeyoglu, Z., Kaynak, S., Ozay, B., ve Tas, S. (2014). Voting Behaviour of Euro-Turks and Turkey's Presidential Elections of 2014 .: Ankara/Istanbul: Friedrich-Ebert-Stitung.

- Ahmadov, A. K., ve Sasse, G. (2016). A Voice Despite Exit: The Role of Assimilation, Emigrant Networks, and Destination in Emigrants' Transnational Political Engagement. *Comparative Political Studies*, 78-114.
- Anaz, N., ve Köse, M. (2020). *Diaspora Seçim Coğrafyası*. Ankara: GAV Perspektif.
- Anaz, N., ve Köse, M. (2021). An Analysis of Turkish Overseas Electoral Districts: Opportunities and Challenges. İçinde E. A. Bekaroğlu, ve G. K. Osmanbaşoğlu, *Turkey's Electoral Geography* (pp. 182-200). Londra: Routledge.
- Barabantseva, E., ve Sutherland, C. (2011). Diaspora and citizenship: Introduction. *Nationalism and Ethnic Politics*, 1-13.
- Bauböck, R. (2009). Stakeholder Citizenship and Democratic Participation in Migration Contexts. In J. P. John-Erik Fossum, *The Ties that Bind : Accommodating Complex Diversity in Canada and the European Union* (pp. 105-128). Brüksel: Peter Lang.
- Bauböck, R. (2017). Political Membership and Democratic Boundaries. İçinde A. Shachar, R. Bauböck, I. Bloemraad, ve M. Vink, *The Oxford Handbook of Citizenship* (pp. 60-82). Oxford University Press.
- Bogdan Popescu. (2012). Out-of-Country Voting–Participation in Elections of Romania Diaspora. *Political Science and International Relations* , 94-110.
- Burgess, K. (2014). Unpacking the Diaspora Channel in New Democracies: When Do Migrants Act Politically Back Home? *Studies in Comparative International Development*, 13–43.
- Burgess, K., ve Tybursk, M. D. (2020). When Parties Go Abroad: Explaining Patterns of Extraterritorial Voting. *Electoral Studies*.
- Ciornei, I., ve Østergaard-Nielsen, E. (2020). Transnational turnout. Determinants of emigrant voting in home country elections. *Political Geography*, 102-145.
- Ciornei, I., ve Østergaard-Nielsen, E. (2020). Transnational turnout. Determinants of Emigrant Voting in Home Country Elections. *Political Geography*, 102-145.
- Collard, S., ve Webb, P. (2019). UK Parties Abroad and Expatriate Voters: The Brexit Backlash. *Parliamentary Affairs*, 856-873.
- Duverger, M. (1954). *Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern State*. New York: John Wiley ve Sons.
- Francesco Ragazzi, ve Balalovska., K. (2011). *Diaspora Politics and Post-Territorial Citizenship in Croatia, Serbia and Macedonia*. CITSEE.
- Friedman, A., ve Kenig, O. (2021). Parties Beyond National Borders: Exploring The Activities of Israeli Political Parties Abroad. *Comparative Migration Studies*, 1-15.
- Gherghina, S., ve Soare, S. (2020). The Organization of Romanian Parties Abroad. In T. Kernalegenn, ve É. v. Haute, *Political Parties Abroad: A New Arena for Party Politics* (pp. 96-114). Londra: Routledge.
- Goldberg, A. C., ve Lanz, S. (2021). Living Abroad, Voting as If at Home? Electoral Motivations of Expatriates. *Migration Studies*, 279-310.
- IDEA. (2022, Ekim 06). Voting from Abroad Database. Adresinden alındı: [www.idea.int: https://www.idea.int/data-tools/data/voting-abroad](http://www.idea.int/data-tools/data/voting-abroad)
- Karamustafaoğlu, T. (1965). Yurt Dışındaki İşçilerimizin Seçme Hakları. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 97-104.
- Katz, R. S., ve Mair, P. (1993). The Evolution of Party Organizations in Europe: The Three Faces of Party Organization. *The American Review of Politics*, 593-617.

- Kernalegenn, T., ve Haute, É. v. (2020). *Political Parties Abroad: A New Arena for Party Politics*. London: Routledge.
- Kernalegenn, T., ve Haute, É. V. (2020). Why Study Political Parties Abroad? Diasporas As New Arenas for Party Politics. In T. Kernalegenn, ve É. V. Haute, *Political Parties Abroad. A New Arena for Party Politics*. New York: Routledge.
- Kernalegenn, T., ve Pellen, C. (2020). En Marche, French Expatriates! The Booming Emergence of A New Political Actor Among French Residents Overseas in the 2017 Elections. In T. Kernalegenn, ve É. V. Haute, *Political Parties Abroad: A New Arena for Party Politics* (pp. 96-114). Londra: Routledge.
- Keskin, H. (1977). Çözüm Bekleyen Sorunların Kilit Noktası: Seçme-Seçilme Hakkı. *Özgür İnsan*(50), pp. 42-45.
- Kirchheimer, O. (1966). The Transformation of the Western European Party Systems. In J. LaPalombara, ve M. Weiner, *Political Parties and Political Development* (pp. 177-200). Princeton: Princeton University Press.
- Knott, E. (2017). The Extra-Territorial Paradox of Voting: The Duty to Vote in Extra-Territorial Elections. *Democratization*, 325-346.
- Lafleur, J.-M. (2013). *Transnational Politics and The State: The External Voting Rights of Diasporas*. . Londra: Routledge.
- Lafleur, J.-M. (2015). The Enfranchisement of Citizens Abroad: Variations and Explanations. *Democratization*, 840-860.
- Laguerre, M. (2013). *Parliament and Diaspora in Europe*. Springer.
- LaPalombara, J., ve Weiner, M. (1966). The Origin and Development of Political Parties. In *Political Parties and Political Development*. Princeton University Press.
- Mégret, F., ve Girard., R. (2015). Diasporas, Extraterritorial Representation, and the Right to Vote. *Canadian Yearbook of International Law*, 185-221.
- Mencütek, Z. S. (2015). External Voting: Mapping Motivations of Emigrants and Concerns of Host Countries. *Insight Turkey*.
- Mirjana Kasapović. (2012). Voting Rights, Electoral Systems, and Political Representation of Diaspora in Croatia . *East European Politics and Societies* , 777-791.
- Nostitz, F.-C. v. (2021). Party Expats? Mapping Transnational Party Branches of French, German and UK parties. *Comparative Migration Studies*, 1-21.
- Okay, A., ve Baser, B. (2015). How Does Expatriates' Enfranchisement Reconfigure Transnational Politics? Analyzing the Recent External Voting Experience of Turkey and Its Diaspora. *SSRN Papers*.
- Østergaard-Nielsen, E. (2003). The Politics of Migrants' Transnational Political Practices. *International migration review*, 760-786.
- Østergaard-Nielsen, E., ve Camatarri, S. (2020). Styles of Representation in Constituencies in The Homeland and Abroad: The Case of Italy. *Parliamentary Affairs*, 1-22.
- Østergaard-Nielsen, E., ve Ciornei, I. (2018). Political Parties and The Transnational Mobilization of The Emigrant Vote. *West European Politics*, 618-644.
- Paarlberg, M. A. (2017). Competing for The Diaspora's Influence At Home :Party Structure and Transnational Campaign Activity in El Salvador. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 539-560.
- Pekin, H. (1979). *Yurtdışında Bulunan Türk Vatandaşlarının Türkiye Parlamento Seçimlerinde Oy Kullanmaları*. Ankara: Çalışma Bakanlığı.

- Piccio, D. R. (2020). Italian Political Parties and Their Organisation beyond National Borders . *Parliamentary Affairs*, 918–933.
- Rashkova, E. R. (2020). The Party Abroad: A New Modus Operandi for Political Parties. *Parliamentary Affairs*, 839–855.
- Rashkova, E. R., ve Staak, S. v. (2020). The Party Abroad and Its Role for National Party Politics. *Security and Human Rights*, 108–132.
- Rhodes, S., ve Harutyunyan, A. (2010). Extending Citizenship to Emigrants: Democratic Contestation and A New Global Norm. *International Political Science Review* , 470-493.
- Schiller, N. G., Basch, L., ve Blanc-Szanton, C. (1992). Towards a Definition of Transnationalism. *Annals of the New York Academy of Sciences* , 1-24.
- Semra, S., Mekik, C. S., Blais, A., ve Çakır, S. (2020). How do Turks abroad vote?. *Turkish Studies* , 208-230.
- Staak, S. V., ve Rashkova, E. R. (2020). The Party Abroad, the World of Professional Electoral and Democracy Assistance, and the Way Forward. *Parliamentary Affairs*, 1-8.
- Turcu, A., ve Urbatsch, R. (2015). Diffusion of Diaspora Enfranchisement Norms: A Multinational Study. *Comparative Political Studies*, 407-437.
- Vertovec, S. (2001). Transnationalism and Identity. *Journal of Ethnic and Migration studies*, 573-582.
- Waldinger, R., ve Duquette-Rury, L. (2016). Emigrant Politics, Immigrant Engagement: Homeland Ties and Immigrant Political Identity in the United States . RSF: The Russell Sage Foundation Journal of the Social Sciences, 42-59.
- Weber, M. (1946). Politics as a Vocation. In H. H. Gerth, ve C. Mills, *From Max Weber: Essays in Sociology* (pp. 77-128). New York: Oxford University Press.
- Wellman, E. I., Allen, N. W., ve Nyblade, B. (2022). The Extraterritorial Voting Rights and Restrictions Dataset (1950–2020). *Comparative Political Studies* , 1-33.
- Yener-Roderburg, İ. Ö. (2020). Party organizations across: Top-Down Satellites and Bottom-Up Alliances. The Case of AKP and HDP in Germany. In T. Kernalegenn, ve E. v. Haute, *Political Parties Abroad: A New Arena for Party Politics* (pp. 218-237). Londra: Routledge.

EXTENDED SUMMARY

The initiation of the voting practice abroad for Turkish citizens living outside national borders has opened a new aspect for the diaspora political participation. Turkish diaspora responded significantly in comparison to diaspora voting tendency by pouring polling stations in almost 60 countries with 1.5 million turnouts. This new phase of electoral practice has dramatically changed the agenda of the political parties. Parties had already begun to include political agenda and promises for diaspora into their election promises. However, the legal infrastructure, organizational and logistical issues of the political parties have not been addressed yet. To establish proper party branches outside Türkiye and include overseas electorates into party membership structure entails legal changes. Parties also use different modalities to include diaspora into their central hierarchy. The existence of a significant number of external voters involved in the political processes within the borders of the nation-state enforces political parties to adjust themselves into the new situation.

The proliferation of diasporas and development and institutionalization of diaspora policies of the origin countries expanded transnational spaces including social, cultural, economic and political dimensions between diasporas and motherlands. So that political participation in the homeland has become one of the leading topics in agendas of diaspora and states particularly last couple of decades. External voting increasingly adopted into electoral practices of 150 countries by way of ballot box, electronic, mail and proxy voting methods. Over twenty countries also extended political participation of diasporas through extra-territorial electoral district and allocated seats for diaspora representation in the homeland parliaments. The expansion of electoral base of the political system also paved the way to the transformation of political parties to expand beyond territory and include diasporas into party.

Political parties seek the support of electorates with an agenda to govern the country. Parties can manage to represent their supports and implement program by building a structure, reaching out to electorates and being part of the parliament and government. Globalization, multiplication of transnational spaces and increasing of migrant population abroad entailed parties to go beyond territory both to seek support and include diaspora into party structure. Democratic legitimation also enforces political actors to give floor all electorates in the political system as the growing percentage of external electorates. Last half century witnessed transnationalization of many political parties including US, German, UK and France political parties by establishing party branches all over the world.

External voting came into political agenda in Türkiye with the beginning of mass emigration in 1960s. Turkish migrant lobbied to obtain the right to cast their votes while they are abroad over a century since then. Some Party programs reflected this demand promising to enact external voting. However, the only concrete proposal submitted to the parliament by 1980s was the submission made by Istanbul MP Reşit Ülker in 1965. He regrouped his submission a few more times with unfortunate result. The introduction of custom voting was not the answer as the diaspora still had to travel to Türkiye to cast their vote. Proper external voting came into practice after 2008 and 2012 legal changes tabled by the government and support almost unanimously by the parliament.

Although political weight of the diaspora was limited during the absence of the external voting opportunity, the political parties still had included the programs and promises related to the Turkish diaspora. Majority of parties inscribed economic, social and cultural programs for and related to the diaspora in their election program. Some even found places in government programs. The interest of the political parties intensified tremendously with the initiation of external voting in 2014. The votes casted by external electorates increasing impact on the election outcomes. In the last election, 2018, after the distribution of external votes allocation of 11 MPs changed. The votes casted abroad is distributed all over electoral regions in Türkiye with a formula. Albeit the right to be elected, to vote directly for their representatives was also on the agenda for many decades, Türkiye still do not have necessary legal base for diaspora MPs. Allocating special quota for diaspora voters in Turkish Parliament brought before the parliament last couple of decades, and parties included in the election promises with no concrete outcome yet.

The quite considerable size of the diaspora electorates and growing importance of diaspora in many fields encouraged Turkish political parties to expand their structure to include trans-border citizens. However, so far, there has not been a revise in the political parties act to accommodate new emerging needs in the legislation. So

the parties extend their political activities to diaspora by adopting any practical solutions best suit their needs and capacity bot abroad and central committees. Party membership of diaspora still an issue as they have to be registered with their address in Türkiye.

This study analyzes ground and the status of political parties in Türkiye by considering the trans-nationalization process of political parties through conceptual background and some examples from other countries. Literature review, document analysis and elite interview methods were employed in this study to develop concept and policy recommendations.

İNTERNET GAZETELERİNDE TOPLUMSAL SORUMLULUĞU ARAMAK: COVID-19 HABERLERİNİN ANALİZİ: ODATV, MEDYARADAR, İNTERNETHABER ÖRNEĞİ

SEARCHING FOR SOCIAL RESPONSIBILITY IN INTERNET NEWSPAPERS: ANALYSIS OF COVID-19 NEWS: EXAMPLE OF ODATV, MEDYARADAR, INTERNETHABER

Tolga ŞAHİN
Kocaeli Üniversitesi
tstolgasahin24@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1333-5873

ÖZ

Geliş Tarihi:

02.01.2022

Kabul Tarihi:

26.01.2023

Yayın Tarihi:

31.03.2023

Anahtar Kelimeler

Risk Toplumu, Afet, Afet Kültürü, İnternet Gazeteciliği, Covid-19, Salgın

Keywords

Risk Society, Disaster, Disaster Culture, Internet Journalism, Covid-19, Pandemic

İçinde yaşadığımız toplumu “Risk Toplumu” olarak tanımlayan Ulrich Beck risk toplumunun bilim, medya ve enformasyon toplumu olduğunu ifade ederken bilginin sunumunun kendisinin içinde riski barındırdığını belirtmiştir. Neyin risk, neyin risk olmadığı konusunda toplumu yönlendirebilme gücü bulunan ve toplumsal fayda rolüyle afet iletişiminin önemli aktörleri arasında yer alan medyanın internetin gelişmesiyle dönüştüğü tık haberciliği ise risk toplumunda yeni risklerin oluşmasında başat aktörlerden biri konumuna gelmiştir. Covid-19 pandemisinde internet haber sitelerinin afet haber sunuş biçimlerinin ve toplumsal sorumluluk anlayışının haber üretiminde geçerliliğinin sorgulanmasının amaç edinildiği çalışmada, Covid-19 salgını sürecinde Odatv, Medyadarar ve İnternethaber internet haber sitelerinde Aralık 2019- Nisan 2022 tarihleri arasında yayınlanan haberler içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. İnternet gazeteciliğinin afet haberlerine yaklaşımını ortaya koyması açısından önem taşıyan çalışmada, toplamda 2.375 haber nicel ve nitel içerik analizine tabi tutulmuştur. Çalışma sonucunda, toplumu endişeye sevk eden haber iletileriyle ilgili internet gazetelerinin toplumsal sorumluluk anlayışından uzak bir yayıncılık anlayışı benimsediği bulgulanmıştır. Bu duruma medya ekonomi politığının neden olduğu öngörülmektedir.

ABSTRACT

In the risk society defined by Ulrich Beck as the science, media and information society, the presentation of information contains risks within itself. In this context, the presentation of news has become more important in Internet newspapers, where the rating concern is motivated instead of the principle of social responsibility. In this context, the aim of the study is to question the validity of disaster news presentation methods of Internet news sites and the understanding of social responsibility in news production during the Covid-19 pandemic. Dec 2019- April 2022 in the period of Covid-19 pandemic in the study, the news published on the websites of the relevant newspapers on the Internet sites of Odatv, Mediaradar and Internethaber internet news sites were analyzed by the content analysis method. In the study, which is important in terms of revealing the approach of Internet journalism to disaster news, a total of 2,375 news stories were subjected to quantitative and qualitative content analysis. As a result of the study, it has been found that Internet newspapers related to news messages that cause concern to society adopt a publishing approach that is far from the understanding of social responsibility. It is assumed that this situation is caused by the political economy of the media.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1228601>

Atıf/Cite as: Şahin, T. (2023). İnternet gazetelerinde toplumsal sorumluluğu aramak: Covid-19 haberlerinin analizi: Odatv, Medyadarar, İnternethaber örneği *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi* 13(1), 470-484.

Giriş

Alman sosyolog Ulrich Beck ve Antony Giddens içinde yaşadığımız çağı “risk toplumu” olarak tanımlamıştır. Her iki isim de risk toplumundaki risklerin belirsiz, bulanık ve çok boyutlu olduğuna dikkat çekerken, risklerin bu özelliklerinin risklerin içinden yeni risklerin ortaya çıkma tehlikesini barındırdığına vurgu yapmaktadır. Risk toplumunu küreselleşmenin bir sonucu olarak gören bu bilim insanları, çağın en büyük sorununun “imal edilmiş belirsizlikler” olduğuna dikkat çekmektedir. Geleneksel toplumlardakinin aksine bu toplumlarda riskler kapalı, anlaşılabilir ve küresel özelliktedir. Modernleşmeyle beraber üretime sokulan bu riskler görünmez ve sonuçları tahmin edilemezdir. İmal edilmiş bu risklere karşı dışsal riskler ise aşağı yukarı öngörülebilir ve önlem alınabilir niteliktedir (Giddens ve Pierson, 2001: 222). Dışsal risklerin bu özellikleri afet yönetimini mümkün kılmaktadır. Diğer taraftan imal edilmiş risklerin yayılım hızı ise günümüz internet teknolojileri paralelinde hızlanmış ve kendi içinde risklilik durumu barındıran, belirsiz riskler daha tehlikeli bir hal almıştır. Çünkü bu riskler Beck’in de belirttiği gibi yayılım sürecinde abartılabilir, dramatize edilebilir ve asgari boyutlara indirilebilir. Bilginin kirlenmesi de risk toplumunu bekleyen en önemli sorunların başında gelmektedir (Beck, 2010: 561).

Bilginin yayımında en önemli araçların başında gelen medyanın sorumluluğu özellikle dijital platformlara kayması nedeniyle bu süreçte daha da artmaktadır. 90’lı yıllarla beraber hızlanan bu süreç sonunda ortaya çıkan internet gazeteleri ekonomik kaygılarla Google’un endeksleyeceği haberlere yönelerek ziyaretçi sayılarını artırma yoluna gitmiştir (Işık ve Koz, 2014: 28). Google’a yönelik merak uyandırıcı, bazen yanıltıcı başlıklar atılarak okur kitlenin haber tıklaması sağlanırken ortaya çıkan tık odaklı habercilik, gazetecilik etik, ilke ve normlarının da rafa kalkmasına neden olmuştur. İnternet gazetelerinin bu yönelimiyle ilgili Işık ve Koz (2014: 36) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada, haberlerde içeriğin ikinci plana atıldığı, Google arama trendlerinde öne çıkmak için haberin tıklanmasını sağlayıcı başlıklara yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmacılar ayrıca geleneksel medya organlarının da tıklanma kaygısıyla haberlerinin dönüştüğü sonucuna ulaşırken bu durumun güvenin azalmasına ve yayıncılık kalitesinin düşmesine neden olduğu sonucuna varmışlardır. İnternet gazeteleri her türlü haberlerde olduğu gibi afetlerle ilgili haberlerde de bu yöntemi kullanma yolunu seçmektedir. Afet haberlerinde de bu uygulamaya yer verilmesi toplumun endişe ve panik içinde olduğu afet anlarında toplumda var olan endişe ve paniğin daha da artmasına neden olmaktadır. Yaşanan bu duruma karşı gazetecilerden beklenen gazetecilik etik, ilke ve normlarından sapmadan toplumsal sorumluluk ilkeleriyle habercilik yapmalarıdır. Normatif medya kuramları arasında yer alan toplumsal sorumluluk kuramı, kendisinden önceki otoriter, totaliter ve liberal kuramların aksine toplumsal sorumluluk yaklaşımında hükümetin geri planda kalması ve medyanın da özdenetim sistemleri yoluyla sorumlu bir basın anlayışına sahip olması gerektiği savunulmaktadır (Işık, 2012: 31). Özü toplumsal fayda olan stratejik afet iletişiminin en önemli aktörleri arasında yer alan medyaya yüklenen toplumsal fayda rolü normatif kuramlar perspektifiyle de uyum göstermektedir.

Bu bağlamda çalışmada normatif kuramın temel yaklaşımlarından biri olan toplumsal sorumluluk yaklaşımı perspektifinden gazetecilerin diğer habercilik türlerinde sürdürdüğü tık kaygısı veya stratejisinin daha büyük felakete neden olabilme potansiyeli bulunan afet haberlerinde nasıl değerlendirildiği sorusunun yanıtı aranmıştır. Toplumsal sorumluluk kuramı bağlamında gazetecilerin haber sunuşlarını tespit etmesi açısından önemli olan çalışmada, tık kaygısının afet haber üretim sürecine yansıyor yansımadağı tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada, arşivlerine sağlıklı bir şekilde ulaşılabilen internet siteleri arasından rastgele örneklem modeliyle belirlenen Odatv, Medyadar ve İnternethaber sitelerinde Aralık 2019- Nisan 2022 tarihleri arasında yayınlanan haberler içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Analiz kapsamında ilgili yayın organlarının internet sitelerinin arşiv bölümünde “Covid-19” ve “Covid” anahtar kelimeleri aratılarak Odatv’de 1647, Medyadar’da 1543, İnternethaber’de ise 8683 habere ulaşılmıştır. Araştırma evreninin büyük olması nedeniyle araştırmada sistematik rastgele örnekleme modeli kullanılmıştır. Bu örnekleme modeli, içeriği belirli bir sistematığe dayalı olarak ve çalışma evreninden belirli aralıklarla atlayarak belirlenen sayıda birimin seçilmesine dayanmaktadır. Bu kapsamda internet sitelerindeki Covid-19 ile ilgili haberler 5 güne bir haber olmak üzere rastgele örnekleme modeline göre çalışma örnekleme oluşturacak şekilde belirlenmiştir. Bu kapsamda Odatv’de 330, Medyadar’da 309, İnternethaber’de ise 1736 haber olmak üzere toplamda 2.375 haber nicel ve nitel içerik analizine tabi tutulmuştur.

1.Bilim, Medya ve Enformasyon Toplumu olarak Risk Toplumu

Geçmişten günümüze kadar ortak bir tanımı yapılamayan risk kavramını, bir olayın istenilmeyen sonuçlarının potansiyel gerçekleşmesi olarak tanımlayabiliriz (Güler ve Çobanoğlu, 1997: 21). Kavram ilk olarak dünyanın çeşitli yerlerine seyahat eden batılı kâşifler tarafından “bilinmeyen sulara yelken açma” anlamında kullanılmıştır (Giddens, 2000: 36). Risk kavramının kader kavramı yerine kullanımı ise batıda düşüncenin akılcılaşmasıyla mümkün hale gelmiştir. Kavramın bilimselleştirilmesi ve istatistik hesaplarında kullanımı 18. yüzyılda gerçekleşmiştir. Risk kavramının istatistik hesaplarında kullanımı sigortacılık endüstrisinin gelişmesine neden olurken olasılık hesaplarıyla normu bulma ve nelerin bu normdan sapma olduğunu tespit etmek mümkün hale gelmiştir. Bu sayede belirsiz, gelecekte ne olacağı kestirilemeyen, adeta kadere mahkûm bir dünya kontrol edilebilir ve yönetilebilir bir hale gelmiştir (Yıldırım, 2008: 76).

Risk kavramıyla toplum kavramını bütünleştirerek risk toplumu kavramını yaratan isim ise Ulrich Beck'tir. Kavram ilk olarak Beck tarafından 1992 yılında yayınlanan Risk Society Towards a New Modernity adlı kitabında kullanılmıştır. Beck bu toplumlarda çok boyutluluk, sentez, bulanıklık ve belirsizlik gibi kavramların ortaya çıktığını belirtmektedir. Beck toplumsal değişimin 3 aşamada gerçekleştiğini açıklarken üçüncü aşama olan düşünömsel modernitede, toplumun kendi kendisiyle yüzleştiğini, kendisini ve toplumsal kurumları sorguladığını ifade eder. Risk toplumu düşüncesine göre, bilginin artması “imal edilmiş belirsizlikler” yaratmaktadır. Beck'e göre modern toplumlarda toplumsal değişimin motoru artık ereksel rasyonalite değil, yan etkiler, riskler ve tehlikelerdir (Beck, 2005: 72, 85). Risk toplumunda riskler eski toplumlarda olduğunun aksine kapalı, anlaşılmaz ve küresel niteliktedir. Modernleşmenin bir parçası olarak sistematik bir şekilde üretilen bu riskler ve tehlikeler, görünmez durumdadır ve nedensel yorumlara dayanmaktadır. Bu özelliğinden dolayı riskler ve tehlikeler, başlangıçta yalnızca kendileriyle ilgili bilimsel ya da bilimsel olmayan bilgiler aracılığıyla var olurlar. Bu riskler bilgi ile değiştirilebilir, abartılabilir, dramatize edilebilir, asgari boyutlara indirilebilir ve bu ölçüde toplumsal tanım ve yapılandırmaya özellikle açıktır (Beck, 2010: 561). Risk toplumu kuramının sahibi Beck'in modernite ile ilgili yaklaşımlarına dikkat çeken Giddens (2000), günümüz risklerinin imal edilmiş riskler olduğunu söylerken bu risklerin doğuracağı sonuçların tam olarak bilinemeyeceğini dolayısıyla hesaplanamayacağını dile getirmektedir. Bu riskler yayıldıkça yeni risklilik durumlarını ortaya çıkarmaktadır. Bu yayılma ve risklerin değiştirilebilir, abartılabilir, dramatize edilebilir ve asgari boyutlara indirilebilir özellikleri göz önünde bulundurulduğunda bilginin kirlenmesi sorununun risk toplumunu bekleyen en önemli sorunların başında geldiği söylenebilir. Güvensizlik ve belirsizliğin hâkim olduğu risk toplumunda ise bu hızın kullanımı ve bilginin aktarılma şekli büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda risk iletişim sürecinin planlanmasına ihtiyaç vardır.

İyi planlanmayan bir risk iletişim süreci risklerin neden olabileceği tehlikelerden ve tehditlerden daha büyüklerine neden olabileceği için bu noktada etkili bir iletişim sürecinin gerekliliği ön plana çıkmaktadır (Morgan vd, 2002: 4). Bu noktada riskin krize dönüşmesi engellenmeye çalışılırken aynı zamanda oluşabilecek bir kriz anı içinde gerekli planlama yapılmaktadır. Risklerin gerçekleşmesi sonucu ortaya çıkan krizler ise toplum kültürü ile bağlantı içerisindedir. Kriz anında oluşturulan stratejiler, kültürün oluşmasındaki en büyük etkiye sahip olan “toplumsal bilinç seviyeleri”ne göre şekillendirilmektedir. Birbirinden farklı birçok tanımı bulunan bilinci, “bilen varlığın kendisinin dışında bir başka varlık hakkında sahip olduğu zihinsel bir fonksiyon” şeklinde tanımlamak mümkündür (Büyük, 2013: 136). Toplum bilinci/ kolektif bilinç ise insanların aynı inanç ve davranışlarda bulunmasını baskıcı önlemlerle sağlayan bir kavramdır (Durkheim, 2006: 267).

Kavramın yaratıcısı olan Emile Durkheim, bu kavramı bireylerin toplumsal birimlere nasıl bağlı olduklarını açıklamak için geliştirirken bireyin dayanışma duygusu ile toplumun var olabildiğini söylemektedir. Durkheim toplumsal bilinç içindeki dayanışmayı ikiye ayırmaktadır. Bunlar mekanik dayanışma ve organik dayanışmadır. Mekanik dayanışma toplumsal grupların oldukça homojen olduğu durumlarda ortaya çıkmaktadır. Mekanik dayanışma bireylerin ortak değerleri, inançları ve uygulamaları aracılığıyla bir araya toplanmasının kendiliğinden oluşması anlamına gelmektedir. Organik dayanışma ise benzer değer, inanç ve uygulamalar yerine iş dağılımı üzerine kurulmuş bir dayanışmadır. Organik dayanışma grupların birbirlerinin ihtiyaçlarını karşılaması sonucu işleyen bir toplum oluşumunda meydana gelir (Durkheim, 1960: 70, 111). Organik dayanışma şeklindeki yapılara devlet, medya, eğitim, yasalar ve gelenekler örnek verilebilir. Devlet, vatanseverlik ve milliyetçilik kavramlarıyla, medya ise toplumun düşünce yapısını ve fikirlerini şekillendirmeye toplumun bütünleştirilmesinde rol oynar. Toplumun kültürel yapısının da dikkate alınarak hazırlanan iyi bir risk iletişim planıyla afetlerden en az zararlı kurtulmanın mümkün olduğu risk toplumu aynı zamanda bilim, medya ve enformasyon toplumdur (Beck, 1996: 46). Toplumlara yıkıcı ve derinden etkileme potansiyeli olan pek çok risk soyut olduğu, anlaşamadığı için

risk olarak algılanmamakta ve bu durum riskin içinden başka risklerin doğmasına neden olmaktadır. Zira binlerce kişiyi etkileyebilecek deprem gibi bir riskin neden sosyal bir problem olarak benimsenmediğini araştıran Robert Stalling (1995: 189) çalışmasında denetim altında olduğuna inanılan, alışık olduğumuz risklerin (araba sürme vb.) daha kolay kabul edilebildiği sonucuna varmıştır. Bir başka örnekte ise, yamaçlarda ve aktif volkanların yakınında yaşayan Endonezya halkının volkanik tehditler karşısında nasıl davrandığını risk algısı, kültürel inançlar ve sosyo-ekonomik kısıtlamalar faktörleriyle açıklayan çalışmalarında Lavigne ve arkadaşları (2008: 276), Sindoro krateri etrafında yaşayan bireylerin, volkanik tehlikelerin farkında olmadığını çünkü kraterde meydana gelen patlamaların köylüler tarafından algılanamayacak kadar küçük olduğunu belirtmektedir. Deprem, salgın hastalıklar vb. risklerin sıklıkla karşılaşmaması nedeniyle somut risklerden farklı olarak önemli algılanmamasında şüphesiz medyanın da rolü bulunmaktadır. Risk toplumunda hâkim olan belirsizliği arttıran olguların başında çok fazla enformasyonun dolaşımında olması ve bu enformasyona olan ulaşım kolaylığı yer almaktadır. Bu noktada bilgiyi seçebilmek ve bunu doğru davranışa dönüştürebilmek önem kazanmaktadır. Bu ise risk toplumunda bireylerin sahip olduğu risk/afet okuryazarlığı seviyesiyle paralellik göstermektedir. Bu noktada önemli bir diğer husus, gazetecinin enformasyon alımlayıcısına güvenilir ve doğru enformasyonu sağlamasıdır. Gazeteci doğru enformasyonun seçiminde ve enformasyonun doğru bir şekilde okunmasında güvenilir bir kaynak olmakla mükelleftir. Bu noktada afet okuryazarı olarak gazeteci yetkinliği önem teşkil etmektedir.

Toplumların risk ve kriz durumlarına karşı verdikleri tepkiyi belirleyen bir diğer önemli husus ise toplumda var olan afet kültürü ve afet okuryazarlık seviyesidir. Afet okuryazarlığı ve kültürü afetler karşısında oluşabilecek zararları en aza indirmede en önemli hususlardan biridir. Geçmişten günümüze afetler ve afetlerin yaşanan toplumsal, siyasal, ekonomik ve hatta inançsal değişimlere etkileri değerlendirildiğinde toplumların farkındalığının ve afetlere karşı hazırlıklı olma durumlarının kültürel ve sosyolojik yapıya da bağlı olarak değişim geçirdiği söylenebilir. Toplumun ve ona afet/risklerle ilgili enformasyonu sunan eşik bekçileri gazetecilerin afet okuryazarlık seviyesinin artırılması afet müdahale süreçlerinin daha işlevsel hale gelmesine neden olacaktır. Yapmış olduğu haberlerle neyin önemli neyin önemsiz olduğu konusunda toplumu yönlendirebilme gücü bulunan medya neyin risk, neyin risk olmadığı konusunda da toplumu yönlendirebilmektedir. Covid-19 pandemisi sürecinde birçok araştırmacı tarafından yapılan çalışmalar, haberlerde çarpıcı ve keskin bir retorik kullanıldığı, umut veren kurgu haberlerin sayısının da küçümsenmeyecek kadar çok olduğu vurgulanmıştır (Koç, 2021a: 27). Bu durum ise riskin içinden risklerin doğmasına neden olmaktadır.

2. İnternet Gazeteciliğinin Tık kaygısının Habercilik Pratiklerine Yansıması ve Toplumsal Sorumluluk Yaklaşımı

İlk örneklerine Amerika'da rastlanılan internet gazeteleri, 1990'lı yıllarda geleneksel gazetelerin internete uyarlanması sonucu ortaya çıkmıştır. İnternet gazetesine ilk örnek 1995'te sayfalarını dijital aktarmaya başlayan New York Times ve The Washington Times gazeteleri olurken bu gazeteleri The Washington Post, Times Mirror, Tribune dahil olmak üzere sekiz büyük Amerikan gazetesi takip etmiştir (Korkmaz, 2009: 10). Türkiye'deki uyum sürecine baktığımızda ise internet yayıncılığına ilk örneğin Aktüel Dergisi olduğu tespit edilirken bu kapsamdaki ilk gazetenin ise 1995'te Zaman gazetesi olduğu daha sonrasında ise Milliyet gazetesinin internet yayın hayatına geçtiği görülmektedir. Milliyet gazetesini ise Hürriyet ve Sabah gazeteleri takip etmiştir (Kalsın, 2016: 78). Geleneksel gazetelerin sayfalarının internet ortamına aktarılması şeklinde uygulanan internet gazeteciliği, zaman içinde daha bağımsız bir hale gelirken takip eden süreçte ekonomik kaygıların ağır basmasıyla beraber internet haber siteleri 'Google trendlere' yönelik yaptıkları haberlerle dikkat çekmeye başlamıştır. Google'ın siteyi endekslemesi ve siteyi ön plana çıkarmasıyla daha fazla kitleye ulaşmaya çalışan internet haber siteleri ziyaretçi sayısını artırmaya yönelik haber başlıklarına ve içeriklerine sitelerinde yer vermiştir. Bunlara bir örnek SEO haber içerikleridir. Bu tür habercilik faaliyetinin devamında ise gazetecilik etik ilke ve normlarının da zamanla rafa kalktığı gözlemlenmiştir.

Avrupa ve ABD'de getirilen üyelik sistemleri gazetelerin medya ekonomi politiklerinden daha bağımsız şekilde hareket etmesine neden olurken bu durum haber başlıklarına da yansımıştır. Ancak özellikle Türkiye gibi internet gazetelerinin yasal bir düzenlemeye tabi olmadığı ülkelerde haber başlıkları abartılı bir şekilde, sıklıkla gerçeklikten kopuk veyahut ilgi çekiciliği artırmak üzere korku, panik, endişe gibi duygulara hitap eder şekilde atılmaya başlanmıştır. Bu tür haberler gazetecilik etik ilke ve normlarına aykırılık teşkil etmektedir. Afet

haberlerinde de tık haberciliği anlayışının benimsenmesi, abartılmış başlıklarla toplumda var olan panik ve endişeyi perçinleyebilmektedir. Bilginin sunumunun kendisinin bir risk durumu yarattığı risk toplumunda ise güvensizlik ve belirsizlik durumunun hâkim olduğu göz önüne alındığında medyada enformasyon sunumunun değiştirilmesi büyük önem arz etmektedir. Bu sorunun çözümünde toplumla bilim insanlarının arasında enformasyonu sağlayacak gazetecilerin afet konusunda ihtisaslaşması önemlidir. Çünkü afet haberciliğinde afetin tür ve etkileri yanında içerik tasarımı, haber kaynaklarının seçimi ile afet yönetim ve kültürünün bilinmesi gerekmektedir (Koç, 2013: 319).

Önemli afet yönetim aktörlerinden biri olan medya bu dönemde her zamankinden daha fazla olarak endişe, korku ve panik halindeki topluma güvenilir bilgi sağlamakla mükelleftir. Bilim insanlarının daha fazla ön plana çıkarılması gereken bu süreçte, haber dilinden görsel kullanımına pek çok noktada haberler titizlikle hazırlanmalı, kamuoyunu bilgilendirici, doğru bilgilerin sunumuna önem verilmelidir. Halkta bilgi kirliliğine neden olacak enformasyonun sunumu konusunda doğru haber kaynağının kullanımı da büyük önem taşımaktadır. Çünkü afet odaklı haber üretiminde ekonomi politik ilişkileri ve afetler konusunda akredite olmuş uzman haberciler ve toplum odaklı habercilik anlayışındaki sorunlar afet haber içeriklerine de yansırken yanlış bilginin sunumuyla medya farklı afetlere neden olabilmektedir (Koç, 2021b: 130). Bu sürecin sonucunda ise okur güvensizliği ortaya çıkmaktadır. Okur güvenini sağlama ve afet gibi tüm bireyleri ilgilendiren ve birlik olunması gereken bir süreçte gazetelerin benimsemesi gereken anlayış ise toplumsal sorumluluk olmalıdır. Normatif kuramlar içinde yer alan toplumsal sorumluluk kuramı, 1947 Hutchins Komisyon Raporu'nun bir sonucudur. Özgürlükçü ortamın yarattığı sorumsuz gazeteciliğin gerçekte olup olmadığını araştıran komisyon 1947'de yayınladığı bir raporda, basının beş temel hizmeti eksiksiz olarak vermesi konusunda ısrarla durmuştur. Bu hizmetleri şöyle sıralayabiliriz (Göral, 2003: 15):

1. Günün haberlerinin doğru ve kapsamlı olarak derlenmesi.
2. Bir yorum ve fikir alış-verişinde bulunma ortamı yaratılması.
3. Özgür bir basın tüm düşünceleri yansıtabilmelidir. Basın canlı, günü gününe, saati saatine yasayan bir tarihin aynasıdır. Bu ayna gerçeklere uygun olmalıdır ve bu gerçekleri halka gösterebilmesi için basının özgür olması şarttır.
4. Toplumun hedef ve değerlerinin açıklığa kavuşturulması ve bu alanda tanıtım metotları saptanması.
5. Toplumun her üyesine ulaşma yolları araştırılması ve oluşturulması

Rapor gazetecilere liberal kuramdakinin aksine özgürlükten çok sorumluluk yüklemeye üzerine oluşturulurken gazetecilerin topluma karşı sorumlu olduğu ve gerçeği araştırıp bulmak ve yayınlamakla görevli olduklarına dikkat çekilmektedir. Raporda ayrıca basının kendisinden beklenen demokratik işlevlerini göz ardı ettiği, başka bir ifadeyle basın özgürlüğü ile basın yüklenmesi gereken sorumluluklar arasında çelişkiler olduğu, basının yaptığı yanlışlıkların kamusal bir sorun haline geldiği ve basının kamu yararına hizmet etmesi gerektiğinin göz ardı edildiği, basın alanında yaşanan ticari ve teknolojik gelişmelerin birey ve grupların basından yararlanma imkânını arttırmak yerine azalttığı eleştirileri yapılmıştır (Güz ve Yanık, 2020: 303). Medya kuruluşlarının medya patronlarına karşı değil, topluma karşı sorumlu olduğunu belirtirken toplumsal sorumluluk kuramı temel ilkelerini şu şekilde ortaya koymaktadır (Akdağ, 2020: 1179):

- Medya kuruluşları topluma karşı birtakım görevleri olduğunu kabul ederek bunları yerine getirmelidir.
- Bu görevler yapılırken bilgi verici olma, gerçeklik, doğruluk, nesnellik gibi standartlar göz önünde tutulmalıdır.
- Medya kanunlar çerçevesinde kendi kendisini sınırlandırıcı ve düzenleyici olmak durumundadır.
- Medya kuruluşları suça, şiddete ve toplumsal karışıklığa neden olabilecek ya da azınlıklara saldırı niteliği taşıyan yayınlardan uzak durmalıdır.
- Medya çoğulcu olmalı, toplumsal farklılıkları, farklı görüşlere yer vererek ve aynı zamanda cevap ve düzeltme hakkı tanıyarak ortadan kaldırmalıdır.
- Toplum, medyadan yüksek bir çalışma temposu bekleme gücüne sahiptir ve medya beklentileri yerine getirilmez ise kamu yararı için müdahale kaçınılmaz olmaktadır.
- İletişimciler ve medya uzmanları işverenlere ve pazara olduğu gibi topluma karşı da sorumludurlar.

Medyanın sorunlarının çözümünün, medyanın kamuya hizmet sorumluluğu çerçevesinde profesyonelleşmesi olduğu ileri sürülmüştür. Etik ilkelerin kavramsal olarak bir temelini oluşturması bağlamında toplumsal sorumluluk kuramı önemli bir yerdedir ancak benimsenmesi ve uygulanması noktasında soru işaretleri vardır (Akveran, 2018: 27). Gelişmiş demokrasiler medya kuruluşlarının görevlerini yerine getirirken topluma karşı sorumluluk bilinciyle hareket etmeleri gerektiğine vurgu yapmaktadır (Güz ve Yanık, 2020: 300). Bu açıdan bakıldığında bu süreçte gazeteciliğin temel amacının da kanıta dayalı objektif ve nitelikli bilgi sağlamak olduğu ve acil durumlarda da sorumluluk ve gazetecilik etiği bağlamında haberlerin kamuya sunulması önem taşımaktadır (Pazarbaşı, 2021: 51). Medyaya duyulan güven buna bağlıdır.

3.Covid 19 Pandemi Haberlerinin Toplumsal Sorumluluk Yaklaşımıyla Değerlendirilmesi: Tık Kaygısının Yansıması

Günümüz toplumları için risk toplumu tanımlamasını yapan sosyologlardan Ulrich Beck'in de belirttiği gibi bu toplumlarda var olan riskler soyut ve belirsizdir. Risklerin soyut ve belirsiz oluşu, toplumda var olan korku kültürünü beslerken bunun en belirgin örneğini içinde bulunduğumuz pandemi sürecinde gözlemleme imkanı elde ettik. İnsanlığın yeni korkusu olan Covid-19 pandemisi, gözle görülemeyecek derecede küçük bir mikrobun gözle görülen etkilere neden olması nedeniyle insanlar üzerinde daha belirgin etkilere neden olmuştur. İnsanları virüse karşı korunma yollarını bilmemeleri ve çaresizlikleri medya organlarına yönlendirirken medyada yer alan haberlere de bu durum yansımıştır (Yılmaz ve Olkun, 2022: 913). Medyayı bu dönemde bilgilenme aracı olarak kullanan medya alımlayıcıları, infodemi yani fazla sayıda yanlış bilginin yayılması, bilgi kirliliği tehlikesiyle de karşı karşıya kalmıştır. Zira bu dönemde artan infodemi tehlikesine dikkat çeken Dünya Sağlık Örgütü Direktörü Dr. Tedros, yaşanan tehlikeyle ilgili "Biz sadece bir pandemiyle değil aynı zamanda bir infodemiyle de savaşıyoruz" ifadelerini kullanmıştır (Gölbacı ve Metintaş, 2020: 127). Melbourne Üniversitesi, Pollfish ve DSÖ'nün katkıları ile Mart 2021 yılında yayınlanan "Social Media and Covid-19" adlı raporda, infodeminin küresel çapta artarak yayılmasında, sosyal medya ve diğer dijital platformların rol aldığı ifade edilmiştir. Raporda dikkat çeken diğer bir husus ise, Covid-19 ile ilgili haberlere ve bilgilere erişimde sosyal paylaşım ve dijital ortamların dışında geleneksel kitle iletişim araçlarından ulusal gazeteler ve televizyon haberlerinin sıklıkla başvurulduğu belirtilmiştir (Aktaran: Cicioğlu ve Çelikkaya, 2022: 339). Çok fazla sayıda yanlış bilginin dolaşımında olduğu bu dönemde, toplumsal sorumluluk kuramında belirtildiğinin aksine medya "gerçeğin peşinde koşmak" yerine "korku" öğesinden yararlanarak kitlelerin dikkatini çekmeye ve kitleleri istenilen yönde düşünmeye, tutum ve davranışlarını şekillendirmeye çalışmıştır.

Bu süreçte medya "korku" öğesini farklı şekillerde çerçevelemekte ve bu çerçevelemeyi dil ve söylem pratikleri aracılığıyla gerçekleştirmektedir (Balcı ve Karadeniz, 2022: 210). Toplumsal sorumluluk yaklaşımına en ihtiyaç duyulan böylesi zamanlarda medyanın korku çekiciliğinden yararlanma prensibini benimsemesi ve bu yolla tıklanma, izlenme ve okunma sayısını artırma yoluna gitmesi, risklerin başka risklere dönüşme tehlikesini barındırmaktadır.

Ancak bu durumun aksine Covid-19 pandemisi süreciyle ilgili gazeteler üzerinde gerçekleştirilen çalışmalar da medyanın bu süreçte toplumsal sorumluluk ilkesini rafa kaldırdığının şifrelerini bize vermektedir. Zira bu çalışmalardan biri olan ve Balcı ve Karadeniz (2022: 2020) tarafından 6 farklı gazetenin Covid-19 pandemisiyle ilgili haberlerini incelediği çalışmalarında, 6 gazetenin korku öğesini dil ve söylem pratiklerine yansıttıkları sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle dijital gelişim paralelinde basılı medyanın internet gazetelerine kayması sürecinde etik ilke ve kuralların rafa kaldırıldığı bir sürece girilmiştir. Adeta tıklanmak için her şeyin mübah olduğu günümüz internet gazetelerinde ilgi çekici, korkuyu perçinleyici ve yanlış bilgilendirici başlık ve içeriklerle toplum yanlış yönlendirilmektedir (Koç ve Şahin, 2022: 122).

Zira bunun en güzel örneğini covid-19'dan korunma yöntemlerine ilişkin toplumun adeta çaresizliğinden yararlandığı haberlerde görmek mümkündür. Korona virüs salgınından nasıl korunması gerektiğine yönelik medyada yer alan bilgilere yönelen topluma virüse karşı D vitamini kullanımının önemi sürekli haberlerde aşlanmıştır. Salgında aradan geçen 2 yıl sonunda D vitamini fazla kullanımı nedeniyle 'D Vitamin Zehirlenmesi' vakalarında ciddi artış yaşanmıştır (Mynet, 2022). Yani Beck'in de belirttiği gibi içinde bulunulan risk/afet başka türde risk ve afetlere neden olmuştur.

4. Araştırmanın Metodolojisi

Çalışmada, Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan ve kısa sürede küresel bir salgına dönüşen Covid-19 pandemisiyle ilgili arşivlerine sağlıklı bir şekilde ulaşılabilen internet siteleri arasından rastgele örneklem modeliyle belirlenen Odatv, Medyaradar ve İnternethaber sitelerinde yer alan haberlerin analiz edilmesi amaç edinilmiştir. İnternet gazeteciliğinin afet haberciliğine yaklaşımını ortaya koyması açısından önem taşıyan çalışmada, Aralık 2019- Nisan 2022 tarihleri arasında ilgili gazetelerin internet sitelerinde yayınlanan haberler içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Bu kapsamda ilgili yayın organlarının internet sitelerinin arşiv bölümünde "Covid-19" ve "Covid" anahtar kelimeleri aratılarak Odatv'de 1647, Medyaradar'da 1543, İnternethaber'de ise 8683 habere ulaşılmıştır. Araştırma evreninin büyük olması nedeniyle araştırmada sistematik rastgele örnekleme modeli kullanılmıştır. Bu örnekleme modeli içeriği belirli bir sistematığe dayalı olarak ve çalışma evreninden belirli aralıklarla atlayarak belirlenen sayıda birimin seçilmesine dayanmaktadır. Bu kapsamda internet sitelerindeki Covid-19 ile ilgili haberler 5 güne bir haber olmak üzere rastgele örneklem modeline göre çalışma örnekleme belirlenmiştir. Bu kapsamda Odatv'de 330, Medyaradar'da 309, İnternethaber'de ise 1736 haber olmak üzere toplamda 2.375 haber nicel ve nitel içerik analizine tabi tutulmuştur.

4.1.Araştırmanın Soruları ve Hipotezleri

Araştırmanın amacı, Covid-19 ile ilgili haberlere tık kaygısının yansıyor yansımadığını tespit etmektir. Bu kapsamda araştırmanın soruları şu şekilde oluşturulmuştur:

İlgili gazeteler Covid-19 haberlerinde hangi iletileri ve görselleri kullanmayı tercih etmiştir?

İlgili gazetelerin haberlerinde Covid- 19 ile ilgili haberlerinde toplumda var olan korku ve endişeyi artırabilecek iletilere ve görsellere yer verilmiş midir?

İlgili gazeteler Covid 19 salgınında toplumsal sorumluluk anlayışıyla hareket edebilmiş midir?

Araştırmanın soruları kapsamında hipotezler ise şu şekilde oluşturulmuştur:

H.1. İlgili haber siteleri Covid- 19 salgınıyla ilgili haberlerinde sansasyonel haber başlıklarına yer vermiştir.

H.2. İlgili internet siteleri Covid-19 salgınıyla ilgili haberlerinde toplumda var olan korku ve endişeyi artırabilecek iletilere yer vererek toplumsal sorumluluk anlayışından uzak bir yayıncılık anlayışı benimsemiştir.

H.3. Covid-19 salgınıyla ilgili uzman görüşlerine haberlerde daha fazla yer verilmesi gerekirken bunun tam tersi olarak ilgili haber sitelerinde uzman görüşlerine daha az oranda yer verilmiştir.

4.2.Elde Edilen Veriler ve Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında alınan internet gazetelerindeki Covid-19 ile ilgili haberler niceliksel ve niteliksel analize tabi tutulmuştur.

4.2.1.İnternet Sitelerinde Covid-19 ile ilgili Yer Alan Haberlerin Niceliksel ve Niteliksel Analizi

Aralık 2019- Nisan 2022 tarihleri arasında yayınlanan ve rastgele örneklem modeline göre belirlenen 2.375 haberin niceliksel ve niteliksel analizine ilişkin veriler aşağıda tablolar halinde verilmiştir.

Tablo 1. İnternet Sitelerinde Yer Alan Haber Başlık İçeriklerinin Dağılımına İlişkin Veriler

İnternet Siteleri ve Başlık İçerikleri	Odatv		Medyaradar		İnternethaber		Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Sansasyonel	243	73,64	217	70,23	936	53,92	1.396	58,78
Sansasyonel değil	87	26,36	92	29,77	800	46,08	979	41,22
Toplam	330	100	309	100	1736	100	2.375	100

Tablo 1'de yer alan ifadelerle göre, Covid-19 salgınıyla ilgili yayınlanan 2.375 haberin yüzde 58,78'i sansasyonel başlıklardan oluşmaktadır. Haberlerin gazetelere dağılımına baktığımızda ise Odatv'de yer alan haberlerin yüzde

73,64'ü, Medyadarad' da yer alan haberin yüzde 70,23'ü, İnternethaber'de yer alan haberlerin ise yüzde 53,92'si sansasyonel başlık ağırlıklıdır.

Tıklanma kaygısı güdülen internet gazeteciliğinde genellikle sansasyonel başlıklar seçilerek haberi okuyucunun açması okuması ve buradan bir gelir elde etmek amaç edinilirken olağanüstü bir durum olan ve insanların endişe ve panik halinde doğru bilgiye ulaşmaya çalıştığı bir ortam olan Covid-19 salgınında da bu yöntem seçilmiştir. Hâlbuki topluma doğru haberi ulaştırma amacının güdüldüğü habercilik faaliyetine olağanüstü hallerde daha çok ihtiyaç vardır ve gazeteciler ve gazete işletmeleri böylesi durumlarda toplumsal sorumluluk bilinciyle hareket etmelidir.

Tablo 2. İnternet Sitelerindeki Sansasyonel Haber Başlıklarında Kullanılan İletilerin Dağılımına İlişkin Veriler

Sansasyonel Başlıklarda Kullanılan İletiler	Odatv		Medyaradar		İnternethaber		Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Dehşet	0	00,00	13	5,99	0	00,00	13	0,93
Endişe	0	00,00	14	6,45	92	9,83	106	7,59
Felaket	14	5,77	0	00,00	0	00,00	14	1,00
İtiraf	7	2,88	0	00,00	0	00,00	7	0,50
Kabus	0	00,00	0	00,00	81	8,65	81	5,80
Korkutan/ Korkunç	56	23,05	37	17,05	270	28,85	363	26,00
Kötü	61	25,10	50	23,04	0	00,00	111	7,95
Kritik	14	5,76	0	00,00	56	5,98	70	5,01
Müjde	8	3,29	18	8,29	194	20,73	220	15,76
Panik	21	8,64	29	13,36	76	8,12	126	9,03
Skandal	6	2,47	0	00,00	0	00,00	6	0,43
Şok	0	00,00	16	7,37	46	4,91	62	4,44
Tehlike	24	9,88	9	4,15	45	4,80	78	5,59
Ürperten/Ürküten	0	00,00	7	3,23	76	8,12	83	5,95
Üzen	32	13,17	24	11,06	0	00,00	56	4,01
Toplam	243	100	217	100	936	100	1396	100

Tablo 2'de yer alan ifadelerle göre, haberlerde en çok kullanılan ileti yüzde 26,00 ile "Korkutan/Korkunç" iletilisi olurken onu yüzde 15,76 ile "Müjde" ve yüzde 9,03 ile "Panik" iletilileri takip ettiği görülmekte. Gazetelere dağılımına bakıldığında ise Odatv'de en çok kullanılan ileti yüzde 25,10 ile "Kötü" iletilisi olurken onu yüzde 23,05 ile "Korkutan/Korkunç" iletilisi ve yüzde 9,88 ile "Tehlike" iletilisinin takip ettiği görülmekte. Medyadarad' da aynı şekilde en çok kullanılan ileti yüzde 23,04 ile "Kötü" iletilisi olurken onu "Korkutan/Korkunç" (%17,05) ve "Panik" (%13,36) iletililerinin takip ettiği görülmekte. İnternethaber'de ise en çok kullanılan ileti "Korkutan/Korkunç (%28,85) iletilisi olurken, onu "Müjde" (%20,73) ve "Endişe" (%9,83) iletililerinin takip ettiği görülmekte.

Haberlerde kullanılan başlıklarda genel olarak korku unsurundan yararlanılmak istenirken gazetelerin attığı başlıklardan birkaçı şöyle:

İnternethaber:

"Bilim Kurulu Üyesi korkuttu!", "Hollanda'da vizon paniği, Herkes şokta!", "Korkunç görüntü. Facia büyüyor şehrin her yanını toplu mezarlar sardı", "Yoğun bakımdan korkutan görüntüler", "Tüyler ürperten görüntü", "Ürperten itiraf", "Ercüment Ovalı'dan koronavirüs aşısı müjdesi".

Medyadarad:

"ABD'li bilim insanından korkutan koronavirüs açıklaması", "Dehşete düşüren Covid-19 raporu", "DSÖ'den ürperten açıklama", "Koronaya yakalanan erkeklere kötü haber", "Korkutan açıklama", "Korkulan oluyor".

Odatv:

“2 ay sonra korkutan açıklama”, “Korkutan tablo büyüyor”, “Meclis’te korona paniği”, “Bu fotoğrafın sonu kötü bitti”, “Korkutan rakam”, “Herkes aşı beklerken ilaç müjdesi”, “Kötü haberi verdi”.

Sansasyonel başlıklarla ilgi çekicilik artırılmaya çalışılırken bu süreçte halkta var olan umutsuzluğu körükleyecek veyahut umut vadeden başlıklarla bir güven sorunu da yaratılmaktadır. Korku faktörünün ön plana çıkarıldığı başlıklar toplumda var olan endişe ve paniği körüklemektedir.

Tablo 3. İnternet Sitelerindeki Haberlerin Konularının Dağılımına İlişkin Veriler

Gazeteler ve Haber Konuları	Odatv		Medyarakar		İnternethaber		Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Tedavi Yöntemleri	87	35,80	65	29,95	357	38,14	509	36,46
Tedbirler	50	20,58	23	10,60	256	27,35	329	23,57
Tanınmış Kişiler	52	21,40	87	40,09	132	14,10	271	19,41
Hastalığın seyri	46	18,93	32	14,75	174	18,59	252	18,05
Diğer	8	3,29	10	4,61	17	1,82	35	2,51
Toplam	243	100	217	100	936	100	1396	100

Tablo 3’te yer alan ifadelerle göre, Odatv’de Covid-19 ile ilgili yer alan haberlerin konularının yoğun olarak “Tedavi Yöntemleri” (%35,80) ile ilgili olduğu onu “Tanınmış kişilerin hastalığı yakalandığına” ilişkin ve “Alınacak Tedbirlere” yönelik haber konularının olduğu görülmekte. Medyarakar’da ise yoğun olarak “Ünlülerin hastalığa yakalanmasına” ilişkin (%40,09) haberlerin yer aldığı onu “Tedavi Yöntemleri” (%29,95) ile “Hastalığın seyri”ne ilişkin (%14,75) haber konularının takip ettiği görülmekte. Diğer taraftan İnternethaber’de ise yer alan haberlerin yoğunluk sıralaması şu şekilde: “Tedavi Yöntemleri” (%38,14), “Tedbirler” (27,35), “Hastalığın Seyri” (18,59).

Tedavi yöntemleriyle ilgili haberler arasında Covid-19’a karşı geliştirilmeye çalışılan aşı ve ilaçlara ve bunları geliştirmeye çalışan bilim insanlarının açıklamaları yer alırken, tedbirlerle ilgili haberler arasında maske kullanımının etkileri, sokağa çıkma kısıtlamaları vb. tedbir haberleri yer almaktadır. Hastalığın seyrine ilişkin haberler arasında ise, salgının dünya ülkeleri ve Türkiye’deki son durumu, yayılım hızı, vaka sayıları ve DSÖ’nün salgınla ilgili yaptığı haberler yer almaktadır.

Tablo 4. İnternet Sitelerindeki Haberlerin Haber Aktörlerinin Dağılımına İlişkin Veriler

Gazeteler ve Haber Aktörleri	Odatv		Medyarakar		İnternethaber		Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Uzmanlar	89	36,63	88	40,55	184	19,66	361	25,86
Uzman olmayanlar	154	63,37	129	59,45	752	80,34	1035	74,14
Toplam	243	100	217	100	936	100	1396	100

Tablo 4’te yer alan ifadelerle göre, internet siteleri tek tek ele alındığında ve toplamında “Uzman olmayan” haber aktörlerine internet sitelerinde yoğun olarak yer verildiği görülmektedir. Bu oran Odatv’de yüzde 63,37, Medyarakar’da 59,45, İnternethaber’de ise yüzde 80,34’tür. Toplamda ise bu oran yüzde 74,14’tür.

Bu veriler ışığında gazetelerin yoğun olarak resmi uzmanlara yani resmi ünvanlı kişilere yer vermediği sonucuna ulaşılmaktadır. Halbuki böylesine kritik bir konuda uzman görüşleri dışındaki açıklamalara ve yorumlara yer verilmemesi hem bilgi kirliliğinin önüne geçecek hem de toplumda oluşacak kafa karışıklığını engelleyecektir.

Tablo 5. İnternet Sitelerindeki Haberlerde Yer Alan Uzmanların Dağılımına İlişkin Veriler

Gazeteler ve Uzmanlar	Odatv		Medyarakar		İnternethaber		Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Sağlık Bakanı	14	15,73	10	11,36	22	11,96	46	12,74
Bilim Kurulu Üyeleri	54	60,67	31	35,23	45	24,46	130	36,01

Enfeksiyon Hastalıkları DSÖ Yetkilileri	9	10,11	6	6,81	19	10,33	34	9,42
Toplam	89	100	88	100	184	100	361	100

Tablo 5'te yer alan ifadelerle göre, Odatv'de yoğun olarak (%60,67) "Bilim Kurulu Üyeleri"ne yer verilirken Medyarakar'da ve İnternethaber'de ise "Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) yetkilerine" yoğun olarak haberlerde yer verilmiştir. Bilim Kurulu Üyeleri'nin açıklamalarına yer verilen haberlerde salgında alınması gereken tedbirlere ve maskenin koruyuculuğuna vurgu yapılırken Sağlık Bakanı'nın açıklamalarında ise daha çok alınan ve alınacak tedbirlere yönelik ifadelerle yer verilmiştir. Gazetelerde bu süreçte daha çok uzman olarak DSÖ yetkililerinin görüş ve açıklamalarına yer verilirken Türk yetkililere daha az oranda yer verildiği görülmektedir.

Tablo 6. İnternet Sitelerindeki Haberlerde Kullanılan Fotoğraflara İlişkin Veriler

Gazeteler ve Haber Fotoğrafları	Odatv		Medyarakar		İnternethaber		Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Kalabalık İnsan Topluluğu	27	16,86	33	15,21	123	13,14	183	11,11
Sağlık Bakanı	14	5,76	10	4,61	22	2,35	46	3,30
Bilim Kurulu Üyeleri	54	22,22	31	14,29	45	4,81	130	9,31
Tanınmış Kişiler	52	21,40	87	40,09	132	14,10	271	19,41
Bilim insanları	7	2,88	3	1,38	74	7,91	84	6,02
Mezarlık	33	13,58	21	9,68	129	13,78	183	13,11
Yoğun Bakım	24	9,88	12	5,53	101	10,79	137	9,81
Virüs sembolü ve Maskeli insan yüzü	11	4,53	7	3,33	93	9,94	111	7,95
Test tüpü	7	2,88	6	2,76	80	8,55	93	6,66
Serum şişesi	5	2,06	2	0,92	58	6,20	65	4,66
Tomografi filmleri	9	3,70	5	2,30	79	8,44	93	6,66
Toplam	243	100	217	100	936	100	1396	100

Tablo 6'da yer alan ifadelerle göre Odatv'de yoğun olarak (%22,22) "Bilim Kurulu Üyeleri"ne ve "Tanınmış Kişilere" (%21,40), Medyarakar ve İnternethaber'de ise yoğun olarak "Tanınmış Kişiler" yer verildiği söylenebilmektedir. Bu haberlerin yoğun olarak ilgili sitelerde kullanıldığı görüldüğünden gazetelerin ilgi çekiciliği artırmak için kullandığı fotoğraflar için diğer verilere bakmak gerekmektedir. Bu verilere bakıldığında ise, Odatv'de "Mezarlık", "Kalabalık İnsan Topluluğu" ve "Yoğun Bakım" görsellerinin, Medyarakar ve İnternethaber'de de yine aynı şekilde "Mezarlık", "Kalabalık İnsan Topluluğu" ve "Yoğun Bakım" görsellerinin kullanıldığı görülmektedir. Gazeteler bu süreçte yoğun olarak ilgi çekecek "tanınmış kişilere" haber görsellerinde yer vermiştir.

Sonuç

Odatv, Medyarakar ve İnternethaber sitelerinde yer alan toplam 2.375 haberin incelendiği çalışma sonucunda ilgili haber sitelerinde afet haberleriyle ilgili olarak daha çok 'sansasyonel' başlıkların tercih edildiği sonucuna ulaşılmıştır. İlgili haber sitelerinde yoğun olarak 'korkutan/korkunç', 'müjde', 'kötü', 'panik', 'endişe' ve 'ürperten' iletilerinin kullanıldığı bulgulanmıştır. Bu türden haberlere, "Bilim Kurulu Üyesi korkuttu!", "Hollanda'da vizon paniği, Herkes şokta!", "Korkunç görüntü. Facia büyüyor şehrin her yanını toplu mezarlar sardı", "Dehşete düşüren Covid-19 raporu", "DSÖ'den ürperten açıklama", "Herkes aşı beklerken ilaç müjdesi", "Ercüment Ovalı'dan koronavirüs aşısı müjdesi" başlıkları örnek verilebilir. Bu sonuçlar, birinci varsayımı doğrularken, haberlerde toplumda var olan korku ve endişeyi artırıcı iletilere yer verildiğine yönelik ikinci varsayım da doğrulanmıştır. Çalışmayla elde edilen bir diğer sonuç ta korku ve endişeye yönelik iletilerin yanında haberlerde umut vadeden iletilere de yer verilmesidir. Çalışmanın üçüncü varsayımını doğrulayan bulguda ise haberlerde uzman isimlere daha az oranda yer verildiği görülmektedir. Diğer taraftan haber görsellerinde de 'mezarlık', 'yoğun bakım', 'test tüpü' ve 'tomografi filmleri' yoğun olarak kullanılmıştır.

Bu çalışma bir etki çalışması olmamasına rağmen haberlerde kullanıldığı tespit edilen ‘korku’, ‘endişe’, ‘panik’, ‘kötü’ gibi olumsuz iletilerin Covid-19 salgınında toplumda var olan panik ve endişeyi daha da artırdığını, ayrıca haberlerle sırf tık kazanmak için topluma sunulan yanlış enformasyonların başka risklere neden olduğunu söyleyebiliriz. Zira Covid-19 hastalığına karşı koruyuculuğu olduğu yönündeki yayımlar sonrası ‘D vitamini’ kullanımında ciddi bir artış yaşanmış, bu durumda ‘D vitamini zehirlenmesi’ vakalarının artmasına neden olmuştur. Bu kapsamda ilgili gazetelerin toplumsal sorumluluk anlayışıyla yayıncılık yapmadığını söylemek mümkündür. Bir toplumun afetler karşısında görebileceği zararları en aza indirme konusunda toplumun risk ve kriz durumlarına karşı vereceği tepkiyi belirleyen afet kültürünün ve afet okuryazarlığının geliştirilmesi kadar önemli bir diğer husus da özü toplumsal fayda olan afet iletişiminin bu öz itibarıyla en önemli aktörleri arasında gösterilen medya ve gazetecilerin sorumluluk bilincinin artırılmasıdır.

Öneriler

Medyanın ekonomik kaygı ve stratejilerinin internet gazeteciliğiyle beraber girdiği dönüşüm süreci, haber üretim süreçlerinin de değişimine neden olmuştur. İnternet gazetelerinde haberlerin ekonomik kaygı ve stratejilerle oluşturulması afet risk ve tehlikelerinin daha da artmasına neden olmaktadır. Bu noktada medyanın yayın politikasına bağımlı halde bulunan gazeteciler çoğu zaman çaresiz kaldıklarını ifade etmektedir (Koç ve Şahin, 2022). Bu noktada gazetecilik örgütlerine denetim açısından büyük görevler düşmektedir. Bu süreçte basın meslek örgütlerinin toplumsal fayda bağlamında afet ve risklerle ilgili bağımsız ve güvenilir haber kaynaklarının oluşturulması, afete dirençli toplum oluşturulması için elzemdir. Bu kapsamda yerel ama küresel işbirliğine açık, multidisipliner bilimsel bilgiye odaklı, tek bir bağımsız kaynaktan afet bilgi paylaşımının koordine edildiği entegre iletişim ve koordinasyon biriminin oluşturulması önerilmektedir (Koç, 2021b: 27). Medyanın afetlerle ilgili bağımsız ve güvenilir tek bir kaynaktan beslenmesi manipülatif enformasyonun oluşmasına engel olacaktır.

Bu kapsamda incelenen gazetelerden elde edilen verilerde de görülmektedir ki gazetelerde “uzman olmayan” bireylere konunun “uzmanlarından” daha çok yer verilmiştir. Bu durum alımlayıcılarda bilgi kirliliğinin önünü açarken toplumda var olan kafa karışıklığını da körükleyebilmektedir. Diğer taraftan uzman olarak ise Türk yetkililer yerine daha çok DSÖ yetkilerinin açıklamalarına yer verilmesi yerel resmi kaynaklara bir güven ve şüphe durumunun bir yansıması mıdır bilinmese de toplumdaki güven ve şüphe duygusunu körükleyebileceği açıktır. Bununla beraber sansasyonel haber başlıkları ve içerikleriyle medya alımlayıcının haberi okuması sağlanmak istenirken bu haberlerdeki “korkunç”, “tehlike” ve “panik” gibi iletilerle de toplumda var olan korku ve panik ortamı artırılmaktadır. Bunun yerine medya organlarının böyle bir süreçte daha itidalli yayımlara yönelmesi toplumsal fayda açısından da daha yararlı olacaktır. Gazeteci doğru enformasyonun seçiminde ve enformasyonun doğru bir şekilde okunmasında güvenilir bir kaynak olmakla mükelleftir. Medyanın haber dil ve söyleminin afet odaklı hale gelmesinde afet/risklerle ilgili enformasyonu alımlayıcıya sunan eşik bekçileri gazetecilerin afet okuryazarlık seviyesinin artırılması, afet müdahale süreçlerinin daha işlevsel hale gelmesine neden olacaktır. Bu kapsamda Afet okuryazarı olarak gazeteci yetkinliğinin artırılması önem teşkil etmektedir. Medyada sunulan enformasyonun doğru okunması bağlamında medya alımlayıcılarının da afet okuryazarı hale gelmesi, afetle mücadele sürecine katkı koyacaktır. Bir diğer konu da özellikle internet teknolojilerini gelişmesiyle beraber ortaya çıkan tık haberciliğidir. Bu tür habercilikte enformasyonlar tıklanma kaygısıyla ilgi çekecek şekilde korku, endişe ve paniği körükleyici türde kullanılırken afet haberlerinin de bu şekilde sunulduğu abartılmış enformasyon nedeniyle toplumda var olan korku ve paniği artırırken yanlış bilginin sunumu da başka risklere neden olmaktadır. Bu sorunun çözümü bağlamında örneğin “Afrikalı Gazetecilerin Afet Riskini Azaltma Ağı” gibi bağımsız mekanizmaların kurulmasıyla tıklanma kaygısıyla üretilen içeriğin zararlarının önlenmesi sağlanabilecektir.

Kaynakça

- Akdağ, M. (2020). Medya siyaset etkileşimi bağlamında Türkiye’de siyasetin medya alanındaki düzenlemeleri üzerine bir inceleme. *Erciyes İletişim Dergisi*, 7(2), 1173-1197. DOI: 10.17680/erciyesiletisim.724441.
- Akveran, S. (2018). Ana akım medya karşısında alternatif medya ihtiyacı ve etik. *Adnan Menderes Üniversitesi Dördüncü Kuşak Dergisi*, 1(1), 10-31. EISSN: 2757-6035.
- Azı da zarar çoğu da! D vitamini hakkında doğru bilinen yanlışlar: Zehirlenmeye kadar yolu var. (2022, 11 Nisan). *Mynet*. Erişim adresi: <https://www.mynet.com/azi-da-zarar-cogu-da-d-vitamini-hakkinda-dogru-bilinen-yanlislar-zehirlenmeye-kadar-yolu-var-110106917092>.
- Balcı, Ş. & Karadeniz, B. (2022). Gazete haberlerinde korku çekiciliğinin izlerini sürmek: covid-19 pandemi haberleri üzerine bir inceleme. *Erciyes İletişim Dergisi* 9 (1), 205-228. DOI:10.17680/erciyesiletisim.991734
- Beck, U. (1996). *Risk society: towards a new modernity*. London: Sage Publications.
- Beck, U. (2005). *Siyasallığın icadı*. (Nihat Ülner, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Beck, U. (2010), Risk toplumu: yeni bir moderniteye doğru. Anthony Giddens (Ed). *Sosyoloji başlangıç okumaları* içinde (ss.559-564) içinde. İstanbul: Say Yayınları.
- Büyük, C. (2013). DUALİZM, BİLİNÇ VE TANRI. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 39, 133- 158. Doi: 10.5281.
- Cicioğlu, B. & Çelikan, P. (2022). Pandemi döneminin ana haber bültenlerindeki izleyici katılımı üzerindeki rolü: FOX TV örneği. *Turkish Studies*, 17(2), 331-365. DOI: 10.7827/TurkishStudies.57293
- Durkheim E. (1960). *The division of labor in society*, (George Simpson, Çev.). Illinois, The Free Press of Glencoe.
- Durkheim, E. (2006). *Toplumsal işbölümü* (Özer Ozankaya, Çev.). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Giddens, A. (2000). *Elimizden kaçıp giden dünya*. (Osman Akınhay, Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Giddens, A. & Christopher, P. (2001). *Modernliği anlamlandırmak: Anthony Giddens’la söyleşiler*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Gölbaşı, D. S. & Metintaş, S. (2020). Covid-19 Pandemisi ve infodemi. *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi* (COVID-19 Özel Sayısı), 126- 137. DOI: 10.35232/estudamhsd.797508.
- Göral, M. (2003). Spor Basın Ahlakı. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 1-20.
- Güler, Ç. & Çobanoğlu, Z. (1997). *Risk iletişimi ve risk yönetimi*. Ankara: Çevre Sağlığı Temel Kaynak Dizisi No:47.
- Güz, N. ve Yanık, H. (2020). Toplumsal sorumluluk yaklaşımı ve güven bağlamında medya ve kamuoyu araştırmaları arasındaki ilişki, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi* (e-gifder), 8 (1), 298-336.
- Işık, M. (2012) *Dünya ve Türkiye Bağlamında Kütle İletişim Sistemleri (3.baskı)*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Işık, U. & Koz K. A. (2014). Çöp yığınlarında haber aramak: internet gazeteciliği üzerine bir çalışma. *E-Journal of New World Sciences Academy. Humanities Sciences*, 9(2), 27-43. DOI:10.12739/NWSA.2014.9.2.4C0178.
- Kalsın, B. (2016). Geçmişten geleceğe internet gazeteciliği: Türkiye örneği. *International Journal of Social Science..* 42(3), 75-94 DOI: 10.9761/JASSS3267.
- Koç, S. & Şahin, T. (2022, Ekim 12-14). *Medyada toplumsal sorumluluk yaklaşımının tek haberciliği anlayışıyla yıkımı covid 19 pandemisi* [Sözlü sunum]. Cimsymposium. 19. International Symposium Communication in the Millennium.
- Koç, S. (2013). Türkiye’de risk toplumu sürecinde afet haberciliği. Ş. Çağlar (Ed.). *Şövalyelik Mesleği Gazeteciliğin Uzmanlık Alanları İçinde* (ss. 317- 348) içinde. Konya & Literatürk.

- Koç, S. (2021a). Afet iletişim ekolojisi penceresinden covid-19 pandemisi. Betül Pazarbaşı ve Selma Koç Akgül (Ed). *İletişim bilimleri bakış açısıyla küresel afet covid-19 pandemisi içinde*. (ss.11-48). İstanbul: Hiperyayın.
- Koç, S. (2021b). *Afet odaklı iletişim*. İstanbul: Hiperyayın.
- Korkmaz, A. (2009). İnternet gazeteciliğinin kamuoyu oluşumuna etkisi. *Erciyes İletişim Dergisi*, 1(2), 6-19.
- Lavigne, F, Pauline T., Morin, J. & Junun, S. (2008), People's behaviour in the face of volcanic hazards: Perspectives from Javanese communities, Indonesia, *Journal of Volcanology and Geothermal Research*, 172, 273-287.DOI: 10.1016/j.jvolgeores.2007.12.013.
- Morgan, G., Fischhoff, B., Bostrom, A. & Atman, C. (2002). *Risk communication a mental models approach*. New York: Cambridge University Press.
- Pazarbaşı, B. 2021). Kusursuz bir fırtına: covid-19 salgınında gazetecilik. Betül Pazarbaşı ve Selma Koç Akgül (Ed). *İletişim bilimleri bakış açısıyla küresel afet covid-19 pandemisi içinde*. (ss.48-74). İstanbul: Hiperyayın.
- Stalling, R. (1995). *Promoting risk: constructing the earthquake threat (social problems and social issues)*. Newyork: Aldine De Gruyter.
- Yıldırım, E. (2008). Risk toplumunda (depremle) yaşamak. *Akademik İncelemeler Dergisi*. 3 (1), 75-85.
- Yılmaz, G. Y. & Olkun, O. E. (2022). Dünya basınının covid-19 pandemisine bakışı: beş ülke beş gazete. *Erciyes İletişim Dergisi*. 9(2). 911-930. DOI: 10.17680/erciyesiletisim.1081637.

EXTENDED SUMMARY

The German sociologists Ulrich Beck and Antony Giddens have defined the age in which we live as a “risk society”. While both names draw attention to the fact that the risks in the risk society are vague, fuzzy and multidimensional, they emphasize that these characteristics of the risks contain the danger of new risks emerging from the risks. These scientists, who see the risk society as a result of globalization, draw attention to the fact that the biggest problem of the age is “manufactured uncertainties”. Unlike in traditional societies, the risks in these societies are closed, abstract, incomprehensible and global. Many risks that have the potential to devastatingly and profoundly affect societies are not perceived as risks because they are abstract and cannot be understood, and this leads to the emergence of other risks within the risk. Because Robert Stalling, who is investigating why a risk such as an earthquake that can affect thousands of people is not accepted as a social problem, believes that the risks we are used to (driving, etc.) are under control in his study.) concluded that it can be accepted more easily (Stalling, 1995:189).

These risks and dangers, systematically generated as part of modernization, are invisible and are based on causal interpretations. Because of this feature, risks and dangers initially exist only through scientific or non-scientific information about themselves. These risks can be changed with information, exaggerated, dramatized, reduced to minimum dimensions, and to this extent they are particularly open to social definition and structuring. (Beck, 2010: 561). In this context, the role of the media comes into play. Because the media, which has the power to direct society about what is important and what is unimportant with the news it has made, can also direct society about what is risk and what is not risk.

In this process, the media and the journalist are obliged to be a reliable source in the selection of the correct information and in the correct reading of the information. At this point, the competence of a journalist as a disaster literate is important. However, click journalism, which the media has transformed with commercial concerns with the development of the Internet, is one of the leading actors in the formation of new risks in the risk society. As a result of this period, when the purpose of the media was circulation and monitoring concern rather than public benefit, click journalism became widespread, in which the quality of news decreased and news was tried to be sold with eye-catching news headlines. In this type of journalism, information is exaggerated to attract attention with rating anxiety by hosting messages that can fuel fear, anxiety and panic, while news headlines are also used as ‘clickbait’.

The presentation of disaster news in this way also increases the fear and panic that exists in society due to exaggerated information. The first reactions of the reader to the news that a risk is presented are anxiety and insecurity. If we evaluate it on the axis of the speed factor that comes with the Internet, it is seen that the presentation of information itself may pose a risk in the existing information pollution environment. Considering that the situation of insecurity and uncertainty prevails in the risk society, it is of great importance to change the way information is presented in the media.

However it is also important in our country is beginning to be a new pronunciation with the principle of Social Responsibility and what the community needs most fear, panic and extreme anxiety in an environment of uncertainty that is the right information of individuals for the purpose of Transportation is to ensure the adoption of journalism by journalists expressing disaster to publishing. Objective, scientific news sources and actors taking part in disaster news, prioritizing the public interest, not causing the society to fear and anxiety, news that will contribute to the development of the level of awareness of society is expected to be fictionalized. In the opposite case, the ‘vitamin D poisoning’ experienced during the COVID-19 process can be given as an example of the disaster that will occur otherwise. During the Covid-19 pandemic, vitamin D recommendations that were constantly presented in the media as a precaution against the epidemic caused an increase in cases of ‘vitamin D poisoning’ after a while. This situation shows how important the presentation of information is in the risk society and how dangerous it is.

In this context, the aim of the study is to question the validity of disaster news presentation methods of Internet news sites and the understanding of social responsibility in news production during the COVID-19 pandemic. Dec December 2019- April 2022 in the period of COVID-19 pandemic in the study, the news published on the websites of the relevant newspapers on the Internet sites of Odatv, Medyaradar and Internethaber internet news sites were analyzed by the content analysis method. In the study, which is important in terms of revealing the

approach of Internet journalism to disaster news, a total of 2,375 news stories were subjected to quantitative and qualitative content analysis. Study after study after heavily related news sites 'scared/Scary', 'The Gospel', 'bad', 'panic', 'anxiety' and 'chilling' message, where it is used to get the news in visuals, 'cemetery', 'intensive care', 'test tube' and 'CT films' is used as it is concluded that intensive. In the light of the data obtained, it can be said that Internet newspapers, related to news messages that cause concern to society, adopt a publishing approach that is far from the understanding of social responsibility.

ULAŞTIRMA SEKTÖRÜNDEKİ ENERJİ TÜKETİMİ, EKONOMİK BÜYÜME VE ÇEVRESEL KALİTE İLİŞKİSİ¹

THE RELATIONSHIP BETWEEN ENERGY CONSUMPTION IN THE TRANSPORTATION SECTOR, ECONOMIC GROWTH, AND ENVIRONMENTAL QUALITY

Mehmet UÇAR

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Gülşehir Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu
Finans Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü
mehmet.ucar@nevsehir.edu.tr
ORCID: 0000-0001-6078-7536

Serap ÇOBAN

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İktisat Bölümü
seraps@nevsehir.edu.tr
ORCID: 0000-0001-8076-5860

ÖZ

ABSTRACT

Geliş Tarihi:

03.01.2023

Kabul Tarihi:

08.02.2023

Yayın Tarihi:

31.03.2023

Anahtar Kelimeler

Çevresel Kalite,
Ekonomik Büyüme,
Enerji Tüketimi,
Ulaştırma Sektörü,
Yeşil Çevre

Keywords

Environmental
Quality,
Economic Growth,
Energy
Consumption,
Transportation
Sector,
Green Environment

Ülkeler ekonomik büyüme ve kalkınma hedefleri doğrultusunda ekonominin yapı taşı olan tüketimi karşılayabilmek için yoğun sanayi ve üretim tesisleri kurmuşlardır. Üretim ile tüketim arasındaki en önemli bağlantı ulaştırma sektörü olarak karşımıza çıkmaktadır. Ulaştırma sektöründeki enerji tüketimi dünya üzerinde yer alan fosil yakıtların %50'ini, toplam enerji kaynaklarının ise üçte birini kullanmaktadır. Bu çalışmada 1990-2018 yılları arasında 28'i OECD ülkesi olmak üzere toplam 36 ülkedeki ekonomik büyüme, ulaştırma sektöründeki enerji tüketimi, karbondioksit salınımı ve petrol fiyatlarından oluşan değişkenler analiz edilmiştir. OECD üyesi 28 ülke ile bu ülkelerle ticari ilişkileri yoğun olan ve ulaştırma enerjisi tüketimi bu 28 ülke arasında en az olan Lüksemburg'un enerji tüketiminin üzerinde ve ulaştırma enerjisi tüketimi en fazla olan Amerika Birleşik Devletleri'nin altında olan 8 ülke ile ülke gurubu oluşturulmuş ve veri seti Sistem-GMM yöntemiyle analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda, literatüre destek veren bir şekilde ulaştırma sektöründe kullanılan enerji tüketiminin ve ekonomik büyümenin çevresel kaliteyi bozduğu yani karbondioksit salınımını artırdığı, petrol fiyatlarında meydana gelen artışın ise karbondioksit salınımını azalttığı sonucuna varılmıştır.

Countries have established intensive industrial and production facilities to meet the consumption, which is the building block of the economy, in line with their economic growth and development goals. The most important link between production and consumption is the transportation sector. The energy consumption in the transportation sector uses 50% of the fossil fuels and one-third of the total energy resources in the world. In this study, between 1990 and 2018, variables consisting of economic growth, energy consumption in the transportation sector, carbon dioxide emissions and oil prices in a total of 36 countries, 28 of which are OECD countries, were analysed. A country group was formed with 28 OECD member countries and 8 countries, which have intense commercial relations with these countries and whose transportation energy consumption is above the energy consumption of Luxembourg, which is the least among these 28 countries, and below the United States, which has the highest transportation energy consumption and the data set was analysed by the System-GMM method. As a result of the analysis, it was concluded that in a way that supports the literature, the energy consumption and economic growth used in the transportation sector deteriorates the environmental quality, that is, increases the carbon dioxide emissions, and the increase in oil prices reduces the carbon dioxide emission.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1228732>

Atıf/Cite as: Uçar, M. ve Çoban, S. (2023). Ulaştırma sektöründeki enerji tüketimi, ekonomik büyüme ve çevresel kalite ilişkisi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi* 13(1), 485-506.

¹ Bu makale "Ulaştırma sektöründeki enerji tüketimi, ekonomik büyüme ve çevresel kalite ilişkisi (2022)" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

Giriş

Dünya üzerinde kaynakların plansız ve kontrolsüz kullanımını sonucu kaynakların hızlı ve düzensiz tüketimi neticesinde gelecek nesillere yaşanabilir bir çevre bırakma sorununu gündeme getirmektedir. Bu noktada çevre sorunları, iklim değişikliği, küresel ısınma ve sürdürülebilir kalkınma gibi temel konular küresel tartışmaların odağındadır. Ülkeler sanayileşme, kentleşme, nüfus artışı, teknoloji odaklı üretim ve uzmanlaşma ile hem doğal kaynakları hızla tüketmekte hem de büyüme hedefini yakalamaya çalışmaktadırlar. Ekonomik büyüme ülkeler için her dönem önemli bir hedef olarak farklı şekillerde çözülmeye çalışılmış, ekonomik karar alıcıların ve yöneticilerin özel bir uğraş alanı olmuştur. Ülkelerdeki artan sanayileşme, nüfus ve küreselleşme ile sürdürülebilir temiz (yeşil) çevre son dönemin en önemli ulusal ve küresel gündemlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik büyüme ile çevre koruma arasındaki paradoksla yüzleşmek durumunda olan ülkeler, bu iki durumdan da vazgeçemez konumda bulunmaktadır.

Artan sanayileşme, nüfus ve küreselleşme, ulaştırma sektörüne duyulan ihtiyacı sürekli olarak artırmaktadır. Dünya üzerinde en fazla fosil yakıt tüketen sektör konumunda olan ulaştırma sektörü tüm sektörler içinde karbondioksit (CO₂) salınımının tek başına %37'sini salgılamaktadır. Bu oranın 2030 yılında %50'ye, 2050 yılında ise %80'e çıkacağı tahmin edilmektedir (Teter, 2022). Ulaşım sektörüne olan talebin artışı da dünya üzerindeki petrol ve gaz rezervlerinin de hızla azalmasına sebep olmaktadır (Walmsley, ve diğerleri, 2015).

Şimdiye kadar çok sayıda çalışma enerji tüketimi, ekonomik büyüme ve çevresel bozulma arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Bu çalışmalardan bir kısmı gelişmekte olan ekonomileri, bir kısmı gelişmiş ekonomileri, bazıları da farklı bölgelere göre konuyu ele almışlardır. Diğer yandan bazı çalışmalar bu ilişkiyi yeni ekonometrik yöntemler kullanarak araştırırken, bazı araştırmacılar da bu ilişkiyi sektörel verileri kullanarak incelemişlerdir. Ancak sektörel verilere odaklanan çalışmalar oldukça sınırlı kalmış ve çok az çalışma ulaşım sektörüne odaklanmıştır.

Bu çalışmada ise, ulaşımın alt sektörü olan havayolu sektörüne ilişkin enerji tüketimi, petrol fiyatı ve Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) değişkenlerinin çevresel kaliteye olan etkisini ölçmek için dinamik panel tahmin yöntemlerinden biri olan iki aşamalı Sistem Genelleştirilmiş Momentler Metodu (Generalized Methods of Moments-GMM) kullanılmıştır. OECD üyesi 28 ülke (*Türkiye, ABD, Almanya, Avustralya, Avusturya, Belçika, Çekya, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Kore Cumhuriyeti, Hollanda, Birleşik Krallık, İrlanda, İspanya, İsveç, İsviçre, İtalya, Japonya, Kolombiya, Lüksemburg, Meksika, Norveç, Polonya, Portekiz, Şili, Yeni Zelanda, Yunanistan*) ve bu ülkelerle ticari ilişkileri yoğun olmakla birlikte ulaştırma enerjisi tüketimi bu ülke grupları arasında en az olan Lüksemburg'un üzerinde ve ulaştırma enerjisi tüketimi en fazla olan ABD'nin altında yer alan ancak OECD ülkesi olmayan 8 ülke (*Çin, Brezilya, Hindistan, Endonezya, Tayland, Güney Afrika, Fas, Singapur*) ile birlikte toplam 36 ülke veri seti kapsamında analiz edilmiştir. Bu doğrultuda 1990-2018 dönemi olmak üzere 29 yıllık zaman aralığındaki veriler incelenmiştir.

Kavramsal Çerçeve Açısından Çevresel Kalite, Ekonomik Büyüme ve Enerji

Çevresel kalite; toprak, hava ve suyun gelecek nesillere temiz biçimde bırakılmasını ve biyolojik açıdan çeşitliliğin sürdürülmesinin sağlanmasını ifade etmektedir. Bu sebeple çevresel kalitenin pek çok boyutunun olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Çevresel kalitenin boyutlarını su, hava, biyolojik çeşitlilik ve toprak oluşturmaktadır. Hava pek çok elementi kapsayan, önem taşıyan ve canlılığın devamı için gereken bir etmendir. Aynı şekilde biyolojik çeşitlilik de hayatın sürdürülmesinde önem taşımaktadır (Grossman & Krueger, 1995, s. 355). Bu noktada çevresel kalitenin ölçümü önem arz etmektedir. İktisadi açıdan ölçümü yapılırken pek çok değişken kullanılmaktadır. Çevresel kalitenin ölçülmesinde kullanılan değişkenler Çevresel Sürdürülebilirlik Endeksi (ESI) ve Ekolojik Ayak izi (EF) verileriyle sağlanan değişkenlerden oluşmaktadır. EF ve ESI, indeks verileridir. Bu veriler çevresel kaliteye ilişkin detaylı bilgi vermektedirler. ESI veri setinde, çevresel kaliteyi ölçen

dört değişken grubu bulunmaktadır. Bunlar; toprak, hava kalitesi, biyolojik çeşitlilik ve su kalitesidir (Tan, 2016, s. 50).

Hava kalitesinin ölçümü genel olarak, hava kirliliğine neden olan üç farklı kimyasal molekül emisyonu ile yapılmaktadır. Bunlar; nitrojen dioksit (NO₂), kükürt dioksit (SO₂), karbondioksit (CO₂) ve havada asılı haldeki partiküller (TSP)'dir. Bu gazların insan sağlığına önemli olumsuz etkileri bulunmaktadır. Partiküller, likit ve solid olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Solid ve likit, atmosferde parçalanmış biçimde bulunmaktadır. Fosil yakıtların tamamlanmamış şekilde yanması sebebi ile kükürt dioksit gazı açığa çıkmaktadır. Yoğunlukla şehirleşen ve sanayileşen alanlarda bulunmaktadır. Azot oksit (NOX) sabit kaynaklarla otomobil egzozlarından kaynaklı ortaya çıkmaktadır. Karbondioksit gazı ise yine fosil yakıtlar sebebiyle atmosfere yayılmaktadır (Melek Okur, 2019, s. 25).

Ekonomik büyüme kavramı, artan kişi başına düşen gelir neticesinde insanların daha fazla mal ve hizmetler talep etmesi sebebiyle refah düzeylerinin yükselmesini sağlayabilmektedir. Büyüme bakımından daha fazla mal ve hizmet arzı, uygulanan politikalar, kaynakların dağılımı, üretim kapasitesinin büyümesi gibi konular ülkeler açısından önemlidir. Bu noktada diğer önemli bir gösterge olan ülkelerin kalkınma seviyelerindeki değişiklikler, ekonomik büyüme sorununun çözümü dâhilinde farklı yöntemlerin ve uygulamaların ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Yardımcı, 2006, s. 97).

Ekonomik büyüme genel hatları ile içsel faktörler sonucunda meydana gelen bir aşama olarak ifade edilmektedir. Bu durum ise ekonomik büyümenin kendiliğinden oluşabilecek bir olgu olduğunun göstergesi niteliğindedir. Ayrıca ekonomik büyüme, mikro ve makro özellikleri olan bir değişkendir. Zira belli bir firma, iş kolu ya da bölgenin büyümesinden bahsederken ekonomik büyüme kavramının kullanılıyor olması bu kavramın mikro niteliklere sahip olduğunu göstermektedir (Berber, 2006, s. 12). Diğer bir ifade ile ekonomik büyüme kavramı bir ülkenin ekonomik gelişimini ifade etmek için kullanılabilceği gibi küçük bir bölge veya sektörün gelişimini anlatmak için de kullanılmaktadır.

Ekonomik büyüme hem gelir seviyesini ve yaşam standartlarını etkilemekte hem de yoksulluğun azalmasını ve insani gelişme seviyesinin yükselmesini sağlayabilmektedir (Acemoğlu, 2009, s. 7-8; Aghion & Howitt, 2009, s. 1-2). Başka bir tanımlamaya göre ekonomik büyüme kavramı, teoride GSYH büyüme oranının değer olarak ifade edilen yıllık üretim artışını ifade etmektedir (Ivic, 2015, s. 55-61). Ekonomik büyüme, ekonomiye ait rakamlar yani ekonomi alanının sayısal kısmı ile ilgilidir. Ekonomik büyüme sürecinin tamamlanmasında KBGSYH ve GSYH ifadelerinin bulunuyor olması, bunun bir göstergesidir. Bir başka ifadeyle ekonomik büyüme sayısal olarak tanımlanabilmesi nedeniyle sayısal bir kavram olarak kabul edilmektedir (Karagül, 2002, s. 9). Öte yandan ekonomik büyüme hareketli ve etkin bir süreç olduğundan, durağan kavramlarla ifade edilmesi mümkün değildir (Kaya Kıraçlar, 2005, s. 18).

Enerji kavramı fizikte iş yapma potansiyelini ifade etmektedir. Enerji; ışık, elektrik, ısı, nükleer, kimyasal, hareket ve elektrik enerjisi gibi farklı türlerde karşımıza çıkmaktadır. Toplam enerji, bir sistem tarafından sahip olunan enerjinin tüm çeşitlerinin toplamıdır (Demirel, 2012, s. 6). Sosyal bilimlere göre enerji, kişilerin yaşamlarını sürdürebilmeleri amacıyla gereksinim duydukları önemli bir kavramdır. İnsanlar hayatlarını sürdürmek için devamlı üretmelidir. Bu üretimi yapmak için ise enerjiye ihtiyaç duyulmaktadır. Küreselleşme ile enerjinin önemi de artış göstermiş ve ülkelerin ekonomileri dışında siyasi ve sosyal yapılarına dahi etki edebilen bir duruma gelmiştir. Dünyada sürekli artan enerji tüketimi ülkelerin gelişme seviyelerinin belirleyicisi olan kriterlerden biridir. Dünyada yapılan savaşların ya da bölgesel anlaşmazlıkların esas nedeninin enerji kaynaklarının paylaşımıyla ilgili olduğu tartışılmaktadır (Yılmaz B. , 2019, s. 2773). Bu doğrultuda enerji kaynaklarının üzerinde kısaca durmak gerekmektedir.

Enerji kaynaklarının sınıflandırılmasında farklılıklar görülebilmektedir. Genel olarak yenilenebilir, fosil ve yeni enerji kaynakları olmak üzere üç türü bulunmaktadır. Fosil enerji kaynakları doğal gaz, petrol, kömür ve gibi

kaynaklar iken; yenilenebilir enerji kaynakları ise dalga, jeotermal ve güneş enerjisidir. Hidrojen ve nükleer enerji gibi kaynaklar ise yeni enerji kaynağıdır (Kablamacı, 2004, s. 4).

Ulaştırma sektörü diğer tüm reel sektörlerin bağlayıcısı konumunda olan en önemli sektörlerden bir tanesidir. Bu sektör ana ivmesini enerji kullanımından sağlamaktadır. Dünya üzerinde tüketilen enerji kaynaklarının çok büyük bir kısmı ulaştırma sektörü kaynaklıdır. 2021 yılında tüm sektörlerden kaynaklanan CO₂ emisyonunun %37'si ulaşım sektörü kaynaklıdır (Teter, 2022). Ulaşım sektöründe içten yanmalı motorlar sebebiyle enerji tüketimi genel itibarıyla fosil yakıtlarla sağlanmaktadır. Bu durum dünya üzerinde yer alan enerji kaynaklarının hızla tüketilmesi ve çevrenin de buna paralel kirlenmesi anlamına gelmektedir (IEA, 2022).

Ekonomik yönden ihtiyaçların karşılanabilmesi için mal ve hizmetlerin bir yerden bir yere taşınmasına ulaşım denilmektedir (Saatçioğlu, 2006, s. 1). Ulaştırma; şehir ve bölge planlama kavramlarından, hizmet sektörüne ve ekonomik hayata kadar günlük yaşamda önemli bir yer tutan üretim, tüketim, erişim, ısınma gibi tüm aktivitelerinin önemli aktörlerinden biri olan ve günümüz dünyasında tedarik zincirinin en önemli halkası haline gelen hem kendi içerisinde hem de diğer sektörler ile ülke ekonomisinin dinamosu olan bir sektör olarak kabul edilmektedir (Erdoğan, 2016, s. 188). Ulaştırma sektörü; karayolu, havayolu, denizyolu, demiryolu ve boru hattı olarak beş farklı şekilde ekonomik ve toplumsal hayata girmiştir.

Çalışmada seçilen ülke grubunun OECD ülkeleri ile OECD üyesi olmayan fakat bu ülkelerle ticari ve ekonomik açıdan yoğun ilişki içerisinde bulunan ayrıca enerji tüketimi açısından en yüksek tüketime sahip olan ülke grubu olması literatür açısından bir yenilik oluşturmaktadır.

Ulaştırma Sektöründeki Enerji Tüketimi, Ekonomik Büyüme ve Çevresel Kalite İlişkisi: Literatür Taraması

Ulaştırma sektöründe enerji tüketimi, ekonomik büyüme ve çevresel kalite ile ilgili yapılan literatür taraması ulaştırma sektörü ve ekonomik büyüme ilişkisi, ulaştırma sektörü ve CO₂ emisyonu ilişkisi ve ekonomik büyüme ile CO₂ emisyonu ilişkisi olmak üzere üç ayrı başlık altında aktarılacaktır.

Ulaştırma Sektörü-Ekonomik Büyüme İlişkisi

Enerji tüketimi ile GSYH arasında nedensellik bağı bulunup bulunmadığına dair Kraft ve Kraft (1978) ABD örneğinde, Abosedra ve Baghestani (1989) ABD örneğinde ve Cheng ve Lai (1997) Tayvan örneğinde nedensellik ilişkisinin yalnızca GSYH'den enerjiye doğru tek yönlü ve doğrusal olduğunu; enerjiden GSYH'ye dönük olarak herhangi bir nedensellik bağının bulunmadığını ileri sürmektedirler. Buna karşın Akarca ve Long II (1980), Kraft ve Kraft (1978)'in çalışmasını vurgulayarak hata yapıldığını, yeniden incelendiğinde ABD için toplam enerji tüketimi ile gelir arasında nedensellik ilişkisini ortaya çıkaracak herhangi bir kanıtın bulunmadığını söylemişlerdir. Yine Hwang ve Gum (1991) Tayvan'da, Masih ve Masih (1997) Kore'de enerji tüketimi ve GSYH arasında iki yönlü nedensellik ilişkisinin gözlemlendiğini belirtmektedirler.

Soytaş vd. (2001) zaman serisi yöntemi ile yaptıkları çalışmada enerji tüketiminden GSYH'ye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğunu ve enerji tasarrufunun uzun vadede ekonomik büyüme açısından sorunlara yol açabileceğini söylemektedirler. Bowden ve Payne (2009) ABD'de, 1949-2006 arası verileriyle Toda – Yamamoto Nedensellik yöntemini kullanarak yaptıkları çalışmada enerji tüketimi ile reel GSYH arasındaki ilişkinin belirtilen dönemde sektörel anlamda tek tip olmadığını ileri sürerek, enerji tüketimi ile reel GSYH arasında nedensel bir ilişkinin bulunmadığı hipotezini, toplam ve ulaştırma birincil enerji tüketimi ölçümlerinin sonuçlarıyla desteklemektedirler.

Hindistan'dan alınan verilerle Angle-Granger düzeltme yöntemini kullanan Paul ve Bhattacharya (2004), enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında ikili bir nedensellik ilişkisi olduğunu göstermişlerdir. Yine Erdal vd.

(2008) nedensellik yöntemini kullanarak Türkiye’de enerji tüketimindeki artışın ekonomik büyümeyi artırdığını ve bu durumun tersinin de geçerli olduğunu ortaya koymuşlardır. Aynı şekilde Dagher ve Yacoubian (2012) Granger nedensellik yöntemi ile Lübnan üzerinde yaptıkları çalışmada; kısa ve uzun vadede enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir ilişkiye dair güçlü kanıtlar bulduklarından bahsetmişlerdir. Ayrıca enerjinin, Lübnan'daki ekonomik büyümeyi sınırlayan bir faktör olduğunu belirtmişlerdir. Muhammad (2019) ise MENA ülkelerinde enerji tüketiminin ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediğini, ancak gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümeye hız kattığını; enerji tüketimi, CO₂ emisyonu ve ekonomik büyüme değişkenlerini kullanarak GMM yöntemiyle yaptığı çalışmada ortaya koymuştur. Aynı çalışmada elde edilen diğer sonuçlar ekonomik büyümenin gelişmiş ve MENA ülkelerindeki CO₂ emisyonunu artırdığı, CO₂ emisyonunun gelişmiş ve MENA ülkelerindeki ekonomik büyümeyi artırdığı ve ekonomik büyümenin gelişmekte olan ülkelerde enerji tüketimini artırdığıdır. Koç (2020) 132 ülke verileri ile yaptığı panel veri analizinde; ulaşım, sanayi, tarım ve hizmet sektörlerindeki enerji kullanımı ile ekonomik büyüme arasındaki pozitif bir ilişkiyi ortaya koymuştur. Usta ve Berber (2017) Toda-Yamamoto Nedensellik yöntemini kullanarak Türkiye’de ulaştırma ve sanayi sektörlerindeki enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit etmişlerdir. Bernard ve Obi (2016) Nijerya’da sektörel (sanayi, tarım, ulaştırma, ticaret ve konut) enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında zaman serisi yöntemiyle yaptıkları çalışmada bütün değişkenlerin Nijerya açısından ekonomik büyümeye katkı sağladığını, sektörler içerisinde ise en fazla katkıyı konut sektörünün sağladığını tespit etmişlerdir. Costantini ve Martini (2010) gelişmiş ve gelişmekte olan 71 ülkede (26 OECD ve 45 OECD dışı) vektör hata düzeltme modeli (VECM) ve nedensellik yöntemleri ile Ekonomik Büyüme (ulaştırma sektörü için) ve tüm ekonomi ve ana sektörler, sanayi, ticaret ve kamu hizmetleri, ulaşım ve konut sektörü için nihai enerji tüketimi değişkenlerini kullanarak yaptıkları çalışmada alternatif ülke örneklerinin, özellikle çok değişkenli çok sektörlü bir çerçevede nedensellik ilişkilerini neredeyse hiç etkilemediğini tespit etmiş; ulaştırma sektörü için, her üç nedensellik türünün de OECD ve OECD üyesi olmayan ülkeler için birbirine zıt sonuçlar gösterdiğini ve yapısal olarak farklı ülkelerde benzer enerji politikalarının uygulanmasının karşıt etkiler yaratabileceğini ortaya koymuşlardır.

Ulaştırma Sektörü-CO₂ Emisyonu İlişkisi

Chen ve Lei (2017) Çin (Pekin) özelinde yaptıkları çalışmada ulaştırma sektörü, enerji tüketimi ve CO₂ arasındaki nedenselliği ölçmeyi hedeflemişlerdir. Sonuç olarak kişi başına GSYH’nin CO₂ üzerinde doğrudan olumlu etkisi tespit edilmiş olup, taşımacılık sektörünün CO₂ emisyonuna dolaylı yönden etkisi ortaya konulmuştur. Bununla birlikte, ekonomik büyüme modelindeki değişim, ulaştırma sektörünün enerji yoğunluğunu doğrudan ve ulaşım yoğunluğunu dolaylı olarak azaltarak, CO₂ emisyonunun büyüme oranını bir şekilde engellemektedir. Enerji yoğunluğunun karbon emisyonu üzerinde önemli bir olumlu etkisi tespit edilmiştir. Bu nedenle ulaştırma sektöründe enerji yoğunluğunun azalmasının karbon emisyonundaki artışı bir ölçüde engellediği belirlenmiştir. Wang vd. (2017), Çin özelinde LMDI yöntemini kullanarak ulaşım sektörlerini etkileyen faktörlerin eğilimini incelemişlerdir. Elde edilen sonuçlara göre yolcu ve yük taşımacılığının CO₂ emisyonunun 1990'dan 2015'e büyüme gösterdiği, kişi başına GSYH ve nüfus hem yolcu hem de yük taşımacılığı için CO₂ emisyonunun artışı teşvik ettiği ve nakliye yapısı, yük için CO₂ emisyonunun artışı teşvik etmektedir. Bunların arasında ekonomik faktörün en büyük katkıyı yaptığı ortaya konulmuştur. Aktivite yoğunluğunun CO₂ emisyonunun artmasını ve ulaşım yapısının ise yolcular için CO₂ emisyonunun artmasını sınırladığını tespit etmişlerdir. Yine Wang vd. (2011) Çin özelinde LMDI yöntemini kullanarak ulaştırma sektörü CO₂ emisyonunun değişimini etkileyen potansiyel faktörleri tespit etmeye çalıştıkları çalışmada, karayolu taşımacılığının en büyük CO₂ yayıcısı olduğu ortaya konulmuş ve kişi başına ekonomik aktivite etkisinin artan CO₂ emisyonundan sorumlu olduğu tespit edilmiştir. Çin özelinde yapılan diğer bir çalışmaya göre ise Li vd. (2019) LMDI yöntemini kullanarak ulaştırma sektörünün gelişimi ile CO₂ emisyonu arasındaki ilişkiyi tespit etmeye çalışmışlardır. Sonuç olarak ise ulaştırma

sektöründen kaynaklanan CO₂ emisyonunun 2000'den 2015'e kadar yıllık %10,5'lik bir büyüme oranında sürekli arttığı görülmüştür. Hao vd. (2015) ise Çin'de yük taşımacılığı enerji tüketimi ve sera gazı emisyonu arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için çalışma yapmışlardır. Çalışmaya göre Çin'in yük taşımacılığı sektöründen kaynaklanan sera gazı emisyonunun 2013 yılında 788 mt.² CO₂ olduğu ve bu miktarın ülke çapındaki sera gazı emisyonunun yaklaşık %8'ini oluşturduğu belirlenmiştir. BAU³ senaryosuna göre, enerji tüketimi ve sera gazı emisyonunun önümüzdeki on yıllarda hızla artacağı ve 2010'dan 2050'ye kadar yaklaşık 1,5 kat artacağı tahmin edilmektedir. Ayrıca sera gazı emisyonunun tahmini olarak 2045'te zirve yapacağı ve bu durumun en büyük sebebinin karayolu taşımacılığı olduğu belirtilmektedir. Mustapa ve Bekhet (2016) Malezya açısından ulaşım sektörü ve CO₂ arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla optimizasyon yaklaşımını kullanmışlardır. Neticede Malezya'da ulaştırma sektörünün toplam CO₂ emisyonunun %28'ini oluşturduğu ve bunun %85'inin karayolu taşımacılığından kaynaklandığı tespiti yapılmıştır. Aynı zamanda optimizasyon yaklaşımı ile Malezya'da karayolu taşımacılığının neden olduğu CO₂ emisyonunun %6,55 azaltılabileceği sonucuna varılmıştır. Kharbach ve Chfadi (2017) yaptıkları çalışmada LMDI yöntemini kullanarak karayolu taşımacılığındaki CO₂ emisyonunda ortaya çıkan yükselmenin ana nedeni olarak nüfus ve araç sayısındaki artışı tespit etmişlerdir. Alkathlan ve Javid (2013) Suudi Arabistan'da 1980-2011 döneminde ekonomik büyüme, karbon emisyonu ve enerji tüketimi ilişkisini inceledikleri çalışmada, kişi başına düşen karbon emisyonunun Suudi Arabistan'da kişi başına gelirdeki artışla arttığını ve karbon emisyonu ile kişi başına düşen gelir arasında durağan olarak artan bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır. Ancak Suudi Arabistan ekonomisinin petrolden gaz tüketimine geçmesi durumunda kişi başına gelir arttığında karbon emisyonunun azaltılabileceği de ortaya konulmuştur.

Timilsina ve Shrestha (2009) Asya ülkelerinde ulaştırma sektörü CO₂ emisyonunun büyümesini etkileyen potansiyel faktörleri, yıllık emisyon artışını yakıt karışımı, modal değişim, kişi başına GSYH'deki değişiklikleri temsil eden bileşenlere ayırarak analiz etmektedirler. Kişi başına düşen GSYH, nüfus artışı ve ulaşım enerji yoğunluğundaki değişimlerin, dikkate alınan ülkelerde ulaştırma sektörü CO₂ emisyonu büyümesini yönlendiren ana faktörler olduğu tespit edilmiştir. Mrahi vd. (2013) Tunus'ta araç yakıt yoğunluğu, araç yoğunluğu, kişi başı GSYH, 1990–2006 döneminde karayolu taşımacılığı sektöründe enerji tüketimindeki değişimin ana itici güçlerinin kentleşmiş kilometreler ve ulusal karayolu ağı olduğunu ortaya koymuşlardır. Ong vd. (2012) Malezya için ulaşım sektörüne yönelik olarak enerji modeli ve politikası tavsiyesinde bulunmuşlardır. 2012 verilerine göre tek başına ulaşım sektörü toplam enerji tüketiminin %36'sını oluşturmaktadır ve bu oran giderek artmaktadır. 1995 yılında yaklaşık 24 milyon ton CO₂ salındığı ve 2008 yılında 50 milyon tona çıktığı ortaya çıkmıştır. Bu nedenle bu sektörde enerji talebini dengelemek ve emisyonu azaltmak için uygun enerji politikasının benimsenmesine duyulan ihtiyaç belirtilmiştir. Bu noktada yakıt tüketimini azaltmak için karayolu taşımacılığında uygulanan yakıt ekonomisi standardı, yakıt ekonomisi etiketi ve yakıt değiştirme gibi birçok politikadan bahsedilmiştir. Yakıt ekonomisinin zorunlu olarak uygulanmasının birçok ülkede ulaştırma sektöründen enerji talebi ve sera gazı emisyonunu kontrol etmede etkili bir araç olduğu görülmüştür. Bunun da ötesinde, yakıtın alternatif yenilenebilir yakıta geçişi, fosil yakıt tüketimi kılığını çözebileceği görüşüyle birlikte biyodizel, çevre dostu bir alternatif dizel yakıt olarak pazarda giderek kabul görmektedir. Malezya, palmiye yağı bazlı biyodizel üretimi için büyük bir potansiyele sahiptir ve biyodizel, fosil yakıtın çevreye olan olumsuz etkisini azaltmada önemli bir rol oynayacaktır. Ancak yenmeyen bitkisel yağların dizel motora alternatif yakıt olarak kullanılması, gıda olarak yemeklik yağ ihtiyacı ve biyodizel üretim maliyetinin düşmesi ile hızlanmaktadır. Bu nedenle, jatropha ve calophyllum inophyllum, Malezya'da biyodizel için hammadde olarak büyük bir potansiyele sahiptir. Bunun dışında, biyodizelin tesis edilebilmesi ve piyasada olgunlaşmaya devam edebilmesi için çeşitli hususların incelenmesi ve üstesinden gelinmesi gerekmektedir. Rasool vd. (2019) Pakistan'ın ulaşım sektörünün CO₂ emisyonu üzerindeki petrol fiyatları, karayolu taşımacılığının enerji yoğunluğu, ekonomik büyüme ve nüfus

² Mt.: Megaton (1 milyon ton değerindeki kütle birimi).

³ BAU: Olağan Durum Senaryosu

yoğunluğunun etkisini inceledikleri çalışmada, uzun vadeli sonuçlar açısından petrol fiyatlarındaki ve ekonomik büyümedeki artışların ulaşım sektörünün CO₂ emisyonunu azaltmaya yardımcı olduğunu, artan enerji yoğunluğu, nüfus yoğunluğu ve yol altyapısının bunları artırdığını ve nüfusun baskın bir rol oynadığını ortaya koymuşlardır. Ahmed vd. (2020) Hindistan'daki karayolu taşımacılığı enerjisini, ekonomik büyümeyi, sanayileşmeyi, kentleşmeyi, petrol fiyatlarını ve karayolu altyapısını birleştiren emisyonun itici faktörlerini inceledikleri çalışmada, karayolu taşımacılığı enerjisinin, karayolu altyapısının, ekonomik büyümenin ve sanayileşmenin Hindistan'da ulaştırma CO₂ emisyonunun temel faktörleri olduğunu belirlemişlerdir. Pablo-Romero vd. (2017) 27 Avrupa ülkesinde kişi başına enerji kullanımı açısından toplam ulaşım enerji kullanımı, evsel ulaşım enerji kullanımı ve üretken ulaşım enerjisi kullanımını incelemişlerdir. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, veriler içbükey bir şekli desteklemekte olup, dönüm noktasına ulaşmamıştır. Sonuçlar EKC'nin dönüm noktasına hiçbir durumda ulaşılmadığını göstermiştir.

Ekonomik Büyüme-CO₂ Emisyonu İlişkisi

Kaika ve Zervas (2013) ile Cole vd. (2011) Çin'de ekonomik büyüme, endüstriyel kirlilik, DYY ve enerji tüketimi nedeniyle gelir ve emisyon arasında geniş kapsamlı pozitif ilişki bulmuşlardır. Mbarek vd. (2014) Tunus örneğinde enerji tüketimi ile GSYH ile ölçülen ekonomik büyüme arasında olumlu bir etkinin varlığını ortaya koymuşlardır. Dolayısıyla, kısa vadede GSYH ile CO₂ emisyonu arasında tek yönlü bir ilişki vardır. Begum vd. (2015) Malezya örneğinde hem kişi başına enerji tüketiminin hem de kişi başına GSYH'nin kişi başına karbon emisyonu üzerinde uzun vadeli olumlu etkileri olduğunu, ancak nüfus artış oranının kişi başına CO₂ emisyonu üzerinde önemli bir etkisinin olmadığını tespit etmişlerdir. Ancak çalışma, uzun vadede ekonomik büyümenin Malezya'daki CO₂ emisyonu üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olabileceğini öne sürmektedir. Sasana ve Aminata (2019) Endonezya örneğinde ekonomik büyümenin, birincil enerji tüketiminin ve nüfus artışının CO₂ emisyonunu olumlu etkilediği, yenilenebilir enerji tüketiminin ise CO₂ emisyonunu olumsuz etkilediği sonucuna varmışlardır. Mohmand vd. (2021) Pakistan örneği içinse ulaşım altyapısı, ekonomik büyüme ve yakıt tüketiminden CO₂'ye kadar uzanan kısa vadeli bir nedensellik tespit etmişlerdir. Sonuçlar aynı zamanda uzun vadede ekonomik büyüme ile altyapı arasında çift yönlü bir ilişkinin var olduğunu da ortaya koymaktadır. Ayrıca ekonomik büyüme, altyapı ve tüketimden emisyon kadar tek yönlü bir nedensellik vardır. Dolayısıyla ekonomik büyüme, geri bildirimle birlikte altyapı ve emisyonda artışa neden olmaktadır.

Ajmi vd. (2015) Almanya haricindeki G7 ülkelerinde enerji tüketimi, CO₂ emisyonu ve GSYH arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Ülkelerin bazılarında tek yönlü bazılarında çift yönlü olacak şekilde farklı nedensellikler çıkmıştır. Bu durum ülkelerin farklı derecelerde olacak şekilde bir bütün olarak düşünüldüğünde yüksek derecede enerjiye bağımlı ekonomiler olduğunu göstermektedir.

Arvin vd. (2015) G20 ülkeleri düzeyinde ulaşım yoğunluğu, ekonomik büyüme, CO₂ emisyonu ve kentleşme arasındaki ilişkiyi çalışmışlardır. Kısa vadede bu dört değişken arasında bir nedensel bağlantı ağı bulunmuştur. Ayrıca ekonomik büyümenin, diğer değişkenlerdeki değişikliklere yanıt olarak uzun vadeli denge yoluna yakınsama eğiliminde olduğu görülmektedir. Temel sonuç olarak bulunan ise ekonomik büyümeyi ilerletmek için gelişmekte olan ülkelerde G20 kapsamında yolcu taşıma yoğunluğunun iyileştirilmesi gerektiğidir.

Andreoni ve Galmarini (2012) Avrupa taşıma emisyonu açısından hem su hem de havacılık taşımacılığı faaliyetlerinde AB'de bulunan 27 ülkedeki CO₂ emisyonundaki artışın arkasındaki ana faktör olduğunu belirlemiştir. Enerji kaynaklı CO₂ emisyon artışlarını etkileyen ana faktör ekonomik büyüme olarak ortaya konulmuştur.

Govindaraju ve Tang (2013) Çin ve Hindistan örneklemlerinde CO₂ emisyonu, ekonomik büyüme ve kömür tüketimi ilişkisini incelemişlerdir. Elde edilen sonuçlara göre Çin'de eş bütünleşmenin varlığı ortaya çıkmıştır,

ancak Hindistan'da durum bu şekilde değildir. Yine Çin'de tek yönlü nedensellik, ekonomik büyümeden CO₂ emisyonuna kadar uzanmaktadır. Hindistan örneğinde ise sadece kısa vadeli bir nedensellik tespit edilmiştir.

Heidari vd. (2015) 5 ASEAN ülkesi açısından ekonomik büyüme, CO₂ emisyonu ve enerji tüketimi değişkenleri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. İncelenen değişkenler arasında net bir doğrusal olmayan ilişki olduğu saptanmıştır. Çalışmaya göre ASEAN ülkelerindeki EKC hipotezinin geçerliliğini desteklemektedir. Narayan vd. (2016) 181 ülke için çapraz korelasyon tahmini yöntemini kullanarak ekonomik büyüme ile CO₂ emisyonunu incelemişlerdir. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre 181 ülkeden 21'i (%12) için, EKC hipotezini destekleyen net kanıtlar tespit edilmiştir. Ayrıca gelirdeki artışın gelecekte emisyonu azaltıp azaltmadığı sorusuna 49 ülke için (%27), gelir artışının gelecekte emisyonu azaltacağı öngörüsü ortaya çıkmıştır.

Nasreen vd. (2017) Güney Asya ülkeleri açısından finansal istikrar, ekonomik büyüme, enerji tüketimi ve CO₂ emisyonu ilişkisi üzerine çalışmışlardır. Çalışma da finansal istikrarın çevre kalitesini iyileştirdiği gösterilmekte olup; ekonomik büyüme, enerji tüketimi ve nüfus yoğunluğundaki artışın uzun vadede çevre kalitesi için zararlı olacağı belirtilmiştir. Sonuçlar ayrıca, gelir ve çevre kalitesi arasında ters U şeklinde bir yol olduğunu varsayan EKC hipotezini de desteklemektedir. Dahası çalışma, finansal istikrardan CO₂'ye uzanan tek yönlü nedenselliğin kanıtını ortaya koymuştur.

Apergis ve Payne (2009) 6 tane Orta Amerika ülkesi üzerinde yaptığı çalışmada enerji kullanımının emisyon üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak önemli derecede etkisini ortaya koymuşlardır. Emisyonun gerçek çıktıyla arttığı, dengelendiği ve sonra azaldığı EKC hipotezini desteklemektedir. Hem enerji tüketiminin hem de büyümenin kısa vadede emisyonu azalttığına neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ulaştırma Sektöründeki Enerji Tüketimini, Ekonomik Büyüme ve Çevresel Kalite İlişkisi Üzerine Bir Uygulama

Bu bölümde çalışmanın uygulaması, kurulan dört ayrı model ile yapılacak olup; veri seti, modeller, Sistem-GMM yöntemi ve ampirik bulgulardan ve sonuçlardan bahsedilecektir.

Veri Seti

Ekonomik büyüme, ulaştırma sektöründeki enerji tüketimi, CO₂ tüketimi ve petrol fiyatlarından oluşan değişkenler ile OECD üyesi 28 ülke (Türkiye, ABD, Almanya, Avustralya, Avusturya, Belçika, Çekya, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Kore Cumhuriyeti, Hollanda, Birleşik Krallık, İrlanda, İspanya, İsveç, İsviçre, İtalya, Japonya, Kolombiya, Lüksemburg, Meksika, Norveç, Polonya, Portekiz, Şili, Yeni Zelanda, Yunanistan) ve bu ülkelerle ticari ilişkileri yoğun olmakla birlikte ulaştırma enerjisi tüketimi bu ülke grupları arasında en az olan Lüksemburg'un üzerinde ve ulaştırma enerjisi tüketimi en fazla olan ABD'nin altında olan 8 ülke (Çin, Brezilya, Hindistan, Endonezya, Tayland, Güney Afrika, Fas, Singapur) ile birlikte toplam 36 ülke veri seti kapsamında analiz edilmiştir. 1990-2018 dönemi olmak üzere 29 yıllık zaman aralığında ulaştırma enerjisi tüketimi fazla olan bu ülkelerin aynı zamanda endüstri enerji tüketimleri de ulaştırma sektöründeki enerji tüketimine paralel olarak yüksek olduğu gözlemlenmiş ve ulaştırma sektörü ile endüstri sektörünün tedarik zinciri açısından birbirine bağlı ve bağımlı sektörler olduğu düşüncesi ile veri seti oluşturulmuştur. Oluşturulan modellerde kullanılan değişkenler; CO₂ (metric tons per capita), Oil Prices (Oil: Crude oil prices-US dollars per barrel-\$ money of the day), Total Energy Consumption of Transport (PJ= Petajoule) ve GDP per capita (constant 2015 US\$) kullanılmaktadır.

Kullanılan Değişkenler ve Model

Çalışmada çevresel kaliteyi etkileyen faktörleri ölçmek amacıyla kullanılan değişkenler şu şekildedir:

(i) *Bağımlı Değişken: Karbondioksit Tüketimi (CO₂)*

Tablo 1. Bağımlı Değişken Tablosu

Bağımlı Değişken	Değişken Tanımı
CO ₂	Karbondioksit emisyonu (Kişi başına metrik ton)

Karbondioksit tüketimi, çevresel kaliteyi ölçme açısından literatürde sık kullanılan bir değişken olduğu için (Çetin, Kırıcı, Saygın, & Alaşahan, 2018) bu çalışmada çevresel kaliteyi ölçmek için bağımlı değişken olarak CO₂ kullanılacaktır.

(ii) *Bağımsız Değişkenler: Çevresel Kaliteyi Etkileyen Değişkenler*

Tablo 2. Bağımsız Değişkenler Tablosu

Bağımsız Değişken	Değişken Tanımı
Oilprice	Ham Petrol Varil Fiyatı / 2020\$ Fiyatları ile
Encon	Ulaştırma Sektöründeki Enerji Tüketimi (PJ)
GDPpc	Kişi Başına GSYH (2015 Sabit ABD \$)

Tablo 3. Veri Kaynakları

Değişken Adı	Kaynağı
Karbondioksit Emisyonu (CO ₂ , Metric tons per capita)	World Bank (Dünya Bankası)
Oilprice (Ham petrol varil fiyatı/2020\$ Fiyatları ile)	BP Statistical
Encon (Ulaştırma sektöründeki enerji tüketimi (PJ))	IEA (International Energy Agency (Uluslararası Enerji Ajansı))
GDPpc (Kişi Başına GSYH)	World Bank (Dünya Bankası)

Seçili ülkelerde çevresel kaliteyi etkileyen ulaştırma sektöründeki enerji tüketimi, petrol fiyatları ve kişi başına GSYH değişkenleri kullanılarak değişkenler doğrultusunda çevresel kalitenin ülkelerin ithalat ve ihracatı için en önemli sektörlerden biri olan lojistik sektörü kapsamında ulaştırma sektöründe kullanılan enerji tüketiminden, kişi başına GSYH ve ham petrol fiyatlarından nasıl etkilendiği ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Bu çalışmada ele alınan değişkenlerin tamamının birlikte yer aldığı Model 1 ve her bir değişkenin bireysel etkisinin ortaya konulması amacıyla oluşturulmuş Model 1, Model 2, Model 3 ve Model 4 Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (Generalized Method of Moments-GMM) ile tahmin edilmektedir.

Model 1

$$CO_{2,i,t} = \alpha_1 + \alpha_2 CO_{2,i,t-1} + \alpha_3 OILPRICE_{i,t} + \alpha_4 ENCON_{i,t} + \alpha_5 GDP_{i,t} + \epsilon_{1i,t}$$
$$i=1,\dots,N, t=1,\dots,T$$

Model 2

$$CO_{2,i,t} = \beta_1 + \beta_2 CO_{2,i,t-1} + \beta_3 OILPRICE_{i,t} + \epsilon_{2i,t}$$
$$i=1,\dots,N, t=1,\dots,T$$

Model 3

$$CO_{2,i,t} = \gamma_1 + \gamma_2 CO_{2,i,t-1} + \gamma_3 ENCON_{i,t} + \epsilon_{3i,t}$$
$$i=1,\dots,N, t=1,\dots,T$$

Model 4

$$CO_{2,i,t} = \theta_1 + \theta_2 CO_{2,i,t-1} + \theta_3 GDP_{i,t} + \epsilon_{4i,t}$$

Analiz Yöntemi: Sistem-GMM

Çalışmamızda bağımsız değişkenlerin (encon, oilprice, GDP) çevresel kaliteye CO₂ (metric tons per capita) olan etkisini ölçmek için dinamik panel tahmin yöntemlerinden biri olan GMM sistem versiyonu kullanılmıştır. Dinamik panel veri analizi metodu ekonometri literatüründe ilk olarak (Hansen & Singleton, 1982) tarafından geliştirilmiş, daha sonra GMM yöntemi panel veriye Anderson ve Hsiao (1982) ve Anderson ve Hsiao (1981) tarafından uyarlanmıştır.

Analizlerde kullanılan panel veri, zaman serisi ve yatay kesit veri olmak üzere kullanılan üç tür veri çeşidi bulunmaktadır (Tatoğlu F. Y., 2020). *Panel Veri*; yatay kesit gözlemlerinin belli bir dönemde bir araya getirilmesi (Tatoğlu F. Y., 2020); *Zaman Serisi*; gün, ay, yıl gibi zaman içinde tekrarlanan ölçümlerle elde edilen verilerin, *Yatay Kesit Veriler* ise zamanın belli bir noktasında birçok konuyu bir araya getirerek gözlemleyen panel veri türüdür (Yılmaz S. , 2017). Panel veri, birimlerden (N adet) ve her birime karşılık gelen gözlemlerden oluşmaktadır (T sayıda). Ekonometrik analiz yaparken yatay kesit ve zaman serisi verilerinde boyutların yetersizliği sebebiyle panel veri kullanımı ortaya çıkmıştır (Tatoğlu F. Y., 2020). Panel veri, yatay kesit veri ve zaman serisinin birleşimidir. Panel veri metodolojisi, daha az çoklu bağlantı ile daha güvenilir bir model sağlaması sebebiyle 1990'lı yıllardan itibaren istatistik ve ekonomi analizlerinde panel veri setleri kullanımı yoğunlaşmıştır. Panel veri setleri kullanılarak oluşturulan ekonomik ilişkilerin tahmin edilmesine panel veri analizi ismi verilmektedir. Sabit ve eğim katsayısı olan bir panel verinin model gösterimi şu şekildedir;

$$X_{it} = \alpha_{it} + \beta_{it}Y_{it} + \varepsilon_{it}$$

Modelde;

$i= 1,\dots,N$ (veri seti, ülke, birey...)

$t= 1,\dots,T$ (zaman)

X: Bağımlı değişken

Y: Bağımsız değişken

α : Sabit katsayı

β : Eğim katsayısı

ε : Hata Terim'ini ifade etmektedir.

Çalışılan veriler tüm veriler her zaman kesiti için belirlenmişse dengeli panel, bazı zamanlarda veriler yoksa dengesiz panel durumu vardır.

Birçok verinin bir araya gelmesi ile ortaya çıkan panel veri özelliklerini gösteren değişkenlere *birim etkisi* adı verilmektedir. Birim verilerinin yanında zaman kapsamı da yer almakta olup, zaman kapsamında yer alan verilere ise *zaman etkisi* adı verilmektedir. Zaman birimler açısından sabit zamana göre ise değişkendir. (Tatoğlu F. , t.y.).

Bağımsız değişkenler ile hata terimi arasında bir korelasyon olması durumu *işsellik*, bağımsız değişkenler ile hata terimi arasında korelasyon olmaması durumu ise *dışsallık* olarak tanımlanmaktadır (Tatoğlu F. , t.y.). Dışsallığın zayıf ve katı dışsallık olmak üzere iki farklı ifadesi bulunmaktadır. Aynı zaman diliminde korelasyon olmaması *zayıf dışsallık*, önceki ve sonraki dönemlerde korelasyon olmaması *katı dışsallıktır*.

Dışsallık varsayımının sağlanmadığı verilerde GMM yöntemi ile tahminler daha doğru ve tutarlı sonuçlar vermektedir (Tatoğlu F. Y., 2020). Bu tekniğin modeli (Arellona, 2003) tarafından şu şekilde gösterilmektedir;

$$X_{it} = X_{i(t-1)} + Y_{it}\alpha + n_i + \mu_{it}$$

Arı ve Özcan (2011) ise Duch (2008)'dan atıf yaptıkları modeli şu şekilde göstermişlerdir;

$$Y_{jt} = \vartheta Y_{jt-1} + \varnothing Z_j + \gamma X_{jt} + \theta_j + \varepsilon_{jt}$$

Modelde;

J: 1,...,N (birim)

T: 1,...,T (zaman)

Y_j : Birim Etkisi

Z_j : Zamanda sabit ilave değişkenler

X_{jt} : Açıklayıcı değişkeni ifade etmektedir.

Modelde tüm açıklayıcı değişkenlerin katı dışsal olduğu ve ε_{jt} ile θ_j 'nin sıfır ortalama ile sabit varyansa sahip olduğu tahmin edilmektedir.

Gecikmeli değişken kullanılması durumunda rassal ve sabit etkili modellerde gecikmeli bağımlı değişkenin hata katsayısı ile olan bağımlılığı bildik tahmin yöntemleriyle elde edilen sonuçlar tutarsız olacağından gecikmeli bağımlı değişken yerine araç bağımlı değişkeni kullanılması ortaya çıkmıştır (Cameron & Trivedi, 2005). Ortaya çıkan bu sebepler Anderson ve Hsiao (1981) tarafından dinamik modellerde birinci farkın kullanılması birim etkinin dışlanacağı ortaya atmıştır.

Modelde birim etkiden kurtulmak için birinci fark alındığında ve araç değişken kullanıldığında artık hata terimi ile araç değişkenler artık bağımlı olmayacaktır. Yalnız bu durumda kullanılan araç değişkenlerin açıklayıcı terimlerle açıklayıcı değişkenler ile bağımlı hata terimi ile bağımsız olması gerekmektedir. Ancak modelin tahmini için önerilen araç değişken tahmini, bütün moment koşullarının kullanımına olanak vermediğinden model tutarlı olacaktır ama etkin olmayacaktır (Arı & Özcan, 2011). Bu durumun olası tüm değişkenler kullanılmadığından ortaya çıktığı bunu engellemenin de tüm geçerli değişkenleri kullanmakla ortadan kalkacağı Arellano ve Bond (1991) tarafından ortaya atılmış ve GMM modeli ortaya çıkmıştır. Bu model daha sonra Arellano ve Bover (1995) tarafından Sistem-GMM tahminci halini almış ve Blundell ve Bond (1998) tarafından geliştirilerek fark tahmincisinden daha iyi hale getirilmiştir.

Sistem-GMM şu durumlarda kullanılmaktadır;

- “küçük T, büyük N panelleri (zaman boyutunun kısa ve kesit sayısının fazla olduğu paneller) için tasarlanmış genel tahminçilerdir.
- Doğrusal bir fonksiyonel ilişki mevcut olmalıdır.
- Kendi geçmiş gerçekleştirmelerine bağlı olarak dinamik olan bir bağımlı değişken var olmalıdır.
- Kesin olarak dışsal olduğu söylenemeyecek bağımsız değişkenler olmaları, yani hatalarının geçmişteki ve mevcut gerçekleştirmeleriyle ilişkili olmaları gerekir.
- Sabit kesitlere ait heterojenlik olmalıdır.
- Kesitler arasında heteroskedastisite ve otokorelasyon olmamalıdır. Ancak bu durum kesitlerde olmalıdır” (Doğanay & Değer, 2020, s. 88).

Sistem-GMM ekonometrik yönteminde GMM yönteminde olduğu gibi modelleme yaparken bazı testlerin kullanılması önerilmektedir. Araç değişkenlerin geçerli olup olmadığını ölçmek için kullanılan bu testler, Sargan ve Hansen J testleridir. İki testte de boş hipotez araç değişkenlerin boşluk hipotezinin kabul edilmesi beklenir. “Sargan Testi” hata terimleri sabit varyanslı olduğunda geçerli sonuçlar verirken aynı zamanda optimal ağırlıklandırma matrisine bağımlı olmadığından araç değişkenlerin geçerliliğine ilişkin zayıflıktan etkilenmemektedir, bu sebeple “Hansen J” tercih öncelikli olabilmektedir (Yılmaz S. , 2017, s. 72). Daha sonra kurulan modelde spesifikasyon hataları ile otokorelasyon sorununun olup olmadığı test edilmelidir (Bahar &

Bozkurt, 2010). AR(1) testinde birinci dereceden, AR(2) testinde ikinci dereceden otokolerasyon yoktur boşluk hipotezi ölçülmektedir. AR(1) testinin anlamlı ve negatif, AR(2) testinin anlamsız olması beklenmektedir (Yılmaz S. , 2017, s. 72).

Çalışmanın Ampirik Bulguları

Çalışmada elde edilen ampirik bulgular ile tanımlayıcı istatistikler bağımsız değişkenlerin (encon, oilprice, GDP) çevresel kaliteye (CO₂ (metric tons per capita)) olan etkisini gösteren sonuçlar aşağıda alt başlıklarda gösterilmiştir.

Tanımlayıcı İstatistikler

Çalışmada kullanılan serilere ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 4'te belirtilmiştir.

Tablo 4. Tanımlayıcı İstatistikler				
	CO₂	GDP	OILPRICE	ENCON
Ortalama	7,57	28595,74	61,30	1621,33
Standart Sapma	4,73	22296,59	33,09	4058,25
Basıklık	2,60	0,48	-0,78	24,92
Çarpıklık	1,22	0,84	0,75	4,97
En Küçük	0,64	527,51	20,19	36,83
En Büyük	30,44	105454,73	128,01	26715,96

Buna göre veri setinin panel yapısı göz ardı edildiğinde CO₂ değişkeni ele alınan dönemde ve ele alınan ülkeler için ortalama 7,57 ton olarak gerçekleşmiştir. Seri pozitif basıklık değeri ve pozitif çarpıklık değeri ile normal dağılıma göre daha sivri ve sağa çarpık bir yapıdadır. Seri bu dönemde 0,64 ile 30,44 ton arasında değişkenlik göstermektedir.

GDP değişkeni ele alınan dönemde ve ele alınan ülkeler için ortalama 28595,74 ABD Doları olarak gerçekleşmiştir. Seri pozitif basıklık değeri ve pozitif çarpıklık değeri ile normal dağılıma göre daha sivri ve sağa çarpık bir yapıdadır. Seri bu dönemde 527,51 ile 105454,73 ABD Doları arasında değişkenlik göstermektedir.

OILPRICE değişkeni ele alınan dönemde ve ele alınan ülkeler için ortalama 61,30 ABD Doları olarak gerçekleşmiştir. Seri negatif basıklık değeri ve pozitif çarpıklık değeri ile normal dağılıma göre daha basık ve sağa çarpık bir yapıdadır. Seri bu dönemde 20,19 ile 128,01 ABD Doları arasında değişkenlik göstermektedir.

ENCON değişkeni ele alınan dönemde ve ele alınan ülkeler için ortalama 1621,33 PJ olarak gerçekleşmiştir. Seri pozitif basıklık değeri ve pozitif çarpıklık değeri ile normal dağılıma göre daha sivri ve sağa çarpık bir yapıdadır. Seri bu dönemde 36,83 ile 26715,96 PJ arasında değişkenlik göstermektedir.

Sistem-GMM Tahmin Sonuçları

Ulaştırma sektörü için çevresel kalite göstergesi olarak ele alınan kişi başı CO₂ emisyonu üzerinde GDP, OILPRICE ve ENCON değişkenlerinin etkisini ölçmek amacıyla iki aşamalı Sistem-GMM tahmin edicileri kullanılmıştır. Bu amaçla yukarıda belirtilen 4 farklı model oluşturularak tahmin edilmiştir.

Öncelikle birinci model sonuçları Tablo 5'te belirtilmiştir.

Tablo 5. Birinci Model Tahmin Sonuçları				
LNCO₂	Katsayı	Std. Hata	Test İst.	p-değeri

$\ln\text{CO}_2$ (t-1)	0,9562	0,0103	93,0300	0,0000
$\ln\text{oilprice}$	-0,0171	0,0044	-3,8800	0,0000
$\ln\text{encon}$	0,0046	0,0024	1,9100	0,0570
$\ln\text{GDP}$	0,0122	0,0035	3,5300	0,0000
<i>AR(1)</i>			-4,2900	0,0000
<i>AR(2)</i>			-0,5200	0,6010
<i>Hansen Test</i>			35,6000	0,3930
<i>Araç Değişken Sayısı</i>			38	
<i>Gözlem Sayısı</i>			1008	

Tahmin edilen modele ilişkin otokorelasyonun varlığı ve derecesine ilişkin elde edilen AR(1) katsayısı istatistiksel olarak anlamlı bulunmuş, diğer taraftan AR(2) katsayısı ise istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur. Bu çerçevede modelin uygunluğu için gerekli koşullardan biri olan birinci derece otokorelasyonun var olması, ancak ikinci derece otokorelasyonun var olmaması koşulu da gerçekleşmiştir.

Modelde tahmin edilen katsayılara bakıldığında modeldeki tüm değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı olduğu söylenebilir. Buna göre CO₂ emisyonunun bir gecikmeli değerleri mevcut dönemdeki emisyon üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı etkiye sahiptir. Bu değişkendeki bir birimlik artışın mevcut dönemdeki emisyonu 0,9562 birim artıracığı söylenebilir.

Petrol fiyatlarına ilişkin katsayı -0,0171 olarak tahmin edilmiştir. Bu değişken bağımlı değişken üzerinde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı etkiye sahiptir. Petrol fiyatlarındaki bir birimlik artışın mevcut dönemdeki emisyonu 0,0171 birim azaltacağı söylenebilir.

Enerji tüketimine ilişkin katsayı 0,0046 olarak tahmin edilmiştir. Bu katsayıya ilişkin p-değeri ise 0,0570'dir. Havacılık sektörünün enerji tüketimi, CO₂ üzerinde pozitif ve %90 güven aralığında istatistiksel olarak anlamlı etkiye sahiptir. Bu değişkendeki bir birimlik artışın mevcut dönemdeki emisyonu 0,0046 birim artıracığı söylenebilir.

GSYH (GDP)'ye ilişkin katsayı 0,0122 olarak tahmin edilmiştir. GSYH, bağımlı değişken üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı etkiye sahiptir. Bu değişkendeki bir birimlik artışın mevcut dönemdeki emisyonu 0,0122 birim artıracığı söylenebilir.

Çalışmada ele alınan bağımsız değişkenlerin her birinin etkilerinin ayrıca ortaya konulması amacıyla, bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerini içeren değişken hariç modele dahil edilerek analiz edilmiştir. Buna göre aşağıdaki modellerde elde edilen sonuçlarda, bazı bağımsız değişkenlerin açıklayıcılığı daha düşük seviyelerde kaldığı da görülmektedir.

Petrol fiyatları ile CO₂ arasındaki ilişkinin analiz edildiği, ikinci modele sonuçlar Tablo 6'da görülmektedir.

Tablo 6. İkinci Model Tahmin Sonuçları

LNCO₂	Katsayı	Std. Hata	Test İst.	p-değeri
$\ln\text{CO}_2$ (t-1)	0,9971	0,0247	40,3100	0,0000
$\ln\text{oilprice}$	-0,0150	0,0039	-3,8400	0,0000
<i>AR(1)</i>			-4,2700	0,0000
<i>AR(2)</i>			-0,5200	0,6000
<i>Hansen Test</i>			34,0500	0,2790
<i>Araç Değişken Sayısı</i>	32			
<i>Gözlem Sayısı</i>	1008			

Tahmin edilen modele ilişkin otokorelasyonun varlığı ve derecesine ilişkin elde edilen AR(1) katsayısı istatistiksel olarak anlamlı bulunmuş, diğer taraftan AR(2) katsayısı ise istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur. Bu çerçevede modelin uygunluğu için gerekli koşullardan biri olan birinci derece otokorelasyonun var olması, ancak ikinci derece otokorelasyonun var olmaması koşulu da gerçekleşmiştir.

Modelde tahmin edilen katsayılara bakıldığında modeldeki tüm değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı olduğu söylenebilir. Buna göre CO₂ emisyonunun bir gecikmeli değerleri mevcut dönemdeki emisyonu üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı etkiye sahiptir. Bu değişkendeki bir birimlik artışın mevcut dönemdeki emisyonu 0,9971 birim artıracığı söylenebilir.

Petrol fiyatlarına ilişkin katsayı -0,0150 olarak tahmin edilmiştir. Bu katsayıya ilişkin p-değeri ise yaklaşık 0'dır. Yani bu değişken bağımlı değişken üzerinde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı etkiye sahiptir. Bu değişkendeki bir birimlik artışın mevcut dönemdeki emisyonu 0,0150 birim azaltacağı söylenebilir.

İkinci model tahmin sonuçları petrol fiyatlarında meydana gelen artış petrol tüketimini azaltacağı için petrol fiyatları arttığında çevresel kalitenin pozitif yönden etkileneceği, yani çevresel kalitede artış olacağı öngörülmektedir.

Model 1 ile kıyaslandığında, işaret ve anlamlılık bakımından bir değişme olmazken, petrol fiyatlarının açıklayıcılığı bir miktar azalmıştır. Bununla birlikte, söz konusu değişkenin çevresel kaliteyi açıklamada önemli bir gösterge olduğu da buradan anlaşılmaktadır.

Aynı şekilde, bu kez havacılık sektöründeki enerji tüketiminin CO₂ üzerindeki etkisinin ortaya konulması amacıyla oluşturulmuş üçüncü modelin sonuçları Tablo 7'de verilmektedir.

Tablo 7. Üçüncü Model Tahmin Sonuçları

LNCO₂	Katsayı	Std. Hata	Test İst.	p-değeri
lnCO _{2 (t-1)}	0,9796	0,0093	105,4400	0,0000
lnencon	0,0060	0,0025	2,4400	0,0150
<i>AR(1)</i>			<i>-4,2700</i>	<i>0,0000</i>
<i>AR(2)</i>			<i>-0,5100</i>	<i>0,6130</i>
<i>Hansen Test</i>			<i>35,7200</i>	<i>0,3880</i>
<i>Araç Değişken Sayısı</i>	36			
<i>Gözlem Sayısı</i>	1008			

Çalışmada kurulan üçüncü modele ilişkin Wald test sonuçlarına göre modelin bütünsel olarak anlamlı olduğu söylenebilir. Buna ek olarak modelin etkinliği için seçilen araç değişkenlerin geçerliliğine ilişkin yapılan dirençsiz Sargan Testi anlamlı bulunurken dirençli Hansen Testi ise anlamsız bulunmuştur. Dolayısıyla Sistem-GMM yöntemi ile tahmin edilen üçüncü modeldeki araç değişkenlerin geçerli olduğu söylenebilir.

Tahmin edilen modele ilişkin otokorelasyonun varlığı ve derecesine ilişkin elde edilen AR(1) katsayısı istatistiksel olarak anlamlı bulunmuş, diğer taraftan AR(2) katsayısı ise istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur. Bu çerçevede modelin uygunluğu için gerekli koşullardan biri olan birinci derece otokorelasyonun var olması, ancak ikinci derece otokorelasyonun var olmaması koşulu da gerçekleşmiştir.

Modelde tahmin edilen katsayılara bakıldığında modeldeki tüm değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı olduğu söylenebilir. Buna göre karbondioksit emisyonunun bir gecikmeli değerleri mevcut dönemdeki emisyon üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı etkiye sahiptir. Bu değişkendeki bir birimlik artışın mevcut dönemdeki emisyonu 0,9796 birim artıracığı söylenebilir.

Enerji tüketimine ilişkin katsayı 0,0060 olarak tahmin edilmiştir. Bu katsayıya ilişkin p-değeri ise 0,0150'dir. Yani bu değişken bağımlı değişken üzerinde pozitif ve %95 güven aralığında istatistiksel olarak anlamlı etkiye sahiptir. Bu değişkendeki bir birimlik artışın mevcut dönemdeki emisyonu 0,0060 birim artıracığı söylenebilir.

Enerji tüketimi arttığı zaman doğrusal olarak çevre kirliliği yani emisyonu artırmaktadır. Model 1 ile kıyaslandığında, işaret ve anlamlılık bakımından bir değişme olmazken, havacılık sektörünün enerji tüketimini temsil eden değişkenin katsayısının bir miktar arttığı görülmektedir. Çevresel kaliteyi açıklamada, sektörel enerji tüketiminin ve özellikle de ulaşım sektörünün enerji tüketiminin önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Ekonomik büyüme ile emisyon arasındaki ilişkinin ele alındığı dördüncü model sonuçları Tablo 8'de belirtilmiştir.

Tablo 8. Dördüncü Model Tahmin Sonuçları

LNCO₂	Katsayı	Std. Hata	Test İst.	p-değeri
lnCO ₂ (t-1)	0,9553	0,0193	49,5700	0,0000
lngdp	0,0085	0,0037	2,3100	0,0210
<i>AR(1)</i>			-4,2600	0,0000
<i>AR(2)</i>			-0,5000	0,6140
<i>Hansen Test</i>			34,9800	0,4690
<i>Araç Değişken Sayısı</i>	37			
<i>Gözlem Sayısı</i>	1008			

Tahmin edilen modele ilişkin otokorelasyonun varlığı ve derecesine ilişkin elde edilen AR(1) katsayısı istatistiksel olarak anlamlı bulunmuş, diğer taraftan AR(2) katsayısı ise istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur. Bu çerçevede modelin uygunluğu için gerekli koşullardan biri olan birinci derece otokorelasyonun var olması, ancak ikinci derece otokorelasyonun var olmaması koşulu da gerçekleşmiştir.

Modelde tahmin edilen katsayılara bakıldığında modeldeki tüm değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı olduğu söylenebilir. Buna göre CO₂ emisyonunun bir gecikmeli değerleri mevcut dönemdeki emisyon üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı etkiye sahiptir. Bu değişkendeki bir birimlik artışın mevcut dönemdeki emisyonun 0,9553 birim artıracığı söylenebilir.

GSYH (GDP)'ye ilişkin katsayı 0,0085 olarak tahmin edilmiştir. Bu katsayıya ilişkin p-değeri ise 0,0210'dur. Yani bu değişken bağımlı değişken üzerinde pozitif ve %95 güven aralığında istatistiksel olarak anlamlı etkiye sahiptir. Bu değişkendeki bir birimlik artışın mevcut dönemdeki emisyonun 0,0085 birim artıracığı söylenebilir.

GSYH arttığı zaman ekonomik büyümenin etkisi kişilerin gelirleri üzerinde bir artış sağladığı ve kişilerin bu durumda daha fazla tüketim yaptığı, bunun da tedarik zinciri ve kişisel sebepler ile daha fazla araç kullanımına sebep olduğu anlamında yorumlanırsa GSYH artışı daha fazla ulaştırma sektörü enerji tüketimine bu durumda çevresel kirlenmeye sebep olacaktır.

Sonuç

Bu çalışmada, 1990-2018 yılları arasında OECD üyesi 28 ülke ("Türkiye, ABD, Almanya, Avustralya, Avusturya, Belçika, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Kore Cumhuriyeti, Hollanda, Birleşik Krallık, İrlanda, İspanya, İsveç, İsviçre, İtalya, Japonya, Kolombiya, Lüksemburg, Meksika, Norveç, Polonya, Portekiz, Şili, Yeni Zelanda, Yunanistan") ve bu ülkelerle ticari ilişkileri yoğun olmakla birlikte ulaştırma enerjisi tüketimi bu ülke grupları arasında en az olan Lüksemburg'un üzerinde ve ulaştırma enerjisi tüketimi en fazla olan ABD'nin altında olan 8 ülke (Çin, Brezilya, Hindistan, Endonezya, Tayland, Güney Afrika, Fas, Singapur) ile birlikte toplam 36 ülke ekonomik büyüme, ulaştırma sektöründeki enerji tüketimi, karbondioksit tüketimi ve petrol fiyatlarından oluşan değişkenler ile veri seti oluşturulmuş ve ulaştırma sektörü için çevresel kalite göstergesi olarak ele alınan

kişi başı CO₂ emisyonu üzerinde GDP, OILPRICE ve ENCON değişkenlerinin etkisini ölçmek amacıyla iki aşamalı Sistem-GMM tahmin edicileri ile 4 farklı model tahmin edilmiştir.

Buna göre karbondioksit emisyonunun bir gecikmeli değerleri mevcut dönemdeki emisyonu üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı etkiye sahiptir. Analize dahil edilen değişkenlerin tahmin edilen katsayıların tamamı istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve literatür ile uyumlu olduğu görülmektedir. Buna göre karbondioksit emisyonunun bir gecikmeli değerleri mevcut dönemdeki emisyonu üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı etkiye sahipken, petrol fiyatlarındaki artışların emisyonu azalttığı, artan enerji tüketiminin emisyonu artırdığı ve ekonomik büyümenin emisyonu artırdığı şeklinde sonuçlara ulaşılmıştır.

Ampirik analiz, OECD üyesi ve bu ülkelerle enerji tüketimi ile ticari ilişkileri gelişmiş aynı zamanda endüstri enerji tüketimi yüksek 36 ülkenin çevresel kalite, ekonomik büyüme ve ulaştırma enerji tüketimi arasında bir ilişki olduğunu göstermektedir. Ulaştırma enerjisi tüketimi ve sera gazı salınımı gelecek nesillere yaşanabilir ve sürdürülebilir yeşil bir çevre ile ekonomi bırakma açısından endişe verici bir tehdit olarak görülmektedir. Ulaşımında kullanılan fosil yakıtlar, karbondioksit emisyonu salınımında önemli bir yer almaktadır. Bu durum, tüm paydaşların enerji ve çevre politika kararlarını planlarken göz önünde tutması gereken önemli bir çevresel faktör olarak görülmektedir. Çevresel kalitenin sera gazı ve egzoz salınımı ile negatif etkilenmesinin önüne geçmek için politika yapımcıların enerji açısından daha verimli ve sağlıklı ulaşım yollarını teşvik etmeleri gerekmektedir. Böylece ulaşım enerji tüketiminin zararlı etkileri azaltılabilir.

Taşımacılıkta kullanılan enerji tüketiminin CNG⁴, LPG⁵, elektrik gibi alternatif enerji kaynakları ve geri dönüştürülmüş biyoyakıtlar ile yapılmasını teşvik eden ve destekleyen politikalar, sürdürülebilir ve gelecek nesillere aktarılacak yaşanabilir bir çevre için en önemli politikalardan biri olmalıdır. Temiz enerjinin yanında yakıt tüketimini artırdığı düşünülen konforsuz yollar ve eski teknolojiye sahip motorlar yerine daha konforlu yollar yapılması ve yakıt tasarruflu yeni nesil motorlu araçların kullanımının teşvik edilmesi de CO₂ tüketiminin azalmasına ve çevresel kalitenin korunmasına katkı sağlayacaktır.

Bireysel araç kullanım sayısının artması da verimsiz bir kaynak kullanımı olarak değerlendirilmektedir. Bu durum da yine CO₂ salınımının artmasına ve çevresel kalitenin bozulmasına neden olmaktadır, özellikle çalışma kampüslerine ve toplu yaşam alanlarına insanların toplu taşıma ile gitmesini teşvik etmek önemli bir politika olacaktır.

Kaynakça

- Abosedra, S., & Baghestani, H. (1989). New evidence on the casual relationship between United States energy consumption and gross national product. *The Journal of Energy and Development*, 14(2), 285-292.
- Acemoğlu, D. (2009). *Introduction to Modern Economic Growth*. Princeton, New Jersey & Woodstock, Oxfordshire: Princeton University Press.
- Aghion, P., & Howitt, P. W. (2009). *The Economics of Growth*. London: The MIT Press.
- Ahmed, Z., Ali, S., Saud, S., & Shahzad, S. J. (2020). Transport CO₂ emissions, drivers, and mitigation: an empirical investigation in India. *Air Quality, Atmosphere & Health*, 13, 1367-1374.
- Ajmi, A. N., Hammoudeh, S., Nguyen, D. K., & Sato, J. R. (2015). On the relationships between CO₂ emissions, energy consumption and income: the importance of time variation. *Energy Economics*, 49, 629-638.
- Akarca, A. T., & Long II, T. V. (1980). On the relationship between energy and GNP: A reexamination. *The Journal of Energy and Development*, 5(2), 326-331.

---

⁴ CNG: Compressed Natural Gas (Sıkıştırılmış Doğalgaz)

⁵ LPG: Liquid Petroleum Gas (Sıvılaştırılmış Petrol Gazı)

- Alkhatlan, K., & Javid, M. (2013). Energy consumption, carbon emissions and economic growth in Saudi Arabia: An aggregate and disaggregate analysis. *Energy Policy*, 62, 1525-1532.
- Andreoni, V., & Galmarini, S. (2012). European CO₂ emission trends: A decomposition analysis for water and aviation transport sectors. *Energy*, 45, 595-602.
- Apergis, N., & Payne, J. E. (2009b). CO₂ emissions, energy usage, and output in Central America. *Energy Policy*, 37, 3282-3286.
- Arellona, M. (2003). *Panel Data Econometrics*. Oxford University Press.
- Arı, A., & Özcan, B. (2011). İşçi gelirleri ve ekonomik büyüme ilişkisi: Dinamik panel veri analizi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 101-117.
- Arvin, M. B., Pradhan, R. P., & Norman, N. R. (2015). Transportation intensity, urbanization, economic growth, and CO₂ emissions in the G-20 countries. *Utilities Policy*, 35, 50-66.
- Bahar, O., & Bozkurt, K. (2010). Gelişmekte olan ülkelerde turizm-ekonomik büyüme ilişkisi: Dinamik panel veri analizi. *Anatolia:Turizm Araştırmaları Dergisi*, 255-265.
- Begum, R. A., Sohag, K., Abdullah, S. M., & Jaafar, M. (2015). CO₂ emissions, energy consumption, economic and population growth in Malaysia. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 41, 594-601.
- Berber, M. (2006). *İktisadi Büyüme ve Kalkınma* (3. Baskı b.). Trabzon: Derya Kitabevi.
- Bernard, O. A., & Obi, K. O. (2016). Sectoral consumption of non-renewable energy and economic growth in Nigeria. *International Journal of Research in Management, Economics and Commerce*, 06(07), 15-22.
- Bowden, N., & Payne, J. E. (2009). The causal relationship between U.S. energy consumption and real output: A disaggregated analysis. *Journal of Policy Modeling*, 31, 180-188.
- Cameron, A. C., & Trivedi, P. K. (2005). *Microeconometrics Method and Applications*. Cambridge University Press.
- Chen, W., & Lei, Y. (2017). Path analysis of factors in energy-related CO₂ emissions from Beijing's transportation sector. *Transportation Research Part D*, 50, 473-487.
- Cheng, B. S., & Lai, T. W. (1997). An investigation of co-integration and causality between energy consumption and economic activity in Taiwan. *Energy Economics*, 19, 435-444.
- Costantini, V., & Martini, C. (2010). The causality between energy consumption and economic growth: A multi-sectoral analysis using non-stationary cointegrated panel data. *Energy Economics*, 32, 591-603.
- Çetin, M., Kırıcı, B., Saygın, S., & Alaşahan, Y. (2018). Economic growth, financial development, energy consumption and foreign trade impact on the environmental: a causality analysis for Turkish economy (1960-2013). *Balkan Journal of Social Sciences/Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13), 26-43.
- Dagher, L., & Yacoubian, T. (2012). The causal relationship between energy consumption and economic growth in Lebanon. *Energy Policy*, 50, 795-801.
- Demirel, Y. (2012). *Energy Production Conversion Storage, Conservation and Coupling*. U.S.A.: Springer: Green Energy and Technology.
- Doğanay, M. A., & Değer, M. K. (2020). Kurumlar ve ekonomik büyüme: Panel veri analizi (2002-2018). *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, (19), 75-99.
- Erdal, G., Erdal, H., & Esengün, K. (2008). The causality between energy consumption and economic growth in Turkey. *Energy Policy*, 36, 3838-3842.
- Erdoğan, H. T. (2016). Ulaşım hizmetlerinin ekonomik kalkınma üzerine etkisi. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 187-215.
- Govindaraju, V. C., & Tang, C. F. (2013). The dynamic links between CO₂ emissions, economic growth and coal. *Applied Energy*, 104, 310-318.

- Grossman, G. M., & Krueger, A. B. (1995). Economic growth and the environment. *The Quarterly Journal of Economics*, 110(2), 353-377.
- Hansen, L. P., & Singleton, K. J. (1982). Generalized Instrumental Variables Estimation of Nonlinear Rational Expectations Models. *Econometrica*, 1269-1286.
- Hao, H., Geng, Y., Li, W., & Guo, B. (2015). Energy consumption and GHG emissions from China's freight transport sector: Scenarios through 2050. *Energy Policy*, 85, 94-101.
- Heidari, H., Katircioğlu, S. T., & Saeidpour, L. (2015). Economic growth, CO2 emissions, and energy consumption in the five ASEAN countries. *Electrical Power and Energy Systems*, 64, 785-791.
- Hwang, D. B., & Gum, B. (1991). The casual relationship between energy and GNP: the case of Taiwan. *The Journal of Energy and Development*, 16(2), 219-226.
- IEA. (2022). 25 Ekim 2022 tarihinde International Energy Agency Resmi Sitesi: <https://www.iea.org/reports/transport> adresinden alındı.
- Ivic, M. M. (2015). Economic growth and development. *Journal of Process of Managemant New Technologies International*, 3(1), 55-62.
- Johansson, B. (2009). Will restrictions on CO2 emissions require reductions in transport demand? *Energy Policy*, 37(8), 3212-3220.
- Kablamacı, B. (2004). Enerji kaynaklarının ekonomik boyutu ve dünya enerji kaynakları piyasalarının genel durumu. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimle Enstitüsü.
- Kaika, D., & Zervas, E. (2013). The environmental Kuznets curve (EKC) theory-part A: concept, causes and the CO2 emissions case. *Energy Policy*, 62, 1392-1402.
- Karagül, M. (2002). *Beşeri Sermayenin İktisadi Gelişimdeki Rolü ve Türkiye Boyutu*. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları No: 37.
- Kaya Kıraçlar, F. (2005). Ekonomik büyüme modellerinde beşeri sermaye: içsel büyüme modelinin analizi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kharbach, M., & Chfadi, T. (2017). CO2 emissions in Moroccan road transport sector: Divisia, cointegration, and EKC analyses. *Sustainable Cities and Society*, 35, 396-401.
- Koç, Ü. (2020). Sektörel enerji tüketimi ve ekonomik büyüme. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 55(1), 508-521.
- Kraft, J., & Kraft, A. (1978). On the relationship between energy and GNP. *The Journal of Energy and Development*, 3(2), 401-403.
- Li, Y., Du, Q., Lu, X., Wu, J., & Han, X. (2019). Relationship between the development and CO2 emissions of transport sector in China. *Transportation Research Part D*, 74, 1-14.
- Masih, A. M., & Masih, R. (1997). On the Temporal Causal Relationship Between Energy Consumption, Real Income, and Prices: Some New Evidence From Asian-Energy Dependent NICs based on a multivariate cointegration error-correction approach. *Journal of Policy Modeling*, 19(4), 417-440.
- Mbarek, M. B., Ali, N. B., & Feki, R. (2014). Causality relationship between CO2 emissions, GDP and energy intensity in Tunisia. *Environ Dev Sustain*, 16, 1253-1262.
- Melek Okur, M. (2019). Özel hastanelerin kentsel çevre kalitesine etkisine yönelik bir inceleme: Acıbadem hastanesi örneği. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Hatay: Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mohmand, Y. T., Mehmood, F., Mughal, K. S., & Aslam, F. (2021). Investigating the causal relationship between transport infrastructure, economic growth and transport emissions in Pakistan. *Research in Transportation Economics*, 88, 1-9.

- Mraïhi, R., Abdallah, K., & Abid, M. (2013). Road transport-related energy consumption: Analysis of driving factors in Tunisia. *Energy Policy*, 62, 247-253.
- Muhammad, B. (2019). Energy consumption, CO2 emissions and economic growth in developed, emerging and Middle East and North Africa countries. *Energy*, 179, 232-245.
- Mustapa, S. I., & Bekhet, H. A. (2016). Analysis of CO2 emissions reduction in the Malaysian transportation sector: An optimisation approach. *Energy Policy*, 89, 171-183.
- Narayan, P. K., Saboori, B., & Soleymani, A. (2016). Economic growth and carbon emissions. *Economic Modelling*, 53, 388-397.
- Nasreen, S., Anwar, S., & Öztürk, İ. (2017). Financial stability, energy consumption and environmental quality: evidence from South Asian economies. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 67, 1105-1122.
- Ong, H., Mahlia, T., & Masjuki, H. (2012). A review on energy pattern and policy for transportation sector in Malaysia. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 16, 532-542.
- Pablo-Romero, M. P., Cruz, L., & Barata, E. (2017). Testing the transport energy-environmental Kuznets curve hypothesis in the EU27 countries. *Energy Economics*, 62, 257-269.
- Paul, S., & Bhattacharya, R. N. (2004). Causality between energy consumption and economic growth in India: a note on conflicting results. *Energy Economics*, 26, 977-983.
- Rasool, Y., Zaidi, S. H., & Zafar, M. W. (2019). Determinants of carbon emissions in Pakistan's transport sector. *Environmental Science and Pollution Research*, 26, 22907-22921.
- Saatçioğlu, C. (2006). *Ulaştırma Sistemleri ve Politikaları Türkiye-Avrupa Birliği Uygulamaları*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Sasana, H., & Aminata, J. (2019). Energy subsidy, energy consumption, economic growth and carbon dioxide emission: Indonesian case studies. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 9(2), 117-122.
- Soytaş, U., Sari, R., & Özdemir, Ö. (2001). Energy consumption and GDP relation in Turkey: a cointegration and vector error correction analysis. *Economics and Business in Transition: Facilitating Competitiveness and Change in the Global Environment Proceedings*, 838-844.
- Suri, V., & Chapman, D. (1998). Economic growth, trade and energy: implications for the environmental Kuznets curve. *Ecological Economics*, 25(2), 195-208.
- Tan, M. (2016). Sağlık hizmetlerinde kalite ölçümü ve değerlendirmesi Bingöl Devlet Hastanesi'nde bir uygulama. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Bingöl: Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tatoğlu, F. (t.y.). *Ekonometri. Ekonometri Ders Notları*. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.
- Tatoğlu, F. Y. (2020). *Panel Zaman Serileri Analizi*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Teter, J. (2022, Eylül). *Transport*. 17 Ekim 2022 tarihinde IEA Resmi Sitesi: <https://www.iea.org/topics/transport> adresinden alındı
- Timilsina, G. R., & Shrestha, A. (2009). Transport sector CO2 emissions growth in Asia: Underlying factors and policy options. *Energy Policy*, 37, 4523-4539.
- Usta, C., & Berber, M. (2017). Türkiye'de enerji tüketimi ekonomik büyüme ilişkisinin sektörel analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(1), 173-187.
- Walmsley, M. R., Walmsey, T. G., Atkins, M. J., Kamp, P. J., Neale, J. R., & Chand, A. (2015). Carbon emissions pinch analysis for emissions reductions in the New Zealand transport sector through to 2050. *Energy*, 1000, 1-8.
- Wang, B., Sun, Y., Chen, Q., & Wang, Z. (2017). Determinants analysis of carbon dioxide emissions in passenger and freight transportation sectors in China. *Structural Change and Economic Dynamics*, 1-35.

- Wang, W. W., Zhang, M., & Zhou, M. (2011). Using LMDI method to analyze transport sector CO2 emissions in China. *Energy*, 36, 5909-5915.
- Yardımcı, P. (2006). İçsel büyüme modelleri ve Türkiye ekonomisinde içsel büyümenin dinamikleri. *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi*, 10(9), 96-115.
- Yılmaz, B. (2019). Yenilenebilir enerji (rüzgar enerjisi) üreten işletmelerin Türkiye muhasebe standartları açısından değerlendirilmesi. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, S. (2017). Finansman, ihracat davranışı, sahiplik yapısı ve firmaların yenilik performansı arasındaki ilişkinin analizi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Nevşehir: Nevşehir Hacıbektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

EXTENDED SUMMARY

In this study, between 1990 and 2018, variables consisting of economic growth, energy consumption in the transportation sector, carbon dioxide emissions and oil prices in a total of 36 countries, 28 of which are OECD countries, were analyzed. A country group was formed with 28 OECD member countries and 8 countries, which have intense commercial relations with these countries and whose transportation energy consumption is above the energy consumption of Luxembourg, which is the least among these 28 countries, and below the United States, which has the highest transportation energy consumption and the data set was analyzed by the System-GMM method.

Current empirical literature has been reviewed under 3 different headings: the Relationship between the Transportation Sector-Economic Growth, the Relationship between the Transport Sector-Carbon Dioxide Emissions, and the Relationship between Economic Growth-Carbon Dioxide. It is generally agreed in the literature that energy consumption in the transport sector causes an increase in CO₂ emissions. However, there are different results in the literature that may arise from empirical findings, methodological differences, country scope and time period.

Economic growth, energy consumption in the transport sector, CO₂ consumption and oil prices, and 28 OECD member countries (Turkey, USA, Germany, Australia, Austria, Belgium, Czechia, Denmark, Finland, France, Republic of Korea, Netherlands, United Kingdom, Ireland, Spain, Sweden, Switzerland, Italy, Japan, Colombia, Luxembourg, Mexico, Norway, Poland, Portugal, Chile, New Zealand, Greece), Luxembourg, which has the lowest transportation energy consumption and has intense commercial relations with these countries, and a total of 36 countries, including 8 countries (China, Brazil, India, Indonesia, Thailand, South Africa, Morocco, Singapore) with the highest transportation energy consumption, were analyzed within the scope of the dataset. It has been observed that these countries, which have high transportation energy consumption in the period of 29 years, 1990-2018, and the data set was created with the thought that the transportation sector and the industrial sector are interconnected and dependent sectors in terms of supply chain.

Variables used in the models created: CO₂ (“metric tons per capita”), Oil Prices (“Oil: Crude oil prices-US dollars per barrel-\$ money of the day”), Total Energy Consumption of Transport (“PJ= Petajoule”) ve GDP per capita (“constant 2015 US\$”)

In order to find answers to the questions in the study, analysis will be made with the Generalized Method of Moments (GMM).

According to the results obtained in the study, when the panel structure of the data set is ignored, the CO₂ variable was realized as 7.57 tons on average in the period and in the countries. The series has a more pointed and right skewed structure compared to the normal distribution with positive kurtosis value and positive skewness value. The series varies between 0.64 and 30.44 tons in this period.

The GDP variable was realized as 28595.74 USD on average for the period and for the countries covered. The series has a more pointed and right skewed structure compared to the normal distribution with positive kurtosis value and positive skewness value. The series varies between US\$ 527.51 and US\$ 105454.73 in this period.

The OILPRICE variable averaged US\$ 61.30 for the period covered and for the countries covered. The series has a more flattened and right-skewed structure compared to the normal distribution with negative kurtosis value and positive skewness value. The series varies between 20.19 and 128.01 USD in this period.

The ENCON variable averaged 1621.33 PJ for the period covered and for the countries covered. The series has a more pointed and right skewed structure compared to the normal distribution with positive kurtosis value and positive skewness value. The series varied between 36.83 and 26715.96 PJ in this period.

According to the Wald test results in all 4 models established in the study, it can be said that the model is significant holistically. In addition, Sargan Test without resistance was found to be significant for the validity of the instrument variables selected for the effectiveness of the model, while the Hansen Test with resistance was found to be meaningless.

Therefore, it can be said that the instrumental variables in the first model estimated by the System-GMM method are valid and all the variables in the model are statistically significant when the coefficients estimated in the model are considered. Accordingly, one-lagged values of carbon dioxide emissions have a positive and statistically significant effect on emissions in the current period.

In the second model, the instrumental variables in the second model estimated by the system-GMM method were estimated to be valid. Considering the coefficients estimated in the model, it can be said that all variables in the model are statistically significant. Accordingly, one-lagged values of carbon dioxide emissions have a positive and statistically significant effect on emissions in the current period.

In the third model, the instrumental variables in the third model estimated by the System-GMM method were estimated to be valid. Considering the coefficients estimated in the model, it can be said that all variables in the model are statistically significant. Accordingly, one-lagged values of carbon dioxide emissions have a positive and statistically significant effect on emissions in the current period.

In the fourth model, the instrumental variables in the fourth model estimated by the System-GMM method were estimated to be valid. Considering the coefficients estimated in the model, it can be said that all variables in the model are statistically significant. Accordingly, one-lagged values of carbon dioxide emissions have a positive and statistically significant effect on emissions in the current period.

YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİ DERS KİTAPLARINDAKİ YAZMA ETKİNLİKLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

AN ANALYSIS OF WRITING ACTIVITIES IN TEACHING TURKISH AS A FOREIGN LANGUAGE TEXTBOOKS

Dilek KOCAYANAK

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
TÖMER

dilekkocayanak@nevsehir.edu.tr

ORCID: 0000-0001-7033-7715

ÖZ

Geliş Tarihi:

03.01.2023

Kabul Tarihi:

26.03.2023

Yayın Tarihi:

31.03.2023

Anahtar Kelimeler

Yabancı dil olarak
Türkçe
Yazma yaklaşımları
Ders kitapları

Keywords

Turkish as a foreign
language,
Writing approaches
Textbooks

Bu çalışmanın amacı, yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kullanılan Türkçeye Yolculuk kitabının A1, A2, B1, B2 ve C1 düzeylerinde yer alan yazma etkinliklerinin farklı yazma yaklaşımları bağlamında değerlendirilmesidir. Bu amaç doğrultusunda her düzeyde yer alan yazma etkinlikleri Yaylı (2014; 2015) ve Hyland (2003) tarafından kategorileştirilen biçimsel yaklaşım, işlevsel yaklaşım, yaratıcı ifade yaklaşımı, süreç yaklaşımı, içerik odaklı yaklaşım ve okur odaklı yaklaşıma göre incelenmiştir. Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi şeklinde desenlenmiştir. Kitaptaki üniteler belli bir kavrama yönelik şekillendirilmiş ve yazma etkinlikleri bu kavrama koşul yapıda ve benzer içerikte tasarlanmıştır. Bu bağlamda temel düzeyde yazma etkinliklerinin biçimsel yaklaşım; orta ve yüksek düzeyde ise işlevsel ve yaratıcı ifade yaklaşımı bağlamında hazırlandığı gözlenmiştir. Kitapta okur ve süreç odaklı yazma yaklaşımlarına hiç rastlanmamış ancak az miktarda içerik odaklı yaklaşıma yer veren etkinlik örnekleri bulunmaktadır. Kitabın özellikle ileri düzeylerinde yaratıcı yazma etkinliklerine yer verilmesi, öğrencilerin yaratıcılığını teşvik eden ve daha çok özgün örneklerle değerlendirilmesi önerilmektedir.

ABSTRACT

In this study, it is aimed to analyse the writing activities at A1, A2, B1, B2 and C1 levels in the book, Türkçeye Yolculuk, which is used in teaching Turkish as a foreign language, in the context of different writing approaches. For this purpose, writing activities at all levels were analysed according to the in terms of the principles of focus on language structures, focus on text functions, focus on creative expression, focus on the writing process, focus on content and focus on reader that were categorized by Yaylı (2014; 2015) and Hyland (2003). The research was designed as document analysis, one of the qualitative research methods. The units in the book are shaped for a certain concept and the writing activities are designed in parallel with this concept and with similar content. In this context, language structures of writing activities at the basic level; it was observed that it was prepared in the context of focus on text functions and focus on creative expression at medium and high level. In the book, there are examples of activities that do not focus on the writing process and focus on reader but some of the few writing activities exemplified focus on content writing. It is recommended to include creative writing activities, especially at the advanced levels of the book, and to include more original examples that encourage students' creativity.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1228869>

Atıf/Cite as: Kocayanak, D. (2023). Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ders kitaplarındaki yazma etkinliklerinin değerlendirilmesi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 13(1), 507-530.

Giriş

Hem ana dili hem de yabancı dil öğretiminde amaç, kazanım, yaklaşım, yöntem ve değerlendirme süreçleri çok önemlidir. Geçmişten bugüne yabancı dil öğretiminde çeşitli yaklaşım ve yöntemler kullanılmıştır. Özellikle gelişmiş ülkelerde yabancı dil öğretimi ile ilgili çalışmaların hız kazanması yabancı dil öğretimine yönelik çağdaş yaklaşım ve yöntemlerin ortaya konmasını sağlamış, bu nedenle de dil öğretiminde beceri odaklı bir anlayış benimsenmiştir (Doğan, 2020; Coşkun, Balcı ve Özçakmak, 2013; Kurudayıoğlu, 2003; Yalçın, 2002). Beceri gelişimine odaklanan dil öğretim süreci, öğrencinin çabaları sonucunda öğrenmenin gerçekleşmesine olanak sağlayan etkinlikleri kullanmayı esas almıştır (Güneş, 2017). Bu etkinlikler dil becerilerinin gelişimini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Hem öğrenci merkezli hem de beceri gelişimi için hazırlanan tüm etkinliklerin sürece yayılmış, ilgi çekici, somut ve gerçek hayattan alınan unsurları barındırması gerekmektedir (Güneş, 2013; Lüle Mert, 2014).

Yazma becerisi beceri ve öğrenci merkezli düşünüldüğünde karmaşık ve öğretilmesi zor olan bir beceridir. Genellikle temel düzeyde basit etkinliklerden yüksek düzeye doğru karmaşık etkinliklere giden bir yol izlenmektedir. Alan yazında yazma becerisi bir dizi bilişsel süreç ve zihinsel temsillerin etkileşiminden oluşan bir etkinlik (Larios, Manchon, Murphy ve Marın, 2008: 31); öğrencinin sosyal ve zihinsel bağımsızlık becerilerinin gelişimine çeşitli katkılar sunan (Güneş, 2014: 341) bir beceri ve planlama, düzenleme, değerlendirme ve beyin fırtınasının önemli rol oynadığı (Crossley ve McNamara, 2011) bir alan olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla tüm bu üst düzey becerileri içinde barındıran yazma becerisinin bu karmaşık yapısı hem öğrenme hem de öğretme sürecini zorlaştırmaktadır.

Yabancı dilde yazma başlangıç düzeyinden itibaren geliştirilmesi gereken bir beceridir. Doğaldır ki başlangıç düzeyinde iç tutarlılığı olan, akıcı bir yazma etkinliğinin gerçekleştirilmesi beklenemez. Kısacası yazma etkinliğinin yeterliğe ulaşma çalışması genellikle basit etkinliklerden çok karmaşık etkinliklere doğru giden bir süreç izler. Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde ders kitaplarında yer alan başlangıç düzeyinde yazma becerisi etkinlikleri; genellikle sözcükleri doğru yazmak, bağlama uygun sözcük kullanmak ve tümce oluşturmak, doğru sözcük sıralamasını yapabilmek, imla kurallarını doğru kullanmak vb. amaçla hazırlanmaktadır. Orta düzey yazma becerisi etkinlikleri ise yazılı dilin kurallarını bilmeyi, genelleme ve örnekleme yapmayı, çok karmaşık olmayan metinler üretmeyi içerirken yüksek düzey yazma becerisi etkinlikleri yüzeysel ve derin anlamlar oluşturmayı, kültüre özgü durumları doğru kullanmayı ve açık, iyi yapılandırılmış metinler yazmayı içerir. Heaton (1990: 136) bir öğrencinin temel, orta ve ileri düzeylerde aşağıdaki ölçütler bağlamında kompozisyon yazmasının beklendiğini ifade etmektedir:

Temel Düzey: Dil bilgisi veya kelime dağarcığında kafa karıştırıcı hatalar yoktur; okunaklı ve kolay anlaşılır bir yazıdır; basit, karmaşık olmayan cümleler üretebilir.

Orta Düzey: Kompozisyonda bazı hatalar olsa da, doğru dil bilgisi, kelime bilgisi ve imla vardır; el yazısı genellikle okunaklıdır; açık, anlaşılır ve uygun ifade kullanır; temaları ve önemli noktaları tutarlı bir şekilde bağlayabilir.

İleri Düzey: Son derece yüksek dil bilgisi, kelime bilgisi; kolay okunabilir el yazısı vardır; adayın doğru ve uygun şekilde kullanabileceği dil yelpazesinde belirgin bir sınırlama yoktur; önemli ölçüde gelişmişlik gösteren düzenli, tutarlı yazı üretme yeteneği bulunur.

Cümle yapısı, ses veya anlam kalıpları gibi dilbilimsel araçları içinde barındıran retorik araçların kullanıldığı yazma becerisi pek çok bileşeni de içermektedir. Heaton (1990: 135) yabancı dilde iyi bir kompozisyon yazmayı hedefleyen öğrencinin, doğru ve uygun cümleler yazmak için *dili kullanma becerisine*; noktalama işaretleri, yazım kuralları gibi dile özgü kuralları doğru kullanmayı gerektiren *mekanik becerilere*; yaratıcı düşünme ve düşünceyi geliştirme becerisini içeren yazı içeriğini *planlama becerisine*; dili etkin bir şekilde kullanma yeteneğini içinde barındıran *iisluþ becerisine* ve hedef kitleyi göz önünde bulundurarak belirli bir amaç için uygun bir şekilde yazmayı hedefleyen *tür becerilerine* sahip olması gerektiğinden söz etmektedir.

Yabancı dilde yazma bu denli karmaşık bir süreci içinde barındırırken yazma etkinliklerin de kullanılan yöntem ve süreçlerin de çok çeşitli olmasına sebep olmaktadır. Ancak bu yöntem ve süreçler elbette kazanım ve ölçekler doğrultusunda belirlenmelidir. Kazanım aşaması temel bilgilerin öğrenilmesi ve becerilerin kullanılabilir düzeyde elde edilmesiyle ilgilidir. Unutulmamalıdır ki ders kitaplarında

uygulanan yazma etkinliklerinde hangi yöntemlerin ele alındığı önem taşımaktadır. Çünkü temel düzeyde harf, sözcük, yazım ve sesbirim bilgisini geliştirmeden yaratıcı yazma yöntemi ile alınan birçok konunun öğrencilerin zorlanabileceği etkinlikler olabileceği gibi, paragraf düzeyinde de yazma eğitimi almadan metin yazma veya tamamlamanın zorluğu olağan olacaktır.

Yabancı dilde yazma üzerine üretilen tüm yaklaşımlar karmaşık süreçler içeren ve uzun zaman içinde gelişim gösteren yazma becerisini daha anlaşılır kılmayı amaçlamaktadır. Yaylı (2014: 72), Raimes (1991) ve Hyland (2003) tarafından yapılmış olan derlemeleri temel alarak yabancı dilde yazma eğitimi üzerine geliştirilmiş olan yaklaşımların özelliklerini tarihsel gelişim sırasıyla ele almış ve *biçimsel yaklaşım*, *işlevsel yaklaşım*, *yaratıcı ifade yaklaşımı*, *süreç yaklaşımı*, *içerik odaklı yaklaşım* ve *okur odaklı yaklaşım* olmak üzere altı sınıflandırma yapmıştır.

Biçimsel yaklaşım Raimes tarafından biçim odaklı ve Hyland tarafından dil yapıları olarak da bahsedilmektedir. Bu yaklaşım dil eğitiminde 1960'larda ortaya çıkan yapısalcı ve davranışçı öğrenme kuramlarının etkili olduğu dönemde yoğun olarak kullanılmıştır. Harf, sözcük, imla kuralları ve kısa tümcelerin doğru yazımı önemlidir, özgün bağlamların oluşturulmadığı etkinliklerde temel amaç sözcük ve dil bilgisini ölçmektir. Yaylı'ya göre (2014: 73) bu yaklaşımda dilin anlam boyutu ihmal edilir. Yazma etkinlikleri genelde boşluk doldurma, yerine koyma ve eksik tamamlama gibi cümle boyutunda başlar. Bu yaklaşımda yansımali yazma etkinliklerinin kullanıldığını söylemek yanlış olmaz. Özellikler sözcük ya da noktalama bilgisini, yazım ve sesbirim bilgisini ölçen dil bilgisi aktarımına dayanan etkinliklere yer verilmektedir. Biçimsel yaklaşımda yazma 4 temel aşamada biçimlenir; (1) alıştırma, (2) kontrollü yazma, (3) yol gösterimli yazma ve (4) serbest yazı (Hyland, 2003; Yaylı, 2014; 2015: 133). Yaylı'ya göre (2015: 133) kelime ve gramer yapıları ile ilgili çalışmalar alıştırma aşamasını; metindeki boşlukları tamamlama, boşluklara aynı anlama gelecek kelime veya yapı yazma gibi etkinlikler kontrollü yazmayı; verilen örnek metinleri çok ciddi değişiklikler yapmadan yeniden yazma yol gösterimli yazmayı ve orijinal bir metin oluşturma ise serbest yazmayı kapsamaktadır.

Hyland'ın (2003) metin işlevleri başlığıyla sunduğu işlevsel yaklaşımın temelinde belli dil yapılarının belli dil işlevlerini yerine getirmek vardır. Yazma dersleri öğrenci ihtiyaçları göz önünde bulundurularak şekillendirilir. Bu yaklaşımdan artık kısa tümcelerden paragraf düzeyine geçilmiştir. Metinlerde giriş, gelişme ve sonuç bölümlerinin olması gerektiği vurgulanır. Ancak bu yaklaşımda yazarın yaratıcılığının ve bağlamın büyük bir oranda ihmal edilmesi, daha çok sebep-sonuç, bilgi verici ve karşılaştırma gibi metin türlerinin üzerinde durulması eleştirilmektedir.

Yaratıcı ifade yaklaşımının; kişinin bir konudaki duygu ve düşüncelerini, hayal gücünü kullanarak, özgürce kâğıda dökmesi olduğunu söyleyen Oral (2008), bu yaklaşımın yaratıcılığı ve kişiliği geliştirdiğini belirtmektedir. Öğrencilerin kendi görüş, düşünce ve hayal güçlerini kullanmalarını sağlayan bu yaklaşım, öğrencilerin kendi yazma konularını ve yöntemlerini seçmelerine fırsat vererek onların bilişsel ve iletişim becerilerinin gelişmesine de yardımcı olur (Tompkins 1982'den akt: Christopher, 1996). Yaratıcılık ön planda olduğu için yazmanın katı kurallar çerçevesinde öğretilmesinden çok kişisel öneme sahip konuların seçimine izin verilerek öğrenildiğine inanılır (Elbow, 1993'ten Akt. Yaylı 2014: 91). Sıkça tercih edilen etkinlikler; yazma öncesi etkinlikleri, günlük tutma ve paralel metinler üretme olarak sıralanabilir.

Süreç yaklaşımı yazma becerisini ürün olarak değil, süreç olarak ele alır ve yazmanın öncesi ve üretim sürecindeki işlemler üzerinde odaklanmayı hedefler. Aşamalı ve uzun sürecek, birbirini takip eden bir dizi işlemle sonra yazmanın öğretilebileceği yaklaşımından sonra araştırmacılar öğretmenlerin, öğrencilerinin yazma konusu ve yazma eylemi üzerine düşünmelerine yardımcı olma, akran ve öğretmen dönütlerini teşvik etme, üzerinde çalıştıkları yazma taslaklarını gözden geçirme, düzeltme ve arkadaşları ile paylaşma gibi noktalar üzerine odaklanmaları gerektiğini ifade etmişlerdir (Calkins, 1986; Graves, 1983; Willis, 2001). Ülper (2008: 41) herhangi bir yazma etkinliğinde ne yazıldığının önemli olmadığını, bu sorunun cevabının ancak ürün ile ilgili olduğunu; kompozisyonun nasıl yazıldığının cevabının verilmesinin daha önemli olduğunu ifade ederek sürece odaklanmanın öneminden bahsetmektedir. Bu yaklaşımda öğretmenin görevi rehberlik etmek ve yazının tüm gelişimini göz önüne alarak değerlendirme yapmaktır. Değerlendirmelerde dilin yapısal yönünden çok planlama, taslaklar halinde gelişim gösterebilme ve dönüte göre gerekli düzeltmeleri yapabileme gibi becerilerin gelişimi ön planda

tutulur (Yaylı, 2004: 79). Alanyazında süreç temelli yazma yaklaşımının aşamaları; (1) yazma öncesi hazırlık, (2) taslak yazı çalışması, (3) taslağı gözden geçirme, geliştirme, düzenleme, (4) düzeltme, (5) paylaşma olarak belirlenmiştir (Tompkins, Campbell, Green ve Smith, 2014; Karatay, 2015).

İçerik odaklı yaklaşımda, Richard (2006) dil öğretiminin sürekli bir çalışma gerektirmeden erek dilde yer alan dil yapılarının ya da bilginin net bir şekilde aktarıldığını ifade eder. Bu yaklaşımda bir kelime veya kavram alanı hakkında herhangi bir bilgi sahibi olunmazsa öğrencilerin maalesef yazma etkinliğinde başarısız olacaklarına inanılır. Belli bir düzen ve zaman içerisinde tekrarlanan yazma süreçleri süreç yaklaşımında temel alınırken bilimsel niteliği olan yazma etkinliklerinde süreç yaklaşımının gereksinimleri karşılamadığı, mutlaka öğrencilerin yazmanın içeriği ile ilgili ihtiyaçları ön planda tutması gerektiğini göstermiştir (Hyland, 2003; Yaylı, 2014; 2015). Bu araştırmayı destekleyen Shih (1986), İngilizcenin ikinci yabancı dil olarak öğretildiği bir durumda akademik yazma eğitiminin süreç yerine hedef dile ait bilgilerin açık bir şekilde aktarılmasıyla öğrencilerin daha başarılı olduğunu vurgulamıştır. Bunun nedeni ise içerik temelli öğretimin alımlama becerilerinden okuma ve dinlemeyle bütünlük bir şekilde öğretilmesine bağlanmıştır.

Okur odaklı yaklaşım tıpkı içerik odaklı yaklaşım gibi akademik temellidir. Biçime odaklanmaktansa okurun alımlama sürecine eğilmek gerektiğini vurgular. Bu yaklaşımda “tür” oldukça önemlidir. Burada tür sözcüğü ile demek istenilen metni oluşturanların aynı sosyal durumlarda dili nasıl kullandıklarıdır. Dilin kullanım durumuna önem verilmektedir çünkü içinde yaşadığımız sosyal durumlar sonucunda kendi gereksinimlerimize göre değişik dil ve üslupla metinler yapılandırılabilir. Tür örnekleri *‘yemek tarifi, deneme, şiir, öykü, mektup, şarkı, roman, reçete, vasiyet, doktora tezi’* şeklinde örneklendirilebilir (Yaylı ve Yaylı, 2014). Bu süreçte öğretmene önemli bir görev düşmektedir. Öğretmen; herhangi bir yazma eğitimi sürecinde öğrencilerden yazmaları istenen metinleri ihtiyaç doğrultusunda akademik, sosyal ve mesleki bağlamlarda tanımlar (Hyland, 2004). Bu yaklaşımı özetleyecek olursak öncelikle öğrencilerin hedef türde yani öğretilmesi istenen türde bir kompozisyon örneği görmeleri gerekmektedir. Sonrasında bu tür biçim özellikleri bakımından incelenir. Belirlenen tür doğrultusunda ise türe has sözcükler, sözcük grupları ve üslubun nasıl kullanılması gerektiğini öğrenirler. Burada öğretmenin rolü yadsınamaz. Diğer adımda öğretmenin desteğiyle kısa metinler yazabilirler. Son adımda ise öğrencilerin kendi başlarına hem sosyal bağlama hem dil bilgisi kurallarına hem de dilbilimsel özelliklere dikkat ederek bir metin yazabilirler.

Yukarıda açıklanan yabancı dilde yazma yaklaşımlarının, yabancı dil olarak Türkçe ders kitaplarında ne derecede yansıtıldığını görmek aslında yazma etkinliklerinin hangi yaklaşım ve kazanımlar çerçevesinde hazırlandığını da tespit etmek demektir. Elbette yabancı dil olarak Türkçe ders kitaplarında gerek dinleme (Özbal ve Genç, 2019; Yalçın, 2018), konuşma (Kocayanak, 2021; Hasırcı, 2019; Parmaksız ve Tüm, 2017), okuma (Açık ve İltar, 2019; Kara ve Çekici, 2017), yazma (Tok, 2013; Yaylı ve Yaylı, 2018) gerekse sözcük öğretimi (Özcan ve Dağ Tarcan, 2020) ile ölçme ve değerlendirme (Göçer, 2007, Köse, 2005) açısından incelemeler bulunmaktadır. Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kullanılan kitaplar yazma yaklaşımlar bağlamında incelense de (Demir, 2020; Özdemir, 2021; Yaylı ve Yaylı, 2018; Tanrıverdi ve Tüm, 2016; Güvercin, 2012) Kesit Yayınlarının Türkçeye Yolculuk kitabındaki yazma etkinlikleri farklı yazma yaklaşımları açısından değerlendirilmemiştir. Bu yüzden bu çalışmanın amacı yabancı öğrencilere Türkçe öğretmek amacıyla hazırlanmış olan Türkçeye Yolculuk kitaplarında yer alan yazma etkinliklerini farklı yazma yaklaşımları açısından değerlendirmektir.

Araştırmanın Yöntem ve Amacı

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi şeklinde desenlenmiştir. Bu çalışmanın amacı, yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kullanılan Kesit Yayınlarının Türkçeye Yolculuk ders kitabının A1, A2, B1, B2 ve C1 düzeylerini yazma yaklaşımları açısından incelemektir. Çalışmanın alt amaçları şu şekildedir:

1. Türkçeye Yolculuk A1, A2, B1, B2 ve C1 ders kitaplarında hangi yazma yaklaşımları vardır?
2. Türkçeye Yolculuk A1, A2, B1, B2 ve C1 ders kitaplarındaki yazma yaklaşımları düzeyler arasında nasıl farklılaşma göstermektedir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu çalışma Türkçeye Yolculuk setinin 6 ders kitabından oluşmaktadır. Çalışma için kolay (kazara) örnekleme yöntemine başvurulmuştur (Büyüköztürk vd., 2012). Çalışmanın verileri örneklemeden doküman incelemesi yoluyla toplanmıştır. Çalışmanın amacı doğrultusunda yazma etkinlikleri (1) biçimsel yaklaşım, (2) işlevsel yaklaşım, (3) yaratıcı ifade yaklaşımı, (4) süreç yaklaşımı, (5) içerik odaklı yaklaşım ve (6) okur odaklı yaklaşım çerçevesinde (Hyland, 2003; Yaylı, 2014; 2015) incelenmiştir. Tarihsel gelişimleri göz önüne alınarak açıklanan yazma yaklaşımları çalışmanın çerçevesini oluşturmuştur. Bu incelemeye yönelik ölçütler Tablo 1’de sunulmuştur. Çalışmada kitaplarda yer alan sadece yazma becerisi adı altında hazırlanmış etkinlikler ele alınmıştır. Okuma, dinleme veya konuşma becerisi sonrasında yer alan yazma etkinlikleri çalışmaya dâhil edilmemiştir. Çalışmanın geçerlik ve güvenilirliği için bu çalışmanın dışında iki araştırmacıya etkinlikler gösterilmiştir. Araştırma örnekleminde yer alan yazma becerisi etkinlikleri iki araştırmacı tarafından çözümlenmiş, kodlanmış ve incelemeler arası tutarlılık, uyum yüzdesi formülü kullanılarak hesaplanmıştır (Stemler, 2001; Tavşancıl ve Aslan, 2001).

$$\text{Güvenirlilik} = \frac{\text{Uzlaşma Sayısı}}{\text{Uzlaşma} + \text{Uzlaşmama Sayısı}}$$

Formül 1: Kodlayıcılar/Kodlamalar Arası Tutarlılık Hesaplaması

Yapılan kodlamalar arası uyumun belirlenmesinde Formül 1 kullanılmış ve iki kodlama arasındaki uyum 0.88 olarak bulunmuştur. Elde edilen sonucun 0.70'ten yüksek olması kabul edilebilir bir uyum düzeyi anlamına geldiğinden (Tavşancıl ve Aslan, 2001) incelemeler arası uyumun var olduğu, bir diğer ifadeyle bu yöntem için kabul edilebilir düzeyde güvenirliliğin sağlandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 1. Yabancı Dilde Yazma Yaklaşımları İnceleme Ölçütleri (Yaylı ve Yaylı, 2018)

Yaklaşımlar	Ölçütler
Biçimsel Yaklaşım	Yapısalcı yaklaşım Dil bilgisi çalışmaları
İşlevsel Yaklaşım	Biçim-işlev ilişkisi Paragraf ve kompozisyon organizasyonu Kavramsal/işlevsel izleneye bağlı etkinlikler
Yaratıcı İfade Yaklaşımı	Bireysel yaklaşım Özgünlük ve yaratıcılık Serbest yazma
Süreç Yaklaşımı	Bilişsel süreçlerin gelişimi Yazma öncesi etkinlikleri Taslak-dönüt-dönüte yanıt yayınlama
İçerik Odaklı Yaklaşım	Akademik yazma Okuma ve yazmanın birlikteliği Bilgi içerik aktarımı
Okur Odaklı Yaklaşım	Sosyal süreçlerin gelişimi Amaç ve bağlam Tür bilgisi Okurun özellikleri Taslak-dönüt-dönüte yanıt yayınlama

Bulgular ve Yorum

Çalışmadan elde edilen nitel verilerin incelenmesi sonucunda elde edilen bulgular çalışmanın alt amaçları doğrultusunda sunulmuştur.

Türkçeye Yolculuk A1 Ders Kitabında Yer Alan Yazma Yaklaşımları

A1 ders kitabında toplamda 16 yazma etkinliği yer almaktadır. Bu etkinliklerde sekiz adet biçimsel, sekiz adet ise işlevsel yaklaşımın kullanıldığı tespit edilmiştir.

Tablo 2: Biçimsel Yaklaşımla Hazırlanan Etkinlikler

Ünite	Konu	Açıklama
1. Haydi Tanışalım!	Merhaba. Nasılsın?	Öğrencilerden karışık halde verilen cümleleri sıralamaları istenmiştir (s. 20).
	Nerelisin?	Öğrencilerden boşlukları uygun sözcüklerle tamamlamaları istenmiştir (s. 32).
2. Çevremiz ve Biz	Bu Kim? Bu Ne?	Kutudaki kelimeleri uygun sözcük gruplarıyla eşleştirme (s. 44).
	Burası Neresi?	Öğrencilerden verilen soruları cevaplamaları istenmiştir (s. 44).
3. Benim Dünyam	Ailem	Öğrencilerden örnek metindeki gibi kendilerini ve ailelerini tanıtan bir metin yazmaları istenmiştir (s. 66).
	Evim	Öğrencilerden kendilerini tanıtmaları istenmiştir (s. 76).
8. Alışveriş Zamanı	Hayırlı İşler	Öğrencilerden verilen soruları cevaplamaları istenmiştir (s. 190).
	Kıyafet Seçiyorum	Öğrencilerden diyalogları uygun seçeneklerle tamamlamaları istenmiştir (s. 120).

Tablo 2’de görüldüğü üzere biçimsel yaklaşımla hazırlanan etkinliklerin genelde boşluk doldurma, sıralama, soru-yanıt, verilen seçeneklerden tümce tamamlama, kişi ve zaman gibi dilsel öğelerin değiştirebileceği kontrollü yazma etkinlikleri vb. olduğu görülmektedir. Bu etkinlikler öğrencilerin dil bilgisi kurallarına uygun sözcük ve cümleleri kullanabilecekleri; harf, sözcük, imla kuralları ve kısa tümcelerin doğru yazımının etkili olduğu etkinliklerdir. Kitapta model metne benzer bir metni taklit ederek metin tekrar yazma etkinliği de bulunmaktadır. Bu bağlamda yapısal ve davranışçı öğrenme kuramlarının etkili olduğu etkinliklere yer verildiği, özgün bağlamların oluşturulmadığı ve sözcük, dil bilgisini ölçmeyi amaçlayan etkinliklerin ön plana çıktığını söylemek yanlış olmaz.

F. YAZMA**13 Kutudaki kelimeleri uygun yere yazalım.**mühendis - telefon - pencere - kapı - şapka - saat - uçak - ütü - ekmek
kuaför - veteriner - diş hekimi - garson - kedi - tavuk - avukat - anahtar
soför - bahçıvan - imam - pilot

Kim?	Ne?
mühendis	telefon
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....

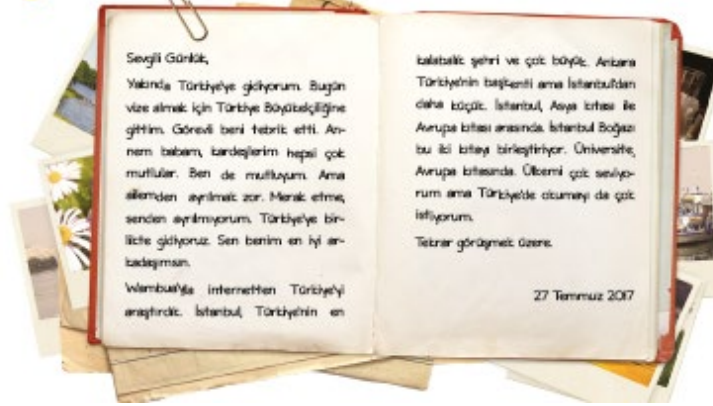
Resim 1: Kutu İçinde Verilen Sözcükleri İlgili Alana Yazma Etkinliği (Biçimsel Yaklaşım)**Tablo 3:** İşlevsel Yaklaşımla Hazırlanan Etkinlikler

Ünite	Konu	Açıklama
4. Günlük Hayat	Saat Kaçta?	Öğrencilerden görsellere uygun cümleler yazmaları istenmiştir (s. 93).
	Bir Günüm/Hobiler	Öğrencilerden hangi gün neler yaptıklarını ifade etmeleri ile ilgilidir (s. 105).
5. Eğitim	Tebrikler! Kazandınız!	Öğrencilerden kutulardaki kelimeleri kullanarak bir kutlama mesajı yazmaları istenmiştir (s. 121).
	Türkiye'yi Tanıyorum	Öğrencilerden kısa bir günlük yazmaları istenmiştir (s. 135).
6. Seyahat ve Yemekler	Yolculuk Nereye?	Kurs kayıt formu doldurma (s. 144).
	Karnım Acıktı	Yemek tarifi verme (s. 155).
7. Sağlık ve Sosyal Yaşam	Karnım Ağrıyor!	Öğrencilerden doktor hasta diyalogunu içeren bir diyalog yazmaları istenmiştir (s. 167).
	Bugün Nereye Gidelim?	Kutu içinde verilen bilgilerden bir paragraf yazma (s. 175).

Tablo 3'te görüldüğü üzere A2 düzeyinde kısa metin yazma, diyalog veya paragraf oluşturma gibi işlevsel yaklaşımla hazırlanan etkinlikler yer almaktadır. Yazma konuları özellikle kitabın tema ve içerikleriyle eşgüdümlü ilerlemektedir. Biçimsel yaklaşıma benzer bir şekilde, dil yapılarının gerekli işleve göre doğru kullanabilme becerisi yer alsa da yazma etkinlikleri daha çok uygun işlev için uygun dil kullanımına indirgenmiştir. Öğrencilerin yaratıcı yönü, yazının yazıldığı bağlamın önemi göz ardı edilmiştir. Özellikle paragraf, diyalog oluşturma ve kısa metin yazma etkinliklerinde bilgi vermeye, karşılaştırmaya, neden sonuç ilişkisine yer verildiği de anlaşılmaktadır.

E YAZMA

21. Okuyalım.

Resim 2: Günlük Yazma (İşlevsel Yaklaşım)

Türkçeye Yolculuk A2 Ders Kitabında Yer Alan Yazma Yaklaşımları

A2 ders kitabında sözcük ve dilbilgisini ölçen etkinliklerden uzaklaşıp işlevsel ve yaratıcı ifade yaklaşımları doğrultusunda etkinlikler hazırlandığı tespit edilmiştir. Hazırlanmış olan 16 etkinliğin sekizi işlevsel, diğer yarısı ise yaratıcı ifade yaklaşımına göre hazırlanmıştır.

Tablo 4: İşlevsel Yaklaşımla Hazırlanan Etkinlikler

Ünite	Konu	Açıklama
1. Dün, Bugün, Yarın	İstanbul'dan Selamlar	Öğrencilerden arkadaşlarına dün ne yaptıkları, bugün ne yapmak istedikleri ve yarın ne yapacaklarını içeren bir e-posta yazmaları istenmiştir (s. 18).
	Bir Haftalık Planım	Öğrencilerden haftalık planlarını yazmaları istenmiştir (s. 25).
5. Zaman Zaman İçinde Geçmiş Zaman İçinde	Nasrettin Hoca	Öğrencilerden kendi kültürlerine ait bir fıkra yazmaları istenmiştir (s. 101).
6. İnsanlar ve Kişilikler	Ünlü Kişiler	Öğrencilerden sevdikleri beş ünlüyü ve kişileri tanıtmaları istenmiştir (s. 125).
	Kişiliğimiz Aynamızdır	Öğrencilerden en iyi arkadaşlarını tanıtmaları istenmiştir (s. 133).
7. Türk ve Dünya Mutfağı	Türk Yemek Kültürü	Öğrencilerden verilen cevaplara uygun sorular yazmaları istenmiştir (s. 143).
	Dünya Mutfağından Farklı Lezzetler	Öğrencilerden yemek tarifi yazmaları istenmiştir (s. 150).
8. Başarı, Kariyer ve Eğitim	Öz Geçmiş Hazırlama	Öğrencilerden özgeçmiş formu doldurmaları istenmiştir (s. 168).

Tablo 4'te işlevsel yaklaşımla hazırlanan etkinliklerin e-posta yazma, kısa metin oluşturma, özgeçmiş formu doldurma, yemek tarifi yazma, bir kişi veya yer hakkında tanıtım metni yazmadan oluştuğu görülmektedir. Yazma konuları kitabın ünite ve konularına koşut bir şekilde hazırlanmıştır. Bu yaklaşımla hazırlanan yazma etkinliklerinde karşı görüş bildirmek için bağlaç kullanımı, destekleyici

tümceler, betimlemeler kullanılması gibi işlevsel yaklaşımda yapılan çalışmaların sıklıkla kullanılabilceği e-posta yazma, tanıtım metni oluşturma gibi etkinliklere yer verilmiştir. Giriş, gelişme ve sonuç bölümlerine dikkat ederek bir yazma etkinliği gerçekleştirme, anlama önem verme gibi işlevsel yaklaşımın temel ilkelerini kapsayan yazma etkinliklerine rastlanmıştır.

Resim 3: E-posta Yazma (İşlevsel Yaklaşım)

Tablo 5: Yaratıcı İfade Yaklaşımına Göre Hazırlanan Etkinlikler

Ünite	Konu	Açıklama
2. Medya Dünyası	Gazete Haberleri	Öğrencilerden bir haber metni yazmaları istenmiştir (s. 34).
	Sosyal Medya	Öğrencilerden hayallerinde yer alan bir web sitesi kurmaları, bu sitenin adı, amacı, hedef kitlesi gibi özellerine değinmeleri istenmiştir (s. 45).
3. Mekân ve Şehir	Kiralık Ev Arıyorum	Öğrencilerden kiralık veya satılık bir ilan metni oluşturmaları istenmiştir (s. 55).
	Gezgin	Öğrencilerden bir sergi ilanı hazırlamaları istenmiştir (s. 65).
4. Akıllı İletişim	Akıllı Telefonlar	Öğrencilerden akıllı telefon almak istedikleri ve bununla ilgili bir diyalog yazmaları istenmiştir (s. 75).
	Teknoloji ve Hayat	Öğrencilerden internette bir alışveriş yaptıklarını hayal etmelerini ve firmanın internet sitesine ürün ve alışveriş hakkında bir yazı yazmaları istenmiştir (s. 85).
5. Zaman Zaman İçinde Geçmiş Zaman İçinde	Masal Masal İçinde	Öğrencilerden hayallerindeki masal kahramanını yazmaları istenmiştir (s. 114).
8. Başarı, Kariyer ve Eğitim	Kariyer Planlaması	Öğrencilerden ilkokul öğretmenlerine mektup yazmaları istenmiştir (s.160).

Tablo 5’te kısa metin oluşturmadan uzun metin yazma etkinliklerine geçildiği görülmektedir. Bir haber metni yazma, kiralık veya satılık ilan metni oluşturma, sergi ilanı hazırlama, masal ve mektup yazma, verilen bağlam çerçevesinde bir diyalog oluşturma gibi etkinliklere yer verilmiştir. Diğer ünitelerde olduğu gibi tema ve yazma içerikleri birbirine koşut bir biçimde hazırlanmıştır. Yazma etkinliklerinin öğrencilerin ifade yeteneğinin geliştirilmesine yönelik hazırlandığını söylemek yanlış olmaz. Biçimsel ve işlevsel yaklaşımın tersine kitapta yer alan model metnin tekrarını yazmayı dayatmaktan çok öğrencinin fikirlerini ve ifadesini ön plana çıkarabileceği yazma etkinliklerine yer verilmiştir. Verilen tüm örneklerin öğrencinin ifade yeteneğini arttırmaya yönelik olduğu görülmektedir. Kısacası yaratıcı ifade yaklaşımındaki etkinliklerin öğrencilerin kendini keşfetmesine, duygu ve düşüncelerini dile getirmesine, kendi yazma tarzlarını geliştirmelerine olanak sağladığı görülmektedir. Bir haber metni oluşturma, mektup yazma, web sitesi kurma gibi yazma görevleri ile öğrencilerin özgün metin üretimi desteklenmeye çalışılmıştır.

E. YAZMA

9. Bir akıllı telefon alacaksınız. Buna uygun bir diyalog metni yazınız.

NASIL BİR TELEFON İSTİYORSUNUZ?

.....: Merhaba, ben bir telefon almak istiyorum.

Görevli: Merhaba, hoş geldiniz. Nasıl bir telefon istiyorsunuz?

.....:

Görevli: .....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Resim 4: Diyalog Hazırlama (Yaratıcı İfade Yaklaşımı)

Türkçeye Yolculuk B1 Ders Kitabında Yer Alan Yazma Yaklaşımları

Türkçeye Yolculuk ders kitapları belli bir kavram, tema ve içeriğe göre hazırlandığı için her düzeyde ünitenin sonunda yer alan toplam 16 yazma etkinliği bulunmaktadır. B1 kitabında 9 işlevsel, 7 yaratıcı yazma yaklaşımına göre hazırlanmış etkinliklere rastlanmıştır.

Tablo 6: İşlevsel Yaklaşımla Hazırlanan Etkinlikler

Ünite	Konu	Açıklama
1. Siyasetten Magazine	Siyaset ve İnsan	Kültürel ilişkilerin dünya barışına etkilerinin neler olabileceği konusunda bir yazma konusu bulunmaktadır (s. 19).
4. Sağlıklı Beslenme ve Spor	Her Şeyin Başı Sağlık	Öğrencilerden ülkelerindeki kahvaltı kültüründen bahsetmeleri istenmiştir (s. 87).
5. Trafik Hayattır	Acele Kan Aranıyor	Öğrencilerden yaşadıkları veya tanık oldukları bir trafik kazasını anlatmaları istenmiştir (s. 117).
	Trafik Kuralları	Öğrencilerden trafik kurallarına uymanın neden önemli olduğu konusunda bir yazı yazmaları istenmiştir (s. 129).
6. Teknoloji Her Yere	Ev Eşyalarımız	Öğrencilerden ev eşyaları ile neler yaptıklarını yazmaları istenmiştir (s. 142).
7. Konferansa Davet	Davet Mektubu	Öğrencilerden bir sempozyuma katılım formunu doldurmaları istenmiştir (s. 165).
	Uçak Rötat Yapınca	Öğrencilerden kayıp bagaj ve gümrük bildirim formunu doldurmaları istenmiştir (s. 177).
8. Kitap ve Hayat	Bir Yazar Bir Kitap	Öğrencilerden hangi şairle röportaj yapmak istediklerini yazmaları istenmiştir (s. 187).
	Hayatın Aynası	Öğrencilerden en sevdikleri filmi anlatmaları istenmiştir (s. 196).

Tablo 6’da görüldüğü üzere işlevsel yaklaşımla hazırlanan etkinlikler bir sempozyuma katılım formu doldurma, kayıp bagaj ve gümrük bildirim formu doldurma, film anlatma, öğrencilerin kendi kültürlerinden bahsetme gibi bir konu hakkında özgün bir metin oluşturmayı kapsamaktadır. Burada yer alan yazma etkinliklerinde her ne kadar dil yapılarının gerekli işleve göre doğru kullanabilme becerisi önemli olsa da uygun işlev için uygun dil kullanımı öne çıkmaktadır. Özellikle giriş, gelişme ve sonuç bölümlerinden oluşan bir paragraf yazımında her bir paragrafta bir ana düşünce, anlatım biçimleri, düşünceyi geliştirme yollarından yararlanma ve bağlayıcılarla paragrafta başlayarak paragraflar arası geçişi sağlamak üzere metin üretimine yönelik etkinliklere yer verildiği görülmektedir. Ancak oluşturulan metinde harflerin sırası, karıştırılan sözcüklerin ayrımı, ses olayları gibi ölçütlerin yer aldığı dil bilgisi yapılarını doğru kullanma temel ölçütünün de önemsendiği unutulmamalıdır.

E. YAZMA

15. Aşağıdaki ev eşyaları ile neler yapılabilir? Yazalım.

Film izlenebilir.
Sosyal medya (youtube, facebook, twitter vb.) uygulamaları kullanılabilir.
İnternete bağlanılabilir.

.....

.....

.....

.....

Resim 5: Kavramsal İzleneye Göre Verilmiş Bir Yazma Örneği (İşlevsel Yaklaşım)

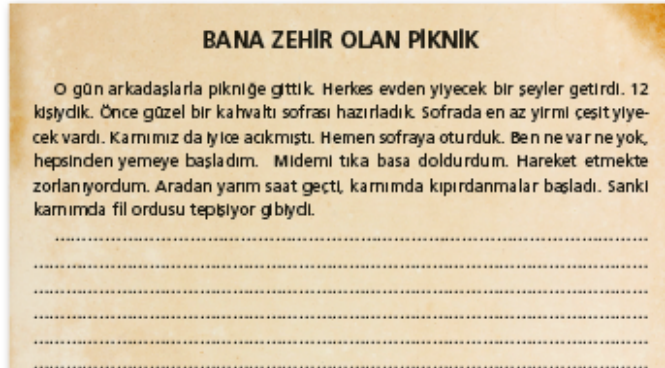
Tablo 7: Yaratıcı İfade Yaklaşımına Göre Hazırlanan Etkinlikler

Ünite	Konu	Açıklama
1. Siyasetten Magazine	Magazin Köşesi	Herhangi bir futbolcu, siyasetçi veya sanatçı hakkında hayali bir haber metni yazma ile ilgilidir (s. 33).
2. . Bir Fabl Bir Hikâye	Hayvanların Dilinden	Öğrencilerden masal yazmaları istenmiştir (s. 45)
	Bir Hikâye	Öğrencilerden kendi hikâyelerini yazmaları istenmiştir (s. 55).
3. İş Hayatı	Nasıl Bir İş Yeri?	Öğrencilerden bir iş ilanı için başvuru metni hazırlamaları istenmiştir (s. 117).
	İş Toplantıları	Öğrencilerden Türkçe Yaz Okuluna katılmak ve ayrıntılı bilgi almak için bir mektup yazmaları istenmiştir (s. 74).
4. Sağlıklı Beslenme ve Spor	Sağlık İçin Spor	Öğrencilerden verilen bir hikâyeyi tamamlamaları istenmiştir (s. 99).
6. Teknoloji Her Yerde	Akıllı İcatlar	Öğrencilere plastik atıklardan nasıl bir tasarım yapacaklarını hayal etmeleri istenmiştir (s. 153). Ayrıca bu etkinliğin devamında öğrencilere dört farklı konu verilmiştir. İçlerinden birini seçip yazmaları istenmiştir.

Tablo 7’de yaratıcı ifade yaklaşımına göre kitapta bir masal yazma, hikâye anlatma, bir iş başvuru metni hazırlama, mektup yazma, verilen bir hikâyeyi tamamlama gibi etkinliklerin yer aldığı görülmektedir. Diğer ünitelerde olduğu gibi tema ve yazma içerikleri birbirine koşut bir biçimde hazırlanmıştır. Yazma etkinliklerinin öğrencilerin ifade yeteneğinin geliştirilmesine yönelik hazırlandığını söylemek yanlış olmaz. Bu yaklaşım öğrencilerin kendini keşfetmesine, duygu ve düşüncelerini dile getirmesine ve kendi yazma tarzlarını geliştirmelerine olanak sağladığı için öğrencilerden yazılarında konu bütünlüğü temel ölçütünün altında özgünlük ve tutarlılık ölçütlerine dikkat etmeleri beklenmektedir. Öğrenciden yazısını oluştururken alıntı yapma, benzetme, örneklerin uygunluğu, tekrardan kaçınma, konuyu anlama, konudan sapmama, gözlem, izlenim ve tasarımlardan yararlanma gibi ölçütlerden faydalanmasını beklemek yanlış olmaz. Bu durum da özgün metin üretimine olanak sağlar. Yaratıcı ifade yaklaşımındaki etkinliklerin öğrencilerin kendini keşfetmesine, duygu ve düşüncelerini dile getirmesine ve kendi yazma tarzlarını geliştirmelerine olanak sağladığı görülmektedir. Ancak A2 düzeyine oranla yaratıcı ifade yaklaşımına göre hazırlanmış etkinlik sayısında bir düşüş gözlenmiştir.

E. YAZMA

20. Hikâyeyi tamamlayalım.

Resim 6: Bir Hikâye Tamamlama (Yaratıcı İfade Yaklaşımı)

Türkçeye Yolculuk B2 Ders Kitabında Yer Alan Yazma Yaklaşımları

Her düzeyde önce okuma, sonra dilbilgisi öğretimi, konuşma, dinleme ve son olarak da yazma becerisi yer alacak şekilde düzenlenen kitapların B2 düzeyinde 16 yazma etkinliği hazırlanmış olsa da bazı ünitelerde yazma bölümünde etkinlik sayısı beşe kadar çıkmaktadır. B2 düzeyinde 30 yazma etkinliğine rastlanmıştır. Bu etkinliklerin 17'si işlevsel, 13'ü ise yaratıcı ifade yaklaşımına göre hazırlanmıştır.

Tablo 8: İşlevsel Yaklaşımla Hazırlanan Etkinlikler

Ünite	Konu	Açıklama
1. Hayatın İçinden	Türk Sofrasından Düğünlere	Öğrencilerden ülkelerindeki düğün geleneklerini yazmaları istenmiştir (s. 22)
	Bayramlar	Üç farklı yazma konusu yer almaktadır. Birincisinde öğrencilerden bayram hakkındaki düşüncelerini, ikincisinde bayramlarda hangi yiyeceklerin hazırlandığı, son konuda ise bir bayram kutlama mesajı yazmaları istenmiştir (s. 31).
2. . Güzel Sanatlar	Hangisini Tercih Edersiniz?	Öğrencilere hangi sanat dallarının kendilerine uygun olduğu sorulmuştur (s. 43).
	Ünlü Ressam ve Müzisyenler	Öğrencilerden ülkelerine ait müzik türleri ve çalgı aletlerini anlatmaları istenmiştir (s. 54).
3. Fuarlar ve Festivaller	Kitap Fuarları	Öğrencilerden verilen sözcüklerden hareketle bir paragraf yazmaları istenmiştir (s. 64).
	Film Festivalleri	Öğrencilerin kitap fuarı broşürü doldurmaları istenmiştir (s. 65). Ayrıca İstanbul Film Festivali ile ilgili bir metin ve bu metne bağlı soru cevap etkinliği de yazma becerisinde yer almaktadır (s. 75).
4. İz Bırakanlar	Başarının Formülü	Öğrencilerden bir alanda başarılı olmak için neler yapılması gerektiğini yazmaları istenmiştir (s. 97).
5. Dilekçe ve İş Mektupları	Dilekçe Yazıyorum	Öğrencilerden dilekçe yazmaları istenmiştir (s. 110).
	İş Mektupları	Öğrencilerden okul, sınıf, dersler, çevre vb. ile ilgili görüş, öneri, istek ve şikâyet yazmalarını istenmiştir (s. 110). Ayrıca öğrencilerden bölüm başkanlığına sınavının yeniden değerlendirilmesi ile ilgili bir dilekçe yazmaları istenmiştir (s. 111) ve bir diğer etkinlik olarak da öğrencilerden kutudaki ifadeleri kullanarak iş başvuru mektubu yazmaları istenmiştir (s. 117).
7. Enerji Kaynakları	Enerji Kaynakları	Öğrencilerden enerji kaynaklarının olumlu ve olumsuz yanlarını yazmaları istenmiştir (s. 143).
	Enerjimiz Tükeniyor mu?	Öğrencilerden "Bitmeyen Enerji Güneş" metnini özetlemeleri istenmiştir (s. 153).
8. Canlılar Âlemi	Çiçeklerin Dili	Öğrencilerden hangi çiçeklere hangi anlamları yüklediklerini yazmaları istenmiştir. Ayrıca özel bir gün için arkadaşlarına veya ailelerine çiçek göndermek isterlerse hangi çiçeği göndermek istediklerini yazmaları istenmiştir (s. 175).

Tablo 8'e göre işlevsel yazma yaklaşımına göre hazırlanan etkinliklerin tümü hazırlanan konu başlıklarıyla koşuttur. Örneğin "Fuarlar ve Festivaller" ünitesinde öğrencilerden bu temada geçen söz varlığı çerçevesinde bir serbest metin yazmaları, kitap fuarı broşürü hazırlamaları, film festivaliyle ilgili bir metin yazmaları istenmiştir. Ya da "Enerji Kaynakları" ünitesinde yer alan birinci konuya paralel olarak enerji kaynaklarının olumlu ve olumsuz yanlarını yazmaları; ikinci konuya koşul olarak ise verilen metni özetlemeleri istenmiştir. Özellikle bir paragraf yazımında her bir paragrafta bir ana düşünce,

anlatım biçimleri, düşünceyi geliştirme yollarından yararlanma ve bağlayıcılarla paragrafa başlayarak paragraflar arası geçişi sağlamak üzere metin üretimine yönelik yazma etkinliklerine yer verildiğini söylemek yanlış olmaz.

DÜĞÜN ADETLERİ

Kapıyı Açmama: Damatların korkulu rüyası desek yalan olmaz. Düğün zamanı gelmiştir; fakat gelin kapıyı açmaz ve para istenir. İstenilen para verilene kadar beklenir ve sonrasında kapı açılır.

Gelin Arabası: Gelin arabası birçok kişinin hayalidir. Düğün günü büyük bir özenle süslenir. Gelinle damat, gelin arabasına bindikten sonra arabanın önüne çocuklar çıkar. Arabanın önüne çıkan çocuklara zarf içerisinde para verilir.

Ayağa Basma: Nikâh masasında gelin ve damat "Evet" dedikten sonra birbirinin ayağına basmaya çalışırlar. Kim önce davranıp diğerinin ayağına bastı ise evde ayağa basanın sözü geçer.

Sizin ülkenizde de bu örneklerde olduğu gibi benzer düğün gelenekleri var mı? Yazınız.

.....

.....

.....

Resim 7: Kavramsal İzleneye Göre Verilmiş Bir Yazma Örneği (İşlevsel Yaklaşım)

Tablo 9: Yaratıcı İfade Yaklaşımına Göre Hazırlanan Etkinlikler

Ünite	Konu	Açıklama
1. Güzel Sanatlar	Ünlü Ressam ve Müzisyenler	Öğrencilerden Türkiye’de ya da dünyanın herhangi bir yerinde gezip gördükleri veya yaşadıkları şehrin resmini çizmek istediklerinde nereyi çizmek istediklerini ve şehrin özelliklerini yazmaları istenmiştir (s. 53). Ayrıca öğrencilere Türk ressam İbrahim Çallı’nın Üsküdar betimlemesi verilmiştir ve bu resimle ilgili duygu ve düşüncelerini yazmaları istenmiştir (s. 54).
3. Fuarlar ve Festivaller	Film Festivalleri	Öğrencilerin kitap fuarı ile ilgili bir afiş tasarımları ve çizimleri istenmiştir (s. 66). Ayrıca öğrencilerden film afişi tasarımları istenmiştir (s. 75). Son etkinlik olarak ise öğrencilerden film festivali için bir haber metni yazmaları istenmiştir (s. 75).
4. İz Bırakanlar	Önemli Hayatlar	Öğrencilerden sevdikleri bir sanatçıya ya da eskiden yaşamış bir ünlü bir kişiye mektup yazmaları istenmiştir (s. 86).
6. Anahtar Kelime Proje	Bu Benim Projem	Öğrencilerden trafik sorunlarını ortadan kaldırmak veya azaltmak amacıyla bir proje hazırlamaları istenmiştir (s. 125).
	Proje Hazırlama Kılavuzu	Öğrencilerden madde bağımlılığı ile ilgili bir afiş tasarlanması istenmiştir (s. 132). Ayrıca kurgulanan bir projenin özetinin yazılması istenmiştir (s. 133).
7. Enerji Kaynakları	Enerjimiz Tüküyor mu?	Öğrencilerden okudukları metindeki her bir bölümü özetlemeleri istenmiştir (s. 153-154).
8. Canlılar Âlemi	Hayvanların Dili	Öğrencilerden beslediği kedinin kendilerine yazdığı mektuba cevap yazmaları istenmektedir (s. 165).

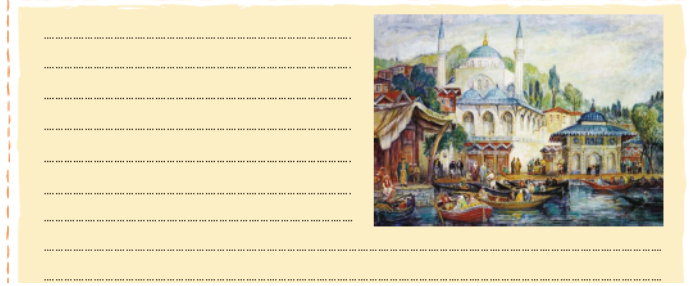
Tablo 9’da yaratıcı ifade yaklaşımına göre film afişi tasarlama, kurgulanan bir projenin özetini yazma, bir metni özetleme, bir mektuba cevap yazma gibi tamamıyla öğrencilerin kendini keşfetme, duygu ve düşüncelerini dile getirme ve kendi yazma tarzlarını geliştirmelerine olanak sağlayan yazma etkinliklerine

yer verildiği görülmektedir. Tıpkı B1 düzeyinde aynı yaklaşımda kullanılan etkinlikler gibi öğrencilerden özgünlük ölçütlerine dikkat ederek yazı yazmaları beklenmektedir. Tüm düzeylerde en fazla yazma etkinliğinin bulunduğu düzey B2'dir. Toplam 30 etkinlikten 17'si işlevsel, 13'ü ise yaratıcı ifade yaklaşımına göre hazırlanmıştır.

22. Yazalım.

Aşağıdaki resim Türk ressam İbrahim Callı'nın Üsküdar betimlemesidir. Bu resimle ilgili duygu ve düşüncelerinizi yazınız.

Resim 8: Resim Hakkında Duygu ve Düşünce Yazma (Yaratıcı İfade Yaklaşımı)

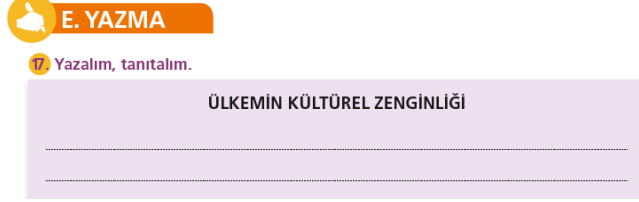
Türkçeye Yolculuk C1 Ders Kitabında Yer Alan Yazma Yaklaşımları

Türkçeye Yolculuk kitaplarının son seviyesi olan C1 ders kitabında toplam 17 yazma etkinliği bulunmaktadır. Bunlardan 9 işlevsel, 10 yaratıcı yazma ve 2 içerik odaklı yaklaşıma göre hazırlanmış etkinliklere rastlanmıştır.

Tablo 10: İşlevsel Yaklaşımla Hazırlanan Etkinlikler

Ünite	Konu	Açıklama
1. Ekonomi Gündemi	Dünya Ekonomisi	Öğrencilerden YTB'ye burs için gerekli şartları taşıdıklarına dair dilekçe yazmaları istenmiştir (s. 22).
2. Moda ve Tasarım	Modanın Günlük Hayattaki Yeri	Öğrencilerden ilkbahar ve yaz mevsiminde ne giymekten hoşlandıklarını yazmaları istenmiştir (s. 52)
	Evdeki Küçük Dokunuşlar	Öğrencilerden bir mağazaya şikâyet dilekçesi yazmaları istenmiştir (s. 63).
3. İletişim	Aile İçi İletişim	Öğrencilerden Türkçe öğrenirken yaşadıkları zorlukları yazmaları istenmiştir (s. 78).
	Evlilik Sanatı	Öğrencilerden düğün organizasyonu şirketine bir e-posta yazmaları istenmiştir (s. 88).
4. Püf Noktası	Ustadan Çırağa	Öğrencilerin ülkelerinde farklı alanlarda başarılı olmuş bir kişinin farklı yönlerini tanıtmaları istenmiştir (s. 100).
	Herkes Kendi Evinin Ustası	Öğrencilerin bozulan ev eşyalarına yönelik bir şikâyet dilekçesi yazmaları istenmiştir (s. 114)
6. Ekonomi Gündemi	Kültürel Miras	Öğrencilerin ülkelerinin kültürel zenginliğini yazmaları istenmiştir (s. 153).
	Alternatif Tıp	Alternatif tıp ve taşlar ile ilgili bir yazı istenmiştir (s. 164).

Tablo 10'a göre C1 düzeyinde işlevsel yaklaşımla hazırlanan yazma etkinlikleri şu şekilde sıralanabilir: Dilekçe (şikâyet dilekçesi), e-posta (arkadaşa, organizasyon şirketine yazılan bir e-posta), serbest yazma (alternatif tıp ile ilgili bir yazı, kültürel zenginlik ile ilgili bir yazı vb.). Özellikle giriş, gelişme ve sonuç bölümlerinden oluşan bir paragraf yazımında her bir paragrafta bir ana düşünce, anlatım biçimleri, düşünceyi geliştirme yollarından yararlanma ve bağlayıcılarla paragrafta başlayarak paragraflar arası geçişi sağlamak üzere metin üretimine yönelik yazma etkinliklerine yer verilen yazılar tercih edildiği görülmektedir.

Resim 9: Kavramsal İzleneye Göre Verilmiş Bir Yazma Örneği (İşlevsel Yaklaşım)

Tablo 11: Yaratıcı İfade Yaklaşımına Göre Hazırlanan Etkinlikler

Ünite	Konu	Açıklama
1. Ekonomi Gündemi	Para Piyasaları	Öğrencilerden tutumlu olma ile ilgili broşür hazırlamaları istenmiştir (s. 36).
5. Püf Noktası	Bir Şiir Bir Hikâye	Öğrencilerden şiir yazmaları istenmiştir (s. 127).
	Şiir Gibi Bir Mektup	Yarım bırakılan bir hikâyenin tamamlanması istenmiştir (s. 138).
6. Ekonomi Gündemi	Alternatif Tıp	Renklerin kendilerinin en güzel renk olduğunu ispat etmeye çalışan bir diyalog yazmaları istenmiştir (s. 163).
7. Dünyamız ve Nüfus	Dünyada Kaç Milyar İnsan Yaşiyor?	Öğrencilerden nüfus yoğunluğunun neden olduğu olumsuzluklar hakkında bir gazete haberi yapmaları istenmiştir (s. 175).
	Nüfus Dengesi	Türkiye nüfusunun on yıl sonraki durumunun ne olacağı konusunda bir yazı yazmaları istenmiştir (s. 185).
9. Dil Hazinesi	Mecazdan Hakikate	Ülkelerine ait mizah yeteneği ile ünlü bir değeri tanıtmaları istenmiştir (s. 213).
	Atasözleri Ne Söyler?	Ülkelerine ait bir deyimini hikâyesini anlatmaları istenmiştir (s. 221).
10. Kavramlar	Dil -Kültür	Kelimelerden cümleler, cümlelerden paragraf oluşturarak bir metin yazmaları istenmiştir (s. 231).
	Medeniyet	Anahtar kelimeleri kullanarak Türkiye'de bir yer tanıtma görevi verilmiştir (s. 242)

Tablo 11'de görüldüğü üzere öğrencilere bir broşür hazırlama, şiir yazma, yarım bırakılmış bir hikâyeyi tamamlama, diyalog oluşturma, bir gazete haberi yazma, tanıtım metni yazma, yer tanıtma gibi görevler verilmiştir. Tıpkı B2 düzeyinde aynı yaklaşımda kullanılan etkinlikler gibi öğrencilerden özgünlük ölçütlerine dikkat ederek yazı yazmaları beklenmektedir. Öğrenciden yazısını oluştururken alıntı yapma, benzetme, örneklerin uygunluğu, tekrardan kaçınma, konuyu anlama, konudan sapmama, gözlem, izlenim ve tasarımlardan yararlanma gibi ölçütlerden faydalanmasını beklemek yanlış olmaz. Böylelikle özgün metin üretimi desteklenmiş olacaktır.

E. YAZMA

17. Tamamlayalım, yazalım.

Aşağıdaki yarım bırakılan hikâyeyi tamamlayınız.

AĞAÇTAKİ KEDİ

Kedinin adı Pamuk'tu. Bahçede koşup duruyordu. Ali, "Pamuk etme, Pamuk yapma, dur!" diyordu fakat Pamuk'un aldıracağı yoktu. Bir yerde duramıyor, koşuyor, zıplıyor da zıplıyordu.

Bir aralık Pamuk gözden kayboldu. Ali, sağına soluna çevresine baktı. Pamuk yoktu. Bahçeyi aradı. Pamuk yoktu. Duvarların dibine, çitlerin arkasına, bahçedeki sebzelerin arasına baktı. Pamuk yoktu. Ali'nin canı sıkıldı. Bu yaramaz, bu ele avuca sığmaz hayvan ne olmuştu? Nereye gitmişti?

Eve mi gitmişti Pamuk? Ali, eve koştu. Evde Pamuk'un gidebileceği her yere baktı. Pamuk yoktu. "Pamuk! Pamuk! Psssi! Psssi!" diye birkaç kez çağırırdı, hiçbir yerden çıkmadı Pamuk. Sanki uçup gitmişti.

Resim 10: Hikâye Tamamlama (Yaratıcı İfade Yaklaşımı)

Tablo 12: İçerik Odaklı Yaklaşımına Göre Hazırlanan Etkinlikler

Ünite	Konu	Açıklama
8. Bir Seyyahın Not Defteri	Gez Dünyayı Gör Dünyayı Evlıya Çelebi	Öğrencilere gezi yazısı türünün özellikleri verilmiştir. Gezi yazısı türünün özelliklerine göre gezdikleri bir yeri tanıtmaları istenmiştir (s. 195). Öğrencilerden en çok gezmek istedikleri yerle ilgili bir araştırma yapmaları ve araştırma sonuçlarını gezi yazısı türünde yazmaları istenmiştir (s. 202).

Tablo 12'ye göre içerik odaklı yazma yaklaşımına göre hazırlanan etkinlikte öncelikle gezi yazısının ne olduğu ile ilgili bir bilgi verilmiştir. Çünkü bu yaklaşıma göre bilgi sahibi olunmayan şey hakkında yazı yazmak mümkün değildir. Bu yüzden okuma ve yazma bu etkinlik türünde iç içedir. Önce öğrencilerin gezi yazısı hakkında bilgi sahibi olmaları sağlanmış daha sonra da gezi yazısı türünün özelliklerine uygun bir yazı yazmaları istenmiştir. Diğer etkinlik de yine gezi yazısı türünün özelliklerin uygun yazma ile ilgilidir. Kısacası öğrencilerden belli okumaların yapılması, bilgi toplamasından sonra türün gereklerine uygun yazı yazması beklenmektedir. Burada okumanın yazma becerisi üzerindeki etkisi görülmektedir. İçerik odaklı yaklaşımın yer verildiği tek düzey C1 düzeyidir.

E. YAZMA

16. Gezi yazısı yazalım.

Gezi yazısının ne olduğunu ve özelliklerini okuyunuz. Daha sonra yakın bir tarihte gezdiğiniz bir yeri gezi yazısının özelliklerini de dikkate alarak tanıttınız.

Gezilep görülen yerlerin edebî bir üslupla kaleme alındığı yazılara gezi yazısı denir.

Gezi yazısının taşınması gereken birtakım özellikler vardır. Bunlar, şöyledir:

1. Gezilep görülen yerin bütün özellikleri ele alınır.
2. Gezilen yerin tarihi, coğrafi, doğal ve sosyal nitelikleri belirgin şekilde anlatılır.
3. Gezilen yerin kültürü, yaşayışı, inançları örneklerle verilir.
4. Daha önce gezilen yerle anlatılan yer arasında kıyaslamalar yapılır.

Resim 11: Gezi Yazısı Yazma (İçerik Odaklı Yaklaşım)

Sonuç olarak; çalışma kapsamında incelenen Türkçeye Yolculuk ders kitapları A1, A2, B1, B2 ve C1 düzeyleri yazma yaklaşımları bağlamında incelenmiş ve elde edilen sonuçlar tablo üzerinden gösterilmiştir.

Tablo 13: Türkçeye Yolculuk Ders Kitaplarında Kullanılan Yazma Yaklaşımlarının Düzeylere Göre Dağılımı

Yazma Yaklaşımları	A1	A2	B1	B2	C1	Genel Toplam
Biçimsel Yaklaşım	8	-	-	-	-	8
İşlevsel Yaklaşım	8	8	9	17	9	51
Yaratıcı İfade Yaklaşımı	-	8	7	13	10	38
İçerik Odaklı Yaklaşım	-	-	-	-	2	2
Süreç Odaklı Yaklaşım	-	-	-	-	-	-
Okur Odaklı Yaklaşım	-	-	-	-	-	-
Toplam	16	16	16	30	21	99

Kitapta her düzey sekiz ünite, iki konudan oluşmaktadır. Toplam 40 üniteye yer alan yazma etkinlikleri incelenmiştir. Kimi yaklaşımların hiç kullanılmadığı kimi yaklaşımların ise yoğun olarak kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Tablodaki bilgiler doğrultusunda en fazla işlevsel yaklaşımın kullanıldığı tespit edilmiştir. Özellikle belli kavramsal bir izleni çerçevesinde yazılmış ders kitaplarında önce örnek metinlerin verilmesinin daha sonra öğretilmek istenen dil bilgisi yapısının bu metinler ile pekiştirilmesinin dil öğretimi ve dil-işlev ilişkisini kavratması bakımından tercih edilmesi kullanılan yazma yaklaşımına da yansımıştır. Öğretilen dil bilgisi yapısının pekiştirilmesi, kitaptaki temalar doğrultusunda yazma konularının belirlenmesi amacıyla işlevsel yaklaşımın yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir. En az kullanılan yaklaşım için temel düzeyde kullanılan biçimsel yaklaşımdır. Özellikle harf, sözcük, imla kuralları ve kısa tümcelerın doğru yazımının yer aldığı, temel amacın sözcük ve dil bilgisini ölçmek için hazırlanan bu etkinliklerin başlangıç düzeyinden sonraki orta ve ileri düzeylerde azalması olağandır. Kitapta süreç odaklı ve okur odaklı yaklaşımların hiç kullanılmadığı, içerik odaklı yaklaşımda hazırlanan sadece iki etkinlik olduğu da tespit edilmiştir. Yine ileri düzeylerde metinler ve metinler ve bu metinlerde okur-yazar iletişimi/ilişkisi ve bu ilişkiye paralel dil kullanımının incelenmesine yönelik bölümler ders kitaplarındaki yazma etkinliklerinde bulunmamaktadır.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Türkçeye Yolculuk ders kitaplarında yer alan yazma etkinlikleri (1) biçimsel yaklaşım, (2) işlevsel yaklaşım, (3) yaratıcı ifade yaklaşımı, (4) süreç yaklaşımı, (5) içerik odaklı yaklaşım ve (6) okur odaklı yaklaşım çerçevesinde (Hyland, 2003; Yaylı, 2014; 2015) incelenmiştir.

Kitapta A1, A2 ve B1 düzeylerindeki etkinlik sayısı aynıdır. Biçimsel yaklaşımla hazırlanan yazma etkinliklerine sadece A1 düzeyinde yer verilmiştir. A2 düzeyinde işlevsel ve yaratıcı ifade yaklaşımına göre hazırlanan etkinlik sayısı ise eşittir. B1 düzeyinde işlevsel yaklaşımla hazırlanan etkinliğin sayısının fazlalığı dikkat çekmektedir. Tüm düzeylerde en fazla yazma etkinliğinin bulunduğu düzeyin 17'si işlevsel, 13'ü ise yaratıcı ifade yaklaşımıyla toplamda 30 etkinlik ile B2 düzeyi olduğu görülmüştür. C1 düzeyinde daha önce hiç kullanılmayan içerik odaklı yaklaşıma yer verildiği de tespit edilmiştir. C1 düzeyi, toplamda üç farklı yaklaşımla hazırlanan yazma etkinliklerine yer verilerek en fazla yaklaşımın kullanıldığı düzey olmuştur. Beş düzeyde yazma etkinliklerinin sekizi biçimsel, elli biri işlevsel, otuz sekizi yaratıcı ifade, ikisi yaratıcı ifade yaklaşımına göre hazırlanmıştır. Kitapta toplamda 99 adet yazma etkinliğine yer verilmiştir. Okur odaklı, süreç odaklı ve içerik odaklı yaklaşımlara kitapta yer verilmemiştir. Demir (2020) ve Yaylı ve Yaylı (2018)'nin yaptığı çalışmalarda da bu yaklaşımlar bağlamında etkinliklerin hazırlanmaması yabancı dil olarak Türkçe kitaplarında bu yaklaşımların göz ardı edildiğinin kanıtıdır.

Kitapta A1 düzeyinde belli kavramsal bir izleni çerçevesinde yazılmış ders kitaplarında önce örnek metinlerin verilmesinin daha sonra öğretilmek istenen dil bilgisi yapısının bu metinler ile pekiştirilmesinin dil öğretimi ve dil-işlev ilişkisini kavratması bakımından tercih edilmesi kullanılan

yazma yaklaşımına da yansımıştır. Öğretilen dil bilgisi yapısının pekiştirilmesi, kitaptaki temalar doğrultusunda yazma konularının belirlenmesi amacıyla işlevsel yaklaşımın yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir. En az kullanılan yaklaşım için temel düzeyde kullanılan biçimsel yaklaşımdır. Kitapta özellikle temel düzeyde boşluk doldurma, dikte, sıralama, verilen sözcüklerle tümce tamamlama gibi sözcük, söz dizimi ve dil bilgisi öğretimine yönelik etkinlikler dikkat çekmektedir. Silva (1990) 1960'larda yaygın olan yapısal dil öğretiminde dil yapılarının doğru kullanımını esas alan biçimsel yaklaşımın bu sürecin devamı niteliğinde olduğunu ifade etmektedir.

Kitapta yoğun olarak işlevsel yaklaşımın kullanıldığı tespit edilmiştir. Diller için Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesinde yer alan yazma düzeyleri ile ilgili yeterliklerinde mektup ve dilekçe yazma şeklinde işlevsel metinleri temel düzeylerdeki öğrencilerin yeterlikleri arasında olduğu ifade edilmektedir (MEB, 2012). Kitapta özellikle orta düzeyde dilekçe, mektup yazma ve form doldurma örneklerine sıkça rastlanmaktadır. Bunun sebebi kitabın kavramsal-işlevsel izlenince doğrultusunda hazırlanmasıyla açıklanabilir. Ancak Yaylı (2018: 139) bu yaklaşım dil işlev ilişkisini kavratması bakımından çok büyük kolaylık sağlamanın yanı sıra yazmada öğrencilerin yaratıcılığının teşvik edilmesi, süreçler halinde metinlerin gelişiminin desteklenmesi ve yazmanın okur ve yazar arasında bir iletişim olduğunu göz ardı etmesi noktalarında eleştirildiğini ifade etmektedir.

Kitapta yaratıcı ifade yaklaşımın özellikle B1 düzeyinden sonra sıkça kullanıldığı tespit edilmiştir. Ancak B2 düzeyinde bu yaklaşım sıkça kullanılsa da C1 düzeyinde belli bir oranda düşüş olduğu da görülmüştür. Bu yazma yaklaşımına göre hazırlanan etkinliklerde Murray (1985), önceliğin anlam ve düşünce geliştirme olduğundan öğrencilerin yapısal hatalardan çok düşüncelerin üzerinde yoğunlaşması gerektiğinden bahsetmektedir. Kitapta gelecekle ilgili hayaller yazma, hikâye tamamlama, şiir ya da masal yazma, hayvan veya cansız varlıkları (renler vb.) kişiselleştirme, hayallerindeki haber metnini yapma gibi örneklere de yer verilmiştir. Böylelikle öğrencilerin kendilerini keşfederek özgün metinlerle yazma becerilerini geliştirmelerine imkân sağlanmıştır.

Bilgi aktarımının sağlandığı içerik odaklı yaklaşım örneği sadece ikidir. Graham ve Hebert'in (2010) okuma becerisi ile yazma etkinliklerini birlikte kullanmak her iki becerinin de gelişmesini sağladığını ve bu süreçte örnek metin okumalarının önemli bir yer tuttuğunu vurgulamaktadır. Kitapta gezi yazısı ile ilgili örnek bir metin ve gezi yazısının özellikleri maddeler halinde verilmiştir. Öğrencilere Türkçeye ait herhangi bir yazı türünde nasıl yazı yazmaları gerektiğine ait bilgi birikimi verilemeye sağlansa da sadece C1 düzeyinde 2 adet etkinliğin kullanılmış olması öğrencilerin muhtemel retorik eksiklerini tamamlamalarına yardımcı olmayacaktır. Ayrıca bu yaklaşıma göre belli sözcük ve dil yapılarının çalışılması, okuma metninin detaylı ele alınması gerekmektedir. Bu bağlamda da kitabın eksikliği bulunmaktadır.

Kitapta yazmanın her basamağının ayrı ayrı değerlendirildiği, öğretmenin her taslağa dönüt verdiği, geribildirimler yoluyla yazma etkinliğinin bir sürece bağlandığı örneklere yer verilmemiştir. Çakır'a göre yazma çalışmalarında ne yazılacağından çok nasıl yazılacağı üzerinde durulması gerekmektedir (Çakır, 2010: 165-176). Öğrencilerin ünitelerde işlenen konu üzerine bir metin yazmaları beceri gelişimi üzerine yeterli değildir. Özellikle C1 düzeyinde akademik yazma konusunda öğrencilerin yazdıkları kompozisyonlarda üslup seçimi ve düşünceleri geliştirme yollarında yaşadıkları eksiklerin süreç odaklı yaklaşımla karşı karşıya gelmeleri gerekmektedir.

Araştırmanın sonuçlarından hareketle özellikle B2 ve C1 düzeylerinde okur odaklı, süreç odaklı ve içerik odaklı yaklaşımla hazırlanabilecek etkinliklerle ilgili olarak şu önerilerde bulunulabilir:

- Okuma etkinlikleri paralel içeriğe sahip yazma etkinliği ile takip edilerek ayrıca bir yazma öncesi çalışma basamağına yer verilebilir.
- Metin öncesi, metin yazımı sırasında ve metin sonunda kullanılacak stratejilerin öğretimi, öğrencilere bu stratejileri kullanarak ilgili süreçteki görevleri gerçekleştirecekleri etkinliklere yer verilebilir (Strateji kullanarak ana fikri belirleme, sonuç bölümünü yazma vb.) (Özdemir, 2019).

- Süreç temelli yaklaşımın düzeltme aşamasına yönelik örnek bir etkinliğin görseline yer verilebilir. Öğrencilerin tamamladığı/yazdığı her metni sıra arkadaşının içerik, yazım ve noktalama açısından düzeltilmesi istenebilir.
- 4+1 planlı yazmanın ne olduğuna değinilerek tüm aşamaların kullanılıp örnek bir yazmaya yer verilebilir ve sonrasında öğrencilerden bir metin istenebilir.
- Herhangi bir konuda örnek bir yazma ön çalışmasının görseline yer verilebilir. Taslak aşaması bittikten sonra öğrencilerin yazıya bir başlık bulmaları ya da önceden belirledikleri başlıkla ortaya çıkan metnin uygunluğunu kontrol edip düzenlemesi istenebilir.
- Birbirinden kopuk kronolojik olarak sıralanmış cümlelerin sırasını bozmadan geçiş ve bağlantı öğelerini kullanarak öğrenciden metin oluşturması istenebilir.
- Okur odaklı yaklaşıma dayanan yazmada yazın metni çok anlamlıdır. Metnin anlamını belirleyen ve ortaya çıkaran okurdur. Sürecin öznesi öğrencidir, yazın metni öğrenci tarafından alınacak bir nesne konumundadır. Bu bağlamda kitapta birbirinden farklı şiir ya da e-postaya yer verilebilir. Öğrencilerin e-postaları resmî ve gayri resmî şeklinde sınıflandırmaları, bu sınıflandırmaya yardımcı olan dil yapılarını betimlemeleri istenebilir ve daha sonra resmîyet derecesine göre sınıflandırılmış iki farklı okur için e-posta yazmaları istenebilir. Aynı şekilde birbirinden farklı türlerde yazılmış şiire yer verilerek aynı basamakların takip edilmesi istenebilir.
- Makale özeti, poster bildiri ve hakem değerlendirme raporu gibi akademik türlerin kullanıldığını ve dilin sosyal ve bağlamsal boyutunun esas olduğunu örneklere yer verilebilir. Uygun dil ve bağlamlarda öğrencilerden yeni bir metin yazmaları istenebilir.
- Kitaplarda, seçilmiş türlere örnek metinler uygun dil yapıları ve uygun bağlam açısından yer verilebilir. Amaç türe uygun metin üretmek olduğu için verilen örnek incelendikten sonra öğrencilerden örnek bağlamında yeni bir metin oluşturması beklenebilir.

Elbette yazma becerisinin öğretimi üzerine ifade edilen yaklaşımları bir bütün olarak kullanarak bu becerinin geliştirilmesine katkı sağlanmalıdır. İncelenen Türkçeye Yolculuk ders kitaplarının tüm düzeylerinde bu yaklaşımları benimseyerek etkinliklerinin gözden geçirilmesi ile daha etkin öğretim gerçekleştirilebilir. Ancak yazma becerisinin gelişiminde öğretmenin etkisi, olumlu tutumu yadsınamaz. Yazılan metinlere dönüt verilmesi, öğrencinin gelişim sürecinin takibi, gözlem yapma vb. durumlar öğretmenlerin olumlu katkısıyla sağlanmaktadır. Bu bağlamda sadece ders kitaplarına bağlı kalarak da yazma becerisinin gelişimin sağlanması yanlış olur. Kullanılacak olan ek materyaller ve öğretmen yönlendirmesi de öğrencinin yazma becerisinin gelişimine katkı sağlayacaktır. Özellikle akademik yazmada sorun yaşayan öğrenciler için örnek metin okumalarına önem verilmeli, taslaklar halinde yazma çalışmaları gerçekleştirilmeli ve okur, süreç ve içerik odaklı yaklaşım üzerinde daha fazla durulmalıdır.

Kaynakça

- Açık, F. & İltar, F. (2019). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde metin türlerinin sınıflandırılması ve ders kitaplarında yer alan okuma metinlerinin değerlendirilmesi, *Türkiyat Mecmuası*, 29 (2), 311-346.
- Calkins, L. M. (1986). *The art of teaching writing*. Portsmouth, NH; Heinemann.
- Cristopher, E. (1996). Teaching creative writing in the elementary school. *Eric Digest*, http://www.ed.gov/databases/ERIC_digest/
- Crossley, S. A. ve McNamara, D. S. (2011). Shared features of L2 writing: Intergroup homogeneity and text classification. *Journal of Second Language Writing*, 20, 271–285
- Çakır, İ. (2010). Yazma becerisinin kazanılması yabancı dil öğretiminde neden zordur? *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28(1), 165-176.

- Coşkun, E., Balcı, A., ve Özçakmak, H. (2013). Trends in writing education: An analysis of postgraduate theses written in Turkey. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 93, 1526-1530.
- Demir, S. (2020). İzmir ve İstanbul yabancılar için Türkçe ders kitaplarının yazma yaklaşımları bakımından değerlendirilmesi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Nevşehir Üniversitesi.
- Doğan, Y. (2020). Süreç temelli yazma eğitiminin bir boyutu olarak “hazırlık”. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 8(2), 326- 342.
- Göçer, A. (2007). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde kullanılan ders kitaplarının ölçme ve değerlendirme açısından incelenmesi. *Dil Dergisi*, 137, 30-48.
- Graham, S. & Hebert, M. (2010). *Writing to read: Evidence from how writing can improve reading: A report from Carnegie Corporation of New York*. Alliance for Excellent Education, Washington, DC.
- Graves, D. H. (1983). *Writing: Teachers and children at work*. Exeter: Heinemann Educational Books.
- Güneş, F. (2014). Yabancı Dil Olarak Türkçe Yazma Öğretimi: Yaklaşım ve Modeller. *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi: Kuramlar, Yaklaşımlar, Etkinlikler*. (Ed. Şahin, A.) Ankara: Pegem Akademi
- Güneş, F. (2013). *Türkçe öğretimi yaklaşım ve modeller*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Güneş, F. (2017). *Türkçe öğretiminde etkinlik yaklaşımı*. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 5(1), 48-64
- Güvercin, A. (2012). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde tömer modeli yazma eğitimi ve süreç temelli yazma modelinin karşılaştırılması [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Hasırcı, S. (2019). Yabancılar Türkçe öğretimine yönelik ders kitaplarının konuşma becerisi açısından karşılaştırılması. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 8(2), 1068-1098.
- Hyland, K. (2003). *Second language writing*. Cambridge, UK: CUP.
- Heaton, J. B. (1990). *Writing English language test*. Longman Inc.
- Kara, M. & Çekici Y. M. (2017). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde kullanılan ders kitaplarında metinler arası aşamalık: yedi iklim Türkçe ve İzmir üzerine karşılaştırmalı bir inceleme. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 6, Sayı 2, s. 411-426.
- Karatay, H. (2015). Süreç temelli yazma modelleri: 4+1 planlı yazma ve değerlendirme modeli. İçinde Murat Özbay (Ed.), *Yazma eğitimi* (s. 21-48). Ankara: Pegem Akademi
- Kocayanak, D. (2021). Yabancı dil olarak Türkçe ders kitaplarında yer alan konuşma becerisi etkinliklerinin karşılaştırılması. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (2021 Yunus Emre ve Türkçe Yılı Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Özel Sayısı), 123-139.
- Köse, D. (2005). Avrupa Konseyi Yabancı Diller Ortak Başvuru Metni'ne Uygun Türkçe Öğretiminin Başarıya ve Tutuma Etkisi [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Kurudayıoğlu, M. (2003). Konuşma eğitimi ve konuşma becerisini geliştirmeye yönelik etkinlikler. *TUBAR-XIII*, 287-309.
- Larios, J. R. D., Mnchon, R., Murphy, L. Ve Marın, J. (2008). The foreign language writer's strategic behaviour in the allocation of time to writing processes. *Journal of Second Language Writing*, 17, 30-47.
- Lüle Mert, E. (2014) Türkçenin eğitimi ve öğretiminde dört temel dil becerisinin geliştirilmesi sürecinde kullanılabilirlik etkinlik örnekleri. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 2(1), 23-48.
- Milli Eğitim Bakanlığı, (2012). *İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu (6-8. Sınıflar)*. Milli Eğitim Bakanlığı, Yayınları, Ankara.

- Oral, G. (2008). *Yine yazı yazıyoruz* (3. baskı). Ankara: Pegem Akademi
- Özbal, B. & Genç, A. (2019). Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ders kitaplarında dinleme becerisi alanında kullanılan alıştırmaların değerlendirilmesi. *SEFAD*, (42) 197-212.
- Özcan, E. & Dağ Tarcan, Ö. (2020). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Ders Kitaplarındaki Okuma Metinlerinde Yer Alan Sözcüklerin Sıklık Görünümleri. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 72-80.
- Özdemir, E. (2021). Erciyes Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi akademik Türkçe kitap setlerinin dinleme ve yazma etkinlikleri açısından incelenmesi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Nevşehir Üniversitesi.
- Özdemir, O. (2019). Yazma eğitiminde süreç, tür ve süreç-tür temelli yaklaşımların kullanımları. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39(1), 545-573.
- Raimes, A. (1991). *Techniques in teaching writing*. New York: Oxford University Press.
- Richard, J. C. (2006). *Communicative language teaching today*. New York: Cambridge University Press.
- Shih, M. (1986). Content based to teaching academic writing. *TESOL Quarterly*, 20, 617-648.
- Silva, T. (1990). Second language composition instruction: Developments, issues and directions. In B. Kroll (Ed.), *Second language writing: Research insights for the classroom* (ss.11-23), Cambridge University Press, Cambridge.
- Stemler, S. (2001). An Overview of Content Analysis. *Practical Assessment, Research & Evaluation*, 7(17).
- Tavşancıl, E. ve Aslan, A. (2001). *İçerik analizi ve uygulama örnekleri*. Epsilon Yayınları, İstanbul, ISBN: 975331310-1.
- Tok, M. (2013). Yabancılar Türkçe Öğretimi Ders Kitaplarındaki Yazma Çalışmalarının Değerlendirilmesi, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (6/1), 249-279.
- Tompkins, G. E. ve Collom, S. (2004). *Sharing the pen: Interactive writing with young children*. Upper Saddle River, NJ: Pearson
- Ülper, H. (2008). *Bilişsel süreç modeline göre hazırlanan yazma öğretim programının öğrenci başarısına etkisi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Yalçın, A. (2002). *Türkçe öğretim yöntemleri yeni yaklaşımlar*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yalçın, Ç. (2018). Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ders kitaplarında yer alan dinleme etkinliklerinin dil öğrenme stratejileri açısından incelenmesi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Nevşehir Üniversitesi.
- Yaylı, D. (2014) *Yabancı dilde yazma eğitiminde yaklaşımlar*. D. Yaylı ve Y. Bayyurt (Ed.) *Yabancılar Türkçe öğretimi: Politika, yöntem ve beceriler* (3. Baskı), ss. 71-90, Anı Yayıncılık.
- Yaylı, D. (2015). Yazma becerisinin öğretimi. N. Bekleyen (Ed.) *Dil öğretimi* (ss.288-308). Ankara: Pegem Akademi.
- Yaylı, D. & Yaylı, D. (2018). Yabancılar Türkçe öğretimi ders kitaplarında yazma etkinliklerinin değerlendirilmesi (Yedi İklim Türkçe örneği). *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 44: 132-145.
- Willis, S. (2001). Teaching young writers feedback and coaching help students hone skills. In C. Jago (Ed.), *Language Arts: A Chapter of the Curriculum Handbook* (pp. 125-129). Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development.

EXTENDED SUMMARY

Writing in a foreign language is a skill that needs to be developed from the beginner level. The work of achieving proficiency in the writing activity generally follows a process that goes from simple activities to more complex activities. Introductory level writing skill activities in the textbooks in teaching Turkish as a foreign language; usually spelling words correctly, using words suitable for the context and forming sentences, making the correct word order, using the spelling rules correctly, etc. is prepared for the purpose. Intermediate writing skills include knowing the rules of written language, generalizing and exemplifying, producing texts that are not too complex, while high-level writing skills include creating superficial and deep meanings, using culturally-specific situations correctly, and writing clear, well-structured texts. The approaches developed on foreign language writing education are discussed in order of historical development and six classifications are made as focus on language structures, focus on text functions, focus on creative expression, focus on the writing process, focus on content and focus on reader. In the focus on text functions writing lessons are shaped by considering student needs. Writing activities according to the functional approach; writing in the form of description, comparison, classification, cause-effect, generalization, discussion or persuasion after practicing in model texts. Focus on creative expression; it is a person's free expression of his feelings and thoughts on a subject, using his/her imagination. Focus on content is the presentation of content or information to students through the use of the target language. In this approach, it is believed that students will not be successful in writing if they do not have knowledge about the content. Focus on reader, like the focus on content, is academically based. It emphasizes the need to focus on the reader's reception process rather than focusing on the form. "Genre" is very important in this approach. What is meant by genre here is how writers use language in the texts they create in similar social situations. Although the books used in teaching Turkish as a foreign language are examined in the context of writing approaches (Yaylı and Yaylı, 2018 and Demir, 2020), the writing activities in the Türkçeye Yolculuk to Turkish textbooks of Kesit Publishing have not been evaluated in terms of different writing approaches. Therefore, the aim of this study is to evaluate the writing achievements and activities in the Türkçeye Yolculuk textbooks, which were prepared to teach Turkish to foreign students, in terms of different writing approaches.

This qualitative study aimed to look into the writing activities in a Turkish as a Foreign Language textbook series and to discuss them related to the six writing approaches in the literature of second language writing. In this study, it was analyzed the writing activities in Türkçeye Yolculuk textbook series according to these six writing approaches. But a sample that has not been studied before was selected. A researcher in the field was consulted in order to accomplish validity and reliability of in this descriptive study.

Each level in the book consists of eight units and two topics. Writing activities in a total of 40 units were examined. It has been concluded that some approaches are not used at all and some approaches are used intensively. It has been determined that the focus on text functions is used in the book. Especially in the textbooks written within the framework of a certain conceptual curriculum, the preference of giving sample texts first and then reinforcing the grammatical structure that is desired to be taught with these texts is also reflected in the writing approach used in terms of language teaching and language-function relationship. It is seen that focus on text functions is used extensively in order to reinforce the grammar structure taught and to determine the writing topics in line with the themes in the book. For the least used approach, it is the focus on language structure used at the basic level. It is normal that these activities, which are prepared to measure the vocabulary and grammar of the main purpose, in which the correct spelling of letters, words, spelling rules and short sentences take place, did not decrease at the later levels after the initial level. It has also been determined that focus on the writing process and focus on reader are never used in the book, and there are only two activities prepared with a focus on content. Since reading activities carried out within the framework of a certain concept are followed by a writing activity with parallel content, a pre-writing study step is not specified. Developing the writing in drafts, giving feedback to every draft (or any text written) and keeping a file

are not recommended in the book in written form. In this context, there is no event prepared with focus on the writing process.

The content analysis of the textbooks revealed that many of the real writing activities in the series belong to form and/or function oriented L2 writing approaches while very few activities asked students to have a practice with creative writing or certain genres. An explanation for this situation could be that many Turkish as a Foreign Language textbooks have adopted either a functional-notional syllabus or a structural one. Of course, by using the approaches expressed on teaching writing skill as a whole, it should be contributed to the development of this skill. More effective teaching can be achieved by adopting these approaches at all levels of the examined Türkçeye Yolculuk textbooks and reviewing their activities. However, the positive attitude of the teacher in the development of writing skills is undeniable. Giving feedback to the written texts, monitoring the student's development process, making observations, etc. situations are provided with the positive contribution of teachers. In this context, it would be wrong to develop writing skills only by sticking to the textbooks. Additional materials to be used and teacher guidance will also contribute to the development of the student's writing skills.

DİJİTAL YAŞAM TEKNOLOJİLERİ BAĞLAMINDA AKILLI SAAT KULLANICILARININ DENEYİMLERİ ÜZERİNE NİTEL BİR ÇALIŞMA*

A QUALITATIVE STUDY ON THE EXPERIENCES OF SMART WATCH USERS IN THE CONTEXT OF DIGITAL LIFE TECHNOLOGIES*

Ayşe İSPİRLİ TURAN

Samsun Üniversitesi
İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi
Sağlık Yönetimi Bölümü
ayse.ispirli@samsun.edu.tr
ORCID: 0000-0002-1397-0730

Selma DOĞANALP ÇOBAN

Kapadokya Üniversitesi
Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu
Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik Programı
selmadoganalp@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1113-5931

ÖZ

Geliş Tarihi:
03.01.2023

Kabul Tarihi:
21.03.2023

Yayın Tarihi:
31.03.2023

Anahtar Kelimeler
Dijitalleşme, Akıllı
Saat, Akademisyen

Keywords
Digitalization, Smart
Watch, Academician

Günümüz teknolojisinin gelişimi ve dijital hayata geçiş hayatımızın birçok alanında kendini göstermektedir. Normal şartlar altında manuel şekilde yapılan birçok işlem dijitalleşmeyle beraber online ortamlara geçmiştir. Bireylerin sağlıklı yaşam alışkanlıklarına paralel olarak bazen özel cihazlarla bazen ise telefon uygulamaları üzerinden takip ettikleri adımsayar, uyku vb. birçok program artık akıllı saatlere taşınmış ve bireyler bu sayede sağlık amaçlı birçok uygulamadan faydalanmaktadır. Bu çalışmada akıllı saat kullanmakta olan akademisyen bireylerin sağlık yaşam alışkanlıkları bağlamında deneyimleri ve hangi nedenlerle akıllı saat kullanımına yöneldikleri, hangi uygulamaları kullanmayı tercih ettikleri sorularına yanıt aranmıştır. Araştırma Nevşehir'de bulunan Kapadokya Üniversitesi ve Hacı Bektaş Veli Üniversitesinden seçilmiş olan akademisyen bireylerdir. Çalışmada 7 kadın ve 6 erkek akademisyenle, yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla gerçekleştirilmiş ve elde edilen veriler 12. görüşmeciden sonra tekrar etmeye başlaması üzerine görüşmeler sonlandırılmıştır. Sonuç olarak; akıllı saat kullanımının; günlük yürüyüş, su tüketim, nabız vb. sağlık göstergelerini olumlu yönde teşvik ettiği belirtilmiştir.

ABSTRACT

The development of today's technology and the transition to digital life show itself in many areas of our lives. Many transactions, which are done manually under normal conditions, have moved to online environments with digitalization. Parallel to the healthy living habits of individuals, sometimes with special devices and sometimes through phone applications, they follow the pedometer, sleep, etc. many programs have now been moved to smart watches and individuals benefit from many applications for health purposes. In this study, answers were sought to the questions of the experiences of academicians who use smart watches in the context of their health life habits, the reasons why they prefer to use smart watches, and which applications they prefer to use. The research consists of academicians selected from Cappadocia University and Hacı Bektaş Veli University in Nevşehir. The study was conducted with 7 female and 6 male academicians through a semi-structured interview form and the interviews were terminated when the data obtained began to repeat after the 12th interviewer. In conclusion; smart watch usage; daily walking, water consumption, heart rate, etc. It has been stated that it positively promotes health indicators.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1229121>

Atıf/Cite as: İspirli Turan, A. ve Doğanalp Çoban, S. (2023). Dijital yaşam teknolojileri bağlamında akıllı saat kullanıcılarının deneyimleri üzerine nitel bir çalışma. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi* 13(1), 531-551.

*Bu çalışma 16.06.2022 tarihinde Uluslararası bir alan kongresinde sunulan özet bildiri den üretilmiştir.

Giriş

Teknolojik gelişmeler tarih boyunca her dönemde yıkıcı bazı neticelere karşın insan hayatını hemen hemen her açıdan kolaylaştıran gelişimlerdir. Hayatımızın her alanında bu gelişimlerin kolaylaştırıcılığını görmekte olmakla beraber yalnızca sanayileşme veya benzeri üretim alanlarında değil sağlık alanında da kendini göstermiş ve hayati öneme sahip bir noktada durmaktadır. Tıbbi cihazlar günümüzde neredeyse tedavi süreçlerinde bağımlı olduğumuz ve gerek laboratuvar hizmetlerinde gerek ise görüntüleme sistemlerinden bağımsız hareket edemediğimiz önemli bir teknolojik kaynaktır. Fakat sağlık hizmetlerinde veya sağlık alanında teknoloji yalnızca bu hususlarda değil aynı zamanda son yıllarda gittikçe kullanım alanı genişleyen giyilebilir teknoloji alanında da kendini göstermeye başlamıştır. Bu çerçevede akıllı saat, gözlükler, akıllı bileklikler ve elbiselere takılabilme diğer teknoloji grubu cihazlar bu sınıfa örnek gösterilmekle beraber bu ürünlerin çoğunluğu bilgisayarlara entegre olabilen cihazlardır (Kaewkannate and Kim, 2016:1). Bu konuda daha önce yapılan birkaç çalışmaya göz atıldığında; Anggraini vd. (2019:1266) yaptıkları çalışmada kullanıcıların akıllı saat tercihlerinde marka ve fiyat ilişkisini incelemişlerdir. Başka bir çalışmada ise; Reeder ve David (2016) akıllı saat kullanımı ve bireylerin sağlıklı yaşam davranış kalıplarını araştıran çalışmaların sistematik bir incelemesinin yapıldığı görülmüştür. Lundell ve Bates (2016) tarafından yapılan başka bir çalışmada ise En az 4 ay önce satın alınmış Apple Watch ve kullanıcılarının kullanım seyirleri incelenmiş. Kullanım deneyimleri ve saati kullanmayı bırakma eğilimi gösterenlerin gerekçeleri incelenmiştir. Son olarak 2021 yılında Silva ve Alturas (2021) tarafından gerçekleştirilen başka bir çalışmada ise akıllı saat kullanımının fiziksel aktiviteyi teşvik etmedeki rolü incelenmiştir. Genel olarak yapılan çalışmaların giyilebilir teknolojinin insan hayatında ne gibi değişimleri beraberinde getirdiği derleme ve nitel araştırma çalışmalarıyla incelendiği görülmüştür. Bu çalışmada ise akademisyen bireylerin sağlıklı yaşam alışkanlıkları çerçevesinde akıllı saat kullanımı deneyimleri ve bilhassa sağlıklı yaşam konusunda ne gibi alışkanlıkları kazandırdığı, hangi uygulamaları tercih ettiği sorularına yanıt aranacak olup bu kapsamda ilk olarak literatür bilgisi aktarılacak daha sonra ise bireylerin deneyimlerine dair elde edilen bulgulara değinilecektir.

Literatür İncelemesi

Endüstri 4.0

Günümüzde üretim şirketleri, üretimlerini ve verimliliklerini artırma ihtiyacı konusunda giderek daha bilinçli hale gelmektedir. Bunu hususta, giderlerini azaltmak ve gelirlerini artırmak amacıyla gelişen inovasyon teknolojilerine güvenmekte ve yönelmektedirler. Bu noktada; endüstri 4.0 kısaca tanımlanacak olursa Endüstri 4.0, gelişmiş üretim için ilk olarak Alman hükümeti tarafından desteklenen bir vizyondur. Endüstri 4.0'ın altında yatan konsept, dijital bir yakınsama oluşturmak için gömülü sistemleri ve akıllı üretim tesislerini birbirine bağlamaktır (Hofmann ve Rüşch, 2017:24). Bu tanım birkaç anahtar kelime içerir ve en önemlisi gelişmiş imalattır. Endüstriyel üretimin, dijital teknolojilere entegre edilmesiyle gelişmiş üretimin dördüncü sanayi devriminin temeli olduğu anlamına gelir. Endüstri 4.0, orijinal Almanca terimdir. Aynı bağlamda dünya çapında; akıllı fabrika, geleceğin fabrikası, akıllı üretim gibi terimler de kullanılmaktadır (Majstorović et al., 2018:228). Ayrıca meydana gelen gelişimler ışığında iş proseslerini önemli derecede değiştirecek; sanal gerçeklik, nesnelerin interneti, öğrenen robotlar çekirdek bilgilerle birlikte dijital entegrasyon için yeni fırsatlar ortaya çıkarmaktadır (Soylu, 2018:49). Bu bağlamda önemli bir husus ise endüstri 4.0 teknolojileri sayesinde ürünleri online sistemlere uyumlu hale getiren siber teknolojilerin entegrasyonu, yenilikçi hizmetlerin yanı sıra internet tabanlı teşhis, bakım hizmetlerinin bu kapsamda verilebilir hale gelmesidir. Ayrıca yeni iş modellerinin, işletim konseptlerinin ve akıllı kontrol sistemlerinin gerçekleştirilmesine ve kullanıcı ihtiyaçlarına odaklanmasına yardımcı olmaktadır (Jazdi, 2014). Bu noktadan hareketle endüstri 4.0 teknolojisinin getirisi olarak giyilebilir teknoloji kavramına değinilecektir.

Giyilebilir Teknolojiler

Giyilebilir teknoloji kavramıyla alakalı literatürde birbirinden farklı birçok tanım bulunmaktadır. Bununla beraber giyilebilir teknoloji kavramına eş olarak kullanılan ve yakın anlamlı olarak kullanılan “giyilebilir cihazlar”, “giyilebilir bilgisayarlar” ve “giyilebilir elektronikler” gibi tanımlamalarda bulunmaktadır. Farklı olarak kullanılan terimler kullanılsada özünde aynı manaya geldiği ifade edilebilir (Çiçek, 2015:45). Piyasada ki en popüler

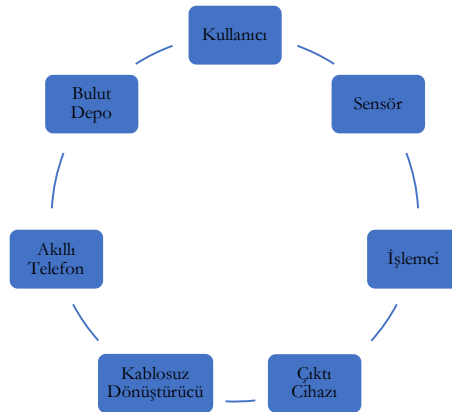
giyilebilir teknoloji cihazları akıllı gözlükler, akıllı saatler, akıllı giysiler, akıllı ayakkabılar spor bantları/takip cihazları olarak ifade edilebilir (Kumar, 2017:4). Genel olarak giyilebilir bir bilgisayar, vücuda takılan, her yerde ve her zaman bilgiye erişim ve etkileşim sağlayan, tamamen işlevsel, kendi gücüyle çalışan, bağımsız bir bilgisayar olarak tanımlanabilir. Fiziksel olarak cihaz, gözlük camına monte minyatür bir ekrana ve sıradan bir masaüstüne eşdeğer bir sanal görüntü oluşturmak için uygun optiklere sahip, pille çalışan, giyilebilir İnternet bağlantılı bir bilgisayar sisteminden oluşur (Waiter, 2003:6).

Giyilebilir teknolojiler birçok farklı sektörün ihtiyaçlarını karşılamış olmakla beraber özellikle sağlık hizmetlerinde önemli bir noktada bulunmaktadır. Bu durumun nedeni ise; giyilebilir teknolojinin ameliyathanelerde doktorlara yardımcı olarak sağlık hizmetlerini dönüştürmeye başlaması ve sağlık kayıtlarının gerçek zamanlı olarak elde edilmesini sağlamasıdır. Bu cihazlar aracılığıyla, kullanıcıların gün boyunca her hareketi takip edebilir ve bu da fitness hedeflerine ulaşmalarına da yardımcı olunur. Bu gerekçelerden hareketli sağlık-bakım hizmetlerinde giyilebilir teknoloji cihazlarının ileriki yıllarda da önemli oranda talep edilen teknolojik biz hizmetler arasında yerini alabileceği söylenebilir (Kumar, 2017:83). Bu noktadan hareketle, sağlık uygulamalarını çevreleyen giyilebilir cihazların doğru bilgiler vermesi ve güvenilir olması önem arz etmektedir. Çünkü toplanan veriler hastaları teşhis etmek, izlemek ve/veya tedavi etmek için kullanılabilir. Doğru bilgilerle donanmış doktor, hastanın hayatta kalmasını sağlayabilecek sağlıklı karar vermeye dayalı hızlı ve güvenli tedavi sağlayabilir ve böylece başarılı bir sağlık hizmeti sunum sistemi oluşturabilir. Bu nedenle; doğru bilgi ve güvenlik, özellikle tıbbi uygulamalar için ağ oluşturmanın kritik bir konusudur. Yeterli güvenlik olmadan, iletilen bilgiler, yetkisiz erişimin neden olduğu dinleme, kurcalama, hizmet reddi gibi potansiyel tehditlere karşı savunmasızdır. Bu nedenle olası bir sağlık riski oluşmaması adına bu tür bir teknolojiye ilk olarak dikkat edilecek hususların başında sistemin güvenli olması gelmektedir (Zheng vd., 2014:1543, Wilson ve Laing, 2018:5).

Park ve Jayaraman (2003:42)'a göre günümüzde teletıp ve teletıp alanındaki gelişmelerden faydalanmak için bireyin gereksinimlerine göre uyarlanabilen etkin ve mobil bir bilgi altyapısına veya izleme ve bilgi işlem sistemine ihtiyaç vardır. Ve eğer bu bilgi altyapısı, bu teknolojiyi giyen hakkında (örneğin vücut yaşamsal belirtileri) herhangi bir uzak yere (ve buradan) bilgi toplayabilen, işleyebilen, depolayabilen ve iletebilen (ve alabilen) giyilebilir bir giysi şeklinde gerçekleştirilebilirse, aşağıdaki hususlarda önemli bir yol kat edilecektir:

- Giyilebilir teknolojiye kullanan kişinin sağlık sorununu ele almak
- Ulusal Tıp Enstitüsü tarafından talep edilen sağlık sistemini oluşturmak
- Kişinin hayatı süresince, sağlıklı yaşam kalitesini artırmak.

Giyilebilir teknoloji cihazlarının genel çalışma prensibine şekilsel olarak bakıldığında ise aşağıdaki gibi adımla mevcuttur;

Şekil 1: Giyilebilir Cihazların Çalışma Prensibi (Chopra ve Singhal, 2021:5)

Yukarıdaki şekilde; cihazdaki sensör modülü, kullanıcıdan veri toplayarak cihazdaki mikroişlemci modülüne gönderir. İşlemci, toplanan talimatları işler ve gerekli görevleri yerine getirir. Talimatlar işlendikten sonra faydalı bilgilere dönüştürülür ve cihazın çıkış modülüne (yani ekran, ses çıkışı) gönderilir ve verileri depoda saklar (Chopra ve Singhal, 2021:5)

Collier ve Randolph (2015:5) tarafından giyilebilir teknolojilerin sağlık hizmetlerinde kullanımıyla alakalı yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre; giyilebilir teknolojilerin sağlık hizmetlerinde kullanımı konusunda önemli bir çığır açılış olup bu tür teknolojileri günümüzde özellikle Google ve Apple gibi tüketici devlerinin ürünlerinde görülmektedir. Sensör tabanlı, görünmez ve tek kullanımlık teknolojiler de pazarda önemli bir yere sahiptir. Fitness, bilgi-eğlence ve tıp dahil olmak üzere sağlıkla ilgili çeşitli giyilebilir cihaz türleri ortaya çıkmıştır. Özellikle kullanıcıların, fitness ve tıbbi hizmetler arasındaki önemli bir entegrasyon görüldüğü ifade edilmiştir.

Giyilebilir Teknolojiler Ekseninde Akıllı Saatler

Giyilebilir araçlar veya cihazlar, kullanıcılar tarafından sağlık veya zindelik ile tanımlanan biyometrik bilgileri izlemek için giyilen elektronik araçlardır. Giyilebilir gadget'lar, örneğin Samsung Gear Watch veya Apple's Watch veya Fitbit One kablosuz aktivite izleyici ve monitör gibi daha özel cihazlar gibi bireylerin giydiği yeni aksesuar araçlardır aynı zamanda. Biyometrik izleme yeteneklerine sahip giyilebilir araçlar, veri üretiminin yeni ana kaynaklarından birini temsil etmektedir. Bireylerin takibini gerçekleştirmek istediği farklı türlerdeki verileri özenle ve kesintisiz bir şekilde kaydetmektedirler (Chopra ve Singhal, 2021:1). Bu alanda insanların kullanımının ve ilgisinin gittikçe arttığı bu çalışmanın ana araştırma konusu olan akıllı saatler diğer bir deyimle smartwatch'ler dikkat çekmektedir. Fitbit veya Apple Watch gibi akıllı saatler, kalp atış hızımızdan günlük adımlarımıza kadar her şeyi takip etme şeklimize öncülük etmektedir. Bahsi geçen sağlık göstergelerini sürekli kontrol etmek (ve belki de onları saplantı haline getirmek) dünya çapında milyonlarca insan için günlük rutinin bir parçası haline gelmiştir. Bu saatler, topladıkları veriler aracılığıyla insanlara bu bilgileri hatırlatarak daha sağlıklı yaşam tarzlarını teşvik eder. Özellikle adım sayısı koşu vb. kıstaslarda ne kadar ileri gittiğini bilmek sizi eski rekorunuzu kırmak için daha fazla zorlamaya teşvik etmektedir (URL-1).

Akıllı saatlerin bir telefona entegre olarak da kullanılmaya başlanması kullanıcılara birçok kolaylığı da beraberinde getirmiştir. Örneğin; telefonu taşımaya gerek kalmadan önemli birçok bilginin eklenmesi ve işlemlerin yapılması akıllı saat ile birlikte gerçekleştirilebilmektedir. Akıllı saate sahip birey basamaklar, çıkılan merdiven sayısı, yürünen mesafe, ayakta durma saatleri, tahmini enerji harcaması (EE) ve İK gibi skorlara kolayca sahip olmaktadır. Bu bilgilere Apple Watch, Fitbit, Samsung ve Garmin vb. birçok akıllı saat üreticisi cihazlar aracılığıyla erişilebilir (Massoomi ve Handberg, 2019:182). Bahsi geçen markalar akıllı saat üretiminde önde gelen ve rağbet gören üreticiler olup akıllı saat ve akıllı bileklik kullanımının artmasıyla beraber birçok farklı marka da bu sektörde üretim yapmaya başlamıştır. Kısaca akıllı saatlerin fiziksel özelliklerine değinilecek olursa; akıllı bileklilere nazaran daha büyüktür ve çoğu geleneksel saatten de daha büyük olduğu söylenebilir. Bir akıllı saatin yüzü genellikle bir dokunmatik ekrandır. Bir işletim ve uygulama ekosistemi, kullanıcıların çeşitli uygulamalar yüklemesine olanak tanır. Örneğin, şu anda iOS (Apple) için 10.000'den fazla uygulama ve Android Wear için 4000'den fazla uygulama mevcuttur. Akıllı bilekliklerin aksine, akıllı saatler internete (Wifi, mobil İnternet veya Bluetooth) bağlandıklarında daha fazla fayda sağlamaktadır (Hui-Wen Chuah vd., 2016:277).

Yöntem

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Son birkaç yıldır giyilebilir teknoloji sınıfı içerisinde yer alan akıllı saatlerin basit veya karmaşık modellenmiş birçok türünün tüm gelir grubundan insanlar tarafından artan bir oranda kullanımı dikkat çekmektedir. Bireyler akıllı saatleri yalnızca mesaj veya arama uygulamaları için değil aynı zamanda uyku süresi, adım sayar, hareketsizlik durumunu denetleme, kalp atışı veya nabız kontrolü gibi özellikleri nedeniyle de tercih ettiği bilinmektedir. Fakat klasik saatler yerine akıllı saatlerin tercih sebeplerinin yoğunlukla hangi sebeplerle meydana geldiği ve özellikle sağlık yaşam alışkanlıklarını nasıl etkilediğine dair konular çalışmanın problemi oluşturmaktadır. Bu noktadan hareketle; bu çalışmada son yıllarda kullanımı artan ve insanların spor yaparken veya günlük hayatta kullanmayı tercih ettiği akıllı saatlerin akademisyenler tarafından neden tercih edildiği ve sağlıklı yaşam konusunda akademisyen bireyleri nasıl etkilediği veya hayatına yön verdiği araştırılacaktır. Özet ile bu çalışmada Nevşehir ili içerisinde bulunan ve 2 üniversitede istihdam olan 13 adet akademisyenin akıllı saat kullanımına dair deneyimleri ve sağlık yaşam alışkanlıklarını nasıl etkilediği fenomenine yanıt aranmaktadır.

Araştırma Yöntemi

Araştırma nitel araştırma modeli ve fenomenoloji (olgu bilim)deseni ile analiz edilecektir. Nitel araştırma yönteminde; bireylerin ya da toplulukların araştırılan konuya dair yükledikleri anlamların keşfedilmesi ve anlaşılmasına yönelik incelemeler gerçekleştirilmektedir (Creswell, 2017: 4). Yine Fenomenolojik bir araştırmanın amacı ise, bir fenomen ile alakalı gerçekleşen deneyimlerin bireyler için ne anlama geldiğini ortaya çıkarmak ve ilgili fenomeni derinlemesine tanımlamak ve aydınlatmaktır (Kıral, 2021:93, Yüksek ve Yıldırım, 2015:3). Görüşmelerin yarı yapılandırılmış görüşme sorularıyla akıllı saat kullanmakta olan toplam 13 akademisyenle gerçekleştirilmiştir. Araştırma süreci aşağıdaki gibi şekillenmiştir;

-Görüşmecilerle daha önceden hazırlanmış olan yarı yapılandırılmış 3 soru ve alt sonda sorularla yapılan görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

-Görüşmeler akıllı saat kullandığı bilinen kişiler ile gerçekleştirilmiş ve yine görüşmeciler sayesinde ulaşılan diğer katılımcılarla tamamlanmıştır.

-Görüşmelerden sonra elde edilen ses kayıtları ilk olarak yazıya dönüştürülmüştür. Ardından kodlama işlemi yapılarak temalaştırma işlemi gerçekleştirilmiş ve tema, alt tema ilişkisine dayalı şekiller oluşturulmuştur.

-Son olarak ise yine tema, alt tema, kategori ilişkisine dayalı olarak sınıflandırılmıştır.

-Katılımcı fikirleri bulgular kısmında görüşmeci bazında daha önceden verilmiş olan müstear isimlerde birlikte aktarılmıştır.

Araştırmanın Katılımcıları

Araştırmanın evreni Nevşehir ili olup örneklem olarak ise Nevşehir ili sınırlarında bulunan Hacı Bektaş Veli Üniversitesi ve Kapadokya Üniversitesinde istihdam olunan ve akıllı saat kullanmakta olan akademisyenlerden seçilmiştir. Örneklem yöntemi olarak amaçlı örneklem yöntemlerinden olan; ölçüt örneklem ve kartopu örneklem yöntemleri tercih edilmiştir. Bu çerçevede toplam 13 katılımcıyla görüşülmüş olmakla birlikte, katılımcılar 7 kadın ve 6 erkek akademisyenlerden oluşmaktadır. Katılımcılarla yapılan görüşmeler her bir katılımcının üniversite ofisinde gerçekleştirilmiş olup ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır. Katılımcıların her birine müstear isimler atanmış olup çalışma içerisinde bu isimlerle görüşleri aktarılmıştır. Katılımcılara ait bilgiler Tablo 1 içerisinde verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcı Bilgileri

No	Katılımcının Müstear İsmi	Ünvan/Sektör	Üniversite	Görüşme Şekli
1	Kader Hanım	Akademisyen	Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	Katılımcı Ofisi
2	Kerim Bey	"	"	"
3	Sevgi Hanım	"	"	"
4	Zeynep Hanım	"	"	"
5	Hale Hanım	"	"	"
6	Aliye Hanım	"	"	"
7	Özge Hanım	"	"	"

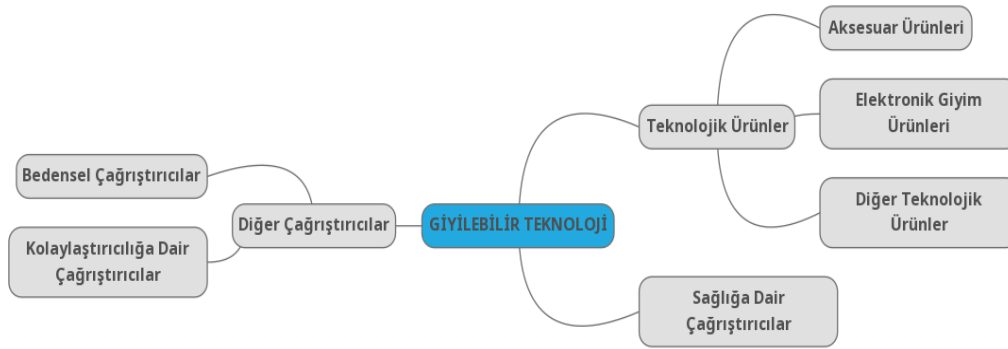
8	Mustafa Bey	"	Kapadokya Üniversitesi	"
9	Turan Bey	"	"	"
10	Ali Bey	"	"	"
11	Gökçe Hanım	"	"	"
12	Ayşe Hanım	"	"	"
13	Seniha Hanım	"	"	"

Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde dijital yaşam teknolojileri bağlamında akıllı saat kullanıcılarının deneyimlerine ilişkin gerçekleştirilen görüşmelere ait bulgulara ve yorumlara yer verilmektedir. Aşağıdaki kavram haritasında altı temel soru çerçevesinde elde edilen veriler kodlanarak analiz edilmiş ve detaylandırıldıktan sonra ilgili konu bağlamlar göz önünde bulundurularak sonuç olarak oluşturulan temalara aşağıdaki gibi yer verilmiştir. Çalışma çerçevesinde katılımcılara yöneltilen soruların mahiyeti çalışma öncesinde 2 pilot katılımcı ile test edilmiştir.

Giyilebilir Teknolojiye İlişkin Kodlama Bulguları

Araştırmada katılımcılara ilk olarak “Giyilebilir teknoloji denildiğinde sizde neleri çağrıştırıyor?” sorusu yöneltilmiş ve verilen cevaplar “teknolojik ürünler”, “sağlığa dair çağrıştırıcılar” ve “diğer çağrıştırıcılar” ana temaları altında gruplandırılmıştır. Kavram haritası Şekil 2’de ki gibidir;

Şekil 2. Giyilebilir Teknolojinin Çağrıştırıcılarına İlişkin Kavram Haritası

Teknolojik Ürünler

Katılımcıların “Giyilebilir teknolojiler sizde neleri çağrıştırıyor?” sorusuna verdikleri cevapların bir kısmı “teknolojik ürünleri” teması altında toplanmıştır. Bu tema da Aksesuar Ürünleri, Elektronik Giyim Ürünleri ve Diğer Teknolojik Ürünler kategorilerine ayrılmıştır.

Aksesuar Ürünleri

Katılımcılardan gelen cevaplar doğrultusunda teknolojik ürünler kapsamında akıllı saat, akıllı gözlükler, bileklikler vb. bazı cihazların aksesuar ürünleri kategorisinde toplandığı görülmüştür. Katılımcıların bu kategoriye yönelik görüşleri aşağıdaki gibidir;

Katılımcılardan Kerim Bey'in konuya ilişkin görüşleri aşağıdaki gibidir;

*"Giyilebilir teknoloji denince eminim başka şeyler vardır ama benim mesela aksesuarlar olabilir **aklıma saat geliyor hocam...** Özellikle **nabız ölçen, adımları ölçen, çok aktif olarak kullanılan saat aklıma geliyor.** Onun dışında eminim vardır ama ben bilmiyorum hocam. Haberdar değilim yani."* (Kerim Bey)

Katılımcılardan Sevgi Hanım ve Hale Hanım ise akıllı saatlerin ve kulaklıkların giyilebilir teknolojinin ilk olarak çağrışım yaptığı ürünler olduğunu aşağıdaki sözlerle ifade etmişlerdir;

*"İşte aklıma gelenler **akıllı saatler, başka kulaklıklar, takılan diğer teknoloji ürünleri.**"* (Sevgi Hanım)

*"Öyle net bir başırneşirliğim yok. Giyilebilir olarak ne geçiyor onu da bilmiyorum. **Ama işte bu saatler ve bilmiyorum bu kulak içine yerleştirilen kulaklık da ona mı giriyor.** Hani bildiğim tek şeyler onlar."* (Hale Hanım)

Katılımcılardan Zeynep Hanım ve Mustafa Bey giyilebilir teknolojiye dair görüşlerini aşağıdaki sözlerle ifade etmiştir;

*"Giyilebilir teknoloji olarak çok duymadım ama hani işte **akıllı saat ya da başka teknolojik yüzükler, bileklik ya da bunun gibi...** hani bunları reklamlardan biraz daha duydum açıkçası."* (Zeynep Hanım)

*"**Saat, bileklik, bunlar ilk olarak gelenler.**"* (Mustafa Bey)

Elektronik Giyim Ürünleri

Katılımcılardan gelen cevaplar doğrultusunda teknolojik ürünler kapsamında göz bandı, elektrikli tulumlar, kan şekeri ölçen kolluklar ve sensörlü giysiler vb. bazı giyim türlerinin, elektronik giyim ürünleri kategorisinde yer aldığı ortaya çıkmıştır. Katılımcı görüşleri aşağıdaki gibidir;

*"Mesela giyilebilir teknoloji, şey olabilir, böyle deyince aklıma başka şeyler geliyor, mesela **bu göze takılıyor ya, film izler gibi izliyorlar ya, göz bandı gibi,** mesela o da bir giyilebilir teknoloji muhtemelen.."* (Kerim Bey)

*"...hani bir çorap olabilir, yatak olabilir belki ya da işte üstümüzde... Tabi bunu eşleştirebiliyor muyuz bilmiyorum, **ısıtan yelekler çıktı, ısıtan bu kamp alanlarında elektrikli kendi kendine şey yapan tulumlar mı kampçıların giydiği,** onlar vs. sanki bu giyilebilir teknolojinin bir parçası gibi düşünüyorum şu an."* (Zeynep Hanım)

*"Giyilebilir teknoloji denildiğinde **nabız hızımızı ölçen, hareketsizliğimizi hatırlatan saatler, bu sanal gerçeklik gözlükleri, onun haricinde sporda kullandığımız saat ile uyumlu göz bantları, onun haricinde herhangi bir enjeksiyona gerek kalmadan şey yapan veya işte glockametreye gerek kalmadan, yani her dk. orayı delmeyen, doku bütünlüğünü bozmaya gerek kalmadan kan şekeri ölçen kolluklar.** Onların hepsi aklıma geliyor."* (Ayşe Hanım)

Diğer Teknolojik Ürünler

Katılımcılardan gelen cevaplar doğrultusunda teknolojik ürünler kapsamında vücut sensörleri, spor salonlarında kullanılan cihazlar vb. diğer teknolojik ürün grubunda yer alan cihazlar olduğu görülmüştür.

Katılımcılardan Aliye Hanım, Gökçe Hanım ve Kader Hanım'ın konuya ilişkin ifadeleri aşağıdaki gibidir;

*"Yani **kişinin bedensel gelişimi ile ilgili direk üstünde kullanabileceği bir alet** olarak diye düşündüm açıkçası ilk aklıma gelen.."* (Aliye Hanım)

*"Akıllı saatimin dışında kullandığımız diğer materyaller var herhalde yanlış bilmiyorsam. **Spor salonunda kullandıklarımız var, sağlık için kullandıklarımız var.**"* (Kader Hanım)

*"Giyilebilir teknoloji dendiğinde içerisinde **akıllı saat, akıllı gözlük, vücut sensörleri, elektronik giyinme eşyalarının** olduğu bir teknoloji geliyor."* (Gökçe Hanım)

Sağlığa Dair Çağrıştırıcılar

Katılımcıların “Giyilebilir teknolojiler sizde neleri çağrıştırıyor?” sorusuna verdikleri cevapların bir kısmı “sağlığa dair çağrıştırıcılar” teması altında toplanmıştır. Bu tema da yer alan katılımcı görüşleri aşağıdaki gibidir;

“..aletlerle kişinin sağlık konusunda yönlendirmesi diye ilk aklıma gelen bir tanım söyleyebilirim. Yani sağlıklı yaşama dair kişinin hayatındaki düzenlemeler ya da ona yönelik yaptığı etkinlikler diyebiliriz.” (Aliye Hanım)

“Akıllı saatimin dışında kullandığımız diğer materyaller var herhalde yanlış bilmiyorsam. Spor salonunda kullandıklarımız var, sağlık için kullandıklarımız var.” (Kader Hanım)

Katılımcılardan Gökçe Hanım giyilebilir teknoloji dendiğinde normal giyimden sağlığımızı takip etmesi noktasında ayrıldığını şu sözleri ile ifade etmiştir;

“Örneğin normal kıyafetten ziyade kalp atışlarımızı ölçebilen, hareketlerimizi ya da duruş bozukluklarımızı takip edebilen giyilebilir kıyafetler ya da kan şekeriimizi ölçebilen lensler ya da kalp hızımızı, kalp atış hızımızı ya da yahut spor yaptığımız esnada metabolik hızımızı ölçebilen akıllı saatler...” (Gökçe Hanım)

Diğer Çağrıştırıcılar

Katılımcıların “Giyilebilir teknolojiler sizde neleri çağrıştırıyor?” sorusuna verdikleri cevapların bir kısmı “diğer çağrıştırıcılar” teması altında toplanmıştır. Bu tema da Kolaylaştırıcılığa Dair Çağrıştırıcılar ve Bedensel Çağrıştırıcılar olmak üzere iki kategoride toplanmıştır.

Kolaylaştırıcılığa Dair Çağrıştırıcılar

Katılımcılardan gelen cevaplar doğrultusunda diğer çağrıştırıcılar kapsamında işlerin pratiğe dökümü, hayatın ayrılmaz parçası, ulaşılabilirliğin artması vb. kodlardan meydana gelen Bedensel çağrıştırıcılar kategorisi oluşmuştur. Katılımcıların bu kategoriye yönelik görüşleri aşağıdaki gibidir;

“Yani kolaylık geliyor aklıma giyilebilir teknoloji deyince. Benim unutkanlığımın en önemli çözümlerinden biri olmuştu. Sürekli telefonu kaybeden biriydim...Hani her yerde yanımızda taşıdığımız için artık giyilebilir teknolojide olmazsa olmazımızmış gibi gelmeye başladı. Onlar da hayatımızın bir yerinde varlar gibi. Hiç yokluklarını şu an düşünmüyorum...Benim hayatımın bir parçası gibi. Tüm teknolojik aletler gibi giyilebilirler de hayatımın bir parçası oldu.” (Kader Hanım)

“..ya da şu an mesela pandemi ile beraber bu ulaşılabilirliğin artması, bana göre teknolojinin gelişmesi ulaşılabilirliğin ve işin pratiğe dökümü şeklinde yorumluyorum bunları.” (Zeynep Hanım)

“..giyilebilir teknoloji olarak hayatımızı kolaylaştıran şeyler diye düşünüyorum.” (Seniha Hanım)

Bedensel Çağrıştırıcılar

Katılımcılardan gelen cevaplar doğrultusunda diğer çağrıştırıcılar kapsamında insana temas eden teknoloji, insanların üzerinde taşıyabileceği teknoloji, vücuda ait verilerin kişiselleştirilmesi vb. kodlardan meydana gelen bedensel çağrıştırıcılar kategorisi oluşmuştur.

Katılımcılardan Kerim Bey ve Zeynep Hanım giyilebilir teknolojinin insan vücuduna temas eden bir teknoloji olduğuna dair görüşlerini aşağıdaki sözlerle ifade etmişlerdir;

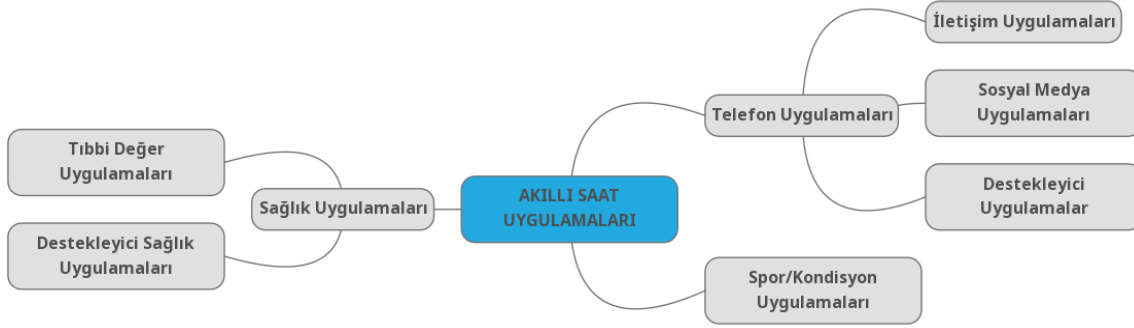
“Giyilebilir teknoloji, benim tabminim hocam insanların üzerinde taşıyabileceği, ona uzun süre temas eden ve yararlanabileceği bir teknoloji olarak düşünüyorum hocam.” (Kerim Bey)

“Şöyle, **bundan önce üstümüzde hani bedenimizde taşı mıydık. Bir bizi met olarak sanki alıyor gibiydik. Şimdi üstümüzde bu teknoloji. Bu kimi zaman rahatsız edici olabilir, kimi zaman avantaj olabilir.**” (Zeynep Hanım)

Akıllı Saat Uygulamalarına İlişkin Kodlama Bulguları

Araştırmada ikinci soru katılımcıların akıllı saatte kullandıkları uygulamalara yöneliktir. Bu soruda katılımcıların akıllı saatte genel olarak en çok hangi uygulamaları kullandıklarına dair fikir edinmektir. Bu çerçevede katılımcıların kullandıkları uygulamalara ilişkin üç adet tema elde edilmiştir. Bu temalar; “telefon uygulamaları”, “sağlık uygulamaları”, “spor/kondisyon uygulamaları olarak gruplandırılmıştır. Soruya ilişkin üst temalar ve temalar kavram haritasında gösterilmiştir. Kavram haritası Şekil 3’teki gibidir;

Şekil 3. Akıllı Saat Uygulamalarına İlişkin Kavram Haritası

Telefon Uygulamaları

Katılımcıların “Akıllı saatte genel olarak en çok hangi uygulamaları kullandıklarına dair soruya verdikleri cevapların bir kısmı “telefon uygulamaları” teması altında toplanmıştır. Bu tema ise; İletişim Uygulamaları, Sosyal Medya Uygulamaları ve Destekleyici Uygulamalar kategorilerine ayrılmıştır.

İletişim Uygulamaları

Katılımcılardan gelen cevaplar doğrultusunda elde edilen kodlardan meydana gelen iletişim uygulamaları kategorisine dair görüşler aşağıdaki gibidir;

Kader Hanım ve Seniha Hanım akıllı saat sayesinde telefonda gelen aramaları ve mesajları telefona gerek kalmadan gerekli uygulamalarla görebildiklerini ve iletişim kurabildiklerini ifade etmişlerdir. Konuya dair ifadeleri aşağıdaki gibidir;

“Daha çok ben telefon kolaylığı için kullandım. Hep sürekli sessize aldığımız için telefonu derslerden dolayı, acil durumların farkına varabilmek için, **sessizdeyken de kimin aradığını gelen mesajları görebiliyorum.**” (Kader Hanım)

“genel olarak akıllı saati tercih etme nedenim de iş ortamında sürekli telefona bakamıyor olmak. Öyle olunca da işte whatsapp uygulamasında ya da mesajlarımda kullanıyorum ve çağrılarda kullanıyorum daha çok..” (Seniha Hanım)

Sosyal Medya Uygulamaları

Katılımcılardan Mustafa Bey, akıllı saati sosyal medya uygulamaları için de tercih ettiğini ve bu tür uygulamalar üzerinden sosyal bir çevre edinmenin mümkün olduğunu şu sözleri ile ifade etmektedir;

“Yine bu uygulamalar üzerinden **sosyalleşmek de mümkün**”

“**Twitter, Instagram** gibi uygulamalardan gelen bildirimleri anında görmemi sağlıyor.”

Destekleyici Uygulamalar

Katılımcılardan gelen cevaplar doğrultusunda elde edilen alarm, mobil bankacılık, hava durumu, navigasyon vb. kodlardan meydana gelen destekleyici uygulamalara dair Hale Hanım, Özge Hanım, Gökçe Hanım, Ayşe Hanım, Seniha Hanım ve Zeynep Hanım’ın görüşleri aşağıdaki gibidir;

“**Alarmı çok kullanıyorum ben.** Çünkü gerçekten hani telefonu özellikle yatak odasına sokmak istemediğim için alarm özelliğini kullanıyorum. Onun dışında da başka özelliklerini kullanıyorum. İşte **hava durumunu** falan gösteriyor. Bir de **bazen telefonumu bulmak için kullanıyorum....Telefonu buldurma özelliği var.** Hani telefonu bul diyorsunuz, telefon o sırada sinyal veriyor.” (Hale Hanım)

“Özellikle bu işte zamanı kontrol edebilme açısından, normalde de saat takardım ama hani bunda daha fazla plana uyduğumu düşünüyorum. Normal saatte saate bakıyordum geçiyordum, **burada direk büyük olarak da yazdığı için hani şey oluyor, tamam şu saatte şunu yapacağım, bu saatte bunu yapacaktım diye planlama yapmak daha net oluyor.**” (Hale Hanım)

“Şimdi telefondaki birçok uygulama var. Mesela mesajları yanıtlayabiliyoruz, **fotoğraf galerisini buradan takip edebiliyorum...ya da şey mesela acil durumda aranacak kişi listesi var.** Eşimi ekledim.” (Zeynep Hanım)

“**GPS açık, nereye gidiyorum, ne kadar yürüyorum km'si vs....Bence en vazgeçilmezi şu anda benim GPS.** Benim bir yön bulma problemim var.” (Özge Hanım)

“**Navigasyon kullanıyorum.** Çünkü genelde navigasyonu araç kullanırken açtığım için telefondan bakıp araba kullanmak çok zor oluyor. Navigasyon kullandığımda akıllı saat bana hangi yöne dönmem gerektiğini ne kadar kaldığını, hangi kavşaktan, bu şekilde hani aynı telefondaki gibi ekrana göstererek, yansıtarak ve sesli olarak da tabi ki konuşarak beni yönlendirebiliyor. Bu benim için çok büyük bir kolaylık.” (Gökçe Hanım)

“...onun dışında bir de yine **mobil bankacılık şeylerinde kullanıyorum. Borçlar ile alakalı ya da işte gelir gideri biraz daha düzenli bir şekilde kontrol etmek açısından.**” (Seniha Hanım)

Sağlık Uygulamaları

Katılımcıların “Akıllı saatte genel olarak en çok hangi uygulamaları kullandıklarına dair soruya verdikleri cevapların bir kısmı “sağlık uygulamaları” teması altında toplanmıştır. Bu tema ise; Tıbbi Değer Uygulamaları ve destekleyici sağlık uygulamaları olmak üzere iki alt kategoriye ayrılmıştır.

Tıbbi Değer Uygulamaları

Katılımcılardan gelen cevaplar doğrultusunda elde edilen nabız ölçer, tansiyon ölçer ve oksijen satürasyon ölçümü vb. kodlardan meydana gelen tıbbi değer uygulamaları kategorisine dair görüşler aşağıdaki gibidir;

Katılımcıların bu husustaki görüşleri aşağıdaki gibidir;

“Ben **oksijen satürasyonuna** bakıyorum arada. **Kalp ritmini de ölçebiliyorsunuz.** Ortalamasına falan bakıyorum.” (Sevgi Hanım)

“**İkincisi sağlık uygulamaları var içerisinde. Nabız, tansiyon ölçümleri var.** Bazen kendimi kötü hissettiğim zamanlarda onları kullanıyorum. **Oksijen özellikle; astım hastası olmam nedeni ile oksijen satürasyonumu kontrol etmek için kullanıyorum..gene orada nabız ve efor yüzdemi takip etmek için kullanıyorum**” (Kader Hanım)

“En çok **nabzımı sayma yönünde, EKG çekiyor vs. onları hani profesyonel olarak çok bilmiyorum ama ben sıklıkla nabzımı takip ediyorum.**” (Zeynep Hanım)

“...kandaki oksijen saturasyonunu, oksijen miktarını da ölçüyor. Ortalama %95 ile %100 arasında olması gerekiyor sağlıklı bireylerde. Covid olduğum süreç içerisinde oksijen miktarını günlük ölçüyordum. Düşüğünü gösterdi. Hastalık iyileştikten sonra da işte belli aralıklarla yavaş yavaş artmaya başladı oksijen miktarı. O süreçte işte kandaki oksijen miktarını da buradan takip etmiş oldum. Aynı zamanda nabız falan bunları da kontrol ediyordum sürekli.” (Turan Bey)

Destekleyici Sağlık Uygulamaları

Katılımcılardan gelen cevaplar doğrultusunda elde edilen Uyku takibi, su tüketimi, stres düzeyi vb. kodlardan meydana gelen destekleyici sağlık uygulamaları kategorisine dair Seniha Hanım ve Mustafa Bey'in görüşleri aşağıdaki gibidir;

“Uyku verisi özellikle, yani en önemli benim dikkat ettiğim uyku verisi.” (...) “bu günlük, aylık haftalık olarak değişebiliyor. Gece diyelim uyandım, telefonu açtım, instagramda geziyorum, 40 dk bir dolaşım sürem var. O 30 dk. uykumun bölündüğünü not ediyor saat tarafından. Bir o şekilde not ediyor bir de şöyle yapabiliyor, zaten kolumda sürekli takılı olduğu için zaten uyurken dönmüyorsam derin uykudayım. Eğer hareket ediyorsam bu sefer biraz daha uyku seviyem yükselmiştir.” (Mustafa Bey)

“Onun dışında yine sağlık açısından uyku düzeni, sürekli takip etmem de telefonda girdiğim zaman yine bakıyorum bani. Stres düzeyini ölçüyor, uyku düzenini ölçüyor. Öyle olunca aslında bani bazı şeylere dikkat etmediğimi de görüyorum.” (Seniha Hanım)

Spor/Kondisyon Uygulamaları

Katılımcıların “Akıllı saatte genel olarak en çok hangi uygulamaları kullandıklarına dair soruya verdikleri cevapların bir kısmı “spor/kondisyon uygulamaları” teması altında toplanmıştır. Bu temaya ait katılımcı görüşleri aşağıdaki gibidir;

“Onun dışında, bir de spor yaparken kullanıyorum. Harcadığım kaloriyi, adımları hesaplamak için. Gene onu da sağlık amaçlı, bani günlük belli adım atmaya çalışıyorum. Yürerken harcadığım kaloriyi anlamak için..” (Kader Hanım)

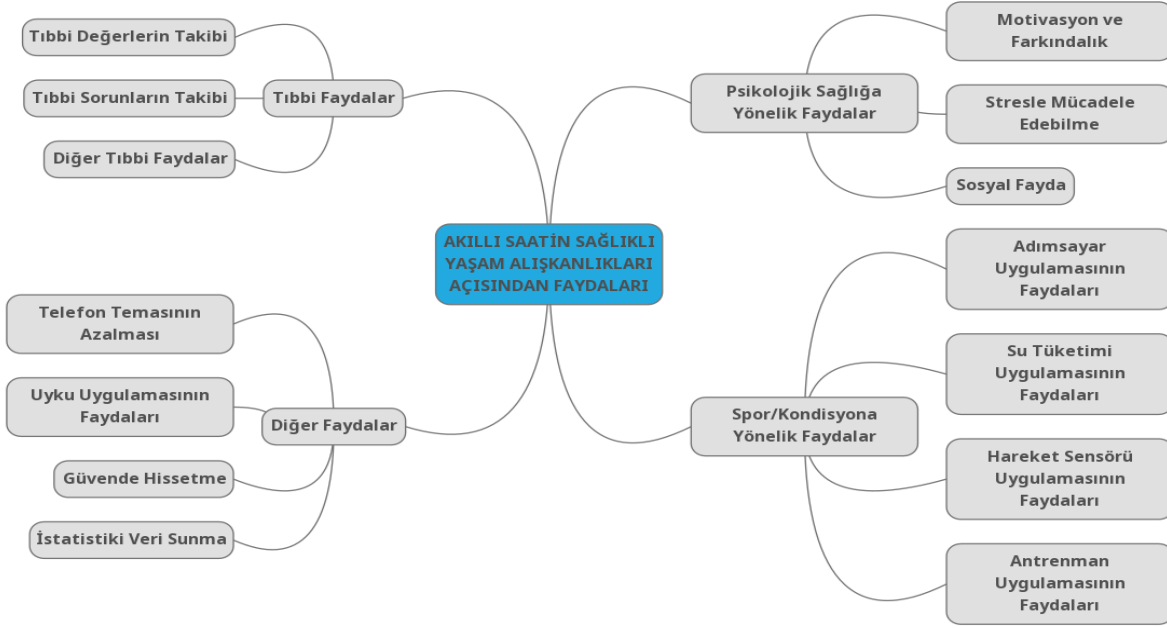
“Ben daha çok işte günlük yürüyüş, artı spor yaparken, işte koşu, kayak yaparken falan, genelde spor aktivitelerinde, işte egzersiz yaparken, kalori hesabı, işte mesafedir, adım sayardır vs. bu tarz şeyler için kullanıyorum daha çok.” (Turan Bey)

“Hakemlikteki idmanlarımızı, işte kaç km koşmuşuz, nerede koşmuşuz, bizi takip ediyorlar aynı zamanda. Uygulama üzerinden sistem üzerine kaydettiğimiz an bizim idmanı yapıp yapmadığımız dahi görüyorlar. Nabzımızın hangi kısımda arttığını, hangi kısımda azaldığını, onların hepsinin takibini sağlıyorlar. Kaç km koştuğumuz, nabzımız, yaktığımız kalorimiz, hangi idmanın hangi aşamasında nabzımızın nerede yüksek olduğunu vs. bunların hepsini kullanıyoruz.” (Ali Bey)

Bu temada katılımcıların yanıtlarından yola çıkarak; hareket sensör uygulaması, adım sayar, kalori bilgisi ve antrenman takiplerinin ön plana çıkan uygulamalar olduğu söylenebilir.

Akıllı Saatin Sağlıklı Yaşam Alışkanlıkları Açısından Faydalarına İlişkin Bulgular

Araştırmanın üçüncü sorusu olarak katılımcıların akıllı saat kullanımının sağlıklı yaşam alışkanlıkları açısından faydalarına ilişkin görüşleri istenmiştir Katılımcılardan gelen cevaplar doğrultusunda dört ana tema oluşturulmuştur. Bu temalar; “psikolojik sağlığa ilişkin faydalar”, “tıbbi faydalar”, “spor/kondisyona yönelik faydalar” ve “diğer faydalar” olarak isimlendirilmiştir. Bu temalar Şekil 4'teki gibidir;

Şekil 4. Akıllı Saat Kullanımının Sağlıklı Yaşam Alışkanlıkları Açısından Faydalarına İlişkin Kavram Haritası

Psikolojik Sağlığa Yönelik Faydalar

Katılımcıların Akıllı saat kullanımının sağlıklı yaşam alışkanlıkları açısından faydaları nelerdir? sorusuna ilişkin verdikleri cevapların bir kısmı “psikolojik sağlığa yönelik faydalar” teması altında toplanmıştır. Bu tema ise; Motivasyon ve Farkındalık, Stresle Mücadele Edebilme ve Sosyal Fayda kategorilerine ayrılmıştır.

Motivasyon ve Farkındalık

Katılımcılardan gelen cevaplar doğrultusunda elde edilen kodlardan meydana gelen motivasyon ve farkındalık kategorisine dair görüşler aşağıdaki gibidir;

“Mesela şimdi akşam yürüyüşleri yapıyorum, orada enerji kalori hesabı yapıyor. O beni çok mutlu ediyor..ya da ev işi yapıyorken bana diyor ki antrenman mı yapıyorsunuz diye soruyor bana. Bu hani spor gibi algılıyor diyorum berhalde. Demek ki o kadar efor sarfetmişim diye mutlu olduğum oluyor.” (Zeynep Hanım)

“Saat biraz daha kendimi dizginlememi sağladı. Yani artık o telaşım yok mesela. Birinden haber gelmiş mi, telefon çalmış mı evvah diye bir şey yaşamıyorum artık onu farkettim .. bir de en azından çoğu şeye bakım oluyorum. Benim de bir hakimiyet şeyim vardır. Hakim olduğumu düşünüyorum. Rahatlatıyor.” (Hale Hanım)

Açık havada yürüdüğüm zaman kendimi dinlenmiş hissediyorum. Kendine zaman ayırması da öğretiyor aslında..Bir zaman ayırdığımız zaman işte o yürüyüş yaptığın zaman mutlu oluyorsun ve mutluluk hormonu ile beraber hem eşini, hem sosyal ilişkilerini, hem çocuk ile iletişimine daha pozitif bakıyorsun yani hayata..(Aliye Hanım)

“Beni öncelikle motive ediyor. Günlük atıyorum sizin dediğiniz gibi bocam 5.000 ya da 10.000 adım belirliyorum ve tabi ki çalıştığım için bu benim için ayrı bir avantaj oluyor tabi ki. Çünkü iş hayatımda daha çok adım atmak durumunda kalıyoruz. Bu yüzden normal evde oturup ekstradan yürümem gereken ve bunun için ayıracağım zamanı iş yerinde ayırmış oluyorum ve bu nedenle de geriye kalamı da ya evde takviye yapıyorum ya da ekstra akşam vaktim kaldığında yürüyüşe çıkıp o süreyi tamamliyorum.”(Gökçe Hanım)

Stresle Mücadele Edebilme

Katılımcılardan gelen cevaplar doğrultusunda elde edilen kodlardan meydana gelen stresle mücadele edebilme kategorisine dair Kader Hanım ve Zeynep Hanım'ın görüşleri aşağıdaki gibidir;

*"...çarpıntı problemlerim vardı. **Stresli anımda, kalbimi böyle ağzımın içindeymişim gibi hissedirdim. Akıllı saati kullanmaya başladıkça oradan nabız takibi yaptıkça hangi durumlarda bunu yaşadığımı farkettim o durumları kontrol altına alabiliyorum artık...**Ayrı ayrı, çeşit çeşit yüz bin tane insan var. Dolayısı ile onlarla iletişim konusunda da strese girebiliyoruz bazen. Anlaşamıyoruz, anlaşabiliyoruz. O dönemlerde de strese girdiğimi fark ediyordum ama şimdi daha rahat kontrol ediyorum."* (Kader Hanım)

*"Mesela çok strese girdiğim zamanlar oluyor çalışırken. Özellikle hastanede çalışırken, oradan oraya koşturuyoruz. Hareketi takip et vs. telefon uyarıyor, **nabızınız kritik noktada lütfen sakinleş diye. O sırada bırakıp bir yere oturuyorum, kendimi dinliyorum. Nabızımın düşmesini bekliyorum ondan sonra daha sakin, yani biraz daha hani ilaç içme anlamında vs. değil de hani kendi stresimi yönetme anlamında destek oluyor diyebilirim.**"* (Zeynep Hanım)

Sosyal Fayda

Katılımcılardan gelen cevaplar doğrultusunda elde edilen kodlardan meydana gelen sosyal fayda kategorisine dair görüşler aşağıdaki gibidir;

*"Yürüyüş de aynı şekilde hem oksijen hem yürüme konusunda hem hedefe ulaştığında mutlu oluyorsun. **Sosyal ilişkileri iyileştiriyor tabi, stresi azaltmış oluyorsun, çocukta iletişimi dahi etkiliyor olumlu yönde...**Mutlu oluyorsun. Çocuğa mesela daha sabırlı davranabiliyorsun."* (Aliye Hanım)

*"Şimdi şey de var, çocuklarımızla da mesela konuştuğumuzda bu kadar adım atmalyız vs. konuştuğumuzda onlar nedenini soruyor, onlar da katılıyor bizimle beraber. Aile yürüyüşü... Ve şunu da söyleyebiliriz, **ailecek yaptığımız bir etkinlik de oluyor zaman ayırma konusunda. Bu da hem herkesin çocuklar ile eşi ile beraber mutluluğunu da arttıran bir unsur diyebiliriz.**"* (Aliye Hanım)

Tıbbi Faydalar

Katılımcıların Akıllı saat kullanımının sağlıklı yaşam alışkanlıkları açısından faydaları nelerdir? sorusuna ilişkin verdikleri cevapların bir kısmı "tıbbi faydalar" teması altında toplanmıştır. Bu tema ise; Tıbbi Değerlerin Takibi, Tıbbi Sorunların Takibi ve Diğer Faydalar kategorilerine ayrılmıştır.

Tıbbi Değerlerin Takibi

Katılımcılardan gelen cevaplar doğrultusunda elde edilen kodlardan meydana gelen tıbbi değerlerin takibi kategorisine dair görüşler aşağıdaki gibidir;

*"Akıllı saat kullanımı zamanla bizi şey yaptı; dediğim gibi, biraz daha fazla adım atalım, oo **kalbim de söylemiş, ritmim de hızlıymış yavaşmış gibi, bu tarz şeylerde..**"* (Sevgi Hanım)

*"Bir de hani mesela **nabızımın yükseldiğini görmek ya da işte bir sorunu bana ilemiş olması hani şey diye düşünüyorum, ruhsal boyutta da, hani Güllban canımı sıkma bak nabızın gene yükselmeye başladı, Güllban sakin kal, bir camı pencereyi aç hava al vs..**"* (Zeynep Hanım)

*"Daha kontrollü gitmeye çalışıyorum, **nabızımı daha iyi kontrol ediyorum. Astımım ile ilgili satürasyonum ile ilgili değişiklikleri daha net fark ediyorum. Hani çarpıntı başladığında satürasyon düşmeye başladığında hissediyorum. Ona göre dinleniyorum. Acil durumlarda kullanmam gereken ilacı kullanıyorum. Böylece daha efektif gidiyor.**"* (Kader Hanım)

Tıbbi Sorunların Takibi

Katılımcılardan gelen cevaplar doğrultusunda elde edilen kodlardan meydana gelen tıbbi sorunların takibi kategorisine dair görüşler aşağıdaki gibidir;

“Ama saati böyle görmüyorum. Kolumun bir parçası oldu. Nabzım yükseldiyse bana haber verecek. Bu beni çok rahatlatıyor. Hele ki dediğim gibi bir kronik hastalığı olan, tansiyondu, nabızdı, başka tür bozuklukları olan kişiler için çok iyi bir buluş...hani böyle bir saat olmasaydı kolumda, uyararı, o göstergeleri görmeseydim ben, hani oradan oraya koşturup o yüksek nabızla yaşıyor olabilirdim diye düşünüyorum. Hani o anlamda sağlıklı kalabilmem ya da anormal gösterge, şeyi durumu azalta bilmem için beni o sürece katıyor. İtici güç gibi katıyor diyebilirim.” (Zeynep Hanım)

“Daha öncesinde şey gibi geliyordu strese girdim, panik yapıyorum, kendim yapıyorum, bende bir şey yok gibi geliyordu ama akıllı saati kullandıktan beri aslında ciddi hastalıklarımın olduğunu, ama dikkate almadığımı farkına vardım. Tedavi sürecime etki etti böylece. İlaçlarımı kaçırmamamı sağlıyor, düzenli, saatinde ilaçlarımı kullanmamı sağlıyor, uyarıları sayesinde... Satürasyon belli bir seviyenin altına düştüğünde, kendim ayarladım seviyeyi. O seviyenin altına düştüğünde o da uyarı veriyor beni. Dolayısı ile aslında ciddiye almam gerektiğini farkettim hastalığımın. (Kader Hanım)

Diğer Tıbbi Faydalar

Katılımcılardan gelen cevaplar doğrultusunda elde edilen kodlardan meydana gelen diğer tıbbi faydalar kategorisine dair görüşler aşağıdaki gibidir;

“İlaçlarımı kaçırmamamı sağlıyor, düzenli, saatinde ilaçlarımı kullanmamı sağlıyor, uyarıları sayesinde. İşte ilaç saatin geldi, suç içme saatin geldi falan deyip uyarı veriyor.” (Kader Hanım)

“..bir program düzenleyip ilaç saatin geldi, işte kendimin yaşlandığım zamanımı düşünüp, şu an işte ilaçlarım var benim, hadi ilaç saati uyarısı veriyor...” (Zeynep Hanım)

Diğer Faydalar

Katılımcıların Akıllı saat kullanımının sağlıklı yaşam alışkanlıkları açısından faydaları nelerdir? sorusuna ilişkin verdikleri cevapların bir kısmı “diğer faydalar” teması altında toplanmıştır. Bu tema ise; Telefon Temasının Azalması, Uyku Uygulamasının Faydaları, Güvende Hissetme ve İstatistiki Veri Sunma kategorilerine ayrılmıştır.

Telefon Temasının Azalması

Katılımcılardan gelen cevaplar doğrultusunda elde edilen kodlardan meydana gelen telefon temasının azalması kategorisine dair görüşler aşağıdaki gibidir;

“Ben bir de elektromanyetik alanda çalışan biriyim aslında. Beyin üzerinde çok şey yaptığını da biliyorum. Telefonu mümkün olduğunca sokmamaya çalışıyorum. Ki bu alarm için sokuyordum. Eşim geldikten sonra alarm için telefonlar odamızda oluyordu ama artık saat olduğu için gerek olmuyor.” (Hale Hanım)

“Şöyle ben telefona acaba bildirim gelmiş diye çok sık bakıyorum. Artık çok bakmıyorum. Zaten koluma geliyor. Bu anlamda telefondan beni uzaklaştırdı diyebilirim. Artı, telefonu çantamda hiç taşımazdım, genelde cebimde vs. taşırdım. Yani telefon bana temas ederdi. Dolayısı ile benim vücuduma temas etmesinden de uzaklaştı. Bu da iyi bir şey.” (Özge Hanım)

“Çocuk ekran bağımlılığına, biz bunu özellikle kendi oğlumda daha çok yaşadım, kızım da aynı, telefonu senin elinde görüyorsa, hangi hizmet için oluyorsa olsun, hangi amaç için, telefonu anne sen oynuyorsun elinde, bana ver ben de bir bakayım. Bir kere, iki kere, üç kere aldığı zaman direk zaten ilgiyi çeken bir şey muhabbete oluyor ve bundan dolayı engel olamıyorsun. Çocuğa da bir şey diyemezsin. Haklı, sen niye alıyorsun! Ama bu saat konusunda aramaları da direk haberdar ettiği için telefonu bırakıyoruz ortada olmayınca çocuk başka etkinliklere yöneliyor, bizde..” (Aliye Hanım)

“Kolumda saat olduktan sonra telefondaki uygulamayı kullanmamaya başladım. O yüzden telefon da sürekli yanımda bulundurma ihtiyacı hissetmiyorum.” (Turan Bey)

Katılımcılardan Sevgi Hanım ve Kadir Bey ise akıllı saat sayesinde telefonda uzak kalabilme sürelerinin ve bu konuda alışkanlıkların azaldığını aşağıdaki sözlerle ifade etmişlerdir;

“...telefon bazen yanımda olmuyor, mutfğa bırakıyorum, kolumda saat varsa işte yatak odasında bile olsam o uyarı geliyor hocam belli bir aralığa kadar. En azından evin içinde, hatta bazen telefonumu arıyorum nerede diye.” (Kerim Bey)

“Artık biri aramış mı bir bakayım, işte ne bileyim mesaj gelmiş mi bir bakayım demiyorum. Bırakıyorum telefonu bir yerde, sosyal medyaya falan takılmayacaksam uzun süre kalabiliyor.” (Sevgi Hanım)

Uyku Uygulamasının Faydaları

Katılımcılardan Hale Hanım ve Mustafa Bey’in gelen cevaplar doğrultusunda elde edilen kodlardan meydana gelen uyku uygulamasının faydaları kategorisine dair görüşler aşağıdaki gibidir;

“Ama saat sayesinde telefonu odanın dışında bıraktığımızda o alana girmediğiniz için beyin dalgalarımız çok daha düzenli oluyor ve daha düzenli bir uyku gerçekleşiyor...Gerçekten telefonla uyunduğunda belirli yorgunluk belirtileri ile uyandığımı düşünüyorum.” (Hale Hanım)

“Uyku verisini günlük takip ediyorum. Kaç saat derin uyku uyumuşum, kaç saat yüzeysel uyku ya da uykum kaç kere bölünmüş, bunların da takibini yapabiliyorum. Telefonu her kullandığımda zaten o istatistiksel olarak uykumun bölündüğün hesaplayabiliyor.” (Mustafa Bey)

“Ne kadar süre derin uykuya daldığınız, ne kadar süre uykuda kaldığınız, derin uyku miktarı birazcık artmaya başladıkça daha sağlıklı uyuduğunuz anlamına geliyor. Onları da kullanıyorum.” (Turan Bey)

Güvende Hissetme

Katılımcılardan gelen cevaplar doğrultusunda elde edilen kodlardan meydana gelen güvende hissetme kategorisine dair görüşler aşağıdaki gibidir;

“Bir de mesela bazıları zor zamanlarda vs. tehlikeli bir durumda kaldığımızda akıllı saatler çok işe yarıyor, kişinin yerini bulmak vs. konusunda. Ben genelde tehlikeli kısımlarla daha çok ilgileniyorum, spordan ziyade. Öyle.” (Özge Hanım)

“..mesela acil durumda aranacak kişi listesi var. Eşimi ekledim. Bu bende bir güven duygusu yarattı. Bir şey olursa, hemen eşime haber verecek diye düşünüyorum. .Ne için tercih ettiniz diye soruyorsanız, esasın ben biraz daha kalp hastalığım var hatta bu Iphone reklamını yapıyorken şey diye yaptı reklamını, kişi bisiklete biniyor düşüyor ve anında konum gönderiyor ve ambulans dakikasına oraya varıyor, kişi kurtuluyor vs.. Güven sağlıyor.” (Zeynep Hanım)

İstatistiksel Veri Sunma

Katılımcılardan Mustafa Bey ve Gökçe Hanım’ın akıllı saat uygulamasının bireyin sağlığına dair veri sunmasının büyük bir avantaj olduğuna dair görüşleri aşağıdaki gibidir;

“Egzersiz limitini ve egzersiz çeşidini tespit edebildiğimiz için, ayrı ayrı istatistiksel veri alabildiğimiz için o ayrıca bence avantajlı bir teknoloji olabilir. Tabi ilerleyen süreçlerde muhtemelen gelişecektir. Dediğim gibi bunlar benim kullanım amacım, biraz daha istatistiksel veri sunması. Sağlığıma dair istatistiksel bir veri sunuyor. Çünkü bu verileri ben bireysel olarak tutmakta zorlanıyorum.” (Mustafa Bey)

“Genelde spor yaparken nabzımı da ölçtüğü için, veri sunduğu için bu beni tatmin ediyor açıkçası.” (Gökçe Hanım)

Spor/Kondisyona Yönelik Faydalar

Katılımcıların Akıllı saat kullanımının sağlıklı yaşam alışkanlıkları açısından faydaları nelerdir? sorusuna ilişkin verdikleri cevapların bir kısmı “spor/kondisyona yönelik faydalar” teması altında toplanmıştır. Bu tema ise; Adımsayar Uygulamasının Faydaları, Su Tüketimi Uygulamasının Faydaları, Hareket Sensörü Uygulamasının Faydaları ve Antrenman Uygulamasının Faydaları kategorilerine ayrılmıştır.

Adımsayar Uygulamasının Faydaları

Katılımcılardan gelen cevaplar doğrultusunda elde edilen kodlardan meydana gelen adımsayar uygulamasının faydaları kategorisine dair görüşler aşağıdaki gibidir;

*“Pandemide veya tamamıyla evde olduğum zamanda hareketsiz kaldığımı fark ediyorum. Diyorum ki evden hiç çıkmamışım mesela, evin içinde 500 adım atmışım. Sonradan diyorum ki benim hareket etmem lazım diyorum. Gidip de belki o esnada yürüyüşe çıkamıyorum ama **ev içinde biraz daha hareket edeyim diyorum ya da işte bir aşığıya, iki katlı bir yerde oturduğumuz için köpeklerle su vermeye gideyim, bir köpeği gezdireyim, bir çöp atmaya gideyim derken hani orada hareketsizliğimi görüp ondan sonra hareketimi arttırıyorum. Yani öyle bir desteği oluyor bana.**” (Ayşe Hanım)*

*“Bazen işte bakıyorum 6.000 adım sınırimi koymuşum ya işte 5.000’de kaldığımda 1.000 adım daha atmaya çalışıyorum. **Eve giderken yolu uzatıp birazcık daha yürüyorum.**” (Turan Bey)*

*“Aynı zamanda eğer mesela **çok az adım attıysam beslenmeme o şekilde dikkat edebiliyorum. Daha az kalori alabiliyorum ya da çok fazla yaktıysam normal bir şekilde yiyebiliyorum.**” (Gökçe Hanım)*

Su Tüketimi Uygulamasının Faydaları

Katılımcılardan Ayşe Hanım, Gökçe Hanım ve Mustafa Bey akıllı saatlerde bulunan su tüketimi uygulamasının oldukça faydalı olduğunu ve günlük, haftalık su tüketim takibini yapabileme gibi faydalar sağladığını şu sözleri ile ifade etmişlerdir;

*“**su tüketimimi arttırıyor**” (...) “**su için diyor, su şişesi önümde bile olsa hatırlamayabiliyorum. Bana hatırlatıyor. Hani sağlığı arttırmaya bence geliştirmeye yarıyor.**” (Ayşe Hanım)*

*“Yine ekstra **su tüketimi**, kafın tüketimini de takip ederek tüketimimi dengeleyebiliyorum” (Mustafa Bey)*

*“**Su tüketimi için de kullanıyorum esasen. Orada mesela günlük içmem gereken, diyelim 15-20 bardak. Onu bana eğer hatırlatmamı istersem 1 saat ya da 2 saatte yine bunu opsiyonel olarak size sunuyor. Ne kadar içmek isterseniz onu saat başı ya da 2 saat başı ayarladığınız taktirde sizi uyartabiliyor ve bu şekilde de yeterli su tüketimini bununla da sağlamış oluyorum.**” (Gökçe Hanım)*

Hareket Sensörü Uygulamasının Faydaları

Katılımcılardan gelen cevaplar doğrultusunda elde edilen kodlardan meydana gelen hareket sensörü uygulamasının faydaları kategorisine dair görüşler aşağıdaki gibidir;

*“**O gün hareketsiz bir gün geçirdiysem biraz daha fiziksel olarak çalışmam gerektiğini bana ifade ediyor ya da biraz daha nasıl diyelim, fiziksel aktivitemin sınırlı olduğunu bana düşündürüyor.**” (Mustafa Bey)*

*“Hareketsiz kaldığımız zaman bize hareketsizlik uyarısı veriyor.” (...) “**Bugün ekstra hareket etmek için teşvik ediyor**” (Ali Bey)*

“Mesela şeyi farkettim, bazı durumlarda çok fazla sabit kaldığımı farkettim. Yani hani çalışırken şey yaparken, ciddi anlamda adım atmaya motive etti beni. Biraz gideyim hareket edeyim şey yapayımı getirdi.” (Hale Hanım)

“Hatta bazen bilgisayar başında makale yazıyorken kendimi kaptırıp hiç yerimden hareket etmediğim oluyor ve şey oluyor, kalkma zamanı. Hadi hareket et uyarısı veriyor. Bunlar, basta olan grup ya da ileri yaşta kişiler için şey olabilir diye düşünüyorum.”

Antrenman Uygulamasının Faydaları

Katılımcılardan gelen cevaplar doğrultusunda elde edilen kodlardan meydana gelen antrenman uygulamasının faydaları kategorisine dair görüşler aşağıdaki gibidir;

“Bisiklet, yürüyüş ya da ağır idmanlı antrenman, eğer yapıyorsam. Onun dışında yüzmeye, yapıyorsam vs. bunun gibi çeşitli spor dallarında ne kadar kalori yaktığımızı besaplıyorum. Hem genel bir aktif kalori bir de yakduğumuz kaloriyi de besaplıyorum.” (Gökçe Hanım)

“Ben daha çok işte günlük yürüyüş, artı spor yaparken, işte koşu, kayak yaparken falan, genelde spor aktivitelerinde, işte egzersiz yaparken, kalori hesabı, işte mesafedir, adım sayardır vs. bu tarz şeyler için kullanıyorum daha çok.” (Turan Bey)

“Özellikle idman yaparken, koşarken aynı anda” (Ali Bey)

Sonuç ve Öneriler

Akıllı saat kullanımının katılımcıların sağlıklı yaşam deneyimleri üzerine faydaları konulu çalışmada toplam 13 akademisyenle görüşülmüş ve deneyimleri bulgular kısmında aktarılmıştır. Katılımcıların görüşleri doğrultusunda toplamda üç amaçla akıllı saat kullanımına yöneldikleri görülmüştür. Katılımcıların bir kısmı okulda, derste veya toplantılarda telefon taşımak istemedikleri için kolaylık olması adına kullandıklarını ifade etmişler yine bir kısmı ise bu şekilde telefon temasının azaldığını ve radyasyona maruz kalma durumunun azaldığını ifade etmişlerdir. Yine telefon kullanımında sosyal medya kullanımını, GPS ve hava durumu uygulamalarının da kullanılan diğer öne çıkan destek uygulamalar olduğu görülmüştür. İkincil amaç olarak ise bazı kullanıcılar sağlık sorunları olduğunun ve sağlık değerlerinin takibini yapmak amacıyla da akıllı saat kullanımının hayatlarının ayrılmaz parçası haline geldiğini ifade etmişlerdir. Tansiyon ölçer, nabız sayımı, EKG takip öne çıkan uygulamalar iken yine oksijen satürasyon ölçümü astım hastası katılımcılar tarafından özellikle vurgulanan uygulamalardandır. Yine spor ve kondisyon amaçlı kullanımlarda ise adımsayar uygulaması ve hareket sensörü sayesinde daha hareketli bir yaşama ve günlük hedefleri tamamlamaya dönük önemli bir teşvik olduğunu ve hedeflere ulaşan katılımcıların kendilerini mutlu adlettikleri yoğun şekilde ön plana çıkmıştır. Tam tersi durumda ise huzursuzluk hissettikleri de belirtilmiştir. Yine bireylerin yalnızca kendileri için değil aile bireylerinin de hayatlarına önemli yansımalar olduğu görülmüş. Akıllı saat sayesinde telefonların görünür ve yakın alanlarda olmasına gerek kalmaması aile içi sosyal ilişkilerini pozitif etkilediğini, radyasyona maruziyeti önemli oranda azalttığı ve hem bireylerin hem de telefon görünür alanda olmadığı için telefona yönelik ekran bağımlılığını önemli oranda ortadan kaldırdığı da ortaya çıkan önemli bulgulardandır.

Bireylerin akıllı saat kullanım deneyimleri üzerinde alanda birçok çalışma yapılmıştır. Bunlardan bazıları şu şekildedir; Fuçaha vd. (2015:2372) tarafından yapılan çalışmada; internet sistemleri sayesinde birçok akıllı cihazı, teknolojiyi ve uygulamayı birbirine bağlayarak yaşam kalitesini artırmayı amaçlayan çalışmalar modern yaşamda hızla yerini almaktadır. Genel olarak kendileri tarafından nesnelerin interneti (IoT) olarak tanımlanan sistem, etrafımızdaki her şeyin otomasyonuna izin vereceği ifade edilmiştir. Reeder ve David (2016) tarafından yapılan çalışmada ise; tüketici sınıfı akıllı saatlerin, 2014'ten bu yana sağlık araştırma alanına hızla girdiği ve akıllı saatlerin teknik işlevi, kabul edilebilirliği ve sağlığı desteklemedeki etkinliğinin kabul edildiği ve bu cihazların hedeflediği koşullarla yaşayan gerçek katılımcıları kaydeden daha geniş saha araştırmalarında doğrulanması gerektiği belirtilmiştir. Wang (2017(8-9) tarafından yapılan çalışmanın sonuçlarına göre; akıllı saatlerin sağlıklı yaşamı teşvik etmede, hastalık yönetiminde ve biyomedikal durum ve davranışları izlemede uygulanabilir ve yardımcı olduğu kanıtlanmıştır ve bunların tümü, sağlığı korumanın ve sağlık hizmetleriyle ilgili maliyetleri düşürmenin herkesin aklında olduğu günümüz toplumunda önemli faydalardır. Gizlilik ve güvenlik, çözülmesi gereken önemli sorunlar olmaya devam etse dahi, bu akıllı teknolojiyi akıllıca kullandığımız sürece, cihazın yararları ve verimliliği endişelerden daha fazla ön planda olduğu belirtmiştir. Yapılan çalışmaların sonuçlarında da hareket

ederek gerçekleştirdiğimiz çalışmanın sonuçlarının önceki çalışmalarla benzer sonuçlar taşıdığı ve örtüştüğü görülmektedir.

Günümüz teknolojilerinin gelişimiyle beraber bireylerin artık sağladığı kolaylıklar ve imkanlar nedeniyle akıllı saatleri yalnızca saat olarak görmekten çıkarak vazgeçilmez bir aksesuarları haline geldiği genel ifadelerden anlaşılmaktadır. Bu yönde giyilebilir teknoloji ürünlerinin artmasının genel bulgular ışığında bireyler tarafından memnuniyetle karşılanacağı ve kullanım yönünde eğilim gösterecekleri görülmektedir. Bu çalışma çerçevesinde giyilebilir teknoloji ürünü olarak akıllı saat baz alınmış olmakla beraber, diğer giyilebilir teknoloji ürünlerinin de bireyler tarafından nasıl karşılandığı, kullanım durumu, kullanıcı deneyimlerinin araştırılması önerilmektedir. Ayrıca yaşlılar, çocuklar ve akıl hastaları içinde birden fazla gerekçe ile giyilebilir teknoloji ürünleri önem arz etmektedir. Bu gruplara özel çalışmalar yapılması da önerilmektedir. Son olarak çalışmada giyilebilir teknoloji ile ilgili bireylerin kavramsal anlamda derin bilgi sahibi olmadıkları görülmüş ve bu çerçevede giyilebilir teknoloji ürünlerinin fiziksel ve teknik olarak tanıtımını sağlayan çalışmaların yapılması önerilmektedir. Bu sayede bu tür teknoloji ürünlerinin görünürlüğü ve giyilebilir teknoloji kavramının bireyler tarafından daha yakından tanınması da ayrıca kullanım oranının artması için de önemli olarak görülmektedir.

Kaynakça

- Al-Fuqaha, A., Guizani, M., Mohammadi, M., Aledhari, M., & Ayyash, M. (2015). Internet of things: A survey on enabling technologies, protocols, and applications. *IEEE Communications Surveys & Tutorials*, 17(4), 2347-2376.
- Anggraini, N., Kaburuan, E. R., Wang, G., & Jayadi, R. (2019). Usability study and users' perception of smartwatch: Study on Indonesian customer. *Procedia Computer Science*, 161, 1266-1274.
- Chopra, A., & Singhal, A. (2021). Understanding the Wearable Technology. *Available at SSRN 3833316*.
- Chuah, S. H. W., Rauschnabel, P. A., Krey, N., Nguyen, B., Ramayah, T., & Lade, S. (2016). Wearable technologies: The role of usefulness and visibility in smartwatch adoption. *Computers in Human Behavior*, 65, 276-284.
- Collier, R., Randolph, A. B., Collier, R., & Randolph, A. B. (2015). Wearable technologies for healthcare innovation. In *Hilton Head Island: Proceedings of the Southern Association for Information Systems Conference*.
- Creswell, J. W., (2017), Araştırma Deseni, Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları, (Çev. S. B. Demir), 3. Baskı, Ankara: Eğiten Kitap
- Çiçek, M. E. S. U. T. (2015). Wearable technologies and its future applications. *International Journal of Electrical, Electronics and Data Communication*, 3(4), 45-50.
- Hofmann, E., & Rüsçh, M. (2017). Industry 4.0 and the current status as well as future prospects on logistics. *Computers in industry*, 89, 23-34.
- Jazdi, N. (2014, May). Cyber physical systems in the context of Industry 4.0. In *2014 IEEE international conference on automation, quality and testing, robotics* (pp. 1-4). IEEE.
- Kaewkannate, K., & Kim, S. (2016). A comparison of wearable fitness devices. *BMC public health*, 16(1), 1-16.
- Kıral, B. (2021). Nitel araştırmada fenomenoloji deseni: türleri ve araştırma süreci. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 10(4), 92-103.
- Kumar, S. (2017). Technological and business perspective of wearable technology.
- Lundell, J., & Bates, C. (2016). Understanding user experience journeys for a smart watch device. In *HCI in Business, Government, and Organizations: Information Systems: Third International Conference, HCIBGO 2016, Held as Part of HCI International 2016, Toronto, Canada, July 17-22, 2016, Proceedings, Part II 3* (pp. 424-433). Springer International Publishing.

- Majstorović, V. D., Velimirović, M., Glišić, M., Kostić, J., Đura, E., Rančić, M., & Mitrović, R. (2018). Cyber-physical manufacturing in context of industry 4.0 model. In International Conference on the Industry 4.0 model for Advanced Manufacturing (pp. 227–238). Springer
- Massoomi, M. R., & Handberg, E. M. (2019). Increasing and evolving role of smart devices in modern medicine. *European Cardiology Review*, 14(3), 181.
- Reeder, B., & David, A. (2016). Health at hand: A systematic review of smart watch uses for health and wellness. *Journal of biomedical informatics*, 63, 269-276.
- Silva, A., & Alturas, B. (2021, June). The benefits of the use of smartwatches in promoting regular physical activity. In *2021 16th Iberian Conference on Information Systems and Technologies (CISTI)* (pp. 1-6). IEEE.
- Soylu, A. (2018). Endüstri 4.0 ve girişimcilikte yeni yaklaşımlar. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (32), 43-57.
- Wang, I. (2017). Using Smartwatches to Improve Health and Wellness.
- Watier, K. (2003). Marketing Wearable Computers to Consumers: An Examination of Early Adopter Consumers' Feelings and Attitudes toward Wearable Computers. Georgetown University Wilson, S., & Laing, R. (2018). Wearable technologies: Present and future. In *Paper presented at the 91st world conference of the textile institute, leeds, UK*.
- Yüksel, P. ve Yıldırım, S., (2015), "Theoretical frameworks, methods, and procedures for conducting phenomenological studies in educational settings", *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 6(1): 1-20.
- Zheng, Y. L., Ding, X. R., Poon, C. C. Y., Lo, B. P. L., Zhang, H., Zhou, X. L., Yang, G. Z., Zhao, N. & Zhang, Y. T. (2014). Unobtrusive sensing and wearable devices for health informatics. *IEEE transactions on biomedical engineering*, 61(5), pp 1538-1554. URL-1 <https://buitin.com/wearables>

EXTENDED SUMMARY

This study was carried out on the smart watch usage experiences of actively working academicians. As it is known, smart watches, which have entered our lives in recent years in the context of digital life technologies, provide convenience to human life in different areas with many applications and features they have, and provide important usage differences in terms of making a habit of one's social life and health lifestyle compared to classical watches. In this context, smart (digital) watches, which attract the attention of individuals and are increasingly used, have actively become the choice of people from many occupational groups and age groups. In this study, as a research group, the preferences and experiences of individuals working as academicians on the use of smart watches and the effects of smart watches on healthy living habits and the reasons for their use were investigated. In this context, interviews were held with a total of 13 academicians working at Cappadocia University and Nevşehir Hacıbektas Veli University, who are using smart watches. The research was analyzed with qualitative research model and phenomenology design. The interviews were conducted with semi-structured interview questions. The interviews with the interviewers, which were made with 3 semi-structured questions and lower end questions, were first audio-recorded with the permission of the interviewers and then transcribed. Then, the coding and then thematicization process was carried out, and the views of the participants on the themes and sub-themes that emerged within this framework were conveyed. The first of the 3 questions asked is "What does it evoke when you say wearable technology?" addressed to the participants. Within the framework of the answers from the participants to this question, 3 sub-themes emerged. These sub-themes are; Technological products have emerged as health and other evocatives. In this framework, the participants think of electronic accessories products such as watches, headphones, etc. in the minds of the participants under the title of technological products. While the products came to life, some participants talked about electronic clothing products and talked about products such as eye patches that can watch movies, warming overalls and vests. Electronic products used in the gym and in contact with the person's body during sports are among the responses from the participants. Another sub-theme, health evocatives, includes wearable clothes that can measure our heartbeat, track our movements or posture disorders, or lenses that can measure our blood sugar, etc. answers appear. In other evocatives, the last sub-theme, the participants stated that wearable technologies are a type of technology that facilitates the life of the person and increases the speed of access to data or information. The second question is to the participants; "Which apps do you use most on the smartwatch?" directed as. From the answers given by the participants to this question, it was seen that they used phone applications, sports/conditioning applications and health applications. When the participants are examined in general, it is seen that they use social media applications through smart watches, and messaging and conversation applications for communication purposes by integrating navigation with the phone. In addition, they stated that they follow how many calories they spend while doing sports, pedometer, as well as health-related heart rhythm meters and oxygen saturation, sleep tracking, and heart rate monitors. Lastly, the third question is; What have been the benefits of using smart watches in terms of healthy living habits for you? directed as. In this context, 4 sub-themes, or in other words, benefit groups, emerged in line with the responses from the participants. These benefits are; benefits for psychology, benefits for sports/conditioning, medical benefits, and other benefits. Participants in terms of benefits for psychology; They noticed that their motivation and awareness increased, that their heart palpitations increased in situations such as stress, thanks to the smart watch, and that it became easier to calm themselves because of this. children's phones, etc. While there were abnormal situations regarding technology addiction when communication tools were in the middle, they stated that since watches are now integrated with the phone, children can remove their phones from where they are, socialize more easily, and direct their attention to more useful activities. When we look at the benefits for sports/conditioning, the general conclusions are; It has been seen that the pedometer application and motion sensor applications warn the person and encourage the participants to have an active lifestyle. As it is known, it has been stated that since most of the time of the academics is spent working at the desk, the smart watch warns the participants when they are too inactive, leading the participants to act in the presence of this warning. Again, monitoring of water consumption and application warnings are also stated as an application that provides significant benefits by users. In the medical benefits, which is another benefit group; blood pressure, heart, sleep disorder, asthma etc. It was stated that the participants sometimes discovered their discomfort thanks to the watch, and sometimes it provided a significant benefit in controlling and tracking their discomfort. Finally, in the group of other

benefits, reduction of phone contact and staying away from radiation, accidents etc. thanks to location service. They stated that being able to report their location when negative situations occur makes them feel safer. As a result, although the participants do not have in-depth knowledge of the concept of wearable technology, it can be easily said that they have enough knowledge about smart watches and that smart watches have become an important part of their lives both in terms of communication and health. From this point of view, they emphasized that sports are an important technological tool in terms of an active lifestyle, tracking some physical ailments, and enabling the individual to self-control, and that they make their lives easier.

KADINA YÖNELİK EKONOMİK İSTİSMARA İLİŞKİN BİBLİYOMETRİK BİR ANALİZ A BIBLIOMETRIC ANALYSIS RELATED TO ECONOMIC EXPLOITATION OF WOMEN

Yasemin DEMİR
yaseminaydndmr@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-7383-5541

Gamze Ebru ÇİFTÇİ
Hitit Üniversitesi
Sungurlu MYO
Yönetim ve Organizasyon Bölümü
gamzebruciftci@hitit.edu.tr
ORCID: 0000-0001-5335-103X

İlknur TÜFEKÇİ
Hitit Üniversitesi
Sungurlu MYO
Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü
ilknurtufekci@hitit.edu.tr
ORCID: 0000-0002-4130-6650

ÖZ

ABSTRACT

Geliş Tarihi:
04.01.2023

Kabul Tarihi:
01.02.2023

Yayın Tarihi:
31.03.2023

Anahtar Kelimeler
Kadına Şiddet,
Ekonomik şiddet,
Ekonomik İstismar,
Ekonomi,
Bibliyometrik
Analiz

Keywords
Violence to women,
Economic Violence,
Economic
Exploitation,
Economy,
Bibliometric
Analysis.

Bu çalışmada amaç, Web of Science (WOS) veri tabanında yer alan “kadınların ekonomik istismarı” ile ilgili yapılan çalışmaları bibliyometrik açıdan incelemektir. Literatürde birçok bibliyometrik çalışma olmasına rağmen “kadınların ekonomik istismarı” üzerine mevcut durumu ortaya koyan bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Kadının bir ülkenin refah ve kalkınmasındaki, gelecek nesillerin yetiştirilmesindeki rolü nedeni ile ekonomik durumunun toplumsal ve bilimsel katkıları olması bakımından da geniş bir perspektiften ele alınması oldukça önemlidir. Bu doğrultuda, WOS üzerinden 2013-2022 yılları arasında “economic abuse of woman” taraması gerçekleştirilmiş olup toplamda 379 çalışma üzerinden analiz gerçekleştirilmiştir. Analiz kapsamında yayınların dağılımlarına ilişkin genel bilgiler anlatıldıktan sonra birlikte bulunma (Co-Occurance) ve ortak atıf (co-citation) haritalamaları VOSviewer ile görselleştirilmiştir. Analiz sonuçlarına bakıldığında; kadınların ekonomik istismarı ile ilgili en fazla yayın yapılan yılın 2020 olduğu, yayımlanan çalışmaların çoğunu makalelerin oluşturduğu, en çok yayın yapılan ülkelerin başında ABD’nin bulunduğu, 2018 yılından itibaren her yıl konuyla ilişkili yayınlara yapılan atıf sayısının arttığı, en fazla yayın yapan kurumların başında Rutgers State University New Brunswick’ in geldiği sonucuna ulaşılmıştır. VOSviewer programı aracılığıyla ulaşılan sonuçlarda en çok kullanılan anahtar kelimelerin Domestic Violence ve Intimate Partner Violence olduğu saptanmıştır.

The importance of women’s role in a countries’ welfare and progress, it’s role in educating future generations and it’s economic situations, are important to be analyzed from a broad perspective as it will have significant social and scientific contributions. In this respect, the aim of this study is to create a bibliometric analysis related to the topic of “women’s economic exploitation” found in the Web of Science (WOS). Between the years of 2013-2022, studies on the topic of ‘Economic abuse of women’ found on the WOS platform have been scanned and 379 of them have been analyzed in total. Within the scope of this analysis, after the explanation of the general information, Co-occurrence and Co-citation mappings have been illustrated with VOSviewer. Looking at the analysis results; 2020 has been the year wherein the most publications have taken place regarding the topic of women’s economic exploitations, where published works mainly consisted of articles; United States of America being the frontrunner in such publications; increase in the number of yearly topic-related citations having taken place from 2018 and onwards; and Rutgers State University New Brunswick being the first among institutions publishing the most, all being among those findings. At the same time, it has been detected that ‘Domestic Violence’, ‘Intimate Partner Violence’, and ‘Woman’ are the most-frequently used keywords among the results found through the use of VOSviewer.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1229590>

Atıf/Cite as: Demir, Y., Çiftçi, G. E., ve Tüfekçi, İ. (2023). Kadına yönelik ekonomik istismara ilişkin bibliyometrik bir analiz. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi* 13(1), 552-572.

Giriş

Dünya nüfusundaki kadın ve erkek oranları birbirine yakındır. Fakat bu oranlardaki yakınlığın, yaşam haklarının kullanımını açısından aynı olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Nitekim kadınlar günümüze kadar çoğu toplumlarda ikinci sınıf insan statüsünde değerlendirilmiş ve bugün de dezavantajlı gruplar diye adlandırılan toplumsal sınıflandırmada kategorize edilmiştir. Bireysel psikolojinin önemli isimlerinden Adler toplumsal algıda erkeklerin avantajlı bir duruma gelmesinin kadınların ruhsal gelişimlerinde ciddi bozukluklar yarattığını ileri sürmüştür. Bunun bir sonucu olarak da kadınlık rolünün toplumsal yaşamda bir tatminsizlik durumuna yol açtığını ifade etmiştir (Adler, 2020:19).

Batı felsefesinin ve bilimin temellerinin atıldığı klasik dönem Atina'sında dahi toplumsal yaşamda özgür bir hayata sahip olmayan kadınların görünürlüğü de olmamıştır. Nitekim, o dönemde kadınların yeri, bir erkeğin sorumluluğu ve koruyuculuğu altında evi olarak gösterilmektedir (Blundell, 1995'ten Akt. Boyacı, 2014:207). Oysaki biyolojik olarak doğurganlığın kadına atfedilmesi kadının üretkenliğe yatkın yaratılış vasfını ortaya koyan en önemli olgudur. Bu gerçeği inkâr eden ve erkeklerin üstün kılındığı bir toplum yaratan, kadınları ötekileştiren toplumlar açısından bu tarz yaklaşımlar her zaman olumsuz sonuçlar yaratmıştır ve yaratmaya da devam edecektir.

18. yüzyılda Sanayi Devrimi'nin etkisi ve bununla birlikte Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra çalışan erkek sayısındaki azalmadan dolayı kadınlar evdeki rollerinin dışına çıkabilmişler, bizzat sosyo-ekonomik hayatın içine az da olsa adım atabilmişlerdir. Fakat bu sosyo-ekonomik yaşamın içinde bile ikinci sınıf kimliğinden sıyrılamayan kadınlar, yoğun çalışma saatlerine rağmen erkeklere oranla daha düşük ücret almaları ekonomik anlamda da erkekler kadar avantajlı olmadıklarını göstermektedir. Nitekim 8 Mart 1857'de ABD New York eyaletinde kadınlar, erkeklerle eşit ücret alabilmesi, çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve mesai saatlerinin kısaltılması gibi talepleri ile iş yaşamında cinsiyetçi ayrımlarına karşı duran ilk büyük protestolarını gerçekleştirmişlerdir (Kurtoğlu, 2015: 80).

Kadınlara yönelik ekonomik istismar dünyada yaygın görülen sosyal ve kültürel bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO)'ne göre her üç kadından biri şiddete maruz kalmaktadır. 2008-2018 yılları arasında yapılan çalışmaya göre kadınların, en çok partnerlerinin istismarına maruz kaldıkları belirtilmiştir. Bu çalışmada öncelikle Kadına yönelik şiddet ve sosyo-ekonomik yaşam ilişkisi ve kadına yönelik ekonomik istismar konularıyla ilgili literatür taranmış, sonrasında WOS veri tabanında kadınların ekonomik istismarına yönelik yapılan çalışmalar bibliyometrik analiz yöntemi kullanılarak incelenmiş ve konuya genel bir bakış açısı kazandırmak amaçlanmıştır.

Kadına Yönelik Şiddet ve Sosyo-Ekonomik Boyutları

Kadının toplumsal hayatı ve iş yaşamında daha çok özgürleşmesi ve eşit haklara sahip olması açısından ele alınan kadın haklarını düzenlemeye yönelik yasalar ancak 20.yüzyılda kendini göstermeye başlamıştır. Fakat bu yasalardan ilki olan ve Kadınların İnsan Hakları Beyannamesi olarak kabul edilen, 1979 tarihli Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (CEDAW) “Hakkaniyet ve adalete dayalı yeni uluslararası ekonomik düzenin kurulmasını”dan bahsederken kadına yönelik şiddet konusuna değinilmemiştir (CEDAW, 1979). Daha sonra 1993 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabul edilmiş olan Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Bildirgesi (DEVAW) ilk şiddet ve kadın kavramlarının geçtiği uluslararası bildirge olarak taraf devletler tarafından imzalanmıştır. Bu bildirgede kadınlara yönelik şiddet, “ister kamusal ister özel hayatta olsun bu tür eylemlerle tehdit etme, zorlama veya özgürlükten keyfi olarak yoksun bırakma dahil olmak üzere, kadınlara fiziksel, cinsel veya psikolojik zarar veya acı verme sonucu doğuran veya bu sonucu doğurması muhtemel olan, cinsiyete dayalı her türlü şiddet” olarak tanımlanmıştır (DEVAW, 1993). Bildirgenin bir sonucu olarak devam eden süreçte 1999 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 25 Kasım Kadına Yönelik Şiddete Karşı Uluslararası Mücadele Günü olarak belirlenmiştir. 11 Mayıs 2011 tarihinde de Avrupa Konseyi tarafından İstanbul'da “Kadına Yönelik Şiddetin ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Sözleşme” imzalanmıştır. İstanbul Sözleşmesi'ne göre “aile içi şiddet, failin paylaşmış veya paylaşmamış olmasına bakılmaksızın, aile veya ev birimi içinde veya eski veya şimdiki eşler veya partnerler arasında meydana gelen tüm fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik şiddet eylemleridir” (Bettio ve Ticci, 2017:15). Türkiye'de

ise kadına yönelik şiddetine ilişkin ilk düzenleme 1998 yılında, 4320 Sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun yürürlüğe girmiştir. Daha sonra bu Kanun 6284 Sayılı Kanun'la tekrar yenilenmiştir.

Yükselen eğitim seviyesi, ekonomik ve teknolojik gelişmelere ve tüm bu yasal düzenlemelere rağmen son zamanlarda kadınlara karşı işlenen suçların sayısının sürekli artması inceleme konusu olmuştur. Bu bağlamda, yetkili kişilerin kadınlara yönelik her türlü şiddetin önlenmesi için kapsamlı bir öneri sunmaları gerekmektedir (Bohra vd., 2015:333). Elbette öneri için şiddetin tanımının ve boyutlarının net bir şekilde belirlenmesi oldukça önemlidir. Bunun nedenleri de şiddetin son derece yaygın ve karmaşık bir olgu olması, tanımının bilimsel olarak kesinlik kazanmaması, takdir meselesi olduğu için kültürden etkilenmesi, toplumsal değer ve standartların evrildiği ölçüde sürekli gözden geçirmeye tabi tutulmasıdır (Casique ve Furegato, 2006:950). Bu nedenle topluma göre kadına yönelik şiddet türlerinin saptanması değil, evrensel olarak şiddet türlerinin belirlenmesi gerekir. Çünkü şiddet farklı biçim ve koşullarda ortaya çıkabilmektedir. Nitekim şiddet, çocuklara, kadınlara, yaşlılara ve diğer savunmasız kişilere karşı farklı türde eylemler içerir. Kadının bütünlüğünü bozan bu ciddi sorun, toplumsal cinsiyet temelli şiddet, aile içi şiddet ve kadına yönelik şiddet gibi terimlerle ifadelerle belirlenmiştir. Fakat kadına ekonomik şiddet veya ekonomik istismar, psikolojik şiddet gibi kadına yönelik şiddet türleri evrensel bir tanıma ve kapsama kavuşmamıştır.

Sosyal yaşamda daha çok karşımıza çıkan şiddet türlerinden, toplumsal cinsiyet temelli şiddet, genel olarak kadın ile erkek arasındaki şiddet şekli olarak kavramsallaştırılmaktadır. Bu şiddet saldırganın ve mağdurun cinsiyeti ile yakından ilişkilidir ve büyük çoğunlukla kadınlara karşı erkekler tarafından uygulanmaktadır. Aslında kadın olmanın basit gerçeğinden dolayı kadınları etkilemekte, başka bir ifadeyle erkekler tarafından kadın üzerinde kontrol ve hakimiyet sağlamak için uygulanan şiddet türünü içermektedir (Casique ve Furegato, 2006:951). Elbette, toplumsal cinsiyet temelli şiddet, cinsiyet eşitsizliğinin doğduğu yer olan ailede kendini daha çok göstermektedir. Aile içi şiddet toplumun temel yapısı olan aile sağlığı açısından oldukça önemlidir. Özellikle de genç kadınların aile içinde daha çok şiddete maruz kalması, şiddete yönelik kadınlardaki bilinçlilik düzeyi, yaş ve şiddete maruz kalma oranları arasında anlamlı bir ilişki olabileceğini göstermektedir. Nitekim, Aşkın ve Aşkın (2017) tespitine göre özellikle eğitim düzeyi düşük, yoksul bir ailede yetişen, 15-17 yaşlarında erken evlilik yapan kadınların aile içi şiddete maruz kalma oranları yüksektir. Dünder (2021) tarafından yapılan diğer bir çalışmada kadına yönelik şiddette sosyoekonomik faktörlerin etkisini incelemek için ulusal ve uluslararası düzeyde yapılan çalışmalara yönelik içerik analizi yapılmıştır. Yapılan değerlendirilmeler sonucunda, şiddet uygulayan erkeğin işgücüne sahip olmamasının, güvencesiz işlerde çalışmasının ve gelir düzeyinin düşük olmasının kadına yönelik şiddeti arttırdığı, kadının ücretli bir işte çalışmasının, sosyal güvencesinin olmasının ve gelir düzeyinin yüksek olmasının kadına karşı şiddeti azalttığı yönünde çalışmaların ağırlıklı olduğunu tespit etmiştir. Kadına yönelik şiddet olgusuna ilişkin uluslararası kaygılar, aile içi şiddetin kadının bireysel ve aile sağlığını bozması nedeniyle konuyla ilgili analiz ve çalışmaların artarak devam etmesini talep etmektedir. Çünkü, istismarcı bir ilişkiye karşı direnen kadınlar, bireysel (bedensel ve ruhsal) sağlıklarını süresiz olarak kaybetmekte bu da aile sağlığını olumsuz yönde ve önemli düzeyde etkilemektedir (Casique ve Furegato, 2006:951).

Kadınlar yaşamın her alanında olduğu gibi iş yaşamında da şiddetle karşılaşmaktadırlar. Nitekim kadınların erkeklere göre işgücündeki statüsü, iş yaşamındaki şiddet türlerinin yansımalarının önemli bir ölçütüdür. Yine, emeğin fiyatlandırması açısından kadınların erkeklerden daha düşük ücret alması bu açıdan önemli bir göstergedir. Gelişmiş ekonomilerde araştırmacılar, kadınların işgücüne katılımını etkileyen faktörleri inceleyerek ve ücretlerdeki cinsiyet farkını ölçerek ve anlayarak, kadınların ücretlerinin neden ortalama olarak erkeklerinkinden daha düşük olduğunu belirlemek için kadınların refahını ölçmeye çalışmış olsalar da (Mammen ve Paxson, 2000:144) hala kadın işgücü konusunda gerekli adil düzenin sağlandığını söylemek mümkün değildir. Halbuki kadının işgücündeki statüsü ile ülkelerin sosyo-ekonomik refahları arasındaki ilişki doğrusaldır. Aksi bir durumda yani kadınların daha çok yoksullaştırıldığı, üretimin veya işgücünün dışında bırakıldığı toplumsal refaha ulaşmanın mümkün olmadığı bilinmelidir. Nitekim Messner'e (1988) göre, sosyo-ekonomik zorluklar yaşayan toplumların şiddet içeren değer yönelimlerini daha çok benimsediklerini dile getirmektedir. Çünkü, düşük statülü kişilerin şiddet suçlarından yakalanma olasılığı daha yüksektir ve çok çeşitli sosyo-ekonomik göstergelerde (gelir, eğitim, barınma, bebek ölümleri vb.) düşük puanlara sahip mahalleler en yüksek şiddet suçlarını sergilemektedir. Bu bulgular, yoksulluğun cezai şiddetin kökeninde önemli bir faktör olduğunu güçlü bir şekilde ortaya koymaktadır (Messner, 1988:518-519).

Yapılan araştırmalar göstermektedir ki, erkek tarafından kadın üzerinde uygulanan şiddet türü çoğunlukla **partner, eş veya sevgili** şiddeti olarak gerçekleşmektedir. Uluslararası yapılan birçok bilimsel çalışma bu bilgiyi doğrulamaktadır. Örneği; Xiau Xu vd. (2005) tarafından Çin’de 600 kadın üzerinde bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Görüşülen kadınların arasında son bir yıl içinde aile içi şiddet görme ve şiddetin yaygınlığı oranı sırasıyla %43 ve %26 bulunmuştur. Yakın partner şiddeti için, evlilik dışı ilişkileri olan ve katılımcılara para vermeyi reddeden partnerler en güçlü şiddet eylemcileri oldukları tespit edilmiştir. Çalışmanın sonucunda araştırmacılar, erkek ataerkil değerlere ve çatışma özömlerine sahip güçlü ilişkilerle birlikte, yakın partner şiddetinin Çin’de yaygın olduğunu tespit etmiş ve kadınlara ulaşılabilirliğin yüksek olduğu sağlık kurumlarında, eş şiddetini azaltmaya yönelik çabalara öncelik verilmesi gerektiği önerisinde bulunulmuştur (Xiao Xu vd., 2005:78).

Korkmaz vd. (2016) tarafından yapılan çalışmada yine benzer sonuçlar elde edilmiş, psikiyatri kliniğine başvuran 100 evli kadın hastanın %76’sının evli iken en az bir şiddet tipine maruz kaldığı; bu şiddetin %68’inin sözel şiddet, %45’inin fiziksel şiddet ve %39’unun ise ekonomik şiddet olduğu görölmüştür. Aynı çalışmanın önemli bir bulgusu ise, eğitim düzeyi arttıka fiziksel şiddete maruz kalma oranının artmasıdır. Araştırmacılar bu durumun kadınların şiddeti tanımlamada daha bilinçli olduğuna yordayarak açıklamışlardır. Yani kadınların eğitim düzeyi arttıka kendilerine yapılan olumsuz davranışlara yönelik şiddet bilinçliliğinin arttığını düşünmüşlerdir. Çalışmanın diğer çarpıcı sonucu ise fiziksel şiddete uğrayan kadınların %40’ı kendi çocuğuna şiddet uyguladığını ve yine bu hastaların %33’nün evli iken intihar girişiminde bulunduğudur (Korkmaz vd., 2016:359). Yani şiddet aynı zamanda kuşaktan kuşağa da öğretilip aktarılmaktadır. Yine aynı şekilde, Vahip ve Doğanavşargil (2006) tarafından yapılan başka bir çalışmada ilk kez psikiyatri kliniğine başvuran kadınların %62’sinin eşinden en az bir kere fiziksel şiddet gördüğü tespit edilmekle birlikte, bu katılımcıların %51’inin çocuğuna fiziksel şiddet uyguladığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmada da göröldüğü üzere, çocuklukta şiddet öyküsü ile ve eşinden şiddet görme ile çocuğuna şiddet uygulama arasında anlamlı ilişki saptanması, şiddetin kuşaktan kuşağa nasıl aktarıldığını kanıtlamaktadır.

Abramsky vd. (2011) Dünya Sağlık Örgütü’nün 10 farklı ölkede yürüttüğü kadına yönelik şiddet çalışması verilerini yeniden analiz edip farklı yerleşimlerde ortak **risk faktörlerini**; artan eğitim, yüksek sosyo-ekonomik düzey ve resmi evliliği şiddete karşı koruyucu etmenler olarak belirlerken, alkol kullanımı, geniş ailede yaşama, genç yaş, çocukluk ağı istismarı, şiddet barındıran aile içinde büyüme ve yetişkinlikte diğer şiddet davranışları sergileme gibi faktörleri de eş şiddetini arttıran risk faktörleri olarak belirlemişlerdir (Akt. Öyekçin vd., 2012:80). Yine, kadınlar için erken ve genç yaş, okuma yazma bilmeme veya düşük okuryazarlık düzeyi, yoksulluk, kentsel yerleşim, kendi geliri olmayan, evli olmayan, ayrılmış veya boşanmış ya da birlikte yaşayan kadınlar, aile içi şiddetin risk faktörleri olarak gösterilmektedir (Bohra vd., 2015:333).

Kadına Yönelik Ekonomik İstismarın Boyutları

Kadına yönelik şiddetin birçok boyutunu saymak mümkündür. Fakat fiziksel, psikolojik ve cinsel şiddetin yaygınlığını ve etkisini incelemek için son 40 yılda çok sayıda araştırma yapılmış olmasına rağmen, ekonomik şiddet diğer bir söylemi ile ekonomik istismar konusunda çalışmalar olduğa azdır (Stylianou, 2016:4). Oysaki kadına yönelik her türlü şiddetin temelinde kadın yoksulluğunun ve kadının ekonomik durumunun önemli etkisi olduğu bilinmektedir. Bastos vd. (2009) göre, kadınlar ekonomik anlamda daha yoksundur. Toplumsal cinsiyet araştırmaları da kadın ve erkeklerin yoksulluğu farklı şekillerde deneyimlediklerinden dolayı yoksulluğu toplumsal cinsiyete dayandırmıştır. Bu durum özellikle boşanmaların, tek ebeveynli ailelerin ve yalnız yaşayan yaşlı kadınların sayısındaki artış gibi değişimler kadınların yoksulluğa karşı daha fazla savunmasız olmalarına neden olmaktadır. Bu nedenle, ağdaş toplumların en büyük paradokslarından biri, kadınların giderek hem parasal hem de sembolik olarak özerk bireyselliklerini kazanmaları, ancak diğer taraftan yoksulluğa maruz kalmalarının giderek daha da görünür hale gelmesidir (Bastos vd., 2009:764).

Kadının ekonomik yaşamdaki bu durumu kadına yönelik daha çok şiddet davranışlarının oluşumunu daha çok arttırmasının yanında; kadınlara bahsi geçen bu davranışı da içine alan ve ekonomik yönden istismar edilmesi anlamına gelen “ekonomik şiddet” veyla “ekonomik istismar” yönelimini de ortaya çıkarmaktadır. Gökkaya’da (2011) ekonomik şiddetin diğer şiddet türlerine göre daha az gündem olmasına rağmen kadınlara yönelik birçok şiddetin temelinde kadının ekonomik durumunun yattığını vurgulamaktadır. Diğer bir deyişle kadınların ekonomik anlamda bağımlı kılınması, kadınların büyük oranda hem fiziksel hem psikolojik hem cinsel hem de

ekonomik anlamda şiddete maruz kalması kadının ekonomik anlamda bağımlı olmasına dayanmaktadır (Gökkaya, 2011:104). Bettio ve Ticci'de kadınların ekonomik durumu ile şiddetin yakından ilişkili olduğunu vurgulamıştır ve ekonomik şiddetin çok yaygın olduğunu, çünkü ekonomik şiddetin açık hedefi erkek partnerin kadının bağımsızlığını engelleme girişimi olduğunu belirtmiştir (Bettio ve Ticci, 2017:15). Adams vd. (2008:564) göre ekonomik istismar, kadının ekonomik kaynakları edinme, kullanma ve sürdürme yeteneğini kontrol eden, böylece ekonomik güvenliğini ve kendi kendine yeterlilik potansiyelini tehdit eden davranışları içermektedir. Kaynakların nasıl kullanıldığını dikte etmeye ve izlemeye ek olarak, bazı şiddet uygulayanlar, seçeneklerini sınırlamanın bir yolu olarak kadınların mevcut kaynaklarını kasıtlı olarak tüketmektedirler. Bu, partnerin parasını çalmak, maliyet yaratmak ve borç yaratmak dahil olmak üzere çeşitli şekillerde ortaya çıkabilmektedir (Adams vd., 2008: 567).

Postmus vd. (2015: 694) göre de ekonomik istismar başlıca üç şekilde gerçekleşmektedir: Bunlardan birincisi, mağdurun ekonomik kaynaklara erişimini kontrol etmektir, ikincisi ise mağdurun iş bulma ve sürdürme yeteneğini sabote etmek ve üçüncüsü mağdurun kişisel ekonomik durumunu istismar etmek şeklindedir. Böylece, ekonomik istismar failleri, "bir kadının ekonomik kaynakları edinme, kullanma ve sürdürme yeteneğini kontrol eden, böylece ekonomik güvenliğini ve kendi kendine yeterlilik potansiyelini tehdit eden" davranışlardan yararlanır (Adams vd., 2008: 564). İçli'de (1994:13) kadına yönelik ekonomik istismarın iki yönü olabileceğini ifade etmektedir. İlki kadın ekonomik açıdan erkeğe bağımlı olmasından kaynaklıdır. Diğeri ise kadının mesleki statüsünün erkekten üstün olmasıdır. İkinci durumda kadın erkek için bir tehdit durumu haline geldiğinden bu durum ekonomik istismarı doğurabilmektedir.

İstismarcılar, mağdurun ev dışında eğitim, öğretim ve/veya istihdam edilmesini caydırarak veya aktif olarak yasaklayarak mağdurun iş bulma ve sürdürme yeteneğini sabote eder (Stylianou, 2016:5). Ne yazık ki İnci'ye (2019) göre bu ve benzeri tarzlardaki ekonomik istismarı yaşayan kadınların bu durumu kabullenme oranı %39'dur ve bu oran oldukça yüksektir. Bu kabulleniş ekonomik şiddeti meşrulaşabilmesine katkı sağladığı gibi temelde toplumsal yaşamda ekonomik şiddete maruz bırakıldığının farkında olamayan kadınlarında yaşama ihtimalini ortaya koymaktadır (İnci, 2019:192).

Kutin vd. (2016) göre, ekonomik istismar, mağdurların sağlığı ve mali refahı üzerinde önemli bir etkisi olan, yakın partner ve aile içi şiddetin bir biçimidir. Bağımlılığı ve kontrolü teşvik etmek için bir kişinin finansmanına, varlıklara ve karar alma süreçlerine erişimini manipüle etmeyi amaçlayan davranışları içerir. Yakın partnerler arasındaki ekonomik istismar, işle ilgili önemli sorunlara, finansal zorluklara, psikolojik sıkıntılara ve depresyona neden olur. Maddi zorluklar ve bağımlılık, kadınların şiddet içeren ilişkilerden ayrılmalarının önündeki önemli engelleri temsil etmektedir (Kutin vd., 2012:269). Kılıç'a (2019) göre, ekonomik şiddetin bir başka türü de kadının kendine ait sosyal güvenliğinin olmamasına yol açan "sosyal güvencesizlik ve erkeğe bağımlılık" tır. Bu anlamda kadının yaşadığı mevcut toplumda herhangi bir sağlık sigortasından yoksun oluşu ile çocuk yardımı, vatandaşlık aylığı gibi aylıklardan yoksun olması da devletin kadına yönelik şiddeti olarak değerlendirilebilir (Kılıç, 2019:5).

Literatürde yer alan çalışmalara bakıldığında, Kutin vd. (2019) rastgele seçilen 17.050 yetişkinle yaptıkları çalışmada, ekonomik istismarın yaygınlığının %11,5 olduğunu tespit etmişlerdir. Özellikle kadınların ekonomik istismara uğrama olasılığının erkeklere göre daha yüksektir. Ekonomik istismarın en önemli belirtileri ise engellilik, sağlık ve finansal stres durumunun kötüye gitmesi olarak belirlenmiştir. Dönmez vd. (2012) tarafından İzmir'in Konak İlçesi'nde 25-49 yaşları arasındaki kadınların üzerinde yapılan diğer bir çalışmada her üç erkekten birinin eşine ekonomik istismar uyguladığı tespit edilmiştir. Çalışmada, kadına yönelik şiddet sırasıyla en fazla psikolojik, fiziksel, ekonomik ve cinsel açıdan ortaya çıkmıştır.

Hem partnerin eğitimi hem de mağdurun eğitim düzeyi kadına yönelik ekonomik şiddetin önemli etkenleri arasında gösterilmesine rağmen, eğitim düzeyinin yüksekliği kadına yönelik ekonomik şiddeti tam olarak önleyememektedir. Çalışkan ve Çevik (2018) TÜİK verileri üzerinde yaptıkları analizde, kadınların eğitim düzeyinin arttıkça ekonomik istismar görme oranlarının da arttığını tespit etmişlerdir. Bunun sebebinin eğitim arttıkça gelir düzeyinin de artmasına yordayan araştırmacılar, gelir arttıkça ekonomik istismarın doğrusal bir şekilde artacağını belirtmişlerdir. Aynı çalışmada elde edilen diğer önemli bulgu sosyal bir güvenceye sahip olan kadınların diğer kadınlara göre %19 daha az ekonomik istismara maruz kalmalarıdır. Araştırmada ayrıca kendi rızası dışında evlendirilenlerin, akraba evliliği yapan, aldatılma yaşayan ve çocukken tacize uğrayan kadınların ekonomik istismar görme olasılıklarının anlamlı bir şekilde arttığı tespit edilmiştir (Çalışkan ve Çevik, 2018:225).

Gökkaya'da (2011) özellikle eğitilmiş kadınların, kamusal alanda aynı alanda aynı işte çalışan erkeklerle eşit konumda olamamasına, kadınların yönetici ve üst pozisyonlara gelememesinden dolayı aynı ücreti alamamalarının ekonomik şiddete neden olduğunu ifade etmiştir. Kadınlar erkeklerle aynı eğitim düzeyinde olsa da eşit işe eşit ücret alamamaktadırlar (Gökkaya, 2011:106). Görüldüğü üzere, ataerkil bir toplumda kadının sahip olduğu eğitim düzeyi bilinçlenmeye dönüşmüyorsa ekonomik şiddetle dahil her türlü şiddetin önlenmesine engel olmayacaktır.

Kayıt dışı istihdamda çalıştırılmak üzere, düşünülmesi gereken önemli bir ekonomik istismar şeklidir. Chen vd. (2015) kadın ve yoksulluk üzerine hazırlanmış oldukları raporda kayıt dışı istihdam edilen kadın işçilerin oranı genellikle erkek işçilerin oranından daha fazla olduğunu tespit etmişler ve kayıt dışı istihdamdan elde edilen ortalama kazanç, diğer gelir kaynaklarının yokluğunda, haneleri yoksulluktan kurtaramayacak kadar düşük olduğunu ifade etmişlerdir. Bu durum ekonomik istismara neden olmaktadır çünkü kayıt dışı çalıştırılan kadınlar, temel altyapıya ve sosyal hizmetlere daha az erişime sahip olmak, ortak beklenmedik durumlara (örn. Hastalık, mal kaybı, sakatlık ve ölüm) daha fazla maruz kalmak, beklenmedik ani durumlara karşı korunmak için gerekli araçların erişimine daha az sahip olmak (mülk, engellilik veya hayat sigortası vb), düşük sağlık, eğitim ve uzun ömür seviyelerine sahip olmak, finans, fiziksel ve diğer üretken varlıklara daha az erişime sahip olmak, arazi, konut veya diğer üretken varlıklar üzerinde daha az güvenli mülkiyet haklarına sahip olmak, istihdamla ilgili daha az hak ve faydaya sahip olmak gibi çeşitli durumlara maruz kalabilmektedir (Chen vd., 2005).

Kadının ekonomik bağımsızlığının kadına yönelik şiddet artışını azalttığını ifade eden Bettio ve Ticci (2017) kadının bir işe girerek finansal bağımsızlığını kazanması ve kazancıyla hane halkının yoksulluğunun önlenmesine veya azaltılmasına yardımcı olması durumunda, özellikle kritik ekonomik durumda olan ve şiddetin daha çok ilişkilendirildiği hanelerde şiddet artışının kayda değer bir şekilde azaldığını belirtmiştir (Bettio ve Ticci, 2017:18). Bunun en önemli nedeni, hane geliri ekonomik ve sosyal başarı için önemli olması ve yeterli gelir olmadığında şiddetin ortaya çıkma ihtimalini yaratmasıdır (Heiskanen ve Püspa 2005: 257). Bu çalışmayı destekleyen başka bir çalışmada ise, eğitim seviyesi ile ekonomik şiddet arasında doğrusal bir ilişki olduğu belirtilmiştir. Kadına yönelik şiddet gösterme nedeninin erkeklerin mesleğine, din ve evlilik kararının kim veya kimlerle birlikte verildiğine göre farklılık gösterdiği ortaya konmuştur. Şiddetin sebepleri ise daha çok ekonomik, psikolojik ve ikili ilişkilerden kaynaklı sorunlar olarak belirlenmiştir (Genç vd., 2019). Başka bir çalışmada, kadınların doğum kontrol yöntemi kullanması ile şiddete maruz kalmaları arasında anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Aynı araştırmada şiddete maruz kalan kadınlar ile çocuklarının bazı psikolojik problemleri yaşama olasılıklarının daha yüksek olduğu saptanmıştır. Çalışma sonucunda ekonomik şiddete maruz kalan kadınların “kendini değersiz hissetme”, “hayatına son vermeyi düşünme” ve “gergin/endişeli hissetme” problemlerini yaşama olasılığı artmaktadır. Ayrıca şiddet çocukları da olumsuz etkilemektedir. Şiddete maruz kalan kadınların çocuklarında, hırçınlaşarak ağlama, yatak ıslatma, kâbus görme, çekingenlik, saldırganlık gibi sorunların daha fazla görüldüğü belirlenmiştir (Seyrek ve Temel Gencer, 2022).

Afganistan'da yapılan bir çalışma da ise; kadına yönelik şiddetin türleri, oranı ve bu olguyu oluşturan faktörler incelenmiştir. Çalışma sonucunda Afganistan'da kadına yönelik şiddetin çok yaygın olduğu ve Afgan kadınların fiziksel, ekonomik, cinsel ve psikolojik şiddete yüksek oranda maruz kaldıkları belirtilmiştir (Moshtaq, 2019). Pakistan'daki başka bir çalışmada ise, kadınların ekonomik kaynaklara erişiminin diğer şiddet türleri üzerinde etkisinin olup olmadığı incelenmiştir. Çalışma sonucunda, geliri olan kadınların daha çok şiddete maruz kaldığı saptanırken, aksine eğitimin şiddeti azalttığı görülmüştür (Khalid ve Choudhry, 2021). Mozambik'te kadına yönelik şiddetin ekonomik maliyetinin ölçüldüğü çalışmada; 4 yıl içinde kadına yönelik şiddetin devlet bütçesinin önemli bir miktarını tükettiği, en fazla harcamaların, sağlık sektörü, adalet ve önlem uygulamaları alanlarında olduğu belirlenmiştir (Tchamo vd., 2021).

Geçmişten günümüze kadar gelen tüm bu kadına yönelik şiddet vakaları, özellikle 2020'den itibaren bütün dünyayı etkisi altına alan ve tüm insanların sosyo-ekonomik ve kültürel hayatını derinden etkileyen COVID-19 pandemisi ile ivme kazandığını söylemek mümkündür. Nitekim bilimsel çalışmalar da sosyal, kültürel, ekonomik vb. birçok alanda etkili olan pandeminin kadınlar üzerinde olumsuz etkilerini ortaya koymaktadır. Örneğin, pandemiyle zorunlu ev karantina uygulamalarının başlaması tüm dünyada aile içi şiddeti artırmıştır. Aile içi şiddet için acil yardım hattına yapılan çağrılara bakıldığında Kıbrıs'ta %30, Meksika'da %60, İngiltere %25, İspanya'da %20, ABD) %20, Kolombiya'da %91, Avustralya'da %40 arttığı ve bu şiddetin sonucu olarak kadın cinayetlerinin de arttığı bildirilmiştir (Yılmaz ve Aydın Doğan, 2021).

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Dünyada İstihdam ve Sosyal Görünüm 2022 raporuna göre; küresel iş gücü piyasa görünümü kötüye gitmektedir. Temel iş gücü piyasası göstergelerinin pandemi öncesi seviyelerine dönüşü henüz gerçekleşmemiştir. Pandemiden önceki kadın istihdam seviyelerine 2022 yılında ulaşılammış, 2023 yılında ise ekonomik tam toparlanmayı yakalamanın zor olduğu belirtilmiştir. Kalayhoğlu vd. (2020: 8-9) araştırmalarına göre: pandemi sebebiyle kadınların iş gücü kaybı erkeklere göre daha fazla olmuştur. Yapılan başka bir çalışmada, salgınının dünyadaki kadın istihdam verilerini olumsuz etkilediği sonucuna varılmıştır (Namal ve Taşkesen, 2022). Birleşmiş Milletler (UN), COVID-19'un Kadınlar Üzerindeki Etkisi Raporu' na (2020) göre; pandemi "kısıtlı hareket ve sosyal izolasyon tedbirleri ile artan ekonomik ve sosyal stresi daha da derinleştirmektedirken, toplumsal cinsiyete dayalı şiddet de katlanarak artmıştır. Hayatta kalan kişilere sunulan hizmetlere erişim mümkün olmamakta ya da kısıtlanmakta, pek çok kadın onları istismar eden kişilerle eve kapanmak zorunda kalmaktadır." Bu durum kadına yönelik şiddetin artmasına sebep olmakta ve yapılan çalışmalarda bu durumu desteklemektedir. Evans vd. (2020) göre pandeminin, özellikle beyaz olmayan kadınlar ve yüksek eğitim almamış işçiler arasında iş kayıplarını ve işsizliği artırarak kadınların partnere olan ekonomik bağımlılığını nasıl kötüleştirdiğine dikkat çekmiştir. Ayrıca, sosyal kısıtlamalar kadınların farklı barınma kaynaklarına (sığınma evleri, oteller vb.) erişimini de sınırlandırdığını belirtmiştir. COVID-19 pandemisinde kadınlara yönelik şiddet olaylarının retrospektif araştırma tekniği ile gerçekleştirilen araştırmada; kadınların pandemiyle birlikte daha fazla şiddete maruz kaldıkları, COVID-19 pandemi sürecinde kadınlara en fazla oranda psikolojik, fiziksel ve ekonomik şiddetin uygulandığı belirtilmiştir (Eke ve Küçükali, 2022). Yılmaz ve Aydın Doğan (2021) çalışmasında, COVID-19 pandemisi sonucunun gelişen sosyal izolasyon, kadına yönelik ve aile içi şiddetin artışına neden olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca pandemiyle birlikte korku ve stres, ekonomik kaygı ve zorunlu birliktelik yaşama konusunda da daha fazla mağdur olduğu belirtilmiştir. Gebrewahd vd. (2020) Kuzey Etiyopya'daki COVID-19 salgını sırasında aile içi şiddetin en yaygın biçiminin psikolojik şiddet olduğunu bulmuşlardır. Ayrıca çalışmada birçok kadın ve çocuk için, şiddet uygulayan bir eş ve ebeveynle eve kapatılmanın pandemi kadar, hatta pandemiden daha tehlikeli olduğunu altını çizmişlerdir.

Kadın İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği'nin hazırladığı Salgında Kadın Olmak Raporu'na (2020) göre; Covid-19 salgını başladıktan sonra kadınların ekonomik sorun yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu ekonomik sorunla baş etmek için ise; aile/akraba ve arkadaşlara borçlanarak, masraflarını kısırarak, birikimlerini bozarak, bankalara borçlanarak ve kamu kurumlarından destek (yardım) alarak üstesinden gelmeye çalıştıkları görülmektedir. Sonuç olarak, ataerkil kültürün devamlılığı, geleneksel cinsiyet rolleri, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, yasal düzenlemeler ve politikadaki eksiklikler, COVID-19 süreci gibi yerel ve küresel faktörler kadına yönelik şiddetin devam etmesine neden olmaktadır (Güler ve Erbil, 2022:214).

Yapılan bilimsel çalışmalardan da görüleceği üzere, ekonomik istismar her ne kadar yaygın olsa da görünürlüğünün tespit edilmesi veya ekonomik istismarın belirtilerinin tanımlanması konusunda kadınların daha çok bilinçlendirilmesi gerektiği ortadadır. Özellikle çoğu toplumlarda kültürel aktarımdan gelen, ev geçiminin erkeğin sorumluluğunda olması yönündeki inanç ve erkeğe atfedilen bu görev, kadının her türlü ihtiyacı için erkeğe bağımlı bırakılmasına neden olmakta ve kadının ekonomik istismara maruz kalmasına yol açmaktadır. Ekonomik olarak erkeğe bağımlı olan kadının her türlü ihtiyaçlarından (sağlık, eğitim, temel ihtiyaç vb. gibi) mahrum bırakılması nasıl bir ekonomik istismarsa; ihtiyaçları tam olarak partneri tarafından karşılanan kadının, bu zorunlu bağımlılıktan kaynaklı her türlü istismara sessiz kalması da tamamen ekonomik istismarın bir sonucudur. Neticede kadının her türlü istismara sırf ekonomik çaresizlikten sessiz kalması ekonomik istismarın en derin ve adil olmayandır.

Ekonomik istismara yönelik diğer bir olgu da çalışan kadının bizzat elde ettiği gelirden ekonomik olarak istismara uğramasıdır. Hem evde hem de bir işte ücretli olan kadınlar kazandıkları aylıkları eşleri tarafından gasp edilebilmektedir. Bu durumlarda kadın aileyi koruma adına bu istismarı kabul etmek zorunda bırakılmaktadır. Bu istismar türüne ek olarak, kadınlar yetişkin çocukları tarafından da analık duyguları ile istismar edilerek başka bir ekonomik istismara gebe kalabilmesidir.

Diğer bir ekonomik istismar türü kadınların çalışma hayatlarında karşılaştıkları istismardır ve genelde işverenleri ve yöneticileri tarafından uygulanmaktadır. Kadınlar, çalıştıkları yöneticiler tarafından adil ücretlendirmeme, doğum izinlerinde aylıktan kesme, yüksek aylıklı terfilerle getirilmeme, kayıt dışı çalıştırılarak sosyal güvenceden mahrum bırakılma gibi farklı ekonomik istismar türleriyle karşı karşıya kalabilmektedir.

Kadınların uğradığı bu ekonomik sınırlama ve engelleme türlerinin önlenmesi için, ekonomik istismarın tanımının ve sınırlarının netleşmesi oldukça önemlidir. Daha sonraki aşamada ise bu istismar türünün boyutlarının, neden olan faktörlerinin ve önleme yöntemlerinin belirlenmesi gerekir. Bu bağlamda ekonomik istismara uğrayan kadınlar veya ekonomik istismara uğratan erkekler üzerinde yapılacak bölgesel ve uluslararası düzeyde yapılan bilimsel çalışmalar ekonomik istismarın risk faktörleri ve boyutlarının anlaşılması, toplumda ve kadınlarda bu konuda bilinç kazanılması açısından oldukça önemlidir. Özellikle devlet politikalarının yapılan bu bilimsel çalışmaların ışığında çözüm ortakları ile yeniden şekillendirilmesi, kadına yönelik şiddetin önemli saç ayağı olan ekonomik istismarın ayrı bir şiddet türü olarak çalışma ve planlama kapsamına alınması sağlanmalıdır.

Yöntem

Bu çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden biri olan bibliyometrik analiz kullanılırken, literatürü görsel olarak temsil etmek için bibliyometrik grafik ve haritalardan yararlanılmıştır. Bibliyometri, bilim insanlarının belirli bir konu alanını izlemelerine ve analiz etmelerine yardımcı olan matematiksel ve istatistiksel teknikleri uygulayan bir araştırma alanıdır (Danvila-del-Valle vd. 2019:628;Pérez-Gutiérrez,2021:3). Bibliyometrik analiz bir disipline ait akademik yayınları, yazarları, atıfları, anahtar kelimeleri, üretildikleri ülkeleri, yazarlarının bağlı oldukları kurumları, yayın yıllarını ve kaynakları vb. verileri sunmaktadır (Tabak vd., 2016:119). Bibliyometrik haritalar, bibliyografik verilere dayalı bilimsel literatürü görsel olarak temsil etmek için kullanılan nicel bir yöntemdir. Her biri farklı bilgiler sağlayan ve farklı bir amaca hizmet eden birçok farklı bibliyometrik harita türü vardır. Bununla birlikte, bir bibliyometrik haritanın genel amacı, belirli bir alandaki veya belirli bir konudaki bilimsel literatürün yapısına genel bir bakış sağlamaktır. Bibliyometrik haritalar, alanların birbirleriyle olan ilişkilerini görmek, genel eğilimi izlemek ve alanda farklı bir bakış kazanmaya yardımcı olmaktadır. Ayrıca bibliyometrik haritalama fazla sayıdaki literatürle başa çıkarak, özet bilgi sunmak, farklı çalışmaların birbirleriyle olan ilişkilerine bakmak, alanların boyutları hakkında fikir edinmek ve bir konu hakkında üst düzey bilgi edinmek için de kullanılır (Özköse, 2017:12; Van Eck, 2011:1-2).

Bu çalışmada analizlerin yapılması ve haritaların oluşturulması için dünya çapında en geniş veri tabanlarından biri olan, impactfactorü (etki değeri) yüksek bilimsel çalışmaları kapsayan ve çok disiplinli atıf indeksi olan Web of Science (WoS) veri tabanı kullanılmıştır.1960'larda Eugene Garfield tarafından oluşturulan Science Citation Index'ten doğan WOS, "Thomson Reuters Bilimsel Bilgi Enstitüsü"nün (ISI) bir ürünüdür. WOS, 10.000' in üzerinde dergiyi içeren ve dergilerden, kitaplardan, raporlardan ve konferanslardan toplanan farklı bilgileri içeren (Social Sciences Citation Index (SSCI), Science Citation Index Expanded (SCI Expanded),Artsand Humanities Citation Index (A&HCI), Book Citation Index, Conference Proceedings Citation Index (CPCI-S) ve (CPCI-SSH)) bibliyometrik bilgileri, yararlanılan kaynakları ve atıfları listeleyen bir veri tabanıdır (Chadegani vd., 2013:19). Aynı zamanda çalışmada bibliyometrik çalışmalarda ağırları görselleştirmede sıkça kullanılan VOSviewer programı kullanılmıştır. VOSviewer, ağ verileri dikkate alınarak haritalar oluşturmak ve bu haritaları görselleştirmek için kullanılan bir yazılım programıdır (Yeşiltaş ve Evcı, 2021:227). VOSviewer sayesinde büyük çaplı bilimsel ağ grafikleri daha kolay anlaşılır hale gelmektedir. Programda ortak atıf, yazar, yayın, kurum, anahtar kelime ağlarını uzaklık temelli görselleştirme yaklaşımına dayalı olarak haritalanmaktadır (Alp ve Çevik Ünlü, 2019:218).

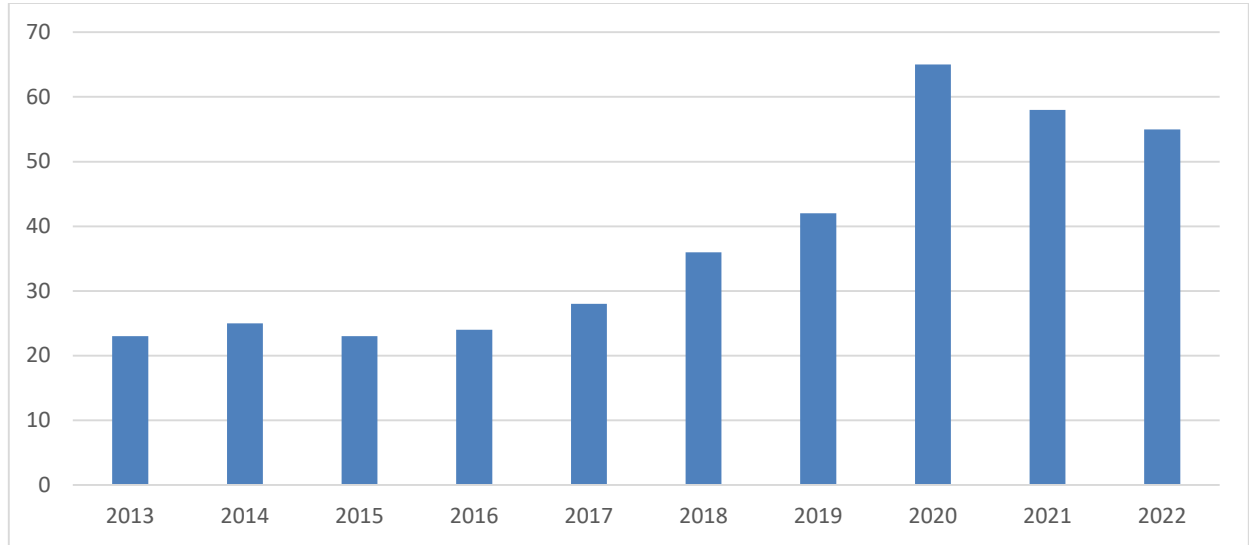
Literatürde birçok bibliyometrik çalışma olmasına rağmen "kadınların ekonomik istismarı" üzerine mevcut durumu ortaya koyan bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Çalışmada WOS' da yer alan "economic abuse of woman" konusunda yapılan çalışmalar incelenmiş ve toplamda 2262 çalışma bulunmuştur. Bibliyometrik analizde, belirli bir zaman dilimindeki belirli bir alanda yapılan araştırmaları değerlendirmek için sık kullanılan bir yöntemdir (Palomo vd., 2017:126). Araştırmaya dâhil edilen çalışmalar son on yılda büyük ivme gösterdiği için 2013-2022 yılları arasında yayınlanmış olanları kapsamakta olup elde edilen verilere 9/11/2022 tarihinde erişim sağlanmıştır. Aynı zamanda çalışmada alan sınırlandırılması yapılmıştır. Sosyal bilimler alanında yer alan family studies, social work, social sciences inter disciplinary, economics, social issues, business, behavioral sciences, management, business finance olmak üzere 9 alanla çalışma sınırlandırılmıştır. Belirtilen bu kısıtlar sonucunda 379 çalışma ile analiz gerçekleştirilmiştir.

Çalışmanın amacı WOS veri tabanında yer alan kadınların ekonomik istismarı ile ilgili çalışmaların bibliyometrik özelliklerini incelemek ve bu özelliklere yönelik ağ haritasını oluşturmaktır. Bu çalışmada cevap aranan sorular şunlardır:

1. WOS'da 2013-2022 yılları arasında kadınların ekonomik istismarı hakkında yapılan çalışmaların yayın sayıları ve atıf sayıları nelerdir?
2. WOS'da 2013-2022 yılları arasında kadınların ekonomik istismarı hakkında yapılan çalışmaların yayın türleri ve konu alanları nelerdir?
3. WOS'da 2013-2022 yılları arasında kadınların ekonomik istismarı hakkında yapılan çalışmaların ülkelere ve kurumlara göre dağılımı nasıldır?
4. WOS'da 2013-2022 yılları arasında kadınların ekonomik istismarı hakkında yapılan çalışmaların anahtar kelime ağ analizi ve referans ortak atıf ağ analizi grafiği nasıldır?

Bulgular

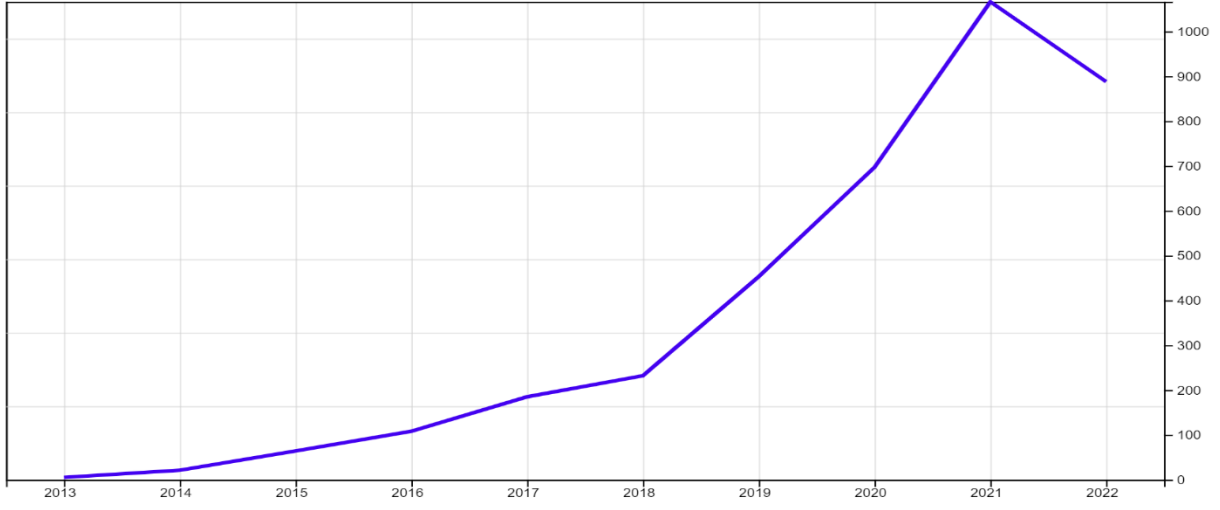
Analizde ilk olarak kadınların ekonomik istismarı ile ilgili çalışmaların yıllara göre yayın sayıları, atıf sayıları, yayın türleri, konu alanları, en fazla yayın yapan ülkeler, kurumlar, yazarlar, başlıklara göre kelime bulutu ve tekrar sayılarına, VOSviewer programı aracılığı ile yapılan anahtar kelime ağ haritasına yer verilmiştir. Şekil 1'de kadınların ekonomik istismarı üzerine yapılan çalışmaların zamana bağlı olarak yayınlanma sayılarının 2013-2022 yılları arasındaki dağılımı gösterilmiştir. 2013 (23) yılında yapılan çalışma sayısına baktığımızda yayınların giderek arttığı görülmektedir. Şekilden de anlaşılacağı üzere konumuz dâhilinde en fazla yayın 2020 (65) yılında yapılmıştır. Akabinde 2021 (58) yılında, 2022 (55)' de, 2019 (42)' da, 2018 (36)' de gibi devam etmiştir.

Şekil 1. Yıllara Göre Yayın Sayıları

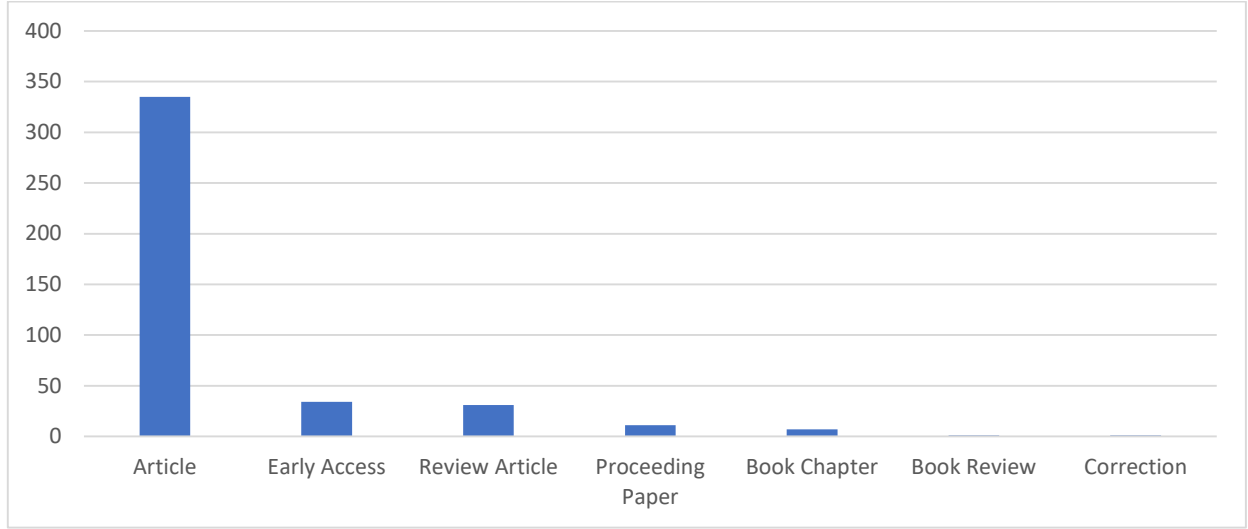
Aşağıda yer alan Şekil 2' de "economic abuse of woman" alanına ilişkin yapılan yayınların hangi yıllarda ne kadar alıntılandığının dağılımı verilmiştir. Görüldüğü üzere konuyla alakalı yayınların toplam alıntılanma sayısı 3720'dir. İncelenen çalışmalarda alıntılanma sayıları çoktan aza doğru sırasıyla; 2021 yılında 1066, 2022 yılında 888, 2020'

de 697, 2019’ da 453, 2018’ de 232, 2017 yılında 185, 2016’ da 108, 2015’ de 64, 2014’ de 21 ve son olarak 2013 yılında 5 alıntı yapılmıştır.

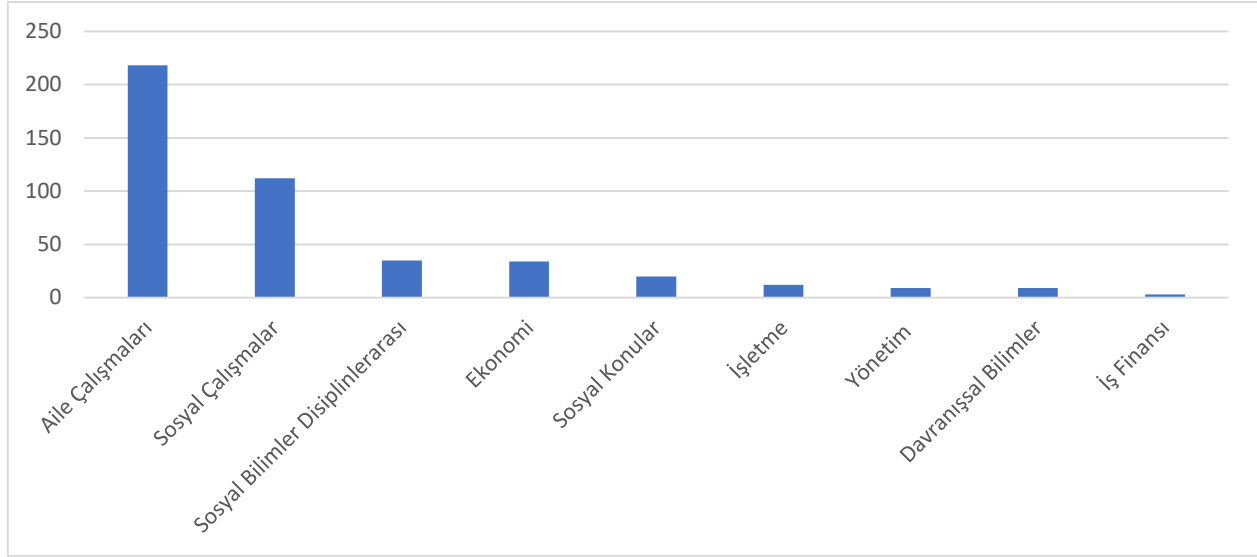
Şekil 2. Yayınların Yıllara Göre Atıf Sayısı

Kadınların ekonomik istismarı ile ilgili olarak yapılan yayınların türlerine göre dağılım verilerine baktığımızda büyük bir kısmını makalelerin (335) oluşturduğu peşinden en sık yayın yapılan diğer türlerin sırasıyla erken erişim (34) ve derleme makale (31) olduğu Şekil 3’ te gösterilmiştir.

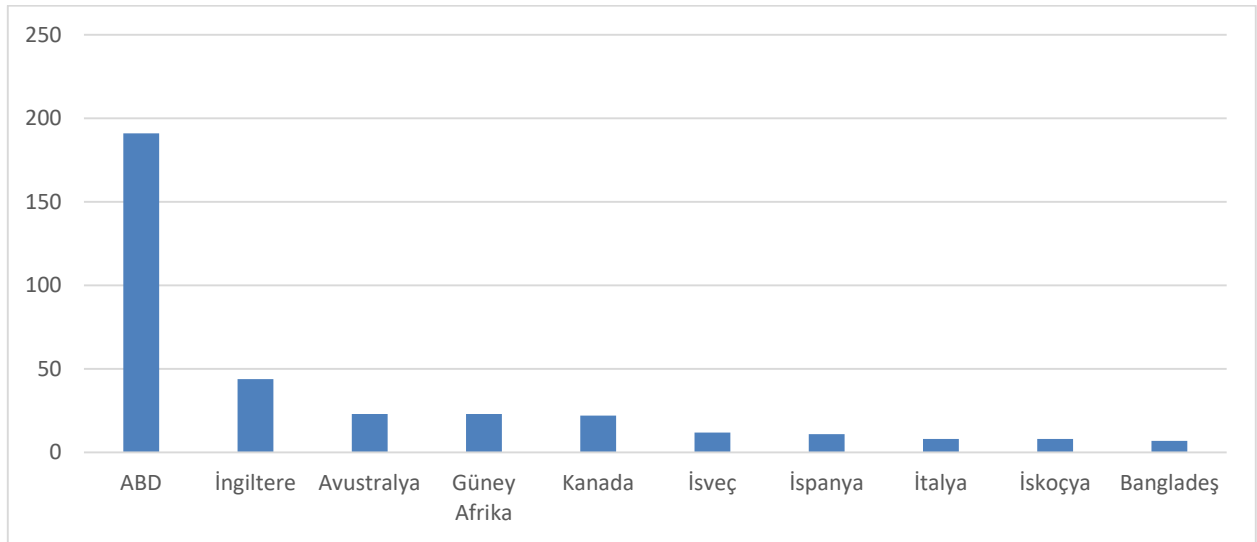
Şekil 3. Yayınların Türlerine Göre Dağılımı

Şekil 4 incelendiğinde en çok 218 çalışma ile “Aile Çalışmaları” alanında yer aldığı görülmüştür. Bunu 112 çalışma ile “Sosyal Çalışmalar”, 35 çalışma ile “Sosyal Bilimler Disiplinlerarası” ve 34 çalışma ile “Ekonomi” alanında yapılan çalışmalar takip etmektedir.

Şekil 4. Yayınların Konu Alanlarına Göre Dağılımı

Aşağıda yer alan Şekil 5, kadınların ekonomik istismarı alanında en fazla çalışma yapan ilk 10 ülkeyi göstermektedir. Şekilden de anlaşılacağı üzere çalışma sayısı bakımından diğer ülkeleri geride bırakan açık ara farkla ABD (191) olmuştur. Peşinden İngiltere (44), Avustralya (23), Güney Afrika (23) ve Kanada (22) takip etmiştir.

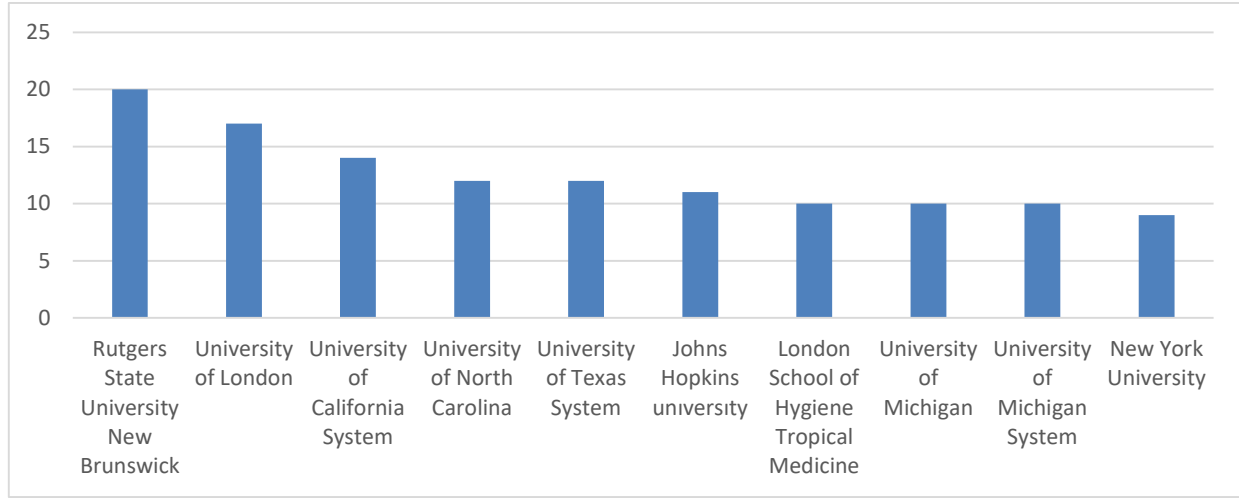

Şekil 5. Yayınların Ülkelere Göre Dağılımı

Şekil 6 yayınların kurumlara göre dağılımını göstermektedir. Sırasıyla Rutgers State University New Brunswick (20) ilk sırada yer alırken, University of London (17) ikinci sırada ve University of California System (14) üçüncü

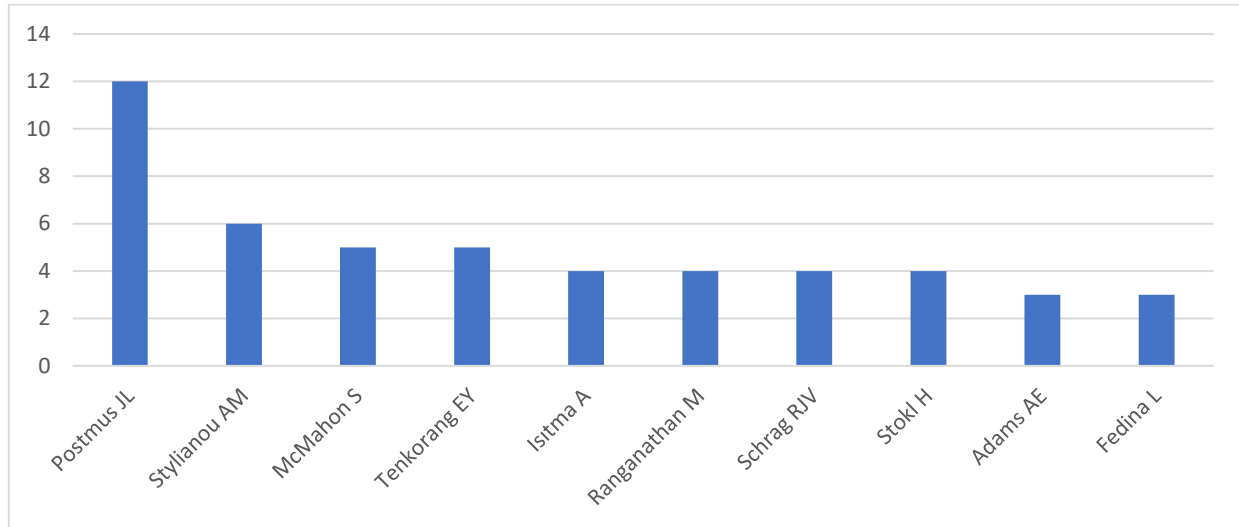

sırada yerlerini aldıkları görülmektedir. University of North Carolina(12), University of Texas System (12), Johns Hopkins University (11), London School of Hygiene Tropical Medicine (10),University of Michigan (10), University of Michigan System (10) ve New York University (9) ilk üç kurumu takip etmiştir.

Şekil 6. Yayınların Kurumlara Göre Dağılımı

Şekil 7’de “economic abuse of woman” kelimesi taratılarak incelenmiş çalışmalar içerisinde en çok makalesi olan 10 yazar verilmiştir. Katkısı olan bu yazarlar; Postmus JL (12), Stylianou AM (6), McMahon S (5), Tenkorang EY (5), Isıtma A (4), Ranganathan M (4), Schrag RJV (4), Stokl H (4), Adams AE (3) ve Fedina L (3)’ dir.

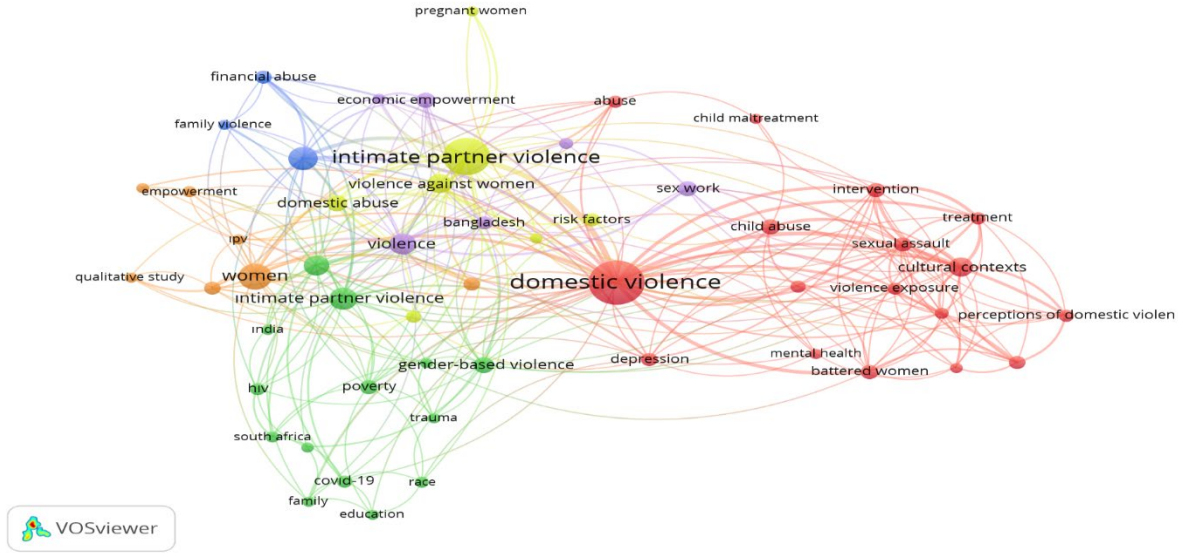

Şekil 7. Yayınların Yazarlara Göre Dağılımı

Anahtar Kelime Ağ Analizi

Şekil 8’de çalışmada kullanılan anahtar kelimelerin birlikte bulunma (co-occurrence) haritasını göstermektedir. Çalışmanın analizini gerçekleştirmek için bir anahtar kelimenin en az 5 kere kullanılması seçeneği seçilmiştir. Bu durumda toplam 1022 anahtar kelime bulunmuş, ancak 54 tanesi eşik değerini geçebilmiş, şartlar sağlandıktan sonra da analiz gerçekleştirilmiştir. Co-occurrence iki anahtar kelime arasındaki ilişkiyi ifade etmektedir. Anahtar

kelimeler arasında kısa mesafe olması durumunda güçlü bir ilişki olduğunu, uzak olması durumunda ise zayıf bir ilişkiden söz edildiğini göstermektedir. Ortaya çıkan sonuçlar şekil de görüldüğü gibi ilk sıralarda domestic violence, intimate partner violence ve women olarak görünmektedir. Bunun dışında söz konusu anahtar kelimelerin 6 grupta (renklere bakıyoruz) toplandığı görülmektedir. Bahsi geçen bu küme gruplarında ilk 3 anahtar kelimeye bakacak olursak; birinci küme (kırmızı), domestic violence, culturel context ve sexual assault, ikinci küme (yeşil), intimate partner violence, gender ve poverty, üçüncü küme (turuncu), women, sexual violence ve empowerment, dördüncü küme (sarı), intimate partner violence, violence against women ve domestic abuse, beşinci küme (mor), violence, economic empowerment ve sex work, son olarak altıncı küme (mavi), economic abuse, family violence ve financial abuse' dir.

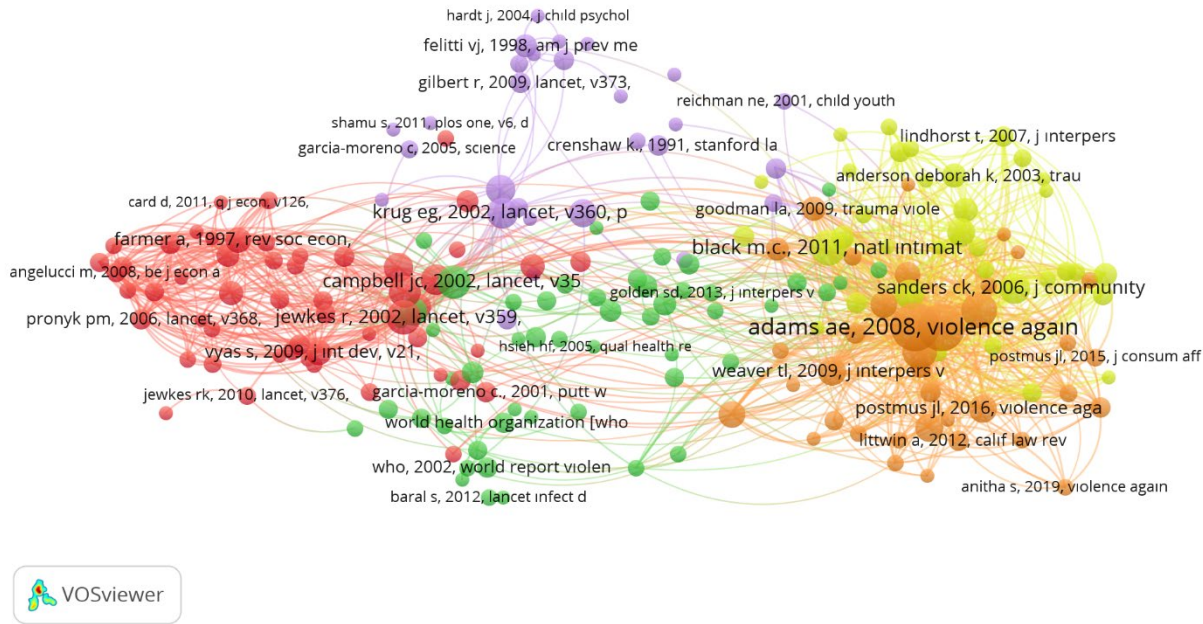

Şekil 8. Anahtar Kelime Ağ Haritası

Anahtar kelime yoğunluk haritası şekil 9’ da gösterilmiştir. Bu haritada anahtar kelimelerden en çok kullanılanlar daha kırmızı (domestic violence, intimate partner violence ve women) olarak görülürken, renkler açılmaya başladıkça kelime kullanım yoğunluğunun azaldığı gözlemlenmiştir.

Kadınların ekonomik istismarına ilişkin referans ortak atıf ağı şekil 11’ de gösterilmiştir. Referans ortak atıfta iki belgenin başka bir belgede birlikte alıntı yapılması ortak atıf ilişkisini oluşturmaktadır (Van Nunen vd., 2017). VOSviewer programında atıfta bulunan referansın minimum alıntı sayısı 5 seçilmiştir. Analiz sonucunda 16325 atıfta bulunan referansın 206 eşik değerini karşıladığı görülmüştür. Aşağıda oluşturulmuş olan haritalamada referans ortak atıf ağının 5 kümeye (kırmızı, yeşil, turuncu, sarı ve mor) ayrıldığı görülmektedir. Kırmızı küme 54, yeşil küme 52, turuncu küme 37, sarı küme 35 ve mor küme 28 yazardan oluşmaktadır. Aynı renk içerisinde yer alan düğümler, bu makaleler arasında benzer konular olduğunun işaretidir. Şekilde de görüldüğü gibi sarı ve turuncu renkler daha iç içe dururken, mor, yeşil ve kırmızı birbirinden daha uzak durmaktadır.

Şekil 11. Kadınların Ekonomik İstismarı Alanında Alıntı Yapılan Referansların Ortak Atıf Ağı

Sonuç

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hemen hemen her disiplinde çok fazla bilimsel yayın ortaya çıkması sonucunda sayısal olarak fazlaşan bilimsel yayınların çeşitli yöntemlerle derlenerek organize edilme ihtiyacı ortaya çıkmıştır (Yılmaz, 1999: 9). Günümüzde mevcut literatürün hacmi ve hızlı büyümesi sonucu olarak bilim insanlarının araştırma alanını güncel, kapsamlı ve tarafsız bakış açısıyla tanımlamaya ve yapılandırmaya yardımcı olan bilgisayarlı yöntemlere ve araçlara ihtiyaç duyulmuştur. Bu yöntemler literatürün görsel temsiliyi sağlaması ile daha fazla önem kazanmıştır (Van Eck, 2011:1). Bunun sonucu olarak bibliyometrik çalışmaların günümüzde bilim insanları tarafından sıkça kullanıldığı görülmektedir. Bir araştırma alanının veya disiplinin mevcut durum, gelişim seyri ve eğilimi hakkında ayrıntılı bilgiler sunan bibliyometrik araştırmalarda, bilimsel makaleler, kitaplar, tezler, raporlar, bilimsel toplantılarda sunulan bildiriler, alıntılar gibi yayınlar ele alınmaktadır (Aylan, 2021: 30).

Bu çalışmanın amacı, 2013 yılından bu yana kadınların ekonomik istismarı literatürünün bibliyometrik analizlerini araştırmaktır. Araştırmada Web of Science veri tabanında “economic abuse of woman” taraması gerçekleştirilerek ve alan kısıtlamaları yapılarak toplam 379 çalışma elde edilmiştir. Analizlerde ilk olarak yayın sayılarına ve atıflara bakıldığında, 2013-2022 yılları arasında yayınların giderek arttığı belirlenmiş, en fazla yayının 2020 yılında, en fazla atıfın 2021 yılında yapıldığı görülmüştür. Kadınların ekonomik istismarı ile ilgili yapılan yayınların en çok aile çalışmaları, sosyal çalışmalar, sosyal bilimler disiplinlerarası çalışmalar ve ekonomi alanında yapıldığı ve yayın türünün en çok makale olduğu belirlenmiştir. En fazla çalışma yapan ülkelere bakıldığında

açık ara farkla ABD, sonrasında İngiltere ve Avustralya görülmektedir. En fazla yayın yapan kurumlar ise; RutgersStateUniversity New Brunswick, University of London ve University of California System olarak sıralanmaktadır. “Economic abuse of woman” kelimesi taratılarak incelenmiş çalışmalar içerisinde en çok katkısı olan yazarlar; Postmus JL, Stylianou A.M, McMahon S.’dir. Araştırmada kullanılan anahtar kelimelerin birlikte bulunma (co-occurrence) haritasına göre; literatürde çok kullanılan anahtar kelimelerin domestic violence (aile içi şiddet), intimate partner violence (eş şiddeti) ve women (kadın) olduğu belirlenmiştir. Kadınların ekonomik istismarına ilişkin referans ortak atıf ağına bakıldığında 5 kümeye ayrıldığı görülmektedir.

Kadınların ekonomik istismarına yönelik çalışmalara bakıldığında sürekli bir artış gözlemlenmiştir. Literatürdeki çalışmalarda, kadının ekonomik istismarı alanında, aile içi şiddet ve eşinden şiddetle ilişkili çalışmaların daha fazla olduğu görülmektedir. Bu durum ulusal ve uluslararası düzeyde gerçekleştirilen önemli girişimlere ve politikalara rağmen küresel ve sosyal bir sorun olmaya devam ettiğini göstermektedir. Dünya geneline bakıldığında özellikle kadınların erkeklere göre daha az istihdam edildiği görülmekte, erkek meslektaşlarına göre daha az maaş almakta, daha çok kayıt dışı alanlarda istihdam edilmektedir. Bu durumun yanı sıra günümüz dünya ekonomisinin kötü olması, işsizlik, gıdaya ulaşma sorunları, artan stresle birlikte kadına yönelik şiddeti artırmaktadır. Bu durum kadınların geleceğe umutla bakmasına, sosyal haklarını kullanmasına ve ekonomik özgürlüğüne sekte vurmaktayken; toplumların ve ülkelerin refahının yükselmesine, ekonomik ve sosyal kalkınmasına engel olmakta hatta sosyal yapısının bozulmasına neden olabilmektedir.

Kadına yönelik şiddetin yoğun olduğu ülkelerin sağlık, güvenlik, sosyal politika ve önleme giderleri artmakta yani ülkeye olan maliyeti yükseltmektedir. Bu durumun düzeltilmesi için öncelikle eğitim seviyelerinin artırılması, bu alanda uygulanabilir politikaların geliştirilmesi, daha duyarlı ve bilinçli bir şekilde bu politikaların uygulanması ile yapılabilir. Ayrıca kadınların sosyal hayatta daha görünür olması ve istihdamda daha fazla yer alması için düzelmeler yapılmalı ve gelir eşitsizliğinin önüne geçilmelidir.

Kültürel, sosyal ekonomik ve psikolojik açıdan önemli bir yere sahip olan kadına yönelik şiddet kavramının incelenmesi, dünyanın farklı yerlerinden çok sayıda bilim insanının bu alanda çalışması sorunu çözmek ve yeni politikaların geliştirilmesi açısından önem arz etmektedir. Yapılan çalışmaların artması konunun güncel kalması, farkındalığın artması ve günlük pratiklerde kadına yönelik olarak gerçekleşen ekonomik istismarı önlemeye yönelik eylemlerin artırılması açısından önemlidir.

Kaynakça

- Adams, A. E., Sullivan, C. M., Bybee, D., & Greeson, M. R. (2008). Development of the scale of economic abuse. *Violence Against Women, 14*(5), 563-588.
- Adler, A. (2020). Sosyal roller ve kişilik. Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Alp, G. & Çelik Ünlü, B. (2019). Turizm ve suç ilişkisinin bibliyometrik haritalama ile incelenmesi. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 12(2), 213-228.
- Bastos, A., Casaca, S. F., Nunes, F., & Pereira, J. (2009). Women and poverty: a gender-sensitive approach. *The Journal of Socio-Economics, 38*(5), 764-778.
- Bettio, F. & Ticci, E. (2017). *Violence against women and economic independence*. Luxembourg, Publication Office of the European Union.
- Birleşmiş Milletler (UN), Politika Özeti: COVID-19’un Kadınlar Üzerindeki Etkisi (9 Nisan 2020). Erişim Tarihi: 10 Ocak 2023. [https://turkiye.un.org/tr/89555-bm-raporu-covid-19-kadin-yoksullugunu-derinlestirecek#:~:text=Birle%C5%9Fmi%C5%9F%20Milletler%20Kad%C4%B1n%20Birimi%20\(UN,ve%20erkekler%20aras%C4%B1ndaki%20u%C3%A7urumu%20derinle%C5%9Ftirecek](https://turkiye.un.org/tr/89555-bm-raporu-covid-19-kadin-yoksullugunu-derinlestirecek#:~:text=Birle%C5%9Fmi%C5%9F%20Milletler%20Kad%C4%B1n%20Birimi%20(UN,ve%20erkekler%20aras%C4%B1ndaki%20u%C3%A7urumu%20derinle%C5%9Ftirecek).
- Bohra N, Sharma I, Srivastava S, Bhatia MS, Chaudhuri U, Parial S, Sharma A, & Kataria D. (2015). Violence against women. *Indian J Psychiatry, 57*:S333-S338.
- Boyacı, N. P. (2014). Platon’da kadın sorunu üzerine bir tartışma. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, 18*(1), 205-230.

- Casique Casique L & Furegato ARF. Violence Against women: theoretical reflections. *Revlatino-Am Enfermagem* 2006 Novembro-Dezembro; 14(6):950-6
- CEDAW, Erişim Tarihi:18 Kasım 2022.[Http://Www.Kaced.Org/Images/Files/Cedaw%20metni.Pdf](http://Www.Kaced.Org/Images/Files/Cedaw%20metni.Pdf).
- Chadegani, A. A., Salehi, H., Yunus, M., Farhadi, H., Fooladi, M., Farhadi, M., &Ebrahim, N. A. (2013). A comparisonbetween two main academic literatüre collections: web of science and scopus data bases. *Asian Social Science*, 9(5), 18-26. <https://doi.org/doi:10.5539/ass.v9n5p18>
- Chen, M.,Vanek, J., Lund, F., Heintz, J., Jhabvala, R. &Bonner, C. (2005). *Women, work & poverty*. New York, Unifem.
- Çalışkan, H.,& Çevik, E. İ. (2018). Kadına yönelik şiddetin belirleyicileri: Türkiye örneği. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(14), 218-233.
- Danvila-del-Valle, I.,Estévez-Mendoza, C.& Lara, F. J. (2019). Human resource straining: a bibliometric analysis. *Journal of Business Research*, 101, 627-636.
- DEVAW, Erişim Tarihi: 18 Kasım 2022. <https://Dspace.Ceid.Org.Tr/Xmlui/Bitstream/Handle/1/352/Ekutuphane3.5.1.4.4.Pdf?Sequence=1&İsallowed=Y>
- Dönmez, G., Şimşek, H.& Günay, T. (2012). Evli erkeklerde eşlerine yönelik şiddet ve ilişkili etmenler. *Turkish Journal of Public Health*, 10(3), 151-159.
- Dündar, Ö. (2021). Kadına karşı şiddete sosyoekonomik faktörlerin etkisi: teorik bir araştırma. *Hitit Ekonomi ve Politika Dergisi*, 1(2), 154-165.
- Eke C. & Küçükali, R. (2022). COVID-19 pandemi sürecinde kadına yönelik şiddet olgularının değerlendirilmesi: Erzurum ili Aziziye ve Aşkale ilçeleri örneği. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1(68), 36-42.
- Eşkinat, R. (2013). Türkiye'de kadına yönelik ekonomik şiddet (boşanmış kadınlara yönelik araştırma). *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (37).
- Evans, M.L.,Lindauer,M.&Farrell, M.E. (2020). A pandemic within a pandemic – intimate partner violence during Covid-19, *N. Engl. J. Med.* 16 (September). doi: <http://dx.doi.org/10.1056/NEJMp2024046>
- Gebrewahd, G. T., Gebremeskel, G. G.& Tadesse, D. B. (2020). Intimate partner violence against reproductive age women during COVID-19 pandemic in northern Ethiopia 2020: a community-based cross-sectional study. *Reproductive health*, 17(1), 1-8.
- Genç, Y., Altıparmak, İ. B., & Gündüz, D. U. (2019). Kadına yönelik şiddetin erkekler tarafından değerlendirilmesi: Sakarya örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(2), 391-408.
- Gökkaya, V. B. (2011). Türkiye'de kadına yönelik ekonomik şiddet. *CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12(2).
- Güler, E., & Erbil, N. (2022). Kadına yönelik şiddet, cinsel şiddet ve hemşirenin sorumlulukları. *Androloji Bülteni*, 24(3), 204-213.
- Heiskanen, M. &Piispa, M. (1998). Faith, hope, battering, a survey of men's violence against women in finland. *StatisticsFinland*. http://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/gender/VAW2/surveys/Finland/FIN_VAW_Publication.pdf (05/11/2015).
- İçli, T. G. (1994). Aile içi şiddet: Ankara -İstanbul ve İzmir örneği. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S.11(1-2), 7-20.
- Jaspard, M. & ENVEFF Team. (2001). Violence against women: the first french national survey. *Population Sociétés*, No. 364, 1-4.
- Kalaylıoğlu, Y., Öztürk, A.M., & Eker, G. B. (2020). The economic and social impact of COVID-19 on women and men: rapid gender assessment of covid-19 implications in Turkey: UN Women.

- Kaya F., Özdemir, N., Ve Uygur, G. (2014). Kadına yönelik şiddet ve ev içi şiddet. Savaş Yayıncılık, Ankara.
- Khalid, J.& Choudhry, M. T. (2021). Violence and economic empowerment of women in Pakistan: an empirical investigation. *Journal of Interpersonal Violence*, 36(9-10), NP5545-NP5560.
- Kılıç, G. (2019). Kadın akademisyenlerin kadına yönelik ekonomik şiddet algısı: Düzce üniversitesi örneği. *Muhakeme Dergisi*, 2(1), 1-33.
- Korkmaz, S., Korucu, T., Yıldız, S., Kaya, S., İzci, F., & Atmaca, M. (2016). Psikiyatri hastalarında aile içi şiddetin sıklığı ve ilişkili faktörler/Frequency of domestic violence in psychiatricpatientsandrelatedfactors. *Düşünen Adam*, 29(4), 359-366.
- Kurtoğlu, A. (2015). 8 Mart Dünya Kadınlar Günü hakkında kısa bir hikaye. *Fe Dergi*, 7(1), 77-85.
- Kutin, J.,Russell, R.,&Reid, M. (2017). Economic abuse between intimate partners in Australia: prevalence, health status, disability and financial stress. *Australian and New Zealand Journal of Public Health*, 41(3), 269-274.
- Mammen, K., &Paxson, C. (2000). Women's work and economic development. *Journal Of Economic Perspectives*, 14(4), 141-164.
- Messner, S. F. (1988). Research on cultural and socio economic factors in criminal violence. *Psychiatric Clinics of North America*, 11(4), 511-525.
- Moshtaq, S. A. S. (2019). Afganistan'da kadına yönelik şiddet üzerine bir araştırma. *Journal of International Social Research*, 12(62), 829-838.
- Namal, Y.& Taşkesen, Ö. (2022). COVID-19 salgını'nın kadın istihdamına etkileri: OECD ve TÜİK verileri üzerine analiz. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 122-141.
- Öyekçin, D. G.,Yetim, D. & Şahin, E. M. (2012). Kadına yönelik farklı eş şiddeti tiplerini etkileyen psikososyal faktörler. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 23(2), 1-7.
- Özköse, H. (2017). Yönetim bilişim sistemleri alanının Türkiye ve Dünya'daki bibliyometrik analizi ve haritası. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Bilişim Enstitüsü, Yönetim Bilişim Sistemleri Anabilim Dalı, Ankara.
- Pérez-Gutiérrez, M.,Castanedo-Alonso, J. M., Salceda-Mesa, M., &Cobo-Corrales, C. (2021). Scientific production on inclusive education and physical education: a bibliometric analysis. *International Journal of Inclusive Education*, 1-17.
- Piispa, M., & Heiskanen, M. (2005). Violence against women survey in finland; methodology and experiences. *Statistical Journal of the United Nations Economic Commission for Europe*, 22(3-4), 255-263.
- Postmus, J. L.,Plummer, S. B. &Stylianou, A. M. (2016). Measuring economic abuse in the lives of survivors: revising the scale of economic abuse. *Violence Against Women*, 22(6), 692-703.
- Rabia, İ. N. C. İ. (2019). Çalışan kadınlarda şiddet algısı ve bu algıda ekonomik şiddetin yeri. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 3(1), 189-206.
- Salgında Kadın Olmak Araştırma Raporu (2020). Erişim Tarihi: 12 Ocak 2023. <https://kadinininsanhaklari.org/wp-content/uploads/2021/02/Salg%C4%B1nda-Kad%C4%B1n-Olmak-Uzun-Rapor-Final.pdf>
- Seyrek, M.& Temel Gencer, C. (2022). Kadına yönelik aile içi şiddetin veri madenciliği ile analizi: Türkiye uygulaması. *International Journal of Informatics Technologies*, 15(1).
- Stylianou, A. M. (2016). The impact of economic abuse on depressive symptoms among survivors of intimate partner violence. Rutgers The State University of New Jersey-New Brunswick.

- Tabak, A, Barbak, A. & Öztürk, T. (2016). Kamu politikası disiplininin kavramsal gelişimini bibliyometri kullanarak anlamak mümkün mü?: 1980-2014 döneminin bilimsel haritalama analizi. *Lefke Avrupa Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 117-143.
- Tchamo, S., Mucambe, M., José, G., Manuel, B., & Mataveia, G. (2021). Economic costs of violence against women in Mozambique. *Journal of Interpersonal Violence*, 36(23–24), NP12626–NP12639. <https://doi.org/10.1177/0886260519898445>
- Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Dünyada İstihdam ve Sosyal Görünüm: Eğilimler 2022. Erişim Tarihi: 5 Ocak 2023. https://www.ilo.org/ankara/publications/WCMS_834656/lang-tr/index.htm
- Vahip I. & Doğanavşargil, Ö. (2006). Aile içi fiziksel şiddet ve kadın hastalarımız. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 17:107-14.
- Van Nunen, K., Li, J., Reniers, G. & Ponnet, K. (2017). Bibliometric analysis of safety culture research. *Safety Science*, 108, 248–258. <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2017.08.011>
- Van Eck, N. J. (2011). Methodological advances in bibliometric mapping of science (No. EPS-2011-247-LIS).
- WHO (Dünya Sağlık Örgütü), Erişim Tarihi: 23 Kasım 2022. <https://www.who.int/>
- Xiau X, Zhu F, O'Campo P, Koenig MA, Mock V & Campbell J (2005). Prevalence of and risk factors for intimate partner violence in China. *American Journal Of Public Health*, 95(1), 78-85.
- Yeşiltaş, E. & Evcı, N. (2021). Eğitimde bilgisayar okuryazarlığı çalışmalarının bibliyometrik bir analizi. *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(3), 223-242. <https://dx.doi.org/10.30855/gjes.2021.07.03.001>
- Yılmaz, E., & Aydın Doğan, R. (2021). Covid-19 pandemisi nedeniyle yaşanan toplumsal izolasyonun aile içi ve kadına yönelik şiddet üzerine etkisi. *Unika Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(1), 39-48.
- Yılmaz, M. (1999). Kütüphane ve bilgilimi açısından bibliyometrinin önemi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

EXTENDED SUMMARY

Despite today's improving welfare of countries, social developments, increase in the level of education and all the legal regulations, the phenomenon of exploitation against women is increasing. Economic exploitation is the most effective form of abuse and is women's weakest point in getting effected by it, among other forms of abuses. Despite the fact that at the base of all the exploitations aimed at women, there is a situation about women being economically weak, yet it is found that there is less studies carried out on economic exploitation (Gökkaya, 2011:104; Eşkinat, 2013: 292).

Economic exploitation of women is defined as: "Seizing her rights of decision-making, her efforts, assets, gaining power, income; leaving her unsecured, in ways wherein her future productions and acquisitions are taken away; meaning leaving her out of information and removing her future economic security" (Kaya vd., 2014:170). Studies show that women are economically exploited by her close circles, sometimes being the partner, lover, family members or employers. Women for most part are mainly exploited by their lovers or partners. Also, women getting paid low in her job, getting economic violence from her children, not getting fair share in inheritance or her ex-partner not paying the post-divorce maintenance, are to be considered within this subject matter as well.

Biblioemtric analysis offers data from academic publications from a particular discipline, writers, references, key words, countries of production, the companies to which writers are association with, years of publication and sources (Tabak vd., 2016:119). This way, it is used to see how various fields are related, creating the possibility to observe general inclinations as well as manage high number of literature, and it offers summarized information and outlook on the relationship that different studies have between them; furthermore, helping one to get an idea on the extent of the fields and reaching top-end information about particular matters while one can gain new perspectives (Özköse, 2017:12; Van Eck, 2011:1-2).

The importance of women's role in a countries' welfare and progress and it's economic situations, are important to be analyzed from a broad perspective as it will have significant social and scientific contributions. In this respect, the aim of this study is to create a bibliometric analysis related to the topic of "women's economic exploitation" found in the Web of Science (WOS). In this study, works related to the topic of 'economic abuse of women' found on the WOS platform have been analyzed and new perspectives have been obtained.

This study has used bibliometric graphics and maps in order to represent scientific literature in the form of images while employing bibliometric analysis which is one of the quantitative research methods.. In this study, the Web of Science (WOS), a multidisciplinary citation index, has been used for conducting analyses and creating maps. At the same time, the VOS viewer program has been employed, which is a frequently used program for visualizing networks in bibliometric studies. VOS viewer is a software program used to create maps and visualize these maps by taking network data into account (Yeşiltaş ve Evci, 2021:227). VOS viewer facilitates the understanding of large scale, scientific network graphics. Co-citations, author, publication, institution, key word networks are mapped according to distance-based visualization approaches (Alp ve Çevik Ünlü, 2019:218).

On WOS, studies on the topic "Economic abuse of woman" were examined and a total of 2262 studies were found. Since the studies included in the research have shown great momentum in the last ten years, the ones published between 2013-2022 are included and the data that is obtained was accessed on 9/11/2022. In addition, restriction to fields have been made in this study. Nine fields within the field of social sciences have been restricted. As a result of these limitations, 379 studies were analyzed.

The questions that are sought to be answered in this study are as follows:

1. What are the number of citations and publications of the studies regarding the economic exploitations of women, between 2013-2022 on WOS?
2. What are the types of publications and subject areas of the studies regarding the economic exploitations of women between 2013-2022 on WOS?
3. Of the studies regarding the economic exploitations of women between 2013-2022 on WOS, what is the distribution by country and institutions?
4. Of the studies regarding the economic exploitations of women between 2013-2022 on WOS, how are the keyword and co-citation network graphic analyses?

From 2013 onwards, bibliometric analysis have been conducted regarding women's economic exploitation. According to the results of 379 studies found on the Web of Science database, it has been found that, the number of citations and publications between the years of 2013-2022 have shown a cumulative increase; 2020 being the year of highest number of publications and 2021 being the year of highest number of citations. It has been shown that studies on women's economic exploitation have mainly been conducted in fields such as: family studies, social studies, social sciences interdisciplinary studies and fields in economy; articles being the most popular publication type. Unites States of America, being on the top-list of countries where such studies were conducted, followed by United Kingdom and Australia. Among institutions, the list is as follows: Rutgers State University New Brunswick. University of London and University of California System. When searched as "Economic abuse of women", out of works analyzed, these are the authors making the biggest contributions: Postmus J.L., Stylianou A.M., and McMahon S. According to the co-occurrence map of the used keywords; results show that the most frequently used keywords in literature are: Domestic Violence, Intimate Partner Violence and Women.

When looked at the co-citation network, references associated with topic of women's economic exploitation is divided under five clusters. Regarding the studies related to the study of women's economic exploitation, a continuous increase is noted in these studies. Furthermore, when studies in literature are considered, it is striking to see that works are in higher frequency on women's economic exploitation in relation to topics such as domestic violence or husband violence. This indicates that it continues to be a global problem despite the important initiatives and policies carried out at national and international level. Having significant number of people from different parts of the world working in this area, is important especially in developing new policies and solving certain problems. It is crucial to keep the increase in these studies up-to-date; for the increase in awareness and for the enhancement of preventative actions to economic violence that is aimed at women in daily practices.

Within the study there are specific limitations. The Web of Science (WOS) database, which is one of the world's largest databases with a multi-disciplinary co-citation index, was used for the bibliometric analysis Regarding the subject of 'Economic exploitation of women' from the Web of Science (WOS), publications from the years 2013-2022 are covered and the data that is obtained, was accessed on 9/11/2022. In addition, area limitations are made in this study. Limitation to 9 fields are made in fields of social sciences, namely; family studies, social work, interdisciplinary social sciences, economics, social issues, business, behavioral sciences, management and business finance.

THE EFFECT OF DELAYED AND IMMEDIATE ORAL CORRECTIVE FEEDBACK ON L2 PRONUNCIATION IN EMERGENCY DISTANCE EDUCATION

ANINDA VE SONRASINDA VERİLEN DÜZELTİCİ DÖNÜTLERİN ACİL DURUM UZAKTAN EĞİTİM DÖNEMİNDE YABANCI DİLDE SESLETİM ÜZERİNE ETKİSİ

Yusuf ÖZTÜRK

Muş Alparslan Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Yabancı Diller Eğitimi Bölümü
y.ozturk@alparslan.edu.tr
ORCID: 0000-0002-1838-6322

ÖZ

ABSTRACT

Geliş Tarihi:
06.01.2023

Kabul Tarihi:
21.03.2023

Yayın Tarihi:
31.03.2023

Anahtar Kelimeler
Sözlü düzeltici dönüt, yabancı dilde sesletim, uzaktan eğitim

Keywords
Oral corrective feedback, L2 pronunciation, distance education

COVID-19 nedeniyle 2020 yılında çevrimiçi öğretime ani geçişle birlikte İngilizce öğretmenleri ve öğrenenleri kendilerini daha az etkileşimin olduğu ve sınıflarından uzakta bir ortamda bulmuşlardır. Böylesine bir ortamda dil öğretiminin önemli bir boyutu olan düzeltici dönütler her iki taraf için de daha önemli hale gelmektedir. Bu çalışma, acil durum uzaktan eğitim bağlamında, bir konuşma dersi kapsamında verilen anında ve sonrasında düzeltici dönütlerin Türk üniversite öğrencilerinin yabancı dilde sesletimine etkisine ve öğrencilerin aldıkları dönütler hakkındaki görüşlerine odaklanmaktadır. Çevrimiçi öğretimle yürütülen sözlü iletişim becerileri dersini alan 23 öğrenci sekiz hafta boyunca izlenmiş ve sesletim hataları kayıt altına alınmıştır. Sesletim hatalarıyla ilgili olarak bir grup anında dönüt alırken diğer grup sonrasında ve bireysel olarak dönüt almıştır. Süreç sonunda hatalarıyla ilgili öğrencilere son test uygulanmıştır. Sonuçlar, tüm öğrenciler için sesletim hatalarında düşüş olduğunu ve süreç içinde ve sonunda hata sayısındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermiştir. Ancak, ortalama fark ve etki büyüklüğü, sonrasında dönüt alan grupta da büyük olmuştur.

With the sudden shift to online teaching with COVID-19 in 2020, ELT professionals and EFL learners found themselves in an environment with relatively less interaction, distant from their ordinary classrooms. In such a setting, a critical aspect of language teaching, oral corrective feedback (OCF), has become even more important for both sides. In a context of emergency distance education, this study focuses on the effect of delayed and immediate OCF on Turkish university students' L2 pronunciation in the scope of a speaking course, and their views on the feedback they received. In this respect, 23 students taking an oral communication skills course through online instruction were monitored for a total of eight weeks and their pronunciation errors throughout the process were recorded. One group received immediate feedback while the other group had delayed, individualized feedback on their pronunciation. A post-test based on these errors was administered online at the end of the process. The results showed a decrease in pronunciation errors for all students, and the difference in the number of errors during and at the end of the semester was statistically significant in both groups. However, the mean difference and the effect size were larger for the group who were exposed to delayed feedback.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1230037>

Atıf/Cite as: Öztürk, Y. (2023). The effect of delayed and immediate oral corrective feedback on L2 pronunciation in emergency distance education. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 13(1), 573-587.

1. Introduction

Synchronous computer-mediated communication (SCMC) has gained a great deal of importance in the last decades. It has been regarded as a valuable means to supplement classroom-based instruction (Jenks, 2014). However, with the outbreak of the COVID-19 pandemic in early 2020, SCMC has nearly replaced traditional face-to-face teaching in all levels of education worldwide. In the literature, both potential benefits and limitations or deficiencies of SCMC have been researched in comparison to traditional instruction (Satar & Ozdenar, 2008; Cheung, 2021). Considering the sudden shift to online teaching due to the pandemic, challenges are observed on the side of both teachers and learners. These challenges may include not having a suitable device, unstable connection (or not having any connection), low digital literacy and limited interaction (Atmojo & Nugroho, 2020; Taşçı, 2021). These aspects clearly pose a challenge for ELT professionals, particularly in conducting interactive activities or teaching speaking classes that require teacher-learner and learner-learner interaction since learners need a great deal of practice to gain fluency in the target language (Taşçı, 2021). Such a challenge can be extended to a critical phenomenon for language learning, corrective feedback, which can also be challenging to provide in production-focused activities in distance learning.

Corrective feedback is briefly defined as “teacher and peer responses to learners’ erroneous second language (L2) production” (Li, 2014, p. 196) and is reported to facilitate second language acquisition (e.g. Ellis, 2015, 2017; Gass & Mackey, 2015). It is not a new phenomenon as the importance of errors made by learners has long been recognized. Decades ago, Corder (1971) asserted that errors made by learners are of importance since they give us insights into how acquisition takes place and how learners deal with this process. Errors and corrective feedback also give us the chance to provide learners with valuable input and help them test their hypotheses about the language they are learning. In the course of time, this phenomenon has undergone many changes and with more communicative approaches, oral corrective feedback (OCF) has been brought to practitioners’ attention and studied widely in the literature in the context of teaching different language skills and areas. These studies mostly focused on the timing (Canals, Granena, Yilmaz & Malicka, 2020) and method (e.g. Rassaei, Moinzadeh & Youhannaee, 2012; Loewen & Philp, 2006) of OCF and teachers’ and/or learners’ perceptions (e.g. Kartchava, Gathbonton, Ammar & Trofimovich, 2020; Van Ha & Nguyen, 2021), reporting valuable pedagogical implications for language teaching.

In the context of distance education and SCMC, OCF has been a relatively under-researched topic. Furthermore, among different aspects of language use on which corrective feedback can be provided, teachers are reported to mostly address grammar (43%) that is followed by vocabulary (28%) and pronunciation (22%) (Brown, 2016). In other words, pronunciation is usually addressed to a lesser extent in providing feedback compared to other aspects of language use. Moreover, only few studies have examined the effect of feedback on how pronunciation is acquired (e.g. Saito & Lyster, 2012a,b; Dłaska & Krekeler, 2013) although it is a significantly important aspect as it has an influence on the intelligibility of learners and their communication skills. On the other hand, considering that the interaction between the teacher and students are quite artificial in SCMC in that the teacher’s role is limited to asking questions on checking understanding and the instructional process has limited student interaction (Cheung, 2021), providing OCF on pronunciation in such a context can be even more onerous. This is because individuals are not in the same physical environment, and it is difficult to interpret non-linguistic signals for negotiation of meaning, indicating that there is more to OCF than meets the eye in distance learning. Taking into account that lower-level learners strive a lot to put together a meaningful utterance when they speak, how their pronunciation errors should be addressed in distance learning is an issue that is worth to investigate. In this regard, the present study set out to examine the effect of delayed and immediate oral corrective feedback on Turkish university students’ L2 pronunciation in emergency distance education in the scope of a speaking course, and their views on the feedback they received, addressing the following research questions:

1. Does the timing of OCF have a significant effect on Turkish university students’ pronunciation errors in emergency distance education?
2. What are the views of students about the timing of the feedback they receive for their pronunciation errors in emergency distance education?

1.1. Relevant Studies

1.1.1. Oral Corrective Feedback and L2 Pronunciation

Oral corrective feedback has been reported to positively contribute to learners' acquisition and uptake in the context of pronunciation development in the L2 (Sheen, 2006; Lee, 2016). In the literature, research has focused on the effects of different OCF forms (e.g. Darabad, 2014; Saito & Lyster, 2012a) and techniques (e.g. Gooch, Saito & Lyster, 2016; Luquin & Roothoof, 2019) on pronunciation, the effect of OCF on learner uptake in pronunciation in particular (Lee, 2016) and learners' perceptions of OCF (e.g. Nguyen & Luu, 2021; Saribas, 2021). These empirical attempts were carried out in different contexts and with varying levels of learners, reporting valuable pedagogical implications.

While most studies on OCF focused on the feedback provided for different language areas and skills, some studies specifically concentrated on pronunciation. Examining the effects of correction on the uptake of learners in a New Zealand ESL context, Ellis et al. (2001) reported that the rate of uptake resulting from OCF was higher for pronunciation than it was for grammar and vocabulary. This is also in line with the findings of Sheen (2006) in which uptake originating from pronunciation recasts were, percentage-wise, higher than the one from other language areas. Focusing particularly on pronunciation, Lee (2016) explored the effect of OCF on the pronunciation uptake of ESL learners, reporting high repair rates for recasts, metalinguistic feedback and clarification requests among which explicit correction combined with metalinguistic explanation had the highest repair rate although recasts were more frequently used in the class. Consequently, providing OCF has positive contributions to the pronunciation uptake of learners and OCF seems to be more beneficial for pronunciation than it is for other language areas.

Comparing the effects of two OCF techniques, namely recasts and prompts, on students' pronunciation of the final -s and -es endings in an Iranian EFL context, Darabad (2014) revealed a positive effect of such an intervention, with recasts having a greater impact than prompts. In a different context, Gooch, Saito and Lyster (2016) compared the effects of recasts, prompts and no feedback on Korean EFL learners' pronunciation development of an English consonant in a form-focused instruction. They found that recasts were more helpful in improving controlled production of the target sound while prompts facilitated the controlled and spontaneous production, indicating that OCF yielded significant gains. In another study, Luquin and Roothoof (2019) tested the effects of recasts and metalinguistic feedback on low- and high-anxiety learners' pronunciation of the -ed ending. They concluded that recasts were significantly effective for pronunciation development and no significant differences were found between the different anxiety groups. Therefore, recasts are reported to be more commonly used and be more effective for repairs (Darabad, 2014; Gooch, Saito & Lyster, 2016; Luquin & Roothoof, 2019), while in some contexts explicit correction can be said to be more effective even though recasts are more frequent (Lee, 2016).

Based on the literature, it can be argued that providing OCF is more effective than no OCF although different OCF techniques seem to yield varying repair rates. In a Japanese EFL context, Saito and Lyster (2012a) investigated the effect of form-focused instruction with and without OCF on students' development in pronouncing an English consonant problematic for Japanese learners. They reported a significant improvement in the pronunciation of the target consonant in the group that received form-focused instruction with OCF. However, this positive effect may vary depending on how OCF is provided. Pawlak (2013) focused on the effect of explicit and implicit OCF on eliminating errors in L2 pronunciation of undergraduate students in English studies. He reported that the students who received explicit OCF outperformed those who got implicit OCF, although the difference was not significant in free production tasks. Likewise, Zohrabi and Behboudnia (2017) compared the immediate and delayed effects of explicit and implicit OCF on pronunciation errors in an Iranian EFL context, finding that explicit OCF had a more positive delayed effect, but again the difference was not significant. Explicit OCF on pronunciation having a more positive effect, though not significant, may be due to the fact that learners sometimes focus more on meaning than in form and when they receive implicit OCF they may have problems noticing, even though they do self-repair at that moment. Therefore, explicit correction can be handy in some situations.

Another aspect that needs attention regarding OCF is how learners perceive the OCF they receive, and whether there is a discrepancy between their perceptions and teachers' perceptions and practices. In this regard, Nguyen and Luu (2021) examined Vietnamese EFL students' perceptions of their teachers' OCF on pronunciation and

found that they had positive perceptions of OCF for their pronunciation, but they preferred to receive explicit correction than other types of OCF such as recasts and clarification requests. Moreover, in the interview data, they indicated to have delayed OCF, after they complete their performance, without getting interrupted as they produce their utterances. Saribas (2021) focused on learner perceptions of corrective feedback on L2 pronunciation in a US ESL context. In general, learners had a desire for being corrected for their pronunciation by external sources including native speakers and teachers. However, some learners felt embarrassment about noticing their errors and being corrected by others. Regarding the timing of feedback, several studies report students' favoring immediate correction over delayed correction in pronunciation (Alghazo, 2015; Huang & Jia, 2016), and moreover, learners are reported to have more positive attitudes towards being corrected for their pronunciation errors immediately (Kaivanpanah et al., 2012). It can thus be argued that learners do appreciate feedback on their pronunciation errors as it gives them an opportunity to learn from their errors and improve their pronunciation. Yet, affective factors should also be considered, and OCF should not be anxiety-triggering or not make learners feel embarrassed.

Taking a somewhat different approach to OCF, Dłaska and Krekele (2013) examined the immediate effect of individual corrective feedback on L2 German learners' comprehensibility of controlled speech production. One group received a listening-only treatment in which they recorded themselves reading a text, listened to their recording and the recording of their teachers with correct pronunciation and then re-recorded themselves. In addition to the recordings with correct pronunciation, another group was exposed to individualized feedback sessions in which the teachers referred to issues such as individual sounds, word stress and intonation. Individual corrective feedback was more effective than learners' only listening to their recorded pronunciations and to their teachers' model pronunciation. Considering the limited nature of interaction in online classes, such an individualized practice can also be useful in distance learning.

To sum up, OCF has a valuable potential for learners' pronunciation development. Although recasts are more commonly used by teachers to correct pronunciation errors, explicit correction can also be quite effective to lead to successful repairs. Learners usually have positive attitudes to OCF on pronunciation, sometimes even more than their teachers. In addition, individualized delayed feedback can be of great value when the need arises and if learners are to be discouraged or feel embarrassed by immediate feedback.

1.1.2. Corrective Feedback in SCMC and Distance Learning

In second language acquisition, interaction plays a prominent role (Long, 1981). In the context of the development of speaking skills, lack of or limited interaction may not lead to desired outcomes in fluency and automaticity. For instance, discussion activities that are used in classes provide direct interaction and feedback to learners, yielding more meaningful learning experience (Leasure, Davis & Thievon, 2000). However, in online contexts, learners may be deprived of such an interaction and this can be detrimental to their learning (Ali & Smith, 2015). There is no doubt that distance learning and/or SCMC have their pros and cons, but considering the shift to online teaching at a rate that could not be foreseen due to the COVID-19 pandemic, challenges that may include limited interaction for teachers and learners are observed. This has clearly been challenging for ELT professionals when one considers the importance of interaction for language learning. The challenge is even tougher in conducting interactive activities or teaching speaking classes that require teacher-learner and learner-learner interaction since learners need a great deal of practice to gain fluency and automaticity in the target language.

Most studies focused on written feedback in synchronous and/or asynchronous forms (Shintani, 2016; Canals et al., 2020), and empirical studies on oral corrective feedback for pronunciation errors are extremely limited. In a study on learners of Chinese, Bryfonski and Ma (2020) investigated the differential effects of feedback on the perception and production of Mandarin tones in an SCMC setting. They found that production improved under more implicit feedback, though in one-on-one instruction. In this respect, available studies on corrective feedback in SCMC settings involved instruction in a one-on-one setting (e.g., Akiyama & Saito, 2016; Bryfonski & Ma, 2020; Nassaji, 2007, 2009). However, due to the COVID-19 pandemic that broke out in early 2020, most schools and universities transitioned to one-to-many instruction, sometimes with large classes, which needs be examined to see how OCF works in such a setting particularly in the context of pronunciation errors considering the challenges that these settings have including not having a suitable device, unstable connection (or not having

any connection), low digital literacy and limited interaction (Atmojo & Nugroho, 2020). In this respect, this study focuses on delayed and immediate oral corrective feedback on Turkish university students' L2 pronunciation in online teaching, and their views on the feedback they received.

2. Methodology

A quasi-experimental research design was adopted in this study with two treatment groups exposed to different timings regarding the OCF they received on pronunciation during emergency distance education. Quasi-experimental designs are employed when it is not possible to have a control group or to randomly assign participants into treatment groups. Due to the restrictions during the data collection procedure, a quasi-experimental design was preferred in the present study. Qualitative data were also gathered to have an in-depth understanding of the participants' experience and their views on the timing of OCF they received.

2.1. Participants

The participants were 23 first-year students studying English language teaching (ELT) selected through convenience sampling as they were taking an oral communication skills course taught by the researcher. They were part of a single class group and were taking the course through distance education during the COVID lockdowns in Spring, 2021. The class was split into two groups at the beginning of the semester to maximize the amount of time during which they can speak English. The characteristics of the participants are presented in Table 1.

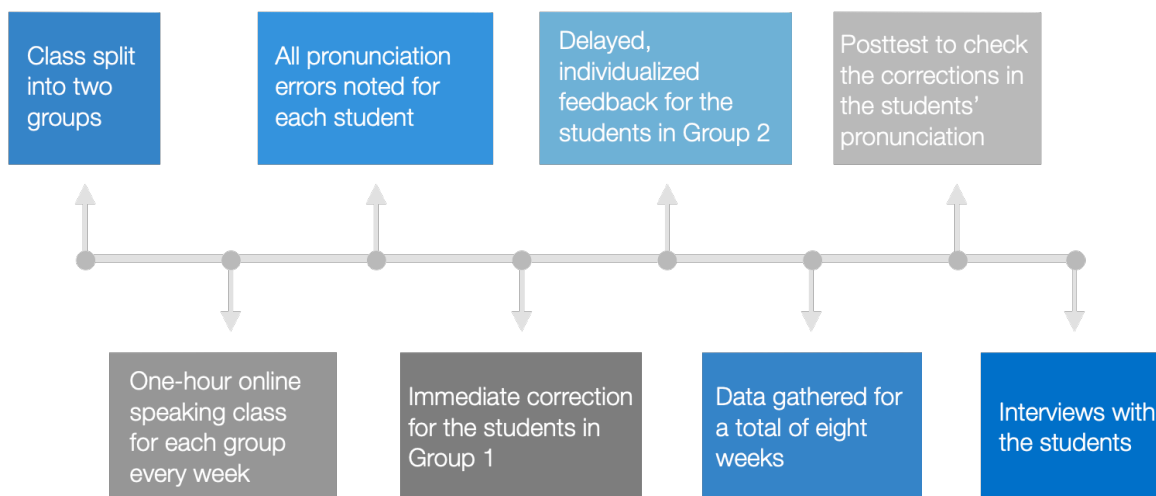
Table 1. Characteristics of the participants

	n	Year of Study	Age (Average)	Gender		OCF Received
				Female	Male	
Group 1	11	1	21.1	8	3	Immediate
Group 2	12	1	20.7	10	2	Delayed

The participants were aged around 21 and all of them were first year students with some having studied a prep class the previous year while others were exempted from it. They were presumably upper-intermediate level learners of English. Most of the participants were female students, representing the tendency in their program (i.e. around 70% of all the students in the program being female). No set criteria were used to split the group into two; the class was divided into two groups merely in order of the class list.

2.2. Procedure

Oral communication skills is a course taught two class hours a week and included in the first year of the ELT curriculum in most Turkish universities that have the program in their faculties of education. The present study was conducted in the scope of the oral communication skills course at a Turkish university in eastern Turkey during the spring semester of 2021 when the mode of education was online through distance education platforms. The platforms employed in this respect were Google Classroom for assignments and announcements, and Google Meet for online, synchronous classes. The procedure followed in the implementation of the study is summarized in Figure 1.

Figure 1. Summary of the procedure followed in the study

After the class was split into two groups, which was done to give them more chance to speak since online classes can be limited in terms of instruction, especially in the case of one-to-many instruction, one-hour weekly sessions were held with each group for 14 weeks, but the data for this study were gathered for the last eight weeks. During each class, the students' pronunciation errors were noted carefully with the word mispronounced and the phonetic transcription of the mispronunciation. At this point, flaws in stress and intonation were not considered, but sounds that were pronounced wrong or sometimes those that were skipped were noted in both groups. In Group 1, the students were immediately corrected as they spoke through explicit correction, while in Group 2, the students received explicit correction after the class ended and through an individual audio message on a messaging app used by the instructor and the class. The reason why explicit correction was chosen to provide oral corrective feedback on the students' pronunciation was that the focus of this study was on the timing, and it was aimed to see whether immediate or delayed feedback would be effective when it comes to correcting pronunciation errors in distance education. So, the same feedback technique needed to be used. Another reason was that since Group 2 would receive individualized feedback following the class, a recast would not be meaningful as it was not during a task, and for example, meta-linguistic feedback may not be suitable to provide to Group 1 during a conversation. That is why explicit correction was chosen as the feedback technique for both groups. Samples of OCF for Group 1 (immediate) and Group 2 (delayed) are as in the following:

Group 1 (Immediate OCF)

Student 11: ... I used to .. to go to a supermarket near home . in . in that area [/areja/]

Teacher: [/'er.i.ə /] not [/areja/] okay

Student 11: oh yes [/'er.i.ə /]

Group 2 (Delayed OCF)

Teacher: (Audio message) hi [student's name] . I hope you enjoyed today's class .. during the class . you said [/pepə r/] instead of [/'peɪ.pə r/] .. these are two different words . right

Student 21: yes . thank you sir

Student 21: (Audio message) [/'peɪ.pə r/] .. [/'peɪ.pə r/]

At the end of the semester, each student took a posttest in the form of an online interview in which they were presented sentences and each sentence included a word that the student mispronounced in one or more classes throughout the semester. In this fashion, the aim was to observe whether the feedback they received led to an improvement in their pronunciation of those words. Lastly, 12 voluntary students were interviewed to get to know their perceptions regarding the feedback they received. They were asked whether they wanted to be

corrected after a pronunciation mistake in an online class, and if they wanted correction, what their choice would be regarding its timing, and how they would feel about being corrected immediately or in a delayed manner.

2.3. Data Analysis

Descriptive and inferential statistics were used to analyze the data and report the findings in the present study. The number of errors the students made during the semester and the change in their performance from the classes in the semester to the posttest in percentages were calculated. To see whether there was a significant difference in the correction rate between the number of errors made during and at the end of the semester by the students who received immediate correction and those who received delayed feedback in distance education, a paired samples t-test was used. Moreover, 10 most common errors in the classes and in the posttest were also tabulated and reported to give researchers and readers an idea about the words mispronounced by the students in the present study. As for the interviews, the data collected was analyzed through content analysis. Having been reviewed with an independent researcher, the findings were presented in the form of codes and themes.

3. Findings

3.1. Common Pronunciation Errors

In the present study, throughout the data-collection period, all pronunciation errors were recorded the students mispronounced 133 words (type) with a total frequency of 179 times (token). The words that occurred in the research data more than twice are presented in Table 2.

Table 2. Words commonly mispronounced in the research data

Word	Frequency	Word	Frequency
again	4	disease	3
area	4	event	3
beginning	4	(to) live	3
builder	4	mountain	3
desert	4	our	3
corona	3	police	3
department	3	precaution	3
develop	3	(past tense “-ed”)	7

In the research data, 15 words were observed to be mispronounced by the students during the semester more than twice. Moreover, there were quite a few words that were also mispronounced; however, the error in these words was not in the pronunciation of the word root, but an inflectional suffix, the past tense “-ed”. That is why it was included in the table among the common errors.

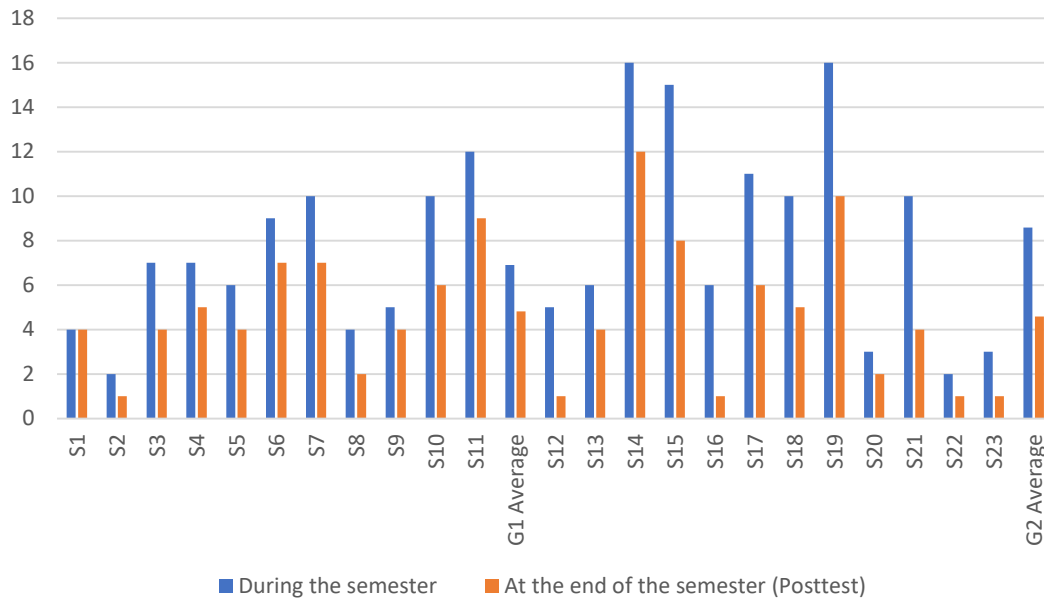
3.2. Frequency of Errors During and at the End of the Semester

As is mentioned above, during the eight-week period when the research data were collected on the students’ pronunciation errors, 133 different words were mispronounced in a total of 179 different occasions by both groups. Group 1, which received immediate OCF, made less errors (i.e. 76 times) in pronunciation than Group 2, which received delayed OCF, did (i.e. 103 times). The frequencies of errors made by each group and the whole class during and at the end of the semester are presented in Table 3.

Table 3. Frequencies of errors by each group

	Errors During the Semester	Errors at the End of the Semester (Posttest)	Change (%)
Group 1 (Immediate OCF)	76	53	-30
Group 2 (Delayed OCF)	103	55	-47

Although the students in Group 2 were observed to make considerably more errors during the semester, the frequencies of errors by both groups were almost the same at the end of the semester. In other words, Group 2 seemed to benefit more from OCF compared to Group 1; the errors in Group 2 decreased by 47% through the end of the semester while this rate was 30% for Group 1. Nevertheless, there were less errors at the end of the semester in both groups. Individual variation in both groups as well as group averages are represented in Figure 2.

Figure 2. Individual variation in pronunciation errors and group averages

Even though both groups showed an improvement in the mispronunciations they had during the semester, Group 2 exhibited a higher level of enhancement. Most students in Group 2 decreased the number of pronunciation errors at the end of the semester; as a matter of fact, one student in Group 1 was not able to correct any of his/her pronunciation errors. Group averages also yielded a greater downward change for Group 2, indicating that the students who received delayed, individualized feedback during distance education may have benefitted more from the OCF they had.

3.3. Frequency of Errors During and at the End of the Semester

A paired samples t-test was performed on the data to see whether the difference in the number of pronunciation errors showed a significant difference between the classes during the semester and the posttest at the end of the semester. For Group 1, in which the students were provided on-the-spot, immediate OCF, there was a significant difference in the number of their pronunciation errors during the semester and at the end of the semester, $t(10)=6.10$, $p<.001$. Likewise, for Group 2, which received delayed, individualized OCF, there was also a significant difference in the number of the students' errors in classes and in the posttest at the end of the semester, $t(11)=6.78$, $p<0.001$. These findings showed that OCF provided both immediately and after classes helped the students improve their pronunciation errors of certain words.

Effect sizes were examined for the differences in both groups by calculating Cohen's *d* to see whether there was a difference in effect size for the change from the classes during the semester to the posttest at the end of the semester. In Group 1, the significant difference between the number of errors during and at the end of the semester had a large effect size ($d=1.84$). In a similar vein, a large effect size was also found for the significant difference between the number of errors during and at the end of the semester in Group 2 ($d=1.96$). In other

words, both immediate and delayed OCF on the students' pronunciation errors had a large effect size, with delayed OCF having an even larger effect size compared to immediate OCF.

3.4. Student Views on Immediate and Delayed OCF in Online Classes

When it comes to correction in language teaching settings, there may be discrepancies between what teachers do, how students perceive it and what can be more effective. Therefore, in the present study, the students' views on the timing of OCF in a distance education context were also examined. Based on the qualitative data obtained through the interviews with 12 students, three themes and relevant codes were retrieved and are presented in Table 4.

Table 4. Students' Views on Immediate and Delayed OCF

Correction of Pronunciation in Distance Education	Immediate Correction	Delayed Correction
Necessary (12)	Unwelcomed (2)	Welcomed (6)
Timing being inconsequential (3)	Welcomed (3)	Less effective (1)
	Causing stress (1)	Long-term learning (2)
	Embarrassing (2)	Embarrassing (1)
	Anxiety-triggering (1)	
	Irritating (1)	
	Practical (1)	
	Long-term learning (1)	
	Effective (2)	

With respect to correction of their pronunciation errors in distance education, all the students perceived correction as necessary for their pronunciation development. Most of them regarded it as necessary to improve their pronunciation and correct their errors, stating that they otherwise would not be able to notice their errors. Some of the students also indicated that the timing of feedback was inconsequential, and it did not matter when, as long as they were corrected. Quotations from the students' statements are as in the following:

"I would want to be corrected because I don't want to make the same pronunciation errors again and again." S13

"I prefer to be corrected. I would be better for me to learn its correct pronunciation." S11

"I feel badly when I make a pronunciation mistake. I want to be understandable. That's why I want to be corrected." S7

"I want to learn from my mistakes, so I don't feel offended by being corrected for my pronunciation errors by my teacher. But it is not really important for me if I'm corrected immediately or sometime after." S2

Although all the students desired receiving OCF and some did not have any preference for the timing, the rest did have a preference and stated various justifications. The students indicated to have a preference for immediate or delayed correction highlighted the advantages and disadvantages of one over the other. Those who welcomed delayed corrected thought it would lead to long-term learning because it was permanent and easy to remember. They referred to certain disadvantages of immediate correction, particularly affective issues, such as causing stress, embarrassment, anxiety and being irritating:

"If I were to be corrected for my pronunciation as I speak, I would be a little embarrassed of my classmates." S21

“When I’m corrected immediately, it makes me feel a bit anxious whenever I talk because it can lead to losing my courage.” S7

“I feel good about being corrected because I’m learning, but when it is in front of others, it is not nice because everyone wants to be perfect.” S14

“It will be better if I’m corrected sometime after I make the mistake. Otherwise, in an online class, correction can be irritating.” S11

Immediate correction was not welcomed by some of the students due to several psychological reasons, but causing embarrassment was also mentioned for delayed feedback as well. Even though this was stated by only one of the students, it is remarkable to see a negative psychological mood reported to be perceived for to different timings of OCF. In this case, the embarrassment due to delayed feedback was about feeling bad among peers:

“When receiving feedback afterwards, I would feel impressed by my teacher’s effort, but embarrassed to take my teacher’s time for feedback at the same time.” S19

On the other hand, the who preferred to receive immediate feedback thought it was more practical and effective compared to being corrected after the class. For them, it led to long-term learning when they were corrected on the spot. Quotations from the students’ views are as follows:

“I would rather be corrected immediately, not later or not after the class. In that case, I can remember easily.” S8

“I think when I make a pronunciation mistake it would be effective for me if I’m being corrected on the spot.” S22

To sum up, the students mostly preferred delayed OCF by referring to the negative effects of being corrected immediately after they had an error in pronunciation. On the other hand, some of the students indicated their preference for immediate OCF because for them being corrected on the spot was more effective. However, all the students agreed that correction was necessary and they welcomed it for their pronunciation development.

4. Results, Discussion and Recommendations

Focusing on a relatively under-researched issue in a considerably new educational environment, this study attempted to examine the effect of delayed and immediate oral corrective feedback on Turkish students’ L2 pronunciation in emergency distance education in the scope of a speaking course, and their views on the feedback they received. A decrease was observed in the number of pronunciation errors made by both the students who received immediate OCF and those who had delayed OCF in online classes. The difference in the number of errors during and at the end of the semester was statistically significant in both groups. Yet, the mean difference and the effect size were larger for the group who were exposed to delayed OCF. In other words, the students who received delayed, individualized OCF for their pronunciation errors in distance education benefitted more from their feedback. On the other hand, most of the students who were interviewed preferred to have delayed OCF because of the affective consequences of immediate OCF, whereas some students thought on-the-spot feedback was more effective. When the findings from the students’ views on different timings of OCF were to be evaluated altogether, it can be argued that there may be individual differences in students’ preferences regarding the timings of OCF in distance education.

Pronunciation comes after grammar and vocabulary among the areas of language use for which teachers report to give learners feedback (Brown, 2016). However, the uptake of learners resulting from OCF can actually be higher for pronunciation compared to grammar and vocabulary (Ellis et al., 2001). As a matter of fact,

pronunciation is of utmost importance for learners' intelligibility as they speak and speaking is a crucial communicative skill of language. That is why any opportunity for pronunciation development is valuable for learners and teachers, and in this respect, providing OCF seems to be more beneficial for pronunciation than no OCF. When it comes to the timing of OCF, the present study reported positive effects for both immediate and delayed OCF on pronunciation in distance education, with a larger effect size for delayed OCF. At this point, the limited amount of research on the timing of OCF mostly focus on grammar. One of the few research studies that involve errors in pronunciation among other areas and skills addressed through immediate and delayed OCF is Tesnim (2019) that investigated the effect of OCF on learners' speaking skills in general (i.e. grammar, vocabulary, pronunciation and fluency). She found that immediate and explicit OCF had a positive effect on grammatical development, but not the learners' performance in vocabulary, fluency and pronunciation. Ineffectiveness of immediate OCF on pronunciation can be argued to be in line with the relatively smaller effect size of immediate OCF in the present study. Tesnim (2019) justified this finding in the context of pronunciation to be related to certain affective problems caused by immediate correction, also mentioned by the students in the current study. Those studies that attempted to examine the effect of the timing of feedback on the acquisition of certain grammatical features reported either an advantage of immediate corrective feedback (Fu & Li, 2020; Arroyo & Yilmaz, 2018; Li et al., 2016) or no significant difference between immediate and delayed feedback (Quinn, 2014). It can thus be argued that immediate correction may work better for errors in grammar than those related to pronunciation, at least when it comes to online teaching. Nevertheless, OCF is reported to facilitate pronunciation acquisition more effectively compared to an instructional setting with no OCF on pronunciation (Gao, 2021; Lee & Lyster, 2016). Therefore, effectiveness-wise, OCF should be provided for pronunciation errors either immediately or afterwards, but in the current study, delayed OCF was reported to have a larger effect size in an online teaching context.

Delayed OCF having a larger effect size could be related to the limited nature of interaction in online classes where a live, on-the-spot correction might arouse certain negative feelings, which were also mentioned by the participants as they referred to the disadvantages of immediate OCF. They reported to mostly prefer delayed OCF because of these disadvantages, but some of the students perceived immediate OCF as more effective. In this respect, there are contrary findings in the literature. In a Chinese context, Zhu and Wang (2019) found that university students had more preferences for immediate correction, whereas English prep students at a Turkish university reported not to be comfortable with immediate correction (Ölmezer-Öztürk & Öztürk, 2016). So, there may also be cultural issues when it comes to students' preferences for immediate or delayed correction, and students' proficiency level can be another key issue in their perceptions of corrective feedback. Zhu and Wang (2019) and Ölmezer-Öztürk and Öztürk (2016) did not specifically address pronunciation errors but corrective feedback in general. In Nguyen and Luu (2021) focusing on perceptions of OCF on pronunciation, learners indicated to have delayed OCF, after they complete their performance, without getting interrupted as they produce their utterances. In other words, students' perceptions of OCF may also differ based on the language skill and area in which they are corrected, and getting on-the-spot correction for pronunciation errors may be more stressful than for other areas of language use. Nevertheless, in several studies, students were found to favor immediate correction over delayed correction in pronunciation (Alghazo, 2015; Huang & Jia, 2016), and to have more positive attitudes towards being corrected for their pronunciation errors immediately (Kaivanpanah et al., 2012). However, in fluency-focused activities, immediate correction is not always a good idea as Harmer (2007, 2008) suggests that in such activities, interrupting students in mid-flow for correction can disrupt the communication and turn into a form-focused activity, not to mention the negative psychological effects.

As the present study focused only on explicit correction because it seemed more convenient and reasonable when providing immediate and delayed OCF, other correction techniques can be experimented in a similar instructional context. With regard to the measurement frame, the students' errors were recorded during the most part of an academic semester and the tested right at the end of the semester, but a delayed effect can also be included in a further study to see whether immediate and delayed OCF have similar delayed effects measured sometime after the posttest. On the other hand, the present study also has several limitations. First of all, the focus was on one EFL learning context at a Turkish state university and the participants were presumably upper-intermediate level EFL teacher candidates, so the results cannot be generalized to contexts with varying proficiency levels and age groups. Secondly, the participants' digital literacy skills were not measured and

considered in the study, which may be a factor that can potentially affect their language performance in online classes. Lastly, due to limited interaction, issues regarding intonation and stress were not considered when providing immediate and delayed OCF, so the feedback was limited to the mispronunciation of phonemes.

References

- Akiyama, Y., & Saito, K. (2016). Development of comprehensibility and its linguistic correlates: A longitudinal study of video-mediated telecollaboration. *The Modern Language Journal*, 100(3), 585-609.
- Alghazo, S. M. (2015). Advanced EFL Learners' Beliefs about Pronunciation Teaching. *International Education Studies*, 8(11), 63-76.
- Ali, A., & Smith, D. T. (2015). Comparing social isolation effects on students attrition in online versus face-to-face courses in computer literacy. *Issues in Informing Science and Information Technology*, 12, 11–20. <https://doi.org/10.28945/2174>
- Arroyo, D. C., & Yilmaz, Y. (2018). An open for replication study: The role of feedback timing in synchronous computer-mediated communication. *Language Learning*, 68, 942–972.
- Atmojo, A. E. P., & Nugroho, A. (2020). EFL classes must go online! Teaching activities and challenges during COVID-19 pandemic in Indonesia. *Register Journal*, 13(1), 49-76.
- Brown, D. (2016). Type and linguistic foci of oral corrective feedback in the L2 classroom: A meta-analysis. *Language Teaching Research*, 20(4), 436e458. <https://doi.org/10.1177/1362168814563200>.
- Bryfonski, L., & Ma, X. (2020). Effects of implicit versus explicit corrective feedback on mandarin tone acquisition in a SCMC learning environment. *Studies in Second Language Acquisition*, 42(1), 61-88.
- Canals, L., Granena, G., Yilmaz, Y., & Malicka, A. (2020). Second language learners' and teachers' perceptions of delayed immediate corrective feedback in an asynchronous online setting an exploratory study. *TESOL Canada Journal*, 37(2), 181-209.
- Cheung, A. (2021). Language teaching during a pandemic: A case study of zoom use by a secondary ESL teacher in Hong Kong. *RELC Journal*. <https://doi.org/10.1177/0033688220981784>
- Corder, S.P. (1967): "The significance of learners' errors", *IRAL*, 5, 161-169.
- Darabad, A. M. (2014). Corrective feedback interventions and EFL learners' pronunciation: A case of –s or –es ending words. *International Journal of Learning and Development*, 4(1), 40-58.
- Dlaska, A., & Krekeler, C. (2013). The short-term effects of individual corrective feedback on L2 pronunciation. *System*, 41(1), 25-37.
- Ellis, R. (2015). *Understanding second language acquisition* (2nd ed.). Oxford: Oxford University Press.
- Ellis, R. (2017). Oral corrective feedback in L2 classrooms: What we know so far. In H. Nassaji & E. Kartchava (Eds.), *Corrective feedback in second language teaching and learning: Research, theory, applications, implications* (pp. 3- 18). New York: Routledge.
- Ellis, R., Basturkmen, H., & Loewen, S. (2001). Learner uptake in communicative ESL lessons. *Language Learning*, 51(2), 281-318. <https://doi.org/10.1111/1467-9922.00156>
- Fu, M., & Li, S. (2020). The effects of immediate and delayed corrective feedback on L2 development. *Studies in Second Language Acquisition*, 44(1), 2-34.
- Gao, X. (2021). Oral corrective feedback on Mandarin pronunciation in live online classes. In Y. Zhang & X. Gao (Eds.), *Frontiers of L2 Chinese Language Education* (pp. 90-109). London: Routledge.
- Gass, S. M., & Mackey, A. (2015). Input, interaction, and output in second language acquisition. In B. VanPatten & J. Williams (Eds.), *Theories in second language acquisition: An Introduction* (2nd ed., pp. 180-206). New York: Routledge.

- Gooch, R., Saito, K., & Lyster, R. (2016). Effects of recasts and prompts on L2 pronunciation development: Teaching English/1/to Korean adult EFL learners. *System*, 60, 117-127.
- Harmer, J. (2007). *The practice of English language teaching*. 4th ed. England: Pearson Education.
- Harmer, J. (2008). *How to teach English*. England: Pearson Education.
- Huang, X., & Jia, X. O. (2016). Corrective feedback on pronunciation: Students' and teachers' perceptions. *International Journal of English Linguistics*, 6(6), 245-254.
- Jenks, C. (2010). Adaptation in online voiced-based chat rooms: Implications for language learning in applied linguistics. In P. Seedhouse, S. Walsh, & C. Jenks (Eds.), *Conceptualising 'learning' in applied linguistics* (pp. 147–162). Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan.
- Kaivanpanah, S., Alavi, S. M., & Sepehrinia, S. (2012). Preferences for interactional feedback: differences between learners and teachers. *Language Learning Journal*, 43(1), 74-93. <https://doi.org/10.1080/09571736.2012.705571>
- Kartchava, E., Gatbonton, E., Ammar, A., & Trofimovich, P. (2020). Oral corrective feedback: Pre-service English as a second language teachers' beliefs and practices. *Language Teaching Research*, 24(2), 220-249.
- Leasure, A.R., Davis, L., & Thievon, A.L. (2000). Comparison of student outcomes and preferences in a traditional vs. world wide web-based baccalaureate nursing research course. *Journal of Nursing Education*, 29(4), 149–154.
- Lee, A. H., & Lyster, R. (2016). The effects of corrective feedback on instructed L2 speech perception. *Studies in Second Language Acquisition*, 38(1), 35-64.
- Lee, E. J. (2016). Reducing international graduate students' language anxiety through oral pronunciation corrections. *System*, 56, 78-95. <https://doi.org/10.1016/j.system.2015.11.006>
- Li, S. (2014). Oral corrective feedback. *ELT journal*, 68(2), 196-198.
- Li, S., Zhu, Y., & Ellis, R. (2016). The effects of the timing of corrective feedback on the acquisition of a new linguistic structure. *The Modern Language Journal*, 100, 276–295.
- Loewen, S., & Philp, J. (2006). Recasts in the adult English L2 classroom: Characteristics, explicitness, and effectiveness. *The modern language journal*, 90(4), 536-556.
- Long, M. (1981). Input, interaction and second language acquisition. In H. Winitz (Ed.), *Native language and foreign language acquisition* (pp. 259–278). New York: Annals of the New York Academy of Science.
- Luquin, M., & Roothoof, H. (2019). The effects of oral corrective feedback and language anxiety on pronunciation development. *Elia-Estudios de Lingüística Inglesa Aplicada*, 19, 41-69.
- Nassaji, H. (2007). Elicitation and reformulation and their relationship with learner repair in dyadic interaction. *Language Learning*, 57(4), 511-548.
- Nassaji, H. (2009). Effects of recasts and elicitations in dyadic interaction and the role of feedback explicitness. *Language Learning*, 59(2), 411-452.
- Nguyen, N. X., & Hung Luu, N. Q. (2021). EFL Learners' Perceptions of Teachers' Corrective Feedback for Pronunciation. *International Journal of Science and Management Studies*, 4(4), pp. 266–281. <https://doi.org/10.51386/25815946/ijms-v4i4p125>
- Ölmezer-Öztürk, E., & Öztürk, G. (2016). Types and Timing of Oral Corrective Feedback in EFL Classrooms: Voices from Students. *Novitas-ROYAL (Research on Youth and Language)*, 10(2), 113-133.
- Pawlak, M. (2013). The effect of explicit and implicit corrective feedback on eliminating pronunciation errors. In E. Waniek-Klimczak & L. R. Shockey (Eds.), *Teaching and researching English accents in native and non-native speakers* (pp. 85-101). Springer, Berlin, Heidelberg.

- Quinn, P. (2014). Delayed versus immediate corrective feedback on orally produced passive errors in English. Unpublished PhD dissertation, University of Toronto, Toronto, Canada.
- Rassaci, E., Moinzadeh, A., & Youhannaee, M. (2012). Effects of recasts and metalinguistic corrective feedback on the acquisition of implicit and explicit L2 knowledge. *The Journal of Language Learning and Teaching*, 2(1), 59-75.
- Saito, K., & Lyster, R. (2012a). Effects of form-focused instruction and corrective feedback on L2 pronunciation development of /ɹ/ by Japanese learners of English. *Language Learning*, 62(2), 595-633. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9922.2011.00639.x>.
- Saito, K., & Lyster, R. (2012b). Investigating the pedagogical potential of recasts for L2 vowel acquisition. *TESOL Quarterly*, 46(2), 387-398. <https://doi.org/10.1002/tesq.25>.
- Saribas, E. (2021). Corrective Feedback in L2 Pronunciation: The Learner Lens. Unpublished MA Thesis, University of Central Florida, Orlando, Florida.
- Satar, H. M., & Ozdenar, N. (2008). The effects of synchronous SCMC on speaking proficiency and anxiety: Text versus voice chat. *The Modern Language Journal*, 92, 595-613. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4781.2008.00789.x>
- Sheen, Y. (2006). Exploring the relationship between characteristics of recasts and learner uptake. *Language Teaching Research*, 10(4), 361-392.
- Shintani, N. (2016). The effects of computer-mediated synchronous and asynchronous direct corrective feedback on writing: a case study. *Computer Assisted Language Learning*, 29(3), 517-538.
- Taşçı, S. (2021). Evaluation of emergency distance language education: Perspectives of ELT students. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 286-300. <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.877657>
- Tesnim, O. (2019). Oral corrective feedback and its impact on learners' speaking skills: Tunisian EFL students as a case study. *International Journal of Language and Linguistics*, 7(3), 138-149.
- Van Ha, X., & Nguyen, L. T. (2021). Targets and sources of oral corrective feedback in English as a foreign language classrooms: are students' and teachers' beliefs aligned?. *Frontiers in Psychology*, 12, 1-10
- Zhu, Y., & Wang, B. (2019). Investigating English language learners' beliefs about oral corrective feedback at Chinese universities: a large-scale survey. *Language awareness*, 28(2), 139-161.
- Zohrabi, M., & Behboudnia, N. (2017). The effect of explicit and implicit corrective feedback on segmental word-level pronunciation errors. *Applied Research on English Language*, 6(2), 237-266

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

COVID-19 nedeniyle 2020 yılında çevrimiçi öğretime ani geçişle birlikte İngilizce öğretmenleri ve öğrenenleri kendilerini daha az etkileşimin olduğu ve sınıflarından uzakta bir ortamda bulmuşlardır. Böylesine bir ortamda dil öğretiminin önemli bir boyutu olan düzeltici dönütler her iki taraf için de daha önemli hale gelmektedir. Uzaktan eğitim ve senkron iletişim ortamları bağlamında sözlü düzeltici dönütler üzerine sınırlı sayıda araştırma bulunmaktadır. Ayrıca, düzeltici dönüt sağlanabilecek farklı dil kullanımı boyutları arasında öğretmenlerin en çok dilbilgisi hatalarını ele aldıkları (%43) ve bunu sözcük bilgisi (%28) ve sesletimin (22%) izlediği bulgulanmıştır (Brown, 2016). Bir başka deyişle, dil kullanımının diğer boyutlarıyla karşılaştırıldığında dönüt verme noktasında sesletim genellikle daha az ele alınmaktadır. Bunun yanında, öğrenenlerin anlaşılabilirliği ve iletişim becerileri üzerinde bir etkisi olduğu için oldukça önemli bir boyut olmasına rağmen düzeltici dönütlerin sesletimin nasıl edinildiği üzerindeki etkisi üzerinde az sayıda çalışma bulunmaktadır (örn. Saito & Lyster, 2012a,b; Dłaska & Krekeler, 2013). Öte yandan, öğretmenin rolünün anlamayı kontrol etmek üzere soru sormayla sınırlı olduğu ve öğrenci etkileşiminin az olduğu canlı ders ortamlarında öğretmen ve öğrenciler arasındaki etkileşimin oldukça yapay olduğu düşünüldüğünde (Cheung, 2021), böyle bir ortamda sesletim ile ilgili düzeltici dönüt sağlamanın daha zor olması beklenebilir. Bunun nedeni, bireylerin aynı ortamda olmaması ve anlama katkıda bulunan sözsüz mesajların yorumlanmasının zor olmasıdır; yani, uzaktan öğretim söz konusu olduğunda sözlü düzeltici dönütler görüldüğünden daha karmaşık bir hal alabilir. Dil yeterlilik düzeyi daha düşük olan öğrencilerin konuştuklarında anlamlı bir ifadeyi bir araya getirmek için çok çaba harcadıkları düşünüldüğünde, uzaktan eğitimde sesletim hatalarının nasıl ele alınması gerektiği araştırmaya değer bir konu olarak öne çıkmaktadır.

Bu çalışma, acil durum uzaktan eğitim bağlamında, bir konuşma dersi kapsamında verilen anında ve sonrasında düzeltici dönütlerin Türk üniversite öğrencilerinin yabancı dilde sesletimine etkisine ve öğrencilerin aldıkları dönütler hakkındaki görüşlerine odaklanmaktadır. Çevrimiçi öğretimle yürütülen sözlü iletişim becerileri dersini alan 23 öğrenci sekiz hafta boyunca izlenmiş ve sesletim hataları kayıt altına alınmıştır. Sesletim hatalarıyla ilgili olarak bir grup anında dönüt alırken diğer grup sonrasında ve bireysel olarak dönüt almıştır. Süreç sonunda hatalarıyla ilgili öğrencilere son test uygulanmıştır. Sonuçlar, tüm öğrenciler için sesletim hatalarında düşüş olduğunu ve süreç içinde ve sonunda hata sayısındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermiştir. Ancak, ortalama fark ve etki büyüklüğü, sonrasında dönüt alan grupta da büyük olmuştur. Yani, sesletim hatalarına yönelik sonrasında ve bireyselleştirilmiş sözlü düzeltici dönüt alan öğrenciler aldıkları dönütten daha çok fayda elde etmiştir. Öte yandan, görüşme yapılan öğrencilerin çoğu, anında dönütün duyuşsal sonuçları yüzünden sonrasında sözlü düzeltici dönüt almayı tercih etmişken bazı öğrenciler anında dönütün daha etkili olduğu konusunda görüş belirtmiştir. Öğrencilerin sözlü düzeltici dönütlerin zamanlaması üzerine görüşlerinden elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, öğrencilerin dönütlerin zamanlamasıyla ilgili tercihlerinde bireysel farklılıklar olabileceği savunulabilir.

HEDONİK TÜKETİM İLE GELİŞMELERİ KAÇIRMA KORKUSU (FOMO) ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ: Z KUŞAĞI TÜKETİCİLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN HEDONIC CONSUMPTION AND FEAR OF MISSING OUT (FOMO): A RESEARCH ON GENERATION Z CONSUMERS

Reyhan BAHAR

Bandırma Onyedli Eylöl Üniversitesi
Gönen MYO
Yönetim ve Organizasyon Bölümü
rbahar@bandirma.edu.tr
ORCID: 0000-0001-5872-6275

Bilge VİLLİ

Balıkesir Üniversitesi
Sındırgı MYO
Yönetim ve Organizasyon Bölümü
bilgevilli@balikesir.edu.tr
ORCID: 0000-0002-1175-2043

ÖZ

Geliş Tarihi:

05.01.2023

Kabul Tarihi:

08.03.2023

Yayın Tarihi:

31.03.2023

Anahtar Kelimeler

Gelişmeleri Kaçırma Korkusu, Hedonik Tüketim, Tüketici Davranışları, Z Kuşağı

Keywords

FoMO, Hedonic Consumption, Consumer Behavior, Generation Z

Sosyal medya günümüzde birçok insanın bir rutini haline gelmiştir. İnsanlar sosyal medya platformlarında günlük deneyimlerine ilişkin paylaşımlar yapmakta ve başkalarının paylaşımlarını da takip etmektedirler. Sosyal medyanın sürekli güncel olan bu yapısı insanların bu mecralarda daha fazla vakit geçirmelerine ve zamanla gelişmeleri kaçırma korkusu yaşamalarına sebep olmaktadır. Bu çalışmada, Z kuşağı tüketicilerin hedonik tüketim ve FoMO eğilimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda 2000 yılı ve sonrasında doğmuş 398 kişiye yüz yüze ve online anket yapılmıştır. Elde edilen veriler SPSS 26.0 istatistik paket programı ile analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda FoMO ile hedonik tüketim arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu ve FoMO'nun hedonik tüketim üzerinde etkisi olduğu tespit edilmiştir. Z kuşağı tüketicilerden daha sık alışveriş yapanların daha az sıklıkta ya da ihtiyaç duyduğunda alışveriş yapanlara kıyasla hedonik tüketim eğilimlerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca kadınların erkeklere göre tüketime daha hedonik yaklaştıkları da önemli bulgulardandır.

ABSTRACT

Social media has become a routine for many people today. People share their daily experiences on social media platforms and follow others' posts. This constantly up-to-date structure of social media causes people to spend more time in these channels and to have the fear of missing out on developments over time. The aim of this study is to examine the relationship between hedonic consumption and FoMO tendencies of Z generation consumers. For this purpose, face-to-face and online surveys were conducted with 398 people born in and after 2000. The obtained data were analyzed with SPSS 26.0 statistical package program. As a result of the research, it was determined that there is a positive relationship between FoMO and hedonic consumption, and FoMO has an effect on hedonic consumption. It was concluded that those who shop more frequently than Generation Z consumers have higher hedonic consumption tendencies than those who shop less frequently or when they need it. It is also an important finding that women approach consumption more hedonic than men.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1230186>

Atıf/Cite as: Bahar, R. ve Villi, B. (2023). Hedonik Tüketim ile Gelişmeleri Kaçırma Korkusu (FoMO) arasındaki ilişkisinin incelenmesi: Z kuşağı tüketiciler üzerine bir araştırma. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 13(1), 588-607.

Giriş

Günümüzde yaşanan teknolojik gelişmeler hayatımızın birçok alanında farklı etkiler göstermekte ve yaşamımızda birtakım dönüşümlere sebep olmaktadır. Bu dönüşümlerden biri de iletişim alanında yaşanan değişimler ile alakalıdır (Bahar, 2021: 59). Bu değişimler, tüketicilerin tutum ve davranışlarını, sosyal medya kullanım alışkanlıklarını etkilemiştir. Bireyler sosyal medyayı, diğer bireylerle iletişim kurmak, eğlenmek ve alışveriş yapmak için kullanabilmektedir (Hoşgör vd., 2017a: 576). Bu alanları sosyal medyanın olumlu tarafları olarak tanımlamak mümkündür. Ancak sosyal medya kullanımının; bireyselliği arttırmak, kişilerarası yüz yüze iletişimi azaltmak ve bazı psikolojik problemlere yol açmak gibi olumsuz tarafları da söz konusudur (Akıllı ve Gezgin, 2016: 52). Bugün gerek akıllı cihazlara sahip olma gerekse de teknolojik olanaklar bireylerin sosyal medyada geçirdikleri zamanı arttırmaktadır. We Are Social tarafından 2022 yılında yapılan araştırmaya göre Ocak 2022'de dünya nüfusunun 4,62 milyar kişi ile %58,4'lük kısmı sosyal medya kullanıcısıdır. Ülkemizde ise toplam 68,90 milyon (toplam nüfusun %80,8'i) kişinin sosyal medya kullanıcısı olduğu görülmektedir. 2021 yılına kıyasla bu oranın Türkiye'de %14,8'lik bir artış gösterdiği bilinmektedir. Ayrıca araştırma sonuçları, insanların sosyal medya platformlarında günde ortalama yaklaşık 3 saat (2 saat 59 dakika) vakit geçirdiklerini ortaya koymaktadır (wearesocial.com, 2022). Bireylerin sosyal medyada bu kadar zaman geçirmeleri birtakım psikolojik problemleri de beraberinde getirmektedir. Bunlardan biri de FoMO (Fear of Missing Out) olarak ifade edilen sosyal medyadaki gelişmeleri kaçırma korkusudur. FoMO, kişilerin kendileri adına önemli gördükleri bir gelişmeyi kaçırdıklarını düşündükleri zaman ortaya çıkan bir kaygı bozukluğu şeklinde tanımlanabilir (Aydın, 2018: 417). Pazarlama uygulayıcıları tarafından, ürünlerin kıtlığı şeklinde bir algı oluşturmak suretiyle gelişmeleri kaçırma korkusunun tetiklendiği söylenebilir. İşletmeler, tüketicilerde ürünlerin kıtlığı doğrultusunda bir algı meydana getirerek gelişmeleri kaçırma korkusu oluşturabilir (Hodkinson, 2019). Böylelikle bireylerin diğer kişilerin sosyal medya platformlarında paylaştıkları alışveriş deneyimleri, onlarda alışveriş deneyimini kaçırma korkusunu ortaya çıkarabilmektedir. Bu korku, tüketicilerde en iyi ürünleri, en iyi deneyimleri yaşama şansını kaçırma konusunda bir kaygı oluşturmaktadır ve içgüdüsel olarak satın alımlarını arttırabilmektedir (Ozan ve Odabaşı, 2015: 167).

Çeşitli boyut ve teorileri kapsayan FoMO ile tüketici davranışları arasındaki ilişki literatürde yakın zamanda incelenmeye başlanmış, sosyal medya ve pazarlama araştırmacıları için önemli bir konu haline gelmiştir. Sosyal medyanın bireyler üzerinde yarattığı etkiden dolayı FoMO, sosyal medya pazarlamasında bir yer edinmiş ve önemli bir tutundurma gücüne sahip olmuştur. Tüketicilerin mevcut deneyimlerini başkalarının sahip olduklarıyla karşılaştırdıkları, eksik olduğunu fark ettikleri ürünleri ve etkinlikleri edinerek sahip olma açığını azaltmaya çalıştıkları FoMO etkisi, araştırmacılar tarafından incelenmeye başlanmıştır (Gurzki ve Woisetschläger, 2017; Zheng vd., 2018). Ayrıca FoMO'nun internet bağımlılığı oluşturmaya, sosyal medyada yaşanan yoksunluk duygusu, genç bireylerin akıllı telefon gibi cihazlara bağımlılığı gibi konular son zamanlarda akademik çalışmalarda sıklıkla incelenmeye başlanmıştır. Alan yazınında FoMO; yaş, cinsiyet, kullanılan sosyal medya platform sayısı, popülerlik ihtiyacı, öz-denetim, nomofobi ve aidiyet gibi konularla ilişkilendirilmiştir (Beyens vd., 2016; Hodkinson, 2016; Gezgin vd., 2017; Hoşgör vd., 2017b; Karakuyu, 2019). Özellikle genç bireylerin çeşitli sosyal medya platformlarında sürekli olarak satın aldıkları şeyleri, giydiklerini, yediklerini, gittikleri tatilleri, katıldıkları kültürel ve sosyal etkinlikleri paylaşmaları takipçileri tarafından çeşitli hazların tatmin edilmesi ihtiyacını ve gelişmeleri kaçırma korkularını ortaya çıkarmıştır. Son yıllarda birçok çalışma yapılmış olsa da FoMO'nun pazarlamaya ve tüketici davranışlarına etkisini inceleyen çalışmaların azlığı dikkat çekmektedir. Bu sebeple bu çalışmada, hedonik tüketim ile gelişmeleri kaçırma korkusu (FoMO) arasındaki ilişki Z kuşağı tüketiciler açısından incelenmiştir.

Kavramsal Çerçeve

Bu başlık altında hedonik tüketim, FoMO, Z Kuşağı ve Sosyal Medya kavramlarına değinilecektir.

Hedonik Tüketim

Bireyler bir ürünü yalnızca fayda elde etmek amacıyla değil aynı zamanda ifade ettiği anlam için veya haz almak için de satın alabilmektedirler (Odabaşı ve Barış, 2015). Dolayısıyla bireylerin tüketim motivasyonlarından biri de haz duygusudur. Tüketicilerin haz ve eğlence odaklı alışverişleri genel olarak hedonik tüketim şeklinde tanımlanmaktadır (Kitiroğlu ve Yıldız, 2022: 21). Hedonik tüketim, tüketicilerin alışveriş davranışlarının çok-

duyulu, fantezi ve duygusal kısımları ile ilgilidir. Duyusal zevkler, fanteziler ve eğlence gibi faktörler tarafından güdülenen alışveriş davranışı şeklinde ifade edilen hedonik tüketim, alışveriş yapmanın bir zevk ve tutku olarak görülmesi ve bu duyguların tatmini için eylemde bulunulmasını gerektirir (Hirschman ve Holbrook, 1982: 95). Pazarlama literatüründe hedonik tüketim ile ilgili öncül çalışmalardan biri, Tauber tarafından 1972 yılında yürütülmüş olan tüketicileri satın almaya yönelten psikolojik faktörlerin neler olduğunun araştırıldığı çalışmadır. Bu çalışmada oyalanmak, zevk ve isteklerin peşinden gitmek, yeni deneyimler öğrenmek, fiziksel aktiviteler, duygusal uyaranlar gibi faktörler kişisel motivatörler olarak ortaya konmuştur. İletişim kurmak, arkadaş grupları ile yapılan aktiviteler, sosyal statü ve kişinin otoritesi, satıcılarla pazarlık esnasında hissedilen haz gibi nedenler ise kişileri alışverişe yönlendiren sosyal motivatörler olarak belirlenmiştir (Tauber, 1972: 48). Görüldüğü gibi bu çalışmada haz, istek ve arzu gibi faktörler kişilerin alışveriş motivatörleri olarak tespit edilmiştir.

Arnold ve Reynolds (2003: 81), hedonik tüketimin boyutlarını belirlemeye yönelik bir çalışma yürütmüş ve bireyleri hedonik tüketime yönelten 6 temel faktör olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bunlar; macera odaklı, sosyalleşme odaklı, fikir edinme odaklı, başkalarını mutlu etme odaklı, değer odaklı ve rahatlama odaklı alışveriş şeklinde sıralanabilir. Macera odaklılık, alışverişini heyecan ve macera veren bir süreç olarak tanımlar. Sosyalleşme odaklılık; yakın çevre, aile ve arkadaşlarla birlikte alışveriş yapmaktan ve bu süreçte sosyalleşmekten, onlarla iletişim kurmaktan keyif almaktır. Fikir edinme odaklılık; tüketicilerin pazardaki yenilikleri, modayı ve trendleri takip edebilmek amacıyla alışveriş yapmasıdır. Başkalarını mutlu etme odaklılık; bireylerin sevdiği kişiler için, onları mutlu etmek amacıyla alışveriş yapmasıdır. Değer odaklılık; tüketicilerin indirim fırsatı yakalamaları, düşük fiyatlı bir ürün bulmaları veya sıkı bir pazarlık yaparak avantaj elde etmeleri durumunda bir oyun kazanmışçasına haz duymaları ile alakalıdır. Rahatlama odaklılık ise tüketicilerin kötü hislerden kurtulma, problemlerini unutma, kendisini şımartmak için ve ruh halini iyileştirmek için alışveriş yapması ile ilgilidir (Öcel vd., 2022).

Günümüzde hedonik tüketim, sosyal medyanın etkisiyle ve birçok iletişim aracı sayesinde tüketicileri etkisi altına alabilmektedir. Örneğin markalar, sosyal medya reklamlarında prestij ve statü göstergesi olarak kullandıkları figürler aracılığıyla tüketicileri alışverişe yönlendirerek bir hedonik etki oluşturabilmektedir (Babacan, 2001). Ayrıca bugün bireylerin sosyal medyaya olan bağlılıklarının artması, onların sosyal medya üzerinde bağlantıda oldukları kişilerin kendi hayatlarına nazaran daha arzu edilebilir bir yaşantıya sahip olmalarından duydukları kaygı düzeyini artırmıştır. Kişilerin sosyal medyaya erişimlerinin kolaylaşması, bu platformlara sık sık girmeleri için üzerlerinde bir baskıya da neden olmaktadır (Fox ve Moreland, 2015). Günümüz gençleri, vakitlerinin önemli bir bölümünü bu sosyal ağlarda paylaşım yaparak, kendilerinin ve arkadaşlarının durumlarını güncelleyerek ve gündemi takip ederek geçirebilmektedir. Özellikle Z kuşağı diğer tüm kuşaklarla kıyaslandığında sosyal medya ortamında daha çok zaman geçirmektedir (wearesocial.com, 2021). Sosyal medyada devamlılık gösteren günceli takip etme davranışı Fear of Missing Out (FoMO) olarak ifade edilen bir olgunun ortaya çıkmasına sebep olmuştur (İnce ve Kadioğlu, 2020).

Gelişmeleri Kaçırma Korkusu (FoMO)

FoMO, kişinin içinde bulunduğu anda başka bir yerde heyecan verecek şeylerin olabileceğine dair duyulan kaygıdır (oxforddictionaries.com, 2022). Fear of Missing Out kavramının kısaltması olan FoMO, Gökler ve arkadaşları (2016: 53-59) tarafından, “Gelişmeleri Kaçırma Korkusu (GKK)” şeklinde Türkçe’ye uyarlanmıştır. Ayrıca FoMO birçok çalışmada, “gündemi kaçırma”, “bir şeylerden geri kalma”, “fırsatı kaçırma”, “eksik kalma”, “sosyal bir etkileşimden haberdar olamama”, “deneyimlerden geri kalma”, “yoksun olma” ve bağlantıda kalamama” şeklinde kavramlaştırılmıştır (Przybylski vd., 2013; Hoşgör vd., 2017a). FoMO, yoğun bir şekilde interneti ve sosyal medyayı kullanan kişilerde görülmektedir ve kişinin çevresindeki bireyler tarafından sosyal medya üzerinde paylaşılan bir gönderiden veya bir durum güncellemesinden haberdar olmamaktan duyduğu endişeden doğabilecek bir problemdir (Hoşgör, 2017b: 215-216). Sosyal medyada gördüğü paylaşımlar sonrası kişilerin kendi yaşamlarını başkalarının yaşamlarıyla karşılaştırması FoMO’nun ortaya çıkmasına ve yaygın bir biçimde hissedilmesine neden olmaktadır (Aydın, 2018: 417).

Gençlerin, Facebook ve Instagram gibi sosyal medya platformlarını sıklıkla kullandığı ve FoMO’nun etkisiyle buralarda saatler harcadıkları bilinmektedir (Coons ve Chen, 2014). Genç bireylerin sosyal ağ sitelerini kullanım oranı giderek yükselmektedir (Doster, 2013). Bu durum, dijital teknolojilerin gençlerin tutum ve davranışlarını şekillendirmesini, gençlerin de tutum ve davranışlarıyla teknolojik gelişme ve toplumsal normları şekillendirmesini etkilemektedir (Argan vd., 2018: 44). Sosyal medya insanlar için bir iletişim aracı olarak

görülürken, işletmeler açısından da onların tüketicilerine kolaylıkla ulaşmalarını sağlayan ve etkileşimde bulunabilmeleri için fırsatlar sunan bir araç olarak görülmektedir (Appel vd., 2020: 79). Sosyal medya tüketicilere de diğer tüketicilerin yorumlarına ulaşma ve çeşitli platformlar aracılığıyla kolaylıkla sipariş verebilme gibi avantajlar sunmaktadır (Jacobson vd., 2020). Sosyal medya sayesinde etkinlik, organizasyon, toplantı gibi sosyal faaliyetlere kolayca erişilebilmekte ve böylelikle gündem rahatlıkla takip edilebilmektedir. Ancak sosyal medyanın bu denli kullanımı bireylerde sürekli güncelleme ve izleme davranışı oluşturmakta ve gelişmeleri kaçırma korkusu (FoMO) gibi durumları da tetiklemektedir (Fox ve Moreland, 2015: 170). FoMO, kişilerin psikolojik durumlarının bir türünü yansıtır (Song vd., 2017) ve bireylerin diğer bireylerle sürekli olarak bağlantıda olma isteği ile ilgilidir (Uzun vd., 2019: 46). Sosyal medya kullanıcılarının yaklaşık olarak dörtte üçünün çevresindekilerin yaptıklarından haberdar olmama riski ile karşı karşıya kaldıklarında tedirgin hissettikleri bilinmektedir (Baker vd., 2016: 275).

Przybylski ve arkadaşları (2013) tarafından yapılan araştırmada FoMO düzeyi yüksek olan bireylerin anın tadını çıkaramadıkları, başkalarının ne yaptığını daha çok merak ettikleri için kaygı ve endişe yaşadıkları gözlemlenmiştir. FoMO, sosyal medya kullanımı ile psikososyal faktörler arasındaki ilişkiyi gösteren bir kavramdır (Argan ve Argan, 2019: 278) ve FoMO olgusunun insanlar arasında yaygın olduğunu öne süren birçok görüş ve araştırma mevcuttur. Örneğin Herman (2012), gelişmiş ülkelerdeki tüm yetişkinlerin yaklaşık %70'inin çeşitli derecelerde FoMO yaşadığını; Hayran vd. (2017: 661) ise, 936 kişi üzerinde yürüttükleri araştırmada katılımcıların %81'inin ara sıra veya daha sık FOMO yaşadıklarını ortaya koymuşlardır. FoMO, sosyal medyaya maruz kalmanın yol açtığı ve belirli davranışlarla karakterize edilen duygusal bir deneyim olarak görülmektedir (Reagle, 2015). Sosyal medya kullanıcıları genellikle kendi hayatlarının diğerlerinininkine nazaran daha az keyifli olduğundan endişe etmektedir. Başkalarının gösterişli sunumları ve sosyalliği göz önüne alındığında Facebook, Instagram ve Twitter gibi sosyal medya araçları, kişinin görebileceği devamlı mevcut görüntüler nedeniyle sosyal karşılaştırmayı daha etkili hale getirmektedir (Argan ve Argan, 2019: 281). FoMO'nun tüketici davranışlarına da etki ettiği söylenebilir. Bireyler, çevrelerindeki insanların kendilerinde olmayan bir ürünü satın aldıklarını gördüğü zamanda FoMO hissederler (Şenel, 2018: 61). FoMO'nun bu etkisi, özellikle hedef kitlenin genç bireylerden oluştuğu pazarlarda, talep oluşturma ve talebi arttırmak için ticari amaçla kullanılmaktadır (Hodkinson, 2019). Dolayısıyla FoMO tüketici davranışları üzerinde etkisi olan güçlü bir motivasyon unsuru olarak görülebilir (Herman, 2012).

FoMO, tüketim ve pazarlamayı ilgilendiren bir kavramdır. İşletmeler, bazı kampanyalar aracılığıyla ürün ve hizmetlere ilişkin kıtlık algısı oluşturarak FoMO eğilimini teşvik etmeye ve tüketicilerin satın alma kararlarını etkilemeye çalışmakta ve bu sayede tüketicilerin gelişmeleri kaçırma korkusu yaşamalarına neden olmaktadır (Hodkinson, 2019: 67). Yapılan bir çalışmaya göre, çevrimiçi alışveriş yapan müşterilerin %73'ü ürün ararken FoMO'yu deneyimlemektedir. Başka bir çalışma ise, satın alma davranışının FoMO'dan önemli ölçüde etkilenebileceğini göstermiştir. Bu araştırmaya katılanların %68'i FoMO eğilimlerinin bir sonucu olarak başka birinin gerçek deneyimini gördükten sonraki 24 saat içerisinde alışveriş yapmışlardır. FoMO eğilimi yüksek olan kişilerin, daha çok geziler (%59), partiler-etkinlikler (%56) ve yemek (%29) ile ilgili çevrimiçi içerikleri gördükten sonra alışveriş yaptıkları görülmüştür (Overmyer, 2016). JWT Intelligence (2012) tarafından yapılan bir araştırma, FoMO'nun sosyal medya kullanımını artırması ve tüketicileri daha fazla deneyim yaşamaya motive etmesi nedeniyle harcamaları artırma potansiyeline sahip olabileceğini göstermektedir (Çelik vd., 2019: 126).

Tüketiciler genel olarak satın alma kararlarını tanıdıklarının fikirlerini dinledikten sonra verme eğilimindedir. İnternet ve sosyal medya sayesinde tüketiciler, ürün veya hizmetlerle ilgili her türlü bilgiye satın alma eyleminden önce ulaşabilmektedir. Çevrimiçi kaynaklardan toplanan bilgiler tüketicilerin satın alma kararlarını etkilemektedir (Sarıtaş, 2017: 98). FoMO'lu bireyler sosyal medyada takip ettikleri çoğunluk gibi olmaya çalıştıkları için daha fazla fırsatları ve gelişmeleri kaçırma korkusuna sahiplerdir ve sosyal medyada takip ettikleri kişilerin fikir ve yorumlarından daha fazla etkilenmektedir. FoMO, bireylerin FoMO sonucunda duygusal eylemleri nedeniyle artan satın alma niyetlerinden kaynaklanabilecek anlık satın alma eğilimine neden olmaktadır. Başkalarının deneyimlerini, yaşamlarını ve yaşam tarzlarını görmek, yetersizlik duygusuna yol açarak, kaçırma isteğini tetikleyebilmektedir (Çelik vd., 2019: 126).

Farklı bir açıdan bakıldığında FoMO etkisi, tüketicilere ulaşma açısından pazarlama kampanyalarında değerli bir araç olabilir (Hodkinson, 2019). Pazarlama açısından FoMO eğilimli tüketicileri anlamak, onların tutum ve davranışlarına uygun ürün ve hizmet sunmak işletmeler için büyük önem taşımaktadır. Aydın (2018), FoMO'nun

insanları gerçek ihtiyaçlarının ötesinde yaşamaya yönlendirdiğine ve ihtiyaçları belirsiz kıldığına, bireylerin hangi yeni ürün ve hizmetleri satın almaları gerektiğine karar vermek için akranlarına yöneldiğine ve bu nedenle satın alma kararı aldıklarına dikkat çekmiştir. Bu bağlamda işletmeler sosyal medyada aktif olarak yer almayı faydalı bulabilirler. FoMO, sosyal medyayı daha sık kullanan bireylerde daha yaygın olduğu için, işletmeler sosyal medya kampanyalarında FoMO'yu teşvik etmeye yönelik stratejiler kullanabilirler. Aşağıda FoMO ile ilgili literatürde yapılan çalışmalara yer verilmektedir.

Rifkin vd. (2015), bireylerin sosyal medyada kaçırdıkları bir sosyal aktivitenin fotoğraflarını gördüklerinde FoMO deneyimi yaşama eğiliminde olduklarını belirtmişlerdir. Perrone (2016), genç bireyler üzerinde yürüttüğü çalışmasında FoMO ve sosyal medya kullanım sıklığı arasındaki ilişkiyi yaş, cinsiyet ve etnik köken gibi değişkenler açısından açıklamaya çalışmış ve FoMO eğilimi ile sosyal medya kullanımı ve demografik özellikler arasında anlamlı farklılıklar bulmuştur. Üniversite öğrencileri üzerinde artan FoMO etkisini araştıran Hoşgör vd. (2017b); yaş, akıllı telefon kullanım süresi, günlük akıllı telefon kontrol etme sıklığı, sosyal medya hesabında bulunma süresi, sosyal medya hesap sayısı ve günlük olarak sosyal medyayı kullanım süresi gibi değişkenlerin FoMO eğilimini etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Argan vd. (2018), FoMO ve tüketici kavramlarını birleştirerek "fomsumer" kavramını ortaya koymuş, bu yeni kavramı teorik zeminde incelemiş ve tüketici davranışı ile ilişkilendirmiştir. Bu çalışmaya göre FoMO eğilimi olan tüketicilerin karar verme öncesinde, sırasında ve sonrasındaki davranışları, geleneksel tüketicilerden önemli ölçüde farklıdır. Aydın (2018), FoMO eğiliminin tüketicilerin içgüdüsel satın alma davranışı üzerindeki etkilerini ve algılanan kıtlığın bu eğilimi etkileyip etkilemediğini araştırdığı çalışmasında, algılanan kıtlığın FoMO'yu artırdığı ve FoMO'nun anlık satın almalar üzerinde olumlu bir etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Korkmaz ve Dal (2020: 532), bireysel yenilikçiliğin tüketici yenilikçiliği üzerine etkisinde FoMO'nun aracılık rolünü tespit etmiştir. Çopuroğlu (2021), kişilerin sosyal medyayı kullanım şekillerinin, kullanım sürelerinin ve sosyal medyanın onlar için öneminin FoMO ve hedonik tüketim üzerindeki etkisini incelediği çalışmasında, FoMO'nun hedonik tüketim üzerinde etkisi olduğunu, sosyal medya kullanımına önem veren kişilerin FoMO ve hedonik tüketim düzeylerinin yüksek olduğunu, sosyal medya kullanım sıklığı ile FoMO ve hedonik tüketim arasında ise bir ilişki olmadığını, sosyal medyanın kişisel kararları üzerine etkisi olan kişilerde FoMO ve hedonik tüketim eğilimi olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca yapılan bu çalışmaların demografik kısımları incelendiğinde FoMO'nun Z kuşağı bireylerde daha fazla görüldüğü sonucuna ulaşılmıştır. Aşağıda Z kuşağı ve bu kuşağın özellikleri anlatılmaktadır.

Z Kuşağı ve Sosyal Medya

Z kuşağı bireyler, teknolojiyi kimliklerinin bir parçası gibi görmekte ve teknolojisiz bir dünya düşünemediklerini ifade etmektedirler (Singh, 2014). Önceki kuşaklarla kıyaslandığında Z kuşağı, hızı daha çok sevmekte ve bilgiyi daha hızlı işleyebilmektedir (Çetin ve Karalar, 2016). Ayrıca Z kuşağı multi-tasking yani çoklu görev yapabilme hususunda da oldukça başarı göstermektedir (Golovinski, 2011). Ancak dikkat süreleri oldukça kısa olduğundan dolayı bu kuşağın dikkatini çekebilmek adına görsel içeriklerin kullanılması gerekmektedir (Artemova, 2018). Z kuşağı kadınlar ortalama 3 saat 14 saniyelerini, Z kuşağı erkekler ise ortalama 2 saat 39 saniyelerini sosyal medyada harcamaktadır (wearesocial.com, 2021). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'ne göre 2020 yılında Türkiye'nin toplam nüfusu 83 milyon 614 bin 362 kişidir. 15-24 yaş arası genç nüfus 12 milyon 893 bin 750 kişidir. Genç nüfus, toplam nüfusun %15,4'üdür ve bu nüfusun %51,3'ünü erkekler, %48,7'sini ise kadınlar oluşturmaktadır (TÜİK, 2021). Avrupa Birliğinde ise bu oran %10,7'dir. Görüldüğü üzere Türkiye'nin genç nüfus oranı oldukça yüksektir. Bu yüksek oran Türkiye'de internet ve sosyal medya kullanımının dünya ortalamasının üzerinde olması sonucunu doğurmuştur (Sproutsocial.com, 2021). Dünya genelinde Z kuşağı üzerinde yapılan bir çalışmaya göre; bireylerin %66'sı sosyal medyayı yaşamlarının vazgeçilmezi olarak gördüklerini, %65'i sosyal medyayı geçen yıla kıyasla daha çok kullandığını ve %45'i ise gelecekte sosyal medya kullanımının artacağını ifade etmişlerdir. Ayrıca Z kuşağı bireylerin %66'sı markalar ile sosyal medya üzerinden etkileşime geçtiğini ve %78'si ise yeni markaları sosyal medya sayesinde keşfettiğini belirtmişlerdir (sproutsocial.com, 2021). Z kuşağı bireyler sosyal medyayı pek çok farklı sosyal nedenden dolayı kullanmaktadır. Aşağıdaki Tablo 1'de bu nedenler yer almaktadır.

Tablo 1. Z Kuşağı Bireylerin Sosyal Medya Kullanım Nedenleri

Sosyal Nedenler	Yüzde (%)
Arkadaşlarla iletişimde kalmak için	38
Fotoğraf veya video paylaşmak için	33
Diğer insanlarla bağlantı oluşturmak için	31
Çok sayıda arkadaş sosyal medyada bulunduğu için	31
Yeni insanlarla tanışmak için	28
Fikirleri paylaşmak için	27
Günlük hayatın ayrıntılarını paylaşmak için	20
İş ile ilgili bağlantı için	19

Not: Bilgiler Global Web Index (2020) web sayfasından alınmıştır.

2020 yılında Z kuşağının toplam harcama gücü yıllık ortalama 143 milyar dolar olarak hesaplanmıştır ve küresel tüketicilerin %40'ını oluşturmaktadır (Insider, 2020). Görüldüğü üzere Z kuşağı pazardaki en güçlü tüketici gruplarından biridir. Deneyim odaklı olan Y kuşağının aksine, Z kuşağı paralarını eğlence, teknoloji ve moda satın almalarına harcamaya daha isteklidir (Thinkwithgoogle, 2021). Yapılan birçok araştırmaya göre Z kuşağı bireylerin diğer kuşaklara göre hedonik tüketim eğilimleri yüksektir. Örneğin, Aytekin ve Ay (2015), Z kuşağı bireylerin eğlenceyi, hareketi, modayı takip etmeyi sevmeleri gibi özellikleri dolayısıyla hedonik tüketim eğilimlerinin daha yüksek olduğunu ortaya koymuşlardır. Y kuşağı ve Z kuşağının alışveriş eğilimlerini karşılaştıran birçok çalışma ise Y kuşağı bireylerin faydacı tüketim eğilimlerinin Z kuşağı bireylerin ise hedonik tüketim eğilimlerinin yüksek olduğunu ifade etmektedir (Nagy, 2017; Karaman, 2021; Chiguvi ve Musasa, 2021). Ayrıca FoMO sendromu, Z kuşağı bireylerde sıklıkla görülmektedir. Çünkü Z kuşağı, akıllı telefonları, tabletleri ve bilgisayarları en fazla kullanan yaş kuşağı olduğundan dolayı FoMO sendromuna yakalanma oranları da diğer yaş kuşaklara göre oldukça fazladır (Przybylski vd., 2013).

Yöntem

Bu çalışma, hedonik tüketim ile gelişmeleri kaçırma korkusu (FoMO) arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla Z kuşağı tüketiciler üzerinde yapılmıştır. Nedensel araştırma modelinde yapılandırılan çalışmada veri toplama aracı olarak anket tercih edilmiştir. Araştırmanın evrenini Balıkesir Üniversitesi, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, Toros Üniversitesi'nde önlisans ve lisans düzeyinde öğrenim gören öğrenciler, ayrıca online ve yüz yüze olarak ulaşılabilen bütün Z kuşağı tüketiciler oluşturmaktadır. Online anket formu Google Şirketi tarafından geliştirilen Google Formlar üzerinden interaktif olarak oluşturulmuştur. Haziran-Eylül 2021 tarihleri arasında 2000 yılı ve sonrasında doğmuş ve kolayda örnekleme yöntemine göre belirlenmiş olan 494 kişiye anket yapılmıştır. Fakat cevapların okunmaması, özensiz ve eksik doldurulması nedeniyle 96 anket analize dahil edilmemiştir. Araştırmanın örneklemini analize dahil edilen 398 kişi oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında öncelikle 50 kişiye anket uygulanmıştır. Anket sorularının anlaşılabilirliği konusunda herhangi bir sorun olmadığı tespit edildikten sonra diğer anketlerin dağıtım aşamasına geçilmiştir. Anket formu üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde katılımcılara yaşları sorulmuştur. Böylece, 22 yaş ve üzeri olanların anketi sonlandırılmış ve 21 yaş ve altı ile ankete devam edilmiştir. İkinci bölümde; hedonik tüketim için sorular ve gelişmeleri kaçırma korkusu (FoMO)'na yönelik sorular yer almaktadır. Bu bölümdeki soruları, Arnold ve Reynolds (2003) tarafından geliştirilen ve 23 ifadeden oluşan hedonik alışveriş ölçeği ve Gökler vd. (2016) tarafından geliştirilen ve 10 ifadeden oluşan sosyal ortamlarda gelişmeleri kaçırma korkusu (FoMO) ölçeği oluşturmaktadır. Üçüncü bölümde ise katılımcıların alışveriş alışkanlıklarına yönelik sorular ve demografik özelliklere yönelik sorular yer almaktadır. Araştırmada kullanılan ölçeklere ilişkin ifadeler için 5'li Likert Ölçeği kullanılmıştır. İfadeler; 1: Kesinlikle Katılmıyorum, 2: Katılmıyorum, 3: Biraz Katılıyorum, 4: Katılıyorum, 5: Kesinlikle Katılıyorum şeklinde derecelendirilmiştir. Araştırmalarda çarpıklık ve basıklık ölçüsü +1,5 veya -1,5 aralığında değer alan gruplar normal dağılım göstermiş kabul edilmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Araştırmadaki boyutların

çarpıklık ve basıklık değerlerine bakıldığında boyutların tamamı normal dağılım göstermektedir. Bundan dolayı parametrik testler kullanılmıştır. Araştırmanın hipotezleri ise Korelasyon, Regresyon, Tek Yönlü Varyans (Anova) analizi ve bağımsız örneklem T-testi ile test edilmiştir. Ölçeklerin güvenilirliklerini ölçmek için Alfa katsayısı (Cronbach's Alpha) tercih edilmiştir. Verilerin analizinde SPSS 26.0 programı kullanılmıştır. Z kuşağı tüketicilerin hedonik tüketim eğilimleri ile gelişmeleri kaçırma korkusu (FoMO) arasındaki ilişkinin incelenmesi amacı ile yapılan literatür araştırması doğrultusunda aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

- H1: Z kuşağı tüketicilerin hedonik tüketim eğilimleri ve FoMO arasında pozitif bir ilişki vardır.
H2: FoMO, hedonik tüketim eğilimi üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.
H3: Z kuşağı tüketicilerin hedonik tüketim eğilimleri alışveriş sıklıklarına göre farklılaşmaktadır.
H4: Z kuşağı tüketicilerin FoMO eğilimleri alışveriş sıklıklarına göre farklılaşmaktadır.
H5: Z kuşağı tüketicilerin hedonik tüketim eğilimleri aylık ortalama aile gelirlerine göre farklılaşmaktadır.
H6: Z kuşağı tüketicilerin FoMO eğilimleri aylık ortalama aile gelirlerine göre farklılaşmaktadır.
H7: Z kuşağı tüketicilerin FoMO eğilimleri cinsiyete göre farklılaşmaktadır.
H8: Z kuşağı tüketicilerin hedonik tüketim eğilimleri cinsiyete göre farklılaşmaktadır.

Bulgular

Çalışmanın bu bölümde, analizler sonucunda elde edilen bulgulara ve bu bulgulara dayalı olarak hazırlanan tablo, açıklama ve yorumlara yer verilmektedir. Tablo 2'de 398 katılımcının demografik özellikleri yer almaktadır.

Tablo 2. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Kişisel Bilgiler		Frekans	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	262	65,8
	Erkek	136	34,2
Eğitim Düzeyi	Lise	71	17,8
	Önlisans	75	18,8
	Lisans	252	63,3
Medeni Durum	Bekar	391	98,2
	Evli	7	1,8
Aile Aylık Ort. Gelir	2500 TL ve altı	43	10,8
	2501 TL - 6000 TL	211	53
	6001 TL - 8000 TL	65	16,3
	8001 TL – 10000 TL	41	10,3
	10001 TL ve üzeri	38	9,5
Aylık Kişisel Ort. Gelir	500 TL ve altı	198	49,7
	501 TL - 750 TL	96	24,1
	751 TL - 1000 TL	37	9,3
	1001 TL - 1250 TL	21	5,3
	1251 TL ve üzeri	46	11,6
Çalışma Durumu	Çalışmıyor	347	87,2
	Özel sektör çalışanı	45	11,3
	Kamu sektörü çalışanı	6	1,5

Tablo 2 incelendiğinde katılımcıların %65,8'i kadınlardan oluşmaktadır. Katılımcıların %49,7'sinin aylık kişisel gelirleri 500 TL ve altındadır. Ayrıca tabloda görüldüğü üzere katılımcıların % 63,32'ü lisans mezunlarından oluşmakta ve çalışmamaktadır.

Tablo 3. Katılımcıların Alışveriş Alışkanlıkları

Alışveriş Alışkanlıkları		Frekans	Yüzde (%)
Alışveriş yapma sıklığınız?	Haftada bir	25	6,3
	İki haftada bir	41	10,3
	Ayda bir	56	14,1
	İhtiyacım olduğunda	276	69,3
Alışverişe daha çok kiminle çıkarsınız?	Yalnız	88	22,1
	Aile üyelerinden biri ile	164	41,2
	Arkadaşım ile	119	29,9
	Diğer	27	6,8
Alışveriş öncesi araştırma yapar mısınız?	Yapmam	65	16,3
	Yaparım	96	24,1
	Bazen yaparım	174	43,7
	Çoğunlukla yaparım	63	15,8
Alışverişlerinizde sizi en çok etkileyeni seçiniz.	Aile üyeleri	126	31,7
	Arkadaşlar	160	40,2
	Sosyal medya fenomenleri	49	12,3
	Ünlü kişiler	17	4,3
	TV reklamları	7	1,8
Alışveriş listesi yapar mısınız?	Evet	123	30,9
	Hayır	275	69,1

Tablo 3, katılımcıların alışveriş alışkanlıklarına yönelik bilgilerini içermektedir. Tablo 3'e göre katılımcıların %69,3'ü ihtiyacı olması durumunda alışveriş yapmakta ve %41,2'si ise alışverişe aile üyelerinden biri ile çıkmaktadır. Katılımcıların %43,7'si alışveriş öncesinde bazen araştırma yapmakta ve %40,2'si alışverişlerinde en çok arkadaşlarından etkilenmektedir. Ayrıca alışveriş listesi yapmayanların oranı 69,1'dir.

Tablo 4. Hedonik Tüketim Ölçeği

Hedonik Tüketim Ölçeğine Ait İfadeler	Ort.	Std. Sap.	Durum
Alışveriş benim için bir maceradır. (Hedo1)	3,01	1,19	Orta
Alışveriş yapmayı büyüleyici bulurum. (Hedo2)	2,83	1,28	Orta
Alışveriş benim için heyecan verici bir olaydır. (Hedo3)	3,32	1,23	Orta
Alışveriş yaparken kendimi ayrı bir dünyada gibi hissederim. (Hedo4)	2,69	1,33	Orta
Alışveriş yapmak benim için sıkıcı bir olaydır. *(Hedo5)	3,61	1,30	Orta
Çoğunlukla indirim olduğu zamanlarda alışverişe giderim. (Hedo6)	3,51	1,21	Orta
İndirim kampanyalarını takip etmeyi severim. (Hedo7)	3,43	1,32	Orta
Alışverişte pazarlık yapmayı severim. (Hedo8)	2,90	1,29	Orta
İndirimden yararlanmak için alışverişe giderim. (Hedo9)	3,26	1,30	Orta
Başkaları için alışveriş yapmayı severim. Çünkü onlar kendini iyi hissettiğinde ben de kendimi iyi hissediyorum. (Hedo10)	3,22	1,37	Orta
Hayatımdaki özel insanlar için bir şeyler aldığımda kendimi iyi hissediyorum. (Hedo11)	4,28	1	Yüksek
Ailem ve arkadaşlarım için alışveriş yapmaktan keyif alırım. (Hedo12)	3,95	1,14	Yüksek
Birisi için mükemmel hediyeyi bulma amacıyla alışveriş yapmaktan zevk alırım. (Hedo13)	3,54	1,31	Orta
Trendlere ayak uydurmak için alışverişe çıkarım. (Hedo14)	2,45	1,29	Orta
Modayı takip etmek için alışverişe çıkarım. (Hedo15)	2,33	1,28	Düşük
Mevcut yeni ürünlerin neler olduğunu görmek için alışverişe giderim. (Hedo16)	2,70	1,30	Orta
Yeni şeyler deneyimlemek için alışveriş yaparım. (Hedo17)	2,87	1,32	Orta
Sosyalleşmek için ailem ya da arkadaşlarımla alışverişe giderim. (Hedo18)	3,14	1,32	Orta
Alışveriş yaparken insanlarla sosyalleşmekten keyif alırım. (Hedo19)	3,12	1,24	Orta
Benim için arkadaşlarımla veya ailemle alışveriş yapmak sosyal bir olaydır. (Hedo20)	3,18	1,31	Orta

Başkalarıyla birlikte alışveriş yapmak, bağ kurmaya yardımcı bir deneyimdir.(Hedo21)	3,11	1,25	Orta
Moralim bozukken kendimi daha iyi hissetmek için alışverişe giderim.(Hedo22)	2,78	1,48	Orta
Bana göre alışveriş stresi azaltmanın bir yoludur.(Hedo23)	2,95	1,41	Orta
Kendimi özel bir şeyle şımartmak istediğimde alışverişe giderim.(Hedo24)	3,08	1,43	Orta

Xort= (1-2,33 düşük, 2,34-3,66 orta, 3,67-5 yüksek)

Tablo 4, hedonik tüketim ölçeğindeki değişkenlere ait ortalama ve standart sapma değerlerini göstermektedir. Hedonik tüketim ölçeğine ilişkin ortalamalara bakıldığında en düşük ortalama “Modayı takip etmek için alışverişe çıkarım” ifadesindedir. En yüksek ortalama ise “Hayatımdaki özel insanlar için bir şeyler aldığımde kendimi iyi hissediyorum” ifadesine aittir.

Tablo 5. FoMO Ölçeği

FoMO Ölçeğine Ait İfadeler	Ort.	Std. Sap.	Durum
Arkadaşlarımın neler yaptığını bilmediğim zamanlarda kaygı hissederim. (FoMO1)	2,58	1,25	Orta
Arkadaşlarımla buluşma fırsatını kaçırmış olmak canımı sıkır.(FoMO2)	3,98	1,08	Yüksek
Arkadaşlarımın ben yokken eğlendiklerini öğrendiğimde endişelenirim.(FoMO3)	2,66	1,36	Orta
İyi bir zaman geçirdiğimde bunun detaylarını çevrimiçi (online) olarak paylaşmak benim için önemlidir.(FoMO4)	2,64	1,35	Orta
Tatile çıktığımda arkadaşlarımın ne yaptığını takip etmeye devam ederim.(FoMO5)	2,74	1,31	Orta
Bazen neler olup bittiğini takip etmek için fazla zaman harcıyıp harcamadığımı merak ederim.(FoMO6)	2,80	1,36	Orta
"Başkalarının" deneyimlerinin benim deneyimlerimden daha doyurucu olması beni korkutur.(FoMO7)	2,34	1,25	Orta
Arkadaşlarımın deneyimlerinin benim deneyimlerimden daha doyurucu olması beni korkutur.(FoMO8)	2,13	1,18	Düşük

Tablo 5’te yer alan FoMO ölçeğine ait ortalamalar incelendiğinde en düşük ortalama “Arkadaşlarımın deneyimlerinin benim deneyimlerimden daha doyurucu olması beni korkutur” ifadesindedir. En yüksek ortalama ise “Arkadaşlarımla buluşma fırsatını kaçırmış olmak canımı sıkır” ifadesine aittir.

Tablo 6. Hedonik Tüketim Ölçeğine İlişkin Faktör Analizi

İfadeler	Faktör Yükleri					
	1	2	3	4	5	6
<i>Macera Odaklı Alışveriş</i>						
Hedo1	,853					
Hedo2	,830					
Hedo3	,826					
Hedo4	,767					
Hedo5	,616					
<i>Sosyalleşme Odaklı Alışveriş</i>						
Hedo20		,857				
Hedo19		,807				
Hedo18		,795				
Hedo21		,761				
<i>Fikir Edinme Odaklı Alışveriş</i>						
Hedo15			,863			
Hedo14			,839			
Hedo16			,712			
Hedo17			,605			
<i>Başkalarını Mutlu Etme Odaklı Alışveriş</i>						
Hedo12				,857		
Hedo11				,825		
Hedo13				,774		

Hedo10							,768
<i>Değer Odaklı Alışveriş</i>							
Hedo6							,815
Hedo7							,751
Hedo9							,741
Hedo8							,575
<i>Rahatlama Odaklı Alışveriş</i>							
Hedo22							,687
Hedo24							,654
Hedo23							,600
<i>Açıklanan Varyans</i>	17,316	13,062	12,301	11,885	9,696		7,783
<i>Toplam Açıklanan Varyans</i>							72,044
<i>Cronbach Alfa</i>	,900	,883	,872	,843	,744		,880
<i>Toplam Cronbach Alfa</i>							,918

Not: KMO: 0,898, Barlett Testi=5876,610; p<0,001

Hedonik tüketime ait ifadeler yapı geçerliliği kapsamında faktör analizi yapılmıştır. Bu analizde faktör analizine uygunluğu belirlemek için Bartlett testi ve Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ölçeklerine bakılmıştır. Analizler sonucunda KMO değerinin %60'ın üzerinde bir değer olması beklenir (Nakip, 2003). KMO değeri ,898 ve Barlett testi değeri ise 5876.610'dur. Bu değerler, veri setinin faktör analizine uygunluğunu ve sonucun istatistiksel açıdan anlamlı olduğunu göstermektedir (p<0,001). Tablo 5'te de görüldüğü üzere hedonik tüketim 24 ifadeden (1 ifade ters olarak kodlanmıştır) ve altı faktörden oluşmaktadır. Bu faktörler; Macera Odaklı Alışveriş (5 ifade), Sosyalleşme Odaklı Alışveriş (4 ifade), Fikir Edinme Odaklı Alışveriş (4 ifade), Başkalarını Mutlu Etme Odaklı Alışveriş (4 ifade), Değer Odaklı Alışveriş (4 ifade) ve Rahatlama Odaklı Alışveriş (3 ifade) şeklindedir. Bu faktörler katılımcıların hedonik tüketiminin toplamda %72,044'ünü açıklamaktadır.

Tablo 7. FoMO Ölçeğine İlişkin Faktör Analizi

İfadeler	Faktör Yüklere
	1
FoMO7	,762
FoMO5	,740
FoMO3	,729
FoMO8	,714
FoMO6	,690
FoMO1	,682
FoMO4	,660
FoMO2	,469
<i>Açıklanan Varyans</i>	47,070
<i>Toplam Açıklanan Varyans</i>	47,070
<i>Cronbach Alfa</i>	,818
<i>Toplam Cronbach Alfa</i>	,818

Not: KMO: 0,818, Barlett Testi=1168,326; p<0,001

Tablo 7'de FoMO ölçeğine ilişkin faktör analizi sonuçları yer almaktadır. KMO değeri 0,818'i, Barlett testi değeri ise 1168,326'dır. Bu değer, veri setinin faktör analizine uygun olduğunu ve sonucun istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ifade etmektedir (p<0,001). Ölçekte toplam 11 ifade yer almasına rağmen Scale if item deleted sütunundan bakılarak 3 ifadenin ölçeğin güvenilirliğini düşürdüğü görülmüştür ve analizden çıkarılmıştır. Nihai faktör analizi 8 ifade ile yapılmıştır. FoMO tek faktörden oluşmaktadır ve bu tek faktörün açıkladığı toplam varyans %47,070'tir.

Araştırmanın amacı doğrultusunda bağımlı değişken hedonik tüketim ve bağımsız değişken olan FoMO arasındaki ilişkilerin yönünü ve derecesini belirlemek için korelasyon ve regresyon analizleri yapılmıştır. Korelasyon ve Regresyon testi grupları için verilerin normallik dağılımı önemli varsayımlardandır. Her iki ölçüğe

ilişkin yapılan normalite testi sonucuna göre veriler normal dağılıma sahiptir. Korelasyon ve regresyon analizleri sonuçlarına göre ($p < 0,01$) düzeyinde anlamlı ve pozitif yönlü ilişkiler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen değerler aşağıdaki Tablo 8, Tablo 9 ve Tablo 10’da gösterilmektedir.

Tablo 8. Hedonik Tüketim ile FoMO Arasındaki İlişkiyi Açıklayan Pearson Korelasyon Analizi

Değişken	n	Ort.	SS	1	2
1.HedonikTüketim	398	3.1393	.763	1	.447**
2. FoMO	398	2.7374	.871	-	1

* $p < .05$. ** $p < .01$

Tablo 8’e bakıldığında hedonik tüketim ile FoMO arasında orta düzeyde ve pozitif yönde bir ilişki olduğu görülmektedir ($r = .447$, $p < .001$). Bu durumda H1 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 9. Hedonik Tüketimin Alt Boyutları ile FoMO Arasındaki İlişkiyi Açıklayan Pearson Korelasyon Analizi

Değişken	n	Ort.	SS	1	2	3	4	5	6	7
1.FoMO	398	2.7374	.777	1	.344**	.232**	.427**	.185**	.418**	.271**
2.Macera Odaklı	398	3.0950	1.076		1	.406**	.571**	.237**	.682**	.281**
3.Sosyalleşme Odaklı	398	3.1401	1.106			1	.461**	.355**	.482**	.289**
4.Fikir Edinme Odaklı	398	2.5930	1.107				1	.214**	.575**	.333**
5.Mutlu Etme Odaklı	398	3.7506	1.003					1	.286**	.329**
6.Rahatlama Odaklı	398	2.9389	1.297						1	.292**
7. Değer Odaklı	398	3.2795	.966							1

Tablo 9’da yer alan hedonik tüketimin alt boyutları ile FoMO arasındaki ilişkiyi açıklayan pearson korelasyon analizi sonuçlarına göre, hedonik tüketimin alt boyutları ile FoMO arasında pozitif yönde zayıf, orta ve güçlü düzeyde anlamlı ilişki olduğu görülmektedir. FoMO ile hedonik tüketimin alt boyutlarından “Macera Odaklı” arasında pozitif yönde, zayıf düzeyde ($r=.344$, $p<.05$); “Sosyalleşme Odaklı” arasında pozitif yönde, zayıf düzeyde ($r=.232$, $p<.05$); “Fikir Edinme Odaklı” arasında pozitif yönde, orta düzeyde ($r=.427$, $p<.05$); “Mutlu Etme Odaklı” arasında pozitif yönde, zayıf düzeyde ($r=.185$, $p<.05$); “Rahatlama Odaklı” arasında pozitif yönde, orta düzeyde ($r=.418$, $p<.05$); “Değer Odaklı” arasında ise pozitif yönde, zayıf düzeyde ($r=.271$, $p<.05$) anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

Tablo 10. FoMO’nun Hedonik Tüketimi Yordamasına İlişkin Regresyon Analizi

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	B	Std. Hata	Beta	t	P	R	R ²	F	p
FoMO	Hedonik Tüketim	2.068	.113	.447	18.297	.00	.447	.200	98.987	.001

Tablo 10 incelendiğinde anlamlılık düzeyinin $p < .05$ olduğu görülmektedir. Yani kurulan regresyon modeli anlamlıdır. İlişkinin yordanmasına yönelik yapılan regresyon analizine göre; FoMO’nun hedonik tüketime pozitif yönde ve zayıf düzeyde anlamlı bir etkisinin olduğu görülmektedir. Bu durumda H2 hipotezi kabul edilmiştir. Modelin açıklanma gücü olarak ifade edilen R² değeri: .200 olarak hesaplanmıştır ($R = .447$; $R^2 = .200$; $p < .05$). Bu değer, hedonik tüketim değişkeninin (varyansın) %20’sinin FoMO tarafından açıklandığını göstermektedir. Regresyon modeline dahil edilen bağımsız değişkenin Beta katsayısı= .447’dir ($p < .05$). Buna göre FoMO $p < .05$ olduğu için, hedonik tüketim üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

Katılımcıların FoMO ve hedonik tüketim eğilimlerinin alışveriş alışkanlıkları başta olmak üzere bazı demografik özelliklere göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için Tek Yönlü Varyans analizi yapılmıştır. Tablo 11, 12, 13 ve 14’te bu analiz sonuçları yer almaktadır.

Tablo 11. Z Kuşağı Tüketicilerin Hedonik Tüketim Eğilimleri ile Alışveriş Sıklıklarının Anova Testi

Faktörler	Gruplar	N	X	Ss.	F	p	Anlamlılık
Hedonik Tüketim	A Haftada bir	25	3.7450	.530	30.64	.000	A-D; B-C, D; C-D
	B İki haftada bir	41	3.8313	.638			
	C Ayda bir	56	3.3787	.684			
	D İhtiyacım olduğunda	276	2.9331	.710			
	Toplam	398	3.1393	.763			

Tablo 11'e bakıldığında, Z kuşağı tüketicilerin hedonik tüketim eğilimleri alışveriş sıklıklarına göre farklılaşmaktadır. ($F=30.641$; $p<.05$). Bu durumda H3 hipotezi kabul edilmiştir. Farklılaşmanın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için yapılan Tukey testi sonuçlarına göre haftada bir alışveriş yapanların hedonik tüketim ortalamaları, ihtiyacı olduğunda alışveriş yapanlara göre daha yüksektir. İki haftada bir alışveriş yapanlar, ayda bir ve ihtiyacı olduğunda alışveriş yapanlara kıyasla daha fazla hedonik tüketim yapmaktadır. Bu sonuçlara göre alışverişe daha sık çıkanların, daha sık çıkmayanlara kıyasla daha fazla hedonik tüketim yaptıkları söylenebilir.

Tablo 12. Z Kuşağı Tüketicilerin FoMO Eğilimleri ile Alışveriş Sıklıklarının Anova Testi

Faktörler	Gruplar	N	X	Ss.	F	p	Anlamlılık
FoMO	A Haftada bir	25	3.2700	.654	9.247	.000	A-D; B-D
	B İki haftada bir	41	3.1311	.870			
	C Ayda bir	56	2.8862	.935			
	D İhtiyacım olduğunda	276	2.6005	.838			
	Toplam	398	2.7374	.871			

Tablo 12 incelendiğinde FoMO eğilimlerinin alışveriş sıklıklarına göre farklılaştığı görülmektedir ($F=9.247$; $p<.05$). Bu durumda H4 hipotezi kabul edilmiştir. Tukey testi sonuçlarına göre FoMO faktörü açısından haftada bir ve iki haftada bir alışveriş yapanlar ile ihtiyacı olduğunda alışveriş yapanlar arasında farklılık vardır.

Tablo 13. Z Kuşağı Tüketicilerin Hedonik Tüketim Eğilimleri ile Aylık Ortalama Aile Gelirlerinin Anova Testi

Faktörler	Gruplar	N	X	Ss.	F	p	Anlamlılık
Hedonik Tüketim	A 2500 TL ve altı	43	3.2897	.676	.689	.632	
	B 2501 TL - 6000 TL	211	3.2028	.746			
	C 6001 TL - 8000 TL	65	3.1295	.796			
	D 8001 TL - 10000 TL	41	3.2022	.835			
	E 10001 TL - ve üzeri	38	2.9934	.815			
	Toplam	398	3.1635	.763			

Tablo 13'e göre katılımcıların hedonik tüketim eğilimleri aylık ortalama aile gelirlerine göre değişmemektedir ($F=.689$; $p>.05$). Sonucun ($p>.05$) olması nedeniyle H5 hipotezi desteklenmemektedir.

Tablo 14. Z Kuşağı Tüketicilerin FoMO Eğilimleri ile Aylık Ortalama Aile Gelirlerinin Anova Testi

Faktörler	Gruplar	N	X	Ss.	F	p	Anlamlılık
FoMO	A 2500 TL ve altı	43	3.0407	.858	1.822	.107	
	B 2501 TL - 6000 TL	211	2.6807	.799			
	C 6001 TL - 8000 TL	65	2.6308	.886			
	D 8001 TL - 10000 TL	41	2.8720	1.089			
	E 10001 TL - ve üzeri	38	2.7730	.949			
	Toplam	398	2.7374	.871			

Tablo 14 incelendiğinde katılımcıların FoMO eğilimleri ile aylık ortalama aile gelirleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($F=1.822$; $p>.05$). Sonucun ($p>0,05$) olması nedeniyle H_6 hipotezi desteklenmemektedir.

Katılımcıların FoMO ve hedonik tüketim eğilimleri açısından cinsiyet arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirleyebilmek için yapılan T-testi yapılmıştır. Bu testler tablo 15 ve tablo 16 da yer almaktadır.

Tablo 15. Z Kuşağı Tüketicilerin FoMO Eğilimleri ile Cinsiyetlerinin T-Testi

Faktörler	Gruplar	N	X	Ss.	t	sd	p
FoMO	Kadın	262	2.7629	.825	.771	396	.441
	Erkek	136	2.6884	.955			

Tablo 15'te yer alan T-testi sonucuna göre Z kuşağı tüketicilerin FoMO eğilimleri ile cinsiyetleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Sonucun ($p>0,05$) olması nedeniyle H_7 hipotezi desteklenmemektedir.

Tablo 16. Z Kuşağı Tüketicilerin Hedonik Tüketim Eğilimleri ile Cinsiyetlerinin T-Testi

Faktörler	Gruplar	N	X	Ss.	t	sd	p
Hedonik Tüketim	Kadın	262	3.3225	.698	7.04	396	.000
	Erkek	136	2.7865	.761			

Tablo 16'da yer alan T-testi sonucu incelendiğinde katılımcıların hedonik tüketim eğilimleri ile cinsiyet değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ve ($p<0,05$) olması nedeniyle H_8 hipotezi kabul edilmiştir. Farklılığın detayları incelendiğinde kadınların hedonik tüketim ortalamalarının erkekler göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Sosyal medyanın yaygın kullanımı, günümüzdeki birçok şeyi değiştirdiği gibi tüketici davranışlarında da değişikliklere yol açmıştır. Sosyal medya kullanımı ve sosyal medyada geçirilen zaman gün geçtikçe artmaktadır. Özellikle Z kuşağı bireyler bu konuda ön plana çıkmaktadır. Z kuşağı bireylerin özelliklerine bakıldığında, eğlenmeyi sevdikleri ve sosyal medyayı da yaşamlarının bir parçası olarak gördükleri görülmektedir. Bu noktadan hareketle bu çalışmada, Z kuşağı bireylerin FoMO ile hedonik tüketim eğilimleri arasındaki ilişki araştırılmıştır. 2000 yılı sonrası doğumlu 398 kişi üzerinde yürütülen bu çalışmada, literatürdeki diğer çalışmalara paralel olarak tüketicilerin FoMO eğilimlerinin hedonik tüketim üzerine pozitif yönde anlamlı bir etkisi olduğu ve FoMO'nun hedonik tüketimin %20'sini ($R^2= .200$) açıkladığı sonucuna ulaşılmıştır. Çopuroğlu (2021), tüketicilerin sosyal medya kullanımlarının FoMO eğilimleri ve hedonik tüketim üzerine etkisini incelediği çalışmada benzer bir sonuca ulaşmış ve FoMO'nun hedonik tüketimi pozitif yönde etkilediğini ortaya koymuştur. Uygun da (2022), Z kuşağı bireyler üzerine yürüttüğü araştırmasında hedonik tüketim ile FoMO eğilimleri arasında pozitif anlamlı bir ilişki bulmuştur.

Yurtsızoğlu (2020), lise öğrencilerinin hedonik tüketim eğilimlerini araştırdığı çalışmada tüketicilerin hedonik tüketim eğilimlerinin alışveriş yapma sıklıklarına göre anlamlı düzeyde farklılaştığını belirtmiştir. Gümüş (2019) Z kuşağı bireylerin alışveriş sıklıklarına göre hedonik tüketim eğilimlerinin farklılaşıp farklılaşmadığını incelemiş ve daha sık periyotta alışveriş yapanların daha çok macera, rahatlama ve fikir edinme odaklı alışveriş yaptıkları sonucuna ulaşmıştır. Özkan vd. (2017) Gratis markası müşterileri üzerine yürüttükleri araştırmalarında ayda 1 veya 2 ve daha sık alışveriş yapanlarla hiç alışveriş yapmayanlar arasında hedonik tüketim açısından anlamlı bir farklılık olduğunu tespit etmişlerdir. Bu çalışmada da literatürü destekler nitelikte Z kuşağı tüketicilerde daha sık alışveriş yapanların daha az sıklıkta ya da ihtiyaç duyduğunda alışveriş yapanlara kıyasla hedonik tüketim eğilimlerinin daha yüksek olduğu ortaya konmuştur. Çalışmada, Z kuşağı tüketicilerin alışveriş sıklıkları ve FoMO eğilimleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı araştırılmış ve haftada 1 ve 2 kez alışveriş yapanların ihtiyacı olduğunda alışveriş yapanlara göre FoMO eğilimlerinde farklılık olduğu tespit edilmiştir. Z kuşağının

hedonik tüketim eğilimlerinin aylık ortalama aile gelirlerine göre farklılık gösterip göstermediğine ilişkin literatürde farklı görüşler söz konusudur. Bazı araştırmalar Z kuşağı tüketicilerin hedonik tüketiminin aylık ortalama aile gelirlerine göre farklılaştığını ileri sürmüştür (Fettahlıoğlu vd., 2014; Güler, 2013). Gümüş (2019) ise herhangi bir farklılık olmadığı sonucunu ortaya koymuştur. Bu çalışmada da benzer olarak Z kuşağı tüketicilerin hedonik tüketimleri aylık ortalama aile gelirlerine göre farklılaşmadığı görülmüştür. Ayrıca bu çalışmada literatüre ek olarak Z kuşağı tüketicilerde aylık ortalama aile gelirleri ile FoMO arasında da bir farklılığa rastlanmamıştır.

Hedonik tüketim ile ilgili geçmiş çalışmalar incelendiğinde, bu çalışmanın sonuçlarıyla benzer şekilde kadınların hedonik tüketim eğilimlerinin erkeklere göre daha yüksek olduğu görülmektedir (Arnold ve Reynolds, 2003; Kükreler, 2011; Açıkalın ve Yaşar, 2017; Gümüş, 2019; Uygun, 2022). Özdemir ve Yaman (2007) çalışmalarında, hedonik tüketimin cinsiyet açısından farklılık gösterdiğini, erkeklerin daha rasyonel bir satın alma davranışında bulunduğu sonucuna ulaşmıştır. Babacan (2001) tarafından yapılan çalışmada da benzer şekilde, kadınların erkeklere kıyasla daha hedonist bir tutuma sahip oldukları belirlenmiştir. FoMO eğilimlerinin cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediği incelendiğinde ise iki değişken arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Uygun (2022) da Z kuşağı tüketiciler üzerinde yürüttüğü araştırmasında benzer bir sonuca ulaşmıştır.

Günümüzde insanların akıllı cihazlara sahip olma oranları, internet erişim olanakları ve giyilebilir teknolojiler gibi gelişmeler sayesinde online iletişim artmış ve anlık bildirim alabilme durumu bireylerin gelişmeleri takip edebilmesini sağlamış bu durumda FoMO'yu tetiklemiştir. Tüketiciler pazarının bugün önemli bir kısmını oluşturan ve gelecekte de büyük bir kısmını temsil edecek olan Z kuşağı tüketicilerin satın alma kararlarında sosyal medyada paylaşılan deneyimler etkilidir. Bu nedenle markaların ve işletmelerin sosyal medya platformlarını etkin bir şekilde kullanmaları, tüketicilerin dikkatini çekecek, onlarda merak ve ilgi uyandıracak ve takip etmelerini sağlayacak nitelikte sosyal medya kampanyaları ile FoMO'yu teşvik edecek stratejiler kullanmaları gelecek başarıları açısından son derece önemlidir. FoMO hedonik tüketimi etkilemektedir. Günümüz tüketicisi sadece ihtiyaçlarını karşılamak için değil haz duygusu için de satın alım yapmaktadır. Bu nedenle FoMO etkisiyle tüketicilerin hedonik tüketim duyguları artırılabilir. Ayrıca kadınların hedonik tüketim eğilimleri yüksek olduğu için hedef kitlesi kadın tüketiciler olan markalar bu gücün etkisinden faydalanabilirler. Bu çalışmada yalnızca Z kuşağı tüketiciler ele alınmıştır ancak gelecek araştırmalar konuyu X ve Y kuşağı tüketiciler üzerinde de inceleyerek bir karşılaştırma olanağı elde edebilirler.

Bu araştırmanın bazı kısıtları mevcuttur. Araştırmanın yalnızca Z kuşağı bireyler üzerinde yürütülmüş olması araştırmanın kısıtlarından birini oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında kullanılan anket formu 494 kişi tarafından yanıtlanmış ancak 96 adedi analiz dışı bırakılmış ve 398 adedi analize uygun bulunmuştur. Bu durum bir kısıt olarak ele alınırken, araştırmadan elde edilen sonuçlar örneklemini temsil etme yeteneğine sahiptir. Ayrıca çalışmada hedonik tüketim eğilimleri ölçülürken herhangi bir ürün kategorisi ele alınmamıştır. Belli ürün grupları bazında konuyu ele almanın konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Açıkalın, S. & Yaşar, M. (2017). “Hedonik ve Faydacı Tüketim Bağlamında Tüketici Davranışlarının İncelenmesi: Gençlerin Hedonik Tüketim Eğilimlerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (48), 570-585.
- Akıllı, G.K. & Gezgin, D.M. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Nomofobi Düzeyleri ile Farklı Davranış Örüntülerinin Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(40), 51-69.
- Appel, G., Grewal, L., Hadi, R., & Stephen, A. T. (2020). The future of social media in marketing. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 48, 79–95.
- Argan, M., & Argan, M. T. (2019). Toward a New Understanding of FoMO: “Fomsumerism”. *Pazarlama Teorisi ve Uygulamaları Dergisi*, 5(2), 277-302.
- Argan, M., Argan, M. T., & İpek, G. (2018). I Wish I Were! Anatomy of A Fomsumer – Keşke Olsaydım! Bir FoMO Tüketicinin (Fomsumer) Anatomisi. *İnternet Uygulamaları ve Yönetimi Dergisi*, 9 (1), 43-57.

- Arnold, M. J., & Reynolds, K. E. (2003). Hedonic shopping motivations. *Journal of retailing*, 79(2), 77-95.
- Aydın, H. (2018). Sosyal Medyadaki Gelişmeleri Kaçırma Korkusunun (FoMO) İlgüdüsel Alımlara Etkisinin Öz Belirleme Kuramı İle Açıklanması. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 415-426.
- Aytekin, P., & Ay, C. (2015). Hedonik Tüketim ve Anlık Satın Alma İlişkisi. *Academic Review of Economics & Administrative Sciences*, 8(1), 142-156.
- Babacan, M. (2001). "Hedonik Tüketim ve Özel Günler Alışverişine Yansıması", 6. *Ulusal Pazarlama Kongresi*, 97-101.
- Bahar, R. (2020). Pazarlamada Yaşanan Dijital Dönüşümler: Sosyal Medya Pazarlaması. Karabulut Ş. (Ed.), *Muhasebe – Organizasyon – Pazarlama: Analiz, Tartışma ve Gelişmeler*. (ss. 59-77). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Baker, Z.G., Krieger, H., & LeRoy, A.S. (2016). Fear of missing out: relationships with depression, mindfulness, and physical symptoms. *Translational Issues in Psychological Science*, 2(3), 275-282.
- Beyens, I., Frison, E., & Eggermont, S. (2016). I don't want to miss a thing: Adolescents' fear of missing out and its Relationship to adolescents' social needs, Facebook use, and Facebook related stress. *Computers in Human Behavior*, 64, 1-8.
- Çelik, I. K., Eru, O., & Cop, R. (2019). The effects of consumers' FoMo tendencies on impulse buying and the effects of impulse buying on post-purchase regret: An investigation on retail stores. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 10(3), 124-138.
- Çetin, C., & Karalar, S. (2016). X, Y ve Z Kuşağı Öğrencilerin Çok Yönlü ve Sınırsız Kariyer Algıları Üzerine Bir Araştırma. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 14(28), 157-197.
- Chiguvu, D. & Musasa, T. (2021). Influence of psychological antecedents of consumer decision-making styles on millennial consumer's innovativeness in Botswana. *Eurasian Journal Of Business and Management*, 9(1), 1-13.
- Coons, J., & Chen, S. L. S. (2014). Social Network Analysis for Facebook: Locating Cliques and Visualizing Sociability. In *Symbolic Interaction and New Social Media*. Emerald Group Publishing Limited.
- Çopuroğlu, F. (2021). Tüketicilerin Sosyal Medya Kullanımı, FoMO ve Hedonik Tüketim Arasındaki İlişki. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(37), 4298-4326.
- Doster, L. (2013). Fear of Missing Out: Is Voyeurism the Real Motive Behind Teen Consumption of Social Media? *European Advances in Consumer Research*, 10, 146-147.
- Fettahloğlu, S., Yıldız, A. & Birin, C. (2014). "Hedonik Tüketim Davranışları: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi ve Adıyaman Üniversitesi Öğrencilerinin Hedonik Alışveriş Davranışlarında Demografik Faktörlerin Etkisinin Karşılaştırmalı Olarak Analizi". *International Journal of Social Science*, 27, 307-331.
- Fox, J. & Moreland, J. J. (2015). The dark side of social networking sites: An exploration of the relational and psychological stressors associated with Facebook use and affordances. *Computers in Human Behavior*, 45, 168-176.
- Gezgin, D. M., Hamutoglu, N. B., Gemikonakli, O. & Raman, I. (2017). Social networks users: fear of missing out in preservice teachers. *Journal of Education and Practice*, 8(17), 156-168.
- Global Web Index. (2020). Gen Z Observing the latest trends on Gen Zs. https://www.gwi.com/hubfs/Downloads/Gen%20Z%20-%20GWI.pdf?utm_campaign=Generic%20nurture%202019&utm_medium=email&hsmsi=98894404&hsenc=p2ANqtz-9IKfat0EY3VuR-V9wvua--FlwnDapz-Edr1vWm0Ofcwag4CesxHbzMuLvNrsWYTNVpModQCNzEhl2XF82aaIP61ubCHg&utm_content=98894404&utm_source=hs_automation
- Golovinski, M. S. (2011). Event 3.0: How generation Y & Z are re-shaping the events industry. Lulu. com.

- Gökler, M. E., Aydın, R., Ünal, E. & Metintaş, S. (2016). Sosyal ortamlarda gelişmeleri kaçırma korkusu ölçeğinin Türkçe sürümünün geçerlilik ve güvenilirliğinin değerlendirilmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 17(1), 52-59.
- Gurzki, H. & Woisetschläger, D. M. (2017), "Mapping the luxury research landscape: A bibliometric citation analysis". *Journal of Business Research*, 77, 147-166.
- Güler, B. (2013). *E-müşterilerin hedonik "hazcı" tüketim davranışlarını belirleyen faktörler ve bir araştırma* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Galatasaray Üniversitesi.
- Gümüş, N. (2019). Z Kuşağı Tüketicilerin Hedonik Tüketim Davranışlarının Demografik Özellikleri Bağlamında İncelenmesi. *Business & Management Studies: An International Journal*, 7(5), 2177-2207.
- Hayran, C., Anik, L., & Gürhan-Canli, Z. (2017). Exploring the Antecedents and Consumer Behavioral Consequences of "Feeling of Missing Out (FoMO)", *In Developments in Marketing Science: Proceedings of the Academy of Marketing Science* (pp. 661-662). Springer Nature.
- Herman, D. (2012), "The fear of missing out by Dan Herman. <http://www.danherman.com/cgi-sys/suspendedpage.cgi>
- Hirschman, E. C. & Holbrook, M. B. (1982). Hedonic Consumption: Emerging Concepts, Methods and Propositions. *Journal of Marketing*, 46(3), 92-101.
- Hodkinson, C. (2019). 'Fear of Missing Out'(FoMO) marketing appeals: A conceptual model. *Journal of Marketing Communications*, 25(1), 65-88.
- Hoşgör, H., Tandoğan, Ö. ve Hoşgör G, D. (2017a). Nomofobinin Günlük Akıllı Telefon Kullanım Süresi ve Okul Başarısı Üzerindeki Etkisi: Sağlık Personeli Adayları Örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(46), 573-595.
- Hoşgör, H., Tütüncü K., Hoşgör, D. G. & Tandoğan, Ö. (2017b). Üniversite Öğrencileri Arasında Sosyal Medyadaki Gelişmeleri Kaçırma Korkusu Yaygınlığının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *International Journal of Academic Value Studies*, 213-223.
- Insider, (2020). Gen Zers have a spending power of over \$140 billion, and it's driving the frenzy of retailers and brands trying to win their dollars. <https://www.businessinsider.com/retail-courts-gen-z-spending-power-over-140-billion-2020-1>
- İnce, M. & Tor-Kadıoğlu, C. (2020). Tüketici Davranışlarında Sosyal Medya Trendleri: Fomo, Fobo, Jomo. (Ed. Hasan Çiftçi), *Yeni Yüzyılda İletişim Araştırmaları*. (ss. 33-62). Ankara: İksad Yayınevi.
- Jacobson, J., Gruzd, A. & Hernández-García, Á. (2020). Social media marketing: Who is watching the watchers ?. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 53, 101774.
- Karakuyu, A. (2019). Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Sosyal Medyadaki Gelişmeleri Kaçırma Korkuları ve Yalnızlık Durumlarının Nomofobilerine Katkısı. *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 14(54), 93-106.
- Kitiroğlu, A. L. & Yıldız, M. (2022). Kadınların Hedonik ve Faydacı Tüketim Eğilimlerinin İncelenmesi: Y ve Z Kuşağı Üzerine Bir Araştırma. *Güncel Pazarlama Yaklaşımları ve Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 18-29.
- Korkmaz, İ., & Dal, N. E. (2020). Bireysel Yenilikçiliğin Tüketici Yenilikçiliğine Etkisinde Fomo'nun Aracılık Rolü. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 13(3), 532-567.
- Kükreler, Ö. (2011). Üniversite öğrencilerinde hedonik tüketimin cinsiyete göre farklılaşması. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 68-87.
- Nagy, S. (2017). The impact of country of origin in mobile phone choice of generation Y and Z. *Journal of Management and Training for Industries*, 4(2), 16-29.
- Nakip, M. (2003). *Pazarlama araştırmaları teknikler ve (SPSS destekli) uygulamalar, Seçkin Yayıncılık*, 1. Baskı, Ankara.
- Odabaşı, Y., & Barış, G. (2015). *Tüketici Davranış, (Yedinci Basım)*. İstanbul: Mediacat Kitapları.

- Overmyer, K. (2016). How-The-Fomo Phenomenon- Is Driving-New-Trends-In-Marketing. <https://www.skyword.com/contentstandard/how-the-fomo-phenomenon-is-driving-new-trends-in-marketing/>
- Oxford Dictionary (2022). FoMO. <https://en.oxforddictionaries.com/definition/FoMO>.
- Ozan S. & Odabaşı, H. F. (2015). Yeni Köye Eski Adet: Sosyal Medyada Gelişmeleri Kaçırma Korkusu. *3.Uluslararası Öğretim Teknolojileri ve Öğretmen Eğitimi Sempozyumu*, KTU, Trabzon.
- Öcel, Y., Mutlu, H. T., & Hiçyılmaz, E. (2022). Alt Kültürler ile Hedonik Tüketim Arasında İlişkinin İncelenmesi: Türk Toplumuna Üzerine Bir Uygulama. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(84), 2041-2064.
- Özdemir, Ş., & Yaman, F. (2007). Hedonik alışverişin cinsiyete göre farklılaşması üzerine bir araştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2(2), 81-91.
- Özkan, B., Efe, A. & Çakmak, A. Ç. (2017).” Müşterilerin bilişsel, hedonik, sosyal ve etik açıdan deneyimsel değer algılamalarının karşılaştırılması: Gratis örneği”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6 (5), 2323-2350.
- Perrone, M. A. (2016). # FoMO: Establishing Validity of the Fear of Missing Out Scale with an Adolescent Population [Doctoral dissertation, Alfred University]. ProQuest Dissertations and Theses Global
- Przybylski, A. K., Murayama, K., DeHaan, C. R., & Gladwell, V. (2013). Motivational, Emotional, and Behavioral Correlates of Fear of Missing Out. *Computers in Human Behavior*, 29(4), 1841-1848.
- Reagle, J. (2015), “Following the Joneses: FOMO and conspicuous sociality”. <https://firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/view/6064/4996>
- Rifkin, J., Cindy, C., & Kahn, B. (2015). Fomo: How The Fear Of Missing Out Leads To Missing Out. *Association For Consumer Research North American Advances*, 43, 244-248.
- Sarıtaş, A., Korkmaz, İ., & Tunca, M.Z. (2017). Pazarlama iletişimde inovatif bir kanal olarak sosyal medyanın kullanımı: otomotiv sektörü üzerine bir araştırma. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 22.Upk Ahmet Hamdi İslamoğlu Özel Sayısı, 95-108.
- Şenel, M. (2018). *Farklı Katlık Mesajlarının Plansız Satın Alma Niyeti Üzerindeki Etkisi ve FoMO (Fırsatları Kaçırma Korkusu)'nun Aracı Rolü* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Singh, A. (2014). Challenges and Issues of Generation Z. *IOSR Journal of Business and Management*, 16 (7), 59-63.
- Song, X., Zhang, X., Zhao, Y., & Song, S. (2017). Fearing of missing out (FoMO) in mobile social media environment: Conceptual development and measurement scale. *iConference 2017 Proceedings*.
- Sproutsocial.com, (2021). How Different Generations Use Social Media and What this Means for Your Business. <https://sproutsocial.com/insights/guides/social-media-use-by-generation/#how-gen-z-uses-social-media>
- Tabachnick, B.G., & Fidell, L.S. (2013). *Using Multivariate Statistics (Sixth Ed.)*. Pearson, Boston.
- Tauber, E. M. (1972). Marketing notes and communications: Why do people shop?. *Journal of marketing*, 36(4), 46-49.
- Thinkwithgoogle, (2021). Gen Z Trends & Insights. https://www.thinkwithgoogle.com/qs/documents/11214/Generation_Z_Turkey_Global.pdf
- TÜİK, (2021). İstatistiklerle Gençlik, 2020. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Genclik-2020-37242>
- Uzun, V., Gözükara, E. & Bilgin, M. (2019). Bazı Sosyal Medya Değişkenleri Açısından Ergen ve Genç Yetişkinlerin FOMO Düzeylerinin İncelenmesi. *International Journal of Arts and Social Studies*, 2(2), 43-59.

- Uygun, F. B. (2022). *Z Kuşağının Çevrimiçi Satın Alma Davranışlarında Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıkları, Hedonik Tüketim Eğilimleri ve Fomo (Fırsatları Kaçırma Korkusu)'nun Rolü* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Wearesocial.com. (2021). Digital 2021: The Latest Insights Into The 'State of Digital'. <https://wearesocial.com/uk/blog/2021/01/digital-2021-the-latest-insights-into-the-state-of-digital/>
- Wearesocial.com. (2022). Digital 2022 Global Digital Overview. <https://wearesocial.com/uk/blog/2022>
- Yurtsızoğlu, Z. (2020). Spor takımı taraftarı lise öğrencilerinin, hedonik tüketim eğilimi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(1), 146-162.
- Zheng, X., Baskin, E., & Peng, S. (2018). Feeling Inferior, Showing Off: The Effect of Nonmaterial Social Comparisons on Conspicuous Consumption. *Journal of Business Research*, 90, 196-205.

EXTENDED SUMMARY

Today, smart devices and technological opportunities increase the time individuals spend on social media. Especially the Z generation individuals come to the fore in this regard. Gen Z women spend an average of 3 hours 14 seconds on social media, while Gen Z men spend an average of 2 hours 39 seconds on social media (wearesocial.com, 2021). Young people's constant sharing of what they buy, what they wear, what they eat, the holidays they go, the cultural and social events they attend on various social media platforms has revealed the need for their followers to satisfy various pleasures and their fear of missing out. Fear of missing out is called FoMO (Fear of Missing Out). FoMO reflects a type of psychological state of individuals and is related to individuals' desire to be in constant contact with other individuals (Song et al., 2017: 734; Uzun et al., 2019: 46). It is known that approximately three-quarters of social media users feel uneasy when they are faced with the risk of not being aware of what the people around them are doing (Baker et al., 2016: 275). In addition, FoMO is a phenomenon closely related to consumption and marketing. By creating the perception that products and services are inadequate through various campaigns, businesses try to encourage the FoMo trend and influence consumers' purchasing decisions, thus causing consumers to experience fear of missing out (Hodkinson, 2019). A study has shown that purchasing behavior can be significantly affected by FoMO. 68% of those surveyed shopped within 24 hours of seeing someone else's actual experience as a result of their FoMO trend. People with a high FoMO tendency were found to shop more after viewing online content related to outings (59%), parties-events (56%), and food (29%) (Overmyer, 2016). A study by JWT Intelligence (2012) shows that FoMO may have the potential to increase spending as it increases social media usage and motivates consumers to experience more (Çelik et al., 2019: 126). FoMO causes impulse buying tendency, which may be due to increased purchase intentions due to emotional actions of individuals as a result of FoMO. Seeing the experiences, lives, and lifestyles of others can lead to feelings of inadequacy, triggering a desire not to miss out.

Although many studies have been conducted in recent years, the scarcity of studies examining the effect of FoMO on marketing and consumer behavior draws attention. For this reason, in this study, the relationship between hedonic consumption and fear of missing out (FoMO) was examined in terms of gen Z consumers. In the study, which was structured in the causal research model, a questionnaire was used as a data collection tool. The universe of the research consists of undergraduate and graduate students at Balıkesir University, Bandırma Onyedi Eylül University and Toros University, as well as all Z generation consumers who can be reached online and face-to-face. The online survey form was created interactively on the Google Forms site developed by the Google Company. Between November and December 2021, a survey was conducted with 494 people who were born in 2000 and later, who were determined according to the convenience sampling method. However, 96 questionnaires were excluded from the analysis due to the fact that the answers were not read, sloppy and incomplete. 398 people included in the analysis constitute the sample of the research. The survey form is designed as three parts. In the first part, the participants were asked about their ages. Thus, the survey of those aged 22 and over was terminated and the survey continued with those aged 21 and under. In the second part; There are questions about hedonic consumption and the fear of missing out (FoMO). The questions in this section were answered by the 23-item hedonic shopping scale developed by Arnold and Reynolds (2003) and Gökler et al. (2016) and consists of 10 expressions FoMO scale. In the third part, there are questions about the shopping habits of the participants and questions about the demographic characteristics. The obtained data were analyzed with SPSS 26.0 statistical package program.

According to the results of the study, it was determined that there is a positive relationship between FoMO and hedonic consumption, and FoMO has an effect on hedonic consumption. He examined whether the hedonic consumption tendencies of the Z generation individuals differ according to their shopping frequency and reached the conclusion that those who shop more frequently do more shopping focused on adventure, relaxation and getting ideas. It has been revealed that those who shop more frequently than Generation Z consumers have higher hedonic consumption tendencies compared to those who shop less frequently or when they need it. It is also an important finding that women approach consumption more hedonic than men. The experiences shared on social media are effective in the purchasing decisions of the Z generation consumers, who make up an important part of the consumer market today and will represent a large part of it in the future. For this reason, it is extremely important for the future success of brands and businesses to use social media platforms effectively, to use social media campaigns that will attract the attention of consumers, arouse their

curiosity and interest, and to use strategies that will encourage FoMO. FoMO affects hedonic consumption. Today's consumers buy not only to meet their needs but also for the sense of pleasure. For this reason, the hedonic consumption feelings of consumers can be increased by the effect of FoMO. In addition, since women's hedonic consumption tendencies are high, brands whose target audience is female consumers can benefit from this power.

LİSANS DÜZEYİNDEKİ YETİŞKİN ÖĞRENCİLERİN PİYANO EĞİTİMİNDEKİ PEDAGOJİK SORUNLAR VE PSİKOLOJİK ETKENLER

PEDAGOGICAL PROBLEMS AND PSYCHOLOGICAL FACTORS IN PIANO TEACHING OF UNDERGRADUATE ADULT STUDENTS

Bilgen ÖZCAN ÇOŞKUNSOY

Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
ocoskunsoy@omu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-9599-9774

Bahar GÜDEK

Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
bahar_gudek@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-1174-9549

Valeriya ÖZKAN

Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Devlet Konservatuarı
valeriya.ozkan@omu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7968-6065

ÖZ

ABSTRACT

Geliş Tarihi:
07.01.2023

Kabul Tarihi:
15.02.2023.

Yayın Tarihi:
31.03.2023

Anahtar Kelimeler

Piyano eğitimi,
Yetişkin müzik
eğitimi,
Yetişkin piyano
eğitimi,
Piyano pedagojisi.

Keywords

Piano education,
Adult music
education,
Adult piano
education,
Piano pedagogy,

Bu çalışmada; piyano eğitimindeki yetişkin öğrencilerin özellikleri dikkate alınarak; mesleki anlamda başlangıç piyano eğitiminin yönetsel olarak teorik temellerinin, yetişkin öğrencilerin psikolojik özelliklerinin, pedagojik sorunlarının ve yetişkin öğrencilerin karşılaştıkları problemlerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Nitel veri analizi tekniklerinin kullanıldığı bu araştırma betimsel türdedir. Veriler çeşitli dokümanların incelenmesi yöntemiyle toplanmıştır. Yetişkin öğrencilere piyano öğretmek, yüksek yaratıcı sonuçlara ulaşmayı amaçlayan belirli teknikleri ve yöntemleri kullanarak eğitim sürecinin özel bir organizasyonunu öngörür. Yetişkin öğrencilerin psikofizyolojik özelliklerinin incelenmesi, çalışılan pedagojik süreç ile ilgili çocukların eğitimi arasındaki temel farkları belirlemeyi mümkün kılmıştır. Yetişkin öğrenciler için başlangıç piyano eğitiminin amaçlarının, hedeflerinin ve özelliklerinin analiziyle, bu sürecin kapsamlı bir şekilde organize edilmesinin, teorik ve metodolojik desteğin geliştirilmesinin önemli olduğu sonucuna varılmıştır.

In this study; Considering the characteristics of adult students in piano education; It is aimed to determine the methodologically theoretical foundations of professional piano education, the psychological characteristics of adult students, their pedagogical problems and the problems that adult students encounter. This is a descriptive research, in which qualitative data analysis techniques are used. The data was collected through the examination of various documents. Teaching piano to adult students presupposes a special organization of the educational process using certain techniques and methods aimed at achieving high creative results. The study of the psychophysiological characteristics of adult students made it possible to identify the main differences between the studied pedagogical process and the education of children in relation to it. With the analysis of the aims, objectives and features of initial piano education for adult learners, it was concluded that it is important to organize this process comprehensively and to develop theoretical and methodological support.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1230768>

Atıf/Cite as: Özcan Coşkunsoy, B., Güdek, B., ve Özkan, V. (2023). Lisans düzeyindeki yetişkin öğrencilerin piyano eğitimindeki pedagojik sorunlar ve psikolojik etmenler. *Neşşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 13(1), 608-622.

Giriş

Çalgı eğitimi, mesleki müzik eğitiminin en önemli unsurlarından biridir. Bu eğitimin amacı, müziği meslek olarak seçen öğrencileri bilişsel, duyuşsal ve psikomotor yönlerini destekleyerek kendilerini enstrümanlarıyla ifade edebilecek teknik ve müzikal donanıma sahip bireyler yetiştirmektir (Üstün ve Özer 2020). Piyano eğitimi, mesleki müzik eğitiminin temel öğelerinden biridir. Bu çalgı, çok dengeli ve net tonlar vermesi, okunaklı parçalar yaratmak için gerekli olan yüksek ses düzeylerini sağlaması ve hemen ulaşılamayan müzikalitelere ortaya çıkarması açısından diğer çalgılardan kendini ayırır. Mesleki müzik eğitimi kapsamında, öğrenciler piyanoda eşlik, deşifre ve eseri transpoze etme, şarkıya akorları ile eşlik etme ve bunları destekleyici repertuar oluşturma becerilerine sahip olurlar. Bunlar mesleki müzik eğitimindeki piyano eğitimiyle ilişkili temel aktivitelerden sayılır. Bu bağlamda, mesleki müzik eğitimi için piyano eğitimi esastır, çünkü müziği öğrenmek bir tür dil öğrenmek gibidir. Piyano eğitimi müzikal düşünmeyi öğretir ve müziğin bütün parçalarının nasıl birbirleri ile ilişkili olduğunu kavramayı kolaylaştırır.

Müzik eğitiminde araç olarak kullanılmaya en uygun ve yararlı çalgının piyano olmasının başlıca nedenleri Say (1996), şu şekilde ifade etmektedir.

- Sabit perdeli olduğu için entonasyon zorluğu ve bozukluğu söz konusu değildir.
- Parmağın bastığı yerden (piyanonun akordu bozuk olmamak koşuluyla) doğru ses çıkmaktadır.
- Ses sınırları geniştir. Hem kadın (ya da çocuk), hem erkek ve hem çalgıların seslerini verebilen geniş ses yelpazesine sahiptir.
- Her türlü ajilite (çabukluk) mümkündür. Kısa değerlerde sesler kolayca çıkmaktadır.
- Armonik-polifonik karaktere sahiptir.
- Çoksesli kulak eğitimine en uygun çalgıdır.
- Armonik eşlik çalgısıdır
- Her çeşit çoksesli eserin redüksiyonu icra edilebilmektedir.
- Koral ve orkestral eserler çalınabilmektedir.
- Büyük eserlerin analizine elverişlidir. Edebiyatı zengindir

Piyano eğitimi, diğer çalgı eğitimlerinde olduğu gibi ciddi ve detaylı bir çalışma gerektirir. Bu eğitim sürecinde uygulanacak olan yöntemlerin tutarlı olması, geçerliliğin olması ve bununla birlikte uluslararası kabul görmesi gerekmektedir. Başlangıç olarak piyano methodları, postürü, oturuşu, el ve kol rahatlığını, sağ ve sol el koordinasyonunu ritimsel öğelerle öğretmeyi amaçlarken, sol anahtar ve fa anahtarının eş zamanlı çalınmasını, doğru ses üretmeyi en temel icracılık seviyesinde öğretmeyi hedefler. Temel düzeydeki bu alıştırmaları Parish (1997), kasların eğitimi olarak açıklar ve aynı zamanda her alıştırmaların kalıcı bir etkiye de sahip olduğunu belirtir.

Piyano öğretiminin kapsamlı bir çalışması olan piyano pedagojisi, yüksek öğretimde kabul gören bir akademik disiplin olarak ortaya çıkmış ve büyümeye devam etmiştir. Piyano pedagojisine olan bu ilgi, piyano pedagojisi dersleri ve dereceleri sunan üniversitelerin ve konservatuar müzik programlarının sayısının artmasıyla (Johnson, 2002; Grausam, 2005; Jacques, 2006), sürekli gelişime açık hale gelmiştir.

Günümüz pedagojik anlayıştaki genel yaklaşım, başlangıç piyano eğitiminin bilimsel bir süreç olduğu ve bu süreçte bilimsel yöntemlerden yararlanılması gerektiği üzerinedir. Piyano pedagojisine yönelik bazı sorular piyano eğitimi kapsamında incelenmiş birçok araştırmaya konu olmuştur Bu soruların bazıları ise, piyano pedagojisi;

- Müfredatla mı ilgilidir?
- Piyano öğretmeni yeterliliği veya hazırlığıyla mı ilgilidir?
- Piyanistlik özellikleri ve repertuarla mı ilgilidir?
- Piyanistlerin eğitim süreci ve sorunları ile mi ilgilidir?
- Piyano metod kitaplarıyla mı ilgilidir?

- Öğretim teknikleri hakkında mıdır?

Yetişkin piyano öğrencilerine yönelik araştırmalar 1980'lerden beri istikrarlı bir şekilde artmaktadır (Bowles, 2010; Jutras 2006). Bugüne kadar yapılan çalışmalardan bazıları, öğrencilerin demografisini, öğrenme motivasyonlarını ve piyano eğitiminden elde edilen, algılanan faydaları anlamaya çalışmıştır. Kıvrak (2003), müzik eğitimi zayıf olan öğrencilerin, müzik gelişimi yeterli düzeyde olmadığından, piyano gibi zor bir çalgının öğrenme sürecini daha zor benimseyeceklerini, bir çalgının evrensel teknikleriyle öğrenilmesinin oldukça zorlu ve uzun bir süreç aldığını belirtir. Ayrıca, hiçbir çalgı için on sekiz yaş üstü başlayarak kısa bir eğitimle, evrensel sanat platformuna taşınabilecek bir icraat gerçekleştirilmesinin beklenmemesi gerektiğini önerir. Bununla birlikte, günümüz lisans düzeyi mesleki müzik eğitimi veren okullarda, piyano eğitimi programları da farklılıklar göstermektedir. Aynı zamanda, oluşturulan metodlar ve repertuarlar da farklıdır. Akbulut'a (2012) göre, müzik eğitimi anabilim dalı programlarında öğrencilerin etüt, sonat, konçerto ve okul müzik eğitiminde kullanılacak yapıtları belirli bir düzeyde seslendirebilecek seviyeye gelmeleri hedeflenmektedir. Bu ise öğrenim sürecinin iyi planlanması ve programlanması ile mümkün olacaktır.

Yetişkin piyano eğitimi sürecinde öğrencilerin piyano çalma performanslarını olumlu ya da olumsuz etkileyen birçok faktör bulunabilir. Bu faktörler, öğrenme çıktılarında belirleyici bir etkiye sahiptir. Araştırmada, piyano eğitimindeki yetişkin öğrencilerin özellikleri dikkate alınarak; mesleki anlamda başlangıç piyano eğitiminin yönetsel olarak teorik temellerinin, yetişkin öğrencilerin psikolojik özelliklerinin, pedagojik sorunlarının ve yetişkin öğrencilerin karşılaşmış oldukları problemlerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda çalışmada ele alınan konunun kapsamlıca ortaya konması açısından betimsel tarama yöntemi kullanılmıştır.

Piyano Eğitimi

Piyano öğretimi, dünya çapında milyonlarca piyano öğrencisini ve piyano öğretmenini, çeşitli piyano pedagojik materyallerini ve müzik repertuarlarını içeren kapsamlı, geniş bir girişimdir. Piyano methoduna yönelik metodolojik ve pedagojik yaklaşımları içeren en eski yöntemlerden biri İspanya'da ortaya çıkmıştır. Thomas de Santa Maria adlı bir keşiş, 16 yıllık çalışmanın ardından 1565 yılında "Arte de Tanor Fantasia" adlı bir yöntemi sunmuştur. 400 sayfalık kitapta iyi çalışmanın sekiz önemli özelliği şu şekilde anlatılmaktadır.

- Doğru ritimde çalmak
- Doğru el pozisyonu
- Piyanoda doğru oturma pozisyonu
- Net ve kesin bir yorumla çalmak
- Daha hızlı ve daha yavaş pasajlarla rahat çalmak
- Doğru parmakla çalmak
- Dinleyicilerin beğenisini göz önünde bulundurarak çalmak
- Eseri müzikal özelliklerine uygun yorumlamak (Barsamyan, 2019).

16. yüzyılda klavyeli çalgıların gelişme göstermeye başlamasıyla, bu çalgıların eğitimine olan ihtiyaç da belirgin hale gelmiştir. Avrupa'da, özellikle İspanya, Almanya, İtalya ve Fransa gibi ülkelerde, teorik ve pratik konuları öğretmeye başlayan ilk öğretmenler görülmeye başlanmıştır. Bunların yazdıkları metot kitapları, piyano eğitimi tarihindeki ilk örnekleri oluşturmaktadır (Böhmova, 1973, aktaran Gültek, 2004).

Genel olarak çalgı eğitiminde öğrenci, öğretilen çalgının tekniksel özelliklerini ve yapısını tanımak zorundadır. Çalgı eğitiminde temelde öğretmen, "proaktif" rol yerine "tepkisel" bir rol üstlenmekle ve öncelikle "hataları yakalamakla" (Yarbrough ve Price, 1989), "hataları düzeltmekle" (Jorgensen, 1986) ilgilenmektedir. Piyano derslerinin genel hedefleri, öğrencinin doğru nota ve doğru ritimle çalmayı öğrenmesi, görme, algılama ve beyni ile parmakları arasında koordinasyon kurabilme becerisini sağlamasıdır. Bu hedeflerin yanı sıra dikey olarak nota

okuma, çok sesli duyma yeteneğini geliştirme, eşlik etme, analiz, müzikalite ve dinamikleri uygulama, müzik edebiyatını tanıma ve dönemsel özelliklere göre yorumlama becerilerini de kapsamaktadır. Bu bağlamda bilişsel, duyuşsal ve psiko-motor davranışları geliştirmek, piyano eğitiminin genel çerçevesindedir. Her piyano çalışmasının başlangıcında sistemli olarak yapılan teknik egzersizler, eser ve etüt çalışmalarını önemli ölçüde kolaylaştırarak daha kısa sürede istenilen düzeye ulaşmayı sağlamaktadır (Ekinci, 2004). Teknik gelişmenin en destekleyici yardımcıları rutin gam, arpej, etüt ve egzersizleri kapsayan çalışmalardır (Demirova, 2008).

Fenmen'e (1947) göre piyano başlangıç seviyelerinde öncelikle,

- Her parmağın kendi başına serbest olma durumu,
- Başparmak hareketleri,
- Parmak hareketlerine bağlı olan dizi, arpej, süsleme, tekrar eden notalar, çift notalar gibi figürlerin kullanımı, şeklindedir (Fenmen, 1947, s. 53-57).

Piyano, bir eğitim aracı olarak müzik eğitimi sürecinin temelinde yer alır. Ayrıca, müzikteki diğer alan dersleri olan müziksel işleme okuma ve yazma dersi, ses eğitimi dersi, koro dersi, armoni, kontrpuan ve eşlik derslerinin eğitiminde de kullanılmaktadır. Bu yönleriyle piyano, müzik eğitiminin temelini oluşturur. Gökbudak (2013), mesleki müzik eğitimi içerisindeki öneminden bahsederken, Bağçeci (2005), müzik öğretmeni yetiştiren kurumlarda büyük ölçüde etkili bir eğitim aracı, kısmen de eğitim alanı olduğunu belirtir. Müzik öğretmeni yetiştirme programlarında, müzik öğretmeni adayları, mesleki olarak, donanımlı olabilmek bakımından eşlik yapabilme davranışlarını kazanmalıdır.

Bireyler eşlik yapabilme becerisini, piyano derslerinde sistemli şekilde öğrendikleri, doğru ritimde nota okuma, çalma ve yorumlama becerilerini kazanarak elde edebilir. Müzik öğretmenliği eğitiminde piyano öğretiminin bir kolu olan eşlik (Korrepetisyon) eğitimi, birçok ülkedeki mesleki müzik eğitimi veren kurumlarda önemli bir yere sahiptir. Korrepetisyon eğitimi ile öğrenci, birlikte çalma becerisini geliştirir. Bir enstrümana ya da sese eşlik etmek, uyumlu olmayı, homojenliği, dinamiği ve müzikal ifadeyi gerçekleştirmeyi sağlar ve geliştirir. Demirtaş (2011), müzik öğretmeni yetiştiren kurumlarda uygulanan lisans öğretim programında bulunan "Eşlik Çalma" dersinin, ilköğretim okullarındaki müzik dersleri için bir köprü görevi gördüğünü, armoniyi iyi bilen, asgari düzeyde piyano tekniğine sahip bir öğrenciye, doğru eşlik teknikleri gösterilerek, bu konuda iyi eğitim almasının, donanımlı öğretmen adaylarının doğmasına olanak sağlayabileceğini belirtirken, Bobetsky (2004), müzik öğretmenleri için işlevsel piyano becerilerine sahip olmanın öneminden bahseder; ses genişliği de göz önünde alındığında, müzik öğretmenleri için piyano yeterliliği çok önemli bir araçtır.

Piyano Eğitiminde Pedagojik Sorunlara Yaklaşım

Piyano eğitiminde öğrencilerin, bireysel farklılıkları, ve özelliklerinden ötürü, doğal olarak gereksinimlerinin niteliği de değişken olacaktır (Karakelle, 2013). Bu değişkenliklere bağlı olarak, bireylerin, uygun öğrenme ortamlarında ve doğru yapılandırılmış pedagojik basamaklar ile eğitim sürecine dahil edilmesi oldukça önemlidir. Lennon (1996), piyano öğretmenlerinin uygulamalarını, hem müzikal hem de pedagojik terimlerle tanımlayan bir dille yapması gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca, piyano öğretiminin, hem içeriğine hem de sürecine bütünlük bir şekilde odaklanan ve konunun doğasını olumsuzlamak yerine, çözüm önerileri ortaya koyan bir pedagojik söylemin önemine vurgu yapmaktadır.

Mesleki müzik eğitimi programları temel düzeyde bir müzik bilgisi ile öğrenci alımı yapmaktadır. Adayların bir kısmının bu yeterlilikte olmaması, ya da istenilen temel düzeyin programda yer alan müfredatı karşılayacak nitelikte olmaması, bireylerin lisans eğitimleri boyunca olumsuzluklara neden olabilmektedir. Özellikle, çalgı eğitimi, solfej eğitimi, ses eğitimi gibi hem yetenek hem de hakimiyet gerektiren derslerde öğrencilerin müzikal geçmişi ve birikimi oldukça önemlidir. Piyano eğitimi için de bu durum aynı önemi taşır. Temel düzeyde piyano eğitiminde kullanılan materyaller, zor olmayan başlangıç nota değerleri ile başlasa da öğrenciler hem el hem göz koordinasyonu ile gerçekleştirecekleri eylemde nota okumak ve uygulamak konusunda yetersiz kalabilmektedirler. Bu durum ilerlemeyi yavaşlatacağı gibi, ders saatinin haftada bir saat olması, programın yoğunluğu ve piyanonun taşınabilir bir çalgı olmamasından kaynaklı zorlukları da göz önüne almak

gerekmektedir. Ayrıca, fiziksel bakımdan yetişkin öğrencilerde, kasların alışma ve öğrenme aşamasının zor olması, kasların gelişimini tamamlanması ve kas öğrenmesinin geç olması da icracıyı zorlamaktadır. Bu durum motivasyonu ve ilgiyi düşürebilir. Aynı şekilde nota okumada yaşanan sıkıntılar, deşifre aşamasını uzatabileceğinden yine bıkkınlığa ya da motivasyon düşüklüğüne neden olabilir. Bu nedenle piyano eğitimi alan yetişkin öğrencinin teknik gelişim süreci, bu ve bazı diğer nedenlerle ilerleme gösteremeyebilir. Yetişkin öğrenciler genellikle öğrenmek için gereken zaman ve tekrardan ziyade anında mükemmellik arzusuna sahiptir ve prosedürel hafızanın bilişsel anlamadan daha yavaş gerçekleştiği motor-bilişsel kopukluk karşısında hüsrana uğrarlar (Cooper, 2001; Maris, 2000; Taylor, 2011; Wristen, 2006). Yetişkin öğrencilerin piyano çalgısına olan ilgileri, eğitim sürecini etkileyen faktörlerdendir. Özellikle zorunlu olarak mesleki müzik eğitimi müfredatında bulunması, öğrencinin tercih etmediği bir çalgıya olan tutumunda, olumsuzluklara neden olabilir. Bu açıdan eğitici, öğrencinin çalgıya olan motivasyon ve tutumunu iyi değerlendirmelidir. Bu durum doğru değerlendirildiğinde, başarı sürecinin gelişmesine ve eğitim hedeflerine ulaşılmasına da yardımcı olacaktır. Piyano eğitimindeki en önemli pedagojik sorunlardan biri de repertuar seçimi ve piyano eğitimcisinin repertuar çalışmalarındaki yaklaşımıdır.

Repertuar

Repertuar seçimi, motivasyon bakımından oldukça önem taşır. Bu durum, profesyonel icracılık özelliklerinin gelişiminde de çok büyük rol oynar. Yetişkin öğrencilerin, öğretilen repertuvardan hoşlanmadıkları için dersleri genellikle yarıda bıraktıkları görülür (Wristen, 2006), bu nedenle piyano eğitiminde hem motive edici hem de müzikal olarak tatmin edici repertuar seçme süreçlerine odaklanılır. Piyanistik beceriler ve müzikalite özellikle repertuarın zenginleşmesi sürecinde gerçekleşir. Eğitim repertuarının öğrencinin profesyonel gelişimine ve pratik gerektiren ihtiyaçlarına göre düzenlenmesi de bu bakımdan önemlidir. Bu nedenle, piyano eğitiminde kullanılan repertuarın, lisans düzeyinde müzik eğitimi veren programlarda, ortak amaç ve hedefler doğrultusunda belirlenmesinin önemi büyüktür.

Maris (2000), bir öğrencinin müzik zevkleri, çalma becerilerinin ötesinde olduğunda, uzaklaşma yaşayabileceğini belirtmektedir. Hem öğretmenin hem de öğrencinin, pedagojik uygunluk değerlendirmelerini karşılayan elverişli bir parça bulmak için birlikte çalışmaları gerektiğini belirtir. Keller (2009), repertuar seçimi bakımından öğretmenlere şunları tavsiye etmektedirler:

- tercih yapma ve artan özerklik yoluyla öğrencilerin repertuar seçimine katılımını artırma;
- öz-yeterlik oluşturmak için başarı fırsatları sağlama;
- değeri artırmak için repertuarın faydalarını tartışma.

Coutts (2018), yetişkin piyano öğrencileri için dönüştürücü bir eğitim yaklaşımının, yalnızca öğrenciyle olan ilişkide değil, aynı zamanda onların ihtiyaç ve beklentilerini karşılamak için kullanılan stratejilerde de öğretmenin dikkatini gerektirdiğini belirtmektedir. Repertuarın nasıl seçileceğini anlamak için zevkleri ve müzikal hedefleri tartışarak zamanı artırmak çok önemlidir. Coutts (2018), içsel başarı duygusunun, eserleri dışsal müzik standartları altında tamamlamaktan daha önemli olduğunun anlaşılmasının önemini vurgulamaktadır. Öğrencilerin kişisel olarak aradığı faydalara dayalı olarak repertuar seçmek, onların uygulamaya yönelik geliştirecekleri ilgilerini başlatmaya yardımcı olabilir. Buna göre öğretmenlerin, öğrencilerine yönelik kişisel bir program oluştururken öğrencilerin potansiyellerini ve bireysel özelliklerini ayrıntılı bir şekilde belirlemeleri gerekmektedir. Keşfetme, problem çözme, deney yapma ve öğrencilerin ve öğretmenlerin kişisel gelişimi için açık alanlar, yetişkin öğrencilerde müzik eğitiminin amacını geliştirir. Sloboda, Davidson, Moore'a (1996) göre, öğrenciler dış baskı olmadan piyano çalışmayı seçerlerse ve repertuar zor olsa bile pratikte ısrar ederlerse, içsel veya dışsal olarak motive olabileceklerini dile getirmektedirler.

Metod ve Öğretim Yöntemi

Çoğunlukta geleneksel olarak kullanılan piyano metotları, çocuklara yönelik psikolojik, fizyolojik faktörleri temel olarak kullanılan yaklaşım ve yöntemlerdir. Bunların yetişkin öğrenciler üzerinde kullanılmasının çok etkili

sonuçlar vermediği, hatta müzik gelişiminin önünde set olabildiği görülmektedir (Chertovskoy, 2000). Aynı zamanda yetişkin öğrenciler için geliştirilen piyano metotlarının sayısının çok yetersiz ve var olan metotların genellikle çok kapsamlı olması, öğrencilerin kendi başına çalışmalarına yönelik olmaması da piyano eğitiminde pedagojik sorunlara yol açmaktadır. Yetişkin öğrenciler için var olan metotlar tam anlamıyla onların yaş özelliklerini dikkate alarak düzenlenmediği söylenebilir (Özkan, 2021). Bu durum, eğitmenlerin, öğrencinin hazırbulunuşluk ve ilerleme sürecine göre şekillendirebileceği bir donanıma sahip olması gerektiğini de beraberinde getirir. Piyano eğitimindeki öğretim elemanlarının pedagojik olarak yetersizliği de başka bir problem oluşturmaktadır. Bir sanat dalının öğretim sürecinde bilgi ve beceri ne denli etkinse, pedagojik formasyon da o derece etkin ve önemlidir. “Bir piyano öğretmenini bir solist piyanistten ayıran en önemli özellik, piyano öğretmenin mesleki becerisinin öğretmenlik formasyonuna da sahip olması ve bu formasyonu en etkili şekilde kullanarak, bilgilerini öğrencilerine aktarmasıdır” (Ömür, 1998).

Hedeflerin belirlenmesi hem öğretmenler hem de öğrenciler için esastır. Yetişkinler kendi kendini yöneten eğiliminde olduğundan, öğrenme hedeflerinin farkında olarak kendilerini daha rahat ve güvenli hissedeceklerdir. Bir müfredatın geliştirilmesi, öğretmene öğretimsel bilgiyi keşfetme, edinme ve düzenleme sürecinde yardımcı olur. Bir müfredat, hem öğretmenlerin hem de öğrencilerin uygulama ve deneyimlerine dayalı olabilir. Statik bir kuruluş değil, bunun yerine bir eğitim önerisi girişimidir. Öğretmen ve öğrencinin beklentilerine, dersin gerçekliğine ve pratik uygulamasına göre her zaman eleştirel değerlendirme altında olmalıdır (Stenhouse, 1986, Duke, 2009).

Öğrencilerin kendi çalışma zamanlarını planlamaları ve bu süre zarfında doğru öğretim yöntemleri kullanmaları da oldukça önemlidir. Bu da eğitimcinin yönlendirmesi, yol göstermesi gerekirse planlaması ve kontrol etmesi ile gerçekleşir. Barsamyan (2019), bazı yetişkin öğrencilerin, deşifreden kaçınmak için parçayı tam olarak öğrenmeden ezberlemeye başlamalarının, yanlış notalar, ritim, parmaklama ve yorumlama açısından yanlış öğrenmeye yol açtığından söz etmektedir. Erken ezberlemenin içerdiği hataları düzeltmek daha zordur ve zaman alır. Eğitmenler, öğrencilere bu tür bilişsel farklılıkların nasıl önleneceği konusunda rehberlik etmelidir. Pek çok eğitmen, yetişkin olmalarından dolayı piyano eğitiminde başarılı olmak için gereken parmak becerisine sahip olmadığını düşünmektedir. Ozanian (1979) ise, zorluğun genellikle yetişkinlerin yetenek eksikliğinden ziyade eğitmen tarafından oluşturulan, gerçekçi olmayan beklentilerden dolayı olduğunu değerlendirmektedir. Bu nedenle yaşa uygun materyaller ve bunları güçlendirmek için tasarlanmış egzersizler piyano eğitiminde kullanılabilir.

Piyano Eğitiminde Psikolojik Etkenler

Müzikal davranışın uygun şekilde incelenmesi, fizik, psikoloji, antropoloji, felsefe ve metafiziği kapsar. Piyano eğitiminin gelişmesini etkileyen psikolojik etkenler, olumsuz bir davranışa, fiziksel olarak olumsuz bir duruma dönüşebilir. Örneğin; performans etkileyecek düzeyde stres, heyecan ve panik, kasılma ve gerginlik, bunun dışında isteksizlik, erteleme, dikkat dağınıklığı gibi bazı durumlar, bir eğitimcinin iletişimsel ve pedagojik yaklaşımının önemini tartışmaya açmaktadır. Piyano eğitimindeki psikolojik etkenleri şöyle sıralayabiliriz.

- Motivasyon: Öğrencilerin piyano çalmayı öğrenmek istemiş olmaları ve eğitime başlayabilmek için yeterli motivasyona sahip olmaları gerekir.
- Öz Yeterlik: Bir kişinin kendi sınırlarını aşmaya çalışırken yakaladığı başarıyı belirleyen bir kavramdır. Bu başarı danışmanlık, motivasyon teknikleri ve diğer tekniklerin tam kullanımına başlamadan önce oluşan bir süreç olarak düşünülebilir.
- Öz Düzenleme: Öz düzenlemenin amacı, öğrencinin edinmesi gereken becerileri en iyi şekilde geliştirerek bireysel bir piyano öğrenme sürecini kodlamaktır. Böylece, öğrencinin hedeflerini gerçekleştirmesi ve müzikal anlayışını arttırmak için etkili bir süreç sağlanacaktır.
- Zorlanma Düzeyi: Öğrenme sürecinde sabırlı, disiplinli ve uygun zorlanma düzeyine sahip olmaları gerekiyor.
- Güven: Piyano öğrenmek için güven duygusu, öğrenciye piyano çalmayı öğrenmeyi çalışırken sürekli motive olmasını sağlar.

- İnanç: Öğrencinin piyano çalmayı öğrenecek kabiliyete sahip olduğuna dair yegane inancına sahip olması gerekir.
- Sabır: Öğrenme süreci piyano çalmayı öğrenme için çok uzun süredir ve öğrenci bu süreci sabırla ve beslenmeyi bilen bir tutumla tamamlamalıdır.
- İletişim: Öğretmenler ve öğrenciler arasındaki iletişim ilişkileri, daha başarılı eğitim ortamları deneyimlemesini sağlar. Etkili iletişim, her iki taraf için de yararlıdır.

Motivasyon, Öz Yeterlik, Öz Düzenleme

Motivasyon, davranışın arkasındaki itici bir güç olarak ifade edilebilir. Asmus (2021), motivasyonun, dahil olmak için enerji sağladığını, müzikal başarı ışığında ele alındığında, öğrencileri müzik öğrenme etkinliklerine katılmaya ve bu etkinliklerin odak noktası olan bilgi veya becerileri kazanmaya teşvik eden itici güce dönüştürdüğünü açıklar. Ayrıca Asmus, motivasyonu iki forma ayırır, dışsal ve içsel. Dışsal motivasyon, öğrencinin dışındaki faktörlerden kaynaklanan motivasyondur. Bu faktörler pekiştirme olasılıklarını, çevresel faktörleri ve sosyal faktörleri içerebilir. Öğrenci davranışının bu manipüle edici unsurları sıklıkla fizyolojik dürtüler ve uyaran-tepki öğrenimi ile ilişkilendirilir (Csikszentmihalyi,1989).

Müzik öğreniminde motivasyon olumlu sonuçlardan beslenir. Yetişkin bireylerin yaşadıkları deneyim ve farkındalıklardan ötürü, daha motive edici iç ve dış etkenlere ihtiyaç duyabilir. Motivasyonun en olumlu sonuçlarından birtanesi, öz düzenlemeyi oluşturmasını sağlamasıdır. Müzik performansında öğrenme hedeflerine ulaşmak, önemli miktarda çaba gerektiren, kasıtlı ve öz düzenlemeli bir uygulama gerektirir (Concina, 2019; Evans & McPherson, 2015; Schmit, 2005). Öz yeterliği sağlamlaştıran olumlu performans deneyimleriyle pekiştirilen motivasyon, uzmanlık kazanılmasıyla zamanla artar (Concina, 2019; McCormick, 2006). Öğrenciler, aşamalı ve güvenli bir şekilde ilerlediklerinde motivasyonlarını kaybetmezler.

Yetişkinlerde piyano eğitiminin başarılı olması için öz yeterlik çok önemlidir. Öz yeterlik, öğrencinin kendisinin başarabileceğine olan inancıdır. Öz yeterlik düzeyi, başarıyı arttıracak, çalışma sürecini kısaltacak ve zor zamanlarda öğrenciyi motive edecektir. Yetişkin piyano öğrencilerinin kendilerini geliştirmesi sürecinde, düzenli çalışma, müzik dilini öğrenme, eserleri tanıma ve müzikal performans konularında sabırlı olmaları gerekmektedir. Eski parçaları çalmaya özen göstermeleri ve düzenli çalışarak kendilerini yeni müzikal alanlara yönlendirmeleri öz yeterlik için kritiktir. Öğrencinin, piyano eğitimcisi tarafından verilen öğütlere uyması, kendilerine güven kazanmalarını ve amacına ulaşma olasılıklarını arttırabilir.

Öz düzenleme, öz kontrol ve benlik kavramı, öğrencilerin bilişsel ilgilerinin bir sonucu olarak özellikle erken yetişkinlik döneminde önemli bir rol oynamaktadır. Buna ek olarak, öğrenciyi bağımsızlık vermeden, onun yaratıcı potansiyelini tam olarak ortaya koymak olanaksızdır. Bağımsızlık derecesi elbette ki, her durumda münferit olarak, farklı şekillerde olur. Fakat öğrencinin kendisinin bulduğu, denediği, somutlaştırdığı her koşulda, onun zihninin, deneyiminin ve hafızasının kalıcı bir başarısı olur (Ushinskiy, 2005). Öz düzenleme ve öz kontrol kavramlarını benimseyen öğrenciler, becerilerini geliştirirler ve öğrenme süreçlerinden emin ve mutlu hissederler. Bu durumu diğer yazarlar, uygulama sırasında davranışları hakkında daha yüksek seviyelerde öz yansıtma, öz düzenleme, farkındalık ve eleştirel değerlendirmeyi beslemeyen öğrencilerin daha iyi uygulama stratejileri olur diye desteklemektedirler (Concina, 2019; Hallam, Creech, Papageorgi, Gomes, Rinta, Varvarigou ve Lanipekun, 2016; McCormick 2006).

İnanç, Sabır, Güven

Esneklik, sabır, destek ve teşvik, yetişkin öğrencilerin son derece takdir ettiği öğretmen nitelikleridir. Onlar, öğretmenlerinde bu özellikleri bulamadıklarında piyano derslerinden kolaylıkla vazgeçebilmekte veya yerine başka bir aktivite arayabilmektedirler (Roulston, Jutras ve Kim, 2015). Yetişkin öğrencilerin çocuklardan farklı olduğunu akıld tutarak, öğretmenin özellikle yetişkin öğrencideki motivasyonu ele alan eğitim stratejileri geliştirmesi gerekir. Coutts (2019), öğretmen davranışlarının yetişkin öğrencilerin piyano çalma isteğini ve katılımını etkileyebileceğini öne sürmektedir. Bu nedenle, öğretmenlerin yanıtlarını, öğrencilerin ilerlemesini ve

bağlılığını nasıl etkilediklerini ve müzik becerilerini geliştirme süreçlerinde öğrencilerle etkileşimlerini sürekli olarak yansıtmaları gerekir (Laura, 2021).

Piyano eğitiminde öğrencilerin güven duygularının güçlendirilmesi çok önemlidir. Piyano eğitimi alan öğrenciler, çoğu zaman başarısızlıktan korkarlar. Yeteneklerini etkili bir şekilde ortaya koyamazlar ve kendilerini başarısız olacaklarından korktukları için çalmayı bırakırlar. Bu nedenle, öğrencilerin güven duygularının desteklenmesi, rehberlik ve motive olmaları açısından önemlidir. Piyano öğretmenleri, öğrencilerinin güven duygularının güçlendirilmesine yardımcı olmak için pozitif ve destekleyici bir tutum sergilemelidir. Öğrencilerin başarısını, çalma becerilerinin gelişimi, parçaların çalışılması ve piyano eğitimi ile ilgili herhangi bir başka başarıyı kutlamak çok önemlidir. Öğrencilerin başarısı, onların güvenlerini arttıracak ve piyano eğitiminde başarılı olmalarına yardımcı olacaktır.

Piyano eğitiminde inanç ve başarı duygusu, kişinin koyduğu hedefleri gerçekleştirmek ve hedeflerine ulaşmak için gösterdiği çabaya dayanıyor. Başarı duygusu, bilinçli bir yetişkin piyano öğrencisi için en güçlü motive edici faktör olabilir. Öğrenme süreci boyunca sahip oldukları yüksek düzeyde kararlılık ve motivasyon başarıya ulaşmayı kolaylaştırır. Ancak gerçekçi olmayan beklentilerin yetişkin öğrenciyi gereksiz yere etkilemesine izin verilmemesi için yapılandırılmış, net hedeflerin belirlenmesi önemlidir. Coats (2006), öğretmenlerin, bir öğrencinin derse getirdiği duygu ve deneyimleri, bu duygu ve deneyimler dersle ne kadar ilişkili olursa olsun, anlamları, empati kurmaları ve kabul etmeleri gerektiğini belirtmektedir. Yetişkin öğrencilerin bu duruma farkındalığı daha fazladır. Örneğin, bir öğrencinin programı yoğunsa ve pratik yapmak için yeterli zamanı yoksa, öğretmen “Anlıyorum” diyebilir. Bunu yaparak, öğrenci duygularına değer verildiğini hissedecek ve öğretmenle daha fazlasını paylaşmaya istekli olacaktır ayrıca Coats (2006), bir öğretmenin öğrencinin çalmasına olumlu yanıt vermesi gerektiğini de ekler. Bir öğrenci bazen kendi çalışmasını değerlendirmek için yeterli müzik deneyimine sahip olmayabilir ve her zaman öğretmenden geri bildirim ihtiyacı duyabilir. Öğrencilere verilen teşvik, onları öğrenmeye motive edebilir ve “yapabilirim” tutumunu geliştirebilir. “Yapabilirim” noktasında bireyde güven duygusu oluşur ve bir işi yapabilmeye duyulan güven, o işi ilerletmede ya da sürekliliğini sağlamada en itici güçtür. Feschanka (2021), özellikle yetişkin öğrencilere müzik öğretmede dersin doğasının etkileşimli öğrenme anlayışını gerektiğini belirtir ve yetişkinlerle çalışan piyano öğretmenlerinin, yetişkin öğrencinin, çocuklarla karşılaştırıldığında daha fazla etkileşime, duygusal sohbete ve ortak ilgi alanlarına ihtiyaç duyduğunu anlamak gerektiğini vurgular.

Müzik performansının doğası oldukça karmaşık olabileceğinden, pratik yapmaya yönelik motive olmuş bir tutumu sürdürmek öğrenciler için her zaman kolay değildir. Öz düzenleme stratejileri geliştirmeyen öğrenciler, nadiren yeterli performans için beklenen becerileri geliştirirler. Başarısızlık tipik olarak yetenek sahibi olmama fikriyle ilişkilendirilir, bu da sonuç olarak öğrencilerin yeteneklerine ilişkin algılarını etkiler, öğrenci olarak benlik kavramlarına zarar verir ve sonuç olarak olumlu bir müzik kimliğinin pekişmesini engeller (Evans & McPherson, 2015; Pitts, Davidson ve McPherson, 2000; Schatt, 2011). Hallam, (2011), motivasyonun yaşla birlikte azaldığını söylemektedir. Ancak yeterli bağımsız uygulama becerileri geliştirmiş ve sosyal desteğe sahip olanlar, tipik olarak kendilerini profesyonel müzisyenler olarak geliştirmeyi düşünenlerdir. Yetişkin piyano öğrencileri mesleki müzik eğitimi kapsamında bu bilinç ve farkındalıkla hareket ederlerse, motivasyon kaybı yaşamadan eğitim sürecini tamamlayabilir.

Yetişkin piyano eğitiminde öz düzenlemenin çerçevesi, iyi organize edilmiş, müzikal ve disiplinli bir pratikte sınırlanmalıdır. Bu durum, öğrencilere kendileri için araştırma ve keşif üzerine odaklanmalarını sağlama da öz düzenlenmeyi zorunlu kılar. Bu çerçevede öz düzenleme, sıralanmış eğitim, çalışma ve kuralları içermesi gerekir. Örneğin, öz düzenleme kapsamında, öğrencinin ne kadar zaman ayıracağı, hedeflerinin ne olacağı, kural ve prensiplerinin neler olacağı konusunda kesin bir zaman planlaması ve geri bildirim gerekir. Ayrıca, pratik hakkında zaman planlaması ve hedefler hakkında da hazırlanmış bir programın olması gerekir.

Öz yeterlik, kişinin bir görevi etkili bir şekilde öğrenme veya yerine getirme becerisi hakkındaki inancını, kişinin eylemlerini, görev seçimini, ısrarını, çabasını ve sonuç olarak başarılarını etkilediği için motivasyonun temel bir iç faktörüdür Schunk (2012). Schunk, daha iyi performans gösterebileceklerine inanan insanlar daha uzun süre ısrar eder ve daha çok çalışır derken, Duncan ve McKeachie (2005), bir öğrencinin başarı beklentisinden, yetenek

yargısını ve becerilerine olan güvenindeki bütünsellikten bahseder. Yetişkin öğrenciler, müzik edinimi ile ilgili bilişsel ve motor beceri öğrenimiyle ilgili konularda daha kolay hüsrana uğrasalar da, çabalarına çocuklardan daha fazla bağlı olma eğilimindedirler (Wristen, 2006). Öğrenme sürecine yatırım yapmak için gereken zamana, çabaya ve enerjiye değer verirler. Ayrıca, yetişkin öğrenciler, uzmanlık dereceleri ne olursa olsun, ya daha önceden müzik dersleri aldıkları için ya da müzik dinledikleri ve konserlere katıldıkları için hayatları boyunca farklı şekillerde deneyimlemişlerdir. Sonuç olarak, yetişkin öğrenenlerin çoğu, genç bireylere göre müzik hakkında düşünme ve faydaları üzerinde daha kapsamlı düşünme fırsatına sahip olmuştur (Myers, Bowles ve Dabback, 2013).

İletişim

Diğer önemli bir konu da iletişim, müzik eğitiminin ve müziğin doğasında var olan bir iletişimden söz etmek mümkündür. Sözlü iletişim, sözsüz iletişim ve müzikal iletişim, müzikte öğrenme, öğretme, eğitim, icra ve ifade etme noktasında kendini gösterir. Müzik eğitimcisinin bu iletişim dillerinin her birini kullanması, öğrencide olumlu davranışlara sebep olabilir. Tam tersi bir durumda yani iletişimsizlikte öğrencide isteksizlik, sorumluluğu yerine getirmeme, derslere katılmama gibi olumsuz davranışlara sebep olabilir. Bu nedenle piyano öğretmenlerinin mesleki donanımları kadar, iletişimsel yönlerinin de gelişmiş olması gerekmektedir. Benzer şekilde empati kurmak ve müzikal zorlukları ele almak için gerekli stratejilere sahip olmak, öğrencilerin piyanoda ilerlemesini engelleyebilecek müzik dışı zorlukları da ele alacak mesleki donanıma ve iletişim becerilerine de hakim olmak durumundadır. Bu eğitimin her basamağı için geçerlidir. İletişim eğitimcinin en önemli silahıdır. Piyano öğretmenleri, öğrencilerinin motivasyon düzeylerini, öğrencilerinin davranışsal göstergelerine bağlı olarak değerlendirebilirler. Bu göstergeler, devamlılık, ilgi, duygu durum, tercih, ve en önemlisi müzikal çıktı ile değerlendirilebilir.

Bütün bu ele alınan konularda sonuç olarak şunları belirtmek gerekir: Yetişkin piyano eğitimde öğrencinin bireysel yetenekleri, öğrencinin öğrenmeye karşı tutumu, öğrenmedeki bağımsızlığının hesaba katılması önemlidir. Bu sonuç, piyano eğitiminin tüm aşamalarında ve çeşitli düzeylerinde önemini tam olarak korumaktadır.

Sonuç

Şu anki toplumumuzun çeşitli alanlarında meydana gelen kayda değer değişiklikler, mesleki eğitim sistemine yönelik iyileştirilme gereksinimine yol açmaktadır. Günümüzdeki sosyo-kültürel durumda, yükseköğretim kurumlarında eğitim gören öğrencilerin yetiştirilmesindeki eğitim sorunları önemli bir konu haline gelmiştir. Bugün sınırlı eğitim süreleri ve kısıtlı zaman içinde profesyonel bir uzman nasıl yetiştirileceği sorunuyla karşı karşıyayız. Bu sorunun çözümü, yetişkin öğrencilere yönelik teori ve öğretim yöntemi arayışını gerektirir ve bu şartlar yetişkin bir öğrencinin maksimum becerisini kazanmasına yardımcı olacaktır (Chernichenko, 2003).

Piyano eğitiminde yetişkin öğrencilerin öğrenim süreci çocukluk çağındaki öğrencilerden farklıdır. Artmış olan entelektüel kapasite, irade, motivasyonun daha geniş imkânları, kendi başına davranabilme, kendini kanıtlama çabaları ve mesleki beceriyle ilgilenme gibi nitelikler yetişkin öğrencilerin özelliklerindedir. Bir yetişkin öğrenci, çocuk öğrenciye göre daha yüksek entelektüel becerilere sahip, fakat çocuk öğrencinin piyanodaki fiziksel koordinasyon becerisine göre eksiktir. Bu nedenle, bazı yetişkin öğrenciler piyano çalmak için kendi başına öğrenme esnasında mükemmel bir başarı elde ederken, çocuklar ise kendi başına eğitimde, öğretmen eşliğinde eğitim kombinasyonuna ihtiyaç duyarlar. Çocukların aksine, yetişkin öğrenciler piyano derslerine zengin bir yaşam deneyimi ve olgunluk seviyesi getirirler.

Yetişkin öğrencilere piyano öğretmek, yüksek yaratıcı sonuçlara ulaşmayı amaçlayan belirli teknikleri ve yöntemleri kullanarak eğitim sürecinin özel bir organizasyonunu öngörür. Yetişkin öğrencilerin psikofizyolojik özelliklerinin incelenmesi, çalışılan pedagojik süreç ile ilgili çocukların eğitimi arasındaki temel farkları belirlemeyi mümkün kılmıştır. Yetişkin öğrenciler için başlangıç piyano eğitiminin amaçlarının, hedeflerinin ve özelliklerinin analiziyle, bu sürecin kapsamlı bir şekilde organize edilmesinin, teorik ve metodolojik desteğin geliştirilmesinin önemli olduğu sonucuna varılmıştır. Bu teorik ve metodolojik temel, mesleki yüksek eğitimin gerekliliklerini yerine getirmenin yanı sıra, öğrencilerin gerekli tüm nitelik ve becerilerinin oluşmasına da katkıda bulunmalıdır. Sonuç olarak yetişkin piyano eğitiminde, piyano eğitimcilerine verilebilecek öneriler şöyledir:

- Öncelikle genç yetişkin öğrencilere güven ve değer vererek başlayın. Öğrencilere çalma becerilerini geliştirmek için arkadaş canlısı olun.
- Öğrencinin stil ve seviyesine uygun içerikler seçin. Öğrencinin müzikal ilgisine bakarak çalma konularını belirleyin.
- Öğrencinin amacını ve potansiyelini belirleyerek onu teşvik edin. Çalma becerilerinin artması ile öğrencilere ilham verin.
- Öğrencilerin becerilerini değerlendirin ve onları daha iyi yönlendirin.
- Öğrenciyle beraber amacının gerçekleşmesi için işbirliği içerisinde olun.
- Müzikal ifade, akışa ve uzun süreli çalma tekniklerine özen gösterin.
- Gelecekteki performans aktiviteleri için pratik tekniklerini geliştirin.
- Öğrencinin güvenini arttırmak için çabalayın. Esnek olun ve ona karşı desteğinizin her zaman mevcut olduğunu hissettirin.
- Öğretiminizi sosyal medya araçlarını kullanarak paylaşın. Aldığınız geri bildirimleri derinlemesine inceleyerek çalışmalarınızı geliştirin.
- Öğrencinin piyano sevgisini artırmak için müzikal özgürlüğünü azami seviyeye çıkarın.

Kaynakça

- Akbulut, E. (2013). Eğitim fakültesi müzik eğitimi anabilim dalı “bireysel çalgı” dersi hedeflerinin gerçekleşme düzeylerine ilişkin 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin görüşleri açısından bir değerlendirme. *Kastamonu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(1), 57-68.
- Ames, C. (1984). Competitive, cooperative, and individualistic goal structures: A cognitive-motivational analysis. In C. Ames & R. Ames (Eds.), *Research on motivation in education*, (pp. 177–207). NY: Academic Press.
- Asmus, P. E. (2021). Motivation in Music Teaching and Learning. *Visions of Research in Music Education*, 16 (31) 53-64.
- Bağçeci, S. E. (2005). Piyano eğitiminin 2. yarıyılına ilişkin analitik yaklaşımlar, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 147-161.
- Bandura, A. (1997). *Self efficacy: The exercise of control*. W. H. Freeman.
- Barsamyan, M. (2019). Piano education in adults, *Educational Research and Reviews*, 14(13), 458-464.
- Blagoy, D. (1986). *V klasse A.B.Goldenveizeru*. İzdatelstvo Muzıka.
- Bowles, C., Dabback, W., Myers, D. (2013). Music learning as a lifespan endeavor. In Veblen, K., Messenge <https://doi.org/10.1177/8755123314540657r>
- Bobetsky, V.V. (2004). Piano Proficiency: The Perfect Accompaniment for Successful Music Educators. *Teaching Music*, 11(4), 36 – 39.
- Bowles, C. L. (2010). Special topics—Teachers of adult music learners: An assessment of characteristics and instructional practices, preparation, and needs. *Applications of Research in Music Education*, 28(2), 50-59.
- Coffman, D. D. (2006). Voices of experience: Interviews of adult community band members in Launceston, Tasmania, Australia. *International Journal of Community Music*. Retrieved from <http://www.intljcm.com/archive.html>
- Chernichenko, V. (2003). *Kulturnaya politika: sovremennoye sostoyaniye*. İzdatelstvo MGUKİ.
- Chertovskoy, A. (2000). *İnnovatsionniye podbodi k nachalnomu obucheniyu igri na fortepiano* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Moskovskiy Pedagogičeskiy Gosudarstvenniy Universitet.
- Csikszentmihalyi, M. (1991). *Flow: The psychology of Optimal Experience*. Harper & Row.

- Cooper, T. L. (2001). Adults' perceptions of piano study: achievements and experiences. *Journal of Research in Music Education*, 49(2), 156-168.
- Coffman, D. D. (2002a). Music and quality of life in older adults. *Psychomusicology*, 18, 76–88.
- Coffman, D. D. (2002b). Adult education. In R. Colwell & C. Richardson (Ed.), *The New Handbook of Research on Music Teaching and Learning*, (pp. 199-209). Oxford University Press.
- Concina, E. (2019). The role of metacognitive skills in music learning and performing: Theoretical features and educational implications. *Frontiers in Psychology*, 10, 1583-1596. doi: 10.3389/fpsyg.2019.01583
- Coutts, L. (2018). Selecting motivating repertoire for adult piano students: A transformative pedagogical approach. *British Journal of Music Education*, 35(3), 285-299.
- Coutts, L. (2019). Empowering students to take ownership of their learning: Lessons from one piano teacher's experiences with transformative pedagogy. *International Journal of Music Education*, 37(3), 493-507.
- Crafts, S. D., Cavicchi, D., & Keil, C. (1993). *My Music*. Hanover, MD: Wesleyan University Press
- Demirova, G. (2008). Piyano eğitiminde gam tekniği üzerine düşünceler. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(15), 14-23.
- Duke, R., Simmons, A., & Cash, C. (2009). It's not how much; it's how: Characteristics of practice behavior and retention of performance skills. *Journal of Research in Music Education*, 56(4), 310-321.
- Duncan, T.G. and McKeachie, W.J. (2005) The making of the motivated strategies for learning questionnaire. *Educational Psychologist*, 40, 117-128.
- Evans, P., & McPherson, G. E. (2015). Identity and practice: The motivational benefits of a long-term musical identity. *Psychology of Music*, 43(3), 407-422.
- Elliott, D. J., & Silverman, M. (2015). *Music matters: A philosophy of music education* (2nd ed.). Oxford University Press.
- Ekinci, H. (2004). *Müzik Öğretmeni Adaylarının Piyano Eğitimine İlişkin Düzeye Uygun Teknik Alıştırma Metodu Sorunu*. Musiki Muallim Mektebinden Günümüze Müzik Öğretmeni Yetiştirme Sempozyumu, 7-10 Nisan, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Evans, P. (2015). Self-determination theory: An approach to motivation in music education. *Musicae Scientiae*, 19(1), 65-83.
- Evans, P., & McPherson, G. E. (2015). Identity and practice: The motivational benefits of a long-term musical identity. *Psychology of Music*, 43(3), 407-422.
- Feshchanka, S., (2021), Repertoire as motivational tool for adult piano students. *International Journal for Cross-Disciplinary Subjects in Education (IJCDSE)*, 12(3), 4558-4564
- Fenmen, M. (1947). *Piyanistin Kitabı*. Akba Kitabevi.
- Grausam, R.V.D.B. (2005). *A survey of piano pedagogy curricula in selected United States music conservatories and performance-oriented music units*. [Unpublished doctoral dissertation]. University of South Carolina.
- Gültek, B. (2007). *Piyano: Bir Çalgının Biyografisi*. Epilog Yayıncılık.
- Hallam, S. (2005). *Enhancing motivation and learning throughout the lifespan*. Institute of Education University of London.
- Hallam, S., Creech, A., Papageorgi, I., Gomes, T., Rinta, T., Varvarigou, M., & Lanipekun, J. (2016). Changes in motivation as expertise develops: Relationships with musical aspirations. *Musicae Scientiae*, 20(4), 528-550.
- Jelen, B. (2013). Türkiye'deki müzik öğretmenleri yetiştirme sürecinde piyano eğitiminde karşılaşılan sorunlar. *RMD* 1(1), 258-285.

- Jacobson, J. M. (1989). *A catalogue of movement-based instructional activities for beginning piano students correlated to "The Music Tree" series by Frances Clark and Louise Goss*. [Unpublished doctoral dissertation]. The University of Oklahoma.
- Jacques, B. L. (2006). *Metapedagogy: Reflections on the interrelational art of piano teaching*. [Unpublished doctoral dissertation]. University of Toronto, Canada.
- Jorgensen, E. R. (1986). Aspects of private piano teacher decision making in London, England, *Psychology of Music*, 14, 111-129.
- Jutras, P. J. (2006). *The benefits of adult piano study as self-reported by selected adult piano students*. (Unpublished doctoral dissertation). University of North Texas.
- Jelen, B. (2013). Türkiye'deki müzik öğretmenleri yetiştirme sürecinde piyano eğitiminde karşılaşılan sorunlar. *RMD* 1(1), 258-285.
- Kıvrak, N. (2003). *Müzik öğretmeni yetiştirmede piyano eğitimi*. 80.Yılında Müzik Sempozyumu. İnönü Üniversitesi, Isparta
- Karakelle, S.(2013). *Piyano Eğitiminde Pedagojik Yaklaşımlar*, Pegem Akademi.
- Keller JM (2009). Development and use of the ARCS model of instructional design. *J Instr Dev*, 10(3):2-10, <http://dx.doi.org/10.1007/BF02905780>
- Kıvrak, N. (2003). *Müzik öğretmeni yetiştirmede piyano eğitimi*. 80.Yılında Müzik Sempozyumu, İnönü Üniversitesi, Isparta.
- Laura, I., L. (2021). *Teaching the Adult Piano Learner: Two Case Studies of Piano Students who Return to Lessons*, (Unpublished doctoral dissertation). Graduate Faculty of Texas Tech University.
- Lennon, M. (1996). *Teacher thinking: A qualitative approach to the study of piano teaching*, [Unpublished doctoral dissertation]. University of London, Institute of Education.
- Montparker, C. (1993). *Second Thoughts on Teaching Adults*, *Clavier* 32, 56-67.
- Maris, B. E. (2000). *Making Music at the Piano: Learning Strategies for Adult Students*. Oxford University Press.
- Maris, B. (2000). *Making Music at The Piano*. Oxford University Press.
- McPherson, G., & Pitts, S. (2000). Models of success and failure in instrumental learning: Case Studies of Young Players in the First 20 Months of Learning. *Bulletin of the Council for Research in Music Education*, 3, 51-69.
- Ozanian. C. (1979). Teaching the Older Beginner, *Clavier*, 18, 26-29.
- Ömür, Ö. (1998). *Piyano öğretiminde pedagojik yaklaşımın önemi üzerine bir araştırma* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi], Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Özer B.,& Üstün E. (2020). Effects of piano accompaniment training habits and performance self-efficacy belief in flüte education. *Cypriot Journal of Educational Science*. 15(3), 412-422.
- Özkan, V. (2021). *Yetişkin piyano eğitiminde kendi başına öğrenme yaklaşımının piyano metotları açısından incelenmesi*, [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi Ana Bilim Dalı, Samsun.
- Parish, D. (1997). Go Practice the Piano, *Mothering*, 85, 76-79.
- Rybak, C. A. (1995). *Older adults and 'flow': Investigating optimal experience in selected music leisure activities* [Unpublished doctoral dissertation]. Arizona State University.
- Roulston, K., Jutras, P., & Kim, S. J. (2015). Adult perspectives of learning musical instruments. *International Journal of Music Education*, 33(3), 325-335
- Say, A. (2009). *Müzik Sözlüğü*. (3.bs.). Müzik Eğitimi Yayınları.

- Smith, J. A. (2003). Validity and qualitative psychology. In J. A. Smith(Ed.), *Qualitative psychology: A practical guide to research methods* (pp.232–235). Sage Publications Ltd.
- Smith, J. A., & Osborn, M. (2003). Interpretative phenomenological analysis. In J. A. Smith (Ed.), *Qualitative psychology: A practical guide to research methods* (pp. 51-79). Sage Publications Ltd.
- Sloboda, J. A., Davidson, J. W., Howe, M. J. A., & Moore, D. G. (1996). The role of practice in the development of performing musicians. *British Journal of Psychology*, 87,287-309.
- Stenhouse, L. (1975). *An introduction to curriculum research and development*. Heineman.
- Suhanova, E. (1997). *Pedagogika kak nauka i iskusstvo vospitaniya*. İzdatelstvo MGUK.
- Schunk, D., Mullen, C., Christenson, S., Reschly, A., & Wylie, C. (2012). *Self-Efficacy as an engaged learner*. In *Handbook of Research on Student Engagement*. Springer US.
- Taylor, A., & Hallam, S. (2008). Understanding what it means for older students to learn basic musical skills on a keyboard instrument, *Music Education Research*, 10(2), 285-306.
- Taylor, A. (2010). Participation in a master class: Experiences of older amateur pianists. *Music Education Research*, 12(2), 187–204
- Ushinskiy, (2005). *İzbrannyye trudi. K.D. Ushinskiy*. İzdatelstvo Drofa.
- Wristen, B. (2006). Demographics and motivation of adult group piano students. *Music Education Research*, 8(3), 387-406.
- Yarbrough, C. and Price, H. E. (1989). Sequential patterns of instruction in music. *Journal of Research in Music Education*, 37(3), 179-187.
- Yönetken, H. (2001). *Okulda çalgı sorunu ve çalgısal müzik etkinlikleri*. Müzik Ansiklopedisi Yayınları.
- Zimmerman, D., J., & Schunk, D., H., (2007). Motivation and Self-Regulated Learning: Theory. Zimmerman, D., J., & Schunk, D., H. (Ed.) *Research, and Applications Lawrence Erlbaum Associates*. (pp.245-266). Routledge.

EXTENDED SUMMARY

Instrument education is one of the most important elements of music education in general. The aim of this education is to raise students provided with a strong technical and musical background that is sufficient enough for them to express themselves with their Instruments by supporting their cognitive, affective and psychomotor abilities (Üstün and Özer 2020). Piano education is one of the fundamental parts of music education. This instrument differentiates itself from other instruments by its quite balanced and clear tones, providing high-volume levels required for legible songs and creating musicalities that are hard to be achieved at once. Students not only learn how to accompany, decipher and transpose the piece, but they also gain the ability to create a supportive repertoire during their vocational music education. These are the base activities of piano education placed in the curriculum of vocational music education. In this regard, vocational music education is the essential and fundamental base of piano education, as learning music is very similar to learning a new language. In addition, piano education teaches students how to think musically and it makes it easier for students to comprehend the correlation of the parts in music.

There can be many different factors that may affect the quality of performances in playing the piano positively or negatively during the adult piano education process. These factors actually stand a quite deterministic effect on learning outcomes. The study aims to identify the procedural theoretical basis of beginner level piano education in the vocational sense, the psychological features and pedagogical problems of adult learners and finally the problems faced by adult learners by taking the characteristics of adult learners into consideration.

Learners' needs and necessities will be different due to their individual differences during the piano education process (Karakelle, 2013). Hence, it is of utmost importance to include the students into the process of education by creating appropriate learning environments and steps structured pedagogically and accurately. Lennon (1996), states that it is necessary for piano teachers to use a musical language along with the pedagogical terminology. Besides, he also emphasizes the importance of focusing on the content and process of piano education in an integrated way and using a pedagogical discourse that presents solution ideas instead of negating the nature of the subject.

The choice of repertoire is quite significant in terms of motivation since it plays a big role on the quality of professional performances. In fact, it has been observed that adult learners dropped the lessons out since they do not like the repertoire (Wristen, 2006). Consequently, choosing a both motivational and musically satisfied repertoire is a highly prioritized issue in terms of the motivation of the learners. Pianistic abilities and musicality happen especially during the process of enrichment of the repertoire. Thus, it is highly important to arrange the education repertoire according to the learners' professional improvement and needs that require practice. Determining the repertoire of piano education in Bachelor's Degree level programs in terms of common aims and targets is crucial for the quality of the process, and for both teachers and students.

Adult learners certainly feel more secure and comfortable when they acknowledge their learning aims, as adults are tending to manage themselves on their own. Creating an appropriate curriculum and syllabus help teachers find out educational information and during the process of acquiring and organizing this information. A curriculum can be predicated on the implements and experiences of both teachers and learners, since it is not a static formation but instead it is an educational advice attempt. On the other hand, the created curriculum should always be under consideration in terms of the expectations of both teachers and learners, the authenticity of the lessons and its practical implementations (Stenhouse, 1986, Duke, 2009).

Motivation can be defined as the driving force on the behavior. Asmus (2021) explains that motivation provide energy to learners in order to participate in musical activities and acquiring the necessary background information and abilities which are the focus point of all these activities by acting as the driving force. Besides Asmus divides motivation into two forms: External and Internal. External motivation is provided by exterior factors that exclude the learner. These factors may include reinforcement possibilities, environmental and social factors. These manipulating factors of learner behavior can be associated with physiological urges and stimulus-reaction learning (Csikszentmihalyi,1989).

The belief of accomplishment in piano education is based on practicing and making individual aims real and the specific attempt to achieve these aims. The feeling of achievement can be one of the most motivating factors for a conscious adult piano learner. Additionally, a strong determination and motivation level that a learner

maintains during the learning process makes it easier for the learner to succeed. However, unreal expectations may affect the learner negatively, so it is highly important for a learner to specify and designate realistic and clear aims. Coats (2006) and Pajak (2003) state that teachers should understand, accept and empathize with learners' emotional states and experiences whether they are related to the content of the lessons or not.

Last but not least, it will be suitable to mention the importance of communication as a part and nature of music education. Verbal, non-verbal and musical communication show up during learning, teaching, education, performance and self-expression processes. Hence, teachers preferably master each of these communication languages in order to create a positive impact on learners. If there is a lack in communication, this may cause some negative conditions on learners such as reluctance, avoiding responsibilities and participating in the lessons. This is why piano teachers should improve themselves not only professionally but also in a communicational way, as well. Besides, teachers also need to empathize with learners, gain the necessary strategies, vocational background and communicational skills to deal with musical and non-musical difficulties that may affect learners' improvement during their piano education.

Teaching how to play the piano to adult learners foresees using some specific techniques and approaches aiming highly creative results to organize the education process particularly and specially. Analyzing psychophysical characteristics of adult learners makes it possible to determine the main differences between child and adult education. The analysis of adult learners' beginner level piano education aims, targets and qualifications makes it easier to organize the process wholly by improving the theoretical and methodological support. This theoretical and methodological foundation should contribute to the process of gaining all the necessary qualifications and skills as well as performing the necessities of vocational higher education.

MATEMATİK DERSİNE YÖNELİK SEVGİNİN YORDAYICILARI: ÖZGÜVEN, DEĞER VE ÖĞRETİMSSEL AÇIKLIK İLİŞKİSİ – TIMSS 2019

THE PREDICTORS OF STUDENTS' LIKE MATHEMATICS: CONFIDENCE, VALUE, AND INSTRUCTIONAL CLARITY – TIMSS 2019

Hilal BÜYÜKGÖZE

Hacettepe Üniversitesi

Eğitim Fakültesi

Eğitim Bilimleri Bölümü

buyukgoze@hacettepe.edu.tr

ORCID: 0000-0002-7563-4740

Bahar YAKUT ÖZEK

Milli Eğitim Bakanlığı

yakutbah@gmail.com

ORCID: 0000-0001-7699-8741

ÖZ

Geliş Tarihi:

07.01.2023

Kabul Tarihi:

27.03.2023

Yayın Tarihi:

31.03.2023

Anahtar Kelimeler

Matematik

STEM

TIMSS 2019

Öğretimsel açıklık

Keywords

Mathematics

STEM

TIMSS 2019

Instructional clarity

Bu çalışmada, matematik dersine yönelik sevgide öğrencilerin matematik alanına verdiği değer, matematik alanında hissettikleri özgüven ve matematik derslerinin öğretimsel açıdan açıklığının kestirim gücünü tespit etmek amaçlanmıştır. Araştırmada, TIMSS 2019 (Trends in International Mathematics and Science Study) uygulamasına Türkiye'den katılan sekizinci sınıf öğrencilerinden elde edilen veri kullanılmıştır. Araştırma, ilişkisel modelde tasarlanmıştır. Hiyerarşik regresyon analizi sonuçları, öğrencilerin matematik dersine yönelik sevgisi üzerinde matematik alanında öğrencinin hissettiği özgüvenin en önemli değişken olduğunu, ardından matematik alanına atfettikleri değer ve matematik derslerinin öğretimsel açıdan açıklığının geldiğini göstermektedir. Kurulan regresyon eşitliği ile öğrencilerin matematik dersine yönelik hissettikleri sevginin yaklaşık %60'ının açıklandığı belirlenmiştir. Araştırma sonucunda, matematik dersine yönelik sevginin temelinde hem duyuşsal hem de öğretimsel etmenler olduğu ve görece duyuşsal etmenlerin daha etkili olduğu belirtilebilir. Buna göre, öğrencilerin derse yönelik ilgisini ve bağlı arttırmak ve matematik dersindeki performansını desteklemek için duyuşsal faktörlerin gelişimine zemin hazırlanmasının olumlu sonuçları olacağı ifade edilebilir. STEM (Science, Technology, Engineering and Mathematics) eğitiminin sınıf içinde başarısının hem öğrenci hem de öğretmen tarafından çok yönlü bir hazırbulunuşluğu gerektirdiği genel sonucuna ulaşılmıştır.

ABSTRACT

The aim of the current study was to determine the predictability of students' like learning mathematics, their confidence in mathematics, perceived mathematical value, and instructional clarity in mathematics lessons. The data came from eighth-grade students in Turkey who took part in TIMSS 2019 (Trends in International Mathematics and Science Study) cycle. A correlational research model was adopted within the study. The results of the hierarchical regression analysis indicated that students' confidence in mathematics was the most significant variable with the model, followed by the value of mathematics for students, and instructional clarity in mathematics lessons. The regression equation accounted for more than 60% of the total variance in students' like learning mathematics. These results suggest that both affective and cognitive factors underlie students' like learning mathematics, with affective factors being relatively more influential. Thus, triggering the development of affective factors in order to improve students' interest in and connection to mathematics lessons and support their academic performance may yield positive outcomes. The study concludes that STEM education (Science, Technology, Engineering and Mathematics) in the classroom necessitates multi-faceted readiness on the part of both students and teachers.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1230972>

Atıf/Cite as: Büyükgöze, H. ve Yakut Özek, B. (2023). Matematik dersine yönelik sevginin yordayıcıları: Özgüven, değer ve öğretimsel anlaşılabilirlik ilişkisi – TIMSS 2019. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 13(1), 623-638.

Giriş

STEM alanları (science, technology, engineering, and mathematics / bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik), toplumsal yenilik ve ilerlemeyi sağlamadaki rolü nedeniyle uzun zamandır değer görmekte ve bu alanlar önemli kabul edilmektedir (Ay ve Seferoğlu, 2021; Durak, Çankaya, Nacak ve Baysal, 2021; Maass, Geiger, Ariza ve Goos, 2019). Buna bağlı olarak, STEM alanlarında eğitim almış profesyonellere olan talep artmaktadır ve bu eğilimin gelecek yıllarda da artarak devam edeceği öngörülmektedir (Li, 2022; Yıldırım ve Gelmez-Burakgazi, 2020).

Farklı sektörlerde STEM mezunları, problem çözme becerileri, analitik düşünme becerileri ve yeni teknolojilere ve sektörlerindeki yeniliklere kolayca uyum sağlama yetenekleri nedeniyle tercih etmektedirler (Brown, 2003; Rayner ve Papakonstantinou, 2015; Sungur-Gül, Saylan-Kırmızıgül ve Ateş, 2022). Bu açıdan, STEM eğitiminin önemi bireysel faydanın ya da seviyenin ötesine geçtiğini ifade etmek mümkündür. Bu noktada, hem Dünya hem de Türkiye teknolojiye ve yeni teknolojileri geliştirebilecek mühendislik alanlarına özellikle içinde bulunduğumuz yüzyılda daha da bağımlı hale geldiğinden, çağın getirdiği yeni ve farklı zorlukları ve sorunları ele alabilmek için bu tür araçların teknolojisini anlayacak ve kullanabilecek donanımına sahip bir işgücünün oluşturulması önemli görülmektedir (Atkinson ve Mayo, 2010; Büyükgöze ve Özdemir, 2016; Mahmud ve Wong, 2022). Başka bir ifadeyle, STEM alanındaki profesyonellerin (örn. son yıllarda etkisini daha çok hissetmeye başladığımız iklim değişikliğinden sağlık ve güvenlik sektörlerine kadar) bugün hem Türkiye'nin hem de Dünya'nın karşı karşıya olduğu birçok soruna çözüm üretilmesinde önemli bir rol oynayacağı ifade edilebilir (Brown, 2003; Brown, Lauder ve Ashton, 2011).

Mevcut alanyazın, STEM eğitiminin teşvik edilmesinin hem ekonomik hem de sosyal anlamda getirilerinin olacağına işaret etmektedir (Hsu ve Fang, 2019; Maass ve diğerleri, 2019). Benzer şekilde, kaliteli ve iyi planlanmış bir STEM eğitime ve ilgili kaynaklara erişim sağlanarak bu alanlardaki çeşitli işgücü altyapıları desteklenebilir. Böylelikle, STEM eğitimi bir anlamda toplumların ve farklı sektörlerin daha kapsayıcı bir yapıya sahip olmasına da imkan verebilir. Sonuç olarak, STEM alanlarının bireysel anlamda kariyer yapma imkanı sunmasından küresel düzeyde bazı sorunların çözümüne kadar çok sayıda ve düzeyde fırsatlar sunması ve içinde bulunduğumuz 21. yüzyılda hem yenilikleri hem de teknolojik ilerlemeyi yönlendirmek adına kritik öneme sahip olduğu belirtilebilir (Blackley ve Howell, 2015; Maass ve diğerleri, 2019; Tytler, 2020).

Matematik bilimi ise çeşitli çalışma alanları ve sektörler için temel teşkil eden bir yapıya sahiptir (English, 2015; Maass ve diğerleri, 2019). Örneğin, öğrencilerin matematik ve fen derslerine yönelik tutumlarının, akademik performansları ve kariyer tercihleri üzerinde önemli bir yordayıcı etkiye sahip olduğu rapor edilmiştir (Osborne, Simon ve Collins, 2003; Singh, Granville ve Dika, 2002). Matematik derslerine duyulan sevginin, matematik alanındaki etkinliklere katılma konusunda motivasyonu arttırdığı ve kariyer anlamında ise azim ve kararlılık ile ilişkilendirildiği belirtilmiştir (örn. Ma, 1997; Meece, Wigfield ve Eccles, 1990; Singh, Granville ve Dika, 2002). Öte yandan, matematik alanına ilgi duymayan öğrencilerin, matematik alanı ile ilgili etkinliklere katılmaktan kaçındıkları ve düşük başarı sergiledikleri gözlenmiştir. Bunun bir döngü şeklinde, matematik dersine ilgi duymadıkça başarının azaldığı, matematik başarısı düştükçe matematik dersine olan sevginin de azaldığı saptanmıştır (örn. Ma, 1997). Matematiği sevmenin yanı sıra, öğrencilerin matematik biliminin değerine ilişkin algılarının ve matematik derslerinin öğretimine ilişkin görüşlerinin de bu alandaki tutumlarını ve başarılarını etkilediği gösterilmiştir (örn. Chen, 2022; Chen ve Lu, 2022). Matematiği kendileri için değerli ve yaşamlarıyla ilgili gören öğrencilerin matematikle ilgili etkinliklere katkıda bulunma olasılıklarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (örn. Eccles ve Wigfield, 2002). Benzer şekilde, matematik derslerinin açık ve anlaşılır bir şekilde öğretimünün öğrencilerin matematik konularını anlamalarını ve bu bağlamda motivasyonlarını artırdığı bildirilmiştir (örn. Chen ve Lu, 2022; Macnab, 2000).

Genel olarak ifade etmek gerekirse, duyuşsal, bilişsel ve öğretimsel etmenlerin öğrencilerin matematik alanına yönelik tutumlarını ve başarılarını şekillendirmedeki rolü göz önüne alındığında, bu etmenler arasındaki ilişkileri ve öğrencilerin matematiğe yönelik sevgilerini nasıl etkilediğini anlamak önemli görülmüştür. Bu noktadan hareketle, mevcut araştırma kapsamında; (1) öğrencilerin matematik derslerine yönelik duygusal bağı ve tepkilerini, matematik alanının onların gözünden algılanan değerini ve sekizinci sınıf bağlamında matematik derslerinin öğretimsel olarak açık ve anlaşılır olması arasındaki ilişkileri detaylıca incelemek, (2) öğrencilerin matematik dersine yönelik sevgisinde, onların matematik alanında hissettikleri özgüvenin, matematik alanına atfettikleri değer ve matematik dersinin öğretimsel olarak açık ve anlaşılır anlatımındaki açıklayıcı rolünü

belirlemek amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında, Türkiye genelinde öğrenim görmekte olan sekizinci sınıf öğrencilerine ait bir veri seti kullanıldığı için bulgular, ülkenin tamamını temsil eden bir özelliğe sahiptir. Bununla birlikte, mevcut araştırma kapsamında incelenen değişkenlerin tek bir modelde ele alınması, matematik dersine yönelik ilgi ve ilginin daha kapsamlı bir şekilde anlaşılması ve anlamlandırılmasına olanak tanımaktadır. Bu açıdan, eğitimcilerin, uygulayıcıların ve politika yapımcıların matematik alanına dair öğrenci tutumlarını ve algılarını geliştirmek adına yeni stratejiler üretmeleri açısından yararlı sonuçlara ulaşıldığı düşünülmektedir.

Kavramsal Çerçeve

Araştırmanın kuramsal temelleri bu bölümde ele alınmaktadır. Çalışmada yer alan matematik dersine yönelik ilgi, matematik alanında özgüven, matematik alanına verilen değer ve matematik dersinin öğretimsel olarak açıklığı değişkenleri kavramsal ve işlevsel olarak tartışılmıştır.

Matematik Dersine Yönelik Sevgi

Matematik öğrenmek, öğrenciler için oldukça zorlu bir deneyimdir (Cho, 2021). Öğrencilerde soyut düşünme becerisi ile belirli bir düzeyde eleştirel düşünme ve problem çözme becerisi gerektirir (Pratama ve Retnawati, 2018). Matematik birçok soyut teoremden oluşması öğrenciler tarafından oldukça zor ve sıkıcı bulunmakta, dolayısıyla öğrencilerin matematik öğrenmeye yönelik ilgisini düşürmektedir. Öğrencilerin matematik dersine yönelik ilgilerinin düşük olmasının bir diğer gerekçesi de öğrencilerin ihtiyaçlarının dikkate alınmadan bilginin mekanik bir şekilde öğrenciye aktarıldığı öğrenme sürecidir (Azmidar, Darhim ve Dahlan, 2017). Yılmaz, Akbaba Altun ve Olkun (2010), yaptıkları çalışmada, öğrencilerin matematiği sevmeye ve matematik başarılarının, matematiğin kendilerine öğretilme şekli, problemleri anlamaları ve eğlenceli bir şekilde çözmeleri ile ilgili olduğunu tespit etmiştir. Buna karşın matematik dersindeki başarısızlıklarını ise derslerin sıkıcı bir şekilde anlatılması ile ilişkilendirerek konuyu anlamadıklarında ve problem çözemediklerinde matematik öğrenmeye yönelik ilgilerini kayb ettiklerini ifade etmişlerdir. Dahası öğrencilerin matematiği gerçek hayatla ilişkilendirmeleri ve günlük yaşamda kullanmaları da matematiği sevmelerinde ve matematik başarılarında etkili olduğu da edinilen bulgular arasındadır.

Matematik Alanında Özgüven

Matematik alanında kendine güven, başka bir ifadeyle özgüven öğrencilerin matematik yapma ve öğrenme yetenekleri hakkında kendine olan inancını ifade etmektedir (Kunhertanti ve Santosa, 2018). Öğrencilerin matematik becerilerine ve yeterliliklerine olan güvenlerinin de matematik başarılarını doğrudan etkilediğine ve aralarında güçlü bir bağlantı olduğuna yönelik birçok araştırma mevcuttur (örn. Hannula ve Malmivuori 1997; Parsons, Croft ve Harrison, 2009; Tartre ve Fennema 1995). Öğrencilerin matematik alanındaki yeterliliklerine olan özgüvenleri matematik öğrenmeye yönelik kaygılarını azaltmakta, dolayısıyla da matematik öğrenmeye yönelik performanslarını artırmaktadır. Başka bir deyişle, öğrencilerin matematik öğrenirken kendilerine olan inançları ve özgüvenleri matematik öğrenmelerinde ve başarılarında merkezi bir role sahiptir (Schoenfeld, 1992). Bu nedenle NCTM (National Council of Teachers of Mathematics) standartlarına göre öğrencilerin matematik kaygısı varsa öncelikle bu kaygının en aza indirilmesi öğretmenin birincil yükümlülüğüdür (Furner ve Berman, 2005). Ayrıca, Hannula, Maijala ve Pehkonen (2004), öğrencilerin matematik alanındaki başarıları için özgüvenlerini geliştirmelerinin mümkün olduğunu ve bunun odağa öğrencilerin matematiği anlamalarını kolaylaştırmayı yerleştirmekle sağlanabileceğini belirtmektedirler.

Matematik Alanına Verilen Değer

Öğrencilerin matematik dersinin önemine yönelik algıları ve matematiğe verdikleri değer matematik başarıları ile yakından ilişkilidir. Matematiği gerçek hayat ile ilişkilendiremeyen öğrenciler, matematiğin önemsiz olduğuna inanmakta ve matematik çalışmaktan kaçınmaktadırlar (Furner ve Berman, 2005). Bu algı, matematik dersinde motivasyon ve katılım eksikliğine yol açmakta, dolayısıyla düşük performansa ve matematiğe karşı olumsuz tutum geliştirmelerine neden olmaktadır (Di Martino ve Zan, 2011). Buna karşın öğrencilerin matematiği öğrenmesi ve anlaması için birçok neden bulunmaktadır. Öncelikle matematik, diğer birçok konu

ve kariyer alanı için temel bir yapı taşıdır. Birçok STEM kariyer alanı, matematikte güçlü bir temel gerektirmektedir ve STEM dışı kariyer alanları bile genellikle matematik becerilerine dayanmaktadır (Wang, Eccles ve Kenny, 2013). Örneğin, finans uzmanları verileri analiz etmek ve bilinçli kararlar almak için matematiği kullanırken, mimarlar ve inşaat işçileri yapıları tasarlamak ve inşa etmek için matematiği kullanmaktadır. Kısacası, matematik birçok iş için gerekli bir beceridir ve güçlü bir matematik bilgisi ve anlayışı, öğrenciler için çok çeşitli kariyer fırsatları sunabilmektedir.

Matematik, öğrencilerin eleştirel düşünme ve problem çözme becerilerini geliştirmelerine katkı sağladığı için de oldukça değerlidir (Aini ve diğerleri, 2019). Matematik, öğrencilerin problemleri analiz etmesini ve anlamasını, bir çözüm belirlemesini ve ardından bu çözümü mantıklı ve tutarlı bir şekilde uygulamasını gerektirir (Honebein, Duffy ve Fishman, 1993; Ojose, 2008). Bu beceriler, çok çeşitli gerçek dünya durumlarına uygulanabilir ve öğrencilerin hem kişisel hem de profesyonel yaşamlarında başarılı olmalarına yardımcı olabilir (Posamentier ve Smith, 2020). Buna karşın birçok öğrenci matematiği soyut ve günlük deneyimlerinden kopuk görmekte (Furner ve Berman, 2005), bu nedenle matematik öğrenimine değer vermemekte, bu durum da matematiğe olan ilgi ve meraklarını azaltarak matematik öğrenmeyi zorlaştırabilmektedir (Middleton ve Spanias, 1999; McLeod, 1992).

Matematik Dersinin Öğretimsel Açıklığı

Öğretimsel açıklık, bir öğretmenin açıklamalarının ve ders anlatımının öğrenciler tarafından ne ölçüde anlaşıldığı ile ilgilidir. Öğretimsel açıklık, matematik öğretiminde bu nedenle önemli bir faktördür (Yagan, 2021). Zira birçok öğrenci, matematiği anlamsız bir sembol manipülasyonu olarak görmektedir. Bu durumda matematiğe yönelik ilgi ve meraklarını azaltmakta, matematiği anlamadıkça da öğrenmeye yönelik motivasyonlarını düşürmektedir (Resnick ve Le-Gall, 1987). Matematik öğretiminde açıklığın sağlanmasının önemli bir yolu, dilin kullanımudur. Matematik, kendi özel kelime dağarcığına sahip karmaşık bir alandır, bu nedenle öğretmenlerin kavramları, öğrencileri için açık ve anlaşılır bir dil kullanarak açıklamaları önemlidir. Ayrıca karmaşık fikirleri, teoremleri, problemleri daha basit terimlere ayırmayı, soyut kavramları açıklamak için somut örnekler kullanmayı ve tek bir fikir için birden fazla açıklama sağlamayı gerektirebilir (Schleppegrell, 2007). Öğretmenlerin sorular sorarak ve öğrencilerin bir konuda emin olmadıklarında açıklama istemeye teşvik ederek anlayıp anlamadıklarını kontrol etmeleri de oldukça önemlidir (Gresham, 2008). Bunun yanı sıra öğretimsel açıklık için diyagram, çizelge ve grafikler gibi görseller, soyut fikirleri somutlaştırarak öğrencilerin karmaşık matematik kavramlarını daha iyi anlamalarına yardımcı olabilmektedir (Hannah, Stewart ve Thomas, 2016; Phillips, Norris ve Macnab, 2010).

Yöntem

Mevcut araştırma, ilişkisel desende tasarlanmıştır (Fraenkel, Wallen ve Hyun, 2012). İlişkisel araştırma, iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkiyi inceleyen ve deneysel olmayan bir araştırma desenidir. İlişkisel araştırma deseninde araştırmacı, iki ya da daha fazla değişkeni istatistiksel olarak ölçer ve sonrasında bu değişkenlerin ne derece ilişkili olduğunu inceler. Bu bölümde, araştırma kapsamında yararlanılan veri kaynağına, katılımcılara dair detaylara, değişkenler ve ölçme araçlarına ve son olarak ise veri analizi aşamalarına yer verilmiştir.

Veri Kaynağı ve Katılımcılar

Bu araştırma kapsamında, Uluslararası Eğitim Başarılarını Değerlendirme Kuruluşu (International Association for the Evaluation of Educational Achievement – IEA) tarafından düzenlenen Uluslararası Matematik ve Fen Eğilimleri Araştırması'nın (Trends in International Mathematics and Science Study - TIMSS) 2019 veri seti kullanılmıştır. TIMSS, dördüncü ve sekizinci sınıfa devam eden öğrencilerin matematik ve fen alanlarındaki akademik başarılarını ölçen bir uygulamadır. Yaklaşık dört yılda bir gerçekleştirilir. Uygulama 1995 yılında başlamış ve 2019 yılında dokuzuncu kez TIMSS değerlendirmesi yapılmıştır. TIMSS 2019 döngüsüne toplamda 64 farklı ülkeden katılım olmuştur. Bu döngüde, dördüncü sınıf düzeyine 58 ülke, sekizinci sınıf düzeyine de 39 ülke katılım sağlamıştır. Türkiye, TIMSS çalışmasına 1999 yılında yapılan uygulama ile dahil olmuştur. TIMSS 2019'a hem dördüncü hem de sekizinci sınıf düzeyinde katılım göstermiştir. Türkiye'nin

1999 yılından itibaren katıldığı tüm uygulamalardan en yüksek akademik başarıyı gösterdiği uygulama TIMSS 2019 olmuştur (Mullis ve diğerleri, 2020).

IEA, TIMSS uygulamasında elde edilen veri setlerini kamuoyu ile web sitesi üzerinden paylaşmaktadır. Mevcut araştırmanın veriseti ilgili web sitesi üzerinden temin edilmiştir (<https://timssandpirls.bc.edu/timss2019/>). Bu kapsamda, 'T19_G8_TUR_SPSS' isimli Türkiye verisi .sav dosyası olarak indirilmiştir. Veri setinden, sekizinci sınıf öğrencilerinin yer aldığı 'BSGTURM7' isimli .sav dosyası seçilmiş ve bu dosya üzerinden analizler gerçekleştirilmiştir (Fishbein, Foy ve Yin, 2021). TIMSS 2019 uygulamasına Türkiye'den 4,077 sekizinci sınıf öğrencisi katılmıştır. Katılımcıların ortalama yaşı 13.9 ($SS = 0.409$, $ranj = 5.33$, en düşük = 12.50, en yüksek = 17.83) olarak hesaplanmıştır (BSDAGE). Cinsiyet dağılımı açısından incelendiğinde ise katılımcı öğrencilerin % 49.6'sının ($N = 2009$) kız öğrencilerden, % 50.4'ünün ($N = 2039$) erkek öğrencilerden oluştuğu belirlenmiştir. Katılımcılardan 29'u cinsiyetini belirtmemiştir. Katılımcıların tamamı sekizinci sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. Öğrencilerin evdeki imkanları açısından değerlendirildiğinde, % 15.3'ünün ($N = 625$) ne kendisine ait bir odasının ne de evinde internet bağlantısının olmadığı, % 34.0'ünün ($N = 1386$) ya kendisine ait bir odasının olduğu ya da evinde internet bağlantısının bulunduğu, % 49.2'sinin ($N = 2004$) ise hem kendisine ait bir odasının olduğu hem de evinde internet bağlantısının bulunduğu belirlenmiştir. Yaklaşık % 1.5 ($N = 62$) katılımcı bu soruya yanıt vermemiş ya da geçersiz yanıtlar vermiştir. Son olarak ise katılımcı öğrencilerin ebeveynlerinin eğitim düzeylerine ilişkin dağılım incelendiğinde % 12.4'ünün ($N = 507$) lisans veya lisansüstü eğitim mezunu olduğu, % 6.7'sinin ($N = 274$) önlisans mezunu olduğu, % 26.8'inin ($N = 1094$) lise mezunu olduğu, % 29.2'sinin ($N = 1192$) ortaokul mezunu olduğu, % 16.9'unun ($N = 690$) ise ilkokul ya da ortaokul terk ya da hiç okula gitmediği belirlenmiştir. Katılımcı öğrencilerden % 3.9'u ($N = 159$) ise bu soruya 'bilmiyorum' şeklinde yanıt vermiştir. Bununla birlikte, katılımcıların % 3.9'u ($N = 161$) bu soruya yanıt vermemiş ya da geçersiz yanıt vermiştir.

Değişkenler ve Ölçme Araçları

Matematik Dersine Yönelik Sevgi

Bu kapsamda, TIMSS 2019 uygulamasında kullanılan 'Matematik Dersine Yönelik Sevgi Ölçeği' kullanılmıştır. Bu ölçekte, ikisi ters kodlanan dokuz madde bulunmaktadır (BSBM16A, BSBM16B, BSBM16C, BSBM16D, BSBM16E, BSBM16F, BSBM16G, BSBM16H ve BSBM16I). Ters kodlanan maddelere örnek olarak 'Matematik sıkıcıdır' (BSBM16C) verilebilir. Bir diğer madde örneği ise 'Matematik derslerini dört gözle beklerim' (BSBM16H) şeklindedir. Maddeler, 'Çoğunlukla katılıyorum' ile 'Çoğunlukla katılmıyorum' seçenekleri arasında yer alan 4'lü Likert tipi dereceleme sahiptir. Açıklayıcı faktör analizi (AFA), ölçek tarafından açıklanan toplam varyansın % 62 olduğunu göstermiştir. Ölçekte bulunan maddelerin standartlaştırılmış madde yükleri, 0.61 (BSBM16D) ile 0.89 (BSBM16E) arasında yer almaktadır. Ölçeğe ait Cronbach alfa değeri 0.92 olarak hesaplanmıştır.

Matematik Alanında Özgüven

Katılımcı öğrencilerin matematik alanında kendilerinde hissettikleri özgüvenin ölçülmesinde 'Matematik Alanında Özgüven Ölçeği' kullanılmıştır. Ölçekte bulunan dokuz maddenin beş maddesi ters kodlanmaktadır (BSBM19A, BSBM19B, BSBM19C, BSBM19D, BSBM19E, BSBM19F, BSBM19G, BSBM19H ve BSBM19I). Ters kodlanan maddelere örnek olarak 'Matematik, güçlü yanlarımdan biri değildir' (BSBM19C). Bir diğer örnek ise 'Matematikte genellikle iyiyimdir' (BSBM19A) şeklinde olabilir. Ölçekte yer alan maddeler, 'Çoğunlukla katılıyorum' ile 'Çoğunlukla katılmıyorum' seçenekleri arasında yer alan 4'lü Likert tipi dereceleme sahiptir. Ölçeğin tamamına ait Cronbach alfa içgeçerlik katsayısı 0.89 olarak hesaplanmıştır. Temel bileşen analizi, ölçek tarafından açıklanan toplam varyansın % 54 olduğunu göstermiştir. Ölçekte yer alan maddelere ait madde yükleri en düşük 0.62 (BSBM19E) ile en yüksek 0.80 (BSBM19C) arasında değişmektedir.

Matematik Alanına Verilen Değer

Katılımcı 8. sınıf öğrencilerinin matematik alanına ilişkin hissettikleri değeri ölçmeye yönelik ‘Matematik Alanına Verilen Değer Ölçeği’ kullanılmıştır. Ölçekte dokuz madde yer almaktadır, ters kodlanan madde bulunmamaktadır (BSBM20A, BSBM20B, BSBM20C, BSBM20D, BSBM20E, BSBM20F, BSBM20G, BSBM20H ve BSBM20I). Ölçekte bulunan maddelere örnek olarak, ‘Diğer dersleri öğrenmek için matematiğe ihtiyacım vardır (BSBM20B)’ ve ‘Matematikte başarılı olmak önemlidir (BSBM20I)’ verilebilir. Ölçekte, ‘Çoğunlukla katılıyorum’ ile ‘Çoğunlukla katılmıyorum’ arasında yer alan 4lü Likert tipi seçenekler bulunmaktadır. Ölçeğe ait Cronbach alfa güvenirlik katsayısı 0.88’dir. Gerçekleştirilen açımlayıcı faktör analizi, ölçekte yer alan dokuz madde tarafından açıklanan toplam varyansın % 51 olduğunu göstermiştir. Standartlaştırılmış madde yükleri ise, en düşük 0.58 (BSBM20H) ve en yüksek 0.79 (BSBM20D ve BSBM20G) arasında değişmektedir.

Matematik Dersinin Öğretimsel Olarak Açıklığı

Bu kapsamda, TIMSS 2019 uygulamasında yer alan ‘Matematik Dersinin Öğretimsel Olarak Açıklığı Ölçeği’ kullanılmıştır. Ölçekte, yedi madde bulunmaktadır (BSBM17A, BSBM17B, BSBM17C, BSBM17D, BSBM17E, BSBM17F ve BSBM17G). Ters kodlanan madde yer almamaktadır. Ölçekte yer alan maddelere örnek olarak, ‘Öğretmenim, sorularına net yanıtlar verir (BSBM17C)’ ve ‘Öğretmenimin anlattıklarını anlamak kolaydır (BSBM17B)’ verilebilir. Ölçekte yer alan maddeler, ‘Çoğunlukla katılıyorum’ ile ‘Çoğunlukla katılmıyorum’ seçenekleri arasında yer alan 4lü Likert tipi derecelmeye sahiptir. Ölçeğin tamamına ait Cronbach alfa içgeçerlik katsayısı 0.85 olarak hesaplanmıştır. Toplam açıklanan varyans % 54’tür. Ölçekte yer alan maddelere ait madde yükleri en düşük 0.57 (BSBM17A) ile en yüksek 0.82 (BSBM17D) arasında değişmektedir.

Veri Analizi

Araştırma kapsamında TIMSS 2019 verisetinden Türkiye’deki sekizinci sınıf öğrencilerine uygulanan anket Fishbein, Foy ve Yin (2021) ile elde edilen veriden bir bağımsız ve üç bağımlı değişkenin yer aldığı bir model üzerinden analizler gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın ana amacı, katılımcı öğrencilerin matematik alanında hissettikleri özgüvenin, matematik alanına verdikleri değer ve matematik derslerinin öğretimsel açıdan öğrenciler tarafından ne derece açık bulunduğu öğrencilerin matematik derslerine yönelik sevgisindeki kestirim gücünü ortaya koymaktır. Bu kapsamda, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni kestirim gücünü belirleyebilmek için hiyerarşik regresyon analizi gerçekleştirilmiştir.

Araştırma verisinin, regresyon analizinin varsayımlarını karşılayıp karşılamadığını belirlemek üzere bazı değerler incelenmiştir. Tek değişkenli outlier tespiti için veri z puanına dönüştürülerek incelenmiştir. Öte yandan, tek değişkenli normalliği belirlemek için araştırma kapsamında incelenen her bir değişken için basıklık ve çarpıklık puanları hesaplanmıştır (Chou ve Bentler, 1995). Buna göre, değişkenlerin çarpıklık puanları -0.656 ($SH = 0.039$) ile -0.156 ($SH = 0.039$) arasında yer alırken, basıklık puanlarının 0.020 ($SH = 0.078$) ile 1.194 ($SH = 0.077$) arasında değiştiği belirlenmiştir. Basıklık ve çarpıklık değerleri ± 2.00 arasında değişmektedir. Basıklık değerinin > 10.00 olması veride soruna işaret ederken (Kline, 2005), çarpıklık değerinin > 3.00 ’dan büyük olması olası bir soruna kanıt olarak kabul edilir (Chou ve Bentler, 1995). Bu noktada, veri setinin basıklık ve çarpıklık değerleri ile normallik varsayımını karşıladığı belirtilebilir. Verisinde çoklu bağlantı sorunu olup olmadığını tespit edebilmek amacıyla bağımsız değişkenler arasındaki ikili korelasyon değerleri incelenmiştir. Bağımsız değişkenler arasındaki 0.80 ve üzerindeki korelasyon değerleri veride çoklu bağlantı sorununa işaret ettiği kabul edilmektedir (Field, 2009). Mevcut araştırmada en yüksek korelasyon değerinin 0.457 olduğu tespit edilmiştir. Bu noktadan hareketle, veride çoklu bağlantı sorunu olmadığı sonucuna varılabilir.

Çoklu eşdoğrusallık varsayımı kapsamında varyans şişme faktörü (Variance Inflation Factor – VIF) değeri de incelenmiştir. VIF değeri, iki bağımsız değişkene ait ortak olmayan değişkenlik (varyans) miktarını ifade eder. VIF değerinin 10.00 üzerinde yer almasının çoklu doğrusallığa işaret ettiği ifade edilmektedir (DeMaris, 2004). Mevcut araştırmada yer alan bağımsız değişkenlere ait VIF değerlerinin 1.281 ile 1.429 arasında değiştiği belirlenmiştir. Buna göre, veri setinde VIF değeri açısından bir çoklu doğrusallık sorununun bulunmadığı belirtilebilir.

Verinin ön analizleri kapsamında tolerans değeri de hesaplanmıştır. Tolerans değeri ise bağımsız değişkenler arasında bulunan ilişkiyi belirtir (Şencan, 2005). Tolerans değerinin 0.20 puanın altında yer alması veride bir sorun olabileceğine işaret eder. Mevcut araştırma kapsamında incelenen değişkenlere ait tolerans değerlerinin 0.700 ile 0.781 aralığında yer aldığı belirlenmiştir. Bu kapsamda, tolerans değeri dikkate alınarak, araştırma verisinde analize engel teşkil edebilecek istatistiksel bir problem olmadığına karar verilmiştir.

Araştırma kapsamında incelenen bağımsız değişkenlere ait artık değerlerin bağımsızlığını inceleyebilmek için Durbin-Watson (DW) testi gerçekleştirilmiştir (Durbin ve Watson, 1950). Durbin-Watson değeri için kabul edilebilir sınırlar 1.50 ile 2.50 arasında yer almaktadır. Bununla birlikte, 1.00'dan küçük olan ve 4.00'dan büyük olan Durbin-Watson değerleri artıklar arasında bağlantı olduğuna işaret eder. Mevcut araştırmada Durbin-Watson test sonucu 1.772 olarak hesaplanmıştır. Buna göre, bağımsız değişkenlerin artıkları arasında otokorelasyon olmadığı sonucuna ulaşılabilir (Ali, 1987).

Araştırmada kullanılan ölçeklerin yapı geçerliğinin tespiti için ise açılımlı faktör analizi (AFA) gerçekleştirilmiştir. AFA modellerinden, temel bileşen analizi uygulanmıştır (Hostelling, 1933). Bu kapsamda, her bir ölçeğin açıkladığı varyans oranının %50 ve üzerinde gerçekleştiği belirlenmiştir. Bununla birlikte, ölçeklerde yer alan her bir maddeye ait standartlaştırılmış madde yük değerleri de rapor edilmiş ve her bir değerin eşik değer kabul edilen 0.30'un üzerinde olduğu saptanmıştır.

Son olarak ise veride ortak yöntem yanlılığına ilişkin bir sorun olup olmadığını tespit etmek amacıyla (Podsakoff, MacKenzie, Lee ve Podsakoff, 2003) Harman tek faktör testi yapılmıştır (Harman, 1976). Bunun için araştırmada kullanılan tüm ölçek maddeleri tek bir faktör altında değerlendirilmiş ve toplam varyans % 35.80 olarak hesaplanmıştır. Tek faktör tarafından açıklanan toplam varyans % 50.00'nin altında yer aldığı için ortak yöntem yanlılığının veri setinde bir soruna yol açabilecek ya da analiz sonuçlarını etkileyebilecek bir düzeyde olmadığı gözlenmiştir. Sonuç olarak, araştırma kapsamında incelenen değişkenler arasındaki ilişkileri saptamak amacıyla hiyerarşik regresyon analizi gerçekleştirilmiş ve karşılaştırmanın daha kolay yapılabilmesi için standartlaştırılmış regresyon katsayılarına yer verilmiştir.

Bulgular

Araştırma kapsamında, değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemek için gerçekleştirilen korelasyon analizi ve bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki belirleyici rolünü ölçmek için gerçekleştirilen hiyerarşik regresyon analizine dair bulgular bu başlık altında sunulmuştur.

Korelasyon Analizi

Mevcut çalışmanın ilk araştırma sorusu kapsamında, incelenen değişkenler arasındaki ikili ilişkiler hesaplanmıştır. Bu doğrultuda elde edilen değerler Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1. Değişkenlere ait Ortalama Değerler, Standart Sapma Değerleri ve İkili Korelasyon Değerleri

<i>Değişkenler</i>	<i>Ortalama</i>	<i>SS</i>	1	2	3	4
1. Matematik Dersine Yönelik Sevgi	2.58	0.48	-			
2. Matematik Alanında Özgüven	2.45	0.58	.700**	-		
3. Matematik Alanına Verilen Değer	2.51	0.51	.582**	.438**	-	
4. Matematik Dersinin Öğretimsel Açıklığı	2.71	0.46	.469**	.348**	.457**	-

Notlar. **Tüm korelasyon değerleri $p < .01$ düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

SS = standart sapma

Tablo 1'den izlenebileceği üzere çalışma kapsamında incelenen değişkenlerden en düşük ortalama öğrencilerin matematik alanında kendilerine yönelik hissettikleri özgüven konusunda olmuştur (2.45/4.00). Öte yandan, en yüksek ortalama ise matematik derslerinin öğretimsel olarak açıklığı konusunda olmuştur (2.71/4.00). Buna göre, katılımcı öğrencilerin matematik alanında kendilerine yönelik özgüveni görece daha düşük gerçekleştiği ancak matematik derslerinde öğretmen anlatımlarını görece daha anlaşılır ve açık buldukları ifade edilebilir.

Değerler, standart sapma açısından incelendiğinde, en düşük standart sapma değerinin matematik dersinin öğretimsel açıdan açıklığı konusunda olduğu (0.46), en yüksek standart sapma değerinin ise öğrencilerin matematik alanında duydukları özgüven konusunda olduğu (0.58) belirlenmiştir. Buna göre, katılımcı öğrencilerin matematik derslerinin anlatımındaki açıklık konusunda görece benzer görüşlere sahip oldukları, öte yandan matematik alanında kendilerine ilişkin hissettikleri özgüven konusunda ise görece daha farklı görüşlere sahip oldukları belirtilebilir.

Çalışma kapsamında ele alınan değişkenler arasındaki ikili ilişkiler incelendiğinde, tüm değişkenler arasında 0.01 düzeyinde pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler olduğu belirlenmiştir. En yüksek düzeydeki ikili ilişki, katılımcı öğrencilerin matematik dersi için hissettikleri sevgi ile matematik alanında kendilerine duydukları özgüven arasında gerçekleşmiştir ($r = .700, p < .01$). Buna göre, katılımcı öğrencilerin matematik alanındaki özgüvenleri arttıkça matematik derslerine olan sevgi ve ilgilerinin de arttığı ya da tam tersi şekilde özgüvenleri azaldıkça matematik dersine yönelik sevgilerinin de azaldığı yönde bir ilişkidir bahsedilebilir.

Bir diğer bulgu ise katılımcı öğrencilerin matematik derslerine yönelik sevgisi ile matematik alanına verdikleri değer arasındaki aynı yönlü, istatistiksel olarak anlamlı ve lineer bir ilişki olduğuna işaret etmektedir ($r = .582, p < .01$). Bu değerler, katılımcı öğrencilerin matematik alanına verdikleri değer arttıkça matematik dersine yönelik sevgilerinin de arttığı şeklinde yorumlanabilir. Öte yandan, öğrencilerin matematik alanına atfettiği değer azaldıkça aynı yönde matematik dersine karşı hissettiği sevgi ve ilginin de azaldığı ifade edilebilir.

Başka bir bulgu ise öğrencilerin matematik dersine ilişkin sevgisi ile matematik dersinin öğretimsel açıdan açıklığı arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Bu değişkenler arasında orta düzeyde, aynı yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r = .469, p < .01$). Buna göre, katılımcı öğrenciler için matematik derslerindeki anlatımları öğretimsel açıdan daha anlaşılır ve açık bulduklarında derse yönelik sevgilerinin de artma eğiliminde olduğunu belirtebiliriz.

Değişkenler arasındaki diğer ilişkileri incelediğimizde, katılımcı öğrencilerin matematik alanındaki özgüvenleri ile matematik alanına ilişkin verdikleri değer arasında orta düzeyde, aynı yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkidir bahsedebiliriz ($r = .438, p < .01$). Bu noktadan hareketle, katılımcı öğrencilerin matematik alanında kendilerini daha özgüvenli hissettikçe matematik alanına atfettikleri değerde de bir yükseliş trendi olabileceğini belirtebiliriz. Bir başka bulgu ise öğrencilerin matematik alanındaki özgüvenleri ile matematik derslerindeki anlatımların anlaşılır ve açık olması ile ilgili ilişkiye işaret etmektedir ($r = .348, p < .01$). Başka bir ifadeyle, katılımcı öğrenciler matematik derslerindeki anlatımları öğretimsel açıdan daha anlaşılır bulduklarında matematik alanında kendilerini daha özgüvenli hissettiklerini belirtmişlerdir. Son bulgu ise matematik alanına verilen değer ile matematik derslerindeki anlatımların açıklığı arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Bu iki değişken arasında aynı yönlü, orta düzeyde ve istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r = .457, p < .01$). Bu bulgu, matematik dersleri öğretimsel açıdan daha anlaşılır ve açık bulunduğu öğrencilerin matematik alanına daha fazla değer atfetme eğiliminde olduklarını göstermektedir.

Hiyerarşik Regresyon Analizi

Katılımcı öğrencilerin matematik dersine yönelik sevgisindeki değişimin bağımsız değişkenler tarafından aşamalı olarak ne düzeyde yordandığını belirlemek üzere hiyerarşik regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 2'de sunulmaktadır.

Tablo 2. Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

	B	SH _B	β	R	R ²	R ² Δ	F
Model 1							
Özgüven	.575	.009	.700	.700	.490	.490	3776.608***
Model 2							
Özgüven	.453	.009	.551	.764	.583	.583	2749.038***
Değer	.316	.011	.340				
Model 3							
Özgüven	.429	.009	.522	.777	.603	.603	1988.591***
Değer	.259	.011	.278				
Öğretimsel açıklık	.166	.012	.161				

Not. *** $p < .001$ düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

Tablo 2'den izlenebileceği üzere hiyerarşik regresyon analizi sonuçlarına göre her bir aşamada, başka bir ifadeyle her modelde öğrencilerin matematik dersine yönelik sevgisindeki varyansın açıklanma oranının arttığı ve analizdeki her bir modelin sonuçlarının istatistiksel olarak anlamlı çıktığı belirlenmiştir ($F = 1988.591$, $p < .001$, $R^2 = .603$). Model 1, öğrencilerin matematik alanında kendilerine duydukları güvenin, matematik derslerine olan sevgilerinin büyük bir yordayıcısı olduğuna işaret etmektedir ($F = 3776.608$, $p < .001$, $R^2 = .490$). Katılımcı öğrencilerin matematik alanında hissettikleri özgüven, matematik dersine olan sevgilerindeki değişimin %49'unu tek başına açıklamaktadır.

Model 2'de öğrencilerin matematik alanına atfettikleri değer de yer almıştır. Model 2, öğrencilerin matematik dersine yönelik sevgisi ile matematik alanına verdikleri değer arasındaki istatistiksel olarak anlamlı ilişkiye işaret etmektedir ($F = 2749.038$, $p < .001$, $R^2 = .583$). Modele öğrencilerin matematik alanına atfettikleri değer eklendiğinde, matematik dersine yönelik sevginin açıklanan varyans oranının %9.3 arttığı gözlenmiştir. Buna göre, sekizinci sınıf öğrencilerinin matematik dersine yönelik sevgisinde bu alana ilişkin kendilerinde hissettikleri özgüven ve alana atfettikleri değer önemli rolü olduğu belirtilebilir.

Model 3'te katılımcı öğrencilerin matematik dersinin öğretimsel olarak açıklığı ve anlaşılabilirliğine ilişkin görüşleri modele eklenmiştir. Model 3'e eklenen matematik dersinin öğretimsel açıdan açık ve anlaşılır olarak anlatılmasının, öğrencilerin matematik dersine olan sevgilerinde olumlu yönde bir katkısı olduğu gözlenmiştir ($F = 1988.591$, $p < .001$, $R^2 = .603$). Model 3'e dayalı olarak, Türkiye genelindeki sekizinci sınıf öğrencilerinin matematik dersine olan sevgilerinin, matematik dersine karşı hissettikleri özgüven, bu alana atfettikleri değer ve matematik dersinin açık ve anlaşılır bir şekilde öğretilmesi ile yaklaşık %60 oranında açıklanabileceği belirlenmiştir. Sonuç olarak, 'matematiğe yönelik sevgi' gibi duyuşsal bir yapının hem bilişsel hem de öğretimsel faktörlerle ilişkili olabileceği ortaya konulmuştur.

Tartışma ve Sonuç

Bu araştırmada, öğrencilerin matematik dersine olan sevgisinde matematik alanında hissettikleri özgüvenin, matematik alanına verdikleri değer ve matematik dersinin öğretimsel olarak açıklığının kestirim gücüne odaklanılmıştır. Araştırma bulgularına göre, tüm değişkenler arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Bu değişkenler arasındaki en yüksek ilişki, öğrencilerin matematik alanında duydukları özgüven ile matematik dersine olan sevgisi arasındadır. Birçok mevcut araştırma bulgusu, öğrencilerin matematik alanında hissettikleri özgüvenin matematik dersine olan sevgisini olumlu yönde etkilediği şeklindedir (Hannula ve Malmivuori 1997; Parsons, Croft ve Harrison, 2009; Schoenfeld, 1992; Tartre ve Fennema 1995). Buna karşın öğrencilerin matematik dersine duydukları ilginin azalması, matematik başarılarını da düşürmekte dolayısıyla matematik dersine olan sevgisini de azalttığı bilinmektedir (Ma, 1997).

Araştırmanın ulaştığı bir diğer sonuç, öğrencilerin matematiğe verdikleri değer ile matematik dersine olan sevgisi arasında anlamlı ve doğrusal bir ilişki olduğuna yönelik bulgudur. Elde edilen bu bulgu mevcut birçok araştırmanın bulgusuyla örtüşmektedir (Chen, 2022; Chen ve Lu, 2022; Wang, Eccles ve Kenny, 2013). Matematik alanının gerekliliğine ve önemine yönelik algının olumlu olması öğrencilerin matematik alanına verdikleri değeri olumlu yönde etkilemekte, bu ise matematik alanını sevmelerini sağlamaktadır (Furner ve Berman, 2005). Buna karşın matematiği gerçek hayatla ilişkilendiremeyen, matematiğin öğrencilere kazandırdığı düşünsel becerilerin farkında olmayan öğrenciler, matematik dersini soyutluluğundan dolayı öğrenmeye değer bulmamakta, bu ise derse olan ilgi ve sevgilerini azaltmaktadır (Middleton ve Spanias, 1999; Posamentier ve Smith, 2020). Bu durum da öğrencilerin matematik alanında başarısız olmalarına sebep olabilmektedir (Di Martino ve Zan, 2011).

Araştırma ile elde edilen bir diğer bulgu ise, öğrencilerin matematik dersini öğretimsel açıdan açık bulması ile matematik dersine ilişkin sevgisinin arasında anlamlı, pozitif yönlü ve orta düzeyde bir ilişki bulunmasıdır. Resnick ve Le-Gall (1987)'in yaptıkları araştırma da bu sonuçla örtüşmektedir. Öğretmenlerin matematiksel kavramları, soyut ifadeleri öğrencilerin anlayacağı bir şekilde somutlaştırarak kullanması öğretimsel anlaşılabilirliği ve açıklığı desteklemekte, bu ise öğrencilerin matematiğe olan ilgisini ve sevgisini etkileyebilmektedir. Turner ve diğerleri de (2002), yaptıkları araştırmada, öğretmenlerin matematiği anlatırken sağladıkları öğrenme ortamının, kullandıkları öğretimsel dilin matematiği öğrenmeye yönelik motivasyonu, dolayısıyla öğrencilerin başarısını etkilediğini belirtmektedir.

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen hiyerarşik regresyon analizi sonucunda, öğrencilerin matematik alanında kendi yeterliliklerine, becerilerine yönelik duydukları güvenin matematik alanına duydukları sevginin anlamlı ve güçlü bir yordayıcısı olduğu saptanmıştır. Bu bulgu, alanyazındaki birçok araştırma bulgusu ile paralellik göstermektedir (Campbell ve diğerleri, 2014; Hannula, Maijala ve Pehkonen, 2004; Jameson, 2014; Michelli, 2013; Parsons, Croft ve Harrison, 2009; Relich, 1996). Bu araştırmalar doğrultusunda, öğrencilerin matematik dersine yönelik başarılarında matematik dersine yönelik sevgilerinin belirleyici olduğu, matematik dersine yönelik sevgilerini de matematik dersi ile ilgili kendilerine yönelik duyuşsal algılarının, yeterliliklerine yönelik inançlarının, matematik dersine verdikleri değer ile matematiğin öğretimsel açıklığının etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Öneriler

Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara dayalı olarak birkaç öneri sunulabilir. Öncelikle matematiğin öğrenciler tarafından sevilmesi için kendilerine güvenmelerinin önemli bir faktör olduğu göz önünde bulundurulursa matematiğin korkulacak bir dersten ziyade ilgi ve merak duygularını tetikleyecek bir ders haline getirilmesi gerekmektedir. Bunun için matematiğin öğretimsel açıklığını ve anlaşılabilirliğini sağlayacak soyut kavram, ifade ve modellerin somutlaştırılacağı STEM atölyeleri ile ders daha görsel ve somut hale getirilebilir. Bunun için ortaokul düzeyinde ayrıca matematik sınıfları oluşturulması düşünülebilir. Bununla birlikte, öğrencilerin matematiğin kullanım alanlarına yönelik hayatta ilişkilendirileceği bir anlatım dilinin kullanılması önerilebilir. Böylelikle matematik dersi öğrenciler için daha anlaşılır bir hale gelecek ve matematiğin hayatta kullanım alanları sayesinde öğrencilerde merak ve ilgiyi artırarak sevmeleri kolaylaşacaktır. Bu noktada sahadaki öğretmenlerin öğrencilerin matematiği sevmelerine yönelik duyuşsal tetikleyicileri keşfetmeleri karar vericilere de rapor edilmeli ve bu şekilde öğretim modelleri geliştirilmelidir.

Mevcut araştırmada, öğretimsel olarak ders içeriğinin açık ve anlaşılır bir şekilde sunulmasının öğrencilerin matematik dersine olan ilgi ve sevgisini arttırdığı belirlenmiştir. Bu kapsamda, gelecek araştırmalarda hangi yöntem ve tekniklerin matematik öğretiminde daha etkili ve kolaylaştırıcı etkiye sahip olduğuna ilişkin araştırmalar desenlenebilir. Bununla birlikte, gelecek çalışmalarda araştırmacılar matematik dışındaki diğer STEM alanlarında öğrenci ilgi ve sevgisini belirleyici faktörleri ortaya koyabilirler. Son olarak ise, STEM alanlarında öğrencilerin sevgi ve ilgisinin o alandaki akademik başarılarına nasıl yansıdığını kapsamlı ve uzamsal şekilde incelenmesi de STEM alanlarının teşvik edilmesine dair yararlı sonuçlar üretebilir.

Kaynakça

- Aini, N. R., Syafril, S., Netriwati, N., Pahrudin, A., Rahayu, T., & Puspasari, V. (2019, February). Problem-based learning for critical thinking skills in mathematics. In *Journal of Physics: Conference Series* (Vol. 1155, No. 1, p. 012026). IOP Publishing.
- Ali, M. M. (1987). Durbin-Watson and generalized Durbin-Watson tests for autocorrelations and randomness. *Journal of Business and Economic Statistics*, 5(2), 195-203.
- Atkinson, R. D., & Mayo, M. J. (2010). *Refueling the US innovation economy: Fresh approaches to science, technology, engineering and mathematics (STEM) education*. Washington: The Information Technology and Innovation Foundation.
- Ay, K. ve Seferoğlu, S. S. (2021). Farklı ülkelerin STEM eğitimi politikalarının incelenmesi ve Türkiye için çıkarımlar. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(1), 82-105.
- Azmidar, A., Darhim, D., & Dahlan, J. A. (2017, September). Enhancing students' interest through mathematics learning. In *Journal of Physics: Conference Series* (Vol. 895, No. 1, p. 012072). IOP Publishing.
- Blackley, S., & Howell, J. (2015). A STEM narrative: 15 years in the making. *Australian Journal of Teacher Education*, 40(7), 102-112.

- Brown, P. (2003). The opportunity trap: Education and employment in a global economy. *European Educational Research Journal*, 2(1), 141-179.
- Brown, P., Lauder, H., & Ashton, D. (2011). *The global auction: The broken promises of education, jobs, and incomes*. Oxford: Oxford University Press.
- Büyüköze, H. ve Özdemir, M. (2016). Avrupa Yükseköğretim Alanı (AYA) çerçevesinde yükseköğretime erişimi ve katılımı genişletme politikalarının değerlendirilmesi. *Yükseköğretim Dergisi*, 6(1), 40-46.
- Campbell, P. F., Nishio, M., Smith, T. M., Clark, L. M., Conant, D. L., Rust, A. H., ... & Choi, Y. (2014). The relationship between teachers' mathematical content and pedagogical knowledge, teachers' perceptions, and student achievement. *Journal for Research in Mathematics Education*, 45(4), 419-459.
- Chen, X. (2022). The effects of individual- and class-level achievement on attitudes towards mathematics: An analysis of Hong Kong students using TIMSS 2019. *Studies in Educational Evaluation*, 72, 101113. <https://doi.org/10.1016/j.stueduc.2021.101113>
- Chen, X., & Lu, L. (2022). How classroom management and instructional clarity relate to students' academic emotions in Hong Kong and England: A multi-group analysis based on the control-value theory. *Learning and Individual Differences*, 98, 102183. <https://doi.org/10.1016/j.lindif.2022.102183>
- Chou, C-P., & Bentler, P. M. (1995). Estimates and tests in structural equation modeling. In R. H. Boyle (Ed.), *Structural equation modeling: Concepts, issues, and applications* (pp. 37-56). Thousand Oaks, CA: SAGE.
- DeMaris, A. (2004). *Regression with social data: Modeling continuous and limited response variables*. Hoboken, NJ: Wiley.
- Di Martino, P., & Zan, R. (2011). Attitude towards mathematics: A bridge between beliefs and emotions. *Zdm*, 43(4), 471-482.
- Durak, G., Çankaya, S., Nacak, A. F. ve Baysal, F. E. (2021). The current state of Turkish STEM research: A systematic review study. *Necatibey Faculty of Education Electronic Journal of Science and Mathematics Education*, 15(2), 383-403.
- Durbin, J., & Watson, G. S. (1950). Testing for serial correlation in least squares regression I. *Biometrika*, 37, 409-428.
- Eccles, J. S., & Wigfield, A. (2002). Motivational beliefs, values, and goals. *Annual Review of Psychology*, 53, 109-132. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.53.100901.135153>
- English, L. D. (2015). STEM: Challenges and opportunities for mathematics education. In K. Beswick, T. Muir, & J. Wells (Eds.), *Proceedings of the 39th Conference of the International Group for the Psychology of Mathematics Education* (pp. 04-18). Brisbane, Australia: Queensland University of Technology.
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E., & Hyun, H. H. (2012). *How to design and evaluate research in education* (8. baskı). McGraw Hill.
- Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS* (3rd ed.). London, England: SAGE.
- Fishbein, B., Foy, P., & Yin, L. (2021). *TIMSS 2019 User guide for the international database (2nd ed.)*. Retrieved from Boston College, TIMSS & PIRLS International Study Center website: <https://timss2019.org/international-database/downloads/TIMSS-2019-User-Guide-for-the-International-Database-2nd-Ed.pdf>
- Furner, J., & Berman, B. (2005). Confidence in their ability to do mathematics: The need to eradicate math anxiety so our future students can successfully compete in a high-tech globally competitive world. *Dimensions in Mathematics*, 18(1), 28-31.
- Gresham, G. (2008). Mathematics anxiety and mathematics teacher efficacy in elementary pre-service teachers. *Teaching Education*, 19(3), 171-184.

- Hannah, J., Stewart, S., & Thomas, M. (2016). Developing conceptual understanding and definitional clarity in linear algebra through the three worlds of mathematical thinking. *Teaching Mathematics and its Applications: An International Journal of the IMA*, 35(4), 216-235.
- Hannula, M. S., Maijala, H., & Pehkonen, E. (2004). Development of Understanding and Self-Confidence in Mathematics; Grades 5-8. *International Group for the Psychology of Mathematics Education*.
- Hannula, M., & Malmivuori, M. L. (1997). Gender differences and their relation to mathematics classroom context. In E. Pehkonen (Ed.), *Proceedings of the 21st Conference of the International Group for the Psychology of Mathematics Education*. Vol. 3, 33-40.
- Harman, H. H. (1976). *Modern factor analysis*. Chicago, IL: University of Chicago.
- Honebein, P. C., Duffy, T. M., & Fishman, B. J. (1993). Constructivism and the design of learning environments: Context and authentic activities for learning. In *Designing environments for constructive learning* (pp. 87-108). Springer, Berlin, Heidelberg.
- Hotelling, H. (1933). Analysis of a complex of statistical variables into principal components. *Journal of Educational Psychology*, 24, 417-441, 498-520. <https://doi.org/10.1037/h0070888>
- Hsu, Y-S., & Fang, S-C. (2019). Opportunities and challenges of STEM education. In Y-S. Hsu & Y-F. Yeh (Eds.), *Asia-Pacific STEM teaching practices* (pp. 1-16). Springer. <https://doi.org/10.1007/978-981-15-0768-7>
- Jameson, M. M. (2014). Contextual factors related to math anxiety in second-grade children. *The Journal of Experimental Education*, 82(4), 518-536.
- Kline, R. B. (2005). *Principles and practice of structural equation modeling* (2nd ed.). New York: Guilford Press.
- Kunhertanti, K., & Santosa, R. H. (2018, September). The influence of students' self confidence on mathematics learning achievement. In *Journal of Physics: Conference Series* (Vol. 1097, No. 1, p. 012126). IOP Publishing.
- Li, L. (2022). Reskilling and upskilling the future-ready workforce for industry 4.0 and beyond. *Information Systems Frontiers*. <https://doi.org/10.1007/s10796-022-10308-y>
- Maass, K., Geiger, V., Ariza, M. R., & Goos, M. (2019). The role of mathematics in interdisciplinary STEM education. *ZDM Mathematics Education*, 51, 869-884. <https://doi.org/10.1007/s11858-019-01100-5>
- Macnab, D. (2000). Raising standards in mathematics education: Values, vision, and TIMSS. *Educational Studies in Mathematics*, 42, 61-80. <https://doi.org/10.1023/A:1004190310335>
- Mahmud, M. M., & Wong, S. F. (2022). Stakeholder's perspectives of the twenty-first century skills. *Frontiers in Education*. <https://doi.org/10.3389/educ.2022.931488>
- Ma, X. (1997). Reciprocal relationships between attitude toward mathematics and achievement in mathematics. *The Journal of Educational Research*, 90(4), 221-229.
- McLeod, D. B. (1992). Research on affect in mathematics education: A reconceptualization. *Handbook of research on mathematics teaching and learning*, 1, 575-596.
- Meece, J. L., Wigfield, A., & Eccles, J. S. (1990). Predictors of math anxiety and its consequences for young adolescents' course enrollment intentions and performances in mathematics. *Journal of Educational Psychology*, 82, 60-70.
- Michelli, M. P. (2013). The relationship between attitudes and achievement in mathematics among fifth grade students. *Honors Theses*. 126. https://aquila.usm.edu/honors_theses/126
- Middleton, J. A., & Spanias, P. A. (1999). Motivation for achievement in mathematics: Findings, generalizations, and criticisms of the research. *Journal for research in Mathematics Education*, 30(1), 65-88.

- Mullis, I. V. S., Martin, M. O., Foy, P., Kelly, D. L., & Fishbein, B. (2020). *TIMSS 2019 International Results in Mathematics and Science*. Retrieved from Boston College, TIMSS & PIRLS International Study Center website: <https://timssandpirls.bc.edu/timss2019/international-results/>
- Ojose, B. (2008). Applying Piaget's theory of cognitive development to mathematics instruction. *The mathematics educator*, 18(1).
- Osborne, J., Simon, S., & Collins, S. (2003). Attitudes towards science: A review of the literature and its implications. *International Journal of Science Education*, 25(9), 1049-1079.
- Parsons, S., Croft, T., & Harrison, M. (2009). Does students' confidence in their ability in mathematics matter?. *Teaching Mathematics and its Applications: An International Journal of the IMA*, 28(2), 53-68.
- Phillips, L. M., Norris, S. P., & Macnab, J. S. (2010). *Visualization in mathematics, reading and science education* (Vol. 5). Springer Science & Business Media.
- Pratama, G. S., & Retnawati, H. (2018, September). Urgency of higher order thinking skills (HOTS) content analysis in mathematics textbook. In *Journal of Physics: Conference Series* (Vol. 1097, No. 1, p. 012147). IOP Publishing.
- Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B., Lee, J. Y., & Podsakoff, N. P. (2003). Common method biases in behavioral research: A critical review of the literature and recommended remedies. *Journal of Applied Psychology*, 88(5), 879-903. doi: 10.1037/0021-9010.88.5.879
- Posamentier, A. S., & Smith, B. (2020). *Teaching secondary school mathematics: Techniques and enrichment*. https://www.worldscientific.com/doi/abs/10.1142/9789811211423_0001
- Rayner, G., & Papakonstantinou, T. (2015). Employer perspectives of the current and future value of STEM graduate skills and attributes: An Australian study. *Journal of Teaching and Learning for Graduate Employability*, 6(1), 100-115.
- Relich, J. (1996). Gender, self-concept and teachers of mathematics: Effects on attitudes to teaching and learning. *Educational studies in mathematics*, 30(2), 179-195.
- Resnick, L. B., & Gall, N. L. (1987). Meaning Construction in Mathematical Problem Solving. ERIC ED299132.
- Schleppegrell, M. J. (2007). The linguistic challenges of mathematics teaching and learning: A research review. *Reading & writing quarterly*, 23(2), 139-159.
- Singh, K., Granville, M., & Dika, S. (2002). Mathematics and science achievement: Effects of motivation, interest, and academic engagement. *The Journal of Educational Research*, 95(6), 323-332.
- Sungur-Gül, K., Saylan-Kırmızıgül, A. ve Ateş, H. (2022). Temel eğitim ve ortaöğretimde STEM eğitimi üzerine alanyazın incelemesi: Türkiye örneği. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 13(1), 544-568.
- Şencan, H. (2005). *Sosyal ve davranışsal ölçümlerde güvenilirlik ve geçerlilik* (1. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Tartre, L. & Fennema, E. (1995). Mathematics achievement and gender: A longitudinal study of selected cognitive and affective variables. *Educational studies in mathematics* 28, 199-217.
- Turner, J. C., Midgley, C., Meyer, D. K., Gheen, M., Anderman, E. M., Kang, Y., & Patrick, H. (2002). The classroom environment and students' reports of avoidance strategies in mathematics: A multimethod study. *Journal of Educational Psychology*, 94(1), 88-106. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.94.1.88>
- Tytler, R. (2020). STEM education for the 21st century. In J. Anderson & Y. Li (Eds.), *Integrated approaches to STEM education: An international perspective*. Springer Nature.
- Wang, M. T., Eccles, J. S., & Kenny, S. (2013). Not lack of ability but more choice: Individual and gender differences in choice of careers in science, technology, engineering, and mathematics. *Psychological science*, 24(5), 770-775.

- Yagan, S. A. (2021). The relationships between instructional clarity, classroom management and mathematics achievement: Mediator role of attitudes towards mathematics. *University of South Florida M3 Center Publishing*, 3(2021), 7.
- Yılmaz, Ç., Altun, S. A. ve Olkun, S. (2010). Factors affecting students' attitude towards Math: ABC theory and its reflection on practice. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 2(2), 4502-4506.

EXTENDED SUMMARY

STEM fields (science, technology, engineering, and mathematics) have long been recognized as crucial for driving societal innovation and progress (Ay and Seferoğlu, 2021; Durak, Çankaya, Nacak and Baysal, 2021; Maass, Geiger, Ariza and Goos, 2019). The demand for STEM professionals has consistently outpaced the supply, and this trend would continue in the following years (Li, 2022; Yıldırım and Gelmez-Burakgazi, 2020). Employers in a variety of sectors value STEM graduates for their problem-solving skills, analytical thinking, and ability to adapt to new technologies and innovations (Brown, 2003; Rayner and Papakonstantinou, 2015; Sungur-Gül, Saylan-Kırmızıgül and Ateş, 2022). Since the world as well as Turkey become more reliant on technology and engineering, it is crucial that we have a workforce that is equipped to understand and utilize these tools to address the novel and complicated challenges of our century (Atkinson and Mayo, 2010; Büyükgoze and Özdemir, 2016; Mahmud and Wong, 2022). That is, STEM professionals will play a vital role in resolving some of the most compelling issues confronting Turkey and the world today (Brown, 2003; Brown, Lauder and Ashton, 2011).

Extant literature demonstrate that promoting STEM education can help to yield economic and social outcomes (Hsu and Fang, 2019; Maass, Geiger, Ariza and Goos, 2019). Similarly, by providing access to quality STEM education and resources, professionals might improve and create a more diverse workforce and work environment in these fields. Overall, the significance of STEM cannot be overstated, in that STEM fields provide a wealth of opportunities, and are critical for driving innovation and progress in the 21st century (Blackley and Howell, 2015; Maass, Geiger, Ariza and Goos, 2019; Tytler, 2020).

Similarly, mathematics is an essential discipline that serves as a foundation for various fields of study and sectors (English, 2015; Maass, Geiger, Ariza and Goos, 2019). Students' attitudes towards math and science lessons have been found to be a significant predictor of their academic performance and career choices (Osborne, Simon and Collins, 2003; Singh, Granville and Dika, 2002). A positive affective attitude to math lessons has been linked to increased motivation, engagement, and persistence in math-related tasks (e.g., Ma, 1997; Meece, Wigfield and Eccles, 1990; Singh, Granville and Dika, 2002). Conversely, a negative affective attitude towards math lessons can lead to avoidance of math-related activities, and can even perpetuate a cycle of low achievement and low engagement (e.g., Ma, 1997). In addition to liking math, perceived mathematical value and the instructional clarity of math lessons have also been shown to influence their attitudes and achievement in the subject (e.g., Chen, 2022; Chen and Lu, 2022). Students who view math as valuable and relevant to their lives tend to contribute to math-related activities (Eccles and Wigfield, 2002). Similarly, clear, meaningful and coherent instruction has been reported to improve students' understanding and motivation in math (e.g., Chen and Lu, 2022; Macnab, 2000).

That is, given the importance of affective, cognitive, and instructional factors in shaping students' attitudes and achievement in math, it is crucial to understand the interrelationships between these factors and how they may impact student liking math. Accordingly, the present study aims to examine the predictability of students' affective responses to math lessons, their perceived value of the math field, and the instructional clarity of math lessons in the context of secondary education. The data came from eighth-grade students in Turkey who took part in TIMSS 2019 cycle. Before conducting a hierarchical regression analysis, several values, including skewness-kurtosis values, bivariate correlation coefficients, variance inflation factor, tolerance value and Durbin-Watson coefficient, were calculated and examined to determine whether the data meets the assumptions of regression analysis. To investigate the construct validity of the scales, explanatory factor analyses were performed, and principal component analysis was applied. In addition, standardized item loadings were calculated, all values were above threshold value of 0.30. Finally, Harman's one-factor test was conducted (Harman, 1976) to determine whether there exist any common method bias in the dataset (Podsakoff, MacKenzie, Lee, & Podsakoff, 2003). All Pearson correlation coefficients were positive and statistically significant at the 0.01 level, ranging from moderate to high correlations. The results of the hierarchical regression analysis indicated that students' confidence in mathematics was the most significant variable with the model, followed by the value of mathematics for students, and instructional clarity in mathematics lessons. The regression equation accounted for more than 60% of the total variance in students' like learning mathematics. These results suggest that both affective and cognitive factors underlie students' like learning mathematics, with affective factors being relatively more influential. Thus, triggering the

development of affective factors in order to improve students' interest in and connection to mathematics lessons while also supporting their academic performance may yield positive outcomes. Educators, teachers, practitioners, and policymakers may be able to design and plan instructional strategies and programs that support students' positive attitudes and achievement in math by understanding the relative influence of these factors.. Overall, the current study concludes that STEM education in the classroom necessitates multi-faceted readiness from both students and teachers.

LANGUAGE TEACHING THROUGH WEB 2.0 TOOLS: THE ATTITUDES OF PRE-SERVICE TEACHERS OF ENGLISH

WEB 2.0 ARAÇLARI YOLUYLA DİL ÖĞRETİMİ: İNGİLİZCE ÖĞRETMEN ADAYLARININ TUTUMLARI

Mehmet TUNAZ

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University
School of Foreign Languages
Department of Translation and Interpreting
mehmet.tunaz@nevsehir.edu.tr
ORCID: 0000-0002-1401-5073

ÖZ

ABSTRACT

Geliş Tarihi:
09.01.2023

Kabul Tarihi:
14.02.2023

Yayın Tarihi:
31.03.2023

Anahtar Kelimeler
Hizmet Öncesi
İngilizce
öğretmenliği
Web 2.0
Tutum

Keywords
Pre-service
ELT
Web 2.0
Attitude

Bu araştırma, yabancı dil öğretmeni adaylarının dil öğretim sürecinde Web 2.0 araçlarını kullanmaya yönelik tutumlarını cinsiyet, aile gelir düzeyleri ve sınıflar açısından incelemeyi amaçlamıştır. Kullanılan araştırma araçları ve veriler yönünden, araştırma betimsel tarama modeline bir örnektir. Katılımcılar Türkiye'deki devlet üniversitelerinde okuyan 1. sınıf ve 4. sınıf İngilizce Öğretmenliğinde okuyan öğretmen adaylarından oluşmaktadır. Veri toplama aracı olarak Hartshorne ve Ajjan (2009) tarafından geliştirilen "Web 2.0 Araçları Tutum Ölçeğinin" uyarlanmış hali kullanılmıştır. Veri toplama sürecinde ölçek toplam 60 öğrenciye uygulanmıştır. Bulgular, gruplar arasında cinsiyet veya aile geliri açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmamasına rağmen, öğrencilerin kayıt oldukları akademik yılla ilgili sonuçlarda eşitsizlikler olduğunu göstermiştir. Sonuç olarak, öğrencilerin yabancı dil öğretiminde Web 2.0 teknolojilerini benimseme konusunda ne hissettikleri üzerinde hem cinsiyetin hem de sosyoekonomik durumun herhangi bir etkisi olmadığı, ancak öğrencilerin bu eğilime yönelik tutumlarının akademik kariyerleri boyunca daha iyi yönde değiştiği gözlemlenmiştir. Bu nedenle, Web 2.0 teknolojilerinin üniversite eğitiminin erken aşamalarında sınıflara tanıtılması önerildi.

The purpose of this research was to investigate how gender, socioeconomic status, and year of study influenced the attitudes of prospective language teachers on the use of Web 2.0 tools in language teaching. This research is an example of a descriptive survey model. The participants consisted of 1st and 4th-grade pre-service ELT teachers from a state university in Turkey. The data was obtained using an adapted version of the "Web 2.0 Attitude Scale" by Hartshorne and Ajjan (2009). The findings showed that although there were no statistically significant differences between the groups concerning gender or family income, there were disparities in the outcomes related to the students' academic year of enrolment. Consequently, neither gender nor socioeconomic status had any impact on how students felt about adopting Web 2.0 technologies in foreign language instruction, but students' attitudes towards this trend changed for the better throughout their academic careers. It was suggested that Web 2.0 technologies be introduced into the syllabuses at earlier stages of university education.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1231618>

Atıf/Cite as: Tunaz, M. (2023). Language teaching through Web 2.0 tools: The attitudes of pre-service language teachers. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 13(1), 639-649.

Introduction

Language teaching in the 21st century requires the integration of technology as in other fields of education. Although the technology was initially assumed to be limited to overhead projectors, computers, or televisions, the concept of educational technology has changed a lot with the latest development in technology. Traditionally, education has consisted of attending classes or lectures in person, reading textbooks, or receiving written materials. Without schools, textbooks, and blackboards, education was assumed to be impossible to take place (Al-Kathiri, 2015). It is fair to say that the introduction of the Internet was a major turning point since countless online educational components are available today thanks to the Internet. One of them is certainly Web 2.0 tools. The phrase "Web 2.0," first used by O'Reilly in 2005, describes the next iteration of dynamic websites, web-based services and applications that provide users the ability to produce their content. These services are most valued because of their interactive features that enable the users to shape the content with the involvement of many participants in a collaborative way.

Due to the quick turnover of hardware and software components, the majority of current technological research runs the risk of having a limited shelf life (Chun et al., 2016). Technology has been developing and evolving at such a pace that people assume it is "old" just in a few years. Therefore, the influence of technology is also claimed to be an ongoing process that brings about rapid and continuous changes in education. Web 2.0 tools are like the transporters of these changes into the classroom context. Such technologies enable several people to collaborate instead of working alone. They include several features that are unique to instructors seeking to expand learning outside the classroom (Haygood et al., 2012). Moreover, some of these tools also increase the active involvement of the learners in the learning process by taking responsibility for their learning process. In this sense, Kahoot and Quizizz applications are examples of such learning tools which allow teachers to prepare evaluation tasks and exams. The learners join the tests via their mobile phone applications by using the instant code created by the system and answer the questions competitively prepared by the teachers. Although this competitive process is increased in such classroom-based activities, the main aim is to extend the formative feature of assessment in the teaching and learning process since these tests are usually organized to last for 10 or 15 minutes. Getting familiar with these applications can also allow the teachers to get feedback from the students about their instant learning situation, but a teacher must consider that overuse of them might cause boredom among students. Therefore, it's crucial to include these apps in lessons without disrupting the flow of the lessons themselves.

Using Web 2.0 Tools in Foreign Language Teaching

Social networking is widely regarded as one of the most favourable applications of Web 2.0 technologies. It's a technology that allows people to develop online communities by having members post profiles and connect in real-time (Wolf & College, 2007). According to Chen and Bryer (2012), the concept of utilizing social networking for educational reasons dates back to the 1960s Social Constructivism movement. After the social constructivist perspective, the Connectivist theory integrated social media tools, and Goldie (2016) proposed social learning. Following this proposal, research conducted by Turkmen (2012) set out to examine whether or not social media might be employed to create a more conducive learning setting for EFL students. Based on his findings, the researcher proposed that students may benefit from using a familiar social networking site to organize and coordinate acts of knowledge creation. The research concluded that using online social networking technologies in language classrooms increases both students' interest and motivation.

Owing to the rapid advance of information and communication technology (ICT), English language teaching methodologies are constantly changing via incorporating Web 2.0 or ICT tools into courses. The roles and requirements of EFL instructors have evolved in response to the increased use of technology in classrooms (Taşçı, 2022). To help students reach their full potential in the English subject area, currently, it is widely acknowledged that educators must effectively implement Web 2.0 tools in language classes. In this sense, Alkaromah et al. (2020) surveyed advanced placement English language learners on their attitudes regarding the usage of technology in an educational context. The researchers used a qualitative case study technique to learn how high school students feel about and interact with technology. It was concluded that pupils' abilities to utilize advanced features inside a mobile application are severely constrained. In contrast to such studies seeking suitable ways of integrating technology into language teaching, some other researchers worry that the usage of

nonstandard forms of language in digital contexts is degrading, deforming, and violating the language itself (Thurlow, 2006). Accordingly, it is not surprising that instructors often question whether they are using technology appropriately in their classes. However, it is impossible to eliminate the technology used in today's education concept. Because technology is so prevalent and linked with human activity, teaching a language without any kind of technological implication would result in an extremely limited and unnatural educational environment.

Improving the teaching-learning process for foreign language learners calls for more digital competency on the part of future educators. Nonetheless, teachers' Web 2.0 adoption and usage may be affected by many aspects that are unique to each educator. To investigate the part that demographic aspects such as age, gender, and level of motivation have in the teachers' technology habits, Guillén-Gámez et al. (2019) conducted a survey study. They found no evidence of a significant difference in personality traits or teaching styles of pre-service language teachers. Their research also indicated that there were no discernible disparities between the genders in terms of digital pedagogical competency, although there were variances throughout the age spectrum. In another study conducted, Hilao and Wichadee (2017) compared male and female college students' attitudes about mobile devices as a language learning aid, as well as their usage of mobile phones to learn English and improvement in their language skills. Students of both genders used and view smartphones similarly for language learning, with no substantial differences between the groups. In their cross-cultural study, Dara-Tafazoli et al. (2019) also found that gender, age, and level of education had no role in the participants' perceptions of computer-assisted language learning (CALL) in either the Iranian or Spanish countries.

Using Web 2.0 Tools in Foreign Language Teacher Education

Despite widespread agreement that incorporating technology into language instruction has positive results, several have voiced worry regarding the adequate training of language instructors. Language teacher education programs have been criticized for their lack of attention to computer-assisted language learning (CALL) by certain researchers (Kessler 2006; Hubbard 2008; Healey et al. 2011). Concerns have also been raised that instructors are not likely to use technology in their classrooms even after receiving training in its use (Egbert et al., 2002; Hegelheimer, 2006; Hubbard, 2008). In this vein, Okan and Taraf (2013) carried out a case study to investigate the potential of adding blogs to second-language teacher preparation for better educating future teachers and increasing their proficiency with information and communication technology. The research consisted of a six-week program including 20 third-year English Language Teaching students from a state university in Turkey. Information was gathered through a pre-study questionnaire, a post-study questionnaire, and participants' responses to a follow-up class assessment report. Findings from the research showed that learners viewed blogs positively as a means of educating them to become future educators since they matched their needs and expectations and improved their ICT abilities.

It is a well-known fact that the quality of teacher training has a direct correlation with the candidate teachers' level of motivation and enthusiasm for their profession (Şimşek, 2005). When it comes to predicting the future course of a teacher's attitude toward his/her job, the behavioural dimension of the attitude can be particularly helpful to create a positive approach. Indeed, what teachers think and feel about their jobs is important because it shapes their behaviours. As Çeliköz and Çetin (2004) stressed, prospective teachers will be better able to fulfil their roles as educators if they have an optimistic perspective on the profession. In this case, teachers will be more motivated to inspire their pupils, have better verbal and nonverbal communication with them, keep their schedules organized, and be open to new methods of teaching. Teachers should be open to adopting new technologies since they are an integral element of today's classrooms. This might be especially helpful for the teaching of foreign languages since it could provide students with extensive exposure to the material and inspire them to actively learn.

Inequalities in income and other aspects of social life make it difficult for those on the lower ends of the income scale to meet the challenges of modern life (Önem, 2014). However, integrating technology might lessen this disparity among the learners. Over the last several decades, teachers of foreign languages have relied on Web 2.0 tools to satisfy this need. Although advantages of Web 2.0 services are anticipated owing to their capacity to boost student participation, offer platforms for learner publishing and reflection, and build a joint and dynamic educational atmosphere (Ferdig 2007), there is a lack of empirical research investigating how future language

teachers appreciate Web 2.0 applications in the foreign language teaching process. In this regard, this research aimed to investigate how pre-service language teachers' attitudes about using Web 2.0 tools in language teaching change according to their genders, family income levels, and years of study. Therefore, this research sought possible explanations for the following research question:

1. Is there a significant difference between the attitudes of 1st and 4th year pre-service ELT teachers towards using Web 2.0 tools in foreign language teaching in terms of their;

- a) gender?
- b) family income?
- c) year of study?

Methodology

Participants

This survey study was carried out with the first and fourth-year students from ELT departments of state universities in Turkey. A random sampling method was utilized to choose the participants of the research. By definition, random sampling is a sample strategy in which survey respondents are selected at random by the researchers (Wallen & Fraenkel, 2013). All the participants were asked for their consent to answer the questionnaire by stating that the data they provided would be kept private and used only for research purposes. The participants also signed the form that stated their consent to participate in this research. As seen in Table 1, 60 students in total, 30 from the first year and 30 from the fourth year, took part in the study.

Table 1. Demographic Information about The Participants

Year of Study	Male participants	Female participants	Total
1 st	15 (25%)	15 (25%)	30
4 th	15 (25%)	15 (25%)	30
Total	30 (50%)	30 (50%)	60

Data Collection Instruments

An adapted version of Hartshorne and Ajjan's (2009) "Web 2.0 Attitude Scale" was used to collect data on future educators' attitudes toward language teaching through Web 2.0 tools. The scale included only five-point Likert-type items. The total number of items was 34. The options, 5=Strongly Agree, 4=Mostly Agree, 3=Modestly Agree, 2=Partially Agree, and 1=Strongly Disagree were the scores assigned to the measuring instrument. The purpose of the scale was to analyse what influences students' decisions to use Web 2.0 tools in the classroom. Questions were designed to measure participants' levels of self-efficacy, peer influence, superior influence, compatibility with the intervention, technological readiness, and other factors related to their use of the intervention. Hartshorne and Ajjan (2009) used the internal consistency reliability coefficient (Cronbach's alpha) to measure the internal reliability of the scale which ranged from .80 to .97, an acceptable level according to Nunnally (1978). The Cronbach's alpha of the modified version of the scale was 0.88, suggesting high reliability. Moreover, the adopted scale is one-dimensional. The maximum possible score on the scale is 170 while the lowest possible score is 34. Similarly, the maximum score in the mean of a participant's attitude can be 5 and the lowest mean score can be 1. A high score in the adapted version of the scale suggests a favourable attitude toward using Web 2.0 tools while a low score shows a negative attitude.

The study was approved and registered by the Ethical Board of Nevsehir Haci Bektas Veli University at the meeting held on December 26th, 2022, with the corresponding decision number of 2022.13.438.

Data Analysis

Homogeneity and normal distribution of the participants were considered to determine the suitable parametric tests before the data analysis process and using SPSS 23, an independent sample *t*-test and ANOVA were employed to analyse the data. The independent sample *t*-test analysis was used to examine whether or not

candidate teachers' views on using Web 2.0 resources in language instruction varied by gender and year of study respectively. On the other hand, ANOVA was used as a parametric test to compare the participants in terms of their family income since there were three groups according to their family income levels: below minimum wage, minimum wage, and over minimum wage groups (minimum wage: around 450 USD).

Results

Before applying a statistical test, descriptive analysis of the data was gathered through SPSS23 to expose the mean scores of each variable group. As shown in Table 2, male students' attitudes toward using Web 2.0 tools in language teaching are lower than female students (M: 3.86, F: 3.99). Similarly, the mean scores of attitude toward using Web 2.0 tools in language teaching are different between 1st and 4th-year students (3.37, 4.48).

Table 2. Means of attitude scores according to gender, year of study and family income

	Groups	N	Means of Attitude Scores
Gender	Male	30	3.86
	Female	30	3.99
Year of study	1 st grade	30	3.37
	4 th grade	30	4.48
Family income	Below Min. Wage	9	3.63
	Min. Wage	31	4.02
	Over Min. Wage	20	3.84

Comparison of Groups - Gender Variable

An independent sample *t*-test was conducted to reveal if the differences between mean scores of gender groups are statistically significant and the results can be seen in Table 3.

Table 3. Independent sample *t*-test results for the gender variable

Variable	95% CI	Mean Difference	M/F	<i>t</i> -value	p-value
Gender	-.5, .25	-.13	30/30	.68	.5

For the gender variable, the *t*-test indicated that the value of Levene's test for equality of variances was below .05 (.009), which meant that the results of "equal variances not assumed" should be reported. As it is presented in Table 3, regarding the gender variable (Male mean=3.86, sd=.53, N=30; Female mean=3.99, sd=.64, N=30), the 95% CI for the difference in mean scores was -.5, .25 ($t=.68$, $p=.5$), which meant that the difference between the groups was not statistically significant. This finding indicated that gender did not influence the attitudes of students toward using Web 2.0 tools in language teaching.

Comparison of Groups - The Year of Study Variable

According to the year of study, the students consisted of two groups: 1st and 4th years. Similar to the gender variable, an independent sample *t*-test was carried out to reveal whether the differences between the mean attitude scores of the two groups were statistically significant and the results can be seen in Table 4.

Table 4. Independent sample *t*-test results for the year of study variable

Variable	95% CI	Mean Difference	M/F	<i>t</i> -value	p-value
Year of study	-1.21, -.10	-1.11	30/30	-21	.001

For the year of study variable, as can be seen in Table 4, the *t*-test indicated that the value of Levene's test for equality of variances was over .05 (.41), which meant that the results of "equal variances assumed" should be

reported. As can be displayed in Table 4 below, for the year of study variable (1st year: mean=3.37, sd=.15, N=30; 4th year: mean=4.48, sd=.19, N=30), the 95% CI for the difference in mean scores was -1.21, -.10 ($t=-20.50$, $p=.41$), meaning the difference between the groups was statistically meaningful. This finding indicated that the year of study influenced the attitudes of students toward using Web 2.0 tools in language teaching. Since the mean attitude score of 4th-year students was higher than that of the 1st-year students, it can be claimed that the students developed a positive attitude toward using Web 2.0 tools in language teaching as their year of study increased.

Comparison of The Groups – Family Income Variable

The data were analysed via one-way ANOVA to test whether the differences among the mean scores of groups are statistically meaningful and the results can be seen in Table 5.

Table 5. One-Way ANOVA results for the family income variable

(I) Family Income	(J) Family Income	Mean Difference (I-J)	Sig.	95% Confidence Interval	
				Lower Bound	Upper Bound
Below Min. Wage	Min. Wage	-,39413	,545	-1,6528	,8645
	Above Min. Wage	-,21885	,828	-1,4326	,9949
Min. Wage	Below Min. Wage	,39413	,545	-,8645	1,6528
	Above Min. Wage	,17528	,676	-,3405	,6911
Above Min. Wage	Below Min. Wage	,21885	,828	-,9949	1,4326
	Min. Wage	-,17528	,676	-,6911	,3405

For the family income variable, it was seen that the differences between groups in terms of their attitude scores were not statistically significant at the .05 level ($sig=.40$). Since there was not a meaningful difference between the variants, Games-Howell posthoc test was applied. As can be seen in Table 5, all the differences between the groups were not statistically significant at the .05 level, which meant that family income did not influence the attitudes of students towards using Web 2.0 tools in foreign language teaching.

Discussion and Conclusion

Teacher roles and requirements have shifted in response to the increased use of technological aids in English as a foreign language (EFL) programs. To be precise, educators in the English as a Foreign Language field should be able to use their technological expertise in lesson planning and delivery (Öz, 2015). As a result, current teacher education programs must include instruction in the latest technologies and methodologies for instructing foreign language students. The literature, however, raises the concern that schools are not using technology effectively (Fabry & Higgs, 1997). This concern is the main motive for the current research to investigate future teachers' attitudes toward employing Web 2.0 tools in foreign language teaching. This research revealed the attitudes of pre-service language teachers towards using Web 2.0 tools in foreign language teaching. As presented in the findings section, there weren't any statistically significant differences in the prospective teachers' attitude scores in terms of their gender and family income levels. On the other hand, the year of study was found to be a determining factor in participants' attitude scores. According to this finding, final-grade pre-service teachers had higher attitude scores than the first-year pre-service teachers about utilizing Web 2.0 tools in foreign language teaching.

It is generally agreed that using technology to teach a foreign language has many advantages, and many pieces of research back up this claim. In the context of teaching English, the availability of a virtually infinite supply of genuine resources made possible by modern technology has been shown to significantly increase students' motivation to study the language (Tomlinson, 2009; Larsen-Freeman and Anderson, 2013). The inclusion of technology in the classroom makes lessons more engaging and encourages student participation. With a greater emphasis on student agency, educators shift from information gatekeepers to instructional designers and facilitators. Considering these facts, the results of the current study showed that candidate language teachers overall had affirmative attitudes towards using Web 2.0 tools in language teaching (minimum average score: 3.37

/ 5). This can be expected due to the digital era that pre-service teachers are born into. Indeed, pre-service teachers today are categorized as digital natives since they have grown up with the latest technology, and they have different thinking styles and abilities than the older generation labelled as digital immigrants (Prensky, 2001). Moreover, the findings of many related studies were in parallel with the finding of the current research (e.g. Muskens, 1999; Salaberry, 2001; Turkmen, 2012; Okan & Taraf, 2013).

Gender as a variable has been a determining factor in many research types due to its influence on individual traits. Therefore, it was determined as a variable that might lead to differences in the attitude levels of pre-service language teachers towards Web 2.0 use. However, the results of this study revealed that pre-service teachers' attitude scores were not affected by the gender variable. In this vein, this study showed that both male and female pre-service teachers have positive attitudes toward using Web 2.0 tools in language teaching. The research findings related to gender comply with the results of previous studies (e.g. Guillén-Gámez et al., 2019; Dara-Tafazoli et al., 2019; Hilao & Wichadee, 2017) focusing on gender as a variable determining the attitude towards technology use in foreign language teaching. Regarding gender, it can be concluded that both male and female pre-service teachers nowadays are born into many technological devices and described as 'digital natives' (Prensky, 2001), and therefore, it is not surprising that both genders have positive attitudes towards using Web 2.0 tools in foreign language teaching. Moreover, the gap between low and high-income students' access to technology has been narrowing owing to the prevalence of technology in all phases of our life. Consequently, it is reasonable to assume that low-income and high-income pre-service language teachers have similar attitudes on using Web 2.0 tools in the context of foreign language teaching. In order to improve

The difference between the attitude scores of 1st and 4th-grade students was the only statistically significant result as mentioned in the findings. Although pre-service teachers' attitude scores were high in all categories, students' year of study was found to be a determining factor in a higher positive attitude towards using Web 2.0 tools in language teaching. The courses provided at university education, especially language teaching pedagogical courses, and the longer time spent during university education can be the main reasons that led the 4th year students to have a higher positive attitude towards integrating technology into language teaching. Furthermore, the practicum experiences of the final-year students might be an important factor to develop a positive attitude towards using technology in language teaching due to their on-site experiences at placement school and in real classrooms to learn how to teach a foreign language.

Implications and Suggestions

Literature supports the fact that integrating technology in language teaching has many advantages. There are several ways in which students' linguistic abilities might benefit from the implementation of technological tools in classrooms, including but not limited to: increased exposure to native speakers, expanded vocabulary, and fine-tuned pronunciation (Craig & Patten, 2007). Students who have easier access to technology also have a broader understanding of the world and its people. The studies also show that students in computer-assisted reading classes do better on multiple-choice assessments of reading comprehension in a shorter amount of time (Hong, 1997). Furthermore, in technology-enhanced classrooms, reading becomes fun, exciting, and straightforward (Ariew & Erçetin, 2004). Students' ability to compose, as well as their interest in and enthusiasm for writing, are bolstered by technological aids, and the use of digital writing tools boosts classroom participation and group work (Williams & Beam, 2019). Learning a new language with the help of technology is a great way to save both time and money, as well as to provide students the freedom to study whenever and wherever. The findings of this study suggest some points be taken into consideration for the language teacher education programs in Turkey. For instance, pre-service teachers might improve their positive attitudes towards using Web 2.0 tools in language teaching if they are introduced to these facilities in the earlier stages of their university education. The results of this study indicated that 1st-grade students have significantly lower positive attitudes towards using Web 2.0 tools in language teaching. Therefore, a course and content related to the use of Web 2.0 tools might be added to the language teacher education program in the first year.

References

- Alkaromah, A. H., Fauziati, E., & Asib, A. (2020). Students' perception on the Information and Communication Technology (ICT) tools in English language teaching. *ELS Journal on Interdisciplinary Studies in Humanities*, 3(1), 122-129.
- Al-Kathiri, F. (2015). Beyond the Classroom Walls: Edmodo in Saudi Secondary School EFL Instruction, Attitudes and Challenges. *English Language Teaching*, 8(1), 189-204.
- Ariew, R., & Ercetin, G. (2004). Exploring the potential of hypermedia annotations for second language reading. *Computer Assisted Language Learning*, 17(2), 237-259.
- Chen, B., & Bryer, T. (2012). Investigating Instructional Strategies for Using Social Median Formal and Informal Learning. *The International Review of Research in Open and Distance Learning (IRRODL)*, 13(1), 87-104.
- Chun, D., Kern, R., & Smith, B. (2016). Technology in language use, language teaching, and language learning. *The Modern Language Journal*, 100(S1), 64-80.
- Craig, D. V. & Patten, K. B. (2007). E-literacy and literacy iPods, popular culture and language learning. *International Journal of the Book*, 4(1), 69-74.
- Çeliköz, N., & Çetin, F. (2004). Anadolu öğretmen lisesi öğrencilerinin öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarını etkileyen etmenler. *Milli Eğitim Dergisi*, (162), 136-145.
- Dara-Tafazoli, M., Parra, E. G., & Abril, C. A. H. (2019). Attitude towards Computer-Assisted Language Learning: Do Gender, Age and Educational Level Matter? *Teaching English with Technology*, 19(3), 22-39.
- Egbert, J., Paulus, T. and Nakamichi, Y. (2002). The impact of CALL instruction on classroom computer use: A foundation for rethinking technology in teacher education. *Language Learning and Technology*, 6(3): 108–126
- Fabry, D. L., & Higgs, J. R. (1997). Barriers to the effective use of technology in education: Current status. *Journal of educational computing research*, 17(4), 385-395.
- Ferdig, R. E. (2007). Examining social software in teacher education. *Journal of technology and teacher education*, 15(1), 5-10.
- Goldie, J. G. S. (2016). Connectivism: A knowledge learning theory for the digital age? *Medical teacher*, 38(10), 1064-1069.
- Guillén-Gámez, F. D., Lugones, A., & Mayorga-Fernández, M. J. (2019). ICT use by pre-service foreign languages teachers according to gender, age and motivation. *Cogent Education*, 6(1), 1574693.
- Hartshorne, R., & Ajjan, H. (2009). Examining student decisions to adopt Web 2.0 technologies: theory and empirical tests. *Journal of computing in higher education*, 21(3), 183-198.
- Haygood, E., Garner, R., & Johnson, S. (2012). Blended learning: Using web 2.0 S to enhance classroom instruction. *Interlink Alliance*. Retrieved from <http://www.cehs.ohio.edu>.
- Healey, D., Hanson-Smith, E., Hubbard, P., Iannou-Georgiou, S., Kessler, G. and Ware, P. (2011). *TESOL Technology Standards: Description, Implementation, Integration*. TESOL Publications.
- Hegelheimer, V. (2006). When the technology course is required. In P. Hubbard and M. Levy (Eds), *Teacher Education in CALL (pp. 117-133)*. John Benjamins.
- Hilao, M. P., & Wichadee, S. (2017). Gender differences in mobile phone usage for language learning, attitude, and performance. *Turkish Online Journal of Distance Education*, 18(2), 68-79.
- Hong, W. (1997). Multimedia Computer-Assisted Reading in Business Chinese. *Foreign Language Annals*, 30(3), 335-344.
- Hubbard, P. (2008). CALL and the future of language teacher education. *CALICO Journal*, 25(2): 175–188.

- Kessler, G. (2006). Assessing CALL teacher training: What are we doing and what could we do better? In P. Hubbard and M. Levy (Eds), *Teacher Education in CALL* (pp. 23-42). John Benjamins.
- Larsen-Freeman, D., & Anderson, M. (2013). *Techniques and principles in language teaching 3rd Edition-Oxford handbooks for language teachers*. Oxford University Press.
- Muyskens, J. A. (1999). *New Ways of Learning and Teaching: Focus on Technology and Foreign Language Education. Issues in Language Program Direction: A Series of Annual Volumes*. Heinle & Heinle Publishers.
- Nunnally, J. C., & Bernstein, I. H. (1978). Psychometric theory. *The role of university in the development of entrepreneurial vocations: A Spanish study*, 387-405.
- Okan, Z., & Taraf, H. U. (2013). The use of blogs in second language teacher education. *Procedia-Social and Behavioural Sciences*, 83, 282-289.
- O'Reilly, T. (2005). Web 2.0: compact definition. Retrieved from: www.academia.edu
- Oz, H. (2015). Assessing Pre-Service English as a Foreign Language Teachers' Technological Pedagogical Content Knowledge. *International Education Studies*, 8(5), 119-130.
- Önem, E. E. (2014). A Study of Income and Test Anxiety among Turkish University Students. *Journal of Language and Literature Education*, 10, 14-23.
- Prensky, M., & Berry, B. D. (2001). Do they really think differently? *On the horizon*, 9(6), 1-9.
- Salaberry, M. R. (2001). The use of technology for second language learning and teaching: A retrospective. *The modern language journal*, 85(1), 39-56.
- Şimşek, H. (2005). Ortaöğretim alan öğretmenliği tezsiz yüksek lisans programına devam eden öğrencilerin öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları. *Van YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1). Retrieved from: <https://dergipark.org.tr/pub/yyuefd/issue/13719/166063>
- Taşçı, S. (2022). The challenges in integrating technology into language teaching. In M. Tunaz & B. A. Ataç (Eds.). *Challenging issues in language teaching and learning* (pp. 121-134). Eğiten Publishing.
- Thurlow, C. (2006). From statistical panic to moral panic: The metadiscursive construction and popular exaggeration of new media language in the print media. *Journal of computer-mediated communication*, 11(3), 667-701.
- Tomlinson, B. (2009). *Materials development in language teaching*. Cambridge University Press.
- Turkmen, H. G. (2012). Using social networking in EFL classroom in higher education. In *The International Scientific Conference eLearning and Software for Education* (Vol. 1, p. 350). " Carol I" National Defence University.
- Wallen, N. E., & Fraenkel, J. R. (2013). *Educational research: A guide to the process*. Routledge.
- Williams, C., & Beam, S. (2019). Technology and writing: Review of research. *Computers & education*, 128, 227-242. Retrieved from: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0360131518302690>
- Wolfe, A. M. (2007). Student attitudes towards social networks and learning modalities. In Proceedings of the Marketing Management Association (MMA) Spring Conference (pp. 1221-1232).

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

21. yüzyılda dil öğretimi, diğer eğitim alanlarında olduğu gibi teknolojinin sürece dâhil edilmesini gerektirmektedir. Teknoloji ilk başlarda tepegöz, bilgisayar ya da televizyon olarak algılansa da teknolojideki son gelişmelerle eğitim teknolojisi kavramı çok değişti. Geleneksel olarak eğitim, derslere veya derslere bizzat katılmak, ders kitaplarını okumak veya yazılı materyaller almaktan ibaretti. Okullar, ders kitapları ve kara tahtalar olmadan eğitimin gerçekleşmesinin imkânsız olduğu varsayıyordu (Al-Kathiri, 2015). İnternet sayesinde sayısız çevrimiçi eğitim bileşeni mevcut olduğundan, İnternet'in tanıtımının büyük bir dönüm noktası olduğunu söylemek doğru olur. Bunlardan biri kesinlikle Web 2.0 araçlarıdır. İlk olarak 2005 yılında O'Reilly tarafından kullanılan "Web 2.0" ifadesi, kullanıcılara kendi içeriklerini üretme yeteneği sağlayan dinamik web siteleri, web tabanlı hizmetler ve uygulamaların bir sonraki yinelemesini tanımlar. Bu hizmetler çoğunlukla, kullanıcıların içeriği birçok katılımcının katılımıyla işbirlikçi bir şekilde şekillendirmesine olanak tanıyan etkileşimli özellikleri nedeniyle değerlidir. Donanım ve yazılım bileşenlerinin hızlı devri nedeniyle, mevcut teknolojik araştırmaların çoğu, sınırlı bir raf ömrüne sahip olma riskini taşır (Chun ve diğerleri, 2016). Bu nedenle teknolojinin etkisinin eğitimde hızlı ve sürekli değişimleri beraberinde getiren süregelen bir süreç olduğu da iddia edilmektedir.

Son birkaç on yılda, yabancı dil öğretmenleri teknoloji ihtiyaçlarını karşılamak için Web 2.0 araçlarını kullanmaktadırlar. Web 2.0 hizmetlerinin öğrenci katılımını artırma, yayınlama ve yansıtma için platformlar sunma, ortak ve dinamik bir eğitim atmosferi oluşturma kapasiteleri nedeniyle avantajları beklenmesine rağmen (Ferdig 2007), hizmet öncesi dil öğretmenlerinin bakış açılarını araştıran deneye dayalı araştırma eksikliği vardır. Bu bağlamda, bu araştırma, öğretmen adaylarının yabancı dil öğretiminde Web 2.0 araçlarını kullanmaya yönelik tutumlarının cinsiyetlerine, aile gelir düzeylerine ve eğitim yıllarına göre nasıl değiştiğini araştırmayı amaçlamıştır.

Bu çalışma, Türkiye'deki devlet üniversitelerinin ELT bölümlerindeki birinci ve dördüncü sınıf öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın katılımcılarını seçmek için tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Tüm katılımcılardan, verdikleri bilgilerin gizli tutulacağı ve yalnızca araştırma amacıyla kullanılacağı belirtilerek anketi yanıtlamaları için onayları istenmiştir. Hartshorne ve Ajan'ın (2009) "Web 2.0 Tutum Ölçeği"nin uyarlanmış hali, hizmet öncesi dil öğretmenlerinin Web 2.0 araçlarıyla dil öğretimine bakış açlarına ilişkin verileri toplamak için kullanılmıştır. Ölçek sadece beşli Likert tipi maddeler içermektedir. Sorular, katılımcıların öz yeterlik, akran etkisi, üstün etki, müdahaleye uygunluk, teknolojik hazırlık ve müdahaleyi kullanmalarıyla ilgili diğer faktörleri ölçmek için tasarlanmıştır. Veriler SPSS 23 kullanılarak iki farklı istatistiksel analize tabi tutulmuştur; *t*-testi ve ANOVA. Öğretmen adaylarının dil öğretiminde Web 2.0 kaynaklarının kullanımına ilişkin görüşlerinin sırasıyla cinsiyete ve eğitim yılına göre değişip değişmediğini incelemek için bağımsız örneklem *t*-testi analizi kullanılmıştır. Öte yandan, aile gelir düzeylerine göre asgari ücret altı, asgari ücret ve asgari ücret üstü grupları olmak üzere üç grup olduğundan, katılımcıların aile gelirlerine göre karşılaştırılmasında parametrik bir test olarak ANOVA kullanılmıştır. Veri analiz sürecinden önce uygun parametrik testlerin belirlenmesinde katılımcıların homojenliği ve normal dağılımı da göz önünde bulundurulmuştur.

İstatistiksel bir test uygulanmadan önce, her bir değişken grubunun ortalama puanlarını ortaya çıkarmak için verilerin tanımlayıcı analizi SPSS23 aracılığıyla toplanmıştır. Erkek öğrencilerin dil öğretiminde Web 2.0 araçlarını kullanma tutumları kız öğrencilere göre daha düşük çıkmıştır. Benzer şekilde, dil öğretiminde Web 2.0 araçlarını kullanmaya yönelik tutum puan ortalamaları da 1. ve 4. sınıf öğrencileri arasında farklılık göstermiştir (3.37, 4.48). Cinsiyet gruplarının ortalama puanları arasındaki farkın istatistiksel analizine göre gruplar arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Eğitim yılı değişkeni için ise *t*-test sonuçları gruplar arasında anlamlı farklılık olduğunu göstermiştir. Bu sonuca dayanarak 4. sınıf öğrencilerinin tutum puan ortalamaları 1. sınıf öğrencilerine göre daha yüksek olduğu için öğrencilerin öğrenim yılı arttıkça Web 2.0 araçlarını dil öğretiminde kullanmaya yönelik olumlu tutum geliştirdikleri görülmüştür. Son olarak ise, aile geliri değişkeni için ANOVA, tutum puanları açısından gruplar arasındaki farkın. 05 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olmadığını göstermiştir (sig.=.40). Bu durumda ise, aile gelirinin öğrencilerin yabancı dil öğretiminde Web 2.0 araçlarını kullanma tutumlarını etkilemediği anlamına geldiği şeklinde değerlendirilmiştir.

Mevcut çalışmanın sonuçları yabancı dil öğretmeni adaylarının genel olarak Web 2.0 araçlarını dil öğretiminde kullanmaya yönelik olumlu tutumlara sahip olduklarını göstermiştir (minimum ortalama puan: 3.37 / 5). Literatür, teknolojiyi dil öğretimine bütünleşmiş etmenin birçok avantajı olduğu gerçeğini desteklemektedir. Elde edilen sonuçlara dayanarak, bu çalışma Türkiye'deki dil öğretmeni yetiştirme programlarında bazı değişiklikler önermiştir. Örneğin, öğretmen adayları, üniversite eğitimlerinin ilk aşamalarında bu araçlarla tanıştırılırlarsa, dil

öğretiminde Web 2.0 araçlarını kullanmaya yönelik olumlu tutumlarını geliştirebilirler. Bu çalışmanın sonuçları, 1. sınıf öğrencilerinin dil öğretiminde Web 2.0 araçlarını kullanmaya yönelik olumlu tutumlarının önemli ölçüde daha düşük olduğunu göstermiştir. Bu nedenle ilk yıl dil öğretmenliği programına Web 2.0 araçlarının kullanımına ilişkin bir ders veya içerik eklenebilir. Ayrıca öğrencilerin teknolojik bilgi farkındalığını artırmak için eğitimleri süresince bu alana yönelik içeriklerin derslerde ön plana çıkarılması önerilebilir. Bu konuda hiçbir öğretmen adayının eksikliği olmaması için öğretmenlik uygulaması derslerinde teknoloji kullanıma yönelik özel bir ders planlanması ve bu derse göre dönütler verilmesi de önerilmiştir.

TİCARET SAVAŞLARI VE DIŞ TİCARET TRADE WARS AND FOREIGN TRADE

Hüseyin FİDAN

KTO Karatay Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Uluslararası Ticaret ve Lojistik
fidanfree1@hotmail.com
ORCID: 0000-0003-0564-4326

Bilge AFŞAR

KTO Karatay Üniversitesi,
İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi
Uluslararası Ticaret ve Lojistik
bilge.afsar@karatay.edu.tr
ORCID: 0000-0002-2891-7617

Geliş Tarihi:

22.01.2023

Kabul Tarihi:

11.02.2023

Yayın Tarihi:

31.03.2023

Anahtar Kelimeler

Ticaret Savaşları
Dış Ticaret
Sanayi Devrimi

Keywords

Trade Wars
Foreign Trade
Industrial
Revolution

ÖZ

Tarihin ilk dönemlerinde, üretebildiği kadarıyla tüketimde bulunan insan, tarihsel süreç içerisindeki sosyal, ekonomik ve teknolojik ilerlemeler neticesinde bu ihtiyaçlarının çoğunu farklı çevrelerden karşılar hale gelmiştir. Arz ve talep çıkarları gereğince birtakım çatışmalar meydana gelmiştir. Günümüzde ise bu çatışma ortamı ekonomik çıkarlar doğrultusunda ekonomik ve ticari araçlar vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Bu çalışmada, bin yıllık bir zaman dilimi teorik olarak incelenmiştir. Ülkeler bireysel olarak kendi marifetleriyle ticarete yön verme çabası içindeyken günümüz koşullarında ise özellikle 2. Dünya Savaşı sonrası oluşturulan uluslararası organizasyon ve kurumlar marifeti ile uygulama imkânı bulmuşlardır. Tarihi süreç içerisinde sınır ötesi ile ticaretin seyrine yönelik gelişmeler ve sonuçları ile dış ticaretin gelişimine yönelik ilişkilere değinilerek, mevcut durumun kıyaslanması amaçlanmıştır. Ticari amaç ve politikaların yol açtığı dünya düzenine ilişkin gelişmeler ile ticaret yollarının gelişimi ve taşıma maliyetleri üzerine etkisine yer verilmiştir.

ABSTRACT

In the first periods of history, humans, who consumed as much as they could produce, supplied most of these needs from different environments as a result of social, economic, and technological advances in the historical process. A number of conflicts have occurred in accordance with the interests of supply and demand. Today, this conflict area is realized through economic and commercial means in line with economic interests. In this study, a thousand-year time period is theoretically examined. While the countries were trying to direct the trade with their own ingenuity, in today's conditions, they found the opportunity to apply through international organizations and institutions created especially after the Second World War. It is aimed to compare the current situation by referring to the developments and results of the course of trade with the cross-border in the historical process and the relations with the development of foreign trade. The developments related to the world order caused by commercial purposes and policies and their effects on the development of trade routes and transportation costs are included.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1240448>

Atıf/Cite as: Fidan, H. ve Afşar, B. (2023). Ticaret savaşları ve dış ticaret. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 13(1), 650-664.

Giriş

Üretim faktörlerinin bir üyesi olan ve aynı zamanda tüketici boyutuyla da sosyal ve ekonomik bir unsur olarak tüketime taraf olan insanoğlu ekonomik düzen içerisinde hem arz yönlü hem de talep yönlü olarak yer almaktadır. İnsanoğlu, var olduğu zamandan beri olmak üzere bu üretim-tüketim yönlü ihtiyaçlarını bizzat kendisi karşılayabildiği gibi, kendi imkânlarının dışında kalan ihtiyaçlarını da yine diğer insanlardaki mevcut olanaklardan faydalanarak karşılama yolunu tercih etmiştir. Bu ihtiyaçlar, öncelikle en yakın ekonomik çevreden başlamak üzere, mümkün olabilen en uzak ekonomik çevrelere kadar uzanmıştır.

Toplumlar gruplaştıkça buldukları toprakları benimsemişler ve topluluk kalabalıklaştıkça diğerlerinden ayrışarak zamanla coğrafi sınırlar belirlenmeye başlamıştır. Ulus devletlerin ortaya çıkmaya başladığı ortaçağ ekonomisi ve iktisadi ilk doktrin olma özelliğine sahip merkantilizmin önem kazandığı yeniçağ ekonomik düzeni ile birlikte artarak devam edecek olan bir takım fetih hareketleri veya istilalar ile coğrafi keşifler meydana gelmiştir. Çağımızın kapitalist sisteminin ayak izlerinin merkantilizm ile birlikte oluşturulmaya başlaması açısından önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir (Çaylı ve Babahanoğlu, 2020: 343).

Çalışmanın izleyen bölümlerinde kısaca değinileceği üzere; her ne kadar dış ticaret olarak adlandırılmasa da merkantilizm döneminden önceki zamanlarda da mikro ölçekte topluluklar arasında ve makro ölçekte daha geniş coğrafi alan ve egemenlik olgusuna sahip yönetimler arasında mal ve eşya ticareti yapılmıştır. Fetih hareketleri, istila operasyonları ve keşiflerin getirdiği savaşlar sebebiyle zorunlu bir takım ihtiyaçlar ve yönetimlerin üstünlük kurma düşünceleri gereğince ticari faaliyetler de ivme kazanmıştır.

Topluluklar arasındaki bilinen en önemli ticari hareketlilikler Lidya Krallığı'nca Anadolu yarımadasının batısı olan Ege bölgesinden başlayarak Mezopotamya topraklarına kadar uzanan tarihin en eski ticaret yolu olarak kabul edilen Kral Yolu ve Çin topraklarından başlayarak Avrupa'ya kadar uzanan ve hâlihazırda bile önemini kaybetmeyen İpek Yolu ticaret yollarının aktif olarak kullanılmasına dayandırılmaktadır (Canitez, 2011: 205). Yine Baharat Yolu'nu da bu çerçevede değerlendirmek mümkündür.

Endüstri 1.0 olarak kategorize edilen 1650-1870 döneminde buharlı makinelerin üretimde kullanılmaya başlaması, işçi hareketlerinin başlaması, kentsel nüfusun artışı, demiryolu ulaşımının başlaması gibi gelişmelerin gerçekleştiği bir makineleşme çağına girilmiştir (Görçün, 2020: 4). Sanayi devrimleri ile birlikte ticaret, hem ekonomik ve hem de siyasi konjonktür bakımından ülkeler için bir üstünlük yarışına sahne olmaya başlamıştır. Ülkeler kendi zenginliklerini pazarlayarak hazineyi güçlü kılmak amacıyla dışsatıma yönelirken, kendi coğrafyasında bulunmayan her türlü endüstriyel veya madensel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla dışalığa yönelme gereği duymuşlardır. Bu uğurda meydanlarda verilen savaşlar yanında bir takım gümrük tarife ve tarife dışı uygulamalarla gayri harp operasyonları ile karşı karşıya kalmışlardır. Günümüz terminolojisinde bu durum *ticaret savaşları* olarak literatürde anılmış ve ülkeler için bir güç gösterisi halini almış durumdadır.

Bu çalışmadaki araştırma konusunun temelini ticaret savaşları çerçevesinde tarihsel süreç içerisindeki gelişmeler, uygulamalar ve günümüz koşullarındaki karşılıkları hakkında detaylı bilgiler oluşturmaktadır. Zamanımızdan bin yıl öncesinden başlamak üzere, çağımızın mevcut uygulamalarına kadar gelişen süreçlerden bahsedilecektir. Yine bu çerçevedeki uygulamaların kazanımları ve kayıpları hakkında değerlendirmeler yapılarak dünya ticaretine olan etkisinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Sanayi Devrimi Öncesi Dünya Ticareti ve Ticari İlişkiler

Yeni Dünya'nın (Amerika kıtası) keşfinden önce bilinen dünya yerleşimini Asya'nın kuzeyi hariç tamamı ile ekvator üstü Afrika ve Avrupa olarak değerlendirmek mümkündür. Bu üç kıtanın birbirine bağlandığı bölgenin merkezini İslam Coğrafyası oluşturmakta ve Asya'nın çok büyük bir kısmını ise Çin oluşturmaktadır. İlk milenyumun başındaki ticari faaliyetlerin ana omurgasını baharat ticareti ile birlikte Uzakdoğu'nun zengin tekstili oluşturmaktaydı. Bu bağlamda çay ve porselen üretiminden de söz edilmelidir. Söz konusu ticari mallar Güneydoğu Asya'da üretilerek Baharat Yolu güzergâhından Hint Okyanusu üzerinden deniz yolu kullanılarak Basra Körfezi'ne veya Kızıldeniz'in kuzeyine kadar taşınıyor ve buradan da İslam coğrafyası üzerinden Avrupa pazarlarına ulaştırılıyordu. Diğer bir ana güzergâh olarak ise bugün adına *orta koridor* olarak adlandırılan İpek Yolu güzergâhı aracılığıyla karayolu kullanılarak yine İslam Coğrafyası üzerinden Avrupa'ya ulaştırılıyordu. Her iki güzergâhın da bir takım zorlukları bulunmaktaydı. Bunların en önemlileri güvenlik ve iklim şartlarıydı. İpek

yolunda güvenlik önemli bir sorun iken, Baharat yolunda muson rüzgârları ve dahi körfez geçişlerindeki bir takım engelleme ve kontroller önemli problemlere sebep oluyordu.

Ticaret yollarının geçiş rotaları üzerinde bulunan o günün İslam coğrafyası Asya-Avrupa-Afrika'da kendisi ile sınırdaş bölgelerde hem fetih operasyonlarında bulunuyor hem de ticaret yapıyordu. Bu durum, bu coğrafyanın ticari ve siyasi önemi bakımından çok üstün olmasına sebep oluyordu. Hal böyle olunca bölge hem kalkınmada anahtar bir rol oynuyor ve aynı zamanda bir takım tehditlerin de hedefi haline geliyordu. Halifelik makamının etkinliği sebebiyle merkezi yönetim oldukça güçlü bir hazine büyüklüğüne sahip durumdaydı. Fetihlerden elde edilen ganimetler ile Basra Körfezi ve Kızıldeniz aktarma noktalarının kontrolünden ve transit geçişlerden elde edilen gelirler önemli bir paya sahipti. Vergilendirmeler ad valorem yerine spesifik usulde hacimsel veya miktar ölçüğünde değerlendirmeye tabi tutularak alınmaktaydı. Örneğin; deve yükü başına 5 dirhem gibi. Nitekim köle ticareti, hac turizmi ve günün şartları bağlamında modern kabul edilebilecek tarımsal üretim, şeker kamışı ve tuz üretimi önemli bir gelir kaynağı olarak ticari faaliyet konusu durumundaydı (Findlay ve O'Rourke, 2007: 48-61).

Endülüs İspanya'sından elde edilen keresteler gemi yapımı için ihraç edilirken; ipek, keten, yün gibi tekstile yönelik üretim faktörleri Akdeniz havzasındaki ülkelere ihraç edilmekteydi. Venedikliler denizcilik ve buna bağlı ticarete ileri düzeyde faal durumda olmalarının avantajını iyi kullanarak bir üstünlük kurmuşlardı. Avrupa'nın ithalatının yarısından fazlasını Venedik karşılamaktaydı. Eyyubi hükümdarı olan Selahhattin-i Eyyubi, ticaret yollarının güvenliği ve ülkesinin ticari fırsatlardan maksimum düzeyde fayda elde edebilmesi amacıyla *Karimi* adı verilen tüccarlar topluluğunu oluşturarak bölgesinde etkin bir ticari aktör olmuş ve bu tüccar topluluğu Memlukler döneminde de varlıklarını sürdürmüşlerdir (Çetin, 2004: 72).

Asya ticareti ağırlıklı olarak baharatlar, atlar ve koyunlar, kürkleri, köleler, yünlü kumaşlar, demir zırh ve silahlar, ipek, çay, gümüş veya altından süs eşyaları, pirinç, deniz ürünleri ve şifalı otlardan müteşekkil olmak üzere dış ticarete konu olmaktadır. Örneğin; Çin, at ithalatı karşılığında çay ve ipek takas ederek karşılıklı ticaret yapıyordu. Bölgede etkisi oldukça güçlü duruma gelmiş olan Moğollar ticari faaliyetlere büyük önem vermişler ve ticaret yollarının güvenliğinin sağlanması bakımından aktif rol oynayarak ticareti teşvik etmişlerdir. Avrasya üzerinde çok geniş bir coğrafyada hâkimiyet kurmuş olmaları sebebiyle Moğollar dış ticaretin gelişimine büyük katkı sağlamışlardır. Öyle ki; uluslararası ticarete küreselleşmenin Moğol fetihleri ile başladığına dair güçlü bir iddia ortaya konulabilir. Topluluklar arası etkileşimin artmasına yol açan Moğol fetihlerinin diğer bir önemli sonucu veba salgınının Moğol ordularınca oldukça büyük bir alana yayılmasıdır. Öyle ki bu yayılma Doğu Asya'dan başlayarak Batı Avrupa'ya kadar yayılarak (tıpkı Covid-19 salgını gibi) dünyanın çok büyük bir kesimini etkisi altına almıştır. Bu durumun dünya ekonomisi ve ticareti bağlamında getirdiği sonuç şudur: Dünya nüfusu azalmış, azalan nüfusla kişi başına düşen milli gelir artış göstermiş ve hayatta kalan insanların refah seviyesi göreceli olarak yükselmiştir. Yine bu bağlamda üretim faktörlerinden emeğin ücreti artış göstererek üretim maliyetlerini yükseltmiş ve nihayetinde enflasyonist bir sürece girilmesine sebep olmuştur.

14. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle dağılan Moğol yönetiminin etkisi altına aldığı coğrafyaların büyük bölümü Osmanlı yönetimine geçmeye başlayacak ve doğu-batı ticari ilişkileri yeniden İslam coğrafyasınca kontrol edilebilir hale gelecekti. Osmanlı topraklarında üretilebilen malların veya siyasi bakımdan ilişkilerin istenilen düzeyde olmadığı ülkelerden gelecek malların ithalatında veya transit geçişinde bir takım sınırlandırmalar olabilmekteydi. Ancak denizcilik alanındaki operasyonel hâkimiyetleri bakımından oldukça ileri düzeyde olan İtalya merkezli yönetimler ve tüccarlar bu ticareti daraltıcı politikaları aşabilmekteydi.

Veba salgını ve Moğol yönetimi sonrasında iyi değerlendiren Rus prenslikleri birleşerek büyük Rusya'nın oluşumuna ve gelişimine yol açarak hem kuzey halklarının ticarete katılımı hem de Baltık Denizi'nin ticari faaliyetlerde aktif kullanılmasına katkı sağlaması bakımından önemlidir. Asya'nın güneyinde bugünkü Malezya takımadaalarının bulunduğu coğrafyada hâkimiyet sürmekte olan Melaka yönetimi boğazların denetimini elinde bulundurarak denizyolu ticaretini de kontrolü altında tutmaktaydı. Öyle ki; Melay limanlarına yılda yüzden fazla büyük yük gemisinin geldiği tahmin edilmektedir. Limanda, malları bertaraf edilinceye kadar güvenli bir şekilde tutacak antrepolar ve ticaretin sorunsuz ve güvenli bir şekilde gerçekleşmesini sağlamak için gerekli tüm kurumlar vardı. Bu gemiler dolu geliyor, yükü boşaltıp yine dolu olarak geri dönüyorlardı. Böylece Melaka bölgenin en önemli ticaret merkezlerinden biri haline gelmiş durumdaydı (Findlay ve O'Rourke, 2007: 136). Malay limanları uzun mesafeli ticaret faaliyetleri için önemli bir geçiş noktasındaydı.

1430'da Çin-Ming hanedanı, deniz aşırı ilişkileri durdurarak dış ticarete kapsamlı yasaklar ve düzenlemeler getirdi. Gemilerin ve tersanelerin ortadan kaldırılması ile birlikte uzun mesafeli deniz seyrüsefer operasyon uygulamaları

askıya alınmaya başladı. Böylelikle Çin kendini dış dünyadan izole bir duruma getirmişti. Her ne kadar irrasyonel bir karar olarak algılansa da buna gerekçe olarak; yerel tarımın korunması ve iç üretimin iç tüketime yetmeyeceği düşüncesine yönelik ticaret politikası önlemlerine ilave olarak Orta Asya'dan gelen göçebe tehdidine karşı bir önlem alınması gerekliliği gerekçe gösterilmiştir.

15. yüzyıl itibariyle Portekizliler'in keşif ve sömürge faaliyetleri ile birlikte dünya ticaretine katılımları hızla gelişmiştir. Öncelikle Fas kıyıları ile başlayan ve devamında Afrika'nın Atlantik kıyıları boyunca genişleyen ve nihayetinde Asya'nın güney ve güneydoğusuna kadar uzanan bir zincirin halkaları oluşturulmuştur. Portekizli bir denizci olan Vasco De Gama'nın Ümit Burnu'nu keşfetmesi dünya ticareti için bir dönüm noktası olarak görülmüştür. Portekizliler'in denizcilik ve deniz aşırı ticaretini geliştirmesindeki en büyük nedenlerden birisi dikdörtgen gemilerin yerine Arap dünyasının bir icadı olan üçgen baş gemilerle tanışmaları olmuş ve bu doğrultuda Hindistan'a kadar ulaşabilmişlerdir.

Hindistan, baharat ihracatı ve at ithalatı ile dış ticaret hacmini geliştirmekle birlikte, sunulan hizmetler ve düşük gümrük vergileri uygulamaları ile ticareti teşvik etmekteydi. Bu sebeplerdir ki; Hindistan limanları Basra Körfezi ve Kızıldeniz'den hareket eden ticari gemilerle doluydu. Bölgede Portekiz yerleşimleri artış gösterirken, farklı ülkelerden gelen ticaret gemileri Portekizliler'in kontrolündeki bir limana yanaşmak, kargo vergilerini ödemek ve dönüş yolculuğunda yine aynı limana uğrayıp yeni kargo için tekrar vergi ödemek üzere bir teminat vermek zorundaydı ki, aksi halde gemiye el konulmaktaydı. Bu durum, bölgedeki ticaretin gelişimi, uygulanan tarifeler ve ana ülkeye olan katkıları bakımından önemlidir. Böylece Portekiz doğrudan ticaret yapabilir duruma geldiği Asya'da ekonomik açıdan altın çağını yaşıyor duruma gelmiştir.

Christof Colomb'un yeni kıtayı keşfi ile birlikte kıtalararası bir ağ kurulmuşçasına Avrupa ile Amerika arasında başta buğday, şeker kamışı, pamuk, mısır, tütün ve patates olmak üzere çeşitli tarım ve gıda maddeleri ihracatına karşılık; Yeni Dünya'dan eski dünyaya başta atlar, sığırlar, koyunlar ve domuzlar olmak üzere çeşitli türlerde hayvanların ithalatı gerçekleştirildi. Bu karşılıklı ticaret *Kolomb Mübadelesi* olarak adlandırılmış olup; böylece gıda maddeleri küresel bir hüviyet kazanmıştır (Bekaroğlu, 2022: 1137; Ünver, t.y.: 14).

Yeni kıtaya olan seferlerin finansmanı Kızılderililerin sahip olduğu altın stoklarının ele geçirilmesi ile elde edilen kaynaklar ile sağlandı. Hâlihazırda ekili olan topraklardaki mahsuller ve yerlilerin hayvanları, yeni sahipler için ikame bir gelir kaynağı sağladı. Elde edilen ve ekonomik değeri olan her türlü meta ana karaya aktarıldı. Kıtaya giden İspanyol gemileri binlerce insan (köle) götürürken dönüş yükleri ise gemi dolusu altın yükünden oluşmaktaydı.

Portekizliler'in Brezilya topraklarını keşfi ve ticari gemilerini bu yöne çevirerek oldukça yüklü gelir elde etmeleri ve sonrasında Fransızlar'ın da bu bölgede bulunmak istemelerine ve bu ticari çıkar sebepleri gereğince aralarında zaman zaman çatışmalar çıkmıştır. İspanya yönünü batıya, Portekiz ise doğuya döndürmüş durumdaydı. Portekizliler, Çin ile başlangıçta bazı beceriksiz ve beyhude girişimlerden sonra etkili bir uzlaşmaya vardılar. Portekizliler buldukları bölgede depolar ve bir kilise inşa etmelerine karşılık; yapılan ticarete ilişkin tahsil edilecek vergilerden pay almaları konusunda anlaşmaya varmıştı. Burada gemiler inşa edildi ve seyrüsefere sokularak yüksek gelirler elde edildi. Öyle ki; geminin tek bir seferinin kârı, ruhsat sahibine ömür boyu yetecek kadar kazanç sağlıyordu.

16. yüzyılın sonuna doğru Hollandalılar tarım, balıkçılık, ticaret ve lojistik alanlarında oldukça güçlü bir aktör olarak Portekiz ve İspanya'nın rakibi durumuna gelmişti. Hollanda ekonomisinin başlangıçtaki en güçlü karşılaştırmalı avantajı, özellikle Baltık Denizi ticaretine yönelik olarak uyguladığı nakliyeydi. Tersanelerinde inşa edilen onlarca gemileri vasıtasıyla Hollanda, navlun oranlarını çok düşük tutarak deniz ticareti lojistiğinde rakiplerini pazardan uzaklaştırma gücünü elde etmeye yönelik yoğun faaliyet yürütmekteydi. Baltık bölgelerinden ihraç edilen tahılın çoğu, Hollanda gemileriyle Amsterdam'a taşınarak oradan da Avrupa'nın diğer bölgelerine yeniden ihraç edilmiştir. Böylece hem nakliye geliri ve hem de yeniden ihracat (reexport) faaliyeti kapsamında yüksek gelir elde etti.

Kuzey Denizi'ndeki ringa balığı balıkçılığı, Hollandalıların bir diğer büyük temel gıda ve ticaret malı durumundaydı. Hollandalılar, Brezilya topraklarında yoğun bir şekilde şeker üretimi yaptırıldılar. Bu üretim için Afrika'dan götürülen köleler kullanıldı. Üretilen şeker kendi ticari filoları aracılığıyla ihraç edilmiştir. Hollanda, İspanya ve Portekiz gibi üç büyük ticaret devletinin rekabeti Avrupa halkı için bir avantaja dönüşerek daha ucuz mal tedariki bakımından elverişli durum oluşmuştur.

Osmanlı ekonomisinin ana sanayi sektörü ipek idi. Marmara Denizi'nin hemen güneyinde yer alan Bursa, hem ipekli kumaşların üretim merkezi hem de Batı'nın her türlü mamulünün, özellikle yünlü kumaşın, İran ham ipeğiyle değiştirildiği bir ticaret merkeziydi. Bursa'da 1500 civarında faaliyet gösteren ve yılda 36 ton civarında ham ipek dokuyan bin civarında ipek tezgâhı olduğunu, yılda en az altı kervanın ise doğudan 120 ton kadar ham ipek getirdiği belirtilmektedir. Bu, Bursa'ya gelen ham ipeğin yaklaşık üçte ikisinin Avrupa'ya gönderildiği anlamını taşımaktadır (İnalçık, 1994: 227). Bursa, önemli kuzey-güney ticaret yollarının yanı sıra doğu-batı ticaret yollarına da hizmet ediyordu. Doğu malları, Bursa'dan Polonya ve Karadeniz'in kuzey kıyısındaki limanlardan Osmanlı ve Balkan tüccarları tarafından karayoluyla gönderiliyordu.

Merkantilizm politikalarının da etkisi ile 16, 17. ve 18. yüzyılların uluslararası entegrasyonuna yol açan temel itici güç, baharat ticaretine bağlı olarak dolaşımı artan ve Yeni Dünya'da bol olan gümüş idi. Batı Avrupa'da Baltık ticaretiyle başlayan ve Avrupa'nın Akdeniz üzerinden yaptığı ticarete Kızıldeniz ve Basra Körfezi üzerinden doğu baharatlarını satın almak için gümüş çıkışına neden oldu. Amerikan gümüşü, ipek ve diğer lüks Çin malları ile takas edildiği Manila üzerinden Asya'ya doğrudan ulaşırken, Japonya, Avrupalı tüccarlar aracılığıyla yine büyük ölçüde Çin ipeğiyle değiş tokuş edilen bir diğer önemli gümüş kaynağıydı. Bu ticaretler için 16. yüzyılda 17.000 ton, 17. yüzyılda 34.000 ton ve 18. yüzyılda 51.000 tonluk Amerikan gümüş üretiminin yapıldığı tahmin edilmektedir (Barrett, 1990: 1462).

İran, sadece iki kapısı olan büyük bir kervansaray gibiydi. Biri Türkiye tarafında batıdan gelen gümüşlerin girdiği güzergâhtı. Diğeri ise doğuya açılan ticaret kapısı. İran dünyanın tüm gümüşünün boşaldığı ve oradan bir uçuruma düşmüş gibi, tekrar çıkışının olmadığı ve iç pazarda kullanıldığı veya devletin el koyarak tekrar ortaya çıkmadığı bir rejimdi (Haider, 2002: 197). İran'ın 17. yüzyılın ortalarında ticaret fazlası vermesi, imparatorluğa giren gümüşün en azından bir kısmının yurt içinde tutulduğunu göstermektedir (Ferrier, 1986: 489).

İran, günümüz koşullarında Türkiye ile her konuda rekabet içinde olduğu gibi ticaret savaşlarını da fiilen uygulamaya devam etmektedir. Tek yönlü olarak transit ticarete bir takım kısıtlamalar getirmektedir. Yine, Türk plakalı tırların İran üzerinden geçişlerinde geçiş ücreti adı altında 1000 dolar gibi bedeller talep ettiği dönemler olmuştur. Bu durum, Türkiye'nin doğu ile ticaretinde rekabet gücünün zayıflamasına neden olmuştur. İran yönetiminin bu uygulamalarına Türkiye uzun süre misillemede bulunmayarak iyi niyet gösterisinde bulunmuş olmasına rağmen, İran bu uygulamada ısrarcı olması nedeniyle karşılık verilmek zorunda kalmıştır.

İngilizler, Yeni Dünya ile tanışmaları ile birlikte diğer sömürgelerinden elde ettiği köleleri yoğun bir şekilde Amerika topraklarına taşıyor ve burada hem maden ve hem de tarıma yönelik olarak üretim faaliyetlerinde bulunuyordu. Amerika'da mısır ekimi, kürk ticareti, hayvancılık, balıkçılık ve gemi yapımının yanı sıra çeşitli gemicilik ve diğer hizmetlerden oluşan çeşitlendirilmiş bir ekonomi düzeni kuruldu. Büyük Britanya yönetimi üç kıtada olmak üzere kıtalararası sömürgecilikte söz sahibi bir ulus halini almıştı.

Güneydoğu Asya'da ve Amerika kıtasında güçlü bir varlığı bulunan çok uluslu bir ülke olma yolunda güçlü adımlar atmıştı. Ticari veya gayri ticari yöntemlerle doğudan elde ettiği malları Avrupa'ya ve batıya, batıdan elde ettiklerini de yine Avrupa'ya ve daha doğuya gönderiyor ve yüksek kâr elde ediyordu. Öyle ki; nakliye hizmetlerinden elde edilen kazanç, neredeyse toplam emtia ihracatı hacmi kadardı. Bu bölgeden yapılacak ihracatları İngiliz gemileri ve tüccarları vasıtasıyla ve İngilizlerin kontrolü altında önce İngiltere'ye sonra oradan da diğer ülkelere yapılmaktaydı.

Navlun fiyatlarında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip ve dünyanın neredeyse tüm denizlerinde ve okyanuslarında küresel ticarete lider durumunda olan Hollandalılar, İspanyalılar ile girdiği mücadelede barış ortamının tesis edilmesi ile birlikte Karayıpler'de çok daha aktif hale geldi. Bu durum ilk İngiliz-Hollanda savaşının başlamasına sebep oldu. Hollanda, Baltık ticareti çerçevesinde tahıl ithalatı yapmakta ve İngiliz topraklarına yakın açık denizlerde ringa balıkçılığı ticareti yaparak yüksek gelir elde ediyordu. İngilizler ile Hollandalılar arasında ticaret savaşları ve mücadelesi zaman zaman siyasi savaşlara neden olmuştur. Bu ticari güç mücadelesi devam ederken bölgede hâkim diğer bir güç olarak Fransa'da bu durumdan faydalanmak ve İngilizlerin yükselişini engellemek maksadıyla Hollanda'nın yanında yer almayı tercih etmiştir. Her ne kadar bu süreç öncesinde Fransa, Hollanda ile ticaretinde uyguladığı yüksek gümrük vergileri olduysa da günün konjonktürel yapısı gereği olarak ittifak döneminde bu uygulamaları gevşetmiş ancak sonrasında ise Hollanda'yı yine kendilerine karşı bir rakip olarak görmeye devam etmişlerdir. Fransa, İngilizlerin deniz aşırı topraklardaki ilerleyişine daima engel olmaya çalışmış ve bu nedenle aralarında yüzden fazla savaş meydana gelmiştir (Seeley, 1971: 21).

18. yüzyılda İngiltere'nin ihracat verilerine ilişkin olarak ülke grupları bağlamında, yünlü mallar özelinde ve diğer üretilen mallara ilave olarak reexport (yeniden ihracat) verileri Tablo 1'de sunulduğu gibi gerçekleşmiştir. Reexport verileri tüm ülke gruplarını birlikte içermektedir.

Tablo 1. 1699-1774 Dönemi İngiltere İhracatı (bin sterlin)

Ülke Grupları	Yünlü Mallar	Diğer Üretimler	Yeniden İhracat
Avrupa	11246	2457	
İrlanda ve Adalar	311	548	14010
Amerika ve Afrika	2010	4396	
Hindistan ve Uzakdoğu	580	946	
Toplam	14147	8347	14010

Not. Veriler Davis (1962) kaynağından alınmıştır.

Tablo 1'de yer alan veriler incelendiğinde İngiltere'nin deniz aşırı ticaretinde Amerika ve Afrika ülke gruplarının önemli bir büyüklüğe sahip olduğu görülebilmektedir. Tüm ülke gruplarına yönelik reexport verisine bakıldığında bu yönlü ticarete çok fazla önem verildiği ve bu ticaretten ciddi bir gelir elde edildiği anlaşılabilmektedir.

18.yy sonunda İngiltere ve Fransa rekabetine ilişkin veriler Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. 1787-1789 Dönemi İngiltere ve Fransa Karşılaştırmalı Dış Ticareti (bin sterlin)

	İhracat		Yeniden İhracat		İthalat	
	İngiltere	Fransa	İngiltere	Fransa	İngiltere	Fransa
Afrika-Asya Kolonileri	6919	3610	1719	33	14830	9173
Amerika Kolonileri	617	200	2	-	1096	-
Amerika	2567	56	334	5	1246	401
Avrupa	7741	6750	2797	6921	9958	11964
Toplam	17844	10616	4852	6959	27130	21538

Not. Veriler Cuenca Esteban (2004) kaynağından alınmıştır.

Tablo 2'de yer alan veriler incelendiğinde her iki ülkenin de Afrika-Asya kolonilerinden ithalatı ihracatından daha yüksektir. Reexport ticareti de dahil olmak üzere her iki ülkenin dış ticaret açığı verdiği görülmektedir.

Güçlü bir yönetim ve ticaret potansiyeline sahip olan Hindistan menşeli Babürler sahip oldukları tarım arazilerini oldukça verimli kullanmışlar, Babür vergi sistemi ile ticareti teşvik etmek amacıyla topraktan elde edilen ürünlere yönelik olarak düşük oranlı vergilendirmeler uygulamışlardır. Dış ticaretin büyümesi, imparatorluğun gelirlerine katkıda bulunarak milli gelirin artmasına, toprak sahiplerinin gelirlerinin artmasına, gümrük vergilerinin artmasına yol açmıştır. Hintli tüccarlar hem batı ile olan ilişkileri ve hem de yakın coğrafyadaki ticari çevrelerle iyi ilişkilere sahip olarak ticaretin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Hindistan, dünyanın bilinen tüm kıtalarında çok aranan pamuklu dokumalarıyla, 17. ve 18. yüzyılın tamamında mükemmel bir imalatçı-ihracatçıydı. Hindistan'ın 18. yüzyıl boyunca uluslararası tekstil pazarında rekabetçi kalması, düşük gümüş ücretlerine ve nitelikli işgücüne dayanıyordu. İran ve Afgan istilaları ile mücadelede devlet zayıf durumda kalmış ve İngilizlerin egemenliğinin yolu açılmıştır. Avrupa'daki baharat pazarının daralması ile ticaretin yönü

tekstil ürünlerine kayma eğilimi göstermiştir. Hint pamuklu tekstilleri, Avrupa pazarlarında baharatların kendisinden daha fazla aranmaya başlanmıştır.

Tüm bu deniz aşırı ticaretten önemli gelir elde etmesine rağmen, Qing rejimi 1717'de resmi deniz aşırı ticaret yasağını Çin tarihinde ikinci kez geri getirdi. Çünkü içerde üretilen her şey ticarete konu oluyor ve iç talebin karşılanmasında yetersizlikler baş gösteriyordu. Nüfusun artması ile birlikte düşen toplumsal refah seviyesi ve pirinç kıtlığının baş göstermesi ve ayrıca seyrüsefere çıkan gemilerin yarısının geri dönememesi sebebiyle oluşan kayıplar buna gerekçe olarak görülüyordu. Bu yasaklama ve gözetim 40 yıl devam etti. Bu süreçte bölgede 2 önemli gelişme kayda değerdir. İlki anakara devletlerinin Çin ile giderek artan bir şekilde kara yoluyla ticaret yapması ve buna göre zenginleşmesidir. Burada Asyalılar, kendi kaderlerini sıkı bir şekilde kontrol altında tuttular. İkincisi, dönem sonunda Çin'in deniz ticaretine katılımıyla ilgilidir. Daha önce Çin'in deniz yolu ticaretini askıya alması nedeniyle gelişim gösteremeyen kıyı kentleri deniz ticaretinin serbest hale gelmesi ile birlikte aktif ticarete katılım göstermişlerdir (Findlay ve O'Rourke, 2007: 283).

Portekizli ve Hollandalı tüccarlar vasıtasıyla Japonya, Çinli tüccarlar ile temas halindedir. Nitekim 1684-88 yılları arasında 540'tan fazla ticari Çin gemisi Japonya'ya yelken açmış ve dış ticaretin gelişimine büyük katkı sağlamıştır (Mazumdar, 1998: 95).

17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Çin'in deniz aşırı ticareti, Güney Çin'deki Kanton limanında giderek daha fazla yoğunlaşmaya başladı. Kanton'da ticaret yapan yabancı gemilerin tonajı neredeyse dokuz kat arttı. Söz konusu mallar, geleneksel Çin ipek ve porselen ihracatını içermekle birlikte, çay ihracatı önemli bir paya sahipti. Çay, Çin usulüne uygun olarak çinko kaplı sandıklarda paketlenmiş vaziyette tüketiciye taze olarak ulaştırabilmek amacıyla mal indirme-bindirme operasyonları sebebiyle diğer limanlara uğramadan doğrudan nihai destinasyonuna yol alan özel Çin gemileri üzerinde taşındı (Naquin ve Rawski, 1987: 103).

Doğu-batı ticaretinin rotasının deniz yolu ile gerçekleştirilmesinin Hollanda, Portekiz, İngilizlerin güçlü gemicilik filolarına sahip olmalarına ilave olarak karayolu bağlantılı ticaret yollarında çıkan savaşlar veya karışıklıklar ile taşımının mal miktarının az olmasına karşın taşıma maliyetlerinin yüksek olması sebebine dayanmaktadır.

Rusya'nın doğuya doğru büyümesi ile birlikte iki büyük devlet olan Rusya ve Çin komşu haline gelmişlerdir. Rusya'da elde edilen kaliteli kürkler Çin ile olan ticarete başı çekiyordu. Ruslar, kürklerini ipek ve diğer Çin malları ile takas ediyorlardı. Bu ticaret kervanyolu vasıtasıyla gerçekleşmekteydi. Aralarında yapılan anlaşma gereğince Ruslar Çin topraklarında ticaret merkezleri kurma hakkını elde etmişlerdir. Çin talebi o kadar büyüktü ki, Rus tüccarlar Kuzey Amerika'dan deri ve kürk olarak reexport yöntemiyle Çin'in talebini karşılama yoluna gidebilmiştir. Yine Çin'in yoğun olarak talep ettiği yünlü kumaşlar aynı yöntemle karşılanabilmiştir. 1774 tarihli Küçük Kaynarca Antlaşması'nın şartlarına göre, Osmanlılar Rusya'ya hem Karadeniz'de hem de Boğazlarda seyir hakkı vererek Rus gemilerinin Akdeniz'e doğrudan erişmesine izin verdi. Bu durum Rus ekonomisine büyük katkı sağlamıştır. Rus topraklarının iç kesimlerinde üretilen demirin kaliteli ve ucuz olarak üretilebilmesi sebebiyle batılılarca tercih edilmiştir.

Sanayi devrimi arifesine gelindiğinde gümüş, Yeni Dünya ihracatında yine son derece değerli bir metaydı, baharatlar ise Avrupa-Asya ticaretinde geleneksel önemini korudu. Hint tekstilleri lüks ürünlerdi ve Avrupa tekstil endüstrisi henüz Hintli muadili ile rekabet edemiyordu. Kıtalararası ticaret giderek daha hacimli malları içeriyordu, ancak okyanusun her iki tarafında da kolayca üretilebilen tahıl veya demir gibi hacimli ve ağır ürünlerin büyük ölçekli ticaretini içermiyordu. Güneydoğu Asyalılar, köleleştirilmiş Afrikalılar ve Amerika'nın talihsiz sakinleri, bu dönemde Avrupa emperyalizminin bir sonucu nüfuslarında önemli derecede azalma eğilimi göstermiştir.

Sanayi Devrimi Sonrası Dünya Ticareti ve Ticari İlişkiler

Sanayi devriminin neden İngiltere öncülüğünde tezahür ettiğine yönelik olarak; Britanya İmparatorluğu'ndaki her okul çocuğuna, mekanik ustaları ve girişimciler tarafından kömür madenciliği, demir-çelik, pamuk eğirme ve dokuma endüstrileri öğretildiğini belirtmek gerekiyor. Sonunda Avrupa'daki ekonomik yaşamı ve Avrupa yerleşiminin deniz aşırı topraklarını değiştiren İngiltere; Asya, Afrika ve Latin Amerika'da henüz yeni teknolojiyi benimsemek için gerekli kurumlara donatılmamış ülkeleri geride bıraktı. Pamuklu tekstil ve metalürji üretimindeki artış, tarım kesimindeki işgücünün nitelikli hale gelmesi ile şehirlere ve endüstriyel üretime geçiş,

artan ticaretle birlikte Hindistan'daki üretim İngiltere'de de yapılabilir hale geldi (Crafts ve Harley, 1992: 713). Bu faaliyet olumlu sonuçlar verdi ve iç üretim daha güçlü olarak rekabet edebilir duruma geldi.

Olağanüstü teknik yenilikler neticesinde İngiltere'de öncelikle tekstil sektörünün dokuma ve eğirme bölümlerinin gelişmesini sağlamıştır. Dokuma ve eğirme işlemleri için insan gücünden daha verimli makineler geliştirilmiştir. Hem eğirme hem de dokuma için güç kaynağı olarak buhar motorları kullanıldığında çok önemli bir atılım gerçekleşti. Tekstil ürünlerinin gelişimine bağlı olarak boyama ve ağartma gibi kimyasal işlemler için ara girdilere olan talep nedeniyle kimya ve mühendislik endüstrilerinde büyümeyi teşvik etti. İngiltere zengin orman ve fosil yakıtlara sahip bir coğrafyaya sahipti. Bu nedenle, buhar gücünün elde edilmesinde kullanılan doğal kaynak olarak kömür çok önemli ilerleme sağlamaktaydı. İngiltere'nin pamuklu ürünlere ihracatına ilişkin veriler Tablo 3'te verildiği gibidir.

Tablo 3. 1786-1856 Dönemi İngiltere Pamuklu Mallar İhracatı (bin sterlin)

Pazar Grupları	1786	1806	1826	1846	1856
Avrupa	310	7224	8682	10153	10263
Asya-Afrika	164	683	1707	9356	13831
Amerika-Avustralya	292	7964	6490	6326	10814
Toplam	766	15871	16879	25835	34908

Not. Veriler Davis (1979) kaynağından alınmıştır.

Tablo 3'de yer alan veriler incelendiğinde Asya-Afrika pazarlarına yönelik ihracat artışı en yüksek olmakla birlikte esasen tüm bölgelere muazzam bir ihracat artışının olduğu görülmektedir.

Buharlı gemilerin ticari yük taşımalarına dâhil olması ile birlikte deniz ticarete ilişkin nakliye giderlerinde ciddi bir düşüş yaşandı. Buna bağlı olarak da ithalata dayalı ürün fiyatları önemli ölçüde düşüş gösterdi. Kuzey Amerika kolonilerinden elde edilen ürünler artık İngiliz limanları yerine doğrudan Avrupa'ya gönderildiği için yeniden ihracat ticaretinde ciddi bir düşüşe yol açmıştır. Buharlı gemilerin ticari yük taşımalarına dâhil olması ile birlikte deniz ticarete ilişkin nakliye giderlerinde ciddi bir düşüş yaşanmıştır. Üretimde Afrika'dan getirilen kölelerin kullanılması ile emeğin ücretine bağlı olarak birim maliyetler de düşmüş ve rekabet düzeyinde büyük üstünlük elde edilmiştir. Sanayi Devrimi'ni finanse eden köle ticareti idi. Britanya elinde bulundurduğu zengin köle kaynaklarını çok iyi kullanarak ucuz işgücü avantajını üretime yansıtmıştır. Demiryolu ağının genişlemesi ile birlikte Amerika'da üretilen tahıllar (özellikle buğday), limanlara getirilerek ihracata yönelik sevk edilerek buğday arzının artması ve fiyatların düşmesi sağlanmıştır.

18. ve 19. yüzyıllarda Fransa, Avusturya, Prusya, Büyük Britanya ülkeleri arasında süren savaşlar sırasında Fransa hemen hemen birçok İngiliz malının ithalatını yasakladı. İngilizler Fransız kıyılarını ablukaya aldı. Bu dönemde Fransa gıda üretimi açısından oldukça iyi durumdayken, İngiltere gıda üretimi ve tedariki bakımından sorunlar yaşıyordu. Bu iki devlet savaşta olmalarına rağmen Fransa, İngiltere'ye gıda ihracatına kısıtlamalar getirmedi. Buna sebep olarak ise merkantilist politikalar gereği, ihracat karşılığında değerli maden gümüşün ülkeye kazandırılması hususu gösterilebilir. Napolyon Savaşları'nın sona ermesi ile Avrupa'da durum normale dönmeye başlamıştır. Napolyon savaşlarının dünya çapında uluslararası ticaret üzerinde önemli ve yıkıcı bir etkisi olmuştur. Ablukalar, kuzey ekonomilerinde korumacı lobi gruplarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Savaşlar, merkantilist sistemin ticareti kısıtlayan bazı özelliklerine son vermiş olup, uluslararası ticaretin çok taraflı bir temelde yürütülmesi ile tarifeler daha belirleyici duruma gelmeye başlamıştır. Britanya'da serbest ticaretin gelişimini önemli ölçüde geciktirmiştir. Hollanda savaşlar esnasında ticaret gemilerinin yarısını kaybetmiş durumdaydı. Savaşlar sonrasında İngiltere ve Hollanda, Asya ile serbest ticarete izin verdiler. Asya'nın ticareti ihracat yönlü olarak göreceli artış göstermiştir.

Buharlı gemilerin icadı ile birlikte öncelikle iç su yolu ve içdenizlerde sonrasında ise açık denizlerde ticari faaliyetler önemli ölçüde artış göstermiştir. Süveyş Kanalı'nın 1869'da Fransızlar tarafından açılması, ilk demiryolu taşımacılığının 1830'da İngiltere'de gerçekleşmesi gibi lojistik operasyonlara hizmet edecek yenilikler gerçekleşmiştir. Bu sebeple, taşıma maliyetlerinde çok önemli düzeyde düşüşler gerçekleşmiştir. Bu devrimlerin

hayata geçirilmesi ile ticarete yönelik hem mal miktarının ve hem de çeşitliliğinin artarak ivme kazanması dünya ticaretine katkısı bakımından önemli gelişmelere yol açmıştır.

Napolyon Savaşları döneminde Avrupa genelinde uygulanan ithalat yasakları savaş sonrasında normale dönmeye başlamıştır. Savaşların bitiminden 55 yıl sonra 1860 yılında İngilizlerle Fransızlar arasında yapılan Cobden-Chevalier Antlaşması o güne kadar uygulanmakta olan iki ülke arasındaki ticaret yasaklarının kaldırılmasını içeriyordu. Bu anlaşma ile halen günümüzde de uygulanmakta olan en çok kayırılan ülke (MFN) statüsünün temelleri atılmış oluyordu. Bu durum, Batı Avrupa ülkeleri arasında MFN maddesi içeren bir dizi ikili ticaret anlaşmasının temelini atılmasına yol açtı. Söz konusu MFN ilkeleri günümüzde Dünya Ticaret Örgütü'nün benimsediği temel esaslar arasında yer almaktadır.

Afrika ve Asya ulusları, Avrupa ülkeleri tarafından kendilerine dayatılan geniş ölçüde serbest ticaret politikalarına sahipti. Çin burada bir istisna olarak öne çıkıyor ve kendi politikalarını uygulayabiliyordu. Japonya tamamen içe kapanık bir ülke durumundayken 1853 yılında, iki limanın dış ticarete açılmasını sağlayarak ülkenin uluslararası ticarete açılmasını ve ithalatta uygulanan vergileri %5 olarak sabitledi. Bu tarihten kısa bir süre sonra Japonya'nın ihracatı milli gelirinin %7'sine ulaştı (Bernhofen ve Brown, 2004: 55).

Hindistan ve Endonezya, İngiliz ve Hollandalı sömürgeci efendilerinin dayattığı liberal politikaları uygulamak zorunda kalmışlardı. Onların isteklerine göre daha az koruma içeren bir ticaret politikası uygulamak durumunda kaldılar. İran ise Rus baskısının etkisi ile koruma önlemlerini %5 olarak sabit tutmuştur. Osmanlı İmparatorluğu, dönem boyunca bir istisnadır. Zira ad valorem koruma tarifeleri dönem boyunca artmış ve %11 seviyelerine kadar yükselmiştir.

On dokuzuncu yüzyıldan önce, kıtalararası ticaret nispeten küçük ölçekliydi ve sürekli olarak yüksek nakliye maliyetleri, merkantilist ticaret kısıtlamaları ve savaşın bir sonucu olarak büyük ölçüde rekabet etmeyen mallarla sınırlıydı. Bununla birlikte, Napolyon'un nihai yenilgisini takip eden yüzyıl, dünyanın ekonomik yapısının radikal bir şekilde dönüşmesine sebep olan İngiltere'de başlayarak dünyaya yayılan Sanayi Devrimi ile gelişim gösterdi. Genel olarak ifade etmek gerekirse, 19.yy dünya ticareti zengin ve sanayileşmiş kuzey ülkelerin, yoksul ve tarımsal üretime dayalı güney ülkelere sanayi malları ihraç ettiği ve karşılığında tarımsal ürünler ithal ettiği bir dönem olmuştur. Sonuç olarak, dünya ticareti on dokuzuncu yüzyılda hızla büyüdü ve birçok ülkede artan tarifelere rağmen, emtia piyasası entegrasyonu genel olarak derinleşti. Dünya ticareti, savaşlar ve devlet korumaları olmasaydı tamamen farklı olurdu.

Napolyon savaşları sırasındaki durumun tam tersine, ülkeler artık düşmanlarını yenmenin yolunun onlara ihracat yaparak değerli metaller elde etmek olduğuna inanmıyorlardı. Aksine, yirminci yüzyılın başlarında, savaş kazanmak için bol miktarda endüstriyel hammadde, bitmiş askeri mal ve yiyecek tedariki gerektirdiği açıkça anlaşıldı. Amaç, ülkenin kullanabileceği kaynakları en üst düzeye çıkarmaktı. Bu durum ihracatın kısıtlanması ve mümkünse ithalatın artırılması anlamına geliyordu.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında ihracat artışı, müttefik talebini karşılamak için tahıl üretiminin arttığı Kuzey Amerika'da güçlüydü. Amerika Birleşik Devletleri ayrıca büyük miktarlarda silah, mühimmat ve diğer endüstriyel malları ihraç ederek nominal ihracatını oldukça artırabilmişti. Asya'da, Japonya'nın nominal ihracatı üç kattan fazla arttı. İthalatı da önemli ölçüde artmasına rağmen ülkenin ticareti fazla vermeye başladı. Nominal ihracat değerleri Hindistan'da sabit kaldı ve Çin ve Güneydoğu Asya'da hafifçe yükseldi.

Birinci Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda dünya tarım arazileri genişlemeye devam ettikçe ve stok biriktikçe buğday fiyatları düşmeye başladı. Savaş sırasında zenginleşen ülkeler şimdi zor durumdaydı. Üretilen ürünlere yeterince talebin olmaması, tasarrufların sermaye piyasalarında değerlendirilmesi gibi sebeplere dayalı olarak dünya bir krize sürüklenmeye başlamış ve nihayetinde 1929 ekonomik krizi kendisini göstermişti. 1929 ve 1933 arasında sanayi üretimi İsviçre, Amerika Birleşik Devletleri, Çekoslovakya, Avusturya, Polonya ve Belçika'da %35'ten fazla düşerken Almanya'da ise %40'tan fazla düşüş göstermiştir. Yine işsizlik oranları yüksek seviyede gerçekleşti. Latin Amerika ve Asya'da ihracat gelirleri %60'ın üzerinde düştü. Çin'de ihracatın değeri %75-80 düştü (Mitchell, 1992: 302).

Büyük Savaş, yüksek korumacılık eğilimlerini güçlendirmekle kalmadı aksine, uluslararası meta piyasalarının ani bir şekilde dağılmasına, yerel ve uluslararası siyasi ortamlarda bir değişikliğe ve ekonomik faaliyetin dünya çapında yeniden tahsisine yol açtı. Sistem ikinci bir büyük şok olan Büyük Buhran tarafından vurulduğunda, sonuç toptan korumacılık ve uluslararası emtia piyasalarının yeniden parçalanması oldu.

Endüstri 2.0 olarak nitelendirdiğimiz bu dönem içerisinde petrolün üretimde ve ulaşımda kullanılmaya başlaması ile motorlu taşıtların kullanımı ile karayolu taşımacılığı önem kazanmıştır. Bu durum, dünya ekonomisi için giderek daha hayati bir enerji kaynağı olarak petrolün yükselişinin altında yatan ana faktörlerden biriydi. Başlangıçta, en önemli rezervler Rusya ve Kuzey Amerika'da bulunacaktı ve onları İran, Irak ve Suudi Arabistan'da devasa petrol rezervlerinin keşfi izleyecekti. Büyük Buhran döneminde gelişmekte olan ülkeler, en azından toplu makroekonomik göstergeler açısından, bu dönemde sanayileşmiş ülkelere göre daha iyi performans gösterdiler. Bu krizden en az etkilenen ülkenin dışa kapalı bir ekonomi politikası izlemesi sebebiyle Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği olmuş ve krizi 3% büyüme rakamıyla atlatabilmiştir. En çok etkilenen kesim ise düşen emtia fiyatlarına bağlı olarak tarımsal faaliyetlerle uğraşan kırsal kesim nüfusu olmuştur. Bu durum bir takım ayaklanma ve sosyal hareketliliklere sebep olması nedeniyle bazı siyasi hareketlerin ortaya çıkmasına ve yönetimlerin değişmesine sebep olmuştur.

İlk dünya savaşının aksine ikinci dünya savaşı döneminde dünya ticareti durma noktasına gelmiştir. Avrupa devletlerinin içinde bulunduğu durum, Hitler'in Rusya'yı işgal girişimleri ticari ilişkileri derinden etkilemiştir. Sadece müttefik olan ülkeler birbiri ile ticaret yapıyor durumdaydı.

1942'de Alman denizaltıları tarafından 1570 adet Japon ticaret gemisi batırılmış ve yine 1944'te Amerikan denizaltıları 549 adet Japon ticaret gemisini batırmıştır (Hugill: 1993: 144). Müttefikler arası ticaret söz konusu olduğunda, ödünç ver-kirala ticareti giderek daha baskın hale geldi. Avrupa'nın ihracatı savaş öncesi döneme göre çok sert düşüşler gösterirken, ABD ve Kanada ülkelerinin ihracatında patlama yaşanıyordu. Savaş dönemin ticari daralmalar meydana gelmişse de bu dünya ticareti üzerinde yıkıcı bir etki bırakmamıştır. Savaş öncesi ticari duruma ancak savaştan 5 yıl sonra ulaşılabilmiştir. Savaş yerli sanayiye korurken, devletler sanayileşmeyi daha fazla teşvik etmek için müdahalede bulundular ve bunun sonucunda sanayi büyümesi tarımsal büyümeyi geride bıraktı.

Komünist hükümetler tanım gereği hem malların hem de üretim faktörlerinin serbest dolaşımına ve serbest piyasalara düşman olduklarından, ticari birlik veya entegrasyon gibi oluşumlara karşı bir duruş sergilerken, dünya ekonomik parçalanması yönünde hareket etmişlerdir. Bu sebeple Rusya ve diğer Sosyalist ülkeler Bretton Woods Anlaşmasını imzalamamışlardır (Seyidoğlu, 2020: 819). Öyle ki komünist Sovyet tehdidine karşı ABD, Türkiye'nin de içinde bulunduğu Avrupa devletlerine bir dizi yardımları devreye sokmuştur. Bu duruma kılıf olarak, yetersiz üretim ve döviz eksikliğinin Avrupa'daki toparlanmayı geciktirme riskiyle karşı karşıya olduğunu ön plana çıkarmıştır. Nitekim ABD, 1947 yılında Truman Doktrini kapsamında Türkiye ve Yunanistan'a 400 milyon dolarlık bir yardım programını devreye sokmuştur. Yine 1948'de Avrupa'nın yeniden imarı için Marshall Yardımları olarak bilinen Avrupa Kalkınma Programı'nı yürürlüğe koymuştur. Bu çerçevede 13 milyar dolarlık bir yardım paketinin taksimi amacıyla Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü oluşturulmuştur (Seyidoğlu; 2020: 715). Bu yardım karşılığında, alıcı ülkeler çeşitli piyasa yanlısı reformları kabul etmek ve Amerikan yardımını kullanmak için stratejilerini koordine etmek zorunda kaldılar. Marshall Planı adını dönemin ABD Dışişleri Bakanı'ndan almıştır. Marshall yardımlarının Avrupa içerisindeki taksiminin planlanması süreci Avrupa ülkelerinin birlikte hareket etme gereğini ortaya çıkarmış ve bugünkü adıyla Avrupa Birliği (AB) olan Avrupa Ekonomik Teşkilatı'nın (AET) temellerinin atılmasına neden olmuştur.

2. Dünya Savaşı sonrasında kurulan yeni bağımsız ülkeler kendi para birimlerini kendileri yönetmeye başladılar. Bu nedenle savaştan sonraki on beş yıl uluslararası parasal çözülme yıllarıydı. Aynı para birimleri ticaretin önünde bir engel olarak görüldüğünden ticareti kısmen azaltıcı bir etki yaratmıştır. Yirminci yüzyılın sonlarında, zengin ülkeler ticaret rejimlerini yavaş yavaş liberalleştiririlmişlerdir. Bu nedenle, savaş sonrası yılların artan liberalleşme yılları olduğunu söylemek mümkündür. Bu çerçevede; Bretton Woods Sistemi, Uluslararası Para Fonu (IMF), Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (Dünya Bankası), günümüzdeki adı Dünya Ticaret Örgütü olan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT), Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA) gibi bir dizi uluslararası ekonomik temelli organizasyonlar oluşturulmuştur. 1971 yılında Alman iktisatçı Klaus Schwab tarafından Avrupa Yönetim Forumu adı altında Dünya Ekonomik Forumu'nun temelleri atıldı. Kuruluşun başlangıç itibariyle öncelikli hedefi; teknik olarak Amerikan uygulamalarının Avrupalı şirketlere anlatılarak verimlilik performanslarının artırılmasıydı. Söz konusu bu forum başlangıçta şirket yönetimlerinin katılımı ile gerçekleştirilmekteydi. 1973'e gelindiğinde Arap-İsrail Savaşı ve Sabit Kur Sistemi Bretton Woods'un çökmesi ile birlikte bu toplantılar, ülkeleri temsilen daha üst düzey katılımlarla gerçekleşerek ekonomik ve sosyal sorunların ele alınmasına sebep oldu. 1987 yılına gelindiğinde Avrupa Yönetim Forumu'nun adı Dünya

Ekonomik Forumu (WEF) olarak değiştirilmiş ve dünyanın diyalog merkezi olmaya başlamıştır (“Davos'ta ana gündem gıda ve enerji krizi”, 2021). 2023 yılı forumunda Parçalanmış Bir Dünyada İşbirliği teması ile gündem oluşturulması dünya ekonomisinin içinde bulunduğu durumu özetlemesi bakımından önemlidir.

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde Sovyet Rusya'nın dağılması ile birlikte dünya üzerindeki sosyalist rejim baskısının sona ermesi ve yine bu dönemde Çin'in ekonomiyi kademeli olarak serbestleştiren ve uluslararası ticareti teşvik eden bir ekonomik reform programı başlatması dünya çapında bir başka dönüm noktası meydana getirmiştir. Yüzyılın sonunda, otarşi durumu dünyanın çoğunda geçmişte kaldı ve tüm bölgelerde tarifeler ve diğer ticaret engelleri azaltıldı. Ancak bu, dünyanın tamamen serbest ticarete döndüğü anlamını taşımayacaktır.

Yüzyıllar boyunca kuzeyden güneye olan ticaret akışı bir nebze de olsa dengelenme yolunda önemli ilerlemeler kaydedilmiş, zaman içerisinde güney ülkeleri kölelik ve tarım ticaretine bağlı olan ekonomilerini endüstriyel üretime kanalize edebilmişlerdir. Güney ülkelerinin endüstriye yönelmesini de yine kuzey ve batılı gelişmiş ülkelerin teşvik ettiği bir gerçektir. Güney ülkelerinin kuzey ülkelere yaptığı ihracat oranı 1990'larda %60 seviyesine çıkmış olması bu durumu destekler mahiyettedir. Bu dönemde lojistik faaliyetlere yönelik olarak önemli yenilikler ve gelişmeler kaydedilmiştir. Önemli bir yenilik olarak ağır tonajlı gemilerin yapılması ile birlikte nakliye maliyetleri düşmüştür. İkinci bir yenilik, liman elleçleme ücretlerini ve gemilerin limanda harcamak zorunda oldukları zamanı %90'a varan oranlarda azaltan konteyner kullanımınıdır. Uluslararası ticarete konteyner kullanımını 1930'da Malcolm P. McLean gündeme getirmiş (Canitez, 2011: 158) ve dünyada ilk konteyner gemisi, ikinci kuşak limanlarda kullanıma başlamak üzere 1956 yılında İdeal X adındaki gemi seyrüsefere sokulmuştur (Solmaz ve Saygılı, 2008: 3). Üçüncü yenilik, gemilerin Panama veya Liberya gibi düşük düzenlemeye sahip ülkelerde kaydedildiği, açık sicilli gemicilik denen uygulamanın gelişmesidir. Bu gelişmeler çerçevesinde navlun oranları 1973 ve 1979 yıllarındaki petrol krizi nedeniyle 1970'li yıllar hariç 1950'den sonra çarpıcı biçimde düştü. Navlundaki düşüşler, uzun mesafe ve Kuzey Amerika rotalarında en fazlaydı (Hummels 1999: 173).

2. Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya, Japonya ve Güney Kore olağanüstü ekonomik gelişimi, Rusya'dan ayrılan Orta Asya devletlerinin zengin yeraltı kaynakları ve tarımsal üretimi ile ayrı ayrı dünya ticaretinde bulunmaları, içe dönük kalkınma planlarını terk ederek dışa açılan Hindistan'ın büyüme eğilimine girmesi, Çin'in olağanüstü ekonomik kalkınması, Doğu'nun zengin petrol kaynaklarının Batı'ya aktarılması noktasında Türkiye'nin artan önemi dünya ticaretinin seyri açısından kayda değerdir.

2017'de ABD'nin Çin özelinde başlattığı alüminyum ve çelik sektörlerine yönelik korumacı önlemleri Türkiye'nin de içinde bulunduğu pek çok ülkeye karşı uygulayarak yaygınlaştırması bir nevi ticaret savaşının başlamasına neden olmuştur. Hal böyle olunca kısıtlamalara maruz kalan ilgili ülkeler de ABD'ye karşı muadil uygulamaları yürürlüğe koymuştur. Bu durum karşılıklı olarak ticareti azaltıcı etkilere sebep olmuştur. Bu karşılıklı kısıtlamalar sonucunda kısmi istisnalar dışında bütün ülkelerin ticareti ve dolayısıyla dünya refahı etkilenmiş, bu savaştan muhtemelen zararlı çıkmış olacaktırlar. Kazan-kazan ilkesine bağlı olan dünya ticaretinin net bir kazananı olmayacaktır. Geçmiş uygulamaların ortaya koyduğu gibi bu tür ticareti azaltıcı uygulamaları içeren ticaret savaşları bir kaybet-kaybet durumuna yol açabilecektir.

Günümüzdeki ticaret savaşlarını genellikle gelişmiş ülkelerin başlattığını ve buna mukabil olarak engellemelere maruz kalan ülkelerin de karşılık vermek durumunda kaldığını belirtebiliriz. ABD, Çin, Rusya ve AB özelinde gelişen ticaret savaşları diğer ülkeleri de etkilemektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Ticari faaliyetler sadece çatışma sırasında kesintiye uğramakla kalmamakta, takip eden dönemlerde bile bir takım uygulamalar nedeniyle aksayabilmektedir. Dünyanın en zengin ülkelerinin ticaretin önündeki tarifeli ve tarife dışı engelleri istikrarlı bir şekilde arttırdığı, ticari kazancın daima kendi lehine cereyan etmesini istemektedirler. Tarife dışı engellerin kaynağında genellikle gelişmiş ülkelerin olması dikkat çekicidir.

Petrol ve türevi enerji üretiminin artmasına rağmen fiyatların düşmemesi, gelişmiş ülkelerle birlikte gelişmekte olan ülkelerin de sanayi üretiminin artması önemli bir etkidir. Buna bağlı olarak nakliye maliyetlerinin de artış göstermesi birim taşıma maliyetlerine negatif bazlı yansımaktadır. Yine bu bağlamda karbon salınımına yönelik alınmakta olan tedbirleri de göz ardı etmemek gerekiyor. 2015 yılında yapılan Paris İklim Anlaşması gereğince fosil yakıtların üretimde daha az kullanılması, yenilenebilir enerjiden maksimum seviyede yararlanma, geri dönüşüm

ekonomisinin uygulanması, karbon ayak izi takibi ile Avrupa'ya yönelik ihracatların vergilendirilmesine yönelik uygulamalar ticaretin geleceği hakkında önemli gelişmelere yol açacaktır.

Üçüncü dünyanın çoğunda ticaretin serbestleştirilmiş olması, Güney'in mamul ihracatındaki payında bir artış ve Kuzey-Güney bileşiminde bir değişiklik olmuştur. Güney'in birincil ürünleri daha hacimsel ve çok daha çeşitli miktarda ihraç etmesi ile birlikte ticaret geniş boyutlara ulaşma eğilimi göstermiştir.

Artan kitlesel göç hareketleri ülkelerin vatandaşlarının vergi yükümlülüklerini memnuniyetsiz olarak gerçekleştirmelerine sebep olmuştur. Ödenen vergilerin ülkenin dışından gelenlere aktarıldığı kaygısı bu endişelerini haklı çıkarabilecek durumdadır. Bu durum kamu harcama ve yatırımları sekteye uğratabilmektedir.

Avrasya ticaret akışları Moğol hâkimiyeti yıllarında artmış, on altıncı yüzyılda siyasi kargaşanın bir sonucu olarak tekrar azalmış, on dokuzuncu yüzyılda barış ortamının sağlanması ile ticaret genişlemesi sağlanmıştır. Birinci ve İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş'ın hepsinin ticaret üzerinde büyük, olumsuz, uzun vadeli etkileri meydana gelmiştir.

Avrupa ülkelerinin iktisadi birlik kurmaları, Sovyetler Birliği'nin çöküşü, Hindistan ve Çin'in dünya pazarına girmesi, Amerika Birleşik Devletleri'nin günümüzde kuşkusuz baskın askeri ve ekonomik güç olması dünya ekonomik gelişmeleri bakımından önemlidir. Hem Çin hem de Hindistan'ın hızlı büyümesi, dünya enerji kaynaklarına olan talebi önemli ölçüde artırmış ve Ortadoğu'da yaşanan savaşların da etkisi ile enerji fiyatlarının yükselmesine sebep olmuştur.

Dünya üretiminin çoğu, yalnızca Amerika ve Avrupa'da değil, aynı zamanda Japonya, Kore, Çin'in kıyı illeri, Hong Kong, Tayvan, Güneydoğu Asya ve Hindistan'da olmak üzere kıyı bölgelerinde gerçekleşmektedir. Bu bağlamda demiryolu ticareti, hayal edildiği gibi, denizyolu ticaretini geçememiştir.

Orta Asya ve Hazar bölgesinin zengin petrol ve doğalgaz rezervlerinin uluslararası pazara çıkarılması bağlamında Türkiye'nin önemli bir güzergâhın üzerinde bulunması sebebiyle dünya ticaretine katkısı değerlidir. Nitekim boru hatları projeleri yine bu bölge ve güzergâhları içine almaktadır.

Avrupa açısından Türk rotasına alternatif olarak Rus rotası üzerinde durularak uzun vadeli planlamalar yapılmıştı. Ancak, geniş enerji rezervleri ve yüksek enerji gelirlerinden güç alan Rusya kendi ekonomik ve siyasi çıkarları doğrultusunda hareket etmekten geri kalmamaktadır. Nitekim Ukrayna ile girdiği savaş bunun bir göstergesi niteliğindedir. Bu gelişmeler Avrupa için Rus rotasının güvenilir ve kalıcı olamayacağını teyit etmektedir. Avrasya Ekonomik Birliği'nin beş üyesinden biri ve yine Şangay İşbirliği Teşkilatı'nın dokuz üyesinden biri olması Rusya'nın ekonomik gücünü pekiştirmesi bakımından önemlidir.

1945'te oluşturulan BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinin üçünün Avrupa kıtasından (Fransa, İngiltere, Rusya), birinin Kuzey Amerika'dan (ABD) ve diğerinin de Asya'dan (Çin) olması, Afrika ve Latin Amerika'dan daimi üyelerin olmaması dünya ekonomi ve siyasi güç dengesini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Yine Dünya Bankası başkanının geleneksel olarak Amerikalı, Uluslararası Para Fonu başkanının Avrupalı olmaya devam etmesi mevcut konjonktürün halen devam ettiğini göstermektedir.

Serbest ticaretin dünya üzerinde yaygınlaştırılması ve uygulanmasına yönelik olarak oluşturulmuş uluslararası kurumlar bulunmaktadır. Söz konusu bu kurumlar, kuruluş felsefesine uygun olarak hareket edilmesini sağlamalıdır. Bu sebeple, üye devletler başta olmak üzere tüm dünya devletlerinin koordinasyon içinde olması gerekmektedir.

Kaynakça

- Barrett, W. (1990). World bullion flows, 1450–1800. J. Tracy (Ed.), *In The Rise of Merchant Empires: Long Distance Trade in the Early Modern World 1350–1750* (p. 1462). Cambridge University Press.
- Bekaroğlu, E. (2022). Antroposen: küresel değişimin politikası. *DTCF Dergisi* 62.2(2022): 1130-1149.
- Bernhofen, D. M., & Brown, J.C. (2004). A direct test of the theory of comparative advantage: the case of Japan. *Journal of Political Economy* 112: 48-67.
- Canitez, M. (2011). *Uluslararası pazarlamada lojistik ve uygulamalar*. Gazi Kitabevi.

- Crafts, N. F. R., & Harley, C.K. (1992). Output growth and the British Industrial Revolution: a restatement of the Crafts–Harley view. *Economic History Review* 44:703–730.
- Cuenca Esteban, J. (2004). Comparative patterns of colonial trade: Britain and its rivals. L. Prados de la Escosura (Ed.), *In Exceptionalism and Industrialisation: Britain and Its European Rivals, 1688– 1815*. Cambridge University Press.
- Çaylı, Ş. & Babahanoğlu, V. (2020). ABD'nin küresel hegemonik üstünlüğünde ticaret savaşlarının araçsallaştırılması. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*, 6 (1), Yaz, s. 342-355.
- Çetin, A. (2004). Memluklar devrinde karimi tüccarları. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 23, Sayı 35, 2004, 71-87.
- Davis, R. (1962). English foreign trade 1700–1774. *Economic History Review* 15: 285-303.
- Davos'ta ana gündem gıda ve enerji krizi* (2021). 16 Ocak 2023 tarihinde <https://www.ekonomim.com/kuresel-ekonomi/davosta-ana-gundem-gida-ve-enerji-krizi-haberi-658297> adresinden alındı.
- Ferrier, R. (1986). Trade from the mid-14th century to the end of the Safavid period. P. Jackson and L. Lockhart (Ed.), *In The Cambridge History of Iran, volume 6* (p. 486). The Timurid and Safavid Periods. Cambridge University Press.
- Findlay, R. & O'Rourke, K.H. (2007). *Power and plenty: trade, war and the world economy in the second millennium*. Princeton University Press.
- Görçün, Ö.F. (2020). *Dördüncü endüstri devrimi endüstri 4.0*. Beta Yayıncılık.
- Haider, N. (2002). Global networks of exchange, the India trade, and the mercantile economy of Safavid Iran. I. Habib (Ed.), *In A Shared Heritage: The Growth of Civilization in India and Iran (p. 197)*. New Delhi: Aligarh Historians Society, Tulika Books.
- Hugill, P. J. (1993). *World Trade since 1431*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.
- Hummels, D. (1999). *Have international transportation costs declined?* Mimeo, University of Chicago.
- Inalcik, H. (1994). The Ottoman state: economy and society 1300–1600. H. Inalcik and D. Quataert (Ed.), *In An Economic and Social History of the Ottoman Empire 1300–1914* (p. 227). Cambridge University Press.
- Mazumdar, S. (1998). *Sugar and society in China: Peasants, technology and the world market*. Harvard University Press.
- Mitchell, B. R. (1992). *International historical statistics: Europe 1750–1988*, 3rd edn. New York: Stockton Press.
- Naquin, S., & Rawski E.S. (1987). *Chinese Society in the Eighteenth Century*. Yale University Press.
- Seeley, J. R. (1971). *The Expansion of England*. University of Chicago Press.
- Seyidoğlu, H. (2020). *Uluslararası İktisat*. Güzem Can Yayınları.
- Solmaz, S, & Saygılı M.S. (2008). Konteynerin tarihçesi ve koneyner gemilerinin gelişimleri. Murat Erdal (Ed.), *Konteyner Deniz ve Liman İşletmeciliği içinde, 3-18*. Beta Yayınevi.
- Ünver, M. *Sömürgecilik tarihi* [PDF belgesi]. 12 Ocak 2023 tarihinde www.clouds.com.tr/web/uploads/dosya/285450.pdf adresinden erişildi.

EXTENDED SUMMARY

On a primitive scale, although not called foreign trade, goods were traded between communities on a micro scale before mercantilism. Due to the wars brought by the conquests and discoveries, the commercial activities have gained momentum due to the meeting of some compulsory needs and the thoughts of the countries to establish superiority.

One of the most important trade movements between communities was the creation of the King's Road trade route. This route started from the west of Anatolia and extended to the Mesopotamian lands. In addition, the Silk Road trade route, starting from China and extending to Europe, was actively used. It is possible to evaluate the Spice Trail within this framework.

In the Industry 1.0 period, with the developments such as the use of steam machines in production and the start of railway transportation, the age of mechanization has been entered. Countries have turned to export in order to make the treasury strong by marketing their own wealth. They felt the need to turn to imports in order to meet the needs that they could not produce. For this reason, a number of tariff and non-tariff trade policies have been implemented. In today's terminology, this situation is called trade wars.

In the research, detailed information about the developments and practices in the historical process within the framework of trade wars is given. Starting from a thousand years before our time, the processes that developed up to the current practices of our age are mentioned. Again, by making evaluations about the gains and losses of the applications within this framework, it is aimed to reveal the effect on world trade.

At the beginning of the first millennium, the basis of commercial activities was the spice and textile trade. Agricultural production, sugar and salt were important trade items. The commercial goods in question were transported to European markets via the Silk and Spice Road route. Specific taxes were applied instead of ad valorem taxes during transit through transit points.

Mongol conquests led to increased interaction between communities. For this reason, globalization in international trade formed the starting point with the Mongol conquests.

China has stopped overseas relations twice in its history. The first of these was implemented in 1430 and the other in 1717. During these periods, extensive bans were imposed on foreign trade and maritime operations were suspended. Thus, China has isolated itself from the outside world. Preservation of local agriculture, meeting domestic demand and threats of nomads from Central Asia were cited as reasons for the first restriction. In the second prohibition period, in addition to the reasons in the first prohibition period, the level of social welfare decreased due to the increase in population. In addition, the losses due to the loss of half of the ships that sailed were another reason.

Vasco De Gama's discovery of the Cape of Good Hope and Christoph Colomb's discovery of the new continent were seen as an important turning point for world trade.

The Netherlands excelled in maritime trade, keeping freight rates very low. Most of the grain from the Baltic regions was re-exported to other parts of Europe via Amsterdam by Dutch ships. Thus, it earned high income both in terms of transportation income and reexport activity.

With the end of the Napoleonic Wars, the situation in Europe began to return to normal. The Napoleonic wars had a significant and devastating impact on international trade around the world. The blockades caused protectionist measures to be taken in the northern economies. The wars put an end to some of the trade-restricting features of the mercantilist system, and the conduct of international trade on a multilateral basis began to come to the fore.

With the invention of steamships, commercial activities increased significantly. The opening of the Suez Canal by the French in 1869 and the fact that the first rail transport took place in England in 1830 are among the important innovations. For this reason, significant reductions in transportation costs have been realized. In today's conditions, most of the world's production takes place in countries bordering the ocean. In this context, rail trade could not surpass maritime trade as imagined.

To express the world trade in the nineteenth century in general; It can be summarized as the export of industrial goods by the industrialized rich northern countries to the poor and agricultural production-based southern countries. In contrast, Northern countries imported agricultural products from Southern countries.

After the Second World War, liberalization steps started to be taken. In this context; A number of international economic-based organizations have been established, such as the Bretton Woods System, the International Monetary Fund (IMF), the International Bank for Reconstruction and Development (World Bank), the General Agreement on Tariffs and Trade (GATT).

Eurasian trade flows increased during the years of Mongol rule and declined again in the sixteenth century as a result of political turmoil. With the establishment of an environment of peace in the nineteenth century, trade expansion was achieved. World Wars and the Cold War have had long-term negative effects on world trade.

With the disintegration of Soviet Russia in the last quarter of the twentieth century, the pressure of the socialist regime on the world came to an end. During this period, China liberalized its economy and initiated an economic reform program that promoted international trade. This was another turning point around the world.

In 2017, the USA introduced protective measures for aluminum and steel products for China. The widespread use of these protectionist measures by the USA against many countries, including Turkey, has deepened the trade war. For this reason, related countries that are subject to restrictions have also implemented equivalent practices against the USA. This situation had mutually reducing effects on trade.

In order to expand and implement free trade in the world, it should be ensured that international institutions act in accordance with the founding philosophy. For this reason, all world states, especially member states, must comply with international rules.

İLKOKUL MATEMATİK DERS KİTAPLARINDA YER ALAN DOĞAL SAYILARDA BASAMAK DEĞERİ KAVRAMININ FARKLI BOYUTLARDA İNCELENMESİ¹

THE INVESTIGATION IN DIFFERENT DIMENSIONS OF THE PLACE VALUE CONCEPT IN NATURAL NUMBERS IN PRIMARY SCHOOL MATHEMATICS TEXTBOOKS

Hilal KESER

Milli Eğitim Bakanlığı
Kurugöl 70.Yıl İlkokulu
hilalhcslymngl@hotmail.com
ORCID No: 0000-0002-7458-2096

Mehmet Hayri SARI

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü
mhsari@nevsehir.edu.tr
ORCID No: 0000-0002-7159-2635

ÖZ

Geliş Tarihi:

25.01.2023

Kabul Tarihi:

20.02.2023

Yayın Tarihi:

31.03.2023

Anahtar Kelimeler

Basamak değeri
Matematik öğretim
programı
Ders kitabı

Keywords

Place value
primary school
mathematics
programme
textbook

Bu çalışma, ilkököl 1-4.sınıf matematik ders kitabında sayılar öğrenme alanı içerisinde yer alan doğal sayılar konusundaki basamak değeri kavramının Rogers'ın (2014) belirlemiş olduğu basamak değeri kavrayışı bileşenlerinden sayma, adlandırma, yeniden adlandırma, karşılaştırma, temsil etme, tahmin etme ve hesaplama açısından incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda araştırmada nitel veri toplama tekniklerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Araştırma kapsamında ilkököl 1., 2., 3. ve 4.sınıf matematik ders kitapları incelenmiştir. Verilerin analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre Rogers'ın zengin bir basamak değeri kavrayışı için belirlediği bileşenlerden adlandırma ve sayma 1.sınıftan 4.sınıfa kadar ders kitaplarında yer alırken, “yeniden adlandırma”nın alt boyutu olan “alışılmışın dışında ifade etme” ve “temsil etme”nin alt boyutu olan “standart/orantılı olmayan temsil” boyutlarının tüm sınıf düzeyindeki ders kitaplarında büyük ölçüde yer almadığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte “karşılaştırma”, “hesaplama” boyutları ders kitaplarında yer alırken, “arasında” alt boyutuna daha az yer verilmiştir. İlkokul Matematik Programındaki (İMP) basamak değeri kavrayışına yönelik kazanımlar incelendiğinde ise Rogers'ın basamak değeri kavrayışı bileşenlerinden “alışılmışın dışında ifade” ve “standart/orantılı olmayan temsil” olmak üzere, adlandırma, sayma, karşılaştırma, hesaplama boyutları İMP'deki kazanımları karşılamaktadır.

ABSTRACT

The purpose of this study is to examine the concept of place value on natural numbers in the field of learning numbers in the primary school 1-4th grade mathematics textbook in terms of counting, naming, renaming, comparing, representing, estimating and calculation from which are the components of place value conception determined by Rogers (2014). Descriptive analysis method was used in the analysis of the data. According to the findings of the study, while counting and naming from which are the components determined by Rogers (2014) for a rich conception of the place value are included in the textbooks from the 1st to the 4th grade, “extraordinary expressing” which is the sub-dimension of “renaming” and “standard/non-proportional representation” which is the sub-dimension of “representing” are largely not included in all-grade level textbooks. However, while “comparing” and “calculating” dimensions are included in the textbooks, “between” sub-dimension is given less place. When the acquisitions towards the conception of the place value in Primary School Mathematics Programme (IMP) were examined, while there is no “unusual expression” and “non-standard/non-proportional representation” from the components of Roger's (2014) place value conception; naming, counting, comparing and calculating dimensions meet the acquisitions in IMP.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1242098>

Atıf/Cite as: Keser, H. ve Sarı, M. H. (2023). İlkokul matematik ders kitaplarında yer alan doğal sayılarda basamak değeri kavramının farklı boyutlarda incelenmesi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 13(1), 665-686.

¹ Bu çalışma ikinci yazarın danışmanlığında yürütülen “İlkokul matematik ders kitaplarında yer alan doğal sayılarda basamak değeri kavramının farklı boyutlarda incelenmesi” adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Giriş

Matematiğin temel konularından birisi sayılardır. Her ne kadar ilkököl öncesi dönemde çocuklar sayı ve sayı kavramına aşına olsalar da Türkiye’de formal olarak sayı kavramının öğretime ilkököl birinci sınıftan itibaren başlanılmaktadır (Bkz. Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018). Sayı öğretimi içerisinde önemli bir yere sahip olan basamak değeri ile ilgili kazanımlar ilkököl ikinci sınıf düzeyinde başlayıp, ilköğretimin sonuna dek devam edecek şekilde düzenlenmiştir. Büyük ve küçük sayıları kolayca okumayı ve sembollerle yazmayı sağlayan basamak değeri (BD), kullanılan sayı sisteminin ve aritmetiğin en önemli özelliklerinden biridir. BD kavramı matematiğin içerisinde yer alan soyut kavramlardan birisidir.

Araştırmacılar BD anlayışının iki temel yönüne vurgu yapmaktadırlar. Bunlar prosedürel (işlemsel) yön ve kavramsal yöndür (Herzog vd., 2019). BD’nin prosedürel yönünü ilk etapta çocukların öğrenmesi gereken becerileri yani, çoklukların sayılması, okunması ve yazılması içermektedir. BD’nin kavramsal yönünü ise, çocukların bu becerilerin neden geçerli olduğunu açıklayan temsillerine odaklanmaktadır. Kavramsal basamak değeri anlayışı prosedürel bilginin temelini oluşturup onu desteklemektedir (Herzog vd., 2019). Bu nedenle, BD kavramında kavramsal ve prosedürel anlamının etkili bir şekilde sağlanması ve birlikte ele alınması matematiği öğrenmede ve anlamada önemli bir rol oynamaktadır (Olkun ve Sarı, 2019; Sarı, Herzog, Olkun ve Fritz, 2021).

Yapılan çalışmalar, BD kavramının öğrenciler tarafından anlaşılmasının ileri dönem aritmetik işlemlerdeki başarısını da etkilediğini ortaya koymaktadır (Cheng ve Ho, 1997; Herzog, Ehlert ve Fritz, 2019; Moeller, Pixner, Zuber, Kaufmann ve Nuerk, 2011; Olkun ve Sarı, 2019). Çocukların BD yapısını anlaması, daha sonraki aritmetik beceriler için bir yapı taşı oluşturmakta ve bu durum da BD kavramının iyi anlaşılmasının ileri dönem için nasıl bir öneme sahip olduğunu göstermektedir (Dietrich vd., 2016). Olkun ve Sarı’nın (2019) yapmış olduğu çalışma bu görüşü destekler niteliktedir. Söz konusu çalışmaya göre öğrencilerin BD kavrayışları arttıkça aritmetik işlemlerdeki başarıları ve matematik başarıları da artmaktadır. Benzer şekilde yapılan farklı bir çalışmada (Cheng ve Ho, 1997), BD anlayışı ile toplama ve çıkarma becerileri arasında güvenilir bağlantılar olduğu ortaya konulmuştur. Çalışma bulgularında öğrencilerin BD kavrayışları puanları, zekâ puanlarının (IQ) etkileri kontrol edildikten sonra bile toplama puanı ve çıkarma puanı ile anlamlı bir korelasyonun varlığı devam etmiştir (Cheng ve Ho, 1997). Araştırmalar, öğrencilerin doğru veya tam olmayan sayı kavramları geliştirdiklerini ve bunun da hesaplama ve problem çözme konusundaki yeterliliklerini etkilediğini ortaya koymaktadır (Price, 1998). Basamak değerini anlamının sayı hissi gelişimi, tahmin becerisi ve zihinden işlem yapma becerilerini geliştirmek ve çok basamaklı işlemleri anlamak için önemli olduğu vurgulanmaktadır (Ross ve Sunflower, 1995). Bu kavramın anlaşılabilmesi, özellikle ilkököl öğrencisi için temeli basamak değerine dayanan temel aritmetik hesaplamalarında kavramsal anlayışı geliştirmelerini engelleyebilir ve yavaşlatabilir (Cooper ve Tomayako, 2011).

BD, sayılarla ilgili en soyut kavramlardan biri olduğu için, öğretimi de uzun bir zamana yayılmalıdır. Bu nedenle Türkiye’de sayı öğretimi ve sayı öğretimi içinde önemli bir yer tutan BD kavramının öğretimi ile ilgili hedefler ilköğretim sonuna dek sürecek şekilde düzenlenmiştir (Artut ve Tarım, 2006). Ancak BD kavramının ne zaman öğretilmesi gerektiğine dair alanyazında farklı görüşler mevcuttur. Çoğu eğitimci, basamak sisteminin altında yatan ilkeleri anlamının, olması gereken bir öğretim hedefi olduğu konusunda hemfikir olsalar da, bu anlamının ne zaman gerçekleşeceği ve uygun yönergenin ne zaman verilmesi gerektiği konusunda genellikle fikir birliğine varılamadığı görülmektedir (Ross, 1986). Paydar ve Sarı’nın (2019) farklı çalışmalardan derledikleri bulgulara göre; BD anlayışının verilmesi gereken sınıf düzeyi konusunda bir fikir birliğinin olmadığını görülmektedir. Örneğin McGuire, Kinzie, Kilday ve Whittaker (2010) BD kavramının erken dönemde öğretilmesinin ve bu dönemde çocukların onluk gruplama ve sıfır kavramının üstesinden geleceğini ifade etmektedirler. Iron (2002) ise, BD’nin anlaşılmasının karmaşık bir konu olduğunu ve ikinci sınıf düzeyinde verilmesi gerektiğini belirtmektedir. Fuson ve Briars (1990), çok basamaklı sayılarda onluk taban kavramı için ekleme ve çıkarma etkinliklerinin önemli olduğu bu işlemlerin birinci sınıf için zor olduğunu belirtmektedirler. Kamii (1986) ise, BD kavramının erken verilmesinin çocukta onluk ve birlik kavramının ayrı ayrı yerleşmesine neden olabileceği ve çocuklar için BD kavramının öğretimi için ikinci sınıfın daha uygun olduğunu vurgulamaktadır (Akt. Paydar ve Sarı, 2019, s.100). Van de Walle ve arkadaşları (2012) ise bu konuda basamak değerinin tam olarak anlaşılması, ondalık sayı gösterimindeki devamı da dahil edilirse, ilk ve ortaokul süresince gelişeceğini ifade etmektedir. Doğal sayı kavramı için bu gelişimdeki en kritik dönemin anaokul öncesi eğitimden 3.sınıfa kadar olan dönem olduğunu ifade etmektedirler (Van de Walle, Karp ve Bay-Williams, 2012, s. 187).

BD kavramı hangi sınıf düzeyinde verilirse verilsin Rogers (2014), öğretme ve öğrenme bağlamında BD’nin kavramsal yönü ile ilişkili bir eksikliğin olduğunu vurgulamaktadır. Özellikle öğretmenlerin BD’nin yüzeysel

yönlerine odaklandıklarına (okuma, yazma, sayıları karşılaştırma) bundan dolayı BD kavramının öğrenciler tarafından da yüzeysel öğrenilmesine neden olduğunu ifade etmektedir. Tüm bu eksikliklerden dolayı Rogers (2014), zengin bir BD anlayışını oluşturabilmek için yedi bileşenli (sayma, temsil etme, adlandırma, yeniden adlandırma, karşılaştırma, tahmin etme, hesaplama) bir yapı ele almıştır. Bu bileşenler ve özellikleri şu şekildedir (Rogers 2014):

Sayma: Basamak değeri parçaları arasında ileri ve geri saymayı (örneğin, 45, 55, 65, onluk birimler kullanarak sayma) ifade eder.

Temsil Etme: Bir dizi materyal veya manipülatif kullanarak bir sayının değerini oluşturmak, onluklarla gruplama ve yeniden gruplama fikrini kullanarak sayıyı temsil etmek ve tanımlamak. Bu temsiller kanonik /standart (ör. 3 onluk ve 9 birlik 39) veya kanonik olmayan /standart olmayan (ör. 2 onluk ve 19 birlik 39'dur) olarak sunulabilir.

Adlandırma: Kelime ve sembollerle bir sayının okunması ve yazılmasını ifade eder (Örneğin. 75, "yetmiş beş" olarak yazılır). Basamak değeri sütunlarının adlandırılması gerekir.

Yeniden Adlandırma: Gruplama, yeniden gruplama ve bölümlenme fikirlerinden yararlanarak sayıları, manipülatif kullanmadan basamak değeri parçaları açısından birden çok şekilde yeniden adlandırılır (Örneğin, 1260 sayısı 126 onluk veya 12 yüzlük ve 6 onluk veya 1 bin ve 260'a eşittir).

Karşılaştırma: Sayılar arasındaki ilişkilerin anlaşılması amacıyla hangisinin daha büyük veya daha küçük olduğunu belirlemek için sayıların karşılaştırılmasıdır. Sayılar çarpımsal bir şekilde karşılaştırıldığında, örneğin 54'ün 10 katı 540 eder. Sayıların konumu basamakların artması veya azalması, sıfırın konumu, sayı doğrusunu tamamlama olarak ele alınmaktadır.

Tahmin Etme: Sayıların büyüklüğü ve sayı hissi kullanılarak makul tahminler yapılır (örneğin, bir sınıfı kaç portakal doldurur?). Sayı sisteminin yapısını anlamak için hesaplama tahminlerini kullanır (Örneğin 67, 95 ile çarpıldığında yaklaşık 6500, çünkü $67 \times 100 = 6700$ 'dür).

Hesaplama: Dört işlemi kullanarak basamak değeri sistemini anlamayı ifade eder (Örneğin, 45 ile 10'u çarparsak 450 yani $45 \times 10 = 450$, $45 + 100 = 145$; $120 / 10 = 12$)

Son yıllarda yapılan çalışmalara bakıldığında öğrencilerin BD kavramı konusunda başarısız olduğu görülmektedir (Kubanç ve Tertemiz, 2019; Paydar, 2018, Keser, 2020). Bu başarısızlıkta ders kitaplarının rolü olabilir mi? sorusu akıllara gelmektedir. Mevcut araştırmada Rogers (2014) tarafından zengin bir basamak değeri kavrayışını için sunulan 7 bileşenin (sayma, adlandırma, yeniden adlandırma, temsil etme, tahmin etme, karşılaştırma, hesaplama) ilkökul ders kitapları içerisinde ele alınışının incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç çerçevesinde aşağıda yer alan problem ve alt problemlere yanıt aranmıştır.

İlkokul 1., 2., 3. ve 4.sınıflar matematik ders kitaplarında yer alan sayılar öğrenme alanında basamak değeri kavramının sunulduğu farklı boyutlarda (sayma, temsil etme, yeniden adlandırma, karşılaştırma, adlandırma ve hesaplama) nasıldır?

- 1) İlkokul 1.sınıflar matematik ders kitabı sayılar öğrenme alanında yer alan konular; basamak değeri kavramının boyutlarından sayma, temsil etme, yeniden adlandırma, karşılaştırma, adlandırma ve hesaplama türleri açısından değerlendirildiğinde dağılımları nasıldır?
- 2) İlkokul 2.sınıflar matematik ders kitabı sayılar öğrenme alanında yer alan konular basamak değeri kavramının boyutlarından sayma, temsil etme, yeniden adlandırma, karşılaştırma, adlandırma ve hesaplama türleri açısından değerlendirildiğinde dağılımları nasıldır?
- 3) İlkokul 3.sınıflar matematik ders kitabı sayılar öğrenme alanında yer alan konular basamak değeri kavramının boyutlarından sayma, temsil etme, yeniden adlandırma, karşılaştırma, adlandırma ve hesaplama türleri açısından değerlendirildiğinde dağılımları nasıldır?
- 4) İlkokul 4.sınıflar matematik ders kitabı sayılar öğrenme alanında yer alan konular; basamak değeri kavramının boyutlarından sayma, temsil etme, yeniden adlandırma, karşılaştırma, adlandırma ve hesaplama türleri açısından değerlendirildiğinde dağılımları nasıldır?
- 5) 1.sınıftan 4.sınıfa kadar basamak değeri kavramının boyutlarından sayma, temsil etme, yeniden adlandırma, karşılaştırma, adlandırma ve hesaplama türleri açısından değerlendirildiğinde dağılımları nasıldır?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada, nitel araştırmaya yönelik veri toplama yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi kullanılmıştır. Genel olarak doküman incelemesi, araştırılması amaçlanan olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Şimşek ve Yıldırım, 2018, s. 189). Hangi dokümanların önemli olduğu ve veri olarak kullanılabilmesi araştırma problemi ile ilişkilidir. Örnek vermek gerekirse, eğitim ile ilgili bir araştırma da veri kaynağı olarak; eğitim alanında ders kitapları, program yönergeleri, okul içi ve dışı yazışmalar, öğrenci kayıtları, toplantı tutanakları, öğrenci rehberlik kayıt ve dosyaları, öğrenci ve öğretmen el kitapları, öğrenci ders ödevleri ve sınavları, ders ve ünite planları, öğretmen dosyaları, eğitimle ilgili resmî belgeler vb. (Bogdan ve Biklen, 1992; Goetz ve LeCompte, 1984 Akt. Şimşek ve Yıldırım, 2018). Bu doğrultuda çalışmada 2020-2021 eğitim-öğretim yılı içerisinde kullanılan ilkökul 1-4. sınıf matematik ders kitabı “basamak değeri kavrayışı” açısından ele alınarak incelenmiştir.

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu ilkökul 1-4.sınıflar matematik ders kitapları oluşturacaktır. Okutulacak ders kitaplarının özelliklerine bakıldığında; matematik 1.sınıf ders kitabının 208 sayfadan oluşup 2019 yılında özel bir yayınevi tarafından, matematik 2.sınıf ders kitabı 288 sayfadan oluşup 2019 yılında özel bir yayınevi tarafından, 3.sınıf matematik ders kitabı 288 sayfadan oluşup, özel bir yayınevi tarafından 2019 yılında, matematik 4.sınıf ders kitabının da 304 sayfadan oluşup, 2019 yılında özel bir yayınevi tarafından basıldığı görülmektedir. Hazırlanan ders kitapları 5 yıl süre ile okullarda okutulmaktadır.

Verileri Toplama

Araştırma verilerinin toplanmasında nitel veri toplama tekniklerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Bu çalışmada ders kitapları analiz edilirken doğal sayılarda basamak değeri kavramını içeren konu anlatımı, etkinlik/örnek, ölçme ve değerlendirme soruları ele alınmıştır. Ölçme ve değerlendirme başlığı altında “Araştırmalar”, “Sıra Sizde”, “Ünite Değerlendirme Soruları”na yer verilmiştir. Ders kitaplarının analizi sırasında “Doğal sayılarda basamak değeri” konu alan bölümler belirlenmiştir. Bölümlerdeki konu anlatımı, etkinlik/örnek, ölçme ve değerlendirme Rogers’ın (2014) sınıflamasına göre ele alınmış ve sınıflamada yer alan boyutlar ve alt boyutlar sayılarak frekans sayıları oluşturulmuştur. Oluşturulan frekanstan sonra içeriklerin yüzdesi hesaplanmıştır.

Verilerin Analizi

Bu çalışmada, betimsel analiz kullanılmıştır. Betimsel analiz, elde edilmiş olan verilerin önceden belirlenmiş konular çerçevesinde özetlenmesi ve yorumlanmasıdır. Betimsel analizde hedef bulguları okuyucuya bir düzen içinde ve yorumlanmış şekilde sunabilmektir (Şimşek ve Yıldırım, 2018, s. 239). Çalışmanın betimsel analiz olmasının sebebi Rogers’ın (2014) yapmış olduğu sınıflandırmanın (sayma, temsil etme, yeniden adlandırma, karşılaştırma, adlandırma ve hesaplama) kullanılmış olmasıdır.

Bulgular

Bu bölümde ilkökul 1. 2. 3. ve 4.sınıf matematik ders kitabı sayılar öğrenme alanında yer alan konu anlatımı, etkinlik/örnek ve ölçme ve değerlendirme uygulamalarının basamak değeri kavrayışı açısından nasıl ele alındığına ait bulgulara yer verilmiştir.

Birinci Sınıf Matematik Ders Kitabında Doğal Sayılarda Basamak Değeri Kavramı

Araştırmanın ilk alt problemi olan; “İlkökul 1.sınıflar matematik ders kitabı sayılar öğrenme alanında yer alan basamak değeri kavramı farklı boyutlarda (sayma, temsil etme, yeniden adlandırma, karşılaştırma, adlandırma ve hesaplama) ders kitaplarında nasıl sunulmaktadır? sorusuna ait bulgular Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Birinci Sınıf Ders Kitabındaki Sayılar Öğrenme Alanının Basamak Değeri Kavrayışı Açısından İncelenmesine ait Bulgular

Boyut	Alt Boyut	Konu Anlatımı		Etkinlik/Örnek		Ölçme ve Değerlendirme	
		f	%	f	%	f	%
Sayma	İleri Sayma	40	18.34	6	2.75	18	8.25
	Geri Sayma	6	2.75	1	0.45	3	1.37
Adlandırma	Okuma	28	12.84	1	0.45	10	4.58
	Yazma	17	7.79	2	0.91	12	5.50
Yeniden Adlandırma	Alışılmış Şekilde İfade Etme	3	1.37	0	0	8	3.66
	Alışılmıyışın Dışında İfade	0	0	0	0	0	0
Temsil Etme	Standart/Orantılı Temsil	57	26.14	15	6.88	37	16.97
	Standart/Orantılı Olmayan Temsil	0	0	0	0	0	0
Karşılaştırma	Büyük	15	6.88	1	0.45	11	5.04
	Küçük	18	8.25	0	0	10	4.58
	Arasında	2	0.91	0	0	6	2.75
Tahmin Etme	İşleme Dayalı Tahmin	1	0.45	0	0	0	0
	Ölçüme Dayalı Tahmin	0	0	0	0	0	0
Hesaplama	Toplama İşlemi	16	7.33	19	8.71	31	14.22
	Çıkarma İşlemi	9	4.12	9	4.12	21	9.63
	Çarpma İşlemi	-	-	-	-	-	-
	Bölme İşlemi	-	-	-	-	-	-

Not. Veriler İlkokul Birinci Sınıf Matematik Ders Kitabından elde edilmiştir.

Tablo 1 incelendiğinde ilkökul 1.sınıf ders kitabında yer alan sayılar ünitesinde Rogers'ın (2014) yapmış olduğu sınıflama içerisinde en fazla "Temsil etme" boyutuna yer verildiği tespit edilmiştir. Bu boyutta konu anlatımı, etkinlik/örnek ve ölçme ve değerlendirme çalışması toplam 109 tane (%49.99)'dir. "Temsil etme" boyutun alt boyutu olan "standart/orantılı olmayan temsil boyutuna" ise yer verilmediği tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra "yeniden adlandırma" boyutunun alt boyutu olan "alışılmışın dışında ifade etme" boyutuna da yer verilmediği görülmektedir. Ders kitabında en fazla ele alınan diğer bir boyut ise "Sayma" boyutudur. Bu boyut konu anlatımı, etkinlik/örnek ve ölçme ve değerlendirme çalışması içerisinde toplamda 74 (%33.91) tane yer almaktadır. 1.sınıf matematik ders kitabında "sayma" boyutu içerisinde yer alan "ileri sayma" ve "geri sayma" ve "standart orantılı temsil" boyutuna yönelik konu anlatımı, etkinlik/örnek ve ölçme ve değerlendirme örnekleri Şekil 1-4'te sunulmuştur.

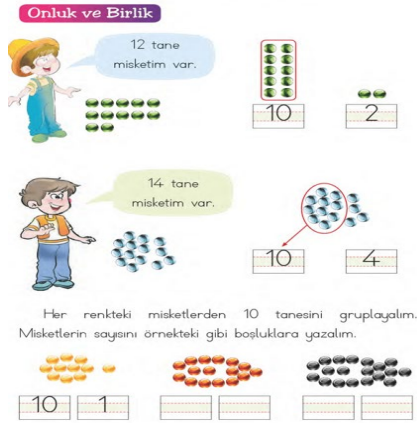
(MHG Yayınevi, 2018, s.141)

Şekil 1. Konu Anlatımı İçinde İleri Sayma Alt Boyutuna Örnek

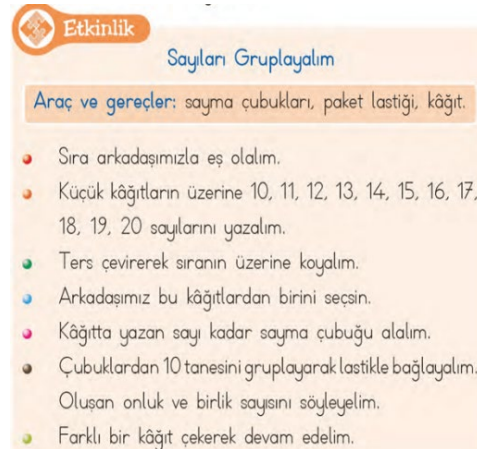
(MHG Yayınevi, 2018, s.50)

Şekil 2. Konu Anlatımı İçinde Geri Sayma Alt Boyutuna Örnek

(MHG Yayınevi, 2018, s. 60)

Şekil 3. Konu Anlatımı İçinde Alışılmış Şekilde İfade Etme Alt Boyutuna Örnek

(MHG Yayınevi, 2018, s.62)

Şekil 4. Etkinlik İçinde Standart/Orantılı Temsil Etme Alt Boyutuna Örnek

İkinci Sınıf Matematik Ders Kitabında Doğal Sayılarda Basamak Değeri Kavramı

Araştırmanın ikinci alt problemi olan; “İlkokul 2.sınıflar matematik ders kitabı sayılar öğrenme alanında yer alan basamak değeri kavramı farklı boyutlarda (sayma, temsil etme, yeniden adlandırma, karşılaştırma, adlandırma ve hesaplama) ders kitaplarında nasıl sunulmaktadır? sorusuna ait bulgular Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. İkinci Sınıf Ders Kitabındaki Sayılar Öğrenme Alanının Basamak Değeri Kavrayışı Açısından İncelenmesine ait Bulgular

Boyut	Alt Boyut	Konu Anlatımı		Etkinlik /Örnek		Ölçme ve Değerlendirme	
		f	%	f	%	f	%
Sayma	İleri Sayma	11	2.23	29	5.89	29	5.89
	Geri Sayma	0	0	9	1.82	7	1.42
Adlandırma	Okuma	0	0	56	11.38	10	4.58
	Yazma	0	0	14	2.84	29	5.59
Yeniden Adlandırma	Alışılmış Şekilde İfade Etme	0	0	7	1.42	24	4.87
	Alışılmıyışın Dışında İfade	0	0	0	0	0	0
Temsil Etme	Standart/Orantılı Temsil	14	2.84	62	12.60	17	3.45
	Standart/Orantılı Olmayan Temsil	0	0	0	0	0	0
Karşılaştırma	Büyük	2	0.40	12	2.43	13	2.64
	Küçük	3	0.60	9	1.82	14	2.84
	Arasında	0	0	2	0.40	2	0.40
Tahmin Etme	İşleme Dayalı Tahmin	7	1.42	8	1.62	35	7.11
	Ölçüme Dayalı Tahmin	0	0	0	0	0	0
Hesaplama	Toplama İşlemi	4	0.81	28	5.69	94	19.10
	Çıkarma İşlemi	5	1.01	31	6.30	88	17.88
	Çarpma İşlemi	11	2.23	47	9.55	32	6.50
	Bölme İşlemi	3	0.60	14	2.84	44	8.94

Not. Veriler İlkokul İkinci Sınıf Matematik Ders Kitabından elde edilmiştir.

Tablo 2 incelendiğinde ilkokul ikinci sınıf ders kitabında yer alan sayılar ünitesinde Rogers'ın (2014) yapmış olduğu sınıflama içerisinde en fazla “Hesaplama” (%81.45) ve “Adlandırma” boyutuna (%21.23) yer verildiği tespit edilmiştir. Bu sınıf seviyesinde “standart/orantılı olmayan temsil” ve “alışılmışın dışında ifade etme” becerisine yer verilmediği tespit edilmiştir.

İkinci sınıf matematik ders kitabında “hesaplama” ve “adlandırma” boyutu içerisinde yer alan konu anlatımı, etkinlik/örnek ve ölçme ve değerlendirme örnekleri Şekil 5-8’de sunulmuştur.

1. Örnek

Mehmet Öğretmen, öğrencileri dönem boyunca derslerde aktif katılım gösterdikleri, sınıf ve okul kurallarına uydukları için onları ödüllendireceğine dair öğrencilerine söz veriyor. Sözünü tutmak için ertesi gün karşılaştığı baloncunun elindeki balonların hepsini almaya karar veriyor. Baloncunun elinde kaç tane balon olduğunu belirtelim.

Baloncunun elinde 1 tane onluk 4 tane birlik balon grubu vardır.

Onluklar	Birlikler
1 onluk	4 birlik
14	

Baloncunun elinde 14 tane balon vardır.

(Tekno Artı Yayınevi, 2019, s.20)

Şekil 5. Etkinlik/Örnek İçinde Okuma Alt Boyutuna Örnek

Sude ve İpek yakın iki arkadaşdır. Sude'nin 22 ve İpek'in 23 boncuğu vardır. Boncuklarını birleştirerek ortak bir kolye yapıyorlar.

- Hangisinin boncuk sayısı daha fazladır?
- Toplam boncuk sayısı kaçtır?

(Tekno Artı Yayınevi, 2019, s.84)

- 4 Aşağıdaki sayıları oluşturan rakamların basamak değerlerini ve sayıların okunuslarını yazınız.

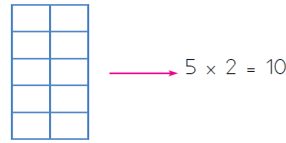
Sayı	95	Sayı	73
Basamak değeri		Basamak değeri	
Okunuşu:		Okunuşu:	

(Tekno Artı Yayınevi, 2019, s.53)

Şekil 6. Ölçme ve Değerlendirme İçinde Okuma ve Yazma Alt Boyutuna Örnek

3. Örnek

Aşağıdaki şekillerde kaç tane kare olduğunu belirtelim.

5 tane 2

2 tane 5

Buradan $5 \times 2 = 2 \times 5$ olarak yazılabilir.

(Tekno Artı Yayınevi, 2019, s.168)

Şekil 7. Konu Anlatımı İçinde Hesaplama Boyutuna Örnek Şekil 8. Etkinlik/Örnek içinde Hesaplama Boyutuna Örnek

Üçüncü Sınıf Matematik Ders Kitabında Doğal Sayılarda Basamak Değeri Kavramı

Araştırmanın üçüncü alt problemi olan; "İlkokul 3.sınıflar matematik ders kitabı sayılar öğrenme alanında yer alan basamak değeri kavramı farklı boyutlarda (sayma, temsil etme, yeniden adlandırma, karşılaştırma, adlandırma ve hesaplama) ders kitaplarında nasıl sunulmaktadır? sorusuna ait bulgular ve yorumlar Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Üçüncü Sınıf Ders Kitabındaki Sayılar Öğrenme Alanının Basamak Değeri Kavrayışı Açısından İncelenmesine ait Bulgular

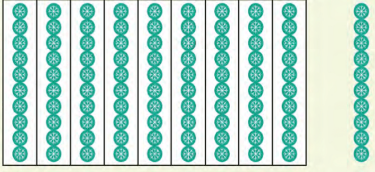
Boyut	Alt Boyut	Konu Anlatımı		Etkinlik /Örnek		Ölçme ve Değerlendirme	
		f	%	f	%	f	%
Sayma	İleri Sayma	1	0.18	30	5.59	16	2.98
	Geri Sayma	0	0	2	0.37	3	0.55
Adlandırma	Okuma	18	3.35	74	13.80	11	2.05
	Yazma	1	0.18	40	7.46	21	3.91
Yeniden Adlandırma	Alışılmış Şekilde İfade Etme	0	0	2	0.37	2	0.37
	Alışılmıyın Dışında İfade	0	0	0	0	0	0
Temsil Etme	Standart/Orantılı Temsil	4	0.74	52	9.70	5	0.93
	Standart/Orantılı Olmayan Temsil	2	0.37	4	0.74	5	0.93
Karşılaştırma	Büyük	5	0.93	23	4.29	19	3.54
	Küçük	0	0	17	3.17	13	2.42
	Arasında	0	0	1	0.18	0	0
Tahmin Etme	İşleme Dayalı Tahmin	2	0.37	5	0.93	16	2.98
	Ölçüme Dayalı Tahmin	0	0	0	0	0	0
Hesaplama	Toplama İşlemi	15	2.79	38	7.08	85	15.85
	Çıkarma İşlemi	13	2.42	15	2.79	55	10.26
	Çarpma İşlemi	10	1.86	38	7.08	77	14.36
	Bölme İşlemi	5	0.93	10	1.86	39	7.27

Not. Veriler İlkokul Üçüncü Sınıf Matematik Ders Kitabından elde edilmiştir.

İlkokul 3.sınıf ders kitabında yer alan sayılar ünitesinde Rogers'ın (2014) yapmış olduğu sınıflama içerisinde "Hesaplama" boyutunun konu anlatımı, etkinlik/örnek, ölçme ve değerlendirme içinde toplam 400 tane (%74.55) olduğu görülmektedir (Tablo 3). Bu boyutun ardından en fazla "Adlandırma" boyutuna yer verilmiştir. Bu boyut konu anlatımı, etkinlik/örnek, ölçme ve değerlendirme içinde toplam 165 tane (%30.75)'dir. Bu sınıf seviyesinde de en az "Yeniden adlandırma" boyutunun ele alındığı tespit edilmiştir (%0.74). "Hesaplama" ve "Adlandırma" boyutu içerisinde yer alan konu anlatımı, etkinlik/örnek ve ölçme ve değerlendirme örnekleri Şekil 9-12'de sunulmuştur.

BİRLİKTE YAPALIM

- Araç ve gereçler:** karton, yapıştırıcı, sayma pulu.
 • Kartonun üzerine 9 bölümden oluşan bir tablo çizelim.
 • Her bir bölüme 10 tane sayma pulu yapıştıralım.

- Tabloda kaç tane pul olduğunu söyleyelim.
 • Daha sonra 10 puldan bir grup daha oluşturalım.
 • Oluşturduğumuz gruptaki pulları da diğer pullara eklediğimizde kaç tane pul olur? Söyleyelim.
 • Bu sayıyı nasıl okuyup yazabiliriz? Tartışalım. Arkadaşlarımızın görüşlerine saygı duyalım.

(ADA Yayınevi, 2018, s.12)

Şekil 9. Etkinlik/Örnek İçinde Okuma Alt Boyutuna Örnek

TOPLAMA İŞLEMİ YAPALIM

Olimpiyat oyunları, dört yılda bir yapılır. Sporcular ülkelerini temsil etmek için farklı dallardaki spor müsabakalarına katılırlar.

Ülkemizden, 2012 Londra Olimpiyat Oyunları'na 114 sporcu, 2016 Rio Olimpiyat Oyunları'na 103 sporcu katılmıştır.

(www.olimpiyatkomitesi.org.tr)

- Ülkemizden, Londra ve Rio Olimpiyat Oyunları'na toplam kaç sporcunun katıldığını hangi işlemi yaparak bulabilirsiniz? Tartışınız.

(ADA Yayınevi, 2018, s.45)

Şekil 11. Konu Anlatımı İçinde Toplama İşlemi Alt Boyutuna Örnek

DOĞAL SAYILARI OKUYALIM VE YAZALIM

Geçmiş ile gelecek arasında iletişim sağlayabilecek uzunlukta doğal ömre sahip olan ağaçlar anıt ağaçlardır. Mersin ili, Cocakdere vadisinde bulunan Koca Katran Anıt Ağacı 625 yaşındadır.

(mersinkulturizm.gov.tr)

- Koca Katran Anıt Ağacı'nın yaşını belirten doğal sayı kaç basamaklıdır?

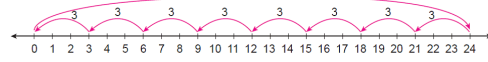
(ADA Yayınevi, 2018, s.12)

Şekil 10. Konu Anlatımı İçinde Okuma Alt Boyutuna Örnek

ÖRNEK

Sınıfımızda 24 öğrenci vardır. Her sıraya üçerli oturduğumuzda kaç sıranın dolacağını bulalım.

Kaç tane sıranın dolacağını sayı doğrusu üzerinde 24'ü 3'e bölerek bulalım.

Bölme işlemini yapalım.

$$\begin{array}{r} \text{onluk} \\ \text{birlik} \\ \text{bölünen} \rightarrow 24 \overline{) 24} \\ \underline{00} \\ \text{kalan} \end{array} \quad \begin{array}{l} \leftarrow \text{bölen} \\ \leftarrow \text{bölüm} \end{array}$$

2'nin içinde 3'ü ararız. Olmadığı için 24'ün içinde 3'ü ararız. 24'ün içinde 3, 8 kere vardır. 8'i bölüme yazarız. 8 ile 3'ü çarpıp 24 eder. Sonucu bölünen sayının altına yazarız ve çıkarırız.

Her sırada üçerli oturduğunda 8 sıra dolar.

(ADA Yayınevi, 2018, s.133)

Şekil 12. Etkinlik/Örnek İçinde Bölme İşlemi Alt Boyutuna Örnek

Dördüncü Sınıf Matematik Ders Kitabında Doğal Sayılarda Basamak Değeri Kavramı

Araştırmanın dördüncü alt problemi olan; "İlkokul 4.sınıflar matematik ders kitabı sayılar öğrenme alanında yer alan basamak değeri kavramı farklı boyutlarda (sayma, temsil etme, yeniden adlandırma, karşılaştırma, adlandırma ve hesaplama) ders kitaplarında nasıl sunulmaktadır?" sorusuna ait bulgular ve yorumlar Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Dördüncü Sınıf Ders Kitabındaki Sayılar Öğrenme Alanının Basamak Değeri Kavrayışı Açısından İncelenmesine ait Bulgular

Boyut	Alt Boyut	Konu Anlatımı		Etkinlik /Örnek		Ölçme ve Değerlendirme	
		f	%	f	%	f	%
Sayma	İleri Sayma	2	0.43	6	1.30	20	4.33
	Geri Sayma	0	0	2	0.43	6	1.30
Adlandırma	Okuma	15	3.25	41	8.89	11	2.38
	Yazma	0	0	15	3.25	59	12.79
Yeniden Adlandırma	Alışılmış Şekilde İfade Etme	0	0	0	0	0	0
	Alışılmıyın Dışında İfade	0	0	0	0	0	0
Temsil Etme	Standart/Orantılı Temsil	2	0.43	10	2.16	11	2.38
	Standart/Orantılı Olmayan Temsil	0	0	2	0.43	4	0.86
Karşılaştırma	Büyük	2	0.43	4	0.86	16	3.47
	Küçük	0	0	3	0.65	17	3.68
	Arasında	0	0	0	0	0	0
Tahmin Etme	İşleme Dayalı Tahmin	6	1.30	9	1.95	32	6.94
	Ölçüme Dayalı Tahmin	0	0	0	0	0	0
Hesaplama	Toplama İşlemi	24	5.20	30	6.50	55	11.93
	Çıkarma İşlemi	10	2.16	22	4.77	51	11.06
	Çarpma İşlemi	7	1.51	42	9.11	93	20.17
	Bölme İşlemi	9	1.95	58	12.58	57	12.36

Not. Veriler İlkokul Dördüncü Sınıf Matematik Ders Kitabından elde edilmiştir.

Tablo 4 incelendiğinde ilkökul 4.sınıf ders kitabında yer alan sayılar ünitesinde Rogers'ın (2014) yapmış olduğu sınıflama içerisinde "Hesaplama" becerisini geliştirmeye yönelik konu anlatımı, etkinlik/örnek, ölçme ve değerlendirme içinde toplam 458 tane (%99.3) uygulamanın yer aldığı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra "hesaplama" boyutunun ardından en fazla "Adlandırma" boyutunun konu anlatımı, etkinlik/örnek, ölçme ve değerlendirme içinde 141 tane (%30.56) yer aldığı tespit edilmiştir. Bu sınıf seviyesinde "Yeniden adlandırma" boyutuna ise rastlanmadığı tespit edilmiştir. "Hesaplama" ve "Adlandırma" boyutu içerisinde yer alan konu anlatımı, etkinlik/örnek ve ölçme ve değerlendirme örnekleri Şekil 13-16'da sunulmuştur.

4, 5 ve 6 Basamaklı Doğal Sayılar

Bir ilçede, ilçenin düşman işgalinden kurtuluşunu kutlamak için yapılan etkinliğe 999 kişi katılmıştır. Etkinliğe 1 kişi daha katılırsa etkinlikte bulunan kişi sayısı üç basamaklı bir sayı olarak ifade edilebilir mi? Nedenini açıklayınız.

(ATA Yayınevi, 2018, s.10)

Şekil 13. Konu Anlatımı İçinde Okuma Alt Boyutuna Örnek

Örnek

Üç bin yirmi bir

Seksen altı bin dört yüz üç

Beş yüz on sekiz bin iki yüz kırk sekiz

Yukarıda okunuşları verilen doğal sayıları yazalım. Doğal sayıların kaç basamaklı olduklarını belirleyelim.

• Üç bin yirmi bir: 3021

3021 doğal sayısı dört basamaklıdır.

• Seksen altı bin dört yüz üç: 86 403

86 403 doğal sayısı beş basamaklıdır.

• Beş yüz on sekiz bin iki yüz kırk sekiz: 518 248

518 248 doğal sayısı altı basamaklıdır.

(ATA Yayınevi, 2018, s.12)

Şekil 14. Konu Anlatımı İçinde Yazma Alt Boyutuna Örnek

Doğal Sayılarla Çıkarma İşlemi

Serpil, yaz tatili boyunca 2000 soru çözmeyi planladı. Serpil, 1205 soru çözdü.

Serpil, yaz tatili boyunca kaç soru daha çözmesi gerektiğini belirlerken hangi işlemi yapmalıdır? Açıklayınız.

(ATA Yayınevi, 2018, s.40)

Şekil 15. Konu Anlatımı İçinde Hesaplama Boyutuna Örnek

Etkinlik

Araç ve Gereç: 10 eş küçük kâğıt, kalem.

0	1	2	3	4
5	6	7	8	9

• 10 eş kâğıda rakamları yazalım.

• Kâğıtları, rakamlar görünmeyecek şekilde ters çevirelim.

• Üç adet kâğıt seçelim.

→ Seçtiğiniz kâğıtlardaki rakamlarla oluşturulabilecek en küçük doğal sayıyı not ediniz.

• Üç adet daha kâğıt seçelim.

→ Seçtiğiniz kâğıtlardaki rakamlarla oluşturulabilecek en küçük doğal sayıyı not ediniz.

→ Not ettiğiniz sayıları toplayınız.

→ Toplama işlemi yaparken kullandığınız yöntemi açıklayınız.

→ Aynı yöntemle dört basamaklı iki doğal sayı toplanabilir mi? Açıklayınız.

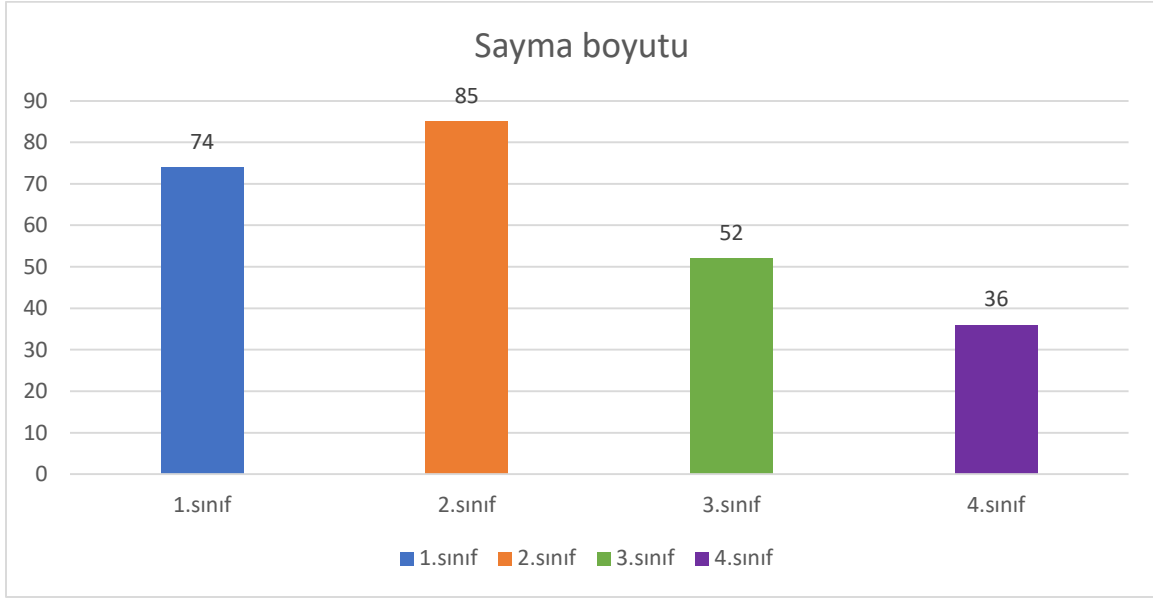
(ATA Yayınevi, 2018, s.34)

Şekil 16. Etkinlik/Örnek İçinde Hesaplama Boyutuna Örnek

Birinci Sınıftan Dördüncü Sınıfa Kadar Basamak Değeri Kavramının Boyutlarının Dağılımları

Araştırmanın son alt probleminde 1.sınıftan 4.sınıfa kadar sayılar öğrenme alanı içerisinde yer alan basamak değeri konusunun Rogers'ın (2014) sınıflaması çerçevesinde karşılaştırılması amaçlanmıştır. 1.sınıftan 4.sınıfa kadar olan ders kitaplarında Rogers'ın sayma boyutu açısından karşılaştırılmasına yönelik bulgular Şekil 17'de verilmiştir.

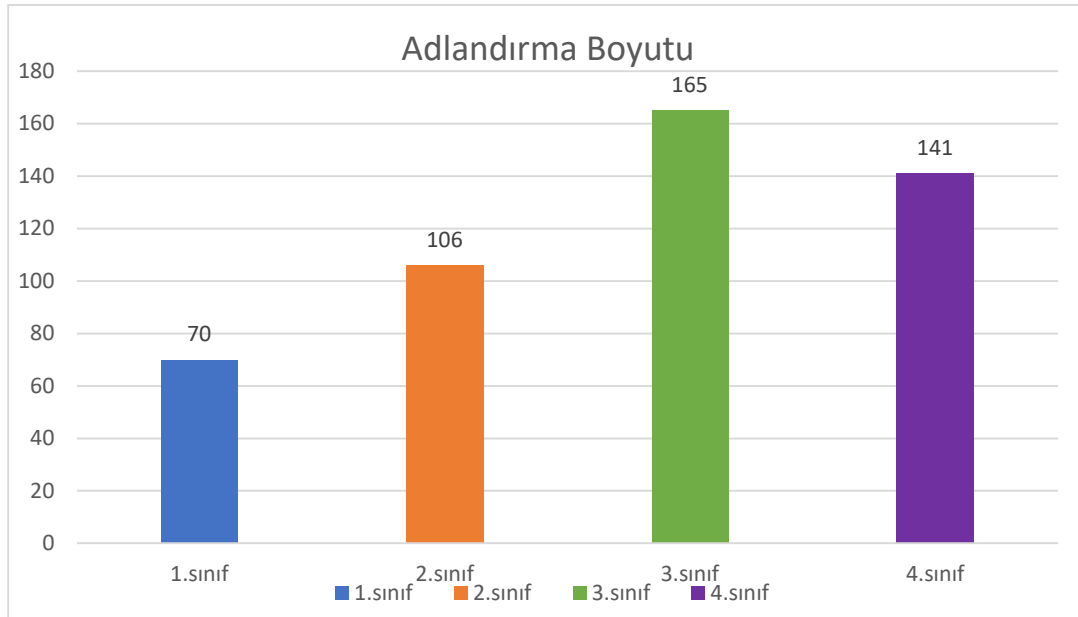

Şekil 17. 1-4.Sınıf Sayma Boyutunun Dağılımı

Şekil 17'ye bakıldığında “sayma” boyutunun 1.sınıfta konu anlatımı, etkinlik/örnek, ölçme ve değerlendirme içinde 74 kez yer aldığı görülürken, bu boyut 2.sınıfta 85 kez yer almaktadır. Sayma boyutu 3.sınıfta konu anlatımı, etkinlik/örnek, ölçme ve değerlendirme içinde 52 kez yer alırken, 4.sınıfta 36 kez yer almıştır. Sayma boyutunun sınıf seviyesi arttıkça kullanımının azaldığı tespit edilmiştir.

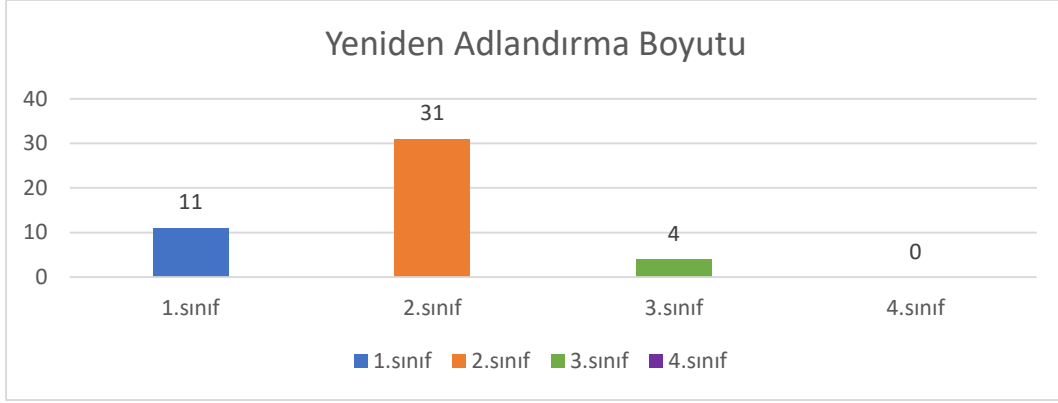
1.sınıftan 4.sınıfa kadar olan ders kitaplarında Rogers’ın adlandırma boyutu açısından karşılaştırılmasına yönelik bulgular Şekil 18’de verilmiştir.

Şekil 18. 1-4.Sınıf Adlandırma Boyutunun Dağılımı

Şekil 18’e bakıldığında “adlandırma” boyutunun 1.sınıfta 70 kez yer aldığı, 2.sınıfta ise 106 kez yer aldığı görülmektedir. Boyuta 3.sınıfta 165 kez yer verilirken 4.sınıfta 141 kez yer verilmiştir. Adlandırma boyutunun 1.sınıftan 3.sınıfa kadar arttığı görülmektedir.

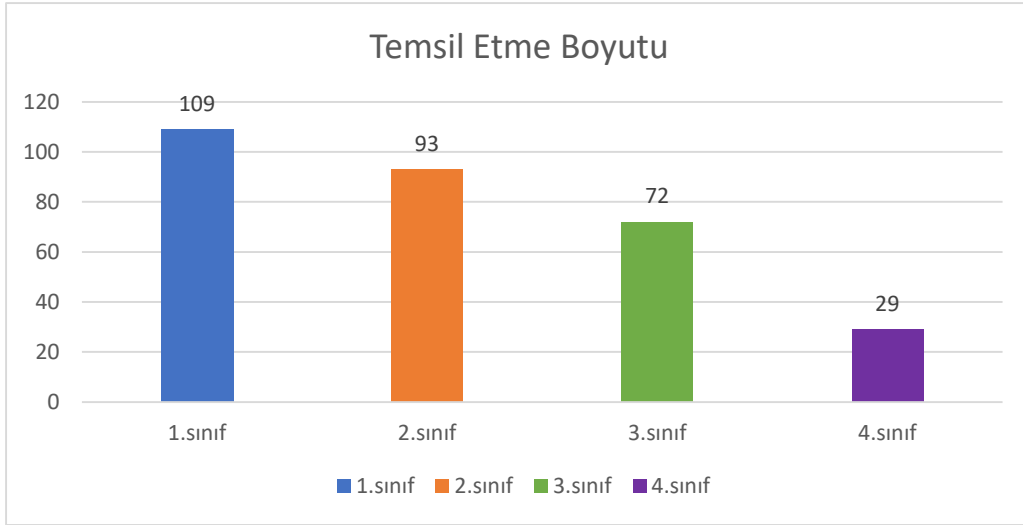
1.sınıftan 4.sınıfa kadar olan ders kitaplarında Rogers'ın yeniden adlandırma boyutu açısından karşılaştırılmasına yönelik bulgular Şekil 19'da verilmiştir.

Şekil 19. 1-4.Sınıf Yeniden Adlandırma Boyutunun Dağılımı

Şekil 19'a bakıldığında "yeniden adlandırma" boyutunun 1.sınıfta 11 kez yer aldığı, 2.sınıfta ise 31 kez yer aldığı görülmektedir. Boyuta 3.sınıfta 4 kez yer verilirken 4.sınıfta rastlanılmamıştır.

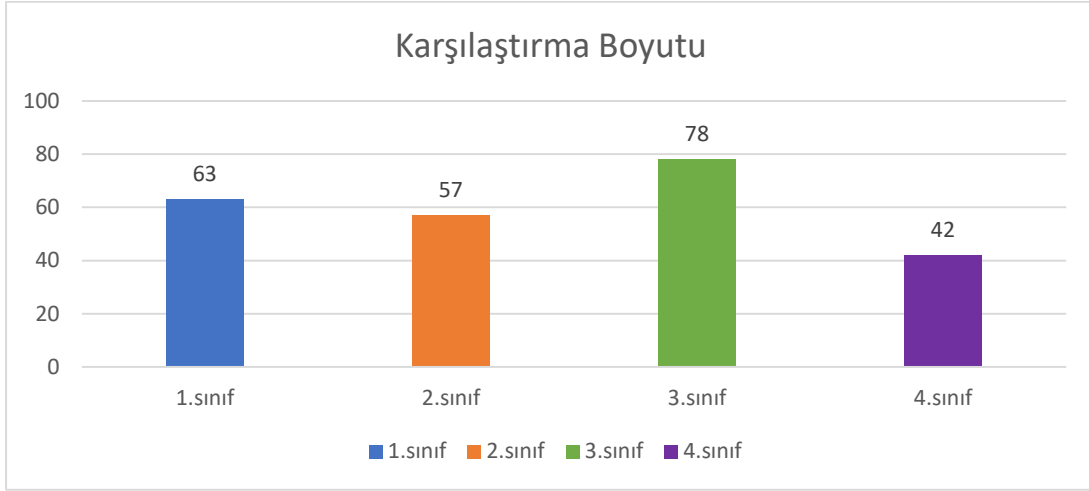
1.sınıftan 4.sınıfa kadar olan ders kitaplarında Rogers'ın temsil etme boyutu açısından karşılaştırılmasına yönelik bulgular Şekil 20'de verilmiştir.

Şekil 20. 1-4.Sınıf Temsil Etme Boyutunun Dağılımı

Şekil 20'ye bakıldığında "temsil etme" boyutunun 1.sınıfta 109 kez yer aldığı, 2.sınıfta ise 93 kez yer aldığı görülmektedir. Boyuta 3.sınıfta 72 kez yer verilirken 4.sınıfta 29 kez yer verilmiştir. "Temsil etme" boyutunun 1.sınıftan 4.sınıfa kadar azaldığı görülmektedir.

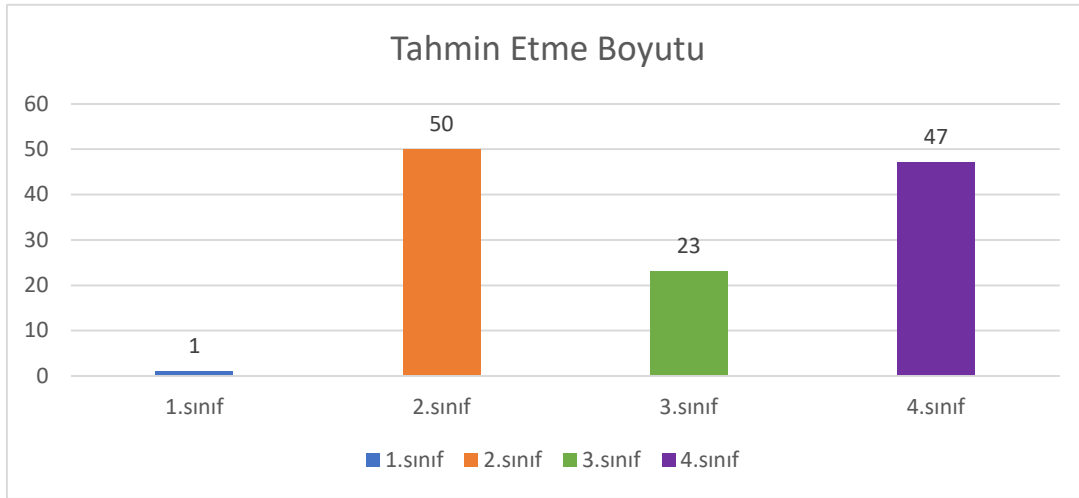
1.sınıftan 4.sınıfa kadar olan ders kitaplarında Rogers'ın karşılaştırma boyutu açısından karşılaştırılmasına yönelik bulgular Şekil 21'de verilmiştir.

Şekil 21. 1-4.Sınıf Karşılaştırma Boyutunun Dağılımı

Şekil 21'e bakıldığında "karşılaştırma" boyutunun 1.sınıfta 63 kez yer aldığı, 2.sınıfta ise 57 kez yer aldığı görülmektedir. Boyuta 3.sınıfta 78 kez yer verilirken 4.sınıfta 42 kez yer verilmiştir. "Karşılaştırma" boyutunun en fazla 3.sınıfta yer aldığı görülmektedir.

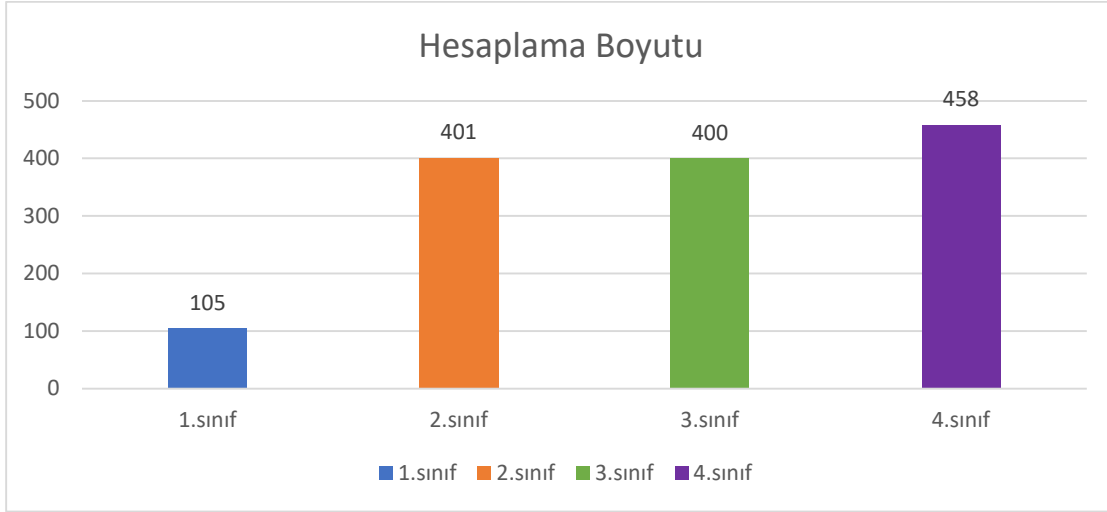
1.sınıftan 4.sınıfa kadar olan ders kitaplarında Rogers'ın tahmin etme boyutu açısından karşılaştırılmasına yönelik bulgular Şekil 22'de verilmiştir.

Şekil 22. 1-4.Sınıf Tahmin Etme Boyutunun Dağılımı

Şekil 22'ye bakıldığında "tahmin etme" boyutunun 1.sınıfta 1 kez yer aldığı, 2.sınıfta ise 50 kez yer aldığı görülmektedir. Boyuta 3.sınıfta 23 kez yer verilirken 4.sınıfta 47 kez yer verilmiştir. "Tahmin etme" boyutunun en fazla 2.sınıfta yer aldığı görülmektedir.

1.sınıftan 4.sınıfa kadar olan ders kitaplarında Rogers'ın hesaplama boyutu açısından karşılaştırılmasına yönelik bulgular Şekil 23'te verilmiştir.

Şekil 23. 1-4.Sınıf Hesaplama Boyutunun Dağılımı

Şekil 23'e bakıldığında “hesaplama” boyutunun 1.sınıfta 105 kez yer aldığı, 2.sınıfta ise 401 kez yer aldığı görülmektedir. Hesaplama boyutuna 3.sınıfta 400 kez yer verilirken 4.sınıfta 458 kez yer verilmiştir. “Hesaplama” boyutunun en fazla 4.sınıfta yer aldığı görülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Zengin bir basamak değeri kavrayışı için Rogers (2014) tarafından sunulan yedi bileşenli yapının (sayma, adlandırma, yeniden adlandırma, temsil etme, tahmin etme, karşılaştırma, hesaplama) ilkökul matematik ders kitaplarında ele alınışına yönelik ortaya konulan araştırma bulgularından elde edilen sonuçlar aşağıdaki gibidir:

1.sınıf ders kitabında *sayma* boyutuna yönelik ileri sayma çalışmaları geri sayma çalışmalarıyla karşılaştırıldığında görece daha fazladır. Geri saymaya yönelik uygulamaların, ileri saymaya göre konu anlatımı, etkinlik/örnek ve ölçme ve değerlendirme içerisinde az olduğu görülmüştür. Birinci sınıfa benzer şekilde 2.sınıf matematik ders kitabı incelendiğinde aynı durumun geçerli olduğu görülmektedir. Buradaki etkinlik/örnek ve ölçme değerlendirme içinde de geri sayma çalışmalarının ileri sayma çalışmalarına oranla daha az olduğu görülmektedir. Geri sayma alt boyutu konu anlatımı içinde yer almazken etkinlik/örnek ve ölçme değerlendirme içinde yer almıştır. Türkiye’de yapılan çalışmalarda mevcut araştırmadan elde edilen bulgulara paralel olarak öğrencilerin geri sayma çalışmalarında eksik olduğu ortaya konulmuştur (Paydar ve Işık Tertemiz, 2021). Bununla birlikte öğrencilerin soruların doğru çözümünde strateji olarak en az sayma stratejisini kullandıklarını görülmektedir (Kubanç, 2019). Bu durum Matematik Dersi Öğretim Programında 1. sınıflar için sadece “20’ye kadar (20 dâhil) ikişer ileriye, birer ve ikişer geriye sayar”(M.1.1.1.4) kazanımının olması durumuyla da açıklanabilir.

Hâlbuki geriye yönelik sayma çalışmaları ileriye yönelik sayma çalışmaları kadar büyük öneme sahiptir. Çünkü çıkarma işlemi ve bölme işlemleri öğrencilere kazandırılırken geriye doğru sayma becerisine sahip olmaları gerekir. Birgin, Gürbüz ve Memiş (2022) öğrencilerin sayma becerilerinin basamak değerini anlama ve doğal sayılarda toplama işlemi ile ilgili performansları arasında ilişkinin olduğunu ifade etmektedirler. Van de Walle vd. de (2012) sayma çalışmalarının BD anlayışının geliştirilmesinde ya da sayma/sayı kavramının geliştirilmesinde büyük öneme sahip olduğunu vurgulamaktadırlar.

Rogers’ın sınıflandırmasındaki “*adlandırma*” boyutu ele alındığında ise; 1.sınıf ders kitabında okuma ve yazma alt boyutlarına ait çalışmaların ağırlıklı olarak konu anlatımı ve ölçme ve değerlendirme içinde yer aldığı görülmektedir. 2.sınıfta okuma ve yazma boyutuna konu anlatımı içerisinde yer verilmezken etkinlik/örnek ve ölçme değerlendirme içerisinde daha çok yer verilmiştir. 3.sınıfta okuma ve yazma boyutunun tüm başlıklar altında ele alındığı görülmüştür. 4.sınıfta yazma boyutunun konu anlatımı içerisinde yer almadığı, diğer tüm başlıklarda ele alındığı tespit edilmiştir. Bu kapsamda adlandırma boyutunun okuma ve yazma alt boyutlarının tüm sınıf seviyelerinde yer aldığı söylenebilir.

Yapılan BD çalışmalarında öğrencilerin sayıları okuma ve yazma çalışmalarındaki başarıları farklılık göstermektedir. Örneğin Kubanç (2019) yapmış olduğu çalışmada öğrencilerin en yüksek başarıyı doğal sayıları okuma ve yazmaya yönelik kazanımlarda gösterdiğini ortaya koymuştur. Bu alandaki başka bir çalışmada öğrencilerin okuma (%88.8) ve yazma (%87.1) alt boyutunda tam öğrenme sınırına (en az %70) ulaştıklarını ortaya koymuştur (Paydar, 2018). Paydar ve Sarı'nın (2019) çalışması da bu sonuçları desteklemektedir. Buna karşın Keser'in (2021) 4.sınıf öğrencileriyle yürüttüğü çalışmada ise, öğrencilerin yarısının (%50) sözel olarak verilmiş sayının okunuşunu yazamama konusunda hata yaptığı ortaya konulmuştur.

Basamak değeri bileşenlerinin bir diğer boyutu olan *yeniden adlandırma* ise, 1.sınıf ders kitabında alışılmış şekilde ifade etme becerisi konu anlatımı ve ölçme değerlendirme içinde yer alırken, etkinlik/örnek içerisinde yer almadığı tespit edilmiştir. Yeniden adlandırma boyutunun diğer alt boyutu olan alışılmışın dışında ifade etme becerisine ise ders kitabı içerisinde yer verilmediği ortaya konulmuştur. 2.sınıf ders kitabı incelendiğinde alışılmış şekilde ifade etme becerisinin konu anlatımı hariç diğer başlıklarda ele alındığı belirlenmiştir. Bu sınıf seviyesinde de alışılmışın dışında ifade etme becerisine yer verilmediği görülmektedir. 3.sınıf ders kitabı incelendiğinde bu sınıf seviyesinde de alışılmış şekilde ifade etme becerisinin konu anlatımı hariç etkinlik/örnek, ölçme ve değerlendirme içerisinde yer aldığı tespit edilirken, alışılmışın dışında ifade etme becerisine yer verilmediği ortaya konulmuştur. 4.sınıfta ise yeniden adlandırma boyutuna ait alt boyutların ele alınmadığı tespit edilmiştir. Yeniden adlandırma boyutunun ders kitaplarında yer almaması Matematik Dersi Öğretim Programındaki (MDÖP, 2018) kazanımlara bağlanabilir. Çünkü MDÖP'e bakıldığında tüm sınıf seviyeleri için yeniden adlandırma boyutuna ait kazanıma yer verilmediği görülmektedir. Ülkemizdeki bu durumun farklı ülkelerin matematik programlarında da olduğu görülmektedir (Rogers, 2014; Shiellany ve Poniam, 2020). Hâlbuki Rogers (2014) basamak değeri bileşenlerinden yeniden adlandırma becerisinin zengin bir BD anlayışı için gerekli olduğunu, yeniden adlandırmanın öğrencilerin sayı sistemini anlamalarında kritik bir rol oynadığını ifade etmektedir. Nitekim Rogers (2014) yapmış olduğu çalışmada öğrencilerin iki basamaklı bir sayıyı yeniden adlandırmasını, dört basamaklı bir sayıyı okumaktan veya yazmaktan daha zor bulabileceklerini ortaya koymuştur. Benzer duruma ülkemizde yapılan çalışmalarda rastlanıldığı görülmektedir. Örneğin Kubanç (2019), öğrencilerin basamak değerine yönelik yapmış oldukları hata türlerinde en sık tekrarlanan hatalardan birinin alışılmışın dışında verilen sayıları yazamamak olduğu sonucunu ortaya koymuştur.

Temsil etme boyutu bakıldığında ise; ilkökul 1.sınıf ders kitabında standart/orantılı temsil alt boyutuna yer verildiği ancak standart/orantılı olmayan temsil alt boyutunun konu anlatımı, etkinlik/örnek, ölçme ve değerlendirme içinde yer almadığı görülmektedir. İlkokul Matematik Programına bakıldığında 1.sınıfta temsil etme boyutuyla ilgili bir kazanım olmadığı tespit edilmiştir. 2.sınıf ders kitabı incelendiğinde de temsil etme boyutunun standart/orantılı olmayan temsil alt boyutunun ele alınmadığı görülmektedir. Bu sınıf seviyesinde de standart/orantılı temsil becerisi içeren çalışmalar yer almaktadır. Ancak Rogers'a (2014) göre zengin bir BD kavrayışının oluşması için temsil etme boyutu gereklidir. Yapılan çalışmalarda bu görüşü destekler niteliktedir. Paydar (2018) çalışmada öğrencilerin doğal sayılarda basamakları kavramanın temsil etme boyutunda istenen öğrenme düzeyine ulaşamadıklarını tespit etmiştir. Öğrenciler verilen ifadeyi standart olmayan temsillerle gösterirken tam öğrenme düzeyine ulaşamamışlardır. Paydar ve Sarı'nın (2019) çalışması da benzer sonucu ortaya koymaktadır. Buna göre öğrencilerin çokluğu temsil etme çalışmalarında başarıları düşüktür. 3.sınıf ders kitabı incelendiğinde ise temsil etme boyutunun her iki alt boyutuna yer verildiği görülmektedir. 4.sınıf ders kitabında da hem standart/orantılı temsil etme hem de standart/orantılı olmayan temsil etme boyutları ele alınmıştır. Bu durumu çocukların somuttan soyuta geçişiyle ilişkilendirerek açıklamak da mümkün. Çünkü öğrencilerin deneyim kazandıkça, somut nesnelere ihtiyaç duymadığı ve bu dönemde zihinden işlem yapabildiği, belli çokluklara bakarak karar verdiği söylenebilir (Olkun ve Toluk-Uçar, 2018). Sınıf seviyesi arttıkça standart/orantılı temsil etme çalışmalarının azaldığı 3.sınıftan itibaren de standart/orantılı olmayan temsil boyutuna ait çalışmalara yer verildiği tespit edilmiştir.

Rogers'ın sınıflandırmasındaki *karşılaştırma* boyutu ele alındığında ise, 1.sınıf ders kitabında sayıların karşılaştırılmasındaki büyük, küçük ve arasında alt boyutlarının daha çok konu anlatımı ve ölçme ve değerlendirme içinde yer aldığı görülmektedir. Etkinlik/örnek içerisinde sadece büyük alt boyutuna yer verilmiştir. 2.sınıf ders kitabında ise, alt boyutların neredeyse tüm başlıklar altında ele alındığı tespit edilmiştir. Arasında alt boyutuna konu anlatımı içerisinde rastlanmamaktadır. 3.sınıf ders kitabında büyük ve küçük alt boyutlarına yer verildiği arasında alt boyutuna ait çalışmaların yer almadığı görülmektedir. 4.sınıf ders kitabında

da arasında boyutunun ele alınmadığı, küçük alt boyutuna da konu anlatımı içerisinde yer verilmediği tespit edilmiştir. Sınıf seviyesi arttıkça arasında alt boyutunun ele alınmadığı, birinci ve ikinci sınıfta da büyük ve küçük alt boyutuna arasında alt boyutuna göre daha fazla yer verildiği görülmektedir. Oysa çalışmalar öğrencilerin verilen ifadeyi büyükten küçüğe sıralama ve iki sayı arasındaki sayıyı bulma becerilerinde istenilen düzeye ulaşamadıklarını ortaya koymuştur (Paydar, 2018). Matematik Dersi Öğretim Programına bakıldığında 1. sınıflar için “Nesne sayısı 20’ye kadar (20 dâhil) olan bir topluluktaki nesnelerin sayısını belirler ve bu sayıyı rakamla yazar” (M.1.1.1.2) kazanımının açıklamasında "Önce", "sonra" ve "arasında" ifadeleri kullanılarak 20’ye kadar olan sayılar arasındaki ardışıklık ilişkisinin kavranması sağlanır” ifadesi yer almaktadır 2. sınıflar için .“100’den küçük doğal sayılar arasında karşılaştırma ve sıralama yapar” (M.2.1.1.7) kazanımı yer alırken, 3. sınıflarda ise “1000’den küçük en çok beş doğal sayıyı karşılaştırır ve sembol kullanarak sıralar” (M.3.1.1.5) kazanımına yer verilmiştir. 4. sınıf seviyesinde ise “En çok altı basamaklı doğal sayıları büyük/küçük sembolü kullanarak sıralar” ifadesi yer almaktadır (M.4.1.1.5) (MDÖP, 2018).

Diğer bir boyut olan *tahmin etmeye* yönelik bulgular ele alındığında, ilkökul 1.sınıfta bu beceriye neredeyse hiç yer verilmediği görülmektedir. Sadece işleme dayalı tahmin etme alt boyutu konu anlatımı içerisinde yer almaktadır. MDÖP’deki kazanımlara bakıldığında ise 1.sınıfta tahmin etme becerisine yönelik kazanımın olmadığı görülmektedir. Tahmin etme becerisine yönelik kazanımlar 2.sınıfta başlayıp 4.sınıfa kadar devam etmektedir. Van de Walle ve arkadaşlarına göre ise, iyi bir tahmin üretmek küçük çocuklar için oldukça zordur. Çocuklar tahmin veya yaklaşık kavramlarını kolayca kavrayamazlar. Bundan dolayı öğrencilerden bir tahminde bulunma isteği, bir sayıyı verme isteği değil yaklaşık kavramını anlamalarına yardımcı olacak şekilde olmalıdır (Van de Walle vd., 2012) Öğrencilere 2.sınıftan itibaren bir hesaplamayı, tahmin etmenin ne olduğu konusunda yardımcı olunabilir ve bu dönemde kullanışlı olabilecek tahmin stratejileri geliştirebilir ve ortaokul yıllarında kendi tahmin beceri ve stratejilerini geliştirip sürdürebilir (Van de Walle vd., 2012). Olkun ve Toluk-Uçar’a göre matematikte tahmin becerilerinin önemi büyüktür. Bir miktarı veya bir işlemin çözümünü tahminde bulunma sıradan bir olay değildir ve tahmin sonucunun kalitesi kişinin matematiksel bilgisinin niteliğiyle ilgilidir. *Hesaplama* boyutuna bakıldığında, 1.sınıf ders kitabında toplama ve çıkarma işlemine ait çalışmalar yer almaktadır. Bu sınıf seviyesinde çarpma ve bölme işlemi verilmediğinden bu alt boyutların olmaması beklenen bir durumdur. 1.sınıf ders kitabında toplama işlemine ait çalışmaların çıkarma işlemine göre daha fazla ele alındığı tespit edilmiştir. Alanyazında yapılan çalışmalar ise öğrencilerin en yüksek başarıyı doğal sayılar toplama işlemi alt öğrenme basamağında, en düşük başarıyı çıkarma işlemi alt öğrenme basamağında gösterdiğini ortaya koymuştur (Kubanç, 2012; Kubanç, 2019). 2.sınıf ders kitabı incelendiğinde ise toplama, çıkarma, çarpma ve bölme işlemlerine ait çalışmalara yer verildiği görülmektedir. Çalışmalar toplama ve çıkarma arasında dengeli dağılmış çarpma işleminin bölme işlemine göre daha fazla ele alındığı tespit edilmiştir. Yapılan araştırmalar öğrencilerin bölme işleminde zorlandıklarını ortaya koymaktadır (Kubanç, 2019, Paydar, 2018; Paydar ve Sarı 2019; Keser, 2021). Nitekim Paydar (2018) öğrencilerin bölme işlemine yönelik çalışmalarında tam öğrenme düzeyine ulaşamadıklarını ve yarıdan fazlasının (%68.3) yanlış ya da hatalı cevaplar verdiklerini tespit etmiştir. Mevcut çalışmalar bu hataları genellikle sıfırın yer tutuculuğu unutmama, verilen bölme işlemini devam ettiremememe, verilen ifadeye uygun bölme işlemini yapamama, işleme birler basamağından başlama olarak ortaya koymuştur (Keser, 2021; Kubanç, 2012; Paydar, 2018). Çarpma ve bölme işlemlerine ait algoritmaların geliştirilmesi toplama ve çıkarma algoritmalarına göre zordur (Olkun ve Toluk-Uçar, 2018). 3.sınıf ders kitabına bakıldığında toplama işleminin çıkarma işleminden, çarpma işleminin de bölme işleminden daha fazla ele alındığı görülmektedir. Bu sonuç alanyazındaki çalışmalarla örtüşmektedir. Paydar’ın çalışmasına göre (2018) öğrenciler çıkarma işleminde tam öğrenme düzeyine ulaşamamışlar, %31.6’sı yanlış ve hatalı cevaplar vermiştir. 4.sınıf ders kitabında da toplama işleminin çıkarma işlemine göre, çarpma işleminin de bölme işlemine göre daha fazla ele alındığı tespit edilmiştir.

Özetle, ders kitapları basamak değeri kavramını oluşturan 7 bileşenli yapı içerisinde incelendiğinde, yeniden adlandırma ve standart/orantılı olmayan temsil boyutunun konu anlatımı etkinlik/örnek, ölçme ve değerlendirme içerisinde oldukça eksik kaldığı görülmektedir. Mevcut literatür çalışmaları ise öğrencilerin basamak değeri konusunda özellikle “yeni adlandırma” ve “standart/orantılı olmayan temsil” boyutlarında hata yaptıklarını ortaya koymuştur (Paydar, 2018; Kubanç, 2019; Paydar ve Sarı, 2019). Bu durumu programda bu boyutların yeterli düzeyde yer almamış olması açıklayabilir. Rogers yapmış olduğu çalışmanın analizinde hiçbir müfredat çerçevesinin, basamak değerinin yedi yönünün tümünü kapsamlı bir şekilde ele almadığını veya basamak değerinin bireysel bileşenlerini tanımlamadığını ileri sürer (Rogers, 2014). Araştırma kapsamında ders

kitaplarında geriye sayma, alışılmışın dışında ifade, standart/orantılı olmayan temsil, ölçüme dayalı tahmin boyutlarının yeteri düzeyde yer almadığı ortaya konulmuştur. Özellikle alışılmışın dışında ifade ve standart/orantılı olmayan temsil zengin bir BD anlayışı için büyük öneme sahiptir. Bu açıdan ders kitapları yazılırken bunların göz önünde bulundurulması önemlidir. Ayrıca araştırma kapsamında Nevşehir ilinde okutulan özel ve devlet yayınevleri dikkate alınmıştır. İlkokullarda okutulan farklı yayınevlerine ait ders kitapları da incelenerek diğer kitaplar için de mevcut durumun incelenmesi sağlanabilir. Bu çalışma doküman analizi şeklinde yürütülmüş bir çalışmadır. Gelecekte Rogers'ın yapmış olduğu sınıflandırma dikkate alınarak deneysel bir çalışmayla BD anlayışı için geliştirilen bileşenli yapının etkililiği test edilebilir. Bunun yanı sıra öğretmenlerin basamak değeri kavramını verirken farklı boyutları göz önünde bulundurup vermesi tavsiye edilebilir. Ayrıca farklı ülkelere ait matematik müfredatında basamak değeri kavramının hangi boyutlarıyla ele alındığı karşılaştırmalı olarak araştırılabilir.

Kaynakça

- Arslan, S., & Ubuz, B. (2015). Matematiksel zorluklar ve çözüm önerileri. E. Bingölbali, M. F., Özmantar (Ed.), *Sayılarda basamak değeri ve öğrencilerin yaşadığı zorluklar*. (ss. 97-123). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Artut, P. D., & Tarım, K. (2006). İlköğretim öğrencilerinin basamak değer kavramını anlama düzeyleri. *Eğitimde Kuram ve Uygulama Dergisi*, 2(1), 26-36.
- Birgin, O., Gürbüz, R., & Memiş, K. Z. (2022). Performance of second-grade elementary school students on counting, place value understanding, and addition operation in natural numbers, *International Journal of Mathematical Education in Science and Technology*, 53(12), 3377-3392. doi.org/10.1080/0020739X.2021.1944680
- Cheng, F. S., & Ho, C. S. (1997). Training in place-value concepts improves children's addition skills. *Contemporary Educational Psychology*, 22(4), 495-506.
- Cooper, L. L., & Tomayko, M. C. (2011). Understanding place value. *Teaching Children Mathematics*, 17(9), 558-567.
- Dietrich F. C., Huber, S., Dackermann, T., Moeller, K., & Ficher, U. (2016). Place-value understanding in number line estimation predicts future arithmetic performance. *British Journal of Developmental Psychology*, 34(4), 502-517.
- Herzog, M., Ehlert, A., & Fritz, A. (2019). Development of a sustainable place value understanding. In A.Fritz, V. G. Haase, & P. Räsänen (Eds.), *International handbook of mathematical learning difficulties* (pp. 561-579). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-97148-3_33
- Keser, H. (2021). İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin basamak değeri kavramına yönelik yaptıkları hata türlerinin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi*, 7(1), 102-125.
- Kubaç, Y. (2012). *İlköğretim 1., 2. ve 3. sınıf öğrencilerinin matematik dört işlem konusunda yaşadığı zorluklar ve çözüm önerileri*. Yüksek Lisans Tezi Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elâzığ.
- Kubaç, Y. (2019). *Sınıf öğretmenlerinin matematik öğretiminde öğrenci başarısını değerlendirme durumlarının öğrenme yörüngesi odaklı incelenmesi*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Kubaç, Y., & Tertemiz N. (2019). The success of primary school 4th grade students in the "digit system" concept in natural numbers. *European Journal of Education Studies*, 6(4), 124-149. doi: 10.5281/zenodo.3334825 .
- Milli Eğitim Bakanlığı (2018). Matematik dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar). MEB Yayınları: Ankara
- Moeller, K., Pixner, S., Zuber, J., Kaufmann, L., & Nuerk, H. C. (2011). Early place-value understanding as a precursor for later arithmetic performance—A longitudinal study on numerical development. *Research in Developmental Disabilities* 32 (2011), 1837-1851.

- Olkun, S., & Toluk-Uçar, Z. (2018). *İlköğretimde etkinlik temelli matematik öğretimi*. Nevşehir: Genç Kalemler Yayıncılık.
- Paydar, S. (2018). *4. sınıf öğrencilerinin doğal sayılarda basamak değerini anlama düzeylerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Paydar, S., & Sarı, M. H. (2019). İlkokul ikinci ve üçüncü sınıf öğrencilerinin basamak değeri kavrayışları [Place value perceptions of primary school second and third grade students]. İçinde S. Olkun (Ed.), *İlköğretim çalışmaları bütünsel açıdan çocuk* (ss. 97-116). Pegem Akademi Yayıncılık. <https://doi.org/10.14527/9786058011410.06>
- Paydar, S., & Işık-Tertemiz, N. (2021). Dördüncü sınıf öğrencilerinin doğal sayılarda basamak değerini kavrama düzeylerinin incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1-20
- Price, P. (1998). Using place-value blocks or a computer to teach place-value concepts. *Mathematics Education I*, p.259.
- Rogers, A. N. (2014). Investigating whole number place value assessment in Years 3-6: Creating an evidence based Developmental Progression. Doctoral Dissertation, School of Education College of Design and Social Context RMIT University, Australia.
- Ross, S. H. (1986). The development of children's place value numeration concepts in grades two through five. *Paper presented at the annual meeting of the American Educational Research Association*, San Francisco, CA.
- Ross, S., & Sunflower, E. (1995). Place-Value: Problem-solving and written assessment using digit correspondence tasks. *The 17th Annual Meeting of the North American Chapter of the International Group for the Psychology of Mathematics Education*. Columbus, OH.
- Sarı, M. H., & Olkun, S. (2019). Relationship between place value understanding, arithmetic performance and mathematics achievement in general. *İlköğretim Online*, 18(2), 953-958. <https://doi.org/10.17051/ilkonline.2019.562086>
- Sarı, M. H., Herzog, M., Olkun, S., & Fritz, A. (2021). Validation of a model of sustainable place value understanding in Turkey. *International Electronic Journal of Mathematics Education*, 16(3), em0659. <https://doi.org/10.29333/iejme/11295>
- Shiellany, S., & Poniam, B. (2020). An analysis of place value content in the curriculum 2013 thematic textbooks for grades 1 and 2. *Jurnal Riset Pendidikan Matematika*, 7(1), 88-96.
- Şimşek, H., & Yıldırım, A. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Van de Walle, J., Karp, K., & Bay-Williams, J. (2012). *İlkokul ve ortaokul matematiği gelişimsel yaklaşımla öğretim*. S. Durmuş (Çev. Ed.), Nobel Yayıncılık.

EXTENDED SUMMARY

In this research, it is aimed to examine the presentation of the concept of place value in natural numbers in primary school mathematics textbooks in terms of the process of place value understanding.

In this study, document analysis, which is one of the qualitative research methods, was used. In this direction, primary school 1-4 used in the study in the 2020-2021 academic year. The first grade mathematics textbook was examined in terms of "place value understanding". The study was analyzed using descriptive analysis. The reason for using descriptive analysis in the study is that Rogers' (2014) classification (counting, representing, renaming, comparing, naming, estimating and calculating) was used.

According to the findings obtained from the study; the counting dimension was included in lectures, activities/examples, and assessment and evaluation in all primary school mathematics textbooks (1-4th grade). It has been determined that this dimension is mostly included in the 2nd grade. It has been determined that the sub-dimension of this dimension, "counting down" studies, is given less space than counting up studies. The other dimension of Rogers' classification is naming dimension 1-4. It is included in all primary school mathematics textbooks. This dimension has been included in the books from the 1st grade to the 3rd grade, increasing. While the renaming dimension was included in the primary school 1st, 2nd and 3rd grade mathematics textbooks, it was not included in the 4th grade mathematics textbook. It has been revealed that the dimension of representation, which is another dimension, is present at all class levels, and as the class level increases, the dimension of representation decreases. However, it was determined that the sub-dimension of the representation dimension, "standard/non-proportional representation", was not included in the 1st and 2nd grade textbooks, while the "standard/proportional representation" dimension was given very little place in the 3rd and 4th grade textbooks. Another dimension of classification is the comparison dimension, which is included in all grade levels of mathematics textbooks. Notable in this dimension; In the lecture, activity/example and measurement-evaluation, the most numbers are compared by using the "large" sub-dimension, and the "between" and "small" sub-dimensions are given less place. Considering the estimation dimension; It is seen that he is not at the 1st grade level. The reason for this can be expressed as the increase in the student's age level will increase the estimation skill. When the textbooks are examined, it is seen that the sub-skill of "operational estimation" is included. The computational dimension, which is another dimension of the classification, has been included in all grade levels with the increase in the arithmetic operation skills of the students. However, these arithmetic operations were not included in the 1st grade mathematics textbook, since multiplication and division were not included in the mathematics curriculum.

According to the findings of the study, the "extraordinary expression" of the renaming dimension and the "standard/non-proportional representation" dimension of the representation dimension were relatively less in mathematics textbooks compared to the other sub-dimensions. Studies in the literature emphasize the importance of these two sub-dimensions in order to fully understand the concept of place value (Rogers, 2014). The results of the studies conducted in Turkey also revealed that one of the most frequently repeated mistakes in the types of mistakes made by the students regarding the place value is not being able to write the numbers given out of the ordinary (Kubanç, 2019). Similarly, Paydar's (2018) study revealed that primary school students made mistakes in the sub-dimension of renaming, in the sub-dimension of unusual expression. The reason for this is that the acquisitions related to this dimension are not included in the mathematics curriculum. The "standard/non-proportional representation" sub-dimension of the representation dimension is also rarely mentioned in the textbooks. According to Rogers (2014), the dimension of representation is necessary for the formation of a rich understanding of place value. Studies conducted in our country have revealed that students cannot reach the desired learning level in terms of comprehending the digits in natural numbers and representing them (Paydar, 2018). The study of Paydar and Sari resulted in a similar way. According to this study, students' success in representing the multiplicity is low. Another result of the study reveals that the "subtraction" and "division" sub-dimensions belonging to the "Calculation" dimension are less common in the books compared to the "addition" and "subtraction" sub-dimensions. Despite this situation, it has been revealed that the development of algorithms for multiplication and division operations is difficult compared to addition and subtraction algorithms (Olkun & Toluk-Uçar, 2018). This result is in line with the studies in the literature. According to Paydar's study (2018), students could not reach the full learning level in the subtraction process, 31.6% of them gave wrong and incorrect answers. Studies reveal that students have difficulties in the division

process (Kubanç, 2019, Paydar, 2018; Paydar and Sarı 2019; Keser, 2020). As a matter of fact, Paydar (2018) determined that students could not reach the full learning level in their studies on division and more than half (68.3%) gave wrong or incorrect answers. Existing studies have revealed these errors as forgetting the placeholder of zero, not being able to continue the given division operation, not performing the division operation in accordance with the given expression, starting the operation from the ones digit (Keser, 2021; Kubanç, 2012; Paydar, 2018). In the 4th grade textbook, it has been determined that addition is handled more than subtraction, and multiplication is handled more than division. As a result, according to Rogers (2014), the "standard/non-proportional representation" and "renaming" dimensions required for a rich place value concept are missing in primary school mathematics textbooks. In order to give these dimensions exactly, changes can be made in the mathematics curriculum and the textbooks can be arranged accordingly.

TOPLUM ÇEVİRMEMLİĞİNİN TOPLUMSAL DEĞİŞİM SÜRECİNDEKİ ROLÜ THE ROLE OF COMMUNITY INTERPRETING IN SOCIAL CHANGE

Coşkun DOĞAN

Trakya Üniversitesi

Eğitim Fakültesi

coskundogan@trakya.edu.tr

ORCID: 0000-0002-6072-2721

Geliş Tarihi:

28.01.2023

Kabul Tarihi:

20.03.2023

Yayın Tarihi:

31.03.2023

Anahtar Kelimeler

Toplum çevirmenliği, Toplumsal değişim, Kültürlerarası iletişim

Keywords

Community interpreting, Social change, Intercultural communication

ÖZ

Toplumsal değişim, toplumların varlıklarını devam ettirebilmeleri için bir gerekliliktir. Toplumların yaşamsal ihtiyaçları değişimin yönünü belirlemektedir. Bu bağlamda, toplumun her bir bireyinin farklı özellikleri olmasına karşın, onları bir arada tutan değerlerin de zaman içerisinde değişmesi kaçınılmazdır. Doğal olaylar ve farklı toplumların aralarında gerçekleşen iletişim ve paylaşımlar toplumsal değişimin temelini oluşturmaktadır. Bu nedenle, toplumsal değişim farklı boyutlarıyla hemen her bilim dalını ilgilendirmektedir. Toplumsal değişimler, tarihsel süreçte çok önemli zamanlarda hızlı şekillerde ortaya çıktığı görülmektedir. Dünyada yaşanan yeni gelişmeler, toplumların yaşam biçimlerinin, tutum ve davranışlarının değişimine neden olmaktadır. Tüm insanlığı ilgilendiren olaylara karşı çözüm şekilleri, toplumlararası iletişimle gerçekleşmektedir. Farklı toplumlar arasında gerçekleşecek iletişimin anahtarı ortak dildir. Diğer bir deyişle farklılıkların buluşmasını sağlayan çeviridir. Çeviri, toplumsal değişimlere kaynaklık eden en önemli olgulardan biridir. Teknolojik gelişmelerin beraberinde getirdiği hızlı iletişim ve ulaşım olanakları, çeviri eyleminin kapsam alanını genişletmiştir. Sözlü çevirinin alt gruplarından biri olan toplum çevirmenliği, toplumsal değişimlere kaynak olan olaylarda etkin şekilde kullanılmaktadır. Özellikle uluslararası sorunların çözümünde, farklı sosyo- kültür yapıya sahip toplumlar arasında uyumun gerçekleşmesi için, toplum çevirmenliği önemli rol oynamaktadır. Bu çalışmada, toplumsal değişim ile toplum çevirmenliği arasında gerçekleşen ilişkiye vurgu yapılmaktadır.

ABSTRACT

Social change is a necessity for societies to continue their existence. The vital needs of societies determine the direction of change. In this context, although each individual of the society has different characteristics, it is inevitable that the values that hold them together will change over time. Natural events and communication and sharing between different societies form the basis of social change. For this reason, social change concerns almost every branch of science with its different dimensions. It is seen that social changes occur in rapid ways at very important times in the historical process. New developments in the world cause changes in the lifestyles, attitudes and behaviors of societies. The solutions to the events that concern all humanity are realized through inter-communal communication. The key to communication between different societies is the common language. In other words, it is the translation that brings the differences together. Translation is one of the most important phenomena that are the source of social changes. The rapid communication and transportation opportunities brought by technological developments have expanded the scope of translation action. Community interpreting, which is one of the subgroups of interpreting, is used effectively in events that are the source of social changes. Community interpreting plays an important role, especially in the solution of international problems, for the realization of harmony between societies with different socio-cultural structures. In this study, the relationship between social change and community interpreting is emphasized.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1243775>

Atıf/Cite as: Doğan, C. (2023). Toplum çevirmenliğinin toplumsal değişim sürecindeki rolü. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 13(1), 687-697.

Giriş

Her toplumun kendine özgün yaşamsal değerleri ve deneyimleri vardır. Toplumlar, süreç içerisinde yaşadıkları coğrafyanın koşullarına göre, yaşam biçimlerini belirlemişlerdir. Bu bağlamda her toplumun olaylara yaklaşım biçim ve değerlendirmeleri, buna paralel olarak ifade biçimleri farklılık kazanmaktadır. Toplumların yaşamları yaşadıkları uygarlık düzeylerine göre, zamansal olarak değişim göstermektedir. Toplumsal değişim, bireylerin yaşamının değişimidir. Ancak toplumun üyeleri de, kendi yaşadıkları yer ve süreç içerisinde kabul edilebilir tutum ve davranışları sergilemek zorundadır.

Tarihsel süreç içerisinde dünyada kurulmuş oldukça çok devletler, imparatorluklar ve çeşitli medeniyetlere bağlı farklı toplumsal yapıya sahip toplumlar var olduğu görülmektedir. Bu toplumlar dış dünyaya kapalı, farklı toplumlarla fazla ilişkisi olmayan toplumlardır. Bu anlamda da toplumlararası etkileşim söz konusu değildi. Dış dünyaya kapalı ve kendi içine dönük olarak yaşayan toplumlar çok az değişim göstermektedir. Ancak toplumlararası ilişkilerin zaman içerisinde artması, karşılıklı iletişim ve sonucunda da etkileşimi getirmiştir. Yeni fikirlerin ve sanatların tanınması, toplumların değişimine etki ettiği görülmektedir. Her toplumun kendini yenilemesi veya değiştirmesi eski olanı arkasında bırakması anlamına gelmektedir. Aksi halde içerisinde yaşanan zamanın dışına itilecektir.

Bu yüz yılda teknoloji alanında yaşanan hızlı gelişmeler, toplumsal gereksinimlerin değişimini şekillendirmiştir. Bu bağlamda toplumsal yapılar da bu değişimlerden doğrudan etkilenmiştir. Farklılaşan toplumsal yapılar, toplumsal değerlerin değişimine de neden olmuşlardır. Toplumsal değerlerin değişimlerine uyum sağlamak, bireyin toplumdaki soyutlanmaması için gerekli bir olgudur. Bu anlamda bireyin, dünyayı algılamasını sağlayan kültür, toplumun tarihsel bir ürünü ve toplumsal değerler bütünüdür. Her ne kadar toplumsal değerlerin değişimi söz konusu olsa da devamlılığının sağlanması gerekmektedir. Toplumsal değerlerin özgünlüğü değişen koşullar çerçevesinde yeniden uyarlanması düşünülmelidir. Her bir toplumun özgünlüğünün yok olmaması, farklılıkların anlaşılmasına bağlıdır. Toplumların karşılıklı etkileşiminin olduğu yerde mutlaka çeviri vardır. Bu anlamda çevirinin ve özellikle de farklılıkların ortak dili olan toplum çevirmenliğinin rolü büyüktür.

Çeviri, farklılıkların bir araya gelmesi ve birbirlerini anlamak için ihtiyaç duydukları dilsel bir eylemdir. Anlaşılmayanı anlaşılır kılmak, farklı toplumların kendi kültürel özgünlüklerinin tanınmasına yardımcı olmak çevirinin işidir. Farklılıklar arasında ortak buluşma noktası olan çeviri eylemi insanlık tarihi ile var olmuştur. İnsan medeniyetinin gelişmesine ve toplumların değişimine paralel, gittikçe kapsam alanı da genişlemiştir. Dünyada yaşanan hızlı ulaşım ve iletişim olanakları nedeniyle, çeviri eylemi, son yüzyılda özgün bir bilim dalı insanlığa çeşitli alanlarda hizmet vermektedir. Çeviri artık sadece bir dilsel eylem olmaktan çok, farklılıkları uzlaştıran ve onları kültürlerarası boyutta etkileşimini sağlayan kültürlerötesi bir arabulucu konumundadır. Bu bağlamda çevirinin alt gruplarından biri olan toplum çevirmenliği, toplumsal değişimlere paralel, oldukça sık kullanılan bir çeviri türü olarak kullanılmaktadır.

Toplumsal Değişim ve Özellikleri

Toplumun her bir bireyi, o toplumun bir yapı taşı olabilmesi için, toplumun ait değerleri, toplumsal kurumlar aracılığı ile öğrenmesi gerekmektedir. Bireyden, bu değerleri davranış ve tutum şeklinde toplumda kabul gördüğü şekilde uygulaması beklenmektedir. Ancak insan doğası gereği, düşünen ve düşüncesini dil yoluyla karşısındakine ifade edebilen bir varlıktır. Bu düşünceden hareketle, sadece kendi toplumundan değil, ilişki kurabildiği, farklı yaşamsal deneyimlere sahip toplumlardan da etkilenmekte ve değişim göstermektedir. Sadece insanlar arası etkileşim değil, doğal olaylarda toplumları belli değişim içerisine girmeye zorlamaktadır. Toplumsal değişim, TDK (Türk Dil Kurumu) sözlüğünde “Toplumun siyasal, sosyal ve ekonomik gelişme ve değişimlere paralel olarak gösterdiği eğilim” şeklinde tanımlanmıştır. Sosyolojinin ana konularından biri olan toplumsal değişim hakkında sosyoloji sözlüğünde şu şekilde bir tanım mevcuttur. ” Toplumsal değişim kuramları şimdilerde, küresel toplum düzleminden aile düzlemine kadar çok geniş bir alandaki fenomenleri (kısa ve uzun vadeli, büyük ve küçük ölçekli değişimleri) kapsamaktadır”. Toplumsal değişimler birden değil, zaman içerisinde gerçekleşmektedir. Bu değişim her zaman toplumları olumlu ve ileri yöne doğru değil, bazen de buldukları durumdan daha olumsuz ve geriye doğru da götürebilmektedir. Bir toplumdaki değişim, doğal felaketler nedeniyle yaşanan olumsuzluklar sonucu da olabildiği gibi, toplumun bilgi ve yaşamsal deneyimlerinin artması nedeniyle de gerçekleşebilmektedir. Toplumsal değişim, birden olmamakla birlikte belli bir zaman içerisinde

hayata geçmektedir. Toplumda yaşanan değişim her zaman ilerleme şeklinde gerçekleşmemekte bazen de toplumsal yaşamın gerilemesi söz konusu olmaktadır. Toplumsal değişim, bir toplumdaki toplumsal ilişkilerde, kurumlarda ve yapıda belirli bir durumdan ya da varlık biçiminden başka durum ya da biçime geçişe "toplumsal değişim" (<https://tr.wikipedia.org/wiki>) şeklinde ifade edilmiştir.

Tarihsel açıdan geriye doğru bakıldığında toplumların çok ciddi değişimler yaşadığı görülmektedir. Bu değişimler halen devam etmektedir ve edecektir. Bunun en temel nedeni, hemen hemen her alanda insanoğlunun yaşadığı gelişmelerdir. Toplumsal değişim, insan yaşam düzenini doğrudan olumlu ya da olumsuz şekilde etkilemektedir. Düzenin değişmesi, genelde zorunlu nedenlere dayalı olarak gerçekleşmektedir. Siyasal nedenlerden kaynaklanan değişimler, toplum yapısını yakından etkilemektedir. Tüm insanlığı ilgilendiren yaşanmış toplumsal olaylar, toplumsal değişimin ana kaynağını oluşturmaktadır. Toplumsal değişim, teknolojik, ekonomik ve kültürel nedenlere dayalı olarak gerçekleşebilmektedir. Her değişimde de toplumun fiziksel olarak nüfus yapılarında artış ya da azalışlar göze çarpmaktadır. Özellikle günümüzde yaşanan küreselleşme ve çeşitli nedenlere bağlı uluslararası göç olayları, toplumların fiziksel değişimi bakımından toplumsal değişimle ilgili gösterilecek en iyi örneklerdir.

Toplumsal değişim, zamansal açıdan farklı alanlarda özgün hareketlilik olabileceği gibi, sadece bazı toplumsal alanlarda çok genel değişim olayları olarak da meydana gelebilmektedir. Bu açıdan toplumsal değişim değerlendirildiğinde, toplumda gerçekleştiği süreç, derinlik, hız, şekil ve amaç yönleriyle ele alınmaktadır. Bu bağlamda toplumda baskın değişim olarak "evrim", "gelişme", "ilerleme", "reform", "devrim" ve "çöküş" gibi kavramlar ortaya çıkmaktadır. Sonuç da toplum içerisinde yaşanan değişimler her türlü farklılaşmaları gündeme getirmektedir (Akyüz 1992:270).

Toplumsal değişimin özellikleri, değişimin yaşandığı yer, oluş şekli ve zaman aralığı şeklinde sıralama yapılabilir. Toplumsal değişim, planlanmış veya planlanmamış şekilde de gerçekleşebilmektedir. Bu bağlamda değişimin planlanmamış şekli, doğal felaketler (sel, deprem, yangın gibi) ve yaşamsal alanlarla ilgili bilgisizlik sayılabilirken; planlanmış değişim ise, yönetimlerin toplumu geliştirmek amacıyla yaptıkları bilinçli projeler, diğer ülkelerle işbirliği ve etkileşimler, kültürel değişim araçlarıdır (küreselleşme, medya gibi). Toplumsal değişimlerin belli bir süresi ya da hızı belli değildir. O an ki durum ve koşullara göre değişebilmektedir. Toplumsal değişimin özelliklerini Jeanne H. Ballentine & Floyd M. Hammac (2001:396) şu şekilde sıralamıştır.

- Değişimin kimliği; dönüşüme uğrayan belli bir toplumsal olguyu belirtmektedir.
- Değişimin düzeyi; belirli bir değişimin olduğu konumu belirtmektedir,
- Değişimin süresi; belirli bir değişimin kabul edildikten sonra ne kadar zaman etkisinin sürdüğünü ifade etmektedir.
- Değişimin yönü; değişimdeki gelişme ya da gerileme, ilerleme ya azalmayı belirtmektedir.
- Büyüklük, azar azar veya marjinal, derinlemesine ya da devrimci olarak tanımlanabilmektedir.
- Değişimin hızı; hızlı veya yavaş gibi rastgele bir ölçüğe dayanabilmektedir.
- Değişimin etki alanı; Değişimin kapsadığı alan ya da değişimin devinimselliğini belirtmektedir.

Toplumsal değişimler, toplumların karşılaşmaları ve birbirlerini karşılıklı etkilemeleri sonucunda daha büyük iş ve düşünce birliği yapmalarıyla da meydana gelmektedir. Tarihte yaşanan büyük toplumsal dönüşümler, yeni fikir ve değerler etrafında toplumların birleşmesine kaynaklık etmişlerdir. Tarihte yaşanılmış her çağa uygun toplum yapısı söz konusu idi. Bu yapı her bir topluma ait değer yargıları ile örgülenmiştir. Çeşitli nedenlere dayalı olarak bu değerler değiştikçe, toplumsal değişimde bu oranda gerçekleşmektedir. Toplumsal değişimler, çağın anlayışı ve düşünceleri doğrultusunda olmaktadır.

Çeviri ile Toplumsal Değişimin İlişkisi

Küreselleşen ve kitle iletişim araçlarının hızla arttığı dünyada oldukça hızlı bir değişim yaşanmaktadır. Bu değişim, toplum yaşamını da derinden etkilenmektedir. Teknolojinin insanlığa sunduğu hızlı erişim ve ulaşım, toplumların yaşadıkları ulusal sınırların dışına çıkmadan gerekli tüm bilgilere ulaşılabilmesine olanak sağlamaktadır. Özellikle küreselleşmenin en önemli unsuru olan medya, toplumlararası etkileşimin ve toplumların değişimine yönelik büyük rol oynamaktadır. Medyanın bireyler üzerindeki sihirli gücü dildir ve dilin anlaşılır kılınması da çevirinin görevidir. Çeviri eylemi toplumların değişimine kaynaklık etmektedir.

Çevirinin toplumsal değişime katkısı oldukça büyüktür. Çeviri araştırmaları artık toplumsal olaylarla inilti olarak çalışmalara yönelmiştir. Çünkü çeviri, ne dilsel bir eylemdir, ne sadece çevirmenin ürünüdür, ne metne bağlı bir olgudur, ne de belli bir süreçte gerçekleştirilecek dilsel aracılıktır. Çeviri eylemi ve sonuçları toplumu derinden etkilemektedir. Bu anlamda da toplumun değişimine kaynaklık eden bir etkinlik olarak görünmektedir. Çeviri eylemi, her yönüyle toplumsal yaşamın merkezindedir (Artı, 2014:36).

İnsanlığın tarih sahnesine bakıldığında, her toplumun bir başka toplumdaki etkilenerek belli bir uygarlık düzeyine ulaştığı görülmektedir. Uygarlaşmak değişimi gerektirmektedir. Gelişim sadece bilgide olmamaktadır. Bilginin yaşam içerisinde uygulandığı toplum içerisinde de değişim söz konusudur. Bu bağlamda, farklı toplumlar arasında her ne kadar çatışmalar olmuşsa da, ondan daha çok etkileşim olmuştur. Bunun en güzel örneği İspanya'daki Toledo kentinde kurulan çeviri okuludur. İspanya'da hüküm sürmüş ve daha sonra tarihten silinmiş İslam Endülüs devletinin kültür merkezi olan Toledo, Avrupa toplumunun değişimine öncülük etmiş bir şehirdir. Toledo Çeviri Okulu, Batıda Rönesans'ın ilk temellerini atan bir çeviri merkezidir (Eruz, 2003:42).

Özellikle batıda tarihte yaşanan toplumsal değişim sürecinde olayların, farklı medeniyetlerin katkısıyla gerçekleştiği görülmektedir. Değişimler, çeviri eyleminin aracılığı olmuştur. Örneğin eski Yunan uygarlığının ekonomisinin ve kültürünün üstünlüğü, çeviri etkinliği ile gerçekleşmiştir. O dönemlerde Yunanlılar, yazıyı, temel tıp bilgilerini, pozitif ilimlerin bilgilerini (astronomi, aritmetik, geometri gibi), Mezopotamya'da kurulmuş Babil ve Mısır uygarlıklarında çeviri yoluyla edinmiştir. Yunanlıların, çeviri yoluyla, bu bilgilerle birlikte askeri ve ticari alanlarda da güç kazandığı bilinen ve yadsınmaz bir gerçekliktir (Yazıcı, 2010:39).

Çeviri eylemi, tarihsel süreç içerisinde, toplumların değişimine ve ulus ötesine açılmasına katkı sunan bir olgudur. Toplumların değişim bağlamında yaşadıkları büyük uyanışların temelinde çeviri eylemini, değişimi tetikleyen en büyük unsur olarak görmek yerinde olacaktır. Çeviri eylemi, toplumsal değişimlerin ilham kaynağını oluşturmaktadır. Özellikle tanınmayı tanıtmak, bilinmeyeni açık hale getirmek çeviri eyleminin yaratıcı gücünü göstermektedir. Toplumları etkileyen ve değişimine neden olan, farklılıkları buluşturma özelliği çevirinin en büyük gücü niteliğindedir. Örneğin Eski Yunan uyanışı Anadolu, Fenike, Mısır Çevirileriyle; Türk Uygur uyanışı, Hint, İran Nasturi çevirileriyle; İslam uyanışı Yunan (Nasturi, Yakubi), Hint çevirileriyle; yeni Garp uyanışı (Rönesans) İslam (Türk, Arap, Acem), Yahudi, Yunan çevirileriyle (Ülken, 2016:5) mümkün olmuştur. Orta çağdan Avrupa'nın çıkışı, Hristiyan dini ile ilgili Reform hareketleri; Tanzimat döneminde, Osmanlı İmparatorluğu'nun yenileşme hareketlerinde; Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun temellerinde ve daha nice toplumsal uyanış ya da değişim hareketlerinin temelinde yapılan çok zengin çevirilerin katkısı büyüktür.

Rönesans, geçmişten günümüze etkisi olan çok büyük bir toplumsal değişimlere zemin hazırlamıştır. Avrupa'da başlayarak dünyada o günün tüm uluslarını etkileyen Rönesans hareketi, Eski Yunan'dan beri görülen toplumsal uyanışların en kapsamlısıdır. Hristiyan aleminde hakim olan Latincenin kültürel ürünleri (sanat ve edebiyat kültürü, o dönemde çok ileri seviyede olan İslam uygarlıklarının pozitif ilimleri ve felsefesiyle birleşti. Bu buluşmayla birlikte, sanat somut belirsizlikten, felsefede soyut yapaylıktan kurtulmuştur. Gerçeği sadece soyut olanda arayan İslam kültürü ile gerçeği yalnız somut olgularda arayan Latin kültürü birbirlerini tamamladı. Büyük toplumsal değişimlere neden olana bu karşılaşma, çeviri aracılığı ile gerçekleşmiştir (Ülken, 2016: 215).

Toplumlar farklı medeniyetlerin kapısını aralayan ve toplumların etkileşimini sağlayan çeviri eylemi, sadece toplumların yaşam biçimini değil, düşünce biçimlerini de yakından etkilemiştir. Daha önceleri kendiliğinden oluşan, fakat özellikle II. Dünya savaşıdan sonra kavram olarak adlandırılan ve zengin batılı toplumların farklı kültürlerle toplumlarını çeşitlendirmek istemeleri, çokkültürlü toplum yapılarını ortaya çıkarmıştır. Gönüllü veya zorunlu olarak farklı kültürlerden toplumların, coğrafik olarak süreklilik arz eden yer değiştirmeleri ve göç alan ülkelere yerleşmeleri, toplumların kaynaşması ve uyumlu yaşaması bakımından çeviri eylemini gerekli kılmıştır. Çeviri eylemi farklı toplumları ortak bir noktada buluştururken hem bir dil uzmanı hem de bir toplum bilimci olarak hareket etmektedir. Farklı kültürlerden gelen insan topluluklarının bir arada yaşaması demek, birbirlerini etkilemesi ve toplumsal yapılarının değişmesi anlamına gelmektedir. Çevirinin buradaki rolü, çok dilli ve kültürlü toplum yaşamına katkı sunmaktır. Ayrıca küreselleşme ile oldukça sık yaşanan uluslararası iş ilişkilerinde yaşanan toplumsal etkileşimlerde çevirinin gerekliliği tartışılmaz bir gerçekliktir.

Dünyadaki tüm toplumların yaşam şekillerini etkileyen önemli olayların çözümü için yapılacak ortak bilimsel çalışmalarda da çevirinin rolü yadsınmaz. Çeviri eylemi, toplumlarının değişimine her alanda kaynaklık etmektedir. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte, bu yüzyılda çok kültürlü ve dili ortak yaşam alanları oluşmuştur. Bu toplumların iletişiminin sağlanması, çeviri olgusuna hayati bir önem kazandırmıştır. Çeviri olgusunun sadece

dilsel aracılık boyutundan sıyrılarak, uluslararası ilişkilerin yoğun olduğu, iş ve bilimsel alanlarda yer alması, çeviri eyleminin daha kuramsal bir yapıya yönelmesine neden olmuştur (Yücel, 3016:315).

Toplumsal değişime kaynaklık eden çeviri eylemi, dünyanın en eski insanî etkinliğidir. İnsanlığın gelişimine paralel olarak gösterdiği değişimlere uygun olarak çevirinin işlevi de değişmiştir. İlk başlarda sadece dilsel işlevi söz konusu iken, bir dönem büyük toplumsal uyanışları tetiklemiş, sanayileşme ile birlikte toplumlararası bilimsel konuların paylaşımına yardımcı olmuştur. Küreselleşme ile çalışma alanı gittikçe genişleyen ve tüm bilimsel alanların disiplinlerarası ortak çalışma yapması gereken çeviri eylemi, ayrı bir bilimsel disiplin olarak araştırmalara konu olmuştur. Özellikle Çeviri- Toplumbilim ilişkisi, çevirinin toplumsal ve kültürel boyutunu göstermektedir. Bu bağlamda çevirinin bir alt çalışma şekli olan toplum çevirmenliğinin toplumsal değişim ve işleyişindeki rolünü ön plana çıkarılmıştır.

Toplum Çevirmenliğinin Tanımı ve Çalışma Alanları

İnsanlığın var olduğundan beri kullanılan çeviri eylemi, bilimsel alanların oluşmaya başlamasıyla birlikte, önce sosyal bilimlerin alanında, daha sonra bilimsel alanların özgünleşmeye başlamasıyla birlikte dilbilimin bir alt disiplini olarak görülmeye başlanmıştır. Ancak son yüzyıl çeyreğinde dünyada yaşanan hızlı gelişmelere paralel, çeviri eyleminin üstlendiği görevler ve diğer bilimsel disiplinlerle işbirliği, çeviri eyleminin dilbilimden çok farklı bir anlayışa sahip olduğu görülmüştür. Bu nedenle çeviri eylemi kendine özgün ayrı bir bilimsel alan olarak “çeviribilim” adı altında bilim dünyasında yer almıştır. Sözlü ve yazılı çeviri alt iki ana başlık altında araştırmalar yapılan çeviribilim alanı, dünyada yaşanan olaylarla birlikte kapsam alanı gittikçe genişlemektedir.

İnsan ile toplum arasında bilimsel düzeyde yeni bir çeviri anlayışı içerisinde gerçekleştirilen toplum çevirmenliği, 2004 yılından beri, birçok bilimsel alanda yapılan çalışmalara katkı sunmuş ve bu anlamda bilim adamlarının ilgisini çekmiştir. Toplum çevirmenliği aynı yıl hak ettiği değeri görerek literatürde yerini almış ve büyük ilgiyle karşılanmıştır. Bu yıldan itibaren de toplum çevirmenliği ile ilgili, bilimsel düzeyde kitaplar yazılmış ve araştırmalar yapılmıştır (Pöchhacker, 2012:7).

Çeviri eyleminin toplumsal yaşamdaki rolü, çeviri alanında sosyolojik bir bakış açısı oluşturmasına neden olmuştur. Bu yeni düşünce çevirinin toplumsal yapının içerisinde olmasını gerekli hale getirmiştir. Özellikle, son çeyrek yüzyılda yapılan çeviri araştırmalarında, çeviri eyleminde kültürel boyutun dışında toplumsal yaklaşıma da ihtiyaç duyulduğu vurgulanmıştır. Asıl olan çevirinin dilsel aktarım dışına çıkarak, dillerin kültürel yönünü ve buna bağlı olarak da her dilin kültürünün günlük yaşam içerisinde uygulandığı toplum yapısını da araştırma konusu gerekliliğini ortaya koymasındadır. Bu bağlamda çeviri eylemi, yeni paradigma değişimi ile birlikte, kendi eylem alanını yeniden belirlemiştir.

Toplumsal yaşam içerisinde pratikte uygulanan kültürel öğelerin toplumun yapısıyla bir mozaik şekline bürünmüştür. Toplumsal yaşamın merkezinde varsayılan çeviri eyleminin de kültürel ve sosyal uzantılarını birbirinden farklı değil, her birini diğerinin bir parçası olarak görmek ve bu anlamda süreç- sonuç ilişkisinin gerçekleştiği olgu gibi kabul etmek yerinde olacaktır. Çeviri sosyolojisinin araştırma alanı, somut olguların anlık toplumsal eylemlerinin incelenmesi iken, çeviri kültürü ise, çeviri sosyolojisinin sonucunda olan olayların ve ortaya çıkan yapısal ilişkilerin incelenmesi anlamına gelmektedir. Bu düşünceden hareketle, çeviri eylemi çeviri sosyolojisi için eş zamanlı, çeviri kültürü için de art zamanlı olarak gerçekleşmektedir. Bu bakış açıları çevirinin toplumsal bağlamda olan işlevini göz önüne sermektedir. Dolayısıyla toplumbilim de kültür de insanı ve insan topluluklarını incelemektedir (Arı, 2014:40).

Çeviri eyleminin toplumsal ve kültürel bağlamda; farklı dil ve kültüre sahip birey ve toplumlar arasında üstlenmiş olduğu aracılık rolü, çeviri anlayışına yeni bir boyut kazandırmıştır. Sözlü çevirinin bir alt türü olan Toplum Çevirmenliği, farklı dilleri konuşan toplumların anlaşmasında sadece dilsel aracılık değil, toplumların bir arada bulunmasına ve uyum içerisinde yaşamalarına katkı sunacak bir görev yürütmektedir. Toplumbilim alanında çalışan araştırmacılar, küreselleşmenin berberinde getirdiği çeşitli toplumsal sorunların çözümünde toplum çevirmenliği yürüten kimselerden yardım almaktadırlar.

Çeşitli nedenlere dayalı olarak dünyada yaşanan toplumsal değişimlerin açıklanmasında, kültür ve toplumbilim anlayışı ile çeviri eylemi gerçekleştiren toplum çevirmenliğine ihtiyaç duymaktadır. Çeviri alanında gelişen bu yeni eğilim toplum çevirmenliğidir. Toplum Çevirmenliği, sözlü yapılan konferans çevirmenliği ile başlamış ve anında yapılan bir çevirmenlik türüdür. Son yıllarda toplum çevirmenliği toplumsal değişimlere paralel olarak

yeni bir eğilim olarak kapsam alanı genişlemekte ve gelişmektedir. Bunun temelinde dünyada yaşanan ekonomik, siyasal ve kültürel alanlarda olan olumlu değişimlerdir. Bu bağlamda yaşanan toplumsal değişimler de toplum çevirmenliğini gerekli kılmaktadır. Toplum çevirmenliği paradigması, teori ve modelleri metodolojik paradigmaların bilim olarak düşünülen olguların ve eşzamanlılıkla yüz yüze olan bir disiplindir (Moser- Mercer, 2012: 57).

Toplum çevirmenliği, farklı dil ve kültürlerle sahip toplumların ulusal ve uluslararası hareketliliklerinden dolayı ihtiyaç duyulan bir çeviri eylemidir. Bu hareketlilikler, özellikle uluslararası düzeyde zorunlu veya gönüllü göçler sonucu oluşmaktadır. Bir diğer nedeni ise, bugün dünyayı iletişim ve ulaşım hızı anlamında küçük bir köy haline getiren küreselleşmedir. Bu her iki olgunun da toplum yapılarının değişimine büyük etkileri olmaktadır. Farklı sosyo- kültürel yapıya sahip toplumların aynı coğrafyada bir arada birlikte yaşam sürdürme istek veya zorunlulukları, birçok toplumsal sorunu da beraberinde getirmektedir. Çokkültürlü bir yapıya sahip olan ülkelerin, kendi ülkesi dışından gelen farklı toplumlardan kimselerin, kamu hizmetlerini sunabilmeleri için, toplum çevirmenlerine gerek duymaktadır. İlk başlarda gönüllülük esasına göre yapılan toplum çevirmenliği, zamanla farklılıklara yönelik hizmet veren her kurumun ihtiyaç duyduğu alan haline gelmiştir.

Bugünün dünyasında ülkeler, oldukça büyük uluslararası spor, konferans etkinlikleri düzenlemektedir. Bu organizasyonlar, farklı kültürlü ve dilli insanların belli süreler için bir araya gelmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda organizasyonun düzenlendiği yerel yönetimlerin sunduğu kamu hizmetlerinin uygulanmasında toplum çevirmenliğinin kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca yabancı ülkelerde ya da çokkültürlü yapıya sahip ülkelerde (Kanada ve Avustralya gibi) toplum çevirmenliği, devlet kurumlarında oluşan iletişim sorunlarını ortadan kaldırmak için kullanılmaktadır. Kamu Hizmeti Çevirmenliği de denilen toplum çevirmenliği, nüfus yapısının çeşitliliği olan Avustralya'da oldukça etkin kullanılmaktadır (Doğan, 2015: 62).

Toplum çevirmenliği, belli bir mekânda ve düzenli olarak yapılan bir çeviri türü değildir. Farklı dil ve kültürlerle sahip herkese yönelik, insan hakları çerçevesinde buldukları durum içerisinde toplum çevirmenliği hizmeti sunulmaktadır. Özellikle uluslararası düzenli veya düzensiz göç hareketliliklerinde, göçmenlerin her anlamda ihtiyaçlarının giderilmesi bağlamında kamusal hizmetlerden faydalanması ve geldikleri ülkenin kamu düzenine uygun davranmaları konusunda toplum çevirmenleri önemli rol oynamaktadır.

Toplum çevirmenliğinin sunacağı hizmetler çerçevesindeki çalışma alanları gittikçe genişlemektedir. Topluma yönelik verilecek zorunlu sözlü çeviri hizmetleri, insan hakları açısından düşünüldüğünde, ihtiyacı olan tüm insan ve insan topluluklarına yönelik uygulanmak zorundadır. Bunlar, göçmenler, mülteciler, sığınmacılar, engelliler, hastalar, yabancı ziyaretçi ve öğrenciler, dinsel, kültürel ve etnik azınlık grupları vb. olarak sıralanabilir. Toplum çevirmenliği hizmeti alacak kişiler içerisinde oldukça büyük yaşamsal ihtiyaçları olan afetzedeler de eklenmelidir. Bu bağlamda ulusal ve uluslararası yardım kuruluşları adına çalışan sağlıkçılar, eğitimciler, hukukçular gibi sivil toplum örgütlerinde çalışanlar da kamu kurum ve kuruluşların sunacağı hizmete gereksinim duyacaklardır. Bu hizmetlerin aksamadan gerçekleşmesi, sözlü çeviri uygulamalarını yanında bir toplumbilimci olarak da görev alan toplum çevirmenlerinin çalışmalarına bağlıdır (Kurultay/Bulut, 2012:7).

Toplum çevirmenliğinin çalışma alanları gittikçe büyümektedir. Dünyada artık bir meslek olarak görülen toplum çevirmenliği, her alanda farklı kültür ve toplum yapılarını tanıyan bir uzmanlık gerektiren uğraş haline gelmiştir. Toplum çevirmenliğinin adı farklı dillerde farklı adlar verilerek ifade edilmektedir. Örneğin: İngilizcede “community interpreting”, “public service interpreting”, veya “Liaison Interpreting” /Fransızca “interprétiariat communautaire”, Almanca’da “Sprach-und Kulturmittler”, “Sprach-Integrationsmittler” veya “Gemeindedolmetscher”, Avusturya’da “Kommunal Dolmetscher” ve İsviçre’de ise “Interkultureller Übersetzer” veya “Interkulturelle MediatorInnenen” olarak bilinmektedir. Ancak tüm hepsinin yürüttüğü görev, Toplum Tercümanlığının üstlendiği görev ile eşdeğerdir. Bir meslek olarak icra edilen ve kapsam alanı genişleyen toplum tercümanlığının şu andaki çalışma alanlarını Doğan (2015), Sağlık Alanında Toplum Çevirmenliği, Mahkemede Toplum Çevirmenliği, Spor Alanında Toplum Çevirmenliği, Afette Toplum Çevirmenliği, Çatışma Ortamında Toplum Çevirmenliği, Düzensiz Göçmenlere Yönelik Toplum Çevirmenliği şeklinde belirtmiştir.

Özellikle afette toplum çevirmenliğinin, son dönemlerde dünyada ve Türkiye’de yaşanan büyük depremlerle birlikte yaşamsal bir gerekliliğinin olduğu görülmüştür. 1999 Marmara bölgesi depreminden sonra, afet durumlarında rehber çevirmenlik konusunda İstanbul Üniversitesi Çeviri Bölümü, Çeviri Derneği ve İstanbul Sivil Savunma Müdürlüğü arasında bir protokol yapılmıştır (Doğan, 2015:64). Bu bağlamda, gönüllü rehber çevirmenler, yabancı kurtarma ekipleri, afetin yaşandığı ülkeye geldikleri andan itibaren onlarla birlikte olacaklar

ve arama kurtarma çalışmalarının iletişimsel yönden sağlıklı bir şekilde yürütülmesinde yardımcı olacaklardır. Ayrıca afet sonrası yaşanan, ihtiyacı olan kimseler yaşamsal malzemelerin dağıtımında toplum çevirmenliğinin önemi yadsınmaz. Bu alanda çeviri çalışması yapacak kimselerin karşılaşacağı zor durumlar ve görev çeşitliliği çalışma koşullarını zorlaştırmaktadır. Çevirmenlerin sadece yabancı bir dili iyi bilmesinin yanında, ilgili afet konusunda da bilgi sahibi ve deneyimi olması beklenmektedir (Kurultay/Bulut, 2012:84).

AFAD (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı) strateji belgesinde yer alan Afette Rehber Çevirmenlik Organizasyonu (Doğan, 2015:65) toplum çevirmenlerinin bir çatı altında toplanmasını sağlamıştır. Gönüllü olarak yapılan toplum çevirmenliği, bu iş için zaman ayırmanın yanında afet alanında bizzat çalışmayı da gerektirmektedir. Bu anlamda, Türkiye'nin deprem gerçeği düşünüldüğünde, afet konusunda eğitim almış ve çeşitli tatbikatlara katılarak belge almış ve ayrıca afet anında hemen organize olabilecek toplum çevirmenleri örgütlenmeleri önemlidir.

Toplum Çevirmenliği ve Toplumsal Değişime Etkisi

Farklı dil ve kültüre sahip toplumlar arasında yapılan dilsel aktarım, farklılıkları bir ortak yerde buluşturma eylemidir. Bu ortak yer çeviri eyleminin kendisidir. Ancak çeviri eyleminin yapılaş şekli, toplumsal uzlaşma açısından önemlidir. Özellikle dünyada yaşanan baş döndürücü uluslararası hareketlilik, farklı sosyo- kültürel dokuya sahip toplumların eskiye oranla daha çok ve hızlı karşılaşmalarına neden olmaktadır. Kültürlerarası bu karşılaşmalar toplumlararası daha fazla etkileşimi beraberinde getirmektedir. Bugünün toplum ve bireyleri için zaman çok önemli olduğu için, toplumlararası etkileşimin, çabuk anlamaya ve anlaşılmaya yönelik dilsel aktarımı gerektirmektedir. Bu bağlamda yazılı çevirinin yerine sözlü çeviri tercih edilmektedir.

Her koşulda ve yerde çeviri eylemini gerçekleştirilen toplum çevirmenliği, sözlü olarak yapılmaktadır ve farklı kültür ve toplum yapılarını tanımaları beklenmektedir. İşte bu anlamda toplum çevirmenliği tam olarak bugünün toplumlarının dilsel ihtiyaçlarını karşılayacak bir sözlü çeviri şeklidir. Küreselleşme ve göç gibi kültürel değişim araçlarının neden olduğu toplumsal hareketlilikler sonucunda bir araya gelen farklı kültürel yapıya ve sosyal dokuya sahip topluluklar, çeviri eyleminin de aracılık rolünün değişmesini zorunlu hale getirmiştir. Bu durum, çevirmenin dilsel aracı konumundan çıkarmış, bir kültür ve toplumbilimci olmasını gerektirmiştir. Bu anlamda, çok kısa bir süredir kavram olarak gündeme gelen toplum çevirmenliğinin, çeviribilimin içerisinde sosyo- kültürel bağlamda işlevini yerine getiren bir ayrı alan olarak çalışmasına olanak sağlamıştır (Doğan, 2020: 75).

Herhangi bir müdahale olmadan, önceden belirlenmiş belli amaçlar doğrultusunda oluşan toplumsal değişim, toplumun yenileşme hareketleri olarak adlandırılmaktadır. Bu planın toplumun bireylerine aktarılması, toplum bilimcilerin olduğu kadar farklı sosyo- kültürel yapıları tanıyan toplum çevirmenlerinin de görevidir. Toplumun yenileşerek değişiminin beraberinde getireceği sıkıntuların çözümünde ve yeni kavramların topluma katacağı faydaların açıklamalarının yapılmasında toplumbilim uzmanı olan toplum çevirmenleri etkili olmaktadır,

Dünyada, çeşitli nedenlere dayalı olarak yaşanan insan hareketlilikleri, farklı kültürlere sahip toplulukların bir araya gelmesini sağlamıştır. Bu durum çeviri eyleminin gerekir işlevi olan dilsel aracılık rolünü değiştirmiştir. Toplum çevirmenliği, günün koşullarına uygun olarak ihtiyaç duyulan yerlerde yapılmaktadır. Özellikle göç hareketliliği esnasında ve sonrası sorunların çözümünde büyük rol oynamaktadır. Bu anlamda toplum çevirmenleri, yabancı dil bilmenin yanında, aynı zamanda çok güçlü ve geniş kapsamlı bir eğitim alt yapısına sahip olması beklenmektedir (Doğan, 2017: 68).

Toplumun yeniden yapılandırmak için yapılan reform hareketlerinin temelinde yatan istenen ve özlenen değişimlerin uygulanmasında toplum çevirmenlerinin donanımlarından ve saha çalışmalarında fayda sağlanabilmektedir. Hangi alanda yenileşme gerekiyorsa, farklı toplumların uygulamaları örnek alınarak, topluma uyumlu bir şekilde kabullendirilmesi toplum çevirmenliğinin görevidir. Çünkü onların farklı toplumların değer yargılarını yakından tanımaları söz konusudur. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra çeviri konusuna öncelik vermiştir. Özellikle batı kaynaklı eserlerin çevirileri Türkçeye çevrilmiştir. Yeni bir toplum oluşturmak için yapılacak reformlar için yapılacak batı kaynaklı çeviriler gerekiyordu. Bu nedenle, o dönemin batı kültürünü ve toplum yapısını tanıyan şair ve yazarlar bu toplumsal görevi üstlendiler. Onların her biri dönemin toplum çevirmeniydi.

Yeni kurulmuş Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yaptığı işlerden biri toplum yapısını değiştirmek için toplumsal yeni dönüşümlere kaynaklık edebilecek devrimler yapmaktı. Böylelikle Cumhuriyetin temelleri sağlamlaştıracak ve

yeni yetişen nesilde batılılaşma yolunda mesafeler kat edeceklerdir. Bu bağlamda dönemin aydınları harekete geçerek Avrupa kültürünün kaynaklarını öğrenmeye çalışmışlardır. Özellikle dünya klasikleri ile birlikte antik Yunan ve Latin eserleri de çevrilmiştir. Çeviri çalışmaları için devlet eliyle Milli Eğitim bünyesinde Tercüme Bürosu (1940-1967) kurulmuştur. Bu büroda Sabahattin Eyüboğlu ve Nurullah Ataç gibi Türk edebiyatına büyük eserler kazandırmış kimselerde görev almışlardır. Tercüme Bürosu Türk toplumunun batılılık yönünde değişimi yönünde oldukça etkili olmuştur (Boymak, 2005:57).

Bireyler doğdukları ve varlıklarını sürdürdükleri toplumların bir üyesi olmaktadır. Bu üyelik toplumun değer ve normlarını öğrenmekle iniltidir. Çeşitli toplumsal kurumlar aracılığı ile öğrenilen toplumsal değerler, yaşam içerisinde uygulamaya konulmakta ve buna göre toplumun onayladığı davranış ve tutumlar sergilenmektedir. Ancak insanoğlu her zaman ait olduğu toplum içerisinde kalmamaktadır. Özellikle kalıcı şekilde yer değiştirmeler yani göçler ve küreselleşme insan topluluklarını, kendilerine yabancı olan kültür ve toplum içerisinde bulmalarına ve onları yeniden toplumsallaşma zorunda bırakmaktadır. İşte böyle durumlarda toplum çevirmenliği, değişimin getirdiği sorunların çözümünde anahtar rolü oynamaktadır.

Sonuç

Her canlı, yaşamını sürdürdüğü zaman içerisinde gerek fiziksel, gerek biyolojik, gerek bilişsel, gerek mekânsal olarak belli değişimler yaşamaktadır. Bu değişimler, canlıların yaşam kalitesini doğrudan etkilemektedir. İnsanoğlunu diğer canlılardan ayıran düşünme ve düşüncesini dilsel olarak ifade etme yeteneği sayesinde, yaşam içerisinde değişimler yaşamaktadır. Toplumsal bir varlık olan insan, bu değişimleri toplumsal anlamda etkilenmektedir. Toplumsal değişimler, farklı toplumlarla düşünsel anlamda etkileşimlerle gerçekleşmektedir. Düşüncelerin ifade buluşunu dil gerçekleştirmektedir. Bu anlamda dillerin anlaşılması ve ortak bir noktada bulması toplumsal değişimler için gereklidir.

Yüzyılın bilişim, iletişim ve ulaşım olanaklarının en üst seviyede hızlı oluşu, toplumların çok daha kolay etkileşimini sağlamıştır. Toplumlar arasındaki etkileşimin en önemli parçaları dilsel olarak anlaşabilmek ve anlayabilmektir. Bu da çeviri ile olanaklı bir durumdur. Çeviri eyleminin toplumsal değişim için gerekliliği yadsınamaz bir gerçekliktir. İnsanlık tarihi, çevirinin toplumsal dönüşümler de yaşamsal önemde olaylara kaynaklık ettiği örneklerle doludur. Bu anlamda çeviri, her çağda varlığını sürdüren ve medeniyetlerin buluşma noktasıdır.

Çeviribilimin özgün bir bilimsel alan olarak ortaya çıkmasıyla birlikte, çeviri eyleminin çalışma alanlarının kapsam alanı oldukça genişlemiştir. Çeviri eyleminin sadece bir dilsel eylem olmadığı ve yaratıcı bir yönünün olması, diğer bilim dalları ile disiplinlerarası araştırmaların içerisine sokmuştur. Farklı kültürlerarası bir eylem olarak görülen çeviri eyleminin gerçekleştiği ve çeviri ürününün ortaya çıktığı yer, toplumsal bağlam içerisinde yer almaktadır. Bu anlamda çevirinin toplumsal boyutu, çeviribilimine yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. Çeviribilimin sosyo-kültürel yönelimi sözlü çevirinin alt ögesi olan toplum çevirmenliğini bir uzmanlık alanı olarak ortaya çıkarmıştır.

Aslında, insanlık tarihi kadar eski olan toplum çevirmenliği, gönüllülük esasına dayanan ve her yerde gerçekleştirilen çok sıradan bir sözlü çeviri olarak görülmüştür. Ancak uluslararası ilişkilerin yoğunlaşması, toplumlararası etkileşimin artması ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte hızlı erişim olanakları, toplum çevirmenliğini, toplumlar için bir gereksinim haline getirmiştir. Farklılıklar arasında bir köprü görevi olan toplum çevirmenliği, yalnızca dilleri değil, dillerin aracısı olduğu kültürleri ve bu kültürlerin uygulandığı toplum yapısını da tanımayı gerektirmektedir. Bu düşünceden hareketle, toplum çevirmenleri çok donanımlı birer toplumbilimci olarak görülmektedir.

Değişimlerin yaşandığı toplumlarda, toplum için yeni olan her olgunun kabullenilmesi için anlaşılması gerekmektedir. Değişim yaşanan alanlarda eski ile yeni olanın uyumu için, toplumda olumlu bir algının oluşturulması çok önemlidir. İşte bu anlamda toplum çevirmenliği devreye girmektedir. Toplumun değişimlere ayak uydurması için gerekli çalışmaların önderliğini, çokkültürlü ve farklılıkları tanıyan toplum çevirmenleri yapmaktadır. Toplum çevirmenleri, değişimlerin meydana geldiği toplumlarda, yeniliklerin içselleştirilmesini sağlayan toplum bilimcilerdir.

Kaynakça

- Akyüz, H. (1992). Eğitim sosyolojisinin temel kavram ve alanları üzerine bir araştırma, Milli Eğitim Basımevi.
- Arı, S. (2014). *Çeviri sosyolojisi*, Aylak Adam Kültür Sanat Yayıncılık.
- Ballentine Jeanne H. & Hammac, Floyd M. (2001). The sociology of education: a systematic analysis. Prentice Hall, Englewood Cliffs,
- Boymak, N. (2005). *Modernlik ve çeviri, şiir çevirileri bağlamında Can Yücel'in çeviri anlayışı ve modernlikle ilişkisi*, [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi
- Doğan, Aymil (2015). *Sözlü çeviri çalışmaları ve uygulamaları*. Siyasal Kitapevi.
- Doğan, C. (2017). *Edirne özelinde düzensiz göçmenlerin tercümanlık boyutunda sorunları ve çözümünde toplum tercümanlığının rolü*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Sakarya Üniversitesi
- Doğan, C. (2020). *Toplum çevirmenliği kuramdan uygulamaya*. Sakarya Yayıncılık.
- Erdoğan, Ö. B. (2021). Çeviri sosyolojisi odağında göç olgusu ve güç ilişkileri: Türkiye’de Suriyeli mültecilerin toplum çevirmenleri. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Erol, N. (2011). Toplumsal değişme ve eğitim: “temel ilişkiler, çelişkiler, tartışmalar. *Akademik Bakış Dergisi*, 5(9), 109-122.
- Eruz, S. (2010). *Çokkültürlülük ve çeviri: osmanlı devleti'nde çeviri etkinliği ve çevirmenler*. Multilingual Yayınları.
- Kurultay, T. & Bulut, A. (2012). Toplum çevirmenliğine yeniden bakışta afette rehber çevirmenlik. *İstanbul Üniversitesi Çeviribilim Dergisi*, 6, 75-102.
- Moser- Mercer, B. (2012). Identifying and interpreting scientific phenomena. *Advances in interpreting research: Inquiry in action*, 47-58.
- Ozankaya, Ö. (1973). Toplumsal değişme üzerine düşünceler (yaşamı değiştirmek, yasayı değiştirmektir). *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 28(03) 35-55.
- Özkalp, E. (2003). Kültür. E. Özkalp (Ed.), *Davranış Bilimlerine Giriş* içinde. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Pöhhacker, F. (2012). Toplum çevirmenliği. *İstanbul Üniversitesi, Çeviribilim Dergisi*, 6(2), 75-102
- Ülken, H. Z. (2016). *Uyanış devirlerinde tercümenin rolü*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Sertifika No: 29619.
- Yazıcı, M. (2004). *Çeviri Etkinliği*. Multilingual Yayınevi.
- Yazıcı, Mehmet (2013). Toplumsal değişim ve sosyal değerler. *Journal of Turkish Studies*, 8(8). 1489-1501.
- Yücel, Faruk (2016). *Çevirinin tarihi*. Çeviribilim Yayınları.
- <https://www.nettercume.com.tr/dunyada-ve-turkiyede-cevirinin-tarihi/> Erişim Tarihi: 05.11.2020
- <https://tr.wikipedia.org/wiki> Erişim Tarihi: 29.12.2021
- <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 19.11.2021
- <https://anarcho-copy.org/libre/gordon-marshall-sosyoloji-sozlugu.pdf> Erişim Tarihi: 19.12.2021

EXTENDED SUMMARY

Social change is a necessity for societies to continue their existence. The vital needs of societies determine the direction of change. In this context, although each individual of the society has different characteristics, it is inevitable that the values that hold them together will change over time. Natural events and communication and sharing between different societies form the basis of social change. For this reason, social change concerns almost every branch of science with its different dimensions.

It is seen that there are many states, empires and societies with different social structures connected to various civilizations established in the world in the historical process. These societies were closed to the outside world and did not have much contact with different societies. In this sense, there was no inter-communal interaction. Societies that are closed to the outside world and introverted show little change. However, the increase in inter-communal relations over time has brought about mutual communication and interaction as a result. Recognition of new ideas and arts seems to have an impact on the change of societies. For every society to renew or change itself means to leave the old one behind. Otherwise, it will be pushed out of the time lived in.

The rapid developments in the field of technology in this century have shaped the change in social needs. In this context, social structures have also been directly affected by these changes. Differentiating social structures have also caused changes in social values. Adapting to the changes in social values is a necessary phenomenon for the individual not to be isolated from the society. In this sense, culture, which enables the individual to perceive the world, is a historical product of society and a set of social values. Although there is a change in social values, its continuity must be ensured. Re-adapting the originality of social values within the framework of changing conditions should be considered. The fact that the uniqueness of each society is not destroyed depends on the understanding of the differences. Where societies interact, there is always translation. In this sense, the role of translation and especially community interpreting, which is the common language of differences, is great.

Translation is a linguistic act that differences need to come together and understand each other. It is the job of translation to make the incomprehensible understandable and to help different societies recognize their own cultural uniqueness. The act of translation, which is the common meeting point between differences, has existed with the history of humanity. Parallel to the development of human civilization and the change of societies, its scope has gradually expanded. Due to the rapid transportation and communication opportunities in the world, the act of translation, a unique branch of science, has been serving humanity in various fields in the last century. Translation is no longer just a linguistic act, but rather a transcultural mediator that reconciles differences and ensures their intercultural interaction. In this context, community interpreting, which is one of the subgroups of translation, is used as a type of translation that is used quite frequently in parallel with social changes.

The act of translation, which opens the door of different civilizations to societies and enables societies to interact, has closely affected not only the way of life of societies, but also their way of thinking. Previously spontaneous, but especially II. After the World War II, the so-called concept and the desire of rich western societies to diversify their societies with different cultures revealed multicultural social structures. The geographically continuous displacement of societies from different cultures, whether voluntarily or compulsorily, and their settlement in countries receiving immigration necessitated the act of translation in terms of cohesion and harmonious living of societies. While the act of translation brings different societies together on a common point, it acts as both a language expert and a social scientist. The coexistence of human communities from different cultures means that they affect each other and change their social structures. The role of translation here is to contribute to the life of a multilingual and multicultural society. In addition, the necessity of translation in the social interactions experienced in international business relations, which is very common with globalization, is an indisputable reality. The role of translation is undeniable in the joint scientific studies to be carried out for the solution of important events that affect the life styles of all societies in the world.

The act of translation, which is the source of social change, is the oldest human activity in the world. The function of translation has also changed in accordance with the changes it has shown in parallel with the development of humanity. While it was only a linguistic function in the beginning, it triggered great social awakenings for a period and helped to share scientific issues between societies with industrialization. The act of translation, whose field of study is expanding with globalization and that all scientific fields should work together

interdisciplinary, has been the subject of research as a separate scientific discipline. In particular, the relationship between Translation and Sociology shows the social and cultural dimension of translation. In this context, the role of community interpreting, which is a sub-work of translation, in social change and functioning has been highlighted.

In the social and cultural context of the act of translation; The intermediary role it has undertaken between individuals and societies with different languages and cultures has added a new dimension to the understanding of translation. Community Interpreting, which is a sub-type of interpreting, is not only a linguistic intermediary in the agreement of societies speaking different languages, but also carries out a task that will contribute to the coexistence of societies and their living in harmony. Researchers working in the field of sociology get help from people who work as community translators in solving various social problems brought by globalization. In order to explain the social changes in the world based on various reasons, the society that performs translation action with the understanding of culture and sociology needs translators.

Community interpreting is not a type of translation that is done regularly and in a certain place. Community interpreting service is provided for everyone with different languages and cultures, within the framework of human rights. In particular, in international regular or irregular migration movements, community translators play an important role in ensuring that immigrants benefit from public services in order to meet their needs in every sense and behave in accordance with the public order of the country they come from.

In fact, community interpreting, which is as old as human history, has been seen as a very ordinary interpreting on a voluntary basis and performed everywhere. However, with the intensification of international relations, the increase in inter-communal interaction and the development of technology, rapid access opportunities have made community interpreting a necessity for societies. Community interpreting, which acts as a bridge between differences, requires knowing not only languages, but also the cultures in which languages are mediated and the social structure in which these cultures are practiced. Based on this idea, community translators are seen as well-equipped sociologists.

In societies where changes are experienced, every phenomenon that is new to the society must be understood in order to be accepted. It is very important to create a positive perception in the society for the harmony of the old and the new in areas where change is experienced. This is where community interpreting comes into play. Multicultural translators, who recognize the differences, lead the work necessary for the society to keep up with the changes. Community translators are social scientists who ensure the internalization of innovations in societies where changes occur.

ADANA İŞGAL KOMUTANI BREMOND'UN ANILARI ÜZERİNE DEĞERLENDİRME AN ASSESSMENT ON THE MEMORY OF ADANA OCCUPATION COMMANDER BREMOND

Murat KÜTÜKÇÜ
Çağ Üniversitesi
muratkutukcu@cag.edu.tr
ORCID: 0000-0003-4311-8036

Ayhan CANKUT
Çağ Üniversitesi
İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü
ayhancankut@cag.edu.tr
ORCID: 0000-0001-8890-2727

ÖZ

Geliş Tarihi:

28.01.2023

Kabul Tarihi:

27.03.2023

Yayın Tarihi:

31.03.2023

Anahtar Kelimeler

Edouard Bremond,
La Cilicie en 1919-
1920
Kilikya
Hatırat
Adana

Keywords

Edouard Bremond,
La Cilicie en 1919-
1920
Cilicia
Memoir
Adana

Birinci Dünya Savaşı sonunda imzalanan Mondros Anlaşması sonrasında Adana, coğrafya ve strateji bakımından İngiltere'nin ve Fransa'nın mücadele alanlarından olmuştur. Fransa siyasi baskısını artırarak 15 Eylül 1919'daki Suriye İtilafnamesi'yle amacına ulaşmış, İngiltere'den istediğini almış, Adana bölgesinde etkin aktör durumuna gelmiştir. Çukurova bölgesinde Ermeni Devleti kurma vaadiyle Ermenileri ateşleyen Fransa, Çukurova şemsiyesiyle Dört Yol, Tarsus, Adana, İskenderun ve Mersin'i işgal edip, işgalin yönetimini Albay Edouard Bremond'a teslim etmiştir. Suriye İtilafnamesi gereği Çukurova'yı terk eden İngiliz birliklerinin yerine, Fransız Bremond'un yönetimine sayıca kabarık Ermeni askerleri ve farklı gruplardan toplanan Afrika birlikleri tahsis edilmiştir. Emrindeki kuvvetin büyüklüğü nedeniyle Adana bölgesinde tam hâkimiyet kurduğuna karar veren Albay Bremond, ilk günden itibaren bölge halkına sert davranmaya, züllüme başlamıştır. Kuvayi Milliye güçlerinin etkin ve kararlı mücadelesi sayesinde Adana'da ummadığı şekilde şaşırın, yönetim kabiliyetini ve inisiyatifini yitiren Albay Bremond, hatıratında kendi emir komuta ve idare anlarını her ne kadar olduğundan değişik aktarmaya çalışsa da çok tartışılan bir yönetici olmuştur. Bu çalışma ile Albay Bremond'un Çukurova'nın işgalinde görevine ilişkin anılarını topladığı, Paris'te 1921 yılında Imprimerie Nationale yayınevi tarafından yayınlanan, Fevzi Dural tarafından dilimize çevrilen hatıratla ilgili tartışılmalı konular araştırılacaktır.

ABSTRACT

After the Mondros Agreement, Adana became one of the struggle areas of England and France in terms of geography and strategy. France achieved its goal with the Syria Agreement of September 15, 1919, became an active actor in the Adana region. France, which fired the Armenians with the promise of establishing an Armenian State in the Çukurova region, occupied Dört Yol, Tarsus, Adana, İskenderun and Mersin and handed over the management of the occupation to Colonel Edouard Bremond. In place of the British troops who left Çukurova, large numbers of Armenian soldiers and African troops were allocated to the administration of Bremond. Colonel Bremond began to be cruel to the people of the region from the first day. Bremond, who was unexpectedly surprised in Adana thanks to the determined struggle of the Kuvayi Milliye forces and lost his management ability, has become a much-discussed administrator, although he tried to convey his own command moments in his memoirs. In this study, controversial issues related to the memoir, which Colonel Bremond collected his memories of his duty in the occupation of Çukurova, published by Imprimerie Nationale publishing house in Paris in 1921 and translated into our language by Fevzi Dural, will be investigated.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1243780>

Atıf/Cite as: Kütükçü, M., ve Cankut A. (2023). Adana işgal komutanı Bremond'un anıları üzerine değerlendirme. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 13(1), 698-717.

Giriş

İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı sonrasında son bulacağı düşüncesi ile savaş devam ederken Osmanlı Devleti topraklarını aralarında yaptıkları gizli anlaşmalarla paylaşmışlardır. Sanayi İnkılabı neticesinde artan hammadde ihtiyacı yeni alanlar arayışında olan sömürgeci devletler Orta Doğu petrolü üzerinden de daha fazla pay kapma mücadelesine girişmişlerdir (Yalçın vd., 2002, s.47-49).

İngiltere özellikle doğudaki en büyük sömürgeci olan Hindistan'a ulaşım sağlayan ticaret yollarının güvenliğini sağlamak amacıyla, Doğu Akdeniz ve Orta Doğu'da hâkimiyet sağlamayı politika haline getirmiştir. İngiltere'nin Doğu Akdeniz ve Orta Doğu bölgelerinde yürüttüğü politikanın gerekçesini bir İngiliz Albayının Fransız gazetecilere yaptığı açıklama çok net ortaya koymaktadır (Akbıyık, 1999, s.10): *“Doğu, sizin için bir süs, aksesuar olabilir, ancak İngiltere için, bizimle olduğu sürece yaşam kaynağı, bize karşı direndiklerinde ise hayatımızın sonudur”* Fransa'nın Osmanlı toprakları üzerinde menfaat sağlamaya yönelik girişimleri ise Ermeni politikası çerçevesinde şekillenmiştir (Tuncer, 2000, s.99). Fransa, doğal zenginlikleri ve yeraltı kaynakları açısından ekonomik çıkar elde edeceğini düşündüğü Orta Doğu bölgesine yerleşmek için 19. Yüzyılın başından itibaren Hristiyanların haklarının korunması ve Katolik Ermenilerin himayesi hususunu bahane olarak kullanmıştır (Özçelik, 2005, s.85-87).

Büyük Ermenistan hayali kuran Ermeniler, I. Dünya Savaşı başlangıcında Bogos Nubar Paşa aracılığıyla Rusya ve İngiltere'ye müracaat ederek Türklere karşı ayaklanabileceklerini belirtmişlerdir (Sonyel, 1972, s.36). Buna mukabil Fransız ve İngiliz donanmalarının komutanları da Adana, Dört Yol, Yumurtalık ve İskenderun bölgelerindeki Ermenileri isyan için kışkırtıcı hareketlerde bulunmuşlardır (Evans, 1972, s.114). Ermeniler emellerine ulaşmak için İngiltere ve Fransa'nın desteğine ihtiyaç duymaktaydı. Diğer taraftan hem İngiltere hem de Fransa bölgede hâkimiyet kurmak için Ermenileri kullanmak istemişlerdir.

Fransa'nın, 1915 yılında Rusya ile yapmış olduğu görüşmeler neticesinde Rusya, Suriye ve Adana bölgesinin Fransa'ya bırakılması düşüncesini kabul etmiştir. İngiltere, Fransa ve Rusya arasında Anadolu topraklarının paylaşılması konusunda 1915 yılı sonbaharında başlayan üçlü görüşmeler sonunda, taraflarca 26 Nisan 1916 tarihinde yapılan anlaşma ile Rusya, Suriye, Adana ve Mezopotamya'nın İngiltere ile Fransa arasında pay edilmesini kabul etmiştir. İngiltere ile Fransa arasında yapılan görüşmeleri Fransa adına Georges Picot ve İngiltere adına da Sir Mark Sykes'ın yürütmesi nedeniyle bu anlaşma Sykes-Picot Anlaşması olarak adlandırılmıştır (Armaoğlu, 2005, s.68-70). Böylelikle İngiltere açısından Hindistan'a ulaşım sağlayan ticaret yollarının ve Orta Doğu petrol yataklarının güvenliği garanti altına alınmıştır.

I. Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti'ne kabul ettirilen 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi ile İtilaf Devletleri “Şark Meselesi”nde belirledikleri isteklerine ulaşma ve Osmanlı Devleti'ni ortadan kaldırma imkânını elde etmişlerdi. Daha mütareke görüşmeleri devam ederken Amiral Calthrope, 16. maddede belirtilen, *“Kilikya'dan maksadın Adana ve havalisi olduğunu, buradaki Osmanlı memurlarının yerlerinde kalabileceklerini, fakat Osmanlı kuvvetlerinin geri çekilmesini istediklerini”* ifade etmişti (Çelik, 1999 s.32). Osmanlı heyeti İtilaf Devletlerine güvenliklerini tehdit edecek bir durum belirlediğinde herhangi bir kritik bölgeyi işgal hakkı tanıyan 7. maddeyi ve Toros Tünellerinin işgalini öngören 10. maddeyi kabul etmekle Kilikya'yı kurtardığını düşünmekteydi. Hâlbuki bu maddelere ilave olarak 5. ve 16. maddeler İtilaf Devletlerine bölgenin işgalini gerçekleştirme imkânı tanıyacak şekilde kaleme alınmıştı (Çelik, 1999, s.33):

“Madde 5- Hudutların muhafazası ve iç asayişin devam ettirilmesi için lüzum görülecek askeri kuvvetten maadasının derhal terhis, askeri kuvvetlerin miktar ve vaziyetleri, İtilaf hükümetleri tarafından, Osmanlı Devleti ile müzakere edildikten sonra kararlaştırılacaktır.

Madde 16- Hicaz'da, Asir'de, Yemen'de, Suriye'de ve Irak'ta bulunan muhafız kıtaat, en yakın İtilaf komutanına teslim olunacaktır. Ve Kilikya'daki kuvvetlerin intizamı muhafaza için gereken miktardan maadası, 5. maddedeki şartlara uyularak verilecek kararlar veçhile geri çekilecektir.”

İtilaf Devletleri tarafından Osmanlı askerî birliklerinin bölgeyi boşaltması yönündeki talepleri, Adana, Antep ve Maraş vilayetleri ile çevresinde asayişin bozulacağı düşüncesiyle, Harbiye Nezareti başta olmak üzere idarecilerde endişe yaratmıştı. Bu sebeple Harbiye Nezareti ile 2. Ordu Komutanlığı İtilaf Devletlerinden en azından mevcudu düşük üçer taburlu tümen çapında bir birlik ile bir süvari alayının Adana ve Antep bölgelerinde bırakılmasına müsaade edilmesini talep etmiştir. Ancak bu talepler Suriye'deki İngiliz Komutanlığınca gereksiz görülerek reddedilmiştir (Tunalı, 2021 s. 41-42).

Çukurova bölgesinin işgal edileceği haberi bölge halkını da endişeye sevk etmiştir. Bu endişeler neticesinde Adana'nın ileri gelen toplum önderleri Ramazanoğlu Tevfik Kadri'nin evinde toplanarak bir telgraf hazırlamışlar ve Sadrazama, Mebuslar Meclisi Başkanlığına ve Dahiliye Nezaretine göndermişlerdir. Telgrafta bölgenin işgaline müsaade edilememesi, işgallerin mütareke şartlarına uygun olarak Toros Tünelleri ile sınırlı kalması, milli ve vatani hakların korunması istenmiştir (Ener, 1996, s.3-4). İşgal haberleri neticesinde topraklarının anavatanından ayrılacağı söylentileri nedeniyle büyük telaşa kapılan Adanalılar “Feryadname” adı verilen protesto telgraflarını resmi makamlara ve İstanbul gazetelerine göndermişlerdir. 11 Aralık 1918’de gönderilen ve 13 Aralık 1918 tarihli İstanbul gazetelerinin birçoğunda yayınlanan telgraf metninde özetle şunlar ifade edilmiştir (Tunalı, 2021, s.43):

“Bin seneyi geçkin bir zamandan beri büyük bir çoğunlukla bu vilayette yaşıyoruz. Yüzyıllarca İslâm beldelerinde sınır muhafızlığı yaptıktan dört yüz küsur sene önce beyimiz Ramazanoğulları ile birlikte Yavuz Sultan Selim’e tâbi olarak Osmanlı camiasına tabi olduk. O günden beri devletimizi her zaman sevdik ve her zaman en sadık tebaası olarak yaşadık. Bugün de Osmanlı yurdunun bir cüz’i lâ-yenfekki bulunuyoruz. Bin senelik tarihi bir hakkın verdiği salâhiyetle ve dünyanın sulh şartları olarak ilân ve kabul edilen esaslar dairesinde ebediyen Osmanlı kalmak istiyoruz... Hukukumuzun sağlanması ve savunulmasını büyüklerimizden ve basından bekliyoruz.”

Bu endişelere ve halkın tepkilerine rağmen İtilaf Devletlerinin 24 Kasım 1918’de ilettikleri Çukurova’nın boşaltılması yönündeki talepleri Osmanlı Hükümetince kabul edilmiştir. Müteakiben İngiliz Generali Allenby, Adana Valisine Çukurova’nın müttefik ordular tarafından işgalinin barış anlaşması imzalanana kadar devam edecek bir ihtiyati tedbir olduğunu, Osmanlı kanunlarının yürürlükte olacağını ve Türk memurlarının görevlerine devam edeceklerini belirtmiştir. İngilizler tarafından belirlenen Osmanlı birliklerinin çekilme takvimine göre; Kasım 1918’de Kilikya boşaltılacak ve 1 Aralık 1918’de Osmanlı askerî birliklerinin tamamı Ceyhan Nehri’nin batı kıyılarına 5 Aralık 1918’den önce de Adana-Tarsus demiryolunun kuzeyinden Pozantı’nın batısına çekilecekti. Osmanlı birlikleri ağır ve hafif silahlarının tamamının İngilizlere teslimini Katma istasyonunda yapacak ve askerlerini de Pozantı’nın batısında terhis edecekti. İtilaf Devletlerinin bu talepleri uyarınca, Adana ve havalisindeki Osmanlı 2. Ordu birlikleri geri çekilmeye başlamış, Adana’da bulunan Ordu Karargâhı Konya bölgesine çekilmiştir (Hatipoğlu, 2001, s.37-38). Bu durum bölgenin işgale uğrayacağını belirtiydi.

Çok geçmeden İngiltere ve Fransa Mondros Mütarekesi’nin 7. Maddesine dayanarak Güneydoğu Anadolu ve Çukurova bölgelerini işgal etmeye başlamışlardır. 3 Kasım 1918’de Musul’u, 9 Kasım 1918’de İskenderun’u işgal eden İngiltere, daha sonra bu işgal harekâtını Adana, Antep ve Maraş istikametinde genişletmiştir. Fransa ise 11 Aralık’ta Dört Yol’a 17 Aralık’ta da Mersin’e asker çıkarmıştır (Yalçın vd., 2002, s.233). İşgalleri genişleten Fransız kuvvetleri 19 Aralık 1918’de Tarsus’u ve Yarbay Remieu kumandasındaki Fransız askerî birlikleri ve Ermeni gönüllüleri ile 16-21 Aralık 1918’de Adana’yı işgal etmiştir (Murat, 2021). Yarbay Remieu’nun komutasındaki askerlerin çoğunluğu daha önce Mısır’da teşkil edilmiş Doğu Lejyonu’na (Legion D’orient) bağlı Ermenilerden oluşuyordu. Bunlara ilaveten silahlı Kamarovlar (Ermeni Fedailer) da Adana’na havalisinde toplanmıştı (Ener, 1996, s.4-5; Kütükçü, 2022, 310-311).

Fransızlar işgal ettikleri bölgedeki Hristiyan nüfusu artırmak maksadıyla Ermenileri başta Adana olmak üzere Çukurova’daki şehirlere geri göndermek için yoğun çalışmalar başlatmışlardır (Bıyıklıoğlu, 1962, s.77). Buna uygun olarak henüz bölgenin işgali başlamadan ateşkes anlaşması yapılır yapılmaz çevre illerden 1915’de Suriye’ye göç ettirilen Ermeniler, genel olarak yerleştirildikleri Halep, Şam ve Beyrut’tan küçük kabileler halinde geri dönmeye başlamışlar ve işgal güçleri yöneticileri tarafından Adana ve çevresine yerleştirilmeye başlanmıştı (Çelik, 1999, s.60). Ermeniler bütün ilçe ve bucaklara kadar yayılmış, nüfusları arttıkça, Fransızlardan da yüz bularak şımarıklıklarını giderek artırmışlardır. Adana Valisi Nazım Bey ise halkı yatıştırılmaya çalışmaktan başka bir şey yapamamıştır. Nazım Bey’in yerine Adana Vali Vekilliğine atanan Nihat Paşa ise 26 Aralık 1918’de görevine katılmak için yola çıkmış ancak işgal güçlerinin 17 Aralık 1918’den sonra Adana-Tarsus demiryolunun güneyinde bulunan ordu mensuplarının esir alınacağını bildirmeleri nedeniyle görev yerine gidememiştir (Ener, 1996, s.5).

Bölgede işgale karşı koyacak askerî birlik olmaması Fransızlara serbest hareket etme imkânı tanımış, mülki idare amirliklerine Fransız ve Ermeni idarecileri görevlendirilmiştir (Murat, 2021). Fransızlar Ermenileri özellikle polis, demiryolları ve posta hizmetleri gibi önemli görevlerde kullanmıştır. Ayrıca Ermeni gönüllülerinden askerî birlikler oluşturulmuş, Fransız üniforması giyen bu gönüllüler Fransız bayrağı altında savaşmışlardır (İlter, 1989, s.427-428).

İşgal hareketleri neticesinde endişeye kapılan Adana ve çevresindeki bir kısım halk Toroslar istikametinde kuzeye doğru göç etmeye başlamıştır. Fransızların Ermeni komitecilerine yönelik tutumlarından cesaret bulan Ermeniler Türk ve Müslümanlara saldırılarda bulunmaya başlamışlar ve olaylar giderek tırmanmıştır (Murat, 2021). Ancak bu haksız işgalleri içine sindiremeyen halk silahlı mücadele için bölgede “çete” adı verilen milli müfrezeler kurarak örgütlenmeye başlamıştır. Teşkil edilen bu milli kuvvetler işgale karşı çıkmaya ve işgal kuvvetlerine baskınlar düzenlemeye başlamıştır (Çelik, 1999, s.148).

Fransız Hükümeti, işgali başlattıkları 1918 yılından, 1919 yılının son günlerine kadar Kilikya (Çukurova) bölgesini, “Ermenistan” olarak isimlendirmiştir. Georges Picot, Başbakan Clemenceau tarafından “Suriye ve Ermenistan Yüksek Komiserliği” unvanıyla bölgenin idaresine görevlendirilmiştir. Diğer taraftan bölgede görevlendirilen Fransız memurlarına da “Ermenistan’ın Fransız Yöneticileri” adı verilmiştir (İlter, 1989, s.428).

İngiltere ile Fransa arasında yapılan 15 Eylül 1919 tarihli Suriye Anlaşması ile Musul’u elde eden İngiltere Adana, Maraş, Antep ve Urfa bölgesini Fransa’ya bırakmıştır. Bu anlaşma her iki devleti de memnun etmiş, İngiltere Musul petrolüne sahip olurken, Fransa da bu petrolerin akacağı İskenderun körfezi ile sanayinin ihtiyacı olan pamuk başta olmak üzere doğal zenginliklere sahip Çukurova’ya hâkim olmuştur. Paris’te yayınlanan L’Intransigeant gazetesinde 1919 Aralık ayında çıkan yazıda, Çukurova için, “...Oysa biz şimdiye kadar gelecek için böylesine ümit verici zengin bir koloni kazanmamıştık” şeklinde değerlendirme yapılmıştı (Yalçın vd., 2002, s.233). Bu yazı Fransa açısından bölgenin nedenli önemli olduğunu göstermektedir.

Fransa bölgeyi devraldıktan sonra işgal birliklerinin komutanı olarak görevlendirilen Albay Edouard Bremond da Fransızların Kilikya adını verdikleri ve Suriye’nin bir parçası olarak gördükleri Çukurova’yı, “Alp Dağları’na sahip bir Mısır” ifadesiyle tanımlamıştır (Çelik, 1999, s.11).

Türk Millî Mücadele tarihinin Kuvayı millie zaferi yönünden çok önemli bir yere sahip olan Güney Cephesi’nde, Çukurova bölgesinin işgalinde komutan olarak görev almış olan Albay Edouard Bremond’un anıları, yaşanan işgalin farklı bir boyutunu göstermesi bakımından araştırılmaya değer bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kuvayimillie teşkilatlarımızın kahramanlık destanları, yazıldığı bölgenin İşgal Birlikleri Komutanının anlatımıyla daha farklı bir değer kazanacaktır. Albay Bremond, anılarında kendi yönetim dönemini ne kadar farklı olarak göstermeye çalışsa da çok tartışılan bir idareci olarak tarihteki yerini almıştır. Bu çalışma ile Albay Bremond’un Çukurova’nın işgali süresince görev yaptığı döneme ilişkin hatıratını topladığı ve Paris’te 1921 yılında Imprimerie Nationale yayınevi tarafından yayınlanan, Fevzi Dural¹ tarafından dilimize çevrilerek Yeni Adana Gazetesi’nde, 29 Ekim-31 Aralık 1954 tarihlerinde tefrika edilen, “La Cilicie en 1919-1920” adlı kitapta yer alan işgal günleriyle ilgili tartışılacak konular araştırılacaktır.

Albay Edouard Bremond’un “La Cilicie En 1919-1920” Kitabındaki Anılarında Çukurova’nın İşgali

Fransa, İngiltere arasında varılan anlaşma uyarınca Çukurova bölgesinin idaresini devraldıktan sonra Albay Bremond’u 19 Ocak 1919 da Ermenistan Baş Administrateur’u (İdareci) olarak görevlendirmiştir. Baş Administrateur Albay Bremond görevleri itibarıyla doğrudan General Allenby’e ve onun karargâhına bağlıydı. Albay Bremond ve komuta heyeti Lavezya gemisi ile 30 Ocak 1919’da Mersin’e gelmiş, 1 Şubat’ta ise Adana’ya geçmişlerdir. 2 Şubat’ta Hükümet Konağı’nda Vali Vekili Nazım Bey tarafından memurlara tanıtılan Albay Bremond, karargâhıyla birlikte Hükümet Konağı’na yerleşmiştir (Dural, 1954, No.1).

Bölgedeki Fransız birliklerinin güvenliğini sağlayacak ve Fransa’nın ekonomik çıkarlarını temin edecek ortam yaratmayı amaçlayan Albay Bremond; Sancak ve Kazalara Vali Yardımcısı veya “Gouverneur” (Kaymakam) unvanı vererek birer Fransız subayı görevlendirmiştir. Bu uygulama uyarınca, Vali Yardımcılığına Albay Normand, Karargâh Genel Sekreterliğine Teğmen Escande, Askerî Şefliğe Yüzbaşı Coulet (Çelik, 1999, s.69; Ener, 1996, s.7), Kozan (Sis) Sancağı Kaymakamlığına Yüzbaşı Taillardat, Osmaniye (Cebeli-Bereket) Sancağı Kaymakamlığına Yüzbaşı André, Mersin Sancağı İşgal Komutanlığı ve Kaymakamlığına Yüzbaşı Anfré, Tarsus Kazası Kaymakamlığına ise Yüzbaşı Coulet (müteakiben Binbaşı Coustillière) atanmıştır (Çelik, 1999, s.69). Bu

¹ Fevzi Dural, 1895-1899 yılları arasında Adana Belediye Başkanlığı yapan 1907’de ilk traktörü Adana’ya getiren kişi olarak bilinen İbrahim Rasih Efendi’nin oğludur. Üniversite eğitimini Avrupa’da yapan Fevzi Dural, Adana’nın işgal edilmesiyle birlikte 1918 Kasım ayında, A. Remzi Bey’in girişim ve başkanlığında Adanalı milliyetçiler tarafından kurulan gizli teşkilatın (bkz.: Yusuf Ziya Bildirici (2020). İstiklâl Harbinde Çukurova’da yıkıcı faaliyetler. Belgi Dergisi, 2 (20), s. 2420.) üyesi olmuştur. 1940-1943, 1945-1946 ve 1952-1960 yılları arasında Adana Ticaret Odası Başkanlığı yapan Fevzi Dural, doğum tarihi bilinmemekle birlikte 1975’de vefat etmiştir.

görevlendirmeler neticesinde Osmanlı vali ve kaymakamları adeta birer kukla konumuna düşürülmüşlerdi (Ener, 1996, s.7).

Bremond'un resmi yazılarında kullandığı mührün üst kısmında, "*Service Administratielle en Arménie*" (Ermenistan'daki İdari Servis), orta kısmında da "*L'Administrateur En Chef*" (Baş İdareci) ibareleri bulunmaktaydı (Tunalı, 2021 s.96). Bremond'un böyle bir mühür kullanması Fransızların asıl niyetini açıkça ortaya koymaktadır. Tabiidir ki Fransa'nın bölgedeki uyguladığı politika Ermenileri amaçlarını gerçekleştirme hususunda teşvik etmiş, hatta şımartmıştır da diyebiliriz. Fransızların desteğini sağlayan Ermeniler Türklere karşı katliamlara varan saldırılarda bulunmuşlardır.

Mütareke hükümleri ve daha sonra yapılan 20 Şubat 1919 tarihli ve 1402 J. S. Numaralı anlaşma uyarınca, 1919 senesi boyunca Kilikya (Çukurova) Baş Administrateurlüğünün tüm faaliyetleri İngiliz genel karargâhının emirlerine göre yürütülmüştür. Albay Bremond, Mısır'da bulunan İngiltere Kahire Komiseri ve Hicaz Harekâtı Komutanı General Sir Reginald Vingate'in 28 Ocak 1919 tarihli raporunda, Arabistan'daki Fransız askerî heyetlerinden "*Fransız askerî heyetlerinin barışçı ve insani hareketleri işlerimizi fevkalade kolaylaştırmıştır*" (Dural, 1954, No.2) şeklinde bahsettiğini ve kendisinin de Hicaz'da başarılı sonuçları görülen bu hareket tarzına uygun faaliyetlerini yürüttüğünü, aynı sonuç ve verimin alındığını, birkaç aykırı durum hariç Fransız memurların tam bir uyum içerisinde çalışarak huzur ve güvenliği sağladıklarını belirtmiştir. Bremond, Baş Administrateur olarak görevinin sorumluluk alanını Osmanlı memurları vasıtası ile yönetmek olduğunu, işgalden önce katliam ve başka sorunlar nedeniyle firar eden memurlar olduğunu, bu memuriyetliklere başkalarının görevlendirildiğini (Dural, 1954, No.2), görevlendirmelerin (üç-dört kişisi hariç) Osmanlı kanunları gereğince İstanbul'da tasdik olunarak yapıldığını, mevcut subayların sayısının yetersiz olması nedeniyle hiçbir zaman Çukurova'da idareye doğrudan el koyulmadığını belirtmektedir (Dural, 1954, No.3). Halbuki Fransızların uygulamaları ve takip ettikleri siyaset yazılanların tersine cebir, baskı ve sürgün uygulamalarıyla Türkleri kaçırıp yerine Ermenileri yerleştirerek vilayet içinde yapay bir Ermeni çoğunluğu sağlama amacına yönelikti.

Yapılan anlaşmalar İşgal Birlikleri Başkomutanına Ermenileri talepleri olursa memleketlerine iade etme yetkisi veriyordu. Bremond'a göre, Ermenilerin yoğun bir şekilde bölgeye sevki mahalli memurların bir ilgisi olmayıp, Başkomutanlığın yetkisine dayanarak verdiği emirlerine uygun olarak gerçekleşmişti. Ermenilerin oldukça yüksek bir meblağ tutan memleketlerine iade masrafları Fransa Cumhuriyetinin Suriye ve Ermenistan Olağanüstü Komiserliği tarafından ödenmiş, bu iade işlemleri özel bir plan dahilinde yürütülmemiştir. Halep'te görev yapan Albay Klorser, Suriye'den bölgeye gelen Ermenilerin mümkün oldukça trenle seyahatlerini sağlıyordu. Adana işgal memurlarının bilgisi haricinde düzensiz bir şekilde gönderilen 3.000 Ermeni'nin aynı anda şehre geldiği oluyordu. Farnsızlar iskân sorununu çözmek için kerpiç evler inşa etmek zorunda kalmış, Rolan Mahallesi'ne 600-800, Kişipiko Karargâhına 3000-4000, Guro Karargâhına 2000-3000 kişi yerleştirilmişti. Adana'da oluşan yoğunluğu azaltmak için gelenlerin bir kısmı da Ermenilerin oturduğu köy ve kasabalara yerleştirilmek üzere; Haçin (Saimbeyli)'e 8.000, Hasanbeyli'ye 1.000, Dört Yol'a 12.000, Osmaniye-Bahçe-İslahiye bölgesine 1.000, Misis'e 1200-1500, Abdioglu'na 1.000, Nacarlı'ya 1.000, İncirlik'e 1.200, Tarsus'a 3.000-4.000, Mersin'e 2.000-3.000 kişi gönderilmişti. 1919 yılı sonlarında bütün Çukurova bölgesinde yerleşik Ermenilerin sayısı 12 bine ulaşmıştı. Toplam nüfus ise 400 bin idi (Dural, 1954, No.3).

Bremond'un ifadesiyle, göçmenlerin yüzde 80'ini kadın ve çocukların oluşturduğunu, kuvvetli erkeklerin neredeyse tamamının hayatını kaybettiğini, bu sebeple Adana'da bütün kabilelerin iâşe edilmek zorunda kaldığını, dağıtılan erzakların kimi zaman 24 bini geçtiği oluyordu. Bu görevi Dr. Binbaşı Ronald yerine getirmiş, 1919 da vefat ettiğinden Teğmen Ganyo bu işi üstlenmişti. Bremond'un anılarını dilimize çeviren Fevzi Dural, "*O zamanlar Dr. Binbaşı Ronald'ın bir kaza sonucu öldüğü yayınlanmış olsa da doktorun Ermeniler tarafından öldürüldüğüne dair kanıtlı deliller*" olduğunu ifade etmektedir. Bremond her iki subayın da vazifelerini iyi yaptıklarını ve sadece Ermenilere değil tüm dinlere mensup insanlara da yardım ve iyi muamele yapıldığını ifade etmiştir. Fevzi Dural; "*Bu iddia asılsız olmakla birlikte Müslümanlara sadece dayak ve eziyetten başka bir şey verilmemiş hatta bir gün mecliste bir İngiliz subayına Müslümanlara neden yeterince yardım edilmediğini söylediğimde, 'azizim bir Müslüman dinini değiştirmez Ermeniler gömlek değiştirir gibi bir dolara Protestan Katolik olurlar' demişti*" şeklinde bu iddianın doğru olmadığını ifade etmiştir (Dural, 1954, No.4).

Bremond, "*Kemalist Hükûmeti*" (Büyük Millet Meclisi Hükümeti) tarafından baskıya uğrayan Geldani, Asuri, Latin ve Rum Ortodokslardan binlercesinin 1920 senesinde Çukurova'ya iltica ettiklerini ve Venizelos hükümeti ile yapılan anlaşma ile Kavala'ya gönderildiğini ifade etmektedir. Bölgedeki Fransız memurlarının 150 Müslüman

yetimlerini aç ve bakımsız bıraktıkları şeklinde yapılan şikâyet neticesinde yapılan incelemede ise bu çocukları bulmak mümkün olmadığını yani şikâyetin asılsız olduğunu belirten Bremond, Adana, Sis (Kozan), Dörtöy, Osmaniye, Haruniye, Tarsus ve Mersin'de darüleytamlar (yetimhaneler) açıldığını, mevcut olanların da genişletildiğini beyanla adil bir yönetim sergilediklerini savunmaktadır (Dural, 1954, No.4).

Aslında Türk ve Müslümanlar için durum hiç de iç açıcı değildi. Bremond, Adana'da göreve başladığında Ermenilere Boghos Nubar Paşa'nın selamını getirdiğini söyleyerek komitecilerin taşkınlıklarının önünü açmıştı. Bremond'un, Allenby'nin "*hiçbir bayrak çekilmemesi*" emrini gerekçe göstererek Türk bayrağının asılmasını yasaklaması da halkı endişe ve üzüntüye sevk eden diğer bir etmen olmuştu. Bölge halkı üzüntü ve endişelerini Osmanlı Hükümetine duyurmaya gayret etmişler, ancak olumlu sonuç alamamışlardı. Çünkü devleti yönetenlerde hak arayacak cesaret bulunmuyordu. İşgal güçleri ise gün geçtikçe baskılarını artırarak Müslüman halkı sindirmeye gayret ediyordu. Bu durum halktaki direniş ruhunu uyandırmış ve mücadele için teşkilatlanma yoluna gitmişlerdir. İstanbul'daki Çukurovalılar 20 Kasım 1918'de, Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurmuşlardır (Ener, 1996, s.7).

Bremond'a göre, 1919 senesinde Çukurova'nın her tarafında güvenlik tamamen sağlanmış, Ağustos ayında Halep tarafından Amanos dağlarını tehdit eden şekavet olayları ve Adana'daki bazı Osmanlı memurlarının da desteğiyle Ekim ayında daha da güçlü bir şekilde başlayan olaylar başarılı bir harekât ile bastırılmıştı. Bremond'un deyişiyle tarihte Amanos Dağları'nın bu harekâttan sonraki sükûneti görmemişti. Öyle ki Fransız birliklerinin bu başarısı köylüleri de etkilemiş onlar da eşkıyayı takibe başlamışlardı. Bu şekavet olaylarından en önemlisi Kürt Yusuf ile Papanoğlu Mustafa'nın başında bulunduğu 70 kişilik eşkıya çetesi idi. Bu çete kuşama hatlarını yararak Ceyhan civarına geçmiş, Müslümanlardan gönüllü gönülsüz insan ve hayvan alarak kuvvetini artırmıştır. Kürt Yusuf çetesinin Adana civarında faaliyetleri Fransız memurlarının baskılarını artırmalarına sebebiyet vermiş, birçok köylü Kürt Yusuf çetesinden oldukları ileri sürülerek kurşuna dizilmiştir. Kürt Yusuf çetesi Fransız işgal güçlerini tank, uçak, ağır silahlar ve büyük birlikler ayırmaya mecbur etmiş, tüm takip hareketlerine rağmen Albay Norman'ın (Adana Valisi) takibinden kurtulup Amanos Dağlarına çekilmeyi başarmıştır. Fransızlar bu çeteye mensup oldukları gerekçesiyle köylerden tutuklanan 22 kişiyi kurşuna dizerek idam etmişlerdir. (Dural, 1954, No.5). Amanos'a çekilen çete evlerini mallarının yağmalanmış, ailelerinin tutuklanmış olduğunu görünce Kürt dağında barınmak zorunda kalmış, Kürt Yusuf ise yaralanıp ölmüştür. Eşkıyanın günde 80 kilometre katederek at üzerinde kimi zaman hiç uyumadan hareket etmesi Fransızların süvari takip birliklerine ihtiyaçları olduğunu göstermiştir. Mevcut askerî teşkilatları eşkıyanın takibinde yetersiz kalmış, İngilizlerin oto-mitralyözleri (çok namlulu tam otomatik makineli tüfek) kullanılamamış, bunların yerine arabalı takip müfrezeleri kullanılmak istenmişse de başarı sağlanamamıştır. Fransızlar köylülerden yardım almak zorunda kalmışlar ve bu şekilde ancak başarı sağlamışlardır (Dural, 1954, No.6). Bremond şekavetin başarıyla bastırılarak o güne kadar görülmemiş şekilde asayişin sağlandığını belirterek kendilerini başarılı olarak göstermek istemiştir. Ancak top, makineli tüfek ve mitralyözlerle teçhiz edilmiş askerî birlikleri, 70 kişilik bir çete uzun bir süre uğraştırmış, Bremond'un da itiraf ettiği gibi ancak köylülerin yardımıyla olayları bastırmayı başarmışlardır.

Yukarıda bahsi geçen işgale karşı koymak isteyen bölgede halkın kurduğu "çete" adı verilen milli müfrezelerden Bremond, "*Şakiler ellerinde Osmanlı bayrakları olduğu halde İslâm'ın koruyucusu olarak gösteriyorlardı. Fakat çapulcudan başka bir şey değillerdi*" diye küçümseyerek bahsetmektedir. Ancak 70 kişilik bir çeteyle mücadele etmekte zorlanan Fransızlar bölgeye yeni birlikler getirmişlerdir. 5 Mayıs 1919'da Kilikya'daki Fransız birlikleri komutanlığına Kolonel Piyepap tayin olunmuş, 9 Haziran'da 5. Afrika Avcı Alayı Adana'ya, 13 Temmuz'da 412'nci Alayın 2 taburu Adana'ya, bir taburu da İskenderun'a konuşlanmıştır. Haki üniforma giyinmiş olan 5. Afrika Avcı Alayı Adana'ya geldiğinde halk arasında bunların Ermeni askerî olduğu haberi yayılmıştı. Bremond, bunların Ermeni olmadıklarını bir türlü halka anlatamadıklarını, bu durumun "*Adana Kemalistleri*" olarak nitelendirdiği Milli Mücadele taraftarlarının propagandalarından kaynaklandığını belirtmektedir (Dural, 1954, No.6).

1919 senesinde Çukurova'da Fransızların uyguladığı siyaset özetle şöyleydi: Osmanlı idari yapısını anlamaya meyilli yani kendilerine sorun yaratmayacak memurlar tayin ederek ıslah (iyileştirme) ve daireleri kontrol altına alarak işgal birliklerinin huzurunu sağlamak, maliyeyi sıkı kontrol altına almak, yine kontrol hakkı çerçevesinde jandarma ve polis dairelerini daha iyi duruma getirmek. Bremond, herkese eşit ve denk muamele edildiğini, ancak bu davranışın hem İttihatçıların hem de Ermeni liderlerinin hoşlarına gitmediğini, böyle hareket etmelerinin siyasi icaplar gereği olduğunu, bunun yanında Fransa'nın geleneksel alicenaplığı ve insanlık duygusunun da büyük bir etkisi olduğunu ifade etmektedir (Dural, 1954, No.6). Suriye'de firar eden Türk memurlarının yerlerine

Fransız subayları görevlendirilmiş, bu sebeple tartışmalara neden olan Fransız idaresi teşkil edilmişti. Çukurova’da ise devlet dairelerinin idaresi daima Osmanlı memurlarınca yürütülmüş, vazifelerini bırakanların yerine yine Osmanlı memurları görevlendirilmiştir (Dural, 1954, No.7).

Aslında 1919 senesi zarfında Bremond’un aktardığının tersi bir durum gelişmişti. Bremond ve bir kısım subayın, Türk ve Müslümanlara karşı bir tutum takınarak Ermeni Lejyonu’na aşırı hoşgörülü davranışlar sergilemeleri, Türk taraftarı olmayan subaylar da dahil Fransız Ordusu’nda çeşitli eleştirilere yol açmıştı. Beyrut’taki Fransız Doğu Birlikleri Komutanı olan General Hamelin Ermenilerden kaynaklı kendisine gelen şikâyetler hakkında 15 Şubat 1919 Savaş Bakanı’na gönderdiği mektupta konuya ilişkin şunları belirtmiştir (Gauin, 2014, s.167):

“Hem Suriye’ye geldiklerinde hem de Kilikya’ya ulaştıkları andan itibaren hem yerel yöneticiler hem de İngilizlerden gelen, maalesef çoğunlukla temeli olan ve her tür mezalimlere değinen şikâyetler her gün devamlı bana ulaştı (Hırsızlık, silahlı saldırı, talan, cinayet vs.). Ben de şahsen defalarca onları işgal altında bir ülkede Fransız askerleri gibi davranmaya çağırdım, ama boşuna bir çağrı oldu.”

Jandarma birliklerinin Komutanı Kaymakam (Yarbay) Haşım Bey, General Lezti’nin emriyle, bir hareketinin katliama neden olmaya yeterli olduğu, her ne kadar fiili olarak harekete geçmese de müttefiklere karşı direnişin ruhunu temsil eden ihmal edilemeyecek oranda güçlü bir muhalif olduğu gerekçesi ile 3 Mart 1919’da tutuklanarak esir kampına gönderilmiştir. Tutuklama emri halkın isyanı için Haşım Bey’in tarafından isyan çıkarmak maksadıyla hazırlandığı düşünülen levazım ve silah depoları ile köylülere dağıtılan silah listesine el koymak için süratle uygulanmıştır. Tutuklama haberinden ancak 2 gün sonra halkın haberi olmuştur (Dural, 1954, No.7). Bremond, Türklerin silahlı olduğunu Ermenilerin ise silahsız olduğunu iddia etmektedir. Hâlbuki tam tersi bir durum mevcuttu. Sivil Ermeniler silahsız olsa bile Fransızların Doğu Lejyonu’na bağlı çoğunluğu Ermenilerden teşkil edilmiş birlikler ve yukarıda bahsi geçen silahlı Kamarovlar Ermenilerin Türkleri katletmesi için yeterli idi. Türkler ise kendi vatanlarında hayatta kalma mücadelesi vermek zorunda bırakılmışlardı.

21 Nisan 1919’da Yüzbaşı Lupe Jandarma Müfettişi olarak görevlendirilmiştir. Lupe’nin gayretleri neticesinde kısa sürede Jandarma Taburunun mevcudu 2700’ü geçmiştir. Fevzi Dural, Lupe’nin bu göreve getirilmesindeki asıl amacın Türk subaylarının sayısını azaltmak ve ellerindeki mazeretleri alarak eski Fransız tüfeklerinin verilmesi olduğunu belirtmektedir. Bremond’un ifadelerine göre, bu Tabur 1920 Mayıs ayına kadar önemli görevler yerine getirmiş ancak Kemalistlerin propagandasının etkisiyle ve Kuvayı milliye’nin başarılarından cesaret alarak 1200 er firar etmiş, geri kalan askerler de Ankara ile yapılan Haziran 1920 ateşkesinden sonra birlikten ayrılmıştır. İstanbul Hükümeti’nden yeniden Jandarma zabiti istenmiş ve görevlendirilen dört subay 1920 Eylül’ünde yeniden Jandarma teşkiline başlamıştır (Dural, 1954, No.8).

Bremond’un Adana’da uyguladığı Ermeni yanlısı politikasına karşı çıkan ve Fransızların müdahalelerini önlemeye gayret eden Vali Vekili Esad Bey, Türk Jandarmaları terhis edilip silahları Ermenilere dağıtılmaya başlayınca bu duruma itiraz etmiştir. Bunun üzerine Bremond Esad Bey’i 21 Ekim 1919’da Vali Vekillikinden uzaklaştırmıştır. Durumu İçişleri Bakanlığı’na bildiren Esad Bey durum hakkında rapor vermek üzere İstanbul’a çağırılmıştır. Esad Bey’in raporu üzerine İstanbul Hükümeti Bremond’un görevden alınması için girişimde bulunmuştur. Ancak Bremond, Adana’da kalması için zorla imza toplayarak görevinde kalmayı başarmıştır (Kılıç, 2007, s.22).

Esad Bey’in azledilmesinden sonra 2 Kasım 1919’da Celal Bey Adana valiliğine atanmıştır. Celal Bey’in 18 Aralık 1919’da Adana’ya gelişi Müslüman halkta büyük bir sevinç yaratmış, yağmurlu bir hava olmasına rağmen binlerce kişi tarafından Pozantı tren istasyonunda büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Vali Celal Bey halkın beklediği cesareti göstermiş, Hükümet Konağına gider gitmez binada asılı Fransız bayrağının indirilmesini istemiştir. Celal Bey’in kesin tavrı üzerine Bremond sadece pazar günleri bayrak asılmasını kabul etmiştir. Celal Bey ise buna karşılık tepkisel olarak pazar günleri Valiliğe gitmemiştir (Ener, 1996, s.17). Celal Bey’in Adana valiliğine atanması Bremond’u son derece rahatsız etmişti. Celal Bey’i Alman dostu olarak nitelendiren Bremond, onun gelişinin Kilikya’da birçok elim sonuçlar doğurduğunu ifade etmektedir (Dural, 1954, No.24).

Bremond, Vali Celal Bey’in Adana’ya gelişinin halkta uyandırdığı sevinç gösterilerini, Celal Bey’in halkı tahriklerinin sonucu olarak nitelendirmiş; *“Celal Bey gelir gelmez Fransız memurlarını tanımamazlıktan gelmiş, daba İstanbul ve Konya’da Kemalist partisi azasına telgraf çekmiş, bunlar da kendisine parlak bir gelecek hazırlamışlardı. Muamileyh (adı geçen kişi) ancak Pozantı’da o da Kolonel Bremond tarafından ibtar edildikten sonra generale başadministratöre muvasalatını*

(gelişini) bildirmiştir. 48 saat zarfında Fransızlardan hiç kimseyi ziyaret etmemiştir” şeklinde serzenişte bulunmuştur. Ayrıca Vali Celal Bey’e ziyaretinin gecikmesi sebebi sorulunca hasta olduğunu söylediğini, hâlbuki gelişinden itibaren arası kesilmeden siyasi ve dini toplantılar yaptığını, camilerde konferanslar verdiğini, ziyaret ve kabuller yaptığını ifade etmiştir (Dural, 1954, No.28). Bremond, Celal Bey onunla iş birliği yapmadığı ve vazifesi gereği vatanın menfaatine uygun davranarak Bremond’un haksız uygulamalarına karşı çıktığı için rahatsız olmuş görevden alınması için gayret etmiş ancak başarılı olamamıştır.

Fransızlar Adliye dairelerinde de kendi menfaatlerine uygun düzenleme yapmışlardır. Rüşvetçi ve düşman olduğu gerekçesiyle Savcı Ali Murtaza Bey İstanbul’a iade edilmiştir. Onun yerine kendilerine yakın gördükleri Sait Bey tayin edilmiştir (Dural, 1954, No.8). I. Dünya Savaşı’ndan önce lağvedilmiş olan Ticaret Mahkemeleri tekrar açılmış ve bu mahkemelerde sadece Avrupalı ve Hristiyanlara ait işler görüldüğü gerekçesiyle üyeliklerine Hristiyanlar ve Başkanlıklarına da Osmanlı Rumları atanmıştır.

Hayfa da 14 Mayıs 1919’da Baş Administrateurler toplantısında işgal olunan topraklarda davacıların temyiz için nereye müracaat edecekleri konusu görüşülmüş, Kudüs İngiliz Baş Administrateurü ile Şam Türk Baş Administrateurü, adli müşavirler ile halledilebileceğini ileri sürmüşler, Beyrut Baş Administrateurü ise bir temyiz mahkemesi kurmak için gerekli hakimlerin bulunduğunu ve Beyrut’ta kurulmasını teklif etmiştir. Adana Baş Administrateurü de böyle bir mahkemenin kurulması için gerekli olan hakimlere sahip olunmadığını, İstanbul’un uzak olduğunu çarpışmanın uzayacağını ileri sürerek kuzey bölgesinin adli işlerinin Beyrut’ta kurulacak yüksek mahkemeye bağlanmasını istemiştir (Dural, 1954, No.9). Bremond bir taraftan bütün hareketlerinde Osmanlı kanunlarına uygun davrandığını ifade ederken diğer taraftan kendini yalanlarcasına Osmanlı mahkemeleri yerine Beyrut’ta kurulacak başka mahkemeye bağlanmak istemiştir. Böylelikle Türklere yönelik icraatlarında serbestlik elde etmeyi amaçlamıştır.

Fransızlar eğitim konusunda da düzenlemeler yapmış, bütün Türk mektepleri tekrar açılmış, özellikle Kız Öğretmen Okulu Bremond’un eşinin teşvik ve desteğiyle düzenlenmiş, Sanayi Mektebini Albay Norman himayesine almıştır. Bunlara ilave olarak Bremond’un emri ile bir medresede açılmıştır. Osmaniye’de de bir müftülük açılmıştır. Bremond bütün Kemalistlerin ve doğru bilgi sahibi olmayanların iddialarının tersine Müslümanlığın devamlı yardım gördüğünü savunmaktadır. Fransa’nın Hristiyanların koruyucusu olması dolayısıyla Hristiyan mektepleri de yardım görmüştür. Ermeni mektepleri de Fransızların yardımlarıyla tekrar açılmış ve dershanelerin sayısı giderek çoğalmıştır. Araplar, Çerkezler, Kürtler için de mektepler açılmış, kendi dilleri ve Fransızca öğretilmeye başlanmıştır. Bremond, halkın verdiği eğitim vergilerinin Türk mekteplerine verilmekte olduğunu, Türkçeden başka dilin kullanılmasının yasaklandığını, Ermenice ve Arapça kullananların cezalandırıldığını, aynı usulün Almanlar tarafından Alsas’ta da uygulandığını öne sürmüş, uygun görmedikleri bir usulün Adana’da uygulanmasına müsaade etmediklerini belirtmiştir. Bunun yanında Fransızca bütün okullarda mecbur tutulmuştur (Dural, 1954, No.10). Bremond’un okullarda Türkçeden başka dil konuşanların cezalandırıldığı iddiası mesnetsizdir.

Fransızların eğitim alanındaki uygulamaları kendi çıkarlarını gerçekleştirmeye yönelikti. Vali Celal Bey, İçişleri Bakanlığına gönderdiği yazıda vilayetteki genel eğitim sistemini karmakarışık olarak nitelemiş ve işgalin en büyük darbesine uğradığını belirtmiştir. Fransızlar tarafından Adana’daki Darümuallimin (Erkek Öğretmen Okulu) kapatılmış, Darümuallimat (Kız Öğretmen Okulu) da gece eğitiminden gündüze çevrilmiştir. Darümuallimat’ta görev yapmak üzere İstanbul’dan kadın öğretmenler getirilmediği gerekçesiyle, erkek öğretmenler görevlendirilmiş ayrıca Türkçe, Tarih ve Coğrafya derslerini verecek öğretmen olmadığı için bu dersler verilememiştir. Bremond’un belirttiği Araplar için açılan okullar, bazı Türk okulları lağvedilerek onların yerine açılmış ve bu okullarda sadece Arap çocukları eğitim görmeye başlanmıştır (Tunalı, 2021 s.177).

Fransızların ümit verici zengin bir koloni olarak gördükleri Çukurova bölgesinde Bremond mali konulara da büyük ilgi göstermiştir. Bu konuda anılarında şunları anlatmaktadır (Dural, 1954, No.11):

“Geldiğimizde kasaları boş bulduk. Jandarmanın 198 bin lira tutan 2 aylık maaşları ödenmemiştir. Memurlar da pek az olan maaşlarını alamıyorlardı. Henüz aç ve çıplak olarak hicretten dönmüş olan on binlerce Ermeni bir Türk kanunu mucibince 1919 vergilerinden muaf idiler. Zira 1919 mütarekesi esnasında uzağı gören birkaç Türk evvelce Türkler tarafından yapılan fenalıkları mümkün olduğu derece tamir etmek istiyorlardı... Başta Vali olduğu halde bütün Türk memurları maliyedeki kontrolümüzü ellerinden geldigince güçleştiriyorlardı. Vergilerin verilmesine mani

oluyorlardı. Hatta, Defterdar vergi borcu olanları Konya maliyesine yatırmaları için teşvik bile ediyordu.

Sebatımız ve çalışmalarımız sayesinde 1919'dan itibaren mali vaziyet düzeldi... Şurasını da kaydedelim ki şimendifer Anadolu ve Halep tarafı kapalı olduğundan hiçbir temin etmiyordu. Hububat, kereste ve hayvan ihracı memnu (yasak) idi. Memleket harp dolayısıyla harap olmuştu, ancak Kasım ayında tabii hale gelmeye başlamıştı...

Şüphesiz ki Kilikya'nın ekonomisi mahsûlatı ile ilgilidir. Kilikya bunun üç misli ithalat ve ihracat yapmaktaydı. Bilhassa Konya, Kayseri, Maraş ve Antep gibi şehirler hesaba dahil edilince birkaç misli artması lazım gelir... Kilikya'da vergiler harpten evvelkinden dört kat aşağıdadır. Bu vaziyet çok kez İngiliz genel karargâhına arz olunarak vergilerin iki misline çıkarılması istenildiği halde karargâh milletlerarası kanunların düşman işgal topraklarında yeni vergilerin tarh edilmesini menettiğini iddia ederek talebimizi reddetmiştir.”

Bremond, Suriye'deki İngiliz komutanlığının savaştan sonra Türk lirasını tedavülden kaldırdığını, vergilerin Türk lirasından dört-beş kat değerli Mısır lirası ile toplanmaya başlandığını, bu sebeple dünyanın başka yerleri gayet ağır vergiler altında ezilirken Kilikalıların vergilerini dörtte üçünün indirilmiş halde olmasının doğru olmadığını ifade etmektedir (Dural, 1954, No.12). Bremond'un bu serzenişi Türklere karşı beslediği olumsuz hissiyatın dışı vurumu olsa gerek. Fransa'da halk vergiler nedeniyle sıkıntı çekerken neden Türklerin bu şekilde az vergi ödemesinden rahatsızlık duyduğunu belirtiyor.

Bremond'un ifadesiyle, 14 Eylül 1920'den itibaren maliye işlerinin kontrolünün karıştığını, özellikle Durafort tarafından teşkil edilen kadastronun lağvedilmesi (arazilerin kayıt altına alınması değerlerinin belirlenmesi uygulamasının kaldırılması) nedeniyle milyonlara karşılık gelen gelir eksilmesinin Fransızların boynuna yüklenen vergi yükünü ağırlaştırmıştı (Dural, 1954, No.12). Fevzi Dural, bahse konu kadastro uygulamasının Türkler açısından tahribata yol açacağını, Durafort vasıtası ile belirlenen yüksek seviyede emlak ve akar değerlendirmesi sonucu, yüzde doksanı Türklere ait olan evlerin vergisinin kirasını geçtiğini, kirası vergisini karşılamayan evleri Müslümanlar satmak zorunda kalacaklarından, Bremond'un bir taraftan Türklerin sahip olduğu meskenlere Fransız subay ve memurları ile Hristiyanların ucuza sahip olmasını sağlarken diğer taraftan da Türklerin ekonomisini de geriletmeyi hedeflediğini belirtmiştir (Dural, 1954, No.12).

Bremond, şehrin imarı ve gelişmesiyle ilgili yapılanları şu şekilde anlatmaktadır (Dural, 1954, No.12):

“Bayındırlık işleri halen yok gibiydi. Maaşları verilemeyen Avrupalı mühendisler gitmişlerdi. Türk mühendisler büyük bir işsizlik içinde vahi (boş) maaş emelleri ile oturmaktaydılar. Üç seneden beri bayındırlığa hiçbir mühim tahsisat verilmemişti... Aşağıdaki bayındırlık işleri yapıldı: Toros'tan geçen Tarsus, Pozantı ve Amanos (Osmaniye-İslahiye) Alman yollarının tamiri. Adana Belediye Hastanesinin, Posta Telgraf Dairesinin, telgraf hatlarının mekteplerin tamirleri yapıldı.”

Fevzi Dural, tamir edildiği belirtilen Belediye Hastanesinin tamamen Türk hayırseverlerin yardımı ile yapıldığını, Bremond'un ilk olarak buraya el koyduğunu, birkaç Fransız ve birkaç Ermeni doktoru yerleştirdiğini, hastaneye Türk ve Müslüman hastaların kabul edilmediğini aktarmaktadır (Dural, 1954, No.12).

Bremond Adana'daki zirai alandaki gelişmeler hakkında şunları aktarmaktadır:

“Seyhan nehrinin setleri Adana'nın güneyinden başlayarak her iki sahilde onar kilometre tamir edilmiş, yeniden yapılmış ve bu hususta yerli ahalinin para yardımına müracaat edilerek 15 bin lira sarf edilmiştir. Bu inşaat 1919-1920 seneleri zarfında ırmağın taşmasına mani olmuş ve ahali heyetler göndererek başadministratörlüğe teşekkür etmiştir...”

Memleketin ziraat işlerinin terakkisi için yapılan işler şunlardır: Ziraat Bankası ıslah ve köylülere avans olarak tohumluk, hayvan ve ziraat aletleri tevzi olunmuş ve mülk sahiplerine 500 lirayı geçmemek üzere ikrazatta (borç para verilmesi) bulunulmuştur. Adana ve Mersin'de ticaret odaları açılmış ve bunlar gazete, müze ile teçhiz edildiği gibi varidat (gelir) da temin olunmuştur.” (Dural, 1954, No.13).

“Şehirlerde ziraat ve ticaret komisyonları teşkil olundu... Ziraat sergileri açıldı. Adana panayırı 1919 Ekim'inde açılacakken birçok güçlükler ve durumun vahameti arasında ancak 1920 Haziran'ında açıldı. Ve elde edilen muvaffakiyet eğer 1919'da başlayan sükûnet devri devam etseydi daha neler

yapılmak mümkün olacağını gösterdi; diyebiliriz ki Kilikya, 1919 Kasım sonunda tam bir terakki ve yükseliş yolunu tutmuş bulunuyordu.” (Dural, 1954, No.14).

1919 Temmuz’un da Georges Clemenceau ile Lloyd George arasında yapılan bir anlaşmada Fransız nüfuz bölgesi olarak belirlenen Adana, Maraş, Antep, Urfa sancakları ile Suriye’deki İngiliz Kıta’larının yerine Fransız Kıta’larının yerleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Maraş, Antep, Urfa bölgesinin İngilizlerden devralınması görevi Albay Piyepap’a verilmiştir. Bu anlaşmadan sonra Suriye ve Ermenistan Fevkalade Komiseri Georges Picot görevden alınarak yerine Suriye ve Kilikya Fevkalade Komiseri ve Şark Ordusu Başkomutanı sıfatı ile General Gouraud (Guro) tayin edilmiştir (Dural, 1954, No.16). Fransızlar bu döneme kadar Adana havalisi için Ermenistan tabiri kullanırken, Guro’ya Suriye ve Kilikya Fevkalade Komiseri unvanı verilmesi dikkat çekicidir.

Bremond anılarında, Fransız nüfuz sahasında Ermeniler tarafından gerçekleştirilen saldırı ve cinayetler ile kendilerinin Ermenilerin bu taşkınlıklarına göz yumduklarını yalanlamakta, kendisini de aklamaya çalışmaktadır. Bu maksatla şunları kaleme almıştır (Dural, 1954, No.17):

“Şark vukuatı hakkında dönen efsanelerden birisi de güya Adana’daki Kemalist hareketlere Ermeni alaylarının sebep olmasıdır. Meseleyi hakikate icra etmek icap eder: O zaman kadrosu son derece küçültülmüş bulunan Ermeni alaylarının mevcudu 400-500 neferden ibaret ve taburlardan müteşekkil bulunuyordu. Müfrezelerde ise pek az nispette Ermeni vardı. Ne Maraş ne Antep’te hiçbir şikâyete meydan verilmedi.

Hatta Ermeni alayının hüsnü hareketinden dolayı Fransız kumandanlığı tarafından takdirname bile gönderildi. Şurası dikkate değer ki bu kıtaların yegâne topçusu Ermeni alayının 37 milimetrelilik toplarıydı... Yeni arazinin idaresi hususunda Kolonel Piyepap İngilizlerin takip ettikleri usulün aynen tatbikini emretmişti. İngilizler vazifelerini sırf askerî bakımdan işgale hasrediyorlardı. Bu suretle hareket hükümet işlerine karışmadıklarından hiçbir güçlüğü mucip olmuyordu. Ve halk da bundan dolayı bir husumet duygusu gütmüyordu.”

Bremond’un yazdıklarının aksine, İngiltere’nin son birliğinin 5 Kasım 1919’da Antep’ten çekilmesinden sonra, Fransızlar ile birlikte gelen Ermeni lejyonierlerin halka yönelik taciz ve saldırıları nedeniyle 1919 yılı Kasım ayı başlarında Antep’te olaylar başlamıştır. Antep’teki Fransız birlikleri, Kilikya’da bulunan Fransız komutanlığına bağlı olarak Albay Flye Sainte Marie’nin emir komutası altındaydı. Antep’teki Fransız birlikleri; Ermeni Alayının 3. Taburu ile 412. Piyade alayı ve Afrika avcı taburlarından teşkil edilmişti (Efe, 2015, s.225).

Fransızlar bölgedeki birlikleri takviye maksadıyla 1919 Ekim ayı başlarında Bulgaristan’daki 156. Tümen birliklerini sevk etmişlerdi. İskenderun ve Mersin’e çıkarılan bu birlikler arasında 18. Avcı Alayı ile Budapeşte’deki müttefik birlikleri de bulunmaktaydı (Dural, 1954, No.17). 156. Tümen Komutanı General Dufieux (Dufyo), Beyrut’a giderek 26 Kasım’da General Guro’nun gelişine kadar Muvakkat (geçici) Komutanlığı üstlenmiş, daha sonra Adana’ya gelerek askerî ve idari komutanlığı uhdesine almıştır. Fevzi Dural, Bremond’un iddiasının aksine General Dufieux’un idari işlere karışmadığını belirtmektedir. Fransızların İngilizlerden devraldığı bölgede teşkilatlanma şu şekilde yapılmıştı: Albay Piyepap askerî işleri idaresini üstlenmiş, Cerablus’ta bulunan Kaymakam Fapitrel’i Urfa sancağına, Kaymakam Klaysent’i de Antep ve Maraş sancaklarına idareyi düzenlemekle görevlendirmiştir (Dural, 1954, No.18).

Şark Ordusu Başkomutanlığına gelen telgraf emri ile şark bölgesi de şimal bölgesi gibi aynı idare şartları ile Albay Bremond’un emrine verilmiştir. Bremond 1 ve 11 Kasım tarihlerinde yazı ile yeni bölgede idarenin tesisi için yeterli personel olmadığından ilave subay memur gönderilmesini talep etmiştir. Bremond, iletişim ve haberleşme güçlüğü nedeniyle Urfa, Antep ve Maraş’ta tesis edilmek istenen idari teşkilat hakkında kesin ve açık bilgi veremeyeceğini, ancak Beyrut’ta danışılmadan Adana’da bir şey yapılmadığının kolaylıkla ispatlanabileceğini ifade etmektedir. Fevzi Dural’ın, bu konuyla ilgili yorumu şöyledir (Dural, 1954, No.18): “*Bremond yukarıdaki iddiaları ile irtikâp (nüfuz ve görevi kötüye kullanma) ettiği hataların, cinayetlerin, katliamların sorumluluğunu Fevkalade Komiserliğe ve dolayısıyla Fransa hükümetine atmak istiyor... Bremond ne derse desin Kilikya, Antep, Maraş ve Urfa’da dökülen Türk ve Fransız kanının müsebbibi kendisidir.*”

Fevkalade Komiserlik tarafından, 28 Kasım 1919’da General Dufieux’a Şark bölgesinde idari kontrolün tesis edilmesi emri verilmiştir. Antep sancağı Kaymakam Flay Sent Mari tarafından idare edilmiş, Bremond’un ifadesine göre bu şahıs hiçbir vakaya meydan vermemeye gayret emiştir. Osmaniye ve Maraş sancağına Cebelibereket’in idaresi üzerinde kalmak üzere Yüzbaşı Andre tayin edilmiştir. Fevzi Dural, Yüzbaşı Andre’yi

Osmaniye, Kozan, Maraş bölgelerinde herkesin tanıdığını, Yüzbaşı Andre'nin Müslüman ve Türk düşmanlığı ile bilindiğini bu konuda amiri olan Bremond ile eşdeğer olduğunu, birçok Türk köylerin onun topları ile yıkıldığını, birçok Müslüman hanesinin onun tarafından kundaklanarak yakıldığını, adının geçtiği yerlerin bereketinin tükendiğini ve Haruniye gibi birçok mamur Türk köylerini Andre'nin Ermenilerinin yaktığını belirtmektedir (Dural, 1954, No.19).

İngiliz birlikleri bölgeyi Fransızlara bırakırken, Göksun ve Aziziye Çerkezleri Fransız memurlarına başvurarak o mıntıkayı da Fransızların işgal edip, kendilerini Türk esaretinden kurtarmalarını talep etmişlerdi. Fransız işgal bölgesinin bu şekilde genişletilmesi programlarında olmadığından ve bu müracaat haberi Milli Mücadele taraftarı halkta büyük heyecan uyandırdığından Albay Bremond, 29 Ekim 1919'da telgrafla Mustafa Kemal Paşa'ya bu işgallerin konu olmadığını bildirmiştir. Mustafa Kemal Paşa 30 Ekim'de şu cevabı vermiştir (Dural, 1954, No.124): "*Vermiş olduğunuz havadisten memnun oldum, fakat şahsi fikrime göre, efkârimumumiyeyi teskin etmek ve aynı zamanda asırlardan beri Fransa'ya karşı perverde ettiğimiz dostluğun tecdidini için Urfa, Antep ve Maraş'ı işgal etmek fikrinde olduğunuzun tekezibi (yalanlanması) ve Kilikya'nın işgalinin muvaffak olduğunu ilan etmeniz lazımdır.*" Bu yazışmalar Bremond'un Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde başlayan kurtuluş hareketinin giderek güçlenmesinden çekindiğini ve diğer taraftan Mustafa Kemal Paşa'nın ne kadar ustalıklı bir siyaset izlediğini göstermektedir.

Bremond, Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Kasım 1919'da Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti namına Adana, Sis, Mersin ve Cebelibereket teşkilatlarına telgraf çekerek Antep ve Maraş'ın işgalinin mütareke şartlarına aykırı olduğunu, bu hatanın derhal düzeltilmesi gerektiğini talep ettiğini ilan ettiğini beyanla, artık bu tarihten sonra iki hal tarzı olduğunu, ya Mustafa Kemal'le anlaşılması gerektiği ya da bütün mütteliklerin yardımıyla, elde edilmesi mümkün olan imkânlarla mücadele edilmesi gerektiğini ancak bunların ikisinin de yapılmadığını ifade etmektedir (Dural, 1954, No.25).

Bremond Maraş'ta yaşanan çatışmalarla ilgili şunları ifade etmiştir (Dural, 1954, No.21):

"Camiikebirin İmamı bulunan ve ismi Mersin'den Maraş'a kadar saygıyla anılan Müderris Dayızade, 27 Teşrinisani (Kasım) tarihinde Yüzbaşı Andre lehine vaaz ederek ahalinin ona itaat etmesini tavsiye etmişti. Fakat aynı gün, İngilizlerin karşısında ve Elbistan-Göksun hattında cephe tutmuş olan Kemalistler, Elbistan'dan Maraş'a yüz kadar fedai süvari yollamışlardır. Bunlar henüz tahkim olunmamış olan şehre girerek, henüz işgal altında olmayan ve içinde birkaç Osmaniyeli Jandarma bulunan kaleyi işgal edip üzerine bir Osmanlı bayrağı, bir de yeşil ve kırmızı renkli tekke bayrağı çektiler... Silah atarak şehri telaşa düşürdüler. Buna müteakip bir isyan vaki oldu. Ahali İmam Dayızade'yi sakalından tutularak yerlerde sürüttüler... Tabiidir ki meşhur Harlakyanlar ailesi ve Yüzbaşı Andre'yi kabul eden cemaat pek telaş ediyor ve haklı olarak bu isyan başlangıcından korkuyorlardı...

Bu vukuat hakkında şayi olan havadislerden biri de güya Andre'nin Maraş'taki Türk bayrağını indirerek yerine Fransız bayrağını çekmesi Maraş vukuatına sebebiyet vermiş olmasıdır. Yüzbaşı Andre katiyen hiçbir zaman Türk bayrağını indirmemiş. Onun yerine Fransız bayrağı çekilmemiştir. Maraş'ta Fransız bayrağı vardı fakat Fransız kıtalarının karargâhındaydı. Maraş Hükümet Konağındaki Türk bayrağı her zaman dalgalanmaya devam etmiştir. Kale üzerine çekilen Türk bayrağı da bırakılmıştır."

Bremond, Maraş'ta Türklere yönelik gurur kırıcı hiçbir davranışta bulunulmadığını, Türk bayrağının hiçbir zaman indirilmediğini savunarak gerçekleri saptırmaktadır. Bölgede görev yapmış olan Fransız Erkân-ı Harp Kaymakamı Abadie, oldukça tarafsız bir şekilde kaleme aldığı, "Türk Verdünü Gazi Ayıntap (Ayıntab'ın Dört Muharasası)" isimli kitapta çatışmaların Türk bayrağının indirilmeye teşebbüs edilmesiyle başladığını yazmıştır (Dural, 1954, No.21).

Maraş'ta 21 Ocak 1920'de başlayan çatışmalarda şehir halkının bütün gücüyle mücadelesi sonucu, Fransız birlikleri 11-12 Şubat gecesi şehri boşaltmıştır. Fransızların Maraş'tan çekilmesi tüm yurttaki sevinçle karşılanmış, bu çekiliş Güneydoğu Anadolu ve Çukurova'nın tamamen işgalden kurtuluşuna giden yolun başlangıcı olmuştur. Fransız basını, başarısızlığın nedeni olarak bir taraftan İngilizlerin işgali haksız yere bir yıl uzatması ve yer yer Fransa'ya düşmanlık propagandası yapmasını gösterirken bir taraftan da Çukurova'da Ermeni askerî kullanılmasının yarattığı olumsuz sonuçlar doğurmasını göstermiştir. Ermeni askerlerin önce Türkleri tahrik

ederek olay çıkardıkları ve ilk çatışmada geri kaçarak Fransızları Türklerin karşısında yalnız bıraktıkları yorumunda bulunmuştur (Yalçın vd., 2002, s.238-239).

Osmanlı Devleti'nde Ermenilerin Türklere oranla en kalabalık olduğu yerlerden biri olan Haçin'di. I. Dünya Savaşı sırasında kasabadan göç eden Ermeniler Mondros Mütarekesi'nden sonra kasabaya geri dönmüşlerdi. Geri dönerken de birçok yerde olduğu gibi yanlarında silah ve cephane getirerek Türkleri yok etmek üzere teşkilatlanmaya başlamışlardı. Bu tutumun yanlış olduğunu savunan ve önlemeye çalışan, kendisi de aslen Ermeni olan Kaymakam Ermenek (Arminek) görevden alınarak, İstanbul Hükümeti'nin onayı ile yerine Çalyan Karabet görevlendirilmişti (Çelik, 1999, s.225-226). Bremond Çalyan'ı; *"Bu adam ölüme gittiğini bildiği halde, bu ileri karakolluk vazifesini kabul etmişti... Haçin 1920 Teşrin-i sanisine (Kasım ayı) kadar yorulmaksızın müdafaa etti. Çalyan Haçin'e varır varmaz Fransız bayrağını çekti ve birçok tehditlere rağmen bir daba indirmede"* (Dural, 1954, No.30) şeklinde kahraman olarak nitelemiştir.

Haçin Fransızlar için önemli bir yerleşim yeri idi. Çalyan 1200 tüfek, 125 bin mermi ve bir miktar el bombası ile Haçin'e gönderildi. Ayrıca sağlık malzemesi ve 300 ton buğday gönderilmişti. Çalyan yüz kadar mevcudu olan jandarma müfrezesi ile göreve başlamıştı. Sis kasabası ile Haçin arasındaki 65 km'lik yol Fransızlarca onarılmasına rağmen yine de ulaşım güçtü. Bölgeye takviye olarak gönderilen birlik Kuvayı millie güçlerinin saldırısına uğramış, bir kısmı esir düşmüş bir kısmı da dağılmıştı. Bu yüzden Fransız üniforması giymiş yeni birliklerin gönderilmesi uygun değildi (Dural, 1954, No.30). Çalyan kısa sürede çevreden topladığı gönüllü Ermeni gençlerinden beş adet lejyon bölüğü teşkil etti. Kasabadaki Ermenilere de tüfek ve cephane dağıttı. Kasabanın içinde ve dış cephesinde siperler kazdırarak tahkimat yaptırdı. Bu şekilde hazırlıklarını artıran Çalyan Türk köylerinin saldırıya uğrayarak yağmalanmasına ve Türklerin yollarda yakalanıp öldürülmesine müsaade ediyordu (Çelik, 1999, s.226). Bremond, *"Haçin muhasarası başladığı zaman içerde on bin Ermeni vardı. Bunlardan yalnız 450'si katliamdan kurtulabildi"* (Dural, 1954, No.31) şeklinde bilgi vermektedir. Sekiz aylık kuşatma sonunda 18 Ekim 1920'de Haçin Milli Kuvvetlerin hâkimiyetine geçti. Kuşatma esnasında kasabada tahminen 500-600 Türk ve Müslüman kalmıştı, ancak bunların hiçbirini sağ bırakılmamış, Ermeniler tarafından işkence edilerek öldürülmüşlerdi. Bu sebeple ele geçirildikten sonra Haçin yakıldı. Bölgedeki Kuvayı millie Komutanı Aydınoglu Tufan tarafından yeni yönetim teşkil edildi ve kasaba merkezi geçici olarak Gürleşen köyüne taşındı (Çelik, 1999, s.242-243). Bremond çatışmalarda Ermenilerin hayatlarını kaybetmelerini katliam olarak nitelendirirken asıl katliama uğrayan Türklere bahsetmemektedir.

Adana havalisinde yaşanan muharebeler arasında Pozantı Muharebeleri önemli bir yere sahiptir. Çukurova bölgesinin işgalinde son derece stratejik bir öneme sahip olan Pozantı, askerî açıdan önemini değerlendiren Fransızlar tarafından Mondros Mütarekesi'nin 7. Maddesine dayanılarak 27 Aralık 1918'de işgal edilmiştir (Çelik, 1999, s.273-274) Fransızlar Pozantı'ya "Verdün Kahramanı" olarak da bilinen Binbaşı Mesnil komutasında bir tabur yerleştirmişlerdir. Tekelioğlu Sinan komutasındaki Kuvayı millie birlikleri tarafından gerçekleştirilen Pozantı Kuşatması neticesinde, Karboğazı mevkiinde Binbaşı Mesnil, taburu ile birlikte esir edilmiştir. Böylelikle Pozantı Fransız işgalinden kurtarılmıştır. Bremond, Pozantı bölgesinde yaşanan çatışmalara anılarında önemli yer vermiştir.

Pozantı bölgesinde, Bremond'un ifadesiyle Kemalistler Kilikya'ya ait hububat trenlerini alkoymaya başlamışlar, Ulukışla'ya ulaşan bir Fransız taburu 12 kadar treni kurtarmıştır. Ancak birkaç gün sonra Ulukışla köprüsü tahrip edildiğinden ulaşım tamamen kesilmiştir. Mesnil'in komutası altında bulunan 412. ve 18. Avcı Alaylarından karma tabur ve 6,5'lük 2 adet top ile teşkil edilen Fransız birliği Pozantı'da kuvvetli bir direnek noktası oluşturmuştu. Pozantı kuşatması 9 Nisan 1920'de başlamış, telsiz telgrafı bulunmayan kuşatma altındaki Fransız kuvvetlerinin irtibatı kesilmiştir. Haberleşme olumsuz hava şartları nedeniyle nadiren gerçekleştirilen tayyare uçurları vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. İşesiz ve mühimatsız kalan demiryolu boyundaki Fransız karakolları peş peşe düşmüş, Belemelik, Hacıkırı ve Kelebek'te 30 kadar dekovil lokomotif ve birkaç ton infilak maddesi Kuvayı millie birlikleri tarafından ele geçirilmiş, Bremond bu durumu düşmanın (Türklerin) sayıca kendilerinden fazla ve mühimmat olarak da daha üstün olması ve araziye daha iyi bilmesinden kaynaklandığını savunmaktadır. Bremond bu kuvvetlerin Alman ya da Almanlaşmış Türk subaylar tarafından idare edilen, Afganlara varıncaya kadar değişik etnik gruplardan bulunan 2-3 bin kişiden ibaret olduğunu, köylülere para vermeleri için baskı uyguladıklarını belirtmektedir (Dural, 1954, No.31). Mondros Mütarekesi gereği tüm Alman askerleri Anadolu'yu terk etmiştir. Dolayısı ile Kurtuluş Savaşı'nda Alman Subayların bulunması mümkün değildir. Afganlara kadar bulunan diyerek Güney Cephesinde Türklerin kendi vatanlarını kahramanca savunarak

elde ettikleri zaferi küçümsemek istemektedir. Ayrıca Kuvayı milliyenin kendisi olan Türk köylülerine baskı uygulanması gibi bir durum olamaz.

1920 Nisan ayında Kuvayı milliy kuvvetleri ovada da etkin olmaya başlamıştır. Nisan ayının başlarında Fransızların zırhlı hale getirdiği 2 adet tren Yenice’de mahsur kalmış, Fransızlar bir tabur göndererek bunları kurtarmıştır. Nisan ayı sonlarında ise Yenice-Zeytinli istasyonları arasında tren hattı kesilmiş, Fransızlar Mersin ile hava yoluyla iletişim kurabilmiştir. Kuvayı milliyenin hâkim olduğu yerlerdeki Ermeniler kaçarak Adana’ya sığınmış, bu nedenle şehirde iâşe ve barınma sorunu yaşanmaya başlanmıştır. Bu gelişmeler üzerine Fransızlar Adana’nın kuşatılacağını düşünerek savunma hazırlıkları yapmaya başlamışlardır. 3 Mayıs 1920’de Mersin su yolu kesilerek şehir Kuvayı milliyenin kuşatması altına girmiştir (Dural, 1954, No.33). Nitekim 18 Mayıs’ta 50 kadar Kuvayı milliy süvarisi Adana cephesine yaklaşmış ve 21 Mayıs’ta Şakirpaşa’da ilk çatışma yaşanmıştır. Bu tarihten sonra 10 Ağustos’a kadar çatışmalar günlük olaylar olarak yaşanmaya başlamıştır. Mersin’den 22 Mayıs 1920’de uçakla Adana’ya gelen General Garnier, subayları eski Türk karargâhı olan Kolordu binasında toplayarak artık hiçbir yardım gelmeyeceğini bildirmiş ve cesur olmaları telkininde bulunmuştur. Bremond bu durumu şöyle değerlendirmektedir: “*Kilikya’nın terk olduğunu böylece ilâm tekiddeden (yinelemek) başka bir şey değildi. Çünkü bu hal berkeşçe esasen malumdur.*” (Dural, 1954, No.35).

Adana’da savunma hazırlıkları yapıldıktan sonra savunma için ayrılan askerlerden arta kalanlar ile yeni bir kuvvet teşkil edilerek Albay Grasi’nin emrine verilmiştir. Grasi’ye Pozantı’da kuşatma altındaki birlikleri kurtararak Adana’ya getirilmesi görevi verilmiştir. Grasi, Kuvayimilliyenin güçlü direnişi karşısında 20 Mayıs’ta geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bremond, bu birliğin telgraf gönderme imkânı olsaydı, Pozantı’daki birliklerine bütün Kuvayimilliy kuvvetlerinin Grasi’nin birliklerine yöneldiğini, dolayısıyla Pozantı’nın kuşatmasının zayıfladığı haberini ulaştırabileceğini ve Mesnil’in kolaylıkla çekilerek Fransız hatlarına ulaşabileceğini ifade etmektedir. Birkaç gün sonra bir uçakla Mesnil’e istediği gibi hareket edebileceği, Bremond’un ifadesiyle hatta isterse teslim bile olabileceğine dair acı haber iletilmiştir (Dural, 1954, No.34). Bu haberi alan Mesnil 6,5’luk 2 adet topu imha etmiş, 150 kadar yaralı neferi hastanede bırakarak Pozantı’dan ayrılmıştır. Kuşatmayı yararak Fransız hatlarına ulaşmaya çalışan Mesnil, taburuyla birlikte esir düşmüştür. Bremond, bahse konu 150 yaralı asker’in hepsinin öldürüldüğünü iddia etmektedir (Dural, 1954, No.35). Türklerin tarihinde esirleri öldürmek bir tarafa kötü muamele yapıldığı bile vaki değildir. Bremond Türklere olan ön yargısını ve düşmanlığını bu şekilde sergilemektedir.

Karboğazı mevkiinde 27 Mayıs 1920’de, 42 kişilik bir Kuvayı milliy müfrezesi tarafından esir alınan Fransız kuvvetleri, 100’ü yaralı 650 asker ile Binbaşı Mesnil dahil 23 subaydır. Bunun yanında iki 5,5’luk top, 8 makineli tüfek, 40 otomatik tüfek, 1000 kadar silah ve çok sayıda hayvan da ele geçirilenler arasındaydı. Fransız kuvvetlerinin çarpışmadaki ölü sayısı ise 200’den fazladır (Tekelioğlu Sinan Bey’in Günlüğü, 2012, s.121). Pozantı’nın kaybedilmesiyle Fransızlar Toroslar’da önemli bir geçiş ve direnek noktasından mahrum kalmışlardır. Kuvayı milliy kuvvetleri ise Çukurova’da daha sonra düzenlenecek askerî harekât için önemli bir avantaj elde etmiştir.

Fransızların talebi üzerine 30 Mayıs 1920’de, Güney Cephesi’ndeki muharebelerin durdurulması amacıyla, 20 gün süreli bir mütareke yapılmıştır. Bremond 20 günlük ateşkes anlaşması ile ilgili şu değerlendirmeyi yapmıştır (Dural, 1954, No.38):

“Şurası bellidir ki, bu mütarekeden maksat Pozantı garnizonunu kurtarmaktı. Muvaffak olunamadı. Ve bu kahraman kıt’anın elde bulunanları halen Kayseri’de esir bulunmaktadır. Buna mukabil Sis tahliye olundu. Antep iade olundu. Ve dostlarımızın cesareti kırıldı. Bu hareket esasen sene başından beri sarsılan nüfuzumuzun sonu oldu... Mustafa Kemal tarafından verilen vaatler tutulamazdı. Çünkü onun vaziyetinde bulunan bir kumandan ancak zarar verebilir ve hiçbir kötülüğe mani olamaz.”

Bremond Mustafa Kemal Paşa’yı art niyetli olmakla ve mütareke şartlarına uymamakla suçlamaktadır. Hâlbuki mütareke şartlarına uymayan ve ilk bozan Fransızlardı. Mustafa Kemal Paşa tarafından 16 Haziran 1920 tarihinde Güney cephesindeki birliklere bir yazı göndererek, Fransızların esirlerini kurtarmak ve yapacakları taarruz hazırlıkları için zaman kazanmak amacıyla mütareke yaptıklarının anlaşıldığını, ateşkestten sonra ileri gelen memur ve eşraf ile birçok masum Müslüman’ı tutuklamaya devam ederek, Ermenilere Müslüman halka yönelik katliamlar yaptırarak ve iade edilen esirlere eşit sayıda tutukluyu iade etmeyerek ateşkes şartlarına uymadıklarını belirtmiş, bu sebeplerden dolayı, 18-19 Haziran 1920 gece yarısından itibaren Fransızlara bilgi verilmeden tüm

Fransız cephesinde muharebenin yeniden başlatılması emrini vermiştir (Harp Tarihi Vesikaları Sayı 14, Vesika No.: 373).

Adana'da 10 Temmuz 1920'de başlayan ve dört gün süren büyük bir göç olayı yaşanmıştır. Kaç-Kaç Olayı olarak anılan şiddet olayları esnasında Adana'da yaşayan binlerce Türk ve Müslüman canlarını kurtarmak için kaçarak şehri terk etmiştir. Fransızların silahlandığı Ermeniler Adana'da kurmayı hayal ettikleri Ermeni devleti için engel olarak gördükleri Türk ve Müslümanları şehirden kaçırmak için kasıtlı olarak karışıklık çıkarmış, katliamlara girişmişlerdir. Ermeniler bu girişimlerini gerçekleştirirken Bremond'dan da destek istemişlerdir (Ener, 1996, s.148). Kuvayı milliye kuvvetlerinin Adana'yı tehdit eder duruma gelmesi Fransızları endişeye sevk etmiş, şehirdeki Türk nüfusun sayıca çokluğundan çekinen ve çıkabilecek herhangi bir olayda Türklerin üstünlük sağlayabileceği düşüncesiyle Türkleri şehirden uzaklaştırarak Türk nüfusu azaltmak istemişlerdir (Çelik, 1999, s.405). Diğer bir etkende General Dufieux'un 9 Temmuz'da Yarbaşı'ndan Yüreğir ovasına taarruz etmeyi planlaması ve şehirdeki birliklerini iki ateş altında bırakmamak için özellikle güney kesimde yaşayan Türkleri şehirden kaçırmak istemesidir (Ener, 1996, s.148). Bremond Kaç-Kaç Olayı ile ilgili şunları anlatmaktadır (Dural, 1954, No.44):

“Nehrin sol sahilindeki mahalleler ahalisinin çoğu, Kemalistlere iltihak etmiş çingenelerdi...10 Temmuz'da bu mahalde müthiş bir surette silah atılmaya başlandı. Bu günlük vukuattan idi... Fakat bu bütün şehirde müthiş bir paniğe sebep oldu. Hristiyan ve Müslüman herkes silahına sarılarak pencerelerden silah atmaya başladılar. Hristiyan gönüllü karakolları kimseyi hedef tutmadan ateş açtılar.

Derhal idare heyetine dahil zabıtlar şehrin tüm sokaklarına yayılarak ateşin kestirilmesine çalıştılar... Derhal 20 kadar Hristiyan tevkif olunarak divanı harbe sevk olundu. Ve büyük cezalara çarptırıldılar... Bütün Müslüman ahali çılgınca kaçmaya başladı. Bu firar 48 saat devam etti. Kaçkaça mani olmak üzere gönderilen jandarma ve polisler de bizzat firar ediyorlardı... Böylece 40 bin Müslüman gitmemeleri için sarf edilen bütün gayretlere rağmen şehirden firar etti.

Bu mühim vakanın sebepleri şunlardır: Evvela, Fransız garnizonunun itimat veremeyecek derecede zayıf bulunması, saniyen şehrin bombardıman edileceğine, tamamen yıkılacağına ve şehirde kalanların Fransızlar tarafından maruz kalacakları muameleye dair Kemalistlerin propagandası. Son sebep olarak da müfrit (taşkın davranan) Ermenilerin Müslümanların katliam olunacaklarına dair yaydıkları yanlış haberler.”

Fevzi Dural'ın, Bremond'un bu ifadeleriyle ilgili yorumu şöyledir (Dural, 1954, No.44): *“Bremond Hristiyan ve Müslüman herkes silahına sarıldı diyor ki bu büyük bir hatadır. O zaman kaç Müslümanda silah vardı ki silaha sarılısın. Bu mesele evvelce güzelce tertip edilmişti... Hristiyan gönüllü karakollarının gayesiz ve hedefsiz silah kullandıkları da yanlıştır. Onların hedefleri, vazifeleri daba haftalar önce tayin edilmişti. Her Ermeni'nin öldüreceği Müslüman ve yakacağı evler belliydi.”*

Bremond'un Adana'daki görevinin son günlerinde meydana gelen Ermenilerin kendi hükümetlerini kurma girişiminden bahsetmekte fayda vardır (Dural, 1954, No.48): *“5 Ağustos sabah saat 10'a doğru Mihran Damatyan siyasi bir memur olduğunu unutarak ve çoğu memleketin garibi olan ve dört Ermeni siyasi zümresinin önderlerinden on kadar adam olduğu halde hükümet dairesine gelerek her zaman açık bulunan vilayet dairesine yerleşmiş, Fransa'nın himayesinde kendisini Kilikya Genel Valisi ilan etmişti. Mamefih bütün abali batta Ermeni mahallesi bile meseleye karışmamıştır. Elli kadar taraftarı hükümet konağının etrafını ve koridorları nezaret altında tutuyorlardı.”*

Bremond olayı haber alır almaz telefon hatlarını kestirerek Mihran Damatyan'a bu komiteye nihayet vermesini emrettiğini, Damatyan'ın ancak güç kullanılarak çıkarılabileceği cevabı üzerine vilayet dairesine süngülü nefer göndererek olayı sonlandırdığını, bu olayın bir saatten fazla sürmediğini ifade etmiştir. Fevzi Dural (1954, No.48); *“Türk düşmanı... Bremon bu altın ovanın tekrar sahiplerinin eline geçmesine bir türlü razı gelmiyor ve her ne surette olursa olsun burasını Ermeni dostlarına bediye ettirmek istiyordu. Bu suretle bir deneme yapılmasını Damatyan'a kendisi tavsiye etti. Bu suretle önce Fransa'nın sonra müttetik devletlerin buna ne diyeceklerini denemek istedi... General Guro'dan almış olduğu kesin cevap umidini kırdı ve Damatyan'ın iki saat süren hükümeti böylece sona erdi”* demektedir.

Bremond, 19 Ağustos 1920'de Adana güney cephesine karşı kuvvetli bir taarruz icra ettiklerini ve 2000 esir alarak Türk kuvvetlerinin Adana kuşatmasını sonlandırmayı başardıklarını ve bu tarihten itibaren şehre karşı Türk birliklerinin saldırı tehdidi kalmadığından Fransızlar açısından işlerin yoluna girdiğini belirtmiştir. 4 Ağustos 1920 tarihinde Bremond Beyrut'a davet edilmiş ve görevi Kurmay Başkanı Hasler'e devretmiştir. Bremond Adana'dan

ayrılmadan önce 156. Tümen Komutanı General Dufieux, 11 Eylül 1920 122 numaralı emrinde Bremond'u öven şu sözleri zikretmiştir (Dural, 1954, No.49): “*Pek tecrübeli subay daima Fransız çıkarlarını korumayı kendisine yol edinmiştir. Zaaf ve yorgunluk bilmeksizin 19 aydan beri ve zor şartlar altında bile cesaretini kaybetmeden büyük bir idare sağlamıştır. Bilgisi, gayreti, metaneti ve ciddi çalışması, vazifedeki imanı kararlarının ciddiyeti, soğukkanlılığı ile Kilikya’da Fransız menfaatlerine pek değerli hizmetler ifa etmiştir.*” General Dufieux, Fransız menfaatlerine faydalı hizmetler yaptığını ifade etmektedir. Ancak Bremond, Ermeni yanlısı ve Türklere karşı ön yargılı tutumunu değiştirip zaman içerisinde Bölge halkını daha iyi tanımaya gayret edip adaletli bir yönetim tesis edebilseydi bu kendi menfaatleri açısından daha faydalı olurdu.

Bremond anılarının son bölümünde genel bir değerlendirme yapmıştır. Bu değerlendirmelerden kısaca bahsetmek faydalı olacaktır. Bremond, Çukurova'nın nüfus yapısının, Müslüman (Turani ve gayri Turani) ve Hristiyan (Ermeni, Geldani, Asuri, Rum ve Avrupalı) olarak ikiye ayrılabilirliğini belirtmiştir. Türklerin “*sağlam ve güçlü bir vatan sevgisine sahip olduklarına şüphe yoktur*” demekte, fakat Türkler için dünyanın halihazır teşkilat gerekleriyle anlaşma imkânları olup olmadığından şüphe duyduğunu ifade etmektedir. Sultan II. Abdülhamit devrinde Türklerin maneviyatlarının sarsıldığını bütün subayların ve aydınların çoğunluğunun Alman terbiyesi yetiştiğinden onlar gibi düşünüp hareket ettikleri düşüncesini iddia etmektedir. Bremond, Türkler Merkez hükümetleri ile birlikte savaşmışlar ve zaferlere alışkın bir millet olarak onurları rencide oldu, ancak terbiyeli bir millet olduklarından duygularını Almanlardan daha fazla gizlemeyi bilirler demektedir. Bremond, Türklerin kendilerine karşı o zamana kadar sergiledikleri davranışlar nedeniyle daha hafif bir şiddet politikasını hak ettiklerini düşünebilmek için davranışlarına belirli bir yön vermeleri gerekli olduğunu ve ihtiyaç olan teminatı ancak Sultan hükümetinin verebileceğini düşünmektedir (Dural, 1954, No.50). Bremond'un, Türklerin vatan sevgisini, onurlarına düşkün terbiyeli bir millet oluşunu övmesi iyi bir şey ancak aydınların ve subayların hepsinin Almanlaştığını düşünmesi Mustafa Kemal ve ona inanarak Kurtuluş Savaşı'na girişenleri iyi analiz edemediğini gösterir. İstedikleri teminatı elbette ki kukla ve teslimiyetçi bir tutum sergileyen Sultan ve hükümetinin verebileceğini düşünmektedir.

Bremond Çukurova bölgesinin Türk memleketinden çok Osmanlı sömürgesi olduğunu ve Türkçeden başka dil kullanılmasına müsaade edilemediğini iddia etmektedir. Başta Ermeniler olmak üzere Hristiyanların nüfusunun giderek çoğalmasının yarattığı endişe nedeniyle, Türklerin endişeye düşerek, 1895, 1909, 1915, 1918'de katliam yaptığını (Dural, 1954, No.50), sadece 1920'de, Haçin'de 10 bin, Maraş'ta 8 bin Kilikya'da 2 bin olmak üzere 20 bin kişiyi katlettiğini (Dural, 1954, No.51) iddia etmektedir. Bremond'un bu iddiaları tamamen mesnetsiz ve gerçek dışıdır. Osmanlı idaresinde hiçbir etnik topluluğun ne diline ne de dini inancına kısıtlama getirilmemiş aksine bu hususlarda büyük özgürlükler tanınmıştır. Çukurova bölgesinin Türk yurdunun bir parçası olmayıp sömürge olduğunu iddia etmek Ermenilerin propagandasına alet olmak değilse, akıl tutulması olsa gerek.

Bremond, Türklerin devamlı kötüye kullanılan ve memleketi öldüren kapitülasyonlardan haklı olarak şikâyetçi olduğunu, ancak kendi menfaatlerini zarara uğratmadan kaldırılması için Türk hükümetinin Avrupalılaşması gerektiğini belirtmiştir. Çukurova'daki Osmanlı idaresinin 1919-1920 yıllarında görülmemiş bir ilerleme kaydettiğini, bunun da ancak bir Avrupa devletinin idaresi altında gerçekleştiğini, hiçbir Türk memurunun bir Avrupalı desteği olmadan maiyetine yön ve namus dersi veremediğini, bu durum devam ettikçe memleketin gelişmesinin beklenemeyeceğini iddia etmiştir. Bremond, gerekli maliye vasıtalarından mahrum olan Türklerin yardıma muhtaç olduğunu, bu sebeple kontrolü kabul etmesi gerektiğini, taahhütlerini tutarak gelişme gösterirlerse özgürlükleri iade edilebilir demektedir (Dural, 1954, No.51). Bremond kısacası Türkleri kendi kendini yönetmekten aciz ve kontrol altında bulundurulması gereken bir millet olarak değerlendirmekte ve Avrupalıların yönetimi altında gelişme gösterebileceğini iddia etmektedir.

Bremond Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde girişilen Kurtuluş Savaşı'nın bir özgürlük ve bağımsızlık mücadelesi olduğunu anlamamış, ordu terhis edilmesi nedeniyle işsiz kalan ve dolayısı ile maaşlarını alamayan subaylar tarafından çıkarılan bir isyan olarak nitelendirmiştir. Bu subaylara maaşlarının verileceği garantisi verilirse isyanın önlenebileceğini düşünmektedir. Buna ilave olarak Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'da hükümdarlığını ilan ettiğini ve bu gücü elinden bırakmayacağını, taahhütlerine de güvenilemeyeceğini iddia etmektedir (Dural, 1954, No.51).

Bremond, Müslümanlık âleminde ancak hilafetin yeri olduğunu ve eğer yeniden bir Türkiye kurulacaksa bunun ancak bir sultanın etrafında ve onun desteğiyle mümkün olabileceğini ileri sürmüştür. Fransa'nın 1870'de kaybettiklerini şarkta muhafaza etmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bremond anılarını; “*Sözümü kesmeden Kilikya'nın*

talim heyetine teşekkür etmeyi kendime bir vazife bilirim... Sözlerimi Kilikyalılara Fransızca'yı öğretmek suretiyle memleketin cibani hayran etmek için muhtaç olduğu ve kendisini Mısır'a fakat Alpleri olan bir Mısır'a benzetecek olan istikbalini hazırlayanları selamlamakla bitiriyorum" (Dural, 1954, No.52) ifadeleriyle sonlandırmıştır.

Değerlendirme ve Sonuç

Bremond, batı emperyalizmin klasik bir temsilcisiydi. Sömürge olarak işgal edilen her coğrafya, onun için üstün Fransız ekolüyle eğitime ve hizaya getirilmeye muhtaç alt kültür olarak gören emperyalist batılı düşünce yapısına sahip bir subaydı. Diğer taraftan Bremond'un düşünce yapısını etkileyen diğer bir olay ise her Fransız gibi 1870'te yaşanan Prusya yenilgisinin hafızalarında yarattığı travmaydı. Ocak 1871'de Fransa, artık savaşa devam edemeyecek duruma gelmesi ile Prusya askerlerinin Paris'e kadar girmeleri ve acil olarak bir ateşkes yapılmasını istemesi, Prusya'nın Alsace ve Lorraine'i alması, 5 milyar Frank savaş tazminatı ve Paris'te Prusya birliklerinin geçit töreni düzenlemesi şartlarını kabul etmek zorunda kalması (Erkücü, 2019, s.92) Fransa için unutamayacakları onur kırıcı bir son olmuştu. Fransa bu hezimetini telafi fırsatını 1914 yılında yakalamıştı.

Fransa her ne kadar I. Dünya Savaşı'nın galiplerinden biri gibi görünse de bu savaşta İngiltere'nin bir adım gerisinde kalmış, işgallerde aslan payını İngiltere'nin almasına göz yummuştu. İngiltere için Akdeniz'in doğusu, Mısır ve Süveyş Kanalı en önemli sömürgesi olan Hindistan'a giden ticaret yolu hayati öneme sahipti. Musul ve Kerkük petroleri İngiltere için geleceğin önemli enerji kaynaklarıydı. Onun dışında Suriye ve Anadolu'nun güneyi Fransa'ya verilebilir bölgeler olarak görülmekteydi. Fransa, I. Dünya Savaşı'nda hiçbir cephesinde savaşmadığı Orta Doğu ve Anadolu'dan toprak almasını, bu bölgeye yerleşme politikasının başlangıcı olarak görüyordu. Stratejik önemi Mısır kadar olmasa da zengin doğal kaynaklarıyla ve tarımsal alanlarıyla Çukurova ve çevresi özellikle pamuk üretimiyle Fransız tekstil sektörü için önemli hammadde merkezi olabilirdi. Ayrıca Lübnan ve Suriye limanları da doğu-batı ticareti için önemli lojistik merkezleriydi. Bu maksatla büyük savaşın önce misyoner faaliyetleri ve açılan Fransız Hristiyan okullar aracılığı ile Katolik Ermeniler ve Arap Hristiyanlar (Maruniler) arasında propaganda faaliyetleri ile Osmanlı yönetimine karşı bölgesel isyan girişimleri ile varlıklarını hissettirmeye başlamışlardı. Savaşın ilerleyen döneminde ise Fransa, İngiltere ve Rusya ile anlaşarak Anadolu topraklarının paylaşılması konusunda 26 Nisan 1916 tarihinde Sykes-Picot Anlaşması ile Suriye, Adana ve Mezopotamya'nın İngiltere ile arasında paylaşılması konusunda anlaşmışlardı. Mondros Mütarekesi ile birlikte bu paylaşım hayata geçmesiyle Fransız işgalleri başlamıştı.

Fransa, işgal altına aldığı Çukurova'yı kendi ifadeleriyle ıslah etmek ve Fransa'ya bağlı bir sömürge haline getirmek amacıyla Fransız manda yönetimi altında "Kilikya Ermenistan'ı" adı altına bir Ermeni yönetimi kurma siyasetini hayata geçirmek istemekteydi. Bu maksadın gerçekleşmesini sağlamak amacıyla askerlerinin çoğunluğunu Ermenilerden oluşturduğu Albay Edouard Bremond idaresinde bir işgal ordusunu bölgeye göndermişlerdi.

Albay Bremond, Fransız siyasetini bölgede uygulayabilecek yetenek ve liyakate sahip bir asker olarak Çukurova Bölge İdarecisi olarak görevlendirilmesi ile başlayan süreci anlatırken sanki günah çıkarır gibi anlatması, samimiyeti konusunda şüpheye düşürecek nitelikte olduğu görülmektedir. Çünkü görevi süresince Ermenilerin taşkınlıklarına, cinayetlerine göz yumman yönetimiyle yüzlerce masum Türkün katledilmesi günahlarını hiçbir zaman örtmeyecektir.

Albay Edouard Bremond, iki temel vazifeyi ifa etmek için göreve getirilmişti. Birincisi bölgenin demografik yapısının Ermeniler lehine değişimini sağlayacak şekilde tedbirler almaktı. Bunun için işgal ordusu içinde bulunan Ermeni askerlerin uyguladıkları katliamlara göz yumarak, korku ve dehşete kapılan Türklerin bölgeyi terk etmesiyle boşalan yerlere Suriye, Lübnan bölgesinde bulunan Ermenilerin yerleşimini sağlamaktı. İkincisi ise Fransız misyoner okulları vasıtasıyla bölgede kalan Türkleri asimile ederek, bölge özelinde tam bir Fransız hâkimiyeti kurmaktı. Son aşama ise "Kilikya Ermenistan'ı" adı altında Fransız sömürge manda yönetimine bağlı bir devlet yapılanmasıyla Çukurova'nın zengin doğal kaynaklarını Fransa'ya aktarmak olacaktı.

Albay Bremond, kendisine verilen bu vazifeleri gerçekleştirmek için, her ne kadar anılarında kabul etmese de diğer tanıkların ve tarihi belgelerin anlatımıyla, elinden geleni yaptığı ancak başarıya ulaşamadığı görülmektedir.

Bremond, Mustafa Kemal Paşa için "*art niyetli ve mütareke şartlarına aykırı hareket eden isyancı*" olarak yorum yapsa da zamanla onun önderliğinde başlatılan mücadelenin başarıya ulaşması sonunda fikrinin değişmesi ve Türklerin

“sağlam ve güçlü bir vatan sevgisine sahip olduklarına şüphe yoktur” olarak değerlendirmesi de en azından bir asker olarak düşmanına duyduğu saygıyı göstermesi bakımından önemlidir.

Sonuç olarak Fransa, elli yıl önce Prusya karşısında uğradığı hezimetin izlerini silmek, sömürge mevcudunu artırarak ekonomik olarak Avrupa'nın güçlü devletlerinden biri olmak amacıyla girdiği I. Dünya Savaşı'ndan İngiltere'nin de desteği ile başarıyla çıkmış, mağluplara yönelik ağır şartlar içeren anlaşmalarla nüfuz alanlarını genişletmiştir. Özellikle Suriye, Lübnan ve Anadolu'nun güney illerinde kuracağı kolonilerle, bölgenin doğal kaynaklarını ve zenginliklerini Fransa'ya aktararak savaş nedeniyle uğradığı ekonomik kayıplarını telafi ederek, güçlü bir Avrupa Devleti olmanın planını yapmaktaydı. Bu nedenle işgal bölgelerinde görevlendireceği subayların bu planı gerçekleştirecek kabiliyet ve niteliklere haiz olması için seçici davranmış ve Albay Edouard Bremond'u Çukurova bölgesine idareci olarak atamıştır. Ancak Albay Bremond'un Ermeni kökenli askerleriyle Fransa'nın Çukurova siyasetini gerçekleştirme gayretleri ve tüm çabasına rağmen Gazi Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Türk Milleti'nin cesareti ve fedakârlığı ile vatan sevgisi karşısında geri adım atmak zorunda kalmış ve amacına ulaşmadan bölgeyi terk etmek zorunda kalmıştır.

Kaynakça

- Akbiyık, Y. (1999). *Millî mücadelede güney cephesi (Maras)*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Armaoğlu, F. (2005). *20. yüzyıl siyasi tarihi (Cilt: 1-2 1914-1995)*. Alkım Yayınevi.
- Bıyıkhoğlu, T. (1962). *Türk İstiklal Harbi I, Mondros Mütarekesi ve tatbikatı*. Genelkurmay Basımevi.
- Bildirici, Y. Z. (2020). İstiklâl Harbinde Çukurova'da yıkıcı faaliyetler. *Belgi Dergisi*, 2 (20), 2409-2427.
- Çelik, K. (1999). *Millî Mücadele'de Adana ve havalisi*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Dural F. (1954, 29 Ekim-31 Aralık). Kilikya'da iki yıl işgal valiliği yapan Bremond'un hatıraları. *Yeni Adana Gazetesi*, No:1-52.
- Erküşük, B. (2019). *Adalar, Basiret gazetesine göre Prusya-Fransa savaşı (1870-1871)*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi], Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Efe, A. (2015). Antep savunması: bir albayın hatıratı. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 53, 221-253.
- Ener, K. (1996). *Çukurova Kurtuluş Savaşı'nda Adana cephesi*. T.C. Kültür Bakanlığı.
- Evans, L. (1972). *Türkiye'nin paylaşılması (1914-1924)* (T. Alanay Çev.). Milliyet Yayınları.
- Gauin, M. (2014). Bir yol ayrımının sebepleri: Mondros Mütarekesi'nden itibaren Lozan Antlaşması'na kadar Fransa Cumhuriyeti ile Ermeni komiteleri arasındaki ilişkiler. *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, 49, 159-186.
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı 14 (1955). Vesika No.: 373, Harp Tarihi Dairesi.
- Hatipoğlu, S. (2001). *Türk Fransız mücadelesi (Orta Toros geçitleri, 1915-1921)*, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi.
- İlter, E. (1989), Milli Mücadele'de Doğu Lejyonu (Legion D Orient)'nun Fransız işgal bölgesindeki fonksiyonu. *Atatürk Yolu Dergisi*, 03, 419-436.
- Kılıç, T. (2007). *Adana'da Ermeni olayları (1918-1922)*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi], Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kuvayimillîye Komutanı Tekelioğlu Sinan Bey'in günlüğü*, (2012). Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı.
- Kütükçü, M. (2022). Çukurova strategy of France in the National Struggle period. *Atatürk Yolu Dergisi*, 70, 306-322.
- Murat, T. (2021). Milli Mücadele'de Güney Cephesi. *Atatürk Ansiklopedisi* (29 Haziran). <https://atatürkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/milli-mucadelede-guney-cephesi/>, (Erişim: 30.11.2022).

- Özçelik, İ. (2005). *Ermeni sorunu ve gerçekler*. Gündüz Eğitim Yayıncılık.
- Öztoprak, İ. (1991). Adana ve çevresinde Müdafaa-i Hukuk çalışmaları. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 8 (22), 117-140.
- Sonyel, S. R. (1972). Yeni belgelerin ışığı altında Ermeni tehcirleri. *Belleten*, 36 (141), 31-49.
- Tunalı, T. (2021). *Çukurova Bölgesi'nde Fransız işgali ve işgal yönetimi (1918-1921)*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi], İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tuncer, H. (2000). *19. Yüzyılda Osmanlı-Avrupa ilişkileri*. Ümit Yayınevi.
- Yalçın, D., Akbıyık Y., Akbulut D. A., Balcıoğlu M., Köstüklü N., Süslü A., Turan R., Eraslan C. ve Tural M. A. (2002). *Türkiye Cumhuriyeti tarihi I*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.

EXTENDED SUMMARY

The Allied Powers struggled to get more shares from the Middle East oil due to the increasing need for raw materials after the Industrial Revolution, and while the First World War was going on, the Ottoman Empire shared its lands through secret agreements between them. While the Armenians needed the support of England and France to achieve their goals, both England and France wanted to use the Armenians to establish dominance in the region. England, France, and Russia decided to divide Syria, Adana, and Mesopotamia between England and France with the Sykes-Picot Agreement signed on April 26, 1916. England and France started to occupy Southeastern Anatolia and Çukurova regions based on Article 7 of the Armistice of Mudros dated October 30, 1918.

The Armenians, who were immigrated to Syria in 1915, started to return in small convoys from Aleppo, Damascus, and Beirut, where they were generally settled, and settled in Adana and its surroundings by the rulers of the occupation forces. French and Armenian administrators were assigned to the civil administrations, and military units were formed from Armenian volunteers, these volunteers wearing French uniforms fought against the Turks under the French flag.

The French Government named the Cilicia (Çukurova) region "Armenia" for a while. With the Syria Agreement of September 15, 1919 signed between England and France, England, which obtained Mosul, left Adana, Maraş, Antep, and Urfa regions to France.

Colonel Bremond, who was appointed as the Chief Administrator of Armenia on January 19, 1919; appointed a French officer with the title of Deputy Governor or "Gouverneur" (District Governor) to the Sanjak and the Districts. As a result of these assignments, the Ottoman governors and district governors were reduced to the position of puppets.

Bremond states that his duty as Chief Administrator was to manage his area of responsibility through Ottoman officials and that the administration in Çukurova was never directly taken over. However, the practices and policies of the French, contrary to what was written, were aimed at providing an artificial Armenian majority in the province by abducting the Turks and replacing them with Armenians by means of coercion, oppression, and exile.

When Bremond took office in Adana, he paved the way for the outrage of the Armenian committee members and banned the hanging of the Turkish flag. The people of the region tried to announce their sadness and concerns to the Ottoman Government, but they could not get positive results. This situation awakened the spirit of resistance in the people, and they went to organize the struggle. The people of Çukurova in Istanbul founded the Cilicia Defense of Rights Society on November 20, 1918.

Bremond states that everyone is treated equally and equally with the management system they established in Çukurova in 1919. However, he states that both the Unionists and the Armenian leaders did not like this behavior, that they acted like this as a necessity of political necessities, and that the traditional generosity and sense of the humanity of France also had a great impact. In fact, contrary to what Bremond reported, during the year 1919, Bremond and some of the officers showed extreme tolerance towards the Armenian Legion by taking an attitude against Turks and Muslims, which led to various criticisms even in the French Army.

The Commander of the Gendarmerie units, District Governor (Lieutenant Colonel) Haşim Bey, was arrested on 3 March 1919 and sent to the prison camp by the order of General Lezti. On April 21, 1919, Captain Lupe was appointed as the Gendarme Inspector. When the Turkish Gendarmes were demobilized and their weapons began to be distributed to the Armenians, Deputy Governor Esad Bey, who objected to this situation, was dismissed by Bremond. Celal Bey was appointed as the Governor of Adana instead of Esad Bey. However, he was disturbed by Celal Bey's refusal to cooperate and oppose unfair practices, and Bremond tried hard for his dismissal but was unsuccessful.

The French made arrangements to realize their own interests in education, and all Turkish, Christian, and Armenian schools were reopened. Schools were opened for Arabs, Circassians, and Kurds, and French, which was compulsory in all schools, began to be taught in addition to their own language.

Haçin, which was an important settlement for the French, came under the domination of the national forces on October 18, 1920, after an eight-month siege. Although an estimated 500-600 Turks and Muslims remained in

the town during the siege, none of them were left alive, they were tortured and killed by the Armenians. While Bremond describes the Armenians' loss of life in the conflicts as a massacre, he does not mention the Turks who were actually massacred.

The Battle of Pozanti has an important place among the battles in Adana. Bremond gave an important place to the conflicts in the Pozanti region in his memoirs. The French placed a battalion in Pozanti under the command of Major Mesnil, also known as the "Hero of Verdun". As a result of the Pozanti siege carried out by the Kuvayi Milliye troops under the command of Tekelioğlu Sinan, he was captured on 27 May 1920 in the Karboğazi locality together with the Major Mesnil battalion. Thus, Pozanti was liberated from the French occupation.

There was a great migration event in Adana, which started on July 10, 1920, and lasted for four days. Thousands of Turks and Muslims living in Adana fled the city to save their lives during the violence that is known as the Run and Run Incident. The Armenians, armed by the French, deliberately made a mess and engaged in massacres in order to smuggle Turks and Muslims out of the city, which they saw as obstacles to the Armenian state they dreamed of establishing in Adana.

Although the Armenians even attempted to form their own government in the last days of Bremond's mission in Adana, Bremond stated that he quickly ended the event and that this event did not last more than an hour.

Bremond handed over the task to Chief of Staff Hasler, with the order he received on August 4, 1920. Before leaving Adana, General Dufieux, Commander of the 156th Division, states that Bremond did useful services to the French interests in his order dated 11 September 1920 and numbered 122.

Bremond made a general evaluation in the last part of his memoirs. He stated that the population structure of Çukurova can be divided into Muslim (Turani and non-Turani) and Christian (Armenian, Geldani, Assyrian, Greek, and European). He says that "there is no doubt that the Turks have a strong and strong patriotism", but expresses that he doubts whether there is an opportunity for Turks to come to terms with the current organizational requirements of the world. He also claims that intellectuals and military officers have also become Germanized.

Bremond stated that the Turks are rightly complaining about the capitulations that are constantly being abused and killing the country, but that the Turkish government should be Europeanized in order to be abolished without harming their own interests. Bremond thinks that the Turks, who are deprived of the necessary financial means, are in need of help, that they should accept control, and that their freedom can be restored if they make progress by keeping their commitments.

Bremond argued that only the caliphate has a place in the Muslim world and that if Turkey is to be re-established, it can only be possible around a sultan and with his support. He stated that France should preserve what it lost in 1870 in the East.

France was making plans to become a strong European State, to compensate for its economic losses due to the war by transferring the natural resources and riches of the region to France with the colonies to be established in Syria, Lebanon, and the southern provinces of Anatolia.

As a result, Colonel Bremond took his place in history as a much-discussed administrator, no matter how different he tried to show his own administration period in his memoirs. With this study, Colonel Bremond's memoirs about the period he served during the occupation of Çukurova were published in Paris in 1921 by the Imprimerie Nationale publishing house, translated into our language by Fevzi Dural, and serialized in Yeni Adana Newspaper between 29 October-31 December 1954. Controversial issues related to the occupation days in the book "La Cilicie en 1919-1920" were investigated.

EZİDİLERİN (YEZİDİLERİN) SAĞLIK İNANÇLARI VE SAĞLIK ARAYIŞI PRATİKLERİ HEALTH BELIEFS AND HEALTH SEEKING PRACTICES OF THE EZIDIS (YEZIDIS)

Bayram DEMİR

Batman Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi
Sosyoloji

bayramdemir2005@gmail.com

ORCID: 0000-0003-2547-2664

ÖZ

Geliş Tarihi:

20.02.2023

Kabul Tarihi:

26.03.2023

Yayın Tarihi:

31.03.2023

Anahtar Kelimeler

Ezidi
Ezidi İnanç
Ezidi Kast Sistemi
Doğaüstücülük
Sağlık İnançları

Keywords

Yezidi
Yezidi Religion
Yezidi Caste System
Supernaturalism
Health Beliefs

Türkiye’de yaşayan bir etno-dini yapı olarak Ezidi topluluğunun doğaüstücülük çerçevesindeki sağlık hizmeti arayışları bu makalenin konusunu oluşturmaktadır. Sağlık sadece biyolojik bir denge hali değildir. Aynı zamanda kültürel ve de dini bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Dünya Sağlık Örgütü tanımıyla da örtüşen bu yaklaşım bireylerin sağlık hizmeti arama davranışlarında birçok faktörün etkili olduğuna işaret etmektedir. Sağlık kavramının tanımlanmasında kişilerin mesleği, ekonomik durumu ve eğitimi etkili olduğu gibi dini inançları ve toplumsal kültürü de rol oynamaktadır. Sağlık hizmeti arayışında doğaüstücülük ve doğalcılık aynı anda varlık gösteren iki ayrı paradigma olarak göze çarpmaktadır. Çalışmada dışarıya kapalı bir topluluk olan Ezidilerin halk tıbbi içinde değerlendirilebilecek sağlık inançları konusunda ne tür pratikler ve uygulamalar bulunduğu incelenmiştir. Bu amaçla Ezidi topluluğunun farklı kastlarına mensup kişiler ve din adamlarıyla derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Ezidilerde kasta mensup olan din adamları, kutsal objeler ve kutsal mekânlar sağlık arayışında öneme haiz olup sürecin işleyiş pratiklerinin ritüel özellikleri taşıdığı görülmektedir. Ezidilerin sağlık arayışı pratikleriyle ilgili bu çalışmada elde edilen bulgular ileride yapılacak çalışmalarda yol gösterici olabilecektir.

ABSTRACT

The subject of this article is the health-seeking behaviours of the Yezidi community, an ethno-religious group residing in Turkey, within the framework of supernaturalistic approach. Health is not merely a biological state of balance, but also evaluated as a cultural and religious phenomenon. This approach, which overlaps with the definition of the World Health Organization, indicates that many factors play a role in individuals' health-seeking behaviour. The definition of health is influenced not only by factors such as occupation, economic status, and education but also by religious beliefs and societal culture. In health-seeking behaviour, supernaturalism and naturalism are two separate paradigms that coexist. This study examines the practices and applications of health beliefs that could be evaluated within the folk medicine of the Yezidi, a close society. To achieve this, in-depth interviews were conducted with individuals from different castes of the Yezidi community and religious leaders. For the Yezidis, religious leaders belonging to a particular caste, sacred objects, and holy places are of great importance. The findings of this study on the health-seeking practices of Yezidis could provide guidance for future studies.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1253637>

Atıf/Cite as: Demir, B. (2023). Ezidilerin (Yezidilerin) sağlık inançları ve sağlık arayışı pratikleri. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 13(1), 718-733.

Giriş

Dünya Sağlık Örgütü (1948)'ne göre sağlık, *sadece hastalık veya sakatlık halinin olmayışı değil aynı zamanda fiziksel, ruhsal ve sosyal açıdan tam bir iyilik hali* olarak anlaşılmaktadır. Bu tanım, kişi ve çevresi arasındaki bir ilişki olarak sağlık kavramı ve sağlıklı olmayı sağlayan şeylerin kişiden kişiye ve kültürden kültüre değiştiğine de işaret etmektedir. Sıkça belirtildiği üzere örneğin, modern tıbbın hastalık hali olarak gördüğü obezitenin (aşırı kilolu olma hali) kültürden kültüre farklılık gösterdiği ve dolayısıyla bazı kültürlerde hastalık olarak görülmediği de ifade edilebilir. Bu çerçevede, kişilerin eğitimi, mesleği, sosyal sınıfı, dini inançları ve toplumsal kültürünün hastalık halinin tanımlanmasında ve ona yönelik geliştirilebilecek sağlık arama yaklaşımlarının farklılaşmasında rol oynadığı belirtilebilir.

Sosyolojide hastalık ve ilişkili davranışların sosyal bağlamı içinde anlaşılmasına yönelik çalışmalar bulunmasına (Backett, 1992; Dines, 1994) karşın sağlık arayışına yönelik çalışma sayısı daha azdır. Genel olarak sosyal bilimler açısından ise son otuz yılda, sağlık ve hastalık kalıplarının anlaşılması noktasında bir ilgi artışı olduğu ifade edilebilir. Özellikle içinde bulunduğumuz yüzyılda bulaşıcı olmayan hastalıklar ve kronik hastalıkların artması gelişmiş ve gelişmekte olan toplumlar açısından ayrıca bir öneme sahiptir. Bu hastalıklar, gerek devletlerin sağlık sistemine yükleri ve gerekse de toplumsal sonuçları ile dikkat çekmektedirler. Zira hastalıklar, toplumlar için bizzatı birer risk alanı olarak değerlendirilebilir. Öte yandan, bulaşıcı olmayan hastalıkların ortaya çıkışı ve tedavi süreci gibi aşamaların sosyal ve kültürel faktörlerden oldukça etkilendiği belirtilebilir. Kaldı ki modern tıp açısından da davranışların sağlıklı olma haline etkisi dikkate alındığında sosyal ve kültürel faktörlerin önemi anlaşılmaktadır. Örneğin, dünya üzerinde tüm insanlığın dönem dönem maruz kaldığı salgın hastalıklar, hastalıklar ve davranışların etkileşimine dair önemli kanıtlar sunmaktadır. Beck (2009)'in risk toplumu kavramlaştırmasından yola çıkarak salgın hastalıkların ürettiği sosyal ve ekonomik riskler tüm toplumları etkilediği gibi yer yer toplumsal kontrolü de aşındırdığı öne sürülebilir. Bulaşıcı hastalıkların yayılımı ve nasıl kontrol edilebileceğine dair çıkarımlar, insanların davranışları yanında hastalığın sosyal ve kültürel belirleyicileri üzerine odaklanılmasıyla sonuçlanmıştır. Bunun yanında, söz konusu hastalıkların kontrolünde insanların sosyal kültürel temellere sahip riskli davranışlardan uzaklaştırılmasına yönelik bir farkındalığın arttığı da görülmüştür. En nihayetinde, insanların sağlık durumuyla, sağlıklı kalma arayışıyla ve sağlık hizmeti arayışı da sosyal ve kültürel faktörlerden önemli ölçüde etkilenmektedir.

Sağlığı korumak ve sağlık hizmeti arayışında farklı ülkelerdeki kültürler ve aynı ülke içindeki kültürler arasında farklılıklar söz konusu olabilmektedir. İnsanlar, modern tıbbın gelişkin olduğu bir ülkede bile batı tıbbını kabul edilebilecek biricik seçenek olarak değerlendirmeyebilmektedirler. Sağlık ve kültür çerçevesindeki tartışmada birçok toplumda mevcut şifa bulma seçenekleri oldukça farklılaşabilmektedir. Bu itibarla, toplumlarda mevcut iyileştirme pratikleri ise halk tıbbı, geleneksel tıp ve modern tıp şeklinde kategorilere ayrılabilir (Quah, 2010, 39). Buna mukabil, modern tıptan farklı olan bu iki kategori (geleneksel tıp ve halk tıbbı) bir takım pratikleri benzeştikten çoğunlukla aynı çatı altında ele alınır. Halk tıbbı genellikle ilgili bölgenin kültürel özelliklerine, inançlarına ve ritüellerine dayanır. Her biri farklı sayıtlara sahip bu iyileştirme pratikleri bütünlüleri yani tıbbi sistem, Press (1980, 47) tarafından *hastalığın anlamı, tanımlanması, önlenmesi ve tedavisine ilişkin tek bir paradigma tarafından yönetilen, kalıplaşmış, birbirleriyle ilişkili değerler ve maksatlı uygulamalar bütünü* şeklinde tanımlanmıştır. Bu tıp pratiklerini kısaca tanımlayacak olursak; a) halk tıbbı, yerel tıp veya halk tababeti olarak da ifade edilebilir. Sağlığın yeniden kazandırılmasına ilişkin uygulama ve bilgilerin sonraki nesillere aktarılmasıyla oluşmaktadır. Her aktarımdan yeniden üretilen sağlık bilgisidir. Mevcut kültürün bir parçası olup, önceki nesillerden aktarılmış bilgilerin toplamı olmaktadır. Bu bilgi toplum birçok üyesi tarafından bilinir olmaktadır. Tedavilerin sağlanması da tecrübe aktarımı şeklinde olmaktadır. Dinsel ve büyüsel pratikler de bu kapsamda değerlendirilebilmektedir (Press, 1980; Quah, 2010, 39; Kaplan, 2011).

Tıbbi sistemlerin işleyişi esasında ve hastalığın açıklanmasında farklı paradigmalardan (doğüstüculük ve doğalcılık) (Thomas, 2002, 78-79) yansımaları söz konusu olabilmektedir ancak, paradigmalardan birbirine muhalif yapısı bireylerin sağlık arayışındaki yönüyle birbirini tamamlar özellik gösterebilmektedir. Sağlık hizmeti arayışında aynı anda birçok tıbbi sisteme erişim yönünde davranış sergileme söz konusu olabildiği gibi bu arayışlar toplumsal kültürlere göre değişim gösterebilmektedir. Bazı kültürlerde sağlık olgusu sadece biyolojik bir entite olarak düşünülmez aynı zamanda ruhsal, kültürel ve dini bir olgu olarak değerlendirilmektedir (Winkelman, 2009, 17). Bu çerçevede, sağlığın kavramsallaştırılmasına dair modellere değinilecek olursa; "Biyopsikososyal model" sağlığı salt biyolojik değil sosyal, psikolojik, kültürel ve fiziksel faktörlerin etkilediği vurgusunda

bulunmaktadır (Demir, 2020). Sağlık hizmeti arayışını açıklamada da işlevsel olabilecek; çok sayıda faktörün yer aldığı bu model aynı zamanda kültürün önemli bir parçası olan dini etmenlerin yerini de belirlemiş olmaktadır. Çünkü bireyin sağlığının ve hastalığının değerlendirilmesinde içinde bulunduğu ortamın tüm bileşenleri (din ve kültür de dahil) etkili olmaktadır (Wilkinson, 2009, 122). Öte yandan, sağlığın “biyomedikal modeli” ise, tıbbi yaklaşımlar arasında önemli bir yer tutar ve hastalık halini ölçülebilir bedensel normlardan sapma olarak tanımlar. Bu model, hastalığın sosyal, psikolojik ve davranışsal yönlerini göz ardı eder. Hastalık, bedenün fizyolojik yapısını ve ruhsal dengesini bozan bir etken olarak kabul edilir ve bedensel süreçlerdeki sapmaları da hastalık belirtileri olarak görülür (Engel, 1977). Beden adeta bir makine olarak ele alınır. Hastalık hali de bu makinanın tamirâtı olarak değerlendirilir.

Sosyolojinin Durkheim ve Weber gibi kurucu babaları toplumun yapısı hakkındaki formülasyonlarında dinden yararlanmışlardır. Kültürel bir süreç olarak din (Yel, 2014, 578) olgusunu insanların davranışlarını ve sağlık durumlarını açıklamada önemli bir faktör olarak değerlendirmişlerdir (Idler ve George, 1998, 52). Keza, Weber tarafından tanımlandığı haliyle ve aynı zamanda kültür ve sağlıkla ilişkili olan geleneksel eylem kavramı ve bunun yanında etnisite kavramları farklı toplulukların sağlıkla ilgili davranışları üzerinde geleneklerin ve inançların etkide bulunabildiğini açıklamaktadır. Çünkü kültür, değerler ve inançları mikro düzeyde bireylerin eylemini şekillendirdiği gibi aynı zamanda makro ölçekte de kurumları ve toplumu da etkilemektedir (Quah, 2010, 28).

Kültürel ve dini bağlamda sağlık arama davranışlarında bir takım örüntülerin varlığından söz edilebilir ve bu durumu konumlandırma bağlamında ritüellerin fonksiyonel bir çerçeve sunduğu ifade edilebilir. Bell (2009, 14)’e göre ritüel, antropologlarca kültürün temel dinamikleri olarak değerlendirilmektedir. Köken olarak ritüeller toplumların inançları, normları gelenekleri ve davranış örüntülerinde bulunmaktadır (Kasap, 2021). Kutsal olanla iletişim ve etkileşime geçmek için sergilenen dinsel pratikler olan ritüeller Bellah (2008, 186)’a göre sosyal eylemin anlaşılması için en temel kategorilerden biri ritüeldir. Ayrıca, zaman içerisinde hem sosyolojik bir kavram hem de sosyal hayatın evrensel bir kategorisi haline gelmiştir (Bell, 2009, 15). Genep (1960, 11)’e göre ritüeller belirli özelliklere sahip olup, üç farklı şekilde seyretmektedir. Ayrılma, geçiş ve birleşme ritüelleri olarak tanımladığı bu ritüel örüntüleri gerçekleşen olayın özelliğine göre ayrımlara sahiptir. Bazı olaylarda her üç ritüelin biraradalığı da mevzu bahis olabilmektedir.

Bell (2009, 15)’e göre metodolojik bakış açılarının ve sonuçlarının çeşitliliğine rağmen, ritüel tanımlarında kısmen tutarlılık bulunmakta olup, bir takım zıt sosyal veya kültürel güçlerin bir araya geldiği kritik bir kavşaktır. Örneğin, inanç ve davranışın, gelenek ve değişimin, düzen ve kaosun, birey ve grubun, öznel ve nesnelğin, doğa ve kültürün, gerçek ve hayali idealin ritüellerde entegrasyonu söz konusu olmaktadır. Ritüel kavramının tanımı noktasında alan yazınında bir mutabakat bulunmamasına karşın (Foley, 2011) geniş bir tanımına yer verilecek olursa; genellikle farklı ortamlarda sergilenen, içeriği ve düzenlenmesi değişen derecelerde biçimsellik, katılık, yoğunlaşma ve tekrarlar ile karakterize, kalıplaşmış ve düzenli söz ve eylem dizilerinden oluşur (akt, Grimes, 2000, 262).

Kutsal olanla iletişim için ritüellerin araçsallığı, ritüele dâhil unsurların da kutsallıkla ilişkilendirilmesine yol açmaktadır. Nitekim, Durkheim (2005, 11)’e göre dini düşüncede kutsal olan sadece transandatal varlıklar değildir, *herhangi bir şeye onun niteliğinden bağımsız olarak kutsallık atfedilebilir*. Bu yönüyle, kutsal ve kutsal olmayan kavramları ritüelin temel boyutlarını belirlemede esas unsurlardır. Yukarıda yer verilen tanımdan anlaşılacağı üzere, kutsallığın tezahüründe inancın mensupları ve dini otoriteleri için mekân (Eliade, 1959, 20), zaman, nesne, söz ve katılımcı(lar) ritüelin nüvelerini oluşturmaktadır (Bell, 1997). Kutsallık taşıyan ritüel öğelerinden gayri kutsal varlık da ritüelin temel yapısına dahil edilebilir. Ritüelin bu unsurlarının mevcut inanç sistemleri içerisinde yeri olduğu hatırdan çıkarılmamalıdır. Ayrıca ritüellerin, inanç alanı içerisindeki mevcut eylemleri meşrulaştırdığı ve semboller aracılığıyla ifade edilmesinden ötürü soyut olana somut özellikler kazandırdığı ifade edilebilir. Buradan anlaşıldığı üzere, ritüeller ihtiyaca bağlı olarak uygulanmakta ve belirli bir zaman dilimi içinde gerçekleştirilmesi gerektiğinden takvime de bağlı olabilmektedir. Geleneklerle devam eden ve gelenekler tarafından dönüştürülen ve gelenekleri değiştiren ritüeller kültürden bağımsız değerlendirilemez.

Kültür, en az kalıtım kadar bireylerin sağlığında belirleyici olup, topluluk inançlarına, tutumlara ve hayata dair yaklaşımları içine alacak denli geniştir. Ayrıca, hastalıkların kökeni ve tedavisi de kültürle şekillenebilmektedir (Baltaş, 2004). Bu şekilde, topluluk içinde sıradan insanın sağlıkla ilgili birtakım çıkarımlara/inançlara nasıl ulaştığı da anlaşılabilir hale gelmektedir. Her kültürün, belirli hastalıklarda veya hastalık olarak algılanan şeylere tepkilerle sonuçlanan kendi sağlık inançları dizisi ve aynı zamanda hem formel hem de enformel yapıları vardır

(Scambler, 1992, 52). Sağlıkla ilgili inançlar ise, topluluğun herhangi bir üyesi veya üyeleri tarafından hakkında hiçbir uzmanlık bilgisine sahip olmadıkları alanlar inşa edilmesi ile ortaya çıkar. Bu inançlar, konuya spesifik olarak, olayların nasıl ve neden meydana geldiğini açıkladığını varsayan ve gerçek olmayan olay dizilerinin ve sistematik davranış planlarının bir toplamı olarak değerlendirilebilir. Bu türden inancın bir işlevi de konu ile ilgili sistematigi tanımlamak, bilgileri özetlemek ve düzenlemektir. Ayrıca, herhangi bir konunun göze çarpan yönlerinin diğer unsurlarla ilişkisini belirlemek, kökeni ve nedeni tanımlamak ve davranış önererek bir şekilde kontrol sağlamaktır. Bu şekildeki inançlar ise, daha çok kişinin sosyal çevresiyle etkileşimi sonucunda ortaya çıkmaktadır (Pitts ve diğer., 1996). Bu türden inanışların sağlığın biyomedikal modeliyle ilişkisi olmadığı düşünülmektedir (Dines, 1994). Alan yazını irdelendiğinde Ezidi topluluğuna yönelik geleneksel düzeyde hastalıklara dair inanışları, halk tıbbi çerçevesinde sağlık hizmeti arayışlarına yönelik davranış örüntüleri ve tutumlarının incelendiği sınırlı sayıda çalışma (Aslan, 2020; Arakelova, 2001, Spät, 2019) yapıldığı anlaşılmaktadır Türkiye’de insanların sağlık hizmeti arayışında halk tıbbi/geleneksel tıp ve modern tıp gibi farklı pratiklerden yararlandığı bilinmektedir (Yeşil, 2015; Savran, 2019; Kaleli, 2020). Çok farklı kültürlerin birleşimi olan Anadolu coğrafyasında sağlık inançları ve sağlık uygulama pratikleri açısından alan yazınında üzerinde yeterince çalışma yapılmayan ve büyük ölçüde dışarıya kapalı bir topluluk olan (Asatrian, 1999; Cebe ve Soydan, 2012; Telimen, 2012; Kaya, 2016; Sümer ve Aktaş, 2017; Yılmaz ve Ertürk, 2017) Ezidilerin¹ sağlık inançları ve sağlık hizmeti arama tutumlarının dini inanışları bağlamında irdelenmesi bu çalışmanın temel problemini oluşturmaktadır. Bu makalenin odak noktasını ise, Ezidilerin sağlık hizmeti arayışıyla ilgili kararlarının ve davranışlarının, topluluk inançları, topluluk içindeki etkileşimi ve bu çerçevede önceliklendirme yapısının bir parçası olarak nasıl anlaşılabilirliği ve bunun da mevcut kültüre uygun sağlık hizmeti aramadaki sosyal davranışla ilgili tutumları nasıl etkilediği oluşturmaktadır. Genel olarak da Ezidilerin bireysel düzeyde sağlığa etkileri olabilecek inanç ve sağlık arayışı davranışlarının ne şekilde onların yaşamının ve kültürel dokusunun parçası olduğuna dair algılayışı ortaya koymak amaçlanmıştır.

Ezidilerin Toplumsal Yapısı ve İnancı

Bu çalışmanın konusunu Ezidilerin sağlıkla ilgili inançları oluşturduğundan dini inançları hakkında temel düzeyde bilgilere yer verilecektir. Ezidiler Türkiye ve yakın coğrafyalara (İran, Irak, Suriye, Rusya vb.) dağılmış bir etno-dini grup olup sayıları 500-700 bin civarında kişiden oluşmaktadır (Ainsworth, 1861; Arakelova, 2001; Çelik, 2011; Cebe ve Soydan, 2012; Khenchelaoui, 2015; Yılmaz ve Ertürk, 2017). Ezidi toplumunun kast yapısına dair farklı görüşler ifade edilmiş (Lescot, 2009, 77-88; Sever, 1993, 62) olmasına karşın Ezidi toplumu temel olarak Şeyhler, Pirlar ve Müritler olmak üzere üç kast grubundan oluşmaktadır (Asatrian, 1999; Arakelova, 2001; Allison, 2001, 30). Yapılan görüşmelerde bu durum bütün katılımcılar tarafından teyit edilmiştir. Öte yandan, toplumsal ve dini örgütlenmelerinde ise, Fakir (erkek din adamı, okudukları qewl/kewl/kavl ile kendilerine başvuranlara Tanrı’dan şifa vermesi için aracı olduğuna inanılmaktadır.), Fukra (kadın din adamı, okudukları qewl/kewl/kavl ile kendilerine başvuranlara Tanrı’dan şifa vermesi için aracı olduğuna inanılmaktadır.), Koçek (esrik güç sahibi olduğu, bilinmeyi açığa vuran, gelecekte haber veren kişi olduğu iddia edilen. Şaman benzeri kişilerdir. Özellikle psikolojik rahatsızlıklar açısından şifacılık özelliğine sahip olduklarına inanılmaktadır (Heard, 1911; Kreyenbroek, 1995, 134-135; Omarkhali, 2017).), Qewlbej/kawlbej/kavlbej (dini metinleri ezbere okuyabilen ve aktaran Hafız gibi kişilerdir) gibi farklı unvanlara sahip kişilerin var olduğu belirtilmiştir (Süvari, 2016). Saha araştırmasında Koçek, Fukra ve Fakir’lerin bazılarının şifacılık vasfı olduğu belirtilmiştir. Buna mukabil, Ezidi toplumunun mertebesi en yüksek kanaat ve dini önderleri Şeyh kastından çıkmaktadır. Bourdieu’cu (Bourdieu, 1986) yaklaşımla Ezidi toplumu içinde sembolik sermayesi yüksek gruplar Şeyh gruplarıdır ki konumları topluluk içindeki hiyerarşide üst sıralarda olmalarıyla tanımlanabilir. Ezidi inancının ortaya çıkışı konusunda henüz doyurucu bir sonuca ulaşılmadığı belirtilmektedir (Omarkhali, 2009). Ezidiler temel olarak tek tanrı inancını paylaşmakla birlikte dünyanın imarı ve işleyişinde diğer tek tanrılı dinlerden farklı olarak yedi (7) büyük melek inancına sahiptirler (Ainsworth, 1861; Aydın, 1988; Khenchelaoui, 1999; Lescot, 2009, 41). Meleklerin her bin yılda bir yeryüzüne bir insan kılıfına girdiği ve şeyh kastına mensup ailelerin bu meleklerin soyundan geldiği belirtilmektedir (Lescot, 2009, 43). Bu meleklerin en büyüğü Melek

¹ Literatürde Yezidi veya Ezidi olarak tanımlanan bu topluluğun ismi bu çalışma kapsamında Ezidi olarak ifade edilmiştir. Topluluk üyeleri de kendini bu isimle tanımlamaktadır.

Tavus'tur. Bu meleklerin doğa olaylarını kontrol ettiği ve çoğunun, sorumlulukları altındaki ilgili alanlarda neden olduğu hastalıkları iyileştirdiğine inanılmaktadır. Öte yandan, iyileştirmenin etkilerinin kutsal alanlara, türbelere ve dini yapı içerisinde bazı bazı aile veya kabilelere atfedildiği dikkat çekmektedir (Asatrian ve Arekelova, 2014, 53). Ezidilikte ruhun doğumla beraber ilk nefeste bedene girdiğine ve ölüm anındaki son nefesle bedeni terk ettiğine inanılmaktadır (Voskian, 1999) Aynı şekilde saha araştırması sırasında yapılan görüşmelerde Ezidiler, bedeninin ruhu barındıran kutsal bir kılıf/nesne olduğu ve ona özenle davranılması; bedeninin Tanrı'nın bir armağanı olduğuna ve hiçbir şekilde zarar görmemesi veya suistimal edilmemesi gerektiğine inanırlar. Aynı zamanda Ezidiler ruhun sağlık ve esenlik için önemine inanırlar. Bunun yanında, beden ve ruh anlayışına açısından Ezidilik dini içinde bir tür tenasüh, ruh göçü veya reinkarnasyon sayılan "elbise değiştirme/gömlek değiştirme" inancı söz konusudur (Joseph, 1909; Turan, 1988; Wilson, 2022; Asarian ve Arekelova, 2014; Nicolaus, 2014; Kreyenbroek, 2015; Omarkhali, 2017, 25). Ruhun kaybolmadığına ve beden öldükten sonra da bir başka bedende var olmaya devam ettiğine inanırlar. Bu inanca göre bireyler öldükten sonra yeniden bu âleme geri dönerler. Mevcut bedenlerinde geçirdikleri süre boyunca sergiledikleri eylemler bir dahaki dünyaya gelişlerinde alacağı bedeninin ne olacağını (İnsan, hayvan veya cansız nesne) etkilemektedir. Benzer inanç şeklinin aşırı Şii mezhebi ve Nusayri'lerde de olduğu belirtilmektedir (Khaskar, 2009; Asatrian ve Arekelova, 2014, 122; Nicolaus, 2014).

Bunun yanında, Siyah Kitap (Kitab-el Asvad/Meshaf Reş) ve Kitab-el Cilve olmak üzere iki temel kutsal kitapları bulunmaktadır (Lescot, 2009; Sever, 1993, 54-57; Wilson, 2022, 19). Ayrıca, dini kural ve uygulamalar aynı zamanda qawl/kawl/kavl'ler (esasen sözlü geleneğe dayanan Ezidi dininin inanç terminolojisi, hikayelerini, doktrinini ve ilahilerini içeren ve ifade eden sözlü metinlerdir (Omarkhali, 2009; Sümer ve Aktaş, 2017; Pirbari ve diğer., 2020)), aracılığıyla aktarılmaktadır. Sözlü aktarım söz konusudur (Allison, 2001). Dini inanç ve kuralları hayatın her alanında kendini hissettiren Ezidilerde ritüeller büyük öneme sahiptir. Aynı şekilde sağlık hizmeti arama davranışları da dini inanç ve bununla şekillenen kültürlerinden etkilenmektedir. Bu çerçevede, yapısal kültürel faktörler bireylerin sağlıkla ilgili davranışlarını da biçimlendirebilmekte ve etkileyebilmektedir.

Yöntem

Araştırmada Türkiye'nin Batman merkez ilçesi ve çevre köylerinde bulunan Ezidiler ile derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Araştırmada katılımcıların demografik özelliklerine, sağlıkla ilişkili inançları ve sağlık hizmeti arayışında inançları içerisindeki pratiklerin analizi yer verilmiştir.

Araştırmada elde edilen veriler nitel araştırma yöntemlerinden olan derinlemesine mülakat ve gözlem teknikleri ile elde edilmiştir. Bu şekilde bireylerin içinde bulunduğu sosyal dünyanın daha iyi anlaşılabilmesi düşünülmektedir. Mülakatlar, katılımcıların kendilerini daha iyi ifade edebildiklerini belirtmeleri nedeniyle tercüman aracılığı ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada farklı kuşak ve cinsiyetlerden oluşan kişilerle görüşme yapılmak istenmesine karşın kadın katılımcı sayısı ve erkek katılımcı sayısında eşitlik sağlanamamıştır. Bu yönü araştırmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Toplamda 1'i kadın 7'si erkek olmak üzere 8 (sekiz) kişi ile görüşme sağlanmış olup örneklem seçiminde güven tesis edilebilmesini sağlamak amacıyla kartopu örnekleme (Neuman, 2014, 275) tekniğinden yararlanılmıştır. Görüşme yapılan kişilerden birisi mürit kastına mensup olup aynı zamanda Ezidi din adamı Fakir'dir. Görüşmeler katılımcıların kendi evlerinde gerçekleştirilmiştir. Her görüşmeci için kendileri tarafından belirlenen gün ve saatte ikamet ettikleri evleri ziyaret edilmiştir. Görüşmelerde katılımcıların izni alınarak ses kaydı alınmıştır. Ayrıca, ses kaydı öncesinde ve sonrasında yapılan görüşmelerde alınan notlar da bu çerçevede izin alınarak kayda geçirilmiştir. Katılımcıların isimleri ve köyleri belirtilmemiştir. Araştırma verilerini toplayabilmek için Batman Üniversitesi Etik Kurul Komisyonu'ndan gerekli Etik Kurul izni alınmıştır (20.07.2022 tarihli 2022/07 sayılı Etik Kurul Onay Belgesi ve 26.07.2022 tarihli ve 28962623-050.04.04-70947 sayılı yazı ile).

Tablo.1. Katılımcıların Demografik Bilgileri

Katılımcı	Cinsiyet	Yaşı	Bulunduğu Kast
K1.	Erkek	58	Pir
K2.	Erkek	39	Mürit
K3.	Erkek	75	Mürit
K4.	Erkek	68	Pir
K5.	Erkek	43	Mürit
K6.	Erkek	57	Mürit
K7.	Erkek	55	Mürit
K8	Kadın	36	Mürit

Not: Veriler saha araştırması sırasında katılımcılardan elde edilmiştir.

Bulgular

Çalışmada, yapılan görüşmelerin analizi neticesinde Ezidilerde sağlık arama davranışlarının doğaüstücülük ve doğalcılık çerçevesinde halk tıbbi ve modern tıp imkânlarından yararlanma şeklinde bir örüntü ortaya çıktığı görülmektedir. Doğaüstücülük ve doğalcılık kavramlarının kısaca tanımlaması yapılacak olursa; Doğaüstücülük, bireyin sağlığı ve iyilik halini etkileyen doğaüstü güçlerin varlığını varsayan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımda, sağlık ve hastalık halleri ilahi müdahale veya kötü ruhların etkisi gibi doğaüstü nedenlerin sonucu şeklinde değerlendirilir. Bu yönüyle, doğaüstücülük genel itibarıyla dinî inançlarla ilişkilendirilir ve tarihsel olarak birçok toplum ve kültürde özellikle ilkel halk tıbbi içerisinde hastalıklar ve hastalık hallerini açıklamada kullanılmıştır (Nydegger, 1983; Flaskerud ve Rush, 1989; Thomas, 2002, 79-80; Pilkington ve diğer., 2004; Magner, 2005, 18). Öte yandan, doğalcılık ise evrenin doğaüstü müdahaleye ihtiyaç duymadan, doğal yasalara ve süreçlere göre çalıştığını varsayan bir dünya görüşüdür. Sağlık ve hastalık bağlamında, doğalcılık, hastalığın nedenlerini anlamada ve ona yönelik tedavinin geliştirilmesinde bilimsel kanıt araştırmanın önemini vurguda bulunur. Hastalığın ve sağlığın açıklanmasında bilimsel yaklaşım söz konusudur (Nydegger, 1983; Flaskerud ve Rush, 1989; Eisenbruch, 1990; Thomas, 2002). Doğalcılık, sağlık ve hastalığın biyolojik ve fizyolojik yönlerine odaklanan biyomedikal model ile de ilişkilendirilir. Belirtmesi gereken bir başka husus ise, iki yaklaşım birbirini mutlak anlamda dışlamamaktadır. İnsanlar sağlık ve hastalık hakkında doğaüstücü ve doğalcı inançlara sahip olabildiği gibi bunların karmaşık bir etkileşimi de söz konusu olabilir. Bu iki yaklaşımın kültüre ve tarihsel bağlama göre değişebileceğini varsaymak olasıdır. Bu çerçevede araştırmanın bulgular kısmında sağlık hizmeti arayışında doğaüstücü yaklaşımlara ilişkin bulgulara yer verilecektir.

Doğaüstücülük Çerçevesinde Hastalıkların Nedeni ve Sağlık Hizmeti Arayışları

Ezidilerde kişinin sağlığı onun kaderinin ta kendisi olduğu; her kişinin gökyüzünde bir yıldızının olduğu, bu yıldızın doğumla ortaya çıktığı ve ölümle de yıldızının düştüğüne inanılır (Asatrian ve Arakelova, 2014, 117). Bu yaklaşım Ezidilerin sağlık ve hastalığa ilişkin tutumlarını ifade etmektedir. Katılımcılar, gündelik hayat içinde ortaya çıkan rahatsızlıklar ve hastalıklar için yararlanan sağlık hizmetlerini belirtmişlerdir. Buna göre halk tıbbi ve doğaüstücü yaklaşımların iç içe olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, görüşmelerden ulaşılan bulgulara göre sağlık hizmeti arayışlarının a) kutsal mekânlar, b) din adamları, c) kutsal nesnelere/objeler, d) dualar/ilahiler (kawl) olmak üzere 4 temel boyutta seyrettiği söylenebilir.

K1: *Bize göre, hastalık da sağlık da Allah'tan gelmektedir.*

Benim yakınım olan bir kadının Hadim'i vardı. Hadimini kaybettikten bir süre sonra hayatını kaybetti. Hadim ona sağlık ve sıhhat veriyordu.

Bir keresinde birinin elinin üstündeki siğile dua okundu ve o siğil geçti. Dua okundu ama ne duası okunduğunu bilmiyorum. Bizim dualarımızdan birisi ama ben bilmiyorum. Ama bizim dualarımız var ki o duaları okuduğunda akrep ve yılanların içinden geçsen bile sokmazlar.

Nazar dualarımız vardır. Çocuklarımızı ay çarpmasından korumak için çocukların üzerine uyurlarken siyah tülbent örteriz. Halen devam ediyoruz.

Koçekler insanların derdine deva veya çare buluyorlar. Bunların bazısı gelecekte haber veriyorlar. Doktorlar yokken de köçekler vardı. Allah'tan bunlara bir sır veriliyordu. Birçok hastalık için bunlara gidiliyordu. Bunlar bir nevi günümüzün psikologları gibidir. Bu Koçeklere rüyalarında bu yetenek geliyor. Koçekler Lales'e gidip beyeti rubani'den (Ezidi toplumunun en önemli organı olup dünyevi ve manevi meselelerin karar bağlandığı bir kuruldur. Aldığı kararlar bütün Ezidiler için bağlayıcıdır (Yalkut, 2006).) için aldıktan sonra Koçek'lik yapabiliyorlar. Bazısı buna inanıyor bazısı da inanmıyor. Eski köçekler kalmadı...

Hastalıklar da bazı şeylerin kefareti olarak kabul ediliyor.

K2: Bizim Şeyh Evında türbesi var. Ziyaretimiz var. Kutsal bir mekân. Akal sağlığı yerinde olmayanlar ziyarete gittiğinde uyuyup uyardıktan sonra iyileşiyorlardı. İyileşmeyenler de vardı tabi ki.

Ellerimizde sigil çıktığı zaman büyülerimizi bize gidip "şurdaki dut ağacından 3 dal koparıp kırarsan ve sonra da bir daba hiç o dut ağacına bakmaz isen sigilin geçer" diyorlardı. Kırılan dut dalı kurduğunda o sigil de geçmiş oluyordu, ben bunu gördüm.

Nazar bizim inancımızda çok önemli bir yere sahiptir. Lales'ten getirdiğimiz kırmızı ve beyaz ipleri evde yakar, tütsüleriz. O ipleri çocukların korkmaması için yataklarına sereriz. Çocuklarda korku varsa yine oradan getirdiğimiz toprağı onların yastıklarının altına koyarız. Çocukları bazı şeyhlerimize okuturuz. Tabi her şeybe değil, o konunun ehli olana. Çocukları gece kabuslarından ve korkularından korumaya çalışırız. Eskilerin bize sağlık için önerdiklerini takip ediyoruz.

Biz her hastalandığımızda Melek Tavus'tan şifa dileriz. Sağlığımız için de Melek Tavus'a dua ederiz. ... Hastalık da sağlık da bizim kaderimizde vardır.

K3: Bizim dini sistemimize göre içimizde kadınlar vardı biz onlara (Fukra) diyoruz. Fukralara melekler tarafından "hadim" (genellikle metal olan bir çeşit obje B.D.) geliyordu. ...biri hastalandığı zaman ayağı bir hayvanın ayağı ile bastırıyorlardı hadimi suyun içine koyuyordu ve o hadimin suyunu içiyordu. Allahu Teála hayırlı yapıyordu. (Kendindeki Hadimi göstererek) Biz bu hadıma "Melek Fabrettin Hadimi" diyoruz. Bu Hadimin çok çeşitleri oluyor.

O kadını ben kendi gözlerimle gördüm ister inan ister inanma sen bilirsin kimseden duymadım. Benim gözümün önünde birinin ayağı kor ateşin içine düştü. Ben ağladım ben çocuktum dedim ki anne ayağı yandı dedi yok oğlum ayağı yanmıyor. O kadın da Fukra'ydı.

Valla Fukra melekleri çağırıyordu kim hasta ise ona gidiyordu oda onu görüp dua ediyordu. ... Hangi hastalık olursa o hasta hangi köyde hasta olur ise gelip buradaki Fukrayı oraya götürüyorlardı. Diyarbakır yöresinden bile gelip onu götürüyorlardı.

Diğerler ki küçük çocuklar doğduğu zaman o çocuklar emmesi için memenin ucuna "pilek" (kemikten bir plaka) geçiriliyor. Oradan 40 gün o çocuğa süt veriyorlar. ... O çocuk annesinin memelerini emiyordu. O kemik parçası üzerinden süt içiyordu. Diyelim ki 40 günü doldu o kemikleri yere bırakıp iki üç tane buğday tanesini yerdeki deliklere koyup o buğdaylar orda yeşeriyordu. O buğday yeşerdiği zaman o çocuk o buğday ile yemek yemeyi öğreniyordu. Ve lokma veriliyordu. Yaşı 14'e geldiği zaman o çocuğun yanına insanlar gidiyordu o kemiğe bakıp küçüklüğü göz önüne geliyordu. Hangi hastalık var yok o çocuk söylüyordu. O önce pilekten süt içtiği zaman o insandan yemek yemeyi öğreniyordu ve onun yaşı büyüdükçe çocuğun yanına giderlerdi. O pileğe bakıp derterinin dermanını söylerdi. Çare Allah'tan geliyordu.

Biri vardı ben kendim yanına gittim. Pileğe (Plaka) baktı. Bir tane yeğenim, yani kardeşimin oğlu hastaydı. Ben yanına gittim. Adam pileğe baktı ve dedi ki "gidip siyah eşeğin sütünü verin Allahu Teála ona şifa gönderir". Biz de aynen öyle yaptık Allah'u Teála iyileştirdi. Allah'u Teála hastalığı veriyor.

Bizim Ezidilerden birinin elinde "Biron" (egzama türü bir hastalık) hastalığı çıktı bizim Ezidilerin yanına gitti iyileşmedi sonra bir tane seyit'in yanına gitti iyileşti.

Valla biz ziyaretlere diyoruz. Diyoruz ki bu hastalık bu insanımıza vurmuş Allahın adı üstüne orda ziyaretler çoktur. Yani bir iki üç beş on değil çok fazla var o ziyaret üzerine onlarda toprağı veriyor bize o meleklerden yardım istiyoruz. Sonra o toprağı şun gün Allah'ın adına sıya koyun Allah'u Teála rahmet eylesen rahmet eyler.

K4: Hastalık Allah'u Teála tarafından geliyor. Hasta olsa biri diyoruz hastadır.

Ben kendim sarılık hastalığına tutuldum. O dönem Batman'a gidip gelmek çok zahmetliydi. Biz Batman'a gittik. Hastalığım sırasında "ben öleceğim" diyordum. Başımdan ayağıma kadar acı çekiyordum. ...Biz peş imam diyoruz. Peşimam (Önder) Şerafeddin şeyhi oluyor. Peşimam için gidiyorum, onu göreyim de dilimin altını kessin. Yolda Peşimamı gördük juleti kulağımın arkasına vurdu. Kan akıttı ve üzerine biraz tuz koydu Allaha inancın olsun ben sonra iyileştim. İlaç ve iğne ile iyileşmemiştim. Daba sonra çocukları mı da aynı sorun için götürdüm, iyileştiler.

Bizim yanımızda iyi bir insan doğruyu söyleyip dürüst biri ise çok temiz ise eğer insan ondan hiç bir kötülük görmediyse diyelim ki bir yalan yok şeyh olsun mürit olsun Fakir olsun hastalar onun yanına götürülür. Onun yanına götürdükleri zaman diyorlar bir elini hastanın alnında ve başında gezdiriyor belki Allah'ı Teâla rahmet eder ve iyileşir. Korcan ve aklını kaybeden insanları yanına götürüyorlar. Oda kendine göre melekler yardımı ile Allah'ı Teâla ya dua ediyor onun adı üstüne Allah'ı Teâla rahmet eylese rahmet eder.

K5: Bizim dinimizde sağlık bulmak için şeyh ve pirlere gittiğimiz gibi ziyaretlerimize de gidiyoruz. Hasta tedavisi için herkes bakamaz. Ancak bazı kişiler bakabilir. Örneğin Koçek'ler var. Müritler hasta bakamazlar.

3-4 yıl önce bir kız yeğenim Avrupa'da rahatsızlandı. Bir yıl hastanede yattı ama bir fayda görmedi. Süirt, Diyarbakır, Mardin gibi yerlerdeki Müslüman ziyaretlerine de götürdüm bir gün iyi sonrasında yine kötü oluyordu. Biz de Şeyh Evinda ziyareti var. Bu ziyaretten fayda görmek için de adak olarak bir siyah tavuk adaman gerekiyor. Ben yeğenimle beraber ziyaretin içine girdim ve yeğenim o dakikadan sonra bizler gibi konuşmaya başladı. Ben de bu durumdan korktum. Daba önce Süirt'e götürdüğümde ise orda bir hoca yeğenimi cinlerin çarptığını söylüyordu. Ama bizim ziyaretimizde yeğenim fayda gördü. Ben buna birebir şabîttim. Ninem Irak'ta yaşarken İran Irak savaşında asker olarak görev alan oğlundan 3 yıldır haber alamadığı halde Koçek'e gidip oğlunun durumunu sormuş Koçek ona oğlunun yaşadığını ve döneceğini söylemiş, öyle de olmuş. Ben Koçek gördüm ama gidip onlardan bir şey sordum.

Biz de müritlerden kırık çıkakçı var ama diğer rahatsızlıklar için herhangi bir şey yapamaz.

Yeğenimin olayından sonra benim de ziyaret ve türbelerimize yönelik inancım daba da arttı. Birisi korku veya benzeri bir psikolojik rahatsızlığa tutulduğunda ziyaretlere gidip adak adadığında iyileştğini biliyorum. Biz sağlığımızı korumada şeyh ve pirlere den çok ziyaret ve türbelerden daha çok beklenti sahibiyiz.

K6: İnancımızın içinde bekimler var ayak kırıklarını yapan kol kırıklarını yapan bekimler vardı. Diğer insanlara bakmak için Koçek vardı. Ben gitmedim ama bunları ziyaret eden tanıdıklarım var. Kansere için kimse gitmiyor. Diyelim ki bir insan hastalandığı zaman ya da hastalığını bilmiyorsa, aile içinde bir problemi varsa o problemlerden dolayı hastalanıyor. Sonra onların yanına gidiyorlar. Örnek verecek olursam, diyor ki, senin hastalığın evindeki bir problemden kaynaklanıyor. Ya da gelin ve damadın anlaşamaması ya da diğer korku sorunu olan farklı farklı çok sayıda insan bu yüzden Koçek'e gidiyorlar.

Biz onlara Bâtîni Koçek diyoruz. Yanına gelen kişi için uyukuya dalar ve uyandıığında onunla ilgili bildiklerini ve hastalığını söyler. Ya da insanlara doğrudan bakan var. ...hizmet eden Koçekler var. Rubani heyeti tarafından kabul edilirse Lales'te (Irak'ta Ezidilerin Kutsal Mekânı) hizmet etmeye başlar. Hasta için uyuyan koçek'in iyileştirdiği hastayı ve bulunduğu çözümlü kamutlaması gerekir. İspat edebilirse herkes ona inanır.

Sağlık tıbbın alanı ama inancımıza göre bir insan günah işlemese, kötülük yapmasa fazla keza ve bela onu bulmaz. İnancımıza göre inancımıza karşı samimi olmamız dürüst olmamız ve doğru yaşarsak sağlıklı oluruz. Yani öyle söyleniyor bizde yani inancımızın tıp olarak icat ettiği bir şey varsa da ben bilmiyorum ama doğrusu insan inancına bağlı milletine bağlı olan dürüst olan kişi o kişi sağlıklı olur.

Bizim aile kulak hastalığına bakıyor. Birinin kulağı ağrıdığında ve bizim yanımıza geldiği zaman bizim yağımızı kulağına parmağımızla yağ koyuyorduk. Kulağı ağrıyana bu hastalıktan dolayı uyuyamayan varsa mesela... çok kişiyi tanıyorum bize dedemin yanına geliyordu dedem parmağını kulağına koyduktan sonra o yağ ile iyileşiyordu.

Beşiri de mesela o ziyarete önceden herkes gidiyordu basta olan Müslüman, Ezidi herkes konuşamayan başka bir derdi olan mesela ziyarete gidip iyileşip geliyordu.

Mesela gözü ağrıyan biri olsa, bazıları önce doktora gidiyor diyelim ki. Ben amcamın kızıyla evliyim. İnsanlar benim eşimin yanına geliyor eşim saçını onların gözlerine sürüyor ve iyileşiyorlar

K7: Bu görüşmecinin Ezidi din adamı olarak Fakir olduğu ifade edilmiştir.

"Hastalık geldiği zaman Allah'ın emri ile geliyor. Allah'ı Teâla dünyayı böyle yaratmış. Eğer sadece iyilik olsa güzellik olsa kaç kişi Allah'ın yolunu takip ederdi."

Eğer birinin başı ağrıdı ise eğer ve yanına gelirse ben baş ağrısının duasını okuyorum dua çok kutsaldır iyileştirir. Birinin kulağı ağrırsa ben kulak ağrısının duasını okuyorum, dişi ağrırsa diş ağrısının duasını okuyorum. İsmi yanına not alıyorum Çarşamba günü duasını okuyorum. Çarşamba günü Melek Tavis'un günüdür. Melek Tavis o gün dünyaya geldi.

Eğer biri altına kaçırıyorsa, eğer göz ağrısı varsa ya da başka bir hastalığı varsa onun üzerine dua okuyoruz. Yani bütün canlıların duası yanımızda var. Biz bu duaları kim verdi Allah'ı Teâla dışında kimse bilmiyor. Bunları bize keramet sahibi insanlar getirdi Şeyh Adiy ve diğer keramet sahibi insanların izletti.

Bize akıl sağlığını kaybetmiş insanlar da geliyor. Bir tane Pirin evi var köyümüzde hastayı görüyorlar hastanın üzerine dua okunuyor bir kâğıt altına vuruyor ve hasta iyileşiyor.

Koçek'lik Allah'ın kerameti ile oluyor ve o buna delil gösteriyordu riya veya riya dışında da kulaklarına gaybdan bir ses geliyordu ve gözlerini hafif kapatıyordu kapı arkasındakini görüyordu. "Orda bir insan var" diyordu orda biri var ise bu Allah'ın bir deliliydi. Ben duayı okuyorum ama ben Koçek değilim biz keramet sahibi Koçeklerin duası, keramet sahibi insanların duasını okuyoruz.

Kadının özel durumları olduğu zaman önceden doktor yoktu ama bu konuda iyi birinin yanına giderlerdi derlerdi ki bu kadının çocuğu olmuyor ya da çocuk doğuramıyor. Su üzerine dua okunuyor sonra da kadın bu suyu içiyordu ve sonra çocuğu doğuyordu.

K8: Sağlık ve sıhbat insanın elinde değil Allah veriyor...

...bir defa bir tane komşumuz yaşadı onu yaşlı bir kadına götürdük. O da bizim gibi mürit idi. Yorgan ile ay tutulduğu zaman yazmayı yedi defa yıkayıp kurutup ay tutulduğu zaman o yazmayı çocuğun başına koyuyoruz. Battaniyeyi sağ ayağı üzerine ve sağ eli üzerine ve altına ateş odun isiyile bir haç işareti çizdikten sonra altına tülbent koydu. Sonra ay çarpması yaşayan hasta iyileşti. Tülbenti 7 defa yıkayıp, kurutup altına bırakıyoruz ki bu çok önemli... Bu hastalıkta çocukların gözü önüne çok farklı şeyler geliyor (Halisünasyon) ve korkuyorlar.

Başka şeyler için Müslüman seyitlerin (Peygamber soyundan gelen kişiler için kullanılan bir unvan) yanına da gidiliyordu. Bildiğim kadarı ile o seyit halen daba yaşıyor. Ben bir hastalık geçirdim, sinir hastalığı (anksiyete) babam beni doktora götürdü doktor dedi çok aşırı sinirli normal değil, belki de deli diyorlardı. Babamda beni o seyidin yanına götürdü su eklemek ve tuz bana gönderdi yani on yaşından beridir o hastalık bir daba gelmedi bana yani kanaatim o seyit iyi geldi.

Bir defa bir Koçek geldi onu görmeyi çok isterdim millet onun yanına gidiliyordu. Diyorlardı ki İsa peygambere benziyordu onu çok görmek istedim ama onu göremedim. Dediler ki bilinmeyen çok şey biliyordu Allah' gözünü açmış...

Tartışma ve Sonuç

Kültür bireylerin hastalık ve sağlığa karşı tutum ve davranışlarını belirlemede etkili olup sağlıkla ilgili hizmet arama davranışlarını da şekillendirmektedir (Aytaç ve Kurttaş, 2016). Öte yandan, kültürel ve dini inanışların sağlıkla etkileşimleri modern tıp sistematüğinde çoğunlukla dikkate alınmamaktadır. Buna karşın, kültürün sağlığı algılama ve sağlıkla ilgili davranışları önemli ölçüde etkileme potansiyeli olduğu düşünülmektedir. Kültürel değerlerin yeterince dikkate alınmadığı tedavinin de başarısız olması söz konusu olabilir. Bedenin bir makine gibi ele alındığı biyomedikal yaklaşım bedenin kendisinin müdahalelerden bağımsız bir şekilde iyileşmeye yardımcı olduğu gerçeğini ihmal edebilmektedir (Demir, 2020).

Araştırma bulgularına bakıldığında Ezidiler kutsal olarak addedilen mekânlar olarak ziyaretler ve kendi din adamlarından şifa bulmak davranışını göstermektedirler. Aynı zamanda gerekli hallerde modern tıp imkânlarından da yararlanmaktadırlar. Görüşmecilerin bir kısmı çeşitli hastalıklar için kendi halk tıbbı/geleneksel tıp tedavilerini uyguladıklarını ve ailelerinin bu türden bir özelliği olduğunu ifade etmiştir. Nitekim Arekelova (2001)'nın Ermenistan Ezidileri arasında yaptığı çalışmasında bazı ailelerin ay çarpması (ayın evreleri ile bağlantılı bir durum olup hasta "aylı" denir. Özellikle üç yaşın altındaki çocukların bu hastalıktan muzdarip olduğu belirtilir. Başlıca belirtileri ise, hasta kişiden yayılan hoş olmayan bir koku, ishal, ateş, sussuzluk ve zayıflama olup bu hastalığa yakalanan çocuklar gözleri yarı açık uyurlar (Arekelova, 2001)), kızamık, baş ağrısı, ve benzeri rahatsızlıkları/hastalıkları tedavi etmede uzmanlaştığı saptaması yer almaktadır.

Azarak (2019), Wilson (2022, 107) ve Lescot (2011, 243, 244, 246)'un çalışmasında Ezidiler'in kutsal mekânlarının şifa arama yeri olarak görüldüğü ifade edilmiştir. Görüşmecilerden şifa dağıtma konusunda faaliyet gösterdiğini belirtenler olmasına karşın Ezidilerde genel olarak Şeyh ve Pir gibi din adamlarının da şifa dağıtıcılar olarak görüldüğü ifade edilmektedir (Lescot, 2001; Asatrian ve Arekelova, 2014). 19. Yüzyıl alan yazınında da benzer saptamaya yer verilmiştir (Ainsworth, 1861). Öte yandan, saha bulgularında yer aldığı üzere, yenidoğan bebeğe 40 gün boyunca başka bir nesne (pilek) üzerinden süt emzirilmesi ve bu çocuğun 14 yaşına kadar diğer çocuklardan farklı sosyalleştirme sürecine tabi tutulduğunun ifade edilmiş olması ritüelin uzun erimli bir kutsal zaman, kutsal nesne ve kutsal kişi pratiğiyle de ilişkilendirildiğini düşündürmektedir. Uzun zaman boyunca saf tutulmaya çalışılan çocuk böylelikle toplumda yeniden farklı bir statüye (şifacı) kavuşturulmaktadır. Gennep (1960, 41) tarafından da belirtildiği üzere doğum ritüelleri yeni statü üretebilmektedir. Ayrıca, bu durumda doğüstücü bağlamda şifa arama kaynaklarının yeniden üretilmesi de söz konusu olmaktadır. Ayrıca, bir diğer bulgu olarak, görüşmecilerden şifa dağıttığını ifade eden kişinin kendisinden şifa bulmaya gelenler için sergilediği

şifa ritüelini Ezidiler için kutsal olduğu ifade edilen Çarşamba günleri yapması ayrıca öneme haizdir. Burada ritüel kavramı içinde yer alan kutsal zaman unsuru da gözlenmiş olmaktadır. Yapılan alan araştırmasının bulgularında Ezidiler üzerine yapılmış önceki çalışmalarla benzer sonuçlara varılmaktadır. Görüşmeciler tapınak ve ziyaretlerin bir şifa arama yeri olarak görüldüğünü ve bunlara hasta götördüklerini belirtmişlerdir. Sadece Ezidiler değil başka inanç mensupları tarafından şifa dağıttığına inanılan din adamları bulunmaktadır. Örneğin, Gallagher'ın (2022, 403) çalışmasında ziyaret gibi kutsal addedilen mekânlarda Çukurova bölgesinde mevcut Aleviler tarafından fiziksel ve ruhsal olarak şifa bulmak amacıyla Alevi şeyhlerine gidildiği belirtilmektedir. Kreinath'ın (2014) çalışmasında da Nusayri'ler için kutsal mekânların diğer özellikleri yanında şifa arama yeri olarak görüldüğü belirtilmektedir.

Görüşmecilerden birinin gösterdiği ve sağlık kazandırma fonksiyonuna ilişkin beyanları "hadim" (kutsal nesne) isimli objenin Ezidi kültürü içinde önemini göstermektedir. Hadim kelimesi Arapça kökenli olup "hizmet" anlamına gelmektedir. Ezidi kültürü içinde nişanlar veya mühürler bir mesajın veya belgenin gerçekliğini kanıtlamak için kullanılmaktadır. Atalarından intikal eden bu hadimler, sahiplerinin Ezidi dininin ve ruhban sınıfının saf aslını gösteren birer 'mühür' vazifesi gördüğü (Spät, 2019, 216) ifade edilse de ayrıca bir kutsallık ve edinilmesi açısından doğaüstü açıklamalar getirilmektedir. Öyle ki, görüşmecilerden Pir kastından olan birisi bu nesnelere sahiplerine nasıl ulaştığını doğaüstü olaylarla açıklarken araştırmacıya gösterilen hadim'in nasıl edinildiği ısrar edilmesine rağmen görüşmeci açıklamamıştır. Pir kastından olan görüşmeci bu tür nesnelere gökten indiğini ve bu şekilde sahibine ulaştığını belirtmiştir. Aynı açıklamaya ve hadim'lerin iyileştirici olduğu iddialarına Spät (2019, 217, 222)'in çalışmasında da değinilmiştir.

Görüşmeciler bilgi, tutum ve davranış düzeyinde sağlık arayışında doğaüstücü yaklaşımları benimsemektedirler. Öte yandan modern tıp çerçevesindeki doğalcılık yaklaşımını da reddetmemektedirler. Nitekim hiçbiri doğrudan bir Koçek'ten hizmet almamış olsa da Koçek'lerin gelecekte haber verdiğini ve psikolojik rahatsızlıkları iyileştirdiğine inandıklarını belirtmişlerdir. Arekelova (2001) çalışmasında, Gülistan isimli bir Koçek'in (kutsal kişi) bu çalışmadaki görüşmeciler tarafından da belirtildiği üzere) rüyasında bu yeteneği aldığını ve nazar, beddua nedeniyle oluşmuş hastalıkları iyileştirdiği iddialarına yer vermektedir.

Görüşmecilerden çocukların kâbus ve korkulardan korunması için Laleş'ten getirdikleri kırmızı beyaz ipliklerle (basımbar) ilgili olarak Aslan (2020, 276) çalışmasında nesnenin barış ve kardeşliği simgelediğini ve çocukların hastalanmaması için bileklerine bağlandığını belirtmektedir.

Hastalığın sebeplerine ilişkin olarak istisnasız bütün görüşmecilerin açıklamalarının doğaüstü faktörlerle ilişkilendirildiği görülmektedir. Nitekim Ezidilerde şifa dağıtan kişilerin saf, bozulmamış ve de günahsız olarak görülen kişiler olarak değerlendirilmesi de şaşırtıcı görünmemektedir. Bu günahsız kişilerin duasının kabul olduğu ifade edilmiştir.

Birçok dinde, hastalık ortaya çıktığında, dini kuralların ihlal edilmesinin bir cezası olarak görülebilmektedir (Miller, 1995). Hastalıkların bir takım günahların kefareti olarak görülmesi bununla ilişkilendirilebilir. Öte yandan, görüşmelerdeki kaderci düşüncesi, pasif bir boyun eğmeyle ilgili görünmeyip, daha çok doğal veya doğaüstü bir evrende kontrolün kişinin dışında kaldığına yönelik bir inancından kaynaklanmaktadır. Çünkü sağlık durumlarını kazanmak için karşı aktif bir tutum içinde oldukları anlaşılmaktadır.

Ezidilerin doğaüstücü sağlık hizmeti arayışlarında öne çıkan dört temel boyut olduğu görülmektedir. Birincisi kutsal mekânlar olup, Ezidi toplumu üyeleri buralarda hastalıklarına, rahatsızlıklarına şifa bulmak veya sağlıklarını korumak için ibadet etmektedirler. İkincisi hastalıklara veya rahatsızlıklara şifa verecek varlıklarla iletişim kurabilme kudretine sahip olduklarını düşündükleri koçek, fukra ve fakir gibi din adamları. Ya da Hastalıkları iyileştirme tılsımına sahip olduklarına inandıkları bazı aile üyeleri. Üçüncüsü hadim, basımbar veya berat denen Laleş toprağından bir parçanın kişinin üzerinde bulundurulmasıyla taşınmasıyla sağlığın korunması ve şifa bulma arayışına konu olan kutsal nesne/objelere atfedilen değer. Dördüncüsü ise yine din adamlarının ve Ezidi toplumunun inancı içinde yer alan dualar/ilahiler olan kawl'lerdir. Bu durum alan yazınında tanımlandığı üzere ritüel kavramı ve pratikleriyle uyumlu olduğu görülmektedir. Zira kutsal olanla iletişim ve etkileşime girmenin bir yolu olarak iyileştirme pratiklerinin kendisinin bir ritüel özelliklerini taşıdığı görülmektedir. Böylelikle, ritüel yaklaşımının sağlık arayışında da görüldüğü anlaşılmıştır.

Bununla birlikte, bütün görüşmeciler tarafından pratik karar verme açısından modern tıp imkânlarından yararlandığı ifade edilmiştir. Görüşmecilerden birisinin torununun saha araştırması döneminde trafik

kazasından ötürü hastanede yattığı bilgisi edinilmiştir. Dolayısıyla, sağlık arama davranışlarında çoğulcu ve pragmatik bir yaklaşım olduğu ifade edilebilir. Bununla birlikte, görüşmecilerden birinin yeğeni ile ilgili olarak ifade ettiği üzere hastalığa çare bulma süreci, pratikte çok pragmatik bir şekilde ele alınmakta ve biri işe yarayana kadar çeşitli geleneksel ve biyomedikal tedaviler denenmektedir. Modern tıbbın imkânları reddedilmemektedir. Ayrıca, görüşmecilerin ifade ettiği üzere daha önceleri hâkim toplumsal yapıyla olan etkileşimlerin yol açtığı kısıtlılıklar sağlık arama süreçlerinin kendi kapalı toplum yapısı içinde sürdürülmesinde belirleyici olmuş görünmektedir. Günümüzde modern tıp sisteminden yararlanma ve onlardan hizmet almış olma durumunda bile geleneksel şifacılar tarafından yararlanma istenebildiği anlaşılmaktadır. Birinden yararlanıyor olma diğer hizmetin kullanımına engel olmamaktadır. İnanç sistematığında bunu engelleyen bir kural olmadığı belirtilmiştir. Sağlık ve hastalığa ilişkin inanışlar ve de anlayışlar bireylerin içinde bulunduğu sosyal yapıdan ve fiziki çevresinden bağımsız değerlendirilemez. Bu itibarla, yaşadıkları coğrafyadaki farklı kültürlerin doğaüstücü sağlık hizmetlerinden yararlanıyor olmaları kültürel etkileşim bağlamında da bağdaştırıcı ve pragmatik bir tutum içerisinde olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, bir toplumda birden fazla tıbbi sistem söz konusu olabilir ve çoğunlukla da mevcuttur. Bu sistemler aynı habitat içinde var olabilir ve o toplumun melez bir tıbbi sistemini oluşturduğu ifade edilebilir.

Sonuç olarak, bu çalışma Ezidilerin doğaüstücü perspektiften sağlık hizmeti arayışlarına ilişkin sağlık inançlarını irdelemek ve keşfetmek üzere yapılmıştır. Sadece sağlık ve hastalık anlayışı açısından değil birçok açıdan hakkında halen yeterince çalışma yapılmamış bir topluluk olan Ezidiler hakkında çalışmalar yapılmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Gelecekteki araştırmalar, sadece Türkiye’de değil Türkiye dışında yaşayan Ezidilerde geleneksel inançların yaygınlığını, hastalıkları önleme ve tedavi etmede geleneksel ve modern tıp inançlarından yararlanma yollarını keşfedebilir.

Kaynakça

- Ainsworth, W. F. (1861). The Assyrian Origin of the Izedis or Yezidis-the So-Called “Devil Worshippers.” *Transactions of the Ethnological Society of London*, 1, 11. doi:10.2307/3014180
- Allison, C. (2001). *The Yezidi Oral Tradition in Iraqi Kurdistan*. Routledge.
- Asatrian, G. (1999). The Holy Brotherhood. *Iran and the Caucasus*, 3(1), 79-96.
- Asatrian, G. S., & Arakelova, V. (2014). *The religion of the peacock angel: The yezidis and their spirit world*. Routledge.
- Aslan, S. (2020). Yezidi (Ezidi) Kültürü ve Sağlık Yaklaşımları. G. Tanrıverdi (Ed.), *Türkiye’de kültürel çeşitlilik ve geleneksel sağlık uygulamaları*. (ss.267-288). Rating Academy Ar-Ge Yazılım Yayıncılık Eğitim Danışmanlık ve Organizasyon Ticaret Limited Şirketi.
- Aydın, M. (1988). Yezidiler ve İnanç Esasları. *Belleten*, 52(202), 33-76.
- Aytaç, Ö., & Kurtdaş, M. Ç. (2016). Sağlık-hastalığın toplumsal kökenleri ve sağlık sosyolojisi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(1), 231-250.
- Azarak, L. U. (2019). Melek Tavus’un halkı Ezidiler’in inancı. *Sosyal Bilimler Dergisi/The Journal of Social Sciences*. 40, 561-569.
- Beckett, K. (1992). Taboos and excesses: lay health moralities in middle class families. *Sociology of health & illness*, 14(2), 255-274. <https://doi.org/10.1111/1467-9566.ep11343709>
- Baltaş, Z. (2004). *Sağlık Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Beck, U. (2009). *World at risk*. Polity.
- Bell, C. (2009). *Ritual theory, ritual practice*. Oxford University Press.
- Bell, C. M. (1997). *Ritual: Perspectives and dimensions*. Oxford University Press.
- Bellah, R. N. (2008). Durkheim and ritual. In J.C. Alexander & P. Smith (Ed.), *The Cambridge Companion to Durkheim*, (pp. 183-210). Cambridge University Press

- Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital. In J. G. Richardson (Ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, Westport, CT: Greenwood Press.
- Cebe, R., & Soydan, E. (2012). Batman Yezidileri ve Yezidi sözlü kültürü. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(1), 1143-1152.
- Çelik, Ş. (2011). Yezidilerin yaşam pratikleri ve kimlik algısı. *Mukaddime*, 4(4), 159-174.
- Demir, B. (2020). Sağlık Kavramsallaştırılması ve İnsan Odaklı Sağlık Hizmetlerinde Kalite ve Akreditasyon Perspektifi . *İnsan ve İnsan* , 7 (24) , 62-83 . DOI: 10.29224/insanveinsan.675151
- Dines, A. (1994). A review of lay health beliefs research: insights for nursing practice in health promotion. *Journal of Clinical Nursing*, 3(6), 329-338.
- Durkheim, E. (2005). *Dini Hayatin İlkeli Biçimleri*. (F. Aydın, Çev.), İstanbul: Ataç Yayınları.
- Eisenbruch, M. (1990). Classification of natural and supernatural causes of mental distress. *Journal of Nervous and Mental Disease*, 178(11), 712-715.
- Eliade, M. (1959). *The sacred and the profane: The nature of religion*. Harcourt, Brace & World Inc.
- Engel, G. L. (1977). The need for a new medical model: a challenge for biomedicine. *Science*, 196(4286), 129-136.
- Flaskerud, J. H., & Rush, C. E. (1989). AIDS and traditional health beliefs and practices of black women. *Nursing Research*, 38(4), 210-214.
- Gallagher, A. Ziyara (Alawi Ritual and Practice). In O. Leaman (Ed.), *Routledge Handbook of Islamic Ritual and Practice*, (pp. 402-408). Routledge.
- Grimes, R. L., (2000). Ritual. Braun, W., & McCutcheon, R. (Ed.), *Guide to the Study of Religion*. Bloomsbury Publishing.
- Günel-Yılmaz, S., & Ertürk, D. (2017). Zorunlu Göç Bağlamında Iraklı Ezidiler ve Entegrasyon Süreci (Mardin Örneği). *Mukaddime*, 8(2), 197-214.
- Heard, W. B. (1911). Notes on the Yezidis. *The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, 41, 200-219.
- Idler, E. L., & George, L. K. (1998). What sociology can help us understand about religion and mental health. In H.G. Koenig (Ed.), *Handbook of religion and mental health*. Academic Press.
- Joseph, I. (1909). Yezidi Texts. *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, 25(3), 218-254.
- Kaleli, S. (2020). Niçin Geleneksel veya Anadolu Tıbbı? . *Geleneksel ve Tamamlayıcı Anadolu Tıbbı Dergisi* , 2 (1) , 1-5 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gtatder/issue/51992/615414>
- Kaplan, M. (2011). Halk Tıbbının Kökenleri: Teşhisten Tedaviye Din ve Büyü İlişkisi. *Millî Folklor*, 23(91).
- Kasap, Ö. (2021). Ritüel/Ritüellik Kavramları ve Ritüelliğin Anlamsal Değişimi Üzerine. *Millî Folklor*, 17(131), 123-130.
- Kaya, E. E. 2016, Mayıs 07). *Ortadoğu'nun sır inanç sistemi: Yezidilik*. Ortadoğu'da Devlet, Devlet Dışı Aktörler ve Demokrasi-Kırıkkale Üniversitesi II. Uluslararası Ortadoğu Sempozyumu. Kırıkkale.
- Khaksar, M. (2009). Reincarnation as Perceived by the " People of the Truth". *Iran and the Caucasus*, 13(1), 117-123.
- Khenchelaoui, Z., & Burrell, J. (1999). The Yezidis, People of the Spoken Word in the midst of People of the Book. *Diogenes*, 47(187), 20-37.
- Kreinath, J. (2014). Virtual encounters with Hızır and other Muslim saints. *Anthropology of the Contemporary Middle East and Central Eurasia*, 2(1), 25-66.

- Kreyenbroek, P. G. (1995). Yezidism: It's Background, Observances and Textual tradition. *Texts and studies in religion*, 62.
- Kreyenbroek, P. G. (2015). The Yezidi and Yarsan Traditions. *The Wiley Blackwell Companion to Zoroastrianism*, 499-504.
- Lescot, R. (2001). *Yezîdiler: Din Tarîh ve Toplumsal Hayat*. İstanbul, Avesta Yayınları.
- Miller, M. A. (1995). Culture, Spirituality, and Women's Health. *Journal of Obstetric, Gynecologic & Neonatal Nursing*, 24(3), 257-263.
- Neuman, L. W. (2014). *Social research methods: Qualitative and Quantitative Approaches*. Pearson Education.
- Nicolaus, P. (2014). The Yezidi Religion. *Iran and the Caucasus*, 18(3), 315-324.
- Nydegger, C. N. (1983). Multiple causality: Consequences for medical practice. *Western Journal of Medicine*, 138(3), 430.
- Omarkhali, K. (2009). The status and role of the yezidi legends and myths. *Folia Orientalia*, 45, 46.
- Omarkhali, K. (2017). *The Yezîdi religious textual tradition: from Oral to Written. Categories, Transmission, Scripturalisation and Canonisation of the Yezîdi Oral Religious Texts*, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.
- Pilkington, H., Mayombo, J., Aubouy, N., & Deloron, P. (2004). Malaria, from natural to supernatural: a qualitative study of mothers' reactions to fever (Dienga, Gabon). *Journal of Epidemiology & Community Health*, 58(10), 826-830.
- Pirbari, D., Mossaki, N., & Yezdin, M. S. (2020). A Yezidi manuscript:—Mişûr of P'îr Sînî Bahrî/P'îr Sînî Dârânî, its study and critical analysis. *Iranian Studies*, 53(1-2), 223-257.
- Pitts, M., McMaster, J., Hartmann, T., & Mausezahl, D. (1996). Lay beliefs about diarrhoeal diseases: their role in health education in a developing country. *Social Science & Medicine*, 43(8), 1223-1228.
- Press, I. (1980). Problems in the definition and classification of medical systems. *Social Science & Medicine. Part B: Medical Anthropology*, 14(1), 45-57. [https://doi:10.1016/0160-7987\(80\)90040-x](https://doi:10.1016/0160-7987(80)90040-x)
- Quah, S. (2010). Health and culture. In Cockerham, W. C. (Ed.), *The New Blackwell Companion to Medical Sociology*. (ss. 27- 46). Wiley-Blackwell.
- Savran G. (2023, Ocak 04). *Adana Bölgesinden Derlenen Bazı Halk Tıbbi Uygulamalarının Tıbbi Antropoloji Açısından Değerlendirilmesi*. http://turkoloji.cu.edu.tr/CUKUROVA/sempozyum /semp_3/savran.pdf. Adana.
- Scambler, A. E. (1992). Ethnicity, health and health care. In French S. (Ed.), *Physiotherapy: a Psychosocial Approach* (pp. 42-58). Butterworth-Heinemann.
- Sever, E. (1993). *Yezîdilîk ve Yezîdilerin Kökeni*. İstanbul. Berfin Yayınları.
- Spät, E. (2019). Gifts from the Sky: Yezidi Sacred Objects as Symbols of Power, Tools of Healing and Seals of Divine Favour. In Éva Pócs (Ed.), *Charms and Charming. Studies on Magic in Everyday Life* (pp. 213-237). Scientific Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts, Institute of Slovenian Ethnology.
- Suvari, Ç. C. (2016). Yezidis: An Ethno-Religious Group in Turkey. *In Forum of EthnoGeoPolitics* (Vol. 4, No. 2, pp. 19-38).
- Sümer, N., & Aktaş, A. (2017). Yezidilerde dini teşkilatlanmanın sosyal hayata yansımaları (Batman-Beşiri örneği). *Dini Araştırmalar*, 20(51), 117-136.
- Telimen, M. (2012). Anadolu'nun damgalanmış halkı: Yezidiler. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(1), 963-971.
- Thomas, R. K. (2002). *Society and Health—Sociology for Health Professionals*, New York: Kluwer Academic Publishers.

- Turan, A. (1988). Yezidiler. *Ondokuz Mayıs University Journal of Education Faculty*, 1(1), 188-199.
- Van Gennep, A. (1960). *The rites of passage*. The University of ChiCago Press.
- Voskanian, V. (1999). Dewrēš E'rd the Yezidi Lord of the Earth. *Iran and the Caucasus*, 3(1), 159-166.
- WHO (World Health Organization). (1948). *Constitution of the World Health Organization*, <https://apps.who.int/gb/bd/PDF/bd47/EN/constitution-en.pdf?ua=1>
- Wilson, P. L. (2022). *Peacock Angel: The Esoteric Tradition of the Yezidis*. Simon and Schuster.
- Winkelman, M. (2009). *Culture and health: Applying medical anthropology*. John Wiley & Sons.
- Yalkut, S. B. (2006). *Melek Taus' un halkı: Ezidiler*. Metis Yayınları.
- Yel, A. M. (2007). Bourdieu ve din alanı: Sermaye, iktidar, modernlik. Çeğin, G., Göker, E., Arlı, A. ve Tatlıcan, Ü.(Ed.), *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi*.(ss. 559-580).
- Yeşil, Y. (2015). Türk Halk Hekimliğinde Elma . *21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (11) , 201-212. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/egitimvetoplum/issue/5135/69958>

EXTENDED SUMMARY

According to the World Health Organization (1948), health is understood not only as the absence of disease or infirmity, but also as a state of complete physical, mental and social well-being. This definition also points out that the concept of health as a relationship between the person and his/her environment and the things that make it healthy vary from person to person and from culture to culture. For instance, it can be stated that obesity (being overweight) that modern medicine sees as a disease differs from culture to culture and therefore is not seen as a disease in some cultures. In this context, it can be stated that people's education, profession, social class, religious beliefs and social culture play a role in defining the state of illness and in the differentiation of health-seeking approaches that can be developed for it.

There may be differences between cultures in different countries and cultures within the same country in protecting health and seeking health services. Even in a country where modern medicine is developed, people may not consider western medicine as the only acceptable option. In the debate within the framework of health and culture, the healing options available in many societies can vary considerably. In this respect, the existing healing practices in societies can be divided into three main categories as folk medicine, traditional medicine (complementary medicine as it is now articulated with modern medicine) and modern medicine.

In the search for health services, it is possible to exhibit behaviors towards accessing many medical systems at the same time, and these searches may vary according to social cultures. In some cultures, the phenomenon of health is not only considered as a biological entity, but also as a spiritual, cultural and religious phenomenon (Winkelman, 2009, 17). The biopsychosocial model developed by Engel emphasizes that not only biological but also social, psychological, cultural and physical factors affect health (Demir, 2020). It can also be functional in explaining the search for health services; This model, which includes many factors, also determines the place of religious factors, which are an important part of culture. Because all components of the environment (including religion and culture) are effective in the evaluation of the health and illness of the individual (Wilkinson, 2009, 122). Likewise, traditional action and ethnicity as defined by Weber, traditions, beliefs and practices can influence the health-related behavior of different communities. Because culture, values and beliefs not only shape the actions of individuals at the micro level, but also affect institutions and society at the macro level (Quah, 2010). Culture is as determinant in the health of individuals as heredity, and is broad enough to include community beliefs, attitudes, and approaches to life. In addition, the origin and treatment of diseases can be shaped by culture. (Baltas, 2004). In this way, it becomes understandable how ordinary people in the community reach some health-related inferences/beliefs.

When the literature is examined, it is understood that there are a limited number of studies (Aslan, 2020; Arakelova, 2001, Spät, 2019) that examine the traditional level beliefs of the Yazidi community about diseases, behavioral patterns and attitudes towards seeking health services within the framework of folk medicine. It is known that people in Turkey benefit from different practices such as folk medicine, traditional medicine and modern medicine in their search for health services (Yeşil, 2015; Savran, 2019; Kaleli, 2020). In the Anatolian geography, which is a synthesis of many different cultures, there is not enough study in the literature in terms of health beliefs and health practice practices and is a largely closed community (Asatrian, 1999; Cebe and Soydan, 2012; Telimen, 2012; Kaya, 2016; Sümer and Aktas), 2017; Yılmaz & Ertürk, 2017) The main problem of this study is to examine the health beliefs and health service seeking attitudes of Yazidis in the context of their religious beliefs. The focus of this article is how the decisions and behaviors of Yazidis related to seeking health care can be understood as part of community beliefs, interaction within the community, and within this framework, as a part of the prioritization structure, and how this affects attitudes regarding social behavior in seeking health care appropriate to the current culture.

In the research, in-depth interviews were conducted with Yazidis in Turkey's Batman central district and surrounding villages. The data obtained in the research were obtained by in-depth interview and observation techniques, which are qualitative research methods. In this way, it is thought that the social world in which individuals live can be better understood. Interviews were conducted through an interpreter, as the participants stated that they could express themselves better. Although it was desired to interview people from different generations and genders in the research, equality could not be achieved in the number of female participants and male participants. This aspect constitutes the limitation of the research. In total, 8 (eight) people, including

1 female and 7 male, were interviewed and snowball sampling (Neuman, 2014, 275) technique was used in order to establish confidence in the selection of the sample.

Considering the research findings, Yazidis show the behavior of visiting places considered sacred and seeking healing from their own clergy. At the same time, they also benefit from modern medical facilities when necessary. Some of the interviewees stated that they practiced their traditional folk medicine treatments for various diseases and that their families had such a characteristic. As a matter of fact, Arekelova (2001) found in her study among Armenian Yazidis that some families specialize in treating ailments (moonstroke, measles, headaches, etc.).

Interviewees stated that temples and visits are seen as places to seek healing and they take patients to them. Likewise, in the studies of Azarak (2019), Wilson (2022, 107) and Lescot (2011, 243, 244, 246), it was stated that the holy places of Yazidis are seen as places to seek healing. Although there are some among the interviewees who stated that they are active in the field of healing, it is stated that among the Yazidis, clerics such as Sheikh and Pir are generally seen as healers (Lescot, 2001; Asatrian and Arekelova, 2014). A similar determination was also made in the 19th century literature (Ainstworth, 1861).

It is seen that the explanations of all interviewees without exception regarding the causes of the disease are associated with supernatural factors. As a matter of fact, it is not surprising that the people who heal the Yazidis are regarded as pure, uncorrupted and without sin. Moreover, in many religions, when illness occurs, it can be seen as a punishment for violating religious rules (Miller, 1995). On the other hand, his fatalistic thinking in interviews does not seem to be about passive submission, but rather stems from a belief that one is out of control in a natural or supernatural universe. Because it is understood that they have an active attitude towards gaining their health status.

It was also stated that all interviewees benefited from modern medical facilities in terms of practical decision making. It was learned that the grandson of one of the interviewees was hospitalized due to a traffic accident during the field research period. Therefore, it can be stated that there is a pluralistic and pragmatic approach in health-seeking behaviors. However, as one of the interviewees stated regarding his niece, the process of finding a cure for the disease is handled very pragmatically in practice, and various traditional and biomedical treatments are tried until one of them works. The possibilities of modern medicine are not denied. In addition, as stated by the interviewees, the limitations caused by the interactions with the dominant social structure seem to have been decisive in the continuation of the health-seeking processes within its own closed society structure. Today, it is understood that it is possible to benefit from traditional healers even in the case of benefiting from the modern medical system and having received services from them. Benefiting from one does not prevent the use of the other service. It is stated in the belief system that there is no rule preventing this. Beliefs and understandings about health and illness cannot be evaluated independently of the social structure and physical environment of individuals.

BİZANS KAPADOKYASI'NDA ZİRAİ FAALİYETLER: YAZILI KAYNAKLAR IŞIĞINDA ARKEOLOJİK KANITLARIN OKUNMASI

AGRARIAN ACTIVITIES IN BYZANTINE CAPPADOCIA: READING ARCHAEOLOGICAL EVIDENCE IN THE LIGHT OF THE WRITTEN SOURCES

Nilüfer PEKER

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi
Arkeoloji Bölümü
npeker@nevsehir.edu.tr
ORCID: 0000-0001-8192-363X

ÖZ

ABSTRACT

Geliş Tarihi:
20.02.2023

Kabul Tarihi:
26.03.2023

Yayın Tarihi:
31.03.2023

Anahtar Kelimeler
Kapadokya, Bizans
Tarımı, Şarap İşliği,
Güvercinlik, Arılık

Keywords
Cappadocia,
Byzantine
Agriculture, Wine
Press, Dovecote,
Apiary

Bizans imparatorluğu, ekonomisinin temelleri toprağa dayalı tarımsal bir toplumdur. Tarımsal ürünler ve üretim yöntemleri, iklim, toprağın kalitesi, sulama suyunun mevcudiyeti, bireysel ve toplumsal zenginlik, toprak mülkiyeti ilişkileri ve yerel kültürel gelenekler gibi bir dizi öncül faktöre bağlıdır. Şüphesiz Bizans tarımsal aktivitesini anlamak için arkeolojik kanıtlar, tarihsel değişimler ve yazılı belgelerin birlikte okunması önemlidir. Bizans'ın uzak taşrası olan Kapadokya bölgesi şarap işlikleri, güvercinlikler, arılıklar, değirmenler gibi pek çok zirai tesise sahiptir. Bununla birlikte, ne yazık ki Kapadokya bölgesinde Bizans dönemine ilişkin tarımsal tesisler konusuna eğilen çok az araştırma girişi vardır. Çoğu kayadan oyma yapı kompleksleri mutfaklar, fırınlar, değirmenler, güvercinlikler ya da şarap üretim mekanları gibi işlevsel ya da tarımsal amaçlı alanları içinde barındırır. Dahası vadilerde özgün mimari elemanlarıyla duran pek çok dikkate değer arılık ve güvercinlik bulunur.

Bu makale yazılı kaynaklara, şarap işlikleri, güvercinlikler, değirmenler, arılıklar, fırınlar ve sulama sistemlerinden oluşan arkeolojik verilere ve yanı sıra zirai ürünlere odaklanarak Kapadokya'da Bizans dönemi boyunca tarım ve tarımsal tesisleri ele almaktadır.

Byzantine empire was an agricultural society, the basis of the economy being the soil. Methods of production and agricultural crops depended on a range of precursors, such as climate, quality of the land, availability of water for irrigation, individual and communal wealth, land tenure relationships, and local cultural traditions, to name only a few. No doubt, it is important to read together archaeological evidence, historical changes and written documents in order to understand Byzantine agricultural activity. Cappadocia the distant province of Byzantine has numerous agrarian installations such as wine presses, dovecotes, apiaries, mills. However, sadly, very little that approaches agrarian facility has been attempted for the Byzantine period in the region. Many rock cut complexes include some spaces with utilitarian or agricultural purpose, such as kitchens, ovens, mills, dovecotes, or areas for wine production. Moreover, many remarkable rock cut apiaries with their original components and dovecotes are located in the valleys.

This article explores agriculture and agricultural installations during the Byzantine period in Cappadocia, focusing on written sources, archaeological data including wine presses, dovecotes, mills, apiaries, ovens, irrigation systems and crops.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1253642>

Atf/Cite as: Peker, N. (2023). Bizans Kapadokyası'nda zirai faaliyetler: Yazılı kaynaklar ışığında arkeolojik kanıtların okunması. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 13(1), 734-754.

Giriş

Geç Antik ve Orta Çağlar boyunca Kapadokya'nın iklimsel ve coğrafi koşullarının belirlediği doğal fiziksel çevre, bölge halkının içinde bulunduğu peyzajı biçimlendirmesinde etkili olduğu gibi zirai üretim pratiklerinin de en önemli belirleyicisi olmuştur. Sözüünü ettiğimiz çağlar boyunca peyzaj ufak değişikliklere uğramış olsa bile, dönem kaynaklarının şahitliği ve tarımsal işliklerin yerleşimler ve vadilerdeki konumları bölgenin görünümü hakkında değerli bilgiler sunmaktadır. 4. yüzyıl yazılı belgelerinden Nyssalı Gregorios'un mektupları doğal peyzajın izlerinin okunabildiği dikkate değer kaynaklardan biridir. Vanota (Avanos)'daki İdis dağının peyzajını "...Yukarıda, her yanı meşe ağaçlarıyla kaplı, şairin söylediği titreyen yapraklarıyla uzakta görülen İthake Neritosu'na (İthake'deki Neritos dağı) söylenenlerin ötesinde övgüler dizecek bir Homeros bulmaya layık, sık ormanlık bir dağ büyük bir sırt boyunca uzanır."¹ sözleriyle dile getiren Gregorios öyle görünüyor ki 4. yüzyılda bugün görünenden daha cömert bir flora içinde yaşıyordu (Mektup 20.6).

Bölge, doğası gereği eşine az rastlanır bir toprak ve iklim karakterine sahiptir. Ekonomisinin temelleri tarıma dayanan Bizans İmparatorluğu'nun zirai üretiminde, bu özelliği nedeniyle bölge başat aktörlerden biri olmuş gibi görünür. Son yıllarda bölgede yapılan yenilikçi araştırmalar Bizans Kapadokyası'nın tarımsal üretim pratiklerini ortaya koymanın yanı sıra yerleşimlerin statüleri, yönetim ve güç dengelerinin de aydınlatılmasında önemli rol oynar.

Elimizdeki arkeolojik ve yazılı kanıtlar bölgede yetiştirilen tarım ürünleri ve bunlardan elde edilen ürünlerin üretim teknikleri hakkında bizi aydınlatmanın yanı sıra Anadolu'nun bütünü için de bir fikir verir. Yazılı kaynaklar aracılığıyla Geç Antik ve Orta Çağlar boyunca bölgede yetiştirilen ürünlerin işlendiği kaya oyma işlikler her ne kadar takip eden dönemlerde aynı ya da farklı işlevlerde kullanım görerek kısmen bozulmaya uğramışsa da çoğunun mimari özelliklerini izlemek mümkündür.

Şüphesiz bölgede yetiştirilen tarımsal ürünlerin başında üzüm yer alır. Kültürel bir pratik olarak Bizans'ta üzümden üretilen şarabın tüketimi elbette bağ tarımının gelişmesine yol açmıştır. Bölgede bağlarla birlikte düzenlenen şarap işlikleri bir yandan kayadan oyma tesislerin mimari özelliklerini sunarken bir yandan da üretimdeki organizasyonun düzenini ve üretim sürecini anlamayı kolaylaştırır. Şarap işliklerinin yanı sıra vadilerde tarımsal üretimin bir parçası olan çok sayıda Orta Çağ'a ait güvercinlik, sulama ve drenaj kanalları başta bağ tarımı olmak üzere zirai etkinliğin vazgeçilmez elemanları olarak varlıklarını korumaktadırlar. Zirai tesislerin en yoğun örneklerinden biri olduğu halde çok azı araştırmaların ilgi odağı olmuş vadi tabanlarındaki aralıklar bölgede Bizans dönemindeki bal üretimini işaret etmesi bakımından dikkat çekicidir. Bölgedeki Bizans zirai etkinliğinin uzantısı olan değirmenler ve fırınlar, temel besin maddelerinden biri olan buğdaydan yapılan ekmeğin üretim sürecine ilişkin mimari kanıtlardır. Yanı sıra yağ üretimini işaret eden pres örneklerinin (bezirhaneler) kullanımı devamlılık gösterdiği için Bizans dönemi kullanımı ve özelliklerine ilişkin kesin şeyler söylemek çok mümkün değildir.

Arkeolojik kanıtlarını okuyabildiklerimizin yanı sıra Bizans Kapadokyası'nın zirai faaliyetleri arasında kuşkusuz meyve ve sebze tarımı da bulunuyordu. Bölgeye özgü bir dizi zirai ürünü yazılı kaynaklar sayesinde takip etmek mümkündür.

Bu makale, bugüne kadar tekil araştırmalarla kısmen incelenmiş bölgedeki tarımsal işliklerin arkeolojik kanıtlarını, yazılı belgelerin ürün, üretim teknikleri ve pratikleri bağlamında söyledikleriyle birleştirerek ele almayı amaçlar. Bizans zirai tesislerinin yazılı ve arkeolojik kanıtlar aracılığıyla okunması sayesinde bölgenin Bizans dönemi sosyal ve ekonomik yapılanmasına ilişkin yeni argümanlar öne sürmeyi de denediğimiz bu çalışma Bizans Kapadokyası'nın zirai tesislerinin kırsal yerleşimlerdeki konumunu da bütüncül olarak ele almayı hedefler.

Şarap İşlikleri

Bizans toplumunda üzümün yetiştirilmesi sofralık olmaktan çok şarabın yoğun tüketimine dayanırdı. Şarap şükran ayını olan *efkaristija*'daki kullanımı nedeniyle zaten kilise için üretiliyordu. Ancak bu dönemde tüm Akdeniz dünyasında suyun sağlık açısından güvenli hale getirilememesi nedeniyle şarap, günlük sıvı tüketiminde

¹ Gregorios burada Homeros'un Odysseus'un İthake'yi tanımlamasına gönderme yapmıştır. "Otururum uzaktan görünen İthake'de, çünkü kocaman bir dağ vardır üstünde, yaprakları hışırdayan Neritos dağı?" (Homeros, Odyssea, 9, 21-23).

de temel içecek halini almıştı. Antik dünyanın şarap üretimi ve dolaşımıyla ilgili yazılı ve arkeolojik kaynaklar da, şarabın kıymetli bir ticari ürün olduğunu ve günlük tüketimde kayda değer bir yer tuttuğunu gösterir.²

Bölgedeki şarap üretiminin yoğunluğu ve buna bağlı olarak yapılan tesisler, elbette elverişli toprak yapısı nedeniyle bağcılığın verimliliği sayesinde gelişmiş olmalıdır. Her ne kadar Kapadokya'nın Bizans dönemi bağcılığına ilişkin Geç Antik ve Orta Çağ kaynaklarından elde edilen bilgiler Bithynia gibi bağcılığını daha iyi bildiğimiz bölgelere kıyasla kısıtlı olsa da şarap üretiminde tesisler bağlardan ayrı düşünülemez. Geç Antik Çağ'ın Kapadokya'nın bağlarını 4. yüzyılda ayrıntılı tanımlayan Nyssa Piskoposu Gregorios bir mektubunda Vanota (Avanos)'da Halys (Kızılırmak)'ın yanında, üzeri sık ağaçlarla kaplı dağdan bahsederken bu doğal ormanın bitiminde, yamacın eteklerinde asmaların her yere yayıldığını ve tepenin aşağı bölgesini yeşil bir örtü gibi kapladığını ifade etmiştir (Mektup 20.7). Vadi ve tepeliklerden oluşan Kapadokya'da Gregorios'un sözünü ettiği gibi, bağlar düzlük alanlardan daha ziyade vadi yamaçlarında ve tabanında yayılıyor olmalıydı. Bugün Karlık, Mavrucan Dere gibi Bizans şaraphanelerinin olduğu yerlerde terk edilmiş bağ terasları peyzajın hayalini biraz olsun kolaylaştırmaktadır (Şekil 1).³

Şekil 1. Karlık Köyü Bizans Yerleşimi Bağ Terası (Fotoğraf: N. Peker)

Mektupta, asmaların biçimlerini de ayrıntılı olarak tanımlayan Gregorios 4. yüzyılda bölgedeki bağ uygulamaları hakkında da bize bir fikir vermektedir. Bir patikanın üzerini kaplamış sarkan asmalar ve üzümünün tatlı

² Antik dünyada yetişkin bir Romalı erkeğin günlük şarap tüketiminin yaklaşık 1 litre (2 sextarii) civarında olduğu bir kadının ise bu miktarın yarısını tükettiği bilinir. (Tchernia, 1986: 26; Decker, 2009: 121)

³ Bölgenin bağları, bağ sahipleri ve üretim tesisleri hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Peker, 2020: 112-129; Peker, 2022: 124-126.

gölgesini betimlerken güllerin filizleriyle asma sürgünlerinin birbiriyle sarılmasından oluşan tahkim edilmiş bir duvar oluşturan yüksek asma bitkisini anlatır (Mektup 20.13). Antik Roma dünyasında yaygın olarak kullanılan, bir desteğe sarılarak dikey olarak büyüyen *arbustum* tipi asma, Bizans dönemi boyunca Bithynia, Ege, Filistin, İsrail ve Anadolu'nun içlerinde kullanılmaya devam etmiş gibi görünüyor. 4. yüzyılın bir başka din adamı olan Kayseri piskoposu Büyük Basileios 5. homilyesinde yaratılış metaforunu anlatırken, asmanın dallarının, yanındaki en uzun ağacın tepesine kadar sarılarak büyümesinden söz etmiştir (Homilye V.6). Bizans zirai faaliyetleri için en önemli kaynaklardan biri olan ve 10. yüzyılda İmparator Konstantin Porphyrogennitos tarafından yeni eklemelerle Roma ve Geç Antik Çağ metinlerinden derlenen Geoponika, tırmanıcı bu asma türünün diğer türlerden daha kullanışlı olduğunu anlatırken, meyvenin de diğerlerine oranla daha dayanıklı ve olgun olduğunu ve tırmanıcı asmaların üzümlerinden daha tatlı şaraplar üretilebileceğini ifade eder. Aynı zamanda tırmanıcı asma türünün vadi tabanları ve düzlükler için uygun olduğunu da dile getirir (Kitap IV.1, V.2). Bugün de bölgede görüldüğü üzere Bizans bağcılığında verimi yüksek olan vadi tabanları da asma yetiştiriciliği için kullanılmaktaydı. Gregorios'un mektubunda: "...Bu iklimde mevsim, asmanın üzümlerinin kutsal tatlı hazinesini sergileyen görüntüyü güzelleştiriyor ki bu beni daha da şaşırttı, çünkü komşu bölgelerde asmaların meyveleri hala olgunlaşmamıştı, aksine burada üzümlerden keyif almak mümkündür ve olgunlukları istenen gibiydi." (Mektup 20.7) biçiminde sözünü ettiği bağın üzümleri de Geoponika'nın yazarının tanımına paralellik gösteriyor. Tırmanıcı asmaların en çok uzayan türlerinden bir olan ve *mersitis* (μερσιτις) olarak adlandırılan asmanın, Bizans döneminde Bithynia başta olmak üzere Anadolu'da yaygın olarak kullanıldığı bilinir. Olasılıkla Kapadokya'da da yetiştirilen *mersitis* türünden elde edilen şarapların farklı bölgelerdeki isimlerinden bahseden Geoponika, ne yazık ki Kapadokya hakkında sessizliğini korur (Kitap V.2).

13. yüzyılın sonunda bir kitabe bağla ilgili az sayıda yazılı kanıt arasında oldukça önemlidir. Gürcü Thamara tarafından yaptırılmış Belısırma Kırkdamaltı kilisesinin duvar resimlerinin kitabelerinden birinde "*Ben yani alçakgönüllü Thamara, kurmuş olduğum Aziz Georgios'un bu kutsal tapınağına Siaraphatenes'te satın aldığım tepedeki bağı da bağışladım.*" yazar.⁴ Kuşkusuz kitabe metni bağların kilise için kayda değer gelir kaynaklarından biri olduğunu işaret etmesi bakımından değerlidir.

Aslında 4. yüzyıldaki kilise adamlarının yüksek edebi dilli metinlerindeki kadar olmasa da Geç Orta Çağ'dan gelen bazı metinler de bölgenin üzüm bağlarını anlatarak Kapadokya'nın peyzajını gözümüzde canlandırır. Hem İranlı coğrafyacı ve tarihçi Mustawfi'nin, Nuzhat al-qulub adlı eserinde hem de İbni Battuta'nın Seyehatnamesi'nde Malatya ve Aksaray bağları ve üzümlerden bahsedilmiştir.⁵

Yazılı belgeler Bizans döneminde Kapadokya şarabının ünlü olup olmadığını ya da diğer bölgelere ticari bir ürün olarak gönderilip gönderilmediğini ne yazık ki cevaplamıyor. Bununla birlikte birkaç metin bölgeye özgü bazı şarap türlerinden bahseder. Antik Çağ'ın coğrafyacısı Strabon (M.Ö. 64 - M.S. 24), Kapadokya'ya bağlı Melitene'de (Malatya) *monarites* adıyla anılan şarabın Yunan şaraplarıyla yarışacak güzellikte olduğunu belirtir (Kitap XII, II, 4). 12. yüzyılda yaşamış Selanik baş piskoposu Eustathios da benzer şekilde Melitene'de antik *Maron* şarabı gibi ağır ve yoğun bir kırmızı şarabın varlığından bahsederken tıpkı *Maron* şarabında olduğu gibi bu şarabın da suyla karıştırılarak tüketildiğini dile getirir.⁶ Bir Dominiken keşişi olan Burchard ise 1232 yılında yaptığı Doğu yolculuğu sırasında iyi üzüm ve şarabın olduğu yerler arasında Kapadokya'yı da saymıştır (Burchard, 101). II. Muhammed'in Anadolu seferinden söz eden Danışmendname ise, 13. yüzyılda şarabıyla ünlü Kapadokya'da, Müslüman yöneticilerin, Müslümanlığı yeni kabul etmiş kişiler üzerindeki şarap tüketimiyle ilgili baskılarını dile getirir (Mélkoff, 1960: I. 380; Vryonis, 1971: 483).

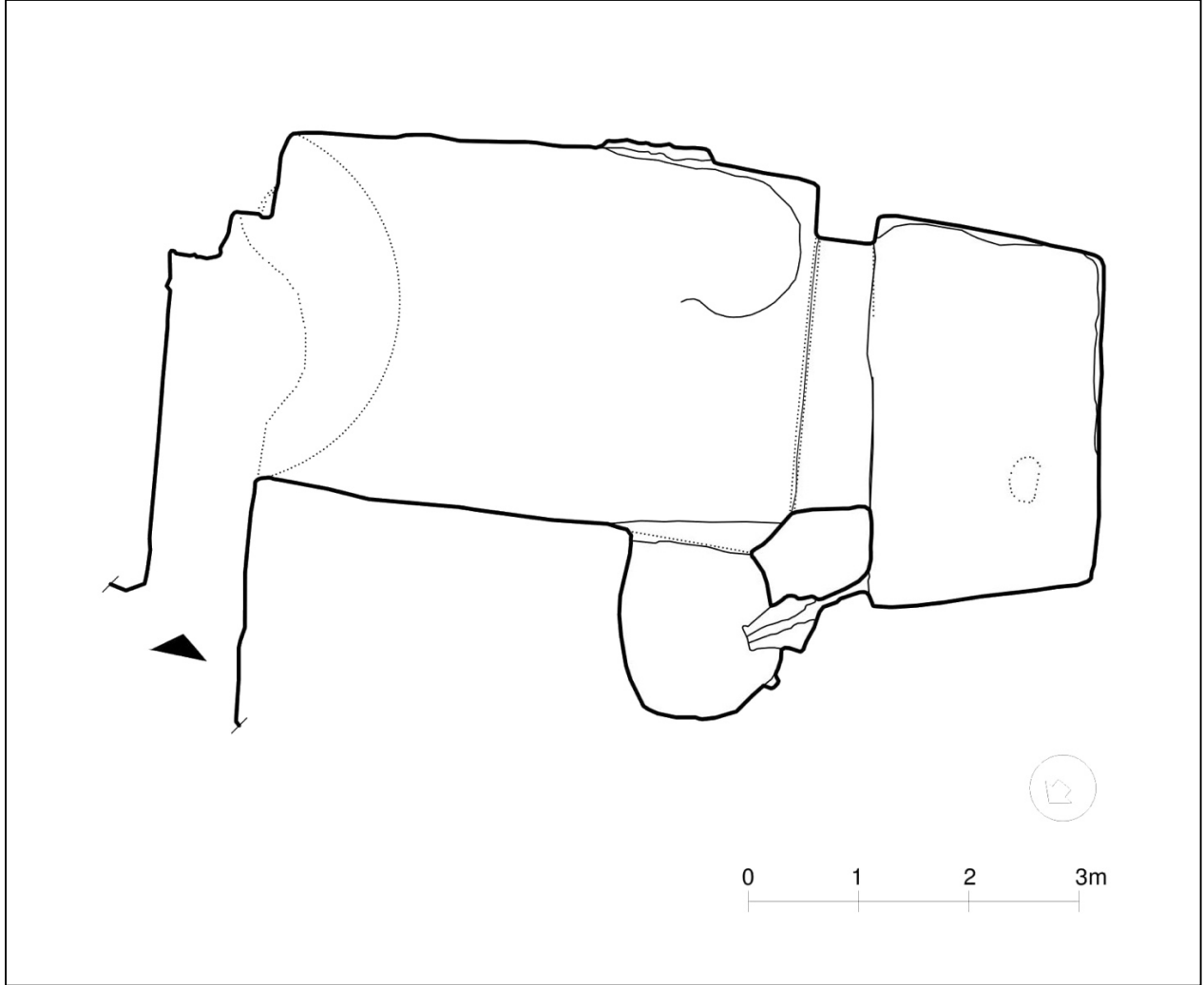
1. yüzyıldan Orta Çağ'ın sonlarına uzanan süreçte bölgenin şarabıyla ilgili tarihin söylediklerinin bu denli az oluşuna karşın, son yıllardaki araştırmalar sayesinde bölgede dikkate değer sayıda şarap işliğinin bulunduğu Bizans dönemi tesislerinin varlığını belgelenmiştir. Çalışma prensipleri ve mimari özellikleri çoğunlukla 19. yüzyılın sonuna değin değişmeden devam eden işlikler temel birkaç bölümden oluşur. Kayadan oyma şarap işlikleri, temel üretim pratiklerinin ilk aşamasının gerçekleştirildiği bir ezme teknesi ve ona bir olukla ya da oluğa yerleştirilmiş bir kanalla bağlanan sıra teknesinden oluşur (**Şekil 2**). Örneklerin bir kısmında ağız kenarı profilli ve çoğunlukla yuvarlak kesitli fermantasyon bölümleri bulunur. Tüm bu bölümlerin iç yüzeyleri üzüm suyunun kayayla temasını engellemek için sıvayla kaplanmıştır. Geoponika'da da dile getirildiği gibi en ufak toz bile şarabın

⁴ Kitabe metni için bkz. Thierry, Thierry, 1963: 207.

⁵ Malatya için bkz. Mustawfi, 96, 98-99; Aksaray için bkz. İbn Battuta, 414.

⁶Eustathios Melitene (Malatya)'yi tanımlarken Anadolu'nun derinlerindeki Armenia Melitene olarak ifade eder (Eustathios, 2010, s. 335).

kalitesini bozduğu için aynı zamanda ilk fermantasyonun da gerçekleştiği biriktirme teknelerinin ağız kenarlarındaki profillere oturtulan kapaklar kullanılmış olmalıdır (Kitap, V.1). Ezme teknelerinin duvarlarında bazı örneklerde üzümün ezilmesi için kullanılan preslerin giriş yuvaları mevcuttur. Mavruca Dere vadisinde (Güzelöz-Başköy) düzenli bir üretim alanı olarak tasarlanmış yaklaşık 15 şarap işliğinden oluşan ve olasılıkla 10.-11. yüzyıllarda kullanım görmüş olan tesisteki işliklerde, sözünü ettiğimiz bu mimari özellikleri takip etmek mümkündür (Peker 2020: 40-61). Üretime ilişkin mimari özellikler bölgedeki diğer örneklerde de benzerlikler gösterir. Şarap işliklerinin birçoğunda kırmızı boyayla yapılmış geometrik ve haç bezemeler, kazıma hayvan figürleri ve sembollere çok nadir de olsa ufak yazıtların eşlik ettiği yerel bir geleneğin sürekliliğini de işaret etmektedir (Şekil 3).

Şekil 2. Güzelöz Ağaçlık 4 Nolu Şarap İşliği Planı (Çizim: Güzelöz Başköy Survey Arşivi)

Şekil 3. Güzelöz Ağaçlık 5 Nolu Şarap İşliği (Fotoğraf: N. Peker)

İşliklerin sayısı ve üretim kapasiteleri düşünüldüğünde gerçekten de şarap üretiminin azımsanamayacak oranda olduğu dikkat çekiyor. Erdemli vadisinde 44 şarap işliğinin bulunduğu üretim alanı, saray olarak adlandırılan yapı kompleksinin hemen yanındaki yamaçta konumlanmıştır.⁷ Deyim yerindeyse fabrika niteliğindeki bu zirai tesislerin örneklerini, her ne kadar literatüre henüz girmemiş olsa da, çoğaltmak mümkündür. Niğde Bayatönü'nde, Nevşehir Alocaş örenyeri ve Karlık'taki tesisler Bizans Kapadokyası'ndaki şarap üretiminin hacmini göstermenin yanı sıra organize bir tarımsal üretimin de olduğunu gözler önüne serer. Erdemli gibi Karlık'taki tesis de yerel bir yöneticiye ait olduğunu düşündüğümüz bugün aşınmış olsa da gösterişli bir cepheye sahip konutla organik bağ içindedir. Üretim kapasitesi oldukça yüksek olan Mavruca Dere tesisi ise böylesi bir özellik göstermemesine karşın, komşusu Soğanlı Dere vadisinde 11. yüzyılda varlığını bildiğimiz Skepidesler gibi bir aristokrat ailenin belki de denetiminde işletiliyordu.⁸ Sonuç olarak işliklerin yerel aristokratların konutlarıyla organik bağlantıları ve elit sınıfın bölgedeki gücü düşünüldüğünde, şarap üretiminin organizasyonu ve ekonomik getirisinin de Kapadokya aristokratlarının elinde olduğu söylenebilir. Elbette köy yerleşimlerinde bireysel üretimlerin olduğu tekil örnekler de mevcuttur.

Kapadokya'nın Bizans döneminde kurulmuş geniş çaplı ya da daha mütevazı şarap üretim tesislerine bağ alanları eşlik ediyormalıydı. Mavruca Dere ve Karlık'ta olduğu gibi bir yamaca yerleştirilmiş çok sayıda şaraphaneler, yanlarında teras biçimindeki bağlarla birlikte düzenlenmiş görünür. Bugün her ne kadar asmalar yok olmuşsa da, teras düzenlemeleri ile varlığını bildiğimiz bu bağ alanları öyle görünüyor ki yamaca kurulan tesislerin konumları dikkate alınarak organize ve bilinçli bir seçimle düzenlenmişti. Bağ ve üzüm işleme tesislerinin birlikte planlandığı bu düzenlemenin nedeni aslında üzümün bağdan kolaylıkla işliğe taşınması gibi pratik bir birlikteliğe dayanır. Geç Antik Çağ'dan itibaren ve tüm Orta Çağ boyunca köyler, çiftlikler, taşra

⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Karakaya, 2008: 33–52.

⁸ Tesisin üretim kapasitesi, yönetimi ve ürünün hedef kitesine ilişkin argümanlar için bkz. Peker 2020.

mülkleri ve manastırlarda bağların, üretim ve sulama tesisleriyle sıkı bir organik bağının olduğu görülür.⁹ Özellikle 10. yüzyılda nüfusun artması, taşrada köyler ve özel malikanelerin tarım ve hayvancılık için kullanılan arazilerinin yan yana konumlanmasına yol açmıştır. Kapadokya şaraphanelerinde üzüm ezme teknelerinin ya da mekânın orta bölümlerinin üzerinde çoğunlukla dışa açılan holler tasarlandığı görülür. Üzümün ezilmesi esnasında çıkan zehirli gazların atılmasını sağlayan bu açıklıklar, 19. yüzyılın sözlü kaynaklarına bakılırsa meyvenin içeri atılmasında da kullanılmıştır.¹⁰

Kapadokya'nın sözünü ettiğimiz bu zirai alanlarının buldukları yerleşimdeki konumları da dikkat çekicidir. Bölgedeki Mavrucandere, Karlık, Alocaş örneklerinde şarap işlikleri doğu güneşini alan yamaçlara yerleştirilmiştir. Orta Çağ insanının şarap işlikleri için planladığı bu bilinçli konum seçimi, hem bağın hem de üzümün işlenme sürecinde tesislerin Kapadokya'nın kuvvetli güneşine sınırlı süre maruz kalmasını sağlamak adına yapılmış olmalıdır. Bağlar ve tesislerin birlikte tasarlandığı bu düzenleme ve söz konusu zirai alanların yerleşimi, bölgenin tarım temelli köylerinde zirai peyzaj planlamasının sanılanın aksine tarımsal pratikler gözetilerek yapıldığını düşündürür.

Elbette Organize bağ tarımının kazanç sağlaması, bağlardan üretim tesislerine kadar tüm organizasyonun kendine yetebilmesine bağlıdır. 11. yüzyıla tarihlenen Kekaumenos'un metni bağ ve bahçe sahiplerine verdiği tavsiyeler bağlamında Orta Çağ tarımsal organizasyonu için oldukça değerlidir. Yazar, toprak sahiplerine: "...değirmenler, işlikler, bağlar ve bahçeler gibi kendine yetebilen yatırımlar yapmalısın ki bunlar her yıl sana kiralayacağın ve üreteceğin ürünler versin. Bu mülkler seni destekler ve sofranı doldurur. Her yıl yemek ve çalıştırmak için sayıları artan hayvanlar edin,..." tavsiyelerinde bulunurken Bizans tarımsal sirkülasyonunun ipuçlarını anlamamızı sağlar (Kekaumenos, consilia et narratianes).

Arkeolojik kanıtlar Kapadokya'da Bizans dönemi zirai faaliyetlerinin düzenli bir sulama sistemiyle yürütüldüğünü işaret etmektedir. Bahçelerin ve bağların yakınında sulama sistemine ait kayadan oyma su kanallarının yanı sıra vadilerde suyun kontrol altına alınması için kullanılmış olan drenaj kanalları da organize tarımın birer parçasıdır. Mavrucan Dere'de, biri üzüm işlikleri ve olası bağın konumlandığı yamaçta ve diğeri vadinin doğu yamacının eteklerinde su kanalları ve olasılıkla su biriktirme alanları olarak kullanılmış olan kaya odalar bulunur.¹¹ Benzer örneklerine Mustafapaşa, Soğanlı, Meskendir, Kılıçlar gibi pek çok vadiye rastladığımız bu sulama ve drenaj sistemleri bölgedeki yaygın tarımsal geleneği işaret ediyor. Kışları uzun, soğuk ve yağışlı, yazları ise kurak geçen Kapadokya'da Bizans çiftçisi toprağı dengede tutmak için sulama sistemlerini kullanırken vadilerdeki bağların ve bahçelerin sel sularıyla zarar görmesini engellemek için de drenaj kanallarını tasarlamış görünüyor.

Güvercinlikler

Kapadokya'nın Bizans dönemi tarımsal organizasyonunda güvercin gübresinin toplanması için yapılmış güvercinlikler zirai faaliyetlerin önemli tesislerindendi. Bağcılıkta çok yaygın kullanılan güvercin gübresi şüphesiz meyve ve sebze bahçeleri için de kullanılıyor olmalıydı. 4. yüzyılda Aziz Basileios Kapadokyalı çiftçilere güvercinleri evcilleştirmek ve güvercinliğe diğer güvercinlerin girmesini sağlamak için neler yapılması gerektiğini dile getirir (Mektup 10).

Kuşkusuz gübreleme asmanın gelişiminde önemli bir faktördü. Asmanın verimini arttıran ve hızlı büyümesini sağlayan güvercin gübresinin kullanımında dikkatli olunması gerektiğini dile getiren Geoponika'nın yazarları aynı zamanda en iyisinin de güvercin gübresi olduğunu belirtirler. Bunun yanı sıra güvercin gübresinin diğer kuşlar ve ahır hayvanlarının gübeleriyle karıştırılarak kullanılması gerektiğinin de üzerinde duran tarım kitabı, bekletilmiş gübrenin faydalarından da bahsetmiştir (Kitap II, 21). Kapadokya'da çok sayıda güvercinliğin varlığı bölgede bağcılık başta olmak üzere tarımsal aktivitelerde güvercin gübresinin kullanıldığını işaret etmektedir. Öte yandan yüksek azotlu güvercin gübresi olasılıkla diğer gübrelerle harmanlanarak kullanılmıştır.

Bizans bağcısının güvercin gübresi elde etmek için bağların ve bahçelerin yakınında yaptığı kayadan oyma güvercinlikler aslında basit mimari özelliklere sahiptir. Cephelerinde güvercinlerin girip çıkması için yapılmış

⁹ S. Kingsley İsrail'de 4.-7. yüzyıllara tarihlenen şarap işliklerinin bir bağın içinde ya da sınırında konumlandığını belirtir. Kingsley, 2001: 49.

¹⁰ 19. yüzyıl örnekleri için bkz. Balta, 2008: 61-88.

¹¹ Su toplama havuzları ve kanallarının birlikte tasarlandığı Göreme ve çevresindeki örnekler için bkz. Bixio, A., Bixio, R., De Pascale, Maifredi ve Traverso, 2017: 151-164.

küçük açıklıklar, içte her bir güvercinin tüneyeceği çoğunlukla kare kesitli ufak nişler ve cephenin alt kısmında bulunan bir giriş kapısından oluşur. Bugün Bizans dönemine tarihleyebileceğimiz örneklerin neredeyse tamamına yakını sonraki kullanımlarla ya da erezyonun yol açtığı bozulmalarla özgün cephe tasarımlarını kaybetmiştir. Buna karşın Bizans dönemi örneklerinin cepheleri tıpkı şarap ışıklarındaki gibi boyama ya da kazıma tekniğinde haç ve geometrik betimlerle bezenmiş olmalıdır. Günümüze kadar kısmen bozulmadan gelebilmiş nadir örneklerden biri olan Güllü Dere'deki güvercinlik bu düşüncüyü güçlendiriyor (**Şekil 4**). Masif kayadan cephesiyle patikanın dibinden yükselen güvercinliğin cephesindeki kırmızı boyadan yapılmış haçlar ve onlara eşlik eden ne yazık ki çok silinmiş olan kısa bir yazıt sayesinde Güllü Dere örneğini Bizans dönemine tarihlendirmekle birlikte harflerin kondisyonu epigrafik bir değerlendirmeye olanak tanımamaktadır (**Şekil 5**). Yazıtın çevresindeki haç tipolojisi genellikle 9.-10. yüzyıllara tarihlendirilen kiliselerdeki haç biçimleriyle paraleldir.¹² Yanı sıra kabartma tekniğinde yapılmış benzer tipolojideki haçlar da bölge örneklerinde görülür.¹³

Şekil 4. Güllü Dere Vadisi Güvercinlik Cephesi (Fotoğraf: N. Peker)

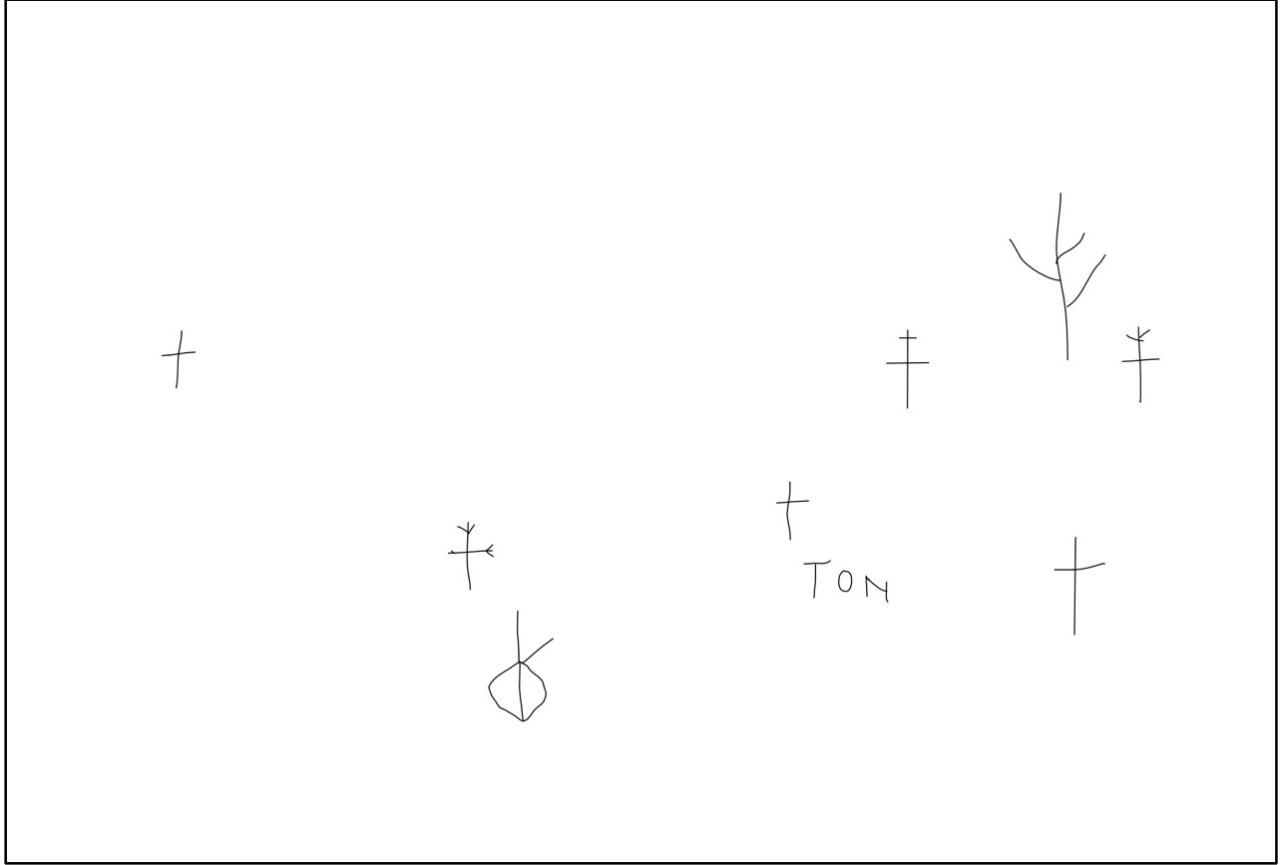
10.-11. yüzyıllarda bölgede genişleyen yerel aristokrasinin evleri olan avlulu komplekslerde de çok sayıda güvercinliğe rastlanır. Güvercinliklerin genelde yapının ana cephesinin hemen arkasında ve üst kotta yer aldığı düzenlemeler yaygın bir gelenek olarak dikkat çeker. Mekana açılan ve güvercinin girmesi için tasarlanmış pencere tavanda ya da uygun olan bir duvarda yer alır. Çanlı kilise yerleşiminde 1, 5, 7 numaralı alanlardaki avlulu

¹² Kaya üzerine kırmızı boyayla yapılmış benzer haç örnekleri Başköy ve Deneke'de mimari özellikleri ve duvar resimleriyle 9.-10. yüzyıllara tarihlendiğimiz kiliselerde görülür. Bunun için bkz. Peker, Uyar, 2012: 255-257, res. 7.

¹³ Kabartma haçlar için bkz. Lemaigre Demesnil, 2010: 9, 18, 19, pl. 4d, 12e, 13d.

komplekslerde yıkılmış ön cephe nedeniyle görülebilen güvercinliklerin duvarlarında kuşların tünemesi için çok sayıda nişler görülmektedir.¹⁴ 13 numaralı alanda yer alan avlulu konutun cephesi ayakta olduğu için arkada yerleştirilmiş güvercinliğin nasıl konumlandığını görmek daha mümkündür. Alttaki yaşam mekanıyla doğrudan organik bağı bulunmayan güvercinlik diğer konutlardaki düzenlemeyi anlamayı kolaylaştırır.¹⁵

Bölgede kiliselerin yakınlarında konumlanmış çok sayıda güvercinliğin mimari özellikleri tarihlendirme yapmaya yetmese de sözü edilen tesisler olasılıkla yanında bulunduğu kiliselerle aynı dönemde kullanım görmüş olmalıdır.¹⁶

Şekil 5. Güllü Dere Vadisi Güvercinlik Cephesindeki Haç Motifleri ve Yazıt Fragmanı (Çizim: N. Peker)

Arılıklar

Geoponika'nın yazarlarından Demokritos'un sözü aslında antik dünyada balın sağlık için ne denli değerli olduğunu gösterir. Yazar, insan nasıl sağlıklı ve uzun yaşar sorusuna, dışına zeytinyağı içine bal uygulayarak diye cevap verir (Kitap XV, 7). Şüphesiz bal antik dünyada olduğu gibi Bizans toplumunda da sağlık açısından oldukça değerli görülüyordu. Bizans yemek kültüründe önemli bir tatlandırıcı olarak kullanımı çok geniş bir yer tutan bal aynı zamanda o dönemde şarabın lezzetini arttıran en önemli katılardan biriydi.¹⁷ Elbette balın mutfak kültüründeki yerinin yanı sıra bal mumu da kandillerde ve bazı boyama işlemlerinde kullanılan bir üründü. Buna bağlı olarak arıcılık, Akdeniz dünyasının belirli yerlerinde özellikle de Orta ve Batı Anadolu'da, Athos dağında,

¹⁴ Alan 1, 5 ve 7 numaralı alanlar için bkz. Ousterhout, 2005: 95, 108, 111, figs. 80, 113, 129, 131.

¹⁵ 13 numaralı alanda yer alan güvercinlik için bkz. Ousterhout, 2005: 119, fig. 154.

¹⁶ Bölgedeki diğer örnekler için bkz. Demenge, 1995:42-51.

¹⁷ Bizans yemeklerinde şarapta balın kullanımı için bkz. Dalby 2014.

Halkidiki, Thebai, Monemvasia ve Kıbrıs'ta, gerek manastırların bünyesinde gerekse bireysel üretim sahiplerinin yürüttüğü küçük tesislerde yapılan oldukça yaygın bir zirai faaliyetti.

Kapadokya'da Orta Çağ'a ait olduğu bilinen kayadan oyma aralıklar henüz kapsamlı araştırmalara konu olmamışsa da birkaç değerli yayın sayesinde bir bölümü literatüre girmiştir.¹⁸ Çoğunlukla vadi içlerinde, su kaynaklarına yakın ve vadinin zengin bitki örtüsü içinde konumlanmış olan aralıkların varlığı, bölgede Bizans dönemindeki bal üretiminin yoğunluğunu işaret eder. Geoponika'nın yazarlarından Florentinus arılığın kış ve bahar güneşini alan ve aynı zamanda yaz esintisine açık bir konumda olmasını önerir. Yanı sıra suyun yakınında olmasını tavsiye eder. Kekiklerin yakınında olan araların daha fazla bal verdiğini belirten yazar, böylece yeni oğullar üretebildiklerini de dile getirir (Kitap XV, 7). Kapadokya'da zengin floraya ve mikroklimaya sahip vadilerin aralıklara ev sahipliği yapıyor oluşu Bizans dönemi arıcılarının bal tesisleri için bilinçli bir seçim gibi görünür.

Şekil 6. Güllü Dere Vadisi Aralık Cephesi (fotoğraf N. Peker)

Bölgedeki kayadan aralıklar balı üreten arının mekanı kolaylıkla kullanılmasına yönelik yalın mimari özelliklere sahiptir. Dış cephelerinde aynı hat üzerinde açılmış sıralı küçük delikler ve/veya birbirine paralel dikey ince aralıklar, arıların kovana giriş çıkışı için tasarlanmıştır (**Şekil 6**). Arılığın ön cephesindeki bu düzenlemeye genellikle yan cephede merdivenle ulaşılabilen bir kapı eşlik eder. Balı toplamak ya da kovanları kontrol etmek için içeriye girişi sağlayan kapı çoğunlukla küçük boyutlu ve dikdörtgen formdadır. İç mekanda kovanların yerleştirilmesi için kayadan biçimlendirilmiş nişler çoğunlukla 30-40 cm genişlikte ve yaklaşık 100 cm derinliktedir (**Şekil 7**). Geoponika'da Demokritos ve Varro arıların gelişimi için kovanların bir yapı içinde yerleştirilmesinin gerekliliğinden söz ederler. Yapıyı tanımlarken 10 kubit (yaklaşık 5 m) yükseklikte ve 10 kubit genişlikte olmalı ve bir giriş kapısı ile her duvarda bir penceresinin olması gerektiğini dile getirirler (Kitap XV, 2). Kapadokya örneklerinin, kaya oyma yapılarının doğası gereği, sözü edilen bu özelliklere belirli oranlarda sahip

¹⁸ Kapadokya aralıklarını derleyen birkaç araştırma için bkz. Roussel, 2006: 39- 46; Roussel, 2008: 37-44.

olduğu görülür. İç mekandaki nişler belirli aralıklarla tüf kayasından yapılmış raflarla düzenlenmiştir. Bugün rafların oturduğu yuvalar birçok örnekte mevcuttur. Cephede açılmış olan her bir delik bir rafa isabet eder. Dikey dar açıklıklar ise içte rafsız nişlere açılmaktadır. İç mekandaki bu düzenleme olasılıkla bölgede iki türde kovan kullanılmış olabileceğini işaret ediyor; ilk düzenlemede iç mekana bağlantısı bir kapakla kesilen raflar arıların doğal petekleri oluşturduğu alanlarken rafsız olan nişler olasılıkla sepet biçimindeki silindir taşınabilir kovanların kullanılmış olduğunu gösterir. Kızılçukur'daki Aziz Niketas kilisesinin yanında yer alan aralık, iki düzenlemeyi de barındıran ender örneklerden biridir.¹⁹ Bunun yanı sıra Pancarlık vadisinde Aziz Theodoros kilisesinin altında, Güllü Dere'de, Göreme'de ve Keşlikköy'de günümüze ulaşmış aralıklar benzer mimari özellikleriyle dikkat çekerler.²⁰ Göreme'de bir dizi aralık bölgedeki diğer örneklerde görüldüğü gibi temel mimari özellikleri gösterir. Bununla birlikte Kılıçlar kilisesinin yakınında bir sığınakla yan yana yapılmış kayadan oyma aralığın savunma amacıyla kullanıldığı öne sürülür (Bixio, Germanidou, 2019: 33-34). Elbette Bizans döneminde arıların savunma silahı olarak kullanıldığı bilinmektedir. Tarih boyunca yazılı kaynaklar özellikle de Roma döneminde arının biyolojik bir silah olarak savunmada kullanıldığını gösterir (Germanidou, 2013: 91-104). İmparator 6. Leon'un Taktika adlı eseri zehirli hayvanların savaşta nasıl silah olarak kullanıldığını anlatırken aslında dolaylı olarak arının da bu yöndeki kullanımına ışık tutmaktadır.²¹

---

¹⁹ Ayrıntılı bilgi bkz. Bixio, De Pascale, 2013: 62-66.

²⁰ Göreme'deki örnekler R. Bixio ve S. Germanidou tarafından yayınlanmıştır. Bixio, Germanidou, 2019: 23-34; Bölgedeki aralıklar hakkında özet bir bilgi aktaran R. Ousterhout ise Keşlikköy örneğini kısaca tanıtarak bir fotoğrafını yayınlamıştır. Ousterhout, 2017: 365, res. 3.103.

²¹ Taktika'da düşman gemilerine fırlatılmak üzere pişmiş toprak kaplar içine kapatılmış yılanlar, engerekler, kertenkeleler, akrepler ve benzeri zehirli yaratıkların düşmana atıldığında parçalanarak kaplardaki bu zehirli hayvanların düşmanı sokarak yok ettiğini detaylarıyla anlatmaktadır (The Taktika of Leo VI, XIX, 60).

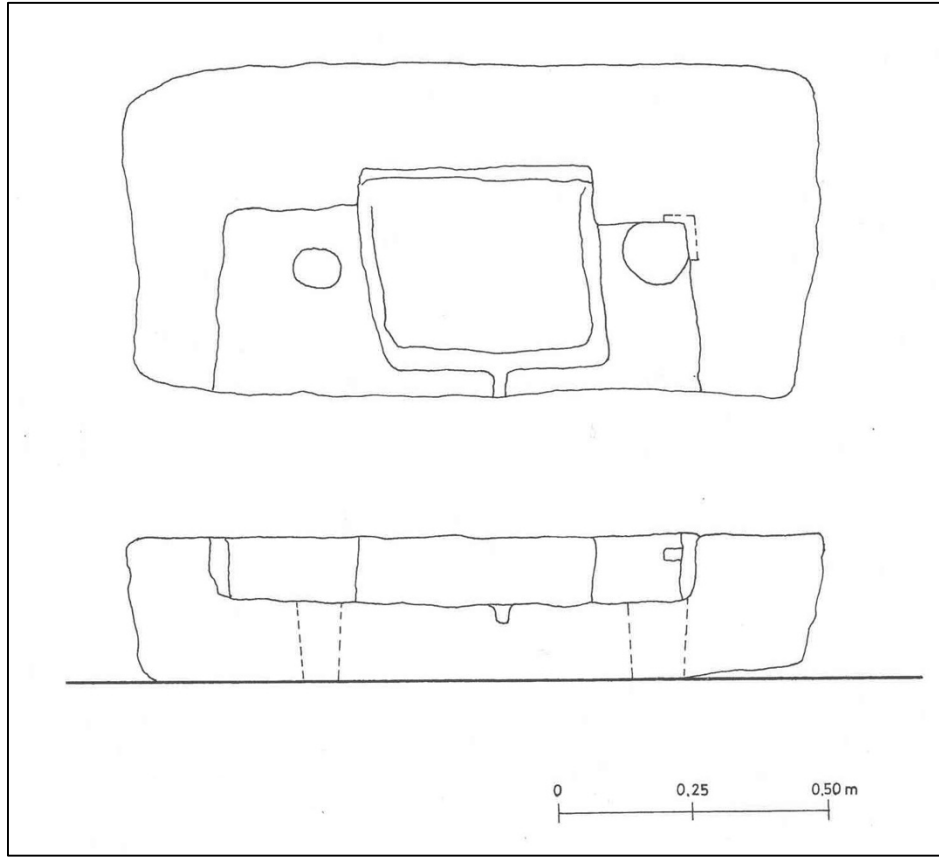
Şekil 7. Kılıçlar Vadisi Arılık İç Mekan (fotoğraf N. Peker)

Kayadan oyma diğer zirai yapılarda olduğu gibi arılıklar için de bir tarihlendirme önerisinde bulunmak oldukça güçtür. Kaldı ki mimari özellikleri neredeyse hiç değişmeden tarih boyunca sürekliliği devam etmiş bu tesislerde kazıma tekniğinde ya da boya ile yapılmış bezemelerin bulunmayışı ve tarihlendirebileceğimiz bir yapıyla organik bağlantısının olmayışı, spekülatif tarihlendirmelerin ötesine geçmeyi engeller. Bununla birlikte bölgedeki birkaç örnek için 9.-10. yüzyıllar aralığını önermek mümkündür. Bu örneklerden biri yukarıda da sözü edilen Güllü Dere vadisindeki güvercinlikle birlikte tasarlanmış arılıktır (Şekil 6). Zirai işliklerin bölgenin tarımsal yükselişinin yaşandığı 10. yüzyıldan itibaren yoğun kullanım gördüğünü söylemek mümkün gibi görünüyor.

Değirmenler

Kapadokya'nın iklim şartları ve yüksekliği antik Çağın en başat ürünlerinden biri olan zeytinin yetişmesine elverişli değildi. Bu nedenle Bizans döneminde bölgedeki yağ ihtiyacı olasılıkla başka ürünlerin yağının çıkarılmasıyla karşılanmış olmalıdır. Bizans kaynaklarının sessizliğine rağmen bölgede yağ üretiminin bitki tohumlarından elde edilen bezir yağına yoğunlaşmış olması çok kuvvetli bir ihtimaldir. Keten tohumu ve ızgın tohumundan üretilen bezir yağının Bizans mutfak kültüründeki tüketiminin yanı sıra aydınlatmada ve sağlık alanında da kullanıldığı bilinir. Aynı zamanda duvar resimleri ve ikonaların üretiminde de katkı maddesi olarak yağbet görmüştür. Bizans yazılı kaynaklarında olmasa da 13. yüzyılın Selçuklu yazılı verileri bezir yağının

aydınlatmada kullanıldığını kanıtlaması bakımından değerlidir.²² 13. yüzyıl Anadolu'sunda Selçuklu Bizans toplumunun ortak yaşamını ve pek çok alandaki kültürel etkileşimlerini düşünürsek, hiç kuşkusuz Bizans toplumunda da bezir yağının benzer bir kullanımının olduğunu söylenebiliriz. Bölgede Osmanlı döneminde bezir yağının üretiminin yapıldığı bezirhaneler olasılıkla orijinleri Orta Çağa kadar uzanan tesisler olmalıydı.²³ Ne yazık ki mimari verileri bu tesislerin Bizans döneminde kullanıldığına dair bir ipucu vermemekle birlikte Bizans kompleksleri ile birlikte tasarlandığı düşünülen bazı örnekler bulunmaktadır.²⁴ Güzelöz'de Ağaçlık bölgesinde yer alan 2 numaralı şarap işliği içindeki mimari izler işliğin aynı zamanda yağ üretiminde de kullanıldığını işaret etmektedir.²⁵ Yanı sıra aynı yerde 1 numaralı şarap işliğinin içinde tespit ettiğimiz pres yatağı bezirhanelerdeki sistemden farklı olmakla birlikte daha çok zeytinyağı preslerine benzerlik gösterir (**Şekil 8**). Antik Akdeniz dünyasında benzerlerine çoklukla rastlansa da ne yazık ki paralel bir örneğini bölgede göremediğimiz bu pres yatağı şimdilik tekil bir örnek olmaktan öteye gidemiyor (Peker 2020, 54).

Şekil 8. Güzelöz Ağaçlık Pres Yatağı (Çizim: Güzelöz Başköy Survey Arşivi)

Fırımlar

Bizans Kapadokyası'nın tarım ürünleri arasında yer alan tahıllar, özellikle de buğday ve arpa, Anadolu'nun genelinde olduğu gibi, gözde tarım ürünleri olarak bölgenin platolarında ve düzlüklerinde yetiştirilmiştir. 4.

²² 13. yüzyılın başlarına tarihlenen Konya Altunapa medresesinin vakfiyesinde dersliklerin ve odaların aydınlanması için alınması gereken bezir yağı miktarlarından söz eder. Bkz. Turan, 1947: 203.

²³ 16. yüzyıl Osmanlı resmi kayıtlarında yer alan bezirhanelerin 1970'lere kadar düzenli olarak kullanıldığı bilinir. F. Ertuğ, 2000: 171. Nevşehir'deki Osmanlı örnekleri için bkz. Maraşlı, 2018: 163-174.

²⁴ Kalas Belisırma'da iki dikdörtgen odadan oluşan bezirhanenin, bitişiğinde yer alan Ala kiliseyle aynı zamanda biçimlenmiş olabileceğini öne sürer. Bkz. Kalas, 2009a: 187.

²⁵ İşliğin mimari düzenlemesi için bkz. Peker, 2020: 53-54, fig. 5.

yüzyılda Kayseri cemaatindeki varlıklı kimselere seslenen Aziz Basileios'un söylediklerinden buğdayın ne kadar kayda değer bir ürün olduğu anlaşılır: "...sizİN için buğday altın olur, şarap altına dönüşür ve yün altına çevrilir. Ticaret sizin herşeyiniz; altını sevgüleriniz üretecektir." (Patrologia Graeca, 31, 29). Bizans döneminde bölgede daha ziyade buğdayın tercih edilmesini araştırmacılar besleyici yönünün yüksekliğine bağlamışlardır (Cooper, Decker, 2012: 56). Bölgenin yüksek platolarında sulamaya ihtiyaç duymayan bir ürün olan buğdayın yanı sıra arpanın da yetiştirildiği bilinmektedir. Bizans döneminde arpa buğdaya kıyasla fakirler tarafından tüketilen bir besindi. Yanı sıra hayvancılıkta da kullanıldığı bilinir. Hem Bizans ordusuna at sağlayan hem de hayvancılık yapılan bir bölge olan Kapadokya'da bu durum şüphesiz oldukça doğaldır. Öte yandan bazı kıtlık dönemlerinde, ekmeğin temini için tahılın başka bölgelerden satın alınmak istendiğine dair bilgilere yazılı belgeler sayesinde ulaşıyoruz. Kayserili Basileios bir mektubunda yoğun kar ve yağmurların ardından oluşan ani seller yüzünden taşan Kızılırmak'ın ne var ne yoksa alıp götürdüğünü betimlerken, nehrin asla yürünerek geçilemediğini ve kara yoluyla başka bölgelerden gelecek ya da gönderilecek ürünlere izin vermediğini dile getirir. Basileios mektubunda özellikle de ekmeğe gereksinimi nedeniyle tahılın gelmesi için nehrin üzerine bir köprü yapılmasını talep eder (Mektup 365). Aynı dönemde Nazianzolu Gregorios'un Büyük Basileios'un cenazesindeki konuşmasında (368/69) kentin (Kayseri) kıtlık nedeniyle sıkıntı içinde olduğunu anlatırken, bölgenin ürünleriyle ilgili ifadeleri dikkat çekicidir:

"İnsanın hafızasındaki en şiddetli kıtlıklardan biri vardı. Şehir sıkıntı içindeydi, ama hiçbir yerden yardım gelmiyordu, felakete çare de yoktu. Deniz şehirleri, kendi ürünlerini elden çıkarabildikleri ve deniz elde ettikleri karşılığında değiş tokuş yapabildikleri için, bu gibi ihtiyaç durumlarını zorlanmadan yönetirler. Ama biz iç kesimlerde, elimizdekileri elden çıkarmak ya da eksiklerimizi itbal etmek için hiçbir aracımız olmadığımızdan, bizde bol olan (gereksiz) ürünlerimizden kar elde edemeyiz, ihtiyacımız olanı temin edemeyiz." (Gregorios Nazianzos, Or. 43.34).

Geç Antik Çağ'ın deniz kenarındaki kentlerinin aksine Kapadokya bölgesi gibi Anadolu'nun içlerinde bulunan neredeyse her bölgede tarımı yapılan tahıl gibi yükte ağır pahada hafif ürünler öyle görünüyor ki ticari bağlamda çok da rağbet görmüyordu. Aksine sadece bölge insanının gereksinimini karşılamak üzere yetiştirilen bir üründü.²⁶ Tahılın öğütülmesi için kullanılan günümüze ulaşmış Bizans dönemine ait birkaç değirmen dışında bölgedeki çoğu örnek Osmanlı dönemine tarihlenmektedir. Bizans döneminde manastırların bünyesinde bulunan değirmenlerin varlığı bilinse de Kapadokya'da Orta Çağ'a tarihlendirebileceğimiz çok sınırlı sayıdaki örneklerden biri Erdemli vadisinde Saray olarak adlandırılan yapı kompleksinin bitişiğinde konumlanır (Karakaya, 2008: 34, res. 2). Zeminde kayadan oyulmuş yuvarlak planlı değirmen oluşu değirmen taşının yerleştirildiği bölümdür. Ortada yer alan ahşap bir direk sayesinde insanlar ya da hayvanlar tarafından döndürülen değirmen taşı tahılın ezilmesini sağlıyordu. Hiç kuşkusuz bu basit sistem teknolojinin gelişimine kadar kullanılmış yalın bir düzendir.

---

²⁶ Hendy düşük maliyetli ve az gelir getiren ürünlerin ürettikleri bölgelerde tüketildiğini ve ürünlerin bireysel nakliyesinin maliyetinin yüksekliğinden dolayı taşınmadığını belirtir. Bkz. Hendy, 1985: 296.

Şekil 9. Soğanlı Dere Canavar Kilise Kompleksi Fırın (fotoğraf N. Peker)

Bölgede, ekmeğin de pişirildiği Bizans dönemi mutfaklarının çok belirgin mimari özellikleri olmasa da özellikle çok yüksek bacalı konik tonozları ile aristokrat yerellerin mülkleri olduğu düşünülen avlulu komplekslerdeki mutfak örnekleri dikkat çekicidir.²⁷ Büyük bölümünün çok fonksiyonlu bir kullanıma hizmet ettiği düşünülse de, dumanın çıkışını sağlamak için açılmış merkezdeki geniş ve yüksek bacanın yanı sıra duvarlardaki mutfak eşyalarının saklanması için nişler en belirgin mimari özellikler olarak tanımlanır.²⁸ Çoğunlukla konik tonozun altını dolaşan kalın korniş mimari bir detaydan öte mutfak gereçlerinin asılması için kullanılan ahşap kirişleri de tutuyor olmalıydı. Çoğu örnekte görülen kornişin hemen üstünde aralıklarla açılmış giriş yuvaları da zaten bu düzenlemenin bir parçasıdır. Selime Kale’de en iyi örneklerinden birini görebildiğimiz avlulu kompleks içindeki mutfak, anıtsallığıyla bir yandan kompleksin nüfusu hakkında fikir verirken bir yandan da özenli mimarisiyle elit kesimin nitelikli beğenisini işaret eder. Kuşkusuz Çanlı Kilise, Açksaray, Şahinefendi’de de Kapadokya’nın yerel aristokratlarının mülkleri olan avlulu komplekslerde görülen benzer mutfak örnekleri, bölgenin üst gelir sahiplerinin ortak mimari beğenilerini ve yerleşik bir geleneği de gözler önüne sermektedir (Ousterhout, 2005: 178; Öztürk, 2012: 153-69). Sözü ettiğimiz bu büyük mutfakların yanı sıra bir kısmı bu mutfakların içinde bir bölümü de ayrı tasarlanmış daha basit niteliklere sahip bir fırın tipi de bazı yerleşimlerde dikkat çeker. Kayadan oyulmuş ateşin yakıldığı zemindeki yarım yuvarlak çukur alçak yarım kubbemsi bir örtüyle kapatılmıştır. Ateş çukuru ve bu basık kubbemsi örtü, ortası açık yarım daire planlı kayadan biçimlenmiş bir rafyla bölünmüştür. Olasılıkla altında yanan ateşle ısınan bu raf ekmeğin pişirildiği bölümdür. Selime Kale’deki mutfakta da bir örneğine rastladığımız bu fırın tipinin görece iyi durumdaki örneklerinden biri Soğanlı Dere’de Canavar Kilise kompleksi içinde yer alır (Şekil 9). Çok fonksiyonlu kaya mekana açılan fırının üstünde tavan konik bir baca biçiminde düzenlenmiştir. Öte yandan benzer tipolojideki fırın örneklerinin yer aldığı Erdemli

²⁷ Veronica Kalas bu türde avlulu komplekslerde 23 mutfak olduğunu belirtir. Bkz. Kalas, 2009b: 109-127.

²⁸ Ousterhout kubbemsi tonozlu Athos örneklerinin aksine konik formlu bacaların dumanın tahliyesi için daha verimli olduğunu belirtir. Bkz. Ousterhout, 2017: 360.

vadisindeki fırınlar hem Saray manastırı olarak bilinen kompleksin bünyesinde hem de konut olarak tanımlanan yapıların olduğu alanda bulunur (Karakaya, 2008: 33-52).

Meyve ve Sebze Tarımı

Kapadokya'nın Bizans döneminde üretim süreci ve teknikleri tesislerinin varlığı ile kanıtlanabilen zirai ürünlerin yanı sıra tarımı yapılan ancak arkeolojik kanıtlarla okunamayan bazı ürünler de yazılı kaynaklar sayesinde bilinmektedir. Strabon Melitene (Malatya)'den söz ederken “*her tarafında meyve bahçeleri vardır ve bütün Kapadokya'da böyle olan tek yerdir*” (Kitap 12, II, 1) dese de Antik ve Orta Çağların diğer yazılı kaynaklarının dile getirdikleri daha farklıdır. Büyük bölümü kayalık olan Kapadokya'da Bizans döneminde meyve ve sebze tarımı kuşkusuz daha sulak olan vadi tabanlarında yapılıyordu. Yazılı kaynaklar Antik Çağ ve devamında ne türde meyve, sebze ve endemik bitkinin bölgede yetiştiğine dair pek çok ilgi çekici bilgiyi sunmaktadır. Nyssalı Gregorios mektubunda, hayran olduğu Vanota (Avanos)'yı anlatırken “*Homeros bizim burada gördüğümüz kabuğunun yoğun renginin kendi çiçeğine yaklaşan tonunda parlayan bir elmayı asla görmemiştir*” diyerek meyvenin güzelliğine vurgu yapar (Mektup 20.10.). Metnin devamında da yeni cilalanmış bir fildişinden daha beyaz armutlardan, farklı türdeki seftali, ceviz ve badem ağaçlarından bahsetmektedir. Kapadokya'nın üzü bölge sınırlarını aşmış kendi adıyla anılan birkaç sebzesi, Bizans dönemine kıyasla yazılı belgelerin daha fazla olduğu Antik dünyanın kayıtlarında ortaya çıkmaktadır. 1. yüzyılın sonunda şiirleri popüler olan şair Martialis “Sade Yemek” adlı şiirinde Kapadokya'nın yaban marulundan söz etmiştir:

...
Önce iki kadeh atmağa alışkınsındır belki,
yaban Kapadokya marulları, kaba pırasa,
tonbalığının üstünde dilinmiş yumurtalar
sunulacak sana içkinin yanında. (Martialis, V,78)

Yaşlı Plinius Naturalis Historia adlı eserinde marulun acı bir türünü Kapadokya marulu olarak tanımlamıştır (Plinius, 19, 38.). Her ne kadar Bizans yazılı kaynaklarında doğrudan Kapadokya marulunun adı geçmese de Bizans mutfak kültüründe marulun geniş yer tuttuğu bilinir (Dalby, 2014: 172, 178-179). Plinius'un özellikle *ziziphos* (*ziziphos*) *kapadokya* olarak tanımladığı, çiçeklerinin kokusunu zeytin çiçeklerine benzettiği ağaç, bugün de bölgenin neredeyse tüm vadi tabanlarında yetişen Kapadokya'ya özgü igde ağacı olmalıdır (Plinius, 21, 27).²⁹ Sadece Kapadokya'ya özgü bir ağaç olduğu dile getirilen *ziziphos* (*ziziphos*) *kapadokya* öte yandan bazı araştırmalarda hünnap olarak tanımlanmıştır.³⁰

Sonuç

Kapadokya bölgesinde yazılı kaynaklar, arkeolojik kalıntılar ve zirai tesislerin yerleşimlerdeki konumunun birlikte değerlendirilmesiyle Bizans dönemi tarımsal aktivitesini ve organizasyonunu ortaya koymayı amaçlayan bu çalışma bölgedeki duvar resimlerine ilişkin araştırma külliyatı düşünüldüğünde kuşkusuz daha az ilgi odağı olmuş bir konudur. Elbette kaya mimarisinin tarihlendirme zorlukları ve kaya mekanların yeniden kullanımlarla bozulması ve kaya malzemenin doğası gereği dönemleme tespitinin zorluğu da bu konuda çalışma eğilimlerini kısıtlamıştır. Ancak ekonomisi tarıma dayanan Bizans için elbette Kapadokya bölgesindeki tarımsal üretim pratiklerini anlamak için zirai işlemler oldukça değerlidir. Eldeki arkeolojik kanıtlar ve yazılı verilerden yola çıkarak öne sürdüğümüz argümanlar ağırlıklı olarak küçük ölçekli yerleşim modellerine sahip Kapadokya'da Bizans döneminde özellikle şarap üretim kapasitesinin yüksek olduğunu işaret ediyor. Şarap üretim tesislerinin organize ve yüksek kapasiteli oluşu, yerleşim içindeki konumlarının çoğu örnekte doğal peyzaja ve iklimsel koşullara göre seçilmesi de Bizans çiftçisinin bu konudaki deneyimini gösteriyor. Her ne kadar Bizans dönemi yazılı kaynakları

²⁹ John Gerarde *ziziphos* Kapadokya'nın sarı çiçeklerinden bahsederek bitkinin yetişme koşullarını anlatır. Bkz. Gerarde, 1597: 1306-1308.

³⁰ Cooper ve Decker bölgenin yerel meyve ağaçları içinde *ziziphos* da sayarak hünnap olduğunu belirtirken Plinius'un bu ağacı Kapadokya ağacı olarak tanımladığını dile getirirler. Bkz. Cooper, Decker, 2012: 59.

Kapadokya şarabının Akdeniz'deki sirkülasyonuna ilişkin sessiz kalsa da üretim yoğunluğu bölge sakinlerinin dışında da bir tüketici grubu işaret ediyor. Bilindiği üzere bölge ordunun doğudaki üssü olarak çok uzun süre imparatorluğun doğu sınırını korumuştur. Olasılıkla doğu seferlerine giden Bizans ordusunun şarap ihtiyacı bölgede konakladığı sürede karşılanmış olmalıdır. Çünkü şarap uzun seferlerde taşınması mümkün olmayan bir üründür. Zaten dönem kaynakları da bunu işaret eden veriler sunar.³¹ Mavruca Dere gibi özellikle de bölgedeki ana yol ağı üzerinde konumlanan yerleşimlerdeki üretim tesisleri için bu sav olası gibi görünmektedir.³²

Bölgede arılıklar, fırınlar ve değirmenlere ilişkin tesisler fabrika niteliğindeki şarap üretim tesislerine oranla daha bireysel üretimleri işaret etmektedir. Sulama kanalları ile düzenlenmiş organize bağ tarımı ve şarap üretimine göre arılık, fırın ve değirmenler daha tekil üretim biçimlerini gösterir. Daha sıklıkla küçük ölçekli yerleşimlerde yerel halkın tüketimine yönelik olarak kullanıldığını düşündüğümüz bu tekil tesislerden fırın ve değirmenler çoğunlukla yapı topluluklarının parçası olarak başka mekanlarla organik bağ oluşturur. Günümüze ulaşmış fırınların bir bölümü yukarıda da bahsedildiği gibi yerel aristokrasinin konutları içinde mutfaklarda yer alır. Özellikle de bağ tarımının bir parçası olan güvercinliklerin de büyük oranda feodal yapının üst katmanlarındaki toprak yöneticilerinin konutları olarak nitelendirilen avlulu komplekslerin bünyesinde yer alması yerel aristokratların tarım organizasyonunu ellerinde bulundurduklarını işaret ediyor.

Kapadokya'nın Bizans dönemi şarap işlikleri gibi organize tarım tesisleri ve yerel aristokrasinin konutları içindeki güvercinlikler, yukarıda da tarihlendirme önerilerini sunduğumuz gibi 10. yüzyılda yoğun kullanım görmüş olmalıdır. Nar gölünde yapılan polen verilerine ilişkin araştırmalar bölgede 550-650 ve 950-1080 yılları arasında iklim koşullarının tarıma oldukça elverişli olduğunu işaret etmektedir.³³ Arkeolojik kanıtlarla iklimsel koşulların örtüştüğü 10.-11. yüzyıllar büyük olasılıkla bölgedeki tarımsal aktivitenin de yükseldiği dönemler olarak tanımlanabilir. Yanı sıra tarım kitabı Geoponika'nın 10. yüzyılda İmparator VII. Konstantinos Porphyrogenitus tarafından derletilmiş olması da şüphesiz tesadüf değildir.

Sonuç olarak bugün eldeki arkeolojik verileri yazılı belgeler, palinolojik çalışmalar ve bölgenin tarihsel dinamikleriyle örtüştüğümüzde Kapadokya'nın Bizans dönemi tarımsal aktivitesine ilişkin daha aydınlatıcı bir görüntünün ortaya çıktığı açıktır. Elbette Bizans Kapadokyası'nın zirai temelli yerleşimlerinde yapılacak yeni çalışmalar tarımsal tesisler ve zirai organizasyon ile ilgili bildiklerimize yenilerini ekleyecektir.

Kaynakça

- Balta, E. (2008). The underground rock-cut wine-presses of Cappadocia, *Journal of Turkish Studies*, 32/1. (In memoriam Şinasi Tekin, III), 61-88.
- Basileios, (1934). *St. Basil the Letters. vol. IV.* (R.J. Deferrari, M. R. P. McGuire, Çev.). Cambridge: Harvard University Press.
- Basileios, (1950). *Homélies sur l'Hexaéméron.* (S. Giet, Çev.). Paris
- Bixio, R., Germanidou, S. (2019). Rock-cut Apiaries and Shelters Göreme, *Opera Ipogea*, 2, 23-34.
- Bixio, R., De Pascale, A. (2013). A new Type of Rock-cut works: The Apiaries, *Opera Ipogea*, 1, 62-66.
- Bixio, A., Bixio, R., De Pascale, A., Maifredi, A. ve Traverso, M. (2017). Rock-cut hydraulics in Cappadocia: the tunnel-cisterns of Goreme. in M. Parise, C. Galeazzi (Ed.), *Cappadocia-Hypogea 2017 Proceedings of International Congress of Speleology in Artificial Cavities (151-164)*. Istanbul: Ege Yayınları.
- Burchard (1896). *Description of the Holy Land*, (A. Stewart Çev.). London: Palestine Pilgrims' Text Society.
- Cooper, E. J., Decker M. J. (2012). *Life and Society in Byzantine Cappadocia*. UK: Palgrave Macmillan.

³¹ İmparator Ioannes Tzimiskes'in Dorostolon savaşı sırasında susayan askerler için şarap ve su getirttiği bilinir. Bunun için bkz. Skylitzes, 2010: 290.

³² Bunun için bkz. Peker, 2020: 60.

³³ Bunun için bkz. England, Eastwood, Roberts, Turner, Haldon, 2008: 1240; Haldon, Roberts, Izdebski, Fleitmann, McCormick, Cassis, Manning, 2014: 141.

- Dalby, A. (2014). *Bizans'ın Damak Tadı, Efsanevi Bir İmparatorluğun Mutfağı*. (A. Özdamar, Çev.) İstanbul: Alfa Yayınları.
- Decker, M. (2009). *Tilling the hateful earth: agricultural production and trade in the late antique East*. Oxford University Press.
- Demenge, G. (1995). Pigeonniers et ruchers byzantins de Cappadoce. *Archéologia*, 311, 42-51.
- England, A., Eastwood, W. J., Roberts, C. N., Turner, R., Haldon, J. F. (2008) Historical Landscape Change in Cappadocia (Central Turkey): a palaeoecological investigation of annually laminated sediments from Nar lake, *The Holocene* 18, 8, 1229-1245.
- Ertuğ, F. (2000). Linseed oil and oil mills in central Turkey Flax/Linum and Eruca, important oil plants of Anatolia. *Anatolian Studies* 50,171-185.
- Eustathios, (2010). *Eustathii Archiepiscopi Thessalonicensis Commentarii ad Homeri Odysseam* (Cambridge Library Collection - Classics) (J. Stallbaum, Ed.). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511711329.
- Geoponika, (2011). *Geoponika farm work: a modern translation of the Roman and Byzantine farming handbook*, (A. Dalby, A. Ed.). Blackawton: Prospect Books.
- Gerarde, J. (1597). *The Herball or General Historie of Plantes*, London: Temple Rare Books.
- Germanidou, S. (2013). Μαρτυρίες ιστορικών πηγών και αρχαιολογικών ευρημάτων για μια μορφή βιολογικού πολέμου με τη χρήση των μελισσών στο Βυζάντιο. *Byzantina Symmeikta*, 23, 91-104.
- Gregorios. (1968). *Funeral Orations*. (L. P. McCauley, J. J. Sullivan, M. R. P. McGuire, R. J. Deferrari, Çev.) Washington: The Catholic University of America Press.
- Gregorios. (2006). *Gregory of Nyssa: The Letters*. (A. M. Silvas, Ed.). Leiden, Brill.
- Haldon, J., Roberts, N. vd. (2014). The climate and environment of Byzantine Anatolia: Integrating science, history, and archaeology', *Journal of Interdisciplinary History*, XLV (2), 113-161.
- Hendy, F. M. (1985). *Studies in the Byzantine Monetary Economy, c.300–1450*, UK: Cambridge University Press.
- Homerios, (2008). *Odysseia*, (A. Erhat, A. Kadir, Çev.) İstanbul: Can Yayınları.
- İbn Battuta. (2004). *İbn Battuta Seyahatnamesi*. (A. S. Aykut, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayıncılık.
- Kalas, V. (2009a). Middle Byzantine Art and Architecture in Cappadocia, The Ala Kilise in Belisırma in the Peristrema Valley. in J. Alchermes, H. Evans, and T. Thomas (Eds.), *Anathemata Eortika: Studies in Honor of Thomas F. Mathews*, (pp. 184-194).Mainz: P. Von Zabern.
- Kalas, V. (2009b). The Byzantine Kitchen in the Domestic Complexes of Cappadocia. in T. Vorderstrasse, J. Roodenberg (Eds.), *The Archaeology of the Countryside in Medieval Anatolia.*, (pp.109-27). Leiden: Nederlands Instituut Voor Het Nabhe Oosten.
- Karakaya, N. (2008). Erdemli'de ekmek ve şarap, *Anadolu ve Çevresinde OrtaÇağ*, II, 33-52.
- Kekaumenos,. (2013). Consilia et Narrationes (Advice and Anecdotes), (C. Roueche, English translation and commentary). *SAWS Dynamic Library of Wisdom Literatures*, <http://www.ancientwisdoms.ac.uk/library/kekaumenos-consilia-et-narrationes/>
- Kingsley, S. (2001). The economic impact of Palestinian wine trade in late antiquity. in S. Kingsley and M. Decker (eds), *Economy and Exchange in the East Mediterranean During Late Antiquity*, (pp. 44-68). Proceedings of a Conference at Somerville College Oxford.
- Lemaigre Demesnil, N. (2010). *Architecture rupestre et décor sculpté en Cappadoce (Ve-IXe siècle)*. UK: BAR International Series 2093.

- Maraşlı, S. (2018). Nevşehir kalesi yamaç yerleşim alanında bulunan bezirhaneler. *Arkeoloji ve Sanat*, 157(157), 163-174.
- Martialis. (1975). *Seçme Şiirler*. (T. Uzel-Tunga, Çev.). İstanbul: Öteki Yayınevi.
- Mélikoff, I. (1960). La geste de Melik Danismend: étude critique du Danismendname (I-II). Paris: A. Maisonneuve.
- Mustawfi, H. (1919). The Geographical Part of the Nuzhat-al-Qulub in 740 (1340), (G. Le Strange. Çev) Leiden: Brill.
- Ousterhout, R. G. (2005). *A Byzantine Settlement in Cappadocia*. Washington: Dumbarton Oaks.
- Ousterhout, R. G. (2017). *Visualizing Community: Art, Material Culture, and Settlement in Byzantine Cappadocia*. USA: Dumbarton Oaks Studies.
- Öztürk, F. G. (2012). The Unusual Separation of Cappadocian Refectories and Kitchens: An Enigma of Architectural History, *METU, Journal of the Faculty of Architecture* 29, 153-169.
- Patrologia Graeca, (1857). J. P. Migne (Ed.). Paris.
- Peker, N. (2020). Agricultural production and installations in Byzantine Cappadocia: a case study focusing on Mavrucandere. *Byzantine and Modern Greek Studies*, 44(1), 40-61.
- Peker, N. (2022) Bizans Kapadokyası'nda Bağcılık: Yazılı Kaynaklar Işığında Yeni Arkeolojik Kanıtların Okunması, B. Tekkök Karaöz (ed.) *Antik Çağlardan Günümüze Kent Alanı ve Peyzaj Kültürü Sempozyumu*, 112-129, Koç Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Peker, N, Uyar, T. (2012). Güzelöz-Başköy Bizans Yerleşimleri 2010. 29. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2. Cilt, 251-266.
- Plinius. (1961). *Natural History*. (H. Rackman, Çev.). Cambridge: Harvard University Press.
- Roussel, G. (2006). Decouverte de vieux ruchers en Cappadoce. *Cahiers d'apistoria*, 5, 39- 46.
- Roussel, G. (2008). Ruchers de Turquie, *Cahiers d'apistoria*, 7, 37-44.
- Skylitzes, J. (2010). *A Synopsis of Byzantine History*. (Ed. J. Wortley). UK: Cambridge University Press.
- Strabon. (1987). *Coğrafya*. (A. Pekman, Çev.). İstanbul: Arkeoloji Sanat Yayınları.
- Tchernia, A. (1986). *Le vin de l'Italie romaine. Essai d'histoire économique d'après les amphores*, Vol. 261, No. 1. Ecole Française de Rome.
- The Taktika of Leo VI, (2014). (Ed. E. Dennis). Washington: Dumbarton Oaks Texts.
- Thierry, N., Thierry, M. (1963). Nouvelles églises rupestres de Cappadoce, région du Hasan Dagi: new rock-cut churches of Cappadocia. Paris: Librairie C. Klincksieck.
- Turan, O. (1947). Selçuklu devri vakfiyeleri I. Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi ve Hayatı. *Belleten*, 42, 197-221.
- Vryonis, S. (1971). The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor: and the process of Islamization from the Eleventh Through the Fifteenth Century, Los Angeles: University of California Press.

EXTENDED SUMMARY

During Late Antiquity and the Middle Ages, Cappadocia in the Central Anatolia which was quite important province of the Byzantine Empire, became a vibrant area of habitation, with hundreds of settlements, churches, and monasteries carved into the rocky landscape. Scientific study began with and continues to concentrate on the style and iconography of the wall paintings or the liturgical arrangements. On the other hand, the extensive research on agricultural facilities in the settlements of Cappadocia is very limited. Throughout Byzantine period, the physical environment of Cappadocia was the most important determinant of the agricultural production practices, as well as the shaping of the landscape. Even if the landscape underwent minor changes until today, the testimony of written sources and the presence of agricultural installations provide valuable information about the landscape of the region. The region has a characteristic of soil and climate. Due to this characteristic, the region seems to have been one of the main actors in the agricultural production of the Byzantine Empire, whose economy was based on agriculture. The innovative research carried out in the region in recent years not only reveals the agricultural production practices of Byzantine Cappadocia, but also the status of settlements, administration and the balance of power.

This article aims to combine the archaeological evidence of agricultural workshops in the region, which has so far only been partially examined in isolated studies, with what written sources have to say about products, production techniques and practices. Because of the evidence of Byzantine agricultural facilities and written sources, I also attempt to put forward new arguments about the social and economic structuring of the region in the Byzantine period, and to address the position of Byzantine Cappadocia's agricultural facilities in rural settlements.

Grapes were undoubtedly the most important agricultural product grown in the region. The consumption of wine as a cultural practice in Byzantium naturally led to the development of viticulture. The wine presses arranged with the vineyards in the region present the architectural features of the rock-cut facilities, as well as the organization of production and the production process. The rock-cut wine presses consist of a treading floor, where the first stage of basic production practices is carried out, and a collecting vat connected to it by a pipe or a channel. The interiors of all the treading floors and collecting vats are plastered, as it provides a more flawless surface to assist production.

Numerous medieval dovecotes, irrigation and drainage channels are indispensable elements of agricultural production in the valleys, especially vineyard cultivation. The facades of the dovecotes are organized with an entrance door and small windows for pigeons to enter and exit. On the walls of the interior there are small niches, mostly square, where each pigeon can perch. The dovecote in Güllü Dere is one of the rare examples that has remained up till today.

Although the apiary is a great number of examples of agricultural installations, very few of them have been the focus of research in Cappadocia. The apiaries on the valley floors indicate honey production in the Byzantine period in the region. The rock-carved apiaries have simple architectural features for the bee to use it easily. On the façade, there are rows of small holes or /and thin vertical parallel slits. There is usually a door on the lateral façade that can be accessed by a ladder. In the interior, tall compartments cut into the rock for the placement of hives are usually 30-40 cm wide and about 100 cm deep. The mills and ovens, part of the Byzantine agricultural activity in the region, are architectural evidence of the production process of bread made from wheat.

In addition to what we can read in the archaeological evidence, the agricultural activities of Byzantine Cappadocia undoubtedly included fruit and vegetable cultivation. A number of agricultural products typical of the region can be traced in written sources. In the letter of Gregorios of Nyssa, describing Vanota (Avanos), which he admires, emphasises the beauty of the fruit by saying that “Homer never saw the apple with shining fruit that we have seen here, approaches the hue of its own blossom in the high colour of its skin.” (Letter 20.10.). He goes on to mention pears whiter than freshly polished ivory, and different kinds of peach, walnut and almond trees. Pliny the Elder, in his *Naturalis Historia*, described a bitter variety of lettuce as Cappadocian lettuce (Pliny, 19, 38.).

Archaeological evidence and written sources indicate that Cappadocia, which has predominantly small-scale settlement patterns, had a particularly high wine production capacity during the Byzantine period. In most cases,

the location of the installations is in accordance with the natural landscape and climatic conditions. These features show the Byzantine farmer's experience in viticulture and wine production. Although Byzantine written sources are silent on the circulation of Cappadocian wine in the Mediterranean, the intensity of production indicates a consumer group beyond the inhabitants of the region. As is known, the region protected the eastern border of the empire for a long time as the eastern base of the army. It is likely that the wine might have been produced for the campaign of the Byzantine army during their stay in the region.

In the region, apiaries, ovens and mills are more indicative of individual production than resembling factory wine presses. Ovens and mills, which were more often used in small-scale settlements for the consumption of the local population, are situated in domestic complexes. As mentioned above, some of the surviving ovens are located in the kitchens of the dwellings of the local aristocracy. Besides the dovecotes are mostly located within the courtyard complexes, which are the houses of the land lords, indicates that the local aristocrats held the agricultural organization in their hands.

In conclusion, when archaeological evidence overlaps written sources, palynological studies and the historical dynamics of the region, a more enlightening picture of Byzantine agricultural activity in Cappadocia has emerged. Of course, further studies on the agricultural settlements of Byzantine Cappadocia will add to our knowledge of agricultural installations and their organization.

DİNİ BÜROKRATİKLEŞTİRME POLİTİKASI: DİNİ KURUMLARLA İŞ ÜZRE DEVLET KOMİTESİ (DKİDK) ÖRNEĞİ

THE POLITICS OF BUREAUCRATIZATION OF RELIGION: THE CASE OF THE STATE COMMITTEE ON RELIGIOUS ASSOCIATIONS (SCWRA)

Yegane YİĞİT
yeganeyigit@outlook.com
ORCID: 0000-0003-2721-9793

Merve DURMUŞ
İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
mervedurmus4190@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2468-3972

ÖZ

ABSTRACT

Geliş Tarihi:
20.02.2023

Kabul Tarihi:
26.03.2023

Yayın Tarihi:
31.03.2023

Anahtar Kelimeler
Bürokrasi, Dinin
Bürokratikleştirilmesi,
DKİDK.

Keywords
Bureaucracy,
Bureaucratization of
Religion, SCWRA.

Devletin kamu hizmeti sunma aracı olan bürokrasiler bazen bu işlevinin ötesindeki amaçlar doğrultusunda bir mekanizma olarak da kullanılmaktadırlar. Devlet veya dönemin hâkim siyasi ideolojisi bürokrasiyi kendi düşünce, çıkar ve beklentilerini önemli yaşam alanlarına entegre etme aracı olarak değerlendirilebilmektedir. Bu çerçevede toplumsal etkinliği olan önemli alanlardan biri de dindir. Siyasi seçkinler bürokratik aygıt içinde oluşturdukları teknik birimler vasıtasıyla dinî alana müdahale edebilme ve burayı bürokrasi eliyle kontrol altına alarak kendi maddi talepleri doğrultusunda şekillendirme fırsatı yakalamaktadırlar. Bu açıklamalardan hareketle mevcut çalışma devletin bürokrasi vasıtasıyla dinî lanı nasıl şekillendirdiğini ve kontrol altında tuttuğunu incelemek amacıyla yapılmıştır. Bu amaçla araştırma kapsamında Azerbaycan'da dinî alanda faaliyet gösteren, tüm dinî kurum, kuruluş ve kurumsallaşmaların merkezî bir icra organı olan ve tekeli bir yaklaşımla dinî alanı yöneten bürokratik bir aygıt olan Dinî Kurumlarla İş Üzre Devlet Komitesi (DKİDK) ele alınmıştır. Bu bağlamda çalışmada, politik iradenin bir sonucu olarak oluşturulan ve onun bürokratik işlevlerini uygulayan DKİDK'ya tanınan hukuki imtiyazların boyut ve sınırları çerçevesinde komitenin faaliyet ve görevlerinin amacı, kapsamı ve içeriği ele alınarak incelenmiştir.

Bureaucracies, which are the means of providing public services of the state, are sometimes used as a mechanism for purposes beyond this function. The state or the dominant political ideology of the period can use bureaucracy as a tool to integrate their thoughts, interests and expectations into important life spheres. In this context, one of the important areas with social activity is religion. Political elites have the opportunity to intervene in the religious sphere through the technical units they have created within the bureaucratic apparatus and to shape it in line with their own material demands by taking control of it by means of the bureaucracy. Based on these explanations, the present study was conducted to examine how the state shapes and controls the religious sphere through bureaucracy. For this purpose, within the scope of the research, the State Committee for Working with Religious Institutions (DKİDK), which is a bureaucratic apparatus that operates in the religious field in Azerbaijan, is the central executive organ of all religious institutions, organizations and institutionalizations and manages the religious field with a monopolistic approach, has been discussed. In this context, in this study, the purpose, scope and content of the activities and duties of the committee were examined within the framework of the dimensions and limits of the legal privileges granted to the DKİDK, which was created as a result of the political will and implemented its bureaucratic functions.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1228732>

Atıf/Cite as: Yiğit, Y. ve Durmuş, M. (2023). Dini bürokratikleştirme politikası: Dini Kurumlarla İş Üzre Devlet Komitesi (DKİDK) örneği. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 13(1), 755-767.

Giriş

Modern devletlerin artan kamu hizmeti sorumluluklarının vazgeçilmez iş görme aracı olan bürokrasi bazen devlet politikası olarak veya siyasi elitlerin çıkarları doğrultusunda bir toplumu kontrol mekanizması olarak kullanılabilir. Sahip oldukları ideolojileri doğrultusunda toplumu şekillendirmeye çalışan siyasi irade önemli yaşam alanlarına nüfuz ederek kontrolleri altına alma ve varlıklarına yönelik tehditleri bertaraf etme eğiliminde olmaktadır. Bu durumda kullanacakları en etkin mekanizmalardan biri de bürokrasi olmaktadır. Çünkü bürokrasi aracılığıyla önemli yaşam alanlarına yasal, rasyonel ve teknik bir nitelik kazandırmakta ve böylece kendilerine bağımlı bir hale getirmektedirler. Bu şekilde yani önemli yaşam alanlarına nüfuz ederek hem toplumu kontrol altında tutmakta hem de varlıklarına karşı oluşabilecek tehditleri önleyerek kendi istikrar ve sürekliliklerini tesis etmektedirler.

Siyasi seçkinlerin nüfuzu altına almaya çalıştıkları alanların başında ise din gelmektedir. Hem din ve devlet ilişkilerinin tarihsel seyri hem de toplum üzerindeki büyük manevi etkisi siyasilere dinî alanı denetim altında tutmak ve toplumu bu doğrultuda yönlendirmek adına büyük fırsatlar sunmaktadır. Bu kapsamda devlet, dinîdeğerleri maddi öğelerle bütünleştirip onları teknik çerçevede ele alarak yani bürokratikleştirerek manevi olanı kendi müdahalesine açık bir hale getirmektedir. Bu doğrultuda oluşturulan bürokratik birimlerin teknik müdahaleleri dinî alanda önemli olan birçok manevi etkenlere dokunarak onları sekülerleştirmeye çalışmaktadır. Bürokratik örgütler vasıtasıyla eğitimden mabetlerin yönetimine, atamalardan dinî öğretilerin yayılmasına birçok alanı denetimi altına alan devlet, kendi ideolojisine zıt bulduklarını tasfiye etmekte, dinîkontrol ve yönlendirme eylemleriyle de onu açık bir dönüşümsellikte buluşturarak homojen bir toplumsal manevi etkinlik inşa etmeyi hedeflemektedir.

Bu bağlamda çalışmada devletin siyasi ideolojisini dinî alana yansıtan aynı zamanda bu politik stratejinin teknik yönünü bürokratik işlevsellikle gerçekleştiren DKİDK ele alınmıştır. Bu çerçevede çalışmada DKİDK'nın kuruluş amacı, çalışma alanları, etkinlik ve yetkinlik sınırları ele alınmıştır. Komitenin kapsayıcılığı hukuki zeminin analiziyle ortaya konularak tartışılmıştır. DKİDK'nın dinî alana müdahale boyutlarının doğurduğu bağımlılık ve zorunluluk durumlarının ortaya çıkardığı sonuçlara da değinilerek devletin dine yönelik kuşatıcılık politikaları açığa kavuşturulmaya çalışılmıştır.

Nitekim Azerbaycan'da DKİDK adıyla kurulan bu kurumun seküler bir deneyim olmasına karşın kendine özel manevi değer ve öğretilere sahip olan dinî alanı devletin siyasi talep ve beklentilerini aynı zamanda kendi teknik ve mekanik kapasite sınırlılıkları çerçevesinde yönetmeye çalışması da özel bir farklılığa işaret etmekte ve böylece araştırmayı çekici kılmaktadır. Öyle ki hukuki imtiyaz ve yetkilerle donatılmış DKİDK'nın, devletin dinî alanı şekillendirmesinde din görevlilerinin ötesinde seküler özelde oluşturduğu “teknik kadro” düzeneği ile “dinî bürokratikleşme” kavramını en iyi şekilde açıklıyor olması da çalışmayı önemli kılmaktadır.

Bütün bunlardan hareketle çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde bürokrasi, bürokratikleşme ve dinînin bürokratikleştirilmesi kavramlarına değinilecektir. İkinci bölümde din-devlet ve din-toplum ilişkileri genel çerçevede ele alınacak, bu çerçevede devletlerin dinî bürokratikleştirme politikalarına değinilecektir. Nihayet son bölümde de DKİDK örneğinde din-devlet ilişkilerini düzenleme ve dinî alanı şekillendirme politikası olarak “dinî bürokratikleşme” kavramı stratejik bir deneyim olarak incelenecektir.

Bürokrasi, Bürokratikleşme ve Dinînin Bürokratikleşmesine İlişkin Kavramsal Çerçeve

Modern devletlerin temeli olan bürokrasi birçok farklı ve aynı zamanda pejoratif anlamlara sahiptir. Bu durum, devletin gelişme ve büyüme sürecinde bürokrasinin işleyişinde ortaya çıkan sorunlardan ve bürokrasiye karşı yöneltilen farklı yorumlardan kaynaklanmaktadır (Eryılmaz, 2017). Örneğin Weber bürokrasiyi en rasyonel örgüt biçimi olarak ifade ederken, Marx sınıf çatışmasını körükleyen bir idari örgüte atıfta bulunmaktadır. Verimsizlik, kırtasiyecilik, memurlar tarafından yönetim vb. farklı ve olumsuz anlamlarda kullanılan bürokrasi bazı akademisyenlerce de bireysel özgürlüklerin kısıtlanması ile ilişkilendirilmektedir (Bendix, 1945: 194). Tüm bu olumsuz senaryolar, bürokrasinin kötü bir itibarla tanınmasına neden olmuş ve modern devletlerin sorumluluklarını yerine getirme aracı olan bürokrasiye alternatif hizmet sunma araçları arayışına sevk etmiştir.

Bürokrasiye ilişkin bilimsel çalışmaların Alman sosyal bilimci Max Weber ile başladığı bilinmektedir. Ona göre bürokrasi, yapısal ve işlevsel özellikleriyle en rasyonel örgüt biçimidir. Weber bürokrasiyi doğrudan tanımlamamakta yapısal ve işlevsel özelliklerini ifade etmektedir. Ona göre bürokratik bir örgüt, yasalarla düzenlenen yetki alanını, emir komuta zincirini, otorite hiyerarşisini, iş bölümü ve uzmanlaşmayı ve gayrişahsiliği

içermektedir. Böylece bürokratikleşme ve bu yapısal-işlemsel özellikler aracılığıyla şeffaflık, öngörülebilirlik ve uzmanlıkta artış sağlanabilir (Weber, 1978).

Öte yandan bürokrasinin sadece kamu hizmeti sunmada bir araç olarak değil farklı amaçlar için de kullanıldığı ifade edilmelidir. Buna göre bürokrasinin bir diğer işlevi devlet idaresi ile siyasal sistem için istikrar ve süreklilik sağlama noktasındadır. Kamu hizmetleri devamlılık gerektirir ve herhangi bir sebeple ara verilmesi durumunda kaos ortamı oluşabilir. Dolayısıyla demokratik rejimlerde seçim veya darbe sebebiyle iktidarın gücü sona erse bile kamu bürokrasileri rutin olarak işlerini yapmaya ve yeni hükümete uyum sağlamaya devam ederler (Eryılmaz, 2017). Böylece bürokrasiler siyasi atmosferden etkilenmeden vatandaşlara kamu hizmeti sunmayı sürdürürler ve bürokrasinin bu işlevi sayesinde halkın ihtiyaçlarının karşılanması kesintiye uğramaz.

Bürokrasi aynı zamanda mevcut siyasi sistemlerin kendi varlıklarını sürdürme taleplerini de karşılamaktadır. Bu durumda kamu hizmetlerinin etkinlik ve verimliliği ikinci plana atılmakta ve hatta burada tek amaç rejimin sürdürülebilirliğini ve meşruiyetini korumak olmaktadır (Faghihi, 1986: 1). Tüm siyasal sistemler, iç ve dış tehditlere karşı ayakta kalmaya ve kendilerini korumaya çalışırlar. Bu amaçla bürokrasi, idari işlevleri ve teknik üstünlükleri ile korumayı üstlendiği siyasal sistemin devamlılığını sağlar (Farazmand, 2009).

Bürokrasiye ilişkin bir diğer görüş, bürokrasinin insanlar üzerindeki kontrolüne yöneliktir. Bu bakış açısı, bürokrasiyi “insanlar ve farklı yaşam alanları üzerinde kontrol uygulayan ve bu gücü ya bizzat bürokrasinin çıkarları ya da bazı (genellikle kötü niyetli) efendilerin çıkarları doğrultusunda sürekli genişleten bir iktidar aracı olarak görür (Eisenstadt, 1959: 303)”. Buna göre toplumsal hayatın herhangi bir alanının bürokratikleşmesi, devletin bu alan üzerindeki kontrolünün artması anlamına gelmektedir. Çünkü bürokratikleşme, bürokrasinin bu alanlarda yatay ve dikey genişlemesini beraberinde getirmektedir (Meyer vd., 1988). Bu kapsamda bürokratik kontrol mekanizmasının devlet veya siyasi seçkinlere toplumu kendi istekleri doğrultusunda manipüle etme olanağı sağladığı ifade edilebilir.

Bürokrasinin devletlere veya siyasi elitlere istikrar ile süreklilik sağlayan ve toplumsal düzeni tesis eden bir mekanizma olduğu görülmektedir. O halde bürokrasi aynı zamanda devletin veya siyasi seçkinlerin toplumu kendi çıkarları ve sürdürülebilirliği doğrultusunda manipüle etmelerine olanak sağlayan bir iktidar aracı haline gelebileceği ifade edilebilir. Bu durum ise yaşam alanlarının bürokratikleştirilmesi aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Çünkü bürokratikleşme, “bir bürokratik örgütün gücünün, ortaya çıkış amacının ötesinde pek çok alana yayılması, bürokrasi içindeki formelleşmenin gittikçe büyümesi ve bu formelleşme vasıtasıyla bürokrasinin yayıldığı alanları sıkı bir şekilde denetimi altına alması” anlamına gelmektedir (Eisenstadt, 1959: 303)”. Bu nedenle, bir sosyal alan bürokratikleştiğinde daha resmî ve rasyonel hale gelerek devletin ve siyasi elitlerin bu alanlara daha kolay müdahale edebilmesini sağlar (Meyer vd., 1988: 140).

Toplumu kontrol altına almak için devletler ya da siyasi elitler, toplumsal etkileşimin yoğun olduğu alanları idari aygıtla bütünleştirmekte yani bu alanları bürokratikleştirmektedirler. Örneğin bu amaç için en önemli araçlardan biri medyadır. İktidardaki siyasi elitler kendi ideolojilerini benimsetmek ve böylece kamuoyu nezdinde meşruiyetlerini sürdürmek için medyayı bürokratikleştirebilirler. Modern Rusya'da ana akım medyanın en az yarısı, Büyük Vatan Savaşı gibi Sovyet olaylarının propagandasını pekiştirmek için devletin bürokratik bir örgütlenmesi haline dönüştürülmüştür (Paulin, 2019: 7).

Siyasi elitlerin bu amaçla bürokratikleştirdiği bir diğer önemli yaşam alanı ise dindir. Dinin bürokratikleşmesi, “dinî alanın hükümetin hiyerarşik idari birimlerine dahil edilmesi ve bu durumun dinî ve toplumsal tutum ve davranışlar üzerindeki doğrudan etkisini” ifade eder (Antoun, 2006: 369)”. Diğer bir deyişle dinin bürokratikleşmesi devlet veya siyasi elitler eliyle dinî alana müdahale edebilmek ve onu kontrol altında tutabilmek amacıyla dinî alanı düzenleyen ve somutlaştıran bürokratik örgütlerin oluşturulmasıdır.

Fox (2007: 28), soğuk savaşın sona ermesinden bu yana devletlerin bürokrasi aracılığıyla vatandaşlarının dinî yaşamlarına müdahale ettiğini belirtmektedir. Bu durum ise iktidarın süreklilik ve istikrar, meşruiyetini artırma, halk desteğini alma, toplumu kontrol altında tutma ve toplumsal düzeni sağlama kaygılarından kaynaklanmaktadır. Örneğin, 1940'larda ve 1950'lerde laik siyasi seçkin yöneticiler bazı Güneydoğu Asya eyaletlerinde dinî seçkinleri bir araya toplamak ve böylece yönetebilmek için büyük yapılı din bakanlıkları kurmuşlardır (Künkler, 2018: 194). Yani burada bürokrasi, laik devlet yöneticileri tarafından dinî grupları kontrol etmek için devletin bir aracı olarak kullanılmıştır.

Bununla birlikte bürokrasi siyasilerin ideolojilerini topluma empoze etmek için bir kanal veya varlıklarını sürdürebilmeleri için bir araç olarak da kullanılabilir. Örneğin, İran'da bürokrasi “önemli bir siyasi aktör ve meşruiyetin sürdürülmesi için kilit bir araç (Faghihi, 1986: 1)” niteliğinde olmuştur. Özellikle Pehlevi döneminde bürokrasi, birincil iktidar mekanizması olarak yaşam alanlarını düzenlemede baskın bir güçtür. Pehlevi rejiminin bu yaklaşımı “ulemanın sosyal ve mesleki konumlarına, mali kaynaklar üzerindeki kontrollerine ve hatta dinî müfredata meydan okumuştur (Moazami, 2008: 42)”. Çünkü din adamlarının sayısı azalsa bile toplum üzerindeki etkileri devam etmiştir.

Bu kapsamda Pehlevi rejimi dinî bürokratikleştirerek din adamlarının bürokrasi içindeki konumlarını yeniden tanımlamıştır. Bundan sonra din, bürokratik yollarla sınırlandırılmış ve kontrol edilen bir alan olarak laik devletle yakından ilişkili hale getirilmiştir (Moazami, 2008: 49). Böylece din adamlarının “işlerine, topraklarına, gelirlerine, medreselerine, türbelerinin idaresine” el koymak için bürokrasi makinesi bir kontrol mekanizması olarak kullanılmıştır. Bununla “kitlesel köylü desteği elde etmek, meşruiyet kazanmak, rejimi muhafaza etmek, siyasi istikrar ve toplumda gücün kurumsallaşmasının geliştirilmesi (Farazmand, 1989a: 82;1989b: 81)” amaçlanmıştır.

Bir diğer örnek Diyanet İşleri Başkanlığı olarak verilebilir. Diyanet İşleri başkanlığı Türkiye Cumhuriyeti'nin en güncel olan 2021 yılı verilerine göre 130.000 personelle en büyük devlet dairelerinden biridir (diyanet.gov.tr). 3 Mart 1924'te kurulan başkanlık, devletin cumhuriyetin ilk kurulduğu yıllardaki seküler gündemi doğrultusunda İslamla ilgili kurumların kontrolünü ve İslamın ulusal entegrasyonunu sağlamayı amaçlamıştır. Dönemin iktidarı modernleşme ile dinleşme politikasını beraber götürmeye çalışmış ve dinî “politik manevralar, meşruiyet ve toplumsal nüfuz aracı” olarak kullanmıştır (Kara, 2000: 31-32). Özellikle 1980 askerî darbesinin dinî otorite sağlayıcısı olan kurum günümüzde Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (Ak Parti) dini gündemi olan Sünni mezhebinin dinî otoritesini kurma aracıdır (Künkler, 2018: 195). Buradan da anlaşılacağı üzere bürokratik bir otorite olan Diyanet İşleri Başkanlığı zamanın ruhuna göre hâkim siyasi ideolojinin toplum ve dini alan üzerinde bir kontrol ve denetim aracı olarak kullanılmıştır.

Dolayısıyla devlet ya da siyasilerin bürokrasiyi, özellikle de dinî bürokratikleşmesini, dine hukuki ve rasyonel bir boyut kazandırarak dinî alan ve toplum üzerinde bir kontrol aracı olarak kullandıkları söylenebilir. Böylece devletin her eylemi yasal ve rasyonel bir nitelik kazanacak ve bu nedenle meşru bir temele sahip olacaktır. Bu durum da ideolojilerinin ve varlıklarının istikrar ile sürekliliğini sağlayacak ve bunlara yönelik tehlikeleri bertaraf edecektir.

Din-Devlet İlişkileri: Dinî Bürokratikleştirme Politikası

Din-devlet ilişki ve etkileşimleri tarihin her aşamasında varlığını sürdürerek devam etmiştir. Din-toplum-siyaset ekseninde ilerleyen ilişkilerde devlet her daim etkinliğini ve üstünlüğünü koruma ve hissettirme çabası içerisinde siyasi alanı kontrolü altında tutma eğilimini göstermiş ve uygulamıştır. Söz konusu çemberin dışında kalmak devletin egemenlik alanını gölgelemek anlamı taşımış ve böylece bu durum din-siyaset etkinliğini her daim güncel kılmıştır. Öyle ki din, manevi değerleri, devlet ise maddi aygıt ve mekanizmalarıyla toplum üzerindeki nüfuz ve etkinliğini korumaya ve mevcut düzeni seküler boyutuyla düzenlemeye çalışmıştır.

Din, bir inanç sistemi olarak insanların vicdanlarına, kalplerine ve zihinlerine hükmeden güçlü manevi değer ve öğretilerle bireysel ve toplumsal davranış biçimlerini şekillendirebilmektedir (Vergin, 2000: 13-14). Büyük dinlerin doğuşuyla birlikte kimi zaman kültürel miras yeniden inşa edilmiş, toplumsal yükseliş manevi değerler üzerine kurulmuş, etnik farklılıklar dinsel temeller üzerine oturtularak eritilmiştir (Sezen, 1990: 221-223).

Örneğin Arapların tarihteki yükseliş ve gelişimi İslam'la anılmış, (Hamidullah, 1995: 59-62) Osmanlı devletinin fetihleri, geniş topraklara yayılma güç ve etkinlikleri de dinin manevi değerleriyle kuşatılmıştır (Karpat, 2001: 10). Hıristiyanlık da farklı kollarıyla Batı'daki önemli tarihsel olaylara yön veren güçlü bir değer olarak Orta Çağ boyunca bireylerin günlük yaşantılarını kuşatmış, toplumsal ve siyasal alana yön vererek etkinliğini sürdürmüştür (Ağaoğulları, 2011: 248-249). Dinin bu çerçevedeki bir diğer belirgin örneklerinden birisi de Rus devletinin oluşum sürecinde Ortodoksluğun ona tanımlanmış kimlik belirleme misyonuyla, imparatorluğun genişleyen sınırlarının korunmasında, farklı halklar arasında ortak değerlerin üretilmesindeki etkinliği olmuştur (Tszayven, 2021: 151-156).

Böylece dinin toplumsal işlevsellikleri olan; etkileme, değiştirme, onarma, birleştirme, yönlendirme, ideoloji üretme, kimlik belirleme yönleriyle din, tarihsel süreçte siyasi alanı da bizzat etkileyerek ilerleme sağlamıştır.

Bunların yanı sıra din, yalnızca birleştirici, onarıcı özellikleriyle değil, aynı zamanda çözümleyici yönüyle de bireylerin, toplumların, halkların tutum, duruş ve tavırlarını buldukları ortamın gelişen şartlarına uygun olarak şekillendirme gücüne sahip bir olgu olarak siyasi alanı her zaman kendisine muhatap kılacak bir güce sahip olmuştur (Subaşı, 2017: 3-33). Odur ki tarihte “Kutsal savaşlar”, zaferler, zulme karşı direniş, başkaldırı gibi eylemler de dinin manevi gücüyle kitlesel niteliğe bürünerek daha geniş ve kapsamlı bir boyut kazanabilmiştir.

Bu çerçevede tarihsel süreçte dinî alanı düzenleme bağlamında devletlerin üretmeye çalıştıkları mekanizma ve kavramlar ilk aşamada sınır belirleme, nüfuz alanı paylaşma eğilimiyle ilerleme sağlamıştır. Fransız devrimiyle birlikte din dünyevi alandan uzaklaştırılmaya, kendi manevi sınırlarına çekilmeye zorlanmıştır. Laiklik kavramı üretilerek din toplum, eğitim ve siyaset gibi seküler yaşamın önemli ünitelerinden silinmeye çalışılmıştır. Ciddi nüfuz kaybı yaşayan din, bir gerçeklik olarak XX. yüzyılın 70-80’li yıllarından yine bir gerçeklik olarak gündemi meşgul eden gücünü göstermeye başlamıştır (Raiser, 2013: 1-40). Bu gelişme karşısında dine yönelik oluşturulan yaklaşımlar çerçevesinde ortaya konulan sekülerizmin, insanların dünyevi taleplerinin yanı sıra manevi ihtiyaçlarının da karşılanmasının göz ardı edilemeyecek kadar önemli bir değer olduğunun kabul edilmesini ifade eden bir strateji olduğu söylenebilir. Katı ve radikal laikliği ılımlaştırıcı bir denge unsuru olarak da değerlendirilebilen sekülerizm, devletler tarafından dinî alanın şekillenmesinde modern dünyanın önemli yönetsel perspektifi olarak görülmektedir (Sayyid, 2016: 216-217).

Ancak geliştirilen söz konusu yeni kavram da dinî günümüzde kendi sınırları içinde tutma, bireysel ve toplumsal hareketliliği kontrol etme noktasında ciddi ve rasyonel bir yaklaşım olarak yerini büyük ölçüde bulamamıştır. Adeta politik, stratejik veya teorik bir bakış açısı olarak değerlendirilebilen sekülerizmin, devletlerin dinî alan üzerindeki kontrol ve denetim taleplerini tam anlamıyla karşılamada yetersiz kaldığı gerçeği bu amaçla geliştirilen yasal düzenleme girişimleriyle de kendini gösterebilmektedir (Göle, 2012: 15-19).

Nitekim devlet harekete geçirdiği üniteleri aracılığıyla mevcut düzeni politik beklentileri doğrultusunda korumaya ve sürdürmeye çalışmaktadır. Tam da bu noktada tarihsel süreçte devletler dinî alanla ilişkilerini düzenleyecek yeni idari yöntemlere her daim ihtiyaç duymuş ve dinî alanın mekanik aygıtların dışında kalmasını engelleyecek farklı yollar da aramışlardır. Bu doğrultuda devletlerin, manevi değerleri maddi öğelerle eşleştirme, bağdaştırma, uhrevi olanı dünyevi alana tanımlayarak onu somut bir niteliğe büründürme dolayısıyla da insanların iç dünyasını kaplayan değerlerin seküler talepkârlıklarla düzenleme ve yön verebilirliğini kolaylaştırma eğilimleri onları hep bir sistem arayışına sevk etmektedir.

Bu bağlamda günümüz dünyasında din-devlet ilişkilerinin düzenlenmesi, her iki alan arasında belirlenen mesafe ve sınırların çizilmesi ülkelere, onların tarihsel, kültürel ve sistemsel yapılarına göre farklılık arz etmektedir. Bu yönetsel sistemler: Laik, Teokratik ve Karma olarak ayrılmaktalar. Bu çerçevede modern laik devletlerin de dinî alanı düzenlemede uyguladıkları “karma” modelde dinle devletin etkileşimi bariz bir şekilde kendini göstermekte, siyasi irade dinî alanı kendi stratejik ve ideolojik çizgisine göre şekillendirmeye çalışmaktadır (Çaha, 2019: 42-46). Seküler ve dinî alan üzerinde mutlak iradeyi sağlayan idari ve siyasi uygulamalarda da bulunan kimi devletler, manevi alanı seküler talepkârlıkları çerçevesinde değerlendirmeye ve yorumlamaya tabi tutarak, manevi alanı merkezîyetçi anlayış bağlamında yönetecek yeni yasal düzenlemeler içeren mekanik aygıtlar oluşturmayı hedeflemektedirler.

Bu ilişkileri düzenleyecek bir sonraki önemli evre ise oluşan kurumsallaşmış dinî örgütlerle ilişkilerin tesis edilmesi olacaktır. Bu süreç ikili, üçlü ve çoklu ilişkiler ağını da gündeme getirmiştir. Zira kurumsallaşma, merkezi ve yerel yönetimlerden ve bu kurumlarda görev alan çok sayıda insan kaynağından oluşan devasa bir sistem gerçeğini de siyaset gündemine taşımıştır (Yıldız, 2000: 2). Dolayısıyla da toplumsal bir güç olarak dinin devlete rakip olma durumu gerçekleştirilen tüm politik uygulamalarla birlikte yine de tam anlamıyla ortadan kaldırılamamıştır.

Bu aşamada devlet kurulan dinî kurumsal örgütlerle iletişimsel boyutunu bir adım ileriye taşıyarak yasal zemine oturtmaya çalışmaktadır. Kanun ve yasalarla sınır ve yetkileri belirlenen bir üst oluşum olarak devlet, dinî alanı da rasyonel boyutta ele almaya, onunla olan ilişkilerini de bu sistem çerçevesinde tesis etmeye çalışmaktadır. Dinî alanın denetim ve kontrolünü daha sistematik ve sonuç verir bir düzeye taşımak, devletin birer garantici yöntemi olarak da değerlendirilebilir. Bu çerçevede devreye bürokrasi ve onun aygıtları girmekte, her iki alanın sınırı yasal çerçeveye düzenlenirken diğer taraftan da kanunlarla kuşatılan bir rasyonellik manevi alanın üzerini kaplamaktadır (Yıldız, 2000: 1-2).

Bu çerçevede din ve devlet arasındaki ilişkiler yeni boyut kazanarak onlar arasında dikey bir entegrasyon süreci gelişim sağlamaya başlar. Maddi ve manevi, uhrevi ve dünyevi olarak tamamen birbirinden ayrı olan iki alanı zorunlu olarak aynı paydada buluşturan yasalar devreye girer. Dinî alan devletin hiyerarşik yapılanmasının bir üyesi olarak onunla olan ilişkilerini ast üst şeklinde sürdürme zorunluluğu çerçevesinde geliştirir (Taş, 2007: 82-84). Böylece kendi bünyesinde kurumsallaşmaya giden dinî alan bu süreçle birlikte devletle olan ilişkilerini onun bürokratik oluşumu içinde de sürdürmeye devam eder. “Dinî bürokratikleşme” politikası din-devlet ilişkilerinin seküler alanın talepkârlıklarıyla özdeşleşme çizgisini takip ederek yol almasını hedefler. Söz konusu politika kapsamında devlet aynı zamanda iki alan arasındaki ilişkileri pekiştirecek ve iletişimsel süreci daha sağlam temellere oturtacak bürokratik işleyişin tüm teknik ünitelerini de harekete geçirerek tam teşekküllü bir işleyiş ortaya koyar. Dinî kurumsallaşma yapılarıyla devlet arasındaki mali, idari, hukuki, yönetsel usul ve esasların sınırları kanun ve yasalarla belirlenir. Bu ilişkileri sürdürecekt teknik kadro ihtiyacı da devletin bürokratik aygıtları içinden temin edilerek süreç yönetilir (Gasimov, 2020: 1-7).

Bununla birlikte bu politik yaklaşımı benimseyen devletlerde süreç farklı form ve yöntemlerle gelişim sağlamakta, onların tarihsel birikim, deneyim ve yönetsel kültürlerine göre şekillenmektedir. Bu bağlamda çalışmada Azerbaycan’da din-devlet ilişkilerinin düzenlenmesinde devletin dinî bürokratikleştirme politikası, “Dinî Kurumlarla İş Üzre Devlet Komitesi” çerçevesinde ele alınarak incelenmiştir.

Dinî Bürokratikleştirme Bağlamında Azerbaycan “Dinî Kurumlarla İş Üzre Devlet Komitesi”

Tarihsel süreçte Azerbaycan’da dinî alanın düzenlenmesi, “Kafkas Müslümanları İdaresi” (KMİ) özelinde kurumsallaşan yapılanmanın faaliyetleriyle gerçekleştirilmiştir. Çarlık Dönemi, Sovyetler Birliği ve ardından dabağımsız ve demokratik üç sistem tecrübe eden dinî idare devletle olan ikili ilişkilerini çoklukla tarihin farklı dönemlerinde süregelen politik statükoya göre de belirleyerek ilerlemek zorunda bırakılmıştır. Bu ikili ilişkiler Sovyetlerin dağılmasını müteakip kurulan özgür Azerbaycan Cumhuriyetinde de sürdürülmüş, manevi alanın yönetilmesi ve toplumsal dinî ihtiyaçların karşılanmasında karşılıklı uzlaşa ve iş birliği doğrultusunda gelişim sağlamıştır.

İlk dönemlerde bu ilişkileri düzenleyecek yasal zemin, genel itibariyle sınırları çizilmiş Anayasal hukuk ile belirlense de KMİ’nin devletle olan ilişkisel boyutu siyasi stratejiler çerçevesinde belirlenen bir yaklaşım çerçevesinde gerçekleşmiştir. Bu politik yaklaşımlar her iki alan arasında yatay bir ilişki durumunu da ön plana çıkarmıştır. Dinî alanı temsil yetkisini elinde bulunduran ve bağımsızlıkla birlikte toplumsal etkinliğini tekrardan yeşerten dinî idare büyüyen ve gelişen sistemsel yapısıyla kendine daha geniş alan açan bir merkez ve yerellerden oluşan geniş çaplı bir “ağ” oluşturabilmiştir. Böylece devletin dinle olan ilişkileri dinî idarenin yapısı itibariyle çok boyutlu bir düzene geçiş sağlamıştır.

Bu çerçevede Azerbaycan cumhurbaşkanınının 544 sayılı fermanıyla 2001 yılında “Dinî Kurumlarla İş Üzere Devlet Komitesi” (DKİDK) ihdas edilmiştir. Böylelikle devletin dinî alanla olan ilişkileri politik olanın ötesine taşınarak bürokratik bir nitelik de kazanmıştır. Artık ilişkilere “yasa”, “hukuk”, “teknik”, “mekaniklik”, “hiyerarşi” gibi terimler de eklenerek rasyonellik atfedilmiştir. Anayasa’nın “din özgürlüğü”ne vurgu yapan 48. maddesini baz alarak faaliyet sınırları belirlenen DKİDK, bu kanun kapsamında dinî alanın düzenlenmesine yönelik tüm devlet ünitelerini seferber eden bürokratik bir aygıt olarak faaliyetini sürdürmeye başlamıştır (www.scwra.gov.az).

Cumhurbaşkanı fermanıyla yürürlüğe giren ve DKİDK’yla ilgili düzenlemede yer alan “Genel Hükümler”in 1-6. maddeleri komitenin amaç ve kapsamını belirlemektedir. Bu maddelere göre DKİDK, devlet politikasının dinî alanda uygulanmasını sağlayan, dinî kuruluşlara yönelik ilgili devlet kurumlarının çalışmalarını koordine eden merkezi bir icra makamıdır. Aynı zamanda DKİDK tarafından alınan kararlar dinî oluşumların yanı sıra ilgili devlet kurumları için de bağlayıcı nitelik taşımaktadır. DKİDK merkez ve yerel şubelerden oluşmakta, bütçesi devlet tarafından ve mevzuatta belirtilen diğer kaynaklardan da sağlanmaktadır. Buna karşın DKİDK dinî kurum ve kuruluşlara herhangi bir maddi destek sağlamamaktadır (Genel Hükümler, madde 1-6). Buradan hareketle DKİDK dinî alanı düzenleyen ve devletin politik ideolojisini bu alanda uygulayan seküler boyutlu bürokratik bir aygıt olarak oluşturulmuştur. Merkezî bir aparat niteliği taşıması ise DKİDK’yı tüm din Dinî alanı karar ve uygulamaları noktasında kuşatıcı ve bağlayıcı kılmaktadır. Dinî alanı düzenleyen kurum olmasına karşın kuruluş

amacı ona seküler boyut da kazandırmaktadır. Bu bağlamda kurum dinî ve manevi bilgiler ışığından daha çok teknik doğrultuda ilerleme sağlayan rasyonel bir bürokrasiyi temsil etmektedir.

DKİDK'yla ilgili düzenlemenin 6. maddesi ise onun faaliyet alanlarını belirlemektedir. Bu maddede DKİDK'nın, "din özgürlüğü" nün temini, buna yönelik devlet politikasının oluşturulması ve uygulanmasının sağlanması gibi istikametleri yerini bulmaktadır. Bunların yanı sıra "dinî itikat" alanında eğitsel faaliyetlerin geliştirilmesi de komitenin çalışma sınırları arasında yer almaktadır. Bu bağlamda DKİDK dinî eğitim meselelerine de müdahil olmakta ve onları düzenleyebilmektedir. Söz konusu "dinî özgürlükler" ve dinî eğitim meselelerinin yanı sıra komite dinî kurumların devlet kayıtlarını da yapma salahiyetine sahip bir kurum olarak tescil yetkisini uygulayabilmektedir (Faaliyet alanları, madde: 6-1-6-1.6.).

Bu bağlamda DKİDK politik iradenin manevi alan üzerindeki etkinliğini gerçekleştiren bir kurum olarak hem teknik hem de bürokratik işlevselliğinin sınırlarını geniş tutmaktadır. Dinin değer ve kavramlarla kuşatılmış öğretici ve aktarıcı alanına girebilmekte, dolayısıyla manevi alanı sadece toplum nezdinde değil, kurumsallaşan dinî yapılanmanın bünyesinde de düzenleyebilmektedir. Bu düzenleme boyutu kurumu aynı zamanda toplum ve din arasında belirli bir mevzide de konuşturulmaktadır. Dolayısıyla dinî alanın öğretici yönünü de kontrol altında tutan politik bir yaklaşım doğrultusunda onun aktarıcılık sürecine de denetleme, kısıtlama veya yasak getirebilmektedir. Ya da kurumun belirlediği dinî eğitim içeriği doğrultusunda süregelen toplumsal bir bilinçlendirme eylemini devletin menfaatleri çerçevesinde geliştirilmesini sağlamaktadır. Bu yaklaşım çerçevesinde DKİDK'nın adeta din ve toplum arasında devletin stratejik çıkarlarını gözetleyen ve koruyan bir "bekçi" görevi de üstlendiği söylenebilir.

DKİDK'yla ilgili düzenlemenin 7. maddesi ise komitenin görevlerini özetlemektedir. Bu görevler, "din özgürlüğü" kanununun tatbikinin sağlanmasından dinî eğitim faaliyetlerinin düzenlenmesi, kontrolü ve denetlenmesi, din adamlarının eğitimi ve tasdik süreçlerine kadar uzanan geniş bir yetki alanını kapsamaktadır (Komite görevleri, madde: 7-7.18).

Dinî alanı çevreleyici bu yetkinlik aynı zamanda DKİDK'ya bu alana yönelik ciddi hukuki zemin de sağlamaktadır. Düzenlemenin 7. Maddesinin 6. bendi komitenin dinî kurumların işleyişleri ve faaliyetleriyle ilgili her türlü bilgiye ulaşma ve temin etme hakkını düzenlemektedir. İlgili madde: "Dinî merkezlerden, dinî makamlardan ve diğer dinî kurumlardan bilgi alarak genel bir bilgi bankası oluşturmak" şeklinde özetlenmiştir.

Dinî içerikli eserlerin ve kitapların basımı ve satışı ile ilgili onayın verilmesi durumu da komitenin görüşüne ve kararına bağlı kılınmıştır. Bu durumu öngören 7. Maddenin 8. bendi "Dinî literatür (kâğıt ve elektronik şekilde) ses ve video materyalleri, mal ve ürünler ile dinî içerikli diğer bilgi materyallerinin teolojik incelenmesinin sağlanması" şeklinde yerini bulmaktadır.

Cumhurbaşkanı fermanıyla ihdas edilen kurum işleyiş ve faaliyetleriyle ilgili ona rapor sunmakla da mesul kılınmıştır. Düzenlemenin 7. maddesinin 9.-1. bendinde bu sorumluluk "Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanına yılda iki kez ülkedeki dinî durumla ilgili raporların sunulması" ifadesiyle yerini bulmuştur.

Dinî kuruluşların devlet kaydını gerçekleştirmede yetkili kılınan DKİDK, aynı zamanda 7. maddesinin 9.-2. bendine uygun olarak onların iptali ile ilgili de mahkemeye müracaat edebilmektedir. Sadece yetkileri dinî kurumların fiziki alanlarıyla sınırlandırılmayan komite aynı zamanda ibadet yerleri ile ilgili de görüş, kanaat ortaya koyabilmektedir. Bu durum 7. maddenin 9-7. bendinde "Dinî ibadetlerin inşasının ve yeniden kurulmasının uygunluğu hakkında görüş bildirmesi" şeklinde açığa kavuşturulmuştur.

Özellikle din eğitimi alanında geniş yetkilere ve bu alana yönelik ciddi etkinliğe sahip olan DKİDK, dinî eğitim kurumlarının işleyiş ile ilgili karar alma, kullanılan literatürün içeriğine yönelik de görüş bildirme hakkına sahiptir. Konuyla ilgili olan maddeleri aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz:

- 7.10-4. madde: "Dinî eğitim kurumlarında tespit edilen hukuk ihlalleri hakkında ilgili devlet kurumlarına bilgi verilmesi" şeklinde düzenlemede yerini bulmuş, hukuki yetki tüm dinî tedris alanlarının içeriksel faaliyetleri üzerinde denetim, kontrol ve kanaat yetkisini DKİDK'ya tanımıştır.
- 7.10-5. maddede: "Din eğitimi veren kurumlar hariç, mülkiyet şekli ne olursa olsun, din bilimleri, dinler tarihi, din-bilimsel, din-felsefi konular ve kutsal din kitaplarının esaslarına yönelik eğitim programlama ve öğretim materyallerine katılmak ve hazırlanmasını onaylamak" özetlenen bu kanun ise komiteyi açık bir şekilde dinî eğitim alanına yönelik düzenleme ve belirleme konusunda tam anlamıyla yetkili tanımıştır.

- 7.10-7. maddede “*Dinî yayınevlerinin tesis edilmesine yönelik taleplere görüş bildirilmesi*” şeklinde vurgulanan düzenleme ise DKİDK’nın yetki alanının literatür basımı ve gelişimiyle sınırlanmadığını, aynı zamanda dinî/manevi alanla ilgili kurulan matbaaları da kapsamaktadır.
- 7.10-8. madde: “*İslam dinine mensup olan din adamlarının tasdikine katılm*”. Bu durum din adamlarının faaliyete başlama sürecinde devletin ilgili birim ve yetkililerince bir onaylanma durumunun zorunluluğunu göstermektedir.
- 7.10-9. maddede ise atama ve göreve başlama süreçleri: “*Yeni din adamları da dâbil olmak üzere din adamlarının ibadethanelere atanmasına ilişkin meseleyi din merkezi veya şube nezdinde gündeme getirmek*” şeklinde özetlenmektedir. Bir önceki maddenin devamı ve tamamlayıcısı olarak değerlendirebileceğimiz düzenleme, din görevlilerinin meslekte atama veya yükselme şartlarına uygunluk durumunun belirlenmesi de DKİDK’nın kanunla ona tanınmış yetki ve sorumlulukları arasında yer almaktadır.
- 7.10-10. madde: “*Tüzükte, dinî değerlerin aktarımı ile ilgili olan faaliyet alanlarında, ticari olmayan tüzel kişilerin devlet tescili için görüş bildirmek*” şeklindedir. Dinî eğitimin yanı sıra bir o kadar da önemli olan ve tedris sürecinin bir diğer kolunu oluşturan dinî anlatı ve aktarımlar ile bunu gerçekleştirecek olan kişiler de DKİDK’nın görüşüne muhtaç olarak gelişim sağlamaktadırlar.
- 7.10-11. madde: “*İslam dinî ile ilgili ayin ve merasimleri gerçekleştiren kişiler hakkında fikir bildirmek*” şeklinde belirtilmektedir. Bu madde devletin belirlediği sınırlar çerçevesinde onun görüş ve önerilerini dikkate alarak görevini icra eden din görevlilerine işaret etmektedir. Öyle ki Azerbaycan Müslümanları açısından büyük önem arz eden dinî ayin ve merasimlerin gerçekleştirilmesi aynı zamanda bir o kadar da devleti ilgilendiren önemli bir süreci kapsamaktadır. Bu bağlamda bu törenleri uygulayan kişiler de onların tutum ve davranışları da devletin politik çizgisini etkileyici eylem ve söylemler olarak değerlendirilmektedir. Bundan olacak ki, bu görevleri icra eden din görevlilerinin de uygunluk kriter ve kıstasları bizatihi DKİDK’nın inisiyatifleriyle tescil ve tasdik edilmektedir.
- 7.10-14. madde ise düzenlemede aşağıdaki şekilde belirtilmektedir: “*Kafkas Müslümanları İdaresinin başvurusuna istinaden yurtdışında din eğitimi almış Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşlarının İslam dinî ile ilgili ayin ve törenleri yapmalarına muvafakat verilmesi*”. Bu maddede yer alan KMİ ise yukarıda vurguladığımız ve Azerbaycan’daki dinî alanın kurumsallaşmasını ve düzenlemesini sağlayan bir kurum olarak faaliyet göstermiş olsa da idarenin, din görevlilerinin atanması veya görev yapma yeterlilik ve uygunluk durumlarına ilişkin inisiyatif konusunda kısıtlı yetkiye sahip olduğu görülmektedir.
- 7.12. madde dinî alana yönelik politik uygulamalarda aynı zamanda iletişim araçlarının da etkin kullanımına ilişkin “*Din eğitimi çalışmalarının genişletilmesi, dinî çatışmaların önlenmesi amacıyla kütle iletişim araçlarıyla çalışma alanında faaliyet gösteren ilgili kurumlara ortak tedbirlerin alınması*” ifadesi yer almaktadır. İlgili maddeye göre komite, dinî alanın yönetilmesinde kolaylaştırıcı ve destekleyici etken olarak medya organlarını da etkin bir şekilde kullanmakta ve bu yönde kamuoyu oluşturmayı da ihmal etmemektedir.
- 7.13. madde ise ülkede faaliyet gösteren dinî kursların istikrar ve sürdürülebilirliğinin de DKİDK’nın alacağı karara bağlı olarak gelişim sağlanacağına işaret etmektedir. Maddede bu durum “*Mukaddes kitapları öğrenme kurslarına yönelik kontrolün yapılması, “Din Özgürlüğü hakkında” Azerbaycan Cumhuriyeti kanununa uygun olarak faaliyet göstermeyen mukaddes kitapları öğrenme kurslarının faaliyetine son verilmesi ve ilgili dinî merkeze bilgi verilmesi*” şeklinde belirtilmektedir.
- 7.15. maddede ise dinî eğitim sisteminin devletin belirlediği şartlar çerçevesinde düzenlenmesi “*Din alanında uzman yetiştirmek ve niteliklerini arttırmak için tedbirler almak, mesleki gelişim kursları düzenlemek*” şeklinde ifade edilmektedir.

Din-devlet ilişkilerini düzenleyen bu maddeleri özetleyecek olursak ortaya çıkan çerçeve dinî bürokratikleşme eğilimini tüm yönleriyle ortaya koymaktadır. Devlet dinî alanla olan ilişkilerini tümüyle hukuki zemine oturarak ilerleme sağlamaktadır. Bu kapsamda DKİDK oluşturulan hukuki çerçeve doğrultusunda devletin tüm imkânlarını seferber ederek dinî alan üzerinde mutlak etkinliğini sağlamakta ve sürdürmektedir.

DKİDK özelinde oluşturulan bürokratik mekanizma, dinî kurum ve oluşumların, onların çalışma ve faaliyetlerini yalnızca toplumsal alana değil, aynı zamanda iç meselelerine de müdahil olma hakkına sahip olmakla birlikte onlarla ilgili bilgileri de toplamaktadır. Bu bilgiler ışığında ileriye dönük yeni kararlar da alınabilmekte olumlu veya olumsuz değerlendirmeler ortaya konabilmektedir. Bu bürokratik mekanizma devletin denetim, kontrol,

düzenleme ve yönlendirme sınırlarını geniş tutmakla birlikte, dinî kuruluşları da bu geniş yetki ve güç karşısında devletin teolojik bakış açısına uyum sağlama noktasında zorunlu bir yola sevk etmektedir. Nitekim devletin politik çizgisinin “ihlali” söz konusu dinî oluşumun feshedilmesiyle de sonuçlanabilmektedir.

Bu doğrultuda Azerbaycan’daki tüm Müslümanları kapsayan KMİ de bizzat devlete ve böylece onun bürokratik işleyişine tabi tutulmuştur. Onun dinî işler ile ilgili aldığı kararlar büyük ölçüde ilk aşamada DKİDK’nın onayına sunulmaktadır. DKİDK’dan gelecek direktifler doğrultusunda bir sonraki adımlar belirlenmekte, çalışma istikametleri oluşturulmaktadır.

Böylece DKİDK vasıtasıyla oluşturulan “dinî bürokrasi” onun koşul ve şartları devletle KMİ arasındaki ilişkileri düzenlemektedir. Yapısal olarak kurumsallaşan KMİ sonuç itibarıyla devletin yönetsel hiyerarşisine de girmektedir. Bu hiyerarşinin bir üyesi olarak KMİ, dinî alanın düzenlenmesi ve toplumsal yönlendirme işlevlerini devletin öngördüğü çizgi ve sınır çerçevesinde gerçekleştirmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Dinle devlet arasındaki ilişkiler tarihsel süreçte kimi zaman uzlaşmacı kimi zaman çatışmacı bir düzeyde ilerleme sağlamış ve bu gelişmeler sonucu her iki alan arasında bazen yatay bazen dikey bir hiyerarşik sistem oluşturulmuştur. Bu iki durumda da aralarındaki iletişimsel süreç hiçbir zaman kapanmamıştır. Şöyle ki toplum üzerinde etkin bir güç olarak varlığını koruyan ve kendine alan açan din, manevi bir değer olarak düzen, istikrar, gelişim, değişim gibi önemli siyasi süreçlere de eşlik edecek etkiye her zaman muktedir olmuştur. Bu değerler insanların manevi “öz”lerine dokunacak kadar güçlü, toplumsal davranış ve statülerini belirleyecek kadar da etkili olmaktadır.

Dinle toplum arasındaki bu etkileşim, tarihin farklı dönemlerinde siyasilerin gündemini sürekli meşgul etmiş ve devletlerce geliştirilen stratejilerin hep ön saflarında yer almıştır. Dinî alanı yönetmek, onu kontrol etmek veya yönlendirmek bağlamında çeşitli idari kavram ve mekanizmalar oluşturulmaya çalışılmıştır. Manevi olan her şeyi maddi olanla özdeşleştirmek veya uhrevi olan değerleri dünyevi olanla örtüştürmek ve onları seküler talepkârlıklar doğrultusunda kullanışlı hale dönüştürmek gibi meseleler devletlerin dinî alana yönelik egemenlik politikalarını güçlendirecek adımlar olarak görülmüş ve yorumlanmıştır.

Bu bağlamda dinin toplumsal etkinliğini kabullenen devletler, onu merkezî bir yapıda birleştirerek, iletişimsel süreci kolaylaştıracak ve aynı zamanda verimli sonuçlar alınacak bir kalıp çerçevesinde değerlendirme ihtiyacı ve zorunluluğu hissetmektedirler. Öyle ki günümüzde Azerbaycan’da faaliyet gösteren KMİ de tarihsel süreçte Çarlık Rusyası’nın bir kurumu olan ve tüm Kafkas Müslümanlarını aynı çatı altında birleştiren bir oluşum olarak bu perspektifte ihdas edilmiştir. Bu kurumsal yapı sonradan Müslümanlara yönelik politik süreçlerin yönetilmesinde merkezî bir kurum olarak Çar ve Sovyet yönetiminin politik direktifleri doğrultusunda ilerlemeye çoğunlukla mecbur bırakılmıştır.

Dinî kurumsallaşma özelinde din ve onu temsil eden görevliler aynı çatı altında birleştirilmiş ve devletin bu alana yönelik kontrol ve denetim girişimleri de artık çok daha kolay bir hal almıştır. Dolayısıyla devlet, dinî alanı yöneten kurumun amirlerini muhatap olarak görmüş ve böylece dar çerçeveden geniş alanı kapsayacak ve ona etkileme fırsatı sunacak bir mekanizmaya kavuşmuştur. Fakat bu ilişkiler ilk aşamada politik nitelik taşımış, onlar arasındaki hiyerarşik düzen çerçevesinde talimat ve emirler de siyasi alanın talep veya baskıları doğrultusunda gelişim sağlamıştır.

İki alan arasındaki ilişkilerin boyutu, kapsamı ve sınırları bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti döneminde tekrardan gözden geçirilmiş, iletişimsel süreç politik düzeyden hukuki zemine geçiş sağlamıştır. Devlet, dinî alanı yönetme ve egemenliğini sağlamlaştırma yaklaşımı doğrultusunda yeni düzenlemelere gitmiş ve bu ilişkileri yasal/rasyonel çerçevede temellendirmiş ve böylece dinî kurumsallaşma ekseninde gelişim sağlayan iletişimsel süreç dinî bürokratikleşme mekanizmasıyla pekiştirilmiştir. Bu bağlamda devletin mutlak iradesini, onun ideolojik yaklaşımını, siyasi stratejisini dinî alanda uygulayacak ve sınırları hukuki düzenlemelerle kuşatılmış, bağlayıcı, katı ve hiyerarşik bir nitelik taşıyan DKİDK bağlamında bürokratik bir aygıt oluşturulmuştur.

Buradan hareketle devlet, dinî alanla ilişkilerini düzenleyen ve aracı kurumu olan DKİDK’yı, dinî alanı kontrolü altında tutmak ve bu çerçevede olan tüm çalışma ve faaliyetlerin istikametlerini yukarıdan belirlemek için geniş hukuki imtiyaz ile donatmıştır. Böylece DKİDK hem Müslüman hem de azınlıkları temsil eden diğer dinî kuruluşların faaliyetlerini düzenleyen, onların çalışmalarına yön veren devletin önemli bir bürokratik

mekanizmasına dönüştürülmüştür. Bu çerçevede DKİDK, dinî kuruluşları değerlendiren, tescil eden ve faaliyetlerinin devamlılıklarına yönelik olumlu veya olumsuz görüş belirten bir kurum olarak tekeli bir statüye sahip, kararları kapsayıcı ve bağlayıcı özellik taşıyan devletin politik bir mekanizması olarak çalışmalarına yön vermektedir. Dolayısıyla DKİDK devletin menfaat ve çıkarları doğrultusunda dinî alanı şekillendiren bir kurumdur.

Bu doğrultuda dinî kurumsallaşmanın kendi bünyesinde gerçekleştirdiği ve devletle uzlaşma çerçevesinde geliştirdiği çalışma ve faaliyetler yerini dinî bürokratikleşme bağlamında oluşturulan katı hiyerarşik bir düzene bırakmıştır. Yetki alanları daraltılmış, karar alma irade ve inisiyatifleri doğrudan devlete devredilmiştir. Böylece dinî alana yönelik hukuk ve yasalarla temellendirilmiş zorunlu bir ilişkisellik ile bağlılık ortaya konmakta ve devletin belirlediği stratejik çizgiler doğrultusunda ilerleme süreci gözletilmektedir. Aksi durumda yasalar devreye girmekte ve DKİDK'nın kararıyla da kuruluşların varlıklarına son verilebilmektedir. Böylece devletin egemenliğini dinî alanda esnetecek hiçbir alan bırakılmamaktadır.

Öyle ki dinî eğitimden, atamalara, kayıt ve tescilden feshetmelere, ayin ve törenlerin içerik ve düzenlemelerinden, dinî yayacak ve aktaracak kişilerin belirlenme veya görevlerinden alınmalarına, dinî içerikli literatür tarama ve ekspertiz işlemlerinin gerçekleştirilmesine kadar uzanan geniş yetki alanını kapsayan merkezîyetçi bir idari mekanizmayla donatılmış DKİDK aracılığıyla devlet, manevî alan üzerinde mutlak iradesini garantiye almıştır.

Sonuç olarak, dinî bürokratikleşme politikası kapsamında dinî kurumsallaşma olarak nitelendirdiğimiz alana dahil olan tüm dinî kurum ve kuruluşlar aynı zamanda devletin idari hiyerarşik bünyesine de girmekte, kanun, yasa ve düzenlemelerle bu düzenin bir parçasına dönüştürülmektedirler. Sistemin bir üyesi olarak faaliyetlerini de devlet ideolojisine ve onun siyasetine cevap verecek bir şekilde yürütmekle mesuldürler. Bu kapsamda bürokrasinin devlete, dinî alana müdahale etme ve kendi siyasi ideolojisini dayatarak burayı kontrol altında tutma amacını gerçekleştirecek bir ortam sunduğu görülmektedir.

Kaynakça

- Ağaoğulları, M. A. (2011). *Sokrates' ten Jakobenlere: Batı'da siyasal düşünceler*. İletişim Yayınları
- Antoun, R. T. (2006). Fundamentalism, bureaucratization, and the State's co-Optation of religion: A Jordanian case study. *International Journal of Middle East Studies*, 38(3), 369-393. <https://doi.org/10.1017/S002074380638302X>
- Bendix, R. (1945). Bureaucracy and the problem of power. *Public Administration Review*, 5(3), 194-209.
- Çaha, Ö. (2013). Din ve siyaset. Yasin Aktay (Ed.). *Din ve Toplum* (ss. 34-62). Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Eisenstadt, S. N. (1959). Bureaucracy, bureaucratization, and debureaucratization. *Administrative science quarterly*, 302-320
- Eryılmaz, B. (2017). *Bürokrasi ve Siyaset: Bürokratik Devletten Etkin Yönetime*. Alfa Yayınları.
- Faghihi, A. (1986). *Bureaucracy and politics under Shah: A study of the bureaucracy in the context of Iran politics 1941-1978*, [Doctoral dissertation, State University of New York].
- Farazmand, A. (1989a). *The state, bureaucracy, and revolution in modern Iran: Agrarian reforms and regime politics*. Praeger Publishers.
- Farazmand, A. (1989b). Bureaucracy, development, and regime-politics: the case of Iran. *International Journal of Public Administration*, 12(1), 79-111.
- Fox, J. (2016). Freedom of religion in Southeast Asia: An empirical analysis. *The Review of Faith & International Affairs*, 14(4), 28-40. <https://doi.org/10.1080/15570274.2016.1248448>
- Gasimov, K. (2020). The bureaucratization of Islam in Azerbaijan: State as the principal regulator and interpreter of religion. *Central Asian Affairs*, 7(1), 1-37.
- Göle, N. (2012). *Seküler ve dinsel: Aşınan sınırlar*. (E. Ünal, Çev.) Metis Yayınları.

- Hamidullah, M. (1995). *İslam'a Giriş*. (C. Aydın, Çev.) Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
- Kara, İ. (2000). Din ile devlet arasında sıkışmış bir kurum: Diyanet İşleri Başkanlığı. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18, 29-55.
- Karpat, K. (2010). *İslam'ın siyasallaşması*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Künkler, M. (2018). The bureaucratization of religion in Southeast Asia: Expanding or restricting religious freedom? *Journal of Law and Religion*, 33(2), 192-196. doi:10.1017/jlr.2018.38
- Meyer, J. W., Scott, W. R., Strang, D., & Creighton, A. L. (1988). Bureaucratization without centralization: Changes in the organizational system of US public education, 1940–1980. *Institutional patterns and organizations: Culture and environment*, 139-168.
- Mirza, B. (2005). *Dinleri Tartışmak Şibabüddin. "Reddü'l-Hilaf Fi Fasli'l-İbtılaf: Dinlerin Hakikat Anlayışı Üzerine Oturumlar*. (İ. Ferid, U. Murat Kılavuz, Çev.) İz Yayıncılık.
- Moazami, B. (2008). The ulema and the nationalization of religious morality in Iran, 1925–63. *Critique: Critical Middle Eastern Studies*, 17(1), 41-61. <https://doi.org/10.1080/10669920701862492>
- Paulin, A. (2019). Understanding the Public Apparatus: Opportunity, Dominion, Threat, Smart City *Governance*, 5–38. <https://doi.org/10.1016/b978-0-12-816224-8.00001-7>
- Sayyid, S. (2016). Sekülerizm. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD)*, 2(4).
- Sezen, Y. (1990). *Sosyolojide ve Din Sosyolojisinde Temel Bilgiler ve Tartışmalar*. İstanbul: İFAV Yayınları.
- Subaşı, N. (2017). *Din sosyolojisi*. İstanbul: DEM Yayınları.
- Taş, K. (2007). Din bürokrasisi: Türk toplumunda resmî dinî örgütlenmenin yapısı ve gelişimi. *Tabula Rasa Dergisi*, (7)19, 81-90.
- Tszyaven, T. (2021). Rol pravoslaviya v formirovanii Russkoy kulturno-tsvilizacionnoy identichnosti. *Obshestvo: Filasofiya, İstoriya, Kultura*, 5 (85), 151-156.
- Vergin, N. (2000). *Din, toplum, ve siyasal sistem*. Bağlam Yayıncılık.
- Weber, M. (1978). *Economy and society: An outline of interpretive sociology* (Vol. 2). University of California press.
- Yıldız, M.C. (2000). Dinsel bürokrasinin Türkiye'deki serüvenine kısa bir bakış. *Kamu Hukuku Arşivi*, 3, 2-3. https://scwra.gov.az/az/view/pages/90?menu_id=26
- <https://stratejigelistirme.diyamet.gov.tr/sayfa/57/istatistikler>

EXTENDED SUMMARY

In this study, the Azerbaijan State Committee for Working with Religious Institutions (DKİDK) was discussed within the scope of the bureaucratization of religion policy. In addition to regulating religion-state relations, the functioning of legal/rational and bureaucratic apparatuses within the framework of DKİDK, which is also considered as an example of the state shaping the religious sphere politically and ideologically, has been examined in this direction. In this context, the aim of the study is to clarify the policy of bureaucratization of religion, which connects a hierarchical order in religion-state relations to a legal ground with bureaucratic mechanisms, in the case of DKİDK.

In this context, the legislation of DKİDK was examined in this study and the duties and activities of the institution were discussed. At the same time, the legal status of DKİDK, which defines its scope of duty, has been analyzed in this context. The competence limits of the institution in question, which are determined by the law, on the religious field are also discussed within the scope of the study. In this context, the binding and encompassing aspects of DKİDK, as a bureaucratic apparatus of the state, in shaping the religious sphere were mentioned, and its mission in observing the strategic goals of the political will was tried to be revealed in this direction.

On the other hand, it is seen that DKİDK, which continues its activities with its encompassing nature in shaping the religious field, also clearly draws the place and boundary of this field within the administrative system. In this context, the study also includes the issues of how a strict and hierarchical order between religion and state is provided, protected and maintained by bureaucratic mechanisms. In addition, through the DKİDK, which is also considered as a control mechanism in the study, the decisiveness of the political will on the spiritual field is handled with its rational dimension. Therefore, in the study, DKİDK was also evaluated in terms of mechanics, which carried out the secular transformation process on the religious field and tried to design it. In this context, it is also included in the study that the process of overlapping or transforming between spiritual and material elements is tried to be implemented by the technical staff and related units of DKİDK.

Thus, DKİDK, which keeps its self-actualization capacity and limits as wide as possible with its controlling and directing feature of the social dimensions of the activities of Muslims and all other religious communities, as well as their working dynamics for their internal affairs, also maintains its existence as a political institution of the state. In fact, DKİDK, which maintains its effectiveness with a supervisory and controlling perspective from the field of religious education to the appointment of religious officials, can also be the only authorized institution in the dissemination or, on the contrary, the prevention of all writings and works with religious content. As a matter of fact, as an institution that legally holds the registration right of all religious organizations as a competent authority, it can also decide to dissolve these organizations when necessary. In this context, in this study, compulsory binding situations caused by the policy of religious bureaucratization were also evaluated in terms of religious organizations. Within the walls built with legal boundaries, the boundaries of the freedom area of the religious area have also been tried to be summarized within this framework. Thus, the policy of integration in religion-state relations, which was formed as a result of the bureaucratic strategy developed in a secular order, was tried to be revealed.

In this context, in this study, religion-state relations are also discussed with their historical, conceptual and social dimensions, and the transformational process of the administrative mechanism of the spiritual field developed in modern Azerbaijan is tried to be understood and moved to a more suitable context. So much so that a historical religious administration that binds all Caucasian Muslims is included in the study, and the social status of its establishment purpose and structural feature, which is determined by DKİDK within the framework of political and strategic goals in today's Azerbaijan, is also mentioned.

As a matter of fact, religion-state relations, which maintain their continuity in all systems in the historical process, but revise themselves in line with current conditions each time, have been shaped according to the systemic structure of each state and have been subjected to a process of change and transformation. These relations have developed horizontally or vertically, or in a confrontational or conciliatory way. Social activity and distribution of influence sometimes escalated tensions between the two areas, and sometimes combined them in line with common interests and interests.

This historical development and change process in religion-state relations has also been valid for Azerbaijan. In this context, the study also includes religious institutionalization formations that will unite Muslims under the same roof, in particular the religion of Islam in Azerbaijan, and how this order has undergone a process of change in today's Republic of Azerbaijan has been evaluated within the scope of religious bureaucratization policy. At the same time, it has been tried to touch on the stages and differences between the scope and order of relations between the structures with religious institutional status and the Azerbaijan state, and the religious bureaucratization process, which was later created through the DKİDK.

In this context, in this study, religion, its social and other functions, and the effect of spiritual values on the individual were mentioned in the study, and their social outputs were also discussed, and thus the necessary interactional process between the developing religion and the state was also discussed. While trying to determine the social boundaries of the religious field with different mechanisms, methods and concepts developed in this process, the search for the dimensions of law between the state and the state continued without slowing down. The communicative and interactional process with the religious field has been tried to be continued throughout history for different political reasons. Even in secular systems, religion-state relations, which continue for political stability, sustainability, social order, legitimacy and other similar reasons, are sometimes tried to be managed in an open, closed and sometimes indirect way.

In this context, for Azerbaijan, this process, as an important part of the political field, has remained up-to-date at different stages of history. The fact that religion-state relations following the transformational process, and the fact that it is an important area of a secular order in today's Azerbaijan, remain up-to-date, shows itself with the policy of bureaucratization of religion. In this context, one of the most important reasons that makes the current study up-to-date and remarkable is to what extent it is able to preserve its "social reality" behind the walls built by the bureaucracy, while trying to preserve and maintain its existence, especially in a secular system, under the absolute will of the political sphere and at the same time rationalized by law. In fact, it is now lost.

YARATICI SINIFIN (AR-GE ÇALIŞANLARININ) ÇALIŞMA HAYATLARINA İLİŞKİN DUYGULARI: STRES, KORKU/KAYGI

EMOTIONS OF CREATIVE CLASS (R&D EMPLOYEES) IN RELATION TO THEIR WORKING LIFE: STRES, FEAR/ANXIETY

Mehmet CANSIZ

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi
Sosyoloji Bölümü
mehmetcansiz@nevsehir.edu.tr
ORCID: 0000-0002-8586-5171

Neval KARANFİL

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi
Sosyoloji Bölümü
nevalkaranfil@nevsehir.edu.tr
ORCID: 0000-0002-9220-0397

Ferda ÜSTÜN

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
İşletme Bölümü
ferdakervanci@nevsehir.edu.tr
ORCID: 0000-0002-7397-8048

ÖZ

Geliş Tarihi:
27.02.2023

Kabul Tarihi:
27.03.2023

Yayın Tarihi:
31.03.2023

Anahtar Kelimeler
Yaratıcı sınıf
Ar-Ge çalışanları
Stres
Korku/Kaygı

Keywords
Creative Class,
R&D employees,
Stress,
Fear/Anxiety

Araştırmanın konusunu, Teknoparklarda faaliyet gösteren firmalar ile AR-GE ve tasarım merkezine sahip firmalardaki yaratıcı sınıf üyeleri olan Ar-Ge çalışanlarının çalışma hayatlarındaki stres, korku/kaygı duygularının kaynakları, bunların iş yaşamı ve sosyal yaşama etkileri oluşturmaktadır. Araştırmanın amacı ise Türkiye’de Ar-Ge çalışanlarının çalışma hayatında iş yerleri ile ilişkili duygu durumlarını ortaya koymak ve girişimcilik ekosistemindeki aktörlere etkin politikaların belirlenmesinde yol gösterici olabilecek bilimsel bir altlık sunmaktır. Araştırmada, 2019 yılında yapılan “Türkiye’nin Yenilikçi Sınıfı: Ar-Ge Çalışanları Araştırmasından” elde edilen veri bütünü içerisinde duyularla ilgili derinlemesine görüşme verileri, MAXQDA yazılım programı kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmanın bulguları, düşük düzeyde algılanan stresin motivasyon ve verimlilik üzerinde olumlu etkisi olduğunu; orta ve yüksek düzeyde bu etkinin iletişim sorunları, verimlilik, motivasyonun ve yaratıcılığın azalması şeklinde olumsuz yönde geliştiğini göstermektedir. Algılanan iş stresinin sosyal yaşam üzerindeki etkileri ise olumsuz duygulanım, sağlık sorunları ve sosyal ilişkilerde çatışma şeklinde ortaya çıkmaktadır. Çevresel, örgütsel, sosyal ve bireysel faktörlerden kaynaklanan korkular/kaygılar, iş yaşamı sosyal yaşam üzerinde fazla çalışma, yenilikçiliğin azalması gibi olumsuz, uzmanlık alanında kendini geliştirme, artan motivasyon ve verimlilik gibi olumlu etkilere sahiptir.

ABSTRACT

The subject of this research is the sources of stress, fear/anxiety in the working lives of companies operating in technoparks, defined as a creative class, and R&D employees in companies with R&D and design centers, and their impact on their business and social lives. The aim of the study is to reveal the emotional states of R&D employees in Turkey in relation to their workplace in their working life and to provide a scientific basis that can help stakeholders in the entrepreneurship ecosystem to define effective policies. The data of the study is based on "Innovative Class of Turkey: R&D Employees Research" conducted in 2019. The data collected from in-depth interviews on emotions from the Big Data in question were analyzed in detail using the MAXQDA software program. The results of the study show the positive effect of a low level of perceived stress on motivation and productivity; this effect is shown to be negative at medium and high levels in the form of communication problems, decrease in productivity and motivation, and decrease in creativity. The effects of perceived work stress on social life are having negative feelings and health problems, conflict in social relationships. Fears/anxieties caused by environmental, organizational, social, and individual factors have positive and negative effects on work and social life such as tendency to overwork, decreasing entrepreneurial ability, improving the field by investing in oneself, increasing motivation and productivity at work.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1257150>

Atıf/Cite as: Cansız, M., Karanfil, M. ve Üstün, F. (2023). Yaratıcı sınıfın (AR-GE çalışanlarının) çalışma hayatlarına ilişkin duygular: Stres, korku/kaygı. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 13(1), 768-796.

Giriş

Dünyadaki bilgi toplumuna dönüşümü ele alan sosyal bilimciler 'endüstriyel toplumdan post-endüstriyel topluma geçiş' (Bell, 1973), 'sanayi toplumdan bilgi toplumuna geçiş' (Drucker, 1991, 1994), 'Fordizmden post-fordizme geçiş' (Harvey, 1989), 'ağ toplumu' (Castells, 2005), 'yaratıcı ekonomi' (Florida, 2002a) gibi teorilerle değişim ve dönüşümü açıklamaya çalışmışlardır. Bu değişim ve dönüşüme paralel olarak ülkeler dünya ticaretinden daha çok pay almak için Ar-Ge ve inovasyona daha fazla yatırım yapmaya başlamıştır. Bilgiye dayalı bu yeni dünyada bilgiyi üreten ve etkin şekilde kullanan yeni bir sınıf ortaya çıkmıştır.

Türkiye de 2000'li yıllardan itibaren teknolojiye önem veren ve bu alanda yatırım yapan ülkeler arasında yer almaktadır. Türkiye'de Ar-Ge çalışmalarının yapıldığı en önemli mekanlar teknoparklar ve organize sanayi bölgeleridir. Teknoparktaki Ar-Ge firmaları ve organize sanayi bölgelerinde Ar-Ge merkezi olan firmalar Türkiye'nin teknolojik gelişimine önemli katkılar sağlamaktadır. Bahsi geçen bu yapılarda yaklaşık 150.000 Ar-Ge çalışanı bulunmaktadır.¹ Bu kadar önemli bir sayıya ulaşan Ar-Ge çalışanlarının iş hayatındaki duygularının ele alınması, bunların işe ve sosyal hayatlarına etkilerinin neler olabileceğinin belirlenmesi; yine bu duyguların Türkiye'nin yenilikçilik kapasitesine etkilerinin belirlenmesi önem arz etmektedir. Bu kapsamda, çalışmada Ar-Ge çalışanlarının stres ve korku/kaygı durumları ve bu duyguların çalışanların iş ve sosyal yaşamlarına etkileri ele alınmıştır. Bu çerçevede Ar-Ge personelinin çalıştıkları firmaların özellikleri, kültürleri, kurumsallaşma kapasiteleri önem kazanmaktadır.

Bu çalışmada Ar-Ge çalışanlarının işle ilgili stres düzeyleri ile korku/kaygıların kaynakları ve her iki duygunun da çalışanların iş ve sosyal yaşamlarına etkileri, derinlemesine ve detaylı bir biçimde ele alınmıştır. Böylece çalışma motivasyonu, firmaya duyulan aidiyet, verimlilik, yaratıcılık, çalışanlar arası iletişim, olası hatalarla baş etme yöntemleri ve yabancılaşma gibi hususların stres ve korku/kaygı duygularından etkilenme biçimleri anlaşılmasına çalışılmıştır. Bunlara ek olarak, söz konusu duygulardan sosyal ilişkiler, iletişim ve boş zaman faaliyeti gibi iş dışı alanların etkilenme biçimlerinin de çalışanların çalışma potansiyellerine etkileri ortaya konmaya çalışılmıştır.

Kavramsal Çerçeve

Araştırmanın kavramsal çerçevesini duygular, stres ve korku/kaygı, kavramları oluşturmaktadır.

Duygular

Duygu, hareket halinde bir enerji olup, bireyin yaşam kalitesini önemli oranda etkiler. Korku, kaygı, öfke, üzüntü, keder gibi olumsuz duygular, mutsuzluk ve özgüven eksikliği yaratan, bireyin kendisini ve çevresini olumsuz olarak algılamasına neden olan hislerdir (Çeşitçioğlu, 2003, s. 135–136). Bu çalışmada duygular sadece çalışma hayatı bağlamında ele alınmış ve bunların iş yeri ve sosyal yaşamdaki çıktıları incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışanlar kendisini duygulardan soyutlayamaz fakat geliştireceği yeteneklerle duygularını yöneterek yaşadığı duyguların amaçlarına hizmet etmesini sağlayabilir. Duygular birey farkında olmasa da iş ve sosyal yaşamını etkilemektedir (Akın, 2004, s. 6). Sosyal olarak bireyin hayata bakışını, moralini ve ilişkilerini; iş yaşamında ise yaratıcılık, üretkenlik ve performansını etkiler.

Duyguların bireyler tarafından algılanış biçimi ya da duygulara bakış açıları, sonuçta üretim ve verimlilik üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır. Duygulara ve onların algılanmasına ilişkin çağdaş görüş; duyguların, örgütlerin etkililiğindeki önemli yerine işaret etmektedir. Günümüzde duygular, bireysel iş performansı ve örgütsel verimliliği arttırmada önemli yeri olan ve doğru şekilde yönetilmesine ilişkin yollar aranan örgütsel bir değişken olarak ele alınmaktadır (Poggi ve Germani, 2014).

Stres

Stres, "bireyin, fizik ve sosyal çevredeki uyumsuz koşullar nedeniyle, bedensel ve psikolojik sınırlarının ötesinde harcadığı gayrettir" (Cüceloğlu, 2009). Başka bir tanımda ise stres, organizmanın bedensel ve ruhsal sınırlarının tehdit edilmesi ve zorlanması ile oluşan ve yansımaları psikolojik ve sosyal düzeylerde gösteren bir durum olarak ifade edilmiştir (Tanşu, 2009). Genel olarak araştırmalarda temel stres kaynaklarının; bireysel, çevresel ve örgütsel olarak tasnif edilmeye çalışıldığı görülmektedir (Tanşu, 2009).

¹ <https://www.sanayi.gov.tr/istatistikler/istatistiki-bilgiler>

Bireysel özelliklere bağlı stres biyolojik kökenli olabileceği gibi, yaşam koşullarının ağırlığı ve refah düzeyine bağlı olarak gelişen genel ekonomik yetersizlikler, özellikle temel ihtiyaçların karşılanmasında yaşanan sıkıntılar, kişilik özelliklerinden de kaynaklanabilmektedir (Tanşu, 2009; Ilgar, 2001). Çevresel stres kaynakları arasında fiziksel çevre koşulları (sağlıksız çalışma koşulları) ekonomik sorunlar (hayat pahalılığı, yüksek enflasyon, yarın ne olacak endişesi) siyasi ve politik belirsizlikler (iş hayatında yatırımların azalmasına, yüksek enflasyona, yüksek işsizlik) sosyal ve kültürel değişimlerle birlikte (kentleşme, göç, toplumsal sınıf) teknolojik gelişmeler sayılabilir (Tanşu, 2009; Işıkhani, 2004; Cooper ve Davidson, 1987). Örgütsel stres, iş stresi veya meslek stresi olarak da adlandırılmaktadır (Barutçugil, 2004). İş stresi işyerinde, işle ilgili faktörlerle ilgili olarak veya iş faaliyetlerindeki değişiklikler nedeniyle ortaya çıkmaktadır (Ratnawat, Jha, 2014).

İş yaşamında örgütsel stres nedenleri çeşitli araştırmacılar tarafından farklı şekillerde ele alınmıştır. Luthans (1992) örgütsel stresin nedenlerini örgütsel politikalar, örgütün yapısal özellikleri, fiziksel koşullar ve örgütsel süreçler olarak dört grupta sınıflandırmıştır. Yılmaz ve Ekici (2006) ise örgütsel stres kaynaklarını; işin özellikleriyle ilgili, örgütsel rolle ilgili, işteki ilişkilerle ilgili, örgüt yapısı ve iklimi ile ilgili ve insan kaynakları yönetimi uygulamaları ile ilgili olarak beş başlık altında incelemiştir.

Her işletme faaliyet alanına, kullandığı teknolojiye, çevresel koşullara, fiziksel koşullara, üyelerinin örgüt içindeki pozisyon, deneyim ve eğilimlerine, örgüt içi çatışmalara, örgütsel yapıya, politikalara, süreçlere, iklime ve diğer etmenlere göre örgütsel stres kaynakları üretebilmektedir (Akmel, 1992, s. 107). Yine aşırı veya yetersiz işyükü, vardiyalı çalışma düzeni, otomasyon, zaman baskısı ve işte tehlike unsurunun varlığı (Ivancevich ve Matteson, 1996, s. 652) zaman baskısı (Yamuç ve Türker, 2015) çalışanları strese sokabilmektedir.

Kaygı/Korku

İş yaşamında sıklıkla karşılaşılan, olumsuz duygular arasında kendisine yer bulan ve bu çalışmanın temel kavramları arasında yer alan kaygı (anksiyete) sözcüğünün kökü eski Yunanca “anxios” olup endişe, korku, merak anlamına gelmektedir (Köknal, 1998). Özellikle iş yaşamında bireysel ve örgütsel amaçlara ulaşmada, işin daha iyi ve nitelikli bir şekilde yapılmasında, çalışan ve yöneticilerle ilişkilerin düzenlenmesinde uygun düzeydeki kaygı işlevsel bir katkı sağlayacaktır. Kaygıya bağlı uyarılmışlık belirli bir aralıkta performansı olumlu etkilerken (Baykal, 2020, s. 71) aşırı kaygı, bireylerin hem fiziksel hem de zihinsel sağlığına zarar verebilmektedir (Zhou vd., 2018, s. 75). Özellikle tehlikeli ve yüksek konsantrasyon gerektiren işlerde, yüksek düzeyde yaşanacak kaygı, çalışanın problem çözme becerisini azaltacak ve performansını olumsuz şekilde etkileyecektir. Süregelen aşırı kaygılar düşük iş verimliliği (Zhou vd., (2018) ve motivasyona neden olurken; sosyal ilişkilerde de bozulmalar yaratacaktır (Baykal, 2020). Bu duygunun etkin şekilde yönetilmesi ise çalışanın iş ve sosyal yaşam kalitesini ve motivasyonunu artırıcı bir etkiye sahip olacaktır. Literatürde kaygı ile yaşam doyum arasındaki negatif ilişkiyi doğrulayan çalışmalar bulunmaktadır (Yu vd., 2020; Evren vd., 2020; Lombardo vd., 2018; Ghazwin vd. 2016).

Kaygı, korku ve iş stresi birbirinden farklı kavramlar olmasına rağmen sıklıkla birbirinin yerine kullanılmaktadır. Özellikle kaygının en çok benzetildiği ya da karıştırıldığı kavram korku kavramıdır (Dağ, 1999, s. 188). Öyle ki, Freud da nesnel kaygıyı korku ile eş anlamda kullanmaktadır (Spielberger, 1966). Kişi karşı karşıya kaldığı herhangi bir şeyi ya da olayı tehdit olarak algılayorsa bu korkuyu doğurur (Özer, 2008, s. 11). Literatürde kaygının nesnesinin belirsiz olduğu belirtilmesine rağmen (Budak, 2000, s. 437); durum ya da olayın fiziksel tehdit unsuru oluşturması halinde korku olarak değerlendirildiği ifade edilmektedir (Özer, 2008, s. 11).

Literatür tanımlamaları ve anlamları farklı olan korku ve kaygı kavramları katılımcılar tarafından birbiri yerine kullanıldığından, araştırmanın kavramsal çerçevesinde ve analiz sürecinde farklı iki kavram olarak değil birlikte kullanılmıştır. Literatürde yer alan kavram tanımlarından hareketle, çalışmada korku/kaygı kavramları ise başarısızlığa ve iş kaybetmeye neden olabilecek örgütsel, sektörel ve ulusal koşullara dayanan olası tehditlerden kaynaklanan huzursuzluk, çekinme veya endişe halidir.

Literatür Taraması

Florida (2002), “Yaratıcı Sınıfın Yükselişi” adlı çalışmasıyla ilk kez yaratıcı sınıf kavramını kullanarak ekonomik kalkınmada bu sınıfın önemini ortaya koymuştur. Daha sonraki çalışmalarında Florida (2005), yaratıcı çağın yaratıcı ekonominin ortaya çıkardığı temel sorunların başında konut sıkıntısının geldiğini, bunu trafik sıkışıklığı ve ulaşım/erişim problemi, derinleşen kentsel ve gelir eşitsizlikleri ile stres ve kaygı gibi psikolojik bozuklukların

izlediğini belirtmektedir. Yine Florida (2005, s. 295-297), insanların stresli ve kaygılı olduğunda yaratıcı olmasının mümkün olmadığını, stres ve kaygının yaratıcılığı sektöre uğrattığını, verimliliği azalttığını ve insanların yaratıcı sermayelerini kullanmasına engel olarak onlara zarar verdiğini belirtmektedir. Yaratıcılık daha az stres ve kaygının olduğu, insanların “odaklanabildikleri” ve “dikkatlerini dağıtan unsurların minimize” olduğu ortamlarda yoğunlaşma ve dinginlikle ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda tüm firmalar stres ve kaygıyı azaltma ve iş yaşamının kalitesini artırma yönünde adımlar atmaktadır. Bahsi geçen yaratıcı sınıfın bilgi ve becerilerini etkin şekilde kullanabilmesi ise ancak fiziksel, bilişsel ve duyuşsal olarak bütün olması ile mümkündür.

Yapılan araştırmalar iş stresinin çalışanı fizyolojik, psikolojik ve davranışsal düzeylerde etkilediğine işaret etmektedir (Tanşu, 2009). Maruz kalınan iş stresinin fiziksel sağlığı bozarak birçok hastalığı tetiklediği (Baltaş, 2002, s. 40) psikolojik olarak ise; çalışmada kaygı, depresyon, huzursuzluk geçimsizlik ve tükenme hali yarattığı bilinmektedir (Baytar, 2010; Murphy, 1995, s. 41). Stresin kişideki davranışsal olarak göstergeleri ise kırıncı davranma, sigara, alkol ve uyuşturucu bağımlılığı, uykusuzluk veya aşırı uyku ve isabetsiz kararlar olarak görülmektedir (Baltaş ve Baltaş, 2010). Stresin örgütsel düzeydeki etkilerini inceleyen araştırmalar ise stresin örgütlerin etkinlik ve verimliliklerini azaltan, önemli maddi kayıplara neden olan bir unsur olduğunu ortaya koymaktadır (Albrecht, 1993, s. 155).

Yine son zamanlarda yapılan çalışmalarda iş stresinin çalışanların tükenmişlik düzeyini (Wu, Ren, Wang ve Xiong, 2021; Loeff, Cornet, embregts, vd., 2018) işten ayrılma niyetlerini (Fasbenger, Heijden ve Grimshaw, 2018) artırdığı belirtilmektedir. Buna karşın iş stresi çalışanların ruh sağlıklarını etkileyerek iş tatmin düzeylerini (Fasbenger vd., 2018; Dodanwala, Shrestha ve Santoso, 2021; Moghadam, Moosazadeh, Mohammadyan, vd., 2016) iş verimliliklerini (Gökmen ve Yıldız, 2021) ve kişisel başarı duygusunu düşürdüğüne işaret etmektedir (Lambert, Kureysi, Frank vd., 2018). Yine iş stres ile iş-aile yaşam çatışması (Üstün ve Ersolak, 2019; Parasuraman ve Simmers, 2001; Greenhaus ve Beutell, 1985), fizik ve ruh sağlığı (Fasbenger vd., 2018; Dodanwala ve Santoso, 2021; Moghadam, Moosazadeh, Mohammadyan, vd., 2016), güvenlik davranışı arasında negatif ilişki olduğunu göstermektedir.

Stresin iş yaşamı üzerindeki etkilerini inceleyen bazı çalışmalar, zaman baskısının ve iş yerindeki çatışmanın varlığına işaret etmektedir. Örneğin Yamuç ve Türker (2015) yüksek teknolojinin hakim olduğu bir sektörde, 44 beyaz yakalı çalışan ile gerçekleştirdiği çalışmada, beyaz yakalıların zaman baskısı sebebi ile işe tam olarak odaklanamadıklarını ve bunun kendilerinde stres yarattığını ortaya koymuştur. Aktay (2019) ise teknopark mühendisleri üzerine gerçekleştirdiği çalışmada katılımcıların yüksek düzeyde çatışma yaşadığını belirtmektedir.

Timuroğlu ve Çakır (2014) girişimciler üzerine yaptığı çalışmada stres, uykusuzluk gibi etmenlerin girişimciyi hem fiziksel hem de psikolojik olarak yıpratmışlığı ifade etmektedir. Aydın (2008) örgütlerde stresle ilgili hastalıkların her geçen gün arttığını, ayrıca örgüt üyelerinin birinde görülen stresin diğerini de olumsuz etkilediğini belirtmektedir. Bu durum ise çalışanların verimlilik, performans ve iş doyum düzeylerinin önemli ölçüde düşmesine, işe devamsızlık göstermelerine neden olmaktadır.

Yine literatürde iş stresinin sosyal yaşama olumsuz etkileri bağlamında ele alınan aile-iş çatışması, iş nedeniyle kişilerin ailelerine yeterli vakit ayıramamaları ve aile içinde huzursuzluk yaşanmasını ifade etmektedir (Yigit, 2018). Literatürde ilgili çatışmayı ele alan çeşitli çalışmalar bulunmaktadır (Greenhaus ve Beutell, 1985; Parasuraman ve Simmers, 2001). Benzer şekilde Üstün ve Ersolak (2019) yine Teknopark ve Ar-GE çalışanları gibi bilgi işçisi olan akademisyenler üzerine yürüttükleri çalışmada iş-aile çatışmasının çalışanın zihinsel anlamda dayanıklılığı, bağlılığı ve yoğunlaşması önünde engel teşkil ettiğini tespit etmiştir.

Gelecekle ilgili belirsizliklerden kaynaklanan kaygılara değinen çalışmalara bir örnek olarak Aykan (2019) teknopark çalışanlarının nicel iş güvencesizliğinin düşük nitel iş güvencesizliğinin orta seviyede olduğunu tespit etmiştir. Niceliksel iş güvencesizliği işin geleceği ile ilgili çalışanın kaygı duyması iken (Seçer, 2009, s.309); niteliksel iş güvencesizliği kişinin işinde yükselme, maaş artışı, kariyer imkanları gibi işin önemli özellikleri ile ilgili ayırt edilen tehlike ya da belirsizlikleri vurgulamaktadır (Van Wyk ve Pienaar, 2008, s. 54).

Yıldırım, Tektüfekçi & Çukacı (2004)'de çalışmada benzer şekilde iç ve dış çevrede var olan belirsizliklerin çalışanlarda kaygı uyandırdığını tespit etmiştir. Bu bağlamda özellikle işsiz kalma ve yeni bir iş bulmaya ilişkin kaygılar bireysel nitelik ve yeteneklerden bağımsız şekilde ortaya çıkabilmektedir. Griep vd., (2016) çalışmada

benzer şekilde iş güvencesizliği algısı yüksek çalışanların işsiz kalma kaygısı taşıması nedeniyle yüksek işsizlik oranlarından olumsuz yönde etkileneceğini belirtmektedir.

Araştırmanın Konusu ve Amacı

Araştırmanın konusunu, Türkiye’de yenilikçi sınıfın üyelerinden olan teknopark ve Ar-Ge çalışanlarının işe ilişkin stres ve korku/kaygı duygularının iş temelli kaynakları ile bu duyguların çalışanların iş yaşamları ve sosyal yaşamları üzerindeki etkileri oluşturmaktadır. Stres ve korkuların/kaygıların söz konusu olumlu etkileri iş yaşamında motivasyon ve verimlilikte artış, daha fazla çalışarak kendini geliştirme; olumsuz etkileri ise motivasyon ve verimlilikte azalma, hızlı karar alma ve hata yapma, yaratıcılık ve bireysel girişimde kısıt olarak sınıflandırılmıştır. Stres ve korkuların/kaygıların sosyal yaşamdaki etkileri ise söz konusu duygulardan kaynaklanan sağlık sorunları, sosyal ilişkilerde çatışma eğilimi ve sosyal faaliyetlerin azalmasını içermektedir.

Araştırma mikro boyutta çalışma koşulları, çalışanlar arası iletişim, mezo boyutta örgütsel faktörler, makro boyutta ise sektörün ve girişimcilik ekosisteminin koşullarının çalışanların duygularını üzerindeki etkilerini ele almayı amaçlamaktadır. Bu noktadan hareketle, sektörün ve girişimcilik ekosisteminde stres ve korkuların/kaygıların çalışanların verimlilik ve çalışma kapasitelerini ne yönde etkilediği tartışılmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Makalede yer alan verinin temelini, 2019 yılında İstanbul, Ankara, İzmir, Tekirdağ, Kocaeli, Sakarya, Bursa, Manisa, Denizli, Kayseri, Konya, Eskişehir, Antalya ve Mersin illerinde gerçekleştirilen, “Türkiye’nin Yenilikçi Sınıfı: Ar- Ge Çalışanları”² araştırması oluşturmaktadır. Söz konusu çalışmanın araştırma deseni, yakınsayan paralel karma yöntem desenidir. Araştırmada örneklem belirleme tekniği olarak kotalı örneklem tekniği kullanılmıştır. Bu aşamada örneklem temsil oranı göz önünde bulundurularak cinsiyet, yaş, eğitim durumu, faaliyet gösterilen bölge ve il grubu, firmadaki pozisyon ve deneyim gibi çeşitli kotalar ile sınırlandırılmıştır. Bu şekilde oluşturulan örneklem grubunu yukarıda adı geçen 14 ilde faaliyet gösteren 1.352 Ar- Ge çalışanı oluşturmaktadır. Araştırmada, veri toplama tekniği olarak anket ve derinlemesine yüz yüze görüşme kullanılmıştır. Örneklem grubunun tamamı ile (1.352) anket ve bunların içerisinde 255 kişilik bir örneklem grubu ile de eşzamanlı olarak anket ve derinlemesine yüz yüze görüşme gerçekleştirilmiştir. Söz konusu veri toplama araçları ile yenilikçi sınıfın bir parçasını oluşturan Ar-Ge çalışanlarının demografik, ekonomik, sosyal ve kültürel özellikleri ile teknoloji, tolerans, göç, yetenek, toplumsal cinsiyet, duygular, çalışma hayatı ve girişimcilik konularındaki sahip oldukları tecrübe ile firma, işyeri bölgesi ve yaşanan kentin yukarıdaki hususlara etkileri konularındaki görüşlerine yönelik veri elde edilmiştir.

Girişimci sınıfın üyeleri olan Ar-Ge çalışanlarının işe ilişkin stres ve korku/kaygı gibi duygularını ve bu duyguların çalışanların iş yaşamları, sosyal yaşamları üzerindeki etkilerini ele almayı amaçlayan bu makalede ise, yukarıda bahsi geçen araştırmada elde edilen veri bütününden, Tablo 1’de yer alan görüşme sorularına verilen cevaplar MAXQDA veri analiz yazılım programından faydalanılarak incelenmiştir. Elde edilen bulgulardan hareketle, söz konusu duyguların nedenlerinin, çalışanların iş ve sosyal yaşamlarına etkilerinin ve Ar-Ge çalışanları özelinde yenilikçi sınıfın sektörel koşulları duygular bağlamında algılama biçimleri anlaşılmasına çalışılmıştır.

Tablo 1: Görüşme Soruları

Analiz Konusu	Görüşme Soruları
Stres	Yaptığımız işin stres düzeyi nedir? B) İş yerinizdeki stres düzeyi sizde bir duygusal değişikliğe neden olmakta mıdır? C) Ne tür değişimler yaşamaktasınız? D) Bu durum sizin iş yapma kapasitenizi ve hayatınızı nasıl etkilemektedir?

² Söz konusu araştırma Kalkınma Bakanlığı ve Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından OSB’lerde Teknoloji Geliştirme Projesi Kapsamında yürütülmüştür. İstanbul, Ankara, İzmir, Tekirdağ, Kocaeli, Sakarya, Bursa, Manisa, Denizli, Kayseri, Konya, Eskişehir, Antalya ve Mersin illerinde 1.352 anket ve 255 mülakat çalışması yapılmıştır.

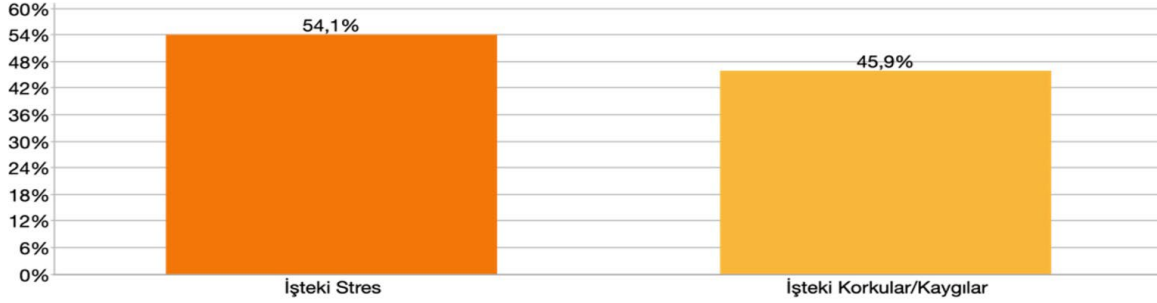

Korku/Kaygı

İş yerinde başarısız olma, işini kaybetme korkularınız/kaygılarınız var mı? B) Korkularınızın/Kaygılarınızın kaynağı nedir? C) Bu durum sizin iş ve sosyal hayatınızı nasıl etkilemektedir?

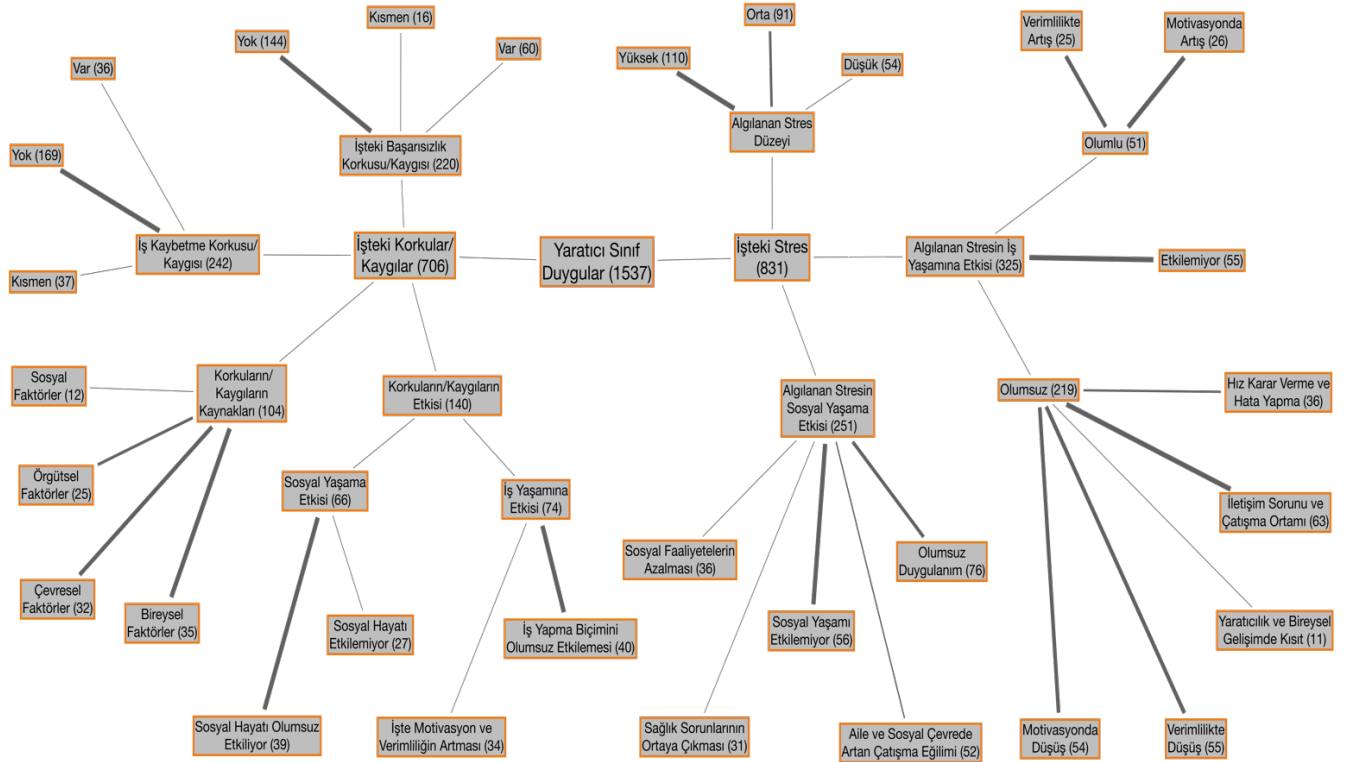
Bulgular

Grafik 1: Duygular Kod Dağılımı

Derinlemesine yüz yüze görüşme gerçekleştirilen 255 katılımcının araştırma kapsamında seçilen görüşme sorularına verdiği yanıtların üç aşamalı kodlanmasından elde edilen 1.537 kodun stres (831 kod) ve korkular/kaygılardan (706) oluşan temalar ve bunların alt kodlarının anlam haritası Şekil 1’de; temaların yüzdesel dağılımları ise Grafik 1’de yer almaktadır.

Şekil 1: Ar-Ge Çalışanların İş Yaşamındaki Stres ve Korkular/Kaygılara İlişkin Düşüncelerinin Genel Haritası

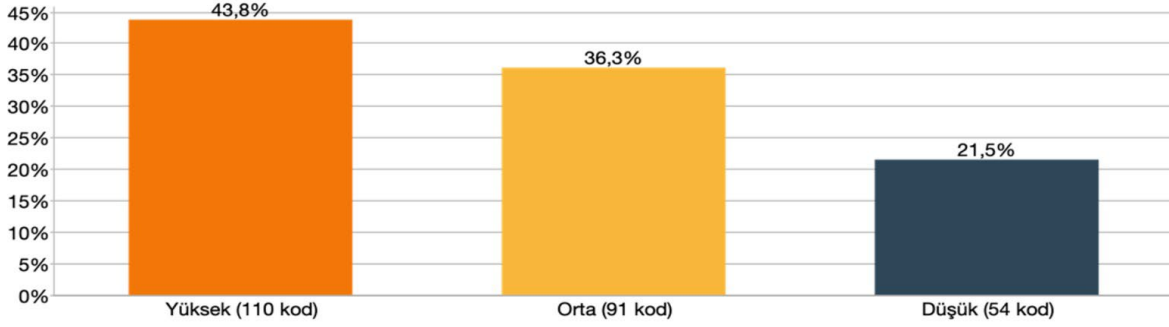
Ar-Ge çalışanlarının iş yaşamına ilişkin duygularının genel kod haritası; ‘İsteki stres’ (831) temasının alt kodları olan ‘Alılanan stres düzeyi’ (325) ve bu stresin iş yaşamına (325) ve sosyal yaşama (251) etkileri ile ‘İsteki

korkular/kaygılar' (706) temasının alt kodları olan işteki başarısızlık (220) ve iş kaybetme (242) korkusu/kaygısı, bu kaygıların kaynakları (104) ile iş yaşamına (74) ve sosyal yaşama (66) etkilerinden oluşmaktadır.

İşe İlişkin Algılanan Stres

İş yaşamına ilişkin stres, katılımcıların yaptıkları iş ve iş yerinde algıladıkları stres düzeyi ile ilgili tanımlamalarını içermektedir. Elde edilen yüksek, orta ve düşük stres düzeylerini içeren kod dağılımları yüzdesel olarak Grafik 2'de detaylandırılmıştır.

Grafik 2: Algılanan Stres Düzeyi

Katılımcıların iş yerine ilişkin algıladıkları stres düzeyi, en fazla %43,8 ile yüksek düzey (110 kod), %36,3 ile orta düzey (91 kod) olarak öne çıkmaktadır. Düşük stres düzeyi (54 kod) ise %21,5 ile en az dile getirilen stres düzeyidir.

Katılımcıların işe ilişkin algıladıkları stres düzeyi tanımlamalarında özellikle orta ve yüksek düzey stresin nedenleri ile ilgili öne çıkan unsurların başında zaman baskısı, denetim mekanizmaları ve rekabet şartları gibi girişimcilik ekosisteminin genel koşulları gelmektedir. Zaman baskısı, diğer bir deyişle işi/ürünü zamanında yetiştirme zorunluluğu stresle ilintili olarak en sık tekrar eden anlam kodları arasında yer almaktadır. İşin sonuçlanması için belirlenen zaman sınırı çalışanlar üzerinde 'iş yetiştirmek' le ilgili bir baskı oluşturmakta ve bu baskının da süreklilik arz etmesi bir stres kaynağına dönüşmektedir.

Dönemsel olarak iniş ve çıkışlara sahip bir stres düzeyi var yaptığımız işin.10 üzerinden 8 diyebiliriz çünkü her zaman deadlinelarla çalışıyoruz. (1586_Denizli)

Genel olarak stresli bir iş. İşin yetişmesi lazım, insanların baskısı var, bazen sorunlar çıkıyor ve yetiştiremiyorsunuz. Daba çok yetiştirme kısmında bir stres yaşıyorsunuz (0286_Istanbul)

İşe ilişkin algılanan stresin diğer nedenleri arasında müşteri/kullanıcı beklentileri, işlenen verinin hassaslığı ve bunların paralelinde kullanıcıya karşı duyulan sorumluluk gelmektedir. Olası bir hatanın önemli sonuçları olacağına yönelik algı, çalışanlar tarafından sektördeki rekabet şartları da göz önünde bulundurulduğunda, işlerinin ve dolayısıyla sektörün 'hata kaldırmadığı' fikrini doğrulamaktadır. Söz konusu koşullar çalışanların işleri ile ilgili olarak daha fazla sorumluluk altında olduklarını düşünmelerine ve algıladıkları stresin daha yüksek olmasına neden olabilmektedir.

Bazen çok yüksek oluyor. Sebebi, kullanıcılar sizden çok fazla şey bekliyor; siz de kullanıcılara karşı kendinizi, ürününüze karşı sorumlu hissediyorsunuz. Zaman sıkışıklığı oluyor... Bazen rakiplerinizi sizden önce ürününü çıkarıyorlar. Siz de ona yetişmek için ister istemez strese giriyorsunuz (0295_Kocaeli).

Stres düzeyi, sağlık sektörüne yazılım ürettiğiniz için yüksek. Bu konu ile mevzuatlar, kriterler sürekli değişiyor... Devlet tarafından yaptırımı olduğu için stresli; zamanında yetişmesi gerekir... hata yapmamanız gerekir. (0972_Bursa).

Ciddi stresli bir iş yapıyoruz. Ciddi sorumluluk gerektiren bir iş yapıyoruz. Çünkü insanların verileriyle işlem yapıyorsunuz. İşin güvenlik tarafı var, mahrem tarafı var, ciddi sorumluluktan bahsediyoruz. (1209_Sakarya).

Yapılan işin çeşitli iç veya dış mekanizmalarca denetlenmesi ve son kullanıcı ile buluşması süreçlerinin getirdiği zorunluluklar çalışanların, sektörel koşulların hata yapma esnekliği sunmadığı fikrini güçlendirmektedir. Üretim

aşamasında aktif olan iç denetim mekanizmaları, olası bir hatanın önemli aksaklıklara neden olabildiğini önleme amacıyla yapılan işin sürekli denetlenmesi ve başkalarından onay alınması zorunluluğunu ortaya çıkaran, kullanıcı/müşteri beklentilerinin karşılanmasına yönelik bir mekanizmadır.

Çok stresli. Yani biz bir kere e-ticaret işi yapıyoruz. Yazdığım her satırda hatanın olup olmadığını kontrol etmem gerekiyor ve bunu sadece ben yapıyorum. Benim takım arkadaşlarım da benim yazdığım kodu kontrol etmek ve en az iki kişiden onay almak zorundayım ben... Bunun gereğesi, biz büyük bilgisayarlarda çalışıyoruz. Benim yanlış yazdığım bir satır, sistemin bir daba çalışmamasına sebep oluyor... Eğer o soruna ben iki saat içerisinde müdahale edemezsem, benim maaşımdan kesilir mesela. (2290_Istanbul).

Yapılan işi/ürünü denetleyen dış denetim mekanizmaları ise projelerin kabulü, yasal çerçevelerin bağlayıcılığı, sağlanan ürünün uygunluğu/doğruluğu gibi noktalarda etkili olmaktadır. Söz konusu dış mekanizmaları, ağırlıklı olarak projelerin kabulü ve sürdürülmesi noktasında devreye giren kurumları içermektedir. Bu kurumlara hesap vermenin ve denetlemelerde gerekli koşulları sağlayabilmenin getirdiği sorumluluklar çalışanlar tarafından bir başka stres kaynağı olarak işaret edilmiştir.

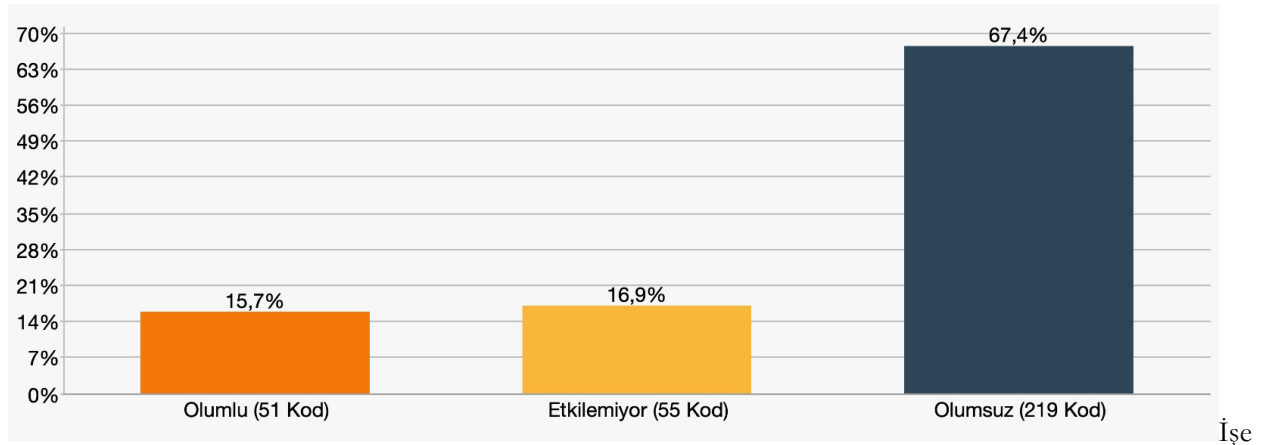
Çok yüksek... Bu işin kabulü için projeler birtakım kamudaki görevli profesör, doçentler tarafından gözlemleniyor. Onaylanıyor, onaylanmıyor. Tabii proje yazdığımız zaman bir de bunun incelemesini düşünüyorsunuz (0167_Denizli)

Yüksek. Bayağı yüksek. Projeler olduğu için sürekli ya sanayiye ya Sanayi Bakanlığı sadece Sanayi Bakanlığı demeyelim bakanlıklarla ya da TÜBİTAK'la ve benzeri kurumlarla sürekli bağlantı halindeyiz... belirli açıklamalarda bulunuyoruz. Bunların zaten sorumluluğu çok yüksek. Üstüne bir de zaman sıkıntısı iş stresi eklenince çok yüksek oluyor (1995_Kocaeli).

Bu çerçevede, işe ilişkin algılanan stresin temel kaynaklarının işin yetiştirilmesi, müşteri ilişkilerinin yönetilmesi ve işlerin denetlenmesi konuları olduğu söylenebilir. Söz konusu stres kaynaklarının ortak niteliği, her birinin öncelikli olarak üretim süreçlerinin birer aşaması olmasıdır. Bunun başlıca nedenlerinden biri, Türkiye’de Ar-Ge çalışanlarının Ar-Ge ve yenilikçilik süreçlerinden ziyade önemli ölçüde üretim, tedarik ve son kullanıcıya ürünün teslimi süreçlerinde faaliyet göstermeleri olabilir. Kurumsal ve kurumsal olmayan firmalarda farklılık gösteren bu durum, Ar-Ge’nin doğası gereği üretimle bir arada çalışan Ar-Ge çalışanlarının daha çok üretimdeki görevlerini yerine getirdiğini düşündürmektedir. Bu noktadan hareketle, Türk sanayisinin uzun vadeli Ar-Ge çalışmalarından ziyade daha kısa vadeli inovasyona yönelik projelere odaklanan bir yapıya sahip olduğu söylenebilir.

İşe İlişkin Algılanan Stresin İş Yaşamına Üzerindeki Etkileri

Grafik 3: Algılanan Stresin İş Yaşamına Etkisi

İşe ilişkin algılanan stresin iş yaşamına etkisi ele alındığında, kod dağılımı %67,4 ile ilk sırada ‘olumsuz’ (219 kod) etkiler üzerine yoğunlaşmaktadır; bunu %16,9 ile ‘etkilemiyor’ (55 kod) izlerken; %15,7’lik bir oran ise stresin iş

yaşamına ‘olumlu’ (51 kod) etkisine işaret etmektedir. Grafik 3’te yer alan dağılımların detaylı verisini içeren, algılanan stresin iş yaşamına olumlu etkileri Grafik 4’te ve olumsuz etkileri ise Grafik 5’da yer almaktadır.

Tablo 2: Algılanan Stres Düzeyinin İş Yaşamına Etkisi- I

	Stres Düzeyi Düşük = 1	Stres Düzeyi Orta = 1	Stres Düzeyi Yüksek = 1	Toplam
ANALİZ KODLAR				
Duygular				
İşteki Stres				
Algılanan Stresin İş Yaşamına Etkisi				
> Olumlu	17,6%	15,5%	15,7%	15,9%
> Olumsuz	47,1%	67,0%	73,5%	67,2%
> Etkilemiyor	35,3%	17,5%	10,8%	16,9%
Σ TOPLAM	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
# N = Belgeler	54 (21,5%)	91 (36,3%)	110 (43,8%)	251 (100,0%)

Stres düzeylerinin iş yaşamı üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri ile etkisiz olma durumunu gösteren Tablo 2’de, düşük (%47,1), orta (%67,0) ve yüksek (%73,5) olmak üzere tüm stres düzeylerinin en fazla olumsuz etkide yoğunlaştığı görülmektedir. Diğer bir deyişle, işe ilişkin algılanan stres hangi düzeyde olursa olsun, iş yaşamını en fazla olumsuz etkileyen bir unsur olarak kabul edilmektedir.

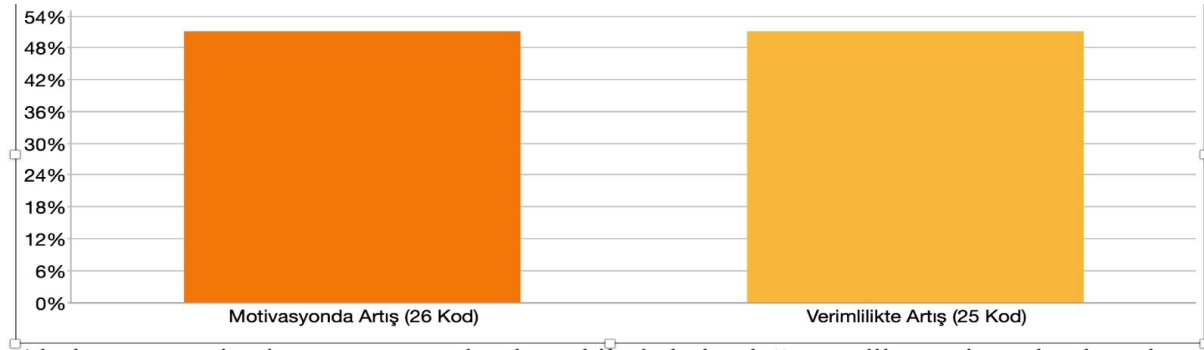
Katılımcıların bir kısmı stresi olumlu görürken (51 katılımcı), büyük bir çoğunluğu (219 katılımcı) ise bu stresi iş yaşamı üzerinde olumsuz etkiye sahip olan bir unsur olarak algılamaktadır. Dolayısıyla, algılanan stres düzeyinin düşük veya orta seviyede olması, stresin iş üzerindeki olumlu etkisine neden olurken stres düzeyinin çok yüksek olduğu durumlarda stresin, ziyade olumsuz etkileri olan bir unsur haline geldiği söylenebilir.

Üzerinizde belli bir baskı olması, belli bir stres seviyesi olması insanı motive eden, zorlayan, çalıştıran bir şey. Ama bu gerçekten tahammül edilemez bir boyuta eriştiği durumda bu sefer sizi düşüren de bir şey. (1208_Istanbul).

Stresin belli oranda çalışmaya,... tetiklemeye faydası olduğunu düşünüyorum ama belli bir şeyin üstüne geçtiğinde... enerjimi buraya tüketerek verimsiz olmamalı sağlıyor. (0079_Izmir).

Algılanan Stresin İş Yaşamına Olumlu Etkileri.

Grafik 4: Algılanan Stresin İş Yaşamına Olumlu Etkileri

Algılanan stresin iş yaşamına olumlu etkileri bulunduğunu dile getiren katılımcıların cevaplarında tekrar eden kod dağılımları Grafik 4’te yer aldığı üzere, söz konusu stresin katılımcıların çalışma motivasyonuna katkısı olduğu (‘motivasyonda artış’) ve verimliliklerini arttırdığı (‘verimlilikte artış’) yönündedir.

‘Motivasyonda Artış’

İşe ilişkin stresin iş yaşamında motive edici etkisi olduğunu dile getiren katılımcılar, söz konusu motivasyonu kendilerini zorlayarak daha yapıcı hale getiren, iş yapma kapasitelerini artıran ve işe yoğunlaşmalarını sağlayan bir araç olarak algılamaktadır.

İş yapma kapasitemi daha da geliştiriyor aslında... Daha da yoğun şeyler altında çalışmak insanı çok yoruyor, biraz yıpratıyor ama insanı güçlendiriyor. (1951_Mersin).

Üzerinizde belli bir baskı olması, belli bir stres seviyesi olması insanı motive eden, zorlayan, çalıştıran bir şey. Ama bu gerçekten tabammül edilemez bir boyuta eriştiği durumda bu sefer sizi düşüren de bir şey. (1208_Istanbul: 91 - 91 (0)).

Tablo 3: Algılanan Stres Düzeyi ile Motivasyon İlişkisi

	Stres Düzeyi Düşük = 1	Stres Düzeyi Orta = 1	Stres Düzeyi Yüksek = 1	Toplam
ANALİZ KODLAR				
Duygular				
İstekli Stres				
Algılanan Stresin İş Yaşamına Etkisi				
Olumlu				
Motivasyonda Artış	20,0%	28,0%	52,0%	100,0%
TOPLAM	20,0%	28,0%	52,0%	100,0%
# N = Belgeler	54 (21,5%)	91 (36,3%)	110 (43,8%)	251 (100,0%)

İş yerinde algılanan stresin motivasyonu arttıran bir unsur olarak görülmesi, algılanan stres düzeyine bağlıdır. Tablo3'teki veri incelendiğinde motivasyon artışı olduğunu söyleyen katılımcıların %52'si bu motivasyonun kaynağını yüksek stres olarak görürken, %28'i orta, %20'si ise düşük stres düzeyi olarak görmektedir. Algılanan stres düzeyi ile motivasyon artışı arasında bu veri çerçevesinde pozitif bir ilişki olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim bazı katılımcılar yüksek stresin motivasyonlarını arttırdığını ifade etmiştir:

Stres motive eder, daha yapıcı hale getirir. (1611_Konya).

[Stres] daha fazla yoğunlaşmama sebebiyet vermekte. Yani artı yönde etkilemekte. (0932_Denizli).

Stresin belli oranda çalışmaya,... tetiklemeye faydası olduğunu düşünüyorum ama belli bir şeyin üstüne geçtiğinde... enerjimi buraya tüketerek verimsiz olmamalı sağlıyor. (0079_Izmir: 93 - 94 (0)).

İşe ilişkin algılanan stresin çalışma motivasyonunu arttırmasının yanı sıra işin ve sektörün rekabetçi yapısı da bu motivasyona katkı sağlamaktadır. Ayrıca stresin girişimcilik ekosistemini destekler biçimde çalışanları yenilikçiliğe ve konfor alanından çıkarak yeni işler yapmaya yönelten bir araç olduğu da söylenebilir.

[Stres] yenilikçiliğe sevk ediyor... Çünkü... rakiplerinizden bir adım önünde olma isteği duyuyorsunuz ki satış yapabilesiniz, bir şey geliştirebilesiniz... (1638_Mersin).

Konfor alanından dışarıya çıkmaya itiyor... Daha büyük meydan okumalar, daha büyük projeler, daha işe yarar işler yapmayı istiyorum (1739_Eskişehir).

Verimlilikte Artış

Algılanan stresin iş yaşamına yönelik olumlu etkilerinin alt kodlarının bir diğerini teşkil eden 'verimlilikte artış' kodudur. Katılımcılar, işe ilişkin stresin artırdığı verimliliği daha kısa zamanda daha fazla çalışmayı da kapsayan iş yapma kapasitesinde artış şeklinde tanımlamıştır.

[Stres] olumlu yönde etkiler yani daha çok iş yapma isteği doğurur. (2032_Ankara).

Aslında stresli olduğum zamanlarda daha fazla çalıştığımı gördüm... Daha kısa zamanda daha çok iş bitiriyorum (2112_Ankara).

Verimlilikte artışın, özellikle zaman baskısı altında çalışıldığı dönemlerde, işin yetiştirilmesi zorunluluğu ve işte başarısız olmamak veya iş kaybetmemek amacına paralel olarak yoğun biçimde ortaya çıktığı söylenebilir. Diğer bir deyişle, stres kaynağı olarak algılanan zaman baskısı, sektörel zorunluluklar sonucu çalışanların verimliliğini arttıran bir unsura dönüşebilmektedir.

%90'nun üzerine çıkıyor zamanım yetmediğinde... Stres olumlu etkiliyor eninde sonunda işi yetiştiriyorum (1457_Mersin).

Sonunda bundan çıkabilirsek olumlu... Stresle baş edebilmeyi öğrenmiş oluyorsunuz. Ama strese baş edemezseniz zaten bulunduğunuz pozisyonda olmadan kapı dışarı ederler yani (2104_Ankara).

Tablo 4: Algılanan Stres Düzeyi ve Verimlilik İlişkisi

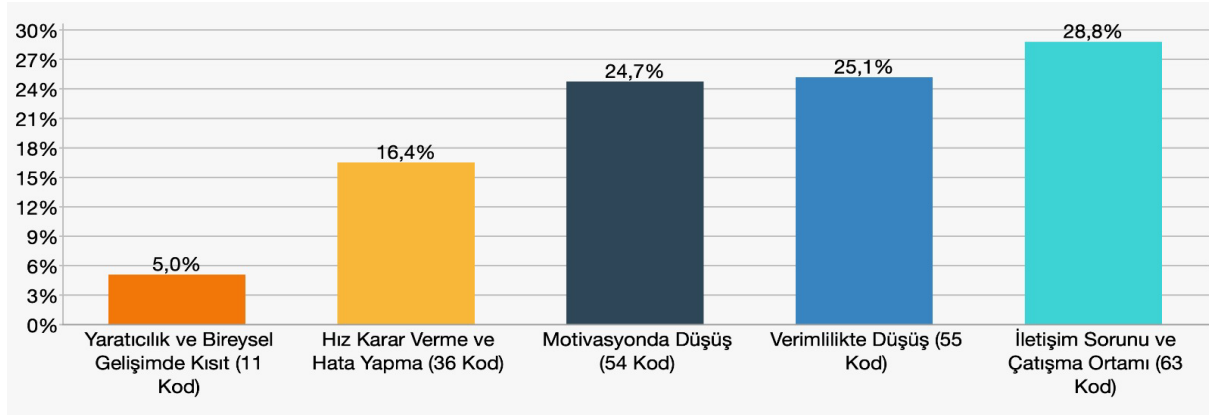
	Stres Düzeyi Düşük = 1	Stres Düzeyi Orta = 1	Stres Düzeyi Yüksek = 1	Toplam
ANALİZ KODLAR				
Duygular				
İşteki Stres				
Algılanan Stresin İş Yaşamına Etkisi				
Olumlu				
Verimlilikte Artış	12,0%	36,0%	52,0%	100,0%
TOPLAM	12,0%	36,0%	52,0%	100,0%
# N = Belgeler	54 (21,5%)	91 (36,3%)	110 (43,8%)	251 (100,0%)

İşe ilişkin algılanan stres düzeyi ile işteki verimlilik ilişkisini ele alan Tablo 4’de de gösterildiği üzere, stresin motivasyonla olan ilişkisine benzer bir örüntü ortaya çıkmaktadır; stres düzeyi yükseldikçe verimliliği artıran katılımcı sayısı da artmaktadır.

... eğer gerilim artıyorsa benim iş yapma kapasitem de artıyor... Yani işler sıkıştığı zaman, hızlı kararlar alıp işleri belirli bir yöne evriltirebilirim çıkış yolunu bulabilmek için. (2286_Izmir).

Olumsuz Etkileri.

Grafik 5: Algılanan Stresin İş Yaşamına Olumsuz Etkileri

Algılanan stresin iş yaşamı üzerindeki olumsuz etkileri; ‘iletişim sorunu ve çatışma ortamı’ (%28,8), ‘verimlilikte düşüş’ (%25,1), ‘motivasyonda düşüş’ (%24,7), ‘hızlı karar verme ve hata yapma’ (%16,4), ‘yaratıcılık ve bireysel gelişimde kısıt’ (%5) alt kodlarını içermektedir.

İşe ilişkin stres düzeyinin iş ortamına olumsuz etkileri arasında en fazla tekrar eden (63 kod) stresin neden olduğu ‘iletişim sorunu ve çatışma ortamı’; gerginlik, sinirlilik hali ve öfke gibi duyguların çalışma ortamında çalışanların tahammül ve hoşgörü seviyelerinin düşmesine, karşındakini dinlemekte ve iletişim kurmakta zorlanmasına neden olmaktadır. Söz konusu duygu durumları, çalışanlar arasındaki iletişimde tepkisel davranma, sesini yükseltme ve kırıcı davranma şeklinde davranışa dönüşmekte, bu davranışlar da zaman zaman tartışmalara neden olabilmektedir.

... daba sert oluyorsun. Eleştirilere daba az müsamaha gösteriyorsun, dinlemekte zorlanıyoruz... hoşgörüyü zorlaştırıyor... (1198_Bursa)

Yani stres seviyeniz arttığandan toleransız insan oluyorsunuz. Daha fazla tepki veriyorsunuz... Bazen sinirli olabiliyorum. Gergin de oluyor insan... Altımda çalışan kesimleri üzdüğümü fark ettiğim oluyor. (1300_Kocaeli)

Karşıdaki insana sinir, agresiflik yansıtıyor. Ses yükseltme oluyor kırıcı, üzür diliyoruz ama olan oluyor. Benim istemediğim davranışlar ama bazen stres tetikliyor. Çok etkiliyor, mutsuz oluyorum. (1764_Bursa)

Bağırma şeklinde, yani kendimi daba böyle. O sakinliğim bozuluyor işte. Öfkeli oluyorum. (1169_Istanbul)

İş yerinde algılanan stresin neden olduğu iletişim sorunları özellikle, işe ilişkin stresin önde gelen nedenlerinden biri olan iş yetiştirme zorunluluğu ve zaman baskısı altında çalışıldığında daha yoğun biçimde yaşanmaktadır.

O stresi insan bir an önce üzerinden atmak istediği için bazen iş arkadaşlarına şey yapabiliyor. Ters davranabiliyor (0329_İstanbul).

Böyle stresli olduğum, yetiştirmem gereken işlerin olduğu ve başaramadığım zamanlarda daha az uyumam gerekiyor yetiştirebilmem adına, ekstradan çalışmam gerekiyor. Yorgun oluyorum yorgun olunca daha sinirli oluyorum veya aklımda sürekli bu işler dönüyor... bu da iş veya çevremdeki insanlara daha negatif davranmamı sağlıyor (0695_İzmir).

Bir işin bitmemesi stres düzeyini artırıyor. Tabammül seviyesini aşıyor... Hem tabammülü düşürüyor. Duygusal olarak sonra da patlıyorsun (1027_Bursa).

'Verimlilikte Düşüş'

Algılanan stresin iş yaşamına olumsuz etkilerinin diğer alt kodlarından olan 'verimlilikte düşüş'tür (%25,1). Algılanan stresin işteki verimlilik üzerindeki etkileri, stresli koşullarda yapılan bir işe ayrılan sürenin uzaması ve dikkatin azalması, çalışmakta zorlanma ve işlerin aksatılması biçiminde ortaya çıkmaktadır.

... yaptığım işi daha zor yapıyordum, kafamda oturtamıyordum bir türlü. (1676_Eskisehir).

... normalde dört saat düşünerek yapabileceğim bir şeyi stresliyken ya da moralim bozukken altı, yedi, sekiz saatte yapabiliyim. (1530_İstanbul).

... gergin olduğunuz zaman işten soğuyabiliyorsunuz doğal olarak. O günkü günlük görevleri aksatabiliyorsunuz. (1911_Denizli).

'Motivasyonda Düşüş'

Algılanan stresin işteki bir diğer olumsuz etkilerini vurgulayan 'motivasyonda düşüş' (%24,7), 54 kod ile üçüncü sırada gelen olumsuz etkidir. Belirli bir eylemi gerçekleştirme yönünde duyulan istek veya harekete geçme gücü* olarak tanımlanan motivasyon, iş yerinde algılanan stres bağlamında ele alındığında, ilgili işi yapmakta veya işe gitmekte isteksizlik şeklinde ortaya çıkmaktadır. Söz konusu durum, çalışanların işe yabancılaştığını işaret eder biçimde yaptıkları işi veya kendilerini sorgulamalarına neden olan, zihinlerini meşgul eden, zaman zaman işi bırakmayı tasarlamalarına yol açan bir unsur haline dönüşmektedir.

Motivasyonu düşürür. İş geride bırakmaz ama motivasyonu düşürür tabii (1408_Kayseri).

İş yapmak istemiyordum, daha doğrusu iş yerime gitme isteği duymuyordum (0916_Denizli)

Oturup ağladığım zamanları bilirim. Olumsuz etkilemekte. Bazen bir durum oluyor ki 'ah aman yeter be' diyip çıkmak istiyorsunuz. Ama gidemiyorsunuz (1298_Kocaeli)

Bu işi neden yapıyorum? Madem yapamıyorum neden buradayım diyorum. Yanlış yerde olduğumu düşünüyorum. Kendimi sorguluyorum. Belli bir zaman sonra yapmalısın diyerek o duygusallığı kaldırıyorum (0655_İstanbul).

'Hızlı Karar Verme ve Hata Yapma'

İş yerinde algılanan stresin neden olduğu olumsuz etkilerden bir diğerini teşkil eden 'hızlı karar verme ve hata yapma' (%16,4) alt kodu, yeteri kadar düşünülmeden verilen kararların, zaman zaman olası hataların hesaplanabilme olanağını ortadan kaldırmasını işaret etmektedir.

Stresin vermiş olduğu durumdan kaynaklı olarak hata yapabilirsiniz. Yanlış karar verebilirsiniz. Bazen hızlı ve acele karar vermek zorunda olduğunuz durumlar olabilir, bu da... hata yapmanıza neden olabilir. Stres tamamen hatayı getiriyor diyebilirim (0034_İstanbul).

Yani kararlarınızda etkili olabilir; yanlış kararlar verebilirsiniz stresle de... Çok daha hızlı yanlış yönlendirmeye sebep olur, o yüzden stresi azaltmak lazım (1354_Kocaeli)

Ar-Ge ve yenilik süreçleri fikrin prototipe, prototipin seri üretime dönüştürülmesi ile bunun satışı ve pazarlanması gibi temel süreçlerde ortaya çıkan olası hatalara karşı firmanın toleransının yüksek olması

çalışanların yaratıcılığının ve doğru karar alma kapasitesinin artmasına yardımcı olacağından firma sahiplerinin tolerans noktasındaki eylemlerini esnek tutmalarının önemli olduğu söylenebilir.

‘Yaratıcılık ve Bireysel Girişimde Kısıt’

Son olarak, ‘yaratıcılık ve bireysel girişimde kısıt’ alt kodu ile %5 oranında ifade edilen iş yerinde algılanan stresin neden olduğu olumsuzluklardan bir diğeri yaratıcılığın, yaratıcılık kaynaklı kalitenin ve bireysel girişimin kısıtlanmasıdır.

[D]aha rahat bir ortamda çalıştığımda daha yaratıcı olabiliyorum birçok konuda. Aşırı stres olduğunda artık o stres kontrol edilemeyecek noktaya geldiğinde üretilen iş daha kalitesiz oluyor (1344_Istanbul).

Olumsuz etkiliyor stres tabii ki... Motivasyon çok önemli... tasarım yaparken aklının beyninin açık olması gerek ya aklına bir şeyler gelsin ama stresli olduğun an alguların da kapanıyor, bir nevi yaratıcılığı kapanıyor insanın... stres, yaptığımız şeyi körelten bir şey aslında (2097_ Antalya).

Ar-Ge çalışanlarının Ar-Ge ve yenilik süreçlerine en büyük katma değerin yaratıcılıktan geldiği düşünüldüğünde, firma sahiplerinin çalışanların stres düzeylerini belirli bir noktada tutmalarının önemli olduğu söylenebilir.

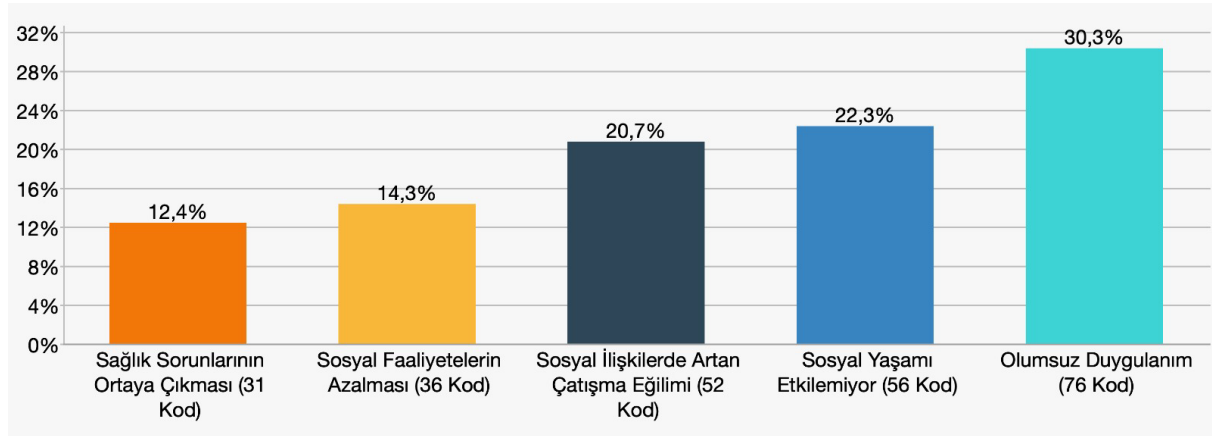
Tablo 5: Algılanan Stres Düzeyi ve Stresin İş Yaşamına Etkileri Arasındaki İlişki

	Stres Düzeyi Düşük = 1	Stres Düzeyi Orta = 1	Stres Düzeyi Yüksek = 1	Toplam
ANALİZ KODLAR				
Duygular				
İşteki Stres				
Algılanan Stresin İş Yaşamına Etkisi				
Olumsuz				
İletişim Sorunu ve Çatışma Ortamı	12,9%	29,0%	58,1%	100,0%
Hız Karar Verme ve Hata Yapma	8,8%	32,4%	58,8%	100,0%
Motivasyonda Düşüş	7,3%	34,5%	58,2%	100,0%
Yaratıcılık ve Bireysel Gelişimde Kısıt	9,1%	18,2%	72,7%	100,0%
Verimlilikte Düşüş	15,1%	35,8%	49,1%	100,0%
Σ TOPLAM	11,2%	32,1%	56,7%	100,0%
# N = Belgeler	54 (21,5%)	91 (36,3%)	110 (43,8%)	251 (100,0%)

Algılanan stres düzeyinin iş yaşamı üzerindeki etkilerini gösteren Tablo 5’de yer alan verilere göre, algılanan stres düzeyi arttıkça stresin iş yaşamı üzerindeki olumsuz etki eden bir unsur haline dönüştüğünü söyleyen katılımcı sayısı artmaktadır. Tabloda sıralanan tüm olumsuz özelliklerin %49,1 ile %72,7 arasında değişim gösteren yüksek stres düzeyinde yoğunlaştığı görülmektedir. Özellikle yenilikçi sınıf için önemli olan ‘yaratıcılık ve bireysel gelişimde kısıt’, %72,7 ile yüksek stres seviyesinden olumsuz yönde en fazla etkilenen unsur olmaktadır.

İşe İlişkin Algılanan Stresin Sosyal Yaşam Üzerindeki Etkileri

Grafik 6: Algılanan Stresin Sosyal Yaşama Etkileri

İşle ilişkili olarak algılanan stresin sosyal yaşama etkileri ise ‘olumsuz duygulanım’, ‘sosyal ilişkilerde artan çatışma eğilimi’, ‘sosyal faaliyetlerin azalması’, ‘sağlık sorunlarının ortaya çıkması’ ve ‘sosyal yaşamı etkilemiyor’ alt kodlarından oluşmaktadır. Grafik 6’da yer verilen veriler doğrultusunda, katılımcıların algılanan stresin sosyal yaşamlarına etkisi ile ilgili en fazla ifade ettikleri nokta, işe ilişkin stresin olumsuz duygulanıma (%30,3) yol açtığı yönündedir. Algılanan stresin sosyal yaşama etkileri ile ilgili olarak katılımcılar tarafından dile getirilen diğer hususlar, stres kaynaklı olarak sosyal ilişkilerinde çatışma eğiliminin artması (%20,7,5), sosyal faaliyetlerin azalması (%14,3) ve sağlık sorunlarının ortaya çıkmasıdır (%12,4). Katılımcıların %22,3’ü ise algıladıkları stresin sosyal yaşamlarını etkilemediğini ifade etmiştir.

Tablo 6: Algılanan Stresin Düzeyi ile Sosyal Yaşama Etkisi

	Stres Düzeyi Düşük = 1	Stres Düzeyi Orta = 1	Stres Düzeyi Yüksek = 1	Toplam
ANALİZ KODLAR				
Duygular				
İşteki Stres				
Algılanan Stresin Sosyal Yaşama Etkisi				
Sosyal Faaliyetlerin Azalması	10,8%	37,8%	51,4%	100,0%
Sağlık Sorunlarının Ortaya Çıkması	12,5%	34,4%	53,1%	100,0%
Sosyal İlişkilerde Artan Çatışma Eğilimi	12,0%	38,0%	50,0%	100,0%
Olumsuz Duygulanım	9,2%	38,2%	52,6%	100,0%
Sosyal Yaşamı Etkilemiyor	26,8%	26,8%	46,4%	100,0%
TOPLAM	14,3%	35,1%	50,6%	100,0%
# N = Belgeler	54 (21,5%)	91 (36,3%)	110 (43,8%)	251 (100,0%)

Algılanan stres düzeyi ile bunun sosyal yaşam üzerindeki etkilerini gösteren Tablo 6’da görüldüğü üzere, stres seviyesi yükseldikçe sosyal yaşamın stresten olumsuz etkilenme durumu artmaktadır.

‘Olumsuz Duygulanım’;

İş yerinde algılanan stresin olumsuz etkilerinden biri, çalışanların iş yerindeki davranış ve ilişkilerini olduğu kadar sosyal faaliyet ve ilişkilerini de belirleyen olumsuz duygulanım durumudur. Olumsuz duygulanım durumu, iş yerine ilişkin stresin çalışanların duygularında, zaman zaman kendi kontrolleri veya istekleri dışında değişime neden olması ile ilgilidir. Söz konusu değişim yalnızca iş yeri ile sınırlı kalmamakta, çalışanların genel olarak yaşamlarını etkileyecek biçimde kapsamı genişleyebilmektedir.

Olumsuz yönde etkiliyor... özellikle iş dışı hayatımı etkiliyor. İşten çıktıktan sonra o duyguyu ofiste bırakamıyorsun, aynı moral bozukluğu ve üzüntüyle o günü tamamlıyorsun. (1834_Ankara)

Eve kafam dolu... mutsuz gidebiliyorum. İşimi balledemediğim zaman hep bir yarın bunları yapmalıyım hemen bunları yetiştirmeliyim,... özel hayatımda da bunu taşıyabiliyorum kimi zaman. (1843_Ankara)

Olumsuz duygulanım zaman zaman bireysel boyutta kalmayarak çalışanların iş yerinde veya sosyal ilişkilerindeki tutumlarını etkileyecek nitelikte olabilmekte, çalışanların streslerini çevrelerindeki kimselere yansıtmalarına sebebiyet verebilmektedir.

Yani stres düzeyine göre duygusal değişim oluyor tabii, çok stresli olduğunda daha stresli oluyorum ben de az stresli olduğunda az stresli oluyorum.... (0196_Kayseri)

Yani o anki psikoloji... iş yerindeki olumsuz bir şeyi hani kendime yansıtabiliyorum. Psikolojik olarak etkilenebiliyorum... İşten sonraki sosyal hayatım, çevre hayatımda, o anki koşullara göre daha neşeli ya da daha sinirli etki ediyor. (1407_Manisa)

Katılımcılar tarafından dile getirilen stres kaynaklı olumsuz duygular arasında öfkelenme, ağlama gibi tepkilerin yanı sıra hızlı duygu değişimleri, duygular üzerinde kontrolün yitirilmesi veya duyguların dışavurumunda kontrolün yitirilmesi gibi durumlar ortaya çıkmaktadır. Söz konusu duygu durumları, katılımcıların yakınları başta olmak üzere iş dışındaki ilişkilerine taşıdıkları duygular olarak ortaya çıkmaktadır.

Stresliye oluyor... daha çabuk sinirlenebilirim... Sosyal hayatımı etkiliyor ailemi, çocuklarımı, eşimi etkiliyor bence. (1501_Antalya)

Hızlı duygu geçişleri yaşayabiliyoruz. (0144_Ankara)

Genel olarak stresli bir iş... Daba agresif oluyor insan, daba sabırsız... Anlık duygu değişimi yaratıyor. (0286_Istanbul)

Stresin neden olduğu, stres anında yaşanan ve etkileri belirli bir süre ile sınırlı olan olumsuz duygulanımların yanı sıra uzun vadede, genel mutsuzluk hali, depresyon vb. sonuçlar da Ar-Ge çalışanları tarafından dile getirilmiştir.

Sürekli keyifsizdim mesela, moralim bozuktu, mutlu değildim. (1676_Eskisehir)

Zaman zaman olabiliyor. Mutsuzluk, umutsuzluk olabiliyor. (1764_Bursa)

Umutsuzluk, mutsuzluk ve sonunda çaresizliğe dönüyor olay ve hiçbir şey yapmak istemiyorsunuz. (0619_Istanbul)

İş kaynaklı stresin neden olduğu anlık ve kalıcı olumsuz duygulanımlar sonucu, çalışanların zaman zaman işe ve kendilerine yabancılaştıkları, kendilerini ve yaptıkları işi sorguladıkları görülmektedir.

İnanılmaz etkiliyor... akşam eve gittiğinizde 'bugün kendim için ne yaptım' diye düşündüğünüzde hiçbir şey bulamıyorsunuz ve şuna karar veriyorsunuz uyumadan önce; 'ben robotum ve yarın insanlar için koşturacağım, insanlar için bir şey yapacağım, başka insanlar adına yaşayacağım ve kendi adıma yine bir şey yapmadan uyuyacağım, ertesi gün yine koşturacağım'. Bu da ruh halimi bunalıyor... İşe gitmek için bir adım atamıyormuş gibi geliyor. (0999_Antalya)

'Bu işi neden yapıyorum? Madem yapamıyorum neden buradayım?' diyorum. Yanlış yerde olduğumu düşünüyorum. Kendimi sorguluyorum. (0655_Istanbul)

İş yerinde algılanan stresi vurgulayan katılımcıların, söz konusu stresten uzaklaşmak için geliştirdikleri temel araçlar, dinlenmek, sosyal çevreleriyle veya bireysel boş zaman faaliyeti gerçekleştirmektir. Ancak katılımcı cevaplarında söz konusu faaliyetler için ihtiyaç duyulan zamanın yaratılmadığı yer almaktadır.

Bütün gün iş yerinde negatif yüklendiğinde ne yazık ki özel hayatımıza yansıyor. Bu negatif enerji ihtiyacını atma isteği duyuyorsunuz. (1443_Tekirdag)

Bunu tam tanımlayamam. İnsan huşursuz oluyor ama ne olduğunu tam anlamıyor. En azından iş çıkışında kafamı dağıtmak için bir şeyler yapma gereksinimine giriyorum. (2067_Ankara)

Stresin işe yabancılaşma, işyerinde çatışma ortamına neden olma gibi etkileri göz önünde bulundurulduğunda, olumsuz duygulanım durumunun çalışanların bireysel alanı kadar, yaptıkları işi ve çalışma rutinlerini, dolayısıyla üretilen iş ve ürünü genel anlamda da firmayı etkileyen bir konu olduğu söylenebilir.

'Sağlık Sorunlarının Ortaya Çıkması'

Yoğun stres altında uzun süreli çalışma, bunun neden olduğu olumsuz duygulanım ve serbest zaman faaliyeti gibi stresten uzaklaşma araçlarına ulaşamama gibi durumlarda, çalışanlar stresin sağlık sorunlarına neden olabildiğini işaret etmiştir. Stres kaynaklı yaşandığı dile getirilen sağlık sorunlarının başında, baş ağrısı, uyku ve/veya yeme bozukluğu gelmekte, bunları da kalp ve kas- eklem rahatsızlıkları diğer sorunlar takip etmektedir.

Kendini kötü hissettiğin çok zaman oluyor... Dolayısıyla bunun fiziksel sıkıntısını da yaşıyorum. Ciddi baş ağrısı, uykusuzluk ya da çok uyku gibi. (0993_Antalya)

İştahsızlık yapıyor bende. (0529_Istanbul)

Kalp rahatsızlıkları, uyku düzeninde bozulma, enerji düşmesi... Stres düzeyinin psikolojik olarak etkileri oluyor. Örneğin, kalp ritmi bozukluğu, tansiyon. Bazen uyku düzenimin bozulması. (0341_Istanbul)

Olumsuz duygulanım durumuna benzer biçimde, çalışanların stres kaynaklı sağlık sorunlarını yaşamalarının da işteki devamı, sürekliliği ve yapılan işin niteliğini olumsuz yönde etkileyerek işte verimsizliğe neden olacak bir unsur haline dönüşeceği söylenebilir.

'Sosyal İlişkilerde Artan Çatışma Eğilimi'

İşe ilişkin algılanan stresin sosyal yaşam üzerindeki olumsuz etkilerinden bir diğeri, 'olumsuz duygulanım' ile bağlantılı olarak ortaya çıkan %20,7 ile 'sosyal ilişkilerde artan çatışma eğilimi'dir. Çalışanların iş yerinde yaşadıkları stres sosyal çevrelerindeki kişilerle olan ilişkilerine yansiyabilmektedir.

İş yerindeki olumsuzluklar ve stresi bazen özel hayatıma da yansıtığım oluyor. (1440_Tekirdag)

*Sosyal çevremde de canım sıkıkın olduğu zaman aileme ve çevreme de bunu yansıtıyorum doğal olarak.
(0673_Istanbul)*

Stresin sosyal ilişkilere yansıma durumu zaman zaman ilişkilerde tepkisellik, sinirlilik bazen de duyarlılığın azalması şeklinde ortaya çıkabilmektedir.

Aşırı yoğun olduğum zamanlarda çevreme duyarlılığım daha az olabiliyor. Daha sinirli oluyorum.... O sinir stres seviyesiyle zaten sosyal hayat diye bir şey kalmıyor kayboluyor çünkü herkese sert çıkıyorsunuz insanları yanından uzaklaştırıyor (1344_Istanbul)

'Sosyal Faaliyetlerin Azalması'

İş yerinde algılanan stresin sosyal yaşam üzerindeki olumsuz etkilerinden bir diğeri olan 'sosyal faaliyetlerin azalması', kendine/özel hayatına zaman ayıramama, sosyal çevreye zaman ayıramama ve sosyal faaliyetlere zaman ayıramama şeklinde sınıflandırılabilir. Özellikle, zaman baskısı ve yoğun çalışma temposundan kaynaklı stres yoğun dönemlerde sosyal faaliyetlerden uzaklaşarak tüm zamanın işe harcanması diğeri bir deyişle, işe ayrılan vaktin sosyal faaliyetlere ayrılan zamanı da kapsayacak biçimde artması söz konusu olabilmektedir. Tüm dikkat ve enerjinin de işe yönelik harcanmasını beraberinde getiren bu durum bireysel alanın, iş dışı rahatlatma alanının ve zamanının azalması anlamına gelmektedir. Bu da iş stresinden uzaklaşıp rahatlamaya engel olabildiği için mevcut stresin daha yoğun hissedilmesine neden olabilmektedir. Katılımcılar bu durumu en genel tabiriyle 'özel hayata zaman kalmaması' şeklinde ifade tanımlamıştır:

*... sosyal hayatımı etkiliyor. Hafta sonu çalışıyorum. Öyle zamanlarda gittiğim sosyal aktivitelerin hiçbirine gidemiyorum. Spor yapamıyorum mesela, beslenmeme çok fazla dikkat edemiyorum.
(0825_Ankara)*

Sosyal anlamda kendime ayırabileceğim zaman azaldığında iş yoğunluğu arttığında... bir psikolojik olarak sarsıntı oluyor, hayatımı kötü etkiliyor. (2072_Ankara)

'Sosyal Yaşamı Etkilemiyor'

İşe ilişkin stresin ve işe ayrılan zamanın özel hayata, sosyal çevreye ve sosyal faaliyetlere ayrılan zamanı olumsuz yönde etkilediği yönündeki veriler, iş ve iş dışı alan veya zamanın iç içe geçtiğini işaret etmektedir. Ancak bu alan veya zamanlar birbirinden ayrı algılandığı durumlarda, iş yaşamındaki stresin sosyal yaşam üzerindeki etkilerinin azaldığı söylenebilir. Bunun nedeni, iş yerinde algılanan stresin sosyal yaşantısına olumsuz etkisi olmadığını belirten katılımcı cevaplarında öne çıkan temel unsurların, işi ve sosyal yaşamı birbirinden ayırmak, işi ve/veya işe ayrılan zamanı sosyal yaşama etki etmeyecek biçimde organize etmektir.

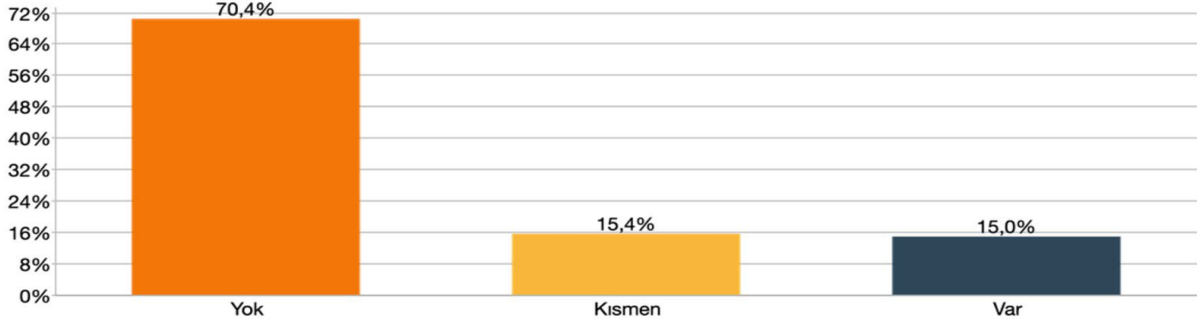
Ben işimi ve diğer yaşamımı çok ayrı tutabilen bir insanım. İşte yaşanan olumlu- olumsuz şeyler benim buradan çıktıkten sonra kafamı kurcalayan şeyler değil. (1706_Tekirdağ)

...eve iş götürmüyorum. İşi iş yerinde bitiriyorum. Eve iş götürmeyince de evle işi ayırt etmiş oluyorum. Evde ailemle iş yerinde işimle ilgileniyorum. (1555_Antalya)

İşe İlişkin Korkular/Kaygılar

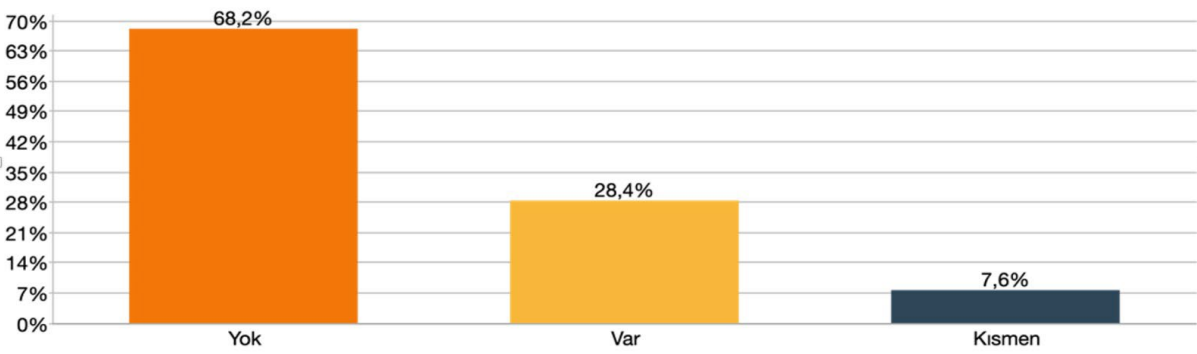
Korku/kaygı temasının alt kodları; 'iş kaybetme korkusunun/kaygısının varlığı' ve 'işteki başarısızlık korkusunun/kaygısının varlığı', 'korkuların/kaygıların kaynakları', 'korkuların/kaygıların iş ve sosyal yaşama etkileri' kodlarıdır ve detaylı gösterimleri Grafik 7 ile Grafik 11 arasındaki grafiklerde yer almaktadır.

Grafik 7: İş Kaybetme Korkusunun/Kaygısının Varlığı

Katılımcıların %70,4'ü iş kaybetme korkusunun/kaygısının bulunmadığını belirtirken, %15'i bu korku/ kaygıyı taşıdığını, %15,4'ü ise kısmen bu korkuyu/kaygıyı taşıdığını ifade etmiştir.

Grafik 8: İşteki Başarısızlık Korkusunun/Kaygısının Varlığı

Katılımcıların %28,4'ü işte başarısız olma korkusu/kaygısı taşıdığını, %7,6'sı ise bu korkuyu/kaygıyı kısmen taşıdığını belirtmiştir. Katılımcıların %68,2'si söz konusu korku/ kaygıya sahip olmadığını ifade etmiştir.

İşini kaybetme veya başarısız olma korkusu/kaygısı bulunmadığını belirten katılımcılar, ağırlıklı olarak sektörün olanaklarına ve kendi yetkinliklerine duydukları güvene dayanarak yeni bir iş bulmakta zorlanmayacağını düşünen katılımcılardan oluşmaktadır.

Başarısızlık korkum yok. İşimi kaybetme korkum da yok. Gayet global bir diplomaya sahibim. Kendi yetilerimi de biliyorum. Çalıştığım yerlerden gelen olumlu yorumları da biliyorum. (0951_Antalya)

Korkum yok kendime güveniyorum bu şirket olmazsa diğer şirket olur. (1611_Konya)

Çalışanların iş kaybetme korkusu/kaygısı taşımamasının diğer nedenleri arasında firmadaki çalışma süreleri, firmanın kurumsallık düzeyi ve işten çıkarmama eğilimleridir. Aynı firmada uzun süre çalışmış olmak çalışanların iş kaybetme korkularının/kaygılarının azalmasına neden olmaktadır. Benzer biçimde, ekonomik kriz ve/veya başarısızlığın işten çıkarma sebebi olmaması gibi firmanın işten çıkarmama eğilimleri çalışanların iş kaybetme korkusu/kaygısı yaşamalarını önlemektedir.

Ben başarılıyım. Kaç senedir çalışıyorum hiç öyle bir korkum olmadı... Şirket olarak da krizleri beraber atlatan bir şirketiz onun güveni var belki... Firmamızda da mesela yaşanan krizde kimseyi çıkarmadan atlatılmış bir şekilde. (1455_Izmir)

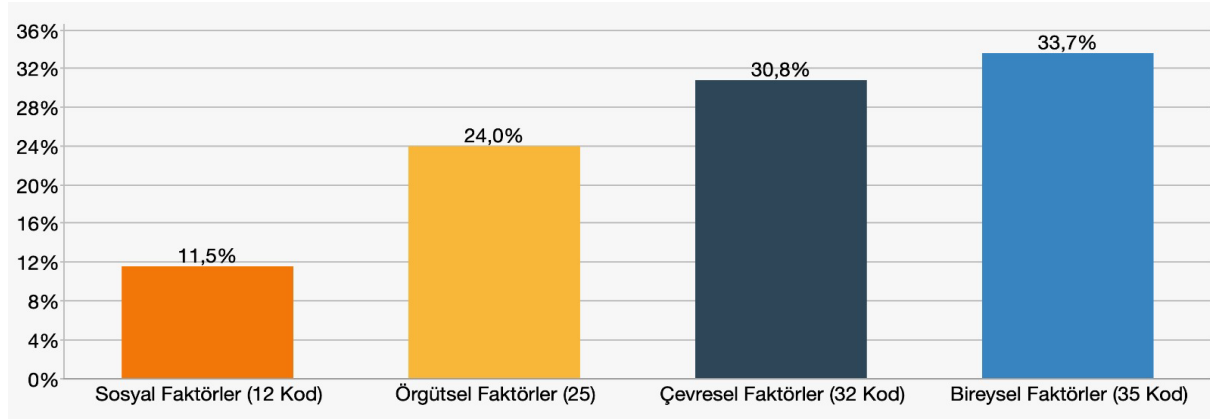
Yani çalışma ortamımızda başarısızlıkta çok ciddi cezalarla karşılaşılıyor. Yani başarısızlık nedenlerine bakıyoruz, iyileştirmeye çalışıyoruz. Bugüne kadar 'şu işi başarmadın artık senle çalışmak istemiyorum' diyecek durumla bizim ofiste çok karşılaşmadı. Benim de o yüzden böyle bir endişem/korkum yok. (2082_Ankara)

Öyle bir kaygım yok, Kurumsal bir firma olmamızın getirdiği artıyla (1305_Bursa)

İş Kaybetme ve Başarısız Olma Korkularının/Kaygılarının Kaynakları

Grafik 9: Korkuların/Kaygıların Kaynakları

Grafik 9’da gösterildiği gibi, işe ilişkin korkularının/kaygılarının bulunduğu veya kısmen bulunduğu yönelik cevaplar, söz konusu korkuların/kaygıların kaynakları olarak ‘bireysel’ (%33,7) ve ‘çevresel’ (%30,8) faktörlere odaklanmıştır. Ardından, iş yeri ve işyerinin diğer çalışanlarını kapsayan ‘örgütsel faktörler’ (%24,0) ve yine kurulan iletişimleri ve son olarak sosyal faaliyetleri işaret eden ‘sosyal faktörler’ (%11,5) gelmektedir.

Çevresel Faktörler.

Açık birer sistem olan örgütler birçok çevresel unsurdan etkilenmektedir. Bunlar arasında ekonomi, teknoloji, uluslararası koşullar, yasal ve hukuksal değişiklikler sayılabilir. Bahsi geçen bu unsurlarda meydana gelen değişimler örgütlerin çalışanlarını da doğrudan ve dolaylı olarak etkileme gücüne sahiptir. Çevresel faktörlerden kaynaklanan işe ilişkin korku ve kaygıların en temel sebepleri gelecek kaygısı altında toplanabilir. Gelecek kaygısı, ülkedeki ekonomik ve sektörel koşulların belirsizlik içermesi ve çalışanların gerek iş yaşamlarının devamlılığı gerekse ekonomik beklentilerinin karşılanmasına dair belirsizlik yaşamaları şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'nin biraz durumu, insan geleceğine güvenemiyor öyle bir korku var. (0130_Ankara)

Çalışanların ülke ekonomik koşullarına dayandırdığı temel kaygıların başında, çalıştıkları firmanın karşılaştığı ekonomik zorluklar veya genel ekonomik kriz gibi nedenlerle olası bir işten çıkarılma durumunda yeniden benzer nitelikte bir iş bulamama kaygısı gelmektedir.

Bu ekonomik sistem olabilir yani, yeni bir iş bulamama korkusu olabilir. (1693_Eskişehir)

İşsiz kaldığımız zaman, ülkenin de içinde bulunduğu durumlardan dolayı aynı seviyede bir iş bulmak çok da kolay değil. (1371_Sakarya)

Faaliyet gösterilen sektörel alan bazında bakıldığında, özellikle yazılım sektöründe iş kaybetme korkusunun/kaygısının daha görünür olduğu, sektörel anlamdaki belirsizliğin arttığı söylenebilir. Yazılım sektöründe faaliyet gösteren katılımcılar, işlerinin niteliği ve sektörün rekabetçi yapısı gereği oldukça kolay işten çıkarılabileceklerini ve bunun firma için bir kayıp yaratmayacağını düşünmektedir.

... bu bizde her çalışanda olan bir şey, en kolay da değiştirilebilecek sektör grubundayız. Piyasa rakibimiz çok fazla dolayısıyla o konuda hep var... örneğin bir işte kaynakçıyı çıkarmak istediğinizde yerine birini almanız gerekir önce, ona işi öğretmesini beklemeniz gerekir nasıl yapılıyor diye. Bizde öyle değil, yazılım sektörüne aldığımız bir kişi zaten yazılımı bildiğinden aldığı için direkt ertesi gün iş başı yapabiliyor çıkarmakla yerine birini koymak inanın çok kolay (0670_Izmir)

Örgütsel Faktörler.

İş kaybetme veya başarısız olma ile ilgili korkuların/kaygıların kaynaklarından bir diğeri de çalışanların birer aktörü oldukları firmalarının koşullarını içeren ‘örgütsel faktörler’dir. Bu koşullar özel sektördeki iş olanakları ile özel sektörün faaliyetlerine daha rekabetçi ve başarı odaklı yaklaşması kadar örgütün stratejik amaç ve hedeflerinden, yönetim felsefesine örgüt içindeki tüm uygulama ve politikaları da içerisinde barındırmaktadır.

Örgüte hakim olan kültür, örgüt içindeki güven ve adalete ilişkin algı, yönetimin hatalar karşısında nasıl tavır takındığı yine örgütsel faktörler arasında sayılabilir.

Özel sektörde faaliyet gösteren firmaların çalışanlardan başarı beklentilerinin yoğunluğuna ek olarak özellikle hata veya başarısızlık durumunda iş kaybının yaşandığı durumlara tanıklık etmiş olan çalışanlar başarısızlık korkusu/kaygısı taşımaktadır.

Sanayide beyaz yaka olarak çalışıyorsunuz ve direkt olarak başınızda katma değerinizle ilgili bulunduğunuz kişi var. Eğer bu konularda yönetimin değerlendirdiği bir zafiyet varsa direkt olarak işten çıkarılırsınız. (1416_Bursa)

...bir anda 12 yıllık direktörü işten attular, bir anda. O adamın bile gönderilmesi hiç kimsenin garantisinin olmadığını, bir yandan da yeni gelen kişi tarafından resmileştirmek gibi bir şey. Yani 'bak bu adam bile gittiyse hiçbirinin bir garantisi yok'... (0646_İstanbul)

Bireysel ve Sosyal Faktörler.

Katılımcılar tarafından işe ilişkin korkuların/kaygıların nedenleri arasında en fazla dile getirilen 'bireysel faktörler' (%33,7), ağırlıklı olarak, ülke ekonomik koşullarının ve sektörel koşulların etkili olduğu işsizlik ve maddi kazanç kaybından oluşmaktadır.

Ülke şartları olabilir... İşsizlik kötü bir şey. O korku kötü bir şey... İş fazla olsa bir yerden çıkar bir yere girersin ne olacak, işsizlik sorunun yok rahat edersin. Türkiye'de o şartlar olmadığı için. (2292_Mersin)

...başarısız olmak gibi bir korkum yok. İşi kaybetme korkusu herkesin olur, eklemek derdidir bu sonuçta... Kazandığımız parayı kaybetmektir... İtibar kaybı yaşıyorsunuzdur, bu sizden kaynaklanmıyordur, ekonomik nedenler gibi birçok nedenler vardır. (2207_Eskisehir)

İş kaybının neden olacağı maddi gelir kaybı ve maddi kazanca bağlı standartların korunamaması ve statü kaybı ise çalışanların korkularını/kaygılarını besleyen 'sosyal faktörler'in (%11,5) başında gelmektedir. Özellikle ailelerinin geçiminden sorumlu olduklarını belirten katılımcılar gerek kendileri gerekse aileleri için maddi gelirlerini ve bu gelire dayalı yaşam standartlarını koruma sorumluluğunun beraberinde getirdiği olası bir iş kaybının korkusunu/kaygısını taşımaktadırlar.

Aile önemli bir sebep. Siz işsiz kaldığımızda çok sorun değil ama ailenizi yaşatamamak ya da şu anda var olan standardı sağlayamamak korku sebebidir. Bana göre işsizlik korkusunun arkasında yatan en önemli sebep ailedir. İkincisi ise başarısızlık korkusudur. Bunu başaramamak ve işsiz kalmak. (0021_İstanbul)

İşi kaybetmenin kaynağı tabii ekonomik koşullar ve... içinde olduğum sosyal şartlarımı kaybetme korkusudur. Belli statülerimi kaybetme korkusudur. (1496_İstanbul)

Korku ve kaygıları besleyen sosyal faktörlerden bir diğeri, toplumda var olan başarı algısı ve bu algıdan temellenen başarılı olma beklentisidir. Bu noktada firmanın ve sektörün beklentilerinden kaynaklanan baskıya toplumsal baskı da eklenmektedir.

Bugüne kadar hep bizim okuduğumuz eğitim sistemi, yaşam, eğitim tarzı aileden gelen, başarılı olmak üzerine kurulu... (0079_İzmir)

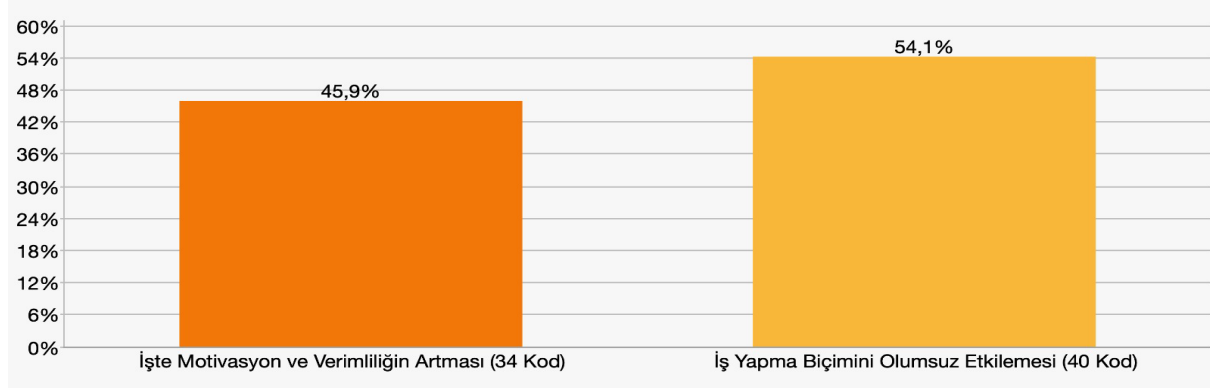
Beklentiler diyelim hem aileden hem de iş yerinden olan beklentiler. Belli bir seviyede başarılı olmanız bekliyorlar bu yüzden sizi bu konuma getirmişler. (1516_Ankara)

İş Kaybetme ve Başarısız Olma Korkularının/Kaygılarının İş ve Sosyal Yaşam Üzerindeki Etkileri

İş kaybetme ve başarısız olma korkuları/kaygılarının iş yaşamına ve sosyal yaşama etkileri ele alındığında, Grafik 9'da belirtildiği gibi söz konusu korku/kaygıların sosyal yaşam üzerinde olumsuz etkili ve etkisiz olduğu, iş yaşamında ise (Grafik 10) motivasyon ve verimliliği arttıracak biçimde olumlu, iş yapma biçimini olumsuz etkileyecek yönde olumsuz etkileri olduğu söylenebilir.

İş Yaşamına Etkisi

Grafik 10: Korkuların/Kaygıların İş Yaşamına Etkisi

Korkuların/kaygıların iş yaşamına etkileri %45,9 ile 'işte motivasyon ve verimliliğin artması' ve %54,1 ile 'iş yapma biçimini olumsuz etkilemesi' şeklindedir.

İş kaybetme veya başarısız olma korkusunun/kaygısının çalışanların iş yaşamı üzerindeki olumlu etkileri iş kaybetmemek ve/veya işte başarısız olmamak adına daha fazla çalışmak ve bu çalışma neticesinde uzmanlık alanında daha yetkin hale gelmektir. Bu durumda işe ilişkin korkular/kaygılar, daha fazla çalışmayı, işi daha fazla önemsemeyi beraberinde getiren işte motivasyonu ve verimliliği arttıran unsurlar haline dönüşmektedir.

[Korkular/kaygılar] iş hayatında daha fazla çalışmamı ve öğrenmemi sağlıyor. Bana daha fazla çalışma isteği sağlıyor. (1081_Bursa)

Başarısız olmak istemediğim için daha çok çalışacağım hususunda olumlu etkiler. (1984_Kayseri)

[Korkular/kaygılar] iş hayatım olarak artı yönde etkiliyor olabilir. Hani kaybetme korkusuyla daha çok sarılabilir. (0329_Istanbul)

Korkuların/kaygıların iş yaşamına bir diğer olumlu etkisi, çalışanların işlerini korumak adına kendilerini daha fazla geliştirip uzmanlıklarını pekiştirerek sektörde kendi uzmanlık alanlarında aranan bir eleman olma ve gerektiğinde yeni bir iş bulma olasılığının arttırdığını düşünmeleridir.

Özel sektörde çalıştığımız için bu korkuları çoğu insanın yaşadığını düşünüyorum ama bu kendini geliştirmekle ilgili bir şey, kendinizi geliştirirseniz buradan kovulsanız da başka yerde iş bulma olanağımız yüksek (1686_Eskisehir)

Yani işimi kaybedersem. Sonuçta alternatif oluşturmak zorundasınız. Bundan dolayı da iş yerindeyken bile kendinizi bir şekilde sürekli geliştirme ihtiyacı duyuyorsunuz. (0034_Istanbul)

Çalışanların kendilerini geliştirmeye ve başarısızlıklarını en aza indirmeye yönelik çalışmaları işi öğrenme ve işle ilgili sorunları çözme çabası ve işe hassasiyet gösterme şeklinde davranışa dönüşmektedir.

İş hayatıma daha çok sarılıp bilgi edinmeye çalışıyorum, daha çok soruyorum... (1764_Bursa)

... kaybetme korkusu da daha fazla oluyor... Olumlu etkilemesi sonuçta bir insan eğer başarılı olmak için çalışıyorsa o insan seni daha bassas yapar, vurdumduymaz olmaz. Biraz daha ayrıntularıyla incelemeye çalışır yani nasıl doğru yapabilirim falan filan diye... (1951_Mersin)

Yapılan işte gelişme ve başarı kazanma çabaları, çalışanların uzmanlık alanlarında ilerlemelerinin yanı sıra girişimcilik ekosistemini destekler nitelikte, faaliyet gösterdikleri sektöre uyum sağlayarak girişkenlik ve yenilikçilik özelliklerini geliştirmelerine katkıda bulunmakta, işte karşılaşılan başarısızlıkların yeni arayışlara yönelmesini sağlamaktadır.

[Korkular/kaygılar] daha fazla hırslanıp daha fazla girişkenliğe de neden oluyor. (1878_Kayseri)

İş hayatım aşında olumlu etkiliyor sürekli aktif olmam için sürekli bir şeyler yapmam gerekiyor ya da yeni bir şeyler öğrenmem gerekiyor. Bu da seni bilgi bakımından geliştiren şeyler... burada sürekli bir yenilik yapman gerektiği için bu seni araştırmaya itiyor. (2097_Antalya)

Bir projede eğer ki umduğunuzu bulamazsanız yeni arayışlara sizi itiyor. Yeni arayışlara itmek de size yeni fikirler getiriyor. (0344_Bursa)

İş kaybetme veya başarısız olma korkusunun/kaygısının çalışanların iş yaşamı üzerindeki olumsuz etkileri ele alındığında ise çalışanların stresle paralel söz konusu kaygıya kapılarak motivasyon eksikliği, odaklanma güçlüğü çekmeleri ve bu nedenle de hata yapma olasılıklarının artması ortaya çıkmaktadır.

Başarısız olma korkusu yüzünden daha çok çalışıyorum... Biraz disiplini azaltabiliyor. Mesai saatlerinin ötesinde olabiliyorsunuz. Kötü etkiliyor diyebilirim. Motivasyonum bayağı azalıyor. (0619_İstanbul)

Bu baskıyla ya da korkuyla... daha çok hata yapabilirsiniz. (1354_Kocaeli)

İşten atılacağımı veya çıkarılacağımı hissettiğim zaman bir odaklanamama problemim oluyor evet. (0673_İstanbul)

Motivasyonu ve verimliliği arttırarak iş yaşamına olumlu bir etki olarak algılanması durumunda yenilikçilik ekosistemini destekleyen korkular/kaygılar, çalışanlar tarafından olumsuz ve engelleyici bir unsur olarak algılandığında yenilikçilik için gerekli olan risk alma kapasitesinin azalması, bunun yanında daha ihtiyatlı olma şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Hayata geçiremiyorsunuz çünkü kaybetmekten korkuyorsunuz. Çok net bir şekilde ifade edemiyorsunuz, beğenilmezse yapamazsam başaramazsam, tamamen hayatta kalma mücadelesi yani. (1443_Tekirdag)

... daha cesur olabilecekken risk alabilecekken üç kere dört kere düşünüyorsunuz... Bu da benim ticari ilerlememi daha etkiliyor... (1075_Ankara)

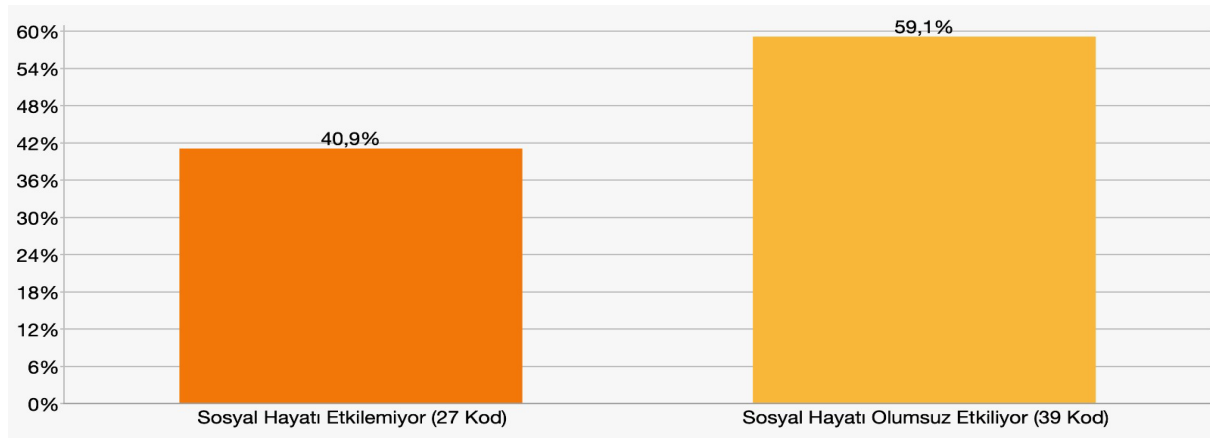
Başarısızlık ve/veya iş kaybetme korkusu/kaygısı, çalışanların çalışma biçimleri kadar, işveren ve çalıştıkları firma ile ilişkilerini de etkileyebilmektedir. Çalışanların söz konusu korkuları/kaygıları, işe ve firmaya duydukları aidiyetin azalmasına ve iş kaybetmemek adına haklarını savunmaktan vazgeçmelerine neden olabilmektedir.

İş yerinde bir kere, o bağlılığı etkiliyor. İş yerine artık o eski gözle bakamıyorsun. Şirkete bu kadar emek vermiş birinin bir anda kapı dışarı edilmesi, acaba benim de başıma aynı şey gelir mi korkusunu insana veriyor. (0646_İstanbul)

...boyun eğmenize sebep oluyor yani yaptırımlara, hakkınız olan şeyi isteyememe... patronun güçlü olmasına sebep oluyor çünkü bu işten ayrılma korkusu hakkınız olan şeyi bile isteyemiyorsunuz onun takdirine kalır (0670_İzmir)

Sosyal Yaşama Etkisi

Grafik 11: Korkuların/Kaygıların Sosyal Yaşama Etkisi

Grafik 11’de yer aldığı üzere, İşe ilişkin korkuların/kaygıların sosyal yaşama olan etkileri %59,1 ile ‘sosyal hayatı olumsuz’ etkilediği, %40,9 ile ‘sosyal hayatı etkileme’ diği yönündedir.

İş kaybetme, başarısız olma, yeniden iş bulamama, toplumsal beklentileri karşılayamama gibi korkuları/kaygıları çalışanların işte karşılaşılabilecekleri olası riskleri en aza indirme çabası göstermelerine neden olmaktadır. Söz konusu çaba, ağırlıklı olarak daha çok çalışma ve işe daha fazla zaman ayırma şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu

durum da çalışanların kendilerine ve sosyal çevrelerine ayırdıkları zamanın azalmasına yol açarak sosyal yaşamlarını olumsuz etkilemektedir.

Yani işime daha bağlı olmamı gerektiriyor, daha fazla vakitler ayırmamı gerektiriyor. Sosyal hayatıma dediğim gibi işe daha fazla konsantre olacağım için dinlenme saatlerimden bazı saatleri iş hayatına döndürdüğüm için sosyal hayatımda kendime ayırdığım zaman azalıyor. (1496_Istanbul)

Başarısız olma korkum evet hep var... Bunun kaygısıyla işe daha fazla sarılıyoruz... Sonuçta işle ilgili bir olumsuzluk olduğu zaman işinizi daha çok zaman ayırmamız gerekiyor. Bu yüzden işinize olan mesai arttıkça da sosyal hayatınız zarar görmeye başlıyor veya daha fazla zaman ayıramamaya başlıyorsunuz. (1086_Istanbul)

İşe ilişkin korkuların/kaygıların sosyal hayatını etkilemediğini belirten katılımcılar ise iş dışında kendilerine zaman ayırabildiğini veya iş ve iş dışındaki hayatını birbirinden ayırabildiğini belirten katılımcılardır. Stres ile baş etme yöntemleri ile benzer biçimde, işi sosyal yaşamdan ve sosyal çevre ile kurulan iletişimden uzak tutmak veya boş zaman faaliyetlerine zaman ayırabilmek sosyal yaşamın işe ilişkin korkulardan/kaygılardan etkilenmesini önlemektedir.

Başarısız olup iş kaybetme korkusu biraz stres kaynağı oluyor tabii ki. Sosyal hayatımı çok fazla etkilediğini söyleyemem. İş dışında kendime zaman ayırıp kendimi mutlu hissettiğim şeyler yapmaya çalışıyorum. (1371_Sakarya)

Sosyal hayatımı etkilemiyor. Arkadaşlarımla dostlarımla ilişkiyi yürütüyorum. (1325_Kocaeli)

Araştırmanın Bulguları ve Tartışma

Araştırma sonuçlarına göre işe ilişkin algılanan stresin temel kaynakları; işin yetiştirilmesi, müşteri ilişkilerinin yönetilmesi ve işlerin denetlenmesidir. Araştırma sonuçlarına göre katılımcılar hızlı karar verdiklerinde işin yetiştirilmesine ilişkin stres ile daha fazla hata yaptıklarını belirtmektedir. Yamuç ve Türker (2015) benzer sorunlara atıfta bulunmaktadır. Araştırmacılar beyaz yakalıların zaman baskısı sebebi ile işe tam olarak odaklanamadıklarını ve bunun kendilerinde stres yarattığını tespit etmiştir.

Müşteri ilişkilerinin yönetilmesine ilişkin stres faktörü ise yapılan işin niteliğinden kaynaklanmaktadır. İşin hata kaldırmadığına ilişkin algı ve sorumluluk hissi çalışanlarda bir diğer stres unsurunu oluşturmaktadır. Pehlivan (2000) sorumlulukların yarattığı endişenin, İlbasan (2002) ise yetki ve sorumluluk arasındaki farkların çalışanlar için bir stres kaynağı yarattığını belirtmektedir. Yine araştırma verileri iç denetim mekanizmalarının bir diğer stres kaynağı olarak algılandığını göstermektedir. Benzer şekilde Pekgırgin (2014) beyaz yakalı çalışanlar üzerine gerçekleştirdiği çalışmasında denetim odağı ile algılanan stres arasında düşük düzeyde negatif ilişki bulunmuştur.

Araştırma sonuçlarına göre katılımcıların çok büyük bir bölümü (%67,4) algıladıkları stresin iş yaşamlarını olumsuz etkilemektedir. Bu olumsuz etkilerin “iletişim sorunu ve çatışma ortamı”; “verimlilikte düşüş”, “motivasyonda düşüş”; “hızlı karar verme ve hata yapma” ve “yaratıcılık ve bireysel gelişimde kısıt” olarak beş temel başlık altında toplandığı görülmüştür. Araştırma sonucunda işteki stresin en büyük etkisinin iletişimde görüldüğü söylenebilir. Bu anlamda yüksek düzeyde algılanan stres ile güven temelli iletişimden uzaklaşıldığı; iletişim ortamında gerginlik, sinirlilik hali ve öfkenin hakim olduğu ifade edilmektedir. Araştırmanın bu sonucu Aktay’ın (2019) çalışması ile paralellik göstermektedir. Aktay (2019) teknopark mühendisleri üzerine gerçekleştirdiği çalışmasında katılımcıların yüksek düzeyde çatışma yaşadığını belirtmektedir. Yine araştırma sonuçları arasında bu çalışanların verimlilik ve motivasyon düzeylerinde düşüşlerin yaşandığı yer almaktadır. Gümüštepe ve Öztemiz (2005) araştırmalarında çalışanların verimliliğinin algılanan stres orta düzeyde iken en uygun (optimum) durumda olduğunu belirtmektedir. Üretme ve yaratmaya ilişkin yetenekleri önem arz eden yaratıcı sınıfın, algılanan yüksek iş stresi ile yaratıcılık kapasitelerinin azaldığı, yoğun algılanan stresin kalite ve nitelik açısından düşüşlere neden olduğu söylenebilir. Araştırmanın bu sonucu Gökmen ve Yıldız (2021) çalışması ile paralellik taşımaktadır. İş stresinin iş yaşamına olumlu etkisi olduğunu düşünen grup ise (%15,7); bu etkiyi motivasyon ve verimlilikte görülen artış ile açıklamıştır. Bahsi geçen grup, işteki stresin kendilerini zorlayarak daha yapıcı hale getirdiğini, böylece iş yapma kapasitelerinin arttığını belirtmektedir. Bu katılımcıların söylemlerini destekler nitelikte Akça ve Beydi (2018), iş stresi ve yaratıcılık süreci arasındaki ilişkilerin incelendiği araştırmasında stresin yaratıcılığı açıklayan bir değişken olduğunu tespit etmiştir. Yine Özbozkurt (2019) teknostres ile verimlilik arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin varlığına işaret etmektedir.

Algılanan iş stresinin sosyal yaşama etkileri ise ‘olumsuz duygulanım’, ‘sosyal ilişkilerde artan çatışma eğilimi’, ‘sosyal faaliyetlerin azalması’, ‘sağlık sorunlarının ortaya çıkması’ şeklinde sıralanmıştır. Araştırma sonucunda iş stresinin sosyal yaşama en önemli etkisi olumsuz duygulanım şeklinde ortaya çıkmaktadır. İş yaşamında uzun süre maruz kalınan stresin genel yaşama yansiyarak sosyal yaşamı sekteye uğrattığı söylenebilir. Bununla birlikte maruz kalınan iş stresinin özel hayata yansiyarak boş zaman faaliyetlerine engel oluşturduğu araştırma sonuçları arasında yer almaktadır. Alan yazında araştırmanın bu sonucunu destekleyen çalışmalar bulunmaktadır (Greenhaus ve Beutell,1985; Parasuraman ve Simmers, 2001). Benzer şekilde Üstün ve Ersolak (2019) yine Teknopark ve Ar-GE çalışanları gibi bilgi işçisi olan akademisyenler üzerine yürüttükleri çalışmada, iş-aile çatışmasının çalışanların zihinsel anlamda dayanıklılık, bağlılık ve yoğunlaşma yetenekleri önünde engel teşkil ettiğini tespit etmiştir. Yine kişinin iş ve aile rollerinin getirdiği sorumlulukların aileye gereken zamanın ayrılması ve eşler arasında hangi role öncelik tanınması konusunda yaşadığı belirsizlikler çatışmalara kaynaklık etmektedir (Greenhaus ve Beutell,1985).

Yine algılanan stresin sosyal yaşama etkileri ile ilgili olarak katılımcılar tarafından dile getirilen diğer hususlar, stres kaynaklı olarak sosyal ilişkilerinde çatışma eğiliminin artması (%20,7), sosyal faaliyetlerin azalması (%14,3) ve sağlık sorunlarının ortaya çıkmasıdır (%12,4). Katılımcılar tarafından dile getirilen stres kaynaklı olumsuz duygulanım (%30,3) arasında öfkelenme, ağlama gibi tepkilerin yanı sıra hızlı duygu değişimleri, duygular üzerinde kontrolün yitirilmesi veya duyguların dışavurumunda kontrolün yitirilmesi gibi durumlar dikkat çekmektedir. Yoğun ve uzun süreli maruz kalınan stresin fizyolojik ve psikolojik sağlığı olumsuz etkilediği söylenebilir. Araştırmanın bu sonucu literatürde birçok çalışma ile uyum göstermektedir (Fasbenger vd., 2018; Dodanwala ve Santoso, 2021; Moghadam, Moosazadeh, Mohammadyan, vd., 2016). Yine Timuroğlu ve Çakır (2014)’ın “stres, uykusuzluk gibi etmenler girişimciyi hem fiziksel hem de psikolojik olarak yıpratmaktadır” ifadesi ile uyum göstermektedir. Yine Aydın (2008) örgütlerde strese ilgili hastalıkların her geçen gün arttığını, ayrıca örgüt üyelerinin birinde görülen stresin diğerini de olumsuz etkilediğini belirtmektedir. Bu durum ise çalışanların verimlilik, performans ve iş doyum düzeylerinin önemli ölçüde düşmesine, işe devamsızlık göstermelerine neden olmaktadır. Algılanan stresin sosyal yaşantısına olumsuz etkisi olmadığını belirten katılımcı cevaplarında, işi ve sosyal yaşamı birbirinden ayırmak, işi ve/veya işe ayrılan zamanı sosyal yaşama etki etmeyecek biçimde organize etmeye ilişkin yetenekleri dikkat çekmektedir.

Araştırmada cevap aranan bir diğer konuyu oluşturan korkuların/kaygıların kaynakları ve etkileri temasının “işini kaybetme korkusu/kaygısı” ve “işteki başarısızlık korkusu/kaygısı” olarak iki alt kodu oluşmuştur. Araştırma sonuçları yaratıcı sınıfın büyük bir çoğunluğunun (%70,4) işini kaybetmeye ilişkin korkusu/kaygısının bulunmadığını göstermektedir. Yine araştırmanın bu sonucu Aykan’ın (2019) teknoparklarda yaptığı iş güvencesizliğiyle ilgili çalışması ile benzerlik göstermektedir. Diğer taraftan katılımcıların %68,2’sinin işte başarısız olmaya ilişkin bir kaygı/korku taşımadığı görülmektedir. Araştırma grubunun entelektüel yetenekleri bu sonucun ortaya çıkmasında etkili olmuş olabilir. Türkiye’nin en önemli yapıları arasında yer alan Teknoparklar ve AR-GE merkezlerinin örgütsel politika ve uygulamalar bakımından diğer kurumlardan ayrılması, daha yenilikçi ve inovatif faaliyetlere odaklanması bu korku ve kaygıyı azaltmaktadır.

Araştırmanın bir diğer sonucu işteki korku/kaygılara sırası ile bireysel, çevresel, örgütsel ve sosyal faktörlerin kaynaklık ettiği. Öyle ki yaratıcı sınıf üzerinde korku/kaygının en önemli kaynağını yaş, eğitim durumu, medeni durum, kişilik ve karakter vb. unsurlar oluşturmaktadır. Yine bireyler her zaman kendi kapasitelerine ve becerilerine uygun işlerde yer alma olanağı bulamamaktadır (Aydın, 2008). Bu gibi durumlar çalışanların iş doyumlarını ve verimliliklerini azaltmaktadır. Yine araştırma sonuçları ülkenin iç ve dış çevre (iş güvencesi, teknolojik gelişmeler, işsizlik, enflasyon, siyasal belirsizlikler ve işletmelerin küçülmesi vb.) koşullarındaki hızlı değişimlerin çalışanlar için bir belirsizlik ortamı yarattığına işaret etmektedir. Benzer bir sonuç Yıldırım, Tektüfekçi ve Çukacı’nın (2004) çalışmalarında da yer almaktadır. Bu bağlamda özellikle işsiz kalma ve yeni bir iş bulmaya ilişkin kaygılar bireysel nitelik ve yeteneklerden bağımsız şekilde ortaya çıkabilmektedir. Ayrıca, araştırma sonuçları işteki korku ve kaygıların çalışanların iş yapma biçimini ve sosyal hayatını olumsuz etkilediği yönündedir. Bu bulgu daha önceki Meltzer vd.’nin (2010) ve Menéndez-Espina vd.’nin (2019) çalışmalarında ortaya konmuştur. Bu noktada işini kaybetme, başarısız olma, yeniden iş bulamama, toplumsal beklentileri karşılayamama gibi korkuları/kaygıları çalışanların daha fazla çaba harcayarak, işlerine daha fazla zaman ayırarak sosyal yaşamlarını sekteye uğratabilmektedir. Alan yazında kaygının yaşam doyumunu üzerine negatif etkileri

olduğunu belirten çalışmalar bulunmaktadır (Yu vd., 2020; Evren vd., 2020; Lombardo vd., 2018; Ghazwin vd. 2016).

Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada AR-GE çalışanlarının duygularından yola çıkılarak; işteki stres, korku/kaygılarının kaynakları, etki ve sonuçlarının anlaşılmasına odaklanılmıştır. Rekabetin yoğun şekilde hissedildiği bu yapılar, önemli bir değer olan insan sermayesinin duygu durumlarından etkilenmektedir. Özellikle negatif ve yıkıcı duygular olan stres ve korku/kaygıların yaratıcılık üzerine etkilerinin bilgi işçisi olan bu özel grupta belirlenmesi çalışmanın önemini artırmaktadır.

Örgüt içinde bireysel ve örgütsel stresle başa çıkma stratejileri, iş stresinin azaltılması ve kronikleşmemesi için katkılar sağlaması bakımından oldukça önemlidir. Yine örgütte yaratılacak paylaşımcı ve güvene dayalı bir kültür hem çalışanların kaygılarını hem de stres düzeylerini azaltabilecektir. Açık bir iletişim sistemi ile adalet ve liyakatin hâkim olduğu güven ve adaleti esas alan bir örgütte yaratıcılık, verimlilik ve motivasyonun da artacağı söylenebilir.

Bunun yanında ekonomi, enflasyon, yasal ve politik çevreye ilişkin bir takım kontrolü mümkün olmayan dış çevre değişkenlerinin yaratacağı kaygı ve korkuların etkilerinin azaltılması da önem arz etmektedir. Bu bağlamda çalışanların kendilerini hem bireysel anlamda hem de yetenekleri anlamında geliştirmelerine yardımcı olacak platformlar oluşturulması araştırma önerileri arasında yer almaktadır.

Yine çalışanların iş-aile dengesini koruyacak bir çalışma düzeninin kurulması çalışanların potansiyelini doğru kullanmaları konusunda katkı sağlayacaktır. Sosyal yaşamında mutlu, sağlıklı ve dengeli çalışanların örgüte sunacakları katkının daha nitelikli olacağı düşünülmektedir.

Stres ve korku/kaygılara yönelik çalışanların yaş, cinsiyet, eğitim gibi demografik özellikleri ile kültürel ve beşeri sermayeleri, iş yerindeki pozisyonları, çalışma deneyimleri gibi bireysel değişkenler ile çalıştıkları firmaların özellikleri, firmaların bulunduğu mekan ve kentlerin gelişmişlik düzeyi gibi örgütsel değişkenlerin de göz önünde bulundurulduğu detaylı çalışmaların yapılabileceği öngörülmektedir. Buna ek olarak, Ar-Ge yoğun çalışmalar yapan teknoloji şirketlerinin kurumsallaşması, işveren ve yöneticilerin iş yerindeki stres ve korku/kaygıya yaklaşımlarını inceleyen bir başka çalışmanın yapılması da faydalı olacaktır. Söz konusu çalışmaların bu alanda belirlenecek politikalara ve firmaların kendi içinde yapabilecekleri düzenlemelere yol göstereceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Akmel, J. (1992). Turizm sektöründe stres kavramı. *Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F Dergisi*, (1)2, 101-113.
- Aktay, S. (2019). *İş aile çatışması ile işkoliklik ve iş güvencesizliği arasındaki ilişki: Teknoparkta çalışan mühendisler üzerine bir araştırma değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Çankaya Üniversitesi.
- Albrecht, K. (1993). *Gerilim ve yönetici*, (K. Tosun Çev..). İstanbul Üniversitesi yayınları.
- Aydın, İ. (2008). *İş yaşamında stres*. Pegem Akademi.
- Akın, M. (2004). *İşletmelerde Duygusal Zekânın Üst Kademe Yönetimciler ile Astlar Arasındaki Çatışmalar Üzerindeki Etkileri (Kayseri'deki Büyük Ölçekli İşletmelerde Bir Uygulama)*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Anadolu Üniversitesi.
- Baltaş Z,& Baltaş A. (2010). *Stres ve başa çıkma yolları* (26. Baskı). Remzi Kitabevi.
- Baltaş, Z. (2002). *Verimli İş Hayatının Sırrı: Stres* (2. Basım). Remzi Kitabevi.
- Barutçugil, İ. (2004). *Organizasyonlarda duygu yönetimi*. Kariyer Yayınları.
- Baykal, E. (2020). Covid-19 bağlamında psikolojik dayanıklılık, kaygı ve yaşam doyum ilişkisi. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 10(2), 68-80.
- Baytar, Ö. (2010). *İş yaşamında stresin işgören performans üzerindeki etkileri* [Doktora tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Bell, D. (1973). *The coming of postindustrial society: A venture in a social forecasting*. Basic Books.

- Castells, M. (2005). *Enformasyon çağı: Ekonomi, toplum ve kültür: Ağ toplumunun yükselişi* (E. Kılıç, Çev.). Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çeşitcioglu, M. (2003). *Kaliteli insan*. Alfa Yayınları.
- Cooper, C. L., & Davidson, M. (1987). Psychosocial Stressors at Work. In R. Calimo vd., (Ed.), *Psychosocial Factors at Work And Their Relation to Health* (pp. 92-99). World Health Organization Geneva.
- Cüceloğlu, D. (2009). *İnsan ve Davranış* (18 basım). Remzi Kitabevi.
- Drucker, F. P. (1991). The new productivity challenge. *Harvard Business Review*, 69(6), 69- 79.
- Drucker, F. P. (1994). *Yeni gerçekler* (B. Karanakçı, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Dağ, İ. (1999). Psikolojinin ışığında kaygı. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, (6), 181-189.
- Dodanwala, T. C., Shrestha, P., & Santoso, D. S. (2021). Role conflict related job stress among construction professionals: The moderating role of age and organization tenure, *Construction Economics and Building*, 21(4), 21-37.
- Evren, C., Evren, B., Dalbudak, E., Topcu, M., & Kutlu, N. (2020). Measuring anxiety related to COVID-19: A Turkish validation study of the coronavirus anxiety scale. *Death Studies, Special Issue*, 1052-1058. <https://doi.org/10.1080/07481187.2020.1774969>.
- Fasbender U, Van der Heijden BIJM, & Grimshaw S. (2019) Job satisfaction, job stress and nurses' turnover intentions: The moderating roles of on-the-job and off-the-job embeddedness. *J Adv Nurs*. 75, 327–337. <https://doi.org/10.1111/jan.13842>
- Florida, R. (2005). *Cities and the creative class*. Routledge.
- Florida, R. (2002). Bohemia and economic geography. *Journal of Economic Geography*, 2 (1), 55–71.
- Florida, R. (2002a). *The rise of the creative class*. Basic Books.
- Ghazwin, M. Y., Kavian, M., Ahmadloo, M., Jarchi, A., Javadi, S. G., Latifi, S., & Ghajarzadeh, M. (2016). The association between life satisfaction and the extent of depression, anxiety and stress among Iranian nurses: a multicenter survey. *Iranian journal of psychiatry*, 11(2), 120–127.
- Gökmen, B. D., & Yıldız, M. (2021). Hemşirelerde iş-aile yaşam çatışması düzeyi ile iş verimliliği ve iş stresi arasındaki ilişkinin belirlenmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5(2), 186-197.
- Greenhaus, J. H., & Beutell, N. J. (1985). Sources of conflict between work and family roles. *Academy of management review*, 10(1), 76-88.
- Griep, Y., Kinnunen, U., Nätti, J., De Cuyper, N., Mauno, S., Mäkikangas, A. and De Witte, H. (2016). The effects of unemployment and perceived job insecurity: A comparison of their association with psychological and somatic complaints, self-rated health and life satisfaction. *International Archives of Occupational and Environmental Health*, 89(1), 1–16. <https://doi.org/10.1007/s00420-015- 1059-5>
- Gümüştekin, Y. E., & Öztemiz, A. B. (2005). Örgütlerde stresin verimlilik ve performansla etkileşimi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14 (1) , 271-288.
- Işıkhan, V. (2004). *In work life stres* (in Turkish). Sandal Yayınları.
- Ivancevich, J.M., & Matteson, M. T. (1996). *Organizational behavior and management*, (Fourth Edition), Irwin McGraw-Hill.
- İlbasan, H. (2022). Okul müdürlerinin örgütsel stres kaynakları. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 239-256.
- İlgar, Ö. (2001). *Örgütsel stresin çalışan kadınlar üzerindeki etkileri ve stresle başa çıkma yolları* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi.

- Köknel, Ö. (1998). *Dolu dolu yaşamak*. Altın Kitaplar.
- Lambert, E. G., Qureshi, H., Frank, J., Klahm, C., & Smith, B. (2018). Job stress, job involvement, job satisfaction, and organizational commitment and their associations with job burnout among Indian police officers: A research note. *Journal of Police and Criminal Psychology, 33*, 85-99.
- Larson, J. H., Wilson, S. M., & Beley, R. (1994). The impact of job insecurity on marital and family relationships. *Family Relations, 43*(2), 138–143. <https://doi.org/10.2307/585315>
- Lombardo, P., Jones, W., Wang, L., Shen, X., & Goldner, E. M. (2018). The fundamental association between mental health and life satisfaction: Results from successive waves of a Canadian national survey. *BMC Public Health, 18*(342), 2-9. <https://doi.org/10.1186/s12889-018-5235-x>
- Looff, P. C., Cornet, L. J. M., Embregts, P. J. C. M., Nijman, H. L. I., & Didden, H. C. M. (2018). Associations of sympathetic and parasympathetic activity in job stress and burnout: A systematic review, *PLoS One, 13*(10), 1-24. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0205741>
- Luthans, F. (1992), *Organisational behaviour*. McGraw-Hill.
- Meltzer, H., Bebbington, P., Brugha, T., Jenkins, R., McManus, S. and Stansfeld, S. (2010). Job insecurity, socio-economic circumstances and depression. *Psychological Medicine, 40*(8), 1401–1407. <https://doi.org/10.1017/S0033291709991802>
- Menéndez-Espina, S., Llosa, J. A., Agulló-Tomás, E., Rodríguez-Suárez, J., Sáiz-Villar, R. and Lahseras-Díez, H. F. (2019). Job Insecurity and mental health: The moderating role of coping strategies from a gender perspective. *Frontiers in Psychology, 10*, 1–10. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.00286>
- Moghadam, S. R., Moosazadeh, M., Mohammadyan, M., Emkani, M., Khanjani, N., & Tizabi, M. N. L. (2016). Psychological health and its relation with occupational stress in midwives. *International Journal of Occupational Hygiene, 8*(4), 217-222.
- Murphy, L. R. (1995). Managing job stress: An employee assistance/human resource management partnership. *Personnel review, 24*(1), 41-50.
- Özbozkurt, O. B. (2019). Teknostres ve verimlilik arasındaki ilişkinin incelenmesi üzerine bir araştırma. In *Geleceğin dünyasında bilimsel ve mesleki çalışmalar* (pp. 61-70), Ekin yayınları.
- Özer, K. (2008). *Kaygı: Sınanma duygusuyla baş edebilme*. (Dördüncü basım). Sistem Yayıncılık.
- Parasuraman, S., & Simmers, C. A. (2001) Type of employment, work-family conflict and well-being: a comparative study. *Journal of Organizational Behavior, 22*(5): 551-568
- Pehlivan, İ. (2000). *İş yaşamında stres*. Pegem Yayınları.
- Pekgirgin, I. (2014). *Beyaz yakalı çalışanların sahip oldukları denetim odağı ile algıladıkları stres ve iş doyumunu düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yüksek lisans tezi]. Maltepe Üniversitesi.
- Poggi, I., & Germani, M. (2003). Emotions at work. In Proc. 8th Intl. Conf. on Human Aspects of Advanced Manufacturing: Agility and Hybrid Automation (HAAMAHA'03), (pp. 461–468), Rome, Italy.
- Ratnawat, R. G., & Jha, P. C. (2014). Impact of job related stress on employee performance: a review and research agenda. *Journal of Business and Management, 16*(11), 1-16.
- Seçer, B. (2009). İş güvencesizliği: Türleri, başa çıkma süreci, belirleyicileri ve sonuçları, çalışma yaşamında davranış, (A. Keser, G. Yılmaz, S. Yürür, Eds.) *Çalışma yaşamında davranış*, (ss. 308-314) Umuttepe Yayınları.
- Spielberger, C. D. (1966). Theory and research on anxiety. *Anxiety and behavior, 1*(3), 413-428.
- Tanşu, M. (2009). *Örgütsel stres kaynakları ve iş tatmini arasındaki ilişkinin incelenmesi ve sağlık sektöründe bir uygulama*, [Yüksek lisans tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi.

- Timuroğlu, M. K., & akır, S. (2014). Girişimcilerin yeni bir girişim yapma niyetlerinin risk alma eğilimi ile ilişkisi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2), 119-136.
- Üstün, F., Ersolak, ř., & Toker, B. (2020). The Moderating Role of Self-Consciousness in the Effect of Work-Family Conflict on Work Engagement. *Amazonia Investiga*, 9(31), 71-81.
- Van Wyk, M., & Pienaar, J. (2008). Towards a research agenda for job insecurity in South Africa. *Southern African Business Review*, 12(2):49-86.
- Wu, F., Ren, Z., Wang, Q., He, M., Xiong, W., Ma, G., ... & Zhang, X. (2021). The relationship between job stress and job burnout: the mediating effects of perceived social support and job satisfaction. *Psychology, health & medicine*, 26(2), 204-211.
- Yamuç, V. A. & Türker, D. (2015). Örgütsel stres kaynaklarının analizi: Bir üretim işletmesinde kadın ve erkek çalışanlar üzerine inceleme. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 13 (25), 389-423 .
- Yıldırım, O., Tektüfekçi, F., & Çukacı, Y. C., (2004). Modern toplum hastalığı: Stres ve muhasebe elemanları üzerindeki etkileri', *Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 9(2), 1-20.
- Yiğit, S. (2018), *Kadın çalışanlarda yaşanan iş-aile çatışması ve tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişki: Burdur/ Bucak örneği*, [Yüksek lisans tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Yılmaz, A., & Ekici, S. (2006). Örgütsel yaşamda kamu çalışanlarının örgütsel stres kaynakları üzerine bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 31-58.
- Yu, L., Tasaki, S., Schneider, J. A., Arfanakis, K., Duong, D. M., Wingo, A. P., ... & Levey, A. I. (2020). Cortical proteins associated with cognitive resilience in community-dwelling older persons. *JAMA psychiatry*. 77(11),1172-1180. doi:10.1001/jamapsychiatry.2020.180
- Zhou, J., Yang, Y., Qiu, X., Yang,X., Pan, H., Ban, B., Qiao, Z., Wang, L., & Wang, W. (2018). Serial multiple mediation of organizational commitment and job burnout in the relationship between psychological capital and anxiety in Chinese female nurses: A cross-sectional questionnaire survey. *International Journal of Nursing Studies*, 83, 75–82. <https://doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2018.03.016>

EXTENDED SUMMARY

Since the 2000s, Turkey has been among the countries that attach great importance to technology and invest in this field. The main places where R&D studies are conducted in Turkey are technoparks and organized industrial zones. R&D companies in technoparks and companies with R&D centers in organized industrial zones make an important contribution to Turkey's technological development. About 150,000 R&D employees work in these structures. It is important to look at the emotions of R&D employees, who have reached such a high number, in business life and determine how these might affect their working and social lives; it is also important to determine the impact of these emotions on Turkey's innovation capacity. In this context, this study discusses the stress and fears/anxiety of R&D employees and the impact of these emotions on their work and social lives. In this context, the characteristics, cultures, and institutionalization capacities of the companies where R&D personnel work become important. In this study, the work-related stress levels and sources of fear/anxiety of R&D personnel and the impact of both emotions on their work and social lives are discussed in depth and detail. Thus, an attempt was made to understand the ways in which issues such as work motivation, affiliation with the company, productivity, creativity, communication between employees, methods of coping with potential errors, and alienation are affected by feelings of stress and fear/anxiety. In addition, an attempt was made to show the effects of these emotions on employees' work potential in non-work areas such as social relationships, communication, and leisure activities.

The data in this article are taken from the research "The Innovative Class of Turkey: R&D Employees" conducted in 2019 in the provinces of Istanbul, Ankara, Izmir, Tekirdağ, Kocaeli, Sakarya, Bursa, Manisa, Denizli, Kayseri, Konya, Eskişehir, Antalya and Mersin. The research design of the above study is the convergent parallel mixed method design. The quota method was used as the sampling method in the study. The sample group consists of 1,352 R&D employees working in the 14 provinces mentioned above. The study used questionnaires and in-depth personal interviews as data collection methods. A survey and in-depth personal interviews were conducted simultaneously with the entire sample group (1,352) and with a sample group of 255 individuals. Responses to interview questions were analyzed using the MAXQDA data analysis program.

General code map of R&D employees' feelings about business life; Perceived stress level (325), which is the subcodes of the main code 'stress at work' (831) and the impact of this stress on work life (325) and social life (251), and failure at work, which are the subcodes of the main code "anxiety/fear at work' (706) (220) and fear/fear of losing one's job (242), consist of the sources of these worries (104) and their impact on business life (74) and social life (66).

The general conditions of the business ecosystem, such as time pressure, control mechanisms, and competitive conditions, come to the fore in the definitions of the stress level perceived by the participants, especially in the sources of medium and high stress. Time pressure, i.e., the obligation to produce the work/product on time, is among the most frequently repeated codes of meaning related to stress.

Looking at the impact of perceived work-related stress on work life, in the distribution of codes, "negative' (219 codes) impact ranks first with 67.4%, while "does not affect" is indicated by 16.9% (55 codes). 15.7% indicate the 'positive' (51 codes) impact of stress on business life. While some of the participants view stress positively (51 participants), the majority (219 participants) perceive this stress as a factor that has a negative impact on their work life. Therefore, it can be said that stress has a positive impact on work when the stress level is low or moderate, while stress becomes a factor with a negative impact when the stress level is very high.

The repetitive code distributions in the responses of participants who indicated that perceived stress has positive effects on business life, as shown in Figure 4, indicate that the stress in question contributes to participants' motivation ('increase motivation') and increases their productivity ('increase productivity').

The negative effects of perceived stress on work life include the subcodes "communication problems and conflict environment' (28.8%), 'decrease in productivity' (25.1%), 'decrease in motivation' (24.7%), "rapid decision making and making mistakes' (16.4%), and "creativity and limitations in individual development' (5%). The impact of work-related stress on social life is composed of the subcodes "negative affect," 'increased tendency to conflict in social relationships," 'decrease in social activities," "health problems," and 'does not affect social life."

Consistent with the data in Chart 6, participants most frequently commented on the impact of perceived stress on their social lives, to the effect that work-related stress causes negative affect (30.3%). Other items expressed by participants regarding the impact of perceived stress on their social life included an increase in the tendency to have conflicts in their social relationships due to stress (20.7.5%), a decrease in social activities (14.3%), and the occurrence of health problems (12.4%). 22.3% of the participants reported that the stress they felt had no impact on their social life.

The sub-codes of the main fears/anxiety code; 'presence of anxiety/fear of losing job' and 'presence of anxiety/fear of failing at work', 'sources of anxiety/fear', "impact of anxiety/fear on work and social life' are codes whose detailed representations can be found in the graphs between Chart 7 and Chart 10.

The responses indicating that they have or partially have fears/anxiety about the job focused on 'individual' (33.7%) and 'environmental' (30.8%) factors as sources of these fears/anxiety. Then there are the "organisational factors' (24.0%), which refer to the workplace and other employees of the workplace, and the 'social factors' (11.5%), which refer to established communication and finally to social activities.

As shown in Chart 10, work-related fears/anxiety has a negative impact on social life 59.1% of the time and no impact at all 40.9% of the time.

In this research, based on the feelings of R&D employees, the focus is on understanding the sources, effects, and consequences of stress, anxiety, and unrest in the workplace. These structures, where competition is intensely felt, are affected by the emotional state of human capital, which is an important asset.

Identifying the impact of stress and anxiety/anxiety, which are negative and destructive emotions, on the creativity of this particular group, namely knowledge workers, increases the importance of the study.

Strategies to manage individual and organizational stress in the organization are very important to reduce work stress and prevent it from becoming chronic. Again, a culture of sharing and trust that needs to be created in the organization will reduce both anxiety and stress levels among employees. It can be said that creativity, productivity and motivation will increase with an open communication system in an organization based on trust and equity, where justice and merit prevail.